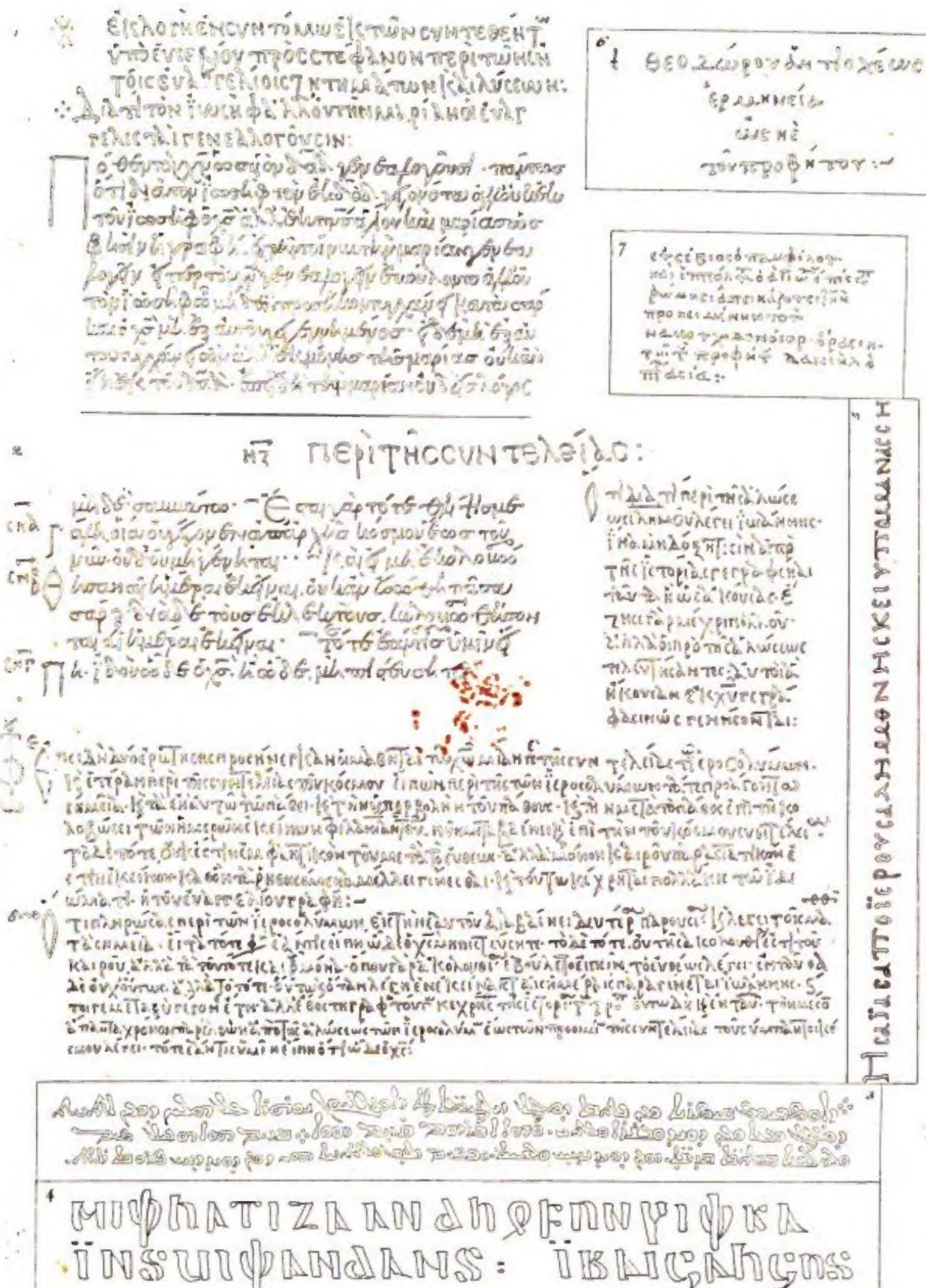
SCRIPTORUM

VETERUM

NOVA COLLECTIO.

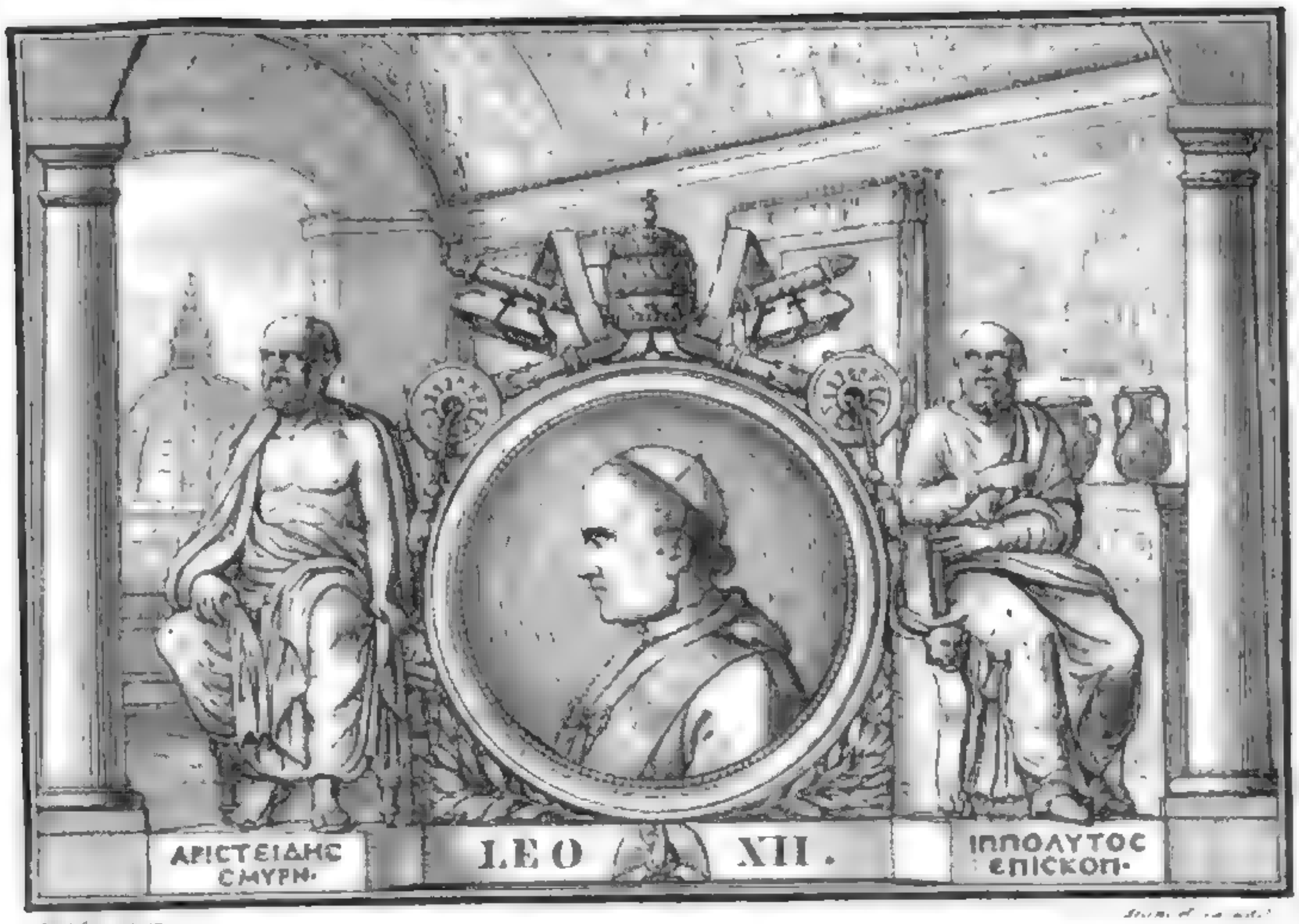
SCRIPTORUM VETERUM
NOVA COLLECTIO
E VATICANIS CODICIBUS EDITA

AB ANGELO MAIO
BIBLIOTHECAE VATICANAE PRAEFECTO

AD LEONEM XII· PONTIFICEM MAXIMUM.

TOMUS I.

ROMAE
IN COLLEGIO URBANO APUD BURLIAEUM
M · DCCC · XXV·

Marmora muta Pius reperit, nunc aere loquentes
Audit Aristiden Hippolytumque Leo.

SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO

LEONI XII

PONTIFICI MAXIMO.

Quotiescumque summum tuum, LEO PONTIFEX MAXIME, ampliandae religionis studium considero, toties me cogitatio subit, nihil fore Tibi gratius, quam si religiosum aliquod munus ad tuos pedes venerabundus adtulero. Igitur circumspectis vaticanae tuae

bibliothecae, cui Te volente praesum, codicibus, non paenitendas graecorum ecclesiae patrum reliquias collegi nondum publica luce donatas; quas latino sermoni a me traditas criticisque curis instructas, in tuo, SANCTISSIME PATER, nomine ederem. Primus igitur procedit Eusebius, qui caesariensem quam rexit ecclesiam ab apostolo Petro fundatam gloriatus est: quo fortasse omine contigit, ut aliorum Eusebii operum vetustae ac principes editiones Nicolao V, Sixto IV, Paulo III, et Clementi XI, pontificibus maximis inscriptae fuerint. Iam et Theodorum mopsuestenum, cuius olim nomen et opera tantas in christiana rep. tempestates concitaverunt, eo libentius Tibi commendo, quod copiosa eiusdem defensio a Facundo herminianensi scripta e vaticanis item codicibus primum prodiit. Quid dicam de Polychronii patrumque decem aliorum ad prophetica Danielis oracula commentariis? In his videlicet eminet Hippolytus romani portus episcopus, martyrio pariter et innumera doctrina clarissimus: in his Apolinarius, cuius maximus noster Hieronymus auditor fuit: in his alii non incelebres patres; quorum haec scripta quantulacumque sunt, Tibi summo ecclesiae magistro, catholicae criticae arbitro, sacraeque traditionis custodi, non infructuosa visum iri spero. Namque Anastasium et Leontium vix appellem, quorum alterius leve specimen edo, alterius autem cum excerptorum praestantium gustu conspectum operis praebeo. Temporum ordine Photius sequitur, vir sine dubio magnus, et priscorum laudi prope exaequandus, *si mens non laeva fuisset*. Verum commode accidit, ut quaestionum eius sacrarum qui a me vulgatur ingens numerus, plurimo quidem doctrinae merito commendetur, nihil autem habeat quod vel teterrimi schismatis odium vel luctuosae tragoediae memoriam nobis refricet. Quia denique, PATER BEATISSIME, omni te genere amoenorum studiorum a tenera aetate expolitum scio, graecam etiam Aristidis rhetoris cum interpretatione mea orationem adiunxi, alibi nondum visam, sed in tuis codicibus obviam, cuius atticam elegantiam atque acumen nemo doctus aspernabitur.

Caten. in Luc. Cord. p. 157. Praep. ev. dem. ev. hist. eccl. com. in ps.

Sirmond. praef. ad Facund.

Hier. ep. 84.

Sixt. V. praef. ad bibl. lat.

Et primum quidem vaticanae collectionis, quae Te auspice ac favitore prodit, volumen his finibus circumscribitur: reliqua mox, vita comite, continenter vulgabimus. Nam et sancta Iesu Christi evangelia cum apostolicis actibus et epistulis e famoso vaticanae bibliothecae codice ad litteram exscripta dabimus; ne vetus scilicet testamentum a card. Carafa, Sixto V. iubente, indidem editum, iusto ac tamdiu exoptato comite careat. Tum Polybii, Diodori siculi, Dionis Cassii, Dexippi, Eunapii, aliorumque seu historicorum seu politicorum ac philosophorum vel etiam rhetorum non exiguas neque cognitas antea reliquias in palimpsestis (facessat invidia) plerumque repertas editurus sum. Ciceronis quoque antiquum Interpretem, Ulphilae vaticanum fragmentum, religiosa etiam pervetera excerpta, in rescriptis membranis a me observata, prelo paravi. Neque vero graecorum patrum, quos inter Basilii, Cyrilli alexandrini, et Chrysostomi, novis copiis caremus, neque rursus latinorum. Equidem dogmaticum etiam opus integrum, saeculo sexto septimove graece compositum, cum incognitis saepe veterum patrum testimoniis, Sanctitatis tuae oculis quantocius oblaturus sum. Neque item reliquam Mopsuesteni ac Photii partem, neque Anastasium, Leontium, Oribasium, librosque sibyllinos, non edam; ut fidem scilicet viris bonis carissimam liberem. Quid quod Decessorum tuorum epistulae plurimae constitutionesque in vaticanis pluteis sunt, quarum editio, rei procul dubio historicae ac religiosae plurimum profutura, nonnulla volumina implebit?

Hae nostrae, Pater beatissime, cogitationes molitionesque sunt, haec iam coepta consilia agitamus, ad haec suavissima studia mente omni conatuque incumbimus, tum officii nostri ratione perciti, tum clementia tua ac beneficiis sustentati. Cuius enim sub tanto Principe non libenter sudet ingenium? dum Tu scilicet regnandi arte instructissimus, celebriorum exempla pontificum quotidie renovas; nullisque laboribus parcis, ut christianam moribus et institutis gentem imbuas, ut litterae artesque vigeant, atque ut tuus

populus vitam tranquillissimam et copiosissimam degat. Ecclesiasticae vero disciplinae dum consulis, nihil magis pro tua suprema prudentia, auctoritate ac munere curas, quam ne homines vel uni sapientiae studeant omissa religione, vel religionem colant sine sapientia. Qua in re sacrae, ut opinor, politicae, cardo versatur. Itaque non solum romanae in Te urbis plausus consonat, verum iste zelus tuus, ubicumque christianum nomen est, praedicatur. Quamquam mihi cavendum sentio, ne per virtutum tuarum curriculum stilum proferam; non tam quia longius a meo proposito oratione latissima divagarer, quam quia praeconiis ad tuas aures obstructus est aditus, qui te vetas titulo omni iustae etiam laudis ornari: quae modestia ut Tui admiratoribus molesta est, ita honori tuo nihil oberit, qui non elogiis neque imaginibus sed sanctimonia ac meritis propagatur. Ceteroquin mihi temperare nequeo, quin pro insignibus saltem donis a Te bibliothecae, in qua versor, abunde collatis gratias agam. Ecce enim et librorum bonorum nuper fuit adiuta necessitas: et vaticanam quoque typographiam instaurare coepisti; quam egregiam institutionem Marcelli Cervini consiliis olim informatam, serius Holsten. ep. 44. 46. deinde a Sixto V. sed magnifice effectam, mox unius hominis bibliothecarii error perdidit: cui damno medicinam idoneam nunc fieri video, dum purpurati collegii Vir princeps, Beatitudinis tuae administer, omni ope ac liberalitate id perutile inceptum adiuvat; quod tua demum regalis aura ad portum optati litoris prosequetur. Est autem officiorum coniuratio felix, cum ii qui pollent dignitate, potentia, opibus, favent; ii qui litteris vacant, non segniter se gerunt.

Sanctitati tuae

obsequentissimus
Angelus Maius.

EDITORIS PROLEGOMENA.

I. Romanorum pontificum perpetua cura fuit monumenta litterarum et artium conquirere, sedulo custodire, ab oblivione et interitu vindicare. Rei testis est vaticanum palatium, cuius bibliotheca codicum, signorum museum, tabularum pinacotheca, admiratione orbis terrarum commendantur. Dignum profecto studium vicariorum Dei, qui quum pater scientiae omnis, humanitatis, et elegantiae sit, par est qui vicem eius gerunt, rerum harum patrocinium singulariter profiteri. Iam iidem si clavibus caelum reserant, id est aeternam hominibus felicitatem ducatu suo magisterioque conciliant; satis congruit, ut temporalis quoque vitae commoditatem valde adiuvent, quae multa est in his pacificis disciplinis, propter quas mites cultique homines a barbaris et ferinis longe differimus. Porro litterae an artes nobiliores sint, disceptare nil refert, praesertim apud homines qui de utrisque bene merentur. Sed tamen quia lectionum bonarum paulo latius fortasse, quam opificiorum, utilitas patet (nam litterae artes continent) ideo librorum supellex tum multo antiquior in sacris palatiis est, tum ad religionis incrementum atque tutelam certe aptior. Eruditi homines qui utilia et varia veterum scripta e codicibus pontificiis excusserunt, multi extitere; quorum nomina appellare non interest, quia prostant opera. Nos ut maiorum exempla sequamur, quamdiu vitae fruemur commeatu, nullam nobis quietis partem impertiri decrevimus, excolendis iugiter eruditionis, pro nostra virium infirmitate, copiis, edendisque praesertim auctorum clarorum lucubrationibus, siquae luce non solum indigae verum etiam dignae videntur. Age vero quum superioribus annis scripta aliquot classica in vaticanis reperta codicibus seorsim ediderimus, obortum nobis subinde consilium est instruendae continuae collectionis, cuius series mole sua specieque uniformis, scriptorum genere ac linguis temporibusque variaret. Quodnam autem initium musae facient? quum in arce religionis versemur, et romanae ecclesiae bibliothecam multifariis opibus refertam administremus, religiosae in primis doctrinae litandum videtur. Editis enim plurimis per doctos homines veterum patrum voluminibus, adhuc tamen in codicum feraci arvo spicilegium christianae philosophiae ac prope messem colligere licet: quae cum in latinis nulla non est, tum in graecis et orientalibus multo potior. Quia tamen sic sacra diligimus, ut a saecularibus scriptis oculum non avertamus, horum quoque flore aliquo collectionis nostrae vestibulum conspergendum curabimus: pleniore deinceps ut speramus manu profanae litteraturae copias deprompturi. Nunc cur aliquot interpretum opera, quae in divinis occupantur explicandis scripturis, vulganda susceperimus, breviter docere iuvat. Vetus doctrina est, rem religiosam fide niti, id est reverenti et pio mentis obsequio, tum more institutisque maiorum: quas siquis regulas spernat, paulatim ab eo religionem exui necesse sit. Quare et divus Hieronymus tot iam scriptis clarus et senex, cuius famae rumor diversa populorum ora compleverat, diserte aiebat [1]: *semper habui studio audientibus loqui quod publice in ecclesia di-*

De incepto collectionis vaticanae consilio.

(1) Epist. CXXXIII. 12.

diceram; *nec philosophorum argumenta sectari*, *sed apostolorum simplicitati acquiescere*. Nunc quia novi semper scriptores exsurgunt, qui sacra biblia non tam ritu maiorum, quam ingeniis suis et eruditione disserunt; quia scilicet certius aliquid adlaturos se, et rudem vetustatem superaturos arte sua credunt; nihil fere opportunius fore putavi, quam si methodum illam explanandorum bibliorum a patribus frequentatam lectoribus meis ob oculos ponerem, a qua prudenti philologo longius certe recedere non conceditur. Aurea sane exoriantur ingenia, doctrinae latius propagentur, linguae exoticae studiis acerrimis excolantur; in religione quidem mutare nil licet: quod ne fiat, prisci hermeneuticae canones retinendi sunt. Nam libertas procax interpretandi seminarium haereseon est. Quare et grammatici saepe doctissimi scripturam caelestem terrenis cogitationibus obscurare videntur. Haec dicimus non quia absurde philosophiam vel artem criticam ab hermeneuticae finibus submoveamus, sed quia de sacrae atque apostolicae traditionis thesauro iure ac merito laboramus, dum totis adversus ecclesiam cuneis dimicatur. Illos vix adloquimur qui scripturam interprete egere negant, sed eam vulgi manibus teri indifferenter volunt; quasi poetae quidem et oratores et historici explanatorem requirant; prophetarum oracula non item; et quasi opificia absque doctore disci non possint; solam scripturarum artem sibi omnes vindicare queant: cuius opinionis pertinaciam nos frustra convellere niteremur, nisi eam iam satis Hieronymus grandi epistula (LIII) refutavisset, in qua sermone verissimo disputat, neminem posse in scripturis sanctis sine praevio et monstrante callem incedere. Sed ne diu apud doctos, qui rem non verba desiderant, prohoemiemur, voluminis nostri materiam percenseamus.

DE EUSEBIO CAESARIENSI.

Testimonia operis eusebiani quaestionum evang.

II. Eusebii caesariensis scripta inedita haec adfero: quaestiones viginti evangelicas cum supplementis, ex eius tribus de hoc argumento conscriptis libris: item eiusdem partem commentarii in Lucam. De quaestionibus evangelicis ante quam dico, veterum de his testimonia recitare, atque in primis ipsius auctoris, utile videtur.

1. Eusebius demonstr. ev. lib. VII. 3: τίνι δὲ λόγῳ τὸν Ἰωσὴφ γενεαλογοῦσιν οἱ ἱεροὶ εὐαγγελισταὶ, καί περ μὴ ὄντος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἁγίου πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας παρθένου, ὅπως τε καὶ αὕτη ἡ τοῦ κυρίου μήτηρ ἀπὸ γένους καὶ σπέρματος ἀποδείκνυται εἶναι Δαβὶδ, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν εἰς τὴν γενεαλογίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ζητημάτων καὶ λύσεων διειληφότες, ἐπ' ἐκεῖνα τοὺς φιλομαθεῖς ἀποπέμπομεν: *cur ipsius Iosephi genus sacri evangelistae describant*, *quamvis servator noster ex eo natus non sit*, *sed de spiritu sancto et sancta virgine*; *quove modo ipsa Domini mater de genere ac semine Davidis fuisse ostendatur*; *in primo quaestionum et solutionum de servatoris nostri prosapia explicavimus*. *Illuc igitur rei studiosos amandamus*.

2. S. Hieronymus de script. eccl. cap. LXXXI: *Eusebius caesariensis* etc. *edidit de evangeliorum diaphonia*. (Nihil dico de testimonio Suidae in Εὐσεβ. Sunt enim ipsa Sophronii, qui Hieronymum interpretatus est, verba. Nihil item de Honorio augustudunensi ed. Fabr. p. 78, vel de Trithemio cap. LVII, qui duo Hieronymum aeque sublegunt.) Iterum Hieronymus in comm. ad Matth. I. 16: *super hoc et Africanus temporum scriptor et Eusebius caesariensis in libris*

διαφωνίας εὐαγγελίων plenius disputarunt. Idem alibi quoque in commentario ad Matthaeum usus est Eusebii quaestionibus (1); tum illis certe ad Marinum multo magis ac luculentius in epistula cxx. totis capitibus III. IIII. V. VI. VII. IX.

3. Ebediesu in librorum syrorum catalogo apud Assemanum bibl. or. tom. III. part. I. p. 18:

ܐܘܣܒܝܘܣ ܕܩܣܪܝܐ ܣܡ ܟܬܒܐ ܕܫܪܝܐ ܕܠܘܩܒܠܘܬܐ ܕܐܘܢܓܠܝܘܢ.

Eusebius caesariensis composuit librum solutionis contradictionum evangelii.

4. Reapse in vaticano syriaco codice CIII. p. 302. sqq. extant excerpta admodum brevia eius operis, ut iamdiu docuit Assemanus in catalogo; cuius ego codicis specimen inter alias scripturas excudendum curavi. Sic autem ibi legitur:

ܕܐܘܣܒܝܘܣ ܩܣܪܝܐ ܡܢ ܡܐܡܪܐ ܕܫܘܐܠܐ ܕܐܘܢܓܠܝܘܢ.

Eusebii caesariensis ex libro quaestionum in evangelium.

5. Nicephorus quoque Callixtus hist. I. 11 Eusebium inter alios satis innuit his verbis: *περὶ τὴν δοκοῦσαν διαφωνίαν οὐκ ὀλίγοι βίβλους ὅλας ἐξέδωκαν*; *circa apparentem dissonantiam non pauci libros integros composuerunt*.

6. Eusebii opus de evangelistarum discrepantia permulti miscelli codices memorant in bibliothecis; v. gr. anglicanus apud Fabric. Harl. bibl. gr. tom. VII. p. 402; venet. florent. paris. ibid. et apud Simonium hist. crit. N. T. cap. VI; idemque titulus in vaticanis quoque codicibus interdum conspicitur.

7. Est tamen peculiari mentione dignus codex mazarinianus catenam amplissimam habens patrum prope LX in priora duodecim Lucae capita (2). Ex hoc scilicet graeco codice Combefisius (3) latine tantummodo edidit latum fragmentum eusebiani operis *διαφωνίας εὐαγγελίων*, quod eclogarius ex aliquot carptim quaestionibus delibavit. Equidem par catena nondum mihi in vaticanis mss. occurrit: quare graecum textum cum latino Combefisii comparare nequivi. Ceteroqui codex palatinus a me nunc editus satis docet qua ratione eclogarius mazarinianus fragmentum suum ex variis quaestionibus consarcinaverit.

8. Scriptores alii veteres titulum tantummodo ad Marinum recitant, qui fuit operis tertius liber. In his Anastasius sinaita quaest. VIIII. (4) CXLVIII. CLIII; Georgius Hamartolus in chronico inedito, ex eoque Io. siculus item ineditus, et Cedrenus, quos ego omnes in supplementis laudavi; item auctor scholiorum ad I. reg. II. cant. Annae in sixtina graeca editione; tum Possini catena in Marcum p. 343. 364; Corderii catena in Iohannem p. 436; codices complures vaticani a me in supplementis commemorati: codices item mosquenses, vindobonenses, florentini, barberini, et aliarum sine dubio bibliothecarum, excerpta continent eusebiani libri ad Marinum.

9. Mitto neotericos de illustribus ecclesiae viris scriptores, qui opus eusebianum ex antiquorum traditione memorant. Hos inter Sixtus senensis est (5) itemque Ceillerius (6); quorum prior falso censuit omnes locos evangeliorum, qui in speciem pugnare videntur, ad concordiam ab Eusebio perductos fuisse; alter item falso existimavit fragmenta omnia eusebiana, quae in evangeliorum explicatione versantur, ad illud quaestionum opus esse referenda. Nunc vero

(1) Vide editionem meam p. 105. 106.
(2) Montfaucon. bibl. mss. p. 1309.
(3) Bibl. concion. tom. VIII. p. 15.
(4) Ad hunc tamen locum quod adtinet, videsis emendationem meam p. 85. n. 1.
(5) Lib. IIII. ed. Colon. p. 246.
(6) Aut. sacr. tom. IIII. p. 335.

*

ex praefatiuncula ad Marinum novimus, Eusebium initia tantum finemque evangeliorum quaestionibus suis attigisse: intermedia vero fragmenta, quae in codicibus occurrunt, ex eius in evangelium commentario fuisse excerpta exploratum fit.

10. Sed tamen e neotericis quatuor omnino silere nefas est, propter accuratiorem quam tradunt operis eusebiani notitiam. Latinus quidem Latinius (1) in epistula ad Andream Masium ait: *Sirletus scire te vult, in Sicilia inventos esse libros tres Eusebii caesariensis de evangeliorum diaphonia, qui ut ipse sperat brevi in lucem edentur.* – Gulielmus Cavaeus (2) inter Eusebii opera deperdita recenset *ad Stephanum de evangeliorum dissonantia*. Undenam vero Cavaeus *τὴν προσφώνησιν ad Stephanum* noverit, mihi perinde atque Assemano et Cellierio obscurissimum est. Nam Possevinus atque Silburgius, qui mihi nominandi supererant, in graecorum palatinae bibliothecae codicum catalogo, qui ante captam Heidelbergam translatosque Romam codices confectus fuit, verba haec tantummodo scribunt: *Eusebii evangelicarum quaestionum libri duo, in quibus etiam caput ex Africano de genealogia in sacris evangeliis*. Cavaeus igitur notitiam a Silburgio Possevinove non hausit: alioquin neque omisisset dicere operis fuisse *libros duos*, neque sponte addidisset *ad Stephanum*. Iam quod Silburgius, qui catalogi auctor creditur, ait *libros duos*, is falsus est primo et superficiario palatini codicis aspectu, in quo tota pars ad Stephanum continua est; illa vero ad Marinum, titulo praefixo seiuncta. Ceterum si praefatiunculam ad Marinum Silburgius legisset, is *tres* operis non *duos* libros novisset. Superest igitur ut Cavaeus vel ex incognito nobis auctore, vel ex ore alicuius qui palatinum fortasse codicem accuratius inspexerit, opus hoc *Stephano* scriptum fuisse resciverit.

11. Extremum denique testimonium certitudine et auctoritate cum primo certabit. Is est ipse palatinus Possevino olim fama tantum notus, a Silburgio autem leviter inspectus codex, mox in bibliothecam vaticanam delatus, et nunc tandem a me descriptus typisque commendatus. Titulum eius in fronte libri mei vides, nec non in specimine cuso: Εὐσεβίου ζητημάτων καὶ λύσεων; prorsus ut ipse loquitur in primo testimonio auctor. Reliqui autem testes titulum libri variaverunt; id quod in chronicorum quoque eiusdem Eusebii titulo factitatum fuisse iam observavi in eius operis Mediolani ante hos annos vulgati praefatione cap. XI.

De parte operis in palatino cod. contenta.

III. Palatinus, nunc vaticanus, codex qui nobis Eusebii quaestiones evangelicas partim saltem suppeditat, saeculi ferme decimi est, litteris speciosis admodum, quamquam cursim, in octava forma maiore, scriptus. Scholia tamen, quorum copioso comitatu utitur, quadratis prope litteris ac multo pulchrioribus exarantur. Utriusque scripturae specimen in tabula exhibendum curavi. Codicis continentia haec 1. Eusebii epistula ad Carpianum. 2. Eiusdem canones evangelici paginis octo ornatissime scripti. 3. Matthaei evangelium cum uberrimis scholiis seu perpetuis quaestiunculis ac responsionibus. Textus ipse evangelicus in minutas sectiones distinguitur; in summo autem margine scribuntur summaria capitum, v. gr. περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ, περὶ τοῦ ὀφείλοντος μυρία τάλαντα. Matthaei capita LXVIII, minores sectiones CCCLVIII sunt (3). Post Matthaeum scribuntur continenter Eusebii quaestiones, quae paginas occu-

(1) Op. tom. II. p. 116.

(2) Script. eccl. p. 115. ed. Colon. Allob. MDCCXX.

(3) De sacrorum librorum stichometria vetere lege, si vacat, utilem librum Romae anno MDCCXXXVIII editum a studioso antiquario Iosepho Caro, qui ex urbanis pervetustis codicibus ordinem illum sedulo revocavit.

pant LXXIII. 4. Sequitur Marcus praeviis capitum XLVIII summariis, constans CCXLI sectionibus. Marcum perpauca comitantur scholia. 5. Tertius est Lucas capitibus LXXXIII, sectionibus CCCXLII constans, non sine perpetuo scholiorum seu quaestiuncularum ornatu. 6. Quartus denique Iohannes, capitibus XVIII, sectionibus CCXXXII digestus, perpetuis item et copiosis instructus quaestiunculis. Minores has atque anonymas codicis palatini quaestiones nunc certe edere supersedeo. Et sane in Matthaeum graeci auctoris quaestiones latine olim Venetiis edidit Serrarigius, qui liber ad manus meas nondum pervenit. Quaestiones in Lucam Titi, ut creditur, bostrensis in patrum bibliotheca occurrunt, quibuscum hae palatinae satis congruunt, quamquam illae editae videntur latiores. In Iohannem quoque quaestiunculae, Io. Chrysostomi nomine inscriptae, eduntur latine apud Canisium (1), quas item cum graecis palatinis conspirare videbam. Nihil aio de Marco, quandoquidem pauciora huic substernuntur scholia, quae formam quaestionum non imitantur. Ergo his omnibus praetermissis, Eusebii tantum quaestiones e palatino codice edendas suscepi. Atque utinam omnes in eo essent superstites, et non potius delectae quaedam! Opus quidem (si fama vera fuit) integrum, in tres libros distinctum, in siculo codice extitisse iam diximus: quod utinam, ut sperabat Sirletus, tunc fuisset vulgatum! Ecce enim vel possessoris socordia vel alia qualibet fortunae iniuria diutius suppressum, iam nusquam in orbe apparet. Nam et Proserpinam siculam ab Orco raptam ne Ceres quidem ad auras superas revocavit - quamquam flammifera pinum succendit ab Aethna -. Nunc e prologi ad Marinum fragmento tres fuisse libros (non secus atque in siculo exemplari) confirmatum videmus: quorum duo priores in evangeliorum primordiis toti versati fuerant; tertius, praetermisso evangelii intermedio corpore, in explicandis extremitatibus consumptus fuerat. Iam palatinus codex priores duos indistinctos posuit; tertium peculiari titulo separavit. In duobus prioribus primum quidem exordium operis totum amisimus; quod merito dolendum est, quia ibi sine dubio Eusebius rationem operis exposuerat, et causas eius atque institutum. Tum eclogarius ex quaestionibus eas delegit tantummodo quae sibi magis arriserunt, fecitque earum ut ait titulus ἐκλογὴν ἐν συντόμῳ, reiectis quibusdam partibus, veluti illas de Cyrenaeo crucem Domini baiulante, de hora qua Iesus in crucem sublatus fuit, de Christi apparitionibus variis, de sancto spiritu per flatum in apostolos inmisso; quas nos aliunde corrasas in supplementis posuimus. Nec quemquam fallat quod Eusebius in prologo ad Marinum dicat ἐρωτᾷς πρῶτον, tum subiungatur quaestio de sero et mane sabbatorum; namque eclogarius post prologum, dicti eius prope immemor, praetermissis aliquot quaestionibus, ad eam quam diximus actutum transiliit. Nonne enim prior erat illa quaestio de hora crucifixionis, quam nobis Corderii catena servavit (2)?

(1) Ed. Basnag. tom. I. p. 218.

(2) Vide editionem meam p. 92. 93. Peculiari autem mentione dignus est mosquensis bibliothecae codex CXXXVIII, de quo saepe loquitur Frid. Matthaeius, nempe in catalogo, in glossariis, in anecdotis, in commentariis ad N. T. Ex eius autem descriptione litterarumque specimine, quod olim Mediolani vidi, satis scio scripturam esse similem huic palatino: quare et iudicio de utriusque aetate congruimus; Matthaeius enim mosquensem suum saeculi noni vel decimi esse indicavit. Porro Matthaeius post epistulam ad Thess. in notitia codicum p. 219-220 ait inesse in eo codice quaestiones 1. πῶς παρὰ τῷ Ματθαίῳ ὀψὲ σαββάτων. 2. πῶς παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ ἡ Μαγδαληνή: quae ipse ἀποσπασμάτια in anecdotis suis (quibus ego careo) edidisse testatur. Sed tamen satis intelligo has ipsas quaestiones iamdiu ante Matthaeium vulgatas a Combefisio fuisse in auctario p. 779-790; cuius rei alibi mentionem feci. Et quidem hae quaestiones de rebus ad sepulcrum gestis in mss.

De s. Ambrosio Eusebii et aliorum imitatore.

IIII. Ceteroqui quas quaestiones palatinus eclogarius vel totas vel certe partim suppresserit, nemo nos melius docet quam s. Ambrosius ([1]); cuius quoniam nunc fontem deteximus, iam licet in rivulo partes Eusebii desideratas discernere. Atque hoc primum cognoscimus, potissimam partem operis ab eclogario in codice palatino fuisse retentam; id quod siquis Ambrosium attente consideret, facile sibi persuaderi patietur: cuius rei gratia, tum etiam ut opus ipsum pro viribus redintegrarem, Ambrosii scriptum post Eusebium minoribus typis imprimendum curavi. Neque vero est cur quisquam miretur Ambrosium, tacito auctoris nomine, tantam operis alieni partem in suum usum convertisse. Quis enim eruditus nescit, in compilandis graecis auctoribus neminem Ambrosio sollertiorem fuisse? Quod ut omnibus palam fiat, satis est eius opera brevi studio evolvisse. 1. Hexaemeron libros Ambrosii siquis conferet cum homonyma Basilii lucubratione, is prope interpretem non auctorem audire sibi videbitur. Immo et Origenem atque Hippolytum (adde et Philonem) ab Ambrosio in hoc opere fuisse defloratos testatur Hieronymus ep. LXXXIII. 7: *nuper sanctus Ambrosius sic hexaemeron Origenis compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequeretur*. (Nam et Hippolyti commentarios in genesim extitisse, tum ex catenis, tum ex Leontio inedito, tum ex Hieronymo ep. XXXVI. 16, Eusebioque hist. eccl. VI. 22, comperimus.) Immo Ambrosii libri Origene pleni fuisse creduntur. 2. Rursus dicitur abs Hieronymo (ep. CXII. 20) Ambrosius in psalmis interpretandis Origenem partim secutus; et quidem simul ad Basilii par opus respexit. 4. Idem Ambrosius a Philone quoque iudaeo complures libros propemodum abstulit, ut de paradiso, de Caino et Abele, de arca et Noe. Rursus in allegoriis Philonem libenter sectatur; item in libris de fuga saeculi, de Abrahamo, de Iacobo et vita beata. Quare et Mangeyus Philonis editor saepe direptum ab Ambrosio auctorem suum queritur; et Rufinus apol. II, nec non Ambrosii editores maurini monachi causam pro eo dicunt: quibus tamen maurinus alter Garnerius, Basilii editor, non acquiescit, et repetundarum litem persequitur. Rursus librum de Elia et ieiunio, librum de Tobia, librum de Nabuthe, ex aliquot Basilii homiliis sumit Ambrosius. Tres libros de Spiritu sancto a Didymo, Basilio, aliisque graecis mutuatur. In libro de incarnationis sacramento utitur Athanasii epistula ad Epictetum. In commentario ad Lucam non solum latissime Eusebium sed etiam Origenem sequitur. In officiorum libris Ciceronem exprimit atque aemulatur. Ego vero nuper docui ([2]) libros quoque de rep. Ciceronis non semel Ambrosium fuisse imitatum. Denique suspicor priorem librum Ambrosii de excessu fratris Satyri ad imitationem tullianae consolationis fuisse conscriptum.

De scriptoribus pluribus quaestionum biblicarum.

V. Nunc si reliquos eusebiani huius operis imitatores recensere vellem, Hieronymus certe non esset omittendus, quod retro iam dixi p. XI. Utrum vero Augustinus quum libros de consensu evangelistarum scriberet, Eusebium prae oculis habuerit, difficile est definire; nam et in nonnullis cum eo conspirat; et tamen saepius ab eo discedit, vel certe aliter loquitur: veluti quaestionem versans de hora tertia vel sexta qua Iesus crucifixus fuit, Eusebio non utitur, quamquam aestuet Augustinus, cupiatque alias emergere solutiones credibiliores. Sane quaestionem de Christi genealogia cum Eusebius ab Africano sumpsit, tum ab ipso Eusebio vicissim posteri omnes accersiverunt. Tum in iis, quae apud Domini sepulcrum acciderunt, Eusebii vestigia premunt Hesychius hierosol., et Iohannes

libris passim occurrunt, quod item alibi a me observatum fuit. Denique e Matthaeii descriptione cognosco inesse in mosquensi codice illas quoque minores quaestiunculas, quas in palatini nostri marginibus esse dixi: item scholia de Cyrenaeo et de hora crucifixionis.

(1) Comm. in Luc. lib. II. III. x.

(2) Praef. ad Cic de rep. p. XIII.

thessalon. a Combefisio in auctario editi, nec non Severus antioch. quem Montfauconius e codicibus coislinianis protulit. Biblicarum sane quaestionum scriptores et ante Eusebium feruntur et postea plures. Princeps qui aevo christiano quaestiones biblicas scripserit, Philo iudaeus est, cuius quaestionum in genesim libri sex ab inedito Leontio citantur. Idem laudat illius in exodum libros quaestionum duos, quamquam ex aliis historicis comperimus quinque. Utrumque id opus, quod graece praeter fragmenta quaedam deperditum est, extat Venetiis in haicanam linguam olim translatum apud doctos monachos Mechitaristas, quorum beneficio lucem publicam brevi, ut audio, videbit. Ego vero graecas ipsas reliquias cum Leontio typis paro. Quaestiones in leviticum atque in legem a vaticano Leontio commemorantur. Exin inclaruerunt, ut nonnullos obiter nominem, Rhodon asiaticus, Origenes, Africanus, Marcion, Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, Maximus confessor, Theodorus mopsuestenus, Theodoretus, Iosephus hypomnestici auctor, Titus bostrensis, Hesychius hierosol., Victor, Isidorus pelus., Isidorus hisp., Anastasius sinaita, pseudo-Athanasius, pseudo-Chrysostomus, auctor quaest. V. et N. T., Antiochus monachus, inclytus ille Photius, Alcuinus, Beda, Berthorius; anonymi aliquot in codicibus vaticanis; syri etiam scriptores apud Assemanum sive in catalogo sive in orientali bibliotheca. Sed de his hactenus, ne praeter meum propositum longius aberrem.

VI. Eusebium, ut has evangelicas lucubrationes conscriberet, controversia impulit multos ante annos inter pios impiosque versata de apparente evangeliorum dissensu, quae nullo tempore in ecclesia non extitit: ita ut a primis praedicati evangelii temporibus, vel certe a syri Tatiani aetate, usque ad hanc in qua scribimus, harmoniae evangelicae numquam construi desiverint. Itaque noster Eusebius sub initiis quoque historiae ecclesiasticae (1) evangeliorum consensionem demonstrandam sibi putavit satis accurata disputatione, citato pro se Africani testimonio in litteris ad Aristidem de consensu evangelistarum in genealogia Christi narranda. Quo sane loco satis mirari nequeo Henricum Valesium doctissimum Eusebii interpretem, cui hoc auctoris consilium displicet, quasi ab eo plus mali quam boni fructus sub iis religionis incunabilis sperandum fuisset: *nollem*, inquit, *Eusebium nostrum in vestibulo historiae suae mentionem huius rei fecisse. Satius profecto fuisset atque consultius hanc evangeliorum dissonantiam silentio involvere, ne lectoribus a fide nostra alienis, cuiusmodi tunc temporis erant quam plurimi, occasio subministraretur de evangeliorum veritate dubitandi.* Quot verba, totidem ut puto errores; nam quandoque bonus dormitat Homerus. Qui a fide nostra alieni erant, nonne etiam sine Eusebii disputatione de evangeliorum veritate dubitabant, vel potius eam pernegabant? Cur vero Eusebius silentio involvisset quaestionem iam famigeratam et illustrissimam, quae in ipso evangelii vestibulo piorum aeque et impiorum incurrebat in oculos? Quid vero? nonne extabant doctorum ethnicorum volumina contra evangelicam veritatem? *Haec replico*, inquit Hieronymus ep. LVII. 9., *non ut evangelistas arguam falsitatis; hoc quippe impiorum est Celsi, Porphyrii, et Iuliani.* Sane venenata trium horum iacula noscere adhuc est in eorum fragmentis apud Origenem, Hieronymum, Cyrillum, aliosque aliquot patres: tum et alios plures Christi rabidos hostes in hanc aleam descendisse scimus. Utique ipse Iulianus nonnisi post Eusebium pugnavit; sed armis tamen superiorum instructus. Et quidem Eusebii nomen Iuliano invisum fuisse, satis ipse prodit in fragmento apud Cyrillum (2) ubi ab eo

Eusebiani operis scopus.

(1) Lib. I. 7. (2) Lib. VII. ed. Lips. p. 222.

appellatur ὁ μοχθηρὸς Εὐσέβιος, *nequam ille Eusebius*. Tantum itaque abest ut Eusebius in ventilandis evangelicis his quaestionibus imprudenter importuneve se gesserit, ut omnino videatur historiam suam non potuisse, nisi hoc praeiacto fundamento, construere. Quod autem separato quoque opere argumentum hoc copiosius tractaverit, id eius erga religionem merita zelumque uberius commendat.

De Eusebii commentario in Lucam.

VII. Quaestionibus editis evangelicis, coepi ego deinde in vaticana bibliotheca conquirere numquid praeterea eusebianum lateret. Nam profecto est optandum ut doctus aliquis colligendis Eusebii deperditorum operum reliquiis curam impendat, quae sive in variis auctoribus sive in biblicis catenis occurrunt. Ecce enim mihi nuper fragmentum eius e XV. demonstrationis evangelicae amisso libro in catena ad Danielem se obtulit, et deinde ibidem aliae particulae, atque aliae apud Leontium. Nunc tamen ne dum curas latius profero nullum finem operis facerem, satis habui coacervare e duobus vaticanae bibliothecae codicibus copiosas reliquias commentarii eius deperditi in Lucam. Prior codex est vaticanus recens, quod est apographum antiquioris palatini; isque patrum catenam in Lucam habet. Alter codex catenam aeque, sed diversam, in Lucam continet; acephalam tamen, nempe a capite orsam duodecimo. (Atque hic iterum observo catenam illam mazarinianam, ex qua nobile Eusebii fragmentum a Combefisio latine tantummodo excitatum dixi p. XI, pertigisse usque ad caput XII, ut ait Montfauconius bibl. mss. p. 1309; ita ut pars prior catenae eiusdem videatur in mazariniano codice extare, posterior in vaticano. Sed enim patrum numerus variat, et praeterea parisiensis illa videtur amplior fuisse hac vaticana. Et quidem illa etiam vindobonensis in Lucam a Corderio latine vulgata tum ab his tum ab aliis cognitis differt: immo generatim catenae pleraeque invicem dissident.) Titulus vaticani posterioris codicis est ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νικήτου Σερῶν. Auctor scilicet catenae Nicetas est Serarum olim in Macedonia prima, ut observat Cavaeus, deinde Heracleae in Thracia metropolita, circa annum MLXXVII clarus: a quo symbolas quoque in Matthaeum habemus a Corderio editas. Igitur quotiescumque Eusebium e Nicetae catena profero, toties in fragmenti calce pono litteram N; quae ubicumque deest, ibi codex prior vaticanus intelligendus est. Sed tamen quod ad priorem hunc codicem adtinet, lectorem admoneo, haud raro accidere, ut in eo post scholium quod nominatim Eusebii dicitur, aliud sequatur nullius nomine auctoris praenotatum, ne vocabulo quidem ἄλλος, ut fieri alioqui solet tum in hoc ipso codice tum in ceteris, cum anonymi verba scribuntur. Videbatur igitur mihi Eusebii continuatio. Quia tamen res certa non erat, hanc a me cautelam adhibendam iudicavi, ut quoties Eusebii nomen in codice esset, toties id graece in libro meo ponerem; consequentia vero scholia (quae prae eusebianis pauca sunt) anonyma esse sinerem; nempe ut lector per se iudicaret, Eusebio ne an alii tribuere mallet. Mox quum catenam in Danielem prophetam ederem, libenter agnovi cautelam meam satis fuisse tempestivam. Ut enim ibi p. 164. in adnotationibus monui, quaedam Ammonii praesbyteri auctoritas evidenter docuit scholia illa anonyma in Lucam non habere parentem Eusebium; cui idcirco illa tantummodo vindicanda sunt, quae a me cum nomine Eusebii posita fuerunt. Porro siquis locum comment. p. 129. consideraverit, in quo ait Eusebius totum sibi sermonem (illius nempe diei) de caelorum regno fuisse susceptum, is facile aestimabit, commentarium dictum fuisse ab Eusebio in homiliis ad populum; quod de plerisque aliis patrum

similibus commentariis merito creditur. Utique in pervetere catenae ad genesim codice lego: Εὐσεβίου ἐκ τῦ τρίτου λόγυ τῦ εὐαγγελίυ, *Eusebii ex tertio sermone in evangelium*, quicumque is demum Eusebius est. Iam quae nos ex utraque catena eruimus in Lucam scholia, ea partem esse tantummodo eusebiani commentarii res ipsa clamat. Tum vero praeter haec vaticana Eusebii graeca scholia, supersunt alia eiusdem excerpta in Lucam latine edita apud auream catenam s. Thomae aquinatis, et in latina Combefisii bibliotheca concionatoria, et in Corderii catena aeque latina ad Lucam. Haec ego omnia cum graecis meis conferens, partim quidem hinc olim derivata in latinum videbam, non sine multa vel libertate excerpentium vel exemplarium varietate; partim vero intacta prorsus esse sentiebam: rursus in iis latinis quaedam erant, quorum graecum textum in vaticanis codicibus frustra quaesivi. Recte igitur faciet qui graecanicum Eusebii textum e bibliothecarum catenis undique eruet, atque hos commentarios pro copia et viribus redintegrabit.

De chronici eusebiani epitome.

VIII. Dum eusebiana scripta conquirerem incidi in codicem columnensem olim, nunc vaticanum, membraneum saeculi XI, notae optimae. Is continet Theodoreti haereticarum fabularum libros quinque. Tum in calce post alia quaedam scribitur eadem aetate manuque exile chronicon, quod ex Eusebii chronographia diserte dicitur esse breviatum. Prior pars quae priorem Eusebii librum utcumque aemulatur, nihil propemodum novi habet nisi alicuius auctoris operisque notitiam: quare ut id scriptum ederem, studio meo in Eusebium prope singulari indulgendum fuit. Pars vero posterior, quae habet dynastiarum et pontificatuum catalogum, haud contemnendae fortasse curiositatis videbitur. Nec sine fructu inter alia eruditi legent patriarchalium quinque sedium quinam fuerint fines, quamque latae ditiones saeculo nono. In primis autem haec vaticana epitome confirmat Eusebio, a quo desumitur, regum illa latercula, quae critici aliquot, nullo vetere testimonio freti, eusebiana esse negabant. Sed tamen in his annorum notae saepe turbantur; quod mendi genus in eusebiani quoque chronici tabulis saepe me olim deprehendisse memini: idque vitium non tam auctori, quam librariorum incuriae vertendum est: neque ego id tamen tollendum putavi: alioquin cura diutina levidensi scripto adhibenda fuisset. Morosos denique lectores moneo, me dum scriptum hoc ederem, doctorum virorum exempla fuisse secutum. Nam et Brunsius non recusavit eusebiani chronici aliud breviarium e syriatico codice edere [1]. Quin adeo ante Brunsium Petavius Nicephori patriarchae historiae subtexuit perbrevem quandam chronici epitomen, quae ex Eusebio desumpta dicebatur: quae quidem lucubratio et ad sequiora adhuc perducitur tempora, et a codicis vaticani opusculo plane differt. Auctor noster anonymus scribebat anno Michaelis Theodora geniti tertio decimo, id est anno Christi DCCCLIIII; nam chronologiam ad hoc usque tempus perducit. In romanorum certe pontificum syllabo graecum amo scriptorem, photiano schismate antiquiorem, qui nullius papae famae detrahit; quamquam idem constantinopolitanis, antiochenis, et alexandrinis tot patriarchis haereseos notam aspergit: quod novum romanae sedi puritatis ac rectae fidei testimonium dat, et Hieronymi ad Damasum [2] luculenta verba confirmat: *cathedram Petri et fidem apostolico ore laudatam censui consulendam. - Profligato a sobole mala patrimonio, apud vos solos incorrupta patrum servatur hereditas. - Super illam petram aedificatam ecclesiam scio.*

(1) Repertor. fur biblische etc. tom. XI. p. 271. sqq. (2) Epist. XV.

DE THEODORO MOPSUESTENO.

Theodori notitia, et controversiae de illo.

I. SCRIPTA edere adgredior famosi hominis Theodori patria antiocheni, Mopsuestiae in Cilicia episcopi, saeculo Christi quinto plurimis editis voluminibus clari, et de sacris praesertim litteris insigniter meriti: de quo doctrinaque eius post fata contentiones maximae ac diuturnae, tribus ferme saeculis, quinto scilicet sexto ac septimo, in ecclesia versatae sunt. Nam de hoc Theodoro tamdiu veteres controversati videntur, quamdiu recentiores theologi de Iansenio. Quippe et horum causae propemodum similes: uterque in ecclesiae pace defunctus; de utriusque scriptis haeretica nec ne essent summis animorum motibus disputatum est: uterque demum ab ecclesia damnatus. Sed Theodori tamen, ut censeo, paulo adhuc maior causa sollemniorque fuit. Is nobili genere natus, Libanii in eloquentia, Flaviani ac Diodori et Carterii in theologia discipulus, philosophicis quoque doctrinis abunde instructus, et ob multiplicem scientiam polyhistor dictus, Io. Chrysostomi condiscipulus ac familiaris; quo hortatore Theodorus prioris a se luxuriae blandimenta depulit; Theodoreti (utinam non et Nestorii ac Barsumae!) magister; haereseon Origenis, Arii, Apolinarii, Eunomii, persicae etiam magiae et Iuliani apostatae oppugnator; ab orientalibus sapientiae mare, et scripturarum interpres κατ' ἐξοχὴν dictus, universae ecclesiae doctor interdum appellatus, et magni denique cognomento donatus (1). Atque ego statim confiteor Theodori aliquot saltem scripta erroribus fuisse conspersa; iusteque eum in haereseos, si non pertinacem culpam, certe errantiam vocatum; tum quia id ipse auctor interdum confessus est (2); tum quia graviora sunt quam ut elevari possint testimonia in eum dicta a s. Cyrillo in epistula ad Proclum, a Leontio contra Nest. lib. III, a Maximo in opusculis p. 91, a Iustiniano in sacra epistula et in illa prolixiore quam primus Bandinius edidit, a Theodoro raithunensi in opusculo de incarn., a Mario Mercatore in actis, ab Hamartolo in chronico inedito, a Photio in bibliotheca et in epistulis, et a generali quinto concilio totis actionibus quarta et quinta, et canone duodecimo; nec non in pontificum maximorum magni Gregorii (3), et praesertim Pelagii II (4), epistulis: nec Vigilium praetereo, qui etsi principio damnare Mopsuestenum noluit, ne plurimos episcopos huic faventes gravius offenderet, deinde tamen, ad scripta certe quod adtinet, damnanti synodo assensus est, atque errores singulos mirabili constituto coarguit. Mitto alios minoris plerumque nominis accusatores: mitto hodiernos oppugnatores, quos inter Norisium in pelagiana historia; quamvis et multi defensores sunt, praesertim liberioris sententiae homines. Sed mihi equidem parum placet illorum institutum, qui hominum a vetere ecclesia damnatorum, neotericis conatibus orthodoxiam vi obtrudunt. Quamquam et pii interdum theologi id consilium secuti sunt; ita ut ex. gr. Origenem Halloixius, Stavolus adhuc ineditus caesariensem Eusebium copiosis scriptis defenderint. Sane ad Mopsuesteni tutelam occidens prope universus cum Africa olim conspiraverat: quare et tristissimum illud schisma exarsit aquileiense episcoporum Theodoro patrocinantium, quod ro-

(1) Socrat. V. 3; Sozom. VIII. 2; Evagr. I. 2; Facund. II. 2; Gennad. XII; Theodoret. hist. eccl. V. 40; Leont. contra Nest. III. 7, et de sect. act. IIII; Niceph. XIII. 30.

(2) Apud Facund. III. 6, X. 5; Hesych. fragm. hist. in concil. V. ed. Colet. tom. VIIII. p. 248 Liberat. breviar. cap. IIII.

(3) Ep. I. 25. II. 51. VII. 34.

(4) Hard. concil. tom. III. p. 430.

mani pontifices vix tandem aliquando post CLX annos extinxerunt (1). Tum extant Facundi hermianensis in Africa episcopi volumina duodecim, et alia duo eiusdem scripta; et praeterea complura veterum testimonia sunt (Theodoreti Ibaeque puta) quae Theodoro laudem affundunt. Sed certe ad latinos laudatores quod adtinet, audiendus Pelagius II. papa in disertissimis ad Eliam patriarcham schismaticum et ad Istriae episcopos litteris (2): *latini homines graecitatis ignari, dum linguam nesciunt, errorem tarde cognoverunt; quorum constantia, quousque verum cognoscerent, a certamine non quievit*. Causa rei tantae fuit, quod episcopi illi praeconia et scripta Theodori in chalcedonensi, ut falso putabant, concilio probata, in constantinopolitano deinde damnata aegre ferebant. Palmare quidem Facundi opus Theodoro nostro perhonorificum prodiit ducentis prope abhinc annis e vaticanae bibliothecae codice, editore Sirmondo, hortatore editionis Baronio, qui postremus eodem codice usus fuerat, dum hac super re in annalibus disputaret. Ecce autem commodum accidit, ut ex eodem vaticanorum mss. fonte inexhausto, nunc ipse prodeat laudatus a Facundo Mopsuestenus; et quidem talis (quantum in scriptis hactenus lectis vidi) ut Facundi in hac parte laudibus indignus non videatur. Nemo enim heic sentiet Mopsuesteni obsessum illud omni crimine caput, quod tot olim adversariorum amarus sermo pulsavit.

II. Iam vero ante quam de scriptis Theodori dico, refutandum mihi est illorum hominum praeiudicium, qui *decem milia* librorum a Theodoro scripta serio adfirmarunt. Facundus hermianensis lib. VIII. 1. locum latine profert ex epistula graeca Iohannis antiocheni ad Proclum, quo Theodorus dicitur *decem mille* libros scripsisse: in quibus Facundi verbis nequem librariorum suspicemur errorem, praesto est Pelagius papa, qui verba illa Facundi adamussim exprimit: *ecce quales plusquam decem mille libros Theodorus scripsisse perhibetur*. Sane in his verbis emphasim potius quamdam contineri docti aliquot suspicati sunt; nemo tamen, quantum video, explicationem erroris manifestam protulit; nempe quod Iohannes antiochenus *μυρία βίβλων* vel *μυρίους βίβλους* sine dubio graece dixerit: quod vocabulum etsi per se *decem mille* sonat, tamen in infinitis graecorum auctorum locis pro *multis* ponitur; et quidem non raro etiam ubi numerus non admodum ingens est: prorsus ut latini *sexcenta*; et sic illud graecum latini interpretantur, quamquam adeo *decem milia* a *sexcentis* differant. Sed enim praestat Facundum suimet interpretem auscultare, qui praedicto loco epistulam adhuc antiocheni Iohannis interpretans ait: *decem milia adversum nos mala minantur*. Et mox: *decem milia* (calumniosa) *invenimus*. Et paulo post *beatissimum*, ait, *Athanasium, qui milia milium certaminum pro evangelicis dogmatibus passus est*. Quis non videt his locis multa intelligi, non *decem milia*, vel *milia milium*, sed *plurima*? Neque opus est a me accusari Facundum quasi graece parum callentem (quod tamen aliquoties facere videtur Sirmondus in adnot. v. gr. p. 735. 736. 758. marg. ed. sec.) namque ipse antiquissimus paulinae ad Corinthios epistulae interpres (3) *μυρίους παιδαγωγούς* explicavit *decem milia paedagogorum*, nempe *plurimos*. Quae quum ita se habeant, videmus in Facundi scripto hellenismum; in Pelagii epistula imitationem Facundi, ita tamen ut prope ad litteram *decem mille* Theodori libros Pelagius intelligere videatur. Et sic deinde *decem mille* intellexerunt atque adfirmarunt anonymus in collect. Fabricii script. eccl. p. 69. (etsi ibi *mille* mendose est pro *de-*

Quaestio de numero operum Theodori.

(1) Monum. Aquil. ind. chron.
(2) Hard. concil. tom. III. p. 430.
(3) Ep. I. cap. IIII. 15.

cem mille); Allatius in diatriba inedita de Theodoris, quam autographam legi; Cellierius script. eccl. tom. X. p. 492; Norisius hist. pelag. II. 4; Fabricius bibl. gr. (qui tamen de numero dubitavit;) Tillemontius mem. eccl. tom. XII. p. 444; Binius appar. tom. I. part. II. p. 67; aliique, ut arbitror, quos prolixius recensere nec vacat nec iam utile est; si modo firmum deinceps exploratumque habeatur, libros Mopsuesteni non *decem mille* esse dicendos sed *plurimos*. Nam quis demum decem mille libros scripsisse facile credetur? Chalcenterus ille Didymus omnium ore ob multitudinem librorum celebratus, et βιβλιολάθας dictus, non plus quatuor mille scripsisse traditur. Chalcenterus alter Origenes ac librorum conficientissimus, non tamen vel Didymi numerum exaequavisse videtur. In recentioribus demum scriptoribus haud scio an quisquam tam immanem librorum numerum edidisse dicatur.

Operum Theodori catalogus.

III. Theodorus decem et octo annos natus in scripturis sacris interpretandis primam posuisse operam, fertur teste Leontio (1). Primum autem ex omnibus biblicis illustravisse psalterium adfirmat Hesychius in deperditae historiae fragmento (2). Verumtamen Theodori tam iuvenilem fuisse laborem negat chronicon edessenum (3), ubi noster dicitur fecisse initium interpretandi scripturas anno Christi CCCCIII, qui erat annus episcopatus eius ferme decimus. Namque Theodorum paulo post annum CCCXC consecratum fuisse episcopum colligunt critici ex obitu eius circa annum CCCCXXIX, ita ut annis XXXVI episcopatum tenuerit; quam rem iamdiu critici demonstraverunt (4). Ego tamen in hac controversia de anno, quo Theodorus commentari ad biblia coeperit, multo libentius Leontio assentior, quam edesseno chronico: neque enim tam pigrum fuit Theodori ingenium, ut anno demum episcopatus nono scribere commentarios coeperit: quin potius omnia historiae testimonia fervidum fecundumque Theodori pectus nobis demonstrant. En autem operum a tanto viro scriptorum catalogum, prout veteres memoriae produnt. Et certe antiquissimus est ille syllabus, quem a syro Ebediesu compositum Romae edidit post Echellensem Assemanus (5). Sic ergo Ebediesu:

Scripsit Theodorus
in genesim vol. 3.
in psalmos vol. 5.
in XII. *prophetas vol.* 2.
in duos priores libros regum vol. 1.
in Iobum vol. 2.
in ecclesiasten vol. 1.
in IIII. prophetas vol. 4.
in Matthaeum vol. 1.
in Lucam vol. 1.
in Iohannem vol. 1.
in actus apostolorum vol. 1. (6)
in epistulam ad Romanos.
in duas ad Corinthios.
ad Galatas.
ad Ephesios.
ad Philippenses.
ad Colossenses.
in duas ad Thessalonicenses.
in duas ad Timotheum.
ad Titum.
ad Hebraeos.

(Neque est dubitandum quin inter principes epistularum paulinarum interpretes Mopsuestenum quoque innuere velit Theodoretus in praef. ad easdem. Pergit apud Ebediesu catalogus:)

de sacramentis vol. 1.
de fide vol. 1.

(1) Lib. III. 8.
(2) Concil. V. act. V. ed. Col. p. 48.
(3) Apud Assem. bibl. or. tom. I. p. 400. cuius vide adnotat.
(4) Pagius ad an. CCCCXXII; Gerberonius ad Merc. p. 214. 215. Norisius hist. pelag. II. 4. aliique eccl. historiae scriptores.
(5) Bibl. or. tom. III. part. I. p. 30. sqq.
(6) Huius operis peculiarem sententiam reprehendit synodus quinta can. XII. ed. Col. p. 580. quam reprehensionem repetit Pelagius II. papa in sua tertia ad Eliam epistula.

de Spiritu sancto vol. 2.
de incarnatione vol. 1. (1)
adversus Eunomium vol. 2.
de peccato originali vol. 2.
adversus magiam vol. 2.
ad monachos vol. 1.
de obscura locutione vol. 1.
de perfectione operum vol. 1.
adversus allegoricos vol. 5.
pro Basilio vol. 1. (2)
de assumente et assumpto vol. 1.
librum margaritarum vol. 1.
de legislatione vol. 1.
epistulas varias.

Epistulam ad Cerdonem citat Facundus x. 1. Duas ad Artemium idem Facundus III. 5. Epistulam ad Domnum ter laudat auctor anonymus dogmatici cuiusdam operis, quod ego vulgaturus sum. Denique notissimam eam epistulam, qua Theodorus Chrysostomo increpanti respondit, negant esse germanam Savilius et Montfauconius; ceteroqui eamdem prolixe vindicat Theodoro nostro Allatius in diatriba de Theodoris, Savilii argumentis refutatis.

Alia opera Mopsuesteni in Syrorum linguam conversa et in vaticanis codicibus adhuc obvia memorantur ab Assemano. In his liturgia, codd. XLII. (confer indicem tom. III.) LXVI. LXXXIII. Hymnus cod. CCXXII. Interrogationes et responsiones diversae cod. CLXXXVII. Quaestiones in sacram scripturam cod. CLI. Atque haec opera superesse in syris exemplaribus nemo mirabitur, qui Liberati (3) testimonium legerit, qui ait scripta Mopsuesteni studiose a nestorianis in Syrorum, Armeniorum, Persarumque linguam fuisse translata, totoque oriente studio partium suarum diffusa: quod ipsum alii adfirmant auctores apud Assemanum (4). Praedictis haec addenda sunt:

commentarius in cantica canticorum. Concil. V. act. IIII. p. 225.
commentarius in Marcum. Catena Possini.
de miraculis Christi. S. Maxim. op. tom. II. p. 91.
opus mysticum libris saltem tredecim constans. Facund. III. 2.
ad baptizandos. Concil. V. act. IIII. p. 217.
symbolum fidei. Concil. p. 227.
interpretatio fidei nicoenae. Concil. p. 215.
confutatio Iuliani apostatae, cuius operis fragmenta sex, e catenis eruta, vulgavit nuper vir doctissimus Frid. Munterus Hafniae episcopus.
in Leviticum, in Numeros, Iosuam, Iudices, Ruth, libros quatuor regum, ad odas biblicas, citatur Mopsuestenus tum in aliarum bibliothecarum tum in vaticanae etiam codicibus. Denique etiam *ad epistulas* VII. *canonicas* commentatus est Mopsuestenus, Bandin. plut. VI. cod. V. Confer etiam ind. tom. III. p. 585.

Et quidem ego statim ac universum Mopsuesteni in XII. prophetas commentarium edidero, mantissae loco addam: 1. locos omnes, qui latine tantummodo extant apud Leontium in Canisii collectione Turriano interprete, graece ex antiquo vaticanae bibliothecae codice. 2. Locos tres attexam ex epistula ad Domnum, quos iam supra memoravi. 3. Ex utriusque testamenti graecis catenis multa adhuc Mopsuesteni fragmenta a me colligi poterunt. Equidem quum scirem Mopsuesteni extitisse commentarios ad Iobum, neque ignorarem crimina-

(1) Huius voluminis liber decimus quartus citatur in concil. V. p. 210.

(2) Pro Basilio opus Theodori adversus Eunomium legebat etiam Photius cod. IIII. Quid ergo Leontius lib. III. p. 583. nobis ingerit Theodori opus pro Eunomio adversus Basilium?

(3) Breviar. cap. x.

(4) Bibl. or. tom. III. part. I. p. 30. adn.

tionem veterem, quod nempe fidem huic libro noster auctor derogavisset(3); quumque in catena ad Iobum a Iunio edita Mopsuestenus nusquam compareret; quaesivi sedulo in vaticana bibliotheca num quae dicti operis reliquiae essent: sed frustra fui; nam et in vetustissimo catenae in Iobum codice uncialibus scripto litteris, Mopsuesteni auctoritas semel quidem legitur, sed est locus ex eius commentario in Zachariam petitus. Quare iam constat eclogarium catenae in Iobum, Mopsuesteni in hunc librum commentario prorsus caruisse. Insuper ad Mopsuesteni commentarium in psalmos quod attinet, refellendus breviter est Allatii error, qui in diatriba de Theodoris ait se vidisse in vaticana bibliotheca continuam in psalmos interpretationem Mopsuesteni, cuius initium in psalmo secundo erat ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀσεβῶν τὸν πρῶτον συμπεράνας ψαλμόν. Hunc ego codicem sub numero DCXVII. reperi, et quidem reapse inscriptum Θεοδώρου ἀντιοχέως; mox tamen opere lecto, cognovi nihil esse aliud quam Theodoreti editum illum in psalmos commentarium; ita ut codicis scriptor Θεοδώρου posuerit pro Θεοδωρήτου; quae confusio in catenis quoque interdum fit; et denique de suo addiderit ἀντιοχέως. Rursus halucinati sunt vaticanorum indicum confectores, qui hoc opus tum inter Theodori Balsami tum etiam inter Mopsuesteni opera recensuerunt. Causa erroris fuit vocabulum ἀντιοχέως, id quod illi semel ad Theodorum Balsamum qui antiocheno episcopatui praefuit, semel item ad Theodorum nostrum, qui natus Antiochiae Mopsuestiam episcopus rexit, retulerunt. Atque hunc errorem in commentario quoque ad XII prophetas vaticani indices retinent. Ergo incassum Allatius spem aluit, fore ut codices vaticani psalterium davidicum a Theodoro illustratum aliquando suppeditarent.

Commentarius in XII prophetas.

IIII. Ex tot Mopsuesteni operibus nulla edita sunt, praeter liturgiam a Renaudotio vulgatam (2); itemque symbolum fidei in synodo tertia, quarta, quintaque recitatum, quod utrumque scriptum agnoscit Leontius; sed symbolum negat Facundus III. 2. Amissorum Theodori librorum causam fortasse praecipuam repetere licet a Theodosii Valentinianique legibus, quibus ea proscripta ignique addicta fuerunt teste Pelagio papa in sua ad Eliam schismaticum aquileiensem postrema epistula. Porro commentarium ad XII. prophetas minores, quem nunc edere adgredior, in duobus offendi vaticanae bibliothecae codicibus, altero qui fuit olim cuiusdam dignitate πρωτοασηκρήτις, deinde vero Iohannis cardinalis florentini Salviati; postea in romanorum Columnensium bibliothecam transiit; denique ad codices vaticanos his annis, me praefecto, accessit. Is est codex membraneus pervetustus, saeculi circiter undecimi, integerrimus et emendatissimus. Scripturae eius tenue specimen in tabula exhibui. Alter codex ad vaticanam collectionem iamdiu pertinens, chartaceus et recens, commentarioque ad Zachariam carens, cuius rei non dubiam causam paulo post recitabo. Iam hic recens adeo vetustioris illius lectionem sequitur, ut ex eodem exscriptum valde arbitrer. Satis mihi abundeque ad curandam editionem in his pontificiis codicibus subsidii est: sed quia tamen par thesaurus alibi quoque extat, non gravabor notitiam exterorum codicum, quae mihi indaganti occurrit, paucis exponere. In primis Caesaris bibliotheca vindobonensis duos habet Theodori in XII. prophetas codices, quorum alterum sub numero CLXIII descripsit Lambecius (3); de al-

(1) Concil. V. p. 223. Leont. contra Nest. III. 13.

(2) Liturg. or. tom. II. p. 616.

(3) Tom. IIII. p. 359. ed. nov.

tero huic plane simili prolixe Forlosia (qui de editione quoque cogitavit) loquitur apud Kollarium in supplementis p. 167. Atque hi duo vindobonenses chartacei sunt, nec antiqui : quin adeo secundus delatus ex Italia fuit ab Apostolo Zeno Vindobonam : satis autem apparet apographum esse veteris codicis columnensis, nunc vaticani; quandoquidem tria illa scholia a Kollario edita, quibus in Zachariae prophetae margine theologus graecus nescio quis castigat quasdam Theodori nostri sententias, ea inquam scholia in marginibus columnensis codicis extant, atque ad litteram cum illis editis congruunt. Iam quia commentarius Mopsuesteni in Zachariam nonnullis criminationibus patuit, idcirco illum vaticani recentioris codicis scriptor praetermisit : quod ego consilium minime probo ; neque enim periclitatur ecclesiae status, sicubi forte Mopsuestenus audacia vel novitate interpretandi paulo liberius vagatur. Quintus codex venetus est a Montfauconio (1) in Grimanorum bibliotheca observatus. Sextus aeque venetus est, quem idem Montfauconius (2) apud Meletium Typaldum vidit. Septimus codex apud Gerasimum Blachum in Gallia fuit, teste Combefisio (3). Octavi codicis notitiam primus, ut arbitror, prodidit Possevinus (4), qui extare eum dixit Romae in bibliotheca vallicelliana ; quem ego codicem quum his diebus aspicerem, deprehendi esse tenue interpretationis in Oseam fragmentum, paginis duodecim constans, usque ad secundi capitis versiculum tertium decimum, qui locus incidit in columnensis codicis paginam XVIII. Iam quum ego eam partem Mopsuesteni usque ad eius capitis versiculum octavum in hoc volumine ediderim, sequitur ut codex vallicellianus paucos iam versus ultra meam coeptam editionem retineat. Huius porro praeclari operis codices qui manu versaverint, tres saltem cerno viros ; quorum primus est Franciscus Turrianus (5), a quo Romae degente vaticanum ipsum codicem lectum augurari licet. Secundus est Samuel Tenulius, qui in litteris ad Nic. Heinsium (6) ait se in Latio descripsisse sibi Theodori antiocheni in Oseam fragmenta ; quae locutio eius, facit ut existimem loqui Tenulium de codice vallicelliano, qui reapse nihil habet ut diximus, praeter breve in Oseam fragmentum. Tertius est Anselmus Bandurius, qui in conspectu operum Nicephori quem Fabricius vulgavit (7), ait p. 626. se inter cetera editurum Theodori quoque mopsuesteni in prophetas XII. commentarium. Iam quia Bandurius se id beneficio Cosmi III. ducis Etruriae, cuius ipse bibliothecam regebat, facturum spopondit (quamquam fidem neque Bandurius Florentiae neque Forlosia Vindobonae liberaverunt) putabat Fabricius (8) codicem eius operis in bibliotheca medicea extare. Nunc autem eiusmodi codicem Bandinio ignotum videmus ; ex quo sequitur ut in medicea bibliotheca non fuerit. Revera Bandurius nil aliud ait nisi se id opus e bibliothecis eruisse, quas inter paulo ante vaticanam commemoraverat : et quidem si de sua medicea loqueretur, Mopsuestenum apud se habere dixisset. Tum vero et ille codex Salviatorum, nunc vaticanus, illa adhuc aetate Florentiae apud veteres dominos, ut credo, fuit; qua in urbe ad Bandurii notititiam manusque facile venit.

V. Age vero de auctore operis quominus dubitemus, testis adest in cunctis, qui noti sunt, codicibus constans titulus Θεοδώρου ἀντιοχέως, *Theodori* scilicet patria *antiocheni*. Sed quia non unus fuit Antiochiae natus Theodorus, ecce no- Operis praedicti authentia.

(1) Diar. ital. p. 39, et bibl. mss. p. 478.
(2) Diar. ital. p. 46 bibl. mss. p. 478.
(3) Bibl. conc. tom. I. p. 44.
(4) Appar. tom. III. cod. vallic. p. 27.
(5) Ad const. ap II. 20. pro epp. pont. p. 254.
(6) Burman. syllog. tom. II. p. 801.
(7) Bibl. gr. ed. nov. tom. VII. p. 611.
(8) Tom. X. p. 358.

bis Photius (1) quatuor recensens opera Theodori antiocheni nomine insignita, Mopsuestenum diserte intelligendum esse docet; primo quidem loco dicens: *ὁ δὲ Μοψουεστίας γεγονὼς ἐπίσκοπος οὗτος ἐστιν οἶμαι*. Secundo autem loco: *οὗτος δέ ἐστιν ὁ Μοψουεστίας*. Tertio loco post memoratum de magia Persarum Theodori antiocheni opus, subdit: *οὗτος δ' ὁ Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας εἶναι δοκεῖ*. (Et quidem *δοκεῖ* in re certa dici solitum apud graecos quosdam auctores, demonstrat Montfauconius praef. ad Euseb. comm. in ps. cap. x.) Quarto denique loco: *ἀνεγνώσθη βιβλίον, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ Θεοδώρου ἀντιοχέως· ὁ Μοψουεστίας δέ ἐστιν, ὡς ἀπό τινων ἐπιστολῶν ἐμάθομεν*: *lectus est liber Theodori antiocheni; hic autem ille est Mopsuestiae episcopus, ut ex quibusdam epistulis mihi innotuit*. Ergo duo hinc noscimus, nempe tum codices quoque veteres operum Mopsuesteni, nedum eos quos nunc habemus, prae se tulisse Theodori antiocheni nomen; tum quoties in his id nomen prope per antonomasiam occurrit, intelligendum esse Mopsuestenum. Porro autem quod noster Theodorus in XII. prophetas scripserit, diserte adfirmat ut supra diximus Ebediesu in catalogo: praeter quam quod eius operis titulus in concilio etiam quinto (2) scribitur; quem tamen postremum locum ad trutinam deinceps vocaturus sum. Rursus quod opus Mopsuesteni in manibus habeamus, inde etiam cognoscimus quia in exordio a nobis edito commentarii ad Oseam satis declarat auctor se in psalmos quoque scripsisse: porro a Mopsuesteno illustratum fuisse psalterium, notissimum est. Sed enim nihil aeque demonstrat germanas esse Mopsuesteni has prophetarum minorum explanationes, quam ipsum scribendi genus, quod veterum de eo testimoniis sine ulla dubitatione respondet. In primis cernimus hunc auctorem sequi maxime litteram et historiam, atque omnem allegoriam studiosissime fugere. Rursus nullo vitio aeque laborare (tum in reliquis, tum in his quas modo edimus, et quidem praecipue in prohoemio ad Amosum atque ad Ionam) quam permultarum repetitionum in eadem interdum pagina ingestarum: quae sane tautologia delicatis auribus multo est molestissima. Idem longis periodis involvitur, alte incipit, diu pendet, vel insertis novis sententiis longe recedit, ita ut legenti vel interpretanti salebrosus interdum fiat. Ceteroqui magnum habet ingenium et infinitam doctrinae supellectilem: idem egregiis sententiis, et multiplici scripturarum scientia affluit, et prophetarum oracula sublimi prorsus ore disserit, quorum obscurissimos et prope inexplicabiles locos perspicua facilique dexteritate semper enucleat: quamobrem non sine causa multis arcem interpretum tenere visus est. Sed tamen non est negandum, diu multumque Mopsuestenum in iudaica historia versari, atque ad eam prophetarum dicta passim accommodare. Iamvero ad hoc postremum quod adtinet notissimae sunt patrum quinti concilii, et Leontii, et aliorum querelae de Theodoro nostro (quas etiam in Facundi apologia cognoscere licet) quia iudaicis interpretationibus plus aequo studuerit: et quidem ab inedito quoque Hamartolo idcirco is dicitur *ἰουδαιόφρων*. Ad quam criminationem quod adtinet non recte collineat apud Rosenmullerum (3) Ernestus, dum suspicatur ideo iudaizantem visum fuisse christianis Mopsuestenum, quod secundum textus hebraicos interpretationem fecisset. Atqui hebraicas litteras vel eorum sectatores prorsus ignorat Mopsuestenus; nec quicquam praeter vulgatum apud Graecos textum legisse se prodit: quidquid dicat apud Renaudotium Barsilibaeus, a

(1) Codd. IIII. XXXVIII. LXXXI. CLXXVII.
(2) Act. IIII. p. 211.
(3) Hist. interp. part. III. p. 266.

quo Theodorus traditur abs Iudaeis institutus. Quare laus aliqua litterarum hebraicarum Polychronio potius eius fratri, ut deinde dicemus, reservanda est. A Mopsuesteno dum scripturas arbitrio suo explanaret reprehensos atque irrisos saepe fuisse antiquiores interpretes ait Leontius contra Nest. III. 11. Eius vero nunc moris demonstrationem videmus in prohoemio ad Amosum p. 44; in comm. ad Ionam p. 65; ad Nahumum p. 86; ad Oseam p. 97: quod idem luculentius postea patescet ex commentariis integris. Profecto in Zachariae interpretatione, quo nunc loco editionem nostram abrumpimus, incipit vehemens et prolixa Mopsuesteni invectio adversus quosdam a sua sententia alienos interpretes. Item scripturae multiplices auctoritates a Mopsuesteno citari solitas ait Photius; quod ab eo verissime dictum commentarii nunc docent. Sed enim quod ait Tillemontius ([1]) Mopsuestenum universa biblia complexum memoria fuisse, cuius rei testem citat Leontium de sectis act. IIII; errat plane vir doctus non intellectis Leontii verbis τὴν ἄλλην γραφὴν ὑπεμνημάτισεν. Sane pro ἄλλην legendum esse ὅλην, res ipsa clamat, et revera Leontii interpretes explicant *universa*. Verumtamen ὑπεμνημάτισεν non *memoria retinebat*, sed *commentatus est* significat. Quare dicendum *ad universa biblia commentatus est*. Immo plerosque omnes auctoris quem edimus characteres, in Theodoro Photius deprehendebat. Sic enim cod. XXXVIII: φεύγων τὸν δυνατὸν αὐτῷ τρόπον τὰς ἀλληγορίας, καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὴν ἑρμηνείαν ποιούμενος· ταυτολογεῖ δὲ τὰ πλεῖστα, καὶ ἄχαρις πως καὶ ἀηδὴς εἶναι δοκεῖ. Tum cod. IIII. ἔστι δὲ τὴν μὲν φράσιν οὐ πάνυ λαμπρός· ταῖς δὲ διανοίαις καὶ τοῖς ἐπιχειρήμασιν λίαν πυκνὸς, καὶ ταῖς γραφικαῖς ἄριστα πλουτῶν μαρτυρίαις. (Photius codice item sexto densitatem sententiarum Theodori innuit.) Denique cod. CLXXVII: ἀσαφὴς δέ ἐστι, καί τοι λέξει οὐ ξενιζούσῃ χρώμενος· ἀλλὰ τὸ σχοινοτενέσι χρῆσθαι ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον περιόδοις, καὶ παρεμβολαῖς ἀλλεπαλλήλοις, δι' ὧν καὶ εἰς μήκιστον ὁ νοῦς ἀποτείνεται τῶν προκειμένων, ταῖς τε τῶν ὀνομάτων πλαγίαις καὶ ταῖς μετοχικαῖς λέξεσι πλεονάζειν, τὰ αὐτά τε πολλάκις καὶ οὐδὲ σὺν κόσμῳ ἐπανακυκλεῖν, καὶ τὰς ἐπαναλήψεις πλέον τῶν διηγήσεων (ὅπερ ἀμέθοδον παντελῶς) ταῖς περιστάσεσι μεμεστῶσθαι, καὶ τοῖς τοιούτοις, οὐκ ὀλίγον ζόφον τῶν αὐτοῦ γραμμάτων κατασκεδάζει. Porro ad fugam allegoriarum quod adtinet, cui Mopsuestenus ubique studet, ipse scilicet sibi est consentaneus, qui opus contra Origenem atque allegoricos scripsit ([2]). Profecto Origenem sine limite allegoricis interpretationibus indulsisse, eoque instituto sacram doctrinam et historiam pessum saepe dedisse, atque innumera errorum portenta invexisse, nemo est qui neget. Morbum hunc ingeniosissimi Origenis satis praesenserat pater eius, Christi inclytus martyr Leonidas, qui ut tradit Eusebius ([3]), admonefecerat eum ne ultra obvium sensum in divinis scripturis quicquam requireret, μὴ τῆς προφανοῦς διανοίας περαιτέρω τι ζητεῖν παραινῶν. Et quidem ego contra Origenis audaciores aliquot allegorias, locos nonnullos patrum incognitos producturus in lucem aliquando sum. Perstudiosus Origenis caesariensis Eusebius apologeticon scripsit pro allegoricis Origenis interpretationibus; cuius rei certiores nos facit Ebediesu in catalogo ([4]), qui addit Eusebii id opus refutatum fuisse a Theodoro. Quare iam

(1) Mem. eccl. tom. XII. p. 451.
(2) Ebediesu catal. cap. XVIIII. Facund. III. 6; Liberat. cap. XXIIII.
(3) Hist. eccl. VI. 2.
(4) Cap. XI.

nemo mirabitur, nihil omnino allegorico sensu apud nostrum auctorem dici. Ceteroqui quod adtinet ad Augustini ([1]) seu potius Pauli dictum, quod omne vetus testamentum figura sit novi, quodque omnia ad Christum postea venturum relata fuerint, Theodori quoque nostri constans sententia est tum in prologis tum etiam alibi. Profecto allegoricum et anagogicum et quodvis mysticum interpretandi genus nemo pius per se contemnet, quod ipsis apostolis patribusque apostolicis haud inusitatum videmus. Ceteroquin quatenus procedendum sit, id demum prudentes decernent, qui neque tota credulitatis frena laxabunt, neque committent ut non tam interpretari videantur quam vim scripturis inferre: quasi non sit piaculum sacram doctrinam depravare, et ad voluntatem suam oracula trahere repugnantia. Nonnulli interim tantum sibi sumpsere, ut quidquid ipsi vellent scriptura sentiret. Et tamen magnus Hieronymus ([2]) commemoratis vetustiorum aliquot in Zachariam prophetam commentariis mysticis, statim subdit se historiae Iudaeorum tropologiam miscuisse Christianorum, ut aedificaret supra petram et non super harenam, ac stabile iaceret fundamentum quod Paulus architectus posuisse se scribit.

Refutantur dubia authentiam.

VI. Reliquum est ut subortientes quasdam contra authentiam operis, seu potius de auctore eius, dubitationes refellam. In quintae synodi actione quarta, multarum adversus Theodorum criminationum vigesima hunc habet titulum: " Theodori mopsuesteni ex principio commentarii ([3]), quod in duodecim ,, prophetas scripsit, abnegans prophetias de Christo esse praedictas: *sed non volentes* (loquitur Mopsuestenus) *ista considerare, voces omnes trahere ad dominum tentant Christum, ut et quae de populo facta sunt, simili modo intelligerent, et risum praestarent Iudaeis, quando ex scriptorum sequentia nihil ad dominum Christum pertinentes ostendunt voces*. Pergit deinde Mopsuesteni accusator cap. XXI et XXII proferre aliquot psalmorum locos, e quibus vaticinium exclusum conqueritur a Mopsuesteno. Iamvero commentarii in XII. prophetas sine dubio initium interpretatio Oseae est, non tam quia id ordo ipse in codicibus docet, sed quia sic ait primis verbis auctor, cuius nos exordium partemque corporis in hoc volumine edidimus. Atqui in hoc, quod dixi, initio nullum consonum synodico illi testimonio verbum est. Quid ergo? idcirco ne de auctore dubitare licet? minime gentium. Quum enim aliunde exploratissimum sit, commentarii huius Mopsuestenum esse auctorem, sequitur ut in synodico codice pro commentario in XII. prophetas, commentarius in psalmos reponendus sit; isque error vel Callonymo concilii notario seu eclogario, qui ibi recitat, adscribendus est; vel certe postea in synodicos codices, quorum nullus satis antiquus superesse videtur, irrepsit. Synodi quintae graecus vel saltem latinus codex mihi nullus ad manum est, in quo lectionem vestigem: praesertim quia synodi huius acta pleraque perierunt. Ergo interim donec synodicus codex aliquis meliorem fortasse lectionem offerat, ego quidem ad removendam hanc contradictionem his utor argumentis.

1. Titulus ille *ex principio commentarii in XII prophetas* prorsus videtur esse obreptitius; quidquid enim ibi praecedit aut sequitur, id e Theodori commentario in psalmos desumitur: praecedit enim *eiusdem ex interpretatione octavi psalmi*; sequitur *eiusdem in psalmum vigesimum primum*. Et postea *eiusdem de interpretatione XXVIII psalmi*. Sed quod caput est, loci ipsi, qui

(1) De gen. ad litt. I. 1.
(2) Prolog. ad comm. in Zach.
(3) Concil. heic et alibi *commenti*; sed malo id esse mendum librarii qui non intellexerit litteras compendium cum superposita lineola.

sub falso titulo *commentarii in XII prophetas* citantur, universi e psalmis petuntur, atque intermedii sunt inter octavum et vigesimum primum psalmum, qui laudatur in subsequente titulo; nempe proferuntur e psalmis XII. et XV, et ex ipso XXI; qua ex re apparet synodicum eclogarium nihil aliud ibi recitare quam locorum seriem ex commentario Mopsuesteni in psalmos ordinatim excerptorum.

2. Et quidem in psalmis maxime interpretandis ansam criminationibus obtulerat Mopsuestenus qui iuvenili in iis audacia exultaverat: nam si certe vera narrat Leontius lib. III. 15. contra Nest., psalmos omnes ad Zorababelem et Ezeciam retulerat, tribus tantum Christo domino reservatis. Tum Hesychius historicus apud concil. V. act. V. de Mopsuesteno sic loquitur: *prima elementa suae doctrinae ex iudaico vaniloquio incipiens, codicem in prophetiam psalmorum conscripsit, omnes de Domino praedictiones abnegantem.* Neque tamen externo testimonio opus est, quum ipsum auctorem habeamus scripta sua in psalmos praecipue sic accusantem in epistula apud Facundum III. 6: *ea quae scripta sunt in psalmos miraris, quae etiam prima ceterorum omnium scripsimus: non autem quantam oportuerat habuimus circa istam rem diligentiam: passi enim sumus quaecumque incipientes, ut evenit, in imperitia scribendi constituti: siquidem et multas immutationes, illo tempore quae nostra sunt susceperunt, quas non est praesentis temporis enarrare: ex qua causa magis negligenter a nobis composita sunt plurima, et maxime illa quae prima sunt.* Iterum ipse Facundus X. 5: *Theodorus ultro semet ipsum reprehendens in expositione psalmorum, confessus est quod negligenter a se composita fuerint plurima, et maxime illa quae prima sunt.* Sane si de uno opere hic loquitur Facundus, utique apparet, Theodorum ex sua psalmorum interpretatione praecipue vituperavisse principium operis (de quo scilicet principio apud textum synodicum sermo est.) Sed esto sane ambiguum, utrum apud Facundum vocabulum *prima* significet *primordia operis*, an potius scribendi initium; minime vero dubia est Leontii auctoritas contra Nest. lib. III. 43. ubi scripta Mopsuesteni vituperans, in his recenset τὴν κατὰ τῶν ἱερῶν ψαλμῶν τυφλοποιὸν προθεωρίαν; sic enim lego in graeco codice vaticano, quae verba in Turriani latinitate, quae sola edita est, sic habent, *et praemeditationem excaecantem in sacros psalmos.* Sane Turrianus interpretari potuisset *praefationem*: quis enim nescit, argumenta seu praefationes graecarum vel orationum vel huiusmodi lucubrationum appellari προθεωρίας? Valde igitur censeo synodicum eclogarium respexisse ad praefationem commentarii psalmorum, in qua Theodorus iuvenili ingenio exultaverat, et quaedam contra mysticos figuratosve sensus audacius effuderat: (puta illa verba synodici testimonii) quae deinde ipsemet retractavit, ut ait Hesychius.

3. Denique non magnopere mirandum est, si forte unum pro altero Mopsuesteni opus recitatum fuit, si certe constat non id solum esse commissum, verum et eius titulos interdum fuisse valde perversos. Profecto id in ipso concilio quinto ex simili errore notariorum factum iustissime adserit in adnotationibus ad notitiam Theodori nostri (1). Tillemontius, cuius haec verba sunt: *dans le cinquieme concile* (2) *entre les passages citez de Theodore de Mopsueste pour justifier sa condannation, on en trouve un cité de*

(1) Mem. eccl. tom. XII. p. 674.

(2) Ed. Coleti tom. VIIII. p. 221. cap. LVI.

son commentaire sur saint Matthieu; et à la teste du suivant il y a " eiusdem ex libro quod Deus peccatum docuit et mortem introduxit ". Theodore n' a point assurement donné ce titre à aucun de ses ouvrages: et il faut que ce soit une erreur qu' on pretend tirer de quelq' un de ses livres, et sans doute du commentaire sur s. Matthieu, nommé immediatement auparavant, si nous lisons " ex eodem libro ". Prorsus ita superius nos diximus, locum illum, qui dicitur ex commentario in XII. prophetas, referendum esse ad citatum in praecedentibus psalterii librum. Haec, inquam, peremptoria demonstratio est adversus eos qui synodicum testimonium nobis obiecerint.

4. Sed ecce ex Facundo [1] rursus constat, primum quidem scripta Theodori ab Eutychianorum fautoribus fuisse corrupta; tum ibidem queritur Theodorus de Apolinaristis qui scripta eius partim vitiaverant, partim etiam confinxerant: *scripserunt ipsi inter se procul dubio quaedam inepta, quae a nobis umquam minime dicerentur. Denique haec ipsa in medio nostrorum scriptorum in quadam parte interposuerunt, et suis familiaribus demonstraverunt; aliquando autem et nostris* (orthodoxis scilicet) *qui per facilitatem suam omnia pronis animis audiebant.* Pergit dicere Mopsuestenus quomodo ab se duos Dei filios invectos falso accusaverint etc. Tum subdit: *unus ergo ex nostris propter multam facilitatem haec nostra esse credidit scripta.* Iam et ipse Leontius (ceteroqui furens propemodum et debacchans in Mopsuestenum; quae res fidem dictorum elevare interdum solet) nec non Hesychius paulo inconsultius vel ardentius locuti sunt, cum a Theodoro scriptum esse *contra incarnationem* dixerunt [2]; quum is tamen scripserit reapse *de incarnatione*. Nec si forte Theodorus aliquid ibi prave dixit, idcirco licebat viris gravibus mutare operis eius titulum, ne incautis lectoribus error crearetur, et Theodori fama plus aequo premeretur. Revera etiam in graeco Leontii textu, quem ms. prae manibus habeo, legitur ut in latino κατὰ ἐνανθρωπήσεως. Quin adeo Facundus conqueritur lib. III. cap. 4. adversarios Theodori locum quendam subtractis aliquot eius verbis ita pervertisse, ut haereticus appareret. Eandem iniuriam Theodoro factam causantur orientales episcopi in epistula ad Proclum (Facund. VIII. 1.) Demum Facundus lib. III. 5. malum quoque fidei symbolum, quod in concil. p. 227. profertur, Theodoro per calumniam suppositum expostulare videtur. Est igitur usquequaque demonstratum, Theodori quaedam scripta nunc perverse fuisse appellata, nunc ab improbis ei supposita, ita ut orthodoxi etiam pronas aures criminibus interdum falsis praebuerint. Et quidem, si nihil aliud, certe locus ille synodicus, a Tillemontio fraudis convictus, satis tuetur propositionem meam, quod illud de commentario in XII. prophetas synodicum testimonium nescio cuius ignorantia vel culpa perversum fuerit. Extremum prope observaverim, a Iacobo Lelongo [3] dici hunc in prophetas commentarium Luduvico du Four Longueroo visum esse iunioris cuiusdam Theodori. Equidem, nisi iam notum esset Longueroi in arte critica leve ingenium, satis tamen huic contradiceret apud Combefisium bibl. concion. T.I. p.44 Gerasimus Blachus, qui quum codicem Theodori antiocheni in XII. proph. min. possideret, rogatusque esset a Combefisio de eius auctore, respondit eum auctoris esse Theodoreto antiquioris: quo dicto Mopsuesteni eum esse non obscure confirmavit. Causa sic respondendi fuit, quia Combefisius Theodoreti com-

(1) Lib. X. 1.
(2) Contr. Nest. lib. III. 43. Hesych. in concil. V. p. 249.
(3) Bibl. sacr. tom. I. p. 985.

mentarium in eo contineri codice suspicatus fuerat; cui errori alium contrarium, nos ipsi retro coarguimus, ubi de Theodori nostri commentario in psalmos locuti sumus. Alius Combefisii error fuit, quod Theodorum antiochenum a mopsuesteno distinguere nisus est; qua in re et ab Allatio in diatriba de Theodoris, et ab aliis criticis, et multo magis a Photio coarguitur. Denique miranti mihi cur Assemanus noster in notis ad Ebed-Iesu codicem Mopsuesteni vindobonensem commemoret, vaticanum reticeat, causa eius rei deprehensa est in eius, qui syllabos vaticanos confecit, errore. Namque is opera Theodori Balsamonis patriarchae antiocheni scribens in indice, in his Theodori etiam nostri commentarios propheticos posuit, et nomen *antiocheni* non patriae esse sensit, sed episcopalis sedis esse indicavit; atque ita pro quinti saeculi auctore hominem nobis qui saeculo XII et XIII vixit, imprudens obtrusit. Atqui eius indicis auctor sui saltem memor esse debuisset, qui paulo ante eosdem hos commentarios sub Theodori antiocheni Mopsuestiae episcopi nomine in eodem indice iam collocaverat. Ergo Assemanus tum quia illo syllabi errore deceptus fuit: tum quia codicem ipsum in vaticanis pluteis neglexit inspicere, rem veram ignoravit: et cum haberet in manibus vaticanum, de vindobonensi nobis longinquo codice locutus est. Et sane si verba Mopsuesteni a Lambecio speciminis ergo prolata Assemanus cum vaticano codice contulisset, fieri non poterat quin Mopsuestenum in vaticana bibliotheca detegeret: quem tamen apud nos extare recte suspicatum video Munterum fragm. Mops. p. 77, sive alicuius administri narratione, sive indicum vaticanorum inspectione. Ceterum quod dixi superius visum esse Longueroo iuniorem Theodorum, id adhuc paulo uberius refutandum est. Etenim sine dubio Longuerous intelligebat Theodorum alterum Mopsuestiae episcopum iuniorem, genere galatam, qui obiit, ut saepe repetunt acta concilii mopsuesteni, anno Iustiniani imperatoris vigesimo, scilicet annis plus centum post seniorem, ut fere observat Allatius. Idem dicere pergit: " Roberto Balforeo „ in notis ad Theodorum raytenum videtur alius esse Theodorus mopsuestenus, quem pleno ore Callixtus hist. lib. XIIII. 30, et Theodoretus lib. V. „ extremo laudant. Hoc tamen ex iis quae diximus falsum esse deprehenditur; et potissimum cum usque ad tempora quintae generalis synodi nullus alius fuerit mopsuestenus Theodorus, praeter hunc: idque abunde demonstratum „ sit in synodo mopsuestena ab episcopis secundae Cilicum provinciae pluribusque aliis ope diptychorum mopsuestenae ecclesiae, non sine gravissimorum „ hominum testimoniis, Theodori veteris illius scilicet, de quo nunc scribimus, nullam fuisse mentionem; et alium Theodorum, qui in fine diptychorum scriptus erat, ex Galatia ortum, ante tres annos, quam illa synodus „ mopsuestena celebraretur, mortuum fuisse. Ergo de hoc secundo non sunt „ verba Theodoreti: quomodo enim tot ante annos defunctus, huius sub Iustiniano viventis meminisse potuit? et cum usque ad huius recentioris tempora „ nullus alius fuerit, certa sunt Theodoreti verba de vetere Theodoro mopsuesteno. Callixtus verba Theodoreti et sententiam exscribit, neque de alio „ sermonem habet, quam de quo Theodoretus ipse locutus fuerat. Facessat „ igitur alius hic Theodorus recentior a Balforeo et aliis excogitatus, et tantumdem a Theodoreto laudatus „.

VII. Quum tot Mopsuesteni copias in manibus habeam, quantas retro nunciavi, ne quaeso miretur lector quod modicam harum partem hoc volumine edam, nempe tres minimos prae reliquis commentarios integros, ad Ionam,

ad Abdiam, ad Nahumum, cum quatuor ad Amosum, ad Zachariam, ad Aggaeum, atque ad Oseam prohoemiis. Et quidem aliud editioni meae accedit incommodum, quod hunc auctorem nullo adhuc certo suscepto consilio typis imprimere coepi: quare et Oseas qui primus ordine iusto est, extremum locum obtinet; et quae media esse debuerant prophetarum trium prohoemia, ea sunt prima. Sic enim tum typorum idoneorum penuria tum supra dicta causa rem moderatae sunt. Sed utcumque se ista habent, nunc quia primum hoc vaticanae collectionis volumen tot iam aliis scriptis occupatum erat, ceteram Mopsuesteni materiam multam atque praeclaram alii volumini reservavi; commentarios scilicet integros ad reliquos prophetas novem: tum eiusdem auctoris graeca fragmenta ex pervetere Leontii codice, quae hactenus latina tantummodo e Turriani interpretatione habuimus apud Canisium: tum denique graeca alia fragmenta ex vaticanis catenis (e quibus scholia ad Lucam sex iam Munterus edidit.) His actis optandum erit, ut studiosus aliquis Mopsuesteni scripta omnia in unum corpus redigat, tum graeca a nobis nuper edita, tum latina facta apud Vigilium, Facundum, Liberatum, Mercatorem, synodos varias vel auctores, in catena aurea, in Combefisii bibliothea etc.; tum denique illa quae in codicibus linguarum orientalium supersunt. Sic demum eveniet ut tanti hominis tamque famosi non paenitendum scriptorum numerum nanciscamur; adhuc quidem tenuem si cum deperditis tot comparetur, sed tamen huiusmodi, qui et sacris doctrinis copiosam lucem affundat, et litterale interpretandi genus sine dubio egregium et genuinum nobis exhibeat: ut denique hic auctor iamdiu deperditus, qualis quantusque fuerit satis nobis innotescat.

DE POLYCHRONIO APAMENSI.

Notitia Polychronii.

I. Theodori mopsuesteni, de quo hactenus egimus, frater Polychronius fuit, teste Theodoreto in ecclesiasticae historiae extremo articulo. Est igitur aeque patria antiochenus, genere nobili, iisdem fere cum Theodoro studiis exercitus, iisdemque magistris usus. Magni quoque nomen apud Theodoretum habet [1], qui et eiusdem virtutes multas atque admirabiles narrat. Polychronius scilicet in monasterio apud Cyrum (cuius urbis episcopatum Theodoretus rexit) mortalibus omissis rebus, sublimi meditationi deditus, caelestem in terris vitam diu exegit. His animi dotibus adiungebat laborem corporis plurimum, spontaneas carnis adflictationes, vigilias prope perpetuas, paupertatis evangelicae summum studium. Prae ceteris tamen Polychronii virtutibus commendat Theodoretus insignem animi demissionem, qua omnem a se virtutis famam studiose amovebat, et a laicis quoque hominibus, ut pro se Deum orarent, postulabat. Prodigium quoque a Polychronio patratum Theodoretus refert; eum denique ob eximiam sanctimoniae opinionem omnium laudibus celebratum tradit. Quonam anno ex ascetica solitudine ad apamenses in Syria secunda infulas Polychronius transierit, mihi non constat. Theodoreti tamen historia ecclesiastica explicit anno CCCCXXVII, quo ipso anno ait historicus, Πολυχρόνιος τὴν Ἀπαμέων ἐκκλησίαν ἐποίμαινε ἄριστα: ergo is episcopus eo anno erat. Atqui anno CCCCXXXI habemus apamensem episcopum Alexandrum, qui

(1) Hist. relig. cap. XXIIII.

hoc anno ephesinae synodo subscribebat: igitur hinc cognoscimus Polychronium intra hos temporis terminos vita excessisse. Certe verbum ἐποίμανε de vivente episcopo usurpat alibi Theodoretus (1): quare Cavaeo (2) potius adsentior, qui adhuc vivum anno CCCCXXVII Polychronium existimat, quam Oudino (3), qui verbum ἐποίμανε de vita functo intelligit, adeoque praemortuum indicat. Saxius autem in onomastico (4) Polychronium dicit apamensem episcopum ab anno CCCCX; sed plane fallitur, male, ut puto, interpungens Oudini narrationem, qui dicit Polychronium eo anno clarum, tum addit factum Apameae episcopum. Porro quum Theodoretus diserte tradat, ut diximus, Polychronium Apameae episcopum, nescio cur Lequinius (5) in eius urbis episcopis Polychronium non scribat, sed Alexandrum ponat Agapeti successorem.

II. Commentarios in universum propemodum testamentum vetus scripsisse videtur Polychronius ὁ πάνυ apamensis: eius enim auctoritates passim laudantur in catenis sive editis sive adhuc luce carentibus. (Sed tamen Polychronii quoque diaconi fragmenta commentariorum ad ecclesiasten, ad cantica cantic., atque ad proverbia in mss. catenis occurrunt.) Illae certe Polychronii nostri satis copiosae reliquiae sunt quae in catena ad Iobum a Iunio editae leguntur: quamquam illarum prologum partim desideravit Iunius, quem postea Gottingae cumulatum audio (6). Et quidem in antiquissimo vaticano codice litteris uncialibus scripto, in quo graecorum patrum ad Iobum scholia continentur, a catena iuniana plerumque saltem non abhorrentia, sub initiis extat is Polychronii locus de causis obscurorum bibliorum, quem non habuit Iunius, neque tamen ignoravisse videtur Crusius (7), olim vero sibi vindicavit Photius in amphilochianis, qui ex eo confecit quaestionem CLII, quam in nostra editione habes. Ceterum Polychronii copias plurimas exhibent vaticani duo codices, qui catenam amplissimam in maiores minoresque prophetas suppeditant. Primus codex pervetus membraneus in fol. speciose scriptus, arabicam prae se fert narrationem, qua docemur fuisse olim κτῆμα Andronici palaeologi Michaele geniti (docti caesaris qui anno MCCLXXXIII. imperium auspicabatur). Inscriptionis arabicae auctor Athanasius III patriarcha alexandrinus, qui reapse diu Byzantii versans, consuetudine et gratia usus est supradicti caesaris, uti auctor Lequinius est (8). Idem suum nomen graece sub arabica narratione scribit, Ἀθανάσιος ἀλεξανδρεύς. Rursus alia in eodem codice recentior inscriptio graecis verbis exarata, auctore Ioacimo patriarcha item alexandrino circa annum MDLXI, docet nos hunc codicem fuisse adfixum sedi alexandrinae divi Marci a praedicto Athanasio (Alexandriam demum Constantinopoli reverso, ut tradit idem Lequinius) cum poena indissolubilis excommunicationis, siquis eum inde amoveret; quam ipsemet Ioacimus poenam disertis verbis confirmat. Memorat etiam in codice suam Ioacimus peregrinationem ad Sinaim montem, cuius rei mentio quoque est apud dictum Lequinium (9). Codex hic ab Innocentio XIII. bibliothecae vaticanae addictus

Polychronii codices vat.

(1) Hist. eccles. V. 35.
(2) Art. de Polych.
(3) Tom. I. p. 931.
(4) Tom. I. p. 476.
(5) Or. christ. tom. II. p. 911.
(6) Harl. ad Fabric. tom. VIII. p. 661. not.
(7) Epist. p. 27.
(8) Or. christ. tom. II. p. 493. sqq.
(9) Loc. cit. Quin adeo Ioacimi huius extat in cod. vat. 1147. p. 211-212 encyclica graeca ad omnes christianos, qua commendat duos monachos sinaitas, qui a suo hegumeno missi fuerant ad

fuit, eumque novit Assemanus, quamquam paucis eum verbis dignatus est ([1]). Alter codex vaticanus, in partes duas divisus, immani mole praeditus, membraneus, nec recens, mihi valde commodus fuit tum ad collationem atque ad emendandos superioris errores, tum multo magis ad quasdam partes supplendas quas in altero codice mador corruperat. In tam ampla praedictorum codicum segete, omissis prophetis reliquis, Danielem selegi, cuius erudita explanatio propter historicam saepe notitiam mihi prae ceteris perplacebat. Quia tamen mole rei deterrebar, Polychronium primo seorsim edendum selegi, qui prope sexaginta mihi latercula implebat. Deinde vero ampliato consilio catenam quoque in Danielem reliquam labore impigro exscripsi, typisque simul commendandam curavi. Sed de catena mox.

Polychronii scholia ad Danielem.

III. Polychronii in Danielem non integros commentarios edimus, sed copiosa tantum excerpta, quae catenae eclogario conservare libuit. Itaque deest universus prologus; tum media complura intercepta fuerunt: quamquam tanta pars superest, ut reliquos simul Danielis interpretes Polychronius unus exaequet. Genus interpretandi doctum et grave, solidamque pietatem spirans. Syro exemplari syrus homo saepenumero utitur, interdum etiam hebraico: (cuius sermonis peritum fuisse Polychronium cognoscere videmur ex amphilochiana CLII.) praeter quam quod varietate graecarum interpretationem pro re nata utitur. Verumtamen nihil magis me impulit, ut Polychronium publici iuris facerem, quam illa toto praesertim capitulo prophetae undecimo rerum syriaticarum ac regum sollers historia; ita ut dehinc qui Seleucidarum fastibus studebunt, Polychronium cum ceteris historicis consulturi sint. Nam syrus homo in Syriae et Seleucidarum metropoli natus, iisque temporibus scribens quibus adhuc patria monumenta incolumia erant, dignus profecto est cui fides plurima adhibeatur. Et quidem ex p. 127 sectatum esse Polychronium Porphyrii historias constat, quas ut optimas chronographus quoque Eusebius in syrorum regum rebus gestis prae oculis habuit. Sed tamen ex ipso Eusebio coniectare licet, Polychronium a Porphyrio interdum dissidere. Polychronii ad Danielem mss. scholiis usus interdum cum fructu est Flaminius Nobilius in criticis ad sixtina graeca biblia adnotationibus seu potius variis lectionibus; a Nobilio autem critici alii, quos inter Drusius, prout res tulit accersiverunt. Tum et anglus Broughtonus anno MDIIIC cum sua danielici vaticinii explanatione tenuem numerum scholiorum Polychronii ex augustana catena delectum coniunxit, testatus se optare admodum ut reliqua ederentur ante quam codex casu aliquo, ut fit, interiret. Verumtamen Polychronii particulae a Broughtono prolatae, prae his plurimis vaticanis, oppido minimae habendae sunt.

colligendas pro monasterio eleemosynas. Ipse Ioacimus appellat se πατριάρχην Ἀλεξανδρέων καὶ κριτὴν τῆς οἰκουμένης.

(1) Bibl. or. tom. II. p. 513, et tom. III. part. I. p. 15. n. 3.

DE CATENA PATRUM IN DANIELEM PROPHETAM.

I. De veterum patrum ad illustranda biblia collatis symbolis, quas vulgo catenas dicimus, deque earum numero partim iam editarum partim adhuc in bibliothecis mss. latentium, deque usu earumdem et de variis commoditatibus, non repetam ea quae super hac re docti homines iamdiu satisque disputaverunt. Nota quippe est scholiorum horum utilitas primum ad sacri textus criticen, deinde ad theologica interdum dogmata confirmanda, tum ad suadendam virtutem populo, denique ad varios sacrae simul et profanae philologiae fructus progignendos. Sed laudes hactenus; praeclarius enim facimus, si ineditorum scriptorum bonam copiam lectoribus mature suppeditemus, quam si his commendandis prolixiorem operam insumamus. Patrum catenam in Danielem non in vaticanis tantummodo codicibus, verum etiam in aliis extare exploratum est: eamque Broughtono atque aliis aliquot criticis visam potius quam praelibatam scio: ego vero ut integram ederem praestantia eius et antiquitate perpulsus sum. Catenae eclogarius quisnam fuerit, coniectura divinare non possum: constat autem ab eo non Danielem tantummodo sed prophetas universos commentariorum pari sylloge fuisse illustratos [1]; neque orthodoxos tantummodo patres, verum etiam haereticos fuisse compilatos; ita tamen ut doctrinis pravis omissis, eas quae frugi essent et utiles in suum usum eclogarius sevocarit. Catena haec e sexdecim graecis patribus coacervatur, quorum duo Polychronius et Io. Chrysostomus a me seiuncti sunt; quia priorem videlicet seorsim edidi; posteriorem inter cetera auctoris opera iamdiu legimus [2]. Equidem in vaticana catena non solum Chrysostomi varietates aliquot verum etiam incrementa quaedam erant; sed ea vix tanti visa sunt, ut his librum meum satis iam fartum et plenum onerarem. Illud utiliter heic admonebo, nempe tum e vaticanis codicibus tum ex aliis quos vidi alibi, confirmari Chrysostomo auctori commentarium illum, de quo primus editor Cotelerius, magisque adeo Montfauconius subdubitaverant. Nam compendiosum et hiulcum et strigosum dicendi genus in eo commentario non inde enatum est, quia Chrysostomus, ut incredibiliter ait Montfauconius, hasce notulas primum scripserit, ut ampliores deinde explanationes adgrederetur; sed contrarium prorsus accidit; nempe ut copiosa et diffluens Chrysostomi lucubratio ab eclogario nostro pro sui instituti ratione hic illic resecta aut contracta fuerit; ita ut multo rectius Cotelerius senserit, scholia haec epitomes et eclogarum speciem habere. En igitur causa unica, ob quam criticis hic Chrysostomi commentarius suspectus fuit, iam satis depulsa est; qui sane in vaticanis catenis, et in aliis ut scio pluribus cum Chrysostomi nomine occurrit. Quare et auctor illius codicis escorialensis, quo ad edendum Cotelerius usus fuit, sine dubio hunc commentarium e catenis propter vel copiam vel praestantiam decerpserat, id quod a me nuper in Polychronio factum fuit. Nemini itaque fraudi sit Montfauconii dubitatio de Chrysostomi hoc commentario: nam et alioqui satis inconsiderate circa id scriptum edendum se gessit. Nonne enim ignoravit ac praetermisit prologum huius commentarii, ab Hoeschelio anno

Catena vat. in Danielem.

(1) V. eclogarii praefationem ad caten.

(2) Chrysost. ed. Montfauc. T. VI.

MDCII Augustae Vindel. editum? Nonne idem Moutfauconius e danielicis catenis, quas noverat, augere aliquantum atque emendare scriptum id debuisset? vel certe ex multitudine exemplarium, quae Chrysostomi nomen gerunt, auctoritatem operis confirmare? Equidem aliquando probaturus sum, aliud quoque praestans opus, quod Chrysostomo testes antiqui tribuunt, Montfauconius negat neque sua editione complectitur, revera habere auctorem Chrysostomum, neque id in mss. codicibus desiderari. Sed de his hactenus, ac paene praeter propositum, quandoquidem Chrysostomi symbola a meo catenae danielicae volumine exulat.

Singuli catenae auctores.

II. Detractis Chrysostomi et Polychronii nominibus, reliqui in catena sunt patres XIIII. Quatuor ex his, Origenes nempe, Athanasius Basilius, atque Cyrillus, vix semel aut iterum laudantur; cuius rei causa, tum etiam quia nomina eorum sunt illustrissima, nihil de his praefabor. Reliquorum notitiam brevissime scribam.

Ammonius praesbyter alexandrinae ecclesiae et oeconomus fuit, uti se dicit in subscriptione epistulae quae a clero aegyptio missa est ad Leonem caesarem Marciani successorem pro concilio chalcedonensi [1]: ex quo testimonio aetas quoque Ammonii cognoscitur, nempe quod inclaruerit circa medium saeculum quintum. Ammonium vocat probatissimum ἐξηγητὴν ecclesiae alexandrinae Anastasius sinaita in anagogicis libris ad hexaemeron partim adhuc ineditis.

Anonymus, non ipse est eclogarius; nam p. 198. ipsius anonymi ab eclogario fiunt excerpta, omissis in medio particulis; quod in suo commentario praesente nemo faceret. Est homo antiquus et doctus, et ceterorum huius catenae participum societate dignus.

Apolinarius ille est celeberrimus laodicenus episcopus, quo magistro gloriatur Hieronymus ep. LXXXIIII. 4: *Apolinarium laodicenum audivi Antiochiae frequenter et colui; et quum me in sanctis scripturis erudiret* etc. Ab Apolinario commentarios ad universa prope biblia fuisse exornata demonstrant passim catenae. Sed tamen nos docet Hieronymus [2], Apolinarium ex iis triginta voluminibus, quos adversus Porphyrium scripsit, vigesimo sexto satis prolixo respondisse huic philosopho, qui duodecimo impii operis libro prophetam Danielem oppugnaverat. Ergo quae edimus Apolinarii ad Danielem scholia, utrum ex opere adversus Porphyrium an ex biblico commentario dimanent, dubitare parumper liceret, nisi ea sparsim inessent, quae a polemico scripto longe recedunt, commentarii autem rationem apprime retinent. Huius quoque tanti hominis fragmenta omnia colligere valde expediret. Ego interim (praeter haec in Danielem scholia) ex eius deperdita Lucae interpretatione partes aliquot eusebianis scholiis subtexui.

Eudoxius philosophus occurrit in aliquot sacrorum bibliorum catenis tum vaticanis tum etiam aliis, v. gr. in Zephyri catena ad pentateuchum, et in illa Corderii ad psalmos. Valde autem arbitrari licet hunc esse illum Eudoxium arianum, quem etiam chronicon a me in hoc volumine editum p. 15 Germaniciae primo dicit episcopum, tum Antiochiae, tum denique Constantinopoleos, medio saeculo quarto clarum. Fragmentum eius *de incarnatione* profert Lambecius [3]: ego vero aliud prolixius ex antiqua sylloge inedita vulgaturus aliquando sum.

(1) Concil. ed. Labb. tom. IIII. p. 1843.
(2) Praef. ad Dan.
(3) Ed. Kollar. T. III. p. 418.

Eusebius caesariensis (cuius pauca in hanc catenam fragmenta inseruntur) utrum dedita opera Danielem interpretatus fuerit, nescio. Is sane tribus voluminibus, teste Hieronymo (1), Porphyrii calumnias adversus Danielem retudit. Ergo ex his, vel etiam ex aliis operibus (certe partim ex demonstratione evangelica) pauci hi flosculi ab eclogario carpi pro libito potuerunt.

Hesychius praesbyter, ille sine dubio est hierosolymitanus olim praesbyter deinde patriarcha, de quo diligenter post alios historicos scripsit Caveus, quique saeculo septimo ineunte cognoscebatur. Saepe in aliis quoque catenis hic recurrit auctor. Eiusdem allegoricam Ionae interpretationem ego in scholiis meis ad Theodorum mopsuestenum posui.

Hippolytus commentarios ad Danielis vaticinium, ut multi testes adfirmant, scripsit; sed nemo adhuc integros reperit. Qui partes eius variis temporibus docti homines vulgaverunt, eos ego in loco recensui (2). In vaticanis codicibus pars adhuc mediocris erat inedita, quam libenter admodum (omissis cognitis) propter tanti doctoris et martyris reverentiam luce impertivi. In codicibus plerisque omnibus dicitur Hippolytus urbis Romae episcopus, quia nimirum Graeci portum urbis Romae cum ipsa urbe permutaverunt. Quis enim umquam vidit in pontificum maximorum albo Hippolytum? Statuam eius cum paschali cyclo operumque catalogo inscripto, prope urbem in agro verano Marcelli card. Cervini auspiciis effossam, deinde a Pio IIII. in bibliotheca vaticana ubi adhuc adservatur positam, brevibus formis cum alia pariter inventa Aristidis rhetoris, in fronte libri mei incidendam curavi.

Severus patriarcha antiochenus saeculo sexto ineunte scriptis innumeris famam nactus est. Ceteroqui chronicum, quod ei codex vaticanus tribuit (3), a nemine illorum memorari video, qui Severi scripta diligenter recensuerunt (4). Quae tamen scribuntur in danielica catena partes, eae non ex eius commentariis, sed ex epistulis sermonibusque manant. Locum Severi amplum de latronis crucifixi paradiso in vaticana ad Lucam catena legisse me memini. Alia dein Severi fragmenta cum inedita sylloge edentur.

Titus ille bostrensis episcopus est, saeculo quarto illustris; cuius opus adversus Manichaeos, nec non commentarius in Lucam quamquam interpolatus, extant.

Victor antiochenus, Iohannis Chrysostomi aequalis, etsi multas interpretationes ad libros biblicos scripsit, tamen ex his nihil fere continuum legimus praeter eius editum in Lucam commentarium. Nunc hae particulae, quae Danielem explanant, haud limis oculis aspiciendae sunt.

Ad Danielicam catenam minime pertinet Anastasius sinaita, cuius nunc aliquot scripta e codicibus vaticanis evulgo; sed tamen de hoc item breviter dicendum est. Anastasii monachi primum sinaitae, deinde Theupoleos id est Antiochiae patriarchae, scripta complura in bibliothecis mss. latere docti homines adfirmaverunt; quam famam non esse vanam, statim ipse deprehendi in vaticanis quibus praesum codicibus. Nunc quia Photii ingentem quaestionem edidi de vitae termino, commodum visum est Anastasii homonymam scriptiunculam mantissae loco subtexere. Rursus quia Photii quaestionem protuli de regno caelorum, congruum fuit ut Anastasii brevem dictionem de statu vitae futurae

(1) Praef. ad. Dan.
(2) Caten. in Dan. p. 161. n. 1. et p. 221. n. 2.
(3) Vide post cat. ad. Dan. p. 222.
(4) Montfauc. bibl. coislin saepe, et Harl. ad Fabric. bibl. gr. tom. x. p. 616. seq.

*

adiungerem. Quia denique in eusebianis quaestionibus ad Marinum saepe non solum commemoravi verum etiam adhibui codicem vaticanum quaestionum Anastasii, placuit praedicti operis anastasiani supplementum quoddam ex eodem codice accersere, quo gretserianae editionis lacuna commode expletur.

DE PHOTIO PATRIARCHA.

Codex vat. amphilochiorum Photii.

I. Quaestiones amphilochianae tantam in sacris Photii scriptis, quantam bibliotheca in profanis, famam obtinent. Primus sacri operis (sive id amphilochia, sive amphilochianas quaestiones dicere mavis) notitiam vulgavit Leo Allatius (1) dixitque opus varium et multiplici eruditione plenum, theologis ac scripturae interpretibus maxime necessarium. Idem nos docuit de praeclaro amphilochiorum codice vaticano, qui Urbano VIII pontifice maximo e Lollini feltrini episcopi bibliotheca in vaticanam migravit. Existimabat autem Allatius unicum esse amphilochiorum hunc codicem, dempto neapolitano, de quo mox dicemus, fragmento. Postea tamen aliquot alii innotuerunt, veluti taurinensis regius XXXI (2); coislinianus CCLXX (3); colbertinus CCCCXLIIII priscus, ut aiunt, saeculi XI, qui nunc est regius parisiacus MDXXVII (4); sevinianus recens parisiacus, deinde et ipse regius (5). Mitto apographum e vaticano ab Arcudio olim expressum, de quo Allatius loco praedicto: mitto item apographum a Camusato curatum e coisliniano, quo Wolfius usus est (6): mitto denique miscellos diversarum bibliothecarum codices, in quibus operis particulae aliquot insunt, veluti tilianus Combefisii (7); bavaricus a Wolfio Andresioque commemoratus (8); vindobonensis XXVIIII (9), in quo est Photii synopsis categoriarum Aristotelis, quam quidam (quos inter Cavaeus) ab amphilochiis male distinguunt: denique et vaticani nonnulli codices fragmenta aliquot amphilochiorum fortuito continent in miscellis: de quibus omnibus sive longinquis sive etiam romanis parum mihi laborandum est, qui nulla horum ope egeo, quandoquidem vaticanum quem supra dixi plenissimum habeo. Est autem hic bombycinus in fol. saeculi ferme XIII, graeca manu eleganter scriptus. Olim tamen huic codici damna duo contigerant; primum quod eius folia ab inscito bibliopego perturbata sus deque fuerant; iterum quod eius indicem primumque operis folium blattae aut mador partim corruperant: mox tamen doctus aliquis materiae ordinem instauravit, in marginibus scribens qua quodque folium sede esset collocandum: tum illi initio pessumdato, ope alterius exemplaris, supplementum fecit recenti manu, in vulgari charta scriptum; sic tamen ut veterum quoque foliorum lacinias seorsim in volumine conservandas curaverit; nec quicquam veteris scripturae perire passus sit. Instaurati codicis meritum Andresius (10) Allatio tribuit. Illud tamen falsissime a nescio quo relatore dictum Andresio fuit, recentia scilicet haec supplementa Allatium manu sua conscripsisse: est enim mihi vulgoque notissima Allatii

(1) De perp. cons. II. 6. p. 576.
(2) Catalog. p. 108.
(3) Montf. bibl. coisl. p. 325.
(4) Coteler. monum. tom. III. p. 556, et catalog. mss. reg. paris. gr. tom. II. p. 259.
(5) Montf. bibl. mss. p. 1031.
(6) Praef. ad cur. philolog. tom. III. p. 7.
(7) Bibl. conc. tom. I. praef. p. 38.
(8) Wolf. praef. p. 5. And. prodrom. ad mss. neap. p. 81.
(9) Lambec. VII. p. 146.
(1) Prodrom. p. 83.

manus, a cuius indole longe abest supplementorum scriptura, quae non librarium tantummodo diversum exhibet, verum etiam supinum hominem graecique sermonis prope ignarum. Igitur exscribenti mihi quaestionem primam amphilochianam, ad vetera illa fragmenta respiciendum non semel fuit (quae in volumine conservata iam dixi) ut librarii novi mendis gravissimis medicinam facerem, meaque editione hanc labem excluderem. Codex ergo vaticanus plenissimus quaestiones amphilochianas CCCXIII continet. Exin in codice sequuntur alia Photii opera; nimirum 1. ineditus et acatholicus de spiritus sancti a solo patre processione liber, de quo nos infra loquemur. 2. alius de eodem argumento Photii libellus, nempe ipsa secunda epistula, quae in Montacutii editione occurrit; heic autem novo titulo instruitur: ἑτέρα ἔκδοσις περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἐξεδόθη ἐν τῷ πατριαρχίῳ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς ἐξορίας; scriptus nimirum a Photio libellus post reditum ab exilio. 3. Extremi in codice sunt libri Photii quatuor adversus Manichaeos, quorum primum Montfauconius e codice coisliniano (1), tres reliquos Wolfius edidit (2) ex holsteniano codice, quem a vaticano nostro fuisse haustum suspicatur rectissime editor, ego vero nullus dubito, quandoquidem etiam clausula, quae Wolfio imperfecta videtur, non alia in codice vaticano, quam in Wolfii editione est.

II. Quum plures igitur extarent in Europae bibliothecis amphilochiorum codices, primus Franciscus Turrianus S. I. e bavarico codice amphilochianas sex quaestiones interpretatus est; easque Canisio anno MDCLXIIII in antiquarum lectionum sylloge latine tantum edendas concessit (3). Eae sunt in vaticano codice 180. 181. 182. 185. 186; nam Turriani primam in codice non invenio; quare et Basnagius quum anno MDCCXXV Canisium repeteret, et graecum ceterarum textum ederet (4), primam latine tantummodo posuit, quia graece non habuit. Porro Turrianus alibi quoque amphilochia memoraverat, nempe ad epist. pont. p. 124. 165., ad const. ap. VII. 41. ad iur. ord. p. 155; quod eruditi iamdiu dixerunt. Post Canisium anno MDCXVI Petrus Stewartius S. I. prolixam Photii amphilochianam de Christi voluntatibus gnomicis (quae in cod. vat. est octogesima) eodem Turriano interprete edidit (5); cuius graecum deinde textum Basnagius suppeditavit (6). Iam quia Canisius atque Stewartius quaestiones has sub Photii quidem, non tamen amphilochiorum, nomine ediderunt, hinc accidit ut qui eruditi deinceps de amphilochiis verba fecerunt, ii praedictarum septem editionem nescire videantur; quorum in numero sunt Combefisius, Allatius, Montfauconius, Wolfius, Gallandius, Andresius, Scottus. Unus fortasse Fabricius in gr. bibliotheca lucubrationes illas ad amphilochiorum syllogen pertinere suspicatus est. Petavium denique ipsum miror, qui quum in opere suo theologico (7) de monothelitis tamdiu disserat, Photii tamen opusculum de voluntatibus Christi gnomicis, quod eius argumento commodissimum erat, penitus ignoraverit, tot licet ante annos ab eius sodalibus et latinum factum et editum. Tertius amphilochiorum editor Combefisius est, qui anno MDCXLIIII e gallicano Tilii codice amphilochianam quaestionem protulit contra ubiquistas, quae in vaticano codice trigesima octava est. Graviter ta-

Pars amphilochiorum antehac edita.

(1) Bibl. coisl. p. 349. sq.
(2) Anecd. tom. I. et II.
(3) Ed. vet. tom. V. p. 188. sq.
(4) Tom. II. part. II. p. 420.
(5) Auctar. p. 437.
(6) Tom. II. part. II. p. 43[illegible].
(7) De incarn. lib. VIIII.

men erravit, non intellecto codicis titulo Combefisius, ita ut scriptam ad Amphilochium a Photio quaestionem, pro Amphilochii scripto vulgaverit. Sed dein admonitus ab Allatio Combefisius retractavit errorem, atque alteram ab eodem Allatio acceptam de Asteriis (quae in cod. vat. est 312.) edidit amphilochianam in auctario patrum p. 279; rem ceteroqui tam parum adhuc edoctus, ut scribere non erubuerit ambigere se quisnam hic Photius fuerit, qui ad Amphilochium quaestiones miserit. Ignorabat scilicet Combefisius, quae Allatius in libro de consensu super amphilochiis scripserat; quia nimirum eodem anno MDCXLVIII. tum Combefisius auctarium, tum Allatius volumen suum de consensu imprimebant. Quartus amphilochiorum editor Montfauconius est (1), qui anno MDCCXV. vulgavit quatuor, nempe de Hercule Amaltheae cornu gestante, de Sibyllis, de caesariensis Eusebii haeresi, de Asteriis (in vat. cod. 107. 150. 221. 312.) Profecto Montfauconius de universo photiano opere bene meritus est, cuius integrum descripsit indicem, quaestionum scilicet octo et trecentarum: sed idem magnopere erravit, primum quia se dixit edere ex amphilochiis quaestiones illas, quae maioris momenti esse videbantur; quo iudicio nihil inconsideratus nihil falsius fieri potuit. Nam siquis amphilochia a me nunc edita, itemque illa a Scotto Wolfioque vulgata, cum his breviculis ac valde levibus Montfauconii conferet, praeposteram hercle laudem praedicatam comperiet. Num ergo Montfauconius quem vulgavit indicem ab amanuensi aliquo accepit, ipse vero codicem vix aspexit? Alioquin vix fieri poterat ut vir summus tot longissimas atque optimas lustrans quaestiones, neglectis his, breviores illas ac levidenses eligeret, suoque praeconio atque honore typorum mactaret. Sed en rursus Montfauconius peccavit dum has quaestiunculas ceu ineditas omnes vulgavit. Atqui de Asteriis quaestionem iam publici iuris Combefisius fecerat: quaestiones de haeresi Eusebii et de Hercule in Photii epistulis multo ante a Montacutio editis occurrebant; id quod Wolfium certe non latuit (2): superest igitur ut Montfauconius scriptiunculam de Sibyllis primus protulerit. Utrum quintum amphilochiorum editorem Spierium dicam, haud satis scio; et merito id dubito. Nam Theophilus quidem Harlesius semel et iterum ait (3) "Iustum Spierium anno MDCCXXXVIII. quodam in libro germa-
„ nica lingua scripto dedisse adnotationes ad Photii amphilochia, et in fine
„ quaedam ex his amphilochiis nondum edita„. Iam vero quid Spierius in eo germanico libro, quo careo, posuerit, nescio: sed quoniam video germanum hominem eruditissimum Wolfium triennio post Spierii librum vix elapso amphilochianas quaestiones depromere, nihilque de Spierii curis, in praefatione ceteroquin curiosa, dicere; nescio inquam quid ego demum temporibus locoque distans de Spierii opere iudicem, quod aetate par et in limine versans Wolfius non agnovit. Sequitur iam sextus multo praedictis copiosior amphilochiorum editor Wolfius, a quo in philologicis curis amphilochianae quaestiones quadraginta sex (a LXXIIII. ad CXVIIII.) anno MDCCXLI publicatae fuerunt; quae deinde anno MDCCLXXVIIII. in gallandiana bibliotheca T.XIII. repetitae sunt. Et quidem adversus Gallandium expostulare liceret, cur contra institutum suum minora patrum opera coacervandi, quaestiones a Wolfio editas receperit, antiquius editas praetermiserit; nisi iam dixissem ignotas Gallandio fuisse ceteras, id quod eius quoque praefatio satis demonstrat. - Inter eos qui de am-

(1) Bibl. coisl. p. 346-348.
(2) Praef. ad cur. T. III. p. 7.
(3) Supplem. ad introd. hist. ling. gr. tom. II p. 47; et addit. ad Fabr. bibl. gr. tom. XI. p. 26.

philochiis vulgandis solliciti fuerunt, proximus nobis aetate fuit πελυΐστωρ Andresius, vir magnus meique dum vixit amantissimus, qui de anecdotis neapolitanae bibliothecae prodromum scribens, amphilochiorum quoddam fragmentum diu commendavit, atque ut luce donaretur, magnopere auctor fuit. Quod autem fieri optavit Andresius, id mox magna cum laude praestitit vir illustrissimus Angelus Scottus, bibliothecae post Andresium praeses, et regiorum Principum in litteris institutor. Nimirum is, qui septimi editoris locum obtinet, amphilochia duodeviginti, praeter praefationem, cum sua interpretatione scholiisque Neapoli typis excudit; usus etiam vaticani codicis suppetiis aliquot, quas cl. noster Amatius ad eum submisit. Amphilochia igitur ante me sex edidit Canisius; Stewartius I, Combefisius II, Montfauconius I; Wolfius quadraginta sex breviora; Scottus duodeviginti. Summa igitur ante me editorum amphilochiorum, LXXIIII. Octavus demum editor ego sum, qui viginti amphilochia hoc volumine exhibeo: quare centenarius iam numerus propemodum expletur. Atqui codex vaticanus tredecim continet supra trecenta. Sed tamen scimus reliqua ex his complura inter epistulas a Montacutio editas iamdiu extare. Insuper ego dedi operam ut amphilochia plerumque longissima, dilatis brevioribus, ad edendum deligerem. Quibus omnibus rite perpensis, dimidiam fere operis partem post me adhuc ineditam superesse iudico.

III. Iam editionis meae ratio etsi simplex est, labore tamen ac difficultate non caruit. Nam in primis tantam operis partem ex antiquo codice exscribere, apte digerere, orthographia pausisque interpungere, mendis etiam aliquot perpurgare, non levissimum negotium fuit. Eo accessit latinae interpretationis elucubratio, qua Photium necessario declarandum putavi, propter eos qui graece nesciunt vel qui graece se scire simulant. Ceteroqui ut citior editor fierem, paulo incultior interpres videri malui: igitur quidquid menti primum occurrit, id fere calamo pinxi: expoliri autem sermo non potest, nisi quem decens mora limaverit. Curavi tamen ubique, ut graecam veritatem latina servaret translatio. Adnotationes raras subtexui; his enim lectores carere facilius poterant: biblicarum autem auctoritatum, quae tot a Photio laudantur, sedes proprias in libri marginibus demonstravi. Quaestiones ipsas, quae in codice continenter scribuntur, in articulos minores distinxi, quo scilicet perspicuitati sermonis consulerem, et iis qui locos citabunt rem commodam facerem. Ceteroqui ordinalem numerum, quo unaquaeque quaestio notatur in codice, idcirco servavi, ut ne tum quidem citandi ratio varietur, cum universum opus extabit. Illud verissime testari queo, me de codice vaticano amphilochia omnium fermе potissima decerpsisse; quae nimirum vel ipsa prolixitate sua, vel argumento gravi et theologico, vel doctrinae altitudine, vel novitate aliqua commendabantur, et quae neque cum amphilochiis editis, neque rursus cum epistulis congruebant. Profecto in his tanta rei bonae copia est, ut quas de hoc opere laudes Allatius, Wolfius, Andresius, Scottus aliique pleno ore praedicaverunt, eas nemo, ut spero, nimias iudicaturus sit. Mihi vero cogitanti permirum videri solet, qui fieri potuerit ut Photius in saecularibus curis muneribusque versatus usque ad episcopatum, ad quem laicus subito evectus fuit, tantam divinarum scripturarum atque abstrusioris theologiae notitiam facultatemque adeptus fuerit. Tres tamen in latinis occurrunt patribus, quos aequo iure Photii ingenio opponamus; hique sunt Cyprianus, Ambrosius, atque Augustinus; quorum primus a foro et honoribus ad sanctua-

De mea editione.

rium subito transiit, et tamen in acutissimis ecclesiae theologis reputatur: Secundus a saeculari Liguriae praefectura ad infulas repente raptus, nihilominus tantam mox edidicit sacrae doctrinae copiam, quantam opera eius demonstrant; praeter illa quae celeberrima olim, nunc amissa querimur. Augustinus item profanis studiis usque ad adultam aetatem innutritus, brevi mox maximum omnis theologiae lumen inclaruit. Qui sacrae hermeneuticae canones cognoscere avet, is Photii primam quaestionem, tum vigesimam primam, tum alias aliquot, tum denique CCLXmam adeat. Bibliorum locos qui repugnantium speciem habent, recte conciliant complures ex his quaestiones, ut VI. XXIIII. etc. Nonne ipsa theologiae penetralia cernimus in quaestionibus de baptismo et de vitae termino? Utique et illae de personarum divinarum proprietatibus persubtiles perque accuratae sunt. Nonne demum componendis moribus prosunt illae de eucharistia, et de providentia, et de sempiternis scelerum poenis?

Controversiae aliquot de amphilochiis.

IIII. Age vero quia hoc opus ad Amphilochium scribi videmus, nemo existimet, omne id quaesitis ab hoc homine forte propositis respondere. Est enim hic sollemnis προσφωνούντων mos, ut ob captandam scribendi ansam, rem eiusmodi fingant. Sic Eusebium simulavisse puto, dum ad Stephanum Marinumque scriberet. Sic Theodorus mopsuestenus, teste Ebediesu in catalogo, singula prope opera ad amicos misit, quasi ab iis rogatus fuisset: et sic ab aliis ecclesiae patribus, nec non a scriptoribus ethnicis factitatum scimus. Profecto Photii has quaestiones non ad unum missas fuisse vel inde patet, quod ex his complures in epistulis ad varios mittuntur homines: tum etiam quod loci multi in commentariis biblicis a Photio tractati, deinde in amphilochia translati fuerunt. Ergo ex his recte concluditur, Photium quum multa in epistulis, in commentationibus, in homiliis, de sacra doctrina disseruisset; ad extremum praeclare et utiliter cogitavisse de universis scriptis his in unum corpus coacervandis; quod quum mitteret honoris ergo ad amicum Amphilochium, nomen inde subortum est, vel Photii ipsius vel posterorum voluntate, *amphilochia*. Iamdiu quidem dubitavit Fabricius (1) num auctores catenarum evangelicarum locos Photii, quos identidem proferunt, ex amphilochiis mutuati sint, an potius ab eiusdem qui aliquando extiterint commentariis evangelicis. Ego utrumque factum iudico; neque solum abs catenarum auctoribus, verum etiam ab ipso Photio materiam eandem non uno in loco neque semel usurpatam existimo. Nam et in catenis reapse plures loci photiani occurrunt, qui in amphilochiis, quae nunc omnia novimus, non comparent. Et quidem scholiorum Photii ad Lucam ineditorum ego ipse in hoc volumine specimen exhibui post Apolinarium: plura daturus, nisi pleraque agnovissem in amphilochiis vel in epistulis prope ad verbum repeti. Quam rem ut lectoribus probem, idoneis argumentis parcendum non est.

1. Matthaei locum XI. 17. quo aiunt pueri *cecinimus vobis* etc. interpretatur iisdem verbis Photius tum in catena vaticana cod 758. p. 28, tum in amphilochiana quaestione 34. a Scotto edita.

2. Lucae locus II. 35. *et tuam ipsius animam pertransibit* etc. illustratur a Photio tum in catena vaticana cod. 1933. p. 63, tum etiam in amphilochiana quaestione 176.

3. Luc. XIII. 14. *respondens archisynagogus*. Verbi ἀποκρίνομαι notio-

(1) Bibl. gr. ed. nov. T. XI. p. 27.

nes variae enucleantur a Photio breviter in catena vat. 1933. p. 368, tum prolixius et doctius in amphilochiana a me edita 21.

7. Luc. XVI. 26. de epulone et Lazaro Photii locus est in catena vat. 759. p. 66, qui scribitur in epistula edita 52. Porro et locus adversus Origenis errorem de poenis peccatorum minime aeternis, qui ibidem paucis verbis in catena ponitur, is inquam praetermittitur in epistula 52, sed de eo copiose in prima disseritur.

4. Luc. XXII. 36. *nunc qui habet sacculum* etc. Locum hunc tractat Photius in catena vat. 1933. p. 557, itemque amplissime in amphilochiana prima iisdem fere verbis utens.

5. Luc. XXII. 44. Locum de sudore Christi sanguineo, in eandem sententiam iisdemque verbis explicat Photius tum in catenis vat. 759. p. 211, et 1933. p. 562, tum in epistula 138.

6. Luc. XXIII. 25. Disserit Photius in catena vat. 758. p. 78. de Christi sanguine redemptionis pretio, quod ipsum iisdem fere verbis fit in amphilochiana 24.

Luc. XXIIII. 31. verba *aperti sunt oculi eorum* eodem modo explicantur a Photio in catena vat. 759. p. 253, atque in amphilochiana quaestione nondum edita 14.

Luc. XXIII. 50. De Iosepho ab Arimathaea narratio est apud Photium initio epistulae 91. Verum eadem scribitur uberior in catena vat. 759. p. 244. Atque ego vix dubito quin ex illa Photii oratione in Domini sepulturam, quam Combefisius ([1]) in mazariniano codice vidit, sed quia carebat exordio edere noluit, vix inquam dubito quin hoc Photii ἀποσπασμάτιον de Iosepho ab Arimathaea vaticanus eclogarius decerpserit, quod speciminis loco non me piget exscribere. Pergit enim ad Pilatum Iosephus, eumque ut sibi Christi corpus concedat composita oratione sic deprecatur: δός μοι φησὶν ὁ Ἰωσὴφ, εἰ βούλει, θάψαι τὸν νεκρὸν τοῦ Ἰησοῦ, ὃν οἱ γνωστοὶ πάντες ᾤχοντο καταλιπόντες, οὗ πολλοὶ μὲν συνέῤῥεον ἐπὶ τῷ πάθει θεαταὶ, νῦν δ' οὐδεὶς ὑπέμεινεν, οὐδὲ τῶν φίλων, ἐνταφιαστής· ἄπεστι σοι φόβος βασιλείας· τέθνηκεν ὁ τὸ κράτος μὲν τῆς ἐξουσίας ἁρπάσαι κατηγορούμενος, μέχρι δὲ καὶ αὐτῆς προφάσεως ἀθῶος ὀφθεὶς παντὸς ἀδικήματος· ὃν προφητοκτόνος γλῶσσα καὶ φωνὴ καὶ χεῖρες, σοῦ δοκοῦντος φέρειν φιλανθρωποτέραν ψῆφον, ὑπὸ κρίσιν ἤγαγον θανάτου· δός μοι χάριν ὁμολογεῖν, δι' ἧς ἑτέρους οὐδὲν ζημιοῖς· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὁ τῶν Ἰουδαίων ὄχλος ἀνίσταται γῇ μαθόντες τὸν ἐχθρὸν καλυπτόμενον· μᾶλλον μὲν οὖν δυσχεραίνουσι καὶ νεκρὸν τὸν ὑπ' αὐτῶν μισούμενον βλέποντες· τοῦτο μὲν τὴν αὐτῶν μιαιφονίαν τῷ σταυρῷ θριαμβεύοντα, τοῦτο δὲ τῶν ὁρώντων τὸν ἔλεον ἕλκοντα, καὶ τῶν σταυρωσάντων ἐκκαλούμενον μυσάττεσθαι τὴν ὠμότητα· οὐδὲ τὴν Καίσαρος ἐπισείσουσι φιλίαν, οὐκ εἶ φίλος λέγοντες τοῦ Καίσαρος, εἰ νεκρὸν δίδως τῇ γῇ κατορύττεσθαι· ἀπροφάσιστος, εἰ βούλει μόνον, ἡ πλήρωσις τῆς αἰτήσεως· Τούτοις τὴν τοῦ Πιλάτου κατεπᾴδων ψυχὴν, τυγχάνει τοῦ σκοποῦ, καὶ λαμβάνει καθαιρεθὲν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῆς συνήθους ἀξιοῖ φροντίδος.

V. Iamvero ut a se ipso multa sumpsisse ([2]) Photium vidimus (nam plura nobis persequi non vacabat) ita is non pauca quoque ab aliis, pro re nata vel prout Fontes amphilochiorum

([1]) Auctar. nov. PP. p. 1605. ([2]) Id fatetur ipse Photius prohoem. amphiloch. apud cl. Scottum,

institutae suae scriptionis ratio poscebat, tacito licet auctorum nomine sumpsisse videtur. In exordio quaestionis de voluntatibus gnomicis, ait Photius se idcirco hanc lucubrationem instruere, quia nemo e sanctis dignisque obsequio patribus eam ad liquidum perduxisset, vel quicquam frugi de hoc argumento dixisset, magno Maximo excepto. Porro statim Photius plane ad verbum expilare incipit s. Iohannis damasceni opus de fide orthodoxa, suppresso auctoris operisque titulo: quam rem deprehendere licet comparato Photii textu cum Damasceno Lequinii T. I. p. 187. sqq. Nequid de Anastasii sinaitae hodego dicam, cuius aeque definitiones clam Photius sectari videtur. Utique Photius in amphilochiana quaestione XL. anonymo auctore se uti dicit, quem Damascenum intelligendum esse tempestive monuit nos Photii interpres cl. Scottus. Quaestionem amphilochianam CLIV. de variis bibliorum sacrorum editionibus tacite ad verbum exscripsit Photius ex edita pseudo-Athanasii quaestione, sive etiam ex Epiphanii panario: id quod ego sentiens, scriptum praetermisi. Denique amphilochianam CLII. de obscuritate s. scripturae tacite item ad verbum sumpsit Photius e Polychronii prologo ad Iobum: quae brevis lucubratio, quia non extat cum ceteris Polychronii ad Iobum excerptis, ut iam dixi in his prolegomenis p. XXXI, a me libenter edita fuit. Ceteroqui ne gravius accusare Photium videar, hoc quoque observandum est, Photium ipsum in suo amphilochiorum prohoemio, tum etiam quaestione I. cap. 10. (quo postremo loco de superioribus bibliorum interpretibus mira cum reverentia loquitur) manifeste dicere, se acceptis ex illa vetustate seminibus, longe accuratiores contradictionum solutiones in medium proferre. Idque Photii dictum neque falsum, ut puto, neque arrogans est; quandoquidem hae Photii quaestiones seu biblicae seu theologicae, etsi non omnes pari pondere ac dignitate sunt, tamen veterum multorum de simili re scriptionibus praestare videntur; et quidem, exempli gratia, caesariensis Eusebii quaestionibus evangelicis quominus has photianas anteferam nullus ambigo.

Photii responsa canonica.

VI. Vestiganti mihi in vaticanis pluteis Photii scripta, ignotum quoddam praeter spem se obtulit in codice vetere palimpsesto, breve equidem sed tamen non contemnendum. Prior palimpsesti scriptura quadrata est, continetque partes sacrarum rerum Leontii, de quo opere postea locuturus sum. Scriptura posterior, saeculi ferme XIII, habet opus Eusebii de situ et nominibus hebraicorum locorum: et quidem ad normam huius rarissimi codicis, qui fuit olim cardinalis Sirleti, textum operis eusebiani fuisse refictum docet Vallarsius in Hieronymi editione T. III. Sequuntur in codice glossaria quaedam, tum de mensuris ponderibusque opuscula, nec non theologicae aliquot definitiones. Exin Photii canonica responsa quinque, cum eo titulo quem in nostra editione graece scripsimus. Photium denique subsequuntur Gregorii theologi quaedam, et pauca anonyma. Profecto et ipse palimpsestus in extremis codicis foliis a priore et maxima sui parte differt; habet enim actuum apostolicorum fragmenta, vetustioribus, quam Leontii opus, litteris exarata. Sed enim his interim omissis, de Photii scripto breviter mihi dicendum est, quod ad Leonem Calabriae archiepiscopum mittitur. Calabriae sedem episcopalem inter eas numeratam video, quae patriarchae byzantino parebant, in novella Leonis sapientis [1], qui Photii alumnus fuit: eique sedi honoris gradus inter Mocissum Larissamque tribuitur. Porro utrum Calabria intelligen-

(1) Apud Leunclavium de iur. gr. rom. p. 88.

da sit Argivorum insula, in qua olim Demosthenes venenum hausit, an Italiae provincia, haud scio an merito dubitare liceat. Nam et Italiae Calabriam in ea novella p. 100. appellari video, quo loco Severinae calabrae sedi subiiciuntur episcopi callipolitanus, acerantinus et Castri veteris. Atque his in locis graecae ritum ecclesiae partim adhuc vigere docet Ughellius tom. VIIII. p. 475. Profecto aetate photiana extremam illam Italiae partem in byzantini patriarchatus finibus fuisse comprehensam, multis documentis comprobatum est; et certe a dicta iam imperatoris novella. Immo vero Leonem hunc Calabriae italicae archiepiscopum fuisse vix dubito, dum considero photiani cuiusdum inediti operis adversus Latinos (de quo opere mox) locum, ubi enumeratis Italiae et occidentis variis populis qui romano Papae parebant, ab his Photius excipit Calabros, quos ait cum Graecis consentire. Sed tamen Leo certe Rhegii episcopus octavae synodo contra Photium celebratae subscripsit (1): idemque in pseudo-synodo photiana apparuit (2); quam rem Coletus in Ughellii (3) emendationibus sapienter notavit, atque ita Leonem non dubio ordine in rheginorum episcoporum serie constituit. Sed ecce in praedicta novella p. 100. rheginus episcopus a calabro satis distinguitur. Porro ego auctor sum ut de finibus byzantini patriarchatus legatur etiam perdoctus Bressius in Melitae antiquitatibus (4), qui leoninae novellae auctoritatem post alios criticos ventilat. Ad rem quidem nostram quod adtinet, constat Leonem Calabriae archiepiscopum postulavisse a Photio patriarcha suo, atque a synodo quae apud ipsum celebrabatur, dubitationum quarumdam solutiones: cui honestae petitioni occurrens Photius, capita quinque rescripsit: quae ego ut de re canonica bene, ut spero, mererer, latina feci, scholiis aliquot declaravi, et si cum amphilochiis in hoc volumine ederem, pretium operis fore iudicavi.

VII. Superest iam ut ineditorum adhuc Photii operum, non omnium quidem sed quorum nobis edendorum non remota copia est, notitiam scribam. Neque est quamobrem magnopere abhorreamus a Photii vulgandis scriptis, dummodo haec idoneis refutationibus, ubi res postulat, instruantur. Profecto videmus Leonem Allatium catholicum in primis hominem, et graecanici schismatis perpetuum oppugnatorem, promisisse non semel in suis scriptis se Photii omnes epistulas editurum, quarum tamen secunda contra spiritus sancti processionem a filio tota disputat. Quin immo idem Allatius omnium Photii operum colligendorum atque edendorum hortator fuit (5). Tum etiam Combefisius dominicani ordinis decus epistulam Photii graece edidit (6) ad patriarcham aquileiensem, a Baronio antea latine publicatam, quae pariter sancti spiritus a filio processionem negat. Baronius quoque ecclesiasticae historiae parens complures Photii litteras quamquam hostili animo scriptas vulgare non dubitavit (7). Illud vero insigne est, quod Clemens papa XI. photianam pseudo-synodum, fraudibus ut scimus plenissimam, e vaticano graeco codice describi vulgarique iussit (8). Et quidem ipse nefarii Corani liber nonne ab Innocentii papae XI. confessario Maraccio editus fuit? His autem postremis annis duos video pientissimos ecclesiae catholicae sacerdotes, quorum nomina in litteris

Photii scripta inedita.

(1) Hard. Concil. T. V. p. 929.
(2) Coleti conc. T. XVII. p. 374.
(3) Tom. VIIII. p. 324.
(4) Lib. VI. 15.
(5) In epistula apud Andresium prodrom. mss. neap. p. XCII.
(6) Auctar. noviss. PP. p. 527.
(7) Hist. eccl. ed. Lucae T. XV.
(8) Coleti concil. T. XVII. p. 374.

perillustria sunt, Iohannem inquam Andresium (1) et Iacobum Morellium de vulgandis omnibus Photii scriptis alterum cupide, serio alterum cogitavisse, quorum postremus conspectum quoque editionis iam concinnaverat (2). Utinam vero vir alius italus, qui Photii lucubratiunculas aliquot calente schismate scriptas florentinis typis edidit (3), utinam inquam romanis in quibus natus erat sacerdotiumque gerebat partibus, impensius favisset, nec ea incaute in scholiis dixisset, quae interdum piis auribus parum placent! Sed age ineditorum Photii operum syllabum expediamus.

1. Amphilochiorum pars ferme adhuc dimidia in vaticano codice, de quo supra locutus sum, alibique superstes, editorem me vel alium quemvis expectat.

2. Photii odae tres suavi carmine scriptae, mediocris prolixitatis, extant in vetere codice Barberiniorum CCXLVI. (itemque in eius recenti apographo) inter aliorum auctorum bene multos multaeque elegantiae graecos hymnos, quorum ii saltem qui morum honestati non obsunt, haud diutius in tenebris continendi videntur, neque sinendum ut Photii quoque musa cum his invita sileat. (Immo vero odas Photii novem in mss. collegii in Gallia claromontani extitisse ait Labbaeus nov. bibl. mss. p. 139.) Photii tres odae sub codicis barberinii fine leguntur; quarum prima est *ἐκ προσώπου Βασιλείου δεσπότου* ad Deum; in ea scilicet loquitur ipse Basilius. Altera *ἐκ προσώπου τῆς ἐκκλησίας εἰς Βασίλειον φιλόχριστον βασιλέα*; ecclesia nimirum alloquitur imperatorem. Tertia ode *ἐγκωμιαστικὴ εἰς Βασίλειον τὸν φιλόχριστον δεσπότην*. Notissimum est, Photium gratia apud Basilium imperatorem floruisse, cui etiam regiam coronam sumenti sacras preces praeivit; mox ab eodem in exilium actum fuisse. Utramque rem narrat etiam Hamartolus in vaticano codice ineditus pag. 202. b: *ὁ Βασίλειος ἐκ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τὸ στέμμα ἀράμενος δέδωκε Φωτίῳ τῷ πατριάρχῃ· καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, ἐποίσεν εὐχὴν ἐπ' αὐτῷ· — ὁ δὲ πατριάρχης τὸ στέμμα ἐξενεγκὼν τῷ βασιλεῖ ἐπιδέδωκε· καὶ τῶν σκήπτρων πεσόντων ὡς ἔθος, ἔστεψεν ὁ Μιχαὴλ τὸν Βασίλειον·* Patrata deinde Michaelis imperatoris caede, pergit dicere Hamartolus p. 204. b: *τοῦ Βασιλείου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐλθόντος, καὶ τῆς ἀχράντου θυσίας μεταλαβεῖν βουληθέντος, ὁ πατριάρχης Φώτιος τῆς θείας αὐτὸν ἀπεῖργε μεταλήψεως, ἀνδροφόνον ἀποκαλῶν καὶ λῃστὴν καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνάξιον· ἐφ' οἷς θυμωθεὶς ὁ Βασίλειος, ἐκ Ῥώμης ἐπισκόπους ἐλθεῖν παρεσκεύασε, τόμον ἐπιφερομένους τοῦ πάπα· καὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τοῦτον ἐξώθησεν· Ἰγνάτιον δὲ τὸν ἐν ἁγίοις πατριάρχην προεχειρίσατο τὸ δεύτερον.* Utroque Hamartoli loco utitur Zonaras XVI. 7. 8; et secundo quidem prope ad litteram. Hac vero super re legenda est Photii epistula XCVII, quae est gravis adversus Basilium expostulatio ab exilio missa. Denique moneo, alium esse Photium monachum melodum, cuius exigua *στιχηρὰ* sunt in codice vaticano CCXVI. p. 6. Porro ille *πάνυ* numquam fuit monachus, etsi iuvenem se a monastica vita non fuisse alienum, sed curis saecularibus praepeditum, narrat Photius in epistula ad syncellum antiochenum, quam et graece editam scio, et ego in vetere codice lego (4).

3. *Liber de spiritu sancto*. Quamquam alia quaedam Photii scripta de spi-

(1) Prodrom. loc. cit.
(2) Catalog. mss. venet. p. 95.
(3) Nov. delic. erud. T. I.
(4) Conf. Amphiloch. p. 333. n. 1.

ritu sancto extant, hic tamen liber luculentus et varius atque prolixus nondum lucem aspexit, etsi non uno in codice vaticano inest, atque in aliis etiam bibliothecis occurrit. Et in uno quidem ex vaticanis, palatino scilicet CCXVI, Metrophani id opus tribui observavit Allatius (1); in quo codice libros quoque adversus Manichaeos eidem Metrophani smyrnensi episcopo (2) tribui, ego ipse vidi. Sed tamen hanc inscriptionem quis non falsam agnoscit, quam tot alii codices refellunt? Si vero locus operis consideretur, ubi de Iohanne papa sermo fit, nemo Photium auctorem esse dubitabit. Nunc ut operis conspectum exhibeam utar codice columnensi vaticano, quem sua vetustas emendatioque commendant. Titulus operis: *περὶ τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος. Φώτιος ἐλέῳ Θεοῦ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης τῷ ὁσιωτάτῳ εὐλαβεστάτῳ ἐπισκόπῳ Βίδᾳ* (3) *ἐν κυρίῳ χαίρειν. — Ἐν πολλοῖς μὲν εἰσιν οἱ ἔλεγχοι κ. τ. λ.* Ilico Photius sophismata septem supra triginta pro suo errore de sancti spiritus a solo patre processione proponit; quae iamdiu sophismata in Graecia Allatii orthodoxa nec non ab aliis theologis refutata scimus. Exin trigesimo octavo capitulo obiicit sibi Photius Pauli effatum *misit Deus spiritum filii sui*, de quo dicto raticionatur Photius usque ad quadragesimum tertium capitulum. Exin latinorum patrum Ambrosii, Augustini atque Hieronymi verba sententiae suae repugnantia graece profert; quorum auctoritati ne acquiescat, ridiculo et pernicioso argumento utitur, nempe quod alii quoque ecclesiastici patres parum accurate de aliis rebus interdum locuti fuerint; quos inter ponit Clementem rom., Dionysium alex., Methodium, Pantaenum, Clementem alex., Pierium, Pamphilum, Theognostum, Irenaeum, Hippolytum, Basilium: quasi vero hac sermonis ratione patrum prope universae auctoritati impune resistere non possimus. Porro non tres illos solum latinos patres, sed permultos graecos orthodoxae sententiae favere, cum satis aliunde exploratum est, tum magnus eorum numerus coacervatur in vaticanis codd. DCVI. p. 240. sqq., et MCXV. p. 46. sqq. Exin Photius a columnensis codicis pagina 304. incipit recensere romanos pontifices, qui processionem sp. sancti a patre sine additamento *filioque* dixerunt, (quod argumentum Allatius de cons. p. 583. vel hoc uno responso satis infirmat, quod hi non dixerint *a solo patre* sed *a patre*; et quidem ante natam saltem controversiam sic ipsi tute loquebantur.) Sunt autem hi apud Photium pontifices: Damasus, Caelestinus, Leo magnus, Vigilius, Agatho, Gregorius magnus, Zacharias, Leo IIII, Benedictus III, Iohannes VIII., Hadrianus III. (Nicolaum I, Hadrianum II, et Marinum I., utpote sibi infensos reticet pravo nec prorsus tolerando artificio Photius, quum ea res tamen esset notissima. Reapse priores duos reticeri a photianis solitos queritur Allatius de cons. p. 590.) Illam etiam clypeorum romanorum famigeratam historiam, quibus symbolum inscriptum erat, attingit Photius p. 312, super qua legendus saltem Allatius de cons. p. 580. 581, et contra Hotting. p. 418. Post haec, paucis additis epichirematibus, finem libello Photius imponit. Quoniam vero Photius perhonorifice de his romanis pontificibus loquitur, placet eius verba carptim heic recitare. P. 304. *ὁ τρισόλβιος Δάμασος, ὁ τὴν*

(1) De consensu p. 575.

(2) Metrophanem hunc Photii aequalem memorat s. Nicolaus papa epist. VIII p. 53. Et quidem huius episcopi celebre satis nomen in illorum temporum historia est.

(3) Supra Βίδᾳ scribitur πόλων. Tum p. 300. sqq. constat hunc Bedam fuisse orthodoxum et photianis partibus adversantem; immo et tractatum de spiritus sancti a filio processione scripsisse.

δευτέραν σύνοδον, ἧς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ δόγματα στέργουσιν, ἐπικυρῶν: *beatissimus Damasus, qui secundam synodum, cuius decretis orbis universus obsequitur, confirmavit.* — Λέων ὁ μέγας ὁ τὰς ἱερὰς τῆς Ῥώμης φροντίδας ἱερωτέρας ἀποδείξας, ὁ τῆς τετάρτης στύλος συνόδου: *Leo magnus qui sanctam Romae pastoralem curam, sanctiorem adhuc demonstravit, quique fuit quartae synodi columen.* P. 307. Ἐννοήσατε τὸν ὁμόθρονον τούτοις, καὶ τὴν δόξαν ἰσοστάσιον, τὸν κλεινὸν Βιγίλιον· τῇ πέμπτῃ μὲν καὶ αὐτὸς ἐφειστήκει συνόδῳ· οἰκουμενικαῖς δὲ καὶ αὕτη καὶ ἁγίοις ψηφίσμασιν ἐλλαμπρύνεται· οὗτος οὖν οἷα δὲ κανὼν ἀπαρέγκλιτος, τοῖς ὀρθοῖς αὐτῆς ἐναρμοζόμενος δόγμασι κ. τ. λ.: *considerate etiam sedis successorem, non minore gloria fulgentem, Vigilium inclytum, qui et ipse synodo quintae praefuit, quae oecumenicis aeque sanctisque decretis claruit. Hic ceu regula inculpabilis, rectis eius synodi sententiis consonans* etc. Ibidem. Ἴδοις δ' ἂν καὶ τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν Ἀγάθωνα τοῖς αὐτοῖς ἀνδραγαθήμασι σεμνυνόμενον· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς τὴν ἕκτην σύνοδον· οἰκουμενικῷ δὲ καὶ αὕτη διαλάμπει ἀξιώματι· παρὼν εἰ καὶ μὴ σώματι, γνώμῃ δὲ καὶ πάσῃ σπουδῇ, διὰ τῶν αὐτοῦ τοποτηρητῶν συνεκρότει τε ταύτην καὶ κατεγλάϊζεν: *videsis etiam praeclarum Agathonem, paribus recte gestis celebrem: nam et hic sextam synodum, quae oecumenico aeque honore fulget, etsi non corpore praesens, mente tamen omnique studio per suos legatos congregavit ac decoravit.* Ibidem. Πῶς δ' ἂν παρέλθοιμι σιγῇ τοὺς ἀρχιερέας Ῥώμης Γρηγόριόν τε καὶ Ζαχαρίαν, ἄνδρας ἀρετῇ διαπρέψαντας καὶ διδασκαλίαις θεοσόφοις τὸ ποίμνιον συναυξήσαντας, ναὶ δὴ καὶ θαυμάτων χαρίσμασι διαλάμψαντας; — Ὁ μὲν μετὰ τὴν ἕκτην οὐ πολλοῦ ῥυέντος ἐνακμάσας χρόνου ὁ θεῖος Γρηγόριος· Ζαχαρίας δὲ ὁ θεσπέσιος πέντε καὶ ἑξήκοντα καὶ ἑκατὸν ὕστερον ἔτεσιν· — Οὗτος ὁ σοφὸς Ζαχαρίας, ἄλλα τε τῶν ἱερῶν γραμμάτων τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου, καὶ τὰς ὡς ἐν διαλόγῳ τυπουμένας ὠφελείας, διὰ τῆς ἑλλάδος εἰς τὴν οἰκουμένην ἀπήχησε σάλπιγγος (1): *cur autem silentio involvam Romae pontifices Gregorium et Zachariam, homines virtute fulgentes, qui doctrinis divina sapientia plenis gregem informaverunt, et miraculorum quoque gratia inclaruerunt? — Divus quidem Gregorius paulo post sextam synodum floruit; admirabilis vero Zacharias centum sexaginta quinque post annos extitit. — Hic sapiens Zacharias, cum alia sancti Gregorii scripta, tum etiam utile illud opus dialogi forma praeditum, graeca tuba universo orbi proclamavit.* P. 310. χθὲς, καὶ οὔπω δευτέρᾳ γενεᾷ (2), παρῆλθεν Λέων ἐκεῖνος ὁ περιώνυμος, ὁ καὶ θαύμασιν (3) ἔχων ἔστιν οἷς ἐνσεμνύνεσθαι: *nuper, nondum altera elapsa aetate, vita excessit Leo ille celeberrimus, qui prodigiis etiam inclaruit.* P. 311. Ὁ πρᾶος καὶ ἐπιεικὴς καὶ ἀσκητικοῖς ἀγῶσιν ἐναγλαϊζόμενος, ὁ κλεινὸς

(1) Eandem narrationem habes apud Photium etiam in bibliotheca cod. CCLII, quo loco de utroque pontifice perhonorifice loquitur; et gregorianum illud opus de vitis sanctorum perutile iudicat, nedum fidem ullam ei derogat.

(2) Videtur heic Photius sequi illorum sententiam qui γενεὰν *aetatem* definiebant triginta annorum periodum. Nam s. Leo IV. obiit anno 855, Photius scribebat haec sub Hadriano III, qui pontificatum adiit anno 884. Confer Euseb. quaest. p. 47. n. 47. n. 1. Aliter, ut puto, Photius amph. CXLVIII. p. 307.

(3) Narrantur haec in s. Leonis IV. vita prodigia, quibus nunc commode accedit Photii suffragium ac testimonium.

Βενέδικτος; ὁ μετ' ἐκεῖνον τῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου διάδοχος: *mitis ille et pius et asceticis certaminibus famigeratus, inclytus Benedictus, qui in supremam Leonis cathedram successit*. P. 312. Ὅτι δὲ ὁ ἐμὸς Ἰωάννης· ἐμὸς γὰρ τά τε ἄλλα, καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξῳκείωτο τὰ ἡμέτερα· οὗτος τοίνυν ὁ Ἰωάννης ὁ ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρεῖος, ἀνδρεῖος δὲ τὴν εὐσέβειαν, ἀνδρεῖος δὲ μισεῖν καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν πᾶσαν καὶ δυσσέβειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος, καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτῦ θεοσεβεστάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων θεοῦ, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνόδῳ παραγεγονότων, ὡς ἡ καθολικὴ τῦ θεοῦ ἐκκλησία, καὶ οἱ πρὸ αὐτῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς, τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον, γνώμῃ καὶ γλώσσῃ καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεστάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν, ὑπέγραψέν τε καὶ ἐπεσφραγίσατο. Ναὶ δὲ καὶ ὁ μετ' ἐκεῖνον ἱερὸς Ἀδριανὸς συνοδικὴν ἡμῖν ἐπιστολὴν (1), ὥσπερ ἔθος παλαιὸν, ἀναπέμψας, τὴν αὐτὴν εὐσέβειαν δι' αὐτῆς ἀνεκήρυττεν, καὶ τὸ πνεῦμα τῦ πατρὸς ἐθεολόγει ἐκπορεύεσθαι: *Iohannes meus (hic enim meus est, tum ob alias causas, tum quia res meas praecipue cordi habuit) hic, inquam, Iohannes noster virili mente virilique pietate praeditus, qui quodvis iniquitatis impietatisve genus viriliter odit atque expulit; neque sacris tantummodo condendis legibus, verum etiam politica prudentia valuit, atque ad ordinem res turbatas revocavit; hic inquam gratiosus Romae pontifex per suos religiosissimos atque illustres legatos Paulum Eugenium ac Petrum pontificali sacerdotalique dignitate fulgentes, qui ad synodum nostram convenerunt, non secus ac ecclesia catholica eiusque decessores pontifices, fidei symbolo recepto, mente lingua manibusque subscripsit, idemque confirmavit. Sane et eius successor sacer Hadrianus, synodicam ad nos more vetere mittens epistulam, eandem fidei rationem in ipsa ostendit, et spiritum a patre procedere censuit*. Photii de Iohanne octavo verba duplicem mihi suppeditant uberrimum fructum. Nam 1. non de nihilo est, quod Iohannem Photius *virilem* ter dicit: sine dubio enim respicit atque oblique refutat crimen animi imbellis, quod huic papae vulgo iam impingebatur, quia Photium teterrimum hostem et tot antea anathematibus percussum, in byzantinam sedem reponi passus fuerat. Hinc orta Iohannae papissae fabula, de cuius origine quum multi rumores diditi fuerint, rem acu tetigisse nunc Baronium videmus ad an. 879. num. 5, qui idcirco hunc papam dictitatum fuisse feminam existimavit, quia visus esset ob nimiam animi facilitatem et mollitudinem, abiecta penitus omni virilitate, sacerdotalem constantiam amisisse: adeoque non papam, ut Nicolaum I. et Hadrianum II, sed papissam contumeliae loco dictum, utpote qui ne eunucho quidem restitisset; qualem revera fuisse Photium fama tulit. Et miror Allatium, qui in peculiari de Iohannae papissae fabula dissertatione

(1) In editione card. Caraffae ingens lacuna est epistularum pontificiarum a Iohanne VIII. usque ad Leonem IX. annis fere CLXX. Quare et haec Hadriani III. ad Photium, si vera est, epistula desideratur. Photius autem eius dicto abutitur, non secus ac vetustiorum pontificum formulis, ut iam diximus p. XXXXV. Et quidem, ut recte observat Lequinius diss. I. damasc. cap. 39, romana ecclesia numquam Graecis diserte imperavit ut symbolum ea particula augerent, quamquam hi rei ipsi fidem adiungere teneantur. Atque ita adhuc intactum Graeci quoque catholici symbolum recitant. Quid ergo mirum si Hadrianus III. ita fortasse locutus est?

quum nonnulla ex his Photii testimoniis circa romanos pontifices recitaverit, hoc circa Iohannem praetermiserit, neque ex eodem felicem fabulae quam poterat, Baronio etiam duce, interpretationem fecerit. Hinc videmus Pagium quoque in Baronii critica frustra sibi plausisse de huius fabulae origine a temporibus photianis exclusa, et ad saeculum XIII. pertracta. Alter maior fructus est, quod quum Photius hoc loco glorietur de legatorum Papae in byzantino concilio facilitate nimia et adsensu, quem tamen Papae mittenti frustra tribuit (Iohannes enim ut Photius tantummodo restitueretur in mandatis dedit; quidquid reliquum legati sui fecissent improbavit, ut ex eius epistulis demonstrat Binius concil. ed. Coleti T. XVII. p. 366 sqq.; Photius autem omnia in synodo impotenter, fraudulenter superbeque gessit; qua de re legantur Baronius, nec non Natalis Alexander saec. IX. diss. V. 27.); nihilominus spuriam eam epistulam, quam in pandectis Beveregius edidit et deinde in Coleti quoque conciliorum editionem p.523. receptam video, nullo modo Photius commemorat. Atqui si illa epistula reapse ad Photium missa fuisset, in qua diserte additio *filioque* vetatur, eiusque auctores cum Iuda reputantur; fieri non poterat quin hoc loco Photius eam epistulam vel recitaret vel saltem disertis verbis appellaret: quod quum non faciat, sequitur hinc argumentum certissimum contra eius epistulae veritatem; quam primus sapienter acuteque negavit Baronius ad an. 879. cap. 54-59, et confictam a graeculo papae Iohannis nomine pronunciavit. Argumentum hoc cumulat idem Photius epistula ad patriarcham aquileiensem supra memorata (quae in multis cum praesenti opusculo congruit, parique pede pergit) in qua cap. XXV, de Iohannis octavi legatis qui suae synodo interfuerunt loquens, quos etiam symbolo secum subscripsisse ait, nullam tamen Iohannis papae epistulam pro se citat; quae si ulla fuisset, sine dubio Photius eam ibi protulisset proferret aut memorasset; id quod Baronius nec non Lequinius in dissertatione I. damascenica cap. XXII iamdiu observaverunt: idemque denuo Lequinius sapienter notavit, confictam a Graecis videri epistulam, non abs Iohanne papa scriptam; siquidem diaconus ille, qui s. Gregorii vitam eidem Iohanni papae inscripsit, queritur de Graecis in praefatione qui vocem *filioque* delere solerent. Atqui hanc querelam diaconus apud Iohannem papam non cecinisset, si hic illud incrementum apostolicis diserte litteris improbavisset. Satis iam dixisse videmur contra mendacem eius epistulae auctoritatem: sed tamen, ut in re seria et gravi, reliqua etiam quae suppetunt argumenta non reticebimus. 1. In apostolicae sedis archio secreto nulla antiquiora regesta sunt, quam Iohannis papae octavi, scripta litteris vulgo beneventanis circa saeculum decimum; isque codex a casinatibus monachis apostolico Domino olim donatus fuit. Eius ego codicis cunctas epistulas quum semel et iterum perlustraverim, calumniosae huius, de qua loquor, epistulae vestigium nullum neque latine neque graece inveni. 2. Ne in editione quidem epistularum Iohannis papae, quam cardinalis Caraffa Romae curavit, mendax illa occurrit; quamquam Caraffae editio ex illo codice archii non fuit expressa, ut multae diversitates comprobant. 3. In duabus, quae extant Iohannis ad Photium epistulis CCI. et CCL. nulla quaestionis eius dogmaticae mentio fit: quin immo in ep. CCL. de Graecorum, praesertimque Photii, fallaciis falsisve scriptis diserte conqueritur Iohannes: *mirandum valde est cur multa, quae nos statueramus, aut aliter habita, aut mutata esse noscantur; et nescimus cuius studio vel neglectu variata monstrentur. - Quae pro causa tuae restitutionis synodali decreto Constantinopoli misericorditer acta sunt, recipimus. Et si fortasse nostri legati in*

eadem synodo contra apostolicam praeceptionem egerunt, nos nec recipimus, nec iudicamus alicuius existere firmitatis. De dogmatica rursus quaestione altum silentium est in epistulis quoque CIC. et seqq. ad imperatores, et episcopos, atque legatos: quamquam sentio me quaestionem huiusmodi frustra persequi, quam iam Binius in praef. ad pseudosyn. satis tractavit. 4. Pseudo-synodum photianam e vaticano codice editam supra dixi: eadem tamen non uno sed quinque vaticanis codicibus continetur, 1115. 1147. 1152. 1183. 1918, quos omnes a me diligenter inspectos, carere illa calumniosa epistula comperi. Undenam igitur illa in lucem prodiit, vel quibusnam codicibus inest? Utique eam Beveregius protulit in pandectis (1); exin in conciliorum quoque editiones migravit (2). Ego vero hanc vidi in palatino codice CCCCIII. recentissimo, qui totus schismaticorum opusculis constat. Eadem inest in vallicelliano codice C. 29. p. 81, uti egomet legens comperi; atque eius olim interpretationem a Metio suo accepit Baronius, qui et spuriam verissime et acutissime statim iudicavit (3). Eadem denique occurrit in mosquensi codice 324, teste Mathaeio in catalogo: quae denique utrum alibi etiam sit, haud alacriter vestigabo, quandoquidem suppositam esse et sycophantiae plenam, mihi et omnibus bona mente praeditis exploratissimum est.

4. Quartum Photii scriptum ineditum non uno in codice occurrit, contra Francos atque Latinos; breve oppido opusculum, constans accusationibus ad disciplinam plerumque pertinentibus, quas furiosus ille ut haereses vel certe errores passim traducit. Incipit: ὁ πάπας Ῥώμης. Nam quod Fabricius ed. nov. T. XI. p. 29 dicit incipere opusculum ὅτι τὰ ἄζυμα, ea scilicet secunda accusatio est. In praefatione Photius schismaticum se et inimicum apostolicae sedi aperte prodit, quam iamdiu cum variis occidentis populis extra ecclesiae catholicae fines positam impudenter dicit. Iamvero qui Photii verba perhonorifice de sede apostolica et de romanis pontificibus dicta, sive in pseudo-synodo dum eius restitutio fiebat, sive in supradicto opere de spiritu sancto, quod post reconciliatam quoquo modo gratiam scripsit, cum his maledictis conferet, is Photium haud ulla veritatis specie commotum, sed ira et schismatico animo sic loqui cognoscet.

5. Photii praeterea, in vaticanis codicibus scripta occurrunt 1. in cod. 1430. et in aliis: *cur evangelium Iohannis in capite ordinandi pontificis imponatur*. 2. in cod. 1119. *liturgia quaedam*; in aliis tamen exemplaribus Nicolao patriarchae tributa. 3. In codice palatino 361. p. 208. extant excerpta ex Nicephoro et Photio patriarchis et Theodori studitae *de iconomachis*; quae utrum sint ex amphilochiis an ex peculiari opere, difficile est iudicare, praesertim quia tres auctores permixti sunt (4). 4. Photii scholia in Pauli aliquot epistulas et in Lucam et in Iohannem in vaticanis catenis legere est.

6. Photii epistulas duas, nempe ad principem armenium Asutium et ad Zachariam patriarcham item armenium, memoratas video in catalogo interpretum armeniorum a doctis PP. Mechitaristis nuper edito p. 33. Et quidem secunda epistula iamdiu usus erat Galanus (5); eamque ego et satis prolixam, et apud praedictos Mechitaristas superstitem scio (6).

7. Canonum syntagma Photii neque in indicibus neque in codicibus vaticanis mihi hactenus occurrebat. Sed quia id opus in mss. magnopere variat, quod

(1) T. II. part. II. p. 306.
(2) Coleti T. XVII. p. 523.
(3) Ad ann. 879. ff. 54-59.
(4) De photiano quidem opere videsis adnot. n. 4. ad amphiloch. I. p. 229. n. 1.
(5) Conciliat. part. II. p. 28. 116.
(6) Samuel arm. chron. ed. Mediol. p. 65.

iam monuit Morellius venetus (1), valde arbitror fieri posse ut partim saltem apud nos versetur.

8. De lexico Photii quid dicam? ab Hermanno nuper in Germania editum et cum Porsonii novis curis in Anglia repetitum scimus (2). Atqui ego Hermanni exemplar, quod diu expectatum denique ad me pervenit, cum romano angelicae bibliothecae mss. exemplari (3. A. 24.) conferens, nihil simile esse cernebam. Exile est exemplar angelicum, vocabulis, et auctorum nominibus differens; nullumque aliud parentis sui Photii indicium prae se fert, nisi quod voc. κρόνος, peracta definitione, dicitur οὕτως ἐγὼ Φώτιος ὁ πατριάρχης. Iamvero in vaticano quoque perantiquo et nobili anonymi auctoris lexico voc. κοσμικὸς scribitur locus Φωτίου πατριάρχου, qui ab hermanniana editione abest. Litem igitur hanc et ambiguitatem in medio relinquo. Illud philologis utile scitu est quod in amphilochiana quaestione xxi. a nobis edita dicit Photius se lexicon suum iuvenilibus annis elaboravisse.

Ad extremum coarguendi sunt nonnullorum auctorum circa Photii scripta errores, ne diutius studiosis historiae litterariae fraudi sint. Photii lucubrationem *in prophetas* extare in bibliotheca vaticana dixerunt Colomesius atque Cavaeus (et post hos Harlesius) Possevini auctoritate freti. Ego vero qui scirem nihil eiusmodi in vaticanis occurrere codicibus, Possevini locum appar. T. III. mss. bibl. p. 18. adii, statimque vidi turpiter lapsum in Possevino legendo sive Colomesium sive Cavaeum. Nam Possevinus scriptis trium operum Photii titulis, pergit dicere *prophetarum liber cum expositione*. Iam quia typotheta vocabulum *prophetarum* maioribus typis non expressit, ut alias solet, cum ad alium vel auctorem vel librum transitio fit; idcirco contigit, ut is titulus, qui nihil aliud quam catenam quandam variorum auctorum in prophetas designat, ad significandum Photii opus pertractus fuerit. 2. Fallitur Harlesius dum bibl. T. xi. p. 30. inter Photii inedita scripta ponit *symbolum fidei*, quod quidem nihil aliud est quam pars epistulae ad Nicolaum papam, quae incipit ὅτι τῆς ἱεραρχίας, atque ab Anthimo rhemnicensi graece edita fuit. Id symbolum quum in codicibus quoque vindobonensibus extet, a Kollario similiter iudicatum est ineditum. 3. Errat Montfauconius bibl. mss. p. 123, dum ait extare in vaticano codice 3789. Photii scriptum de pulsione Ignatii ac restitutione. Immo vero nihil aliud id est, quam narratio illa latina, quam in septima Nicolai papae epistula legimus (3). 4. E Photii anthologia fragmentum de decem oratoribus recitatur in codice regio vaticano 131. p. 21. b. Nihil vero id aliud est, quam iudicium de Choricio e Photii bibliotheca (sub anthologiae nomine) cod. 160. petitum. Quare ita existimandum est de codice etiam parisiaco apud Fabric. Harl. T. xi. p. 33, delendumque id demum ex ineditorum Photii scriptorum indiculo. De Photio hactenus.

DE ARISTIDE RHETORE.

Aristidis notitia et aetas veterana.

I. Aristides rhetor, patria mysus hadrianensis, sub Aelio Hadriano caesare natus, sub Commodo mortuus, secundo scilicet christiano saeculo vitae suae curriculum elaboravit. Graecorum oratorum tres fuisse aetates et classes iamdiu observavit in aristideis prolegomenis Sopater: primae, quae nihil

(1) Catalog. v. n. p. 97. xv. p. 38.
(2) Classical journal 1823. N. xv. p. 355. (3) Ed. Caraf. T. III. p. 22.

scripsit, pericleo tempore, nemo quicquam proferre potest: secundae classis Isaeum oratorem dimidia oratione ante hos annos Mediolani auxi: nunc Aristidem tertiae classis communi suffragio principem oratione integra a me ditari laetor. Et sane Aristides tum Romae urbi tum etiam mihi peculiariter se commendabat: Romae, quia laudes eius luculenta et docta oratione prosecutus est, ita ut statuam etiam impetraverit; quam utramque rem nostra haec aetas adhuc conservat: mihi vero, quia mei Frontonis aequalis fuit, et apud M. Aurelium gratia florens, quem etiam panegyrico coram laudavit, et alia oratione dicta pro Smyrnae malis, ad lacrymas usque commovit, teste in vita Aristidis Philostrato. Bibliothecae quoque vaticanae intererat, ut ex se aliquid, si per fortunam liceret, aristideum expromeret, quoniam eius oratoris statuam marmoream in suis praecipuis ornamentis ostentat. Quonam autem urbis loco signum id effossum fuerit, in titulo inscripto non dicitur, qui ita se habet: *statuam Aristidis smyrnaei, eius qui urbem civitatemque romanam luculenta oratione laudavit, erutam ex antiquis ruinis Pius IIII. Medic. pont. max. posuit*. Idem Pius epigramma addidit:

Roma tuum nomen totum licet impleat orbem,
maius Aristidis sit tamen eloquio.

Ceteroqui basis cum his inscriptionibus multis abhinc annis remota fuit: translatae enim ex uno in alium bibliothecae locum statuae commodior plinthus accessit: illa autem antiquior basis in quirinalis palatii hortis, ut audio, diu iacuit. Manet tamen in ima sedentis signi cathedra epigraphe graeca ΑΡΙΣΤΙΔΗΣ ΣΜΥΡΝΕΟΣ, quam critici quidam ob litterarum formam scripturaeque menda in falsitatis suspicionem vocaverunt: sed horum contradictiones satis retudit Bartolus (1); quodque caput est, summus ille Ennius Viccecomes (2) et iudicium Bartoli ratum habuit, et ipse novis argumentis corroboravit, deque statuae veritate et antiquitate nullum prope nobis dubitandi locum reliquit. Cur autem smyrnaeus appelletur Aristides, qui ut diximus patria fuit hadrianensis, causam proferunt prope omnes, qui de hac inscriptione locuti sunt; nempe quia Aristides instaurandae Smyrnae post terrae motum auctor fuerit, adeoque ab iis civibus in suorum album adscitus, et alter veluti pater patriae habitus. Quare et aereum signum ei dedicaverunt; cuius ectypum esse hoc marmoreum suspicatur Viccecomes; ita ut graeca quoque inscriptio in romanum saxum non sine fabrili errato transiverit. Et quidem in graeca pariter anthologia Aristides dicitur *smyrnaeus*, quod epigramma Iebbius Aristidis editor in testimoniis veterum recitat. Iam et in capitolini musei voluminibus (3) protome prostat, quae Aristidis vultum referre creditur, propter eius quandam cum vaticana statua similitudinem: ibidemque adfirmatur aliam quoque extare in farnesianis aedibus protomen, quae liniamenta Aristidis valde imitetur. Statuam denique gestavisse videtur basis illa, in Aegypto olim Aristidi posita, et Veronae nunc adservata, cum perhonorifica inscriptione quam prolixe Bartolus declaravit, quae est huiusmodi: Ἡ πόλις ἡ τῶν Ἀλεξανδρέων, καὶ Ἑρμούπολις ἡ μεγάλη, καὶ ἡ βουλὴ τῶν Ἀντινοέων νέων Ἑλλήνων, καὶ οἱ ἐν τῷ Δέλτα τῆς Αἰγύπτου, καὶ οἱ τὸν Θηβαϊκὸν νόμον οἰκοῦντες Ἕλληνες ἐτίμησαν Πόπλιον Αἴλιον Ἀριστείδην Θεόδωρον ἐπὶ ἀνδραγαθίᾳ καὶ λόγοις.

(1) Dissert. II. de inscript. mus. veron.
(2) Iconogr. gr. T. I. ed. min. p. 270. n. 3.
(3) T. I. tab. XVIII.

Nova Aristidis oratio. II. Tres orationes se habuisse in manibus de causa atheniensis Leptinis testatur ipse Aristides in exordio platonicae tertiae ad Capitonem. Id testimonium quum iamdiu observavissent tum veteres tum novi critici, scholiastes quidam graecus a Morellio laudatus existimavit tres orationes ipsius Aristidis de hac causa fuisse (quamquam idem scholiastes aliam quoque loci interpretationem suppeditat.) Reiskius autem (1) ita putavit tres fuisse orationes, ut prima intelligenda sit illa quae extat Demosthenis; secunda deperdita quam oraverit Leptines reus adversus Demosthenem; tertia quam Aristides declamandi studio commentus sit. Testimonia haec quum Iacobus Morellius venetae bibliothecae praeses, pro sua nota sagacitate notavisset, accidit ei ut dum Aristidis codices exploraret, unam ex his orationibus tandem reperiret, quam etsi titulo orbam, tamen Aristidi vindicare non dubitavit, comitatu ceterarum et stili similitudine et praedicto auctoris testimonio satis persuasus. Morellii veneta editio a Wolfio in Germania repetita fuit; atque eam ego germanicam ante hos annos Mediolani legi; nunc aegre desidero: sed tamen in textu morelliano nihil Wolfium mutavisse scio. Ego quidem morelliano successu excitus, venetam editionem Mediolano Romam mecum detuli; non tam quia sperarem aliam me detecturum eius rhetoris orationem, sed quia cupiebam ope codicum siqua foret vaticanorum defectum eius explere, quem in calce venetus editor sibi deprehendere visus fuerat. Ecce autem dum vaticanos codices lustro, venetam illam orationem laetus offendi, quam imperfectam iam vix iudico, quia neque venetus codex, teste Morellio, indicium lacunae habet, neque item teste me vaticanus, qui plane veneto similis est. Sed illud longe fuit felicius, quod ante illam a Morellio editam alia extabat in codice vaticano, quam esse unam e tribus de Leptinis causa orationibus diu optatam et conquisitam, dubitare non licet. Hac inventa, nunc denique constare videtur, e tribus illis primam fuisse Demosthenis orationem contra Leptinem; secundam, vaticanam, si rectus codicis ordo est, Aristidis umbratilem pro Leptine adversus Demosthenem; tertiam rursus Aristidis venetam contra Leptinem, quae nihil est aliud nisi demosthenicae parodia. Et quidem, nisi me mei inventi fallit amor, multo magis intererat scire quid Leptines, vel potius Aristides, contra Demosthenem pro abolenda immunitate dixisset. Anonyma est vaticana oratio, ut illa Morellii veneta; sed quominus de auctore dubitem, facit ipse comitatus illius quam Aristidi Morellius argumentis bonis adseruit; tum stilus, tum reliqua indicia, quae non minus vaticanae quam venetae Aristidem parentem esse significant. Nam etsi Lollianus quoque, sub Hadriano clarus rhetor, leptineam causam, ut Wolfio notatum est, declamavit; loci tamen eius duo, quos Philostratus in vita Lolliani recitat, a vaticana oratione alieni sunt: ita ut de Lolliano auctore suspicari non liceat. Neque illud reticuerim, quod quum Morellius praef. p. XVIII. codicem suum patria fuisse thessalonicensem nos docuerit, vaticanus complectitur orationes alterius quoque auctoris thessalonicensis. Est autem hic chartaceus, emendate admodum saeculo XV. scriptus. Igitur ad hunc codicem quum morellianam quoque editionem exegerim, permulta veneti libri menda reperi, quae me in calce vaticanae editionis castigare non piguit.

Aristidis dictio difficilis. III. Orationis vaticanae argumentum heic non scribam, quoniam id a graeco scholiasta initio ipsius orationis praefixum legimus. De ipso auctore

(1) Animad. ad auct. gr. T. III. p. 517.

Aristide siquid ego dicam post immensam prope notitiarum farraginem, quam non solum Fabricius, Harlesius, Iebbius, aliique, sed in collectaneis historicis Massonius dedit, actum agam et ineptus sim. De mea tamen latina praefandum aliquid interpretatione videtur, quam ut lectores aequiore animo aspiciant, iudicium mihi de Aristide recitandum Reiskii est, viri litterarum graecarum peritissimi, summi critici, qui in ipsum Dionysii halicarnassei stilum acerbam censuram exercuit (1), et iebbianae Aristidis editioni, aliisque saepe doctorum laboribus, inhumaniter maledixit. Is ergo in suis ad graecos auctores animadversionibus T. III. praef. p. XVI. sic de Aristide eiusque dictione loquitur. " Scriptorum graecorum quotquot legi, qui quidem libero dicendi genere usi sunt, post oratorem Thucydidem unus Aristides, mea sententia est omnium intellectu difficillimus, cum propter incredibilem argumentationem et crebritatem et subtilitatem, tum propter graecitatis exquisitam elegantiam. Ita enim est Demosthenem Aristides ad verum et dexterrime imitatus, ut minutus Demosthenes appellari mereatur. Cedit in plerisque hadrianensis sophista paeaniensi oratori; sunt tamen rursus non pauca, in quibus hunc ille superat. Minor est Aristides veritate rerum; nam in umbra scholarum et in fictis causis conteritur. Demosthenes est orator civilis et forensis: dictionis in utroque idem color; sed Demosthenem ipsa natura et veritas animat, fulcit, gubernat etc. Aristidem ars una sustinet; gradus velut histrio, multo quidem eruditiores, sed minus tutos etc. ponit. Demosthenis acumen in argumentando magnum est et admirabile; sed multo id esset in Aristide maius et admirabilius, nisi levitas et vanitas ipsa argumenti omnes, qui sunt fortissimi et intentissimi, conclusionum nervos incideret ". Sic de Aristide iudicavit homo qui in graecorum praecipue oratorum studio et critice vitam trivit, et qui de Aristide diutissime meditatus est, quod demonstrant eius animadversiones, quarum tomum prope integrum edidit; praeter apparatum ineditum novae quam destinaverat editionis. Denique Aristidem interpretandi difficultatem Canterus quoque et Morellius editores in suis praefationibus ille p. 7. hic p. 29, testati sunt. His ego magnorum virorum confessionibus atque iudiciis modicum me, siquid interdum in festinata praesertim interpretatione minus recte dixero, satis tuebor. Alioquin *πέφυκε τοῖς μεγάλοις ἀκολουθεῖν φθόνος*, ut ait Philo.

DE LEONTIO PRAESBYTERO.

Leontius patria ut videtur byzantinus, ordine praesbyter, mox fortasse in Cypro episcopus (quamobrem non immerito creditur idem vir Leontius byzantinus et cyprius) saeculo VII. desinente claruit. Et certe is, cuius ego librum sacrarum rerum vulgaturus sum, idem est Leontius, cuius theologica alia opera latine tantummodo apud Canisium extant ex interpretatione Francisci Turriani. Idem porro Turrianus nec non Sirmondus hunc ipsum, qui a me vulgabitur, Leontii librum olim viderunt, atque in suis operibus semel et iterum laudaverunt (2). Tum et Iohannes, qui Leontio iunctus in titulo apparet, ille est Iohannes monachus, quem in praefatione ad Philonem et in adnotationibus non semel laudat Mangeyus, qui Philonis aliquot

Leontii opus ineditum.

(1) Praef. ad Dionys. p. XXII. XXIII.
(2) Turrian. hier. ord. I. 12; def. ep. pont. V. 20. Sirmond. op. T. II. p. 456.

locos ex Iohannis codice parisiaco impetravit. Leontii libros sacrarum rerum seu theologicorum locorum fuisse duos, novit idem Turrianus, quia nimirum legit libri alterius praefatiunculam, quae nunc a me vulgatur; in qua Leontius primum librum de divinis rebus, alterum de humanis scripsisse se dicit. Porro latet adhuc primus; secundus et olim a Turriano ut dixi Sirmondoque lectus, et nunc mihi in vaticano codice oblatus, lucem denique totus, quum commodum erit, aspiciet, saltem quod attinet ad ineditos patrum locos. Quum enim id opus more Damasceni parallelorum ita scribatur, ut titulus ad demonstrandum propositus, primum s. scripturae testimoniis, deinde sanctorum patrum, comprobetur; ego quidem biblicos omnes, patrum item quos habemus in editionibus locos, praetermissurus sum, nec quicquam praeter incognitas patrum deperditorum auctoritates multas atque praeclaras prolaturus. Dum autem inquirerem de variis parallelorum scriptoribus, primum fere deprehendi hunc Leontium; alterum Iohannem (monachum) qui cum Leontio coniungitur; tertium illum anonymum cuius partes ineditas e rupefucaldino codice expressit in calce Damasceni Lequinius; quartum denique ipsum Damascenum. Horum methodus satis uniformis est. Nam illa Stobaei idcirco diversa, quia profanis quoque scriptoribus utitur: Melissae item diversa, tum quia ieiunius longe opus est, tum quia nomina tantum auctorum, non ipsa opera Melissa appellat. Hinc vides Leontium in hoc parallela scribendi genere principem esse; ab eoque ceteros rivulorum instar profluere. Sed de Leontio eiusque opere dicturus diligentius sum in alio volumine; nunc indicem capitulorum tantum edo, cum mediocri specimine operis, id est cum titulo primo; cuius tamen partes illas, quae iam editae videbantur, omisi. Ceteroqui rem utilem iucundamque philologis fecisse me credo, qui auctorum et operum a Leontio citatorum catalogum, perlecto diligenter codice, consarcinavi. Ex illo autem priore indice lectores cognoscent quantum Leontii parallela ab aliorum auctorum vulgatis hactenus distent; ex posteriore statim sentient quantas opes ineditorum patrum lucraturi simus. Codex vaticanus qui Leontium suppeditat, fuit olim in monasterio Cryptae ferratae cum cimeliis aliis permultis, continetque universum librum secundum, estque saeculi ferme XII. aut XIII. Mire tamen mihi accidit, ut in palimpsesto quoque bibliothecae vaticanae exemplar aliud leontiani operis deprehenderim. Quum enim Photii canonica responsa describerem e codice vat. 1456, sensi hunc codicem prope universum deletitiis membranis constare. Lecta autem antiquiore scriptura, quae litteris quadratis saeculi VIII. exarata est, hunc ipsum Leontii librum inveni, qui deinde Photii responsis et aliorum auctorum operibus (ut retro in loco dixi) obrutus fuit. Ea sane res me delectavit; neque parum confert, sive ad antiquitatem operis rursus adserendam, sive etiam ad varias lectiones, ut puto, excerpendas. Ceteroqui in palimpsesto, nonnisi partes aliquot Leontii sunt, quae conditio perpetua palimpsestorum est; in alio autem non palimpsesto vaticano codice universum Leontii librum commodissime legimus.

NB. p. XXXXVIII. v. 26. *dele* proferret.

HOC VOLUMINE CONTINENTUR

PARS I.

EUSEBII CAESARIENSIS

Quaestiones ad Stephanum.

EUSEBII EIUSDEM

Quaestiones ad Marinum.

PHOTII PATRIARCHAE

Quaestiones ad Amphilochium.

PARS II.

PARS III.

ΕΚΛΟΓΗ ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΩΙ ΕΚ ΤΩΝ ΣΥΝΤΕΘΕΝΤΩΝ ΥΠΟ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΠΡΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΙΣ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΛΥΣΕΩΝ.

Διὰ τί τὸν Ἰωσὴφ ἀλλ᾽ οὐ τὴν Μαρίαν οἱ εὐαγγελισταὶ γενεαλογοῦσιν.

Πόθεν τὸν χριστὸν ὡς υἱὸν Δαβὶδ γενεαλογοῦσι; πάν-
τως ὅτι διὰ τὸν Ἰωσὴφ τὸν ἐκ Δαβὶδ γεγονότα· ἀλλ᾽ οὐκ ἐκ
τοῦ Ἰωσὴφ ὁ χριστὸς, ἀλλ᾽ ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας,
ὥς φησὶν ἡ γραφή· ἐχρῆν τοίνυν τὴν Μαρίαν γενεαλογεῖν, εἴ-
περ τὸν χριστὸν γενεαλογεῖν ἐβούλοντο, ἀλλ᾽ οὐ τὸν Ἰωσὴφ, ᾧ
B μηδὲν προσήκων τυγχάνει κατὰ σάρκα ὁ χριστὸς, μὴ ἐξ αὐ-
τοῦ γεγεννημένος· εἰ δὲ μὴ ἐξ αὐτοῦ τυγχάνει ὢν ἀλλ᾽ ἐκ
μόνης τῆς Μαρίας, οὐκ ἂν εἴη ἐκ τοῦ Δαβίδ· ἐπειδὴ τὴν Μα-
ρίαν οὐδεὶς λόγος ἀποδείκνυσιν ἀπὸ Δαβὶδ γενομένην· μάτην
ἄρα τὸν χριστὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ θρυλλοῦσι, μήτε τοῦ
C Ἰωσὴφ ὄντα υἱὸν, μήτε τῆς Μαρίας ἀπὸ Δαβὶδ γενεαλογουμέ-
νης· τοιαῦτα μέν τινα τὸ πρῶτον τῶν ἠπορημένων περιεῖχε. Λύ-
σις δ᾽ ἂν εἴη αὐτῷ ἥδε.

EXCERPTA BREVIATA EX EUSEBII AD STEPHANUM LIBRIS QUAESTIONUM EVANGELICARUM.

I. Cur evangelistae Iosephi potius quam Mariae genus scribant.

Qui fit, ut Christum evangelistae tamquam a Davide genus ducentem narrent? Prorsus propter Iosephum Davidis prosapia genitum. Atqui non abs Iosepho Christus est, sed a sancto spiritu et Maria, ut ait scriptura. Oportuit igitur Mariae genus enarrari, siquidem Christi stemma non Iosephi contexebatur, ad quem Christi humana natura nihil pertinet, quia genitus ab eo non fuit. Iamvero si Iesus a Iosepho non oritur sed a Maria tantummodo, is ne a Davide quidem est: quandoquidem Mariam nulla historia Davide oriundam demonstrat. Temere igitur evangelistae Christum Davidis genere ortum celebrant, quum neque is Iosephi sit filius, neque Mariam in familia Davidis fuisse docuerint. Huiuscemodi erat quaestio prima, quae sic dissolvitur.

Τῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ πράξεων, τὰ μὲν A
σιωπᾶσθαι ἀναγκαῖον ἦν τοῖς τότε, τὰ δὲ εἰς πολλῶν ἀκοὰς
διεδίδοτο, ὅσα πρὸς ὠφέλειαν ἤμελλε συμβάλλεσθαι τοῖς ἀκ-
ροωμένοις· οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος, τριακοστὸν ἄγων τῆς
τοῦ σώματος ἡλικίας ἔτος, πάρεισιν ἐπὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ
βάπτισμα· καὶ ἐντεῦθεν ἀπάρχεται τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν B
τεραστίων ἔργων· τίνα δὲ τὰ πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἐντὸς ὅλων
ἐτῶν τριάκοντα πραχθέντα αὐτῷ, οὐδεμία ἱστορία δηλοῖ, οὐδ᾽
ἔστιν ἀπό τινος θείας γραφῆς τὸν πρὸ τούτου καταμαθεῖν αὐ-
τοῦ βίον. Ἀλλὰ καὶ ἐξ οὗπερ εἰς πάντας ἐγνώσθη, τὰ μὲν
εἰς ἀκοὰς πάντων ἐκήρυττε, τὰ δὲ μόνους τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς C
ἐμυσταγώγει· καὶ ποτὲ μὲν παραδοξοποιῶν παρῄνει μηδενὶ λέ-
γειν, ποτὲ δὲ ἄνευ τῆς τοιᾶσδε παραινέσεως τὰ θαυμάσια κατ-
ειργάζετο. Ἓν δὴ οὖν μάλιστα τῶν σεσιγῆσθαι δεδογμέ-
νων, τὸ κατὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ θαῦμα ἦν· οὐδενὸς τῶν καθ᾽ ὃν
ἐνηνθρώπησε χρόνον, ὀλίγων ἐκτὸς, τούτου γνῶσιν κεκτημένου. D
Ep. III. 19. Φησὶ δέ που ὁ ἅγιος ἀνὴρ, Ἰγνάτιος ὄνομα αὐτῷ, τῆς ἀντιο-
χέων ἐκκλησίας δεύτερος γεγονὼς μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἐπί-
σκοπος, ὡς ἄρα καὶ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἔλαθεν ἡ
παρθενία Μαρίας, καὶ ἡ τοῦ σωτῆρος ἐξ αὐτῆς γένεσις· λέ-
γει δὲ οὕτως· καὶ ἔλαθε τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ E

Res Iesu Christi servatoris nostri partim clam habere oportebat illorum temporum hominibus; partim vero ad communem notitiam efferebantur, quaecumque audientibus utilitatem erant allaturae. Veluti Iesus, ut aliquid exempli causa dicam, mortalis aetatis trigesimum annum agens stitit se publice ad Iohannis baptisma, atque hinc fecit initium magisterii sui ac prodigiorum: quid tamen citra trigesimum annum gesserit, nulla historia docet; neque ex ulla divinae auctoritatis scriptura superiorem vitam eius discere licet. Sed enim postquam etiam nemini ignotus erat, alia quidem audientibus omnibus praedicabat, aliis autem, tamquam mysteriis, discipulos tantummodo suos initiabat: ac modo prodigia ab se edita vulgari nolebat, modo sine ullo eiusmodi vetito miracula faciebat. Iam in iis, quae silentio premere placuit, miraculum eius nativitatis erat: ita ut illorum, qui mortali eius vitae interfuerunt, nemo, paucis exceptis, rei conscius fuerit. Dicit autem vir sanctus, nomine Ignatius, qui antiochenae ecclesiae secundus fuit post apostolos episcopus, ipsum saeculi principem latuisse Mariae virginitatem, ac servatoris ex eo nativitatem. Sic enim ait: " latuit principem huius saeculi virginitas Mariae, eiusque partus, item-

A παρθενία Μαρίας, καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος
τοῦ χριστοῦ· τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ θεοῦ
ἐπράχθη. Ἔστι δὲ καὶ λογισμῷ λαβεῖν, ὅτι μὴ πάντων ἦν
τῶν ἐν σαρκὶ βιούντων τὸν χριστὸν θεοῦ καὶ σὺν ἀνθρώποις ἀνα-
στραφέντα οἷα κοινὸν ἄνθρωπον ὁρώντων, τὸ δύνασθαι πιστεύειν
B ἐξ ἀπειρογάμου κόρης αὐτὸν δίχα πατρὸς γεγονέναι· οὐδ' εἰς πολ-
λοὺς ἐκφέρειν, ὅτι μὴ ἐκ τοῦ Ἰωσὴφ ἡ Μαρία συλλαβοῦσα
τὸν Ἰησοῦν ἐγέννα, λυσιτελὲς ἦν· ἢ γὰρ ἂν καὶ δίκην κατὰ τὸν
Μωϋσέως νόμον ἡ παρθένος ὑπέσχεν, ὡς πρὸ ὥρας γάμου δια-
φθαρεῖσα τὴν παρθενίαν· διόπερ εἰκότως ἐπισημαίνεται ἀκριβῶς
C φήσασα ἡ γραφὴ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ
ἔχουσα· μονονουχὶ διδάσκουσα ὅτι μὴ πρὸ γάμου συνείληφε·
μὴ δὲ πρὸ τοῦ παρὰ τὸν ἄνδρα ἐλθεῖν· μετὰ δὲ τὸ συναφθῆ-
ναι τὸν Ἰωσὴφ καὶ παρ' αὐτῷ γενέσθαι, παρὰ πᾶσι τὲ γυναῖ-
κα αὐτοῦ χρηματίσαι, συνόντων ἀλλήλοις, καὶ τῆς γαμικῆς
D ὁμιλίας ἅπτεσθαι ἤδη γοῦν μελλόντων, αὐτῆς ὡς εἰπεῖν ὥρας
πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνευμα-
τος ἁγίου. Καὶ τοῦτό γε παγχρησίμως εἰς τὸ λαθεῖν τοὺς
πολλοὺς ᾠκονόμητο· εἰ γὰρ δὴ παρὰ τοῖς αὐτῆς γονεῦσιν οὖ-
σαν ἔτι συνέβη κατὰ γαστρὸς λαβεῖν, κἂν εἰκὸς ἦν βοηθῆναι
E τὸ πρᾶγμα ὅτι μὴ ἐκ προδήλου ἀνδρὸς ἐκυοφορήθη, θᾶττον δ' ἂν

,, que Christi mors: mysteria tria clamosa, quae tamen sub divino silentio perac-,, ta fuerunt ,,. Iam ipso mentis ratiocinio intelligere licet, haud fieri potuisse, ut mortales omnes, qui Dei unctum inter homines communi hominis forma versantem cernebant, natum crederent e puella nuptiarum ignara, patre nullo. Neque porro expediebat, ut multi compertum haberent, Mariam haud ex Iosepho conceptum peperisse Iesum: prorsus enim poenae fuisset obnoxia de mosaicae legis mandato virgo, ceu si ante nuptiarum tempus virginitatem violavisset. Quamobrem merito animadversum est, vigilanter admodum scripturam dicere: " antequam ipsi convenirent, inventa est in utero habens ,,; tamquam si aperte diceret, eam ante nuptias non concepisse, neque prius quam ad virum accederet: sed postquam cum Iosepho coniugata fuit, atque apud eum diversari coepit, et ab omnibus coniux eius appellari; quum una habitarent, ac nuptiali consuetudine iam usuri viderentur, ipsa propemodum hora antequam convenirent, inventam esse in utero habentem de sancto spiritu. Atque haec percommode ob vitandam vulgi notitiam curata sunt. Nam si Mariae a parentibus nondum digressae, gravidae fieri contigisset; quia necesse erat rem palam famigerari, nempe quod ipsa haud ex designato viro suo concepisset, pro-

Deut. xxii. 23. καὶ ἀνῄρητο κατὰ τὸν νόμον· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, αἰσχρᾶς δ' οὖν οὐκ A
ἂν ἠλευθέρωτο ὕβρεως· οὐ γὰρ δήπου μάρτυς αὐτὴ ἑαυτῆς καὶ τῶν περὶ αὐτῇ πεπραγμένων ἀξιόπιστος ἦν· οὐδ' ἂν ἐπείσθη τις ἢ ἀγγέλου ἐπιφάνειαν καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν εἰρημένα πρὸς τοῦ Γαβριὴλ αὐτῇ διηγουμένῃ, οὐδ' ἂν κύουσαν ἤδη προσήκατο εἰς τὸν ἑαυτοῦ οἶκον Ἰωσὴφ, ἀνὴρ δίκαιος εἶναι μεμαρτυρη- B
μένος· διόπερ εἰκότως οὐ παρὰ τοῖς αὐτῆς γονεῦσιν, ἀλλ' ἤδη παρ' αὐτῷ γενομένη ἐγκύμων σὺν αὐτῷ γενομένη, παρ' αὐτὴν ὡς εἰπεῖν τὴν τοῦ γάμου τάξιν· πρὸ γὰρ τοῦ συνελθεῖν αὐτοὺς ὡς ἡ γραφὴ μαρτυρεῖ, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα· τίνι δ' ἄρα εὑρέθη, ἀλλ' ἢ τῷ Ἰωσήφ; πῶς δὲ καὶ τίνα τρόπον εὕρηται C
τοῦτο τῷ Ἰωσὴφ, ὁ λόγος διδάξει φὰς, ἐκ πνεύματος ἁγίου γνωστὸν γέγονεν οὕτω καὶ τῷ Ἰωσὴφ· δίκαιος γὰρ ἦν· δίκαιος δὲ τυγχάνων, οὐ θαυμαστὸν εἰ καὶ θείου πνεύματος ἠξίωτο πρὸς τὸ συνεῖναι μὲν τὴν τῆς μελλούσης γαμετῆς κυησιν, ἐπισχεῖν δὲ τὴν κατὰ ἄνδρα κοινωνίαν. Αὐτίκα συνεὶς καὶ καταπλαγεὶς D
ἐβουλήθη λάθρα ἀπολῦσαι αὐτήν· μείζονα ἢ κατὰ τὴν σὺν αὐτῷ διατριβὴν τὰ πεπραγμένα εἶναι λογισάμενος· καὶ τοῦτο ἄρα ἦν τὸ αἴτιον, δι' ὃ δίκαιος ὢν, οὐκ ἔκρινε μὲν δίκαιον εἶναι δειγματίσαι αὐτήν· ἐβουλήθη δὲ λάθρα ἀπολῦσαι αὐτήν· καὶ μὴν εἰ μὴ ἐξ ἁγίου πνεύματος πέπειστο αὐτὴν συνειληφέναι, E

tinus supplicium ex forma iuris subiisset: si minus, certe stupri macula non vacasset: neque enim ipsa sibi testis esse poterat, neque ad fidem faciendam eorum quae sibi acciderant erat idonea: nec quisquam sibi aut angeli visum persuaderi passus esset, aut illi narranti credidisset quae eidem a Gabriele dicta fuerant: neque eam iam praegnantem domi suae Iosephus recepisset, quem iustitiae publicum testimonium ornabat. Bene igitur non apud ipsos parentes, sed apud Iosephum gravida facta est, ac maritali propemodum more: antequam enim convenirent, ut scriptura testatur, in utero habens inventa est. Cui porro inventa est, nisi Iosepho? Cur autem et quomodo res Iosepho comperta fuerit, scriptura docet dum ait, a sancto spiritu patefactam esse Iosepho iusto homini; qui ob hanc ipsam iustitiam suam nil mirum est si a divino spiritu adiutus coniugis mox futurae conceptiones intellexit, atque a maritali congressu abstinuit. Ilico igitur re cognita territus voluit occulte dimittere Mariam: quae acciderant maiora existimans, quam ut ipse cum ea posthinc versaretur. Atque haec causa fuit, quamobrem iustus quum esset, haud aequum iudicavit eam diffamare: maluit autem occulte eandem dimittere. Profecto is, nisi sibi persuasisset, eam de sancto spiritu con-

A ἀκριβῶς εἰδὼς ὅτι μὴ δὲ ἐξ αὐτοῦ τὸ κατὰ γαστρὸς ἔφερε· τί δῆτα δίκαιος ὢν ὁ ἀνὴρ, οὐκ εἰς πάντας ἐξάγων τὴν διαφθαρεῖσαν πρὸ γάμου τὴν ὥραν, τοῖς τὰ τοιαῦτα κρίνειν παρεδίδου δεδώσασαν δειγματίσαι; πῶς δὲ δίκαιος ὁ τὴν παράνομον πρᾶξιν ἐπισκιάζειν καὶ ἐπικρύπτειν προθυμούμενος; ἀλλ' οὐκ
B εἰκὸς τὸν εὐαγγελιστὴν δίκαιον αὐτὸν ἐπὶ τούτοις φάναι· ἀλλὰ γὰρ συναισθόμενον διὰ ἁγίου πνεύματος τὴν θειοτέραν τῆς παρθένου γεγονέναι κύησιν, καὶ κρείττονα τῆς σὺν αὐτῷ διατριβῆς ἡγησάμενον εἶναι τὴν οἰκονομίαν, εἰκότως φησὶν αὐτὸν διανενοῆσθαι λάθρα ἀπολῦσαι αὐτὴν μὴ δειγματισθεῖσαν ὑπ'
C αὐτοῦ, μὴ δὲ τοῖς πολλοῖς φανερὰν γενομένην· εὖ γ' οὖν καὶ τὸ μὴ θέλων αὐτὴν δειγματίσαι εἰρῆσθαι δοκεῖ ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ· οὐ γὰρ ἔφησε μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι, ἀλλὰ μὴ δειγματίσαι θέλων· πολλῆς οὔσης ἐν τούτοις διαφορᾶς· ὡς γὰρ οὐ ταυτὸν σημαίνει τὸ γράψαι καὶ παραγράψαι·
D καὶ τὸ λογίσασθαι καὶ παραλογίσασθαι· καὶ ψηφίσαι καὶ παραψηφίσαι· οὕτως οὐδὲ τὸ δειγματίσαι καὶ παραδειγματίσαι· τὸ μὲν γὰρ παραδειγματίσαι, τὴν ἐπὶ κακῶς πράξαντι εἰς πάντας φανέρωσίν τε καὶ διαβολὴν ὑποβάλλει νοεῖν· τὸ δὲ δειγματίσαι, τὸ φανερὸν ἁπλῶς ποιῆσαι. Ἐπειδὴ δὲ τούτου γενο-
E μένου εἰ καὶ λάθρα αὐτὴν ἀπολελύκει, μεῖζον ἦν τὸ πρᾶγμα, ἢ

cepisse; quum probe simul sciret eandem a se viro uterum non gerere; qui tandem fieri poterat, ut non, pro suae iustitiae munere, ante nuptias corruptam publice ediceret, atque ob id magistratibus idoneis iudicandam traderet ac diffamandam? Alioqui quomodo iustus esset, qui de re impia tegenda celandaque satageret? Certe Iosephum ita se gerentem, ab evangelista iustum appellari, non erat consentaneum. Sed enim quia ipse diviniorem virginis de sancto spiritu conceptum novit; et quia eandem augustiorem existimavit, quam ut sibi diutius liceret cum illa habitare; recte idcirco evangelista dicit, a Iosepho captum esse consilium clam sponsam dimittendi neque diffamatam a se neque obiectam vulgi sermonibus. Bene igitur ab evangelista dici videtur, quod eam diffamare noluerit. Non enim ait " nolens eam infamare, sed diffamare "; quorum vocabulorum multa est differentia. Sicuti enim non idem significat scribere et proscribere, putare et imputare, rogare et abrogare; sic neque diffamare et infamare: namque infamare facit ut cogitemus de publica hominis malefici patefactione ac delatione; diffamare autem patefaciendi tantummodo notionem habet. Sed quia tamen fieri non

κατὰ τὸ λαθεῖν τοὺς πολλοὺς, εἰκότως ἐπιστὰς ὄναρ ὁ ἄγγελος A
ἔφη τῷ Ἰωσήφ· Ἰωσὴφ Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβίδ, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου. Καὶ θέα γε ὡς πρῶτον υἱὸν Δαβὶδ ἀνακαλεῖ, ἀναπέμπων ἐπὶ τὸν προπάτορα διὰ τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τοῖς πᾶσι προσδοκώμενον. Ἐπεὶ διὰ τί μὴ υἱὸν αὐτὸν ἔφησεν B
Ἰακώβ; οὗτος γὰρ ἦν αὐτοῦ κατὰ σάρκα πατὴρ ὡς μαρτυρεῖ ὁ εὐαγγελιστής· Ματθὰν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ· νῦν δὲ παρεὶς τοῦ πατρὸς τὴν μνήμην, τοῦ προπάτορος ὑπομιμνήσκει· μονονουχὶ σημαίνων ὡς ἄρα ὁ ἐπηγγελμένος τῷ Δαβίδ, οὗτος ἦν ὁ παραδόξως ὁ μὴ ἐξ αὐτοῦ, ἐκ C
πνεύματος δὲ ἁγίου ὑπὸ τῆς Μαρίας κυούμενος· ἔπειτα δὲ αὐτῷ θαρσεῖν παρακελεύεται δι' ὃν εἶχεν φόβον· οὐχ' ὁ τυχὼν γὰρ φόβος ἦν αὐτῷ συναισθομένῳ μὴ ἐξ ἀνδρὸς κεκυηκέναι τὴν Μαρίαν· κἄπειτα αὐτὸν διδάσκει οὐχ' ὃ μὴν ἠγνόει, ἀλλὰ τοῦ καὶ πρότερον γιγνωσκομένου τὴν αἰτίαν· λέγει δ' οὖν· τὸ γὰρ ἐξ αὐ- D
τοῦ γεννηθὲν, ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου· τοιαύτη τις καὶ τοσαύτη γενέσθαι οἰκονομία ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν τὴν τῆς παρθένου κύησιν τοὺς ἀπίστους ἐκ τῆς θείας ὑποφαίνεταί μοι γραφῆς· καὶ γὰρ οὐκ ἂν ἐπιστεύθη ῥᾳδίως ὁ λόγος παρὰ τοῖς τοῦτο ἀκούουσιν, ἄνδρα τὲ αὐτὸν ἡμῖν ὁμοιοπαθῆ τὸ σῶμα, καὶ κατ' ου- E

poterat ut multós ea res lateret, etiamsi Mariam Iosephus clam deseruisset; commode angelus per somnium huic oblatus ait: " Iosephe Iosephe fili Davidis, ne timeas accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est ". Et videsis ut a principio filium Davidis hunc appellat: scilicet eundem revocans ad progenitorem ope illius quem a Davidis genere omnes expectabant. Alioqui cur non eum Iacobi filium dixisset? hic enim erat illius natura proximus pater, teste evangelista: " Matthanus autem genuit Iacobum; Iacobus autem genuit Iosephum ". Nunc vero praetermissa patris mentione, progenitorem commemorat; propemodum significans, qui Davidi promissus fuerat, hunc esse quem prodigiose et sine ullo eius officio Maria conceperat. Deinde eum iubet timorem, quo correptus erat, dimittere. Non enim in mediocri versabatur formidine, dum reputaret haud ex viro gravidam esse Mariam. Exin eum docet non quod ignorabat, sed praecogniti causam. Ait igitur: " quod in ea genitum est, de spiritu sancto est ". Tale ego tantumque consilium ex divinis litteris agitatum agnosco propter occultandum incredulis conceptum virginis. Neque enim facile crediturі erant, qui sermonem eiusmodi audirent de homine mira narrantem, quem aeque ac

A δεν τὴν θνητὴν φύσιν παραλλάττοντα θεωμένοις· τί γὰρ εἰ καὶ μετὰ ταῦτα παραδοξοποιῶν καὶ τὰς ἐνθέους εὐεργεσίας εἰς πολλοὺς ἐκτείνων ἐξέπληττε τοὺς ὁρῶντας ; οὐχὶ δὲ καὶ Μωσῆς πολλὰ θαυματουργήσας, τῆς κοινῆς ὅμως γενέσεως οὐκ ἠμοίρει ; Ἠλίας τε, καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ ὁ καθεὶς τῶν προφη-
B τῶν ; οὐδὲν οὖν πρὸς τὸ μὴ ἐξ ἀνδρὸς νομίζεσθαι τὸν Ἰησοῦν ἡ τῶν τεραστίων ἔργων ἐπίδειξις αὐτῷ συνεβάλλετο· αὐτίκα οἱ κατ' αὐτὸν οὐδ' ἄλλό τι περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ φανταζόμενοι, καίπερ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτοῦ ὁρῶντες, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· " πόθεν τούτῳ πᾶσα ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυ- Matth. xiii.54.
C ,, νάμεις ; οὐχ' οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός ; οὐχὶ ἡ μήτηρ ,, αὐτοῦ λέγεται Μαρία ; καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ ,, Ἰωσὴφ καὶ Σίμων καὶ Ἰούδας καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ ,, πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς ,, ; Καὶ ἄλλοτε πάλιν τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν ἑστώτων ἔξω καὶ ζητούντων λαλῆσαι αὐτῷ εἶπέ
D τις αὐτῷ. " ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἑστή- xii.47.
,, κασιν ἔξω ἰδεῖν σε θέλοντες ,,. Καὶ τί θαυμαστὸν ; ὅτε καὶ οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι ἐρωτηθέντες ,, τίνα, xvi.13.
,, φησὶν, οἱ ἄνθρωποι λέγουσιν ; ἀπεκρίναντο, ὡς ἄρα οἱ ,, μὲν Ἰωάννην αὐτὸν εἶναι ἡγοῦνται, οἱ δὲ Ἠλίαν, οἱ δὲ Ἱε-
E ,, ρεμίαν, οἱ δὲ ἕτερόν τινα τῶν προφητῶν ,,· ἐρωτώμενοι δὲ τίνα ποτὲ καὶ αὐτοὶ δόξαν ἔχουσι περὶ αὐτοῦ ; οἱ πάντες ἀπε-

nos infirmo corpore naturaque haud dissimili praeditum viderent. Quid ? etiamsi deinceps Iesus miracula edens, divinamque vim beneficam erga multos expromens perculit cernentium animos ; nonne Moses, qui multa mira fecit, tamen communis nativitatis particeps fuit ? itemque Elias atque Elissaeus, atque prophetae singuli ? Nihil igitur proderat prodigiorum editio, quominus Iesus crederetur viro genitus. Reapse homines illius aetatis, nihil insolitum de nativitate eius suspicantes, quamquam eiusdem facta aspiciebant, ita colloquebantur : " unde huic omnis sapientia haec et virtutes ? nonne hic ,, est fabri filius ? nonne mater eius dicitur Maria ? et fratres eius Iacobus et ,, Iosephus et Simon et Iudas ? itemque sorores eius nonne omnes apud nos ,, sunt ? ,, Rursus alias matre eius fratribusque extra concionem stantibus, cum eoque loqui volentibus, ait quidam : ,, en parens tua fratresque foris ,, adsunt, teque visere cupiunt ,,. Nec mirum : siquidem etiam discipuli atque apostoli rogati ab eo, quem se esse homines dicerent, responderunt : " aliis eum videri Iohannem, aliis Eliam, aliis Hieremiam, aliis alium de ,, prophetis ,,. Rursusque rogati quem et ipsi se esse putarent, silebant cun-

σιώπησαν, ὡς οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν· μόνου δὲ Πέτρου φήσαντος A ὡς ἄρα αὐτὸς εἴη ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· ἅτε μόνῳ αὐτῷ τοῦτο γνωσθέντι ἐπιφέρει λέγων· " μακάριος εἶ ,, Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι σάρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι· ,, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ,,· Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ Μαρία βαθεῖ λογισμῷ παρ' ἑαυτῇ κατέχειν τὰ γεγενημένα· B
Luc. II. 51. φησὶ γοῦν ἡ γραφή· " ἡ δὲ Μαρία πάντα συνετήρει τὰ ῥή- ,, ματα ταῦτα συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς ,,. Οὐκοῦν ἀποδέδεικται ὅτι χρησίμως κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ἡ μὲν ἐξ ἁγίου πνεύματος τοῦ Ἰησοῦ γένεσις παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀπεσιωπᾶτο· ὁ δὲ Ἰωσὴφ ἐν χώρᾳ πατρὸς παρελαμβάνετο· εἰκότως οὖν ὁ πατὴρ τοῦ παιδὸς ἐγενεαλογεῖτο· εἰ δὲ οὖν μὴ τοῦτο C ἐγεγόνει, ἀπάτωρ ἂν ἐνομίσθη ὁ παῖς μὴ ἐκ πατρὸς γενεαλογούμενος· τοῦτο δὲ εἰς ἀσέβειαν ἤγαγεν ἂν τοὺς πολλούς, εἰ δι' ἄγνοιαν τῆς περὶ τὸ πρᾶγμα ἀληθείας ἐδυσφήμουν τὴν γένεσιν· χρησίμως οὖν καὶ τοῦ τέκτονος (υἱὸς) καὶ τῶν ὠνομασμένων D τέκνων ἀδελφὸς ἐχρημάτιζεν· ἐπεὶ καὶ Θεὸς λόγος ὤν, οὐκ ἀπηρνεῖτο ἑαυτὸν εἶναι ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ παρήγγελλε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν ὅτι αὐτὸς εἴη ὁ πάλαι πρὸς τῶν προφητῶν ἥξειν βοώμενος ὁ χριστὸς τοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ ἂν οὐδὲ ἐπίστευσαν οἱ πολλοὶ τῶν τότε θεωμένων αὐτὸν εὐτελὲς E

eti, nihil dicere habentes: unusque Petrus ait, eum esse Christum Dei viventis filium. Quippe et huic uni tamquam rei conscio respondit Iesus: " beatus es, Simon bar-Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed pater ,, meus qui in caelis est ,,. Testis item Maria, se cogitatu secreto apud se quae gesta fuerant continuisse. Ait enim scriptura: ,, Maria autem conservabat omnia verba haec conferens in corde suo ,,. Igitur demonstratum est, utiliter per id tempus conceptionem Iesu de sancto spiritu apud volgus fuisse celatam. Iosephus autem in parentis locum adsumptus est, ita ut merito tamquam pueri genitor in genealogia poneretur. Id nisi fiebat, nullo parente censeretur puer, cuius stemma ab illo non deduceretur: quae res in impietatem multos pertraxisset, si ob rei verae ignorantiam, de natalibus eius haud honeste sentirent. Utiliter itaque et fabri filius et appellatorum filiorum frater habitus est. Et quidem ipse Deus Verbum haud se hominem esse negabat: immo discipulis praecipiebat, necui dicerent eum se esse, quem prophetae venturum cecinerant, unctum Dei: neque enim fidem plerique erant arrogaturi, qui eum humili indutum specie videbant. Sic in illa etiam montana

A σχῆμα περιβεβλημένον· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ ὄρει μεταμορφώσεως ἐνετείλατο πάλιν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς λέγων· μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ· εἰκὸς γὰρ μὴ δὲ τοῦτο πιστεῦσαι τῶν τότε τοὺς πολλούς· εἰ δὲ ταῦτα μὴ εἰς φανερὸν ἥκειν ἔκρινεν, ἤπου γε τὰ τῆς
B ἐκ παρθένου γενέσεως ἀποσιωπᾶσθαι τὸ τηνικαῦτα παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐχρῆν, εἰς ἐπιτήδειον καιρὸν τῆς περὶ αὐτοῦ ἀληθείας ἀναφανησόμενα· οὗτος δὲ ἦν ὁ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως, τῆς τε εἰς πάντα τὸν κόσμον ὡς ἂν περὶ λόγου θεοῦ διαδραμούσης περὶ αὐτοῦ φήμης·
C ὅ τε τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, καθ' ὃν καὶ αἱ θεῖαι αὐτοῦ φωναὶ τέλος ἐλάμβανον, τὰ τῶν προγνώσεων αὐτοῦ καὶ προῤῥήσεων διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως ἐναργῶς πιστούμεναι. Τοῖς γοῦν καθ' ἡμᾶς ταῦτα παραδεξαμένοις καὶ τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον αὐτοῦ φύσιν ἐπεγνωκόσιν, εἰκότως τά τε λοιπὰ καὶ τὰ τῆς γε-
D νέσεως πιστὰ εἶναι ὁμολογεῖται· πλὴν ἀλλ' οἱ θαυμάσιοι εὐαγγελισταὶ ἀναγκαίως τότε παρὰ Ἰουδαίοις τὸν Ἰωσὴφ ἐγενεαλόγουν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν παρὰ πᾶσι βοώμενον τοῦ Ἰησοῦ πατέρα· εἰ γὰρ τοῦτο παρελθόντες μητρόθεν αὐτὸν ἐγενεαλόγουν, πρὸς τῷ καὶ ἀπρεπὲς εἶναι τοῦτο, καὶ τῆς τῶν θείων γραφῶν εὐη-
E θείας ἀλλότριον, ὅτι μηδεὶς τὸ πρότερον ἐκ γυναικὸς γενεα-

transfiguratione rursum mandavit discipulis ut visum nemini dicerent, donec filius hominis a mortuis resurgeret. Pronum quippe erat ut multi de coactaneis ne id quidem sibi persuaderi paterentur. Quod si haec non putavit vulganda, multo magis oportuit natalia de virgine tunc in populo reticeri: quae commodo deinde tempore omnem de eo veritatem erant ostensura. Tempus autem commodum futurum erat, cum ipse a mortuis resurgeret, et cum in caelum adsumeretur, et cum orbem terrarum fama eius tamquam Dei Verbi pervaderet; cum denique gentes vocarentur, ac divina illius oracula exitum nanciscerentur, rerum scilicet eventu praesagiis eiusdem ac praedictionibus fidem perspicuam adiiciente. Atque apud nostrae quidem aetatis homines, qui rerum fidem a maioribus acceperunt, quique Christi conditionem plus quam mortalem fuisse sciunt, reliqua quoque merito in confesso sunt, nedum nativitatis mysterium: verumtamen incliti evangelistae necessario tunc Iosephum in genealogia posuerunt, qui videlicet ab omnibus Christi parens appellabatur. Quod si hac ratione neglecta, a matre genus eius ordinavissent; praeter quam quod id indecorum erat, et divinarum scripturarum simplicitate alienum, quia neminis antea per matrem genus descriptum fertur; is cuius genealogia texeba-

λογηθεὶς ἱστορεῖται, ἔδοξεν ἂν ἀπάτωρ τις εἶναι καὶ δυσγενὴς ὁ A
γενεαλογούμενος· τοῦτο δὲ ὡς ἔφην οὐ μικρᾶς ἦν δυσφημίας
ὁμοῦ καὶ κατηγορίας· διὸ χρησίμως τὸν Ἰωσὴφ ἀπὸ Δαβὶδ διὰ
τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν γενεαλογοῦντες, ἐν ταυτῷ καὶ τὴν Μα-
ριὰμ ἐκ Δαβὶδ γεγονέναι συνίστων, διὰ τοῦ μνηστῆρος τὸ τῆς
Num. xxxvi. 7. γαμετῆς ὑποφαίνοντες γένος· νόμου γὰρ Μωσέως διαγορεύοντος B
μὴ ἄλλοθεν ἐξεῖναι πρὸς γάμον λαμβάνειν, ἢ ἐκ τοῦ γένους τοῦ
οἰκείου καὶ τῆς ἰδίας φυλῆς, ὡς ἂν μὴ περιστρέφοιτο τοῦ γέ-
νους ὁ κλῆρος ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλήν· αὐτάρκης ἦν ἡ περὶ τοῦ
ἀνδρὸς ἀναγραφὴ καὶ τὴν γυναῖκα δηλῶσαι· νομικῶς γὰρ βιοὺς
οὐδ' ἄλλοθεν ἐμνᾶτο τὴν γυναῖκα, ἢ πρῶτα μὲν ἐκ τῆς φυλῆς C
τῆς πατρικῆς αὐτοῦ, αὕτη δὲ ἦν ἡ τοῦ Ἰούδα· ἔπειτα ἐκ τοῦ
δήμου καὶ τῆς αὐτῆς πατριᾶς, αὕτη δὲ ἦν ἡ τοῦ Δαβίδ· τοι-
αῦτα γὰρ ἦν τὰ τοῦ νόμου παρεγγέλματα· ὅτε τοίνυν ὁ Ἰω-
σὴφ φυλῆς γεγονὼς ἀποδείκνυται Ἰούδα, κλήρου τε καὶ πα-
τριᾶς Δαβὶδ, πῶς οὐχ' ἕπεται καὶ τῇ Μαρίᾳ ἐκ τῶν αὐτῶν D
ὁρᾶσθαι. Εἰ δὲ λέγοιτο ὑπάρχειν συγγενὴς τῆς Ἐλισάβετ, αὐ-
τῆς μὲν οὔσης ἐκ φυλῆς Ἰούδα, τῆς τε Ἐλισάβετ ἐκ τῆς τοῦ
Λευὶ, μὴ θαυμάσῃς· πᾶν γὰρ τὸ ἰουδαίων ἔθνος ἑνὸς ἦν γέ-
νους, αἵ τε φυλαὶ πᾶσαι ἀλλήλων συγγενεῖς. ἔνθεν καὶ ὁ θεῖος
ἀπόστολος συγγενεῖς αὐτοῦ πάντας ὀνομάζει ἰουδαίους, λέγων E

tur, incerto patre nescio quis terraeque filius visus esset. Id autem, ut dixi, haud mediocri ignominiae et criminationi erat. Commode igitur dum Iosephum praedictam ob causam a Davidis stirpe derivant, Mariam simul Davide oriundam comprobant, genere coniugis per sponsum demonstrato. Mosis quippe lege edicente, ut ne aliunde liceret nuptias sibi conciliare quam ex genere proprio suaque tribu; ne videlicet generis hereditas ex una in aliam tribum commoveretur; satis erat viri descriptio ad coniugem demonstrandam: nam qui ad legis normam viveret, haud aliam sibi uxorem copulavisset, nisi quae primum esset ex eius patria tribu, Iudae videlicet; deinde ex eadem gente familiaque, nempe Davidis. Illatenus enim lex iubebat. Si Iosephus igitur de Iudae tribu deque Davidis gente et familia fuisse demonstratur, cur non sequitur ut Maria ex iisdem originibus prodire videatur? Quod si eadem dicitur Elisabetae cognata; quum tamen illa de tribu Iudae, Elisabeta de levitica fuerit; ne mireris: universa quippe Iudaeorum gens uno genere censebatur, cunctaeque tribus invicem cognatae erant. Hinc etiam divus apostolus Iudaeos omnes appellat cognatos suos, dum ait: “optabam ego anathema es-

A “ ηὐχόμην γὰρ ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγ- Rom. viii.3.
„ γενῶν μου κατὰ σάρκα οἵτινες εἰσὶν Ἰσραελῖται „· καί τοι συγγενεῖς αὐτοῦ ἐτύγχανον μόνοι οἱ ἐκ φυλῆς Βενιαμίν· οὐκοῦν πάντας ἁπλῶς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς ἑαυτοῦ προσεῖπεν ὁ Παῦλος· οὕτω δ' οὖν καὶ τὴν Ἐλισάβετ συγ-
B γενίδα προσεῖπεν ὁ ἄγγελος τῇ Μαριὰμ, διὰ τὸ ἄμφω Ἰσραηλίτιδας εἶναι· καὶ ἄλλως δὲ εἰκὸς ἀπὸ τόπου συγγενίδα τῆς Μαρίας κεκλῆσθαι τὴν Ἐλισάβετ, διὰ τὸ οἰκεῖν ἐπὶ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἀφ' ἧς ὡρμᾶτο ἡ Μαρία· μαρτυρεῖ γοῦν ὁ Λουκᾶς λέγων· “ ἀναστᾶσα δὲ Μαριὰμ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις,
C „ ἐπορεύθη εἰς τὴν ὀρεινὴν μετὰ σπουδῆς εἰς πόλιν Ἰούδα, καὶ
„ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου καὶ ἠσπάσατο τὴν Ἐλισά-
„ βετ „· τοῦ γὰρ Μωσέως νόμου μὴ ἀφορίσαντος τῇ τῶν ἱερέων φυλῇ κλῆρον, ὅτι κύριος ὁ θεὸς μερὶς αὐτῶν, διαταξαμένου δὲ μεταξὺ τῶν λοιπῶν φυλῶν οἰκεῖν αὐτοὺς, τοῦ τε Ζα-
D χαρίου καὶ τῆς Ἐλισάβετ πόλιν φυλῆς Ἰούδα κατοικησάντων, ἀφ' ἧς ὡρμᾶτο Μαρία· εἰκὸς καὶ ταύτης ἕνεκεν τῆς αἰτίας συγγενεῖς αὐτὰς ἂν εἰρῆσθαι· οὐκ ἀπεικὸς δὲ καὶ τῆς ὁμοιοτροπίας χάριν, δι' ἧς ἄμφω τῆς σωτηρίου οἰκονομίας ἠξιώθησαν· ἡ μὲν τὸν σωτῆρα, ἡ δὲ τὸν πρόδρομον τοῦ σωτῆρος
E ὑποδεξάμεναι, ἑνός τε καὶ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου πνεύματος μετασχοῦσαι· διὸ καὶ μάλιστα μιᾶς τῆς κατὰ θεὸν συγγενείας

ac pro fratribus meis, qui mihi secundum carneam naturam cognati sunt, Israelitis. Atqui cognati eius soli revera erant Beniamitae: et tamen omnes Israelitas fratrum nominibus et cognatorum Paulus indigitat. Sic ergo angelus Elisabetam dixit Mariae cognatam, propterea quod ambae israelitides essent. Insuper ex ipso loco satis decuit Elisabetam appellari Mariae cognatam, quia nimirum habitabat in Iudae tribu, unde genus traxit Maria. Rei testis Lucas, qui ait: “ exsurgens autem his diebus Maria abiit in montana cum festinatio-
„ ne, in urbem Iudae, et ingressa est domum Zachariae ac salutavit Elisa-
„ betam „. Etenim quum lex mosaica sacerdotali tribui possessiones non adsignavisset, quia dominus Deus pars eius est, mandavisset autem ut inter ceteras tribus incoleret; cumque Zacharias, et Elisabeta quadam in urbe tribus Iudae habitarent; par fuit eas ob hanc causam cognatas appellari: neque id rursus immerito propter morum similitudinem, quorum gratia utraque mulier mysterio salutis digna fuit; et altera quidem servatorem, altera servatoris praecursorem sinibus suis receperunt, unius videlicet eiusdemque sancti spiritus gratia potitae. Atque hoc vel maxime nomine secundum Deum cognatae fue-

μετεῖχον. Εἰ δὲ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς τυγχάνει ὁ ὢν ἀνὴρ κα- A
Ephes. v. 23. τὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν
Gen. II. 24. κατὰ τὸν Μωσέως νόμον, ἥ τε μεμνηστευμένη ἀνδρὶ διαμαρ-
τοῦσα μοιχίας κατὰ τὸ αὐτὸ τιμωρίαν ὑπομένει, ὡς ἤδη τοῦ
μνηστῆρος σῶμα γενομένη, καὶ κεφαλὴν ἐπιγραψαμένη τὸν
ἄνδρα· πῶς οὐχὶ τῆς κεφαλῆς γενεαλογουμένης, ἕπεται καὶ τὸ B
σῶμα τῇ κεφαλῇ συναριθμεῖσθαι; ὥστε καὶ τὴν Μαρίαν ἤδη
συνημμένην τῷ Ἰωσὴφ, εἰκότως συναντιλαμβάνεσθαι τῆς γε-
νεαλογίας, ὅτε μάλιστα τῆς αὐτῆς αὐτῷ φυλῆς οὐ μόνον ἀλ-
λὰ καὶ δήμου καὶ πατριᾶς ἀποδέδεικται γενομένη· καὶ ἄλλως δὲ
ἐν τῷ πρὸς αὐτὴν χρηματισμῷ θεσπίζων ὁ Γαβριὴλ μετὰ τῶν ἄλ- C
λων εἴρηκε· " καὶ δώσει αὐτῷ ὁ θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πα-
" τρὸς αὐτοῦ "· σαφῶς διδάσκων ὅτι τοῦ ἐξ αὐτῆς γεννησομέ-
νου προπάτωρ ἦν ὁ Δαβίδ· πῶς γὰρ ἄλλως εἰκὸς ἦν ταῦτα τῇ
παρθένῳ φάναι τὸν ἄγγελον, ἢ συνομολογοῦντα αὐτὴν ἐκ τοῦ Δα-
βὶδ εἶναι; οὐ γὰρ ἂν μὴ ἐκ Δαβὶδ τυγχανούσῃ εἰρήκει τὸ δώσει D
αὐτῷ ὁ θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ποίου γὰρ πα-
τρὸς εἰκότως ἂν ἤρετο ἡ παρθένος; ὁμολογοῦσα μὲν ὅτι ἄνδρα οὐ
γινώσκοι, μαθοῦσα δὲ ὅτι ἐκ πνεύματος ἁγίου συλλήψεται, εἰ
μὴ ὅτι σαφὴς ἦν ὁ λόγος πρὸς θυγατέρα Δαβὶδ λεγόμενος· ἔνθεν
εἰκότως φησὶν ὁ Λουκᾶς· " ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσὴφ ἐκ τῆς Γαλι- E

runt. Quod si caput mulieris vir est, de sententia apostoli, duoque sunt in carne una ex mosaicae legis regula; et si nupta viro, quae flagitium admiserit, adulterii poenam ob id ipsum subit; ceu quae iam sponsi corpus facta erat, sibique caput imposuerat virum; cur si capitis genealogia scribatur, corpus cum capite connumerari non sit consectaneum? Quamobrem Maria Iosepho iam nupta, merito in eius genealogia intelligenda est: quum praesertim perspicue demonstratum sit non solum ex eius tribu fuisse, verum etiam gente et familia. Praeter quam quod etiam Gabriel in illo cum Maria colloquio vaticinans inter cetera ait: " dabit illi Deus sedem Davidis patris eius ": aperte docens, eius qui ex ipsa naturus erat, Davidem esse progenitorem. Alioquin qui decuisset haec ab Angelo dici apud virginem, nisi eandem de Davidis genere esse confiteretur? Neque sane feminae alienae a Davidis stirpe dictum fuisset: " dabit illi Deus sedem Davidis patris eius ". Quem enim narras patrem, virgo respondisset (quae quidem fatebatur se virum nescire, intellexerat autem fore ut de spiritu sancto conciperet;) nisi omnino is sermo apud Davidis filiam fieret? Hinc apte Lucas ait: " ascendit autem Iosephus de Ga-

A „ λαίας ἐκ πόλεως Ναζαρὲθ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπογράψασ-
„ θαι εἰς πόλιν Δαβὶδ ἥτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι
„ αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ σὺν Μαρίᾳ τῇ μεμνη-
„ στευμένῃ αὐτῷ οὔσῃ ἐγκύῳ „. Οὐκέτι γὰρ ἀμφιβόλως
ἀναγνωσόμεθα τὴν παροῦσαν λέξιν ὡς τῆς Μαρίας ἀπογρά-
B ψασθαι μόνης συνελθούσης, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτῆς σὺν τῷ Ἰω-
σὴφ ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ ὑπαρχούσης· τὰς ἀποδεί-
ξεις ἔχοντες τῆς τοιαύτης ἑρμηνείας τοῦ λόγου ἐκ τῶν προα-
ποδεδομένων. Δεδεῖχθαι τοίνυν σαφῶς ἡγοῦμαι ὅτι μὴ μάτην
ὁ Ἰωσὴφ ἐγενεαλογεῖτο παρὰ τοῖς θαυμασίοις τοῦ σωτῆρος
C ἡμῶν ἀποστόλοις, καὶ ὅπως ἡ Μαρία ἐκ σπέρματος οὖσα
τοῦ Δαβὶδ συνίσταται, ὅ τε ἐξ αὐτῆς γεγεννημένος Ἰησοῦς
ὁ χριστὸς τοῦ θεοῦ.

Διὰ τί ὁ μὲν ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἀρξάμενος κατ-
D άγει τὴν γενεαλογίαν· ὁ δὲ κάτωθεν ἄνεισι, κοὐκ ἐπὶ τὸν Ἀβ-
ραὰμ ἵσταται ἀλλ' ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν θεόν.

Τὸ δεύτερον τῶν ὑπὸ σοῦ προταθέντων τοῦτο ἦν· ὁ μὲν Ματ-
θαῖος ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ κατάγει τὴν γενεαλογίαν, ὁ δὲ Λουκᾶς
E τὴν ἐναντίαν τούτου βαδίσας ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰωσὴφ, ἀνάγει

„ lilaea ex urbe Nazaretho in Iudaeam, ut nomen suum profiteretur in ur-
„ be Davidis, cui nomen Bethleemo, propterea quod esset de domo fami-
„ liaque Davidis cum Maria sibi desponsa praegnante „. Haud ergo ulterius cum perplexitate legemus hunc evangelii locum, ceu si Maria tantummodo ad profitendum nomen venisset: sed ipsam quoque putabimus, haud secus quam Iosephum, de domo familiaque Davidis esse: quam scripturam ut ita interpretemur, argumentis iis utimur quae hactenus protulimus. Ergo perspicue, ut opinor, demonstratum est, haud temere Iosephi genealogiam ab inclytis apostolis fuisse narratam; et Mariam de genere Davidis vere derivari, itemque eum, qui ex ipsa natus est, Iesum Dei unctum.

II. Cur alter evangelista superne ab Abrahamo exorsus deducat genealogiam; alter autem inferne subgrediatur; neque in Abrahamo sistat, sed ad Adamum ac Deum usque deveniat.

Quaestionum a te propositarum secunda haec fuit. Genealogiam Matthaeus ex Abrahamo derivat: Lucas autem contrariam huic viam insistens incipit abs

δὲ ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν θεόν· δέον, εἴγε σύμφωνα καὶ συνῳδὰ ἀλλήλοις ἔγραφον, ἢ τὸν Λουκᾶν ἀνιόντα μέχρι τοῦ Ἀβραὰμ στῆναι, ἢ τὸν Ματθαῖον μὴ ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, εἰς ὃν κατέληξεν ὁ Λουκᾶς, ἀπάρξασθαι τῆς γενεαλογίας. — Ῥᾳδία δὲ καὶ τούτων ἡ λύσις, καὶ οὐδὲ πολλῆς κατασκευῆς δεομένη· μίαν ἀμφοτέροις ὁδὸν πορευθεῖσιν, ἐπεὶ καὶ τοὺς ἄναντη καὶ ὄρθιον πορείαν ἀνιόντας, καὶ τοὺς ἔμπαλιν διὰ τῆς αὐτῆς κατιόντας, οὐκ ἄν τις ἑτέραν φαίη βαδίζειν, μιᾶς ἀμφοτέροις ἐγκειμένης, τοῖς τε ἀνιοῦσι καὶ τοῖς κατιοῦσι, τρίβου. Τὸν αὐτὸν γοῦν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς τῶν γενῶν διαδοχῆς πάρεστιν· οὗτος δὲ πόρρωθεν Ἑβραίοις φίλος ἦν ὁ τρόπος, καὶ τῶν θείων συνήθης γραφῶν· αὐτίκα γοῦν ἐν μὲν τῇ βίβλῳ τῆς Ῥοὺθ Δαβὶδ ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ Ἰούδα γενεαλογεῖται διὰ τούτων· " καὶ αὗται αἱ γενέσεις Φαρές· ὁ δὲ ἦν Ἰούδα „ τοῦ ἀρχιφύλου παῖς· Φαρὲς ἐγέννησε τὸν Ἐσρώμ· Ἐσρὼμ „ ἐγέννησε τὸν Ἀράμ· καὶ Ἀρὰμ ἐγέννησε τὸν Ἀμιναδάβ· Ἀμιναδὰβ ἐγέννησε τὸν Ναασσών· καὶ Ναασσὼν ἐγέννησε τὸν „ Σαλμών· Σαλμὼν ἐγέννησε τὸν Βοόζ· καὶ Βοὸζ ἐγέννησε τὸν „ Ὠβήδ· καὶ Ὠβὴδ ἐγέννησε τὸν Ἰεσσαί· καὶ Ἰεσσαὶ ἐγέννησε „ τὸν Δαβίδ „· τοῦτον δ' οὖν αὐτὸν τέθειται καὶ ὁ Ματθαῖος τὸν τρόπον· ἡ δέ γε πρώτη τῶν βασιλειῶν ἑξῆς διαδεξαμένη τῆς Ῥοὺθ τὴν γραφὴν ἀπὸ τῶν κάτωθεν ἄνεισιν· ὥσπερ οὖν πέ-

(Margin: A, B, C, D, E; Ruth. IIII. 18.)

Iosepho, tenditque ad Adamum ac Deum. Atqui oportebat, siquidem hi consona et consentanea scribebant, vel Lucam adscendentem in Abrahamo consistere; vel Matthaeum haud ex Abrahamo genealogiam ordiri, sed ex Adamo in quem Lucas desivit. — Facilis est huius quoque quaestionis explicatio, neque multo sermonis artificio indiget: uterque enim evangelista una via graditur. Nam et illos qui prorsum sursumque, itemque illos qui advorsum eadem via incedunt, haud quisquam diceret diversa uti: quia scilicet una ab ascendentibus descendentibusque via teritur. Eadem ratio est in generis successionibus. Atque hic mos magnopere Hebraeis placuit, et in divinis scripturis sollemnis est. Revera in Ruthae libro genus Davidis superne a Iuda evolvitur sic: " hae sunt generationes Phares: „ (hic erat Iudae patriarchae filius) Phares genuit Esronem; Esron genuit Aramum; Aramus genuit Aminadabum; Aminadabus genuit Naassonem; Naasson genuit Salmonem; Salmon genuit Boozum; Boozus genuit Obedum; „ Obedus genuit Iessaeum; Iessaeus genuit Davidem „. Hunc igitur Matthaeus quoque morem sectatus est. At primus regum liber, qui Ruthae historiam

A ποιηκεν ὁ Λουκᾶς· τὸν γοῦν πατέρα τοῦ Σαμουὴλ τὸν Ἐλκανᾶ γενεαλογοῦσα ὧδε φησί· " καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος ἐξ Ἀρ- Reg. I. 1.
„ μαθεμ σουφὶμ ἐξ ὄρους Ἐφραὶμ, καὶ ὄνομα αὐτῷ Ἐλκα-
„ νᾶ· υἱὸς Ἱερεμιὴλ· υἱοῦ Ἐλίου, υἱοῦ Θοοῦ, υἱοῦ Σοὺρ,
„ ἐφραταῖος „. ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς παραλειπομέναις ποτὲ μὲν
B ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπὶ τοὺς καθεξῆς δευτέρους πρόεισιν ὁ λόγος, τῇ τοῦ Ματθαίου γραφῇ παραπλησίως· ποτὲ δὲ ἐμφερῶς τῷ Λουκᾷ γενεαλογεῖ· ἄκουσον γοῦν καὶ τῶνδε· " Δαβὶδ φησὶν ἦν Paral. I.3.10.
„ υἱὸς (Σολομῶν·) υἱοὶ Σολομῶν Ῥοβοὰμ· Ἀβιὰ υἱὸς αὐτοῦ·
„ Ὀσὰ υἱὸς αὐτοῦ· Ἰωσαφὰτ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωρὰμ υἱὸς αὐτοῦ· Ὀχο-
C „ ζῆ υἱὸς αὐτοῦ· Ἰωὰς υἱὸς αὐτοῦ Ἀμεσίας (υἱὸς αὐτοῦ) „· καὶ οὕτως καθεξῆς κάτεισι μέχρι τοῦ Ἰεχονία καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, ὡς ὁ Ματθαῖος. Ὡς δὲ ὁ Λουκᾶς, ἡ αὐτὴ πάλιν ἄνεισι γραφὴ τὸν Σαμουὴλ γενεαλογοῦσα· φησὶ γοῦν· Paral. I.6.34.
" Σαμουὴλ υἱοῦ Ἐλκανᾶ· υἱοῦ Ἱεροβοὰμ· υἱοῦ Ἡλιὴλ· υἱοῦ
D „ Θοοῦ· υἱοῦ Σουφέ· υἱοῦ Ἐλκανᾶ· υἱοῦ Ἰωὴλ· υἱοῦ Ἀζα-
„ ρίου· υἱοῦ Σοφονίου· υἱοῦ Θαὰρ· υἱοῦ Ἀσείρ· υἱοῦ Ἀβια-
„ σὰρ· υἱοῦ Κορέ· υἱοῦ Ἰσσαάρ· υἱοῦ Καὰθ· υἱοῦ Λευί·
„ υἱοῦ Ἰσραὴλ „· καὶ ὅρα εἰ μὴ ἄντικρυ τὸν ὅμοιον τούτοις μεμίμηται τρόπον ὁ Λουκᾶς· μυρία δ' ἂν καὶ αὐτὸς εὕροις
E τοιαῦτα ἀφ' ὧν λείπεται ὁμολογεῖν, μηδὲν ξενίζον πεποιηκέ-

subsequitur, inferne ascendit, ut fit apud Lucam. Quippe Helcanae, qui pater fuit Samuelis, genus recensens, ait: " fuit vir ex Armatem suphir e monte
„ Ephraimi; nomen eius Helcana; filius Hieremielis; filii Eliae; filii Thoi;
„ ephrataeus „. Sed et in paralipomenis modo a superioribus ad posteros fluit sermo, modo aeque ac apud Lucam prosapiae scribuntur. Audi et haec: " Davidis, inquit praedictus liber, filius erat Solomon; huius filius Rhoboa-
„ mus; huius filius Abia; huius filius Osa; huius filius Iosaphatus; huius fi-
„ lius Ioramus; huius filius Ochozias; huius filius Ioasus; huius filius Ame-
„ sias „. Atque ita ex ordine descendit usque ad Iechoniam atque ad babylonicam captivitatem, non secus atque Matthaeus. Contra, uti Lucas, eadem rursus ascendit scriptura dum Samuelis genus enarrat. Ait enim: " Samuelis filii Hel-
„ canae, filii Hieroboami, filii Helielis, filii Thoi, filii Suphi, filii Helcanae, fi-
„ lii Ioelis, filii Azariae, filii Sophoniae, filii Thaari, filii Asiri, filii Abia-
„ saris, filii Corae, filii Issaari, filii Caathi, filii Levini, filii Israelis „. Porro vides ut plane hunc morem Lucas imitetur. Sexcenta eiusmodi exempla ipsemet invenies: unde sequitur ut fateamur, nihil insolitum fecisse servatoris

ναι τοὺς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εὐαγελιστάς· οὐκ ὀρθῶς γὰρ οἴε- A
ταί τις αὐτοὺς διαφωνεῖν· ἑκάτερος γὰρ οἰκείῳ λογισμῷ τὴν ἔκθεσιν πεποίηται τῆς γραφῆς· ὁ μὲν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἀρξάμενος διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ παρ' αὐτῷ λόγου, ὃν οὐ καιρὸς νῦν ἑρμηνεύειν· ὁ δὲ καὶ τὸν Ἀβραὰμ ὑπερβὰς, ἐπί τε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἀνελθών· καὶ μηδὲ μέχρι τούτου στὰς, τὸν B
πάντα δὲ λόγον ἐπὶ τὸν θεὸν ἀναρτήσας, διὰ τῆς ἐν χριστῷ παλιγγενεσίας μυστήριον ἀναβιβάζει.

Πῶς ὁ μὲν Ματθαῖος ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ Σαλομῶνος διαδόχων ἐπὶ Ἰακὼβ καὶ Ἰωσὴφ τὰ γένη κατάγει· ὁ δὲ Λουκᾶς C
ἀπὸ Δαβὶδ καὶ Νάθαν παιδῶν ἐπὶ Ἡλὶ καὶ Ἰωσὴφ ἐναντίως γενεαλογῶν τῷ Ματθαίῳ.

Τὸ τρίτον τῶν προτάσεων καιρὸς ἐπισκέψασθαι. Ἀτενὲς οὖν ταῖς λέξεσιν αὐταῖς ἐπερείσομεν τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν· D
ἴδωμεν δὲ τί φησὶν ὁ Λουκᾶς· " καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἦν ἀρ-
,, χόμενος ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ὢν υἱὸς ὡς ἐνομίζετο τοῦ Ἰω-
,, σὴφ, τοῦ Ἡλὶ, τοῦ Μελχὶ ,,· ἀλλ' οὐχ' ὅγε Ματθαῖος ἐχρήσατο τῇ ὡς ἐνομίζετο φωνῇ· ἀλλὰ τί φησί; Ματθὰν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ· ἄλλο δὲ E

nostri evangelistas: neque merito quisquam putabit eos invicem dissidere. Uterque enim proprio calculo descriptionem instituit: alter ab Abrahamo initium capiens, ob sui sermonis peculiarem rationem, quam in praesenti non vacat exponere: alter ipsum Abrahamum praetergressus, ad primum usque hominem venit: neque in hoc sistit, sed suam omnem historiam cum Deo nectit, dum eam videlicet per regenerationis in Christo mysterium in sublime evehit.

III. Quomodo Matthaeus a Davide eiusque successore Solomone ad Iacobum et Iosephum prosapias deducat: Lucas autem a Davide atque Nathane atque a liberis huius ad Helim et Iosephum, contrariam Matthaeo genealogiam scribens.

Tertia iam quaestio consideranda est. Prolatis igitur verbis attente dispiciamus eorumdem notionem. Agesis videamus quid Lucas dicat: " et ipse
,, Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur filius Iosephi, filii
,, Heli, filii Melchi ,,. Haud tamen Matthaeus usus est voce, ut putabatur. Quid porro ait? Matthanus genuit Iacobum; Iacobus autem genuit Iosephum.

A δήπου ἐστὶ τὸ νομίζειν, ἄλλο δὲ δήπου τὸ οὕτως ἔχειν διαβεβαιοῦσθαι· εἰ μὲν δὴ τοῦ Ματθαίου διαβεβαιωσαμένου τὸν Ἰωσὴφ υἱὸν εἶναι τοῦ Ἰακὼβ καὶ τοῦ Ματθὰν, ὁ Λουκᾶς ὁμοίως διϊσχυρίσατο τὸν Ἰωσὴφ γεγονέναι υἱὸν τοῦ Ἡλὶ καὶ τοῦ Μελχὶ, ἀληθῶς μάχη τις ἦν καὶ πόλεμος, καὶ ἦν τῶν διαιτησόν-
B των αὐτοῖς χρεία· νῦν δὲ ὅτε τοῦ Ματθαίου διαβεβαιωσαμένου ὁ Λουκᾶς διατείνεται, δόξαν δὲ παρὰ τοῖς πολλοῖς νενομισμένην τίθεσιν οὐ τὴν παρ᾽ αὐτῷ κρατοῦσαν, οἶμαι μηδεμίαν ὑπολείπεσθαι ζήτησιν· διαφόρων γὰρ παρὰ Ἰουδαίοις ὑπολήψεων περὶ τοῦ χριστοῦ κεκρατημένων, καὶ πάντων μὲν συμ-
C φώνως ἐπὶ τὸν Δαβὶδ ἀναγόντων, διὰ τῆς πρὸς τὸν Δαβὶδ τοῦ θεοῦ ἐπαγγελίας· ἤδη δὲ τῶν μὲν ἀπὸ Δαβὶδ καὶ Σαλομῶνος καὶ τοῦ βασιλικοῦ γένους πειθομένων ἔσεσθαι τὸν χριστόν· τῶν δὲ ταύτην μὲν φευγόντων διὰ τὸ πλείστην ἐμφέρεσθαι τῶν βασιλευσάντων κατηγορίαν· διά τε τὸ ἐκκήρυκτον ὑπὸ τοῦ προ-
D φήτου Ἱερεμίου γεγονέναι τὸν Ἰεχονίαν· καὶ διὰ τὸ εἰρῆσθαι μὴ ἀναστήσεσθαι ἐξ αὐτοῦ σπέρμα καθήμενον ἐπὶ θρόνου Δαβίδ· Hier. xxxvi. 30.
διὰ δὲ οὖν ταῦτα, ἑτέραν ὁδευόντων, καὶ ἀπὸ μὲν Δαβὶδ ὁμολογούντων, οὐ μὲν διὰ Σολομῶντος, ἀλλὰ διὰ Νάθαν, ὃς ἦν τοῦ Δαβὶδ παῖς· φασὶ δὲ τὸν Νάθαν καὶ προφητεῦσαι κατὰ τὰ
E ἐν ταῖς βασιλείαις φερόμενα· ἀπό τε τοῦ Νάθαν διαδόχων προσελεύσεσθαι τὸν χριστὸν διαβεβαιουμένων· καὶ τόν γε Ἰωσὴφ ἐκεῖ-

Aliud vero est putare, aliud ceu res ita se habeat adfirmare. Si igitur Matthaeo adfirmante Iosephum filium esse Iacobi et Matthani Lucas similiter contenderet filium esse Heli ac Melchi, vere pugna quaedam esset atque conflictus, atque opus esset arbitro qui evangelistas componeret. Nunc autem quum Matthaeus firmiter adseveret, Lucas vero ita scribat, ut opinionem tantummodo proferat apud multos pervagatam, non quae apud se vigeret, nulla ut opinor quaestio superest. Nam quum variae de Christo famae inter Iudaeos versarentur; et cuncti quidem concorditer a Davide eum repeterent propter Dei promissiones Davidi significatas; interim tamen alii a Davide et Salomone regioque stemmate putarent Christum adfore; alii ab hac linea recederent propter multas regibus inustas criminationes, et propter proscriptum abs Hieremia propheta Iechoniam, cum ait non surrecturum ex eius stirpe qui in Davidis throno sederet; quumque ob id alia via pergerent; et quum in Davidis genere conspirarent, non tamen per Salomonem sed per Nathanem Davidis item filium deducerent; (qui idem Nathan propheta fuisse dicitur secundum ea quae feruntur in regum libris) atque ab huius posteris venturum Christum adsererent; ipsumque Iosephi genus

θεν πόθεν γενεαλογούντων, σφόδρα ἀναγκαίως ὁ Λουκᾶς τὴν A
τούτων ἀπιστορῶν δόξαν ἀλλ' οὐ τὴν αὐτοῦ, προσέθηκε τῇ κατ'
αὐτὸν ἱστορίᾳ τὸ ὡς ἐνομίζετο· τῷ Ματθαίῳ παραχωρή-
σας μὴ τὸ ὡς ἐνομίζετο ἱστορεῖν, ἀλλ' ὡς εἶχεν ἀληθείας τὰ
τῆς γενέσεως· αὕτη μὲν οὖν ἡ πρώτη ἀπόδοσις. Εἴη δ' ἄν τις
καὶ ἄλλος ἐν τοῖς προκειμένοις λόγος. Ματθαῖος μὲν γὰρ ὁμο- B
λογουμένως τὴν ἔνσαρκον γένεσιν ἱστορῶν τοῦ χριστοῦ, καὶ τὸν
Ἰωσὴφ ἀποδεῖξαι βουλόμενος ἀληθῶς ἐκ Δαβὶδ, ὅθεν ἐχρῆν
τῇ εἰσβολῇ κέχρηται τοῦ λόγου· τὸν δὲ Λουκᾶν ἡγοῦμαι μὴ
τὴν κατὰ σάρκα γένεσιν τοῦ Ἰησοῦ γενεαλογεῖν ἐθέλοντα νῦν
τοῦτο πεποιηκέναι· τοῦτο μὲν γὰρ εἰ κατὰ γνώμην ἔπραττεν, C
οὐκ ἠγνόει ὅτι ἐχρῆν ταύτην ἐκθέσεσθαι· ἐπειδὴ δὲ νῦν τῆς διὰ
λουτροῦ ἀναγεννήσεως μέμνηται, υἱὸν αὐτὸν εἰσάγων θεοῦ, βού-
λεται ὡς ἐν ὑποδείγματι παραστῆσαι ὅτι δὴ πᾶς ὁ ἐν θεῷ
ἀναγεννώμενος, κἂν ἀληθῶς υἱὸς εἶναι ἀνθρώπων νομίζοιτο δι'
ἣν περίκειται σάρκα, ἀλλ' οὐχ ἵσταταί γε αὐτῷ τὰ τῆς γε- D
νέσεως εἰς τοὺς κατὰ σάρκα γονεῖς· οὐδὲ μέχρι τῶν τοῦ σώμα-
τος προπατόρων φθάνει· ἀλλ' εἰ καὶ νομίζοιτο ἀνθρώπων εἶναι
υἱὸς διὰ τὴν τοῦ σώματος γένεσιν, ὅμως δ' οὖν οὐκ ἀλλότριος
τῆς τοῦ θεοῦ υἱοθεσίας ὑφέστηκεν· ἐπειδὴ δὲ οὖν οὐ κατὰ τὴν
αὐτὴν τῷ Ματθαίῳ διάνοιαν ἐξετίθετο τὴν διήγησιν, εἰκότως E
τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ καιρὸν ὑπερβὰς ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν τὴν διὰ

inde usque repeterent; necessario Lucas qui illorum opinionem refert, non suam, adiecit narrationi ut putabatur; Matthaeo permittens narrare non ut putabatur, sed uti revera se habebat origo generis. Atque haec prima esto responsio. Tum et alio orationis genere de re proposita disputare licet. Matthaeus humanam Christi naturam diserte describens, vereque volens Iosephum Davide oriundum demonstrare, eo quo par erat sermonis ingressu utitur; Lucas autem, ut opinor, quia nollet carneam Christi naturam describere, ita nunc se gessit. Nam si hoc ei propositum fuisset, non ignorabat opus esse naturam eiusmodi exponere. Sed quoniam eo evangelii loco regenerationis per lavacrum mentionem facit, Iesumque ut Dei filium exhibet; idcirco hoc veluti exemplo demonstrare nititur, quemvis hominem in Deo regeneratum, etiamsi vere filius hominum habeatur ob carnem qua indutus est, non tamen cum sua natura in carneis genitoribus sistere, neque non ultra corporis procreatores excurrere: verum etiamsi filius hominum videatur ob corporis nativitatem, nihilominus haud alienum a Dei adoptione censeri. Quandoquidem ergo Lucas haud secundum Matthaei mentem historiam suam scribit, consentaneum erat ut Matthaei tempora praetergressus ad regenerationem per la-

A λουτρου̃ παραγίνεται· καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐναντίαν ἐκτίθεται τῶν γενῶν διαδοχήν· ὁμοῦ καὶ ἀνάγων ἀπὸ τῶν ὑστάτων ἐπὶ τὰ πρῶτα· ὁμοῦ καὶ τὴν μνήμην τῶν παρὰ τῷ Ματθαίῳ ὑπαιτίων καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνδρῶν ἀποσειόμενος· ἐπειδήπερ ὁ παρὰ τῷ θεῷ ἀναγεγεννημένος, ἀλλότριος καθίσταται τῆς ἐνσάρκου γε-
B νέσεως καὶ τῶν κατὰ σάρκα ἁμαρτωλῶν πατέρων, υἱὸς ἀποφαινόμενος θεοῦ, καὶ πάντων τῶν κατὰ θεὸν ἀνεπιλήπτως βεβιωκότων· οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος· Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐχέτω μὲν κατὰ σάρκα πατέρα ἰουδαῖον ὅντινα ὡς εἰκὸς ἄπιστον· ἐχέτω δὲ καὶ κατὰ θεὸν, οὗ κατὰ τοὺς τρόπους ἐβίου:
C εἰ δὲ οὖν μέλλει τὶς αὐτὸν κατὰ σάρκα γενεαλογεῖν, τίνος εἰκότως ἂν ἐμνήσθη, ἢ πάντως που̃ του̃ κατὰ σάρκα πατρός; εἰ δ' αὖ πάλιν ἕτερος τὴν ἐν χριστῷ γένεσιν αὐτου̃ δηλου̃ν ἐθέλοι, τίνος ἂν τὴν μνήμην θείη ἂν εἰκότως, ἢ πάντως του̃ κατὰ θεὸν αὐτὸν ἀναγεννήσαντος; Οὕτω καὶ τῷ Ἀβραὰμ εἴρηται· "σὺ Gen. xv. 15.
D ,, δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου τραφεὶς ἐν γήρᾳ καλῷ,,. οὐδήπου τοὺς κατὰ σάρκα πατέρας δηλου̃ντος του̃ λόγου, εἰ μὴ καὶ θεοσεβεῖς λέγοιντο γεγονέναι· τοὺς δὲ ἐν θεῷ πατέρας διὰ τὴν τῆς εὐσεβείας ὁμοιοτροπίαν αἰνιττομένου· οὕτω καὶ οἱ ἐξ Ἀβραάμ, ἀσεβεῖς ἦσαν μὲν κατὰ σάρκα οἱ υἱοὶ Ἀβραάμ, κα-
E τὰ δὲ τὸν τρόπον, υἱοὶ Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας· διὸ λέγεται πρὸς

vacrum veniret, ibique contrariam poneret prosapiarum successionem: simul pergens a postremis ad initia, simulque memoriam sontium ac scelestorum qui sunt apud Matthaeum hominum vitans: quia regeneratus apud Deum alienus fit a carnea natura, et a peccatoribus secundum carnem patribus, Dei nimirum declaratus filius, et omnium qui secundum Deum sine culpa vixerunt. Exempli gratia Paulus apostolus patrem secundum carnem habuit iudaeum, ut credibile est, a fide alienum: habuit quoque patrem secundum Deum, cuius videlicet vitae institutum amplexus est. Siquis ergo Pauli secundum carnem genus narrare velit, quemnam merito patrem memorabit nisi carnalem? Sin rursum aliquis Pauli in Christo nativitatem ostendere velit, cuiusnam potius mentionem parentis faciet, quam eius a quo secundum Deum regeneratus est? Sic Abrahamo quoque dictum fuit: " tu vero abibis ad patres tuos bona saturatus senectute ". Qui profecto sermo haud carneos patres demonstrat, nisi hi forte pii quoque fuisse credantur; sed de patribus in Deo loquitur propter pietatis similitudinem. Sic Abrahami sontes filii, huius quidem secundum carnem filii erant, moribus autem Sodomorum filii atque Gomorrhae. Idcir-

Isai. I. 10. αὐτούς· ἀκούσατε λόγον κυρίου ἄρχοντες Σοδόμων, προσέ- A
χετε νόμον θεοῦ λαὸς Γομόῤῥας· ὡς αὖ παλιν ἐξ ὧν ἤμελλον
υἱοὶ Ἀβραὰμ γίγνεσθαι· οἱ γοῦν ἐξ ἐθνῶν εἰς τὸν χριστὸν
τοῦ θεοῦ πεπιστευκότες κατὰ σάρκα πατέρων ἀλλοφύλων φύν-
τες, υἱοὶ γεγόναμεν Ἀβραὰμ· χριστοῦ γενόμενοι παῖδες καὶ
τῶν χριστοῦ μαθητῶν· ὥστε καὶ δευτέραν ἡμᾶς ἐπιγράφεσ- B
θαι γένους διαδοχὴν πολὺ κρείττονα τῆς κατὰ σάρκα διὰ τὴν
κατὰ χριστὸν ἀναγέννησιν· εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ Λουκᾶς
ἅτε τὴν ἀναγέννησιν ἱστορῶν οὐ τὴν αὐτὴν ὁδεύει τῷ Ματ-
θαίῳ, οὐ τοῦ Σαλομῶνος καὶ τῆς τοῦ Οὐρίου, οὐ τῆς Θά-
μαρ, οὐ τῆς Ῥοῦθ, οὐ τοῦ Ἰεχονίου καὶ τῶν μεταξὺ δια- C
βεβλημένων ἀνδρῶν τὴν παράθεσιν πεποίηται, ἀλλὰ δι᾽ ἑτέρων
ἀνεπιλήπτων ἄνεισι, καὶ δὴ καὶ ἐκ τοῦ προφήτου Ναθαν ἀναγε-
γεννημένον εἰσάγει· καὶ ὁ μὲν παρὰ τῷ Ματθαίῳ κατὰ σάρκα γε-
γεννημένος, υἱὸς ἦν Ἀβραὰμ ἐντεῦθεν γενεαλογούμενος· ἐπειδή-
περ τῷ Ἀβραὰμ πρώτῳ ἡ ἐπαγγελία δέδοτο τῆς τῶν ἐθνῶν εὐ- D
λογίας, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προσελευσομέ-
νου γενησομένης· ὁ δὲ ἐν θεῷ ἀναγεγεννημένος, ἑτέρους πατέρας
τοὺς κατὰ θεὸν ἐπιγραψάμενος· οὐδ᾽ αὐτοὺς ἀληθῶς ἐσχηκώς,
ἀλλ᾽ ὡς ἐνομίζετο διὰ τὴν τῶν ἠθῶν ὁμοιοτροπίαν, ἄνεισιν ἐπὶ τὸν
ἀληθῆ πατέρα, μετὰ πάντας χρηματίσας υἱὸς τοῦ θεοῦ. E

co dicitur illis : " audite sermonem Domini principes Sodomorum, adtendite " Dei legem popule Gomorrhae " : tamquam rursus si ex his essent Abrahami filii proventuri. Qui igitur ex gentibus Christo Dei credidimus, quamquam infidelibus secundum carnem geniti patribus, in Abrahami domum migravimus, Christi eiusque discipulorum nacti adoptionem : atque ita in aliam nosmet inscripsimus generis successionem, multo carnea meliorem propter in Christo regenerationem. Merito igitur Lucas, cum de regeneratione loquatur, haud eadem qua Matthaeus semita pergit : nempe non Solomonis, non uxoris Uriae, non Thamarae, non Ruthae, non Iechoniae, nec quorumvis praeter hos reorum mentionem facit : sed per alios reprehensione carentes graditur ; Christumque a propheta Nathane progenitum exhibet : ita ut qui apud Matthaeum carnaliter gignitur, idem apud Lucam veluti Abrahami filius ponatur. Certe Abrahamo haud aliter benedictio gentium promissa fuit, quam quod ea futura erat ob gignendum de genere eius. Atque hic est, qui in Deo regeneratus, atque alios patres secundum Deum nactus, re tamen verâ haud ipsos habet patres, sed ita credebatur propter morum similitudinem : qua videlicet ad parentem verum conscendit post omnes existens filius Dei.

Ἀφρικανοῦ περὶ τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις γενεαλογίας.

A Οἱ μὲν οὖν ἤτοι τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν ἠγνοηκότες ἢ
συνεῖναι μὴ δυνηθέντες, δοξολογούσῃ πλάνῃ τὴν ἀγνωσίαν ἐπύκνωσαν εἰπόντες ὅτι δικαίως γέγονεν ἡ διάφορος αὕτη τῶν ὀνομάτων καταρίθμησίς τε καὶ ἐπιμιξία τῶν τε ἱερατικῶν ὡς οἷόν τε καὶ τῶν βασιλικῶν· ἵνα δειχθῇ δικαίως ὁ χριστὸς ἱε-
B ρεύς τε καὶ βασιλεὺς γενόμενος· ὥσπερ τινος ἀπειθοῦντος ἢ ἑτέραν ἐσχηκότος ἐλπίδα· ὅτι χριστὸς ἀΐδιος μὲν ἀρχιερεὺς πατρὸς, τὰς ἡμετέρας πρὸς αὐτὸν εὐχὰς ἀναφέρων, βασιλεὺς δ' ὑπερκόσμιος, οὓς ἠλευθέρωσε νέμων τῷ πνεύματι, συνεργὸς εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ὅλων γενόμενος· καί τοι ἀγνοεῖν αὐ-
C τοὺς οὐκ ἐχρῆν ὡς ἑκατέρα τῶν κατηριθμημένων τάξις τὸ τοῦ Δαβὶδ ἐστὶ γένος ἢ τοῦ Ἰούδα φυλὴ βασιλική· εἰ γὰρ προφήτης ὁ Νάθαν· ἀλλ' ὅπως καὶ Σαλομὼν ὅ τε τούτων πατὴρ ἑκατέρου· ἐκ πολλῶν δὲ φυλῶν ἐγένοντο προφῆται· ἱερεῖς δὲ οὐ δεῖνες τῶν δώδεκα φυλῶν, μόνοι δὲ λευῖται· μάτην ἄρα πέ-
D πλασται τὸ ἐψευσμένον· μὴ δὴ κρατοίη τοιοῦτος λόγος ἐν ἐκκλησίᾳ χριστοῦ καὶ θεοῦ πατέρων ἀκριβοῦς ἀληθείας, ὅτι ψεῦδος σύγκειται εἰς αἶνον καὶ δοξολογίαν χριστοῦ· ἵνα οὖν

IIII. Africani super genealogia quae in sacris evangeliis est.

Nonnulli seu evangelicam historiam nescientes seu intelligere nequeuntes, laudativo errore inscitiam cumulant dicentes, merito fieri differentem nominum recensionem, mixtionemque sacerdotalium cum regalibus, ut iure Christus sacerdos atque rex demonstretur: quasi aliquis de hoc dubitet, aut aliam spem habeat; nempe quin Christus aeternus sit apud patrem pontifex, nostras ei preces exhibens: rex autem supramundanus, quos liberavit pascens spiritu, socius effectus in omnium rerum gubernatione. Atqui eos ignorare non oportebat, utramque numeratorum ordinem genus esse Davidis, seu Iudae regiam tribum. Namque ut forte propheta Nathan fuerit, et quidem etiam Salomon et horum utriusque parens, atque ex multis tribubus prophetae; certe sacerdotes haud quilibet erant de duodecim tribubus, sed soli levitae. Frustra igitur compositum est mendacium; neque praevalebit hic sermo in ecclesia Christi et Dei contra accuratam veritatem; ita ut falsa oratio consarcinetur in Christi laudem atque prae-

Apud Euseb. hist. eccl. I. 7. Hieronym. comm. in Matth. I. 16.

καὶ τοῦτο μὲν τοῦ εἰρηκότος ἐλέγξωμεν τὴν ἀμαθίαν, παύσωμεν A δὲ τοῦ μηδένα ὑπ' ἀγνοίας ὁμοίας σκανδαλισθῆναι, τὴν ἀληθῆ τῶν γεγονότων ἱστορίαν ἐκθήσομαι. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν γενῶν ἐν Ἰσραὴλ ἠριθμεῖτο ἢ φύσει ἢ νόμῳ· φύσει μὲν γνησίου σπέρματος διαδοχῇ, νόμῳ δὲ ἑτέρου παιδοποιουμένου εἰς ὄνομα τελευτήσαντος ἀδελφοῦ ἀτέκνου· οὐδέπω γὰρ αὐτοῖς δέδοτο ἐλπὶς B ἀναστάσεως· ἀφ' ἧς τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν ἀναστάσει ἐμιμοῦντο θνητῇ· ἵνα ἀνέκλειπτον τὸ ὄνομα μείνῃ τοῦ μετηλλαχότος. Ἐπεὶ οὖν οἱ τῇ γενεαλογίᾳ ταύτῃ ἐμφερόμενοι, οἱ μὲν διεδέξαντο παῖς πατέρα γνησίως· οἱ δὲ ἑτέροις μὲν ἐγεννήθησαν, ἑτέροις δὲ προσετέθησαν κλήσει· ἀμφοτέρων γέγονεν ἡ μνήμη καὶ τῶν γεγεν- C νηκότων καὶ τῶν ὡς γεγεννηκότων· οὕτως οὐδέτερον τῶν εὐαγγελίων ψεύδεται καὶ φύσιν ἀριθμοῦν καὶ νόμον· ἐπεπλάκει γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη τά τε ἀπὸ Σαλομῶνος καὶ τοῦ Νάθαν ἀναστάσει ἀτέκνων καὶ δευτερογαμίαις καὶ ἀναστάσει σπερμάτων· ὡς δικαίως τοὺς αὐτοὺς ἄλλοτε ἄλλων νομίζεσθαι· τῶν μὲν δοκούντων πατέ- D ρων, τῶν δὲ ὑπαρχόντων· καὶ ἀμφοτέρας τὰς διηγήσεις κυρίως ἀληθεῖς οὔσας ἐπὶ τὸν Ἰωσὴφ πολυπλόκως μέν, ἀλλ' ἀκριβῶς κατελθεῖν. Ἵνα δὲ σαφὲς ᾖ τὸ λεγόμενον, τὴν ἐπαλλαγὴν τῶν γενῶν διηγήσομαι· ἡ κατὰ φύσιν γένεσίς ἐστι Ματθαίου· ἡ κα-

conium. Quare ut et ita loquentium coarguam inscitiam, et in posterum caveam nequis in huiusmodi imperitiam incurrat, veram gestarum rerum historiam proferam. Scilicet apud Israelitas prosapiarum nomina aut natura numerabantur aut lege; natura genuini generis successio; lege cum alius gignebat liberos fratris nomine, qui prolis expers obiisset: nondum enim ipsis ostensa fuerat resurrectionis spes: unde futuram promissionem quodammodo exprimebant resurrectione mortali, ne defuncti nomen extingueretur. Age vero quoniam ii, qui hac genealogia continentur, partim germano traduce filius patrem consecutus est, partim ab aliis geniti, neque tamen naturali sed alienae appellationi addicti fuerunt; utrorumque facta est mentio, nempe et eorum qui genuerunt, et eorum item qui pro gignentibus habiti sunt. Ita neutrum evangelium mentitur, dum naturam numerat atque legem. Implicabantur enim inter se genera salomonicum et nathanicum reparatione sterilium et secundis nuptiis et generis excitatione: ita ut merito iidem homines alias aliis patribus adscribantur, nempe et iis qui specie, et rursus iis qui reapse genitores sunt: atque ambae narrationes apprime verae ad Iosephum varie quidem sed tamen adamussim deveniant. Ut autem quod aio perspicuum fiat, permutationem generum patefaciam. Generatio naturalis est illa Matthaei: generis excitatio legalis est

A τὰ νόμον ἀνάστασις γένους, ἔστιν ἡ τοῦ Λουκᾶ· Ματθὰν ὁ ἀπὸ Σολομῶνος, ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· Ματθὰν ἀποθανόντος, Μελχὶ ὁ ἀπὸ Νάθαν ἐκ τῆς αὐτῆς γυναικὸς ἐγέννησε τὸν Ἡλί· ὁμομήτριοι ἀδελφοί, Ἡλὶ καὶ Ἰακώβ· Ἡλὶ ἀτέκνου ἀποθανόντος, ὁ Ἰακὼβ ἀνέστησεν αὐτῷ σπέρμα, γεννήσας τὸν Ἰω-
B σήφ, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, κατὰ νόμον δὲ τῷ Ἡλί· οὕτως ἀμφοτέρων υἱὸς Ἰωσήφ.

Διὰ τί ὁ Ματθαῖος τοῦ Ἀβραὰμ προτάττει τὸν Δαβὶδ ἐν τῇ τοῦ χριστοῦ γενεαλογίᾳ φήσας· βίβλος Ἰησοῦ χριστοῦ
C υἱοῦ Δαβὶδ υἱοῦ Ἀβραάμ.

Ἐπειδὴ πρώτῳ καὶ μόνῳ τῷ Δαβὶδ μεθ' ὅρκου διαβεβαιώσεως, ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα φῦναι ὁ χριστὸς ἐθεσπίζετο· γέγραπται οὖν " ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τὸν Ps. cxxxi.
D „ θρόνον σου· καὶ πάλιν διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· 11. lxxxviii.
„ ὤμοσα Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου· ἕως τοῦ αἰῶνος ἑτοιμάσω τὸ 4.
„ σπέρμα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρό-
„ νον σου „ · καὶ τὰ μὲν τῆς ἐπαγγελίας τοῦ προφητευομένου, τοιαῦτα ἦν· τοῦ δὲ Σαλόμωνος τῆς βασιλείας οὐκ ἄδηλος ὁ
E χρόνος· λέγεται δὲ οὖν ἐπὶ μόνοις ἔτεσι τεσσαράκοντα βασι-

illa Lucae. Matthanus Solomone oriundus genuit Iacobum. Matthano defuncto, Melchi Nathane oriundus, e Matthani uxore Helim suscepit. Igitur uterini fratres Heli et Iacobus. Heli mortuo sine liberis, Iacobus excitavit ei sobolem genito Iosepho, suo naturaliter filio, ex legis autem forma Heli filio. Sic utriusque filius Iosephus.

V. Cur Matthaeus ante Abrahamum ponat Davidem in Christi genealogia dicens: liber generationis Iesu Christi filii Davidis filii Abrahami.

Rei causa est quia primo solique Davidi vaticinium iure iurando confirmatum fuit, fore ut ex eo Christus humanitus nasceretur; scriptum est enim: " de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Rursusque: posui testamentum „ electis meis. Iuravi Davidi servo meo, usque in aeternum praeparabo semen „ tuum. Et aedificabo in generationem et generationem sedem tuam „. Atque hae sunt propheticae promissiones. Regni autem salomonici spatium non est obscurum: dicitur enim quadraginta tantummodo annis Israelis scep-

λεῦσαι ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ· πῶς οὖν γένοιτ' ἂν ἀληθὲς εἰς αὐτὸν A
II. Reg. VII. 13. ἀναφερόμενον τὸ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα; ἀλλ'
εἰ λέγοι τίς περὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ διαδοχῆς εἰρῆσθαι ταῦτα, οὐκ
ἀγνοητέον ὅτι μέχρις Ἰεχονίου καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμα-
λωσίας· καὶ ἡ ἀπὸ Δαβὶδ καὶ Σαλομῶνος διαδοχὴ τῆς βασιλείας
διήρκησε, μηδενὸς μετὰ τὸν Ἰεχονίαν ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Δαβὶδ κα- B
II. Reg. VII. 14. τασταντος· θέα δὲ ὡς καὶ τοῦτο προσέθηκεν ἡ προφητεία περὶ τοῦ
Ps. LXXXVIII. 27. θεσπιζομένου φήσασα· „ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα· καὶ αὐ-
„ τὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν „· καὶ ἐν ἑτέρῳ πάλιν· “ αὐτὸς ἐπικαλέ-
„ σεταί με πατήρ μου εἶ σύ· κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν „·
III. Reg. XI. ὅπερ ἀνοίκειον γένοιτ' ἂν Σαλόμωνι· παραθετέον δὲ τὰ περὶ αὐ- C
τοῦ ἐν βασιλείαις ἱστορούμενα ἐν τούτοις· “ καὶ ὁ βασιλεὺς Σα-
„ λομῶν ἦν φιλογύνης· καὶ ἔλαβε γυναῖκας ἀλλοτρίας πολλάς:
„ καὶ τὴν θυγατέρα Φαραὼ, μωαβίτιδας, καὶ ἀμμανίτιδας, καὶ
„ ἰδουμαίας, σύρας, χετταίας, καὶ ἀμορραίας, ἐκ τῶν ἐθνῶν ὧν
„ ἀπεῖπεν κύριος ὁ θεὸς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς D
„ αὐτούς „. οἷς ἐπιφέρει· “ καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ τελεία
„ μετὰ κυρίου θεοῦ αὐτοῦ, καθὼς ἡ καρδία Δαβὶδ τοῦ πατρὸς
„ αὐτοῦ „· καὶ μετὰ βραχύ· “ τότε ᾠκοδόμησε Σαλομῶν ὑψη-
„ λὸν τῷ Χαμὼς εἰδώλῳ Μωὰβ ἐν τῷ ὄρει ἐπὶ πρόσωπον Ἱερου-
„ σαλήμ· καὶ τῷ Μολχὼν εἰδώλῳ υἱῶν Ἀμμών, καὶ τῇ Ἀστάρ- E

trum tenuisse. Qui ego fieri potest ut vere ad hunc referantur verba “ erigam „ thronum eius in aeternum? „ Quod siquis dicat, haec de regia illius successione Deum esse locutum; non est ignorandum, usque tantummodo ad Iechoniam et babylonicam captivitatem davidici ac salomonici regni successionem perseveravisse, nemine post Iechoniam in regia Davidis sede constituto. Et animadverte uti hoc etiam addiderit prophetia de promisso germine dicens: ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. Rursusque alibi: ipse invocabit me, pater meus est tu; et ego primogenitum ponam illum: quae incongruentia sunt Salomoni. Adiungenda sunt etiam quae de eodem in regum libris narrantur sic: “ atque rex Salomon mulierosus erat; duxitque feminas alienigenas multas; filiam Pharaonis, et moabitidas, ammonitidas, idumaeas, syras, chettaeas, amorrhaeas: de gentibus scilicet, quibus interdixit Dominus filiis Israelis ne sociarentur eis „ Insuper additur: “ et non erat cor eius perfectum cum domino Deo suo, sicuti cor Davidis patris „ eius. Pauloque post: tunc aedificavit Salomon excelsum Chamoso idolo „ Moabitarum in monte qui est e regione Hierosolymorum: itemque Molocho „ idolo Ammonitarum, et Astartae impuritati Sidoniorum. Atque ita morem

A „ τῇ βδελύγματι σιδωνίων· καὶ οὕτως ἐποίησε πάσαις ταῖς γυ-
„ ναιξὶν αὐτοῦ ταῖς ἀλλοτρίαις· αἳ ἐθυμίων καὶ ἔθυον τοῖς εἰ-
„ δώλοις αὐτῶν· καὶ ὠργίσθη κύριος ἐπὶ Σαλομῶν, ὅτι ἐξέ-
„ κλινε καρδίαν αὐτοῦ ἀπὸ κυρίου θεοῦ Ἰσραήλ „· ἤδη τὰ
τοιαῦτα τοῦ Σαλόμωνος κατηγορεῖται· πῶς οὖν ἐφαρμόσεις
B αὐτῷ τὰ τοῦ ὅρκου ἐφ᾽ ᾧ εἴρηται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ
“ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς
„ υἱόν „· ἀλλὰ γὰρ ἄντικρυς Σαλόμωνος μὲν ἀλλότρια ταῦ-
τα· ἀνάγοιτο δ᾽ ἂν ἐπὶ τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἥξειν θεσπι-
ζόμενον χριστὸν τοῦ θεοῦ, ὃς ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνέστη.

C

Διὰ τί μετὰ τὸν Δαβὶδ οὐκ ἐπὶ τοὺς ἑξῆς διαδόχους τοῦ γένους κατάγει, ἀνατρέχει δὲ ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπὶ τὸν Ἀδάμ, οὐδ᾽ ἐφ᾽ ἕτερόν τινα τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν.

D

Ἐπειδὴ πρώτῳ πάλιν τῷ Ἀβραὰμ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν διάφοροι ἐλέγοντο χρησμοί· πρὸ γὰρ τῆς Μωσέως νομοθεσίας, καὶ πρὸ τοῦ ἰουδαίων ἔθνους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς περιτομῆς, ἀλλοεθνὴς ὢν ὁ Ἀβραάμ, καὶ τῆς χαλδαίων γῆς
E ὁρμώμενος, ἀπολείπει μὲν τὰ πατρῷα, θεὸν δὲ γνοὺς τὸν ἐπὶ

„ gessit cunctis feminis suis alienigenis, quae tura adolebant diis patriis et sacrifi-
„ cabant „. Porro iratus est Dominus Salomoni quod aversum esset cor eius a domino Deo Israelis. En haec omnia ad Salomonis criminationem dicuntur. Quomodo ergo accommodabis ei iusiurandum, in quo praeter cetera dictum est: et ego ero illi in patrem, ipse erit mihi in filium? Immo vero manifeste haec aliena a Salomone sunt: praeclare autem referuntur ad eum, cuius de genere Davidis praedictus fuerat adventus, quique reapse e davidico stemmate emersit.

VI. Cur Matthaeus post Davidem ad consectaneos generis successores non veniat, sed transiliat ad Abrahamum, non tamen ad Adamum, neque ad alium quemlibet ex antiquis Deo dilectis hominibus.

Quia primo similiter Abrahamo varia edita fuerant de vocatione gentium oracula. Namque ante mosaicam legislationem, atque ante Iudaeorum ipsum genus, immo et ante circumcisionem alienigena fuit Abrahamus: qui regione chaldaica migrans patria instituta deseruit, supremoque Deo agnito, testimo-

πάντων, μεμαρτύρηται ὡς ἄρα ἐπίστευσε τῷ θεῷ· καὶ ἐλογίσθη A
αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· δίκαιός τε καὶ θεοφιλὴς ἀποπέφανται,
οὐ διὰ περιτομὴν σώματος, οὐδὲ διὰ φυλακὴν ἡμέρας σαββά-
του, ἢ ἑορτῶν, ἢ νουμενιῶν, οὐδέ γε δι' ἄλλης τινὸς παρὰ Μω-
σεῖ φερομένης ἐθελοθρησκείας, ἀλλὰ δι' ἐπιγνώσεως τοῦ ἐπὶ
πάντων θεοῦ, ἐπιφανείας δὲ τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ κυρίου· οὗτος δὲ B
ἦν ὁ ἡμέτερος σωτὴρ, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· διά τε σεμνοῦ καὶ ἐναρέ-
του βίου· τούτον δ' οὖν αὐτῷ κατορθοῦντι τῆς θεοσεβείας τὸν
τρόπον, ἡ περὶ τῶν ἐθνῶν δέδοτο ἐπαγγελία, ὡς καὶ αὐτῶν πο-
τὲ κατὰ τὸν τοῦ Ἀβραὰμ ζῆλον θεοσεβῶν ὄντων, καὶ τῆς ἴσης
τῷ θεοφιλεῖ καταξιωθησομένων εὐλογίας· ὧν οὕτως ἐχόντων, C
ἀκόλουθον ἦν τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως προπάτορα ὄντα τὸν Ἀβ-
ραὰμ, ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ δεύτερον παραληφθῆναι μετὰ
τὸν Δαβίδ· δυοῖν γὰρ τούτων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν πρώτων ἠξιωμέ-
νων τῆς τοῦ θεοῦ ἐπαγγελίας περί τε τῆς τοῦ χριστοῦ γενέσεως καὶ
περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν, χρῆναι δήπου τὸν μὲν περὶ τῆς γενέ- D
σεως τοῦ πάντων ἀνθρώπων σωτῆρος τὰς ὑποσχέσεις εἰληφότα,
προτιμηθῆναι τῇ τάξει τοῦ τὰς περὶ τῶν ἐθνῶν ἐπαγγελίας κα-
ταδεξαμένου· δεύτερον δὲ ἐν τῇ γενεαλογίᾳ παραληφθῆναι τὸν
τῶν ἐθνῶν ἀρχηγόν· διόπερ ἡ βίβλος Ἰησοῦ χριστοῦ πρώτῳ
μὲν ἀνάκειται τῷ κατὰ σάρκα Ἰησοῦ χριστοῦ προπάτορι, δεύ- E

nium retulit quod Deo crediderit; idque illi reputatum est ad iustitiam. Iustus autem piusque visus est non ob corporis circumcisionem, neque ob sabbati observantiam aut festorum aut kalendarum, neque ob quaslibet a Mose invectas religiones; sed ob summi Dei cognitionem, atque ob Domini, qui illi oblatus est, manifestationem (qui quidem erat servator noster, Dei scilicet Verbum) et ob suam denique sanctam ac virtutibus praeditam vitam. Huic igitur qui eiusmodi pietatis genus sectatus fuerat, facta promissio est de gentibus, veluti quae aliquando secundum Abrahami zelum piae futurae erant, paremque religioso patriarchae benedictionem consecuturae. Quae cum ita se habeant, consentaneum erat, ut Abrahamus vocatarum gentium princeps, ab evangelista adsumeretur secundus post Davidem. Namque hi duo fuerunt illustres viri, queis primis Deus Christi adventum gentiumque vocationem dignanter ante significavit. Par autem fuit, ut is cui nativitas servatoris omnium hominum promissa fuit, praeponeretur illi qui de vocandis gentibus promissiones accepit: secundus tamen in genealogia scriberetur gentium ipsarum patriarcha. Quare liber Iesu Christi capit auspicia primum quidem ab eo qui fuit carnalis Iesu Christi progenitor;

A τερον δὲ τῷ κατὰ πνεῦμα πατρὶ τῶν διὰ χριστοῦ σωθησομένων· ἡγεῖτο γὰρ ὁ σώζων τῶν σωζομένων ἐθνῶν.

Διὰ τί τῆς Θάμαρ οὐχὶ δὲ καὶ ἑτέρας ἐπ' ἀγαθοῖς κατορθώμασι μαρτυρουμένης γυναικὸς ἐμνημόνευσεν ὁ Ματθαῖος.

B

Τὴν Θάμαρ εἴ τις ὡς πόρνην διαβάλλειν πειρῷτο, αὐτοῦ δὴ τοῦ Ἰούδα ἐπακουσάτω λέγοντος· " δεδικαίωται Θάμαρ ἢ „ ἐγώ· οὗ ἕνεκεν οὐκ ἔδωκα αὐτὴν Σιλὼμ τῷ υἱῷ μου „. οὐ γὰρ δὴ πορνεύειν προθεμένη ἐπὶ τοῦ τέγους ἔστη· λογισμῷ δὲ Gen. xxxviii. 26.
C σεμνῷ παιδοποιΐας χάριν τὸν Ἰούδαν θηρᾶται· οὐκ ἄδηλος δὲ καὶ ἡ αἰτία· ὁ μὲν γὰρ αὐτῇ παρακελεύεται μένειν ἐπ' οἴκου, ἕως μέγας γένηται Σιλὼμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ληψόμενος αὐτήν· ἡ δὲ ἐπείθετο προθύμως, ἄπαις μένουσα καὶ χήρα, τὰς τοῦ Ἰούδα παρεγγυὰς ἐκδεχομένη· ὡς δὲ οὐκ ἐπῆγε ταῖς ἐπαγγε-
D λίαις τέλος, τοῦ περὶ παῖδας πόθου τοῖς τότε ἀνθρώποις διὰ σπουδῆς ἀγομένου, καὶ τῆς ἀτεκνίας ἐν ἐσχάτοις κακοῖς παρὰ πᾶσι τότε λελογισμένης· διαψευσάμενον αὐτῇ συνιδοῦσα τὸν Ἰούδαν, καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ παιδὸς ἐλπίδας εἰς μάτην παραληφθείσας, αὕτη ἐπιτίθεται τῷ ἀνδρί· οὐ πώποτε νόμου Μω-
E σέως, οὐδέ γε προφητῶν, οὐδὲ ἑτέρου τινὸς ἀπαγορεύοντος τὰ

deinde ab illo qui spiritu pater erat servandorum per Christum. Servator enim servatis gentibus praevertendus erat.

VII. Cur Thamarae facta mentione, nullam praeterea mulierem commemoraverit evangelista recte factorum laude illustrem.

Thamaram siquis ceu meretricem traducere studet, is audiat Iudam dicentem: " Thamara iustior me est, qui non eam tradidi Silomo filio meo „. Haud enim fornicandi causa prostitit in cella, sed pudico consilio et liberorum gratia Iudam venata est. Neque rei causa latet. Huic quippe Iudas mandaverat domi ut maneret, donec Silomus adolesceret filius suus, qui eam deinde uxorem duceret. Ipsa vero alacriter obtemperaverat, sterilitatis patiens atque viduitatis, Iudae sponsionibus freta. Sed enim cum hic promissa non faceret, illa liberorum desiderio percita; quod eorum temporum homines maxime urgebat, sterilitatem in summis malis vulgo ponere solitos; seque a Iuda delusam sentiens, frustraque spem in eius filio collocatam; ipsa sibi virum conciliat, nulla adhuc lege Mosis aut prophetarum aut cuiuslibet hominis id vetante. Tum sollerter excogitat

τοιαῦτα· κἄπειτα σοφίζεται τὴν ἐξ αὐτοῦ παιδοποιΐαν· μὴ A
δείξασα γοῦν ἑαυτὴν τίς ποτε ἦν, συνελθεῖν αὐτῷ μηχανᾶται·
ὁμοῦ τὸ σῶφρον τὸ ἑαυτῆς, κἀκείνου τὸ ἀκρατὲς ἀπελέγχουσα·
ἡ μὲν γὰρ μακροῖς ἔτεσιν αὐτῷ πειθομένη, χήρα καὶ ἄπαις
διέμενεν· ἀλλὰ καὶ παρὸν γήμασθαι ἑτέρῳ, καὶ τέκνων μητέρα
ἔκ τινος ἀλλογενοῦς καταστῆναι ἀνδρὸς, οὐ ποιεῖ τοῦτο· B
τῆς τῶν προγόνων τοῦ Ἰούδα, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ δὴ καὶ
τῆς τοῦ Ἰσραὴλ, συγγενείας ἐφιεμένη· ὁ δὲ χηρεύειν τὴν παῖδα
καταλιπὼν, καὶ κόρην ἄπαιδα ἐπὶ μακροὺς ἀναρτήσας χρόνους,
οὐχ' οἷός τε ἦν κρατεῖν ἑαυτοῦ μετὰ τὴν τῆς γυναικὸς τελευτήν·
ἀλλ' ἅμα τελευτᾷ ἡ τοῦ Ἰούδα γυνὴ, ὁ δὲ, μηδενὸς πῶς C
νόμου τῶν τοιῶνδε ἀπείργοντος, πόρνην ὑπολαβὼν τὴν εἰρημένην,
ἡλίσκετο πρὸς αὐτῆς οὐ δίκαια πράττων· ὅτι δὴ τοιοῦτος
ὢν αὐτὸς τὴν ἐπὶ μακροῖς ἔτεσι τὰς ὑποσχέσεις ἐκδεξαμένην τὰς
αὐτοῦ, φιλόσοφόν τε καὶ σώφρονα βίον ἐπιδεδειγμένην, ἀποστέρει
τοῦ περὶ τὴν παιδοποιΐαν καρποῦ· ταύτη οὖν τὸν ἄνδρα D
ὑποδῦσα, ἐκ πρώτης ὁμιλίας διδύμου γονῆς ἐξ αὐτοῦ γίνεται
μήτηρ· τοῦτον αὐτῇ τοῦ θεοῦ καρπὸν τῆς ἀγαθῆς προθέσεως
ἕνεκα δεδωρημένου· παρὸν γὰρ ἄλλοις ἑαυτὴν ἀγαγεῖν, καὶ ἑτέροις
ἀλλοφύλοις καὶ ἀσεβέσι συναφθῆναι, τοῦτο μὲν οὐ διενοήθη·
τοῦ δὲ τῶν θεοφιλῶν γένους εὐχὴν θεμένη καταξιωθῆ- E

quanam ratione ex ipso liberos suscipiat. Ergo celata conditione sua struit insidias ut cum eo rem habeat; simul temperantiam suam atque illius incontinentiam coargutura. Namque ipsa dum multis annis illi obtemperat, vidua sterilisque permanserat: cumque ei facultas esset nubendi alteri, matrique fieri liberorum ex quovis alienigena, non tulerat: sed Iudae maiorum, Abrahami nempe Isaaci atque Israelis, cognationes maluerat. Contra is qui filiam in viduitate reliquerat, sterilemque puellam in longum tempus distulerat, temperare sibi non potuit post uxoris obitum. Nam statim ac Iudae uxor defuncta est; is, nulla fortasse lege rem eiusmodi prohibente; dum feminam meretricem esse existimat, ab ea, cui fuerat iniurius, deceptus est: qui tam lubrico ingenio praeditus puellam tot iam annis promissionibus eius fidentem, et solitariae temperantique vitae deditam, liberorum fructu privabat. Haec igitur peractis nuptiis geminae statim prolis mater evasit; hoc illi praemium boni propositi largiente Deo. Quae enim aliis se tradere potuerat, atque amasiis alienigenis ethnicisque frui; nihil eiusmodi molita est: sed potius rogavit ut piorum hominum genere digna fieret. Et quidem cum ipsa esset stirpe

A ναὶ, καίπερ οὖσα ἀλλόφυλος, τὴν τοσαύτην συνεσκευάσατο δρα-
ματουργίαν· οὐ πρότερον δὲ ἡ Θάμαρ ἐτόλμα παρεῖναι ἐπὶ
τὴν τοῦ Ἰούδα κοινωνίαν, ἢ ἐκποδῶν γενέσθαι τὴν προτέραν αὐ-
τοῦ γαμετήν· πρὸ τοῦ ταύτης θανάτου οὐχ᾽ ὅσιον ἡγουμένη τὸ
ἐπιχείρημα· ἔμενε γοῦν παρ᾽ ἑαυτῇ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς
B αὐτῆς, καίπερ οὖσα ἄτεκνος κἂν μέχρι τέλους ἄπαις διέμενεν,
εἰ μὴ τὸν καιρὸν αὐτῇ συλλαβέσθαι ἡγήσατο· διὸ δὴ ὡς ἔφην
θεοῦ καταξιοῦται συνεργοῦ, ὃς ἐκ μιᾶς τοῦ Ἰούδα κοινωνίας,
παίδων αὐτῇ διττῶν ἀθρόως ἐδωρήσατο καρπόν· ὁμοῦ περὶ τὴν
τῶν παίδων γένεσιν μυστηριώδεις ἐπιτελῶν οἰκονομίας· δι᾽ ἃς
C καὶ οἶμαι μάλιστα τὸν θαυμάσιον εὐαγγελιστὴν τὴν πᾶσαν μνή-
μην αὐτῶν τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν συμπεριλαβεῖν γενεαλογίᾳ·
διδύμων γὰρ παίδων ἐξ αὐτῆς γενομένων, τοῦ τε Ζαρᾶ καὶ τοῦ
Φαρὲς, οὐ τὰ τυχόντα μοι δοκεῖ ἐκ τῆς τούτων γενέσεως ὁ τῆς
γραφῆς αἰνίττεσθαι λόγος· διὸ καὶ ἀμφοῖν μνημονεῦσαι τὸν
D Ματθαῖον τῆς τε τούτων μητρὸς εἰπόντα. " Ἰούδας δὲ ἐγέννησε
„ τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρᾶ ἐκ τῆς Θάμαρ „· διὰ τί γὰρ οὐκ
ἠρκέσθη φάναι, Ἰούδας ἐγέννησε τὸν Φαρὲς, παραλιπὼν τὸν Ζα-
ρᾶ; ὅπερ πεποίηκεν ἐπὶ τοῦ Ἰακὼβ· μονου γὰρ τοῦ Ἰακὼβ
μνησθεὶς, ἀποσιωπᾷ τὸν Ἠσαῦ· προστίθησι δὲ καὶ ἀπό τινος
E μητρὸς λέγων ἐκ τῆς Θάμαρ· παρακαλῶν ἐπισκέψασθαι τὴν
περὶ τούτων ἱστορίαν· γράφει γοῦν ὁ Μωσῆς ἐν τῇ γενέσει λέ-

alienigena, talem tamque laudabilem personam sustinuit. Praeter quam quod Thamara haud prius ausa est rem habere cum Iuda, quam huius uxor obiit: qua nondum extincta, tale quid adgredi nefas esse putaverat. Mansisset itaque patria in domo vel perpetuo liberorum expers, nisi occasionem sibi favere cognovisset: ideoque, ut dixi, Deo usa est adiutore, qui ex uno cum Iuda congressu gemellae prolis cumulatum ei largitus est fructum: simul in liberorum generatione arcanam machinans providentiam: ob quam potissimum existimo ab inclyto evangelista omnem huius rei mentionem in servatoris nostri genealogia fuisse comprehensam. Gemellis enim e Thamara natis liberis Zara et Phares, non vulgares eventus videtur mihi ex horum generatione scriptura portendere. Atque idcirco Matthaeus amborum cum matre meminit his verbis: " Iu-
„ das genuit Phares et Zaram de Thamar „. Cur enim ei non suffecit dicere: Iudas genuit Phares? praetermisso Zara; quod fecit in Iacobo, quo uno memorato, Esavum retinuit. Addit etiam ex qua matre sint nati, nempe e Thamara: quibus verbis hortatur quodammodo nos ad considerandam horum historiam. Age vero in genesi Moses haec ait: " cum iam esset paritura Tha-

Gen. XXXVIII. 27. γων· " ἐγένετο δὲ ἡνίκα ἔτικτε Θάμαρ, καὶ τῇδε ἦν δίδυμα A
,, ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς· ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τίκτειν αὐτὴν, ὁ εἷς
,, προεξήνεγκε τὴν χεῖρα· λαβοῦσα δὲ ἡ μαῖα, ἔδησεν ἐπὶ
,, τὴν χεῖρα αὐτοῦ κόκκινον, λέγουσα, οὗτος προεξελεύσεται
,, πρότερος· ὡς δὲ ἐπισυνήγαγε τὴν χεῖρα, εὐθὺς ἐξῆλθεν ὁ
,, ἀδελφὸς αὐτοῦ· ἡ δὲ εἶπεν τί διεκόπη διὰ σὲ φραγμός· B
,, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Φαρές· καὶ μετὰ τοῦτο ἐξῆλ-
,, θεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ ἐπὶ τῇ χειρὶ αὐτοῦ κόκκινον·
,, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζαρᾶ ,,· ὁρᾷς ὁπόσα τῶν εἰ-
ρημένων ἡ γένεσις περιέχει; ὧν ἕνεκα ἡγοῦμαι μὴ παρασε-
σιωπῆσθαι τὰ παρὰ τῷ θαυμασίῳ εὐαγγελιστῇ τὰ ἐν τού- C
τοις αἰνίγματα· φησὶν οὖν ὁ ἱερὸς ἀπόστολος διερμηνεύων τα πε-
ρὶ τοῦ φραγμοῦ τάχα που περὶ οὗ εἴρηται, τί διεκόπη διὰ σὲ
Cap. II. 14. φραγμὸς, ὧδέ πως ἐν τῇ πρὸς ἐφεσίους ἐπιστολῇ· " αὐτὸς
,, γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ὑμῶν ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν· καὶ τὸ
,, μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας· τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ D
,, αὐτοῦ· τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα
,, τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀπαλ-
,, λάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ θεῷ ,,· τούτοις
οὖν τὴν διάνοιαν ἐπιστήσας, θέα μήποτε ἡ τῶν δυοῖν τῶν εἰρη-
μένων μία γένεσις· ἥ τε τοῦ Φαρὲς δι' ὃν διεκόπη φραγμός· καὶ E
ἡ τοῦ πρώτου μὲν τὴν χεῖρα προβάλλοντος· δευτέρου δὲ προ-

,, mara, gemelli erant in utero eius: dumque pareret, unus protulit manum,
,, qua arrepta obstetrix illigavit ei coccinum dicens, hic prior exibit. Sed
,, enim eo retrahente manum, statim exiit frater eius. Aitque mulier: cur
,, divisa est propter te maceria: dixitque nomen eius Phares. Deinde egres-
,, sus est frater eius, in cuius manu erat coccinum: vocavitque nomen eius
,, Zaram ,,. Vides generatio praedictorum quanta contineat, quorum causa
opinor non esse silentio pressa quae apud inclytum evangelistam significantur
ab his mysteria. Itaque sacer apostolus vocabulum maceriae interpretans (et
quidem fortasse quo loco dictum est, cur divisa est propter te maceria?) sic
ait in epistula ad Ephesios: " ipse enim est pax vestra qui fecit utraque
,, unum, et medium parietem maceriae solvens, inimicitias in carne sua; legem
,, mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semet ipso in unum no-
,, vum hominem; et reconciliet ambos in uno corpore Deo ,,. Iamvero his
mentem intendens, videsis num forte duorum praedictorum coniuncta nativitas,
nempe et Phares propter quem facta est divisio, et prioris qui manum pro-

A ἐλθόντος, αἰνίττεται δύο βίων τρόπους τῶν ἠξιωμένων τῆς παρὰ τῷ θεῷ γεννήσεως· ὧν ὁ μὲν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, ὁ δὲ κατὰ τὸν Μωσέως ὑπέστη νόμον· ἀλλὰ γὰρ τούτων πρῶτος μὲν τὴν χεῖρα προβέβλητο ὁ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον· οὐ μὴν καὶ πρῶτος πρόεισιν εἰς φῶς· ὑποστείλας δὲ τὴν χεῖρα, τῷ κα-
B τὰ Μωσῆ δευτέρῳ ἰόντι προσελθεῖν ἐπιτρέπει πρώτῳ· εἶθ' οὕτως αὐτὸς πρῶτος ὢν ὕστατος ἔξεισι μετὰ τοῦ περὶ τὴν χεῖρα συμβόλου τοῦ πρῶτον αὐτὸν συνιστῶντος· ἦν δ' ὁ τῶν πρὸ Μωσέως θεοφιλῶν ἀνδρῶν βίος ὁ κατὰ τὸ τοῦ χριστοῦ εὐαγγέλιον· καθ' ὃν διαπρέψαι μνημονεύονται οἱ ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ,
C καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, Μελχισεδέκ τε, καὶ Ἰώβ, καὶ πολὺ τούτων πρότεροι οἱ ἀμφὶ Νῶε καὶ Σήμ, καὶ Ἰάφεθ, Ἐνώχ τε καὶ ὅσοι ἄλλοι τούτοις γεγόνασι παραπλήσιοι· δίκαιοι γοῦν οἵδε πάντες· καὶ εὐσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς· εἰ καί τινες ἕτεροι μαρτυρηθέντες, τῆς μὲν κατὰ Μωσέα νομοθεσίας πάμπαν ὑπῆρ-
D χον ἀλλότριοι· προλαβόντες δὲ τὸν κατὰ Μωσέα τρόπον, ἡμῖν ὁμοίως τῇ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον φιλοσοφίᾳ διέλαμψαν· ὁ μὲν οὖν πρῶτος, διὰ τοῦ Ζαρᾶ ἐδηλοῦτο, ὃς ἑρμηνεύεται ἀνατολή· φωτὸς γὰρ εὐσεβείας αἱ πρῶται τῆς ἀνατολῆς αὐγαὶ, διὰ τῶν πρώτων ἐν ἀνθρώποις εὐσεβησάντων ἐξέλαμψαν· οἷοί περ ἦσαν
E οἱ πρὸ Μωσέως ἐκ πρώτης ἀνθρώπων συστάσεως θεοφιλεῖς ἀπο-

tendit, posterior autem exiit, significet duarum vitarum genera, quibus usi sunt illi homines qui Deum patrem habere meruerunt; partim in evangelio, partim in lege mosaica victitantes. In his prior manum protulit vita evangelica; neque tamen eadem in lucem prior exiit; sed manu retracta, vitae mosaicae, quae posterior erat, permisit primae exire. Sic illa quae prior erat, ultima exiit, signo manui alligato, a quo prior esse comprobatur. Erat autem ante Mosem piorum hominum vita secundum Christi evangelium; in qua excelluisse traduntur Abrahamus, Isaacus, Iacobus, Melchisedecus atque Iobus: et multo his priores Noachus, Semus atque Iaphetus et Enochus et quotquot his similes fuerunt. Iusti igitur hi omnes et pii ac Deo dilecti; et quidem aliquot alii feruntur, quos a mosaica lege fuisse alienos in confesso est. Nimirum hi praevertentes mosaicum morem, pari nobiscum philosophia evangelica splenduerunt. Et illa quidem prior vita a Zara portendebatur, quem orientem interpretamur. Pietate enim lucentes primi orientis radii per eos qui primi inter homines religiosi fuere emicuerunt: cuiusmodi erant ii qui ante Mosem iam inde a prima hominum creatione sanctum Dei cultum prae se tulerunt.

φανθέντες· οἱ δὴ καὶ τῷ Ζαρᾷ παραπλησίως, πρῶτοι μὲν τὴν A
χεῖρα προεβάλοντο τὸν πρακτικὸν βίον ἐνδειξάμενοι· οὐ μὴν
καὶ ἐκράτυνέ γε τοῦτον· τοῦ δὲ κατ' αὐτοὺς τρόπου ἐν ὑποστο-
λῇ γενομένου· καὶ ὥσπέρ τινος φραγμοῦ διακοπέντος, ἐξῆλθεν
ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ κατὰ Μωσέα βίος· ὃν δὴ μεσότοιχον φραγ-
μὸν κέκληκεν ὁ θαυμάσιος ἀπόστολος· διὸ καὶ ὠνομάσθη B
Φαρὲς, τῆς τοῦ φραγμοῦ διακοπῆς ἐπώνυμος· ἑρμηνεύεται γοῦν
Φαρὲς μερισμός· ἔνθεν καὶ φαρισαῖοι παρ' αὐτοῖς διέπρεπον,
παρὰ τὸ μερίζειν καὶ ἀφορίζειν ἑαυτοὺς τῆς τῶν πολλῶν ἐπι-
μιξίας· μακάριον μὲν οὖν καὶ πολὺ κρεῖττον ἦν μὴ διακοπῆναι
τὸν φραγμὸν, ἕνα δὲ αὐτὸν καὶ ἀδιάκοπον μεῖναι· τοῦτο δ' ἂν C
γέγονεν εἰ τῷ τὴν χεῖρα προβεβλημένῳ πρώτῳ, συνακολουθή-
σας ὁ δεύτερος, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπολιτεύσατο· πολὺ γὰρ ἦν
βέλτιον τοῖς ἐκ περιτομῆς εἰ κατὰ τὸν βίον τῶν πρόπαλαι θεο-
φιλῶν ἀνθρώπων ἐτύγχανον πεπολιτευμένοι· καὶ οὕτω γὰρ ἦν
εἷς ὁ φραγμὸς, καὶ μία ἡ οἰκοδομὴ τῶν τε πρώτων καὶ τῶν D
ὑστάτων· ἐπειδὴ δὲ μὴ τὸν πρῶτον κρατῆσαι τρόπον ἡ τῶν δευ-
τέρων συνεχώρησεν ἀσθένεια, διακοπῆς εἰκότως τοῦ κατὰ θεὸν
φραγμοῦ γενομένης, τοῦτε μεσοτοίχου τοῦ φραγμοῦ παραβλη-
θέντος· ὁ πάλαι πρῶτος τὴν χεῖρα προτείνας, δεύτερος ἔξεισιν
εἰς φῶς διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ τὸν παλαί- E

Atque hi non secus atque Zara primi manum protenderunt, sollertis vitae indicio facto, cuius tamen non sunt potiti, moribus eorum se retrahentibus. Atque interim maceria veluti divisa, exiit frater eius, vitae nimirum secundum Mosem genus, quod medium parietem mirificus apostolus appellavit: quare et ille Phares vocatus fuit, nomine sumpto a maceriae divisione: Phares quippe explicatur partitio. Hinc et Pharisaei in Iudaeis excellebant, quia se per quandam factionem a multitudinis commixtione seiunxerant. Beatius igitur multoque melius fuisset non diffindi maceriam, sed unum quid indivisumque manere. Id autem accidisset, si ei qui prior manum extendit, subsequens alter eodem vitae genere vixisset. Multo enim erat melius si circumcisionis asseclae mores antiquorum Deo dilectorum hominum amplexi fuissent: nam sic una fuisset maceria, una aedificatio primorum et extremorum. Nunc quia primum morem perseverare non sivit secundorum infirmitas; divisione merito facta maceriae quae secundum Deum est, medioque pariete maceriae interiecto, qui olim prior manum extenderat, posterior in lucem prodiit per servatorem nostrum Iesum Christum, qui antiquissimam et primitivam ma-

A τατον καὶ ἀρχαῖον φραγμὸν ἀνακτησαμένου· διὸ καὶ φησὶν εἰς αὐτὸν ἡ προφητεία " καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν ,, · οὗ- *Isai. LVIII. 12.* τος δὴ καὶ τὸ δηλωθὲν μεσότοιχον ἀνεῖλεν· ὃς κύριος ὢν καὶ τοῦ σαββάτου ποιεῖ τὰ ἀμφότερα ἓν· κατὰ τὸν ἱερὸν ἀπόστολον εἰπόντα ,, αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν ὁ ποιήσας τὰ ἀμφό- *Ad Eph. II. 14.*
B ,, τερα ἓν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας ,, · καὶ τί τὸ μεσότοιχον διασαφῶν, ἐπιλέγει " τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας ,, ἐκ ποδῶν μεταστησάμενος τὸ μεσότοιχον τοῦ Μωϋσέως νόμου· ὅπερ ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, τῆς κατὰ θεὸν ἀπείργει εὐσεβείας, διὰ τὸ μὴ δὲ βουλομένοις δυνατὸν
C εἶναι πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κατὰ Μωϋσέα πολιτεύσασθαι. Ὥσπερ οὖν συνεστήσαμεν ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς ἀποδείξεσι, τὴν κα- *Lib. I. 3.* τὰ τὸ εὐαγγέλιον τοῖς πᾶσι προεβάλετο πολιτείαν, τοῦ πρώτου τῆς εὐσεβείας τρόπου τελείαν καὶ λαμπροτέραν τὴν γένεσιν πεποιημένου, μετὰ τοῦ τῇ χειρὶ συνεπάγεσθαι τὸ μαρτύριον τοῦ
D πρῶτον αὐτὸν γεγονέναι· ὁ γοῦν διὰ τοῦ σωτηρίου εὐαγγελίου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παραδοθεὶς βίος, οὗτος αὐτὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ καὶ πρὸ Μωϋσέως τὴν χεῖρα προτείνας, καὶ τὴν πρᾶξιν διὰ τῶν πρώτων θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἐπιδεδειγμένος· οὗτός τε οὗτος ἦν ὁ Ζαρὰ τῆς ἐνθέου πολιτείας τὴν πρώτην ἐν ἀνθρώποις ἀνατολὴν
E καταβεβλημένος· γέγονέ τε ὁ αὐτὸς, ἀρχὴ καὶ τέλος· πρῶτος

ceriam recuperavit. Quare et de illo prophetia dicit : " et vocaberis aedificator ,, maceriarum ,, . Hic etiam praedictum parietem medium abstulit ; quia cum sit sabbati quoque dominus, facit utraque unum : sicuti ait sacer apostolus " ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae solvit ,, . Et quidem medium parietem interpretans, subdit " legem ,, mandatorum decretis evacuans ,, sublato legis mosaicae medio pariete ; qui nos ethnicis oriundos parentibus excludebat a Dei religione : quia ne si voluissent quidem, fieri poterat ut cunctae gentes ex mosaicae legis formula vitam agitarent. Deus igitur, ut in evangelica demonstratione iam adseruimus, evangelicam vitam cunctis proposuit, ita ut primigenium illud religionis genus perfectam atque illustriorem originem redderet, dum manu praefert testimonium primatus sui. Quamobrem vita per salutare evangelium cunctis gentibus tradita, eadem erat atque illa quae ante Mosem manum protenderat : cuius vitae exercitatio in primis illis Deo dilectis hominibus perspecta est : eandemque figurabat hic Zara, qui primum divinae inter homines reip. ortum extulit : fuitque idem principium et finis, primus et ultimus ; ortus brevis qui postremo

τε καὶ ὕστατος· ἀνατολή τε μικρὰ καὶ ὑστάτη πάλιν εἰς πάν- A
τας ἐκλάμψασα ἀνθρώπους. Πλὴν ἀλλὰ κἀκεῖνο προσήκει τοῖς
εἰρημένοις ἐπιθεῖναι, ὡς ἡ βίβλος τῆς γενέσεως Ἰησοῦ χριστοῦ
οὐκ ἀπὸ τοῦ τῶν δυοῖν πρώτου, λέγω δὲ τοῦ Ζαρᾶ, τὸν γε-
νεαλογούμενον φῦναι εἰσάγει, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ δευτέρου τοῦ Φα-
ρές· ἐπεὶ γέγονε κατὰ σάρκα ἐκ φυλῆς καὶ σπέρματος τοῦ δευ- B
ad Gal. IIII. 4. τέρου· οὐ μόνον γεννώμενος ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ καὶ γενόμενος
ὑπὸ νόμον, ἵνα καὶ τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ κατὰ τὴν τοῦ ἀπο-
στόλου καὶ περὶ τούτου μαρτυρίαν.

Δια τί τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικὸς ἐμνήσθη ἐπὶ τῆς γε- C
νεαλογίας ὁ εὐαγγελιστής.

Μονονουχὶ διὰ τοῦ φάναι, Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησε τὸν
Σολομῶνα ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου, τοιοῦτόν τι ἔοικε δηλοῦν ἡ βί-
βλος αὕτη τῆς Ἰησοῦ χριστοῦ γενέσεως, τὰς λιτανείας καὶ D
τὰς ἱκεσίας τοῦ Δαβὶδ ὅσον οὔπω προχωρήσειν εἰς τέλος εὐαγ-
γελίζεται· περιέχει γοῦν τὴν οἰκονομίαν Ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ σω-
τῆρος τῶν ὅλων καὶ ἰατροῦ, δι' οὗ μόνου ἐλπὶς ἦν καὶ τῷ Δα-
βὶδ τῆς κατὰ τὸν Οὐρίαν καὶ τὴν τούτου γυναῖκα ἁμαρτίας
ἀπολυθήσεσθαι, καὶ τῆς ἐν τῷ θανάτῳ καθείρξεως ἐλευθερω- E
θήσεσθαι· τούτου γοῦν Ἰησοῦ χριστοῦ τὴν μέχρι θανάτου παρ-

cunctis rursus effulsit hominibus. Sed enim et illud ante dictis addendum est, in libro generationis Iesu Christi non a primo ex duobus, nempe Zara, dici progenitum eum cuius texitur genealogia, sed a secundo, videlicet Phares. Nam reapse secundum carnem genitus fuit de gente et genere secundi: neque tantum natus e muliere, sed factus sub lege, ut et eos qui sub lege erant redimeret, secundum apostoli hac etiam de re testimonium.

VIII. Cur uxoris Uriae meminerit in genealogia evangelista?

Liber generationis Iesu Christi dum ait: " David rex genuit Salomonem ,, ex ea quae fuit Uriae ,, declarare propemodum ac nunciare videtur, fore ut mox preces Davidis ac supplicationes re optata potiantur. Continet enim liber incarnationem Iesu Christi servatoris omnium et medici, cuius unius opera sperabat David se absolvendum esse a crimine circa Uriam eiusque uxorem, et a mortis calculo expediendum. De hoc igitur Iesu Christo necem

A οὐσίαν, δι' ἧς ἤμελλε καὶ ἡ τοῦ Δαβὶδ ἀπολυτροῦσθαι ψυ-
χὴ, θεσπίζων ἐν τοῖς ψαλμοῖς αὐτὸς ὁ Δαβὶδ, τὰ περὶ τῆς
ἐκεῖσε καθόδου τοῦ σωτῆρος, τά τε περὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας
ἐδήλου δι' ὧν ἔφασκε " κύριε ἀνήγαγες ἐξ ᾅδου τὴν ψυχήν μου· Ps. XXVIIII.
„ ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· καὶ τό· ὁ 4. VIIII. 15. XV.
B „ ὑψῶν με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου· καὶ τό· οὐκ ἐγκαταλεί- 10. LXX. 20.
„ ψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην· καὶ τό· ἐπιστρέψας ἐζωοποί-
„ ησάς με, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με.
Τίς δ' ἦν ὁ καταβὰς καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν ἐκ τῶν ἀβύσσων; τίς δ'
ὁ σώσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον; ἀλλ' οὗτος
C ᾧ τῆς γενέσεως τὴν βίβλον ὁ θαυμάσιος εὐαγγελιστὴς ἀναγρά-
φει· μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ περὶ τοῦ Δαβὶδ ἀγαθὰ πᾶσιν ἡμῖν
εὐαγγελιζόμενος. Οἶμαι δὲ τούτῳ τῷ πτώματι περιπεσεῖν τὸν
Δαβὶδ διὰ μίαν ταύτην φωνὴν, ἣν ἐν τῷ εἰκοστῷ καὶ ἐννάτῳ προή-
κατο ψαλμῷ· " ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου, οὐ μὴ σα-
D „ λευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα „· τὸ γὰρ μέγα φρονῆσαι καὶ τοιοῦτον
προΐεσθαι ῥῆμα ὅτι οὐκ ἄν ποτε σαλευθῇ, μένοι δὲ ἄτρεπτος
καὶ ἀπαθὴς ἐν τῇ εὐθηνίᾳ αὐτοῦ, ὑπέρογκον ἦν καὶ ὑπερήφανον, Ps. CXXVI.
καὶ οὐχ' ὅμοιον τοῦ " ἐὰν μὴ κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μά- 1.
„ την ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν· ἐὰν μὴ κύριος φυλάξῃ
E „ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων αὐτήν „· ἐν εὐ-

subeunte (cuius beneficio anima quoque Davidis liberanda erat) vaticinans in psalmis idem David, descensum servatoris ad inferos suamque ipsius salutem significavit, dicens: " Domine eduxisti ex inferis animam meam, servasti me a „ descendentibus in lacum. Item: qui exaltas me de portis mortis. Item: „ non derelinques animam meam in inferno. Item: conversus vivificasti me; „ et ex abyssis terrae iterum reduxisti me „ Quis autem erat descendens reducensque eum ex abyssis? quis servans eum a descendentibus in lacum? nisi hic, de quo librum generationis mirabilis evangelista conscribit: inter alia, bona quoque Davidis nobis nuncians. Existimo autem in id barathrum delapsum fuisse Davidem ob unius voculae noxam, quae in vigesimo nono psalmo illi excidit ore: " ego dixi in abundantia mea, non movebor in aeternum „. Namque animi elatio et talis elocutio, qua significabat nunquam se fore commovendum, sed firmum inlibatumque mansurum in abundantia sua, arrogans erat atque superba; neque similis huic: " nisi Dominus aedificaverit domum, „ in vanum laboraverunt qui aedificant eam. Nisi Dominus custodierit civita- „ tem frustra vigilavit, qui custodit eam „. Itaque divinis beneficiis affluens,

*

θηνίᾳ οὖν τῶν παρὰ τῷ θεῷ ἀγαθῶν γενόμενος, καὶ ἐπὶ μέγα A
προκόψας ἀρετῆς, ἐτόλμησε φάναι, οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶ-
να· διὸ καὶ παραχρῆμα καταλείπεται ὑπὸ τοῦ συνεργοῦντος αὐ-
τῷ τὰ ἀγαθὰ κυρίου· συμπλέκεται δὲ αὐτῷ πνεῦμα ἀλλότριον·
λέγει δ' οὖν ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ· " ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ
„ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα· σὺ δὲ ἀπέστρεψας B
„ τὸ πρόσωπόν σου· καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος· κύριε ἐν τῷ
„ θελήματί σου παράσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν „· διδάσ-
κων ὅτι πρότερον εἰπὼν οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα, μετὰ
ταῦτα ἀποστρέψαντος τοῦ θεοῦ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τὴν
μεγαλορήμονα φωνὴν, ὁμολογεῖ τεταράχθαι· εἶτ' ὠφεληθεὶς ἐπὶ C
τούτοις, τὰ πάλαι ἑαυτοῦ κατορθώματα, οὐκέτι ἑαυτῷ, τῷ
θεῷ δὲ προσγράφει λέγων· " κύριε ἐν τῷ θελήματί σου πα-
„ ρέσχου τῷ κάλλει μοῦ δύναμιν „· ὅτε γάρ, φησιν, ἀπέστρε-
ψας τὸ πρόσωπόν σου καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος, τότε ἔγνων
ὅτι καὶ πάλαι πρότερον τῷ σῷ θελήματι παρέσχου τῷ κάλλει D
μου δύναμιν· εἰ γὰρ ἦν τι κάλλος ὑπάρχον περὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν
πρὸ τῆς ἁμαρτίας, τοῦτο αὐτὸ ἐκ σῆς χάριτος καὶ δωρεᾶς μοι
προσῆν· ταῦτα δὲ μετὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἑαυτοῦ ἀσθενείας
ὁμολογεῖ· πλὴν ἐν τῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προφήτην
ἡνίκα εἰσῆλθε πρὸς Βηρσαβεὲ, καὶ τὴν ἐν τῷ πεντηκοστῷ ψαλ- E
μῷ εὐχὴν ἀναπέμπει λέγων, σοὶ μόνῳ ἥμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν

magnisque virtutibus auctus, ausus erat dicere " non movebor in aeternum „. Quare et protinus destitutus fuit ab auctore bonorum eius Domino, adhaesitque illi spiritus alienus. Ait ergo in eodem psalmo: " ego dixi in abundantia mea, „ non movebor in aeternum. Tu autem avertisti faciem tuam et factus sum „ conturbatus. Domine in voluntate tua praestitisti decori meo virtutem „. Nimirum docet, se qui antea dixisset non movebor in aeternum, mox faciem avertente ob superbam eius vocem Deo, in gravem incidisse perturbationem. Deinde his eruditus pristina sua recte facta haud iam sibi sed Deo tribuit dicens: " Domine in voluntate tua praestitisti decori meo virtutem „. Cum enim avertisti, inquit, faciem tuam, et ego factus sum conturbatus, tunc eundem te esse agnovi, qui olim quoque voluntate tua praestiteras decori meo virtutem. Nam siquis fuit decor animae meae ante peccatum, is a tua gratia et munere dimanaverat. Haec autem post suae infirmitatis cognitionem fatetur. Ceterum cum venit ad eum Nathan propheta, quo tempore rem ipse habuerat cum Bersabea, piam illam vocem, quae in quinquagesimo psalmo est, emisit " tibi soli pec-

A ἐνώπιόν σου ἐποίησα· λέγων δὲ σοὶ μόνῳ ἥμαρτον, οὐ τοῦτό φησιν ὅτι εἰς τὸν Θεὸν ἥμαρτον μόνον· οὔτε γὰρ βλασφημίας, οὔτε ἐπιορκίας, οὔτε τοιαύτης τινὸς ἀσεβείας ὁ τρόπος αὐτοῦ τῆς ἁμαρτίας, ἵνα τίς ὑπολάβοι αὐτὸν εἰς Θεὸν ἡμαρτηκέναι· ἀλλ' εἰ χρὴ εἰπεῖν, τὰ μεγάλα ἥμαρτεν εἰς τὴν Βηρσαβεὲ, τὰ μέγι-
B στα δὲ καὶ εἰς τὸν Οὐρίαν, ὑπὲρ πάντας δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν· πῶς οὖν ἐνταῦθα φησὶ, σοὶ μόνῳ ἥμαρτον; ἀλλ' οἶμαι τοῦτ' αὐτὸν λέγειν, ὅτι σοι μόνῳ ἔγνωσται τὸ ἁμάρτημά μου· ἐπιφέρει γοῦν τὸ σαφέστερον ἐν τῷ " καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου „ ἐποίησα „· ἀνθρώπων γὰρ οὐδείς μοι φόβος ἦν, εἰ μὴ ὁ σὸς
C ἐπέκειτο φόβος· ῥίψας γοῦν ἑαυτὸν ἐπὶ πρόσωπον, οὐ πρότερον ἀναστήσεσθαί φησιν, ἢ τυχεῖν τῆς ἀξιώσεως· καὶ συνεύχονταί γε αὐτῷ πάντες οἱ ἀγαθῶν συνεργοὶ, παρακαλοῦντες εἰσακουσθῆναι αὐτόν· διὸ εἴρηται ἐν ἑκατοστῷ τριακοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· " μνήσθητι κύριε τοῦ Δαβὶδ καὶ πάσης τῆς πρᾳότητος
D „ αὐτοῦ· ὡς ὤμοσε τῷ κυρίῳ, ηὔξατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ· εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκήνωμα οἴκου μου· εἰ ἀναβήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου· εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καὶ „ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμὸν· ἕως οὗ εὕρω τόπον τῷ κυρίῳ, σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ· οὕτως δὲ αὐτῷ εὐξαμένῳ
E καὶ διαβεβαιωσαμένῳ, ὅτι μὴ πρότερον ἀναβήσεται ἐπὶ κλίνης

cavi, et malum coram te feci „. Dum vero ait tibi soli peccavi, non idcirco sic loquitur, quasi in solum Deum peccavisset: nam neque blasphemia neque periurio neque simili impietate se obstrinxerat, ut quisquam merito existimaret ab eo adversus Deum fuisse peccatum. Verum, si plane loqui licet, magnopere peccaverat in Bersabeam, maxime in Uriam, in primis vero contra suam animam. Cur ergo heic ait tibi soli peccavi? Nempe existimo eum intelligere: tibi soli notum fuit peccatum meum. Manifestius igitur addit: et malum coram te feci. Hominum quippe nullus mihi timor erat, nisi tuus ingruisset. Prosternens igitur humi faciem, haud ante surrecturum se ait, quam gratiam consequatur. Et comprecantur ei quicumque favent felicitati eius, orantque ut voti compos fiat. Propterea dictum est in trigesimo primo psalmo supra centesimum: " memento Domine Davidis et omnis mansuetu- „ dinis eius. Sicut iuravit Domino, votum vovit Deo Iacob. Si introiero in „ tabernaculum domus meae, si ascendero in lectum strati mei. Si dabo som- „ num oculis meis, et palpebris meis dormitationem: donec inveniam locum „ Domino, tabernaculum Deo Iacob „. Dum ille sic orat atque adfirmat se non ante ascensurum in lectum strati sui, neque domum suam ingressurum,

στρωμνῆς αὐτοῦ, ὅτι τε οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, A
καὶ ἔτι οὐ δώσει τοῖς βλεφάροις αὐτοῦ νυσταγμὸν, ἕως οὗ εὕρῃ τὸν μέλλοντα τοῦ κυρίου τόπον, δείκνυσιν ὁ κύριος αὐτῷ τὴν Βηθλεέμ· διὸ μετὰ τὴν εὐχὴν οἱ συνευξάμενοι αὐτῷ ἱεροὶ ἄγγελοι θεοῦ ἐπιλέγουσιν ἑξῆς· “ ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ „.
Gen. xxxv. 19. Mich. v. 2. Ἐφραθᾶ δέ ἐστιν ἡ Βηθλεὲμ ὡς ἱστορεῖ Μωϋσῆς λέγων “ ἀπέθανε δὲ Ραχὴλ, καὶ ἐτάφη ἐν ὁδῷ Ἐφραθᾶ· αὕτη ἐστὶ Βηθλεέμ·„ ἀλλὰ καὶ Μιχαίας φησὶ τὴν Ἐφραθᾶ εἶναι Βηθλεὲμ λέγων· “ καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, οὐδαμῶς εἶ ἐλα„ χίστη ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα „· εἶτα ἐπεύξατο ὁ Δαβὶδ οὐ μόνον τὸν τόπον γνῶναι τοῦ κυρίου, ἀλλὰ καὶ τὸ σκήνωμα αὐτοῦ C
ὁπόθεν ἔσται· σκήνωμα δὲ τὸ σκῆνος καὶ τὸ σῶμα ὃ ἀνείληφεν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τυγχάνει· εἰκότως περὶ μὲν τοῦ τόπου προαπήγγειλαν φήσαντες· “ ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ „· περὶ δὲ τοῦ σκηνώματος ἑξῆς ἐπιλέγουσιν αὐτῷ· “ ὤμοσε κύ„ ριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν· καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτήν· ἐκ καρ- D
„ ποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τὸν θρόνον σου „. δι᾽ ὧν διδάσκεται ὁ Δαβὶδ ὅτι τὸ μέλλον ἔσεσθαι τοῦ κυρίου σκήνωμα, ὁ καρπὸς ἦν ὁ ἐκ κοιλίας αὐτοῦ γενησόμενος.

insuper se non daturum palpebris suis dormitationem, donec invenerit futurum Domini locum; demonstrat ei Dominus Bethleemum. Propterea post eius precem ii qui secum orant sancti angeli Dei addunt: “ ecce audivimus eam in Ephratha „. Porro Ephratha Bethleemus est, uti narrat Moses ubi ait: „ mortua est Rachel, et sepulta est in via quae ducit Ephratham; ipsa est „ Bethleemus „. Sed et Michaeas Ephratham ait esse Bethleemum: “ et tu „ Bethleem domus Ephrathae nequaquam minima es in principibus Iudae „. Deinde orat David non solum ut cognoscat Domini locum, sed etiam ubinam futurum sit tabernaculum eius. Tabernaculum vero sunt exsuviae et corpus, quod sibi Dei Verbum adscivit. Et de loco quidem recte praenuntiaverunt dicentes: “ ecce audivimus eam in Ephratha „. De tabernaculo autem mox subiciunt: „ iuravit dominus Davidi veritatem, et non frustrabitur eam; de fructu ven„ tris tui ponam super sedem tuam „. Quibus verbis admonetur David fore ut destinatum Domino tabernaculum fructus sit ex eius stirpe gignendus.

A

Διὰ τί τῆς Ῥοῦθ ἐμνημόνευσεν ὁ εὐαγγελιστής.

Καὶ πῶς οὐκ ἔμελλεν ὁ θεῖος ἀπόστολος, τὴν τῶν ἀλλο-
φύλων ἐθνῶν κλῆσιν τῷ πνεύματι προθεωρῶν διὰ τοῦ οἰκείου
B εὐαγγελίου γενησομένην, τῆς ἀλλοφύλου μνημονεύειν; ἀλ-
λόφυλος γὰρ ἡ Ῥοῦθ καὶ ἐξ ἀλλοφύλων τῶν ἀπηγορευμένων
παρὰ Μωϋσεῖ Μωαβιτῶν· Μωαβῖται γάρ φησι καὶ Ἀμμανῖ- Deut. xxiii.3.
ται οὐκ εἰσελεύσονται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου ἕως τρίτης καὶ τε- II Esdr. xiii. 1.
τάρτης γενεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα· πλὴν ἀλλὰ καὶ κρεῖττον
C τοῦ νόμου γενομένη θεοφιλὴς εἰσῆλθεν εἰς ἐκκλησίαν κυρίου·
ἐπείπερ ὁ νόμος τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· δικαίῳ δὲ νόμος οὐ
κεῖται, ἀλλ᾽ ἀνόμοις καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτω-
λοῖς· ἡ δὲ Ῥοῦθ ȣ̓ τοιαύτη, εἰ καὶ τὸ γένος ἀλλόφυλος ἦν,
ὑπερβᾶσα δὲ τὸν διορισμὸν τȣ͂ νόμου, καὶ εἰσελήλυθεν εἰς τὴν
D ἐκκλησίαν κυρίȣ, καὶ τȣ͂ γένους ἐχρημάτισε τȣ͂ ἰσραηλιτικȣ͂·
καὶ ἐν προγόνοις ἀναληφθῆναι τȣ͂ σωτῆρος ἡμῶν κατηξιώθη, διὰ
τὴν τῶν τρόπων, ἀλλ᾽ ȣ̓ διὰ τὴν τȣ͂ σώματος, εὐγένειαν· πᾶσί τε
ἡμῖν τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἀλλοφύλοις μέγιστον ὑπόδειγμα κατέστη,
ὅτι δὴ τὰ ὅμοια πράξαντες αὐτῇ, τῶν ἴσων παρὰ τῷ θεῷ τευ-
E ξόμεθα· εἰκότως οὖν τὴν τῶν ἀλλοφύλων κλῆσίν τε καὶ εἰσποί-

VIIII. Cur Ruthae meminerit evangelista.

Quid ni divus apostolus, qui alienigenarum gentium vocationem spiritu praevidebat ob evangelium suum futuram, quid ni, inquam, alienigenae feminae meminisset? Alienigena sane erat Rutha, et quidem ex iis alienigenis quorum commercio Moses interdixerat, nempe moabitis. " Moabitae, inquit, „ et Ammanitae non intrabunt in Dei ecclesiam usque ad tertiam et quartam „ generationem, immo in aeternum „. Sed tamen haec ob suam erga Deum pietatem facta legi superior ingressa est in ecclesiam Dei: quoniam lex eos qui sub lege sunt alloquitur; iusto autem non est constituta lex, sed iniustis et refractariis et impiis et peccatoribus. Rutha vero non erat eiusmodi, etiamsi gente alienigena: sed supergressa legis fines introivit ecclesiam Dei, et de genere habita est israelitico, atque in progenitores servatoris nostri dignanter adsumpta est propter morum, non corporis, nobilitatem: nobisque omnibus genere ethnico natis maximum obiectum est exemplum, fore ut si paria illius faciamus, parem gratiam a Deo referamus. Recte igitur qui alienigenarum vo-

ησιν μέλλων εὐαγγελίζεσθαι τῇ γενεαλογίᾳ αὐτὴν τέθεικεν· ἡμᾶς A
τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἀλλοφύλους μονονουχὶ παιδεύων δι' αὐτῆς, ὅτι δὴ
τὰ πάτρια καταλιπόντες, εἰκότως καὶ τὰ ἀκόλουθα εἰς ἡμᾶς
πληρωθήσεται· οὐκέτι γὰρ ἐν ἀλλοφύλοις καταλεγησόμεθα,
οὐδ' ἐξ ἀλλοφύλων χρηματίσομεν· ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ
καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ κλήρου τοῦ θεοῦ· ἀναγκαίως δὲ αὖ πάλιν ἐμνήσ- B
θη τῆς Ῥοῦθ, τὰ αἴτια διὰ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας διδάξας τί-
να ἦν τὰ λύσαντα τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ νόμου τὴν φήσασαν, Μωα-
βῖται οὐκ εἰσελεύσονται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου· γέγονε γὰρ ἡ
μωαβῖτις ὡς Ῥαχὴλ καὶ ὡς Λεία, αἳ ᾠκοδόμησαν ἀμφότεραι
Ruth. III. 11. τὸν οἶκον Ἰσραήλ· πῶς δὲ οὐχὶ χρήσιμος ἦν τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν C
Ἰησοῦ χριστοῦ γενεαλογίᾳ ἡ μνήμη τῆς Ῥοὺθ, ἐφ' ἣν εἴρηται καὶ
τὸ ποιῆσαι δύναμιν ἐν Ἐφραθᾷ· ἔσται ὄνομα ἐν Βηθλεέμ· προ-
φητείας γὰρ ἄντικρυς ταύτας εἰκότως ἄν τις φαίη τυγχάνειν, τὸ
ἐκ Βηθλεὲμ ὄνομα τὸ παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογουμένῳ Ἰη-
σοῦ χριστῷ ἐξάκουστον εἰς πᾶν γένος ἀνθρώπων θεωρῶν καὶ τὴν D
ἐν Ἐφραθᾷ γενομένην δύναμιν· δι' ἧς δυνάμεως πάντα τὰ ἔθνη
τὸν ἐκ τῆς Ῥοὺθ γενεαλογούμενον χριστὸν τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντα, δι'
αὐτοῦ τῆς μὲν πατρῴας ἀπέστη, τῆς Ῥοὺθ παραπλησίως· τῷ
δὲ θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἑαυτὰ ἐπιδέδωκεν, ὁμοίως αὕτη πάλιν· ὧν ἕνε-
κά μοι δοκεῖ οὐκ ἀσυλλόγιστος ἡ παράθεσις τῆς Ῥοὺθ ἐν τῇ E
τοῦ Ματθαίου παρειλῆφθαι γενεαλογίᾳ.

cationem atque adoptionem nunciaturus erat, hanc in genealogia mulierem posuit, nos alienigenis ortos quodammodo per eam erudiens fore ut, si patrios mores deseramus, iure optimo consentanea meritis bona consequamur: neque enim diutius alienigenis adnumerabimur, neque his oriundi appellabimur, sed e vero Israele et populo qui est hereditas Domini. Rursus necessario Ruthae meminit evangelista, dum in historia sua causas tradit, quae legis tollebant interdictum eiusmodi: " Moabitae non intrabunt in ecclesiam Dei ". Femina enim moabitis ad conditionem transiit Rachelis et Liae, quarum utraque aedificavit domum Israelis. Cur autem non decuisset genealogiam servatoris nostri Iesu Christi mentio Ruthae? de qua et illud dictum fuit " facere virtutem in " Ephrata. Erit nomen in Bethleem ". Prophetias esse has perspicuas quispiam dicet; videlicet e Bethleemo nomen Christi Iesu, cuius genealogiam texit Matthaeus, per universas gentes diffusum cernens, virtutemque Bethleemi patratam: ob quam virtutem omnes gentes Christum Dei a Ruthae genere deductum agnoscentes, eiusdem causa a patriis ritibus aeque ac Ruthae recesserunt, seque Deo Israelis, item ut illa, tradiderunt. Quas ob res haud imprudenter mihi videtur ad Christi genealogiam mentio Ruthae adiecta.

A

Διὰ τί τὸν Ἰωακεὶμ Ἰεχονίαν ὀνομάζει ὁ εὐαγγελιστής.

Διώνυμος οὗτος ἦν· ἀλλ' ἐπεὶ κατὰ τὸν προφήτην Ἱερεμίαν
Ἰεχονίας ὀνομασθεὶς διακέκληται· δι' ὧν φησιν· " ἠτιμώθη Hier. XXII.28.
B ,, Ἰεχονίας ὡς σκεῦος οὗ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ χρεία· τί; ὅτι ἀπερ-
,, ῥίφη αὐτὸς καὶ τὸ σπέρμα αὐτῦ· γῆ γῆ, ἄκουε λόγον κυρίου·
,, γράψον τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐκκήρυκτον· ὅτι οὐ μὴ ἀναστῇ ἐκ τῦ
,, σπέρματος αὐτῦ καθήμενος ἐπὶ θρόνου Δαβὶδ, ἄρχων ἔτι ἐν τῷ
,, Ἰούδα,,· καὶ ἐπειδὴ τούτων ἕνεκα συνέβη τὴν εἰς Βαβυλῶνα
C αἰχμαλωσίαν ἅμα τῷ λαῷ ὑποστῆναι τὸν εἰρημένον, εἰκότως ὁ
θαυμάσιος εὐαγγελιστὴς τῦ λυτρωτοῦ καὶ σωτῆρος ἁπάντων
ὑπογράφων τὴν γένεσιν, καὶ τοῦδε ἐμνήσθη τοῦ ἠτιμωμένου τοῦ
ἀποῤῥιφέντος ἅμα τῷ σπέρματι εἰς τὴν βαβυλωνίων γῆν, τῦ ἐκ-
κηρύκτου γενομένου, τοῦ αἰχμαλώτῦ· διδάσκων ὅτι κηρύξαι αἰ-
D χμαλώτοις ἄφεσιν ἀπεσταλμένος ὑπὸ τῦ πατρὸς, οὗτος ἦν Ἰη-
σοῦς χριστὸς, οὗ τὴν βίβλον ἀναγράφει· εἰς ὃν ἀναφέρεται τὸ Isai. LXI. 1.
φάσκον ἐν τῷ προφήτῃ λόγιον· " πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵ- Luc. IIII.18.
,, νεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με,
,, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν,,· περὶ οὗ καὶ ἐν ἑτέρῳ φησὶν ὁ
E αὐτὸς προφήτης· " οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν Isai. XLV.13.

X. Cur Ioacimum nomine Iechoniae appellet evangelista.

Binominis hic erat. Sed quoniam apud Hieremiam prophetam is, qui Iechonias appellatur, maledicto appetitur his verbis: " Ludibrio habitus est Iecho-
,, nias tamquam vas cuius non est usus. Cur? quia abiectus est ipse et genus eius:
,, terra terra, audi sermonem Domini pone hunc virum proscriptum, quia
,, non constituetur de genere eius super thronum Davidis, qui diutius in Iuda
,, imperet:,, et quoniam horum causa praedicto regi contigit ut babylonicam cum populo captivitatem subiret; merito inclytus evangelista redemptoris omnium servatorisque scribens generationem, huius quoque meminit contempti et proiecti cum sua stirpe in babylonicam terram, ideoque proscripti et captivi: hinc videlicet docens, qui ad praedicandam captivis libertatem missus fuerat a patre, hunc esse Iesum Christum, de quo librum scribit, et ad quem spectat quod apud prophetam recitatur oraculum: " spiritus Domini super
,, me, eo quod unxerit me: ad annunciandum pauperibus misit me, praedi-
,, candamque captivis libertatem,,. De quo alio item loco ait propheta:
" ipse aedificabit urbem meam, atque a captivitate populum meum revoca-

„ αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει „ · κατὰ καιρὸν τοιγαρ- A
οῦν αὐτῷ τε Ἰεχονίᾳ καὶ τῇ τούτου ψυχῇ, τοῖς τε τὴν ἴσην αὐ-
τῷ πεπονθόσιν ἀτιμίαν τε καὶ ψυχῶν αἰχμαλωσίαν, τὴν τοῦ λυ-
τρωτοῦ παρουσίαν εὐαγγελίζεται Ματθαῖος ὁ τὴν γένεσιν τοῦ
υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ δὴ τῶν ἄλλων ὑπαιτίων καὶ ἁμαρτωλῶν ἀν-
δρῶν καταγαγών· εἷς γὰρ ἦν καὶ ὁ αὐτὸς λόγος, δι᾽ ὃν καὶ τῆς B
τοῦ Δαβὶδ περὶ τὴν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα παρανομίας, τῆς τε τοῦ
Ἰούδα πορνείας, τῆς τε ἀλλοφύλου καὶ μωαβίτιδος Ῥοῦθ ἐμνήσ-
θη· ὁ αὐτὸς δὲ τυγχάνει καθ᾽ ὃν καὶ τελώναις καὶ ἁμαρτωλοῖς συμ-
βιοῦντα, καὶ αἴσχιστά γε ὑπὸ ἀνθρώπων ὑπομένοντα, καὶ τέ-
λος ἅμα τοῖς κακούργοις σταυρούμενον αὐτὸν εἰσάγει· ἦν δ᾽ οὗ- C
Joh. I. 29. τος ὁ λόγος καθ᾽ ὃν εἴρηται· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρ-
τίαν τοῦ κόσμου· ἐχρῆν γὰρ τὸν μέλλοντα καθάρσιον γίνεσθαι τῶν
πάλαι πώποτε πεπλημμεληκότων καὶ τῶν γε μετὰ ταῦτα γενη-
σομένων, ἀντίψυχόν τε τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, διὰ πάντων τῶν
εἰρημένων διελθεῖν, καὶ τὰς κατὰ τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ἀσεβῶν D
τιμωρίας αὐτὸν ἀναμάρτητον ὄντα ὑπομεῖναι, ὡς ἂν πληρωθείη
εἰς αὐτὸν τὰ θεσπίσματα, τά τε ἄλλα· καὶ δι᾽ ὅν φησιν ὁ θαυμά-
σιος Ἡσαΐας· “οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αἴρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυ-
Cap. LIII. 4. „ νᾶται· αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ με-
„ μαλάκισαι διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς E
„ πάντες ἰάθημεν· „ εἰ δὲ λέγοι ὁ προφήτης περὶ τοῦ Ἰεχονίᾳ τῇ

„ bit „. Tempestive igitur Iechoniae atque huius animae, atque iis qui similem illi passi fuerant ignominiam et animarum captivitatem, redemptoris adventum nunciat Matthaeus, qui filii Dei genealogiam, itemque aliorum sontium peccatorumque hominum, scribit. Unus enim idemque sermo et Davidis circa Uriae uxorem crimen, et Iudae fornicationem, et alienigenam seu moabitidem Ruthum, memorat. Idem sermo Iesum cum publicanis peccatoribusque viventem, et turpissima ab hominibus passum, et denique cum maleficis crucifixum exhibet. Erat vero is sermo quo dictum est: „ ecce „ agnus Dei, qui tollit peccata mundi „. Oportebat enim eum, qui futurus erat expiator veterum quorumvis criminum ac futurorum, quique animam positurus erat pro hominum animabus; hunc, inquam, oportebat ea mala omnia obire, et peccatorum impiorumque poenas ipsum innocuum sustinere, donec oracula de eo dicta et reliqua exitum haberent. De eodem quoque mirificus ait Isaias: “ hic nostra peccata perfert et pro nobis patitur: ipse vulne- „ ratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, et li- „ vore eius sanati sumus „. Quod si propheta de Iechonia ait terrae: “ pone

A γῇ “ γράψον τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐκκήρυκτον, ὅτι οὐ μὴ ἀναστῇ ἐκ τοῦ
„ σπέρματος αὐτοῦ καθήμενος ἐπὶ θρόνου Δαβὶδ, ἄρχων ἔτι ἐν τῷ
„ Ἰούδα „ · οὐ πάντως ἀναιρεῖ τὸ ἔσεσθαι αὐτοῦ σπέρμα, ἀλλὰ
τοῦ βασιλεῦσαι τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ · ὃ καὶ
γέγονεν ἀληθές· λέγει γοῦν ἐτιμώθη Ἰεχονίας ὡς σκεῦος οὗ οὐκ ἔστιν
B αὐτοῦ χρεία · τί; ὅτι ἀπερρίφη αὐτὸς καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς γῆν ἣν
οὐκ ᾔδει · ἄντικρυς τὴν Βαβυλῶνος γῆν θεσπίζων · πλὴν ἀλλ' ὁ ἐλ-
θὼν κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τὰς τῶν ἁμαρτιῶν σειράς,
τῶν τε πάλαι ὑπὸ τὸν θάνατον πεπεδημένων ψυχῶν τοὺς τε δεσμοὺς
λῦσαι ἀπεσταλμένος, ἐπὶ τὴν πάντων τούτων ἐλήλυθε σωτηρίαν·
C διό φησιν ὁ Δαβὶδ περὶ αὐτοῦ θεσπίζων· “ ἀπέστειλε τὸν λόγον Ps. cvi. 20.
„ αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν· ἐξομολο-
„ γείσθε τῷ κυρίῳ τὰ ἐλέη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς
„ υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων · ὅτι συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχ-
„ λοὺς σιδηροὺς συνέκλασε · καὶ ἀντελάβετο αὐτῶν ἐξ ὁδοῦ ἀνο-
D „ μίας αὐτῶν · ἐταπεινώθησαν, καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ σκότους
„ καὶ σκιᾶς θανάτου, καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν διέρρηξε „ · ταῦτα
γὰρ περὶ τῆς ἐκ τοῦ θανάτου διὰ χριστοῦ γενομένης ἀπολυτρώ-
σεως λέγεται, ὡς συνᾴδει καὶ τὸ φάσκον λόγιον · “ κατέπιεν ὁ Is. xxv. 8.
„ θάνατος ἰσχύσας · καὶ πάλιν ἀφεῖλεν ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ
E „ παντὸς προσώπου „. Τηρητέον δὲ ὅτι μὴ διαπίπτει ὁ χρησμὸς

„ hunc virum proscriptum, quia non surget de genere eius qui sedeat super „ thronum Davidis, regnetque in Iuda „; haud prorsus negat superfuturum huius genus, sed neminem ait regnaturum de stirpe eius in gente iudaica: quod revera ita se habuit. Itaque dicit: “ Ludibrio habitus est Iechonias, ceu vas „ cuius nullus est usus. Cur? quia proiectus est ipse et genus eius in inco- „ gnitam sibi regionem „: quibus verbis perspicue babylonicam terram designat. Iamvero qui ad libertatem captivis nunciandam, et peccatorum catenas atque animarum olim morte devinctarum solvenda vincula missus est, is sane ad horum omnium salutem patrandam venit. Quare de ipso vaticinatur David: “ misit verbum suum et sanavit eos ab interitionibus suis. Confitemini „ Domino misericordias eius, et mirabilia eius filiis hominum. Quia contri- „ vit portas aereas, et vectes ferreos confregit. Et suscepit eos de via ini- „ quitatis eorum. Humiliati sunt: sed eduxit eos de tenebris et umbra mor- „ tis, et vincula eorum disrupit „. Haec nimirum de redemptione a morte per Christum dicuntur: cui rei consonat aliud oraculum: “ devoravit mors „ praevalens „. Rursusque: “ abstulit Deus omnem lacrimam ab omni facie „. Porro animadvertendum est, non excidere vaticinium quod ait: non surget de

ὁ φήσας, οὐ μὴ ἀναστῇ ἐκ τοῦ σπέρματος Ἰεχονίου καθήμενος A
ἐπὶ θρόνου Δαβὶδ, ἄρχων ἔτι ἐν τῷ Ἰούδα· ἐπεὶ μηδεὶς ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς μετὰ Ἰεχονίαν τῆς τοῦ Δαβὶδ βασιλείας κατέστη διάδοχος· μετὰ γοῦν τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος αἰχμαλωσίαν, ὑπὸ τοῖς ἀρχιερεῦσι διετέλεσε τὸ πᾶν ἔθνος ἀρχόμενον μέχρι τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ παρουσίας· ἦσαν γοῦν κατ' αὐτὸν B
τετράρχαι οἱ περὶ τὸν Ἡρώδην καὶ Φίλιππον, ἡγεμών τε Πιλᾶτος καὶ ἐπὶ πᾶσι βασιλεύς.

Διὰ τί ταῖς ἐν τῇ γενεαλογίᾳ κέχρηται ὑποδιαστολαῖς· μὴ ὁμοῦ συνάψας ἀπὸ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὸν χριστὸν γενεὰς τεσσαράκοντα δύο, διελὼν δὲ τὰς διαδοχὰς καθ' ἃς ἐξέθετο ἀφορισμούς. C

Διὰ τὰς διαφόρους καταστάσεις τοῦ λαοῦ τὰς ἐκ τῆς ἱστορίας παριστα μένας· ἄλλη μὲν γὰρ ἦν ἡ ἀπὸ Ἀβραὰμ καὶ ἐπὶ Δαβίδ· καὶ πάλιν ἑτέρα ἡ ἀπὸ Δαβὶδ, ἥτε μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας· ὡς D
πάλιν ἡ ἀπὸ ταύτης μέχρι τοῦ χριστοῦ· ἀπὸ μὲν γὰρ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὸν Δαβὶδ οὐ φαίνονται ὑπὸ βασιλέας πολιτευσάμενοι· ἦρξαν δὲ τοῦ ἔθνους μετὰ Μωσέα καὶ Ἰησοῦν οἱ ἐπικληθέντες παρ' αὐτοῖς κριταί· καὶ ἦν τις ἴδιος τρόπος τῆς τούτων καταβάσεως· ἀλλ' οὐδὲ τὰ Ἱεροσόλυμα πῶς συνειστήκει, οὐδέ γε ὁ ἐν αὐτοῖς E

genere Iechoniae qui sedeat super thronum Davidis, qui in Iuda imperet: quia nemo reapse de tribu Iudae post Iechoniam davidici regni fuit successor. Etenim post babylonicam captivitatem subdita fuit sacerdotibus universa gens usque ad servatoris nostri Iesu Christi adventum: quo in terris versante, tetrarchae erant Herodes atque Philippus, praeses cum regia in omnes potestate Pilatus.

XI. Cur evangelista utatur distinctionibus in genealogia, haud simul contexens generationes ab Abrahamo ad Christum quadraginta duas, sed dividens successiones per ea quae scribit segmenta.

Hoc facit propter diversas populi constitutiones, quae ex historia exploratae sunt. Alia quippe fuit constitutio ab Abrahamo ad Davidem; rursusque alia a Davide usque ad captivitatem; quam subsequitur tertia usque ad Christum. Namque ab Abrahamo ad Davidem constat Hebraeis non fuisse reges; sed genti imperavisse post Mosen eos, quos iudices appellabant: et erat quidam peculiaris mos horum successionis. Sed neque fortasse Hierosolyma adhuc erant

A νεώς· διόπερ ἐπισημόνως ὁ εὐαγγελιστὴς μὴ συγχέων τὴν ἱστορίαν, μέχρι Δαβὶδ ἔστη, τοὺς ἀπὸ Ἀβραὰμ ἰδίως καταριθμήσας· εἶτ' αὖ πάλιν ἐπειδήπερ ἀπὸ Δαβὶδ καὶ μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας οἰκείοις κέχρηνται βασιλεῦσι τοῖς τε ἀπὸ Δαβὶδ ἄρξασι καὶ τοῖς ἐν τῇ διαστάσει τοῦ λαοῦ γενομένοις· τότε ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ἱερὸν ἐξ ἐκεί-
B νου καὶ μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας διήρκεσεν· εἰκότως καὶ τούτους πάλιν ἰδίως ἀφορίσας, ὑφ' ἕνα συνήγαγεν ἀριθμόν· ὥσπερ οὖν καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας μέχρι τοῦ χριστοῦ, παρ' οἷς οὐκέτι μὲν ἡ τοῦ Δαβὶδ συνέστη βασιλεία· μεταπεπτωκυῖα δὲ τὰ τῆς ἡγεμονίας ἀπὸ τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς ἐπὶ τὸ τῶν ἱερέων γένος, οἳ δὴ καὶ ἦρξαν αὐτῶν
C ἀπὸ τῶν Κύρου χρόνων καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ χριστοῦ γένεσιν· ὅθεν καὶ τούτους ἰδίως ἀφορίσας, καθ' ἑαυτοὺς ἠρίθμησεν· οὐκ ἀσυλλογίστως ἄρα τὰς τρεῖς πεποίηται διαστολὰς διὰ τὰς ἀποδοθείσας αἰτίας.

Διὰ τί ἀπὸ τῶν Δαβὶδ χρόνων ἐπὶ Ἰεχονίαν καὶ τὴν εἰς
D Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν ἑπτὰ καὶ δέκα βασιλευσάντων, δεκατέσσαρας εἶναι φησὶ γενεὰς ὁ εὐαγγελιστής.

Εἰ μὲν διαδοχὰς ἀναγράφειν αὐτῷ προὔκειτο, καὶ εὐλόγως τὶς ἐμέμψατο ὡς παρεκθεμένῳ τὴν τῶν βασιλέων διαδο-
E χήν· ἐν γὰρ ταῖς βασιλείαις καὶ ἐν ταῖς παραλειπομέναις συμ-

aedificata, neque certe ibidem templum. Quare sapienter evangelista sine historiae perturbatione in Davide substitit, dum Abrahami posteros separatim enumeraret. Deinde rursus, quoniam a Davide usque ad captivitatem Hebraei propriis usi sunt regibus, Davidis partim successoribus, partim iis qui populi segregatae parti imperitaverunt; quo tractu temporis Hierosolymis templum a conditu suo usque ad captivitatem perseveravit; merito evangelista hos quoque separans sub peculiari classe conclusit. Iamvero quia post captivitatem usque ad Christum nullum iam erat Davidis regnum, sed a Iudae tribu in genus sacerdotale principatus deciderat, quae dominatio a Cyri temporibus ad Christi nativitatem mansit; idcirco et hos successores separata in classe recensuit. Atque hae causae fuerunt, propter quas haud temere evangelista tres fecit distinctiones.

XII. Cur quum a Davidis temporibus usque ad Iechoniam seu ad babylonicam captivitatem septemdecim reges fuerint, generationes quatuordecim dicat evangelista.

Si successiones scribere propositum Matthaeo fuisset, speciose hunc aliquis reprehenderet, ceu qui regum seriem abrupisset. Constanti enim ad-

φώνως μετὰ Ἰωρὰμ τὸν τοῦ Ἰωσαφὰτ, τριῶν ἐφεξῆς βασιλευ- A
σάντων Ὀχοζία καὶ Ἰωὰς καὶ Ἀμεσία· εἶτα μετ' αὐτοὺς
Ὀζία καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἄχαζ, παρελθὼν τοὺς προτέρους
τοὺς τρεῖς ὁ εὐαγγελιστὴς, μετὰ Ἰωρὰμ τὸν τοῦ Ἰωσαφὰτ
ἑξῆς συνάπτει τὸν Ὀζίαν καὶ τὸν Ἰωάθαμ καὶ τὸν Ἄχαζ,
τοὺς εἰρημένους μεταξὺ παρελθών· τοῦτο δ' εἰ πεποιήκει σκοπὸν B
θέμενος τὴν τῶν βασιλέων διαδοχὴν ἐκθέσθαι, χρῆν ὡς ἡμαρτη-
μένην ἐκθέσθαι τὴν παρ' αὐτῷ γραφήν· ἐπειδὴ δὲ οὐ διαδοχὰς
ἀλλὰ γενεὰς ἀριθμῆσαι προὔθετο· τοῦτο γὰρ ὁ λόγος αὐτῷ βού-
λεται φήσαντι· „ πᾶσαι οὖν αἱ γενεαὶ ἀπὸ Ἀβραὰμ μέχρι Δα-
„ βίδ, γενεαὶ δεκατέσσαρες· καὶ πάλιν ἀπὸ Δαβὶδ μέχρι Ἰεχο- C
„ νίου καὶ τῆς μετοικησίας Βαβυλῶνος, γενεαὶ δεκατέσσαρες „
ἀλλ' οὐ διαδοχαὶ δεκατέσσαρες· εἰκότως πάσης ἀπολύοιτ' ἂν
κατηγορίας· ἐπεὶ διὰ τί μὴ διαδοχὰς ὠνόμασε; τῆς δὲ ἐν ταῖς
βασιλείαις καὶ παραλειπομέναις ἱστορίας διαδοχὰς ἀλλ' οὐ
γενεὰς ἱστορούσης, οὐκ ἂν γένοιτο ἐναντίωμα ἐκ τῆς ἀμφοτέρων D
παραθέσεως· γενεὰν γὰρ χρόνον ἀνθρώπου ζωῆς οὐχ' οἷόν τέ
ἐστιν ὀνομάζειν· ἐπεὶ συμβαίνει πολλάκις τοὺς μὲν ἐπὶ βραχὺ
βιῶναι, καὶ θᾶττον ἀποσβεσθῆναι κατὰ τὴν τοῦ παιδὸς ἡλικίαν·
τοὺς δὲ μέχρι τοῦ μειρακίου φθάσαι· τοὺς δὲ ἐπὶ τὸν νεανίαν προ-
ελθεῖν· τοὺς δὲ ἐπὶ τὸν ἄνδρα· τοὺς δὲ καὶ ἐπ' ἔσχατον γῆρας πα- E

firmatione in regum libris et in paralipomenis post Ioramum Iosaphati filium tres continenter regnant Ochozias Ioasus et Amesias: quibus succedunt Ozias Ioathamus et Achazus. Nihilominus, praetermissis evangelista tribus prioribus, Ioramo Iosaphati filio statim subnectit Oziam Iothamum atque Achazum, intermedios illos praeteriens. Id si, inquam, fecisset cum regum seriem texere decrevisset, scriptura eius mendosa quodammodo videretur. Nunc revera haud successiones sed generationes enumerare sibi proposuit: hoc enim significat sermo dicentis: omnes itaque generationes ab Abrahamo usque ad Davidem, generationes quatuordecim: rursusque a Davide usque ad Iechoniam seu ad babylonicam transmigrationem, generationes quatuordecim, non successiones quatuordecim. Merito igitur omni reprehensione carebit. Alioqui cur successionum nomine non est usus? Quum itaque regum historiae et paralipomena successiones narrent non generationes, nulla in horum comparatione pugna apparet. Age vero generationis nomine appellare non licet hominis aetatem; quoniam saepe accidit aliis quidem breviter vivere celeriterque extingui aetate infantili; aliis usque ad pueritiam venire; aliis ad iuventam; aliis ad virilem aetatem: aliis denique ad extremam usque senectam vitam produ-

A ρατεῖναι τὴν ζωήν· ποίαν ἐν τις ἀριθμήσει γενεάν; εἰ ὁ μὲν φέ-
ρει μέχρι δεκάτου ἔτους· ὁ δὲ μέχρις εἰκοστοῦ· ὁ δὲ μέχρις πεν-
τηκοστοῦ· ἄλλος δὲ μέχρις ἑβδομηκοστοῦ· ὁ δὲ καὶ τὰ ἑκατὸν
ὑπερβὰς οὐ μόνον ἐπὶ τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἡμᾶς ὁρᾶ-
ται· πῶς οὖν οἴονται τὴν ἀνθρώπου ζωὴν γενεὰν ὀνομάζειν; ἀλλ'
B οὐδὲ μέχρι τῆς παιδοποιίας· οἱ μὲν γὰρ πρὸ τῶν εἴκοσι ἐτῶν γη-
μαντες πεπαιδοποίηνται, οἱ δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τὰ τρίακοντα γενομενοι·
καὶ τῶν ἰσηλίκων δὲ ἴδοις ἂν τοὺς μὲν ἐπὶ πρώτους υἱοὺς στάν-
τας, τοὺς δὲ ἐπὶ τετραγονίαν ἐλάσαντας· ὥστε ἐν πεντήκοντα ἔτε-
σι, τοὺς μὲν ἐκγόνους θεάσασθαι, ἑτέρους δὲ ἐν ἑβδομήκοντα μη-
C δενὸς ἀξιωθῆναι παιδός· πῶς οὖν ἀριθμητέον τὰς γενεάς; πότε-
ρον ἐκ τῶν μακροβίων ἢ τῶν ὀλιγοβίων; καὶ ἐκ τῶν ταχὺ πε-
παιδοποιημένων, ἢ τῶν βραδίων; καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ πρώτοις υἱοῖς
σαλευσάντων, ἢ ἐκ τῶν ἐπὶ πλείοσι διαδοχαῖς; ὧν οὕτως ἐξη-
τασμένων ὁ θεῖος εὐαγγελιστὴς οὐ διαδοχὰς προθέμενος εἰπεῖν,
D γενεὰς δὲ καθ' οὓς αὐτὸς ἠπίσατο λόγους ἀπαριθμούμενος, τῆς
μὲν ἐν ταῖς ἱστορίαις διαδοχῆς ἧττον πεφρόντικε· τοσούτους ἀνα-
λαμβάνει εἰς τὴν γενεαλογίαν, ὅσοι ἀπήρκουν αὐτῷ εἰς ἐκπλη-

cere. Quam vero aestimare licet generationem? siquidem alius vivit usque ad decimum annum, alius ad vicesimum, alius ad quinquagesimum, alius usque ad septuagesimum; alius denique vel centesimum superavisse annum non apud veteres solum, verum etiam apud nos, conspicitur. Cur igitur existimant, hominis vitam appellandam esse generationem? Sed neque tempus usque ad prolem primo susceptam sic appellare licet: namque alii ante aetatis annum vigesimum nubentes gignunt: alii ne post trigesimum quidem aetatis annum: et coaetaneos quoque videas, alios quidem in prima genitura adhuc consistentes, alios iam in quartam progressos: ita ut quinquagesimo anno alii nepotes videant: alii vero ne septuaginta quidem annorum spatio prolem ullam nanciscantur. Quo pacto igitur numerandae essent generationes, a macrobiis an ab oligochroniis? a mature, an a sero gignentibus? ab iis qui in prima genitura versantur, an ab iis quibus iam plures liberi sunt? Quibus ita perpensis divus evangelista, haud successiones scribere studens, sed generationes secundum rationem sibi exploratam enumerans, successionum historiam neglexit; tot vero homines ad genealogiam adsumpsit, quot ei sufficiebant ad quatuordecim ge-

(1) Matthaeum putat Eusebius *generationis* nomine certum et sollemnem intelligere annorum numerum. Profecto de temporali τῆς γενεᾶς spatio controversia inter veteres satis nota est, quam ego ipse attigi in commentariis ad nova fragmenta Dionysii halic. ed. Mediol. XII. 19. n. 5.

ρωσιν τῶν δεκατεσσάρων γενεῶν· οὕτως τε αὐτῷ ὑγιὴς ἀποσώζε- A
ται ὁ λόγος, καὶ οὐδαμῶς ἐναντίος τῇ τῶν ἱστοριῶν γραφῇ·

Διὰ τί τῶν μετὰ Ἰεχονίαν ἐπὶ τὸν Ἰωσὴφ γενεαλογουμένων
δύο καὶ δέκα ὄντων, ὁ εὐαγγελιστὴς δεκατέσσαρας πάλιν
εἶναί φησιν. B

Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· οὐ γὰρ διαδοχάς, γενεὰς δέ, ὡς
ἔφην, ἀναγράφειν ἐβούλετο· συμβαίνει δὲ πολλάκις ἐν μακρο-
βίοις καὶ πολυέτεσι, τὰς μὲν γεγονέναι τῶν ἀνδρῶν τὰς διαδοχάς,
τὸν δὲ τῶν γενεῶν ἀριθμὸν ἀποδεδόσθαι πλήρη· ᾧ δὴ οὖν λό- C
γῳ ἐν τοῖς ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ ἐπὶ τὴν αἰχμαλωσίαν πλείοσιν
οὖσι τὸν ἀριθμὸν τοῖς ἐν τῇ διαδοχῇ φερομένοις, ὀλιγώτεραι
ἀπεδόθησαν αἱ γενεαί· ἐν γὰρ διαδοχαῖς ἀνδρῶν ἑπτὰ καὶ δέ-
κα, γενεαὶ εἴρηνται δεκατέσσαρες· κατὰ τὸν αὐτὸν λογισμὸν καὶ
νῦν ἐπ' ἀνδρῶν διαδοχαῖς δώδεκα, αἱ δεκατέσσαρες ἂν ἐπλη- D
ροῦντο γενεαί, μακροβίων ὡς εἰκὸς πολυχρονίων αὐτῶν δὴ τῶν δώ-
δεκα γεγενημένων, καὶ ἀρκούντων εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν δεκατεσ-
σάρων γενεῶν. Μία μὲν ἀπόδοσις τοῦ ζητηθέντος ἥδε. Καθ' ἑτέ-
ραν δὲ διάνοιαν εὕροις ἂν ἀκριβώσας κατὰ τὴν ἱστορίαν δεκατέσ-

nerationes explendas. Sic eius veridicus sermo est, neque omnino contrarius historiarum traditioni.

XIII. Cur quum a Iechonia ad Iosephum duodecim in genealogia sint, evangelista quatuordecim rursus dicat.

Rei causa eadem est: non enim ei successiones sed generationes, ut dixi, conscribere cordi erat. Saepe vero contingit, ut in macrobiis atque longaevis, quicumque fuerit succedentium numerus, nihilominus ipse generationum numerus plenus habeatur. Quam ob rem siculi in classe patrumfamilias a Davide ad captivitatem, quum paulo maior succedentium numerus esset, pauciores tamen ab evangelista proditae sunt generationes; namque in septendecim virorum successionibus generationes quatuordecim dictae fuerunt; eodem nunc quoque consilio in hominum successionibus duodecim, quatuordecim expletae dicuntur generationes: quia videlicet duodecim illi, ut credere par est, macrobii fuerunt atque longaevi, ita ut suffecerint ad quatuordecim implendas generationes. Ad quaestionem haec prima responsio est. Sed enim alia quoque ratione inita

A σαρας ὠνομασμένους καὶ ἐν τῇ παρούσῃ διαδοχῇ, εἰ πρὸς τοῖς δώδεκα συναριθμήσεις αὐτὸν Ἰησοῦν χριστὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ χρηματίσαντα· προσθεὶς τε τούτοις καὶ τὸν Ἰεχονίαν τὸν ἐν τῇ Βαβυλῶνι γεγενημένον, οὐχὶ τὸν πρὸ τῆς μετοικησίας ἐν τῇ Ἰερουσαλὴμ βασιλεύσαντα· δύο γὰρ ὁμώνυμοι γεγόνασιν, Ἰωακεὶμ
B μετὰ Ἰωσίαν, ὅγε αὐτοῦ τοῦ Ἰωσίου υἱός, ὃς μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσεν ἐν τῇ Ἰερουσαλὴμ, καὶ ὁ τούτου παῖς ἕτερος Ἰωακείμ· οὗτοι δὲ καὶ Ἰεχονίαι ἐχρημάτισαν, ἐξελληνισθέντος αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος· ὁ τοίνυν πρῶτος Ἰωακεὶμ ὁ καὶ Ἰεχονίας υἱὸς ὢν Ἰωσίου, ταῖς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας συγκατελεγέσθω γενεαῖς· ὁ
C δὲ τούτου παῖς ὁ δεύτερος Ἰωακεὶμ καὶ αὐτὸς Ἰεχονίας, υἱὸς ὢν τοῦ πρώτου Ἰωακεὶμ, τοῦ δὲ Ἰωσίου ἔκγονος, ἐν τοῖς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ εἰς τὸν χριστὸν γενεαλογουμένοις ἀριθμούμενος, τέλειον ἀποδοίη ἂν τὸν τῶν δεκατεσσάρων γενεῶν ἀριθμόν· περὶ δὲ τοῦ δύο γεγονέναι Ἰωακεὶμ, μαρτυρήσει ἡ τῶν βασιλειῶν
D γραφὴ, τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον. " καὶ ἐβασίλευσε Φαραὼ IV. Reg. xxiii. 34.
„ Νεχαὼ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τὸν Ἐλιακεὶμ υἱὸν Ἰωσία βασιλέως
„ Ἰούδα, ἀντὶ Ἰωσία τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ ἐπέστρεψε τὸ
„ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωακείμ „. οἷς ἑξῆς ἐπιλέγει· " υἱὸς εἰκοσι-
„ πέντε ἐτῶν Ἰωακεὶμ ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτόν· καὶ ἕνδεκα ἔτη
E „ ἐβασίλευσεν ἐν Ἰερουσαλὴμ „· οἷς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει " καὶ xxiiii. 5.

invenies, si diligenter historiam consideraveris, quatuordecim in hac ipsa historia appellatos; si, praeter duodecim, numeraveris Iesum Christum ipsum Iosephi filium existimatum; hisque adiunxeris etiam Iechoniam, illum scilicet qui Babylonem translatus fuit, non alterum qui ante babylonicam captivitatem Hierosolymis imperavit. Duo quippe fuerunt homonymi; Ioacimus videlicet post Iosiam, qui fuit eiusdem Iosiae filius et Hierosolymis regni successor: rursum alter Ioacimus praedicti homonymi filius. Hi Iechoniae quoque appellati fuerunt, nomine eorum ad graecam formam inclinato. Prior itaque Ioacimus, idemque Iechonias, filius Iosiae, in generationibus ante captivitatem concludatur. Huius autem filius, alter Ioacimus, idemque pariter Iechonias, prioris Ioacimi filius, Iosiae nepos, si cum iis recenseatur qui post captivitatem usque ad Christum fuerunt, plenus existet quatuordecim generationum numerus. Porro duos fuisse Ioacimos, librorum regiorum testatur scriptura his verbis: " regemque constituit Pharao Nechao Eliacimum Iosiae filium pro
„ Iosia patre eius, vertitque nomen eius Ioacimum „. Quibus deinde addit:
" filius viginti quinque annorum erat Ioacimus, et annis undecim regnavit Hie-
„ rosolymis „. Rursus deinceps praedictus liber: " reliqua autem sermonum Io-

,, τὰ λοιπὰ τῶν λόγων Ἰωακεὶμ, καὶ πάντα ὅσα ἐποίησεν, οὐκ A
,, ἰδοὺ γεγραμμένα ἐπὶ βιβλίῳ λόγων τῶν ἡμερῶν τοῖς βα-
,, σιλεῦσιν Ἰούδα; καὶ ἐκοιμήθη Ἰωακεὶμ μετὰ τῶν πατέρων
,, αὐτοῦ, καὶ ἐβασίλευσεν Ἰωακεὶμ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ·
,, υἱὸς ὀκτὼ καὶ δέκα ἐτῶν Ἰωακεὶμ ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτόν·
,, καὶ τρίμηνον ἐβασίλευσεν ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ὄνομα τῇ μη- B
,, τρὶ αὐτοῦ Ἐσθά· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς κυ-
,, ρίου κατὰ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ἐν τῷ και-
,, ρῷ ἐκείνῳ ἀνέβη Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος εἰς
,, Ἱερουσαλήμ· καὶ ἦλθεν ἡ πόλις ἐν περιοχῇ· καὶ εἰσῆλθεν
,, ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐν τῇ πόλει, καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ C
,, ἐπολιόρκουν αὐτήν· καὶ ἐξῆλθεν Ἰωακεὶμ βασιλεὺς Ἰούδα
,, ἐπὶ βασιλέα Βαβυλῶνος, αὐτὸς καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ
,, ἡ μήτηρ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, καὶ εὐνοῦχοι αὐτοῦ· καὶ
,, τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς ἀπήγαγεν ἀποικεσίαν ἐξ Ἱερουσα-
,, λὴμ εἰς Βαβυλῶνα ,,. Οὗτος δὴ οὖν ὁ δεύτερος Ἰωακεὶμ εἰς D
Βαβυλῶνα ἀπαχθεὶς, οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ πρὸς τοῦ Ἱερεμίου Ἰε-
χονίας ὠνομασμένος, ἔγγονος τυγχάνων τοῦ Ἰωσία, ἀλλ' οὐχ
υἱός· διὸ εἰκότως ἂν συναριθμοῖτο ἐν τῇ τρίτῃ γενεαλογίᾳ τῶν
ἀπὸ Ἰεχονία μέχρι τοῦ χριστοῦ γενεῶν δεκατεσσάρων· τοῦ πα-
τρὸς αὐτοῦ, ὃς ἦν τοῦ Ἰωσία παῖς, σὺν τῷ πατρὶ ἐν ταῖς ἀνω- E

,, acimi et omnia quae fecit, nonne ecce scripta sunt in libro sermonum dierum
,, regum Iudae? Et dormivit Ioacimus cum patribus suis: regnavitque Ioaci-
,, mus filius eius pro eo. Filius octodecim annorum erat Ioacimus cum regnare
,, cepit, tribusque mensibus regnavit Hierosolymis. Nomen matris eius Estha.
,, Et fecit malum coram Domino, iuxta omnia quae fecerat pater eius. Tempo-
,, re illo venit Nabuchodonosorus rex Babylonis contra Hierosolyma, et urbs fu-
,, it obsessa. Accessitque Nabuchodonosorus rex Babylonis ad civitatem, servi-
,, que eius oppugnabant eam. Egressusque est Ioacimus rex Iudae ad regem
,, Babylonis, ipse et servi eius et mater et optimates, et eunuchi. Transla-
,, taeque sunt bellicae regni vires Hierosolymis Babylonem captivae ,,. Alter
igitur hic est Ioacimus, qui Babylonem deportatus fuit. Is idem erat, quem Iechoniam Hieremias appellat, Iosiae nepos non filius. Idcirco is merito connumerabitur in tertia classe generationum quatuordecim, quae a Iechonia ad Christum excurrunt: interim dum pater eius, Iosia genitus, cum suo parente in

κτέρῳ γενεαῖς καταριθμουμένου· καὶ ὕτως ἡμῖν καὶ ὁ τῶν ὑστάτων δεκατεσσάρων γενεῶν ἀριθμὸς συνίσταται πλήρης.

Διά τί τοῦ τέκτονος υἱὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἐχρημάτισεν, ἀλλ' οὐ τινὸς ἐπισήμου καὶ ἐνδόξου ἀνδρός.

Οὐ τὴν ἔνθεον αὐτοῦ βασιλείαν ἐπιδείξων ἐληλυθεν· ἐπεὶ μὴ δὲ φαντιῶν καὶ ἐπιδεικτικῶς ἡμῖν παρῄει· ἡ δὲ ὁδὸς αὐτῷ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀφίξεως ἐπὶ τούτῳ ἐγίνετο, ἐφ' ᾧ τε τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον περικαθάροιτο, τὸν ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλης
C ἀμνὸν τοῦ θεοῦ ἀντίψυχον καὶ καθάρσιον ὑπὲρ πάντων ἡμῶν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπιδούς· ἵν' οὖν ἀπαραποδίστως εἰς τέλος ἀχθείη τῦτο, τὰ πλεῖστα τῶν αὐτῦ θαυμάτων ἀπέκρυπτέ τε καὶ ἐπεσκίαζε, ποτὲ μὲν παραινῶν μὴ εἰς πάντας ἐκφέρειν τὰ ὑπ' αὐτοῦ πραττόμενα, ποτὲ δὲ τὰς ἐρημίας διώκων καὶ τὰς ἐν τοῖς
D ὄρεσι διατριβάς· καὶ τὴν ἔνθεον αὐτοῦ μεταμόρφωσιν ὐδὲ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἅπασιν, μόνοις δὲ τρισὶν, ἐπεδείκνυτο· αὐτοῖς τε τούτοις παρεκελεύετο μηδενὶ φάναι τὸ ὅραμα, ἕως ἂν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἐγερθῇ· οὐκ ἂν δὲ ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἀναγεγραμμένα, εἰ οἷά τις ἔνδοξος βασιλεὺς μετὰ δορυφο-
E ρίας ἐνθέου καὶ παρατάξεως ἐπῄει· ὁμοῦ καὶ τὰς ἐνθέους ἐνεργῶν

superioribus generationibus numeratur. Atque ita nobis etiam postremarum quatuordecim generationum integer conficitur numerus.

XIIII. Cur fabri filius Servator noster maluerit quam nobilis alicuius illustrisque viri videri.

Non ad suum divinum regnum ostentandum venit: ideoque nec gloriose nec pompatice nobis adfuit. Porro iter illi in caelum fuit eiusmodi, ut vitam hominum expiaret, dum se ex hominum grege agnum Dei morti devotum et piacularem pro nobis omnibus traderet. Quamobrem ut sine ullo impedimento ad hunc finem tenderet, plurimam prodigiorum suorum partem celandam tenebrisque operiendam curabat, modo iubens ne res gestae suae in vulgi notitiam efferrentur, modo loca deserta sequens atque in montibus commorationes. Quin etiam divinam suam transfigurationem ne cunctis quidem discipulis suis, sed tribus tantum ostendit; hisque adeo mandavit, necui visum dicerent, donec filius hominis a mortuis resurgeret. Neque pro nobis ea passus esset, quae scripta sunt, si magnifici regis specie, divinoque cum comitatu

παραδοξοποιίας, ὁμοῦ καὶ κρείττονα ἑαυτὸν ἐπιδεικνὺς πάσης φύ- A
Philip. II. 7. σεως· εἰκότως οὖν κατὰ τὸν ἀπόστολον, ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν
δούλου λαβών· καὶ τοῦ πένητος Ἰωσὴφ υἱὸς οὐκ ἀπηνήνατο χρη-
ματίσαι· ἵνα καὶ οὕτως ἐπαληθεύσῃ τὸ φάσκον περὶ αὐτοῦ λό-
II. Corinth. VIII. 9. γιον, " ὅτι πλούσιος ὤν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐ-
„ τοῦ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν „. B

Πῶς ἐπὶ τὸν θρόνον λέγεται Δαβὶδ κεκαθικέναι.

Διαφόρως νοεῖται ὁ θρόνος Δαβίδ· καθ' ἕνα μὲν τρόπον,
καθ' ὃν εἴποι ἄν τις δηλοῦσθαι τὸν ἐφ' ᾧ ἐκαθέζετο βασιλεύων· C
τάχα που ἐξ ἐλέφαντος καὶ ξύλων πεποιημένον, χρυσῷ τε καὶ
λίθοις βασιλικοῖς κεκοσμημένον· καθ' ἕτερον δέ, καθ' ὃν τὴν ἀρ-
χὴν αὐτὴν καὶ τὴν κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους ἡγεμονίαν, θρόνον βα-
σιλείας εἰώθαμεν ἀποκαλεῖν· τρίτος ἂν παρὰ τοὺς εἰρημένους
λεχθείη τρόπους, καθ' ὃν ὁ ἐπηγγελμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῷ Δα- D
βὶδ θρόνος ὀνομασθείη ἂν αὐτοῦ, οὐκ ἐφ' ὃν αὐτὸς ἐκαθέσθη,
ἀλλ' ὃν διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν θεοπρεπῶν οἱ θεῖοι λόγοι περιέχου-
σι· γέγραπται γὰρ ἐν ὀγδοηκοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ, " ὡς ὤμο-
„ σα Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου, ἕως τοῦ αἰῶνος ἑτοιμάσω τὸ σπέρ-
„ μα σου· καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον E

aut exercitu adventavisset, simul divina prodigia edens, seque universa natura potiorem demonstrans. Recte igitur secundum apostolum se ipsum exinanivit, formam servi accipiens, pauperisque Iosephi non recusavit filius videri. Sic enim veridica apparet sententia de illo loquens: " cum esset dives, propter nos „ egenus factus est, ut illius inopia nos divites fieremus „.

XV. Quo pacto dicatur Iesus super Davidis thronum sedisse.

Multifariam intelligitur Davidis thronus. Uno quidem modo, veluti siquis significari dicat illum, in quo rex residet, ebore puta lignisque compactum, auroque et regiis lapidibus exornatum. Alio modo, quo imperium ipsum atque universi populi ducatum, thronum regni solemus vocare. Tertius, praeter praedictos, modus est, quo ille a Deo Davidi promissus thronus, dici potest thronus eius, non in quo ipse sederit, sed quem per caelestia ad eum vaticinia divinae litterae continent. Scriptum est enim in octogesimo octavo psalmo: " iuravi Davidi servo meo; usque in saeculum praeparabo semen tuum; et thro- „ num tuum aedificabo in generationem et generationem. Et rursus: ponamque in

A „ σου „· καὶ πάλιν· “ καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος
„ τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ
„ οὐρανοῦ „· καὶ πάλιν· “ ἅπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ
„ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι· τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μέ-
„ νει, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου, καὶ ὡς ἡ σε-
B „ λήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ
„ πιστός „· ἐπεὶ τοίνυν θρόνον ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ,
καὶ ὡς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην εἰς τὸν αἰῶνα διαμένοντα δώ-
σειν ἐπηγγελτο διὰ τῶν εἰρημένων ὁ θεὸς τῷ Δαβὶδ, πολλὴ
μέν τις ἦν διὰ ταῦτα τῷ παντὶ Ἰουδαίων ἔθνει προσδοκία πε-
C ρὶ τοῦ δηλωθέντος θρόνου· βραχὺν δὲ χρόνον τοῦ Δαβὶδ ἡγη-
σαμένου, καὶ Σαλομῶνος μετ᾽ αὐτὸν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν
διαδόχων τῆς αὐτῶν βασιλείας εἰς Ἰεχονίαν καὶ τὴν εἰς Βα-
βυλῶνα αἰχμαλωσίαν καταστρεψάντων, ὡς ἐξ ἐκείνου λελύσ-
θαι τὸν θρόνον τῆς βασιλείας Δαβὶδ, ἐδόκει τὰ τῆς τῶν θείων
D χρησμῶν ἐπαγγελίας μὴ συνίστασθαι· τοῦτο οὖν αὐτὸ τῷ θείῳ
πνεύματι πάλιν ὁ αὐτὸς ψαλμὸς προαγορεύει ἑξῆς τοῖς προ-
παρατεθεῖσι λέγων· “ ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα κύριε
„ ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου „· καὶ τήν γε κα-
θαίρεσιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ, τοῦ
E θρόνου τε τὴν καταστροφὴν διαρρήδην ὑποσημαίνει πάλιν ἑξῆς
διὰ τούτων· “ σὺ δὲ ἀπώσω καὶ ἐξουδένωσας κύριε· ἀνεβάλου

„ saeculum saeculi semen eius, et thronum eius sicut dies caeli. Et denuo: semel iuravi in sancto meo, si Davidi mentiar; semen eius manet in aeternum. Thronus eius tamquam sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum; et testis in caelo fidelis „. Igitur quia thronum, tamquam dies caeli et tamquam solem et lunam, in saecula duraturum promiserat Davidi verbis praedictis Deus, propterea multa erat in universa Iudaeorum gente significati throni expectatio. Quumque brevi tempore principatum gessisset David, et post hunc Salomon, et reges horum successores in Iechonia ac babylonica captivitate cessavissent; ita ut post id tempus regius Davidis thronus subversus fuerit; videbantur non sibi constare divinorum oraculorum promissiones. Quamobrem eodem divino spiritu rursum praedictus psalmus, praeter ante dicta, sic loquitur: “ ubi sunt misericordiae tuae antiquae, Domine, „ sicut iurasti Davidi in veritate tua? „ Tum etiam regni eius ac successionis excidium thronique eversionem aperte innuit in sequentibus: “ tu vero repu„ listi et despexisti, Domine; distulisti Christum tuum; evertisti testamen-

„ τὸν χριστόν σου· κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, A
„ ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ „· καὶ ἐπιφέρει,
“ τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέῤῥηξας „· ταῦτα πάντα κα-
τὰ τὸ αὐτὸ συνάγει τὸ θεῖον πνεῦμα, μονονουχὶ βουλόμενον ἡμᾶς
διδάξαι, ὅτι οὐ περὶ τῆς βασιλείας τῆς αἰσθητῆς, οὐδὲ περὶ
τοῦ θρόνου τοῦ σωματικώτερον νοουμένου αἱ πρὸς Δαβὶδ ἦσαν B
ἐπαγγελίαι· αἱ μὲν γὰρ περί τινος αἰωνίου θρόνου, ἀπεικαζομέ-
νου ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ οὐρανῷ, διαμένοντός τε εἰς αἰῶνα προε-
θέσπιζον· ἡ δέ γε τοῦ Δαβὶδ βασιλεία ἡ αἰσθητὴ, χρόνῳ λέ-
λυτο οὐκ εἰς μακρόν· εἰκότως τοιγαροῦν τοῦ θρόνου τῆς αἰσθη-
τῆς βασιλείας Δαβὶδ τὴν καθαίρεσιν ὑπογράψας καὶ εἰπὼν τὸν C
θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέῤῥηξας, περὶ τοῦ διὰ τῶν θείων
χρησμῶν ἐπηγγελμένου αἰωνίου καὶ οὐρανίου θρόνου ἑξῆς τὴν
εὐχὴν ποιεῖται λέγων· “ ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα κύριε,
„ ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου „; μονονουχὶ τὰς ἐκ-
βάσεις τῶν μεθ᾽ ὅρκου διαβεβαιώσεως ἐπηγγελμένων αὐτῷ τέλους D
τυχεῖν ἀξιῶν· τοῦτον οὖν αὐτὸν ἐκεῖνον ὃν ὤμοσεν ὁ θεὸς δώσειν
τῷ Δαβὶδ θρόνον, τὸν ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸν ὡς
ὁ ἥλιος ἐναντίον τοῦ θεοῦ, καὶ τὸν ὡς σελήνην κατηρτισμένην εἰς
τὸν αἰῶνα, παντὸς ἐπιστῆναι τοῦ ἔθνους εὐχομένου, ὁ μέγας
ἄγγελος Γαβριὴλ τὴν παρθένον εὐαγγελίζεται τῷ ἐξ αὐτῆς γεν- E

„ tum servi tui; profanasti in terra sanctuarium eius „. Additque “ et thro-
„ num eius in terram collisisti „. Haec omnia summatim colligit divinus spiritus, propemodum docere nos volens, haud visibile regnum Davidi fuisse promissum neque thronum corporaliter intelligendum. Illae quippe promissiones thronum quendam aeternum vaticinantur soli et lunae caeloque similem, quique perpetuus maneat. Atqui Davidis visibile regnum brevi tempore deletum est. Quamobrem iure quum mox dixisset, thronum davidici regni visibilis fuisse subversum “ thronum eius in terram collisisti „; tum vero throni eius gratia, quem divina oracula aeternum caelestemque aiunt, preces addit: “ ubi sunt mise-
„ ricordiae tuae antiquae, Domine, quas iurasti Davidi in veritate tua „? quibus verbis petere videtur ut promissiones sacramento firmatae exitum nanciscantur. Hic nimirum thronus ille est, quem se daturum Davidi Deus iuravit, tamquam dies caeli et veluti solem in conspectu Dei: is est qui dicitur sicut luna perfecta in aeternum, et quem gens universa firmari exoptabat. Atque hunc magnus angelus Gabriel virgini significat datum ei iri qui ex ipsa

A νησομένῳ δοθήσεσθαι θεσπίζων· διὸ φησὶ πρὸς αὐτήν· " καὶ
„ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτȣ͂ Ἰησοῦν· ȣ̈τος ἔσται μέγας καὶ υἱὸς
„ ὑψίστου κληθήσεται· καὶ δώσει αὐτῷ κύριος ὁ θεὸς τὸν θρό-
„ νον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ „· ἐπιφέρει δ' οὖν ἐφεξῆς δια-
σαφῶν ὁποῖον ἔφησε θρόνον, καὶ λέγει· " καὶ βασιλεύσει ἐπὶ
B „ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ
„ οὐκ ἔσται τέλος „· σύμφωνα τοῖς ἀπὸ τῶν χρησμῶν ἑρμη-
νεύων· ὁ μὲν γὰρ πρὸς τὸν Δαβὶδ περὶ θρόνου βασιλείας αἰω-
νίου καὶ οὐρανίου προὔλεγεν· ὁ δὲ ὡσαύτως τὸν ἐκ τῆς παρθένου
γεννησόμενον λήψεσθαι φησὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, τουτέστι τὸν
C τῷ Δαβὶδ ἐπηγγελμένον μὲν, οὐ μὴν καὶ δεδομένον· οὗτος δ'
ἦν ὁ οὐράνιος καὶ εἰς αἰῶνα διαμένων· ἦν οὖν καὶ τοῦτο συμπέ-
ρασμα μεγίστης προφητείας τῷ Δαβὶδ κεχρησμένης, προσδο-
κωμένης τε τῷ παντὶ λαῷ, πεπληρωμένης δὲ ἐπὶ τοῦ σωτῆρος
ἡμῶν Ἰησȣ͂ χριστȣ͂ κατὰ τὴν τȣ͂ Γαβριὴλ μαρτυρίαν φήσαντος·
D " καὶ βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ȣ̓κ
„ ἔσται τέλος „· διόπερ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ καὶ κύριος ἡμῶν
πρὸς τὸν ἐρόμενον αὐτὸν εἰ αὐτὸς εἴη ὁ τῶν Ἰουδαίων βασιλεὺς,
ἀπεκρίνατο· ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τού-
του· οὐδὲν γὰρ θνητὸν οὐδὲ ἐπίκαιρον ἐπήγετο αὐτῷ ὁ τῆς βα-
E σιλείας θρόνος· ἀλλ' ἦν ἀληθῶς καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκου-
μένης, φωτὸς δίκην ἐκλάμπων ὡς ὁ ἥλιος καὶ ὡς ἡ σελήνη κα-

nasceretur. Quare sic illam alloquitur: " et vocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus et filius altissimi vocabitur: et dabit illi dominus Deus sedem Davidis patris eius „. Mox quem thronum intelligat pandit: " et regnabit in domo Iacob in aeternum; et regni eius non erit finis „: quae Gabrielis dicta oraculis consonant. Olim quidem Davidi sedes aeterni regni ac caelestis promissa fuit; nunc angelus eum qui de virgine gignendus erat occupaturum ait Davidis thronum; nunciatum scilicet neque tamen datum: is autem caelestis erat et sine fine mansurus. Erat igitur hic exitus maximi vaticinii Davidi editi omnique populo expectati, quodque Gabriel testatur in servatore nostro Iesu Christo veridicum evasisse " regnabit in aeternum, et regni eius non erit finis „. Quare et ipse servator ac dominus noster quum rogaretur, num ipse esset rex Iudaeorum, respondit: regnum meum non est de hoc mundo. Nihil enim mortale aut temporale conferebat ei regni sedes: sed ipse erat in universo hominum coetu lucis instar splendens veluti sol et sicut luna perfecta in aeter-

τηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· ψυχὰς νοερὰς καταυγάζων διὰ τῆς A
ἐνθέου καὶ οὐρανίου διδασκαλίας αὐτοῦ· εἰ δὲ λέγοιτο ἐπὶ τὸν
Ἰακὼβ βασιλεύσειν, μὴ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος νόμιζε διὰ τοῦ Ἰακὼβ
δηλοῦσθαι· ὁ γοῦν ταῦτα ἱστορῶν Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τὴν τοῦ Γαβριὴλ
φωνὴν οἰκείᾳ παραδοὺς γραφῇ, σαφῶς ἠπίστατο τὸν Ἰησοῦν οὐκ B
ἐπὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος τὸν σωτῆρα βεβασιλευκότα, οὐδὲ εἰς τοὺς
αἰῶνας αὐτῶν ἄρξαντα, ὧν γε καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ συσκευὴν,
καὶ τὴν εἰς θάνατον ἐπιβουλὴν ἀκριβῶς ἱστορεῖ· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων τὰς κατὰ τῶν τοῦ Ἰησοῦ μαθητῶν ἐπαναστάσεις αὐτῶν· οὐκ ἂν οὖν ἐπ' αὐτοὺς βασι- C
λεύσειν τὸν χριστὸν τὴν φωνὴν τοῦ Γαβριὴλ νομίσας εἰρηκέναι, ὡς
ἀληθῆ αὐτὴν παρελάμβανεν, εἰ μὴ πάντας τοὺς διὰ τῆς κλήσεως
τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐξ ἁπάντων τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν τῶν ἁγίων υἱοθεσίαν εἰσποιούμενος, οἶκον Ἰακὼβ ἡγήσατο κατὰ διάνοιαν δηλοῦσθαι· ὅθεν καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐπιστάμενος σαφέστατα, παρ- D
Rom. II. 28 ίστη λέγων· οὐ γὰρ ἐν τῷ φανερῷ ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ
φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομὴ, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ ἰουδαῖος· καὶ
περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι οὐ γράμματι· οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ
ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ.

num; animas intellectuales illustrans per suam divinam caelestemque doctrinam. Quod si ait, et super Iacob regnabit; cave putes, Iudaeorum gentem per Iacobum significari. Profecto qui haec narrat Lucas evangelista, quandoquidem post servatoris nostri in caelum adsumptionem Gabrielis dicta scripturae suae commendavit, probe noverat Iesum servatorem in Iudaeorum gente nequaquam regnavisse, nedum fore ut aeternum imperium in eos exerceret; quorum etiam adversus hunc molimina atque exitialia facinora narrat: neque solum in evangelio, verum etiam in actibus apostolorum, hostiles Iudaeorum impetus contra Iesu discipulos scribit. Igitur cum existimaret voce reapse Gabrielis significari, fore ut Christus regnaret super eos; id vere dici haud iudicavisset, nisi cunctos homines vocatione servatoris nostri ex omnibus gentibus in adoptionem adsumptos, per domum Iacobi demonstrari credidisset. Unde et divus apostolus perspicue edoctus ait: "non enim qui in manifesto, iudaeus est: neque quae in manifesto, in carne est circumcisio; sed qui in abscondito, iudaeus est: et circumcisio cordis in spiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus sed ex Deo est.

A
Πῶς ἀπὸ τῆς Βηθλεὲμ ὁ μὲν Ματθαῖος εἰς Αἴγυπτον ἱστορεῖ, ὁ δὲ Λουκᾶς εἰς Ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖθεν εἰς Ναζαρὲθ πρὸς τῶν γονέων φέρεσθαι τὸν Ἰησοῦν.

B Λουκᾶς μὲν τὸν καιρὸν ἱστορῶν τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν γε-
νέσεως, τῆς Αὐγούστου βασιλείας μνημονεύει, καὶ τῆς κατ' αὐ-
τὸν ἀπογραφῆς· φησί τε μὴ δὲ ἐσχηκέναι αὐτοὺς ἐν τῇ Βηθλεὲμ
κατάλυμα, πλήθους συνόντος ὡς εἰκὸς ἐν τῇ Βηθλεὲμ τῶν ἀπὸ
γένους Δαβὶδ τῆς ἀπογραφῆς ἕνεκεν· διὸ μὴ δὲ οἴκου τὸν Ἰωσὴφ
C εὐπορεῖν· ὅθεν τεκοῦσαν φησὶ τὴν Μαρίαν σπαργανῶσαι τὸ βρέ-
φος καὶ ἀποθέσθαι ἐν φάτνῃ, διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτοῖς τόπον ἐν τῷ
καταλύματι· καὶ εἰκός γε ἦν πλείστων συνόντων διὰ τὴν ἀπογρα-
φὴν μὴ εὐπορεῖν καταγωγίου· ἀλλὰ καὶ ὅτε, φησὶν, αἱ ἡμέραι
ἐπλήσθησαν τοῦ περιτεμεῖν αὐτόν· χρὴ δὲ τοῦτο γίνεσθαι ὀγδόῃ
D μετὰ τὴν ἀποτεξιν ἡμέρᾳ· ἀνήγαγον τὸ παιδίον εἰς Ἱεροσόλυμα·
καὶ τελέσαντες ἐπ' αὐτῷ τὰ νενομισμένα, ἀπίασιν εἰς Ναζαρέθ·
τούτων παρὰ τῷ Λουκᾷ κειμένων, οὐδενὸς μνημονεύσας ὁ Ματ-
θαῖος, παραχωρήσας δὲ τῷ Λουκᾷ τὰ εἰρημένα, ἕτερα αὐτὸς διη-
γεῖται· τίνα δὲ ἦν ταῦτα, ἀλλ' ἢ τῶν μαγων ἀπὸ ἀνατολῆς ἄφι-
E ξις; κινησάντων μὲν ἀπὸ τῆς οἰκείας γῆς ἅμα τῷ γεννηθῆναι

XVI. Qui fit ut Bethleemo Matthaeus quidem in Aegyptum, Lucas autem Hierosolyma atque inde Nazarethum a parentibus delatum narret Iesum.

Lucas dum tempus notat, quo servator noster natus est, Augusti regnum memorat censumque sub eo descriptum. Ait autem caruisse eos Bethleemi deversorio, ob posterorum Davidis multitudinem Bethleemum, ut veri simile est, concurrentem profitendorum nominum causa: quare ne hospitium quidem Iosephus nactus est: ita ut Maria ab eodem dicatur partum suum fasciis involvisse atque in praesepio reclinavisse, quia non erat eis locus in deversorio. Sane nil mirum est si ob confluentes ad censum turbas hospitio caruerunt. Addit Lucas: " postquam impleti sunt dies ut circumcideretur puer (id autem fieri oportebat octavo post partum die) tulerunt illum Hierosolyma: peractisque circa eundem legitimis, abierunt Nazarethum ". Horum apud Lucam scriptorum nihil memorat Matthaeus; qui omnem id genus narrationem praedicto Lucae permisit, alia ipse persequutus. Quaenam porro? nempe magorum ex oriente adventum digressorum a propria regione post Iesu nativitatem, si-

τὸν Ἰησοῦν, ἀστέρος αὐτοῖς τὴν γνῶσιν τῆς γεννήσεως ὑποφήναν- A
τος, οὐδήπου δὲ τὴν τοσαύτην στειλαμένων πορείαν καιρῷ βρα-
χεῖ· οὐ γὰρ ἐν ἡμέραις ὀκτὼ τὴν ἀπὸ ἀνατολῶν ὁδὸν εἰκὸς αὐ-
τοῖς ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ἠνῦσθαι· ὡς τὸν αὐτὸν νομίσαι εἶναι και-
ρὸν τῆς τε τούτων ἀφίξεως καὶ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν γενέσεως·
εἰ δὲ καὶ πυνθανόμενοι λέγουσι, ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς B
τῶν ἰουδαίων; εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα, καὶ ἤλθομεν προσ-
κυνῆσαι αὐτῷ· οὐ τὸν σήμερον τεχθέντα, ὡς ἄν τις ὑπολάβοι, καθ'
ὃν ταῦτα ἐπυνθάνοντο χρόνον δηλοῦσιν, ἀλλὰ τὸν τότε γενό-
μενον ὅτε αὐτοῖς ὁ ἀστὴρ ἐπέφανε· πόσος δὲ ἦν οὗτος ὁ μεταξὺ
χρόνος, τοῦτε φανέντος τοῖς μάγοις ἐπὶ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν C
γενέσεως ἀστέρος, καὶ τῆς αὐτῶν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα παρουσίας,
αὐτός σε διδάξει ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων· "τότε Ἡρώδης λά-
„ θρα καλέσας τοὺς μάγους ἠκρίβωσε παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ
„ φαινομένου ἀστέρος„· καὶ ὡς ἂν ἀκριβώσας παρ' αὐτῶν,
μαθὼν ὅστις ἦν οὗτος, μετὰ τὸ ἀναχωρῆσαι λάθρα τοὺς μάγους, D
ἰδὼν ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπ' αὐτῶν, ἐθυμώθη λίαν· καὶ ἀποστείλας
ἀνεῖλε πάντας τοὺς παῖδας ἐν Βηθλεέμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρί-
οις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρί-
βωσε παρὰ τῶν μάγων· οὐκοῦν διετὴς χρόνος ἤδη παρεληλύθει
ἀπὸ τῆς Ἰησοῦ γενέσεως καὶ ἐπὶ τὴν ἄφιξιν τῶν εἰρημένων· οὐ- E

dere ipsis notitiam nati pueri significante, neque tamen brevi tempore tantum itineris absolventium. Haud enim credibile est intra dies octo ab oriente magos in Iudaeam usque venisse: ita ut circa idem tempus servatorem nostrum natum esse putemus quo isti supervenerunt. Quamquam autem interrogant " ubi est qui natus est rex Iudaeorum? vidimus enim stellam eius, et „ venimus adorare eum „; non tamen, ut aliquis suspicabitur, nuper natum designant, circa tempus nimirum quo ipsi interrogant; sed eum qui tum natus fuerat cum ipsis sidus apparuit. Quantum vero temporis spatium inter sidus a magis visum, servatore nostro nascente, atque horum Hierosolyma adventum fluxerit, idem te docebit evangelista dum ait: " tunc Herodes clam vocatis ma-
„ gis, diligenter didicit ab eis tempus stellae quae apparuerat eis: quod quum
„ adamussim ab iis rescivisset, quumque magi ab eo clam se subduxissent, vi-
„ dens se illusum, iratus est valde; et mittens occidit omnes pueros, qui
„ erant Bethleemi atque in cunctis finibus eius, a bimatu et infra, secun-
„ dum tempus quod exquisiverat a magis „. Biennium ergo elapsum fuerat a Iesu nativitate ad magorum adventum. Neque dissident sacri evangelistae;

A ἄρα διαφωνεῖ τὰ παρὰ τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελισταῖς, εἰ ὁ μὲν Λουκᾶς ὀγδόῃ τῆς γενέσεως ἡμέρᾳ ἀνάγει αὐτὸν ἅμα τοῖς γονεῦσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ τῆς τῶν νομίμων ἐκπληρώσεως ἕνεκα, κἀκεῖθεν ἀπάγει ἐπὶ τὴν Ναζαρέθ· ὁ δὲ Ματθαῖος μετὰ διετῆ χρόνον γενομένους πάλιν ἐν Βηθλεὲμ ἀναγράφει, ἐντεῦθέν τε εἰς Αἴγυπτον
B ἀπεληλυθέναι φησὶ διὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἐπιβουλήν· καὶ ἦν εἰκὸς οὐ μόνον δεύτερον ἀλλὰ καὶ πλειστάκις ἐπιφοιτᾷν αὐτοὺς τῷ τόπῳ, μνήμης τοῦ παραδόξου χάριν· δείκνυται γοῦν ἀναμφιβόλως οὐχ' ὁ αὐτὸς ὢν καιρὸς ἐν ᾧ γεγένηται κατὰ τὸν Λουκᾶν ὁ σωτὴρ ἡμῶν· ἐν ᾧ τε κατὰ τὸν Ματθαῖον ὑπήντησαν οἱ ἐξ
C ἀνατολῶν μάγοι. Ὅτι δὲ μὴ εἷς ἦν ὁ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς εὐαγγελισταῖς χρόνος, καὶ ἄλλως ἐστὶ συλλογίσασθαι· Λουκᾶς φησι μὴ εὐπορῆσαι αὐτοὺς καταγωγίου ἐν τῇ Βηθλεέμ· διὸ καὶ τεκοῦσαν ἀνακλῖναι τὸ παιδίον ἐν φάτνῃ διὰ τὸ μὴ εἶναι τόπον ἐν τῷ καταλύματι, ὡς εἰκὸς, τῆς ἀπογραφῆς ἕνεκεν πάντων παντα-
D χόθεν τῶν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ συντρεχόντων εἰς τὴν εἰρημένην πόλιν, διά τε τὸ πλῆθος τῶν ἐπιξενουμένων αὐτόθι μὴ εὐπορούντων καταλύματος· ὁ δὲ Ματθαῖος, "ἀκούσαντες, φησὶν,
„ οἱ μάγοι τοῦ βασιλέως Ἡρώδου, ἐπορεύθησαν εἰς Βηθλεέμ· καὶ
„ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ προῆγεν αὐτοὺς, ἕως οὗ ἐλθὼν
E „ ἐστάθη οὗ ἦν τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ· καὶ πε-

etiamsi Lucas octavo a nativitate die ducat eum cum parentibus Hierosolyma legitimorum causa explendorum, atque inde transferat Nazarethum; Matthaeus autem post biennium rursus Bethleemi versantes scribat; atque hinc in Aegyptum secessisse propter regis insidias. Credibile vero est, eos non secundo solum sed saepenumero rediisse ad eundem locum admirabilis illius eventus gratia. Indubitanter itaque demonstratum est non idem esse tempus, quo secundum Lucam natus est Servator noster, atque illud quo secundum Matthaeum venerunt in conspectum Iesu magi ab oriente. Quod autem non idem sit apud utrumque evangelistam tempus, alia quoque ratione colligitur. Lucas enim ait non invenisse eos hospitium Bethleemi; ideoque et a matre reclinatum puerum in praesepio, quia non erat eis locus in deversorio; ut credibile est, census causa, confluentibus undique ad dictam urbem gentilibus posterisque Davidis; ideoque ob advenarum multitudinem copia hospitii negata. Matthaeus autem " magi audito, inquit, Herode rege abierunt Bethleemum.
„ Et ecce stella quam viderant in oriente antecedebat eos, donec veniens
„ staret supra ubi erat puer cum Maria matre eius. Et procidentes adorave-

„ σόντες προσεκύνησαν αὐτῷ „ · ἀλλ᾽ οὐκ ἐν φάτνῃ κείμενον οὗ- A
τοι καταλαμβάνουσι τὸ παιδίον ὁμοίως τοῖς ποιμέσιν, ἀλλ᾽ ἔν-
δον ἐν οἰκίᾳ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτὸ θεωροῦσι · καίτοι Λουκᾶς
ἔφησε μὴ εἶναι τόπον αὐτοῖς ἐν τῷ καταλύματι · πῶς οὖν ὁ Ματ-
θαῖος οἰκίαν αὐτοῖς ἀφορίζει ; ἀλλ᾽ ἐπεὶ Λουκᾶς τὸν καιρὸν ἱστο-
ρεῖ τῆς γενέσεως · οὗτος δ᾽ ἦν ὁ τῆς ἀπογραφῆς, καθ᾽ ὃν πανδημεὶ B
συνέτρεχον οἱ τῷ αὐτῷ γένει προσήκοντες ἐν τῇ τοῦ Δαβὶδ πόλει ·
ὁ δὲ Ματθαῖος τὰ μετὰ δυο ἐτῶν χρονους ἱστορεῖ · τοσοῦτος γὰρ
ἦν ὁ χρονος ὃν Ἡρώδης παρὰ τῶν μάγων ἠκρίβωσεν · ὥστε σχολῆς
οὔσης ἐν τῇ Βηθλεέμ κατὰ τὸν Ματθαῖον εὐπόρουν καταγωγίου ·
διὸ εἰσελθόντες οἱ μαγοι εἰς τὴν οἰκίαν, εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μα- C
ρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ · καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ · καὶ
αὕτη μὲν ἡ τοῦ ζητηθέντος λύσις ·

Ταῦτά σοι ἐξ ἡμῶν, ἱερώτατε ἀνδρῶν καὶ φιλοπονώτατε υἱὲ Στέφανε, γνησίας ὄντα δείγματα διαθέσεως, ἀνακείσθω.

„ runt eum „ . Atqui non in praesepio his deprehenditur infans ut pastoribus, sed intra domum cum matre visitur. Porro Lucas dixerat non fuisse locum eis in deversorio. Quomodo igitur Matthaeus domum illis attribuit ? Sed quoniam Lucas tempus narrat nativitatis, quo nimirum census peragebatur cunctique Davidis posteri catervatim ad eiusdem urbem concurrebant ; contra a Matthaeo res post biennium gestae scribuntur (tantundem enim tempus fuit quod Herodes exquisiverat a magis) ; tum demum vacua iam peregrinis urbe copiam iuxta Matthaeum deversorii nacti sunt. Quare ingressi domum magi invenerunt puerum cum Maria matre eius ; et procidentes adoraverunt eum. Atque haec quaestionis solutio est.

Haec a me tibi, hominum sanctissime et sollertissime fili Stephane, veri indicia amoris dicata sunto.

A

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΠΡΟΣ ΜΑΡΙΝΟΝ.

Τῶν ἐν τοῖς θεοπνεύστοις εὐαγγελίοις περὶ τὴν ἀρχὴν ἀπο-
ρουμένων ζητημάτων καὶ λύσεων, δύο πεπονηκὼς ἤδη πρότερον
B συγγράμματα, πάρειμι νῦν, τὰ μέσα παρελθὼν, ἔπειτα πρὸς τῷ
τέλει τῶν αὐτῶν πάντοτε τοῖς πᾶσι ζητούμενα· τάχα που τῆς
τοῦ θεοῦ βουλῆς διὰ τῶν σῶν ἐπιταγμάτων ἐπὶ τοῦτο ἡμᾶς πα-
ρορμησάσης Μαρῖνε υἱὲ τιμιώτατέ μοι καὶ φιλοπονώτατε· ἠρώ-
τας δὲ τὸ πρῶτον

C

Πῶς παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ ὀψὲ σαββάτων φαίνεται ἐγη-
γερμένος ὁ σωτὴρ, παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ πρωῒ τῇ μιᾷ τῶν σαβ-
βάτων.

D Τούτου διττὴ ἂν εἴη ἡ λύσις· ὁ μὲν γὰρ τὸ κεφάλαιον
αὐτὸ τὴν τοῦτο φάσκουσαν περικοπὴν ἀθετῶν, εἴποι ἂν μὴ ἐν
ἅπασιν αὐτὴν φέρεσθαι τοῖς ἀντιγράφοις τοῦ κατὰ Μάρκου εὐαγ-
γελίου· τὰ γοῦν ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων τὸ τέλος περιγράφει
E τῆς κατὰ τὸν Μάρκον ἱστορίας ἐν τοῖς λόγοις τοῦ ὀφθέντος νεα-

EUSEBII AD MARINUM.

Ambiguarum quaestionum ac solutionum, quae circa divinorum evangeliorum initia occurrunt, quum iam duos scripserim libros, venio nunc, mediis praetermissis, ad extrema quae semper apud omnes controversa fuerunt: divina fortasse voluntate per mandata tua nos ad id excitante, Marine fili mihi spectatissime et sollertissime. Rogas autem primum

I. Quomodo apud Matthaeum videatur servator sero sabbatorum resurrexisse, apud Marcum autem mane una sabbatorum.

Quaestionis huius duplex solutio est. Qui rei caput ipsum, id est sectionem in qua id narratur delet, dicet eam non in cunctis haberi exemplaribus evangelii secundum Marcum. Accurati enim codices historiam secundum Marcum in sermone iuvenis concludunt mulieribus visi, dicentisque ipsis

νίσκου ταῖς γυναιξὶ καὶ εἰρηκότος αὐταῖς " μὴ φοβεῖσθε· Ἰησοῦν A
„ ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνόν „. καὶ τοῖς ἑξῆς, οἷς ἐπιλέγει· " καὶ ἀκού-
„ σασαι ἔφυγον, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον, ἐφοβοῦντο γάρ „· ἐν τούτῳ
γὰρ σχεδὸν ἐν ἅπασι τοῖς ἀντιγράφοις τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγ-
γελίου περιγέγραπται τὸ τέλος· τὰ δὲ ἑξῆς σπανίως ἔν τισιν ἀλλ'
οὐκ ἐν πᾶσι φερόμενα περιττὰ ἂν εἴη, καὶ μάλιστα εἴπερ ἔχοιεν B
ἀντιλογίαν τῇ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν μαρτυρίᾳ· ταῦτα μὲν
οὖν εἴποι ἄν τις παραιτούμενος καὶ πάντη ἀναιρῶν περιττὸν ἐρώ-
τημα [1]. Ἄλλος δέ τις οὐδ' ὁτιοῦν τολμῶν ἀθετεῖν τῶν ὁπωσοῦν ἐν
τῇ τῶν εὐαγγελίων γραφῇ φερομένων, διπλῆν εἶναι φησὶ τὴν
ἀνάγνωσιν, ὡς καὶ ἐν ἑτέροις πολλοῖς, ἑκατέραν τε παραδεκτέαν C
ὑπάρχειν, τῷ μὴ μᾶλλον [a] ταύτην ἐκείνης, ἢ ἐκείνην ταύτης, παρὰ
τοῖς πιστοῖς καὶ εὐλαβέσιν ἐγκρίνεσθαι· καὶ δὴ τοῦδε τοῦ μέρους συγ-
χωρουμένου εἶναι ἀληθοῦς, προσήκει τὸν νοῦν διερμηνεύειν τοῦ

nolite timere: Iesum quaeritis nazarenum; et cetera quae ibidem subicit: quibus illae auditis fugerunt, neminique quicquam dixerunt timore correptae. Hoc enim loco in cunctis prope exemplaribus evangelium Marci concluditur. Sequentia autem quae raro in aliquot, non in omnibus, occurrunt, supervacanea videntur, praesertim si repugnent ceterorum evangelistarum testimonio. Haec fortasse dicet aliquis detrectans atque omnino perimens vanam quaestionem. Alius vero quispiam nihil omnino delere audens eorum quae utcumque scripturae evangelicae commendata fuerunt, duplicem esse dicet lectionem, ut saepenumero alias; et utramque esse recipiendam; quoniam credentium ac religiosorum iudicium haud huic potius quam illi accedit. Age vero si rem ita se habere conceditur, lectionis modus ac significatus enucleandus est. Si igitur dividemus Marci

a Cod. ἄλλον ὃ fortasse pro ἄλλον.

(1) Quae hic adnotari queunt de codicum graecorum et de veterum interpretum auctoritatibus, ea partim extant apud Millium atque Wetstenium, quibus adde posteriores clari nominis criticos, Marci editores, Griesbachium, Matthaeium, Alterum, Birchium. Matthaeius in primis prolixa animadversione Marci hoc incrementum ex auctoritate graecae ecclesiae invicte tuetur. Ac iamdiu quidem catholici critici, post tridentini concilii decretum, locum egregie propugnaverant. Rei certe antiquitatem satis abundeque confirmat vel unius Ulphilae auctoritas, qui Marci caput integrum interpretatus est: quod gothicum testimonium haud scio an critici satis agnoverint vel pro dignitate aestimaverint. Codex vaticanus, e quo Eusebium producimus, post octavum versum habet quidem vocem τέλος, ut alibi interdum observatum fuit, sed tamen ibidem eadem manu subscribitur incrementum cum progredientibus sectionum notis. Iam quod Eusebius in praedicto vat. codice (aliisque nonnullis, teste scholiaste apud Birchium) sectiones non ultra octavum versiculum in canone scripsit, is nunc demum videtur sententiam suam immutare, dum religionem eorum mox laudat, qui nihil ex evangelicis paginis delere audent. Profecto verbis Eusebii mirifice confirmatur illorum opinio, qui Marci clausulam idcirco desideratam aiunt in tot veterum exemplaribus, quia eam de industria multi deleverant ob apparentem ab aliis evangelistis discrepantiam. Porro et prior illa adfirmatio Eusebii de codicibus accuratis, qui defectum huius pericopes prae se ferrent, commode infirmatur in Victoris catena apud Matthaeium et Birchium, ubi accurata (ἀκριβῆ) exemplaria continere dicuntur universam hanc Marci clausulam.

A ἀναγνώσματος· εἰ γοῦν διελοίμην τὴν τοῦ λόγου διάνοιαν, οὐκ ἂν
εὕροιμεν αὐτὴν ἐναντίαν τοῖς παρὰ τοῦ Ματθαίου ὀψὲ σαββά-
των ἐγηγέρθαι τὸν σωτῆρα λελεγμένοις· τὸ γὰρ " ἀναστὰς δὲ
" πρωῒ τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου " κατὰ τὸν Μάρκον, μετὰ δια-
στολῆς ἀναγνωσόμεθα· καὶ μετὰ τὸ ἀναστὰς δὲ ὑποστίξομεν·
B καὶ τὴν διάνοιαν ἀφορίσομεν τῶν ἑξῆς ἐπιλεγομένων· εἶτα τὸ μὲν
ἀναστὰς ἂν ἐπὶ τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ ὀψὲ σαββάτων· τότε
γὰρ ἐγήγερτο· τὸ δὲ ἑξῆς ἑτέρας ὂν διανοίας ὑποστατικὸν, συ-
νάψωμεν τοῖς ἐπιλεγομένοις· πρωῒ γὰρ τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου
ἐφάνη Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ· τοῦτο γοῦν ἐδήλωσε καὶ ὁ Ἰωάν-
C νης πρωῒ καὶ αὐτὸς τῇ μιᾷ τοῦ σηββάτου ὦφθαι αὐτὸν τῇ
Μαγδαληνῇ μαρτυρήσας· οὕτως οὖν καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ πρωῒ
ἐφάνη αὐτῇ· οὐ πρωῒ ἀναστὰς, ἀλλὰ πολὺ πρότερον κατὰ τὸν
Ματθαῖον ὀψὲ τοῦ σαββάτου· τότε γὰρ ἀναστὰς ἐφάνη τῇ
Μαρίᾳ, οὐ τότε ἀλλὰ πρωΐ· ὡς παρίστασθαι ἐν τούτοις και-
D ροὺς δύο· τὸν μὲν γὰρ τῆς ἀναστάσεως τὸν ὀψὲ τοῦ σαββάτου·
τὸν δὲ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιφανείας, τὸν πρωῒ, ὃν ἔγραψεν ὁ
Μάρκος εἰπών· ὃ καὶ μετὰ διαστολῆς ἀναγνωστέον· ἀναστὰς δέ·
εἶτα ὑποστίξαντες, τὸ ἑξῆς ῥητέον πρωῒ τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου
ἐφάνη Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ᾽ ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια.

sententiam, profecto haud comperiemus contrariam iis quae dicuntur apud Matthaeum, nempe quod sero sabbatorum servator surrexerit. Nam Marci illud *cum surrexisset autem mane una sabbati* cum distinctione legemus, ita ut post *cum surrexisset autem* interpugnamus, separata sequente sententia: deinde illud *cum surrexisset autem* ad Matthaei verba referemus *sero sabbatorum*; tunc enim surrexerat. Sequentia vero, quae aliam sententiam continent, copulabimus cum iis quae adduntur: mane enim una sabbati apparuit Mariae Magdalenae. Hoc declaravit etiam Iohannes, mane et ipse una sabbati apparuisse Iesum Magdalenae testificans. Sic igitur et apud Marcum mane illi apparuit; non mane redivivus, sed multo prius, secundum Matthaeum, sero scilicet sabbatorum: quo quum tempore revixisset, Mariae non tunc sed mane se conspiciendum obtulit. Quare his verbis duo repraesentantur tempora; unum resurrectionis, nempe sero sabbati; alterum servatoris apparentis, nempe mane: de quo postremo loquitur Marcus: qui locus cum distinctione legendus est, videlicet *cum surrexisset*. Hinc facta interpunctione, reliqua dicenda sunt " una sabbati apparuit Mariae Magdalenae, de qua eiecerat septem daemonia ".

A

Πῶς κατὰ τὸν Ματθαῖον ὀψὲ σαββάτων ἡ Μαγδαληνὴ τεθεαμένη τὴν ἀνάστασιν, κατὰ τὸν Ἰωάννην ἡ αὐτὴ ἑστῶσα κλαίει παρὰ τῷ μνημείῳ τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου.

Οὐδὲν ἂν ζητηθείη κατὰ τοὺς τόπους εἰ τὸ ὀψὲ σαββάτων B
μὴ τὴν ἑσπερινὴν ὥραν τὴν μετὰ τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου λέγεσθαι ὑπολάβοιμεν, ὥς τινες ὑπειλήφασιν· ἀλλὰ τὸ βραδὺ καὶ ὀψὲ τῆς νυκτὸς τῆς μετὰ τὸ σάββατον· οὕτω γὰρ καὶ ὀψὲ τῆς ὥρας εἰώθαμεν λέγειν, καὶ ὀψὲ τοῦ καιροῦ, καὶ ὀψὲ τῆς χρείας· οὐ τὴν ἑσπέραν δηλοῦντες, οὐδὲ τὸν μετὰ ἡλίου δυσμὰς χρόνον· C
τὸ δὲ σφόδρα βράδιον τούτῳ σημαίνοντες τῷ τρόπῳ· ὅθεν ὥσπερ διερμηνεύων αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ Ματθαῖος μετὰ τὸ ὀψὲ σαββάτων, ἐπήγαγε τῇ ἐπιφωσκούσῃ φησί· δηλαδὴ ὥρᾳ τῇ λοιπὸν ἤδη ὑποφαινούσῃ, καὶ ἐπιφωσκούσῃ εἰς τὴν κυριακὴν ἡμέραν· ἥτις ἦν ὀψὲ καὶ πόῤῥω λοιπὸν ἐλαυνουσα τῶν σαββάτων· λέλεκται D
δὲ ὀψὲ τοῦ σαββάτου παρὰ τοῦ ἑρμηνεύσαντος τὴν γραφήν· ὁ μὲν γὰρ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἑβραΐδι γλώττῃ παρέδωκε τὸ εὐαγγέλιον· ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἑλλήνων φωνὴν μεταβαλὼν αὐτὸ,

II. Quomodo Magdalena, quae secundum Matthaeum sero sabbatorum resurrectionem viderat, eadem secundum Iohannem stans flebat apud monumentum una sabbati.

Nulla erit his in locis quaestio, si sero sabbatorum haud intelligemus dici vespertinum tempus post sabbati diem, ut quidam existimaverunt, sed serotinum concubiumque noctis tempus post sabbatum. Sic enim et sero horae solemus dicere, et sero temporis, et serius quam rei usus postulavisset; neque idcirco vesperam significamus neque tempus post solis occasum, sed quod magnopere serum sit. Quare se ipsum veluti Matthaeus interpretans postquam dixit sero *sabbatorum*, ait *quae illucescit*, nempe hora quae deinceps suberat atque illucescebat in diem dominicam; quae nempe iam sera erat et longius a sabbato elapsa. Id vero tempus a scripturae evangelicae interprete *sero sabbati* appellatum est. Namque ipse Matthaeus hebraica lingua edidit evangelium; ab

(1) Quae in his quaestionibus posthinc dicuntur de temporibus discrepantibus, et de pluribus Mariis diversisque angelis, ea partim edita fuerunt a Combefisio in novo Patrum auctario, quamquam non sine varietatibus. Quippe hae Eusebii lucubratiunculae passim occurrunt in codicibus, tum aliis tum vaticanis, ita ut eas olim latine quoque interpretatus fuerit Ambrosius mediolanensis monachus cassinas, teste Sixto in bibliotheca.

A τὴν ἐπιφωσκοῦσαν ὥραν εἰς τὴν κυριακὴν ἡμέραν, ὀψὲ σαββάτων
προσεῖπεν· ὥστε τὸν αὐτὸν σχεδὸν νοεῖσθαι καιρὸν, ἢ τὸν σφόδρα
ἐγγὺς, παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς διαφόροις ὀνόμασι τετηρημένον·
μηδέν τε διαφέρειν Ματθαῖον εἰρηκότα· " ὀψὲ δὲ σαββάτων τῇ
„ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαλη-
B „ νὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία θεωρῆσαι τὸν τάφον „ Ἰωάννου φή-
σαντος " τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδα-
„ ληνὴ πρωῒ εἰς τὸ μνημεῖον ἔτι οὔσης σκοτίας „· πλατικῶς
γὰρ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν δηλοῦσι (a) χρόνον διαφόροις ῥήμασι· ὁ μὲν
Ματθαῖος ὀψὲ, ἀντὶ τοῦ βράδιον· καὶ ὀψὲ τῆς νυκτὸς ὀνομά-
C σας πρωῒ· ὁ διερμηνεύων ἐπήγαγε τὸ σκοτίας οὔσης, ἵνα μή
τις τὸν ὄρθρον λέγειν αὐτὸν ὑπολάβοι· ὡς καὶ ὁ Ματθαῖος τῷ
ὀψὲ σαββάτων, ἵνα μὴ τὴν ἑσπερινὴν ὥραν νομίσειέ τις λέ-
γεσθαι, προσέθηκε τὸ τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων· ἐπεὶ
καὶ ἀκριβῶς οὗτος σαββάτου εἶπεν τὴν ὀψίαν, μή τις τὴν ἑσπέ-
D ραν ὑπολάβοι λέγεσθαι τὴν μετὰ ἡλίου δυσμάς· ἀλλὰ σαββά-
των φησὶν ὀψέ· ἔθος δὲ ὅλην τὴν ἑβδομάδα σάββατον καλεῖν,
καὶ πάσας τὰς ἡμέρας οὕτως ὀνομάζειν. Λέγεται γοῦν παρὰ
τοῖς εὐαγγελισταῖς τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων· ἐν δὲ τῇ συνεθείᾳ,
δευτέρα σαββάτων, καὶ τρίτη σαββάτων, καὶ τετάρτη σαββά-

eo autem qui in graecam transtulit, illucescens hora in diem dominicam, *sero sabbatorum* appellata fuit: ita ut idem fere tempus intelligatur, aut valde proximum, apud evangelistas diversis nominibus designatum: nihilque differat Matthaeus dicens " sero autem sabbatorum, quae lucescit in unam sabbato- „ rum, venit Maria Magdalene, et altera Maria videre sepulchrum, „ a Iohanne qui ait: " una autem sabbatorum venit Maria Magdalena mane ad mo- „ numentum, cum adhuc tenebrae essent „. Late enim unum idemque significatur tempus variis nominibus. Matthaeo *sero sabbatorum* dicente pro *tardius*, et *mane* pro *nocte serotina*, interpres addidit *cum adhuc tenebrae essent*, nequis auroram dici ab illo putaret. Sicuti etiam Matthaeus verbis *sero sabbatorum*, nequis de vespertino tempore cogitaret, addidit *quae lucescit in unam sabbatorum*. Et quidem accurate is expressit seram horam, nequis vesperam opinaretur esse post solis occasum horam; nempe ait *sero sabbatorum*. Consuetudo autem fuit ut universa hebdomada diceretur sabbatum, immo ut dies singuli sic appellarentur. Dicitur ergo apud evangelistas *una sabbatorum*. Et quidem in vulgari consuetudine *secunda sabbatorum*, *tertia sab-*

(a) Cod. δηλοῦν.

των· οὕτως οὖν ὁ Ματθαῖος τὸν καιρὸν τὸν ἐπιφαύσκοντα εἰς τὴν A
ἕω τῆς κυριακῆς ἡμέρας, σαββάτων ὀψὲ ὠνόμασεν· οὐκ εἰπὼν
ἑσπέραν τοῦ σαββάτου, οὐδὲ ὀψὲ σαββάτου· ἐπεὶ ἐχρῆν ἡμᾶς
τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου μετὰ ἡλίου δυσμὰς ἑσπέρας γινομένης
ἀπονηστίζεσθαι· καὶ οὐκέτι τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἀγαλλιᾷν, ἀλ-
λὰ τὴν ἑσπέραν τοῦ σαββάτου, εἴπερ τοῦτ᾽ ἐδήλου ὁ εὐαγγελι- B
στής· ἀλλ᾽ οὐχ᾽ ἑσπέρας τοῦ σαββάτου εἰώθαμεν τὰς νηστείας κα-
ταλύειν, ἀλλ᾽ ἢ νυκτὸς ἐπιλαβούσης αὐτῷ μεσονυκτίῳ, καὶ ἢ πε-
ρὶ ἀλεκτόρων βοάς, ἢ ἀμφὶ τὸν ὄρθρον· ὥστε καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγ-
ματος, καὶ ἐκ τῆς κεκρατηκυίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ συν-
ηθείας, τὸν διὰ τοῦ ὀψὲ σαββάτων δηλούμενον καιρὸν, μὴ τὴν C
ἑσπερινὴν ὥραν εἶναι, ἀλλὰ ταύτην ἣν Ματθαῖος αὐτὸς παρέστη-
σεν εἰπὼν τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων· οὐδὲ γὰρ λόγον
εἶχε κατὰ τὴν ἑσπέραν τοῦ σαββάτου τοιουτων θαυματων ἀμφὶ
τὸ μνημεῖον τοῦ σωτῆρος ἀποτελουμενων· μὴ οὐχὶ πάντας τοὺς
τὴν πόλιν οἰκοῦντας μαθεῖν τὰ γινόμενα, καὶ συνδρομὴ γεγόνει ἐπὶ D
τὸ μνῆμα, πάντων ἐγρηγορότων· ἀκόλουθον δὲ ἦν ἀνατραπέντος
τοῦ λίθου παραδόξως, παραχρῆμα σπεῦσαι τοὺς φρουροὺς τὰ πρα-
χθέντα δηλῶσαι, τῆς ὥρας αὐτοῖς ἐπιτρεπούσης· οἱ δὲ καὶ δι-
δάσκονται τῇ ὑστεραίᾳ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων διαφημίσαι εἰς πάν-
τας, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν E
κοιμωμένων· ὃ δὴ χώραν οὐκ εἶχεν πλάττεσθαι αὐτοὺς εἰ τῇ ἑσ-

batorum, *quarta sabbatorum*. Sic ergo Matthaeus tempus illucescens in diem dominicam *sero sabbatorum* vocitavit. Secus vero oporteret nos die sabbati post solis occasum, vespere facto, ieiunium polluere: neque die dominica iubilare, sed potius vespere sabbati; siquidem ita intelligendus esset evangelista. Atqui non vespere sabbati solemus ieiunia polluere, sed nocte medium cursum iam tenente, aut circa gallicinium vel auroram: ita ut et facto ipso et inveterata in Dei ecclesiis consuetudine, tempus significatum per verba *sero sabbatorum*, haud vespertina hora sit, sed quam Matthaeus exhibet, dum ait *quae illucescit in unam sabbatorum*. Neque enim commode accidissent vespere sabbati talia prodigia circa servatoris monumentum; ne scilicet passim urbis incolae rem cognoscerent, fieretque concursus ad tumulum, vigilantibus omnibus. Consentaneum quippe erat, lapide prodigiose revoluto, statim convolare custodes, hora id concedente, ad ea quae evenerant renuncianda. Et quidem hi docentur die postero a sacerdotibus ut rumorem in vulgus serant, venisse noctu discipulos Iesu ad furandum corpus dum ipsi somno indulgerent: id quod ab eis fingi haud opus fuisset, si vespere Iesus

A πέρᾳ ἐγήγερτο· ἀλλὰ γὰρ ἡγοῦμαι διὰ τούτων ἀποδείκνυσθαι τὸ παρὰ τῷ Ματθαίῳ λεγόμενον ὀψὲ σαββάτων, μὴ τὴν ὀψινὴν ὥραν τοῦ σαββάτου σημαίνειν, μὴ δὲ τὸν ἑσπερινὸν καιρόν· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ματθαῖος ἐπήγαγεν τὴν ἐπιφώσκουσαν ὥραν εἰς μίαν σαββάτων, ἥτις ἦν πρωῒ, ἔτι σκοτίας οὔσης κατὰ τὸν Ἰωάννην· οὕτω
B γὰρ ἡ συμφωνία συνδράμοι ἂν τῶν εὐαγγελικῶν φωνῶν· ὡς καιροῦ μὲν ἑνὸς δι' αὐτῶν σημαινομένου, ἐναλλαττόντων δὲ παρ' ἑκάστου τῶν τοῦ καιροῦ μορίων, ἐπεὶ καὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὥρας, καὶ τὴν ἀρχὴν ἔστιν ἐπινοῆσαι, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ τέλος· οὐκ ἂν γοῦν ἁμάρτοις τὰ μὲν πρῶτα τῆς ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν
C σημαίνεσθαι εἰπὼν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ παρ' ᾧ ἡ Μαγδαληνὴ πρωῒ ἔτι οὔσης σκοτίας καὶ πρῶτον καὶ δεύτερον ἐπιστᾶσα τῷ μνήματι, καὶ μὴ εὑροῦσα τὸ σῶμα τοῦ σωτῆρος, κλαίει διὰ τὸ μηδένα μήπω ἐγνωκέναι περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ· τῆς αὐτῆς δὲ ὥρας μέρος εἶναι δεύτερον τὸν παρὰ τῷ Ματθαίῳ χρόνον· καθ' ὃν τρί-
D τον ἐπιστᾶσα ἡ αὐτὴ Μαγδαληνὴ ἅμα τῇ ἄλλῃ Μαρίᾳ τῷ μνήματι, οὐκέτι κλαίει, ὡς ἂν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ τεθεαμένη τοὺς ἀγγέλους καὶ αὐτὸν τὸν σωτῆρα· τὰ γὰρ παρὰ τῷ Λουκᾷ καὶ τῷ Μάρκῳ ἑτέρων ἂν εἴη δηλωτικά· παρ' οἷς πλείους ἀπαντῶσιν γυναῖκες ἐπὶ τὴν θέαν· τὴν δέ γε Μαγδαληνὴν μὴ μακρὰν ἀλλή-
E λων διεστῶσιν ἀπηντηκέναι καιροῖς νόμιζε, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ καὶ κα-

resurrexisset. Itaque existimo ex his demonstrari, id quod ait Matthaeus *sero sabbatorum* haud significare serotinam sabbati horam neque tempus vespertinum; namque ipse Matthaeus addit *hora quae lucescit in unam sabbatorum*; mane videlicet dum adhuc tenebrae essent, secundum Iohannem. Sic enim harmonia fiet evangelicarum vocum, veluti uno tempore ab ipsis significato. Age vero cum tempus in singulis mutetur scripulis, ita ut intra unam eandemque horam principium liceat cogitare, medium, et finem; haud a veritate aberraveris, si a Iohanne initium resurrectionis servatoris nostri dicas significari, apud quem Magdalena mane dum adhuc tenebrae essent, semel atque iterum ad monumentum progressa, servatoris corpore haud invento, flet: quia nemini adhuc resurrectio eius explorata erat. Est autem eius horae pars altera tempus id de quo Matthaeus loquitur; cum videlicet tertio veniens ad monumentum eadem Magdalena cum alia Maria, haud iam flet; quippe quae, ut ait Iohannes, iam angelos viderat ipsumque servatorem. Nam quae dicuntur a Luca et Marco alia nos docent, apud quos nimirum plures veniunt observaturae mulieres. Porro autem Magdalenam temporibus haud magnopere inter se distantibus interfuisse puta, sed uno fere continuo tempore, dum semel et

*

τὰ τὸ αὐτὸ παρατυχεῖν καὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον· τὸ μὲν A
πρῶτον, καθ' ἑαυτὴν μόνην· τὸ δὲ δεύτερον, μετὰ τῆς ἄλλης Μα-
ρίας· οὕτω δ' οὖν ἡ αὐτὴ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ τὰ παρὰ τῷ
Ματθαίῳ ἐθεᾶτο καὶ τὰ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ· οὐκ ἀπελιμπάνετο
δὲ τῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀναγεγραμμένων· οὐ γὰρ ἀπεστάτει
τοῦ τόπου· παρῆν δὲ καὶ παρέμενεν καταπεπληγμένη μὲν τὰ τε- B
θεαμένα, ποθοῦσα δὲ πρὸς τοῖς πρώτοις καὶ δευτέρων καὶ τριῶν
θεοφανειῶν καταξιωθῆναι· ὧν ἐτύγχανεν μετὰ ταῦτα διαφόρως
μὲν πλειόνων γυναικῶν ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀφικνουμένων· ἄλλοτε
δ' ἄλλως αὐταῖς ἀγγελικῆς ὄψεως παραφαινομένης, αὐτῆς δὲ
ἐφ' ἑκάστῃ θέᾳ παρατυγχανούσης· οὕτω γοῦν τῶν παρὰ τοῖς τέσ- C
σαρσιν εὐαγγελισταῖς ἀναγεγραμμένων θεωρὸς ἐγίγνετο ἡ Μαγ-
δαληνή· διὸ καὶ παρὰ τοῖς πᾶσιν ἐμνημονεύθη (1)· οὕτω δὲ καὶ ὁ μὲν
καιρὸς ὁ αὐτὸς ἦν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ματθαίου παρι-
στάμενος· τοῦ δ' αὐτοῦ καιροῦ διάφορα διαστήματα παρ' ἑκάστῳ
τετηρημένα· μὴ ταραττέτω δέ σε τὸ λέγεσθαι παρὰ τῷ Ματ- D
θαίῳ μετὰ τὸ ἐλθεῖν τὰς δύο Μαρίας θεωρῆσαι τὸν τάφον " ὁ
„ ἄγγελος γὰρ κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ ἀπεκύλισεν τὸν λίθον
„ ἐκ τῆς θύρας „· οὐ γὰρ κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν προσήκει νοεῖν τὸν
ἄγγελον ἀποκεκυλικέναι τὸν λίθον· πῶς γὰρ ὁ πότε προϋπῆρχεν

iterum circa eum locum versaretur; primum ipsa sola; secundo cum alia Maria. Sic eadem Maria Magdalena et apud Matthaeum spectat et apud Iohannem. Neque idcirco excludenda est a ceterorum evangelistarum narrationibus: non enim recedebat a loco, sed aderat perstabatque attonita visis, cupiensque post primam, secunda etiam tertiaque apparitione frui: id quod reapse consecuta est, dum multimodis complures mulieres ad tumulum veniunt, atque aliis aliter angelica visio se offert; ipsa autem Magdalena singulis visionibus interest. Atque ita rerum apud quatuor evangelistas scriptarum spectatrix fuit Magdalena: quare et huius apud omnes mentio fit. Sic etiam idem tempus erat, quod abs Iohanne et a Matthaeo perhibetur: sed tamen huius temporis diversa intervalla apud singulos notantur. Neque te conturbet id quod a Matthaeo dicitur postquam duae Mariae ad visendum tumulum venerant " angelus enim „ Domini caelo delapsus revolverat ab ostio lapidem „; neque enim putandum est ab angelo eadem illa hora revolutum fuisse lapidem. Nam quomodo

(1) Quaestio haec huc usque partim inest in codice gr. mediceo, teste Bandinio tom. I. p. 159. Idem tamen frustra suspicatur, quae ibidem apud eum sequuntur λίαν θαυμάζω etc. esse eiusdem Eusebii; sunt enim Isidori Pelusiotae, ut apparet e codd. vaticanis, immo ex Isidori editione epist. lib. II. 212.

A παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, παρ' ᾧ οὐχ' ἡ Μαρία μόνη ἀλλὰ καὶ δύο μα-
θηταὶ εἰσεληλύθασιν εἰς τὸ μνημεῖον: διόπερ εἴποις ἂν τὸν πα-
ρὰ τῷ Ματθαίῳ λόγον διηγηματικὸν εἶναι τῶν πρὸ τούτου γε-
γενημένων· ἦλθον μὲν γὰρ κατὰ τοῦτον αἱ δύο Μαρίαι θεωρῆ-
σαι τὸν τάφον, εὗρον δὲ αὐτὸν ἀνεῳγμένον· ἐπειδήπερ πρὸ τού-
B του σεισμὸς ἐγεγόνει μέγας· καὶ ὁ ἄγγελος ἀποκεκυλίκει τὸν λί-
θον· ὃς ἐπιστὰς, αὖθις εὐαγγελίζεται τὰς γυναῖκας· αὕτη
μὲν οὖν μία λύσις (a) ἂν γένοιτο τῶν κατὰ τὸν τόπον ἀπορουμένων.
Λυθείη δ' ἂν καὶ ἄλλως τὰ προκείμενα, εἰ ἑτέρας μὲν τὰς παρὰ
τῷ Ματθαίῳ Μαρίας ὑπολάβοις εἶναι, ἑτέραν δὲ τὴν παρὰ τῷ
C Ἰωάννῃ· τέσσαρας γοῦν τὰς πάσας Μαρίας παρούσας τῷ πά-
θει τοῦ σωτῆρος μετὰ τῶν ἄλλων γυναικῶν εὑρίσκομεν (1)· πρῶ-
τον μὲν οὖν τὴν θεοτόκον τὴν αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος μητέρα· δευ-
τέραν δὲ τὴν ταύτης ἀδελφὴν Μαρίαν τὴν τοῦ Κλωπᾶ· εἶτα τρί-
την Μαρίαν τὴν Μαγδαληνήν· καὶ τετάρτην τὴν Ἰακώβου καὶ Ἰω-
D σὴφ μητέρα· καὶ τῶν μὲν πρώτων τριῶν Μαριῶν ἐμνημόνευ-
σεν Ἰωάννης λέγων οὕτως· „ εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ
„ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ
„ Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνή „ · τῆς δὲ

illud praecederet apud Iohannem, quo narrante non Maria sola, sed et discipuli duo monumentum ingressi fuerant? Quamobrem merito dices, Matthaei oratione narrari ea quae ante contigerant: ita ut ex huius sententia duae quidem Mariae ad sepulchrum visendum venerint, verumtamen id patefactum deprehenderint: quia scilicet acciderat terrae motus ingens, lapidemque angelus revolverat: qui rursum adstans, rei notitia mulieres impertitur. Atque haec una erat e solutionibus ambiguitatum, quae circa hunc locum agitari solent. Licet autem et aliter propositam infringere difficultatem, si alias esse putaveris Marias quae apud Matthaeum, aliam rursus quae apud Iohannem. Nam quatuor omnino Marias servatoris passioni cum aliis feminis praesentes comperimus. Primam ipsam Deiparam servatoris matrem: secundam huius sororem Mariam Clopae: tertiam Mariam Magdalenam: quartam Iacobi et Iosephi matrem. Priorum trium Mariarum meminit Iohannes his verbis: " stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, et soror matris eius Maria Clopae, et Maria Mag-

(a) Cod. τις pro λύσις.

(1) Quaestio haec de Mariarum evangelicarum numero quanta fuerit apud veteres Patres novosque criticos, satis docet Calmetus copiosa sua super hac re dissertatione; cui iam quicquam addere, haud scio an abutentis otio futurum sit.

τετάρτης * Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰακώβου καὶ Ἰωσὴφ, οἱ λοιποὶ A
τρεῖς ἐμνημονευσαν εὐαγγελισταί, συμπαραλαβόντες τῇ Μαγδαληνῇ καὶ αὐτήν· Ματθαῖος μὲν οὕτως εἰπών· „ ἦσαν δὲ ἐκεῖ „ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, αἵτινες ἠκολούθουσαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι αὐτῷ· ἐν αἷς ἦν „ Μαρία ἡ Μαγδαληνή, καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰω- B
„ σήφ· αἳ ἐθεάσαντο τὸν τόπον πῦ τίθεται „ · καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ περὶ τῆς ἄλλης Μαρίας οὕτως ἱστορεῖ „ ἦσαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία καὶ Ἰωάννα καὶ Μαρία ἡ Ἰακώβου καὶ αἱ λοιπαὶ „ σὺν αὐταῖς „ · τούτων οὖν τῶν τεσσάρων Μαριῶν εἰ τὰς δύο τὰς παρὰ τῷ Ματθαίῳ ὀψὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν C
σαββάτων ἐλθούσας ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ τὸν ἄγγελον θεασαμένας, ἑτέρας εἶναι ἐκλάβοις παρὰ τὴν πρωῒ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων ἔτι σκοτίας οὔσης ἀφικομένην μόνην κατὰ τὸν Ἰωάννην, ἀγνοοῦσαν τὸ ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ διὰ τοῦτο κλαίουσαν· οὐδὲν ἂν σκολιὸν ἀπαντήσεται, πάσης ἀπορίας καὶ ζητήσεως ἐκ ποδῶν ἀρ- D
θείσης· καὶ ὀψὲ μὲν σαββάτων, κατὰ τὰ ἀποδεδομένα, πεπραγ-

„ dalena „ . Quartae vero Mariae, matris Iosephi et Iacobi, reliqui tres meminerunt evangelistae, qui hanc Magdalenae addunt. Matthaeus quidem sic: " erant autem ibi mulieres multae procul spectantes, quae secutae eum fuerant „ a Galilaea, ministrantes ei: inter quas erat Maria Magdalena, et Maria Iacobi ac Iosephi; quae notaverunt locum in quo positus fuit. „ Lucas vero de alia Maria sic loquitur: " erant autem Maria Magdalena, et Iohanna, et Maria Iacobi, et ceterae quae cum eis erant. „ Quum ergo sint quatuor Mariae, si duas illas, quae apud Matthaeum, dum dies illucesceret in unam sabbatorum, venerunt ad monumentum angelumque viderunt, diversas esse putaveris ab illa quae mane una sabbatorum, dum adhuc tenebrae essent venit sola secundum Iohannem, ignorans resurrectionem, ideoque flens, nihil tortuosum tibi occurret, omni iam dubitatione ac quaestione remota. Igitur quod sero sabbatorum, sicuti retro tradidimus, perpetrata fuerint ea quae apud

* Scholion recenti manu additum. Οὐχί· ἀλλ' ἡ κατ' ἀλήθειαν τοῦ κυρίου μήτηρ, αὕτη λέγεται καὶ μήτηρ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ, τῶν νομιζομένων ἀδελφῶν τοῦ κυρίου, υἱῶν δὲ ὄντων κατὰ φύσιν τοῦ Ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς προτέρας [a] αὐτοῦ αὐτοῦ γυναικὸς τῆς Σαλώμης· τέσσαρας γὰρ ἔσχεν υἱοὺς ὁ Ἰωσήφ, Ἰάκωβον καὶ Ἰωσῆ καὶ Σίμωνα καὶ Ἰούδα. Καὶ καθὼς ἐνομίζετο ἡ τοῦ κυρίου μήτηρ γυνὴ τοῦ Ἰωσήφ, οὕτως ἐνομίζετο καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ μήτηρ. *Minime; sed ipsa vera Domini mater, eadem dicitur etiam mater Iacobi et Iosis, qui fratres Domini existimabantur; filii secundum naturam Iosephi ex eius priore uxore Salome. Quatuor enim suscepit Iosephus liberos, Iacobum, Iosem, Simonem, et Iudam. Porro sicuti putabatur Domini mater uxor esse Iosephi, ita et eiusdem filiorum habebatur mater.*

a Vox προτέρας (*priore*) expungitur in codice; quod tamen fit contra & Epiphanii auctoritatem in ancorato cap. LX, nec non contra Hippolyti thebani chronicon.

A μένων τῶν ἐπὶ τῷ Ματθαίῳ συγγεγραμμένων ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν
δύο Μαριῶν· πρωΐας δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων ἑτέρας Μαρίας
τὰς παρὰ τῷ Ἰωάννῃ τεθεαμένας, ἀληθεύεσθαί τε κἀκεῖνα καὶ
ταῦτα, μὴ δὲ ἀντιλογίαν περιέχειν τοὺς τόπους, μήτε κατὰ τοὺς
χρόνους, μήτε κατὰ τὰ πρόσωπα, μήτε κατὰ τοὺς λόγους· εἰ
B δὲ τὸ τῆς Μαγδαληνῆς προσκείμενον ἐν ἀμφοτέροις τοῖς εὐαγ-
γελισταῖς ὄνομα τὴν διάνοιαν ταράττει, ἀλλ' οὐ προσήκει τὴν
θείαν συγχεῖν γραφὴν λέξεως μιᾶς ἢ ὀνόματος ἕνεκεν, ὃ πολλά-
κις συμβαίνει καὶ κατὰ γραφικὸν προσκεῖσθαι σφάλμα· ἢ γὰρ
δύο καὶ ταύτας ἀπὸ μιᾶς πόλεως ἢ κώμης[1] τῆς Μαγδαληνῆς ὁρ-
C μᾶσθαι ἡγητέον· ἢ ἐπὶ μιᾶς αὐτῶν προσκεῖσθαι τὸ τῆς Μαγδα-
ληνῆς ἐπώνυμον, ἅπαξ τοῦ γραφέως κατὰ τὴν ἀρχὴν σφαλέν-
τος, ὅτι ἐξ ἐκείνου τῶν μετ' αὐτὸν πρώτῳ ἐπηκολουθηκότων σφάλ-
ματι· τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρῳ συμβᾶν, σμικρὸν ὕστερον ἐπι-
δείξωμεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν τοιούτων ὀρθῶς κατὰ τὴν ἀρχὴν
D ὑπηγόρευτο, κατὰ σφάλμα δὲ τῶν μετὰ ταῦτα μὴ ἀκριβούντων
τὴν μεταβολὴν, συμβέβηκε τινὰ ζητεῖσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ
ἐπωνύμου τῆς Μαγδαληνῆς περιττῶς ἐπὶ μιᾶς Μαρίας κειμέ-
νου εἴποις ἂν γεγονέναι· οὗ ὑφαιρεθέντος, περιγέγραπται πᾶσα
ζήτησις, μηδενὸς μηκέτι κατὰ τοὺς τόπους ἀποσειμένου· ἀλλὰ

Matthaeum scribuntur de interventu Mariarum duarum; quodque mane una sabbatorum aliae Mariae ea quae sunt apud Iohannem spectaverint; omnia haec, inquam, vera sunt, nullaque repugnantia est vel locorum vel temporum vel personarum vel denique narrationis. Iam si forte Magdalenae nomen, quod apud utrumque evangelistam adiicitur, sententiam conturbat; enim vero haud aequum est divinam permisceri scripturam unius voculae nominisve causa, id quod saepe accidit errore librarii obtrudi. Aut enim duas has ex una urbe seu castello Magdala advenisse putandum est; aut alterutri ex his temere fuisse adiectum Magdalenae cognomen, semel librario qui antiquitus scripsit in errorem lapso; quod deinceps mendum exscriptores reliqui retinuerunt. Id ipsum alias quoque accidisse paulo post demonstrabimus. Nempe quum in eiusmodi rebus a principio quidem dictatum recte fuerit, sed postea mendum obrepserit, neque tamen amanuenses scripturae mutationem agnoverint, nonnullae quaestiones exortae sunt. Atque ita circa Magdalenae cognomen, supervacue uni ex Mariis additum, contigisse dices: quo ablato, tollitur omnis quaestio, nemine

(1) Euseb. et Hieron. de loc. hebr. Μαγδαλὰ φυλῆς Ἰούδα, *Magdala in tribu Iuda*.

καὶ ὀψὲ σαββάτων, τοῦτ' ἔστιν βαθείας νυκτὸς, τῶν παρὰ τῷ Ματ- A
θαίῳ πεπραγμένων ἑωραμένων ὑπὸ τῆς Μαγδαληνῆς καὶ τῆς ἄλ-
λης Μαρίας· καὶ πρωΐας ἔτι σκοτίας οὔσης, ἑτέρας Μαρίας ἀφι-
κομένης ἐπὶ τὸν αὐτὸν τόπον· καὶ πρότερον μὲν ἀπορούσης ἐπὶ
τὸ μὴ εὑρεῖν τὸ σῶμα τοῦ σωτῆρος· ὕστερον δὲ καὶ αὐτῆς αὐ-
τοπτούσης αὐτόν· κάλλιον δὲ τὸ μὴ δὲ σφάλμα αἰτιάσασθαι B
κατὰ τοὺς τόπους, δύο δὲ ἀληθῶς γεγονέναι τὰς Μαγδαληνὰς
φάσκειν· ὡς καὶ τέτταρας ἀπεδείξαμεν τὰς Μαρίας· ὧν οὐδὲν
ἄτοπον ἀπὸ τῆς αὐτῆς Μαγδαληνῆς δύο Μαρίας ὁρμᾶσθαι λέ-
γειν· μηδέν τε λοιπὸν ἀπορεῖν· ἀλλ' ἑτέραν μὲν εἶναι τὴν ὀψὲ
σαββάτων παρὰ τῷ Ματθαίῳ Μαγδαληνήν· ἑτέραν δὲ αὖθις C
καὶ αὐτὴν Μαγδαληνὴν τὴν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ πρωΐας ἐπὶ τὸ μνη-
μεῖον ἐλθοῦσαν· ταύτην δὲ εἶναι τὴν καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ δηλου-
μένην κατά τινα τῶν ἀντιγράφων [1]· ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαι-
μόνια· καὶ ταύτην εἰκὸς εἶναι τὴν ἀκούσασαν μή μου ἅπτου·
ἀλλ' οὐ τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ· εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κἀκείνη D
ἀπὸ τῆς Μαγδαληνῆς ὡρμᾶτο, ἀλλ' οὐ τὰ ὅμοια καὶ αὐτῆς ἡ
θεία κατηγορεῖ γραφή.

iam in his locis dubitante. Ergo et sero sabbatorum, id est profunda nocte, ea, quae apud Matthaeum narrantur, visa fuerunt a Magdalena atque ab alia Maria: et mane, dum adhuc tenebrae essent, venit alia Maria in eundem locum; quae primo quidem anxia erat, haud invento servatoris corpore; deinde et ipsa spectatrix eiusdem fuit. Laudabilius tamen fiet, si ne mendum quidem in his locis esse causabimur, duasque potius Magdalenas censebimus, sicuti iam quatuor demonstravimus fuisse Marias. Certe nulla absurditas vetat, quominus duas Marias ab eodem castello Magdala venisse dicamus: prorsus ut nulla iam perplexitas relinquatur: sed altera sit illa quae sero sabbatorum apud Matthaeum; altera rursus et ipsa Magdalena, quae apud Iohannem mane ad monumentum accedit: quam postremam credibile sit a Marco quoque memorari, secundum aliquot exemplarium fidem; de qua nimirum septem fuerant daemonia eiecta: atque haec videtur cui dictum sit *noli me tangere*, non illa quae apud Matthaeum: nam etsi forte et ipsa a Magdalo oriunda est, haud tamen eandem pari macula aspergit divina scriptura.

(1) Capitis marciani vindicias, a nono nempe versiculo ad finem, superius attigi p. 62. n. 1.

A

Πῶς κατὰ τὸν Ματθαῖον ὀψὲ σαββάτων ἡ Μαγδαληνὴ μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας ἁψαμένη τῶν ποδῶν τοῦ σωτῆρος, ἡ αὐτὴ πρωῒ τῇ μιᾷ τοῦ σαββάτου ἀκούει μή μου ἅπτου κατὰ τὸν Ἰωάννην.

B

Εἰ μὲν οὖν μία καὶ ἡ αὐτὴ εἴη Μαρία παρ' ἀμφοτέροις
τοῖς εὐαγγελισταῖς, λέξομεν ὅτι ἡ αὐτὴ πολλάκις ἐπὶ τὸν αὐ-
τὸν ἀπήντα τόπον, ἐπειδὴ εἷλκεν αὐτὴν ἡ ἔκπληξις τοῦ πράγμα-
τος καὶ ἡ ἐπὶ τῷ γεγονότι χαρά· πρώτη τοίνυν ἀπαντήσασα καὶ
C πρώτη τεθεαμένη τὰ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, ἐσπευσμένως ἀπήει πρὸς
τοὺς ἀποστόλους τὸ πρῶτον, τὴν τοῦ μνήματος ἄνοιξιν ἀπαγ-
γέλλουσα· εἶθ' ἅμα τὴν ἀνάστασιν τεθεαμένη, ἐδυσφόρει ὑπο-
νοοῦσα ἦρθαι τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τοῦ μνήματος, μὴ εἰδέ-
ναι τε ὅπου τέθειτο· εἶτ' ἐπανῄει δεύτερον σὺν αὐτοῖς ἐπὶ τὸ μνῆ-
D μα· ὡς δ' ἐπέστρεφον οἴκαδε ἐκεῖνοι, μόνη πάλιν ἀπολειφθεῖσα
ἐν τῷ τόπῳ, ἔκλαιεν ἑστῶσα· εἶτα τοῦ μνήματος εἴσω διακύ-
ψασα, τοὺς δύο ἀγγέλους ἐθεώρει· ἔπειτα καὶ αὐτὸν ὁρᾷ τὸν σω-
τῆρα· ὅς, ἐπειδὴ κλαίουσα εἱστήκει, ἀνθρωπίνως δὲ καὶ ταπεινῶς
ὡς ἂν κλαπέντος τοῦ σώματος αὐτοῦ διακειμένη, ἀνάξιά τε πε-
E ρὶ αὐτοῦ φρονοῦσα, πρῶτον μὲν αὐτὴν γυναῖκα ὀνομάζει, ἐπι-

III. Quomodo quae secundum Matthaeum sero sabbatorum Magdalena cum altera Maria tetigit servatoris pedes, eadem mane una sabbati secundum Iohannem audivit *noli me tangere*.

Si quidem una eademque Maria esset apud utrumque evangelistam, dicendum foret eandem saepe in eundem locum venisse, quam scilicet attrahebat admiratio rei gestae et successus gaudium. Prima igitur illuc profecta, primaque rerum, quas Iohannes narrat, spectatrix, festinanter redibat ad apostolos; principio quidem sepulcri apertionem nuncians: deinde, quamquam resurrectionem viderat, angebatur nihilominus suspicione nequis potius Iesu corpus e monumento abstulisset, quod nesciebat quonam esset translatum. Exin secundo ibat cum apostolis ad monumentum. Postquam hi domum reversi sunt, sola rursus in loco relicta, flens ibi subsistebat. Deinde in monumentum introspiciens duos angelos vidit: denique ipsum oculis eius oblatum servatorem: quam ibi cum fletu haerentem, et ex humanae infirmitatis atque humilitatis instinctu furto ablatum corpus credentem, atque indigna de ipso sentientem, Iesus primo mulierem appellat, increpans atque exprobrans femineam animi

πλήττων αὐτῇ καὶ ὀνειδίζων τὸ γυναικεῖον πάθος· διό φησιν, γύ- A
ναι τί κλαίεις; εἶτα φησὶν πρὸς αὐτήν, Μαρία· διὰ τοῦ ὀνόμα-
τος αὐτὴν ἑαυτῆς ὑπομιμνήσκων, καὶ τῶν πάλαι πρὸς αὐτήν τε
καὶ τοὺς λοιποὺς μαθητὰς περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ λόγων·
ἡ δ' εἰς συναίσθησιν ἐλθοῦσα, καὶ τί ποτε ἦν ἀπὸ τῆς φωνῆς καὶ
τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως ἐπιγνοῦσα, ῥαββουνί φησιν, ὃ μεθερ- B
μηνεύεται διδάσκαλε· εἶτ' ἐπειδὴ ὡς διδασκάλῳ αὐτῷ ἔτι καὶ
οὐχ ὡς θεῷ προσιέναι ὡρμᾶτο, ἀναίνεται καὶ παραιτεῖται αὐ-
τήν, μή μου ἅπτου· θνητὰ γὰρ ἔτι φρονοῦσα, οὐχ οἵα τε ἦν
τῆς αὐτοῦ θεότητος θίγειν· οὐδὲ γὰρ ἄξιον ἦν τὴν ἔτι κλαίου-
σαν, καὶ κάτω περὶ τὰ μνήματα καὶ τάφους οἷα νεκρὸν ζητοῦσαν C
αὐτόν, ταπεινά τε καὶ ἀνθρώπινα περὶ αὐτοῦ δοξάζουσαν, τῆς
ἐπαφῆς αὐτοῦ κοινωνεῖν· διὸ τὴν αἰτίαν ἀπήλεγχεν, μὴ γὰρ
ἀνεληλυθέναι οὔπω φησὶν, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτήν, πρὸς τὸν πατέρα,
ἐπεὶ μὴ τοῦτ' ἐπίστευσεν γεγονέναι, νεκρὸν δέ που κεῖσθαι αὐτὸν
ᾤετο· διό φησιν πρὸς αὐτήν, μή μου ἅπτου τοιαύτη τις οὖσα καὶ D
τοιαῦτα περὶ ἐμοῦ λογιζομένη· σοὶ γὰρ θεὸς οὔπω πεπίστευ-
μαι· σοὶ ἔτι κάτω εἶναι λελόγισμαι· οὕτω τὴν κλαίουσαν καὶ
δόξασαν αὐτὸν εἶναι τὸν κηπουρόν, διὰ μὲν τοῦ μή μου ἅπτου
ἐπέστρεφεν ἐπιπλήττων αὐτῇ· ὡς καὶ διὰ τοῦ γυναῖκα καλεῖν,
καὶ διὰ τοῦ λέγειν τί κλαίεις· τὸ γὰρ κλαίειν τὸν ζῶντα, μᾶλ- E

aegritudinem: unde ait, *mulier quid ploras?* Deinde addit, *Maria*; ut illa nomine admonita ad mentem revocaretur, atque ut antiquarum sponsionum tum ipsi tum reliquis discipulis de Christi resurrectione factarum recordaretur. Illa animo ex aberratione recepto, vique vocis ac verborum agnita; *rabboni*, inquit; qua voce significatur magister. Mox ad illum adhuc ut magistrum, non ut Deum, accedere properat: qua ille prohibita et deterrita ait, *noli me tangere*. Nam quae humana adhuc sapiebat, non erat digna divinitatem eius attingere: neque par erat illam, quae adhuc flebat, et Iesum inferne in monumentis sepulcrisque quaerebat atque humiliter et infirme de illo sentiebat, haud inquam aequum erat contactus eius compotem fieri. Quamobrem Iesus causam quoque rei aperit, nondum se adscendisse (quantum ad eam adtineret) ad patrem dicens; quoniam ipsa rei gestae fidem nondum adhibebat, seque mortuum iacere putabat: ideoque ait, *noli me tangere*, quum talis sis, talemque de me opinionem geras: tibi enim Deus nondum credor, sed terrestris adhuc habeor. Sic is plorantem, et quae hortulanum ipsum credebat, his verbis *noli me tangere* reiecit increpitans: unde et mulierem eandem vocitavit, aitque *quid ploras?* nam lugere viventem, immo ipsam vitam, extremae erat

A λον δὲ τὴν ζωὴν αὐτὴν, ἐσχάτης ἦν ἀμαθίας· καὶ διὰ μὲν του-
των ἐπέπληττεν αὐτῇ· διὰ δὲ τῶν ἑξῆς τὴν καθ᾽ ἑαυτὸν ἐπαίδευ-
εν θεολογίαν· ἡ δ᾽ ἐπὶ τούτοις τὰ μεγάλα ὠφελημένη, πάλιν
ἀναχωρεῖ τοῦ μνήματος· τοῦτο δεύτερον· εἶτ᾽ ἐξειποῦσα τῇ ἄλ-
λῃ Μαρίᾳ τὰ τεθεαμένα παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, ἐπανήει σὺν αὐτῇ·
B τοῦτο τρίτον· καὶ τῶν παρὰ τῷ Ματθαίῳ μνημονευομένων θεω-
ρὸς ἐγίγνετο οὐκέτι μόνη, σὺν δὲ τῇ ἑτέρᾳ Μαρίᾳ· καὶ οὐκέτι
εἴσω τοῦ τάφου παρακύπτουσα ὡς παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, οὐδὲ δύο
ἀγγέλους, ἀλλ᾽ ἕνα πρὸς τῷ λίθῳ καθήμενον ὁρῶσα· εἶτ᾽ ἐπὶ
τούτοις αὐτὸν πάλιν τὸν σωτῆρα μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας θεω-
C ρεῖ· τοῦτο δεύτερον· καὶ οὐκέτι μὲν ἀκούει μή μου ἅπτου· τοὐ-
ναντίον δὲ χαίρειν ἀντὶ τοῦ κλαίειν ὑπ᾽ αὐτοῦ κελεύεται· ἀλ-
λὰ καὶ ἅπτεσθαι αὐτοῦ συγχωρεῖται, ἐπεὶ καὶ προσκυνεῖ αὐτὸν
ὡς θεόν· λέγει γοῦν αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς χαίρετε· αἱ δὲ προσελ-
θοῦσαι, ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ·
D καὶ οὕτως ἅμα ἀληθεύει τὰ ἱερὰ εὐαγγέλια, κατ᾽ οὐδένα λό-
γον διαφωνοῦντα· τὴν αὐτὴν δὲ Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν εἰσά-
γοντα καὶ μὴ ἁπτομένην πρότερον τοῦ σωτῆρος, ὅτε ἔκλαιεν καὶ
ἠπίστει· καὶ ἁπτομένην αὐτοῦ, ὅτε χαίρειν ἐκελεύετο· πρῶτα
δὲ ἡγεῖσθαι τὰ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ δηλούμενα τῶν παρὰ τῷ Ματ-
E θαίῳ φερομένων, καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν γεγυμνασμένων ἡμῖν κα-

inscitiae: qua super re non pepercit obiurgationi. Tum in sequentibus divinam illi sui notitiam impertivit: quae his verbis magnopere erudita, denuo deseruit monumentum; secundo videlicet. Exin narratis Mariae alteri, quae vidisse eam narrat Iohannes, illuc cum eadem reversa est; tertio videlicet: ac tum eorum, quae memorat Matthaeus, spectatrix fuit; haud iam sola, sed cum altera Maria: neque iam introspiciens in sepulcrum, uti narrabat Iohannes; neque iam duos angelos, sed unum lapidi insidentem, cernens. Post haec denuo videt, comite altera Maria, ipsum servatorem; secundo videlicet: neque iam audit *noli me tangere*; immo gaudere, nedum flere, ab ipso iubetur: quin etiam hunc tangere sinitur, quem iam ut Deum venerabatur. Ait ergo his feminis Iesus, *gaudete*. Illae vero accedentes tenuerunt pedes eius et adoraverunt. Et vera igitur narrant sacra evangelia, et nulla in parte inter se pugnant: quamquam eandem Mariam Magdalenam introducunt et non tangentem primo servatorem dum flebat eratque incredula, et eum tangentem postquam gaudere iussa est. Iam priora esse existimanda quae sunt apud Iohannem iis quae apud Matthaeum, in disputatis retro secundum quandam explicatio-

τὰ μίαν τῶν ἐκδοχῶν παρεστήσαμεν, διασαφήσαντες ὅπως εἴ- A
ρηται παρὰ τῷ Ματθαίῳ τὸ ὀψὲ σαββάτων, οὐ τὴν ἑσπερινὴν ὥραν
δηλοῦντος τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ἀλλὰ τὸν καιρὸν τὸν ἐπιφαύσκον-
τα εἰς μίαν σαββάτων· ἦν δ' οὗτος δεύτερος τοῦ παρὰ τῷ Ἰωάν-
νῃ δεδηλωμένου. Καὶ ταῦτα μὲν εἰρήσθω, εἴπερ τις ἐξ ἅπαντος
τὴν αὐτὴν εἶναι Μαρίαν παρ' ἀμφοτέροις τοῖς εὐαγγελισταῖς B
Ἰωάννῃ τε καὶ Ματθαίῳ διισχυρίζοιτο· εἰ δὲ συγχωρηθείη τὸ
μὴ τὴν αὐτὴν εἶναι, ἑτέραν δὲ τὴν ὀψὲ σαββάτων κατὰ τὸν Ματ-
θαῖον μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας ἀπαντήσασαν, καὶ ἄλλην τὴν πα-
ρὰ τῷ Ἰωάννῃ πρωῒ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων ἔτι οὔσης σκοτίας
μόνην ἐλθοῦσαν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, πᾶσα λυθείη ἂν ἀμφιβολία· C
τὸ τὰς μὲν πρώτας ὀψὲ σαββάτων ἀφικομένας, ἅτε σπουδαιο-
τέρας καὶ πιστοτέρας ὑπαρχούσας, καὶ τὸ χαίρειν παρὰ τοῦ
σωτῆρος ἀκοῦσαι, καὶ προσκυνῆσαι, καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κρα-
τῆσαι καταξιωθῆναι· τὴν δὲ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Μαρίαν ἑτέραν
οὖσαν παρ' ἐκείνας βράδιον μὲν ἀπαντηκέναι καὶ πρωΐ· ταύτην D
δ' αὐτὴν εἶναι κατὰ τὸν Μάρκον ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμό-
νια· σφόδρα δὲ τὴν ψυχὴν τεθορυβῆσθαι καὶ ἀπιστοτέραν εἶ-
ναι ὡς ἑστῶσαν κλαίειν, καὶ ὑπολαμβάνειν ὑφαιρεῖσθαι τοῦ μνη-
μείου τὸ σῶμα τοῦ σωτῆρος, καὶ ἐν ἑτέρᾳ μετενηνέχθαι γῇ·
οὕτω δὲ συγκέχυτο ἡ ψυχὴ αὐτῇ, ὡς μὴ δὲ τοὺς δύο ἀγγέ- E

nem comprobavimus, dum ostenderemus, ubi dicitur apud Matthaeum *sero sabbatorum*, non vespertinam horam significari ab evangelista, sed tempus illuscens in unam sabbatorum. Erat autem hoc tempus posterius illo, de quo Iohannes loquitur. Atque haec dicta sunto, siquis omnino eandem Mariam apud utrumque evangelistam Iohannem atque Matthaeum esse contendat. Sin vero concedatur non eandem esse, sed aliam quae sero sabbatorum, comite alia Maria, venit ad monumentum; aliam quae apud Iohannem mane una sabbatorum, dum adhuc tenebrae essent, sola ad idem monumentum accessit; omnis ambiguitas dissipabitur. Nimirum priores, quae sero sabbatorum venerunt, propter suam sedulitatem atque credulitatem, iussas esse a Christo gaudere, cumque adoravisse, eiusque pedes tenere dignas fuisse. Illam vero apud Iohannem Mariam, diversam a superioribus, serius, mane videlicet, supervenisse. Eandem hanc esse apud Marcum, de qua septem daemonia eiecta fuerant: quaeque vehementer animo perterrita fuerit, et paulo incredulior: quaeque idcirco manserat ibi flens, et suspicans ne forte servatoris corpus de sepulcro fuisset sublatum, atque in alias terras abactum. Atque adeo perturbatus fuerat

A λους τοὺς εἴσω τοῦ μνήματος ὀφθέντας αὐτῇ καταπλαγῆναι, μὴ δὲ αὐτὸν γνωρίσαι ὀφθέντα αὐτῇ τὸν σωτῆρα, νομίσαι δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν κηπουρόν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

B

Περὶ τοῦ τάφου καὶ τῆς δοκούσης διαφωνίας.

Πῶς παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας ἔξω τοῦ μνήματος ἑώρακεν τὸν ἕνα ἄγγελον ἐπι-
C καθήμενον τῷ λίθῳ τοῦ μνήματος· καὶ πῶς κατὰ τὸν Ἰωάννην εἴσω τοῦ μνήματος ἀγγέλους δύο θεωρεῖ καθημένους ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία· κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν δύο ἄνδρες ἐπέστησαν ταῖς γυναιξίν· κατὰ δὲ τὸν Μάρκον νεανίσκος ἦν αὐταῖς ὁ ὁρώμενος καθήμενος ἐν τοῖς δεξιοῖς τοῦ μνημείου τῇ Μαγδαληνῇ Μαρίᾳ
D καὶ Μαρίᾳ Ἰακώβου καὶ Σαλώμῃ.

Τὰ μὲν παρὰ τῷ Ματθαίῳ προηγοῦνται· ὅθεν καὶ αἱ δύο Μαρίαι ἄρτι τὸν ἄγγελον ἐπιστάντα καὶ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντα ἐθεάσαντο· τὰ δὲ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ὕστερον γίνεται, δύο ἀγγέλων εἴσω τοῦ μνήματος ὀφθέντων, ἑτέρων δὲ ὄντων παρὰ τὸν
E ἔξω φανέντα καὶ ἐπὶ τὸν λίθον καθεζόμενον, ὡς Ματθαῖος λέ-

illi animus, ut ne angelos quidem intra sepulcrum visos magnopere suspexerit, neque ipsum oculis oblatum servatorem agnoverit, sed potius hortulanum esse putaverit.

EIUSDEM EUSEBII

IIII. De sepulcro et de repugnantia apparente.

Quomodo apud Matthaeum Maria Magdalena simul cum altera Maria extra monumentum viderit unum angelum insidentem lapidi monumenti. Et quomodo secundum Iohannem intra monumentum angelos duos spectaverit sedentes Maria Magdalena. Secundum autem Lucam duo viri adstiterint mulieribus. Denique secundum Marcum iuvenis in dextro residens monumenti latere visus sit Mariae Magdalenae et Mariae Iacobi et Salomae.

Priora sunt quae narrat Matthaeus: quare et duae Mariae viderunt angelum qui nuper illuc venerat lapidemque revolverat. Sequuntur illa apud Iohannem, nempe duo angeli intra monumentum visi, ab eo diversi qui extra conspectus fuerat lapidi insidens, uti narrat Matthaeus. Quod autem apud

γει· τὸ δὲ παρὰ τῷ Λουκᾷ λεγόμενον, ὅτι δύο ἄνδρες ἐν ἐσθῆ- A
τι ἀστραπτούσῃ ὀφθέντες· ἔτι δὲ καὶ ὁ παρὰ Μάρκῳ νεανίσκος λευκὴν περιβεβλημένος στολὴν, δεξιός τε ἀλλ' οὐκ ἀριστερὸς ὁρώμενος, ὁ τὰ φαιδρὰ καὶ δεξιὰ ταῖς γυναιξὶν εὐαγγελιζόμενος, ἕτεροι ἀλλήλων ἂν εἶεν καὶ αὐτοὶ, καὶ τῶν ἄλλων τῶν παρὰ τοῖς πρώτοις εὐαγγελισταῖς λεγομένων· διὸ οὐδὲ ἀγγέλους αὐτοὺς οὗτοι B
ὠνόμασαν· ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς οὐδὲ τὰ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ καὶ Ματθαίῳ ἐμνημόνευσαν, λέγω δὴ τῶν τοῦ σωτῆρος ὀπτασιῶν [1]·

Lucam dicuntur duo viri in splendida veste visi; insuper ille iuvenis apud Marcum stola candida amictus, et in dextra potius quam laeva parte visus, qui laeta ac fausta mulieribus nunciavit; hi, inquam, diversi inter se angeli erunt, aliique ab iis qui apud priores evangelistas commemorantur: quare Lucas et Marcus ne angelos quidem diserte hos vocant: immo iidem evangelistae ne illa quidem recitant quae Iohannes atque Matthaeus, visiones dico servatoris; sed

(1) In duobus eusebianis capitibus a Combefisio ut iam dixi editis, sicuti permulta ex his ad Marinum scriptis desiderantur, ita quaedam diversa sunt, quaedam vero explicatiora videntur; veluti hoc loco sic habet editio: τοῖς κρείττοσιν, ὡς καθ' ἑαυτοὺς Ματθαίῳ καὶ Ἰωάννῃ, ἅτε δὲ ἀποστόλοις, τὰ κρείττονα γράφειν καὶ ἱστορεῖν παρακεχωρηκότες· αὐτοὶ δὲ τὰ δεύτερα διηγούμενοι, ἀνταναπλήρουν τὰ παρ' ἐκείνοις σεσιγημένα, ἃ δὲ δεύτερα ἦν καὶ μακρῷ λειπόμενα τῆς τῶν προτέρων ἱστορίας· οὕτω τοῦ ἁγίου πνεύματος διανείμαντος τὰς πρεπούσας ἑκάστῳ καὶ καταλλήλους διηγήσεις· Αἱ γοῦν παρὰ τῷ Λουκᾷ ὄρθρου βαθέος ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἐλθοῦσαι γυναῖκες φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα, ἕτεραι δὲ εἶεν τῶν παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ Ἰωάννῃ· οὐ γὰρ ἂν ἔχοι λόγον τὰς τοσαῦτα προτεθεασαμένας Μαρίας, ἄρτι πρῶτον ἀρώματα φέρειν, ὡς μήπω τὴν ἀνάστασιν μεμαθηκυίας· διὸ εἴποιμεν ἂν ἑτέρας εἶναι τὰς παρὰ τῷ Λουκᾷ δηλουμένας τῶν πρώτων· τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστὴς ἱστορεῖ λέγων· καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευὴ καὶ σάββατον ἐπέφωσκε· κατακολουθήσασαι δὲ γυναῖκες, αἵτινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς Γαλιλαίας· καὶ τὰ ἑξῆς· ἰδοὺ δεικνυσιν ὅτι ἕτεραι ἦσαν αὗται· διὸ καὶ οἱ ὀφθέντες ἕτεροι ὑπῆρχον παρὰ τοὺς ἔμπροσθεν δεδηλωμένους· οὔτε γὰρ εἴσω τοῦ μνημείου ἦσαν κατὰ τὸν Ἰωάννην· οὔτε ἐπὶ τὸν λίθον καθεζόμενοι, ὡς ὁ παρὰ Ματθαίῳ ἄγγελος· ἄλλως τε δὲ οὐδὲ ἀγγέλους αὐτοὺς ὠνόμασεν ὁ Λουκᾶς, δύο δὲ ἄνδρας, πλὴν ἐν ἐσθῆτι ἀστραπτούσῃ, διὰ τῆς ἑορτῆς σύμβολα· καὶ οἱ λόγοι δὲ αὐτῶν οἱ πρὸς τὰς γυναῖκας ἰδιάζουσι· καὶ γυναῖκες δὲ πλείους ἦσαν, ἀλλ' οὐχ ἡ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ μόνη· οὐδὲ αἱ παρὰ τῷ Ματθαίῳ δύο Μαρίαι· Περὶ δὲ τῆς μιᾶς Μαρίας τῆς παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, περὶ τὸν ὄρθρον, ἔτι σκοτίας οὔσης, ἐπιστάσης τῷ μνήματι, καὶ ἰδούσης τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου, ἣν τινα καὶ Μαγδαληνὴν ὁ εὐαγγελιστὴς ὀνομάζει, ὑπόνοιά τις ὑπεισέρχεται ἄλλην τινὰ Μαγδαληνὴν εἶναι, μηδὲν τῶν ταῖς δυσὶ Μαρίαις ἑωραμένων γινώσκουσαν· εἰ δὲ μία καὶ ἡ αὐτή ἐστιν ἡ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς εὐαγγελισταῖς μνημονευομένη, προηγεῖσθαι ἀνάγκη τὴν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ἱστορίαν, τῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ· καὶ τὴν αὐτὴν Μαγδαληνὴν τὸ πρῶτον μόνην ἐλθοῦσαν, τοὺς δύο ἀγγέλους εἴσω τοῦ μνήματος καθεζομένους ἰδεῖν· μετὰ δὲ ταῦτα δεύτερον ἐπιστᾶσαν τῷ αὐτῷ τόπῳ μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας τὸν ἐπικαθήμενον τῷ λίθῳ ἄγγελον ἑωρακέναι· τούτων δὲ τῶν δυεῖν ἐκδέχου τὴν προτέραν ἀληθεστέραν εἶναι οἶμαι· ἑτέρας οὔσης τῆς παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Μαρίας παρὰ τὰς παρὰ τῷ Ματθαίῳ, κἂν τὸ ἐπίθετον αὐτῇ τῆς Μαγδαληνῆς ἐπιγράφηται· δύο γεγονυιῶν ὡς εἰκὸς τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς Μαγδαληνῆς· τούτου γὰρ δοθέντος πᾶσα ἀμφισβήτησις λυθήσεται· ἑτέρων μὲν παρὰ τῷ Ματθαίῳ μνημονευομένων γυναικῶν, ἑτέρας δὲ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ· καὶ ἑτέρου ὄντος καὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἐπὶ τὸν λίθον καθεζομένου· καὶ ἑτέρων τῶν δύο ἀγγέλων τῶν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ εἴσω τοῦ μνήματος ὀφθέντων· ἑτέρου δὲ καὶ τοῦ χρόνου· ἑτέρων δὲ καὶ τῶν λόγων· τοῦ τε ἀγγέλου τοῦ ἐπὶ τοῦ λίθου καθεζομένου· καὶ τῶν ἀγγέλων τῶν εἴσω τοῦ μνήματος θεωρηθέντων. Κατὰ δὲ τὸν Μάρκον λίαν πρωῒ τῇ μιᾷ τῶν

A ἀλλὰ τοῖς κρείττοσιν Ματθαίῳ καὶ Ἰωάννῃ τὰ κρείττονα ᵃ κατέλιπον εἰπεῖν· αὐτοὶ τὰ δεύτερα εἰπόντες, καὶ ἀναπληρῶντες τὰ ἐκείνοις σεσιγημένα· ἔστιν οὖν εἰπεῖν οὕτως, ὅτι τεσσάρων ὄντων τῶν εὐαγγελιστῶν, ἰσάριθμοι τούτοις καὶ αἱ παρ᾽ αὐτῶν ἀναγραφεῖσαι φαίνονται ὀπτασίαι· οἵτε καιροὶ τέσσαρες, καὶ οἱ καθ᾽ ἕκαστον καιρὸν ὀφθέντες ἰδιαζόντως· ὁμοίως δὲ καὶ αἱ θεώμεναι ᵇ τῶν γυναικῶν διάφοροι· καὶ οἱ παρὰ τῶν ὀφθέντων λόγοι λεγόμενοι πρὸς αὐτὰς παραλλάττοντες πῶς οὖν ἐστιν τοῦτο; Πρῶτος οὖν καιρός ἐστιν ὁ παρὰ τῷ Ματθαίῳ ὀψὲ σαββάτων, ὅπου ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία μετὰ τῆς ἄλλης ἔξω τοῦ μνήματος, ὅτε καὶ ἐγένετο σεισμός, ἕνα εἶδον λέγοντα οὕτως, μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε· οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη γάρ· δεῦτε, ἴδετε· τέταρτος δὲ καὶ τελευταῖος ὁ παρὰ τῷ Μάρκῳ ἡλίου ἀνατείλαντος φανεὶς ὁ νεανίσκος ὁ ὀφθεὶς ταῖς γυναιξὶν τῇ Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τῇ Μαρίᾳ Ἰακώβου καὶ Σαλώμῃ· αἱ μετ᾽ ἀρωμάτων ἐλθοῦσαι, ἤκουσαν μὴ ἐκθαμβεῖσθε, Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον· μέσοι δὲ οἱ παρὰ τῷ

(B and C and D printed in the left margin at the lines beginning "ρὸν ὀφθέντες", "σεισμός", "μετ᾽ ἀρωμάτων".)

potioribus se Matthaeo atque Iohanni potiora dicere permittunt; ipsi secunda narrant, supplentque siquid ab illis silentio premitur. Itaque dicendum est, uti quatuor evangelistae sunt, sic pari numero esse visiones apud eos descriptas: item tempora quatuor, nec non eos qui per singula tempora singillatim apparuerunt: similiter et feminas, quae viderunt, fuisse diversas: itemque sermones eorum, qui visi sunt, discrepantes. Haec, inquam, quomodo se habent? Primum tempus est Matthaei illud *sero sabbatorum*, cum Maria Magdalena non sine una comite extra monumentum (quo item tempore terrae motus accidit) unum vidit sibi dicentem: " nolite timere; scio enim a vo-„ bis Iesum qui crucifixus est quaeri; non est hic; surrexit; venite et vide-„ te „. Quartum extremumque tempus est Marci illud, cum orto iam sole, a iuvene oblato mulieribus Mariae Magdalenae et Mariae Iacobi et Salomae, quae cum aromatibus venerant, hae ipsae audierunt: " nolite expavescere; Iesum „ quaeritis nazarenum crucifixum „. Medii autem sunt angeli illi, qui apud

(a) Τὰ κρείττονα commode suppletur ex alio codice vaticano. (b) Cod. οἱ θεώμενοι.

σαββάτων ἀπέρχονται ἐπὶ τὸ μνῆμα, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου· ἰδοὺ ἄλλαι πάλιν αὗται καὶ ἐν ἑτέρῳ καιρῷ, αἳ καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς, τίς ἡμῖν ἀποκυλίσει τὸν λίθον; καὶ ὅτε ἴδον νεανίσκον καθήμενον, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Λουκᾶ, ἄνδρες, ἀλλ᾽ οὐκ ἄγγελοι· οὕτω καὶ νῦν, οὐκ ἄγγελος ὠνόμασται, οὐδὲ ἀνήρ, ἀλλὰ νεανίσκος· ὥστε καὶ ταύτην ἀφωρισμένην εἶναι τὴν διήγησιν, καὶ τὸν ὀφθέντα ἕτερον, καὶ τὰς ἀφικομένας ἄλλας, καὶ τὸν καιρὸν ὁμοίως ἄλλον, τὸν μετὰ ἡλίου ἀνατολάς. Eadem rursus narratio in vaticanis quoque codicibus aliquantulum variat, pro breviatorum scilicet aut excerpentium arbitrio.

Ἰωάννῃ καὶ τῷ Λουκᾷ καὶ ὀφθέντες κατὰ καιρὸν ἰδιάζοντες· ἐφά- A
νη μὲν γὰρ ὀψὲ σαββάτων ἄγγελος εἷς ἐκτὸς τοῦ μνήματος·
μεθ' οὗ καὶ αὐτὸς ὁ σωτήρ· ὄρθρου δὲ βαθέος, ἕτεροι οἱ κατὰ
τὸν Λουκᾶν δυο ἄνδρες ὠνομασμενοι οὐκ εἴσω τοῦ μνήματος ὀφ-
θέντες· ὕστερος ἁπάντων ὁ νεανίσκος· καὶ πρὸ τούτου καὶ τῶν πα-
ρὰ τῷ Λουκᾷ οἱ δύο εἴσω τοῦ μνήματος. Ὅτι ὁ Λουκᾶς μιᾷ λέ- B
γει τῶν σαββάτων ὄρθρου βαθέος φέρειν ἀρώματα γυναῖκας δύο
τὰς ἀκολουθησάσας αὐτῷ, αἵτινες ἦσαν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας
συνακολουθήσασαι, ὅτε ἔθαπτον αὐτὸν ἐλθοῦσαι ἐπὶ τὸ μνῆμα·
αἵτινες δύο ἀγγέλους εἶδον, οἳ καὶ εἶπον, τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα
μετὰ τῶν νεκρῶν; οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη· μνήσθητε ὡς ἐλά- C
λησεν ὑμῖν ἔτι ὢν σὺν ὑμῖν λεγων, ὅτι δεῖ παθεῖν τὸν υἱὸν ἀνθρώ-
που· καὶ τὰ ἑξῆς. Ὅτι Ἰωάννης λέγει τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων Μαρίαν
τὴν Μαγδαληνὴν μόνην ἔρχεσθαι πρὸς τὸ μνῆμα σκοτίας ἔτι οὔ-
σης· καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα καὶ πρὸς
Ἰωάννην καὶ λεγει· ἦραν τὸν κύριον ἀπὸ τοῦ μνημειου καὶ οὐκ οἶ- D
δα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν· ἦλθεν οὖν Πέτρος καὶ Ἰωαννης ἐπὶ τὸ μνη-
μεῖον· καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα εἰσάγει κλαίουσαν τὴν Μαγδαληνήν· καὶ
παρακύψασαν ἰδεῖν λέγει δύο ἀγγέλους καθεζομενους ἕνα πρὸς
τῇ κεφαλῇ καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν· καὶ λεγουσιν αὐτῇ, γύ-
ναι, τί κλαίεις; ἡ δὲ εἶπεν, ἦραν τὸν κύριόν μου καὶ οὐκ οἶδα E

Iohannem et Lucam apparent per intervalla singillatim. Apparuit enim sero sabbatorum angelus unus extra monumentum; post quem ipse servator: mane autem iam adulto, alii duo apud Lucam viri appellati, haud intra monumentum visi. Extremus omnium ille iuvenis; et ante hunc, nec non ante viros a Luca memoratos, duo illi intra monumentum. Lucas ait una sabbatorum mane perspicuo tulisse aromata mulieres duas, quae sequutae fuerant Iesum, Galilaea oriundae, quaeque deduxerant eius funus et venerant ad monumentum. Hae duos angelos viderunt sibi dicentes: " cur quaeritis viventem in-
„ ter mortuos? non est hic, sed surrexit. Recordamini quae vobis dixit dum
„ vobiscum versaretur, quod nempe oporteret filium hominis pati „; et reliqua. Iohannes ait una sabbatorum Mariam Magdalenam solam accessisse ad monumentum cum adhuc tenebrae essent; vidisse lapidem sublatum; venisse ad Simonem atque Iohannem, quibus ait: " tulerunt Dominum de monumen-
„ to, et nescio ubi posuerunt eum. Venit ergo Petrus atque Iohannes ad monu-
„ mentum „; et reliqua. Deinde Magdalenam flentem exhibet evangelista; quam semet inclinantem vidisse ait duos angelos sedentes, unum ad caput, alterum ad pedes; sibique dicentes: " mulier quid ploras? quae ait: tulerunt Do-

A ποῦ ἔθηκαν αὐτόν· εἶτα ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· καὶ εἶδεν τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα· καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν· ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει, γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς;

Ὅτι ἀποροῦσί τινες ὡς τρεῖς ἡμέραι καὶ τρεῖς νύκτες πληροῦνται, καθῶς εἶπεν χριστὸς, αἱ τῆς ἀναστάσεως· καὶ ἔστιν εἰ-
B πεῖν [1]· οἱ μὲν ἀπὸ τῆς προδοσίας· οἱ δὲ τὴν παρασκευὴν εἰς δύο ποιοῦσιν· ἐπεὶ νὺξ γέγονεν καὶ πάλιν ἡμέρα· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἡλίου σκοτισθέντος καὶ πάλιν ἀναφλεχθέντος· εἶτα ἡ τοῦ σαββάτου ἡμέρα ὅλη καὶ ἡ νὺξ αὐτῆς· οἱ δὲ ἡμέραν μὲν τὴν παρασκευὴν ὅλην, καὶ τὴν νύκτα αὐτῆς· σάββατον ὅλον, καὶ τὴν νύκ-
C τα αὐτοῦ· τῆς δὲ κυριακῆς τὴν ἀρχὴν εἰς ἡμέραν μετροῦσιν ὅλην· ὡς ἀρξαμένης ἤδη τότε ὁ χριστὸς ἠγέρθη· οὕτω τρεῖς ἡμέρας λέγουσιν: ἐπεὶ καὶ ἐπὶ νεκρῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἀρτιγεννῶν παίδων οὕτως μετρεῖν ἔθος ὅλην ἡμέραν, ὅτε τὴν ἀπὸ τῆς δεκάτης ὥρας ἀρξαμένην γέννησιν μετροῦμεν, ἢ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἡμέρας
D ἀρξαμένην γέννησιν· ὁμοίως καὶ ἐπὶ νεκρῶν τὴν τρίτην ἡμέραν καὶ τὴν ἐννάτην καὶ τὴν τεσσαρακοστὴν τὰ νενομισμένα ποιοῦντες· οὐχ ὅλην τὴν τρίτην μετὰ τῆς νυκτὸς αὐτῆς· οὐδὲ ὅλην τὴν ἐννάτην μετὰ τῆς οἰκείας νυκτὸς αὐτῆς· οὐδὲ τὴν τεσσαρακοστὴν ὁμοίως ὅλην μετὰ νυκτὸς αὐτῆς· ἀλλὰ τὰς ἀρχὰς τῶν τελευ-

minum meum, et nescio ubi posuerunt eum. Mox conversa retrorsum vidit Iesum stantem, neque tamen sciebat eum esse Iesum. Dicit autem ei Iesus: mulier, cur ploras? quem quaeris?

Ambigunt nonnulli quonam pacto tres dies noctesque tres absolutae fuerint, uti praedixit Christus, ante faciendam resurrectionem. Age vero respondere sic licet. Alii a tempore, quo Iesus proditus fuit, numerant: alii parasceven in duo dividunt, quia nox fuit rursusque dies, quia scilicet illa die sol obscuratus, denuo reluxit. Exin est sabbati dies integra, eiusque nox. Alii supputant parasceven totam, diem noctemque; sabbatum item totum eiusque noctem; dominicae autem diei initium, loco integrae diei metiuntur, qua incipiente Christus surrexit. Atque ita tres dies dicunt. Certe et in mortuis ac in recens natis pueris ita solemus totam diem metiri, sive nativitas contigerit hora decima sive die exordiente. Sic etiam mortuis tertia die et nona et quadragesima inferias legitimas ferimus, haud tota tertia cum sua nocte, neque tota nona cum sua item nocte, neque tota quadragesima similiter cum sua nocte,

(1) Expilat hanc Eusebii quaestionem ac solutionem Isidorus pelusiota ep. II. 212, tacito auctoris nomine.

ταίων ἡμερῶν ὁρῶντες ἐκτελοῦμεν τὰ πραττόμενα, ὅλην ἡμέραν A
Matth. XII. 40. ταύτην καὶ μετροῦντες καὶ λογιζόμενοι· ἀλλ᾽ ἐπεὶ χριστός φησιν τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ἔσομαι, ἔστι δὲ οὕτως εἰπεῖν· ἆρα εἰ χρεώστην ἐπαγγειλάμενον τῷ οἰκείῳ δανειστῇ μετὰ τρεῖς ἡμέρας πληρώσειν τὸ χρέος, πρὸ τῆς προθεσμίας πληρώσαντα θεασάμενοι, ὡς ψευσάμενον κρινοῦ- B
μεν, ἢ ὡς πλέον ἀληθεύσαντα; καὶ ἄλλως· εἰ θᾶττον ἢ (a) εἶπεν, ἀνέστη, πλέον ἡ δύναμις, καὶ ἔγκλημα οὐκ ἔχει· τὸ δὲ βράδιον, ὑποψίας γέμει καὶ ψεῦδος λογίζεται γιγνόμενον· ψεῦδος μὲν, ὅτι παρῆλθεν ὁ λεχθεὶς ὅρος· ὕποπτον δὲ, ὅτι τῶν φυλάκων ἀναχωρησάντων, κλοπὴ τὸ πρᾶγμα ἐνομίσθη ἄν.

sed initiis mortualium dierum spectatis, iusta absolvimus, idque tempus pro die integra habemus atque metimur. Sed quoniam Christus dixerat, tribus diebus tribusque noctibus se in corde terrae futurum, lubet ita disserere: siquis aere alieno obstrictus creditori suo recepisset, se tres post dies soluturum; hunc, inquam, si ante condictam diem aes illud dissolvere videremus, mendacem ne an multo veraciorem iudicaremus? Praeterea, si Christus ocius, quam spoponderat, resurrexit, maior hinc virtus elucescit, nedum locus reprehensioni est. Suspicio contra et mendacium ex tarditate consequebantur: mendacium, quia condictus terminus fuisset elapsus; suspicio, quia recedentibus custodibus, ea res furti fuisset insimulata.

(a) Deest ἢ in cod. quae tamen particula vix heic omitti posse videtur. Ceterum Montfauconius praef. ad Euseb. comm. in psalm. cap. ult. docet nos particulam ἢ passim desiderari, sequente vocali, in Eusebii nostri scriptis. Itaque et nos superius p. 57. v. 2. a fin. scriptum vidimus in codice vaticano ἀλλ᾽ ἢ pro ἀλλ᾽ ἢ ἢ; et quidem a prima manu haud scio an in codice fuerit ἀλλ᾽ ἢ pro ἀλλ᾽ ἢ, quod postremum appinxit recentior manus;

EUSEBII

QUAESTIONUM AD STEPHANUM

SUPPLEMENTA.

E Possini catena in Matthaeum tom. I. p. 12.

B Εὐσεβίου· Ὅτι δὲ ἔγκυος εὑρέθη ἡ θεοτόκος, καὶ ὅτι οὐδενὶ ἑτέρῳ ἀλλ' ἢ τῷ Ἰωσὴφ, ὁ εὐαγγελιστὴς ἀπεφήνατο· ἐκ γὰρ πνεύματος ἁγίου γέγονε, φησὶ, τὸ τοιοῦτον φανερόν· δικαίῳ γὰρ ὄντι τῷ Ἰωσὴφ οὐκ ἦν θαυμαστὸν γνωσθῆναι διὰ πνεύματος ἁγίου, ἐξ οὗ καὶ ἡ κύησις γέγονεν. Euseb. p. 4.

C

E catena inedita in codice vaticano.

Εὐσεβίου. Ἐνέτυχον δὲ ἑρμηνείᾳ ἀνεπιγράφῳ λεγούσῃ, ὅτι οἱ μέν φασι συγγενίδα τὴν Ἐλισάβετ τῆς παρθένου παρὰ τοῦ ἀγγέλου ὠνομάσθαι, οὐχ ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἀλλὰ διὰ τὸ D ἐκ τῶν αὐτῶν προγόνων, καὶ τοῦ αὐτοῦ κοινῶς τῶν ἰουδαίων γένους ἀμφοτέρας ὡρμῆσθαι· ὡς ὁ ἀπόστολος, ἐβουλόμην λέγων ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα· πολλοὶ δὲ καὶ τῶν δοκίμων λέγουσιν ἀληθῶς κατὰ συγγένειαν συνῆφθαι τὴν ἱερατικὴν φυλὴν τῇ βασιλικῇ καὶ ἄνω ἐπὶ Μωσέως· ἡ E γὰρ Ἐλισάβετ ἡ γυνὴ Ἀαρὼν ἀδελφὴ ὑπῆρχε Ναασσὼν υἱοῦ Ἀμιναδὰβ, ὃς ἀπὸ Ἰούδα τοῦ υἱοῦ Ἰακὼβ κατήγετο, ἀφ' οὗ τὸ βασίλειον γένος τοῖς ἰουδαίοις· καὶ κάτω δὲ ὁμοίως Ἐλισάβετ ἡ γυ- Euseb. p. 10.

Eusebii. Gravidam Dei matrem nemini nisi Iosepho inventam esse ait evangelista: a sancto quippe spiritu res patefacta fuit. Iusto autem homini nil mirum est revelatam fuisse a sancto spiritu hanc conceptionem, quam sua idem virtute perfecerat.

Eusebii. Incidi in quandam anonymi auctoris interpretationem dicentis Elisabetam, ex nonnullorum sententia, appellatam fuisse ab angelo cognatam virginis, non quia de eadem esset tribu, sed quia ex iisdem progenitoribus eodemque Iudaeorum genere communis utrique origo fuerit. Nempe ut apostolus loquitur: " optabam ego anathema esse pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secun- ,, dum carnem ,,. Multi tamen probati interpretes aiunt, vera prorsus cognatione sacerdotalem tribum cum regali fuisse conexam a mosaicis usque temporibus. Namque illa Elisabeta Aaronis uxor, Naassonis soror erat Aminadabo geniti, qui ortum a Iacobi filio trahebat Iuda, unde regale Iudaeorum genus propagatum est. Sed et proximo pariter tempore Elisabeta Zachariae

νὴ Ζαχαρίου ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς εἷλκε τὴν γένεσιν, θυγάτηρ χρη- A
ματίζουσα Ἰακὼβ τοῦ πατρὸς Ἰωσήφ· ἐκ γοῦν τῆς συγγενείας τού-
του τοῦ Ναασσὼν ὁ κύριος κατὰ σάρκα γεγέννηται· οὐ μάτην οὖν τῆς
βασιλικῆς φυλῆς τὴν ἐπιμιξίαν ὁ θεῖος προφήτης ἐδίδαξεν, ἀλ-
λὰ δεικνὺς ὡς ὁ δεσπότης χριστὸς ἐξ ἀμφοτέρων ἐβλάστησεν, ὡς
βασιλεὺς καὶ ἀρχιερεὺς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χρηματίσας· ἢ ὡς B
ἐξ ἑνὸς προπάτορος τοῦ Ἰακὼβ ὑπαρχούσας, συγγενίδας καλεῖ.

E Possini catena in Matth. tom. I. p. 8.

Euseb. p. 13. Προσηκόντως ἐζήτηται ἡ αἰτία δι' ἣν ἄνωθεν ὁ Ματθαῖος
ἐποιήσατο τὴν τοῦ χριστοῦ γενεαλογίαν, ὁ δέ γε Λουκᾶς κάτωθεν C
καὶ ἐξ ἐναντίας· καὶ ῥητέον, ὡς οὐκ ἄτοπον ἄνωθέν τε καὶ κάτω-
θεν τὴν αὐτὴν βαδίζειν ὁδόν· ἦν γὰρ καὶ τοῦτο πάλαι τῇ θείᾳ γρα-
φῇ σύνηθες· οὕτω γὰρ καὶ Δαβὶδ ἐν τῇ Ῥοὺθ ἄνωθεν γενεαλογεῖ-
ται, καθὼς καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ ὁ χριστός· καὶ ἐν τῇ τῶν βασι-
λειῶν δὲ πρώτῃ βίβλῳ ὁ τοῦ Σαμουὴλ πατὴρ κάτωθεν γενεαλο- D
γεῖται, παραπλησίως τῷ Λουκᾷ.

E catena inedita in codice vaticano.

Euseb. p. 17. Περὶ τούτου ὁ Εὐσέβιος ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον οὕ-
τως φησί· φασὶ δὲ τὸν Νάθαν καὶ προφητεῦσαι κατὰ τὰ ἐν ταῖς E

uxor e Iudae tribu oriebatur; filia quippe Iacobi qui Iosephi pater est. Ab huius igitur Naassonis stirpe Dominus secundum carnem ortus est. Ergo haud temere permixtionem cum regia tribu divus propheta docuit; sed ut Christum dominum ex utraque propagatum ostenderet, qui regis nimirum personam atque pontificis inter homines gesturus erat. Vel denique hae cognatae appellantur, quia de eodem progenitore Iacobo ortae.

Eusebii. Merito quaestio orta est quamobrem Matthaeus superne texuerit Christi genealogiam, Lucas autem inferne atque ex adverso. Porro dicendum est, nihil fieri absurdum, si eadem via sursum deorsumque pergatur. Nam et hic olim scripturae divinae mos fuit: quippe ita Davidis in Ruthae libro superne evolvitur genealogia, haud secus quam Christi apud Matthaeum. Contra in libro regum primo Samuelis pater sursum versus ad genealogiae fontem perducitur, sicuti fit apud Lucam.

Eusebii. De hoc Eusebius in opere super Matthaeum sic loquitur: aiunt Nathanem quoque prophetavisse, prout apparet ex iis quae in regum

A βασιλείαις φερόμενα. Εγὼ δὲ φησί τις καὶ τὴν αἰτίαν ᾽επυθόμην τήν τοι μακάριον Λȣκᾶν ἀποκλῖναι τῆς βασιλείȣ φρατρίας ὑπαγαγȣ̃σαν, τῷ μὴ τȣ̀ς βασιλεῖς ἀπ᾽ αὐτȣ̃ Σολομῶντος εἰδωλολατρείας καθαρεύειν, πλὴν ἐλαχίςων, ταύτῃ παραιτήτασθαι τὴν δι᾽ αὐτῶν γενεαλογίαν:

B

E Possini catena in Matth. t. I. p. 8.

Εὐσεβίου. Τὴν τοῦ Δαβὶδ μετάνοιαν ἐπὶ τῷ ἁμαρτήματι δημοσιεύων ὁ εὐαγγελιστὴς ἐμνήσθη τῆς γυναικὸς, μεθ᾽ ἧς τὴν ἁμαρτίαν ἐξετέλεσε· καὶ ὅτι εἰ μὴ διὰ μετανοίας συγγνώμην Euseb. p. 34.
C τοῦ ἁμαρτήματος ἐδέξατο παρὰ θεοῦ, ȣ̓κ ἂν αὐτὸς ἠξιώθη προπάτωρ γεγονέναι τοῦ χριστοῦ.

Ex Anastasio sinaita quaest. VIIII.

Εὐσεβίȣ Παμφίλȣ ἐκ τῶν πρὸς Μαρῖνον [1]. Ὁ γὰρ Νάθαν Euseb. p. 35.
D θαν διὰ τῆς εἰρημένης αὐτῷ πρὸς τὸν Δαβὶδ παραβολῆς διδάσκει, ὅτι κατὰ τὸν μέγαν πειρασμὸν συνέβη τῷ Δαβὶδ τὸ ἁμάρτημα· παρίστησι δὲ ὁ λόγος, ὅτι μὴ εἰς πρόσωπον ἑτέρων, μηδὲ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαȣ̃ διηλέγχθη αὐτόν· ἀλλ᾽ εἰσελθὼν, φησι, πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ Δαβὶδ ȣ̓ μόνον τοῖς καθ᾽ ἑαυ-
E τὸν ἐξαγορεύει τὸ πλημμεληθὲν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μετέπει-

libris feruntur. Ego vero, inquit quidam, causam quoque didici quae Lucam a regia linea avertit; quia scilicet reges, ducto a Solomone initio, exceptis paucissimis, idololatriae crimine inquinati fuerunt. Idcirco Lucas a genealogia per hos derivanda abstinuit.

Eusebii. Davidis paenitentiam palam edicens evangelista, mentionem facit mulieris quicum ille flagitium patraverat. Nimirum quia nisi is peccati veniam paenitentiae merito impetravisset, haud dignus fuisset qui progenitor servatoris existeret.

Eusebii Pamphili e libris ad Stephanum. Nathan per eam quam Davidi recitat parabolam docet, magnae cuiusdam tentationis tempore contigisse Davidi ut in peccatum impingeret. Satis autem scriptura demonstrat, extra vulgi praesentiam omnique arbitro remoto peractam esse a propheta reprehensionem: ait enim " et ingressus ad eum ". Ipse tamen David non suis modo aequalibus reatum enarrat, verum etiam posteris cunctis, dum in ti-

(1) Ita ed. Sed manifestum mendum est pro Στέφανον. Quamquam etiam columnensis olim, nunc vaticanus, quem consului, intactus codex eum errorem retinet. Ceteroqui praedictus codex permultas mihi suppeditavit emendationes. Gretseriana enim Anastasii editio miris mendis scatet.

τὰ ἀνθρώπους, τὸν ψαλμὸν ἐπιγράψας εἰρῆσθαι αὐτῷ ἡνίκα A
εἰσῆλθε πρὸς Βηρσαβεέ, καὶ ἐν τῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν
προφήτην· οἶμαι δὲ οὖν τούτῳ τῷ πονηρῷ πνεύματι ἐκδεδόσθαι αὐ-
τὸν, διὰ μίαν ἐκείνην φωνὴν, ἣν ἔφη· ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου, οὐ
μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτο γὰρ μεγαφρονῆσαι, τοιοῦτον
προέσθαι ῥῆμα, ὅτι οὐκ ἂν σαλευθείη, μένει δὲ ἄτρεπτος καὶ B
ἀπαθὴς ἐν τῇ εὐθηνίᾳ αὐτοῦ, ὑπέρογκον ἦν καὶ ὑπερήφανον,
καὶ οὐχ ὅμοιον τὸ ἐὰν μὴ κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην
ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· καὶ τὰ ἑξῆς· ἀλλ᾽ ὅ γε ἱερὸς ἀπό-
στολος ταῦτα εἰδὼς, οὐκ ἐτόλμησε φάναι, οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς
I. Cor. VIIII. τὸν αἰῶνα· πεφρόντικε δὲ λέγων· μή πως ἄλλοις κηρύξας, αὐ- C
27. I. I. 31. I. τὸς ἀδόκιμος γένωμαι· καὶ παραινεῖ λέγων, μηδεὶς καυχάσθω
10. 12. II. 10. 18. ἐν ἀνθρώποις· ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν κυρίῳ καυχάσθω· καὶ ὁ δο-
κῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· οὐ γὰρ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖ-
νός ἐστι δόκιμος, ἀλλ᾽ ὃν ὁ κύριος συνίστησι. καὶ πάλιν ἡ προ-
I. reg. φητεία, μὴ καυχᾶσθε καὶ μὴ λαλεῖτε ὑψηλὰ εἰς ὑπεροχήν· D
II. 3. Proverb. μὴ δὲ ἐξελθέτω μεγαλοῤῥημοσύνη ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν· ἀλ-
XXVII. 1. λὰ καὶ ὁ Σολομῶν φησι, μὴ καυχῶ τὰ εἰς αὔριον· οὐ γὰρ οἶ-
δας τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα· ὁ δέ γε Δαβὶδ ἐν ἀγαθῶν εὐθηνίᾳ
τῶν παρὰ θεῷ γενόμενος, καὶ ἐπὶ μέγα προκόψας ἀρετῆς,

tulo ait, dixisse se psalmum illum quo tempore ingressus fuerat ad Bersabeam, venitque ad eum Nathan propheta. Existimo autem pravo huic spiritui traditum fuisse Davidem ob eam tantummodo quam emisit vocem " ego dixi in abundantia mea, non movebor in aeternum ". Nam sic animo esse elatum, atque huiusmodi effutire sententiam, numquam se commotum iri, sed firmum inlibatumque mansurum, tumidi id hominis superbique erat, neque similis dicenti " nisi dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam "; et reliqua. Cuius rei conscius sacer apostolus haud dicere ausus fuit " non movebor in aeternum "; sed cogitabundo animo dixit: " ne quum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar ". Hortaturque dicens: " nemo glorietur in hominibus; siquis autem gloriatur, in Domino glorietur. Et qui stare videtur, caveat ne cadat. Neque enim qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat: Rursusque prophetia ait " ne gloriemini, et ne sublimia loquamini cum superbia; neque prodeat magniloquentia ex ore vestro ". Quin et Solomon ait " ne glorieris in crastinum; nescis enim quid ventura pariet dies ". Contra David in affluentia divinorum beneficiorum versans, atque in magnam virtutem provectus, non

A ἐτόλμησε φάναι, οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα· διὸ καὶ πα-
ραχρῆμα καταλείπεται ὑπὸ τοῦ συνεργοῦντος αὐτῷ τἀγαθὰ
κυρίου καὶ συμπλέκεται αὐτῷ πνεῦμα πονηρόν· ὅθεν φησὶν,
ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα·
ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθην τεταραγμέ-
B νος· διδάσκων ὅτι πρότερον εἰπὼν οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶ-
να, μετὰ ταῦτα ἀποστρέφοντος τοῦ θεοῦ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
διὰ τὴν μεγαλοῤῥήμονα φωνὴν, ὁμολογεῖ τεταράχθαι. εἶτα
ὠφεληθεὶς ἐπὶ τούτοις, τὰ πάλαι κατορθώματα αὐτοῦ, οὐκέ-
τι ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ θεῷ ἐπιγράφει λέγων· κύριε ἐν τῷ θε-
C λήματί σου παρέσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν· ὅτε γὰρ ἀπέσ-
τρεψας τὸ πρόσωπόν σου καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος, τότε
ἔγνων ὅτι καὶ πάλαι τῷ σῷ θελήματι καὶ ἐκ τῆς σῆς χάρι-
τος καὶ δωρεᾶς ὑπῆρχε περὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν τὸ κάλλος· διό Ps. lxxxvii.
φησιν, ὑψωθεὶς δὲ ἐταπεινώθην καὶ ἐξηπορήθην· ἀλλ' ἀγαθόν 16.
D μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου· Ps. cxviii.
καὶ ἔγνων κύριε ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά σου, καὶ ἀληθείᾳ (a) 71.75.
ἐταπείνωσάς με.

E Possini catena in Matth. t. I. p. 10.

E Εὐσεβίου. Τοῦ Ἰεχονίου ἦν κατηγόρημα, τὸ ἐκκήρυκτον Euseb. p. 41.

dubitavit dicere " non movebor in aeternum ". Idcirco mox a suppeditante illi bona Domino destituitur, eique pravus spiritus commiscetur. Hinc ait " ego dixi in abundantia mea, non movebor in aeternum. Tu vero avertisti faciem tuam, et ego perturbatus sum ". Atque ita demonstrat, se qui prius dixerat " non movebor in aeternum " postea Deo faciem propter arrogans verbum avertente, coactum esse fateri perturbationem suam. Exin his eruditus, pristina sua praeclare gesta haud iam sibi sed Deo adscribit dicens " Domine in voluntate tua praestitisti decori meo vim ": quum enim avertisti faciem tuam, ego fui perturbatus: ac tum demum certior factus sum, olim quoque a voluntate et gratia ac munere tuo contigisse animo meo decorem. Hinc ait " exaltatus autem, deinde humiliabar animoque angebar. Et bonum mihi, quod humiliaveris me, ut discam iustificationes tuas. Et novi Domine iusta esse iudicia tua, et quod merito humiliaveris me ".

Eusebii. Iechoniae crimini vertebatur, quod proscriptus fuisset atque

(a) Cod. ἀλήθεια.

αὐτὸν γεγονέναι καὶ αἰχμάλωτον· διὸ καὶ ἄτιμος ὑπῆρχε τοῖς A
πολλοῖς· καὶ τοῦτο ἦν τὸ δι' ὃ τῶν τοὺς γενεαλογοῦντας τὸν χριστόν, ὥστε τοὺς μὲν ἀπὸ Σολομῶντος, τοὺς δὲ ἀπὸ Νάθαν κατάγειν τὰς γενεάς· κἀντεῦθεν ὁ εὐαγγελιστὴς μνείαν ἐποιήσατο αὐτοῦ· καὶ φησὶ τὸν λυτρωτὴν τῶν αἰχμαλώτων παραγεγονέναι,
καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτοὺς παραδεχόμενον. B

E catena inedita in codice vaticano.

Euseb. p. 52. Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου. Θρόνον λέγει τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ Δαβὶδ, οὐ μὴν καὶ δοθέντα· " ἅπαξ γάρ, φησι ὤμοσα ἐν τῷ
„ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι· τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶ- C
„ να μένει, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου „· καὶ πάλιν, „ ὤμοσα Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου, ἕως τοῦ αἰῶνος ἑτοιμάσω τὸ σπέρ- „ μα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου „· ταῦτα δὲ οὐ περὶ σαρκικοῦ σπέρματος φησὶ, οὐδὲ περὶ αἰσθητοῦ
θρόνου, ἀλλὰ περὶ οὗ φησὶ καὶ ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν παρθένον, τὸν D
μηδὲν ἐπίκαιρον ἔχοντα, τὸν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης φωτὸς δίκην ἐκλάμποντα, καὶ ψυχὰς νοερῶς (a) καταυγάζοντα διὰ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας· οἶκον δὲ Ἰακὼβ μὴ τὸν ἰουδαίων λαὸν νόμιζε μόνον, ἀλλὰ πάντας τοὺς διὰ τῆς κλήσεως τοῦ σωτῆρος ἐξ ἁπάντων τῶν
ἐθνῶν εἰς τὴν τῶν ἁγίων υἱοθεσίαν εἰσποιουμένους· ὁ λαὸς τοῦ E

captivus: quare et apud plerosque in contemptu erat: eaque res bifariam scidit Christi genealogos, ita ut alii a Solomone alii a Nathane lineam generis deduxerint. Hanc ob causam evangelista Iechoniae meminit, aitque venisse captivorum redemptorem, qui hos per baptismum ad se reciperet.

Eusebii Pamphili. Thronum dicit Davidi nunciatum, neque tamen datum. " Semel enim, ait, iuravi in sancto meo si Davidi mentiar: semen „ eius manet in aeternum; et thronus eius sicut sol in conspectu meo „. Et rursus " : iuravi Davidi servo meo, usque in aeternum praeparabo semen „ tuum, et aedificabo in generationem et generationem thronum tuum „. Atqui haec haud de carnea stirpe dicit, neque de visibili throno, sed de illo quem angelus memorat cum Maria loquens, qui nihil temporale habet, qui lucis instar in orbe universo splendet, quique animas spiritaliter illustrat divino magisterio. Porro Iacobi domum ne intelligas iudaicum tantummodo populum, sed eos omnes qui servatoris vocatione ex universis gentibus divinae adoptionis praerogativa donantur. Iam Dei populus modo Iacob di-

(a) Antiquior codex vat. (retro p. 56) habet νοερὰς.

A θεοῦ ποτὲ μὲν Ἰακὼβ καλεῖται ποτὲ δὲ Ἰσραήλ· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ· καὶ φύσει μὲν Ἰακὼβ ἦν ὁ παλαιὸς λαός, ὡς ἐξ Ἰακὼβ κατὰ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ ὁ νέος λαὸς κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν· ἀντεισήχθη γὰρ ὁ νέος τοῦ παλαιοῦ· λοιπὸν οὖν ἐπὶ τοῦτον τὸν λαὸν βασιλεύσει εἰς τὸν
B αἰῶνα, ἤγουν ἀεί, ἔκ τε τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγνόντα αὐτόν, καὶ ἑκουσίως ὑποτεταγμένον αὐτῷ· ὁ γὰρ χριστὸς ἦν μὲν βασιλεὺς καὶ ὡς θεός· ἡ βασιλεία γάρ, φησιν, ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπος· εἶχε γὰρ ἔργα βασιλέως τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, τὸ ῥυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ
C ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν· ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλέα. (*)

citur modo Israel: idem quippe vir fuit Israel et Iacob. Et natura quidem Iacob erat priscus ille populus, quia nimirum e Iacobi sanguine originem ducebat; adoptione autem Iacob est novus populus propter virtutis cognationem: successit enim veteri novus. Itaque in posterum super hoc populo dominabitur ille rex in saecula, id est perpetuo. Qui quidem populus ex operibus sermonibusque Christum agnoscet, et huic sponte morem geret. Profecto Christus rex fuit quatenus Deus; ait enim "regnum meum non est de hoc mundo". Immo rex quoque fuit quatenus homo: prae se enim tulit regalia opera, nempe legislationem erga homines sibi subditos, gubernationem eorundem et curam, necisque pro iis obitae meritum; qui reapse regis characteres praecipui sunt.

(*) In catena ad Lucam, quam latine tantummodo Corderius edidit, scholion quoddam Eusebii legitur p. 95. quod primam libri nostri ad Stephanum quaestionem respicit. Sic autem se habet scholion. EUSEBII. *Hac itaque ratione Iosephi genealogia diducta, virtute etiam Mariae simul indicata est, cum ex eadem tribu fuerit.*

EUSEBII

QUAESTIONUM AD MARINUM

SUPPLEMENTA.

E Suida voc. Εὐσέβιος *et voc.* βίος.
Item ex Cedreno ed. paris p. 201.

Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἔγραψε καὶ πρὸς Μαρῖνον, ἐν ᾧ A
λέγει, ὅτι ἡ τοῦ χριστοῦ ἐκκλησία δύο βίους [a] νομοθετεῖ καὶ τρόπους· τὸν μὲν ὑπερφυῆ, καὶ τῆς κοινῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης πολιτείας ἐπέκεινα, οὐ γάμους, οὐ παιδοποιίας, οὐ περιουσίας ὕπαρξιν παραδεχόμενον, ἀλλ' ὅλον διόλου τῆς κοινῆς καὶ συνήθους τῶν βιωτικῶν ἀνθρώπων ἀγωγῆς παρηλλαγμένον. Καὶ μετ' B
ὀλίγα· ὁ δὲ δεύτερος ὑποβεβηκὼς καὶ ἀνθρωπινώτατος καὶ τοῦ πρώτου λίαν ἀσύγκριτος, ὡς καὶ γάμοις συγκατιέναι σώφροσι καὶ παιδοποιίαις, οἰκονομίας τε τῆς κατὰ τὸ δίκαιον ἐπιμελεῖσθαι, καὶ στρατευομένοις τὰ πρακτέα ὑποτίθεσθαι, ἀγρῶν τε καὶ ἐμπορίας καὶ τῆς ἄλλης πολιτικωτάτης ἀγωγῆς με- C
τὰ τοῦ θεοσεβοῦς φροντίζειν· οἷς καὶ ἀσκήσεως καιρὸς, μαθητείας τε καὶ τῶν θείων λογίων ἀκροάσεως ἀφωρίσθησαν, καὶ δεύτερος εὐσεβείας ἀπενεμήθη βαθμὸς, κατάλληλον τῷ τοιῷδε βίῳ παρέχων τὴν ὠφέλειαν.

Scripsit quoque ad Marinum Eusebius Pamphili, aitque duo esse constituta in Christi ecclesia vitarum genera; unum quidem eximium, et communem hominum consuetudinem excedens, quod neque nuptiis neque liberis operam dat, neque opum retinet possessionem, totoque ut ita dicam caelo a communi et vulgari saecularium hominum more differt. Et paucis interiectis. Alterum porro vitae genus deterius est, atque humana fragilitate laborans, idque omnino cum superiore comparari nequit: siquidem et modestis indulget nuptiis liberorumque procreationi, et rei familiaris cum aequitate curam gerit, et militibus officia imperat; et agriculturam, mercaturam, ac cetera publica negotia non sine pietate exercet. Hi ceteroquin homines certa habent religiosi cultus et eruditionis tempora, et divinorum eloquiorum auditioni vacant: atque his secundus adtributus est pietatis gradus, qui congruam huic vitae utilitatem praebet.

(a) Vocabulum βίος alibi apud Eusebium non vitam tantummodo, sed humanum quoque genus significare, observat Montfauconius praef. ad Euseb. comm. in ps. cap. ult.

A

E scholiaste graeco ad Marcum apud Rich. Simonium in historia critica interpretum novi testamenti cap. VI.

Τοῦτο τὸ προφητικὸν ῥητὸν Μαλαχίου ἐστὶν, οὐχ Ἠσαίου [1]· γραφέως τοίνυν ἐστὶ σφάλμα, ὡς φησὶν Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας
B ἐν τῷ πρὸς Μαρῖνον περὶ τῆς δοκούσης ἐν τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τῆς ἀναστάσεως διαφωνίας.

E Possini catena in Marcum p. 343.
ubi de Cyrenaeo crucem Domini baiulante.

C Οὐ γὰρ ἦν ἄξιός τις ἐν τῇ πόλει ἰουδαίων, ὥς φησιν Εὐσέβιος κεφαλ. ιγ [a] πρὸς Μαρῖνον, τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον τὸν σταυρὸν βαστάσαι· ἀλλ' ὁ ἐξ ἀγροῦ, ὃς μηδὲν ἐπικεκοινώνηκε τῇ κατὰ χριστοῦ μιαιφονίᾳ [2].

D *E Corderii catena in Iohannem p.* 436.

Εὐσέβιος ὁ καισαρεὺς ὁ Παμφίλου προσαγορευόμενος, ἐν

Propheticum dictum hoc Malachiae est, non Isaiae. Mendum ergo librarii est, ut ait Eusebius caesariensis in libro ad Marinum de apparente in evangeliis discordia circa resurrectionem.

Neque enim iudaeorum quisquam in urbe dignus erat, ut ait Eusebius capite XIII ad Marinum, qui trophaeum de diabolo, crucem scilicet, ferret. Quare delectus ille est qui ex agro veniebat, neque ullo modo in Christi necem conspiraverat.

Eusebius caesariensis, qui Pamphili appellatur, in quaestionibus ad Ma-

(a) Notandus est vigilanter lectori hic numerus, quo docemur quodammodo (nisi est mendum κεφαλ. ιγ pro καισαρεύς) quanta pars operis eusebiani ad Marinum nobis desit ante illas postremas de resurrectione quaestiones. Certe Eusebium hoc libro ad Marinum complexum fuisse quaestiones non solum circa resurrectionem, verum etiam circa passionem, perspicue cognoscimus e sequente corderianae catenae loco. Nisi forte suspicari placet, Eusebii istud de Cyrenaeo dictum obiter potius occurrisse in postrema quavis quaestione. Neque sane intelligere licet eo numero Marci capitulum, quod quidem in vetere stichometria est CCVIIII, in nova divisione est XV. Certe ubi in nostra editione p. 61 dicit Eusebius in libri exordio πρώτας δὲ πρῶτον, cavebit admodum eruditus lector ne intelligat primam fuisse libri ad Marinum quaestionem illam quae sequitur *de sero sabbatorum*. Breviator quippe, resecata, ut videtur, ingenti priore parte, ad postrema operis capita properavit.

(1) Sermo est de prophetico loco apud Matth. III. et Marc. I. *parate viam Domini rectas facite semitas eius*. Eusebium vero nostrum legisse se declarat Hieronymus in comm. ad Matth.: *quum testimonium de Malachia Isaiaque contextum sit, quaerit Porphyrius quomodo velut ab uno Isaia exemplum putemus assumtum? cui ecclesiastici viri plenissime responderunt. Nos autem nomen Isaiae putamus additum scriptorum vitio.*

(2) Eusebii hunc locum exprimit Ambrosius in comm. ad Luc. lib. x. 107: *non iudaeus est qui crucem portat, sed alienigena atque peregrinus.*

*

ταῖς πρὸς Μαρῖνον ἐπὶ τοῦ [a] σωτηρίου [b] πάθους καὶ τῆς ἀνα- A
στάσεως ζητήσεσι καὶ ἐπιλύσεσι, καὶ τοῦτο [1] προὔθηκεν εἰς ἐξέ-
τασιν, τὸ τὸν μὲν θεῖον εὐαγγελιστὴν Μάρκον εἰπεῖν, ὥραν εἶναι
τρίτην καθ' ἣν ἐσταυρώθη χριστὸς ὁ θεὸς καὶ σωτὴρ ἡμῶν· τὸν δὲ
θεολογικώτατον Ἰωάννην κατὰ τὴν ἕκτην ὥραν γράψαι προκα-
θεσθῆναι τὸν Πιλάτον ἐπὶ τοῦ βήματος ἐν τῷ λιθοστρώτῳ τῷ B
καλουμένῳ, καὶ ἀνακρίνειν τὸν Ἰησοῦν· καί φησι γραφικὸν εἶναι
τοῦτο σφάλμα, παροραθὲν παρὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἀπογραψαμένων
τὰ εὐαγγέλια· τοῦ μὲν γὰρ γάμμα στοιχείου τὴν τρίτην ὥραν
σημαίνοντος, τοῦ δὲ ἐπισήμου τὴν ἕκτην, καὶ πολλὴν ἐμφέρειαν
ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους τούτων τῶν χαρακτήρων, κατὰ πλάνην C
τὸ γάμμα στοιχεῖον τὸ τῆς τρίτης ὥρας δηλωτικὸν, κυρτωθεί-
σης τῆς ἀποτεταμμένης εἰς μῆκος εὐθείας, εἰς τὴν τοῦ ἐπισήμου
μεταχωρῆσαι σημασίαν, τοῦ τῆς ἕκτης ὥρας δηλωτικοῦ· τῶν γὰρ
τριῶν εὐαγγελιστῶν, τοῦ τε Ματθαίου καὶ Μάρκου καὶ τοῦ Λου-
κᾶ, συμφώνως λεγόντων, ὡς ἀπὸ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐφ' D
ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐννάτης [c], πρόδηλον ὡς ὁ κύριος καὶ θεὸς
Ἰησοῦς πρὸ τῆς ἕκτης ὥρας [d], πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸ σκότος, ἐσταυ-

rinum de servatoris passione ac resurrectione, hoc quoque expendit, quod divus scilicet evangelista Marcus ait, hora tertia Christum Deum ac servatorem cruci fuisse suffixum; theologus autem summus Iohannes hora sexta ait Pilatum sedisse pro tribunali in loco qui appellabatur lithostrotos ad dicendam de Iesu sententiam. Porro Eusebius contendit amanuensis id esse erratum, quod ii qui principio evangelia exscripserunt haud senserint. Nam quum littera gamma (Γ) *tertiam* significet horam; episemon (ϛ) autem *sextam*; quumque hi characteres permultam habeant inter se similitudinem; mendose elementum gamma, quo demonstratur hora tertia (curvata, quae porrigebatur in extensum, recta) ad episemi figuram redactum fuit, quod sextam indicat horam. Sane quum evangelistae tres, Matthaeus, Marcus atque Lucas concorditer adfirment, ab hora sexta tenebras factas esse in universa terra usque ad nonam; patet omnino, dominum ac Deum Iesum ante horam sextam, priusquam scilicet fierent tenebrae, in crucem esse sublatum, nempe circa horam tertiam, ut Marcus

(a) Tam editio quam cod. vat. habent ἐπὶ ταῖς τοῦ. (b) Vocabulum σωτηρίου apud Eusebium nostrum non tam adiectivo sensu *salutaris*, quam substantivo obliquo *servatoris* plerumque esse intelligendum, sapienter monet Monfauconius loc. cit. (c) Male cod. ἀναστάσεως pro ἐννάτης. (d) Deest in cod. ὥρας.

(1) Quaestionem hanc de tertia et sexta hora lego etiam in codice quodam vaticano, olim card. Sirleti; unde aliquam emendationem accersivi; quamquam ne ipse quidem codex sine ullo mendo est. Eadem quaestio legitur in parisiacis quoque codicibus teste Harlesio in Fabricii bibliotheca t. VII. p. 402.

A ρωτο, δηλαδὴ κατὰ τὴν τρίτην ὥραν, ὡς ὁ Μάρκος ἱστόρησε· καὶ τοῦ
Ἰωάννου τὸν ὅμοιον τρόπον τὴν ὥραν τρίτην εἶναι ἐπεσημηναμένου,
καὶ τῶν ἀπογραψαμένων τὸ γάμμα μεταθέντων εἰς τὸ ἐπίσημον.

Ex Anastasio sinaita quaest. CLIII.

B

Εὐσεβίου ἐκ τῶν πρὸς Μαρῖνον [1]. Τρεῖς γοῦν τὰς πάσας Euseb. p. 69.
Μαρίας τῷ πάθει τοῦ χριστοῦ μετὰ τῶν ἄλλων γυναικῶν εὑ-
ρίσκομεν· πρώτην μὲν τὴν θεοτόκον, δευτέραν δὲ τὴν ἀδελφὴν
αὐτῆς Μαρίαν τὴν τοῦ Κλεωπᾶ, καὶ τρίτην τὴν Μαγδαληνήν·
C τινὲς δὲ φασὶν ἐξ αὐτῶν δύο εἶναι Μαγδαληνάς· μίαν μέν,
τὴν ὀψὲ σαββάτων παρὰ τῷ Ματθαίῳ· ἑτέραν δὲ τὴν παρὰ
τῷ Ἰωάννῃ πρωΐας ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἐλθοῦσαν· ταύτην δὲ εἶναι
τὴν καὶ Μάρκῳ δηλουμένην, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια·
ὡς γὰρ οὔσης καὶ ἑτέρας, φησίν, οὐ τοιαύτης Μαγδαληνῆς, ἐτή-
D ρησεν ὁ Μάρκος τοῦτο εἰπών, ἀναστὰς δέ, πρωῒ τῇ μιᾷ τῶν
σαββάτων ἐφάνη Μαρίᾳ πρῶτον τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ' ἧς ἐκ-
βεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια· καὶ ταύτην ἴσως εἶναι τὴν ἀκούσα-
σαν, μή μου ἅπτου· ἀλλ' οὐ τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ· εἰ γὰρ
καὶ τὰ μάλιστα κἀκείνη ἀπὸ τῆς Μαγδαληνῆς ὥρματο, ἀλλ' οὐ
E τὰ ὅμοια καὶ αὐτῆς ἡ θεία κατηγορεῖ γραφή· εἰ δὲ μίαν καὶ

narrat. Quare et Iohannes aeque tertiam horam prodidit; quamquam postea amanuenses gamma in episemon commutaverunt.

Eusebii ex opere ad Marinum. Tres igitur omnino Marias passioni Christi cum feminis aliis praesentes deprehendimus; primam Deiparam, secundam huius sororem Mariam Cleopae, tertiam Magdalenam. Quidam vero interpretes aiunt duas esse Magdalenas, unam quae sero sabbatorum apud Matthaeum, alteram quae apud Iohannem mane ad monumentum venit. Eandem hanc esse, de qua et Marcus loquitur, et de qua daemonia septem eiecta fuerant. Namque aliam, inquit Eusebius, non hanc Magdalenam prae oculis habens Marcus ait: " quum autem surrexisset, mane una sabbatorum apparuit primo Mariae " Magdalenae, de qua septem daemonia eiecerat ". Atque haec videtur quae audiit, ne me tangas, non quae apud Matthaeum. Nam ut verissimum sit, illam quoque Magdala fuisse oriundam, haud tamen paria probra de ea narrat

(1) Hanc quoque quaestiunculam cum codice columnensi, nunc vaticano, utiliter contuli.

τὴν αὐτὴν Μαγδαληνήν· φήσειεν τις, καὶ οὕτως ἀληθεύοι ἂν τὰ A
ἱερὰ εὐαγγέλια, κατ' οὐδένα λόγον διαφωνοῦντα· τὴν αὐτὴν δὲ
Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν εἰσάγονται μὴ ἁπτομένην πρότερον τοῦ
κυρίου, ὅτε ἔκλαιε καὶ ἠπίστει· καὶ ἁπτομένην αὐτοῦ ὅτε χαί-
ρειν μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας ὑπ' αὐτοῦ κελεύεται· ἐπειδὴ γὰρ
ὡς θεὸν αὐτὸν προσεκύνησεν ἔσχατον, καὶ οὐχ' ὡς ἄνθρωπον, ὡς B
πρότερον ὅτε ἔκλαιε καὶ ἠπίστει.

E Possini catena in Marcum p. 363.

Euseb. p. 70. Εὐσέβιος· φησὶν ὁ Καισαρείας ὡς Μαρία μὲν ἡ Μαγδαλη-
νὴ καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Σαλώμη ἡτοίμασαν ἀρώμα- C
τα ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσι τὸν Ἰησοῦν· οὐκ αὐταὶ δέ εἰσιν αἱ πρωῒ
ἐλθοῦσαι ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ ἄλλαι ἀνώνυμοι· πολ-
λαὶ γὰρ ἦσαν αἱ συναναβᾶσαι αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας· αὗται
δὲ αἱ κατὰ Μάρκον ἐλθοῦσαι ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, καὶ ἀτε-
λέστερόν πως διέκειντο· ὅθεν οὐδὲ νύκτωρ παραγίνονται ἀλλὰ D
πρωΐ· καὶ ἀκούσασαι δὲ ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς καὶ τῷ Πέ-
τρῳ ἔφυγον, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον· ἐφοβοῦντο γάρ· μόναι γὰρ αὗ-
ται ἐλθοῦσαι καὶ ἀληθεῖ ὄψει πεισθεῖσαι ὡς μετὰ ἀνατολὴν

scriptura. Quod si unam eandemque Magdalenam quis dicat, adhuc tamen veridica sunt sacra evangelia, neque ullo modo inter se discrepant; siquidem eandem exhibent Mariam Magdalenam et non tangentem primo Iesum cum erat incredula, et deinde tangentem statim ac iussa est gaudere cum alia Maria. Quippe illum postremo ut Deum adoravit, non hominis instar habuit, veluti initio cum flebat eratque incredula.

Ait caesariensis Eusebius Mariam quidem Magdalenam et Mariam Iacobi et Salomen aromata paravisse; ceteroquin haud easdem feminas esse quae mane orto iam sole venerunt; sed alias quasdam anonymas, ex iis quae magno numero secutae Iesum fuerant a Galilaea. Istas autem, quae secundum Marcum venerunt orto iam sole, imbecilli quodammodo virtute fuisse: quamobrem neque noctu processerant, sed mane: quumque his dictum fuisset, ut rem gestam discipulis et Petro nunciarent, fugae se mandaverunt, nihilque cuipiam dixerunt: consternatae enim pavore fuerant. Hae quippe quum solae venissent, et post solis ortum vera aliqua visione potiri sperarent, haud dignae habitae sunt quae

(9) Deest in cod. columnensi Μαγδαληνήν.

(1) Eadem haec quaestio inest in nobili quodam codice vaticano, non sine vel incrementis vel melioribus lectionibus, quas apte textui inserendas curavi.

A ἡλίου ἐπιστῆναι, οὔτε τὸν σωτῆρα θεάσασθαι καταξιοῦνται, ἢ τὸν ἄγγελον τὸν ἐξαστράπτοντα, οὔτε τοὺς δύο τοὺς ἔσω τοῦ μνήματος, οὔτε τοὺς δύο τοὺς παρὰ τῷ Λουκᾷ ἄνδρας· ψιλὸν δέ τινα νεανίσκον εἶδον περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, ἀναλόγως τῇ τῆς διανοίας αὐτῶν σμικρότητι τὴν ὀπτασίαν ἰδοῦσαι· ταῦτα οὖν, φησὶ,
B περὶ ἑτέρων ὁ Μάρκος ἱστορεῖ γυναικῶν ἀνωνύμως· οὐδὲ γὰρ οἷόν τε καὶ τὴν Μαγδαληνὴν μετὰ τοσαύτας θέας ἡλίου ἀνατείλαντος ἀπορεῖν καὶ ἀγνοεῖν τίς ἀποκυλίσειε τὸν λίθον.

Ex eadem Possini catena in Marcum p. 364.

C Ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ· ταύτην Εὐσέβιος (Eus. p. 75.) ἐν τοῖς πρὸς Μαρῖνον ἑτέραν λέγει Μαρίαν παρὰ τὴν θεασαμένην τὸν νεανίσκον· ἢ καὶ ἀμφότεραι ἐκ τῆς Μαγδαληνῆς ἦσαν.

E Corderii partim catena in Ioh. p. 450, et partim e codice vaticano.

D Εὐσεβίου. Ἴσως φαίεν [a] τινὲς, πῶς τῆς κουστωδίας φυλαττούσης δρομαῖοι ἤρχοντο Πέτρος τε καὶ Ἰωάννης, καὶ εἰσήρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον; ἐροῦμεν, ὅτι τοῦ σεισμοῦ γενομένου, καὶ τῆς ἀναστάσεως τελεσθείσης, ἀνεχώρησαν οἱ στρατιῶται ἀπαγγεῖλαι τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα· καὶ οὕτω τῆς στρα-
E τιωτικῆς φρουρᾶς ἐλευθερωθέντος τοῦ μνήματος ἠδυνήθησαν ἀ-

servatorem viderent, vel coruscantem luce angelum, vel geminos intra monumentum angelos, vel duos qui apud Lucam memorantur viros: sed unum tantummodo conspexerunt candidatum iuvenem; conveniente pusillitati suae visione donatae. Ergo apud Marcum, inquit Eusebius, de aliis feminis anonymis sermo est. Neque enim fieri poterat ut Magdalena quoque post tot visiones, sole iam orto, dubitaret adhuc nesciretque, quisnam lapidem revolvisset.

Apparuit primo Mariae Magdalenae. Hanc Eusebius in opere ad Marinum diversam esse ait Mariam ab illa quae iuvenem vidit. Vel etiam ambae Magdala oriundae erant.

Fortasse dicet aliquis, quomodo, custodia praesente, cursim venerunt Petrus et Iohannes, ac monumentum ingressi sunt? Aio, terrae motu facto, peractaque resurrectione, recessisse custodes, ut de iis quae acciderant certiores facerent pontifices. Atque ita remoto militari praesidio, licuit apostolis ad sepulcrum

(a) Ita cod. pro ἐρεῖ. Namque hanc etiam quaestionem cum vaticano codice collatam saepe emendavi et auxi.

παντῆσαι καὶ εἰσελθεῖν, ἀκούσαντες παρὰ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς ὡς οὐδείς ἐστιν ἐκεῖ τῶν ἐναντίων, σχολάζειν δὲ τὸν τόπον τοῖς ἐπὶ τὴν θέαν ἀφικνουμένοις τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως· αὕτη γὰρ ἦν μάλιστα ἡ αἰτία τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγέλου· οὐ γὰρ δὴ τῆς ἀναστάσεως χάριν ἀπεκίνει τὸν λίθον, ἀλλ᾽ τοὺς μὲν ἵνα ἀπελάσῃ, τὰς δὲ ἐρχομένας ἐπὶ τὴν θέαν δεξιωσάμενος, τὴν ἀνάστασιν αὐταῖς καταγγείλῃ· καὶ τούτου μάρτυς Ματθαῖος λέγων, ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τηροῦντες, καὶ ἐγενήθησαν ὡς νεκροί· φθάνει μὲν γὰρ καὶ τὸν ἄγγελον ἀναστὰς ὁ σωτὴρ, οὐδὲ ἀναμένει τὴν ἀποκίνησιν τοῦ λίθου, ἀλλὰ καὶ τούτου πρὸ τὴν θύραν κειμένου, καὶ τοῖς τῶν ἀρχιερέων σημάντροις κατεσφραγισμένου, τῶν τε φρουρῶν κυκλούντων τὸν τόπον [a], ἀφανὴς ἐξῄει τοῦ μνήματος, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν πεποιημένος θεϊκῇ δυνάμει, καθ᾽ ἣν ὥραν οὐδεὶς ἔγνω, καὶ καθ᾽ ὃν ἐπισημήνατο τῶν εὐαγγελιστῶν καιρόν· καὶ ἐγήγερτο τοῦ λίθου μεμενηκότος ἐπὶ σχήματος· ἀγαθῶν δὲ ἄγγελος ἀνθρώποις παρῆν ἄγγελος· οὐδὲν μὲν τῇ ἀναστάσει διὰ τῆς αὐτοῦ παρουσίας συμβαλλόμενος, τὰ πολλὰ δὲ τῇ τῶν ἀνθρώπων διακονούμενος σωτηρίᾳ: διὸ καὶ ἐξέστραπται τὴν μορφὴν, καὶ σημεῖον παρεῖχεν ἀγαθῶν, λευχείμονα δεικνὺς ἑαυτὸν, καὶ πρῶτος τῆς σωτηρίου ἑορτῆς ἀπαρχόμενος.

accedere et ingredi, qui videlicet a Maria Magdalena iam rescierant, neminem ibi adversarium subsistere, sed vacare locum cuilibet ad cognoscendam servatoris resurrectionem concurrenti. Haec enim praecipua causa fuerat, cur angelus illic apparuisset: nam certe haud resurrectionis gratia lapidem removerat, sed ut custodes abigeret, feminas autem ad observandum progressas comiter excipiens, resurrectionis notitia impertiret. Rei testis Matthaeus, qui ait custodes pavore fuisse percitos ac prope exanimatos. Ergo praecedit angelum servator resurgens, neque lapidis revolutionem expectat; sed hoc adhuc fores occludente, et pontificum munito sigillis, praesidio etiam circa locum disposito, nemini visus monumento exilit, divina vi semet a mortuis recipiens, qua hora nemo suspicabatur, sed tamen intra temporis limites quos evangelistae significaverant: saxo denique in sua sede immoto surrexit. Exin angelus aderat bonae rei hominibus nuncius; nihil equidem praesentia sua iuvans resurrectionem, sed hominum saluti valde consulens. Quare et figuram suam immutavit, felixque signum prae se tulit, candidatum se exhibens, primusque salu-

(a) Ed. τάφον.

A Τὸ δὲ πῶς δύο παρὰ τὸν Ἰωάννην μαθητῶν ἐλθόντων, περὶ ἑνὸς ὁ Λουκᾶς ἐμνημόνευσεν, οὕτω λυθείη· πολὺς ἦν ὁ Πετρος ἀεὶ τῇ προθυμίᾳ· διὸ καὶ πρῶτος τολμᾷ εἰσιέναι εἰς τὸ μνημεῖον σὺν τῷ ἑτέρῳ μαθητῇ· εἶτα ἀναχωρεῖ θεασάμενος καὶ πιστεύσας· κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν τῶν ἄλλων ἀπιστούντων μαθητῶν
B ταῖς λεγούσαις γυναιξὶν, μόνος αὐτὸς πιστεύσας πάλιν δρομαῖος ἐπὶ τὸν τάφον παραγίνεται.

E Corderii catena in Ioh. p. 457.

Πῶς κατὰ τὸν Λουκᾶν καὶ Ἰωάννην τοσαυτάκις ὀφθέντος
C τοῦ Ἰησοῦ τοῖς μαθηταῖς ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ, κατὰ τὸν Μάρκον καὶ τὸν Ματθαῖον κελεύονται οἱ αὐτοὶ διὰ τῶν γυναικῶν εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπελθεῖν, ὡς ἐκεῖ αὐτὸν ὀψόμενοι, ἀλλ' οὐ μέλλοντες αὐτὸν θεωρεῖν ἐν τῇ (a) Ἱερουσαλήμ.

Εἰ μὲν τοὺς ἕνδεκα μονον μαθητὰς τοῦ σωτῆρος ἡ τῶν εὐαγ-
D γελίων ἠπίστατο γραφὴ, καὶ οὕτως εἶπεν ἄν τις μηδὲν τὸν λόγον λείπειν, εἰ τέως μὲν ἀπιστοῦντας ταῖς τῶν γυναικῶν ἐπαγγελίαις τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς θεραπεύων, ἅπαξ καὶ δεύτερον αὐτοῖς λαθραίως κρυπταζομένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐφάνη· ἔν γε μὴν τῇ Γαλιλαίᾳ οὐ κεκρυμμένως οὐδ' ἅπαξ οὐδὲ δεύτερον, ἀλλ'
E οὐδὲ κεκλεισμένοις διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων, σὺν πολλῇ τῇ

tarem sollemnitatem ipse auspicans. Iam quaestio, cur apud Iohannem duo veniant discipuli, Lucas autem unum memoret, sic dissolvitur. Singulari fuit semper animi alacritate Petrus; quare et is primus ausus est sepulcrum cum altero discipulo ingredi: deinde rei visae credens, recessit. Secundum vero Lucam, dum alii discipuli feminarum narrationi minime aures credulas praeberent, solus ipse, qui crediderat, rursus ad sepulcrum venit.

Quomodo postquam, Luca et Iohanne auctoribus, toties Iesus discipulis intra Hierosolyma apparuerat; nihilominus, Marco et Matthaeo testibus, iisdem discipulis imperatum fuit per mulieres ut in Galilaeam abirent, quasi illic Iesum, non Hierosolymis, essent conspecturi.

Etiamsi undecim tantum servatoris discipulos scriptura agnosceret, nihilominus adhuc liceret dicere, nequaquam claudicare sermonem, si interim Iesus discipulis suis, qui feminco nuncio diffidebant, gratificans, semel et iterum ipsis in urbe latentibus conspiciendum se dedisset: et tamen in Galilaea nec clam nec semel aut iterum, nec iam ob Iudaeorum timorem conclusis, pu-

(a) Desideratur τῇ in codice, quem consului, vaticano.

παρουσίᾳ τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τῆς θεότητος τὴν ἔνδειξιν A
ἐποιεῖτο, παριστῶν αὐτοῖς ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν
ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενός τε
καὶ λεγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ συναυλιζό-
μενος, ὥς φησιν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι· καὶ αὕτη μὲν πρώ-
τη λύσις· ἐπεὶ δὲ τῶν μαθητῶν οἱ μὲν ἔγκριτοι καὶ πρῶτοι τὸν B
τῶν δώδεκα συνεπλήρουν χορὸν, δεύτερον δὲ παρὰ τούτοις ἐτύγ-
χανε τάγμα τὸ τῶν ἑβδομήκοντα, περὶ ὧν φησιν Λουκᾶς ἐν τῷ
εὐαγγελίῳ " μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ κύριος ϗ ἑτέροις ἑβδο-
„ μήκοντα „· ϗ ἕτεροι δὲ πλείους γνώριμοι τοῦ σωτῆρος, ϗ αὐτοὶ
τοῦ τῶν μαθητῶν ὀνόματος ἠξιωμένοι, οἷς οὐχ' οἷόν τε ἦν ὁμοῦ πᾶ- C
σι κατ' αὐτὸ συνηθροισμένοις ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ὀφθῆναι αὐτὸν
μετὰ τὴν ἀνάστασιν, εἰκότως δύο μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν, ὅ τε
Λουκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης, μόνοις τοῖς ἕνδεκα ὦφθαι αὐτὸν ἀναγρά-
φουσιν ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ· δύο δὲ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ οὐ τοῖς ἕνδεκα,
ἀλλ' ἁπλῶς τοῖς μαθηταῖς ἅπασι· πλείους τοίνυν αἱ ὀπτασίαι D
καὶ διάφοροι γεγένηνται τοῖς μαθηταῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν·
καὶ οἱ μὲν τάσδε εἰρηκέναι αὐτόν φασιν, οἱ δὲ τάσδε καὶ πεπρα-
χέναι· ἔστι δὲ ὅτε καὶ περὶ τοῦ κεφαλαίου λέγοντες, ἀναπληροῖ
τὰ ὑπὸ τοῦ προτέρου ἐλλειφθέντα ὁ δεύτερος.

blice admodum ostensionem sui ac divinitatis demonstrationem fecisset; se viventem iis exhibens multis signis post passionem suam, per dies quadraginta visus illis, et loquens de regno Dei, atque eorum consuetudine utens, ut ait in actibus Lucas. Atque haec prima quaestionis esto solutio. Quandoquidem vero discipuli partim delecti et primarii duodenarium chorum efficiebant; alter tamen, praeter hunc, ordo erat discipulorum septuaginta, de quibus Lucas ait in evangelio " post haec apparuit Dominus et aliis septuagin-
„ ta „; aliique praeterea plures erant servatoris familiares, qui pariter discipulorum honorifico nomine utebantur; quibus omnibus congregatis fieri non poterat ut intra urbem conspiceretur Iesus post resurrectionem; ideo merito evangelistae duo Lucas atque Iohannes solam Domini coram undecim visionem intra urbem scribunt: reliqui duo visionem in Galilaea haud iam undecim coram, sed cunctis omnino discipulis. Multoties igitur ac multifariam discipulis apparuit Iesus post resurrectionem. Atque alii aiunt Christum promisisse has visiones, alii vero et praestitisse. Quandoque etiam in rei alicuius narratione, siquid prior historicus praetermisit, id alter supplet.

A

E codice vaticano.

Εὐσεβίου ἐκ τῶν πρὸς Μαρῖνον. Περὶ δὲ τȣ̃ ἐπαπορεῖν
πάλιν πῶς παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ εἰς τὴν Γαλιλαίαν ὦφθαι
τὸν κύριον τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ὄρει, παρὰ δὲ τῷ Ἰωάννῃ πα-
B ρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Τιβεριάδος, ἐροῦμεν ὅτι οὐ μόνον ἅπαξ
καὶ δὶς ἀλλὰ καὶ πολλάκις ὦφθαι αὐτόν· διὸ τετάρτην ὀπτα-
σίαν οὐκ ἁμάρτοις τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ φήσας εἶναι· ἣν
οὐ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας οὐδὲ τοῖς ὀπτανομέ-
νοις, ἀλλ' ἐν τῷ ὄρει τοῖς ἕνδεκα πεποιῆσθαι ἀνέγραψεν ὁ
C Ματθαῖος εἰπών, οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὸ
ὄρος, οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἰδόντες αὐτὸν προσεκύ-
νησαν· καὶ μετὰ τȣ̃το ȣ̓κ ἂν σφαλείης εἰπὼν ὁμȣ̃ κατ' αὐτὸ συν-
ηγμένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα μαθηταῖς ἅμα καὶ τοῖς ἑβδομήκον-
τα ὦφθαι αὐτόν· ὁ δὲ ἀπόστολος καὶ ἔτι τȣ́των πλείοσιν ἑωρᾶσ- I. Cor. xv. 4.
D θαι τὸν κύριον μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἱστορεῖ λέγων, ὅτι ἐγήγερ-
ται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς, καὶ ὤφθη Κηφᾷ, ἔπει-
τα τοῖς δώδεκα, ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφ'
ἅπαξ· ὁρᾷς ὁσάκις καὶ ὅσοις ὤφθη μετὰ τὴν ἀνάστασιν; ȣ̔́τω
καὶ τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ κρυπταζομένοις διὰ τὸν φόβον τῶν ἰου-
E δαίων, καὶ πρό γε πάντων ἀνδρῶν Σίμωνι τῷ Πέτρῳ, γυναικῶν
δὲ ταῖς ἀμφὶ τὴν Μαγδαληνήν· ὅθεν καὶ ὁ Λουκᾶς φησι "δι'

Eusebii ex opere ad Marinum. Iam quod ambigitur, quomodo Matthaeus visum narret discipulis Dominum in Galileae monte, Iohannes autem circa mare Tiberiadis; aio equidem, haud semel et iterum, sed multoties Iesum esse conspectum. Quare minime errabis si quartam visionem esse illam putaveris, quae apud Matthaeum fit. Hanc quippe haud circa mare Galileae spectantibus eum, sed in monte undecim contigisse scribit Matthaeus: " undecim au- „ tem discipuli perrexerunt in montem prout condixerat illis Iesus, quem „ ibi conspectum adoraverunt „. Post haec sine errore dices, iisdem undecim discipulis congregatis, nec non aliis septuaginta, Iesum apparuisse. Immo apostolus multo adhuc pluribus visum esse Dominum post resurrectionem his verbis narrat: " quia surrexit tertia die secundum scripturas, visusque „ Petro est, tum duodecim, et denique plus quingentis fratribus simul „. Viden quoties et quot hominibus post resurrectionem conspectus sit? Sic enim apparuit latitantibus intra Hierosolyma propter metum a iudaeis; et primo virorum Simoni Petro, feminarum autem Magdalenae. Quare et Lucas ait " per

„ ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος καὶ συναυλιζόμενος αὐτοῖς A
„ τὰ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ παρεδίδου μαθήματα.

Ex Anastasio sinaita quaest. CXLVIII.

Εὐσεβίου ἐκ τοῦ πρὸς Μαρῖνον.[a] Καὶ τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ χριστοῦ ἐμπνευσθὲν πνεῦμα ἅγιον τοῖς ἀποστόλοις, λυτικὸν καὶ συγχωρητικὸν ἦν [b] πάσης ἁμαρτίας· B τὸ δὲ ἐπηγγελμένον τὸ βαπτισθήσεσθαι αὐτοὺς ἐν ἁγίῳ πνεύματι, καὶ μετασχεῖν δυνάμεως ἐνεργημάτων, ἐνεργητικῆς μὲν τῶν μελλόντων δι' αὐτῶν ἀποτελεῖσθαι θαυμάτων, ἐνστατικῆς δὲ καὶ καρτερικῆς τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἐπανίστασθαι κινδύνων· πρὸ γὰρ ταύτης τῆς C δυνάμεως κηρύττειν αὐτοὺς τοῖς ἔθνεσιν οὐκ ἐβούλετο, ἀλλ' ἐκδέχεσθαι καὶ περιμένειν αὐτὴν ἐξ ὕψους μετασχεῖν· τοῦτο δὲ καὶ
I. Cor. XII. 10. ὁ ἀπόστολος τὸ χάρισμα ἰδίως ἀφορίζων τῶν λοιπῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐδίδασκε λέγων " ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων „· καὶ ἡ προφητεία φησὶ " κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς D
Ps. LXVII. 12. εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ „· ἧς δυνάμεως ὅτε μήπω μετεῖχον, ἠρνήσαντο αὐτὸν οἱ πάντες καὶ ἐσκανδαλίσθησαν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους· ὅτε δὲ μετέσχον αὐτῆς, πάντες διέπρεψαν ταῖς ὑπὲρ χριστοῦ μαρτυρίαις τε καὶ ὁμολογίαις·

„ dies quadraginta apparens eis cum iisque conversans doctrinam de regno Dei
„ tradidit.

Eusebii ex opere ad Marinum. Spiritus sanctus a Christo in apostolos per flatum immissus, peccati omnis solvendi dimittendique vim habebat. Iam promissio, fore ut baptizarentur sancto spiritu, significabat compotes eos futuros facultatis rerum gerendarum, cuius ope patraturi erant miracula, vimque etiam recepturi atque constantiam adversus ea quae instabant pericula. Ante enim hanc acceptam virtutem noluit eos gentibus praedicare; sed praestolari iussit atque manere, donec eam ex alto reciperent. Donum hoc etiam apostolus satis a reliquis sancti spiritus operationibus discernere se significat dum ait " alii operationes virtutum „. Tum prophetia dicit " Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa „. Qua virtute cum nondum erant potiti, negaverunt eum omnes, et scandalo passionis tempore lapsi sunt: illa autem impetrata, cuncti protinus confessionibus testimoniisque pro

(a) Verba ἐκ τοῦ πρὸς Μαρῖνον desunt in codice columnensi. (b) Deest ἦν in cod. Sed enim cetera pleraque meliora sunt in codice quam in editione, quae sane maximis mendis laborat.

A ἀνακαινίζων γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὁ κύριος· καὶ ἣν ἀπώλεσε χάριν ἐκ τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ θεοῦ, ταύτην πάλιν ἀποδιδοὺς ἐνεφύσησεν εἰς τὰ πρόσωπα τῶν μαθητῶν λέγων " λάβετε πνεῦ-
" μα ἅγιον.

Christo edendis inclaruerunt. Renovat enim hominem Deus: ita ut quam gratiam homo amiserat, Dei olim inspiratione conlatam, eidem hanc rursus Deus attribuerit, in faciem discipulorum inspirans his verbis " accipite spiri-
" tum sanctum.

EUSEBII QUAESTIONES EVANGELICAS A S. AMBROSIO MEDIOLANENSI IN SUIS AD LUCAM COMMENTARIIS, PRAETERMISSO AUCTORIS NOMINE, FUISSE CARPTIM EXPOSITAS, NUNC PRIMUM OSTENDITUR.

Euseb. p.2.sqq. *Lib. II.* 1-3. Latent quidem divina mysteria; sed tamen ex ceteris factis atque praeceptis Domini salutaris possumus intelligere, et hoc perpensioris fuisse consilii, quod ea potissimum electa est ut Dominum pareret, quae erat desponsata viro. Cur autem non antequam desponsaretur, impleta est? fortasse ne diceretur, quod conceperat ex adulterio. — Quia etiam locupletior testis pudoris maritus adhibetur; qui posset et dolere iniuriam et vindicare opprobrium, si non agnosceret sacramentum. Quid quod etiam fides Mariae verbis maior adsciscitur, et mendacii causa removetur? Videretur enim culpam obumbrare voluisse mendacio innupta praegnans. Causam autem mentiendi indesponsata non habuit; cum coniugii praemium et gratia nuptiarum partus sit feminarum. Non mediocris quoque causa est, ut virginitas Mariae falleret principem mundi: qui cum desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere suspectum. Fallendi autem principis mundi fuisse consilium, ipsius Domini verba declarant, cum apostoli iubentur tacere de Christo, cum sanati prohibentur gloriari de remedio, cum daemones praecipiuntur silere de Dei filio.

Lib. III. 1. De generationibus dicturi, quarum nonnullam videmus in evangelio secundum Matthaeum, vel in Luca cuius interpretationem habemus in manibus, esse distantiam; quoniam non est credibile adversantia sibi sanctos viros potuisse dicere, de gestis praesertim domini Salvatoris; quanto studio possumus, non dixisse eos discrepantia demonstremus.

3. Cur Ioseph magis quam Mariae generatio describatur, cum Maria de spiritu sancto generaverit Christum, et Ioseph a generatione Domini videatur alienus, dubitare possemus, nisi consuetudo nos instrueret scripturarum, quae semper viri originem quaerit. Sic enim habes: Phares fuit filius Iudae principis tribus: *hic generavit Hesron, et Hesron generavit Aram, Aram generavit Hamminadab, et Hamminadab generavit Naasson* etc. Viri enim persona quaeritur, qui etiam in senatu et reliquis curiis civitatum generis asserit dignitatem. Quam deforme autem, si relicta viri origine, origo feminae quaereretur, ut videretur patrem non habuisse ille totius mundi populis praedicandus?

p.13.sqq. 4. Sed etiam alibi diverso ordine generationem docemus esse decursam: ne hic quoque evangelistae discrepare videantur, qui veterem ordinem sunt secuti. Sic enim habes: *fuit homo ex Arath, et nomen eius Helcana, filius Hieremiel, filius Heli, filius Oni de monte Ephraim*. Vides et a patribus ad filios, et a filiis ad patres originis descriptionem veteri more contextam. Vides ubique familiam per virorum generationes esse decursam. Noli mirari si Matthaeus ab Abraham usque ad Ioseph, Lucas a Ioseph usque ad Adam, et ad Deum generationum ordinem percurrit. Noli mirari quod Ioseph origo descripta est. *Euseb. p.1.sqq.* Etenim secundum carnem natus, usum debuit sequi carnis: et qui in saeculum venit, saeculi debuit more describi; maxime cum in Ioseph origine etiam origo sit Mariae. Nam cum vir iustus fuerit Ioseph, utique ex tribu sua et ex patria sua accepit uxorem: nec potuit iustus facere contra id quod lege praescriptum est. Sic enim habes, quia unusquisque in hereditatem tribus suae patriae adhaerebunt filii Israel, nec de tribu ad tribum transibunt: et omnis filia quae habet hereditatem tribuum filiorum Israel, uni ex populo et ex tribu patris sui erit uxor. Itaque et census tempore adscendit Ioseph de domo et de patria David, ut profiteretur cum Maria uxore sua. Quae ex eadem domo et ex eadem patria professionem defert, utique eiusdem tribus et eiusdem patriae se esse designat.

p.10. et 83. 5. Cognata quoque Mariae inducitur Elisabeth: primo quod omnes Iudaei cognati, quemadmodum et apostolus docuit dicens: *optabam enim anathema esse ipse pro fratribus meis secundum carnem, qui sunt Israelitae*. Cognatae ergo, quia ambae israelitae erant: simul et cognatae quia ambae erant ex tribu Iuda. Didicisti ex tribu Iuda Mariam, disce et Elisabeth (1). *Nam exurgens Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione, in civitatem*, inquit, *Iudae, et intravit in domum Zachariae*. Cum enim intra tribus suas Moyses habitare unumquemque praescripserit; utique cum in civitate Iudae manserit, erat et in tribu Iuda; maxime cum ex genere Elisabeth fuerint sacerdotes, quorum Deus portio est. Simul quam pulcrum, ut cum illa praenuntium Christi, Christum ista generaverit: et altera de spiritu sancto conceperit, altera sancto repleta spiritu prophetaverit; secundum carnem quoque videantur fuisse cognatae, quae secundum Deum spiritalis cognationis con-

(1) *Deflectit aliquantum Ambrosius ab Eusebio, cuius tamen verior sententia est dicentis Elisabetham de levitico genere, quia sacerdotis uxor erat. Sed enim de hac cognatione videsis sis rursus Eusebium in scholio ad Lucam, quod e vaticano codice nos protulimus p. 83.*

sortio non carebant! Quod si omnis feminae caput vir secundum sanctum apostolum, et sunt duo in carne una secundum legem divinam; utique ii qui una caro erant et unus spiritus, quomodo poterat fieri ut viderentur patriam et tribum habere diversam? Accedit illud quod etiam angelus Gabriel de Domino praenuntiaverat, quod *dabit illi Deus sedem David patris sui*. Certum est igitur etiam Mariam de David generatione manasse.

6. Simul etiam discimus nihil referre quo ordine
Euseb p. 14. sqq. generationis series exprimatur, cum iter hinc atque inde sit pervium. Cur autem sanctus Matthaeus ab Abraham generationem enumerare coeperit Christi, sanctus vero Lucas a Christo usque ad Deum perduxerit, explanandum videtur. Sed prius cur sanctus Matthaeus cum ab Abraham coeperit generationis ordinem, non ita posuerit: *liber generationis Abrahae*; sed, *liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham*. Et cur hos duos potissimum nominaverit, nequaquam praetereundum puto. Non enim otiose fidelissimi auctores generis eliguntur; ut intelligamus quod in ipsa generatione carnis, spiritualis magis successio requiratur. Duo sunt enim isti viri in quos manaverunt promissa divina.

7. Prior Abraham qui ante Moysi legem et ante populum iudaeorum propria derelinquens, et cognoscens Deum, meruit fidei testimonium; quia *credidit Deo, et reputatum est ei ad iustitiam*: qui etiam a Deo accepit oraculum dicente sibi: *exi de terra tua etc. et benedicentur in te omnes tribus terrae*. Vides igitur congregationes gentium et sacrosanctum ecclesiae coetum oraculo divino huic esse primo promissum. Et ideo is auctor generis debuit designari, qui instaurandae ecclesiae sponsionem primus emeruit.

p.23.sqq. 8. David quoque merito et ipse auctor generis declaratur, quia eum iureiurando responsum, quod ex ipso secundum carnem Christus futurus esset, accepit. Sic enim scriptum est: *iuravit Dominus David veritatem, et non paenitebit eum: ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam*. Et alibi: *semel iuravi in sancto meo, si David mentiar, semen eius in aeternum manebit, et sedes eius sicut sol in conspectu meo*. Et in paralipomenis etc. Per Esaiam quoque etc. (1)

9. Omnia convenire de Christo evidentibus signatur oraculis, nec posse divinae fructum promissae ad Salomonis gratiam derivari, qui David filius fuit, cuius finis haud dubie cognoscitur. — Numquid in saeculum regnavit Salomon, qui annis tantummodo quadraginta regnavit? *Ego ero*, inquit, *ei in patrem, et ille mihi in filium*. Quis est iste proprius Dei filius, nisi cui dictum est: *filius meus es tu, ego hodie genui te*. — At vero Salomonem fortasse ideo errasse tam graviter, ne errarent homines, et ad ipsum crederetur manasse promissum, divinarum serie cognovimus lectionum. Aedificavit enim templum Astartae idolo propter amorem mulieris, et indignatus est Dominus in Salomonem. — Igitur vides quoniam promissi series Christum spopondit.

Euseb. p.25. 10. Et ideo istos duos generis auctores evangelista delegit: unum qui promissum accepit de congregatione populorum; alterum qui de generatione Christi oraculum consecutus est. Et ideo licet ordine sit successionis posterior, prior tamen quam Abraham in Domini generatione describitur; quia plus est promissum accepisse de Christo, quam de ecclesia; quoniam ecclesia ipsa per Christum. Ergo unus princeps generis secundum carnem, alter princeps generis secundum spiritum: alter secundum seminis gratiam, alter secundum populorum fidem; potior enim qui salvat eo qui salvatur.

11. Unde et Lucas ad Deum putavit originem eius referendam; quod verus Christi generator Deus sit, vel secundum veram generationem pater, vel secundum lavacri regenerationem mystici muneris auctor. Et ideo non a primo generationem eius coepit describere; sed postea quam baptismum eius explicuit, auctorem omnium Deum per baptismum cupiens demonstrare, Christum quoque a Deo manasse ordine successionis adseruit.

12. Hic quoque aliqui solent inserere quaestiones, *Euseb.*
quod Matthaeus ab Abraham usque ad Christum quadraginta duas generationes enumeraverit, Lucas vero quinquaginta; et quod per alias personas Matthaeus, per alias Lucas generationem manasse descripserit: in quo iam potes illud probare quod diximus, quia cum alios Matthaeus maiores dominici generis, alios vero Lucas in ordine generationis texuerit; ab Abrahamo tamen et David reliquos auctores generis uterque signavit. *p. 44.*

13. Quod vero per Salomonem Matthaeus generationem derivandam putavit, Lucas vero per Nathan; alter regalem, alter sacerdotalem familiam videtur ostendere. Quod non ita accipere debemus, quod alterum altero verius; sed alter alteri pari fide et veritate concordet. Fuit enim vere et secundum carnem regalis et sacerdotalis familiae: rex ex regibus, sacerdos ex sacerdotibus: licet oraculum non de carnalibus sed de caelestibus exprimatur. *p. 16. et 31.*

14. Nec mireris si ab Abraham plures secundum Lucam successiones usque ad Christum sunt, pauciores secundum Matthaeum; cum per alias personas generationem fatearis esse decursam: potest enim fieri ut alii longaevam transegerint vitam, alterius vero generationis viri immatura aetate decesserint; cum videamus complures senes cum suis nepotibus vivere, alios vero viros statim filiis suis obire susceptis. *p. 45. sqq.*

15. Illud quoque advertimus, quod sanctus Matthaeus Iacob, qui fuit pater Ioseph, filium Mathan esse memoraverit. Lucas vero Ioseph cui desponsata erat Maria, filium Heli: Heli autem filium Melchi esse descripserit. Quomodo unius duo patres, id est Heli et Iacob? quomodo etiam duo paterni avi Mathan et Melchi? Sed si vere quaeris, invenies, quod iuxta praescriptum legis veteris duo fratres diversos filios utrique ex una uxore generaverint. Traditur enim Mathan, qui a Salomone genus duxit, Iacob generasse filium, et uxore superstite decessisse, quam postea Melchi accepit uxorem, ex qua generatus est Heli. Rursus Heli, fratre sine liberis decedente, copulatus est fratris uxori, et generavit filium Ioseph, qui iuxta legem Iacob filius dicitur; quoniam semen fratris defuncti frater iuxta legis veteris seriem suscitabat. Ita duorum filius dictus est. *p. 16.*

16. Non absurdum autem videtur, quod quater denas generationes dividendas sanctus Matthaeus putavit, ab Abraham usque ad David, a David usque ad transmigrationem Babylonis, a transmigratione Babylonis usque ad Christum, in quo vices mutationum pariter designavit. Ab Abraham enim usque ad David tempora sine regibus fuit populus iudaeorum; regnum enim sectum a David coepit (2): deinde per reges actum genus omne est iudaeorum, et intemerata usque ad transmigrationem eorum regna manserunt. Post transmigrationem vero in occasum degenerantis populi nobilitas circumcisa vergebat. *Euseb. p. 44.*

17. Plerique etiam mirantur cur Thamar mulieris famosae, ut illis videtur, Matthaeus commemorationem in dominica generatione contexendam putaverit? Cur etiam Ruth? cur eius quoque mulieris quae Uriae uxor fuit, et occiso marito in David nuptias commigravit? cum praesertim Sarrae et Rebeccae et Rachel sanctarum feminarum nusquam fecerit mentionem. *p. 37. sqq.*

18. Primum si veris intendas animum, haec mu-

(1) *Hos quoque paralip. et Esaiae locos, qui sunt apud Ambrosium, habuit, ut puto, Eusebius; verum eos breviator quaestionum praetermisit. Quare ex Ambrosio partes etiam Eusebii desideratas agnoscimus, et fortasse supplere possumus, heic et alibi.*

(2) *Haec particula in Eusebio desideratur, videturque Ambrosii glossa.*

lier (Thamar) non tam famosa quam iusta; non enim temporalis usum libidinis requisivit, sed successionis gratiam concupivit. Erat enim deforme liberos non habere. Promiserat eam filio suo Iudas, et diu pactarum foedera distulerat nuptiarum. Per moram promissi defunctus est sponsus. Dolens se sine filiis remansisse, dolum studio generationis commenta est, et Iudam consilio praevertit; ut se eidem offerret ornatam, postea quam defunctam eius cognovit uxorem. Vides utique mulieris vitam probari, quod non alienum praeripuit torum, non meretricio studio quasi meretrix adornata est; non enim vagam captavit libidinem, sed diu soceri fraudata promissis, ex ea familia quam delegerat, converso dolo, fructum voluit successionis adipisci. Quis itaque castior, illa quae tamdiu expectavit promissum, an ille qui amorem ferre non potuit oblatum? illa quae sponsi familiam non refugit, an iste qui meretricem putavit? illa quae horam sui corporis volentibus non permisit ad copulam, an iste qui quod studio coepit erroris, ad successionis gratiam castitate mulieris consummavit? Denique ipse confessus est dicens: *iustificata est Thamar magis quam ego; propter quod non dedi eam Selon filio meo*. Denique numquam postea virum experta est; iste unius horae impatiens, qui annos a puella exegerat castitatis etc.

19. Sed non ita illam defendimus, ut istum accusemus; immo utrumque excusemus; non autem nos, sed mysterium quod copulae illius fructus expressit: generavit enim mulier Phares et Zaram filios, generavit geminos. Unde non otiose Matthaeus utrumque signavit, cum Phares tantummodo commemorationem posceret. *Phares* enim *genuit Esron; Esron genuit Aram*: deinde per ordinem singuli. Cur autem cum Isaac duos generaverit, Iacob plures, singulorum tantummodo quos successionis dominicae causa poscebat, fecit scripturae series mentionem, horum autem utrumque memoravit, nisi quia hic in utroque mysterium est?

20. Tractavimus moralem locum; tractemus historicum et mysticum. Cum generaret Thamar, legisti quia unus de utero eius praemisit manum, quam corripiens obstetrix, coccum ligavit dicens: *hic exiet prior*. Ut autem manum revocavit puer in matris uterum, statim exivit frater eius. Dixit autem obstetrix: *quid incisa est per te sepis? et vocavit nomen eius Phares. Et post ipsum exivit frater eius, in cuius manu erat coccum, et vocavit nomen eius Zaram*. Vides quanta aenigmata mysterium prodant etc.

21. Cur autem alter manum praemisit ex utero, alter genitali praecessit exorta, nisi quia per geminorum mysterium gemina describitur vita populorum? una secundum legem, altera secundum fidem: una secundum litteram, altera secundum gratiam. Prior gratia quam lex; prior fides quam littera: et ideo gratiae typus manum ante praemisit; quia gratiae actus ante praecessit, qui fuit in Iob, Melchisedech, Abraham, Isaac, et Iacob, qui per fidem sine lege vivebant. *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam*. Praevenientes enim legem patriarchae sancti, praescriptorum vinculis absoluti, libera et consimili nobis gratia refulserunt.

22. Prior Zara, qui interpretatione significat oriens: lux enim pietatis veri splendor orientis est (1), illius utique qui dixit, oriens nomen est mihi: cuius in patriarchis primitus radius lucis illuxit. Hi enim primi vitae suae actum in hoc saeculo praemiserunt. — Sed media tamquam sepis obiecta legis est observatio, et quodammodo vita maiorum videtur incisa etc.

24. Itaque postea quam manum reduxit, quasi incisione facta sepis, exivit frater eius, quem quasi medium parietem sepis vel maceriae apostolus nominavit, atque ipse de incisione nomen accepit: Phares enim divisio est; unde pharisaei nuncupati, eo quod a multorum se coniunctionibus separarent. Beatius autem et multo melius fuisset non incidi sepem, sed unam eandem et indivisam permanere. Quod fieri potuit si ei vitae quae prior manum misit, hoc est actum ostendit suum, consequens fuisset eius vitae militia quae secuta est. Multo enim melius si circumcisus populus vitam maiorum voluisset imitari: sic enim fuisset una sepis, una maceria, una aedificatio priorum ac sequentium. Sed quia primum illum vitae actum posterioris infirmitas non potuit implere, incisione sine dubio facta sepis eius sive maceriae, quae secundum Deum aedificata erat, tamquam medius paries interiectus est.

26. Ergo dominus Iesus, qui postea secundum carnem venit in lucem, veteris illius munitionem sepis instaurans, in maiorum nos actum et antiquam simplicitatem fidei reformavit. Unde de eo et propheta dixit, *vocaberis aedificator sepis*. Tulit enim illum obicem qui unitatem mentis et corporis, seriemque vitae simplicis dividebat; atque ipse factus est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem sepis solvit. Quem parietem exponit apostolus inimicitias esse in carne. Has ergo inimicitias tulit Dominus, et pacem refudit, legemque mandatorum in decretis evacuavit. Dominus enim sabbati, superstitionem tulit sabbati corporalis, et quasi medium solvit legis parietem: qui nos ab ea pietate, quae secundum Deum est, decretorum difficultate prohibebat: eo quod iuxta Moysi legem non erat facile atque possibile gentibus militare Deo, cum inanis superstitio iudaeorum purum affectum gentium a subeunda observatione revocaret.

29. Hic est Dominus cuius in Zara typus ante praecessit, eo quod ex tribu et ex semine illius Zarae dominus Iesus secundum carnem non solum a femina, sed etiam sub lege generatus est, ut eos qui sub lege erant redimeret.

30. Ruth quoque sine dubio pari ratione minime *Euseb.*
praetermissam aestimare debemus; de qua sensisse videtur *p. 39.*
apostolus sanctus, cum alienigenarum vocationem gentium spiritu praevideret per evangelium esse celebrandam, dicens quod lex non sit iustis posita sed iniustis. — Haec enim cum sit alienigena et moabitis (praesertim cum lex Moysi prohiberet has nuptias Moabitasque excluderet ab ecclesia; sic enim scriptum est: *Moabitae non intrabunt in ecclesiam Domini usque ad tertiam et quartam generationem, et usque in saeculum*) quomodo intravit in ecclesiam, nisi quia sancta et immaculata moribus supra legem facta est? Si enim lex impiis et peccatoribus posita est, utique Ruth, quae definitionem legis excessit, et intravit in ecclesiam, et facta est israelitis, et meruit inter maiores dominici generis computari, propter cognationem mentis electa non corporis, magnum nobis exemplum est, quia in illa nostrum omnium qui collecti ex gentibus sumus, ingrediendi in ecclesiam Domini figura praecessit. Hanc igitur aemulemur; ut quia haec moribus hanc praerogativam meruit adsciscendae societatis suae, sicut historia docet; nos quoque propter morum electionem in ecclesiam Domini, meritis suffragantibus, adlegemur.

33. Recte igitur sanctus Matthaeus per evangelium gentes ad ecclesiam vocaturus, auctorem ipsum Dominum gentilis congregationis, alienigenarum generationem secundum carnem adnumerasse memoravit; ut iam tunc esset indicium quod illa generatio ederet gentium vocatorem, quem sequeremur omnes ex alienigenis congregati, relinquentes paterna. — Ergo Ruth, sicut Lia et Rachel, oblita populum suum et domum patris sui, solvens vinculum legis, ingressa est in ecclesiam.

(1) *Paulo aliter videtur Ambrosius legisse verba Eusebii p. 31. v. 19.* φωτὸς γὰρ εὐσεβείας αἱ πρῶται τῆς ἀνατολῆς αὐγαί.

35. Quam vere commemoratio eius dominicae prosapiae fuerit inserenda, declarat mysterii altioris expressio, qua prophetatum est ex genere eius in Ephrata Christum esse generandum, cum dicitur: *det tibi Dominus — facere virtutem in Ephrata, et sit nomen in Bethlehem*. Quae est enim virtus, nisi quae per Christum gentium populos congregavit? quod autem nomen, nisi illud quod Bethlehem patria Domini secundum carnem nascentis est facta?

Euseb. p. 35. 37. David quia praesumtione virtutis elatus dixerat: *ego autem dixi in abundantia mea, non movebor in aeternum*; statim insolentiae huius poenam subiisse se memoravit dicens: *avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus*. — Si ergo David insolentiam damnat, humilitatem induit, recte in historia uxoris Uriae magisterium istud affectandae humilitatis adsciscitur.

p. 85. 39. Ergo cum David Bersabee historiam non praetermiserit in suis psalmis, ut in ea vel mysterium vel actum perfectae paenitentiae nos doceret, iure videmus etiam in generationibus dominicis non praetermissam. — Alterum mysterium ad ecclesiam pertinet quod dixit: *ecce audivimus eam in Ephrata*.

p. 41. sqq. 40. De Achab (1) autem satis claret, cui uxor Iezabel; et de Iechonia, de quo satis idoneus auctor est Hieremias, maximi reum esse delicti: cui etiam quod habuit nomen, eripuit. Et ideo qui Ioachim in regnorum libris dicitur, Iechonias ab Hieremia est nominatus, dicente eo: *abiectus est Iechonias ut vas, non est usus in eo; propter quod* (2) *proiectus est ipse et semen eius. Terra, terra, audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum; quia non exsurget ex semine eius sedens in throno David, princeps adhuc in Iuda*. Eo enim regnante, Iudaeam Babylonii vastaverunt, neque postea umquam de semine eius regnum quisquam in Iudaea potuit obtinere. Postea enim populus de captivitate dimissus, sub sacerdotibus et tetrarchis fuit. Unde etiam usque ad Christi generationem mansere tetrarchae, ne ipsi quidem, quantum historia docet, regalis dignitatem generis reservantes (3).

p. 52. sqq. 42. Tamen ipsum regem secundum honorem saeculi non accepimus Christum. Quomodo ergo *ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam*? quomodo et angelus de eo dicit, quod *dabit illi dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit in domo Iacob*? Quomodo regnare promittitur, nec ostenditur? aut quomodo ex semine Iechoniae nullus regnaturus dicitur per prophetam? Si enim Christus regnavit, ex semine autem Iechoniae Christus est, propheta mentitus est, mentita sunt et oracula. Sed illic futuros ex semine Iechoniae posteros non negatur; et ideo de semine eius est Christus: et quod regnavit Christus, non contra prophetiam est; non enim saeculari honore regnavit, nec in Iechoniae sedibus sedit, sed regnavit in sede David.

43. Verum cum ipse Iechonias David sederit sedem, quemadmodum solvitur quod dictum est, quia David sedem Iechoniae posteri non sedebunt, cum eadem sedes fuisse videatur amborum? Itaque et nos sedem Davidis fuisse negare non possumus; non eandem tamen regis David sedem Christus, quam Iechonias sedit: immo nec quisquam alius ex genere David sedem eius potuit sedere, quam Christus; quia nec in alio semen eius aeternum est, sed in Christo, sicut Deus ipse iuravit dicens *semel iuravi in sancto meo, si David mentiar, semen eius in aeternum manebit, et sedes eius sicut sol in conspectu meo*. Quem igitur dicit hic? non Salomonem utique, non Roboam, non Nathan, sed illum de quo solo potest dicere, *ipse invocabit me, pater meus es tu. Ponam in saeculum saeculi semen eius, et thronus eius sicut dies caeli*. Hic est, de quo dicit angelus ad Mariam: *et vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, et filius altissimi vocabitur; et dabit illi dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit in domo Iacob in aeternum, et regni eius non erit finis*.

44. Excitemus Christum, ipsum interrogemus, ipse respondeat. invenimus quia regnum Domini non est de hoc mundo; ipse enim dixit, *regnum meum non est de hoc mundo*. Qui dicit non esse de hoc mundo regnum suum, ostendit esse supra mundum.

45. Illud quoque non praetermittendum putamus, Euseb. p. 45. sqq. quod a David temporibus usque ad Iechoniam, hoc est usque ad captivitatem, cum decem et septem fuerint reges Iudaeae, quatuordecim generationes sanctus Matthaeus posuerit: et rursus ab Iechonia usque ad Ioseph cum virorum generationes duodecim computentur, postea quatuordecim generationes descriptas esse memoraverit. Et primum oportet cognoscere posse plures esse successiones et pauciores generationes. Possunt enim diutius vivere aliqui et serius generare, aut certe penitus exsortes generationis existere. Itaque non quae regum, eadem generationum tempora. Unde et Matthaeus eos, quos ad generationem non putavit pertinere, praeteriit. Nam si propositum esset ei successiones describere, rationabiliter moveremur, cur cum in regnorum libris et paralipomenis conveniat, quod post Ioram Ochozias regnaverit et Iodam et Amasias; Amasiae autem successerit Ozias; sanctus Matthaeus illos reges praeterierit, Ochoziam, Iodam et Amasiam, et post Ioram Iosaphat subiecerit. Sed non eum in regum successione, sed in generatione subiecit. Denique generationum relatorem se fuisse memoravit: potuit enim fieri ut et Ioram tardius generaverit, et Iosaphat sero perceperit regnum; atque ita Ioram patri suo, cui in potestatem non successit, in generatione successerit.

46. Quod vero post Iechoniam duodecim generationes enumerasse videtur evangelista, si diligenter advertas, hic quoque quatuordecim generationum poteris invenire rationem. Duodecim enim usque ad Ioseph p. 48. sqq. numerantur, non usque ad Christum: tertius decimus est Christus —. Duos Ioachim, hoc est duos Iechonias fuisse historia indicat; unum ante transmigrationem, alterum in ipsa transmigratione generatum, id est patrem et filium. Ergo pater inter generationes superiores est computatus, qui successit Iosiae; filius inter posteriores, qui successit patri, id est nepos Iosiae. Duos autem fuisse regnorum libri indicant: *et imperavit Pharao super Israel* (*etc. ut apud Euseb.*) Vides igitur quod alius fuerit Iosiae filius, alius nepos: filius ille, cui Hieremias nomen imposuit, nepos iste qui patris vocatus est nomine. Et bene sanctus Matthaeus a propheta noluit discrepare, ut non Ioachim sed Iechoniam nominaret. Simul maiorem fructum dominicae pietatis adstruxit, si generis nobilitatem non in omnibus Dominus requisivit,

(1) *Desideratur apud Eusebium mentio Achabi; idque accidisse puto, quia breviator hanc cum aliis partem eusebianam omiserit.*

(2) *In Eusebio p. 41. et 43. scripsi* τί ; ὅτι, *quia sic reapse bis erat scriptum in codice. Verumtamen id mendum esse pro* διότι, *coarguitur tum ab hac Ambrosii interpretatione, tum a. s. Hippolyti fragmento edito, quod vulgo inscribitur de Susanna et Daniele, sed chronographus vaticanus p. 4 docet petitum esse ex Hippolyti potius chronico.*

(3) *Exin exponit Ambrosius Herodis magni nativitatem patrisque historiam. Quare suspicor hanc quoque partem repetivisse Eusebium (a breviatore deinde omissam) in quaestionibus ex historia sua I. 7. sive ex Africano, uti repetiit quaest. IIII. ad Steph. partem illam de Iosephi genealogia.*

sed de captivis et peccatoribus congrue nasci voluit, qui remissionem veniebat praedicare captivis (1).

p. 60. 50. Haec tibi, frater, de generatione Christi non incognita putavi prolixius persequenda, ne quis cum ista in evangelio minus adtento animo recenseret, aliquatenus fluctuaret etc.

Ex libro x.

p. 64. seqq. 147. *Mane autem sabbati venerunt valde tempore ad monumentum.* Magna oritur hoc loco plerisque dubitatio; nam etsi non videntur evangelistae dixisse contraria, tamen diversa dixerunt. Siquidem Lucas *mane valde tempore*; Marcus *valde mane*; Matthaeus *vespere sabbati*; Iohannes *prima sabbati cum adhuc tenebrae essent*, mulieres ad monumentum venisse dixerunt. Deinde hic duos viros, Marcus unum iuvenem in albis sedentem, Matthaeus unum angelum, Iohannes duos angelos in albis sedentes visos esse memoraverunt. Postremo, quod vix enodabile videatur, Iohannes scripsit dictum Mariae Magdalenae, *noli me tangere; nondum enim adscendi ad patrem meum*; Matthaeus occurrisse Dominum scripsit Mariae Magdalenae et alteri Mariae, et illas accepisse et tenuisse pedes eius et adorasse, evidentissima descriptione digessit.

148. Quomodo ergo solvendum, nisi quatuor evangelistas de diversis quatuor putes dixisse temporibus; ut et personas alias mulierum, et alias coniicias visiones? Denique aliae cum unguento prima sabbati veniunt, aliae sine unguento vespere sabbati. Istarum nomen exprimitur, illae de Galilaea secutae Dominum designantur.

150. Primum igitur illud spectandum est, quod scriptum est, *vespere sabbati, quae lucescit in prima sabbati*, resurrexisse Dominum. Sic enim habes, quia *vespere sabbati venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terrae motus factus est magnus.* Non enim die sabbati, sed post sabbati diem, nocte utique resurrexit. Denique quae mane venerunt, licet valde tempore, tamen iam Dominum resurrexisse cognoverunt.

151. Sic igitur temperandum est, ut neque mane dominica quae est prima post sabbatum, neque sabbato resurrectio facta credatur. Nam quomodo triduum complebitur? non ergo vesperascente die, sed noctis vespere resurrexit. Denique graecus sero dixit, hoc est ὀψέ. Sero autem et horam signat in occasu diei, et cuiusque rei significat tarditatem. – Est et sero tempus noctis profundum.

152. Unde et mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, iam utique custodibus quiescentibus. – Postremo etiam principes sacerdotum congregati cum senioribus nocte id factum esse confirmant, dicentes custodibus: *dicite quia discipuli eius nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus* etc.

153. Si plures Mariae, plures fortasse etiam Magdalenae, cum illud personae nomen sit, hoc locorum.

154. Denique alteram esse cognosce. Illa admittitur pedes Domini tenere; tangere Dominum ista prohibetur. Illa angelum videre meruit, haec primo quando venit, neminem vidit. Illa discipulis Dominum resurrexisse nunciavit, ista raptum esse significat. Illa gaudet, haec plorat. Illi in gloria sua iam Christus occurrit, haec adhuc mortuum quaerit. Illa Dominum vidit et credidit, haec non potuit agnoscere cum videret. Illa fideli adorabat in spiritu, haec dubio maestificabatur affectu.

155. Merito nimirum prohibetur tangere Dominum; non enim corporali tactu Christum, sed fide tangimus: *nondum enim*, inquit, *adscendi ad patrem meum*; hoc est, nondum tibi adscendi, quae viventem cum mortuis quaeris.

161. Itaque quid intersit inter illam et hanc Mariam scriptura distinguit. Illa occurrit ut Iesum videat, haec retrorsum convertitur: illa salutatur, haec redarguitur. Denique sic habes: *dicit ei Iesus, mulier*. Quae non credit, mulier est, et adhuc corporei sexus appellatione signata.

180. Spiritum autem sanctum vel illis undecim quasi perfectioribus insufflavit, et reliquis postea tribuendum esse promittit; vel iisdem ibi insufflavit, hic spopondit. Euseb. p. 100. Nec videtur esse contrarium, cum divisiones sint gratiarum; *alii enim datur sermo sapientiae* etc. *alii operatio virtutum* etc. Ergo aliam insufflavit ibi operationem, hic aliam pollicetur; ibi enim remittendorum gratia tributa est peccatorum, quod esse videtur angustius, et ideo insufflatur a Christo. – Deus enim solus peccata dimittit. Lucas autem linguarum gratiam describit affusam. Denique ibi habes *accipite spiritum sanctum*.

182. Cur secundum Matthaeum et Marcum mandat p. 97. seqq. discipulis, *praecedam vos in Galilaeam, ibi me videbitis*: secundum Lucam vero et Iohannem etiam intra conclave obtulit se videndum? Et quidem quod se videndum frequenter obtulerit, et plusquam quingentis fratribus et Petro et Iacobo, etiam apostolico probavimus testimonio. Et Lucas in actibus apostolorum docuit, quod discipulis *manifestaverit se vivere post passionem suam, in multis argumentis apparens his, et disputans de regno Dei*. Ergo quia saepius et diversis apparuit, cum in Galilaea quando sit visus, nequaquam praescriptum ac definitum tempus scriptura signaverit, in Hierusalem quando se obtulerit, et diem et horam expresserit; timidiores intra conclavia reviseuntur, fortiores ad montem convenerunt.

183. Denique intra conclave, ostiis clausis, inducit Iohannes discipulos congregatos propter metum Iudaeorum: quos non undecim Lucas, sed plures scripsit fuisse: istos autem Matthaeus undecim solos in Galilaea convenisse non siluit: *undecim autem discipuli abierunt in Galilaeam, in montem ubi constituerat illis Iesus, et videntes eum adoraverunt*. Undecim quoque discumbentibus discipulis et Marcus in fine apparuisse scribit.

184. Unde hoc convenientius arbitror, quod Dominus quidem mandaverit discipulis ut in Galilaea se viderent; sed illis metu intra conclave residentibus, primo se obtulisse, postea vero confirmatis animis, undecim illos Galilaeam petisse. Vel certe (hoc quoque diligentibus scriptoribus placuisse reperio) nihil obstat si dicamus pauciores intra conclave, in monte complures fuisse.

Ex Hieronymi commentario ad Matthaeum.

Filii David, filii Abrahan etc. Ideo, ceteris prae- Euseb. p. 33. termissis, horum filium nuncupavit, quia ad hos tantum est facta de Christo repromissio ad Abraham etc.

Notandum in genealogia salvatoris nullam sanctarum assumi mulierum, sed eas quas scriptura reprehendit; p. 37. ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omnium peccata deleret. Unde et in in consequentibus Ruth moabitis ponitur, et Bethsabee uxor Uriae.

Cernis quod secundum fidem historiae tres reges in p. 46. medio fuerint, quos hic evangelista praetermisit. – Quia evangelistae propositum erat tres tessarecedecades in diverso temporum statu ponere etc.

(1) *Pergit Ambrosius quaerere ac respondere cur evangelista quorumdam meminerit, ut Iosephi, Iudae, Simeonis, Levini, Nathani, Noachi, Mathusalae, Enochi, Sethi, Adami; alios vero praetermiserit v. gr. Cainum. Quae omnia sumi ex Eusebio existimo, quanquam in breviatis eius quaestionum eclogis iam non occurrunt. Sic autem concludit librum Ambrosius, ut ad clausulam, qua Eusebius alloquitur Stephanum, sine dubio respiciat*;

Euseb. p. 60. Si voluerimus Iechoniam in fine primae tessaradecadis ponere, in sequenti non erunt quattuordecim sed tredecim. Sciamus igitur, Iechoniam priorem ipsum esse quem et Ioacim; secundum autem, filium, non patrem: quorum prior per *c* et *m*, sequens per *ch* et *n* scribitur: quod scriptorum vitio et longitudine temporum, apud graecos latinosque confusum est.

p. 16. sqq. Hoc loco obiecit nobis Iulianus Augustus dissonantiam evangelistarum, cur evangelista Matthaeus Ioseph dixerit filium Iacob, et Lucas eum filium appellarit Heli: non intelligens consuetudinem scripturarum, quod alter secundum naturam alter secundum legem ei pater sit. Scimus enim hoc per Moysen Deo iubente praeceptum, ut si frater aut propinquus absque liberis mortuus fuerit, alius eius accipiat uxorem ad suscitandum semen fratris vel propinqui sui. Super hoc et Africanus temporum scriptor, et Eusebius caesariensis in libris *διαφωνίας εὐαγγελίων* plenius disputarunt.

p. 49. Numera a Iechonia usque ad Ioseph et invenies generationes tredecim: quarta decima ergo generatio in ipsum Christum reputabitur.

p. 1. sqq. Quaerat diligens lector et dicat: quum Ioseph non sit pater domini salvatoris, quid pertinet ad Dominum generationis ordo deductus usque ad Ioseph? cui respondebimus primum, non esse consuetudinis scripturarum, ut mulierum in generationibus ordo texatur. Deinde ex una tribu fuisse Ioseph et Mariam: unde ex lege eam accipere cogebatur ut propinquam: et quod simul censentur in Betleem, ut de una videlicet stirpe generati.

Quare non de simplici virgine sed de desponsata concipitur? primum ut per generationem Ioseph, origo Mariae monstraretur: secundo ne lapidaretur a Iudaeis ut adultera. Tertio ut in Aegyptum fugiens haberet solatium mariti. Martyr Ignatius etiam quartam addidit caussam, cur a desponsata conceptus est; ut partus, inquiens, eius celaretur diabolo, dum eum putat non de virgine sed de uxore generatum.

Non ab alio inventa est nisi a Ioseph, qui pene licentia maritali futurae uxoris omnia noverat.

Quomodo Ioseph quum crimen celet uxoris, iustus scribitur? sed hoc testimonium Mariae est, quod Ioseph sciens illius castitatem et admirans quod evenerat, celat silentio, cuius mysterium nesciebat.

Notandum quod Ioseph filius esse dicatur David, ut Maria quoque de stirpe David monstraretur.

Ex eodem Hieronymo circa finem.

Quod diversa tempora istarum mulierum in evangeliis describuntur, non mendacii signum est, ut impii obiciunt, sed sedulae visitationis officium, dum crebro abeunt ac recurrunt, et non patiuntur a sepulcro Domini diu abesse vel longius. *Euseb. p. 64. sqq.*

Istae accedunt et tenent pedes eius quia adoraverunt eum. Ceterum illa quae quaerebat viventem cum mortuis et nesciebat adhuc filium Dei surrexisse, merito audit, ne *tangas me, nondum enim adscendi ad patrem meum*.

Legendus quoque Augustinus de consensu evangelistarum et in questionibus evangeliorum; item anonymum opus quaestionum veteris et novi testamenti; nec non seu falsus Chrysostomus seu Titus bostrensis, tum et Hesychius hierosol., Iohannes thessalonic., in quaestionibus aeque evangelicis; qui auctores omnes eusebiano a fonte multifariam hausisse videntur. Porro ab his veterum lucubrationibus medii quoque et infimi aevi interpretes suas gradatim solutiones derivaverunt.

ΕΚ ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΥΚΑΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ.

A Καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγελον, κατὰ τί γνώσο- Cap. I. 18.
μαι τοῦτο; Εὐσεβίου. Ποῖον σημεῖον δεικνύεις μοι φησὶ, ἵνα
πεισθῶ τοῖς ὑπὸ σοῦ προφητευθεῖσιν, ὡς μέλλουσι γίνεσθαι;
σχεδὸν γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶν τὸ λεχθέν· οἱ γὰρ προβεβηκότες
οὐ γονοποιοῦσιν· ἔδει δὲ μὴ πρὸς τὸ γῆρας ἀφορᾶν τὸ ἑαυτοῦ καὶ
B τῆς γυναικὸς, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἐπαγγελλομένου θεοῦ·
ἀλλὰ τὰ μεγάλα, δυσέφικτα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ συγγινώσκει
θεός· καὶ γὰρ οὐδ᾽ αὐτὸς Ἀβραὰμ ὡς ἐχρῆν ἐπίστευσεν, ἀλλὰ
τὰ πρῶτα καὶ ἐγέλασεν καὶ εἶπεν, εἰ τῷ ἑκατονταέτει γενήσε-
ται υἱός; καὶ ἡ Σάῤῥα δὲ γελάσασα ἐμέμφθη τότε· ποτὲ μὲν
C γὰρ λόγῳ μόνῳ ὁ θεὸς μέμφεται, ποτὲ δὲ καὶ ἔργῳ ἐπιτιμᾷ·
τούτου οὖν χάριν καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ δι᾽ ἔργου ἐπετίμησε, καὶ εἰς
κωφότητα καὶ ἀφωνίαν αὐτὸν περιέστησεν· ἐχρῆν γὰρ αὐτὸν διὰ
τῶν προτέρων παιδεύεσθαι, καὶ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας μέμψιν
παίδευσιν ἰδίαν ποιήσασθαι.

EUSEBII CAESARIENSIS

PARS COMMENTARIORUM IN LUCAM.

Et dixit angelo Zacharias, unde hoc sciam? EUSEBII. Quodnam mihi signum ostendis, quo fretus credam vaticinio tuo, tamquam fide non carituro? Nam quod ais, praeter naturam propemodum est: senes enim haudquaquam procreant. Atqui oportebat Zachariam haud de suo et uxoris senio, sed de promittentis Dei potentia cogitare. Quamquam res magnas aegre sibi homines persuadent: ideoque Deus indulgentia utitur. Nam ne Abrahamus quidem prout opus erat credidit, sed initio risit dicens: num centenario viro filius nascetur? Tum vero et Sara propter risum reprehensa fuit. Modo enim verbis obiurgat Deus, modo ipsis operibus arguit. Idcirco Zachariam quoque re ipsa increpuit, dum surdum mutumque reddidit: quia nimirum oportuisset, eum prioribus exemplis iam semet erudivisse, et quas passi fuerant maiores sui obiurgationes, eas ad disciplinam propriam convertisse.

*

19. Ἐγώ εἰμι Γαβριήλ. Εὐσεβίου. Τί οὖν φησὶ πρὸς αὐτὸν A
ὁ ἄγγελος; ἀγγέλῳ φησὶν ἀπιστεῖς, ὃς παρέστηκε θεῷ; καὶ οὐ
πιστεύεις τῷ ἀποστείλαντι, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ πράγματος
ἀδυναμίαν βλέπεις; οὐκοῦν διὰ τὴν ἄπιστον ταύτην φωνὴν ἀφαι-
ρεθήσῃ τῆς φωνῆς ἕως τοῦ πράγματος πληρωθέντος, γνοὺς καὶ
τὸ σὸν ἄπιστον καὶ τὸ τοῦ θεοῦ δυνατόν. B

Cap. III. 38. Τοῦ Ἀδάμ, τοῦ θεοῦ· Ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ νέου Ἀδὰμ
ἀνῆλθε γενεαλογῶν ἄχρι τοῦ παλαιοῦ· εἶτα τοῦ θεοῦ φησὶν,
ἤτοι τοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ· τοῦ Ἀδὰμ γὰρ οὐκ ἔστι πατὴρ ἄνθρω-
πος, ἀλλ᾽ ὁ θεὸς ἔπλασεν αὐτόν· ὅρα δὲ ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνθρωπό-
τητος τοῦ χριστοῦ ἀρξάμενος, εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ τὸν λόγον C
τῆς γενεαλογίας ἀνήγαγε, δείξας τὸν χριστὸν ἠργμένον μὲν ὡς
ἄνθρωπον, ἄναρχον δὲ ὡς θεόν.

Cap. IIII. 18. Πνεῦμα κυρίου ἐπ᾽ ἐμέ. Εὐσεβίου. Ὁ μὲν σωτὴρ τῶν μα-
καρισμῶν ἀπαρχόμενος, τοῖς πτωχοῖς τὸν οὐράνιον εὐηγγελίζετο
πλοῦτον καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Ἡσαΐας δὲ ὁ προφήτης D
τούτων αὐτῶν προλαβὼν ἐμνημόνευσεν, ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ
σωτῆρος τὸ μέλλον ὧδε προθεσπίζων· πνεῦμα κυρίου ἐπ᾽ ἐμὲ,
οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με·
ἄντικρυς γοῦν ἐσήμανε πτωχοῖς εὐαγγελισμὸν ἀγαθῶν· διὸ ἅμα
τε ἐπέφανεν ἀνθρώποις ὁ τῷ ἁγίῳ πνεύματι κατὰ τὸ ἀνθρώπι- E

Ego sum Gabriel. Quid ergo angelus respondet? Angelo, inquit, diffidis, qui Deo adstat? ipsique mittenti non credis, sed rei summam difficultatem spectas? Ob hoc igitur incredulum verbum voce spoliaberis, quoad res ipsa evenerit: nempe ut tuam noscas incredulitatem Deique simul potentiam.

Qui Adami, qui Dei. A novello exorsus Adamo, usque ad priscum illum perduxit genealogiam. Tum Dei, dixit, idest ex Deo. Neque enim homo genitor Adami fuit, sed conditor Deus. Porro videsis, uti qui a Christi humanitate coeperat, ad eiusdem usque divinitatem descriptionem generis persecutus sit: nempe ut ostenderet, Christum quatenus homo est, initium habuisse; quatenus Deus, carere principio.

Spiritus Domini super me. Servator beatitudines edisserere incipiens, pauperibus supernas nunciat divitias caelorumque regnum. Et quidem Esaias propheta has in antecessum commemoravit, dum in servatoris persona quae eventura erant hisce verbis praedixit: spiritus Domini super me, propterea quod unxit me, ad evangelizandum pauperibus misit me. Perspicue igitur significavit pauperibus felicitatis adventum. Atque idcirco inter homines simul

A νον κεχρισμένος· κ̀ ἐντεῦθεν ἀπήρχετο τῆς διδασκαλίας, βασιλείαν οὐράνιον δι' αὐτὸν πτωχεύουσιν εὐαγγελιζόμενος.

Καὶ παρεκάλει αὐτὸν ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσ- Cap. VIII. 31.
σων ἀπελθεῖν. Εὐσεβίου. Ὅτι τὸν λεγόμενον τάρταρον ἄβυσσον θεῖοι λόγοι καλοῦσι.

B Ἦν δὲ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρων. Οἶμαι τῶν ὁμοχώρων ἀλλο- 32.
φύλων εἶναι τοὺς χοίρους· εἰκὸς δὲ καὶ ἰουδαίους διατρέφειν χοίρους ἐπὶ τῷ ἀπεμπολεῖν αὐτούς· ἢ καὶ ἐπὶ διατροφῇ τῶν φυλασσόντων τὰς πολεις αὐτῶν στρατιωτῶν ῥωμαίων.

Ἐπέτρεψεν αὐτοῖς. Ἵνα ἡμῖν γένηται καὶ τοῦτο μετὰ C τῶν ἄλλων ὠφελείας ὑποθεσις, καὶ ἀσφαλείας ἐλπίς· αἰτοῦσι γὰρ χοίρων τὴν ἐξουσίαν, ὡς οὐκ ἔχοντες δηλαδή· οἱ δὲ τῶν οὕτω μικρῶν καὶ εὐτελεστάτων οὐκ ἐξουσιάζοντες, πῶς ἂν ἀδικήσειάν τινα τῶν ἐσφραγισμένων παρὰ χριστοῦ, κ̀ τὰς εἰς αὐτὸν ἐλπίδας ἀνηρτημένων; ἔτι δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἔπεμψεν, ἵνα D ἐκ τοῦ συμβεβηκότος τοῖς χοίροις μάθωμεν τὴν αὐτῶν κακίαν, καὶ κατὰ τῶν ὑπ' αὐτοῖς γινομένην ἐπιβουλὴν καὶ ὠμότητα, αὐτίκα τους χοίρους κατακρημνισάντων καὶ ἀποπνιξάντων τοῖς ὕδασιν. Εἰς τὰ αὐτά· Νόει μοι κατὰ ἀναγωγὴν, ὅτι οἱ δαίμονες ἀπὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐκβάλλονται, λέγω δὴ τῶν λόγῳ E βοηθουμένων· τοῖς δὲ χοίροις ἐφάλλονται, δηλαδὴ τοῖς ἀλό-

is apparuit, cuius a sancto spiritu uncta fuerat humanitas. Atque hinc fecit magisterii initium, caelorum scilicet regnum per se ipse pauperibus nuncians.

Rogabant eum, ne se iuberet in abyssum ire. Videlicet tartara divini sermones abyssi nomine designant.

Erat ibi porcorum grex. Porcos existimo inquilinorum ethnicorum fuisse. Sed et Iudaeos credibile est sues aluisse mercaturae causa; aut fortasse ob nutriendos romanos milites, qui iudaicas urbes praesidio tenebant.

Concessit illis. Nempe ut id quoque nobis, praeter cetera, causa utilitatis fieret, et tutelae spes. Petunt enim daemones potestatem in sues, quia scilicet ea carebant. Iam qui tam exiguae tamque vili rei non dominantur, quonam pacto signatis a Christo atque huic confidentibus nocui erunt? Praeterea daemonas in sues immisit, ut hoc eventu illorum improbitatem noscamus, quorum instinctu et saevitia statim sues praecipites acti fuerunt ac fluctibus praefocati. De eodem. Cerne sodes secundum anagogen daemonas ex hominibus, nempe ratione utentibus, eiectos; porcis autem insilientes, nem-

γως ἐγκυλιομένοις τῷ βορβόρῳ τῶν ἡδονῶν, καὶ κατακρημνίζου- A
σιν αὐτοὺς εἰς ἀπώλειαν.
34. Ἰδόντες οἱ βόσκοντες ἔφυγον. Ἔφυγον φοβηθέντες μὴ αὐ-
τοὺς ἀνέλωσιν οἱ καὶ τοὺς χοίρους ἀνελόντες δαίμονες.
35. Καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὗρον καθήμενον τὸν ἄν-
θρωπον ἀφ' οὗ τὰ δαιμόνια ἐξεληλύθει. Ματθαῖος μὲν εἶπεν ὅτι B
ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν τῷ Ἰησοῦ· ἤρχετο γὰρ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πό-
λιν· Λουκᾶς δὲ ἐμφαίνει μὴ ὁδεύειν αὐτόν· εἰ γὰρ ἐβάδιζεν,
οὐκ ἂν ὁ τοῦ λεγεῶνος ἀπαλλαγεὶς ἐκάθετο παρὰ τοὺς πόδας
αὐτοῦ· δῆλον οὖν ὅτι ἐρχόμενος ἐπὶ τὴν πόλιν, ἔστη καὶ ἐδίδασ-
κεν· ὁ δὲ θεραπευθεὶς, ἅτε τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων τεταλαι- C
πωρηκὼς ἐκάθισε κελευσθείς.
Cap. XI. 21. Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσῃ τὴν ἑαυτοῦ
αὐλήν. Εὐσεβίου. Ἰσχυρὸν μὲν τὸν κατισχύσαντα τοῦ γένους
τῶν ἀνθρώπων διάβολον λέγει· αὐλὴν δὲ αὐτοῦ τὸν περίγειον
τῶν θνητῶν τόπον· ὑπάρχοντα δὲ πάντα ἐκεῖνα ἃ δὴ ἐπιδείξας D
τῷ σωτῆρι ποτὲ ἔλεγεν· ταῦτα σοι πάντα δώσω, ἐὰν πεσὼν
προσκυνήσῃς μοι, ὅτε ἐν τῷ ὑψηλῷ ὄρει ἔδειξεν αὐτῷ τὰς βα-
σιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· ἀλλὰ πάλαι μὲν ταῦ-
τα αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα ἐν εἰρήνῃ ἦν, μηδενὸς αὐτοῦ ἀφαιρουμέ-
νου· ὅτε γε μὴν ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελθὼν καταπαλαίσας E

pe iis qui in libidinum caeno volutantur, quos etiam in perniciem praecipites agunt.

Quo viso custodes diffugerunt. Timore correpti fugerunt, ne se quoque daemones perderent, qui suibus exitio fuerant.

Veneruntque ad Iesum, et sedentem deprehenderunt hominem, e quo daemonia fuerant eiecta. Matthaeus ait venisse cives obviam Iesu: nam ipse urbi appropinquabat. Lucas Iesum exhibet minime iter facientem: si enim incessisset, homo ille qui liberatus legione fuerat, haud adsedisset pedibus eius. Igitur constat Iesum urbi propinquantem substitisse, atque ad turbas verba fecisse. Interim vero sanatum illum, qui nuper a tyrannide daemonum laboraverat, iussum fuisse pedibus adsidere.

Cum fortis armatus custodit atrium suum. Fortis nomine intelligit praevalentem adversus hominum genus diabolum; atrium illius, terrenum hominum contubernium; possessiones denique, omnia illa quae dum ostenderet servatori ait diabolus, haec omnia tibi dabo si procidens adoraveris me: quo nimirum tempore regna mundi gloriamque eius de celso monte Iesu ostendit. Et quidem olim possessio eius pace fruebatur, nemine diripiente. Quum ve-

A τε αὐτὸν δεσμοῖς περιέβαλε, τότε καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀφείλετο, ἐφ' ᾗ ἐπεποίθει, καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ ἁρπάσας διέδωκε. πανοπλίαν δὲ αὐτοῦ τὴν τῶν δαιμόνων πολυθεον πλάνην ᾐνίξατο· ὅπλα γὰρ διαβόλου οἱ πανταχοῦ γῆς ἱδρύμενοι δαίμονες συνεργοῦντες αὐτοῦ τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων τυραννίδι· σκῦλα δὲ B ἦσαν αὐτοῦ αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ ὑπὸ τῆς διαβολικῆς πανοπλίας αἰχμάλωτοι ἀπηγμέναι. ἀλλὰ τὸν μὲν δεινὸν ἐκεῖνον τύραννον ὁ χριστὸς δεσμοῖς περιβαλὼν, πᾶσαν αὐτοῦ διεσκέδασε τὴν πανοπλίαν, τοὺς δαίμονας δηλαδὴ καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα, τὰς δυνάμεις τε τὰς ἀντικειμένας· τὰ δὲ σκῦλα αὐτοῦ C τὰ πάλαι δεδουλωμένα τῇ τυραννίδι αὐτοῦ ἔθνη φημὶ πάντα μεταστησάμενα τῆς παλαιᾶς δουλείας διαδέδωκεν οἰκείοις ἡγεμόσι καὶ ἄρχουσι τοῖς ὑπ' αὐτῶν στρατιώταις τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, ἀποστόλοις δηλαδὴ καὶ τοῖς τούτων διαδόχοις· περὶ ὧν σκύλων θαυμαστῶς προανεφωνεῖτο ἐν προφητείᾳ φασ- D κούσῃ, κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ· ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγαπητοῦ, τῇ ὡραιότητι τοῦ οἴκου διελέσθαι σκῦλα· τεκμήρια δὲ ταῦτα ἐναργῆ τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας καθαιρούσης καὶ ταπεινούσης πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ πᾶσαν τὴν πολύθεον καὶ δαιμονικὴν E τυραννίδα, τῶν δὲ ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐπικρατεῖν ἀρχομένης·

ro fortior eo supervenit, debellatumque vinculis nexuit, tunc ille arma quibus hic fidebat abstulit, atque eiusdem spolia direpta distribuit. Porro armaturam intelligit daemonum fraudem idolicam. Diaboli quippe arma daemones erant ubique terrarum dedicati, qui principis sui tyrannidem adversus homines sustentabant: spolia demum, humanae animae diabolicis armis in captivitatem redactae. Sed enim nefarium illum Christus tyrannum coniecit in vincula, atque universam eius armaturam distraxit; daemonas scilicet, spritusque impuros, et adversas potestates. Spolia vero illius, gentes inquam omnes tyrannidi eiusdem olim subiectas, vetere nunc servitute exemptas, suis tradidit imperatoribus atque militibus regni caelorum, apostolis nempe et horum successoribus. De quibus manubiis praeclare propheta cecinit: Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. Rex virtutum dilecti, speciei domus dividere spolia. Signa autem haec manifesta sunt divini regni, a quo dominatus omnis atque potestas et idolica daemonum tyrannis evertitur ac deprimitur: quodque iam inter homines pollere incipiebat. Quare ait

διὸ φησὶν ὁ σωτὴρ· εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ A
δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.
Εἰς τὸ αὐτό. Ἐξ ἐναργοῦς παραδείγματος δείκνυσι τοῖς
θέλουσι συνιδεῖν, ὅτι νενίκηκε τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου,
καὶ οἷον ἀπονευρώσας καὶ γυμνὸν ἀποφήνας τῆς ἐνούσης αὐτῷ
ἰσχύος, δέδωκεν εἰς διαρπαγὴν τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις. ἕως B
μὲν γάρ φησιν ὁ ἰσχυρὸς ἔχει τὸ δύνασθαι καὶ φυλάττει τὰ
ἑαυτοῦ, οὐδεμίαν ὑφορᾶται πλεονεξίαν· ἐπὰν δέ τις αὐτοῦ ἰσ-
χυρότερος χειρώσεται αὐτοῦ ἐπελθών, τότε διαρπάζει· τοῦτο
δὲ τὸ παράδειγμα ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων μὲν εἴρηται· πέπονθε δὲ
αὐτὸ ὁ διάβολος· ἦν μὲν γὰρ πρὸ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας C
ἐν ἰσχύι πολλῇ, τὰς τοῦ θεοῦ ἀγέλας συνελάσας εἰς ἰδίαν
αὐλήν· ἐπειδὴ δὲ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ὁ τῶν δυνάμεων κύριος ἐπε-
πήδησεν αὐτῷ γενόμενος ἄνθρωπος, διηρπάσθη πάντα τὰ αὐ-
τοῦ σκεύη καὶ διεδόθη· οἱ γὰρ πάλαι παρ' αὐτοῦ συνεχόμενοι
πρὸς ἀθείαν ἄνθρωποι, κέκληνται διὰ τῶν ἀποστόλων εἰς ἀλή- D
θειαν, καὶ προσεκομίσθησαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ διὰ τῆς εἰς τὸν
υἱὸν πίστεως.

23. Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων
μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. Ἐγὼ μὲν ἐπεδήμησα φησὶν, ἵνα πάν-
τας ἐξέλωμαι τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν, ἵνα αἰχμαλώτους ἐλευ- E

servator: si ego in spiritu eiicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei.

De eodem. Evidenti exemplo docet eos, qui rem intelligere student, victum a se fuisse principem huius saeculi; quem debilitatum copiisque nudatum tradidit familiaribus suis diripiendum. Quoad, inquit, fortis vir potentia pollet et suam rem tuetur, nullam violentiam extimescit. Verumtamen si a fortiore aliquo superatur, continuo praeda fit. Exemplum hoc veluti de homine proponitur; sed idem diabolo accidit: cuius ante servatoris adventum magnae vires erant ad compellendum in suos carceres Dei gregem. Sed enim ubi Dei verbum et virtutum dominus in eum irruit humanitate suscepta, directa sunt arma eius atque distracta. Nam qui olim in impietate detinebantur ab eo homines, iidem vocati per apostolos ad veritatem fuerunt, atque ad Deum patremque per fidem in filium eius accesserunt.

Qui non est mecum, contra me est; et qui mecum non colligit, spargit. Ego veni, inquit, ut omnes eximam diaboli potestate, ut captivos

A θερώσω, καὶ φωτίσω ἐσκοτισμένους, καὶ πεσόντας ἀναστήσω·
ὁ δὲ σατανᾶς μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, ἐπιχειρεῖ σκορπίζειν ἃ συνή-
ξα καὶ ἔσωσα· πῶς οὖν ὁ μαχόμενος ταῖς ἐμαῖς οἰκονομίαις
συνεργεῖ μοι καθ' ἑαυτοῦ; ἆρ' οὐκ εὔηθες τὸ οἴεσθαι τοῦτο; πό-
θεν οὖν ἰουδαῖοι εἰς τοιαύτας κατώλισθον ὑπονοίας, αὐτὸς διε-
B σάφησεν εἰπὼν " ὅταν τὸ ἀκαθαρτον πνεῦμα ".

Διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων. Τί ἐστὶ τὸ διέρχεσθαι τὸ 24.
ἀκάθαρτον πνεῦμα δι' ἀνύδρων τόπων καὶ τὰ ἑξῆς; ἄνυδροι τό-
ποι οἱ ἐξ ἐθνῶν τὸ πρότερον· νυνὶ δὲ πεπλήρωνται ὕδατος θείου,
καὶ οὐκέτι παρέχουσιν ἀνάπαυσιν αὐτοῖς· ποιεῖται τοίνυν ἐπι-
C στροφὴν πρὸς τὸ πρότερον αὐτοῦ δοχεῖον τοὺς ἐξ Ἰσραήλ· καὶ ὡς
εὗρεν αὐτοὺς οὐκέτι θεῖον ἔχοντας ἐν αὐτοῖς οὐδὲν, ἀλλ' ἐρή-
μους ὄντας καὶ σχολάζοντας αὐτῷ πρὸς ἐνοίκησιν, κατῳκίσα-
το δηλαδὴ μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως· τοῦτο γὰρ φαί-
νεται δηλοῦν ἑπτὰ λέγων ἕτερα πνεύματα μετ' αὐτοῦ· ἐπὶ πλή-
D θους γὰρ εἴωθεν ἡ θεία γραφὴ τὸν ἑπτὰ παραλαμβάνειν ἀριθμόν.

Ὅπου γὰρ ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσ- Cap. XII. 34.
ται. Εὐσεβίου. Φυσικῶς γὰρ πᾶς ἄνθρωπος περὶ ὃ σπουδάζει
διάκειται, κἀκεῖ πάντα τὸν νοῦν ἔχει ἔνθα κεκτῆσθαι τὴν ὠφέ-
λειαν νενόμικε· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λογισμὸν ἐπάγει τοῦ μὴ δεῖν
E ἐπὶ γῆς θησαυρίζειν· εἰ μὲν γάρ τις φησὶν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τὰς

liberem, ut caecutientes illustrem, ut lapsos erigam. Porro satanas, qui mecum haud est, nititur ea quae congregavi et servavi disiicere. Quanam ergo ratione fit, ut qui rebus meis gestis adversatur, idem mihi faveat contra se ipsum? Nonne hoc absurde credi videtur? Cur ergo Iudaei in huiusmodi allegoriam incurrerint, ipse aperit dicens " cum immundus spiritus ".

Ambulat per aridos locos. Quid sibi volunt haec verba, ambulat per aridos locos, et reliqua? Aridi loci, ethnici antea homines, nunc autem divino humore redundantes, quia iam deversorium haud praebent daemonibus: Revertitur ergo diabolus ad pristinum suum habitaculum, Israelitas videlicet. quos ubi reperit nullo bono divino praeditos, sed vacuos sibique recipiendo idoneos, stationem ilico ibi figit cum universis copiis suis. Patet enim id Iesum innuere, dum septem cum eo spiritus dicit. Nam divina solet scriptura septenario numero multitudinem significare.

Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit. Natura quippe comparatum est, ut omnis homo rem, cui studet, animo complectatur; atque ibi mentem defigat, unde utilitatem se capere arbitratur. Quare Iesus sententiam addit, ne struendis in terra opibus inhaereamus. Qui enim, ait,

κτήσεις καὶ πᾶσαν ὕπαρξιν συνείληχεν, ἀναρτήσας αὐτοῦ τὴν πᾶ- A
σαν ἐλπίδα ἐπὶ τὰ παρόντα τοῦ βίου πράγματα, ἐξ ἀνάγκης οἷα
δὴ δεσμοῖς τοσούτοις πεπεδημένος, πάντα τὸν αὐτοῦ λογισμὸν
καὶ πᾶσαν τὴν διάνοιαν, ἣν δὴ καρδίαν ὠνόμασε, κάτω που πρὸς
τῇ γῇ κέκτηται, κἀκεῖ φύρεται καὶ καλινδεῖται, ἔνθα κεκτῆσθαι
τὸν αὐτοῦ θησαυρὸν νενόμικεν· εἰ δὲ τοῖς οὐρανίοις μαθήμασιν B
ἐντραφεὶς πάντα πράττοι, τὸν αὐτοῦ σκοπὸν ἄνω προσαναρτήσας,
καὶ τὴν ἐλπίδα ῥίψας ἐπὶ τὰς οὐρανίους ἐπαγγελίας, τοῦ μὲν
συνάγειν ἐπὶ γῆς οὐδεμίαν ποιούμενος φροντίδα, τὴν ἄκραν δὲ
μετιὼν ἀκτημοσύνην, καὶ ὅλος γινόμενος πρὸς τοῖς κρείττοσιν, ἐν
οὐρανῷ τε πάντα συνάγειν, κἀκεῖ τὸν αὐτοῦ πλοῦτον ταμιεύεσθαι, C
καὶ πᾶσαν τὴν ὕπαρξιν ἐκεῖ προπέμπειν σπουδάζων, εἰκότως ὁ τοιοῦ-
τος ὄνοιτ' ἂν ἐντεῦθεν τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, τῷ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν
λογισμὸν οἰκειοῦν ἑαυτοῦ τοῖς οὐρανίοις· ἔνθα γὰρ ἔχει τὸν θη-
σαυρὸν, ἐκεῖ καὶ τὴν διάνοιαν ἕξει· ὡς δοκεῖν μὲν ἐπὶ γῆς παρ-
επιδημεῖν, καὶ τῷ σώματι μόνῳ συνεῖναι ἀνθρώποις· τῇ δὲ δυνά- D
μει τὰς οὐρανίους ἤδη διατριβὰς μετιέναι· ὥστε ἄνω βλέπειν
δεῖ καὶ τὰς ἐλπίδας ἔχειν, ὅπου καὶ τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ συνα-
γήοχεν. N.

Cap. XII. 16. Ἔστωσαν δὲ ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ οἱ λύχ-
νοι καιόμενοι. Εὐσεβίου. Ἐν ἑτέροις ἤδη ἐδίδαξε περὶ τῶν γά- E

in hac mortali vita facultates bonorumque cumulum adeptus est, suamque spem in praesentis vitae negotiis collocavit, necesse est eum tam gravibus vinculis praepeditum, cunctas suas cogitationes mentemque omnem, quam Iesus cor appellavit, humi depressam habere, atque ibidem concretam volutantemque. Qui vero caelestibus doctrinis nutritus magnopere satagit, ut vota sua superne erigat, spemque in caelestibus promissis ponat; quique omissa cumulandarum in terra opum sollicitudine, summam sectatur paupertatem, totoque animo ad meliora converso, suam rem omnem in caelo sistere studet, atque illuc fortunam universam praemittere; merito is equidem spem egregiam inde lucratur, quia mentem suam atque consilia caelestibus rebus implicat. Ibi enim thesaurum habet, ubi mens eius constiterit: ita ut corpore tantum versari in terris cum hominibus videatur, virtute autem caelestem iam vitam agitare. Ergo hominem oportet spectare superna, eoque spem dirigere; siquidem ibi thesaurum suum iam acervavit.

Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes. Iam alibi docuit

A μων εἰπών· ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασι-
λεῖ, ὃς ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ· ὡς οὖν ἤδη τῶν γάμων
γεγενημένων, καὶ τοῦ συμποσίου τελεσθέντος, ἐπάνεισιν ὁ κύριος
ἐπὶ τοὺς ἐγρηγορότας δούλους, οἳ ἐπειδὰν ἀφίκηται αὐτὸς ὁ νυμ-
φίος τὴν παράληψιν τῆς νύμφης ποιησόμενος, κρούσαντι αὐ-
B τῷ τὴν τῆς ψυχῆς θύραν, ἑτοιμότατα ὑπακούσουσι καὶ ἀνοί-
ξουσι διὰ παντὸς ἐγρηγορότες, καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐκδε-
χόμενοι· ἐπιλέγει γοῦν· μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἐλ-
θὼν εὑρήσει γρηγοροῦντας· καὶ πῶς γὰρ οὐ μακάριοι οἱ τοσαύ-
της μέλλοντες ἀξιωθήσεσθαι τιμῆς; ἐπόμνυται γοῦν αὐτοῖς
C φάσκων, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς,
καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς· νυκτὶ δὲ παραβάλλων τὸν ἀν-
θρώπινον βίον, ὡς ἀληθῶς σκότους καὶ ἀγνοίας οἰκεῖον, διαφό-
ροις φυλακαῖς, τουτέστιν ὥραις καὶ καιροῖς τῆς νυκτὸς, τὸν τῆς
ἀνθρωπίνης ζωῆς παρεικάζει χρόνον· ἐν ᾧ τοὺς διὰ παντὸς ἐγρη-
D γορότας διὰ τὸ ἄδηλον τῆς ἑκάστου τελευτῆς, μακαρίους ἀποφαί-
νει· ταύτης δὲ τῆς προτροπῆς τίς ἂν γένοιτο ἀνωτέρα; ἢ τὸν δεσ-
πότην ἐπήγγελται αὐτὸν τοῖς δούλοις διακονήσειν, τοὺς δὲ δούλους
ἀνακλιθήσεσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, τουτέστι διαναπαύσασ-
θαι· προϊὼν δὲ αὖθις τὴν αὐτὴν ἐπισφραγίζεται ἐπαγγελίαν τοῖς
E μαθηταῖς[a] λέγων· ἐγὼ δὲ ἐν μέσῳ ὑμῶν εἰμι ὡς ὁ διακονῶν·

quum de nuptiis diceret: simile est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Tamquam igitur peractis nuptiis, convivioque absoluto, redit dominus ad servos vigiles, qui sponso ad abducendam sponsam profecto, et nunc iam animae fores pulsanti, promptissime morigerabuntur atque aperient, propterea quod perpetuo vigiles, adventum eius praestolati fuerant. Ait igitur: beati servi illi, quos veniens invenerit vigilantes. Quidni vero beati, qui tantam mercedem relaturi erant? Igitur cum sacramento confirmat: amen dico vobis praecincturum se, discumbentibus illis, et transeuntem ministraturum. Nocti autem comparans humanam vitam, ceu reapse tenebris et inscitia circumfusam, diversis vigiliis, id est horis temporibusque nocturnis, humanae vitae spatium assimilat: in quo siqui sine requie vigilant, propter obitus incertum casum, beatos eos appellat. Iam huic adhortationi quaenam superior esse potest, qua nimirum dominus dicitur servis suis ministraturus, hos autem in illius regno recubituros, id est requie potituros? Deinde rursus promissum idem firmavit, quum discipulis dixit: ego in medio vestri sum tamquam mini-

(a) Cod. τῷ μαθητῇ.

ὑμεῖς δὲ ἐστὲ οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς A
μου· κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὰ διέθετό μοι ὁ πατήρ μου, βασιλείαν· ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου· τοιαύτης τεύξονται μακαριότητος οἱ δοῦλοι, οὓς ἐλθὼν ὁ κύριος εὑρήσει γρηγοροῦντας· κατὰ γὰρ τὸν θνητὸν τοῦτον
βίον, ἅτε παῖδες ἔτι ὄντες καὶ νήπιοι, καὶ μήπω τοῦ νυμφῶνος B
ἠξιωμένοι, ἐπ' ἀλλοδαπῆς δὲ οἰκοῦντες, ἅτε ξένοι τῶν ἐνταῦθα καὶ παρεπίδημοι καὶ ὑπὸ παιδαγωγοῖς καὶ ἐπιτρόποις ἀνατρεφόμενοι, οὐκ εἶχον πάντοτε τὸν νυμφίον μεθ' ἑαυτῶν· διὸ καὶ ἐνήστευον, καθὼς εἶπεν ὅτι ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ
τότε νηστεύσουσιν· ἀλλ' ἐπὶ τέλει αὐξήσαντες αὐτοὺς καὶ τελειω- C
θέντας παραλήψεσθαι ἐπαγγέλλεται, καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ συνεισάξειν νυμφῶνα· ὅτε καὶ ἀνακλίνας αὐτοὺς διακονήσει αὐτοῖς· οἱ δὲ συνόντες αὐτῷ ἀεὶ, οὐκέτι νηστεύσουσιν, ἀλλὰ διαναπαυσάμενοι τῶν καμάτων τῆς οὐρανίου τρυφῆς ἀπολαύσουσιν.

89. Εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχεται. D
Εὐσεβίου. Διὰ πλειόνων νήφειν καὶ ἐγρηγορέναι ἡμῖν παρακελεύεται, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀθρόαν καὶ ἀπροσδόκητον ἄφιξιν τῆς ἡμέρας κυρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν κλέπτην τὸν τοῖς κατὰ θεὸν πλουσίοις καὶ οἰκοδεσπόταις ἐφεδρεύοντα· οὗτος δέ ἐστιν ὁ και-
ρὸς τῆς ἑκάστου τελευτῆς, ἢ καὶ ὁ μέλλων τὴν ἑκάστου ψυ- E

strator. Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis: et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum; ut manducetis atque bibatis de mea mensa in regno meo. Hac potientur beatitate servi, quos dominus vigilantes invenerit. Namque in hac mortali vita ceu pueri adhuc et infantes et nondum nuptiali conclavi digni, sed alienam veluti regionem incolentes, veluti peregrini quidam et advenae, et sub tutoribus adhuc et curatoribus enutriti, nequaquam sponsi consortio utebantur. Quare ieiunabant, propterea quod ipsis dictum esset, fore ut sponsus ab iis auferretur, et tum ieiunarent. Verumtamen ubi in perfectam aetatem creverint, recepturum se eos spondet, atque in suum conclave ducturum: ac tum iis discumbentibus ministraturum: qui consuetudine eius iam potiti, diutius non ieiunabunt, sed laboribus relaxati; caelestibus deliciis perfruentur.

Si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset. Multis de causis frugi nobis agitare vitam vigilareque mandat, non solum ob subitum inopinumque diei dominicae adventum, sed etiam propter furem divinorum bonorum divitibus ac veluti patribusfamilias insidiantem. Is autem est uniuscuiusque obitus, vel etiam angelus qui cuiusque morientis animam exceptu-

A χὴν παραλαμβάνειν ἄγγελος κατὰ καιρὸν τοῦ θανάτου· εἰ μὲν
οὖν ᾔδειμεν τὸν καιρὸν τῆς τοῦ κλέπτου παρουσίας, τὴν ὥραν ἐχ-
ρῆν ἐκείνην μόνην ἐπιτηρεῖν, πρὸς τὸ μὴ ἀφιέναι διορυγῆναι ἡμῶν
τὸν οἶκον· ἐπεὶ δὲ ἄδηλος ἐστὶν οὗτος, δεήσει ἀεὶ ἐγρηγορέ-
ναι· οὐ γὰρ ἴσμεν ὁποίᾳ φυλακῇ ἐπιτεθήσεται· διὸ γρηγορη-
B τέον διὰ παντὸς, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρετέον τὴν καρδίαν κατὰ
τὸν παροιμιαστὴν, καὶ ἀγρυπνητέον διὰ πάσης τῆς τοῦ θνητοῦ
βίου νυκτὸς, ὅπως ἄσυλοι διαμένωμεν, μὴ ἐῶντες διορυγῆναι
ἡμῶν τοὺς τῆς ψυχῆς θησαυρούς· οὕτω γὰρ ἔσται ἡμῖν εὖ κατ'
ἀμφότερα, ὅτι τε σώαν ἐφυλάξαμεν τὴν ἑαυτῶν ὕπαρξιν, καὶ
C ὅτι τὸν κύριον ἡμῶν ἐπιστάντα καὶ κρούσαντα τῆς ψυχῆς ἡμῶν
τὴν θύραν, ἑτοίμως ὑπεδεξάμεθα, πολλῷ τῷ φωτὶ παρεσκευ-
ασμένοι, καὶ τὰς ὀσφύας ἐζωσμένοι.

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος. Εἰκὸς Πέτρον περιειλκύσθαι· 41.
διὰ μὲν τὰς ἐπαγγελίας, εἰς τὸ μόνοις τοῖς ἀποστόλοις τὸν Ἰη-
D σοῦν λέγειν· διὰ δὲ τὰς ἐντολὰς ἁρμοζούσας πᾶσιν, εἰς τὸ
ὑποπτεύειν πρὸς πάντας λέγειν· εὐλόγως δὲ παραβολὴν εἶπε
τὴν εἴς τινα χρήζουσαν τῆς κατ' ἰδίαν ἐπιλύσεως τοῦ σωτῆρος
διδασκαλίαν.

Εἶπε δὲ ὁ κύριος· τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ 42.
E φρόνιμος; Εὐσεβίου. Πρὸς τὴν ἐρώτησιν Πέτρου ἀποκρίνεται

rus est. Si ergo sciremus quonam tempore fur ille venturus esset, unicam illam opus foret observare horam, ne nostras pateremur aedes perfodi: nunc quia haec latet, perpetuo experrectos esse oportebit: neque enim novimus qua ille vigilia incursionem faciet. Quare prorsus vigilandum est, omnique custodia, ut ait proverbiorum auctor, protegendum cor; universaque haec mortalis vitae nox insomnis transigenda, ne forte direptionibus pateamus, neve animae nostrae thesauros effodi permittamus. Sic enim utrimque recte habebimus; tum quia proprias opes tuiti fuerimus, tum quia dominum nostrum, cum venerit et pulsaverit animae nostrae fores, prompte exceperimus, copiosa lampade instructi, lumbosque succincti.

Dixit ei Petrus. Haud immerito Petrus ambigua cogitatione distrahebatur, nempe utrum Iesum, propter promissiones, solos apostolos alloqui, an propter praecepta cunctis congrua, ad vulgus universum verba facere, suspicaretur. Eleganter autem parabolae nomine appellavit servatoris doctrinam, quae ut quibusdam clāresceret, peculiari solutione egebat.

Ait Dominus: quisnam est fidelis vilicus et prudens? Petro roganti

διδάσκων ἀορίστως πρὸς πάντας εἰρῆσθαι τὰ λελεγμένα· ἀλλ' A
ἐκεῖνα μὲν εἴρηται περὶ τοῦ διὰ παντὸς ἐγρηγορέναι ἕνεκεν τῆς τοῦ
κλέπτου φυλακῆς καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας· τί δὲ χρὴ πράτ-
τειν γρηγοροῦντας, νῦν ἀναγκαίως προστίθησι, παραινῶν μὴ
τὸ ἑαυτῶν μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑτέρων σωτηρίας φρον-
τίζειν· τὸ μὲν γὰρ ἀνεζῶσθαι τὰς ὀσφύας, καὶ τὸν λύχνον B
ἀνῆφθαι, τὴν αὐτοῦ τινὸς εἰς ἑαυτὸν ὠφέλειαν ἐδήλου· γνώσεως
τε γὰρ φωτὶ διὰ παντὸς καταυγάζεσθαι ἀναγκαῖον, σωφροσύνῃ
τε καὶ πάσῃ ἀρετῇ τοῦ λογισμοῦ τὴν ὀσφὺν περιεζῶσθαι, ἐγρη-
γορέναι τε διὰ παντὸς καὶ τὸν κλέπτην διαφυλάττειν, μὴ λα-
θὼν διορύξειε τὸ τῆς ψυχῆς ταμεῖον, ἀποσυλήσειέ τε τὰ ἐν C
αὐτῷ συνηγμένα· ἔτι γε μὲν καὶ τὸν ἑαυτοῦ κύριον πάντα τὸν
τῆς ζωῆς χρόνον ἐκδέχεσθαι· ἀλλὰ μὴ μέχρι τούτων ἑστάναι·
παραθήκην δ' ὥσπερ ὑποδεξαμένους παρὰ τοῦ ἑαυτῶν δεσπότου
τὴν τῶν συνδούλων ἡμῶν κηδεμονίαν, φυλάττειν τὴν πίστιν προ-
σήκει, οὕτω τε πιστοὺς γενέσθαι καὶ φρονίμους· ὡς μήποτε D
ἀκαίρως, ἀεὶ δὲ τῷ προσήκοντι καιρῷ τοῖς ἡμετέροις συνδού-
λοις τὸ σιτηρέσιον διανέμειν, μήτε παρορῶντας καὶ ὑπερτιθε-
μένους, ὅτε δεῖ· μήτε οὐ δεομένοις παρέχοντας ἀκαίρως, ἀλ-
λὰ καὶ καιρῷ τῷ προσήκοντι, καὶ μὴ ἀμέτρως τοῦτο ποιεῖν·
τοῦτο δὲ πράττειν κατὰ δύο τρόπους, διά τε τῆς λογικωτέρας E
ὠφελείας τὰς ψυχὰς αὐτῶν βελτιοῦντας ταῖς διὰ τῶν μαθημά-

sic respondet, ut doceat se indefinite universos allocutum fuisse. Verumtamen superiora illa dicta fuerunt, ut constanter vigilaremus propter furem cavendum et propter domini adventum. Nunc, quae fieri inter vigilandum oporteat, necessario addit; nempe hortatur ut ne nostram tantummodo verum etiam alienam curemus salutem. Nam lumbos praecingere et lampadem inflammare, propriam cuiusque utilitatem significat. Scientiae enim luminibus oportet semper illustrari; tum etiam pudicitia omnique virtute lumbos mentis praecingere; itemque perpetuo vigilare furemque cavere, ne clam effodiat mentis aerarium, et acervatas ibi opes diripiat: praeterea dominum omni vitae tempore praestolari. Sed illatenus non est subsistendum: nam ceu pignus quoddam, conservorum curam a Domino nostro accipientes, praestare fidem oportet, et sic fideles ac prudentes evadere; ne umquam intempestive, sed idoneo tempore, conservis nostris alimoniam praebeamus: neque hanc negligenter aut sero cum res postulat, neque rursus immodice ubi non est opus, sed et suo tempore et non sine modulo. Id vero dupliciter faciendum est, nempe et rationali utilitate dum eorum animas doctrinae pabulo meliores facimus;

A των τροφαῖς, διά τε τῆς τῶν αἰσθητῶν ὑπαρχόντων πρὸς τὰς ἐνδεεῖς ἐπικουρίας· ταῦτα δὲ διὰ παντὸς ἐνεργεῖν, ἵνα εἴ ποτε ἀθρόως ἐπιστὰς ὁ κύριος ἡμῶν τὴν παράληψιν ἡμῶν ποιοῖτο, εὑρεῖν (a) ταῦτα πράττοντας ἡμᾶς, ἐπαγγελίαν τε τῷ καὶ ταῦτα κατορθοῦντι τοῦ προτέρου πολλαπλασίονα δίδωσιν· ἐπὶ μὲν γὰρ
B τῷ ἐγρηγορέναι, καὶ τὴν αὐτοῦ διὰ παντὸς περιμένειν παρουσίαν, ἀνακλίνειν ἐπήγγελται καὶ διακονῆσαι αὐτὸς περιζωσάμενος· ἐπὶ δὲ τῇ πιστῇ καὶ ἔμφρονι οἰκονομίᾳ καὶ τῇ κατὰ καιρὸν διανεμήσει τῆς τροφῆς, τρισμακαρίους ἀληθῶς ἀποφαίνων, οὐκ ἐπί τι μέρος ἀλλ᾽ ἐπὶ πάντων τῶν ὑπαρχόντων καταστήσειν
C τὸν μακαριζόμενον, μετὰ προσθήκης τοῦ ἀμὴν ἐπιστώσατο· ἔνθεν καὶ ὁ ἱερὸς ἀπόστολος ὠφελημένος τοὺς κατὰ θεὸν τελείους κληρονόμους θεοῦ καὶ συγκληρονόμους χριστοῦ ἐκάλει, καὶ ἔλεγεν· εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα, πάντα ἡμῶν εἶναι· ὑπάρχοντα δὲ αὐτοῦ τὰ ἐν τῇ βασιλείᾳ νοητέον
D ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν.

Ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Εὐ- 45.
σεβίου. Ὁ μὲν πιστὸς καὶ φρόνιμος τοιούτων τεύξεται· ὁ δ᾽ ἐναντίος τούτῳ ὀργῆς δεσπότου πειραθήσεται, διχοτομηθεὶς καὶ ἀποτεμνόμενος τοῦ σώματος τῶν ἀγαθῶν δούλων, κλῆ-
E ρον τε καὶ μερίδα λαμβάνων μετὰ τῶν ὑποκριτῶν ἢ τῶν ἀπί-

et sensibili ope erga eos qui eiusmodi adiumento egent. Atque haec, inquam, omnia continenter curanda sunt, ut si forte dominus noster subito adventans demigrare secum nos iubeat, in praedictis versantes nos deprehendat; sortemque recte agenti tribuat priore multo maiorem. Namque ob vigilias suique adventus iugem expectationem spondet, illis discumbentibus, succinctum se ministraturum: ob fidelem vero ac prudentem vilicationem tempestivamque demensi distributionem, quia vult beatissimos declarare, non alicui parti sed facultatibus universis se praefecturum felicem illum sacramento confirmat. Hinc etiam eruditus divus apostolus, perfectos secundum Deum, heredes Dei Christique coheredes vocabat, aiebatque: sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura; omnia in nostra potestate esse posita. Opes autem illius, intelligenda sunt regni bona, quae oculus non vidit.

Quod si dixerit servus ille in corde suo. Fidelis quidem et frugi haec consequetur: huic dissimilis iram domini experietur; dividetur scilicet, sortemque suam ac partem cum hypocritis et infidelibus recipiet, quorum finis

(a) Ita cod.

στων· ὧν τὸ τέλος κλαυθμὸς καὶ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων· ὅσα A
γὰρ τοῖς ὀδοῦσι κατήσθιε καὶ ὅσα μεθυσκόμενος ἐπλημμέλει,
ταῦτα ἀποκλαύσεται· δίκην τὴν προσήκουσαν διδοὺς τῆς τε κατὰ
τῶν συνδούλων παρανομίας, καὶ τῆς ἀκολάστου τρυφῆς, καταφρονήσεως τε τῆς εἰς τὸν δεσπότην, ὃν ὡμολόγει μὲν μὴ ἀγνοεῖν·
καὶ ἤδει ὡς ἄρα κύριον ἔχει, ἀναβάλλεσθαι δὲ αὐτὸν τὴν κρί- B
σιν εἰς μακροὺς χρόνους ὑπολαμβάνων, ἑαυτὸν ἠπάτα.

16. Τὸ παρὰ τῷ Δανιὴλ εἰρημένον πρὸς θάτερον τῶν κατειπόντων τῆς ἁγίας Σωσάννης πρεσβυτέρων " ἤδη γὰρ ὁ ἄγγελος
„ τοῦ θεοῦ λαβὼν φάσιν παρὰ τοῦ θεοῦ, σχίσει σε μέσον „ ἑρ-
μηνεύων Ὠριγένης λέγει, γενήσεσθαι πάντως αὐτῷ τοῦτο ἐν τῇ C
κρίσει κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ κυρίου, ὅτι καὶ διχοτομήσει
αὐτόν [1]. Ἀμμώνιος δὲ τὸ αὐτὸ ἑρμηνεύων προφητικὸν κεφάλαιον, οὕτω περὶ τῆς διχοτομίας φησίν· οἱ γὰρ ἐν ἀξίᾳ ἱεροπρεπεῖ διχοτομοῦνται πρῶτον, καὶ γυμνοῦνται τῆς ἀξίας, καὶ
τότε ὡς ἄπιστοι ψιλοὶ παραδίδονται τῇ γεέννῃ, ἵνα μὴ δοκεῖ D
ἡ τοῦ πνεύματος χάρις συνυβρίζεσθαι τοῖς ἀναξίως ἑαυτοὺς ποιήσασι τῆς τοῦ θεοῦ δωρεᾶς· οὕτω καὶ ὁ κύριος ἐν εὐαγγελίοις εἶπε· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν γίνεται δικαστηρίων.

Cap. XIII. 34. Εὐσεβίου. Ἀναχωρῶν ὁ χριστὸς τῶν Ἱεροσολύμων, τοιάσδε προήκατο κατὰ τῆς πόλεως τὰς φωνάς. Ἱερουσαλὴμ Ἱερου-

clamor et stridor dentium. Nam quantum dentibus edit et ebrietate peccavit, tantumdem plorabit; iustas dans poenas saevitiae suae contra conservos, intemperantisque luxuriae, et spreti domini, quem se haud nescire fatebatur. Et sane probe noverat se domino non carere; sed dum iudicium ab eo diutissime dilatum iri arbitratur, semet ipse fefellit.

Dictum illud Danielis contra alterum e senioribus qui Susannam accusaverunt " nunc iam angelus Dei, accepta ab eo sententia, scindet te me-
„ dium „ hoc inquam dictum Origenes interpretans, ait id ipsum prorsus illi eventurum in iudicio, secundum Dei oraculum; scindetur enim. Item Ammonius propheticum hoc capitulum explicans, sic loquitur de scissione " nam
„ qui sacra dignitate sunt praediti, separantur primo atque nudantur digni-
„ tate: exin ut rei privati traduntur gehennae; ne forte videatur spiritalis gra-
„ tia simul dehonestari cum iis qui se indignos Dei munere praestiterunt.
„ Sic Dominus in evangelio dixit. Sic etiam in civilibus iudiciis fit „.

Discedens Hierosolymis Christus has edidit contra urbem voces: Hierusa-

(1) Eusebium laboribus uti solitum Origenis atque Ammonii, satis exploratum est.

A σαλὴμ πολλάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ
οὐκ ἠθελήσατε· ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· οὐκέτι
οἶκον θεοῦ τὸν νεὼν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἁγίασμα, ἀλλ' αὐτῶν εἶναι
οἶκον ἀποφηνάμενος· μιάσματος γὰρ ἐναγοῦς ἐν τῷ μετὰ ταῦ-
τα χρόνῳ δρασθέντος ὑπ' αὐτῶν· τοῦτο δ' ἦν τὸ τολμηθὲν αὐ-
B τοῖς ἄγος κατὰ τοῦ σωτῆρος· ἐχρῆν δή που μὴ μόνους τοὺς τῆς
πόλεως οἰκήτορας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοὔδαφος ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν,
ταπίχειρα ὧν ἔδρασαν οἱ οἰκήτορες παθεῖν· ἃ δὴ καὶ πεπόνθα-
σιν, οὐκ εἰς μακρὸν Ῥωμαίων ἐπελθόντων τῇ πόλει, καὶ τῶν
οἰκητόρων τοὺς μὲν πολέμου νόμῳ κατασφαξάντων, τοὺς δ' αἰχμα-
C λώτους ἀπαγαγόντων, τοὺς δὲ λιμῷ διαφθειράντων, τοὺς δὲ
ἀπελασάντων καὶ εἰς πάντα τόπον διασκεδασάντων· τὸν δ' οἶ-
κον αὐτῶν καὶ τὸν νεὼν ἐμπρησάντων, εἰς ἔσχατά τ' ἐρημίας
περιβαλόντων· ἀλλὰ γὰρ τούτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις
γενομένων, προλαβὼν ὁ σωτὴρ τὸ μέλλον τῇ προγνώσει οἷα θεὸς
D λόγος τὰ συμβησόμενα προαγορεύει διὰ τῶν προκειμένων· τέκ-
να δὲ τῆς πόλεως ὀνομάζει τὸ ἰουδαίων πᾶν ἔθνος· οἶκον δὲ αὐ-
τῶν ἀποκαλεῖ τὸν νεών· εἶτα μαρτύρηται ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν
αἰτίαν τὰ σκυθρωπὰ αὐτοὺς μετελεύσεται· ἐπειδήπερ αὐτὸς μὲν
πολλάκις ἐπισυναγαγεῖν αὐτῶν τὰ τέκνα ὑπὸ τὸν τῆς θεοσε-
E βείας ζυγὸν βεβούληται· οἷα ἐκ τοῦ παντὸς πρόνοιαν αὐτῶν πε-

lem, Hierusalem, saepenumero optavi liberos tuos congregare; tamen vos renuistis. En relinquitur vobis domus vestra deserta. Iam non Dei domum templum illud sanctuariumque esse demonstrans, sed illorum domum, propter scelus infandum quod consecuto mox tempore ibidem patratum est: nempe immane Iudaeorum contra servatorem piaculum. Porro necesse erat non urbis solum incolas, verum etiam pavimentum illud quo tantopere gloriabantur, dignum referre pretium rerum ab incolis peractarum. Id quod non multo post accidit, cum Romani urbem adorti, cives eius partim belli iure interemerunt, partim captivos abduxerunt; et praeter fame necatos, reliquam multitudinem loco abstractam in orbis terrae vastitatem disperserunt: habitaculum denique eorum seu templum inflammatum in desertissimam solitudinem converterunt. Sane haec postero tempore contigerunt; sed enim servator, Deus scilicet verbum, praescientia utens, quae futura erant supra scriptis verbis ante nunciavit. Urbis autem liberos appellat gentem iudaicam, domum eorum dicit pro templo. Deinde testatur fore ut ipsorum culpa diris casibus irretiantur; quandoquidem ipse haud semel conatus fuerat sobolem eorum sub pietatis iugum mittere, dum curam eorundem eximiam gereret, per-

ποιημένος, δι' ἑκάστου τε προφήτου, καὶ καθ' ἑκάστην γενεὰν A
ἐπιστρέφων αὐτοὺς καὶ ἀνακαλούμενος· οἱ δὲ οὐκ ἤθελον ὑπακοῦσαι τῇ κλήσει· οὗ δὴ χάριν τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν προενήνεκται εἰπών· ἰδοῦ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· σφόδρα δὲ ἀκριβῶς οὐ τὴν πόλιν ἔρημον ἔσεσθαι φησὶν, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῇ οἶκον, δηλαδὴ τὸν νεών· ὃν οὐκέτι ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Θεοῦ B
οἶκον βούλεται χρηματίζειν, ἀλλ' αὐτῶν εἶναι φησίν· ἔρημον δὲ αὐτὸν ἔσεσθαι θεσπίζει, οὐκ ἄλλως ἢ ὑπὸ τῆς πρότερον ἐπισκοπούσης αὐτὸν προνοίας καταλειφθησόμενον· καὶ δὴ θαυμάσαι ἐστὶ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι δὴ μηδ' ἄλλοτε πώποτε τοσαύτην ὑπέμεινεν ἐρημίαν ὁ τόπος· οὐδ' ὅτε διὰ τὰς ὑπερβαλούσας C
σας αὐτῶν δυσσεβείας καὶ εἰδωλολατρίας, τάς τε κατὰ τῶν προφητῶν μιαιφονίας, ὑπὸ Βαβυλωνίων ἥλω· ἑβδομηκονταετὴς γὰρ ὁ πᾶς τῆς ἐρημώσεως τοῦ τόπου χρόνος κατ' ἐκείνους ἐγενήθη· διὸ οὐκ ἂν κυρίως ἐλέχθη αὐτοῖς τότε τὸ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· οὐ γὰρ ἀφείθη, ἔτυχε δὲ ἐπισκοπῆς μετ' οὐ πολὺν D
χρόνον, καθ' ὃν ἀνανεώσεως μείζονος ἢ κατὰ τὴν προτέραν ἠξιώθη· ὡς προειπεῖν τινὰ τῶν προφητῶν, ὅτι δὴ μεγάλη ἔσται ἡ δόξα (1) τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν προτέραν· μετὰ δὲ τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν φωνὴν, ὅπως ἀφείθησαν ὅτε οἶκος αὐτῶν εἰς ἔσχατον

que singulos prophetas singulasque aetates a pravitate eos retraheret ac revocaret. Ceterum hi vocanti minime obtemperaverunt; quam ob rem tulit in eos his verbis sententiam: ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. Accurate vero non urbem desertam fore ait, sed domum huius, id est templum, quod iam non suum neque Dei habitaculum haberi vult, sed illorum esse ait. Desertum vero haud aliter fore vaticinatur, nisi quia consueta illa Dei cura ac patrocinio spoliandum erat. Mirari autem subit sermonis effectum, quia numquam alias ad tantam solitudinem is locus redactus fuit; ne tum quidem cum ob impietatem incolarum atque idololatriam et prophetarum caedes, in Babyloniorum potestatem venit: illo enim tempore septuagenaria fuit loci solitudo. Quare ne fataliter quidem tunc iis dictum fuit, relinquitur vobis domus vestra deserta: neque enim derelicta, immo visitationem opiferam haud multo post experta est; quo tempore splendidiorem priore statu instaurationem impetravit. Ita ut praedixerit propheta quidam, postremam domus huius gloriam priore inlustriorem fore. Verumtamen post servatoris nostri effatum quantopere derelicti Iudaei fuerint, quantamque in solitudinem domus eorum vene-

(1) Agg. II. 10. Voces tamen μεγάλη ἡ δόξα desunt in codice.

A ἐρημίας ἤλασε, τοῖς εἰς τὰς τόπους ἀφικνεμένοις ἡ ὄψις αὐτὴ τῦ λόγυ δείκνυσι τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ ὁ χρόνος δὲ πολυετὴς γεγονὼς καὶ μακρός. N.

Οὐ μή με ἴδητε ἕως ἂν ἥξει ὅτε εἴπητε, εὐλογημένος ὁ 35.
ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίυ. Εὐσεβίυ. Αὐτοὶ γὰρ ἐκεῖνοι οἷς
B τότε παρὼν παρῦσι διελέγετο, θεώμενοι αὐτὸν μετὰ τῆς ἐνθέυ δόξης, καὶ σὺν ἀγγέλων δορυφορίᾳ ἐρχόμενον ἐξ ὐρανῶν, ὁμολογεῖν ἀναγκασθήσονται αὐτὸν εἶναι τὸν εὐλογημένον τὸν ἐρχόμενον ἐν ὀνόματι κυρίυ τῦ ἑαυτῦ πατρός. N.

Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον. Εὐσεβίου. Ἀλλοτρία Cap. XIIII.
C αὕτη ἡ παραβολὴ πρὸς τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ [1]· ἐκεῖ μὲν γὰρ 16.
βασιλεὺς, καὶ γάμοι υἱῦ βασιλέως, καὶ κλήτορες πολλοὶ, καὶ οἱ κληθέντες οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δούλυς ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν, καὶ στράτευμα κινούμενον κατὰ τῶν ἀνῃρηκότων τὺς δούλυς, καὶ ὁ διὰ τὴν ῥυπαρὰν ἐσθῆτα ἐκβαλλόμενος τῦ γάμυ·
D ὧδε δὲ ἄνθρωπος εἰσάγεται ψιλὸς, καὶ δεῖπνον ἁπλῶς, καὶ εἷς ἐπὶ τὴν κλῆσιν ἐκπέμπεται, καὶ οἱ κληθέντες παραιτοῦνται μόνον τὴν κλῆσιν, ἀσχολίαν σκηπτόμενοι· τὸ δὲ κεφαλαιωδέστερον, ὅτι ἐκείνη μὲν ἐν τῷ ἱερῷ λέλεκτο πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους τῦ λαοῦ, αὕτη δὲ ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τι-

rit, iis quidem qui loca illa lustrant visio ipsa et tot annorum diuturnitas oraculi eventum demonstrat.

Non me videbitis, donec veniat cum dicetis, benedictus qui venit in nomine Domini. Nempe iidem homines, quibuscum praesentibus praesens ipse loquebatur, statim ac eum divina cum gloria atque angelorum comitatu venientem caelo viderint, cogentur eum confiteri benedictum qui venit in nomine Domini patris sui.

Homo quidam fecit caenam. Diversa est haec parabola ab ea quam Matthaeus narrat. Ibi enim rex, nuptiaeque regii filii, et vocatores multi, et vocati non iverunt, quin immo servos contumeliis adfectos occiderunt, et copiae commotae sunt in servorum interfectores, et quidam ob vestem sordidam nuptiali eiectus convivio fuit. Heic autem unus homo introducitur, et caena privata, et unus vocator mittitur, et vocati deprecantur tantummodo vocationem, occupationes suas praetendentes. Quodque adeo praecipuum est, illa in templo dicta fuit apud pontifices senioresque populi, haec in Ga-

(1) Cap. XXII.

νὸς ἄρχοντος φαρισαίου· τῶν γὰρ συνανακειμένων τὶς ἀκούσας A
τὸ μακάριος ἔσῃ, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναί σοι, ἀνταποδοθήσεται γάρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων· τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης· πρὸς οὖν τὸν εἰρηκότα μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν
τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ μακάριος διὰ τῆς B
παραβολῆς ὁ σωτὴρ παρίστησι λέγων, ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα· πάλιν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν τούτοις ἄνθρωπον ὀνομάζων· μέγα δὲ αὐτοῦ δεῖπνον νοήσεις, τέως μὲν ἀπιδὼν εἰς τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λογικὸν συμπόσιον τῶν ἱερῶν καὶ θείων τρο-
φῶν τῶν πανταχοῦ γῆς διὰ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωσμάτων πᾶ- C
σι τοῖς ἔθνεσι παραδεδομένων· ἐντεῦθεν δὲ μετάβα τῇ διανοίᾳ ἐπὶ τὴν προσδοκωμένην τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· καὶ εἰς ἔννοιαν ἐλθὲ τοῦ τότε μεγάλου ὡς ἀληθῶς δείπνου, ἐν ᾧ συναναπαύσονται ἀγγέλοις καὶ ταῖς κατ' οὐρανὸν θείαις δυνάμεσιν αἱ τῶν
μακαρίων ψυχαὶ, ἐν ᾧ τραφήσονται τῷ τῶν ἀγγέλων ἄρτῳ, D
πληρουμένου κυρίως τότε καὶ θεοπρεπῶς τοῦ φάσκοντος λόγου, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος· οὐ γὰρ πολυειδὴς ἔσται ἡ τότε τροφὴ, οὔτε ἡδύσματος οὔτε ὄψων δεομένη, ἄρτῳ δὲ μόνῳ ἀθανατοποιῷ καὶ ζωῆς αἰωνίου παρεκτικῷ τραφήσονται οἱ κατὰ τὸν
ἐνεστῶτα βίον θρέψαντες, οὓς ὠνόμασεν ὁ σωτήρ· ὁ δὲ ἄρτος E

lilaea domi cuiusdam pharisaei. Et quidem unus discumbentium audit, beatus eris quia non habent quod tibi retribuant; retribuetur enim tibi in iustorum resurrectione. Porro resurrectio, idem esse intelligitur atque regnum Dei. Iamvero illi qui dixerat, beatus qui panem manducat in regno Dei, quisnam esset hic beatus declaravit servator per parabolam dicens, homo quidam caenam magnam fecit: rursus se ipsum in homine illo significans. Ut autem magna caena quaenam sit intelligas, interim quidem specta hoc in orbe universo spiritale convivium sacrorum divinorumque ciborum, qui ubique terrarum per divinitus inspiratas scripturas cunctis populis apponuntur. Hinc mentem transfer ad expectatum caelorum regnum, atque reputa caenam illam vere magnam, in qua cum angelis divinisque caelorum virtutibus beatae animae requiescent, angelorumque pane nutrientur: quo sane tempore dictum illud firmiter splendideque complebitur, panem angelorum manducavit homo. Neque enim multiplex erit ille cibus, neque condituris aut obsoniis egebit; sed uno pane immortalitatis satore vitaeque aeternae datore nutrientur ii, de quibus servator loquitur, quique in praesenti vita aliis alimenta praebent. Panis vero rur-

A πάλιν εἴη ὁ ψυχῶν καὶ ἀγγέλων καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν λογικῶν τρόφιμος λόγος· τοῦτο γοῦν αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπών· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· τοῦ γὰρ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν θεοῦ λόγου μεταλήψει πᾶσα ἡ τῶν ἁγίων λογικὴ φύσις ζωοποιεῖται· ἃ δὴ δοκεῖ μοι ἐκ προτέρων μαθημάτων πεπαιδευμένος ὁ συνανακείμενος
B τῷ Ἰησοῦ εἰρηκέναι· μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ· οὐδὲ γὰρ τῶν τυχόντων τὶς ἦν ὁ ταύτην ἀφεὶς τὴν φωνὴν, ἀλλ' ὡς οἶμαι τῶν σφόδρα μεγάλων καὶ παρὰ τῷ σωτῆρι τιμῆς ἠξιωμένων· διὸ καὶ συνανακλίνεται αὐτῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγοις συνετῶς προσεῖχεν, ὡς καὶ τὴν βασιλείαν τῶν
C οὐρανῶν μὴ ἀγνοεῖν, γνωρίζειν δὲ καὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς τὸν θρεπτικὸν τῶν τῆς βασιλείας ἀξίων· τοσαυτην τε ἄγειν παῤῥησίαν, ὡς ἐπὶ τοῦ σωτῆρος ἀνακινεῖν δόγματα, καὶ δι' αὐτὸν τὴν πᾶσαν εἰρηκέναι παραβολὴν τὸν σωτῆρα, διδάσκοντα τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ ἀληθῶς μακάριος, ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βα-
D σιλείᾳ τοῦ θεοῦ· πολλοὺς μὲν οὖν κεκλῆσθαι λέγει διὰ τῆς παραβολῆς ἐπὶ τὸ μέγα δεῖπνον, καὶ τὸν ἐν τούτῳ δεδωρημένον ἄρτον, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυγχάνειν· ἀποστερεῖσθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκλημένων τοὺς περὶ ἕτερον ἠσχολημένους· περισπᾶν γὰρ καὶ ἀφέλκειν τῆς κλήσεως τὰς τοῦ βίου
E φροντίδας διδάσκει· ταύτας δὲ εἶναι διαφόρους· ἢ γὰρ περὶ

sum intelligitur qui et animas et angelos et caelestes mentes alit. Id quod ipse servator docuit dicens, ego sum panis vitae. Nam per Dei verbi in principio apud Deum existentis assumptionem, universa sanctorum spiritalis natura vivificatur. Atque haec sane videtur mihi praecedentibus doctrinis edoctus homo ille, qui cum Iesu discumbebat, dixisse, beatus qui panem manducat in regno Dei. Neque enim gregarius quivis hanc emisit vocem, sed ut arbitror potissimus aliquis inter eos qui apud servatorem in honore erant. Quare et cum illo recumbebat, et eius sermonibus prudenter admodum mentem adtendebat, ut iam regnum Dei non ignoraret, immo et illum nosset vitae panem, qui regno dignos nutrit: tantaque fiducia erat, ut apud ipsum servatorem dogmata commoverit: quare et eius gratia totam servator instituit parabolam, dum doceret quisnam esset ille beatus qui panem manducat in regno Dei. Multos ergo in parabola ait ad magnam caenam vocatos, atque ad panem in hac appositum; ceteroqui haud omnes gratia potitos; hac enim caruisse vocatos illos, qui aliis negotiis distenti fuerunt; multifariis scilicet; nam vel pecunia

χρήματα καὶ ἀγροὺς ἀσχολούμενοι ταῦτα τῆς κλήσεως προτε- A
τιμήκασιν, ὡς παραιτήσασθαι διὰ ταῦτα τὴν κλῆσιν, ἢ περὶ
τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατριβόμενοι, ἢ δεσμῷ γάμου καὶ
παίδων ἐμπεπλεγμένοι, ἢ τισὶν ἄλλοις τοιούτοις φροντίσμα-
σιν ἐνησχολημένοι· ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξενήνεκ-
ται λέγουσα· λέγω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κε- B
κλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησαμένων γεύ-
σεταί μου τοῦ δείπνου· ἑτέρους δὲ ἀντ' αὐτῶν ἀπολαύσεσθαι
τοῦ μακαρίου δείπνου φησὶ, τοὺς μὴ τοιούτοις τισὶ προσδεδεμέ-
νους, πτωχούς τινας καὶ ἀναπήρους· τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πάλαι εἰ-
δωλολατροῦντες οἱ ἐξ ἐθνῶν ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν τὰς ψυχὰς C
λελωβημένοι· οὓς ἀκολούθως τῇ ἐπαγγελίᾳ προσδεξάμενος ὁ
ἑστιάτωρ πᾶσαν τὴν νόσον τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ μαλακίαν
πᾶσαν ἰασάμενος, ἔπειτα τῆς οἰκείας αὐτοῖς μεταδώσει τρα-
πέζης· ὥστ' εἰπεῖν αὐτοὺς, ἡτοίμας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ
ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· καὶ ἄρτον αὐτοῖς παρέξει καὶ λο- D
γικὴν τροφήν· ἐντεῦθεν ἤδη στερεᾶς βρώσεως μεταδιδοὺς αὐ-
τοῖς, καὶ οἴνῳ δὲ αὐτοὺς εὐφρανεῖ λογικῷ· ὥστ' ἂν εἰπεῖν,
καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ κράτιστον· ταῦτα δὲ
πάντα παρέχει, τοὺς ἀῤῥαβῶνας τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν διὰ τῶν
κατὰ τὸν παρόντα βίον χαρισμάτων αὐτοῖς δωρούμενος· δυνα- E
τὸν δὲ καὶ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν εἰπεῖν, ὅτι οἱ πρῶτοι τῆς κλή-

agrisque occupati vocationi opes praetulerunt; immo adeo vocationem prae his deprecati sunt, vel vitae negotiis pressi, vel nuptiarum prolisque vinculis impediti, vel aliis denique id genus curis impediti. Atque in hos lata sententia hisce verbis est: dico vobis, neminem illorum virorum, qui quum vocati fuissent, vitae occupationes excusaverunt, caenam meam gustaturum. Porro alios ea fruituros ait rebus huiusmodi minime obnoxios, nempe tenuiores quosdam et claudos. Erant autem hi dediti olim idolis ethnici, quorum animas scelesti daemones male mulcaverant: quos convivii auctor pro sua denuntiatione exceptos omni animi morbo ac languore expedibit, tum mensae adhibebit: ita ut illi dicturi sint, parasti coram me mensam adversus eos qui tribulant me. Tum panem illis atque alimoniam spiritalem praebebit: atque hinc solido iam cibo impertiet eos, et intellectuali recreabit vino. Quare dicent, et calix meus inebrians quam praeclarissimus est. Atque haec omnia Deus suppeditat, dum caelestium bonorum arrhas in huius vitae muneribus largitur. Licet quoque secundum aliam interpretationem dicere, primos vocatio-

A σεως ἠξιωμένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς προφάσει
τῆς περὶ τὸ κρεῖττον ἀσχολίας τὴν κλῆσιν ὕβρισαν· ὡς γὰρ
ἔχοντες ἀγροὺς τὰ παρ' αὐτοῖς ἀναγνώσματα, καὶ ὡς βόας
ἀροτῆρας κεκτημένοι τοὺς προφήτας, καὶ ὡς ἂν σοφίᾳ τινὶ οἷα γυ-
ναικὶ συμβιοῦντες, τὴν εὐαγγελικὴν ἐξηυτέλισαν χάριν· οἱ δὲ μετ'
B ἐκείνους ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν κληθέντες, οἱ πρὶν τὰς δια-
νοίας κωφοὶ καὶ τυφλοὶ, προθύμως ὑπήκουσαν· διὸ καὶ τοῦ μα-
καρισμοῦ τεύξονται.

Εὐσεβίου [1]. Δόξειεν ἄν τις τὴν αὐτὴν εἶναι παραβολὴν τῇ
παρὰ τῷ Ματθαίῳ, ἐν ᾗ βασιλεύς ἐστι γάμους ποιῶν τῷ υἱῷ
C αὐτοῦ, καὶ δούλους ἀποστέλλων καλέσαι τοὺς κεκλημένους· ὁ
δὲ μὴ παρέργως προσέχων τῇ ἀναγνώσει, εὕροιεν ἂν ἐπιστήσας
τὸν νοῦν παντάπασιν ἠλλοτριωμένην ταύτην ἐκείνης· ἡ μὲν γὰρ
παρὰ τῷ Ματθαίῳ πρῶτον ἁπάντων τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν
παρέβαλε τὰ λεγόμενα· τοῦτο δὲ ἐνταῦθα οὐ λέλεκται· κἀκεῖ
D μὲν ἀφωμοίου τὸν κλήτορα βασιλεῖ, ἐνταῦθα δὲ ψιλὸν ἄνθρωπον
εἰσάγει· κἀκεῖ μὲν γάμους τῷ υἱῷ ὁ βασιλεὺς ἐτέλει, ἐνταῦ-
θα δὲ ἁπλῶς δεῖπνον· κἀκεῖ μὲν πολλοὶ ἀποστέλλονται, ἐνταῦ-
θα δὲ εἷς μόνος ἐπὶ τὴν κλῆσιν ἐκπέμπεται· κἀκεῖ οἱ μὲν ἀμε-
λήσαντες οὐκ ἀπήντων, οἱ δὲ λοιποὶ τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ

ne dignanter donatos fuisse qui de circumcisione erant; verum hi dum melioribus districtos se dictitant, vocationem contumelia adfecerunt: habentesque veluti agros apud se scripturas, boves aratores prophetas, sapientiaeque convictu, uxoris instar, utentes, evangelicam gratiam flocci fecerunt. Qui vero post illos ex alienigenis populis vocati fuerunt, mente antea surdi caecicique, alacriter obaudierunt. Quare et beatitudinem consequentur.

Existimabit fortasse aliquis eandem esse parabolam quae apud Matthaeum, in qua rex filii sui nuptias facit, servosque dimittit invitatum convivas. Verumtamen is qui non perfunctorio studio rem considerabit, deprehendet mentis acumine, parabolam hanc ab illa prorsus differre. Namque illa Matthaei caelorum ante omnia regno ea quae dicuntur comparat; heic nihil eiusmodi fit. Illic convivii auctor regiam personam gerit; heic privatus homo introducitur. Ibi nuptias filii rex celebrat; heic simplex convivium est. Ibi multi legatione funguntur; heic unus vocator mittitur. Ibi partim venire neglexerunt,

(1) Quae sequitur eusebiana parabolae eiusdem explicatio, ex alia collectione sumitur, ut in praefatione dixi. Licet ergo hoc et aliis deinde exemplis cognoscere quanam ratione diversi catenarum auctores commentarios Eusebii ad Lucam delibaverint.

ἀπέκτειναν· ἐνταῦθα δὲ μόνον σκήπτονται ἀσχολίαν παραιτού- A
μενοι τὴν κλῆσιν· ἐκεῖ πάλιν ὁ βασιλεὺς στράτευμα κινεῖ κατὰ τῶν ἀνῃρηκότων τοὺς αὐτοῦ δούλους· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἄνθρωπος ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ παραιτήσει τῶν κεκλημένων, οὐδὲν μὲν τοιοῦτον ποιεῖ· τῷ δὲ ἑαυτοῦ δούλῳ προστάττει πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ τυφλοὺς εἰσαγαγεῖν. ὁ δὲ ἐπὶ τοὺς γάμους τοῦ B
υἱοῦ συγκαλῶν βασιλεὺς, δούλοις πλείοσιν ὑπερέταις χρώμενος, οὐ πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους, ἀλλ' οὐδὲ τυφλοὺς καὶ χωλοὺς εἰσάγει· ἐπειδὴ μηδ' ἔπρεπεν ἐπὶ κλήσει γάμου βασιλικοῦ τοιούτους παρεῖναι· κληθέντων δὲ πολλῶν, τὸν ἀνάξια γάμου ἐνδεδυμένον, ὁ βασιλεὺς τιμωρεῖται· τὸ δὲ πάντων κεφαλαιωδέστα- C
τον, ὅτι ἡ μὲν παρὰ τῷ Ματθαίῳ παραβολὴ, ἔνδον ἐν τῷ ἱερῷ λέλεκτο πρὸς τοὺς ἀρχιερέας καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, διαλεγομένου τοῦ σωτῆρος· ἡ δὲ παρὰ τῷ Λουκᾷ ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τινὸς ἄρχοντος φαρισαίου ψιλὸν δεῖπνον κατασκευάζει, ἑστιωμένου παρ' αὐτῷ τοῦ σωτῆρος· προλέγει γοῦν τῆς D
προκειμένης παραβολῆς ὁ Λουκᾶς ταῦτα· ὅτι εἰσῆλθεν εἰς οἶκον τινὸς φαρισαίου ἑστιαθῆναι ἐν σαββάτῳ, οἱ δὲ παρετηροῦντο αὐτόν· εἶτα διελθὼν ὡς ὑδρωπικὸν ἐθεράπευσε, καὶ ὡς ἐδίδαξε μὴ τὰς πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις μεταδιώκειν, μηδὲ καλεῖν τοὺς ἀντικαλέσοντας, ἀλλὰ τοὺς ἀντιδοῦναι μὴ δυναμένους, E

partim servos contumeliis affectos interemerunt; heic unice obtendunt occupationem, ut se vocati excusent. Rursus ibi rex exercitum commovet adversus servorum suorum interfectores; heic homo quamvis iratus recusantibus invitatis, nihil eiusmodi facit: servo tamen mandat, ut pauperes et membris mutilos et caecos convocet. At ille qui ad filii nuptias invitat rex, famulis pluribus utitur, neque pauperes, membris mutilos, caecos, claudos ad se cogit: neque enim regiis nuptiis tales interesse invitatos decuit. Tum e numero convivarum quendam indigna nuptiis veste indutum rex punit. Denique quod est omnium potissimum, Matthaei parabola intra templum dicta fuit, coram pontificibus ac populi senioribus concionante Domino; Lucae parabola in Galilea domi cuiusdam pharisaei privatam caenam exhibet, convivante apud eum servatore. Ergo Lucas sic praefatur parabolae: nempe Iesum in aedes cuiusdam e pharisaeis venisse ut sabbato cibum sumeret; hos autem mentem illi intendisse. Tum narrat hydropici hominis curationem, atque uti Iesus docuerit quominus primos accubitus in conviviis ambirent, neque invitarent eos a quibus vicissim invitandi forent, sed eos potius qui remunerari nequi-

A ἐπιφέρει, ὅτι ἀκούσας τὶς τῶν συνανακειμένων πάντα, εἶπε·
μακάριος ὅστις φαγηται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ· ὁ δὲ
εἶπεν αὐτῷ· ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα· οὕτω δὲ ὁ
Λουκᾶς τὴν προτεθεῖσαν παραβολὴν ἀνέγραψεν εἰρῆσθαι ὑπὸ
τοῦ σωτῆρος πρὸς τὸν εἰρηκότα, μακάριος ὅστις φάγηται ἄρ-
B τον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ· ὥστε ἐξάπαντος ὁμολογεῖν ἑτέραν
εἶναι ταύτην παρὰ τὴν πρώτην· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀλλοτρία τυγχάνει
οὐδ᾽ αὕτη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ πᾶς ἐνέστη-
κε λόγος, εἴδωμεν τί βούληται καὶ τὰ διὰ ταύτην δηλούμενα. N.
Ἀγρὸν ἠγόρασα· Ὁ παραλαβὼν δόγματα ἕτερα τῆς θεό- 11.
C τητος πολλὴν ἔχοντα πιθανότητα καὶ ποικιλίαν λόγου, ἅτε κα-
ταφρονήσας τοῦ ἀγροῦ τοῦ τὸν μέγαν ἔχοντος θησαυρόν, οὗτος μὴ
εἰδὼς μηδὲ δοκιμάσας ὃν ἐκτήσατο λόγον, διὰ τὸ προληφθῆναι
ἐξ ἀνάγκης καὶ οὐχ ἑκουσίως, ἐξέρχεται ἐκ τοῦ δείπνου καὶ τοῦ κε-
κληκότος, τάχα δὲ καὶ ἑαυτοῦ· τὸ δὲ ἐρωτῶ σε φησὶ, ὡς λό-
D γῳ μόνῳ α.δούμενος τὸν κεκληκότα· ὁ δὲ ζεύγη βοῶν ἀγοράσας
πέντε, ἐστὶν ὁ τῆς νοητῆς καταφρονῶν φύσεως, περὶ δὲ τὰ αἰσ-
θητὰ φιλοσοφῶν, οὐδ᾽ οὗτος ἐδοκίμασεν ἐξ ἀρχῆς ἃ ἐώνηται·
εἰ οὖν ὁ διαλογισμὸς (a) ἐπὶ ὕλης τάσσεται, οὗτος τὰ ὑλικὰ ἐτίμα·
διὸ παραιτεῖται καὶ αὐτὸς τὸ νοητὸν δεῖπνον λέγων, οὐ δύναμαι

rent: addit, quendam e discumbentibus haec audientem dixisse, beatus qui panem comedet in regno Dei. Iesum autem sic orsum loqui: homo quidam fecit caenam magnam. Atque ita Lucas praesentem parabolam tradit narratam a servatore illi qui dixerat, beatus qui panem comedet in regno Dei. Quare omnino fatetur diversam hanc esse a superiore parabolam. Sed tamen quia ne ipsa quidem a caelorum regno abhorret, de quo omnis nobis institutus sermo est, videamus porro quid significent etiam ea quae in hac proponuntur.

Praedium emi. Qui dogmata recipit aliena divinitati, pellacia magnopere et varietatem elocutionis prae se ferentia, agro contempto in quo magnus thesaurus latet; hic neque gnarus neque experiens verbi quod acquisiverat, propterea quod non sponte illud sed necessitate coactus antea susceperat, a convivio atque ab invitante recedit; fortasse etiam a se ipso. Iam verba *rogo te* ait significans, se verbo tenus vocantem honorare. Qui vero boum iuga quinque emerat, is est qui intellectuali natura contempta, et sensibilibus tantummodo operam dans, ne ipse quidem satis probavit quae principio acquisiverat. Si ergo cogitatio in materia defigitur, consentaneum est materialia in honore haberi. Quare et hic homo recusat intellectuale convivium dicens, ve-

(a) Cod. pro hoc vocabulo habet δύο ἀριθμός.

ἐλθεῖν· οἱ γὰρ περὶ τὰ αἰσθητὰ καταγινόμενοι, τῶν νοητῶν ἀφικέσθαι ἀδυνατοῦσιν· ὁ δὲ γυναῖκα γήμας, ὁ δοκῶν εὑρηκέναι σοφίαν ἐστὶν, ὃς ταύτῃ κοινωνήσας παραιτεῖται τὴν ἀληθῆ· ἢ οὗτός ἐστιν ὁ τῇ σαρκὶ ἑνούμενος, φιλήδονος μᾶλλον ἢ φιλόθεος· οὗτοι πάντες ἀπὸ μιᾶς, τουτέστιν ὡς ἐξ ἑνὸς συνθήματος, τὴν τοῦ δείπνου πεποίηνται παραίτησιν. A B

24. Οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων γεύσεταί μου τοῦ δείπνου. Εὐσεβίου. Περὶ μὲν τῶν κεκλημένων καὶ παραιτησαμένων τὴν χάριν, ἀπόφασις ἐξενήνεκται ἡ φήσασα, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησαμένων, γεύσεταί μου τοῦ δείπνου· ἑτέρους C δὲ ἀντὶ τούτων τοὺς μὴ περιπεπλεγμένους ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, καταξιωθήσεσθαι φησὶ τοῦ μακαρίου δείπνου· πτωχούς τινας καὶ τυφλοὺς καὶ ἀναπήρους τοὺς μηδαμῶς παραιτησαμένους τὴν κλῆσιν, διὰ τὸ μήτε ἀγοράζειν, μήτε πιπράσκειν, μήτε γάμῳ σχολάζειν, μηθ᾽ ὑφ᾽ ἑτέρων τινῶν τοιούτων περιέλ- D κεσθαι, προθύμως δὲ καὶ ἑτοίμως καταδέχεσθαι τὴν χάριν. N.

26. Εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα κ. τ. λ. Εὐσεβίου· Πλὴν ταῦτα διετάττετο ὁ κύριος οὐκ ἀντινομοθετῶν τῷ φάσκοντι παρὰ Μωσεῖ τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου νόμῳ, βεβαιῶν δὲ κἀκεῖνον καὶ ἐπισφραγιζόμενος διὰ τῆς E

nire nequeo. Nam qui in sensibilibus versantur, intellectualibus potiri non possunt. Iam qui uxorem duxerat, is est qui sapientiam se adeptum existimans, prae huius consuetudine veram sapientiam renuit. Vel intelligitur homo carni deditus, voluptatis magis quam Dei amans. Hi simul omnes, tamquam ex condicto, convivio se interfuturos negant.

Nemo virorum illorum, qui vocati fuere, gustabit caenam meam. Contra invitatos, et gratiae minime obtemperantes sententia editur his verbis: nemo virorum illorum qui, vocati cum essent, mundanas occupationes excusaverunt, caenam meam gustabit. Pro his autem, alios vitae curis haudquaquam impeditos, dignos fore ait beato convivio; pauperes nimirum quosdam et caecos et membris mutilos, qui vocationem neutiquam deprecati sunt; quoniam neque emunt neque vendunt neque nuptiis dant operam, neque aliis huiuscemodi negotiis distringuntur, sed alacriter gratiam prompteque recipiunt.

Siquis venit ad me, et non odit patrem etc. Haec dum praeciperet Dominus, haud equidem contrarium ius dictabat mosaicae legi dicenti honora patrem et matrem tuam; immo vero firmabat illam sigilloque muniebat per

A κρείττονος καὶ ἐντελεστέρας ἐντολῆς, τὸν θεὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς
ἀγαπᾷν διακελευομένης· πατέρα μὲν γὰρ καὶ μητέρα τιμᾷν, νό-
μιμον κατὰ φύσιν· ὄντος δὲ ἑτέρου πατρὸς τοῦ καὶ τῶν γεγεννη-
κοτων κρείττονος, αὐτοὺς δὲ ὑποστησαμένου· (ἦν δὲ οὗτος αὐτὸς
ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ὁ τὰ προκείμενα διαταττόμενος·) οὐ χρῆναί φη-
B σὶ ὑπερβάλλειν τῇ φιλίᾳ τοὺς τὸ σῶμα γεγεννηκότας, τοῦ τὴν
λογικὴν ψυχὴν ὑποστησαμένου λόγου· ἀλλὰ κἀκείνοις μὲν προσ-
φέρεσθαι τιμῇ τε πάσῃ, διαθέσει τε τῇ προσηκούσῃ· αὐτῷ δὲ
ὑπερβαλλόντως τὸ πρῶτον ἀπονέμειν σέβας· ὑπεραγαπᾷν τε καὶ
φιλεῖν αὐτὸν ὑπὲρ πάντας, ὡς μὴ κατοκνεῖν δι' αὐτὸν καὶ γονέων
C ἀσεβῶν διΐστασθαι καὶ ἀθέων ἀδελφῶν ἀφορίζεσθαι· υἱούς τε καὶ
θυγατέρας ἀποστρέφεσθαι· καὶ τῇ τοῦ λόγου τμητικωτάτῃ μα-
χαίρᾳ, τούτων ἁπάντων τὰ φυσικὰ διακόπτειν φίλτρα, εἰ ἐμ-
ποδὼν ποτε γίνοιντο τῇ περὶ αὐτὸν εὐσεβεῖ διαθέσει. N.

Καλὸν τὸ ἅλας. Εὐσεβίου. Διὰ τοῦ τῶν ἁλῶν συμβό- 34.
D λου τὴν δύναμιν αἰνίττεται τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἐπεὶ γὰρ οἱ ἅλες
τὴν μὲν οὐσίαν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος συνεστήκασι, σμικρόν
τι τοῦ γεώδους μετέχοντες, τῆς δὲ τῶν φθαρτῶν σωμάτων ῥευ-
στῆς φύσεως πυκνώτεροι τυγχάνουσιν, ὡς καὶ τὰ νεκρὰ διακρα-
τεῖν σώματα κρείττονι δυνάμει, εἰκότως τοὺς αὐτῷ μαθητευο-
E μένους, τῇ τῶν ἁλῶν παραβάλλει φύσει· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἐξ

illud melius perfectiusque mandatum, quo iubemur Deum ex tota anima diligere. Nam ut patrem matremque honoremus, naturae lex est: quum autem sit et alius pater, et quidem genitoribus melior, qui et hos creavit (porro id erat ipsum Dei verbum praedicta mandans) haud, inquit, decet maiore dilectione prosequi eos qui corpora nobis genuerunt, quam quod rationalem animam creavit verbum. Sed et illis omnis honor praestandus est ac debita benivolentia, et huic apprime summus cultus exhibendus: tam praecipue denique tamque prae omnibus diligendum est, ut huius causa ne parentibus quidem impiis adversari aut a fratribus irreligiosis dissidere dubitemus: quin etiam liberos aversemur; acutoque verbi gladio naturales horum omnium dilectiones praecidamus, si hac quandoque pio erga ipsum verbum adfectui impedimento sint.

Bonum est sal. Salis similitudine virtutem innuit discipulorum suorum. Sicuti enim salis substantia aqua et spiritu constat, et parum quid terreni habet; tum mortalium corporum labili natura densius est; ita ut mortua quoque corpora potente sua vi conservet; convenienter asseclas suos salis naturae com-

ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεγεννημένοι, ὅλοι τε πνεύματι ζῶν- A
τες, καὶ οὐ κατὰ σάρκα βιοῦντες, ἅλες τινὲς ὥσπερ ὑπῆρχον,
τὸν φθαρτὸν βίον τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐπιστρέφοντες καὶ πυκνοῦν-
τες, τῷ τε κατὰ ἀρετὴν βίῳ τοὺς αὐτοῖς πλησιάζοντας ἀρτύον-
τες καὶ καθηδύνοντες. N.

XVII. Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ εἰς σὲ ἀδελφός σου. Εὐσεβίου. Ἐνταῦ- B
θα τοὺς ἐν προκοπῇ γενομένους συγχωρητικοὺς εἶναι τοῖς πται-
ουσι βούλεται, θεραπεύων δεινὴν νόσον ἐν αὐτοῖς πολλάκις ἐμ-
φυομένην, ἐκκόπτων τὴν κατὰ τῶν πταιόντων ἀποτομίαν· κατ-
επαίρεσθαι γοῦν οἰώθαμεν, ὡς μήτε παρακλήσεις τῶν ἡμαρ-
τηκότων, μήτε τῶν ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβευόντων ἱκετηρίας παρα- C
δέχεσθαι· μὴ δὲ μὴν ὑπολογίζεσθαι ὅσα δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄνθρω-
ποι πταίοντες, συγγνώμης τῆς παρὰ τοῦ μεγάλου κριτοῦ δεό-
μεθα· εἰκότως οὖν παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ τῇ παραβολῇ κέχρη-
ται, ἐν ᾗ ὀφειλέται εἰσάγονται, ὁ μὲν μύρια τάλαντα ὀφεί-
λων, ἃ καὶ ἀφείθη αὐτῷ προσπεσόντι· ὁ δὲ ἑκατὸν δηνάρια, ἐφ' D
οἷς ἀπεπνίγετο παρὰ τοῦ ἀφεθέντος τὰ πολλὰ ἐκεῖνα τάλαντα·
δι' ἧς διδάσκει, ὅτι μὴ ἄλλως τυχεῖν δυνατόν ἐστι τῆς βασι-
λείας, κἂν πολλα τις κατορθώσῃ, μὴ τὸν ἀγαθὸν θεὸν μιμη-
σάμενος κατὰ τὸ ἀμνησίκακον· ἐπειδήπερ ἡ βασιλεία κρίσει τοὺς
ἀξίους παραδεχομένη, τοὺς μὴ συγχωρητικοὺς καὶ τὸν ἀγαθὸν E

parat. Nam hi etiam aqua et spiritu regenerati, spirituque omnino viventes, carni minime dediti, sal quodammodo erant; corruptibilem terrenorum hominum vitam corrigentes atque durantes, suaque praedita virtutibus vita condientes eos, quibuscum versabantur, iucundoque veluti sapore donantes.

Quod si in te peccaverit frater tuus. Heic vult eos qui iniuriis lacessiti fuerunt erga offensores suos indulgentiam expromere; curatque dirum morbum saepenumero illorum animis innascentem, atque odium quo sibi maleficos prosequuntur resecat. Quippe adeo exacerbari solemus, ut neque peccantium obtestationes, neque supplices intercessorum preces admittamus, neque reputemus quanta et nos humanae conditionis peccata ignosci nobis a magno iudice egeamus. Apte igitur apud Matthaeum parabola servator utitur, in qua debitores introducuntur, quorum alter decem millia talentorum debebat, quae ipsi supplici condonata fuere; alter autem centum denarios, quorum causa suffocabatur ab eo, cui tantus ille talentorum numerus remissus fuerat. Qua parabola docet, haud licere regnum adipisci, quamquam alioqui multa recte feceris, nisi Dei bonitatem iniuriarum oblivione imiteris. Nam regnum quod nonnisi iudicio probatos recipit, clementia alienis neque omnium iudi-

A τῶν ὅλων κριτὴν κατὰ τοῦτο μιμȣμένȣς, οὐ παραδέχεται· οὐ
γὰρ ἂν ἔχει τις εἰπεῖν τοσαῦτά τινα πεπλημμεληκέναι εἰς ἑαυ-
τὸν, ὅσα περ αὐτὸς τὸν πάντα χρόνον τῆς αὐτοῦ ζωῆς παρὰ
τὸ βούλημα τȣ̃ θεȣ̃ πράξας ὀφειλέτης ἐστί· πότε μὲν γὰρ διὰ
τȣ̃ λόγου πταίομεν, ποτὲ δὲ δι᾽ αἰσχρῶν καὶ πονηρῶν ἐπιθυ-
B μημάτων τὲ καὶ πράξεων· πλὴν ὅμως τοσαῦτα πταίοντες, οὐκ
ἀπογινώσκομεν τὰς παρὰ τῷ θεῷ ἐλπίδας, διὰ τὸ φιλάνθρωπον
καὶ ἀνεξίκακον ἐλεημονικόν τε καὶ συγχωρητικὸν τȣ̃ θεȣ̃: οὐ-
κοῦν ἕπεται τῷ αὐτῷ μέτρῳ, καὶ ἡμᾶς μετρεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς
ἁμαρτάνουσι· μὴ δὲ κατὰ τὸν Πέτρον ἀκριβολογεῖσθαι τῇ φι-
C λανθρωπίᾳ, καὶ μέχρις ἑβδόμου ἀριθμȣ̃ τοῖς εἰς ἡμᾶς ἡμαρτη-
κόσι συγχωρεῖν· κατὰ δὲ τὸν συμπαθῆ καὶ ἐλεήμονα σωτῆρα
μέχρι τȣ̃ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά· οὐ πάντως τὰ τοσαῦτα περιερ-
γαζομένους ἁμαρτήματα, καὶ ὥσπερ ἀναγραφὴν αὐτῶν ποιου-
μένους καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν, ἐκ δὲ τούτου τὸ ἀπεριόριστον δι-
D δασκομένους. N.

Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν ἰδȣ̃ ὧδε ἢ ἰδȣ̃ ἐκεῖ κ.τ.λ. Εὐσεβίȣ. Δι- 23.
δάσκει διὰ τούτων, μὴ δεῖν συναρπάζεσθαι, εἴποτε ἐπιστάντος
τȣ̃ ἀντιχρίστου διατρέχει φήμη περὶ αὐτοῦ, ὡς τȣ̃ χριστοῦ φα-
νέντος· διό φησί, ἐὰν λέγωσιν ὑμῖν, ἰδοῦ ὧδε ἢ ἰδοῦ ἐκεῖ, μὴ
E ἐξέλθητε μηδὲ διώξητε· ἀδύνατον γὰρ λοιπὸν τὸν ἅπαξ ἐπὶ

cem hac virtute imitantibus haudquaquam patet. Neque enim quempiam tanta in nos peccasse adfirmabimus, quanta nosmet per universae vitae tempus adversus Dei voluntatem patravimus, ideoque debitores evasimus. Nam modo sermone offendimus, modo turpibus vitiosisque cupiditatibus atque actibus. Nihilominus qui tanta delinquimus, fiduciam placandi Dei non omittimus, quem benivolum hominibus, patientem ac misericordem veniaeque pronum scimus. Consentaneum est igitur ut eadem mensura iis, quorum offensae in nos extiterunt, largiamur: neque, ut olim Petrus, minuta benivolentia simus, neque iniuriarum remissionem septenario numero coarctemus; immo vero septuagies septies cum clemente misericordique servatore parcamus. Quare offensas ne sedulo ventilemus, neque harum veluti commentarium in dies contexamus. Nunc enim indulgentiam sine fine docemur.

Dicentque vobis, ecce hic vel ecce illic etc. His verbis docet, ne facile animis abripiamur, si forte Antichristo adventante rumor de hoc seratur, quasi Christus adsit. Ait igitur, siquis vobis dixerit ecce hic vel ecce illic, cavete quominus exeatis vel illum sequamini. Fieri quippe nequit, ut qui semel

γῆς φανέντα, πάλιν ἐν γωνίαις γῆς τὰς διατριβὰς ποιήσασθαι· A
εἰ οὖν τις ἔσται ὧδε ἢ ἐκεῖ θρυλλούμενος, μὴ ἐξέρχησθε ὑμεῖς,
μὴ δὲ πιστεύητε τοῖς λεγομένοις· ἄλλος γάρ ἔσται τις οὗτος,
καὶ οὐχ ὁ ἀληθὴς χριστός, ᾧ χρὴ μὴ προσέχειν· τὸ γὰρ μέγιστον σημεῖον τῆς δευτέρας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας, ὡς
ἀστραπὴ ἔσται, οὐχ ὁμοία ταῖς πολλαῖς καὶ ἐν μέρει τοῦ παν- B
τὸς ἀεὶ φαινομέναις, ἀλλά τις ἰδιάζουσα καὶ ξένη, τὸν πάντα κόσμον ἀθρόως πληροῦσα· διὸ φησὶν, ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει· οὕτως οὖν ἔσται φησὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. N.

Εὐσεβίου. Ταῦτα κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον [1] ἐλέγετο C
περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ· διὸ καὶ προσέκειτο, τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν καιρῶν τοῦ ἀντιχρίστου προλέγει· διὸ οὐ πρόσκειται τοῦτο· μὴ προσέχειν δὲ παρεγγυᾷ μηδὲ πιστεύειν τοῖς λέγουσιν, ἰδοὺ
ὧδε ἰδοῦ ἐκεῖ ὁ χριστός· τὸ γὰρ μέγιστον τῆς δευτέρας αὐ- D
τοῦ παρουσίας σημεῖον [2] ὡς ἀστραπὴ ἔσται, οὐχ ὁμοία ταῖς πολλαῖς καὶ ἐν μέρει τοῦ παντὸς ἀεὶ φαινομέναις, ἀλλά τις ἰδιάζουσα καὶ ξένη καὶ πάντα τὸν κόσμον ἀθρόως πληροῦσα· διό φησιν ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει·

in orbe apparuerit, rursus in terrae quibusdam angulis diversetur. Quare siquis hic aut illic famigeratus fuerit, moneo vos ne egrediamini, neque dictis fidem adhibeatis. Alius enim hic erit quilibet, non verus Christus; ideoque nulla fides tribuenda est. Maximum enim servatoris nostri secundo advenientis signum, fulguris instar erit, haud equidem ex illorum genere quae in aliqua universi parte semper accidunt, sed singulare quid atque peregrinum, cunctum orbem repente implens. Unde ait, coruscans de sub caelo in ea quae sub caelo sunt fulget. Huiusmodi, inquit, filius hominis in suo adventu videbitur.

Haec secundum Matthaeum dicta sunt de Hierosolymorum excidio. Quare additur: tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes. Verumtamen heic de Antichristi temporibus servator proloquitur; ideoque verba illa non adiunguntur. Iubet autem ne aures praebeamus neve credamus dicentibus, ecce hic ecce illic Christus. Nam maximum secundi eius adventus signum, fulguris instar erit, haud equidem ex illorum genere quae in aliqua universi parte semper accidunt, sed singulare quid atque peregrinum, cunctum orbem subito implens. Quare ait, coruscans de sub caelo in ea quae sub caelo sunt fulget. Neque enim

(1) Cap. XXIIII. (2) Cur aliqua heic repetantur, causam dixi superius p. 127. n. 1.

A οὐκέτι γὰρ ἐπὶ γῆς βαδίζων οἷα τις κοινὸς ἄνθρωπος καὶ φθαρ-
τὸς ὀφθήσεται, ἀλλ' ἐκλάμψει ὅλος δι' ὅλου τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ
θεότητος τοῖς πᾶσι δεικνὺς, ἅτε αὐτὸς ὢν τὸ φῶς τὸ φωτίζον
πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· αἰνίττεται δὲ καὶ ἐν
τούτοις τὴν τότε γενησομένην ἀποστασίαν εἰπών· πρῶτον δὲ δεῖ
B αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύ-
της, δηλονότι τῆς τῶν ἀνθρώπων· ἀποβληθῆναι γὰρ καὶ ἀπο-
δοκιμασθῆναι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον, πολλά τε παθεῖν τὸν αὐ-
τοῦ λαὸν ἐθέσπισεν, εἴ τε ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα διωγμοῖς, καθ'
οὓς μύρια πέπονθεν αὐτός τε βλασφημούμενος ὁ σωτὴρ παρὰ
C τοῖς ἀνθρώποις, ἥ τε ἐκκλησία αὐτοῦ καὶ ὁ λόγος ἐλαυνόμενος
καὶ πολεμούμενος· εἴ τε πρὸς τῷ πάντων τέλει καθ' ὃ ἀποδοκι-
μασθήσεται πάμπαν ἀποβληθεὶς ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων γενεᾶς.
Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε. Εὐσεβίου. Οὕτω 26.
τοίνυν ὡς εἴρηται ἐκβληθέντος διὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ λόγου τοῦ
D εὐαγγελικοῦ, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ συμ-
βεβηκότων, ὁ κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὄλεθρος ἐπιστήσεται φησί· ἀλλ'
ὡς τότε πάντας μὲν ἀπώλεσεν, οὐ μὴν καὶ τοὺς συνηγμένους ἅμα
τῷ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας οἱ
μὲν ἀσεβεῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας τρυφαῖς καὶ μέ-
E θαις καὶ γάμοις καὶ ταῖς τοῦ βίου ἡδοναῖς κατατριβόμενοι, ὁμοίως

iam in terris versans, tamquam homo communis mortalisque, spectabitur; sed universum lumen divinitatis eius cunctis ubique palam splendescet; quandoquidem ipse lux est illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. Praeterea hoc loco futuram quoque apostasiam innuit dum ait: primum oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac, nempe hominum. Nam repulsum atque improbatum iri evangelium eius, populumque eiusdem magnopere adflictum iri vaticinatus est, sive in consecutis deinde persequutionibus, quibus furentibus sexcenta ipse servator passus est, maledictis hominum appetitus; sive ecclesia eius atque doctrina quum exagitaretur atque oppugnaretur; sive in rerum consummatione, cum evangelium eius omnino improbabitur, atque ex universo hominum genere exterminabitur.

Et sicuti accidit Noachi temporibus. Sic igitur repulso, uti dictum est, per apostasiam sermone evangelico; more malorum quae diluvii tempore contigerunt, impiorum inquit hominum exitium superveniet. Et quidem sicuti omnes tunc perierunt, exceptis dumtaxat qui cum Noacho in arca constiterant; sic in Domini adventu, scelesti homines per apostasiae tempus luxuria et ebrietatibus et nuptiis et ceteris vitae voluptatibus occupati, ea ratione peribunt qua

τοῖς ἐπὶ τοῦ Νῶε κατακλυσθέντες ἀπωλοῦνται· ὑπὲρ δὲ τοῦ μή A
τινα νομίσαι δι' ὕδατος καὶ τούτους κατακλυσθήσεσθαι, ἀναγ-
καίως τῷ ἐπὶ τοῦ Λὼτ κέχρηται παραδείγματι, καθὼς ἐγένε-
το λέγων ἐν ταῖς ἡμέραις Λὼτ, ἤσθιον ἔπινον καὶ τὰ ἑξῆς· ᾗ
δὲ ἡμέρᾳ ἐξῆλθε Λὼτ ἀπὸ Σοδόμων ἔβρεξε πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ καὶ
ἀπώλεσε παντας· κατὰ τὰ αὐτὰ ἔσται ᾗ ἡμερα ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώ- B
που ἀποκαλύπτεται· σφόδρα ἀποῤῥήτως καὶ φοβερῶς διδάσκων
ὅτι πυρὶ καὶ θείῳ ἀπ' οὐρανοῦ καταπεμπομένῳ τοὺς ἀσεβεῖς πάν-
τας ἡ ὀργὴ μετελεύσεται· σφοδρα δὲ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἐτή-
ρησεν ὁ σωτὴρ οὐ πρότερον τὸ πῦρ εἰπὼν ἀπ' οὐρανοῦ καὶ τὸ θεῖον
κατεληλυθέναι ἐπὶ τοὺς ἐν Σοδόμοις ἀσεβεῖς, ἢ τὸν Λὼτ ἐξελ- C
θεῖν, καὶ χωρισθῆναι ἐξ αὐτῶν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ οὐ
πρότερον ἐπῆλθεν οὗτος καὶ πάντας ἀπώλεσε τοὺς κατὰ γῆν οἰκοῦν-
τας, ἢ τὸν Νῶε εἰσελθεῖν εἰς τὴν κιβωτόν· κατὰ τὰ αὐτὰ τοίνυν
καὶ ἐπὶ τῆς συντελείας οὐ πρότερον ἔσεσθαι τὸν κατακλυσμὸν τῆς
ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν φησίν, ἢ συναχθῆναι εἰς τὴν ἐπουράνιον D
τοῦ θεοῦ κιβωτὸν, καὶ διασωθῆναι τοὺς τότε εὑρεθησομένους τοῦ
θεοῦ ἀνθρώπους, κατὰ τὸ παράδειγμα τὸ ἐπὶ τοῦ Νῶε· οἷς καὶ λεχ-
θήσεται κατὰ καιρὸν τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο (1)· βάδιζε λαός μου,
εἴσελθε εἰς τὸ ταμεῖον σου· καὶ τὰ ἑξῆς· ἕως οὗ παρέλθοι ἡ
ὀργὴ κυρίου· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Λὼτ ἐποίησεν, ἵνα μὴ οἱ δίκαιοι E

illi Noachi aetate diluvio mersi. Nequis autem existimaret hos quoque aquis obrutum iri, necesse fuit Loti exemplum commemorare; sicuti, inquit, Loti tempore edebant et bibebant; et reliqua. Porro die qua Lotus Sodomis egressus est, ignis caelo pluit cunctosque incolas perdidit. Huiusmodi, inquit, dies erit qua filius hominis revelabitur. Quibus verbis mystice admodum ac terribiliter docet, fore ut igne ac sulphure caelis misso impios omnes ira Dei corripiat. Sedulo autem servator heic quoque cavit, quominus diceret ignem et sulphur antea caelo pluisse in impios Sodomorum cives, quam Lot egressus eorum coetu separaretur. Sic diluvium neque inundavit, neque mersit universos orbis incolas, priusquam Noachus arcam introiret. Ita prorsus in mundi consummatione haud ante eventurum pereuntium impiorum diluvium ait, quam in caelesti arca congregentur incolumes quicumque tunc pii homines erunt, prorsus ut Noachi exemplum renovetur. Quibus etiam commode dicetur propheticum illud: perge popule meus, ingredere cubiculum tuum; et reliqua; donec transeat ira Domini; ceu Loto accidit, ne boni cum improbis

(1) Is. XXVI. 20.

A συναπολῶνται τοῖς ἀσεβέσιν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς συντελείας τοῦ
αἰῶνος οὐ πρότερον αὕτη ἔσται, ἢ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς δικαίους
καὶ θεοσεβεῖς ἀφορισθῆναι τῶν ἀσεβῶν, καὶ συναχθῆναι εἰς τὴν
ἐπουράνιον τοῦ θεοῦ κιβωτόν· οὕτω γὰρ μηκέτι μηδενὸς δικαίου ἐν
ἀνθρώποις εὑρισκομένου, πάντων δὲ ἀθέων καὶ ἀσεβῶν τῶν ὑπὸ τοῦ
B ἀντιχρίστου γεγονότων, τῆς τε ἀποστασίας καθ' ὅλης τῆς οἰκουμέ-
νης κρατησάσης, ἡ τοῦ θεοῦ ὀργὴ τοὺς ἀσεβεῖς μετελεύσεται (1).

Εὐσεβίου. Τούτων δέ φησι γινομένων ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ 31.
ὃς ἂν ἔσται ἐπὶ τοῦ δώματος· καὶ τὰ ἑξῆς· Σημαίνει δὲ διὰ
τούτων τὸν κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπενεχθησόμενον διωγμὸν ὑπὸ

morte irretiantur. Ita saeculi consummatio non ante eveniet, quam iusti quotquot in orbe erunt ac religiosi ab improbis discernantur, atque in caelesti Dei arca concludantur. Tunc enim nemine iam inter homines iusto superstite, sed irreligiosis omnibus atque scelestis sub Antichristi vexillo degentibus, atque apostasia toto orbe diffusa, ira demum Dei plenos sceleribus homines occupabit.

His, inquit, *contingentibus*, *siquis illa die fuerit in tecto etc.* Hoc dicto significat persequutionem quam adversus bonos concitabit perditionis filius.

(1) Iam lectorem non semel admonui de duobus auctoribus qui Eusebii commentarios ad Lucam excerpserunt. En igitur eundem Eusebii locum aliis saepe verbis, et fortasse verioribus, expressum. Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε. Εὐσεβίου. Ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ πάντας μὲν ἀπώλεσεν, οὐ μὴν καὶ τοὺς συνηγμένους ἅμα τῷ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς παρουσίας Χριστοῦ, οἱ μὲν ἀσεβεῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας τρυφαῖς καὶ μέθαις καὶ γάμοις καὶ ταῖς τοῦ βίου ἡδοναῖς κατατριβόμενοι, ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τοῦ Νῶε, κατακλυσθέντες ἀπολοῦνται· καὶ ἔσται τις πάντων ἀνθρώπων καθολικὴ συντέλεια, ἐπειδὰν ἡ ἀνομία πληθυνθῇ ὡς ἐπὶ τοῦ Νῶε, καὶ ἡ γῆ φθαρῇ καὶ πλησθῇ ἀδικίας· οἱ δὲ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι διασωθήσονται συναχθέντες εἰς τὴν ἐπουράνιον κιβωτὸν τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ ἐπὶ τοῦ Νῶε παράδειγμα· ἀλλ' ἐπειδὴ λέλεκται παρὰ τῷ Μωσεῖ, μηκέτι τὴν γῆν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατακλυσμῷ ἀπολεῖσθαι, κέχρηται δὲ ὁ σωτὴρ τῷ τοῦ κατακλυσμοῦ παραδείγματι, ὑπὲρ τοῦ μή τινα νομίσαι κατακλυσμὸν ἔσεσθαι τὸν δι' ὕδατος ὁμοίως τῷ ἐπὶ τοῦ Νῶε, ἀναγκαίως δευτέρῳ κέχρηται τῷ ἐπὶ τοῦ Λώτ· διδάσκων τὸν τρόπον τῆς τῶν ἀσεβῶν ἀπωλείας σφόδρα ἀπορρήτως καὶ φοβερῶς, ὅτι πυρὶ ἀπ' οὐρανοῦ καταπεμπομένῳ τοὺς ἀσεβεῖς ἡ ὀργὴ μετελεύσεται· διὸ τοῖς τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπιστῆναι εὐχομένοις ἀσεβέσιν, ἡ προφητικὴ φωνὴ ἀνατείνεται λέγουσα· οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν κυρίου· ἵνα τί; ὑμῖν αὕτη ἡ ἡμέρα τοῦ κυρίου, καὶ αὕτη ἔσται σκότος καὶ οὐ φῶς. ἡμέρα σκότους καὶ γνόφου, ἡμέρα ταλαιπωρίας καὶ ἀφανισμοῦ· σφόδρα δὲ καὶ ἐνταῦθα ἀκριβῶς ἐτήρησεν ὁ σωτήρ, οὐ πρότερον εἰπὼν τὸ πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ἐν Σοδόμοις ἀσεβεῖς ῥυῆναι, ἢ τὸν Λὼτ ἐξελθεῖν καὶ χωρισθῆναι ἀπ' αὐτῶν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, οὐ πρότερον ἐπῆλθεν οὗτος καὶ πάντας ἀπώλεσε τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας, ἢ τὸν Νῶε εἰσελθεῖν εἰς τὸν κιβωτόν· κατὰ ταῦτα τοίνυν καὶ ἐπὶ τῆς συντελείας, οὐ πρότερον ἔσεσθαι τὸν κατακλυσμὸν τῆς ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν φησι, ἢ συναχθήσεσθαι εἰς τὴν τοῦ θεοῦ κιβωτὸν τοὺς εὑρεθησομένους κατ' ἐκεινοκαιροῦ τῆς τοῦ Νῶε δικαιοσύνης ἀδελφούς· οὐδὲ ἐπενεχθῆναι τὸ πῦρ κατὰ τῶν τότε ἀσεβῶν, ἢ τοὺς ὁμοίους τῷ Λὼτ χωρισθῆναι αὐτῶν· ἕως μὲν γὰρ ὁ Λὼτ συνῆν τοῖς ἀσεβέσι φειδόμενος τοῦ δικαίου ὁ θεὸς οὐκ ἐπῆγε τὴν κατ' αὐτῶν ὀργήν· μέλλων δὲ αὐτοὺς ἀπολλύναι, ὑπεξάγει τὸν δίκαιον, ἵνα μὴ συναπόληται τοῖς ἁμαρτωλοῖς· καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε παραπλησίως· ἵνα γὰρ μὴ συναπόληται τοῖς ἁμαρτωλοῖς κατακλυσθεὶς μετὰ πάντων, συνάγει αὐτὸν εἰς τὴν κιβωτόν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οὐ πρότερον ἔσται ἡ συντέλεια, ἢ πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς δικαίους καὶ θεοσεβεῖς ἀφορισθῆναι τῶν ἀσεβῶν καὶ συναχθῆναι εἰς τὴν ἐπουράνιον τοῦ θεοῦ κιβωτόν. N.

τῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας· ἡμέραν δὲ ἐκείνην ὀνομάζει τὸν χρόνον A τὸν πρὸ τῆς συντελείας, ἐν ᾧ φησὶν, ὁ φεύγων μὴ ἐπιστρεφέτω, μηδὲ μιμητὴς γινέσθω τῆς γυναικὸς Λὼτ, ἥτις μετὰ τὸ φυγεῖν καὶ ἔξω γενέσθαι τῆς σοδομιτῶν χώρας, στραφεῖσα εἰς τὰ ὀπίσω ἀπενεκρώθη στήλη ἁλὸς γενομένη· ἀφειδεῖν γὰρ τότε προσήκει οὐχ᾽ ὑπαρχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τε B καὶ ψυχῆς τοὺς ἐν μέσῳ τῆς ἀποστασίας καταληφθησομένους, μήποτε βουληθέντες ἑαυτῶν περιποιήσασθαι ψυχὴν καὶ φείσασθαι τῆς ἑαυτῶν προσκαίρου ζωῆς, σὺν ταύτῃ καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπολέσειαν, τῇ ἀποστασίᾳ ἑαυτοὺς παραδόντες.

34. Λέγω ὑμῖν, ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς· C
Εὐσεβίου. Τὸν χωρισμὸν ἐν τούτοις παρίστησιν τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ψυχῶν ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν· ἵνα γὰρ μὴ ἀδιακρίτοις ἐπελθοῦσα ἡ ὀργὴ παράψηται (a) καὶ τῶν δικαίων, προλαβὼν ὁ θεὸς ὥσπερ τὸν Λὼτ προεξήγαγε τῆς τῶν Σοδόμων καταστροφῆς, οὕτω καὶ πρὸ τῆς συντελείας πρὶν ἐπελθεῖν τὴν κατὰ τῶν D ἀσεβῶν ὀργὴν, χωρισμὸς ἔσται τῶν δικαίων, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶσιν, ἀγγέλων αὐτοὺς διαχωρισάντων καὶ παραληψομένων· ὥστε ἐν μιᾷ στρωμνῇ δύο κατακειμένων, καὶ δυοῖν ὑφ᾽ ἑνὶ μύλωνι ἀληθουσῶν, τὸν μὲν τοῦ θεοῦ ἄξιον παραλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ ἕτερον καταλείπεσθαι, ὡς ἄξιον τῆς τότε καταληψομένης E τοὺς ἀσεβεῖς ὀργῆς.

Diei vero illius nomine appellat tempus, quod consummationem proxime praecedet; quo tempore, ait, nemo respiciat, neque Loti uxorem imitetur, quae in fuga postquam Sodomitarum fines excesserat, quum respicere voluisset, in mortem incidit, statua salis effecta. Prodigos enim tunc esse oportet non rei familiaris tantummodo verum etiam vitae suae animaeque eos qui in apostasiae aetatem incurrent; ne dum animam suam conservare temporalique vitae parcere student, hanc simul et aeternam vitam amittant, dum se apostasiae victos permittunt.

Dico vobis, ea nocte duo erunt in lecto uno etc. Discretionem heic exhibet piarum animarum a sceleratis. Nam ne confusis superveniens ira Dei iustos quoque homines laedat, sicuti providus Deus Lotum migrare iussit ante Sodomorum eversionem, ita etiam instante consummationis tempore, priusquam ira Dei in scelestos incumbat, discretio iustorum fiet; ne cum mundo damnentur; angelis eos separantibus atque adsumentibus. Ita ut si forte duo lecto in uno iaceant, duoque uno in pistrino molant, Dei quidem dignus adsumatur, alter relinquatur; quia hic nimirum dignus sit vindice tunc impiorum Dei ira.

(a) Ita cod. At in seq. pag. alius codex παραλήψεται.

A Εὐσεβίου. Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς τὸν τῆς ἀποστασίας
καιρὸν ϗ τὴν στέρησιν τȣ̃ νοεροῦ λογικοῦ φωτὸς νύκτα ὠνόμασε·
νυκτὸς γὰρ ϗ σκότους χείρων ἡ τότε τῶν ἀνθρώπων ἔσται κα-
τάστασις, διὰ τὴν ἐπικρατήσασαν αὐτῶν ἄνοιάν τε ϗ πλάνην·
διό φησὶ λέγω ὑμῖν δύο ἔσονται ἐπὶ κλίνης ϗ δύο ἐπὶ μύλωνος·
B εἷς παραλαμβανόμενος ὡς ἀλλότριος τῆς ὀργῆς· ϗ εἷς ἀφιέ-
μενος ὥστε τῇ ὀργῇ παραδοθησόμενος, ὁ θησαυρίσας ἑαυτῷ ὀρ-
γὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· δι᾽ ὧν παρίστησι τὸν χωρισμὸν τῶν ἁγίων
ϗ θεοφιλῶν ψυχῶν τὸν ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν· ἵνα γὰρ μὴ ἀδιακρί-
τως ἐπελθοῦσα ἡ ὀργὴ ϗ τῶν δικαίων παραλήψεται, προλαβὼν
C ὁ θεὸς ὥσπερ τὸν Λὼτ προεξήγαγε τῆς Σοδόμων καταστροφῆς·
τὸν αὐτὸν τρόπον ϗ πρὸ τῆς συντελείας, πρὶν ἐπελθεῖν τὴν κατὰ
τῶν ἀσεβῶν ὀργὴν, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶσιν οἱ δίκαι-
οι, χωρισμὸς ἔσται τῶν θεοφιλῶν ψυχῶν, ἀγγέλων αὐτὰς δια-
χωριζόντων, ϗ παραληψομένων· ὥστε ἐν μιᾷ στρωμνῇ δυοῖν κα-
D τακειμένων, ἕνα μὲν τὸν τȣ̃ θεοῦ ἄξιον παραλαμβάνεσθαι, τὸν
δὲ ἕτερον καταλείπεσθαι, ὡς ἄξιον τῆς τότε καταληψομένης τȣ̃ς
ἀσεβεῖς ὀργῆς· καὶ ἐπὶ τῶν ὑφ᾽ ἑνὶ μύλωνι ἀληθουσῶν, ὁ αὐ-
τὸς λόγος ἔσται· ἀληθούσας δὲ ὠνόμασε τὰς τὸν εὐτελῆ καὶ
πενιχρὸν καὶ ἔσχατον ἐν ἀνθρώποις διαντλούσας βίον· ἐπὶ κλί-
E νης δὲ τοὺς τὸν ἐλεύθερον καὶ ἄνετον βίον μετερχομένους. Τοῦ-

Mirifice admodum apostasiae tempus ac rationalis orbitatem luminis noctem appellavit. Nocte enim tenebrisque deteriora erunt tunc hominum ingenia propter offusam iis amentiam atque errorem. Quare, ait, dico vobis: duo erunt in lecto et duo in pistrino; unus adsumendus quia irae immerens; alter relinquendus utpote irae punienti obnoxius, qui sibi videlicet iram thesaurizavit in diem irae. Quamobrem sistit sanctarum piarumque animarum ab improbis divisionem. Etenim ne temere superveniens ultio iustos quoque homines corriperet, dedit mature operam Deus ut Lotum Sodomorum exitio subduceret. Similiter impendente consummatione, priusquam impios ultio invadat, ne cum mundo iusti damnentur, discrimen fiet animarum piarum, angelis eos dividentibus atque adsumentibus: ita ut e duobus in eodem lecto iacentibus unus Deo dignus adsumatur, alter derelinquatur, utpote ultionis quae tunc de impiis sumetur merens. Idemque accidet duabus quoque in pistrino commolentibus. Molentes autem dicit feminas, ut significet vilis pauperrimae atque extremae conditionis homines; versantes autem in lectis dicit pro liberalis et lautae vitae mortalibus. Hanc ipsam locutionem habet Mosis scriptu-

*

το δὲ παραστήσει ἡ Μωσέως γραφή· ἐν ᾗ φησιν ὁ λόγος, ἥξειν A
τὴν ὀργὴν ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραὼ, καὶ ἕως τῆς ἀληθούσης καὶ
πεσσούσης ἐν τῷ μύλωνι· τὰ γὰρ ἄκρα τῶν κατ᾽ ἀνθρώπους βίων,
τοῦ τε ἐνδόξου καὶ τοῦ ἀπερριμμένου καὶ ἐσχάτου, διὰ τούτων ὁ
λόγος παρέστησεν· οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς
εἰσήγαγε, τοὺς τὴν ἐλευθέραν ζωὴν μετιόντας αἰνιξάμενος· ὁ εἷς B
παραληφθήσεται, ὁ ἄξιος τῆς ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκλογῆς· ὁ δὲ
ἕτερος ἀφεθήσεται, δηλονότι ὁ τῆς ὀργῆς οἰκεῖος· ὡσαύτως δύο
ἀλήθουσαι εἶεν ἂν αἱ ἐν ἀνθρώποις τὸν ἄτιμον καὶ πενιχρὸν βίον
μετιοῦσαι· ὧν πάλιν ἡ κρείττων παραληφθήσεται, ἡ δὲ ἑτέρα
ἀφεθήσεται. N. C

37. Λέγουσιν αὐτῷ, ποῦ κύριε; ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ὅπου τὸ
σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Εὐσεβίου. Ἐρωτησάντων
τῶν μαθητῶν, κύριε ποῦ, καὶ βουληθέντων μαθεῖν ποῦ κατα-
λειφθήσεται ὁ ἕτερος τῶν παραληφθέντων· ὅπου, φησὶ, τὸ σῶ-
μα, ἢ τὸ πτῶμα κατὰ Ματθαῖον [1], ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ D
ἀετοί· ὥσπερ οἰωνούς τινας νεκροβόρους, τοὺς ἄρχοντας τοῦ αἰῶ-
νος τούτου αἰνιξάμενος, τοὺς τότε διώκοντας τοὺς ἁγίους τοῦ θεοῦ·
ὧν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντων, ἐκεῖ καὶ παρ᾽ αὐτοῖς συναχθήσε-
ται ὁ ἀνάξιος τῆς παραλήψεως· ἀληθούσας δὲ ὠνόμασε τὰς εὐ-
τελεῖς καὶ ἐν πενιχρῷ βίῳ· τοὺς δὲ ἐπὶ κλίνης τοὺς ἐλευθέραν ζωὴν E

ra, ubi dicitur perventura vindicta a Pharaonis primogenito usque ad molentem pinsentemque in pistrino. Extremi enim humanae conditionis termini, opulentus videlicet atque humilis et abiectus, his verbis attinguntur. Sic nunc quoque duos in lecto uno memoravit scriptura, ut liberalis vitae homines innueret; quorum unus adsumetur, qui Dei electione dignus; alter relinquetur, qui poenae est affinis. Similiter molentes duae, intelliguntur quae inter homines obscuram et pauperem vitam agitant: quarum item quae iusta est adsumetur, altera relinquetur.

Dicunt ei, ubinam Domine? qui respondit, ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae. Sciscitantibus discipulis, ubinam Domine? volentibusque cognoscere, ubinam deprehendetur alteruter ille adsumptus; ubi, inquit, fuerit corpus, vel cadaver ut ait Matthaeus, illuc congregabuntur et aquilae: ex avibus nescio quibus cadaverum voracibus principes huius saeculi, ducta comparatione, significans, qui sanctos Dei tunc persequentur: quibus uno loco coactis, eodem pariter compelletur ille qui indignus delectu est. Porro molentes dicit tenuioris conditionis feminas; lectis utentes, eos qui opulentam

(1) Cap. xxiiii. 28.

A λαχόντας· ᾧ ὅμοιον τὸ μωσαϊκὸν ἐκεῖνο τὸ φάσκον ἥξειν τὴν ὀρ-
γὴν ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραὼ, ϗ ἕως τῆς ἀληθούσης ἐν τῷ μύ-
λωνι· τὰ ἄκρα τῶν κατὰ ἀνθρώπους βίων, τοῦ τε ἐνδόξου ϗ τοῦ
ἀπεῤῥιμένου ϗ ἐσχάτου, διὰ τούτων αἰνιξάμενος· ἀετοὺς δὲ ϗ
τοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκητὰς ὁ προφητικὸς λόγος ὠνόμα-
B σεν· ὡς ὅτε περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγει, ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ
μεγαλοπτέρυγος· ἢ ἀετοὶ αἱ τιμωρητικαὶ καὶ κολαστικαὶ δυνά-
μεις, αἷς ἵνα μὴ παραδοθῶμεν ἑξῆς ὁ σωτὴρ παραινεῖ εὐχαῖς
σχολάζειν· ἐπισυνάπτει γοῦν καὶ παραβολὴν τὴν περὶ τοῦ κριτοῦ
τῆς ἀδικίας, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐκ-
C κακεῖν· τὸ δὲ εἰπεῖν ἄρα ἐλθὼν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὑρήσει τὴν
πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; ἔκλειψιν δηλοῖ τῆς πίστεως, ὡς μηδένα πι-
στὸν εὑρεθήσεσθαι, ἢ εἴ που ἄρα σπάνιόν τινα κατὰ τὸν τῆς δευ-
τέρας αὐτοῦ θεοφανείας χρόνον· ὅπερ μέγα τεκμήριον τυγχάνει
τοῦ καιροῦ τῆς ἀποστασίας, ἐν ᾧ σπάνιος ἔσται ὁ εὑρεθησόμενος
D πιστός· τάχα δὲ οὐδὲ εἷς ἔσται· διὰ τὸ τοὺς μὲν παραληφθήσεσ-
θαι, τοὺς δὲ καταλειφθήσεσθαι τοῖς ἀετοῖς παραδοθησομένους·
οὕτω τε ἐξ ἀνθρώπων ἐκλειπούσης τῆς πίστεως, αὐτὸς λοιπὸν ἐπι-
στήσεται τὴν ἐκδίκησιν ποιησόμενος τῶν ἁγίων αὐτοῦ τῶν ὑπὸ τῶν
ἀσεβῶν ἀνῃρημένων· ἐν τάχει δὲ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν, διὰ τὸ
E βοᾷν πρὸς αὐτὸν νυκτὸς ϗ ἡμέρας· βοᾷν δὲ πρὸς αὐτὸν ἐδίδαξε
διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

vitam sortiti sunt. Cui simile est mosaicum illud, quo dicitur fore ut ultio pertingat a Pharaonis primogenito usque ad feminam molentem in pistrino. Sic enim extremos humanae conditionis terminos, illustrem et abiectum, scriptura innuit. Aquilas vero Hierosolymorum obsessores propheticus sermo appellavit. Veluti cum Nabuchodonosorum dicit magnam et grandium alarum aquilam. Vel aquilae intelliguntur vindices ultricesque vires, quibus ne forte tradamur, monet deinde servator ut precibus operam demus. Quamobrem addit etiam parabolam de iudice iniquitatis, quo confirmet orandum semper nullaque ignavia cessandum. Quod autem ait, num filius hominis, cum venerit, fidem in orbe inveniet? defectum fidei futurum ostendit, ita ut nemo fidelis supersit, aut vix rarus aliquis, circa secundae eius manifestationis aetatem. Id porro apostatici temporis magnum signum erit, cum raro occurret qui fidem retineat: immo vero ne unus quidem fortasse erit, propterea quod alii adsumpti fuerint, alii relicti, aquilis nempe tradendi. Sic ergo deleta inter homines fide, ipse superveniet sanctos suos ab impiis leto deditos vindicaturus. Brevi autem ultionem patrabit, propterea quod hi diu noctuque ad eum clamant. Et quidem ad se clamare docuit eos per parabolam de iudice iniquitatis.

Cap. XVIIII. 12. Ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακράν. Εὐσεβίου. Ὑπέλαβον τινὲς κατὰ τὴν πρώτην παρουσίαν τοῦ σωτῆρος τὴν βασιλείαν αὐτοῦ φανήσεσθαι· καὶ τοῦτο ἐνόμιζον ἔσεσθαι παραχρῆμα τότε ἐπειδὰν ἐπιβῇ τῶν Ἱεροσολύμων· οὕτως ἐξέπληττον αὐτοὺς αἱ ὑπ᾽ αὐτοῦ τελούμεναι θεοσημεῖαι· πρὸς οὖν ταύτην τὴν ὑπόνοιαν ὁ σωτὴρ διδάσκει, μὴ νῦν ἀλλὰ μετέπειτα τοῦτο B προσδοκᾷν· τὸ γὰρ ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐσήμαινε· τὸ δὲ λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι, τὴν δευτέραν αὐτοῦ θεοφάνειαν τὴν ἔνδοξον καὶ βασιλικὴν παρίστησι· καὶ δούλους μὲν αὐτοῦ πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας· μνᾶν δὲ πᾶσιν ἐξ ἴσου δε- C δομένην, τὴν γνῶσιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, τὴν ἐργασίαν τὴν ἑκάστῳ πρὸς τῇ γνώσει κατορθουμένην· πολίτας δὲ ἑαυτοῦ μισοῦντας αὐτὸν, οὐκ ἄλλως εἶναι οἰητέον ἢ τοὺς ἐκ περιτομῆς, ὧν τὴν πολιτείαν ὑπομείνας, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτὸν αὐτοῖς γεγονὼς νόμον, εἰκότως πολίτην ἑαυτὸν αὐτῶν ἀνηγόρευσεν· οἱ δὲ μισοῦντες αὐ- D τὸν, καὶ τοῦ μίσους ἔργα ἐνδειξάμενοι διὰ τῆς κατ᾽ αὐτοῦ ἐπιβουλῆς, οὐκ ἠρκέσθησαν ἐν τούτοις, ἀλλὰ καὶ πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ διαπέμπονται μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀποδημίαν αὐτοῦ, ταῖς κατ᾽ αὐτοῦ ἀραῖς καὶ ταῖς πρὸς θεὸν εὐχαῖς ἀθετοῦντες αὐτὸν, καὶ

Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam. Existimabant nonnulli, fore ut in primo servatoris adventu regnum eius manifestaretur: immo id ilico incepturum credebant cum in Hierosolyma urbem venisset. Tanta eos admiratione perculerant divinae virtutis signa a Christo edita. Ergo adversus hanc opinionem monet servator, quominus nunc sed in posterum rem eiusmodi expectent: nam verbis *abiit in regionem longinquam* suum in caelos reditum post resurrectionem significabat. Verbis antem *accipere sibi regnum et reverti*, alteram suam manifestationem, insignem videlicet regalemque exhibebat. Iam servos dixit cunctos, qui ei credituri erant: minam ex aequo omnibus impertitam dixit cognitionem regni caelorum, quae mina singulis, praeter illam notitiam, quaestui fuerit. Cives denique illius osores haud alii intelligendi sunt quam circumcisi, quorum cum ipse vitae genus amplexus, sub eademque lege natus esset, iure meritoque se popularem eorum appellavit. Verumtamen hi odiis in eum inflammati, et consentanea suis odiis opera edentes, in eum conspiraverunt: necdum his maleficiis contenti, legationem post eum miserunt, id est post eius ex hominum consortio excessum, diris in eum iactatis atque exsecrationibus devoventes, regnum-

A τὴν βασιλείαν αὐτοῦ παραιτούμενοι· ἀλλ' οἱ μὲν ἀπηύχοντο τοῦ-
το γενέσθαι· ὁ δὲ καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν παραλήψεται τὴν βα-
σιλείαν, λέγοντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως
ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ὃ καὶ ὁ ἀπό-
στολος σημαίνει λέγων [1]· δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἕως ἂν θῇ
B τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ· ἐπανελθὼν γε
μὴν κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ θεοφάνειαν, τῶν μὲν ἀξίων καὶ αὐτοῦ
δούλων βασιλεύσει· καὶ τούτων αὐτῶν πρότερον τὴν διάκρισιν ποιή-
σεται, τοὺς μὲν ἀποδεξόμενος καὶ βασιλικῇ τιμήσων δωρεᾷ,
τοὺς δὲ ἐπ' ἀργίᾳ μεμψόμενος, καὶ ἧς ἐδόκει [2] πρότερον μετέ-
C χειν δωρεᾶς στερήσων· τοὺς δὲ ὠνομασμένους, μὲν αὐτοῦ πολί-
τας, τὰ δὲ ἐχθρῶν εἰς αὐτὸν ἐπιδειξαμένους, εἰς μέσον ἀχθῆναι
κελεύσει πρὸ τοῦ βασιλικοῦ τῆς δόξης αὐτοῦ θρόνου, καὶ τῇ προ-
σηκούσῃ δώσει δίκῃ.

Εὐσεβίου. Τοσαῦτα διὰ τῆς παραβολῆς διδασκόμε- 12.
D θα, τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ καὶ μηδέπω παροῦσαν βασιλείαν,
κἂν αἰσθητὴν ταύτην τινὲς ἐφαντάζοντο, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρα-
νὸν μετάστασίν τε καὶ ἀνάληψιν, τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐ-
τοῦ θεοφάνειαν, τὴν κριτικὴν καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ δια-
νεμητικὴν ἐξουσίαν, τὴν τῶν οἰκείων αὐτοῦ καὶ πιστῶν θερα-

que eius detrectantes. Et ipsi quidem id a se deprecabantur; nihilominus ipse regnum suum invitis iis obtinebit, patre ei dicente "sede a dextris me-„ is, donec ponam inimicos tuos scabellum pedem tuorum„. Id quod apostolus quoque significat dicens "necesse est enim eum regnare, donec „ ponat inimicos suos scabellum pedum suorum„. Reversus igitur alterius manifestationis suae tempore, dignorum hominum servorumque suorum dominium capiet. Atque in primis horum ipsorum discrimen fieri curabit, partim recipiendo regiisque muneribus adficiendo, partim ob ignaviam obiurgando, et quae antea dederat dona eripiendo. Denique illos qui populares quidem eius appellabantur, sed tamen hostili in eum opera fuerunt, in medium produci iubebit ante regium tribunal suum, meritisque suppliciis addicet.

En quae in hac parabola edocemur; futurum scilicet Christi nondumque constitutum regnum, quamquam id sensibile nonnulli temere opinabantur; translationem e terra in caelum id est adsumptionem; secundam eius gloriosam manifestationem; iudiciariam et suum cuique ius reddentem potestatem; familia-

(1) I. Cor. xv. 25. (2) Δοκεῖ verbum saepe otiosum apud Eusebium aliosque auctores, cum de re certa agitur, observante Montfauconio cap. x. praef. ad comm. Euseb. in ps.

πευόντων εὐδοκίμησιν, τὴν τῶν μὴ τοιούτων κατάγνωσιν, τὴν A
τῶν πολιτῶν τοῦ βασιλέως κατ᾽ αὐτοῦ συσκευὴν, τὴν μετελευσομένην αὐτοὺς ἐπαξίως ὧν ἔδρασαν δίκην· ταῦτα γὰρ ὁμοῦ πάντα διὰ τῶν ἐκτεθεισῶν φωνῶν ἐδήλου· καὶ πρῶτον μὲν ἄνθρωπον αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνόμαζε, διὰ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτῷ συστᾶσαν· ἔπειτα εὐγενῆ ἀλλ᾽ οὔπω βασι- B
λέα ἑαυτὸν ἐκάλει, διὰ τὸ μηδέπω τῇ βασιλικῇ ἀξίᾳ κατὰ τὴν πρώτην θεοφάνειαν κεχρῆσθαι· τῆς δ᾽ εὐγενείας αὐτοῦ μάρτυρες οἱ τοῦ γένους καὶ τῆς ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὴν ἱστορίαν γραφῇ παραδεδωκότες· ὧν ὁ μέν τις τὴν κατὰ ἀνθρώπους εὐγένειαν αὐτοῦ παριστὰς, ἔνθεν δέ ποθεν εὐηγγελίζετο λέγων· βίβλος γε- C
νέσεως Ἰησοῦ χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· εἶθ᾽ ἑξῆς τούτοις τὴν γενεαλογίαν δι᾽ ἐπιδήμων ἀνδρῶν καὶ διὰ βασιλικοῦ γένους ἐπ᾽ αὐτὸν κατάγων ἵστησιν· ὁ δὲ τὴν ἀνωτάτω καὶ πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ θεοῦ γέννησιν αὐτοῦ διδάσκων, τὴν ἀληθῶς πρώτην καὶ μόνην εὐγένειαν παρεδίδου λέγων· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ D
ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο· ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ πρὸ πάντων αἰώνων θεὸς λόγος, γενόμενος ἄνθρωπος εὐγενὴς, καὶ τὸν σὺν ἀνθρώποις διεξελθὼν βίον τὸν ἐμφερόμενον ταῖς περὶ αὐτοῦ εὐαγγελικαῖς γραφαῖς, μετὰ τὴν παρὰ ἀνθρώποις αὐτάρκη διατριβὴν, ἐπανιὼν πρὸς τὸν ἑαυ- E

rium suorum fideliumque servorum collaudationem; eorum qui secus fuerunt condemnationem; civium in regem suum conspirationem, et condignam factorum poenam: haec enim simul omnia praedictis verbis significabat. Et primo quidem hominem se appellavit, propter suam carneam naturam, quam ut homo sibi induit. Deinde nobilem se dixit, non regem, quia dignitate nondum regia in prima sua manifestatione utebatur. Nobilitatis autem eius testes ii qui genus illius ac seriem progenitorum scriptis historicis commendaverunt; quos inter quidam dum humanam Christi nobilitatem exhibet, sic evangelium orsus est: liber nativitatis Iesu Christi filii Davidis, filii Abrahami. Deinde genealogia per populares homines genusque regium usque ad Christum deducta, in hoc postremo consistit. Alius autem supernam eius ante omnia saecula ex Deo nativitatem docens, nobilitatem eius quae vere prima solaque est tradidit dicens: in principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum; omnia per ipsum facta sunt. Porro hic ante omnia saecula Deus verbum, factus homo nobilis, peragensque inter homines illud vitae genus, quod in evangelica scripta relatum est, postquam satis cum mortalibus versatus fuit, ad patrem suum rediens, profectus est in

A τοῦ πατέρα, ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν ϰαὶ ὑποστρέψαι· χώραν δὲ μακρὰν τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἄνοδον ἐδήλου· λαβεῖν τε τὴν βασιλείαν αὐτὴν ἐκείνην φησὶν, ἣν ὁ προφήτης Δανιὴλ ᾐνίττετο λέγων· ϰαὶ ἰδοῦ υἱὸς ἀνθρώπου ἐπὶ νεφελῶν ἐρχόμενος ἦν· ϰαὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ ϰαὶ ἡ τιμὴ ϰαὶ ἡ βα-
B σιλεία· εὖ δὲ ϰαὶ τὸ λαβεῖν εἴρηται· πάντως γὰρ τοῦ πατρὸς διδόντος ἐλάμβανε· κατὰ τὸ, αἴτησαι παρ᾽ ἐμοῦ ϰαὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· ἃ δὴ δοθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ὑποδεξάμενος, αὖθις ἐπανήξει· διὸ φησὶ λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν ϰαὶ ὑποστρέψαι· ϰαὶ ὅπως δὲ ποιήσεται τὴν ἐπάνοδον, ὁ
C θεῖος ἀπόστολος διασαφεῖ λέγων· ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου ϰαὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπὸ οὐρανοῦ· ἡ δὲ ἀποδημία, ϰαὶ τὴν μακροθυμίαν δηλοῖ· ἔδει δὲ αὐτὸν ἀναγκαίως εἰς τὴν δηλωθεῖσαν μακρὰν χώραν στείλασθαι, κἀκεῖ χρόνον διατρίψαι πολλῶν ἕνεκα· ὡς ἂν ἐν τῷ μετα-
D ξὺ οἱ αὐτοῦ θεράποντες τῆς ἑαυτῶν ἐργασίας τὴν δοκιμὴν δοῖεν. N.

Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων. Εὐσεβίου. Τὸ ἐπάνω δέκα ἢ πέντε πόλεων ἀρχήν τινα καὶ ἐξουσίαν δηλοῖ δοθησομένην τοῖς ἁγίοις κατὰ ὑποδεεστέρων καὶ τοῦ διευθύνεσθαι ἀξίων. (1)

E Νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου. Εὐσεβίου. Ταῦ- (1)

regionem longinquam, ut regno suo accepto reverteretur. Iam regionem longinquam dicit pro reditu in caelum: regnum vero acceptum illud ipsum ait, quod propheta Daniel innuebat dicens: et ecce filius hominis in nubibus adventabat; ipsique datum est imperium et honor et regnum. Recte etiam dictum est *accipere*; prorsus enim a patre id dante accepit: secundum illud, postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam: quae simul ac ab antiquo dierum acceperit, statim regredietur. Idcirco ait, ad accipiendum sibi regnum et revertendum. Quanam autem ratione reditum Christus faciet, divus apostolus demonstrat his verbis: quoniam ipse Dominus in iussu, in voce archangeli, in tuba Dei descendet e caelo. Iam ille abitus patientiam quoque expectandi significat. Et quidem necessarium erat ut ipse iter in longinquam regionem susciperet, ibique diu maneret, quum aliis multis de causis, tum ut interim servi eius suae industriae documentum ederent.

Esto potestatem habens super decem urbes. Decem vel quinque urbium praefectura significat imperium quoddam ac potestatem, quae sanctis danda erat erga infirmiores atque emendatione dignos.

Nunc abscondita sunt oculis tuis. Haec de illa urbe vaticinabatur,

(1) Infra in hoc volumine p. 49.

τα περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐθεσπίζετο, ἣν θεοῦ πόλιν ὠνόμα- A
ζον οἱ ἰουδαῖοι διὰ τὸν ἐν αὐτῇ τοῦ θεοῦ ἱδρύμενον νεών· ἀπο-
κλαίεται δῆτα τὴν σύμπασαν πόλιν ὁ φιλάνθρωπος· οὐχ οὕτω
τὰ οἰκοδομήματα, οὐδὲ τοὔδαφος αὐτό, ὡς τὰς ψυχὰς τῶν πά-
λαι οἰκητόρων, καὶ τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ἐλεῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς
ἐρημίας αὐτῶν παρίστησι λέγων· εἰ ἔγνως καί γε σὺ ἐν τῇ ἡμέ- B
ρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι· σημαίνει δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν
ἐπ' εἰρήνῃ τοῦ σύμπαντος κόσμου γεγενημένην· αὐτὸς γὰρ ἦν πε-
ρὶ οὗ εἴρηται, ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ
πλῆθος εἰρήνης· ἐληλύθει τε εἰς αὐτὸ τοῦτο κηρύξαι εἰρήνην τοῖς
ἐγγὺς καὶ τοῖς μακράν· τοῖς τε παραδεχομένοις αὐτὸν φησί, εἰ- C
ρήνην ἀφίεμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· ἥν τινα εἰρή-
νην τὰ καθόλης τῆς οἰκουμένης εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα ἔθνη παρ-
εδέξατο· ὁ δὲ ἐκ περιτομῆς λαὸς μὴ πιστεύσας εἰς αὐτόν, οὐκ
ἔγνω τὰ πρὸς εἰρήνην ἑαυτοῦ· διὸ ἐπιλέγει, ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι
ἐπί σε· τὰ γοῦν μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι μικρὸν ὕστερον D
ἐν τῇ κατ' αὐτῶν πολιορκίᾳ, διὰ τὸ μὴ προσδέξασθαι αὐτοὺς
τὴν προκαταγγελθεῖσαν αὐτοῖς εἰρήνην, ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλ-
μῶν αὐτῶν· ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταῦτα οὐ προεῖδον· αὐτὸς δὲ αὐτὰ
διὰ τῆς προῤῥήσεως θεσπίζει σαφέστατα, τὴν ὑπὸ ῥωμαίων πο-
λιορκίαν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς προσημάνας· καὶ ὑπογράψας E

quam Dei urbem appellabant Iudaei propter conditum ibi Dei templum. Sane clemens servator plorat universam civitatem; neque tam aedificia ac solum eius, quam animas incolarum, horumque exitium miseratur. Tum futuram eius solitudinem repraesentat dicens: si cognovisses et tu die hac, quae ad pacem tibi. Significans videlicet adventum suum universo orbi per se paciferum. Ipse enim est de quo extabat oraculum, fore ut in diebus eius orietur iustitia et pacis copia. Reapse is venit pacem proximis ac longinquis praedicaturus: quare et his qui se receperunt ait, pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: quam sane pacem exceperunt ethnici qui per orbem universum ei crediderunt. Circumcisus vero populus, dum ei nequaquam credit, haud cognovit quae paci suae conferebant. Quare addit servator " venient dies super te ". Profecto quae illis paulo post superventurae erant clades in urbis obsidione, propterea quod pacem praenuntiatam non excepissent, hae inquam clades illorum oculis interim subducebantur, qui nihil eiusmodi providebant; ipse tamen easdem manifesto vaticinio praecinebat, futuram Romanorum obsidionem innuens, bellique rationem ipsam graphice

A τὸν τρόπον τῦ κατ' αὐτῶν γενησομένου πολέμου· ὅπως δὲ ἐπὶ
πέρας ἤχθη ταῦτα, πάρεστιν ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου γραφῆς ἀνα-
λέξασθαι· ὃς δὴ ἰουδαῖος ὤν, ϗ τῆς παρ' αὐτῆς ἰουδαϊκῆς φυ-
λῆς γεγονὼς, τῶν τε ἐπισήμων καὶ ἐπιφανῶν ἐν τῷ ἔθνει κατὰ
τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας, ἕκαστα τῶν πεπραγμένων ἱστό-
B ρησε, σύμφωνα ταῖς προκειμέναις προῤῥήσεσι τὰ ἀποτελέσμα-
τα παραστήσας· ὅτι μὲν οὖν ταῖς ἐκ τῦ πολέμου συμφοραῖς
περιπέπτωκεν ἡ ἁγία καὶ διαβόητος Ἱερουσαλὴμ, ἐξ αὐτῶν ἔνε-
στιν τῶν πραγμάτων ἰδεῖν· ὁ δὲ χριστὸς ἀπολλύναι μέλλων αὐ-
τὴν, καὶ δακρύει· ὃ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ φίλῳ ποιοῦμεν· δεικνὺς ὅτι
C οὐ κολάσαι βούλεται, ἀλλὰ καὶ ὅτε κολάζει, μὴ θέλων αὐτὸ
ποιεῖ. N.

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; Εὐσεβίυ· Αὐτὸς μὲν ἔργα Cap. XL.
θεϊκῆς δυνάμεως ἐπιτελῶν τερασίας ϗ παραδόξυς πρᾶξεις ἐνεδεί-
κνυτο, ἐδίδασκέ τε ὑράνια μαθήματα· οἱ δ' ἀποθαυμάζειν δέον,
D γνωρίζειν τε ἐκ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων, ὡς ἄρα αὐτὸς εἴη ὁ
χριστὸς ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν προκεκηρυγμένος, τοῦτο μὲν οὐκ
ἔπραττον· ἐπ' ἀνατροπῇ δὲ τῦ πλήθους ἐπιστάντες ἀθρόως ἐπε-
τίμων, πυνθανόμενοι ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ εἴη ταῦτα ποιῶν, καὶ πα-
ρὰ τίνος εἰλήφει τὴν τῦ τοιαδὶ πράττειν ἀδεῶς ἐξουσίαν. N.

E Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγώ. Εὐσεβίυ. Ἀνεξικάκως ϗ πρᾴως αὐ- 3.

exponens. Iam quomodo peracta haec fuerint, cognoscere licet ex Iosephi historiis, qui hebraico genere atque in ipsa Iudae tribu genitus, nobilis item atque inter suos populares per obsidionis tempora clarus, facta singula calamo persecutus est, consentaneos vaticiniis eventus exhibens. Quod igitur belli casibus ceciderint sancta illa et famosa Hierosolyma, res ipsa testatur: quam urbem Christus ipsemet perditurus, tamen plorat; sicuti et nos amico facimus; demonstratque se puniendi minime cupidum; et siquando punit, invitum id facere.

In qua potestate haec facis? Ipse quidem divinae virtutis opera patrans, portenta et mirabiles actus edebat; simulque caelestem doctrinam tradebat. Illi autem qui haec suspicere debuissent, atque e dictis gestisque cognoscere hunc esse Christum quem prophetae praecinissent; minime rerum id fecerunt; verum ad concitandam plebem subito conversi, increpabant eum, rogantes quanam potestate haec faceret, vel a quonam tanta praeditus facultate fuisset, ut haec confidenter ageret.

Rogabo et ego vos. Patienter ac mansuete postulata eorum excipiens

τοὺς δεξάμενος ὁ κύριος ἀνερωτᾷ περὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ, οὐ πόθεν εἴη αὐτὸς, ἀλλὰ πόθεν τὸν περὶ τοῦ βαπτίσματος νόμον εἰλήφει· τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖν, ἐπαχθὲς ἡγεῖτο καὶ περιαυτολόγον· τὸ δ' ἐπὶ Ἰωάννην ἀναπέμπειν, λεληθυῖαν τὴν περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαν περιεῖχεν· ὡμολόγητο γὰρ παρὰ παντὶ τῷ λαῷ Ἰωάννης ἐξ οὐρανῶν ὡρμημένος· οὗτος δὲ αὐτὸς ἐμαρτύρει B τῷ σωτῆρι, πόθεν εἴη τὴν ἐξουσίαν εἰληφώς· ὡς γὰρ ἀπήγγελλον αὐτῷ τινες ὅτι Ἰησοῦς βαπτίζει [1], ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἄνωθεν· αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρεῖτε, ὅτι εἶπον, οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ C ἔμπροσθεν ἐκείνου· καὶ πάλιν, ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστί· καὶ αὖθις, ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· οὐκοῦν ἀπὸ τῆς Ἰωάννου περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας, δῆλος ἦν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ἔπραττεν ὁ σωτὴρ, καὶ τίς αὐτῷ δεδώκει τοιαύ- D την ἐξουσίαν; N.

2. Ἄνθρωπος ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα. Εὐσεβίου. Συνηγμένων μὲν οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τῶν ἀρχόντων τοῦ ἰουδαίων ἔθνους, ἀρχιερέων τε καὶ νομοδιδασκάλων, ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ ποι-

Dominus, sciscitatur ipse quoque de Iohanne baptizatore; nec unde is esset, sed unde baptismi normam accepisset. Nam sibi ipsi testimonium perhibere, plenum odii negotium existimabat et ostentationis. Ceteroqui provocatio ad Iohannem tacitam continebat Christi manifestationem. Universus enim populus fatebatur Iohannem divinitus missum. Porro idem hic testimonium praebuerat, unde servator potestatem accepisset. Quum enim ei quidam nunciassent Iesum baptizare, huiusmodi responsum edidit: non potest homo a se ipso quicquam accipere, nisi ei datum fuerit de caelo desuper. Vos mihi dicti mei testes estis, me Christum non esse, verumtamen huic adventanti praemissum. Et rursus: qui de superioribus venit, supra omnes est. Denuoque: pater amat filium, cunctaque tradidit manui eius. Qui filio credit, vitam aeternam habet. Igitur e Iohannis testimonio perspicuum erat quanam facultate haec servator faceret, et quisnam ei vim huiusmodi impertitus fuisset.

Homo plantavit vineam. Quum essent Hierosolymis congregati gentis iudaicae principes, pontifices ac legis doctores, diversans in templo Christus

(1) Ioh. III. 26.

A οὑμένος τὰς διατριβὰς, τὰ μέλλοντα αὐτοῖς κατ' αὐτοῦ τολμᾶσθαι, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τόλμῃ καταληψόμενον αὐτοὺς ὄλεθρον ἐπεσκιασμένος τοῦτον τὸν τρόπον διὰ τῆς παραβολῆς προηγόρευσεν· ἔστι δὲ ἡ παραβολὴ συγγενὴς τῇ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ [1], παρ' ᾧ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ ἐν κέ-
B ρατι, ἐν τόπῳ πίονι· καὶ φραγμὸν περιέθηκα καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύτευσα, καὶ πύργον ᾠκοδόμησα, καὶ προλήνιον ὤρυξα, καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· ἀλλ' ἡ μὲν παρὰ τῷ προφήτῃ τὸν ἀμπελῶνα διαβέβληκεν· ὃν καὶ ἡρμήνευσε τίς ποτε ἦν, εἰπών· ὁ γὰρ ἀμπελὼν κυρίου σαβαὼθ, οἶκος
C τοῦ Ἰσραήλ· ἡ δὲ τοῦ σωτῆρος παραβολὴ εἴρηται μὲν ὁμοίως ἐκείνῃ, ὡς ἂν γνωρισθείη τοῖς παροῦσι καὶ ἀκροωμένοις· οὐ μὴν περὶ τοῦ ἀμπελῶνος λέλεκται, ἐπειδὴ ὁ προφήτης τὴν περὶ τούτου πρόῤῥησιν προλαβὼν εἰρήκει· ἅπερ δὲ τῷ προφήτῃ σεσιώπητο, ταῦτα αὐτὸς ἐν τῇ παραβολῇ τίθησι· λέγω δὲ τὰ περὶ τῶν γεωρ-
D γῶν τοῦ ἀμπελῶνος· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἄρχοντες καὶ διδάσκαλοι· οἳ δὴ καὶ τῷ πλήθει παραίτιοι γεγόνασι τῆς τῶν πονηρῶν καρπῶν ἐκφυῆς· δι' οὓς καὶ ὁ ἀμπελὼν καταλέλειπται ἔρημος, τουτέστι τὸ παρὸν αὐτῶν ἔθνος· καὶ ὁ τούτου καθῃρέθη φραγμὸς, οἱ πάλαι δηλαδὴ τοῦ

scelus in se ab iis patrandum, et consecuturam scelus supremam poenam, arcano dicendi genere per parabolam vaticinatus est. Est autem parabola similis illi quae apud Isaiam his verbis scribitur. Vinea fuit dilecto in cornu, in pingui loco. Saepem ei circumdedi, eamque vallavi, et consevi, et turrim aedificavi, et torcular fodi. Expectavi autem ut uvam gigneret, verumtamen spinas reddidit. Sed enim prophetae parabola ad vineae reprehensionem accommodata est. Et quidem propheta declaravit quid eo nomine significaretur. Nam vinea Domini exercituum, domus Israelis est. Ceteroqui servatoris parabola idcirco ad illius propheticae exemplum dicta fuit, ut a praesenti corona audientium intelligeretur: non tamen de ipsa vinea sermo loquitur: namque ipse propheta vaticinium huiusmodi praeoccupaverat. Quae autem propheta reticuerat, ea servator in parabola ponit; illa nempe de vinitoribus; qui intelligendi sunt seniores populi et pontifices, principes atque doctores. Horum enim causa contigit, ut malos fructus populus efficeret. Quamobrem ipsa vinea vasta relicta est, nimirum hebraica eius temporis gens: vallumque illius dirutum fuit, principes nimirum qui

(1) Cap. V. 1.

ἔθνους προμαχοῦντες, καὶ τὸν λαὸν φυλάττοντες σὺν αὐτῷ τῷ A
τόπῳ· ὅτε ἐν αὐτῷ πύργος, αὐτὸς ὁ νεώς· καὶ ἡ ληνὸς, τὸ θυ-
σιαστήριον: ταῦτα πάντα ἄρδην ἐκ βάθρων ἤρθη, διὰ τὴν τῶν
γεωργῶν μιαιφονίαν· οἱ δὴ πρώτους δούλους καὶ δευτέρους ἀπο-
σταλέντας πρὸς αὐτοὺς, δηλαδὴ τοὺς κατὰ χρόνους προφήτας,
ἀνεῖλον· μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ καὶ ἡ πάλαι γραφή· καὶ προφητῶν B
δὲ Ἠλίας ἐν εὐχῇ πρὸς τὸν θεὸν λέγων [1]· κύριε τοὺς προφήτας ἀπέ-
κτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήρια κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μό-
νος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου λαβεῖν αὐτήν· ταῦτα γοῦν ὁ
προφήτης τῶν ἀρχόντων τοῦ ἰουδαίων ἔθνους διὰ τῆς εὐχῆς κατη-
γορεῖ· οἱ δὲ μὴ ἀρκεσθέντες τῇ κατὰ τῶν προφητῶν μιαιφονίᾳ, C
ὕστερον καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν, οὐκ ἀγνοοῦντες ἀλλ' εὖ μάλα καὶ ἀκρι-
βῶς εἰδότες, αὐτὸν εἶναι τὸν κληρονόμον, ἀνεῖλον· ταῦτα δὲ ὁ
σωτὴρ πρὸ τοῦ πάθους αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ᾐνίττετο, προλαμβάνων
τὸ μέλλον κατὰ πρόγνωσιν· καὶ λέγει ταῦτα ἐν αὐτῷ διατρίβων
τῷ ἱερῷ τοῖς κατ' αὐτὸν γεωργοῖς τοῦ ἀμπελῶνος, τοῖς τοῦ λαοῦ D
προεστῶσι· σφόδρα σαφῶς διὰ τῆς παραβολῆς αὐτοὺς καθ' ἑαυ-
τῶν τὴν ἀπόφασιν ἐξενέγκασθαι παρασκευάζων· οὔπω συνιέντας
ὅτι περὶ αὐτῶν εἴρητο· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διὰ παραβολῆς εἴρη-
κεν, ἵνα αὐτοὶ τὴν ψῆφον ἐξενέγκωσιν· ὅτε καὶ ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ γέ-

gentem olim protegebant, civesque simul cum urbe servabant. Et turris quidem, ipsum templum erat; torcular vero, altare. Haec omnia funditus deleta fuerunt propter patratam a vinitoribus caedem: qui servos semel et iterum ad se missos, variis nempe prophetas temporibus, occiderunt. Vetus quoque scriptura huic sermoni suffragium dat. Et quidem propheta Elias in sua ad Deum prece ait: Domine, prophetas interemerunt, altaria suffoderunt, atque ego solus relictus sum; et meam ipsius animam conantur eripere. Sic enim in prece sua de iudaicae gentis principibus propheta expostulat. Sed enim hi haud contenti prophetarum caede, postremo ipsum filium, non sane inscii immo probe gnari hunc esse heredem, supplicio adfecerunt. Haec servator ante passionem suam de se innuebat, praeoccupata per praesensionem notitia futuri. Et quidem ita disserebat in templo versans coram coaetaneis suis vinitoribus, principibus nimirum populi: sapienter admodum hac parabola curans, ut ii sententiam contra se ipsos ferrent, priusquam intelligerent parabolam de ipsis loqui. Idcirco hoc sermonis involucro usus est, ut ipsi semet condemnarent: quemadmodum Davidi accidit, cum

(1) III. reg. XVIIII. 10.

A γονεν ὅτε ἔκρινε τὴν παραβολὴν τοῦ Νάθαν· ἐπειδὴ δὲ ᾔσθοντο τῶν
εἰρημένων, τότε εἶπον μὴ γένοιτο· τοῦτο μέντοι ἤδη τρίτον παρὰ
Ματθαίῳ· διὰ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπελῶνος ἐμνημόνευσεν·
ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πρώτης διαφόρους κλήσεις ἐδήλου τῶν ἐπὶ τὴν
ἐργασίαν τοῦ ἀμπελῶνος παρελθόντων· οἷς πᾶσιν ἐξ ἴσου μισ-
B θὸν ἐνεδίδου τὸ δηνάριον· διὰ δὲ τῆς δευτέρας, δύο υἱῶν κλῆσιν
ᾐνίττετο· τοῦ μὲν, ἀρνουμένου τὰ πρῶτα, ἐπὶ τέλει δὲ τὴν ὑπα-
κοὴν ἐνδεικνυμένου, καὶ εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐργαζομένου· τοῦ δὲ, τῇ
ἐναντίᾳ κεχρημένου προαιρέσει· διὰ δὲ τῆς παρούσης παραβολῆς,
μετάθεσιν παντελῆ τοῦ ἀμπελῶνος ὁ λόγος διδάσκει ἀπὸ προτέ-
C ρων γεωργῶν ἐπὶ δευτέρους· καὶ τὴν αἰτίαν σημαίνει τῆς μετα-
θέσεως· κἀμοὶ δοκεῖ μετατεθεῖσθαι μὲν ἀπὸ τοῦ ἐπαγγειλαμένου
μὲν ἐργάσασθαι υἱοῦ, μὴ μὴν ἔργον ἐπιθέντος τῷ λόγῳ· δεδόσ-
θαι δὲ τῷ ἀρνησαμένῳ καταρχάς, ἔργῳ δὲ ἐπὶ τέλει τὸ εὐπειθὲς
ἐνδειξαμένῳ· σαφέστερος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος, εἰ τὸ θεοσεβὲς πο-
D λίτευμα τὸ τῆς θεοῦ βασιλείας οἰκεῖον, τὸν ἀμπελῶνα εἶναι ἐκ-
λάβοιμεν· προτέρους δὲ αὐτοῦ γεωργοὺς οὐκ ὀρθῶς κεχρημέ-
νους τῇ ἐργασίᾳ, τοὺς πρότερον παρὰ ἰουδαίοις τῆς θείας γνώσεως
κατηξιωμένους· τοὺς αὐτοὺς ὄντας ἑνὶ τῶν υἱῶν τῷ διαβεβλη-
μένῳ· δευτέρους δὲ γεωργοὺς τοὺς τὸν ὀφειλόμενον καρπὸν κατὰ

de Nathanis parabola iudicium tulit. Verumtamen illi re demum intellecta, infortunium a se deprecati sunt. Porro apud Matthaeum tribus de vinea parabolis rei huius mentio fit: quamquam prima quidem variae illorum vocationes exprimuntur, qui ad vineae culturam convenerunt; quibus omnibus par denarii merces attributa est. Altera parabola duorum vocatio filiorum ostenditur, quorum alter primo haud morigerus fuit, sed demum officium praestitit, atque in vinea operatus est: alter autem filius contrarium ingenium prae se tulit. Sed praesente demum parabola translatam omnino servator docet vineae locationem a prioribus agricolis ad posteriores; causamque translationis aperit. Et mihi videtur translata vineae locatio ab eo filio, qui se operaturum recepit, mox verba in rem non contulit; tradita autem illi qui initio quidem officium detrectavit, sed mox opere obedientiam praestitit. Sed enim magis perspicuus sermo fiet, si religiosam vitam quae divini regni propria est, vineam esse putabimus: atque ita priores eius cultores, qui non iustam operam in ea collocaverunt, Iudaeos esse credemus qui primi divina notitia dignanter collustrati fuerunt: hique pares sunt illi alteri filio, quem evangelicus sermo damnat. Posteriores autem cultores, qui debitum fructum suo tempore exhi-

(1) Cap. xx. 1. xxi. 28. 33.

καιρὸν ἀποδιδόντας, τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ χριστοῦ τὴν τοῦ θεοῦ γνῶ- A
σιν ἀνειληφότας, τοὺς αὐτοὺς ὄντας τῷ υἱῷ τῷ τὸ εὐπειθὲς καὶ
ὑπήκοον τῷ πατρὶ ἔργοις ἐπιδεδειγμένῳ· τὸ δὲ αἴτιον τοῦ ληφθῆ-
ναι παρ᾽ ἐκείνων τὸν ἀμπελῶνα, ἐπεὶ μὴ εἴρηται διὰ τῆς τῶν υἱῶν
παραβολῆς, ἀναγκαίως διὰ τῆς μετὰ χεῖρας παρίστησι· τοῦ-
το δ᾽ ἦν τὸ μὴ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἀποδοῦναι τοὺς καρποὺς B
τῷ οἰκοδεσπότῃ· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιβουλεῦσαι
τοῖς ἀπεσταλμένοις ἐπὶ λήψει τῶν καρπῶν δούλοις· καὶ οὐ τοῦτο
μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῷ υἱῷ χεῖρας ἐπιβαλεῖν τολμῆσαι· ὃν ἐπι-
γνόντες, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ οἰκοδεσπότου ὁμολογήσαντες,
ὅμως ἀνεῖλον ἀσεβεῖ χρησάμενοι λογισμῷ· τῶν δὲ τριῶν παρα- C
βολῶν τοῦ ἀμπελῶνος, τὴν μὲν πρώτην τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρ-
έθετο, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ σὺν αὐτοῖς ποιούμενος διατριβάς· διό-
περ πάντας ἀνθρώπους ἐργάτας εἰσῆγε διαφόροις ὥραις κεκλη-
μένους· ὑπακούοντάς τε τοὺς πάντας καὶ μισθὸν λαμβάνοντας
τὸν αὐτόν· τὴν δὲ δευτέραν ἐν Ἱεροσολύμοις γενόμενος, ἔνδον τε ἐν D
αὐτῷ τῷ ἱερῷ διδάσκων, τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐπῆγε, καὶ τοῖς
πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ, μετὰ πολλοῦ τοῦ παραστήματος ἐλεγ-
κτικῶς φήσας πρὸς αὐτούς, ὡς ἄρα οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι
προάγοιεν αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ τρίτην δὲ
τοῖς αὐτοῖς ἀναγκαίως προφέρει τὰς αἰτίας παριστάς, δι᾽ ἃς E

buerunt, ethnicos existimabimus, qui per Christum Dei notitiam receperunt, similesque illi filio evaserunt, qui patri obsequium et obedientiam re ipsa testatus est. Iam causam ablatae illis vineae, quia in filiorum parabola servator non dixit, idcirco necesse fuit ut hac, quae in manibus est, parabola patefaceret. Causa vero fuit, quia non suo tempore fructus domino debitos obtulerunt: praetereaque servis ad colligendos fructus submissis exitium moliti sunt: necdum his maleficiis contenti, filio ipsi adferre manus non dubitarunt: quem sane agnitum, atque domini filium non diffitentes, nihilominus impio consilio interemerunt. Atque harum de vinea parabolarum trium primam discipulis suis recitavit servator, dum in Galilaea cum iis versaretur. Quare et omnes homines dixit diversis horis ad operam vocatos; qui cuncti obtemperant, paremque mercedem capiunt. Secundam parabolam Hierosolymis, dum intra templum doceret, coram pontificibus populique principibus dixit; et quidem confidentissimam addidit increpationem fore ut ipsos publicani ac meretrices in caelorum regnum praecederent. Tertiam denique apud eosdem necessario parabolam protulit, causas edisserens, ob quas caelorum regnum his ereptum

A ἔμελλεν εἰς ἑτέρους μετατίθεσθαι ἀφαιρουμένη ἐξ αὐτῶν ἡ βασι-
λεία τῶν οὐρανῶν· τρεῖς δὲ τὰς πάσας αἰτίας καταλέγει, πρώ-
την μὲν τὴν περὶ τοὺς καρποὺς ἀγνωμοσύνην τῶν γεωργῶν· οὐ γὰρ
ἔπραττον κατὰ τὰ παρηγγελμένα αὐτοῖς, παραβάται δὲ ἐτύγ-
χανον τοῦ δοθέντος αὐτοῖς νόμου· δευτέραν δὲ τὴν κατὰ τῶν προ-
B φητῶν ἐπιβουλήν· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ προαπεσταλμένοι τοῦ θεοῦ
δοῦλοι· καὶ τρίτην, τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ οἰκοδεσπότου μιαιφο-
νίαν, δι' ἣν ἐκδικηθήσεται ἐξ αὐτῶν πᾶν αἷμα, ἀπὸ αἵματος
Ἄβελ τοῦ δικαίου μέχρις αἵματος Ζαχαρίου· ταῦτα δὲ εἰς πρό-
σωπον τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυτέροις λεγόμενα οὐ μικροὺς
C αὐτοῖς παρεῖχεν ἐλέγχους· διὸ τοῦ σωτῆρος θαυμάσαι ἐστὶ με-
τὰ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λόγου μετὰ πολλῆς αὐθεν-
τίας ἀποφηναμένου, καὶ κριτοῦ δίκην τὴν κατ' αὐτῶν τιμωρίαν
εἰς τὸ αὐτῶν πρόσωπον μετὰ βαθυτάτης σοφίας ἐξενεγκόντος·
τῇ δὲ παρούσῃ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν παραβολῇ συνᾴδει ἡ παρὰ τῷ
D Ἠσαΐᾳ, ὡς εἴρηται· πλὴν ἡ μὲν τοῦ προφήτου τὸν ἀμπελῶνα
διεμέμφετο, τῶν γεωργῶν μνήμην οὐδαμῶς πεποιημένη· ὁ δὲ
σωτὴρ τοὺς γεωργοὺς ἀπήλεγχεν εἰς πρόσωπον ἑστῶτας καὶ πα-
ρόντας· οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ· οἷς
ὁμοῦ καὶ ἣν ποιήσονται κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὴν ἐδήλου· καὶ ὡς ἀρ-
E θήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ἀμπελών, καὶ δοθήσεται ἑτέροις γεωργοῖς

ad alios erat transferendum: tresque omnino causas recensuit; primam de fructibus quos improbi agricolae abnegaverunt: neque enim imperata fecerunt, sed leges eis latas violaverunt. Causam alteram, facinora adversus prophetas dixit: hi quippe missi erant a Deo famuli. Tertiam denique causam adtulit patrisfamilias filium caesum. Quamobrem fusi omnis sanguinis poenae ab iis reposcentur, a sanguine iusti Abelis usque ad sanguinem Zachariae. Haec pontificibus atque senioribus in faciem obiecta, non mediocre his probrum creabant. Quare admirari licet servatorem, qui praeter cetera potestatem quoque sermonis magna cum auctoritate exserebat, atque instar iudicis poenam iisdem sapientissime coram decernebat. Huic autem servatoris nostri parabolae consonat, uti dictum est, illa Isaiae. Sed tamen propheta vineam obiurgat, nulla cultorum facta mentione: at vero servator vinitores coram obiurgat atque praesentes. Hi porro erant principes ducesque populi: apud quos etiam scelus adversus se ab his patrandum commemoravit: foreque ait ut vinea iis auferatur, atque aliis locetur cultoribus. Exin

προὔλεγε· διασαφῶν ἐφεξῆς τίς ποτε εἴη ὁ ἀμπελών· καὶ διδάσ- A
κων τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν ἀμπελῶνα· ἥ τις βασιλεία
θεοῦ διὰ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος πάλαι πρότερον τοῖς ἄρ-
χουσι τοῦ προτέρου λαοῦ ἐπεπίστευτο· ἐπεὶ δὴ μηδὲ τοὺς δέοντας
καρποὺς ἀπεδίδοσαν, πρὸς δὲ τῇ τοῦ νόμου παραβάσει μιαιφο-
νίαις ἑαυτοὺς περιέπειραν, εἰκότως τὴν κατ' αὐτῶν ὁ σωτὴρ ἐξε- B
νέγκατο ἀπόφασιν, εἰπών, διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν ἀρθήσεται ἀφ'
ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς
καρποὺς αὐτῆς. N.

Cap. XX. 17. Λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν. Εὐσεβίου. Λίθος ὁ κύριος λέ-
γεται διὰ τὸ γεῶδες σῶμα· λίθος τεμνόμενος ἄνευ χειρῶν κα- C
τὰ τὴν Δανιὴλ ὅρασιν, διὰ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν· οὐ γὰρ
ἐδέησεν αὐτῷ σπορᾶς ἀνθρωπίνης, καὶ μήτηρ αὐτῷ ἀπειρόγαμος
κόρη, καινὸν τρόπον ἢ καθ' ἡμᾶς, ἐξ ἁγίου πνεύματος κύουσα. N.

Cap. XXI. 5. " Καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ
„ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἶπε· ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσον- D
„ ται ἡμέραι, ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ κα-
„ ταλυθήσεται „. Καὶ ὅτι μὲν ἀξιοθέατα ἦν πάντα τὰ τῆς οἰ-
κοδομῆς, τά τε τῆς ἄλλης κατασκευῆς τοῦ αὐτόθι νεὼ, δηλοῦ-
σιν αἱ ἱστορίαι· δείγματος δὲ χάριν, εἰς ἔτι δεῦρο λείψανά τι-
να πεφύλακται, δι' ὧν τὰ ἴχνη καταλαμβάνεται τῶν πάλαι κα- E

enucleabat, quaenam vitis esset; nempe Dei regnum vineae nomine intelligi declarabat: quod quidem Dei regnum per piam religionem olim principibus prioris populi concreditum fuerat. Sed enim quum hi neque debitos fructus redderent, et praeter legis violationem caedibus quoque semet impiavissent, merito servator hanc in illos sententiam tulit dicens: propterea dico vobis auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti quae fructus eius exhibebit.

Lapidem quem reprobaverunt. Lapis dicitur Dominus propter terrenum corpus: lapis absque manuum ministerio excisus, prout fertur in Danielis visione, propter suam de virgine nativitatem: neque enim illi opus fuit humano semine; sed matrem habuit nuptiarum expertem puellam, quae novo inter homines more de spiritu sancto concepit.

Quum ei quidam in sermone de templo dicerent, pulcris id lapidibus atque donariis esse exornatum; in his, ait, quae cernitis, futuro mox tempore lapis super lapidem non relinquetur, quin omnia funditus diruentur. Spectaculo dignum fuisse templi aedificium atque ornatum, testantur historiae. Speciminis vero gratia ad hunc usque diem reliquiae aliquot ibidem servantur, e quibus vestigia deprehenduntur veterum eius loci structurarum: quam-

A τασκευασμάτων[1] · ἀλλὰ καὶ τούτων χρὴ προσδοκᾷν τὸν ἀφανισ-
μὸν, ὁσημέραι τῆς ἐρημίας αὐξούσης, καὶ τῆς εἰρημένης προρ-
ῥήσεως ἀποῤῥήτῳ δυνάμει εἰσαεὶ ἐνεργούσης · οἶδα δέ τινων ἀκού-
σας ἑρμηνευσάντων τὴν προειρημένην φωνὴν ἑτέρως · μὴ γὰρ πε-
ρὶ πάντων τῶν οἰκοδομημάτων εἰρῆσθαι, ἀλλὰ περί τινος μέρους,
B ὃ δὴ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπεδείκνυον αὐτῷ · κατ᾽ ἐκεί-
νου γὰρ ἐξενηνοχέναι αὐτὸν τὴν πρόῤῥησιν. N.

Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου. Εὐσεβίου. 8.
Αὐτίκα σαμαρεῖται Δοσίθεον[2] μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ σωτῆρος
γενόμενον, αὐτὸν εἶναι τὸν ὑπὸ Μωσέως προφητευόμενον προφή-
C την ἐπείσθησαν, ἀπατηθέντες ὑπ᾽ αὐτοῦ, ὡς τὸν χριστὸν αὐτὸν
εἶναι ἀποφήνασθαι · ἄλλοι δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀποστόλων,
Σίμωνα τὸν μάγον τὴν μεγάλην τοῦ θεοῦ δύναμιν ἐκάλουν, αὐ-
τὸν εἶναι νομίσαντες τὸν χριστόν · καὶ κατὰ τὴν Φρυγίαν δὲ Μον-
τανὸν ἕτεροι · ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἑτέρους ἄλλοι νενομίκασι · καὶ
D οὐ παύσονταί γε ἀπατεῶνες · προσδοκᾷν γὰρ χρὴ καὶ πλείους τοι-
ούτους ἔσεσθαι · ἐξ ὧν δὴ καὶ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια τῶν σωτηρίων προ-
γνώσεων τὴν μαρτυρίαν εἴληφεν. N.

Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσα- 20.

quam harum quoque reliquiarum mox futura est abolitio, crescente in dies vastitate, quia scilicet supradictum oraculum arcanam iis vim continenter facit. Sed tamen nonnullos quoque audivi, qui praedictum effatum aliter interpretabantur: nimirum non de universo aedificio Christum esse locutum, sed de illius parte quadam, quam mirabundi discipuli praeceptori ostendebant. In hanc, inquam, tantummodo partem vaticinium incumbere nonnulli existimant.

Multi enim venient in nomine meo. Actutum Samaritani Dositheum, qui servatoris aetati successit, prophetam illum esse Mosis vaticinio promissum, firmiter arbitrati sunt; adeo fraudibus eius capti, ut Christi loco habendum consuerint. Alii vero ipsa apostolorum aetate Simonem magum magnam Dei virtutem appellabant, et Christum esse putabant: tum alii pariter in Phrygia Montanum: alii denique alios diversis locis hac opinione prosecuti sunt. Neque finem facient veteratores. Nam et alii plures eiusmodi expectandi sunt: qui sane et ipsi oraculorum a servatore editorum veritatem confirmant.

Cum obsessa ab exercitibus Hierosolyma videritis. His verbis indicia

(1) Scilicet ipse Eusebius ex iis vestigiis templum delineaverat, teste Hieronymo praef. ad sit. et nom. hebr. loc. *Eusebius post chorographiam terrae iudaeae, et distinctas tribuum sortes, ipsius quoque Hierusalem templique in ea, cum brevissima expositione picturam ad extremum in hoc opusculo laboravit*.

(2) Lege Theodoretum fabul. haer. I. 1.

*

λήμ. Ευσεβίου. Διὰ τῶν προκειμένων σημεῖα δίδωσι τοῦ και- A
ροῦ τῆς παντελοῦ ἐρημίας τοῦ τόπου· μηδεὶς γάρ, φησι, προσ-
δοκάτω μετὰ τὴν ἐσομένην πολιορκίαν, καὶ τὴν ἐπὶ ταύτην γε-
νησομένην ἐρημίαν τοῦ τόπου, ἑτέραν αὐτῆς ἔσεσθαι ἀνανέωσιν,
ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων Κύρου τοῦ περσῶν βασιλέως γέγονε· καὶ με-
τὰ ταῦτα ἐπ' Ἀντιόχου ἐπιφανοῦς· καὶ πάλιν ἐπὶ Πομπηΐου· B
πολλάκις γὰρ ἤδη πολιορκίας ὑπομείνας ὁ τόπος, μείζονος
ἠξιώθη μετὰ ταῦτα τιμῆς· ἀλλὰ νῦν τὴν ἐσχάτην τῆς πόλεως
ἐρημίαν καὶ τὸν παντελῆ ἀφανισμὸν ἐπελεύσεσθαι αὐτῇ γι-
νώσκητε, ἐπειδὰν ἴδητε αὐτὴν ὑπὸ στρατοπέδων πολιορκουμέ-
νην· ἐρήμωσιν δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζει, τοῦ ἱεροῦ τὸν ἀφα- C
νισμὸν, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πάλαι πρότερον κατὰ τὸν Μωσέως
νόμον ἐπιτελουμένων τὴν καθαίρεσιν· μὴ γὰρ δὴ τῆς πόλεως
αὐτῆς ἐρημίας νόμιζε δηλοῦσθαι διὰ τουτων, ὡς μηδενὸς ἐν αὐ-
τῇ μηκέτι κατοικήσοντος· ἐπιλέγει δ' οὖν ἑξῆς ὅτι κατοικηθή-
σεται ἡ πόλις, οὐ μὲν ὑπὸ ἰουδαίων ἀλλ' ὑπὸ ἐθνῶν (1)· ἐρήμω- D
σιν δὲ αὐτῆς ἀποκαλεῖ τὸ μηκέτι ὑπὸ τῶν οἰκείων, μηδὲ κατὰ
τὴν νόμιμον λατρείαν συστήσασθαι αὐτήν· ὅπως δὲ καὶ ταῦτα
ἐπληροῦτο, οὐδὲν δεῖ πολλῶν λόγων· πάρεστι γὰρ ὑπ' ὄψεσιν
ὁρᾷν, ἰουδαίους μὲν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διεσκεδασμένους, ἀλλο-
φύλους δὲ καὶ ἀλλογενεῖς, οἰκήτορας τῆς πάλαι μὲν Ἱερουσα- E

profert eius temporis, quo ille locus ad omnimodam vastitatem vocandus erat. Nemo quippe, ait, post eam, quae eventura est, obsessionem, et loci vastitatem inde consecuturam, nemo inquam alteram expectet instaurationem; cuiuscemodi Cyri Persarum regis temporibus accidit; tum etiam sub Antiocho illustri, et denique sub Pompeio. Saepe enim bellicas incursiones passa urbs, maiorem postea dignitatem recuperavit. Nunc tamen extremam urbi vastitatem atque internecivum excidium adesse creditote, cum eam ab exercitibus obsessam videritis. Iamvero vastitatem Hierosolymorum dicit ipsum templi exterminium, ac religionum, quae iamdiu ibi ex instituto Mosis peragebantur, abolitionem. Cave enim putes urbis ipsius futuram solitudinem his verbis significari, quasi nemo in ea deinceps habitaturus esset. Dicit enim infra fore ut urbs haud iam abs Iudaeis sed ab ethnicis incoleretur. Solitudinis autem nomine intelligit derelictionem a suis, ac sacrarum rerum legitimo ritu operandarum finem. Quod haec autem ita se habuerint, multis verbis confirmare non interest. Palam quippe videre est Iudaeos passim in omni gente dispersos, extraneos vero atque alienigenas versari in urbe, quae olim Hie-

(1) Cap. eod. v. 24.

A λὴμ, νῦν δὲ ἀπὸ τοῦ πολιορκητοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ, Αἰλίας
μετωνομασμένης· τὸ γοῦν παράδοξον τοῦ θεσπίσματος τοῦτ'
ἂν εἴη ὅτι περ ἰουδαῖοι μέν φησι αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάν-
τα τὰ ἔθνη· περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν, καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔσται πατουμέ-
νη ὑπὸ ἐθνῶν· ἐκπληκτικὸν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα, εἴ γε ἰουδαῖοι πλη-
B ροῦντες τὴν σύμπασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην, ὥστε καὶ μέχρις
αἰθιόπων χωρῆσαι καὶ σκυθῶν, καὶ αὐτῶν τῶν περάτων τῆς γῆς,
ἐν μόνῃ τῇ αὐτῶν πόλει καὶ τῷ πάλαι θρησκευομένῳ παρ' αὐτοῖς
τόπῳ, οὐχ οἷοί τέ εἰσιν ἐπιβαίνειν· καὶ εἰ μὲν ἦν παντελῶς ἔρη-
μος ἡ πόλις καὶ ἀοίκητος, κἂν ὑπενόησέ τις τοῦτο εἶναι τὸ αἴ-
C τιον· νῦν δὲ ὑπὸ ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἐθνῶν τοῦ τόπου κα-
τοικουμένου, μόνοις αὐτοῖς ἄβατος τυγχάνει, ὡς μηδ' ἐξ αὐ-
τόπτου δύνασθαι τὸ πατρῷον αὐτῶν ἔδαφος θεωρεῖν· ἃ δὴ τοῦ-
τον ἀποτετέλεσται τὸν τρόπον ἀκολούθως τῷ φήσαντι χρησμῷ·
καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν· καὶ δεικνὺς ὅτι οὔ-
D τε ἀναστήσεται λοιπὸν ὁ ναὸς, οὔτε εἰς τὴν προτέραν ἐπανήξουσιν
ἰουδαῖοι πολιτείαν, προστίθησι ταῖς αὐτοῦ προῤῥήσεσι, χρόνον
ὁρίζων, μέχρι τίνος ἔσται Ἱερουσαλὴμ πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν·
λέγει δ' οὖν· ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν· οὕτω σημάνας τὴν
τοῦ βίου συντέλειαν, καὶ τὸν μέχρι συντέλειαν λέγων χρόνον· ση-
E μαίνει δὲ καὶ τὸν πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας πόλεμον, εἰπών· ἔσται

rosolyma, nunc a victore Aelio Hadriano Aelia dicta est. Ergo oraculum idcirco fit mirabile, quia Iudaei, inquit, inter omnes populos captivi dispergentur: ad gentes autem quod adtinet; et Hierosolyma, inquit, ethnicorum pede terentur. Terribilis sane eventus! quandoquidem Iudaei, qui universum terrarum orbem occupant, atque inter Aethiopas et Scythas usque ad mundi confinia degunt, ad urbem tantum suam cultumque olim ab se locum accedere nequeunt. Iam si urbs solitaria esset desertaque ab incolis, hanc fortasse praedictae rei causam suspicari liceret: nunc ab extraneis atque ab alienigenis locus habitatur, solis autem Iudaeis inaccessus est; ita ut ne aspicere quidem patrium solum oculis possint. Quae scilicet hunc exitum habuerunt, ut oraculo fieret satis dicenti, et Hierosolyma ethnicorum pede terentur. Atque ut Christus demonstraret, templum deinceps haud instauratum iri, neque Iudaeos pristinam suam rempublicam recuperaturos, ceteris suis praedictionibus addidit temporis definitionem, quamdiu scilicet Hierosolyma ethnicorum pede terenda essent: ait enim, donec tempora gentium compleantur: ita significans saeculi consummationem, nec non temporis usque ad consummationem intervallum. Significat etiam bellum quod captivitatem praecessurum erat: erit, inquit, pressura in terra,

γὰρ ἀνάγκη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ μεγάλη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, A
καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας[1]· ταῦτα δὲ ὅπως κατὰ μέρος ἐπράχθη, καὶ ὡς τὰ προηγορευμένα ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τέλους ἔτυχεν, ἔξεστιν ἀπὸ τῆς ἱστορίας Ἰωσήπου μαθεῖν[2]· ὃς καὶ τῆς φησάσης τοῦ σωτῆρος ἡμῶν προῤῥήσεως, οὐαὶ δὴ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, τὸ ἀποτέλεσμα σαφῶς πα- B
ρίστησι, μνημονεύσας ὡς γυναῖκες τὰ ἑαυτῶν βρέφη ὀπτήσασαι πυρὶ, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατασχόντος λιμοῦ τὴν πόλιν, ἔφαγον· συνέβαινε δὲ ταῦτα πρότερον μὲν κατὰ Τίτον καὶ Οὐεσπασιανὸν· μετὰ δὲ τούτους κατὰ Ἀδριανὸν, τοὺς ῥωμαίων αὐτοκράτορας· ἐξ ἐκείνου δὲ κυκλωθείσης ὑπὸ στρατοπέδων τῆς Ἱερουσαλὴμ, C
καὶ αὐτὸ τὸ ἁγίασμα τὸ ἐν αὐτῇ εἰς τὴν ἐσχάτην περιετράπη ἐρημίαν· καὶ τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου ἔστη ἐν μέσῳ τῷ ἁγιάσματι, τὸ χάλκεον φημὶ ἀπεικόνισμα τοῦ πολιορκητοῦ ἐν αὐτῷ μέσῳ τῷ ἱερῷ ἱδρυμένον. N. D

Εὐσεβίου. Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ μυρίων τέθεικα διὰ τὴν θείαν

magnaque vindicta in hoc populo, multique gladio cadent. Atque haec singula quemadmodum acciderint, atque ut servatoris nostri oracula sint exitum consecuta, e Iosephi historia cognoscere licet. Idem alterum quoque servatoris vaticinium, nimirum vae lactantibus in diebus illis! eventu perspicue comprobatum tradit: etenim memorat quasdam mulieres, quae parvulos suos igne tostos in summa urbis fame devoraverunt. Haec primo acciderunt sub Tito et Vespasiano, iterum sub Hadriano, Romanorum imperatoribus. Exinde enim circumdata est armis urbs, atque huius sanctuarium ad summam solitudinem redactum fuit: illa denique desolationis abominatio, quam Daniel praedixerat, medio in sanctuario statuta est, aeneum dico victoris simulacrum quod in medio templo dedicatum est.

Haec igitur e plurimis adnotanda curavi propter divinum servatoris no-

(1) Eandem narrationem Eusebii contractiorem legebam in alio codice vaticano sic. Εὐσεβίου. Ταῦτα ἐξέβη ἐπὶ Αἰλίου Ἀδριανοῦ, ὃς καὶ τοὺς οἰκήτορας ἤμειψεν, ἀντὶ ἰουδαίων συναγαγὼν ἀπὸ παντοίων ἐθνῶν, καὶ τὸ τῆς πόλεως ὄνομα μεταβαλὼν ἐπώνυμον ἑαυτοῦ πεποίηκε, καὶ ἄβατον αὐτὴν ἰουδαίοις νόμῳ εἰργάσατο· ὥστε καὶ ἐξ ἐκείνου εἰς δεῦρο ἀλλογενῶν ἐθνῶν εἶναι αὐτὴν οἰκητήριον, καὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἐξ ἁπάσης οἰκουμένης ἐπιδημοῦσι βαρβάροις τε καὶ ἕλλησιν εἶναι αὐτὴν βατὴν· μόνοις δὲ ἰουδαίοις ἄβατον, ἀκολούθως τοῖς τοῦ σωτῆρος θεσπίσμασιν· ἐν οἷς καὶ θαυμασίᾳ προγνώσει ταῦτα αὐτὰ προεφήτευσεν εἰπών· ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν· εἶτα ὅρον τιθεὶς τῆς τῶν ἐθνῶν αὐτόθι κατοικήσεως, ἄχρι φησὶ πληρωθῶσι etc. ut infra.

(2) Bell. iud. VII, 8.

A τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πρόῤῥησιν τὴν φήσασαν, οὐαὶ δὲ ταῖς θηλαζού-
σαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτο ταῖς προῤῥήσε-
σι τοῦ σωτῆρος πρόσκειται, τὸ, ἔσται ἀναγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς
γῆς καὶ ὀργὴ τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ κατὰ τὸν Ματθαῖον [1] θλίψις οἵα
οὐδέποτε γέγονεν, ἐπακοῦσαι καλὸν τοῦ ἱστορικοῦ τούτων αὐτῶν
B τὰ ἀποτελέσματα, ὧδέ πη ἱστοροῦντος [2]· " καθέκαστον μὲν οὖν
" ἐπεξιέναι τὴν παρανομίαν αὐτῶν, ἀδύνατον· συνελόντα δ' εἰπεῖν,
" μήτε πόλιν ἄλλην τοιαῦτα πεπονθέναι, μήτε γενεὰν ἐξ αἰῶ-
" νος γεγονέναι κακίας γονιμωτέραν· τὴν μὲν πόλιν ἀνέτρεψαν
" αὐτοὶ, ῥωμαίους δὲ ἄκοντας ἠνάγκασαν ἐπιγραφῆναι σκυθρω-
C " πῷ κατορθώματι· καὶ μόνον οὐχ εἵλκυσαν βραδῦνον ἐπὶ τὸν ναὸν
" τὸ πῦρ· ἀμέλει καιόμενον ἐκ τῆς ἄνω πόλεως ἀφορῶντες, οὔ-
" τε ἤλγησαν οὔτε ἐδάκρυσαν "· ταῦτα διὰ τὸ, ἔσται γὰρ θλί-
ψις μεγάλη· ὃ δὴ καὶ προῤῥηθὲν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος, μεμαρτύρηται
ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μεθ' ὅλα ἔτη τεσσαράκοντα, κατὰ τὴν Οὐ-
D εσπασιανοῦ ῥωμαίων αὐτοκρατορίαν πληρωθέν· εἶτα μεθίστησι
τοὺς λόγους ὁ κύριος ἐπὶ τὸν τῆς συντελείας καιρόν, καὶ φησί,
καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ κ. τ. λ. N.

Ἄχρι φησὶ πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν· νοήσεις δὲ τὸν λό- 24
γον ἐκ τοῦ, οὔπω γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν ἀμοῤ-

stri vaticinium dicentis, vae lactantibus in diebus illis! Sed quoniam ad servatoris praedictiones haec quoque accedit: erit pressura magna in terra, vindictaque populo huic; vel secundum Matthaeum, tribulatio cuiusmodi antea numquam fuit; operae pretium est audire historicum qui casus illos sic fere narrat: " et singillatim quidem crimina civium recenseri nequeunt; summatim vero dicam, neque ullam urbem paria mala passam, neque item generationem ullam ab orbe condito scelerum fecundiorem extitisse. Et quidem urbem Iudaei ipsi pessum dederunt, Romanosque invitos diram victoriam patrare coegerunt: atque ignem propemodum morantem ad templum pertraxerunt. Certe id dum e superiore urbe inflammatum cernerent, neque doluerunt neque lacrymis dignati sunt ". Atque haec acciderunt propter illa verba, erit tribulatio magna: id quod a servatore praedictum, post annum denique quadragesimum, Vespasiano romanum imperium tenente, teste historico reapse confectum est. Exin orationem convertit servator ad tempora consummationis, aitque, erunt signa in sole etc.

Donec gentium tempora compleantur. Locutionem hanc ex illa intelliges, nondum completa sunt Amorrhaeorum peccata. Sicuti enim tunc ex-

(1) Cap. xxiv. 21. (2) Bell. iud. vi. 11.

ῥαίων· ὡς γὰρ ἐκεῖ πληρουμένων τῶν ἁμαρτιῶν μετήρχετο αὐ- A
τοὺς ἡ τοῦ θεοῦ ὀργή, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων πληρουμένων
τῶν ἁμαρτιῶν κατὰ τὸν τῆς ἀποστασίας καιρὸν πάντας τοὺς ἐπὶ
γῆς μετελεύσεται· ἑξῆς οὖν ἐπιλέγει.

25. Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις. Τοῦ αὐ-
τοῦ. Τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος ἐπισυνάπτων, ὡς ἂν τῆς ὡρισ- B
μένης τοῖς ἔθνεσι προθεσμίας πληρωθείσης· ποῖα δὲ σημεῖα
ἔσονται ὁ Ματθαῖος εἶπεν· ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελή-
νη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς· καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· καὶ τότε
φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· χρῆν γὰρ μέλ- C
λοντος τοῦ μεγάλου φωτὸς, αὐτοῦ δὴ τοῦ θεοῦ λόγου μετὰ δυ-
νάμεως καὶ δόξης πολλῆς τὴν δευτέραν αὐτοῦ ποιεῖσθαι παρου-
σίαν, ὑποστέλλεσθαι καὶ ὑπαναχωρεῖν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην
καὶ τοὺς ἀστέρας· ἵνα ἀντὶ πάντων αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
καταλάμψας φωτίσῃ τὸν νέον αἰῶνα τοῦ προτέρου σχήματος D
παρελθόντος κατὰ τὸ [1], παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τού-
του· ἐπειδὰν οὖν παρέλθῃ τὸ σχῆμα τοῦτο, συμπαρελεύσεται
αὐτῷ καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ τῶν οὐρανῶν δὲ
αἱ ἀόρατοι δυνάμεις σαλευθήσονται· αἱ δὴ ἀπ' ἀρχῆς τῆς κοσ-
μουποιίας καὶ μέχρι τῆς συντελείας ἀκινήτως καὶ ἀσαλεύτως E

pletis criminibus, invasit Ammorrhaeos ira Dei; ita cumulatis circa apostasiae tempus infidelium sceleribus, cuncti simul in orbe poenis occupabuntur. Pergit igitur dicere.

Et erunt signa in sole ac luna et stellis. Saeculi consummationem cum praedictis copulat, tamquam si tempus ethnicis praestitutum iam foret completum. Porro quaenam signa eventura sint, dicit Matthaeus: sol obscurabitur, et luna non reddet splendorem suum. Stellae caelo decident, et virtutes caelorum commovebuntur: tunc vero filii hominis signum apparebit. Decet enim, sub adventu magni luminis ipsius nempe Dei verbi cum virtute multaque gloria secundo venientis, subducere se ac refugere solem lunamque et stellas; ut instar omnium filius hominis fulgens novum saeculum illuminet, priore figura iam deposita; secundum illud, praeterit enim huius mundi figura. Quum itaque figura haec praeterierit, sol quoque et luna et stellae cum ea praeteribunt, caelorumque invisibiles potestates commovebuntur. Hae quippe quum ab orbe condito ad usque consummationem immobiliter ac firmiter partibus universi praefuerint, ceu suo iam munere expleto, tum

(1) I. Cor. VII. 31.

A ἐπεστάτουν τοῖς μέρεσι τοῦ παντός· ὡς ἂν οὖν τὴν ἑαυτῶν πλη-
ρώσασαι λειτουργίαν τότε σαλευθήσονται, μεταβολῆς τῆς ἐπὶ
τὸ κρεῖττον καὶ αὐταῖς μενομένης· ἀλλὰ καὶ ὁ ἥλιος σκοτισθή-
σεται οὐ στερούμενος τοῦ οἰκείου φωτὸς ἀλλὰ παραθέσει τοῦ κρείτ-
τονος ἀμαυρούμενος· ἀμοιβῆς γοῦν τῶν αὐτοῦ καμάτων καὶ αὐ-
B τὸς τεύξεται, ἑπταπλασίων γενησόμενος· ἥ τε σελήνη καὶ αὐτὴ
ἔσται ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οἱ ἀστέρες τῆς ὁμοίας τεύξονται καὶ αὐτοὶ
ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολῆς· διό φησιν ὁ ἀπόστολος [1]· ἡ γὰρ ἀπο-
καραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ ἀπεκ-
δέχεται· καὶ πάλιν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται
C ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν
τέκνων τοῦ θεοῦ· δηλοῖ δὲ ταῦτα συνᾴδουσα τοῖς προκειμένοις καὶ
ἡ τοῦ Ἡσαΐου προφητεία [2], ἐν ᾗ γέγραπται· καὶ ἔσται ὁ ἥλιος ἑπτα-
πλασίων, καὶ ἡ σελήνη ὡς ὁ ἥλιος· καὶ πάλιν, οὐκ ἔσται σοι
ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνατολὴ σελήνης φωτιεῖ σοι τὴν
D νύκτα· ἀλλ᾽ ἔσται σοι κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ θεὸς δόξα σου·
οὕτως οὖν σκοτισθήσεται ὁ ἥλιος, οὐ τοῦ οἰκείου φωτὸς ἀποσβε-
σθεὶς ἀλλ᾽ αὐτὸς μὲν κρείττων ἑαυτοῦ γενόμενος, ὡς τοῦ πρώτου
φωτὸς ἑπταπλασίων ὑπάρξαι· παραθέσει γε μὴν τοῦ μονογενοῦς
υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ τὸν νέον αἰῶνα τότε καταλάμψαντος, καὶ νέαν
E καὶ καινὴν καὶ μίαν ἡμέραν διαρκῆ καὶ ἄπειρον ἀπεργασαμένου, ἣν

denique commovebuntur; atque ad conditionem meliorem ipsae quoque transibunt. Sol autem obscurabitur, non quia suum lumen amittet, sed quia potioris adiunctione vetus oblitterabitur. Igitur ipse quoque laborum suorum mutationem consequetur; septuplus enim fiet. Luna item solis vicem imitabitur, nec non stellae cum pari fructu immutabuntur. Quare ait apostolus: nam expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat. Rursusque: quia ipsa creatura vindicabitur e servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei. Profecto haec demonstrantur Isaiae vaticinio praedictis consono, in quo scribitur: eritque sol septuplus, lunaque solis instar. Rursusque: non erit tibi sol ad diei lucem, neque lunae ortus tibi noctem illuminabit: sed erit tibi Dominus lex aeterna, et Deus gloria tua. Ergo sol non ita obscurabitur, ut lumen eius extinguatur; verum ipse se potior evadet, lumenque septulo maius acquiret. Adiectione nimirum unigeniti filii Dei, qui tunc novum saeculum illustrabit, recentemque ac novam unamque diem, et quidem perpetuam infinitamque creabit, cui nulla nox succedet, haud iam sol

(1) Rom. VIII. 19. 21. (2) Is. XXX. 26. LX. 19.

οὐκέτι διαδέξεται νὺξ, μηκέτι φανησόμενος, ἅτε τῆς αἴγλης τοῦ A
κρείττονος φωτὸς μαρμαρυγῶν καλυπτούσης αὐτόν· ὡς νῦν αὐ-
τοῦ ἀνατέλλοντος ἀμαυροῦται τὸ τῶν ἀστέρων φέγγος, οὐ πάν-
τη σβεννύμενον, νικώμενον δὲ ὑπὸ τῆς κρείττονος αἴγλης· ἀργή-
σει οὖν τότε ϗ ὁ ἥλιος ϗ ἡ σελήνη, ϗ εἰς ἑτέραν τότε μετα-
βήσονται χώραν· ἀλλ᾽ οὐδὲ ἀστέρων τὶς ἔσται τότε χρεία, νυκ- B
τὸς μὴ οὔσης· ἀναπαύσονται δὲ ϗ αὐτοὶ ἐλευθερωθέντες σὺν αὐ-
τῷ τῷ οὐρανῷ καὶ ταῖς λοιπαῖς δυνάμεσι ταῖς νῦν τὰ μέρη τῆς
ὁρωμένης κτίσεως διακυβερνώσαις· οὕτω τε ὁ νέος αἰὼν ἀνήλιος
ἔσται ϗ ἀσέληνος ϗ ἄναστρος, ἡμέρας τοῦ ἡμετέρου [1] φωτὸς τὰς
ἁγίας καὶ μακαρίας ψυχὰς καταυγαζούσης· ἐπεὶ δὲ παρὰ τῷ C
Ματθαίῳ [2] φησὶν ὁ σωτὴρ, εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμε-
ρῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται· ϗ τὰ ἑξῆς· ὁ Λουκᾶς καὶ
τὸν τῆς θλίψεως τρόπον φησίν· εἰπὼν γὰρ ἔσονται σημεῖα ἐν ἡλίῳ
ϗ σελήνῃ ϗ ἄστροις, ἐπάγει·

Καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν, ἐν ἀπορίᾳ ἠχούσης θαλάσ- D
σης ϗ σάλου ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου ϗ προσδοκίας
τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. Τοῦ αὐτοῦ. Πόθεν οὖν φησὶν ἡ συνο-
χὴ ἐν ἀπορίᾳ ἤχου θαλάσσης ϗ σάλου ἀποψυχόντων ἀνθρώπων;
κἀμοὶ δοκεῖ τῆς τότε γενησομένης τροπῆς τοῦ παντὸς τὴν ἀρχὴν
ἔσεσθαι διδάσκειν ἀπὸ ἐκλείψεως τῆς ὑγρᾶς οὐσίας· ταύτης γὰρ E

conspiciendum se dabit, quia splendore radiorum potioris lucis occultabitur; sicuti nunc ipso exoriente stellarum lux obtunditur, haud equidem extincta, sed maiore fulgore victa. Frustra igitur tunc erunt sol ac luna, atque ad aliam conditionem transferentur: nullusque stellarum usus erit, nocte sublata: nam et hae interquiescent, ministerii sui vacatione donatae, cum ipso caelo reliquisque potestatibus, quae nunc partibus aspectabilis mundi praesunt. Sic ergo novum saeculum sole luna stellisque carebit, quia dies dominici luminis sanctas beatasque animas collustrabit. Quoniam vero apud Matthaeum dixerat servator, fore ut statim post dierum illorum tribulationem sol obscuretur; et reliqua; Lucas tribulationis quoque rationem significat. Postea quam enim ait, erunt signa in sole et luna ac stellis, addit:

Et in terra pressura gentium, deficiente maris sonitu et aestu, atque hominibus exanimatis timore et expectatione eorum quae orbi supervenient. Quare igitur dicit pressuram illam, nec non hominum, marino motu aestuque cessante, consternationem? Videtur mihi Christus docere, fore ut initium eventurae tunc conversionis ab humidae substantiae defectu fiat.

(1) Videtur scribendum σωτῆρος. (2) XXIIII. 29.

A πρώτης ἀναποθείσης ἢ ἀποπαγείσης, ὡς μηκέτι ἦχον θαλάσσης ἀκούεσθαι, μηδὲ τὸν τῶν κυμάτων σάλον γίνεσθαι δι' αὐχμὸν ὑπερβάλλοντα, τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μηκέτι τῆς συνήθους ἀπολαύοντα ἀναθυμιάσεως ἐκ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ἀναπεμπομένης, τροπὴν καὶ μεταβολὴν ὑποστήσεται, ὡς ἐκ τούτου σημεῖα γίνεσθαι
B ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις.

Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. Εὐσεβίου. 26.
Τίνα δὲ τὰ ἐπερχόμενα, ἑρμηνεύει συνάπτων· αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· τοῦ γὰρ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστησομένου, καὶ τὴν ἄθεον καὶ μεγά-
C λαυχον τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας καταργεῖν μέλλοντος τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἀναλίσκειν τε τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῶν τε ἐπουρανίων πνευμάτων καὶ τῶν θείων καὶ ἀγγελικῶν λειτουργῶν τοῦ θεοῦ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ δορυφορούντων καὶ σὺν αὐτῷ παρεσομένων, αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σα-
D λευθήσονται· ὡς τότε πληροῦσθαι τὸ [1], ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· ποῦ δὲ εἰσελεύσεται; ἢ εἰς τὸν νέον αἰῶνα καὶ τὴν καινὴν οἰκουμένην· καὶ δὴ τῶν δυνάμεων τῶν ἀφανῶν καὶ ἀσωμάτων, δι' ὧν ὁ σύμπας οὐρανὸς διοικεῖται, τῆς ἐξ αἰῶνος στάσεως παρακινηθεισῶν, καὶ αὐτὸς ὁ
E σύμπας οὐρανὸς ἥλιός τε καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες παρελεύσονται,

Hac enim apprime absorpta aut concreta, ita ut maris iam nullus audiatur sonitus neque fluctuum motus fiat, nimia siccitate reliquae orbis partes, consueta humidorum vaporatione carentes, conversionem mutationemque patientur. Atque hinc signa in sole, luna, stellisque existent.

Virtutes enim caelorum commovebuntur. Nempe res eventuras ipse explicat dum mox addit. virtutes enim caelorum commovebuntur. Nam cum Dei filius cum virtute gloriaque ingenti veniet, atque ex impia superbaque tyrannide perditionis filium deiiciet praesentia sua, cumque spiritu oris sui perimet; tunc caelestibus spiritibus supremisque et angelicis Dei ministris filium Dei stipantibus cum eoque adventantibus, tunc inquam accidet ut caelorum virtutes commoveantur. Tunc illud etiam veridicum evadet: attollite portas principes vestras, et introibit rex gloriae. Quonam vero introibit, nisi in recens saeculum novumque orbem? Sane invisibilibus incorporeisque virtutibus, quae toti caelo moderantur, e sua aeterna statione commotis, ipsum caelum universum et sol ac luna stellaeque transibunt, patefacto caelo, por-

(1) Ps. XXIII. 7.

ἀνοιγομένου τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος κεκλισμένων αὐτοῦ πυ- A
λῶν ἀναπεταννυμένων, ὡς ἂν ὀφθείεν τὰ ὑπουράνια, καὶ ἡ ἐξ
αἰῶνος τοῦ θεοῦ βασιλεία φανηθείη τοῖς πᾶσιν, ἣν δὲ καὶ προσεύ-
χεσθαι ἢ τάχος ἐπιστῆναι, αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἐδίδαξε λέγειν ἐν τῇ
προσευχῇ παρακελευόμενος· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθέτω
τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· οὕτω τε τῶν φθαρ- B
τῶν καὶ σωματικῶν παρελθόντων, τὰ νοητὰ καὶ οὐράνια ἐπιστήσε-
ται· ὅτε καὶ ἡ ἀσάλευτος βασιλεία τοῦ μηκέτι παρελευσομένου
αἰῶνος καθηγήσεται, καινός τε καὶ νέος οὐρανὸς, γῆ τε καινὴ συστή-
σεται κατὰ τὸν φήσαντα προφήτην (1)· ἔσται οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ
καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ μένειν ἐνώπιόν μου λέγει κύριος. C

21. Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε
τὰς κεφαλὰς ὑμῶν. Εὐσεβίου. Τοῦτό φησι πρὸς τοὺς μα-
θητὰς, οὐχ ὡς μέλλοντας αὐτοὺς ζήσεσθαι καὶ παραμένειν
τῷ βίῳ μέχρι τῆς συντελείας, ἀλλ᾽ ὡς ἑνὸς ὄντος σώματος
αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν τῶν τε μετὰ ταῦτα μέχρι συντελείας εἰς D
αὐτὸν πεπιστευκότων, καὶ δι᾽ αὐτὸν κατὰ τὸν παρόντα βίον τα-
πεινουμένων· τότε γοῦν ἀπολαβόντες τὰς ἐπαγγελίας ἐφ᾽ ἃς
ἠλπίζομεν, ἀνακύψομεν οἱ τέως συγκεκυφότες, καὶ ἐπαροῦ-
μεν τὰς κεφαλὰς οἱ πάλαι τεταπεινωμένοι· ἡ γὰρ ἀπολύτρω-
σις ἡμῶν ἡ προσδοκωμένη αὐτὴ ἐκείνη ἔσται, ἣν καὶ ἡ πᾶσα κτί- E

tisque quae ab orbe condito clausae fuerant, iam reseratis: atque ita supercaelestia patebunt, aeternumque Dei regnum conspicuum cunctis erit: quod sane regnum ut cito adsit, votis esse flagitandum servator docuit, dum in prece illa dicere iussit: adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Atque ita, corruptibilibus corporeisque rebus praeteritis, intellectualia et caelestia succedent. Tunc etiam inconcussum regnum praeibit saeculo numquam transituro; novumque ac recens caelum, terraque nova existet; sicut ait propheta, caelum erit novum, novaque terra; atque haec ego coram me permanere mandabo dicit Dominus.

His autem fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra. Haec ait discipulis, non quod ipsis esset usque ad saeculi consummationem vita superfutura, sed quia iidem nobiscum unum corpus constituunt, nec non quotquot usque ad consummationem Christo crediturі sunt, atque eius causa praesentem vitam in humilitate traducturi. Tunc igitur, re quam speramus impetrata, tollemus oculos qui hactenus humi defixi erant, caputque erigemus qui olim depressi fuimus. Haec est enim, quam expectamus, redemptio; quam

(1) Is. LXVI. 22.

A σις προσδοκᾷ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν, ἥ φησιν· ἡ γὰρ
ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ
ἀπεκδέχεται, διὰ τὸν μέλλοντα δὴ καὶ αὐτῆς γίνεσθαι ἐπὶ τὸ
κρεῖττον μετασχηματισμόν· διὸ φησὶ, καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευ-
θερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς
B δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ· ἀφθάρτων γὰρ ἁπάντων καὶ ἀθανά-
των ἁγίων τε καὶ μακαρίων τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ τὸν νέον οἰκη-
σόντων αἰῶνα, χρῆν δήπου καὶ τὴν κτίσιν αὐτὴν τὴν νῦν τῇ φθαρ-
τῇ φύσει δουλεύουσαν εἰς ἄφθαρτον τὴν οὐσίαν μεταβαλεῖν τῆς
παρούσης καταστάσεως ἐλευθερωθεῖσαν· εἶτα ἐπάγει · · οὐ μόνον
C δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τὴν ἀπαρχὴν ἔχοντες τοῦ πνεύματος ἡμεῖς
αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ
σώματος ἡμῶν· τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπὶς δὲ βλεπομένη
οὐκ ἔστιν ἐλπίς· εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι᾽ ὑπομονῆς
ἀπεκδεχόμεθα· ὁρᾷς ὅπως ταῖς σωτηρίοις φωναῖς δουλεύων στε-
D νάζειν ὁ ἀπόστολος ὁμολογεῖ, ἀπεκδεχόμενος τὴν ἀπολύτρωσιν,
περὶ ἧς καὶ ὁ κύριος ἔλεγεν· ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφα-
λὰς ὑμῶν, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν· βασιλείαν Θεοῦ
τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν ὀνομάζει, καὶ ἀπολύτρωσιν αὐτῶν· διό-
τι καὶ ὡς βασιλεὺς παραγίνεται καὶ σώζει αὐτούς.

reliqua etiam creatura omnis praestolatur, uti docet apostolus: expectatio enim creaturae revelationem filiorum Dei expectat, propter futuram scilicet ipsius quoque in melius transformationem. Idcirco ait: et ipsa creatura vindicabitur e servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei. Nam cum omnes incorruptibiles atque immortales sanctique et beati filii Dei novum saeculum incolent, tunc opus erit ipsam quoque mundi fabricam, quae nunc corruptibili naturae obnoxia est, in immortalem converti substantiam, atque a praesenti conditione expediri. Deinde addit: non solum autem illa, sed nos quoque primitias spiritus habentes, et ipsi intra nos gemimus, redemptionem corporis nostri expectantes. Spe enim salvi facti sumus: spes autem quae cernitur non est spes. Si vero quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Viden ut servatoris vocibus obsequens, gemere se apostolus confiteatur? dum redemptionem expectat, de qua Dominus dixit: respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat vestra redemptio. Regnum Dei adventum suum appellat atque illorum redemptionem: quandoquidem regis instar venit, illosque saluti restituit.

(1) Rom. VIII. 23.

29. Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· εἴδητε τὴν σύκην κ. τ. λ.· οὕ- A
τω καὶ ὑμεῖς οταν ἴδητε ταῦτα γινομενα κ. τ. λ. Εὐσεβίου.
Ποῖα ταῦτα τὰ γινομενα; Ἱερουσαλὴμ πατουμένην ὑπὸ ἐθνῶν, τὴν συμπλήρωσιν τῶν καιρῶν τῶν ἐθνῶν, τοὺς τῆς ἀποστασιας χρόνους, τὰ ἐν τοῖς φωστῆρσι καὶ τοῖς ἄστροις σημεῖα, τὴν ἐπὶ γῆς συνοχὴν τῶν ἐθνῶν, τὴν ἔκλειψιν καὶ ἀπορίαν αὐτοῦ ἤχου καὶ B
τοῦ σάλου τῆς θαλάσσης· ταῦτα φησὶν ἅπαντα ὅταν ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐπὶ θυραις ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ· αὕτη δὲ ἡ βασιλεία καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, οὐκέτι λόγῳ παραδοτέα, οὐδὲ θνητῶν ἀκοαῖς λεκτέα· διόπερ ἀποσιωπητέον ταῦτα· ὀφθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέ- C
βη ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν (1)· πλὴν ὥσπερ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον, ἥλιος μετὰ χειμερίους τροπὰς ἔαρος ἐνισταμένου θερμὴν ἀκτίνα βάλλων τὰ ὑπὸ γῆν κρυπτόμενα ζωοποιεῖ σπερματα τοῦ προτέρου μεταβαλόντα σχήματος, νεαρὰ δὲ φύει καὶ τεθηλεν, ὡραίαν καὶ πολυανθῆ τὴν τῶν ἄρτι φυέντων βλά- D
στην παρεχόμενα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἔνδοξος τοῦ μονογενοῦς ἄφιξις φωτὸς ζωογόνοις ἀκτῖσι τὸν νέον αἰῶνα καταυγάσασα, τὰ ἀποκρυφθέντα πάλαι κατὰ τὸν ἔμπροσθεν αἰῶνα καὶ ἐν τῷ παντὶ κόσμῳ διασκεδασθέντα σπέρματα, τουτέστι τοὺς ἐν γῆς χώματι κεκοιμημένους κρείττοσι σώμασιν ἢ κατὰ τὰ πρότε- E

Dixitque eis parabolam. Videte ficulneam etc. Ita et vos cum videritis haec fieri etc. Quaenam vero facta intelligit? Hierosolyma ab ethnicis conculcata, tempora gentium completa, apostasiae aetatem, in sole stellisque signa, in orbe pressuram gentium, defectum quietemque sonitus fluctusque marini. Haec, inquit, omnia cum fieri videritis, tum demum adesse in foribus regnum Dei scitote. Id autem regnum, eiusque bona, haud iam sermone tradi queunt, neque ad mortalium aures praedicari. Quamobrem de his reticendum est. Neque enim oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit quae praeparavit Deus diligentibus eum. Verumtamen sicuti in praesenti rerum statu sol post hibernas conversiones, vere instante, calidioribus radiis emissis, latentia sub solo semina vivificat, quae priore figura posita, novella enascuntur ac pullulant, pulcrumque et floridum recentis naturae germen ostendunt; ita gloriosus unigeniti adventus vivifici luminis radiis novum saeculum illustrans, occulta olim priore in saeculo atque orbe universo dispersa semina, id est homines in terrae sepulcris conditos, me-

(1) I. Cor. II. 9.

A ρα, θειότερόν τε μετασχηματισμένοις, εἰς φῶς προέξει· καὶ τοῦ
θανάτου καταργηθέντος, αὐτὴ λοιπὸν ἡ ζωὴ βασιλεύσει τοῦ
νέου αἰῶνος. N.

Οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη. Εὐσεβίου. Ποία γενεά; 32.
ἀλλ' ἢ (a) καινὴ καὶ νέα, ἣν αὐτὸς συνεστήσατο· περὶ ἧς ἐν προ-
B φητείαις εἴρητο [1]· γραφέτω αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ
κτιζόμενος αἰνέσει τὸν κύριον· καὶ πάλιν [2]· ἀναγγελήσεται τῷ
κυρίῳ γενεὰ ἐρχομένη· διόπερ δεικτικῶς εἰς τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ
καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν καθόλης τῆς οἰκουμένης συστη-
σαμένην καινὴν γενεὰν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀφορῶν ἔλε-
C γεν· οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα γένηται· δια-
μενεῖν γάρ φησι καὶ διαρκέσειν τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν
εἰς ἐκεῖνο καιροῦ εἰς ὅ τε αὐτοπτήσειε πάντα, καὶ τὰς ἐκβάσεις
τῶν τοῦ σωτῆρος προῤῥήσεων ὀφθαλμοῖς παραλάβοι. N.

Ἕως ἅπαντα γένηται. Ὅσα προεῖπε δηλαδὴ περί τε τῆς
D ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων καὶ περὶ τῶν ἐγγὺς τῆς δευτέρας
αὐτοῦ παρουσίας ἄχρις αὐτῆς· πῶς οὖν εἶπε ὅτι ἡ γενεὰ αὕτη;
γενεὰν ἐκάλεσε τὴν θρησκείαν τῶν πιστευσάντων αὐτῷ· ἵνα μὴ
ὑπολάβωσιν ὅτι τὰ ῥηθέντα δεινὰ πρόῤῥιζον ἐξαφανίσουσι τὸ

lioribus quam antea corporibus formaque augustiore donatos, in lucem emittet: pulsaque morte, ipsa deinceps vita novi saeculi imperium tenebit.

Non praeteribit generatio haec. Quaenam est haec generatio, nisi nova illa recensque ab eo constituta? de qua in oraculis dictum est: scribatur haec in generatione altera; et populus qui creatur laudabit Dominum. Rursusque: nunciabitur Domino generatio ventura. Itaque evidenter ad suos apostolos atque ad institutam ex ipsis et per ipsos in orbe universo novam sanctae ecclesiae generationem Christus respiciens aiebat, non praeteribit generatio haec donec omnia fiant. Mansurum quippe ac duraturum populum suum ecclesiamque eatenus dicit, quoad ipsa superstes adhuc omnia inspiciet, ac praedictionum dominicarum eventum oculis contempletur.

Donec omnia fiant. Intelligit ea quae de capiendis Hierosolymis praedixerat, et de rebus quae circa secundum adventum eius accident. Cur vero ait *generatio haec*? Generationis nomine dixit religionem hominum ei credentium; nequis forte arbitraretur fore ut supra dictae clades praedicationem

(a) Ita cod.; fortasse pro ἢ ἡ; quam brevitatem (sequente tamen vocali) in deliciis fuisse Eusebio diximus p. 12.

(1) Ps. ci. 19. (2) Ps. xxi. 32.

κήρυγμα · καὶ τοὺς πιστοὺς πληροφορεῖ τούτους ὅτι οὐ μὴ ἀφα- A
νισθῇ ἡ γενεὰ τῶν πιστῶν, ἕως τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀλλὰ διαμενεῖ μηδενὶ διακοπτομένη.

33. Οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. Τοῦτο καὶ τὴν τῶν στοιχείων συντέλειαν ἤδη προμηνύει ἐν τῷ λέγειν, ὅτι ἀδύνατον τοὺς λόγους μου παρελθεῖν, καίτοι τῶν στοιχείων παρερχομένων. B

34. Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς, μήποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ. Εὐσεβίου. Διεγείρει τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τὸ πάντοτε ἑτοίμους εἶναι παρασκευαζομένους εἰς τὴν αὐτοῦ παρουσίαν, ἐφ' ἣν αὐτὸς ἡμᾶς παρορμῶν τοὺς πάντας τῆς διδασκαλίας ἐποιεῖτο λόγους· νήφειν τε καὶ ἐγρηγορέναι παρακελεύεται καὶ ἀγρυπνεῖν C
διὰ πάσης τῆς τοῦ θνητοῦ βίου νυκτὸς, διὰ τὸ μηδενὶ γνώριμον τὸν καιρὸν τῆς συντελείας ὑπάρχειν. N.

Ἀλλ' ὑμῖν γε φησὶ φυλακτέον τὸ ἐντεῦθεν βάρος, ἵνα δυνήσησθε νήφειν, μήποτε ἐπιστῇ αἰφνίδιος ἐφ' ἡμᾶς ἡ ἡμέρα ἐκείνη · περὶ ἧς καὶ ὁ ἱερὸς ἀπόστολος παρῄνει γράφων (1) · ἀδελφοὶ, D
οἴδατε ἀκριβῶς ὅτι ἡ ἡμέρα κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ οὕτως ἔρχεται· ὅταν δὲ εἴπωσιν εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος · ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σκότει, ἵνα ὑμᾶς ἡ ἡμέρα ὡς κλέπτης καταλάβῃ · πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτὸς

evangelicam extinguerent. Immo fideles suos certiores facit, haud extinctum iri fidelium generationem, donec ipse iterum veniat; sed sine ulla interruptione mansuram.

Caelum et terra transibunt. His verbis elementorum quoque finem iam vaticinatur. Siquidem ait: fieri nequit ut verba mea praetereant, etiamsi elementa transibunt.

Cavete ne forte graventur corda vestra in crapula. Discipulos admonet ut prompti sint atque ad eius adventum excipiendum parati: cuius nempe rei gratia cunctos magisterii sui sermones faciebat: sobriosque ac vigiles esse iubet, et totam mortalis vitae noctem insomnes transigere: propterea quod consummationis tempus nemini sit exploratum.

Cavenda, inquit, vobis est crapulae gravedo, ut vigilare possitis; ne inopina vos invadat illa dies: cuius causa sacer apostolus hortabatur scribens: fratres probe scitis, diem Domini, tamquam furem in nocte, venturam. Quum vero dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. Vos autem haud versamini in tenebris, ut vos dies illa tamquam fur comprehen-

(1) I. Thess. V. 2.

A ἐστε ϗ υἱοὶ ἡμέρας· γρηγορητέον οὖν ἡμῖν ȣ̓ μόνον διὰ τὴν ἀθρόαν
ϗ ἀπροσδόκητον τȣ̃ δεσπότου ἄφιξιν, ἀλλὰ ϗ διὰ τὸν κλέπτην
τὸν ἐφεδρεύοντα. ὁ δὲ κλέπτης ἐστὶν ὁ καιρὸς τῆς ἑκάστου τε-
λευτῆς· ἢ ϗ ὁ μέλλων τὴν ἑκάστου ψυχὴν παραλαμβάνειν ἄγ-
γελος· ὡς παγὶς γὰρ ἡ τȣ̃ κυρίου παρουσία ἐπελεύσεται ἐπὶ
B πάντας τοὺς ἐν τῇ γῇ· οἱ μὲν οὖν προσεχοντες ἑαυτοῖς σώζον-
ται ὥσπερ δορκὰς ἐκ βρόχων, ϗ ὥσπερ ὄρνεον ἐκ παγίδος· οἱ δὲ
τῇ μέθῃ βεβαρυμένοι, ϗ εἰς θάνατον ὑπνώττοντες, ἐκπίπτουσιν
εἰς ἀδόκητον κίνδυνον. N.

Ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσ- Cap. XXII. 6.
C χα· Εὐσεβίου. Τάχα οὐκ ἄκαιρον ἂν εἴη καὶ αὖθις περὶ τȣ̃
πάσχα διαλαβεῖν, ἄνωθεν ἑβραίων παισὶν εἰκονικῶς παραδεδο-
μένου· ὁπηνίκα γοῦν ἑβραῖοι σκιὰς μελλόντων ἐπιτελοῦντες,
πρῶτοι τὴν τȣ̃ φασὲκ ἑορτὴν ἐτέλουν, θρέμμα μὲν αὐτοῖς ἐξ
ἀγέλης ἐλαμβάνετο· τοῦτο δὲ ἦν ἀμνὸς ἢ πρόβατον· εἶτ' αὐτοὶ
D τοῦτο δι' ἑαυτῶν ἔθυον· κἄπειτα τῷ μὲν αἵματι πρῶτον ὑπέρ-
θυρα καὶ φλιὰς ἕκαστος τῶν ἰδίων κατέχριον οἴκων· ταύτῃ πη
εἰς ἀνατροπὴν ὀλοθρευτοῦ αἱμάσσοντες ȣ̓δοὺς ϗ μέλαθρα· σαρ-
ξὶ δὲ τȣ̃ προβάτȣ τροφῇ χρώμενοι, καὶ τὰς ὀσφύας ζώνῃ περι-
δεδεμένοι, τροφῆς τε ἀζύμων ἄρτων μετέχοντες, καὶ πόας πικ-
E ρίδων προσφερόμενοι, τόπον ἐκ τόπου διεβαινον, τὸν ἀπὸ τῆς αἰ-

dat: omnes enim vos filii lucis estis, filiique diei. Vigilandum est igitur non solum ob subitum atque inexpectatum Domini adventum, verum etiam propter furis insidias. Fur autem hora cuiusque mortualis intelligitur, vel etiam ille qui cuiusque animam excepturus est angelus. Tum qui sibi attenderint, tamquam caprea laqueum vitabunt, vel ut avis decipulam: qui vero crapula gravati fuerint atque in mortem consopiti, in periculum inopinum incident.

Aderat iam azymorum dies, qua pascha immolari opus erat. Haud intempestivum fortasse erit denuo de paschate aliquantum disserere, qui ritus Hebraeis caelitus figurae causa mandatus fuit. Itaque cum primum Hebraei futura adumbrantes, solemnitatem phasec agebant, victimam sibi de grege sumebant: erat autem agnus vel ovis. Hanc ipsi victimam manu propria occidebant. Exin eius cruore superliminaria postesque suae quisque domus inungebant: sic videlicet, ob mali eventus averruncationem, limen trabemque superam cruentantes. Tum victimae carnibus pasti, zona lumbos praecincti, panibus azymis degustatis, intybis etiam appositis, de loco in locum, tam-

γυπτίων γῆς ἐπὶ τὴν ἔρημον· ταῦτα γοῦν αὐτοῖς ὁμοῦ τῇ τοῦ προ- A
βάτου σφαγῇ τε καὶ τροφῇ πράττειν νενομοθέτητο· ἐντεῦθεν ἡ ἐξ
Αἰγύπτου μετάβασις, τὴν τῶν διαβατηρίων αὐτοῖς ἐπωνυμίαν
ἐπλήρου· ἀλλ' ἐκείνοις μὲν τυπικῶς ταῦτα συνέβαινεν, ἐγράφη
δὲ δι' ἡμᾶς· καί γε ἑρμηνευτὴς Παῦλος τῶν παλαιῶν συμβόλων
διαφαίνων τὴν ἀλήθειαν, δι' ὧν φησί[1]· καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν B
ὑπὲρ ἡμᾶς ἐθύθη χριστός· τὸ δ' αἴτιον τοῦ θυθέναι αὐτὸν, ὁ βα-
πτιστὴς παρίστησιν εἰπών[2]· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρ-
τίαν τοῦ κόσμου· καὶ Ἡσαΐας κέκραγε τηλαυγῶς[3], οὗτος τὰς
ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. N.

28. Ὑμεῖς δέ ἐστε οἱ διαμεμενηκότες μεθ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πει- C
ρασμοῖς μου. Εὐσεβίου. Τοιούτων ἔσται πλήρης ἀγαθῶν τρά-
πεζα, ἧς μεταλήψονται οἷς τὴν διαθήκην διέθετο διὰ τὸ με-
μενηκέναι μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς· ἵνα ἐσθίωσι καὶ πίω-
σιν ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ· ἄρτῳ μὲν οὐρανίῳ ψυχῶν ἁγίων
θρεπτικῶς τραφησόμενοι, οἴνου δὲ τοῦ καινοῦ γεννήματος τῆς ἀλη- D
θινῆς ἀμπέλου μεταληψόμενοι· ἣν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων θεὸς γεωρ-
γῶν τὸ καινὸν ἐξ αὐτῆς γέννημα τοῖς τότε ἀξίοις παρέξει. N.

57. Ὁ δὲ ἠρνήσατο λέγων· γύναι, οὐκ οἶδα αὐτόν. Εὐσεβίου.
Ὅρα δὲ τὸ φιλάληθες τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πῶς οὐ καταχαρίζεται
τῷ Πέτρῳ, ἀλλὰ τὸ πάθος αὐτοῦ ὡς ἔχει διηγεῖται· ὅτι οἱ μὲν E

quam si ex Aegypto in desertum, transibant. Haec illi facere io mandatis habebant, cum caede ovis esuque. Quamobrem illa ex Aegypto digressio, nomen fecit apud Hebraeos festo transitus. Ceterum haec in typo illis contingebant. Nostri enim gratia scripta fuerunt, atque ita Paulus interpretatur dum signorum veterum veritatem his verbis aperit: nam pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Causam vero immolandi huius baptizator Iohannes his verbis dixit: ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Quin et Isaias clare clamitavit: hic peccata nostra fert, et pro nobis patitur.

Ut manducetis et bibatis in mensa mea. Significat plenam bonorum mensam, cuius participes erunt ii quibuscum foedus icit, propterea quod secum permanserunt in tentationibus. Ex eius igitur mensa manducabunt et bibent; pane videlicet caelesti animarum nutritore pasti; potique vino novi germinis vitis verae: propinante ipso agricolarum omnium Deo, qui novellum ex ipsa fructum his qui tunc digni erunt exhibebit.

Ille negavit dicens, o mulier non novi eum. Videsis quantopere veritati studeat evangelista; quomodo Petro haud gratificetur, sed lapsum eius

(1) I. Cor. V. 7. (2) Ioh. I. 29. (3) Is. LIII. 4.

A ἄλλοι ἀπολιπόντες τὸν διδάσκαλον ᾤχοντο, ὁ δὲ πάντων αὐτῶν
προκεκριμένος ἀπόστολός τε καὶ μαθητὴς, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ βοώ-
μενος Πετρος βασανων ἐκτὸς καὶ ἀρχόντων καὶ ἀπειλῆς, τρί-
τον αὐτὸν ἐξωμόσατο. N.

Ἐθεάσαντο τὸ μνῆμα, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εὐσε- Cap. XXIII. 55.
B βίου. Ἔκειτο μὲν δὴ νεκρὸς αὐτόθι, τὸ τοῦ ζῶντος λόγου ὄργανον·
λίθος δ' ἀπέκλυε παμμεγέθης τὸ σπήλαιον· καὶ πολὺς ἦν ἐν
τούτῳ γαυριῶν ὁ θάνατος, ὡς ἂν τοῦτον μετὰ τῶν ἐξ αἰῶνος ἑλὼν
ὑποχείριον· ἀλλ' οὔπω τριήμερος παρῄει χρόνος, καὶ ἡ ζωὴ πάλιν
ἑαυτὴν ἔφαινε μετὰ τὸν αὐτάρκη τοῦ θανατου ἔλεγχον· εἰ γὰρ
C δὴ θᾶττον ἀνέστη φθάσας, οὐκ ἂν οὐδὲ τεθνεὼς ἐνομίσθη· ἀλλ'
ὅτε γε ἀληθῶς ὑψοῦτο, καὶ ἀληθῶς ἐτεθνήκει, ἐν χρόνῳ δὲ τὸν
θάνατον ἀληθῶς ὑποδέδεκτο, τότε δὴ τότε ὁ τῶν ἁπάντων ζωοποι-
ὸς τοῦ θεοῦ λόγος τὴν πᾶσαν ἀνθρώποις ἀποκειμένην ἐλπίδα διὰ
τῆς τοῦ τότε θνητοῦ παλιγγενεσίας ἐπεδείκνυτο· καὶ τοῦ σώματος
D αὐτοῦ ληφθέντος πρὸς τῶν γνωρίμων καὶ τῇ προσηκούσῃ παραδο-
θέντος ταφῇ, τριταῖος αὖθις ἀπελάμβανε τοῦτο αὐτός· καὶ πά-
λιν αὐτὸς ἑαυτὸν ἔνσαρκον, ἔνσωμον αὐτὸν ἐκεῖνον, οἷος καὶ τὸ πρῶ-
τον ἦν, τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς δείκνυσιν· οἷς καὶ ἐπὶ βραχὺ ὁμι-
λήσας, καί τινα συνδιατρίψας χρόνον, ἄνεισιν ὅθεν καὶ παρῆν· ὑπ'

candide enarret. Videlicet quod veteri magistro deserto diffugerint, ille autem omnibus iis praepositus apostolus atque discipulus, ille inclytus Petrus procul cruciatibus et iudicibus atque terroribus, ter Christum negaverit.

Viderunt monumentum et quemadmodum positum fuerit corpus eius. Iacebat ibi extinctus is qui erat viventis Verbi organum: saxum ingens occludebat specum: mors interea mirifice gloriabatur, ceu si hunc haud secus quam reliquos ex omni aevo superavisset. Sed enim nondum triduano tempore exacto, vita semet iterum conspiciendam obtulit, postquam mortis non dubium indicium fecerat. Nam si citius resurgere properavisset, ne extinctus quidem creditus esset. Sed quoniam vere sublatus in crucem fuit, vereque mortuus, atque aliquanto temporis intervallo mortem vere sustinuit, hinc enimvero quod omnia vivificat Dei verbum, universam hominibus propositam spem, per eius quod tunc mortuum fuerat resurrectionem, ostentavit. Quumque eius corpus depositum fuisset a familiaribus honestaeque traditum sepulturae, post triduum denuo resumpsit illud; rursusque carne semet et corpore indutum, cuiusmodi antea fuerat, discipulis demonstravit: quibuscum tantisper confabulans atque aliquanto tempore versans, mox illuc unde venerat abiit, caeli viam spec-

ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τὴν εἰς οὐρανοὺς πορείαν στειλάμενος· τί οὖν A
ἐπὶ τούτοις γίνεται; οὐκέτι ἐγὼ σοι γενοίμην ἂν τῶν πεπραγμένων διδάσκαλος· οἱ δὲ τούτων ἐπόπται, εἶεν ἂν πάντων ἀξιόχρεοι μάρτυρες, οἱ δι' αἵματος καὶ ψυχῆς τῇ θέᾳ τῶν πεπραγμένων τὴν ἀλήθειαν πιστωσάμενοι, καὶ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην τῆς πρὸς αὐτῶν κατηγγελμένης θεοσεβείας καταπλήσαντες· οἵ δε γοῦν B
τὴν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καταληφθεῖσαν παλιγγενεσίαν ταῖς ἑαυτῶν παρέδωκαν μαρτυρίαις· οὐκ ἦν γὰρ αὐτοῖς ἄχρι λόγου καὶ φωνῆς ἀκουόμενα τὰ πραττόμενα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἔργοις ἐθεωρεῖτο καὶ ἐψηλαφᾶτό γε ἀκριβῶς πρὸς τῶν ταῦτα μεμαρτυρηκότων· διὸ δὲ καὶ αὐτοψίᾳ καὶ ἀληθείᾳ τὸ ἐναργὲς κατειληφότες, καὶ C
τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης τὰ τρόπαια τεθεαμένοι, εἰκότως ἔμαθον καταφρονεῖν τοῦ θανάτου· ταὐτὸ δὲ καὶ τοὺς αὐτῶν φοιτητὰς ἐδίδασκον, τῆς ἀθανάτου ζωῆς παρὰ τοῦ σωτῆρος εἰληφότες τὰ ἐχέγγυα. N.

D

Duo quae sequuntur Eusebii capitula quaestionibus ad Marinum addenda sunt.

Εὐσεβίου. Τοῦ φόβου τῶν ἰουδαίων ἐπικειμένου τοῖς μαθηταῖς τοῦ σωτῆρος, λέγει γοῦν ὁ Ἰωάννης· ὡς ἦσαν ὁμοῦ συνηγμένοι οἱ μαθηταὶ ἐν οἴκῳ ἑνὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων E

tantibus illis ingrediens. Quid ergo post haec? Haud iam ego gestarum rerum narrator sim, verumtamen qui has viderunt, hi totius negotii testes idonei sint, qui sane sanguine ac vita gestarum rerum veritatem quam viderant confirmaverunt, totumque orbem ea, quae sibi nunciata fuerat, religione impleverunt. Hi sane resurrectionem, quam oculis spectaverant, testimoniis suis sanxerunt. Neque enim verbis ac voce tenus facta illa cognoverant, quorum testes extiterunt, sed coram dum fierent contemplati fuerant, manuque adeo tetigerant. Quare et oculis et rei veritate evidentiam consecuti, victoriaeque de morte relatae trophaeis visis, merito contemptum mortis condidicerunt: quam rem ipsam suos discipulos edocuerunt, quandoquidem immortalis vitae a servatore documenta certa perceperant.

Servatoris discipulis terrore Iudaeorum correptis, ait Iohannes mansisse eos una in domo congregatos, foribus propterea quod sibi a Iudaeis metuerent clau-

(1) Cap. xx. 19.

ὸν φόβον τῶν ἰουδαίων, πῶς ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης ἀπήν-
τὶ τὸ μνῆμα· καὶ ταῦτα στρατιωτικῆς φρουρᾶς φυλαττού-
αν τόπον, ὡς ὁ Ματθαῖος ἐμαρτύρησεν· ἡ γὰρ κουστωδία
τιωτικόν ἐστι τάγμα.

Ἐροῦμεν δὲ πρὸς ταῦτα θαρσαλέως τὰς ἀποστόλους ἀπην-
αι ἐπὶ τὸ μνῆμα, προμεμαθηκότας παρὰ τῆς Μαγδαλη-
μηδένα τῶν φυλαττόντων τὸν τόπον αὐτόθι παρεῖναι· ὅπως
ἦν ἀπὸ τοῦ τὸν λίθον ἦρθαι τοῦ μνημείου· ἦρτο δὲ οὐκ ἄλ-
ἢ τῷ τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἄγγελον ἐξαστράψαι τὸν τόπον πολ-
φωτί· καὶ αὐτὸν ἀποκυλίσαι τὸν λίθον, φοβῆσαι τε τοὺς φυ-
ς, ὡς μικροῦ δεῖν καὶ ἀπολιθωθῆναι αὐτοὺς τῷ φόβῳ· καὶ
ταῦτα ὡς εἰκὸς φυγῇ χρήσασθαι, ὡς μηδένα μὲν περι-
ῆναι αὐτῶν, σχολάζειν δὲ τὸν τόπον τοῖς ἐπὶ τὴν θέαν ἀφι-
ένοις τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως· αὕτη γοῦν ἦν μάλιστα ἡ
τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγέλου· οὐ γὰρ δὴ τῆς ἀναστάσεως
ἀπεκίνει τὸν λίθον, οὐδ' ἕνεκεν τοῦ λίθου τοῖός δε ὤφθη,
ἵνα τοὺς μὲν ἀπελάσῃ, τὰς δὲ ἐρχομένας ἐπὶ τὴν θέαν δε-
μενος, τὴν ἀνάστασιν αὐταῖς καταγγέλλει· τούτων οὖν
ὁ Ματθαῖος λέγων· " ἀπὸ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ
μάρτυρες, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί,,· ἀλλὰ πῶς παρὰ μὲν τῷ Ἰωάν-
τῆς Μαρίας ἀκούσαντες οἱ μαθηταί, κἄπειτα ἐλθόντες εἰς τὸ

Qui ergo fieri potuit ut Petrus atque Iohannes ad sepulcrum venirent? praesertim quum militari praesidio teneretur, teste Matthaeo, locus. Custodia vero erat militum manipulus.

Ad haec confidenter dicemus, ad sepulcrum accessisse apostolos postea quam a Magdalena neminem ibi custodem superesse cognoverant: id quod monumenti lapis sublatus demonstrabat; qui sane haud aliter submotus fuit, quam angelo caelis lapso, qui et luce plurima locum implevit, simulque lapidem revolvit, custodibus adeo perterritis, ut parum abfuerit quominus ipsi lapides metu fierent. Quare his fugam ut par erat capientibus, nullisque subsistentibus, locus commode patuit, siquis dominicam resurrectionem spectaturus illuc veniret. Atque haec praecipua causa fuit cur angelus apparuerit: neque enim resurrectionis iuvandae causa lapidem revolvit, neque ipsius lapidis causa talis tantusque apparuit; verumtamen ut milites abigeret, venientes autem ad monumentum mulieres comiter excipiens, de peracta resurrectione certiores faceret. Rei testis Matthaeus qui ait: ,, timore eius perculsi sunt custodes, ac prope exanimati ,,. Sed enim quomodo apud Iohannem audita Mariae narratione, tum ad sepulcrum progressi, crediderunt discipuli; apud

μνημεῖον ἐπίστευσαν, παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ εἴρηται, ὅτι ἐφάνη- A
σαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ ἠπίστουν
αὐταῖς; ἡ μὲν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Μαρία τοῖς ἐκκρίτοις τῶν ἀπο-
στόλων Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ μόνοις ὡς ἀπόῤῥητον ἐμφαίνουσα ἐξεῖ-
πε τὸ τεθεαμένον· οἱ δὲ πάλιν λαθόντες τοὺς λοιποὺς μαθητὰς,
μόνοι ἁπάντων ἐπὶ τὸ μνημεῖον δρομαῖοι, καὶ ἰδόντες ἐπίστευ- B
σαν· καὶ οὐδέν γε ἦν θαυμαστὸν τοὺς μὲν ἐγκρίτους τῶν ἀποστό-
λων ἰδόντας πεπιστευκέναι· τοὺς δὲ λοιποὺς οἷς αἱ γυναῖκες ἀπήγ-
γελλον ἅτε μὴ ὄψει παραλαβόντας, μὴ πιστεῦσαι αὐταῖς· αὐ-
τίκα γοῦν καὶ αὐτοῖς ὁμοῦ συνηγμένοις τοῖς μαθηταῖς ὀφθέντος
τοῦ σωτῆρος κατὰ τὸν Ἰωάννην, οἱ μὲν ἰδόντες ἐχάρησαν· Θω- C
μᾶς δὲ ἐπεὶ μὴ παρῆν μὴ δὲ εἶδεν, οὐκ ἐπείθετο· Ἔχει δ' ἂν καὶ
ἑτέραν διάνοιαν ὁ τόπος· εἴποι γὰρ ἄν τις, ὅτι ταῖς μὲν ἀπαγ-
γειλάσαις γυναιξὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος, ὡς ἐξ ἀκοῆς τῶν
ὀφθέντων αὐταῖς δύο ἀνδρῶν κατὰ τὸν Λουκᾶν, οὐκ ἐπίστευσαν οἱ
ἕνδεκα, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης, μὴ δὲ αὐτοὶ πε- D
πιστευκότες· τῇ δὲ Μαρίᾳ κατὰ τὸν Ἰωάννην εἰπούσῃ ὅτι ἦραν
τὸν κύριόν μου τοῦ μνήματος, οὐ πρότερον ἐπίστευσαν οἱ δύο μα-
θηταὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ ἦρθαι τὸν σωτῆρα, πρὶν ἐλθεῖν εἰς τὸν τόπον
καὶ ἔργῳ τοῦτο παραλαβεῖν· ὅτε γοῦν εἰσῆλθον οὗτοι εἰς τὸ μνῆ-
μα καὶ τὰ ὀθόνια εἶδον μόνα, τὸ δὲ σῶμα οὐδαμοῦ, τότε ἐπίστευ- E

Lucam vero dicitur visus nugax eiusmodi nuncius, neque fides mulieribus praestita? - Illa apud Iohannem Maria Petro ac Iohanni in apostolico caetu eximiis, rem a se visam atque adhuc arcanam solis aperuit: qui soli aeque, clam discipulis reliquis, ad sepulcrum properaverunt, reique visae crediderunt. Neque sane mirum fuit, duos eximios virtute apostolos praesenti miraculo credidisse: reliquos interim nulla visione fretos nunciis muliebribus fidem non tribuisse. Et quidem statim ac congregatis discipulis servator apparuit, ut ait Iohannes, ii qui viderant laetati sunt; nihilominus Thomas absens eaque visione exclusus, rem sibi persuaderi non est passus. Habet praeterea locus aliam explicationem. Licet enim dicere, quod narrantibus feminis servatoris resurrectionem, veluti a viris duobus auditam qui illis ut ait Lucas apparuerant, fidem abnegaverunt discipuli undecim, in quibus Petrus quoque ac Iohannes erant, et ipsi increduli. Mariae vero quae apud Iohannem ait " abstulerunt sepulcro dominum meum ,, discipuli duo haud prius de hoc ipso servatoris raptu adsensi sunt, quam viso loco rem ita se habere deprehenderunt. Ut igitur monumentum ingressi linteamina sola viderunt, corpus nullum, tum denique crediderunt. - Age vero tenebris

A σαν. - Καὶ πῶς σκοτίας οὔσης κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην,
τὰ εἴσω τοῦ μνήματος ἑώρων οἱ μαθηταί; ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ τὴν ὥραν
ἐπεσημήνατο εἰπών, πρωΐ, ἔτι σκοτίας οὔσης· καὶ τοὺς δύο μα-
θητὰς τὰ εἴσω ἐν τῷ μνήματι τεθεαμένους· εἰσῆλθον δέ φησι καὶ
εἶδον καὶ ἐπίστευσαν· ἀρχομένης μὲν καταρχὰς τῆς ἡμέρας, ἐπὶ
B τὸ μνῆμα ἐμαρτύρησεν ἡ γραφὴ ἔτι τότε σκοτίαν εἶναι· πλὴν
ἀλλ᾽ ἤδη πρωΐα ἦν· τοῦτο δὲ τὸ πρωῒ ἔτι σκοτίας οὔσης αὐτὴ
καθ᾽ ἑαυτὴν ἰδοῦσα Μαρία, ἐπάνεισι πρὸς τοὺς μαθητάς· εἶτ᾽ ἄγ-
γελος αὐτοῖς παραγίνεται· ἐν δὴ οὖν τῷ μεταξὺ χρόνῳ μετὰ τὴν
πρώτην ἄφιξιν ἀπιούσης αὐτῆς πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ τὴν ὥραν
C προκόψαι εἰκὸς ἦν· κἀκείνων πάλιν ἐπὶ τὸν τάφον ἀφικνουμένων,
ἔτι μᾶλλον αὐξῆσαι τὸν χρόνον· ὡς μηκέτι σκοτίαν εἶναι, ἀλλ᾽
ἤδη καθαρὰν ἡμέραν, καθ᾽ ἣν ἀπαντήσαντες οἱ εἰρημένοι, καὶ τοῦ
μνημείου ἐκτὸς ἑστῶτες, διορᾶν τὰ εἴσω κείμενα ὀθόνια οἷοί τε
ἦσαν· καὶ πολὺ μᾶλλον ἔνδον γενόμενοι ὑπὸ λαμπρᾶς ἡμέρας,
D ἤδη τοῦ τόπου κατηυγασμένου· διόπερ οὐ νυκτὸς ἀπήντων οἱ ἄν-
δρες, ἀλλ᾽ οὐδὲ σκοτίας ἔτι οὔσης, ἀλλ᾽ ἤδη καταυγαζούσης
λαμπρᾶς ἡμέρας· - Εἰ δὲ λέγει τὸ εὐαγγέλιον, ὡς ἄρα ἦσαν
ὁμοῦ συνηγμένοι οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων· εἶτα
πρὸς τοῦτο ἀνθυποφέροι τις λέγων· πῶς οὖν οἱ συγκεκλεισμέ-
E νοι ἐφοίτων ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἐν ἡμέρᾳ διαυγεῖ; ἐροῦμεν, ὅτι τοὺς

adhuc offusis, ut ait evangelista Iohannes, qui fieri potuit ut interiora monumenti spectarint discipuli? Namque idem horam ipsam notavit dicens "mane, quum adhuc tenebrae essent". Tum de duobus discipulis loquens qui monumenti interiora spectaverunt, ingressi sunt, ait, viderunt ac crediderunt. Diei quidem initio, testis est scriptura tenebras adhuc versatas circa monumentum. Sed tamen matutinum iam tempus erat. Atque hoc tempore antelucano Maria quum sola vidisset, ad discipulos pedem retulit. Deinde angelus supervenit. Hoc igitur intervallo, dum illa post priorem accessum suum ad discipulos regrederetur, horam quoque progredi necesse fuit. Rursus dum illi ad sepulcrum veniunt, maior temporis lapsus fuit. Quare haud iam offusis tenebris, sed die perspicua, praedicti homines illuc pervenerunt, qui extra monumentum constituti, linteamina intus posita perbelle inspicere potuerunt; multoque magis locum ingressi, qui iam splendida diei luce collustrabatur. Itaque neque noctu ad monumentum venerunt discipuli, neque obsidentibus tenebris, immo radiante diei luce. - Iam quia evangelium ait congregatos una propter metum a Iudaeis fuisse discipulos; siquis, inquam, idcirco obiiceret, quonam igitur pacto, qui inclusi erant,

μὲν ἐν τῇ πόλει μέσους οἰκοῦντας τῶν ἰουδαίων, εἰκὸς ἦν ἀποκεκλεῖσθαι ὁμοῦ τοὺς πάντας ἐν οἴκῳ ἑνὶ συνηγμένους· οἱ δὲ ἐπὶ τὸ μνῆμα ἀφικνούμενοι τῆς πόλεως ἐκτὸς ὄντες, μακρὰν ἐτύγχανον καὶ τοῦ τῶν ἰουδαίων φόβου· ὡς ἐπὶ ἐρημίζοντα τόπον καὶ ἀνδρῶν ἐσχολακότα παριόντες· τάχα δὲ καὶ κρείττους φόβου γενόμενοι τῶν μαθητῶν ὅ τε Πέτρος καὶ Ἰωάννης τολμηρότερον ἐθάῤῥουν προϊέναι τοῦ οἴκου· τῶν ἄλλων μὴ τοῦτο πράττειν τολμώντων, ἢ μόνων δὴ τούτων, οἳ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πλείονος ἠξιωμένοι τιμῆς παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους μεμαρτύρηνται. N.

Εὐσεβίου. Ἀπορήσειεν ἄν τις, πῶς τοῖς ἕνδεκα μαθηταῖς ὁμοῦ συνηγμένοις μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπιστὰς ὁ κύριος κατὰ τὸν Λουκᾶν καὶ κατὰ Ἰωάννην συμφώνως ταῦτα ἀπομνημονεύσασιν, οὐκέτι παρ' ἀμφοτέροις ταὐτὰ πράττων οὐδὲ φάσκων ἀναγέγραπται.

Ὅτι τὴν αὐτὴν ὀπτασίαν οἱ δύο συνέγραψαν εὐαγγελισταὶ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὥραν τε καὶ ἡμέραν γενομένην, παραστῆσαι δεῖ πρότερον· τοῦτο δ' ἂν γένοιτο φανερὸν ἐπιτηρήσαντί σοι ἀκριβῶς τὴν γραφήν· ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης προειπὼν, τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἀπαγγέλλουσα τοῖς μαθηταῖς ὅτι ἑώρακε τὸν κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ· ἑξῆς ἐπισυνάπτει λέγων· οὔσης ὀψίας ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ συν-

die perspicua ad sepulcrum veniebant? Respondere licet; discipulos quidem illos qui intra urbem mixti Iudaeis versabantur, non sine causa ianuis obseratis una in domo mansisse congregatos: veruntamen eos qui ad monumentum venere, quum extra urbem degerent, idcirco Iudaeorum metu caruisse, atque ad locum solitarium et mortalibus vacuum accedere non dubitavisse. Fortasse vero Petrus ac Iohannes, metu discipulorum spreto, prodire domum ausi sunt, nemine praeter hos pedem liminibus efferente: qui duo sane in reliqua etiam vita maiore quam ceteri apostoli honore adfecti feruntur.

Ambiget aliquis, quomodo undecim discipulis uno in loco congregatis post resurrectionem coram oblatus Dominus, secundum Lucam atque Iohannem qui hanc rem concorditer memorant, idem nihilominus haud paria facere vel dicere apud utrumque feratur.

In primis demonstrandum est, visionem eandem ab utroque evangelista tradi una hora dieque eadem oblatam: quae res contemplanti sedulo scripturae seriem satis apparebit. Nam Iohannes postquam dixerat "una sabbatorum venit Maria Magdalena discipulis nuncians visum sibi Dominum atque haec sibi dixisse" ilico deinde addit "quum sero esset illa die, con-

A ηγμένων τῶν μαθητῶν, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέ-
σον, καὶ εἶπεν, εἰρήνη ὑμῖν· ὥστ' εἶναι σαφὲς ἐκ τούτων, ὅτι
κατ' αὐτὴν τὴν κυριακὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως, ὀψίας ἦν πε-
πραγμένα τὰ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ· καὶ κατὰ τὸν Λουκᾶν δὴ ἡ αὐ-
τὴ ἡμέρα καὶ ὥρα εὑρεθήσεται: λέγει γοῦν κ͵ αὐτός· τῇ δὲ μιᾷ
B τῶν σαββάτων ὄρθρου βαθέος ἐπὶ τὸ μνῆμα ἦλθον αἱ γυναῖκες·
εἶθ' ἑξῆς ὅτι ἰδοῦσαι ἀγγέλους ἐπανῆλθον καὶ ἀπήγγειλαν τοῖς
μαθηταῖς ἃ τεθέαντο· Πέτρος δὲ σπεύσας ἐπὶ τὸ μνῆμα ἀπαν-
τᾷ, καὶ τὰ ὀθόνια θεωρεῖ· καὶ ταῦτα μὲν ὄρθρου βαθέος ἐγένε-
το τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ· λέγει δὲ ἑξῆς ἐπισυνάπτουσα ἡ γρα-
C φή· κ͵ ἰδοῦ δύο ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἦσαν πορευόμενοι εἰς
κώμην· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ περὶ τὸν Κλεόπαν· οἷς συνελθὼν εἰς τὴν
Ἐμμαοῦν, λαβὼν ἄρτον εὐλόγησε, κ͵ ἐπιδιδοὺς αὐτοῖς, ἀφανὴς
ἐγένετο· εἶτ' ἐπιλέγει· καὶ ἀναστάντες ὑπέστρεψαν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ
εἰς Ἱερουσαλήμ, κ͵ εὗρον ἠθροισμένους τοὺς ἕνδεκα· εἶτα ὁμι-
D λούντων αὐτῶν, ἔστη ὁ Ἰησοῦς ἐν μέσῳ, κ͵ λέγει αὐτοῖς, εἰρήνη
ὑμῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· δέδεικται τοίνυν κ͵ ἀπὸ τοῦ Λουκᾶ ὡς ἡ αὐ-
τὴ ἐτύγχανεν ἡμέρα, κ͵ ἡ αὐτὴ δὴ ὥρα συνίσταται, ἀπὸ τοῦ ἐν
μιᾷ ἡμέρᾳ τοὺς περὶ Κλεόπαν εἰς τὴν Ἐμμαοῦν γενέσθαι· κἀ-
κεῖθεν ἐπανεληλυθέναι εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἤδη που πάντως ἑσ-
E πέρας καταλαβούσης· εἶτα τὴν ἐπιφάνειαν γεγονέναι· N.

„ gregatis discipulis, venit Iesus, stetitque in medio eorum, ac dixit, pax „ vobis „. Hinc est perspicuum, ipsa die dominica resurrectionis, vespertino tempore, contigisse ea quae Iohannes scribit. Age vero in Lucae quoque narratione dies eadem atque hora deprehendetur. Etenim hic etiam ait: " una sabbatorum profundo diluculo ad monumentum venerunt mulieres „. Exin narrat, ut visis angelis regressae sint, discipulisque res visas nunciaverint: tum uti Petrus ad monumentum festinanter iverit, ac linteamina viderit. Atque haec profundo diluculo evenerunt ipsa die resurrectionis. Mox conexa oratione ait scriptura: " et ecce duo ex illis ibant ipsa die in ca- „ stellum „: quorum alter Cleopas erat; quos comitatus Emmauntem usque Iesus, accepit panem, benedixit, deditque illis, tum ex oculis evanuit. Deinde scriptura addit: " qui surgentes regressi sunt eadem hora in Hieru- „ salem, et invenerunt congregatos undecim „. Tum fabulantibus illis, stetit Iesus in medio eorum dixitque pax vobis. Igitur Lucae verbis comprobatum est, unam esse diem atque horam, propterea quod una die Cleopas Emmauntem venerit, atque Hierosolyma reversus fuerit, vespere iam prorsus inchoato; et post haec Christi evenerit manifestatio.

Compertum cuique legenti est, suprascriptum frustum nihil aliud esse nisi initium seu potius praeparationem eusebianae quaestionis de factis dictisque abs redivivo Iesu coram discipulis congregatis, pro varia Lucae ac Iohannis narratione. Ipsa igitur quaestio periit, quia catenae evangelicae auctor hactenus excerpsit. Attamen detrimento aliquantulum mederi licet, implorata ut supra (p. 101. sqq.) Ambrosii ope comm. in Luc. lib. X. 171, qui Eusebii quaestionem deperditam de more expilat: aridius tamen, neque graecam abundantiam aemulans: quippe dum brevis esse laborat, obscurus propemodum aliquando fit.

Consideremus qua gratia secundum Iohannem crediderint apostoli, qui gavisi sunt; secundum Lucam quasi increduli redarguantur: ibi spiritum sanctum acceperint, hic sedere in civitate iubeantur, quoadusque induantur virtute ex alto. Et videtur mihi ille quasi apostolus maiora et altiora tetigisse, hic sequentia et humanis proxima: hic historico usus circuitu, ille compendio: quia et de illo dubitari non potest qui testimonium perhibet de his quibus ipse interfuit, et verum est testimonium eius: ab hoc quoque qui evangelista esse meruit vel negligentiae vel mendacii suspicionem aequum est propulsari. Et ideo verum utrumque putamus, non sententiarum varietate, nec personarum diversitate distinctum. Nam etsi in primo Lucas eos non credidisse dicat, postea tamen credidisse demonstrat: et si prima consideremus, contraria sunt; si sequentia, certum est convenire. Ipsa igitur scripturae verba consideremus. Sic ait Iohannes: " Et gravisi sunt discipuli, viso " Domino ". Dicit ergo his iterum: " pax vobis; sicut misit me pater, et ego mit- " to vos. Et cum hoc dixisset, insufflavit his et dixit: accipite spiritum sanctum; " quorum remiseritis peccata, remittuntur his, et quorum retinueritis, retenta " sunt ". Lucas autem dicit: " et quomodo cognoverunt eum in fractione panis. " Dum autem haec loquuntur, ipse stetit in medio eorum et dicit eis: pax vobis, " ego sum, nolite timere. Conturbati vero et conterriti existimabant se spiritum vi- " dere ". Et possent videri hic plures fuisse: sed quia et hic sero resurrectionis die (nam advesperascente iam die qui fuerant ingressi manere cum Domino, ubi ille se repente subduxit, eadem hora ad discipulos hi duo remeasse produntur, quando Dominus palpandum se obtulit) et secundum Iohannem sero die illa una sabbatorum inducitur apparuisse discipulis, et vulnera obtulisse palpanda; nequid ambiguitatis adferret, putavimus diligentius requirendum. Videtur enim separatim se istis undecim demonstrasse, sicut se Ammaoni (1) et Cleophae seorsum iam vespere demonstraverat: et quemadmodum isti duo, ita etiam videntur illi undecim ad confirmandos reliquos convenire potuisse. Denique et conturbati sunt, ut habes secundum Lucam; et ideo aperuit eis sensum ut intelligerent ea quae scripta sunt. Hunc autem latius, illum succinctius scripsisse non dubium est. Quomodo enim soli Cephae visum dicerent, si ab omnibus erat visus? Sed sicut ex mulieribus Mariae, et alii Mariae Magdalenae, ita ex viris Petro visus est primo mane *etc.*

(1) Nomen discipuli alterius, qui cum Cleopha Emmauntem ivit, evangelista reticuit. Ecce autem Ambrosius non heic solum verum etiam in aliis scriptis Ammaonem illum appellat: qua in re peccare nonnullis visus est, castelli nomen leviter depravatum homini attribuens. Defenditur tamen ab editoribus maurinis Ambrosius, tum quia nihil vetat, quominus illum discipulum Ammaonem sive Emmaonem ab Emmaunte patria dictum putemus; tum quia idem ab Origene appellatur *Simeon* quod nomen parum differt ab *Ammaone*, ita ut haec varietas librariis imputanda sit.

ΕΚ ΤΗΣ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΥΚΑΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ.

A Ἀπολιναρίου. Εἰ διὰ τὰ κρυπτὰ δόγματα, μυστικὰ Cap. VIII. 16.
καὶ ἀπόκρυφα ὀνομαζόμενα, ὁ λύχνος ἅπτεται, ἵνα αὐτὰ δείξῃ, εἰκότως ἐπιφέρεται τῷ οὐδεὶς λύχνον ἅψας, τὸ οὐ γάρ ἐστι κρυπτὸν ὃ, καὶ τὰ ἑξῆς· τάχα δὲ καὶ τοῦτο δηλοῖ· εἰ γὰρ καὶ κρυπτὴν ἔχει τὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ὅσῳ ἂν ἑαυτὸν καλύπτῃ διὰ τὸ ἀκενόδοξον, τοσοῦτον ὁ θεὸς αὐτὸν ἐπὶ πλέον δοξάζει, καὶ νῦν καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι· φύσιν γὰρ ἔχει ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, καθ' ἣν κατεσκεύασεν αὐτὸν ὁ δημιουργὸς, λύχνου δεομένου τῆς ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ σοφίας καὶ ἀληθείας τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀνάψεως· σπουδάζειν δὲ χρὴ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν λαμπρότητα φυλάσσειν ἐν ὑψηλῷ, καὶ μὴ συγκαλύπτειν ἀργίᾳ, ἧς σύμβολον ἡ κλίνη, ἀναπαύουσα τὸ σῶμα τῆς σαρκικαῖς ἡδοναῖς· οὐ γὰρ φυσικὸν ἡμῖν, ἀλλ' ἐκδόσεως τὸ κάλλος· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀμελούμενον ἀφίσταται· ἐπάγει δὲ ἡμᾶς τῆς ἰδίας φιλοδοξίας τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν τέλος τῶν ἔργων προτιθείς· εἰκότως δὲ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους λέγει, οὓς ἤθελε φανερῶς κη-

(B at line "λύπτῃ", C at line "ἡμῖν λαμπρότητα", D at line "δὲ ταῦτα")

APOLINARII

COMMENTARIORUM IN LUCAM FRAGMENTA.

Si ob occulta dogmata, quae mystica et apocrypha dici solent, lucerna accenditur ut illa collustret, merito verbis *nemo qui lucernam accendit*, subditur *non enim est occultum quod* etc. Fortasse etiam dicere vult: etiamsi opera sua celet homo, tamen quo magis ipse occulit modestiae causa, eo studiosius Deus illum gloria auget praesenti tempore futuroque saeculo. Porro hominis mentem hac natura creator instruxit, ut sit lucerna, quae rationis et sapientiae ac veritatis sincero lumine inflammetur. Dandaque opera est, ut concessum nobis splendorem sublimi loco conservemus, neque ignavia occulamus, cuius symbolum lectus, qui carnalibus voluptatibus corpus resolvit. Neque formositas nobis insita naturaliter, sed donum est: quae si negligatur, defluit. Sane Christus a vana nos gloria revocat, dum finem operum statuit gloriam Dei. Atque haec apte ait apostolis, quos voluit doctrinam

ῥύξαι τὸν λόγον κοπιῶντας ἐν τῇ διδαχῇ, ϗ μὴ ἀναπεπτωκότας A
εἶναι βουλόμενος.

Cap. XVIII. 29. Οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ γονεῖς ἢ ἀδελφοὺς ἢ
γυναῖκα ἢ τέκνα. Ἀπολιναρίου. Προστέθεικεν ὁ Λουκᾶς ϗ περὶ
γυναικὸς, οὐχ ὡς ἑτέρως ἀπαλλοτριοῦσθαι δέον τοῦ γένους, πλὴν
ὅσον ἐν προτιμήσει τοῦ καλλίονος, καὶ πρὸς τὸ ἀνεμπόδιστον τῆς B
εὐαγγελικῆς διακονίας· οὐδὲ μὴν τὴν οἴκου καὶ χρημάτων ἀπό-
στασιν, ὡς ἀλλοτρίων ὄντων, χριστὸς ἀποδέχεται· ἀλλ' ὥς τε
καὶ περὶ ταῦτα σχολάζειν τὸν ἀνακεῖσθαι μέλλοντα τῇ τοῦ εὐαγ-
γελίου λειτουργίᾳ· οὕτως τοίνυν οὐδὲ τὸν ἀπὸ γυναικὸς καὶ γά-
μου χωρισμὸν ὡς ἀπό τινος πονηροῦ νομιστέον ἐπαινεῖσθαι, ἀλλ' C
ὥς τε μὴ δὲ τοῦτο ἐμπόδιον εἶναι τῷ λειτουργῷ· καὶ καθάπαξ
ἡ τῶν πνευματικῶν προτίμησις οὐκ ἀλλότρια δείκνυσι τὰ σαρκι-
κὰ, ὡς ἐπιχειροῦσιν οἱ Μανιχαίου μαθηταὶ, μάτην τοῦ θεοῦ τὴν
κτίσιν ἀθετοῦντες καὶ ἀπαλλοτριοῦντες τοῦ ποιητοῦ τὰ ποιήμα-
τα· ἀδιάφορον δὲ τὸ λέγειν ἕνεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος ὡς ὁ Ματ- D
θαῖος φησὶ, ἢ ἕνεκεν τοῦ εὐαγγελίου ὡς ὁ Μάρκος, ἢ ἕνεκεν
τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ ὡς ὁ Λουκᾶς· τό τε γὰρ ὄνομα τοῦ χρι-
στοῦ δύναμίς ἐστι τοῦ εὐαγγελίου ϗ τῆς βασιλείας· τό τε εὐαγ-
γέλιον εἰς ὄνομα ἀνήρτηται τοῦ χριστοῦ· καὶ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ
διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ γνωρίζεται ϗ παραγίνεται. N. E

aperte praedicare, laborantes in magisterio, non se ignaviae tradentes.

Nemo est qui reliquerit domum aut parentes aut fratres aut uxorem aut filios etc. Apolinarii. Addit Lucas uxoris quoque mentionem, ita tamen ut non aliter a cognato genere abhorrendum sit, quam rei sublimioris gratia, atque ut nihil ab evangelico ministerio nos impediat. Neque enim larium aut pecuniae, tamquam rerum alienarum, omissionem Christus approbat, sed ita ut nequis impendat curam his, si quidem evangelicis muneribus functurus est. Sic itaque ne uxoris quidem nuptiarumque abstinentiam, ceu rei malae, credendum est commendari; sed eo tantum nomine, ut nulla ministro impedimenta sint. Omnino spiritalium rerum praelatio haud in alienorum numero carnalia ponit, ut Manetis discipuli volunt, qui Dei creaturam temere abolent, remque factam a factore abalienant. Porro perinde est sive dicatur propter nomen meum, ut ait Matthaeus; sive propter evangelium, ut Marcus; sive propter regnum Dei, ut loquitur Lucas. Nam et Christi nomen vim habet evangelii et regni; rursusque evangelium in Christi nomen adsciscitur; et denique regnum Dei per Christi nomen agnoscitur atque venit.

A Εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον. Ἀπολιναρίου. Ὅτι δὲ σημεῖον ἦν τὸ γινόμενον, δῆλον· οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν ἐλεῶν εἰς Ἱερουσαλὴμ εἰσιόντι τῷ κυρίῳ χρεία τις ἦν ἐπ' ὄνου καθέζεσθαι, ὃς τὴν Ἰουδαίαν καὶ Γαλιλαίαν ἅπασαν διῄει πεζός· ἀλλὰ τὸ ἔποχον αὐτὸν ἐπὶ τοῦ πώλου θεωρεῖσθαι, δηλοῖ τὸ ἐπὶ τοῦ Cap. XVIIII. 30.
B νέου λαοῦ καθέζεσθαι τὸν οὐράνιον ἡγεμόνα καὶ βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ· τὸ γὰρ νέον τῆς κλήσεως ἐδήλωσεν ὁ πῶλος· ἀκριβέστατα δὲ Ματθαῖος τὴν ὑποτύπωσιν τῶν πραγμάτων γεγενημένην ἔδειξεν, οὐ μόνον τοῦ πώλου μνημονεύων ἀλλὰ καὶ τῆς ὄνου ἑπομένης· ὅτι καὶ ὁ Ἰσραὴλ ὕστερον ἀκολουθήσει τῷ νέῳ λαῷ, καθὰ τότε ἡ μή-
C τηρ τῷ πώλῳ· ὅτι γὰρ ἐπὶ τὸν πῶλον ἐκαθέσθη, δηλοῦσιν οἱ λοιποὶ, οἱ καὶ μόνου τοῦ πώλου μνημονεύσαντες ἀγομένου πρὸς τὸν Ἰησοῦν· ὁ δὲ Ματθαῖος εἰπὼν καὶ τὴν ὄνον ἀχθεῖσαν, καὶ ἐπάνω αὐτῶν καθεσθέντα τὸν κύριον, οὐδή που ξυνωρίδα γενομένην τοῦ τε πώλου καὶ τῆς μητρὸς λέγει· πῶς γάρ; ἀλλ' ἑπομένην τὴν ὄνον·
D δεδεμένος δὲ ὁ πῶλος καὶ ἡ ὄνος τοὺς προσδεδεμένους τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασιν ἔδειξε λαοὺς, καὶ μὴ ἀνέτους εἰς τὸ δέξασθαι τὴν ἐπίβασιν τοῦ κυρίου· ἀνιέμενοι δὲ διὰ τὸ θεῖον ἐπίταγμα τοῦ κυρίου, μηδενὸς ἀποκωλῦσαι δυνηθέντος, εἰ καὶ βούλονται κωλύειν τινὲς, ὡς αὐτοὶ δεσπόται· ἀλλ' ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τί φησιν, ἐρεῖτε
E ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει· θεία δὲ κλῆσις ἐν τούτῳ δεδήλωται.

Invenietis pullum alligatum. Prodigium huic rei inesse patet. Neque enim ex olearum colle Hierosolyma ingredienti Domino opus erat in asello sedere, qui Iudaeam Galilaeamque pedester obibat. Verum eius in pullo equitatio significat caelestis ducis atque regis Hierosolymorum in novo populo thronum. Novitatem quippe vocationis demonstrabat pullus. Sed tamen Matthaeus accuratissime gestarum rerum imaginem deformavit, qui non pulli tantummodo sed asinae quoque sequentis mentionem fecit: quia videlicet ad extremum Israel novum populum subsequetur, velut eo tempore pullum mater. Sane quod in pullo equitaverit, significant ceteri, qui et unius pulli meminerunt ad Iesum adducti. Matthaeus vero dum asinam quoque ad Iesum adductam ait, illisque insidentem Dominum, haud bigam de matre pulloque factam dicit. Qui enim id fieret? sed sequentem asinam significat. Porro pullus alligatus et asina irretitos humanis negotiis populos ostendunt, neque recipiendae Domini sessioni vacantes: qui ceteroqui divino Domini nutu solvuntur, quin vetare quisquam possit, etiamsi herili potestate contradicere velit. Siquis, inquit, vobis aliquid dixerit, Dominum his opus habere respondebitis: quibus verbis divina vocatio demonstrata fuit.

Cap. XX. 2. Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; Ἀπολιναρίου. Τίς ὢν, A
καὶ πόθεν τὸ ἀξίωμα εἰληφὼς τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἀποκωλύεις ἅπερ
ἡμεῖς οὐκ ἐκωλύσαμεν ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ, διελέγχων τὴν ἡμετέραν ἐπιστασίαν, καὶ καταισχύνων ὡς ἀμελῶς ἔχοντας περὶ τὸ τῷ ἱερῷ πρέπον; ἔδει δὲ οὐκ ἐρωτᾶν, ἀλλ' εἰδέναι μάλιστα μὲν ἐκ τῶν ἄνω προφητῶν· εἰ δὲ μὴ τὴν Ἰωάννου μαρτυρίαν ἔναυλον B
τῇ μνήμῃ φέροντας, ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ προσδοκώμενος πάλαι σωτὴρ τοῦ κόσμου, καὶ γινώσκειν τὴν ἐξουσίαν καὶ μὴ ζητεῖν περὶ αὐτῆς. N.

3. Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἕνα. Ἀπολιναρίου. Ἐχρῆν μὲν οὖν ἀπὸ τῶν προφητῶν ταῦτα εἰδέναι· ἐπεὶ δὲ οὐ συνίασιν, C
ἄντικρυς μὲν μαρτυρεῖν ἑαυτῷ ὁ κύριος ἐκκλίνει, Ἰωάννην δὲ παρέχεσθαι μάρτυρα βούλεται· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀποδεξαμένοις οὐδὲ τὸν Ἰωάννην διαλέγεται, διὰ τοῦτο πρότερον ἐρωτᾷ περὶ τοῦ Ἰωάννου ἥν τινα γνώμην ἔχουσιν· εἰ γὰρ ἐκεῖνον ἦσαν ἀποδεδεγμένοι, πάντως καὶ τὴν μαρτυρίαν ἀκόλουθον ἦν ἀποδέξασθαι· καὶ D
οὕτως ἂν ἠπίσαντο τὴν ἐξουσίαν· ἀναγκαίως οὖν ἐρωτᾷ διὰ ταῦτα περὶ τῆς χάριτος τῆς ἐν Ἰωάννῃ· αὕτη γὰρ αὐτὸν ἔντιμον καὶ ἀξιόπιστον καθίστησι μάρτυρα· καὶ εἴπατέ μοι φησὶ, πότερον ἐκ θεοῦ ἦν τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἢ ἀνθρώπινον; τὸ γὰρ ἐξ οὐρανοῦ λέγων, τὸ ἐκ θεοῦ δεδήλωκε· λέγουσιν, οὐκ οἴδαμεν· καὶ E

In qua potestate haec facis? Quis tu, aut qua dignitate apud nos praeditus, id vetas quod nos nullo tempore prohibuimus? ministerium interim nostrum vituperans, infamiamque creans, quasi rem sacram segniter curemus. Atqui non tam sciscitari, quam e superioribus prophetis id cognoscere opus erat. Praeter quam quod recens erat apud eos Iohannis testimonium dicentis hunc illum esse iamdiu expectatum mundi servatorem: atque ita potestatem agnoscere oportuit non scrutari.

Rogabo et ego vos unum verbum. Oportuisset quidem haec a prophetis eos didicisse: quod quoniam minime sciebant, declinat sane Dominus quominus manifeste de se testetur, datque operam ut Iohannis testimonio utatur. Sed quoniam alloquitur homines qui ne Iohannem quidem probabant, idcirco in primis rogat eos quodnam iudicium de Iohanne habeant? Etenim si hunc probabant, prorsus consequebatur ut testimonium quoque reciperent: atque ita Iesu potestatem agnoscerent. Igitur necessario his verbis interrogat de Iohannis gratia; quae sane hunc honorabilem gravemque testem efficiebat. Ergo mihi dicite, inquit, Iohannis baptisma a Deo ne sit an humanum? Nam cum ait e caelo, rem a Deo manantem significat. Illi aiunt se nescire: qui-

A πρὸς τοῦτο ὁ σωτὴρ ἀκολούθως, οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν, φησι, ἐν
ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ· τοῦτο δέ ἐστι, τὸ οὐ δύνασθε οὐδὲ
περὶ ἐμοῦ ἀκούειν ὅστις εἰμί, ἐπεὶ τὸν μάρτυρα οὐ δέχεσθε, ὃς
ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· εἰ γὰρ ἠπί-
στασθε ὅτι τὸ φῶς εἰμι τὸ ἀληθινὸν, ἔγνωτε ἂν ὅτι εἰκότως ἀφαι-
B ρῶ τὸν σκότον τῆς φιλοκερδείας ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. N.
Πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἰδόντες 13.
ἐντραπήσονται. Ἀπολιναρίου. Οὐχ ὡς ἀγνοοῦντος μέν τοι τὸ
ἀποβησόμενον τοῦ πέμποντος εἴρηται τὸ, ἴσως τοῦτον ἐντραπή-
σονται, ἀλλ᾽ ὡς τοῦ πράγματος ἔχοντος τὸ ἄξιον ἐντροπῆς· δού-
C λους δὲ πρώτους λέγει τοὺς ἐν καιρῷ Ἠλίου, ὅτε τοὺς πλείονας
ἀνεῖλεν Ἰεζάβελ· δευτέρους δὲ τοὺς περὶ τὸν Ἀμὼς καὶ Ὠσηὲ
καὶ Ἠσαΐαν, ὑφ᾽ ἓν τάγμα κειμένους παρὰ τῷ Ματθαίῳ, μέχρι
τῶν τελευταίων, τῶν περὶ Ἱερεμίαν καὶ Ἰεζεκιὴλ καὶ Δανιήλ[1]·
ὁ δὲ Μάρκος καὶ Λουκᾶς εἰς τρία διεῖλον μέρη τὴν τῶν προφητῶν
D ἀποστολήν· δοῦλον λέγοντες ἀπεσταλμένον, πρῶτον καὶ δεύτε-
ρον καὶ τρίτον, ἵν᾽ οἱ περὶ τὸν Ἡσαΐαν δήπου κεχωρισμένως εἰσά-
γωνται, τῶν περὶ τὸν Ἰεζεκιὴλ τελευταίων ὄντων· καὶ κατὰ ταύτην
γε τὴν διαίρεσιν τὸ τὰ τρία ἔτη ἔρχομαι καρπὸν ζητῶν ἐν τῇ
συκῇ ταύτῃ καὶ οὐχ εὑρίσκω, εἰς τοὺς προφήτας ἂν λέγοιτο· ἵνα
E τὸ τέταρτον ἔτος ᾖ, τὸ τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου· ἐπάγει δὲ ἡ

bus consequenter subdit servator: ne ego quidem vobis dico, in qua potestate haec facio. Hoc est, fieri nequit ut quis ego sim intelligatis, quoniam testem non recipitis, qui venit ut testimonium lumini perhibeat. Nam si me verum lumen esse crederetis, profecto non ignoraretis me avaritiae tenebras iure meritoque de templo pellere.

Filium meum dilectum mittam: hunc ubi aspexerint, fortasse reverebuntur. Haec ait, non quia mittens nesciret quid eventurum esset, sed quia reapse negotium reverentia dignum erat. Primos autem servos ait illos aetate Eliae, quos plurimos occidit Iezabel. Posteriores intelligit Amosum, Oseam, Isaiam, uno ordine positos apud Matthaeum, usque ad postremos Hieremiam, Ezecielem, Danielem. Marcus vero Lucasque in tres dividunt partes prophetarum missionem: narrant enim famulum primum, alterum, tertiumque missum; ut Isaiam cum aliis seorsum sistant; postremusque Ezeciel item cum aliis sit. Iuxtaque hanc divisionem illud etiam, *tertio iam anno fructum ab hac ficu petens, nullum invenio*, ad prophetas refertur; ita ut quartum in annum adventus

(1) Huc usque extat scholion Apolinarii etiam in alio codice vaticano.

παραβολὴ τὸ κατὰ τȣ̃ κυρίου τόλμημα, ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν A
ἔξω τȣ̃ ἀμπελῶνος, τουτέστιν ἔξω τῆς πόλεως καὶ τȣ̃ ναοῦ, ϗ
ἀπέκτειναν. N.

81. Ἐπερώτησαν αὐτὸν λέγοντες. Ἀπολιναρίου. Οὗτοι μέν τοι
οἱ ἡρωδιανοὶ μετὰ τῶν φαρισαίων προσῄεσαν τῷ κυρίῳ, ϗ πα-
γίδα αὐτῷ ἡτοίμασαν ὡς ᾤοντο δυσδιάφυκτον· εἰ μὲν γὰρ εἶπε B
δεῖν δοῦναι Καίσαρι φόρους, διαβλητέος πρὸς τὸν λαὸν ἔμελ-
λεν ἔσεσθαι, ὡς τὸ ἔθνος καταδουλῶν· εἰ δὲ ϗ ἐκώλυσεν, οἱ τȣ̃
ἡγεμόνος συνέλαβον ἂν αὐτόν· διὰ τοῦτο ϗ τὰ ἐγκώμια ϗ ἡ μαρ-
τυρία τȣ̃ ἀληθεύειν ἅπαντα, ϗ πᾶσαν πρᾶξιν ὀρθὴν μετὰ παῤ-
ῥησίας ὑποτίθεσθαι· αὕτη γὰρ ἡ ὁδὸς τȣ̃ θεοῦ τὸ μὴ φροντίζειν C
τινός, μηδὲ ὑποστέλλεσθαι πρόσωπον· ταῦτα γὰρ φασὶν ὥστε
ὑπαγαγεῖν αὐτὸν καταφρονῆσαι μὲν τȣ̃ ἄρχοντος, ἀπαγορεῦσαι
δὲ τοὺς τελουμένους τῷ βασιλεῖ φόρους· εἰδότας ὅτι ϗ Ἰουδας ὁ
γαλιλαῖος εἰσηγησάμενος μὴ ὑπακούειν βασιλεῖ, μὴ δὲ ἀπογρά-
φεσθαι τὰς οὐσίας, ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ D
διεσκορπίσθησαν· πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην πεῖραν ὁ τȣ̃ σωτῆρος λό-
γος πρῶτον μὲν αὐτὸ ἐξελέγχει ὅτι πειράζουσιν, ἵνα μὴ δὲ ὡς
λαθόντες αὐτὸν μέγα φρονῶσιν, ἀλλ' εἰδῶσιν ὅτι καὶ τὰ ἐγκάρ-
δια γινώσκει· εἶτα κελεύει τὸ ἀργύριον προσενεχθῆναι αὐτῷ τὸ
τῷ βασιλεῖ τελούμενον· καὶ οὐχ ὅτι ἀγνοεῖ τὴν ἐπιγραφήν, ἀλλ' E

Domini incidat. Addit autem parabola facinus adversus dominum, quod eum vinea expulerint, hoc est urbe ac templo, ac denique occiderint.

Rogaverunt eum dicentes. Herodiani hi sunt, qui cum Pharisaeis venerunt ad Dominum, eique laqueum ut ipsi quidem opinabantur aegre vitabilem tetenderunt. Nam si tributum Caesari dandum diceret, in odium populi incurreret, quasi servitium gentis praegravaret. Sin forte prohibuisset, praesidis utique satellites eum comprehendissent. Hinc illae praeviae laudes, et quod in omni re veritati studeret, et quod confidenter quidquid bene visum esset faceret: quia haec scilicet via Domini esset, neminis rationem habere neque alicuius aspectum reformidare. Sic aiunt, quo ei praesidis contemptum suadeant, atque ut ipse principi tributum pendere vetet. Noverant enim Iudam quoque galilaeum, deterrentem homines ab observantia principis atque a re familiari censui subiicenda, morti traditum, et quotquot ei auscultabant dispersos. His insidiis occurrens servatoris sermo, primo quidem hoc ipsum arguit quod se tentarent; ne forte se nescium fefellisse gloriarentur, immo vero agnoscerent, se mentium quoque arcana scire. Deinde iubet denarium proferri quem principi penderent: neque sic loquitur, quia nesciret inscriptionem,

A ἵνα [a] ἐκ τοῦ θεωρουμένου τὴν ἀπόκρισιν εὐλόγως ποιήσηται· καὶ ἐξ ὧν ἀποκρίνονται τὸ ἑπόμενον ἀκούσωσι. N.

Ἀπολιναρίου. Τὸ ὡς ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἐν οὐρανῷ, οὐχ τοὺς xx.36.
ἀνθρώπους ἔσεσθαι ἐν οὐρανῷ δηλοῖ [1], ἀλλ' ὡς τοὺς οὐρανίους ἀγγέλους· ὁ γὰρ Μάρκος οὕτω φησὶν [b], ἔσονται ὡς ἄγγελοι ἐν οὐ-
B ρανῷ· ὥσπερ γὰρ τὸ ἀγγελικὸν πλῆθος πολὺ μὲν ὄν, οὐ μὴν ἐκ γεννήσεως αὐξηθὲν, ἀλλ' ἐκ δημιουργίας ὑπάρχον, ἄπειρόν ἐστιν, οὕτω καὶ τὸ ἀνιστάμενον πλῆθος τῶν ἀνθρώπων· ὅτι δὲ γενήσεται ἀνάστασις καὶ οὐκ ἀδύνατον τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἐξ ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ δείκνυσι καὶ οὐκ ἐκ φυσιολογίας· ἴσμεν γὰρ ὅτι
C καὶ πρὸς τὴν λέξιν ταύτην οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος καὶ Οὐαλεντίνου ἔτι μάχονται, εἰς ψυχὰς ἀνάγοντες τὸν λόγον· ταύτας γὰρ ζῆν, καὶ περὶ τούτων εἰρηκέναι τὸν κύριον φασὶν, ὡς τούτων ὄντος θεοῦ· οὐ-

verum ut e re oculis subiecta concinnam ipse responsionem faceret, illique consentanea suis dictis audirent.

Verba *sicut angeli Dei in caelo* haud homines in caelo futuros significant, sed caelestibus angelis similes evasuros. Etenim Marcus ait futuros ut sunt angeli Dei in caelo. Nam sicuti angelorum numerus permultus est, neque tamen procreationibus auctus, sed creatione infinitus est; ita erit resurgentium quoque hominum multitudo. Quod autem futura sit resurrectio, neque ea res impossibilis sit, Dei promissione non physica doctrina ostendit. Sane novimus Marcionitas ac Valentinianos adhuc hanc lectionem oppugnare, dum haec verba ad animas referunt. Has nimirum vivere, et de his locutum Dominum aiunt, tamquam harum reapse Deum. Atqui Sadducaei non

(a) Deest in cod. ἵνα. (b) Cap. XII. 25. Scribe autem οἱ ἐν οὐρανῷ; nam praecedens οἱ vocis ἄγγελοι sequentem absorpsit.

(1) Si Apolinarius prae oculis habet primam, id est iustorum, ut aiunt millenarii, resurrectionem, post quam ipsi existimant vitam iustos in hoc orbe diu producturos, caelestem moribus et visione Dei, sed terrenam incolatu, donec in caelum denique abripiantur, is absurdam quidem sed non haereticam, ut arbitror, sententiam sequitur. Sin hominum corpora numquam in caelo futura ait, is ab ecclesiae catholicae doctrina aperte discedit. Apolinarii futilia de millenario regno dogmata reprehenduntur in Cyrilli apologetico concil. ephes. ed. Colet. tom. III. p. 1366. Eiusdem Apolinarii libros de resurrectione fabulosos et iudaizantes vituperat magnus Basilius ep. CCLXIII et CCLXV, itemque Hieronymus prolog. lib. XVIII. in Isaiam. Idem Hieronymus ibidem commemorat veterum, praesertim haereticorum, de animarum et humanae carnis statu controversiam, quam infra videtur attingere Apolinarius. Sane animas defunctorum statim post hominis obitum praemium vel poenam pro meritis consequi ante corporum etiam resurrectionem confessa est graeca simul latinaque ecclesia in generali concilio florentino ed. praedict. tom. XVIII. p. 30-31, quum antea pars aliqua Graecorum super ea re dissentiret, ac piorum animas ante corporum resurrectionem nonnisi tranquilla quadam spe aut visione frui modice opinaretur. Gravissima denique sollemnisque fuit sententia dicta a Iohanne papa XXII circa piarum animarum a corporibus secretarum non dilatam beatitudinem. Multo tamen antea magnus Gregorius papa doctrinam hanc diserte tradiderat dialog. IIII. 25; ne alios auctores in re notissima et certissima laudem.

δέπου δὲ σαδδουκαίοις περὶ ψυχῶν ἦν ἡ ἀντιλογία, ἀλλὰ περὶ A
σωμάτων [1], ὥστε περὶ τούτων ἡ ἀπόκρισις· λέγεται δὲ τότε ἀνί-
στασθαι ὁ νεκρὸς ὅταν μετὰ σώματος ἡ ψυχή· οὐχ ὡς τῆς ψυ-
χῆς ἐν τῷ μεταξὺ διαλελυμένης, ἀλλ' ὡς ἀπρακτούσης καὶ τὰ
τῆς ζωῆς ἴδια ὅσα μετὰ σώματος οὐκ ἐχούσης· ἓν γάρ τοι τὸ
συναμφότερον ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ ἡ ζωὴ κοινὴ, καὶ ἑκατέρου δεῖ B
πρὸς τὸ τὴν ἐκ θανάτου ζωὴν πάλιν συστῆναι· ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς
βάτου· ἐδήλωσεν ἐπὶ τῆς γραφῆς τῆς βάτου· αὕτη δὲ ἱστόρη-
ται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ἐξόδου.

Cap. XXII. Ἐγένετο δὲ φιλονεικία ἐν αὐτοῖς τὸ τίς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι
24. μείζων. Ἀπολιναρίου. Ἡ ἐν αὐτοῖς γενομένη φιλονεικία τὸ τίς C
αὐτῶν δοκεῖ μείζων εἶναι, φαίνεται τοιαύτην ἔχουσα τὴν κίνησιν,
ὡς ἐπειδήπερ ὁ κύριος ἐξ ἀνθρώπων μεθίσταται, δέοι τινὰ ἐξ αὐ-
τῶν, τῶν ἄλλων ἡγεμόνα γενέσθαι, ὥσπερ ἐν τάξει τῇ τοῦ κυ-
ρίου· ὁ δὲ σωτὴρ αὐτὸ τοὐναντίον παρεγγυᾷ μὴ ζητεῖν τὸ πρωτεῖον
καὶ τὸ προστατεῖν τῶν ἄλλων. D

48. Φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; Ἀπολιναρίου.
Σημεῖον τὸ φίλημα δέδωκας ὁ προδιδοὺς, διὰ τὸ καὶ μᾶλλον
πλησιάσαι δύνασθαι κατὰ τὴν συνήθειαν; καὶ ὁ κύριος φιλοῦντα
μὲν αὐτὸν οὐκ ἀπεστράφη, τῇ τε συνήθει πραότητι καὶ προσελέγ-
χων ἔδειξε δὲ αὐτῷ, ἵνα μὴ νομίζῃ λανθάνειν, ὅταν οὐκ ἐπὶ τοῦ- E

animarum sed corporum dogmati adversabantur: quare de corporibus responsum fit. Dicitur autem tunc resurgere mortuus, cum anima in corpus redit: non quia interim dissoluta fuerit anima, sed quia veluti sine humanis actibus mansit, neque vitam cum corpore communem habuit. Rei quippe utriusque coniunctio homo est, et vita communis; neque utraque opus est ad vitam denuo post obitum redintegrandam. Rem porro commemoratione dictorum apud rubum demonstravit, quae historia in exodi libro scribitur.

Facta est contentio inter illos quis eorum videretur esse maior. Contentio inter eos de principatu excitata videtur inde habuisse ortum, quia mox Domino ex hominibus excessuro, necesse videbatur aliquem reliquorum ducem fieri, ac Domini veluti stationem tenere. Verumtamen servator contrarium mandat, ne primatum videlicet adpetant, atque ut ne ceteris praeesse velint.

Osculo filium hominis prodis? Osculi signo uteris proditor, ut facilius me adeas ob veterem consuetudinem? Et Dominus quidem osculantem non aversatur; tum solita mansuetudine reprehendens demonstrat ei (ne is forte

(1) Act. XXIII. 8.

A τὸ αὐτὸν δέχεται ὅπερ σχηματίζεται διὰ τοῦ φιλήματος, ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνο ἐφ' ὅπερ ἥκει καὶ βούλεται τοῦ ἐπιτελέσαι.

Αὕτη ὑμῖν ἐστιν ὥρα. Ἀπολιναρίου. Τουτέστιν ὁ τῆς συγ- 53.
χωρήσεως καιρός.

Εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν· εἶπε δὲ αὐτοῖς κ. τ. λ. Ἀπο- 67.
B λιναρίου. Ἐλέγχοντος μέν τοι ἦν αὐτοὺς τὸ εἰρημένον, ὅτι οὐ παντελῶς διαλέληθεν αὐτοὺς τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ἐκ τῶν σημείων ἐπίγνωσιν· πόθεν γὰρ τὸ λέγειν τοῦτον μόνον χριστόν, ὅπερ ἐφ' ἑτέρων οὐκ εἰρήκασιν; ἐπιφέρει δὲ τὸ τῆς κρίσεως, ἀπειλῶν ὅτι ὄψονται αὐτὸν ἐν τῇ οὐρανίᾳ δόξῃ φαινόμενον· ἀλλ' ὅμως ἀκού-
C σαντες οὐκ ἔπτηξαν οὐδὲ ἐφυλάξαντο, ἀλλὰ βλασφημίαν εἶπον εἶναι τὸν λόγον· οὕτως οὐκ εἰς ὠφέλειαν τοῖς ἀνηκόοις αἱ τῶν μυστηρίων ἀποκαλύψεις, ἀλλ' εἰς κατάκρισιν· τὸ δὲ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγώ εἰμι, φησὶ προσλαμβάνων καὶ τὴν ἐκείνων ἀκόντων μαρτυρίαν· εἰ γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγουσιν ὃ περὶ μηδενὸς ἑτέρου,
D δῆλοι γίνονται μείζονα ἐν αὐτῷ καὶ οἷα οὐκ ἐν ἑτέρῳ τινὶ κατειληφότες· οὐδεμίαν γὰρ ἔχει χώραν εἰς ὑποψίαν τὸ πρᾶγμα, τὸ μηδαμόθεν εὐλόγως δυνάμενον ὑποπτεύεσθαι· διόπερ φησὶ ὅτι ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγώ εἰμι, τουτέστιν ἄκοντες μαρτυρεῖτε· δύναμιν ὁμολογίας ἐχούσης ὑμῶν τῆς ἐρωτήσεως· οὐ γὰρ ἂν ἐπύθεσθε περὶ οὗ μηδὲν
E ἂν ἠρώτησεν ἕτερος, εἰ μὴ τὸ πρᾶγμα ἦγεν εἰς τὴν ὑπόληψιν. N.

Iesum se celare putaret) minime eum se recipere ad id quod osculo simulabat, sed ad facinus cuius patrandi causa venerat.

Haec est hora vestra. Hoc est indulgentiae meae tempus.

Si tu es Christus, dic nobis. Respondit autem eis etc. Christi responso redarguuntur; neque enim res eos latebat, qui prodigia resciverant. Cur enim hunc solum dicebant Christum, quam appellationem ceteris non impertiebant? Quamobrem sententiam servator fert; minatur scilicet fore ut se videant caelesti gloria circumdatum. Neque tamen dicto territi sunt, neque saluti suae consuluerunt; immo sermonem blasphemiae insimulaverunt. Adeo mysteriorum revelationes nil prosunt contumacibus, vel potius eosdem damnant! Iam verba *vos me esse dicitis* idcirco ait, ut vel invitorum testimonium recipiat. Si enim de illo dicunt, quae nemini praeterea tribuunt, satis declarant se maius aliquid in eo quam in ceteris deprehendisse. Nullus enim suspicioni locus est, nisi alicunde recta coniectura fieri possit. Ait ergo *vos me esse dicitis*, hoc est inviti mihi testes adestis. Habet quippe confitendi vim sciscitatio vestra. Neque enim interrogaretis de eo quod alius nemo percontaretur, nisi vobis ipsa res suspicionem iniiceret.

Cap. XXIII. 39. Εἷς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτόν. A
Ἀπολιναρίου. Ἀπλούστερον μὲν ὁ Ματθαῖος εἶπεν ὅτι καὶ συσταυρωθέντες ὠνείδιζον αὐτῷ· ἀκριβέστερον δὲ ὁ Λουκᾶς ἕνα φησὶν εἶναι τὸν βλάσφημον· εἰκὸς δὲ ἦν καὶ τοὺς δύο πρότερον βλασφημεῖν, οὐκ εἰδότας ἐφ' ᾧ κατεκρίθη· μαθόντας δέ, τὸν μὲν ἕτερον μεταβαλέσθαι, τὸν δὲ ἕτερον ἀμετάθετον ἔχειν τὴν πονη- B
ρίαν· πολλοὺς γὰρ ἂν ἴδοι τις ἐφ' ὁμοίοις καταδικασθέντας, καὶ τοὺς μὲν ὁμολογοῦντας καὶ καταψηφιζομένους ἑαυτῶν, τοὺς δ' ἀρνουμένους καὶ ἐφ' ὁμολογουμένοις. N.

XXIIII. 1. Ἀπολιναρίου. Παραγενέσθαι μέν τοι τὰς γυναῖκας φησὶν ἐπὶ τὸν τάφον ὁ μὲν Ματθαῖος ὀψὲ σαββάτων, ὁ δὲ Λουκᾶς C
ὄρθρου βαθέος, καὶ Ἰωάννης μιᾷ τῶν σαββάτων πρωῒ σκοτίας οὔσης· ὡς φαίνεσθαι προκεκοφυῖαν τὴν νύκτα πολύ, καὶ πρὸς ἡμέραν εἶναι· τὸν γὰρ τοιοῦτον καιρὸν, δυνατὸν καὶ ὀψὲ σαββάτων καλεῖσθαι, καὶ βαθὺν ὄρθρον τῆς μιᾶς τῶν σαββάτων· λίαν δὲ πρωῒ καὶ ὁ Μάρκος εἰπών, τὸν νυκτερινὸν ἔτι τῆς ὥρας ἐδήλω- D
σε· δῆλον γὰρ ὅτι οἱ μὲν μίαν σαββάτων εἰπόντες, τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν ἐβουλήθησαν ἐπιδεῖξαι· ὁ δὲ Ματθαῖος τὸ ὀψὲ σαββάτων λέγων, τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως δηλοῖ· ἄρχεται γὰρ ὁ σαββατισμὸς ἰουδαίοις καὶ πᾶσα ἑορτὴ νόμιμος ἀπὸ ἑσπέρας. E

Maleficorum autem cruci pariter fixorum unus blasphemabat eum. Simplicius Matthaeus ait eos quoque qui pariter crucifixi erant convicia ingessisse. Ceteroqui accuratius Lucas unum ait blasphemum fuisse. Opinari vero licet utrumque antea blasphemum fuisse, quoad causam damnandi Iesu nesciverunt: qua mox cognita, alter quidem mentem immutavit, alter in malitia perseveravit. Profecto multos videre licet eodem damnatos crimine, quorum alii et rem fatentur et sibi ultro poenam irrogant, alii manifestum etiam scelus infitiantur.

Ad sepulcrum venisse mulieres ait Matthaeus sero sabbatorum; Lucas profundo mane; Iohannes una sabbatorum mane tenebris adhuc obtinentibus. Hinc patet noctem admodum provectam fuisse, neque a luce diurna abfuisse. Tempus enim huiusmodi appellare licet et sero sabbatorum, et profundum mane unius e sabbatis. Iam et Marcus valde mane dicens, nocturnam adhuc fuisse horam significavit. Porsus constat, qui unam sabbatorum dixerunt, eos diem resurrectionis voluisse ostendere; Matthaeum sero sabbatorum dicentem, resurrectionis initium demonstravisse. Iudaicus enim sabbatismus atque omne legale festum vespere initium capit.

ΕΚ ΤΗΣ ΦΩΤΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΥΚΑΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ·

A Οὗτος ἔσται μέγας. Φωτίου. Μέγας ἔσται ὅπερ ἦν, Cap. I. 32.
εἰ καὶ τὴν βραχύτητα τῆς σαρκὸς ὑποδύεται· οὐδὲ γὰρ ἡ τῆς
ἀνθρωπότητος πρόσληψις τὸ μέγεθος κατασμικρύνει τῆς θεότη-
τος, ἀλλὰ συνυψοῦται μᾶλλον αὐτῇ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπό-
τητος· μέγας οὖν ἔσται καὶ μετὰ σάρκωσιν, καὶ ὑψίστου κλη-
B θήσεται· οὐκέτι γὰρ σὺ καλέσεις, ἀλλ' ἐκεῖνος κληθήσεται· πα-
ρά τινος; παρὰ τοῦ πατρὸς δηλονότι· οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν υἱὸν εἰ
μὴ ὁ πατήρ· ἐξ οὗ γὰρ ἡ τοῦ υἱοῦ ἄρρητος καὶ ὑπεραιώνιος γέν-
νησις, οὗτος αὐτὸς καὶ τὴν ἀψευδῆ κατάληψιν κέκτηται· παρ'
οὗ δὲ γνῶσις ἀληθὴς τοῦ γεννήματος, οὗτος ἐπιθεῖναι καὶ γνῶσιν
C κατάλληλον ἀξιόπιστος· διὸ καί φησιν ὁ τῶν ὅλων θεὸς καὶ πα-
τὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ἀγα-
πητός· ἔστιν οὖν ἀεὶ, εἰ καὶ νῦν ἡ κλῆσις αὐτοῦ εἰς ἡμετέραν δι-
δασκαλίαν καὶ ἐπίγνωσιν πεφανέρωται· διὰ τοῦτο καὶ κληθήσε-
ται φησὶ, οὐ γενήσεται· ἦν γὰρ καὶ πρὸ αἰώνων τῷ ὁμοουσίῳ
D συνεδριάζων πατρί.

PHOTII

COMMENTARIORUM IN LUCAM SPECIMEN.

Hic erit magnus. Huic magnitudo sua constabit, etiamsi is carnis brevitatem subiit. Neque enim humanitatis assumtio amplitudinem imminuit divinitatis, immo vero cum hac extollitur humanae quoque naturae humilitas. Magnus itaque erit post incarnationem, atque altissimi filius vocabitur. Porro haud tu sic eum vocabis, sed ipse vocabitur. Quonam autem nomenclatore? patre scilicet: nemo enim nisi pater filium novit. Nam cuius est inenarrabilis ac sempiterna filii generatio, idem haud fallacem illius intelligentiam habet. Iam cui verax geniti notitia est, ipse congrui nominis idoneus auctor fit. Reapse Deus omnium et pater domini nostri Iesu Christi, hic est, ait, filius meus dilectus. Semper itaque est, quamvis eius appellatio nunc demum ob eruditionem nostram cognitionemque propalata fuerit. Idcirco vocabitur, ait, non fiet. Quippe ante saecula consubstantiali patri adsidebat.

51. Ἐποίησε κράτος. Φωτίου. Οὐχ ὡς πάλαι διὰ Μωσέως A
ἐπὶ αἰγυπτίους· οὐδὲ διὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὡς τότε ἱεριχούντεια
τείχη κατασείων· οὐδὲ δι᾽ ἀγγέλου, ὡς ἡνίκα τὰς ἑκατὸν ὀγδοή-
κοντα πέντε χιλιάδας κατεστρώννυεν· ἀλλὰ διὰ τοῦ ἰδίου βρα-
χίονος [1]· καὶ κατετροπώσατο οὐκ αἰγυπτίους ἢ ἀσσυρίους, ἀλ-
λὰ πάντα λογισμὸν ὑπερήφανον, τουτέστιν τὸν μὴ ὑποκύπτοντα B
τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

Διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους. Φωτίου. Τίνας τούτους; τὰς
διανοίας· τίνος; τῆς καρδίας αὐτῶν· τουτέστιν ἃς οἴκοθεν καὶ
ἀπὸ καρδίας ἔσχον ὑπερηφάνους διανοίας, εἰς τὸ μὴ πιστεῦσαι
αὐτῷ, ταύτας διεσκόρπισε καὶ διεσκέδασε καὶ σαθρὰς ἀπήλεγ- C
ξεν· ἢ διεσκόρπισε τοὺς ὑπερηφάνους διανοίᾳ, καὶ τὰς τούτων
αὐτῶν καρδίας, τὰς βουλὰς αὐτῶν τὰς καθ᾽ ἡμῶν, ἀπρακτῆσαι
ποιήσας· διεσκόρπισεν οὖν ἀληθῶς καὶ ἐλίκμησε τὰς ὑπερηφά-
νους διανοίας τῶν μὴ πιστευσάντων αὐτῷ, οὐδὲ σκιὰν ἀπολο-
γίας αὐτοῖς ἀπολιπών· ἀπὸ γὰρ οἰκείας καρδίας, καί τοι τοσαῦ- D
τα ἔχοντες τὰ δυσωποῦντα αὐτούς, ἐφυσιώθησαν καὶ ἐματαιώ-
θησαν· μή τε τὴν τῆς γραφῆς αὐτῶν παράβασιν εἰς τὸ πιστεῦ-
σαι αἰτιᾶσθαι ἔχοντες· εἴ γε πλήρης αὕτη τῶν περὶ τῆς παρ-

Fecit potentiam. Non ut olim per Mosem adversus Aegyptios; neque ut per Iesum Navi filium, cum Hierichuntis moenia quassavit; neque per angelum, veluti cum millia hominum centum et octoginta prostravit: sed in brachio suo fecit potentiam; subvertitque non Aegyptios aut Assyrios, sed superbarum mentium consilia, quae videlicet eius adventum nequaquam obsequio debito prosequebantur.

Dispersit superbos. Quinam hi sunt? nempe cogitationes. Cuiusnam vero? cordis eorum: nimirum quas in penetralibus cordis versabant cogitationes, quominus Christo crederent, has dispersit ac dissipavit futilesque coarguit. Vel, dispersit mentis superbae homines; atque horum corda, id est consilia in nos eorumdem, cassa fecit. Vere itaque dispersit ventisque ferendas tradidit superbas incredulorum cogitationes, nullumque reliquit excusationi locum. Suis enim cordibus (quamquam tot argumentis deterrerentur) inflati sunt et evanuerant. Profecto scripturas suas causari non poterant,

(1) Photius in amphilochiana quaestione cxc (quae ex numero editarum a Wolfio est) in Isaiae verbis illis *brachium Domini cui revelatum est*, apud Ioh. xII. 38 laudatis, Christi ipsius incarnationem sapienter intelligit; quae interpretatio congruam lucem huic item loco evangelico affundit *fecit potentiam in brachio suo*.

A θένου καὶ τῆς συλλήψεως αὐτῆς καὶ τοῦ τεχθησομένου προφητειῶν· μή τε τὴν τοῦ πονηροῦ ἀπάτην καὶ ἐπιβουλήν· αὕτη γὰρ χριστοῦ τεχθέντος ἠσθένει· ἀλλ᾽ ἐξ οἰκείας πωρώσεως, καὶ τῆς ὑπερηφάνου διανοίας, καὶ τῶν ἰδίων καρδιῶν βλαστήσαντες ὀλέθριον τὴν ἀπιστίαν.

B Καὶ σὺ παιδίον. Φωτίου. Ὥσπερ λέγομεν καὶ σὺ Βηθ- 76.
λεὲμ οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ, οὐχ ὅτι ἐπαισθάνεται ὁ οἶκος τῶν λεγομένων· καὶ σὺ Καπερναοὺμ, οὐχ ὅτι ἡ χώρα ἀκουστικὴν δύναμιν ἔχει, ἀλλ᾽ ὡς ἤδη παρόντων, τῇ μὲν τῆς εὐφροσύνης, τῇ δὲ τῆς κακώσεως, καὶ ὅτι πάντως αὐταῖς τὰ εἰρημένα γενήσεται,
C καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι· διὰ γὰρ τοῦ σὺ, τὸ ὡσανεὶ καὶ αὐτὰ ὁρᾷν καὶ ἀκούειν τῶν ἐπαγγελλομένων τὴν ἔκβασιν μηνύει· οὕτως εἰ καὶ μή πως φωνῆς ἐπαισθάνῃ, ἀλλὰ φωνὴ χρηματίσεις τοῦ λόγου, καὶ προφήτης ἔσῃ τοῦ ὑψίστου· καὶ τὸ παιδίον δὲ εἰπὼν, δίδωσι τὰ ἐναργῶς πάντως ἐσόμενα ἐννοεῖν· ἢ τὸ, καὶ σὺ
D παιδίον ἐπήνεγκεν, ἵνα διαστείλῃ ἀπὸ τῶν εἰρημένων τὰ ῥηθησόμενα, καὶ μὴ δόξῃ περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἄμφω εἰρῆσθαι· τὰ μὲν γὰρ περὶ τοῦ κοινοῦ σωτῆρος καὶ εὐεργέτου εἴρηται· ἔδει δὲ καὶ περὶ τοῦ κήρυκος εἰπεῖν· ἵνα οὖν μὴ σύγχυσις γένηται, καὶ νομίσῃ τις τὰ περὶ τοῦ κηρυσσομένου εἰς τὸν κήρυκα ἀναφέρεσθαι, εἰκότως
E μετὰ τὸ εἰπεῖν ἐκεῖνα, διαστέλλων τὸν κήρυκα φησὶ καὶ σὺ παιδίον

quominus crederent: etenim plenae sunt vaticiniorum de virgine et de eius conceptu, et de partu futuro. Neque rursus diaboli fraudem aut insidias: vis enim huius, Christo nato, infirmata fuit. Ergo de sua duritia et de mentis cordisque superbia pessimam sibi pepererunt incredulitatem.

Et tu puer. Sicuti dicimus et tu Bethleem domus Ephrathae, non quod domus verba audiat: et tu Capharnaum, non quod locus vim auscultandi habeat; sed quia iam instabat illi quidem laetitia, huic vero infortunium: quae utrique effata, nulla vi impediente, omnino eventura erant. Dum ergo aiebat, tu, innuebat quodammodo visum atque auditum ab illis locis vaticinii exitum. Quare et tu, puer, etiamsi nondum loquentium vocem audis, vox tamen ipse Verbi es, ac propheta altissimi eris. Quare dum ait, et tu puer, facit ut cogitemus quae sine ulla dubitatione futura erant. Vel locutionem, et tu puer, posuit ut dicta a dicendis secerneret, atque ut ne videretur de uno eodemque subiecto loqui. Priora enim de communi benefico servatore dicta fuerant; nunc de praecone demum loquendum erat. Nequa igitur confusio fieret, neu quisquam praedicati propria ad praedicatorem referenda putaret, recte pot illa dicta, praeconem distinguit dicens, et tu puer propheta al-

προφήτης ὑψίστε κληθήσῃ· κ̀ ὄντως πάντες προφήτην αὐτὸν ὠνό- A
μαζον· ὕψιστον δὲ ἐνταῦθα κ̀ κύριον τὸν χριστὸν λέγει, οὗ προ-
τρέχων Ἰωάννης ὡς αὐτοῦ πρόδρομος κ̀ κήρυξ, ὅτε παρεγένετο
ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, ἡτοίμαζε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, ἤγουν
προηυτρέπιζε τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἐπιβαίνειν ἔμελλεν
ὁ λόγος, διὰ τοῦ τῆς μετανοίας κηρύγματος. B

79. Ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει. Φωτίου. Εἰπὼν ἐν σκότει, ἵνα
μὴ νομίσῃς σκότος αἰσθητὸν, ἐπήγαγε κ̀ σκιᾷ θανάτε, δηλῶν
τὸ ἐκ ποίας σκιᾶς γινόμενον λέγει σκότος· σκιὰ δὲ θανάτου δη-
λονότι ἡ ἁμαρτία, οὐκ οὖσα μὲν αὕτη θάνατος, τὴν δὲ πρὸς
ἐκεῖνον φυλάττουσα ὁμοιότητα κ̀ ἀναλογίαν· ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἐςὶ C
ψυχῆς χωρισμὸς ἀπὸ σώματος, οὕτως κ̀ ἡ ἁμαρτία χωρισμός
ἐστι ψυχῆς ἀπὸ θείου πνεύματος· κ̀ ὥσπερ ἐκεῖνος οἷς ἂν πλη-
σιάσῃ, τούτους λυμαίνεται, οὕτως αὕτη οἷς ἂν ἐμφιλοχωρήσῃ,
τούτους ἀπόλλυσιν.

Cap. II. 33. Καὶ ἦν Ἰωσὴφ κ̀ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θαυμάζοντες. Φωτίου. D
Ἐθαύμαζον οὐχ ὡς τότε πρῶτον περὶ αὐτοῦ μανθάνοντες, ἀλλ'
ὡς ἐφ' οἷς προεμεμαθήκεσαν ἔτι παραδοξότερα προσενωτιζόμε-
νοι· ὑπερφυῶν γὰρ πραγμάτων γνῶσις ὁσάκις ἂν εἰς μνήμην
ἄγει τὸν ἐγνωκότα, τοσαυτάκις ἐν ταῖς διανοίαις ἀνακαινίζει τὸ
θαῦμα. E

tissimi vocaberis. Reapse hunc omnes prophetam postea vocitaverunt. Porro altissimum et dominum hoc loco dicit Christum, cui praecursor et praeco Iohannes praemissus, cum in Iudaeae deserto conspiciendum se dedit, vias eius paravit, seu animas hominum, quibus ipsum Verbum superventurum erat, paenitentiae praedicatione ante imbuit.

Illuminare his qui in tenebris. Quum in tenebris dixisset, ne forte de sensilibus tenebris cogitares, addit *et in umbra mortis*, demonstrans quas tenebras et quibus genitas umbris dicat. Iamvero umbra mortis peccatum est: quod quamvis ipsum minime mors est, similitudinem tamen atque analogiam erga illam tuetur. Nam ut mors animam corpore abstrahit, ita peccatum a sancto spiritu animam separat. Ac veluti quos attingit illa corrumpit; ita peccatum quibus inest, exitium adfert.

Iosephus et mater mirabantur. Non quia nunc primum de Iesu aliquid intelligerent, admiratione adficiebantur, sed quia mirabiliora praecognitis modo audiebant. Quippe natura comparatum est, ut maximarum rerum cognitio quoties menti recurrit, toties meditanti admirationem incutiat.

ΦΩΤΙΟΥ

ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ

ἡ πρὸς Ἀμφιλόχιον μητροπολίτην Κυζίκου λόγων ἱερῶν συλλογὴ, ἐν ᾗ ζητή-
A ματα τῆς θείας γραφῆς διαλύεται. ὧν προδιευκρινεῖται τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο
παράγγελμα τὸ λέγον, μὴ ἔχετε ζώνην (1) μήτε ὑποδήματα μήτε πήραν·
ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Matth. X. 10. Marc. VI. 8. Luc. IX 3. X. 4. XXII. 36.

B α. Πολλὰ τῶν ἀπορημάτων προκατασκευῆς δεῖται, καὶ τὴν λύσιν ὑποφεύ-
γει χωρὶς ἐπιοῦσαν προκαταστάσεως. τοιαύτης τινὸς οἰκονομίας λόγου, κατ' ἐνίων
δόξαν καὶ ὑπόληψιν, καὶ τῆς σῆς συνέσεως ἀπαιτεῖ τὸ ἐρώτημα· διόπερ ἐκεῖνο
δεῖ προειρῆσθαι, καὶ προλαβεῖν τὴν τάξιν εἰς μάθησιν, ὅτι οὐχ ὅσα φαινομέ-
νην ὑποβάλλει μάχην, ἤδη καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁρᾶται μαχόμενα· πολλὰ μὲν γὰρ
C φαίνεται πολλάκις ἀλλήλοις ἀντιπίπτοντα, οὐκ ἔστι δέ· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἁπλῶς
καὶ ὡς ἔτυχεν ἡ μάχη συνέστηκεν, οὐκ ἐν λόγοις οὐκ ἐν πράγμασιν, πολλῶν δὲ
περιστάσεων συνδρομὴ ταύτην συγκροτεῖ καὶ συνίστησιν· καὶ οὐκ ἔργον τοῦτο συνιδεῖν·
οὐ γὰρ ὅσοι τὰ παλαιὰ φιλοσοφεῖν καὶ τὰ ῥητόρων πράττειν ἐγνώκασιν, οὐκ ἐν τούτοις
μόνον πολὺ καὶ ἄπειρον ὑπονοηθὲν τὸ διάφορον, ὕστερον ἀκριβείας δικαζούσης,
D διαφορᾶς ἀφείθη ἐλεύθερα· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ γε τῇ καθωμιλημένῃ τῶν πολ-
λῶν χρήσει, πολλὰ μὲν ἁπλῶς οὕτως ἀκοῦσαι φαίνεται μάχεσθαι, κριθέντων

PHOTII

AMPHILOCHIA

Sive ad Amphilochium Cyzici metropolitam sacrorum sermonum collectio, in qua quaestiones de scriptura divina solvuntur. Princeps autem perpenditur illa Domini iussio dicentis, ne habeatis zonam, neque calceamenta, neque peram. Item, nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et peram; et reliqua.

1. Dubitationes multae sunt, quae absque praevio sermone ac veluti praeparatione dissolvi nequeunt. Rei ac dispensationis huiusmodi, prout certe quidam existimant atque credunt, tua quoque prudens interrogatio rationem sciscitatur. Quamobrem praefari oportet, sedemque futurae doctrinae antecapere; non omnia videlicet quae pugnae speciem prae se ferunt, reapse pugnantia comperiri. Multa quippe saepe videntur sibi invicem adversari, quamquam ea minime ita se habent. Neque enim temere aut quomodocumque repugnantia existit sive in sermonibus sive in rebus gestis, verum ea e multarum circumstantiarum concursu exsurgit atque creatur. Neque id cognitu difficile est: non solum enim qui veteres doctrinas profitendas et rhetoricas artes exercendas sibi sumserunt, multam in his atque infinitam discordiam cernere sibi principio videntur, quae mox res diligenter perpensae ab omni contradictione absolvuntur; verum etiam in ipso familiari vulgi usu haud pauca primo auditu videntur repugnare, quibus ad trutinam revocatis, conflictus in concordiam vertitur. Si-

(1) Hieronymus adv. Iovin. II. 6. *aes in zona*. Zona ergo dicitur pro crumena.

δὲ, εἰς συμφωνίαν ἡ μάχη μεταπίπτει. εἴ τις οὖν τὴν μὲν ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρα ὁμι- A
λίᾳ φαινομένην στάσιν, τῆς ἀληθοῦς μάχης ἀδεκάστῳ γνώμῃ διακρίνει,
ἀφορίζει δὲ κἂν τοῖς τὸν φιλόσοφον καὶ ῥήτορα βίον ἀσκουμένοις τὰ μαχόμενα
τῶν φαινομένων, ἐπὶ δὲ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν φιλοσοφίας οὐ τὸν αὐτὸν διασώζει
νόμον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιπόλαιον ἀντιλογίαν εἰς ἄσπονδον ἐκβιάζεται, οὗτος καὶ
χωρὶς τινος αἰτιωμένου συκοφάντην ἑαυτὸν καὶ φαῦλον κριτὴν ἀποφαίνει. B

β. Αὐτίκα γοῦν ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν συνηθείας ἄρξωμαι, ὁ φόνος
αὐτοῖς καὶ πολιτείας ἐστὶ φύλαξ, καὶ μύσους ὑπόθεσις. καὶ δὴ καὶ ἡ ἐμπορία
κόσμος τῇ πόλει, καὶ ὕβρις οὐκ ἔλαττον. καὶ πῶς οὐκ ἐναντία ταῦτα; ὅτι φο-
νεύειν μὲν οὐκ ἔξεστιν εὐεργέτην, οὐδὲ πολίτην εὔνουν τῇ πόλει, οὐδ' εἴ τις ἀναίτιος.
πολέμιον δὲ καὶ κακοῦργον καὶ προδότην ἄλλως, ἔνδικον τεθνᾶναι. καὶ δὴ καὶ τὸν ἀλ- C
λοτρίους γάμους διορύττοντα, ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλόντα, κύριός ἐστιν ὁ ἠδικημένος καὶ τοῦ
εἰσπράττεσθαι τὴν δίκην. ἔξω δὲ τοῦ μύσους λαβὼν, δικαστὴν ἄλλον ἐπιζητεῖ
τοῦ ἐγκλήματος. πάλιν ὅσοι τὸ ταπεινὸν σχῆμα τῆς πολιτείας ὑποδύονται,
ἐμπορίαις τὴν πόλιν συναύξουσιν. οἱ δὲ στρατηγεῖν ἢ δημαγωγεῖν ἢ τὰ τοιαῦτα
ταχθέντες, εἰς ἐκείνην καταβαίνοντες τὴν πρᾶξιν, τῆς πολιτείας ἐξυβρίζουσι τὸ D
ἀξίωμα. καὶ τῶν παραδειγμάτων οὐκ ἔστι πέρας τῷ βουλομένῳ διαπεραίνεσθαι.
ὁρᾷς ὡς πολλὰ μὲν φαντασίαν παρέχεται ἀντιθέσεως, ἐξεταζόμενα δὲ τὴν
συμφωνίαν ἀσπάζεται; οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν γραφῆς δέον θεωρεῖν, ἧς
ῥητὸν καὶ τὸ σὸν πρόβλημα, πρὸς ὃ δηλονότι διετυπώθη καὶ τὸ ὅλον τοῦ λόγου
προοίμιον. E

Exod. XXXII. 27. γ. Μωσῆς ὁ νομοθέτης εἶπε, μᾶλλον δ' ὁ κοινὸς καὶ πλάστης καὶ νομο-
θέτης δι' αὐτοῦ, οὐ φονεύσεις. καὶ πάλιν, θέσθε ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ῥομφαίαν
ἐπὶ τὸν μηρὸν, καὶ διέλθετε καὶ ἀνακάμψατε ἀπὸ πύλης εἰς πύλην διὰ τῆς παρ-

quis igitur rerum quotidianarum apparentem dissensionem, incorrupto mentis iudicio, a vera differentia discernit; itemque in philosophicis disciplinis atque in rhetoricis, a discordibus in speciem pugnantia vere distinguit; in sacra vero nostra doctrina eodem iure non agit; sed vel superficiariam quamlibet verborum pugnam ad insolubilem vertere nititur contradictionem; hic inquam, quin opus accusatore sit, sycophantam se malumque iudicem esse prodit.

2. Profecto ut a re satis communi exordiar, homicidium et reipublicae tutela creditur apud vulgus, idemque materia sceleris. Tum mercatura decori simul civitati, simulque dedecori est. Quid ni igitur haec contraria sunt? quia videlicet neque benemeritum occidere licet civem, neque urbis studiosum, nec quemvis innocuum: hostem vero et maleficum et praecipue proditorem, aequum est interfici. Praeterea qui alienos thalamos violat, si in facinore deprehendatur, licet coniugi laeso poenas de illo sumere: si tamen aliunde facinus cognoscatur, alium iudicem causa postulat. Rursus homines obscuro vitae generi dediti, mercimoniis suis civitatis commoda augent: qui vero aut ordines militares, aut civiles magistratus, aut similia munera gerunt, hi si ad illa negotia se forte demittant, vitae suae dignitatem dedecorant. Nullus exemplorum finis erit, siquis omnia persequi velit. Viden ut multa speciem prae se ferunt contrarietatis, quae mox perpensa concordiam tuentur? His igitur considerationibus in sacra quoque scriptura nostra uti oportet, cuius est effatum illud quod tu mihi obiicis, et cuius gratia totum sermonis huius prooemium adornatum fuit.

3. Legislator Moses (immo vero communis omnium creator et legislator ore eius loquens) ait, non occides. Rursusque: accingite unusquisque latus ense; itote ac

A ἐμβολῆς, καὶ ἀποκτείνατε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἔγγιστα αὐτοῦ· πῶς οὖν αὗται αἱ φωναὶ τὴν ἀλλήλων οὐ νομοθετοῦσιν ἀναίρεσιν; ἢ δηλονότι οὐ φονεύσεις μὲν τὸν ἀναίτιον· τὸν δέ γε θανάτου ἔνοχον, καὶ τὸν πατρῴους νόμους ἐνυβρίσαντα, εἰδώλοις τε τὸ τοῦ πλάστου σέβας ἀναψάμενον, φόνῳ κολάσεις· ἐάσειν μοι δοκῶ τὸ οὐ μοιχεύσεις, καὶ τὸ Os. I. 2.
B λάβε σεαυτῷ γυναῖκα πορνείας καὶ τέκνα πορνείας· ἔχει γάρ τι καὶ τοῦ ζητουμένου βαθύτερον (1)· πλὴν ὅτι περίστασις κἀνταῦθα ποιεῖ τὴν φαινομένην μάχην μὴ μάχεσθαι· οὐκ ἔξεστιν εἰς θεοῦ προφήτην ὑβρίζειν, οὐ χειρὶ, οὐ γλώσσῃ, οὐχ ἑτέρῳ τρόπῳ τινί· καὶ μαρτύριον παῖδες ἀθύροντες καὶ προφήτην ποιούμενοι γέλωτα, ἀντὶ σκωμμάτων σωμάτων εἰσεπράχθησαν ὄλεθρον· ἀλλ᾽ εὑρήσεις τινὰ, ἐπεὶ IIII. Reg. II. 24. III. Reg. XX. 36.
C μὴ τοῦ προφήτου τὴν ὄψιν ἐπάταξεν, ὅτι τὴν ἐσχάτην δίκην ἀπέτισε· καὶ τὸ κρατύνον μᾶλλον τὸ ἄπορον, τούς τε πρὸς ὕβριν ἐξενεχθέντας θηρίον ἐσπάραξε, καὶ τὸν εὐλαβηθέντα τὴν μίμησιν, θηρίον ἄλλο διέσπασε· τί οὖν ἄρα οὐκ ἐναντία ταῦτα; οὐ μὲν οὖν οὐδὲ πολλοῦ δεῖ· οὐκ ἔξεστι μὲν γὰρ οὐδ᾽ ὅλως οἰκείᾳ κρίσει καὶ ὁρμῇ ἀνεπιθισόμενον· ἐπειδὰν δὲ θεὸς κελεύῃ καὶ ἡ ψῆφος ἄνωθεν φέροι-
D το, οὐ μόνον οὐκ ἔχει χώραν τὸ οὐκ ἔξεστιν, ἀλλὰ καὶ τὸν παρημεληκότα πικρῶς ἡ δίκη μετέρχεται· ἑκάτερον οὖν τῶν ἱερῶν γραμμάτων παράδειγμα τὴν δοκοῦσαν ἐναντίωσιν ἀποσκευάζεται· τὸ μὲν ἐκ τῆς τοῦ ἀνευθύνου καὶ ὑπευθύνου δηλονότι περιστάσεως, τὸ δὲ παρὰ τὴν θείαν ψῆφον καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὅρμημα.

δ. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τὴν ἐν ἄλλοις μάχην προφαίνοντα, τῶν περιστατι-
E κῶν ὀρθῶς διακριθέντων, εἰς συμφωνίαν μεθίσταται· ἄλλα δὲ γίνεται ποτὲ μὲν παρὰ τὸν τόπον, ἄλλο τε παρὰ τὸν χρόνον, ἐνίοτε δὲ καὶ παρὰ τὸ πρόσωπον· ἔχει μὲν οὖν καὶ ὁ χρόνος διαφορὰς οὐκ ὀλίγας, πολὺ δὲ τὸ πρόσωπον πλείους·

circumite castrorum portas; occidant singuli fratrem suum et necessarium ac proximum. Quid ni igitur dicta haec mutuas caedes lege sanciant? nisi quia intelligimus parcendum esse innoxio; mortis autem reum, et qui patrias leges violavit, debitumque creatori obsequium ad idola transtulit, hunc inquam neci esse tradendum. Libenter omitto verba, adulterium ne facito; et, cape tibi feminam meretricem, ac liberos nothos crea: habent enim altiorem praesenti quaestione sensum: sed tamen heic quoque circumstantia facit, ut apparens pugna reapse non pugnet. Haud licet Dei prophetam manu, lingua, modo quolibet, violari. Rei testes illusores pueri, qui quum prophetam risui habuissent, convicia sua corporum suppliciis luerunt. Ceteroqui et alium invenies, qui quia prophetae faciem non verberavit, in extremum exitium incidit. Quodque magis difficultatem roborat, et illos qui iniurii fuerant fera laniavit, et eum similiter qui ab eo facto imitando caverat, alia fera invasit. Quid ergo? nonne haec contraria sunt? Minime gentium. Etenim quaedam proprio indicio instinctuque suscepta, prorsus non licent: verum ubi Deus iusserit, et sententia caelitus lata fuerit, non solum verbo *non licet* locus haud est, verum etiam inobsequentem poena acerba consequitur. Utrumque igitur sacrarum litterarum exemplum apparentem contrarietatem dispellit: alterum quidem noxii et innoxii circumstantia; alterum a divino decreto et hominis voluntate.

4. Multa quoque alia quae aliter pugnare videntur, perpensis recte circumstantiis, ad consensum revocantur. Id vero accidit modo loco, modo tempore, interdum quoque persona. Et sunt quidem in tempore differentiae non paucae, mul-

(1) Videsis in hoc volumine Theodori mopsuesteni interpretationem Oseae prophetae.

ἄρχοντα ϗ ἀρχόμενον· εἰσάγοντα, εἰσαγόμενον· τελειοῦντα, τελειούμενον· μα- A
θητὴν, διδάσκαλον· ϗ τὸ αἴτιον ϗ τὸ ἀναίτιον· ϗ κοινὴ πάλιν τοῦ προσώπου
τομὴ, μεταβολὴ τούτου ϗ ὑπαλλαγή· ἄλλο γὰρ εἶδος ἀποτελεῖται, τοῦ ἤθους μὲν
μεταπίπτοντος, τοῦ προσώπου δὲ διαμένοντος· ϗ ἕτερον πάλιν ὅταν ἀνθ' ἑτέρου ἕτε-
ρον ὑποβάλληται· οἷον ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ, ϗ πάλιν ἀφεῖλεν αὐτὸν τῆς
βασιλείας· ἔτι τρεῖς(1) ἡμέραι, ϗ Νινευὶ καταστραφήσεται, ϗ μένει χρόνον ἡ πόλις τῆς B
προσθεσμίας ἐλεύθερος τοῦ πάθους ἀπείρατος· ϗ ἄλλα δὲ μύρια τῇ μεταβολῇ
τῶν ἠθῶν τὸ πρόσωπον μεριζόμενα. τῶν λογισμῶν τὴν στάσιν καλεῖ πρὸς διάλυ-
σιν· τὸ δὲ τὸν Ἀαρὼν μὴ δοῦναι δίκην τῆς μοσχοποιΐας ὅτε τὸ ξίφος τοὺς μετεσ-
χηκότας τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐδίκαζε, ϗ εἰς ἄλλας μὲν ἔστιν ἀναφέρειν αἰτίας, ϗ τὸ
ἀντιπῖπτον ἐκεῖθεν συνάγειν εἰς τὸ ἀκόλουθον· ἀλλ' οὖν γε ϗ ἡ τῶν προσώπων C
ἑτερότης οὐ μικρὸν διαλύσασθαι τὴν ἐναντίωσιν, εἴ γε μάλιστα ϗ τὰ ἄλλα περὶ
αὐτό τε ϗ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὴν πρόοδον· ἀλλὰ πολὺ μὲν καὶ πολλαχοῦ τῆς
θείας γραφῆς τὸ ποικίλον τῆς ἐν τῷ προσώπῳ περιστάσεως· ϗ πολλὰ παρὰ τὴν
ἄγνοιαν ἢ κακουργίαν τοῦ θεωρήματος οὐκ ἔχοντα μάχην, ὡς μηδ' ἀποστροφὴν εὑ-
ρεῖν δεδυνημένα συμφωνίας, προτείνεται. D

ε. Ἐκ τῶν τοιούτων τοιγαροῦν ἀγνοημάτων ἢ κακουργημάτων, ϗ τὸ μὴ ἔχε-
τε ζώνην μήτε ὑποδήματα μήτε πήραν, ϗ τὸ ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀρά-
τω ὁμοίως καὶ πήραν· ϗ ὁ μὴ ἔχων, πωλήσει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ϗ ἀγοράσει μά-
χαιραν, ὡς ἐναντία προβάλλονται ϗ μαχόμενα· ἐγὼ δὲ οὔπω μὲν λέγω τὰ ἄλ-
λα, ἀλλ' ἐκεῖνο, πῶς ἡ τῶν ῥητῶν ἐφεξῆς ϗ κατὰ συνέχειαν σύνθεσις οὐκ ἐδυσ- E
ώπει φυγεῖν τὴν τῆς μάχης ὑπόληψιν, παραπέμπει δὲ μᾶλλον ἐλθεῖν ἐπὶ ζήτη-
σιν καὶ τὸ βάθος ἀνιχνεύειν τοῦ προστάγματος; ἅμα γὰρ ϗ ἐν τῷ ἀκαρεῖ μήτε λή-

to autem in persona plures; dominus et subditus; dux et ductus; initians et initiatus; discipulus et magister; noxius et innoxius. Rursus communis est personae divisio, immutatio eiusdem vel suppositio. Namque alia species consurgit mutato more, manente persona; alia rursus cum uni rei alia supponitur. Veluti, regem fecit Deus Saulem, et vicissim eidem regnum ademit. Adhuc tres dies et Ninive subvertetur: expectat autem urbs praestitutum tempus libera malo et illibata. Sexcenta alia sunt, quae per morum mutationem personam subdividentia, mentis tumultum ad quietem vocant. Iam quod Aaron poenas non dederit conflati vituli quo tempore affines eidem crimini gladius ulciscebatur, id ipsum inquam aliis causis imputare licet, atque eius rei repugnantiam ad aequitatem pertrahere. Itaque personarum diversitas non mediocriter ad conciliandas dissonantias valet; quandoquidem et aliae res circa personam praecipue atque ab ea momentum accipiunt. Et quidem in sacris litteris multa et frequens est ob personae circumstantiam varietas. Complura item, quae dempta inscitia malitiave legentis, nihil dissonum habent, nihilominus ceu nullo effugio consonantiam nancisci queant, obiiciuntur.

5. Ex huiusmodi ergo inscitia vel malitia manat item quaestio illa, ne habeatis zonam neque calceamenta neque peram: tum etiam, nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et peram: quas siquis non habet, vestimenta sua vendet gladiumque emet. Ego vero, aliis interim omissis, illud rogo, cur non ea quae ibi consequenter dicuntur, contextusque structura, suffecerint ad excludendam omnem repugnantiae opinionem; immo vero non impulerint ad exquirendum altiusque vestigandum praecepti sensum arcanum? Nullo enim interiecto temporis spatio, neque

(1) De τρεῖς pro τεσσαράκοντα satis diximus ad Mopsuest. comm. in Ion. p. 65. n. 1.

A θης ἐμπιπτούσης, μήτε γνώμης ἀστατούσης, οὐ μὴν οὐδὲ βίας ἰσχυούσης, ἀλλ᾽ οὐδ᾽
ἀκοῆς τὸ διάφορον ὑποβαλλομένης, πῶς ἐνῆν τὸν αὐτὸν τἀναντία ἐπισημαινόμενον,
νομοθετεῖν αἱρεῖσθαι ἃ καὶ φεύγειν προσέταττεν; ἀλλ᾽ εὐγνώμονος μὲν ἴσως ἂν εἴη
λαβεῖν ἐντεῦθεν τῆς θεωρίας ὑπόθεσιν· τὸ δὲ καὶ ῥητῶς τὸν χρόνον ἀμείβειν, καὶ
τοῖς ῥᾳδιουργοῦσιν ἀντιστήσεται· ὅτε γάρ φησιν ἀπέστειλα ὑμᾶς· νῦν δὲ λέγω ὑμῖν·
B ἄλλῳ δὲ καὶ ἄλλῳ καιρῷ ἑτέραν καὶ ἑτέραν ἐναρμόζειν ἐντολὴν, οὐ μόνον οὐδὲν ἄτο-
πον, ἀλλ᾽ ἴσθ᾽ ὅτι μᾶλλον οἰκειότερον, ἢ εἴ τις τὰ αὐτὰ προστάττει, τοῦ κατὰ
τὸν καιρὸν διαφόρου ἐξ ἀνάγκης ζητοῦντος διάφορα.

ϛ. Ἀλλὰ γὰρ οὕτω τῶν εἰρημένων διεσκευασμένων, τινὲς προκείμενον ἐπι-
λυόμενοι φασὶν τὸν κοινὸν δεσπότην τοὺς μαθητὰς πάλαι μὲν παιδοτριβοῦντα, καὶ
C πρὸς τὸ τῆς ἀκτημοσύνης εἰσάγοντα στάδιον, μηδὲν αὐτοῖς τῶν προσύλων καὶ χα-
μαὶ καθέλκειν δυναμένων ἐπιτρέψαι συνεφέλκεσθαι, μηδ᾽ ἂν εἴη οἷς ὁ ῥέων βίος
οὗτος καὶ πρὸς τὴν φθορὰν ἐλαύνων συνέχεται· εἴωθε γὰρ πολλάκις καὶ μάλιστα
τοῖς ἀτελεστέροις ἡ τῶν ἀναγκαίων μέριμνα, καὶ τῶν περιττῶν καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν τὴν
σπουδὴν κατ᾽ ὀλίγον συνεπισύρεσθαι, καὶ πολλὴν τῇ ψυχῇ τὴν λύμην συγκατεργά-
D ζεσθαι· διὰ τοῦτο, φασὶν, ὁ σωτὴρ ἄρτι μυσταγωγουμένοις ἀπεῖπε τότε μηδὲν
τοῖς μαθηταῖς τῶν γηΐνων καὶ σωματικῶν συνεφέλκεσθαι· ὕστερον δὲ τὸν ἀγῶνα
δεινυκότας ἀνύβριστον, καὶ πεῖραν ὅσον ἔδει δόντας ἐν οἷς τοῦ σαρκικοῦ κατεφρόνη-
σαν, ἔτι δὲ καὶ τοῦ σωτηρίου πάθους λοιπὸν ἐστηκότος, μεθ᾽ ὃ πολλῶν πειρασ-
μῶν νιφάδες τοὺς ἀγωνιστὰς περιστοιχίζειν ἤρξατο, καὶ χειμὼν ἀνυπόστατος διωγ-
E μῶν καὶ θλίψεων ὑπεδέχετο, διὰ ταῦτα τὴν τῶν μετρίων κτῆσιν καὶ ἃ συγκροτεῖ τὴν
ζωὴν μὴ διαρρυῆναι, συγχωρεῖ· τοῦ γὰρ τῆς φιλοχρηματίας πάθους τῶν ἀποστο-
λικῶν ἠθῶν τε καὶ τρόπων ἐξ αὐτῆς κρηπῖδος ἀνατραπέντος, καὶ τοῦ διωγμοῦ σφο-
δρὸν καὶ ἀνυπόστατον πνέοντος, ἐχρῆν τι παραμύθιον εἰς ἐφόδιον φέρειν τῆς παν-

subrepente oblivione, neque mentis inconstantia, neque vi aliqua ingruente, neque rumore quolibet rem diversam subiiciente, qui fieri poterat ut idem contraria approbans, eadem facere iuberet, quae cavere imperaverat? Immo hominis prudentis erit hinc sumere explicandae rei argumentum. Illud etiam contradicentium levitati adversatur, quod diversa tempora diserte servator innuit; cum enim, inquit, misi vos. Nunc autem dico vobis. Iam quod diversis temporibus diversa praecepta congruant, non solum non est absurdum, verum etiam quandoque aptius, quam siquis eadem imperet, etiamsi diversitas temporis necessario diversam rem postulet.

6. Quae quum ita se habeant, nonnulli ut propositam quaestionem solvant, aiunt communem Dominum discipulos olim erudientem atque in paupertatis curriculo exercentem, nulla eos re materiali atque humi deprimere solita sivisse abripi, ne illis forte fluxus hic mundus, qui ad interitum ducit, adhaereret. Solet enim saepenumero, praecipue imperfectioribus, victus necessarii cura, rerum quoque superfluarum quasque usus non postulat paulatim studium ingerere, multumque animae detrimentum adferre. Propterea, dicunt, servator nuper initiatis discipulis interdicebat, quominus terrenis rebus corporeisque distraherentur. Deinde autem agone iam honorifice peracto, documentoque satis edito quantopere carnalia spernerent, dominica insuper passione instante, post quam tentationibus innumeris athletae propemodum obruendi erant, atque intolerabili persequutionum angustiarumque procellae obiiciendi; idcirco modicae rei familiaris possessum concedit, quo scilicet vita sustentaretur. Namque avaritiae vitio ex apostolicis moribus vitaque funditus everso, persequutione autem vehementer atque intolerandum in modum flante, aequum erat solamen aliquod ac tamquam viaticum circumferre vitae quaquaversus calamitatibus

ταχόθεν ἐπηρεαζομένης ζωῆς· καὶ οὐδ' ἐν οὐδ' ὅλως θατέρᾳ τῆς ἐντολῆς ἡ ἑτέρα λυ- A
μαίνεται· ὥσπερ οὐδ' εἴ τις στρατιώτην μετὰ νίκας καὶ τρόπαια τῶν πολεμικῶν ἀγώ-
νων τέως ἀπάγων δίδωσι πιεῖν καὶ ὅσα εἰρήνη χαρίζεται· ἢ εἴ τις εἰς διδασκάλου
μὲν φοιτῶντα ἄλλαις συνασκεῖ μελέταις, τὸν ἔφηβον δὲ διεξιόντα βαθυτέραις νόμοις
καὶ ὑψηλοτέραις ἐγγυμνάζει θεωρίαις· καὶ ποίμνιον μὲν ἄλλοις ἔθεσι καὶ θεσμοῖς
εὐθηνεῖται, τὸν ποιμένα δὲ οὐχ ἡ αὐτὴ τοῦ βίου τρίβος κατευθύνει. B

ζ. Ἀλλ' οὕτω μὲν τινες εἰς συμφωνίαν τὰς ἐν τοῖς ῥητοῖς συνάγουσι διανοίας·
οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα τῶν προτεθημένων οὐκ ἔλαττον ἀγαπῶσι· φασὶ δὲ τῶν μα-
θητῶν πρότερον μὲν εἰσαγομένων καὶ τελειουμένων τάξιν ἐπεχόντων, ἀναγκαῖον εἶναι
περὶ μηδὲν ἄλλο τοὺς λογισμοὺς μερίζεσθαι ἐπιτρέπειν, ὅλον δὲ τὸν νοῦν πρὸς τὴν
μάθησιν τῶν σωτηρίων καὶ μεταχείρισιν ἐπεστράφθαι· ἄλλως τε καὶ τοῦ διδασκάλου C
παρόντος καὶ παρέχοντος αὐτοσχεδίως οὐχ ὅσα μόνον ἡ φύσις οὐκ ἔχουσα λύσιν ἔχει,
ἀλλὰ καὶ χεῖρας πολλοῖς πλήθεσι τροφὴν ἀγεώργητον ὑπηρετουμένας· ἐπεὶ δὴ δὲ
αὐτοὶ μὲν τῆς τῶν ἀτελῶν ὑπεραπέδραμον παιδαγωγίαν, ἐγγυτέρω δ' ἐγένοντο τοῦ
τελείου, αὐτὸς δὲ ἤδη τῷ ἑκουσίῳ καὶ σωτηρίῳ θανάτῳ τῆς σωματικῆς αὐτοὺς ἀπο-
στερεῖν ἐπλησίαζε παρουσίας, καὶ πρός γε τὸ κήρυγμα αὐτοῖς ἐγχειρίζειν, καὶ εἰς δι- D
δασκάλων καὶ ποιμένων προνόμιον ἀναβιβάζειν, ἀκώλυτον αὐτοῖς τότε τὰ ἀναγκαῖα
τῆς ζωῆς ἐφόδια φέρειν ἀποφαίνει· ὅπερ ἐκεῖθεν φυὲν τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν τῶν διδασ-
κομένων πρόνοιαν ἐκαρποφόρει, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ἐστι τοῖς ἔργοις προϊὸν ἰδεῖν· καὶ γὰρ πα-
ρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων τὰς τιμὰς τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἀγρῶν φέροντες ἐτίθουν,
καὶ ἐδίδοτο ἑκάστῳ καθ' ὃ ἄν τις χρείαν εἶχεν. E

η. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς ἐπιθεωρεῖν ὑποτίθεται· αὐτὸς ὁ δημιουργὸς καὶ

appetitae. Neque alterutrum praeceptum ab altero prorsus laeditur. Veluti siquis militem post victorias atque tropaea bellicis certaminibus aliquamdiu subducens, potu recrearet vel ceteris quae pace suppeditantur. Vel siquis puerum dum in ludo magistri versatur certis quibusdam imbueret rudimentis, tum vero in ephebos productum gravioribus institutis celsioribusque doctrinis exerceret. Denique qui grex est, aliis ritibus atque praescriptis bene se habet; qui autem pastoris munere fungitur, non eadem vitae semita commode utitur.

7. Sic ergo nonnulli scripturarum varias sententias ad concordiam trahunt. Aliis vero quaedam aliae, praeter praedictas, solutiones haud minus placent. Aiunt igitur, quo tempore discipuli primum erudiebantur ac tyronum ordinem tenebant, opus fuisse ut nulli alii rei partem tribuere cogitationum permitterentur; ut nimirum ad ediscendam exercendamque servatoris doctrinam tota mente vacarent: praesertim quia magister ipse aderat, suppeditabatque ex tempore non solum ea sine quibus vita ruit, verum etiam manus eorum ita implebat, ut illaboratas epulas multis turbis impertiri possent. Sed enim quum iam ipsi imperfectorum rudimenta excessissent, atque a statu perfecto prope abessent, magister autem praesentiam suam voluntaria salutarique nece paulo post ipsis erepturus esset; tum etiam praedicationem iisdem commissurus, atque ad magistrorum pastorumque praerogativam promoturus: tunc eos admonuit, minime esse vetitum quominus necessarium vitae viaticum secum ferrent: qui mos eo tempore inceptus, curae quoque asseclis impendendae ortum dedit; id quod ipsis rebus deinde gestis cognoscere licet. Namque ante pedes apostolorum pretia domorum agrorumque allata ponebant: vicissimque singulis id quod usui esset suppeditabatur.

8. Insuper aliud quoque praeclare considerandum exhibent. Creator ipse om-

A συνοχεὺς τοῦ παντὸς, ὅτε συμπάσης ἀπῆγε τοὺς μαθητὰς περιπαθείας προσύλου καὶ κτήσεως, γλωσσόκομον εἶχε καὶ τοὺς βάλλοντας ἀπεδέχετο· ὥστε οὐ τὸ μὴ κεκτῆσθαι ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸ μὴ τούτοις ἔχεσθαι καὶ προσηλῶσθαι, καὶ διὰ τῆς ἐντολῆς ταύτης κωλύει· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς, ὥσπερ ἔφημεν, εἶχεν οὐκ ἔχων· ἕνεκεν γὰρ τῶν δεομένων, καὶ παραμύθιον τῶν ἀπορουμένων, καὶ τῆς ἀνάγκης ἀποστροφήν τινα καὶ λύσιν·
B ὥσπερ οὖν οὐκ ἐναντίον, αὐτὸν μὲν γλωσσόκομον φέρειν, ἐκείνους δὲ μηδὲν συνεπιφέρειν, ὅλως ἀπαγορεύειν, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐναντίον οὐδὲ πάλαι μὲν αὐτοὺς πρὸς τὸ τῆς ἀκτημοσύνης τραχύ τε καὶ δυσπρόσοδον ἀνατρέχειν, ὕστερον δὲ καὶ τῇ συμμέτρῳ τῶν ἀναγκαίων κτήσει, τῶν πολλῶν ἀνίεσθαι πόνων, καὶ τῆς ἐσχάτης ἔχειν παραμύθιον στενοχωρίας· ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τούτοις, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν εἰρημένων, ὅταν
C ἴδῃς φασὶ τῆς ἀκτημοσύνης ἆθλον τὸν πλοῦτον, σαφέστερον ἂν ἐπιστήσας συνίσῃ ὡς οὐκ ἔστιν ἀλλήλων ἀναιρετικὰ, οὐδὲ διαμάχεται ἡ ἐντολὴ τοῦ μὴ κεκτῆσθαι πρὸς τὴν ἐπιτρέπουσαν κεκτῆσθαι· ἂν τὸ μὲν συνάπτῃς δηλονότι τῷ ἐμπαθεῖ, ἡ κτῆσις δέ σοι τοῦ πάθους ἐλεύθερον· πῶς γὰρ ἂν τὸ ἀφιλάργυρον τῆς γνώμης καὶ τὸ τῆς ἀκτημοσύνης ἀνυπέρβλητον εἰς τὸ πολλαπλάσιον καὶ θαυμασιώτερον ἐβλάστανεν ἂν
D καὶ ἐκαρποφόρει τῆς περιουσίας τὸ ἄφθονον, εἰ διὰ μάχης ἀλλήλοις ἡ δίκαια κτῆσις καὶ ὁ τῆς ἀκτημοσύνης λόγος προΐεσαν; καὶ τίς μάρτυς; τίς δὲ παραστάτης τοῦ λόγου; αὐτὸς ὁ κοινὸς τοῦ γένους σωτὴρ καὶ δεσπότης, ὃς τοῖς δι' αὐτὸν λιποῦσι πάντα τὰ αὐτῶν ἑκατονταπλασίονα λήψεσθαι ἐπηγγείλατο· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων τὸ ἔπαθλον περιέγραψεν, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὸ μεῖζον, καὶ οὐδ' ὅσον ἐστὶν εἰπεῖν μεῖζον, ἐξαί-
E ρει καὶ ὑπερτίθησι· τὴν γὰρ τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κλῆρον αὐτοῖς ἐπιφέρει.

θ. Τοιαῦτα μὲν οὖν καὶ οἱ μετὰ τοὺς πρώτους συμφωνεῖν ἀλλήλοις τὰ ἱερὰ κατασκευάζοντες λόγια· καὶ δῆλον ὡς ἑκατέρα μοῖρα διὰ τῆς κατὰ τὸ πρόσωπον

nium rerum et conservator dum omni cura terrestri discipulos possessuque arcebat, marsupium tamen habebat, et qui aliquid iniicerent non respuebat. Quare hoc quoque praecepto haud prorsus opibus interdicit, sed ne his simus obnoxii ac dediti: nam et ipse, ut diximus, non habendo habebat: nempe egentium tantummodo causa, et ob eorum solandas angustias, atque ad necessitatis depulsionem quandam atque medelam. Sicuti ergo minime repugnabat, ipsum ferre loculos, illis simul interdicere quominus quicquam retinerent; ita non est contrarium, olim quidem eos ad asperum paupertatis arduumque culmen contendisse; postea vero modica rei necessariae possessione multis se sollicitudinibus expedivisse, ac summarum angustiarum solamen obtinuisse. Sed praeter haec, immo vero in primis, quum videris, aiunt, paupertatis praemium divitias, tum demum cogitando clarius intelliges non esse haec invicem peremptoria, neque pugnare mandatum non possidendi cum illo quod eius rei copiam facit: dummodo prius illud de homine pecunia perturbari solito dictum putes; possessio autem rei familiaris vacuum te perturbatione relinquat. Quomodo enim mentis liberalitas et paupertatis sublime studium multiplicem opum mirabilemque copiam pareret ac germinaret, si forte confligerent inter se iusta possessio et paupertatis doctrina? Quinam vero est huius rei testis? quis adeo sermonis auctor? nimirum ipse communis hominum servator ac dominus, qui propria omnia propter eum deserentes, centuplicem fructum relaturos denunciavit: neque hactenus praemium circumscripsit, sed magis extulit et cumulavit, ita ut nihil maius dici queat: regni videlicet caelestis hereditatem illis adiecit.

9. Haec aiunt qui post illos priores dant operam, ut sacra oracula inter se consonent. Et sane exploratum est, partem utramque a personae circumstantia ad

περιστάσεως ἑλκύσαι τὴν λύσιν ἐνεδυναμώθη τοῦ ἀπορήματος· ἕτεραι δὲ παρ᾽ ὅσον A
ἐπήλθομεν δόξαι ἐκ τῶν αὐτῶν μὲν ἐγγὺς ἐκείναις ἀφορμῶν ἔσχον τὴν κίνησιν· οὔτε
δὲ ταῖς προλαβούσαις οὔτε πρὸς ἀλλήλοις τὰ αὐτὰ διασώζουσι τέλη· ἀπὸ μὲν γὰρ
τῆς τῶν προσώπων ἑτερότητος, καὶ αὐταῖς τὸ ἄπορον λύεται· λέγουσι δὲ τὴν μὲν
προτέραν ἐντολὴν ἥτις τὸν τῆς ἀκτημοσύνης εἰσέφερε νόμον, πρὸς τοὺς μαθητὰς ὡς
ἀληθῶς εἰρῆσθαι, κἀκείνοις ἐφαρμόζειν μόνοις, καὶ ὅσοις τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔντονον καὶ B
παραπλήσιον ἄλυτον διὰ βίου μένει· τὴν δὲ δευτέραν οὐδὲν μὲν παρακινεῖν τοῦ περὶ
τῆς ἀκτημοσύνης τοῖς ἀθληταῖς δεδομένου νόμου, πρόσωπον δὲ ὑποβάλλειν μὲν
τῶν μαθητῶν, εἰς ἑτέρους δὲ τὴν ἀναφορὰν ἔχειν· ἀλλ᾽ ἑκατέρᾳ μὴν δόξῃ τὰ κοι-
νὰ μέχρι τούτου· σχίζεται δὲ τὸ λοιπὸν θατέρας ἡ ἑτέρα· καὶ ἡ μὲν πρόσωπον ὑπο-
τιθεμένη ὅσον πολιτικόν τε καὶ τοῦ μιγάδος οὐδὲν ἀνέχει, ἅτε δὴ πρὸς μείζονα C
φιλοσοφίαν δυσανάγωγόν τε καὶ δυσήνιον· τούτοις δὲ ἄρα ὑπαγορεύει διοικονομεῖσ-
θαι καὶ τὴν τῶν μετρίων κτῆσιν, καὶ τῆς τοὺς μαθητὰς ἀθλοθετούσης νομοθεσίας
ἐλευθέρους τούτους ἀφίησιν· ἡ δὲ τοὺς ἰουδαίους τῶν μαθητῶν ἀντισάγουσα, προ-
φητείαν εἶναι τῆς δευτέρας τὰ ῥήματα διατίθεται κατὰ παντὸς τοῦ γένους, ἥτις καὶ
πρὸς ἔργον ἐκβέβηκεν, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου εἰς πολιορκίαν τῆς Ἱεροσολύμων D
πόλεως καταστάντων· οἳ καὶ ταύτην πολέμου νόμῳ παραστησάμενοι, μαχαίρας ἔρ-
γον τὸ ἰουδαίων ἔθνος ἐπέδειξαν· τότε γὰρ δὴ τότε οἷς μὲν ἡ κτῆσις ἔπιπλά τε,
καὶ ὅσα ἄλλα κομίσαι ῥᾴδια, ταῦτα φέροντες εἰς τὰς ἐπέκεινα τῆς Ἰουδαίας πό-
λεις τῆς οἰκείας ἀπέτρεχον μητροπόλεως· οἱ δ᾽ ἄλλως πλούτῳ βαρυνόμενοι, ἢ καὶ
τισιν ἑτέροις τρόποις ἐνισχημένοι, οὗτοι δὴ τῇ πόλει μένειν ἐξαπαιτούμενοι, ξίφη καὶ E
μαχαίρας καὶ τὰς ἄλλας πολεμικὰς πανοπλίας ἐξωνεῖσθαι συνηλαύνοντο, τοῦ
πολέμου πρὸς τὴν πρᾶξιν καὶ μὴ βουλομένους ἐπαναγκάζοντος· καὶ τοῦτο δὴ τοῦ-
το εἶναι ὃ τὸ δεσποτικὸν προαπεθέσπισε στόμα, νῦν δὲ ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω

conciliandam dubii solutionem vires colligere. Ceterae vero, quantum novimus, sententiae ex iisdem fere principiis manant; neque tamen sive cum prioribus sive ipsae secum ad finem usque consentiunt. Nam et ipsae quidem a personarum diversitate quaestionem solvunt: ceteroqui prius praeceptum, quod paupertatis legem sanciebat, discipulis revera aiunt traditum, hisque solis congruere, nec non iis hominibus qui religiosi instituti parem severitatem insolubiliter per omnem vitam amplexi sunt. Altero autem mandato haud infirmari aiunt latam perfectioribus illis paupertatis legem; idque personam quidem praetendere discipulorum, verumtamen alios homines reapse spectare. Hactenus sententiae utrique commune aliquid inest. Deinde in diversa abeunt: etenim altera personam proponit ab omni quidem re politica ac populari abhorrentem, ceteroqui sublimioris vitae haud capacem neque patientem: his, inquam hominibus modicum rei familiaris possessum attribuit, eosdemque legis eius, quae discipulis coronata certamina indicit, immunes esse sinit. Altera vero sententia Iudaeos discipulorum loco ponens, in posterioris mandati verbis vaticinium contra universam gentem contineri ait: quod sane exitum nactum est, cum Vespasianus ac Titus Hierosolyma urbem obsidione cinxerunt; qui post hanc belli iure subactam Iudaeos gladiis consumendos tradiderunt. Tunc enim quorum possessio supellex erat et quidquid facile asportari poterat, id in alias extra Iudaeam urbes ferentes, a sua metropoli diffugiebant: dum alii interim divitiis gravati, aut quolibet modo detenti, dum urbanae stationis tenaces sunt, mucrones et enses atque alia arma bellica coemere festinabant, bello ad id invitos urgente. Atque hanc rem nimirum dominico ore praedici: nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et

A ὁμοίως καὶ πήραν· ὁ δὲ μὴ ἔχων, πωλήσει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν· τοῦτο δὲ ἄρα καὶ χρησμοῖς ἄνωθεν προδηλοῦσθαι· συγκόψατε τὰ ἄροτρα ὑμῶν Ioël. III.10.
εἰς ῥομφαίας, καὶ τὰ δρέπανα εἰς σειρομάστας, τοῦ θείου προκαταγγέλλοντος· οὕτως οὖν φασὶν οὐδαμῶς μάχεσθαι τὸ μὴ ἔχειν ζώνην μήτε ὑποδήματα μήτε πήραν, πρὸς τὸ νῦν δὲ ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν· ὁ δὲ μὴ ἔχων
B πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν.

1. Ἀλλά γε τοῖς οὕτω τὴν ἀπορίαν ἐπιλυομένοις ἀντιπεσεῖται μὲν ἴσως αὐτὰ τὰ δεσποτικὰ ῥήματα· ὅταν γὰρ ἀπέστειλα ὑμᾶς φησί· καὶ νῦν δὲ λέγω ὑμῖν· οὐκ ἄλλοις ἀλλ' ὑμῖν αὐτοῖς, οὓς καὶ κηρύσσειν ἀπέστειλα· ὥστε νῦν ἡ τῶν προσώπων ὑπαλλαγὴ οὐδεμίαν εὑρίσκει χώραν ἀποδοχῆς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τίνα
C λόγον, ποῖον δὲ συνδιασώσει εἱρμὸν τὸ, ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω καὶ πήραν, πρὸς τὴν τῆς ἀκτημοσύνης ἐντολήν; πῶς γὰρ ἂν ὁ ἀκτήμων βαλάντιον ἔχοι; τίνα δὲ προφητείαν τὸ προσλαβεῖν τῷ βαλαντίῳ καὶ πήραν τῆς τῶν ἰουδαίων ὑπογράφει καταστροφῆς; ἀλλ' ἡ τοιαύτη μὲν ἔρευνα τῶν λογισμῶν ἀδεκάστῳ κρίσει καὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀποδεδομένων λόγων ἐνίοις τισὶ διανοίαις ἐμποδὼν ἂν σταίη, καὶ
D οὐκ ἂν συγχωρήσειε τὴν λύσιν ἀναμφισβήτητον προελθεῖν· τὸ γὰρ πάλαι μὲν τοῖς μαθηταῖς ἀποκωλῦσαι, ὕστερον δ' ἐπιτρέψαι τὴν κτῆσιν· ταύταις δὲ ταῖς ἐντολαῖς πῶς ἂν ἐφελκυσθείη συναρμόσαι τὸ, ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω καὶ πήραν; καὶ τὸ, ὁ δὲ μὴ ἔχων, πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν; οὔτε γὰρ εἰ ταῦτα δοθείη, τῆς προτέρας ἐντολῆς οὐδαμῶς ἐπιγινώσκε-
E ται τοῖς λαβοῦσιν ἡ φυλακή· οὐ γὰρ ἂν χώραν εἶχε τὸ βαλάντιον· καὶ ἡ δευτέρα δὲ οὐκ ἐπιτροπὴν εἰσάγει μᾶλλον τῇ κτήσασθαι, ἀλλ' ἔλεγχον τοῦ μὴ φυλάξαι τὰ πρότερα· ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν ἱεροὺς ἐκείνους ἄνδρας ἄγειν τε χρεὼν καὶ θειάζειν τῆς τε πρώτης ἐπιβολῆς καὶ τῆς εὐσεβούσης γνώμης· καὶ ὅτι τὴν ἀρχὴν

peram: quas siquis non habet, divenditis vestimentis gladium acquiret. Id ipsum antiquioribus quoque oraculis significatum fuerat, propheta dicente: aratra vestra in gladios, et falces in lanceas concidite. Sic igitur verba, ne habeatis zonam neque calceamenta neque peram, negant pugnare cum his, nunc qui habet crumenam, sumat pariter et peram: qui vero non habet, vestimenta sua vendet gladiumque emet.

10. Sed enim his qui hac ratione controversiam dirimunt, ipsa fortasse dominica verba contradicunt: cum misi vos, inquit. Nunc autem dico vobis: non aliis sed vobis ipsis quos antea praedicatum misi. Quare locus recipiendae personarum mutationi nullus est. Immo vero quid consentaneum, vel quem nexum habent verba nunc qui habet crumenam, sumat pariter et peram, cum paupertatis mandato? Cur enim pauper crumenam haberet? Iam ipsa perae cum crumena assumtio, quodnam quaeso iudaici exitii vaticinium innuit? Sane haec opinionum indagatio si libero iudicio fiat, praedictarum quoque sententiarum nonnullis obstabit, neque sinet indubiam solutionem evadere. Namque olim interdixisse discipulis, deinde concessisse, opes; his, inquam, mandatis qui fieri potest ut accommodetur dictum illud, nunc qui habet crumenam, sumat et peram? rursusque illud, qui autem non habet, divenditis vestibus gladium emet? Neque vero, si vel haec concedantur, idcirco apparet prioris mandati apud eos qui acceperant observantia; alioqui nullus crumenae locus esset. Posterius autem mandatum non tam possidendi copiam facit, quam superioris violationem coarguit. Quae quum ita se habeant, nihilominus sacros illos interpretes propter sua priora tentamina piumque animum divinis praeconiis efferre decet. Opum quippe hermeneuticarum initium inde traxerunt ii, qui

τῆς εὐπορίας ἐκεῖθεν οἱ μετ' αὐτοὺς ἀπεδέξαντο, σπέρματα λαβόντες καὶ ἀπαρχὰς A
ἀκριβεστέρων ἐπιλύσεων· καὶ τό γε πατέρας αὐτοὺς μᾶλλον ἡμῖν ἐπιγράφει, καὶ
τροφείων ἡμᾶς ἀποφαίνει χρεώστας, ὅτι ταῖς συντόνοις αὐτῶν ἐπιβολαῖς καὶ φιλο-
πονίαις, εἰς ἄκρον ἐστὶν ἰδεῖν τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν γραμμάτων τὴν ἐργασίαν ἀπει-
ληφότα, καὶ μηδεμίαν ἀγνοίας ἢ ἀμφισβητήσεως τισὶ καταλελοιπότα πρόφασιν.

ια. Φαίη δ' ἄν τις ἴσως ὁδηγῷ τῷ πνεύματι χρώμενος, ὥστε καὶ τὰς εἰρη- B
μένας λαβὰς ἐκφυγεῖν, ὡς τὸ μὲν πολλὰ τῶν φαινομένων ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ μά-
χεσθαι, παρὰ τὴν ἄγνοιαν ἢ τὴν κακουργίαν τῶν τοῖς ῥητοῖς ἐπιβαλλόντων, ὀρθῶς
τε καὶ δικαίως εἴρηται· οἱ μὲν γὰρ οὐ συνορῶντες τὰ περιστατικὰ δι' ὧν τὰ μα-
χόμενα λύεται· οἱ δὲ κακομηχανοῦντες, τὴν ἀπορίαν κρατύνουσι· πλὴν ἀλλά γε
νῦν ἡ ἀπὸ τοῦ προσώπου περίστασις οὐδὲν μέγα τῇ παρούσῃ θεωρίᾳ συμβάλλε- C
ται, αὐτῶν δὲ μᾶλλον τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἡ ἀκριβὴς συνεξέτασις ἐξ ἑαυτῶν δια-
σκεδάζεται ἐπιθολοῦσαν ἄγνοιαν τῇ καθαρότητι τοῦ νοήματος· καί μοι συνδιασκό-
πει τοῖς λογισμοῖς καὶ συνακολούθει τῷ ἐγχειρήματι· πρῶτον μὲν ὁ δεσπότης οὐκ
ἐπιτάττει τοὺς μαθητὰς βαλάντιον αἴρειν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας, καὶ πήραν συν-
επιφέρειν ἀφίησι· ποῦ τοίνυν ταῦτα ἀσύμφωνα, καὶ πῶς ἂν ἀλλήλοις μάχοιτο; D
μαθητὰς μὲν ποιεῖν καὶ δεικνύναι τῆς ἀκτημοσύνης νομοφύλακας· τοὺς ἡθητηκότας
δὲ συγχωρεῖν, κἀπὶ τῶν ὁμοίων λύειν τὸ πρόσταγμα· ἀῤῥωστήματι γὰρ γνώμης
κανὼν ἀκριβείας ἀσύμφορον· καὶ ὁ δοὺς τοῖς προλαβοῦσι τῆς ὀλιγωρίας τὸν ἔλεγ-
χον, αὐτὸς ἀναχαιτίζει τοῦ νομοθέτου τὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσι πρόνοιαν· συγχω-
ρεῖται μὲν οὖν ὡς ἔφημεν τοῖς κτησαμένοις τὸ βαλάντιον καὶ ἡ πήρα· ἢ εἰ βού- E
λει προαναφωνεῖται τῆς ἐσομένης πολιτείας τοῖς μὴ τὰ φθάσαντα συντηρήσασιν ὁ
τρόπος· ἐναντίον δὲ τῇ ἐντολῇ, δι' ἧς οἱ τελειωθέντες τὴν ἀκτημοσύνην κατώρθω-
σαν, οὐδαμῶς ἂν τοῦτο συνορασθείη· ὁρᾷς πῶς ἐξ αὐτῆς τῆς λέξεως καθαρῶς ἡ

illos consecuti sunt, interpretes, seminibus nimirum acceptis ac solutionum accuratiorum primitiis. Idque magis illis patrum ius erga nos adserit, nosque omnis observantiae debitores demonstrat, quod nimirum acribus eorum conatibus ac laboribus, nunc demum ad apicem videre licet sacrarum litterarum interpretationem provectam, nec cuipiam inscitiae aut dubitationis ansam iam esse relictam.

11. Quod si forte aliquis sancti spiritus instinctu dicat, praedictas offensiones declinandi causa, plerasque earum quae in divina scriptura videntur contradictiones, inscitia malitiave eorum fieri qui textus illos oppugnant; id inquam recte admodum iusteque dicetur. Etenim partim haud considerant circumstantias quibus repugnantiae auferuntur, partim vero improbitate sua difficultatem exaggerant. Attamen personarum circumstantia haud magnopere praesenti argumento prodest; sed ipsarum potius sacrarum litterarum diligens consideratio, inscitiae sordes puritate sui sensus hinc eiiciet. Sequere me igitur cogitatione tua, meamque operam comitare. Primo quidem Dominus haud iubet discipulos crumenam gerere, verum eos qui hanc haberent, peram quoque simul ferre sinit. Qui quaeso haec inter se dissonant, vel quomodo sibi adversantur? in discipulorum numero habere ac praedicare eos qui paupertatis mandatum curant; violatoribus autem indulgere, atque eius rei praeceptum antiquare. Etenim infirmae menti severitas regulae inutilis est; et qui superiore vita neglectum legis prae se tulit, is inhibet ulteriorem legislatoris providentiam. Conceditur ergo, ut diximus, habentibus crumenam etiam pera; vel potius futurum vitae genus eorum, qui priora mandata minime observaverunt, praedicitur. Verum id profecto haud contrarium apparet mandato illi, cui perfecti discipuli obsequentes, paupertatem sedulo retinuerunt. Vides ut ex ipsa locutione perspicue solutio

A λύσις προέρχεται; μηδὲν ἐργώδες μηδὲ περινενοημένον παρέχουσα, ἀλλὰ νῦν φη-
σιν ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν.

ιβ. Δύο τάξεις νῦν, ὃ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης ἐςὶν εὑρεῖν ἐντολῆς, συνορῶνται·
οἱ μὲν κατορθοῦσιν, οἱ δὲ τὸ πρόςαγμα παραβαίνουσι· τοῖς μὲν κατωρθωκό-
σι, καὶ τῶν μειζόνων ὁ πόνος πιςεύεται, τοῖς δ' ἐῤῥαθυμηκόσι, οὐδὲν ἄλλο βά-
B ρος ἐπιτίθεται· ἀλλὰ καὶ συγχωρεῖται τὸ φθάσαν, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἐξ ἀπογνώ-
σεως ἀπολέσωσι· ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς μηδὲν κεκτῆσθαι· οὐδὲν αὐτοῖς τῶν ἀναγ-
καίων ἐπιλέλοιπεν, οὐ μικρὸν οὐ μέγα· οὐχ εὗρον ἀφορμὴν οὐδεμίαν οὐδ' αἰτίαν
πλάσαι παραβάσεως· καὶ μάρτυρες αὐτοὶ τῦ μηδενὸς ἐν ἐνδείᾳ νομοφυλακοῦντας
καταςῆναι· μή τινος γάρ φησιν ὑςερήσατε; οἱ δὲ οὐδενός· ἐπεὶ οὖν ὁμοτίμως Luc. XXII. 35.
C μὲν ἡ ἐντολὴ ἐδόθη, ὁμοτίμως δὲ τὸ τῆς χρείας ἄφθονον ὑπῆρχεν· ἀλλ' οἱ μὲν
οὐ δέον συνεπιφέρειν, βαλάντιον εἶχον· οἱ δὲ τῆς ἐντολῆς ἦσαν· τοὺς μὲν ὑπερ-
ιδόντας τὸ πρόςαγμα ἅμα μὲν ἐλέγχων, ἅμα δὲ ἀφεὶς φέρεσθαι τῇ γνώμῃ,
καὶ οὐ συγκλείων εἰς βίαν· ἅμα δὲ εἰ βούλει καὶ προαναφωνῶν αὐτοῖς τῆς πο-
λιτείας τὸ μέλλον, ὁ ἔχων φησὶ βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν· προανε-
D κήρυξε γὰρ ὁ παραβὰς οἷς ἔφθασε πράξας, καὶ τῆς ἐντολῆς ἀλογήσας, οἵαν
καὶ περὶ τῶν συςοίχων τὴν ἐν τῷ μέλλοντι διάθεσιν δείξει· τοῖς δὲ καθαρῶς
ἀσπασαμένοις τὸ πρόςαγμα, τῆς γνώμης αὐτῶν ἀποδεξάμενος τὸ ςεῤῥὸν, καὶ τὸ
κεφάλαιον τῶν κατορθωμάτων ἐν ἀγῶνος μοίρᾳ χαρίζεται, καὶ πρὸς τὸ τῆς φι-
λοσοφίας ἄκρον οὓς εἰσάγει ἀναφέρει.

E ιγ. Διό φησι πρὸς ἑκατέρους τῦ λόγυ σχιζομένυ, νῦν δὲ ὅτε μάλιςα τὸ πά-
θος ἥκει τὸ ἐμὸν, καὶ ὁ καθ' ὑμῶν ἐπὶ μέγα κρατύνεται πόλεμος, καὶ πολλῶν
ἔλεγχον δώσουσι λογισμοί· οἷς μὲν ὁ τῆς ἐντολῆς λόγος οὐδ' οὕτω χαλεπὸς
ὢν οὐκ ἐφυλάχθη, τούτοις ἀκολουθήσει μετὰ τῦ βαλαντίου καὶ ἡ περιπόνησις

fluat, sine ullo vel labore vel subtili excogitatione, nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et peram!

12. Duos heic hominum ordines (ut in alio quovis iusso deprehendere licet) videmus: alii scilicet mandatum curant, alii violant: recte agentibus maioris quoque molis labor concreditur; socordibus nullum insuper pondus adiicitur, immo et illud prius remittitur, ne omnia desperatione pessum dent. Mandavit discipulis nihil ut possiderent: nihil iis necessarium, sive id parvum esset sive magnum, defuit; nullam occasionem causamve confingere potuerunt, cur obedientiam abiicerent. Quin ipsi testati sunt nulla se egestate laboravisse dum ei praecepto obsequerentur. Numquid, ait, vobis defuit? responderunt, nihil. Quandoquidem igitur commune mandatum erat, communis quoque fuit victus copia. Verumtamen alii contra officium crumenam habuerunt, alii mandato adhaeserunt. Quare mandati violatores simul reprehendit, et simul suo quemque permittit arbitrio ferri, nullaque vi cogit. Simul autem, si ita placet, praedicit illis futuram ipsorum vitam: qui habet, ait, crumenam, sumat pariter et peram. Nam qui antea deliquit, mandato contempto, is satis portendit qualem postero quoque tempore in re simili animum gesturus sit. Contra eorum, qui accurate rem imperatam fecerunt, constans ingenium probans, summam quoque perfectionem in agonis partem largitur, eosque ad religiosae vitae culmen monitis suis subvehit.

13. Quamobrem ait utrique ordini, bipartito sermone: nunc cum maxime passio mea appropinquat, bellumque magnum contra vos ingravescit, multorum denique revelabuntur cogitationes. Etenim illos, a quibus superius mandatum, licet non ita arduum, violatum fuit, eos inquam post crumenam consequetur perae quo-

*

τῆς πήρας· οἷς δ' ἀνωτέρω γενέσθαι τῆς ἀθετήσεως διεπονήθη, οὗτοι καὶ τὸ τέ- A
λος οἰκεῖον τῶν προηγωνισμένων ἐπιθήσουσι· καὶ τοὺς μὲν τῆς ἄκρας φιλοσοφίας,
καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἀκτησίας καταπεπτωκότας, ἡ τῶν πολλῶν μέριμνα καὶ ἡ φρον-
τὶς ὑποδέξεται· οἷς μετὰ τοῦ βαλαντίου καὶ ἡ πήρα, καὶ ὅσα ἂν τὸ εὐπερίστατον
ἐπιτάττῃ τοῦ βίου, οὐ διαλείψει δι' ὄχλου γινόμενα· τοῖς δέ γε τηρήσασιν ἐν
σπουδῇ καὶ πόνοις τὸ ἀγώνισμα, ἐπεὶ τοῦτο φησὶν ὑμῖν ὀρθῶς τε καὶ ἐπιμελῶς B
διαπέπρακται, καὶ τὸν τῆς ἀκτημοσύνης ἆθλον ὥσπερ ἀῤῥαγῆ κρηπῖδα τῶν μελ-
λόντων ἀγώνων ἐπήξατε, λείπεται δὲ παρεσκευασμένους ἔτι μᾶλλον καὶ ἑτοίμους
ὑμᾶς εἶναι νῦν ἢ πρότερον πρὸς τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον· ἤδη γὰρ κἀγὼ τὸν ὑπὲρ
τοῦ κόσμου ὑπέρχομαι· εὖ δὲ ποιοῦντες προαπέθεσθε μὲν πάντα τὰ τοῦ βίου· οὐ-
δὲν δ' ὑμῖν ἐπισύρεται τῶν μεθέλκειν δυναμένων ἀπὸ τοῦ μὴ χαίροντας ἐλθεῖν C
ἐπὶ τὸ πάντων κεφάλαιον τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ σφαγήν· ἕψεται πάντως ὑμῖν προθύ-
μους εἶναι, καὶ τὸ ἔσχατον ἀποδοῦναι περιβόλαιον, καὶ ἀλλάξασθαι τῆς ζωῆς
τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον· τοῦτο γὰρ σημαίνοι ἂν τῶν εἰρημένων πάντων εὐστοχώτερον
τὸ βαλάντιον μὴ ἔχειν, καὶ ἡ τοῦ ἱματίου πρᾶσις, καὶ ἡ μάχαιρα· ὡσανεὶ ὅταν
περ οὐδὲ τοῦ ἐσχάτου περιβολαίου ὁ τὴν τῆς ἀκτημοσύνης τελεσάμενος φείσεται, ἀλ- D
λὰ κἀκεῖνο δώσει χωρῶν εὐθύμως πρὸς μάχαιραν· διὸ οὐ πωλησάτω φησὶν οὐ-
δὲ ἀγορασάτω, ἀλλὰ πωλήσει καὶ ἀγοράσει· ἅμα μὲν οὐ νόμον, οὐδ' ἐπίταγμα
τὰ ῥήματα ποιῶν, ἅμα δὲ καὶ τὸ μέλλον προαγορεύων· οἷον οὐκ ἐπιτάσσω φη-
σὶ τοῦτο γενέσθαι, ἀλλ' εἰδὼς τὸ γενησόμενον προλέγω, ὡς ἡ τῆς ἐντολῆς φυλα-
κὴ καὶ τὸ ἔσχατόν που καὶ μέγα ὑμῖν προϋπογράφει κατόρθωμα· ἐκείνη γὰρ πεί- E
σει καὶ τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον ἡδέως ἑλέσθαι, τὸ πάσης ὑμᾶς βιωτικῆς ἐλευ-
θέρους εἶναι μερίμνης, πρὸς τὸ μηδὲν ἐπιστρέφεσθαι τῶν σωματικῶν, τὸ πάντα
πρὸς τὴν ἐμὴν ἀναφέρειν θεραπείαν· ὅτι δὲ οὐ μᾶλλον ἑτέρου τινὸς χάριν τὰς μα-

que adiectio: contra illi, quibus curae fuit ut ab inobedientia caverent, coronidem quoque idoneam prioribus actibus imponent. Hinc eos qui a sublimi philosophia ideoque etiam a paupertatis laude exciderunt, multarum rerum sollicitudo et cura excipiet: eosdemque praeter crumenam et peram, cetera etiam, quae vitae lautitia exigit, turmatim circumsistent. At vero illis qui sedulo et fortiter in proposito opere perseveraverunt, quoniam hoc, inquit, recte et diligenter a vobis peractum certamen est, ac paupertatis laborem ceu immobilem futurorum agonum columnam constituistis, superest ut nunc apprime morti pro me obeundae parati sitis: nam et ego necem pro mundo mox subiturus sum. Bene autem est, quod antea mundana omnia abiecistis, nihil ut vos pelliciat eorum, quae impedire possent, quominus laetabundi ad summam rei veniatis, nempe ad caedem mei causa patiendam. Pronum oppido vobis erit alacres fieri, atque extremum amiculum tradere, et mei gratia mortem cum vita commutare. Id enim commodissime omnium praedicta verba significant, crumenam non habere, vestimenti venditio, gladius: veluti ne novissimo quidem amiculo perfectus paupertatis assecla parsurus sit, verum illud quoque cessurus, dum expedite currit ad gladium. Hinc non ait *vendat* aut *emat*; sed *vendet* et *emet*: quibus verbis neque legem neque iussum statuit; et tamen rem futuram ante denuntiat. Scilicet haud mando inquit, ut haec fiant, sed futuri praescius ante edico, fore ut praecepti custodia ad extremum quoque et insigne facinus viam vobis muniat: illa enim suadebit vobis, ut necem quoque mei causa libenter adire velitis, omni cura saeculari vacetis, nihil corporale sectemini, cuncta ad meum famulatum referatis. Quod autem haud alius rei gratia gladios me-

A χαίρας ὁ τὰ ἀπ' ἀρχῆς προβλήματα φθεγγόμενος αἰνιγματίζεται λόγος, ἢ σύμ-
βολον αὐτὰς πεποιημένος τοῦ τε οἰκείου πάθους καὶ τῶν μαθητῶν, σαφῶς ἀνα-
πτύσσεται τοῖς ἐφεξῆς· ἀποκριναμένων γὰρ τῶν μαθητῶν ὡς μάχαιραι δύο εἰσὶν,
εὐθ' ἕτερόν τι προσαπῄτησε παρ' αὐτῶν, οἷον ἱμάτιον πωλῆσαι, ἢ τοῖς ἔχουσι
τὸ βαλάντιον, εἰ καὶ ἡ πήρα προσείληπται, οὔτε πρὸς ἄλλην διάνοιαν μετεβίβα-
B σεν, ἀλλ' ἱκανόν ἐστι φησίν· ἀντὶ τοῦ περιγράφει τοῖς συμβόλοις τὸ μηνυόμενον,
καὶ ἀρκούντως ἔχει παραστῆσαι ταῦτα τὸν σκοπόν· αἱ γὰρ δύο μάχαιραι τὴν χρεί-
αν ὅλην ὑπογράφουσι, καὶ τοῦ συμβόλου τὸ βούλημα διαγγέλλουσι· καὶ γὰρ τού-
των ἡ μὲν παραβολὴν ἐπεῖχε τοῦ δεσποτικοῦ πάθους, ἡ δὲ τῶν γνησίων τε καὶ
ὡς ἀληθῶς τοῦ λόγου μαθητῶν, οἷς ἅπαντα τῆς εἰς τὸν δεσπότην εὐνοίας ἀλ-
C λασσομένοις καὶ αὐτὴ προσαποδύεται ἡ τελευταία περιβολή· γυμνοὶ δὲ τῶν περι-
γείων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως, χαίροντες ἔδραμον πρὸς τὴν, ὅταν ὁ καιρὸς ἐκά-
λει τοὺς ἀθλητὰς, ὑπὲρ τοῦ ποθουμένου σφαγήν.

ιδ. Ἀλλὰ τοιαύτη μὲν καὶ ἡ νῦν τῶν ῥητῶν τὴν συμφωνίαν δεικνῦσα θεωρία,
τῇ μὲν τῶν προσώπων οὐ χρησαμένη διαφορᾷ, ὅτι μὴ δ' ἐπέτρεπε τοῦτο τῆς ἱε-
D ρᾶς γραφῆς ἡ φωνή, ὑπ' αὐτῶν δὲ τῶν ἐμβεβηκότων πραγμάτων, καὶ τῆς καθ'
εἱρμὸν προόδου τοῦ λόγου. τὴν συμβολικὴν τῶν ῥημάτων σημασίαν ἀναπτύσσουσα·
ἔστι μὲν οὖν ἔστιν οὐ κατὰ τοὺς εἰρημένους μόνον τρόπους τὴν φαντασίαν τῆς μάχης
ἀπαντῶσαν λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλους πολλῷ τῶν εἰρημένων πλείονας, ὧν
ἡ στοιχείωσις καὶ συγκεφαλαίωσις ἰδιαζούσης ἀλλ' οὐχὶ τῆς νῦν ἐστιν ὑποθέσεως·
E πλὴν οὐδὲν κωλύει καί τινας αὐτῶν διελθεῖν, οἳ καὶ πρὸς ἄλλα τινὰ τῶν σῶν ἀπο-
ρημάτων τοῖς συνεπισκοποῦσι πόρον παρέχονται· πολλὰ μὲν γὰρ τῶν οὐ μαχο-
μένων, ἂν τὸ μὲν οἰκονομίᾳ λέγῃ, τὸ δὲ τῆς φύσεως τὸ ἀκόλουθον, σὺ δὲ μὴ
διαστείλῃς, πλάνην ποιεῖ ἀντιθέσεως· οἰκονομία (1) δὲ λέγοιτ' ἂν κυρίως μὲν ἡ τοῦ

moret arcano dominicus sermo, iamdiu parabolis uti solitus, nisi ut eos suae ac discipulorum passionis symbolum faciat, manifeste enucleat in subsequentibus. Quum enim respondissent discipuli praesto esse gladios duos, nihil praeterea ab iis exquisivit, puta vel ut vestem divenderent, vel an ii, quibus esset crumena, peram quoque sumpsissent, neque ad alias eos transtulit cogitationes; sed satis est, ait: scilicet signis res quae portenditur circumscripta est; atque haec adsequendo scopo sufficiunt. Totum quippe negotium gladii duo oculis subiiciunt, et quid sibi velit symbolum patefaciunt. Alter enim gladius dominicae passionis imago erat, alter evangelii genuinorum et sine fuco discipulorum, qui cunctis infra Domini caritatem locatis, novissimum quoque amiculum exuunt, atque omni terrestri re, immo et ipsa natura, nudati, simul ac occasio athletas evocat, ad necem pro dilecto ovantes convolant.

14. Atque ita haec etiam quae in manibus est disputatio consonantiam dictorum demonstrat, haud equidem personarum differentia, quam divinae scripturae locutio heic non patitur, sed consequentibus factis, et progrediente sermonis ordine symbolicam verborum significationem aperiens. Profecto licet non solum praedictis modis simulamentum pugnae cognoscere, sed aliis etiam multo iis qui dicti sunt pluribus, quorum expositio atque percensio, peculiaris cuiusdam, non praesentis, tractationis est. Nihil tamen vetat, quominus aliquot perstringamus, qui etiam nonnullis aliis dubitationibus tuis, siquis rem tecum considerabit, responsionem suppeditabunt. Nam multa eorum, quae minime inter se pugnant, si partim secundum oeconomiam dicantur, partim secundum naturae ordinem, tuque ea minime discernas, contradictionis fucum facient. Oeconomia vero principaliter dicitur Verbi incarnatio aut

(1) De hoc sacro vocabulo multus est Suicerus in thesauro, quem cum fructu adibis.

λόγου φρικτικὴ ὑπὲρ ἔννοιας ἐνανθρώπησις· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τῶν ἀκρι- A
βεστέρων νόμων ἢ ἐπί τινα χρόνον ὑποστολὴ ἢ σχολὴ, ἢ τῶν ἀνειμένων εἰσφορὰ
πρὸς τὴν τῶν δεχομένων ἀσθένειαν, διοικονομοῦντος τοῦ νομοθέτου τὸ πρόσταγμα·
προκύπτουσι δὲ τῆς πρώτης οἰκονομίας, οὐδὲ τῆς δευτέρας ἐχούσης τὸ ἀδιαίρε-
Luc. XXII. τον, καὶ ἄλλοι τρόποι διάφοροι· αὐτίκα ὁ σωτὴρ ἠγωνία τε καὶ παρῃτεῖτο τὸν θά-
43. Joh. X. νατον· ἀλλὰ καὶ ἐξουσίαν εἶχε θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ πάλιν λαβεῖν αὐτήν· B
18. καὶ ὅρα ὡς εἴ τις μὴ τὸ μὲν τῇ οἰκονομίᾳ δοίη, τὰ δὲ τῇ ἐξουσίᾳ τῇ θεϊκῇ, ἑαυ-
τὸν τοῖς ἐναντίοις περιτρέψει· καὶ τό γε νῦν τῆς οἰκονομίας ὄνομα φύεται μὲν ὥσπερ
εἴρηται ἀπό γε τῆς δηλούσης τὴν ἐνανθρώπησιν, ἥτις καὶ κυρίως ἂν καὶ πρώτως
οἰκονομία τῷ ἀξιώματί τε καὶ τῷ αἰτίῳ τῆς ἐξ αὐτῆς λέγοιτο· οὐ μὴν εἰς ὅλον
ἐκείνῃ συμφύεται· σχίζεται γὰρ εἰς δύο τέως καὶ αὐτή· καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἐπὶ μᾶλ- C
λον, τὸ δὲ ἐπ' ἔλαττον τῷ σημαινομένῳ συμβιβάζεται· εἰ μὲν γάρ τις τὴν ἀγω-
νίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου παραίτησιν καθ' ὃ γέγονεν ἄνθρωπος λαβεῖν ἐθελήσοι,
οἰκονομίαν ἐνταῦθα τὴν μᾶλλον προσφυομένην ἕξει τῷ προταχθέντι ῥήματι· εἰ δ'
ἀγωνιᾷν καὶ παραιτεῖσθαι τὸν θάνατον, οὐκ αὐτὸ τοῦτο διότι γέγονεν ἄνθρωπος
τὶς ὑπολάβοι· πολλοῖς γὰρ καὶ τῶν μαρτύρων καὶ ἀσκητῶν ἑκούσιος ὁρμὴ καὶ χαρὰ D
πρὸς τὸν θάνατον· ἀλλ' οἰκονομεῖσθαι νῦν τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου παρ-
αίτησιν εἰς βεβαίωσιν μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἔλεγχον δὲ φθάνοντα τῶν ὑποθεμέ-
νων φαντασίαν τὸ φρικτὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ παράδοξον, τὴν ἐπ' ἔλαττον οὕ-
τος συναπτομένην τῆς οἰκονομίας φωνὴν πρὸς τὴν τῆς μάχης λύσιν εὗρεν ἐπίκουρον·
πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον ἑκατέρωθεν ἡ φαντασία τῆς μάχης ἐλαύνεται. E

ιε. Εἰσὶ δὲ καὶ παρὰ τούτοις οἰκονομίας διάφορα μὲν σημαινόμενα, τῆς αὐτῆς δ' ὅμως λαχόντα γενέσεως· πλὴν ἀλλά γε νῦν μυρία μὲν καὶ ἄλλα τῶν

pra omnem intelligentiam admirabilis. Rursus alio modo oeconomia intelligitur severi iuris ad certum tempus remissio atque iustitium; vel etiam immunium pensitatio propter aegros recipientium animos praestita; sic videlicet legislatore mandatum suum moderante. Existunt autem e priore oeconomia (neque posterior ipsa abhorret) alii quoque modi plures. Exempli causa, servator in agonia factus mortem deprecabatur. Atqui idem potestatem habebat ponendi animam, atque iterum sumendi eam. Constat, nisi quis prius illud oeconomiae adscribat, alterum vero divinae potestati, ipsum se contradictionibus implicaturum. Et hoc loco quidem oeconomiae nomine intelligitur, ut diximus, incarnatio, quae praecipue primitusque ob dignitatem suam et efficientiam merito dicitur oeconomia. Neque tamen praedictum nomen in hac una notione consistit. Nam et ipsa notio interdum in duas scinditur; quarum altera magis, altera minus cum re intellecta congruit. Nam siquis agoniam mortisque deprecationem quatenus homo erat intelligere volet, is oeconomiam praeposito nomine maxime dignam habebit: sin agoniam pati et mortem deprecari, haud a Christi humanitate repetet; (propterea quod multi martyres piique athletae sponte atque alacriter ad necem properaverunt) verum idcirco factum esse in agonia Iesum et mortis fugam adpetivisse indicabit, ut humanitatis suae fidem faceret, atque ut in antecessum eos refelleret, qui admirabile atque inopinum incarnationis opus phantasiae adscripturi erant; qui, inquam, sic opinabitur, is oeconomiae vocabulum secundario sensu ad repugnantiae conciliationem auxiliarium habebit. Aeque tamen utrimque simulata repugnantia expellitur.

15. Sunt autem praeter has aliae quoque et variae vocabuli oeconomiae significationes, quae tamen ab eadem origine manant. Denique alia innumera quae ad du-

A εἰς ἀπορίαν ἀναφερομένων, τῇ ἐπικρίσει τε καὶ διαλήψει τοῦ τὴν κυρίως οἰκονομίαν δηλοῦντος ὀνόματος ἡ λύσις ἐκεῖθεν πρὸς τὸ σαφὲς ἄγει· ἐπιλύσεως δὲ οὐδὲν ἔλαττον διὰ ταύτης τύχοι ἂν ἢ δι' ἄλλης ἐφόδου καὶ τὸ, τί με ζητεῖτε ἀπο- Ioh. VIII. 40.
κτεῖναι ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν; καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσ- X. 30.
μέν· συγκρούειν μὲν γὰρ ἀλλήλοις δοκεῖ πως τοῖς ἀσυνέτοις ἢ ῥαδιουργοῦσι τὰ
B ῥητά· ἀλλ' ὅγε σοφὸς τῆς ἀληθείας λόγος τὴν μὲν τῶν φωνῶν τῇ ἀκηράτῳ καὶ μακαρίᾳ τῆς θειότητος ὑποφέρων φύσει· τὴν δὲ καθ' ἣν αὐτὴν ὁ λόγος τὴν ἡμετέραν οὐσίαν προσείληφεν, πᾶσαν διωθεῖται ἀμφισβήτησιν· οὐκ ἀποστατήσει δ' ἂν τοῦ εἰκότος καὶ εἴ τις τῇ αὐτῇ διαλύοιτ' ἂν ἐπισκέψει καὶ τὸ, ὁ πατήρ μου μεί- Ioh. XIIII. 28.
ζων μου ἐστί· δεῖται μὲν γὰρ συνετῶν καὶ καθ' ἑαυτὸ τοῦτο τὸ ἱερὸν χωρίον ἀκ-
C ροατῶν· μᾶλλον δ' ἂν δεηθείη καὶ τῆς εἰρημένης φωνῆς, ἥτις ἐδήλου τὴν ἰσότητα τοῦ πατρὸς, συνεξεταζομένης καὶ συμπαραβαλλομένης αὐτῷ· εἰ γὰρ καὶ ἑτέραις πατρικαῖς ἐπιστασίαις ἡ ἐν αὐταῖς φαινομένη μάχη τὴν συμφωνίαν προήνεγκεν· οἷον ὅτι τὸ μὲν μείζων εἰς τὸ αἴτιον ἀναφέρεται(1)· τὸ δὲ ἓν μηνύει τῆς φύσεως τὴν ἰσότητα· ἀλλ' οὖν καὶ ὁ τῆς οἰκονομίας λόγος εἰς ἑαυτὸν τὸ μείζων ἀναδεχόμενος,
D ἐλευθέραν ἐπηρείας τὴν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν διὰ τοῦ ἑνὸς συγκατασκευάζει ἰσότητα· οὐδὲν δὲ κωλύει τοὺς τὴν ἔριν ἐπιτιθεμένην αὐτοῖς ὑποφέροντας λόγους, διαφόροις ἀποσκευάζεσθαι ταύτην ἐφόδοις· ἐπεὶ καὶ ὅπερ νῦν εἴρηται ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστὶν, ἑτέραις παρ' ἡμῶν ἐπισκέψεσιν, αἳ τὴν τῶν ἀκροατῶν ὑπόληψιν ὑπεβάλοντο, τῆς ἀπορίας ἀνεκαθάρθη, οὐ μεμπτὴν οἶμαι τὴν λύσιν ἀπενεγκάμενον.

E ις. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων καὶ παρὰ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἄδειαν, οἱ εἰς τὸ ἄπορον ἐκβιαζόμενοι λόγοι συκοφάντας τοὺς ἐπιτιθεμένους αὐτοῖς ἀπελέγχουσιν·

bitandum trahunt, iudicio et discretione nominis quod principaliter incarnationem significat, declarationem perspicuam consequuntur. Et hac quidem ratione, nihilo secius quam alia, solutionis compotes fieri licet. Veluti in hoc loco: cur me quaeritis interficere hominem qui veritatem locutus sum vobis? Tum, ego et pater unum sumus. Stultis oppido hominibus levique mente praeditis contraria haec dicta videntur: sed enim sapiens veritatis sermo alterum quidem dictum ad immortalem beatamque divinitatis naturam referens, alterum ad humanam quam Christus communem nobis substantiam sumpsit, universam profligat ambiguitatem. Neque a iusta sententia recedet, siquis eodem consilio explicet etiam, pater maior me est. Nam cum sacer hic locus per se prudentes auditores postulat, tum multo etiam magis indiget, ut supradicta vox, quae cum patre aequalitatem significat, adiungatur huic iuxtaque ponatur. Nam si aliis quoque patriis notionibus simulata ipsorum pugna concordiam exhibet; veluti quia vocabulum *maior* ad causam refertur; *unum* autem naturae aequalitatem significat; sequitur ut oeconomiae quoque sermo, qui in se recipit vocem *maior*, liberam errore comprobet per vocem *unum* patris cum filio aequalitatem. Porro nihil prohibet, quominus ii sermones qui adhaerente sibi contentione laborant, diversis hanc propulsent argumentis. Et quidem hoc ipsum, de quo nunc agimus, pater maior me est, aliis a me rationibus, quae mentem auditorum pervicerunt, omni dubitatione expeditum fuit, cum probabili ut arbitror solutione.

16. Praeter hactenus dicta, et praeter necessitatem et immunitatem, ii qui difficultatem calumniose sermones clamitant, auctorum suorum sycophantiam coarguunt.

(1) De vocabulo αἴτιον et de aliis Dei Patris nominibus et de toto hoc loco theologico legesis praeclaras ss. patrum auctoritates apud Petavium theol. dog. de trin. V, 5.

Marc. II. 25. ἐξ οὗ ϗ ὁ κοινὸς δεσπότης ϗ πλάστης τοῦ γένους ϗ σωτὴρ τὸν Δαβὶδ τοὺς ἄρ- A
τους φαγόντα τῆς προθέσεως, νόμων ἀφίησιν ἀθετήσεως· ὡς γὰρ θέμενος,
καὶ εἰδὼς τήν τε φύσιν καὶ ἰσχὺν τοῦ νόμου, καὶ ἐφ' ὃ νόμος τὴν πολιτείαν ἐτέ-
θη ῥυθμίζειν, τοὺς μὲν ὑβριστὰς, ϗ οἷς ὑπεροψία ποιεῖ τὴν παράβασιν, δικαιοῖ
τὴν δίκην ἐν ἄλλοις πολλάκις ὑπέχειν· οἷς δὲ στοργὴ μὲν ϗ αἰδὼς τῶν νόμων,
ἀνάγκη δὲ τὴν στοργὴν καὶ τὸ αἰδούμενον διὰ τῆς ἀσθενείας ἐκλύει, συγγνώμην B
διδοὺς τῇ ἀτονίᾳ, ϗ σπλάγχνοις ἐλέους τούτους ἀνακρίνων· καθάπερ δὲ ϗ τὸν
Δαβὶδ νόμων παραβάσεως ἀπολύει, τοῖς ἠνεγκαμένοις οὐχ ὑπεροψίαν ἐγκαλῶν τολ-
μήσαι τῶν νόμων, τῆς δ' ἐν τῇ φύσει ῥώμης οὐ συμπαρατεινομένης τῇ γνώμῃ· ϗ
τοῦτο λόγον αὐτοῖς τιθέμενος συνηγορίας ὁ φιλάνθρωπος γράφει τὴν ἐλευθερίαν· ϗ
πολλὰ ἄλλα τῶν ἀπορουμένων εἰς τὸ εὔπορον διὰ τῆς αὐτῆς ἐπιβολῆς μεθοδεύεται. C

ιζ. Τί δὲ δεῖ τὰς ἄλλας ἐκτιθέναι περιστάσεις; αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ τῆς
ἀναγνώσεως τρόπος οἰκείως μὲν τοῖς νοήμασι τῆς φωνῆς τὸν ἦχον ἐναρμοζόμενος,
πάσης ἀπορίας ἀποτειχίζει πάροδον· ἐπαλλαττομένης δὲ τῆς καταλλήλου φωνῆς
Ioh. XV. 16. VI. 71. τῷ νοήματι, εἰς τὸ ἀδιανόητον τὸ σαφὲς καταδύεται· ἐγὼ φησὶν ἐξελεξάμην ὑμᾶς
πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁ σωτήρ· ϗ οὐκ ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς (1)· εἴ τις οὖν ἑκατέραν D
τῶν προκειμένων περίοδον τῷ αὐτῷ τῆς φωνῆς κατασχηματίσειε τόνῳ, ἢ τὸ ἀνάπα-
λιν τὴν μὲν προτέραν ἐν ἐρωτήσει, τὴν δὲ δευτέραν ὅπερ ἦν τῆς προτέρας ἀποστησά-
μενος προενέγκοι, τὰ σαφῆ ποιήσει δυσέκμαρτα, ϗ τὰ λαβῆς ἁπάσης ὑπεραναστη-
κότα, ἐπίμωμα· ὁ γὰρ ἐκλεξάμενος εἰδώς τε ὡς ἐξελέξατο, ϗ τοῖς μαθηταῖς
τὴν ἐκλογὴν ἐπὶ μνήμης φέρων, ὡς ἂν τό τε ἀρχαῖον χρέος τῆς εἰς αὐτὸν εὐνοίας μὴ E
ῥεύματι λήθης ὑποσύροιτο, ϗ πειθηνίους μᾶλλον τοῖς προσταττομένοις ἔχοι, δῆλον

Quare et communis dominus et creator generis atque servator Davidem, qui panes oblationis comedit, de laeso iure absolvit. Nam utpote legislator, naturam legis vimque cognoscens, et quibus actibus moderandis lex sit posita probe sciens, iniurios equidem et qui per contemptum peccant, poena dignos saepe declaravit: veruntamen iis quibus amor et reverentia legum inest, sed necessitas cum infirmitate coniuncta amorem reverentiamque labefactat, veniam mollitudinis impertitur, neque in hos sine misericordiae adfectibus sententiam fert. Sicuti beatum quoque Davidem de laesis legibus absolvit; iis qui panes abstulerant haud audacem legum contemptum exprobrans; sed quia naturae robur non satis mentis proposito respondebat, id eis in defensionis loco ponens, absolutionem decernit clemens Iesus. Et aliae quidem controversiae multae ad liquidum hac ratione deducuntur.

17. Ceteras autem circumstantias recensere quid interest? Nam et ipse per se lectionis modus, si cuique sententiae proprium vocis sonum accommodet, aditum omni dubitationi obstruit: sin apta vocis ratio a significatu suo demutetur, res perspicua in obscuram vertitur. Ego vos elegi, ait servator discipulis. Itemque, non (a) ego elegi vos? Siquis igitur utramque ex his periodis eodem vocis tono figuret; vel vice versa priorem interrogative, alteram ita efferat ut priorem oporteret, rem manifestam ad perplexitatem trahet, et ea quae nulli criminationi obnoxia erant, in culpa ponet. Nam qui elegerat, quum electionis suae conscius esset, atque hanc discipulis in mentem revocaret, ne antiquum scilicet benivolentiae erga se debitum oblivionis fluctibus abriperetur, atque ut eos promptiores mandatis curandis faceret;

(a) Si *nonne* latine dicas, vim sententiae photianae infringes.

(1) Antiqua scilicet Graecorum scriptura carebat nota illa interrogandi, qua nunc perspicuitatis gratia utimur. Reapse vix in codicibus recentissimis praedicta nota conspicitur.

A ὡς οὐκ ἀπαγορεύων οὐδ᾽ ἐξαρνούμενος ὅπερ ἔπραξε, ἀλλ᾽ ἐπιβεβαιούμενος μᾶλλον
δι᾽ αὐτῆς ἐρωτήσεως, οὐκ ἐγὼ φησὶν ἐξελεξάμην ὑμᾶς; εἴωθε γὰρ ἐν πολλοῖς ὁ
λόγος ἐκεῖνα τῶν εὐεργετημάτων ἐρωτήματα ποιεῖν, ἃ περιφανεστάτην ἔχει τὴν ἐναρ-
γίαν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδενὶ τῶν λαβόντων ἐξαρνεῖσθαι τὴν χάριν· ὑπάγοιτο δ᾽ ἂν τῷ
αὐτῷ κανόνι καὶ τὸ ἐὰν ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστι· Ioh. VIII. 14.
B καὶ ἐὰν ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής; εἰ γὰρ καὶ V. 31.
ἑτέρα διασκέψει τὸ δοκοῦν ἐνταῦθα διαμάχεσθαι λύσιν εὑρίσκει (1), ἀλλ᾽ οὖν οὐδεὶς
ἂν ἐπιτιμήσειεν ὁρῶν πρὸς τὴν δίκην, καὶ εἴ τις μὴ ἀποφαινομένου λέγοι τὸ, ἡ μαρ-
τυρία μου οὐκ ἀληθὴς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐρωτήσεως ἀπογυμνοῦντος τε καὶ ἀνακαλύπ-
τοντος τὴν τοῖς ἰουδαίοις ἐμβαθυνομένην καὶ ἐνειλιττομένην τῆς ἀποστασίας τε καὶ κα-
C κουργίας γνώμην· εἰ μέν τοι γέ τις τὰς ἀποφάσεις ἐν ὁμοίῳ σχήματι τῶν καταφά-
σεων τῇ ἀναγνώσει διεξίοι, μάχης ὡς ἀληθῶς ἑαυτὸν καὶ ταράχου ἐμπλήσει, κἂν
τῆς θεορρημοσύνης τὸ θαυμάσιον πάσης ἐπιβουλῆς καὶ ἐναντιώσεως ὑπερανῳκισμένον
ὁρᾶται· τῆς αὐτῆς δ᾽ ἂν εἴη διασκέψεως καὶ ἡ, μείζων Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ οὐκ Matth. XI. 11.
ἐγήγερται ἐν τοῖς γεννητοῖς τῶν γυναικῶν, δεσποτικὴ μαρτυρία· εἶτα, ὁ δὲ μικρό-
D τερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστι; ἐρωτηματικῆς γὰρ ἀναγινωσ-
κομένης τῆς, ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστι, φωνῆς,
οὐδεμία μὲν ἀναίρεσις τῆς προτεταγμένης μαρτυρίας, οὐδεμία δὲ μικρολογίας εὑ-
ρίσκεται χώρα· οὐ μὴν ἀλλ᾽ οὐδὲ περινοίας ἄλλης δεήσεται ἡ τῶν προκειμένων ῥη-
μάτων σαφήνεια· ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν καὶ ἰδίας ἐν ἄλλοις ἔτυχεν ἐργασίας (2)· τοιοῦ-
E τον ἂν εἴη καὶ τὸ καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε (a), οὐ γὰρ ἀποφαινομένου τὸ Matth. XXVI. 45.
ῥῆμα, ἐν ἐρωτήσει δὲ ποιουμένου τὴν τῆς ὀλιγωρίας ἐπιτίμησιν· οἷς ἐπιφέρεται ἀκό-

hunc patet neque retractare quod egerat neque negare, sed ipsa potius confirmare interrogatione, non ego, inquit, elegi vos? Solemus enim in sermone ea beneficia interrogando commemorare, quae indubiam evidentiam habent, et quorum nemini bene his adfecto licet gratiam inficiari. Sub eandem regulam cadit etiam illud: si ego mihi ipsi testimonium do, testimonium meum verax est. Item, si ego mihi ipsi testimonium do, testimonium meum non est verax? Quamquam enim alia quoque consideratione quod heic videtur pugnare dirimitur, nemo tamen obiurgabit dicamve impinget, siquis dicat non esse hoc negativum, testimonium meum non est verax; sed eius qui retegit denudatque insitum Iudaeis atque implicitum apostasiae et improbitatis ingenium. Siquis igitur adfirmationes eodem tenore quo negationes inter legendum pronuntiet, is enimvero pugna se ipsum ac perturbatione complebit; etiamsi divini oraculi dignitas incursioni omni et contrarietati superior esse videatur. Illud etiam pari cautela tractandum est dominicum testimonium, maior Iohanne baptista inter filios mulierum nemo surrexit. Deinde, qui autem minimus est in regno caelorum, hic maior illo est. Interrogative enim prolata voce, minimus autem in regno caelorum maior illo est? neque praedictum testimonium perimitur, neque ullus cavillando locus superest. Quin adeo nulla praeterea sollertia opus erit ut supra dicta verba inclarescant. Sed enim hic locus alibi quoque peculiarem nactus est lucubrationem. Huiusmodi erit etiam dormitis iam et requiescitis? non enim pronuntiativa locutio est, sed eius qui interrogando so-

(a) Terminatio τε indicativi aeque modi et imperativi apud Graecos propria est. Verumtamen in latina lingua huic ambiguitati locus non est: quare in vulgato bibliorum nostrorum textu interrogare non licet.

(1) In amphilochiana quaestione IIC. (2) Lege quaestionem amph. CXXII apud Wolfium.

λουθόν τε καὶ συναρμοζόμενον, τὸ, ἐγείρεσθε ἄγωμεν ἐντεῦθεν· οὐ γὰρ ἂν ἄλλως A
ἑτοιμότερον ἡ τῶν ῥημάτων συνέπεια ἐλευθεροῦσαν ὑπέλθοι ψῆφον τοῦ μηδὲν μάχεσ-
θαι, εἰ μὴ τὸ, καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε, τὴν ἐρωτηματικὴν διὰ τῆς
ἀναγνώσεως προβάλλοιτο ἐπιτίμησιν· καὶ μυρία ἄλλα.

ιη. Κακουργήσειε δ' ἄν τις τῶν τὰ τοιαῦτα τολμᾷν εἰωθότων παρὰ τὴν σύγ-
Matth. V. 39. χυσιν τῆς αἰτίας τὸ κακούργημα διαπλέκων, καὶ πρὸς τὸ, ἐάν τις σε ῥαπίσῃ εἰς τὴν B
Ioh. XVIII. 23. δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, τὴν ἀντεπενεχθεῖσαν τῷ τυπτήσαν-
τι δεσποτικὴν φωνὴν τί με δέρεις, ὡς ἀντιπράττουσαν προβαλλόμενος (1)· ἀλλ' εἰς τὸ
ἐμφανέστατον καθισταμένου ὡς ἡ αἰτία διάφορος, θᾶττον ἀπαιτεῖται τὸν ἔλεγχον·
καὶ γὰρ τῷ μὲν εἰς ἀργύριον ἢ κτῆσιν ἄλλην ἢ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τὴν ζημίαν ὑπομέ-
νοντι, μὴ ἀντεπεξιέναι, παραχωρεῖν δὲ τῷ κριτῇ τῶν ὅλων, τῆς εἰρήνης Θεὸς ἐπι- C
τάττει τὴν ἐκδίκησιν· ἐπειδὰν δέ τις τὰς ἀδίκους ἐκτείνῃ χεῖρας οὐχ ὅπως εἴς τι
τῶν εἰρημένων τὴν βλάβην ἐνστήξειεν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ προσώπου ὕβρει τὸ πρεσβευό-
μενον λωβήσηται τὴν εὐσέβειαν (2), τότε μὴ φέρειν ῥαθύμως τὴν ὕβριν προστάττομεθα·
μὴ δὲ σιγῇ συγκατασκευάζειν τῷ ἐχθρῷ τὸν προπηλακισμὸν τοῦ σεβάσματος· ταύ-
την καὶ ὁ θεῖος Παῦλος, ἅτε δὴ γνήσιος τοῦ λόγου μαθητὴς, ἐν σοφίᾳ τὴν ἐντολὴν D
Act. XIII. 8. κατωρθώσατο· τοῦτο μὲν Ἐλύμαν τὸν μάγον (3) ἐπιβουλεύοντα τῷ κηρύγματι στερήσει
τῶν ὄψεων ἀναστέλλων τε τοῦ τολμήματος καὶ δίκην ἀπαιτῶν· τοῦτο δὲ τῷ χιλιάρ-
Act. XXII. 25. χῳ τὸν ῥωμαϊκὸν ἐπισείων φόβον, ἵνα μὴ ῥᾷον ὂν ἀνασώσασθαι, τῆς σωτηρίας προ-
δότης ἁλῷ, καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας ὑποκατακλινόμενος ἐχθρῷ· τοῦτο δὲ μακροῖς
ἐπιστομίζων ἐλέγχοις τοὺς τὴν συκοφαντίαν κατὰ τῆς πίστεως συσκευάζοντας· καὶ E

cordiam obiurgat. Cui sermoni subtexitur consectaneus alius et congruus: surgite, eamus hinc. Neque enim promptius aliter sermonis series ab omni contradictione felici calculo liberabitur, quam si *dormitis iam et requiescitis* interrogativam in legendo prae se ferat increpationem. Eius generis innumera sunt.

18. Maligne aliquis eorum, quibus haec artificia familiaria sunt, versutiam suam cum causae perturbatione miscebit, dum ei locutioni, siquis te percusserit in dextra gena, praebe illi et alteram; opponet Christi responsum, qui percussori ait, cur me caedis? Verum ubi perspicue patefactum fuerit causam rei esse aliam, criminatio ilico refelletur. Etenim homini qui pecuniae aut aliarum opum aut corporis detrimentum passus fuerit, mandat pacis Deus ne repugnet, atque ut omnium iudici persequutionem iniuriae permittat. Verum enim vero ubi quispiam scelestas manus intulerit, non ut alicui praedictarum rerum noceat, sed ut in oris contumelia rem praecipuam pessumdet, nempe sanctimoniam; tunc demum haud aequo animo iniuriam pati iubemur; ne patientiae obtentu audaciorem impium reddamus, neu silentio augeamus hosti animos, quo pietati petulantius insultet. Huic divus etiam Paulus, ceu sincerus evangelii discipulus, sapienter praecepto paruit. Idcirco enim magum Elymam praedicationi adversantem orbitate oculorum perculsum ab audacia cohibuit atque ultus est. Idcirco etiam tribuno romanum incussit timorem, ne salutis propriae, quam facile consequi poterat, ultro proditor videretur, ac pietatis cederet inimico. Ideo denique uberrimis eos repressit refutationibus

(1) Quaestionem hanc aliis verbis versat Photius etiam in amphilochiana CLVII, quam Wolphius edidit.

(2) Cicero in or. post red. in sen. V, et Lactantius inst. V. 9. caput dicunt partem hominis sanctissimam. Photius autem anagoge utitur.

(3) *Elymas* vocabulum significat *persam*: (Polychron. ad Dan. cap. VIII. 2.) magi autem genus hominum persarum. Photio nomen proprium visum est *Elymas*. Ad hunc actuum apostolicorum locum respexisse arbitror Menandrum historicum in excerptis apud me ineditis eclogarum Porphyrogeniti, ubi extat epigramma de alio mago recentiore persa praedicationi evangelicae obsistente.

A τῶν καλλινίκων δὴ μαρτύρων ὁ θεῖος χορὸς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν πρὸς τοὺς τυ-
ράννους ἐπαῤῥησιάζοντο ἀπτοήτῳ γλώσσῃ καὶ δυσωπήτοις ὀφθαλμοῖς τὸν ὑπὲρ τῆς
εὐσεβείας λόγον συνείροντες, καὶ τῆς ἀσεβείας τὸ δύσφημον διελέγχοντες· ἐν οἷς
μὲν γὰρ ὁ τύραννος τὸν τοῦ μαρτυρίου λόγον ἔνδον κακούργως ἀποκρυπτόμενος ἄλ-
λαις ἐπηρείαις, ὥσπερ τισὶ προαγωνίσμασι, τὸν ἀθλητὴν δοκιμάζει, σιγᾷν ἄμει-
B νον καὶ πράως φέρειν τὴν ἐνόχλησιν· ἐπειδὰν δὲ τὴν σκηνὴν διαλύσας, ἀπρόσωπον τὴν
κατὰ τῆς εὐσεβείας εἰσέρχεται κωμῳδίαν, τότε δὴ τότε γενναῖόν τε καὶ φίλον Θεῷ,
καὶ τῆς δεσποτικῆς ἐργασίας μίμησις, ἀντεπεξιέναι λόγοις, καὶ μὴ τῇ σιωπῇ προ-
διδόναι ταῖς κωμῳδίαις τὸ λατρευόμενον, κρεῖττον δὲ παρέχειν λαβῆς ἁπάσης καὶ
συσκευῆς· τοῦτο μὲν ἀληθέσι λόγοις, τοῦτο δὲ τῷ τῆς ψυχῆς παραστήματι· εἰς ἀρ-
C γύριόν τις ἐπιβουλεύει, εἰς ἀγρούς, ἢ καὶ χεῖρα ὕβρεως ἐπανατείνεται τῷ σώματι;
ἀνεξικάκως προσήκει φέρειν, μακροθυμίᾳ διαπραΰνειν τὸ φλεγμαῖνον τῆς ὀργῆς,
καὶ τῆς φιλαργυρίας, ὀλιγωρίᾳ τῆς ζημίας, ὑποστέλλειν τὸ ἄπληστον· ἀλλ' ὡς
ἐναγεῖς, ὡς ἀσεβεῖς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἐργάτας καὶ τῆς εὐσεβείας κήρυκας ὁ ταύτης
ἐλαύνει ἐχθρὸς καὶ κακοῖς παραδίδωσιν, οὐ σιγῇ τὴν ὕβριν οἴσομεν, ἀλλ' ὡς ἄδι-
D κα μὲν πάσχοιμεν εὐσεβοῦντες αὐτοί, ἄδικα δὲ πάσχοι τὸ σεπτὸν τοῦ κηρύγματος,
καὶ γνώμῃ καὶ γλώσσῃ παῤῥησιασόμεθα· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ σιγή, θαυμασίας ἐστὶν
ἀρετῆς ὑποτύπωσις· ἐνταῦθα δὲ τὸ σιγᾷν, καταθρασύνεσθαι τοῦ λόγου μᾶλλον πα-
ρακαλεῖ τὴν ἀσέβειαν.

ιθ. Ὑπάγοιτο δ' ἂν τῷ αὐτῷ τῆς διακρίσεως τύπῳ καὶ ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ Act. V. 1.
E Σάπφειρα τῷ κορυφαίῳ ποινὰς εἰσπραττόμενοι· καὶ ἡ ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ ἐν- Matth. XVIII. 22.
τολὴ μετροῦσα τοῖς ἁμαρτάνουσι τὴν συγχώρησιν· καὶ γὰρ διὰ μὲν τῆς ἐντολῆς,
αὐτός τε Πέτρος καὶ ἡμεῖς τὰ εἰς ἑαυτοὺς ἁμαρτήματα πολλάκις ἀφιέναι διδασ-
κόμεθα· τὴν δ' εἰς τὸ θεῖον ὕβριν, οὔτε παρορᾷν ἐντολὴν ἔχομεν, οὔτε παρεῖδεν

qui religioni calumnias struebant. Et quidem fortissimorum quoque martyrum egregius chorus ob eandem causam constanti lingua firmisque oculis armabantur, pietatem oratione tuentes, ac superstitionis flagitium coarguentes. Quoad enim tyrannus veram ipsam accusationem maligno animo dissimulat, aliis interim sycophantiis ceu quibusdam velitationibus athletam exercens, silere praestat clementerque molestiam pati. Verum ubi aulaeo sublato, haud iam personatus contra religionem adgreditur fabulam, tum denique strenui viri est, et cum Deo gratum opus tum dominici facti aemulum, verbis adversantibus uti, neque per silentium malis histrionibus Dei cultum prodere; immo vero hunc ab omni criminatione atque impetu vindicare, tum veridica scilicet oratione tum etiam animi strenuitate. Nocet aliquis pecuniae, agris, vel contumeliosam quoque manum corpori adfert? patienter ferre decet, constantia mitigare iracundiae flammam, damnique contemptu insatiabilem avaritiae sitim inhibere. Ubi tamen piacularium atque impiorum instar, honesti moris asseclae religionisque praecones, ab harum virtutum hostibus traducentur malisque irretientur, tunc haud taciti iniuriam perferemus; sed quia iniqua patimur pii, et quia evangelii sacrario vis infertur, mente linguaque audebimus. Nam quum priore rerum conditione silentium mirae virtutis significatio est, posteriore tamen si forte vocem contineamus, impietatis audaciam contra evangelicum verbum exacuemus.

19. Porro ad exemplum discriminis sistere licet Ananiam atque Sapphiram, qui apostolorum principi poenas dependerunt; itemque mandatum illud quo peccantibus indulgentiam septuagies septies impertiri iubemur. Sane hoc praecepto tum ipse Petrus tum nos de condonandis multoties iniuriis admonemur: ceteroqui contumeliam adversus Deum neque nos dissimulare iubemur, neque ipse neglexit Deus, a

ἐκεῖνο, ὅς γε τοὺς ἠσεβηκότας καὶ νοσφισαμένους μὲν τὰ ἀναθήματα, ψευσαμένους A
δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἐσχάτην δίκην ἀπήτησε· καὶ δὴ καὶ ὁ τοῦ κορυφαίου
μὲν συνόμιλος, οὐκ ἐλάττοσι δὲ πρεσβείοις τῶν ἄλλων μαθ. τῶν φέρων τὸ προνό-
μιον, Παῦλον λέγω πάλιν τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον· ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ
Rom. XII.14. θεῖος ἀνὴρ ἐν τῷ λέγειν εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσ-
II. Timoth. IIII.14. θε· καὶ πάλιν, Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά κακά μοι ἐνεδείξατο· ἀπολυθείη ἂν B
τῆς δοκούσης ἐναντιώσεως· τὸ μὲν γὰρ δίκην δοῦναι τὸν ἠδικηκότα ἐπαρᾶσθαι, ὁ
προπηλακισμὸς ποιεῖ καὶ ὁ πόλεμος τοῦ κηρύγματος· ὧν ἐπαίτιος καὶ Ἀλέξανδρος·
τὸ δὲ εὐλογίαις ἀμείβεσθαι τοὺς ὑβριστὰς, ἐφ' οἷς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὸν διωγμὸν
παλαμῶνται, διατέτακται.

κ. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὡς οὐκ ἀρᾶς ἐπέχειν λόγον τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ τὰς C
περὶ τοῦ χαλκέως φωνὰς ἔνιοι φασίν· ἀλλὰ πρόῤῥησιν μᾶλλον εἶναι τῶν μελλόντων
αὐτὸν ἐπ' ἐσχάτῳ δεινῶν καταλαμβάνειν δυσσεβοῦντά τε καὶ τὸν κατὰ τῆς εὐσε-
βείας πνέοντα πόλεμον· καὶ ταῦτα προανακηρύττειν καὶ ὑπογράφειν διὰ ῥημάτων τὸν
κήρυκα· ἅμα μὲν τῆς τοσαύτης λύσσης τὸν ἀποστάτην ἀπάγοντα, ἅμα δὲ καὶ
τοῖς συναθλοῦσιν εἰσάγοντα παραμύθιον, τὸ δοῦναι δίκην πάντως τὸν ἐπηρεα- D
στὴν, μὴ δὲ λαθεῖν ἐφ' οἷς ἔδρασε τὸ τῆς προνοίας ἀλάθητον· δι' ὧν καὶ τῶν πολ-
λῶν τοὺς ὀκλάζοντας ἀνακτώμενόν τε καὶ πρὸς τὸ θαῤῥεῖν ἔστι συνορᾶν ἐπανάγον-
τα· ἐγὼ δὲ εἰ μὲν μηδαμοῦ κατὰ τῶν ἐπιβουλευόντων τῷ δόγματι μηδεμίαν εἶ-
δον τοῖς ἁγίοις ἢ ἀγανάκτησιν ἢ ἐπιτίμησιν, οὐδ' αὐτὸς ἀναποστροφὴν ἄλλην ἐποι-
Act. XIII.10. ούμην τῆς νομιζομένης νυνὶ μάχης, ἢ τὴν πρόῤῥησιν· ἀλλ' ὅ γε μάγος Ἐλύμας E
πλήρης μὲν παντὸς δόλου πλήρης δὲ ῥαδιουργίας, υἱὸς δὲ καταβοώμενος διαβό-
Act. XXIII. 3. λου, καὶ πάσης δικαιοσύνης ἐχθρός· καὶ δὴ καὶ αὐτὰς πικρῶς ἀφῃρημένος τὰς
ὄψεις· καὶ ὁ κεκονιαμένος τοῖχος, εἴ τι τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἔφερε τυπτομένῳ τῷ

quo rei qui seposito sacro pretio, spiritui sancto mentiti fuerant, summo supplicio adfecti fuerunt. Profecto etiam principis socius, atque haud minoribus meritis inter alios discipulos praerogativa fulgens (Paulum rursus dico mundi magistrum); hic inquam divinus vir qui dixerat, benedicite persequentibus vos, benedicite et ne maledicatis; idem cum postea sic: " Alexander aerarius multa mihi mala intulit: " retribuat illi Dominus secundum opera eius ": eodem effugio expedietur ab apparente contradictione. Namque ut imprecetur vindictam reo, contemptus atque oppugnatio evangelii in causa est, quorum reus Alexander: verum benedictionibus remunerari offensores, quatenus nosmet persequutione oppugnant, id demum praeceptum est.

20. Non ignoro equidem negare nonnullos, ea quae divus Paulus de aerario dicit, dirarum vim habere; sed vaticinium magis esse poenarum quae ipsum denique correpturae erant, impium videlicet et qui religioni bellum conflabat: atque has praeconem Paulum designare verbis illis atque praedicere: dum una studet a tanto furore apostatam revocare, et suis pariter sociis laborum solamen insinuare; propterea quod maleficus omnino puniendus foret, neque omnituentem providentiae oculum facta eius laterent. Atque his locutionibus multorum demissos animos erigi a Paulo et ad fiduciam revocari videmus. Equidem si nusquam cernerem sanctorum hominum contra dogmatis hostes iracundiam vel invectionem, haud aliud effugium simulatae huius repugnantiae quaererem quam vaticinium. Sed enim quum magus Elymas plenus omni dolo, plenus fallacia et Diaboli filius dicatur, atque omnis iustitiae hostis; quumque idem oculis acerbe multetur; verba insuper paries dealbatus (sive is pontificatus insignia coram caeso apostolo gerebat, sive secus)

A ἀθλητῇ γνώρισμα, εἴ τε καὶ μή· καὶ ὅσα μὲν ἄλλα πρὸ βραχέος εἴρηται, ὅσα δὲ καὶ τῶν ῥηθέντων πλέον πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς φέρεται γραφῆς· ἀλλὰ γὰρ ταῦτα δὴ ταῦτα λαμπρῶς οὐ κοινὴν οὐδ' ἀσφαλῆ τὴν διὰ τῆς προῤῥήσεως καταφυγήν μοι δεικνύουσι.

κα. Πλὴν ἡμῖν οὐχ ἑρμηνείας νῦν ἀκρίβεια, παραδείγματα δὲ μόνον ζητημάB των, ὧν ἡ λύσις γυμνάζεται, πραγματεύεται· ἐπεὶ καὶ ἄλλην τινὰ οἶδα τοῦ προκειμένου ῥητοῦ διασάφησιν· ἥτις καὶ τὴν ἀρὰν καὶ τὴν πρόῤῥησιν ἀποκλίνουσα, οὐδὲν χαλεπὸν οὐδ' ἐφύβριστον τῷ Ἀλεξάνδρῳ περιτίθησι· τὸν γὰρ κύριον, ὅς ἐστι φιλανθρωπίας καὶ σωτηρίας πηγὴ, τοῦτον ἀποδιδόναι φησὶ τοῖς κακούργοις οὐ τιμωρούμενον τὸ οἰκεῖον πλάσμα, οὐδὲ κολάζοντα, μεθιστῶντα δὲ τῶν φαύλων ἔρC γων καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀμεινόνων πρᾶξιν μεταρυθμίζοντα· ὃ τίνος ἂν εἴη ἀρᾶς; τίνος δὲ ποινὰς ἀναβοώσης προῤῥήσεως; ἀλλ' οὖν ὥσπερ καὶ θατέρᾳ τῶν ἐπιβολῶν οὕτω μοι δοκεῖ καὶ ταύτῃ τὰ ἐφεξῆς διαμάχεσθαι· καὶ γὰρ ἐπάγει, ὃν καὶ σὺ φυλάσσου· λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις· ἀλλ' ἐμποδὼν μὲν τοῖς ἄλλοις ἴσως ἵσταται ταῦτα· συμφωνεῖ δὲ μᾶλλον τοῖς εἰς ἀρὰν τὸ χωρίον ἀναφέρουσι.

D κβ. Οὐκ ἐναντιώσεται δὲ ἡμῖν οὐδὲν οὔτε Στέφανος τῶν μαρτύρων πρῶτος Act. VII. 60.
τοὺς φονευτὰς εὐλογίαις ἀλλ' οὐκ ἀραῖς ἀμυνόμενος· οὔτε πρὸ αὐτοῦ ὁ κοινὸς δεσ- Luc. XXIII.
πότης ὑπὲρ τῶν σταυρούντων τὸν πατέρα ἐξιλεούμενος· ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ σωτῆρος λό- 34.
γος ἔχει τι καὶ τῆς παρούσης ἐρευνῆς βαθύτερόν τε καὶ μυστικώτερον· ὁ δὲ καλλίνικος μάρτυς πῶς ἡμῖν οὐ δι' ἀγῶνος ἐλεύσεται; ὅτι τοὺς Ἰουδαίους βλέπων τοῖς E κατ' αὐτοῦ θυμοῖς ἀναφλεγομένους καὶ τῇ ἀπονοίᾳ μεθύοντας, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ὅλους τῷ φόνῳ βαπτίσαντας, αὐτὸς ἤδη λοιπὸν ἐπὶ πύλαις ἑστηκὼς τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου, καιρὸν δὲ παραινέσεως πάντα τῆς μιαιφονίας ἀποτειχιζούσης, οὐδεμίαν τε ἐπιτίμησιν ἐνδιδούσης, τοῦτο μὲν ὅτι ἐπὶ ξυροῦ ἵστατο ἀκμῆς, τοῦτο δὲ ὅτι μη-

et quotquot paulo ante dicta sunt, et quae plura dictis in sacra passim scriptura feruntur; haec, inquam, evidenter admodum mihi demonstrant, quam nec obvium neque tutum ad prophetiam perfugium sit.

21. Sed enim haud accurata interpretatio, sed exempla modo quaestionum, cum solutionum tentamine, mihi nunc in manibus sunt. Nam et aliam novi praedictorum verborum declarationem quae a diris simul vaticinioque declinans, nihil grave aut contumeliosum Alexandro imponit. Etenim a Domino, qui est omnis clementiae salutisque fons, hominem illum aiunt traditum maleficis, haud equidem puniendi causa creaturam suam neque in eam animadvertendi, verum potius ut a malis operibus revocaret atque ad meliorem frugem traduceret. Qua in re quid oro dirarum est? quid vaticinii poenam clamantis? Sed enim sicuti uni praedictarum sententiarum, ita mihi videntur etiam huic adversari quae sequuntur verba, quem tu quoque cave; valde enim obstitit praedicationi nostrae. Haec, inquam, aliis fortasse sententiis adversantur; favent vero interpretibus iis qui locum ad diras referunt.

22. Neque vero nobis obstabit beatus Stephanus, martyrum primus, qui interfectores suos bonis verbis non diris remuneratus est; neque ante hunc communis dominus, qui pro crucifixoribus patrem exoravit. Quamquam reapse servatoris oratio habet aliquid altius atque augustius, quam ut nunc indagari pro dignitate queat. Triumphalis tamen martyr quid ni nobis patronus causae adsit? qui Iudaeos cernens ira inflammatos vecordiaque ebrios, seque caede penitus impiantes, ipse iam in martyricae necis limine versans, et iam supplicio adhortationem quamlibet sibi eripiente, neque locum obiurgationi largiente, tum quia summi discriminis impendebat

δεμία ὄνησις τοῖς οὕτω κεκρατημένοις ἐπιτίμησις ἢ παραίνεσις, ὃ λοιπὸν ἦν τὴν A
ἐσχάτην ὁ ἀθλητὴς ἐπὶ τοὺς φονευτὰς ἁρπάζει θεραπείαν· καὶ μὴ στῆναι αὐτοῖς τὴν
ἁμαρτίαν τὸν κοινὸν δεσπότην ἐξαιτεῖ· τίς οὗτος; ὁ μακρὰν μὲν αὐτοῖς πρότερον
νουθέτησιν καὶ διδασκαλίαν ἀποτείνας· ὡς δ' ἀπειθεστέρους τε τοῖς παραινοῦσι λό-
γοις, καὶ μᾶλλον ἑώρα πρὸς δυσσέβειαν παροξυνομένους, τότε δὴ τότε καὶ μά-
λα δικαίως, καὶ τοῖς ἐλέγχοισί τε καὶ στηλιτεύσασι τούτους ὑποβαλὼν, ἀπεριτμή- B
τους τῇ καρδίᾳ καὶ σκληροτραχήλους (1), φονεῖς τε καὶ προδότας, καὶ προγονικὸν τὸ
μίασμα φέροντας, ἅτε δὴ προφητοκτόνων τέκνα, δεικνὺς ἅμα καὶ ἀποκαλῶν· ὥστε
οὐ μόνον οὐδαμῶς ἡμῖν ὁ πλήρης χάριτος καὶ σοφίας καὶ πνεύματος ἁγίου καὶ δυ-
νάμεως οὐ μὲν οὖν ἀνταγωνιστὴς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα συναγωνιστὴς
καὶ ὑπέρμαχος· εἰ δ' ὁ γνήσιος τοῦ δεσπότου μαθητὴς καὶ μαρτύρων πρῶτος δόξαν C
ὑμῖν τοῖς ἔργοις ἔδειξε μετελθὼν τὴν αὐτὴν, δῆλον ὅτι καὶ τὸν διδάσκαλον· ἵνα
Ioh. VIII. 44. μὴ νῦν λέγω, ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου (2) ἐστὲ, καὶ γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχα-
Matth. XII. 39. λὶς καὶ μύρια ἄλλα· ὧν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὑπεύθυνον, τὰ αὐτὰ καὶ τελεσάμενον
καὶ διδάξαντα τὸν στεφανοδότην τῷ γνησίῳ μάλιστα τοῦ κηρύγματος, καὶ τῷ δι' αἵ-
ματος πόθῳ λαμπρῶς καὶ ἀναμφιβόλως ὁ στεφανίτης παρέστησε· κἂν εὐχῇ καὶ συγ- D
γνώμῃ μετὰ προκαταβληθεῖσαν πᾶσαν ἄλλην προνοίας τε καὶ φιλανθρωπίας μέ-
θοδον ὁ σωτὴρ τοῦ γένους τοὺς διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτῷ ἐπενηνοχότας ἀνέφερεν.

κγ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως καὶ τῆς παρούσης μακρότερον ὑποθέσεως· χω-
ρὶς μέν τοι γε τῶν προεκτεθέντων, καὶ παρὰ τὸ διττὸν τοῦ ὀνόματος συνταράξοι ἂν
Amos. III. 6. τις τὸ βούλημα τῆς γραφῆς οὐκ ἐν ὀλίγοις· αὐτίκα τὰ κακὰ καὶ οὐκ ἔστιν ἃ μὴ κτί- E
Iacob. I. 13. ζει κύριος· καὶ τῶν κακῶν πάλιν οὐδενός ἐστιν αἴτιος· καὶ πῶς ἂν συμβιβασθείη ταῦ-

hora, tum quia nullus sperabatur fructus increpandi vel adhortandi homines ita percitos; quod reliquum erat, extremum athleta erga suos carnifices expromit officium, atque ut ne illis peccatum imputet, communem dominum deprecatur. Quis autem hic? nempe is qui longam nuper apud Iudaeos recitaverat admonitionem atque doctrinam: idem quum eos vidisset adversus hortamenta sua contumaces, atque ad scelus alacriores, iuste admodum reprehensionibus atque invectionibus onerans, incircumcisos corde durisque cervicibus, homicidas ac proditores vocavit atque coarguit, et patrio crimine imbutos, prophetarum scilicet occisoribus genitos. Quare non solum nobis vir hic gratia et sapientia sanctoque spiritu ac virtute plenus non adversatur, verum etiam maxime favet ac patrocinatur. Quod si verissimus Domini discipulus, martyrumque primus, sententiam nostram factis ipsis secutus est, satis hinc apparet in eodem instituto fuisse magistrum. Ne iam commemorem verba, vos ex patre diaboli estis; et generatio prava ac adultera; et sexcenta alia; quorum et reum esse iudaicum populum; simulque coronae auctorem dominum in eodem secum opere doctrinaque versantem, seu praedicationis sinceritate seu fundendi sanguinis alacritate, evidenter ac splendide coronatus noster ostendit: etiamsi deinde bonis precibus atque venia, post ceteram omnem curae ac dilectionis exhaustam rationem, servator generis auctores sibi per crucem necis prosequutus est.

23. Verum haec fortasse longius a praesente proposito abeunt. Et quidem praeter hactenus dicta, nominis quoque ambiguitas haud raro fieri potest ut sententiam conturbet. Veluti, non est malum quod non faciat Dominus: rursusque, nullius mali auctor Dominus est. Quomodo haec, inquam, congruent, nisi ambiguum vo-

(1) Cod. σκληροκαρδίους.

(2) Vocabulum διαβόλου regi a πατρὸς existimarunt nonnulli teste Photio, qui de patre diaboli disputat in amph. quaest. LXXXVIII apud Wolphium, et prolixius in quaest. XLVII codicis vaticani.

A τα, εἰ μὴ τὸ διττὸν τῆς φωνῆς διαιτήσειε; κακὰ μὲν λέγεσθαι κυρίως τὰ ἁμαρ-
τήματα, ὧν ἐστι καὶ τὸ θεῖον ἀναίτιον· κακὰ δὲ καὶ τὰ λυποῦντα πάλιν καὶ ἀβού-
λητα, νόσος καὶ πενία καὶ τραύματα, ἀκρὶς καὶ βροῦχος καὶ ἐρυσίβη καὶ κάμπη καὶ
χάλαζα, καὶ ὅσα ἄλλα πολλάκις ἡ πρόνοια τὰς τῶν πλημμελούντων ὁρμὰς ἀνα-
στέλλουσα, καὶ τῶν κηλίδων ἀποκαθαίρουσα, τοῖς ἐνόχοις ἐπαφιέναι καὶ λέγεται καὶ
B πιστεύεται· οὐ κακύνουσα τὸ ἀνθρώπινον, οὐδὲ πρὸς τὸ χεῖρον τὸ δημιούργημα
μεταπλάττουσα, μή τι γένηται· ἀπάγουσα δὲ τῶν κακυνόντων μᾶλλον, καὶ
τῇ καταλλήλῳ τοῦ τοσοῦτος θεραπείᾳ τὸ ἠρρωστηκὸς τῆς γνώμης πρὸς τὸ ἄμεινον
ἐπανάγουσα· τοιοῦτον ἂν εἴη καὶ τὸ, παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ Act VII. 42. Rom. I. 26. XI. 8.
οὐρανοῦ· καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς πνεῦμα κα-
C τανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν· τῆς γὰρ φωνῆς τὸ ὁμώνυμον κἀνταῦθα οὐ
τυχὸν μὲν διακρίσεως, εἰς ἀτοπίαν συστρέφει τὸ νόημα· πῶς γὰρ καὶ τότε ψυχικὸν
ὄμμα τυφλοῖ ὁ θεός; πῶς δὲ πάθεσιν ὁ τούτων καθαιρέτης καὶ ἀσεβείᾳ καὶ πλά-
νῃ παραδίδωσι; διακριθέντος δὲ τοῖς σημαινομένοις τοῦ ῥήματος, παντὸς ὁ λό-
γος σοφίσματος ἀπολύεται· τὸ γὰρ παρέδωκε σημαίνει μὲν καὶ τὸ ἐνεχείρισεν καὶ παρ-
D έπεμψεν, ἢ συνώθησε καὶ συνήλασε· σημαίνει δ' οὐδὲν ἔλαττον καὶ μάλιστά γε τῷ
βουλήματι τῆς γραφῆς καὶ τὸ συνεχώρησε, καθυφῆκε καὶ ἐνέδωκεν, εἴασε φέρεσθαι
ταῖς ὁρμαῖς, ἀφῆκε τὸ ἑκούσιον αὐτοδέσποτον· καθ' ὃ σημαινόμενον ὑπειλημμένου τοῦ
παρέδωκεν, οὐδὲν τῶν παραλόγων ὅλως ὑφίσταται· ἀφέλκει μὲν γὰρ τὸ θεῖον νόμῳ
φιλανθρωπίας καὶ προνοίας τῶν παθῶν καὶ ἁμαρτημάτων τὸ ἀνθρώπινον· ἐπειδὰν
E δὲ μοχθηρίας ὑπερβολῇ τὸ ἀναστελλόμενον τῆς εὐεργεσίας καὶ χάριτος οὐκ ἀνέχοι-
το, οὐδ' ἐθέλοι τῷ μεθέλκοντι πείθεσθαι, τότε δὴ τότε ὑπενδίδωσι φέρεσθαι
τῇ ῥύμῃ τὸ ἀπειθοῦν, καὶ ἀφίησιν ἀποκεχρῆσθαι τῷ βουλήματι, ἵνα μὴ ἐπὶ
πλέον ἀναστέλλων καὶ ἀναχαιτίζων τῆς ῥοπῆς, δόξῃ διαφθείρειν τὸ αὐτεξούσιον·

cabuli sensum distinguas? Mala scilicet primario sensu dicuntur peccata, quorum Deus causa non est: mala praeterea sunt illa quae molestia adficiunt, nobisque invitis accidunt, morbus, paupertas, vulnera, locusta, bruchus, rubigo, eruca, grando, et quotquot alia saepenumero reis immitti a divina providentia dicuntur atque creduntur, vel ut ruentes ad peccata mortales cohibeat, vel ut labes abluat: minime vero ut depravet humanum genus, neque ut peiorem conditionem creaturae suae faciat Deus; quod absit; immo potius ut a vitiorum irritamentis abstrahat, atque ut congrua laborantis cura, infirmam animi partem ad meliorem frugem revocet. Huiusmodi erit etiam locutio: et tradidit eos servire militiae caeli. Et tradidit eos in passiones ignominiae. Et dedit eis spiritum compunctionis, oculos ne videant. Nam vocabuli homonymia heic quoque, nisi discernatur, absurdam sententiam parit. Quomodo enim aut quando animae oculum excaecat Deus? quomodo passionibus, ille qui harum purgator est, et impietati atque errori tradit? Distinctis autem vocabuli notionibus, omni cavillatione expeditur sermo. Nam verbum tradidit significat sane alienae potestati dedidit, transmisit, compulit: nihilominus, immo vero potissime secundum scripturae sensum, concessit, indulsit, permisit, ferri sivit impetu suo, arbitrium esse liberum passus est: iuxta quam notionem verbo *tradidit* intellecto, nulla absurditas sequitur. Avocat enim Deus ingenito bonitatis providentiaeque suae more a passionibus ac peccatis homines: verumtamen ubi hi, superante malitia, frenos a divina beneficentia gratiaque iniectos indignantur, noluntque retrahenti morem gerere, tum demum sinit cursu suo contumaces ferri; atque arbitrio abutendi copiam facit: ne si forte vehementius inhiberet ac sisteret propensionem, liberae voluntatis facultatem pessumdare videre-

καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ πρόνοια τοῖς ἀγνώμοσι ϗ ἀχαρίστοις εἰς ἔγκλημα περιτρέ- A
ποιτο.

κδ΄. Κατὰ τοῦτο δὴ τὸ σημαινόμενον ἔθος ἐστὶ παραλαμβάνεσθαι τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν γράμμασι τὸ ἔδωκε ϗ παρέδωκε καὶ εἴ τι τοιοῦτον· ὅπερ οὐδένα μῶμον οὐδὲ λαβὴν τῇ φιλανθρωπίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐδ᾽ ἡντιναοῦν, ὡς πᾶσιν ἐστὶ

Exod. VII. 3. 99. φανερὸν, προσάπτει· οὕτω λέγεται σκληρῦναι πάλιν τὴν καρδίαν Φαραώ· οὐχ ὅτι B
λαβὼν εἴκουσαν ϗ πειθομένην αὐτῷ τοῖς προστάγμασιν, εἰς τὸ σκληρὸν ϗ ἀτέραμνον ϗ ἀπειθὲς μετεπλάσατο, ἀλλ᾽ ὅτι μεθέλκων ϗ ἀνακόπτων τῆς ἀπειθείας ϗ τοῦ ἀντιτύπου φρονήματος, ἐπείπερ οὐδαμῶς εὗρεν ὑπενδιδόντα ϗ πρὸς πειθὼ μεθιστάμενον τὸν αἰγύπτιον, ἀλλ᾽ ὅλον ἑαυτὸν ποιοῦντα τοῦ ἀντιθέτου ϗ ἀντιταγμένου βουλήματος, ὁ μηδαμοῦ φθείρων τὸ αὐτεξούσιον, ἀφῆκε τῇ γνώμῃ φέρεσθαι C
τὸν οὐ βουληθέντα πεισθῆναι τῇ κρείττονι· εἴη δ᾽ ἂν ἀπᾷδον οὐδὲν ϗ εἴ τις ἐνταῦθα τὸ ἐσκλήρυνεν, ἀντὶ τοῦ σκληρὰν οὖσαν ϗ ἀπότομον, αὐτὸς διὰ τῶν ἐπενεχθέντων σημείων μᾶλλον ἐξήλεγξε, ϗ τὴν ἀπείθειαν ἐθριάμβευσε· ϗ τὸ τῆς γνώμης ἀμείλικτόν τε ϗ ἀνίατον οὔπω τοῖς πᾶσιν οὕτω γνώριμόν τε καὶ περιβόητον, περιφανῶς ἐστηλίτευσεν· ἡ γὰρ τῶν θαυμάτων ὑπερβολὴ παρακλήσεως ϗ πειθοῦς D
ἁπάσης τοὺς νόμους νικῶσα, τοῦ Φαραὼ δὲ τῆς γνώμης ἐλαττουμένη, πῶς οὐκ ἀνυπέρβλητον αὐτοῦ ϗ ἀθεράπευτον τὴν σκληροκαρδίαν παρίστησιν; οὕτω μὲν οὖν τὸ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ϗ παρέδωκεν εἰς πάθη ἀτιμίας, καὶ ἐσκλήρυνε τὴν καρδίαν Φαραὼ, πᾶσαν συκοφαντίας ἐκφεύγει περιδρομὴν καὶ δεινότητα.

κε΄. Τί δὲ τὰ ἄλλα με δεῖ τῶν ὁμωνύμων ἐπέρχεσθαι; ὅπου γε καὶ ἡ τίς E
συλλαβὴ τοὺς τῆς διαστολῆς λανθάνουσα νόμους, οὐ τὴν τυχοῦσαν σύγχυσιν καὶ ταραχὴν τοῖς μηδὲν τούτων ἐπικοινωνοῦσιν εἰσάγει· καὶ γὰρ δηλοῖ μὲν αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ ἀνὰ χεῖρα τὴν ἐρώτησιν· συμφθέγγεται δὲ ϗ τῶν ἀποφάσεων ἥτις αὐτῷ

tur: atque ita benefica eiusdem vis ac providentia vecordibus atque ingratis crimini verteretur.

24. Hac igitur ratione solent scripturae nostrae verbis uti *dedit* et *tradidit* et horum similibus: id quod nullum probrum nullamque ansam vituperandi Dei bonitatem atque iustitiam, ut cuique exploratum est, parit. Sic rursum Deus dicitur induravisse cor Pharaonis: non quod illud molle pridem suisque iussibus docile, ad duritiem, pertinaciam, contumaciamque converterit; sed quia diu data opera ut cor illud ab inobedientia et refractario spiritu revocaret, postquam aegyptium nullo modo cedentem neque ad obedientiam reversum sensit, immo vero se totum in contraria repugnantique sententia obfirmantem: Deus qui numquam liberi vim arbitrii laedit, sivit eum sua voluntate ferri, qui meliori consilio morem gerere recusabat. Neque erit absurdum, siquis hoc loco vocem *induravit* sic fere intelligat, ut durum regis cor atque praefractum, Deus editis prodigiis evidentius coarguerit, et contumaciam eius quasi triumpho ostentaverit, desperatumque et intractabile mentis vulnus, nondum omnibus satis cognitum, manifesta luce impertiverit. Prodigiorum sane magnitudo quum omnis adhortationis suasionisque fines excesserit, neque tamen Pharaonis animum expugnaverit, nonne summam atque insanabilem cordis eius duritiam demonstravit? Sic ergo locutiones dedit Deus vel tradidit in passiones ignominiae, itemque et induravit cor Pharaonis, quaslibet calumniae insidias astumque frustrantur.

25. Iam quid opus est me cetera homonyma persequi? siquidem vel *quis* syllaba praeter distinctionis leges posita, non mediocrem perturbationem confusionemque ignaris harum legum creat. *Quis* enim, de qua nunc agimus, syllaba inter-

A μάλιστα διαμάχεται, τῇ οὐδεὶς (a)· ἄλλοτε δὲ τὸ ἀόριστον σημαίνει· οὐ μὴν οὐδὲ
θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως τάξιν ἀπαρνεῖται· ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ σπάνιον ὑπο-
φέρεται· ἐπιτίμησιν δὲ πάλιν· ἔσθ᾽ ὅτε καὶ ἀμηχανίαν καὶ διαπόρησιν· ὅτι δὲ καὶ
προσδιορισμὸς τοῖς φιλοσοφοῦσι καθωμίληται, οὐδὲ τὴν εὐτέλειαν οὐδὲ τοιαῦτα
ἕτερα παρατρέχει· καὶ τῶν παραδειγμάτων τὰ ἱερὰ γέμει γράμματα· ἅπερ εἴτις
B μὴ φυλοκρινήσῃ, μηδ᾽ ἑκάστῳ τῆς φωνῆς τὸ προσῆκον ἀπονέμοι, οὐδὲ λόγου δεῖ,
πλάνης ὅσης τοὺς ἑαυτοῦ λογισμοὺς ἀναπλήσει· καὶ τοῦτο κατάδηλον ἀπ᾽ αὐτῆς γε
τῆς τῶν ῥημάτων παραθέσεως· αὐτίκα τὸ, τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δό- Ps. XXIII. 8.
ξης; καὶ τὸ, τίς εἶ σὺ, ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς; καὶ ὅσα τοι- Iob. I. 22.
αῦτα ἐρώτησίν (b) τε δηλοῦσι καὶ οὐδεμίαν ἀπορίαν κινοῦσιν· εἰ δέ τις διὰ τὴν τῆς
C φωνῆς ὁμοιότητα, καὶ τὸ, τίς ἔγνω νοῦν κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; καὶ Rom. XI. 34. 35.
τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; καὶ τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται Ps.
καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον; εἴ τις οὖν καὶ ταῦτα διὰ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς φωνῆς πρὸς LXXXVIII. 49.
τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐκβιάσοιτο, πολὺ ἂν τῆς ἀληθείας ἀποσφαλείη· ταῦτα γὰρ τὴν
τῆς ἀποφάσεως ἐπέχοντα δύναμιν, τὴν τῆς ἐρωτήσεως οὐκ ἀναδέχεται τάξιν· οὐ-
D δεὶς γὰρ οὔτε νοῦν ἔγνω κυρίου, οὔτε σύμβουλος αὐτοῦ γέγονεν, οὐ μὴν ἀλλ᾽ οὐδ᾽
ἔστιν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον· οὐδ᾽ ἑτέρῳ δὲ πάλιν τῶν εἰρη-
μένων συμφέρεται, εἰ καὶ τῇ προόδῳ τοῦ ῥήματος οὐ διήλλακται· οὐδὲ τὸ, ἄνθρω- Iob. I. 1.
πός τις ἦν ἐν χώρᾳ τῇ αὐσίτιδι· καὶ ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ (c) Luc. X. 30.
εἰς Ἱεριχώ· τὸ γὰρ ἀόριστον ἡ φωνὴ νῦν σημαίνει τῶν ἄλλων ἀποστήσασα· ὥσπερ καὶ Luc.
E τὸ εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἵ τινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὴν VIIII. 27.
βασιλείαν τοῦ θεοῦ, τὴν τοῦ προσδιορισμοῦ χρείαν ἀναπληροῖ· ἀρκεῖ γὰρ καὶ μνήμη μό-

rogationem significat. Tum vero cum ea quoque negatione construitur, quae vel apprime illi adversatur, cum vocabulo scilicet *nemo*. Alias autem indefinitam rem ostendit. Sed neque admirationis stuporisque vim recusat. Quin adeo ad raritatem quoque indicandam adhibetur, nec non ad obiurgationem; interdum quoque ad perplexitatem atque dubitationem. Denique quia restrictio modestis hominibus familiaris est, ne humilitatem quidem neque alia similia non significat. Plenae exemplorum sacrae litterae sunt: quas circumstantias nisi quis discernat, et suum cuique voci officium tribuat, nihil attinet dicere, quantis erroribus mentem suam inficiet. Atque id ipsa locutionum prolatione perspicuum fiet. Exempli gratia, quis est iste rex gloriae? Et, quis es tu, ut respondeamus his qui nos miserunt? et quotquot similia vel interrogationem significant, vel nullam quaestionem commovent. Quod siquis propter vocabuli similitudinem, locutiones quoque, quis novit mentem Domini? aut quis consiliarius eius fuit? et, quis ante dedit illi ut ei retribuatur? et, quis est homo qui vivet, nec mortem videbit? siquis, inquam, has locutiones propter eandem vocabuli formam, ad eandem notionem vi pertrahet, procul admodum a veritate aberrabit. Quippe hae quum negandi vim habeant, interrogandi rationem non recipiunt. Nemo enim vel mentem Domini novit, neque eius consiliarius fuit; neque est homo qui victurus sit mortemque non visurus. Neque hae rursus cuiquam ex ante dictis locutionibus congruunt, etiamsi terminatio vocabuli nequaquam differt: neque item, homo τις erat in regione Ausitide; et homo τις Hierosolymis Hiericuntem veniebat. Vox enim heic ostendit indefinitum aliquid, atque a superioribus sententiis abludit. Velati et illud, sunt τινες de hic praesentibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei, restrictionis officium implet. Suffi-

(a) Nempe οὐδείς τις, latine *nemo quisquam*. (b) Cod. ἀπόκρισιν *responsionem*. (c) Cod. Ἰσραήλ.

τοῦ ἑνὸς παραδείγματος τὴν χρῆσιν ἐπιδεῖξαι τῆς φωνῆς, ὡς οὐδενὶ τῶν προτεταγμένων συμ- A
βιβάζεται.

Gen. III. 11. κϛ. Τίνα δ' ἂν ἔχοι κοινωνίαν πρὸς τὰ προλαβόντα, εἰ καὶ τῆς φωνῆς ἀπα-
Exod. II. 14. ράλλακτος ὁ ἦχος, τὸ τίς ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυμνὸς εἶ; καὶ τίς σε κατέστησεν ἄρ-
Rom. XIIII. 4. χοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; καὶ τίς εἶ σὺ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; καὶ τίς ἐπά-
II. Reg. XI. 21. ταξε τὸν Ἀβιμέλεχ υἱὸν Ἱεροβοάμ; καὶ τίς ἐστιν οὗτος ὁ κρύπτων με βουλήν; ταῦ- B
Iob. XLII. 3. τα γὰρ εἰς ἀγανάκτησιν μὲν καὶ ἐπιτίμησιν ἀφορῶσιν, οὐδὲν δὲ ὅμοιον τῶν προδε-
δηλωμένων παριστῶσιν· εἰ δέ τις καὶ ταῦτα εἰς τὸν τῆς ἐρωτήσεως μεθελκύσει νό-
μον, ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἄλλα λέγω, ἄγνοιάν τε κατηγορήσοι τοῦ Θείου, καὶ οὐ κα-
ταμέμφεσθαι τὰς πράξεις διὰ τῆς φωνῆς, ἀλλὰ μαθεῖν ζητεῖν ἐξ ἀγνοίας τὸν
παρασχόντα τὴν τοῦ πρᾶξαι ἄδειαν· καὶ δὴ καὶ τὸ τίς εἰμὶ ἐγώ; κύριέ μου κύριε· C
I. Reg. XVIII. 18. καὶ τίς ἐστιν ὁ οἶκος τοῦ πατρός μου; ἐπὶ τοσοῦτον ἐμφανεστάτην φέρει τὴν παραλλα-
γήν, ἐφ' ὅσον ἀπαράλλακτον προάγει τὴν φωνήν· εὐτελείας γὰρ ὁμολογίαν ἰδίας,
καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας γνώμην ἀναφαίνει· οὐ μὴν εἰς ἐρώτησιν, οὐδὲ πολ-
λοῦ δεῖ πρὸς ἐπιτίμησιν ἢ ἀγανάκτησιν, ἢ πρὸς ἄλλό τι τῶν προειρημένων τὸν λο-
γισμὸν διαβιβάζει. D

Ps. CVI. 43. κζ. Τὸ μέν τοι σπάνιον εἴπερ τι ὅλως δηλοῖ, τὸ, τίς σοφὸς καὶ φυλάξει
Is. LIII. 1. ταῦτα; καὶ τὸ, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφ-
θη; εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ' οὖν γε τινὲς καὶ πεπιστεύκασι, καὶ τὴν φρουρητι-
κήν τε καὶ κυβερνητικὴν καὶ παντοκρατορικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐκ τῆς περὶ αὐτοὺς
καὶ τῆς περὶ τὸ σύμπαν εὐεργεσίας τε καὶ προνοίας συνιδεῖν ἠξιώθησαν, καὶ τῆς E
ἐκεῖθεν μαρμαρυγῆς ταῖς λαμπηδόσι τὸν νοῦν ἐλλαμφθῆναι· πῶς δ' αὐτίκα τὸ
Is. LXIII. 1. θαῦμα καὶ τὴν ἔκπληξιν οὐκ ἀφίησιν ὁ λέγων, τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ;

cit autem vel unius exempli mentio indicando vocabuli usui, nempe qui nulli superiorum congruit.

26. Sane quid commune habent cum suprascriptis, quamquam vocis sonus haud immutatur, locutiones hae? videlicet, quis tibi nunciavit te esse nudum? quis te dominum constituit iudicemque nostrum? quis es tu, qui alienum servum iudicas? quis percussit Abimelechum Hieroboami filium? quis est qui me sententiam celat? Nimirum hae locutiones ad indignationem obiurgationemque spectant, nihil autem simile praedictarum exhibent. Quod siquis eas ad interrogationis regulam traheret, nequid praeterea dicam, ignorantiam quoque in Deo coargueret; neque ab eo reprehendi hac voce actiones hominum suaderet, verum operam dari ab eodem propter suam inscitiam ut sciat aliquid, qui aliis facultatem agendi suppeditat. Utique et illud, quis sum ego? dominus meus, dominus. Et, quae est domus patris mei? tanto magis haec diversitatem rei palam faciunt, quanto similiore voce dicuntur. Significatur enim propriae vilitatis confessio, gratusque adversus Deum animus. Neque licet heic cogitare interrogationem, multoque minus obiurgationem aut indignationem, aut quemlibet e praedictis modum.

27. Iam etiam raritatem quam quod maxime hoc vocabulum designat. Nempe, quis sapiens, et custodiet haec? et, quis credidit auditui nostro? et, brachium Domini cui revelatum est? Nam si minus cuncti, certe aliquot crediderunt; quibus sane conservatricem, rectricem, dominamque omnium Dei vim tum e beneficiis in se mundumque totum collatis, tum etiam e providentia contueri dignanter concessum fuit: quorum luminum radiis collustrati, mentis tenebras dispulerunt. Nonne vero admirationem stuporemque prodit is qui ait, quis est iste veniens ex Edom?

A καὶ τίς ἐστιν οὗτος, ὅτι καὶ ἡ θάλασσα καὶ οἱ ἄνεμοι ὑπακούουσιν αὐτῷ; ὅπερ οὐδε- Marc. IIII.40.
μία τῶν προτεταγμένων φωνῶν οὖμενουν οὐκ εἶχεν ἰσχὺν σημαίνειν· προσθείη δ' Hierem.
ἄν τις τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ; καὶ τίς ἄν με θείη VIIII.1. Iob.
κατὰ μῆνα ἡμερῶν τῶν ἔμπροσθεν; καὶ ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσε- XXVIIII. 2. Rom.
ται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; εὐχῆς μὲν γὰρ καταφυγὴν ἐξ ἀμηχανίας VII.24.
B τὰ εἰρημένα δηλώσει, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν προδιεσταλμένων συνεχθείη· καὶ ἀπαλλαγῆς
μὲν ἐξαίτησιν τῶν συνεχόντων, οὐ μὴν ἐρώτησιν, οὐδὲ προσδιορισμὸν, οὐδὲ τὸ ἀό-
ριστον, οὐδ' ἐπιτίμησιν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ σπάνιον, ἀλλ' οὐδὲ εὐχαριστίαν, ἢ εὐτέλειαν,
οὐδὲ θαῦμα καὶ ἔκπληξιν ὑπογράφει.

κη. Σὺ δέ μοι κἀκεῖνο προσεπιζήτει, τὸ τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαάβ· καὶ τί- III.Reg. XXII.20.
C να ἀποστελῶ; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν; φαντασίαν μὲν τινὰ παρέχε- Is.VI.8.
ται ὡς δυνατὸν ὑφ' ἕν τι τῶν προδιευκρινημένων ἀναχθῆναι· οὐ μήν γε καὶ τῇ
ἀληθείᾳ πάροδον εὑρίσκει; ἀλλὰ προκλητικῆς μᾶλλον ἐστὶ διανοίας, ἢ ἑτέρου τινὸς
τύπον διασώζει· τὸ δὲ τίς γάρ μου ἡ ἰσχὺς ὅτι ὑπομένω; ἢ τίς μου ὁ χρόνος Iob. VI. 11.
ὅτι ἀνέχομαι; πῶς οὐχ ἕτερόν τι σημαινόμενον ἐπιζητήσει, δι' οὗ τὸ ἐκεῖνο βού-
D λημα οὐκ ἐξυβρίσοι; τὸ γὰρ βραχὺ καὶ ἄτονον καὶ ὀλιγοχρόνιον τοῦ βίου καὶ τῆς
ἰσχύος ὁ τῇ ταλαιπωρίᾳ ἐκτρυχωθεὶς παραστῆσαι βουληθεὶς, διὰ τούτων τῶν ῥη-
μάτων ἐκεῖνά τε ἅμα καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ὀλοφυρόμενον νοῦν καὶ ἀπειρηκότα ἀναπ-
τύσσει· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ τίς ἄρα γνοίη ὅτι εὕροιμι αὐτόν; καὶ τὸ, τίς οἶδεν εἰ Iob. XXIII. 3. Ion.
ἐπιστρέψοι; κατὰ διαπόρησιν εἰρημένα, εἰ οὕτως προσληφθείη, οὐδὲν μὲν τὴν διά- III.9.
E νοιαν ἀμαυρώσει, εἰς οὐδεμίαν δὲ ἀμφιβολίαν τὸν ἀκροατὴν περιστρέψει· ἐκπεσόν-
τα δὲ τῆς τοιαύτης σημασίας, οὐδὲν ἔλαττον ἢ ὅπερ ἐβούλετο δηλοῦν ἡ ὀρθότης
τοῦ σημαινομένου, ἀπορίας αὐτὸν ἀναπλήσει· καὶ οὐ ταύτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πολ-
λὰς ἄλλας διαφορὰς τῆς προκειμένης φωνῆς παραλελειμμένας ὁ βουλόμενος τὴν ἐκ-

quis est hic, cui mare ventique obediunt? quem sane significatum, dictarum antea locutionum nulla prae se fert. Adde his, si lubet: quis dabit capiti meo aquam? Quis me ponet iuxta mensem superiorum dierum? Et, infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius? Scilicet haec hominem in angustiis ad preces confugientem exhibent, cum sententiarum priorum nulla congruunt: et vota quidem pro malorum depulsione continent, non tamen vel interrogationem, vel modestiae significationem, vel indefinitum quid, vel aliquam increpationem; neque rursus raritatem, neque gratiarum actionem, neque admirationem vel stuporem.

28. Praeterea istud etiam meum considera, quis decipiet Achaabum? et, quem mittam? et, quis ibit ad populum? Nonnullam haec quidem speciem habent, fore ut sub aliquo e praecedentibus modis concludantur, re tamen vera aditum illuc non inveniunt, sed provocandi potius, vel modi nescio cuius sententiam continent. Illud autem, quae enim fortitudo mea ut sustineam? aut quodnam tempus meum ut perferam? quid ni alium sensum sibi deposcet, ita ut consilium minime iniurium Deo sit? Ille enim calamitatibus pressus dum vitae brevitatem viriumque infirmitatem et paucitatem declarare studet, his quae dixi verbis et illa simul mala, et suum ob ea maestum defessumque animum aperit. Insuper illud, numquis novit an eum deprehensurus sim? et, quis novit, utrum sit reversurus? haec, inquam, dubitanter dicta, si ita intelligantur, nequaquam sententiam obscurabunt, nullaque auditorem ambiguitate irretient. Sin eadem a praedicta significatione recedent, perplexitas auditorem obruet, contraria prorsus illi perspicuitati, quae rectae intelligentiae fructus est. Atque huius vocabuli τις multas alias differentias a me praeter-

ρὰν ἀναλεγόμενος γραφὴν εὑρήσει, ἃς οὐδὲν ἔργον οὔτε αὐτὸν λαβεῖν οὔτε τοῖς ἄλ- A
λοις ἐκκαλύψαι.

κθ. Οὐ μόνον δὲ μία λέξις ϗ τότε βραχεῖα κατὰ πολλῶν μὲν ὑποκειμένων φερομένη, οὐ προσφυῶς δὲ παραλαμβανομένη, τὸν νοῦν τῶν ὀρθῶς ἐχόντων ἐπιθολοῖ ϗ διαταράττει, ἀλλὰ ϗ γράμματος παραλλαγὴ, ἢ πρόσθεσις ϗ ἀφαίρεσις, εἰ ϗ μὴ χαλεπὸν ἀποσκευάσαι, ὅμως ἄτοπόν τι ἀπαντᾶν εἴωθε παρασκευάζειν· ϗ B
ἵνα νῦν ἐάσω τὰ ἄλλα, ἀλλὰ γὰρ ϗ τὸ ἔκτησεν εἴ τις μηκυνόμενον διὰ τοῦ βρα-
Prov. VIII. 22. χυνομένου (1) ϗ γράψειε καὶ νοήσειεν ἐν τῷ, κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν (a) αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· εἶτα πρὸς τὴν τοῦ Ἀρείου γνώμην ἀποκλίνοι, κατὰ τῆς τοῦ υἱοῦ θεότητος τὴν γλῶσσαν ὀξύνει· οὗ τὸ δύσφημον πολλαχῶς μὲν ἐρρατίζειν ϗ διελέγχειν ῥᾷον·
ἀλλ' οὖν οὐδὲν ἔλαττον ϗ ὅτι τὸ ἔκτησεν οὐ τῆς διὰ τοῦ ἰῶτα γραμμῆς, διὰ δὲ C
τῆς τοῦ ἦτα προφερόμενον ὁ ὑποδεικνὺς ἀνακαλύπτων εἰς σιγὴν αἰσχύνης τοῦ αἱρετικοῦ φρονήματος τὸ λάλον θράσος συνελάσει· ἡ γὰρ μετὰ τοῦ μεγέθους προϊοῦσα λέξις οὐκ ἐλαττοῖ τὴν φύσιν οὐ μειοῦν, οὐδὲ συστέλλει πρὸς τὸ βραχύτερον, οὐδὲ εἰς κτίσμα τὴν ἄκτιστον οὐσίαν κατάγει· μή τι γένηται· οἰκείωσιν δὲ μᾶλλον ϗ πρόσ-
ληψιν ϗ κοινωνίαν τῶν ὁμοφυῶν πατρὸς ὑπογράφει καὶ υἱοῦ· ὁ γὰρ διαστάτως D
πανταχοῦ συνὼν τῷ γεννήματι γεννήτωρ, ϗ μηδὲν ἀπότομον ϗ διῃρημένον τῆς ἐκείνου βουλῆς καὶ γνώμης κατὰ δημιουργίαν μηδὲ κατὰ πρόνοιαν πράττων, δῆλον ὅτι μετ' οἰκειώσεως ϗ προσλήψεως τῶν βουλευμάτων τῶν τοῦ υἱοῦ πάντα ἂν ϗ προάγοι ϗ προνοίας ἀξιώσῃ· οἷς γὰρ ἀπαράλλακτον ϗ κοινὸν τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ
φύσις ϗ ἐξουσία, τούτοις δηλονότι ϗ τὸ δημιουργεῖν ϗ προάγειν, ἀμέριστόν τε ϗ E
ἀδιάστατον, ϗ παραλλαγὴν τῆς γνώμης οὐ φέρον οὐδεμίαν· ὃ ϗ ἡ παροῦσα συνεπι-

missas, qui scrutari sacros libros voluerit, profecto inveniet, quas et aliis ostendere non secus ac deprehendere, perfacile negotium est.

29. Non solum autem unica interdum brevis dictio multiplici significatu praedita, siquando haud convenienter intelligatur, mentem etiam cordatorum hominum obscurat atque conturbat; sed etiam litterulae aberratio, additio vel detractio, vel dirum quid aliquoties parit, vel certe absurdum solet efficere. Atque ut cetera interim omittam, siquis verbum ἔκτησε longa syllaba praeditum, brevi scribat (ἔκτισε) atque ita intelligat in ea locutione Dominus ἔκτισε (nempe *creavit* pro *possedit*) me initium viarum suarum ad opera sua; deinde ad Arii sententiam inclinet; is contra filii divinitatem linguam acuet. Sed Arii scaevitatem multifariam insectari et coarguere pronum est: praesertim quia verbum ἔκτησεν, haud per iota litteram sed per eta pronunciandum siquis demonstret, is loquacem haereticae superbiae audaciam ad silentium turpe compellet. Nam verbum hoc longa littera prolatum, nullo modo naturam imminuit, neque intra minorem modulum coarctat, neque ad creaturae conditionem substantiam increatam redigit: quod absit: sed necessitudinem potius et societatem communionemque unitae naturae patris filiique describit. Qui enim distincte simul existit cum genito genitor, nihilque separatum aut divisum ab eius voluntate ac mente in creationis ac providentiae opere facit, hunc patet fore ut non sine coniuncto socioque filii consilio omnia producat ac providentia dignetur. Quibus enim similis inest communisque dignitas, natura et potestas, his nimirum creare etiam et condere inseparabile erit atque indistinctum, neque ulla consilii dissensio

(a) Cod. ὁδὸν.

(1) Hinc cognoscimus, Photium pronunciavisse unico sono *i* tam *eta* quam *iota*. De re legesis disputantem Villoisonum proleg. ad Homer. p. IV, et anecdot. gr. tom. II. p. 126. sqq.

A μαρτύρηται ῥῆσις· ἐπί τε γὰρ τῇ κοσμογενείᾳ τοῦ παντὸς, καὶ ἐπὶ τῇ ἀνακαινίσει καὶ σωτηρίᾳ τοῦ παρολισθήσαντος ἡμῶν γένους καὶ καταπεσόντος εἰς συντριβὴν, κοινὴν καὶ τὴν δημιουργίαν εἶναι καὶ τὴν πρόνοιαν πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκδιδάσκει· ἥ τε γὰρ τῶν ὅλων ἐκ μὴ ὄντων πρόοδος, καὶ ἡ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ χεῖρον ἀπονευσάσης ἐπὶ τὸ ἄμεινον ἀνάκτησις καὶ ἐπιστροφὴ, δῆλον ὅτι τῆς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ
B υἱοῦ καὶ πνεύματός ἐστι δημιουργίας τε καὶ προνοίας· ἀλλ' ἡ μὲν ἐκ τοῦ συστέλλεσθαι καὶ μηκύνεσθαι γραφὴ, ὡς ἐπὶ παραδείγματος εἰπεῖν, τὴν ἀπορίαν οὕτως διασκεδάζει· ὡσαύτως καὶ τὸ ἐγέννησεν ἀφαίρεσιν μὲν ἐξ ἐπιβουλῆς ἢ ἐξ ἀγνοίας τοῦ ἑνὸς ν πεπονθὸς, κτισμάτων ὕπαρξιν ἐπεισάγει· λαβὸν δὲ τὸ ἀφαιρεθὲν, πρὸς τὸ ὁμοφυές τε καὶ ὁμοούσιον κατευθύνει· καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα κατά τε τοὺς ἔξω λόγους
C κἂν τοῖς ἱεροῖς δὲ καὶ ἡμετέροις χρησμοῖς φωράσειέ τις εἰς τὴν αὐτὴν ἀναφερόμενα σκέψιν.

λ. Οὐ μόνον δὲ γράμματος ἑνὸς πρόσθεσις καὶ ἀφαίρεσις οὕτω πολλῶν πραγμάτων καταστροφὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἀπεργάζεται, ἀλλὰ καὶ τόνου χρῆσις (1) οὐκ εὔκαιρος, τό τε ῥῆμα ἀνθ' ἑτέρου, καίτοι τῆς γραφῆς ἀναλλοιώτου μενούσης, παρ-
D έδειξεν ἕτερον, καὶ εἰς νόημα παντελῶς ἀλλοτριώτατον τὸν νοῦν ἐκτοπήσασα, ἢ δυσσεβῆ δόξαν ἢ γελώμενον λῆρον συνήγαγε· τί δὲ λέγω γράμματα; ὅπου γε καὶ αὐτὸ τὸ πάντων βραχύτατον ἡ στιγμὴ κακουργούμενον ἢ παρορώμενον, καὶ τῆς οἰκείας μετατιθέμενον λήξεως, παντοδαπὰς μὲν καὶ μεγάλας αἱρέσεις ἀπέτεκεν· ἀφρόνων δὲ πολὺν χρόνον κατενεμήθη φρονήματα, καὶ τοῖς εὐσεβοῦσιν
E ὥστε θριαμβεῦσαι τὰ τῆς δυσσεβείας δόγματα, μακρὰ παρέσχε τὰ ἀγωνίσματα· αὐτίκα, ἵνα τὰ ἄλλα παρῶ, ὁ μετάρσιος ἄνθρωπος καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ὁ μέγας ἀπόστολος ἔν τισι τῶν αὐτοῦ γραμμάτων (Κορίνθιοι δὲ τὴν ἐπι-

accidet: id quod praesens etiam testatur loquutio. Nam sive in universi creatione, sive in lapsi nostri generis atque in perniciem decidui renovatione ac redemptione, communem esse docet patri filioque creationem ac providentiam. Nam et universi ex nihilo exitus, et naturae nostrae deorsum per se ruentis instauratio ac reparatio, id omne inquam a patris et filii et spiritus creatione procedit. Tum vero brevis aut longa scripturae praedictae positio, ut id exempli instar sit, ambiguitatem hoc modo dissipat. Similiter verbum ἐγέννησεν, si unius litterae ν inscitia vel astu detrimentum patiatur, creatam naturam adserit. Verumtamen si quae ablata fuerat littera resumatur, unita et consubstantialis natura revocatur. Multa alia sive in profanis scriptis sive in sacris nostris oraclis deprehendere licet, quae sub eandem considerationem cadunt.

30. Neque vero unius tantummodo litterae adiectio vel subductio tam multarum rerum subversionem mutationemque facit, verum etiam accentuum usus intempestivus facit ut aliud pro alio vocabulum sit, quamquam immota scriptura maneat; tum ad sententiam plane diversam mente abstracta, aut impium sensum aut ridiculas ineptias invehit. Sed cur litteras dico, quandoquidem interpunctio (qui brevissimus omnium apex est) prava interdum aut neglecta, suove loco demota, multiplices magnasque haereses peperit? Stultorum autem multo tempore mansere opiniones, piisque hominibus ut de impietatis dogmatibus triumpharent, diuturnorum certaminum causa fuerunt. Exempli causa, ut cetera praetermittam, vir ille in caelum mortalis adhuc sublatus, et mundi doctor, magnus apostolus, in suis quibusdam litteris (nempe in ea quae scripta est ad Corinthios epistula) sic ait: " in quibus De-

(1) Res notissima lexicographis, quos inter adi seu Cyrillum seu Philoponum.

II. Cor. IIII. 4. στολὴν ὑποδέχονται) οὕτω φησίν· ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοή- A
ματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ ἐναυγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς
δόξης τοῦ χριστοῦ· ἀλλ' ὁ μὲν τοῦτο εἰπών, θαυμάσιόν τινα καὶ τῶν οὐρανίων ἀκη-
κοημάτων ἐπάξιον νοῦν τοῖς τετελεσμένοις τὴν ἐκείνου σοφίαν μυσταγωγεῖ· οἱ δ' ἀπὸ
Μάνεντος καὶ Μαρκίωνος δυσσεβεῖς ἁρπάσαντες τὴν φωνήν, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν αἰχ-
μαλωτίσαντες ὁρμήν· εἶτα μεταξὺ τοῦ Θεὸς καὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐ παρέντες κεῖσ- B
θαι τὴν στιγμήν, εἰς τοσαύτην ἦλθον δυσσεβείας ὑπερβολήν, ὡς μὴ μόνον τὰ ἔσ-
χατα δυσσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἱεραῖς φωναῖς ἀνάπτειν τὴν αἰτίαν τοῦ θεομαχεῖν· καὶ
ἕτερον μὲν εἶναι δοξάζειν Θεὸν ὃς τῶν ἀοράτων τε καὶ νοητῶν τῆς δημιουργίας ἔχει
τὴν ἀρχήν, ἕτερον δὲ τὸν τοῦ παρόντος αἰῶνος, καὶ ὅσα σύστοιχα τούτῳ καὶ ὁμοταγῆ,
ἀνακηρύττειν δημιουργόν· ἀλλ' ἡ μὲν περὶ τὸ ῥητὸν φρενοβλαβὴς ἐπιβουλὴ καὶ ἄλ- C
λοτε μὲν πολλαχόθεν δέδεικται σαθρά· οὐδὲν δὲ ἧττον διελεγχθείη ἂν καὶ ὅτι μὴ
τὴν στιγμὴν ἐπὶ τῆς οἰκείας χώρας ἀφῆκεν ἠρεμεῖν· ἐπεὶ καὶ ὁ παρὼν αἰὼν ποτὲ μὲν
αὐτὴν τὴν χρονικὴν παράτασιν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τὰς ἀτόπους πράξεις, αἳ κατὰ τὸν
παρόντα βίον εἰώθασιν ἀναφύεσθαι, σημαίνει· ὥστε καὶ εἴτις αὐτοῖς τὸ περὶ τὴν στιγ-
μὴν κακούργημα ἐνδώσει, οὐδὲν ἔλαττον αὐτῶν τὸ φρόνημα καθαιρούμενον διελέγ- D
χει· τῶν γὰρ πονηρῶν ἔργων καὶ πράξεων ἅτε δὴ σπορεὺς καὶ ὑποβολεὺς ὁ ἀρχέ-
κακος ὤν, εἰ καὶ κύριος αὐτῶν καὶ δημιουργὸς καὶ Θεὸς ῥηθείη, πρὸς τὴν δόξαν
μάλιστα τῶν ὑπηρετουμένων αὐτῷ τῇ πονηρίᾳ τῶν ῥημάτων μεθαρμοζομένων, οὐ-
δὲν ἂν ἡ ἀποστάτης ἐπιβουλὴ κέρδος εὑρήσει· ἐπεὶ καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν εἴδωλα, οὐκ
ἦσαν μὲν ὅπερ ἐλέγοντο, ἐλέγοντο δ' ὅμως θεοί· Θεὸς μὲν γὰρ δημιουργίας τι- E
νὸς ἢ πραγμάτων ἐχόντων σταθερὰν καὶ γνωριζομένην ὑπόστασιν, σύμανουν οὐκ ἂν
οὔτε λεχθείη οὔτε νομισθείη· ἐκθέσμων δὲ παθῶν καὶ ἁμαρτίας, οἷς ἥδεται καὶ
τρυφᾷ καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς αὐτὰ δι' ἀπάτης ἕλκειν ἄπαυστον ἔχει τὸ φιλονεικεῖν,

„ us huius saeculi excaecavit cogitationes incredulorum; quominus his illucesceret „ lumen evangelii gloriae Christi „. Equidem qui ita locutus est, mirificam quandam vocibusque in caelo auditis dignam sententiam discipulis sapientiae suae impertitus est. At enim Manetis Marcionisque scelesti asseclae locutionem hanc ad sensum suum captivam quodammodo pertrahunt: qui videlicet dum inter *Deus* et *huius saeculi* interpunctionem fieri non sinunt, eo sceleris progressi sunt, ut non solum ipsi gravissime religionem laederent, verum etiam sacris litteris causam affingerent adversandi Deo: ita ut alter sit Deus, qui invisibilium rerum ac spiritalium dominatum creationis causa tenet; alter autem ab ipsis praedicetur Deus praesentis saeculi et earum rerum quae huic cohaerent similesque sunt, creator. Sed enim insana circa dictum hoc cavillatio, alibi quoque et saepenumero futilis demonstrata fuit: praecipue vero convincitur, quia non sinit interpunctionem statione sua quiescere. Tum denique quia praesens saeculum modo quidem temporis spatium, modo vero etiam flagitiosos actus, qui per hanc vitam germinare solent, significat. Quare siquis etiam illam circa interpunctionem malitiam impunem esse sinat, nihilo minus haereticorum sententiam funditus perimet. Malorum enim operum atque actuum quum sator et incitator diabolus sit; hunc si forte talium rerum dominum et auctorem et deum etiam dicamus, verbis inflexis maxime ad eorum opinionem qui illius malitiae morigerantur, nullum hinc apostatica improbitas lucrum faciet. Nam et gentium idola, casso sane nomine, sed tamen dicebantur dii. Et diabolus quidem creaturae alicuius vel rerum firmam certamque substantiam habentium numquam deus dicetur vel existimabitur: ceteroqui ad pravos affectus quod attinet et peccatum, quibus ipse et gaudet atque laetatur, et alios fraudulenter illicere numquam

A μέχρις ἂν ταῦτα ἐνεργῇ, οὐδεὶς αὐτὸν οὔτε τῆς ὀλεθρίου ταύτης καὶ ἀθλίας κυ-
ριότητος οὔτε μὴν τῆς ἀρχῆς ἀπαλλάξει.

λα. Οἶδα δ' ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Παύλου ῥητὸν, οὐ μόνον ἐκ τῆς τοιαύτης θεω-
ρίας τὴν δόξαν διαφεύγει τῶν ἀποστατῶν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις τὸν περὶ στιγμῆς λόγον
ἐάσει, οὐδὲν ἔλαττον αὐτῶν καταισχύνῃ τὸ προπετές· ὥσπερ γὰρ ὁ ἀληθὴς Θεὸς
B ἡμῶν καὶ τοῦ παντὸς δημιουργὸς, Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς, λέγοιτ' ἂν καὶ Θεὸς Ἀβ-
ραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ Θεὸς παρακλήσεως, καὶ Θεὸς εἰρήνης· καὶ οὐδέ-
που διὰ ταῦτα τῶν ὁμοταγῶν καὶ συστοίχων οὐκ ἔστι Θεός· ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ὧν
λέγεται τούτων, καὶ τῶν ἄλλων συνεισάγεται Θεός· οὕτω καὶ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τού-
του λεχθεὶς, ἀπὸ μέρους καὶ τοῦ παντὸς, ὅσα τε εἰς νοητὴν λῆξιν καὶ ὅσα πρὸς
C αἴσθησιν ἀναφέρεται, συνεπινοεῖται καὶ συνανακηρύττεται· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ'
ὑπέρθεσιν τὸ ῥητὸν ἐκληφθὲν, πᾶσαν ῥᾳδίως τῶν ἐπηρεαζόντων διαφεύγει λαβήν·
τὰ γὰρ νοήματα τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ Θεὸς τυφλοῖ· τουτέστιν ἀνάξια
κρίνει τῆς τῶν κεκαθαρμένων θεωρίας· δι' ἧς αὐτοῖς ἐνῆν τὸν φωτισμὸν ἐναυγασθῆ-
ναι τοῦ εὐαγγελίου· οἱ μὲν γὰρ τοῦ νῦν αἰῶνος ἄπιστοι, καὶ στασιάζειν καὶ προσφιλο-
D νεικεῖν ἀφίενται τῷ οἰκείῳ δεσπότῃ καὶ δημιουργῷ· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὅτε πᾶν γόνυ
κάμψει αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξο-
μολογήσεται αὐτῷ, οὐδεὶς αὐτῶν οὔτε ἀποστασίας οὔτε φιλονεικίας ἢ ἀγνοίας εἰς τὸ
μὴ συνιδεῖν τὴν κατὰ πάντων κυριότητα καὶ τὸ κράτος, ἐπιπροσθήσει γνόφος ἢ
ἀχλύς.

E λβ. Ἀλλ' ὅπερ ἐλέγετο μὲν ἡ περὶ τῆς στιγμῆς σκέψις οὐ μόνον ἐν τοῖς
θεοπνεύστοις τοῦ Παύλου ῥητοῖς, κακουργήμασι μὲν δίδωσι πλάνης ἀφορμάς, ἀκρι-
βολογουμένη δὲ καταστρέφει τὰς τῆς ἀπάτης μηχανάς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς

desinit; quoad quidem ita se geret, nemo eum pernicioso hoc infelicique dominatu atque imperio pollere negabit.

31. Et sacrum quidem Pauli dictum probe novi, non praedicta solum demonstratione, apostatarum sensum vitare; verum etiam omissa interpunctionis mentione, nihilo minus posse temeritatem illorum infringi. Nam sicuti verus Deus noster universi creator, Deus caeli terraeque, nihilo minus dicitur etiam Deus Abrahami et Isaaci atque Iacobi, et Deus consolationis, et Deus pacis; neque tamen idcirco ceterarum similium eiusdemque ordinis rerum non est Deus; immo potius quia dicitur praedictorum elementorum et hominum bonitatisque Deus, aliarum quoque rerum Deus comprobatur; ita cum dicitur huius saeculi Deus, a parte simul intelligitur simulque praedicatur rerum omnium Deus, sive quae ad spiritalium sive quae ad sensilium ordinem pertinent. Quin adeo si latiore sensu dictum hoc intelligatur, facile id rursus calumniatorum insidias evadet. Mentes nimirum incredulorum huius saeculi Deus excaecat; hoc est indignas iudicat defaecatarum rerum contemplatione, cuius ope contingeret eis evangelii lumine collustrari. Incredulis enim huius saeculi hominibus rebellare atque adversari domino suo creatorique permittitur; verumtamen in futuro, cum omne genu flectetur illi caelestium terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur ei; nullae iam ab iis apostasiae vel pertinaciae vel inscitiae praetendentur tenebrae, quominus Dei universalem dominatum potentiamque agnoscant.

32. Atqui, ut hactenus dictum est, interpunctionis observatio, non solum in superne afflatis Pauli dictis malitiae errorique ansam praebet, quae tamen si recte fiat, fraudis technas dissipat; verum etiam in dominicis ipsis supremae auctoritatis voci-

διαστικαῖς τε καὶ κυριακαῖς φωναῖς, οὐ τὴν τυχοῦσαν πρὸς ἑκάτερα δίδωσι ῥο- A
πήν· οἱ γὰρ αὐτοὶ τῆς ἀποστασίας ἐρασταί, τῆς δεσποτικῆς δημιουργίας τὸ ὡραῖον
τοῦτο καὶ θαυμασιώτατον φιλοτέχνημα, τὸν ὁρώμενον λέγω καὶ περικαλλῆ κόσ-
μον, οὐ θέλοντες ἀνομολογεῖν ἔργον εἶναι τοῦ δημιουργοῦ, ἀλλ' εἰς ἑτέραν ἄτοπον
φιλονικοῦντες ἀναφέρειν ἀρχήν, τὸ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέ-
νετο οὐδὲν ὃ γέγονεν, οὐκ ἀγαπῶσι καταλήγειν εἰς στιγμήν· συνείροντες δὲ τοῖς B
προλαβοῦσι καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτως λήγουσαν τὴν φωνὴν ἀφιᾶσιν εἰς στιγμήν· δια-
τί; ἵνα τὰ ἐν αὐτῷ δι' αὐτοῦ γενέσθαι λέγοντες μόνον, ὁποῖα ἂν αὐτῶν καὶ τὸ μά-
ταιον τῶν λογισμῶν ἀναπλάσοι, τῶν γεγονότων λοιπῶν ἁπάντων τὴν γένεσιν αὐτὸν
ἀφαιρήσουσι καὶ δημιουργίαν· ὁρᾷς, καὶ οὗ βραχύτερον οὐκ ἔστιν εὑρεῖν, μὴ τῇ πρε-
πούσῃ κρίσει καθυποβληθὲν, οἵων ἀτόπων τε καὶ δυσσεβεστάτων νοημάτων ἀφορ- C
μὴ τοῖς ἀσεβοῦσι καθίσταται καὶ καταφυγή.

λγ. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὡς καὶ ἄλλας τινὰς ἐπαναστάσεις ἡ αὐτόλεκτος αὕτη ἡ
δεσποτικὴ παρὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὑπέστη φωνή· ὁ μὲν γὰρ κοινὸς τῆς ἀληθείας
καὶ ἀπερίεργος λόγος, μετὰ τὸ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέ-
νετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν, ὡς καὶ προείρηται, οὕτως ἐπάγει τὴν στιγμήν· οἱ δὲ στί- D
ζουσι μὲν μετὰ τὸ οὐδέν· ἀρχῆς δὲ ἀπ' ἄλλης προφέροντες τὸ, ὃ γέγονεν ἐν αὐ-
τῷ ζωὴ ἦν, νοῦν μὲν ἀναγκαῖον οὐδένα δηλοῦσιν· ἀνοίγουσι δὲ τοῖς βουλομένοις
τὰ μυστικὰ καὶ φρικτὰ κάλλη τῶν ἱερῶν ἡμῶν λογίων κατορχεῖσθαι, πλατεῖαν ὁδόν·
τί γὰρ ἐὸν ἀρκεῖσθαι τοῖς ἐγνωσμένοις καὶ κάλλιστα τῆς ἑρμηνείας ἔχουσιν, ὑπερο-
ρῶντας ταῦτα ζητεῖν, τοῖς μηδὲν ὅμοιον κεκτημένοις, καινότητα δὲ μόνον χαριζομέ- E
νοις, καλλωπίζεσθαι; καὶ οὐ κατὰ πάντων φέρω τὴν ψῆφον, ἀλλ' ὧν ἡ γνώμη
τὸν λόγον μοι δείκνυσιν ἐπαληθεύοντα· ἄρχει δὲ τῆς ὁδοῦ ταύτης, ὅσα γε τὴν
ἐμὴν οὐκ ἔλιπε μνήμην, ὁ πολυμαθὴς μὲν οὐδὲν δὲ ἧττον ἡ πολυπλανὴς Ὠριγέ-

bus, non mediocre utrique sententiae momentum confert interpunctio. Namque iidem ipsi apostasiae asseclae, speciosum hoc admirandumque dominicae creationis aedificium, aspectabilem dico pulchrumque mundum, dum creatoris opus esse negant, incongruaeque alii origini tribuere student, locutionem *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est*, nolunt interpunctione finire; sed copulata cum superioribus sequente etiam dictione *in ipso*, tum demum periodum interpunctione concludunt. Cur? videlicet ut ea quae sunt in ipso, tantummodo dicant facta per ipsum (quaecumque haec demum stulta mens illorum sibi esse confingit;) ceterarum autem rerum omnium, quae factae fuerunt, Verbo auferant originem et creationem. En res, qua nulla minor inveniri potest, quam absurdarum impiarumque opinionum scelestis hominibus ansam obtulerit ac perfugium.

33. Non nescio aliis quoque sollicitationibus hanc ipsam locutionem dominicam eadem de causa obnoxiam fuisse. Sane communis et ingenua veritatis ratio post verba *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est*, interpunctionem, ut iam diximus, ponit. Alii tamen interpungunt post *nihil*: tum veluti ex alio initio proferentes *quod factum est in ipso vita erat*, sensum quidem idoneum nullum adferunt; immo latam viam sternunt iis, qui sacrorum mysticum et augustum oraculorum nostrorum decus violare gestiunt. Cur enim quum liceat probata et pulcherrima interpretatione esse contentis, cur, inquam, hac spreta, captanda est aliorum sensuum gloriola, qui aequi ponderis nihil habent, novitati tantummodo velificantur? Neque adversus omnes suffragium fero, sed contra eos quorum doctrina veram esse coarguit reprehensionem meam. Hanc viam primus ingressus est, nisi mea me memoria fallit, doctissimus ille neque minus errorum plenus Origenes. Excipit huius exemplum

A νης (1)· ἐκδέχεται δὲ τὴν μίμησιν ὁ πνευματομάχος (2)· εἰ καὶ μὴ τῆς δυσσεβείας· οὐ γὰρ ἅμα τε τὴν στιγμὴν ἐκεῖνος ὑπερετίθει, καὶ τὴν ἀσέβειαν διὰ τοῦ ῥητοῦ μετεδίδασκεν· ἀλλ' οὖν γε τῆς περὶ τὴν στιγμὴν καινοτομίας καὶ τῆς ἀναγνώσεως ζηλωτὴς ὁ πνευματόμαχος γεγονὼς, τῆς οἰκείας δυσσεβείας ὄργανον αὐτὸς ποιεῖται τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν· τὸ γὰρ ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ συνθεὶς, ἔκ τε τῆς προλαβούσης συν-
B αφείας τὴν λέξιν τεμὼν, καὶ ἐκ τῆς ἐπακολουθούσης διαστάσεως τὴν στιγμὴν ἀφελὼν, τοῦτο τολμηρῶς τε καὶ ἀδεῶς κατὰ τοῦ πνεύματος ἕλκει (3)· τοῖς γεγονόσι τε, διὰ τὴν τοῦ γέγονε φωνὴν, καὶ εἰς κτίσμα τελοῦσι, τὴν ἄκτιστον φύσιν συναριθμῶν, μήτε τῆς τῶν ῥημάτων ἀκολουθίας τὴν ἐπήρειαν ἀνεχομένης, μήτ' ἄλλης αὐτῷ πρὸς τὴν δυσσέβειαν μηδὲ μιᾶς παρακροτούσης αἰτίας· Ἀπολινάριος δὲ καὶ
C αὐτὸς τὴν μίμησιν Ὠριγένους κατὰ διαδοχὴν ὑποδὺς, οὐκέτι ὁμοίως καὶ τῆς δια-

sancti spiritus oppugnator; quamquam suam peculiarem haeresim ab eo non hausit. Neque enim Origines dum transferret interpunctionem, haeresim quoque hac locutione tradebat Interim tamen interpunctionis lectionisque novitatem aemulatus ille sancti spiritus oppugnator, impietatis suae organum fecit hanc lectionem. Nam *quod factum est* cum *in ipso* copulans, dictionemque illam a praecedente nexu abscindens, tum etiam a subsequente intervallo interpunctionem revellens, loco temere et impie adversus spiritum sanctum abusus est: rebusque factis (quae dictione *factum est* indicantur) creaturaeque conditionem habentibus, increatam naturam adnumeravit: quamquam neque verborum sequela eam fraudem pateretur, nec alia quaelibet causa ad hanc ei impietatem suffragaretur. Apolinarius autem Origenis exemplum pariter secutus,

(1) Scholion in codice quodam vat. caten. in Ioh. sic habet. Ἰστέον ὡς Ἀπολινάριος καὶ Ὠριγένης καὶ Κύριλλος κατὰ τὴν διαβληθεῖσαν ἀνάγνωσιν ἐξέδωκαν· ἀλλὰ τὰ μὲν Ἀπολιναρίῳ ῥηθέντα παρεὶς ἀδιανόητα ὄντα, τὰ Κυρίλλου πρῶτον ἐκθετέον· εἶθ' οὕτως τὰ Ὠριγένους πόῤῥω τῆς γεγραμμένης κατηγορίας ὑπάρχοντα. Origenis et Cyrilli loci leguntur adhuc in eorum superstitibus ad Ioh. commentariis. Apolinarii verba in nullo vaticanae bibliothecae codice invenio.

(2) Macedonius.

(3) Ad hunc locum extat in vaticana evang. catena praeclarum Theodori mopsuesteni fragmentum ex eius deperditis in Iohannem commentariis. Τινὲς μὲν οὖν οὕτως ἀνέγνωσαν, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ δι' αὐτοῦ λέγοντες· πῶς δὲ οὐκ εὔηθες ἦν, εἰ τοῦτο ἔμελλε λέγειν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὥς τι διδάσκων ἡμᾶς καινὸν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἄγνωστον; ὃ κἂν ὁ τυχὼν εἰπεῖν ἐδυνήθη καὶ περὶ τυχόντος, χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν τῶν δι' αὐτοῦ γεγονότων· πᾶς γὰρ ὅστις οὖν καὶ περὶ παντὸς τοῦτο ἐρεῖ· ἐπείπερ δῆλον ὡς ἐπὶ παντὸς τῶν ὅ τι ποτὲ διαπραττομένων, οὐκ ἂν εἴποι τις ἑτέρως, ἢ ὅτι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων οὐδὲν γέγονε χωρὶς αὐτοῦ· τινὲς δὲ ἑτέρως ἀνέγνωσαν, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· εἶτα ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν· πολλὰ γὰρ ἀμέτοχα ζωῆς ἐστιν, ὡς γῆ καὶ ὄρη· ἔστιν οὖν πλοκὴ καὶ βεβαίωσις τοῦ προτέρου· εἶτα καὶ ἡ σαφήνεια· εἰπὼν γὰρ ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἐπήγαγε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν· τουτέστι καὶ συντόμως εἰπεῖν, οὐδὲν τῶν γεγονότων ἄνευ αὐτοῦ γεγένηται· μόνου τοῦ πατρὸς ὑπεξῃρημένου τῆς αὐτοῦ ποιήσεως σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι· ἐπειδήπερ ἀεὶ συνὼν αὐτοῖς, εἰκότως καὶ κατὰ τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν αὐτοῖς κεκοινώνηκε. *Quidam legerunt sic*: quod factum est in ipso; *nempe per* ipsum *intelligentes*. *Atqui nonne stulte ageret evangelista, si hoc sibi dicendum sumeret, quasi aliquid novi aut incogniti homines edocturus? Licet enim cuique de quovis dicere*: sine ipso factum est nihil, quod factum est per ipsum. *Quilibet, inquam, de quolibet id queat dicere. Est enim exploratum, in omni re quae gesta fuerit, neminem aliter dicturum, nisi* rerum per ipsum factarum, nullam sine ipso factam. *Quidam tamen aliter legerunt*, et sine ipso factum est nihil. *Deinde*: quod factum est in ipso vita erat. *Multa enim vita carent, ut terra, ut montes. Est igitur repetitio quaedam et confirmatio prioris dicti; immo et quaedam declaratio. Nam quum evangelista dixisset* omnia per ipsum facta sunt, *adiecit*, et sine ipso nihil, quod factum est. *Id est, ut brevius dicam* factarum rerum nulla sine ipso facta fuit. *Unus cum sancto spiritu pater ab illius factura eximendus est: nam cum his semper existens, iure meritoque in universi quoque creatione socius eorundem fuit*. Alia circa hunc fere evangelii locum fragmenta Mopsuesteni legesis in catena ad Ioh. a Corderio edita.

νοίας ἐγένετο μιμητής· ἡ μὲν γὰρ εἰ καὶ τὸ περίεργον ἔχει, ἀλλ' οὖν γε μετὰ τοῦ A
μὴ δὲ μίαν ἄλλην ἀτοπίαν συνεφέλκειν, οὐδέ τινος γλαφυρότητος παντελῶς ἀμοι-
ρεῖ· ὁ δὲ, μετὰ τοῦ μηδὲν τῶν ἐπαινουμένων εἰπεῖν, καὶ εἰς μακροὺς λήρους καὶ
ἀνακολούθους γνώμας καταστρέφει τὴν σπουδὴν αὐτῶν· καὶ μικροῦ δεῖν ὧν λέγει τὸν
κύαμον καὶ τὸν ἅλα παροιμιάζεται (1)· εἰ δὲ καὶ τῷ θεσπεσίῳ Κυρίλλῳ ἡ τοι-
αύτη θέσις ἤρεσε τῆς στιγμῆς, ἀλλ' οὖν ὅσον τῶν ἀσεβῶν τῆς γνώμης διέστηκε, B
τοσοῦτο καὶ τὸ ἀναπτυσσόμενον τοῦ ῥητοῦ πρὸς τὴν ἐκείνων σπουδὴν ἐνδείκνυται τὸ
διάφορον.

λδ'. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἀντὶ τοῦ ζητεῖν ὡς οὐ δεῖ καὶ τὰ θεῖα λόγια κατ-
αλλήλων συγκρούειν, ἄμεινόν ἐστι τὸ διαπορεῖν εἰς τὸ μαθεῖν· ἔτι δὲ καὶ πολλῷ
μᾶλλον περὶ τὴν συζήτησιν καὶ θεωρίαν τῶν τε λεγομένων περιστατικῶν, καὶ εἴ τις C
ἄλλος τρόπος τούτοις παραπλήσιος, ἐγγυμνάζεσθαι, αὐτὸς μὲν εὖ οἶδ' ὅτι λόγων
οὐ δεήσῃ· διδάσκαλον δέ σε καὶ ἑτέρων ἀξιῶν γενέσθαι, οὐκ ἂν ἀπελπίσαιμι·
οὐ μόνον δὲ τοσούτοις καταμερίζεται τρόποις ἡ διὰ τῶν ἱερῶν λογίων προΐεται
δοκοῦσα φαντασία τῆς ἐναντιώσεως, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μὲν ἄλλων μνήμην οὔπω
πεποιήμεθα· ἡ δ' οὖν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις γυμνασία οὐκ ἐν αὐτοῖς μόνον περιγράφει D
τὸ χρήσιμον, πολλὴν δὲ ῥώμην καὶ κράτος παρέχει πρὸς τὸ τὴν ἀλήθειαν μεθο-
δεύειν καὶ διευκρινεῖν καὶ τὰ ὅμοια· καὶ γὰρ ὅσα δι' ὑπέρθεσιν λόγων ἢ ῥημάτων
ἢ ὀνομάτων, ἢ τούτων ἔλλειψιν καὶ περικοπὴν, ἢ τροπὴν καὶ μεταφορὰν, εἰς ἀμ-
φίβολον καὶ μαχομένην διάνοιαν συσκευάζεται, καὶ ταῦτα ὁ ταῖς εἰρημέναις ἔμπροσ-
θεν ἐφόδοις ἐγγυμνασάμενος, τὴν τῆς ἀκριβείας βάσανον κἀνταῦθα καθιεὶς, οὐ E
χαλεπῶς τε τὸ συγκεχυμένον διακρινεῖ, καὶ τὸ περιτρεπόμενον ὧδε κἀκεῖσε πρὸς
τὴν τῆς ἀληθείας ἑδράσει διάγνωσιν· αὐτίκα πῶς οὐκ ἐκεῖθεν πρὸς ἔλεγχον ῥᾴδιον

non tamen aeque sententiae imitator fuit. Etenim origeniana quamvis superflua est, nihilominus praeter quam quod nulla absurditate laborat, ne perspicuitate quidem omnino caret. Verum Apolinarius non solum commendabile nihil dicit, sed etiam in prolixa deliramenta ineptasque sententias labitur: parumque abest quin proverbium illud fabam et sal occinat. Quod si inclyto quoque Cyrillo huiusmodi placuit interpunctionis positio, tamen quantum ille ab haereticorum sententia abest, tantum explicatio quoque huius loci ab illorum conatibus differre cognoscitur.

34. Sed enim quod disputatione de non collidentibus, ut par est, inter se scripturis, utilior sit dubitatio discendi causa, multoque magis vestigatio atque observatio earum quae circumstantiae dicuntur, et siqua est alia huiuscemodi exercitatio: multis, ut probe scio, verbis tibi non est suadendum; quem dum censeo ceterorum quoque esse magistrum, spe non fraudabor. Sed neque in haec sola genera tribuitur ea quae in sacris oraculis versari solet simulata contradictio, sed insuper in alia plura quorum nondum mentionem fecimus. Et quidem praedictarum controversiarum sollers cognitio non in his solum utilitatem suam circumscribit, sed magnas vires roburque addit ad veritatem eliciendam discernendamque, et ad cetera eiusmodi. Nam quaecumque ob translationem locutionum aut verborum aut nominum, aut ob horum defectum ac subductionem, vel conversionem ac metaphoram, ambiguam pugnantemque sententiam faciunt, haec ille in praedictis solutionibus exercitus, explorationis acumine huc translato, haud aegre et confusa discernet, et rem ultro citroque iactatam, in veritatis lumine constabiliet. Nonne hinc scilicet facile est coarguere id quod anthromorphitis fucum

(1) Proverbium in eos qui simulant se scire quod nesciunt. Nam vates oracula consulentibus fabam et sal apponebant. Zenob. I. 25.

A ὃ τὸ τῶν ἀνθρωπομορφιτῶν γένος ἀπεβουκόλησεν; ἀφορμὰς γὰρ ὁ λαβὼν τὰς ἐν
τοῖς τοιούτοις διαφορὰς ἐπισκοπεῖν, τὴν δὲ σύγχυσιν πολλὴν τὴν πλάνην ἐργάζεσ-
θαι, εὐθὺς ἐπέγνω καὶ διεστείλατο, ἄλλην μὲν χρῆσιν ἔχειν τὰ κατὰ μεταφοράν,
ἄλλην δὲ τὴν τῆς λέξεως κυριότητα· ὧν οὐδὲν ἐπὶ νοῦν τὰ αἱρετικὰ λαβόντα φρο-
νήματα, ὅσα τροπικῶς καὶ κατὰ μεταφορὰν ἐπὶ Θεοῦ εἴρηται, τροπῆς καὶ ἀτρέ-
B πτου φωνῆς οὐ βουληθέντες συνιδεῖν ἑτερότητα, τὴν ἁπλῆν καὶ ἄληπτον καὶ ἀσχη-
μάτιστον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι χεῖρας καὶ πόδας καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ ὀσφραίνεσθαι
καὶ στόμα καὶ λόγους ἤκουσαν, ὁμοιοσχημάτιστον ἡμῖν τὸ θεῖον δυσσεβῶς τε καὶ
ἀσυνέτως ἐπλάσατο.

λε. Οὕτω γοῦν καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν ἱερῶν γραμμάτων ὁ αἱρετίζων ἢ ὁ φι-
C λόνεικος ἁρπάσας λογισμὸς πρὸς δυσσέβειαν ἢ ἀπορίαν ἑλκύσαι φιλονεικήσειεν, εἰ
μὲν καθ' ἕν τι τῶν διευκρινημένων τὸ κακομήχανον ἐπινοεῖ, αὐτόθεν ἕξει καθ' ἑαυ-
τοῦ φερομένην ἄφυκτον τὴν ἀνατροπήν· εἰ δὲ καθ' ἕν τι τῶν παρειμένων, οὐ χα-
λεπὸν ἐκ τῶν φθασάντων τὴν ὁμοίαν κρίσιν καὶ ἐπὶ τούτοις ἑλκύσαντα, τοῖς ὁμοίοις
ἐλέγχοις τοὺς μιμησαμένους ὑποβαλεῖν, οἷς καὶ οἱ προλαβόντες ἀπεῤῥαπίσθησαν·
D καὶ τοῦτό ἐστι μετὰ τῶν ἄλλων ὃ μὴ πάσας τὰς αἰτίας ἐπεξελθεῖν ἡμᾶς κατὰ μέ-
ρος οὐκ ἐξεβιάσατο· οὔτε γὰρ στοιχείωσιν τούτων συνταγεῖν ὑπεσχόμεθα, οὔτε
δυσθήρατός ἐστιν ἐκ τῶν προειρημένων, τῶν παρειμένων ἡ θεωρία καὶ διάκρισις·
καὶ ἔτι τὰ ἄλλα οὐχ ὥσπερ ταῦτα ἐπιπολάζει καὶ τοὺς πολλοὺς ἐπινέμεται· καὶ
ὅσα φθάσας αὐτὸς διηπόρησας κατά γε τὴν νῦν καὶ τὴν προλαβοῦσαν ἀξίωσιν,
E αὐτάρκως τὸ σαφὲς καὶ τὴν τῆς ἀπορίας λύσιν εἰλήφασι.

λς. Πλὴν εἴτις γε καὶ τοῦτο τῶν ἐπιπολαζόντων θείη· ἔστι γὰρ τοῖς τε ἄλ-
λοις αἱρετικοῖς καὶ τοῖς εἰκονομάχοις μέγα καταφύγιον· καθολικὸν γὰρ τύπον πολ-
λάκις ἡ ἱερὰ φωνὴ σχηματίζουσα, οὐ καθολικὴν ἀπαιτεῖ τὴν ἔννοιαν ἐκλαμβάνεσ-

fecit? Noster enim criticus facultatem adeptus differentias observandi quae in his tropis occurrunt, et quod confusio multos errores parit, statim noverit atque distinguet, alium esse usum eorum quae cum metaphora dicuntur, alium eorum quae secundum dictionis proprietatem: quorum quum nihil haereticis in mentem venisset, hi quaecumque cum tropo ac metaphora de Deo dicuntur, quum nollent tropi aut immutatae vocis agnoscere diversitatem; simplicem et incomprehensibilem et sine figura substantiam Dei, quia manus et pedes et oculos et olfactum et os et loquelam inaudierant, similem figurae nostrae, Deum scilicet homini, sacrilege et fatue confinxerunt.

35. Atque ita quamlibet scripturarum sacrarum partem haeretici vel contentiosi hominis studium ad haeresim vel quaestionem conabitur trahere; si secundum aliquid ex ante disputatis fraudem suam comminiscatur, statim hinc habebit contra se inevitabilem refutationem. Sin vero secundum aliquid praetermissorum, haud difficile erit ex ante dictis par iudicium de re praesenti exercere, atque imitatores pari genere argumentorum refellere, quo superiores illi vapulaverunt. Ob hanc aliasque causas haud cuncta singillatim dubia percenseri a nobis necesse fuit: neque enim horum catalogum coacervare promisimus; neque ardua est, post praedicta, praetermissorum cognitio et discretio: praesertim quia cetera non tam, ut haec, frequentia sunt neque tam multos occupant. Igitur illa, de quibus nuper ambigebas, secundum praesentem prioremque postulationem, satis manifestam perplexitatis suae solutionem impetraverunt.

36. Quid porro siquis hanc etiam e vulgaribus quaestionibus poneret? quae quidem tum aliis haereticis tum imaginum oppugnatoribus magnum perfugium est. Nimirum universalem saepenumero formam sacrae litterae figurantes, haud universalem senten-

θαι· εἰς ὡρισμένα δέ τινα καὶ προειλημμένα συνάγουσα τὴν διήγησιν, μερικὴν ἐν- A
Joh. X. 8. δείκνυται τὴν ἀπόφασιν· τοιοῦτόν ἐστι τὸ, πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται
εἰσὶ καὶ λησταί· ὑποβάλλουσι γὰρ τῷ καθολικῷ χαρακτῆρι τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ Μαρ-
κίωνος καὶ τῆς γείτονος φρατρίας, Μωσέα τε καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ Θεοῦ προφήτας,
τὴν παλαιὰν διαθήκην σκευὴν εἶναι δυσφημοῦντες τοῦ πονηροῦ· καίτοι γε οὐ κατ'
ἐκείνων ὡς δῆλον ἐῤῥήθη, ἀλλ' οὓς ὁ μικρῷ πρόσθεν χρόνος τῆς δεσποτικῆς παρ- B
ουσίας, ἀπατεῶνας καὶ πλάνους ἀπέδειξε· τὸ γὰρ εἰς τοὺς δαίμονας ὑπειλῆφθαι
τὴν δεσποτικὴν ταύτην ἀπεῤῥίφθαι φωνήν, κἂν εἰς ἀσεβημάτων οὐκ ἂν ἥκῃ λογισ-
μὸν, κἂν ὁμοίως φρονῇ μὴ πάντοτε τὸ καθολικὸν σχῆμα τῆς φωνῆς καὶ καθολι-
κὴν ἔννοιαν ἀπαιτεῖν, ἀλλ' οὖν τὸ περιεργότερον καὶ μὴ τῆς εὐαγγελικῆς βουλήσεως
περὶ πόδα εἶναι, δευτέραν αὐτῷ δίδωσι τοῦ προειρημένου τάξιν λαβεῖν· πλήν γε C
τὸ ἀσύνετον καὶ δυσσεβὲς τῶν θεομαχούντων θράσος τῷ τύπῳ τῆς καθολικῆς
προσανέχοντες φωνῆς, τῆς οἰκείας δυσσεβείας ἀναχώρησιν τὰ κυριακὰ νομίζουσι
λόγια.

λζ. Ὅμοιόν ἐστι καὶ τὸ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ ὁμοίως τοῖς πνευμα-
τομάχοις ὄργανον τῆς πλάνης ὑποβάλλεται· τῶν πάντων γὰρ τὸ πανάγιον πνεῦ- D
μα διὰ τὸ καθόλου τῆς φωνῆς οὐκ ἐξαιρούμενοι τῶν γεγονότων, καὶ αὐτὸ δε-
δυσφημήκασι· καὶ μυρία δ' ἄλλα οἱ ἱεροὶ λόγοι εἰς τὸ καθόλου μὲν σχηματί-
Eccles. I. 2. ζουσι, μερικωτέραν δὲ ποιοῦνται τὴν δήλωσιν· ὡς τὸ, *ματαιότης ματαιοτήτων,*
τὰ πάντα ματαιότης· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡ ἀρετὴ τῶν ματαίων, οὐδ' ἡ σοφία οὐδ'
Ps. XIII. 3. ἡ εὐσέβεια· καὶ, πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐδὲ γὰρ οὐδ' οἱ παρὰ E
Θεοῦ καθ' ἑκάστην γενεὰν καὶ γενεὰν κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων καὶ τυράννων στε-
φανῖται δεικνύμενοι· καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα ἐπὶ σχολῆς ἄν τις θεωρήσειεν· ἀρ-
κεῖν δ' οἶμαι καὶ τὰ παρατεθειμένα· τῆς γὰρ εἰκονομαχικῆς λύσσης τὴν διὰ τῆς

tiam sibi tribui postulant; sed intra terminos quosdam, qui iam praesumpti fuerunt, orationem suam coarctantes, partiariam efferunt adfirmationem. Huiusmodi est: omnes quotquot ante me venerunt, fures latronesque fuere. In hoc generali dictionis charactere concludunt Marcionitae, et proxima secta, Mosen ipsum aliosque Dei prophetas: atque ita vetus testamentum mali genii malum opus esse calumniantur. Atqui ea verba non adversus hos constat esse prolata, sed contra illos qui paulo ante Domini adventum deceptores et plani extiterunt. Nam si quis opinetur contra daemonas hanc iactam esse dominicam locutionem; etiamsi id ad sacrilegum nullum impellit sensum; etsi aeque praesumit, haud semper universale dictionis schema generalem sibi sententiam vindicare; nihilominus exquisitior subtilitas, neque satis evangelico sensui congruens, secundum huic opinioni post praedictam illam locum dat. Interim tamen vesana et sacrilega hostium Dei audacia, dum formae universalis dictionis adhaeret, sceleris sui tutamen in dominicis effatis habere se putat.

37. Illud quoque simile est *omnia per ipsum facta sunt*: quod aeque sancti spiritus oppugnatoribus argumentum errandi est. Dum enim ob universale dictionis genus, sanctissimum spiritum a creaturarum universitate non separant, ipsum blasphemant. Sexcenta alia sacrae litterae universali schemate efferunt, quibus tamen nonnisi partiarium significatum tribuunt. Veluti, vanitas vanitatum et omnia vanitas: neque idcirco aut virtus aut sapientia aut religio in vanarum numero rerum sunt. Tum illud, omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: neque tamen eiusmodi erant ii quos Deus in singulis aetatibus vitiorum et daemonum et tyrannorum fecit esse victores. Multa huiusmodi licet cuique per otium observare: quamquam mihi hactenus dicta videntur sufficere. Certe et furorem oppugnantium imagines, qui simili ma-

A κακουργίας ταύτης ἀπόνοιαν, μετὰ τῆς ἄλλης αὐτῶν φρενοβλαβοῦς κακομηχανίας, ἰδιαζόντως ἡμῖν λόγος ἐθριάμβευσεν (1). Ἀλλ' ὅτι μὲν πολλὰ τῶν ἀπορημάτων προκατασκευῆς δεῖται, καὶ ὅτι τὰ σὰ παρά τε τῶν προλαβόντων ἀνδρῶν ἁγίων καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐκεῖθεν χειραγωγουμένοις διευκρίνηται· καὶ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν αἰτίων παρ' ἃ εἴωθε συμβαίνειν τὸ ἄπορον ἐπεξήλθομεν, ὁ λόγος ἐπέδειξε· καὶ ὅτι μὲν
B τῆς ἀκριβείας πάντων ἐπειλήμμεθα, οὐκ ἂν φαίημεν· ὅτι δὲ τῆς αἰτήσεως οὐκ ἔλαττον εἰσηνέγκαμεν, οὐκ ἂν ὑπερηφάνων λόγων, δικαζούσης ἀληθείας, οὐδεὶς ἂν ἡμᾶς αἰτιάσαιτο (2).

QUAESTIO XXI.

Ἐπὶ τίνος παραλαμβάνεται παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λογίοις ἡ τὸ ἀπεκρίθη φωνή· αὐτή τε καὶ τὰ παρὰ ταύτην ἐκ τῆς αὐτῆς σχηματιζόμενα λέξεως.

α. Πολλῶν ὄντων φωνῶν πολυσήμων, ὥστε καὶ πραγματείαν ὁλόκληρον οὐκ ὀλίγοις ἐπελθεῖν περὶ αὐτῶν ἐξεργάσασθαι, οὐδὲν ἀπεικὸς ἂν εἴη οὐδέ τινα παρέχον ἀπορίαν τοιαύτας φωνὰς ὁρᾶσθαι κἀν τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ἐνούσας λογίοις· καὶ γὰρ παρ' οἷς ἡ ἀττικὴ σπουδάζεται γλῶσσα, οὐ μόνον ἐστὶν εὑρεῖν φωνὰς κατὰ τοὺς ἐπιδεικτικούς τε καὶ ἱστορικοὺς τῶν λόγων τὸ πολύσημον ἐμπεριουμένας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀντικειμένας διανοίας τὴν αὐτὴν φωνὴν ἀποσχιζομένην. Αὐτίκα Πλάτων
a. μὲν ἄλοχον τὴν παρθένον λέγει, καὶ δοκεῖ τι σοφὸν λέγειν, οὔπω γὰρ ἐπέβη λέ-

litia vesaniaque laborant, cum aliis fatuis eiusdem sectae versutiis, peculiari scripto debellavimus. Iamque adeo quod multae quaestiones sermone praevio egeant; et quod tuae dubitationes ab antiquioribus sanctis viris, atque a me, ducibus illis, dissipatae fuerint; et quod plurimas causas, unde oriri controversiae solent, percensuerim; sermo meus hactenus demonstravit. Utrum vero omnia accurate comprehenderim, nec ne, haud hercle adfirmaverim: ceteroqui quod non pauciora postulatis in medium tulerim, id si forte adfirmem, nemo me, iudice veritate, superbe loqui causabitur.

Quaenam in nostris sacris litteris subiecta notio sit vocabulo *respondit*; tum ipsi videlicet, tum aliis ad huius similitudinem conformatis dictionibus.

1. Quum multa sint multiplicis significationis vocabula, ita ut non pauci auctores integri operis argumentum de his elaborandum susceperint; nil mirum erit, nedum aliqua controversia dignum, siquae eiusmodi voces in nostris quoque sacris litteris continentur. Nam et apud eos, qui attica lingua studiose utuntur, non solum occurrunt dictiones aliquot sive in epidictico sive in historico dicendi genere quae multifariam significantiam habent, verum etiam quae in contrarios sensus unum
2. idemque vocabulum dispertiuntur. Exempli gratia Plato ἄλοχον appellat virginem, videturque sapienter loqui, quia vocis etymologia feminam innuit tori adhuc exper-

(1) Photii opus pro sanctarum imaginum cultu memorare videtur Euthymius apud Lambec. tom. III. p. 422. Quamquam nihil aliud fortasse intelligendum est, praeter ea quae pro eo dogmate dicuntur a Photio in prima epistola, et in Amphilochianis CXCVI. CXCVII. CCV.

(2) Sequentes Photii quaestiones alio volumine a me vulgabuntur. Nunc cum paucas selectas edo, ad vigesimam primam transilio.

χους· ἀλλ' ὁ αὐτός τε πάλιν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τὴν ἐν λόγοις δευτέραν οὐκ ἔχον-
τες τάξιν, τὴν συνιοῦσαν ἀνδρὶ πρὸς λέχος σημαίνουσι τῷ ὀνόματι. Πάλιν σοφι-
β. στὴν ἐστὶν ἀκούειν τὸν τὰς λογικὰς τέχνας διδάσκοντα· δεύτερον δὲ ᾧ τὸ λεκτικὸν
εἶδος ἐπίσκηπται· καὶ τρίτον ὅς τις τὴν ἐν τοῖς λόγοις γυμνασίαν τῶν πλησιαζόντων
γ. πρὸς τὴν ἐπηρεάζουσαν ἔριν διέφθειρεν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ σταθερὸν οὐ τὸ στάσιμον
μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰσχυρὸν, καὶ θερμὸν, καὶ ὀξὺ σημαῖνον εὑρίσκεται. Καὶ δὴ
δ. καὶ τὸ φαῦλον, οὐ τὸ κακὸν μόνον, οὐδὲ τὸ μοχθηρὸν, οὐδὲ τὸ ἀπρεπές· ἀλ-
λὰ καὶ τὸ μέγα, καὶ τὸ μικρὸν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ῥᾴδιον, καὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ
ε. ἀπόνηρον, καὶ τὸ τυχὸν, καὶ τὸ ἀπλῶς περιείληφε. Ναὶ δὴ καὶ τὸ πυνθάνεσθαι
δοκοῦν πρὸς ἓν ἀναφέρειν, διαφόρων ἐστὶν ἀποφυάδων ῥίζα· προβάλλεται γὰρ τό-
ς. τε μανθάνειν, καὶ τὸ ἱστορεῖν, καὶ ἐρωτᾶν, καὶ τοιαῦθ' ἕτερα. Ὁ δὲ πελανὸς ἡ λέξις
πέμμα τε ἐξ ἀλεύρου θυσίαις ἐπιτήδειον δηλοῖ· δηλοῖ δὲ καὶ τὸν περὶ τῷ στό-
ματι πεπηγότα ἀφρόν· ἀλλὰ καὶ τὸ ὀπῶδες δάκρυον πεπηγός τε καὶ ἐξηραμένον,
οἷον κόμμι, καὶ τὰ ὅμοια· καὶ τέταρτον τὸν ὀβολὸν ὅσον τοῖς μάντεσιν εἴωθε δι-
ζ. δόσθαι μισθός. Καὶ τὸ ἐμβόσε δὲ τὸ ἐπίῤῥημα δηλοῖ μὲν τὸ ἐξεναντίας· ἡ δὲ
τῶν ἀρχαίων χρῆσις ἐπιδείκνυσιν αὐτὸ καὶ ἀντὶ τοῦ σχεδὸν, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐγγὺς παρα-
η. λαμβανόμενον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ νῦν δὴ οὐ τὸ παρὸν ἤδη μόνον, ἀλλὰ καὶ
θ. τὸ μικρὸν ἔμπροσθεν γεγονὸς ὑποβάλλεται. Ἤδη δὲ καὶ τὸ κομψὸν (a) εἰς πολλὰ
μερίζεται σημαινόμενα· τό τε γὰρ περίτρανον καὶ τὸ τεχνικόν. Τὸ δὲ πολυθρύλ-
ι. λητον ἦ δ' ὅς, καὶ ἦν δ' ἐγὼ, ἡ τοῦ Πλάτωνος φιλοτιμία· ἀλλὰ γὰρ τὸ ἦ δ' ὅς,
σημαίνει μὲν ὡς ἐπίπαν τὸ ἔφη δὲ οὗτος· ἀλλὰ καὶ τὸ ἔφη μόνον, τοῦ συνδέσμου
καὶ τοῦ ἄρθρου παρέλκοντος ἐνταῦθα χώραν ἐχόντων· ἢ μὴ δὲ σύνδεσμον, μὴ δὲ
ἄρθρον ὑπεμφαινόντων, ἀλλὰ τῆς ὅλης φωνῆς μερῶν ὑπαρχόντων, ἡνίκα μὴ δὲ γέ-

tem. Sed tamen idem Plato, aliique plures non inferioris subsellii auctores, eam
quae viro societate thalami coniuncta est hoc vocabulo indigitant. Item sophistam di-
2. cimus tum eum qui logicas disciplinas tradit, tum etiam qui dicendi artem profi-
tetur, tertio denique illum qui scholasticum auditorum suorum exercitium ad fallacem
3. contentionem vitiose traducere solet. Praeterea σταθερὸν, non solum stabile, verum
4. etiam validum et fervidum, et acre significare comperimus. Tum φαῦλον non pra-
vum tantummodo et improbum et indecorum, sed etiam magnum, immo et parvum;
itemque facile et simplex et innoxium et fortuitum quodlibet aut incogitatum denotat.
5. Et quidem verbum quoque πυνθάνεσθαι, quod unum sensum spectare videtur, complu-
rium germinum radix est. Quandoque enim exprimit discere, et explorare, et sci-
6. scitari, et alia eiusmodi. Iam dictio πελανὸς valet placentam ex farina sacrificiis ido-
neam: sed tamen valet etiam spumam circa os adhaerentem; nec non crassam la-
crymam concretam atque arefactam ceu gummi, et similia; quarto denique obolum,
7. qui hariolis mercedis ergo porrigi solet. Porro ἐμβόσε adverbium significat ex adver-
so; quamquam in usu veterum usurpatur etiam pro quasi et prope. Quin etiam νῦν
8. non pro nunc solum sed etiam pro nuper facto ponitur. Iamvero et κομψὸν in mul-
9. tas tribuitur significationes; nam et perspicuum denotat et garrulum et versutum et
10. aptum ad persuadendum, et denique artificiosum. Quid vero illud sollemne ἦ δ' ὅς,
et ἦν δ' ἐγὼ, qui Platonis ornatus est? ἦ δ' ὅς quidem per se omnino significat dixit hic:
sed etiam dixit simpliciter; ita ut copulativa particula et articulus relativus hoc lo-
co frustra sint: immo vero neque coniunctionis neque articuli vice fungantur, sed
integri vocabuli partes sint, quotiescumque haec dictio neque generis neque numeri

(a) De vocabuli κομψὸν apud ipsum Photium in bibliotheca significationibus variis disserui egomet in prae-
fatione ad novas Dionysii halic. partes ed. Mediol. praef. cap. XIIII.

τος μὴ δ' ἀριθμὸν δύναιτ' ἂν παρεμφαίνειν ἡ λέξις· ἐξ οὗ ϗ καθορᾶται τὸ ἢ δ' ὅς οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ θήλεος μεθελκόμενον οἷον ἔφη αὕτη, ἀλλὰ ϗ πρὸς πλῆθος ἀπὸ τῆς ἑνικῆς φωνῆς περιτρεπόμενον· σημαίνει γὰρ ϗ τὸ ἔφασαν· εἰ δὲ ϗ τὸ ὦ. φίλος δηλοῖ, οὔπω παρέχειν ἐστὶν ἀξιοπιστίαν Κριτόβουλος· ἀλλὰ τοσαῦτα μὲν τέως
ια. παραδηλοῖ τὸ ἢ δ' ὅς. Τὸ δὲ ἦν δ' ἐγὼ καί τοι γε τὸν ὅμοιον σχηματισμὸν ἔχον, εἰς τρία τέμνεται ταῦτα. εἴς τε τὸ ἔφην δ' ἐγώ· καὶ εἰς τὸ ἁπλῶς ἔφην· ὅπερ
ιβ. ὁμοίως ἐπί τε ἀῤῥένων παραλαμβάνουσι ϗ θηλειῶν. Καὶ τὸ θράττειν δὲ, σημαίνει μὲν τὸ ταράσσειν ϗ τὸ ἐνοχλεῖν· σημαίνει δὲ ϗ τὸ νύσσειν ϗ κινεῖν· ἀλλὰ ϗ τὸ
ιγ. δυσωπεῖσθαι, καὶ τὸ ὑφορᾶσθαι. Καί γε ϗ τὸ πυτάζειν εὑρήσεις κατὰ διαφόρων ὑποκειμένων φερόμενον· ϗ γὰρ ἀντὶ τοῦ πραγματεύεσθαι παραλαμβάνεται, καὶ ἀντὶ τοῦ σκευωρεῖσθαι, στρατεύεσθαί τε, καὶ διατρίβειν, ϗ φροντίζειν ἐνίοτε· ἐπιστρεφῶς δὲ πράττειν τι ϗ ἐνεργεῖν· καὶ μὴν ϗ σπουδάζειν, καὶ δεῖπνον παραθεῖναι· ὅρα δὲ ϗ τὰ συνήθη ταῦτα οὐχὶ μίαν ἐθέλοντα σημασίαν περιπτύσσειν· αὐτίκα
ιδ. δὴ τὸ ἐπιεικῶς ϗ ἐπὶ κόῤῥης· τὸ μὲν εἴς τε τὸ ἱκανῶς καὶ μετρίως, ϗ εἰς τὸ
ιε. ἀστείως ἐπιμερίζεται· τὸ δὲ ἐπὶ κόῤῥης τὸ κατὰ κεφαλῆς τύπτεσθαι σημαίνει, καὶ
ις. μὴν ϗ τὸ ἐπὶ τῶν σιαγόνων· οὐδὲ τὸ ἐπισκηπτόμενον δὲ εἰς ἓν περιγράφεται, ἀλλὰ ϗ τὸν ἐναπερειδόμενον δηλοῖ, ϗ τὸν ἐνδεικνύμενον, καὶ τὸν ἐπὶ τελευτῆς ἐντελλόμενον, ϗ πρὸς τούτοις τὸ ἐναντιούμενον. Ὡσαύτως δὲ τῶν πολυσήμων ἐστὶ
ιζ. καὶ τὸ δυσωπεῖσθαι· ὑφορᾶσθαι γὰρ ἀπαγγέλλει, ϗ τὸ φοβεῖσθαι μεθ' ὑπονοίας, καὶ τὸ σκυθρωπάζειν· ἔνιοι δὲ τῶν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐξακριβούντων, εἰ καὶ μὴ τῶν ἀττικῶν ἡ κομψία(a), ϗ ἀντὶ τοῦ αἰδεῖσθαι τὴν φωνὴν παραλαμβάνου-
ιη. σιν· ἡ μέν τοι συνήθεια ἐπὶ τοῦ ἱκετεύειν καὶ παρακαλεῖν κέχρηται. Καὶ τὸ δεῦρο δὲ μετὰ τοῦ σημαίνειν τὸ ἄγε, καὶ τὸ ἐνταῦθα, οὐδὲ τὸ ἐλθὲ ἀπωστρέφεται. Σκό-

rationem habet. Quare videre licet ἢ δ' ὅς non solum feminino genere adhibitum, ita ut sonet dixit ipsa; verum etiam ad multitudinem indicandam hoc singularis numeri vocabulum aliquando conversum: nam dixerunt quoque significat. Porro utrum dicatur etiam pro o sodes, nondum satis credibile fecit Critobulus. Hactenus de si-
11. gnificationibus dictionis ἢ δ' ὅς. Iam dictio ἦν δ' ἐγὼ, quae pari formae ratione utitur, in tres notiones tribuitur; nempe dixi ego; et simpliciter dixi; quod rursus
12. tam masculinis quam femineis personis assumitur. Age vero et θράττειν perturbare significat, et molestia adficere; vellicare item atque concutere; nec non pudorem
13. ingerere, et revereri. Deinde et πυτάζειν non sine sensuum varietate prolatum videbis: nam et pro satagere capitur, et pro moliri aliquid, et pro militare, et pro diversari, et quandoque pro curam gerere, et pro sedulo aliquid agere atque effectum dare: nec non pro officium exhibere et caenam apponere. Praeterea fami-
14. liaria haec videsis quam non unum evolvant significatum: exempli gratia ἐπιεικῶς et
15. ἐπὶ κόῤῥης; illud quidem et abunde valet et moderate et festive; hoc autem et ver-
16. berari in capite significat, et etiam in genis. Sed neque ἐπισκηπτόμενον unum significat, sed et firmiter menti infixum, et demonstratum, et quod a moriente mandatum est, et insuper quod adversatur. Pertinet ad varii significatus vocabula etiam
17. δυσωπεῖσθαι: nam et revereri denotat, et metuere cum suspicione, et tetrico vultu esse. Quidam vero linguae graecae apprime periti, quamquam atticus minime lepos est, vocem hanc etiam pro pudere accipiunt. Et quidem vulgi consuetudo utitur hac
18. voce ad supplicandum atque ad exorandum. Vox δεῦρο cum age significat et huc, tum

(a) Si vocabulum κομψία exiges ad regulam cognati κομψὸν, satis varium vel potius incertum hoc in loco significatum habebis.

ιθ. πει δὲ καὶ τὸ γενναῖον, ὅπως τόν τε συγγενῆ δηλοῖ καὶ τὸν ἀγαθὸν, ἀλλὰ καὶ
κ. τὸν εὐγενῆ, καὶ τὸν ἀνδρεῖον, οὐκ ἔλαττον. Ἴδοις δ' ἂν καὶ τὸ ἄτοπον, οὐ μό-
νον τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ μοχθηροῦ κατηγορούμενον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ μὴ τόπον
ἔχοντος· ἄτοπον γὰρ κἀκεῖνο λέγουσιν· ὥσπερ καὶ τὸ ἀνυπονόητον, οἷον ὃ μὴ ἔστι
τοπάσαι· ἀλλ' ἔτι περιέχει καὶ τὸ ξένον, καὶ παράδοξον, καὶ θαυμάσιον, καί γε
κα. καὶ τὸ παράλογον. Ἐπὶ τούτοις καὶ τὸ ἀρνύμενον πρός τε τὸ καταλλαττόμενον ἀπο-
δίδοται, καὶ τὸ περιποιούμενον· περιλαμβάνοιτο δ' ἂν ὑπὸ τῆς αὐτῆς φωνῆς καὶ ὁ
κβ. φυλάττων (a). Οὐδὲ τὸ ἀεὶ δὲ περιπτίσσεται τὸ ἀμέριστον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐναντίας ἀπο-
σχίζεται μερίδας· σημαίνει μὲν γὰρ τὸ διαπαντὸς, ὃ καὶ πάντες ἴσασι· σημαίνει
δὲ καὶ τὸ ἀντικείμενον, οἷον τὸ ἕως τινὸς, καὶ μέχρι τινός. Καὶ αὐτὸ δέ γε τὸ
κγ. ἕως, ποτὲ μὲν ὡρισμένον χρόνον περιγράφει· ποτὲ δὲ τὴν περιγραφὴν ἀπαρτούμε-
κδ. νον, ἐᾷ τὸν χρόνον πρὸς τὸ ἀόριστον παρατείνεσθαι. Καὶ μὴν καὶ τὸ ἄντικρυς ἀπο-
φύεται τότε διαμπερὲς, καὶ εὐθὺ, καὶ ἐπ' εὐθείας, καὶ τὸ ἰσχυρῶς, καὶ σοφῶς,
καὶ τὸ ἰθύς· ἀλλὰ καὶ τὸ ἁπλῶς καὶ ἀκριβῶς. Εἰ δὲ τὸ τελευταῖον ἀποβάλλει
σύμφωνον, τῆς ἀρχῆς τὸν τόνον τοῦ τέλους ἀναλαμβάνοντος, καὶ τὸ κατέναντι,
κε. καὶ ἐξεναντίας ἀναβλαστάνει. Οὐχ ὁρᾷς δὲ καὶ τὸ ἄρα; οὐ λέγω δὲ ὃ τόνον
τὸ διατέμνει, καὶ εἰς δύο μέρη περιΐστησιν, ἀλλ' ὃ κατὰ τὴν αὐτὴν προσῳδίαν
ῥυθμίζεται, καὶ πρὸς τὸ διαπορούμενον διαστέλλεται· σημαίνει μὲν σύνδεσμον τὸν
συλλογιστικόν· σημαίνει δὲ καὶ τὸν δὴ τόνον παραπληρωματικόν· παραλαμβάνεται
κϛ. δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ ὡς ἔοικε καὶ ὡς φαίνεται. Ἐπισκόπει δὲ καὶ τὸ ἀτεχνῶς περι-
σπώμενον, ὅσαις διανοίαις ὑποτέμνεται· τῇ τε γὰρ σημασίᾳ τοῦ ἀληθῶς καὶ τῇ
τοῦ ἁπλῶς καὶ τελείως καὶ ἀδόλως, καὶ μὴν καὶ τῇ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ καθάπαξ,
κζ. προέρχεται πληθυνόμενον. Εὕροις δ' ἂν καὶ τὸ ἅττα διαφόρως προαγόμενον· νῦν
μὲν γὰρ τὸ ἅτινα, νῦν δὲ τὸ τινά· ἄλλοτε δὲ τὸ ἃ ἄν· καὶ ἄλλοτε τὸ πο-

19. ne ab adesdum quidem abhorret. Adde his γενναῖον, quod cognatum sonat, et bo-
20. num, et nobilem, et strenuum aeque. Similiter cernis ἄτοπον non solum coargue-
re pravum et improbum, sed etiam quod alienum loco est; nam et hoc ἄτοπον di-
citur; sicuti etiam non provisum, ceu de quo suspicari non licuit: tum vero va-
21. let etiam peregrinum, inopinum, mirum, et rationi non consentaneum. Insuper ἀρ-
νύμενον de permutato dicitur et de acquisito: sub eadem vero voce concludere li-
22. cet etiam φυλάττων. Sed neque ἀεὶ non vult dividi; quin immo in contrarias scin-
ditur partes: valet enim, quod omnes sciunt, semper: et tamen contrarium quoque
23. denotat, id est usque ad certum tempus et quadantenus. Tum et ἕως quandoque
definitum tempus circumscribit: quandoque terminos indignatus, sinit tempus in in-
24. finitum extendi. Manant ex ἄντικρυς continuo directim, recta via, valide, sapienter,
aperte; nec non simpliciter et accurate. Quod si extremam reiiciat consonam, at-
que accentus ab initio ad finem traiiciatur (ἀντικρὺ) tum ex se gignit e regione
25. et ex adverso. Viden etiam vocabulum ἄρα? non illud aio quod accentum distrahit
atque in duas extendit partes, verum id quod eadem prosodia metimur, et quod a
dubitativo distinguitur. Hoc itaque significat coniunctionem syllogisticam: exprimit
etiam intensionem quandam expletivam: sumitur denique loco dictionis ut vide-
26. tur, ut apparet. Considera etiam ἀτεχνῶς circumflexum quot in sensus subdividatur.
Significat enim vere, simpliciter, perfecte, sincere; immo et valide et omnino.
27. Ἅττα quoque varie explicatum invenies: modo enim scribitur pro quae, modo pro
quae quidem; modo etiam pro aliquando, atque in similes abit significatus. Prae-

(a) Odyss. I. 6.

τὸ σημαίνειν ἐθέλοι, καὶ εἰς τοσαῦτα καταμερίζεσθαι. Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ
κη. ὁ σοφὸς τοῦτο δὴ τὸ πρόχειρον, σημαίνει μὲν τὸν μετεσχηκότα σοφίας τινός· ἰδίως
δὲ καὶ τὸν λογικαῖς τέχναις προσανακείμενον· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν συνέσει τῶν
ἄλλων προέχοντα· ἐφ' οἷς καὶ ὃν ἀρεταὶ κοσμεῖν ἴσασιν· ἀλλά γε δὴ καὶ τὸν
ἐπιτήδειον· καὶ πρὸς ὅ τι ἂν ὁρμήσῃ, θεωρούμενον ἕτοιμον· ἐξ οὗ καὶ φασὶ σο-
φὸς ἦν τοῦ κακοποιῆσαι, καὶ σοφὸς ἀρετὴν μετελθεῖν. Συνταγείη δ' ἂν οὐκ ἀπεικό-
κθ. τως τούτοις καὶ τὸ θεσπέσιον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο σημαίνει μὲν τὸ θεῖον· σημαίνει
λ. δὲ καὶ τὸ πρᾶον, ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμάσιον καὶ τὸ πολύ. Καὶ τὸ κομιδῇ δὲ εἴς
τε τὸ λίαν διαιρεῖται καὶ εἰς τὸ παντελῶς καὶ εἰλικρινῶς, ὁλοσχερῶς τε δὴ καὶ τε-
λα. λείως. Ἀλλὰ καὶ τὸ τέως διαφόρους διανοίας περιέχει· καὶ γὰρ τάττεται μὲν καὶ
ἐπὶ τοῦ τέως· τάττεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πρίν· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἕως τινός· δηλοῖ δὲ
λβ. καὶ τὸ ἐπὶ τοσοῦτον. Καὶ ὁ ἀλάστωρ δὲ σημαίνει μὲν ἁπλῶς τὸν κακοῦργον· ση-
μαίνει δὲ καὶ τὸν αὐτοχειρίᾳ φόνον εἰργασμένον· ἀλλά γε δὴ καὶ τὸν ἐπεξιόντα
τούτοις ὡς τὰ ἄλαστα ἐπισκοποῦντες, καὶ τοὺς εἰργασμένους εἰσπράττοντα δίκας.
λγ. ἔνθεν παρ' αὐτοῖς καὶ ὁ Ζεὺς ἀλάστωρ. Εὕροις δ' ἂν καὶ τὸ πύον εἰς πέντε διαι-
ρούμενον σημαινόμενα· εἴς τε τὰς πρὸ τοῦ γάλακτος ῥανίδας τῶν θηλῶν ἀποθλι-
βομένας· καὶ εἰς αὐτὸ τὸ γάλα· καὶ μὴν καὶ εἰς τὸ μεταβεβληκὸς αἷμα· καὶ δὴ
καὶ εἰς τὸ γαλακτῶδες ὑγρόν, ὅπερ καὶ ὀῤῥὸν καλοῦσι· τινὲς δὲ πύον καλοῦσι
λδ. καὶ τὸ νέον τῷ χθεσινῷ συνεψηθὲν γάλα. Οἶδε δὲ καὶ τὸ εἶεν διάφορα σημαίνειν·
καὶ γὰρ παραλαμβάνεται μὲν ὡς ἀρχὴ λόγου· παραλαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ κα-
τανεύσεώς τε καὶ συγκαταθέσεως· οἱ δὲ συλλαμβάνοντες ἄμφω τὰ εἰρημένα, συγ-
κατάθεσίν τε δηλοῦν αὐτὸ βούλονται τῶν ἐν τῷ λόγῳ προειρημένων, καὶ ἀρχὴν
τῶν μελλόντων εἰρῆσθαι· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ ἄγε δὴ τῇ φωνῇ κέχρηνται· τοῖς δὲ
παραλαμβάνεται καὶ κατὰ τοῦ ἐπαΐω καὶ συνίημι· Καὶ πολύστιχον ἄν τις ἀπαρτίσῃ

28. ter hactenus dicta, hoc quoque notissimum vocabulum σοφός, designat quidem eum
qui aliqua sapientia praeditus est : peculiariter tamen qui logicis doctrinis dat ope-
ram : item qui prudentia ceteris antecellit : item virtutibus exornatum : item rebus
gerendis idoneum, et qui ad consequendum propositum bene instructus videtur :
unde et illud effatum, sciens erat et male faciendi, et aeque virtutem exercendi.
29. Cum his non absurde coacervabitur etiam θεσπέσιον, quod explicatur divinum, item-
30. que mite et mirificum et copiosum. Iam et κομιδῇ dividitur in valde, et prorsus,
31. et manifeste, et universim, et perfecte. Τέως quoque complures significatus com-
plectitur : nam ponitur pro interim, et pro prius, et pro usque dum, et pro in
32. tantum. Atque ἀλάστωρ significat quidem simpliciter maleficum ; sed tamen significat
etiam qui manu propria caedem facit : insuper et eum qui huiusmodi scelestos per-
sequitur, nempe qui in maleficia animadvertit, poenasque a reis reposcit : unde etiam
33. Iupiter ab ethnicis dictus ἀλάστωρ. Πύον quoque senties in quinque significatus abire:
nempe significat stillas papillarum ante lac expressas, lac ipsum, tum et sanguinem
corruptum, tum denique subviridem humorem lacteum quod serum vocant. Immo non-
34. nulli πύον appellant novum lac cum hesterno concoctum. Verbum quoque εἶεν di-
versa significare solet : nam et initium orationis est ; et ad concessionem consensum-
que adhibetur. Nonnulli vero utrumque amplectentes praedictum significatum, voce
hac et adprobationem ante dictorum in sermone demonstrari aiunt, et initium mox
dicendorum. Utuntur hac voce etiam pro age vero. Quidam denique accipiunt et-
iam pro audio et pro intelligo. Amplum conficere liceret volumen, non dico ob

βίβλον, οὐκ ἐὰν ποθὲν τὰς πολυσήμους φωνὰς ἁπάσας περιλαβεῖν ἐθελήσει· ἐρ- A
γῶδές τε γὰρ τοῦτο καὶ πλησίον τῶν ἀνεφίκτων· ἀλλ' ἐάν τις ἓν συναγαγεῖν βου-
ληθείη τὰς ἐπὶ πλέον τῶν ἄλλων συνήθεις, καὶ τοῖς λόγοις μᾶλλον ἐπιπολαζού-
σας· οἷα δὴ καὶ ἡμῖν ἐπράχθη τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν ὡς καὶ αὐτὸς οἶσθα πα-
ραλλάττουσι (1)· νυνὶ δὲ καὶ ὅσαι εἴρηνται, τὴν χρείαν αὐτάρκη παρέχονται· καὶ
οὐδ' ἐπὶ τοσοῦτον ἂν ὁ περὶ αὐτῶν προῆλθε λόγος· φίλον γὰρ ἀεί μοι διευλα- B
βεῖσθαι τὸ ἀπειρόκαλον· εἰ μὴ πολλάκις περὶ ἐνίας τῶν διευκρινηθέντων λέξεων
πολλοὺς οἶδα συζητοῦντας καὶ σπουδὴν εἰς μάθησιν συνεισάγοντας.

β. Ἀλλὰ γὰρ τοσαύτης ἀφθονίας εὑρισκομένης τῶν πολυσήμων ἐν τοῖς τῶν
ἀρχαίων συντάγμασιν, ὧν ὁ βίος εἴπερ τι ἄλλο λογάδων λέξεων ἡ σοφία, τί
κωλύει καὶ ταῖς ἡμετέραις ἱερολογίαις, αἷς τῶν σωτηρίων ἔργων σκοπὸς ἡ διδασκα- C
λία καὶ ἡ παραίνεσις, διαφόρων ὑποκειμένων σήμαντρα παραλαμβάνειν ὀνόματα·
διὸ καὶ τὸ ἀπεκρίθη, ὅπερ σε πολλάκις εἰς ἀμφιβολίαν ἔφης ἐμβαλεῖν· ἵνα νῦν
ἐάσω τὸ διεχωρίσθη· καὶ ὃ μάλιστα παῖδες ἰατρῶν ἴσασι τὸ διεφορήθη τε, καὶ
ἐξεκρίθη, καὶ ἐξεχύθη, καὶ εἰς τοῦτο κατέληξεν· ἀλλ' ἐφ' ὧν γε συνήθης ἐστὶ τῶν θεο-
σόφων ἡ χρῆσις λογίων, σημαίνει μὲν τὸ ἀπεκρίθη, καὶ ἣν οὐδεὶς ἀγνοεῖ διάνοιαν, D
ἥτις καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποδίδοται· πολλάκις δὲ καὶ παραπληρώματος ἐπέχει
τάξιν· ἄλλοτε δὲ καὶ ἀρχὴν ἀναπληροῖ λόγου· ναὶ δὴ καὶ τὸ διαδέξασθαι τὸν
προῤῥηθέντα λόγον ὑποβάλλεται· καὶ μὴν καὶ τὸ ἱκέτευσε καὶ ἐδέησε, εὕροις δ' ἂν
σημαῖνον, καὶ τὸ ἠρώτησε· μαρτύρια δὲ τοῦ μὲν παρὰ πᾶσιν ἐγνωσμένου, πολλά τέ
Matth. XVI.16. ἐστι καὶ λαβεῖν πρόχειρον, οἷον· ἀποκριθεὶς Σίμων Πέτρος εἶπε· σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ E
υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· καὶ γὰρ πρὸς τὴν δεσποτικὴν ἐρώτησιν τὴν προλαβοῦσαν,

coacervandas undique varii significatus voces (nam id operosum et prope impossibile) sed siquis vel usitatiores tantummodo congerere vellet, et quae in sermonem frequentius incurrunt: cuiusmodi opus a me ipso confectum fuit, ut scis, quo tempore e pueris excedebam. Nunc tamen quae hactenus dixi, rei praesenti abunde sufficiunt. Immo ne tamdiu quidem sermonem produxissem (nam mihi ab insolentia cavendi mos perpetuus fuit) nisi saepenumero animadvertissem circa nonnullas ceteroqui probe exploratas voces, multos adhuc disputare, studiumque ad eas cognoscendas conferre.

2. Age vero quum tanta sit significationum variarum copia in scriptis veterum, quorum vitae curriculum in scientia praecipue deligendorum verborum consumptum fuit; quid ni nostrae quoque scripturae sacrae, quarum tamen finis est salutarium operum magisterium et suasio, quid ni, inquam, verba notionibus aliis atque aliis praedita complectantur? Quare et ἀπεκρίθη, quod tibi vocabulum saepe dubitationem iniecisse ais (ut nunc omittam significantiam separatum est; et quas medici apprime callent, sudoribus digestum, et excretum, et vasis effusum, et in hoc desivit) pro divinarum, inquam, litterarum usu ἀπεκρίθη significat id, quod nemo nescit, responsum ad interrogationem. Saepe etiam expletivum vocabulum est: interdum sermonis exordium est: tum etiam denotat eorum quae dicta fuerunt admissionem: item oravit, deprecatus est: tum denique interrogavit quoque significare comperies. Iam eius significatus, quem omnes norunt, multa atque obvia testimonia sunt. Veluti, respondens Simon Petrus ait, tu es Christus filius Dei vivi.

(1) Hinc cognoscimus qua aetate lexicon suum confecerit Photius: quo perutili opere his demum annis in Germania vulgato, ego carebam incommodissime atque aegerrime dum has Photii quaestiones interpretabar.

A ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι, τὴν αὐτῷ γνώμην ὁ κορυφαῖος ϗ τῶν συμμαθητῶν ἀποδίδωσι· ϗ ἐν τῷ ἀπεκρίθη δὲ λέγων αὐτοῖς, ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι, ἡ αὐτὴ καθορᾶται γνώμη· τοῖς γὰρ ἐρωτήσασιν ὄχλοις ὅθεν καρπώσονται τὴν σωτηρίαν, ὑποδείκνυσιν· ὥσπερ ϗ τὸ ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης λέγων· ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· Luc. III. 11. Math. III. 11.

B εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν ϗ τοῦτο χρείαν ἀναφέρεται· καὶ μυρία ἄλλα. Τὸ δὲ ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ κύριε τοῦ οὐρανοῦ ϗ τῆς γῆς, δῆλον ὅτι τῆς μὲν προειρημένης ἐννοίας διέστηκεν, ἀρχῆς δὲ χώραν ἐπέχει· οὔτε γὰρ ἐρώτησις προηγήσατο, ἀλλ' οὐδέ τινα λέγοντα διεδέξατο· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀρχὴν ἐμβαλὼν τῷ λόγῳ, τὴν εὐχαριστίαν τῷ πατρὶ Math. XI. 26.

C προσηνέγκατο· ὡσαύτως ϗ τὸ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς· καὶ δὴ καὶ τὸ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ ζῶντος, εἰπὲ ἡμῖν εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἀρχὴν δ' ἂν ἐπέχοι λόγου καὶ τὸ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν ὃς ἐὰν δέξηται ὑμᾶς ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὃς ἂν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ Luc. XIII. 14. Math. XXVI. 63. Marc. VIIII. 36.

D δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με.

γ. Ἐν μέν τοι γε, ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοι ὡς θέλεις, εἰς οὐδέτερον μὲν ἀναφέρεται τῶν εἰρημένων, διαδοχὴν δὲ λόγου συνεισάγει· τῆς γὰρ χαναανίτιδος ἐλεεινολογουμένης μὲν τὸ τῆς θυγατρὸς πάθος, τὴν θεραπείαν δὲ αἰτουμένης· καὶ πρὸς τὴν ἀποτρέπουσαν Math. XV. 28.

E τὴν σπουδὴν αὐτῆς ὕβριν εὐγνωμονούσης ϗ λεγούσης, ναὶ κύριε, ϗ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν, ἐπάγεται κατὰ διαδοχὴν ἐκεῖνον τὸν λόγον· τότε ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ· μεγάλη σου ἡ πίστις· γενηθήτω σοι ὡς θέλεις· δῆλον γὰρ ὅτι τοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ δεήσεως λόγους

Nam dominicae interrogationi quae praecesserat, vos autem quem me esse dicitis, suam et condiscipulorum sententiam princeps subdidit. Item in ea locutione: respondit dicens, qui habet duas tunicas, impertiat illi qui caret; idem sensus cognoscitur: erudit enim turbas, quae eum rogaverant quonam pacto salutem consequerentur. Sicuti etiam: respondit eis Iohannes dicens, ego aqua baptizo; medius autem vestrum est, quem vos nescitis. Namque verbum respondit eundem usum et hoc loco conservat. Sexcenta alia eiusmodi sunt. Sed enim locutionem: illo tempore respondens Iesus dixit, confiteor tibi pater caeli et terrae; hanc inquam constat a praecedente sententia discretam esse, atque initii locum tenere. Nam neque interrogatio praecesserat, neque cuiquam loquenti subiungebatur; verum ipse Iesus sermonem exordiens gratias patri egit. Simile est etiam: respondens archisynagogus, stomachans quod sabbato medicinam fecisset Iesus. Item: respondens pontifex dixit ei, adiuro te per Deum vivum, dic nobis num tu sis Christus Dei filius. Rursus sermonis initium continent verba haec: respondens Iesus dixit; qui receperit vos in nomine meo, me recipit. Et, qui me recipit, non me recipit, sed eum qui misit me.

3. Porro autem verba illa: respondens Iesus dixit illi, o mulier, magna est fides tua; fiat tibi ut vis; ad nullum praedictorum usuum referuntur, sed praecedentis sermonis admissionem sistunt. Nam quum Chananitis miserabiliter exposuisset filiae suae morbum, medelamque petisset; quumque eadem asperiorem precum suarum repulsam clementer excepisset, dixissetque, utique Domine etiam catelli herilis mensae reliquiis vescuntur; hac admissa oratione subditur: tunc respondens Iesus ait illi; magna fides tua; fiat tibi ut vis. Constat enim Iesum bonae supplicisque feminae oratione admissa, fidem eius laude mactavisse medelamque lar-

*

δεξάμενος ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῆς ἐμεγάλυνε, καὶ τὴν θεραπείαν παρέσχετο· εἰς A
Matth. XVI.17. τὴν αὐτὴν δὲ διάνοιαν ἀφορᾷ καὶ τὸ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· μακάριος εἶ Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι· διαδεξάμενος γὰρ τῷ λόγῳ τὴν ἀνακηρύξασαν αὐτὸν ὁμολογίαν χριστόν τε καὶ υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὑπολαβὼν (1) ἐπιφέρει τὸν μακαρισμόν· τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη συστοιχίας καὶ τὸ,
Marc. VIIII.37. ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης λέγων· διδάσκαλε εἴδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου B
ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν· καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἡ δὲ κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς θεοφανείας ἱστορία τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἠλίαν παράγουσα συλλαλοῦντας τῷ δεσπότῃ, καθ' ἣν καὶ ὁ Πέτρος ἐδεῖτο γενέσθαι αὐτοῖς σκηνὰς
Matth. XVII.4. τρεῖς· ἐν τῷ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος, τὴν ἱκεσίαν καὶ τὴν δέησιν σημαίνει· ὥσπερ πά-
Matth. XIIII.28. λιν καὶ τὸ, ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε· κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με ἐλθεῖν πρὸς C
σὲ ἐπὶ τὰ ὕδατα· καὶ γὰρ τῆς δειλιώσης γνώμης τοὺς μαθητὰς ἀπάγοντος τοῦ Ἰησοῦ καὶ λέγοντος, θαρσεῖτε, ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, δραξάμενος ὁ Πέτρος ἀφορμῆς εἰς ἱκεσίαν αὐτὸν καθιστώσης, κύριε εἰ σὺ εἶ φησὶ, κέλευσόν με πρὸς σὲ ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα· δῆλον γὰρ ὅτι τὸ ἀποκριθεὶς ἐνταῦθα ἱκεσίαν καὶ δέησιν
Matth. XIII.36. σημαίνει· ὥσπερ καὶ ἐν οἷς τὰ λόγια φησὶ, ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε, φράσον ἡμῖν D
τὴν παραβολὴν ταύτην· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χρείαν ἱκεσίας καὶ δεήσεως ἐμφαίνει. Τισὶ δ' ἂν οὐκ ἂν γίνοιτο δῆλον ὡς τὸ ἀπεκρίθη ἔσθ' ὅτε καὶ ἀντὶ τοῦ ἀπεδέξατο καὶ συγκατέθετο τίθεται; τοῦ γὰρ σωτῆρος ἡμῶν τὰς ἐν τῷ νόμῳ δύο πρώτας ἐντολὰς ἀπηγγελκότος, καὶ τοῦ γραμματέως συμφωνήσαντός τε καὶ τῇ τοῦ δεσπότου συγκατεθεμένου κρίσει, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστής· καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν αὐτὸν ὅτι E
Marc. XII.34. νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ· καὶ γὰρ εὔδηλον ὡς τὴν ὁμολογίαν καὶ συγκατάθεσιν τοῦ γραμματέως διὰ τοῦ ἀπεκρίθη τὰ λόγια παρεδήλωσε.

gitum esse. Eiusdem sententiae sunt etiam haec: respondens Iesus dixit illi; beatus es Simon fili Ionae, quia caro et sanguis non revelavit tibi. Namque his verbis Petri confessionem admittens, qua eum et Christum et Dei viventis filium praedicaverat, beatum illum vicissim edicit. Eiusdem generis est: respondit ei Iohannes dicens; magister vidimus quendam in nomine tuo daemonia eiicientem, qui in comitatu nostro non est. Et multa huiusmodi. Iam in divinae transfigurationis historia, in qua Moses atque Helias cum Domino loquentes sistuntur, quo tempore Petrus rogabat ut his tria tabernacula fierent, verbis illis *respondens Petrus* rogatio et preces significantur. Rursus illis similiter: respondens Petrus dixit, si tu es Domine, iube me ad te venire super aquas. Nam quum Iesus a timiditate consilii discipulos revocaret, diceretque, bono animo estote; ego sum, nolite timere; Petrus hinc captata obsecrandi occasione; Domine si tu, inquit, es, iube me ad te venire super aquas. Satis enim patet verbo respondens denotari hoc loco preces atque obsecrationem. Sicuti etiam ubi scriptura ait: respondens Petrus dixit, edissere nobis parabolam hanc: nam id etiam precum ac postulationis vice fungitur. Cui vero non est exploratum, vocabulum respondit usurpari etiam pro annuit et assensus est? Nam quum servator duo praecipua legis praecepta proposuisset, scriba autem in hanc sententiam pedibus iret, Dominique iudicium confirmaret; prudente Iesus responso cognito, ait illi: non magnopere abes a regno Dei. Hinc prorsus patet, verbo illo respondit designari a sacris litteris deditionem animi scribae atque consensum.

(1) Vocabulum ὑπολαβὼν pro *respondens* late illustrat Wetstenius ad Luc. X. 30.

A δ. Παρέλκοντος δ' ἂν εἴη δηλωτικὸν, ὁπηνίκα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀσθενοῦσαν
ἐπιθανάτιον τὴν θυγατέρα καταλιπὼν, τὸν Ἰησοῦν μὲν ἐδεῖτο σωτῆρα γενέσθαι
παραγενόμενον τῆς παιδός· ἐν δὲ τούτῳ τῆς φήμης αὐτῷ τὸν θάνατον ἀπαγγε-
λούσης, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς, ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας ἀπεκρίθη αὐτῷ, μὴ φο- Marc. V. 36.
βοῦ, μόνον πίστευε· ἐμφανὲς γὰρ ὡς εἰ καὶ μηδαμῶς παρεντεθείη τὸ ἀπεκρίθη,
B οὐδὲν ἔλαττον τὸ ὑπόλειπον τοῦ λόγου τὴν αὐτὴν παρίστησι διάνοιαν· τοιοῦτον δὲ
καὶ τὸ, ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοὶ, Matth. XXVI. 33.
ἐγὼ δὲ οὐδέποτε· ὅτι μέν τοι παρέλκον ἐστὶν ἐνταῦθα τὸ ἀποκριθεὶς, καὶ ὁ
εὐαγγελιστὴς Μάρκος ἐκδιδάσκει μάλιστα· καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο διερχόμενος τὸ χω-
ρίον ὑπὲρ, ὃ Ματθαῖος σὺν τῷ ἀπεκρίθη διηγήσατο, αὐτὸς οὐδὲν ὅλως τῆς φω-
C νῆς δεηθεὶς, ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ· εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' οὐκ Marc. XIIII. 29.
ἐγώ. οὕτω δὲ σαφῶς ἐπιδείκνυται παρέλκον καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸν Πιλάτον ἱστορίᾳ,
ὅτε τὸν Ἰησοῦν ἐπεχείρει τῆς τῶν ἰουδαίων ἀπολύειν μιαιφονίας· ἑκατέρου γὰρ τῶν
δύο εὐαγγελιστῶν μετὰ τοῦ ἀποκριθεὶς τὴν τοῦ λόγου σύνταξιν προσενεγκαμένου, ὁ
θεόσοφος Λουκᾶς τὴν αὐτὴν ἀναγράφων πρᾶξιν, οὐδόλως χρησάμενος τῷ ἀπο-
D κριθεὶς, ἔδειξε τοὺς ἄλλους κατὰ τὸ παρέλκον χρησαμένους τῇ φωνῇ· ἔφη γάρ·
πάλιν οὖν ὁ Πιλάτος προσεφώνησε θέλων ἀπολῦσαι τὸν Ἰησοῦν· καὶ πολλὰ ἂν εἴη Luc. XXIII. 20.
τοιαῦτα· ἡμῖν δὲ οὐ συλλέγειν ἐστὶ πλῆθος μαρτυριῶν σκοπὸς, ἀλλὰ παραδείγ- Matth. XXVII. 21.
ματι μόνον ἐνδείξασθαι, κἂν τῷ ἑνὶ περιγράφοιτο, τοῦ σημαινομένου κατάδηλον
τὴν διάνοιαν· ἐπεὶ καὶ τὸ ῥηθὲν μετὰ τὴν θεραπείαν τῆς συγκυπτούσης γυναικὸς, Marc. XV. 12.
E ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν, εἴ τις περιέλοι τὸ ἀποκριθεὶς, τὸ Luc. XIII. 14.
ἄλλο μέρος τῆς φράσεως ἀκήρατον τὴν αὐτὴν ἀναπτύσσει διάνοιαν· οὕτω μὲν οἶμαι
σαφῶς ἐπιδέδεικται ἀρχῆς τε λόγον πολλάκις ἐπέχειν τὸ ἀποκριθεὶς, καὶ δια-

4. Insuper etiam redundans vox est *respondit*, veluti cum archisynagogus, qui reliquerat filiam mortali morbo conflictantem, Iesum rogabat ut puellam morte ereptum iret. Quum vero interim fama ad parentem esset allata de illius obitu, subdit evangelista: audita re Iesus respondit illi: ne timeas, tantummodo crede. Constat enim, etiamsi verbum respondit minime fuisset interpositum, nihilominus reliqui sermonis eandem fore sententiam. Tale est et illud: respondens Petrus dixit ei; etiamsi omnes in te scandalizati fuerint, ego tamen haudquaquam. Sane quod heic vox *respondit* redundet, Marcus apprime evangelista docet: namque in eandem narratione versans, in qua Matthaeus verbo *respondit* utitur, ipse huius vocis subsidio non invocato sic scribit: Petrus autem dixit ei, etsi omnes scandalizati fuerint, non tamen ego. Sic aperte demonstratur redundare hoc verbum in historia quoque rerum coram Pilato gestarum, quo tempore hic Iesum Iudaeorum caedi subducere nitebatur. Nam duobus evangelistis non sine verbo *respondit* orationem suam construentibus, divus tamen Lucas eundem actum conscribens, neque omnino verbo respondit utens, satis demonstravit ceteros redundanter fuisse locutos. Ait quippe Lucas: rursus igitur Pilatus populum adlocutus est, dum Iesum liberare satageret. Permulta sane eiusmodi erunt: sed enim nobis non est propositum multitudinem testimoniorum colligere, verum exemplo tantummodo, etiamsi id unum esset, significatus huius veritatem palam facere. Sane et ab ea locutione, quae curationem inclinatae mulieris consecuta est, respondens autem archisynagogus cum stomacho, siquis verbum *respondens* subtrahat, reliqua sermonis pars integram adhuc retinebit sententiam suam. Atque ita perspicue demonstratum existimo, verbum *res-*

δοχὴν ἡγησαμένων ῥημάτων, ϗ παρέλκοντος τόπον ἔχειν, ϗ ἱκεσίας ἀναπληροῦν A
χρείαν.

ε. Ὅτι δὲ καὶ τὴν ἐρώτησιν ὑπέρχεται, ἡ τοῦ κορυφαίου Πέτρου παρίστησιν
ἐναργῶς φωνή· τὸ γὰρ κατὰ τὸν Ἀνανίαν ϗ Σάπφειραν πάθος ἀπαγγέλλων ὁ
λόγος, ϗ τῆς ψευδολογίας τὸν εἰσπραχθέντα θάνατον, συνῆψε μὲν, ϗ ἡ γυνὴ
Act.V.8. αὐτοῦ μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονὸς, εἰσῆλθεν· ἐπάγει δὲ, ϗ ἀπεκρίθη αὐτῇ ὁ Πέτρος· εἰ- B
πέ μοι εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; τί γὰρ ἂν ἕτερον οἰκειότερον εὑρεθείη ὑπὸ
τοῦ ἀπεκρίθη νυνὶ δηλούμενον, ἢ τὸ ἠρώτησεν; ὥσπερ ϗ τὸ ἀπεκρίθησαν οἱ ἰου-
Joh.II. 18. δαῖοι ϗ εἶπον αὐτῷ, τί σημεῖον δεικνύεις ὅτι ταῦτα ποιεῖς; καὶ δὴ ϗ τὸ, ἀπε-
Joh.VI. 71. κρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; φανερὸν γὰρ
ἐπὶ τούτων, ὡς ἑκατέρα λέξις, τὴν τοῦ ἠρώτησε δύναμιν ἔχει· οὐ ταῦτα δὲ μό- C
νον τὸ ἀπεκρίθη σημαίνει, ἀλλ᾽ ἴσθ᾽ ὅτε μὴν καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν προφορικῶν ῥη-
μάτων ἐπιφέρεται· πρὸς δὲ τὴν ἐνδομυχοῦσαν τῶν ἀνθρώπων διάνοιαν, ἀπευθύνε-
Luc.VII. 39. ται, ὡς ἐπὶ τοῦ, ἰδὼν δὲ ὁ φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτὸν εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, οὗτος εἰ
ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἥτις ἅπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρ-
τωλός ἐστιν· ὅρα γὰρ μὴ δὲ μιᾶς ἐρωτήσεως προηγησαμένης, μὴ δ᾽ εἰς ἀρχὴν τοῦ D
ἑξῆς ἀναφερομένου λόγου, μὴ δ᾽ ἄλλό τι τῶν προειρημένων τῆς φράσεως συνησα-
γούσης, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς, καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν· Σίμων
ἔχω σοι τί εἰπεῖν· καὶ δι᾽ ἐρωτήσεως προελθὼν, τό τε βλάσφημον τῶν διαλογισ-
μῶν ἐπεῤῥάπισε· καὶ πρὸς τὸ θεοσεβὲς ϗ ἀδίστακτον, ὅσα τε τῇ αὐτοῦ φιλανθρω-
πίᾳ, μετερρύθμισεν· οὐκ ἄδηλον γὰρ ὡς τὸ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐ- E
τὸν, προτασσόμενον τῆς προῤῥηθείσης ἑρμηνείας, πρὸς τὴν ἐν τῷ βάθει τῆς καρ-
δίας κίνησιν τῶν διαλογισμῶν εἴη ἂν ἀποδεδόμενον· ὁμοστοιχεῖ δὲ τῷ ῥηθέντι ϗ
Luc. XIIII.3. τὸ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς νομικοὺς, ἐπαγόμενον τῇ κατὰ τὴν διάνοιαν αὐ-

pondens et initii vice saepe fungi, et admittentis praecedentem sermonem, et expletivae quoque dictionis; et denique deprecationi inservire.

5. Quod vero etiam interrogandi vim habeat, evidenter cognoscitur e Petri principis locutione. Nam cum sacra historia Ananiae fata et Sapphirae exponit, poenamque mendacii mortem; mox attexit: et uxor eius eventus nescia supervenit. Tum pergit dicere: responditque ei Petrus; dic mihi utrum tanti agrum vendideritis? Nam quae nunc magis propria excogitari potest significatio verbi respondit, quam interrogavit? Veluti etiam illud: responderunt Iudaei, dixeruntque illi, quodnam signum ostendis, quia haec facis? Item illud: respondit eis Iesus, nonne ego vos duodecim elegi? Lectionem utroque loco vim interrogandi habere exploratum est. Neque eatenus significationes verbi respondit pertingunt; verum id aliquando ad nullum prolatum ore verbum refertur, sed occultis hominum cogitationibus occurrit. Veluti, cernens pharisaeus qui Iesum convivio exceperat, dixit intra se: hic si esset propheta, nosset utique quae quantaque mulier eum attingat; nempe peccatrix. Nunc certe, quamquam nulla interrogatio praecesserit, neque exordium consecutae orationis fiat, neque alii cuipiam e praedictis modis locutio accommodetur, addit evangelista: et respondens Iesus dixit illi: Simon habeo aliquid tibi dicere. Deinde interrogative prosequens, impias hominis cogitationes castigavit, eumque ad pietatem ac fidem pro sua clementia direxit. Neque enim dubitare licet, quin verba *respondens Iesus dixit illi*, eiusdem Iesu quam diximus expositioni praeposita, adversus animi arcanos motus intorqueantur. Paris insuper formae illud est: respondens Iesus legis peritis: quod item perturbatis seditiosisque illorum

A τῶν ταραχῇ καὶ στάσει, ἡνίκα τὸν ὑδρωπικὸν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἑστῶτα ἐθεώρουν·
καὶ δέον τῷ πάθει πρὸς ἔλεον μεταβαλέσθαι, οἱ δὲ τῆς ἀπονοίας οὐ μεθίεντο·
τὴν αὐτὴν δ' ἂν παρέχοιτο σημασίαν καὶ τὸ, ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐ- Matth. XXI.
τοῖς· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ 21.
τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, μετάβηθι εἰς τὴν θάλασ-
B σαν, μεταβήσεται· καὶ γὰρ ὅσα γε κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς συνεπείας, πρὸς τὴν
ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας μελέτην ἀπεδίδοτο ἂν τὸ ἀποκριθεὶς, εἰ μὴ Μάρκος ὁ
θεσπέσιος ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον σαφέστερον, εἰς τὴν τοῦ λόγου διαδοχὴν τὴν ση-
μασίαν μεθίστησιν· εἰπὼν γὰρ, καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, ῥαββὶ, Marc. XI. 21.
ἴδε ἡ συκῆ ἣν κατηράσω ἐξήρανται, εἰσάγει τὸν Ἰησοῦν διαδεχόμενον τὸν λόγον καὶ
C λέγοντα· ἔχετε πίστιν θεοῦ· ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ
ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλ-
λὰ πιστεύσῃ ὅτι ὃ λαλεῖ γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ λέγει.

ϛ. Εἰ μέν τοι γε τῶν λογίων ἡ αὐτὴ περικοπὴ μὴ ἐφ' ἑνὸς μόνου τῶν εἰ-
ρημένων ἐπιθεωρηθείη παράδειγμα, ἀλλὰ μεθελκυσθῆναι δύναιτο εἴς τε τὴν ἀπαρ-
D χὴν καὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ λόγου, τάχα δὲ καὶ εἰς τὸ παρέλκον, οὐδ' οὕτως τῶν
σημαινομένων ὁ ἀριθμὸς πρὸς τὸ βραχύτερον συσταλήσεται, ἀλλὰ τὴν ἴσως συν-
διασώσει ποσότητα· ἀρκεῖ γὰρ τὸ πλῆθος μὴ καταβιβάζειν, κἂν ἕνια τῶν παρα-
δειγμάτων εὑρεθείη μὴ πρὸς ἕν τι μόνον ἀλλὰ καὶ πρὸς διάφορα τῶν σημαινομέ-
νων ἀναφέρεσθαι δυνάμενα, ἐπειδάν τι τούτων ὅλως εὑρίσκοιτο τὴν τοῦ ἑνὸς σημα-
E σίαν ἐξοικειούμενον. τὸ γὰρ συμπίπτειν πως ἀλλήλοις ἐπ' ἐνίων ῥητῶν τὰ διάφο-
ρα σημαινόμενα, οὐκ ἔστιν αὐτῶν τοῦ πλήθους ἀναίρεσις· ἐπείπερ οὐδὲ ἐξ ὧν συμ-
βαίνουσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν παραλλάττουσι, χαρακτηρίζονται· οὐκοῦν ἀπὸ τῆς διαφο-

mentibus oppositum fuit, quo tempore hydropicum coram stantem viderunt: qui quum ad misericordiam flecti deberent, non tamen de sua vesania quicquam remittebant. Eadem videretur significatio dictionis: respondens Iesus dixit illis, amen amen dico vobis, si fidem habueritis neque haesitaveritis, non solum ficus prodigium patrabitis; verum etiam si huic forte monti dixeritis, commigra in mare, commigrabit. Nam quod adtinet ad naturalem sermonis contextum, verbum sane *respondens* referretur ad mentis arcanam cogitationem, nisi divus Marcus qui locum hunc explicatius edisserit, verbi significatum ad sermonis praevii admissionem exprimendam traduceret. Etenim quum dixisset: recordatusque Petrus ait illi; magister, en ficus cui male precatus es exaruit; facit Iesum sermoni huic occurrentem sic: habetote Dei fidem. Amen quippe dico vobis, qui huic monti dixerit, tollere hinc et in mare proiicitor, si modo in corde suo non dubitet, sed id fore, quod ait, credat, fiet ei secundum suam locutionem.

6. Quod si aliquando scripturae sacrae eadem pericope non ad unius e praedictis modis exemplum sumitur, verum et ad initium et ad admissionem sermonis trahi potest, fortasse etiam ad redundantiam: non idcirco tamen significationum numerus arctior fiet, sed quantitatem suam conservabit. Nam ne numero quicquam detrahatur, sufficit (etiamsi aliquot exempla sint, quae non ad unum sed ad varios significatus referri queant) sufficit, inquam, siquod in his omnino exemplum existat, quod unius rei significatum sibi vindicet. Non enim quia nonnullarum vocum variae significationes invicem incurrunt, idcirco perimitur harum numerus: nam neque ideo quia congruunt, sed quia differunt, characterem accipiunt. Ergo

ρᾶς ἕκαστον προσῆκε σκοπεῖν· καὶ τὸ εἶδος φυλάττειν ἀσύγχυτον· ἀλλ᾽ οὐκ ἐξ ὧν A
εἰς κοινωνίαν συνάγονται, τὴν ἐν αὐτοῖς διαφθείρειν ἑτερότητα.

ζ. Οὐ μόνον δὲ τοῦ ἀπεκρίθη διάφοροι σημασίαι ὡς ὁ λόγος ἔδειξεν ἀποφύονται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἠρώτησε δύο τινῶν τὸ ἐλάχιστον ὑποκειμένων παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λογίοις ἀπαγγέλλει διάνοιαν· ὧν ἡ μὲν καὶ τοῖς ἔξωθεν ἐπιπολάζει, ἡ καὶ τὴν ἀπόκρισιν ἀπαιτεῖν εἴωθεν· ἡ δὲ πόρρωθεν μὲν ταύτης τῆς διανοίας διέστατα· B
σημαίνει δὲ τὸ παρεκάλεσε καὶ ᾐτήσατο· ἥτις οὐκ ἔλαττον τῆς προειρημένης ἐν τοῖς
Act. III. 3. Ioh. IIII. 31. Luc. XIIII. 18. VII. 36. θεοσόφοις χρησμοῖς ἐπιφαίνεται πλεονάζουσα· τὸ γὰρ ἠρώτα ἐλεημοσύνην· καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν ῥαββὶ φάγε· καὶ ἐρωτῶ σε ἔχε με παρῃτημένον· καὶ τὸ ἠρώτα τίς αὐτὸν τῶν Φαρισαίων ἵνα φάγῃ μετ᾽ αὐτοῦ· καὶ μυρία ἄλλα τὴν τοῦ ἱκετεύειν καὶ δεῖσθαι οὐδένα λανθάνει τὴν χώραν ἐπέχειν· παραλαμβάνεται δὲ καὶ τὸ ἠρώτη- C
Luc. V. 3. σε καὶ ἀντὶ τοῦ προσέταξεν, ἐνετείλατο, καὶ εἶπεν· ἐμβὰς γάρ φησιν ὁ Ἰησοῦς εἰς ἓν τῶν πλοίων ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον· οὐδὲ γὰρ ἀποκρίσεώς ἐστιν ἀπαίτησις ἡ φωνή· οὐδὲ τὸ παρεκάλεσεν ἐνταῦθα σημαίνει· ἀλλ᾽ ἐπιτάγματος καὶ ἐντολῆς, προβάλλεται χρείαν· καὶ τοῦτο μάλιστα τότε ἡγούμενον τοῦ λόγου καὶ τὸ ἐπαγόμενον παριστᾷ· οὐχ ὅτι μόνον διδασκα- D
λικῷ λόγῳ χρώμενος, καὶ τὸν ὄχλον ἔχων ἡδέως προσέχοντα, καὶ τὴν προσήκουσαν διδασκάλῳ τιμὴν νέμοντα, τοὺς λόγους ὁ σωτὴρ μετ᾽ ἐξουσίας ἐποιεῖτο, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ μετ᾽ ὀλίγον παραπλησίᾳ πράξει χρῆσθαι τὸν Σίμωνα κελεύοντος τοῦ Ἰησοῦ, ἀντὶ τοῦ ἠρώτησεν ὁ εὐαγγελιστὴς τὸ εἶπε τῆς ὁμοίας χρείας προτάττει· εἶπε
Luc. V. 6. γάρ φησι πρὸς τὸν Σίμωνα ἐπανάγαγε πρὸς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκ- E
τυα ὑμῶν εἰς ἄγραν· προστακτικὴν γὰρ ἄμφω δύναμιν ἔχει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς ἐν κεφαλαίῳ καὶ τὴν σὴν οἶμαι χρείαν ἱκανὰ πληρῶσαι· οὐ γὰρ ἄν σε λήσεται μνήμην ἔχοντα τῶν εἰρημένων, ποίαις τῶν ἱερῶν λογίων περιόδοις τίνα τῶν

cuiusque differentia spectanda est, et sua cuique species servanda: non autem idcirco quia alicubi congruunt, diversitas abolenda.

7. Sed enim variae significationes, ut sermo meus hactenus ostendit, non ex uno *respondit* verbo gignuntur: verum etiam verbum *rogavit* duorum saltem significatuum nostris in scripturis sententiam tuetur; quorum alter profanis quoque auctoribus familiaris est, responsionemque elicere solet: alter vero a praedicto vehementer differt; denotat enim precatus est et postulavit. Atque hic significatus haud minus altero in divinis oraculis frequens occurrit. Nam rogavit eleemosynam; et rogavit eum, magister manduca; et rogo te, habe me excusatum; et rogabat eum quidam pharisaeus, ut secum cibum caperet; et plurimis aliis locis, verbo huic notionem precandi subesse neminem latet. Immo vero rogavit sumitur etiam pro imperavit, in mandatis dedit, edixit. Conscensa, ait scriptura, Iesus Simonis navicula, rogavit eum ut a terra paullum subduceret. Etenim id verbum haud heic responsionem poscit; neque oravit significat; sed mandati nutusque vice fungitur. Idque maxime ab his quae hanc locutionem praecedunt et quae subsequuntur, cognoscitur: non solum quia, dum magistrali sermone uteretur, dumque populum avide audientem haberet, sibique ut doctori honores debitos exhibentem, par erat servatorem cum dignitate loqui; sed quia et paulo post, dum simili actione uti Petrum iuberet Iesus, pro *rogavit*, evangelista ponit simili vi *dixit*. Etenim *dixit*, ait, Simoni reduc in altum, atque in praedam retia vestra demittite. Scilicet utrumque verbum rogavit et dixit imperativam vim habent. Sed quae summatim hactenus dixi satis videntur necessitati tuae facere. Profecto enim te non latebit, dictorum huc usque memorem, quis quibusnam sacrae scripturae locis si-

A τοῦ ἀπεκρίθη σημαινομένων ἐφαρμοσθείη· τῶν δ' ἄλλων ῥημάτων οἷς τὰ ἱερὰ γράμματα ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων ἐχρήσατο, τὰ μὲν ἤδη λόγῳ περιείληπται, τὰ δὲ τῆς θείας φιλανθρωπίας εὐμενέστερον εἰς ἡμᾶς ὁρώσης τάχα ἂν ὑποβληθήσεται.

QUAESTIO XXIIII.

B

Πῶς θελητός τε καὶ ἀθέλητος τῷ πατρὶ ὁ θάνατος λέγοιτ' ἂν εἶναι τοῦ χριστοῦ· καὶ πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς συνέλθοι τῷ πονηρῷ θελητός τε ἅμα εἶναι καὶ ἀθέλητος.

C

α. Ἡ μὲν οὖν ἀπορία γλαφυρωτέρας τινὸς θεωρίας ἀπαιτεῖ καὶ διακρίσεως λόγον· οὐκ ἔστι δ' ἀπρόσδεκτον ἐπικουρίας ἑκάτερον τῶν ἀπορουμένων, ἀξιόλογον ἐπιδειχθῆναι· δεῖ δ' οὖν ἐκεῖνα πρότερον εἰς τὴν ἐνισχύουσαν ῥοπὴν ἀναγαγόντας, οὕτω κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν καὶ τὴν λύσιν ἐπάγειν πειρᾶσθαι· ἀλ-
D λὰ γὰρ ὅτι μὲν θέλημα τοῦ πατρὸς ἦν ὁ σταυρὸς τοῦ χριστοῦ, αὐτὸς ἡμᾶς ὁ σωτὴρ διδάσκει ἐν τῇ τοῦ θανάτου παραιτήσει λέγων, πλὴν οὐχὶ τὸ ἐμὸν θέλημα, Matth. XXVI.
ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω· ἡνίκα τὸ πάθος, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀλήθειαν 39.
ἐπιδεικνὺς, ἀπηύχετό τε καὶ ἀθέλητον ὠνόμαζεν· οὐ μόνον δὲ τότε, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, φρόνημα μὲν τοῦ θεοῦ εἰπὼν τὸν ἑκούσιον θάνατον αὐ-
E τοῦ· φρόνημα δὲ διαβόλου, ᾧ δὴ καὶ ὁ Πέτρος, ἐξ οὗ καὶ τὴν ἐκείνου κλῆσιν Matth. XVI. 23.
κατεδικάζετο, τηνικαῦτα συνυπήγετο, εἰ καὶ μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς διαθέσεως· ὁ μὲν γὰρ ἐκ φιλοστοργίας καιρὸν οὐκ ἐχούσης· ὁ δὲ τὴν ἡμῶν ἐξ ὧν ἐκακούργει καὶ ἐνήδρευε σωτηρίαν· ἀλλ' οὖν εἰς ἓν συνέῤῥεον, καί τοι γνώμης ἐκμαχομένης ὁρμη-

gnificatus verbi *respondit* idoneus futurus sit. Cetera autem vocabula, quorum varia significatione sacrae litterae utuntur, partim jam oratione mea comprehensa fuerunt, partim vero, divina nobis clementia mitius respiciente, mox fortasse exponentur.

Quomodo et voluntaria et involuntaria patri mors Christi dici queat fuisse. Et quomodo rursus accidat ut eadem mors diabolo voluntaria simulque involuntaria fuerit.

1. Quaestio haec paulo altioris meditationis atque iudicii orationem postulat. Neque argumenta desunt, quibus utraque dubitatio satis gravis demonstrari potest. Ergo opus est, ut primum dubia haec suis singula momentis corroborata exponamus; deinde ut convenienti ordine ad eorumdem solutionem adgrediamur. Sane quod patris voluntate crucem Christus pertulerit, ipse nos servator certiores facit, dum necem ab se deprecans ait, verumtamen non mea voluntas sed tua fiat: quo tempore scilicet ut humanae naturae veritatem confirmaret, mortem aversabatur sibique involuntariam aiebat. Neque tunc solum, sed etiam cum Petrum increpuit, Dei consilio mortem, quam sponte obiturus erat, decretam ait; diaboli autem molimine tunc prohibitam, itemque a Petro, qui ob id diaboli nomine ad ignominiam notatus fuit. Neque tamen eodem animi instinctu uterque ciebatur; sed intempestiva benivolentia Petrus; salutis nostrae odio ac persequutione diabolus. Ceteroqui reapse eodem confluebant, quamquam diversa mente perciti, nempe ut ne Chri-

μένοι, τὸ μὴ βούλεσθαι παθεῖν· οὗ τὸ πάθος τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπίνης ἰάσατο φύσεως· ὁρῶν μὲν γὰρ ὁ τῆς κακίας γενεσιουργὸς τὸ ἀκήρατον ἐκεῖνο καὶ θεοπρεπὲς σῶμα τοῖς φυσικοῖς καὶ ἀδιαβλήτοις ὑποκείμενον πάθεσι, τὴν ἐπιβουλὴν ἐβούλευέ τε, καὶ εἰς ἔργον ἄγειν ἐσπούδαζεν· ὁρῶν δὲ πάλιν διὰ τῶν θεοσημείων τῆς θεϊκῆς ἀξίας τὴν αἴγλην ὑπεραστράπτουσαν, συνεστέλλετό τε καὶ ἀνεδύετο, καὶ πρὸς τὸ θέλειν τε ἅμα καὶ μὴ θέλειν τὸν δεσποτικὸν θάνατον ὑποφερόμενος, τὴν μηχανὴν εἶχεν εἰς ἀμηχανίαν καταστρέφουσαν· ὅμως ἐνίκα τὸ δειλὸν ἡ ἀπόνοια· τῷ γὰρ τῆς μιαιφονίας τεχνίτῃ μᾶλλον αἱρετὸν τὸ σύνηθες, ἢ φοβερὸν ὁ ἐπιφυόμενος φόβος· οὕτω γοῦν ἐμφανῶς τῶν ἱερῶν ἡμῶν λογίων θελητὸν εἶναι τῷ πατρὶ τὸν θάνατον ἀνακηρυττόντων τοῦ υἱοῦ, ἀθέλητον δὲ τῷ πονηρῷ· τὸ γὰρ ὅτι παντὸς αὐτῷ μᾶλλον ὁ διὰ σταυροῦ θάνατος ἠγωνίζετο, λαβεῖν ἐστι C καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων καὶ ἔθεν οὐκ ἄδηλον· καὶ γὰρ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐκείνου κακουργεῖν ἀνακινοῦντος, τὸν κατὰ σωτῆρος ἐπαλαμῶντο θάνατον· ἀλλ' ὁμοίως μὲν ἐπίδηλον καὶ ὡς οὐχὶ τῷ πατρὶ τὸ πάθος τοῦ υἱοῦ θελητόν· ἔτι δὲ τοῦ λόγου προϊόντος, ἐπὶ πλέον δηλωθήσεται.

β. Ἐπεὶ οὖν εἰς τάξιν ἤχθη ταῦτα διατυπώσεως, διαλογίζεσθαι προσήκει καὶ σκοπεῖν, ὡς εἰ καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος τἀναντία λέγεται, τοῦ δεσποτικοῦ φημὶ θανάτου, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πάθους ὃ πέπονθε λέγεται, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐκβεβηκότος· τὸ μὲν γὰρ ἐκβεβηκὸς διὰ τοῦ θανάτου, ἡ σωτηρία τοῦ γένους ἐπράχθη τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἡ καθαίρεσις· ὃ δῆλον ὅτι θελητόν τε τῷ πατρὶ καὶ εὐδοκία, E καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας συμπάσης περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος τὸ κεφάλαιον· τοῦτο δὲ πῶς οὐκ εὔδηλον ὅτι καὶ τῷ ἐχθρῷ ἀθέλητόν τε καὶ ἐσχάτη πληγή; τὸ μέν τοι γε

ilus pateretur: cuius passio humanae naturae passionibus medicinam fecit. Nam quum cerneret princeps malitiae auctor inlibatum illud Deoque dignum corpus physicis, quae tamen dedecore omni carebant, passionibus obnoxium, insidias ei moliebatur, easque effectas dare studebat. Rursus in eo observans divinae dignitatis splendorem per prodigia coruscantem, cohibebatur ac pedem referebat: ac modo dominicam volens mortem, modo eandem nolens, a versutia sua ad consilii inopiam transibat. Sed denique timorem vesania superavit. Nam caedium auctorem suus magis mos delectavit, quam timor inde oriens absterruit. Sic igitur evidenter sacrae nostrae scripturae praedicant voluntariam patri mortem filii fuisse, involuntariam autem diabolo. Et tamen quod idem diabolus crucis supplicium indicendum vel apprime curaverit, tum ex aliis coniecturis tum ex hac indubia colligere licet, quia videlicet iudaicam ipse gentem ad facinus concitavit, quo servatoris caedes peracta fuit. Atqui exploratum aeque est, filii passionem praeter patris voluntatem contigisse; id quod progrediente oratione luculentius declarabitur.

2. Age vero quaestionis iam statu proposito, sequitur ut mentis ratiocinio et consideratione noscamus, etiamsi forte circa eandem rem, dominicam nempe mortem, contraria dicantur, haud haec tamen secundum modum eundem dici. Namque unum dicitur, quatenus aerumna est quam Christus patitur; alterum, quatenus fructus paritur; Fructus autem eius necis fuit, salus humani generis reconciliata, diabolique tyrannis deleta. Hinc patet hanc rem fuisse patri placitam ac voluntariam, atque eius totius erga homines providentiae summarium. Quod ni vero et illud perspicuum sit, Christi nimirum obitum ab inimici nostri voluntate alienum fuisse, eique cladem maximam intulisse? Nam filii cae-

A σφαγιασθῆναι τὸν υἱὸν, ὅπερ ἦν ἡ διὰ τοῦ πάθους ποιοῦσα πρᾶξις, καθ' ἑαυτὸ μὲν οὔ τε ἡδὺ τῷ πατρὶ οὔ τε εὐπρόσδεκτον, ἀλλὰ καὶ λίαν ὀργῆς ἄξιον καὶ θυμοῦ· ὥσπερ δὴ τῷ πονηρῷ καταθύμιόν τε καὶ πάντων ἐρασμιώτατον τῶν τερπνῶν· διὸ καὶ ὁ φιλάνθρωπος ἡμῶν σωτὴρ ἐν τύπῳ μεθοδεύων προσευχῆς τὴν ἄφεσιν τῶν ἐξυβρισάντων εἰς αὐτὸν, πάτερ φησὶν ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· Luc. XXIII. 34.
B οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν· οὕτω μὲν ἀθέλητος τοῦ παιδὸς ἡ σφαγὴ τῷ πατρὶ, καὶ πολλὴν τὴν ἀγανάκτησιν ἀνακινοῦσα· ὡς καὶ αὐτῆς δεῖσθαι τῆς δεήσεως τοῦ ἠδικημένου, ἐφ' ᾧ διὰ μετανοίας καθηραμένους, μὴ δοῦναι δίκην τοὺς ἠδικηκότας· καὶ οὐκ ἐναντίον τὸ θέλειν καὶ μὴ θέλειν τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα· τὸ μὲν γὰρ, ἐκ τοῦ ἐκβεβηκότος κατορθώματος· τὸ δὲ, ἐξ αὐτῆς τῆς προκαταρχούσης
C λέγεται πράξεως· καθάπερ γὰρ εἴ τις στρατηγὸς τὸν ἀριστέα βλέπων δεχόμενον τραύματα, καὶ τοῖς τραύμασι τῶν ἐναντίων τὰς παρατάξεις κενοῦντα, καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πολέμου καταβάλλοντα, χαίρει μὲν οἷς τὸ τρόπαιον κατὰ τῶν ἀντιπάλων ὁ ἀριστεὺς ἵστησι, καὶ τοῖς τραύμασι πρὸς τὸ παράδοξον βλέπων τοῦ κατορθώματος οὐκ ἀλγύνεται· καθ' ἑαυτὰς δὲ τὰς πληγὰς λογοθετῶν, καὶ ταύταις
D ἐπιστρεφόμενος, οὐχ' ἡδέως ὁρᾷ τραυματίαν τὸν τὴν νίκην ἀναδησάμενον· οὕτω δὴ καὶ ὁ πατὴρ, οἷς μὲν ἑώρα τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὸν πολέμιον ταῖς ἐπὶ τοῦ σώματος πληγαῖς καταβάλλοντα, τῆς θεῷ πρεπούσης εὐφροσύνης ἦν, καὶ ταῖς τοῦ παιδὸς ἀνδραγαθίαις ἐσεμνύνετο· οἷς δ' ὁ φίλτατος τετραυματισμένος ἦν ταῖς πληγαῖς καὶ τοῖς μώλωψι, καθ' ἑαυτό γε εἰς αἵρεσιν οὐκ ἀνέφερε· μᾶλλον δ' ἐν-
E ταῦθα πλέον τὸ τῆς θελήσεως, ἤπερ ἐν τῷ παραδείγματι· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀρχομένων τῶν τραυμάτων, ἐπείπερ ἄδηλος ἦν ἡ νίκη, πικρὸν τὸ θέαμα τῷ στρατηγῷ, τῆς τροπῆς τῶν ἐχθρῶν οὔπω παρούσης, κατεφαίνετο· ἐνταῦθα δὲ ἀπ' αὐτῶν τῶν τραυμάτων, μᾶλλον δὲ καὶ πρὶν τοὺς μιαιφόνους τὸν σωτῆρα τοῖς τραύμα-

des, qui erat naturalis passionis effectus, per se quidem patri neque iucunda erat neque grata, immo indignationis apprime merens atque furoris; sicuti e contrario nihil erat ex diaboli sententia magis, nihil eidem carius aut amabilius. Quamobrem clemens servator illa precum suarum formula veniam iis qui se laeserant curans; pater, ait, condona illis hoc peccatum; non enim sciunt quid agant. Adeo filii caedes contra patris voluntatem fiebat, ut multam huic iracundiam commoveret; ac necesse fuerit laesum ipsum, deprecatorem fieri, quo rei paenitentia expiati poenas evaderent. Neque repugnat, patrem filii necem voluisse pariter ac noluisse: nam quod eam vellet, fructus praestantia in causa erat; quod vero nollet, id facinus per se spectatum faciebat. Nam veluti imperator si fortem militem cernat vulnera excipientem, vulneribusque hostium ordines consumentem, ipsomet belli duce prostrato; laetatur equidem quod victoriam strenuus hic de adversariis referat, neque eius vulneribus, dum praeclarum facinus spectat, dolet; sed tamen postea plagas ipsas per se considerans, atque his commotus, cruentam victoriam haud laeto animo aspicit: sic pater quatenus gentis humanae hostem a filio suo acceptis in corpore vulneribus profligatum videbat, dignam Deo laetitiam capiebat, filiique fortitudine gloriabatur: quatenus vero carissimus ille plagis atque vibicibus onerabatur, id per se, inquam, aequo animo non ferebat. Ceteroqui plus voluntatis in passione Christi, quam in proposito exemplo versatum est. Nam quod adtinet ad exemplum, dum vulnera quidem imponuntur, incerta adhuc victoria, tetrum imperatori spectaculum est, nondum hostibus inclinatis; verum in Christi passione ipso vulnerum initio, immo priusquam cruenti illi servatorem plagis adficerent, splendidum corus-

σιν ἐνυβρίσαι, λαμπρόν τε καθεωρᾶτο τὸ τρόπαιον, καὶ οὐδὲν ἔλαττον ἢ ὅτε τοῖς A
ἐναγεστάτοις ἐτολμᾶτο τὰ ἀτόλμητα· Θεῷ τε γὰρ καὶ τὰ μέλλοντα πάρεστι, καὶ
ἡ γνῶσις ἀμφοῖν πρόεισι δι' ἴσου· οὐδὲν κατ' αὐτό γε τοῦτο τῶν ἐπιγινομένων,
οὔτε τῶν πάλαι γεγονότων, οὔτε μὴν τῶν ἤδη παρόντων, τὸ ἔλαττον ἀποφερο-
μένων· οὐδὲν οὖν ἄπορον ἔτι παραδέχεται, τὸ θελητὸν εἶναι τῷ πατρὶ τὸν θά-
νατον τοῦ υἱοῦ καὶ ἀθέλητον· οὐδὲ τὸ σπουδὴν μὲν αὐτὸν εἶναι κατασπραχθῆναι τῷ B
ἀρχικάκῳ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐχθρῷ, πάσης δὲ μᾶλλον χαλεπωτέραν πληγὴν φέ-
ρειν τὸ προελθὸν πέρας ἀπὸ τῆς σπουδῆς· ὁ μὲν γὰρ πονηρὸς τῷ αἵματι χαί-
ρων καὶ περιχανὼν τοῦ σωτῆρος, οὔπω τῆς χαρᾶς τοῖς σπλάγχνοις ἐμβαθυναμέ-
νης, τήν τε ἀνίατον ἔσχε καταλαμβάνουσαν πληγὴν, καὶ τὸν ὄλεθρον ἀπαραίτητον·
ὁ δὲ πατὴρ οὐκ ἀρεσκόμενος αὐτόθεν τῇ τοῦ αἵματος χύσει, ἠρέσθη τε μάλιστα C
συμφοροῦν τὸ τέλος ὁρῶν, καὶ περιχαρῶς προσεδέξατο· οὐκ αὐτὸ τοῦτο φιλῶν τὴν
σφαγὴν τοῦ παιδὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ τέλους ὡς εἴρηται καὶ ταύτην ἐξοικειούμενος, καὶ
εἰς εὐδοκίας λόγον μεταποιῶν.

γ. Καὶ ἔχεις κἀντεῦθεν εἰ βούλει καὶ ἀπορήματος παλαιοῦ πρὸς λύσιν ὁρῶ-
σαν ἀναφυομένην ἀφορμήν· τὸ δὲ ἀπόρημα εἰ καὶ τοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν οὐκ D
ἄδηλον, ἀλλ' οὖν εἰς κοινὴν ἁπάντων γνῶσιν εἰπεῖν λυσιτελέστερον· εἰ λύτρον ἐδό-
θη τὸ σωτήριον αἷμα τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνάῤῥυσιν τοῦ γένους ἡμῶν μεθο-
δεῦον, τίς ὁ λαβών; πατρὶ μὲν γὰρ οὐχ ἡδὺ τοῦ παιδὸς ἡ σφαγή· τῷ δὲ λη-
στῇ πῶς οὐ τολμηρὸν καὶ φονεῖ, δοῦναι κύριον αἵματος γενέσθαι τοῦ δεσποτικοῦ;
πολλὰ μὲν γὰρ καὶ ἄλλα τὴν διάλυσιν παραστήσει τοῦ ζητήματος, ὧν οὐκ ἄκαι- E
ρον ἴσως μετ' ὀλίγον ἐπιμνησθῆναι· τὸ δὲ διὰ τῶν ῥηθέντων προϊὸν, ὁ πατὴρ
μὲν δέχεται τὸ αἷμα τοῦ παιδὸς πόθῳ τοῦ ἐκβεβηκότος· ὁ δὲ πονηρὸς ἐτόλμα

eabat trophaeum: neque minore perspicuitate quam postea visum est, cum ii scelesti immane facinus iam perpetraverant. Quippe Deo futura quoque praesentium instar sunt, isque pari utriusque temporis scientia utitur: et seu quae adhuc eventura sunt, seu quae iamdiu praeterierunt, seu denique quae in praesenti adsunt, aequali apud Deum conditione fruuntur. Iam nullam itaque dubitationem patitur, quod filii obitus et voluntarius patri fuerit et involuntarius. Rursus aeque indubitatum est, studiose id facinus ab antiquo naturae nostrae hoste fuisse curatum; itemque acerbissimam omnium cladem, re effecta, diabolum suo sibi studio intulisse. Etenim hic qui servatoris cruore gaudebat eique inhiabat, gaudio suo visceribus nondum recepto, mortiferum vulnus atque ineluctabile exitium perpessus est. Contra pater, etsi sanguinis effusione ilico non est gavisus, nihilominus rei exitum spectans summopere delectabatur, atque hunc cum ingenti laetitia expectabat: haud sane quod filii caedem per se ipsam expeteret; sed ob eius fructum, ut diximus, hanc amplectens atque in rei placitae loco ponens.

3. Porro autem hinc potes veteris quoque quaestionis dissolvendae occasionem ultroneam, si lubet, capere: quae sane quaestio quamquam sacrae scientiae studiosis, non est incognita, nunc tamen non sine fructu ad communem omnium notitiam proferetur. Si pretii loco servatoris sanguis datus fuit, qui nostri generis a captivitate redemptionem curaret, quis eius receptor est? Patri certe haud erat grata filii caedes: latroni autem et homicidae diabolo quid ni sit nefarium dominici sanguinis potestatem tribuere? Aliae quidem multae quaestionis solutiones sunt, quas paulo post memorare non erit fortasse intempestivum: sed haec sponte ex ante dictis fluit, quod nempe pater filii sanguinem boni fructus studio suscepit; dia-

A μὲν καὶ ἐθρασύνετο λαβεῖν· ἀντέλαβε δὲ τῆς τυραννίδος αὐτοῦ τὴν καθαίρεσιν καὶ
τὴν ἀπροσδόκητόν τε καὶ ἀνίατον πληγήν· ἣν καὶ ὑπιδόμενος, ἅμα τε ἐπεπήδα τῷ
σταυρῷ, καὶ ἅμα συνεστέλλετό τε καὶ ἀφίστατο τῆς θεομαχούσης ὁρμῆς· καὶ οὐ-
κέτι παρενοχλεῖν οἶμαι τὸ τῆς ἀπορίας ἰσχὺν ἕξει τὰς τῶν εὐσεβούντων ἀκοάς·
πλὴν οὐδὲν κωλύει πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν ἐλθεῖν· ὡς ἐπεὶ τὸ λύτρον πρὸς δύο
B τινὰ τὴν ἀναφορὰν ὡς εἴπομεν ἔχει, ῥύσιόν τε τῶν κατεχομένων εἶναι, καὶ δῶρον
ὁρᾶσθαι τῷ κατέχοντι· ὡς μὲν ῥύσιον τῶν κατεχομένων, λύτρον ἂν εἴη τὸ σω-
τήριον αἷμα· ὡς δὲ δῶρον τοῦ κατέχοντος, οὐδαμῶς· ἐπεὶ καὶ πολλὰ ἄλλα τῷ
κυρίως λεγομένῳ προσόντα λύτρῳ τῇ ἀφράστῳ ταύτῃ καὶ ὑπὲρ λόγον οὐ πρόσε-
στιν οἰκονομίᾳ· καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸ λύτρον διδοὺς, οὐκέτι δυνάμενος εἶναι κύριος ὧν
C παρέσχε, τὴν ζημίαν ἔχει κατὰ τὸ ἀπαραίτητον ἀκολουθοῦσαν· κερδαίνει δ' ὁ λα-
βὼν καὶ καθίσταται δεσπότης ὧν πρότερον τὴν ἐξουσίαν οὐκ εἶχε· ἐνταῦθα δὲ τοὐν-
αντίον ἅπαν· ὁ μὲν καταθέμενος τὸ λύτρον (καὶ γὰρ πάντα ἐν τῇ χειρὶ
αὐτοῦ· καὶ οὐδὲ τοῦ Ἄβελ αἷμα, οὐ μὴν οὐδὲ τῶν μαρτύρων ἔξω τῆς αὐτοῦ
καθέστηκε προνοίας καὶ χειρός) οὐδὲν μὲν δηλονότι ἐζημίωται· τίς γὰρ ἂν ὅλως
D εἰπεῖν ἐννοήσῃ, ὡς μὲν τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, καὶ ὧν ἐκενώθησαν αἱμάτων ἐστὶ
λόγος αὐτῷ, καὶ μετὰ θάνατον ὡς ἀθανάτων βοώντων ἀκούει; τὸ δὲ σωτήριον
καὶ ζωοποιὸν αἷμα τοῦ κόσμου οὐκ ἐν τοῖς ἀθανάτοις τῆς αὐτοῦ προνοίας ταμείοις
συνέχει ἀνώλεθρον αὐτῷ, καὶ φθορᾶς σωμάτων ἀνέπαφον συντηρούμενος(1); οὐκ ἐζη-
μίωται τοίνυν οὐμενοῦν ὁ τὸ λύτρον καταθέμενος· ἀλλὰ καὶ τοῦ γένους ἡμῶν παν-
E τὸς ὁ φιλάνθρωπος προσεκέρδησε τὴν σωτηρίαν· ὁ δὲ λαβεῖν νομίσας ὅτι λαβεῖν
μόνον ἐνόμισε, καὶ αὐτὴν προσαπώλεσεν, ἐφ' ᾗ τι μέγα ἐφρόνει καὶ ἣν ἐνισχύειν

bolus autem quum furore et audacia ad accipiendum raperetur, tyrannidis suae vice versa perniciem retulit, atque inopinam et sine medela plagam: de qua pridem suspicans, partim quidem ad crucem ruebat, partim retinebatur atque a sacrilego impetu abstinebat. Atque adeo quaestio haec iam non poterit piorum auribus esse molesta. Ceteroqui nihil vetat, quominus nuper promissa faciamus. Redemptionis pretium duplici sub notione considerare licet, nimirum ut captivorum redimias, atque ut captivorum domino donum. Christi sanguis quatenus redimiarum vice fungitur, sane pretium redemptionis dici potest; verumtamen quatenus donum mangoni est, illo nomine uti nequit. Et quidem alia multa redemptionis proprie dicto pretio insunt, quae arcanae huic et inenarrabili oeconomiae non congruunt. Siquidem qui pretium dedit, quia rei eius deinceps dominus esse non potest, detrimentum necessarium patitur: contra qui accipit, lucro augetur, fitque rei dominus, quae in eius potestate antea non erat. Nunc omne contra est. Qui pretium obtulit; quandoquidem omnia in Dei potestate sunt; neque ipsius Abelis neque martyrum sanguis ab eius providentia dominioque abfuit; hic inquam nullum cepit detrimentum. Nam quis omnino dicere velit, ab eo qui famulorum suorum, et quorum sanguis exhaustus fuit, curam gerit, quique mortuorum ut viventium clamores audit; quis inquam dicat, salutarem et qui orbem vivificat sanguinem, in thesauris providentiae suae ab eo non fuisse incolumem conservatum, atque ab omni corporea corruptione protectum? Non igitur damnum pertulit qui pretium contulit: immo universi generis nostri clemens Iesus salutem lucratus est. Qui vero se accepturum putabat, dum de suo unice lucro cogitat, illam quoque amisit, cuius vires tanto-

(1) Notandus hic Photii locus propter famosam de sanguine Christi fuso versatam inter catholicos theologos quaestionem.

ἐνόμισεν αὐτοῦ τυραννίδα· ὥστε τὸ σωτήριον καὶ δεσποτικὸν αἷμα καὶ λύτρου χώραν A
ἂν ἐπέχοι, ἀνεκομίσατο γὰρ ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας· καὶ τοῦ λύτρου παραλλάσσει,
ὅτι μηδὲ προσηνέχθη τῷ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀπάτῃ δουλωσαμένῳ· καὶ ὅτι ἐν μὲν
τῷ λύτρῳ τὸ κέρδος ὁρᾶται μέγα, μὴ δὲ μιᾶς συνεπινοουμένης ζημίας· ἐν δὲ
τῷ κατέχοντι τοὺς αἰχμαλώτους, διπλῆ μᾶλλον δὲ παντελὴς ἡ ζημία· εἰ βούλει δὲ
καὶ διότι τῶν μὲν ἄλλων λύτρων συμβατήριοι προηγοῦνται λόγοι, ἐνταῦθα δὲ B
τοῦ λύτρου καταβαλλομένου, ἡ δικαία κρίσις ἐκ παλαιτάτου τῷ πολεμίῳ τὸ ἄσπον-
δον καταψηφιζομένη, ἔτι μᾶλλον τηνικαῦτα τὴν τοιαύτην ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἔπραττεν
ἐπιβάλλει καταδίκην· καὶ δὴ καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων, σπονδαὶ πάντως ἢ ἐπὶ πο-
λὺν ἢ ἐπ' ὀλίγον συνίσανται χρόνον· ἐν δὲ τῷ παρόντι λύτρῳ, οὐδ' ἐπινοίᾳ λα-
βεῖν ἐστι ψιλῇ τοιοῦτόν τι προσεννοημένον, καὶ πόσα ἄλλα τοιαῦτα· ὥστε χώραν ὁ C
λόγος προτείνεσθαι ἀνάγκην οὐκ ἔχει, ὃν τρόπον ἐπὶ τοῦ κυρίως δύναται προ-
βάλλεσθαι λύτρου· ἐκ μεταφορᾶς γὰρ ἐνταῦθα, εἴ περ ἀλλαχοῦ, παρείληπται ἡ
φωνή.

δ. Καὶ δῆλον ὡς οὐ χρὴ βιάζεσθαι συνεφαρμόττειν τοῖς κατὰ μεταφορὰν
λεγομένοις, ὅσα πάντως παρέπεσθαι εἴωθε τῷ κατὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς θέσιν τῆς D
φωνῆς ὠνομασμένῳ· δεῖ γὰρ εἰς κοινὸν ἀναγαγεῖν τύπον, ἃ νῦν ἐπὶ τοῦ προτα-
θέντος ἐγυμνάσθη προβλήματος· ὡς ἂν πρὸς πολλὰ εἴη τῶν εἰς τὴν αὐτὴν ἀπο-
ρίαν συνάγεσθαι δυναμένων, ἐξ ἑτοίμου καὶ καθολικωτέρας ἐφόδου τὴν λύσιν ἐπά-
γειν, καὶ τὸ συνταράττον ἀποσκευάζεσθαι· οὐ τοῦτο δέ φημι ἄπαγε ὡς τοῖς τρο-
πικοῖς τῶν ὀνομάτων οὐ δεῖ κεχρῆσθαι· σύντροφος γὰρ ἡμῖν οὐ πολὺ τῶν κυρίων E
ἔλαττον ἡ χρῆσις αὐτῶν· καὶ εἴ τις ἀφέλοι ταύτας ἔκ τε τῆς ἀνὰ χεῖρα ὁμιλίας,
καὶ ἐξ αὐτῆς γε τῶν συγγραμμάτων τῆς ἑρμηνείας, καὶ μάλιστά γε τὰς πολλὴν
ἐχούσας τὴν ὁμοιότητα καὶ ἐγγύτητα πρὸς τὰς οὐδὲν τετραμμένον παρεχομένας,

pere iactabat, tyrannidem. Quare dominicus salutaris sanguis pretium revera redemptionis est, quia nos captivitate expedivit: sed idem a redemptionis pretio differt, tum quia illi, qui naturam nostram fraudulenter servitio oppressit, non est oblatus; tum quia pretii quidem praeclarum lucrum esse solet, nullo damno comite: attamen diabolo captivorum hero duplicatum potius summumque damnum evenit. Praeterea redemptionibus aliis pacifica verba praeeunt; heic dum pretium redemptionis persolvitur, iustum Dei iudicium, quam firmissime olim decreverat in hostem poenam, eam hoc potissimum tempore facinoribus eius inflixit. Denique in ceteris redemptionibus foedera quaedam vel ad longum vel ad breve tempus feriuntur; in hac, de qua agimus, nihil tale suspicari licet. Atque eiusmodi aliae plurimae differentiae sunt. Quare fieri non potest ut oratio necessitatem prae se ferat, quemadmodum eam obtendere potest, cum vox redimiae primario sensu intelligitur. Nam figurate hoc loco, si umquam alias, vox accipitur.

4. Profecto constat non esse adnitendum ut ad ordinem metaphoricorum trahamus ea, quae prorsus sectari solent id quod appellatum fuit secundum primam vocis positionem. (Nam me iam oportet ad generalem formam redigere id quod hactenus de proposito themate disputavi. Sic enim licebit et aliis multis, quae eandem perplexitatem creare possent, expedito et communiore ratione solutionem adhibere, atque obscuritatem avertere.) Cave autem putes, me verborum metaphoricorum usum interdicere. Est enim nobis horum innata familiaritas, non minus propemodum quam eorum quae proprio sensu efferuntur. Ac siquis eius generis verba ex hoc ipso, qui in manibus est, tractatu, vel a scripturarum enarratione submoveat; praesertim valde similia ac proxima illis, quorum nullus tropus est, is

A οὐκ ἐπὶ πολὺ ἔλαττον εἰς στενὸν κομιδῇ τὴν τῶν λόγων συγκλείσει χρείαν· ὡς
πολλὰ τῶν πραγμάτων μὴ δ' ἔχειν ὀνόματι δηλῶσαι, ἢ εἴ τις τὴν κυριότητα τῶν
ὀνομάτων τῆς ἡμετέρας χρήσεως ὑπερόριον ποιήσει· οὔκουν ἀχρηστίαν ἐστὶ καταγινώ-
σκειν τῶν ἀπὸ τῆς τροπῆς τὴν γένεσιν ἐχόντων ὀνομάτων· ἀλλ' ἐκεῖνο φαίην ἂν ὡς
εἰδέναι χρὴ λέξεως ἰδίωμα κυρίως τε λεγομένης καὶ κατὰ μετάθεσιν τινὰ τοῖς πράγ-
B μασιν ἐπιτιθεμένης· καὶ χρῆσθαι μὲν ταῖς φωναῖς ὡς ἐπιτρέπει τὸ ἔθος, μὴ
μέν τοι γε τὰ ὑπ' αὐτῶν σημαινόμενα εἰς τὴν αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης συνάγειν τε καὶ
συνδιαπλέκειν φύσιν· μεγάλων γὰρ γένοιτ' ἂν τοῦτο σφαλμάτων αἰτία, καὶ ἀπορίαι
δόξουσι προκύπτειν, ἀπορίας μὲν τῇ ἀληθείᾳ λόγον οὐδένα προβεβλημέναι, τῇ
δὲ μὴ κατὰ λόγον χρήσει τῶν σημαινομένων, οὐ πρὸς ἑτέρους μᾶλλον ἢ καθ' ἑαυ-
C τῶν τῶν οὕτω χρωμένων ταῖς φωναῖς τὴν ἀπορίαν ἐπινοούντων.

ε. Αὐτίκα μάρτυρας καλοῦμεν τοὺς ὑπεραθλήσαντας χριστοῦ, καὶ τὰ αἵμα-
τα αὐτῶν προσαξαγεῖν φαμὲν τῷ θεῷ καλῶς γε καὶ δικαίως· ἀλλ' ἐκ μεταφο-
ρᾶς τῶν ὀνομάτων ἑκάτερον λέγεται· ἀπὸ γὰρ οὓς ἡ πολιτεία μάρτυρας καλεῖν
οἶδεν οἳ πάρεισιν ἐπὶ βεβαιώσει τῆς κατὰ τὸν βίον ἀληθείας, καὶ πίστιν δι' ὧν
D ἴσασιν ἐπάγουσι τοῖς προτεινομένοις, ἀπὸ τούτων καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὰς
ὀνομάζομεν μάρτυρας· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς οὗτοι τὴν ἐνυπόστατον θεολογοῦντες ἀλή-
θειαν, ἐνώπιον τυράννων καὶ βασιλέων ἐμαρτύρησαν· καὶ προσενεγκεῖν αὐτῶν τὰ αἵ-
ματα τῷ χριστῷ φαμὲν, μετενεγκόντες τὴν προσφορὰν ἀφ' ὧν τε Ἄβελ ὁ δίκαιος
τὰ τῶν ἀρνῶν ἐστεατωμένα, καὶ Ἀβραὰμ τὰ διχοτομήματα, καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τὸν
E οἶνον ὁ Μελχισεδὲκ τῷ Ἀβραάμ· εἰ βούλει δὲ καὶ τὴν δεκάτην τῷ Μελχισεδὲκ
ὁ προσδεξιωθεὶς προσενήνοχε· καὶ δῆλον ὡς ἕκαστος τῶν προσενηνοχότων, ἕτερον
προσήνεγκε παρ' ἑαυτὸν, καὶ μηδὲν ἀνιαρὸν ὑποστάμενος, οὐδέ τι τῶν μελῶν πε-
ρικοπτόμενος· οἱ δὲ τοῦ χριστοῦ μάρτυρες οὔτε τι κεχωρισμένον προσήνεγκαν, οὐδ'

haud multo secius arctis admodum finibus sermonis usum concludet. Quin adeo multae res sunt, quas ne nomine quidem appellare possumus, nisi proprietas nominum procul usu quotidiano submoveatur. Ergo non licet inutilitatis accusare nomina illa, quae a metaphora originem ducunt: sed vis potius cuiusque vocabuli cognoscenda est, sive propriae usurpati, sive cum aliqua translatione rebus impositi. Atque verbis utendum est prout consuetudo fert: non autem illorum significantiae ad eandem naturam necessitate cogendae et convolvendae sunt. Hinc enim magni orientur errores, ac dubia passim emergent, quae quidem veram nullam perplexitatem exhibebunt; verumtamen ob absurdum significatuum usum, hi qui ita vocabula usurpant, non tam aliis quam sibi dubitationes creabunt.

5. Exempli gratia testes (martyres) vocitamus eos qui pro Christo certamen subierunt, eosque sanguinem suum obtulisse Deo dicimus. Praeclare id quidem et merito: sed tamen sine metaphora neutra locutio est. Nam quia politica consuetudo testes appellat eos qui ad confirmandam quotidianarum rerum veritatem adsunt, fidemque quatenus sciunt suppeditant iudicio certantibus, horum inquam exemplo religionis quoque athletis testium nomen imposuimus. Etenim hi revera lapsam caelo inter homines veritatem sacra oratione coram tyrannis ac regibus testati sunt. Hosque obtulisse Christo sanguinem dicimus, metaphora oblationis ex Abele iusto sumpta, qui arietum adipes: et ex Abrahamo, qui divisas carnes: nec non a Melchisedeco, qui Abrahamo panes et vinum obtulit; immo et ab hoc qui susceptarum rerum decimas Melchisedeco attribuit. Cernimus autem singulos hos rem a se ipsis diversam obtulisse, nihil molestum passos, nullisque suis membris amissis. Atqui Christi martyres nihil ab se alienum exhibuerunt, neque dum id sacri-

ἀπαθεῖς τὸ σῶμα προσφέροντες ἔμειναν· ἀλλ' οὐδὲ κληθέντες ὑπό τινος, μαρτυ- A
ρεῖν ἐφεστήκασιν, ἀλλ' αὐτοκλήτῳ γνώμῃ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ θεόλογον μαρ-
τυρίαν ἐμαρτύρησαν· εἴ τις οὖν μὴ διαστείλας τὰ τοῦ μάρτυρος σημαινόμενα, ἐπὶ
θατέρου τὰ τοῦ ἑτέρου συμβιβάζειν φιλονεικήσει, ἆρ' οὐκ ἐμπλήσει ἀποριῶν τὰ ὦτα
τῶν ἀπειρότερον ἀκουόντων; σφαλείη δὲ οὐδὲν ἔλαττον αὐτὸς ἀπορίαν οἰόμενος προ-
κομίζειν, ἣν οὐχ ἡ τῶν πραγμάτων δυσκολία παρέσχεν, ἀλλ' ἡ ἐκείνου τῶν ὀνο- B
μάτων οὐκ ἐν γνώσει μεταχείρισις· ἐρεῖ γὰρ κἀνταῦθα ῥᾷον, τῶν μαρτύρων προσ-
ενεγκάντων τὸ αἷμα, τίς ὁ προσδεξάμενος; εἰ μὲν γὰρ ὁ χριστὸς, καὶ πῶς ὁ
φιλάνθρωπος ἀνθρώπων αἵμασιν ἐπαγάλλεται; εἰ δ' ὁ πονηρὸς, καὶ πῶς ἠνέσ-
χοντο τῷ ἐχθρῷ τὸ οἰκεῖον αἷμα σπένδεσθαι; ποῦ δ' ὁ κριτὴς, ὃς τὴν ἴσην γνώ-
μην τοῖς κρινομένοις διένειμεν; οἱ δὲ κρινόμενοι, ὧν ὁ μάρτυς θατέρῳ τὴν ἐπὶ νί- C
κῃ ῥοπὴν παρασχεῖν ἐφέστηκε, τίνες;

ϛ. Καὶ πόσα ἄν τις τοιαῦτα λαβὼν ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν μαρτύ-
ρων ἐπὶ τοὺς θεολόγους διαβιβάσειε μάρτυρας, ᾧ φορυτὸς ἔρως ἀποριῶν, καὶ
μυθολογεῖν καὶ παίζειν κἀν τοῖς σπουδαίοις ἀνύβριστον; καὶ γὰρ οὐδὲν ἔργον πρὸς
τὸ πρῶτον σχῆμα τῶν ἀπορημάτων εἰπεῖν, ὡς οὐχὶ τῷ αἵματι τῶν ἀθλητῶν, τῇ D
δὲ γνώμῃ συναρεσκόμενος ὁ χριστὸς, καὶ τὴν σφαγὴν καὶ τὸ κενωθὲν αἷμα προσ-
εδέξατο· ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐπενεγκεῖν ὡς ἐσφάγησαν μὲν οἱ μάρτυρες ὑπὲρ χρι-
στοῦ, καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεαν, τοῦτο κυρίως καὶ οὐ τροπικόν· τὸ δὲ προσήνεγκαν
καὶ προσέφερον καὶ τὰ τοιαῦτα, ῥημάτων ἐστὶν ἐξοικειουμένων τὴν τροπήν· οὔκουν
οὐδ' ἀναγκαῖον ἐπιζητεῖν τίνι προσήνεγκαν· ὥσπερ οὐδὲ ζητεῖν πῶς οἱ νεκρωθέντες E
τὸ σῶμα τῇ κενώσει τοῦ αἵματος δύναιντ' ἂν προσενεγκεῖν λέγεσθαι· πῶς δὲ
προσέφερον, οὐχ ἕτερον προσάγοντες, ὅπερ ἐστὶ τῶν κυρίως προσφερόντων; τὰ γὰρ
τοιαῦτα τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ διαπορητικοῦ τύπου, ὡς ἄμεινον ὑπεριδεῖν, μή πο-

ficium facerent, incolumia corpora retinuerunt. Sed neque ab aliquo postulati testimonio dicendo adfuerunt, verum ipsi spontaneo consilio mirum illud theologicumque testimonium praebuerunt. Siquis igitur indistinctis vocabuli *testis* significatibus, alterutri id accommodabit quod alterius est, nonne aures imperitiorum quaestionibus onerabit? Neque minus ipse se fallet, dum se quaestionem in medium proferre iudicabit, quam reapse non rerum difficultas exhibet, sed ipsius imperita vocabulorum usurpatio. Dicet enim heic etiam, ut facile puto, si testes sanguinem offerunt, quis hunc recipit? Si Christus; quomodo dici potest clemens hic sanguinibus hominum delectari? Si diabolus recipit; curnam ii voluissent suum hosti sanguinem libare? Ubinam vero iudex, qui aequo iure cum disceptantibus agat? Disceptantes autem, quorum alterutri testis ad victoriam testimonium dat, quinam sunt?

6. Innumera eiusmodi a forensibus testibus sumpta ad sacros transferet testes, quicumque inepto studio quaestionum tenetur, aut quem in re seria fabulas venditare aut iocari non pudet. Atqui perfacilis solutio est, si ad primam dubitationum speciem dicamus, Christum quidem haud athletarum cruore sed mente delectatum, caedem eorum sanguinemque exhaustum recepisse. Neque facile minus dicas, caesos fuisse pro Christo testes et sanguinem effudisse; id enim proprie dicitur, non figurate. Verum dictiones *obtulerunt* et *offerebant* et aliae eiusmodi, in verbis translatis numerandae sunt. Neque igitur necessarium est exquirere cuinam obtulerint: sicuti nihil opus est quaerere, quonam ii pacto dici queant obtulisse, quorum corpora exhausto sanguine exanimata fuerunt. Quomodo enim offerrent, quum nihil a se distinctum adferrent, secus ac fit ab illis qui proprie offerunt? Haec, inquam, omnia tantopere absunt a forma dubitativa, ut negligere satius sit, ne for-

A τι ἄρα σοι δόξωμεν συμπλεκόμενοι τοῖς παίζουσιν, οὐκ ἔξωθεν τοῦ εἰκότος συνδιαβάλλεσθαι· ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς σπουδαίοις παίζειν ἀσύνετον, οὕτω πρὸς τὰ γελοιότερα σπουδάζειν καταγέλαστον· τὰ δὲ τῆς ἐμφανοῦς μὲν ἀτοπίας καὶ οἴκοθεν ἐχόντων τὸν ἔλεγχον ἀνακεχωρηκότα, ταραχὴν μὲν καὶ θόρυβον προτεινόμενα ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, καὶ οἷς οὐκ ἔστι κρίσις διαστέλλειν τῶν ἄνευ τροπῆς προαγο-
B μένων φωνῶν, ἃς ὁ τῆς τροπῆς νόμος ἐσχημάτισεν· ἐπεὶ ῥᾷον ἐστὶ τοῖς τὸ διάφορον αὐτῶν ἐπεσκεμμένοις, ἀποκρούεσθαι καὶ διαλύειν τῆς δοκούσης ἀπορίας τὸ περίεργον· δεῖ δ' οὖν λέγειν μὲν τὰς φωνὰς καὶ τιθέναι ἐφ' ὧν φέρειν εἰώθαμεν· εἰδέναι δὲ τὰ ἑκάτερα παρεπόμενα, καὶ φυλάττειν αὐτῶν ἀσύγχυτον καὶ τὸ σημαινόμενον καὶ τὸ ἰδίωμα· ὁρᾶν δέ ἐστι κἀντεῦθεν· ὁ μάρτυς ὁ πολιτικὸς ἕνα τῶν
C δικαζομένων συνιστῶν, τὸν ἕτερον συκοφάντην ἀπελέγχει, τοῦ κριτοῦ τὴν γνώμην ἴσην διανέμοντος τοῖς προσώποις· ἐν δὲ τῷ θεολογοῦντι μάρτυρι, ποῦ σχέσις; ἢ πόθεν ἔχει παῤῥησίαν ἡ τοιαύτη; πάλιν ὁ ἀθλητὴς τὸν ἀντίπαλον χερσὶ καὶ πυγμαῖς παίων, καὶ κατακρατῶν εἰς τέλος, τοῦ νικητικοῦ τυγχάνει στεφάνου· ἐνταῦθα δὲ βαλλόμενός τε καὶ τιτρωσκόμενος, καὶ πυρὶ θανατούμενος ἢ σιδήρῳ, ἢ δι'
D ὧν ἄλλων ἐπενόησεν ἡ δήμιος ὠμότης κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοὺς ἀνθρώπους ἐξαγαγεῖν τῆς ζωῆς, τὰ τῆς νίκης ἐστὶν ἀναδούμενος διαδήματα· καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων ἡ διαφορά· πῶς οὖν οὐ παράλογον ἐν ἑκατέρῳ τῶν σημαινομένων τὰ αὐτὰ ζητεῖν ἐπιθεωρεῖν; καὶ ἃ πρόσεστι τῷ ἑτέρῳ, τὰ αὐτὰ θατέρῳ περιάπτειν ἐκβιάζεσθαι.

E ζ. Πολλὰ μὲν οὖν τῶν ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων ταττομένων ὀνομάτων ἐμφανεστάτην ἔχει τὴν διαφοράν· ὡς μὴ δέ τινα τῶν εἰς ἄκρον ἀναισχυντίας ἢ ἀσθενείας ἡκόντων χωρὶς αἰσχύνης ἢ εὐλαβείας μετενεγκεῖν ἐπὶ θάτερον ἃ τῷ ἑτέρῳ διωμολόγηται· πολλὰ δὲ κρύφιον φέρει τὴν ἑτερότητα, ὡς ὁ μάρτυς, ὡς ὁ ἀθ-

te tibi videamur non immerito reprehendendi, quia cum ludentibus dimicemus. Nam sicuti in re seria ludere insanum est, sic in ridiculis serio agere dignissimum risu est. Siquae vero locutiones absunt quidem a manifesta absurditate, neque semet ipsae refutant, sed tamen perturbationem confusionemque multorum auribus creant, hominibus videlicet qui discernere nesciunt verba tropo carentia, ab iis quae troporum legibus figurantur; facilius, inquam, est si differentiae earum considerentur, propulsare ac dissolvere umbratilis controversiae subtilitatem. Deligendae igitur voces sunt, collocandaeque quo loco adhiberi solent. Scire etiam oportet utramque circumstantiam, ita ut distincti serventur significatus et proprietas. Hinc specimen esto. Forensis testis dum uni e disceptantibus favet, alterum iniquum coarguit: at iudex interim aequam sententiam hominibus reddit. Verum in sacro teste ubinam hic rerum status? vel undenam libera dicendi copia? Rursus athleta adversarium manibus pugnisque verberans, ac denique superans, victoriae coronam impetrat: heic autem qui percutitur ac vulneratur, flammaque aut ferro interficitur, vel aliis cruciatuum generibus, quae carnificum contra humanam naturam crudelitas ob enecandos homines excogitavit, hic inquam victoriae corona insignitur. Atque aliae praeterea innumerae differentiae sunt. Quid ni itaque sit absurdum, in utraque re significata easdem circumstantias exquirere: et quae uni congruunt, easdem ad alteram vi pertrahere?

7. Multa igitur ex iis nominibus, quae diversis rebus imponuntur, manifestissimam differentiam habent: quare nec ulli homines quamquam apprime impudentes vel ingenio imbecillo praediti, sine pudore aut metu transferre solent ad alteram quod harum unius proprium est. Multa tamen subobscuram diversitatem con-

λητὴς, ὡς τὸ λύτρον, ὡς τὸ τρόπαιον, ὡς τὰ τοῦ ᾅδου βασίλεια, ὡς μυρία A
ἄλλα· ἐφ' ὧν ἐστὶ ῥᾷον καὶ αὐτὸν πολλάκις ἀπάτης λαβεῖν τὴν ἀπορίαν παραδυόμενον, ἢ ἑτέροις τὴν ἀπάτην προάγειν ἐν τῷ λανθάνοντι· δεῖ δ' οὖν ἐκ τῶν ἐμφανεστάτην ἐχόντων τὴν παραλλαγὴν καὶ παντελῶς ἐπιπόλαιον τῶν προτεινομένων τὴν διάλυσιν, τὸν κανόνα λαβεῖν, καὶ ἀπευθύνειν τῇ κοινῇ μεθόδῳ καὶ ἃ πολλὴν τὴν ἐγγύτητα πρὸς ἄλληλα κεκτημένα, τὸ τῆς ἀπάτης σχῆμα πιθανώτερον προβάλ- B
λεται· καὶ οὕτως ἀπ' ἐκείνων τὴν κρίσιν ἀπλανῆ καὶ ἐπὶ τούτων συνδιασώζειν· αὐ-
Dan. VIIII. 26. τίκα τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ· τὸ δὲ πτερύγιον οἷς μέλλει τῆς ἀττικῆς γλώττης, οἱ μὲν ἀετὸν, οἱ δὲ καὶ ἀέτωμα καλοῦσι, καὶ στέγασμα φασὶν εἶναι τοῦτο τῶν
Matth. IIII. 5. ἱερῶν οἴκων, τῷ σχήματι τὴν πτῆσιν τοῦ ζώου μιμούμενον· ὃ δὴ καὶ πτερὸν ἔνιοι καλοῦσιν· οἱ δὲ διαστέλλουσι τὸ πτερὸν καὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἀετοῦ τε καὶ τοῦ ἀετώ- C
ματος· φασὶ γὰρ εἶναι τὸ δηλούμενον ὑπ' αὐτῶν, τὸ πρὸ τῶν ἱερῶν ἐκ λίθου πρὸς ὕψος ἀνατεινόμενον μᾶλλον κατεσκευασμένον οἰκοδόμημα· πλὴν ἀλλὰ γὰρ εἴ τις προτείνας τὸ πτερύγιον, διερωτώη πότερον ἐξήπλωτο τῷ ἀέρι καὶ ὑπηρέτει κινούμενον τῷ ὄρνιθι τὴν πτῆσιν, ἢ συνέσταλτό τε καὶ συνεπτύσσετο, καὶ εἰς τὸ σχῆμα τῶν ἠρεμούντων τὸ πτηνὸν συνῆγεν, οἶμαι ἂν ἀντὶ τοῦ λύσιν αἰτεῖν τῆς ἀπορίας, D
γέλωτα παρασχεῖν· καί τοι γ' ἂν ἴσως καὶ ἐπινεωτερίσαιτο, ὡς ὁπότερον ἂν τις δοίη, ἀδύνατα λέγων φωραθήσεται· οὔτε γὰρ ἐκτεταμένον τὸ πτερύγιον ὄγκον σώματος καὶ βάρος ἐπιβαῖνον ἀνέχειν δύναται, οὔτε τὴν κατὰ συστολὴν θέσιν ἔχον· πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τὴν ἐπίβασιν ὅλως παραδέχοιτ' ἄν· ἆρα γὰρ οἱ τὰ τοιαῦτα προάγοντες ἀντὶ τοῦ συνάγειν εἰς ἀπορίαν ἑτέρους, οὐ πολὺ πρότερον ἑαυτοὺς E
εἰς χλεύην ἀνάγουσιν; ἐρεῖ γὰρ οἶμαι ῥᾳδίως καὶ τῶν ἐπιτυγχανόντων ἕκαστος, ὡς ὦ βέλτιστοι ταῦτά που τὰ δριμέα διαπορήματα ἐπὶ μὲν τοῦ ἑτέρου σημαινομένου ἀπορίαν ἐμποιήσειεν, ἐνταῦθα δὲ καὶ οὐδ' ἕτερον ἔνεστιν εἰπεῖν, καὶ οὐδε-

tinent, ut testis, ut athleta, ut redimiae, ut trophaeum, ut inferorum regnum, ut alia plurima: in quibus facilius est ipsum falli qui quaestionem ingredietur, quam aliis fucum facere in re latente. Oportet itaque ex iis quae manifestissimam transmutationem habent, atque omnino tritam contradictionis suae solutionem, normam sumere: atque ad communem methodum illa quoque exigere; quae quia valde invicem propinqua sunt, erroris speciem credibilioris suppeditant: atque ita ex his certum iudicium de aliis quoque facere. Exemplo sit πτερύγιον (pinnaculum) templi. Πτερύγιον atticae linguae studiosi, alii aquilam, alii fastigium (aquilae figura praeditum) atque tectum esse aiunt sacrorum aedificiorum, cuius figura volantem avem imitatur: quam aedificii partem nonnulli etiam pinnam appellant. Alii distinguunt pinnam et pinnaculum sive aquilae sive fastigii. Aiunt enim his significari partem illam aedificii lapideam, altiusque elatam, quae sacrarum aedium frons est. Siquis tamen pinnam seu pinnaculum inculcans, rogaret utrum id expanderetur in aera, commotumque avis volatui faveret? an potius contraheretur atque complicaretur, avisque quiescentis speciem exhiberet? credo equidem excitatum iri potius ab hoc risum, quam curatum ut quaestio solvatur. Fortasse etiam novo alio argumento utetur, nempe quod alterutrum quis concedat, impossibilia dicere deprehendetur. Nam neque extensa pinna gravitatem corporis pondusque impositum sustinere potest, neque item cum est complicata. Illud vero praecipuum, quod adscensum in aera non patitur. Nonne qui talia in medium ferunt, nedum aliis dubitationes haud creant, sed ipsos se multo citius ludibrio obiiciunt? Existimo enim quemvis facile sic dicturum: o boni, hae peracutae dubitationes cum aliis fortasse significatibus quaestionem conflabunt; heic tamen neutrum dici potest,

A μία φαίνεται πρόφασις ἀπορίας ἀνακύπτουσα· ἀπὸ γοῦν τῶν οὕτω περιφανεστάτην
τὴν διαφορὰν ἐχόντων, εὐχερέστερόν ἐστι καὶ οὐδὲν ἐργῶδες, καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκεκρυμ-
μένην ταύτην φερόντων, τῷ κοινῷ χρωμένους κανόνι, τὰς ἀπορίας εἰς εὐπορίαν με-
ταβάλλειν.

η. Τρόπαιόν ἐστιν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ διαβόλου ἱστάμενον· καὶ τρο-
B παίων τὸ λαμπρότατον, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ὁ τύπος αὐτοῦ τῷ ἀέρι χαρασσόμενος,
πᾶσαν αὐτῷ συμφυγαδεύει τὴν δύναμιν· καὶ οὐδήπου δεῖται βαθυτέρας περινοί-
ας, εἴτις εἰς ἀπορίαν διαπλάσαι τὸ ῥῆμα προέλοιτο· ἐκ γὰρ τῶν προειρημένων,
εὐφωρότατον ἔχει τὴν διάκρισιν· οἷον εἰ τρόπαιον ὁ σταυρὸς, τίς ὁ στήσας τὸ τρό-
παιον; εἰ μὲν ὁ νικήσας, τί μάτην τὸ ἰουδαίων ἔθνος εἰς χριστοκτονίαν διαβάλ-
C λεται; εἰ δ' αὐτοὶ τοῦτον ἐπήξαντο· οὐδὲ γὰρ ἀμφισβητήσιμον τοῦτο· πῶς ὁ Χρι-
στὸς κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον στῆσαι λέγεται; ὡσαύτως δὲ καὶ εἴ τις λαβὼν
τῷ λόγῳ τὰ τοῦ ᾅδου βασίλεια, δηλονότι τὸν βασιλέα συνεπάγεται· λέγει δέ
που καὶ Παῦλος ὁ τῆς ἀληθείας κῆρυξ, ὡς ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ Rom. V. 14.
μέχρι Μωϋσέως· οὐ μόνον ὧν ἦν τὸ ἁμάρτημα καθ' ὁμοιότητα τοῦ Ἀδὰμ, ἀλ-
D λὰ καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ (a) κατ' ἐκείνην τὴν μίμησιν ἁμαρτήσαντας· εἰ δὲ βασιλεὺς, τῷ δὲ
βασιλεῖ νόμος τε τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ τῶν ὑπηκόων ἐγχειρίζεται ψῆφος, ᾧ δὲ ταῦτα
περίεστι, πῶς ἂν εἴη λόγον ἔχον τῆς ὅτι δικαίως ἐβασίλευε τιμῆς, ἀντὶ τοῦ γέρας
προσλαμβάνειν, ὑπέχειν τὴν στέρησιν; καὶ γὰρ ἑκάτερον τῶν εἰρημένων, ἴσως μὲν καὶ
αὐτόθεν, τὴν ἀπορίαν τοῖς ἀκριβέστερον ἐρῶσιν οὐδὲν ἧττον ἢ τὴν λύσιν προβάλ-
E λεται· μάλιστα δὲ ἐκ τῶν προειρημένων, ῥᾳδίαν ἕλκουσι τὴν ἀπάντησιν· καὶ γὰρ
ἐπίδηλον τρόπαιον μὲν λέγεσθαι τὸν σταυρὸν, ἀπὸ τοῦ κατὰ τοὺς πολέμους τρο-
παίου τῆς φωνῆς μετενεχθείσης· ἐπεί γε λαμπρῶς καθεῖλεν ὁ Χριστὸς δι' αὐτοῦ
τὸν ἐχθρόν· οὐ διότι δὲ τὸν σταυρὸν ἔστησεν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἔστησεν, ἐπήξατο μὲν

nullaque ansa dubitandi hinc exsistit. Ex his igitur, quae tam exploratam differentiam habent, facilius est nulliusque laboris, eorum etiam quorum differentia abstrusior est, communi regula adhibita, perplexitatem perducere ad liquidum.

8. Trophaeum est contra diabolum Christi crux excitatum; et quidem splendidissimum, quandoquidem vel eius typus in aere impressus quamlibet cum illo potestatem fugat. Neque tamen altiore certandum est acumine, siquis forte de hoc vocabulo quaestionem aliquam confingendam susceperit: namque e superius dictis solutionem deprehendere perfacile est. Si crux, inquit aliquis, trophaeum est, quis id erexit? nam si ipse victor, cur iam temere iudaico populo Christi caedes imputatur? Quod si illud Iudaei statuerunt (quod reapse extra aleam contentionis est) quonam pacto Christus contra diabolum constituisse trophaeum dicitur? Item siquis de regno inferorum sermonem iniiciens, pergat porro dicere: si est inferorum regnum, sine dubio intelligitur quoque rex. Et quidem ait Paulus veritatis praeco, regnavisse mortem ab Adamo ad Mosem, non in eos solum qui in peccato versabantur secundum Adami similitudinem, verum in eos quoque, qui haud eius exemplo peccaverant. Quod si rex est, regi autem lege et subditorum suffragio dignitas attribuitur; cui haec dignitas suppetit, quomodo consentaneum sit, cum honoris loco perpeti iusti muneris abdicationem? Nam utraque locutio, et quidem ex eodem fortasse fonte, rem studiose pensantibus et dubitationem suppeditat et explanationem. Praecipue vero ex ante dictis prona responsio manat. Est enim satis exploratum, trophaei nomine dici crucem, a trophaeo bellico voce translata: siquidem Christus praeclare hostem vi propria superavit; non autem quod ipse crucem constituerit: hanc

(a) Deest in cod. μὴ.

γὰρ αὐτὸν τὸ θεομάχον ἔθνος, οὐχ ὡς τρόπαιον δὲ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ὡς A
τοῦ κοινοῦ σωτῆρος κολαστήριον· ὁ δὲ τὴν ἐκείνων κακουργίαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἐχ-
θροῦ νίκην ἀντιστρέψας, οἷα δὴ τροπαίῳ τῷ σταυρῷ προσεχρήσατο· οὔτε γοῦν τὸ
τῶν ἰουδαίων ἄγος τὸ τρόπαιον ἔστησεν, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδ' ὁ σωτὴρ τοῦ γένους
ἑαυτῷ τὸν σταυρὸν συνεπήξατο· ἀλλ' ἐκείνων ἐπὶ κολάσει τοῦ δεσπότου πηξαμένων,
αὐτὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τρόπαιον μετετάξατο· καὶ ᾅδου δὲ B
βασίλεια λέγεται, καὶ βασιλεὺς ὁ θάνατος, οὐχ ὅτι θεσμοῖς καὶ γνώμῃ τῶν
ἀρχομένων τὴν κατ' αὐτῶν ἔσχε κυριότητα· ταῦτα γὰρ τῷ κυρίως σημαινομένῳ διὰ
τῆς τοῦ βασιλέως φωνῆς ἕπεται· ἀλλ' ἐπειδήπερ τῶν ἐπὶ γῆς ὁ βασιλεύων τὸ
κράτος ἀδέσποτον φέρει κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα· τοῦτο δὲ ὁ θάνατος διὰ τῆς πα-
ραβάσεως ἥρπασεν· ταύτῃ δὲ καὶ βασιλεὺς εἶναι, καὶ τὰ τούτου βασίλεια λέγεσ- C
θαι μεταθεμένοις τὸ ὄνομα δύναται· καὶ ἦν μὲν αὐτῷ πρὸ τοῦ σταυροῦ καθ' ἡμῶν,
ἄμαχος ἡ τοιαύτη ἀρχή, πᾶσαν ἀναστάσεως ἐλπίδα περικόπτουσά τε καὶ νεκροποι-
οῦσα· τοῦ δὲ δεσποτικοῦ πάθους τῆς ἰσχύος αὐτὸν παντελῶς ἀφελομένου, εἰκότως
καὶ κατὰ λόγον φαμὲν ἐσκυλεῦσθαι τὰ τούτου βασίλεια.

θ. Ἔνεστιν οὖν οἶμαι, γνώμῃ τε χαιρούσῃ καὶ παῤῥησιαζομένῃ γλώσσῃ λέ- D
γειν, ὅπως τε θελητόν ἐστι καὶ ἀθέλητον ὁ θάνατος τοῦ υἱοῦ τῷ πατρί· καὶ ὅπως
ἑκάτερον αὐτοῦ περὶ τὸν πολέμιον ὁρᾶται λεγόμενον· καὶ ὡς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν τὸν
σταυρὸν ὑπέστη, καὶ τὸ οἰκεῖον ὁ φιλάνθρωπος αἷμα ἐξέχεεν, οὐ προσήνεγκε δὲ
τοῦτο τινί· οὐ γὰρ αὐτῷ σκοπὸς ἦν προσενεγκεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ πάθει τὸ ἀπολωλὸς
ἀνασώσασθαι· οὐ προσήνεγκεν οὖν, εἰ μή τινι κατὰ μεταφορὰν τὸ ὑπὲρ ἡμῶν πα- E
θεῖν αὐτὸν, φίλον ἐστὶν ὀνομάζειν προσενεγκεῖν· ἀκώλυτος γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα
τῆς φωνῆς ἡ χρῆσις ἐν σχήματι λεγομένης τροπῆς· ὥσπερ κεκωλυμένον τῆς τὸ κύ-
ριον ἐχούσης προσηγορίας τὸ ἰδίωμα ἐπὶ ταύτης ἀπαιτεῖν· καὶ φανερὸν ὡς οὔτε

enim sacrilega gens defixit: neque uti trophaeum de hoste, verum ut communis servatoris supplicium. Sed tamen ille malitia eorum in victoriam de hoste versa, cruce tamquam trophaeo usus est. Neque igitur Iudaeorum impietas trophaeum statuit, neque rursus servator hominum crucem sibi defixit: sed quod illi lignum ad Domini supplicium defixerant, hic ad salutem naturae nostrae trophaei forma donavit. Item inferorum regnum dicitur, reginaque mors; non quod decretis suffragioque subditorum dominatum in eos impetraverit; haec enim regis vocabulo proprie dicto conveniunt; sed quia quam rex terrenus liberam potestatem in subditos suos exercet; eandem sibi mors peccati causa vindicavit: atque ob id et regina mors et inferorum regnum translatis appellationibus dici potest. Et sane mortis erat in nos ante crucem potentia invicta, omni spe resurrectionis praecisa et extincta: verum enimvero quum dominica passio vim illius omnino abstulerit, iure meritoque diregnum eius esse direptum.

9. Ergo licet, ut arbitror, alacri animo confidentique lingua dicere, voluntariam simul et involuntariam patri accidisse filii necem: et id utrumque de hoste quoque diabolo pronunciari posse videmus. Dicimus insuper cruci Christum pro nobis subiacuisse, suumque sanguinem clementiae instinctu profudisse: neque tamen cuiquam obtulisse: non enim ei propositum erat sanguinem offerre, sed passione sua quod perierat conservare. Non igitur obtulit: nisi forte cuipiam placet, passionem eius pro nobis, figurate oblationem appellare. Nihil enim vetat ob vocabuli similitudinem, quominus eo utamur ex forma praedicti tropi: at vetitum contra est, propriae strictaeve appellationis characterem in eadem locutione exquirere. Sine dubio itaque neque offerebat neque obtulit Dei agnus, qui mundi pec-

A προσήνεγκεν οὔτε προσέφερεν (1) ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου τὸ σωτήριον καὶ καθάρσιον αἷμα τοῦ γένους ἡμῶν· εἰ καὶ ὁ πατὴρ διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ πάθους ἐκβεβηκὸς τερπομένῃ καὶ χαιρούσῃ γνώμῃ τὸ αἷμα τοῦ παιδὸς ὑποδέξασθαι λέγεται· ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰ καὶ τῆς ἐλπίδος ἦν ὠδῖνεν ἡ ἐξαίτησις ἴσως μὲν ἐντελέστερον, πλήν γε κατὰ τὸν ἐπίτομον προηνήνεκται τύπον· ἐπεὶ
B μηδ᾽ ἐπιλέλησμαι κατὰ τὰς σχολαζούσας μελέτας τοῖς ἱερωτάτοις ἡμῶν δόγμασι πολλάκις ἀκοῦσαι τὴν σὴν ἀρετὴν φυλοκρινούμενα τὰ τοιαῦτα· καὶ ῥᾷόν ἐστιν ἐκ τῶν παρόντων εἴ τι καὶ λήθη τῶν λογισμῶν ἀφείλετο, εἰς τὴν τῶν παραλελειμμένων συνάγεσθαι μνήμην.

C

QUAESTIO XLIII.

Τί δή ποτε τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ εἰς ὄνομα πατρὸς Matth.
καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος βαπτίζειν μυσταγωγήσαντος, οἱ ἀπόστολοι καὶ μα- XXVIII. 19.
θηταὶ αὐτοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ ἐβάπτιζον.

D

α. Τινὰς μὲν οὖν τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἐστιν ἰδεῖν ἱσταμένους πρὸς τὸ ἄπορον, οὐ δι᾽ ὧν τὸ ζήτημα διαλύεται, ἀλλὰ δι᾽ ὧν συγγνώμη τοῖς μὴ δυναμένοις φυλάξαι τὰ προστεταγμένα λύει τὸ ἔγκλημα· ὁμολογοῦσι μὲν γὰρ τοὺς μαθητὰς, μὴ καθ᾽ ὃν ἐδιδάχθησαν τρόπον βαπτίζειν· βαπτίζειν δὲ ἐν τῷ ὀνό-
E ματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, οἰκονομίας τινὸς καὶ προνοίας λόγῳ χρωμένους· καὶ τῷ καιρῷ καὶ τῷ κατεπείγοντι ἔτι μᾶλλον τὴν γνώμην ἁρμόζειν, πρὸς τὸ συμφέρον καὶ εὐπαράδεκτον τοῖς τῷ κηρύγματι προσιοῦσι τὴν μυστικὴν ταύτην καὶ ἱερὰν πρᾶξιν μεθοδεύοντας· ὃ γὰρ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἱερῶν τοῖς πλή-

catum abstulit, sanguinem suum salutarem nostrique generis purgatorem: quamquam pater, ob passionis utilitatem, lubenti laetoque animo filii sanguinem suscepisse dicitur. Iamvero etsi haec forte supra spem postulationis tuae paulo plenius disputata fuerunt, nihilominus eadem a summario dicendi genere non recedunt. Neque enim non recordor, tuam saepe virtutem per scholasticas de augustis nostris dogmatibus exercitationes, haec accurate digesta audivisse. Est autem facilius, siquid oblivio de cogitationibus nostris detrivit, ope eorum, quae coram sunt, praetermissorum memoriam recuperare.

Curnam quum dominus et servator noster Iesus Christus in nomine patris et filii et sancti spiritus baptizare docuisset, apostoli atque horum discipuli non sic, sed in nomine domini Iesu baptizabant.

1. Sacrorum interpretum nonnullos video ita in hac quaestione versantes, ut non tam illa argumenta proferant, quibus controversia solvitur, sed ea potius quibus veniam impetrent iis qui mandato obtemperare non potuerunt, eosdemque crimine absolvant. Quippe fatentur, discipulos non illo modo quo eruditi fuerant baptizavisse, sed in nomine domini nostri Iesu Christi baptismum impertivisse, secundum oeconomiam quandam ac providentiam hac formula utentes: temporique et in primis instanti necessitati sententiam accommodavisse, dum ex utilitate et placito neo-

(1) Hosti scilicet et mangoni generis humani; ut in praecedentibus Photius dixit. Nisi enim ita intelligatur, pugna quodammodo fiet cum iis quae dicuntur a Paulo in ep. ad Hebr.

θετι προϊςάμενον καὶ θόρυβον τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν παρεχόμενον, τοῦτο δὴ τοῦτο A
προθεραπεύειν τε καὶ προκαταρτίζειν ποιεῖσθαι σπούδασμα· προΐςατο δὲ καὶ δυσπαράδεκτον ἐνομίζετο ὁμολογεῖν τε σωτῆρα τὸν χριςὸν καὶ μάλιςα υἱὸν θεοῦ καὶ θεόν, καὶ τοῖς ἐκείνου πειθαρχεῖν παραγγέλμασιν· ὃ τοίνυν ἑώρων μάλιςα διδασκαλίας δεόμενον, ἐκεῖνο τῶν ἄλλων προυτίθεντο, καὶ κατ' ἐκεῖνο μυςαγωγεῖν τῶν προσιόντων τὸ πλῆθος ἐδοκίμαζον· διὸ καὶ βαπτίζοντες, οὐκ εἰς πατέρα B
καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον ἐβάπτιζον, ἀλλὰ τὸν κύριον Ἰησοῦν ἐπικαλούμενοι, τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας τῶν μολυσμάτων τοὺς λελουμένους ἐκάθαιρον· ἱερουργοῦντες μὲν τῇ τοῦ διδασκάλου κλήσει καὶ ὀνομασίᾳ τὸ δῶρον· δι' αὐτοῦ δὲ εἰς υἱοθεσίαν τοὺς ἀξιουμένους τῆς καθάρσεως διδάσκοντες καταλέγεσθαι· υἱοὺς δὲ θεοῦ κατὰ χάριν ἐκεῖνον μόνον δύνασθαι ποιεῖν, ᾧ κατὰ φύσιν τε καὶ ἐξ ἀϊδίου τὸ τῆς C
υἱότητος καὶ θεότητος ἐνυπάρχειν ἀξίωμα· δι' οὗ καὶ τὸ ὁμογενὲς πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι συνθεωρεῖται καὶ συναναφαίνεται· οἱ τοίνυν τὴν υἱοθεσίαν διὰ τοῦ υἱοῦ πιςεύσαντες δέξασθαι, οὐδ' ὅτι θεός ἐςιν ὁ ταύτην δωρούμενος βραδεῖς ἂν ὀφθεῖεν συγκατατίθεσθαι· οὕτω μὲν οὖν ἐπῆλθέ τισι τὴν ἀπορίαν ἐπιλύεσθαι.

β. Ἐγὼ δὲ οὐκ εἰμὶ δυνατὸς συνορᾶν πῶς ἄν τις μᾶλλον δι' ἑτέρων ἢ διὰ D
τούτων ἀντὶ τοῦ λύειν, δεσμὸν ἐπιβάλλειν πειραθείη, οὐκ ἀσθενέςερον τοῦ προτέρου συμπλέκειν τὸ ἄπορον (1)· κατασκευὴ γὰρ μᾶλλον ἂν εἴη τοῦτο καὶ αἰτία τῆς τῶν μαθητῶν διαφωνίας πρὸς τὸν διδάσκαλον· ἡ γὰρ αἰτία τοῦ διαφωνεῖν, οὐμενουν οὐκ ἔςι τῆς διαφωνίας ἀναίρεσις, ἀλλὰ καὶ κρίσιν ταύτῃ συνάπτειν, καὶ τοῦ δεσποτικοῦ φρονήματος διὰ μελέτης τὸ οἰκεῖον ἀνθαιρεῖσθαι· τί δ' ἂν καὶ ἕτερον τῶν E
κατεπειγόντων μᾶλλον εἴη τῆς θεολογούσης ἐκφαντορίας καὶ τὸ τῆς τριάδος ὁμοφυὲς καὶ ὁμοδύναμον συνεπτυγμένοις ἀνακαλυπτούσης ὀνόμασι; καὶ τότε μυςαγωγουμένους

phytorum mysticum hunc sacrumque ritum administrabant. Nam quod prae ceteris cernebant in vulgi animis antestare, eorumque cogitationibus perturbationem iniicere, hoc apprime procurandum sibi studioseque praemuniendum putabant. Iamvero antestabat atque omnium difficillima videbatur haec adfirmatio, servatorem scilicet esse Christum, praecipueque Dei filium et Deum, eiusque mandatis esse obediendum. Quod itaque magis indigum magisterii videbant, id ceteris praevertebant, atque ex huius norma initiandam sacris multitudinem proselytorum existimabant. Quare baptismum haud in patris et filii et spiritus sancti nomine impertiebant, verum domino Iesu invocato, regenerationis lavacro lotos culpis purgabant: administrantes quidem cum Domini invocatione et appellatione sacrum munus, simulque docentes, qui digni hac purgatione fuissent, eos per illum adoptionem consequi: quippe filios Dei per gratiam eum tantummodo posse arrogare, cui naturaliter atque ab aeterno filii atque Dei dignitas inest: qua ex re naturae quoque unitas patris et filii ac spiritus sancti conspicitur atque patescit. Iam qui adoptionem se per filium consecutos credebant, eos par erat de eius quoque divinitate, qui id donum contulerat, haud gravate adsentiri. Sic itaque nonnullis visum est controversiam hanc dirimere.

2. Ego vero haud potis sum intelligere, quicquam aptius esse aliud, quod nedum nodum haud expediat, sed potius laqueum iniiciat, et quidem non infirmiorem, eo qui supra memoratus est, ad constringendam controversiae difficultatem. Immo vero demonstratio haec erit atque accusatio dissidentium a magistro discipulorum. Nam causa dissidendi, haud est equidem dissonantiae abrogatio, sed iudicium de re interpositum, et proprii arbitrii dominicae voluntati praemeditata praelatio. Quaenam autem gravior necessitas est, quam ut sacra scientia manifestetur, atque ut trinitatis natura una visque una coniunctis nominibus reveletur? Et qui-

(1) Nos itali dicimus *scusa peggiore della colpa*.

A μένοις οὐκ ἐν ἀρχῇ, οὐ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ ἀτελεῖ διακειμένων ἔτι, οὐδὲ τῶν
ἑκουσίων καὶ σωτηρίων παθῶν ἐπιτελεῖσθαι μελλόντων, καὶ συσκιάζεσθαι τῷ και-
ρῷ τῆς ἀκριβείας τῆς ἐν κρίσει διδασκαλίας ἀπαιτούσης· ἀλλὰ μετὰ τὸν σταυρὸν,
μετὰ τὴν ταφὴν, μετὰ τὸ σκυλευθῆναι τὰ τοῦ ᾅδου βασίλεια, καὶ δεσμοῖς ἀλύ-
τοις παραδοθῆναι τὸν πολέμιον τοῦ γένους ἡμῶν, ἡνίκα τοῦ τάφου ἀνέστη καὶ τὴν
B κοινὴν ἀνάστασιν ἐνεκαίνισε, τότε δὴ τότε τὴν ἐξουσίαν ἁπάντων τῶν ἐπιγείων καὶ
τῶν οὐρανίων ὁ φύσει ταύτην ἔχων τῇ θεϊκῇ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀναδεξάμε-
νος, τότε τὸν βασιλικὸν τοῦτον καὶ σωτήριον νόμον, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ'
ἐν πλαξὶ κρείττοσιν ἢ κατέχειν ὕλης ἐπιγείου, ταῖς τῶν ἀποστόλων διανοίαις ἐνε-
χάραξεν· οἱονεὶ προθέματά τινα δι' αὐτῶν καὶ προγράμματα ἀνὰ πᾶσαν ἁπλώ-
C σας τὴν οἰκουμένην, καθ᾽ ἃ καὶ μυεῖσθαι καὶ τελειοῦσθαι τοὺς προσιόντας ἔδει τὴν
εὐσέβειαν· πορευθέντες γάρ φησι μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐ-
τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· διδάσκοντες
αὐτοὺς τηρεῖν (δηλονότι καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τὸ νῦν εἰσφερόμενον) πάντα ὅσα ἐνε-
τειλάμην ὑμῖν.

D γ. Τούτου δὴ τοῦ ἱεροῦ καὶ σωτηρίου προστάγματος, τί ἂν εἴη κατεπεῖγον
μᾶλλον; τί δὲ κρίσεως ἀνθρωπίνης δεόμενον, τῆς δεσποτικῆς φωνῆς ἱερολογού-
σης τὸ δόγμα, καὶ σφραγῖδος πάσης ἀσφαλέστερον τὴν ψῆφον αὐτῷ περιτιθεμένης;
καί τοι γε εἰ καὶ ἄμφω τὸ κατεπεῖγον ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ διενέμοντο χρείᾳ, ὅ
τε σωτήριος φημὶ νόμος, καὶ τῶν μαθητῶν ἡ γνώμη, οὐδ' ἕτερον δὲ πρὸς ἕτερον
E διεφέρετο νόημα, οὐδ' οὕτως ἦν ἀνεκτὸν τῆς δεσποτικῆς μυσταγωγίας τὴν ὑπηρε-
τοῦσαν γλῶσσαν ἔμπροσθεν ποιεῖν· εἰ δὲ τῇ θέσει τῶν μαθητῶν ἡ τοῦ διδασ-
κάλου ἀναίρεσις ἕπεται, πῶς οὐκ εἰς τόλμαν ἥκει δι' ἧς ὑβρίζεται τῆς συγγνώ-
μης ἡ χάρις; τὴν μὲν δεσποτικὴν κρίσιν μὴ τῶν κατεπειγόντων εἶναι νομίζειν· τὴν

dem discipuli haud recenter initiati fuerant, neque imperfecta adhuc conditione erant, neque voluntaria servatoris passio iam non fuerat peracta, neque tegi usque ad tempus idoneum summa controversae doctrinae notitia iam postulabat: sed post crucem, post necem, post sepulturam, post inferorum regnum direptum, post generis nostri hostem insolubilibus vinculis traditum; postquam Christus sepulcro evaserat, communisque resurrectionis auspicium dederat; tum demum terrestrium omnium atque caelestium potestatem, is qui divina natura iam eam tenebat, humana quoque natura recipiens; tunc, inquam, regalem hanc salutaremque legem haud in tabulis lapideis, sed in aliis terrenae materiae vilitatem excedentibus, nempe in apostolorum mentibus scripsit: edicto veluti quodam atque programmate universo orbi proposito, cuius verbis initiari et consecrari oportebat quicumque ad religionem accederent: nam euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine patris et filii et sancti spiritus: erudientes ut omnia (nempe in primis quod in praesenti mandaverat) quaecumque praecepi vobis observent.

3. Sane hoc sacro servatoris praecepto quidnam urgentius esse potest? quonam autem iudicio hominum opus est, quandoquidem vox dominica doctrinam hanc tradit, omnique sigillo tutiorem sententiam suam illi circumponit? Atqui si forte lex servatoris et discipulorum opinio formula aliqua necessaria ad par ac simile officium uteretur, neque illae duae sententiae inter se dissiderent, attamen ne tum quidem ferendum videretur, servilem linguam herili de re sacra doctrinae anteponi. Quod si reapse discipulorum decreto magistrale ipsum antiquatur, nonne haec gravis audacia est, quae veniae gratiam contumelia adficit? nempe si iudicium dominicum

δὲ τῶν δούλων ἐπίνοιαν τῶν κατεπειγόντων· καὶ παρορᾷν μὲν οὗ μὴ ἔστι χωρὶς A
ἀπονοίας ὁμολογεῖν τὴν παρόρασιν, στέργειν δὲ καὶ προτιθέναι, ἧς ἡ κλῆσις δίκη
τοῦ κρίναντος· ἀλλὰ γὰρ αὐτοί γε περιφανῶς οὕτω τοσαύτης καὶ τηλικαύτης ἐν-
τολῆς ἰσχὺν παρορῶντες καὶ παραβαίνοντες, εἰ ὡς ἀληθῶς ἦσαν τῆς παραβάσεως,
πῶς ἂν ἠδύναντο τοὺς τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἀκροατὰς παραινεῖν ταῖς δεσποτικαῖς
ἐντολαῖς πειθαρχεῖν καὶ καταῤῥυθμίζεσθαι, καὶ τῆς οἰκείας πολιτείας κατὰ ταύ- B
τας ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν; ἴσον γάρ ἐστι διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἀθετήσεως πει-
ρᾶσθαι φύλακας τῶν προσταγμάτων ποιεῖν, καὶ ἀθετεῖν αὐτοὺς ἀπαιτεῖν τὸ ἐν
παραβάσει ἀπαράβατον· οὗ τί ἂν ὁ ἐχθρὸς εὑρήσει μᾶλλον, δι' οὗ καὶ τὴν δι-
δασκαλίαν ἐπαρθήσεται νοθεύειν, καὶ τὴν ἐσχάτην ὕβριν προσάψασθαι τῷ κηρύγ-
ματι; C

δ. Ταῦτα τοίνυν καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα διὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ ἀδεκάστων
προϊόντα λογισμῶν, καὶ τὴν νομισθεῖσαν λύσιν αἰτιώμενα, ἄλλην τινὰ θεωρίαν τοῦ
ζητήματος ἀνιχνεύειν ὑποτίθεται, δι' ἧς καὶ τὸ τῆς ἀπορίας δυσπρόσοδον ἐπὶ τὸ
λεῖον καὶ ὁμαλὸν τῆς καταλήψεως ἀνευρύνεται, καὶ ὁ τῶν διαβουλίων ὄχλος διασ-
κεδασθήσεται· ὅτι μὲν γὰρ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων αἱ παναγεῖς καὶ τελεστικαὶ τῆς D
εὐσεβείας πράξεις ἱερουργοῦσαι τὸ βάπτισμα ὀνόματι Ἰησοῦ χριστοῦ λέγονται τοῦτο
τελεσιουργεῖν, οὐδεὶς τῶν ἀκοὴν ὑγιαίνουσαν ἐχόντων ἀντιλέγειν ὑποστήσεται· τίνα
δὲ διάνοιαν τὰ τοιαῦτα ῥήματα καὶ ὀνόματα ἀναπτύσσει καὶ διερμηνεύει, οὐκέτι παν-
Act. II. τός ἐστι συνιέναι· λέγει μὲν οὖν ὁ κορυφαῖος Πέτρος εἰς μετάνοιαν τοὺς Ἰουδαίους
38. X. ἐπαλείφων καὶ συγγνώμην εὐαγγελιζόμενος τῆς μιαιφονίας, βαπτισθήτω ἕκαστος E
48. ὑμῶν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ πάλιν ἐκ θείας ἐπι-
πνοίας τὸν ἑκατόνταρχον βαπτίσασθαι προτραπεὶς, αὐτόν τε Κορνήλιον καὶ τοὺς μετ'
αὐτοῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀξιοῖ, τὸ δῶρον αὐτοῖς τῆς ἀφέσεως ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ

in rerum necessariarum numero nequaquam habeatur; servorum autem excogitationes in necessariis reputentur: sique negligatur id, cuius neglectum sine vesania fateri non possumus; ametur autem atque anteponatur id, cuius electio damnatio eligentis est. Iam vero discipuli si talis tantique praecepti vim neglexissent ac violavissent, quum se reapse contumaciae eius reos praestitissent, num sacrae doctrinae asseclas hortari poterant ut mandatis dominicis obedirent, ad eaque se conformarent, suamque vitam ex horum praescripto regerent? Nam qui per ipsam praeceptorum violationem, obedientes mandatis homines facere nititur, idem sibi licentiam aufert postulandi ab aliis ne quod iam peccatum fuerit peccent. Quo quidnam opportunius inveniet hostis, unde et magisterium adulterare ausit, et extremam ignominiam evangelio aspergere?

4 Hae atque aliae huiusmodi a piis profectae incorruptisque ingeniis contradictiones, quae iustam postulant solutionem, impellunt nos ad indagandam aliam quaestionis explanationem, qua dubii asperitas ad intelligentiae laevitatem atque planitiem dilatetur, et ambiguitatum molestia dispellatur. Profecto quod sancti religionisque suasores divorum apostolorum actus baptismum in Christi nomine administratum dicant, nemo sana audiendi vi praeditus, negare audebit. Verumtamen quinam horum verborum ac nominum sensus significatusque sit, haud aeque omnes intelligunt. Ait igitur princeps apostolorum Petrus dum Iudaeos ad paenitentiam hortatur, veniamque iis patratae caedis offert: baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum. Rursumque divino adflatu ad baptizandum centurionem instinctus, Cornelium ipsum et qui cum eo erant regeneratione dignatus est, donum eis remissionis in nomine Domini impertiens. Prae-

A κυρίου ἱερουργῶν· καὶ κατὰ τὴν Ἔφεσον δὲ ἦσαν μαθηταὶ οἱ μόνον τῷ τοῦ Ἰωάννου βαπτίσματι ἐβαπτίσαντο· οὓς καὶ ἀκούοντας τοῦ Παύλου διδάσκοντος, ἡ ἱστορία ἀναγράφει ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ ἀποστόλου τὰς ἱλαστηρίους χεῖρας εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ, τὸ οὐράνιον τῆς υἱοθεσίας δῶρον δέξασθαι, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἀπολαῦσαι τοῦ παναγίου πνεύματος· καὶ μυρία δὲ ἄλλα τοιαῦτα κα- Art. XVIIII. 5.
B τὰ τὸν ὅμοιον τῶν ῥημάτων τύπον τοῦ βαπτίσματος ἐξενηνεγμένα ἀταλαιπώρως ἐστὶ καταλαμβάνειν· πλὴν ὡς εἴρηται πολλάκις τὸ πρόχειρον τῆς ἑρμηνείας τῷ βάθει καταδυόμενον τῆς ἱερᾶς διανοίας, ἂν μὴ προσλάβῃ τὴν φιλολογοῦσαν βάσανον καὶ μελέτην, τῆς ἀσαφείας καὶ τῆς κατὰ τὴν ὑπόληψιν στάσεως οὐκ ἐθέλει ἀπαλλάττεσθαι· καὶ γὰρ ἡ κατὰ τὰς φωνὰς ἀδιάκριτος συγκατάθεσις, καὶ ἡ κατὰ τὴν
C ἀπήχησιν τῶν ῥημάτων παραδοχὴ, ἄλλα τε πολλὰ τῶν ἀτόπων ἐν πολλοῖς πολλάκις ἀπέτεκε· καὶ νῦν ἂν οὐκ εἰς δύο τελετὰς μόνας τὸ φρικτὸν τῆς παλιγγενεσίας διακόψειεν, ἀλλὰ καὶ μυρίας ἄλλας τῇ κατατομῇ προβαινούσας ἐπιδείξει, τὴν πρώτην προσθήκην ἀφορμὴν εὑροῦσα τῶν μετὰ ταῦτα· καὶ εἰς πλῆθος ἀπολεπτύνουσα τὸ ἑνιαῖον καὶ ἄτμητον τῆς εὐσεβείας, καὶ τὸ τῆς μυσταγωγίας
D μονοειδὲς καὶ μονότροπον· ἃς οὐκέτι παραγραφόμενον, οὐδὲ τὴν πρώτην ἐπεισελθοῦσαν, καὶ τὸ προνόμιον τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς τεθνύσασαν, μὴ οὐχὶ συμπαραγράφεσθαι.

ε. Ὅρα δὲ εἰς πόσα κατατέμνει καὶ καταμερίζει τὸ θεῖον καὶ οὐράνιον χάρισμα τῆς υἱοθεσίας ἡ τῶν ῥημάτων ὡς πολλάκις ἔφημεν ἀβασάνιστος προσοχὴ,
E καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι πρὸς τὸ βάθος τῆς ἀληθείας καταδύεσθαι· ἡ μὲν γὰρ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν πρὸς τὰς λέξεις κεχηνότων, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ χριστοῦ βαπτίζει· ἄλλη δὲ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου μόνον· τίνι οὖν τῶν εἰρημένων ἐν τῇ τοῦ δώρου τελεσιουργίᾳ χρησόμεθα; οὐκ ἔχουσι γὰρ τὸ παραλλάττον οὐδὲ τὸ

terea Ephesi quidam erant discipuli, qui Iohannis tantum baptismo loti fuerant: atque hi post auditam Pauli praedicationem, quum iis piaculares ab apostolo manus in nomine domini Iesu Christi fuissent impositae, caeleste adoptionis donum exceperunt, et sanctissimi spiritus afflatum experti sunt. Saepenumero alias secundum hanc formulam baptismum administratum haud aegre invenies. Verumtamen, uti iam dictum est, saepe facilis interpretatio in sacrae mentis sinibus condita, nisi eruditum iudicium ac meditationem nanciscatur, neque obscuritate neque apparente repugnantia liberabitur. Namque inconsultus vocibus ipsis adsensus, ac verborum prout sonant admissio, et alias multas multoties absurditates peperit, et nunc etiam non in duos solos ritus verendum regenerationis mysterium divideret, sed alios multos e divisione pullulantes exhiberet: siquidem ex incremento primo originem alia traherent; ita ut in multitudinem diduceretur unica atque individua religio, et uniformis atque unimoda sacrorum institutio: quae rituum varietas minime auferri potest, nisi prima invecta diversitas, quae divini praecepti praerogativam pessumdedit, simul auferatur.

5. Cerne autem sodes quot in partes dividat atque dispertiat divinam caelestemque adoptionis gratiam inconsiderata ut diximus verborum observantia, apud eos qui nolunt ad penetrale veritatis permeare. Quippe secundum eorum institutum, qui verba plus aequo suspiciunt, alter quidem ritus in nomine Iesu Christi baptizat, alter tantummodo in nomine Domini. Quamnam igitur ex his formulis in sacri muneris ministratione usurpabimus? Neque enim alternis et pro libito his dic-

προκεκριμένον κεχρῆσθαι τοῖς βουλομένοις αἱ φωναί· καὶ ὁ μίαν τῶν εἰρημένων πα- A
ραγραφόμενος, ἔδωκεν ὁδὸν δι' ἧς ἕξουσι τὸ κράτος καὶ τῶν ἄλλων αἱ παραγρα-
φαί· καὶ οὕτω πάσας κατὰ πασῶν παρατάττεσθαι συνελάσουσιν οἶμαι κατὰ τὴν
δεσποτικὴν μυσταγωγίαν τελοῦντες τὸ βάπτισμα· καὶ εἰ δέδοται κατὰ τὰς ἐκ-
φωνήσεις τῆς μυστικῆς υἱοθεσίας τὸ μὲν ἀφελεῖν, τὸ δὲ προσθεῖναι, τί κωλύει
πάλιν τοὺς βουλομένους καὶ παρὰ τὰς εἰρημένας ἑτέρας ἐπινοεῖν τελετάς; πόσῳ B
δὲ μᾶλλον ἀντὶ τῶν οὐκ εἰρημένων ἦν ἡ τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἀπεθέσπισε γλῶσ-
σα ταύτην κρατύνειν, καὶ κατὰ ταύτην ἐκτελεῖν τὴν παλιγγενεσίαν ὅσιόν τε καὶ αἰ-
τίας πάσης ὑπερανεστηκός;

ς. Καὶ οὔπω εἶπον τῶν ἐλέγχων τὸ ἄμαχον ὅτι δώσουσι κἂν μὴ θέλω-
σιν οἱ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν ἀπ' ἀρχῆς λιπόντες, ἀπείρους τὰς τῆς μιᾶς C
υἱοθεσίας τελετάς, καὶ εἰς χλεύην τὸ χάρισμα περιστήσουσι· βαπτίσουσι δὲ καὶ
οὐκέτι τοῦ ἱερέως τὰς θεοπρεπεῖς μυσταγωγοῦντος κλήσεις, ἀλλ' αὐτοῦ γε τοῦ μυ-
ουμένου πρὸ τοῦ μυηθῆναι τὴν μυσταγωγὴν πρᾶξιν ἁρπάζοντος, καὶ τότε οὐχ ἑτέ-
ρους ἀλλ' ἑαυτὸν καθαίροντος τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας· καὶ γὰρ ἐν αὐταῖς
Act. VIIII. 10. sqq. ἐστι τῶν ἀποστόλων εὑρεῖν ταῖς ἁγιοπρεπέσι πράξεσιν, ὡς τῶν μαθητῶν εἷς ὑπάρ- D
χων ὁ Ἀνανίας, καὶ θείας ὄψεως προσταττούσης εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων συν-
αγαγεῖν τὸν διώκτην καὶ δεινὸν πολέμιον τῆς εὐσεβείας τὸν οὔπω Παῦλον γεγο-
νότα, ἡνίκα καὶ τὸ σωματικὸν σκότος τῶν ὄψεων τῇ τῆς χειρὸς ἀφῇ ὁ μυσταγω-
γὸς τοῦ μυουμένου περιεῖλε, τότε δὴ τότε ὁ Ἀνανίας πρὸς τὸν ἐκ σκότους εἰς
τὸ φῶς καὶ τὸν νοῦν καὶ τὰς ὄψεις μεταβεβλημένον, καὶ νῦν φησὶ τί μέλλεις; ἀνα- E
στάς, βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ κυ-
ρίου· σὺ ἐπικαλεσάμενος, ἀλλ' οὐχὶ τινὸς ἑτέρου μυοῦντος οὐδὲ ἐπᾴδοντος τὰς
θεολόγους κλήσεις· τί λέγεις; ὁ μυούμενος πρὶν ἢ τυχεῖν τῆς μυήσεως ἐμυστα-
γώγει; ὁ τῆς παλιγγενεσίας δεόμενος, αὐτὸς ἐνήργει τὴν παλιγγενεσίαν; ὁ τοῦ

tionibus uti licet: et qui alterutram praedictarum abolet, is viam munit ad alias quoque abolitiones constabiliendas. Atque ita ritus cunctos inter se quasi proelio committent ii qui baptismum ex dominica institutione celebrant. Quod si in mysticae adoptionis formulis libera sit facultas hoc auferendi, illud adiiciendi; quis iam impediat, quominus alii alias, praeter dictas, excogitent initiationes? Quanto igitur iustius atque extra omnem controversiam est, eam stabiliter, prae arbitrariis, formulam retinere, quam ipsius veritatis lingua pronunciavit, atque huius verbis regenerationem peragere?

6. Nondum tamen invictam protuli opinionis huius refutationem; nempe quod qui dominicum initiationis ritum deserere coeperint, ii vel inviti innumerabiles unius adoptionis rationes procudent, gratiamque hanc ludibrio obiicient. Baptizabunt enim haud iam sacerdote divinas praeeunte invocationes; verum ipso neophyto, antequam initietur, mystagogicum actum sibi vindicante; ita ut haud alios sed ipse se lavacro regenerationis expiet. Etenim in sanctis ipsis apostolorum actibus, Ananias ex discipulis unus, caelesti viso iussus in apostolorum coetum adscribere persecutorem illum acremque religionis hostem, nondum Paulum effectum; postea quam corporeas tenebras manu imposita initiator initiato eripuit, tunc demum Ananias homini qui mentis simul et oculorum visum receperat, quid moraris ait? surge, baptizare, et tuas culpas elue, nomen Domini invocans: tu, inquam, ipse invocans, non alius initians neque divinas invocationes praecinens. Quid ais? tyro nondum initiatus, iam tamen mystagogus erat? regenerationis indigus, auctor fiebat

A ἱερέως χερσὶ καὶ χείλεσι τελειούμενος, αὐτὸς τὸ ἐκείνου ἁρπάζων ἀξίωμα ἑαυτῷ τὴν τελειότητα περιτίθησι; τὸ γὰρ τοῦ γράμματος ἐπιπόλαιον, ᾧ πεποιθότες τὴν δεσποτικὴν ἐντολὴν παραγράφονται, τοῦτο νομίζειν αὐτοὺς καὶ μὴ βουλομένους ἀπαιτεῖ· τρόπος οὖν οὗτος ἄλλος μυήσεως μηδενὶ τῶν προειρημένων συμφερόμενος· ὅταν δὲ ὁ κορυφαῖος τὰς καθολικὰς παραινέσεις γράφων τοῖς τῶν ἰουδαίων ἐν διασπο- I. Petr. III.21.
B ρᾷ, τῷ δρόμῳ τῆς γλώττης καὶ τῷ τάχει τῆς γραφῆς χερσὶν ἀμφοῖν καθυπάτευε (a), τὸ βάπτισμα συνειδήσεως ἀπεθέσπισεν ἀγαθῆς, οὐκ ἐκ τρίποδος χρώμενος μαντικοῦ, ἀλλ' ἐκ θεολήπτου ψυχῆς ἱερολογῶν· ἀλλ' ἆρα οὐχὶ σὺ πάλιν ἁρπάσαις τὴν λέξιν, καὶ μυσταγωγίας ἑτέρας εἰσήγησιν οὐκ ἀνακηρύξαις, καὶ λουτρὸν ἐγκαινίζειν ἁμαρτημάτων καθάρσιον, οὐκ ἐπ' ὀνόματι τοῦ κυρίου Ἰησοῦ τελε-
C μενον, οὐδὲ κατ' ἄλλον τινὰ τῶν εἰρημένων λόγον μυσταγωγούμενον, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς Θεὸν ὑπάρχον ἐπερώτημα; ὁρᾷς ὅσοις ἀτόποις ἑαυτοὺς ἐκδιδόασιν, οἷς ἡ τῶν ὀνομάτων ἀβασάνιστος προφορὰ τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀληθείας προτετίμηται; ἀλλὰ τί φημι καὶ ἕτερόν τι τῶν εἰρημένων οὐδενὸς ἀνεπαχθέστερον, ἵνα μὴ λέγω πάντων βαρύτερον; ἡ τοῦ πνεύματος μεγαλόφωνος σαλπ- Rom. VI. 3.
D ιγξ Παῦλος ὁ μετάρσιος ἄνθρωπος μέγα καὶ περιφανὲς ἀπεσάλπισεν, ὡς εἰς τὸν θάνατον χριστοῦ ἡμεῖς ἐβαπτίσθημεν· ἀκούεις ἄνθρωπε, ἀλλὰ προεῖπεν αὐτὸς, ὅσοι εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθημεν· οὐκοῦν ἅμα δύο μυσταγωγίαι κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀδιακρίτως κεχρῆσθαι δογματιζόντων τοῖς ὀνόμασι.

ζ. Τί οὖν δεῖ λέγειν; ἡ γὰρ τῶν ἐλέγχων ἀδέκαστος συνεξέτασις, οὐκ ἐκεί-
E νους μόνους ἐλέγχειν ἔσχε τὸ ἀπαράγραπτον, οἳ διαφόρους μυσταγωγίας παρὰ τὴν δεσποτικὴν τερατολογοῦσι τοὺς μαθητὰς ἐπιδείξασθαι. ἀλλά γε δοκεῖ παρενείρειν ὅλως τῆς δεσποτικῆς ἱερολογίας προκειμένης ἑτέρας φωνὰς, αἳ μὴ κατὰ

regenerationis? qui sacerdotis manibus labiisque initiandus erat, ipse huius dignitatem invadens, consecrationem sibimet circumponebat? Nam litterae superficies, qua freti dominicum praeceptum abrogant, sic eos statuere, etsi praeter voluntatem, cogit. Alius igitur hic est initiationis ritus, nullique superiorum similis. Quid vero cum princeps apostolorum generales adhortationes dispersis Iudaeis scribens, linguae cursu scripturaeque celeritate, manibus scilicet ambabus gubernans, baptismum conscientiae bonae nunciavit, haud sane fatidico insistens tripodi, sed adflato divinitus animo loquens? nonne tu hac protinus dictione arrepta, consecrationis alterius inventionem praedicabis, novum nempe lavacrum peccata expians, neque id in domini Iesu nomine peragendum, neque alio quovis praedictorum modorum concelebrandum, sed quod conscientiae bonae in Deum interrogatio sit? hem quantis se absurditatibus implicant hi qui inconsultam verborum pronunciationem veritati rerum anteponunt! Cur porro iam memorem exemplum aliud haud minus molestum, ne dicam omnium gravissimum? Clarissima sancti spiritus tuba Paulus, ille mortalis adhuc in caelum sublatus, valide perspicueque personuit, nos in Christi morte fuisse baptizatos. Audin homo? Atqui idem Paulus antea dixerat, quotquot in Christo baptizati sumus. Ergo duae iam sunt initiandi formulae, secundum eorum opinionem qui sine iudicio ullo vocabulis utendum esse pronunciant.

7. Quid ergo dicendum est? Profecto harum convictionum aequa consideratio non solum coarguit eorum hominum indefinitam rationem, qui varias praeter dominicam initiandi formulas a discipulis traditas incredibiliter fingunt; sed eadem quoque videtur inserere dominico effato alias voces, quas indifferentiam er-

(a) Eleganter hoc utitur Photius ignoto nostris fortasse lexicographis consulari verbo; quia sermo est de ecclesiae supremo gubernatore Petro, quasi christianae reip. consule.

πάντα πρὸς αὐτὴν τὸ ἀπαράλλακτον διασώζουσιν (α) ἀποφαίνειν οὐκ ἀναίτιον· τὸ A
δὲ, οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ γὰρ ἀντινομοθετοῦσι πράττειν παρὰ τὸν ἐκείνης ὅρον
καὶ τὸ θέσπισμα· οὐδ' εἰς ἑαυτὰς περιϊστῶσι τὸ ταύτης προνόμιον· εἰς αὐτὴν δὲ
μόνην ἀναφέρουσι τὸν τῆς παλιγγενεσίας λόγον, καὶ ταύτην ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν
ὀνομάτων διασημαίνουσί τε καὶ ἀπαγγέλλουσι· τί οὖν δεῖ λέγειν; τί δὲ ἄλλο
παρ' ὃ εἴρηται; καὶ παραδειγματικῶς εἰπεῖν ὅτι πάντα ὅσα τὴν παλιγγενεσίαν B
ἐπισημαίνονται, οἷον λαμπάδες εἰσὶ τινὲς φωταυγοῦσαι, καὶ πρὸς τὸ θεῖον καὶ
πηγαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀκήρατον καὶ ἀέναον ἀναχεόμεναι· οὐ μὴν αὗταί γε εἰσὶ τὸ
καθάρσιον πῦρ, οὐδὲ κατὰ ταύτας τελεσιουργεῖται ἡ ἀναγέννησις· ἀλλ' ἓν μέν
ἐστιν ἐκεῖνο τὸ τὴν ὑπὲρ λόγον χάριν καὶ υἱοθεσίαν χαριζόμενον, ἐκεῖνα δὲ τοῦτο πα-
ραδηλοῦσι· τὰ μὲν σαφέστερον, τὰ δὲ αἰνιγματικώτερον καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν καὶ μίαν C
μυσταγωγίαν μυστικῶς τε καὶ συνεπτυγμένως ὑποσημαίνονται· καὶ γὰρ τοῖς μὲν φι-
λοθεάμοσι καὶ νοῦν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατανοεῖν χάριν παρὰ τοῦ πνεύματος εἰ-
ληφόσιν, ἕκαστον τῶν ἀνὰ μέρος εἰρημένων τὸ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον
ἀπαγγέλλουσι βάπτισμα· τοῖς δὲ μέχρι τῆς πύλης τῶν ἀκοῶν τὸν ἦχον πα-
ραδεχομένοις τοῦ ῥήματος, τὸ δ' ἔνδον κωφὸν προϊεμένοις κριτήριον, μυρίοις ἂν D
εἴη περιπταίειν τοῖς παραπτώμασιν.

η. Οὐκ ἐπὶ μόνης δὲ τῆς παρούσης ὑποθέσεως ψιλαῖς ταῖς λέξεσι πολλοὶ
τῶν πραγμάτων ἀποστάντες προσκάθηνται· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων, δι' ὧν
τὰ αἱρετικὰ τῆς ἐκκλησίας παραφυέντα ζιζάνια, καρπὸν μὲν οὐδένα τρόφιμον γεωρ-
γεῖ, δηλητηριώδη δὲ βλαστάνει φάρμακα· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἡ εὐσέβεια, πανταE
χοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ γράμματος γινομένη, καὶ τὸν καρπὸν τῆς εὐ-
σεβείας τρυγᾷ, καὶ τροφῆς ἀπολαύει, οὐδεμιᾶς ἐπιγινομένης αὐτῇ δρακοντείας

ga illud haud satis tueri, non absurde causari licet. Atqui revera negotium non ita se habet: non enim voces illae quicquam fieri statuunt, praeter dominicae locutionis terminos atque oraculum; neque sibi praerogativam huius vindicant; sed ipsae potius ad praedictam illam regenerationis formulam referuntur, atque eandem tota suorum varietate verborum significant ac designant. Quid igitur dicendum? quid, inquam, aliud praeter id quod iam dictum est? Nimirum generali notione dicendum est, omnia quae regenerationem significant nomina, vice fungi facularum quarumdam lucentium, quae in divinum illum et originalem et immortalem ac perennem ignem refunduntur. Neque sane ipsae ignis ille purgatorius sunt, neque per ipsas regeneratio fit: nam unus est qui inenarrabilem gratiam atque adoptionem confert ignis; illae autem faculae hunc ostendunt, aliae quidem clarius, aliae paulo obscurius; ita tamen ut unam eandemque initiationem mystice atque arcane nobis significent. Profecto considerandi studiosis, atque iis qui ad cognoscendum nominum verborumque sensum gratia spiritus adiuvantur, cuncta quae supra singillatim dicta fuere, baptismum in patre et filio et spiritu sancto praedicant. Verum ii, qui in aurium tantummodo limine vocabuli sonum excipiunt, caeco autem interiore iudicio utuntur, innumeris circumferri erroribus solent.

8. Neque in hoc solum, quod nunc versamus, proposito multi re omissa nudis vocibus haerent; verum etiam alias saepissime: quo fit ut haeretica exoriantur zizania, quae nullum utilem fructum adferunt, immo vero exitialia venena generant. Aliter se gerit pietas, quae sane ubique spiritum potius quam litteram consectatur; et religionis fructum percipit, eiusque alimonia fruitur, sine ulla serpentini semi-

(a) Num scribendum ὡς — διασώζειν ?

A ἐπισπορᾶς· ἀλλ' οὐδὲ ἴχνος οὐδὲν ὑποφαινούσης τοῦ παλαιοῦ ὄφεως· ἐπεὶ πῶς ἂν εἴη λέγειν ὡς τὸ εἰς χριστὸν βαπτίζειν, ἕτερος νόμος βαπτίσματος; πῶς δ' ἄλλος τὸ εἰς τὸν τοῦ χριστοῦ βαπτίζειν θάνατον; εἰ γὰρ τῆς μυσταγωγίας νόμος ἦν τούτων ἑκάτερον, ἀλλήλοις ἀντενομοθέτουν ἄν· καὶ δι' ὧν τις ἀνατρέπειν ἐπιχειρεῖ θάτερον, τὸ λοιπὸν συνανατρέπει· ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ νόμων εἰσφορᾶς προνόμιον B εἶχον τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἀλόγως ἂν καὶ ἡ δεσποτικὴ μυσταγωγία εἰς τὸ περιττόν τι καὶ ἄχρηστον παρεδύετο· κἀκείνη πάλιν τούτων ἁπάντων εἰσηγεῖτο μετὰ λαμπροτέρας τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ ἀξιώματος τὴν ἀναίρεσιν· οὐκοῦν καὶ ἀπὸ τῆς ἄλληλα τῶν πολλάκις εἰρημένων ῥημάτων ἀποσκευάσασθαι· ἀλλὰ τί ποτε ἦν ὃ λέγει, ἢ ὅτι διὰ τοῦτο μὴ προηγούμενον ἔργον ἐθέμην τὸ βάπτισμα; ἵνα μὴ τῷ πλήθει τῶν I. Cor. I. 14.
C βαπτιζομένων, δόξαν ἐμαυτῷ περιάπτειν τοῖς βασκάνοις λέγειν, καὶ τὰ κάλλιστα τῷ φθόνῳ βάλλειν βίον ποιουμένοις, πρόφασιν ἐπὶ διαβολῇ παρέξω· καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀναγεννωμένων καπηλεύειν, ἐπαίνοις ἰδίοις τὸ δῶρον τοῦ πνεύματος ἐνυβρίζων· καὶ δι' ἄλλων δὲ μυρίων ἔστι συνιδεῖν, ὡς ἡ δόξα καὶ ὁ ἔπαινος καὶ ἡ τιμὴ σημαίνεται τῷ ὀνόματι.

D θ. Καὶ δὴ διὰ τούτων ἡ τοιαύτη θεωρία, καὶ ἐπ' αὐτὰ τὰ καθέκαστα τῶν ὀνομάτων διαβαίνει· ἃ δὴ τὸν διαφορισμὸν καὶ τὴν διαστολὴν ποιεῖται τῶν προσώπων· καὶ νῦν μὲν μίμησίν τινα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ κατάρξαντος προσώπου πράξεώς τινος μεγαλοπρεποῦς ἀπαγγέλλει· νῦν δὲ φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῶν παραγγελμάτων ὑπογράφει· ταύτῃ γὰρ καὶ εἰς τὸν Μωσῆν οἱ ἰσραηλῖται βαπτίσασθαι I. Cor. X. 2.
E λέγονται· οἷον ἐκεῖνον μιμούμενοι τὴν ὑγρὰν φύσιν πεζοπορούντες ποσὶν ἀβρόχοις διέβησαν· καὶ τῆς πράξεως ἡγεμόνα ποιησάμενοι, καὶ πρὸς αὐτὸν ὅλην τὴν ἐλπίδα ἀναθέμενοι, τῶν αἰγυπτίων τῆς ἐπιβουλῆς ὤφθησαν κρείττους· καὶ οἷς αὐτοὶ ῥείθροις οὐδὲ τοὺς πόδας ἐνετίζοντο, τούτοις ὑποβρυχίους γινομένους τοὺς

nis insitione; immo draconis veteris ne vestigio quidem usquam obvio. Nam cur dicere liceat, baptizare in Christo, aliam esse legem baptismi? Item cur alia lex sit, baptizare in Christi morte? Nam si utraque locutio lex initiandi est, profecto leges invicem repugnant. Porro quibus argumentis alterutram convellere machinaberis, iisdem reliquam simul evertes. Similiter si hae locutiones vim latae legis haberent, illa iam dominico ore pronunciata initiandi formula non immerito videretur inutilis ac supervacanea: vel potius haec ipsa praedictarum omnium pro sua luculentiore vi ac dignitate abrogationem inveheret. Quare formulae iam saepe memoratae invicem expungerent. Quid autem Pauli illud dictum? se nimirum haud praecipuam dedisse operam ut baptizaret: ne, inquit, multitudine baptizatorum gloriam mihimet me quaerere dicerent invidi: neve iis calumniandi ansam praeberem, qui optima quaeque livore suo insectari solent: atque ita salutem renatorum lucro haberem, dum laudibus propriis adversus spiritus donum iniurius fierem. Demum ex innumeris aliis locis cognoscere possumus, gloriam et laudem et honorem vocabulo *nomen* significari.

9. Quin adeo doctrina huiusmodi per singula nomina hoc pacto deducitur. Etenim nomina apprime quidem personarum discrimen distinctionemque efficiunt: et modo quidem imitationem quandam similitudinemque denotant personae alicuius, quae facinus illustre adgreditur; modo autem mandatorum curam atque observantiam significant. Sic enim et Israelitae in Mose baptizati dicuntur: quippe qui huius exemplo humidum elementum siccis pedibus permearunt: quem dum sequuntur ducem, dumque in eius respectu spem omnem collocant, Aegyptiorum laqueis evaserunt: et quibus ipsi fluctibus ne pedum quidem tenus humectati sunt,

διώκτας ἔβλεπον· καὶ διπλαῖς εὐφροσύναις ἐνετρύφων, τῆς τε τῶν ἐχθρῶν παρα- A
δόξου πανωλεθρίας, καὶ τῆς ἰδίας ὑπὲρ λόγον σωτηρίας· τοιαύτης τινὸς ἀκολουθίας ἔχεται, καὶ ἅπερ τῆς οἰκουμένης ὁ διδάσκαλος φησίν· ὅσοι εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, τὸ κατὰ τὴν ἐκείνου μυσταγωγίαν καὶ τὴν παραδιδομένην τελετὴν ἀπαγγέλλει καὶ ἡμᾶς τὴν ἀναγέννησιν ἐπιτελεῖν· διὰ δὲ τοῦ εἰς τὸν θάνατον αὐ- B
τοῦ, οὐχ ὅτι τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας τῇ τοῦ δεσποτικοῦ θανάτου ἐπικλήσει τελεσιουργοῦμεν· μὴ γένοιτο· Εὐνομίῳ γὰρ τῷ ἀνομοίῳ τὸ τοιοῦτον ἐτολμήθη παρανόμημα (1)· ἀλλ' ὅτι οἱ βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὡς ἐν ἱεροῖς συμβόλοις καὶ κρυφιομύστοις αἰνίγμασι τὸν τοῦ σωτῆρος ἐκμιμοῦνται θάνατον, καὶ ὑπογράφουσι καὶ διατυποῦσιν ἅπερ ἑκὼν ἐκεῖνος C
ὑπέμεινε· τὴν μὲν τριήμερον ἐν τῷ ᾅδῃ διατριβὴν ἐξεικονίζοντες τῇ τριπλῇ καταδύσει· τῇ δὲ ἴσῃ πάλιν ἀναδύσει, τὴν τριήμερον ἀνάστασιν· δι' ἣν καὶ ἡ ἀποκατάστασις ἡμῖν τοῦ παλαιωθέντος Ἀδὰμ καὶ ὁ ἀνακαινισμὸς συνεξεικονίζεται· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ εἰς χριστὸν βαπτίζεσθαι, καὶ τὸ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ εἰς ἓν σῶμα, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῷ μὲν σχήματι τῶν ὀνο- D
μάτων καὶ ῥημάτων οὐδὲν ἐπιδείκνυται μέγα παραλλάττοντα· ἐν δὲ τῇ σημασίᾳ τοῦ νοήματος, καὶ διακρίσει καὶ ἀπαγγελίᾳ τοῦ πράγματος, μεγίστην ὅσην τὴν διαφορὰν ἐμφανίζουσιν.

ι. Ὅτι μέν τοι τὸ ὄνομα καὶ τρόπον ἄλλον τὴν τοῦ κηρύγματος δύναμιν ἀπαγγέλλει(2), ὁ τοῦ Παύλου μυσταγωγὸς Ἀνανίας, ἡνίκα φόβῳ τοῦ παθεῖν ἅπερ E
ἦν εἰκὸς ὑπονοεῖν τὸν Σαῦλον ποιεῖν, σαφῶς παριστᾷ· πρὸς γὰρ τὸν χρηματι-

iisdem obrutos persecutores suos viderunt: duplicique gaudio elati sunt, nempe et hostium insperato exitio, et suae salutis miraculo. In hanc ferme sententiam conspirant etiam quae mundi doctor ait: quotquot in Christo baptizati fuimus, in eius morte sumus baptizati. Nam verbis *in Christo baptizati sumus*, utique docet, iuxta illius ritum mandatamque initiandi formulam, a nobis fieri regenerationem. Verbis autem *in eius morte*, haud sane ait nos lotionem regenerationis cum dominicae mortis invocatione peragere; quod absit: namque anomaeus Eunomius hoc crimen ausus fuit: sed ait baptizatos in nomine patris et filii et spiritus sancti, quasi sacris symbolis arcanisque mysteriis dominicum obitum imitari; atque oculis subiicere et deformare quae ille sponte perpessus est: scilicet triduanam apud inferos moram triplici mersione repraesentare: rursusque totidem emersionibus resurrectionem tertia die peractam; cuius beneficio redintegratio nobis veteris Adami renovatioque conficitur. Siquidem et locutiones in Christo baptizari, et in morte eius, et in uno corpore, et in nomine Christi, et aliae huiusmodi, quod quidem adtinet ad nominum verborumque figuram, haud magnopere discrepare inter se videntur; verumtamen sententiae vi, et ipsius rei definitione ac notatione, mirum quantum inter se differunt.

10. Quod autem alio etiam sensu nomen significet praedicationis vim, Pauli initiator Ananias manifeste docuit, quum ea se passurum timeret quae non temere ex Saulo expectanda erant. Divino enim recepto oraculo, ut persecutorem sacris

(1) Veterum auctorum testimonia, qui huius criminis Eunomium postulaverunt, profert Ursus cardinalis dissert. de baptismo in Christi nomine part. II. p. 64. sqq. Legatur etiam Harduinus in dissertatione item de baptismo in Ch. nom. thesaur. theolog. tom x. part. I. p. 104.

(2) Sic v. gr. apud Livium *nomen latinum* pro *latina rep. seu potentia*.

A ζοντα αὐτῷ μυσαγωγῆσαι τὸν διώκοντα, κύριε ἀκήκοα φησὶν ἀπὸ πολλῶν πε-
ρὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ· εἶτα
καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ
ὄνομά σου· καίτοι τῶν πιστῶν οὐκ ἦν ἔργον οὐδὲ σπούδασμα οὐδενὶ ψιλὸν τὸ τοῦ
χριστοῦ ὄνομα ἀναβοᾷν· οὐδὲ χωρὶς τῆς δογματικῆς ὀρθότητος καὶ τῆς πίστεως
B ἣν ἐκεῖνος ἐμυσαγώγησε, τὴν κλῆσιν ἀπαγγελίαν διὰ τῶν χειλέων ποιεῖν· ἀλλά
γε νῦν ἐπικαλουμένους ἐκείνους τὸ ὄνομα λέγει τοῦ χριστοῦ, ὅσους ἡ εἰς αὐτὸν
ἐκόσμει πίστις, καὶ τῆς κατ᾽ αὐτὸν μυσαγωγίας εἶναι ὁρᾷν ἐραστὰς, καὶ τῆς εὐ-
σεβείας ἀγαν αὐτοῖς ἡ ἀκρίβεια· τί δὲ τοῦτο ἄλλο ἦν, ἢ τὸ φρονεῖν καὶ κηρύτ-
τειν υἱὸν μὲν τοῦ θεοῦ τὸν σωτῆρα εἶναι, καὶ τῷ πατρὶ ὁμοούσιον; ἐγὼ γάρ φησι Ioh. X. 30.
C καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ μὴν καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκ-
πορευόμενον (1), καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης τε καὶ θεότητος οὐκ ἀλλοτριούμενον· τὸ γὰρ κα-
τὰ φύσιν μᾶλλον δὲ ὑπερφυεστάτῳ καὶ ἀῤῥήτῳ λόγῳ τῆς πατρικῆς οὐσίας προ-
ϊὸν, τοῦ προβαλλομένου τὴν δόξαν καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν ἐν ἑαυτῷ φέρειν
οἶδε, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑπὲρ λόγον οὐσίας ἀπαραχάρακτον συντηρεῖν· δῆ-
D λον δὲ ὅτι καὶ ὁ υἱὸς ἀπαύγασμα ὢν τοῦ πατρὸς, ἅπαντα φέρειν ἐν ἑαυτῷ ὅσα
γεννῶν ὁ πατὴρ ταῖς ἀκτῖσι τῆς θεότητος τὴν μορφὴν ὡράϊζε τοῦ γεννήματος, καὶ
τὸ συγγενὲς ἀνεκήρυττε· τῇ τοιαύτῃ τοίνυν θεολόγῳ μυσαγωγίᾳ τῶν πιστευόντων
ἐτελεῖτο τὰ πλήθη· καὶ δικαίως ἂν λέγοιντο τὸ ὄνομα τοῦ σωτῆρος ἐπικαλεῖσθαι,
διότι τοῦ δόγματος οὗ διδάσκαλος ἐχρημάτιζεν, αὐτοὶ διέσωζον τὴν ὀρθότητα.
E ια. Οὐδὲν δὲ ἧττον προϊὼν ὁ λόγος καὶ δι᾽ ἑτέρων παραστήσει τῆς τοιαύτης

imbueret: audivi, inquit, Domine a multis de viro hoc, quanta is mala sanctis tuis intulerit in urbe Hierosolymis. Tum addidit: et quidem huc etiam accepta a sacerdotibus potestate venit vinciendi omnes qui hoc nomen invocant. Atqui fidelium nemini negotium studiumque erat, ut nudum Christi nomen inclamaret, neque ut absque dogmatum rectitudine traditaque ab illo fide, hanc labiorum tenus invocationem, salutiferi nuncii loco haberet. Sed reapse nomen Christi invocantes dicit illos, quos fides in eum ornabat, et qui evangelicorum sacrorum studium prae se ferebant, quique ad pietatem summo studio enitebantur. Hoc autem quid aliud erat praeter quam credere ac praedicare servatorem nostrum Dei esse filium, patrique consubstantialem: (ego enim, inquit, et pater unum sumus) nec non sanctum spiritum a patre procedentem, atque ab eius gloria ac divinitate minime alienum. Nam qui naturaliter, immo vero supernaturali maxime et inenarrabili ratione a paterna substantia procedit, hunc oportet producentis gloriam et potestatem et vim secum deferre, atque inlibatum inenarrabilis subtantiae characterem retinere. Constat insuper, filium qui patris splendor est, omnia secum ferre quibus gignens pater per radios divinitatis formam geniti convenustavit coniunctamque naturam patefecit. Hac igitur theologica initiatione multitudo credentium imbuebatur. Iure autem servatoris nomen dicuntur invocavisse, quia doctrinae, cuius ipse antecessor erat, rationem veram hi retinebant.

11. Sed enim progrediens sermo aliis quoque argumentis sententiae huius pro-

(1) Dum spiritum *a patre* procedere ait, neque *a filio* addit, oblique saltem heic quoque errorem suum de filii a solo patre processione Photius prodit, quem alibi plurimis verbis inculcat, nempe ep. II, seu libello encyclico. Legenda vero sunt quae Montacutius copiose disputat contra illam Photii epistulam, nec non cl. A. Schottus ad amphiloch. quaest. XXXIII. Et quidem res satis ventilata fuit in florentino concilio, et a catholicis passim theologis; quos inter vide certe Allatium.

δόξης τὸ ἀκόλουθον· λέγει γὰρ ὁ χρηματίζων τῆς πολλῆς ἀγωνίας ϗ τοῦ δέους A
ἀνακαλούμενος τὸν μυσταγωγὸν τοῦ Παύλου, ὅτι περ ὃν τέθηπας ϗ δέδοικας ὡς
πολέμιον τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, οὗτός μοι σκεῦος ἐστὶν ἐκλογῆς· εἶτα τοῦ βα-
στάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν τε ϗ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραήλ· ἀντὶ τοῦ,
οὐ μόνον αὐτὸς τῶν ἐχθρῶν τῆς φάλαγγος ἀποπηδήσει, ἀλλὰ ϗ προασπιστὴς
τῆς πολεμουμένης εὐσεβείας ἀναδειχθήσεται· ϗ γὰρ ὑπὸ τῶν δυσσεβούντων πο- B
λιορκούμενόν τε ϗ κατασειόμενον, αὐτὸς ἀναβαστάσει ϗ ὑποστηρίξει ϗ ἀκράδαντον
παραστήσει τὸ θεοσεβὲς κήρυγμα· τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα ἡ τοῦ ὀνόματος ἀπαγγέλ-
λει δύναμις, τὴν ἀληθῆ πίστιν, τὸ τῆς εὐσεβείας φρόνημα, τῆς θεολογίας τὸ
κήρυγμα, τῆς τοῦ λόγου σαρκώσεως τὸ μυστήριον· ἐπεὶ τί χαλεπὸν ἦν, τίνων
Matth. VIII.29. δὲ στηριγμάτων δεόμενον, ἁπλῶς οὕτως καὶ μιᾷ φωνῇ προσαγορεύειν τὸν κύριον; C
καὶ αὐτῶν ἐνίοτε τῶν δαιμονίων ἀναβοωμένων καὶ μετὰ προσθήκης τινὸς τὸ δεσ-
ποτικὸν ὄνομα· ἀλλὰ δῆλον ὡς νῦν ὄνομα, τὸ διὰ Παύλου καταγγελλόμενον κή-
ρυγμα λέγει, καὶ τὸ πρὸς θεὸν ἀναφερόμενον σέβας, ὑπὲρ οὗ μυρίους καθ᾽ ἑκά-
στην θανάτους ὁ πρὶν διώκτης ἡδέως ἔφερε, διδάσκων, παραινῶν, μυσταγωγῶν,
κηρύσσων τὴν πίστιν, καθ᾽ ἣν αὐτῷ μυσταγωγίαν ὁ σωτὴρ ἀπεκάλυψεν· ἐγὼ γάρ D
φησιν ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν.

ιβ. Καὶ ὅρα συνεχὴς ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος· διατί; ἵνα ἡ ἐπιμονὴ τῆς φω-
νῆς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα πολλάκις σημαίνουσά τε καὶ κατάδηλον ποιουμένη, ὥσπερ διὰ
τῆς ἀκοῆς ἐντυπώσειε τοῖς λογισμοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, ϗ οἷα βασιλι-
κὸν ἐκσφράγισμα ταῖς διανοίαις τοῦτο φέροντες ϗ πρὸς αὐτὸ ἀφορῶντες, μὴ πρὸς E
πολλὰς εἴημεν ὁδοὺς διαφόροις φωναῖς σχηματιζομένους ἐκτρεπόμενοι· ὑπὲρ τοῦ
μυστηρίου τούτου ϗ τῆς περὶ τὴν πίστιν ἀκριβείας ὁ Παῦλος ἔπασχε τὰ ἀνήκεστα·
οὐ γὰρ περὶ ὀνόματος ψιλοῦ, οὐδὲ συλλαβῶν βραχείᾳ συνθέσει, τὸ φρικτὸν ϗ

babilitatem adstruet. Quippe Christi oraculum, ut a metu atque consternatione initiatorem Pauli revocet; quem exhorres, ait, ac veluti inimicum salutaris praedicationis extimescis, is est mihi vas electionis. Addit: ut portet nomen meum coram gentibus et regibus atque Israelis filiis. Nempe dicit non solum ab hostili exercitu eum transfugisse, verum etiam in prima acie vexatae fidei propugnatorem versari. Divinam, inquit, praedicationem ab impiis oppugnatam atque concussam sustinebit ipse atque firmabit immotamque statuet. Ita videlicet hoc loco vocabulum *nomen* sonat veram fidem, piam sententiam, divinae doctrinae praedicationem, verbi incarnati mysterium. Secus enim cur ardua fuisset, vel quibus adminiculis indiguisset simplex nec unius vocabuli fines excedens Domini appellatio? Certe et ipsi aliquando daemones cum aliquo etiam epitheto dominicum nomen pronunciaverunt. Sed prorsus exploratum est, nunc vocabulo *nomen*, praedicandam a Paulo doctrinam dici, devotumque Deo cultum, cuius gratia innumeras quotidie mortes is, qui antea persecutor fuerat, libenter perferebat, docendo, hortando, initiando, praedicando fidem, secundum quam servator sacra eum religione imbuerat. Ego enim, inquit, ostendam illi, quanta ipsum oporteat mei nominis causa pati.

12. Atque adeo vide sis perpetuum vocabuli *nomen* usum. Cur autem? nempe ut constantia vocabuli, quod eandem rem multoties denotat atque ostendit, vel ipso auditu menti insculpat religionis mysterium; atque ut id ceu regium signaculum pectore impressum ferentes, et ad hoc respicientes, haudquaquam in vias multiplices varietate vocabulorum patefactas divertamus. Huius causa mysterii atque accuratae fidei Paulus acerbissimas molestias pertulit: non enim nudo nomine tenus, neque intra brevem syllabarum compositionem, venerandum magnumque mysterium cir-

A μέγα τῆς πίστεως περιγράφοντος· διὸ καὶ ἀκούειν ἐστὶ τῶν ἱερῶν πάλιν ἐκδιδασ-
κόντων ῥημάτων· οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ ὄνομα τοῦτο; πῶς
γὰρ ἐπορθεῖτο λέξις πληγῇ ἀέρος βραχείᾳ περιγραφομένη, καὶ πρὸς μηδένα νοῦν
τό γε ἐπ᾽ αὐτῇ, μὴ δὲ δόξαν θεολόγων ἀναπλουμένη, μὴ δ᾽ ἀνθρώπων ψυ-
χαῖς ἐνιέναι δογμάτων ἀκρίβειαν δυναμένη, καὶ τὴν ὕπαρξιν χρονικωτέραν οὐκ ἔχου-
B σα τῆς γενέσεως; ἀλλὰ γὰρ δῆλον ὡς νῦν ὄνομα, οὐ τὸ σύνηθες καὶ πᾶσι
περιφερόμενον ἐννοεῖν δεῖ, ἀλλὰ τὸ τῆς εὐσεβείας ὅλης ἀπαγγέλλον τε καὶ δια-
σημαῖνον μυστήριον, καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διὰ πάσης ἡμῶν τῆς θεολογίας προ-
ϊοῦσαν ἀκρίβειαν· καὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον ὄνομα, ἤτοι τῆς πίστεως ἡ τελείωσις, καὶ
ταῖς διανοίαις ἡμῶν ἐμβαθύνεται, καὶ θεμέλιον λαμβάνει ἑδραζόμενον τῇ τῶν πι-
C στευόντων φιλοθέῳ γνώμῃ καὶ τῇ στερρότητι τοῦ φρονήματος· τοῦτο τὸ ὄνομα ὁ πρὶν
μὲν Σαῦλος ἐπολιόρκει, ὁ δὲ μετὰ ταῦτα Παῦλος ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων
ἐβάσταζεν, ἀπερίτρεπτον τοῦτο καὶ ἀκαταγώνιστον ἰδίοις ἐπιδεικνύμενος ἀγωνίσμασι,
καὶ πολλὰ τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τῆς δυσσεβείας εἰς ταύτην μεθαρμόσας καὶ μυσταγω-
γήσας τὴν εὐσέβειαν· δεῖ τοίνυν ἐπειδὰν τὰ λόγια λέγῃ ὡς ἐβάπτιζον οἱ μαθη-
D ταὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ κατ᾽ ἄλλην τινὰ συνθήκην παραπλησίου λό-
γου συμφερομένην, τῷ προκειμένῳ τῆς ἐκφωνήσεως τύπῳ ἀκολούθως τε καὶ θεο-
πρεπῶς ἐννοεῖν· καὶ τῶν μαθητῶν μηδὲν ἀνάξιον ὑπονοεῖν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κήρυγ-
μα τοῦ σωτῆρος καὶ τὴν διδασκαλίαν, ὁμολογεῖν τοὺς ἀποστόλους τελεσιουργεῖν
τὴν ἀναγέννησιν, καὶ τοὺς ἄλλους πράττειν ὁμοίως μυσταγωγοῦντας, μηδὲν ἔξω-
E θεν τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς μήτε ἐννοοῦντας μή τε λέγοντας μήτε πράττοντας.

ιγ. Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἂν τισιν ἐπέλθοι λογοθετεῖν, ἵνα μὴ λέγω φιλονει-
κεῖν, ὡς εἴ γε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐβά-
πτιζον οἱ μαθηταί, τί δή ποτε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ λέγονται βαπτίζειν ἢ

cumscribebat. Quare rursus audire expedit sacrorum magisterium verborum: nonne is est, qui vastabat Hierosolymis nomen hoc? Quonam autem pacto dictio, quae brevi aeris percussione finitur, vastitatem fecisset? dictio, inquam, quae nullum per se sensum continet, neque theologicam aliquam sententiam exprimit, neque in hominum animis definitum aliquod dogma imprimere potest; quae denique exsistentiam haud longaeviorem nativitate habet. Perspicuum est itaque, nunc in vocabulo *nomen* haud consuetam illam pervulgatamque significantiam esse intelligendam, sed mysterium potius quo religio universa innuitur ac denotatur, nempe exquisitam evangelii scientiam quae ex omni nostra theologica disciplina manat. Hoc nomen, seu potius fidei summa, et mentibus nostris insculpitur, et fundamentis utitur pia credentium mente constantiaque sententiae firmatis. Hoc Saulus nomen vastabat; atque idem postea Paulus coram gentibus regibusque portabat; insuperabile id atque invictum suis ipsis facinoribus exhibens, multasque gentes ab impietate ad veram religionem pertrahens, sacrisque imbuens. Igitur quotiescumque apud sacras litteras dicuntur discipuli baptizavisse in Christi nomine aut secundum aliam locutionis similis formulam, intelligendum id est digne ac convenienter prout fert propositus tesserae typus: neque indignum aliquid contra discipulos suspicandum; sed fatendum potius, iuxta doctrinam servatoris ac magisterium, apostolos sacram regenerationem perficere solitos, aliosque pariter ad id faciendum erudivisse; ita ut praeter dominicum praeceptum cogitarent, dicerent, facerentve nihil.

13. Sed fortasse aliquis ratiocinari pergens, ne dicam altercari, si in nomine, inquit, patris et filii et sancti spiritus baptizabant discipuli, curnam in nomine Christi aut aliis eiusmodi formulis baptizare dicuntur? Atqui huius rei notio in su-

εἰς τὰ ὅμοια; καὶ γὰρ τοῦτο μὲν διὰ τῶν εἰρημένων ἤδη ἀποχρώντως ἐπιδείκνυ- A
ται. ἀρκεῖ γὰρ ἀντὶ πολλῶν ἄλλων τὴν αἰτίαν ταύτην εἰς τὸ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν γρα-
φῆς ἔθος ἀνάγειν, καὶ παραστῆσαι ταύτην οἰκειούμενον, μὴ δὲ μᾶλλον τοῦ φιλο-
σοφεῖν τὸ πολυπραγμονεῖν ἀνταλλάττεσθαι· καὶ γὰρ ἄλλα τε πολλὰ καθ' ἕκα-
στον εἶδος λόγου δι' ὧν χαρακτηρίζεται καθορᾶται ἰδιώματα· καὶ οὐδεὶς ἐπι-
γνοὺς τὸ ἰδίωμα, πρὸς ἑτέραν ἀποπλανᾶσθαι τὸν νοῦν ἀφίησι ζήτησιν· καὶ τοῦτο B
οὐ μόνον ἐπὶ τῶν θεοσόφων λόγων ἐστὶν ἀναθεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἃ κοσμεῖν φιλο-
τιμεῖται γλῶσσα ἡ ἀττικίζουσα· πλὴν οὐδὲν κωλύει καὶ τὸ ἰδίωμα πλατύτερον
συνεκδιδάσκειν· καί τοι γε οὐδὲ τοῦτο παρεῖδεν ἔμπροσθεν ὁ λόγος, ὅτι μὴ ἐστέ-
ρηται τοῦ αἰτιολογεῖσθαι· καὶ γὰρ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ; καὶ
εἰς τὰ παραπλήσια, ἂν ἐν τῷ διαφόρῳ τῶν φωνῶν ἀδιάφορος ἡ διάνοια καὶ μία, C
δικαίως ἂν ἀναφέροιτο ἡ παρ' αὐτοῦ μυσταγωγηθεῖσα τοῖς μαθηταῖς, καὶ διὰ τῶν
μαθητῶν τῷ κόσμῳ, πίστις, τοῦ ὀνόματος τοῦτο παραδηλοῦντος, διότι αὐτὸς ἀρ-
χηγὸς κατέστη τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας· καὶ διότι ἐν τῇ τοῦ Ἰησοῦ καὶ κυρίου
μνήμῃ διδασκόμεθα συγκεφαλαιοῦσθαι καὶ συνεμφαίνεσθαι τὸ μυστήριον ὅλον τῆς
τοῦ λόγου δι' ἡμᾶς οἰκονομίας· ἀναπλοῦσθαί τε δύναται τῶν εὐσεβούντων ἕκαστος, D
καὶ ἀπευθύνεσθαι δι' αὐτοῦ πρὸς τὸ τέλειον τῆς θεογνωσίας· οὐ τῇ βραχύτητι
τῆς λέξεως συναποθλίβων καὶ συστενοχωρῶν τὸν νοῦν τῶν δογμάτων· τοῦτο γὰρ ἂν
εἴη ψιλὴν τὴν φωνὴν προφέρειν· ἀλλ' ἐμπλατυνόμενος καὶ καταρτιζόμενος τῇ πί-
στει καὶ τῇ τελειότητι τῆς εὐσεβείας· εἰ βούλει δὲ, ἀχώριστός ἐστι καὶ ἀδιάστα-
τος ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι· ὡς τῆς αὐτῆς ὑπερουσίου οὐσίας καὶ δυ- E
νάμεως καὶ ἐξουσίας ὑπάρχων· ὠράθη δὲ καὶ ἐψηλαφήθη σάρκα τὴν ἡμετέραν ἀνα-
1. Ioh. I. 1. λαβὼν ὁ υἱὸς, καὶ γέγονεν ἡμῖν ὄμμασί τε ληπτὸς, ἀφῇ τε ψηλαφητός· ὁ γὰρ
ἐθεασάμεθα φησὶ καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· καὶ

pra dictis iam satis exposita est. Sufficit enim, complurium instar, si haec controversia mori sacrarum litterarum imputetur; et si is qui hanc sibi tractandam sumit, non tam curiose agere, quam veritati studere, velit. Nam et alia singula orationis genera pro sua quodque forma idiotismos habere compertum est: nemoque idiotismi guarus, in alias vestigationes pervagari mentem sinit: quae res non in divinis solum sermonibus usuvenit, verum in iis etiam quos attica lingua studiose exornat. Nihil tamen vetat quominus hunc idiotismum paulo fusius exponamus. Quamquam hanc partem ne in superiore quidem oratione negleximus, in qua rerum causas evolvere non omisimus. Nimirum in locutione *in nomine domini Iesu Christi* atque in aliis huiusmodi (quarum etsi dissimilis sonus, non absimilis tamen neque multiplex sententia est) iure meritoque intelligi fides potest qua Christus discipulos, atque hi vicissim mundum imbuerunt: nam haec a nomine denotari potest, quia Christus ipse pietatis erga Deum auctor est; et quia in Iesu dominique mentione docemur contineri summatim conspicique universum verbi pro nobis incarnati mysterium. Porro pius quisque hoc duce mysterio tendere dirigique potest ad perfectam Dei cognitionem; haud equidem contrahendo constringendoque dogmatum sensu, immo potius dilatando ac perficiendo per fidem ac pietatis consummationem. Quod si denique et hoc audire libet, indivisus et inseparabilis filius a patre spirituque est, quia scilicet eiusdem incomprehensibilis substantiae et virtutis ac potestatis particeps est. Sed tamen visus fuit atque palpatus postquam carnem nostram assumpsit filius, factus nimirum oculis nostris conspicabilis tactuque palpabilis: quod enim vidimus ait (Iohannes) et manus nostrae

(1) Haud scio an sibi quodammodo contradicat Photius p. 262. D.

A ἡ ζωὴ ἐφανερώθη· ἐξ ἑνὸς οὖν τοῦ μᾶλλον ἡμῖν διὰ φιλανθρωπίας ἄφατον πέλαγος ἐν γνώσει καθεστῶτος, καὶ τὰ ὑπὲρ λόγον μυσταγωγήσαντος τοῦ ὁμοουσίου, καὶ παντοκρατορικῆς τριάδος τὸ ὑπερούσιόν τε καὶ ἑνιαῖον ἐλλαμφθέντες, πρός τε τὴν ἄλλην τοῦ μυστηρίου θεωρίαν δι' αὐτοῦ χειραγωγηθέντες, εἰκότως ἄρα καὶ ἐπειδάν τινα πράττωμεν κατὰ τὸ παραδεδομένον δόγμα τελοῦντες, εἰς τὸν παραδεδωκότα
B ταῦτα δικαιοῦμεν ἀναφέρεσθαι.

ιδ. Ὅπως μέν τοι γε καὶ ὁ Παῦλος κατήγγελλε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ κατὰ ποῖον σημαινόμενον τοῦ ὀνόματος, κἀντεῦθεν δῆλον· μᾶλλον δὲ τῶν ἐκείνου λόγων ἡ χάρις ὧν ἥψατο τῆς καρδίας, ἄδηλον οὐδενί· νῦν μὲν γὰρ τὸ φρικτὸν καὶ φιλάνθρωπον τῆς σαρκώσεως, καὶ μυσταγωγῶν καὶ κηρύττων ἐδείκνυτο· νῦν δὲ
C θεολογῶν τὴν τριάδα ἐπαῤῥησιάζετο, συνανακηρύττων καὶ τὴν ἄλλην τοῦ μυστηρίου δύναμιν θειότητα· ἀλλὰ γὰρ οὐδέν ἐστι οἷον αὐτοῦ ἀκούειν, ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης Hebr. I. 3.
καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, οὐχ ἁρπαγμὸν Philip. II. 6.
ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· οὐδὲ γὰρ ἔσχε τὸν κλῆρον τῆς θεότητος ἐκ διαδοχῆς, οὐδὲ ἐπιθέμενος καὶ ἁρπάσας ἐξ ἑτέρου, περιέθετο τὸ κράτος ἑαυτῷ· ἀλλ' ἀπ'
D ἀρχῆς, ὡς τῆς αὐτῆς ὢν οὐσίας καὶ φύσεως, καὶ μὴ δὲ μίαν ταύτης ἀφαίρεσιν μηδαμῶς ὑποστῆναι πεφυκώς· διὰ τοῦτο μηδὲν ὅλως δυσχερὲς ὑφορώμενος, ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών· καὶ πάλιν εἷς θεὸς καὶ πατὴρ ἐξ οὗ τὰ I. Cor. VIII. 6.
πάντα· καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον ἐν ᾧ τὰ πάντα· οὕτω δὴ οὕτω καὶ τὴν τοῦ λόγου οἰκονομίαν ἀνεκήρυττε· καὶ τῆς
E τριάδος θεολογίαν ἐκράτυνεν· ἔκ τε τοῦ μὴ ἀφελεῖν τὸ ἑνιαῖον ἀπὸ μὴ δὲ μιᾶς τῶν τριῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ὁμοτίμως εἰς αὐτὸ ταύτας ἀναφέρεσθαι· καὶ ἐκ τοῦ μὴ τὴν μὲν πάντων, τὴν δὲ τινῶν ἄρχειν καὶ προνοεῖν, ἀλλὰ τὰς τρεῖς πάντων

contrectaverunt de verbo vitae; et vita apparuit. Quum igitur ab uno, qui nominatim nobis ob suae charitatis infinitum pelagus cognoscendum se obtulit, quique ineffabilia nobis mysteria aperuit, a consubstantiali inquam filio, omnipotentis quoque trinitatis incomprehensibilitatem atque unitatem edocti fuerimus, atque ad reliquam myster i notitiam deducti, merito nos sane quotiescumque aliquid secundum traditum dogma facimus, merito inquam ad auctorem dogmatis rem factam referimus.

14. Quanam igitur ratione Paulus Iesu nomen nunciaret, et quanam nominis significantia, hactenus patefactum est: praesertim vero id neminem eorum latet, quorum cor sermonum illius gratia tetigit. Modo enim venerandam et clementissimam incarnationem docebat praedicandoque monstrabat: modo theologica oratione trinitatem animosius adserebat, ceteram quoque mysterii vim ac divinitatem simul depraedicans. Sed nihil melius ex eo audiri potest, quam – qui quum esset splendor gloriae et figura substantiae eius (nempe filius splendor et figura patris) non rapinam arbitratus est se esse aequalem Deo –. Non enim successione sortitus divinitatem erat, neque vi detractam alicui potentiam sibi circumposuerat: sed ab initio substantiae eiusdem naturaeque fuit, nullumque huius detrimentum pati poterat. Idcirco nihil molestum detrectans, exinanivit semet ipsum formam servi accipiens. Et rursus: unus Deus et pater, ex quo omnia: et unus Iesus Christus, per quem omnia: et unus spiritus sanctus, in quo omnia. Sic omnino Paulus incarnationem praedicabat, trinitatisque divinam notitiam confirmabat: dum scilicet unitatem nulli trium personarum detraheret, easdemque ad unum aequaliter referret; et dum haud aliam personam cunctis rebus, aliam vero nonnullis dominari et consulere diceret; sed tres

*

τῶν ὄντων καὶ τὴν δημιουργίαν ἔχειν ὁμοθυμαδὸν καὶ ὁμοτίμως, καὶ τὴν κυριότητα A
καὶ τὴν πρόνοιαν.

ιε. Ὁρᾷς ὅπως ὁ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλος ἐβάσταζε τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ;
Rom. I. 1. ἔτι συνόρα· Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβίδ· πάλιν κἀνταῦθα κηρύττεται ἡ B
τριάς· θεὸς καὶ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἡ σάρκωσις συνανακηρυττομένη τοῦ λόγου· ἐπεὶ δὲ υἱὸν θεοῦ εἶπεν, ἐπάγει δι᾽ ὧν ἀφορίζεται ὁ υἱός· τοῦ γὰρ ἐπιγνωσθέντος φησὶ καὶ ἀφορισθέντος ἐξ ἄλλων τε πολλῶν ἰδιωμάτων ἃ μηδενὶ πρόσεισι, καὶ ὅτι ὃ μὴ δέ ποτε γέγονεν, αὐτουργὸς τῆς ἰδίας ἀναστάσεως γέγονεν· οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ἐξ ὧν τὸ πανάγιον πνεῦμα ἐπεσκίασέ τε τῷ τόκῳ τὸν C
ὁμοούσιον λόγον ἐκ σπέρματος Δαβὶδ συνεργὸν προελθεῖν, καὶ μάρτυς ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἀψευδοῦς υἱότητος καὶ τῆς ὁμοουσίου θεότητος γεγονώς· εἰς κόρον ἂν οἶμαι λογισθείην τοῖς ἀκροαταῖς προσφέρεσθαι καὶ τὰ περιττὰ φιλότιμος, εἰ πάσας τὰς χρήσεις τοῦ θεσπεσίου Παύλου ἀναγράφοιμι, δι᾽ ὧν ἐθεολόγει τε
τὴν τριάδα, καὶ τῆς σαρκώσεως ἐκήρυττε τὸ μυστήριον, βαστάζων ἐνώπιον ἐθνῶν D
τε καὶ βασιλέων τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου· διόπερ τοῖς εἰρημένοις ἀρκεσθησόμεθα, οὐδὲν ἔργον ὑπολείποντες, οὐδὲ τοῖς ἐθέλουσι κἀκείνοις, ἀναλέγεσθαι· κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ δηλονότι καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν ὁ θεῖος ἐκήρυττε καὶ ἐδίδασκε χορός· ὡς δὲ ἐκήρυττον, οὕτως ἐβάπτιζον· ἐκήρυττον δὲ ὡς ἡ ἐνυπόστατος αὐτοὺς σοφία θεολογεῖν καὶ κηρύττειν ἐξεπαίδευεν· ὧν ἓν ἦν καὶ οὐδενὸς τῶν ἄλλων δογμάτων E
ἔλαττον, καὶ τὸ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας τελεσιουργεῖν· καὶ ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσεσι τοὺς βαπτιζομένους ἄγειν εἰς ἀναγέννησιν· οὕτω τῶν ἀποστόλων ὁ θεόκριτος σύλλογος τὸ δῶρον ἐμυσταγώγει τῆς

personas omnium rerum creationem coniunctim aequaliterque curavisse, iisdemque moderari ac providere.

15. Viden ut ecclesiae doctor Christi nomen portaverit? Sed perge porro considerare. Paulus servus Iesu Christi vocatus apostolus segregatus in evangelium Dei, quod promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis, de filio suo qui factus est ei ex genere David. Iterum heic praedicatur trinitas, Deus et filius Dei et spiritus sanctus; nec non et verbi incarnatio simul praedicatur. Iam ubi Dei filium dixit, adiicit etiam quanam ratione distinguatur filius. Nam quum cognitus distinctusque iam esset aliis multis proprietatibus, quae praeter ipsum nemini insunt; tum vero, quod numquam antea contigerat, ipse auctor resurrectionis suae fuit. Item spiritus sanctus foetum obumbrando dedit operam ut verbum consubstantiale ex Davidis genere nasceretur: atque in baptismate filiationi verae et consubstantiali divinitati testimonium dedit. Satietatem audientibus creem, nimiusque videar, si cunctas inclyti apostoli locutiones adscribere velim, quibus theologica oratione trinitatem nos docuit, et de incarnationis mysterio certiores fecit, nomen Domini coram gentibus regibusque portans. Quamobrem dictis contenti erimus; praesertim quia cetera, siquis volet, nullo negotio coacervare poterit. Atque hoc modo reliquus etiam discipulorum venerandus chorus praedicabat atque docebat. Iam sicuti hi praedicabant, ita etiam baptizabant. Praedicabant autem sicuti ipsos hypostatica sapientia ad theologice loquendum praedicandumque erudiverat. Iam in his unum, et quidem nulli secundum, dogma erat, ut lavacrum regenerationis in patre et filio et spiritu sancto perageretur, atque ut baptizandi homines cum harum personarum invocatione ad regenerationem perducerentur. Sic apostolorum divinitus delectus chorus ve-

A ἀξίοις· οὕτω Παῦλος ἐβάπτισεν οὓς ἐβάπτισεν· οὕτω βαστάζων ἐνώπιον ἐθνῶν
καὶ βασιλέων τὸ ὄνομα τοῦ σωτῆρος ἐπαῤῥησιάζετο· κατὰ ταύτην ἐβόα τὴν ἔννοι-
αν, παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἀδελφοὶ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐ-
τὸ λέγητε.

ιϛ. Βούλει δέ σοι καὶ τὸν κορυφαῖον παρέστεσθαι μάρτυρα; εἰ γὰρ καὶ μὴ
B δοκεῖ κατά γε τὴν τῶν ῥημάτων προφορὰν τῷ τῆς ἐκκλησίας ἔθει καὶ τῇ πρά-
ξει συμφθέγγεσθαι, ἀλλά γε φιλαλήθως αὐτοῦ καὶ ἐπιμελῶς ὁ σκοπὸς ἀνερευ-
νώμενος, οὐδὲν ἔλαττον εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ταύτην ἐπικροτεῖ καὶ συνίστησι· καὶ γὰρ
ταῖς θαυματουργίαις οὐκ ἔλαττον τῆς θεοσεβοῦς διδασκαλίας τὴν Ἰουδαίαν πε-
ριερχόμενος, τὸν πρὸς τῇ ὡραίᾳ πύλῃ καθεζόμενον, οὗ αἱ βάσεις τῶν ποδῶν καὶ Act. III. 2. sqq.
C τὰ σφυρὰ διαλέλυτο· τοῦτον ἁρμολογῶν τῷ ῥήματι καὶ ὑγιᾶ παραδόξως ἀναδει-
κνὺς, ἐν τῷ ὀνόματι φησὶν Ἰησοῦ χριστοῦ ἔγειρε καὶ περιπάτει. ἀλλ' ὁ μὲν τύ-
πος τῆς φωνῆς τῇ ὑπὲρ λόγον ἐνεργείᾳ τῆς χάριτος, οὕτω συμπροήχθη· αὐτὸς
δὲ τοῦ ῥήματος τὴν δύναμιν ἀναπτύσσων, καὶ τί βούλεται αὐτῷ τὸ ὄνομα δηλοῦν
ἑρμηνεύων, τοὺς μὲν καταπληττομένους τῷ θαύματι ἐδίδασκεν ὡς ἐξουθενηθεὶς
D παρ' αὐτῶν, καὶ σταυρῷ καὶ θανάτῳ καταδικασθεὶς, αὐτός ἐστιν οὗ ἡ δύναμις
τὴν ἀνίατον ἰάσατο νόσον· ἐδίδασκε δὲ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα νῦν αὐτῷ τῆς πίστεως
τὴν συγκεφαλαίωσιν καὶ τὴν ὁμολογίαν ἀπαγγέλλει· ὅρα γὰρ οἷα φησίν· ὁ θεὸς
Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν· καὶ ἐπιδηλότερον τὸ βού-
λημα ποιῶν, ἐπάγει· καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε καὶ
E οἴδατε ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· πρόσχες· ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδω-
κεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην· ἀρχόμενος τοῦ θαύματος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ χρι-
στοῦ αὐτουργεῖν τὴν ἴασιν ἀνακηρύττει· εἶτα μεταλαμβάνει τὸ ὄνομα πρὸς τὴν πί-
στιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας· μετὰ τοῦτο πάλιν ὄνομα τὴν εἰς αὐ-

niae donum initiatis impertiebat. Sic Paulus baptizabat, quos quidem ipse baptismo tingebat. Sic coram gentibus regibusque servatoris nomen cum fiducia deferebat: atque hac mente instinctus clamabat: rogo vos fratres per dominum Iesum Christum, ut sermonis concordiam sectemini.

16. Vin tibi principis quoque apostolici testimonium exhibeam? qui quidem etsi verborum sono haud videtur cum ecclesiae more actuque congruere, si tamen scopum eius cum veritatis studio diligenterque scrutabimur, nihilo is secius, immo vehementius, sacram hanc consuetudinem confirmare ac stabilire videbitur. Is enim Iudaeam non minus prodigiis quam sacra doctrina peragrans, hominem illum ad speciosam portam sedentem, cuius pedum bases atque malleoli dissoluti erant, hunc inquam verbo instaurans, sanumque mirabiliter sistens; in nomine, inquit, Iesu Christi surge et ambula. Et dictionis quidem formula ineffabili virtute sic fuit prolata: ipse vero princeps vocabuli vim explicans, notionemque nomini subiectam interpretans, prodigio attonitos admonebat, quem ipsi aspernati fuerant, crucisque supplicio multaverant, hunc ipsum esse, cuius virtute insanabilis morbus curatus fuerat. Praeterea docuit, se vocabulo *nomen* fidei summam confessionemque designare. Audi enim quae dicat: Deus Abraham et Deus Isaac glorificavit filium suum Iesum. Atque ut magis animi sententiam declaret, addit: et in fide nominis eius hunc quem videtis et probe scitis confirmavit nomen eius. Audi adhuc: immo fides quae per eum est, integram huic sanitatem tribuit. Miraculum scilicet patraturus, a Iesu Christi nomine causam eius medicinae repetit: deinde nomen ad fidem transfert, quod est religionis mysterium. Tum rursus nomen dicit pro fide in Iesum,

τὸν καλεῖ πίστιν, ὥσπερ δεδιὼς μὴ λήθην λάβωσιν οἱ ἀκροαταὶ ὅτι τὸ ὄνομα A
αὐτῷ ἀντὶ τῆς πίστεως παρελήφθη· εἶτα ἐπάγει· καὶ ἡ πίστις ἡ δι᾽ αὐτοῦ, τουτ-
έστιν ἡ κηρυχθεῖσα παρ᾽ αὐτοῦ· ὁρᾷς ὅπως τὸ μὲν ὄνομα τὴν πίστιν νῦν τὴν εἰς
αὐτὸν ἀπαγγέλλει; ἡ δὲ πίστις τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ κηρυχθεῖσαν θεοσέβειαν; τὸ δὲ
κήρυγμα, τοῦ χωλοῦ τὰς βάσεις στερεοῖ; ὥστε εἰ μή τις ἄλλη τῶν μαρτυριῶν
προσῆν, ἤρκεσεν ἂν ἡ τοῦ κορυφαίου μόνη προκομιζομένη λαμπρῶς παραστῆναι τί B
σημαίνει τὰ ἱερὰ λόγια ἐν τῷ λέγειν βαπτίζεσθαι τοὺς προσιόντας ἐν τῷ ὀνό-
ματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ὅμοια· ταῦτα μὲν Πέτρος τὴν θεουργίαν ἐμφανίζων
ἔλεγεν· ὁ δὲ τῶν μαθητῶν ἠγαπημένος συνεδογμάτιζε, Λουκᾶς συνέγραφε, Παῦ-
λος ἐδίδασκεν· οἷς καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς (οὐ γὰρ ἦν οὐδαμῶς οὐδ᾽
ἐπὶ νοῦν λαβεῖν αὐτοὺς περὶ τὰ καίρια φέρεσθαι) συνανεκήρυττεν· οὕτως ὄνομα C
Χριστοῦ ἡ πίστις ἡ εἰς Χριστόν· πίστις δὲ εἰς Χριστὸν ἡ δι᾽ αὐτοῦ παραδεδομένη τοῖς
αὐτόπταις τοῦ λόγου καὶ ὑπηρέταις θεολογία, καὶ τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον.

ιζ. Σὺ δὲ εἴ τις ἔρως ἐπῆλθε πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εὐπορεῖν πλειόνων
ἐπιχειρημάτων, κἀντεῦθεν τῆς προθέσεως οὐκ ἀποτεύξῃ· πρῶτον μὲν γὰρ τῆς
ἀπ᾽ ἀρχῆς ἀπορίας εὐλογωτέρα λύσις οὐκ ἂν εἴη τις ἑτέρα παρὰ τὴν εἰρημένην σα- D
φῶς ἐμφανίζουσα τὴν τοῦ ζητήματος γνῶσιν· δεύτερον δὲ καὶ ἥν τινες ἐπενόησαν
λύσιν, τὸ ἀνεπιτίμητον οὐκ ἴσχει· καὶ γὰρ ἤδη μὲν οὐκ ὀλίγας ἔδωκε λαβάς·
δοίη δ᾽ ἂν σοι βουλομένῳ καὶ πλείους· εἰ γὰρ προσίστατο τοῖς κατ᾽ ἀρχὰς προσ-
ιοῦσι καὶ μόνον προφερόμενον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πῶς ἦν τῶν κατεπειγόντων
βαπτίζοντας αὐτὸ προκομίζειν; οὐδὲ γὰρ θεραπείαν τινὰ τοῦ θορυβοῦντος παρεῖ- E
χεν ἂν τὸ παραλυποῦν προτεινόμενον· ἀλλ᾽ ἐπὶ πλέον ἐξετράχυνεν ἂν καὶ ἀνεφλέγ-
μαινεν αὐτῶν τὴν γνώμην· σιγώμενον γὰρ μᾶλλον τὸ ἀνιαρὸν, ἢ φθεγγόμενον,
τοὺς δυσχεραίνοντας αὐτὸ διαπραΰνει· καὶ τὸ ἔτι μᾶλλον ἀναφλέγον εἰς ὀργὴν,

quasi metuat, ne forte auditores obliti essent, nomen ab se fidei loco fuisse usurpatum. Mox pergit dicere: et fides per ipsum, id est ab eo praedicata. Viden ut nomen nunc fidem in Christum significet? fides autem, praedicatam ab eo religionem? quae quidem praedicatio bases claudicantis solidat. Quare etiamsi aliud testimonium extaret nullum, vel hoc a principe prolatum sufficeret, palam ut fieret quidnam sacrae litterae innuant, cum aiunt proselytos in Iesu Christi nomine aliisque huiusmodi formulis baptizari. Sic ergo Petrus aiebat quum divinam efficaciam monstraret: dilectus autem inter discipulos sic item decernebat: Lucas subscribebat: Paulus docebat: quibus paria reliquorum apostolorum coetus praedicabat: neque enim suspicari licet, mortiferis ipsos noxis se obstringere solitos. Constat igitur Christi nomen pro fide in Christum dici: fides vero in Christum nihil est nisi tradita spectatoribus verbi atque administris sacra doctrina et incarnationis mysterium.

17. Iam vero siqua te cupiditas tenet in eodem proposito argumentis pluribus abundandi, heic quoque scopum tuum adsequeris. Nam primo dubitationis eius, quam initio scripsimus, nulla est praeter praedictam probabilior solutio, quae manifeste quaestionis explanationem tradit. Deinde quae ab aliis excogitata fuit solutio, non caret reprehensione, eaque non paucas reapse vituperandi ansas dedit; et quidem tibi volenti plures praebebit. Nam si offendebat primos illos proselytos vel oretenus prolatum Christi nomen, cur iam necesse erat inter baptizandum id oggerere? Certe illud medelam perturbationis nullam fecisset, quod non sine ingrato sensu exhiberi poterat: quin adeo mentes efferavisset potius atque incendisset. Nam si molesta res est, silendo magis quam praedicando, eos qui abhorrent mitigare solemus. Tum ira gravius commota fuisset, si ii silentio pressi fuissent ac ne-

A σιωπῆσαι μὲν καὶ ὑπεριδεῖν ἃ τοῖς πολλοῖς τῶν ἰουδαίων ἐγνωρίζετο, πατέρα λέγω καὶ πνεῦμα, ἀντεπεισάγειν δὲ τὴν κλῆσιν τοῦ υἱοῦ, οἷς οὐδὲ τὴν φωνὴν ἄλυπον ἦν ταῖς ἀκοαῖς παραδέχεσθαι(1)· καὶ γὰρ μᾶλλον ἂν προαγόμενον, οὕτω προσίστατο· μετὰ μὲν γὰρ τῶν τιμωμένων συντατλομένου, πρὸς ἑκατέραν μοῖραν τήν τε παραλυποῦσαν καὶ τὴν εὐφραίνουσαν ὁ ἀκροατὴς ἐμερίζετο· καὶ πρὸς μίαν και-
B νοτομίαν τῆς προσθήκης(2) ἐταράσσετο· τῶν δὲ γνωρίμων καὶ τιμωμένων σιγῇ παραπεμπομένων, μόνου δὲ τοῦ πλήττοντος ἀντ' ἐκείνων κηρυσσομένου· πῶς οὐκ ἦν εὐλογώτερον ἀποπηδᾶν αὐτίκα, καὶ τὰ ὦτα φράττειν, διπλαῖς μᾶλλον δὲ πολλαπλαῖς βαλλομένους ταῖς καινοτομίαις, καὶ τὸ βέλος τῆς ἀνίας πικρότερον καὶ δριμύτερον ὑποδεχομένους; ἐξ ὧν μᾶλλον τὸ παντελῶς αὐτοὺς ἐκτραχύνεσθαι, καὶ
C τοῦ προσιέναι ὅλως τῷ κηρύγματι, εἰς τὸ ἀδύνατον κατεσκευάζειν.

ιη. Οὐκ ἠνείχοντο φησὶ τὸ ἰουδαίων ἔθνος θεὸν τὸν χριστὸν ὁμολογεῖν· διὰ τοῦτο ἄρα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς ἐβάπτιζε· καὶ ποῦ τοῦτο λόγον ἔχοι πραΰνειν διὰ τοῦ φλεγμαίνοντος, καὶ θεραπεύειν διὰ τοῦ τραύματος; πῶς δ' οὐχ ὁ ἐναντίος λόγος εἰς τὸ εὐλογώτερον ἂν εἴη καὶ συνετώτερον προτεινόμενος;
D οὐκ ἐβάπτιζον οἱ ἀπόστολοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ· βαρέως γὰρ οἱ μυσταγωγούμενοι καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κλῆσιν ἐφέροντο· ἆρ' οὐκ εἰς ἀποτροπὴν μᾶλλον, ἐπῆγον τοῦ βαπτίσματος, εἰ οὕτω βαπτίζειν ἐπεχείρουν καὶ πρὸς τοὐναντίον ἢ ἐκήρυττον; ἀλλ' ἐβάπτιζον ὡς ἐβούλοντο, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ δεσπότης ἐδιδάξατο· καὶ κράτος ἔλαβεν ἡ γνώμη, καὶ ἔθει καὶ χρόνῳ τὸ τοῦ διδασκάλου δόγμα παραγράφεσθαι·
E τίς οὖν πάλιν ἢ πόθεν ἐπέστη ζῆλον καὶ ῥώμην, ὃς τοσαύτην ἴσχεν ἀναλαβεῖν δι' ὧν τὸ παράγγελμα τοῦ σωτῆρος λήθῃ δεδομένον ἀνεσώσατο; ἀλλ' εἰπεῖν οὐκ ἔχουσιν οὐδ' ἂν εἴπωσι· τίς γὰρ αὐτῷ καὶ προσέσχε, τῆς δεσποτικῆς μὲν ἤδη

glecti, qui multis Iudaeis comperti erant, pater nimirum et spiritus; obtrusa autem filii invocatio, cuius ne nomen quidem sine molestia auditu excipi poterat: quod sane ita prolatum vehementius offendebat. Contra si nomen hoc cum aliis iam in honore habitis collocabatur, bifariam auditor scindebatur, partim scilicet aegre ferens partim gestiens: sola autem additamenti novitate conturbabatur. At vero si cogniti iam et in honore habiti silentio praetermitterentur; unus autem, qui offendebat, praedicaretur; quid ni expectandum erat, ut protinus Iudaei aufugerent, aures occluderent, perculsi scilicet duplici immo multiplici novitate, teloque tristitiae acerbius asperiusque recepto: quo fiebat, ut ipsi magis irritarentur, et ab accessu ad evangelium omnino prohiberentur.

18. Aiunt adversarii: non ferebat iudaicus populus Christum deum confiteri: propterea que apostolorum coetus in nomine eius baptizabat. Atqui non est rationi consentaneum, ut re acerba mitigemus, atque ut vulnere medicinam faciamus. Quid ni potius contrarius sermo probabiliorem prudentioremque sententiam praebeat? non baptizabant apostoli in Christi nomine: aegre enim ferebant initiati hanc appellationem. Nonne enim fugam potius baptismi suasissent, si ita baptizare instituissent, ritu nimirum praedicationi propriae adversante? At enim, inquiunt, baptizabant apostoli pro suo libito, non uti docuerat dominus: praevaluitque sententia eorum, ita ut tempore et consuetudine dogma magistri antiquaretur. Verum enim vero quis demum tanto rursus inflammatus zelo fuit tantaque vi praeditus, ut servatoris praeceptum oblivioni iam traditum instauraret? Mehercule neminem huiusmodi neque nunc appellare queunt, neque umquam appellabunt. Quis enim huic

(1) De notitia filii apud Hebraeos dicendum nobis erit cum Theodori mopsuesteni commentarium ad Zachariam prophetam edemus. (2) Cod. τὴν προσθήκην.

παρεωραμένης ἐντολῆς; καὶ τότε οὐχ ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀλλ' οἳ τῶν ἄλλων A
ἦσαν τῆς εἰς χριστὸν πίστεως κήρυκες καὶ διδάσκαλοι· τίς οὖν ἕτερος εἰς τὴν οἰκεί-
αν τάξιν τὸ δεσποτικὸν ἐπανήγαγε πρόσταγμα; καὶ μάλιστα τῆς τῶν μαθητῶν
ἐπινοίας, ὡς ὁ διαφιλονεικῶν λόγος βούλεται, εἰς τὴν οἰκουμένην ἐξαπλωθείσης ἤδη
καὶ συνήθους ἅπασι τοῖς μυσταγωγουμένοις καθισαμένης· καί τοι μή πω μὲν
πλατυνθείσης τῆς περὶ τοῦ βαπτίσματος καινοτομίας, οὐκ ἦν ἐργῶδες οὕτως τὸ B
δεσποτικὸν κρατύνεσθαι νομοθέτημα· ταύτης δὲ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης κα-
ταλαβούσης, τίς ἂν εἴη ὁ τὴν κατασχοῦσαν μὲν μυσταγωγίαν ἐκβαλεῖν γεγενημέ-
νος δυνατός; τὴν δ' ἐξ ἀρχῆς δοθεῖσαν μὲν, σεσιγημένην δὲ παντελῶς, ἀνα-
καλέσασθαι; εἰ γὰρ οὐχ εὗρε χώραν διὰ τὸ δυσπαράδεκτον τῶν ἀκροατῶν ἡ
σωτήριος ἐντολή, ὁπότε μὴ δὲ μία τὶς ἑτέρα μύησις προκατέλαβε τὰς ἀκοὰς C
αὐτῶν, μὴ δὲ ταῖς ψυχαῖς ἐνεγράφη καὶ ἐνετυπώθη, ἐπειδὰν κατεσχέθησαν καὶ
ἐτελέσθησαν τῇ τῶν ἀποστόλων τελετῇ, πῶς ἂν εὕροι παρείσδυσιν, ἀντιπιπτούσης
αὐτῇ καὶ ἀντανισταμένης τῆς ἤδη τὸ κράτος ἄμαχον ἐχούσης; ὁρᾷς ὡς ἀδύνατον
πανταχόθεν ἐπιδείκνυται τοὺς αὐτόπτας τοῦ λόγου καὶ ὡς ἀληθῶς ὑπηρέτας, ὧν
ὁ βίος ἦν καὶ ὁ δρόμος θανάτῳ τὸ δεσποτικὸν βεβαιῶσαι φίλτρον, καὶ τῶν αὐ- D
τοῦ θεσπισμάτων (μὴ) συντηρῆσαι τὸ ἀπαράβατόν τε καὶ ἀπερίτρεπτον.

ιθ. Τί δ' ἂν εἴποις; τίς δ' ἄν σε μὴ λάβῃ φρίκη καὶ δέος ἐπειδὰν τῶν
ἀποστολικῶν θεσμῶν τὰς ἀπειλουμένας ψήφους ἀκούσῃς; ἃς οὐχ εἷς μόνον οὐδὲ
δεύτερος, οὐδὲ καθ' ἕνα πλείους, σύμπας δ' ὁ χορὸς τῶν μαθητῶν τὴν δεσποτι-
κὴν ἐντολὴν βεβαιῶν οὐ λύων, ἄπαγε, ἀπεψήφισατο· καὶ ποῦ λαβεῖν ἐστιν αὐτῶν τὸ E
φρικτὸν τῆς ἀρᾶς; αὐτῶν χρεὼν ἀκούειν τῶν οὐρανίῳ ψήφῳ κεκυρωμένων φωνῶν (1)·

homini auscultasset, postquam dominicum mandatum iam fuisset abolitum? idque adeo non a vulgaribus hominibus, sed ab iis qui credendi in Christum magistri ceteris praeconesque fuerant. Quis inquam alius in suum ordinem restituisset praeceptum dominicum? praesertim quum ille discipulorum cogitatus, ut adversariorum sermo adfirmat, iam toto orbe esset diffusus, atque apud omnes initiatos in more positus. Sane ante quam illa circa baptismum novitas vulgata esset, dominicam legem haud aegre firmare licuisset; verum illa novitate ad orbis terrarum terminos propagata, quisnam potuisset dominantem iam ritum expellere: illum autem, qui initio quidem traditus fuerat, sed deinde omnino suppressus, revocare? Nam si propter auditorum morosos animos dominico mandato non est locus inventus, quum nondum alia initiandi formula illorum aures occupavisset, nec mentibus inscripta fuisset atque impressa: num deinde apud iam imbutos apostolico ritu atque initiatos, aditus priori ritui sperandus erat, adversante altero atque obsistente, qui iam insuperabiles vires obtinuerat? Ut vides igitur demonstratum quaqua versus est, qui spectatores verbi fuissent verique administri, et quorum vitae curriculum eo tendebat, ut vel ipsa nece suam erga Dominum charitatem testarentur, hos inquam fieri non posse quin eiusdem mandata integra atque inviolata curaverint.

19. Quid porro dices vel quis te horror corripiet atque metus, cum decretorum apostolicorum districtam sententiam audies? quam non unus et alter, neque multi singillatim, sed universus discipulorum coetus scripsit, dominico praecepto haud antiquando, quod absit, sed stabiliendo intentus. Ubinam autem tam horrendae minae sunt? Apostolorum scilicet audiendae sunt caelesti suffragio latae le-

(1) Tum canones vulgo apostolicos tum constitutiones (etsi scriptum utrumque pervetustum est) mentiri nomen apostolorum, nemo iam dubitat. Quare Photii argumentum hinc petitum, etsi nullum non est, vires tamen apostolicas non habet.

A διαπρύσιον αὖται βοῶσιν (1)· εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος· ἐπίστησον ἄνθρωπε·
μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπιστάσεως ἐνταῦθα δεῖ· περιφανῶς γὰρ ἡ δεσποτικὴ κυροῦται
παράδοσις· εἴτις οὖν κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διάταξιν μὴ βαπτίσοι εἰς πατέρα καὶ
υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, καθαιρείσθω· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου τὴν καταδίκην ἱστᾶ-
σιν· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὀνόματα ἀντ' ὀνομάτων παραλαβεῖν οἱ βαπτίζοντες ἐπιχειρή-
B σωσι, μηδὲν ὅλως τὸν ἀριθμὸν τῆς τριάδος ὑποτεμνόμενοι, οὐδ' οὕτως εὑρίσ-
κουσιν ἀποφυγὴν τοῦ μὴ οὐχὶ τὴν ἴσην δοῦναι δίκην· οὐδὲν γὰρ ἧττον οὐδ' οὗτοι
τὸ δεσποτικὸν προπηλακίζουσι δόγμα· οὐδ' ἂν τὰς μὲν κλήσεις φυλάττωσιν ὡς
παρέλαβον, τὸ σχῆμα δὲ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι καταδύσεως μὴ συνδυάσωσιν,
ἀλλὰ διὰ μιᾶς ἀντὶ τῶν τριῶν τὸν βαπτιζόμενον τελειώσωσι, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν
C οἰκειότερον συντελέσωσιν· οὐδ' ἂν τὰ μὲν ἄλλα τῆς ἐντολῆς ἐκτελέσωσιν, εἰς δὲ
τὸν θάνατον τοῦ κυρίου βαπτίσωσιν, οὐμενοῦν τῆς αἰτίας οὐκ ἀπολύονται· τῷ δ'
αὐτῷ περιπίπτουσι καὶ κρίματι καὶ ἐγκλήματι· ἡ γὰρ ἐν τοῖς ὁμοίοις παράβασις
τὴν ὁμοίαν τιμωρίαν εἰσπράττεται· καὶ γὰρ ἐπίσης πρὸς τὴν ἀθέτησιν ἀποκλίνου-
σι τῆς σεβασμίας ἐντολῆς καὶ ὅσοι καθ' ἕτερόν τινα τρόπον βαπτίζειν ἐτόλμη-
D σαν, καὶ ὅσοις ἔδοξε τῇ ἐπικλήσει τοῦ χριστοῦ, ἢ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἱερουργεῖσ-
θαι τὸ βάπτισμα.

κ. Ἀκούεις ὦ Παῦλε; ἀλλ' ἀνάσχου καὶ μετὰ στεφάνους πρὸς ἀγῶνας ἀπο-
δύεσθαι· πάλιν πορθεῖς τὴν ἐκκλησίαν, πάλιν ἐπιστολὰς παρὰ τῶν ἰουδαϊκῶν
ἀρχιερέων λαμβάνεις, μετὰ δὲ τὸν Παῦλον εἰς Σαῦλον ἐξέστης· καὶ πῶς ταῦτα
E διδάξας, πάλιν λέγεις εἰς τὸν θάνατον τοῦ χριστοῦ πάντας βαπτίζεσθαι; καὶ νῦν
μὲν μετὰ τῶν συναποστόλων καὶ συναγωνιστῶν ποινὰς τοὺς καθ' ἕν τι τούτων βα-
πτίζειν τολμῶντας ἀπαιτεῖς· νῦν δὲ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος, οὐ μόνον λέγεις οὐδ'
ἐν γωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ κηρύττεις· καὶ οὐχὶ κηρύττεις μέν, οὐ γράφεις δέ, ἀλλὰ καὶ

ges, quae clarissima voce clamant: siquis episcopus aut praesbyter (audi homo; quamquam singulari attentione non est opus, quoniam nihil aliud quam dominicam traditionem sanciri ab his patet) siquis, contra Domini mandatum, non baptizaverit in patre et filio et spiritu sancto, deponatur. Neque hactenus poenam statuunt: sed si etiam nomina nominibus commutare baptizantes ausi fuerint, licet trinitatis numerum non imminuerint, nihilominus quin parem poenam subeant fieri non potest: aeque enim dominico dogmati iniurii sunt. Et si forte appellationes secundum traditionem retineant, rationem tamen in baptismo legitimam non simul usurpent, verum unica pro tribus immersione baptizandum initient, immo ut aptius loquar perficiant; item si reliquas praecepti partes curent, in Christi autem morte baptizent, crimine non vacabunt; immo haud minore culpa noxaque semet irretient. Nam aeque ad venerandi mandati violationem incumbunt tum qui alio ritu quolibet praeter legitimum baptizant, tum qui cum Christi aut mortis eiusdem appellatione baptismum conficiunt.

20. Audin Paule? Igitur te compara post coronas ab subeundos agones: rursus ecclesiam vastas, rursus epistolas a iudaicis pontificibus refers: quum iam Paulus fueris, iterum in Saulum recidis. Nam cur qui talia docueris, nunc omnes iubes in Christi morte baptizari? Et modo cum apostolis laborumque sociis poenas ab iis reposcis qui cum qualibet ex his formis baptizare ausi fuerint; modo ipse singillatim non solum in angulo dicis, sed et praedicas: nec solum prae-

(1) Canon. apost. XLVIII. XLVIIII. Item const. apost. lib. VII. 25.

γράμματι τὸ κήρυγμα ῥωμαίοις μάλιστα γράφων, εἰς ἄμαχον ἐπαίρεις ἰσχὺν εἰς A
τὸν θάνατον τοῦ χριστοῦ τοὺς βαπτιζομένους βαπτίζεσθαι· ἀλλ' ὁ μὲν τῆς ἀλη-
θείας κῆρυξ τῶν εἰσαγόντων τοῦ βαπτίσματος τὴν καινοτομίαν, κἀκεῖνον αὐτὸν
ἐπιψηφίζεσθαι τῇ δόξῃ κατηγορούντων, ὧδέ ἂν αὐτοὺς ἐπιστομίσειε.

κα. Ναί φησιν ὁμολογῶ μὲν τοὺς βαπτισθέντας, εἰς τὸν θάνατον τοῦ χρι-
στοῦ βαπτίσασθαι· οὐχ ὁμολογῶ δὲ τὸ βάπτισμα τῇ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπι- B
κλήσει ἱερουργεῖσθαι· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τελεῖσθαι μὲν τοῦτο τὸ δῶρον τῆς ἀφέ-
σεως, ὡς αὐτὸς ὁ σωτὴρ παραδέδωκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ
τοῦ ἁγίου πνεύματος· σύμβολον δ' εἶναι τοῦτο τοῦ θανάτου αὐτοῦ, διὰ τῆς τριπλῆς
καταδύσεώς τε καὶ ἀναδύσεως τὴν τριήμερον αὐτοῦ ταφὴν καὶ ἀνάστασιν εἰκονίζον τε
Rom. VI. 3. καὶ διατυπούμενον· διὸ καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπον εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθη- C
μεν· ἀλλὰ προτάξας τὸ ὅσοι εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, οὕτως ἐπήγαγον τὸ εἰς
τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· τῇ κατὰ συνέχειαν παραθέσει τῶν διαφόρων
ἐννοιῶν τε καὶ ὀνομάτων, κατὰ μὴ δὲ μίαν μὲν ἱερουργεῖσθαι τὸ βάπτισμα δι-
δαξάμενος· ἢ γὰρ ἂν τἀναντία καὶ μάλιστα ἅμα φρονῶν τε καὶ λέγων ἑαλωκὼς
εἴην· ἀλλὰ διὰ μὲν τοῦ εἰπεῖν εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, ὅτι κατὰ τὴν αὐτοῦ μυ- D
σταγωγίαν βαπτισθῆναι παρεδήλωσα· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ
ἐβαπτίσθημεν, ὅτι τύπον φέρει καὶ εἰκόνα τοῦ τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν πηγάσαντος
θανάτου αὐτοῦ τὸ σωτήριον βάπτισμα· ἕτερον δὲ παντελῶς ἐστι λέγειν ταῦτα ὅπερ
καὶ ἡμεῖς τιθέμεθα, καὶ ἕτερον τὸ λέγειν ὅτι τῇ ἐπικλήσει τοῦ θανάτου αὐτοῦ,
ὃ καταδικάζομεν, τὸ τῆς παλιγγενεσίας ἱερουργεῖται μυστήριον· οὔκουν ἡμεῖς μετ- E
έστημεν, οὐδὲ πρὸς τὰς ἰουδαϊκὰς ἐπιστολὰς ὧν κατέγνωμεν ἐπεστράφημεν· ἅπαξ
τὰ οὐράνια δόγματα οὐκ ἐν λιθίναις πλαξὶν ἀλλ' ἐν στερροτάταις καὶ ἀθραύστοις
ἐγγραφέντες τῆς ψυχῆς πίναξιν· ἐκεῖνοι δὲ μεθιστᾶν ἐπιχειροῦσι τὸν Παῦλον εἰς

dicas, scribendo tamen abstinens, sed litteris, et quidem ad Romanos scriptis, praeconium commendans, summam tribuis auctoritatem baptismo in Christi morte collato. Sed enim veritatis praeco eos qui baptismi novitatem invehunt, seque ipsum sententiae eorum adstipulari calumniantur, sic fere refutabit.

21. Equidem ego aio baptizatos, baptismum in Christi morte recepisse: non tamen aio baptismum in eiusdem mortis invocatione conferri; quod absit: sed dico remissionis hoc donum fieri, prout ipse servator tradidit, in nomine patris et filii et spiritus sancti: id vero esse symbolum mortis eius, quia tribus immersionibus totidemque emersibus triduanam ipsius sepulturam resurrectionemque deformat atque exprimit. Idcirco haud simpliciter dixi in morte eius baptizati sumus; sed quum antea dixissem, quotquot in Christi baptizati sumus, deinde addidi, in morte eius baptizati fuimus: scilicet hac proxima differentium sententiarum ac nominum adiectione satis docens, secundum nullam ex his formis baptismum confici. Alioquin contraria maxime et sentire et dicere coarguerer. Sed revera cum dixi in Christo baptizati sumus, secundum eius initiandi ritum baptizatos nos declaravi: cum autem dixi in morte eius baptizati fuimus, nihil aliud significavi, nisi quod baptismus a servatore institutus typum prae se fert atque imaginem mortis eius, quae immortalitatis fontem nobis reseravit. Aliud autem omnino est sic loqui ut nos ediximus; aliud est adfirmare (quae damnata nobis sententia est) regenerationis mysterium cum invocatione mortis Christi confieri solitum. Haud nos igitur mentem immutavimus, neque ad iudaicas epistolas iam a nobis improbatas reversi sumus; qui videlicet caelestia dogmata non in lapideis, sed firmissimis et numquam frangendis animi tabulis inscripsimus. Illi potius Paulum transformare in Saulum nituntur, atque

A Σαῦλον· καὶ τὰ ἄλλα διασύρουσιν, κἂν ὁμολογεῖν ἐπαισχύνωνται, οἷς παρανο-
εῖν καὶ συκοφαντεῖν τοὺς ἐμοὺς ἐπῆλθε λόγους· ἐπεὶ τάς γε κοινὰς τῶν συναπο-
στόλων ψήφους καὶ αὐτὸς ὁμοίως στέργων καὶ κυρῶν τοὺς καθ' ἕτερόν τινα τρόπον
βαπτίζειν ἀποτολμῶντας καὶ μὴ κατὰ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν, κἂν τῆς τριά-
δος ἰσάριθμα τὰ ὀνόματα παραλαμβάνωσι, κἂν οὐδὲν μὲν τῶν ἄλλων παραχα-
B ράττωσι, διὰ μιᾶς δὲ καταδύσεως τὸ βάπτισμα ἀπαρτίζωσι, κἂν μὴ δὲ τούτοις
ἐνέχωνται, εἰς δὲ τὴν τοῦ χριστοῦ κλῆσιν βαπτίζωσιν, ἢ εἰς τὴν τοῦ θανάτου αὐ-
τοῦ, κἂν ἄλλην τινὰ ἐπίνοιαν ἐπινοήσωσι καινοτομοῦσαν τὴν θείαν αὐτοῦ καὶ σω-
τήριον παράδοσιν, οὐδὲ μιᾶς ἔγωγε φειδοῦς τοὺς τοιούτους ἀξιώσαιμι· ἀλλὰ
τὸν ἐφ' ἑνὶ τινὶ τῶν εἰρημένων ἁλόντα, ἢ τινὶ τῶν τούτοις παραπλησίων, τῆς αὐ-
C τῆς καταδίκης οὐκ ἀλοίην μὴ γραφόμενος ἔνοχον· οὐ γὰρ ἡ τῆς τῶν ὀνομάτων
ποιότητος ἐναλλαγὴ πρὸς τὸ μέτριον ἄγει τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ τῆς ἐντολῆς ἡ
παράβασις τῆς αὐτῆς καταδίκης τοῖς ἐνόχοις καθίσταται πρόξενος.

κβ. Ταῦτα Παῦλος τῆς ἐκκλησίας ὁ ῥήτωρ, συνηγορῶν μὲν αὐτῆς τῷ ἔθει
καὶ ταῖς πράξεσι, κρατύνων δὲ τὴν σωτήριον ἐντολήν, ἐπιστομίζων δὲ τοὺς ὅσοι
D πρὸς τοὐναντίον ῥέπειν ἐπεχείρησαν, τῶν προλαβόντων αὐτὸν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ
ἀποστολὴν ἐπισφραγιζόμενος τὰ ψηφίσματα· σὺ δὲ τί λέγεις ἔτι; ἆρα δυνα-
τόν ἐστιν ἄλλοις μὲν παράβασιν ἐγκαλεῖν, αὐτοὺς δὲ καθίστασθαι διδασκάλους
τῆς παραβάσεως; καὶ λαμβάνειν μὲν παρ' ἑτέρων τῆς παραβάσεως ποινάς, ἑαυ-
τοὺς δὲ νομίζειν ἀνευθύνους εἶναι τοῦ τολμήματος; καί τοι καὶ ὧν ἡμάρτανον ἕτε-
E ροι, εἴπερ ἡμάρτανον, ἐκείνους ἐχρῆν ὑπέχειν τὴν δίκην, ὡς τῆς αἰτίας ἀπ' αὐ-
τῶν εἰς ἐκείνους δοθείσης· ἀλλὰ γὰρ ἱκανὰ καὶ ταῦτα οἶμαι.

κγ. Καιρὸς δ' ἂν εἴη συνορᾶν δι' ὅσων τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀπορήματος ἐπιχειρη-
μάτων προελήλυθεν ἡ λύσις· πρόεισι μὲν γὰρ καθ' ἕνα λόγον διαστελλομένων

in aliis eiusmodi obtrectant, quamquam id ipsum fateri eos pudet, quos perperam intelligere et calumniari sermones meos iuvat. Ego sane communes meorum in apostolatu sociorum sententias ipse quoque amplectens ac sanciens, homines illos qui alio quovis modo baptizare audent, quam fit in dominica initiandi formula; etiamsi trinitatis tria nomina adhibeant, etiamsi nihil reliquorum omittant; si tamen hi una immersione baptismum conficiant; et si ne id quidem committant, sed vel in Christi invocatione baptizent, vel in eius morte, vel aliam quamlibet novitatem, praeter servatoris traditionem, excogitent; ego hos nulla venia dignabor; sed eum qui vel in uno e superadictis peccaverit vel in alio simili, sine dubio reum agam. Non enim quia nominum qualitas variatur, ideo leve crimen contrahitur; sed quia mandatum violatur, idcirco reus damnatione feritur.

22. Haec Paulus ecclesiae orator, mori huius praxique patrocinans, servatoris praeceptum confirmans, os illorum occludens qui contrarium factitare ausi essent, suorum autem in electione et apostolatu praecessorum decreta sigillo muniens. Tu vero quid iam ais? fieri ne potuit ut apostoli transgressionem aliis exprobrarent, ipsi magistri transgressionis essent? atque ab aliis noxae poenas reposcerent, ipsi impune peccaturos se crederent? Quid quod siquid alii peccabant, si tamen peccabant, ipsi ob id plectendi erant, quia causa criminis illis fuerant? Sed hactenus dicta sufficiant.

23. Nunc uno intuitu videndum superest, quibusnam ex argumentis propositae ab initio quaestionis solutio dimanet. Haec primo a singulorum vocabuli

*

τῶν σημαινομένων τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συγχύσεως διακρινομένης· ὥς τε σαφῶς A
εἰδέναι πότε μὲν τὸ κύριον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ὄνομα σημαίνει, πότε δὲ δόξαν
καὶ τιμὴν τοῦ ὀνομαζομένου, καὶ πότε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα·
συνεπικροτεῖ δὲ τὴν λύσιν καὶ τὸ λαβεῖν ἐπιστήμην μὴ διαπαντὸς ἕπεσθαι τῷ τύ-
πῳ τῆς φωνῆς τὴν τῶν νοημάτων ὁμοιότητα· οὐδὲ γὰρ τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ
χριστοῦ, οὐδὲ τὸ εἰς χριστὸν βαπτισθῆναι λέγεσθαι σύμενουν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ εἰς B
ἓν σῶμα, διὰ τὸ σχῆμα τῆς φωνῆς τὴν αὐτὴν παραστήσουσι διάνοιαν· ἀλλ'
ὅσον ταῦτα τῇ προφορᾷ τῶν ῥημάτων καὶ τῶν ὀνομάτων συνεγγίζει τε καὶ συσχη-
ματίζεται, τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν τῶν νοημάτων διέστηκεν ἑτερότητα(1)·
καὶ πρὸς τούτοις ἃ ταῖς ἄλλαις ἐπιδέδεικται τῶν ἀτόπων συνεπομένων ἐπιλύσεσιν·
ἔτι δὲ ὅτι μηδὲ οἷον ἦν τῶν μαθητῶν τὴν τοῦ διδασκάλου νομοθεσίαν καινοτο- C
μούντων ἑτέρωθεν ἀνακτήσασθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ μέχρι νῦν ἐκράτει τῆς ἐντολῆς
ἀθέτησις, οὐκ ἐχούσης πάροδον τῆς νῦν θειαζομένης τῇ ἐκκλησίᾳ καταστάσεως·
καὶ ὅτι μάρτυρες τῆς τοιαύτης ἐπιλύσεως τῶν μαθητῶν οἱ κορυφαῖοι καθεστήκασι
Πέτρος καὶ Παῦλος· καὶ τὸ φρικτὸν καὶ φοβερὸν, ὅτι συνοδικὴ τῶν ἀποστόλων καὶ ἀδυ-
σώπητος καταλαμβάνει ψῆφος τοὺς καθ' ἕτερόν τινα τρόπον βάπτισμα παρὰ τὸν D
τοῦ δεσπότου νόμον τολμῶντας ἐπιτελεῖν, καὶ ἀντινομοθετεῖν τῇ ἐκείνου κυριότητι·
διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησία κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀποστο-
λικῶν πράξεών τε καὶ κηρυγμάτων εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος
βαπτίζουσα, μετὰ τὸ καθαρθῆναι τοὺς βαπτισαμένους τῇ ἀναγεννήσει, εὐμελεῖ
τε καὶ διαπρυσίῳ εἴωθεν ὑποψάλλειν τῇ φωνῇ, ὅσοι εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθητε, χρι- E
στὸν ἐνεδύσασθε (2)· οὐδὲν ἧττον ἀνακηρύττουσα, ὅτι καθάπερ νῦν τοὺς εἰς πατέρα
καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον βαπτισθέντας, εἰς χριστὸν λέγομεν βαπτισθῆναι καὶ χριστὸν

nomen significatuum distinctione, atque a confusionis discriminatione deducitur: ita ut perspicue sciamus quandonam *nomen* significatum proprium habeat; quando item gloriam honoremque nominati denotet: rursus quando eiusdem doctrinam ac praedicationem. Favet praeterea solutioni si probe noscamus, haud adamussim congruere cum vocis typo sententiarum similitudinem. Nam neque locutiones in Christi morte, et in Christo baptizari, et in uno corpore, sub eodem vocis schemate eandem sententiam exhibent: sed quantum hae verborum ac nominum pronunciatione proximae invicem sunt et configuratae, tantundem inter se differunt sententiarum diversitate. His adde demonstrationes, quae ex consequentium absurdorum solutionibus manant. Praeterea, quod si discipuli legi magistri novitatem suam supposuissent, lex postea illa instaurari aliunde non potuisset, verum huc usque abrogatio eius mansisset, neque postliminium extitisset consuetudinis eius, quae nunc in ecclesia divinitus viget. Insuper, quod huius solutionis suffragatores sunt discipulorum principes Petrus et Paulus: quodque longe gravissimum tremendumque est, synodica apostolorum et inexorabilis sententia percutit eos qui alio quovis modo, praeter quam a Domino mandatum fuit, baptisma conficiunt, et contra eius supremam potestatem decernunt. Quare toto orbe terrarum propagata ecclesia, quae secundum actuum praeconiorumque apostolicorum traditionem baptizat in nomine patris et filii et spiritus sancti, postquam baptizatos regeneratione purgavit, modulata claraque voce solet canere, quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Atque ita praedicare non dubitat, sicuti nunc in patre et filio et spiritu sancto baptizatos suscepisse baptismum dicimus et Christum induisse: ita coe-

(1) Confer p. 266 adnotationem 1, quae spectat ad partem eius paginae sub littera C positam.
(2) Vide Graecorum euchologium cap. de baptismate.

A ἐνδύσασθαι, οὕτω καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς τὸ τῆς ἀναγεννήσεως λουτρὸν ἱερουργοῦντες, τῇ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπικλήσει, βαπτίζειν ἐλέγοντο εἰς χριστὸν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ τὰ παραπλήσια (1).

QUAESTIO LXXIII.

B

Πῶς νοητέον τὸ ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ κυρίου I. Cor. XI. 27.
ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου· καὶ ἑξῆς.

C α. Ἡ μετάληψις τοῦ δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵματος τροφή τις οὖσα νοερὰ καὶ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ἀναρρωννύουσα, ἐπεὶ τῷ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶτι προσφέρεται ζώῳ, ἐν σωματικῇ οὐσίᾳ καὶ αὐτὴ τὴν πνευματικὴν χάριν καὶ τὸν ἁγιασμὸν παρέχει· ὅθεν διὰ τοῦ στόματος εἰς τοὺς μυστικοὺς θαλάμους τῆς φύσεως προϊοῦσα, ὡς ὅλον μὲν οἰκονομῆται, καὶ ὅλον καθαγιάζει
D τὸ ζῶον· μᾶλλον δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν τῆς χάριτος καὶ τοῦ ἁγιάσματος ἐπιδαψιλεύεται τὴν ἐνέργειαν· χρὴ τοίνυν τοὺς ἀπολαύειν μέλλον-

tum apostolorum regenerationis lavacrum administrantem cum patris et filii et spiritus sancti invocatione, dictum olim fuisse baptizare in Christo et in nomine Iesu Christi et similibus formulis.

Quomodo intelligenda sint verba illa: qui manducaverit hunc panem et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Et reliqua.

1. Dominici corporis sanguinisque sumptio, quae est intellectualis quaedam atque animae vires reficiens alimonia, quandoquidem animanti, quod corpore animaque constat, praebetur; idcirco per corpoream substantiam ipsa quoque spiritualem gratiam et sanctificationem confert. Quare per os in mystica naturae humanae conclavia permeans, universum bene disponit atque sanctificat animal: praecipue tamen animae ac menti gratiae sanctimoniaeque liberaliter vim suppeditat. Itaque oportet eos, qui hoc sacro spiritalique cibo fruituri sunt, minime nescire quae-

(1) Photio ut scriberet luculentam hanc de baptismi formula dissertationem, vix dubito quin causam obtulerit controversia per id tempus denuo commota, quam e celebri s. Nicolai I. papae responso ad Bulgaros satis cognoscimus, de baptismo nimirum in s. trinitatis vel in Christi nomine administrato. Quod autem Photius neque hoc scripto neque illa epistula encyclica, quae est secunda inter editas, contumeliarum et criminationum in romanos Bulgarorum doctores plena, quicquam huiusmodi Nicolao viventi obiecerit, id rursus comprobat inhumaniter et inique facere eos qui Nicolao maledicunt, cui vel acerbissimus hostis in hac parte obtrectare non est ausus. Ad rem ipsam quod attinet, quaestio sane historica potius est, utrum nempe apostoli peculiari aliquo iure ab evangelica forma aliquando discesserint, nec ne. Nam quod certe in praesenti aliis verbis baptizare non liceat, nisi evangelicis et in ecclesia universa usitatis, nemo iam negat. Inter multos recentiores, qui controversiam curiose ventilarunt, theologos Harduinus et Calmetus eminent atque Ursus. Et duo quidem priores cum inedita Photii sententia (quam ceteroqui non legerant) satis conspiraverunt: Urso autem, copioso licet et docto, qui ab his dissidet, et tunc statim pro opinione sua contra theologum quendam sorbonicum decertandum fuit, et nunc gravior Photius post fata adversarius exoritur. Photio denique suffragatur Bulgarorum archiepiscopus Theophylactus sub finem commentarii ad Lucam.

τας τῆς ἱερᾶς ταύτης καὶ νεαρᾶς τροφῆς, μὴ ἀγνοεῖν τίς ἐστιν ἡ δύναμις αὐτῆς, A
καὶ τίς ἡ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα δι' αὐτῆς παρεχομένη εὐεργεσία καὶ δωρεά· οἷον
ὡς ὁ προαιώνιος λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ ὤν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὤν, καὶ Θεὸς ὤν·
οὗτος ὁ τῆς φύσεως ἡμῶν δημιουργὸς ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων σάρκα δανεισά-
μενος, ὁ πλουτῶν θεότητα, ἄνθρωπος κατηξίωσε χρηματίσαι δι' ἡμᾶς, καὶ ἐσ-
κήνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ ὁ ὑπάρχων ἐν μορφῇ Θεοῦ, μορφὴν ἀνέλαβε δούλου. ἑκα- B
τέρας φύσεως τοὺς ὅρους ἐν τῇ αὐτοῦ μιᾷ ὑποστάσει ἀσυγχύτους καὶ ἀχωρίστους
διασωσάμενος· ἐκένωσεν οὖν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀκενώτως, καὶ γεγονὼς ὅμοιος ἡμῖν
Hebr. IIII.15. κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, οὐκ εὐεργετῶν μόνον καὶ ἰώμενος τὰς ἀσθενείας
ἡμῶν διετέλεσεν, ἀλλὰ καὶ βλασφημούμενος καὶ ἀχαριστούμενος, οὐδὲν ἧττον τῶν
ὑπὲρ λόγον δωρεῶν τὴν ἀφθονίαν οὐ συνέστελλεν· καὶ ὕβρεις καὶ χλεύην ὑπὸ τῶν C
εὐεργετουμένων ὑφιστάμενος, τῆς ἀφάτου φιλανθρωπίας οὐκ ἀφίστατο· ἀλλὰ καὶ
σταυρὸν καὶ θάνατον ἤνεγκεν, ὥστε τοὺς ὑβριστὰς θανάτου καὶ φθορᾶς ἀπαλλάξαι,
καὶ πρὸς ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν τὸ θνητὸν ἡμῶν καὶ φθαρτὸν διὰ τῆς ἰδίας
ἀναστάσεως μεταπλάσαι τε καὶ ἀνυψώσασθαι.

β. Τούτων δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀρραβῶνά τε καὶ θεμέλιον τοῦ οἰκείου D
σώματος καὶ αἵματος τὴν μετάληψιν προκατεβάλλετο· ὡς ἂν ταύτης ἐν μετου-
σίᾳ γινόμενοι τῆς οὐρανίου καὶ ἀθανάτου ζωῆς ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν πιστεύωμεν τὰ
Ioh. VI. 55. προοίμια· καὶ γὰρ ἡ ἐνυπόστατος ἀλήθεια φησί, ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ
πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ἐπειδὴ τῇ μετοχῇ τῆς ἀχράντου σαρκὸς
αὐτοῦ σύσσωμοι καθιστάμενοι, καὶ τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας καταξιούμεθα· E
ὁ τοίνυν τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ τούτοις ἀναστρέφων καὶ στηριζόμενος, καὶ τὸν πλοῦ-
τον τῶν εὐεργεσιῶν ἐπερχόμενος, ἐπειδὰν μέλλῃ τῆς μυστικῆς ταύτης καὶ ἀκηρά-
του τροφῆς μετέχειν, δῆλον ὅτι καθαρὸν καὶ ἀμέτοχον τῶν πονηρῶν πράξεων

nam eius sit virtus, vel quodnam ab eo conferatur beneficium ac donum, quod sane vix ulla mente comprehendi potest: nempe quod ipsum sit ante saecula existens verbum, quod erat in principio, quod apud Deum erat, Deus ipse. Hic nostrae naturae auctor virgineo de sanguine carnem sibi adeptus, qui erat divinitate dives, homo fieri propter nos voluit, ac nobiscum diversatus est: et qui erat in forma Dei, formam servi recepit, utriusque naturae terminos in unica sua persona inconfusos inseparabilesque servans. Exinanivit ergo sine exaninanitione se ipsum, ac similis nobis per omnia effectus absque peccato, non solum bene fecit infirmitati nostrae ac medicatus est; verum etsi blasphemiis appetitus, atque ingratos expertus homines, nihilominus inenarrabilium donorum affluentiam non compescuit: iniuriasque et convicia ab iis qui eius beneficiis usi fuerant perpessus, ab ineffabili benivolentia non destitit; sed crucem necemque pertulit, ut inimicos suos morte et corruptione liberaret, atque ad immortalitatem et incorruptionem mortale hoc nostrum et corruptibile corpus per suam resurrectionem transferret atque attolleret.

2. Iam vero horum bonorum omnium arrhabonem ac fundamentum statuit proprii corporis sanguinisque sumptionem: ita ut huius participes effecti, caelestis atque immortalis vitae intra nos ipsos habere credamus primitias. Etenim substantialis ipsa veritas dicit: qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem habet vitam aeternam. Nam per communionem immaculatae carnis, idem cum eo corpus effecti, incorruptione quoque et immortalitate digni efficimur. Qui ergo haec mente revolvit atque deficit, ac beneficiorum copiam recolit, quotiescumque mystici huius inlibatique cibi particeps est futurus, hunc constat purum se pravisque operibus alie-

A ὀφείλει παρασκευάζειν ἑαυτόν· οἷα δὴ μέλλων τὸν βασιλέα πάντων καὶ δεσπότην τῇ παρουσίᾳ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ὑποδέξασθαι θαλάμοις συνανακιρνάμενον ἀῤῥήτῳ λόγῳ καὶ ὑπὲρ κατάληψιν φιλανθρωπίᾳ, καὶ συμφυόμενον σώματι τῷ ἡμετέρῳ· ὁ δὲ μὴ προκαθηράμενος ἑαυτὸν τῶν μολυσμάτων καὶ παθῶν ὅσα τε τὴν ψυχὴν καὶ ὅσα τὸ σῶμα λυμαίνεται καὶ καταμολύνει,
B ἀλλὰ ῥυποῦντι μὲν βίῳ, ῥυποῦντι δὲ λογισμῷ τῆς μυστικῆς προσιὼν καὶ ἀπαθανατιζούσης τραπέζης μετασχεῖν, οὗτος οὐ μετέχει μὲν τῆς χάριτος· οὐδὲ γὰρ σαπρὸν δοχεῖον μύρον ὑποδέξασθαι δύναται· οὐδὲ μαργαρίτης βορβόρῳ καταπιστεύεται· ἀλλ' ὑβρίζων καὶ ἀτιμάζων τὸ κρεῖττον, οὐ μόνον ὕβρεως ἀλλὰ καὶ τιμῆς, οὗτος ἀπαραιτήτου κρίματος ἑαυτὸν ἀπέφηνε μέτοχον· ἐξύβρισε γὰρ τὸ
C σῶμα τὸ δεσποτικὸν, εἰς ὃ τῶν Ἰουδαίων ἡ τόλμα σταυρῷ προεξύβρισεν ἀναρτήσασα· διὸ καὶ ὁ πυρούμενος καὶ ἀσθενῶν ὑπὲρ τῶν σκανδαλιζομένων τῇ πίστει καὶ ἀσθενούντων, τὸ μέγεθος τοῦ ἁμαρτήματος παριστῶν, οὐκ ἠρκέσθη ἅπαξ εἰπεῖν ὡς ἔνοχός ἐστιν ὁ τοιοῦτος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου· ἀλλὰ καὶ δεύτερον πάλιν ἐπεμαρτύρατο, ὡς ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως τὸν ἄρτον καὶ τὸ πο- II. Cor. XI. 29. I. Cor. XI. 29.
D τήριον τοῦ κυρίου, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει.

γ. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ αὐτὸς ὁ τῶν ἀθεάτων θεωρὸς καὶ τῶν ἀῤῥήτων ῥήτωρ καὶ διδάσκαλος ἔφησεν ἔνοχον εἶναι τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου, τὸν ἀναξίως ἐσθίειν αὐτὸ καὶ πίνειν ἀποθαρσυνόμενον· τί γὰρ, ἐνὸν καθαίρειν ἑαυτὸν καὶ ἀποσμήχειν διὰ μετανοίας τῶν μολυσμάτων, οὕτω τε προσιέναι τῷ κα-
E θαρωτάτῳ, μᾶλλον δὲ τῷ ὑπὲρ πᾶσαν ἔννοιαν πηγάζοντι κάθαρσιν, ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν ἐπὶ λογισμοὺς ἀναλαβεῖν καὶ μετελθεῖν, οὐδεμιᾶς γίνομαι φροντίδος; ἵνα δὲ δόξω καθαρὸς εἶναι τοῖς ὁρῶσι, καὶ ἄξιος τοσαύτης χάριτος καὶ ἀπολαύσεως, τὴν ἐμὴν ὑβρίζω σωτηρίαν; καὶ παίζειν οὐ φρίττω εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγ- I. Petr. I. 12.

num praestare debere: quippe qui universalem regem ac dominum corpore ipso praesentem excepturus est, conclavibus animae ineffabili ratione et incomprehensibili clementia infusum, nostroque corpori immixtum. Iam qui se ipsum maculis atque passionibus haud ante purgaverit, quaecumque animum eius corpusque impiant ac foedant; sed sordida vita sordidaque mente ad mysticam, quae immortalitatem donat, mensam vescendi causa accesserit; hic mehercule gratiae non fit particeps: neque enim putre vas unguentum continere potest; neque margarita sterquilinio commendatur: tum quia violat ac dehonestat rem non modo contumelia indignam, sed cui par honor adhiberi nullus potest, is summi sceleris semet ipsum reum coarguit. Iniurius enim est in dominicum corpus, sicuti adversus idem iniuriosa fuit olim Iudaeorum audacia, a qua cruci suffixum fuit. Quamobrem is qui urebatur quodammodo et aegrotabat propter eos qui fide labebantur et laborabant, dum peccati magnitudinem demonstrare studet, non satis habuit semel dixisse, eiusmodi hominem corporis ac sanguinis Domini esse reum; sed mox rursus testatus est, qui manducat panem bibitque calicem Domini indigne, hunc sibi iudicium manducare ac bibere.

3. Atque in hanc nimirum sententiam ipse rerum invisibilium spectator et ineffabilium narrator atque magister reum esse dicit corporis et sanguinis Domini quicumque indigne manducare et bibere audet. Quid enim? Cum vacet purgare me ipsum maculasque paenitentia abstergere, atque ita ad purissimam rem, immo ad puritatis affluentem prae quam cogitari potest fontem accedere; ego contra nulla id cogitatione curave dignabor? atque ut purus cernentibus videar, dignusque hac gratia et rei usu, meam ipse contumelia salutem afficiam, neque illudere illi ex-

Ioh. V. 44. γελοῖ παρακύψαι; ὄντως οἱ δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, οὔτε τὴν παρὰ A
τοῦ μόνου Θεοῦ δόξαν ζητοῦσιν, οὔτε τῷ μεγέθει τοῦ μυστηρίου πιστεύουσιν· ὁ μὲν
γὰρ φιλάνθρωπος ἡμῶν πλαστουργὸς, ἀναξίους ὄντας τῶν ὑπὲρ λόγον ἠξίωσεν·
ἡμεῖς δὲ τούτων ἀξιωθέντες, καὶ σύσσωμοι καὶ συμμέτοχοι χρηματίζειν αὐτοῦ (ἂν
ἄρα βουλώμεθα, ῥώμην καὶ χάριν λαβόντες, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἀνελθεῖν ἀξιώμα-
τος ὕψος) εἰ μὴ κατὰ πᾶσαν σπουδὴν καθαροὺς ἑαυτοὺς παρασκευασώμεθα, B
πῶς οὐχὶ διπλῆς ἐνόχους ἀποφαίνομεν ἑαυτοὺς κατακρίσεως; μιᾶς μὲν, ὅτι το-
σαύτης ἀγαθῶν ὑπερβολὴν ἐξὸν κερδαίνειν, ἀπωσάμεθα, καὶ τηλικαύτης ἑαυτοὺς
ὠφελείας τε καὶ σωτηρίας ἀπεστερήσαμεν· τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ χωρὶς ἑτέρας εἰσ-
Ioh. III. 18. πράξεως, μεγίστη καταδίκη· ὡς καὶ ὁ κύριος ἔφησεν, ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν
υἱὸν, ἤδη κέκριται· τουτέστιν ἔχει τὴν δίκην· τίνα ταύτην; αὐτὸ τὸ μὴ πιστεῦσαι C
εἰς αὐτόν· ἑτέρας δὲ, ὅτι τοῦ δώρου κατεφρονήσαμεν, ὅτι τὴν χάριν ὑβρίσαμεν,
τὸν εὐεργέτην ἐξουθενήσαμεν· ὡς κοινῇ τραπέζῃ τῇ μυστικῇ τροφῇ καὶ συσσώμους
ἡμᾶς τοῦ ἀχράντου σώματος αὐτοῦ παρασκευαζούσῃ, κατεχρησάμεθα· οὐκ οὖν
οὐδὲν ἄμεινον οἱ τοιοῦτοι τῶν Ἰουδαίων διετέθησαν, οἳ τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ ἀτόλ-
μητον ἔργον ἐτόλμησαν, τὸ ζωοποιὸν σῶμα Χριστοῦ ἐπὶ ξύλου κρεμάσαντες, καὶ D
τῇ λόγχῃ τοῦ αἵματος ἐκκενώσαντες· διόπερ εὐλόγως ὁ διδάσκαλος τῆς οἰ-
κουμένης ἐνόχους εἶναι τοὺς τοιούτους τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου κατ-
εψηφίσατο.

timescam in quem angeli optant prospicere? Profecto qui gloriam invicem aucupantur, hi neque eam quae a solo Deo est gloriam quaerunt, neque mysterii magnitudini credunt. Nam clemens quidem Deus indignos nos ineffabili dignatus beneficio est: nos autem tanto munere adfecti, nempe ut eius corporis participes simus (si certe voluerimus viribus acceptis et gratia ad tantae dignitatis culmen adscendere;) nisi omni studio nosmet ipsi puros praebuerimus, nonne duplici damnatione nosmet reos esse ostendemus? una quidem, quia quum liceret tantam bonorum copiam lucrari, renuerimus, nosque met tanto emolumento ac salute fraudaverimus. (Quippe hoc ipsum absque alia animadversione, maxima damnatio est, dicente Domino: qui non credit filio, iam iudicatus est; nempe sententiam intra se gerit. Quamnam? nempe quod ei non credidit.) Altera damnatio est, quod donum spreverimus, quod gratiae iniurii fuerimus, quod bene nobis facientem nullo pretio habuerimus: dum hac alimonia mystica, quae nos puri eius corporis facit participes, tamquam vulgari mensa abusi sumus. Ergo eiusmodi homines haud meliores Iudaeis sunt, qui horrendum illud et immane facinus perpetrarunt, cum vivificum Christi corpus ligno suspenderunt, spiculoque sanguinem exhauserunt. Quamobrem apta locutione mundi doctor reos hos corporis et sanguinis Domini pronunciavit.

QUAESTIO CXXXI.

Τί λέγεται μαγνῆτις.

A α. Μαγνῆτις ὅπερ ἐρώτησας καλεῖται ἡ τὸν σίδηρον ἕλκουσα λίθος.
ὅτι μάγνητας ἄνδρας λιθοφόρους, ἀρχηγοὺς φησὶ εὑρέσεως αὐτῆς γενέσθαι, καὶ
τῆς ἐνεργείας εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν· λιθοφόροις γὰρ ὡς ἔοικε κρηπῖσιν ὑποδεδεμένοι
οὗτοι, ἐπεὶ κατὰ γῆς σιδηρίτιδος ἠρέμα βαδίζοντες γίνοιντο, βάρους τινὸς καὶ δυσ-
κινησίας προσεχομένων τῶν ψήφων τοῖς σιδηρείοις ἀντελαμβάνοντο· θαῦμα δὲ
B προσπίπτον αὐτοῖς, καὶ πρὸς ζήτησιν τῆς αἰτίας ἀνακινοῦν, τὴν εὕρεσιν παρασχεῖν
τῆς ἐν τῇ λίθῳ δυνάμεως· οὐ μόνον δὲ μαγνῆτις αὕτη καλεῖται, ἀλλὰ καὶ λυδία,
καὶ ἡράκλεια, καὶ σιδηρῖτις· δεῖ γάρ σοι σπουδαιολογουμένῳ περὶ ταῦτα, καὶ
ἡμᾶς προσφιλοτιμήσασθαι· ἀλλὰ γὰρ σιδηρῖτις μὲν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας ἧς περὶ
τὰ σιδήρια ἐνδείκνυται· εἰ βούλει δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ὄψεως· ἔχει γάρ τι ἐμφερὲς κα-
C τὰ τὴν χρόαν ἀργῷ καὶ οὔπω διακαθαρθέντι σιδήρῳ· ἀλλὰ καὶ διότι ἐξ ἀρ-
χῆς εὑρῆσθαι φασὶ αὐτὴν τοῖς τοῦ σιδήρου μετάλλοις ἀναμεμιγμένην· ἡράκλεια
δὲ ὡς μὲν τισιν ἔδοξε διὰ τὸ ἰσχυρὸν τῆς ὁλκῆς καὶ κρατερόν· μᾶλλον δ' ἂν
ῥηθείη τὴν ἐπωνυμίαν ἕλκειν, διότι περὶ Ἡράκλειαν τὸ πρῶτον ὥς φασιν ἐφάνη·
Ἡράκλειαν δὲ οἱ μὲν τὴν ἐν Πόντῳ ἱστορήκασι· τοῖς δὲ ἡ ἐν Σαμοθράκῃ ἔδο-
D ξεν· εἰσὶ δὲ οἷς ἑτέρα τῆς μαγνήτιδος ἡ σιδηρῖτις νομίζεται· ἣν καὶ λαμπρὰν
ὅλως καὶ διαυγῆ φασὶν εἶναι, καὶ μαρμαρυγαῖς ἀργυριζούσαις χαρασσομένην δι'
ὅλου τοῦ σώματος· εἴη δὲ καὶ λυδία τὴν κλῆσιν, ἴσως ἀπὸ τῆς πόῤῥω πατρί-
δος τῶν ἐξευρηκότων αὐτῆς τὴν ἐνέργειαν· ἢ εἴ τι ἄλλό τις ἀπὸ τοῦ πελάγους
τῆς ἀρχαϊκῆς ἱστορίας καιρὸν λάβοι ἀναλέξασθαι (1).

Quid sit magnes.

1. Magnes, de quo me interrogas, dicitur lapis ferrum attrahens: quia magnesii homines hunc lapidem gestitantes, rei inventores feruntur eiusque vim primi sensisse. Nam lapideis, ut credibile est, crepidis induti, dum tellure ferro abundante lente incederent, ponderitatem nescio quam motusque difficultatem, haerentibus ferro lapillis, experti sunt. Rei miraculo commoti atque ad causae vestigationem impulsi, vim lapidi insitam esse cognoverunt. Neque magnes tantummodo hic lapis appellatur, verum etiam lydius et heraclius et siderites. Nam tibi de hoc vocabulo accurate inquirenti, aequum est nos pari sedulitate respondere. Iam sideritae nomen a vi eius quam erga ferrum expromit dici constat: vel, si mavis, etiam ab eius specie: est enim eiusdem color prope similis naturali nondumque defaecato ferro: tum etiam quia principio inventum fuisse tradunt ferri metallo concretum. Tum heraclius nonnullis dici videtur, ob attrahendi vim validam et vigorem. Sed enim aequius appellationem sortitus videtur, quia circa Heracleam primo conspectus dicitur. Porro Heracleam alii Ponti tradunt, alii Samothraciae. Nonnulli existimant diversum esse a magnete sideritin: quem postremum splendidum et quaqua versus lucentem aiunt, argenteisque radiis toto corpore insignitum. Denique et nomen lydius, vel a longinqua illorum patria inditum est, qui virtutem eius deprehenderunt; vel de hac re quidvis aliud ex antiquae historiae vorticibus expiscari pro libito licet.

(1) Inter veteres auctores satis erit videre Plinium lib. xxxvi. sect. 25. de magnete non sine copia disserentem. Nam recentiores Kirkerum, Salmasium, Gassendum, reique physicae

β. Ἀλλ' ἡμᾶς γε προσήκει τὴν ἑλκτικὴν τῆς λίθου ταύτης δύναμιν δια- A
σκοποῦντας, καὶ τὴν συμπάθειαν, καὶ τὸν οἷον ἔρωτα ὃν ἡ φύσις αὐτῇ πρὸς τὸν
σίδηρον ἐνέθηκεν, ἀγάλλεσθαι μὲν τῆς δημιουργίας τὸν ἀριστοτέχναν Θεόν· αἰσ-
χύνεσθαι δὲ τὴν τῶν ἀναισθήτων ἀλληλουχίαν καὶ συνάφειαν· ἐπειδὰν οἱ λόγῳ
τιμηθέντες ἡμεῖς τὸν τῆς φιλοστοργίας καὶ ἀγάπης δεσμὸν οὐδ' ὁμοίως ἐκείνοις
φυλάττωμεν· καί τοι γε σαφῶς διδασκόμενοι, ὡς εἰ καὶ πάσης ἀρετῆς εἶδος εἴη- B
μεν περιειλημμένοι, ἄνευ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ τοῦ πνευματικοῦ τούτου
φίλτρου καὶ δεσμοῦ, πάντα ἡμῖν διαρρυήσεται καὶ οἰχήσεται· εἰ δὲ καὶ ἑτέρα τὶς
λέγεται λίθος ἐναντίαν τῇ προκειμένῃ τὴν φύσιν λαχοῦσα, ἧς ἡμεῖς μὲν οὔπω εἰς
πεῖραν ἀφίγμεθα (τὴν δὲ φασὶν ἀπωθεῖσθαι αὐτῇ προσαγόμενα τὰ σιδήρια) καὶ
τοῦτο ἡμέτερον· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡμεῖς μόνον τῷ δεσμῷ τῆς πνευματικῆς ἀγάπης C
ὀφείλομεν ἑνοῦσθαι καὶ συνδεδέσθαι πρὸς τὸ ὁμόφυλον, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ ἀπω-
θεῖν καὶ ἐκτρέπεσθαι· ἐπειδὰν σκανδάλων καὶ προσκομμάτων ὑπελθόντες βίον ἐμ-
Matth. V. 29. 30. ποδὼν ἐπιχειρῶσιν ἵστασθαι πρὸς τὰς τῆς εὐσεβείας τρίβους, ἢ τοὺς τῶν ἀρετῶν
ὑποσκελίζειν καὶ διαστρέφειν δρόμους· τοῦτο γὰρ καὶ τὸ κυριακὸν ἐπιτάττει λόγιον·
ὡς εἰ καί τις εἴη φίλιον καὶ οἰκεῖον ὁ μάλιστα, ὥστε καὶ συνεργεῖν ἡμῖν εἰς τὰς D
πολιτικὰς θεωρίας τε καὶ πράξεις, ἴσα καὶ ὀφθαλμῷ δεξιῷ καὶ χειρὶ δεξιᾷ,
καὶ τούτους ἐκτέμνειν καὶ ἀποτρέπεσθαι τῇ πάσῃ δυνάμει χρεών.

2. Porro autem decet nos attrahentem lapidis huius virtutem considerantes atque sympathiam ac veluti amorem natura eidem erga ferrum inditum, admirationem nostram ad creationis optimum architectum Deum transferre: pudere autem ob rerum insensibilium nexum atque compaginem; dum nos interim qui ratione praeditos nos gloriamur, benivolentiae amorisque vinculum haud aeque servamus: et quidem diserte edocti, quamvis forte genus omne virtutum complexi fuerimus, absque mutua charitate spiritalique hoc amore ac vinculo, fore ut nobis omnia effluant ac dispereant. Ceteroqui alius nescio quis celebratur lapis contrariam praedicto vim sortitus, qui nondum lapis ad meas manus venit. Hunc aiunt proximum ferrum repellere. Atque hic pariter usui nostro accommodatus est. Nam qui spiritalis charitatis vinculo generis nostri consortibus copulari coniungique debemus, iidem interdum aversari illos debemus atque repellere: nempe cum ipsi scandalorum et offendiculorum instar effecti, nobis in via pietatis impedimento sunt; vel cum virtutum subvertere ac detorquere gressus nituntur. Id enim dominico etiam effato praecipitur; nempe siquis vel amicissimus vel summa necessitudine iunctus; nobisque in civilibus studiis ac negotiis, haud secus quam dexter oculus vel dextra manus, utilis fuerit; nihilominus hunc quoque velis remisque esse devitandum.

hodiernos magistros commemorare quid interest? Vim tamen huius lapidis ignoraverunt praecipuam prisci auctores, quos inter Photius, demonstrandi scilicet meridianam lineam, ideoque et arcticum polum: ex qua virtute res nautica incredibiles utilitates percepit. Ceterum Plinius probabilius dicit ferratas pastorum crepidas adhaesisse magneti, quam Photius ait magneticas crepidas cohaesisse cum solo ferrario.

QUAESTIO CXXXIIII.

Πόσας ἀρχὰς δεῖ νοεῖν ἡμᾶς τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ ποίας.

A α. Ἡ ὅσα καὶ ὅρια γῆς τὸ δόρυ παρατείνασα Ῥώμη, καὶ τὸ κράτος δείξασα τῆς οἰκουμένης μέτρον, ὥσπερ τρισὶν ὀνόμασιν ἀγάλλεσθαι(α) χαίρει, οὕτω καὶ τρεῖς ἀρχὰς τῷ ἐνιαυσιαίῳ χρόνῳ χαρίζεται· ὀνόματα μὲν οὖν ἐστὶν αὐτῇ τελεστικόν τε καὶ ἱερατικὸν καὶ πολιτικόν· τελεστικὸν μὲν ἀμὼρ, ὃ σημαίνει ἔρως· ἱερατικὸν δὲ φλῶρα, ἀνθοῦσα δὲ τοῦτο παραδηλοῖ· πολιτικὸν δὲ ῥῶμα, ὅπερ ἀν-
B τιστρεφόμενον, εἰς τὴν τελεστικὴν σχηματίζεται λέξιν (1)· ἐξῆν μὲν οὖν τὸ ἱερατικὸν καὶ τῷ πλήθει κοινοῦσθαι· τὸ δὲ τελεστικὸν ὁ κοινώσας τῶν ἱερέων ἐσχάτην ποινὴν εἰσέπραττε(2)· τρισὶν οὖν ὀνόμασιν ὥσπερ ἔφημεν τιμωμένη, καὶ τρισὶν ἀρχαῖς τὸν ἐνιαύσιον σεμνολογουμένη χρόνον, τὴν μὲν αὐτῶν ἱερατικὴν ἐκάλει, τὴν ἄλλην δὲ πάτριον, καὶ τὴν λοιπὴν πολιτικήν τε καὶ κυκλικήν· ἱερατικὴν μὲν οὖν ἡνίκα τὸν
C αἰγόκερων ὁ ἥλιος παριὼν, εἰς αὔξησιν ἄγει τὴν ἡμέραν· αὕτη δὲ συμπίπτει πρὸς ἀκρίβειαν μὲν κατὰ τὸν καλούμενον δεκέμβριον μῆνα· πρὸς αἴσθησιν δὲ καὶ μάλιστα ῥωμαίοις, εἰς τὸν ἰανουάριον διαβαίνει· τὴν δὲ πάτριον ὁ τῶν μηνῶν καλούμενος μάρτιος ἀπεκληροῦτο· ὅτε καὶ ὅπλων κίνησίς τε καὶ παρασκευὴ ἐπεδείκνυτο ῥωμαίοις· τὸν δέ γε σεπτέμβριον μῆνα ἡ κυκλική τε καὶ πολιτικὴ ψῆ-
D φος, ὃ τὸ σὸν φιλόπονον ἐπιζήτησιν, ἀρχὴν ἀπέφαινε τοῦ ἐνιαυτοῦ (3)· ὃ καὶ

Quot anni initia arbitrari nos oporteat et quae ?

1. Quae ad extremos usque mundi fines spiculum suum Roma protendit, propriaeque potentiae terminum orbis terrarum limitem fecit, sicuti tribus nominibus gloriari solet, sic etiam tria principia spatio annuo attribuit. Et Romae quidem nomina sunt mysticum, sacrum, politicum. Mysticum nomen est Ἀμὰρ, nempe *amor*: sacrum Flora est, quod florentem significat: politicum Roma, quod conversis litteris in mysticum nomen recidit. Et sacrum quidem licebat ad vulgi etiam notitiam efferre: verum siquis sacerdos mysticum divulgasset, poenae capitali fiebat obnoxius. Tribus igitur, ut diximus, ornata nominibus Roma, tria quoque initia tempori annuo se facere gloriabatur, quorum ipsa primum sacrum appellabat, alterum patrium, tertium politicum et cyclicum. Sacrum est, quum capricorno sol egrediens diei incrementa facit. Hoc autem adamussim incidit in decembrem mensem: sed tamen id, Romanis praecipue, nonnisi ianuario mense sentitur. Initium vero patrium appellatum, in mensem martium incurrebat, quo tempore arma movere solent Romani et ad bellum instrui. Septembri mense denique cyclico politicoque suffragio, de quo tu studiose rogas, initium anni statutum fuit. Et quam

(a) Verbum ἀγάλλεσθαι superadditur haud scio quam necessario.

(1) Erythraeus apud Ortelium in geogr. ait: *triplex urbi Romae fuisse nomen proditum est; unum hoc quo utimur pervulgatum; alterum quod arcanum fuit, unde Amaryllida suam, quae amorem proprie significat, in bucolicon carmen Virgilius detorsit; tertium sacrificiis debitum, de quo vocabulum Floralibus impositum; quod anthusam graece Philadelphus interpretatur, a quo haec discimus. Id tu latine vel florentem, vel aptius fortasse Floram aut Florentiam vertes. – Sub Amaryllidis nomine eam Virgilium describere annotavit Servius.*

(2) De arcano Romae nomine loquuntur Verrius apud Festum; Solinus cap. I; Servius ad aen. I. 277. Potiore iure apud Hebraeos fuit ineffabile nomen Dei יהוה, de quo Hieronymus ep. xxv.

(3) Vide kalendarium constantinopolitanum ad diem primam septembris, et quae ibi docte disputat Stephanus Morcellius.

*

γλῶσσα μὲν ἑλληνίζουσα καλεῖν ἐπινέμησιν οἶδε, ῥωμαῖοι δὲ ἰνδικτιῶνα· καὶ A
ταύτην τὸ μὲν παλαιὸν, πενταετηρίδος χρόνος ἀνεκύκλου· ὃν καὶ λοῦστρον
πατρίως ἐκάλουν· ἔπειτα δὲ τιμῶντες Ἄρη τὸν, ὥς φασι, πάτριον αὐτοῖς·
ἐπεὶ τῶν ἀστέρων οὗτος πεντεκαιδεκαετίᾳ ἐλάχιστον δρόμον ἀνύων τὸν ἴδιον πε-
ραιοῦται κύκλον, ἰσόχρονον ἔθεντο καὶ τὴν ἐπινέμησιν ἤτοι τὴν ἰνδικτιῶνα θέσ-
πισμα τελεῖσθαι· ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν αἰτίαν, ὡς ἂν ἡ ἐκείνων ἀρχαιότης φαίη, B
ὁ θεολογικὸς αὐτῶν καὶ κρύφιος ὑπογράφει τρόπος· οὐ πόῤῥω δὲ ταύτης καὶ ἡ
λέγουσα, ὅτι τὴν ἰσημερινὴν ὥραν πεντεκαίδεκα μορίοις τισὶ μαθὼν ἐγγὺς πε-
ριγραφομένην ὁ αὐταρχήσας Αὔγουστος ῥωμαίων, καὶ τὴν ἀνακύκλησιν τοῦ ἐνιαυτοῦ
εἰς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἐδικαίωσε περιορίζειν· πολιτικώτερον δ' ἂν λέγοιεν καὶ εἰ
διότι τοσούτοις ἔτεσιν Ἀντωνίῳ συνυπατευκότι τήν τε τῶν κοινῶν πραγμάτων με- C
ταχείρισιν ἔσχεν· εἶτα καὶ μάχην συνῆψε, καὶ τὸ κατ' αὐτοῦ τρόπαιον εἷλεν· ὅτε
καὶ μηνὸς ἱσταμένου σεπτεμβρίου ἡ Αἴγυπτος αὐτῷ δοριάλωτος κατέστη(1)· ἐτέλουν
μὲν οὖν καθ' ἑκάστην ἀρχὴν ἐνιαυτοῦ ἰδιαζούσας τε θυσίας καὶ τελετάς, τιμῶν-
τες καὶ ἱλασκόμενοι οὓς ἐνόμιζον αὐτοὶ θεούς· μάλιστα δὲ κατὰ τὸν σεπτέμβριον
μῆνα λαμπρότερον αὐτοῖς καὶ φιλοτιμότερον ἐπράττετο ταῦτα. D

β. Ἐπεὶ οὖν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἡ νέα τὸν κλῆρον ὑπῆλθε καὶ κοινὸν
ἐκτήσατο τὸ κράτος, μετέστησε δὲ τοῦ σεβάσματος τὸ πλάνον εἰς τὴν εὐσεβῆ τε
καὶ Θεῷ πρέπουσαν λατρείαν, συμμεθέστησε καὶ τὰς δαιμονίους τελετὰς καὶ θυ-
σίας εἰς εὐσεβούσας τε καὶ θεοπρεπεῖς ἁγιστείας· καὶ διὰ τοῦτο τὴν πρώτην τοῦ
σεπτεμβρίου μηνὸς λιτανείαις τε δημοτελέσι καὶ ταῖς ἄλλαις ἱλαστηρίοις εὐχαῖς νό- E
μον ἔθετο τὸν Θεὸν ἐξιλεοῦσθαι· παρεῖναι τε τὸν ἀρχιερέα τοῖς τελουμένοις, τῶν
ἱλαστηρίων καὶ σωτηρίων προηγούμενον ἱερουργιῶν τε καὶ θυμάτων· ἡ δέ γε ἐπω-
νυμία τοῦ ἐνιαυσίου κύκλου ἡ μὲν ῥωμαΐζουσα φωνὴ τὸ μήνυμα σημαίνει· μηνύει

quidem graeca quoque lingua *ἐπινέμησιν* appellare novit, Romani autem indictionem, hanc olim quinquennalis cyclus reducebat: idque etiam lustrum proprio vocabulo appellabant. Deinde quia Martem colebant, quem sui generis auctorem aiunt; et quia hoc sidus quindecim annis brevissimum cursum absolvens, suum cyclum perficit, pari intervallo *ἐπινέμησιν* sive indictionem fieri decreverunt. Verumtamen hanc causam, ut in eorum antiquitatibus fertur, theologica eorumdem atque arcana ratio describit. Neque ab hac valde abludit sententia illa, quae ait, Augustum Romanorum imperatorem, quum rescivisset aequinoctialem tempestatem a nonnullis in quindecim partes dividi, anni quoque periodum eodem numero definiendam censuisse. Sed civilior est sententia rem repetentium ab Augusto qui totidem annis principatum in patria cum Antonio gesserit, cum eoque reip. clavum tenuerit, tum adversus eum decertaverit, triumphumque retulerit; atque Aegyptum mense septembri ineunte armis obtinuerit. Singulis autem anni initiis peculiaria sacrificia ritusque peragebant, honoris ergo et placationis eorum quos ipsi putabant deos: praesertim vero mense septembri splendidiora haec sacra et accuratiora diis faciebant.

2. Iam ubi veteris Romae nova sortem occupavit, communemque potentiam adepta, superstitionis errorem in piam Deoque dignam religionem convertit; tunc diabolica quoque mysteria ac sacrificia sanctis Deoque dignis caerimoniis commutavit. Idcirco prima septembris die litaniis publicis precibusque piacularibus Deum propitiare decrevit: pontificemque adesse rei sacrae, atque eum praeire pia et salutaria munera ac sacrificia. Porro annui cycli appellatio romano vocabulo significat indicium.

(1) De hac universa re confer Petavium doctr. temp. tom. II. p. 366 - 368.

A γὰρ ἡ ἀρχὴ τὴν περίοδον· κὴ τοῦτο αὐτοῖς ἐστιν ἰνδικτιών· ἡ δὲ Ἑλλὰς φερωνύμως ἔθηκε τὴν ἐπινέμησιν· οὐ γὰρ εἰς ἀπαράβατον καὶ ὡρισμένον βάρος τὸ παλαιὸν οἱ φόροι τοῖς ὑπηκόοις ἐτάττοντο, ἀλλ' ἡ τῶν καρπῶν γένεσις τὴν σύνταξιν αὐτοῖς ἐφιλανθρωπεύετο· σπανίζουσα μὲν γὰρ ἠλάφρυνεν, εὐθηνοῦσα δὲ οὐκ ἐβάρυνε· καὶ διένεμεν ἀλύπως τοῖς φορολογουμένοις τὸ ἀνάλογον· κὴ τότε ὅτε
B χρεία ἐκάλει, μηδενὸς δὲ ὄντος τοῦ βιαζομένου, οὐδόλως ὁ φόρος ἐπράττετο· ἀλλ' ἐγίνετο κέρδος ὁ πόνος ὅλος τοῖς γεωργήσασιν· ἐξ οὖν τοῦ διανέμεσθαι τοῖς ὑπηκόοις τὴν σύνταξιν, τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχεν ἡ τοῦ ἐνιαυτοῦ περίοδος ἐπινέμησις· οἱ δ' ἀπὸ τῆς περὶ Ἄκτιον νίκης τὴν ἰνδικτιῶνα συμπλάττοντες, εἰς τὸ λυπηρότατόν τι τῇ ἀκοῇ κὴ πιθοῦς ἀπέσχον δοκοῦσί μοι τὴν λέξιν ἐκβιάζεσθαι· ἀλλὰ γὰρ
C ταῦτα μὲν κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς μνήμης περὶ ὧν ἠρώτησας ἀπεδόθη· εἰ δέ τι κὴ τῆς σῆς περὶ τὴν ἱστορίαν βαθείας σχολῆς ἀνελκυσάμενος ἐπιδείξεις καὶ τοῖς εἰρημένοις προσθήσῃς, κὴ τοῦτο ἡμῖν χαριέστατον ἔσται.

QUAESTIO CXLVIIII.

D

Περὶ ὅρου ζωῆς.

α. Τοῖς μὲν πλείοσι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μετεχόντων πλοῦτος καὶ κτη-
E μάτων περιουσία, τρυφή τε καὶ δόξης κοσμικῆς περιφάνεια ἡ πρώτη μακαριότης νομίζεται· καὶ ταῦτα οὐ τοῖς βουλομένοις πάντως προσγινόμενα, οὐδὲ ἁπλῶς τῶν ἐρώντων πληροῦντα τὴν ἔφεσιν, ἄλλοις δὲ ἄλλως κατὰ διαφόρους αἰτίας καὶ χρόνους συμπίπτοντα, κὴ αὖθις τούτων ἀφιστάμενα, κὴ πρὸς ἑτέρους μεταπίπτοντα, ῥεύματος δίκην ἐξ ἀντιπνοίας ἀνέμων ἐπὶ τἀναντία μεταβαλλομένου ῥᾳδίως,

Namque initium innuit periodum: atque haec est illis indictio. Graecis quoque nomine rei congruo dixit ἐπινέμησιν (distributionem.) Non enim apud veteres tributis erat praefinitus certus atque immobilis limes; sed pro fructuum proventu stipendia illis clementer imperabantur: ita ut in annonae caritate minuerentur, in ubertate non augerentur: quare sine tristitia quaestoribus iustum tributum persolvebatur: et quidem ubi opus esset: nulla enim instante necessitate, tributum prorsus non exigebatur; sed uni sibi quisque agricola laborabat. Itaque ab imperando singillatim subditis tributo nacta est nomen ἐπινέμησις anni periodus. Qui vero a victoria ad Actium indictionem confingunt, duram auditu et fide alienam vocabuli originem vi procudunt. Sed tamen haec, prout memoria mihi suppeditavit, ad tuam interrogationem dicta sint. Quod si tu ex tuo diutino historiae studio haustum aliquid mihi protuleris, dictisque meis addideris, id mihi iucundissimum fore scito.

De vitae termino.

1. Pars hominum maior divitias et rei familiaris copiam et luxum gloriaeque mundanae pompam summae beatitatis loco habet: licet haec res nec pro libito prorsus illis accidant, neque cupidorum vota satis expleant; sed his vel illis temere pro diversis causis atque temporibus obtingere soleant: rursus ab his avolent, atque ad alios se conferant; fluctus instar qui adverso vento in contrarium facile

καὶ τὸ ταυτὸν ἐν κινήσει καὶ φθορᾶς (a) ὁμοιότητι παντελῶς ἀρνουμένου· καὶ ταύτη A
μὲν ὀφείλοντα κατὰ λόγον εὔθετόν τε καὶ δίκαιον καταφρονεῖσθαι καὶ διαπτύεσ-
θαι, ὅμως γοῦν ἐντεῦθεν παρὰ τοῖς τὸ ἡδὺ μεταδιώκουσι τῶν αἰσθήσεων δυνα-
στεύοντα καὶ τὸν βίον ἑαυτοῖς ὑποτάττοντα· οἷς δὲ ἡ λογικὴ χάρις ἐπανθεῖ, καὶ
καθ' ὃν γέγονε λόγον διαπρέπει ἡ φύσις τῇ νοερᾷ δυνάμει κυβερνωμένη, τούτοις
σοφία τὸ σπουδαζόμενον· ἧς ἐκ παιδευμάτων ἀγαθῶν μετὰ τὴν τοῦ κρείττονος B
ῥοπὴν ὑπάρχει ἡ σύστασις· πλοῦτον ὄντως ἀκήρατον καὶ εἰς ἀεὶ διαμένοντα χαρι-
ζομένη τοῖς πρὸς τοῦτο τὴν σπουδὴν κεκτημένοις· οὐκ ἐκ τύχης καὶ ταυτομάτου,
ἀλλὰ τῷ πόνῳ τοῦ αἱρουμένου συναγόμενον (1)· σοφία δὲ οὐχ ἡ κομψείαν ῥημάτων
προβαλλομένη, καὶ πεμφόλυγας διὰ κενῶν λαρυγγισμάτων ἐξερευγομένη, ἀλλ'
ἡ τὸν λόγον εὐλόγως μετερχομένη, ἡ τῶν νοημάτων ὑπηρέτην τοῦτον φέρουσα εὔ- C
τακτον, καὶ τῶν ὄντων ᾗ ὄντα ἐστὶ τὸν λόγον ἐπιζητοῦσα· καὶ τοῦ ἀληθοῦς οὐ σφαλ-
λομένη τὴν εὕρεσιν· καὶ διασκάπτουσα μὲν τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις τῇ δι-
κέλλῃ τῶν λογισμῶν· ὡς τοῖς προφανέσιν ἐναπομένειν οὐκ ἀνεχομένη, πρὸς
δὲ τὸ βάθος κατιοῦσα τῶν τῇ ἐρεύνῃ ὑποκειμένων, ἐκεῖθεν οἷά τινα ψήγματα
χρυσίτιδος γῆς, τὰς τῶν ὄντων ἀναλέγεται θεωρίας· ἐξ ὧν ἡ περιουσία τῆς ἀλη- D
θοῦς συνίσταται γνώσεως, ζηλωτοὺς ἀποφαίνουσα τοὺς κεκτημένους· καὶ τὸ πε-
ριφανὲς αὐτοῖς καὶ τίμιον, οὐκ ἐπ' ὀλίγον ἀλλ' εἰς πάντα χρόνον χαριζομένη· ἐν-
τεῦθεν τὰ τῆς ψυχῆς γυμνάζεται αἰσθητικὰ πρὸς διάκρισιν ἀσφαλῆ τοῦ καλοῦ
καὶ τοῦ χείρονος· αὕτη καὶ τοῖς οὐκ ἀναγκαίοις ἡμᾶς προσομιλεῖν παρασκευάζει,
τὴν τῶν κρειττόνων βεβαίωσιν τῇ παραθέσει συνιστῶσα τῶν τοιούτων· ἐκ τούτου E
καὶ λόγοις τῶν ἔξωθεν συστρεφόμεθα· ὧν τὸ μυθῶδες καὶ πεπλασμένον διαπτύον-

vertitur, neque in eodem statu propter motum vehementumque veluti transitum permanet. Quum haec idcirco, si recte iustoque iure ageremus, contemni ac despui deberent, eadem nihilominus iis, qui sensuum delectationem sectantur, imperitant atque in hominum vita dominantur. Quibus vero rationalis gratia efflorescit, ac pro suae originis conditione excellit natura intellectualibus viribus gubernata, his inquam sapientia in primis cordi est; quae quidem exsurgit ex optimis disciplinis atque ex insita ad rectum propensione. Atque eadem recti studiosis opes hercle incorruptibiles aeternumque duraturas largitur; non fortuna neque casu sed labore frugi hominis coacervatas. Porro sapientia haud illa est, quae verborum pompam praetendit, bullasque vanis vociferationibus eructat, sed quae oratione decenter utitur, eamque mentis conceptibus subservire commode iubet: quae rerum causas exquirit, neque veritatem frustra vestigat; quae varias negotiorum naturas ratiocinii ligone effodit; neque in horum superficie consistere patitur, sed ima quaestionum viscera rimans, inde veluti ramenta auriferae telluris, rerum colligit cognitiones: ex quo luculenta veri conflatur notitia, quae mirabiles facit possessores eius, famamque illis ac decus non brevi sed omni aevo conciliat. Hinc animae exercetur sensus ad tute discernendum a pravo honestum. Sapientia eadem rerum quoque minime necessariarum studium nobis suadet, videlicet ut harum comparatione meliorum illarum stabilitatem demonstret. Idcirco in litteris quoque profanis versamur, quarum etsi fabulas ac figmenta despicimus, venustatem tamen elocutionis atque arti-

(a) Num pro θερμῆς ?

(1) Sic etiam Homerus iliad. initio narrata strage Graecorum, concludit Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή.

A τες, τὸ τῆς λέξεως εὔστροφον καὶ τεχνικὸν ἀσπαζόμεθα πρὸς τὴν τῶν νενοημένων ἐξάπλωσιν καὶ φανέρωσιν· ταύτης ὑμεῖς λογιώτατοι, βλάστημα ὄντες εὐγενές τε καὶ γνήσιον, καὶ τὴν πατρῴαν ὁμοίωσιν τοῖς τοῦ λόγου χαρακτῆρσι μᾶλλον ἢ τοῖς τοῦ σώματος μορφώμασιν ἀναφαίνοντες (1), οὐδὲ τὰ περὶ τῆς πρώτης σοφίας, φημὶ δὲ τῆς κατ' εὐσέβειαν, παρέργως ὑμῖν μελετᾶσθαι δείκνυτε· ἀλλὰ τῶν ταύτης δογ-
B μάτων καὶ τῶν πατρικῶν παραδόσεων τὰς ἀκριβεῖς ὑπολήψεις ἐπιζητοῦντες, τὰς μὲν πρὸς τὸ πιθανὸν ἀποκλίσεις ἐκκλίνετε, τὸ πρὸς συγκατάθεσιν δὲ τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς τοιούτοις ἀναγκαῖον ἀσπάζεσθε.

β. Ὅθεν προτρέψαι ἡμᾶς ἠξιώσατε περὶ ζητήματός τινος τοῖς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀμφιβαλλομένου εἰπεῖν, καὶ τὰ τῆς οἰκείας ἡμῶν παραστῆσαι γνώ-
C μης (2)· τοῦτο δέ ἐστιν, εἰ πεπεῖσθαι ἡμᾶς χρὴ ὅρους ὑπὸ Θεοῦ πεπῆχθαι τῆς ἑκάστου ζωῆς, καθ' οὓς ἀποτελευτᾶν τὸν βίον ἑκάστῳ συμβήσεται· τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ὑποβάλλει νοεῖν ἡ Βασιλείου τοῦ μεγάλου διδασκαλία (3)· ἧς τινες τὸ ῥητὸν κατα-

ficium amplectimur, quo mentis cogitata evolvunt atque in publicam lucem educunt. Huius vos sapientiae, o eruditissimi homines, quum proles nobilis germanaque sitis, maternamque imaginem sermonum potius characteribus quam corporis figura referatis; ne primariae quidem sapientiae illi, nimirum quae de religione tractat, perfunctoria opera studere vos ostenditis; sed huius dogmata patrumque veterum traditiones explicari vobis accurate poscitis: caventes scilicet ne rerum verisimilium specie abripiamini; sed quod in his praecipuum solidumque est ad firmandam veritatis consensionem, id sequamini.

2. Atque hinc vobis consilium exortum est hortandi nos, ut de quaestione quadam, quae inter ecclesiasticos viros disceptatur loquamur, nostramque hac super re sententiam dicamus. Est autem quaestio, utrum credere nos oporteat, terminos a Deo singulorum vitae esse statutos, quos intra ut cuiusque vita finiatur futurum sit. Id enim nobis suadet magni Basilii doctrina; cuius nonnulli etsi effatum probant,

(1) Puta quia vel pallio philosophico vel ecclesiastica veste non utebantur.

(2) Quaestio haec de vitae termino communis dicitur et pervulgata etiam ab auctore quaestionum ad Antiochum (q. CXIII) quae magno Athanasio inscribuntur. Idem vero auctor cum Photii sententia congruit. Dissentit autem Anastasius sinaita quaest. LXXXVIII, qui argumentum idem versat, et Basilii effatum memorat. Photius quoque noster rem denuo tractavit in amphilochiana CCXL, quae quia propter brevitatem obscurior est, nihilque novi adfert, a me praetermittitur, ita tamen ut eius exordium heic in adnotatione deponam. Ἐπὶ παλαιοὺς ἡμᾶς ἀγῶνας καλεῖς, καὶ ἐφ' ὧν πολλοὶ κονισάμενοι καὶ τοὺς ἄθλους οὐκ ἀγεννῶς ἐνεγκόντες, τὴν νίκην ἡμῖν, οὐ γὰρ ἐρῶ τι φαυλότερον, καθαρὰν οὐ παρέσχον ἀνίκητον· πλὴν ἐκ τῶν προλαβόντων ἡμᾶς ὁσίων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν λαβὰς οὐκ ὀλίγας συλλεξάμενοι, καὶ ἃς ἡ τῆς θείας ῥοπῆς εὐμένεια παρασχεῖν ἡμῖν οὐκ ἀπηξίωσε, ταύτας ἐκείναις συνάψαντες, εὐχόμεθα μὲν τὴν σὴν σπουδὴν καὶ ἐλπίδα μὴ κεκενωμένην χαρίτων, καὶ γνώσεως οὐ δεομένης ἀλλαχόθεν γνώμονος, ἀπελθεῖν· εἰ δὲ μή, βραχυτάτης ἔτι δεηθῆναι διορθώσεως· τὸ μὲν οὖν ἀνενδεῆ τὸν λόγον ἐπιζητεῖν, εἰς μῆκος ἐστὶν ἐκβιάζεσθαι τὴν γραφήν· τὸ δὲ σύντομον ἀπαιτεῖν, πολλὰ τῶν δεόντων ἐπιτρέπειν ἀπολιπεῖν· πλὴν ὡς ἂν οἷός τε ὦ πειράσομαι κατὰ τὴν σὴν ἀξίωσιν τὸν περὶ ὅρου λόγον προάγειν. *Ad vetera nos certamina vocas, quibus multi licet insudaverint, palmasque non inglorias retulerint, ii nihilominus (inepte non loquor) haud invictam nobis victoriam conspiciendam dederunt. Verumtamen a decessoribus nostris sanctis illis beatisque viris argumenta non pauca decerpentes, et quae nobis divinae inspirationis benignitas suppeditare non est dedignata, cum illis copulantes, optamus ut sedulitas spesque tua non sine gratiae fructu scientiaque, quae aliunde norma non egeat, discedat: si minus, certe adhuc brevissima mihi opus est emendatione. Iam qui nulla re carentem sermonem exquirit, is prolixe scripturam dilatat: qui autem brevis esse laborat, multa quorum ratio habenda esset omittit. Ceteroqui ego pro viribus nitar, tuis votis obsequens tractatum de termino paulo ulterius provehere.*

(3) Basilius serm. de morte cap. 2: ὁ πλάσας

δεχόμενοί τινες, τὴν τούτου διάνοιαν βαθύτερον δῆθεν ἢ κατὰ τὸ προφανὲς ἐξη- A γεῖσθαι πειρῶνται, καὶ τῆς ὑπονοουμένης ἐκδοχῆς ἀποκρίνουσιν· ἕτεροι δὲ ἐπὶ μόνων τῶν ἰδιοθανατούντων τοῦτο τῷ πατρὶ νενοῆσθαι ἐθέλουσιν· ὡς τῶν κατ' ἐπήρειαν ἤ τινα τῶν ἔξωθεν συμπτωμάτων ἀνάγκην τῆς παρούσης ζωῆς μεθισταμένων, τῷ τοιούτῳ λόγῳ ὑποπίπτειν οὐ δυναμένων· εἰσὶ δὲ οἱ καὶ παντελῶς τὴν τοιαύτην διαγράφοντες δόξαν, καὶ κατειρωνεύεσθαι τὴν τοῦ διδασκάλου αἰδῶ οὐκ B ἀνέχονται, ἀνεπικαλύπτως δὲ τὸ μὴ εἴκειν αὐτοὺς τῇ τοιαύτῃ γνώμῃ ὁμολογοῦσι· περὶ ὧν ἡμᾶς πλατύτερον ἐκγυμνάσαι τὸν λόγον, καθὼς ἂν τὰ τῆς κατὰ διάνοιαν ἡμῖν δυνάμεως προσῇ, ἡ τῶν σοφωτάτων ὑμῶν ἠνάγκασεν οἰκειότης· μᾶλλον ἡμῶν ἑλομένων τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας ἔλεγχον ἀπολιπεῖν τοῖς μετέπειτα, εἴ γε τῆς πατρικῆς μὴ ἐφικοίμεθα μεγαλονοίας, ἤπερ φιλίας θεσμὸν παρακοῇ C καθυβρίσαι, καὶ τὸ μηδόλως ἐλέσθαι ποιεῖν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις κατεγκαλεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ ἀσθενὲς ἔσθ' ὅτε καὶ συμπαθεῖται ῥᾷον· ἡ δὲ πανταχοῦ κατακρίνεται· καὶ τὸ μὲν αὐθαδῶς ἐπιβάλλειν ἑαυτὸν τοῖς ὑπὲρ τὰ οἰκεῖα μέτρα λόγοις τε καὶ διδάγμασιν, ἀλαζονείας ἀποφέρεται ἔγκλημα· τὸ δὲ ὑπείκειν καὶ πείθεσθαι τοῖς πρὸς φιλοπονίαν προτρεπομένοις τῆς τῶν ἀληθῶν ζητήσεώς τε καὶ κα- D τανοήσεως, ἀξιέπαινόν τε καὶ ἔμμισθον· ἐπεὶ δὲ ἐν ταῖς τοιαύταις τῶν λόγων ζητήσεσιν ὁ διαλογικὸς χαρακτὴρ μᾶλλον ὑπάρχει κατάλληλος, ὡς πλειόνως τῷ πυκνῷ τῶν ἀντιθέσεων λεπτυνομένης τῆς ἐρεύνης τοῦ προκειμένου, καὶ ἡμῖν τὸ τοιοῦτον εἶδος μεταχειριστέον τοῦ λόγου· τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον αἰτησαμένοις ἐκκαλύψαι ἡμῖν τῆς ἐν τούτοις ἀληθείας τὸ φρόνημα, καὶ τῷ λόγῳ δοῦναι εὐκρινῆ ποιή- E σασθαι τούτου τὴν ἀνάπτυξιν· τὸ μὲν οὖν τῇ πατρικῇ παραδόσει παριστάμενον

sensum tamen huius altius eruere prae quam vulgo apparet nituntur; atque interpretationem receptam improbant. Alii autem de iis tantummodo qui sua morte obeunt hoc patrem sensisse volunt; ita ut qui ex insidiis aut ob aliquam externi casus necessitatem praesenti vita abeunt, hoc effato minime comprehendantur. Quidam denique hanc opinionem prorsus reiiciunt; qui etsi magistrum reverentiae causa minime irrident, aperte tamen se huic sententiae nequaquam acquiescere confitentur. Qua super re paulo latius nos explicare orationem, pro nostri ingenii viribus, vestra, sapientissimi homines, familiaritas nos coegit. Quippe qui malumus inscitiam nostram obiicere posterorum criminationibus, si forte patris profundum sensum minime adsecuti erimus, quam amicitiae legi iniuriosa contumacia resistere, aut merito vituperari quod in his magni momenti rebus allaborare minime voluerimus. Etenim infirmitati promptissime ignoscitur, contumacia usquequaque damnatur. Praeterea qui procaciter praeter proprium modulum sermonibus doctrinisque se immiscet, is vanae arrogantiae insimulari solet: qui vero morem gerit et obsequitur iis, quorum hortatu ad laborem atque ad veritatis vestigationem et intellectum impellitur, is laude dignus ac praemio est. Age vero quoniam in huius argumenti disquisitionibus dialogi forma magis idonea est, quia crebritate contradictionum propositam rem subtilius rimamur, nobis quoque genus eiusmodi disputationis usurpandum est; Dei Verbum invocantibus, ut veritatis sensum nobis revelet, atque ut huius explanationem ver-

ὁ μᾶς καὶ ψυχώσας Θεὸς ἰδίαν ἔδωκεν ἑκάστῃ ψυχῇ τὴν τοῦ βίου διαγωγήν· καὶ ἄλλοις ἄλλους ὅρους ἔταξε τῆς ἐξόδου· τὸν μὲν γὰρ ἐπὶ πλεῖον παραμεῖναι τῇ παρουσίᾳ τῆς σαρκὸς ἀπενέμησε, τὸν δὲ θᾶττον ἀπολυθῆναι τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος ἐτάξατο κατὰ τοὺς ἀρρήτους αὐτοῦ τῆς σοφίας καὶ τῆς δικαιοσύνης λόγους. *Deus qui*

formavit nos atque animavit, animae cuilibet tribuit propriam quandam vitae moram, aliisque alios exeundi vita terminos praefixit. Etenim alium voluit diutius in carne permanere, alium ocius corporis vinculis expediri, secundum ineffabiles sapientiae iustitiaeque suae rationes.

A πρόσωπον, τῷ τοῦ ἄλφα σημειούσθω στοιχείῳ· τὸ δὲ τοῖς τῶν ἀντιλεγόντων ἐπιχειρήμασι χρώμενον, καὶ τὰς πρὸς τὸ ἀνατρέπειν τῶν λόγων ἀντιθέσεις προβαλλόμενον, τῇ γραφῇ τοῦ βῆτα χαρακτηριζέσθω.

γ. Α. Πλείστων ἡμῖν ἡμερῶν διαγέγονε χρόνος ἀφ' οὗ τῆς σῆς ὦ φίλος οὐκ ἐτύχομεν ὁμιλίας· ὡς εἰς ἀπορίαν ἡμῖν τὰ τῆς διανοίας χωρεῖν, τίς ἄρα τῆς
B τοιαύτης ἀπολείψεως ἡ αἰτία λογιζομένοις· καὶ νῦν δέ σε ὁρῶντες τὴν τοῦ προσώπου συνήθη κατάστασιν ἐκβεβηκότα καὶ πρὸς τὸ κατηφὲς συννενευκότα, ἀγωνίαν οὐ μικρὰν εἰσδεδέγμεθα, μή τι ἄρα τῶν δυσχερεστέρων ἐν τοιαύτῃ σε δείκνυσι διαθέσει τοῦ ὁρωμένου. Β. Ἀποδημία μὲν ἡμᾶς ἐπί τινα τῶν οὐ πολλῷ ἄποθεν ἱερῶν οἴκων εὐχῆς χάριν γενομένη, τῆς σῆς ἀπήγαγε συντυχίας· σύμπτωμα δὲ
C θανάτου ἀδοκήτως τινὶ τῶν ἐπιτηδείων ἐπιστάν, τὰ τῆς λύπης ἡμῖν ἐνεποίησε· καὶ ταύτῃ ὡς εἰκὸς τὴν τοῦ προσώπου ἐπιφάνειαν διέθηκεν. Α. Οὐ τοῦ δέοντος ἐκτὸς τὰ τῆς ἀχθηδόνος ὑμῖν, οὐδὲ εἰκαῖον τὸ λυπηρόν· τίνα δὲ ἄρα κατὰ τὸ προφανὲς ἡ τοῦ θανάτου ἔφοδος εἴληφε πρόφασιν; Β. Καταῤῥυτος ὕλη τὰ περὶ τὴν φάρυγγα καταλαβοῦσα αἰφνίδιον καὶ πνευμάτων σφίνωσιν (a) ὑπομείνασα πνιγμῷ τὸν
D ἄνδρα τῷ θανάτῳ ὑπηγάγετο. Α. Οὐκ ἀσύνηθες τῇ φύσει τὸ συμπτώμασιν ὑποκεῖσθαι τοιούτοις, οὐδὲ ξενισμός τις τοῖς οὕτω συμβαίνουσιν ἕπεται· εἰκὸς γὰρ τὸ ἀπολισθῆσαι τοῦ ἄκρου τῆς ἀπαθείας ἐν τῷ τοῦ βίου κατωφερεῖ κυλινδούμενον, πολλαῖς περιπταίειν παθῶν ἐξοχαῖς τε καὶ ἀντιτυπίαις, μέχρις ἂν εἰς τοὔδαφος τῆς εἰς γῆν ἀποστροφῆς καταντήσειεν. Β. Οὐκοῦν τυχηρὰ καὶ οὐ κατὰ προνοίας κυ-
E βέρνησιν τὰ ἄλλοις ἄλλως συμπίπτοντα τῶν κατὰ τὸ σῶμα ἀνιαρῶν ἐντεῦθεν συνάγεται· ἐξ ὧν ἀναγκαίως καὶ τὰ τῆς τελευτῆς τοῖς ἀνθρώποις ἐπακολουθεῖ. Α. Πῶς τοῦτο φῄς; Β. Ὅτι οὐ μιᾶς τινος αἰτίας ἐκ σωματικῶν ἀῤῥωστημάτων φαινομένης

bis perspicuam adferamus. Ergo personam, quae patris (Basilii) traditionem tuetur, littera A significabimus: alteram vero, quae contradicentium argumentis utitur, quaeque contrariam orationem refutandi gratia recitat, littera B denotabimus.

3. A. Permultorum dierum elapsum est intervallum ex quo tuis caremus, mi bone, colloquiis: quare iam nobis angebatur animus de tantae intercapedinis causa cogitantibus. Nunc cum te videmus consueto vultus habitu immutato atque ad tristitiam inflexo, non modico metu quatimur, nequid forte praeter morem molestius hac te facie esse coegerit. B. Peregrinatio quaedam supplicandi causa ad fanum haud longe dissitum suscepta, a tua nos consuetudine abstraxit: mortis autem casus uni e familiaribus inopinato ingruens, maerorem nobis creavit, qui hunc vultus ut par erat statum effecit. A. Non est absurda doloris vestri causa, neque vanus luctus. Sed, oro, quaenam homini occasio mortis fuisse videtur? B. Catarrhus occupato gutture, subitoque obstructis spiritibus, suffocatum hominem enecavit. A. Non est naturae insolitum ut his casibus sit obnoxia, neque magnopere in his eventibus mirandum est. Est enim consentaneum ut a valetudinis apice defluat qui in hac vitae declivitate versatur, atque in multa incurrat incommodorum offendicula et adversitates, donec in planum, id est in sibi homogeneam terrenam naturam recidat. B. Ergo fortuitum hinc cognoscitur, non providentia gubernatum, quidquid corporibus molestiarum aliis aliter accidit; ex quo demum inter homines mortis ipsius necessitas sequitur. A. Quonam pacto id ais? B. Quia videlicet non una causa sed multae ac variae corporeorum morborum mortem videntur hominibus crea-

(a) Ita cod. pro στένωσιν. Est autem iotacismus.

ἐπάγειν τοῖς ἀνθρώποις τὸν θάνατον, ἀλλὰ πολλῶν καὶ ποικίλων· τοῦτο μὲν κα- A
τὰ τὴν διάφορον κρᾶσιν τῶν σωμάτων· τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τὸ τῆς διαίτης ἡμαρ-
τημένον ὡς πρὸς τὴν τοῦ τρεφομένου σώματος ἰδιότητα· ἔπειτα καὶ κατ' ἔλλει-
ψιν πολλάκις τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας καὶ θεραπείας ἢ καταφρονουμένης ἢ μὴ
εὐπορουμένης (οἱ μὲν γὰρ ἐκ πενίας ὑπ' ἀπορίᾳ τοῦ θεραπεύοντος γίνονται, οἱ δὲ
ἀμελέστεροι περὶ τὰ συντηρητικὰ τῆς εὐεξίας διάκεινται) ἀνάγκη νόσους ἐπισυμβαί- B
νειν, ἐξ ὧν ὁ θάνατος. A. Τῶν νόσων τοίνυν ἐπακολούθημα δίδως τὸν θάνατον;
B. Καὶ λίαν.

δ. A. Οὐκοῦν ἀνάγκη κατὰ σὲ, πάντα τὸν νοσοῦντα ἁπλῶς τελευτᾶν τὸν
βίον· νῦν δὲ ὁρῶμεν τινὰς μὲν καὶ σπανιάκις, ὅμως καὶ δίχα τοῦ νοσεῖν τῷ θα-
νάτῳ ὑπαγομένους· τινὰς δὲ καὶ μεγίστοις νοσήμασι καὶ ἐπὶ πολὺ προσομιλή- C
σαντας, ὡς καὶ παρὰ τῶν ἰατρευόντων ἀπεγνῶσθαι αὐτοῖς τὰ τῆς ὑγείας, ἀνε-
νηνοχότας τῆς ἀῤῥωστίας ἐπὶ μήκιστον ἔσθ' ὅτε τὴν ζωὴν παρατεῖναι· πόσους δ'
ἂν σοι ἐπιδείξαιμι τῶν πλουσίων ὁμοῦ καὶ τῶν ἐν ἀρχαῖς δυναστείαν ἐχόντων, πλεί-
στης μὲν ὅσης ἐντεῦθεν ἐπιμελείας ἰατρῶν καὶ τῶν ἀρίστων ἐν ταῖς νόσοις αὐτῶν τε-
τυχηκότας, οὐδέν τι μᾶλλον τὸ τεθνάναι διαφυγόντας; καὶ ἔμπαλιν πένητας καὶ D
πτωχοὺς πάντοθεν ἠπορημένους, νόσοις μὲν βαρυτάταις περιπεπτωκέναι, ἐπιμελείας
δὲ ἰατρικῆς οὐ μετασχόντας, οὐδὲ τῆς διὰ τῶν τροφῶν παραμυθίας εὐπορηκό-
τας, πλὴν γε ὅτι πρὸς ὑγείαν ἀναδραμόντας, καὶ τὰ τῆς κακώσεως οὐ χρονίως
ἀποβαλόντας; ὥστε μήτε τοῖς νοσήμασιν ἁπλῶς καὶ κατὰ πρώτην τάξιν ἀνατι-
θέναι ἡμᾶς τὴν τῆς ψυχῆς διάζευξιν ἐκ τοῦ σώματος, μήτε τὰ τῆς ζωῆς ἰα- E
τρικαῖς θεραπείαις καὶ ταῖς ἄλλαις σωματικαῖς ἐπιμελείαις λογίζεσθαι, ἀλλ' ἑκά-
τερον τῇ τοῦ κατ' ἀρχὰς συνδήσαντος βουλήσει καὶ ἐξουσίᾳ, καθὼς ἂν ἡ τῶν ἀκα-
ταλήπτων αὐτοῦ κριμάτων πρυτανεύοι σοφία· ὑγείαν μὲν γὰρ καὶ σώματος εὐρω-
στίαν ἢ οὖσαν συντηρῆσαι ἢ ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι τῇ ἰατρικῇ τις ἐπιστήμῃ
δοίη ἂν οὐκ ἀπεικότως, ὅτε μὴ φυσικῆς ἀνεπιτηδειότητος ἐμπόδιον προσῇ· ἔστι γὰρ

re; partim diversa temperie corporum; partim diaetae genere, quod a conditione nutriti corporis alienum sit; partim idoneae vel cautelae defectu vel medelae, sive cum illa negligitur, sive cum haec desideratur: alii enim ob egestatem medico carent: alii in conservanda valetudine socordiores sunt: quare morbos contingere necesse est, ex quibus mors consequitur. A. Ergo sequelam morborum mortem esse concedis? B. Maxime.

4. A. Atqui opus esset, te iudice, quemlibet nonnisi morbo affectum mori. Sed tamen nonnullos cernimus, etsi rarius, sine ullo morbo in mortem incidere. Alios autem maximis infirmitatibus diu conflictatos, ita ut a medicis quoque conclamarentur, nihilominus superata vi morbi diutissime postea vixisse. Quotnam porro tibi ostenderim vel divites vel etiam principes, qui exquisitissimam medicorum optimorum curam in morbis nacti, tamen mortem non vitaverunt? Contra vero pauperes ac mendici omni ope destituti, morbis correpti gravissimis, nullo medicinae officio adiuti, neque ciborum solatiis abundantes, incolumitatem recuperaverunt, satis cito aegritudine pulsa. Quare nec animae a corpore separatio morbis omnino aut praecipue tribuenda est: neque rursus vitae conservatio medicis curationibus aliive corporis cultui imputanda; sed utrumque id potestati eius atque arbitrio, qui principio animam cum corpore copulavit, prout arcanorum eius iudiciorum sapientia decreverit. Etenim valetudinem corporisque firmitatem vel praesentem retinere vel absentem revocare, id inquam arti medicae haud absurde concedi potest; nisi forte naturale impedimentum obstet. Est enim sollemne medicorum effatum: contra

A ἀκούειν τῶν ἰατρευόντων συνεχέστατα λεγόντων· φύσεως ἀντιπραττούσης, πάντα κε-
νά· ζωὴν δὲ ἀνθρώποις ἐπιμετρῆσαι, μόνου ἐκείνου, ἐστὶ περὶ οὗ φησὶν ὁ προ- Isai. XLII. 5.
φήτης, ποιῶν γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς· καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ'
αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· ᾧτινι ἀκολούθως παρὰ τοῦ Δαβὶδ ἀνα-
τίθεται καὶ ἡ τοῦ δοθέντος κατ' ἐξουσίαν ἀφαίρεσις· ἀνταναλεῖς γάρ φησι τὸ πνεῦ- Psal. CIII. 29.
B μα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι· μεθ' ἣν καὶ ἡ
τῆς καταλυθείσης τοῦ σκήνους οἰκίας ἀνοικοδομὴ καὶ ἀνόρθωσις· ἐξαποστελεῖς γὰρ
φησι τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται· καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς·
καὶ τοῦτο δὲ ἡμῖν παρασημαντέον ἐξ ἀναγκαίου, ὅτι νόσοι πολλάκις ἐπάγονται
καὶ παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐ πάντως κατ' αἰτίας σωματικάς· ἢ ἐπιτιμῶντος τοῖς πται-
C ουσιν, ὡς τῷ Ἀσᾷ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἰούδα ἐν γήρᾳ παθόντι τῶν ποδῶν τὴν III. Reg. XV. 23.
ἀσθένειαν· ὅτι καὶ παροξῦναι λέγεται τὸν κύριον ὡς μὴ ζητήσας αὐτὸν, ἀλλὰ II. Paralip.
ζητήσας τοὺς ἰατροὺς, ὡς γέγραπται· ἢ οἰκονομοῦντος τὴν ἐν τῷ μέλλοντι σω- XVI. 12.
τηρίαν διὰ τῆς ἐν τῷ παρόντι κακοπαθείας, καὶ λύοντος ἐντεῦθεν τὴν τῶν ἁμαρ-
τημάτων ἐνοχήν· καθὼς ἔφη κορινθίοις ὁ ἀπόστολος· διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ
D ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί· εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκ- I. Cor. XI. 30.
ρινόμεθα· κρινόμενοι δὲ ὑπὸ κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κα-
τακριθῶμεν· οὐκοῦν τὰ μὲν ἄλλα ποικίλως τε καὶ πολυτρόπως κατὰ διαφόρους
αἰτίας καὶ λόγους συμπίπτειν ἡμῖν λογιζόμεθα· θάνατον δὲ ἀνθρώποις ἐπάγεσ-
θαι μὴ ἄλλως ἡμῖν νομιστέον ἢ κατὰ τὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου λόγον τοῦ σοφω-
E τάτου, τῶν ὅρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων, οὓς ἐξ ἀρχῆς περὶ ἕκαστον ἡ δικαία τοῦ
Θεοῦ κρίσις ἔπηξε, πόρρωθεν τὸ περὶ ἕκαστον ἡμῶν συμφέρον προσκοπουμένου.

5. B. Ταυτησὶ τῆς νῦν παρενηνεγμένης ῥήσεως τοῦ μεγάλου Βασιλείου, πολὺς μὲν ὁ λόγος παρὰ τοῖς πλείοσιν· ὧν οἱ μὲν ὡς νόμον ἀπαράβατον τὸ εἰρημένον κατέχουσιν· οἱ δὲ ποικίλαις ἀντιθέσεσι τὰς πρὸς τοῦτο συγκαταθέσεις διασαλεύ-

naturam vanum esse nihil. Sed tamen vitam hominibus dimetiri, eius est unius, de quo propheta ait: faciens terram et hominem in ea; dans alitum populo qui est in ea, spiritum calcantibus eam. Post id consequenter subdit David, ab eodem qui dedit, pro sua potestate subductionem fieri: auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Deinde memoratur etiam diruti aedificii instauratio atque excitatio: emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae. Insuper nobis necessario animadvertendum est, morbos saepe a Deo infligi haud plane ob causas corpori insitas, sed quia vel peccatoribus irascitur (sicuti Asae Iudae regi qui senex pedibus laboravit; isque dicitur iram Domini commovisse, quia non hunc sed medicos imploraverit, ut in sacris litteris fertur:) vel quia futuri aevi salutem praesente molestia nobis conciliat; ideoque noxarum purgat reatum: sicuti Corinthiis aiebat apostolus: idcirco inter vos multi debiles et infirmi sunt et dormiunt complures. Nam si nosmet ipsi iudicaremus, haud profecto iudicaremur: iudicati autem a Domino corripimur, ne cum mundo damnemur. Ergo ceteros sane casus varios atque multiplices a diversis causis rationibusque contingere nobis putemus; mortem autem adduci hominibus haud aliter credamus, nisi cum, ut sapientissimus Basilius ait, vitae termini expleti fuerint, quos initio iustum Dei iudicium cuique statuit, multo longe singulorum utilitates prospicientis.

5. B. De praedicta Basilii sententia multus apud permultos sermo est, quorum alii instar legis districtae habent, alii variis contradictionibus assensum huic opinio-

ειν πειρῶνται· ἐμοὶ δὲ πρὸς τοὺς δευτέρους μᾶλλον ῥέπει τὰ τῆς κρίσεως. Α. A
Ἄξιον μὲν προθέσθαι ἅς τινας φῂς ἀντιθέσεις προάγεσθαι παρὰ τῶν ταῖς πατρικαῖς μὴ ὑποκλινομένων φωναῖς· ἐγὼ δὲ τῶν οὕτως ἐχόντων, πρώτιστον τοῦτο τίθεμαι κατηγόρημα, τὸ μὴ πείθεσθαι αὐτοὺς τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν καὶ ὑπείκειν αὐτοῖς, ᾗ φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος(1)· καὶ τούτοις, οἷς δὴ μάλιστα διὰ βίου καθαρότητα καὶ δογμάτων ἀκρίβειαν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἀποστολικὸν ἀπονέμει B τὸ σέβας· καὶ κατ' ἐξαίρετον τούτῳ δὴ τῷ μεγάλῳ καὶ ὄντως τὰ θεῖα σοφῷ. οὗ τινες οἱ μικροί τινες ἐπαινέται οὐδὲ ἐπὶ μικροῖς τισι τοῦτον θαυμάζοντες, ἀλλὰ Γρηγόριος μὲν ὁ θεολόγος καὶ ὁ πολὺς Ἀθανάσιος τῆς εὐσεβείας οἱ στῦλοι καὶ τῆς τριάδος ὑπέρμαχοι, οἱ τοὺς ἐπαίνους συνείροντες(2)· σοφίας δὲ γνῶσις τελεωτάτη τῶν ἐγκωμίων ἡ ἀφορμὴ καὶ ἡ πλοκὴ τῶν στεφάνων(3). Β. Ὡς ἔοικεν ἡ πυ- C θαγόρειος ἡμᾶς ἀνάγκη τὰ νῦν περιστοιχίζεται· ἐπὶ τὸ, αὐτὸς ἔφα ἐν ταῖς τῶν ἐπιλύσεων ἀπορίαις καταφεύγειν ἡμᾶς βιαζομένη· εἰ γὰρ λόγῳ τινὶ καὶ θεωρίᾳ οὐκ ἀνεπισκέπτῳ τῆς τῶν ἀληθῶν κατανοήσεως τὸ δογματιζόμενον ἐπηώρηται, ἀποδιδόσθω ὁ λόγος καὶ ἀναπτυσσέσθω ἡ θεωρία· ὡς ἂν ἑκούσιον καὶ ἀβίαστον λάβοι τὴν τοῦ διδασκομένου συγκατάθεσιν· εἰ δὲ ἁπλῶς ὑπάρχει ἀπόφανσις τὸ D λεγόμενον, δεσποτικώτερον τὸ μὴ ἀντιλέγειν ἀναγκάζουσα, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ ἀντιλέγεσθαι ἐπισύρεται· Α. Εἰ μὲν τῶν ἀπὸ καρδίας καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος κυρίου λαλούντων κατὰ τὸ γεγραμμένον ὁ λόγος, ἐξεταζέσθω ἡ εὔνοια, καὶ ἀπαιτείσθω ἡ πρὸς τὰ πρόδηλα συμφωνία τῶν λεγομένων· ἐπὶ δὲ τῶν πνεύματι θεοῦ λαλούντων μυστήρια οὐκ ἀσφαλὴς ἡ ἀντίρρησις· οὐδὲ τὸ τοῖς ἀνθρωπίνοις ἁπλῶς E

Hebr. XIII. 17.

Ps. xx. 3. vel sic.

ni labefactare student. Meum vero ad hos postremos iudicium mentis devolvitur. A. Operae pretium erit proferre in medium quas habere dicis contradictiones eorum, qui patris nostri vocibus non obaudiunt. Ego interim adversus huiusmodi homines hanc potissimam querelam commoveo, quod hi ducibus nostris non obsequuntur neque obediunt; quum hos tamen praecipue propter vitae puritatem et dogmatum ius exactum catholica ecclesia haud secus quam apostolos veneretur; atque hunc apprime magnum vereque rerum divinarum scientem; cuius neque exigui laudatores sunt, neque ob res exiguas hunc admirantes; sed theologus Gregorius et magnus Athanasius, religionis columina, propugnacula trinitatis, qui sententiam eius commendant. Porro exquisitae sapientiae argumentum est, laudum congeries et corollarum textus. B. Ut video, nunc pythagorica nos circumstat necessitas, qua cogimur in dubiorum solutionibus ad illud confugere *ipse dixit*. Atqui si dogma ambiguum est propter aliquam locutionem vel theoriam, quae veritatis studioso vestigatori non erit impervia, reddatur sane rei ratio et explicetur, ut voluntarius sit discentis assensus non coactus. Sin quod dicitur nuda est affirmatio, quae sibi contradici imperiosius vetat, haec ipsa provocat contradictionem. A. Si ex humano corde, non ore Domini, ut ait scriptura, verba fiunt, equidem licebit, bona venia impetrata, exposcere ut ea quae dicuntur, ab iis quae in confesso sunt, non abhorreant. Sed enim hominibus qui spiritu Dei commoti mysteria loquuntur, non est tutum contradicere: tum

(1) Haec et illa, quae sequitur, patrum atque ecclesiasticae traditionis commendatio catholicae methodo apprime favet, contra heterodoxorum solutiorem iudicii libertatem, quae fidei fundamenta paulatim subruit.

(2) Gregorii theologi laudes innumerae Basilio dictae notissimae sunt. Athanasium quoque Basilii praedicatorem videmus in epistulis ad Iohannem et Palladium atque Antiochum ed. Maurin. tom. II. p. 956. 957. Nequid dicam de loco alio epistulae secundae ad Castorem, quam Athanasio imperite suppositam scimus.

(3) Poetica sententia elegans et notabilis!

A ἀκολουθεῖν λογισμοῖς καὶ ταῖς ἑαυτῶν καταλήψεσι καταπιστεύειν ἡμᾶς, ἐστὶν ἀκίν-
δυνον· πίστει γὰρ καὶ οὐ πολυπραγμοσύνῃ τὰ θεῖα τῶν γραφῶν παραδεξάμεθα
λόγια· καὶ οὐ διὰ τὸ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν κατανόησιν εἶναι τῶν παραδεδομένων
τὴν δύναμιν, ἀθετεῖν ταῦτα ἀνεσχόμεθα· οὐκοῦν καὶ τὰς τῶν ἐκκρίτων διδασ-
κάλων φωνὰς, τῆς ὁμοίας παραδοχῆς ἀξιώσωμεν (1)· ἅς τινας ὁ ἐκκλησιάστης αἰ- Cap. XII. 11.
B νιττόμενος, λόγοι σοφῶν φησι ὡς τὰ βούκεντρα καὶ ὡς ἧλοι πεπυρωμένοι· οἳ
παρὰ τῶν συνταγμάτων ἐδόθησαν ἐκ ποιμένος ἑνός· ὁ γὰρ λαλήσας πάλαι ἐν
τοῖς προφήταις, ὁ αὐτὸς καὶ ἐν ἀποστόλοις τὴν χάριν ἐνήργησε, καὶ διὰ τῶν
ἁγίων πατέρων ἐδίδαξεν· αὐτὸς γὰρ ἔθετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, Παῦλος βοᾷ, πρῶ- I. Cor. XII. 28.
τον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους· εἰ οὖν τοῖς Πυθαγό-
C ρου μαθηταῖς τοσαύτη αἰδὼς τῆς ἐκείνου φιλοσοφίας, καθὼς ἐτόπαζον, ὑπῆν,
ὥστε τὴν ἐκείνου παράδοσιν παντὸς ἀποδεικτικοῦ λόγου ἰσχυροτέραν λογίζεσθαι,
τί ἂν ἡμεῖς πάθοιμεν μὴ τὸ ἴσον εἰς εὐπείθειαν τοῖς θεοφόροις πατράσι νέμοντες;
ϛ. B. Ἀλλ' οὐ Βασιλείῳ οὕτως νενόηται τὰ τῆς χρήσεως ὡς ὑμῖν δοκεῖ,
ἀλλ' ὅρων πλήρωσιν ἔφη τὸ εἰς γῆν ὑποστρέφειν τὸν ἄνθρωπον (2)· ἐν τούτῳ τέλος
D λαμβανόντων τῶν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ θεοῦ ὁρισθέντων, τὸ γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύ- Gen. III. 19.
σῃ· οὐ γὰρ κατὰ χρόνου περαίωσιν τοῦτο λαμβάνειν χρή, ὡς καὶ χρονικοῦ ὁρισ-
μοῦ περιγράφοντος τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωήν· ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται ἐν τοῖς εὐαγγε-
λίοις, τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἠσαΐου (3) τοῦ προφήτου· ἢ τὸ ἵνα πληρωθῇ Matth. II. 17. IIII.
τὸ ῥηθὲν ὑπὸ ἑτέρου προφήτου· οὕτω καὶ ἐνταῦθα νοητέον τὰ περὶ τοῦ πληρωθῆ- 14.
E ναι τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς εἰρημένα. A. Δύο μέμψεων μιᾷ πάντως ὑποπεσεῖσθε,
ἢ τῷ μὴ νοῆσαι ὑγιῶς τὰ τῷ διδασκάλῳ δογματισθέντα· ἢ τῷ ἑκόντι παρα-

etiam humanis prorsus indulgere ratiociniis, nostrisque fidere perceptionibus, periculo non caret. Fide enim, non curiositate, divina scripturarum oracula accepimus: nec si forte horum vis intelligentiam nostram excedit, iis idcirco derogandum censemus. Ergo praecipuorum quoque magistrorum voces pari obsequio prosequamur: quas videlicet ecclesiastes innuens; sermones sapientium, inquit, ut stimuli, ut clavi ignei; qui omnes ex condicto ab uno pastore prodeunt. Nam qui olim locutus est prophetis, idem apostolis gratiam indidit, et deinde etiam per sanctos patres nos docuit. Ipse enim posuit in ecclesia, ut Paulus clamat, primum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores. Igitur si Pythagorae discipulis tanta inerat erga eiusdem, quam ipsi existimabant, philosophiam reverentia, ut traditionem eius demonstrativa qualibet oratione potiorem ducerent; quid nobis fiet, si forte par obsequium divinitus afflatis patribus non tribuerimus?

6. B. Atqui Basilius non eo, quem vos putatis, sensu elocutus est; sed complementum terminorum dixit hominis reditum in pulverem. Tunc enim finis est rei, quam initio Deus his verbis definivit: pulvis es et in pulverem reverteris. Non enim heic temporis terminus intelligendus est, ita ut temporali quoque limite vitam hominis Deus circumscripserit; sed sicuti in evangeliis dicitur, tunc impletum est Isaiae prophetae effatum; vel, ut impleretur alterius prophetae dictum; ita heic etiam de completis vitae terminis intelligenda locutio est. A. In duorum errorum alterutrum sine dubio incurritis; nempe vel magistri doctrinam non

(1) Rursus praeclara sententia adversus eos qui sacra biblia humanae criticae regulis prorsus subiiciunt; et de priscis patribus sine debita reverentia iudicant.

(2) Hac prorsus responsione utitur Anastasius quaest. LXXXVIII. πρὸς τοὺς δὲ φέροντας τὸν μέγαν Βασίλειον προορισμὸν ζωῆς λέγοντα, ἐκεῖνο ἐροῦμεν, ὅτι προορισμὸν ὁ πατὴρ εἶπε τὴν θείαν ἀπόφασιν λέγουσαν ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.

(3) Corrige Ἱερεμίου.

λογίσασθαι τὴν ἀλήθειαν· ἡ μὲν γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ δοθεῖσα τὸ κατ' ἀρχὰς A
ἀπόφασις ἐκ Θεοῦ, τὸ εἰς γῆν ἀναλύειν αὐτὸν ἐξ ἧς ἐλήφθη, ἕνα ὅρον δοθῆναι
κατὰ παντὸς ὑπαγορεύει τοῦ γένους, καὶ οὐ πολλοὺς ἐκ τοῦ περὶ ἕκαστον θεω-
ρουμένους· ἡ δὲ τοῦ διδασκάλου φωνὴ, οὐ μόνον περὶ ἕκαστον ζωῆς ὅρους ἔφη πε-
πῆχθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ ἕκαστον συμφέρον ἐκ τούτου προσκοπεῖσθαι ἐδίδαξε·
δῆλον δὲ ὡς ἡ μὲν ἐκ τῆς πρώτης καταδίκης ἐπαγωγὴ, μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐπὶ B
πάντων ἀνθρώπων ἐστίν· ὁμοίως γὰρ πάντες εἰς γῆν ἀποστρεφόμεθα, εἰ καὶ οἱ
τρόποι τοῦ θανάτου διάφοροι· τὸ δὲ ἄλλον ἄλλου θᾶττον ἢ βραδύτερον ἀπο-
βιῶναι, τὴν πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν τοῦτο οἰκονομοῦσαν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν δείκνυ-
σι· τῷ μὲν πρὸς τὸ μετανοίᾳ τὰ φθάσαντα διορθώσασθαι σφάλματα, πλείονα
ἐπιμετροῦντος ζωήν· τὸν δὲ, πρὸς τὸ μὴ ἐμπαγῆναι εἰς ὕλην τοῦ τῆς ἁμαρτίας C
Rom. XI. 33. βυθοῦ, τάχιον προαρπάζοντος· μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν ἄρρητον τῆς σοφίας αὐτοῦ
καὶ τῆς ἀγαθότητος ἄβυσσον, ᾗ τινι μὴ δὲ ἀγγελικὸν ὅλως προσβλέψαι νοῦν
δυνατὸν, τὰ τοιαῦτα οἰκονομοῦντος, καὶ τῇ οἰκείᾳ προγνωστικῇ δυνάμει προθεω-
ροῦντος τὰς ἐκβάσεις τῶν ἐσομένων, καὶ καταλλήλως τούτοις τῇ δικαίᾳ ἑαυτοῦ
κρίσει τὰ τέλη τούτων προορίζοντος· καὶ ἵνα μήτις ἡμᾶς παραστοχάζεσθαι τῆς πα- D
τρικῆς ἐννοίας νομίσειεν, αὐτὸν Βασίλειον τὸν σοφώτατον δεξώμεθα τῶν οἰκείων λό-
γων ἐξηγητὴν ἐν τῷ περὶ εὐχαριστίας δευτέρῳ λόγῳ (1) λέγοντα οὑτωσί· " ἐννόησον
" γὰρ ὅτι ὁ πλάσας ἡμᾶς καὶ ψυχώσας Θεὸς, ἰδίαν ἔδωκεν ἑκάστῃ ψυχῇ τὴν
" τοῦ βίου διαγωγήν, καὶ ἄλλοις ἄλλους ὅρους ἔπηξε τῆς ἐξόδου· τὸν μὲν γὰρ
" ἐπὶ πλεῖον παραμένειν τῇ παρουσίᾳ τῆς σαρκὸς ᾠκονόμησε· τὸν δὲ θᾶττον E
" ἀπολυθῆναι τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος διετάξατο, κατὰ τοὺς ἀρρήτους τῆς

recte intelligitis, vel ultro veritati illuditis. Nam Dei ab initio adversus hominem lata sententia, ut hic scilicet in eum, de quo sumptus est, pulverem resolvatur, unum generi hominum universo constitutum esse terminum monet, non plures qui ex singulorum exitu cognoscantur. At vero doctoris vox non solum singulorum vitae praestitutos limites ait, verum etiam quid cuique homini utile sit, hac ipsa re prospectum antea docet. Constat autem primae damnationis sententiam, unam eamdemque contra omnes homines esse. Aeque enim cuncti in pulverem revertimur, etsi genera mortis differunt. Quod vero alius alio citius moritur, id sollicitam utilitatum nostrarum providentiam Dei demonstrat: qui alii ob emendanda prioris temporis errata diuturniorem dimetitur vitam; alium, ne in coenosum peccatorum barathrum demergatur, citius abripit. Et quidem sic agit pro sua ineffabili sapientiae bonitatisque altitudine (in quam ne angelicae quidem menti introspicere licet;) suaque futuri praescia vi, qua rerum exitus prospicit: atque his congruenter, iusto suo iudicio fines praestituit. Ac nequis forte nos a patris sensu aberrare putet, sapientissimum ipsum Basilium sententiae suae narratorem audiamus in secunda de gratiis agendis oratione: " fac animo tuo reputes, a factore nostro atque animatore Deo, proprium cuique animae attributum esse vitae
" curriculum, atque aliis alios excedendi vita limites posuisse: et hunc diutius su-
" peresse in carne decrevit; illum celerius solvi vinculis corporis statuit; secundum

(1) Nempe in sermone qui vulgo inscribitur de martyre Iulitta cap. 5. Fateor me superius p. 287, urgente proelo, locum qui sequitur Basilii laudavisse ex oratione de morte, in qua reapse is extat; neque me tamen properantem vidisse, hanc inter illas numerari orationes, quas Simeon Metaphrastes ex variis Basilii scriptis ad verbum consarcinavit. Eadem me properantia fecit immemorem occursuri mox in hoc Photii scripto veri tituli basilianae orationis: neque item sivit pseudo-Athanasii satis auctoritatem considerare, quae Photio potius adversari videtur.

A „ σοφίας αὐτοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης λόγους· ὥσπερ οὖν οἱ ταῖς εἱρκταῖς ἐμπί-
„ πτοντες, οἱ μὲν ἐπὶ πλείονα χρόνον τῇ κακώσει τῶν δεσμωτικῶν ἐναποκλείον-
„ ται, οἱ δὲ ταχυτέραν εὑρίσκουσι τῆς κακοπαθείας ἀπαλλαγὴν, οὕτω καὶ αἱ
„ ψυχαὶ, αἱ μὲν ἐπὶ πολὺ προκατέχονται τῇ ζωῇ ταύτῃ, αἱ δὲ ἐπ' ἔλαττον,
„ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἀξίας ἑκάστου· σοφῶς καὶ βαθέως, καὶ ὡς οὐκ ἂν
B „ ἐφίκοιτο νοῦς ἀνθρώπων, τὰ περὶ ἕκαστον ἡμῶν τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς προβλεπο-
„ μένου (1) „.

ζ. B. Οὐκοῦν καὶ τῶν ἀλόγων κατὰ σὲ ὅρους ἐροῦμεν τῆς ζωῆς. A. Πῶς τοῦτο φῂς; B. Ὅτι τοι γέγραπται, ὡς ὁ θάνατος τούτου, οὕτως καὶ ὁ θάνατος τούτου, καὶ πνεῦμα ἓν τοῖς πᾶσι· καὶ τί περιέσσευσεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸ κτῆ- *Eccles. III. 19.*
C νος; οὐδέν· ὅτι τὰ πάντα πορεύεται εἰς τόπον ἕνα· τὰ πάντα ἐγένετο ἐκ τοῦ χοὸς, καὶ τὰ πάντα ἐπιστρέφει εἰς τὸν χοῦν. A. Οὕτω μὲν γέγραπται ταῦτα· οὐχ οὕτω δὲ ἔχει κατὰ τὴν ἔννοιαν ὥσπερ ὑπέλαβες σύ· ἡ γὰρ τῶν ἑξῆς ἐπαγωγὴ, ἣν αὐτὸς παρεσιώπησας, τὴν ἀληθῆ τῶν γεγραμμένων ἐμφαίνει διάνοιαν· τῇδε γὰρ ἔχει· καὶ τίς οἶδεν εἰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνει αὐτὸ εἰς ἄνω; καὶ τὸ πνεῦμα
D τοῦ κτήνους καταβαίνει κάτω εἰς γῆν; τὸ μὲν γὰρ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ ἐκκλησιαστοῦ φωνὴν ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Θεὸν ὃς ἔδωκεν αὐτό, οὐσία ὑπάρχον ἄυλος ζῶσα νοερά· καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται ἀναβαίνειν αὐτὸ εἰς ἄνω· τὸ δὲ τοῦ κτήνους πνεῦμα ὑλικὸν ὑπάρχει, ἐκ γῆς τὴν σύστασιν ὁμοίως τῷ σώματι εἰληφὸς, κινητικὴν τοῦτο δύναμιν ἔχον· καὶ διὰ τοῦτο εἰς γῆν ἀναλύεσθαι σὺν
E τῷ σώματι πέφυκεν· ὁ οὖν ἐκκλησιαστὴς οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ κεκριμένην γνώμην εἰσάγων ἐκεῖνα ἔφη τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τὴν τῶν πολλῶν τῶν σωματικώτερον ζῆν αἱρουμένων, καὶ μηδὲν τῶν κατ' αἴσθησιν ὑψηλότερον ἐννοουμένων· καὶ τοῦτο δείκνυται ἐκ τῆς φράσεως τοῦ προκειμένου σαφέστερον· προειπὼν γὰρ ἐκεῖ· εἶπα ἐν καρ-

„ arcanes sapientiae suae iustitiaeque rationes. Sicuti ergo qui in carcerem coniiciuntur, partim tempore prolixiore custodum saevitia includuntur, partim ociorem inveniunt poenae depulsionem: sic et animae partim diutius in hac vita retinentur, partim brevius, pro cuiusque merito: nostro scilicet creatore sapienter atque longissime, et prae omni humanae mentis acumine, res nostras singulorum praevidente „.

7. B. Ergo etiam brutis, te iudice, vitae terminos definitos dicemus? A. Quid ita? B. Quia scriptum est: sicut mors huius, ita et mors illius; unusque omnibus spiritus. Et quid homo praestat beluae? nihil. Etenim omnia eumdem in locum abeunt. Omnia de pulvere orta sunt, atque omnia in pulverem revertuntur. A. Haec quidem ita sunt scripta: neque tamen eorum est, quem tu putas, sensus. Nam quae ibi sequuntur, quaeque tu reticuisti, veram scripturae sententiam produnt. Sunt autem haec: et quis novit utrum spiritus hominis sursus adscendat? et beluae spiritus feratur in terram deorsum? Scilicet hominis spiritus, secundum ipsius ecclesiastae effatum, ad Deum qui dedit ipsum revertitur; quum sit incorporea substantia intellectualis; ideoque dicitur sursum adscendere. Bruti autem spiritus materialis est, substantiam suam de terra haud secus quam corpus nactus, vimque habens movendi huius; ideoque ut in pulverem cum corpore resolvatur natura comparatum est. Ergo ecclesiastes non suam sententiam proferens verba illa elocutus est, sed potius hominum, vitam corporeae voluptati deditam instituentium, nihilque supra sensum cogitantium. Idque apertius praecedente dictione testatus est:

(1) Locus idoneus confirmandae sententiae de praedestinatione post praevisa merita.

δία μου περὶ λαλιᾶς υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι διακρινεῖ αὐτοὺς ὁ Θεός· καὶ τοῦ A
δεῖξαι ὅτι αὐτοὶ κτήνη εἰσὶν, ἐπάγει, τίς ἡ λαλιὰ καθ' ἣν κριθήσονται, καὶ
δι' ἣν ἐν τῇ τῶν κτηνῶν μοίρᾳ ταχθήσονται· ὅτι συνάντημα φησὶν υἱῶν τοῦ ἀν-
θρώπου, καὶ συνάντημα κτήνους ἐν αὐτοῖς· ὡς ὁ θάνατος τούτου, οὕτως καὶ ὁ
θάνατος τούτου· καὶ αὕτη μὲν ἡ τῶν πολλῶν δόξα τε καὶ πληροφορία· ὁ δὲ
τὴν οἰκείαν γνώμην τιθεὶς διδάσκει, ὅτι ὀλίγων ἐστὶ τὴν τούτων ὑγιῶς διάκρισιν B
ποιεῖσθαι· ὥστε τὸ μὲν τοῦ κτήνους πνεῦμα εἰδέναι εἰς γῆν διαλύεσθαι, ἐξ ἧς καὶ
συνέστηκε· τὸ δὲ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφειν, ὃς ἔδωκεν αὐτὸ (a),
παρ' ἑαυτοῦ ζωὴν ἐνθεὶς τῷ ἐκ τῆς ὕλης ληφθέντι σώματι· ἣν τινα ψυχὴν νοε-
ρὰν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον (1)· καὶ γὰρ τὸ
Ps. XXIII. 3. τίς παρὰ τῇ γραφῇ ὡς τὰ πολλὰ ἐπὶ τοῦ σπανίου εἴωθε τάττεσθαι· ὡς τὸ τίς C
XXXIII. 13. ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου; καὶ τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωήν; καὶ τίς
Matth. XXIIII. 45. ἄρα ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος; καὶ τὰ παραπλήσια.

η. B. Πῶς ἡμᾶς ἐστι δυνατὸν ὅρους τῆς ἑκάστου ζωῆς ἐννοεῖν; ὁπότε πᾶς
μὲν ὅρος τὸ ἐξ αὐτοῦ ὁριζόμενον ἔχει, μήτε ὑπερβάλλων τὴν αὐτοῦ περιγραφὴν, μή-
τε ἐλλείπων πρὸς ταύτην; ὡς ἐκ τῶν πρὸς τὸν Ἰὼβ ἐκ τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς θαλάσ- D
Cap. XXXVIII. 10. σης εἰρημένων ἔξεστιν ἐννοεῖν· λέγει γὰρ ἐθέμην δὲ αὐτῇ ὅρια περιθεὶς κλεῖθρα καὶ
πύλας· εἶπα δὲ αὐτῇ μέχρι τούτου ἐλεύσῃ καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ· ἡμεῖς δὲ εὑρίσκο-
μεν ἐν ταῖς γραφαῖς καὶ προσθήκην ζωῆς τοῖς εὐδοκίμοις γίνεσθαι ἐκ Θεοῦ, καὶ κο-
λόβωσιν χρόνων ἐπακολουθεῖν τοῖς βίον ἡμαρτημένον κατεγνωσμένοις· ἀδύνατον οὖν
εἴπερ ἐξ ἀρχῆς ὅρους τῆς ἑκάστου ζωῆς ἔπηξε Θεὸς, τούτους κατά τι γοῦν παρα- E
σαλευθῆναι, ἢ ὑπερβιώσει τῶν τῶν ἐναρέτων, ἢ ἐλαττώσει τῶν κατεγνωσμένων, ἐπεὶ
οὐκ ἂν ἦσαν ὅροι. A. Καὶ ποῦ σοι τῶν γραφῶν τὰ τοιαῦτα παρατετήρηται; B. Πρό-

dixi in corde meo de sermunculis filiorum hominis, fore ut diiudicet illos Deus. Atque ut ostendat eos instar esse brutorum, addit quinam sint sermunculi secundum quos iudicabuntur, et quorum causa in beluarum numero reputandi erunt: quia eventus est, inquit, filiorum hominis, et eventus iumenti in ipsis. Sicut mors huius, ita et mors illius. Et haec multorum opinio est ac persuasio. Qui autem propriam sententiam scribit, is ait paucorum esse sanum iudicium mente informare; ita ut noscant, iumenti spiritum pulveri, unde constat, esse reddendum; spiritum hominis ad Deum reversurum qui dederat, quique vitam ex semet ipso inspiraverat sumpto de terra corpori: quam animam intellectualem Deique imaginem ratio agnoscit, teste Gregorio theologo. Nam et vocabulum τίς de re infrequenti dici solet in scriptura. Veluti, quis ascendet in montem Domini? et quis est homo qui vult vitam? et quis fidelis prudensque vilicus? et similia.

8. B. At enim qui fieri potest ut singulorum hominum vitae certos terminos esse credamus, siquidem terminus res per se definita est, quae neque additamentum patitur neque defectum? quod ex dicto Dei ad Iobum de mari colligere licet. Ait enim: constitui mari fines, claustris appositis ianuisque; eique dixi, huc usque pertinges neque ultra progredieris. Nos autem in scripturis invenimus tum incrementa vitae a Deo bonis hominibus fieri, tum temporis detractionem his qui prave vitam instituunt. Impossibile est igitur, si a principio Deus singulorum vitae terminos posuit, hos ullo modo commoveri, sive bonorum maiore longaevitate, sive improborum breviore vita; alioqui termini iam non essent. A. Fare age

(a) Cod. αὐτῷ.

(1) Confer Billii editionem tom I. or. XII. p. 198.

A δῆλον ὡς Ἐζεκίας μὲν δι' εὐσέβειαν, ἐτῶν πεντεκαίδεκα προσθήκην ζωῆς ἐκομίσα- III. reg. XX. 6. Ps.
το· ἄνδρες δὲ αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν βοᾷ LIIII.
Δαβίδ· καὶ ὁ Σολομῶν, ἄκουε υἱὲ ἐμοὺς λόγους φησί, καὶ προστεθήσεταί σοι ἔτη 24 Prov.
ζωῆς· καὶ πάλιν ἀποτρέπων τὰς πρὸς τὴν κακίαν ὁδοὺς, μὴ γίνου σκληρὸς φη- IIII. 10. XI. 30.
σὶ, καὶ μὴ ἀσεβήσῃς πολὺ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου· καὶ πάλιν· Eccles. VII. 18.
B ἀφαιροῦνται δὲ ἄωροι ψυχαὶ παρανόμων· καὶ τούτων πλεῖστα ἐν ταῖς γραφαῖς εὑρισκόμενα· εἰ οὖν ὕφεσιν καὶ ἐπίτασιν πρὸς τὸ τῆς πολιτείας διάφορον λαμβάνει τὰ τῆς ζωῆς, οὐδαμῶς ὅροι ταύτης τοῖς ἀνθρώποις πεπήγασι· τὸ γὰρ πάγιον ἀμετακίνητον διαμένειν ἀνάγκη· ἐπεὶ πῶς ἂν εἴη πάγιον;

θ. Α. Τὰ πρὸς ἐποχὴν τῆς ἁμαρτίας ἢ προτροπὴν ἀρετῆς ἐν ταῖς θείαις εἰρη-
C μένα γραφαῖς ἀναγκαίως ἡμῖν προσάγονται ὑπὸ Θεοῦ· ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ ὡς Rom. III. 19.
ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ· καὶ οὐχ ὡς ἀγνοοῦντος αὐτοῦ τὸ ἐσόμενον, κατὰ τὸν μέγαν Γρηγόριον, ἀλλὰ νομοθετοῦντος τὸ αὐτεξούσιον (1) τὰ τοιαῦτα δίδοται νουθετήματα· αὐτὸς γὰρ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἐξ ἀπείρου καὶ οὐ προσφάτως, οὐδὲ ἐκ τεκμηρίων στοχαζό-
D μενος τὸ ἐσόμενον, ἀλλὰ δυνάμει θεοπρεπεῖ καὶ ἀρρήτῳ τῇ τῶν γενησομένων ἐπιβάλλων ἐκβάσει· καὶ ὑπ' ὄψιν ὡς εἰπεῖν τὰ μέλλοντα προορώμενος, προσφόρως τοῖς προεωραμένοις αὐτῷ καὶ τὰ τῆς ἑαυτοῦ κρίσεως ἐπ' αὐτοῖς προορίζει (2)· ἄνθρωποι μὲν γὰρ μετὰ τὰς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεις, τὰς καταλλήλους κρίσεις ἐπάγουσι· Θεῷ δὲ τὸ μέλλον ὡς ἤδη ἑστὸς θεωρεῖται· καὶ κατὰ τοῦτο τὰ
E τῆς πρεπούσης ἀξίας μᾶλλον δὲ τῆς συμφερούσης ἑκάστῳ λήξεως προθεσπίζει ἀπαραβάτως, εἴ τε ἐν παρατάσει ζωῆς, εἴ τε ἐν ὀλιγότητι καὶ συστολῇ τῆς βιώσεως· ἐπειδὴ καὶ τὰ τῆς προγνώσεως οὐκ ἐσφαλμένα· κατά τι γοῦν ὅλως καὶ τὸ

in quibusnam scripturae locis haec deprehendisti? B. Constat Ezeciae pietatis ergo quindecim annis vitam fuisse prorogatam. Viri autem sanguinum et fallaciae non attingent aetatis suae dimidium, inquit David. Tum Salomon: audi, fili, sermones meos inquit, ut tibi augeantur vitae anni. Et rursus, ne deflectas ad vias pravas, neque contumax fias, neque magnopere pecces, ne tempore non tuo moriaris. Praeterea: abripiuntur intempestivae animae impiorum. Plura eiusmodi in sacris litteris sunt. Si ergo imminutionem et incrementum pro diverso morum genere vita humana recipit, nequaquam huic fines praefixi fuerunt. Nam quod fixum est, id immobile maneat necesse est: alioqui quomodo esset fixum?

9. A. Quae vel ad peccatum inhibendum vel ad excitandam virtutem in divinis scripturis dicta fuerunt, ea necessario nobis Deus infert, ut omne os obstruatur, totusque mundus subditus Deo fiat: non quod ipse futura ignoret, ut ait magnus Gregorius; sed quia liberum arbitrium esse vult, idcirco fiunt hae admonitiones. Ipse enim ante hominum nativitatem omnia sciens, ab aeterno non nuperrime, neque e signis futura divinans, sed virtute Deo digna et ineffabili, posterorum temporum eventus adsequitur. Quumque oculis ut ita dicam futura prospectet, convenientia his visis sua quoque iudicia praedestinat. Et homines quidem post rerum exitum idonea iudicia faciunt; Deus autem futurum praesentis instar spectat; atque ita quod cuiusque merito congruit, vel potius debitam cuique sortem, citra omnem transgressionem decernit: sive de vita extendenda agatur, sive de brevitate eiusdem et contractione; quandoquidem eius praesensio errori

(1) Sunt ipsa Nazianzeni verba orat. XLII p. 696.

(2) Locus iterum insignis pro sententia theologica de praedestinatione post praevisa merita.

βραχύτατον ἐν αὐτῷ θεωροῦνται· ἀλλ' ἐν ἀκριβεςάτῃ λίαν καταλήψει τῷ ὑπερου- A
σίῳ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐνυπάρχουσιν· ἀπειλεῖ τοίνυν τὰ φοβερὰ καὶ πάλιν ἐπαγ-
γέλλεται τὰ χρηςά· ἵνα διὰ μὲν τῶν, ἀπαγάγῃ τῆς ἁμαρτίας· διὰ δὲ τῶν,
τῇ ἀρετῇ προσαγάγηται τὸν ὑπακούοντα· αὐτεξούσιον ἔχοντος τοῦ ἀνθρώπου τὴν
ἐφ' ἑκάτερα ῥοπὴν καὶ ἀβίαςον· πανταχοῦ δεικνύντος τοῦ θεοῦ δι' ὑπερβάλλουσαν
ἀγαθότητα μηδὲν ἑαυτὸν ἐλλελοιπέναι τοῦ εἰς ἡμετέραν σωτηρίαν ἡκόντων· ἵνα τοῖς B
καταφρονήσασι τῶν ἐνταλμάτων καὶ τῇ δικαίᾳ αὐτοῦ ἀγανακτήσει ὑπαχθησομένοις,
τὸ ἀναπολόγητον προςῇ· καὶ ἵνα γνῶμεν ὅτι καίτοι ἐπιςάμενος τὸ τινῶν ἀπει-
θὲς, ὅμως πάντα τὰ πρὸς ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐργάζεται, τὴν οἰκείαν ἐπιδεικνὺς
Cap. III. φιλανθρωπίαν, ἄκουε τί φησι τῷ μακαρίῳ Ἰεζεκιὴλ τῷ προφήτῃ· υἱὲ ἀνθρώ-
4. που βάδιζε πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ τὸν παραπικραίνοντά με· καὶ λάλησον C
τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτούς· διότι οὐ πρὸς λαὸν βαθύχειλον καὶ βραχύ-
γλωσσον (a) σὺ ἐξαποςέλλῃ, πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ· οὐ πρὸς λαοὺς πολλοὺς
ἀλλοφώνους ἢ ἀλλογλώσσους, οὐδὲ ςιβαροὺς τῇ γλώσσῃ ὄντας, ὧν οὐκ ἀκούσῃ
τοὺς λόγους· καὶ εἰ πρὸς τοιούτους ἐξαπέςειλά σε, οὗτοι ἂν εἰσήκουσάν σου·
ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ οὐ μὴ θελήσωσιν ὑπακοῦσαί σου, διότι οὐ βούλονται D
εἰσακούειν μου· σαφέςερον δὲ ταυτὸ τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἐν τῷ δευτερονομίῳ γε-
γραμμένων ἀποδείκνυται· μετὰ γὰρ τὰς τοσαύτας παραγγελίας ἃς αὐτὸς ὁ θεὸς
πρὸς τὸν λαὸν διὰ τοῦ νομοθέτου πεποίηται τοῦ ἀπέχεσθαι μὲν πάσης εἰδωλο-
ποιΐας πλάνης, μόνῃ δὲ τῇ αὐτοῦ προσανέχειν λατρείᾳ, ὅρα οἷα πρὸς αὐτὸν ἐκεῖ-
Deuter. νον τὸν μέγαν ἔφη Μωσέα· ἰδοὺ σὺ κοιμᾶσαι μετὰ τῶν πατέρων σου· καὶ ὁ λαὸς E
XXXI. 16. οὗτος ἐκπορνεύσει ὀπίσω θεῶν ἀλλοτρίων τῆς γῆς εἰς ἣν αὐτὸς εἰσπορεύεται ἐκεῖ
εἰς αὐτήν· εἶτα καὶ τὰ τῆς ἑπομένης τοῖς ἀπειθοῦσιν ἀγανακτήσεως ὁριςικῶς ἐπι-
λέγει· καὶ ὀργισθήσομαι αὐτοῖς θυμῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· καὶ καταλείψω αὐ-

non est obnoxia. Res enim ipse perfecte ocissimeque in semet spectat: quiir hae potius accuratissime cognitae in eius virtute ineffabili continentur. Minatur itaque formidolosa, itemque iucunda pollicetur, ut illa a peccatis deterreant, haec docilibus virtutem suadeant: quandoquidem homo liber utrimque ab omni coactione est. Atque ita Deus usquequaque ostendit, nihil ab eius bonitate reliquum fieri, quod saluti nostri prosit: ut mandatorum deinde contemptoribus, ideoque iustae eius irae obnoxiis, excusatio nulla supersit. Atque ut nobis innotescat, Deum etsi quorumdam contumaciae praescium, nullum tamen praetermittere officium, quo suam erga nos clementiam significet, audi quid ipse beato Ezecieli prophetae dicat: “ perge fili ho-
„ minis ad Israelis quae me exasperat domum; meosque apud eam sermones elo-
„ quitor. Quia non ad populum profundi labii neque duri sermonis mitteris,
„ sed ad Israelis domum; neque ad alienae linguae diversique eloquii gravisque
„ loquelae gentes, quarum non possis audire sermones. Quamquam si ad has te
„ mitterem, exaudireris utique ab eis. Verumtamen audire te nolet Israelis do-
„ mus, quia mihi ipsi morem gerere renuit „. Clarius adhuc id demonstratur ex iis etiam quae in deuteronomio dicuntur. Etenim post tot mandata quae Deus ipse populo per legislatorem vulganda curaverat, abstinendi scilicet omni idolorum superstitione, unique sibi cultum adhibendi, videsis sia quemadmodum magno illi Mosi locutus sit: “ en tu cum maioribus tuis iam requiesces, populus autem hic
„ fornicabitur post deos alienos terrae eius quam ingredietur „. Deinde etiam persecuturam contumaces indignationem subdit: “ irascar eis vehementer in illa

(a) Corrige βαρύγλωσσον.

A τοὺς καὶ ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν· καὶ ἔσονται κατάβρωμα·
καὶ εὑρήσουσιν αὐτοὺς πολλὰ κακὰ καὶ θλίψεις· ἐκ τούτων σαφῶς διδασκόμενος,
ὅτι εἰ καὶ νομοθετεῖ καὶ ὑποτίθεται τὰ πρὸς ἀρετὴν ἐνάγοντα καὶ τὰ τὴν κα-
κίαν ἀπείργοντα, ἀλλὰ τὰ τῆς προγνώσεως αὐτῷ οὐκ ἐγκόπτεται· οὐδὲ τὸ κατ-
αλλήλως τοῖς προεγνωσμένοις τὰς τῆς οἰκείας αὐτοῦ σοφίας καὶ δικαιοσύνης κρί-
B σεις ὁρίζειν κωλύεται· ὥστε καὶ ἡμᾶς κατὰ τὸν ἀπόστολον λέγειν, ὅτι οὓς προέγνω Rom. VIII. 29.
καὶ προώρισεν.

ι. B. Ὁ Θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ ἐστιν οὐδεμία, ὁ θεῖος Ἰω- I. Ioh. I. 5.
άννης φησί· φωτὸς δὲ ἴδιον τὸ ἀληθῶς ὂν φανεροῦν καὶ ἀπαλλάττειν τοῦ σκότους,
ὅπερ ἡ πλάνη ἐστίν· ἐπεὶ οὖν ἀληθείας ἀγαπᾷ κύριος, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν ἡ
C αὐτοαλήθεια, πῶς παρὰ τὸ ὂν φαίνεται λαλῶν; A. ποῦ τοῦτο δεικνύειν φερόμενον
ἔχεις; B. Τῷ Ἐζεκίᾳ διὰ τοῦ προφήτου εὑρίσκομεν τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, τάξαι περὶ IIII.
τοῦ οἴκου σου, ἀποθανῇ γὰρ σὺ καὶ οὐ ζήσῃ· συναχθήσεται οὖν τῶν δύο τὸ reg. XX. 1. vel Is.
ἕτερον, ἢ μὴ πεπῆχθαι ὅρον τῆς χρονικῆς ταύτης ἑκάστῳ ζωῆς, ἢ τὸ ὂν μὴ ἐξει- XXXVIII. 1.
πεῖν τὸν Θεόν· τουτέστι μετὰ ἔτη πεντεκαίδεκα τὰ τῆς τελευτῆς αὐτῷ ἐπιστῆναι, καὶ
D οὐ τηνικαῦτα ὁπότε ἐλέχθη αὐτῷ ἀποθανῇ σὺ καὶ οὐ ζήσῃ. A. Καὶ τί ἄρα φή-
σομεν αἴτιον γεγονέναι τοῦ λῦσαι τὸν Θεὸν τὴν ἰδίαν ἀπόφασιν; B Τί ἄλλο γε
ἢ ὅπερ αὐτὸς εἶπε τῷ Ἐζεκίᾳ ὁ Θεός· ὅτι εἶδον τὰ δάκρυά σου καὶ ἤκουσα τῆς
φωνῆς σου, καὶ ἰδοὺ προστίθημί σοι ἔτη ιε. A. Ἄρα δὲ αὐτὸ τοῦτο οὐ προεγ-
νῶσθαι φῂς τῇ θείᾳ φύσει, τὸ ἐκεῖνον δακρῦσαι φημὶ, καὶ τὰ σὺν αὐτῷ πάντα
E ποιῆσαι, ὡς εἰς οἶκτον κινῆσαι τὸν Θεὸν τοῦ προαγαγεῖν μὲν τὴν ἔφοδον τοῦ θα-
νάτου, τῆς δὲ ζωῆς τὴν προσθήκην ποιῆσαι (1); B. Καὶ τί δὴ ἀπαντήσαι ἡμῖν τῶν
ἀτόπων εἰ φαίημεν μὴ τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ τοῦτο ὑποπεσεῖν; A. Τί δή; αὐ-
τὸ μὲν οὖν τὸ μέγιστον εἰς ἀσέβειαν. B. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; A. Ὅτι παρευρη-

„ die : deseram illos, meamque ab eis faciem avertam : fient esca aliena, multisque malis atque cladibus atterentur „. Sic nimirum aperte Deus docet, quamvis ipse leges condat, normamque virtutis tradat ac vitii declinationem, nihilominus eius praescientiam non interverti; neque porro eum impediri quominus congruenter praevisis, commoda sapientiae suae iustitiaeque decreta scribat. Ita ut nobis quoque cum apostolo dicendum sit " quos praescivit et praedestinavit „.

10. B. Deus lux est, nec tenebrae in eo sunt ullae, ut divus Iohannes ait. Est autem lucis officium, quae vere existunt perspicua facere, atque ab omni obscuritate, id est errore, vindicare. Si ergo amator veritatis Dominus, immo veritas ipsa est, quomodo praeter veritatem loqui videtur? A. Ubinam vero id relatum demonstrare potes? B. Ezeciae deprehendimus a Deo prophetae ore dictum: dispone domui tuae, quia morieris tu nec amplius vives. Alterutrum ergo colligitur, nempe vel terminos temporalis huius vitae cuique homini non esse praefixos, vel Deum falsa elocutum. Nam certe quindecim demum post annos Ezeciae mors adfuit, non eo tempore quo dictum ei fuerat, morieris tu nec amplius vives. A. Age vero quaenam Deo causa fuit decretum suum abolendi? B. Illa scilicet quam ipse Ezeciae significavit Deus: quia lacrymas tuas vidi, tuamque vocem exaudivi, en tibi annorum quindecim incrementum do. A. An tu hoc ipsum divinae naturae non praevisum ais, Ezeciae inquam lacrymas atque omnimodum conatum, quo nisus est clementiam Dei permovere, ut mortis incursus cohiberetur, sibique vita prorogaretur? B. Quid porro absurdum hinc sequitur, si forte id Dei praescientiam latuisse dicamus? A. Quid, inquam, nisi maximum impietatis crimen? B. Quid

(1) Notabunt haec theologi scientiae, ut aiunt, mediae propugnatores.

σόμεθα ἀποστεροῦντες τὸν Θεὸν ὅσον ἐπὶ τῇ ματαιότητι τῶν ἡμετέρων διαλογισ- A
μῶν, αὐτὸ τὸ ἐξαίρετον ἰδίωμα τῆς Θεότητος· ὅπερ αὐτὸς χαρακτηριστικὸν ἀπλα-
νέστατον τῆς ἰδίας ὑπερουσίου δυνάμεως διὰ τοῦ προφήτου σαφῶς ἐπηγόρευσε, τὴν
τῶν μελλόντων ἁπάντων γνῶσιν φημὶ καὶ τῶν ἐσομένων τὴν προαγόρευσιν.

ια. Β. Ἀλλ' οὐ κατ' ἔλλειψιν τῆς προγνωστικῆς δυνάμεως ἢ ἀσθένειαν φύ-
σεως, λέγομεν μὴ τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ τὰ κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ὑποληφθῆναι· B
ἀλλ' ὡς ἰδικῶς περὶ τὸ ἐκείνου μόνου συμβαίνοντα πρόσωπον, καὶ οὐ πρὸς κοι-
νὴν τῶν ἀνθρωπίνων οἰκονομίαν ὁρῶντα. Α. Καὶ τίς ἂν τῶν τὰ θεῖα πεπαιδευ-
μένων ἀνέξεταί σου τοιαῦτα λέγειν τολμῶντος, καὶ τὴν ὑπεράπειρον τῆς θείας προ-
νοίας περιγράφειν ἀγαθότητα; ἥτις οὐδὲ τῆς ἀλόγου φύσεως ἀμελέτητον ποιεῖται
Matth. X. 29. τὴν τημελοῦχον ἐπιστασίαν· ὡς ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐδίδαξε, μήτε στρου- C
θίον ἓν εὐτελέστατον, ὡς ἔξω τῆς ἐποπτικῆς τῶν ὅλων ὑπάρχον προνοίας, ἄνευ
τοῦ ἐν οὐρανοῖς εἰπὼν πεσεῖσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, ἤγουν τῇ παγίδι ἐμπίπτειν· τί δὲ
βούλεται διδάσκειν ἡμᾶς διὰ τοῦ ἠριθμῆσθαι λέγειν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς; τί
Cap. XXVIII. 25. δὲ τὸ σταγόνας ὑετοῦ μηδὲ αὐτὰς ἔξω τῆς αὐτοῦ ἀριθμήσεως εἶναι κατὰ τὸν Ἰώβ;
οὐχὶ τὸ παντέφορον καὶ ἀκάματον καὶ ἀδιάδραστον τῆς συνεκτικῆς τῶν ὅλων θεί- D
ας δυνάμεως; καὶ γὰρ δίκαιον ὧν τὴν δημιουργίαν οὐκ ἀπηξίωσε, τούτων μη-
δὲ τὴν ἐποπτικὴν τὸν Θεὸν ἀρνήσασθαι πρόνοιαν· οὐ τῇ εὐτελείᾳ τῶν προνοουμέ-
νων τῆς ἀφράστου μεγαλειότητος, ὕφεσιν δόξης κομιζομένης· ἀλλ' ἐν τῷ συνέ-
χειν τὰ ὄντα ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ λόγῳ ὡς γέγονε, τῆς παντουργοῦ αὐτοῦ ἐξου-
σίας τε καὶ προνοίας, μειζόνως θαυμαζομένης· τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ E
ἐπιβλέπειν αὐτὸν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ πιστευθήσεται· οὐκοῦν λεγέτω πρὸς
Ἐζεκίαν, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, πρὸ τοῦ με
Cap. I. 5. πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί σε· τὸ πρὸς ἕνα λεχθὲν τὸν Ἱερεμίαν φημι, καὶ

ita? A. Quia sic accidet ut Deo detrahamus, nostrorum scaevitate ratiociniorum, eam quae praecipua est divinitatis praerogativam, et quod ipse verissimum supremae potentiae indicium per prophetam adfirmavit, omnium nempe quae eventura sunt cognitionem ac vaticinium.

11. B. Ego vero non quod praesaga vis deesset, nec infirmitate naturae, aio Dei mentem latuisse res Ezeciae, sed quia res hae personam unam tantummodo respiciebant, non generalem hominum gubernationem. A. Et quis demum patietur, si modo sacris doctrinis sit imbutus, haec te audentem dicere atque immensam divinae providentiae praestantiam limitibus circumscribentem? quae ne irrationabilis quidem animantis idoneam curam negligit: ut in evangelio Dominus docuit, cum vilissimum nullum passerculum, quasi procul generalis providentiae respectu sit, sine patris caelestis nutu humi decidere vel laqueo irretiri dixit. Quid porro nobis suadet, cum capitis capillos numeratos ait? quid cum pluviae guttae sub Dei percensionem venire apud Iobum dicuntur? nonne vis omnituens et indefatigabilis et inevitabilis divinae omnia conservantis potentiae denotatur? Et sane aequum est quae creare non est dedignatus, his ne vigilem quidem providentiam a Deo denegari. Nam summa Dei magnitudo haudquaquam vilitate curatarum rerum gloriam sibi deteri sentit, sed dum potius universa conservat, prout singula naturam primitus sortita sunt, potentia eius rerum omnium parens vel maxime fit mirabilis. Id vero haud aliunde adseritur quam quod cuncta opera sua contuetur. Igitur dicatur de Ezecia, immo vero de universa hominum natura, ante quam te crearem in utero, novi te. Quod uni quondam Hieremiae dictum fuit, neque impossibile existimatum, iam cunctis

A ἀδύνατον εἶναι μὴ νομισθὲν, καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοειδῶν πάντων ὁμοίως λαμβάνεσθαι
συναναγκαζούσης τῆς ἀληθείας· τοίνυν προεγνώσθη τῷ δημιουργῷ ἡ τοῦ βασιλέως
ἐν πόνῳ καρδίας καὶ δάκρυσι πρὸς αὐτὸν ἀναβόησις· ἐξ ἀπείρου (a) τοιγαροῦν καὶ οὐ
προσφάτως ὁ ὅρος αὐτῷ τῆς προσθήκης τῶν τοσούτων ἐτῶν ἐχαρίσθη· τοῖς γὰρ
αἰτίοις καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν συνθεωρεῖσθαι ἐπάναγκες· εἰ οὖν αἴτιον τοῦ προστεθῆναι χρό-
B νον ζωῆς τὸ δάκρυον γέγονε, τοῦτο δὲ τῷ Θεῷ προτεθεώρηται, ἀνάγκη συνεζεῦχ-
θαι αὐτῷ κατὰ τὴν πρόγνωσιν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ προελθόν.

ιβ. B. Οὐκοῦν τὸ ἕτερον τῶν ἐν τῷ λόγῳ συναχθέντων ἀτόπων ἡμῖν ἀπαν-
τήσεται· τὸ μὴ λέξαι τὸν Θεὸν ὡς εἶχε φύσεως τὸ ὄν, ἀλλ' ἕτερον ἀνθ' ἑτέ-
ρου εἰπεῖν· δέος γὰρ φάναι τὸ ψεύσασθαι αὐτόν· A. Τὰ κατ' οἰκονομίαν τινὰ λε-
C γόμενα ἢ πραττόμενα, οὐ χρὴ ψεῦδος λέγεσθαι ἢ ὑπόκρισιν· ἀπεναντίας γὰρ
ἀλλήλων τὰ τούτων ἀποτελέσματα· τὸ μὲν γὰρ ψεῦδος, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν
ὡς γέγραπται· ὁ δὲ οἰκονομῶν ἐν κρίσει τοὺς λόγους αὐτοῦ, πρὸς τὸ εὐαρεστῆσαι
τῷ Θεῷ τοῦτο ποιεῖ, ὅπερ ἐστὶ τῶν τοῦ διαβόλου ἔργων κατάλυσις· οὕτω γοῦν
καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη οὐχ ὡς ψευσαμένη κατακρίνεται, καίτοι παρὰ τὸ ὂν εἰρη-
D κυῖα· ἀλλ' ὡς διὰ πίστεως δικαιωθεῖσα ἐπαινεῖται· τῇ τοῦ λόγου οἰκονομίᾳ τὴν Hebr. XI. 31.
περὶ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν βέβαιον ἐπιδειξαμένη· καὶ ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ προστάσσει
τῷ Φαραὼ τὸν Ἰσραηλίτην ἀποστεῖλαι λαόν· οὐχ ὡς τῆς Αἰγύπτου μετοικήσοντα, Exod. V. 1.
ἀλλ' ὡς λατρείαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπιτελέσοντα, καὶ πρὸς διάστημα ὁδοῦ ἡμερῶν
τριῶν ἐκχωρήσαντα· καὶ τί μοι τὸν Σαμουὴλ παραφέρειν ἥκειν μὲν λέγοντα κυ- I. reg. XI. 8.
E ρίῳ θῦσαι, βασιλέως δὲ προχείρισιν μετερχόμενον; ἢ τὸν μέγαν ἀπόστολον ἰου- Act. XXI. 26.
δαϊκῶς ἁγνιζόμενον καὶ νομικῶς θυσίας προσάγοντα; καὶ τὴν μὲν περιτομὴν καὶ Gal. V. 6. VI. 15.
τὰ σὺν αὐτῇ τοῦ νομικοῦ γράμματος παρατηρήματα, ὡς ἕωλα μετὰ τὴν χάριν

eiusdem naturae consortibus aeque dictum credatur. Itaque praevisus creatori fuit regis cum angore cordis et lacrimis ad eum clamor. Ergo ab aeterno non nuperrime annorum illud additamentum definitum fuit. Etenim cum rerum causis, res ipsas esse exploratas necesse est. Si ergo lacrymae causa fuerunt prorogandi vitae temporis, haeque Deo praevisae erant, necesse est coaetaneam in Deo fuisse rei praescientiam eiusque effectum.

12. B. Ergo in alterum e supra dictis absurdis incurremus, nempe quod Deus rem ut se habet non eloquatur, sed aliam pro ea dicat. Nam quod Deus mentiatur, id mihi dicere religio est. A. Quae secundum prudentiam quandam vel dicuntur vel fiunt, ea neque mendacio neque simulationi vertenda sunt: invicem quippe adversantur horum effectus. Namque mendacium ex diabolo est, ut ait scriptura: qui autem prudenti consilio orationem suam conformat, id non sine Dei placito facit: quae res diabolicis studiis contraria est. Sic enim neque Rahab mendacii accusatur, quamquam rem veram non dixit, sed veluti per fidem iustificata laudatur, quia sermone prudenti constantem suam in Deum fidem testata est. Quin ipse Deus imperat Pharaoni ut israeliticum populum dimittat, non quasi demigraturum Aegypto, sed in deserto rem sibi sacram facturum, et tridui itinere secessurum. Cur iam Samuelem proferam, qui se venturum dixerat ad sacrum Deo peragendum, venit autem post gestam a rege rem? Cur magnum apostolum qui iudaico ritu semet sanctificavit, et sacrificia legitima obtulit: qui quum circumcisionem atque alias eiusmodi scripturae legalis observantias tamquam cassas post

(a) Cod. ἐκείνου; quod corrigendum fuit ex p. 297. v. 15.

Act. XVI. 3. ἐκβαλόντα, περιτέμνοντά γε μὴν τὸν Τιμόθεον· ὁπότε ὁ χριστὸς αὐτὸς ἡ ὄντως A
ἀλήθεια, τῆς οἰκονομικῆς οὐδαμῶς μεθόδου ἀπέσχετο ἔν τε λόγοις καὶ πράγμασι, ἀλλὰ ταύτῃ μάλιστα καθ' ὅλον τὸν τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ ἀναστροφῆς χρόνον
Ps. CXI. 5. χρησάμενος δείκνυται· περὶ οὗ καὶ τῷ ψαλμῳδῷ τὸ, οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει, σαφῶς προφητεύεται· οὐκοῦν καὶ τὸ εἰρημένον πρὸς Ἐζεκίαν οὐ ψεύδους ἀποίσεται γραφὴν, ἀλλὰ τῆς πρὸς θεοσέβειαν διδασκαλίας δέξεται ἔπαι- B
νον, τοὺς ὁρῶντας προτρεπομένας θεὸν εἰδέναι ζωῆς ταμίαν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ μόνῳ αἱρεῖσθαι (1) ὑπόκλισιν· δι' οὓς καὶ τὰ τῆς τοιαύτης ἐδραματουργήθη οἰκονομίας· ἄλλως δὲ καὶ τὸ ἀποθανῇ σὺ καὶ οὐ ζήσῃ ἀληθεύεται, εἰ πρὸς τὸ τοῦ ἐνσκήψαντος πάθους ἴσως ἀπεχθὲς ἀποβλέψαιμεν· τοῦτο γὰρ εἰκὸς ἦν ὅσον πρὸς τὸ ὁρώμενον ἐπάγειν πάντως τῷ κειμένῳ τὸν θάνατον· καὶ ἴσως τοῦτο αἰνιττόμε- C
νος ὁ θεὸς ἔφη τὰ τῆς τελευτῆς αὐτῷ ἐπιστῆναι· οὐκ ἀόριστον ἔχων τὸ κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόγνωσιν ὀφειλόμενον ἐκείνῳ τοῦ βίου τέλος.

ιγ. B. Τί οὖν; τῷ κατὰ πρόγνωσιν λόγῳ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς δογματίζεις περὶ ἕκαστον πήγνυσθαι; A. Καὶ μάλα. B. Ἀλλ' οὐ ταυτὸν ὅρος καὶ πρόγνωσις. A. Οὐ ταυτὸν μὲν κατ' ἔννοιαν ἑκατέρα τούτων ἕξις καθέστηκεν, ἐκ δὲ τῆς D
προγνώσεως οἱ παριστάμενοι τῇ δικαίᾳ τοῦ θεοῦ κρίσει ὅροι τῆς ζωῆς ἡμῶν τίθενται. B. Εἶτα οὐκ ἐντεῦθεν πρὸς ἑτέραν ἀπαγόμεθα γραφικῶς εἰπεῖν ἀδολεσχίαν, τοῦ λέγειν τὰς τῶν μελλόντων προγνώσεις αἰτίας καὶ οἷον εἰπεῖν ἀναγκαστικὰς τῆς τούτων ἐκβάσεως γίνεσθαι; A. Οὐδαμῶς. B. Πῶς καὶ διατί; A. Ὅτι δὴ καὶ ἡμεῖς οὐ παρὰ τὸ ὁρᾶν τὰ ἐν ὄψει ἡμῶν γινόμενα, ἤδη καὶ τῆς τούτων πρά- E
Num. XXV. 7. ξεως καθιστάμεθα αἴτιοι· ἐπεὶ κατὰ σὲ ὁ Φινεὲς τὴν μαδιανῖτιν τῷ Ζαμβρὶ συνασχημονοῦσαν θεασάμενος, τῆς ἀσχήμονος αὐτῶν πράξεως αἴτιον λογισθήσεται, ὁ

gratiam eliminasset, nihilominus Timotheum circumcidit? Quin adeo Christus, id est ipsa veritas, prudentiae hoc genus neque verbis recusavit neque factis aequi; sed toto humanae vitae tempore ita se gessisse facile cognoscitur. Quare et psalmographus de eo diserte vaticinatur "sermones suos prudenter instruet". Igitur ne id quidem, quod Ezeciae dictum fuit, in mendacii culpam vocabitur, sed doctrinae potius religioni conducentis laudem feret: quae doctrina auditores admonet ut Deum noscant vitae arbitrum, atque ut huic uni venerabundis animis subesse velint. Praeterea verba, morieris tu et non vives, alioquin etiam vera sunt, si morbi ingruentis gravitatem respiciamus: is enim idoneus videbatur ad mortem aegroto sine dubio inferendam. Idque fortasse Deus innuens, mortem regi impendere dixit; non autem quod ei nutaret in sua praescientia destinatus Ezeciae vitae terminus.

13. B. Quid ergo? nam secundum praescientiae rationem terminos vitae singulis hominibus praestitui indicas? A. Omnino. B. Atqui res eadem non est terminus et praescientia. A. Profecto utriusque rei haud eandem naturam cogitare licet: sed tamen post praescientiam, ii qui iusto Dei probantur iudicio, vitae nostri termini constituuntur. B. Nonne hinc ergo ad aliam devolvimur, ut vere dicam, scurrilitatem; nempe ut dicamus futurorum praescientiam causam fieri ac propemodum necessitatem ipsius exitus? A. Nego enim vero. B. At quo iure? A. Quia nos quoque non quia videmus quae coram sunt, idcirco horum efficiendorum causa sumus. Alioqui in sententia tua Phinees, qui madianitidem feminam cum Zambri impudice versantem vidit, stupri eorum causa iudicandus esset; nempe is qui

(1) In codice sic: θεόν· εἰ δέ με ζωῆς ταμίαν, κ) τὴν ὑπ' αὐτῷ μόνῳ αἱρεῖσθε. Sed in margine quidam corrigit sic: εἶναι οὕτως ὀφείλει γράφεσθαι· θεὸν εἰδέναι etc.

A διὰ ταύτης μιᾷ πληγῇ ἀνελὼν ἀμφότερον· καὶ τί χρὴ τῷ οἰκείῳ ἡμῶν ἀσθενεῖ λογισμῷ τὰ περὶ τούτου ἐφοδεύειν τῷ λόγῳ; δέον περὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος τοῖς εἰρημένοις τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ ἐν τῷ εἰς τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν λόγῳ ἐντυγχάνοντας, ἐκεῖθεν λαβεῖν πλατύτερόν τι ὁμοῦ καὶ σοφώτερον τῶν νῦν ἀπορουμένων τὴν ἐπίλυσιν· ὃ γάρ ἐστιν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ
B τῶν ἐν ὄψει κειμένων ἡ ὅρασις, τοῦτο Θεῷ τῶν μελλόντων ἡ πρόγνωσις· καὶ οὐ τινῶν ἀλλὰ πάντων· ὁ εἰδὼς γάρ φησι τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· μᾶλλον Eccli. XXIII. 29.
δὲ καὶ αὐτῷ τούτου τοῦ νῦν εἰς ζήτησιν ἡμῖν προκειμένου δόγματος, τουτέστι τοῦ χρῆναι ὅρους τῆς ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων ἐκδέχεσθαι ζωῆς, ἀκριβέστατον ἐπιγνώμονα αὐτὸν τὸν ἔνθεον καὶ ἀληθῶς ἀποστολικὸν χάριτος μέτοχον ποιησώμεθα Ἀθα-
C νάσιον, ἀναπτύσσοντες αὐτοῦ τὸ περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς συγγραμμάτιον ἀποστολικόν, ἐν ᾧ εὑρήσομεν αὐτὸν λέγοντα οὕτως (1).

ιδʹ. „Ἔστι δὲ ἡ πρόφασις (a) ἣν ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· ἐζήτουν πιάσαι Ioh. VII. 30.
„ αὐτὸν (b) καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας (c), ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα
„ αὐτοῦ· εἶτα βραχέα ἐπαπὼν ἐπιφέρει· ὡς μὲν οὖν υἱὸς καὶ λόγος ὢν τοῦ πα-
D „ τρός, καιρὸν οὐκ εἶχεν· αὐτὸς γὰρ τῶν καιρῶν (d) δημιουργός· ἄνθρωπος δὲ γενό-
„ μενος καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων χρόνον εἶναι μεμετρη-
„ μένον· καὶ χρόνον οὐ τὸν κατὰ τύχην, ὥς τινες τῶν Ἑλλήνων νομίζοντες μυθο-
„ λογοῦσιν· ἀλλ' ὃν αὐτὸς ὁ (e) δημιουργὸς (f) ὡς ἠθέλησεν ὁ πατὴρ ὥρισεν ἑκάστῳ·
„ καὶ τοῦτο γέγραπται καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν· εἰ γὰρ καὶ (g) κέκρυπται καὶ λανθάνει
E „ πάντας ἀνθρώπους, τὸ πῶς καὶ (h) πόσον ἑκάστῳ μεμέτρηται· ἀλλ' ὅμως πᾶς
„ ὁστισοῦν οἶδεν, ὅτι ὡς ἔαρος καὶ θέρους καὶ φθινοπώρου καὶ χειμῶνός ἐστι και-

ob id ipsum uno ictu utrumque interfecit. Sed enim quid opus est nostri ingenii infirmitate argumentum hoc diutius versare? quum liceat observantibus nobis quid hoc super problemate dixerit magnus Athanasius in sermone de cruce, passione ac resurrectione, illinc haurire pleniorem ac sapientiorem controversiae solutionem. Nam quanta apud homines rerum praesentium visio est, tanta apud Deum futurarum praescientia: neque rerum aliquot sed cunctarum: qui omnia, inquit scriptura, ante ipsorum creationem novit. Sed age huius, de quo nunc controversamur, dogmatis, nempe quod termini singulorum hominum vitae praefigi credendi sint, iustissimum iudicem eundem faciamus divinum vereque apostolicum gratia affluentem Athanasium, evoluto eius de fuga propria apostolico volumine, ubi sic loquentem offendimus.

14. „Est autem causa quam Iohannes descripsit haec: quaerebant eum com-
„ prehendere, nemo tamen ei manus iniecit, quia nondum venerat hora eius. Dein-
„ de paucis interpositis pergit dicere: ut filius quidem et verbum patris tempore
„ carebat: ipse enim est temporum conditor: verumtamen quum homo factus haec
„ dicat, satis demonstrat certum tempus singulis hominibus esse definitum. Idque
„ adeo scriptum est atque omnibus exploratum. Etsi enim obscurum est cunctas-
„ que homines latet quomodo et quantum cuique decretum fuerit; tamen quilibet
„ novit, sicuti veris et aestatis et autumni et hiemis esse tempora, ita prout in

(a) Ita etiam codex angl. apud Montf. (b) M. αὐτὸν πιάσαι. (c) M. τὴν χεῖρα. (d) M. interponit ὄντι. (e) Deest articulus apud M. (f) M. addit ὢν. (g) Καὶ vocula fortasse abest a M. (h) M. καὶ τό.

(1) Extat in editione Montfauconii tom. I. p. 327, cum varietatibus; quarum ex copia cognoscere licet quantopere editiones etiam optimae a mss. exemplaribus recesserint.

,, ρὸς, οὕτω (a) κατὰ τὸ γεγραμμένον καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ζῆν ἐστι. Καὶ A
,, μετ᾽ ὀλίγα πάλιν φησίν· ὥσπερ δὲ ταῦτα γέγραπται, καὶ (b) δείκνυσιν ὁ λόγος,
,, τοὺς ἁγίους εἰδέναι χρόνον ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων ὄντα (c) μεμετρημένον, οὕτως (d)
,, μηδένα γινώσκειν τὸ τέλος τοῦ χρόνου, γνώρισμα τὸ λέγειν τὸν Δαβίδ· τὴν
Ps. CI. 24. ,, ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγειλόν μοι· ὃ γὰρ οὐκ ἠπίστατο, τοῦτο μα-
,, θεῖν ἠξίου· καὶ αὖθις μικρὸν ὑποβάς· ὁ μὲν οὖν κύριος καί τοι θεὸς ὢν καὶ B
,, ὄντως (e) λόγος τοῦ πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὸν μετρηθέντα (f) δι᾽ αὐτοῦ καιρὸν, καὶ γι-
,, νώσκων ὃν αὐτὸς ὥρισε καὶ τῷ ἰδίῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν· ἐπειδὴ καὶ
,, δι᾽ ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε, τὰς μὲν πρὸ τούτου χρόνον ἐλθεῖν ἡμέρας, καὶ αὐ-
,, τὸς ὡς ἡμεῖς ἐκρύπτετο ζητούμενος· διωκόμενος δὲ (g) ἔφευγε· καὶ τὰς ἐπιβουλὰς
Luc. IIII. 30. ,, ἐκκλίνων, οὕτως διήρχετο, καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο· ὅτε δὲ καὶ τὸν C
,, ὁρισθέντα παρ᾽ αὐτοῦ καιρὸν ἤγαγε, καὶ αὐτὸς (h) ἐν ᾧ καὶ (i) παθεῖν σωματικῶς
Ioh. XVII. 1. ,, ὑπὲρ πάντων ἤθελεν, τοῦτο (k) μὲν προσφωνεῖ τῷ πατρὶ λέγων· πάτερ ἐλήλυθεν
,, ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱόν· οὐκέτι δὲ λοιπὸν τοὺς ζητοῦντας ἐκρύπτετο,
,, ἀλλ᾽ εἱστήκει θέλων κρατηθῆναι ὑπ᾽ αὐτῶν· καί τινα μεταξὺ εἰρηκὼς, προσεπ-
,, άγει· ὁ μὲν οὖν (l) οὕτως ἑαυτὸν προσήνεγκεν (m) ὑπὲρ πάντων ὥσπερ εἴρηκεν (n)· οἱ D
,, δὲ ἅγιοι καὶ τοῦτον τὸν τύπον παρὰ τοῦ σωτῆρος μαθόντες· παρ᾽ αὐτοῦ γὰρ καὶ
,, πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ καὶ πάντοτε ἐδιδάσκοντο, πρὸς μὲν τοὺς διώκοντας ἀγω-
,, νιζόμενοι νομίμως ἔφευγον, καὶ ζητούμενοι παρ᾽ αὐτῶν ἐκρύπτοντο· ἀγνοοῦντες
,, δὲ ὡς ἄνθρωποι τοῦ ὁρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς προνοίας χρόνου τὸ τέλος,
,, οὐκ ἐβούλοντο παρέχειν (o) ἑαυτοὺς ἐκδότους ἁπλῶς τοῖς ἐπιβουλεύουσιν. E

15. B. Οὐκ ὀλίγως τῶν παρά σου λεχθέντων καὶ συναχθέντων διασαλεύει

,, scripturis fertur, tempus esse moriendi et tempus vivendi. Et post modicum
,, rursus ait: haec cum scripta sunt, tum etiam ratio demonstrat, sanctos ho-
,, mines scire tempus singulis esse determinatum, sed tamen neminem scire tem-
,, poris finem. Eius rei argumentum est, quod David aiebat: paucitatem dierum
,, meorum demonstra mihi. Quod enim ignorabat, hoc scire volebat. Rursusque
,, paulo infra: Dominus quidem utpote Deus verumque patris verbum, sciens de-
,, finitum ab eo tempus, nec non probe conscius quali tempore se quoque pati
,, decrevisset, postquam nostri causa homo factus est, diebus quidem tempus id
,, praecedentibus, aeque ut nos facimus, conquisitus latebat, persecutores fugiebat,
,, insidiasque declinans, sic praeteribat, ac per medium illorum ibat. Cum autem
,, tempus illud praestitutum adfuit, quo ipse pati corporaliter pro omnibus vole-
,, bat, de hoc alloquitur his verbis patrem: pater venit hora, glorifica filium tu-
,, um. Nec iam quaerentibus se subducebat, sed ab iis capi volens perstabat.
,, Tum aliquot interpositis, addit: is igitur ita se obtulit pro omnibus, sicuti di-
,, xerat. Sancti autem hoc quoque exemplum a servatore mutuati sunt. Ex ipso
,, enim et antea et semper et ubique didicerunt; nempe ut certantes legitime ad-
,, versus persecutores, fugerent; atque ab his conquisiti, latitarent. Nam quia tem-
,, poris sibi a providentia decreti, pro conditione humana, terminum nesciebant,
,, noluerunt temere in insidiatorum potestatem venire.

15. B. Copiose hactenus a te dictorum fundamenta haud mediocriter nutare

(a) M. οὕτως. (b) Καὶ deest apud M. (c) Tria hec verba desunt apud M. (d) Apud M. pro οὕτως male τοῦ δέ. (e) Ὄντως deest apud M. (f) Apud M. additur τοῖς πᾶσι. (g) M. τε. (h) M. ἤγαγεν αὐτός. (i) Καὶ habet etiam ms. angl. apud M. (k) M. τοῦτον. (l) M. addit κύριος. (m) Male apud M. προσῆγεν. (n) M. ὡς προείρηται. (o) M. hic ponit ἁπλῶς.

A τὴν βεβαίωσιν καὶ τὴν πρὸς αὐτὰ συγκατάθεσιν ἀποβάλλεται, ἐάν τις οὐ παρέργως ἀλλ' ἐπιμελῶς οὐ μόνον τὰ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἀνακρίνειν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πολυανθρώπους φθοράς τε καὶ πανωλεθρίας ἀναθεωρεῖν οὐκ ἀρνήσοιτο· οἷον τὰς ἐν πολέμοις σφαγάς, τοὺς κατὰ τὰς ἁλώσεις τῶν πολεμίων φόνους, οὐ διακριδὸν ἡλικίαις ἢ γένεσιν ἐπαγομένους, ἀλλὰ κατὰ πάντων ὁμοίως τῶν τῇ

B πολεμίᾳ χειρὶ ὑπαντώντων χωροῦντας· τοὺς ἐν τοῖς λοιμικοῖς καταστήμασι πολυάνδρους θανάτους· τοὺς ἐκ τῶν σεισμῶν ἢ χασμάτων γῆς αἰφνιδίους συγχωσμούς, ἢ τοὺς ἐν ναυαγίοις καταποντισμούς· ἅτινας ὁ Βασίλειος κοινάς τινας ἐθνῶν ἢ πόλεων πληγὰς διορίζεται, τῆς κακοῦ κολαζούσας τὴν ἀμετρίαν, καὶ εἰς τὸν τῶν ὑπολειπομένων σωφρονισμὸν γινομένας· πῶς δ' ἂν συναρμοσθείη τοῖς ὑπὸ

C σοῦ δογματισθεῖσι τὰ κατὰ τῆς Δαβὶδ ἱστορίας; ὁπηνίκα τῇ τοῦ λαοῦ ἀριθμήσει ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπηκολούθησεν ἀγανάκτησις· καὶ τριῶν ἀνιαρῶν ἀπειλουμένης ἀποφάσεως, ἐν ἐκλογῇ τῆς ἥττονος εἶναι δοκούσης τὸν ἐπιτιμώμενον συνεχωρήθη γενέσθαι· καὶ προεκρίθη λιμοῦ τριετοῦς, καὶ τριμηναίου πολεμίων διωγμοῦ, τριήμερος θάνατος ἐξ ἀοράτου χειρὸς ἐπαγόμενος· εἰ γὰρ προσπεπήγει τούτοις τοῦ θα- II. reg. XXIIII. 13.

D νάτου ὁ ὅρος κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν λαβεῖν, καθ' ἣν ἑβδομήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν ἐν τριῶν ὡρῶν διαστήματι τὸν διὰ χειρὸς ἀγγέλου ἐδέξαντο θάνατον, πῶς τῇ γνώμῃ τοῦ βασιλέως ἐδίδοτο τὸ ἐν αἱρέσει ἰδιοποιήσασθαι τοῦτο ἁπλῶς, τὸ τοῦ θανάτου φημί, ἀλλὰ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀπειλουμένων τὸ ἕτερον; εἰ γὰρ πρὸς ἓν ἐκείνων ἀπεῖδε, πάντως τὰ τοῦ παγέντος ὅρου ἔμελλε μένειν ἀτέλεστα·

E πρὸς τούτοις θεωρητέον καὶ τὰ περὶ τοῦ χαλκοῦ ὄφεως τῷ Μωσεῖ διατεταγμένα· εἴ γε δυνατὸν μὴ ταῦτα πάντως τὸν σὸν ἀνατρέπειν λόγον· τοὺς γὰρ ὑπὸ τῶν ἑρπετῶν πληττομένους εἰ πρὸς ἐκεῖνο φησὶ ἀποβλέψαιεν τὸ ἐκ χαλκοῦ τεχνουργηθὲν ὁμοίωμα ὄφεως, διαδιδράσκειν τὸν ἐκ τοῦ ἰοβόλου δήγματος θάνατον· εἰ οὖν, Num. XXI. 8.

sentiet, assensumque his sustinebit, siquis non perfunctorie sed sedulo expendat, praeter eas, quas sacrae scripturae referunt, innumeras alias strages exitiosissimas; veluti in proeliis caedes, hostium in urbibus expugnandis occidiones sine ullo aetatum generisve discrimine perpetratas, cunctis prout hostili manui occurrunt trucidatis: praeterea in pestilentibus morbis acervata funera; subitas hominum et conglobatas in terrae motibus atque hiatibus infossiones: quas Basilius communes veluti populorum et urbium clades esse definit, quae vitiorum exuberantiam resecant, atque ob mortalium superstitum emendationem accidunt. Qui sane fieri potest ut sententiae tuae congruat historia Davidis, quo tempore populi censum subsecuta est divina indignatio? quumque trium calamitatum denunciatum esset decretum, permissa est puniendo regi electio eius quae levior esse videretur: praelatumque fuit triennali fami, et trimestri calamitoso bello, triduanum exitium invisibili manu infligendum. Etenim si praestitutus singulis fuerat terminus mortem illa die oppetendi, qua septuaginta hominum milia trium horarum intervallo manu angeli interfecta fuerunt, cur regis arbitrio concedebatur, ut rem pro libito sibi deligeret, mortis inquam tale genus, vel aliud ex his similiter denunciatum? Nam si ad unum ex his reliquis respexisset David, iam ille praefixus terminus frustra omnino fuisset. Consideremus insuper quae Mosi de colubro aeneo mandata fuerunt: si forte hactenus dicta ad refutandam orationem tuam nondum sufficiunt. Nam qui percussi a colubris fuerant, si ad illud, inquit scriptura, respexissent colubri aeneum opificium, necem venenato morsu allatam declinabant. Si ergo, ut tu ais, vitae

ὡς φὴς σὺ, ὅροι ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεπήγασιν, οὓς παρεκβῆναι ἀδύνατον εἴ A
τι συστολῇ εἴ τε ὑπερβάσει· ἀμφοτέρως γὰρ ἡ τοῦ ὅρου λυθήσεται ἔννοια· οὐκ ἦν
εἰκὸς διαφυγεῖν τινὰς τὸ προωρισμένον, εἰ καὶ πρὸς τὸν χαλκοῦν ὄφιν ἀπεῖδον,
ἀλλὰ καὶ δίχα τῆς ἑρπυστικῆς πληγῆς, τῷ θανάτῳ τούτους ἀνάγκη προσομιλῆ-
σαι· καὶ τίς ἡ ἀπὸ τοῦ καινοῦ ἐκείνου θεάματος εὐεργεσία τοῖς πάντως τεθνηξο-
μένοις; εἰ δὲ καὶ μήπω ὁ τῆς ζωῆς αὐτοὺς κατειλήφει ὅρος, οὐδὲν ἧττον περιτ- B
τὸν τὸ διαταχθὲν εὑρίσκεται· οὐ γὰρ ἂν φαίημεν τῆς θείας βουλῆς καὶ διατάξεως
κατευμεγεθεῖν δύνασθαι ὄφεων δήγματα· εἰ οὖν πρὸ τοῦ τεταγμένου ὅρου ἀδύ-
νατον ἦν τούτους τελευτῆσαι τὸν βίον, εἰ καὶ ὑπὸ ὄφεων ἐπλήττοντο ὥσπερ εἴρηται,
περιττὸν καὶ οὐκ ἀναγκαῖον τὸ ἐπίταγμα τῆς τοῦ χαλκοῦ ὄφεως κατασκευῆς ἀπο-
δείκνυται· περιττὰ δὲ καὶ οὐκ ἀναγκαῖα λέγειν ἡμᾶς τὰ ὑπὸ Θεοῦ διατεταγ- C
μένα, ἀληθῶς περιττὸν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀνόητον παντελῶς καὶ ὀλέθριον· ἀλλὰ
τούτοις μὲν ἡμᾶς περιπταίειν τοῖς προσκόμμασι, τῶν ἐπάναγκες ὑπάρχει, ὅρους
ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεπηγέναι νομίζοντας· ἀοριστουμένην δὲ τὴν ἑκάστου λαμ-
βάνοντες τελευτὴν, λείαν καὶ οὐκ ἀνώμαλον ἕξομεν τὴν ὁδὸν τῆς τῶν θείων γρα-
Gen. XXV. 8. φῶν ἐξηγήσεώς τε καὶ παραδοχῆς· ἡδέως δ' ἂν σου πυθοίμην τίς ἡ πρέπουσα D
XXXV. 29. ἐκδοχὴ τοῦ περί τινων λέγεσθαι τῶν ἁγίων πλήρεις ἡμερῶν αὐτοὺς καταλύειν τὸν
Ps. LIIII. 24. βίον; καὶ πάλιν ἑτέρους μὴ ἡμισεύειν τὰς ἡμέρας αὐτῶν οἷς πρὸς τὸ φονικόν τε
καὶ δόλιον τὰ τῆς γνώμης ἀπονένευκε; πῶς δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ αἰτεῖ παρὰ Θεοῦ
Ps. CI. 25. καὶ φησί, μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου; πάντα γὰρ οἶμαι ταῦτα ἀνα-
τρεπτικὰ τυγχάνειν τοῦ ὅρους ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεπῆχθαι νομίζειν. E

ιϛ. Α. Οἶδεν ἡ ἐξ ἐπιπολῆς ἔντευξις τῶν γραφῶν μετεωρίζειν τὴν διάνοιαν
Prov. πρὸς ἐκδρομὴν ἀφιλοπόνου κατανοήσεως τῶν γεγραμμένων· ἡμεῖς δὲ ἀκούσαντες
XVIII. 15. τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος εἰπόντος, ὦτα σοφῶν αἰτεῖ ἔννοιαν, τουτέστιν οὐχ ἁπλῶς

termini hominibus praefixi sunt, quos ultra citraque non licet consistere (utraque enim ratione destruitur termini notio) fieri non poterat ut aliqui vitarent fatum sibi praefinitum, etiamsi ad aeneum serpentem suspexissent: immo etiam absque serpentino morsu mortem hos adire necesse erat. Porro quaenam erat utilitas novi illius spectaculi apud homines prorsus morituros? Quod si nondum iis aderat vitae terminus, nihilo secius deprehenditur fuisse inutile consilium illud. Neque enim quisquam dicere audeat colubrorum morsu superari posse divinam voluntatem atque decretum. Si ergo ante statutum terminum impossibile erat hos vitam desinere, quantumlibet a colubris ut diximus percussi fuissent; vanum, non necessarium, coarguitur aenei serpentis simulacrum. Iamvero vana a nobis dici et non necessaria Dei decreta, revera vanum, immo insanum potius et capitale est. Atqui ut in haec offendicula incidamus apprime necesse est, si vitae terminos hominibus praestitutos autumemus. Sin autem indefinitum singulorum obitum arbitrabimur, facilem et minime obliquam insistemus viam ad divinas scripturas explicandas intelligendasque. Libenter denique a te audirem, quaenam sit commoda locutionis eius intelligentia, cum nonnulli sanctorum dicuntur pleni dierum vita excessisse? rursus cum illi dicuntur ad aetatis suae dimidium non pervenisse, quorum mens caede dolisque impiata fuit? Quomodo item David a Deo postulat, ne me abripias in dimidio dierum meorum? Haec inquam omnia profligare mihi videntur illorum opinionem, qui vitae humanae terminos praestitutos esse aiunt.

16. A. Solet superficiaria sacrorum librorum notitia mentem ita suspendere ut levi studio delibet scriptarum rerum intelligentiam. Nos vero Solomoni sapienti auscultantes, qui ait " aures sapientium postulant intellectum „ id est haud temere vocabuli

A τῷ ἤχῳ τῆς λέξεως ὑποσύρεται, ἀλλὰ τὸν ἐν βάθει τῶν λεγομένων νοῦν ἀνιχνεύ-
ει· πρὸ πάντων τῶν γραφικῶν ῥητῶν ἑρμηνείαν ἐποψόμεθα, ὡς μᾶλλον τοῖς πε-
ρὶ τὴν μελέτην αὐτῶν στρεφομένοις τὸ ἐπωφελὲς χαριζομένην· εἶθ' οὕτως τῶν προ-
βληθεισῶν ἐπαπορήτων μεταχειρισθήσεται ἡμῖν ἡ ζήτησις· πλήρεις οὖν ἡμερῶν ἐκεί-
νους φαμὲν, οὐ τοὺς πολυήμερον ζωὴν, οὐ βίον μακροχρόνιον διανύσαντες, ἀλ-
B λὰ τοὺς ἐν τελειότητι θεοσεβείας καταλλήλως τῇ αὐτῶν γενεᾷ διαλάμψαντας·
καὶ τὴν τῆς ἐπιβαλλούσης ἀρετῆς καρπῶν τὴν ἐπίδειξιν μὴ ἀτελῆ τε καὶ ἀνε-
μοφθόρον ποιησαμένους, ἀλλὰ πλήρη τε καὶ εὐανθῆ τὴν ἐκ τῆς σπορᾶς τοῦ θείου
λόγου σταχυοφορίαν προβαλλομένους· καθ' ἑτέραν γὰρ ἔννοιαν οὐκ ἂν δυνηθείη-
μεν τοὺς αὐτὸ τοῦτο μαρτυρηθέντας ἐντὸς τούτου γεγονότας ἰδεῖν· ἆρα γὰρ τὸν
C Ἀβραὰμ πλήρη φήσομεν ἡμερῶν, πρὸς ὃν εἴρηται σὺ δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς Gen. XV. 15.
πατέρας σου τραφεὶς ἐν γήρει καλῷ; ἢ τὸν τούτου παῖδα τὸν Ἰσαάκ; ἢ ἕτερόν
τινα τοιοῦτον; περὶ γὰρ τοῦ Ἰακὼβ τί δεῖ καὶ λέγειν, ὁπότ' ἂν αὐτὸς τὰς
ἑαυτοῦ ἡμέρας μικρὰς καὶ πονηρὰς ἀπεκάλεσεν; ἀλλ' ἡ τούτων βιοτὴ εἰ πρὸς τὴν Gen. XLVII. 9.
τῶν προτέρων μακροβίων ἀνθρώπων παρατεθείη ζωὴν, οὐδαμῶς τὸ πλῆρες ἔχειν
D λογισθήσεται, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἡμίσου παμπληθὲς ἀπολελεῖφθαι· οὐκοῦν τὸ πλή-
ρη λέγεσθαι ἡμερῶν, εἰ καὶ κατὰ τὸ πρόχειρον ἐπὶ τοῦ ἐν γήρᾳ παριέναι τὸν
βίον εἰρῆσθαι νομίζεται, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τῶν ἁγίων ζωῆς, τὸ ἀνελλιπὲς τῆς κατ'
ἀρετὴν τελειότητος, καὶ τὸ ἀπαρτισμένον τῆς ἐπιβαλλούσης κατὰ τὴν ἑαυτῶν γε-
νεὰν (1) δικαιοσύνης παρίστησι τὸ λεγόμενον· πρόδηλον γὰρ ὡς τοῖς πρὸ τοῦ νόμου,
E καὶ αὖθις μετὰ τὸν νόμον, οὐ ταυτὸν ἦν πέρας τῆς νίκης· οὐδὲ τοῖς ἴσοις ἀγω-
νίσμασιν ἐνίδρουν αὐτούς· καὶ διὰ τοῦτο ἡ γραφὴ οὐχ ἁπλῶς τὸν Νῶε τέλειον Gen. VI. 9.
δίκαιον ἀπεκάλεσεν, ἀλλ' ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ προσέθηκεν.

sonitu permoventur, sed profundum dictorum sensum scrutantur; nos inquam in primis de biblicarum locutionum interpretatione laboremus, quae utilitatem potissimam studiosis sui suppeditat: deinde obiectorum dubiorum adgrediemur disquisitionem. Plenos itaque dierum non illos dicimus, qui prolixam vitam spatiosumque aevum peregerunt, sed qui religione perfecta congruenter aetati suae splenduerunt; quique debitae virtutis fructus prae se tulerunt, neque hos futiles aut tempestate corruptos sed copiosos floridosque, nempe dignam satione divini verbi segetem. Nam si aliter verba intelligamus, ne illos quidem homines quibus haec dicta fuerunt, reapse tali re potitos comperiemus. Num quippe Abrahamum dierum plenum dicemus, cui dictum fuit, tu vero abibis ad patres tuos pulchra senectute nutritus? vel huius filium Isaacum? vel quemvis huiusmodi? Nam quid de Iacobo dicam, quum dies ipse suos paucos appellaverit atque malos? Sane horum vita, si cum longissimo superiorum hominum aevo comparetur, nequaquam plena videbitur, sed infra potius dimidium consistere. Itaque locutio *dierum plenus* etsi vulgari more de iis qui senes moriuntur dici putatur, tamen cum de sanctorum vita sermo est, significat absolutam sine defectu virtutem, perfectionemque debitae illorum temporibus iustitiae. Est enim exploratum, homines ante et post legem haud eandem cunctos habuisse victoriae metam, neque paribus insudavisse certaminibus: ideoque Noachum scriptura haud simpliciter iustum appellavit, sed addidit in generatione sua.

(1) Praeclara est haec photiana explicatio vocis γενεά, ita ut hoc loco, nec non in sequente Noachi exemplo, intelligatur temporum conditio, seu simpliciter cuiusque hominis aetas. De hoc graeco vocabulo locutum me memini ad fragm. Dionysii halic. ed. mediol. p. 18.

*

ιζ. Ὅτι δὲ ταύτης ἔχεται τῆς ἐννοίας τὸ προκείμενον, σαφέστερον ἡμῖν A
γνωρισθήσεται οὑτωσὶ τὴν τοῦ λόγου ποιουμένοις ἐξέτασιν· εἴρηται ὅτι ἄνδρες αἱ-
μάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· πῶς οὖν ἐν ἑτέρῳ
ψαλμῷ λέγεται περί τινων τήν τε πρὸς ἀνθρώπους ἀδικίαν ἐπιδεικνυμένων, εὐ-
Ps. LXXII. 7. τραφῆ τε ὡς εἰπεῖν καὶ φιλότιμον; τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέα-
τος ἡ ἀδικία αὐτῶν· ἔτι δὲ καὶ τὸν κολοφῶνα τῶν κακῶν τὴν πρὸς Θεὸν βλασ- B
Ibid. 10. φημίαν καὶ ἀσέβειαν ἀσπαζομένων, ὅτι αἱ ἡμέραι φησὶ πλήρεις εὑρεθήσονται ἐν
αὐτοῖς· εἰ γὰρ πλήρεις αἱ ἡμέραι, πῶς τὸ ἡμισεύεσθαι ταύτας προλέλεκται;
ἀλλ᾽ εὔδηλον ὡς τὸ μὲν πλῆρες τῶν ἡμερῶν ἐνταῦθα τὴν μακροημέρευσιν δηλοῖ,
διὰ τὴν μέχρι γήρως ἐπὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ὑπεράγαθον τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν
καὶ ἀνοχήν· τὸ δὲ τὰς ἡμέρας μὴ ἡμισεύειν, τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἀτελότητα C
δείκνυσιν· ὡς τῶν πονηρῶν ἀνδρῶν πάντη τῆς κατ᾽ ἀρετὴν πολιτείας ἐφυστερούντων·
καὶ μηδὲ πρὸς μέτρον τι ταύτης ἐξικέσθαι γνωριζομένων· ὁ γοῦν Δαβὶδ ὡς
οὐκ ἄμοιρος τῶν τῆς ἀρετῆς καὶ θεοσεβείας ὑπάρχων καρπῶν, τὸ πρὸ τῆς πλη-
ρώσεως τούτων καὶ οἷον εἰπεῖν πεπάνσεως καταλιπεῖν τὸν βίον ἀπεύχεται· εἰπών,
μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου· τουτέστι μὴ ἐν ἀτελεσφορήτῳ καὶ ἐλλείψει D
τῶν ἀγαθῶν ἔργων καταστάσει τὸν βίον ἐξέλθοιμι· οὕτως τὸ ἐναντιοφανὲς τῶν
Prov. XI. 30. gr. ψαλμικῶν ῥητῶν λυθήσεται προσενέξεως· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀφαιροῦνται ἄωροι ψυχαὶ
παρανόμων πρὸς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν βλέπει· οὐ γὰρ τὸ ὀλιγοχρόνιόν τε καὶ ἄνηβον
τῆς ἡλικίας τὸ ῥητὸν ἐν τούτοις παρίστησιν, ἀλλὰ τὴν στέρησιν τῆς τελείας καὶ
πρεσβυτικῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ πήξεώς τε καὶ στάσεως· τοὺς γὰρ ἄωρον ὑπομείναν- E
τας τελευτὴν, οὐκ εἰκὸς ἦν ἐγκαλεῖσθαι παρανομίαν· ταῦτα μὲν οὖν οὕτως ἡμῖν
θεωρείσθω.

ιη. Καιρὸς δὲ λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω ἀπορηθέντων ποιήσασθαι τὴν ἐπίλυσιν·

17. Quod autem is locutionis sensus sit, manifestius nobis innotescet hac super re sic disquirentibus. Dictum est viros sanguinarios atque dolosos dierum suorum dimidium non exaequaturos. Quomodo igitur in alio psalmo appellantur quidam, quorum adversus homines nota erat iniquitas lauta ut ita dicam et invidenda? Hoc enim significant verba " exibit tamquam ex adipe iniquitas eorum ". Adde illud columen improborum, quos Deo maledicere et sceleribus indulgere iuvat, verba inquam, pleni dies invenientur in eis. Nam si pleni sunt dies, cur antea dictum est, fore ut improbi in horum dimidio subsistant? Sed enim constat plenitudinem dierum hoc loco dici pro vitae longaevitate propter Dei eximiam patientiam tolerantiamque erga improbos homines usque ad senium. Verba autem dies suos non dimidiabunt, bonorum operum sterilitatem demonstrant, ceu si improbi a bonis actibus penitus derelicti sint, nullamque horum partem attigerint. Itaque David utpote virtutis pietatisque fructibus minime carens, ne ante horum perfectionem ac veluti maturitatem vita excedat, deprecatur dicens, ne me in dimidio dierum meorum abripias: id est ne in caritate defectuque bonorum operum vitam finiam. Atque ita psalmicorum dictorum repugnantia, qua dudum irretiri videbamur, dispellitur. Insuper verba, abripiuntur intempestivae impiorum animae, ad eandem sententiam spectant. Non enim ea brevem impuberemque aetatem nobis sistunt, sed perfectae potius provectaeque in bonis moribus stabilitatis firmitudinisque penuriam. Nam siqui forte acerbam mortem oppetunt, hos idcirco pravitatis arguere nefas est. Atque haec nobis hactenus considerata sunto.

18. Reliquum est ut ad superiores dubitationes respondeamus. Sed tamen antea

A ἐκεῖνο πρότερον κατὰ τὸ εὔλογόν τε ὁμοῦ καὶ ἀναγκαῖον ἐπιζητούντων ἡμῶν, τὸ
μὴν (a) τὸν λόγον ἡμῖν ἀσθενῆ νομισθῆναι· εἶτα τοῦ Θεοῦ κρίματα καὶ τὴν αὐ-
τῷ μόνῳ συνεγνωσμένην τῶν γινομένων αἰτίαν ἀγνοεῖν αὐτοὶ λέγοντες, καταφλυα-
ρεῖν τῶν ἀκαταλήπτων μὴ ἀνεξόμεθα, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τῶν οἰκείων βουλῶν τε καὶ
κρίσεων τὴν γνῶσιν παραχωρῶμεν· ἐν γὰρ τῇ ἐξετάσει τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, λόγου
B ἀπόδοσις, ἡ σιωπή· καὶ ἡ ἐν τούτοις τῆς ἀγνοίας ὁμολογία, γνώσεως ἀληθε-
στάτης ἀπόδειξις· περὶ μὲν οὖν τῆς κατὰ Δαβὶδ ἱστορίας, τοῦτο φαμέν, ὅτι ἀνὴρ
προφήτης ὑπάρχων καὶ θεοφορούμενος, θείᾳ ἐνηχήσει τὴν ἐκλογὴν τῆς τοῦ θανά-
του πληγῆς ἐποιήσατο· καὶ ὁ τὴν σφαγὴν τοῦ λαοῦ ποιούμενος ἄγγελος, δύναμις
ὢν νοερά τε καὶ γνωστικωτάτη, καὶ τὴν πρωτουργὸν τῆς θεότητος ἔλλαμψιν δεχο-
C μένη, οὐ διεσφαλμένως οὐδὲ χύδην τε καὶ ὡς ἔτυχεν ἀδιακρίτως κατὰ τῶν
ἁπλῶς ἁπάντων ἐπήγαγεν ἐκείνην τὴν ἄϋλον μάχαιραν, ἀλλὰ τῇ θείᾳ βουλῇ τε
καὶ κρίσει κατ' ἐπιστήμην καὶ νόησιν ὑπερκόσμιον ὑπηρετουμένη, ἐκείνους τῷ θανά-
τῳ ὑπηγάγετο, οὓς Θεὸς τοῦτο παθεῖν διωρίσατο, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀκατανόητον
σοφίαν καὶ βούλησιν· εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν ἐν τῷ πόκῳ ἡ τῆς ἑωθινῆς δρόσου Iud. VI. 37.
D καταγωγὴ οὕτως ἀκριβῶς τὸ τοῦ ποιητοῦ προστάγματι ἐδούλευσεν, ὡς ἔμψυχός τις
καὶ λογική, καὶ διεσταλμένως ἐν ἀκριβείᾳ τὰ τῆς οἰκείας ἐνεργείας παρέστησατο,
ὡς μήτε τὴν γῆν σταγόνι μιᾷ ἐπιῤῥανθῆναι, μὴ δ' αὐτὴν τῷ πόκῳ προσεγγί-
ζουσαν, ἐπ' αὐτὸν δὲ μόνον ταύτην γενέσθαι· καὶ τὸ ἔμπαλιν τὸν πόκον παν-
τελῶς ἄικμον εἶναι πᾶσαν τὴν γῆν τῆς δρόσου διαλαβούσης· πῶς ἄν τις ἀμ-
E φιβάλαι τολμήσοι μὴ κατὰ φυρμόν τινα τὴν ἀγγελικὴν χεῖρα τῷ λαῷ ἐπαχ-
θῆναι; ἀλλὰ μόνους ἐκείνους διακριδὸν δέξασθαι τοῦ θανάτου τὸν ὅρον, οὓς Θεῷ
προτετύπωτο ἐν τούτῳ τηνικαῦτα γενέσθαι; ὅθεν ὡς τοῦ θείου ὁρισμοῦ πληρωθέν-
τος, ἀνέχεται τῆς ῥομφαίας ἡ ἐπαγωγή· ἀποκαλύπτεται δὲ τῷ Δαβὶδ ὁ αὐ-

prudenter simul necessarioque postulamus, ut ratio nostra infirma esse credatur: deinde ut nos qui Dei iudicia eique soli cognitam rerum causam ignorare fatemur, ne rebus incomprehensibilibus obganniamus, sed ipsi uni suorum consiliorum iudiciorumque scientiam concedamus. Nam cum de iis quae nostrae mentis acumen fugiunt disceptatur, responsi instar silentium est: ita ut inscitiae in his confessio, scientiae verissimae documentum sit. Iam vero quod attinet ad historiam Davidis haec dicere habemus. Quum vir propheta Deique spiritu afflatus esset, non sine Dei suggestione plagam illam mortis praeoptavit. Ille autem qui stragem populi edebat angelus, quia vis intellectualis erat ac scientissima, Deique primariae efficaciae lumine collustrata, certo ictu non autem passim neque fortuito aut indiscriminatim adversus omnes temere ensem illum incorporalem vibrabat, sed divino consilio atque iudicio per summam scientiam intellectumque subserviens, illos leto dabat, quos Deus id pati decreverat secundum suam incomprehensibilem sapientiam ac deliberationem. Si enim sub Gedeone matutini roris in vellus descensus tam accurate creatoris mandato obtemperavit, ut videretur animatum quid et intellectuale: idemque sedulo discrimine vim suam exprompsit, ita ut neque tellurem vel una gutta asperserit, ne illam quidem quae proxima erat velleri, sed hoc unum imbuerit: e contrario vellus omnino siccum reliquerit, dum tellurem universam ros occuparet: quis iam ambigere audebit num forte manus angelica per saturam quandam populo sit abusa: et non potius ii soli nominatim mortis fines attigerint, quos Deus iamdiu decreverat eo tempore mori? Reapse ut iam divino decreto exitum consecuto, inhibetur gladii coniectus, revelaturque Davidi caedis auctor angelus: tum

(a) Cod. μὴ, contrario sensu.

τουργὸς τῆς θραύσεως ἄγγελος· ἡ διὰ θυσίας δὲ ἐξιλέωσις, τέλεον καταπαύει A
τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγανάκτησιν· οὐ γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ μέλλοντος τὰς πρὸς τὸν προ-
φήτην προτάσεις ὁ Θεὸς ἐποιήσατο, ἀλλ᾿ οἰκονομῶν τῆς τε ἐκείνου φιλοθεΐας τὴν
ἐπίδειξιν καὶ τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας τὴν φανέρωσιν· οὐκ ἀναμείνας γοῦν περαιω-
θῆναι τὸν χρόνον τῶν διορισθεισῶν ἡμερῶν, ἀγαθότητι τὴν ἐγκοπὴν τῆς πληγῆς
ἐποιήσατο, μετὰ τὴν τελευτὴν ἐκείνων ὧν δηλαδὴ αὐτὸς τὸ τέλος ἀνεξιχνιάστῳ B
προώρισε κρίματι· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο αὐτῷ προτετύπωτο, ἀλλ᾿ ἀορίστως καὶ κεχυ-
μένως ἐνήργητο ὁ θάνατος, οὐκ ἂν πρὸ πληρώσεως τοῦ τῶν ἡμερῶν ὁρισμοῦ ὁ
φόνος τοῦ λαοῦ ἀνεστέλλετο· ἀλλ᾿ εὔδηλον ὅτι καὶ ὁ μακάριος ἄγγελος τοῖς
θείοις ζυγοῖς ἀκολουθῶν, ἔργον τῆς ἑαυτοῦ ῥομφαίας ἐποιεῖτο ἐκείνους, ὧν οἱ ὅροι
τῆς ζωῆς ἐπληρώθησαν· καὶ Θεὸς τὸν λοιπὸν λαὸν μὴ βουλόμενος τῷ θανάτου C
ὑπαχθῆναι τῇ πείρᾳ, ὑπερφυῶς τὸν σφαγέα τῷ βασιλεῖ ἀπεκάλυψεν· εἰς τὴν
ἀναγκαίαν ἐκείνην καὶ χρηστὴν δικαιολογίαν αὐτὸν προκαλούμενος, πρὸς τὴν τοῦ
θανάτου ἀναστολὴν δυσωποῦσαν τὸν ἀποκαλύψαντα.

ιθ. Μὴ οὖν στραγγαλιαῖς βιαίων συλλογισμῶν τὰς εὐσεβεῖς περὶ Θεοῦ ἐννοί-
ας ἀποπεμπώμεθα, καὶ τὰς πατρικὰς διδασκαλίας τῶν ἡμῖν δοκούντων κατό- D
πιν τιθώμεθα· ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν σκοπὸν κατανοῶμεν καθ᾿ ὃν οἰκονομεῖται τὰ
παρὰ Θεοῦ σοφῶς προστασσόμενα· ἐπεὶ καὶ περὶ (1) τοῦ χαλκοῦ ὄφεως, οὐχ ἁπλῶς
προσήκει τοῖς ἀνωτέρω συναχθεῖσι λόγοις ἡμᾶς παρασύρεσθαι· ἀλλ᾿ εἰδέναι ἀσ-
φαλῶς ὡς πρὸς τύπον μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστὸν προσετάχθη τοῦτο γίνεσθαι· καὶ
οὐχ ὡς ἄνευ τούτου οὐ δυναμένου τοῦ Θεοῦ τῆς ἐκ τῶν ἑρπετῶν βλάβης ἀνώτε- E
ρον δεῖξαι τὸν ἰσραηλίτην λαόν (2)· ὁ γὰρ τῶν οὕτως ὑπερφυῶς ἐπ᾿ αὐτοῖς καὶ πολυ-
τρόπως πραχθέντων τὰς θαυματουργοὺς δυνάμεις ἐπιδειξάμενος, ἃς κατ᾿ εἶδος
νῦν ἐπιλέγειν διὰ τὸ τοῖς πᾶσι γνώριμον εἶναι, περιττὸν καὶ οὐκ εὔκαιρον, οὐκ ἂν

victima piacularis ad extremum sistit Dei iram. Neque vero cum ignoratione futuri optiones illas Deus prophetae obtulerat, sed dedita opera et huius erga numen studium eliciebat, et suam simul benignitatem patefaciebat. Ergo non expectato definitorum dierum termino, bonitate sua commotus plagam suppressit, post illorum scilicet necem, quorum finem inscrutabili iudicio praedestinaverat. Si enim ea res a Deo praeformata non fuisset, sed indefinite passimque mors esset illata, profecto haud ante dierum definitum spatium populi strages fuisset cohibita. Sed patet angelum divinis iudiciis morigerantem gladio eos peremisse quorum vitae termini completi fuerant: Deumque populi partem reliquam morti subducere volentem, homicidam angelum regi mirabiliter ostendisse: quo viso eum provocavit ad praeclaram illam causae suae defensionem, qua revelantem Deum ad sistendam caedem orando flexit.

19. Caveamus igitur ne tortuosorum laqueis syllogismorum irretiti, pias de Deo sententias abiiciamus, patrumque doctrinas nostris placitis posthabeamus: sed ubique scopum intueamur, ad quem sapientia decreta collimant. Etenim ad aeneum quoque serpentem quod attinet, haud temere oportet coacervatis paulo ante argumentis nos transversos rapi: sed sine dubio sciendum est, signum illud ob denotandum Christi mysterium fuisse curatum; non autem quod absque hoc signo haud posset Deus colubrorum damna ab israelitico populo propulsare. Qui enim rerum tam sublimium atque variarum, quae huic acciderunt, prodigiosam facultatem iam ostenderat (quae quidem miracula singillatim recensere, quum sint notissima, su-

(1) Cod. παρά. (2) Sic plane loquitur Theodorus mopsuestenus comm. ad Ionam p. 61.

A περὶ τὸν ἐν τούτῳ ἀλεξίπονον τοῦ λαοῦ θεραπείαν κάμνειν λογισθείη· ἀλλὰ τῶν Numer. XIIII.
μὲν ἀπειθησάντων τὰ κῶλα πάντως πεσεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ κατὰ τὴν ἄῤῥητον αὐ- 29. Ioh.
τοῦ δικαιοσύνην διώρισεν· οὐχ ἑνὶ δὲ θανάτου εἴδει τοῦτο δώσομεν προελθεῖν· VI. 49.
οὐδὲ πάντας ὁμοῦ καὶ καθ' ἕνα καιρόν· ὥστε εἰ καὶ σώζεσθαι τινὰς ἐκ τῆς τῶν
ἑρπετῶν βλάβης ἐβούλετο, καὶ τὸ ἔμπαλιν ἑτέρους ὑπ' αὐτῶν διαφθείρεσθαι,
B ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο περιττῶς καὶ εἰκαίως ἐροῦμεν τὰ περὶ τοῦ χαλκοῦ ὄφεως δια-
τετάχθαι· ἀλλ' ἡ μὲν σωτηρία τοῖς πληττομένοις μόνῳ τῷ βούλεσθαι θεὸν πε-
ριπεποίητο· τίς γὰρ ἀποθεωρουμένου χαλκοῦ ὠφέλεια, εἴτις αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ
τὰ γενόμενα πρὸς φύσιν λογίσαιτο; τί δὲ ὁμοίωμα ἄψυχον ἀμβλῦναι ἂν δυνη-
θείη τὸν φύσεως θεσμῷ ἀπαραβάτως ἐπαγόμενον θάνατον; ὅμως γοῦν τῷδε τῷ
C τρόπῳ καὶ οὐχ ἑτέρῳ ᾠκονομήθη γενέσθαι τοῖς ὀδυνωμένοις τὴν ἴασιν, ἵνα εἰκό-
νος μυστικῆς τυπωθῇ ἀποτέλεσμα.

κ. Ὡσαύτως δὲ τῆς ὁμοίας τεύξεται θεωρίας ἥτε ἔπαρσις τῶν τοῦ νομοθέ- Exod. XVII.
του χειρῶν, καὶ τοῦ Ἀαρὼν τὸ θυμίαμα, ἀμφότερα εἰς χριστὸν ἀναγόμενα· τοῦ 11.
μὲν δηλοῦντος διὰ τῆς τοῦ ἀμαληκίτου λαοῦ καθαιρέσεως, τὴν διὰ τοῦ σταυ- Num. XVI. 17.
D ροῦ ἀσθένειαν τῶν ἀοράτως προσπολεμούντων τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ἤτοι παντὶ τῶν
ἀνθρώπων τῷ γένει· τοῦ δὲ σαφῶς ὑπογράφοντος τὸ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας προσ- Ephes. V. 2.
αχθὲν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ἑκούσιον πάθος τοῦ χριστοῦ· δι' οὗ καὶ ὀλοθρεύων
πέπαυται θάνατος· οὐ ἀοριστίας ἢ ἀπρονοησίας τῶν τεθνηξομένων ἐντεῦθεν συνα-
γομένης· τῇ γὰρ τοῦ κτίσαντος προγνώσει ταῦτα δὲ πάντα καὶ προτεώραται καὶ
E πρὸς τὸ ἁρμόδιον τέλος διώρισται· ἀλλ' ὡς ἐν σκιᾷ καὶ τύποις ἀμυδροῖς τοῦ
ὑπερφυοῦς καὶ φανοτάτου μυστηρίου τῆς χάριτος διὰ τῶν τοιούτων ἐκφαινομένου·
μὴ οὖν ἀόριστα λέγωμεν τὰ τῆς ἀνθρώπων ζωῆς τε καὶ τελευτῆς· οὐδὲ γὰρ
τὰ τῆς θείας γνώσεως χρονικῶς περιγράφεται, ἐν τῷ πλάττεσθαι μόνον λαμβα-

pervacaneum intempestivumque est) haud profecto laboraturus videbitur in exhibenda populo salubri cura. Interim vero incredulorum omnium corpora in desertis locis occumbere ineffabili sua iustitia decrevit. Non tamen uno mortis genere id evenisse concedemus, neque omnes simul periisse, neque uno tempore. Quare etiamsi aliquos evadere incolumes a colubrorum morsibus Deus voluit, contraque alios ab his perimi, non ideo tamen supervacuo frustraque serpentis aenei simulacrum propositum dicemus. Sed tamen salus certe vulneratis sola Dei voluntate reddebatur. Nam quae spectati aeris utilitas erat, siquis rem per se ipsam naturaliterque perpendat? Cur autem inanime simulacrum mortem inevitabili naturae decreto adventantem retardare valuisset? Sequitur ergo ut hoc potius quam alio modo data opera sit reconciliandae aegris saluti, quo mysticae imaginis efficacitas deformaretur.

20. Sub eandem cadit considerationem legislatoris quoque manuum sublatio, et Aaronis suffitus, quae utraque ad Christum referuntur. Namque Moses amalecitae populi excidio demonstravit invisibilium populi Dei sive totius humani generis hostium debilitatas a cruce vires: Aaron autem perspicue significavit spontaneam Christi passionem in odorem suavitatis Deo et patri oblatam, a qua mors perniciosa cohibita fuit. Tantum abest ut hinc indefinita vel inexplorata ratio moriturorum colligi possit. Etenim a creatoris vi praescia haec omnia tum praevisa fuerunt, tum ad congruum finem directa. Sic ergo quasi in umbra typisque exilibus, magnificum ac splendidissimum gratiae mysterium his signis patefactum est. Absit ergo ut indefinitam humanae vitae mortisque rationem dicamus: neque enim divina scientia tempore circumscribitur; neque in creando tantummodo rerum notitiam perci-

νούσης τῶν πραττομένων τὴν εἴδησιν, καὶ τηνικαῦτα τοῖς πράττουσιν ὁριζούσης A
τὰ προσήκοντα καὶ πρὸς τὸ συμφέρειν τούτοις κατάλληλα· τοῦτο γὰρ τῆς τῶν
ἀνθρώπων πτωχείας καθέστηκεν ἴδιον, καὶ οὐ τῆς θεϊκῆς ὑπερουσίου μεγαλειότητος·
ᾗ τινι προσμαρτυρεῖται καὶ τῶν κρυφίων τῆς καρδίας ἡ γνῶσις, καὶ πάντων ἡ εἴ-
Ps. CXXXVIII. 16. δησις πρὸ τῆς τούτων γενέσεως· καὶ τὸ ἀκατέργαστον δὲ ἡμῶν τοῖς θείοις ὀφθαλ-
μοῖς ὡς τετελεσμένον ὁρᾶσθαι φησὶν ὁ προφήτης· καὶ τὸ πάντα πληροῦν τὸν Θεὸν B
ἡ θεόπνευστος διδασκαλία παραδίδωσι· καὶ τὸ τῆς προνοίας αὐτοῦ ἐπὶ πάντα
τὰ ἔργα αὐτοῦ ἡπλωμένον τε καὶ ἕτοιμον, ὁμοίως ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐδιδάχ-
θημεν.

κα. Τὸ οὖν ἐν ταῖς τοιαύταις εὐσεβέσιν ἐννοίαις περὶ Θεοῦ ὁμαλόν τε καὶ
συνηρτημένον, ἀληθῶς λείαν καὶ ἀπρόσκοπον δείκνυσι τὴν διὰ τῶν ἱερῶν γραμ- C
μάτων φέρουσαν ὁδὸν πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας καταγώγιον· καὶ οὐ τὸ οἴεσθαι ὡς
ἐκ ταυτομάτου τοῖς ἀνθρώποις ἐπιέναι τὸν θάνατον τοῖς ὡς ἔτυχε συμπτώμασι
ἐπισυμβαίνοντα· κἀντεῦθεν τῶν δύο τὸ ἕτερον περὶ τὴν κρείττονα φύσιν συνάγεσθαι
ἄτοπον· ἢ τὸ περὶ τὸν ἄνθρωπον ἀπρονόητον, καὶ τὴν περὶ τὸ τιμιώτατον τῆς
ὁρατῆς κτίσεως καταφρόνησιν· δι' ὃν λόγος, νόμος, προφῆται, αὐτὰ τὰ Χριστοῦ D
πάθη, πνεύματος ἁγίου διανομαὶ, αἰωνίων ἐπαγγελίαι ἀγαθῶν, καὶ ὅσα ἕτερα
τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος περὶ τὸ ἡμέτερον γένος δωρήματα· ἢ ἀσθένειαν αὐτῆς
κατηγορεῖν, ὡς μὴ ἀρκούσης τῇ ἐποπτικῇ καὶ προνοητικῇ δυνάμει πάσης τῆς καθ'
ἡμᾶς περιδράξασθαι φύσεως· μήτε μὴν δυναμένης συνάγειν τὰ ἔργα ἡμῶν καὶ
τοὺς λογισμοὺς, ὥς φησιν ὁ προφήτης, μηδ' ἰσχύειν ἐπιβλέπειν τοὺς κατοικοῦν- E
Cap. XL. 15. τας τὴν γῆν· πρὸς ὃν πάντα τὰ ἔθνη κατὰ τὸν Ἡσαΐαν ὡς σταγὼν ἀπὸ κά-
δου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ, καὶ ὡσεὶ ἕλος ἐλογίσθησαν· ῥοπὴ δὲ ζυγοῦ πολλάκις
καὶ κόκκῳ κριθῆς, πλὴν ἀλλὰ καὶ δραχμῆς μιᾶς ἀποτελεῖται ὁλκῇ· εἰ οὖν οὕτως

pit; neque tum demum decernit quae creaturis agentibus commoda et cuiusque officio idonea futura sunt. Id enim humanae tenuitatis proprium est, non divinae supremae amplitudinis: cui quidem testis instar adest et arcanorum cordis notitia, et rerum omnium ante quam creentur scientia. Tum et imperfectum nostrum divinis oculis veluti iam absolutum conspicitur, ut ait propheta: et omnia plena esse Deo, divinitus inspirata doctrina tradit: et providentiam eius super omnia opera sua expansam veluti atque intentam sacris pariter oraculis edocemur.

21. Harum igitur religiosarum de Deo sententiarum aequabilitas et cohaerentia certam admodum et offendiculo omni carentem, sacris litteris ducibus, ostendit viam quae ad veritatis sedem perducit: quod secus fit ab illorum opinionibus, qui mortem fortuito insilire hominibus aiunt caecis casibus circumvectam. Hinc enim duorum absurdorum alterutrum in optima natura dominari colligeretur; nempe vel circa hominem improvidentiam ac praestantissimae visibilium omnium creaturae neglectum; cuius causa extant ratio, lex, prophetae, ipsa Christi passio, spiritus sancti donationes, aeternorum promissiones bonorum, et quaecumque alia sunt divinae bonitatis erga nostrum genus munera; aut eiusdem providentiae infirmitatem esse incusandam, ceu si speculabunda sua praesagaque vi naturae nostrae universae circumplectendae non sufficeret; neque actuum nostrorum et cogitatuum summae efficiendae, ut ait propheta; neque terrae incolis circumspiciendis. Quum tamen prae Deo gentes omnes, teste Isaia, ut stilla cadi, ut lancis scrupulus, ut canna palustris reputentur. Porro lancis scrupulus saepe vel hordei grano vel etiam una

A εὐτελῆ καὶ ὡς οὐδὲν πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ ἀκατάληπτον μέγεθος ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα, τίς μόχθος αὐτῷ σταγόνος μιᾶς ποιήσασθαι κατανόησιν; ἤτοι τὰς ὁδοὺς ὁμοῦ καὶ τὰς κινήσεις, τάς τε κατὰ ψυχὴν, καὶ ὅσαι διὰ σώματος πάντων ἀνθρώπων ἀθρόως καὶ οὐκ ἀνὰ μέρος προορᾷν τε καὶ κρίνειν; τὸ ἑκάστῳ πρόσφορον τέλος ὁρίζοντος αὐτοῦ, τοῦ τὰ πάντα συνέχοντος, καὶ πρὸς τὸ εὔτακτον
B διακυβερνῶντος τὴν σύμπασαν κτίσιν; οὐχ ὅση ἐν ὁρατοῖς μόνον ὑπάρχει, ἀλλ' ἤδη πολλῷ πλέον τὴν ἀόρατόν τε καὶ ὑπερκόσμιον· ἢ οὐχὶ συνθήσῃ πάντως κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιβολὴν ἰδεῖν πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τὸν πλάσαντα, καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν ὁμοῦ καὶ κατ' αὐτὸν εἰς πάντα αὐτῶν συνιέναι τὰ ἔργα;

C κβ. Β. Συνθήσομεν ὄκνου δίχα παντός. Α. Ἀληθεύεσθαι δὲ δώσεις τὸ μὴ πεσεῖσθαι στρουθίον ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ τοῦ οὐρανίου πατρός; Β. Καὶ πῶς τοῦτο ἀμφίβολον; Α. Εἰ οὖν ἐν τοσούτῳ πλάτει τῆς οἰκουμένης, πλῆθος ἀπειροτάτων στρουθίων ἀγρευομένων, οὐδένα τῇ τῶν ὅλων συνεκτικῇ δυνάμει κάματον ἐμποιῆσαι πιστεύεται, πρὸς τὸ περικρατεῖσθαι τῇ ἐποπτικῇ αὐτῆς προμηθείᾳ, τίς ἡμῖν Matth. X. 29.
D ἀρκέσει λόγος πρὸς ἀποφυγὴν καταγνώσεως τῇ τῶν οἰκείων ἡμῶν ἐννοιῶν στενοχωρίᾳ λογιζομένων στενοχωρεῖσθαι τὸν Θεὸν περὶ μυρίων κατανόησιν ζωῆς ἢ θανάτου ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ καὶ ἑκατονταπλασίως μυρίων; ὥστε μὴ κατὰ τοὺς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ σοφίᾳ αὐτῷ προτεθεωρημένους λόγους ἀπαντῆσαι τούτων ἑκάτερον, ἀλλὰ τύχης ἀλόγου καὶ εἰκαίας συμβάσεως τοὺς πολυάνδρους θανάτους λογίζεσ-
E θαι, καὶ μὴ ἐν δεδοκιμασμένῃ κρίσει ἐπάγεσθαι· κατὰ γὰρ τὴν τοῦ θεοφόρου Βασιλείου φωνὴν ἣν προήγαγες αὐτὸς πρὸς τὸν τῶν ὑπολειπομένων σωφρονισμὸν, τούτων δὴ γινομένων, ἀνάγκη τούτοις συνθεωρεῖσθαι καὶ τὸ τῆς θείας προνοίας εὐσθενές τε καὶ ἄμοχθον· οὐκοῦν μή τε τὴν ἐν πολέμοις πολυανδρούντων στρατο-

drachma trahitur. Si ergo tam vilia sunt ac prope nihilum humana omnia prae Dei incomprehensibili magnitudine, num ei laboriosum erit de una gutta cogitare? vel semitas pariter atque motus sive animi sive corporis omnium hominum non confertim sed singillatim praevidere ac discernere? quippe qui commodum cuique finem definit, omnia conservat, iustoque ordine creaturam universam gubernat; non eam tantummodo quae visibilis est, sed multo magis invisibilem et supermundialem. Nonne tu assentiris, uno eodemque actu cunctos homines a creatore cognosci, singillatim quidem corda eorum, et simul hoc ipso actu cuncta illorum opera intelligi?

22. B. Prorsus haud aegre assentior. A. Quod autem in terram passerculus sine caelesti patre non decidat, verene dici putas? B. Cuinam vero id ambiguum est? A. Si ergo in tanta orbis latitudine, innumerabilium qui capiuntur passerum multitudo nullum intelligenti Deo exhibere laborem creditur, quominus singuli provida eiusdem cura contineantur; quanam eloquentiae copia damnationem propulsabimus nobis impendentem, qui pro nostrarum mentium exiguitate, Deum ipsum coarctare putamus intellectum suum circa hominum puta decem milia vel etiam decies centena milia viventium aut contra moriturorum? ita ut horum singuli non secundum iusta ac sapientis Dei consilia exitum nanciscantur, sed irrationali fortunae caecoque casui numerosae caedes tribuantur, et non exacto potius iudicio fieri putentur. At enim si haec secundum divi Basilii quod tu protulisti effatum, ad superstitum eruditionem curantur, necesse est ut divinae simul providentiae vires summas nullique labori obnoxias agnoscamus. Igitur sive numerosorum exercituum in proeliis cla-

πλοίων φθοράν; μήτε ὁλκάδων αὐτάνδρους βυθισμοὺς, μήτε τὰ ἐκ σεισμῶν ἢ A χασμάτων γῆς ἢ ἑτέρων συμπτωμάτων γινόμενα θανάτου αἴτια πάθη λογιζόμενος, οἴου κατὰ προορισμὸν τοῦ δημιουργοῦ συγχωρεῖσθαι ταῦτα συμβαίνειν τοῖς πάσχουσιν· ἵνα μὴ τῆς καθόλου προνοίας καὶ τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ ἀσθενῆ εἰσάγῃς τὴν δύναμιν.

κγ. B. Ἀλλ' οὐ τὰ τῆς προνοίας ἀναιροῦμεν, οὐδὲ τὴν τόδε τὸ πᾶν πηδαλιουχοῦσαν δύναμιν τοῦ τὰ ἡμέτερα ἄγειν τε καὶ διευθύνειν ἐκβάλλομεν· B ἀλλ' ὅτι μὴ προώρισται Θεῷ τὰ περὶ τῆς ἀνθρώπων τελευτῆς δογματίζομεν· ἵνα μὴ ἐντεῦθεν συνάγωμεν τοῖς ἀνδροφόνοις ἢ ἄλλως πολεμοῦσιν οὐχ ὁσίως τὸ ἀνεύθυνον (1)· φανήσονται γὰρ ὡς πληρωταὶ μᾶλλον τῶν ὁρισθέντων παρὰ Θεοῦ, ἄξιοι τοῦ ἐπαινεῖσθαι καὶ οὐχὶ τοῦ κατακρίνεσθαι· πάντως γὰρ εἰ τῷ Ἄβελ ὁ τῆς ζωῆς C αὐτοῦ ὅρος πληρωθεὶς, εὐχέρωτον τῷ Κάϊν τοῦτον κατέστησεν, ἐκεῖνον τοῦ τῆς ἀδελφοκτονίας ἀφήσει ἐγκλήματος. A. Ἔδει μὲν ἡμᾶς μηδόλως πρὸς ἀπόκρισιν ἰδεῖν τῆς νῦν προτεθείσης ἀντιθέσεως, οὕτως ἐχούσης τὸ σαθρόν τε καὶ εὐανάτρεπτον· τίς γὰρ ἂν καὶ ἀγνοεῖν προσποιήσαιτο ὅτι οὐ πρὸς τὰς ἐκβάσεις τῶν πραττομένων οἱ τοιαῦτα πράττοντες κρίνονται, ἀλλὰ πρὸς τὰς διαθέσεις καθ' ἃς γίνονται τὰ γινόμενα; D ὅμως γοῦν καὶ τοῖς προφανέσι τρανότερον ἐπιφέρειν τῆς ἀληθείας τὴν ἔκφανσιν οὐκ ὀκνήσομεν· οἱ τοίνυν πρὸς τὸν φόνον τῶν πλησίον ὁρμῶντες ἐὰν ὡς ἐπιστάμενοι τὰ Θεῷ δεδογμένα, ἢ ὡς παρακοὴν τῆς ἄνωθεν ἐκδικοῦντες προστάξεως, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἀγαγ (a) ὁ Σαμουὴλ ὁρᾶται πεποιηκὼς, οὕτως τὰ τοῦ φόνου ἐπλήρουν, οὐκ ἂν ἴσως αὐτοῖς ἀπεικότως γίνεσθαι πρὸς ἐπαίνου τὸ ἐγχείρημα· E εἰ δὲ μισανθρωπίᾳ κρατούμενοι ἔσθ' ὅτε καὶ πλεονεξίας ἔρωτι θηριούμενοι καὶ θυ-

I. reg. XV. 33.

dem, sive navigiorum cum ipsis vectoribus submersiones, sive a terrae motibus vel hiatibus vel aliis eventibus illatas mortes consideres, cave existimes haec praeter creatoris determinationem patientibus usuvenire: alioqui universalis quoque providentiae ac praesensionis divinae vim laborare dices.

23. B. Minime vero providentiam auferimus, neque eam, quae universitatem hanc gubernat, vim a nostrorum negotiorum regimine ducatuque depellimus: mortem tantummodo hominum a Deo non esse praedestinatam censemus: ne hinc videlicet homicidis aut aliter bellum facientibus impunitatem nefariam conciliemus. Futurum est enim ut hi videantur ministri potius decretorum Dei, laude magis quam damnatione digni. Omnino si Abeli vitae terminus iam erat expletus, ea scilicet res Caini manibus hunc ultro obiecit, eademque a crimine parricidii illum absolvet. A. Equidem vix opus esset tam putidae tamque levi contradictioni nos occurrere. Quis enim se nescire simulaverit, eos qui talia perpetrant non ex rerum exitu, sed ex animi agentis studio, solere indicari? Sed tamen vel in re manifesta clariorem facere veritatis notitiam non gravabor. Ergo illi qui proximo suo caedem moliuntur, si forte divinorum placitorum gnari, aut mandatorum caelestium violatorum vindices (sicuti videmus contra Agagum a Samuele factitatum) si has, inquam, ob causas homicidae fierent, haud absurde fortasse facinus illis laudi verteretur. Sin potius odio victi, vel etiam divitiarum cupiditate efferati, iraeque indulgen-

(a) Ita cod. sine accentu, qui mos servatur in saracenicis aliquot nominibus etiam in ecloge chronici eusebiani (p. 34. 35.) quam in hoc volumine edidimus; quia Graeci nominum huiusmodi nesciebant tonos.

(1) Confer Anastasium sinaitam a nobis in hoc volumine editum, quem omnino heic spectat Photius.

A μῷ ὑπηρετούμενοι, ἢ ἄλλῃ τινὶ ἀπηγορευμένῃ γνώμῃ δουλεύοντες τὴν μιαιφονίαν
ἐργάσοιντο, πῶς οὐχὶ σὺν ἐκείνῳ ἐνδίκως μισηθήσονται καὶ κατακριθήσονται, ὅς
τις ἀπ᾽ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ὑπάρχων ἐδίδαξεν ἀνθρώπους τοῖς τῶν ὁμοειδῶν Ioh. VIII. 44.
καταμιαίνεσθαι αἵμασι; καὶ οὐ τὸ παρὰ θεοῦ συγχωρεῖσθαι αὐτοὺς, καθ᾽ οὓς
αὐτὸς οἶδε λόγους, ἐπ᾽ ἔργον ἄγειν τὸ ἀσεβῶς σπουδαζόμενον, ἤδη καὶ τὸ ἀμ-
B εμπτον αὐτοῖς ἐχαρίσατο· ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν ἔδονται τῆς ἑαυτῶν ὁδοῦ τοὺς καρ-
ποὺς καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας πλησθήσονται κατὰ τὸ γεγραμμένον· θεὸς δὲ μό- Prov. I. 31.
νος τῶν ἑαυτοῦ κριμάτων εἰδείη ἂν τὴν εὐθύτητα, πάντως πρὸς τὸ ἐπωφελὲς καὶ
σωτήριον τῶν πασχόντων, τῶν ἐπ᾽ αὐτοῖς γινομένων λαμβανόντων τὴν ἔκβασιν·
καὶ ὁ Κάϊν τοιγαροῦν ὁ πρῶτος τῇ διαβολικῇ μαθητευθεὶς μιαιφονίᾳ, τὴν ἀδι-
C κίαν ὠδινήσας τοῦ φθόνου, καὶ συλλαβὼν τῆς ἀπανθρωπίας τὸν πόνον, τὴν ἀνο- Ps. VII. 16.
μίαν τοῦ φόνου ἀπέτεκε· καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐκ θείας ἐπιτιμήσεως ἀξίαν καταδίκην
ἐδέξατο· ὁ δὲ τὴν παρ᾽ αὐτὸν, τὸν Κάϊν φημὶ, πλείονα θυσίαν προσαγαγὼν,
μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, ὡς ὁ ἱερὸς ἔφη ἀπόστολος, δι᾽ αὐ- Hebr. XI. 4.
τῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται.

D

QUAESTIO CLII.

Τί ἐστι ἡ ἀσάφεια τῆς γραφῆς (1).

E Ἡ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἀσάφεια πολλὰς ἔχει τὰς αἰτίας· πρῶτον μὲν ὅτι πᾶσα γλῶσσα εἰς ἑτέραν μετατιθεμένη ἀπόλλυσι τὸν ἴδιον εἱρμόν· δεύτερον δὲ ὅτι αἱ συνώνυμοι τῶν λέξεων παρ᾽ ἑβραίοις, ἄγνοιαν εἰργάσαντο τοῖς ἑρμηνευταῖς· ὡς τὸ καλὸς περὶ τόνον καὶ σημασίαν, καὶ τὸ ὄρος καὶ τὰ ὅμοια· κα-

tes, vel alii cuilibet voluntati suae obsequentes, caedem patraverint; quid ni iure hos cum illo oderimus ac damnaverimus, qui quum ab initio homicida esset, homines edocuit similium sui sanguine imbui? Nec vero quia Deus sinit eos, ob cognitas sibi causas, scelestum facinus perpetrare, idcirco eisdem impunitatem largitur. Sed ipsi quidem viae suae fructus edunt, suaque impietate replebuntur, ut ait scriptura; solus autem Deus iudiciorum suorum aequitatem novit. Quod autem fit, id omne ad utilitatem salutemque patientium spectat. Primus ergo Cainus homicidium a diabolo edoctus, iniustam invidiam parturiens, quum concepisset crudelitatis dolorem, iniquitatem homicidii peperit: atque ob id a divina obiurgatione condignam damnationem retulit. Qui autem maiorem, quam Cainus, hostiam obtulit, testimonium perhibente muneribus eius Deo, ut ait sacer apostolus, ob illam defunctus adhuc loquitur.

Cur sacrae litterae obscurae sint.

Multis de causis sacrae litterae obscuritate laborant. I. Quia omnis lingua in aliam conversa, positionem suam amittit. II. Quia synonymae Hebraeorum voces non satis ab interpretibus intellectae fuerunt: veluti apud Graecos καλὸς, cuius pro

(1) Hanc quaestionem ex inedito Polychronio sumi tacite a Photio, dixi in prolegomenis. Iam scripturam photianam cum antiquissimo Polychronii codice collatam, inveni prorsus concordem.

λὸς γὰρ ὀξυτόνως σημαίνει τὸν ὡραῖον καὶ εὐπρεπῆ, σπουδαῖον τε εἰς ἀρετὴν καὶ A
ἐπιτήδειον· κάλος δὲ παροξυτόνως τὸ σχοινίον τοῦ πλοίου σημαίνει· πάλιν ὅρος
παροξυτόνως μέν ἐστιν ἢ ὁ λόγος τοῦδε τοῦ πράγματος ἢ ὁ λόφος καὶ ὑψηλὸς
τόπος· ὀξυτόνως δὲ ὀρὸς ἐστὶ τὸ ὑδατῶδες τοῦ γάλακτος· τρίτον· εἰσὶ λέξεις
ἑβραϊκαὶ, αἳ παρ' ἕλλησιν ὡς ἔχουσι φύσεως ἑρμηνευθῆναι οὐ δύνανται, ἀλλ'
Hierem. XXV- ἐπὶ χώρας εἰάθησαν, ὡς παρὰ Ἱερεμίᾳ τὸ ἀπόκλεισμα σιϲάχ· τέταρτον· καὶ στιγ- B
IIII.26. hebr. ששך. μὴ πολλάκις ποιεῖ ἀσάφειαν, ὡς τὸ χρηστοὶ (1) ἔσονται οἰκήτορες γῆς· εἰ μὴ ὑπο-
στιχθῇ τὸ χρηστοί. πέμπτον καὶ τόνου διαφορά· ὡς τὸ ἀρχὴ (2) σοφίας, ζήτησον σο-
φίαν· εἰ μὴ παροξύνωμεν τὸ ἄρχε καὶ ῥῆμα λάβοιμεν· ἕκτον· πολλά ἐστι παρ'
αὐτοῖς ἐν μιᾷ φωνῇ τὸ ἑνικὸν καὶ πληθυντικὸν δηλοῦντα, ὡς τὸ θεὸς καὶ θεοί· ἕβ-
Gen. δομον· πολλὰ μεταπίπτει τοῖς προσώποις· τὸ γὰρ πρὸς Ἀβραὰμ, νῦν ἔγνων C
XX.I.12. ὅτι φοβῇ σὺ τὸν θεὸν, ἀντὶ τοῦ ἔγνως εἴρηται· ὄγδοον, ὅτι καὶ τοῖς γένεσιν ἐναν-
ים ירח τίως χρῶνται· ἀρρενικῶς γὰρ τὸ σελήνη καὶ θάλασσα λέγουσιν· ἔνατον ὅτι πολ-
Ps.CIII. 8. λάκις ἐλλείπουσι τινὰ, ὡς τὸ ἀναβαίνουσιν ὄρη καὶ καταβαίνουσι πεδία· λεί-
πει γὰρ τὸ ὡς, ἵνα ᾖ ἀναβαίνουσιν ὡς ὄρη· περὶ κυμάτων γὰρ ὁ λόγος· καὶ καταβαίνου-
σιν ὡς πεδία (3)· δέκατον δὲ ὅτι ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐμπρησθεισῶν τῶν βίβλων, εἶ- D
τα διαπεμπόντων ἀλλήλοις τῶν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Βαβυλῶνα τὰ λόγια τοῦ θεοῦ,
λοχῶντες ἀφήρουν τὰς βίβλους· οἱ δὲ πάλιν διὰ συμβόλων, ὧν οὐκ ἠδύναντο
ξένοι νοεῖν, ἔγραφον, ἐξ ὧν ἡ ἀσάφεια· ἕως ὕστερον ἐμπνευσθεὶς Ἔσδρας πασῶν ἐμ-
νημόνευσε καὶ γραφῇ παραδέδωκεν.

diversitate accentus significatio variat: item ὀρος, et similia. Nam καλὸς oxytonum significat formosum, decentem, virtutis studiosum, utilem. Κάλος paroxytonum rudentem navis significat. Rursus ὅρος paroxytonum vel est definitio alicuius rei, vel (ὅρος) collis celsusve locus: oxytonum autem ὀρὸς pars aquosa lactis est. III. Nonnulla sunt hebraica vocabula, quae pro sua natura quum Graeci interpretari non possent, intacta reliquerunt, cuiusmodi est apud Hieremiam carcer sinoch. IIII. Interpunctio item saepe parit obscuritatem, ut: boni, erunt incolae terrae; nisi scilicet interpungamus post *boni*. V. Accentus quoque varietatem facit: veluti ἀρχὴ σοφίας initium sapientiae, quaere sapientiam: si nimirum paroxytonum scribamus ἄρχε (loco τοῦ ἀρχὴ) verbumque esse intelligamus. VI. Complura apud Hebraeos unica terminatione singularem numerum pluralemque denotant, Deus et Dii. VII. Multa personas permutant; nam illud Abrahamo, nunc *cognovi* quod times Deum, pro *cognoscis*, dictum est. VIII. Generibus quoque praepostere utuntur Hebraei; lunam enim et mare masculino genere efferunt. VIIII. Saepe aliquid deest, ut ascendunt montes et descendunt campi. Desideratur nimirum particula *sicuti*, nempe *ascendunt sicuti montes* (nam de fluctibus sermo est) et *subsidunt sicuti campi*. X. Quum in captivitate cremati libri fuissent, ac deinde clam aliqua exemplaria mitterentur invicem ab Hierosolymorum et Babylonis incolis, insidiis structis nescio qui libros diripiebant. Hebraei autem rursus per symbola, quae alienigenae non intelligerent, scribebant. Hinc orta obscuritas: donec denuo inspiratus Esdras biblia universa in memoriam revocavit scriptisque tradidit.

(1) Scholion in margine apud Polychronium: χρηστὸς ὀξυτόνως ὁ χρειώδης· χρῆστος δὲ προπερισπωμένως τὸ κύριον ὄνομα.

(2) Scholion: τὸ γὰρ ἀρχὴ παροξύτονον μὲν ῥηματικόν ἐστι, δηλοῦν τὸ ὑποτάσσειν· ὀξυτονούμενον δὲ ὀνοματικὸν ὑπάρχει σημαῖνον τὴν ἀρχήν· λέγω δὲ τὴν πρωκάταρξιν.

(3) Notemus venustam loci psalmodici explicationem.

Τὸ αὐτὸ ἐκφαντικώτερον (1).

B Μία μὲν αἰτία τῆς ἀσαφείας ἐστὶ τῶν παλαιῶν γραμμάτων, τῶν ἀκρο-
ατῶν τὸ θηριῶδες· καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει
τῆς παλαιᾶς διαθήκης λέγων μὴ ἀνακαλυπτόμενον ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται· II. Cor. III. 13.
δευτέρα δέ· ἐπεὶ Μωυσῆς ὁ νομοθέτης κάλυμμα ἔφερεν ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἀνα-
λόγως καὶ τὰ νομοθετούμενα οἷα δὴ κάλυμμα τὴν ἀσάφειαν συνεπέφερε· καὶ οὐδέ-
C τερον μὲν αὐτῶν τὸ ἔγκλημα, τῶν δ' ἀκροατῶν ἡ ἀσθένεια τὴν αἰτίαν ἔχει· καὶ
γὰρ Μωϋσῆς τὸ κάλυμμα, διότι οὐκ ἠδύναντο φέρειν τὴν δόξαν τοῦ προσώπου
αὐτοῦ μὴ κεκαλυμμένου, περιετίθετο· καὶ ὁ νόμος δὲ ἀντὶ τοῦ προκαλύμματος δι'
αὐτὸ τοῦτο τὴν ἀσάφειαν περιεβέβλητο· ἐναπετίθετο γὰρ ἐν ἐκείνοις οἷα δὴ θησαυ-
ροῖς, τὰ τελειότερα καὶ ὑψηλότερα δογμάτων, ἃ τὸν Χριστὸν φημὶ καὶ τὴν αὐ-
D τοῦ διαθήκην προκατήγγελλεν· ἀλλ' ἐκείνοις μὲν τὸ ἀτελὲς καὶ ἠρρωστηκὸς τῆς
γνώμης πρὸς τὸ ἐκεῖθεν κέρδος ἐμποδὼν ἵστατο· ἡμῖν δὲ θησαυριζόμενον φυλάτ-
τετο, ἵνα Χριστοῦ παραγεγονότος, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφῆς ἀνακαλυφθῇ
τὸ θησαυριζόμενον· καὶ ὁρᾶτε εἰς ὅσην ἡμᾶς ἀξίαν ἡ τοῦ δεσπότου παρουσία συν-
ήγαγεν· εἰς γὰρ τὴν τοῦ Μωϋσέως τάξιν ἐγκατέστησεν· ἄλλως τε δὲ καὶ τῶν
E μελλόντων ἡ προφητεία, κἂν μηδαμόθεν ἄλλοθεν συνεφέλκηται τὸ δυσθεώρη-
τον, πλὴν οὐχ οὕτως ἐστὶ σαφὴς ὡς ἡ τῶν παρόντων διήγησις· λαβόντων δὲ
πέρας τῶν προφητευθέντων, καὶ τὸ ἀσαφὲς συμμεθίσταται πρὸς σαφήνειαν· καὶ Joh. II. 19.
γὰρ καὶ τὸ λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτὸν τοῦ σωτῆ-

De eodem argumento clarius.

Prima quidem causa quamobrem scripturae veteres in obscuritate versantur a lectorum bruto ingenio repetenda est. Testaturque Paulus id ipsum velamen a veteris testamenti lectione non fuisse remotum, quoniam in Christo evacuatur. Secunda causa est, quia quum Moses legislator velum in facie gesserit, congruenter etiam leges veli instar obscuritatem contrahebant. Neutri ex his culpa imputanda est, quam auditorum infirmitas sustinet. Nam et Moses idcirco caput obnubebat, quia gloriam vultus eius perferre nemo poterat: legique item, veli loco, ob eandem causam obscuritas offusa fuit. Etenim in eo veluti thesauro condebantur perfectiora celsioraque dogmata, quae Christum scilicet eiusque testamentum portendebant. Sed enim Hebraeorum imperfectio et infirma mens quominus inde lucrum ipsi perciperent, impediebat: nobis autem ea res recondita servabatur, ut Christo praesente, per conversionem ad eum revelaretur thesaurus. Iam mecum considerate in quantam nos dignitatem Domini praesentia subvexerit: namque in ipso nos Mosis ordine collocavit. Ceteroqui futurarum rerum vaticinium, etiamsi forte nullam aliunde trahat obscuritatem, nihilominus numquam aeque est evidens, ut praesentium rerum narratio. Verum ubi prophetiae ad exitum perductae fuerint, tum demum obscuritas in lucem convertitur. Nam et cum verba illa, solvite templum hoc et ego tribus diebus excitabo illud, a servatore dicta fuerunt, non solum ceterorum

(1) Quia scilicet Photius praecedentem quaestionem ex alieno scripto hauserat, idcirco placuit ei marte suo eandem reformare.

ρος προαγορεύσαντος, οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἰουδαίων τὸ ἀπειθὲς καὶ ἀπονενοημέ- A
νον τὸ προφητευθὲν οὐ κατενόησεν οὐδὲ συνῆκεν, ἀλλ' οὐδ' ὅσον ἐν αὐτοῖς συν-
ετώτερον καὶ τῆς δεσποτικῆς διδασκαλίας ἀπολαύοντες τῶν μαθητῶν ὁ χορὸς,
οὐδ' αὐτοὶ συνίεσαν· ἀλλὰ τῆς διὰ τῶν πραγμάτων ἐδεήθησαν πρὸς τὴν κατα-
νόησιν τοῦ προφητευθέντος, ἐκβάσεως· διόπερ οὐδ' ἔνοχός ἐστιν αἰτίας ὁ ἰουδαῖος
τὰς περὶ χριστοῦ προφητείας πρὸ τῆς αὐτοῦ μὴ συνεὶς παρουσίας· ταύτῃ τοι καὶ ὁ B
Joh. XV. 22, 24. σωτὴρ ἔλεγεν, εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· καὶ γὰρ εἰ
καὶ τὰ λόγια τοῦτον ἐχρησμολόγει, ἀλλ' ἐπεσκιάζετο τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ κηρυσσο-
μένου· παρόντος δὲ, οὐδαμόθεν λοιπὸν ἄλλοθεν ἐπεσκιάζετο· μόνῃ δὲ τῇ μοχ-
θηρίᾳ καὶ κακουργίᾳ τῶν μὴ βουλομένων ἐκαλύπτετο παραδέχεσθαι· ἐπὶ τούτοις
δὲ τῆς ἀσαφείας ἐστὶν αἰτία τὸ μὴ φωνῇ τῇ ἑλλάδι τὴν παλαιὰν ἀπαγγελθῆναι C
γραφὴν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑβραΐδος εἰς ταύτην μεταπεσεῖν· πέφυκε δὲ πᾶσα γλῶσσα
εἰς ἔκφυλον μετατιθεμένη, τὸ ἀσαφὲς καὶ δυσκατανόητον συνεφέλκεσθαι· τῇ ἑβ-
ραΐδι δὲ κατ' ἀρχὰς ἐῤῥέθησαν αἱ μωσαϊκαὶ νομοθεσίαι· διότι μόνον τηνικάδε τὸ
ἰουδαίων ἔθνος τῇ θεογνωσίᾳ προσανεῖχε· τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τὴν εἰδωλικὴν ἀπε-
τεθηρίωτο μανίαν· ἐπεὶ δὲ χριστὸς ἤγγιζε παραγενέσθαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν τὴν οἰ- D
κουμένην καλεῖν, ἡ ἑλληνὶς δὲ γλῶσσα τῶν ἄλλων μᾶλλον τοῖς ἔθνεσιν ἐπεπόλα-
ζε, τηνικαῦτα καὶ ἡ τῶν ἑβραίων φωνὴ πρὸς τὴν ἑλλήνων μετεβέβλητο, πρὸ ἐνι-
αυτῶν οὐ πλεῖον ἑκατὸν τῆς τοῦ σωτῆρος παρουσίας, αὐτοῦ τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαί-
ου βασιλεύοντος (1)· ἐχρῆν γὰρ δι' ἧς ἔμελλε τὰ πλείω τῶν ἐθνῶν εἰς θεογνωσίαν
χειραγωγεῖσθαι, δι' αὐτῆς καὶ τοὺς χρησμοὺς προαγγέλλεσθαι, οἳ τὸν κοινὸν προε- E
φήτευον σωτῆρα· εἰς πλείους δὲ φωνὰς αἱ γλῶσσαι διεμερίσθησαν, διότι μίαν ἐξ
ἀρχῆς λαβὼν ὁ ἄνθρωπος, πρὸς ἀπόνοιαν καὶ ἀθεότητα ἤρθη· ἐπεὶ οὖν ἐπιβλα-

Iudaeorum pars incredula et vecors prophetiam neque sensit neque intellexit, sed ne illi quidem qui inter eos prudentiores erant, et dominicae doctrinae auditores, discipulorum nempe coetus, quicquam intellexerunt, sed rerum exitu indiguerunt ut vaticinii sensum perciperent. Quare nec reus traducendus est Iudaeus, quia vaticinia de Christo ante huius adventum non intellexerit. Ideoque et servator aiebat: nisi ego venissem illisque locutus essem, peccatum non haberent. Etsi enim oracula Christum praedicabant, haec tamen obscurabantur propter eius qui designabatur absentiam: quo demum praesente, iam neutiquam tegmine obnubebantur: sola autem improbitas vecordiaque refractariorum, quominus ea reciperentur, obstabat. Accedit ad obscuritatis causas quod vetus scriptura sermone graeco non fuit concepta, sed ex hebraico in illum manavit. Est autem natura comparatum ut omnis lingua quae in peregrinam convertitur obscuritatem abstrusionemque contrahat. Iamvero principio mosaicae leges hebraicae linguae commendatae fuerunt: quare et tunc Iudaei soli notitia Dei potiebantur; reliquae gentes idolica insania iactabantur. Sed enim Christi quum appropinquaret adventus, mundique ad eum vocatio; quumque iam graeca lingua prae ceteris in usum gentium recepta fuisset, tunc hebraeae litterae in graecas conversae fuerunt, anno ante Christi adventum vix centesimo, Ptolemaeo in Aegypto regnante. Quippe decebat, ut quo sermone multitudo gentium ad Dei cognitionem pertrahenda erat, eodem oracula quoque praenuntiarentur, quae de communi servatore vaticinabantur. Iam ipsa loquendi vis idcirco in plures dialectos versa est, quia cum initio unicam a Deo acccepisset

(1) Quo Ptolemaeo? Nam philadelphum (sub quo creditur curata interpretatio) non videtur Photius intelligere, inter cuius regnum Christique nativitatem intercedunt anni trecenti.

A βῶς ἐχρήσατο τῇ μιᾷ φωνῇ, εὐλόγως ἀντισυνέχθη τὸ πλῆθος· τῆς μέν τοι μιᾶς τὸ κέρδος καὶ τὴν χρείαν, μετὰ τὴν ταύτης διαίρεσιν καὶ διασποράν χρόνῳ ὕστερον πολυετεῖ, πυρίναις ςομωθέντες γλώτταις οἱ μαθηταὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ κηρύττοντες ἐπέδειξαν τότε καὶ ἀνεπλήρωσαν.

B

QUAESTIO CLXXII. 1

Περὶ προνοίας.

C α. Εἰ μηδεὶς τῶν ἀδικούντων καὶ ὅλως ἁμαρτανόντων κατὰ χεῖρας εἶχε φθάνουσαν τὴν δίκην, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ τῆς ἀρετῆς ἐργάται τὸν βίον ἔτριβον ἐν ταλαιπωρίᾳ, οὐκ ἂν σοι λίαν ἀτόπως περὶ προνοίας λόγος ἐχώλευεν· ἐπεὶ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν τὴν κακίαν μετιόντων, παρ' αὐτὰς τὰς πράξεις ὤφθησαν τὰς δίκας δεδωκότες, καὶ τῶν ἀρετῇ ῥυθμιζομένων εὐπαθοῦντες εἰσὶν ἐγνωσμένοι, πῶς
D οὐκ ἀνόητος ἡ κατὰ τῆς προνοίας ἐπίνοια; εἰ δ' ὅτι μὴ πάντες ἐνταῦθα κομίζονται τὰ ἐπίχειρα, τοῦτό σε κατ' αὐτῆς ἀνερεθίζει, ἴσθι ὡς δι' ὧν ἔγνως αὐτῇ μάχεσθαι, μᾶλλον αὐτῆς ἀνακηρύττεις μετὰ τῆς σοφίας τὸ ἄμαχον· εἰ γὰρ πάντες ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οἱ μὲν τὰς εὐθύνας εἰσεπράττοντο τῶν ἁμαρτημάτων, οἱ δὲ ἐφ' οἷς εἵλοντο τὰ ἀμείνω, δόξης καὶ τιμῆς ἀπέλαυον καὶ εὐδαιμονίας, μάτην τε
E ἂν τὸ ἐκεῖθεν κριτήριον συνειςήκει, ὅπερ ἐςὶ τῆς ἀνωτάτω Θεοῦ σοφίας καὶ κηδεμονίας· καὶ βίαιον καὶ ἀκούσιον ἡ τοῦ κακοῦ φυγὴ ἐπεδείκνυτο, δεδιότων ὡς εἰκὸς τῶν πλημμελεῖν ἐγνωκότων τὴν παραυτίκα τιμωρίαν· καὶ οὐχὶ γνώμης ἀγαθῆς αἱρέσει, δειλίᾳ δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῆς κακίας διασπωμένων· ἀλλά γε δὴ

homo, vesania atque impietate elatus est. Quandoquidem ergo unica lingua is abusus est, merito invecta fuit multitudo. Sed enim unius linguae emolumentum et usum, multo tempore post divisionem eiusdem atque dissidium, igneis linguis ora instructi discipuli, magnalia Dei praedicando, tandem aliquando demonstraverunt atque cumularant.

De providentia.

1. Si iniustorum hominum planeque scelestorum neminem poena vindex persequeretur, et si cuncti virtutis asseclae vitam in calamitate traducerent, haud admodum absurde ratiocinium tuum circa providentiam claudicaret. Nunc quia multos sceleribus deditos suorum facinorum poenas dedisse scimus; ex iis autem qui se virtuti conformaverunt nulli non sunt beati, quid ni fatua sit providentiae accusatio? Quod si quia non omnes manupretium suum referunt, hoc te adversus providentiam irritat, sciendum tibi est, quibus argumentis eam oppugnare putas, iisdem potius te sapientiam eius invictam exaggerare. Nam si cuncti in praesente saeculo vel scelerum poenas luerent, vel quia meliorem sententiam amplexi sunt, praemium ac felicitatem consequerentur, iudicium illud supervacaneum esset, quod a suprema Dei sapientia providentiaque fiet; pravi autem operis fuga violentum quid et involuntarium videretur; quum peccaturi citam poenam, ut par est, extimescerent. Quamobrem non tam bonae sententiae studio quam vi timoris a sceleribus

καὶ μισθαρνία καὶ οὐκ ἀρετὴ, τῆς ἀρετῆς ἐτύγχανεν ἂν ἡ ἐργασία· καὶ οὐκέτι A
διάκρισις τῶν σπουδαίων καὶ τῶν φαύλων ἐγεγόνει· οὐδὲ τισὶ μὲν ἵνα τῆς ἐκεῖθεν
τύχωσι βασιλείας, καὶ ἵνα δεσποτικὰς συντηρήσωσιν ἐντολὰς, ἡ ἀρετὴ πρᾶξις
καὶ ἡ ταύτης χρῆσις ἐξ ἔρωτος θείου· τισὶ δὲ ἵνα τὸν παρόντα βίον ἐν ἀπολαύσει διανύσωσι καὶ εὐδαιμονίᾳ.

β. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ πάντων κάλλιστον τοὺς ἀγῶνας λέγω, ἐφ' οἷς B
οἱ δίκαιοι μάλιστα στεφανοῦνται, ἀναιροῦντός ἐστι, τὸ μηδένα τούτων βούλεσθαι
τοῖς παροῦσι πόνοις ἐνταλαιπωρεῖσθαι· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν εἰρημένων
οὐδενὸς εἰς ἀπόδειξιν ἀσθενέστερον, αὔξοντός ἐστι τὴν τιμωρίαν καὶ ὑπερογιζομένου
κατὰ τῶν ἁμαρτανόντων· ὧν ἑκάτερον ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας· τότε
γὰρ στεφάνους ἀφαιρεῖν, καὶ τὸ πικροτάτην καὶ ἄκρατον μηχανᾶσθαι τιμωρίαν, C
πόῤῥω καθέστηκε τῆς ἀγαθοειδοῦς ἐπιστασίας· πῶς δ' οὐκ ἂν εἴη τοῖς ἁμαρτάνουσι σφοδρὰ καὶ ἀπαραίτητος καὶ ὅλον τρυγίας ἄκρατος ἡ τιμωρία τρόπον τινὰ
παρεσκευασμένη, ὅταν ἐπὶ τοσοῦτον μὲν ὑπέρβλυσις ᾖ τῆς εὐεργεσίας, ὥστε ἐξὸν
ἄμεινον βιοῦντας, καὶ τῆς ἐντεῦθεν εὐπαθείας, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀγαθῶν ἀπολαύειν,
τοῖς δὲ οὐδ' οὕτως ἀντὶ τῶν χειρόνων αἵρεσις ἔπεισι τῶν κρειττόνων; ὥστε τὸ μὴ D
πάντας τοὺς σπουδαίους ἐνταῦθα τὸν βίον ἔχειν ἐν εὐροίᾳ, μὴ δὲ τοὺς φαύλους
ἅπαντας ἐν ταλαιπωρίᾳ, τῆς ἄκρας ἐστὶ περὶ τὸ ἀνθρώπινον φιλανθρωπίας τε καὶ
κηδεμονίας· κολάζονται τοίνυν ἐνταῦθα τινὲς τῶν μὲν σπουδαίων ἐπὶ τῇ τῶν στεφάνων ἀπολήψει· καὶ ἵνα μᾶλλον αὐτῶν ὁ θεῖος ἔρως θαυμαστὸς ἡλίκος κἂν ταῖς
II. Cor. XII. 7. θλίψεσιν ἀκμάζων ἐπιδείκνοιτο· εἰ βούλει δὲ, καὶ ἵνα μὴ ὡς ὁ θεῖος Παῦλος E
φησὶν ὑπεραίρωνται, μὴ δέ γε μείζους ὑπὲρ ὃ ὁρῶνται παρ' ἐνίοις νομίζωνται.

γ. Σὺ δέ μοι σύνες εἰ βούλει, καὶ διότι μεγάλαις καὶ καθαραῖς ἡδοναῖς

se continerent. Atque ita virtutis exercitium mercenaria potius opera quam virtus esset; sublato iam bonorum a pravis discrimine. Neque posthinc alii quidem caelestis regni consequendi causa, atque ut divina praecepta curarent, virtuti operam impenderent, in eaque studium suum collocarent, divino amore perciti; dum interim alii praesentem vitam in deliciis ac beatitate agitarent.

2. Insuper facinus quoque pulcherrimum, martyrium dico, cuius causa iusti potissimum coronantur, omnino perimeretur, quia nemo vellet praesentis vitae laboribus atteri. Nondum dixi satis: superest enim argumentum ad rei demonstrationem nihilo praedictis infirmius: quia sic videlicet contra peccatores poena augeretur atque ira vehementius inflammaretur: quae utraque Dei clementiae minime congruunt. Nam et coronas auferre, et acerbiorem meracioremque vindictam excogitare, valde abhorret a benigna Dei gubernatione. Age vero nonne acris et inevitabilis et usque ad faecem haurienda maneret eos quodammodo poena; si quum forte tanta beneficiorum exuberantia esset, ut recte vitam instituentibus et heic felicitas et illic beatitudinis usura ostenderetur; ipsi tamen ne sic quidem virtutem vitio praeverterent? Quare quod non omnes boni heic vitam feliciter degunt, neque omnes mali infeliciter, id summae inquam Dei erga homines clementiae curaeque indicium est. Vexantur igitur heic boni nonnulli, ut coronis postea donentur; utque ipsorum erga Deum amor mirus quantus appareat, siquidem in adversis quoque viget: denique si lubet, ne forte, quod ait divus Paulus, extollantur, vel maiores specie sua a quibusdam existimentur.

3. Tu vero mecum, si placet, etiam considera quantis quamque puris volup-

A ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐντρυφῶσι καὶ διαχέονται (a), δίκαιοι ἂν εἶεν ὥσπερ στύφοντί τινι καὶ
συνάγοντι φαρμάκῳ προσομιλεῖν. καὶ ταῖς θλίψεσι· καὶ ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ
τῆς ἀσθενείας αὐτῶν πλέον ἐκλάμπει καὶ θαυμάζεται· ἀλλὰ καὶ εἰς τελείαν αἰσ-
χύνην τοῦ πονηροῦ καὶ κατάπτωσιν, ὅτι καὶ τοῖς τῶν πειρασμῶν ἱδρῶσι περιστα ζό-
μενοι, οὔτε τὸν τῆς ἀρετῆς τόνον ἔλυσαν, οὐδ' εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ πάλην κατε-
B μαλακίσθησαν· οὐ πάντες δὲ τοῖς πειρασμοῖς παραδίδονται, ἵνα μὴ τοῖς ἀσθε-
νεστέροις κατὰ τῆς προνοίας οἱ λογισμοὶ συνταράσσωνται· κολάζονται δὲ καὶ τῶν
φαύλων οἱ μὲν ἐπὶ καθάρσει μολυσμάτων ὅσοις μετριώτερόν τι διημάρτηται· οἱ
δὲ εἰς παράστασιν τοῦ πικροτέραν αὐτοῖς πάντως ἀποκεῖσθαι τῶν βεβιωμένων ἐκεῖ-
θεν τὴν εἴσπραξιν· καὶ ἵνα καὶ τοῖς ἀνοήτοις τῆς τοῦ Θεοῦ μισοπονηρίας συναίσθη-
C σις γένηται· οὐ πάντες δέ· ἵνα μὴ μάτην τοῦ αὐτεξουσίου ἀπελεγχθῇ τὸ φι-
λότιμον· καὶ ἵνα καθαρὸν ἐξουσίας καὶ ἀμίαντον συναποδειχθῇ τῆς τῶν ἐντολῶν
νομοθεσίας ὠφέλιμον· καὶ διότι μένει τὸ κοινὸν ἐκεῖθεν καὶ πάντων κριτήριον· πολ-
λοὶ δὲ πάλιν ἐν (b) εὐπαθείᾳ διάγουσι, τῶν μὲν δικαίων παράκλησις καὶ παραψυ-
χὴ, καὶ κοινὸν ἀγαθὸν τοῖς πλησίον προκείμενοι, καὶ εἰς ἀῤῥαβῶνα τῆς μελλού-
D σης ἀπολαύσεως· καὶ ἵνα τὸν ἀλάθητον πιστεύσωσιν ὀφθαλμὸν καὶ τὰ ἐνταῦθα ἐπο-
πτεύειν· οὐ πάντες δὲ, ἵνα μὴ προσκαίρῳ μισθῷ τῆς ἀρετῆς ἡ χάρις δόξῃ δια-
λύεσθαι· καὶ ἵνα μὴ βαρυτάτη καὶ ἄκρατος τοῖς παρολισθήσασι τρόπον τινὰ παρ-
εσκευασμένη εἴη ἡ τιμωρία· ἅτε δὴ παντελῶς εἰς ἀναπολόγητον αὐτοῖς περιστα-
μένης τῆς ἁμαρτίας· τί γὰρ (c) ἐξὸν κἀνταῦθα κἀκεῖθεν ἐν εὐπαθείᾳ διάγειν, σὺ
E δὲ κατὰ τῆς ἑκατέρωθεν ποινῆς, τῶν κρειττόνων ἤλλαξω τὰ χείρονα; μηδὲν
ὑπερβολῇ χρηστότητος ἡ τῶν εἰσπράξεων ὑπερβολὴ μεμηχανημένη νομίζοιτο;

δ. Ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν ἀδίκων πολλοῖς τὰ παρόντα κατὰ ῥοῦν φέρεται,

tatibus in virtute exercenda gaudeant perfluantque; ideoque aequum esse ut adversitates quoque, veluti adstringens quoddam compescensque pharmacum, experiantur. Et quod Dei gratia ex horum infirmitate magis illustretur mirabilisque evadat; et quod summus diaboli pudor profligatioque consequatur, quoniam hi tentationum licet sudoribus diffluentes, neque virtutis vigorem remiserunt, neque in lucta cum hoste succubuerunt. Haud tamen iusti omnes tentationibus exercentur, ne forte infirmiorum mentes adversus providentiam permoveantur. Iam et pravorum castigantur alii labis causa abstergendae, siqui non ultra mediocritatem peccaverunt: alii vero ut intelligant quanto acerbior eos maneat in futuro saeculo vitae actae animadversio: atque ut stulti etiam, quanto Deus culpam odio prosequatur, sensu percipiant. Sed ne hi quidem cuncti puniuntur interim, nequa vel futilis occasio sit liberi arbitrii facultatem negandi: atque ut alieno dominatu immunis et integra demonstretur legum latarum utilitas: et quod cunctos maneat in futuro saeculo commune iudicium. Rursus complures iusti beate vivunt, ut sui similibus oblectamento et solatio sint, ac veluti commune bonum proximis suis expositi, et tamquam arrha futurae felicitatis: denique ut omnituentem in praesentiarum quoque oculum vigilare testentur. Non tamen beati omnes, ne temporali mercede virtutis meritum videatur destrui: et ne gravissima et quodammodo immodica delinquentibus confletur poena; quia iam peccatum sine ulla excusatione evaderet. Cur enim, quum liceret in utroque saeculo beate degere, cur tu, inquam, utrubique infelix esse malens, virtutem vitio commutasti? Nihilne summa beatitas prae summo cruciatu valere visa est?

4. Similiter iniquis quoque compluribus res praesentes prospere fluunt, ut si-

(a) Ita interpungitur in codice. (b) Desideratur hoc loco particula ἐν in cod.; sed tamen scribitur infra in hac ipsa pagina. (c) Mallem οὐ γάρ, Tum deinceps sine ulla interrogatione legere.

ἵνα εἴ τι καλοκἀγαθίας ἴχνος αὐτοῖς διεπράχθη, ἐντεῦθεν ὦσι τὴν ἀντιμισθίαν A
ἀπειληφότες· ἐξασθενούσης τῆς πράξεως παρατείνεσθαι πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μισθ-
αποδοσίαν· ἔτι δὲ καὶ ἵνα μὴ πρόφασιν τῆς κακουργίας τὴν ταλαιπωρίαν προβάλ-
λωνται· οὐκ εἰς πάντας δὲ αὐτῶν τὰ τῆς εὐπαθείας διαβιβάζεται· ἵνα μὴ ἡ
τῆς κακίας τρίβος ἐπὶ πλέον ἀνευρυνομένη, πολλοὺς ἑλκύσῃ πρὸς βάραθρον· καὶ
ἵνα μὴ πρὸς ἀναλγησίαν ἔτι μᾶλλον οἱ φιλαμαρτήμονες ἀποκλίνωσι, καὶ ἡ θεία ψῆ- B
φος τοῖς πολλοῖς εἰς χλεύην νομίζοιτο· καὶ μυρία ἄλλα δι' ὧν τῆς προνοίας τὸ ἀγα-
θουργόν τε καὶ σοφὸν καὶ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην κρίσιν τε καὶ μεθοδείαν καὶ ἔρευνάν ἐστι
θεάσασθαι· τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις ἐμμελετῶν καὶ τοὺς λογισμοὺς ἐγγυμναζό-
μενος, τῆς δοκούσης ἐν τοῖς παροῦσιν ἀνωμαλίας καὶ συγχύσεως σαυτὸν ἀναλάμ-
βανε· καὶ τὰ περὶ ἡμᾶς πάθη (1), καὶ τῶν πειρασμῶν ἡ συνέχεια, μηδέν σε κατὰ C
τῆς προνοίας ὁπλιζέτω· εἴ τε γὰρ ὡς ἡμεῖς εὐχόμεθα, δι' αὐτῶν τοῦ πλείστου ῥύ-
που καθαιρόμεθα, ἐντεῦθεν μᾶλλον τὸ ὑπέρσοφον καὶ φιλάνθρωπον τῆς προνοίας
λαμπρῶς διαφαίνεται· εἴ τε καθάπερ αὐτὸς νομίζεις (2), ἄθλους καὶ ἀγῶνας ὑπερ-
χόμεθα, μή τι τῶν ἐκεῖθεν ἡμῖν στεφάνων φθονήσῃς· καὶ τῆς προνοίας τὸ διὰ
πάντων ἀγαθουργὸν καὶ μεγαλεῖον ἐκθειάζων, μᾶλλον ἐπιγίνωσκε· εἴη δὲ τὰ D
ἡμέτερα πάθη, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν σπλαγχνιζομένου, τῶν προειρημένων τὸ ἕτε-
ρον, ἀλλὰ μὴ βαρυτέρας τιμωρίας καὶ ἀπαρακλήτου προοίμιον.

quod recte facti vestigium in iis forte fuerit, eius rei remunerationem hoc in saeculo referant; quandoquidem infirmus illorum actus in futuro mercedem percipere non potis est: insuper ne malitiae suae praetextum obtendant infelicitatem. Attamen ad iniustos omnes prosperitas non pertingit, ne improbitatis via latius secta multos detrahat in barathrum: et ne obstinatiores fiant culpae studiosi; divinumve iudicium apud multos ludibrio sit. Sexcenta alia argumenta sunt, ex quibus providentiae bonitas et sapientia, omni hominum iudicio machinatione atque indagine potior cognoscitur. His et aliis eiusmodi considerationibus mentem tuam exercens, fac temet omni apparente praesentis vitae inconstantia et confusione expedias: nostraeque adversitates et tentationum assiduitas nequaquam te adversus providentiam arment. Sive enim, ut nos optamus, multis maculis perpurgamur, hinc magis sapientia summa et benignitas providentiae patescit: sive ut tu credis, martyricum certamen sustinemus, cave nobis futurae vitae coronas invideas: immo providentiae in omni re bonitatem amplitudinemque magnopere admirans, cumulatius eam cognosce. Utinam vero mala nostra, Christo Deo nostro miserescente, alterutrum e praedictis sint! minime autem gravioris et sine solatio supplicii initium!

(1) Loquitur de suis calamitatibus Photius, quibus omni fere tempore post acceptum episcopatum laboravit. Easdem innuit etiam in calce quaestionis XXI. p. 241.

(2) Scilicet Amphilochius, blandorum amicorum more, Photio honori vertebat quas ille studio partium nimio et ambitione et fervidioris ingenii aestu sibi conflaverat adversitates.

A QUAESTIO XIII.

Εἰ τὸ ἐν κολάσει διηνεκεῖ εἶναι τοῦ μηδόλως εἶναι πολλῷ χαλεπώτερον·
τοῦ (a) γὰρ ἀλγηδόσι καὶ ὀδύναις κατατείνεσθαι, τὸ (b) μηδὲν τοιοῦτον πάσχειν
πολλῷ ἄμεινον· πῶς ὁ Θεὸς τοὺς ἐν ἁμαρτίαις, φασὶ, μέλλοντας τὸν βίον κατατρί-
B βειν παρήγαγε, τὸ χεῖρον ἢ τὸ ἄμεινον προελόμενος;

α. Ὅτι μὲν οὖν βέλτιον ἦν τοῖς εἰς χαλεπότητα πταισμάτων ἐληλακό- Matth. XXVI. 24.
σι τὸ μηδ' ὅλως γενέσθαι, αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν
C εἰπών· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος· ἀλλ' Ἰούδα μὲν καὶ
τοῖς κατ' αὐτὸν ἄμεινον ἦν τοῦ γενέσθαι τὸ μὴ γενέσθαι· οὐ μὴν δὲ ἁπλῶς· ἀλλ'
οὐδὲ Θεῷ ἄμεινον· ὅπου γε τὸ μὲν εἰς ἀπόλαυσιν ἄγει τοῦ ὄντος, καὶ τῆς θείας
προνοίας καὶ δημιουργίας ἐστὶν ἐξαγγελτικόν· τὸ δὲ τοῦ ὄντος ἅπαξ διαπεσὸν,
μετὰ τοῦ μηδὲν ἐκκαλύπτειν τῆς ὑπερφυοῦς σοφίας τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ τῶν καλῶν τι-
D νὸς μετέχειν δύναται· οὐκοῦν ἐπεὶ τὸ γενέσθαι τοῦ μὴ γενέσθαι κρεῖσσον, καὶ τὸ
εἶναι τοῦ μὴ εἶναι, ἔδει τὸ θεῖον εἰς δημιουργίαν ἀπιδὸν μὴ τοῦ χείρονος γενέσ-
θαι, τὸ δὲ κρεῖττον ἀπεργάζεσθαι· οὕτως οὖν οὐδαμῶς ἐστι Θεῷ πρέπον, ἀντὶ
τῆς εἰς τὸ εἶναι προαγωγῆς τῶν ἐσομένων, ἡ εἰς τὸ μὴ ὂν ἐγκατάλειψις· εἰ καὶ
τῷ προδότῃ ἐν νόμῳ ταλανιζομένων ἡ φιλάνθρωπος ἔφη σοφία, καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ
E μὴ ἐγεγένητο· ἐπεὶ καὶ ἄλλως τοὺς ἁμαρτάνοντας τοῖς ἀναμαρτήτοις ἐν ἴσῳ τε-
τάχθαι, χαριέστατον μὲν ἂν εἴη· Θεοῦ δὲ κρίσει οὔμενουν οὐδαμῶς ἀνεκτὸν οὐδὲ
ἄξιον· καὶ τὸ μὴ δοῦναι δίκην ὀφείλοντας, δεύτερον μὲν αὐτοῖς ἀγαθόν· ἀλλ'
οὐδὲ τοῦτο τῆς δικαιοκρισίας ἐγγὺς τοῦ Θεοῦ· καὶ μυρία ἄλλα.

Si in aeterna poena versari multo deterius est quam omnino vita non uti (nihil enim pati multo melius est quam doloribus cruciatibusque divexari) cur Deus homines illos qui in peccatis vitam consumpturi erant, creavit; rem peiorem prae meliore eligens?

1. Quod sane melius fuisset nequaquam eos nasci, qui summis sceleribus semet obstricturi erant, ipse servator noster in evangelio docuit dicens: bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. Profecto Iudae ac similibus eius melius erat non nasci: res tamen generatim non ita se habet: nam Deo certe id melius non est: siquidem nasci, ad existentiae possessionem perducit, divinaeque providentiae et creationis praedicatio est. Quod autem existentia caret, praeter quam quod summam Dei sapientiam nullo modo praedicat, ne bona quidem ulla consequi potest. Igitur quia nasci melius est quam non nasci, et esse melius quam non esse, oportuit Deum de creatione cogitantem meliora potius quam deteriora agere. Sic ergo Deum non decuit, omisso creandi consilio, rem hanc et illam increatam relinquere: quamvis de proditore clemens sapientia miserantium ritu dixerit, melius ei fuisse si natus non esset. Nam et alioqui iucundissimum peccatoribus foret, si pari loco cum innocentibus haberentur: quod tamen Dei iustitiae neque tolerabile neque decorum est. Tum poenas non dare reos, rursum his bonum esset; attamen id a iusto Dei consilio procul abest. Sexcenta huiusmodi dici queunt.

(a) Cod. τό. (b) Cod. τοῦ.

β. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸν ἀμετάθετον εἱρμὸν τοῦ λόγου, καὶ ἡ A
τῶν ἐσομένων προαγωγὴ αὐτοῖς τε βέλτιον καὶ Θεῷ πρεπωδέστατον, εἰ καί τινες
τῶν προαχθέντων χρόνῳ ὕστερον αὐθαιρέτῳ γνώμῃ τῶν κρειττόνων τὰ χείρονα ἠλλάξαντο· καὶ τὴν θαυμαστὴν καὶ σωτήριον δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ, σφαλερὰν αὐτοῖς
κατεστήσαντο, τὸ ἄριστον προαγαγεῖν φιλονεικήσαντες εἰς τὸ χείριστον· ἔτι δὲ εἰ τὸ
μὲν θεῖον ἀεί τέ ἐστι καὶ ἐν ἀτρέπτοις καὶ ἀναλλοιώτοις ὅροις τῆς ἰδίας ἵδρυται B
φύσεως, πᾶν δὲ τὸ διὰ γενέσεως προελθὸν μεταβολαῖς μυρίαις ὑπηρετεῖται καὶ
ἀλλοιώσεσιν, ὁ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτήσειν ἀξιῶν, μὴ δεῖν προαγαγεῖν τὸν Θεὸν,
ἢ οὐδ᾽ ὅλως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν νομοθετεῖ, ἢ ἄτρεπτον αὐτὴν προαχθῆναι καὶ
ἀναλλοίωτον· τὸ δέ ἐστιν, ἢ σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος τῆς δημιουργίας διατεμεῖν, ἢ ἀπαιτεῖν Θεοῦ φύσιν ἔχοντα τὸν ἄνθρωπον προελθεῖν· ὧν ἑκάτερον, εἰς C
ὅσον ἀπονοίας καὶ δυσσεβοῦς ἥκει γνώμης, αὐτόθεν ἐστὶν ἰδεῖν τὴν στήλην ἱσταμένην ἀνεξάλειπτον· ἄλλως τε δὲ τὸ μὲν μηδόλως γεγεννημένον μήτε ὂν, οὐκ ἂν
δύναται εἶναι ἀγαθόν· ὁ δὲ ἐν ἁμαρτίαις ἀναστρεφόμενος, δύναται γενέσθαι ἀγαθός· τὸ δὲ ἀγαθὸν τοῦ μὴ ἀγαθοῦ, ἔκδηλον φέρει μακαριζόμενον τὸ διάφορον.

γ. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων ὁ λέγων διότι ἔμελλόν τινες τῶν ἀνθρώπων εἰς D
ἁμαρτίας ἐξολισθαίνειν, διὰ τοῦτο ἔδει τούτους μὴ δὲ γενέσθαι, ὁ τοιοῦτος οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἢ ὅτι ἔδει τὴν ἁμαρτίαν καὶ μήπω γεγεννημένην τῆς τοῦ Θεοῦ
δημιουργίας ἐπικρατεῖν· εἰ γὰρ ὅτι ἔμελλόν τινες ἁμαρτάνειν, ἔδει τὴν ἐπ᾽ αὐτοὺς δημιουργίαν πεπαῦσθαι τοῦ Θεοῦ, δῆλον ὅτι τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας ἂν
εἴη ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ· ἔτι δὲ τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ γνώμης καὶ προαιρέσεως, ἡ δὲ δημιουργία τοῦ πλάσαντος· τί οὖν τις ἀφεὶς τὴν αἰτίαν τοῦ ἁμαρτάνειν, εἰς τὸν ἀναίτιον ταύτην ἐγχειρεῖ μεταφέρειν; οὐδὲ ταύτης δὲ E
τῆς ἀνοίας ἀπολύεται ὁ ψῆφον εἰσάγων, ὅτι παρ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτάνειν ἐχ-

2. Hoc eodem sane modo firmaque ratiocinii sequela, futurorum hominum creatio et ipsis melior est et Deo convenientissima: quamquam nonnulli labente tempore, voluntario animi consilio meliora deterioribus commutaturi sint; mirumque ac salutare Dei opus, perniciosum sibi effecturi; remque optimam studiose conversuri in pessimam. Praeterea si Deus aeternus est atque immutabilis firmisque finibus naturae suae nixus; omne autem quod nativitate procedit, innumeris mutationibus obnoxium est ac varietatibus; siquis censet eos qui peccaturi sunt, non fuisse a Deo creandos; hic aut nullas humanae naturae leges ponendas fuisse credit; aut eam immutabilem creandam et sine varietate: hoc est vel universum humanum genus a creatione removet, aut hominem cum Dei natura fieri postulat: quae res utraque quia in summam insaniam impietatemque decidit, inde cognoscere licet legis tabulam perstare indelebilem. Insuper quod omnino neque factum est neque existit, id bonum esse nequit: qui autem in peccatis versatur, is bonus fieri potest. Bonum autem ab eo quod bonum non est, feliciter sine dubio differt.

3. Verum et his omissis, qui ait, propterea quod homines nonnulli lapsuri in peccatum erant, idcirco eos non fuisse creandos, hic inquam nihil aliud adfirmat, nisi peccatum nondum ipsum natum Dei creationibus dominari debuisse. Nam si quia nonnulli peccaturi erant, ideo Deus, quominus eos crearet, prohibendus fuit, sequitur ut peccati maior quam divinae efficaciae potentia sit. Adde quod peccare humanae voluntatis est atque arbitrii, creatio autem factoris. Cur ergo quispiam omisso peccati reo, id in innocuum transferre nititur? Neque vero ab hac insania absolvitur, siquis forte ait, peccaturos tantummodo homines non opor-

A ρεῖν μηδόλως παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενέσεως μετασχεῖν, ἢ πρὸς αὐγὰς ἡλίου
προαχθῆναι· ἔοικε γὰρ ὁ τοιοῦτος δυσχεραίνειν μὲν ἐάν τις ἁμαρτὼν δίκην δῷ·
φιλονεικεῖν δὲ παρὰ τῶν μηδὲν μηδέπω ἁμαρτησάντων τιμωρίαν λαβεῖν· τοῦτο
γάρ ἐστι τὸ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτάνειν γενέσεως καὶ ὑπάρξεως ἀποστερεῖν, καὶ τῆς
δημιουργίας ἐκκόπτειν τὸν Θεόν· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῆς θείας προγνώσεως κα-
B ταδικάζειν μὲν βούλεσθαι τοὺς ἁμαρτήσοντας, ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς πράξεσι γε-
γενημένους ζητεῖν ἀφίεσθαι τῶν κολάσεων· ὅπερ οὔτε ἀνθρώπινον οὔτε θεῖον ἐπί-
σταται δίκαιον· καὶ τὸ μὲν πρὸ τῶν ἁμαρτημάτων μηδένα δίκην ἀπαιτεῖν, κοινή τε
πᾶσιν ἀνθρώποις κρίσις καὶ θείοις νόμοις ἁρμόδιον· ἀπαιτεῖν δὲ μετὰ τὴν ἀνεπί-
στρεφον ἁμαρτίαν τὴν δίκην, τῆς θείας μισοπονηρίας καὶ δικαιοσύνης ἀπόδειξις·
C πῶς οὖν ἄν τις μελετήσας, ἃ μὲν πᾶσι δοκεῖ, τούτων τἀναντία φρονεῖν; ἃ δὲ
μισοπόνηρον καὶ δίκαιον δείκνυσι τὸν Θεόν, ταῦτα μὴ ἀνέχεσθαι τιμᾶν; εἶτα οὗ-
τος οὐχὶ τῆς ἐσχάτης καὶ παραπληξίας καὶ δυσσεβείας αὐτὸς ἑαυτὸν ἔνοχον ποιεῖ;
τί λέγεις ἄτρεπτον πρὸς ἁμαρτίαν, ἵνα αὐτὴν κόλασιν διαφύγῃ, τὸν ἄνθρωπον
ἐχρῆν γεννηθῆναι; καὶ πῶς οὐχὶ λαμπρῶς λέγεις, κἂν μὴ λέγῃς, ὡς ἄτρεπτον
D ἐχρῆν πρὸς ἁμαρτίαν δημιουργηθῆναι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα μὴ τῶν στεφάνων, ἐξ ὧν
ἀγωνιζόμενοι κρατῶσιν αὐτῆς, ἀξιωθείη; καὶ μὴν εἴ τις γε νοῦ μετέχων, καὶ μὴ
τῆς ἁμαρτίας εἴη ἅμα τε θερμὸς ἐραστής, καὶ τὰς βασάνους φεύγων, ἑλέσθαι θά-
τερον τῶν δύο τὴν ἐξουσίαν εἴ περ εἰλήφει, πότερον ἵνα μή τινες ἁμαρτήσαντες δῶ-
σι δίκην, ἐχρῆν τοὺς στεφάνους τῶν κεφαλῶν ἀφελεῖν τῶν ἀνδραγαθησάντων, ἢ
E διὰ τοὺς δικαίως τῶν ἐπὶ τοῖς ἄθλοις γερῶν ἀξιωθησομένους, μὴ δ' ἀτιμώ-
ρητον τὴν ἁμαρτίαν ὁρᾷν, πῶς οὐκ ἂν πολλῷ ποιήσαιτο ἔμπροσθεν τοῖς τε τῆς
ἀνδραγαθίας στεφάνοις τοὺς ἀθλητὰς ὁρᾷν κεκοσμημένους, καὶ τοὺς ὑποχρέους τῶν
ὀφλημάτων καταπιθεμένους;

δ. Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις, ἆρα μόνη σε τῶν ἀνθρώπων ἡ δημιουργία

tuisse a creatore nativitatem sortiri, neque in luminis auras protrahi. Nam et hic videtur aegre ferre siquis, quod est reus poenas dependat; studere autem ut qui peccato caret, is damnum ferat. Id enim reapse contingit si peccaturi nativitate et existentia priventur, Deus autem a creando impediatur. Insuper datur opera ut divinae praescientiae causa damnentur ii qui noxam contracturi sunt: rursusque ut iidem, postquam peccaverint, ab animadversione protegantur: quae res neque humano neque divino iure fieri creditur. Etenim ut a nemine ante culpam reposcatur poena, communis hominum sententia est divinisque legibus consentanea. Tum vero de pertinaci peccato poenas sumere, id divinae nemeseos iustitiaeque demonstratio est. Cur ergo aliquis velit, quae cunctis recta videntur, his contraria facere? ea vero, quae Deum vindicem iustumque demonstrant, in pretio habere nolit? Nonne hic summae amentiae atque impietatis reum se facit? Cur ais hominem oportere, quo poenam vitet, ad culpam minime nasci labilem? Nonne enim operte dicis, etiamsi minime dicas, oportuisse hominem creari impeccabilem, ne scilicet coronis, quarum gratia fortes peccato superiores fiunt, donetur? Sane siquis mentis suae compos, neque vehemens peccati amator, et cruciatuum timens; si is inquam e duobus alterutrum eligendi copiam haberet, nempe vel (nequi forte peccantes poenam luerent) coronas capitibus strenuorum detrahendi; vel (propter eos qui iuste certaminum praemia referunt) ne peccatum quidem sine poena esse sinendi; nonne hic multo mallet fortes athletas coronis ornatos cernere, reosque simul meritis suppliciis tradi?

4. Sed praeter hactenus dicta, num te sola hominum creatio perturbat? an

θορυβεῖ, ἢ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ ἀΰλων φύσεων καὶ πρὸς τὴν ἀθανασίαν ἀνηγ- A
μένων, εἰς τὴν αὐτήν σε ταραχὴν ἐμβάλλει; καὶ γὰρ τούτων τῶν οὐρανίων ταγ-
μάτων καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης λήξεως, ὁ μὲν ἐκεῖθεν ἑκὼν ἐκρυεὶς, ἀρχηγὸς
κακίας γέγονεν ὁ διάβολος· καὶ ὅσοι τὴν ῥοπὴν πρὸς τὴν ἐκείνου γνώμην τρεψά-
μενοι τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος μεθηρμόσαντο· οἱ δέ γε ἄλλοι τῶν ἀθανάτων
ἐκείνων καὶ θεσπεσίων χορῶν προσοχῇ καὶ σπουδαίᾳ νήψει, οὐδὲν τῆς οἰκείας καλ- B
λονῆς ἢ τάξεως ἀλλοιώσαντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν κοινὸν δεσπότην καὶ δημιουργὸν
ἀνενδότως ἑαυτοὺς ἀνατείνοντες, καὶ κόρον τῆς ἀγαθοδότου οὐσίας οὐκ ἔχοντες,
οὐκ αὐτοὶ μόνον ἀγαθοὶ κατὰ μετοχὴν διαμένουσιν, ἀλλὰ καὶ τῷ τῶν ἀνθρώ-
πων γένει τὴν θείαν κἂν τούτῳ ἐξυπηρετούμενοι βούλησιν, ἀγαθοεργίας συνεργοὶ
καὶ ἐπίκουροι γίνονται· καὶ οἱ μὲν ὅσοι κατέπεσον, καὶ αὐτὸν τὸν τύπον τοῦ σταυ- C
ροῦ χαρασσόμενον ὀργάνου τύπῳ, δι' οὗ τὸ σωτήριον ἐτελέσθη πάθος, φρίττοντες
τρέμουσι, καὶ ὡς πορρωτάτω δραπετεύουσιν· οἱ δὲ τῷ θείῳ θρόνῳ περιϊστάμενοι
τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ φοβερᾶς θέας ὅσον ἐγχωρεῖ φύσει κτιστῇ, τὰς μαρμα-
ρυγὰς ὑποδέχονται· καὶ τοῖς μὲν οἷς δρῶσι τε καὶ δεδράκασι, πῦρ ἡτοίμασται τὸ
ἐξώτερον· οἱ δὲ δι' ὧν τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς ῥοπῆς ἐν ταῖς ἀμείνοσι προκοπαῖς D
καὶ ἀναβάσεσι συντηροῦσι καὶ συνετήρησαν, ἐν ἀδιηγήτῳ τρυφῇ καὶ αἰωνίᾳ διαμένειν
ἀπολαύσει τὰς ψήφους ἤδη κατέχουσιν.

ε. Ἐρεῖς οὖν πάντως, διατί γέγονεν ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος, καὶ ὅσαι αὐτῷ μοῖ-
ραι συναπεστάτησαν; ἐχρῆν γὰρ τὸν θεὸν ἀγαθὸν ὄντα, τῆς οὐσίας προεξελέσθαι
καὶ προανελεῖν τὰ τοιαῦτα δημιουργήματα· ἄμεινον γὰρ αὐταῖς ἦν, ἢ πρὸς ἀπα- E
ραίτητον παραπέμπεσθαι βάσανον· εἶτα τῶν αὐτῶν σε περιέργων λογισμῶν τὸ
ἀκόλουθον, καὶ ἐπὶ τὰ λειπὰ τῶν κτισμάτων παραπέμψει· ἔδει γὰρ τὴν γῆν
προαχθεῖσαν ἢ μένειν ἀκίνητον ἐπὶ τῆς προαγωγῆς, καὶ τῷ ἀτρέπτῳ περιτειχί-

incorporearum quoque ac sine materia naturarum et immortalitatis munere perfruentium, in eandem perplexitatem deiicit? Nam et ex iis caelestibus ordinibus beatoque fastigio sponte ille delapsus, princeps malitiae factus est diabolus: et simul quotquot mentem suam partibus illius applicuerunt, meliorem conditionem peiore commutarunt. Reliqui autem ex iis immortalibus inclytisque choris in devotione debitaque modestia constantes, nihil de sua pulchritudine ac dignitate amiserunt; sed communi domino creatorique firmiter adhaerentes, neque fontem omnis boni substantiam fastidientes, non solum ipsi in bonitatis communione manserunt, verum etiam hominum generi, divinae pariter in hoc voluntati obsequentes, bonorum operum adiutores sociique evaserunt. Et ii sane qui exciderunt, ipsam quoque crucis imaginem, in eius instrumenti forma exhibitam quo servatoris passio peracta fuit, cum horrore extimescunt ac longissime fugiunt: ceteri autem divinum solium circumstantes, beatae illius ac tremendae visionis, quantum creatae naturae licet, radios excipiunt. Illis ob ea quae agunt fecceruntque, ignis exterior paratus est; hi quia liberum arbitrium suum in melioribus progressibus gradibusque faciendis continuerunt et continent, inenarrabilium gaudiorum atque aeternae beatitatis sortem decreto divino obtinent.

5. Porro dices, curnam ille improbus creatus fuit, et quotquot cum eo ordines apostatici evaserunt? Decuisset enim Dei bonitati a rerum natura primitus eximere has creaturas atque excludere. Id enim melius erat his quam inexorabili cruciatui deputari. Atqui vani huius ratiocinii sequela per ceteras quoque res creatas te pariter deducet. Decuisset enim tellurem quoque creatam manere immobilem in statu suo et firmitate muniri: neque (ut ceteras eius passiones mutationesque praeteream)

A ζεσθαι, ἢ ἵνα τὰ ἄλλα ταύτης πάθη καὶ τὰς ἀλλοιώσεις ἐάσω, μὴ τοῖς ὕδα-
σιν, εἰ καὶ μὴ καθόλου, κατὰ πολλὰ δὲ τῶν μερῶν περικλύζεσθαι· καὶ μικροῦ
μηδὲν ἔλαττον ἢ ὅτε ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος ἦν τῇ πλημμυρίδι συγκρύπτεσ-
θαι· καὶ τὸν ἀέρα δὲ καθαρόν τε καὶ πάσης ἀπηλλαγμένον νόθου μετουσίας,
σωτήριόν τε ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις ὑποστάντα, οὐκ ἔδει πρὸς λοιμώ-
B δη καὶ φθαρτικὴν τῶν σωζομένων κατάστασιν μεταπίπτειν· εἰ δὲ ταῦτα προαγο-
μένοις αὐτοῖς ὅρος ἐπάγη μεταβάλλεσθαι τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ
καὶ τὰ τούτοις σύστοιχα, ἄμεινον ἦν μηδὲν τούτων εἰς προαγωγὴν ἐνεχθῆναι· εἶ-
τα ὁ τὴν κτίσιν ὅλην οὕτως ἀνασκευάζων, ὅση τε ἐν νοητοῖς, καὶ ὅση ἐν αἰσθη-
τοῖς, καὶ μὴ δὲ τῶν ἀψύχων φειδόμενος, ἀλλὰ πάντα πικρῶς οὕτω ζυγοστα-
C τῶν, καὶ τῇ ἰδίᾳ καθυποβάλλων τῶν λογισμῶν κρίσει, καὶ μηδενὶ τούτων συν-
αρεσκόμενος, τί ποιεῖ; περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας ἑνὸς εἴδους τῶν γε-
γονότων διαπορεῖ· ἢ θεὸν ἕτερον καὶ δημιουργὸν ἐπιζητεῖ (ἵλεως δὲ ἡμῖν εἴη)
ἀμαθῆ δὲ τοῦ κρείττονος τὸν ταῦτα προαγαγόντα πάντα ἀναιδεῖ προσώπῳ καὶ
ἀπυλώτῳ στόματι διακωμῳδεῖ· τί δὲ λέγω θεὸν ἕτερον καὶ δημιουργὸν ἐπιζη-
D τεῖ; αὐτὸν γὰρ αὐτὸς καθίστας ἐν τῷ τῆς ἀπονοίας καὶ ἀνοίας ὕψει τῶν γεγονότων
διορθωτήν, ἀφιλεῖν σπουδάζει παντελῶς τὴν περὶ θεοῦ ἔννοιαν, ἣν τῆς ἰδίας προ-
αφείλετο, τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς κατὰ λόγον κεφαλαιώ-
δη ἱκανὰ οἶμαι καὶ τῶν παραλελειμμένων εἰς ἔννοιαν ἀγαγεῖν· καὶ τοὺς ἀντιλέγειν
πάλαι θρασυνομένους, ὡς βοῦς ἐπέβη (1) τὴν παροιμίαν, παῦσαι μεταμαθεῖν.

aquis si minus universam certe maximam partem inundari; paulove minus quam cum invisibilis erat et informis, fluctibus obrui. Aerem quoque decuisset purum esse atque omni humiditate vacuum, hominibus ceterisque animantibus salutarem; non autem ad pestilentem mortiferamque viventibus conditionem converti. Quod si haec ita generata sunt, ut naturam variare soleant; neque haec tantummodo sed alia eiusmodi; satius erat, inquit aliquis, haec omnino non creari. Sic ergo iste universam naturam labefactans, sive quae in intellectualibus est sive quae in sensibilibus, et ne inanimis quidem rebus parcens, sed cuncta acerbe sic exaequans, suique ratiocinii indicio subiiciens, nihilque horum probans, quid demum agit? de hominis creatione, quod unum est e creatis generibus, ambigit; vel Deum alium creatoremque quaerit (pace eius dicam;) quem dum ignarum rei melioris ea quae diximus fecisse ait, effronti vultu linguaque effreni omnia subsannat. Sed cur dixi Deum alium creatoremque ab eo quaeri? Ipse potius se in insaniae stultitiaeque fastigio collocans creationis emendatorem, omnem Dei notitiam ex animis hominum, quam de suo iam expulit, delere nititur. Sed hactenus capitulatim disputata sufficiunt ad praetermissorum etiam, ut puto, refricandam memoriam; atque ut ii qui olim contradicere audebant, tamquam si bos irrupisset, ut ait proverbium, dediscere non recusent.

(1) Diog. prov. cent. III. 61: Βοῦς ἐπέβη· ἐπὶ τῶν ἐξαίφνης σιωπώντων· τὸ γὰρ ἀργύριον βοῦν εἶχε τῶν Ἀθηναίων· σιγῶν οἱ δωροδοκούμενοι ἐσιώπων: *bos irrupit; de iis dicitur qui repente tacent. Atheniensium enim pecunia bove insignita fuit. Silent autem donis corrupti.*

 A

QUAESTIO CLXXXVIII.

Διατί ὁμοφυοῦς ϗ ἰσοτίμου τῆς τριάδος κηρυττομένης, ὁ μὲν πατὴρ λέγεται διὰ τοῦ υἱοῦ ϗ διὰ τοῦ πνεύματος δημιουργεῖν· οὐκ ἔμπαλιν δέ. B

α. Εἰς ἀπορίαν τινὲς φασὶν ἐνίους ὑπάγεσθαι, τινός χάριν τῆς ὑπεραγίας
τριάδος ὁμοφυοῦς τε ϗ τὸ ἰσότιμον κεκληρωμένης, ϗ μάλιστά γε τῆς θείας τοῦ-
το διατρανούσης γραφῆς, δημιουργὸς μᾶλλον ὁ υἱὸς ὑπ' αὐτῆς δοξολογεῖται
ταύτης ϗ ἀνακηρύττεται ἤπερ ὁ πατήρ· εἰ γὰρ ϗ ὁ πατὴρ εὑρίσκεται, ἀλλ' ἐπὶ C
μᾶλλον ὁ υἱός· πῶς δὲ πάλιν δι' υἱοῦ μὲν λέγεται δημιουργεῖν ὁ πατήρ, οὐκ
ἔμπαλιν δὲ, οὔτε διὰ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός; οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τὸ πνεῦμα οὔτε
διὰ τοῦ πατρὸς οὔτε διὰ τοῦ υἱοῦ· ἢ διὰ τοῦ πατρὸς μέν ἐστι καταλαβεῖν, πα-
ράδοξον μὲν ἀκοῦσαι, νοῆσαι δὲ οὐ παράδοξον; ὅτι περ ὅ τε ὁ υἱὸς ϗ τὸ πνεῦ-
μα εἰ ϗ μὴ δημιουργεῖ, ἀλλ' οὖν ἐφ' ἑτέροις ἔργοις ἀποστέλλων αὐτὸν ὅμως ἐνερ- D
γεῖ· πῶς οὖν οὐκ ἄδοξον τὸ παράδοξον; ϗ τίς ὁ δόξαις ὑπάγων αὐτό; οὐκ
Cap. XLVIII, 12. ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀποστελλόμενος πατήρ· λέγει γὰρ τῇ προφητικῇ τοῦ Ἡσαΐου
χρώμενος φωνῇ· ἄκουέ μου Ἰακὼβ ϗ Ἰσραὴλ ὃν ἐγὼ καλῶ· ἐγὼ Θεὸς πρῶτος,
καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, ϗ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστι· ἐγὼ τῇ χειρί μου ἐθεμελίω-
σα τὴν γῆν, ϗ τὸ πνεῦμά μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· ὅρα πῶς δημιουργῶν διὰ E
Cap. XLV. 12. τοῦ υἱοῦ ϗ πνεύματος δημιουργεῖ· ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετειλάμην· ταῦτα διὰ
τοῦ προφήτου εἰπὼν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ϗ διὰ τῶν εἰρημένων ἐμφανῆ καταστήσας
ἑαυτὸν, ὅτι περ ὁ ταῦτα λέγων αὐτός ἐστιν ὁ πατήρ· ϗ γὰρ δεξιὰ μὲν αὐτοῦ ὁ
υἱὸς, πνεῦμα δὲ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Quare quum trinitatem homogeneam esse parique honore frui in confesso sit, pater tamen per filium et per spiritum sanctum creare dicatur; non autem versa vice.

1. Audio nonnullos in perplexitate versari, curnam quum sanctissima trinitas eandem substantiam eundemque honoris gradum sortita sit, idque in primis perspicue divina scriptura doceat, nihilominus creandi laus ab eadem scriptura de filio potius quam de patre praedicetur? nam etsi patrem quoque creatorem dici deprehendimus, multo tamen magis filium. Rursus curnam per filium dicatur creare pater, non autem e contrario per patrem filius; neque item spiritus per patrem sive per filium? An per patrem quidem intelligere licet, auditu mirum, intellectu non impervium? quia et filius etiamsi spiritum minime creat, dum tamen ad alia opera hunc mittit, simul operatur. Cur ergo non est incredibile miraculum hoc? et quis fidem huic rei facit? nemo quisquam, praeter patrem, qui scilicet ipse quoque mittitur. Ait enim prophetica utens Isaiae voce: audi me Iacob et Israel, quem ego appello: ego Deus primus et ego novissimus, et praeter me nemo Deus est. Ego manu mea telluris fundamenta ieci, spiritusque meus caelum firmavit. Viden ut creans, per filium spiritumque creet? Ego cunctis astris praecepi. Haec ore prophetae ait omnium Deus, seque his dictis manifeste revelat, nempe quod verba haec a patre dicantur: nam dextera eius filius est; spiritus vero eius, spiritus sanctus.

A β. Ὦ ῥημάτων κεκρυμμένων, μᾶλλον δὲ διανοίας οὐκ ἐμφανοῦς μὲν, ἐμ- Is. Cap.
φανιζομένης δὲ ῥᾳδίας (a) εἰς κατάληψιν ἐπάξει· καὶ νῦν κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ XLVIII. 16.
πνεῦμα αὐτοῦ· οὐκοῦν τὸ πνεῦμα ὥσπερ ὁ υἱὸς ἐκεῖνο, οὕτω καὶ αὐτὸ ἐξαπο-
στέλλει τὸν πατέρα· καὶ δὴ καὶ ὁ υἱὸς ὡς νῦν κύριος εἴρηται, ὡσαύτως ἀπο-
στελλόμενος παρὰ τοῦ πατρὸς, νῦν ἀποστέλλει τὸν πατέρα· εἶπε γὰρ, καὶ νῦν κύριος
B ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· δῆλον οὖν ἐκ τούτων καὶ τοῖς μὴ λίαν ὀξυ-
δορκοῦσιν, ὅτι περ ἡ ἀποστολὴ οὔτε τὸν υἱὸν εἰς ἐλάττω κατάγει φύσιν καὶ τιμὴν,
ἀλλ' οὐδὲ τὸ πνεῦμα· ὅπου γε καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ ἀποστέλλεσθαι λέγεται παρ'
ἑκατέρου· ἀποστέλλει ὁ πατὴρ τὸ πνεῦμα· ἀποστέλλει καὶ ὁ υἱός· ἀποστέλλει τὸν
υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα· πνεῦμα γὰρ κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκ' ἔχρισέ με, εὐαγγε- Is. LXI. 1. Luc.
C λίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· ἀποστέλλει καὶ τὸν πατέρα· οὐκοῦν ἐλαττοῦται IIII. 18.
διὰ τῆς ἀποστολῆς τὸ πνεῦμα· οὐκ ἀποστέλλει δὲ μόνον ἀλλὰ καὶ χρίει τὸν
υἱόν· πῶς οὖν ἡ ἀποστολὴ καταβιβάσει τὸ πνεῦμα; οὐ μόνον αὐτοῦ ταύτην ἀντ-
αποδιδόντος τῷ υἱῷ, ἀλλὰ καὶ προστιθέντος τῷ χρίσματι· βαθὺς ὁ λόγος,
ἀλλ' εἰς ὅσον ἥκει βάθους τὰ τῶν αἱρετικῶν ἀποφράττει στόματα· ἐπισκόπει δὲ καὶ Marc. I.
D τοῦτο· ἐπὶ τὸν υἱὸν μένει· ἐγείρει αὐτὸν ἀπὸ τῶν νεκρῶν· ἆρα ταῦτα δευτέραν 10. Rom. VIII. 11.
ἀλλ' οὐχὶ τὴν πρώτην ἢ τὸ ἀποστέλλειν τάξιν κατείληφεν; ἀλλ' οὔτε ταῦτα τὸ
πνεῦμα ποιεῖ τοῦ υἱοῦ ὑπερκείμενον, οὐδ' ἡ ἀποστολὴ καταβιβάζει τῆς ἰσοτιμίας
τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἀποστελλόμενον.

γ. Ἀλλὰ τὸ χρίειν ἐρεῖς ἀποστέλλειν καὶ ἐγείρειν μετὰ τὴν οἰκονομίαν μετὰ
E τὴν σάρκωσιν· εἰ γὰρ καὶ προείρηται, ἀλλὰ χρησμοὶ τὸ μέλλον ἐκήρυττον· μεν-
οῦν γε· ἐννόει δὲ ὡς καὶ τὸ ἀποστέλλεσθαι τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ ἡνίκα ἐδί-
δασκεν ὁ σωτὴρ, ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἀπεστάλθαι καὶ μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ λέγειν, Ioh. XV. 26. XVI.
τηνικαῦτα καὶ τὴν ἀποστολὴν οἰκειοῦται τοῦ πνεύματος· ὅτι αὐτὸς ἀπεστέλλετο καὶ 13.

2. O verba recondita! immo potius sensus minime patens! qui si tamen explanetur, facilis intellectu est. Et nunc Dominus misit me et spiritus eius. Ergo spiritus, sicuti hunc filius, ita et ipse patrem mittit. Nam reapse Dominus nunc filius dicitur, qui similiter a patre missus, nunc mittit patrem. Ait enim, et nunc Dominus misit me et spiritus eius. Ex his igitur constat paulo etiam obtusioribus, neque missione filium deprimi ad minorem vel naturae vel honoris gradum; neque item spiritum; quoniam et ipse pater mitti dicitur ab utroque. Mittit pater spiritum; mittit et filius. Mittit filium etiam spiritus: spiritus enim Domini super me; quamobrem unxit me; evangelizare pauperibus misit me. Mittit etiam patrem. Non ergo imminuitur missione spiritus. Neque tantummodo mittit, sed etiam ungit filium. Quomodo ergo missio spiritum deprimit? Non solum enim hanc ipsam retribuit spiritus filio, verum etiam addit unctionem. Profundus sermo; sed quo profundior, eo magis haereticorum obstruit ora. Huc etiam mentem intende: manet in filio; hunc a mortuis suscitat. Haec inquam nobilioris ne an deterioris ordinis sunt quam mittere? Sed neque haec spiritum supra filium exaltant; neque missio ab aequalitate cum filio spiritum missum deprimit.

3. At enim ungere, dices, et mittere et exsuscitare, post sacram oeconomiam incarnationemque fiunt: quae si praedicta quoque fuerunt, oraculis videlicet res futura praedicabatur. - Praeclare ais. Considera porro, missionem quoque spiritus a filio cum servator docuit, illumque a patre fuisse missum et nihil a se ipso loqui, tunc missionem item spiritus sibi vindicavisse: cumque ipse missus est, tunc mittendi quoque facul-

(a) Ita cod.

τὸ ἀποστέλλειν ἀνεδέχετο· ὁρᾷς ὡς ταῦτα πάντα οἰκονομίας ἐστὶν ἀλλ' οὐκ αὐ- A
θεντίας τὰ ῥήματα; νόει τὸ τῆς οἰκονομίας, καὶ διάκρινε τὸ τῆς αὐθεντίας· ἡ
ἀποστολὴ οὐ λύει τὸ ὁμοούσιον. τὸ ὁμοφυὲς οὐ τρέπει πρὸς ἑτερότητα· ὅτε ἐξῆλ-
θεν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἥκει ὁ υἱὸς, τότε ἀποστέλλει καὶ τὸ πνεῦμα· οὔτε ἐν τῇ
ἐξελεύσει διάστασις, οὔτε ἐν τῇ ἀποστολῇ χωρισμός· ἐξῆλθε μένων καὶ ἀπέστειλε
παρ' ἑαυτῷ ἔχων· ἀνιστᾷ τὸν χριστὸν τὸ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἀτονούσης τῆς ἐν αὐτῷ B
θεότητος, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, τῆς ἐν τῷ υἱῷ νοήσῃς οὐκ ἀλ-
λοτριουμένην θεότητος· εἶτα τὸ πνεῦμα μὲν ἀποστέλλει τὸν πατέρα· οὐ πολλά-
κις δέ· ἵνα διὰ μὲν τοῦ ἀποστέλλειν, ὅλως τῆς αὐτῆς μὴ διαπέσῃ κατὰ τὴν αἱ-
ρετικὴν γλωσσαλγίαν ἰσοτιμίας καὶ θεότητος (1)· διὰ δὲ τοῦ μὴ πολλάκις, τὸ ἐν
τῇ τριάδι αἴτιον μὴ νομισθῇ κοινὸν τῶν τριῶν· διὰ τοῦτο λέγεται μὲν πολλάκις C
ὁ πατὴρ διὰ τοῦ πνεύματος ἐνεργεῖν· ὡσαύτως δὲ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ· πολλάκις
μὲν ἵνα τὸ αἴτιον τῷ πατρὶ βεβαιωθῇ· οὐ πολλάκις δὲ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ
πατρὸς, οὔτε ὁ υἱός, ἵνα μὴ διὰ τοῦ πολλάκις ἐνεργεῖν διὰ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦ-
μα καὶ τὸν υἱὸν, ἡ κακομήχανος καὶ πολύτροπος λύσσα τῶν αἱρετικῶν εἰς ἐλάτ-
τω τάξιν τὴν ὑπόστασιν ἢ τὴν δόξαν καταβιβάσῃ τοῦ πατρός· ἢ τό γε προ- D
χειρότερον τὴν τοῦ αἰτίου περιέλοι τιμήν· ἀποστέλλει ὁ πατὴρ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ
τὸν υἱόν· ἀποστέλλει τὸν πατέρα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ὁ υἱός· ἰδοῦ τῆς φύσεως τὸ
ἰσότιμον· ἀλλὰ πολλάκις ὁ πατὴρ ἀποστέλλει· ἰδοῦ τοῦ αἰτίου τὸ ἐξαίρετον·
οὕτως ἐν τῷ ἀπαραλλάκτῳ τῆς οὐσίας τὸ πατρικὸν ἴδιον ἐκλάμπει, καὶ συνεκ-
λάμπεσθαι δίδωσι τῶν ἐξ αὐτοῦ προεληλυθότων τὸ ὁμοφυὲς καὶ ἰσότιμον. E

δ. Λέγεται τοίνυν δι' υἱοῦ τὴν κτίσιν ἐκ μὴ ὄντων ὑποστῆσαι· ἀλλὰ καὶ τῆς
παλαιᾶς ἀνακηρύττεσθαι νομοθέτην· τῆς θείας πόρρωθεν προνοίας ἐπιστομιζούσης

tatem accepisse. Viden ut haec omnia sacrae oeconomiae verba sint, non auctoritatis? Specta igitur quod oeconomiae est, atque ab eo quidquid est auctoritatis discerne. Missio non destruit consubstantialitatem: substantia homogenea non trahit ad differentiam. Cum exivit a patre venitque filius, tunc mittit et spiritum. Neque in exitu fit distractio, neque in missione separatio. Exivit manens, misitque retinens apud se. Suscitat Christum spiritus; non quod infirmior in illo divinitas esset, sed ne vim activam spiritus a divinitate filii alienam putares. Deinde spiritus quidem patrem mittit; non tamen saepenumero. Ita propter hanc missionem non excidit spiritus, secus ac haeretici blaterant, ab aequalitate et divinitate. Quod autem non saepe mittit, id scilicet accidit, ne in trinitate vim causalem tribus communem existimemus. Idcirco pater quidem dicitur saepenumero per spiritum agere; similiter etiam per filium. Illud autem saepe fieri dicitur, ut patri causalis vis confirmetur: rarius autem agere per patrem spiritus dicitur vel filius, ne si saepe per patrem agere spiritus atque filius dicerentur, malitiosa atque versuta haereticorum rabies minore ordine personam gloriamque patris collocaret: aut quod magis obvium esset, causalitatem illi eriperet. Mittit pater spiritum atque filium. Mittit patrem etiam spiritus itemque filius: En naturae aequalitas. At enim saepius mittit pater: en causalitatis praerogativa. Ita sine ulla diversitate substantiae patria proprietas elucet; eademque simul elucere sinit illorum qui a se procedunt homogeneitatem honorisque paritatem.

4. Dicitur ergo pater per filium res creatas ex nihilo produxisse: praeterea veteris quoque testamenti legislator praedicatur; divina nimirum providentia multo

(1) Has et huiusmodi alias haereticorum cavillationes cum antiquissimi cuiusdam latini operis copiosis reliquiis in palimpsesto repertis ego ipse aliquando prolaturus sum, non sine idonea refutatione.

A τε καὶ πρόῤῥιζον τὴν ἀπόνοιαν ἀνασπώσης τῶν εἰς ἀντικειμένας ἀρχὰς δύο τολμώντων τὴν παλαιὰν ἀναφέρειν καὶ τὴν νέαν· εἰ γὰρ τὸν υἱὸν τῆς ἐκκλησίας λαμπρῶς ἀνομολογούσης τούς τε παλαιοὺς χρησμοὺς ἀποφῆναι, καὶ τῆς νέας τὸν αὐτὸν εἰσηγητὴν γεγονέναι, καὶ πρό γε τούτων τὴν τῶν κτισμάτων φύσιν ἐκ μὴ ὄντων οὐσιῶσαι, ὅμως οὖν τὸ Μανιχαίων μισόχριστον καὶ θεομάχον ἔθνος (1) καὶ οἱ Μαρ-
B κίωνες οὐ φρίττουσιν εἰς ἑτέραν μὲν ἀρχὴν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ἀνάγειν, τὴν μαχομένην δὲ τὰ μωσαϊκά, τίνα ἂν παρέδραμον βλασφημίας ὄγκον, εἰ τῶν παλαιῶν μὲν γραμμάτων ἀφωρισμένως νομοθέτης ὁ πατὴρ ἀνεκηρύττετο, ἀφωρισμένως δὲ τῆς χάριτος ὁ υἱός; ἀλλὰ ταῦτα ἑτέρου καιροῦ μᾶλλον καὶ ὑποθέσεως ἄλλης· δεῖ δὲ πάλιν εἰς τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀπορίαν ἐπανελθεῖν, πῶς ὁ μὲν
C πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργεῖ; ὁ δὲ υἱὸς οὐκέτι διὰ τοῦ πατρός; ἡ γὰρ εἰρημένη λύσις ἔλυσε μὲν λαμπρῶς τὸ μέρος τῆς ἀπορίας, ἐπέτεινε δὲ μᾶλλον τὸ λοιπόν (2)· πλὴν ἐπείπερ ἄμεινον μὴ μόνον ταῖς εὐλόγοις ἐπερείδεσθαι θεωρίαις, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν λογίων χρήσει καὶ διδασκαλίᾳ κατασφαλίζεσθαι ταύτας· χρησμοῖς γὰρ τοῦ παναγίου πνεύματος τὰ ἡμέτερα περιεχόμενα, ὅσον προσλαμβάνου-
D σι τὸ κράτος, τοσοῦτον νικᾷν ἀνάγονται τὸν μῶμον.

QUAESTIO CLXXXVIIII.

Διατί πνεῦμα μὲν πατρὸς καὶ πνεῦμα υἱοῦ ἱερολογοῦμεν, οὐκέτι δὲ πατέρα πνεύματος οὐδὲ υἱὸν ἀποδίδοσθαι συνομολογοῦμεν.

E

Ἡ ὑπεράρχιος καὶ ὑπέρθεος τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων θεότης τὰ

entea refutante funditusque evertente illorum insaniam, qui vetus novumque testamentum ad duo contraria principia referre audent. Nam si ecclesia diserte licet fatente, Christum oraculorum veterum veritatem demonstravisse, novique foederis eundem fuisse auctorem, quodque caput est creandae ex nihilo naturae vim suam impendisse, nihilominus Christo Deoque infensi Manichaei itemque Marcion non verentur quominus alteri principio evangelium tribuant, alteri autem contrario mosaicas institutiones: in quantum denique blasphemiae excessum venissent, si veterum quidem scripturarum seorsim auctor praedicaretur pater, gratiae rursus seorsim filius? Sed enim haec alius temporis diversique potius argumenti sunt. Revertendum igitur ad propositam initio dubitationem, quomodo pater per filium creet? filius autem nequaquam per patrem? Iam hactenus prolata solutio sicuti dubii partem splendide illustrat, ita magis obscurat alteram. Sed enim praestat, non probabilibus tantummodo niti sermonis argumentis, verum etiam scripturarum usu ac magisterio rem confirmare. Nostra enim sancti spiritus oraculis freta argumenta, quanto fortiora evadunt, tanto calumniae superiora fiunt.

Cur spiritum patris et spiritum filii theologico sermone dicamus; neque tamen patrem spiritus neque filium, conversa vice, fateamur?

1. Eximia et eminens supremarum personarum divinitas plurima habet, quae

(1) Photii amplum opus contra Manichaeos editum a Montfauconio Wolfioque legimus. De Marcione Hieronymus ep. CXXIII. 13: *haec dicimus non separantes legem et evangelium, ut Marcion calumniatur, sed unum atque eumdem suscipientes Deum etc.*

(2) Num innuitur sequens quaestio?

*

πλεῖστα μὲν ὥσπερ τῷ ἀκαταλήπτῳ, οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀφθέγκτῳ περιστέλλεται; A
οὐ τῇ κατὰ τὴν φύσιν μόνον θεωρίᾳ, ἀλλά γε δὲ καὶ τῇ ἀνεπινοήτῳ τῶν ἰδιω-
μάτων ὑπεριδρυμένη κρυφιότητι· καὶ πολλῷ δὴ μᾶλλον αἰτιολογεῖσθαι γηγενῶν
διανοίας ἀνακεχώρηκε· πλὴν ἐστιν φιλανθρώπως τῆς ἐκεῖθεν αἴγλης ἡμῖν τὰς ἀκ-
τῖνας ἐναστραπτούσης, ὡς διά τινος ἐσόπτρου, τῆς εἰλικρινοῦς ἡμῶν ἐφέσεως καὶ τῆς
ἐν τῇ πίστει διαυγείας τὴν ἐπίγνωσιν φωτιζόμεθα· τὸ γὰρ παντελῶς ἀθεώρητον B
καὶ ἀνέραστον, καὶ οὐδὲ σπινθῆρα καταβαλεῖν πόθου, καὶ εἰς φλόγα τὸν πόθον
ἀνάψαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸ ἐφελκύσασθαι οὐδεμίαν παρέχων ἐπιτηδειότητα· σπάνιον
δὲ τῆς ἄνωθεν κατιούσης ἐπιπνοίας, καὶ τὴν ὑψηλοτέραν μάθησιν παρεχομένης τὸ
χρῆμα, καὶ δεόμενον κεκαθαρμένης διανοίας, καὶ τῆς τῶν πολλῶν ἀνακεχωρηκὸς
ὑπολήψεως· ὅσα δὲ καθορᾷν ἡμῖν τῶν ἄνωθεν προϊόντων τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως C
οὐκ ἐνδίδωσιν, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ συνήθων ἀνάγεσθαι πρὸς τὴν ὑπὲρ ἔν-
νοιαν αὐτῆς θεωρίαν, χάριν ἡμῖν παρασχεῖν ἡ φιλάνθρωπος ἀγαθότης κατηξίωσε,
δι' αὐτῶν ἡμᾶς χειραγωγοῦσα καὶ ἀνάγουσα εἰς τὴν περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ πνεύ-
ματος θεοπρεπῆ φαντασίαν· καὶ τὸν ἡμῶν θεῖον ἔρωτα δι' ἀναλογίας ψυχαγω-
γοῦσα καὶ ἀναπληροῦσα πρὸς γνῶσιν ὑπὸ τῆς παντελοῦς ἀγνωσίας στενοχωρούμενον· D
διὰ ταῦτα τοιγαροῦν καὶ πνεῦμα μὲν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πανάγιον πνεῦ-
μα λέγειν οὐκ ἐπιδιστάζομεν· ἐπειδὴ κἀν τοῖς καθ' ἡμᾶς τόν τε πατέρα καὶ
τὸν υἱὸν, πνεῦμα τε ἔχειν ὁρῶμεν καὶ συνομολογεῖν ἐπιστάμεθα· τὸ μέν τοι πνεῦ-
μα, υἱὸν ἢ πατέρα ἔχειν, οὔτε λέγειν ἀνεχόμεθα, οὔτε λογισμοῖς παραδεχόμε-
θα· ἐκ δὴ τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς ὁμολογουμένων ἀναλογίας, εἰς τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς E
ἱερολογίαν τῶν ὑπερουσίων τε καὶ ὑπερθέων θεαρχικῶν ὑποστάσεων ἀναγόμενοι, εἰκότως
πνεῦμα μὲν πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγειν διδασκόμεθα· πατέρα δὲ πνεύματος ἢ τὸν
υἱὸν, οὐκέτι μαθεῖν ὑφιστάμεθα.

neque intellectu neque sermone comprehendi queunt: non solum quod attinet ad naturae eius contemplationem, verum etiam propter incomprehensibilem reconditamque proprietatum obscuritatem: multo vero impossibilius est, ut earumdem causas mens terrestris explicare queat. Verumtamen splendoris illius radiis ad nos clementer inde manantibus, tamquam speculo, pura nostra cupiditate fideique illustratione, notitiam nanciscimur. Nam quod est quaqua versus incomprehensibile, id ne amabile quidem est, neque erga id amoris scintillam ullam concipere possumus: quippe quod neque igniculos cupiditatis emittit, neque sibi cuiusvis animum conciliandi vim habet. Est tamen haec res valde indiga superne flantis inspirationis, quae sublimiorem doctrinam tradat; postulatque puram mentem, atque a vulgi intelligentia abhorret. Iam vero quae caelestia nobis contueri naturae infirmitas non concedit, ea ut per familiares nobis res ad abstrusiorem contemplationem rapti intelligamus quodammodo, clemens Dei bonitas largitur; atque ad patris et filii et spiritus sancti non incongruam phantasiam subvehit; nostrum denique erga Deum amorem analogia quadam fovet ac satiat, qui ceteroqui inscitiae angustiis undique coarctatur. Idcirco igitur ne patris quidem et filii sanctum spiritum dicere dubitamus. Namque in humanis quoque rebus tum patri tum filio spiritum inesse et cernimus et confiteri solemus: quod autem spiritui filius sit vel pater, id neque dicere patimur neque mente percipimus. Sed tamen rerum, quae certae apud nos sunt, analogia ad theologice loquendum de ineffabilibus atque eminentibus divinis personis ducti, non immerito spiritum patris filiique dicere discimus; patrem vero vel filium spiritus, haud iam agnoscere sustinemus.

A

QUAESTIO CXC.

Τί δήποτε πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ὁμοουσίων τε καὶ ὁμοταγῶν
κατά γε δύναμιν καὶ βουλὴν καὶ κυριότητα πεφυκότων, ἐν τῇ συναριθμήσει πρώτην
B τάξιν ὁ πατὴρ ἐπέχει;

Ἄλλος μὲν οὖν ἄν τις ἴσως θεολογικωτέραις ἐποχούμενος ἐννοίαις, καὶ
τῆς ἄνωθεν αἴγλης τὰς ἀκτῖνας ὑποδέχεσθαι διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν τελειότητος ἐπι-
C τηδειότερον ἑαυτὸν παρασκευάσας, εἰς ὑψηλοτέραν ἀνατεταμένην θεωρίαν τὴν αὐ-
τοῦ κατάληψιν ἐπιδείξῃ· καὶ λόγον τῶν ἠπορημένων ἀποδώσει, ἐφ' ὃν οὐ ῥᾴδιον
ἀναβαίνειν ὅσοις τῆς τῶν γηΐνων ἀναστροφῆς ἀπαλλαγῆναι μὴ γέγονεν· ἐμοὶ δὲ μη-
δὲν τῶν ὑψηλοτέρων ἐμαυτῷ συνειδότι, καὶ τῆς κατὰ τὴν παροικίαν ἀγωγῆς οὔπω
τοὺς λογισμοὺς μεταναστάντι, ἃ δὴ πάρεστιν ἔκ τε τῆς τῶν λογίων μελέτης καὶ
D τῆς ἐν αὐτοῖς γυμνασίας, τῆς ἄνωθεν ἡμῖν συνεφαπτομένης περιγεγονότα προνοίας,
τοῖς ὅσοι κοινὴν τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ ζῆλον κεκτημένοις, ἰσοστάσιον εἰς
κοινὴν ὠφέλειαν προθεῖναι τὸ πρόθυμον οὐ περιοφθήσεται· ὁμοφυὴ μὲν οὖν ἐστι
πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα, καὶ τὸ τῆς βουλῆς καὶ δυνάμεως καὶ βασιλείας ἐνο-
ρᾶν ἐστιν αὐτοῖς ἀπαράλλακτον· καὶ δὴ καὶ τῶν ἄλλων θεοπρεπῶν τε καὶ ὑπερ-
E φυῶν ὀνομάτων, δι' ὧν ἡ ὑπεράρχιος καὶ ὑπέρθεος θεαρχία κατονομάζεται· ἀλλ'
οὖν ὁ πατὴρ αἴτιος τῶν ἐξ αὐτοῦ πεφυκότων, τοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ δὲ
κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν, εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἀρχὴν συμφυοῦς τε καὶ συνάρχου προαγωγῆς

Curnam, quum pater et filius et sanctus spiritus consubstantiales paresque vi voluntate et potentia sint, tamen in numerando primum locum pater obtineat?

1. Alius fortasse nescio quis abstrusioris theologiae cogitatibus nixus, quique virtutum perfectarum meritis ad excipiendos caelestis luminis radios aptiorem se reddiderit, is inquam mentis suae perceptionem sublimiore theoria subvectam explicabit, rerumque ineffabilium causas evolvet: quod quidem ii nequaquam adgredi possunt, qui se negotiorum terrestrium colluvie nondum expediverunt. Ego vero qui nihil excelsum in me esse scio, neque adhuc ab hac communi conversatione mentem abstraxi, siquid tamen e scripturarum meditatione et studio, caelesti favente ope, condidici, non gravabor apud eos qui mihi communi religione zeloque eiusdem coniuncti sunt, aequam symbolam in communem utilitatem conferre. Sunt igitur homogenei pater filius et spiritus, neque voluntatis aut virtutis aut potestatis differentiam ullam in ipsis videre est; neque denique reliquorum sublimium et eximiorum nominum, quibus excelsa et omnium domina divina dignitas titulatur. Sed tamen pater vis causalis est ex se dimanantium, unius quidem per generationem, alterius per processionem; qui sane ad eum tamquam ad initium congenitum

(1) Vitam suam saecularibus officiis ambitiosisque dignitatibus occupatam, quamquam olim solitudinis sacrae amore nequicquam tactus fuisset, narrat queritans dolensque Photius in curiosa epistula de vita sua et de episcopatu suscepto, ad oeconomum et syncellum ecclesiae antiochenae; quam ego epistulam in vaticano codice lego, graeceque editam ab Anthimo episcopo remnicensi scio, sed utrum quisquam latinam fecerit ignoro.

ἀναφερομένων· ἀλλ' αὕτη μὲν ἡ ἀπόδοσις τὸν πατέρα δείκνυσιν εὐλόγως τῶν ἐξ A
αὐτοῦ προτετάχθαι· οὐκέτι δὲ καὶ διότι τοῦ πνεύματος ὁ υἱός· κοινοτέρᾳ δὲ μεθόδῳ προεληλυθὼς ὁ λόγος ἀναφανείη ὁ τὴν συναρίθμησιν τῆς ὑπερχίου τριάδος εἰς τὴν τῆς ἐπιγνώσεως ἑκάστου καταῤῥυθμίζων τάξιν· πατὴρ μὲν γὰρ ἀνθρώποις κατ' ἀρχὰς εἰς γνῶσιν ἥκεν· ἔπειτα υἱός· καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰ γὰρ καὶ ὑπ' ἀλλήλων τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τοῖς ἀνθρώποις ἡ B
γνῶσις ἑκάστου ἀπεκαλύφθη, πατρὸς μὲν οὐρανόθεν τὸν υἱὸν ἐπιδεικνύντος· τοῦ πνεύματος δὲ τῇ ἐπιφοιτήσει συμμαρτυροῦντος· υἱοῦ δὲ πάλιν τὸν πατέρα δοξάζοντός τε καὶ περιφανέστερον θεολογοῦντος· καὶ μὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς ἀποστέλλοντος· ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν κυριολογοῦντος· οὐδεὶς γὰρ
I. Cor. XII. 3. δύναται εἰπεῖν κύριον Ἰησοῦν, εἰ (a) μὴ ἐν ἁγίῳ πνεύματι. C

β. Εἰ οὖν καὶ δι' ἀλλήλων ἡ ἑνὸς αὐτῶν ἑκάστου πρόεισιν ἐκφαντορία καὶ κατάληψις, ὡς ἂν καὶ διὰ τούτων εἰς τὸ τῆς συμφυΐας ἀπαράλλακτον τὸν νοῦν ἀνάγειν εὐοδούμενον ἔχωμεν· καὶ ὅτι περ οἷς καθαρῶς τε καὶ εἰλικρινῶς μίαν τῶν μακαρίων καὶ δημιουργῶν ὑποστάσεων εἰδέναι κεχάρισται, τούτοις καὶ τῶν λοιπῶν ἡ γνῶσις συνδιασώζεται· ὁ γὰρ εἰδὼς τὸν πατέρα οἶδε καὶ τὸν υἱόν· καὶ ὁ τὸν υἱὸν D
ἐπιγνοὺς κατὰ τὴν ὡς ἐν ἀνθρώποις τῆς γνώσεως τελειότητα, οὐδὲ τῆς ὁμοίας
I. Cor. II. 10. ἐπιγνώσεως τοῦ πατρὸς ἀπεστέρηται· ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ πνεύματος ὃ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ διερευνᾷ καὶ ἀποκαλύπτει τοῖς ἀνθρώποις τὰ κρύφιά τε τῶν μαθημάτων καὶ τελειότερα, ὁ τούτου τὴν μάθησιν εἰλικρινῆ λαβὼν, οὐδὲ τῆς θεολογούσης τὸν πατέρα θεοσοφίας, οὐ μὴν οὐδὲ τῆς τὸν υἱὸν συμμυσταγωγούσης ἠλλοτρίωται· E
ἀλλ' οὖν εἰ καὶ οὕτω ταῦτα ἐναρμονίῳ συναφείᾳ διαπλέκεται καὶ ἀναπλοῦται, οὐκ ἄδηλον ὡς ἡ μὲν τοῦ πατρὸς φωνὴ χρόνῳ πρότερον ἀνθρώποις ἐπεγνώσθη, καὶ μάλ-

potentiaeque socium referuntur. Atqui haec ipsa relatio perbelle ostendit praeponendum esse procedentibus ab ipso patrem: non tamen eadem demonstrat praeponendum spiritui filium. Ergo ratio notior videbitur sermonis eius qui sanctissimae trinitatis numerationem eo ordine fecerit, quem singularum personarum notitia designat. Primo enim hominum notioni occurrit pater, deinde filius, et per filium spiritus sanctus. Et quidem a divinis mutuo personis revelata fuit hominibus singularum notitia; patre caelitus filium ostendente; spiritu autem eumdem per adventum suum contestante; filio rursus patrem honorificante, atque inlustriorem sacris suis sermonibus efficiente, spiritumque ad discipulos mittente; spiritu denique ipso filii auctoritatem proprietatemque firmante: nemo enim potest dicere dominum Iesum nisi in spiritu sancto.

2. Ergo tum vicissim tum etiam ex una personarum harum manat cuiuslibet earumdem manifestatio atque comprehensio; ita ut per has ad congenitam indifferentemque naturam mente pertingere feliciter possimus. Iam quibus pure atque perspicue unam ex his beatis creatricibusque personis cognoscere datum est, iisdem reliquarum quoque cognitio peracta est. Nam qui novit patrem, idem novit et filium: et qui filium pro possibili mortalibus cognitionis gradu novit, is ne pari quidem patris notitia caret. Similiter etiam spiritus, qui profunda Dei scrutatur atque hominibus sublimiora doctrinarum arcana revelat, huius inquam siquis perspicua notitia imbutus fuerit, idem ne patris quidem theologicam cognitionem desiderat, neque illius quae filii pariter notionem impertit. Sed enim quamquam hae doctrinae harmonica copula inter se cohaerent atque invicem illuminant, non tamen ignoramus,

(a) Particula εἰ desideratur in codice.

A λον ἤπερ ἡ τὸν υἱὸν δηλοῦσα συνήθης ἀκοαῖς ἐγεγόνει(1)· τὸ δέ γε ῥῆμα τοῦ πνεύ-
ματος, εἰ καὶ μᾶλλον ἢ τὴν τοῦ υἱοῦ κλῆσιν ἡ Μωσέως ἐδίδασκεν ἱστορία, πλὴν οὐκ
ἦν οὕτω δυνατὸν ὥσπερ ἡ τοῦ υἱοῦ προσηγορία τοῦ αὐθυπόστατον συνεισαγάγειν ἐπ'
ἄμφω τὴν ῥοπήν. τῆς φωνῆς ἀδιάφορον ἐχούσης ἐπί τε τῶν αὐθυποστάτων φέρεσ-
θαι, καὶ ἐπὶ τῶν μέρους τινὰ λόγον τῆς ὑποστάσεως ἀναπληρούντων(2)· καὶ τοσοῦτον
B ἐνέδει τὴν θεοπρεπῆ μάθησιν τοῦ πνεύματος ἡ κλῆσις παρέχειν, ὡς καὶ τῶν ἀνθρώ-
πων μερὶς οὐ βραχεῖα τοῖς μωσαϊκοῖς ἐγκαταγηράσασα νόμοις, οὐδαμῶς ἔσχεν
ἀνασχέσθαι τὴν τοῦ παναγίου πνεύματος ὑπόστασιν ὁμολογεῖν· ὥσπερ οὐδὲ τὴν τῶν
ἀγγέλων φύσιν· οὕτω τῶν μωσαϊκῶν γραμμάτων τὸ περὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ πνεύ-
ματος πρόχειρον, ἄχρηστον καὶ αὐτοῖς γε τοῖς ἰουδαίοις καθέστη· ὡς κατ' αὐτό γε
C τοῦτο μὴ μόνον αὐτοῦ προτάττεσθαι τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καὶ ὅσα εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ κλῆ-
σιν συνάγεσθαί τε καὶ ἀνάγεσθαι δύναται, ἀφορμὴν ὑπερεχούσης τάξεως εἰ καὶ
μὴ φύσεως εὑρίσκειν· διότι τῶν ἰουδαίων οὐδενὶ πρὸς ἀμφισβήτησιν περιέστη, ὁ
λόγος λέγω, καὶ ἡ δεξιὰ, καὶ ἡ δύναμις, καὶ τὰ ὅμοια· οὐδεὶς γὰρ τούτων
ἔξαρνος ὤφθη, οὐδ' ἐφαρμόζειν ἀπηναισχύντησε λέγεσθαι ταῦτα τοῦ πατρός· εἰ
D καὶ ὅπερ τούτοις ἐστὶ πρόβλημα καὶ συγκεφαλαίωσις τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ οὐχ' ὁμοί-
ως συνομολογεῖται πᾶσι· ταύτῃ ἄρα εἰκότως τὴν δευτέραν κατὰ τὴν ἀρίθμησιν ὁ
υἱὸς, ἀλλ' οὐχὶ τὸ πνεῦμα, ἐπέχει τάξιν.

γ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διότι μετὰ τὴν χάριν ἣ τις τὸν υἱὸν ἐθεολόγησε δι-
αῤῥήδην ἡ τοῦ πνεύματος εἰλικρινὴς μάθησις προῆλθε· καὶ γὰρ ἡνίκα πυρίνων γλωσ-
E σῶν οὐρανόθεν ἐπιδημία πολυγλώσσους φωνὰς ἐδημιούργει τοῖς ἀποστόλοις τὸ

patris vocabulum priore tempore hominibus innotuisse, frequentiusque aures circumsonuisse, quam filii nomen. Iam et spiritus vocabulum etsi evidentius quam filii mosaica historia docuit, id tamen non tantis viribus pollebat, quantis filii appellatio, ad suadendam utriusque individuam subsistentiam. Vocabuli enim *spiritus* ambiguitas tum ad ea quae per se subsistunt trahitur, tum ad ea quae vice quodammodo substantiae funguntur. Atque adeo impar erat appellatio haec exhibendae dignae spiritus notitiae, ut pars hominum non exigua eorum qui mosaicae legi adhaerebant, nequaquam vellet spiritus sancti personam confiteri; sicuti ne angelorum quidem naturam. Ita quidquid in mosaicis litteris ad nomen spiritus pertinebat, Iudaeis ipsis in cassum erat. Quare ob id non solum filio non est praeponendus spiritus, verum etiam quaecumque in filii appellationem congeri possunt, quaeque eodem deducunt, prioris ordinis ius, si minus naturae, nanciscuntur. Quamobrem iudaeo nemini controversa fuerunt haec, verbum nempe, dextera, virtus, et similia. Nemo quippe qui haec negaverit compertus est, aut qui patri impudenter accommodaverit; quamvis filii persona, quae horum nominum scopus et summarium est, non aeque apud omnes in confesso fuerit. Idcirco itaque secundum in numerando ordinem filius obtinet, non spiritus.

3. Est etiam alia rei causa, quia videlicet post eam gratiam quae filii sacram notitiam nobis impertivit, tum demum spiritus perspicua doctrina palam innotuit. Etenim quum igneis linguis caelitus missis, multiplicis apostolos sermonis munere do-

(1) Confer s. Hippolyti dictum in scholiis ad Danielem p. 189. Item recole Photium quaest. XLIII. p. 271. Sed tamen divinum Verbum prophetis certe fuisse cognitum copiose adfirmat Eusebius hist. eccl. I. 2. 3. 4.

(2) Hinc magnus Lactantii error, teste Hieronymo epist. LXXXIIII. 7: *Lactantius in libris suis, et maxime in epistulis ad Demetrianum, spiritus sancti omnino negat substantiam; et errore iudaico dicit eum vel ad patrem referri vel filium, et sanctificationem utriusque personae sub eius nomine demonstrari.* Eundem errorem Lactantio obiicit Hieronymus etiam in commentario ep. ad Gal. lib. II. cap. IIII. 6.

πνεῦμα, καὶ παντὸς ἔθνους ῥήτορας αὐτοσχεδίους κατεσκεύαζε τοὺς ἀγραμμάτους, A
τότε δὴ τότε μᾶλλον γέγονεν ἀνθρώπων γένει τῆς αὐτοῦ θεότητος εἰς ἀκριβεστέραν
αἴσθησιν ἀνενεχθῆναι· οὐκοῦν ὡς μὲν τῆς τοῦ πατρὸς φωνῆς ἀνθρώποις προεγνωσμένης, τὸν δὲ υἱὸν τῆς χάριτος θεολογησάσης, τῆς δὲ τοῦ παναγίου πνεύματος
θεότητος τὸ ἀξίωμα μετὰ ταῦτα διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀποστόλοις θεοπρεποῦς ἐνεργείας ἀνακαλυφθείσης, εἰκότως κἀν τῇ συναριθμήσει τὴν αὐτὴν συνδιασώζουσι τά- B
ξιν· ἡ δὲ γνῶσις οὕτω προελθεῖν διῳκονομήθη ὡς ἂν μὴ ἀθρόον ὁ τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ προσανακείμενος ἄνθρωπος, τριάδα σαφῶς προσώπων ἀκούσας,
δυσανέλκυστος καὶ δυσανάγωγος τοῦ κατὰ τὴν εἰδωλολατρίαν ὀλισθήματος γένηται· εἰ γὰρ καὶ τῆς τριάδος κατὰ πρόοδον οὕτω καὶ δι' αἰνιγμάτων τε καὶ παραπετασμάτων κατ' ἀρχὰς μυσταγωγουμένης, μόλις μετέστη τῆς πολυθείας τὸ ἀν- C
θρώπινον, πῶς ἂν ἐμφανῶς τε καὶ ἀθρόον καταγγελλομένης, ἡ ἐκείνων δεισιδαιμονία πᾶσαν διδασκαλίαν καὶ παραίνεσιν εἰς μοναρχίαν χειραγωγοῦσα οὐχ ὑπερεῖδέ τε καὶ ἀπώσατο, καὶ τὴν συνέχουσαν ἀπώλειαν τῆς κηρυττομένης σωτηρίας οὐ
προέθετο; οὐκοῦν εἰκότως ἡ τοῦ πατρὸς ἀπεκαλύφθη πρῶτον γνῶσις, καὶ κατὰ
προκοπὴν ἡ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος· ἐκεῖθεν τε τῆς ἐν τῇ γνώσει τάξεως τὸ D
ἱερὸν ἡμῶν καὶ θεοπρεπὲς τῆς μυσταγωγίας, κἀπὶ τῆς συναριθμήσεως ἀκολούθως
τὸ αὐτὸ συνεφειλκύσατο προνόμιον.

δ. Ἄλλως τε δὲ πατέρα ἡμῶν ὀνομάζειν τὸν Θεὸν, οὔτε δύσφημον οὔτε
λυπηρὸν ἀκοῇ (1) ἀλλ' ἀνὰ χεῖρα τε καὶ τὴν παῤῥησίαν οὐκ αἰσχυνόμενον· υἱὸν δὲ
ἡμῶν ἀποφαίνειν τὸν υἱὸν ἢ τὸ παναγιον πνεῦμα οὔτε διανοίᾳ ἀνεκτὸν, ἀλλά γε E
μετὰ τῆς ἀσεβείας καὶ τὸ ἀλλόκοτον ἡ φωνὴ συνεφέλκεται· οὐκοῦν τὸ ὄνομα τοῦ
πατρὸς τῇ τε συνήθει χρήσει καὶ τῷ ἐμφύτῳ τῆς ἐπιβολῆς, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς
οὐκ ὀργῶδες ἔχει παραδέχεσθαι· ἡ δὲ γνῶσις αὐτοῦ προκαταλαβοῦσα, καὶ τὴν

navit spiritus, atque apud omnes gentes extemporales oratores fecit qui nuper illitterati erant, tunc potissime accidit humano generi, ut divinitatis eiusdem spiritus accuratiorem notitiam adipisceretur. Ergo quia vocabulum patris hominibus primum innotuit; et quia gratia deinde sacram filii notitiam detulit; et quia postremo sancti spiritus divina dignitas per admirabilem erga apostolos operam semel revelavit: iure meritoque nomina haec eundem ordinem in numerando servant. Sic autem notitiam hanc patefieri consultum fuit, ne homo idolico errori deditus, audita subito et manifeste personarum trinitate, aegrius ac difficilius ab idolorum superstitione abstraheretur. Nam si, trinitate licet pedetemptim et per aenigmata atque transennas initio insinuata, vix tamen homines a polytheismo discedebant; si aperte, inquam, et subito trinitas nunciata fuisset, nonne illorum superstitio magisterium omne atque ad unius Dei cultum adhortationem respuisset floccique fecisset, et sua exitiosa sacra praedicatae saluti antetulisset? Recte igitur patris primum notitia vulgata fuit, deinde gradatim filii ac spiritus. Atque hinc pro eo notitiae ordine, quo sacram atque pretiosam religionis suscepimus institutionem, in recensendo quoque eandem servamus congruenter praerogativam.

4. Ceteroqui patris nomine appellare Deum, neque indecorum est neque auditu molestum; immo id vulgo fidenterque facimus. Filium vero nostrum dicere vel ipsum filium vel sanctum spiritum, ne mens quidem pati potest: immo absurditas impietate comite hanc appellationem subsequeretur. Patris ergo nomen sive quotidiana consuetudine sive naturali instinctu mens humana haud moleste admittit. Iam huius nominis praevia notio effecit ut sacrarum quoque scripturarum doctrina

(1) Res ethnicis quoque hominibus satis nota et frequentata, ut poetae docent.

A ἱερῶν λογίων τὴν διδασκαλίαν εἱρμῷ παρέστησε προϊοῦσαν ἐκ τῆς πρὸς τὴν φωνὴν συνηθείας, οὐ δυσχερῶς ἡμῖν ἐνίεται τὴν τῶν ὑπερφυῶν προεσκεμμένην μάθησιν· εἰ βούλει δὲ καὶ διότι πάλιν οὔτε λόγος ὁ ἔμφυτος, οὔτε μὴν ἡ διὰ τοῦ ἔθους χρῆσις, οὐμενοῦν οὐκ ἐθέλει τὸν πατέρα προελθεῖν τοῦ υἱοῦ ἀλλ' οὐδὲ τοῦ πνεύματος· ἀεὶ δὲ τὸ ἔμπαλιν οἶδε, καὶ τοὺς πειθομένους διδάσκειν οὐχ ὑπο-
B στέλλεται· ἐξ οὗ δὴ καὶ ἡ συναρίθμησις τὸν πατέρα, τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος προτάττειν παραλαβοῦσα, τὴν μάθησιν οὐκ ἐνύβρισε· διὰ τοῦτο δὲ ἄρα καὶ δεξιὰ μὲν λέγεται καὶ λόγος καὶ δύναμις καὶ σοφία τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, καὶ τὰ παραπλήσια· ὁ δὲ πατὴρ καί τοι μηδὲν πρὸς αὐτὸν τὴν φύσιν φέρων παραλλάττουσαν, οὔτ' ἂν θεωρεῖσθαι οὔτε λέγεσθαι εἰς λόγον ἔλθοι τοῦ υἱοῦ· εἰς γὰρ
C τὸν υἱὸν οὐκ ἀναγόμενος ὡς εἰς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, οὐδ' ὅσα εἰς αὐτὸν ἐκεῖνος ἀναφερόμενος ἐξοικειοῦται, ἔνθεν ἄρα καὶ τὸν πατέρα θεολογοῦντες διὰ τοῦ υἱοῦ πράττειν ἢ καὶ διὰ τοῦ πνεύματος ὅσα πέφυκεν ἡ μακαρία φύσις καὶ ὑπέρθεος ἐνεργεῖν· οὐχὶ δὲ τὸ ἀνάπαλιν ἀναδεχόμεθα λέγειν· οὔτε γὰρ τὸν υἱὸν οὔτε τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ πατρὸς ἐνεργεῖν μυσταγωγούμεθα δογματίζειν.

D ε. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων οὐκ ἰουδαίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἡ τῶν εἰδώλων πλάνη λατρεία, ἡδύ τε καὶ ἐπίχαρι καλεῖν τὸν θεὸν ἑαυτῶν πατέρα· καὶ ἵνα τὸ τῶν ποιητῶν αὐτόνομον παραδράμω, ἀλλ' οὖν ἀκούειν ἐστὶ τὸν Ἀρίστωνος (1) τῆς ἐν ἕλλησι φιλοσοφίας μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἀναδεδειγμένων, πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς τὸν θεὸν ὑμνολογοῦντα ὃν καὶ εὑ-
E ρεῖν ἔργον τε εἶναι, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἐξειπεῖν ἀδύνατον ἐφιλοσόφει· καὶ τοῖς ἰουδαίοις δὲ πρόχειρός τε ἦν καὶ γλυκεῖα ἡ φωνὴ καὶ σεμνότητος ἀφορμή· διὸ καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνασπῶντες, ἀνθ' ὧν ἐρυθριᾶν καὶ συστέλλεσθαι τοῦ θράσους ἔδει,

nexu quodam ex huius vocabuli consueto usu proveniens, haud aegre nobis inspiraret provisam iam supernaturalium rerum disciplinam. Rursus si mavis, quoniam neque naturalis ratio, neque loquendi consuetudo prorsus vult patrem a filio spiritave procedere, sed contrarium semper novit, atque ita fideles erudire non dubitat; hinc fit, ut cum patrem filio et spiritui in recensendo praeponere solet, sacram doctrinam nequaquam violet. Propterea filius dextera quoque dicitur et verbum et virtus et sapientia patris et similia: pater autem etiamsi naturam nullo modo ab eo differentem habet; tamen neque cogitatione neque sermone ad filii rationem trahi potest. Iam quia ad filium pater non trahitur, veluti ad principium aut causam vel ad quamlibet huius relativam proprietatem, hinc nos videlicet theologice dicimus patrem per filium operari vel etiam per spiritum quidquid beata natura agit: neque contrarium dicere patimur: neque filium aut spiritum per patrem operari in sacris nostris institutionibus docemus.

5. Verum his etiam praetermissis, non Iudaeis tantummodo sed idolici quoque erroris asseclis dulce ac iucundum fuit patrem sibi vindicare Deum. Atque ut poetarum licentiam omittam, audire licet Aristonis filium cum aliis multis ethnicae philosophiae aeque studiosis, qui Deum patrem factoremque huius universi concelebrat: quem quidem et aegre intelligi, et intellectum non vulgandum universis esse censebat. Interim Iudaeis haec appellatio familiaris erat et iucunda ac probitatis occasio. Quare et adducto supercilio (quum potius pudere eos deceret mentisque

(1) Plato epist. VI. et alibi. Nam Platonem Aristonis filium heic designari a Photio nemo non intelligit, praeter fortasse eius librarium qui reliquit in codice lacunam unius vocabuli post Ἀρίστωνος quasi ibi nomen operis ponendum esset ipsius Aristonis. Nisi forte ibi scribendum παῖδα opinabatur, quod rursus minime est necessarium.

Ioh. VIII. 41. ἡμεῖς ὥσπερ ἐπιγαυριῶντες τῷ ῥήματι ἔλεγον· ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν· ὁρᾷς A
ὅπως ἡδύ τε καὶ ἐπαφρόδιτον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πατέρα καλεῖν ἑαυτῆς τὸν Θεόν;
περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ πνεύματος, τί ἄν τις τοιοῦτον λαβεῖν εὑρήσει, ἢ εἰπεῖν οὐκ
ἐρυθριάσῃ; καὶ διὰ τοῦτο ἄρα κατ' ἀρχὰς οὐκ ἦν ὁμοίως τὸν υἱὸν ὥσπερ τὸν πα-
τέρα καταγγέλλεσθαι ῥᾴδιον· ἀλλ' ἑτέραις ἰσοδυναμούσαις φωναῖς τοῖς οὐκ
ἀναξίοις ἡ περὶ αὐτοῦ μυσταγωγία παρεδίδοτο, βραχίονι λέγω καὶ δεξιᾷ καὶ σο- B
φίᾳ, καὶ τοῖς παραπλησίαν ὑποβαλλομένοις τὴν δύναμιν· ἡ δὲ τοῦ υἱοῦ προση-
γορία σιγῆς ὅροις ἐθαλαμεύετο· διατί; διότι τὸ μὲν υἱὸς αὐτόθεν τε καὶ αὐ-
τίκα διαφορὰν προσώπου συνεπιφέρεται· ὃ τοὺς ἀσθενεστέρους ἢ φιλοτιμουμένους τὸ
φιλόνεικον πρὸς τὸ πολύθεον ὑποσκελίζει καὶ ὑποσύρεται· ἡ δεξιὰ δὲ καὶ ὅσα
ἐφάμιλλα, μικροῦ τὴν ῥοπὴν ἐξισάζοντα, διαφοράν τε παραδηλοῦν ὑποστάσεων, C
καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν καὶ μίαν συνάγεσθαι, οὐκέτι τοῖς πρὸς εἰδωλολατρείαν κε-
χηνόσιν ἀφορμὴ τῆς ἴσης βλάβης ἐγίνετο.

ϛ. Καὶ μέντοι καὶ τοῦ πνεύματος ἡ φωνὴ ἐπιμερίζεσθαι δυναμένη πρός τε
τὸ αὐθυπόστατον καὶ πρός γε τὸ ἐνυπόστατον, οὐχ ὥσπερ ἡ ὀνομασία τοῦ υἱοῦ
τοὺς μὴ βουλομένους αὐτὸν καθ' ὑπόστασιν αὐτοτελῆ παραδέχεσθαι συναναγκά- D
ζει καὶ μετάγει πρὸς συγκατάθεσιν, ἀλλ' ἔτι δεῖται τῆς διὰ τῶν λογικῶν κατα-
σκευῆς καὶ συνεπικρίσεως· διὰ τοῦτο ἄρα εἰ καὶ τὸ πνεῦμα ἧττον μὲν ἤπερ ὁ πατήρ,
μᾶλλον δὲ ἤπερ ὁ υἱὸς, κατ' ἀρχὰς ἐκηρύττετο, οὐ δίδωσιν αὐτῷ τοῦ κηρύγ-
ματος ἡ τάξις τὴν αὐτὴν ἐν τῇ συναριθμήσει κατάστασιν· ὁ μὲν γὰρ πατὴρ καὶ
υἱὸς κηρυττόμενοι, τὸ αὐθυπόστατον ἀνεπιμερίστως εἰσάγουσιν· ἡ δὲ τοῦ πνεύμα- E
τος φωνὴ δυναμένη μὲν ὁμοίως δηλοῦν τὸ αὐθυπόστατον, οὐχ ὁμοίως δὲ πρὸς
μόνην ὑπόστασιν ἀποδίδοσθαι (1), οὐ συνδιασώζει τοῦ προτάττεσθαι τὸ ἀξίωμα· ἔτι
δὲ εἰ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς ἀπεστέλλετο, τῆς ἀποστολῆς τὴν

tumorem ponere) nos, glorianti dictione aiebant, unum patrem habemus Deum. Viden ut dulce suaveque sit humanae naturae patrem sibi vocare Deum! Iam de filio et spiritu quis quicquam huiusmodi molietur impudenter dicere? Idcirco initio haud filium aeque facile fuit nunciare, ut patrem: sed aliis aequivalentibus vocibus sacra eiusdem notitia ad aures non indignorum efferebatur; vocabulis inquam brachii, dexterae, sapientiae, atque aliis consimilem vim habentibus: interim dum ipsum filii nomen intra silentii fines continebatur. Cur porro? quia filius et per se et actutum differentiae personam invehit: quae res infirmiores animos atque morosos in polytheismum praecipites pertraxisset. Vocabulum autem *dextera* et similia quaevis, quum in utramque partem ferme valeant, nempe et ad demonstrandam personarum distinctionem, et ad suadendam divinitatis unitatem, idololatriae studiosis nequaquam paris detrimenti causa fuissent.

6. Insuper spiritus quoque vocabulum quum pronunciari possit et de re per se subsistente et de re existente in substantia aliena, haud aeque ac filii appellatio nolentes impellit et cogit ad fatendam definitam per se personam, sed eget adhuc ratiocinii argumentis et consultationibus. Idcirco etsi spiritus rarius quam pater, frequentius vero quam filius, olim praedicatus fuit, non tamen hic ordo praedicationis eundem in numeratione quoque gradum conservat. Nam pater et filius statim ac praedicantur, individuam subsistentiam prae se ferunt: spiritus autem vocabulum quamquam individuam pariter subsistentiam denotare potest, non tamen ad personam tantummodo refertur; ideoque praecedendi dignitatem non servat. Praeterea si per

(1) Recole p. 335. n. 2.

A φύσιν οὐδὲν ἐλαττούσης, ἀλλὰ τὸ ἀπαράλλακτον συντηρούσης, ἡ κατὰ συναρίθμη-
σιν τάξις τῶν κατὰ τὰς ὑποστάσεις ἰδιωμάτων συνδιευκρινεῖν τε ϗ συνεπακηρύττειν
δύναιτ' ἂν τὸ ἀναλλοίωτον ϗ ἀσύγχυτον· ϗ μὴν ϗ διότι μάλιστα τὴν θεολο-
γίαν τοῦ πνεύματος παρὰ τοῦ υἱοῦ μεμαθήκαμεν· ἐκπορεύεσθαι γὰρ αὐτὸ τοῦ πα-
τρός, ϗ πρὸς ὁμοταγῆ τάξιν ἀνηνέχθαι τῷ τε πατρὶ ϗ τῷ υἱῷ· ϗ ὅτι τῶν
B τελειοτήτων αὐτὸ χρηματίζειν διδάσκαλον· ἃ γὰρ τοὺς μαθητὰς τῆς ἀνθρωπίνης
ἀσθενείας οὔπω τὰ τελεώτερα παραδεχομένης οὐκ ἐμυσταγώγησεν ὁ σωτήρ, τὸν
παράκλητον αὐτοῖς ἐκείνων γενέσθαι διδάσκαλον ἐπηγγείλατο· ταύτης οὖν τῆς
εἰλικρινοῦς περὶ τοῦ πνεύματος θεολογίας, ϗ πρὸς ἣν τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἀνήγε-
το, ὁ υἱὸς ἐπιδημήσας ὁρᾶται καθηγησάμενος.

C ζ. Διά τε οὖν τὸ προκαταλαβεῖν τὴν γνῶσιν τοῦ πατρὸς, ϗ ὅτι ἐξ αὐτοῦ
τὴν πρόοδον ὅ τε υἱὸς ϗ τὸ πνεῦμα ἔχει· ϗ τὰ μὲν, ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν δύ-
ναται λέγεσθαι, ὁ δὲ οὐκέτι· ϗ τὸν μὲν, ἐν ἔθει χρηματίζειν τοῖς ἀνθρώποις
ἐξοικειοῦσθαι ϗ ἑαυτὸν ἐπιγράφεσθαι· τὰ δὲ οὐδεὶς ἐπινοεῖσθαι δύναται· ϗ ὁ
μὲν, γλυκύ τε καὶ ἐπίχαρι τῷ πλάσματι ἐπιγράφεσθαι· τὰ δέ, πάροδον οὐδε-
D μίαν ἐπιδέχεται· ϗ διά γε τὰ ἄλλα τῶν εἰρημένων, τοιαύτην αὐτῶν τὴν συναρίθ-
μησιν ὁμοουσίων ὄντων ϗ ὁμοφυῶν ἡ ἐκκλησία διασώζειν ὡς ἐπίπαν ἐδέξατο·
ἀλλὰ γὰρ αὕτη μὲν τέως κατὰ τὸν στοιχειώδη λόγον πατρὸς ϗ υἱοῦ ϗ ἁγίου
πνεύματος ἡ θεωρία τῆς συναριθμήσεως· ἡ δὲ τελειοτέρα ϗ ἀκριβεστέρα διάσκε-
ψις, ἰδιαζούσης πραγματείας λόγον ἀπαιτεῖ ϗ ἀπεκδέχεται.

filium spiritus ad discipulos missus fuit, natura eius mittendo non imminuta sed statum suum retinente, ordo quoque proprietates personales recensendi designare pariter ac praedicare poterit immutabilitatem ac distinctionem. Addesis, quod theologicam spiritus notitiam a filio didicimus; nempe illum a patre procedere, et in pari ordine collocatum esse cum patre filioque, et denique perfectionum esse magistrum. Nam quae, propter humanam infirmitatem nondum perfectiora capientem, discipulos servator non docuit, ea ipsis a paracleto demonstratum iri promisit. Ergo huius perspicuae circa spiritum theologiae, ad quam humanae vires non pertingebant, praesentem in orbe filium constat fuisse antesignanum.

7. Igitur et quia prior est patris notitia; et quia ex ipso filius spiritusque procedunt; et quia hi quidem ab illo manare dici queunt, iste ab his non item; et quia Dei patris nomen in hominum usu versatur, idque adeo usurpare gestimus; cetera duo ne mente quidem sibi quisquam vindicare potest; et quia Dei patris nomen dulce gratumque est creaturae sibi id inscribenti, illa vero aditum nullum patiuntur; et denique propter alia iam dicta, hunc ecclesia ordinem in recensendis consubstantialibus homogeneisque personis constanter admisit. Sed haec de numerando patre et filio sanctoque spiritu elementaria theoria hactenus: namque absolutior accuratiorque tractatus peculiare sibi opus postulat atque exigit.

QUAESTIO CXCI.

Διατί τοῦ γένους ἡ ἀνόρθωσις οὐ διά τινος τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων ἢ δι' ἀνθρώπου ψιλοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ λόγου κενώσεως γέγονεν (1).

α. Ζητοῦντας οἶδά τινας τῶν φιλολόγων, διατί μὴ τοῦ κοινοῦ πτώματος ἡ διόρθωσις δι' ἑνὸς τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο· τὸ γὰρ ὁμοφυὲς ἀγωγὸν μᾶλλον καὶ πρὸς πειθὼ πλησιαίτερον· ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐργῶδες αὐτοῖς, εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν καθορᾶν ὡς καὶ ταῦτα μὲν τῇ τοῦ λόγου σαρκώσει περιείληπται· ἃ δὲ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο τῆς κενώσεως πλουτεῖ, οὐδὲν ἐστιν εὑρεῖν εἰ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος εἷς αὐτῶν ἐλευθερῶσαι τῆς κατὰ πάντων τυραννίδος ἐπεχείρησεν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὁ τὴν τηλικαῦτα πρᾶξιν ὑπελθὼν ἀναδεχόμενος, καὶ τὴν πάντων σωτηρίαν σοφίας πλούτῳ καὶ ἀνυπερβλήτῳ φιλανθρωπίᾳ κατεργάσασθαι, οὐ τῶν δεομένων αὐτὸς τῆς ἀλλαχόθεν σωτηρίας καὶ ἀνορθώσεως χρηματίζειν ὠφείλει· ἀνθρωπίνη δὲ πᾶσα φύσις ὑπόχρεως μὲν τοῦ ἁμαρτήματος, πολλῆς δὲ δεομένη τῆς ὁμοίας προνοίας τε καὶ καθάρσεως· καὶ πῶς ἂν ὁ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς θεραπείας χρείᾳ καθεστώς, ἑτέροις ἠδύνατο διακονομεῖν τὴν κάθαρσιν, καὶ χορηγὸς εἶναι τῆς ἰάσεως;

β. Δεύτερον δὲ θεοῦ καὶ θεῖον ἔργον καὶ καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον, πῶς ἂν ἦν ἀνθρώπῳ διαπράξασθαι; εἰ δέ τινα θέσθαι φιλοτιμίαν λάβοι καὶ ὅπερ οὐχ οἷόν τε προελθεῖν, θᾶττον ἂν τὸ πτῶμα καὶ ῥᾳδίως ἢ πρὸς ἑαυτὸ ἐπανέστρεψεν, ἢ πρὸς τὸ χεῖρον ηὐξάνετο· τὸ μὲν, οὐ μέγα κακὸν ἡγουμένων τῶν τῆς εὐεργε-

Cur humani generis redemptio neque per aliquem ex incorporeis virtutibus genium, neque per simplicem hominem, sed per Verbi exinanitionem peracta fuerit.

1. Ab eruditis nonnullis quaeri scio curnam communis culpae emendatio ab aliquo homine curata non fuerit: quandoquidem homogenea natura placando persuadendoque aptior est. Atqui hi facile, si minus antea, certe nunc cognoscent totam hanc rationem incarnatione Verbi contineri: tum vero mirum illud quod exinanitionem abunde explet nusquam potuisse inveniri, si hominum quispiam ab humano genere universalem tyrannidem depellere voluisset. Iam primum is qui rem tantam peragendam, communemque salutem sapientiae suae divitiis eximiaque bonitate procurandam susciperet, haud ex eorum numero deligendus erat, qui aliunde servari ipsimet atque emendari deberent. Porro hominum universa natura peccato erat obnoxia, multamque curam desiderabat atque expiationem. Quomodo igitur fieri poterat, ut qui in eadem medicinae egestate versabatur, is aliis purgationem suppeditaret medelaeque auctorem se gereret?

2. Deinde divinum Dei opus atque sub sole novum num humanarum virium erat adgredi? Quod siquis aemulari quodammodo remque impossibilem tentare voluisset, is potius malum illud vel in caput proprium convertisset, vel certe deterius fecisset. Etenim illi qui beneficio eius uterentur, partim haud magnopere se

(1) Copiose versat hoc argumentum etiam Eusebius tricenn. Constantin. cap. XIII. sqq.

A σίας ἀπολελαυκότων ὁμοιοπαθῆ δι' ἀχαριστίας ἄνθρωποι ἄγαν· τὸ δὲ, τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν τιμὴν ἀνάπτειν ὡρμημένων τῷ σεσωκότι· εἰ γὰρ Μωσέα καθ' οὗ πολλάκις ἐγόγγιζον, καὶ τὴν ἄνωθεν δι' αὐτοῦ κατιοῦσαν σωτηρίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κακῶν ἐποιοῦντο χείρονα, ὅμως Θεὸν ἀνειπεῖν μετὰ θάνατον ἐμελέτησαν, ὡς μυστικοὶ καὶ ἱεροὶ λόγοι διδάσκουσι (δι' ἣν αἰτίαν καὶ ὁ τάφος ὀφθαλμοῖς Deut. XXX-
B ἰουδαίων μέχρι νῦν ἀθέατός τε καὶ ἀνεπίγνωστος ἔμεινεν· ἀγχίστροφος γὰρ ὁ ἐχθρὸς IIII. 6.
κακουργῆσαι, καὶ διὰ τῶν ὅπλων τῶν τε δεξιῶν καὶ τῶν ἀριστερῶν ἐξαπατῆσαι τὸ ἀνθρώπινον) πῶς οὐκ ἂν τὸν μείζονος ἀπαλλάξαντος τυραννίδος, εἰ καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ᾔδεισαν, οὐ Θεὸν ἀνηγόρευσαν; ἵνα νῦν παραδράμω Παῦλον τοῖς ἑλληνισταῖς θεοποιούμενον· τοῦτο δὲ δῆλον ὡς οὐκ ἦν τοῦ πτώματος ἔγερσις, ἀλλὰ Act. XIIII.
C χαλεπωτέρα καὶ ἀδιόρθωτος ἔκπτωσις· καὶ γὰρ χρεωστεῖν οὐδ' ἄλογον ἂν ἴσως 10.
ἐδόκει, ὃν τρόπον τὰ δημιουργήματα τὸν δημιουργὸν διὰ σεβασμιότητός τε καὶ θειότητος ποιεῖται, οὕτω δὴ οὕτω καὶ τὸν σεσωκότα τοὺς σεσωσμένους, καὶ τοὺς συντριβέντας τὸν ἀναπλάσαντα· ταύτῃ τοι οὐδ' ἀγγέλων φύσις τὴν τοῦ γένους ἡμῶν σωτηρίαν ὑποδέχεται, ἀλλ' ὁ πλάσας αὐτὸς ὁρᾶται δημιουργὸς καὶ τῆς ἀναπλάσεως.

D γ. Ἄλλως τε οὐδὲ δούλων ἐστὶν οὐδὲ κτισμάτων, ὥσπερ οὐδὲ λύειν βασιλικὰς καὶ δεσποτικὰς ἐντολὰς, οὕτως οὐδ' ἄγειν ἐπὶ τὸ ἄμεινον· καὶ μὴν ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς γεγονὼς μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ πολλῶν ἄλλων εὐεργεσιῶν, τοὺς πατρικοὺς νόμους καὶ οἱ τηνικαῦτα τοῖς ἰσραηλίταις μᾶλλον ἥρμοζον, ἐπὶ τὸ τελεώτερον μεταρρυθμίζει· ἐρρέθη γάρ φησι τοῖς ἀρχαί- Matth. V. 21.
E οις, οὐ φονεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν τάδε· οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ τάδε· ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ· ἐγὼ δὲ τάδε· καὶ τὰ μυρία ἐκεῖνα ἃ πρὸς τὴν ἀτέλειαν τῶν ἀκροατῶν ἐνενομοθέτητο πάλαι, ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐστὶ τῇ δεσποτικῇ ἐπι-

peccare putarent, si adversus paris naturae hominem ingrati existerent: partim vero eo proruerent, ut quod Deo obsequium debent, id servatori suo exhiberent. Nam si Israelitae Mosem, contra quem saepe tumultuati fuerant, ita ut caelestem quoque curatam his ab eo salutem peiore conditione quam aegyptiacas calamitates haberent; si Mosem inquam post obitum, Dei instar venerari moliebantur, ut a mysticis sacrisque litteris discimus; (quam ob causam sepulcrum eius Iudaeorum oculis ad hanc usque diem invisibile incognitumque fuit. Mire enim versutus est ad nocendum diabolus, armisque utitur tum dextris tum etiam sinistris ut humanum genus decipiat) nonne hominem qui maiorem tyrannidem avertisset, etiamsi eiusdem naturae esse scirent, Dei loco coluissent? Mitto nunc Pauli exemplum, cui ethnici apotheosim decernebant. Illud certe exploratum est, haud futuram a lapsu resurrectionem, sed graviorem desperatioremque ruinam. Profecto debitorem se profiteri haud fortasse absurdum videretur, ita ut quod erga creatorem propter eximiam dignitatem divinitatemque eius faciunt creaturae, idem prorsus erga servatorem servati, erga instauratorem confracti, facerent. Atque haec causa est quamobrem ne angelorum quidem natura salutem generis nostri reparandam susceperit; sed qui creator fuit, idem auctor quoque instaurationis conspicitur.

3. Alioqui neque servorum est neque creaturarum regia et dominica mandata vel abrogare vel etiam maiore perfectione donare. Atqui homo Christus effectus, hoc inter cetera beneficia, immo prae aliis multis insigne fecit, patrias nempe leges, quae temporum illorum Israelitis accommodatiores erant, meliorem ad conditionem promovit. Dictum quippe fuerat antiquis, non occides; ego vero dico vobis sic. Non moechaberis; ego vero sic. Oculum pro oculo; ego vero sic. Et alia plurima, quae quum olim pro audientium imperfectione perlata fuissent, meliora

κρίσει ὁρᾷν ἀνηγμένα· καὶ τοῦτο διά τε ἄλλα μυρία, καὶ διότι τῶν παλαιῶν νό- A
μων ἀμετακινήτων παντελῶς μενόντων, καὶ ἡ πολιτεία ἡ αὐτὴ λόγον εἶχεν ἀναγ-
καῖον τοῖς νόμοις συνδιασώζεσθαι· ἡ δὲ οὐδὲν τῶν ὑπερφυῶν καὶ ἅπερ ὕστερον
ὑπερέλαμψεν οὔτε δύναμιν ἐπλούτει παραδέξασθαι· ὥσπερ οὐδὲ πρότερον μυρίων
αὐτὴν παιδαγωγησάντων νομοθετῶν καὶ δημαγωγῶν καὶ προφητῶν καὶ πολλῶν
ἄλλων ἱερῶν διδαγμάτων, οὔτ᾽ ἂν εἰς τέλος προὔβαινε τὸ ἐγχείρημα· ἀλλὰ B
μάτην, εἴπερ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ ἀνθρώπινος διέμενε βίος, ἡ τῆς σωτηρίας προϊ-
οῦσα σπουδὴ καὶ ἐπιχείρησις διηλέγχετο, τῆς μὲν ἀνθρωπίνης φιλοτιμίας οὐδὲν
ἐξανυούσης μέγα· ἅτε μήτε δυνατὸν τὴν δούλην κτίσιν μὴ δὲ τόλμης ἀνεύθυνον
τοῦ δημιουργοῦ καὶ δεσπότου νόμους μετακοσμεῖν ἐπιχειρεῖν· τῷ μέν τοι τὴν σω-
τηρίαν διὰ σπλάγχνα ἐλέους κατεργαζομένῳ τοῦ πλάσματος, ἥ τε τῶν δεσποτι- C
κῶν νόμων μετακόσμησις πρέπουσα τὴν δεσποτικὴν ἐξουσίαν κατὰ φύσιν ἔχοντι, καὶ
τῆς πολιτείας ῥᾳδία τε καὶ ἁρμόδιος ἡ πρὸς τὸ βέλτιον ἀνανέωσις.

δ. Ἔτι γε μὴν τῆς τοσαύτης καὶ τηλικαύτης ἀγάπης ἡ ἔνδειξις, ἣν διὰ
τὸ κενωθῆναι δι᾽ ἡμᾶς τὸν ἀκένωτον ἔγνωμεν, πόθεν ἂν εἰς γνῶσιν ἡμᾶς ἀφίκ-
το, ἢ τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ προνοίας τὸ μέγεθος ἐγνωρίζομεν, εἰ δι᾽ ἑτέρου τινὸς D
ἐδικαίου τὴν κοινὴν τοῦ γένους σωτηρίαν ἡμᾶς δέξασθαι; οὐ μέν τοι γε οὐδ᾽ ἀγ-
Deut. xxxii. 8. γελικῆς φύσεως ἐνεργεῖν τὸ μέγα τοῦτο καὶ παγκόσμιον μυστήριον· οἳ κατὰ τὰ
ὅρια τῶν ἐθνῶν ἀνὰ ἕκαστος αὐτῶν τὴν ἐπιστασίαν ἐκληρώσαντο, ἀλλ᾽ οὐχὶ τοῦ
παντὸς γένους τὴν κυβέρνησιν (1) μή τι γε τὴν ἀνάπλασιν ἐπιστεύθησαν· οὐ μὴν ἀλλ᾽
οὐδὲ πολλῷ μᾶλλον ἀνθρώπου ψιλοῦ, εἰ καὶ ταῖς ἀρεταῖς πρὸς τοὺς ἄλλους E
φέρει τὸ διάφορον· ὁρᾷν γάρ ἐστιν αὐτῶν τοὺς ἐπιφανεστάτους πολλάκις ἑνὸς ἔθνους

dein a dominicis decretis facta esse videmus. Id autem quum ob alias permultas causas factitatum est, tum praecipue quia si priscae leges intactae prorsus mansissent, sacra quoque respublica necessario cum legibus conservanda fuisset; quae ceteroqui nulla vi pollebat ad recipienda supernaturalia quae postea effulserunt bona. Sicuti ne antea quidem, permultis licet erudientibus eam legumlatoribus, oratoribus, atque prophetis, aliisque pluribus sacris doctrinis, institutio tamen ad suum numquam apicem venit. Quamobrem si humana vita in iisdem ritibus permansisset, servatoris studium et sollicitudines in cassum fuisse coarguerentur: quia humanus conatus nihil grande conficere potest. Et quidem servili creaturae neque possibile est neque impune, creatoris ac domini leges in aliam formam pervertere: sed ei demum qui sua clementia commotus creaturae salutem procurandam suscepit, dominicarum quoque legum reformatio convenit, dominicam scilicet potestatem a suamet natura habenti: eidemque perfacilis est et congrua publicorum sacrorum ad meliorem statum translatio.

4. Talis insuper tantique amoris demonstratio, cuiusmodi in exinanitione eius qui exinaniri non potest vidimus, qui fieri poterat ut in notitiam nostram veniret, vel ut providentiae erga nos magnitudinem cognosceremus, si Deus operam dedisset, ut ab alio, praeter se, quolibet communem generis salutem impetraremus? Neque sane vel angelicae ipsi naturae concessum fuit, ut tam grande et universale mysterium sibi vindicaret. Nam etsi angeli fines gentium singuli singulos custodiendos sortiti sunt, minime tamen universi generis gubernatio vel instauratio concredita iisdem est. Multo vero minus simplici homini id facere licuit, quamvis virtutibus inter ceteros praefulgenti. Videmus enim vel ex his celeberrimos uni sae-

(1) Notanda est haec Photii doctrina.

A οὐδὲ μεγίστου καταπιστευθέντας παιδαγωγίαν καὶ κυβέρνησιν, καὶ οὐδὲ ταύτην
ἀμέμπτως μέχρι τέλους ἐξανύσαντας· Μωσέα τοῖς λογισμοῖς εἰ βούλει λάβε καὶ
τὸν μετ' ἐκεῖνον Ἰησοῦν, καὶ ὅσοι ἄλλοι τὴν ἐπιστασίαν τοῦ ἔθνους ἐνεχειρίσθησαν·
ναὶ δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀνὰ πάντα τὸν αἰῶνα θαυμαστῶν καὶ ὡς
ἀληθῶς ὑπερθαύμαστον, εἰς εὐτέλειαν ἂν καὶ οὐδὲν θαῦμα παρεχομένην πρᾶξιν
B ἐξέπιπτε· κτίσεως γὰρ κτίσει συνιούσης καὶ προσλαμβανούσης τὸ ὁμόδουλον, οὐ-
δὲν οὔτε τῶν ἀπορρήτων παρίσταται, οὔτε θαῦμα τῷ ἀκαταλήπτῳ καὶ τῷ πλού-
τῳ τῆς φιλανθρωπίας τὴν ἔκπληξιν παρεχόμενον· τί γὰρ ἄγγελον θαυμαστὸν, τί
δὲ τῶν ἀλήπτων, ἀνθρώπου φύσιν προσοικειώσασθαι; κτίσματα γὰρ ἄμφω καὶ
ὁμόδουλοι καὶ τροπῆς μετέχοντες· εἰ καὶ ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δὲ τετίμηται τὸ ἐπέ-
C λαττον· εἰ δὲ τρεπτὸν ἑκάτερος, ἄδηλον τέως τῆς ἑνώσεως γεγενημένης· εἰ μὴ πρὸς
τὴν ἐπικρατοῦσαν τροπὴν τὸ ἐπέλαττον αὐτῆς μετασχὸν λάβοι τὴν ῥοπὴν, ἢ εἴπερ
ἐπικρατήσοι τοῦ πλείονος τὸ ἐπέλαττον.

1. Ἀλλὰ γὰρ μικροῦ με παρῆλθεν ἡ αἰτία δι' ἣν μάλιστα εἴπερ ἄγγελος
ἢ ψιλὸς ἄνθρωπος ἀνασώσασθαι ἡμᾶς τοῦ πτώματος προεβέβλητο, οὐχὶ σωτη-
D ρίας μᾶλλον ἀπηλαύομεν, ἀλλὰ τοῦ καλλίστου καὶ τιμιωτάτου καὶ τῆς ἀνεκφρά-
στου δόξης τὸ γένος κατέπιπτε· πῶς δὲ καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ὅτι περ οὐκ ἦν
ἡμῖν δυνατὸν οὐδὲ ἐγγὺς τυχεῖν οἷς νῦν τοῦ λόγου σαρκωθέντος ἐντρυφῶμεν καὶ
ἀπολαύομεν τῶν ὑπὲρ ἔννοιαν· ποῦ γὰρ ἢ πῶς ἂν τῷ ἡμετέρῳ γένει ἐκεχά-
ριστο, ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ ἀγγελικῆς τὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν ὑπερχομένης, ἐν
E δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἱδρυνθῆναι καὶ πάσης ἀγγελικῆς καὶ ἀρχαγγέλων χο-
ροστασίας ὑπεράνω γενέσθαι; καὶ τιμῆς καὶ δόξης ἀπολαῦσαι τοσαύτης καὶ τη-
λικαύτης, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ ἐγγυτάτω Θεοῦ ἑστηκότων ἐπιθυ-
μούντων μὲν εἰς τὴν ἡμετέραν δόξαν ἧς διὰ τοῦ φυράματος ἀπολαύομεν παρακύ- I. Petr. I. 12.

pe genti, et quidem non maximi numeri, regendae instituendaeque fuisse praepositos; atque hoc ipso munere non sine defectu aliquo fuisse defunctos. Mosem licet cogites, vel huius successorem Iosuam, vel alium quemlibet ex iis qui gentis ducatum capessiverunt. Praeter quam quod res quoque maxima, quotquot ex omni aevo mirae fuerunt, vereque plus quam mirabilis, satis vilis evasisset, nihilque habuisset quod merito suspiceremus. Nam si creatura cum creaturis versetur, et si quisquam conservo suo faveat, nihil inde ineffabile sequitur, nec quod sua incomprehensibili ditique clementia admirationem pariat. Cur enim mirum, vel cur incomprehensibile sit, ab angelo naturam hominis adsumi? Uterque enim conservus est, uterque mutationis capax: quamquam alter maiore, alter minore adficitur honore. Utrum vero uterque convertibilis sit, lateret sane usque ad coniunctionem patratam; nisi adversus praevalentem mutabilitatem pars inferior eidem obnoxia lancem inclinaret; vel nisi nobiliori parti praevaleret deterior.

5. Sed enim parum abfuit quin obliviscerer causae potissimae, cur si angelus aut simplex homo recuperare nos a lapsu molitus esset, nequaquam salute frui possemus: quippe quia pulcherrima et pretiosissima et ineffabili gloria humanum genus excideret. Quomodo id vel quam ob causam? quia scilicet ne accedere quidem nedum pertingere ad illa bona liceret, quibus nunc, Verbo incarnato, abundamus atque perfruimur supra quam cogitari potest. Quando enim aut quomodo nostro generi concessum fuisset, si humana natura aut angelica redemptionem nostram procurandam sumpsisset, in Dei patrisque dextera collocari, superque omnes angelorum atque archangelorum choros exaltari, talique et tanta gloria frui, ut ipsae supernae virtutes quae Deum proxime circumsistunt, desiderarent quidem in nostram

ψοι, μείζονα δὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιθυμίας εὑρισκόντων; ταύτης δέ γε τῆς A
μακαρίας καὶ ἀνεκφράστου καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν λήξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὴν στέ-
ρησιν ὑπομένοντος, ἅ τε δὴ μὴ δὲ τοῦ φυράματος ἡμῶν δι' ἀνθρωπίνης ἢ ἀγ-
γελικῆς ἑνώσεως τῆς δόξης ἐν ᾗ νῦν ἐκλάμπει τὴν ἀπόλαυσιν προσειληφότος, μὴ
δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην ἡμῶν ἀναδραμόντων ἰσχὺν καὶ ῥώμην καὶ τῆς τιμῆς τὸ
ἐξαίρετον, τίνα ἂν παρῆκεν ὁ ἐχθρὸς καθ' ἡμῶν τόλμαν; τίνας δ' οὐκ ἀνεκί- B
νει μηχανάς, δι' ὧν πάλιν ἐλπίδας ἔτρεφεν ὑποχείριον λαβεῖν τὸ γένος, καὶ ὑπὸ
τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ καθελκύσαι τυραννίδα; κατὰ τίνων καὶ τὸ κράτος ἀναλαβεῖν
οὐκ ἐπήρθη; καὶ τὸ φρύαγμα τοῦ προτέρου μεῖζον οὐκ ἀνεπεδείκνυ; καὶ τὸν οὐρα-
νὸν αὐτὸν πολυπραγμονεῖν οὐχ ἡγεῖτο τόλμαν; διὰ γοῦν ταῦτα καὶ πολλὰ τοιαῦ-
τα, θεοσόφως ἄρα καὶ θεοπρεπῶς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ υἱὸς καὶ θεὸς ἀληθινὸς, C
καὶ οὐχ ἕτερός τις, παρ' αὐτὸν τὴν ἡμετέραν προσειληφὼς σάρκα τὴν κοινὴν τοῦ
γένους σωτηρίαν εἰργάσατο.

QUAESTIO CXCII.

D

Act. X. 42. *Τί δήποτε κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα κριτὴς μόνος καθέζεται ὁ υἱός.*

Πᾶσα μὲν δημιουργία καὶ πᾶσα πρᾶξις, ἣν ἐνεργεῖν λέγεται μία τῶν
ὑποστάσεων τῶν θεαρχικῶν, κοινὸν ἔργον ἐστὶ καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα γε εἰς τὴν ὁ- B
μοίαν πρόνοιαν ἥκει, καὶ τὸ τῆς ἐξουσίας καὶ ἀγαθότητος ἀπαράλλακτον καὶ
ἑνιαῖον τῆς βουλῆς· τῷ δέ γε υἱῷ τῆς μελλούσης κρίσεως ἀφορίζεται τὸ ἀξίω-
μα διὰ πολλὰς καὶ θεοπρεπεῖς ἐννοίας, οὐχ ὡς ἀπεστώτων τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ
πνεύματος τῆς συνεργίας· τὸν δὲ υἱὸν κρίσιν ἀναδεξάμενον ταύτης ἔχειν τὴν ἡγε-

gloriam, qua in carne frueremur, prospicere; sed rem tamen voto suo superiorem esse sentirent? Age vero hac beata et ineffabili supra quam cogitari potest sorte humanum genus si fuisset exclusum; nempe si caro nostra, propter humanae angelicaeque naturae coniunctionem, gloriam illam qua nunc fulget non fuisset adepta, neque ad has vires atque robur honorisque culmen nos essemus evecti; curnam diabolus audaciam suam in nos non exprometet? quas machinas non moveret? quas adhuc spes non nutriret, fore ut iterum genus nostrum sibi subiiceret, veterique tyrannidi vindicaret? quem non potentiae suae viribus adtemptaret? nonne superbiam priore maiorem sumeret? sane nec ipsi caelo insidiari temerarium sibi crederet. Ob haec et alia huiuscemodi plurima, sapientissime enimvero et convenientissime Dei Verbum et filius et Deus verus, non alius quispiam, carne sibi circumposita communem generis salutem operatus est.

Cur in futuro saeculo solus iudex filius sedeat.

Creatio omnis atque actio, quam exserere dicitur divinarum personarum una, commune opus ceterarum est, quia videlicet ad eandem providentiam spectat, atque ex eodem potestatis, bonitatis atque consilii certo et unico fonte procedit. Ceterum filio futuri iudicii dignitas multas ob causas congruasque tribuitur, non tamen quia pater et spiritus a societate operis absint. Filius autem principatum huius

A μονίαν· πρῶτον μὲν διότι δημιουργὸς καὶ οἰκονόμος αὐτὸς λέγεται τῶν τε δημιουρ-
γημάτων ἃ κατ' ἀρχὰς ἐκ μὴ ὄντων ὑπέστη, καὶ τῆς μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ἀν-
θρωπίνου γένους ἀνανεώσεώς τε καὶ ἀναπλάσεως· ἔδει δὲ ἄρα ὃς τὴν δημιουργίαν καὶ
πρόνοιαν τῆς ἀνθρώπων φύσεως καθ' ἑκατέραν πραγματείαν ἀνεδέξατο, τοῦτον αὐτοῖς
καὶ κριτὴν καθεστάναι· συνέχεται γὰρ καὶ συνδιαπλέκεται τῇ δημιουργίᾳ μὲν ἡ πρό-
B νοια· τῇ προνοίᾳ δὲ ἡ τῶν προνοουμένων κρίσις καὶ ἐξέτασις· διόπερ εὐλόγως
τε καὶ δικαίως ᾧ τὸ κτίζειν καὶ ἀνακαινίζειν πρᾶξις γέγονε, πρὸς τοῦτον καὶ τὴν
κρίσιν τοῦ πλάσματος ἀναφέρεσθαι· δεύτερον δὲ, εἰ νομοθέτου μάλιστα τὸ κρίνειν
τοὺς οἷς κατὰ χάριν ἐνομοθετήθη πολιτεύεσθαι, τοῦτο δέ ἐστι τὸ γένος τὸ ἀν-
θρώπινον, νομοθέτης δὲ μάλιστα τῆς καινῆς διαθήκης ὁ υἱός, εἰ καὶ τῆς πα-
C τρικῆς βουλῆς καὶ συνεργίας καὶ τοῦ παναγίου πνεύματος ἡ κοινωνία μὴ διασχί-
ζοιτο, εἰκότως ὁ υἱὸς κριτὴς τῶν νομοθετουμένων καθίσταται· εἰ δὲ καὶ διότι τὸ
ἀνθρώπινον φύραμα προσελάβετο, διὰ πείρας τε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατέ-
στη, καὶ διπλῆν τὴν περὶ τῶν κρινομένων ἐκτήσατο γνῶσιν· ὥς που καὶ ὁ θεῖος
Παῦλος βοᾷ τὸν περὶ ἡμᾶς ἔλεον αὐτοῦ καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἱλασμὸν ὁμολογῶν· Hebr. II, 18.
D ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι· οὐ-
δὲ τοῦτ' ἂν εἴη πόῤῥω θεωρίας θεοσεβοῦς· ἴσως δ' οὐκ ἀπεικὸς καὶ τοῦτο λογί-
σασθαι, ὡς ἐπειδήπερ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὁ υἱὸς εἰς ἄφραστόν τε καὶ ἀνεκδιήγητον
ταπείνωσιν, σαρκὸς παραπλησίως ἡμῖν μετασχὼν καὶ αἵματος, ἡ τοῦ παντὸς κρί-
σις αὐτῷ παρατίθεται, τῆς πολλῆς ἐκείνης ἀνυψοῦσα ταπεινώσεως, καὶ τὸ κα-
E τὰ τὴν θεότητα λαμπρῶς ἀξίωμα διαγγέλλουσα· καὶ τό γε τῶν εἰρημένων οὐ-
δενὸς ἔλαττον, ἐπειδήπερ κατὰ τὴν παγκόσμιον ἀνάστασιν οὐ ψυχαὶ γυμναὶ, συν-
ηνωμέναι δὲ τοῖς οἰκείοις σώμασι κοινωνοῦσι τῆς ἀναστάσεως, καὶ οὕτω τῷ τῆς
κρίσεως παρίστανται βήματι, καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τοῦ συγκρίματος τὴν δίκην

operis tenet, primum quia creator administratorque dicitur creatarum rerum, quas initio e nihilo eduxit; item quia generis humani post lapsum renovandi instaurandique auctor extitit. Ergo oportebat, qui creatorem se providentemque humanae naturae utroque opere exhibuerat, hunc ei iudicem quoque dari. Etenim creationi comes atque implicita est providentia: providentiam consequitur iudicatio exploratioque earum rerum quibus providetur. Quare apte iusteque cui creatio renovatioque accepta fertur, ad eum iudicium quoque rei factae refertur. Deinde, si legislatoris officium est iudicare eos quibus secundum gratiam vivere mandatum fuit (genus intellige humanum); legislator autem novi foederis praecipuus filius est, etiamsi patris voluntas cum eo operatur, neque sancti spiritus societas deest, recte filius demandatarum rerum iudex constituitur. Insuper quia humana carne sibi circumdata, experimentum humanae naturae cepit, duplicique gestarum rerum notitia se imbuit. Sic fere divus Paulus clamat, misericordiam eius erga nos propitiationemque pro nobis commendans: quoniam in iis, quae ipse passus est, tentatus, opem ferre tentatis potest. Ne haec quidem inquam ratio a pia consideratione abhorret. Sed neque ea, quam addam, fortasse absurda cogitatu videbitur: nempe quia se filius ad tam ineffabilem inexplicabilemque humilitatem depressit, dum similem nostrae carnem sanguinemque adoptavit, idcirco universi orbis iudicium eidem traditur, quo ex illa humilitate tanta exaltetur, ac divinitatis eius dignitas depraedicetur. Praedictis denique causis haud sequiorem audi hanc: quandoquidem in universali resurrectione haud nudae animae sed corporibus suis copulatae resurgent, atque ita tribunali iudicaturo sistentur, atque hoc personae habitu sententiam iudicii refe-

ὑπέχουσιν, ἔδει πάντως αὐτῶν καὶ τὸν κριτὴν ἐς τοιαύτῃ μορφῇ προκαθέζεσθαι· A
ὡς ἂν καὶ τοῖς κρινομένοις εἴη δύνασθαι τὸν κρίνοντα ὁρᾷν· καὶ τὴν κρίσιν διὰ
τῶν ἐγνωσμένων αὐτοῖς ῥημάτων, καὶ προάγεσθαι, καὶ τὴν τῶν κριμάτων γνῶσιν
εἰς τὸ σαφέστατον ἀκοαῖς τε καὶ ταῖς διανοίαις ὑποδέχεσθαι· τὴν δέ γε μορφὴν
τὴν ἡμετέραν οὐδεμιᾷ τῶν ὑπερφυῶν ὑποστάσεων ἑτέρᾳ, ἀλλ' ἢ τῇ τοῦ υἱοῦ, πάντες
ἴσμεν ἐφαρμόττουσαν. B

QUAESTIO CCXXV.

Ὡς ἐν διαλέξει ἑλληνίζοντος καὶ χριστιανοῦ κεφάλαια, δι' ὧν κατασκευά-
ζεται ἡ τριάς. C

Ελ. Τοῦ χριστιανοῦ σε δόγματος προασπιστὴν εἰδὼς καὶ ὑπέρμαχον,
ἄλλως τε δὲ καὶ ἐπιεικείᾳ λαμπρυνόμενον, οὐκ ἂν εὐλαβηθείην λογισμοῖς ἐτά-
σεως ὑποβαλεῖν, εἴ γε καὶ αὐτὸς ἐπινεύοις, τοῦ παρ' ὑμῖν πρεσβευομένου λόγου D
τὴν διάνοιαν· ὁρῶ γὰρ ἐν αὐτῇ πολὺ μὲν τὸ ἀπίθανον· ἐπειδὰν δὲ τὸ πι-
θανὸν ὑποδύοιτο, οὐκ ἐλάττω δηλοῦσαν τὸν ἔλεγχον, καὶ καταστρέφουσαν ἃ κα-
τασκευάζειν προῄρητο. Χρ. Πῶς δὴ καὶ τίς σε λόγος ὧδε φρονεῖν καὶ λέγειν ἀνέ-
πεισεν; ὅτι μὲν γὰρ ἡ σὴ δόξα καὶ ἡμῖν καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐ μάχεται, οὐδὲν
δεῖ μαθεῖν· ὅτι δὲ τοῖς ἐν ἀχλύϊ δογμάτων κατεχομένοις ἡ τῆς εὐσεβείας οὐχ E
ὁρᾶται καθαρότης, οὐδὲ τοῦτο ἐργῶδες ἐννοεῖν· πλὴν ἀλλὰ λέγε, εἴ σε τῶν λό-
γων ἐπῆραν λέγειν, ὡς οἱ περὶ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν λόγοι τὸ πιθανὸν μηχανώ-
μενοι, μᾶλλον πρὸς τὸ ἀπιθανόν τε καὶ ἀναπόδεικτον ἀποῤῥέουσιν. Ελ. Ἐρῶ τε

rent; prorsus oportuit illarum quoque iudicem in hac figura ius dicere; ita ut judicati homines iudicantem cernere possint; ut per cognita illis verba iudicium exerceatur, sententiaeque notitia ad praesentium aures mentesque clarissima deferatur. Porro figuram nostram nulli divinarum personarum, praeter quam filio, communem esse scimus.

Hominis ethnicarum partium studiosi cum christiano dialogus; seu capita quaedam quibus Trinitas adseritur.

Eth. Quum te christiani dogmatis protectorem noverim ac propugnatorem, nec non benignitate fulgentem, non verebor disquirendi gratia exponere, si quidem tu annuis, antiqui praecipuique apud vos sermonis sententiam: quam quidem ego valde incredibilem esse video; et si forte credibilis fiat, nihilo tamen minus contradicendi vim habere, atque id ipsum evertendi quod pridem nisa erat adstruere. Ch. Quaenam vero tibi ratio sic cogitare loquique suasit? Sane quod tua opinio neque nos neque veritatem oppugnet, nil opus est dicere: quod autem ii qui caliginosis dogmatibus obscurantur, religionis rectae lumen non videant, id quoque facile intelligitur. Fare age tamen quibusnam tu rationibus impulsus dicas, nostros de religione sermones, dum rem suadere student, eam potius incredibilem ac demonstratione carentem ostendere. Eth. Fabor igitur non novos neque nuperos sermones,

A τοίνυν οὐ νέους οὐ προσφάτους λόγους, ἀλλὰ παλαιοῖς ὑμῶν καὶ χριστιανοῖς πα-
τράσιν εἰρημένους· καὶ γὰρ οὗτοι υἱὸν καὶ πνεῦμα τῷ Θεῷ παρεισάγοντες (τοῦ-
το γάρ ἐστι τὸ ὑμέτερον τῶν χριστιανῶν καὶ δόγμα καὶ κήρυγμα) τοιαύτην τινὰ
πλοκὴν ἐν ἐρωτήσει διαπλέκουσιν· ὁ Θεὸς οὐκ ἂν ἐρεῖς ὡς ἄλογος· εἰ δὲ καὶ σὺ
φεύγεις τὸ βλάσφημον, λόγον ὡς ἔχει πάντως ἐρεῖς· εἰ δὲ μὴ δ' ἄπνους καὶ
B τῶν ἀναισθήτων τὴν φύσιν ὑποβαλλόμενος, ἔχει πάντως καὶ πνεῦμα· οὐκοῦν ἐν
τριάδι τὴν θεολογίαν ὁμολογεῖν δεῖ· τοιαῦτα δέ τινα καὶ ἄλλα σοφίσματα πα-
ραπλέκουσιν· οὐ τῶν ἐστερημένων ἐστὶ γονῆς ὁ Θεός· οὐκοῦν ἔστι τε γονῆς πατὴρ καὶ
γεγέννηκεν· ἀλλὰ καὶ χωρὶς οὐκ ἂν εἴη πνεύματος· τριὰς οὖν πάλιν ἐκ τούτων
ἂν εἴη ὁ Θεός· καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἄλλα συναγείρειν τοῖς κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν
C ὑπνούντων σχολάζουσιν, οὐκ ἂν εἴη χαλεπὸν ἀθροίζειν, καὶ θεραπεύειν ἑαυτοὺς
ἀλλ' οὐκ ἄλλους, τῇ πεπλανημένῃ περὶ ταῦτα θεωρίᾳ καὶ πειθοῖ τοὺς ἀνεξε-
τάστους παραδέχεσθαι τὸ ἀπίθανον. Χρ. τίς οὖν σε λόγος, μᾶλλον δὲ ποῖον
ἀπονοίας θράσος τοσαῦτα ληρῆσαι κατὰ τῆς εὐσεβείας παρεσκεύασεν; Ελ. οὐδὲν
εἴπας, ἀλλὰ τὰ σὰ τῆς ἐπιεικείας καὶ φιλανθρωπίας προπύλαια· καί μοι μη-
D δὲν ἀχθεσθῇς, καὶ οὐδὲν ὧν ἔδει μέν σε εἰδέναι ἐνὶ καιρῷ δὲ τὸ ἑπόμενον ἀπο-
κρύψομεν. Χρ. Λέγε προθύμως μηδὲν εὐλαβούμενος· τὰ γὰρ ἔνδον οὐδὲν εὑρή-
σεις τῶν προπυλαίων θρασύτερα· πλὴν εἰ μήπω καὶ αὐτὸς οὐδέπω τῆς ἐκ τῶν
λόγων ἀνάγκης συνεχόμενος, πρὸς ὕβριν τῆς εὐσεβείας τὴν γλῶτταν ὀξύνεις, καὶ
τὴν ὀφρὺν ἀνασπάσαις κατὰ τοὺς ἄφρονας. Ελ. Φαῦλον μὲν οἴκοθεν οὐδὲ ὑβρι-
E στικὸν οὐδὲν ἐρῶ· εἰ δὲ αἱ παρ' ὑμῶν ἀποδείξεις δοκοῦσαι ταῦτα φέρουσιν, οὐκ
ἐγὼ ταῦτα φέρω, ἀλλ' οἱ προκομίσαντες τῆς αἰτίας ἔνοχοι. Χρ. Λέγε τοίνυν, καὶ
τῆς ἀληθείας ἡ βάσανος οὐκ ἂν παρόψεται τὸ σφαλλόμενον. Ελ. Οὐκ ἄλλα γε
ἐρῶ, ἀλλὰ ταῦτα γε καὶ ἃ τοῦ λόγου καταρχόμενος ἔφην. Χρ. πῶς δή; Ελ. ἐρω-

sed a priscis admodum vestris patribus dictos. Isti enim dum filium atque spiritum Deo adiungunt (est enim hoc vestrum, o christiani, dogma et magisterium) has fere loquendi argutias interrogativa forma contexunt. Deum minime carere verbo mentis (λόγῳ) dices. Hanc tu si blasphemiam caves, profecto dices verbum mentis habere Deum. Item si Deus non est exanimis, neque insensibilium rerum natura praeditus, spiritum habeat necesse est. Ergo sermo de natura divina non absque trinitate celebrandus est. Alia quoque sophismata huiusmodi pergunt nectere. Non caret gignendi vi Deus; est ergo geniturae parens et genuit. Sed neque sine spiritu est; rursus igitur ex his conficitur in trinitate Deus. Multa huiusmodi alia hi qui ritu somniantium otiantur haud aegre colligent; sibique, non aliis, hoc fallaci ratiocinio blandientur; neminique hanc rem incredibilem, praeter quam inconsideratis, persuadebunt. Ch. Quae te nam ratio, immo vero quaenam audax insania ad hos effutiendos adversus religionem sermones impulit? Eth. Nihil dicis nisi benignitatis ac benivolentiae tuae primordia. Atqui si mihi non succenseres, nihil eorum quae te scire oporteret, quaeque simul consentanea sunt, reticerem. Ch. Loquere alacriter, nihil verens: neque enim asperiorem me deinceps quam initio invenies: ita tamen ut tu ipse, nisi sermonis necessitate coactus fueris, nequaquam ad convicium religioni faciendum linguam acuas, neque supercilium stultorum more contrahas. Eth. De penu mea nihil insanum contumeliosumque proferam. Quod si forte illae quae apud vos videntur demonstrationes, insanum aliquid prae se ferunt, non ego id adfero, sed illarum auctores culpam sustinent. Ch. Fare igitur; nam veritatis exploratio errorem sine dubio deprehendet. Eth. Non aliud dicam, praeter ea quae sermonis initio aiebam. Ch. Quaenam ea sunt?

τῶσιν οἱ χριστὸν εἰσάγοντες υἱὸν τοῦ Θεοῦ, πότερον ὁ Θεὸς ἔχει λόγον ἢ οὔ. Χρ. ἐρω- A
τῶσι μὲν, οὐκ οἶδα δὲ εἰ ὡς σὺ τὴν ἐρώτησιν μετασχηματίζεις· ἀλλὰ τέως ἔστω
τοῦτο νῦν, ἵνα μήπω πρὸ ἄλλης ἐξετάσεως ἄλλη βάσανος παραληφθεῖσα, τὴν
τοῦ σοῦ λόγου ἀκολουθίαν τε περικόψῃ, ϗ ἀσύνετον τὴν ὅλην ἀπεργάσηται διή-
γησιν· ἂν δέ γε ἐμὲ ἐρωτήσειας τί ἂν εἴποιμι, σὺ ἂν εἰδείης καὶ ἡ σὴ πρὸς
ἑτέραν δόξαν ἀπονεύουσα γνώμη. Ελ. ἐγὼ μὲν ὁσάκις ἂν ταῦτα προτεινομένην B
τὴν ἐρώτησιν ἀκούω, διαχέομαι μὲν τῷ μειδιάματι· διαπυνθάνομαι δὲ τὸν ἐρω-
τῶντα, πότερον ἡδέως ἀκούειν ἔχει μέρος τῆς ἀντιφάσεως· ἐμοὶ γὰρ ἑκάτερόν ἐστιν
εἰπεῖν οὐκ ἀηδές· ἄν τε γὰρ ὁ Θεὸς λόγον ἔχειν φαίην, ἀφεῖλον τὸν λόγον τοῦ
εἶναι Θεόν· οὐ γὰρ ἔχει λόγον ὁ λόγος, εἰ μὴ τοὺς ἕλληνας εἰς πολυμαθίαν
θεῶν παρακαλεῖν ἁμιλλᾶσθαι βούλεσθε· ἄν τε φῶ μὴ ἔχειν, ἐξ αὐτῆς βαλβί- C
δος ὑμῖν διέῤῥυη τὸ ἐρώτημα· ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν ἀναχθείη ἂν ἔλεγχον καὶ τὸ
τοῦ πότερον, ἄγονος ὁ Θεὸς ἢ γεννητικός τε ϗ ἔμπνους, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα
ὑμῖν ὡς ἐπὶ σκηνῆς δραματουργεῖται σοφίσματα· ταῦτα οὐχ ὕβρις ἐστὶν ἀλλ᾽ ἔλεγ-
χος, ϗ τὴν ἐπίνοιαν ἢ τὴν ἀλήθειαν ἐπεσκίαζε διασκεδάζει, ϗ ὑμῶν ἀφίησι πε-
ριορᾶσθαι τὸ κακούργημα. Χρ. εὖ γέ σοι πᾶς ὁ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἰὸς πολ- D
λοῖς ἐνσαπεὶς χρόνοις ὀψὲ καὶ μόλις ἀπημέθη· ϗ ὄψει γε τοῦτον, εἰ βουληθείης
ἀνανήψας ἐφορᾶν, ὅσην εἶχεν ἰσχὺν καταλυμαίνεσθαι τὰ ἐντόσθια. Ελ. πῶς μήν;
Χρ. Οὐκ οἶμαί σε λαθεῖν, ὡς εἴρηται, προτείνεσθαι μὲν ταῦτα τοῖς εὐσεβέσιν,
οὐχ ὡς σὺ προέτεινας. Ελ. ἆρα γε, ϗ τίνα τρόπον ἄλλον; Χρ. οὐκοῦν οὐχ
ἅπερ ἐρωτῶσιν ἀλλ᾽ ἑτερά τινα. Ελ. ϗ πάλιν ἀφίεμαι δικαίας αἰτίας ϗ μεγάλης E
μέμψεως ἐκεῖνα ψέγων ἂν οὐδὲ σὺ τῆς προστασίας ὑπέρμαχος· τὸ γὰρ μεθεῖ-
ναί σε καθ᾽ ὧν τὴν αἰτίαν φέρω, ἑτέραν δὲ προκομίζειν, ὅσον ἔχει τοῖς προκομι-

Eth. Qui Christum suadent Dei esse filium, rogare solent utrum Deus verbum mentis habeat, nec ne? Ch. Rogant sane; haud scio tamen an eo modo quo tu interrogationem pervertis. Verum id interim ita esse sinamus, ne si una quaestione nondum instituta, aliam adgrediamur, sermonis tui ordinem pessum demus, atque universam obscuremus disputationem. Equidem si me rogares quid ipse dicerem, satis certum te facerem tuamque hanc quae in transversum rapitur mentem. Eth. Ego enimvero quotiescumque huiuscemodi interrogationem fieri audio, risu disrumpor. Poscimus autem ab interrogante, utram responsi partem audire malit: nam mihi quidem alterutram dicere non est iniucundum. Sive enim mentis verbum Deo inesse dicam, iam impedivi quominus verbum Deus sit: neque enim est verbum in verbo: nisi forte ethnicorum contentiones provocare vultis de multiplici natura deorum. Sin autem verbum inesse negavero, ilico concidit interrogatio. Sub eandem cadunt refutationem locutiones quoque iam dictae, utrum Deus sterilis sit an genitabilis? utrum ne spirans? et quaelibet alia tamquam in scenam producuntur a vobis sophismata. Hae inquam non contumeliae sunt sed refutationes: hae commentum veritati officiens dispellunt, vestramque malitiam perspicue revelant. Ch. Bene est quod universum contra religionem virus diuturno tempore putrefactum vix nunc tandem aliquando vomuisti. Et sane cognosces, si modo mente resipiscens considerare volueris, quam id corrumpendis tibi visceribus validum esset. Eth. Quid ita? Ch. Haud arbitror te ignorare, ut iam dixi, haec quidem a piis dici, non eo tamen quo tu ais modo. Eth. Quaeso igitur quonam alio? Ch. Veteres illi non ita profecto interrogant, sed alia ratione. Eth. Rursus ego iusta accusatione gravique reprehensione liberor, dum illa vitupero, quorum ne tu quidem patrocinium sumis. Nam quod tu ea praetermittis quae ego criminor, alia vero adfers, id quantum

A ζομένοις τὸ θαῤῥεῖν, τοσοῦτον τοῖς ὑφ᾽ ἡμῶν διαβαλλομένοις ἀπένειμας τὸ μὴ θαῤῥεῖν. Χρ. ἀλλὰ πῶς ἄν τις σε ἡδύτερον ἴδοι, ἢ καλὸν κἀγαθὸν ὀνομάσειε; πεσὼν γὰρ εἰς ἃ μὴ ἔδει, οὐκ εἴ τις χαίρεις ἀναστήσειεν, ἀλλὰ καὶ χάριν ὅτι μὴ κείμενον ἀφῆκεν ἀπαιτεῖς. Ελ. πῶς δὴ καὶ τίνα τρόπον; Χρ. ὅτι κατηγόρησας ἐκείνων ἃ μηδεὶς προτείνει· καὶ τῆς κατηγορίας ὁρῶν σεαυτὸν ὡς ἔοικεν ἐξωθούμε-
B νον, οὐ συγγνώμην οἷς ἥμαρτες αἰτεῖς, οὐδ᾽ ὅτι χάριν ὀφείλεις εἴ τις σε μεταστήσειε τῆς θράσους ἐννοεῖς, ἀλλ᾽ ὅτι καθ᾽ ἑτέρων ὡρμημένος διέβαλες ἕτερα, μέγα νομίζεις φρονεῖν· καί τοι τῆς ἀνοίας ταύτης τί ἂν εἴη χαλεπώτερον; Ελ. πρὸ τῶν ἐλέγχων οὐ δεῖ τὴν ὀφρῦν αἴρειν οὐδὲ φρονεῖν μέγα· ἐφ᾽ οἷς ἂν τοὺς ὑπέχοντας λόγον ἢ καὶ προβαλλομένους τίς ἐπιχλευάσειε; Χρ. καλῶς γε ἔφης·
C καί μοι τοῖς λογισμοῖς παρακολούθει· οὐ προτείνουσι τὴν ἐρώτησιν ὁ Θεὸς ἔχει λόγον. Ελ. καὶ πῶς ἄλλως; Χρ. ἆρα ἔστι τι θεῖον ὑπεριδρύμενον τῶν ὄντων δημιουργικόν τε καὶ ἐποπτικὸν ἢ οὔ; Ελ. οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν ἐμὸν λόγον· οὐδὲ γὰρ ὅτι μὴ συνείρω τῇ θείᾳ φύσει τὰ προσόντα αὐτῇ, διὰ τοῦτο τοὺς σοφιστὰς συκοφαντεῖν δόξω. Χρ. οὐ τοῦτο λέγω· ἀλλὰ μικρὸν σεαυτὸν ὑπόθου τῇ ἀκροάσει·
D τοῦτο δὴ τὸ θεῖον (καὶ οὐκ ἐρῶ τοὺς ὕμνους) πότερον ΛΟΓΙΚΟΝ ἐρεῖς καὶ ΕΜΠΝΟΥΝ, ἢ ἄλογόν τε καὶ ἄπνουν; καί μοι θρασέως τε καὶ σπουδαίως ἀποκρίνου. Ελ. οὐχ ὁπότερον ἂν ἐρῶ βουλοίμην. Χρ. ἀλλ᾽ ὁ θάτερόν σε τῆς προτέρας ὕβρεως οὐκ ἀπάγει; ἄν τε γὰρ ἐρεῖς λογικὸν καὶ ἔμπνουν, οὔτε τὸν λόγον λόγον ἔχειν ἡμᾶς προσαναγκάσεις, οὔτε πνοὴν τὸ πνεῦμα· ἄν τε μὴν(a) ἐρεῖς
E ὅτι τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγου τε καὶ ζωαρχικῆς ἀμέτοχόν ἐστι πνοῆς, σεαυτὸν οὐκ ἄλλους εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσέβειαν βυθίζεις· καὶ οὔτε σοι τὸ πολύθεον τῆς ἑλληνικῆς ἀθεότητος καθ᾽ ἡμῶν ἔχειν χώραν ἐναπορρίπτεις, οὔτε ὁ λόγος ἐκβάλ-

tibi adferenti auget virium, tantundem illis detrahit quos nos reprehendimus. Ch. Quis te iam benigno oculo aspiciat, aut hominem frugi appellet? Quum enim eo decideris quo non oportebat; siquis te adlevat, non laetaris: immo expostulas, quia non ubi iacebas, relictus sis. Eth. Qui fieri potest ut haec ita se habeant? Ch. Quia nimirum priscis patribus ea vitio vertisti, quae nemo umquam dixit. Nunc autem quum te sentias accusatione exclusum, peccati veniam non postulas; neque cogitas gratiam esse habendam siquis te ab hac temeritate revocet: immo quia dum unum impetis, aliud pro eo lacessis, idcirco tibi superbiendum esse putas: qua insania, quaenam gravior esse potest? Eth. Ante refutationem ne quaeso supercilium attollas neque magnos spiritus geras. Nam eos qui ratione nituntur, eamque prae se tendant, quis irridere ausit? Ch. Recte ais. Me igitur igitur ratiocinio tuo sequere. Aio nostros non interrogare utrum Deus verbum mentis habeat. Eth. Quid ergo aliud interrogant? Ch. Est ne Deus supra naturam omnem locatus, creator et inspector, nec ne? Eth. Nihil hoc ad rationem meam adtinet. Nam neque quia cum divina natura facultates eius non copulo, idcirco sophistas calumniari videbor. Ch. Non id aio. Sed fac animum ad audiendum diligentius adtendas. Hoc numen (mitto nunc laudationes eius) RATIONALE ne dicis et SPIRITALE, an irrationale et inanime? Audacter presseque responde. Eth. Utrum ex his dicam, nescio. Ch. Atqui alterutrum ex his a priore convicio nondum te abducit? Nam sive numen dicas rationale ac spiritale, iam nos non coges dicere in verbo verbum esse, neque in spiritu spiritum. Sin dicas numen illud ratione ac vitali spiritu esse expertem, te ipsum non alios in impietatis barathrum deiicis. Neque tibi superest ut ethnicae impietatis polytheismum nobis obiicias; neque iam verbum ne-

(a) Cod. μή.

λεῖται ἀλλ' οὐδὲ τὸ πνεῦμα τῆς θεότητος· ὁρᾷς ὅπως τὰ αὐτὰ μὴ ὡσαύτως A
προτεινόμενα πολὺν σάλον καὶ τάραχον τοῖς ἀπείρως ἔχουσι τῆς σοφῆς καὶ ἀδια-
βλήτου μεθόδου κατεπαιγίζουσι; τί δὴ σιγᾷς; εἰ μὲν γὰρ συνῆκας, οὐ δεῖ
τὴν σύνεσιν μαλακίζεσθαι· εἰ δὴ μὴ, πάλιν λέγειν τὰ δοκοῦντα ἐμποδὼν ἐστὶν
ὡς ὁρᾷς οὐδέν. Ελ. θαυμάζω πῶς ὁ αὐτὸς λόγος ἄλλως μὲν σχηματιζόμενος
πολλὰς γονὰς ἐδίδου λαβῆς· ὑπὸ δὲ σοῦ νυνὶ προαχθεὶς, ἀπηλλαγμένος πάν- B
των ἐκείνων ἐδείχθη περιφανῶς· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δοκεῖ τὸ παρὰ
σοῦ κηρυττόμενον ἄγειν εἰς πειθώ. Χρ. οὐκ ἐπὶ τῆς εἰρημένης θέσεως ἐστὶν ὦ βέλ-
τιστε μόνης τοῦτο κατιδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου·
καὶ ἡ προσαγωγὴ κακουργουμένη μὲν, εἰς ἀπορίαν περιτρέπεται· κατευθὺ δὲ
προτεινομένη, τὸ οἰκεῖον διασώζει καὶ διαφυλάττει ἀξίωμα. Ελ. οἷον τί; Χρ. ἐῶ- C
μεν εἰ βούλει τὰ πόῤῥω· ἀλλ' ἐκεῖνο ῥητέον ὃ καὶ αὐτὸ μετὰ τῆς προειρημένης
ἀποδείξεως τῆς χλεύης γέγονε κοινωνόν. Ελ. τὸ ποῖον λέγεις. Χρ. οὐκ ἐρῶ, πά-
λιν ἄρα γε γόνιμος ὁ θεὸς ἢ οὔ· ἵνα μὴ τὸν γόνιμον ἀφελὼν τοῦ υἱοῦ συναφέ-
λῃς καὶ τὴν θεότητα· ἢ διδοὺς, πολυθείας ἡμῖν διαπλέξεις σειράν· ἀλλ' οὕτω
πως ἐροίμην ἄν· πότερον τὸ θεῖον (ἐῶ δὲ νῦν τοὺς ὕμνους οὓς ἡ μακαρία φύσις D
ἐκείνη βιάζεται λέγειν) ἀλλ' οὖν τὸ θεῖον πότερον ἐστὶ γεννητικὸν, ἢ τῆς δυνά-
μεως ἀφῄρηται ταύτης; τῆς δὲ διανοίας τοῦ ἁπλοῦ, ἀντὶ τοῦ ῥέπειν πρὸς τὴν ἐρη-
μίαν τῆς γεννήσεως, εἰς τὴν γέννησιν ἐπιστρεφομένης, ἔχομεν τὸν υἱὸν, οὔτε τῆς
θεότητος ἀλλοτριοῦντες, οὔτε γεννήσεως ἴδιον ἀνομολογοῦντες· ἐν ὅλῃ γὰρ ταῦ-
τα τῇ θεότητι, ἀλλ' οὐκ ἐφ' ἑκάστῃ τῶν ἐν αὐτῇ θεολογουμένων προσώπων. E

que item spiritus divinitate excluditur. Viden ut sententia eadem aliis verbis recitata, perturbationis nebulas et confusionis, his qui sollertis tutaeque methodi ignari sunt, offundat? Cur siles? Nam si rem intellexisti, non est intelligentia dissimulanda: si minus, nihil vetat, ut cernis, quin idem a me denuo dicatur. Eth. Miror quomodo idem sermo aliter figuratus multis generibus contradictionum patuerit; nunc autem a te prolatus, his omnibus manifeste careat. Neque id eatenus: nam quae tu dicis, persuadendi quoque vim habent. Ch. Non in praedicta solum, o bone, dictione cognoscere licet, sed etiam in aliis pluribus, hanc loquendi speciem. Propositio autem malitiose oblata, perplexitatem creat; recte exposita, suam incolumem dignitatem retinet. Eth. Ecquod habes rei exemplum? Ch. Omittamus, si vis, remota: illud dicamus, quod in supradicto sermone risui habitum fuit. Eth. Quale id est? Ch. Ego deinceps non interrogabo num Deus fecundus sit, nec ne; ne forte tu, cum gignendi vi, filium quoque eripias ac divinitatem: vel si concedas, polytheismo nos irretias. Sed propositionem sic conformabo: utrum ne numen (mitto nunc ceteros titulos, qui beatae illi naturae debentur) utrum ne, inquam, numen est generans, an hac facultate caret? Tunc enim simplicitatis cogitatione non ad generationis inopiam sed ad generationem reflexa, filium habemus: quem neque a divinitate submovemus, neque ad generandi proprietatem admittimus. Quippe illa propositio universam adficit divinitatem, non unamquamque divinitatis eiusdem personam.

A

QUAESTIO CCLX.

Πῶς εὐλογῆσαι τοὺς παῖδας ὁ Ἰακὼβ λέγεται ἐνίοις ἐπαρασάμενος. Gen. XLIX.

B

α. Οὔτε ἀραί εἰσιν οὔτε εὐλογίαι ἀλλὰ προῤῥήσεις οἱ τελευταῖοι τοῦ πατριάρχου λόγοι· συνάχθητε γάρ φησιν ἵνα ἀναγγείλω ὑμῖν τί ἀπαντήσεται ὑμῖν ἐπ᾽ ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν· ἐμνήσθη δὲ καὶ τῶν παρ᾽ ἐνίων γεγενημένων, οὐκ ἐπειδὴ δίκας οἱ παῖδες εἰσεπράττοντο τῶν πατρικῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ σχημα-
C τίζων εἰς ἀρὰν καὶ εὐλογίαν τοὺς λόγους εἰς κοινὴν τῶν ἐντευξομένων ὠφέλειαν. Καὶ τῷ μὲν Ῥουβὶμ αὐθάδειαν ἐπιμέμφεται καὶ θρασύτητα καὶ τὴν εἰς πατρῴαν εὐνὴν παρανομίαν· οὐ δὴ ὀλίγους αὐτοῦ γεννῆσθαι τοὺς ἀπογόνους προλέγει· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ὡς ὕδωρ μὴ ἐκζεσαις, ἀντὶ τοῦ μὴ ἐκθερμανθείης εἰς πολυγονίαν. Νεμεσᾷ δὲ καὶ τῷ Συμεὼν καὶ τῷ Λευὶ, τῶν Σικιμιτῶν τὸν ἄδικον ὄλε-
D θρον ὀδυρόμενος· καὶ εὔχεται μηδεμίαν κοινωνίαν εἰς τὴν παρανομίαν ἔχειν ἐκείνην· ἐπαρᾶται μέντοι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τοῖς πονηροῖς αὐτῶν πάθεσι τῇ ὀργῇ τῇ μήνιδι· ἐπιθυμίαν δὲ τὴν ὀργὴν ἐκάλεσεν· ἐκ ταύτης γὰρ ἡ ὀργὴ τὴν ἐτυμολογίαν ἔχει· ὀρέγεται γὰρ ὁ ὀργιζόμενος ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τιμωρία πρόῤῥησις ἦν· διαμεριῶ γὰρ αὐτοὺς ἐν Ἰακὼβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς
E ἐν Ἰσραήλ· ἀλλ᾽ ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διὰ τὴν ἄκραν διεσπάρη τιμήν· ὥστε γὰρ ἑκάστῃ φυλῇ συνεῖναι λευΐτας καὶ ἱερέας καὶ τὴν παρ᾽ αὐτῶν ὠφέλειαν καρποῦσθαι, οὐκ ἔλαβον ἴδιον κλῆρον, ἀλλ᾽ ἐν ἑκάστῃ φυλῇ τινὲς αὐτοῖς ἀπενεμήθησαν πόλεις, Num. XXXV.
καὶ τῆς προαστείου γῆς ὡρισμένος πήχεων ἀριθμός· καὶ ἡ τοῦ Συμεὼν φυλὴ οὐκ 4.

Cur liberis suis benedixisse Iacobus dicatur, quum nonnullis certe maledixerit.

1. Neque dirae neque benedictiones, immo vero vaticinia sunt patriarchae sermones extremi. Adeste, inquit, ut certiores vos faciam quid cuique postremis temporibus eventurum sit. Tum facinorum quoque meminit, quae nonnulli patraverant: non quod patrum scelera vindicentur in filiis, sed quia diris ac benedictionibus orationem suam ob communem legentium utilitatem figurat. Iamvero Rubenio arrogantiam exprobrat et ferociam patrisque thalamum violatum: posterosque eius paucos futuros praedicit: id enim innuunt verba, instar aquae non ferveas, id est ad fecunditatem non incalescas. Irascitur quoque Simeoni atque Levino, Sicimitarum iniustam necem deplorans: deprecatur autem quominus ipsemet ullam sceleris eius societatem attingat: tum maledicit adfectibus eorum improbis iraeque vindici. Et quidem cupiditatis nomine excandescentiam appellat: illinc quippe ducitur vocabuli *excandescentia* ratio; ardet enim excandenscens inimicum ulciscendi cupiditate. Atque haec ipsa ultio vaticinium erat. Dividam quippe eos in Iacob, dispergam in Israel. Reapse tamen Levini tribus summi honoris gratia dispersa fuit: namque ut in singulis tribubus levitae essent ac sacerdotes, indidemque utilitatem perciperent, non est illis adsignata peculiaris possessio, sed in unaquaque tribu quaedam urbes attributae cum suburbani soli definito cubitorum numero. Tum ne Simeonis quidem

Jos. XIX. 9. εἶχε κλῆρον κεχωρισμένον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ πατριάρχου πρόῤῥησιν μεταξὺ τῶν A
ἄλλων φυλῶν διεσπαρμένον.

β. Τοῦ δὲ Ἰούδα πολλοὺς ἐπαίνους διέξεισιν. “ Ἰούδα σὲ αἰνέσαισαν οἱ
„ ἀδελφοί σου· αἱ χεῖρες σου ἐπὶ νώτου τῶν ἐχθρῶν σου· προσκυνήσουσί σοι οἱ
„ υἱοὶ τοῦ πατρός σου· σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ υἱέ μου ἀνέβης „.
ἀλλὰ τούτων οὐδὲν τῷ Ἰούδα ἁρμόττει, ἀλλὰ τῇ ἐκ τούτου βλαστησάσῃ φυλῇ· B
βασιλικὴ γὰρ ἦν αὕτη, πρώτου μὲν τοῦ Δαβὶδ βασιλεύσαντος, εἶτα τῶν ἐξ ἐ-
κείνου· καὶ πασῶν δὲ τῶν ἄλλων φυλῶν ἦν δυνατωτάτη· καὶ γὰρ ἡνίκα Δαβὶδ
I. paral. XXI. 5. ὁ βασιλεὺς ἀριθμηθῆναι προσέταξε τὸν λαὸν, τετρακοσίας χιλιάδας τοῦ Ἰούδα
Num. I. 27. εὗρε, τῶν δὲ ἄλλων φυλῶν ἐννακοσίας· καὶ μέν τοι κἀν τῇ ἐρήμῳ ἀριθμηθέντες,
πλείους ἐφθησαν τῶν ἄλλων φυλῶν· ἀλλὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς προῤῥήσεως τὴν ἔκβα- C
σιν ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ δεσπότου χριστοῦ, ὃς ἐκ βλαστοῦ Ἰούδα ἀνέτειλε κατὰ τὸν
Is. XI. 1. πατριάρχην Ἰακὼβ, καὶ κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν· ἐξῆλθε ῥάβδος ἐκ τῆς ῥί-
ζης Ἰεσσαὶ· καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀνέβη· αὐτῷ δὲ καὶ τὸ ἀναπεσὼν ὡς λέων ἐκοι-
μήθη ἁρμόττει καὶ ὡς σκύμνος λέοντος· ὥσπερ γὰρ ὁ λέων καθεύδων ἐστὶ φοβερὸς,
οὕτως ὁ δεσποτικὸς θάνατος καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ διαβόλῳ γεγένηται· λέον- D
τα γὰρ αὐτὸν καὶ σκύμνον λέοντος κέκληκεν ὡς βασιλέα καὶ βασιλέως υἱὸν, καὶ
θεὸν καὶ θεοῦ υἱόν· καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἐκ τοῦ Δαβὶδ γὰρ ἐβλάστησε· καὶ
ὡς θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς ἐγεννήθη· καὶ τὸ τίς ἐγερεῖ αὐτὸν, τὴν
ἄφατον αὐτοῦ δείκνυσι δύναμιν· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀνέστησε κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόῤῥη-
Joh. II. 19. σιν· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἑξῆς. E

γ. Προαγορεύει δὲ καὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ τὸν καιρόν· οὐκ ἐκλείψει γὰρ
ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἑξῆς· σημεῖον γὰρ τοῦτο τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας σαφέστατον·
ἐξέλιπον γὰρ τῶν Ἰουδαίων οὐχ οἱ βασιλεῖς μόνον ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ

tribus proprium agrum sortita est, sed ut patriarcha praedixerat, inter alias tribus dispersa.

2. Age vero Iudae plurimas laudes recitat. Iuda, laudent te fratres tui; manus tuae in cervicibus hostium tuorum; filii patris tui adorent te. Catulus leonis Iudas; ex germine fili mi ascendas. Atqui nihil horum Iudae congruit, sed ortae ex eo tribui, quae regalis evasit, Davide rege primo, deinde posteris eius. Haec omnium tribuum potentissima fuit: nam et cum rex David numerari populum iussit, quadringenta milia Iudaeorum reperit; ex aliis vero cunctim tribubus nongenta milia. Immo et in deserto quum census ageretur, plures Iudaei ceteris tribubus comperti sunt. Vaticinii tamen accurata ratio nacta est exitum in Christo domino, qui de Iudae germine emersit, prout Iacobus patriarcha et Isaias propheta adfirmaverant: exiit virga de radice Iessaei, flos de radice conscendit. Christo praeterea verba congruunt “ ut leo procumbens quievit, ut leonis catulus „. Nam sicuti leo cubans terribilis est, ita mors dominica morti ac diabolo terrori fuit. Leonem ipsum catulumque leonis appellat, nempe ut regem regisque filium, Deumque Dei filium. Etenim ut homo, Davide ortus est; ut Deus, ante saecula a patre genitus. Iam verba quis suscitabit eum, maximas eius vires demonstrant: ipse enim semet prout praedixerat exsuscitavit: solvite templum hoc; et reliqua.

3. Pergit tempus etiam praedicere, quo ille venturus erat: non deficiet princeps ex Iuda; et reliqua. Hoc enim indicium fuit Christi praesentis exploratissimum: namque apud Iudaeos defecerant non reges tantummodo sed etiam pontifi-

A προφῆται· τοῦ γὰρ σωτῆρος ἡμῶν μέλλοντος τίκτεσθαι, ἀλλόφυλοι αὐτῶν ἐκράτησαν βασιλεῖς, ἵνα ὁ αἰώνιος δειχθῇ βασιλεὺς ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία· καὶ γὰρ καὶ τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακὼβ ὑπέσχετο ὁ Θεὸς ἐν τῷ σπέρματι αὐτῶν εὐλογήσειν πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· τοῦτο δὲ καὶ ἐνταῦθα παραδηλῶν ὁ Ἰακὼβ φησί· οὐκ ἐκλείψει ἄρχων, καὶ ἑξῆς· ἕως, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν·
B καὶ Ἰουδαίων συστάντα λαόν· δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν ὄνον αὐτοῦ φησί· καὶ τῇ ἕλικι τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ· ὅτι δὲ ἄμπελος ὁ Ἰσραὴλ ὠνομάζετο, πάντες μὲν οἱ προφῆται διδάσκουσι (1)· καὶ Δαβὶδ φησί· ἄμπελον ἐξ Αἰ- Ps. LXXIX. 9.
γύπτου μετῆρας· καὶ ὁ κύριος δὲ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις· ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν Luc. XX. 9.
ἀμπελῶνα· πῶλον δὲ τὸν ἐξ ἐθνῶν ὀνομάζει λαόν, ὡς ἀδάμαστον ὄντα καὶ
C πωλοδάμνην οὐκ ἐσχηκότα (2)· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ κύριος ἠνίξατο τοῖς ἀποστόλοις προ- Luc.
σταχὼς εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην ἀπελθεῖν καὶ λῦσαι τὴν ὄνον τὴν δεδεμένην καὶ XIX. 30.
τὸν ταύτης πῶλον· ἐφ' ὃν φησὶ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισε· οὔτε γὰρ πατριάρχης, οὔτε νομοθέτης, οὔτε προφήτης (3), τῆς τῶν ἐθνῶν ἐφρόντισε σωτηρίας· οἱ δὲ θεῖοι ἀπόστολοι προσαχθέντες μαθητεῦσαι τὰ ἔθνη, ἔλυσαν μὲν τὴν ὄνον, τουτ-
D έστι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν τὴν δεδεμένην ταῖς τῆς ἁμαρτίας σειραῖς. ἔλυσαν δὲ καὶ τὸν πῶλον τὸν ἐκ ταύτης βεβλαστηκότα λαόν· καὶ ἐπιθέντες αὐτῷ τὰ ἱμάτια τὰ ἑαυτῶν, τουτέστι τὴν χάριν ἧς ἔτυχον (ὅσοι γὰρ εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθη- Gal. III. 27.
σαν, χριστὸν ἐνεδύσαντο) εὐήνιον ἀπέφηναν τὸν ἀδάμαστον πῶλον, καὶ ἐπεκάθισαν αὐτῷ τὸν δεσπότην, καὶ προσέδησαν αὐτὸν τῇ ἀμπέλῳ, τουτέστιν ἑαυτοῖς· ἐξ
E Ἰουδαίων γὰρ οἱ ἀπόστολοι· οὐ μόνον δὲ τοῖς ἀποστόλοις συνήφθησαν οἱ πεπιστευκότες, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς· καὶ τοῦτο προορῶν ὁ πατριάρχης ἔφη· δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν ὄνον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ.

ces atque prophetae. Etenim servatoris nostri instante nativitate, alienigenae reges dominabantur, ut rex aeternus manifestaretur, gentium expectatio. Nam et Abrahamo et Isaaco et Iacobo promiserat Deus in semine eorum benedicturum se gentes terrae. Id ipsum hoc loco declarans Iacobus ait: non deficiet princeps; et reliqua, usque ad verba, et ipse erit expectatio gentium: populumque iudaicum constituet. Alligans, inquit viti asinam suam, vitis ramo pullum asinae suae. Quod quidem vitis nomine denotetur Israël, passim prophetae docent. Utique David ait: vineam ex Aegypto transtulisti. Tum Dominus in evangeliis: homo quidam vineam plantavit. Pullum dicit ethnicorum populum, utpote adhuc indocilem et domitore carentem. Hoc ipse Dominus innuit, cum mandavit discipulis ut in adversum castellum irent, vinctamque asinam solverent cum pullo eius, quem nemo adhuc, inquit, insederat. Nam neque patriarcha neque legislator neque propheta salutis ethnicorum curam gesserant. Divi autem apostoli erudire ethnicos iussi, solverunt asinam, id est hominum naturam peccatorum loris antea devinctam: solverunt et pullum, germinantem scilicet ex ea populum: impositisque ei vestimentis suis, id est, quam acceperant, gratia (nam quotquot in Christo baptizati sunt, Christum induerunt) docilem effecerunt eum, qui erat antea pullus indomitus; ipsique Dominum imposuerunt. Tum eumdem viti alligaverunt, id est sibimet ipsis: nam Iudaeis oriundi apostoli. Neque apostolis tantum, verum etiam horum discipulis devincti fideles sunt: id quod patriarcha praevidens ait, alligans viti asinam suam, ramoque vitis pullum asinae suae.

(1) Lege Euseb. in Luc. p. 166. sqq.
(2) Confer Apolinar. in Luc. p. 181.
(3) Excipe tamen certe Ionam ad ethnicos Ninivitas missum.

δ. Εἶτα καὶ τὸ πάθος προλέγει· πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵ- A
ματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ· χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου· καὶ
λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ· καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ στολὴν ὀνομάζει· τὸ δὲ αἷμα,
οἶνον· ἐπειδὴ καὶ τὸν μυστικὸν οἶνον αἷμα κέκληκεν ὁ δεσπότης(1)· ἀκούομεν δὲ καὶ
Matth. XXVI. τοῦ εὐαγγελιστοῦ διδάσκοντος ὡς τοῦ στρατιώτου τῇ λόγχῃ νύξαντος αὐτοῦ τὴν πλευ-
28. ρὰν, ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ· οὗτοι δὲ οἱ κρουνοὶ διὰ τοῦ σώματος κατεῤῥύη- B
Joh. XIX. 34. σαν· διὰ τοῦτο καί φησι· πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυ-
λῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ· εἶτα δεικνὺς τὴν ἀπὸ τοῦ πάθους γενησομένην εὐφροσύ-
νην, χαροποιοί φησιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἀπὸ οἴνου· εὐφροσύνη γὰρ τῆς οἰκου-
μένης τὸ σωτήριον πάθος· ὅτι δὲ οὕτω τὸ πάθος ἐκάλεσε, μάρτυς αὐτὸς ὁ κύ-
Matth. XXVI. ριος λέγων· πάτερ εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ᾽ ἐμοῦ· οὕτω C
39. καὶ τοῖς υἱοῖς ἔφη Ζεβεδαίου, δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πιεῖν;
Marc. X. 38. τὸ τοίνυν χαροποιὸν τῶν ὀφθαλμῶν, τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ· με-
τὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν, εἰς πᾶσαν ἀπεστάλησαν τὴν οἰκουμένην οἱ
μαθηταὶ τὴν σωτηρίαν προσφέροντες τοῖς πιστεύουσι· τῆς δέ γε διδασκαλίας τὸ
διειδὲς καὶ τὸ διαφανὲς λευκοτάτοις ὀδοῦσιν ἀπείκασε· λευκοὶ γάρ φησιν οἱ ὀδόν- D
τες αὐτοῦ ἢ γάλα· τοσαῦτα μὲν προείρηκεν ὁ πατριάρχης εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν.

ε. Τοῦ δὲ Ζαβουλὼν προείρηκε τὴν παράλιον οἴκησιν· τοῦ δὲ Ἰσάχαρ τὴν
γεωργίαν· τοῦ δὲ Δὰν, κατὰ μέν τινας, τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμψὼν γεγενημένα· ἐκ
ταύτης γὰρ ἦν τῆς φυλῆς· συνηρίθμηται δὲ καὶ τοῖς κριταῖς· καὶ διὰ τοῦτο φη-
σὶν ἔφη, Δὰν κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ὡσεὶ καὶ μία (2) φυλὴ ἐν Ἰσραήλ· ἔνιοι δέ φα- E
Jos. XIX. 47. σι τὰ κατὰ τὴν Λάϊσσαν τὴν νῦν Πανεάδα καλουμένην προσαγορεῦσαι· ἐξαπίνης γὰρ

4. Exin passionem quoque praedicit: lavabit vino stolam suam, sanguine uvae pallium suum: hilares oculi eius a vino, candidi dentes. Corpus quidem eius stolae nomine indigitat, vini nomine sanguinem: nam consecratum quoque vinum sanguis est in servatoris sermone. Tum evangelistam docentem audimus, quod cum militis lancea latus eius effossum est, sanguis et aqua eruperit: quae scatebrae quum in corpus diffluerent, idcirco ait lavabit vino stolam suam, uvae sanguine pallium suum. Deinde ostendens exorturum passione gaudium, hilares, inquit, oculi eius a vino: nam laetitia orbis servatoris passio est. Quod autem hac figura passionem patriarcha designaverit, testis ipse Dominus dicens: pater, si fieri potest, transeat a me calix iste. Tum etiam Zebedaei filiis aiebat: potestis ne bibere calicem quem ego bibiturus sum? Ergo oculorum hilaritas consecutam e passione laetitiam denotat. Namque post passionem missi sunt in universum orbem discipuli salutem fidelibus allaturi. Iam ipsam doctrinae puritatem claritatemque candidissimis dentibus comparavit. Candidi, inquit, dentes eius prae lacte. Atque hactenus patriarcha Iudam commendavit.

5. Age vero Zabulonis maritimum incolatum praedixit; Isachari agricolandi studium; Danis denique, ut quidam autumant, quae Samsoni acciderunt. Ex hac enim is tribu fuit, idemque in iudicibus connumeratur. Quapropter dicitur: Dan iudicabit populum suum, instar unius tribus in Israel. Alii dicunt commemorari ea quae contigerunt Laissae nunc Paneadi dictae. Repente enim nonnulli ex

(1) Recole Photii quaestionem LXXIII.

(2) Ita habent LXX interpretes, quos sequitur Photius; neque ullam varietatem in reperi in holmesianis lectionibus, quae diu expectatae ad me denique his diebus ex Anglia venerunt. Textus tamen vulgatus habet *alia*, quia lectum fuit אחר pro אחד.

A τινὲς ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενοι τῆς φυλῆς, ταύτῃ προσβαλόντες τῇ πόλει, εἷλόν τε κατὰ κράτος καὶ ᾤκισαν, καὶ τὴν οἰκείαν αὐτῇ προσηγορίαν ἐπέθεσαν. Δὰν γὰρ αὐτὴν ἐκάλεσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ θεῖον πνεῦμα ὥσπερ τὰ περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἀντιχρίστου διὰ τοῦ πατριάρχου ἐκ ταύτης δηλοῦν (a) τῆς προῤῥήσεως· Δὰν γάρ φησι κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ὡσεὶ καὶ φυλὴ μία ἐν Ἰσραήλ·
B ὥσπερ γάρ φησι ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς ὁ σωτὴρ βλαστήσας διασώζει τὴν οἰκουμένην, οὕτως ἐκ τῆς τοῦ Δὰν φυλῆς ὄφις ὀλέθριος ἐξελεύσεται· τοῦτο γὰρ λέγει, καὶ γενηθήτω Δὰν ὄφις ἐφ' ὁδοῦ καθήμενος ἐπὶ τρίβου δάκνων πτέρναν ἵππου· καὶ πεσεῖται ὁ ἱππεὺς τὴν σωτηρίαν ἀναμένων κυρίου· ἐπειδὴ γὰρ ἀπάταις παντοδαπαῖς κεχρημένος πειρᾶται τοὺς φενακιζομένους ἀγρεύειν εἰς ὄλεθρον, ὄφει
C τινὶ αὐτὸν ἀπεικάζει παρά τινι τρίβῳ φωλεύοντι καὶ τοῖς παριοῦσι λυμαινομένῳ· ἵππον δὲ οἶμαι καλεῖν αὐτὸν τὸ σῶμα, ἐπιβάτην δὲ τὴν ψυχήν· τὸ δὲ εἰς τοὐπίσω πεσεῖν, τουτέστιν ὕπτιον κεῖσθαι τὸν θάνατον παραδηλοῖ· τοιοῦτο γὰρ τῶν τεθνεώτων τὸ σχῆμα (1)· διὰ δὲ τῆς πτέρνης τὴν ἀπάτην (2) ᾐνίξατο· ἐπειδὴ τοὺς μὲν ἐξαπατᾷ, τοῖς δὲ παγχαλέπους ἐπιφέρει κολάσεις· διὰ δὲ τοῦ ἵππου τὸ σῶ-
D μα ᾐνίξατο, οὗ δακνομένου καὶ διαφθειρομένου, θάνατος γίνεται, τοὺς τῆς ἐλπίδος τοῖς ὑπομένουσι κομίζων καρπούς· καρπὸς δὲ τῆς τοιαύτης ἐλπίδος ἡ σωτηρία.

ϛ. Προλέγει τῷ Γὰδ τὰς ἐσομένας αὐτῷ παρὰ τῶν λῃστρικῶν ἐφόδων ἐπιβουλάς· τοῦτο γὰρ λέγει πειρατήριον πειρατεύει αὐτόν· προαγορεύει δὲ καὶ τὴν ἐσο-
E μένην αὐτοῦ νίκην· καὶ αὐτὸς γάρ φησι πειρατεύσει αὐτὸν κατὰ πόδας· ὡσαύτως δὲ καὶ τῷ Ἀσὴρ τὴν σιτοφόρον χώραν· καὶ τῷ Νεφθαλεὶμ τὴν εἰς πλῆθος ἐπίδοσιν· τοῦτο γὰρ ἔφη στέλεχος ἀνειμένον ἐπιδιδοὺς ἐν τῷ γεννήματι κάλλος· εἶτα τοῦ

tribu oriundi urbem hanc adorti, vi captam ipsi incoluerunt, suumque ei nomen indiderunt, Dan scilicet vocitantes. Ego vero existimo divinum spiritum sicuti res servatoris nostri, ita res quoque antichristi hoc vaticinio patefacere. Dan scilicet, inquit, iudicabit populum suum, instar unius tribus in Israel. Sicuti de Iudae tribu servator pullulans mundum servabit, ita de Danis tribu exitiosus anguis exsiliet. Id enim verba innuunt, fiat Dan serpens in via, proiectus in semita, mordens equi calcaneum. Tum corruet eques, qui a Domino expectabit salutem. Quoniam antichristus omnimodis dolis utens illectos pertrahere nitetur in interitum, hunc colubro comparat iuxta semitam latitanti, viatoribusque exitium inferenti. Equum dici a patriarcha corpus censeo; equitem, animam. Quod autem retro decidit, id est supinus proiicitur, mors nimirum innuitur: hic est enim exanimatorum habitus. Calcaneo denique fraudem significat; quia videlicet antichristus alios decipiet, alios acerbissimis suppliciis cruciabit. Equo, ut dixi, corpus innuitur; quo laeso et corrupto, mors consequitur; quae tamen fortibus spei fructum adfert: huius vero spei fructus, salus.

6. Gado futuras a latronum incursionibus insidias ominatur. Id enim aiunt verba, direptio cum diripiet. Tum etiam victoriam spondet: ipse, inquit, mox diripiet illum. Asero similiter frugiferum agrum praedicit; Nephthalimo sobolis incrementum: sic enim intelliguntur verba, candex emissus, ex se gignens pulchritu-

(a) Cod. δηλῶν.

(1) Et sic mortuos pingunt Aegyptii in funebribus papyris.

(2) Spectat Photius et Evae anguem, et Iacobi ipsius nomen. Gen. III. 15. XXVIII. 36.

Ἰωσὴφ τὸν φθόνον, καὶ τὰς παντοδαπὰς ἐπιδείξας ἐπιβουλὰς, τὴν θείαν ὑμνεῖ A
κηδεμονίαν, δι' ἧς τοὺς πεπολεμηκότας ἐνίκησε· συνετρίβη γάρ φησι μετὰ κρά-
τους τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ ἐξελύθη νεῦρα βραχιόνων χειρῶν αὐτῶν, διὰ χεῖρα δυ-
νάστου Ἰακώβ· ἐκεῖθεν ὁ κατισχύσας σε Ἰσραὴλ παρὰ θεοῦ τοῦ πατρός σου· καὶ
ἐβοήθησέ σοι ὁ θεὸς ὁ ἐμός· καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογίαν οὐρανοῦ ἄνωθεν, καὶ εὐ-
λογίαν γῆς ἐχούσης πάντα· καὶ ἑξῆς· δι' ὧν ἁπάντων ὕμνησε τὸν οἰκεῖον θεόν· B
ὃς καὶ αὐτὸν κρείττονα τοῦ πεπολεμηκότος ἀπέφηνεν ἀδελφοῦ, καὶ τὸν υἱὸν ἄμα-
χον ἔδειξε παρὰ τοσούτων ἀδελφῶν ἐπιβουλευθέντα· ταύτης δέ φησι τῆς κηδε-
μονίας τετύχηκας, τῆς εἰς τοὺς γεγεννηκότας θεραπείας μισθὸν κομισάμενος· τοῦ-
το γὰρ λέγει ἕνεκεν εὐλογίας μαστῶν καὶ μήτρας, εὐλογίας πατρός σου καὶ μη-
τρός σου· γηροκόμος γὰρ τοῦ πατρὸς σπουδαῖος ἐγεγόνει· τὰ δὲ εἰς αὐτὸν γεγε- C
νημένα, κοινὰ αὐτοῦ τε καὶ τῆς μητρὸς εἶναι φησί· ταύτης γὰρ ἂν τῆς κηδεμονίας
κἀκείνη ἀπήλαυσεν εἰ μὴ θᾶττον ἐξῆλθε τοῦ βίου (a)· εἶτα ἐπεύχεται αὐτῷ περιφά-
νειαν, ὥστε γενέσθαι αὐτὸν παρὰ πᾶσιν ἐπίσημον· ὑπερισχύσας γάρ φησιν ὑπὲρ
εὐλογίας ὀρέων μονίμων καὶ ἐπιθυμίας θινῶν αἰωνίων· ἔσονται ἐπὶ κεφαλῆς Ἰωσὴφ,
καὶ ἐπὶ κορυφῆς ὧν ἡγήσατο ἀδελφῶν· τὸ δὲ θῖνας ὁ Ἀκύλας βουνοὺς ἡρμήνευ- D
σεν· ἐπειδὴ τοίνυν πόρρωθεν ὁρῶνται καὶ οἱ βουνοὶ καὶ τὰ ὄρη, τούτοις παρα-
πλησίως εὔχεται γνώριμον αὐτὸν γενέσθαι καὶ πάντων περιφανέστατον.

ζ. Τὸν δὲ Βενιαμὶν λύκον ἅρπαγα κέκληκε διὰ τὸ συμβεβηκὸς πάθος τῇ
τούτου φυλῇ· διὸ ἐπήγαγε, τὸ πρωϊνὸν ἔδεται καὶ εἰς τὸ ἑσπέρας διαδώσει τρο-
Iud. XX. XXI. φήν· ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ συμπλοκῇ νενικηκότες, ὕστερον ἄρδην ἀπώλον- E
το, πλὴν εὐαριθμήτων τινῶν ὀλίγων, οὓς οἱ νενικηκότες οἰκτείραντες, δοῦναι μὲν
αὐτοῖς γυναῖκας διὰ τὸν ὅρκον ὑπείδοντο, ἑτέρως δ' αὐτοῖς τὸν γάμον ἐμηχανή-
σαντο· εἰδέναι δὲ χρὴ ὥς τινες τήνδε τὴν πρόρρησιν εἰς τὸν θεσπέσιον Παῦλον

dinis germen. Deinde infensam Iosepho invidiam variasque pandens insidias, divinam celebrat providentiam, qua tectus adversarios suos superavit. Contriti sunt, inquit, arcus eorum; dilapsi sunt nervi brachiorum manuumque eorum; per manum potentis Iacob. Illinc qui te roborat Israel a Deo patris tui. Opitulatus est tibi Deus meus: benedixit tibi benedictione caeli desuper, terraeque benedictione omnia continentis; et reliqua. Quibus omnibus verbis Deum suum celebravit, qui se fratri adversario superiorem reddidit; filiumque pariter suum, contra quem tanta fratrum turba coniuraverat. Hanc, inquit, tutelam nactus es propter tuum erga parentes studium. Sic enim intelligas verba: propter benedictionem uberum et vulvae, benedictionem patris matrisque tuae. Is enim senis patris sollicitam curam gessit: quidquid autem patri fecit, id utrique parenti commune dicitur: namque et mater eandem curam fuisset experta, nisi citius vita excessisset. Deinde precatur ei praeclaram famam, atque ut apud omnes inclarescat: exsuperans, inquit, benedictiones montium immobilium, desideriumque clivorum aeternorum. Haec fient in capite Iosephi, in vertice quorum ipse dux est fratrum. Non θῖνας vocabulum Aquila sed βουνοὺς posuit. Sicuti ergo procul conspiciuntur seu colles seu montes, horum instar patriarcha optat conspicuum fieri Iosephum atque omnium illustrissimum.

7. Denique Beniaminum dixit lupum rapacem propter eam quae contigit huic tribui cladem. Idcirco adiecit: mane comedet, vespere cibum distribuet. Nam primo alteroque congressu superiores Beniamitae, ad extremum funditus deleti fuerunt, paucis admodum exceptis, quibus victores misericordia commoti feminas quidem in matrimonium ob sacramenti religionem non tradiderunt, aliter tamen eis nuptias con-

(a) Cod. prima manu τῶν βίων, secunda τὸν βίον; quod mihi utrumque emendandum videbatur.

A εἵλκυσαν (1)· λύκου γὰρ δίκην ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, ὕστερον δὲ τὴν πνευματικὴν τροφὴν τῇ οἰκουμένῃ δίδωκε. Ταῦτα τοῦ Ἰακὼβ εἰρηκότος, καὶ τὴν οἰκείαν τελευτὴν μεμηνυκότος, ὁ συγγραφεὺς ἔφη· καὶ ἐξάρας τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κλίνην ἐξέλιπε, καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ· τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ὁ τῶν ὅλων ἔφη Θεός· σὺ δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς Gen. XV. 15.
B τοὺς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ, τραφεὶς ἐν γήρει καλῷ· ἐντεῦθεν καὶ ὁ κύριος τὴν τῶν Marc. XII. 26.
Σαδδουκαίων ἀπιστίαν διήλεγξεν εἰρηκώς· ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ οὐκ ἀνέγνωτε, ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν (2).

C

QUAESTIO VI.

Τί δή ποτε Μωσῆς τῆς οὐρανῶν οὐ μέμνηται βασιλείας, καί τοι τοῦ σωτῆρος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις λαμπρῶς εἰπόντος ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τοῖς δικαίοις ταύτην ἑτοιμασθῆναι (3). Matth. XXV. 34.

D

α. Πολλὰ τῶν νοητῶν ὁ θεῖος Μωσῆς παρῆκε· καὶ ἡ βασιλεία δὲ τῶν οὐρανῶν κρείττονα καὶ τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν ἢ κατ᾽ αἴσθησιν ἔχει· φησὶ γὰρ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ I. Cor. II. 9.
E ἀνέβη· οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἀσωμάτων δημιουργίαν δυνάμεων (4) μὴ ἐπεξελθόντα

ciliaverunt. Neque tamen nesciendum est, nonnullos hoc vaticinium ad divum Paulum traxisse: hic enim lupi ritu noxius ecclesiae fuit in domos irrumpens; postea vero spiritalem escam orbi distribuit. Postquam haec Iacobus dixisset, suumque obitum nunciavisset, pergit dicere historicus: collectis in lectulo pedibus, animam egit, et ad populum suum appositus est. Id ipsum Abrahamo quoque dixerat communis Deus: tu vero abibis ad patres tuos, bona senectute nutritus. Hinc etiam Dominus Sadducaeorum incredulitatem coarguebat dicens: quod autem mortui surrecturi sint, nonne legistis, ego Deus Abrahami et Isaaci et Iacobi? Non est Deus, mortuorum Deus, sed viventium. Ipsi gloria in saecula amen.

Cur Moses regni caelorum nullam mentionem fecerit, quamquam servator in evangeliis manifeste dicat, a constitutione mundi illud esse iustis paratum.

1. Multas Moses intellectuales res silentio pressit: regnum autem caelorum tum natura sua tum etiam gaudiorum praestantia sensus exsuperat. Id enim rei genus, ut ait scriptura, neque oculus vidit neque auris audivit neque in cor hominis ascendit. Nil ergo mirum est, si quum Dei aspectu dignus Moses incorporearum

(1) In his est Hieronymus ep. XXXVIII. 1, et quaest. in genes., nec non in opusculo quod eius nomen iactat de benedictionibus Iacob.

(2) Ex hac sollemni clausula ominor quaestionem hanc et alias quoque fortasse dictas a Photio fuisse ad populum in homiliis; quas deinde collectas ad Amphilochium miserit.

(3) Conspirat in hanc sententiam Hieronymus ep. CXXVIII. 5: *mihi in evangelio promittuntur regna caelorum, quae instrumentum vetus omnino non nominat.*

(4) Confer Photium in quaestione CII a Wolfio edita.

τὸν θεόπτην Μωσῆν διὰ τὴν παχύτητά τε καὶ ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν, μὴ δὲ A
τῆς ὑπὲρ αἴσθησιν βασιλείας τῶν οὐρανῶν διήγησιν παραθέσθαι, κατ' αἴσθησιν μᾶλλον ἢ κατὰ θεωρίαν βιοῦντι λαῷ· τὸ γὰρ νομίζειν τινὰς τῷ κατὰ τὸν παράδεισον διηγήματι συμπεριλαβεῖν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἥτις εἰς ταυτὸν ἔρχεται τῇ βασιλείᾳ τοῦ χριστοῦ, οὐκ ἂν ἀκριβὴς παραδέξοιτο λογισμός· ταπεινὸν γὰρ ἂν εἴη τοῦτο πολλῷ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ὄψει τε γὰρ ὁ παρά- B
δεισος καταληπτὸς ἐγεγόνει, καὶ πολίτας ἔσχε τοὺς πρωτογόνους· καὶ τὸ κάλλιστον μὲν τῶν περικοσμίων ἐστί, τῆς γῆς δ' ὅμως μέρος· καὶ φυτοῖς μὲν ὡραίοις κομᾷ, καὶ διαυγεστάτοις καταρδεύεται νάμασι, πλὴν οὐδὲν τούτων ὑψηλότερον ὄψεως, οὐδὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἀνακεχώρηκε λογισμῶν, ὥσπερ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ γῆς δὲ καὶ οὐρανοῦ οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ὅσον τὸ μέσον. C

Luc. XXIII. β. Εἰ δὲ διότι τοῦ γενναίου εἰπόντος λῃστοῦ, μνήσθητί μου κύριε ἐν τῇ βα-
42. σιλείᾳ σου, ὁ σωτὴρ αὐτῷ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὑπισχνεῖται, διὰ τοῦτο τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν τὴν τοῦ παραδείσου τίθεται λῆξιν (οὐ γὰρ ἄλλα μὲν αἰτεῖν τὸν λῃστήν, ἄλλα δὲ λαμβάνειν παρὰ τοῦ μεγαλοδώρου θεοῦ ἀκόλουθον εἶναι φαίη ἄν) ἐκεῖνο μᾶλλον σκοπείτω ὡς τί δή ποτε μὲν ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, D
ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ χριστοῦ, οὐδαμῶς ὁ λῃστὴς συνεγνώκει· πόθεν γὰρ ἂν ἐξαιτεῖν προήχθη ἃ καὶ τοῦ λογίζεσθαι τὴν ἰσχὺν ἐνίκα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ὑπερβαίνει; οὐκοῦν τί ποτε μὲν ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὁ λῃστὴς οὐδαμῶς συνεγνώκει, οὐδὲ πρὸς ὡρισμένον τι καὶ γνώριμον τὸν νοῦν ἀπευθύνων τὴν αἴτησιν ἐποιεῖτο· ἀλλὰ διὰ τοιαύτης αἰτήσεως ἀγαθῶν τινῶν μετασχεῖν καὶ μακαρίας ἀπο- E
λαύσεως ᾐτεῖτο· ἐπεὶ δὲ τῶν ἄλλων ἁπάντων καλῶν γνωριμώτερος αὐτῷ ὁ παράδεισος καθειστήκει (ἐκ γὰρ τῆς μωσαϊκῆς διδασκαλίας τῷ ἰουδαίων ἐπιγινωσκόμενος ἔθνει) οὐδὲ τὴν ἐκείνου διέφυγε γνῶσιν, διὰ τοῦτο τὸν παράδεισον ὁ δεσ-

virtutum creationem non narraverit propter audientium crassa ingenia et infirmitatem, idemmet ne caelorum quidem regnum apud populum sensibus magis quam intellectu utentem commemoraverit. Nam quod nonnulli arbitrantur Mosem in paradisi mentione regnum quoque caelorum conclusisse, quod est ipsum Christi regnum, hanc inquam opinionem accuratum ratiocinium non recipit. Ille enim valde regno caelorum inferior videbitur: siquidem paradisus sensibus erat comprehensibilis, incolasque primos parentes habuit: et mundanarum quidem rerum pulcherrima est, sed tamen terrae huius pars: et quamquam pulcris arboribus floret ac limpidissimis rigatur fluviis, nihilominus nihil visibili vi sublimius habet, neque humanum intellectum excedens, ut reapse est regnum caelorum. Quantopere demum terra caelo differat, verbis declarari non potest.

2. Quod si quia dicenti latroni bono, memento mei Domine in regno tuo, servator paradisum promisit, idcirco regnum caelorum idem esse putat aliquis quod paradisi sedes (neque enim consentaneum fuit aliud latronem petere, aliud a munifico Deo accipere); illud potius consideret, caelorum id est Christi regnum latroni incognitum fuisse. Qui autem fieri poterat, ut id sibi deposceret, quod ipsum ratiocinii acumen effugiebat, mentisque humanae vires excedebat? Igitur quidnam revera esset regnum caelorum latro omnino ignorabat; neque ad certum aliquid notumque sibi mentem intendens preces illas effudit; sed boni alicuius beataeque voluptatis compotem se fieri postulavit. Iam quia bonis ceteris notior ei paradisus erat (quum enim hic Mosis magisterio iudaicae genti exploratus esset, eius ne latronem quidem notitia latebat) idcirco paradisum illi Dominus spondet: neque aliud pro

A πότης αὐτῷ κατεγγυᾶται· καὶ οὐχ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων δωρεῖται, ἀλλ' ἃν τυχεῖν ὁ ἐξαιτούμενος ἐπεθύμει· ἐπεθύμει δὲ μνήμης τυχεῖν ἐν τῇ βασιλείᾳ χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐν ἀγαθοῖς τε καὶ μακαρίοις γενέσθαι· καὶ λαμβάνει λοιπὸν τὴν ἐν παραδείσῳ διαγωγήν, ἣν οἱ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγέται μήπω τῆς ἐντολῆς ἐκπεσόντες διεκληροῦντο (1)· εἰ δέ τις τὸν παράδεισον αὐτῷ οἱονεί τινα προοιμιαζόμενα δῶ-
B ρα καὶ ἀρραβῶνα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας λέγοι δεδόσθαι, οὐκ ἀποτεύξεσθαι δὲ αὐτὸν οὐδὲ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, τοῦτο δὴ τοῦτο οὐδὲν μὲν ὅλως μάχεται τῷ λόγῳ· μᾶλλον δὲ ἐν τῇ κοινῇ πάντων ἀναστάσει τε καὶ διακρίσει καὶ τῶν βεβιωμένων ἀνταποδόσει, εἰσόμεθα ἀκριβέστερον (2)· τὰ νῦν δὲ αὐτοῦ ἂν εἴη ἐξεπίστασθαι τοῦ κριτοῦ.

C γ. Ἀλλὰ γὰρ Μωσεῖ μὲν οὐκ ἦν ἀνάγκη οὐδὲ σκοπὸς ἀναπτύσσειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· πολλὰ γὰρ ὥσπερ ἔφημεν τὴν κοσμογένειαν ἀναγράφων τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν παρῆλθεν· εἰ δὲ τυπικῶς τις καὶ ἐν αἰνίγματι καὶ αὐτὴν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὑποσημαίνειν ἐθέλοι λέγειν, ἐν τῷ εἰπεῖν ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὐδὲν πρὸς αὐτὸν διοισόμεθα (3)· οὐδὲ γὰρ οὐ-
D δὲ τοῦτό γε φαμὲν πόθεν ὡς ἠγνόει ταῦτά τε καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ τηλικούτου καὶ τοσούτου θαύματος τῆς θεοπτίας ἠξιωμένος Μωσῆς· ἀλλ' ὅτι τοῖς πολλοῖς ἀνέκφορα διετήρει, καὶ τῆς μὲν συγκλύδου ἀκοῆς φειδὼ πολλὴν ἐποιεῖτο, τοῖς ὑψηλο-

alio largitur, sed id omnino quod petenti erat concupitum. Is vero cupiebat ut sui memoria haberetur in Christi regno, id est ut bonis atque beatis adnumeraretur. Reapse is deinde paradisi incolatu potitur, quem generis nostri auctores ante violatum praeceptum sortiti fuerant. Quod siquis paradisum latroni tamquam aliquod praeludium arrhabonemque regni caelorum datum dicat, neque eum praedicto regno cariturum; ista quidem opinio rationi minime repugnat: rem autem in communi omnium resurrectione ac iudicio actaeque vitae remuneratione, accuratius cognoscemus. Interim haec in iudicis mente latent.

3. Sed enim Mosi nulla necessitas scopusve aderat, cur caelorum regnum manifestaret. Porro multa, ut diximus, quae sensum excedebant, dum orbis initia scriberet, praetermisit. Iam siquis forte dicere velit, figurate nec sine aenigmate ipsum quoque regnum caelorum a Mose innui, dum ait " in principio fecit Deus „ caelum et terram „ huic nos nequaquam adversabimur. Neque enim ullo modo adfirmamus Mosem, qui tanto prodigio dignus fuit ut Deum ipsum conspexerit, rem talem tantique negotii ignoravisse: verum ea, quae multi ferre nondum poterant, reticebat, vulgique auribus ineruditis valde parcebat: interim dum semina aliquot in

(1) Paradisi intellectualis nomen a paradiso terrestri derivatum fuisse, nemo inficias it. Ceteroquin sanctarum ante Christum animarum quietas sedes a terrestri paradiso Adami distinguendas esse, satis docet scriptura cum ait Christum post obitum ad inferos descendisse. Quare et ad illa apud Lucam verba ad latronem recte monent sacri interpretes terrestrem paradisum non esse ibi intelligendum.

(2) De hac Graecorum quorumdam opinione iam alibi locuti sumus ad Apolin. frag. in Luc. p. 185. Et quidem contra Graecos suos copiose disputat Eustratius ab Allatio editus.

(3) Quaestionem hanc rursus tractat Photius in amphilochiana decima sexta, aliis quidem verbis, ceteroquin iisdem saepe argumentis utens; quam rem nunciatam Roma Neapolim ante hos annos fuisse video cl. Andresia prodrom. anecd. gr. p. 85. Sed tamen ad hunc locum Photius in decima sexta aliter iudicare videtur. Huic enim opinioni nonnullorum propositae sic contradicit: ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν ῥᾳδίως ἀγαπήσῃ ἡ ἀλήθεια, ἔτι τε λίαν ἐκβιβάζεται, καὶ ὅτι εἰπὼν οὐρανὸν ποιῆσαι, περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τοὺς Ἰουδαίους οὐδὲν ἧττον ὠφέλησεν ἢ εἰ παντελῶς ἀπεσιώπησε· καὶ πολλὰ ἄλλα πρὸς ταύτην τὴν ὑπόληψιν ὑπεναντιοῦται.

τέροις δὲ καὶ τελειοτέροις σπέρματα καταβάλλων, τῶν ὑψηλοτέρων τε καὶ θαυμα- A
σιωτέρων ἴσως διετέλει θεωρημάτων· καὶ γάρ φασι διὰ τοῦτο τὴν μὲν τοῦ αἰσθη-
τοῦ κόσμου δημιουργίαν εἰπὼν, λεπτουργεῖ τε καὶ ἐπεξέρχεται καὶ ἃ συμπληροῦσι
τοῦτον· τὴν δὲ γένεσιν ἀναγραψάμενος τοῦ οὐρανοῦ, ὅσα μὲν αὐτοῦ πρὸς τὸν πε-
ρίγειον κόσμον ἀφορᾷ, καὶ ταῦτα παραπλησίως διεξῆλθεν, ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ
τῶν ἀστέρων κυριότητά τε διαλαβὼν καὶ φύσιν· τὰ δὲ τῆς περιγείου ἀπονεύοντα B
διακοσμήσεως, καὶ ὅσα τῆς ἀνωτέρω λήξεώς ἐστι, οὐχ ὁμοίως διείλαβεν· εἰ δὲ
τοῦτο, πολλῷ μᾶλλον οὐδ' ὅσα ὑπεραναβέβηκε τούτων· καταλιμπάνει δὲ τὴν
τούτων σαφῆ καὶ διευκρινημένην διήγησιν τῷ πλάστῃ καὶ δεσπότῃ πάντων Χριστῷ
τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὃς ἐπιδημήσας ἡμῖν τοῖς ἐν γῇ, καὶ τὰ οὐράνια καὶ θεῖα παραδι-
δοὺς μαθήματά τε καὶ μυστήρια, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐξηγήσατο· ἐπεὶ C
καὶ τὰ ἄλλα, νομοθεσίαι τε καὶ εὐαγγελίαι ἀραί τε καὶ εὐλογίαι, τὸ σωματικώτε-
ρον ἔχουσαι, πανταχοῦ τῷ Μωσεῖ παραλαμβάνονται· ὁ δὲ κοινὸς τοῦ γένους σω-
τὴρ ὅλον τὸν ἄνθρωπον ἀπαλλάξαι τῆς πλάνης προθέμενος, τὰ ἐπουράνια καὶ
θεῖα ἡμῖν τοῖς πειθομένοις ἐπηγγείλατο ἀγαθά· ὥσπερ καὶ τοῖς ἀπειθοῦσιν ὑπέ-
δειξεν, ὡς ὑποδέξεται αὐτοὺς οὐ τὰ πρόσκαιρά τε καὶ χρόνῳ καταμαραινόμενα D
λυπηρά, ἀλλ' ὅσα δι' αἰῶνος ἀπεράντου παρατεινομένην ἔχουσι τὴν πεῖραν τῶν
ἀλγεινῶν.

δ. Εἰ δὴ καὶ ἀγωνιστήριον ἦν ὁ παράδεισος, ἐν αὐτῷ γὰρ τὸ γυμνάσιον τῷ
πρωτοπλάστῳ προτέθειτο, πῶς ἂν εἴη τῷ αὐτῷ καὶ βραβεῖον καὶ στάδιον; οὐκοῦν ὁ
παράδεισος προοίμιον μὲν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, οὐ βασιλεία δέ· καὶ μα- E
κάριον μὲν καὶ πολυέραστον ἐνδιαιτηθῆναι τῷ χωρίῳ, μακαριώτερον δὲ καὶ ἐρασμιώ-
τερον τὸ εἰς τὰς οὐρανίας ἐκεῖθεν παραπεμφθῆναι σκηνάς· καὶ τὸ ἀρχηγὸν δὲ φῶς,
ὅπερ ἀναχεόμενον πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου δημιουργίας, τὴν ἡμέραν ἐποίει, βασιλείαν

sublimiores perfectioresque mentes immittebat, easque altioribus ac mirabilioribus contemplationibus fortasse initiabat. Propterea, aiunt, dum sensibilis mundi creationem scribit, singillatim omnia persequitur, quae ad eam rem pertinent: verumtamen cum caeli genesim narrat, quaecumque caelestia ad terrestrem mundum referuntur, ea pariter accurato sermone digerit, solis inquam et lunae stellarumque dominatum atque naturam. Quae autem a terrestri fabrica ornamentove recedunt, quaeque proprie ad supernam stationem pertinent, haec haud aeque disserit. Quod si in his ita se gessit, multo magis in illis quae praedictis excelsiora sunt. Horum, inquam, sublimiorum perspicuam accuratamque enarrationem creatori dominoque omnium Christo Deo nostro reliquit: qui nobiscum terrae incolis diversatus, et caelestes doctrinas ac divina mysteria impertiens, regnum quoque caelorum nos edocuit. Quamobrem aliae quoque leges et promissiones et minae ac benedictiones, quae corporeum quid sapiebant, ad Mosis partes semper pertinent: verum communis servator generis, qui sibi officium sumpsit omni errore hominem liberandi, caelestia nobis credentibus ac divina bona nunciavit: sicuti etiam non credentibus demonstravit, fore ut illos haud temporalis vel aliquando cessatura poena excipiat, sed quae sensum potius doloris in infinitum aevum extendat.

4. Quod si praeterea paradisus certaminum praemium est: illic enim primo homini propositum virtutis exercitium fuit; qui fieri potest ut idem homini locus palma esset et stadium? Sequitur ergo ut paradisus praeludium quidem regni caelorum fuerit, non tamen ipsum regnum. Et in eo quidem versari loco beatum ac desiderabile est; multo tamen beatius atque optabilius est ad caelestes sedes illinc emitti. Et quidem lux illa primigenia, cuius effusio, ante solem conditum, diem efficiebat, exemplo nobis est, ut

A οὐρανῶν ὑψηλοτέραν τε καὶ θειοτέραν καὶ ὡς ἀληθῶς οὐράνιον λῆξιν ἡμᾶς ἐννοεῖν, ἢ τὸν παράδεισον, ἀπευθύνει· ἐν ᾗ τοῖς ἀξιωθησομένοις ἐνδιαιτᾶσθαι τὴν χρείαν ἀποπληρώσει· καὶ εἴη ἂν εἰκότι λόγῳ ἀναλογίαν διασώζειν τὸ οὐράνιον σῶμα πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἣν συνδιασώζει πρὸς αὐτὴν ἡ γῆ· ἐκείνη τε γὰρ πρὸς τὸ ὁρώμενον οὐράνιον κῦτος τάξιν ἐδάφους ἐπέχουσα φαίνεται· αὐτός τε πάλιν ἐδά-
B φους ἀναπληρώσει χώραν τοῖς ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ τὴν δίαιταν ἀξιωθεῖσι λαχεῖν· οὐδὲν οὖν ὅλως ἐστὶν ἀπορεῖν τοῦ λοιποῦ, πῶς τοῦ δεσπότου χριστοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ σωτήριον παρουσίαν οὐράνιον ἡμῖν καὶ διδάσκοντος καὶ ἐπαγγειλαμένου βασιλείαν, ὁ θεράπων αὐτοῦ Μωσῆς ἢ οὐδ᾽ ὅλως ἢ ὡς ἐν αἰνίγματι ταύτης ἐμνήσθη· οὐδὲ πότερον ταυτόν ἐστιν ἢ ἕτερον ὁ παράδεισος καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν (*).

intelligamus regnum caelorum vere esse caeleste habitaculum, multoque excelsius diviniusque, quam paradisus: in quo quidem caelesti habitaculo, hi qui eo digni fuerint, voti omnis compotes fient. Prorsus videtur iusta ratione caeleste firmamentum eam analogiam erga regnum caelorum tueri, quam erga ipsum firmamentum tellus: haec enim caelesti, quem suspicimus, fornici vicem pavimenti praestare videtur. Rursus ipse caelestis fornex pavimenti instar erit iis qui caelorum regnum incolendi digni erunt. Ergo deinceps non erit ambigendum, curnam Christus, quo tempore inter homines salutariter versatus est, caeleste nobis promiserit nunciaveritque regnum; eius vero famulus Moses vel nullo modo vel certe non sine aenigmate regni eiusdem mentionem fecerit. Neque denique est dubitandum, utrum idem sit an quid diversum, paradisus et regnum caelorum.

(*) Hactenus amphilochianas Photii quaestiones libera ratione delectas edere mihi placuit: reliquas alii volumini destinavi.

Iuvat nunc Photii eiusdem responsa quinque canonica, de disciplina nempe ecclesiastica et de re morali, subtexere; quae ex alio vaticanae bibliothecae codice exscripsi, meaque interpretatione, non secus atque amphilochianas quaestiones, donavi. Responsorum canonicorum ab episcopis graecis editorum libros aliquot habes apud Leunclavium in iure graec. rom.; itemque apud Beveregium in pandectis: neque tamen ibidem photiana haec cursim mihi quaerenti occurrebant, quae nunc illis commode adiungo. Et sane ius graecum canonicum atque ethicum dignum est, quod nostri quoque theologi sacrive iuris consulti libenter ediscant, eoque saepius utantur, cum de re morali aut canonica deliberaturi vel scripturi sunt.

PHOTII A

RESPONSA CANONICA.

ΤΩΙ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΩΙ ΟΣΙΩΤΑΤΩΙ ΣΥΛΛΕΙΤΟΥΡΓΩΙ ΛΕΟΝΤΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΙ ΚΑΛΑΒΡΙΑΣ ΦΩΤΙΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ. B

Τὰ παρὰ τῆς ὑμῶν θεοφιλείας πρὸς ἡμᾶς ἀναπεμφθέντα κεφάλαια τοῖς θεοφιλεστάτοις ἡμῶν ἐπιδοθέντα μητροπολίταις (1) καὶ παρ᾽ αὐτῶν δοκιμασθέντα τε καὶ βασανισθέντα, τοιαύτης ἔτυχε κρίσεώς τε καὶ ἐπιλύσεως. C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α.

Περὶ μὲν τῶν χειροτονίαν ἱερατικὴν μηδὲ μίαν ἐχόντων, βαπτίσματα δὲ δι᾽ ἑαυτῶν τελεσάντων, τοιοῦτόν τι ὥρισται. Ὡς εἰ μὲν ἐν ἐλευθέρᾳ γῇ καὶ χριστιανῶν παῤῥησίᾳ ἱερέων τε εὐπορίᾳ, τοῦ τοιούτου κατετόλμησαν ἐγχειρήματος, τῶν ἱερῶν διακοσμήσεών τε καὶ προχειρήσεων τὸν θεσμὸν εἰς φαῦλον τιθέμενοι, μᾶλλον δὲ ἀλαζονίᾳ ἐμπορευσάμενοι, σφοδρῶς ἐπιτιμηθέντες ὑπὲρ τῶν ἤδη πλημμεληθέντων, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἱερατικῆς προχειρήσεως δι᾽ αὐτό γε τοῦτο ἀπειρχθήσονται· οἱ γὰρ τὴν τοῦ θείου πνεύματος χάριν ἀποσυλῆσαι θελήσαντες, καὶ ἑαυτοῖς τὴν τιμὴν, ἀλλ᾽ οὐχ ὑπὸ θεοῦ καλούμενοι ἐπιτρέψαντες, ὡς τῆς θείας χάριτος καταφρονηταὶ, ταύτης ἑαυτοὺς ἀπεστέρησαν· ὧν γὰρ πρὸ τοῦ λαβεῖν κατεφρόνησαν, τούτων καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν εἰκότως καταφρονῆσαι οὐ παραιτήσονται· τοὺς δέ γε παρ᾽ αὐτῶν βαπτισθέντας, οὐδαμῶς δεξαμένους πνεύματος χάριν ἡγούμεθα· δι᾽ ὃ D E

RELIGIOSISSIMO ET SANCTISSIMO LEONI CALABRIAE ARCHIEPISCOPO PHOTIUS ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

Quae vestra pietas ad nos misit capitula, quum religiosissimis nostris metropolitis exhibita fuerint atque ab illis in examen vocata, eiusmodi retulerunt iudicium ac solutionem.

Capitulum I.

Quod ad eos homines adtinet, qui nullo sacro ordine praediti, baptismum manu sua administraverunt, hoc definitum fuit. Siquidem hi libera in regione et christiana pace sacerdotumque copia, eiusmodi actui manum admovere ausi fuerint, sacrarum constitutionum ac ministeriorum legem flocci facientes, immo vero superbia sua elati; hi, inquam, severe increpiti, ob id quod hactenus perpetrarunt, a sacro etiam posthinc ministerio ob hanc noxam excludantur. Nam qui divini spiritus gratiam usurpare voluerunt, sibique honorem absque Dei vocatione vindicare, veluti divinae gratiae contemptores, hac ipsa semet orbaverunt. Quam enim ante accipiendum spreverunt, eandem etiamsi postea acceperint, aspernari non dubitabunt. Iam eos qui ab ipsis baptizati fuerunt, nequaquam spiritus gratiam recepisse censemus:

(1) Intellige patriarchalem synodum, cuiusmodi permultas legimus apud Leunclavium in canonicorum responsorum libris. De Leone autem Calabriae argivae archiepiscopo, ad quem haec responsa scribit Photius, diximus in prolegomenis.

A καὶ ἐν ὕδατι βαπτισθῆναι, καὶ τῷ ἁγίῳ μύρῳ χρισθῆναι, καὶ οὕτω τελειωθῆναι διοριζόμεθα· κἄν τι τοιοῦτον καταφρονητικῶς τε καὶ ἀναξίως προδιεπράχθη, ἑπόμενοι τοῖς ἀποστολικοῖς κανόσι σφοδρῶς ἐπιτιμῶσι τοὺς μὴ βαπτίζοντας τοὺς ὅσοι παρὰ τῶν ἀσεβῶν ἐδέξαντο βάπτισμα, ὡς μὴ διακρίναντας ἱερέας ψευδιερέων (1). Εἰ δ' ἐν βαρβαρικῇ τινες παροικοῦντες ἐπικρατείᾳ, καὶ ἱερέων ἐπιλιπόντων, βάπτισμα ἱερὸν
B ἐπετέλεσαν, συγγνώμη τῇ ἀνάγκῃ, καὶ τὸ μὴ ἀγεύστους τῆς χάριτος διὰ τὴν τυραννίδα τοὺς ταύτην ἐπιδεομένους ἀποστραφῆναι· διὸ τοὺς βαπτίσαντας κἂν ἄνευ χειροτονίας, ἐπιτίμῳ κρίσει οὐκ ἔδοξεν ἡμῖν καθυποβαλεῖν· τοὺς δέ γε βαπτισθέντας, ἀναμυρισθῆναι μὲν πάντως διοριζόμεθα κἂν εἰ παρ' αὐτῶν ἐμυρίσθησαν (2)· καὶ οὕτω διὰ τῆς τοῦ θείου μύρου ἅπαξ χρίσεως ἐν ἑπτὰ ἡμέραις (3) τελειωθῆναι· οὐ
C μὴν δὲ τὸ ὅπως οὖν γεγονὸς διὰ τὴν ἀνάγκην βάπτισμα μὴ συγχωρηθῆναι· κἂν γὰρ ἀτελὲς (4), ὅμως τῇ ἐπικλήσει τῆς παναγίας τριάδος καὶ τῷ πιστῷ σκοπῷ τῶν ἐπικαλουμένων, τῇ τε πίστει τῶν ὑποδεχομένων τετίμηται· δι' ὃ οὐδὲ ἔμπαλιν βα-

quare eos et aqua baptizari et sancto chrismate ungi atque ita consecrari decernimus. Nempe quum res eiusmodi contemptim et indigne antea peracta fuerit, sequimur apostolicos canones, qui magnopere obiurgant, siqui minime baptizaverint eos, qui ab impiis baptismum receperint, ceu qui falsos a veris sacerdotibus non discreverint. At enim siqui in barbarica ditione degentes, in sacerdotum defectu baptismum administraverint, meretur veniam necessitas; ne videlicet, tyrannidis causa, vacui gratia dimittantur ii qui illa potiri postulant. Quare homines qui baptizaverunt etiamsi sacro ordine non insigniti fuissent, iudicio vindici subiicere visum non est. Baptizatos autem iterum chrismate ungi omnino definimus, etiamsi a praedictis uncti fuerint; atque ita prorsus divino unguento consecrari in septenario dierum spatio: ceteroqui illum baptismum, qui urgente necessitate ministratus fuerat, non antiquari. Etsi enim is ritus imperfectus erat, tamen trinitatis invocatione, et pio invocantium fine, et recipientium fide satis honoratus fuit. Quare nec iterum aqua baptizari

(1) Canon est inter vulgo apostolicos quadragesimus septimus; quos sine dubio tribuisse apostolis auctoribus Photium, iam vidimus p. 272. Atqui nemo iam dubitat, quin hi canones auctoritate atque aetate apostolica careant; et quidem etiam propter errores, quos continent, circa baptismum. Iam ne miremur, Photium tantopere, et praeter veram sententiam, urgere ut baptismus a laico collatus, aliquando saltem habeatur invalidus, audiendus est graecus Arcudius de bapt. cap. XI dicens: *totam ferme Graeciam, Russiam, Moscoviam, et alias provincias, quae in fide Christi ritu graeco perseverant, in eo versari errore ac scrupulo, ut absente presbytero malint permittere ut infantes sine baptismo e vita decedant, quam eos salutari lavacro abluere; quod existiment sibi laicis ne in necessitate quidem licere hoc munere fungi.* Photii sententia sine dubio innotuit Arcudio, a quo cap. cit. inter rebaptizantes ponitur Photius coryphaeus schismatis, lingua et calamo, ut ait, ad lacessendum homo promptissimus. Huiusmodi fere errorem; iam inde a cyprianicis temporibus repetitum, passim arguunt latini theologi: quamobrem heic parcere verbis licet.

(2) Arcudius cap. IIII, de neograecorum erroribus agens ait: *sacramentum confirmationis aeque ac baptismum semel exhibitum veteres iterare nefas esse ducebant; recentes, si non iteraverint, canones conciliorum violasse existimant.* Blastares apud eundem Arcud. cap. XII. prorsus cum Photio conspirat non esse rebaptizandum, sed tamen confirmationem repetendam. In eadem sententia est Zonaras cum Aristeno ad can. apost. Rursusque Zonaras ad can. carth. Cypriani apud Beveregium T. I. p. 367. Sed et chrismatis repetitionem refutat Arcudius l. c. Denique Zonaras cum rebaptizantibus sentire videtur ad can. carth. Aurelii T. I. p. 575. De re universa legendus omnino Blastares in syntagm. ubi de bapt. apud Bevereg. tom. II. p. 38. sqq.

(3) Intellige septenarium numerum dierum, post quos Graeci solent puerum, qui in baptismo unctus fuerat, iterum deferre ad ecclesiam ut abluatur. Arcud. cap. XVII. p. 55.

(4) Nimirum ex sententia Graecorum qui baptismum non sine confirmatione conferunt. Sic ergo loquitur imprudenter etiam Simeon thessal. apud Arcudium cap. XIII: *οὐκ ἔσται τελείως τις βαπτισθεὶς, ὁ μὴ τὸ μύρον δεξάμενος.*

*

πτίσαι τῷ ὕδατι τοὺς βαπτισθέντας ὁρίζομεν, ἵνα μὴ ἀναβαπτίσασθαι δόξωμεν· A
ἥ τε γὰρ τῶν αἰτουμένων πίστις, καὶ ὁ τῶν τελούντων περὶ τὴν εὐσέβειαν σπουδαῖος
σκοπός, ἥ τε τῆς τυραννικῆς ἐπικρατείας παρόρασις, καὶ ἡ τῶν ἐπηρτημένων κινδύ-
νων διὰ χριστὸν καταφρόνησις, οὐκ ἄμοιρον τοῦ ἁγίου πνεύματος οὐδ' ἀνίερον τὸ
τελεσθὲν βάπτισμα δοκοῦσι καταλιπεῖν· πολλὰ γὰρ ἀνέκαθεν παρὰ τῇ τοῦ θεοῦ
ἐκκλησίᾳ συγχωρήθη βαπτίσματα, διὰ καιρῶν καὶ τόπων ἀνάγκην χρησίμως ἀπο- B
δειχθέντα· καὶ περὶ μὲν τούτου τοσαῦτα.

ΚΕΦ. Β.

περὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ὧν αἱ γυναῖκες ὑπὸ βαρβάρων διεφθάρησαν. C

Περὶ δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τῶν ἐκ βαρβαρικῆς ἁλώσεως τὰς οἰ-
κείας ἀναδεξαμένων γυναῖκας, φθορὰν ἐν τοῖς βαρβάροις ὑποστάσας, οὐχ ἁπλοῦν
ὁρῶμεν τὸν νόμον, ἀλλὰ πρὸς τὰς διαφόρους ποικιλλόμενον πράξεις· εἰ μὲν γὰρ
ἑκουσιότητι τὴν φθορὰν ὑπέστησαν, παντὶ τρόπῳ τοὺς ἄνδρας τούτων ἱερωμένους D
ὄντας, ἢ τούτων τῶν γυναικῶν ἐκστῆναι, ἢ βουλομένους ταύταις συνεῖναι, πεπαῦσ-
θαι τῆς ἱερωσύνης (1)· οὕτω μὲν εἰ ἑκουσιότητι ὑπέστησαν τῇ φθορᾷ· τὸ μὲν οὖν πά-
θος πάλιν τέμνεται εἰς δύο· τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ μεμιγμένην ἔχει τὴν τοῦ ἠναγκασ-
μένου συγκατάθεσιν· τὸ δὲ παντελῶς ὑπάρχει γνώμης καὶ συγκαταθέσεως ἐλεύ-
θερον τοῦ ἐπηρεασθέντος· οἷον τι λέγω· ἐλπίδι φόβῳ ἢ μαστιγῶν τινὲς τῶν γυναι- E
κῶν, ἢ καὶ πρὸς πεῖραν τῆς τιμωρίας ἀφιγμέναι ἐξέδωκαν ἑαυτὰς εἰς φθοράν·
συγγνώμης μὲν οὖν αὗται ἄξιαι, ἢ αἱ πρότερον, ἅτε δὴ βουληθεῖσαι διαφθαρῆ-

eos qui baptizati fuerant, decernimus, ne scilicet rebaptizare videamur. Nam et petentium fides, et initiantium pietatis studium, et tyrannicae auctoritatis contemptus, et impendentium periculorum propter Christum neglectus, nec sancto spiritu expertem nec profanum videntur sinere peractum baptismum. Multos enim antiquitus ecclesia Dei comprobavit baptismos, propter temporum et locorum necessitatem ceu commode administratos. De hoc hactenus.

Cap. II.

De praesbyteris et diaconis quorum uxores a barbaris violatae fuerunt.

De praesbyteris ac diaconis, qui ex barbarica captivitate uxores suas receperunt, contumeliam a barbaris passas, haud simplex decretum extare videmus, sed pro rerum gestarum diversitate varium. Nam si illae non invitae vitiatae fuerunt, omnino oportet viros earum sacris ordinibus praeditos aut huiusmodi feminas deserere, aut si illarum convictu uti velint, a sacro ministerio cessare. Ita, inquam, si mulieres non invitae violatae fuerunt. Rursus eius stupri duo genera esse possunt; quorum alterum mixtum habet cum necessitate consensum; alterum voluntarium omnino est et consensionis plenum, et iniuria liberum. Exemplum esto. Spe, timore verberum, nonnullae feminae, vel etiam cruciatuum experientia, vitiari se permiserunt. Hae quidem venia magis dignae sunt, quam illae quae antea quidem

(1) Idem decernit etiam Michael patriarcha contra sacerdotem qui adulteram uxorem retinere velit. Leuncl. tom. I. p. 263.

A ται, ὕστερον δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης πρὸς τοῦτο κατολισθήσασαι· οὐ μὴν δὲ οὐδὲ
αὗται ἄξιαι τυγχάνουσιν ἱερωμένοις συνεῖναι ἀνδράσιν· συγγνώμης γὰρ ἐπὶ ῥυπάσ-
μασι καὶ καθαρότητος πολὺ τὸ διάφορον· δι᾽ ὃ καὶ οἱ βουλόμενοι αὐταῖς ἱερεῖς
συνάπτεσθαι, καὶ οὗτοι τοῦ οἰκείου διαπεσοῦνται ἀξιώματος· τὸ δέ λοιπὸν παρὰ
ταῦτα ὡς τοῦ ἀκουσίου εἴδους ἐξήρτηται τῆς κοινωνίας τούτου· οἷόν τι λέγω· εἴ τις
B βασάνων ἐπαγομένων ἢ καὶ μὴ ἐπαγομένων χεῖρας καὶ πόδας δεθεῖη, εἶτα πε-
ριφυλάξαι ἑαυτὴν τὰ μάλιστα σπουδάζει, πόρον οὐκ ἔχει αὐτὴ, κἂν δοκεῖ διεφ-
θάρθαι, φθορᾶς τὴν ἑαυτῆς ψυχὴν ἐλευθέραν τῇ γε ἀληθείᾳ διατηρήσασα κρί-
νεται· ταῖς τοιαύταις οὖν γυναιξὶν εἴ τινες τῶν ἱερωμένων συνοικεῖν βούλοιντο, οὐ-
δεμίαν ἐπ᾽ αὐτῶν ὁρῶμεν ἀποτομίαν προβαίνουσαν· ἀγαπητὸν μὲν γὰρ καὶ ἐπαι-
C νετὸν εἰ καὶ κοινῇ γνώμῃ καὶ βουλῇ τὸ συνοικέσιον διαλύσουσι· οὐχ ὡς ῥυπάσμα-
τος ἢ κηλιδώσεως αἴτιον, ἀλλ᾽ ἵνα τάς τε τῶν πολλῶν ὑπολήψεις ἐπὶ τὸ μᾶλ-
λον θαυμάζειν τὴν ἀρετὴν διεγείρωσιν, καὶ τῶν χαιρεκάκων παντελῶς τὰ στόμα-
τα ἀποῤῥάψωσιν (1)· καὶ μαρτύριον ἐναργὲς παραστήσωσιν, ὅτι βίας μόνης ἦν ὅπερ
ἐξ ἐπηρείας ὑπέστησαν· εἰ γὰρ ἐξὸν αὐτῇ ἀνδρὶ τῷ νομίμῳ κοινωνεῖν, ἡ (a) δὲ Θεῷ
D μᾶλλον κολληθῆναι ᾑρετίσατο, πῶς ἂν τὴν γεγενημένην εἰς αὐτὴν βάρβαρον πρᾶ-
ξιν ἀκούσιόν τε περιφανῶς καὶ ἀνεπιτίμητον μὴ (b) δείκνυσιν; τοῦτο δὲ φαμὲν εἰ ἄρα τῷ
ἀνδρὶ τὰ τῆς διαζεύξεως συνδοκεῖ· ἂν δὲ μὴ, οὐκ ἐν εὐθύναις τὴν ἕνωσιν ἄγομεν.

sponte stuprum passae sunt, postea vero necessitate id admiserunt. Has quoque, inquam feminas indignum est cum sacerdotibus viris vitam agitare. Quippe ingens inter labis dulgentiam et puritatem intervallum est. Quare siqui sacerdotes his copulari volent, ipsi quoque sua dignitate excident. Superest involuntarium stupri genus, quod in praedictorum societatem non venit. Exemplum esto. Siqua admotis cruciatibus, aut sine his manus pedesque devincta, nihilominus custodire se pro viribus nisa fuerit; nihil ipsa in rem contulit, etiamsi vitiari visa est: nam vitio puram animam, revera conservavisse iudicatur. Hisce feminis siqui sacris praediti ordinibus cohabitare velint, nullam durioris divisionis necessitatem imponendam videmus. Optabile tamen est atque laudabile si mutuo consensu ac voluntate convictum dirimant: non quod inde macula aut labes sequatur, sed ut volgi opinio ad virtutis admirationem magis excitetur, atque ut eorum, qui alieno malo gaudent, ora prorsus obstruantur: ac denique testimonium evidens fiat, vi tantummodo iniuriam mulieri contigisse. Quum enim huic liceat legitimo cum viro vivere, ea si adhaerere potius Deo optet, nonne barbaram contumeliam sine dubio involuntariam sibi atque inculpatam accidisse demonstrat? Hoc dicimus, si vir de resolvendo convictu adsentiatur: si minus, coniugium haudquaquam reum agimus.

(a) Cod. εἰ. (b) Addendam censui particulam μή.

(1) Quippe apud Graecos sacerdotis uxor παπαδία peculiari honore fruitur, ferme ut veteres diaconissae; eaque sanctior quodammodo habetur, pudicitiae modestiae ac solitudini praecipue studet, candido velo distinguitur, et aequatà prope cum sacerdote viro veneratione colitur. Qua de re lege Goarium in adnot. ad euchologium gr. p. 219. Ceteroquin latini sacerdotes meliore conditione sunt (I. Cor. VII. 38) qui, nuptiis omissis, omni hoc sanctificandae uxoris negotio curisque ceteris liberantur. Et quidem ex caelibatu maiorem quoque virtutis admirationem creari in populo confirmat hoc loco Photius. Quare et in graeca ecclesia episcopi, nedum monachi, caelibem vitam degunt.

A

ΚΕΦ. Γ.

Περὶ τοῦ εἰ χρὴ βαπτίζεσθαι τὰ τῶν σαρακηνῶν βρέφη ἐν τῇ αὐτῶν ὄντα χώρᾳ καὶ εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους.

B

Τὰ δέ γε τῶν σαρακηνῶν βρέφη παρὰ τῶν μητέρων προσαγόμενα (1), μηδαμῶς ἀποστερεῖσθαι τοῦ θείου βαπτίσματος δεδοκίμασται· οὐδὲ γὰρ κεκώλυται παρὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ τὸ καὶ ἐν ἁπαλαῖς ἔτι φρεσὶ τὴν θείαν χάριν τοῦ βαπτίσματος δέχεσθαι· κἂν μετὰ ταῦτα ἡβάσκουσι, καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου τὸν βίον πῇ μὲν σπουδαῖον, πῇ δὲ φαῦλον διατίθησι· εἰ γὰρ τὸ μέλλον C
ἄδηλον, ἄτοπον μὴ καταλαβεῖν ἀγαθοὺς θεμελίους τῷ ἐξουσίαν ἔχοντι ἐποικοδομῆσαι τοῦ βίου τὸν οἶκον· εἰ δὲ καὶ ἡ βαρβαρικὴ παίδευσις, κενὸν ἀποδεικνύειν τὸ θεῖον βάπτισμα δοκεῖ, ἀλλ' οὐ τοῦ βαπτίσματος τὸ ἔγκλημα, τοῦ δὲ τὸ βάπτισμα ἀθετήσαντος ἢ ἀθετῆσαι παρασκευάσαντος· ὥσπερ γὰρ τὸ διδάσκειν τὴν εἰς χριστὸν πίστιν, κἂν οἱ διδασκόμενοι καταραθυμοῦσιν, ἀνέγκλητον, οὕτω καὶ D
τὸ βαπτίζειν, κἂν ὁ μετὰ ταῦτα βίος τῶν βαπτισθέντων ἀδόκιμός τε καὶ ἄπιστος· μᾶλλον οὖν ἀγαθὸν βαπτίζεσθαι τὰ βρέφη, καὶ τὸν τῆς πίστεως ἀῤῥαβῶνα τέως ὑποδέχεσθαι· ἴσως ὑπομνησθέντα ποτὲ ὅτι χριστὸν ἐνεδύσαντο (2), ἑλέσθαι βουληθῶσι τὴν χάριν διὰ τῆς χάριτος· ἐν οἷς γὰρ τὰ τῆς ἐλπίδος ἀμφίβολα, τὸ
E

CAP. III.

Utrum baptizandi sint Saracenorum infantes in eorum regione ac domibus.

Saracenorum infantes a matribus oblatos nequaquam a sacro baptismo arcendos decretum fuit. Neque enim vetitum est ab ecclesia Dei, quominus tenerae adhuc mentes baptismi gratiam recipiant: etiamsi postea puberes facti partim bonam, partim improbam, vitam electuri sint. Nam quia futurum latet, absurdum sit, nisi bona fundamenta praeoccupentur ab eo qui vitae aedificium arbitratu suo extollere potest. Quamquam vero barbarica institutio vanum baptismum redditura videtur, eius rei baptismus ipse culpam non sustinet, sed is potius qui baptismum irritavit, vel certe irritare molitus est. Sicuti enim christianae fidei eruditio, licet hi qui erudiuntur male se gerant, irreprehensibilis est; ita etiam baptismus, etiamsi deinde baptizatorum vita improba evaserit atque incredula. Praestat igitur infantes baptizari, et fidei arrham interim accipere. Fortasse enim aliquando meminerint se Christum induisse, et gratia adiuti gratiam sequentur. Porro ubi spes ambigua est,

(1) Cogitare licet christianas mulieres in captivitatem abductas, de quibus agit Photius in superioribus, nec non sententia synodica infra citanda. Porro et nostri theologi docent, ut puer ex infidelibus parentibus genitus baptizari possit, sufficere alterutrius parentis consensum. Mirum tamen est quod in sententia synodica apud Leunclavium tom. I. p. 226 dicitur, itemque apud Blastarem in Arcud. cap. XII, nempe alicubi Agarenorum morem fuisse, ut non prius suos infantes circumciderent, quam qui in eorum ditione essent christiani sacerdotes, vel inviti eosdem baptizavissent. Iamvero Saracenorum photianis temporibus in terras Christianorum crebras excensiones ac rapinas et infinita damna cognoscere licet ex epistulis etiam papae synchroni Iohannis VIII, qui de Christianorum tutela, et de calamitate saracenica pro viribus avertenda plurimum laboravit.

(2) Formula haec cantari solita a Graecis post baptisma. Phot. amphiloch. XLIII. p. 276, et apud Arcud. cap. XVII. p. 55.

A χριστὸν μᾶλλον αἱρεῖσθαι χρὴ, κἀκείνῳ συγγίνεσθαι· δεῖ γὰρ κἂν εἰ μὴ τελειωθῇ τὶς τῷ καλῷ, ἀπάρξασθαι τοῦ καλοῦ· αἱ γὰρ τῆς πίστεως τὸν ἀῤῥαβῶνα ποθοῦσαι τὰ ἴδια τέκνα δέξασθαι μητέρες, εἰ μὲν τύχοιεν, προθυμότεραι καὶ πρὸς τὴν διδασκαλικὴν τελείωσιν ἔσονται· εἰ δ' ἀποτύχοιεν, οὐ μόνον τῶν τέκνων, ἀλλὰ καὶ ἑαυτῶν ἴσως καταμελήσουσιν.

B

ΚΕΦ. Δ.

Περὶ τοῦ εἰ χρὴ γυναιξὶ διδόναι δῶρα (1) πρὸς τὸ ἀποκομίσαι ἐγκεκλεισμένοις χριστιανοῖς ὑπὸ τῶν σαρακηνῶν.

C Περὶ δέ γε τῶν τὴν κοινωνίαν διακομιζουσῶν γυναικῶν τοῖς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς οἴκοις ἐγκεκλεισμένοις χριστιανοῖς, τοῦτο διώρισαι, ὡς εὐσχήμονας εἶναι χρὴ ταύτας, καὶ οἵαι δ' ἂν αἱ παρθενίᾳ ἢ σεμνῷ γήρᾳ κοσμοῦμεναι, καὶ ἄξιαι εἰς διακονίαν καὶ εἰς διακόνων παραδεχθῆναι βαθμόν (2)· εἰ δὲ τοιούτων ἀπορία εἶναι δοκεῖ, μὴ δὲ τὰς πίστεως ἀλλοτρίας βουλομένας εὐποιεῖν χριστιανοῖς ἀδελφοῖς, καὶ
D ἐπὶ τοσοῦτον αὐταῖς τεθαῤῥηκέναι καὶ προσαπατεθεῖναι, μὴ δ' αὐτὰς ἐκείνας παρατηρεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν εἰσκομίζειν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίαν τοῖς μηδ' ὑπ' αὐτῆς τῆς τυραννίδος τῆς εἰς χριστὸν κατολιγωρηκόσι πίστεως· οὐδέποτε γὰρ κοινοῦται τὸ ἅγιον, μᾶλλον δὲ ἁγιάζει καὶ τοὺς κεκοινωμένους· εἰ μὴ

bonum praestat eligere illique adhaerere. Et sane oportet, etiamsi aliquis minime perficiatur, tamen initium boni facere. Tum quae mulieres optaverunt ut sui liberi fidei arrham reciperent, si voti compotes fiant, ad perficiendam quoque eruditionem alacriores erunt: sin repellantur, non liberorum tantummodo, sed sui quoque ipsarum curam fortasse abiicient.

Cap. IIII.

Utrum oporteat divina munera mulieribus deferenda concedere ad Christianos Saracenorum vinculis detentos.

Quod adtinet ad mulieres quae sacram communionem ad Christianos in barbarorum domibus conclusos deferunt, definitum fuit, ut hae bene moratae sint, prope ut virgines, vel decora senectute ornatae, dignaeque quae ad ministerium diaconissarumque gradum adsumantur. Quod si feminae eiusmodi desiderentur, tunc enimvero ne illae quidem vitandae sunt, quae etsi fide alienae, tamen ut christianis fratribus bene faciant, tantopere audent tantumque oneris non recusant. Harum quoque, inquam, manibus deferendam censemus divini boni communionem ad eos qui ne sub tyrannidis quidem iugo christianam fidem negligunt. Non enim sanctum polluitur, immo ipsum eos sanctificat qui se contingunt. Nisi forte suspectae

(1) Δῶρα vel δῶρον significare in ecclesiasticis scriptis sacram eucharistiam satis compertum est, ex iis certe exemplis quae Suicerus profert.

(2) Scilicet aetate Photii adhuc vigebant diaconissae, quas duodecimo certe saeculo iam exolevisse scribebat Balsamon ad xv. can. chalced. De diaconissis erudite scribit Blastares graecus in syntagmate apud Beveregium tom. II. p. 70. sqq. Et quidem eas, excepto fortasse necessario casu, sanctiora mysteria attigisse, negat cum Blastare Arcudius de ord. cap. x. Legendus quoque Goarius ad euchol. p. 219. sq. nec non Io. Pinius in peculiari tractatu. De diaconissis denique brevia quaedam collectanea reliquit mss. Iosephus Regius vaticanae bibliothecae ante hos annos praefectus, quae non sine aliquo fructu leguntur. De diaconis qui in carceres ad martyres submittebantur extat Natalis Alexandri dissertatio in thesauro theol. tom. xi. p. 584.

ὕποπτά τινα πρόσωπα καταπαίζειν συνήθως ἔχοντα τῶν θείων, ταῦτα ἐγχει- A
ρισθῆναι, προφασίζοιντο.

ΚΕΦ. Ε.

περὶ τοῦ εἰ χρὴ κοινωνεῖν τοὺς ὑπὸ τῶν σαρακηνῶν εἰς ἀσέλγειαν βιασθέντας παῖδας. B

Ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν παρὰ τῆς βαρβαρικῆς ἀσελγείας βιασθέντων παι-
δίων διὰ τὸ τῆς βίας ἐπάγαγόν τε καὶ ἀπαραίτητον, συγγνώμην τούτοις δοθῆ-
ναι, καὶ τῆς θείας καὶ ζωοποιοῦ κοινωνίας μὴ ἀποκωλυθῆναι διώρισαι· εἰ μήπω
ἑκούσιον τὸ ἁμάρτημα κατειργάσαντο, τότε γὰρ καὶ αὐτοῖς τὰ ἐπὶ τοῖς ἑκουσίως C
τοιαῦτα πλημμελοῦσι προσφόρως ἐπιτίμια προσαρμόσει.

Τοσαῦτα μὲν παρὰ τῆς σῆς θεοφιλείας προβληθέντα ζητήματα, ἄξια προ-
φανῶς ἐρεύνης τυγχάνοντα, καὶ τῆς σῆς συνέσεως τὸ σπουδαῖον χαρακτηρίσαι δυνά-
μενα· καὶ τοιαύτη παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων μητροπολιτῶν συμφώνως περὶ αὐτῶν ἐξεν-
εχθεῖσα ψῆφος, ἥτις παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος (1) ἐπισφραγισθεῖσα καὶ ἀποδε- D
δεγμένη πρὸς τὴν σὴν θεοφιλῆ παραπέμπεται ὁσιότητα· δέχου τοίνυν τῶν σῶν προ-
βλημάτων τὰς ἐπιλύσεις σαφεῖς ὡς ἐξήτησας, ἐν καιρῷ καὶ προσώπῳ τῷ ἐπιτη-
δείῳ ταύτας συντηρῶν καὶ παραφυλάττων· καὶ μή τι περὶ τὴν τούτων ἀποτυχίαν,
ἀλλ' ὅτι ἀκηδία (a) κ . . . ἄλλῳ . . . τὰ δ' ἄλλῳ· ἐρρῶσθαι δὲ διὰ παντὸς
κυ . . . λιπαροῦ μὴν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τὸ ἱερὸν ὑμῶν ποιμαίνοντα ποίμνιον, E
καὶ τῶν ψυχολεθρίων παθῶν διατηρ(ῆσαι πόρρω)τερον. — Τέλος τῶν κεφαλαίων.

quaedam personae, quae rebus sacris illudere solent, officium illud sibi commissum simulent.

Cap. V.

Utrum ad sacram communionem admittendi sint pueri quibus Saracenorum incontinentia vim attulit.

Insuper decretum fuit, ne pueris, quibus barbarorum impudicitia vi stuprum obtulisset, habita ratione violentiae et necessitatis, venia denegetur, neve ii divina ac vivifica communione prohibeantur. Nisi forte voluntarium peccatum perpetraverunt: tunc enim non secus ac illos, qui sponte culpis eiusmodi semet irretiunt, poena merita pueros quoque decet.

Atque hae fuerunt a tua pietate quaestiones propositae, consultatione prorsus dignissimae, tuaeque sapientiae zelum satis demonstrantes. Haec item a religiosissimis metropolitis concordi suffragio lata sententia est, quam nostra mediocritas ratam habens atque confirmans ad religiosam tuam sanctitatem mittit. Excipe igitur dubitationum tuarum, quas postulasti perspicuas solutiones, easque commodo in tempore personisque idoneis utens serva. Et necubi in his labaris, vel quia incuria . . . Valere te cupio, iugique sanctitate ac iustitia sacrum vestrum regere gregem, atque a noxiis animae vitiis procul avertere. — *Finis capitulorum*.

(a) In sequentibus lacunis tria vix vocabula amisimus, quae legi nequeunt in oblitterato codice.

(1) Ita modeste semet appellare solent graeci patriarchae in synodorum actis apud Leunclavium. Latini autem saepe utuntur dictione *nostra mansuetudo*, cum graeca phrasi ferme conspirantes.

ANASTASII SINAITAE SCRIPTA QUAEDAM.

Anastasius sinaita in graeca quaestione, quae est in editis a Gretsero octogesima octava, controversiam brevissime attingit de vitae termino; isque sententiam photianae contrariam sequitur; cuius rei feci mentionem ad Photii amphilochianam CXLVIIII. p. 287. n. 2. Iamvero sub finem praedictae quaestionis ait Anastasius: ὅμως περὶ τούτων πλατύτερον, εἰ τῷ Θεῷ φίλον ἐστὶ, διδαχθησόμεθα δηλοῦντες καὶ πλείστας αἰτίας, δι' ἃς δίκαιοι ὀλιγοχρόνιοι εἰσὶν, ἁμαρτωλοὶ δὲ πολυχρόνιοι γίνονται· καὶ ἐκ πόσων χρόνων τὰ νήπια τελευτῶσι· καὶ πάλιν ἕτεροι ναοὺς εὐσεβεῖς οἰκοδομεῖν ἐπιβαλλόμενοι, ἢ ἕτερα ψυχωφελῆ ἔργα, πρὸ τῆς τούτων τελειώσεως πρὸς κύριον πορεύονται: *" verum de his copiosius, Deo favente, alias disputabimus, " allatis plurimis causis, ob quas iustis aliquando vita brevis, improbis autem longa obtin" git. Et quoto anno quis in infantia mori censendus sit. Cur item qui templa christianae pie" tati dicata exstruere, et alia multis in commune profutura opera perficere cogitant, hinc prius " excedant, quam coeptis finem imponant ". Quum autem in vulgatis Anastasii scriptis ea lucubratio mihi non occurreret, quaesivi protinus in vaticanis codicibus, in quibus incognita huius auctoris opuscula latere memineram, num id forte scriptum ab eo quondam promissum superesset. Spei meae fortuna respondisse videtur. Cetera igitur Anastasii scripta in consequentibus collectionis nostrae voluminibus dabimus; nunc lucubrationem photianae oppositam edere satis est e codice vat. 470; cui breviorem aliam subiciemus de animarum post hominis obitum statu, et de paradiso, cuius argumentum partim congruit cum amphilochiana Photii quaestione sexta. Quod si in lucubratione de vitae termino quaedam ex promissis ab auctore desiderantur, is defectus tribuendus est vel excerptorum auctori (est enim praedictus codex miscellus) vel ipsi Anastasio, qui non omnia forte, quae mente olim conceperat, scripturae deinde commendavit.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΣΙΝΑΙΤΟΥ
περὶ ὅρου ζωῆς καὶ θανάτου.

α. Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων, ἀλλὰ φθόνῳ διαβόλου εἰσῆλθεν ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Βασίλειος ἔφη (1) ὅτι θάνατοι ἐπάγονται τῶν ὅρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων· ὅρος δὲ ἑκάστῳ τῆς ζωῆς ἡ κέλευσις καὶ ἡ βουλή ἐστι τοῦ Θεοῦ· ᾧ γὰρ ἂν ἐθέλει προστίθησιν ἔτη ζωῆς· καὶ ἔνθα βούλεται πάλιν ἐκκόπτει. ὡς καὶ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν κρατῶν· ὅρος τοιγαροῦν ἐστὶν οὐ προγεγραμμένος τὶς ἀριθμὸς ἐτῶν, ἀλλὰ βουλὴ καὶ ἡ πρόσταξις τοῦ Θεοῦ, ὅτε καὶ ὥσπερ κελεύει μεταστάντος (2) τοῦ βίου τὸν ἄνθρωπον, καὶ ποιοῦντος ἑκάστῳ πρὸς τὸ συμφέρον, εἴ τε τὴν ἐκκοπὴν εἴ τε τὴν προσθήκην τῆς ζωῆς· πολλάκις γὰρ καὶ πιστῶν νήπια, οἰκονομικῶς ἁρπάζει ὁ Θεὸς, ὅπως καθαρὰ ἀπελθόντα ἐκεῖ σωτηρίας τύχωσιν, ὡς προειδὼς τὸ μέλλον, ὅτι πονηρὸν βίον ζῆσαι ἔμελλον· ἑτέρους μετανοεῖν ἀρξαμένους, εὐθέως ἁρπάζει πρὸς τὸ συμφέρον, προγινώσκων ὅτι ἐὰν πολυχρονίσωσι, πάλιν τοῖς ὁμοίοις κακοῖς περιπέσωσι, καὶ εἰς τὸ χεῖρον ἔλθωσι· καὶ πολλοῖς μὲν δικαίοις μακρότητα ἡμερῶν χαρίζεται εἰς τὸ καὶ ἄλλους συσῶσαι μεθ' ἑαυτῶν· πολλοὺς δὲ καὶ ὀλιγοχρονίους πολλάκις ποιεῖ, ἵνα μὴ ὡς λέγει Σολομὼν ἡ κακία ἀλλάξῃ σύνεσιν αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, τοὺς μὲν πολυχρονίους ποιεῖ, ἵνα μετανοήσωσιν· τοὺς δὲ καὶ

SANCTI PATRIS NOSTRI ANASTASII SINAITAE
de vitae termino.

1. Deus mortem neque fecit, neque viventium exitio gaudet; sed diaboli invidia mortem in orbem invexit propter divini praecepti violationem. Idcirco divus quoque Basilius ait, mortes adduci statim ac vitae termini completi fuerint. Terminus autem cuiusque vitae, Dei iussio voluntasque est. Nam cui vult, vitae annos prorogat; rursus unde vult, praecidit: quippe qui vitae necisque potestatem habet. Ergo terminus non est definitus quidam annorum numerus, sed voluntas imperiumque Dei, hominem quando quomodoque sibi libet vita educentis, singulisque pro eorum utilitate consulentis, sive cum contrahit sive cum prorogat vitam. Saepe enim fidelium infantes pueros sapienter abripit Deus, ut hi sine macula decedentes salutem consequantur; utpote qui futuri conscius, improbe eos fore victuros scit. Alios item statim coepta paenitentia Deus abripit, cum eorumdem emolumento; nimirum praevidens, si diutius vivant, rursus iisdem vitiis fore indulturos, ac in peius ruituros. Multis autem iustis longaevam largitur vitam, ut hi alios secum in portum salutis devehant. Multos item brevi vivere curat, ne ut ait Solomon malitia immutet intellectum eorum. Peccatores item partim certo facit esse longaevos ut resipiscant; partim matu-

(1) Photio quoque Basilium obtulisse occasionem disputandi de vitae termino dictum est supra p. 287. 291. 293. 294. (2) Cod. μεταστάνεντος.

ταχέως ἁρπάζει, ὅπως ἂν στῇ τὰ τῆς κακίας αὐτοῖς, ϗ μικρᾶς τινος ἀνέσεως τύχωσιν· πάντως δὲ καθὼς προείπομεν πρὸς τὸ συμφέρον ἑκάστῳ ἡ ἀγαθότης οἰκονομεῖ· ϗ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν ἀνελπίστων κακῶν ϗ ἀπροσδοκήτων παραχωρήσει Θεοῦ ἐπέρχονται διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν σφαλλομένων ἀμετανόητα· ἡ παραχώρησις δὲ, οὐκέτι θέλησις ἀλλὰ μόνον εἴδησις προγινώσκοντος Θεοῦ τὸ μέλλον, ϗ μήτε εὐδοκοῦντος μήτε παρεμποδίζοντος, διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀξίους παθεῖν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.

β. Θάνατον τοίνυν οὐ προώρισεν ὁ Θεὸς, οὔτε θέλημα αὐτοῦ ἐστι φονεύειν ἡμᾶς ἀλλήλους ϗ ἀποκτενεῖν διὰ κακίας· ὁ γὰρ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος (1) τοῦτο ἐνομοθέτησε ϗ ἡ πονηρὰ ἡμῶν γνώμη διὰ τῆς πλεονεξίας αὐτὸ συνεστήσατο· ἀλλ᾽ οὔτε ἀφρόνως ἐπιῤῥίπτειν ἡμᾶς ἑαυτοὺς προσήκει τοῖς κινδύνοις, ἐλπίζειν λέγοντας εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν· ϗ τότε εἰ συνείδομεν ἑαυτοὺς ἐν ἐγκλήμασιν· αὐθαδείας γὰρ τοῦτο ϗ θράσους· ϗ αὐτοὶ ἐσμὲν αἴτιοι τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας, οὕτως ἀπροσέκτως κινδυνεύοντας· εἰ δή ποτε ϗ συμβῇ ἡμῖν αἰφνιδίῳ περιπεσεῖν πειρασμῷ, τότε εἰ ϗ ἁμαρτωλοί ἐσμεν, ἐπικαλεσώμεθα μετὰ συντρίμμυ καρδίας τὸ τῦ Θεῦ ἔλεος εἰς ἀντίληψιν, καὶ τῆς ἐλπίδος ὐκ ἀςοχήσομεν· φιλάνθρωπος γάρ ἐςι ϗ ἀνεξίκακος ϗ ἀμνησίκακος, ϗ μὴ ἀποδιδοὺς ἡμῖν κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· μηδεὶς ὖν λοιπὸν τῶν πιςῶν ἀπὸ αἱρετικῶν (2) ἐξαπατάσθω πεπηγμένας εἶναι καὶ μὴ ὑφαιρεῖσθαι ἢ προςίθεσθαι ὑπὸ τῦ Θεῦ τὰς τῦ ἀνθρώπου ἡμέρας, ἤγουν τὰ ἔτη τῆς ζωῆς αὐτῦ· ϗ ὅτι ὥριςαι ἑνὶ ἑκάςῳ τῶν ἀνθρώπων, ϗ ὁ τρόπος τῦ θανάτου ϗ ἡ ἡμέρα ϗ ἡ ὥρα (3) ϗ πῶς δεῖ ἀποθανεῖν· ἄπαγε τῆς ἀτοπίας· γραώδεις μῦθοι εἰσὶ ταῦτα· εἰ γὰρ ὥριςαι ἑκάςῳ ὁ τρόπος τῦ θανάτου ϗ οὐχ οἷόν τ᾽ ἐςὶ διαφυγεῖν, διὰ τί ἀῤῥωςοῦντες τὴν ἰατρικὴν ἐπιζητοῦμεν βοήθειαν, ϗ τὴν ἐκ Θεῦ ϗ τῶν ἁγίων ἀντίληψιν ἐπικαλούμεθα (4); ϗ πλέοντες λιμένας ἀναζητοῦμεν, ϗ λῃστρικοὺς τόπους ἐκκλίνομεν, ϗ ἐν τοῖς κατ᾽ ἐχθρῶν πολέμοις νήφομεν; εἰ ὥρισται τῷ Ἄβελ τοιούτῳ τρόπῳ ἀποθανεῖν, διατί ὁ Κάϊν καταδικάζεται, ϗ βδελυττόμεθα αὐτόν; διατί δὲ ϗ τοὺς φονεῖς ἀποκτείνομεν, εἰ ἐχρεωςεῖτο ἐκείνοις ὕτως ἀποθανεῖν, ὓς πεφονεύκασιν; διατί δὲ ϗ προσευχόμεθα πολυχρονίων ἐτῶν, ϗ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν; οὐχ ὅτι ἀληθής ἐστι ὁ εἰρηκὼς κύριος, μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτὸν, ϗ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου· ϗ πάλιν, ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου ϗ ἐξελοῦμαί σε καὶ δοξάσεις με.

γ. Τρεῖς τοίνυν οἶδα τάξεις θανάτου· μίαν μὲν τὴν κατὰ κοινῦ ἰδίῳ θανάτῳ συνιςαμέ-

re vita educit, ut eorum malitiam sistat, minoremque poenam experiantur. Omnino cunctis, prout singulis expedit, divina bonitas consulit. Et plurimae quidem insperatarum calamitatum atque mortium improvisarum Deo permittente eveniunt ob scelera nostra, qui sine paenitentia peccavimus. Permissio autem haud voluntas est, sed Dei tantummodo scientia praevidentis quid futurum sit, et neque probantis neque item impedientis: propterea quod poenam illam scelerum nostrorum causa meremur.

2. Mortem itaque non praedestinavit Deus; neque eo volente mutuis caedibus indulgemus scelesteve occidimus. Nam ille potius qui erat ab initio homicida, hunc morem invexit, quem vesana nostra mens cupiditatibus instincta confirmavit. Praeterea minime decet nosmet dementer periculis obiectare, spe fretos divini auxilii: praesertim si culparum conscientia pulsemur (haec enim effrons audacia est) ita ut nobis ipsi causa exitii simus, qui tam temere discrimina adimus. Quod si nobis contingat in repentinam incidere tentationem, tunc etiamsi peccatores simus, invocemus sane non sine cordis contritione Dei clementiam ut ope sua subveniat; neque enim spe excidemus. Quippe benivolus et patiens et indulgens Deus est, neque pro sceleribus nostris remuneratur. Nemo itaque fidelis ab haereticis deinceps decipiatur, ita ut praestitutos esse, non autem subtrahi vel protrahi, a Deo dies hominis vel annos vitae eiusdem arbitretur: immo definitum esse cuique homini mortis genus et diem et horam, et quanam cuique ratione obeundum sit. Apage hanc stultitiam; sunt enim vetularum deliramenta. Nam si cuique mortis genus definitum est, neque id effugere licet, cur aegroti medicam opem quaerimus, Deique et sanctorum auxilium imploramus? cur navigantes portum exquirimus, locos latronibus infames vitamus, et in proeliis adversus hostem caute nos gerimus? Si Abelem decretum erat ita mori, cur Cainus damnatur, nobisque abominabilis est? Cur item homicidas supplicio adficimus, siquidem opus erat eos ita mori quos interemerunt? Cur praeterea longaevam vitam, et ne in tentationem inducamur, exposcimus? nonne quia is verax est qui ait, longitudine dierum replebo illum, et ostendam ei salutare meum? Et rursus, invoca me in die tribulationis; ego te eripiam, et tu me laudabis.

3. Tria igitur esse scio mortis genera; unum cunctim decretum, ut unusquisque homo moriatur:

(1) Ioh. VIII. 44. (2) Gravius iusto est Anastasii hoc iudicium qui adversariae sententiae auctores traducit ut haereticos. Nisi forte in perniciosam fati opinionem Anastasius invehitur, quae omni aetate mentes vulgi occupavit. (3) Exin hanc quaestionem in codice vatic. 216. p. 10. Cynocephali esse dicit nescio quis recenti manu in margine scribens; id quod ego falso adfirmari existimo. (4) Nova testimonium de invocatione sanctorum.

ρων· δευτέραν δὲ τὴν κατὰ θείαν ἀπειλὴν πεμπομένην, οὐ κατὰ φυσικὴν τάξιν τε καὶ ἀκολουθίαν, ἀλλὰ κατὰ θείαν ὀργὴν καὶ θεομηνίαν· οἷα ἦν ἡ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῶν Σοδομιτῶν καὶ τῶν πρωτοτόκων Αἰγύπτου καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τῶν Χαναναίων ἐξολόθρευσις, καὶ τῶν Ἀσσυρίων ρπε χιλιάδων ἐν μιᾷ νυκτί, καὶ ἑτέρων πολλῶν ἐθνῶν· ὁμοίως καὶ ἡ ἅλωσις καὶ σφαγὴ καὶ ἐμπρησμὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἡ γενομένη ὕστερον ὑπὸ Ῥωμαίων διὰ τὴν χριστοκτονίαν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν πολλοῖς πολλαχοῦ ἐπισυμβᾶσα τοῦ θανάτου θεομηνία· τρίτη δὲ τῶν κατὰ κρίμα τοῦ θεοῦ ἄρρητον κρημνιζομένων ἢ καταχωννυμένων ἀδίκων τε καὶ δικαίων, ὡς ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰὼβ, καὶ τῶν γινομένων σεισμῶν ἐπὶ τῶν πόλεων· ὁμοίως δὲ καὶ ζωὰς εἶναι δύο· μίαν μὲν τὴν θεοδώρητον, οἷα Ἐζεκίου χρόνων ιε, καὶ ἡ Λαζάρου καὶ τῶν ὁμοίων· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ θεία συμπάθεια τῶν Νινευιτῶν διὰ τῆς μετανοίας· δευτέραν δὲ τὴν κατὰ κοινὴν φυσικῶς προνοίᾳ θεοῦ διὰ τῆς τῶν στοιχείων εὐτάκτου διοικήσεως καὶ ἀέρος εὐκράτου συνισταμένην· γράφει δὲ καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος διὰ τοὺς ἀναξίως τῶν μυστηρίων μετέχοντας πρὸς Κορινθίους, διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί· δῆλον γὰρ ὅτι διὰ τοῦτο ἀπέθνησκον πρὸ καιροῦ ἐκ τοῦ ἀναξίως μεταλαμβάνειν, ὅπερ καὶ νῦν πολλοῖς συμβαίνει· ὁ γὰρ ἀναξίως ἐσθίων φησὶ καὶ πίνων, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ κυρίου· καὶ εἰ μὴ νήψει ὁ τοιοῦτος καὶ διορθώσεται, ἢ θανάτῳ αἰφνιδίῳ ὑποπεσεῖται ὡς παιδείᾳ μετριωτέρᾳ (1), ἢ τῇ αἰωνίῳ κολάσει ταμιευθήσεται.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΘΕΟΥΠΟΛΕΩΣ (2)

περὶ τῶν ἐνθένδε μεθισταμένων.

Οὐδεὶς μὲν ἀνήγγειλε σαφῶς ποῦ εἰσιν αἱ ψυχαὶ, καὶ οἱ μετὰ τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος ἀπέρχονται· ὅμως δὲ ἐκ τῶν τοῦ κυρίου λόγων μανθάνομεν, ὅτι αἱ μὲν τῶν δικαίων ψυχαὶ μετὰ τῆς ψυχῆς τοῦ δικαίου λῃστοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπάρχουσιν· οὐ γὰρ διὰ μόνην τὴν τοῦ λῃστοῦ ψυχὴν χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν τὸν παράδεισον ἤνοιξε· καὶ γὰρ καὶ ὁ θεῖος Ἀντώνιος περὶ τούτου δεηθεὶς καὶ πολλὰ προσευξάμενος, οὕτως ἑώρακεν ἐν τῷ παραδείσῳ τυγχάνειν τὰς ἐναρέτους ψυχάς· ὥσπερ δὲ καὶ ἄλλοι καὶ θεοφόροι πατέρες· τὰς δὲ τῶν παντελῶς ἁγίων ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἡνωμένας σὺν ἀγγέλοις καὶ δοξολογούσας θεόν· ὅπου γὰρ τὸ σῶμα, ἐκεῖ καὶ οἱ ἀετοί· τουτέστιν ἔνθα ὁ τῆς δόξης κύριος, ἐκεῖ καὶ οἱ ἅγιοι· τὴν δὲ διαφορὰν τοῦ τε παραδείσου καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἢ τῆς

alterum divinis minis intentatum, neque id naturali ordine aut cursu, sed divina ira et ultione; veluti illud diluvii et Sodomitarum et Aegypti primogenitornm et Israelitarum in deserto: item Chananaeorum excidium aut Assyriorum CLXXXV milium una nocte, aliarumque multarum gentium. Similiter expugnatio et caedes et inflammatio Hierosolymorum quae suprema accidit a Romanis ob Christi necem: itemque alias saepe contingens a divino furore mors. Tertium genus accidit a divino ineffabili iudicio cum praecipitantur aut infodiuntur iniusti aeque et iniusti; veluti evenit Iobi filiis, itemque civitatibus in terrae motibus. Similiter vitarum genera duo sunt; unum divinitus donatum, veluti anni quindecim Ezeciae, item veluti Lazaro et aliis eiusmodi; denique et divina erga paenitentes Ninivitas indulgentia. Alterum vitae genus est commune ac naturale a Dei providentia per elementorum rectam dispensationem aerisque temperiem. Porro sanctus quoque Paulus apostolus eorum causa qui indigne mysteriis communicabant, scribit ad Corinthios: ideo inter vos multi infirmi et aegroti et dormiunt complures. Constat, idcirco eos immaturos obiisse, quia indigne ad sacra accesserant; quod nunc etiam multis evenit. Qui enim, inquit, indigne manducat et bibit, iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini. Quod si hic non resipiscat vitamque emendet, aut in mortem improvisam, ceu moderatiorem castigationem, incidet; aut aeternae poenae addicetur.

ANASTASII THEOPOLEOS PATRIARCHAE

de iis qui vita excedunt.

Ubinam animae sint, vel quonam post separationem a corpore abeant, nemo manifeste nobis nunciare solet. Sed tamen e Domini sermone discimus, iustorum animas cum iusti latronis spiritu in paradiso versari. Neque enim ob unam latronis animam Christus Deus noster paradisum reseravit. Nam et divus Antonius post multas Deo suppliciter oblatas preces, demum vidit in paradiso degere iustorum animas: quam rem alii quoque sacri patres compererunt. Et quidem eorum, qui perfecte sancti fuerunt, animae sociatae angelis Deum collaudant: ubi enim corpus est, illic et aquilae; nempe ubi gloriae Dominus, ibidem et sancti. Porro autem para-

(1) Intellige hominem qui post secretam certe animi paenitentiam violatae eucharistiae repente moritur. Alioqui non leviorem poenam sed duplicem experiretur, mortem videlicet subitam, et damnationem eternam, ut catholica fides docet. (2) Anastasium sinaitam ad Antiochiae cathedram fuisse evectum; hancque urbem temporibus christianis dictam esse Theopolim, satis compertum est. Alterum hoc adfirmat etiam Leontius contra Nest. III. 10.

*

ἀρετῆς διαφορὰ ἐργάζεται· ἔλλειψιν γὰρ ἔσχον τινὰ τῆς ἀρετῆς, καὶ οὐ πρὸς τὸ τέλειον ἀφίκοντο ταύτης μέτρον οἱ διειργόμενοι ἀπὸ τῆς βασιλείας καὶ τοῦ παραδείσου καταξιούμενοι (1)· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ πολλὰς εἶναι τὰς τοῖς ἐκλεκτοῖς ἀποκεκληρωμένας μονάς· ὅτι δὲ καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί, ὁ θειότατος βοᾷ Παῦλος· οἴδαμεν ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἔχομεν ἐκ θεοῦ οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ διαμαρτύρεται ἐπιθυμίαν ἔχειν τοῦ ἀναλῦσαι καὶ σὺν χριστῷ εἶναι· ποῦ δὲ ὁ χριστός, αὐτὸς πάλιν ὁ μακάριος κράζει, τρόπον τινὰ τῆς γῆς ἀνακουφίζων ἡμᾶς διὰ τοῦ λόγου πρὸς ὑψηλοτάτην πολιτείαν· τὰ ἄνω φησὶ φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὰ ἄνω ζητεῖτε ἔνθα ὁ χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς καθήμενος· οὐ τοπικὴν δηλῶν καθέδραν· σωμάτων γὰρ ὁ σχηματισμός, ἀλλὰ τὸ ἰσότιμον τῆς δόξης παραδεικνὺς διὰ τῆς δεξιᾶς· ὥσπερ δὲ τὰς τῶν ἁγίων καὶ δικαίων ψυχὰς ἐν οὐρανῷ εἶναι καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ οὐκ ἀμφιβάλλομεν, οὕτω δὴ καὶ τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχὰς πᾶσα ἡ παλαιὰ καὶ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοῦ ᾅδου παραπέμπεσθαι ὡς ἐν φυλακῇ μαρτυρεῖ· καθάπερ καὶ ὁ χριστὸς ἐν τῇ κατὰ τὸν πλούσιον καὶ τὸν Λάζαρον παραβολῇ εἴρηκεν· ὅθεν φησὶ καὶ ὁ Δαβίδ, οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην· καὶ ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾅδην· τὸ δὲ εἰπεῖν ἀποστραφήτωσαν σημαίνει ὅτι νῦν ἐκεῖ αἱ ψυχαὶ τούτων ὑπάρχουσιν· εἶτα ἐν τῇ ἀναστάσει ἀνερχόμεναι καὶ ἀπολαμβάνουσαι τὰ ἴδια σώματα οὕτω δέχονται καὶ τὴν ἀπόφασιν δικαίᾳ ψήφῳ τοῦ ἀδεκάστου κριτοῦ λέγοντος, ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾅδην· ὁ δὲ ὑποστρέφων πάντως ὅθεν ἐξῆλθεν ὑποστρέφει· ὁ δὲ ᾅδης τόπος ἐστὶ κατώτατος τῶν καταχθονίων καὶ κατώδυνος σφόδρα καὶ σκοτεινός· ἐν ᾧ καὶ ὁ χριστὸς κατελθὼν μετὰ τῆς ἀχράντου ψυχῆς αὐτοῦ, φιλανθρώπως ἐπεσκέψατο τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένους· καὶ αἱ μὲν τῶν ἁγίων καὶ δικαίων ψυχαὶ ἐν θείᾳ χάριτι καὶ θυμηδίᾳ καὶ χρηστῇ προσδοκίᾳ καὶ ἐλπίδι τυγχάνουσιν· αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν πάλιν ἐν ὀδύνῃ καὶ λυπηρᾷ λίαν ἀποκαραδοκίᾳ διὰ τὸ προσδοκώμενον ἐλεεινὸν μέγα φοβερὸν κριτήριον.

disi a caelorum regno differentiam ipsa virtutis differentia facit. Nam qui defectu virtutis aliquo laboraverunt, neque eius perfectum gradum attigerunt, hi regno exclusi, paradiso tamen digni habentur. Hoc enim significant verba, quae multas esse electorum distributas sedes aiunt. Quod autem etiam in caelis sanctorum animae sint, sacratissimus inclamat Paulus: scimus quoniam ubi terrenum nostrum habitaculum dissolvetur, aedificationem habemus a Deo domum non manu factam aeternam in caelis. Testaturque cupere se dissolvi et esse cum Christo. Ubinam autem sit Christus, rursus idem vociferatur beatus, nos quodammodo verbis suis terra elevans ad supernam rempublicam: quae sursum sunt, ait, sapite, non quae super terram. Superna quaerite ubi Christus est in dextera patris sedens. Neque locale dicit subsellium; nam quod hac figura est, corporum est proprium; sed gloriae aequalitatem vocabulo *dextera* demonstrat. Sicuti vero sanctorum iustorumque animas in caelo ac paradiso versari non dubitamus, ita peccatorum animas universa vetus ac nova scriptura ad inferos tamquam ad carcerem detrudi testatur: sicuti Christus ipse in divitis Lazarique parabola adfirmavit. Quare David quoque ait: non derelinques animam meam in inferno. Item, convertantur impii in infernum. Iam locutio *convertantur*, significat tunc horum animas ibi fuisse diversatas: quae deinde quum resurrectio fiet reversae suisque receptis corporibus, tum demum decreto iusti iudicis ferientur dicentis, convertantur peccatores in infernum. Qui autem convertitur, profecto illuc unde recessit convertitur. Est autem infernus locus infimus in subterraneis aerumnosus admodum et tenebrosus, quem ipse Christus cum pura anima ingressus, clementer eos invisit qui in tenebris et in umbra mortis sedebant. Porro sanctorum iustorumque animae divina cum gratia et laetitia bonaque fiducia ac spe aevum degunt: contra peccatorum animae in dolore molestaque expectatione propter futurum triste ac magnum tremendumque iudicium versantur.

---

(1) Hinc videmus paradisum intelligi ab Anastasio sinum Abrahae et sanctarum animarum ante Christi resurrectionem diversorium. Etsi quae postea adducuntur phantastica partim sunt, neque satis cum communi doctrina congruunt de unica paradisi seu regni caelestis gloria, quamquam diversis gradibus adtributa. In paradiso, non horto amoeno tantummodo, sed sublimioris cuiusdam beatitatis sede, collocatum fuisse Adamum opinatur Eusebius chron. l. 16. ed. Med. p 51. Ergo etiam Photii disputatio in amph. VI, eusebianam sententiam, quam et aliorum fuisse auguror, respicit atque refutat.

ANASTASII SINAITAE

Quaestiones sex.

Anastasii sinaitae quaestiones biblicas primus latine vulgavit Gentianus Hervetus (biblioth. PP. paris. an. 1589 tom. I. p. 86.) Deinde Iacobus Gretserus e S. I. graecum quoque textum publici iuris fecit. Ceteroquin idem nos monuit, post quaestionem XLII consequi apud Hervetum sex latinas quaestiones, quae in graeco codice a se tractato desiderabantur. Gretserus ergo quum graeco textu destitueretur, latinum quoque hervetianum praetermisit. Mihi vero nuper obtigit, ut in praestante Anastasii columnensi olim, nunc vaticano, codice, quo in superioribus quoque (p. 85. sqq.) usus sum, sex illas quaestiunculas in ordine offenderem, quas etiam Lambecius biblioth. vindob. ed. Koll. tom. III. p. 486. in caesareo codice olim vidit, nec tamen edidit; easdemque in aliis quoque permultis Anastasii codicibus extare non dubito. Auctoris qui saeculo sexto vixit, et post laudabilem monachatum antiochenam cathedram insedit, pietate scriptisque pluribus claruit, has, et alias quas deinceps addam, reliquias lectoribus non ingratas fore speravi.

μγ. Ἦσαν δέ φασι τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι τῇ ἁμαρτίᾳ· ἡ πορνεία, ὁ φθόνος, ϗ ἡ εἰδωλολατρεία· αὗται αἱ τρεῖς οὐκ ἐνεπίμπλασαν αὐτόν· οὐ γὰρ ἐμπίμπλαται ἀεὶ διὰ τῶν πράξεων τούτων νεκροῦσα ἡ ἁμαρτία τὸν ἄνθρωπον· ἡ δὲ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν ἱκανόν, ἡ κατὰ πάντων πονηρὰ ἐπιθυμία· ὥσπερ γὰρ ἓν μέν ἐστι τὸ σῶμα, ἔχει δὲ μέλη πολλά, οὕτω ϗ ἡ ἁμαρτία μία οὖσα πολλὰς ϗ ποικίλας ἐπιθυμίας ἔχει· ὅθεν τοῦτο διδάξαι βουλόμενος διὰ παραδειγμάτων, ἐπάγει λέγων, ᾅδης ϗ ἔρως γυναικὸς ϗ τάρταρος, ϗ γῆ (a) ἐμπιπλαμένη ὕδατος, ϗ ὕδωρ ϗ πῦρ οὐ μὴ εἴπωσι (ἀρκεῖ)· ὃν γὰρ τρόπον ᾅδης οὐ διαλείπει δεχόμενος ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, οὐδ' ἔρως τῆς ἁμαρτίας παύεται ἐκπορνεύων, ϗ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων διαφθείρων· τῆς δὲ αὐτῆς ἐννοίας ἔχεται, ϗ ὁ τέταρτος ϗ τὰ λοιπά.

μδ. Ὀφθαλμὸν καταγελῶντα πατρὸς καὶ ἀτιμάζοντα γῆρας μητρός· βλασφημοῦντα τὸν θεὸν ϗ πατέρα, ϗ ἐξουθενοῦντα χριστὸν τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν, ἐκκόψαισαν αὐτὸν κόρακες ἐκ τῶν φαράγγων, τὰ ἀκάθαρτα ϗ πονηρὰ πνεύματα, τὸ διορατικὸν τῆς ἀφροσύνης ὄμμα· ϗ καταφάγοισαν (b) αὐτὸν νεοσσοὶ ἀετῶν· καταπάτημα ἔσονται τοῖς ποσὶ τῶν ἁγίων.

με. Τρία ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω· ἴχνη ἀετοῦ πετωμένου, τοῦ χριστοῦ τὴν ἀνάληψιν· ὁδοὺς ὄφεως ἐπὶ πέτρας, ὁ διάβολος οὐχ εὗρεν ἴχνος ἁμαρτίας ἐν τῷ σώματι τοῦ χριστοῦ· ϗ τρίβους νηὸς ποντοπορούσης, τῆς ἐκκλησίας ὡς πελάγει τῷ βίῳ τούτῳ, τῇ εἰς χριστὸν ἐλπίδι διὰ τοῦ σταυροῦ κυβερνωμένης· καὶ ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι, τοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἁγίου ϗ ἐκ τῆς παρθένου γεγεννημένου· ἰδοὺ γάρ φησιν ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ.

μς. Τοιαύτη ὁδὸς μοιχαλίδος, ἣ ὅταν πράξῃ, ἀπονιψαμένη, οὐδέν φησι πεπραχέναι ἄτοπον· τοιαύτη γάρ ἐστιν ἡ ἀναστροφὴ τῆς ἐκκλησίας πιστευούσης χριστῷ, ἡ μετὰ τὸ πορνεῦσαι ἐν τοῖς εἰδώλοις, ἀποταξαμένη τούτοις ϗ τῷ διαβόλῳ, ϗ ἀπολουσαμένη τὰς ἁμαρτίας ϗ λαβοῦσα ἄφεσιν, οὐδέν φησι πεπραχέναι ἄτοπον.

μζ. Διὰ τριῶν σείεται ἡ γῆ, διὰ πατρὸς ϗ υἱοῦ ϗ ἁγίου πνεύματος· ϗ τὸ τέταρτον οὐ δύναται φέρειν, τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πατρός· — Ἐὰν οἰκέτης βασιλεύσῃ· ὁ Ἰσραὴλ ἐν Αἰγύπτῳ δοῦλος γενόμενος, ϗ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας βασιλεύσας. — Καὶ ἄφρων πλησθῇ σιτίων· τὴν γῆν ἐξ ἑτοίμου λαβὼν ϗ φαγὼν ϗ ἐμπλησθεὶς ἀπελάκτισεν. — Καὶ παιδίσκη ἐὰν ἐκβάλλει τὴν ἑαυτῆς κυρίαν, ἡ κυριοκτόνος συναγωγὴ ἐὰν τύχῃ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία τοῦ χριστοῦ.

μη. Τέσσαρα ἐστὶν ἐλάχιστα ἐπὶ τῆς γῆς· ταῦτα δέ ἐστιν σοφώτερα τῶν σοφῶν· οἱ μύρμηκες οἷς οὐκ ἔστιν ἰσχύς, ἑτοιμάζονται θέρους τὴν τροφήν· τὰ ἔθνη διὰ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως ἑτοιμάζουσιν ἑαυτοῖς τὴν αἰώνιον ζωὴν δι' ἔργων ἀγαθῶν· ϗ οἱ χοιρογρύλλιοι ἔθνος οὐκ ἰσχυρὸν ἐποίησαν ἐν πέτραις τοὺς ἑαυτῶν οἴκους· τὰ ἔθνη ἐπὶ τῇ πνευματικῇ πέτρᾳ χριστοῦ οἰκοδομοῦντα, ἥτις ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· ἀσκαλαβώτης χερσὶν ἐρειδόμενος· ϗ εὐάλωτος ὤν· οὗτος οἰκεῖ ἐν ὀχυρώμασι βασιλέων· ὁ λῃστὴς ἐν τῇ ἐκτάσει τῶν χειρῶν, τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ ἐπερειδόμενος, οἰκεῖ ἐν τῷ παραδείσῳ· τῶν τριῶν βασιλέων πατρὸς ϗ υἱοῦ ϗ ἁγίου πνεύματος· ἀβασίλευτον ἡ ἀκρίς, ϗ στρατεύει ἀφ' ἑνὸς κελεύσματος εὐτάκτως· ἀβασίλευτα ἦσαν τὰ ἔθνη, ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γὰρ ἐβασιλεύοντο, νῦν δὲ πιστεύσαντα τῷ θεῷ στρατεύονται τὴν ἐπουράνιον σταρτείαν· τρία ἐστὶν ἃ εὐόδως πορεύεται, ϗ τὸ τέταρτον ὃ καλῶς διαβαίνει· ἄγγελοι ἐν οὐρα-

(a) Gentianus legebat γῆ μή. (b) Ita cod.

νοῖς, ἄγιοι ἐπὶ τῆς γῆς, ψυχαὶ δικαίων ὑπὸ γῆν, ϗ τὸ τέταρτον ὁ Θεὸς λόγος σαρκωθεὶς διέβη καλῶς μήτραν παθών· ἀνάπλασιν τῦ Ἀδὰμ ποιούμενος διέβη ἐν κόσμῳ, κήρυξ ἀληθείας γενόμενος· διέβη ἐν ᾅδῃ, τὰς ψυχὰς τῶν πεπεδημένων λῦσαι τῦ δεσμοῦ βουλόμενος· διέβη πύλας οὐρανῶν ἀνοίξας, ἀπαρχὴ ἀναστάσεως ϗ ἀναλήψεως πᾶσι γενόμενος. – σκύμνος λέοντος, ἰσχυρότερος κτηνῶν χριστὸς ὁ ὑπὸ Ἰακὼβ ἐν τῷ Ἰούδα προφητευόμενος· ἀλέκτωρ περιπατῶν ἐν θηλείαις ἔμψυχος, Παῦλος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κηρύσσων προθύμως τὸν λόγον τῦ Θεοῦ· – τράγος ἡγούμενος αἰπολίου, ὁ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν τῦ κόσμου σφαγιασθεὶς ϗ βασιλεὺς δημηγορῶν ἐν ἔθνει, χριστὸς βασιλεύσας ἐπὶ τὰ ἔθνη· δημηγορία ἀπὸ προφητῶν καὶ ἀποστόλων τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

EUSEBII CAESARIENSIS

Supplementum aliud seu fragmentum libri ad Marinum.

In quaestionum ad Marinum supplementis p. 90. fragmentum eius operis posui e Cedreno exscriptum. Mox quum in codicem palatinum incidissem, qui Iohannis siculi ineditum chronicum continet, deprehendi id ipsum, et quidem prolixius, fragmentum apud hunc auctorem; ex quo sine dubio hausit Cedrenus, qui siculum illum chronographum in praefatione appellat. Sed tamen ne ipsi quidem siculo conservati huius fragmenti laus est adscribenda; qui quum chronicum suum a Georgii Hamartoli homonymo opere item inedito prope universum mutuatus fuerit, hanc inter alias laciniam sibi vindicavit. Ego vero collatis inter se Iohannis Georgiique codicibus, illum quidem mendosissimum, hunc optimae notae esse cognovi. En igitur Eusebii nostri locum libri ad Marinum ex Hamartolo p. 89. pleniorem edimus et puriorem (1).

Εὐσέβιος ἐν τοῖς πρὸς Μαρῖνον τοιάδε φησί. Καὶ γὰρ ἡ τῦ χριστοῦ ἐκκλησία δύο βίους νομοθετεῖ ϗ τρόπους· τὸν μὲν ὑπερφυῆ ϗ τῆς κοινῆς ἀνθρωπίνης πολιτείας ἐπέκεινα, ὐ γάμους, ὐ παιδοποιίας, ὐ περιουσίας ὕπαρξιν παραδεχόμενον, ὅλλ' ὅλον δι' ὅλου τῆς κοινῆς ϗ συνήθους τῶν βιωτικῶν ἀνθρώπων ἀγωγῆς παρηλλαγμένον, ϗ μόνη τῇ τῦ Θεοῦ θεραπείᾳ προσῳκειωμένον, καθ' ὑπερβολὴν ἔρωτος ὐρανίου· οἱ γὰρ τόνδε μετιόντες τὸν τρόπον τεθνᾶναι δοκῦντες, τὸν θνητὸν βίον ϗ αὐτὸ μόνον τὸ σῶμα περιφέροντες ἐπὶ γῆς, φρονήματι δὲ τὴν ψυχὴν εἰς ὐρανοὺς μετανενηγμένοι, οἷά τινες ὐράνιοι, τὸν τῶν ἀνθρώπων ἐφορῶσι βίον, ὑπὲρ τῦ παντὸς γένους ἀφιερωμένοι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ· ὐ βουθυσίαις ϗ αἵμασιν, ὐδὲ σπονδαῖς καὶ κνίσαις, ἀλλὰ δόγμασιν ὀρθοῖς ἀληθοῦς εὐσεβείας ϗ ψυχῆς διαθέσει κεκαθαρμένης· ϗ προσέτι τοῖς κατ' ἀρετὴν ἔργοις τε καὶ λόγοις· οἷς τὸ θεῖον ἐξιλεούμενοι, τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ϗ τῶν ὁμογενῶν ἀποτελῦσιν ἱερουργίαν· ϗ ὁ μὲν ἐντελὴς καὶ πρῶτος τῆς κατὰ χριστιανισμὸν πολιτείας τρόπος, τοιόσδε καθέστηκεν· ὁ δὲ δεύτερος καὶ ὑποβεβηκὼς, ἀνθρωπινώτερος, ϗ τῷ πρώτῳ λίαν ἀσύγκριτος· ὃς ϗ γάμοις συγκατιέναι σώφροσι ϗ παιδοποιίαις, οἰκονομίας τε τῆς κατὰ τὸ δίκαιον ἐπιμελεῖσθαι, ϗ στρατευομένοις ϗ τὰ πρακτέα ὑποτίθεσθαι, ἀγρῶν τε, ϗ ἐμπορίας, ϗ τῆς ἄλλης πολιτικωτέρας ἀγωγῆς, μετὰ τῦ θεοσεβοῦς φροντίζειν· οἷς ϗ ἀσκήσεων καιροὶ, μαθητείας τε καὶ τῶν θείων λογίων ἀκροάσεως ἡμέραι ἀφωρίσθησαν· καὶ δεύτερος εὐσεβείας ἀπενεμήθη βαθμὸς, κατάλληλον τῷ τοιῷδε βίῳ παρέχων τὴν ὠφέλειαν.

(1) Georgius Hamartolus p. 40. chronicos quoque Eusebii canones citat; veruntamen ei loco similia recitat Cedrenus ed. paris. p. 3, nimirum de mensis martii die quinta supra vigesimam. Rursus Eusebii verba de Alexandri successoribus in Hamartoli codice p. 224. laudata exscribit Cedrenus p. 193. Profecto cum Hamartoli ipsum opus aliquando vulgabitur, tum denique auctorum, qui sequiore aetate apud Graecos byzantinam historiam scripserunt, innumera prope plagia coarguentur.

ADNOTATIONES QUAEDAM.

Quia constitueram in universi voluminis fine mediocrem adnotationum numerum scribere, idcirco sec'it ut Eusebii praesertim quaestiones nullis fere curis meis, praeter latinam interpretationem, expoliverim. Mox autem aucta nimis voluminis mole, consilium quidem abieci attexendorum scholiorum; sed tamen fieri nequit, quin cogitata aliquot, quae paene obiter menti occurrebant, heic brevissime scribam.

Prolegom. p. xxxxi. Photius in allocutione Nicodemi ad Pilatum imitatus est Epiphanium qui in ed. Petav. T. II. p. 264. eamdem orationem aliis verbis adornat.

Euseb p. 3. C. Quod Maria nonnisi iam in Iosephi domum more hebraico post desponsationem traducta, a sancto spiritu obumbrata fuerit, communem esse patrum opinionem recte observat Combefisius bibl. concion. tom. I. p. 22. Confirmat sententiam nunc Eusebius, cui adde Nicephorum hist. I. 8.

p. 18. A. *αὕτη μὲν οὖν ἡ πρώτη ἀπόδειξις*. Eadem utitur locutione Eusebius demonstr. ev. I. 9.

p. 20. v. ult. Haud scio an arianum quid redoleat Eusebii sententia.

p. 28. C. Quod ait Eusebius nulla fortasse adhuc lege prohibitum fuisse a scortando Iudam, id intelligendum est de lege apud Palaestinos publica, quae nondum fortasse proposita fuerat. Ceteroqui apud plerasque gentes atque omni tempore scortatio propudiosa fuit et illicita. Neque id mirum, dicente Paulo I. Cor. vi. 18. *qui fornicatur, in corpus suum peccat*; quo super dicto legesis Greg. nysseni orationem.

p. 52. Cum hac XV. quaestione confer Euseb. dem. ev. VII. 3. p. 353.

p. 57. D. v. 5. ἀλλ' ἤ. Ita prorsus codex pro ἀλλ' ἢ ἤ: quam breviorem locutionem in Eusebii codicibus sollemnem esse observavit Montfauconius praef. ad Euseb. comm. in ps. cap. ult.

p. 70. Quod adtinet ad graecum scholion de Iosephi ex priore coniuge liberis, legendus est Hieronymus contra Helv. cap. xiiii, ubi haec apocryphorum deliramenta ridet, atque fratres Domini non filios Iosephi, sed consobrinos servatoris esse intelligendos. Idem cap. xviiii. ait praedictam plurium nuptiarum opinionem a plerisque non tam pia quam audaci temeritate fuisse confictam.

p. 74—75. Quaestionem de Maria ad Domini pedes procidente exscribit vel imitatur Hieronymus epist. lviiii. 4; nec non Photius epist. cxxxvii.

p. 81. Quia Isidorus pelusiota postremam hanc quaestionem Eusebii expilaverat, idcirco difficultatis circa praecocem Christi resurrectionem iamdiu solutio nota erat.

p. 83—89. Locos tres e catena vaticana, quatuorque ex Possini catena petitos, mallem iam in commentario Eusebii ad Lucam quam in quaestionum supplementis me posuisse.

p. 89. Scholion latinum corderianum nihil aliud est quam parum elegans interpretatio verborum Africani apud Euseb. hist. eccl. I. 7.

p. 91. adn. 1. Eandem quaestionem versat Hieronymus ep. lvii. 9.

p. 97. B. C. De diversis Christi coram apostolis apparitionibus post resurrectionem legendus est etiam Photius in quaestione amphiloch. cxlvi. a Wolfio edita, nec non ep. ccxiii, quem Eusebii quaestionibus usum esse non dubito.

p. 101. Nil mirum est expilatum fuisse Eusebii caesariensis ab Ambrosio mediolanensi opus: nam eadem aetate vercellensis Eusebius, familiaris eius et episcopatu conterminus, Eusebii eiusdem caesariensis commentarios in psalmos libera ratione in latinam linguam transferebat. Hieronym. ep. lxi. 2.

p. 180. Conferenda est cum Apolinario Hieronymi epistula xiiii. 2. 177.

p. 185. Consonat Lactantii locus inst. vii. 26: *transformabit Deus homines in similitudinem angelorum.*

p. 192. D. E. De Simeone prolixus extat Photii locus latine apud Combefisium bibl. conc. tom. vi. p. 230, ex eodem sine dubio commentario derivatus, unde frustum quoque graecum vaticanum decerptum fuit.

p. 193. adn. 1. Sic etiam Hieronymus contra Iovinian. II. 6. de hoc ipso loco tractans ait *aes in zona*.

p. 225. adn. 2. Mopsuesteni locus graecus a me prolatus conferendus est cum latino apud Combefisium bibl. conc. tom. I. p. 281.

p. 253. D. Patres, quorum sententiam heic recitat Photius, enumerat Ursus dominicanus in diss. de bapt.

p. 261. E. In concilio generali quinto ed. Coleti tom. viiii. p. 209. reprehenditur Theodorus mopsuestenus, qui dictionem *baptizari in nomine Christi* comparaverat cum illa *baptizari in Mose*.

p. 263. n. 1. Ante natam controversiam de processione spiritus sancti licebat tuto dicere simpliciter *a patre procedit*: verumtamen haec apud Photium omissio scandalo non caret.

p. 283. Romae nomen mysticum, sacrum, politicum. Par divisio est scri. turae aegyptiacae. Videsis cl. Champollionium *precis* etc. p. 380.

p. 295. Montfauconius praef. ad Euseb. comm. in ps. cap. V. demonstrat Eusebium quoque caesariensem aperte docuisse praedestinationem post praevisa merita.

p. 319 Videtur Photius opinari, apostolos unica lingua usos, prodigio interveniente, a diversarum linguarum hominibus fuisse intellectos. Et quidem in illa certe prima concione Petrus unico sermone utens, nemini peregrino obscurus fuit.

p. 347. v. 1. ὑμῶν, cod. ὑμῖν. Item ἀνειρημένους, cod. ἀνηρημένους. Ad doctrinam vocabuli λόγος quod adtinet, sic Hieronymus ep. liii. 4: λόγος *graece multa significat; nam et verbum est, et causa uniuscuiusque rei, per quam sunt singula quae subsistunt; quae universa recte intelligimus in Christo.*

EMENDATIONES

Prolegom. p. XXIIII. n. 3. p. 266. *corr.* 257.
Euseb. p. 26. *lat.* v. 8. aelum *malim* imitationem.
p. 29. *lat.* 14. retinuit *corr.* retexuit.
32. *lat.* 2. moribus eorum *malim dicere* moribus illorum temporum.
41. B. τί, ὅτι *corr.* διότι, *uti legitur in chronico s. Hippolyti fragmento propheticum hunc locum citantis. Item lat. pro* cur? quia, *scribe* quamobrem. *Et sic etiam p.* 43.
61. B. 4. ἠρῶτας *corr.* ἠρώτας; *et lat. dic* rogabat *pro* rogat.
lat. 2. gum *corr.* cum.
63. *lat.* 4. interpugnamus *corr.* interpungamus.
72. *lat. v. penult.* Magdalo *corr.* Magdala.
80. *lat.* 7. *oriundae corr. oriundas.*
88. v. ult. εἰσποιουμένους *corr.* εἰσποιουμένους.
105. v. 35. *col.* 2. coclavia *corr.* conclavia.
118. *lat.* v. 1. vermtamen *corr.* verumtamen.
219. v. 11. esse *hellenismus ex graeco* εἶναι. *Quippe et universa syntaxis eadem est in utroque textu. Sed tamen malim scribere* sunt.
267. *lat.* v. 10. inspiciet *corr.* inspiciat.
270. *lat.* v. 1. id *corr.* in.
274. *lat. ult.* ola *corr.* sola.
298. *lat.* v. 5. non sine *malim* non nisi.
311. *lat.* v. 2. *post* chorus *adde* adversus tyrannos.
317. *lat.* v. 17. neque, *malim* vel.
331. *lat.* v. 13. ἐπεικῶς *corr.* ἐπιεικῶς.
341. v. 7. iudicii, *malim* disceptationis.
v. 11. cetiores *corr.* certiores.
346. *lat.* v. 11. oratio *corr.* ratio.
351. *adn. Atqui non erat haec particula a me in textum inserenda, quae desideratur in aliis quoque graecis codicibus et latinis.* Consule *Wetstenium loc. cit.*
378. *lat. v. penult.* deficit *corr.* defigit.
306. *marg.* XVIII. *corr.* XXVIII.
328. *lat.* v. 2. antem *corr.* autem.
362. n. 1. *Immo vero Calabriam potius italicam intelligendam censeo.*

In illo antiquissimo Iohannis papae octavi codice, de quo in prolegomenis p. XXXXVIII. *locutus sum, observavi epistulam de Burdegalensi sede vacante agentem, quam in Carafae editione, nisi forte meos exigua materia oculos fugit, non reperiebam. Et quidem Burdegalensis dioeceseos calamitates gravissimas (quippe quae ad summam hominum raritatem paeneque ad solitudinem bellis redacta fuerat) recitat idem Iohannes in epistulis XIII. et XIIII, aitque se antistitem eius in urbem Bituricum interim transferre donec urbs et provincia Burdegalensis incolis denuo frequentetur. Placet igitur hoc loco epistulam papae Photio synchroni, ex qua sedis item apostolicae summa auctoritas noscitur, in huius pagellae angulo recitare.*

Reverentissimis et sanctissimis confratribus Hincmaro remensi, Ansegiso senonensi, et reliquis per decem Galliarum provincias constitutis.

Notum sit *fraternitati* (1) omnium vestrum, quia omnes suffraganeos coepiscopos Burdegalensis ecclesiae, eo quod sit viduata ministerio archiepiscopali, sub nostra tuitione ac defensione apostolica tamdiu retinemus, quoad usque, Domino dispensante, de praedicata sede salubriter ordinemus. Unusquisque vestrum hanc epistulam fratri suo studeat transmittere, ut ad omnium possit pervenire notitiam. Data ut supra (2).

(1) Deest in codice hoc vocabulum, relicta lacuna; facile tamen id supplevi ex epistula XIIII.
(2) Haec est epistula in codice vigesima octava supra centesimam. Porro superiores omnes ita clauduntur usque ad CXII, cui subscribitur *data IIII. id iun. ind. XI.* nempe Christi anno DCCCLXXVIII.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΟΝ ΣΥΝΤΟΜΟΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΠΟΝΗΜΑΤΩΝ.

Ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ κατακλυσμοῦ ἔτη βσμβ, κατὰ τὴν τῶν ο ἑρμηνείαν· οἷς καὶ ἡ ἀλήθεια ἐπιμαρτυρεῖ, καὶ αἱ ἀνέκαθεν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ ἐπικρατήσασαι παραδόσεις. Ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ ἕως Ἀβραὰμ, ἔτη Ϡοβ [1]. Ἀπὸ δὲ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὴν διὰ Μωυσέως ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, ἔτη φε. Ἀπὸ δὲ Μωϋσέως ἐπὶ Σολομῶνα καὶ τὴν ἱεροῦ κατασκευὴν, ἔτη χδ.
B Ἀπὸ δὲ Σολομῶντος ἔτους δ, ἐπὶ τὸν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενόμενον ἀφανισμὸν τοῦ τόπου, ἔτη υν. Ἐρημίας [a] τοῦ ναοῦ καὶ αἰχμαλωσίας ἔτη ο.

Κῦρος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν πέρσαι ἐκράτησαν ἔτη σλ. Ἀλέξανδρος ὁ μακεδὼν, ὁ καὶ κτίστης παρά τισι λεγόμενος, ἐβασίλευσεν ἔτη ιβ, ζήσας ἔτη λβ. Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ κτίστου ὡς εἴρηται τελευτήσαντος, διῃρέθη ἡ αὐτοῦ βασιλεία κα-
C τὰ τὰς αὐτοῦ διαθήκας καὶ τὴν πρόῤῥησιν τοῦ προφήτου Δανιὴλ εἰς τὰς τέσσαρας ἀρχὰς τοῦ οὐρανοῦ, ὡς ὑποτέτακται· καὶ ἐν μὲν τῇ Μακεδονίᾳ ἐβασίλευσεν Φίλιππος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ ἀπὸ Φιλίννης τῆς λαρισσαίας· ἐν δὲ τῇ Αἰγύπτῳ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου [b]· τῆς δὲ Ἀσίας πάσης Ἀντίγονος· καὶ πάσης τῆς Συρίας Σέλευκος ὁ νικάτωρ. Ἀπὸ οὖν τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ αὐτοῦ Φιλίππου, μέχρι τῆς
D κατασάρκα [c] γεννήσεως Χριστοῦ, ἔτη τϡ [τκβ [2]]· ἀπὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν

CHRONICUM BREVIATUM

EX EUSEBII PAMPHILI LUCUBRATIONIBUS.

Ab Adamo ad diluvium anni MMCCXLII, secundum septuaginta interpretes, quibus reapse rei veritas adstipulatur, nec non traditiones quae in cunctis Dei ecclesiis iam inde ab origine viguerunt. A diluvio ad Abrahamum anni DCCCCLXXII. Ab Abrahamo ad exitum ex Aegypto, duce Mose, anni DV. A Mose ad Solomonem templique aedificationem anni DCIIII. A Solomonis quarto anno ad templi eversionem per Babylonios anni CCCCL. Templi deserti et captivitatis anni fuerunt LXX.

Cyrus eiusque posteri reges persae dominati sunt annis CCXXX. Alexander macedo, qui etiam fundator a quibusdam dicitur, regnavit annis XII, vixit XXXII. Alexandro fundatore, ut diximus, mortuo, divisum est eius imperium ex ipsius supremis tabulis, atque uti Daniel praedixerat, in quatuor veluti mundi plagas, ut infra exponitur. Et in Macedonia quidem regnavit Philippus Alexandri frater, Philinna larissaea natus. In Aegypto autem Ptolemaeus Lagi. Asiae universae imperavit Antigonus. Tum Syriae cunctae Seleucus cognomento victor. Igitur a primo praedicti Philippi anno usque ad humanam Christi nativitatem anni CCCXXII. A Christo ad impe-

a Cod. ἐρημία. b Cod. Λαγός. c Ita cod. unico vocabulo.

1 Euseb. chron. I. 16. habet ann. DCCCCXLIII. Immo haud semel reliquae etiam annorum supputationes plus minus ab Eusebii chronico, uti nunc est editum, differunt. Sed enim et in ipso praedicto chronico numerorum notas magnopere fuisse conturbatas, in observationibus ad Eusebium demonstratum est.

2 Ita corrigo ex Eusebio.

τῆς Διοκλητιανοῦ βασιλείας, ἔτη σϞβ· καὶ ἀπὸ Διοκλητιανοῦ ἕως τοῦ ζ ἔτους A
τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου, δισέκγονος [a] Ἡρακλείου, ὑφ᾽ οὗ καὶ ὁ Στέφανος
ὁ ἀλεξανδρεὺς φιλόσοφος τὸν κανόνα ἑρμήνευσεν[1] ἔτη τϞβ· ἀπὸ δὲ τοῦ ζ ἔτους Κων-
σταντίνου, ἐπὶ τὸ τρισκαιδέκατον ἔτος Μιχαὴλ νέου, Θεοδώρας μητρὸς αὐτοῦ, ἔτι
καὶ Θέκλης ἀδελφῆς αὐτοῦ, ἰνδικτιῶνος β, ἔτη ροη. Ὁμοῦ τὰ πάντα ἀπὸ Ἀ-
δὰμ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἔτος, γίνονται ἔτη ͵ςτξβ κατὰ τὴν τῶν ο ἑρμηνείαν. B

Κατὰ δὲ τὸ παρὰ ἰουδαίοις ἑβραϊκὸν τοῦ Ἀκύλα, ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ
κατακλυσμοῦ, ἔτη ͵αχνς, ὡς φλυαφοῦσιν ἑβραῖοι· ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ
ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ, ἔτη σϞβ· ἀπὸ δὲ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὴν διὰ Μωυσέως ἔξοδον, ἔτη
φ· καὶ ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐπὶ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, ἔτη υπ· ἀπὸ δὲ τῆς οἰκο-
δομῆς ἕως Σεδεκίου ἔτη υι· ἀπὸ δὲ Σεδεκίου ἕως τοῦ γραμματέως Ἔσδρα, C
ἔτη ο· ἀπὸ δὲ Ἔσδρα ἕως τῆς τελείας ἐρημώσεως τοῦ τε ναοῦ καὶ τῆς πόλεως
τῆς ὑπὸ Ἀδριανοῦ γενομένης, ἔτη υκ· ἀπὸ δὲ Ἀδριανοῦ ἕως τοῦ ιγ ἔτους Μιχαὴλ
νέου Θεοδώρας καὶ Θέκλης, ἔτη ψπε· ὁμοῦ τὰ πάντα ἀπὸ Ἀδὰμ ἐπὶ τὸ προ-
κείμενον ἔτος, ἔτη ͵δχιγ.

Ἤρξαντο δὲ αἱ ὀλυμπιάδες[2] ἐν τῷ ͵δψκε ἔτει ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου δημιουρ- D
γίας· ἐν ᾗ στάδιον Κόροιβος [a] ἠλεῖος [b] ἐνίκησεν. Ἄγουσι δὲ ἠλεῖοι [c] πενταετηρικὸν ἀγῶ-
να τεσσάρων ἐτῶν, μεταξὺ συντελουμένων· ἐν δὲ τούτοις ἄρχοντες ἐνιαύσιοι κα-
θίστανται τέσσαρες· ταύτην δὲ τέθεικεν Ἥφαιστος[3] Πραξιονίδου Αἵμωνος. Ἀπὸ δὲ
τούτου τοῦ χρόνου τὰς Ἑλλήνων χρονογραφίας ἀκριβῶς τετευχέναι δοκεῖ· τὰ γὰρ
πρὸ αὐτῶν ὡς ἑκάστῳ φίλον ἦν ἀπεφήναντο. E

Ὅτι δὲ ἀληθὴς ὁ λόγος ἦν, γράφει καὶ Φλέγων [d] ὁ τὰς ὀλυμπιάδας ἐν

rium a Diocletiano initum anni CCLXXXXII. A Diocletiano ad septimum annum Constantini imperantis, qui fuit Heraclii abnepos; sub quo Stephanus quoque alexandrinus philosophus canonem interpretatus est, anni CCCLXXXXII. A septimo Constantini anno ad tertium decimum iunioris Michaelis, atque ad Theodoram matrem eius sororemque Theclam, indictione secunda, anni CLXXVIII. Summa ab Adamo ad praedictum annum consurgit annorum VIMCCCLXII, secundum τῶν LXX supputationem.

Secundum vero iudaicum Aquilae exemplar, ab Adamo ad diluvium anni MDCLVI, uti nugantur Hebraei. A diluvio ad Abrahamum anni CCLXXXXII. Ab Abrahamo ad exitum duce Mose anni D. Ab exitu ad templi aedificationem anni CCCCLXXX. A templi aedificatione ad Sedeciam anni CCCCX. A Sedecia ad Esdram scribam anni LXX. Ab Esdra ad supremum templi urbisque excidium sub Hadriano anni CCCCXX. Ab Hadriano ad tertium decimum Michaelis iunioris annum cum Theodora et Thecla anni DCCLXXXV. Ab Adamo ad annum praedictum summa est annorum IIIIMDCXIII.

Coeperunt porro olympiades anno post orbem conditum IIIIMDCCXXV, qua olympiade vicit stadium Coroebus eleus. Celebrant autem Elei quinquennalem agonem, quatuor videlicet annis interceptis: cui temporis spatio quatuor praeficiuntur annui magistratus. Hanc olympiadem constituit Vulcanus Aemonis praxionidae filius. Ab hoc tempore Graecorum annales fideliter conditi videntur: nam antea pro suo quisque libito temporum doctrinam tradebat. Quod autem res ita se habeat, e Phlegonte quoque

a Ita cod. b Cod. εἴλειος. c Cod. ἠλίου. d Ita cod. α pro ε. Et quidem armenius Eusebii interpres I. 41 legebat *Philagon*.

1 De hoc homine eiusque opere quaerendum diligentius.

2 Euseb. chron. I. 32.

3 Confer Euseb. chron. I. 30. 32.

A ιγ ῥήμασιν τάδε[1]· τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς σβ ὀλυμπιάδος, ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωσμένων πρότερον, καὶ νὺξ ὥρᾳ ϛ τῆς ἡμέρας ἐγένετο· ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατεστρέψατο. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ δηλωθεὶς ἀνήρ. Τεκμήριον δ' ἂν τοῦτο τοῖς βουλομένοις πολυπραγμονεῖν. Εἰ γάρ τις ἀριθμήσειεν τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσ-
B μου ἔτη ͵εφλγ, εἰς ἃ ὁ Χριστὸς καὶ θεὸς ἡμῶν ἑκουσίως δι' ἡμᾶς ἐσταυρώθη, καὶ ἀναποδίσας εἰς τοὐπίσω ωη ἔτη ἅπερ ποιοῦσιν αἱ σβ ὀλυμπιάδες, εὕροι ἂν εἰς τὰ ͵δψκε ἔτη εἶναι τὴν πρώτην ὀλυμπιάδα ὡς δεδήλωται.

Ποσάκις καὶ πότε ἐπορθήθησαν οἱ ἐξ Ἰσραήλ.

α Ἐπὶ Ῥοβοὰμ ὑπὸ Σουσακεὶμ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως.

C β Ἐπὶ Ἀζαὴλ βασιλέως Ἀσσυρίων.

γ Ἐπὶ Θεγλαφθαλμαν ἀσσάρ.

δ Ἐπὶ Ἐζεκίου αἱ ι φυλαὶ μετῳκίσθησαν εἰς ὅρια Μήδων καὶ Χαλδαίων[a].

ε Ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ, ὅτε καὶ τὸν Ἰεχονίαν ἐξετύφλωσεν.

ϛ Ἐπὶ Νέρωνος βασιλέως Ῥωμαίων.

D ζ Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ στρατηγοῦ Ῥωμαίων.

η Ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου[b] δόλῳ παραλαβόντος τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ μεταγαγόντος εἰς Αἴγυπτον.

θ Ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ ἐπιφανοῦς βασιλέως Ἀσσυρίων[2], ὃς[c] καὶ ἐπὶ βδελύγμασιν ἠνάγκαζεν αὐτούς.

cognoscitur, qui in tertio decimo olympiadum ad verbum sic ait: " quarto anno „ olympiadis CCII fuit solis defectus, quotquot ante extiterunt, maximus; ita ut nox „ diurnas horas sex occupaverit, stellaeque in caelo apparuerint. Tum etiam terrae „ motus ingens in Bithynia magnam Nicaeae partem disiecit „. Hactenus vir praedictus. Atque hinc certum signum arripiunt, qui de temporibus curiose quaerunt. Ab orbe enim condito numeratis annis VMDLIII usque ad Christi Dei nostri voluntarium in cruce obitum, siquis retro annos DCCCVIII supputaverit, quot nimirum in olympiadibus ducentis duabus sunt, omnino deprehendet in annum IIIIMDCCXXV primam incidere olympiadem, uti supra demonstratum est.

II. Quando et quoties Israelitae vastati fuerint.

1 Sub Rhoboamo a Susacimo Aegypti rege.

2 Ab Azaele Assyriae rege.

3 A Theglaphthalmanassare

4 Sub Ezecia decem tribus in Medorum Chaldaeorumque regiones translatae fuerunt.

5 A Nabuchodonosoro, qui et Iechoniam excaecavit.

6 A Nerone Rmanorum rege.

7 A Vespasiano Romanorum duce.

8 A Ptolemaeo Lagi, qui fraudulenter Hierosolymis potitus, populum transtulit in Aegyptum.

9 Ab Antiocho illustri rege Assyriorum, qui etiam ad idola Israelitas colenda adigebat.

a Ita cod. ι pro αι. b Cod. heic et infra Λαγωεῦ. c Cod. ὧς.

1 Euseb. chron. lib. II. ad Abrah. an. MMXLVIII.

2 Ita cod. *assyr.* pro *syr.* ut Eusebius in praef. chron. et alibi. De hac autem lectionis varietate seu nominum permutatione copiose disputatum fuit ad Euseb. l. 40.

ι Ἐπὶ Πομπηΐου στρατηλάτου Ῥωμαίων ὑποφόρους ποιήσαντος καὶ πολιορκήσαντος, Ὑρκανοῦ βασιλεύοντος καὶ ἱερατεύοντος. Ἕως αὐτοῦ τοίνυν Ὑρκανοῦ ἡ βασιλεία τοῦ Ἰσραήλ· καὶ λαμβάνει τὴν βασιλείαν αὐτοῦ Ἡρώδης ἀλλόφυλος ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων. A

ια. Ἐπὶ Τίτου υἱοῦ Οὐεσπασιανοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάσχα κατακόψαντος τὰ Ἱεροσόλυμα ἐν ὅσῳ πάντες ἑώρταζον οἱ τοῦ ἔθνους συναχθέντες· καὶ ἀνελόντος μυριάδας ριβ· καὶ ἄλλας ἑκατὸν μυριάδας αἰχμαλώτους· οὓς καὶ ἀπέπρακεν ἐσχάτῃ ἀλώσει. Γέγονεν δὲ καὶ ἑτέρα ἅλωσις, ὡς ὁ ἅγιος πατὴρ ἡμῶν λέγει Χρυσόστομος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου [1], ἐπὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως Ῥωμαίων, ὃς καὶ κατασκάψας ἠροτρίασε τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ δὲ ἅγιος πατὴρ ἡμῶν Ἐπιφάνιος [2] οὐχ' οὕτως, ἀλλὰ λέγει τὸν αὐτὸν Ἀδριανὸν ἀσθενήσαντα, καὶ ἔνδοξον εἶναι καὶ μεγίστην τὴν πόλιν ἀκούσαντα, καὶ περιοδεύων τάς τε πόλεις καὶ χώρας, ἐλθεῖν καὶ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ· καὶ ἰδὼν αὐτὴν ἠρημωθεῖσαν, ἀνασταθῆναι αὐτὴν προσέταξεν· ἧς, καὶ τῆς οἰκοδομῆς ἐπιστάτην ἐποίησεν Ἀκύλαν τὸν ἑρμηνέα τὸν καὶ πενθερίδην αὐτοῦ. B C

Καὶ ἄλλως περὶ τῶν ἁλώσεων Ἱερουσαλήμ. D

Ὑπόμνησις ἐκ τῆς Ἰωσήπου ἀρχαιολογίας, καὶ ἐκ τῶν χρονικῶν [a] Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης, ὡσαύτως καὶ Στρατηγίου μοναχοῦ [3] περὶ τῶν ἁλώσεων τῆς Ἱερουσαλήμ· τὸ πότε καὶ ὁσάκις ἐπορθήθησαν οἱ ἐξ Ἰσραήλ·

α Αὕτη γέγονεν ἅλωσις ἐπὶ Ῥοβοὰμ ὑπὸ Σουσακεὶμ Αἰγυπτίων βασιλέως.

β. Δευτέρα γέγονεν ὑπὸ Ἀζαὴλ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. E

10 A Pompeio Romanorum duce sub tributum missi fuerunt atque obsessi, Hyrcano rege et pontifice. Usque ad ipsum igitur Hyrcanum mansit Israelis regnum, quod deinde excepit Romanorum patrocinio Herodes alienigena.

11 A Tito Vespasiani filio paschali tempore, qui vi cepit Hierosolyma dum gens universa ad celebrandum festum convenerat. Is hominum myriadas CXII occidit: centum praeterea myriadas fecit captivas, et sub corona vendidit. Contigit etiam alia captivitas, ut noster ait pater s. Chrysostomus in evangelii secundum Matthaeum commentariis, sub Hadriano Romanorum rege, qui eversis Hierosolymis superduxit aratrum. Sed contradicit s. pater noster Epiphanius, qui ait ipsum Hadrianum, dum aegrotaret, fando audientem de pristina urbis gloria ac magnitudine, deinde oppida circumeuntem atque provincias, venisse quoque Hierosolyma: quae cum deserta vidisset, instaurari praecepisse; cui urbi, nec non eiusdem instaurationi praefecisse ait Aquilam interpretem, qui et eiusdem socer erat.

III. Rursus aliter de Hierosolymorum captivitatibus.

Excerptum e Iosephi antiquitatibus, et e chronicis Hippolyti Romae episcopi, nec non Strategii monachi opere de captivitatibus Hierosolymorum: quando ac quoties Israelitae sedibus suis eversi fuerint.

Prima captivitas contigit sub Rhoboamo a Sosacimo Aegypti rege.

Secunda ab Azaele Assyriorum rege

a Cod. ἐκ τὰ χρονικά.

1 Locum lego in homil. V. 11. adv. Iudaeos.

2 De pond. et mens. cap. XIIII.

3 Hunc esse puto Strategium illum Polychronio monasterio praefectum, qui dicitur vir magnus apud Hankium de script. byz. part. I. XI. 20. Utinam vero eius opus e tenebris aliquando emergat!

A γ. Τρίτη· ἐπὶ Ἐζεκίου βασιλέως τῶν Ἰουδαίων ἀπῳκίσθησαν αἱ φυλαὶ ὑπὸ
Θεγλαφαλομανασὰρ τοῦ καὶ Σεναχηρείμ.

δ Τετάρτη ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἰωάχαζ βασιλέως Ἰούδα,
καθὼς ἱστορεῖ Ἱππόλυτος ὁ ἐν ἁγίοις Ῥώμης ἐπίσκοπος· φησὶ γὰρ ὁ αὐτὸς, ὅτι
τῷ μακαρίῳ Ἰωσίᾳ ε υἱοὶ γεγένηνται, Ἰωάχαζ, Ἐπακεὶμ ὁ καὶ Ἰωακεὶμ, καὶ
B Ἰωὰν, καὶ Σεδεκίας ὁ καὶ Ἰεχονίας, καὶ Σαλούμης[1]. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάχαζ μετὰ τὴν
τελευτὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, χρίεται εἰς βασιλέα ὢν ἐτῶν
κγ. Ἐπὶ τούτου ἀναβαίνει Φαραὼ Νεχαὼ τῷ μηνὶ τῷ τρίτῳ τῆς βασιλείας αὐ-
τοῦ. καὶ λαβὼν αὐτὸν δέσμιον ἄγει εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἐπιτίθησι φόρον τῇ γῇ,
ἑκατὸν τάλαντα ἀργυρίου, καὶ δέκα τάλαντα χρυσίου· καὶ καθιστᾷ ἀντ' αὐτοῦ
C Ἐπακεὶμ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ βασιλέα ἐπὶ τῆς γῆς, ὃν καὶ μετωνόμασεν Ἰωακείμ·
οὗτος βασιλεύει ἔτη ια· ἐπὶ τούτου ἀναβαίνει πρῶτον Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βα-
βυλῶνος, καὶ ἄγει αὐτὸν δέσμιον εἰς Βαβυλῶνα, καὶ μέρος τῶν σκευῶν οἴκου κυ-
ρίου· Οὗτος λοιπὸν Ἐπακεὶμ κατάκλειστος γενόμενος[a], ὡς φίλος τοῦ Φαραὼ, καὶ
ὑπ' αὐτοῦ κατασταθεὶς βασιλεὺς, τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐξάγεται ὑπὸ Εὐιλάτουρο-
D δὰκ βασιλέως Βαβυλῶνος· καὶ ἔκειρεν αὐτοῦ τὴν κεφαλήν· καὶ ἦν αὐτοῦ σύμβου-
λος· καὶ ἤσθιεν καὶ ἔπινεν ἐν τῇ τραπέζῃ αὐτοῦ, ἕως ἡμέρας ἧς ἀπέθανεν.

ε Πέμπτη γέγονεν ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ τὸ δεύτερον ἐπὶ Ἰωακεὶμ υἱοῦ Ἐπα-
κεὶμ βασιλέως· οὗτος ὁ Ἰωακεὶμ βασιλεύει ἔτη τρία. Ἐπὶ τούτου, ὡς εἴρηται, πά-
λιν ἀναβαίνει Ναβουχοδονόσορ, καὶ μετοικίζει αὐτὸν, καὶ ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ χι-
E λιάδας δέκα ἀνδρῶν εἰς Βαβυλῶνα· καὶ καθιστᾷ ἀντ' αὐτοῦ Ἰεχονίαν τὸν ἀδελ-
φὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὃν καὶ μετωνόμασεν Σεδεκίαν· μεθ' οὗ ὅρκια καὶ συν-
θήκας ποιησάμενος ἄπεισι εἰς Βαβυλῶνα.

Tertia sub Ezecia rege Iudaeorum abductae fuerunt decem tribus a Theglaphalomanasare, cui nomen quoque Senacherimo.

Quarta a Nabuchodonosoro primum sub Ioachazo rege Iudae, uti narrat s. Hippolytus Romae episcopus. Ait enim, beato Iosiae fuisse liberos quinque, Ioachazum; Epacimum qui et Ioacimus; Ioanen; Sedeciam qui et Iechonias; et Salumen. Ioachazus post patris Iosiae regis Iudae obitum ungitur rex anno aetatis tertio supra vigesimum. Sub hoc venit Pharao Nechaon, mense regni tertio, qui captum vinctumque in Aegyptum misit, imposito regioni tributo centum argenti, decem auri, talentorum. Regem tamen pro illo statuit Epacimum fratrem eiusdem, quem mutato nomine dixit Ioacimum. Regnavit hic annis undecim, donec Nabuchodonosorus rex Babylonis prima incursione vinctum transtulit Babylonem, cum parte vasorum templi dominici. Deinde tamen hic Epacimus, qui propter Pharaonis amicitiam, acceptumque ab eo regnum, vinculis addictus fuerat, tricesimum post annum solutus est ab Evilatodoraco Babylonis rege: qui comam ei totondit, atque adhibuit in consilium, mensaque sua dignatus est, donec mortem cum vita commutavit.

Quinta contigit ab eodem rursus Nabuchodonosoro sub Ioacimo regis Epacimi filio. Is Ioacimus tres regnavit annos: sub eoque, ut diximus, rursus venit Nabuchodonosorus, transtulitque hunc decemque hominum milia Babylonem; constituitque pro eo regem Iechoniam patruum eius, quem immutato nomine appellavit Sedeciam; quicum foedere icto, Babylonem revertebatur.

a Cod. γενάμενος. Num pro γεινάμενος?

1 Haec fere sunt in s. Hippolyti chronico sect. XIIII. Porro noster auctor confirmat Hippolyto praedictum opus, contra criticorum dubitationes.

ϛ Ἕκτη γέγονεν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ναβουχοδονόσορ τὸ τρίτον ἐπὶ Ἰεχωνία τοῦ A
καὶ Σεδεκίου· οὗτος ὁ Σεδεκίας βασιλεύσας ἔτη ια, ἀπέστη ἀπὸ Ναβουχοδονό-
σορ· καὶ ἔδωκεν ἑαυτὸν πρὸς Φαραὼ τὸν βασιλέα Αἰγύπτου. Ἐν δὲ τῷ δωδεκά-
τῳ ἔτει ἦλθεν πρὸς αὐτὸν Ναβουχοδονόσορ καὶ πᾶσα ἡ δύναμις τῶν Χαλδαίων, καὶ
περιεχαράκωσαν τὴν πόλιν, καὶ περιεκάθισεν αὐτῇ κυκλόθεν καὶ συνέσχον αὐτήν·
ὅθεν οἱ πλείονες αὐτῶν ἐν λιμῷ διεφθάρησαν· ἡ δὲ πόλις ἐνεπρήσθη ἐν πυρὶ, καὶ B
ὁ ναὸς καὶ τὸ τεῖχος καθῃρέθη· καὶ πάντας τοὺς θησαυροὺς τοὺς εὑρεθέντας ἐν
οἴκῳ κυρίου ἔλαβεν ἡ δύναμις τῶν Χαλδαίων, καὶ πάντα τὰ σκεύη τὰ χρυσᾶ καὶ
ἀργυρᾶ, καὶ πάντα χαλκὸν ἐξέκοψεν Ναβουζαρδὰν ὁ ἀρχιμάγειρος, καὶ ἤνεγ-
κεν αὐτὰ εἰς Βαβυλῶνα· τὸν δὲ Σεδεκίαν φεύγοντα μετὰ ἀνδρῶν ἑπτακοσίων, κατ-
εδίωξαν αἱ δυνάμεις τῶν Χαλδαίων, καὶ κατέλαβον αὐτὸν ἐν Ἰεριχῷ, καὶ ἤγα- C
γον αὐτὸν πρὸς βασιλέα Βαβυλῶνος εἰς Δεβλαθαι· καὶ ἐκρίθη μετ᾽ αὐτοῦ ὁ βα-
σιλεὺς ἐν θυμῷ, διὰ τὸ παραβεβηκέναι αὐτὸν τὸν ὅρκον κυρίου, καὶ τὴν διαθή-
κην ἣν διέθετο πρὸς αὐτόν· καὶ λαβὼν τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ ἔσφαξεν ἔμπροσθεν
αὐτοῦ, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς Σεδεκίου ἐξετύφλωσεν· καὶ ἔδησαν αὐτὸν ἐν πέδαις
σιδηραῖς, καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα· καὶ ἦν ἀλήθων ἐν τῷ μύλωνι ἕως τῆς D
ἡμέρας ἧς ἀπέθανεν· καὶ ἐν τῷ ἀποθανεῖν αὐτὸν, λαβόντες τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἔρ-
ριψαν ὀπίσω τοῦ τείχους Νινευή.

ζ Ἑβδόμη γέγονεν ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου· ὁ αὐτὸς γὰρ δόλῳ πα-
ραλαβὼν τὰ Ἱεροσόλυμα, μετήγαγεν εἰς Αἴγυπτον.

η Ὀγδόη γέγονεν ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ ἐπιφανοῦς βασιλέως Συρίας, ὃς καὶ ἠνάγ- E
καζεν αὐτοὺς προσκυνεῖν τὰ εἴδωλα.

θ Ἐννάτη γέγονεν ὑπὸ Πομπηΐου βασιλέως [a] Ῥωμαίων, ὃς ὑποφόρους ἐποίη-
σεν αὐτοὺς, πολιορκήσας Ἱερουσαλὴμ, Ὑρκανοῦ βασιλεύοντος καὶ ἱερατεύοντος·

Sexta contigit tertio ab eodem Nabuchodonosoro sub Iechonia seu Sedecia. Hic Sedecias anno regni undecimo defecit a Nabuchodonosoro transiitque ad Pharaonis aegyptii regis partes. Duodecimo ergo anno adgressus est eum Nabuchodonosorus cum universis Chaldaeorum copiis, quae circumvallatam urbem obsidione premebant: unde et plurimi cives fame perierunt. Tum urbs inflammata est, templum ac moenia subversa, omnique dominici templi thesauro, et pretiosis auro argentoque vasis potitus est Chaldaeorum exercitus: aes denique omne confractum Nabuzardanus coquorum praefectus Babylonem avehendum curavit. Porro Sedeciam cum septingentis viris fugientem persecutae Chaldaeorum turmae apud Hierichuntem comprehenderunt, et ad regem babylonium perduxerunt Deblatha: qui percitus ira dirum de eo iudicium exercuit, quia Domini iusiurandum foedusque secum initum violavisset. Itaque liberos eius duos ipso inspectante supplicio adfecit: tum Sedeciae oculos eruit, vinctumque ferreis pedicis Babylonem traduxit. Exin detrusus in pistrinum molam agebat usque ad obitus diem. Mortui quin etiam corpus extra Ninives moenia proiectum fuit.

Septima contigit a Ptolemaeo Lagi, qui captis fraudulenter Hierosolymis cives transtulit in Aegyptum.

Octava ab Antiocho illustri Syriae rege, qui cives quoque ad idola colenda adigebat.

Nona a Pompeio Romanorum imperatore, qui stipendiariam fecit regionem, obsessis Hierosolymis, Hyrcano rege et pontifice. Ad hunc usque perseveravit in urbe

a Ita cod.

A Ἕως αὐτοῦ τοίνυν ἡ βασιλεία καὶ ἱερατεία τοῦ Ἰσραήλ· καὶ λαμβάνει τὴν βασιλείαν αὐτοῦ Ἡρώδης ὁ ἀλλόφυλος ὑπὸ Αὐγούστου Ῥωμαίων βασιλέως, ὃς καὶ πλησιάζει τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ.

ι. Δεκάτη γέγονεν ἐπὶ Νέρωνος βασιλέως Ῥωμαίων ὑπὸ Σαβίνου ἡγεμόνος [1] καὶ Κεσσίου βασιλίσκου Συρίας [2].

B ια Ἑνδεκάτη γέγονεν ὑπὸ Τίτου υἱοῦ Οὐεσπασιανοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάσχα· κατασκάψας τὰ Ἱεροσόλυμα ἐν ὅσῳ πάντες ἑώρταζον οἱ τοῦ ἔθνους· ἀπώλεσεν γὰρ μυριάδας ἑκατὸν δέκα, καὶ ἄλλας ἑκατὸν μυριάδας αἰχμαλώτων διαπέπρακεν.

ιβ Δωδεκάτη γέγονεν ὑπὸ Χοσδρόου τοῦ περσῶν βασιλέως, ἐπὶ Φωκᾶ βασιλέως
C Ῥωμαίων· ὑπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ Χοσδρόου ᾐχμαλωτεύθη καὶ τὰ τίμια ξύλα μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ Ζαχαρίου πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Ἀνερρύσθησαν δὲ τὰ αὐτὰ τίμια ξύλα ὑπὸ Ἡρακλείου βασιλέως· ὃς καὶ ἀποκτανθέντος Χοσδρόου, κτίζει τὴν Ἱερουσαλὴμ πάλιν· ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου βασιλέως Ῥωμαίων διακρατεῖται δὲ ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν τῶν μέχρι τοῦ νῦν κατεχόντων αὐ-
D τήν.

Ἰστέον ὅτι ἑπτὰ τόποι εἰσὶν ἐν ὑπεροχῇ καὶ δυναστείᾳ κοσμικῇ τῶν λοιπῶν ἐξέχοντες· ἐφ' οὓς κατὰ καιροὺς τὴν τοῦ κόσμου βασιλείαν ἐστηρίχθαι ἔγνωμεν· οἷον πρῶτον ἐν Νινευῇ τὴν Ἀσσυρίων ἀρχήν· δεύτερον ἐν Ἐκβατάνοις [a] τὴν Μήδων δυναστείαν [b]· ἀπὸ Ἀρβάκου κρατησάντων [c] Ἀσσυρίων τὸν βασιλέα Σαρδανάπαλον
E καθελεῖν ὁ Ἀρβάκης ἱστόρηται· μετὰ τούτους ἐν Βαβυλῶνι τὸ Χαλδαίων κράτος, ὧν Ναβουχοδονόσορ ἐβασίλευσεν· ἔπειτα μετὰ τὴν τούτων κατάλυσιν, ἐν Σούσοις τὴν Περσῶν ἡγεμονίαν ὑπὸ Κύρου κτισθῆναι· μετὰ δὲ τὴν ταύτης ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καθαίρεσιν, τὴν τῶν Μακεδόνων βασιλείαν· μετὰ δὲ τούτους ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥω-

regnum et sacerdotium. Exin in regnum successit Herodes alienigena, cuius aetas Christi adventum adtingit.

Decima a Romanorum rege Nerone sub Sabino praeside Cessioque Syriae regulo.

Undecima a Tito Vespasiano paschali tempore, qui expugnatis Hierosolymis dum gens omnis sollemni sacro operabatur, interfecit hominum myriadas centum et decem, aliasque praeterea myriadas centum captivas vendidit.

Duodecima a Chosdroe Persarum rege, sub Romanorum rege Phoca. Namque a Chosdroe capta quoque sunt veneranda ligna cum populo universo et cum Zacharia patriarcha. Eadem vero recuperata fuerunt veneranda ligna sub Heraclio rege, qui insuper, Chosdroe interfecto, Hierosolyma instauranda curavit. Sed enim eodem Heraclio regnante capta est urbs ab Agarenis, quorum adhuc tyrannidi paret.

IIII. Loci septem dignitate et mundano dominatu ceteris praecelluerunt: in quibus videlicet lapsu temporum universalis imperii domicilium fuisse scimus. Primum in urbe Ninive fuit Assyriorum imperium. Secunda Ecbatanis Medorum dominatio, superatis ab Arbace Assyriis, regeque Sardanapallo, ut fertur, occiso. Secutae sunt Babylone Caldaeorum opes, imperante Nabuchodonosoro. Quibus deletis, Persarum dominatus a Cyro Susis fundatus est. Post hunc ab Alexandro extinctum, Macedonum

a Cod. Ἐκβατάνοις. b Ita interpungitur in cod. c Num pro κρατηθέντων?

1 Confer Ioseph. antiq. iud. XVII. 11. hist. V. 10; Ioseph. bell. iud. II. 37. et alibi.
2 Immo hic procurator Syriae erat. Tacit.

μη τὴν Ῥωμαίων ἰσχὺν· ἐπὶ μὲν Αὐγούστου Καίσαρος μετὰ τοὺς πρώην βασιλεῖς A
αὐτῆς καὶ ὑπάτους μοναρχήσασαν· ὑπὸ δὲ ἀσεβῶν [a] μέχρι Κωνσταντίνου κατασχεθεῖσαι· ὧν μετὰ τὴν κατάλυσιν εἰς τὴν νέαν Ῥώμην τὰ τῶν βασιλέων μετενεχθῆναι βασίλεια.

Πρῶτος τοίνυν βασιλεὺς Νῖνος τῶν Ἀσσυρίων, Ἀρβάκης Μήδων, Ναβουχοδονόσορ τῆς Βαβυλῶνος, Κῦρος τῶν Περσῶν, Ἀλέξανδρος τῶν [b] Μακεδόνων, Ῥώ- B
μυλος τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, Κωνσταντῖνος τῆς νέας.

α Ἰστέον τοίνυν, ὅτι πρῶτον τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον μετὰ ὀκτὼ χρόνους τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως ἀνεγράφη [1].

β Τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιον μετὰ δέκα χρόνους τῆς αὐτῆς ἁγίας ἀνα- C
λήψεως συνεγράφη.

γ Τὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον μετὰ ιε χρόνους τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως συνεγράφη.

δ Τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον μετὰ λβ χρόνους τῆς αὐτῆς ἁγίας τοῦ
Χριστοῦ ἀναλήψεως συνεγράφη ἐπὶ Δομετιανοῦ ὥς ἔνιοι φασί. D

Διὸ καὶ πρότερον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀναγορεύεσθαι ἐθεσμοθέτησαν· ὧν καὶ ἐν ζωγραφικοῖς χρώμασιν, ἤγουν αἱ τούτων τῆς κατὰ σάρκα Χριστοῦ οἰκονομίας ἅγιαι ἐξηγητικῶς ἱστορίαι διεχαράττοντο ἐν τῇ Ναζαρέτ.

imperium emersit. Deinde in vetere Roma potentatus Romanorum, sub Augusto Caesare, qui post illos videlicet priscos reges consulesque, monarchica dignitate usus est: eaque potestas sub ethnicis imperatoribus ad Constantinum usque perseveravit: quibus extinctis ad novam Romam translata est Caesarum sedes.

Primus igitur imperat Ninus Assyriis; Arbaces Medis; Nabuchodonosorus Babyloni; Cyrus Persis; Alexander Macedonibus; Romulus Romae veteri; Costantinus novae.

V. Primum ex omnibus scriptum fuit Matthaei evangelium octo post Christi adsumptionem annis.

Secundum Marci evangelium decem post Christi adsumptionem annis.

Tertium Lucae evangelium post Christi adsumptionem annis XV.

Quartum Iohannis evangelium annis XXXII post sanctam Christi adsumptionem scriptum fuit sub Domitiano, ut quidam aiunt.

Decretum quoque olim fuit ut evangelia in ecclesiis explicarentur. Immo res his contentae, Christi videlicet humana in carne viventis sanctae ordinatim historiae pictoriis coloribus in urbe Nazareto expressae visuntur.

a Cod. εὐσεβῶν. b Cod. τῆς heic et ante.

1 Quod adtinet ad hanc et sequentes temporum definitiones, legesis quae disputat Sandinius in historia apostolica.

ϛφνα καὶ δ' ἔτους Κλαυδίου Ῥωμαίων βασιλέως ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπευσεν πρῶτος

B α. Πέτρος ἔτη κβ [1]
β. Λῖνος ἔτ. ιβ
ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ· οὗ μέμνηται Παῦλος ἐν τῇ β πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ.
γ. Ἀνέγκλητος ἔτ. ιβ
C ἐπὶ Τίτου.
δ. Κλήμης ἔτ. θ
ἐπὶ Τραϊανοῦ.
ε. Εὐάρεστος ἔτ. ι
ϛ. Ἀλέξανδρος ἔτ. ιγ
D ἐπὶ Τραϊανοῦ.
ζ. Ξύστος ἔτ. ι.
ἐπὶ Ἀδριανοῦ.
η. Τελεσφόρος ἔτ. ια
ἐπὶ Ἀδριανοῦ.
E θ. Ὑγῖνος ἔτ. ιδ
ἐπὶ Ἀντωνίνου.
ι. Πῖος ἔτ. ιε
ἐπὶ Ἀντωνίνου· ἐπὶ τούτου ἐνεδήμει Πολύκαρπος ἐν Ῥώμῃ.
ια. Ἀνίκητος ἔτ. ια
ἐπὶ Οὐήρου.
Σωτήριχος ἔτ. η
ἐπὶ Οὐήρου· τούτου σύγχρονος ἦν Εἰρηναῖος ὁ Λουγδούνων ὁ μαθητὴς Πολυκάρπου.
G
ιγ. Ἐλευθέριος ἔτ. ιγ
ἐπὶ Κομόδου.
ιδ. Βίκτωρ ἔτ. ι
ἐπὶ Σευήρου.
H ιε. Ζεφυρῖνος ἔτ. ιθ.
ἐπὶ Ἀντωνίνου.
ιϛ. Κάλλιστος ἔτ. η
ἐπὶ Ἀντωνίνου ἄλλου.
ιζ. Οὐρβανὸς ἔτ. ζ
I ἐπὶ Ἀλεξάνδρου.
ιη. Ποντιανὸς ἔτ. ζ
ἐπὶ Μαξίμου.
ιθ. Ἀντέρως μην. α
ἐπὶ Μαξίμου.
K κ. Φαβιανὸς ἔτ. ι
ἐπὶ Γορδιανοῦ.
κα. Κορνήλιος ἔτ. γ
ἐπὶ Δεκίου· ἐπὶ τούτου Ναυάτος ἀπέσχισεν ἐν Ῥώμῃ, ὑφ' οὗ καὶ καθῃρέθη.
L
κβ. Λούκιος ἔτ. η
ἐπὶ Γάλλου.

Mundi anno VMDLI, Claudii Romanorum regis quarto, Romae primus episcopatum tenuit

1. Petrus apostolus annis 22.
2. Linus an. 12.
Sub Vespasiano. Illius meminit Paulus in secunda ad Corinthios epistula.
3. Anacletus an. 12.
Sub Tito
4. Clemens an. 9.
Sub Traiano
5. Evaristus an. 10.
6. Alexander an. 13.
sub Traiano.
7. Xystus an. 10.
sub Hadriano.
8. Telesphorus an. 11.
sub Hadriano.
9. Hyginus an. 14.
sub Antonino.
10. Pius an. 15.
sub Antonino. Illius aetate versabatur Romae Polycarpus.
11. Anicetus an. 11.
sub Vero.
12. Soterichus an. 8.
sub Vero. Huic contemporalis fuit Irenaeus lugdunensis episcopus, Polycarpi discipulus.
13. Eleutherius an. 13.
sub Commodo.
14. Victor an. 10.
sub Severo.
15. Zephyrinus an. 19.
sub Antonino.
16. Callistus an. 8.
sub alio Antonino.
17. Urbanus an. 7.
sub Alexandro.
18. Pontianus an. 7.
sub Maximo.
19. Anterus mense 1.
sub Maximo.
20. Fabianus an. 10.
sub Gordiano.
21. Cornelius an. 3.
sub Decio. Sub illo schisma fecit Romae Navatus, a quo etiam damnatus fuit.
22. Lucius mens. 8.
sub Gallo.

(1) Hieronymus scribit XXV. Eusebius et Samuel aniensis XX. Corrigendus certe Nicephorus in parva chronographia, ubi est β pro κβ.

A κγ. Στέφανος ἔτ. β. ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ.	23. Stephanus an. 2. sub Valeriano.
κδ. Ξύστος ἔτ. ια ἐπὶ Γαλλιήνου.	24. Xystus an. 11. sub Gallieno.
κε. Διονύσιος ἔτ. θ B ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ καὶ Πρόβου· ἐπὶ τούτου Παῦλος ὁ σαμοσατεὺς καθῃρέθη.	25. Dionysius an. 9. sub Aureliano et Probo. Sub illo Paulus samosatensis depositus fuit.
κς. Φίλιξ ἔτ. ε	26. Felix an. 5.
κζ. Εὐτυχιανός μη. ι ἐπὶ Διοκλητιανοῦ.	27. Eutychianus mens. 10. sub Diocletiano.
C κη. Γάϊος ἔτ. ιε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.	28. Gaius an. 15. sub eodem.

ΟΙ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΔΙΩΓΜΟΝ.

POST PERSECUTIONEM

D κθ. Μάρκελλος ἔτ. β	29. Marcellus an. 2.
λ. Εὐσέβιος ἔτ. α ἐπὶ τῶν αὐτῶν.	30. Eusebius an. 1. sub iisdem
λα. Μιλτιάδης ἔτ. δ ἐπὶ Οὐαλλεριανοῦ καὶ Κώνστα τοῦ πατρὸς E Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.	31. Miltiades an. 4. sub Valeriano et Constantio magni Constantini patre.
λβ. Σίλβεστρος ἔτ. κη ἐπὶ τῶν τ ι καὶ η πατέρων καὶ Κωνσταντίνου μεγάλου.	32. Silvester an. 28. aetate patrum CCCXVIII et Constantini magni.
λγ. Μάρκος ἔτ. β	33. Marcus an. 2.
F λε. Ἰούλιος ἔτ. ιε ἐπὶ Κωνσταντίου.	35. Iulius an. 15. sub Constantio.
λς. Λιβέριος ἔτ. ς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρειανοῦ.	36. Liberius an. 6. sub eodem ariano.
λζ. Φίλιξ ἔτος α G ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρειανοῦ.	37. Felix an. 1. sub eodem ariano.
λη. Δάμασος ἔτ. κη ἐπὶ Οὐαλλεντιανοῦ καὶ Οὐάλεντος.	38. Damasus an. 28. sub Valentiniano et Valente.
λθ. Σιρίκιος ἔτ. ιε ἐπὶ Οὐάλεντος καὶ Γρατιανοῦ.	39. Siricius an. 15. sub Valente et Gratiano.
H μ. Ἀναστάσιος ἔτ. γ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου.	40. Anastasius an. 3. sub Theodosio magno.
μα. Ἰνοκέντιος ἔτ. ιε ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνορίου.	41. Innocentius an. 15. sub Arcadio et Honorio.
μβ. Ζώσιμος ἔτ. η I ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ.	42. Zosimus an. 8. sub Theodosio minore.
μγ. Βονιφάντιος ἔτ. δ ἐπὶ τῶν αὐτῶν.	43. Bonifacius an. 4. sub iisdem.
μδ. Κελεστῖνος ἔτ. ι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ· ὁ καθελὼν Νεστόριον K σὺν τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ.	44. Caelestinus an. 10. sub eodem. Is cum s. Cyrillo Nestorium damnavit.
με. Ξύστος ἔτ. η ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.	45. Xystus an. 8. sub eodem.
μς. Λέων ἔτ. κε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ Μαρκιανοῦ· ἐφ᾽ οὗ L καὶ δι᾽ οὗ ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος.	46. Leo an. 25. sub eodem nec non sub Marciano. Sub eo et per eum celebrata fuit chalcedonensis synodus.
μζ. Ἱλαρός ἔτ. ς	47. Hilarus an. 6.
μη. Σιμπλίκιος ἔτ. ιδ ἐπὶ Λέοντος.	48. Simplicius an. 14. sub Leone.
M μθ. Φίλιξ ἔτ. θ ὁ ἀποσχίσας ἀπὸ τῶν δ πατριαρχείων διὰ	49. Felix an. 9. Hic semet seiunxit a quatuor patriar-

A τὸ ἑνωτικὸν Ζήνωνος ὡς τῆς χαλκηδονικῆς εὐσεβείας ὑπερμαχῶν.

chatibus propter Zenonis henoticum, dum ipse videlicet propugnat fidem chalcedonensem.

	ν. Γελάσιος	ἔτ. ε	50. Gelasius	an. 5.
	να. Ἀναστάσιος	ἔτ. β	51. Anastasius	an. 2.
B	νβ. Σύμμαχος	ἔτ. ιδ	52. Symmachus	an. 14.
	νγ. Ὁρμίσδας	ἔτ. ι	53. Ormisdas	an. 10.
	ὁ εἰσαγαγὼν τὴν σύνοδον Χαλκηδόνος καὶ ἐκβαλὼν τὸ ἑνωτικόν.		Hic synodum chalcedonensem stabilivit, et henoticum abrogavit.	
	κδ. Ἰωάννης	ἔτ. γ	54. Iohannes	an. 3.
C	νε. Φίλιξ	ἔτ. δ	55. Felix	an. 4.
	νϛ. Βονηφάντιος	ἔτ. β	56. Bonifacius	an. 2.
	νζ. Ἰωάννης	ἔτ. ϛ	57. Iohannes	an. 6.
	νη. Ἀγαπητός	ἔτος α	58. Agapitus	an. 1.
	νθ. Σιλβέριος	ἔτ. α	59. Silverius	an. 1.
D	ξ. Βιγίλιος	ἔτ. ιη	60. Vigilius	an. 18.
	ξα. Πελάγιος	ἔτ. ι	61. Pelagius	an. 10.
	ξβ. Ἰωάννης		62. Iohannes	
	οὗτος οὐ κεῖται [1].		Hic non ponitur.	
	ξγ. Ὀνώριος		63. Honorius	
E	ξδ. Βενέδικτος		64. Benedictus	
	ξε. Πελάγιος		65. Pelagius,	
	ξϛ. Γρηγόριος		66. Gregorius.	
	ξζ. Σαβινιανός		67. Sabinianus.	
	ξη. Βονηφάντιος		68. Bonifacius.	
F	ξθ. Βονηφάντιος ἄλλος		69. Bonifacius alter,	
	ο. Δεουσδεδιθ		70. Deusdedit.	
	οα. Βονηφάντιος		71. Bonifacius	
	οβ. Σεβερῖνος		72. Severinus.	
	ογ. Ὀνώριος		73. Honorius.	
G	οδ. Ἰωάννης		74. Iohannes.	
	οε. Θεόδωρος		75. Theodorus.	
	οϛ. Μαρτῖνος		76. Martinus	
	οζ. Εὐγένιος		77. Eugenius	
	οη. Βιταλιανός		78. Vitalianus	
H	οθ. Ἀδδεοδάτος		79. Adeodatus	
	π. Δόνος		80. Donus	
	πα. Ἀγάθων		81. Agatho	
	πβ. Λέων		82. Leo	
	πγ. Βενέδικτος		83. Benedictus	
I	πδ. Ἰωάννης		84. Iohannes	
	πε. Κόνων		85. Conon	
	πϛ. Σέργιος		86. Sergius	
	πζ. Ἰωάννης		87. Iohannes	
	πη. Ἰωάννης ἄλλος		88. Iohannes alter	
K	πθ. Σισίνιος		89. Sisinius	
	ϙ. Κωνσταντῖνος		90. Constantinus	
	ϙα. Γρηγόριος		91. Gregorius	
	ϙβ. Γρηγόριος		92. Gregorius	
	ϙγ. Ζαχαρίας		93. Zacharias	
L	ϙδ. Στέφανος		94. Stephanus	
	ϙε. Παῦλος		95. Paulus	
	ϙϛ. Στέφανος		96. Stephanus	
	ϙζ. Ἀδριανός		97. Hadrianus	
	ϙη. Λέων		98. Leo	

(1) Sic adnotat secunda manus.

A	ϟθ. Στέφανος	μη. ζ	99. Stephanus	mens. 7.
	ρ. Πασχάλιος		100. Paschalis	

ΠΑΤΡΙΑΡΧΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ. — PATRIARCHAE ALEXANDRINI.

B	͵εφξη καὶ ζ ἔτει Νέρωνος οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀρχὴν ἔλαβον, ὧν πρῶτος		Mundi anno VMDLXVIII, Neronis septimo, coeperunt alexandrini patriarchae, quorum primus	
	α. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής	ἔτ. β	1. Marcus evangelista	annis 2.
	β. Ἀνιανὸς	ἔτ. κβ	2. Anianus	an. 22.
C	ἐπὶ Νέρωνος.		sub Nerone.	
	γ. Ἐμίλιος	ἔτ. ιγ	3. Aemilius	an. 13.
	ἐπὶ Δομετιανοῦ.		sub Domitiano.	
	δ. Κέρδων	ἔτ. α	4. Cerdon	an. 1.
	ἐπὶ Τραϊανοῦ.		sub Traiano.	
D	ε. Ἀλέξανδρος	ἔτ. ια	5. Alexander	an. 11.
	ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.		sub eodem.	
	ϛ. Πρῖμος	ἔτ. ιβ	6. Primus	an. 12.
	ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.		sub eodem.	
	ζ. Ἰοῦστος	ἔτ. ια	7. Iustus	an. 11.
E	ἐπὶ Ἀδριανοῦ		sub Hadriano.	
	η. Εὐμένης	ἔτ. ιγ	8. Eumenes	an. 13.
	ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.		sub eodem.	
	θ. Μάρκος	ἔτ. ι	9. Marcus	an. 10.
	ἐπὶ Ἀντωνίνου.		sub Antonino.	
F	ι. Κελαδίων	ἔτ. ιδ	10. Celadion	an. 14.
	ἐπὶ Οὐήρου.		sub Vero.	
	ια. Ἀγριππῖνος	ἔτ. ιβ	11. Agrippinus	an. 12.
	ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.		sub eodem.	
	ιβ. Ἰουλιανός	ἔτ. ι	12. Iulianus	an. 10.
G	ἐπὶ Κομμόδου.		sub Commodo.	
	ιγ. Δημήτριος	ἔτ. μγ	13. Demetrius	an. 43.
	ἐπὶ Περτίνακος καὶ ἄλλων· ἐπὶ τούτου Ὠριγένης ἐν Ῥώμῃ ἀπεδήμησεν.		sub Pertinace aliisque. Sub eo Origenes Romam peregrinatus est.	
	ιδ. Ἡρακλᾶς	ἔτ. ιϛ	14. Heraclas	an. 16.
H	ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαία· ὃς καὶ μαθητὴς ἦν Ὠριγένους.		sub Alexandro Mamaeae. Idem fuit discipulus Origenis.	
	ιε. Διονύσιος	ἔτ. ιζ	15. Dionysius	an. 17.
	ἐπὶ Φιλίππου καὶ Δεκίου· ἐπὶ τούτου Ναυάτος πρεσβύτερος Ῥώμης ἀπέσχισεν.		sub Philippo et Decio. Sub eo Navatus Romae praesbyter schisma fecit;	
I	καὶ Παῦλος ὁ σαμοσατεὺς ἠλέγχθη.		et Paulus samosatensis erroris convictus fuit.	
	ιϛ. Μάξιμος	ἔτ. ιη	16. Maximus	an. 18.
	ἐπὶ Κλαυδίου καὶ Αὐρηλιανοῦ· ἐπὶ τούτου καθῃρέθη ὁ αὐτὸς Παῦλος.		sub Claudio et Aureliano sub eo praedictus Paulus depositus fuit.	
K	ιζ. Θεωνᾶς	ἔτ. ιθ	17. Theonas	an. 19.
	ἐπὶ Πρόβου καὶ Κάρου.		sub Probo et Caro.	
	ιη. Πέτρος ὁ μάρτυς	ἔτ. ια.	18. Petrus martyr.	an. 11.
	ἐπὶ Διοκλητιανοῦ.		sub Diocletiano.	
	ιθ. Ἀχιλλᾶς	ἔτ. α	19. Achillas	an. 1.
L	ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ.		sub eodem cum Maximiano.	
	κ. Ἀλέξανδρος	ἔτ. ιζ	20. Alexander	an. 17.
	ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου· οὗτος σὺν τοῖς τιη ἁγίοις πατράσι· καὶ καθεῖλεν τὸν δυσώνυμον Ἄρειον.		sub Constantino magno. Is cum ss. patribus CCCXVIII damnavit infaustum Arium.	
	κα. Ἀθανάσιος	ἔτ. με	21. Athanasius	an. 46.

A ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ, καὶ Ἰουλιανοῦ καὶ Ἰουβιανοῦ καὶ Οὐαλεντίνου καὶ Οὐάλεντος.

sub Constantino eiusque liberis: nec non sub Iuliano, Ioviano, Valentiniano ac Valente

κβ. Πέτρος ὁ πρεσβύτερος Ἀθανασίου ἔτ. ζ
ἐπὶ Οὐαλεντίνου.

22. Petrus praesbyter Athanasii an. 7.
sub Valentiniano.

B κγ. Λούκιος ἀρειανὸς ἐπὶ Οὐαλεντίνου ἐξεβλήθη· καὶ πάλιν Πέτρος εἰσῆλθεν ἐπὶ Θεοδοσίου.

23. Lucius arianus sub Valentiniano pulsus fuit: reversusque est Petrus sub Theodosio.

κδ. Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς Πέτρου ἔτ. ε
ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου.
C καὶ εἷς τῆς δευτέρας συνόδου τῶν ἑκατὸν ν.

24. Timotheus Petri frater an. 5.
sub eodem Theodosio magno, unus e CL patribus secundae synodi.

κε. Θεόφιλος ἔτ. κη
ἐπὶ Θεοδοσίου καὶ Ἀρκαδίου· ὁ καθελὼν τοὺς ναοὺς τῶν ἑλλήνων.

25. Theophilus an. 28.
sub Theodosio et Arcadio. Is fana ethnicorum diruit.

D κϛ. Κύριλλος ἔτ. λβ
ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ μικροῦ Θεοδοσίου· ὁ καθελὼν Νεστόριον.

26. Cyrillus an. 32.
sub Arcadio et minore Theodosio. Is Nestorium damnavit.

κζ. Διόσκορος ὁ αἱρεσιάρχης ἔτ. ζ.
ἐπὶ Θεοδοσίου καὶ Μαρκιανοῦ.

27. Dioscorus haeresiarca an. 7.
sub Thedosio et Marciano.

E κη. Προτέριος ἔτ. ϛ

28. Proterius an. 6.

κθ. Τιμόθεος ὁ ἔλουρος ἔτ. γ
ἐπὶ Λέοντος· τούτου ἐξορισθέντος, ἐγένετο ἄλλος Τιμόθεος ὁ λεγόμενος σαλοφακίαλος·

29. Timotheus Aelurus an. 3.
sub Leone. Hoc pulso, sedit alius Timotheus cognomento salafacialus.

F λ. Συνοδίτης [1] ἔτ. ιϛ
πάλιν ἀνεκλήθη ὁ μιαρὸς μᾶλλον Τιμόθεος ἀπὸ Γαγγρῶν ἐπὶ Βασιλίσκου· καὶ ἐποίησεν ἔτη β, καὶ ἐτελεύτησεν· καὶ γίνεται ἀντ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων

30. Synodites an. 16.
Iterum repositus est scelestus Timotheus Gangris adveniens sub Basilisco: mansitque annis duobus usque ad obitum. Successor ei datus est ab orthodoxis

G λα. Πέτρος ὁ Μογγός· καὶ ἐκαθέσθη ἡμέρας λε, καὶ ἔφυγεν· καὶ πάλιν εἰσῆλθεν Τιμόθεος μᾶλλον λίαν ὀρθόδοξος· καὶ ἐκαθέσθη ἔτη ε· καὶ ἀπέθανεν. Καὶ γίνεται
H Ἰωάννης ὁ ταβεννησιώτης ὁ λεγόμενος λοκανικὸς αἱρετικός, καὶ φεύγει εἰς Ῥώμην· καὶ ἐκεῖ ἀποθνήσκει. Καὶ πάλιν εἰσῆλθεν Πέτρος ὁ Μογγός· καὶ γίνεται τὸ ἑνωτικὸν ἐπὶ Ζήνωνος· καὶ ἐπέζησεν
I ἔτη ζ· καὶ τούτου τελευτήσαντος γίνεται ἀντ' αὐτοῦ [2]

31. Petrus Mongus, qui sedit diebus XXXV, post quos fuga dilapsus est: denuoque sedem occupavit Timotheus apprime orthodoxus, mansitque annis quinque usque ad obitum. Creatur deinde Iohannes tabennesiota, cognomento locanicus, haereticus. Hic Romae exsulavit et obiit. Rursusque episcopatum tenuit Petrus Mongus, sub quo propositum fuit henoticum Zenonis. Vixit adhuc annis septem; cui extincto successit

λβ. Ἀθανάσιος αἱρετικὸς ἔτ. ζ
ἐπὶ Ζήνωνος.

32. Athanasius haereticus an. 7.
sub Zenone.

K λγ. Ἰωάννης ἀπὸ μοναχοῦ ἔτ. η
ἐπὶ Ζήνωνος καὶ Ἀναστασίου.

33. Iohannes, qui fuerat monachus, an. 8.
sub Zenone et Anastasio.

λδ. Ἰωάννης ὁ νικιώτης ἔτ. ια
34. Iohannes niciota an. 11.

λε. Διόσκορος αἱρετικός ἔτ. γ
35. Dioscorus haereticus an. 3.

λϛ. Τιμόθεος ἔτ. ιζ
36. Timotheus an. 17.

λζ. Γαϊανὸς αἱρετικός ἔτ. α
37. Gaianus haereticus an. 1.

(1) Mendosum locum existimo. Et quidem Synodites patriarcha nullus est; sed id epitheton potius Timothei videtur.

(2) Ἰστέον ὅτι τις ἀντιποιούμενος τῆς τῶν ἀκεφάλων αἱρέσεως ταῦτα παρατέθεικε· διὸ καὶ μακαρίτην ἔφη τὸν ἀκάθαρτον Αἴλουρον: *scito haec addita fuisse ab aliquo acephalorum haereseos asseclo; qui etiam impurum Aelurum beati nomine appellat.*

A	λη. Θεοδόσιος αἱρετικός	ἔτ. β	38. Theodosius haereticus	an. 2.
	λθ. Παῦλος	ἔτ. β	39. Paulus	an. 2.
	μ. Ζωΐλος	ἔτ. ζ	40. Zoilus	an. 7.
	μα. Ἀπολινάριος	ἔτ. ιθ	41. Apollinarius	an. 19.
	μβ. Ἰωάννης	ἔτ. ια	42. Iohannes	an. 11.
B	μγ. Εὐλόγιος	ἔτ. κζ	43. Eulogius	an. 27.
	μδ. Θεόδωρος ὁ Σκρίβων	ἔτ. ε	44. Theodosius Scribo	an. 5.
	με. Ἰωάννης ὁ κύπριος	ἔτ. ι	45. Iohannes cyprius	an. 10.
	μς. Γεώργιος	ἔτ. θ	46. Georgius	an. 9.
	μζ. Κύριλλος	ἔτ. ι	47. Cyrillus	an. 10.
C	μη. Πέτρος		48. Petrus	

ΠΑΤΡΙΑΡΧΑΙ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ . / PATRIARCHAE ANTIOCHENSES .

D ͵εφν ἔτει καὶ γ ἔτει Κλαυδίου ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπισκόπησαν οὗτοι· ὧν πρῶτος

Mundi anno VMDL, Claudii tertio, Antiochiae coeperunt episcopi, quorum primus

	α. Πέτρος ὁ ἀπόστολος.		1. Petrus apostolus.	
	β. Εὐόδιος ἐπὶ Δομετιανοῦ.	ἔτ. κζ	2. Evodius sub Domitiano.	an. 27.
E	γ. Ἰγνάτιος ὁ μάρτυς ἐπὶ Τραϊανοῦ.	ἔτ. λβ	3. Ignatius martyr sub Traiano.	an. 32.
	δ. Ἥρων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.	ἔτ. κ	4. Hero sub eodem.	an. 20.
	ε. Κορνήλιος ἐπὶ Ἀδριανοῦ.	ἔτ. ιδ	5. Cornelius sub Hadriano.	an. 14.
F	ς. Ἔρως	ἔτ. κς	6. Eros	an. 26.
	ζ. Θεόφιλος ἐπὶ Ἀντωνίνου.	ἔτ. ιδ	7. Theophilus sub Antonino.	an. 14.
	η. Μάξιμος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.	ἔτ. ιδ	8. Maximus sub eodem.	an. 14.
G	θ. Σεραπίων ἐπὶ Οὐήρου.	ἔτ. κε	9. Serapion sub Vero.	an. 25.
	ι. Ἀσκληπιάδης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.	ἔτ. θ	10. Asclepiades sub eodem.	an. 9.
H	ια. Φιλητός ἐπὶ Ἀντωνίνου ἄλλου.	ἔτ. ι	11. Philetus sub alio Antonino.	an. 10.
	ιβ. Ζεβῖνος ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας.	ἔτ. ς	12. Zebinus sub Alexandro Mamaeae.	an. 6.
	ιγ. Βαβυλᾶς ὁ μάρτυς ἐπὶ Νουμεριανοῦ καὶ Γορδιανοῦ.	ἔτ. ιγ	13. Babylas martyr sub Numeriano et Gordiano.	an. 13.
I	ιδ. Φάβιος ἐπὶ Φιλίππου καὶ Δεκίου.	ἔτ. θ	14. Fabius sub Philippo et Decio.	an. 9.
	ιε. Δημήτριος ἐπὶ Γάλλου καὶ Οὐαλλεριανοῦ.	ἔτ. δ	15. Demetrius sub Gallo et Valeriano.	an. 4.
K	ις. Παῦλος ὁ σαμοσατεύς ἐπὶ Αὐρηλίου.	ἔτ. η	16. Paulus samosatensis sub Aureliano.	an. 8.
	ιζ. Δόμνος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.	ἔτ. γ	17. Domnus sub eodem.	an. 3.
	ιη. Τίμαιος ἐπὶ Πρόβου καὶ Κάρου.	ἔτ. γ	18. Timeus sub Probo et Caro.	an. 3.
L	ιθ. Κύριλλος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ.	ἔτ. ιε	19. Cyrillus sub Diocletiano.	an. 15.
	κ. Τύραννος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.	ἔτ. ιγ	20. Tyrannus sub eodem.	an. 13.
	κα. Βιτάλιος	ἔτ. ς	21. Vitalius	an. 6.
	κβ. Φιλόγονος	ἔτ. ε	22. Philogonus	an. 5.
	κγ. Εὐστάθιος	ἔτ. η	23. Eustathius	an. 8.

A ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ τῶν τιη πατέρων ἐξεβλήθη ὑπὸ ἀρειανῶν.

κδ. Παυλῖνος ἔτ. ε
ἐπὶ Κωνσταντίνου.

κε. Εὐλάλιος ἀρειανὸς ἔτ. ιγ
B ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.

κς. Εὐφρόνιος ἀρειανὸς ἔτ. η
ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.

κζ. Φλάκιτος ἀρειανὸς ἔτ. ιβ
ἐπὶ Κώνσταντος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ἐφ'
C οὗ καὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας.

κη. Στέφανος ἀρειανὸς ἔτ. δ
ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ.

κθ. Λεόντιος ἀρειανός.

D λ. Εὐδόξιος ὁ ἐκ Γερμανίκης ἀρειανὸς ἔτ. β
ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ· οὗτος καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει γέγονεν.

λα. Ἀνιανὸς ἔτ. γ

λβ. Μελέτιος ἀντὶ Εὐδοξίου ἔτ. κε

E

Τινὲς δὲ τῶν ὀρθοδόξων μὴ κοινωνήσαντες τῷ μακαρίῳ Μελετίῳ ἐπεὶ ἀπὸ ἀρειανῶν τὴν χειροτονίαν εἰλήφει, Παυλῖνον ἐχειροτόνησαν· Λουκίφερος ἐπισκόπου μιᾶς πόλεως τῶν
F δυτικῶν χειροτονήσαντος αὐτόν· ἐνεδήμει γὰρ τότε ἐκεῖ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἕλληνος πατριάρχας τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἀπολύσαντος ἐκ τῶν ἐξοριῶν, τοὺς ἀπὸ τῶν ἀρειανῶν ἐξορισθέντας· ὁ γὰρ Λουκίφερ καὶ αὐτὸς εἷς ἦν τῶν ἐξορισθέντων·
G ὁ οὖν μακάριος Μελέτιος Ἀρμενίας ἦν ἐπίσκοπος· εὑρέθη δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὅτε Εὐδόξιος εἴασεν τὸν θρόνον ἀντιοχεικὸν, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγένετο. Νομίσαντες οὖν οἱ ἀρειανοὶ ὅτι τὰ αὐτῶν φρονεῖ ὁ μακάριος Μελέ-
H τιος, χειροτονοῦσιν αὐτόν· ὁ δὲ γενόμενος, ἐδίδαξεν τὴν ὀρθὴν πίστιν. Γνόντες οὖν οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες, συνεσκευάσαντο αὐτὸν, καὶ ποιοῦσιν Εὐζώϊον τὸν καθαιρεθέντα μετὰ Ἀρείου παρὰ τοῦ μακαρίου Ἀλεξάνδρου ἐν
I Ἀλεξανδρείᾳ· οὗτος ὁ Εὐζώϊος Παυλῖνον διὰ τὸ γῆρας εἴασεν ἐν μιᾷ ἐκκλησίᾳ συνάγεσθαι· ὕστερον δὲ καὶ Μελέτιος ἐλθὼν, καὶ αὐτὸς συνήγετο μετὰ τῶν κοινωνούντων αὐτῷ ὀρθοδόξων· καὶ ἦσαν οἱ τρεῖς. Εὐζωΐου μὲν τοῦ
K ἀρειανοῦ κρατοῦντος τῆς ἐκκλησίας· Παυλίνου δὲ ὀρθοδόξου κρατοῦντος μίαν ἐκκλησίαν τὴν λεγομένην παλαιάν· Μελετίου δὲ εἰς τὸν κάμπον συνάγοντος μετὰ τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων. Εὐζωΐου δὲ τοῦ ἀρειανοῦ ἀποθανόντος,
L Δωρόθεος γίνεται ἀντ' αὐτοῦ. Μελετίου δὲ τελευτήσαντος, γίνεται ἀντ' αὐτοῦ Φλαβιανὸς ἔτη κβ. Παυλίνου δὲ τελευτήσαντος, γίνεται ἀντ' αὐτοῦ πατριάρχης τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων Εὐάγριός τις. Εὐαγρίου δὲ τάχα
M τελευτήσαντος, Φλαβιανὸς μόνος ἔμεινεν. Ἐλθὼν οὖν Θεοδόσιος ὁ μέγας, οἱ ὀρθόδο-

sub Constantino patribusque CCCXVIII pulsus fuit ab arianis.

24. Paulinus an. 5.
sub Constantino.

25. Eulalius arianus an. 13.
sub eodem.

26. Euphronius arianus an. 8.
sub eodem.

27. Flacitus arianus an. 12.
sub Constantino liberisque eius. Eius aetate encaenia fuerunt magnae ecclesiae.

28. Stephanus arianus an. 4.
sub eodem.

29. Leontius arianus.

30. Eudoxius germanicensis arianus an. 2.
sub eodem. Hic etiam Constantinopoli pontifex fuit.

31. Anianus an. 3.

32. Meletius pro Eudoxio an. 15.

Pars orthodoxorum non communicantium cum Meletio quia ab arianis consecrationem acceperat, Paulinum ordinaverunt, Lucifero occidentalis cuiusdam urbis episcopo eum consecrante: quippe hic ibi incolebat, postquam Iulianus ethnicus patriarchas imperii sui revocaverat ab exilio, qui ab arianis pulsi fuerant: nam et ipse Lucifer unus exulum erat. Beatus ergo Meletius Armeniae erat episcopus: forte autem versabatur Antiochiae quo tempore Eudoxius sedem reliquit antiochensem, et Constantinopolim translatus fuit. Ariani ergo existimantes secum sentire beatum Meletium, ordinaverunt eum: qui factus episcopus, rectam fidem docebat: qua re cogniti ariani insidiati sunt ei, exiliumque decreverunt, ordinaveruntque Euzoium iam damnatum Alexandriae cum Ario a beato Alexandro. Hic Euzoius Paulinum propter senium sivit in una ecclesia celebrare conventus. Deinde supervenit etiam Meletius, qui et ipse celebrabat conventus cum adhaerentibus sibi orthodoxis. Erantque tres; Euzoius quidem arianus ecclesiam generatim tenens: Paulinus unius ecclesiae dominus, quae prisca dicebatur: Meletius denique in campo conveniens cum aliis orthodoxis. Mox defuncto ariano Euzoio Dorotheus succedit. Meletio item mortuo succedit Flavianus. Flavianus sedit annis 22. Paulino denique mortuo succedit patriarcha aliorum orthodoxorum Evagrius quidam. Evagrio brevi defuncto, solus Flavianus reliquus erat. Adveniente ergo Theodosio magno, orthodoxi potiti sunt ecclesiarum; adniten-

A ξοι ἐκράτησαν τῶν ἐκκλησιῶν, σπουδῇ τοῦ μακαρίου Θεοφίλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, ἥνωσεν ἑαυτῷ τοὺς ἄλλους ὀρθοδόξους· οἵτινες οὐκ ἐκοινώνουν τῷ μακαρίῳ Μελετίῳ, οἵτινες ἐκαλοῦντο εὐστατιανοί· καθαιρεθέν-
B τος γὰρ τοῦ μακαρίου Εὐσταθίου ἀπὸ τῶν ἀρειανῶν, ἔμειναν οἱ ὀρθόδοξοι μὴ κοινωνοῦντες· εὐστατιανοὶ δὲ ἐκλήθησαν ὅσοι ἀπέσχισαν τοῦ μακαρίου Μελετίου· Φλαβιανὸς οὖν μόνος κρατήσας τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν ἀρεια-
C νῶν ἐξελθόντων, χρόνον ἐπιτελέσας ἐτελεύτησεν· καὶ γίνεται ἀντ' αὐτοῦ Πορφύριος.

te beato Theophilo alexandrino; conciliatique fuerunt reliqui orthodoxi qui cum beato Meletio non communicaverant, vocabanturque eustathiani. Eiecto enim ab arianis beato Eustathio, perseveraverant orthodoxi in sacrorum divisione; unde eustathiani audierunt, quotquot a beato Meletio schisma fecerant. Solus igitur Flavianus potitus ecclesiarum, a quibus recesserant ariani, interiecto tempore [1] obiit: successitque illi Porphyrius.

λγ. Ἀλέξανδρος.
λδ. Θεόδοτος.
D λε. Ἰωάννης ἔτ. ιη
ἐπὶ Κυρίλλου ἐν τῇ πρώτῃ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ.
λς. Δόμνος ἔτ. η
ἐν τῇ δευτέρᾳ καθῃρέθη.
E λζ. Μάξιμος ἔτ. δ
ἐν τῇ χαλκηδονικῇ συνόδῳ.
λη. Ἀκάκιος ἔτ. β
λθ. Μαρτύριος ἔτ. γ
μ. Ἰουλιανὸς ἔτ. ε
F μα. Πέτρος νεστοριανὸς καὶ ἐξωρίσθη.
μβ. Στέφανος ἔτ. γ
μγ. Στέφανος ἔτ. α
ὁ ῥιφθεὶς εἰς τὸν ποταμόν.
μδ. Καλανδίων ἔτ. δ
G ἐξορισθεὶς εἰς Πάτμον ὡς νεστοριανός.

με. Πέτρος τὸ δεύτερον ἔτ. γ
μς. Παλλάδιος ἔτ. ι
μζ. Φλαβιανὸς ἔτ. ιδ
H ὑπὸ Σευήρου ἐξωρίσθη.
μη. Σευῆρος ὁ ἀπὸ μοναζόντων ὁ φυγὼν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διὰ Βιταλιανὸν τὸν στρατηγόν.
μθ. Παῦλος ὁ καὶ ὀνομασθεὶς Ἰούδας ἐξεβλή-
I θη ἔτ. β
ν. Εὐφράσιος ἔτ. ε
ἐν τῇ πτώσει ἐχώσθη.
να. Ἐφραίμιος, ὑφ' οὗ ἡ πόλις ᾐχμαλωτίσθη ἔτ. ιη
K νβ. Δομνῖνος ἔτ. ιδ
νγ. Ἀναστάσιος ἔτ. ια
ἐξεβλήθη· καὶ γέγονεν Γρηγόριος ἔτ. κδ
Μετ' αὐτὸν ὁ αὐτὸς Ἀναστάσιος εἰσῆλθεν καὶ ἐποίησεν ἔτη ϛ
L
νδ. Ἀναστάσιος ἕτερος

33. Alexander
34. Theodotus
35. Iohannes an. 18.
aetate Cyrilli in ephesina prima synodo.
36. Domnus an. 8.
in secunda damnatus est.
37. Maximus an. 4.
in chalcedonensi synodo.
38. Acacius an. 2.
39. Martyrius an. 3.
40. Iulianus an. 5.
41. Petrus nestorianus in exilium pulsus.
42. Stephanus an. 3.
43. Stephanus an. 1.
qui in flumen proiectus fuit.
44. Calandion an. 4.
relegatus fuit Patmon tamquam nestorianus.
45. Petrus iterum an. 3.
46. Palladius an. 10.
47. Flavianus an. 14.
qui a Severo pulsus fuit.
48. Severus ex monacho, qui exsulavit Alexandriae Vitaliani ducis causa.
49. Paulus, cui nomen etiam Iudas, qui pulsus fuit an. 2.
50. Euphrasius an. 5.
Hic lapsus in foveam mersus est.
51. Ephraemius, sub quo urbs servitio oppressa fuit. an. 18.
52. Domninus an. 14.
53. Anastasius an. 11.
pulsus fuit, successitque ei Gregorius annis 24.
quibus transactis idem Anastasius reversus est, seditque an. 6.
54. Anastasius alter.

(1) Vel *anno exacto*. Confer p. 8.

εφμβ καὶ ιθ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος ἐπεσκόπευσεν ἐν Ἱεροσολύμοις πρῶτος

B α. Ἰάκωβος ἀπόστολος καὶ μάρτυς καὶ ἀδελφὸς τοῦ κυρίου· οὗ ἐστιν καὶ ἡ τῶν καθολικῶν πρώτη ἐπιστολή· ὃς καὶ δίκαιος ἐλέγετο, ἔτη κη
β. Σιμεὼν ὁ τοῦ Κλεώπα ἔτ. κς
C ὁ Κλεώπας οὗτος ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ἰωσήφ.
γ. Ἰούδας ἀλλαχοῦ Ἰοῦστος ἔτ. ζ
δ. Ζακχαῖος ἔτ. θ
ε. Τωβίας ἔτ. ε
D ς. Βενιαμὶν ἔτ. γ
ζ. Ἰωάννης ἔτ. β
η. Ματθαῖος ἔτ. β
θ. Φιλητός ἔτ. β
ι. Σενέκας ἔτ. α
E ια. Ἰοῦστος ἔτ. ε
ιβ. Μωσῆς ἀλλαχοῦ Λευὴς ἔτ. ε
ιγ. Ἐφραιμίας ἀλλαχοῦ Ἐφραὶμ ἔτ. β
ιδ. Ἰωσίας ἀλλαχοῦ Ἰωσήφ ἔτ. γ
ιε. Ἰούδας ἔτ. β
F οὗτοι πάντες ἐκ περιτομῆς ἐγένοντο, ἕως Ἀδριανοῦ δευτέρας ἁλώσεως Ἱεροσολύμων· μετὰ δὲ τοῦτον ἐξ ἐθνῶν ἐγένοντο· ὧν ὁ μὲν πρῶτος, κατὰ δὲ τὴν ἀκολουθίαν ἑξκαιδέκατος, λέγεται
G
ις. Μάρκος ἔτ. η
ιζ. Κασσιανός ἔτ. ε
ιη. Εὐσέβιος ἔτ. β
ιθ. Πούπλιος ἔτ. ε
H κ. Μάξιμος. ἔτ. δ
κα. Ἰουλιανός ἔτ. β
κβ. Γάϊος ἔτ. γ
κγ. Σύμμαχος.
κδ. Ἰουλιανὸς ἄλλος ἔτ. δ
I κε. Ἡλίας ἔτ. β
κς. Καπίτων ἔτ. δ
κζ. Μάξιμος ἔτ. δ
κη. Ἀντωνῖνος ἔτ. ε
κθ. Οὐάλης ἔτ. γ
K λ. Δολιχιανός ἔτ. δ
λα. Νάρκισσος ἔτ. ιβ
λβ. Δῖος ἔτ. η
λγ. Γερμανίων ἔτ. δ
λδ. Γόρδιος ἔτ. ε
L λε. Ἀλέξανδρος ὁ μάρτυς ἔτ. ιη
λς. Μαζαβάνης ἔτ. κα
λζ. Ὑμεναῖος ἔτ. κγ
λη. Ζάβδας ἔτ. ι
λθ. Ἕρμων ἔτ. θ
M οὗτοι πάντες πρὸ Κωνσταντίνου γεγόνασιν.

Mundi anno VMDXLII, Tiberii Caesaris decimo nono, episcopus Hierosolymorum primus fuit

1. Iacobus apostolus et martyr ac frater Domini, cuius est etiam prima catholicarum epistularum, qui et iustus dicebatur, an. 28.
2. Simeon Cleopae an. 26.
Cleopas hic frater erat Iosephi.
3. Iudas, alio nomine Iustus, an. 7.
4. Zacchaeus an. 9.
5. Tobias an. 5.
6 Beniaminus an. 3.
7. Iohannes an. 2.
8. Matthaeus an. 2.
9. Philetus an. 2.
10. Senecas an. 1.
11. Iustus an. 5.
12. Moses, alio nomine Levis, an. 5.
13. Ephraemias seu Ephraemus an. 2.
14. Iosias seu Iosephus an. 3.
15. Iudas an. 2.
Hi omnes ex circumcisione fuerunt, usque ad Hadrianum seu ad capta iterum Hierosolyma. Post Iudam, ex origine ethnica creati fuerunt: quorum primus, sed secundum seriem sextus decimus,
16. Marcus an. 8.
17. Casianus an. 5.
18. Eusebius an. 2.
19. Publius an. 5.
20. Maximus an. 4.
21. Iulianus an. 2.
22. Gaius an. 3.
23. Symmachus.
24. Iulianus alius an. 4.
25. Helias an. 2.
26. Capito an. 4.
27. Maximus an. 4.
28. Antoninus an. 5.
29. Valens an. 3.
30. Dolichianus an. 4.
31. Narcisus an. 12.
32. Dius an. 8.
33. Germanio an. 4.
34. Gordius an. 5.
35. Alexander martyr an. 18.
36. Maxabanes an. 21.
37. Hymenaeus an. 23.
38. Zabdas an. 10.
39. Hermon an. 9.
Hi omnes ante Constantinum fuerunt.

A Συνέβη δὲ τοσούτους εἶναι διὰ τὸ τοὺς πολλοὺς αὐτῶν ὀλιγοχρονίους γενέσθαι.

μ. Μακάριος ἔτ. κ
ἐπὶ Κωνσταντίνου· ὁ ἐπὶ τῆς συνόδου τῶν τ ι η πατέρων.

B μα. Μάξιμος ἔτ. ς
οὗτος γέγονεν ὁμολογητής, τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ ὀφθαλμοῦ ἐρυγέντος, καὶ τῶν νεύρων αὐτοῦ κοπέντων.

μβ. Κύριλλος ἀρειανὸς ἔτ. ιε

C μγ. Ἡράκλειος ὁ ἀρειανός.

μδ. Ἱλάριος ἀρειανός, ἀλλαχοῦ Ἑλλάδιος. ἔτ. ιβ

με. Κύριλλος ὀρθόδοξος ἔτ. λε.
ὃς καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ τῶν ἑκατὸν
D πεντήκοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει συνῆλθεν.

μς. Ἰωάννης ἔτ. ις
ἐφ᾽ οὗ εὑρέθη τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος.

E μζ. Πραΰλιος ἔτ. κ

μη. Ἰουβενάλιος ἔτ. λη
ὁ ἐν Χαλκηδόνι καὶ ἐν ταῖς Ἐφέσῳ δυσὶ συνόδοις.

μθ. Ἀναστάσιος ἔτ. ιη

F ν. Μαρτύριος ἔτ. η

να. Σαλούστιος ἔτ. η
ἐπὶ τούτου ἀπέσχισεν ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος διὰ τὸ ἑνωτικὸν Ζήνωνος.

νβ. Ἠλίας ἔτ. κγ
G ὁ ἐξορισθεὶς ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως.

νγ. Ἰωάννης ἔτ. ια

νδ. Πέτρος ἔτ. κ

νε. Μακάριος ἔτ. β

H νς. Εὐτύχιος (1) ἔτ. α

νζ. Μακάριος πάλιν ἔτ. δ

νη. Ἰωάννης ἔτ. κ

νθ. Ἀμώς ἔτ. η

ξ. Ἰσαάκιος ἔτ. η

I ξα. Ζαχαρίας καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔτ. κβ

ξα. Μοδέστος ἔτος α
Κόσμου ϛρλη, καὶ πρώτῳ Ἡρακλείου ἔτει.

Tantus autem idcirco fuit eorum numerus, quia multi ex his brevi vixerunt.

40. Macarius an. 20.
sub Constantino et synodo CCCXVIII patrum.

41. Maximus an. 6.
Huic facto confessori dexter oculus effossus fuit, nervique incisi.

42. Cyrillus arianus. an. 15.

43. Heraclius arianus.

44. Hilarius arianus, alio nomine Helladius, an. 12.

45. Cyrillus orthodoxus an. 35.
qui etiam convenit Constantinopolim ad secundam synodum patrum CL.

46. Iohannes an. 16.
sub quo inventum corpus sancti Stephani protomartyris.

47. Praulius an. 20.

48. Iuvenalis an. 38.
qui chalcedonensi synodo et duabus ephesinis interfuit.

49. Anastasius an. 18.

50. Martyrius an. 8.

51. Salustius an. 8.
Sub hoc seiunxit se a communione romanus episcopus ob Zenonis henoticum.

52. Helias an. 23.
qui in exilium pulsus est sub Anastasio imp.

53. Iohannes an. 11.

54. Petrus an. 20.

55. Macarius an. 2.

56. Eutychius an. 1.

57. Macarius iterum an. 4.

58. Iohannes an. 20.

59. Amosus an. 8.

60. Isaacius an. 8.

61. Zacharias etiam post captivitatem an. 22.

62. Modestus an. 1.
Mundi anno VIMCXXXVIII, Heraclii primo.

K ΠΑΤΡΙΑΡΧΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

ϛωκ καὶ β ἔτει Κωνσταντίνου Ῥωμαίων βασιλέως οἱ ἐν Κωνσταντίνου πόλει πατριάρχαι ἦρξαν.

L α. Μητροφάνης ἔτ. ιγ
ἐπὶ Κωνσταντίνου.

β. Ἀλέξανδρος ἔτ. κγ
ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ Κώνσταντος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· τούτου τελευτήσαντος, Παῦλος
M καὶ Μακεδόνιος πρεσβύτεροι τῆς ἐκκλησίας

PATRIARCHAE CONSTANTINOPOLITANI.

Mundi anno VMDCCCXX, Constantini Romanorum imperatoris secundo, patriarchae constantinopolitani coeperunt.

1. Metrophanes an. 13.
sub Constantino.

2. Alexander an. 23.
sub eodem atque sub Constantio filio eius. Hoc extincto, Paulus et Macedonius ecclesiae praesbyteri suffragiis u-

(1) Ita cod. 2. manu at 1. Εὐστόχιος.

A ὑπόψηφοι (1) ἦσαν γενέσθαι· οἱ δὲ ὀρθόδοξοι
Παῦλον ἐξελέξαντο, οἱ δὲ ἀρειανοὶ Μα-
κεδόνιον· Παῦλος οὖν γενόμενος συσκευ-
ὴν ὑπέμεινεν ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν, καὶ
Μακεδόνιος εἰσῆλθεν. Στάσεως οὖν οὔ-
B σης ἐν μέσῳ, ὁ βασιλεὺς Κώνστας Εὐ-
σέβιον ἀπὸ Νικομηδείας μετήγαγεν εἰς
Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἴασεν ἔξω τοὺς
δύο. Εὐσέβιος ἀρειανὸς ἔτη β. Εὐσεβίου
δὲ τελευτήσαντος, Παῦλος πάλιν εἰσῆλ-
C θεν, καὶ πάλιν ἐξεβλήθη, καὶ Μακεδό-
νιος εἰσῆλθεν. Παῦλος δὲ ἀπέθανεν ἐν Κου-
κουσῷ τῆς Ἀρμενίας, ἀποπνιγεὶς ὑπὸ
τῶν ἀρειανῶν. Καὶ Μακεδόνιος ἐκράτει.
Εὐδόξιος δὲ ἀνελθὼν ἐν Κωνσταντινου-
D πόλει, καθεῖλεν Μακεδόνιον, καὶ ἐγένετο
ἀντ᾽ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ὀρθόδοξοι Εὐάγριόν
τινα ποιοῦσιν, τοῦ μακαρίου Εὐσταθίου
τοῦ ἀντιοχικοῦ χειροτονήσαντος αὐτόν·
ἐκεῖ γὰρ συνέβη αὐτὸν εὑρεθῆναι· καὶ
E ἐξεβλήθησαν οἱ δύο τῆς πόλεως, Εὐστά-
θιος καὶ Εὐάγριος, τῶν ἀρειανῶν κρα-
τούντων. Δημοφίλου οὖν τοῦ ἀρειανοῦ
κρατοῦντος τῆς ἐκκλησίας, καὶ Γρηγορίου
τοῦ Ναζιανζοῦ διδάσκοντος τοὺς ὀρθο-
F δόξους, Θεοδόσιος ὁ μέγας ἐβασίλευσεν·
καὶ ἐκράτησαν τῆς ἐκκλησίας οἱ ὀρθόδο-
ξοι· καὶ γίνεται ἡ σύνοδος τῶν ρν· καὶ
χειροτονεῖται ὁ μακάριος Νεκτάριος. Εὐ-
άγριος δὲ ὁ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ μα-
G καρίου Εὐσταθίου εἰς δίπτυχα οὐκ ἀνε-
φέρετο. οὐ γὰρ ἐνεθρονιάσθη, τῶν ἀρεια-
νῶν παρ᾽ αὐτὰ ἐκβαλόντων αὐτόν. Ἔσ-
τι δὲ ὁ μακάριος Νεκτάριος τέταρτος κα-
τὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀρθοδόξων.

H	Παῦλος ὁ ὁμολογητής	ἔτ. θ
	Μακεδόνιος ὁ πνευματομάχος	ἔτ. ι
	Εὐδόξιος ἀρειανός	ἔτ. ι
	Δημόφιλος ἀρειανός	ἔτ. η
	Γρηγόριος ὁ θεολόγος	ἔτ. ιβ
I	Νεκτάριος	ἔτ. ιζ
	Ἰωάννης ὁ χρυσόστομος	ἔτ. ζ
	Ἀρσάκιος	ἔτ. α
	Ἀττικός	ἔτ. κ
	Σισίννιος	ἔτ. γ
K	Νεστόριος	ἔτ. δ
	Μαξιμιανός	ἔτ. γ
	Πρόκλος	ἔτ. ιγ
	Φλαβιανὸς ὁ καθελὼν Διόσκορον	ἔτ. β
	Ἀνατόλιος ὁ ἐν Χαλκηδόνι	ἔτ. θ
L	Γεννάδιος	ἔτ. ιε
	οὗτος κατὰ τῶν κεφαλαίων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου συνεγράψατο.	
	Ἀκάκιος	ἔτ. ιϛ
	ὁ ἐπὶ τοῦ ἑνωτικοῦ Ζήνωνος.	

(1) Notemus vocabulum.

terque certantibus ad episcopatum expetebantur. Orthodoxi autem Paulum, ariani Macedonium elegerunt. Paulus creatus episcopus insidiis arianorum oppressus est, occupavitque eius locum Macedonius. Seditione igitur excitata, Constantius imp. Eusebium Nicomedia transtulit Constantinopolim, duosque illos exclusit. Ergo sedit Eusebius arianus annis duobus: quo extincto, Paulus iterum sedem occupavit, iterumque pulsus fuit: et sedente Macedonio Paulus in urbe Armeniae Cucuso moritur ab arianis suffocatus, praevaluitque Macedonius. Exin Eudoxius Constantinopolim delatus eiecit Macedonium, eique successit. Orthodoxi tamen Evagrium quendam sibi praefecerunt, quem beatus Eustathius antiochensis ordinavit; ibi enim forte versabatur. Pulsi tamen urbe fuerunt Eustathius et Evagrius praevalentibus arianis. Demophilo igitur ecclesiam occupante, nazianzeno autem Gregorio erudiente orthodoxos, init imperium Theodosius magnus, ac potiuntur ecclesiarum orthodoxi, celebratur synodus patrum CL, consecraturque beatus Nectarius. Evagrius autem qui consecratus fuerat a beato Eustathio, in diptycha non referebatur: neque enim sedem possederat, arianis expellentibus. Et quidem beatus Nectarius quartus est in serie orthodoxorum.

Paulus confessor	an. 9.
Macedonius pneumatomachus	an. 10.
Eudoxius arianus	an. 10.
Demophilus arianus	an. 8.
Gregorius theologus	an. 12.
Nectarius	an. 17.
Iohannes chrysostomus	an. 7.
Arsacius	an. 1.
Atticus	an. 20.
Sisinnius	an. 3.
Nestorius	an. 4.
Maximianus	an. 3.
Proclus	an. 13.
Flavianus, qui Dioscorum damnavit,	an. 2.
Anatolius, qui fuit Chalcedone,	an. 9.
Gennadius	an. 15.
hic contra capita s. Cyrilli scripsit.	
Acacius	an. 16.
qui sub Zenonis henotico fuit.	

A	Φλαβιτὰς	μη. δ	Flavitas	mensibus 4.
	οὗτος καὶ Φραΐουστος λέγεται.		Idem dicitur etiam Fraiustus.	
	Εὐφήμιος	ἔτ. ζ	Euphemius	an. 7.
	καθαιρεῖται ὡς αἱρετικὸς μὲν, ἀλλὰ καὶ λίαν ὀρθόδοξος.		damnatur ut haereticus, quamquam apprime orthodoxus.	
B	Μακεδόνιος	ἔτ. ις	Macedonius	an. 16.
	καὶ οὗτος ὁμοίως.		et hic similiter.	
	Τιμόθεος	ἔτ. ζ	Timotheus	an. 7.
	Ἰωάννης	ἔτ. β	Iohannes	an. 2.
	οὗτος τὸν Θεὸν προέδωκεν ἐν γνώσει [1].		Hic Deum scienter prodidit.	
C	Ἐπιφάνιος	ἔτ. ιη	Epiphanius	an. 18.
	Μηνᾶς	ἔτ. ιθ	Menas	an. 19.
	Ἄνθιμος μετατεθεὶς ἀπὸ Τραπεζοῦντος Μηνᾶς [2].		Anthimus translatus Trapezunte Menas.	
	Εὐτυχὴς	ἔτ. ζ	Eutyches	an. 7.
D	Ἰωάννης	ἔτ. ι	Iohannes	an. 10.
	Εὐτυχὴς τὸ δεύτερον	ἔτ. ε	Eutyches alter	an. 5.
	Ἰωάννης ὁ νηστευτὴς	ἔτ. ις	Iohannes ieiunator	an. 16.
	Κυριακὸς	ἔτ. ια	Cyriacus	an. 11.
	Θωμᾶς	ἔτ. γ	Thomas	an. 3.
E	Σέργιος αἱρετικὸς	ἔτ. κθ	Sergius haereticus	an. 29.
	Κύῤῥος [3]	ἔτ. γ	Cyrrus	an. 3.
	Παῦλος ὁ υἱὸς οἰκονόμου	ἔτ. ια	Paulus oeconomus	an. 11.
	Κύῤῥος τὸ δεύτερον	ἔτ. γ	Cyrrus iterum	an. 3.
	Πέτρος	ἔτ. β	Petrus	an. 2.
F	Θωμᾶς	ἔτ. γ	Thomas	an. 3.
	Ἰωάννης	ἔτ. δ	Iohannes	an. 4.
	Κωνσταντῖνος	ἔτ. η	Constantinus	an. 8.
	Θεόδωρος	ἔτ. β	Theodorus	an. 2.
	Γεώργιος	ἔτ. ια	Georgius	an. 11.
G	Θεόδωρος	ἔτ. β	Theodorus	an. 2.
	Παῦλος ὁ ἀπὸ ἀσηκρητῶν	ἔτ. ς	Paulus secretarius	an. 6.
	Καλλίνικος	ἔτ. ιβ	Callinicus	an. 12.
	Κύῤῥος	ἔτ. ς	Cyrrus	an. 6.
	Ἰωάννης	ἔτ. γ	Iohannes	an. 3.
H	Ἰωάννης αἱρετικὸς	ἔτ. γ	Iohannes haereticus	an. 3.
	Γερμανὸς	ἔτ. ιε	Germanus	an. 15.
	Ἀναστάσιος αἱρετικὸς	ἔτ. κδ	Anastasius haereticus	an. 24.
	Κωνσταντῖνος ὁμοίως	ἔτ. ιβ	Constantinus similiter.	an. 12.
	Νικήτας ὁμοίως	ἔτ. ιδ	Nicetas similiter	an. 14.
I	Παῦλος ὁ κύπριος	ἔτ. ε	Paulus cyprius	an. 5.
	Ταράσιος	ἔτ. κγ	Tarasius	an. 23.
	Νικηφόρος ὁ ἐν ἁγίοις		Nicephorus sanctus	
	Θεόδοτος		Theodotus	
	Ἀντώνιος		Antoninus	
K	Ἰωάννης ὁ αἱρετικὸς	ἔτ. η	Iohannes haereticus	an. 8.
	ιγ. Μεθόδιος	ἔτ. δ καὶ . . [4]	Methodius	an. 4. et . . .

(1) Obscurus mihi hic locus est. Nisi forte intelligitur iniqua adversus concilium chalcedonense damnatio, cui Iohannes in episcopatu ineundo subscripsisse videtur, apud Lequinium Or. chr.

(2) Μηνᾶς superadditur a recentiore manu.

(3) Ita cod. pro Πύῤῥος.

(4) Supple μη. δ, mensibus item quatuor.

A Συναρίθμησις τῶν ὀροθεσιῶν τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχικῶν καὶ ἀποστολικῶν θρόνων.

α. Ὁ πρῶτος θρόνος τοῦ κορυφαίου τῶν ἀπο-
στόλων Πέτρου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης
B πρόεδρος, διέπων τὸν ἀποστολικὸν καὶ
πατριαρχικὸν θρόνον ἄχρι τῶν ὁρίων Σά-
ξων, καὶ Γάλλων, καὶ Καμπανίας, καὶ
Φράγγων, καὶ Ἰλλυρικῶν, καὶ μέχρι Γα-
δείρων, καὶ Ἡρακλέως στηλῶν, καὶ ὠκεα-
C νοῦ, ἀρχὴν ἐχόντων εἰς δυσμὰς ἡλίου·
ἐν οἷς εἰσὶ νεκρὰ ὕδατα καὶ ἀκίνητα,
ὡς ἰλυώδη· ἐν ᾧ καὶ νῆσός τίς ἐστιν,
εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὠκεανιτῶν πελάγων πο-
λύανδρος χριστιανῶν πληθὺν ἔχουσα· ἄν-
D δρες εὐμήκεις καὶ ῥωμαλέοι καὶ παναλκέ-
στατοι· ἄχρι Ῥαβέννης καὶ Λαγγοβάρ-
δων, καὶ ἀπὸ Ῥαβέννης, καὶ Θεσσαλονί-
κης, Σκλάβων, καὶ Ἀβάρων, καὶ Σκυ-
θῶν, ἕως Δανουβίου ποταμοῦ τὰς ἐκ-
E κλησιαστικὰς ὀροθεσίας τῶν ἐπισκόπων
περιέχουσα· ὡσαύτως καὶ Σαρδανίαν,
καὶ Μαγιόρικαν, Καρθαγένναν τε, καὶ
τὰ ἑσπέρια μέρη· ὡς ἐφ' ἓν τὸ πᾶν πε-
ρικλείουσα τὰ κλίματα· ἐν οἷς περιπο-
F λεύοντες διαπνέουσιν ε ἄνεμοι· θρασκίας,
ἀρκτῷος ὁ καὶ ἀπαρκτίας· χωρετός (ὁ καὶ
ἐν ταῖς πράξεσι τῶν τριῶν ἀποστόλων
κείμενος) ὁ μεσαῖος· ὁ ζέφυρος, ὁ ἑσπέ-
ριος, ὁ δυτικός· ὁ λίψ· ὁ λιβόνοτος. Ταῦ-
G τα πάντα περικυκλοῖ ὁ κορυφαῖος τῶν
ἀποστόλων καὶ ἐξοχώτατος τῶν πατριαρ-
χῶν τῆς μεγάλης καὶ παλαιᾶς Ῥώμης.

H β. Δεύτερος ὁ ἁγιώτατος ἀποστολικὸς καὶ πα-
τριαρχικὸς θρόνος Κωνσταντινουπόλεως καὶ
νέας Ῥώμης, τοῦ πρωτοκλήτου τῶν ἀπο-
στόλων Ἀνδρέου καὶ τοῦ μεγάλου θεο-
λόγου καὶ εὐαγγελιστοῦ καὶ ἀποστόλου
I Ἰωάννου· περιέχων πᾶσαν τὴν τῆς ῥω-
μαϊκῆς βασιλείας Εὐρώπην τε καὶ Ἀσίαν,
μέχρι τῆς δυτικῆς Σικελίας· καὶ τὰς Κυ-
κλάδας ἄχρι Πόντου, καὶ Χερσόνος, καὶ
Ἀβασγίας, Χαλδίας τε καὶ Χαζαρίας,
K ἕως Καππαδοκίας, τὰ τοῦ βορρᾶ κλί-
ματα πάντα περιλαμβάνων.

γ. Τρίτος ἀποστολικὸς καὶ πατριαρχικὸς ἁγιώ-
τατος θρόνος Ἀλεξανδρείας τοῦ εὐαγγε-
λιστοῦ καὶ ἀποστόλου Μάρκου, υἱοῦ τοῦ
L κορυφαίου Πέτρου γεγονότος· περιέχων
ἕως τῆς ἐσωτέρας Ἰνδίας καὶ Αἰθιοπίας,
θρόνου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Θωμᾶ, ἄχρι
Μαρμαρικῆς καὶ Ἀφρικῆς καὶ Τριπόλεως·
καὶ πᾶσαν τὴν Αἰγυπτίων χώραν, ἄχρι
M τῶν ὁρίων Παλαιστίνης, τὰ τοῦ νότου
καὶ λιβονότου κλίματα περιέχων.

Recensentur fines sanctissimarum patriarchalium et apostolicarum sedium.

Prima sedes principis apostolorum Petri in vetere Roma cum suprema dignitate, extendens apostolici patriarchalis throni ditionem usque ad fines Saxonum et Gallorum, Campanorum, Francorum atque Illyricorum, et usque Gades atque ad Herculis columnas et oceanum, usque ad solem occiduum; ubi sunt aquae mortuae atque immobiles tamquam limus: ubi etiam insula quaedam est in extremis oceani terminis, frequens incolis, et christianorum multitudinem habens: in qua scilicet viri proceri et validi et admodum strenui. Pertingit usque ad Ravennam urbem et Langobardos: et a Ravenna et Thessalonica, a Sclavis, Albanis, et Scythis usque ad Danubium flumen extendit ecclesiasticos episcopatuum fines. Similiter complectitur Sardiniam et Maioricam, Carthaginem novam et hesperias regiones, tamquam uno sub imperio omnia comprehendens climata: in quibus versantes spirant quinque venti: thrascias septentrionalis, qui et boreas; chorus (qui etiam in actibus trium apostolorum memoratur) intermedius; zephyrus, hesperius, occidentalis; africus; libonotus. Haec omnia complectitur princeps apostolorum, et omnium patriarcharum supremus magnae veteris Romae. Cap. XXVII. 13.

Secunda ssma apostolica et patriarchalis sedes constantinopolitana seu novae Romae protocleti apostolorum Andreae et magni theologi atque evangelistae Iohannis, complectens quicquid romana ditio in Europa Asiaque tenet, usque ad occidentalem Siciliam; et Cycladas usque ad Pontum; Chersonesum, Abasgiam, Chaldiam, Chazariam usque ad Cappadociam, et cuncta boreae climata comprehendens.

Tertia apostolica et patriarchalis ssma sedes Alexandriae evangelistae et apostoli Marci, filii principis apostolorum Petri, quae pertingit usque ad interiorem Indiam atque Aethiopiam atque ad sedem s. apostoli Thomae; usque ad Marmaricam et Africam et Tripolim, nec non universam Aegyptiorum regionem usque ad Palaestinae fines, noti et libonoti climata comprehendens.

A δ. Τέταρτος ἁγιώτατος ἀποστολικὸς καὶ πατριαρχικὸς θρόνος Ἀντιοχείας τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου πρωτιστος θρόνος· ἔνθα καὶ τιμᾶται ὁ σεβάσμιος αὐτοῦ θρόνος· περιέχων ἕως τῶν
B ἀφ᾽ ἡλίου ἀνατολῶν· πορείαν ἔχων μηνῶν ζ· ἕως τῆς Ἰβηρίας, καὶ Ἀρμενίας, καὶ Βασγίας· καὶ μέχρι τῆς ἐσωτέρας ἐρήμου τοῦ Χωρεσᾶν, Περσῶν, καὶ Μήδων, καὶ Χαλδαίων, ἕως ἄκρων τῆς τῶν
C Ἀράβων ἡγεμονίας· Πάρθων καὶ Ἐλαμιτῶν, καὶ Μεσοποταμιτῶν τὰ τοῦ εὔρου καὶ ἀπηλιώτου καὶ ἀνατολικοῦ ἀνέμου, ἔνθα ὁ ἥλιος ἀνατέλλει τὰ κλίματα περιέχων.

D Ἔχει δὲ μητροπολίτας ιβ

α. Τύρου ἔχων ἐπισκόπους ιγ
β. Ταρσοῦ ἔχων ἐπισκόπους ϛ
γ. Ἐδέσης ἔχων ἐπισκόπους ια
δ. Ἀπαμείας ἔχων ἐπισκόπους ζ
E ε. Ἱεραπόλεως ἔχων ἐπισκόπους θ
ϛ. Βόστρων ἔχων ἐπισκόπους ιθ
ζ. Ἀναζάρβων ἔχων ἐπισκόπους η
η. Σελευκείας Ἰσαυρίας ἔχων ἐπισκόπους κδ
θ. Δαμασκοῦ ἔχων ἐπισκόπους ια
F ι. Ἀμίδεος ἔχων ἐπισκόπους η
ια. Σεργιουπόλεως ἔχων ἐπισκόπους ε
ιβ. Δαρᾶς ἔχων ἐπισκόπους γ

Αὐτοκέφαλοι ε

Βηρύτου
G Ἐμέσης
Λαοδικείας
Σαμωσατῶν
Κύρου

Ἐπαρχιῶται ζ

H Βεροίας.
Χαλκίδος.
Γεβάλων.
Σελευκείας.
Πιερίας.
I Ἀνατζερθῶν.
Πάλτου.
Γαβουλῶν.

Λιτοὶ δύο

Σαλμιάδος.
K Βαρκουσῶν.

ρνα

ε. Πέμπτος ὁ ἁγιώτατος ἀποστολικὸς θρόνος Ἱεροσολύμων τῆς ἁγίας πόλεως τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου Ἰακώβου, αὐ-
L τόπτου καὶ ὑπηρέτου τοῦ λόγου γενομένου, καὶ μύστου τῶν ἀποῤῥήτων καὶ ἀθεάτων μυστηρίων τῶν οὐρανίων θεαμάτων· περιέχων πᾶσαν τὴν Παλαιστίνην χώραν, ἄχρι Ἀραβίας. Καὶ τοσαῦτα μὲν
M περὶ τούτου.

Quarta ssma apostolica et patriarchalis sedes Antiochiae, principis apostolorum Petri prima sedes, quae ibidem devota religione colitur; pertingens usque ad solis ortum, quod est iter mensium septem usque ad Iberiam et Armeniam et Basgiam: et usque ad interiorem eremum Chorosaniae, ad Persas, ad Medos et Chaldaeos, usque ad extremum Arabum imperium, ad Parthos, ad Elamitas et Mesopotamiam, ad eurum et apelioten atque orientalem ventum, solis orientis climata complectens.

Habet autem metropolitas XII.

1. Tyri cum episcopis 13.
2. Tarsi cum episcopis 6.
3. Edesae cum episcopis 11.
4. Apameae cum episcopis 7.
5. Hierapoleos cum episcopis 9.
6. Bostrorum cum episcopis 19.
7. Anazarbi cum episcopis 8.
8. Seleuciae isauricae cum episcopis 24.
9. Damasci cum episcopis 11.
10. Amidae cum episcopis 8.
11. Sergiopoleos cum episcopis 5.
12. Darae cum episcopis 3.

Autocephali episcopatus quinque.

Beriti
Emesae
Laodiceae
Samosatae
Cyri

Episcopatus praefectorii VII.

Beroeae
Chalcidis
Gebalorum
Seleuciae
Pieriae
Anatzorthorum
Palti
Gabulorum

Simplices sive exigui episcopatus duo.

Salmiadis
Barcusorum

Summa CLI.

Quinta ssma apostolica sedes Hierosolymorum sanctae urbis, s. apostoli Iacobi fratris Domini, qui fuit testis oculatus ministerque sermonis evangelici, et particeps arcanorum et inenarrabilium mysteriorum, caelestiumque visionum. Complectitur Palaestinae regiones usque ad Arabiam. De hac sede hactenus.

A

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΧΑΛΔΕΩΝ.

Ἀρχὴ βασιλείας· ἐκύριευσαν ἔτη σις. ἦρξαν κθ ἔτει τοῦ Φαλὲκ· ἐκυρίευσαν δὲ οὕτως· B τοῦ κόσμου ἔτει βωκβ.

Νεβρώθ	ἔτη ο
Χομάσβηλος	ἔτ. ιε
Πύρος	ἔτ. κ
Νεχούβης	ἔτ. κε
C Νάβλιος	ἔτ. λ
Ὀνίβαλος	ἔτ. λε
Ζίνζηρος	ἔτ. κα

ἕως ἔτους κόσμου γλζ.

Ἡ Χαλδέων βασιλεία εἰς Ἄραβας μετε-
D νήνεκται.

I. CHALDAEORUM REGNUM.

A regni initio dominati sunt annis CCXVI. Coeperunt anno Phaleci XV, mundi IIMDCCCXXII, regnaveruntque sic.

Nebrothus	annis 70.
Chomasbelus	an. 15.
Pyrus	an. 20.
Nechubes	an. 25.
Nablius	an. 30.
Onibalus	an. 35.
Zinzerus	an. 21.

usque ad mundi annum IIIMXXXVII. Chaldaicum regnum ad Arabas translatum fuit.

Β. ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΑΡΑΒΩΝ.

Ἐκυρίευσαν ἔτη σ· ἦρξαν τῷ ριε ἔτει Ῥαγαῦ·
E ἐβασίλευσαν οὗτοι τοῦ κόσμου ἔτει γλη.

α. Μαρδοκέπαρος	ἔτ. με
β. Ἀράβων β	ἔτ. κγ
γ. Ἀράβων γ	ἔτ. μ
F δ. Πάρενος	ἔτ. λζ
ε. Ὀσιμόρδακος	ἔτ. λ
ς. Ναβόναβος	ἔτ. κε

ἕως ἔτους κόσμου γσλη

Ἡ Ἀράβων βασιλεία εἰς Ἀσσυρίους μετε-
G νήνεκται.

II. ARABUM REGES.

Dominati sunt annis CC. Coeperunt regnare anno CXV Ragavi, mundi IIIMXXXVIII

1. Mardoceparus	an. 45.
2. Arabo secundus rex	an. 23.
3. Arabo tertius	an. 40.
4. Parenus	an. 37.
5. Hosimordacus	an. 30.
6. Nabonabus	an. 25.

usque ad mundi annum IIIMCCXXXVIII. Arabum regnum ad Assyrios translatum fuit.

Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΑΣΣΥΡΙΩΝ

Ἐκυρίευσαν ἔτ. ͵αφμα· ἦρξαν δὲ ἐν τῷ τρί-
H τῳ ἔτει Ναχώρ· ἐβασίλευσαν οὗτοι τοῦ κόσμου ἔτ. γσλθ.

α. Βῆλος	ἔτ. κε
β. Νίνος	ἔτ. νβ
γ. Σεμίραμις γυνὴ	ἔτ. μβ
I δ. Νινύας	ἔτ. λη
ε. Ἄρειος	ἔτ. λ
ς. Ἄραλος	ἔτ. μα
ζ. Ξέρξης	ἔτ. κς
η. Βηλόχους	ἔτ. λε
K θ. Βάλεος	ἔτ. νβ
ι. Ἀλδατάς	ἔτ. λβ
ια. Μάμυθος	ἔτ. λ
ιβ. Βαγχάλεος	ἔτ. κ
ιγ. Σφέρος	ἔτ. κδ
L ιδ. Μάμυλος	ἔτ. λ
ιε. Πάρεθος	ἔτ. μβ
ις. Ἀσκατάδης	ἔτ. μ
ιζ. Ἀμύντας	ἔτ. με
ιη. Βηλόχους	ἔτ. κε
M ιθ. Βαλατόρης	ἔτ. λ
κ. Λαμπαρίδης	ἔτ. λβ

III. ASSYRIORUM REGES.

Dominati sunt annis MDXXXXI. Coeperunt regnare anno Nachori tertio, mundi IIIMCCXXXVIIII.

1. Belus	an. 25.
2. Ninus	an. 52.
3. Semiramis mulier	an. 42.
4. Ninyas	an. 38.
5. Arius	an. 30.
6. Aralus	an. 41.
7. Xerxes	an. 26.
8. Belochus	an. 35.
9. Baleus	an. 52.
10. Aldatas	an. 32.
11. Mamythus	an. 30.
12. Bacchaleus	an. 20.
13. Spherus	an. 24.
14. Mamylus	an. 30.
15. Parethus	an. 42.
16. Ascatades	an. 40.
17. Amyntas	an. 45.
18. Belochus	an. 25.
19. Balatores	an. 30.
20. Lamparides	an. 32.

A	κα. Λάμπαρης	ἔτ. λ	21. Lampares	an. 30.
	κβ. Παννίας	ἔτ. με	22. Pannias	an. 45.
	κγ. Σώσαρμος	ἔτ. κβ	23. Sosarmus	an. 22.
	κδ. Μιθραῖος	ἔτ. κζ	24. Mithreus	an. 27.
B	κε. Τεύταμος	ἔτ. λβ	25. Teugamus	an. 32.
	κς. Τευταῖος	ἔτ. μ	26. Teutaeus	an. 40.
	κζ. Σάρβολος	ἔτ. κγ	27. Sarbelus	an. 23.
	κη. Χάλαος	ἔτ. μ	28. Chalaus	an. 40.
	κθ. Ἄνεβος	ἔτ. λς	29. Anebus	an. 36.
C	λ. Ἄβιος	ἔτ. λη	30. Abius	an. 38.
	λα. Θινεύς	ἔτ. λα	31. Theneus	an 31.
	λβ. Θέρκυλλος	ἔτ. μ	32. Thercyllus	an. 40.
	λγ. Εὐπάγμης	ἔτ. λη	33. Eupagmes	an. 38.
	λδ. Λαοσθένης	ἔτ. μδ	34. Laosthenes	an. 44.
D	λε. Περιτιάδης	ἔτ. λ	35. Peritiades	an. 30.
	λς. Ὀφρατάνης	ἔτ. κθ	36 Ophratanes	an. 29.
	λζ. Ὀφρατάνης	ἔτ. ν	37. Ophratanes	an. 50.
	λη. Ἀκραπάζαν	ἔτ. μβ	38. Acrapazan	an. 42.
	λθ. Σαρδανάπαλλος	ἔτ. κ	39. Sardanapallus	an. 20.
E	μ. Νῖνος	ἔτ. ι	40. Ninus	an. 10.
	μα. Φουλᾶ	ἔτ. ιδ	41. Phula	an. 14.
	μβ. Θεγλαφασσᾶ	ἔτ. κγ	42. Theglaphassa	an. 23.
	μγ. Σελμανασάρ	ἔτ. ιε	43. Selmanasar	an. 15.
	μδ. Σεναχηρείμ	ἔτ. ις	44. Senacherimus	an. 16.
F	με. Ἀσσορώμ	ἔτ. ιε	45. Assoromus	an. 15.

Δ. ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ.

Ἀρχὴ βασιλείας· ἐκυρίευσαν ἔτ. χιη· ἤρ-
G ξαν δὲ κθ ἔτει τοῦ Φαλὲκ· ἐκυρίευσαν δὲ οὕτως· αἰγυπτίων θεῶν, χιη· ἀπὸ βκβ ἔτους τοῦ κόσμου.

	α. Μεστραεὶμ	ἔτ. ϟθ
	β. Ἥφαιστος	ἔτ. ρκε
H	γ. Ἥλιος Ἡφαίστου	ἔτ. ρ
	δ. Κρόνος υἱὸς Ἡλίου	ἔτ. ο
	ε. Ὄσιρις ὁ Κρόνου	ἔτ. ρις
	ς. Ὦρος	ἔτ. ρξε

Ἡ αἰγυπτίων (θεῶν) βασιλεία κατέπεσεν
I ἔτ. κόσμου γφ.

Ἡμιθέων βασιλέων δυναστεία, ἤγουν αἰγυπτίων. ἐκυρίευσαν ἔτ. σνη· ἀπὸ βοθ ἔτους κόσμου μέχρι γλδ. Ταύτην ὁ νεκύων βασιλεία διεδέξατο, ἤγουν αἰγυ-
K πτίων.

Ἡ νεκύων βασιλεία ἤγουν αἰγυπτίων, ἐκυρίευσαν ἔτη βις· ἦρξαν ἀπὸ ἔτους κόσμου γτλε καὶ πρώτῳ ἔτει τοῦ Ἀβραάμ, μέχρι φτνα ἐπὶ ἀρχιερέως Ἰάδδους δυ-
L ναστείᾳ, καθ' ἣν ἐβασίλευσαν·

	Αἰγ. ιζ. Ποιμένες οἱ περὶ τὸν Ἰωσὴφ	ἔτ. ρια
	ιη. Δυνάσται Διοσπολιτῶν	ἔτ. τμη
M	ιθ. Δυνάσται Διοσπολιτῶν	ἔτ. ροδ
	κ. Δυνάσται Διοσπολιτῶν ἀνδρῶν	ἔτ. ροη

IIII. REGNUM AEGYPTIACUM.

Ab initio regni dominati sunt annis DCXVIII Coeperunt anno Phaleci XXVIIII. Regnaverunt autem sic. Aegyptii dii annis DCXVIII, a mundi anno IIMXXII.

1. Mestraimus	an. 99.
2. Vulcanus	an. 125.
4. Sol Vulcanus	an. 100.
4. Saturnus solis filius	an. 70.
5. Osiris Saturni	an. 116.
6. Orus	an. 165.

Aegyptiacum regnum desiit anno mundi IIIMD.

Semideorum regnum dynastia aegyptiaca perseveravit annis CCLVIII, ab anno mundi IIMLXXVIIII usque ad IIIMXXXIIII. Huic successit Man um dynastia aegyptiaca.

Manium regnum aegyptiacum perseveravit annis IIMXVI. Coepit anno mundi IIIMCCCXXXV, Abrahami anno primo, perseveravitque usque ad annum VMCCCLI, sub pontificis Iasdi principatu. Regnaverunt autem sic.

Aegyptiorum dynastia 17. Pastores, qui Iusephi aetate fuerunt,	an. 111.
18. Dynastae Diospolitarum	an. 348.
19. Dynastae Diospolitarum	an. 174.
20. Dynastae Diospolitarum virorum	an. 178.

A	κα. Δυνάσται Τανιτῶν ἀνδρῶν ἑπτὰ ἔτ. ρλα	21. Dynastae Tanitarum virorum novem an. 131.
	κβ. Δυνάσται Βουβαστιτῶν ἀνδρῶν ἐννέα ἔτ. ρκ	22. Dynastae Bubastitarum virorum novem an. 120.
B	κγ. Δυνάσται Τανιτῶν ἀνδρῶν τριῶν ἔτ. νθ	23. Dynastae Tanitarum virorum trium an. 59.
	κδ. Δυνάσται Σαϊτῶν ἀνδρῶν ἔτ. ρνϛ	24. Dynastae Saitarum virorum an. 156.
	κε. Δυνάσται ἀνδρῶν Αἰθιόπων τριῶν ἔτ. μζ	25. Dynastae virorum Aethiopum trium an. 47.
	κϛ. Δυνάσται Σαϊτῶν ἀνδρῶν ἐννέα (1).	26. Dynastae Saitarum virorum novem
C	α. Στεφανάθις ἔτ. ζ	1. Stephanathis an. 7.
	β. Νεχαὼ Φαραὼ ἔτ. η	2. Nechaus Pharao an. 8.
	γ. Οὐάφρις ἔτ. κε	3. Vaphris an. 25.
	δ. Νεχέψω ἔτ. ϛ	4. Nechepsus an. 6.
	ε. Ψαμμίτικος ἔτ. μδ	5. Psammiticus an. 44.
D	ϛ. ἔτ. ιβ	6. an. 12.
	ζ. Ἀμώσις ἔτ. ιθ	7. Amosis an. 19.
	κζ. Δυνάσται Περσῶν ἔτ. ριη.	27. Dynastae Persarum an. 118.
	κη. Δυναστεία Σαϊτῶν ἀνδρῶν β ἔτ. κ.	28. Dynastia Saitarum virorum II. an 24.
	κθ. Δυνάσται Μενδησίων ἀνδρῶν β ἔτ. κ	29. Dynastae Mendesiorum virorum duorum an. 20.
E	λ. Δυνάστης Νεκτανεβὼ ἔτ. ιη	30. Dynasta Nectanabus an. 18.
	Ἡ Αἰγυπτίων βασιλεία ὑπὸ Περσῶν ἑλω· ἦρξεν ἀπὸ γλε ἔτους κόσμου μέχρι ερξε ἐπὶ ἀρχιερέως Ἰάδδους·	Aegyptiacum regnum a Persis occupatum est. Coeperat anno mundi IIIMXXXV, usque ad VMLXV, sub pontifice Iasdo.

F

Ε. Η ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ. — V. SICYONIORUM REGNUM.

	Ἐκυρίευσαν ἔτ. ψνθ. ἔτ. γσξδ ἀπὸ κτίσεως κόσμου· ἐν τῷ οη ἔτει Ναχὼρ, Σικυωνίων πρῶτος	Perseveravit annis DCCLVIIII. Anno ab orbe condito IIIMCCLXIIII, Nachori LXXVIII, Sicyoniorum primus
G	α. Αἰγιαλεύς ἔτ. νβ	1. Aegialeus an. 52.
	β. Ἔρωψ ἔτ. με	2. Erops an. 45.
	γ. Τελχίν ἔτ. κ	3. Telchin an. 20.
	δ. Ἄπις ἔτ. κε	4. Apis an. 25.
H	ε. Θελξίων ἔτ. νβ	5. Thelxion an. 52.
	ϛ. Αἴγυδρος ἔτ. λδ	6. Aegydrus an. 34.
	ζ. Θουρίμαχος ἔτ. μ	7. Thurimachus an. 40.
	η. Λεύκιππος ἔτ. νγ	8. Leucippus an. 53.
	θ. Μέσαπος ἔτ. μζ	9. Mesapus an. 47.
I	ι. Ἄρατος ἔτ. μθ	10. Aratus an. 49.
	ια. Πλημμεύς ἔτ. μη	11. Plemmeus an. 48.
	ιβ. Ὀρθόπολις ἔτ. ξγ	12. Orthopolis an. 63.
	ιγ. Μαράθιος ἔτ. λ	13. Marathius an. 30.
	ιδ. Μάραθος ἔτ. κ.	14. Marathus an. 20.
K	ιε. Χυτρεύς ἔτ. νη	15. Chytreus an. 58.
	ιϛ. Κόραξ ἔτ. λ	16. Corax an. 30.
	ιζ. Ἐπωπεύς ἔτ. λβ	17. Epopus an. 32.
	ιη. Λαομέδων ἔτ. λϛ	18. Laomedon an. 36.
	ιθ. Σικύων ἔτ. μδ	19. Sicyon an. 44.
L	κ. Πόλυβος ἔτ. με	20. Polybus an. 45.
	κα. Ἴναχος ἔτ. μβ	21. Inachus an. 42.
	κβ. Φαίστος ἔτ. η	22. Phaestus an. 8.

(1) Recte novem. Sed mox sex tantummodo in codice scribuntur. Igitur addendi sunt ex Eusebii tabulis *Ammeres*, *Nechaus*, *Psanecuthes*.

A	κγ. Ἄδραστος	ἔτ. δ	23. Adrastus	an. 4.
	κδ. Πολυφίδης	ἔτ. κθ	24. Polyphides	an. 29.
	κε. Πελασγός	ἔτ. ις	25. Pelasgus	an. 16.
	κς. Ξεύξιππος	ἔτ. λ	26. Xeuxippus	an. 30.
	δκγ		anno mundi IIIIMXXIII.	

B

ς. Η ΑΡΓΕΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

VI. ARGIVORUM REGNUM.

Ἐκυρίευσεν ἔτ. υλη. ἔτ. τοῦ κόσμου γφιδ. ἀρξαμένη ἐν τῷ κ ἔτει τοῦ Ἰακώβ.

Perseveravit annis CCCCXXXVIII, ab anno mundi IIIMDXIIII, Iacobi vigesimo.

C	α. Ἴναχος	ἔτ. ν	1. Inachus	an. 50.
	β. Φορωνεύς	ἔτ. ξ	2. Phoroneus	an. 60.
	γ. Ἄπις	ἔτ. λε	3. Apis	an. 35.
	δ. Ἀργεύς	ἔτ. β	4. Argus	an. 2.
D	ε. Κρίασσος	ἔτ. νδ	5. Criassus	an. 54.
	ς. Φορβᾶς	ἔτ. λε	6. Phorbas	an. 35.
	ζ. Τριόππας	ἔτ. μς	7. Trioppas	an. 46.
	η. Κροτώππας	ἔτ. κβ	8. Crotoppas	an. 22.
	θ. Σθένελος	ἔτ. ιβ	9. Sthenelus	an. 12.
E	ι. Δαναός	ἔτ. ν	10. Danaus	an. 50.
	ια. Λιγεύς	ἔτ. μα	11. Ligeus	an. 41.
	ιβ. Ἄβας	ἔτ. κγ	12. Abas	an. 23.
	ιγ. Πρίτας	ἔτ. ιζ	14. Prytas	an. 17.
	ιδ. Ἀκρίσιος	ἔτ. λα	14. Acrisius	an. 31.
F	γ ται ϥ β		IIIMDCCCCLXXXXII.	

Ζ. Η ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

VII. MYCENAEORUM REGNUM.

Ἐκυρίευσαν ἔτ. τλβ, ἀρξάμενοι ἐν τῷ κγ ἔτει Ἀὼδ κριτοῦ· ἐβασίλευσαν οὕτως.

Perseveravit annis CCCXXXII. Coepit anno XXIII Aodi iudicis. Regnaverunt sic.

G	α. Περσεύς	ἔτ. νθ	1. Perseus	an. 59.
	β Σθένελος	ἔτ. λβ	2. Sthenelus	an. 32.
	γ. Εὐρυσθεύς	ἔτ. με	3. Eurystheus	an. 45.
	δ. Ἀτρεὺς καὶ Θυέστης	ἔτ. ξε	4. Atreus et Thyestes	an. 65.
H	ε. Ἀγαμέμνων	ἔτ. ιη	5. Agamemnon	an. 18.
	ς. Αἴγισθος	ἔτ. η	6. Aegisthus	an. 8.
	ζ. Ὀρέστης καὶ Ἀγαμέμνων	ἔτ. ιε	7. Orestes et Agamemnon	an. 15.

Ἡγησαμένου Ὀρέστου, ἔτ. νβ [1] ἡ Μυκηναίων βασιλεία ἥλω ἐν τῷ λ ἔτει Φιλιστιαίων

I κριτῶν.

Imperante Oreste, post annum CCXLII, Mycenaeorum regnum captum est, anno trigesimo Philistaeorum iudicum.

Η. Η ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

VIII. ATHENIENSIUM REGNUM.

Ἐκυρίευσεν ἔτη ωμθ· ἀρξαμένη δεκάτῳ ἔτει

K Μωαβιτῶν ἀλλοφύλων κριτῶν· ἐβασίλευσαν οὗτοι.

Perseveravit annis DCCCXLVIIII. Coepit anno decimo Moabitarum alienigenarum iudicum. Regnaverunt hi.

	Κέκροψ ὁ διφυής	ἔτ. λ	Cecrops diphyes	an: 30.
	Καρανος	ἔτ. θ	Caranaus	an. 9.
	Ἀμφικτύων	ἔτ ι	Ampihctyon	an. 10.
L	Ἐριχθόνιος	ἔτ. νγ	Erichthonius	an. 53.
	Κέκροψ	ἔτ. μ	Cecrops	an. 40.
	Ἐρεχθεύς	ἔτ. ν	Erechtheus	an. 50.
	Κέκροψ ὁ γηγενής	ἔτ. μγ	Cecrops terrae filius	an. 43.
	Πανδίων	ἔτ. κθ	Pandion	an. 29.

(1) Ita cod. pro σμβ. Quamquam alius est superior numerus τλβ.

A Αἰγεὺς ἔτ. μη
Θησεύς ἔτ. λδ
Μενεσθεύς ἔτ. κθ
Δημοφῶν ἔτ. λγ
Ὀξύντης ἔτ. λα
B Θυμοιτής ἔτ. ι
Μέσσανθος ἔτ. λζ

α. Διὰ βίου ἦρξεν Κόραξ ἔτ. κ
β. Διὰ βίου ἦρξεν Θάρσιππος ἔτ. λη
C γ. Διὰ βίου ἦρξεν Ἄρχιππος ἔτ. ιζ
δ. Διὰ βίου ἦρξεν Θέρσιππος ἔτ. μα
Φορβᾶς ἔτ. λγ
Μέσακλος ἔτ. λ
Θεόγνιτος ἔτ. κς
D Φέρεκλος ἔτ. ιθ
Ἀρίφρων ἔτ. λγ
Θεσπιεύς ἔτ. μ
Ἀγαμίστωρ ἔτ. κα
Αἴσχυλος ἔτ. κγ
E Ἀγμαίων ἔτ. β
Ἀθηναίων ἀρχὴ κατεπαύθη δωιβ ἔτει, καὶ λβ ἔτει Μανασσῆ.

Aegeus an. 48.
Theseus an. 34.
Menestheus an. 29.
Demophon an. 33.
Oxyntes an. 31.
Thymoetes an. 10.
Messanthus an. 37.
Quoad vita maneret regnavit
1. Corax an. 20.
2. Tharsippus item an. 38.
3. Archippus item an. 16.
4. Thersippus item an. 41.
Phorbas an. 33.
Mesaclus an. 30.
Theognitus an. 26.
Phereclus an. 19.
Ariphron an. 33.
Thespieus an. 40.
Agamestor an. 21.
Aeschylus an. 23.
Agmaeon an. 2.
Atheniensium regnum desivit anno mundi IIIIMDCCCXII, Manassis anno XXXII.

Θ. Η ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

F Ἐκυρίευσαν ἔτη τκδ, ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει Φιλιστιαίων κριτῶν· ἐβασίλευσαν δὲ οὗτοι δσξθ ἔτει τοῦ κόσμου.

α. Εὐρυσθεύς ἔτ. μβ
G β. Ἄγιος ἔτ. α
γ. Ἐχέστρατος ἔτ. λε
δ. Λαβώτης ἔτ. λζ
ε. Δορεύς ἔτ. κθ
ς. Ἀγησίλαος ἔτ. μδ
H ζ. Ἀρχέλαος ἔτ. ξ
η. Σέλευκος ἔτ. μα
θ. Ἀλμένης ἔτ. λς.
Ἡ Λακεδαιμονίων βασιλεία κατεπαύθη ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει Γοθολίας μητρὸς Ὀχοζίου,
I δφϟγ.

VIIII. LACEDAEMONIORUM REGNUM.

Perseveravit annis CCCXXIIII. Coepit anno tertio Philistaeorum iudicum. Regnatum est ab anno mundi IIIIMCCLXVIIII.

1. Eurystheus an. 32.
2. Agius an. 1.
3. Echestratus an. 35.
4. Labotis an. 37.
5. Doreus an. 29.
6. Agesilaus an. 44.
7. Archelaus an. 60.
8. Seleucus an. 41.
9. Almenes an. 36.

Lacedaemoniorum regnum cessavit anno tertio Gotholiae matris Ochoziae, mundi IIIIMDLXXXXIII.

Ι. Η ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

Ἐκυρίευσαν ἔτ. τκγ, ἐν τῷ ιε ἔτει Φιλιστιαίων
K κριτῶν· ἐβασίλευσαν δὲ οὗτοι δσοα ἔτει τοῦ κόσμου.

α. Ἀλίτης ἔτ. λε
β. Θελξίων ἔτ. λς
γ. Ἀγγέλαος ἔτ. λζ
L δ. Πρύμνης ἔτ. λζ
ε. Βάκχις ἔτ. λε
ς. Ἀγέλας ἔτ. λ
ζ. Εὔδημος ἔτ. κε
η. Ἀριστομήδης ἔτ. λε
M θ. Ἀγήμων ἔτ. ιε
ι. Ἀλέξανδρος ἔτ. κθ

X. CORINTHIORUM REGNUM.

Perseveravit annis CCCXXIII. Coepit anno XV Philistaeorum iudicum. Regnatum est ab anno mundi IIIIMCCLXXI.

1. Alites an. 35.
2. Thelxion an. 36.
3. Aggelaus an. 37.
4. Prymes an. 37.
5. Baches an. 35.
6. Agelas an. 30.
7. Eudemus an. 25.
8. Aristomides an. 35.
9. Agemon an. 15.
10. Alexander an. 29.

A ια. Τελέστης	ετ. ιβ	11. Telestes	an. 12.
ιβ. Αὐτομένης	ἔτος α	12. Automenes	an. 1.

Ἡ Κορινθίων βασιλεία κατεπαύθη ς ἔτει Γοθολίας μητρὸς Ὀχοζίου, δφϙε.

Corinthiorum regnum cessavit sexto anno Gotholiae matris Ochoziae, mundi IIIIMDLXXXXV.

B

ΙΑ. Η ΛΑΤΙΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

XI. LATINORUM REGNUM.

Ἐκράτησεν ετ. φνδ ἀρξαμένη ἐν τῷ ιη ἔτει Φιλιστιαίων κριτῶν· ἐβασίλευσαν οὗτοι
C δσογ ἔτει τοῦ κόσμου.

Perseveravit annis DLIIII. Coepit anno XVIII Philistaeorum iudicum. Regnatum est a mundi anno IIIIMCCLXXIII.

α. Φαῦνος	ετ. κθ	1. Faunus	an. 29.
β. Λατῖνος	ετ. λζ	2. Latinus	an. 37.
γ. Αἰνείας	ετ. ε	3. Aeneas	an. 5.
δ. Ἀσκάνιος	ετ. λθ	4. Ascanius	an. 39.
D. ε. Σιλούιος	ετ. κθ	5. Silvius	an. 29.
ς. Αἰνείας	ετ. λς	6. Aeneas	an. 36.
ζ. Λατῖνος	ετ. ν	7. Latinus	an. 50.
η. Ἀναγάλβας	ετ. μ	8. Anagalbas	an. 40.
θ. Ἀγχίσης	ετ. κ	9. Anchises	an. 20.
E ι. Αἴγυπτος	ετ. κδ	10. Aegyptus	an. 24.
ια. Κάπος	ετ. κη	11. Capus	an. 28.
ιβ. Καρπέντιος	ετ. ιγ	12. Carpentius	an. 13.
ιγ. Τιβέριος	ετ. η	13. Tiberius	an. 8.
ιδ. Ἀγρίππας	ετ. μθ	14. Agrippa	an. 49.
F ιε. Ἐρεμούλιος	ετ. ιθ	15. Eremulius	an. 19.
ις. Αὐέντιος	ετ. λζ	16. Aventius	an. 37.
ιζ. Πρόκανος [1]	ετ. κγ	17. Procanus	an. 23.
ιη. Ἀμοῦλος	ετ. μγ	18. Amulus	an. 43.

Ἡ Λατίνων βασιλεία εἰς Ῥωμαίους μετηλ-
G θεν ἐν τῷ μ ἔτει Μανασσῆ. δωκζ.

Latinorum regnum ad Romanos translatum fuit anno Manassis quadragesimo, mundi IIIIMDCCCXXVII.

ΙΒ. Η ΡΩΜΑΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

XII. ROMANORUM REGNUM.

H Ἕως τῶν ὑπάτων ἐκυρίευσεν ετ. σμ, ἀρξαμένη ἐν τῷ ν ἔτει Μανασσῆ, ὧν πρῶτος δωκθ ετ. κόσμου

Usque ad consules perseveravit annis CCXL. Coepit anno L Manassis. Primus rex anno mundi IIIIMDCCCXXVIIII

α. Ῥῶμος	ετ. λη	1. Romulus	an. 38.
β. Νούμμος	ετ. μα	2. Numa	an. 41.
I γ. Τοῦλος	ετ. λβ	3. Tullus	an. 32.
δ. Ἀγκαῖος	ετ. κγ	4. Ancus	an. 23.
ε. Ταρκύνιος	ετ. λζ	5. Tarquinius	an. 37.
ς. Σερούιος	ετ. λδ	6. Servius	an. 34.
ζ. Ταρκύνιος σούπερβος	ετ. κε	7. Tarquinius superbus	an. 25.

K ἕως Ἐλία ἀρχιερέως· ἀπεντεῦθεν ἤδη λοιπὸν οἱ ὕπατοι μέχρι ἔτους ε υ ξδ, τῆς ἀρχῆς Αὐγούστου τοῦ βασιλεύσαντος πρώτης Ῥώμης.

usque ad Eliam pontificem. Exin consules usque ad mundi annum VMCCCCLXIIII, nempe ad Augusti imperium, qui regnavit in priore Roma.

L

ΙΓ. Η ΜΗΔΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

XIII. MEDORUM REGNUM.

Ἐκράτησεν ετ. σνε, ἀρξαμένη ἐν τῷ κζ ἔτει

Perseveravit annis CCLV. Coepit anno

(1) Videlicet pro *Procas*. Sic in nobilissimis evangeliorum latinis codicibus vercellensi et ambrosiano *Lucanus* scribitur pro *Lucas*. Reliqua nomina in Eusebii quoque codicibus varie seu mendose scribuntur.
M

A 'Οζίου· ὧν πρῶτος δχ ϙβ ἔτει τοῦ κόσμου

α. 'Αρδάκης ἔτ. κη
β. Μανδαύκης ἔτ. κ
γ. Τυριμέας ἔτ. λη
B δ. 'Αρτύκας ἔτ. λ
ε. Διώκης ἔτ. νδ
ϛ. Φραόρτης ἔτ. κδ
ζ. Κάξαρις ἔτ. λβ
η. Δαρεῖος ὁ καὶ 'Αστυάγης ἔτ. λη

C Ἡ Μήδων βασιλεία ὑπὸ Περσῶν ἥλω ͵δ τῳ μζ.

ΙΣ. Η ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

D 'Εκυρίευσεν ἔτ. υϙγ, ἀρξαμένη ἀπὸ κη ἔτους 'Οζίου βασιλέως· ὧν πρῶτος ἐβασίλευσεν ͵δχϙδ ἔτει τοῦ κόσμου

α. Κραναὸς ἔτ. κη
β. Κοινὸς ἔτ. ιβ
E γ. Τυριμίας ἔτ. λη
δ. Πέρδικκας ἔτ. να
ε. 'Αργὸς ἔτ. λη
ϛ. Φίλιππος ἔτ. λθ
ζ. 'Αέροπος ἔτ. κε
F η. 'Αλκετάς ἔτ. κβ
θ. 'Αμύντας ἔτ. ν
ι. 'Αλέξανδρος ἔτ. μγ
ια. Πέρδικκας ἔτ. κη
ιβ. 'Αρχέλαος ἔτ. κδ
G ιγ. 'Ορέστης ἔτ. γ
ιδ. 'Αρχέλαος ἔτ. δ
ιε. 'Αμύντας ἔτος α
ιϛ. Παυσανίας ἔτος α
ιζ. 'Αμύντας ἄλλος ἔτ. ϛ
H ιη. 'Αμύντας ἄλλος ἔτ. ιη
ιθ. 'Αλέξανδρος ἔτος α
κ. Πτολεμαῖος ἔτ. δ
κα. Περιδικκᾶς ἔτ. ϛ
κβ. Φίλιππος ἔτ. κζ
I κγ. 'Αλέξανδρος ἔτ. ιβ

πεντακισχιλιοστῷ ρπγ.

'Αλεξάνδρου τοῦ κτίστου τελευτήσαντος, διῃρέθη ἡ αὐτοῦ βασιλεία κατὰ τὰς αὐτοῦ διαθήκας καὶ τὴν πρόῤῥησιν τοῦ προφήτου
K Δανιὴλ εἰς τὰς τέσσαρας ἀρχὰς τοῦ οὐρανοῦ, ὡς ὑποτέτακται.

ΙΕ. ΑΡΧΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

L α. Φίλιππος υἱὸς 'Αλεξάνδρου ἔτ. ζ
β. Κάσανδρος ἔτ. ιθ
γ. Παῖδες Κασάνδρου ἔτ. δ
δ. Δημήτριος ἔτ. ϛ
ε. Λυσίμαχος ἔτ. ϛ
M ϛ. Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς ἔτος α
ζ. Σωσθένης ἔτ. β

XXVII Oziae. Primus rex anno mundi IIIIMDCLXXXXII.

1. Ardaces an. 28.
2. Mandauces an. 20.
3. Tyrimeas an. 38.
4. Artycas an. 30.
5. Dioces an. 54.
6. Phraortes an. 24.
7. Caxaris an. 32.
8. Darius, qui et Astyages, an. 38.

Medorum regnum a Persis occupatum est mundi anno IIIIMDCCCCXXXXVII.

XIIII. MACEDONUM REGNUM.

Perseveravit annis CCCCLXXXXIII. Coepit anno XXVIII Oziae regis. Primus rex anno mundi IIIIMDCLXXXXIIII

1. Cranaus an. 28.
2. Coenus an. 12.
3. Tyrimias an. 38.
4. Perdiccas an. 51.
5. Argus an. 88.
6. Philippus an. 39.
7. Aeropus an. 25.
8. Alcetas an. 22.
9. Amyntas an. 50.
10. Alexander an. 43.
11. Perdicas an. 28.
12. Archelaus an. 24.
13. Orestes an. 3.
14. Archelaus an. 4.
15. Amyntas an. 1.
16. Pausanias an. 1.
17. Amyntas alius an. 6.
18. Amyntas alius an. 18.
19. Alexander an. 1.
20. Ptolemaeus an. 4.
21. Peridicas an. 6.
22. Philippus an. 27.
23. Alexander an. 12.

mundi anno VMCLXXXIII.

Alexandro fundatore extincto, divisum fuit eius regnum secundum ipsius supremas tabulas, et secundum Danielis prophetae vaticinium, in quatuor mundi imperia, sicuti mox infra exponimus.

XV. ALEXANDRI IMPERIUM.

1. Philippus Alexandri filius an. 7.
2. Casander an. 19.
3. Liberi Casandri an. 4.
4. Demetrius an. 6.
5. Lysimachus an. 6.
6. Ptolemaeus Ceraunus an. 1.
7. Sosthenes an. 2.

A η. Ἀντίγονος ἔτ. λε
θ. Δημήτριος ἔτ. ι
ι. Ἀντίγονος ἔτ. ιε
ια. Φίλιππος ἔτ. μβ
ιβ. Περσεύς ἔτ. ι
B Ἡ τῶν Μακεδόνων βασιλεία κατέπαυσεν κρατήσασα ἔτ. ρνη, δευτέρῳ ἔτει Ματαθίου ἀρχιερέως.

8. Antigonus an. 35.
9. Demetrius an. 10.
10. Antigonus an. 15.
11. Philippus an. 42.
13. Perseus an. 10.
Macedonum regnum desiit anno mundi VMXLI, secundo Matathiae pontificis, postquam perseveraverat annis CLVIII.

C ΙϚ. ΔΕΥΤΕΡΑ ΑΡΧΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

Ἐκράτησεν ἔτ. σμε ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει Ὀνίου ἀρχιερέως.
α. Πτολεμαῖος ὁ Λάγου ἔτ. μ
D β. Πτολεμαῖος Ἀλέξανδρος ἔτ. λη
γ. Πτολεμαῖος Ἀλεξᾶς ἔτ. ιε
δ. Πτολεμαῖος ὁ φιλοπάτωρ ἔτ. ιζ
ε. Πτολεμαῖος ὁ ἐπιφανὴς ἔτ. κδ
ς. Πτολεμαῖος ὁ φιλομήτωρ ἔτ. λε
E ζ. Πτολεμαῖος ὁ εὐεργέτης ἔτ. κθ.
η. Πτολεμαῖος ὁ Φούσκων ἔτ. ιζ.
θ. Πτολεμαῖος Ἀλέξανδρος ἔτ. ι
ι. Πτολεμαῖος ὁ ἐξωθεὶς ἔτ. η
ια. Πτολεμαῖος ὁ Διόνυσος ἔτ. λ
F ιβ. Κλεοπάτρα θυγάτηρ Διονύσου ἔτ. κβ.
ἔτ. κόσμου ευκθ καὶ ιζ ἔτ. Ἰανναίου ἀρχιερέως ἡ Πτολεμαίων βασιλεία ὑπὸ Ῥωμαίους γέγονεν Αὐγούστου βασιλέως Ῥωμαίων αἰχμαλωτίσαντος Κλεοπάτραν.
G

XVI. ALTERUM ALEXANDRI IMPERIUM, PTOLEMAEORUM IN AEGYPTO REGNUM.

Perseveravit annis CCXLV, coepit anno secundo Oniae pontificis.
1. Ptolemaeus Lagi an. 40.
2. Ptolemaeus Alexander an. 38.
3. Ptolemaeus Alexas an. 15.
4. Ptolemaeus philopator an. 17.
5. Ptolemaeus epiphanes an. 24.
6. Ptolemaeus philometor an. 35.
7. Ptolemaeus evergetes an. 39.
8. Ptolemaeus Phusco an. 17.
9. Ptolemaeus Alexander an. 10.
10. Ptolemaeus qui expulsus est an. 8.
11. Ptolemaeus Dionysus an. 30.
12. Cleopatra filia Dionysi an. 22.
Anno mundi VMCCCCXXVIIII, Ianaei pontificis XVII, Ptolemaeorum regnum in Romanorum ditionem transiit, ab Augusto Romanorum imperatore Cleopatra capta.

ΙΖ. ΤΡΙΤΗ ΑΡΧΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ.

H Ἐκράτησεν Ἀσίας πάσης ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει Ὀνίου ἀρχιερέως ερϟ ἔτει τοῦ κόσμου
α. Ἀντίγονος ἔτ. ιη
β. Δημήτριος ἔτ. ιζ
I Δημήτριος Ἀσίας βασιλεὺς ἑαυτὸν παρέδωκεν Σελεύκῳ.

XVII. TERTIUM ALEXANDRI MACEDONIS IMPERIUM.

Anno secundo Oniae pontificis, mundi VMCLXXXX dominatus est universae Asiae
1. Antigonus an. 18.
2. Demetrius an. 17.
Demetrius Asiae rex dedidit se Seleuco.

ΙΗ. ΤΕΤΑΡΤΗ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ.

K Ἐκράτησεν ἔτ. σιγ ἀρξαμένη ἀπὸ ἔτους τοῦ κόσμου ερϟζ.
α. Σέλευκος ἔτ. λβ
β. Ἀντίγονος ἔτ. κ
L γ. Ἀντίοχος ἔτ. ιγ.
δ. Σέλευκος ἔτ. κα
ε. Σέλευκος ἔτ. γ
ς. Ἀντίοχος ἔτ. λζ
ζ. Σέλευκος ἔτ. ια
M ζ. Ἀντίοχος ὁ ἐπιφανὴς ἔτ. ια
θ. Ἀντίοχος ὁ εὐπάτωρ ἔτ. β

XVIII. QUARTUM IMPERIUM REGNI ALEXANDRI.

Perseveravit annis CCXIII, coepit anno mundi VMCLXXXXVII.
1. Seleucus an. 32.
2. Antigonus an. 20.
3. Antiochus an. 13.
4. Seleucus an. 21.
5. Seleucus an. 3.
6. Antiochus an. 37.
7. Seleucus an. 11.
8. Antiochus epiphanes an. 11.
9. Antiochus eupator an. 2.

A ι. Δημήτριος ἔτ. ιβ
ια. Ἀλέξανδρος ἔτ. ι
ιβ. Δημήτριος ἔτ. γ
ιγ. Ἀντίοχος Ἀλεξάνδρου ἔτ. θ
ιδ. Δημήτριος ἔτ. δ
B ιε. Ἀντίοχος ὁ γρυπός ἔτ. ιβ
ιϛ. Ἀντίοχος ὁ κυζίκης ἔτ. ιθ
ιζ. Φίλιππος ἔτος α
Ἡ Συρίας βασιλεία ὑπὸ Πτολεμαίους (1) γέγονεν ζ ἔτ. Ἀλεξάνδρου βασιλέως
C ε υ ι.

10. Demetrius an. 12.
11. Alexander an. 10.
12. Demetrius an. 3.
13. Antiochus Alexandri an. 9.
14. Demetrius an. 4.
15. Antiochus grypus an. 12.
16. Antiochus cyzicenus an. 19.
17. Philippus an. 1.
Syriae regnum sub Macedonum ditionem venit anno septimo Alexandri regis, mundi VMCCCCX.

ΙΘ. ΛΥΔΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

Ἦρξεν ἐν τῷ ια ἔτει Ἰωαθάμ· ἐκράτησεν ἔτ.
D σλγ· ἐβασίλευσαν οὕτως δ ͵ψλ ἔτ. τοῦ κόσμου.

α. Ἄρδυος ἔτ. λϛ
β. Ἀλυάτις ἔτ. ιδ
γ. Μίλις ἔτ. ιβ.
E δ. Κανδαύλις ἔτ. ιζ
ε. Γύγος ἔτ. λϛ
ϛ. Ἄρδυς ἔτ. λη
ζ. Σαλυάτις ἔτ. ιε
η. Ἀλυάτις ἔτ. μθ
F θ. Κροῖσος ἔτ. ιϛ
Ἡ Λυδῶν βασιλεία ὑπὸ Περσῶν ἑάλω ιε ἔτει Κύρου βασιλέως Περσῶν.
δ ͵ϡξ.

XVIIII. LYDORUM REGNUM.

Coepit anno undecimo Ioathami, mundi IIIIMDCCXXXX, perseveravitque annis CCXXXIII.

1. Ardus an. 36.
2. Alyatis an. 14.
3. Milis an. 12.
4. Candaulis an. 17.
5. Gyges an. 36.
6. Ardys an. 38.
7. Saluatis an. 15.
8. Aluatis an. 49.
9. Croesus an. 16.
Lydorum regnum captum est a Persis anno quintodecimo Cyri regis Persarum, mundi IIIIMDCCCCLX.

G

Κ. ΒΑΒΥΛΩΝΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

Ἐκυρίευσεν ἔτ. ροε, ἀρξαμένη τῷ ια ἔτει Ἄχαζ βασιλέως Ἰούδα, δ ͵ψμε ἔτει τοῦ κόσμου.

H α. Βαλαδάμ ἔτ. ιθ
β. Μαράθιος Βαλαδάμ ἔτ. λα
γ. Μόγης ἔτ. κ
δ. Ναβονδινός ἔτ. λϛ
ε. Ναβυπαλλάσαρος ἔτ. κ
I ϛ. Ναβυχοδονόσορ ἔτ. μδ
ζ. Μαρωδάκ ἔτ. β
η. Βαλτάσαρ ἔτ. δ
Ἡ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεία ὑπὸ Περσῶν ἑάλω ἐν τῷ μδ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας Ἰσ-
K ραήλ, καὶ ιϛ ἔτει Δαρείου βασιλέως Περσῶν, δ ͵ϡκ.

XX. BABYLONIORUM REGNUM

Perseveravit annis CLXXV, coepit anno XI Achazi regis Iudae, mundi IIIIMDCCXLV.

1. Baladamus an 19.
2. Marathius Baladamus an. 31.
3. Mogis an. 20.
4. Nabondinus an. 36.
5. Nabupalasarus an. 20.
6. Nabuchodonosorus an. 44.
7. Marodacus an. 2.
8. Baltasar an. 4.
Babyloniorum regnum a Persis occupatum est anno XLIIII captivitatis israeliticae, sexto decimo Darii regis Persarum, mundi IIIIMDCCCCXX.

ΚΑ. ΠΕΡΣΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

L Ἐκράτησεν ἔτ. σκθ· ἐν τῷ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας ἀρξαμένη· ἐβασίλευσεν δὲ οὕτως δ ͵ϡμη ἔτ. τοῦ κόσμου.

α. Κῦρος ἔτ. λβ

XXI. PERSARUM REGNUM.

Perseveravit annis CCXXVIIII; coepit anno captivitatis israeliticae LXX, mundi IIIIMDCCCCXXXXVIII. Sic autem regnatum est.

1. Cyrus an. 32.

M

(1) Corrige Μακεδόνας.

A	β. Καμβύσης ετ. η	2. Cambyses an. 8.
	γ. Σμέρδιος μάγος ἔτος α	3. Smerdis magus an. 1.
	δ. Δαρεῖος, ἐφ' οὗ τῶν Ἰουδαίων ἀρχιερεῖς ἦρξαν, ετ. λϛ	4. Darius, sub quo Iudaeorum pontifices coeperunt, an. 36.
	ε. Ξέρξης ὁ μέγας ετ. κα	5. Xerxes magnus an. 21.
B	ϛ. Ἄσθας ετ. μ	6. Asthas an. 40.
	ζ. Ὦχος ετ. κ.	7. Ochus an. 20.
	η. Ἀρσὴμ υἱὸς Ὤχου ετ. δ	8. Arsemus Ochi filius an. 4.
	Δαρεῖος ὁ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἡττηθείς. Ἡ Περσῶν βασιλεία ὑπὸ Μακεδόνων ἑάλω.	9. Darius, qui ab Alexandro devictus fuit, Persarum regnum a Macedonibus captum est anno mundi VMCLXXVII.
C	ερoζ.	

ΚΒ. ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ. / XXII. IUDAEORUM REGNUM.

	Ἐκράτησεν ετ. φιε. ἔτει ετ. τοῦ κόσμου.	Perseveravit annis DXV; coepit anno mundi IIIIMCCCLXXV.
D	α. Σαμουὴλ ἱερεὺς μετὰ Σαοὺλ ετ. μ	1. Samuel pontifex cum Saule an. 40.
	β. Δαβίδ ετ. μ	2. David an. 40.
	γ. Σολομῶν ετ. μ	3. Solomon an. 40.
	δ. Ῥοβοάμ ετ. ιζ	4. Roboamus an. 17.
E	ε. Ἀβιά ετ. γ	5. Abia an. 3.
	ϛ. Ἀσάφ ετ. μα	6. Asaphus an. 41.
	ζ. Ἰωσαφάτ ετ. κε	7. Iosaphatus an. 25.
	η. Ἰωράμ ετ. η	8. Ioramus an. 8.
	θ. Ὀχοζίας ἔτος α	9. Ochozias an. 1.
F	ι. Γοθολία μήτηρ Ὀχοζίου ετ. ζ	10. Gotholia mater Ochoziae an. 7.
	ια. Ἰωάς ετ. μ	11. Ioasus an. 40.
	ιβ. Ἀμεσίας ετ. θ	12. Amesias an. 9.
	ιγ. Ὀζίας ετ. νβ	13. Ozias an. 52.
	ιδ. Ἰωαθάμ ετ. ιϛ	14. Ioathamus an. 16.
G	ιε. Ἀχάζ ετ. ιϛ	15. Achazus an. 16.
	ιϛ. Ἐζεκίας ετ. κθ	16. Ezecias an. 29.
	ιζ. Μανασσῆς ετ. νϛ	17. Manasses an. 56.
	ιη. Ἀμώς ετ. β	18. Amosus an. 2.
	ιθ. Ἰωσίας ετ. λα	19. Iosias an. 31.
H	κ. Ἀχάζ ἔτος α	20. Achazus an. 1.
	κα. Ἰωακείμ ετ. ια	21. Ioacimus an. 11.
	κβ. Ἰεχονίας ετ. α	22. Iechonias an. 1.
	κγ. Σεδεκίας ετ. ια	23. Sedecias an. 11.
	Ἡ τῶν Ἰουδαίων βασιλεία ὑπὸ Βαβυλονίων	Iudaeorum regnum a Babyloniis captum
I	ἑάλω δωϙ.	fuit, mundi anno IIIIMDCCCLXXXX.

ΚΓ. ΙΣΡΑΗΛ ΒΑΣΙΛΕΙΑ. / XXIII. ISRAELIS REGNUM.

K	Ἀφ' οὗ διῃρέθη ἡ βασιλεία ἐπὶ Ἱεροβοὰμ ἐβασίλευσαν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεῖς οὗτοι ετ. σμγ, καὶ δυπϛ ετ. τοῦ κόσμου.	Ex quo divisum fuit regnum sub Hieroboamo, regnaverunt in Israele reges hi, annis CCXXXIII, a mundi anno IIIIMCCCCLXXXVI.
	α. Ἱεροβοάμ ετ. κβ	1. Hieroboamus an. 22.
	β. Ναβάτ ετ. β	2. Nabatus an. 2.
M	γ. Βασάκ ετ. κδ	3. Basacus an. 24.
	δ. Ἠλᾶ ετ. β	4. Ela an. 2.
	ε. Ναμβρίς ετ. ιδ	5. Nambris an. 14.
	ϛ. Ἀχαάβ ετ. νβ	6. Achaabus an. 52.
	ἐφ' οὗ ὁ υἱὸς Ἄδερ βασιλεὺς Δαμασκοῦ ἐπολ-	sub quo filius Ader Damasci rex expeditio-

A θεὶν τῇ Σαμαρείᾳ μετὰ βασιλέων λϛ[1] ὑπτηθεὶς Ἀχαὰβ τῷ βασιλεῖ Ἰσραὴλ φυγῇ ἐχρήσατο.

ζ. Ὀχοζίας ἔτ. β
η. Ἰωράμ ἔτ. ιβ
B θ. Ἰοῦ ἔτ. κη
ι. Ἰωάχαζ ἔτ. ιζ
ια. Ἰωάβ ἔτ. ιϛ
ιβ. Ἱεροβοάμ ἔτ. μα
ιγ. Ἀζαρίας καὶ Σελλοὺμ ἔτος α
C ιδ. Μαναείμ ἔτ. ιβ
ιε. Φακίας ἔτ. β
ιϛ. Φακεε[2] ἔτ. κ
ιζ. Ὠσηέ ἔτ. θ

δ ͵ϡλθ ἡ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεία ὑπὸ Ἀσσυρίων ἥλω ἐπὶ Ἄχαζ βασιλέως Ἰούδα.
D

ne facta contra Samariam cum regibus XXXVI, victus ab Achaabo rege Israelis fugam capessivit.

7. Ochozias an. 2.
8. Ioramus an. 12.
9. Ieu an. 28.
10. Ioachazus an. 17.
11. Ioabus an. 16.
12. Hieroboamus an. 41.
13. Azarias et Selumus an. 1.
14. Manaimus an. 12.
15. Phacias an. 2.
16. Pacee an. 20.
17. Oseas an. 9.

Mundi anno IIIIMDCCXXXVIIII regnum Israelis ab Assyriis captum fuit sub Achazo Iudae rege.

ΚΔ. ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

E Ἀρχιεράτευσαν ἕως τοῦ χριστοῦ ἔτ. υϥγ, ἀρξάμενοι ἐν τῷ θ ἔτει Δαρείου βασιλέως Περσῶν, μετὰ ν ἔτη τῆς ἐπανόδου τῶν Ἰουδαίων, δ ͵ταιϥζ ἔτ. τοῦ κόσμου.

F α. Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ ἔτ. λ
β. Ἰακώβ ἔτ. λ
γ. Ἐλίας ἔτ. μ
δ. Ἰωδαε ἔτ. λϛ
ε. Ἰωάννης ἔτ. λβ
G ϛ. Ἰάδδους ἔτ. ιη
ζ. Ὀνίας ἔτ. κα
η. Σίμων ἔτ. ια
θ. Ἐλεάζαρ ἔτ. λβ
ι. Μανασσῆς ἔτ. κϛ
H ια. Σίμων ἔτ. κγ
ιβ. Ὀνίας ἔτ. κε
ιγ. Ὀνίας ἄλλος ἔτ. ιθ
ιδ. Ματθίας ἔτ. γ
ιε. Ἰούδας ὁ καὶ Μακκαβαῖος ἔτ. ιγ
I ιϛ. Ἰωνάθας ἔτ. θ
ιζ. Σίμων ἔτ. κβ
ιη. Ὑρκανός ἔτ. κϛ
ιθ. Ἀριστόβουλος ἔτ. α
κ. Ἰανναῖος ἔτ. λδ

K ͵ευπ.

XXIIII. PONTIFICES IUDAEORUM

Functi munere sunt usque ad Christum annis CCCCLXXXXIII: coeperant anno VIIII Darii regis Persarum, post quinquagesimum annum a reditu Iudaeorum, mundi anno IIIIMDCCCCLXXXXVII.

1. Iesus Iosedeci an. 30.
2. Iacobus an. 30.
3. Elias an. 40.
4. Iodae an. 36.
5. Iohannes an. 32.
6. Iasdus an. 18.
7. Onias an. 21.
8. Simon an. 11.
9. Eleazarus an. 32.
10. Manasses an. 26.
11. Simon an. 23.
12. Onias an. 25.
13. Onias alius an. 19.
14. Matthias an. 3.
15. Iudas qui et Maccabaeus an. 13.
16. Ionathas an. 9.
17. Simon an. 22.
18. Hyrcanus an. 26.
19. Aristobulus an. 1.
20. Iannaeus an. 34.

VMCCCCLXXX.

ΚΕ. ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΙΟΥΔΑΙΑΣ ΕΞ ΕΘΝΩΝ.

L Τῶν ἀρχιερέων ἐκλειψάντων μέχρι Ὑρκανοῦ, ἐβασίλευσεν τῆς Ἰουδαίας δι' Αὐγούστου Καίσαρος πρῶτος ἐξ ἐθνῶν Ἡρώδης ὁ Ἀντιπάτρου, ἔτ. κϛ· ἐν τῷ δὲ κγ ἔτει Ἡρώδου, καὶ μβ ἔτει Αὐγούστου, ὁ δεσπότης Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐγεννήθη.

XXV. IUDAEAE REGES ALIENIGENAE.

Pontificibus deficientibus in Hyrcano, regnavit in Iudaea mandato Augusti Caesaris primus ex alienigenis Herodes Antipatri annis XXVI. Porro Herodis anno XXIII, Augusti XXXXII, dominus Christus Deus noster natus est.

(1) III. Reg. XX. 16. dicuntur λβ. (2) In hac et sequentibus dynastiis saepe desiderantur graeci accentus.

A	α. Ἀρχέλαος υἱὸς Ἡρώδου	ἔτ. θ	1. Archelaus Herodis filius	an. 9
	β. Ἡρώδης ὁ τετράρχης ἀδελφὸς Ἀρχελάου	ἔτ. κϛ	2. Herodes tetrarcha frater Archelai	an. 26.
	γ. Ἀγρίππας ὁ μέγας	ἔτ. δ	3. Agrippa magnus	an. 4.
	δ. Ἀγρίππας ὁ μικρὸς	ἔτ. κε	4. Agrippa minor	an. 25.

B Μέχρι τούτου ἡ τῆς Ἰουδαίας βασιλεία ἐκρατήθη· ὁμοῦ ἔτ. ϙε΄ ͵εφο.

Usque ad hunc perseveravit Iudaeae regnum annis LXXXXV, nempe usque ad mundi annum VMDLXX.

Κϛ. ΠΑΛΙΝ ΠΕΡΣΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ.

XXVI. PERSARUM DENUO REGNUM.

C Ἤγουν Μαγουσαίων, ἥτις ἤκμασεν μετὰ Χριστὸν, ἀπὸ ἔτους α Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμίᾳ, ͵εψλγ ἔτ. τοῦ κόσμου.

Magusaeorum dynastia, quae post Christum floruit, coepitque anno I Alexandri Mamaeae, mundi VMDCCXXXIII.

	α. Ἀρτάξαρις	ἔτ. ιε	1. Artaxaris	an. 15.
D	β. Μαγούσης	ἔτ. λα	2. Maguses	an. 31.
	γ. Ὁρμίσδας	ἔτος α	3. Ormisdas	an. 1.
	δ. Οὐαραράνης	ἔτ. γ	4. Vararanes	an. 3.
	ε. Οὐαραράνης	ἔτ. ζ	5. Vararanes	an. 7.
	ϛ. Οὐαραράνης	ἔτος α	6. Vararanes	an. 1.
E	ζ. Ναρσῆς	ἔτ. ιη	7. Narses	an. 18.
	η. Ὁρμισδάτης	ἔτ. ϛ	8. Ormisdates	an. 6.
	θ. Σαβὼρ	ἔτ. ζ	9. Sapores	an. 7.
	ι. Ἀρταξὴς	ἔτ. δ	10. Artaxes	an. 4.
	ια. Σαβὼρ υἱὸς αὐτοῦ	ἔτ. ε	11. Sapores filius eius	an. 5.
F	ιβ. Οὐαραράνης	ἔτ. ια	12. Vararanes	an. 11.
	ιγ. Ἰσδηγέρδης	ἔτ. κα	13. Isdegerdes	an. 21.
	ιδ. Οὐαραράνης ἄλλος	ἔτ. κ	14. Vararanes alius	an. 20.
	ιε. Ἰσδηγέρδης ἄλλος	ἔτ. ιζ	15. Isdegerdes alius	an. 17.
	ιϛ. Περώζης	ἔτ. κδ	16. Perozes	an. 24.
G	ιζ. Οὐάλας	ἔτ. δ	17. Valas	an. 4.
	ιη. Κωάδης	ἔτ. ια	18. Coades	an. 11.
	ιθ. Ζαμάσφης Περώζου παῖς	ἔτ. δ	19. Zamasphes Perozis filius	an. 4.
	κ. Κωάδης πάλιν	ἔτ. λ	20. Coades iterum	an. 30.
	α. Χοσδρόης υἱὸς Κωάδου	ἔτ. μη	21. Cosdroes Coadis filius	an. 48.
H	κβ. Ὁρμίσδας	ἔτ. ιε	22. Ormisdas	an. 15.
	κγ. Χοσδρόης ὁ μέγας	ἔτ. λθ	23. Cosdroes magnus	an. 39.
	κδ. Σιρόης σὺν Ἀρταξὶ υἱῷ αὐτοῦ	ἔτος α	24. Siroes cum Artaxe filio	an. 1.
	κε. Σάρβαρος	ἔτ. α	25. Sarbarus	an. 1.
	κϛ. Βοράνη θυγάτηρ Χοσδρόου	ἔτ. α	26. Borane filia Chosdrois	an. 1.

I Ἡ τῶν Περσῶν βασιλεία εἰς Σαρακηνοὺς μετενήνεκται· ͵ϛρλα ἔτ. τοῦ κόσμου· καὶ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει Ἡρακλείου ἦρξεν ἡ δυναστεία τῶν Σαρακηνῶν.

Persarum regnum ad Saracenos translatum est anno mundi VIMCXXXI. Heraclii tertiodecimo anno coepit Saracenorum dynastia.

K ΚΖ. ΣΑΡΑΚΗΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

XXVII. SARACENORUM REGES

Ὧν πρῶτος — Quorum primus

	Μουάμεθ	ἔτ. θ	Muamethus	an. 9.
	Ἀβουβάχαρος	ἔτ. γ	Abubacharus	an. 3.
L	Οὔμαρ	ἔτ. ιβ	Umarus	an. 12.
	Οὔθμαν	ἔτ. ι	Uthmanus	an. 10.
	ἀναρχία καὶ πόλεμος	ἔτ. δ	anarchia et bellum	an. 4.
	Μαβίας	ἔτ. ιθ	Mavias	an. 19.
	Ἤζιτ	ἔτ. γ	Hezitus	an. 3.
	Μαρουα	ἔτ. α	Marua	an. 1.
M	Ἀβδέμελεχ	ἔτ. κα	Abdemelechus	an. 21.

A	Ιουλιτ ετ. ι	Iulitus an. 10.
	Σουλεϊμαν ετ. γ	Sulimanus an. 3.
	Οὔμαρ ετ. β	Umarus an. 2.
	Ἴζιθ ετ. γ	Izithus an. 3.
	Ἴσαν ετ. ιθ	Isanus an. 19.
B	Οὔλιτ ετ. α	Ulitus an. 1.
	Ἰζιτελιψός ετ. α	Izitolipsus an. 1.
	Μαρουα ετ. ϛ	Marua an. 6.
	Ἀβουλαβας ετ. δ	Abulabas an. 4.
	Ἀβουγιάφαρ ετ. κα	Abugiapharus an. 21.
C	Μααδι υἱὸς αὐτοῦ ετ. ι	Maadius filius eius an. 10.
	Μουσι υἱὸς αὐτοῦ ετ. α	Musis filius eius an. 1.
	Ἀαρὼν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ετ. κ	Aaron frater eius an. 20.
	ἀναρχία καὶ πόλεμος εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ετ. ζ	anarchia et bellum contra filios praedictorum an. 7.
D	μέχρι τῆς ἐνεστώσης ἐπινεμήσεως ετ. ια	usque ad praesentem distributionem an. 11.
	Κόψει ὁ Θεὸς νῦν τὰ ἔτη τῆς δυναστείας αὐτῶν, καὶ ὑψώσει κατ' αὐτῶν τὸ κέρας τῆς τῶν χριστιανῶν βασιλείας.	Utinam praecidat Deus dynastarum horum annos, atque extollat contra eos cornu regum christianorum !

E ## Χρονογραφεῖον συσταὲν ἐκ τῶν πονημάτων τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἀρχιεπισκόπου πόλεως Κωνσταντίας τῆς Κύπρου.
F

Chronicon breve ex operibus s. Epiphanii archiepiscopi urbis Constantiae Cypri.

	Ἀδάμ ετ. σλ. ἔζησεν τὰ ὅλα ἔτη ϡλ.	Adamus an. 230; vixit an. 930.
	Σὴθ ετ. σε ἔζησεν ετ. ϡιβ.	Sethus an. 205; vixit an. 912.
	Ἐνὼς ετ. ρϙ ἔζησεν ετ. ϡε.	Enosus an. 190; vixit an. 905.
G	Καϊνᾶν ετ. ρο. ἔζησεν ετ. ϡι.	Cainanus an. 170; vixit an. 910.
	Μαλελεὴλ ετ. ρξε. ἔζησεν ετ. ωϙε.	Malaleel an. 165; vixit an. 895.
	Ἰάρεθ ετ. ρξβ. ἔζησεν ετ. ϡξβ.	Iarethus an. 162; vixit an. 962.
	Ἐνώχ ετ. ρξε. μετετέθη ἐτῶν τξε.	Enochus an. 165; translatus fuit anno 365.
H	Μαθουσάλα ετ. ρξζ. ἔζησεν ϡξθ.	Mathusala an. 167; vixit an. 969.
	Λάμεχ ετ. ρπη. ἔζησεν ετ. ψλγ.	Lamechus an. 188; vixit an. 733.
	Νῶε ετ. φ. ἔζησεν δὲ ἅπαντα ετ. ϡν.	Noachus an. 500; vixit an. 950.
	Σὴμ ετ. ρ. ἔζησεν ετ. φ.	Semus an. 100; vixit an. 500.
	Ἀρφαξὰδ ετ. ρλε. ἔζησεν ετ. υμ.	Arphaxathus an. 135; vixit an. 440.
I	Καϊνᾶν ετ. ρλ. ἔζησεν ετ. τλ.	Cainanus an. 130; vixit an. 330.
	Σαλὰ ετ. ρλ. ἔζησεν ετ. σο.	Sala an. 130; vixit an. 270.
	Ἔβερ ἐξ οὗ Ἑβραῖοι ετ. ρλδ. ἔζησεν ετ. σο.	Eberus, unde Hebraei an. 134; vixit an. 270.
	Φάλεκ ετ. ρλδ. ἔζησεν ετ. σθ.	Phalecus an. 134; vixit an. 209.
K	Ῥαγαῦ ετ. ρλβ. ἔζησεν ετ. σζ.	Ragavus an. 132; vixit an. 207.
	Σερούχ ετ. ρλ. ἔζησεν ετ. σ.	Seruchus an. 130; vixit an. 200.
	Ναχώρ ετ. οθ. ἔζησεν ετ. ρκθ.	Nachorus an. 79; vixit an. 129.
	Θάραν ετ. ο. ἔζησεν.	Tharan; vixit an. 70.
	Ἀβραάμ ετ. ρ. ἔζησεν ετ. ροε.	Abrahamus an. 100; vixit 175.
L	Ὁμοῦ γίνονται ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως Ἀβραὰμ ετ. γυιϛ.	Summa annorum ab Adamo ad Abrahamum IIIMCCCCXVI.
	Ἰσαάκ ετ. ξ. ἔζησεν ετ. ρπ.	Isaacus an. 60; vixit 180.
	Ἰακώβ ετ. πζ. ἔζησεν ετ. ρμζ.	Iacobus an. 87; vixit 147.
	Λευὶ ετ. με. ἔζησεν ετ. . . .	Levinus an. 45; vixit . . .

(1) Intellige ancoratum, et de ponderibus ac mensuris, unde sequentia partim excerpuntur.

A	Καάθ	ἔτ. ξα	Caathus	an. 61.
	Ἀμβραμ	ἔτ. ο	Ambramus	an. 70.
	Μωυσῆς	ἔτ. ρκ	Moyses	an. 120.
	Ἰησοῦς	ἔτ. λα	Iesus	an. 30.
	οἱ ἱερεῖς	ἔτ. ι	Sacerdotes	an. 10.
B	Ὁμοῦ γίνονται ἀπὸ Ἰσαὰκ ἕως τῶν ἱερέων ἔτ. υπδ.		Summa annorum ab Isaaco ad sacerdotes CCCCLXXXIIII.	

ΟΙ ΚΡΙΤΑΙ — IUDICES

C	Χουσαρσαθίμ	ἔτ. η	Chusarsathemus	an. 8.
	Γοθονιήλ	ἔτ. μ	Gothoniel	an. 40.
	Ἐγλων	ἔτ. ιη	Eglon	an. 18.
	Ἀώδ	ἔτ. π	Aodus	an. 80.
	Ἰαβεὶν καὶ Σίσαρα	ἔτ. κ	Iabinus et Sisara	an. 20.
D	Βαρὰκ καὶ Δεβόρρα	ἔτ. μ	Baracus et Debora	an. 40.
	Μαδιανῖται	ἔτ. ζ	Madianitae	an. 7.
	Γεδεών	ἔτ. μ	Gedeon	an. 40.
	Ἀβιμέλεχ	ἔτ. γ	Abimelechus	an. 3.
	Θωλά	ἔτ. κγ	Thola	an. 23.
E	Ἰαείρ	ἔτ. κβ	Iairus	an. 22.
	Οἱ Ἀμμανῖται	ἔτ. ιη	Ammanitae	an. 18.
	Ἰεφθάε	ἔτ. ς	Iephthe	an. 6.
	Ἐσσεβων	ἔτ. ζ	Essebon	an. 7.
	Αἰλὼν ὁ Ζαβουλίτης	ἔτ. ι	Ailon zabulites	an. 10.
F	Λαβδών	ἔτ. η	Labdon	an. 8.
	οἱ ἀλλόφυλοι	ἔτ. μ	alienigenae	an. 40.
	Σαμψών	ἔτ. κ	Sampson	an. 20.
	ἀναρχία	ἔτ. λ	anarchia	an. 30.
	Ἡλὶ ὁ ἱερεύς	ἔτ. κ	Heli sacerdos	an. 20.
G	Σαμουὴλ ἱερεὺς καὶ προφήτης	ἔτ. κ	Samuel sacerdos et propheta	an. 20.
	Ὁμοῦ γίνονται τῶν κριτῶν ἔτη υϟ.		Anni iudicum fiunt CCCCXC.	

ΒΑΣΙΛΕΙΣ — REGES

H	Σαοὺλ βασιλεύς	ἔτ. μ	Saul rex	an. 40.
	Δαβὶδ βασιλεύς	ἔτ. μ	David rex	an. 40.
	Σολομῶν βασιλεύς	ἔτ. μ	Solomon rex	an. 40.
	Ῥοβοὰμ βασιλεύς	ἔτ. ιζ	Roboamus rex	an. 17.
	Ἀβιά	ἔτ. γ	Abia	an. 3.
I	Ἀσά	ἔτ. μα	Asa	an. 41.
	Ἰωσαφάτ	ἔτ. κε	Iosaphatus	an. 25.
	Ἰωράμ	ἔτ. η	Ioramus	an. 8.
	Ὀχοζίας	ἔτ. α	Ochozias	an. 1.
	Ἀχαάβ	ἔτ. ις	Achaabus	an. 16.
K	Γοθολίας	ἔτ. ς	Gotholias	an. 6.
	Ἐζεκίας	ἔτ. κθ	Ezecias	an 29.
	Ἰωᾶς	ἔτ. μ	Ioasus	an. 40.
	Μανασσῆς	ἔτ. νε	Manasses	an. 55.
	Ἀμασίας	ἔτ. κθ	Amasias	an. 29.
L	Ἀμῶς	ἔτ. β	Amosus	an. 2.
	Ὀζίας	ἔτ. νβ	Ozias	an. 52.
	Ἰωσίας	ἔτ. λα	Iosias	an. 31.
	Ἰωάθαμ	ἔτ. ις	Ioathanus	an. 16.
	Ἄχαζ	ἔτ. ις	Achazus	an. 16.
	Ἰεχωνίας καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ	ἔτ. ιθ	Iechonias et fratres eius	an. 19.
M	Ὁμοῦ γίνονται τῶν βασιλέων τῶν Ἑβραίων		Regum hebraeorum anni fiunt DVIII.	

A ετ. φπ. καὶ οὕτως ἐγένετο ἡ αἰχμαλωσία ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Χαλδαίων, καὶ αἰχμαλωσία ἐν Βαβυλῶνι ετ. ο

Hinc contigit captivitas sub Nabuchodonosoro rege Chaldaeorum, captivitas scilicet babylonica an. 70.

ΠΕΡΣΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ. — PERSARUM REGNUM.

B

Κύρος πέρσης	ετ. λα	Cyrus persa	an. 31.
Καμβύσης	ετ. η	Cambyses	an. 8.
οἱ μάγοι	μην. ζ	Magi	mens. 7.
Δαρεῖος	ετ. λς	Darius	an. 36.
C Ξέρξης	ετ. κ	Xerxes	an. 20.
Ἀρταβάνης	μην. ζ	Artabanes	mens. 7.
Ἀρταξέρξης ὁ μακρόχειρ	ετ. μα	Artaxerxes longimanus	an. 41.
Δαρεῖος ὁ νόθος	ετ. ιθ	Darius nothus	an. 19.
Ἀρταξέρξης ὁ τοῦ Κύρου	ετ. μ	Artaxerxes Cyri filius	an. 40.
D Ἀρταξέρξης ὁ Ὤχου	ετ. κε	Artaxerxes Ochi	an. 25.
Ἄρσης	ετ. δ	Arses	an. 4.
Δαρεῖος ὃν καθεῖλεν Ἀλέξανδρος	ετ. ς	Darius, quem deposuit Alexander,	an. 6.

Ὁμοῦ γίνονται ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἕως Δαρείου, ὃν καθεῖλεν Ἀλέξανδρος, ετ. τα καὶ μῆνες β· τάσσονται δὲ ἔτη τ.

E

A captivitate usque ad Darium, quem Alexander deposuit, anni sunt CCCI cum mensibus II; sed scribuntur in ordine CCC.

ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ. — AEGYPTIORUM REGNUM.

Λοιπὸν βασιλεύει		Deinde regnat	
Ἀλέξανδρος ὁ μακεδών	ετ. ιβ	Alexander macedo	an. 12.
F Πτολεμαῖος ὁ Λάγου	ετ. μ	Ptolemaeus Lagi	an. 40.
Πτολεμαῖος ὁ φιλάδελφος	ετ. κζ	Ptolemaeus philadelphus	an. 27.
Πτολεμαῖος ὁ εὐεργέτης	ετ. κδ	Ptolemaeus evergetes	an. 24.
Πτολεμαῖος ὁ φιλοπάτωρ	ετ. κα	Ptolemaeus philopator	an. 21.
Πτολεμαῖος ὁ ἐπιφανής	ετ. κβ	Ptolemaeus epiphanes	an. 22.
G Πτολεμαῖος ὁ φιλομήτωρ	ετ. λδ	Ptolemaeus philometor	an. 34.
Πτολεμαῖος ὁ εὐεργέτης	ετ. κθ	Ptolemaeus evergetes	an. 29.
Πτολεμαῖος ὁ σωτήρ	ετ. ιε	Ptolemaeus soter	an. 15.
Πτολεμαῖος ὁ Ἀλεξάνδρου	ετ. ιβ	Ptolemaeus Alexandri	an. 12.
Πτολεμαῖος ὁ Φιλίππου	ετ. η	Ptolemaeus Philippi	an. 8.
H Πτολεμαῖος ὁ Διονύσου	ετ. λ	Ptolemaeus Dionysi	an. 30.
Κλεοπάτρα	ετ. κβ.	Cleopatra	an. 22.

Ὁμοῦ γίνονται τῶν Μακεδόνων ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἕως Κλεοπάτρας ετ. σηβ.

Regum macedonum ab Alexandro ad Cleopatram anni fiunt CCLXXXXII.

Ῥώμης λοιπὸν βασιλεύει Αὔγουστος καὶ φονεύει Κλεοπάτραν ἐν τῷ ιε' ἔτει τῆς βα-
I σιλείας αὐτοῦ· καὶ ἐβασίλευσεν Αὔγουστος μετὰ τὸ φονεῦσαι Κλεοπάτραν ετ. μβ (2). Ὁμοῦ τὰ πάντα ἔτη ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως ὧδε ε φ. Καὶ εὐθέως ἦλθεν ὁ ἀεὶ παρών,
K ἡ σωτηρία τῶν ἁπάντων ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ ὁμοούσιος, τῷ μβ ἔτει Αὐγούστου· καὶ ἐβασίλευσεν Αὔγουστος ἄλλα ἔτη ιε.

Deinde Romae regnat Augustus, qui Cleopatram interficit anno imperii sui quinto decimo. Regnavitque Augustus post Cleopatrae necem annis XLII. Summa annorum ab Adamo usque huc VMD. Mox adfuit qui semper est, salus omnium, expectatio gentium, dominus noster Iesus Christus filius Dei consubstantialis, anno Augusti imperantis XLII. Exin imperavit Augustus annis adhuc XV.

L ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΟΙ ΕΒΑΣΙΛΕΥΣΑΝ ΡΩΜΗΣ. — REGES ETHNICI QUI ROMAE DOMINATI SUNT.

α. Αὔγουστος	ετ. νς μην. ς	1. Augustus	an. 56. mens. 6.
β. Τιβέριος ὁ παῖς αὐτοῦ	ετ. κγ	2. Tiberius filius eius	an. 23.

(1) Cod. λθ. (2) Cod. δ.

A γ. Γάϊος ἔτ. γ μην. δ	3. Gaius an. 3. mens. 4.
δ. Κλαύδιος ἔτ. ιγ μην. η ἡμερ. κη	4. Claudius an. 13. mens. 8. dieb. 28.
ε. Νέρων ἔτ. ιγ μην. ς ἡμ. κζ	5. Nero an. 13. mens. 6. dieb. 27.
Ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀνεῖλεν μὲν Ἀγριππίλλαν τὴν ἰδίαν B μητέρα· ἔτι καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, καὶ Ὀκταυΐαν τὴν ἑαυτοῦ γαμετὴν, καὶ ἄλλους πολλοὺς τῷ γένει προσήκοντας· μετέπειτα δὲ καθολικὸν ἐκίνησε διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν· καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς C τῶν ἀποστόλων ἐπήρθη σφαγάς· καὶ σταυρώσας τὸν μακάριον Πέτρον, τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ ξίφει τὴν κεφαλὴν ἔτεμεν.	Anno imperii sui tertiodecimo occidit Agrippinam matrem suam, item amitam suam, et Octaviam uxorem, multosque alios adfines. Deinde generalem persecutionem in Christianos commovit: ita ut ad apostolorum caedem proruerit, crucifixeritque beatum Petrum, et apostolo Paulo caput gladio praeciderit.
ς. Γάλβας μην. ζ	6. Galba mens. 7.
ζ. Ὄθων μην. β	7. Otho mens. 2.
D η. Βιτέλλιος μην. γ	8. Vitellius mens. 3.
θ. Οὐεσπασιανός ἔτ. θ μην. ια ἡμ. κβ	9. Vespasianus an. 9. mens. 11. dieb. 22.
ι. Τίτος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. β μην. β ἡμ. β	10. Titus filius eius an. 2. mens. 2. dieb. 2.
ια. Δομετιανὸς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἔτ. ιε μην. ε	11. Domitianus frater eius an. 15. mens. 5.
ιβ. Νέρουας ἔτ. α μην. δ	12. Nerva an. 1. mens. 4.
E ιγ. Τραϊανός ἔτ. ιθ μην. ς	13. Traianus an. 19. mens. 6.
ιδ. Ἀδριανός ἔτ. κα	14. Hadrianus an. 21.
ιε. Ἀντωνῖνος ὁ Οὖηρος ἔτ. κβ ἡμ. γ	15. Antoninus Verus an. 22. dieb. 3.
ις. Ὁ Μάρκος Αὐρίλιος ἔτ. ιθ	16. Marcus Aurelius an. 19.
ιζ. Κόμμοδος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. ιγ	17. Commodus filius eius an. 13.
F ιη. Ἐλβίος Περτίναξ μην. ς	18. Elvius Pertinax mens. 6.
ιθ. Ἰουλιανός μην. γ	19. Iulianus mens. 3.
κ. Σεπτίμιος ἔτ. ιη	20. Septimius an. 18.
κα. Ἀντωνῖνος ἔτ. ζ μην. ς	21. Antoninus an. 7. mens. 6.
κβ. Μακρῖνος ἔτ. α	22. Macrinus an. 1.
G Ἀντωνῖνος ἄλλος ἔτ. δ	Antoninus alius an. 4.
Ἀλέξανδρος ὁ Μαμαίας ἔτ. ιγ	Alexander Mamaeae an. 13.
Μάξιμος ἔτ. γ	Maximus an. 3.
Πομπηιανὸς καὶ Βασιλῖνος ἔτ. ς	Pompeianus et Basilinus [1] an. 6.
Φίλιππος καὶ Φίλιππος ἔτ. ζ	Philippi duo an. 7.
H Δέκιος ἔτ. β	Decius an. 2.
Γάλλος καὶ γυνὴ αὐτοῦ Σαλωνῖνα ἔτ. γ	Gallus et uxor eius Salonina an. 3.
Βαλλεριανὸς καὶ Γαλιηνὸς υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. ιε	Valerianus et Galienus filius eius an. 15.
Κλαύδιος ἔτος α μην. θ	Claudius an. 1. mens 9.
Αὐρηλιανός ἔτ. ε μην. ς	Aurelianus an. 5. mens. 6.
I Πρόβος καὶ Τάκιτος ἔτ. ς μην. ς	Probus et Tacitus an. 6. mens. 6.
Κάρος ἔτ. α	Carus an. 1.
Καρῖνος υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. β	Carinus filius eius an 2.
Νουμεριανὸς ἀδελφὸς αὐτοῦ ἔτ. α	Numerianus eius frater an. 1.
Κώνστας παῦπερ [2] ἔτ. θ	Constans pauper an. 9.
K Λικίνιος γαμβρὸς Κώνστα ἔτ. ιζ	Licinius gener Constantii an. 17.
Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανός ἔτ. κ	Diocletianus et Maximianus an. 20.
Μαξιμῖνος ἔτ. ιγ	Maximinus an. 13.
Ἕως ὧδε ἐβασίλευσεν Ῥώμη.	Huc usque imperium Romae fuit.

L

ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΟΙ ΕΒΑΣΙΛΕΥΣΑΝ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.	REGES CHRISTIANI IN URBE BYZANTIO.
Κωνσταντῖνος υἱὸς Κώνστα ἔτ. λα	Constantinus filius Constantii an. 31.
Κωνσταντῖνος ἔτ. κδ	Constantinus an. 24.

(1) Immo Pupienus et Balbinus. Sed cur scribantur anni sex? (2) Ita cod. pro χλωρός.

A	Κώνστας ἔτ. ιβ μην. α	Constans an. 12. mens. 1.
	Ἰουλιανὸς ὁ ἀνεψιὸς Κωνσταντίνου ἔτ. β	Iulianus patruelis Constantini an. 1.
	Ἰουβιανὸς μην. η ἡμ. ιε	Iovianus mens. 8. dieb. 15.
	Οὐάλης Κωνσταντινουπόλεως καὶ Οὐαλεντινιανὸς Ῥώμης ἔτ. ις	Valens Constantinopoli et Valentinianus Romae an. 16.
B	Θεοδόσιος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Γρατιανὸς Ῥώμης ἔτ. ις μην. η	Theodosius Constp. et Gratianus Romae an. 16. mens. 8.
	Ἀρκάδιος ἔτ. ιγ. ιγ. μην. γ ἡμ. ιε	Arcadius an. 13. mens. 3. dieb. 15.
	Ὀνώριος Ῥώμης ἔτ. κη μη. ζ ἡμ. δ	Honorius Romae an. 28. mens 7. dieb. 4.
C	Θεοδόσιος ὁ μικρὸς Κωνσταντινουπόλεως ἔτ. μβ. μην. β	Theodosius minor Constp. an. 42. mens. 2.
	Μαρκιανὸς Κωνσταντινουπ. ἔτ. ς μην. ς	Marcianus Constp. an. 6. mens. 6.
	Οὐαλεντιανὸς Ῥώμης ἔτ. κθ	Valentinianus Romae an. 19.
	Λέων Κωνσταντινουπόλεως ἔτ. ις μην. ια	Leo Constp. an. 16. mens. 11.
	Ἀνθεμης Ῥώμης ἔτ. ς	Anthemius Romae an. 6.
D	Ὀλύβριος ἔτος α	Olybrius an. 1.
	Λέων ὁ μικρὸς ἔτ. α	Leo minor an. 1.
	Ζήνων ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔτ. ιζ μην. β	Zeno pater eius an. 17. mens. 1.
	Ἀναστάσιος ἔτ. κζ μην. δ	Anastasius an. 27. mens. 4.
	Ἰουστῖνος Εὐφημίας ἔτ. θ μην. β	Iustinus Euphemiae an. 9. mens. 2.
E	Ἰουστινιανὸς ἔτ. λη μην. ζ ἡμ. ιδ	Iustinianus an. 38. mens. 7. dieb. 14.
	Ἰουστῖνος ὁ Σοφίας ἔτ. ιβ μην. ι ἡμ. ιε	Iustinus Sophiae an. 12. mens. 10. dieb. 15.
	Τιβέριος ἔτ. δ	Tiberius an. 4.
	Μαυρίκιος ἔτ. ι μην. γ	Mauricius an. 10. mens. 3.
F	Φωκᾶς ἔτ. η	Phocas an. 8.
	Ἡράκλειος ἔτ. λ	Heraclius an. 30.
	εἰς τὸ η ἔτος τούτου ἐξῆλθεν τὸ ἔθνος τῶν Ἀγαρηνῶν.	Anno huius octavo apparuit gens Saracenorum.
	Κωνσταντῖνος υἱὸς Ἡρακλείου ἔτος α	Constantinus Heraclii an. 1.
G	Κωνσταντῖνος ὁ ἐν Σικελίᾳ ἔτ. κζ	Constantinus qui in Sicilia an. 27.
	Κωνσταντῖνος υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. ιζ	Constantinus filius eius an. 17.
	ἐπὶ τούτου ἐγένετο ἡ ς σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει.	Sub hoc fuit sexta synodus in urbe Constp.
	Ἰουστινιανὸς υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. ι	Iustinianus filius eius an. 10.
H	Λεόντιος ἔτ. γ	Leontius an. 3.
	Τιβέριος ὁ Ἀψίμαρος ἔτ. ζ	Tiberius Apsimarus an. 7.
	Ἰουστινιανὸς τὸ δεύτερον καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τιβέριος ἔτ. ς μην. ς	Iustinianus iterum et filius eius Tiberius an. 6. et mens. 6.
	Φιλιππικὸς ὁ καὶ Βαρδάνης ἔτ. β	Philippicus qui et Bardanes an. 2.
I	Ἀρτέμιος ἔτ. γ μην. ς	Artemius an. 3. et mens. 6.
	Θεοδόσιος ἔτος α	Theodosius an. 1.
	Λέων ἔτ. κε	Leo an. 25.
	Κωνσταντῖνος υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. λδ	Constantinus filius eius an. 34.
	Λέων υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. ε	Leo filius eius an. 5.
K	Κωνσταντῖνος υἱὸς αὐτοῦ μετὰ Εἰρήνης ἔτ. ιθ	Constantinus filius eius cum Irene an. 19.
	Εἰρήνης μονοκρατορία ἔτ. ε	Irene sola imperat an. 5.
	Νικηφόρος ἔτ. θ	Nicephorus an. 9.
	Μιχαὴλ ἔτ. β	Michael an. 2.
L	Λέων ἔτ. ζ μην. ς	Leo an. 7. et mens. 6.
	Μιχαὴλ ἄλλος ἔτ. θ	Michael alius an. 9.
	Θεόφιλος υἱὸς αὐτοῦ ἔτ. ιβ. μην. γ	Theophilus filius eius an. 12. mens. 3.
	Θεοδώρα σὺν Μιχαὴλ ἔτ. ιγ	Theodora cum Michaele an. 13.
	Μιχαὴλ μόνος ἔτ. ιγ	Michael solus an. 13.
M	Βασίλειος.	Basilius

Integrum Eusebii chronicon (quod graece utinam aliquando emergat !) legebat , ut opinor , excerpebatque recentior quoque alius chronographus , cuius parva digestio temporum , ab orbe condito ad captam a Turcis Constantinopolim , extat in codice nobilissimae gentis Barberiniorum . En porro opusculi exordium , concessu amici praesidis a me descriptum , quo auctor evidenter compilat Eusebii (uti eum nunc habemus ab interprete armenio) praefationem primumque operis caput . Licebit itaque futuris Eusebii editoribus graecas aliquot pericopas ex hoc anonymo ad famigeratum illud chronicon iure postliminii revocare .

Ἡ περὶ τῶν χρόνων ἀκρίβεια πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις ἐπεξειργάσθη , καὶ ὃ φίλον ἑκάστῳ , τέλος τῆς ἐπιστήμης γεγένηται · ἐγὼ δὲ περὶ πολλοῦ τὸν ἀληθῆ λόγον τιθέμενος , τὰ ἑκάστῳ πονηθέντα συναγαγοχὼς , καὶ τὴν ἐκ τῶν ἱερῶν βίβλων φερομένην ἑβραικὴν ἀρχαιολογίαν καὶ χρονογραφίαν μετὰ χεῖρας θέμενος , τὸ ἀκριβὲς ἀνιχνεῦσαι διὰ σπουδῆς προὐθέμην · ὡς ἂν εἰδείημεν ὁπόσοις πρόσθεν χρόνοις [1] τῆς σωτηρίου θεοφανείας Μωσῆς καὶ οἱ μετ᾽ αὐτὸν γενόμενοι προφῆται , τὰ κατ᾽ αὐτὸν σὺν θείῳ πνεύματι προεξεφώνησαν · καὶ ὡς ἂν ἔχοιμεν ἐκ προχείρου διαγινώσκειν , τίσιν ἑλλήνων ἢ βαρβάρων οἱ παρ᾽ ἑκάστῳ ἔθνει γενόμενοι σοφοὶ ἢ ποιηταὶ ἢ λογογράφοι , καὶ ὅσοι ἄλλοι γεγόνασι διαφανεῖς , συνήκμασαν · καὶ ποίοις τε χρόνοις ἀπεδείχθησαν πρῶται βασιλεῖαι , καὶ τῶν ἐπισημοτάτων πόλεων ἀνιδρύσεις . Ἀρκτέον οὖν ἀφ᾽ οὗ καὶ τὴν ἀρχὴν ἡ τῶν χρόνων σύστασις εἴληφε , καθ᾽ ὃν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ γεγονὼς , ἐπὶ τοὺς ἑξῆς ἀπογόνους τὴν φύσιν προήγαγεν · Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐν ἐπιτόμῳ λέξομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν · νῦν δὲ πρῶτον περὶ τῶν βασιλειῶν . Πρώτην πασῶν ἀναγράφουσι τὴν χαλδαίων βασιλείαν ἄνδρες ἐν παιδεύσει γνώριμοι , Ἀλέξανδρος ὁ Πολυΐστωρ , Βηρωσσὸς καὶ Ἀβυδηνὸς καὶ Ἀπολλόδωρος , οἳ πρῶτον μὲν ἱστοροῦσιν ἀβασίλευτα ἔτη ͵αυν · φασὶ γὰρ Ἀδὰμ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ὁγέσασθαι τὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνον ἔτη ταιλ · μετὰ δὲ τοῦτον Σὴθ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἔτη ρκη · ὡς εἶναι ὅλα τὰ ἀβασίλευτα ἔτη ͵αυν , ἐν οἷς βασιλεὺς οὐδέπω ἐν τῇ γραφῇ ὠνομάσθη · ἐν δὲ τῷ ͵αυν πρῶτος ἐν τῷ βορείῳ κλίματι , τῷ καλουμένῳ κάτω χώρᾳ , ἀπόγονοι Σὴθ χαλδαῖοι ἤγειραν ἑαυτοῖς βασιλέα Ἄλωρον ἀπὸ Βαβυλῶνος χαλδαῖον , ὃν βασιλεῦσαι φασὶ σάρους δέκα · μετὰ δὲ τοῦτον βασιλεῦσαι ἑτέρους βασιλέας θ ἕως κατακλυσμοῦ · ὡς εἶναι βασιλεῖς τοὺς πάντας ι · ὧν τοὺς τῆς βασιλείας χρόνους ἐψηφίσαντο χαλδαῖοι τότε κατὰ τὸ ἐγχώριον καὶ πάτριον τῶν ψήφων καὶ χρόνων ὀνομασίας , διά τε σάρων καὶ νήρων καὶ σώσσων , ὡς οἱ παρ᾽ αὐτοῖς ἱστοριογράφοι μαρτυροῦσιν · οἳ καὶ ἐγένοντο σάροι ρκ · καὶ τὸν μὲν σάρον εἰρήκασιν εἶναι ἔτη ͵γχ · τὸν δὲ νῆρον ἔτη χ · τὸν δὲ σῶσσον ἔτη ξ · ἀριθμεῖσθαι δὲ ταῦτα ἀρχαιοτέρᾳ τινὶ μεθόδῳ . Ἀπὸ δὲ Ἀλώρου τοῦ πρώτου παρ᾽ αὐτοῖς βασιλεύσαντος , μέχρι Ξισούθρου τοῦ κατὰ τὸν κατακλυσμὸν βασιλεύσαντος , ἱστοροῦσι βασιλεῖς ι · βασιλεῦσαι δὲ αὐτοὺς σάρους ρκ , οὓς σάρους φασὶ ποιεῖν ἐτῶν μυριάδας μγ , καὶ χρόνους δύο χιλιάδας · ἦσαν δὲ οὗτοι . Ἄλωρος ἐβασίλευσε , ὡς εἴρηται , σάρους ι . Ἀλάπαρος σάρους γ . Ἀμήλων σάρους ιγ . Ἀμμένων σάρους ιβ . κ. τ. λ. *Exin aliquot interiectis ait auctor , diem apud illos vetustissimos homines habitum pro anno , horam pro mense . Addit sarorum , nerorum , sossorumque significatum (uti est apud Syncellum ed. paris. p. 32.) Deinde , multis interpositis , occurrit notabilis locus de romano ante troiana tempora [2] annis* CCCXXV *coepto regno [3] , quod deinceps reges plus triginta tenuerint annis mille usque ad consulatus initia .* Τὸ παλαιὸν πρὸ πέντε καὶ εἴκοσι καὶ τριακοσίων ἐτῶν τῶν τρωικῶν , βασιλέας φασὶ γενέσθαι Ῥώμης τὸν ἀριθμὸν πλέον ἢ λ · ἔτη δὲ αὐτοὺς κατάρξαι χίλια · μετὰ δὲ ταῦτα ὕπατοι προειστήκεισαν τῆς ῥωμαίων ἀρχῆς · ἔπειτα δήμαρχοι καὶ οἱ δικτάτορες , καὶ πάλιν ὕπατοι ἐπὶ χρόνον · καὶ οὗτοι υξ [4] · αὖθις δὲ Γάϊος καταλύσας τὴν τῶν ὑπάτων ἀρχὴν ἐμονάρχησε ῥωμαίων κ. τ. λ.

(1) *Superponitur in cod. glossa* ἔτεσι *annis ; prorsus ut ego retro interpretabar p. 8.*

(2) *Opinionem hanc suadet Antiochus syracusanus apud Dionysium halic. I. 73. Confer Euseb. chron. ed. Mediol. lib. I. cap. 45. p. 208.*

(3) *Nempe Mosis aetate . Legesis Euseb. chron. ed. Mediol. lib. II , ubi a Mosis ducatu ad Troiam captam excurrunt anni* CCCLXV ; *a Troia capta ad primos consules , anni ferme* DCLXXV . *Igitur romanum regnum , si forte ante consules millenarium fuit , a mosaicis usque temporibus repetendum est .*

(4) *Haec quoque annorum* CCCCLX *supputatio a primis consulibus ad Iulii principatum probe congruit cum Eusebii canone .*

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΜΩΣ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ.

Πρόδηλον μὲν οὖν ὅτι καὶ μακάριος Ἀμὼς ὁ προφήτης, ὃν ἑρμηνεύειν Θεοῦ χάριτι πρόκειται νῦν ἡμῖν, περὶ τῶν τῷ λαῷ συμβησομένων διὰ πάσης μικροῦ τῆς προφητείας λέγει, ἅτε παρὰ τῶν ἀσσυρίων πείσονται πρότερον αἱ δέκα φυλαὶ μηνύων, καὶ ἃ περὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Ἰούδα φυλὴν, εἴτ᾽ οὖν τοὺς λοιποὺς τοὺς τῆς βασιλείας ἐκείνης, ὑπὸ τῶν βαβυλωνίων γίνεσθαι ἤμελλεν· τούτου δὲ λόγος ἦν τοῖς προφήταις οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν περὶ τὸν λαὸν ἐπιμέλειαν ὑπὲρ τῆς τοῦ δεσπότου χριστοῦ δείξεως ὁ Θεὸς ἐποιεῖτο, ἐπὶ κοινῇ τῇ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίᾳ κατὰ τὸν οἰκεῖον γενησομένης καιρόν· τούτου γὰρ ἕνεκεν αὐτοὺς καὶ ἀφώρισε τῶν ἐθνῶν, καὶ περιτομῇ διέκρινε, καὶ οἰκείαν ἔχειν παρεσκεύασε χώραν, καὶ ἀφωρισμένως ἐν τῷ ὄρει τῷ Σιὼν διὰ τῆς νομικῆς διατάξεως, τὴν περὶ αὐτὸν προσέταξε ποιεῖσθαι θεραπείαν, ἵν᾽ ἐκ τοιούτων κατὰ τὰς προφητικὰς μηνύσεις, καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπὶ τούτοις περὶ τὸν λαὸν γεγενημένην διάταξιν, φανεὶς ὁ δεσπότης χριστὸς, δῆλον ἅπασιν ἐργάσηται τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι οὐχ ὕστερον ἐκαινοτόμησεν ὁ Θεὸς τὴν ἁπάντων ἀνθρώπων σωτηρίαν, ἀλλ᾽ ἄνωθεν καὶ πρὸ μακρῶν τῶν χρόνων τοῦτο προωρισμένον κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον ἔχων παρ᾽ ἑαυτῷ, ἐξελέξατο μὲν τὸν Ἀβραὰμ, συνέστησε δὲ τὸ ἐξ ἐκείνου γένος, ἐπιμέλειαν δὲ αὐτοῦ καθ᾽ ὃν εἰρήκαμεν πεποίηται τρόπον, ἵν᾽ ἐξ αὐτῶν Hebr. I. c.

THEODORI ANTIOCHENI MOPSUESTIAE EPISCOPI

IN AMOSUM PROPHETAM COMMENTARIUS.

Perspicuum est, beatum quoque Amosum prophetam, ad quem interpretandum Deo favente nunc adgredimur, de futuris populi hebraei casibus per universam fere prophetiam loqui: ea scilicet innuere, quae primo ab Assyriis passurae erant decem tribus, mala; tum etiam illa quae Hierosolymis, Iudaeque tribui, ceterisque regni eius partibus a Babyloniis eventura erant. De his autem rebus non sine causa prophetae verba faciebant, sed quia Deus curam eximiam populi gerebat, propterea quod Christus dominus ad communem omnium hominum peragendam salutem suo tempore adventurus erat. Idcirco Hebraeos Deus ab ethnicis separavit, et circumcisione distinxit, et propriam habere voluit regionem, seorsimque in Sion monte ex legitima forma religiosum sibi ab eis cultum exhiberi mandavit. Sic enim futurum erat, ut secundum propheticas promissiones atque olim ordinatam congruenter his vaticiniis populi administrationem, Christus dominus in orbem veniens cunctos mortales certiores faceret, haud nuper demum de salute hominum procuranda Deum cogitavisse; sed quum antiquitus longisque ante temporibus id apud se, teste beato Paulo, habuisset decretum, segregavisse sibi Abrahamum, ex eoque gentem conflasse; curamque huius sicuti iam dictum est, gessisse; ut

ὕστερον ὁ δεσπότης χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων φανεὶς σωτηρίᾳ, δῆλος ὑπάρχῃ κατὰ τὸν ἄνωθεν ὁρισμὸν ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν παρεληλυθώς. ὑπὲρ δὴ τούτων καὶ μετοικισθῆναι τὸν λαὸν διὰ τῆς αἰχμαλωσίας παρεσκεύασεν ὅλον, καὶ ἐπανήγαγεν ἐξ αὐτῶν οὓς ἐβούλετο, ὧν περ οὖν ἡγεῖτο ἡ Ἰούδα φυλὴ μόνη, ἡ πᾶσα τὴν ἐπάνοδον δεξαμένη, ἐπειδήπερ ἐξ αὐτῆς ἤμελλεν ἀναφαίνεσθαι τὸ κατὰ σάρκα ὁ δεσπότης χριστός. τῶν λοιπῶν γάρ τοι φυλῶν ἀφ' ἑκάστης ἑπόμενοι ταύτῃ συνανῆλθον ὀλίγοι. ἵνα διὰ μὲν τῆς γεγενημένης αἰχμαλωσίας καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦτον ἀποτελεσθείσης τὸν τρόπον, δῆλος γένηται τῆς περὶ τὸν λαὸν ἐπιμελείας ὁ σκοπὸς τοῦ θεοῦ, ὑπὲρ τοῦ φανησομένου γε ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίᾳ πάντα ποιοῦντος. ὥστε δὲ μὴ εἰς ἀπόγνωσιν παντελῆ καταστάντας ἐπιμιγῆναι τοῖς ἔθνεσι τὴν αἰχμαλωσίαν ὑπομεμενηκότας ἐκείνην, χώραν δὲ μηκέτι μή τε τὴν ἐπάνοδον ἔχειν, μή τε τὸν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν χωρισμόν, ἄνωθεν διὰ τῶν προφητῶν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐσομένην ἐμήνυε καὶ τὴν ἐπάνοδον ἐπ' ἐκείνῃ. ἵνα ταῖς ἐλπίσι κρατούμενοι ταύταις, καὶ μετὰ τὴν συμβᾶσαν αἰχμαλωσίαν τὴν ἐπάνοδον ἀναμένωσιν. ἥπερ οὖν καὶ γέγονε καθ' ὃν ἔφαμέν τε τρόπον καὶ ὑπὲρ ἧς εἰρήκαμεν αἰτίας. Διὰ τοῦτο πάλαι μὲν καὶ πρόπαλαι τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ εἴρητο ταῦτα διὰ πολλῶν τῶν ψαλμῶν. ἐγγίζοντος δὲ τοῦ καιροῦ τῶν πραγμάτων, τοὺς προφήτας ἀνέδειξεν ἡ θεία χάρις. νῦν μὲν ἐφεστῶτα τῶν ἀσσυρίων μηνύοντα τὰ κακά. αὖθις δὲ ἐπ' ἐκείνους τὰ παρὰ βαβυλωνίων ἐσόμενα δηλοῦντας. ἐφ' ἅπασι τε λέγοντας τὴν ἐπάνοδον, ἕτερά τε ὁπόσα τῶν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον γεγονότων μηνύεσθαι προσῆκον ἦν. ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν προτέρων ἔκβασις ἀκολούθως ταῖς προῤῥήσεσι γινομένη, πίστις ἦν τῶν μετὰ ταῦτα προειρημένων τὸ κατὰ τὴν πρόῤῥησιν ὡς εἰκὸς ἐσομένων. ἐντεῦθεν ἅπαντες

ex hoc postea genere Christus dominus secundum carnem pro communi apparens salute, manifeste videretur secundum vetera decreta ad redemptionis opus venisse. Propterea quoque populum universum in captivitatem abducendum curavit Deus, ex eaque revocandam partem populi quam ipse voluit, cuius deinde principatum sola tenuit Iudae tribus, quae universa reditu digna fuit, quoniam ex ipsa orturus erat cum carne Christus dominus: nam de reliquis tribubus pauci e singulis redierunt. Sic enim tum e captivitate tum e reditu hac ratione curato patefaciendus erat divinae circa populum providentiae scopus, haec omnia satagentis propter inde venturum universalis salutis auctorem Christum. Ergo ne Iudaei captivitatem illam perpessi, spe omni deposita, confunderentur gentibus; sibique patriam aut reditum ad illam haud iam superesse crederent; neve suae ab ethnicis secretionis obliviscerentur; olim ore prophetarum tum futuram captivitatem significavit Deus, tum ex eadem postliminium: ut hac spe retenti, ubi accidisset captivitas, reditum expectarent, qui reapse eo quem diximus modo ac suprascriptam ob causam contigit. Quamobrem olim et iamdiu haec a beato Davide compluribus in psalmis dicta fuerant: propinquante autem gerendarum rerum tempore prophetas misit divinus favor, nunc quidem impendentia ab Assyriis praecinentes mala, mox autem babylonicam superventuram Iudaeis calamitatem significantes: post haec omnia tamen spondentes reditum; nihilque eorum, quae per id tempus scire commodum erat, reticentes. Porro rerum superiorum exitus prognosticis consentaneus, fidem faciebat fore ut postea quoque praedicta, sine dubio ad vaticinii normam eva-

τά τε παρὰ τῶν ἀσσυρίων καὶ τὰ μετ' ἐκεῖνα παρὰ τῶν βαβυλωνίων γεγονότα φασίν. ἐπειδὴ κἂν εἰ διῃρημένας τὰς ἐφόδους ταύτας γεγενῆσθαι συνέβη, πρότερον μὲν ἀσσυρίων ἐπεληλυθότων, βαβυλωνίων δὲ ὕστερον, τῶν τε πραγμάτων καιρός τις γέγονεν ἐν μέσῳ, ἀλλὰ μία γε ἦν ἡ παντελὴς αἰχμαλωσία ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τῶν ἀσσυρίων περὶ τὰς δέκα φυλὰς, περαιωθεῖσα δὲ περὶ τὰς ὑπολοίπους, αἳ τῆς Ἰούδα βασιλείας ἐτύγχανον, ἐπὶ τῆς βαβυλωνίων πολιορκίας. τούτου μὲν οὖν ἕνεκεν οἵ τε λοιποὶ ταῦτα μηνύουσι, καὶ περὶ ταῦτα τὴν πᾶσαν εἶχον τοῦ λόγου σχολήν. πλὴν ὅσα βραχέα οὐ πολύ γε τούτων ἀπεσπασμένα προσετίθεσαν τοῖς λεγομένοις. Πεποίηκε δέ τι τοιοῦτο καὶ ὁ παρὼν προφήτης, τὴν μὲν προφητείαν ἅπασαν ἐν τοῖς περί τε τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν ἐσομένοις παρά τε ἀσσυρίων καὶ βαβυλωνίων πεποιημένος προδήλως. ἐν βραχέσι δὲ κατὰ τὸ προοίμιον ἐπιμνησθεὶς καὶ τῶν ὅσα περὶ τοὺς περιοίκους πολλὴν τοῖς ἰσραηλίταις ἐπάγοντας τὴν ἐπήρειαν, κατὰ τὸν αὐτὸν ἤμελλεν γίγνεσθαι καιρόν. ὡς ἂν δῆλον ποιήσειεν, ὅτι οὐκ ἀφειδίᾳ τινὶ καὶ ἀμελείᾳ καὶ μεταβολῇ γνώμης ταῖς τε τῶν ἀσσυρίων καὶ ταῖς τῶν βαβυλωνίων ἐκδέδωκε συμφοραῖς τὸν λαὸν, ἐπανορθώσασθαι δὲ αὐτῶν τὰς ἀσεβείας βουλόμενος. ὅς γε καὶ τῶν περιοίκων τοὺς ἡμαρτηκότας εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸν αὐτὸν ἐτιμωρήσατο χρόνον. οὐκ ἄν ποτε δίκας ὑπὲρ τούτων εἰσπραξάμενος ἐκείνους, εἰ μὴ πλεῖστον τινὰ τούτων ἐποιεῖτο τὸν λόγον, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ τῶν ἠδικηκότων τιμωρίᾳ τὴν περὶ τούτους ἐδείκνυ κηδεμονίαν. τὰ δὲ περὶ τούτους αὐτοὺς κακὰ δῆλος γέγονεν ἐπάγων οὐκ ἀφειδίᾳ τε καὶ ὑπεροψίᾳ καὶ μίσει, ἀλλ' ἐπιμελείᾳ τε καὶ σωφρονισμῷ καὶ διορθώσει καὶ τῇ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπαναγωγῇ. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις αὕτη τοῦ βιβλίου. οὕτω μὲν ἅπαντα τὰ περὶ τὸν λαὸν εἰρηκότος τοῦ προφήτου, ἐν ὀλίγοις δὲ μηνύοντος ἃ κατὰ τὸν

derent. Hinc fit ut prophetae cuncti et res assyriacas et subsecutas mox babylonicas loquantur: nam etsi hae diversae fuerunt incursiones, Assyriis primo deinde Babyloniis expeditionem facientibus; hisque eventibus aliquantum temporis spatium interpositum fuit, nihilominus una fuit universalis captivitas, orsa ab Assyriis contra decem tribus; absoluta vero contra reliquas, quae regnum Iudae constituebant, a Babyloniis urbis expugnatoribus. Idcirco ceteri etiam prophetae haec portendunt, atque in his omnis eorum sermo versatur; si paucas aliquot res excipias, neque a praedictis valde discrepantes, quas obiter appinxerunt. Sic facit etiam hic, quem in manibus habemus, propheta, qui suum omne vaticinium ad mala ab Assyriis Babyloniisque Israeli Iudaeque inferenda manifeste convertit: ita tamen ut breviter circa prohoemium quaedam etiam damna commemoret, quae a finitimis populis sub idem tempus passuri erant Israelitae. Sic autem Deus demonstrabat, haud se crudelitate aliqua vel incuria vel consilii volubilitate populum assyriaca ac babylonica calamitate implicuisse; sed quia hunc a sceleribus revocare studebat: quandoquidem etiam finitimos, qui huic populo iniurii fuerant, eodem tempore poenae subiecit: in quos haudquaquam animadvertisset, nisi populum suum plurimi faceret. Quare Deus in peccantium supplicio declarat suam erga electos curam, quibus plagas imponit haud saevitia vel contemptu vel odio exstimulatus, sed providentiae causa et erudiendi emendandique studio, atque ut ad frugem meliorem revocet. Hoc est igitur libri argumentum, quo omnia narrat quae ad populum spectant propheta, paucis etiam significans, quidnam adversi proximis urbi po-

καιρὸν καὶ μάλιστα παρὰ τῶν βαβυλωνίων περὶ τοὺς ἀστυγείτονας ἤμελλε γίγνεσθαι, ὑπὲρ ὧν εἰς αὐτοὺς πεπλημμελήκεσαν, δι' ἣν ἔφην αἰτίαν. ποιεῖται δὲ καὶ τὴν προφητείαν οὐκ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀλλ' ἐν τοῖς τῶν ἐθνῶν τόποις πλησίον τοῦ Ἰσραὴλ ἐν Βαιθὴλ τε τῷ ἱερῷ, ἔνθα δὴ τοῖς εἰδώλοις ἐπετέλουν οἱ τοῦ Ἰσραὴλ τὰς θυσίας. ἐν μὲν γὰρ τῇ Ἱερουσαλὴμ προφητεύων, οὐκ ἂν ἐγίνετο δῆλος, οὔτε τῷ Ἰσραὴλ οὔτε τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, ἐφ' οἷς ἤμελλε λέγειν περὶ αὐτῶν. ἐπεὶ μὴ δὲ ἐπιβαίνειν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἠνείχετο τίς ἐκείνων. ἐν δὲ τοῖς προῤῥηθεῖσι τόποις τήν τε προφητείαν ποιούμενος, ἀναγκαίως καὶ τῷ Ἰσραὴλ καταφανὴς ἦν καὶ τοῖς ἔθνεσιν οἵ γε πλησίον ἦσαν. καὶ πολλάκις ἐκ τῆς περὶ τὰ εἴδωλα θεραπείας ἐπεμίγνυντο ἀλλήλοις. ὡς ἂν ἅπαντες περὶ ὧν τοὺς λόγους ἐποιεῖτο, εἰδεῖεν τε τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα, καὶ πρὸ τῶν πραγμάτων δεξάμενοι τὴν προφητείαν, ἐγγύθεν τε ἰδόντες τὴν ἔκβασιν, μείζονα τὴν πίστιν ἔχοιεν τῆς ἐνεργούσης ἐν τοῖς προφήταις χάριτος θείας. Τὸ μέν τοι γε παρά τινων λεγόμενον ὅτι Ὀζίαν τὸν βασιλέα οὐκ ἤλεγξαν οἱ προφῆται τοῖς τῆς ἱερωσύνης ἔργοις ἐπιχειροῦντα, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐπαύθησαν ἅπαντες τοῦ προφητεύειν, σφόδρα μοι μυθῶδες εἶναι φαίνεται μᾶλλον (*). ἥ τε γὰρ τοῦ Ὠσηὲ βίβλος οὕτως ἔχει. λόγος κυρίου ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὠσηὲ τὸν τοῦ Βεηρὶ ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ τὰ ἑξῆς. παρὰ Ἡσαΐᾳ τε τῷ προφήτῃ οὕτως φησίν. ὅρασις ἣν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλὴμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ παρὰ τῷ παρόντι δὲ προφήτῃ οὕτω φησίν. λόγοι Ἀμὼς οἳ ἐγένοντο ἐν Καριαθαρὶμ ἐκ Θεκουὲ, οὓς εἶδεν ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα. πῶς οὖν οἷόν τε

II. paral. XXVI. 16.

pulis Babylonii apprime impositurі eadem occasione essent, propter illorum erga electos iniurias; cuius rei iam causam diximus. Edit autem vaticinium haud Hierosolymis sed in ethnicorum locis, circa fines Israelis prope Baethelis fanum, ubi hostias idolis Israelitae litabant. Nam si Hierosolymis vaticinatus esset, res neque Israeli innotuisset, neque populis reliquis, de quibus erat verba facturus; quorum nemo Hierosolyma ventitare solebat: praedictis contra in locis vaticinans, necessario tum Israeli tum finitimis ethnicis innotescebat, qui saepe ob idolorum cultum invicem frequentabant. Sic omnes, quorum causa sermones serebat, et ea quae de se dicebantur resciebant; cognitoque ante res gerendas vaticinio, moxque viso exitu, firmiorem fidem inspiranti prophetas divinae gratiae adhibituri erant. Age vero quod aiunt nonnulli, Oziam regem a prophetis reprehensum non fuisse cum sacerdotii munera obire ausus est; atque ob eam causam propheticum spiritum cunctis esse subtractum; valde id mihi fabulosum videtur. Nam et Oseae liber sic habet: verbum Domini quod factum est ad Oseam Beeri filium in diebus Oziae, et reliqua. Tum apud Isaiam prophetam sic dicitur: visio oblata Isaiae Amosi filio, quam contra Iudam urbemque Hierosolymorum vidit, sub Ozia rege, et reliqua. Et praesenti in libro denique sic: sermones Amosi, qui facti sunt in Cariatharim de Thecue, quos vidit super Hierosolymis in diebus Oziae Iudae regis. Qui igitur fieri potest, ut in Oziae diebus divinandi vis prophetis ere-

(*) Sine dubio Mopsuestenus reprehendit in primis familiarem suum Chrysostomum, qui hanc sententiam scribit in comm. ad Isai. cap. VI. Consonat item Hieronymus epist. XVIII. I. Procopius denique gazaeus, quamquam aetate Mopsuesteno posterior, hanc sententiam adhuc retinet in commentario ad praedictum Isaiae locum. Porro sacrorum bibliorum textus ait a sacerdotibus obiurgatum fuisse Oziam, de prophetis silet.

ἣν ἐν ταῖς ἡμέραις Ὀζίου πεπαῦσθαι τῆς προφητείας τοὺς προφήτας κατ᾽ ἐκείνων λόγον, ὁπότε καὶ Ὡσηὲ καὶ Ἡσαΐας καὶ Ἀμὼς ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν οἰκείων βίβλων δηλοῦνται ἐν ἡμέραις Ὀζίου πεποιημένοι τὴν προφητείαν; πρὸς τῷ κἀκεῖνο δῆλον εἶναι ὅτι οὔτε κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀποκάλυψιν ἐλέγξαι κελευόμενοι τὸν Ὀζίαν, ἀνεβάλλοντο ἄν ποτε οἱ προφῆται, ταῖς θείαις ἀποκαλύψεσι πειθόμενοι μᾶλλον, ἢ τὸν πλημμελοῦντα αἰδούμενοι βασιλέα· μὴ τετυχηκόσι τε πρὸς τοῦτο ἀποκαλύψεως, οὐδεὶς ἂν μέμψαιτο δικαίως, οὐκ ἐπικεχειρηκόσι πράγματι μὴ ἐξ ἀποκαλύψεως θείας αὐτοῖς δειχθέντι, οἵ γε διὰ πάντων εἰώθεισαν ταῖς πνευματικαῖς ἀποκαλύψεσιν ἑπόμενοι κατ᾽ ἐκείνας μὲν καὶ λέγειν τὶ καὶ μὴ λέγειν· παρ᾽ ἐκείνας δὲ μή τε λέγειν μή τε σιγᾷν οὐκ ἄν ποτέ τι, οὔ τε μή τε εἰπεῖν ἑλόμενοι παρ᾽ ἐκείνας. τοῦτο μὲν οὖν παρὰ πολλοῖς οὐκ οἶδ᾽ ὅπως φερόμενον, καὶ σφόδρα μοι δόξαν ἐναντίως ἔχειν ταῖς τῶν βίβλων γραφαῖς, σιωπῇ παραδραμεῖν οὐ καλῶς ἔχειν ἡγησάμην. τοῦ δὲ βιβλίου τῆς προφητείας παντὸς περί τε τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν ἠσχολημένου, καὶ τὰ τούτοις τε κἀκείνοις συμβάντα πρότερον μὲν ὑπὸ τῶν ἀσσυρίων, ὑπὸ βαβυλωνίων ὕστερον, ἐν ὀλίγοις δὲ κατὰ τὸ προοίμιον μνήμην ἔχοντος τῶν εἰς τοὺς περιοίκους συμβησομένων κακῶν, τῶν μὲν περὶ τὸν λαὸν αἰτίαν εἶναι φαμὲν ἣν καὶ πρότερον εἰρήκαμεν, ὑπὲρ ἧς δὲ πᾶσαν ἔνειμεν αὐτῷ τὴν οἰκείαν κηδεμονίαν ὁ θεὸς διὰ τὸν ἐξ αὐτῶν ἀναδείκνυσθαι μέλλοντα τὸ κατὰ σάρκα δεσπότην χριστὸν, ἐπὶ τῇ πάντων φανουμένον σωτηρίᾳ. προτεθεῖσθαι δὲ τῶν λοιπῶν τὰ περὶ τοὺς περιοίκους ἐσόμενα, εἰς ἔλεγχον τοῦ μὴ δὲ τὰ κατὰ τὸν λαὸν ἀφειδίᾳ τὸν θεὸν πεποιῆσθαι. ὅπου γε καὶ ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτοὺς παρανομίας δίκας εἰσπράττεται ἑτέρους. ἀρκτέον δὲ τοῦ βιβλίου λοιπὸν ἔχοντος οὕτως.

pta fuerit, quemadmodum istorum interpretum opinio fert; siquidem et Oseas et Isaias et Amosus in suorum librorum titulis, se in diebus Oziae prophetavisse declarant? Tum vero exploratum est, si divina forte revelatione prophetae iussi fuissent Oziam castigare, nequaquam id fuisse recusaturos, divino potius lumini obtemperantes, quam peccatorem regem reverentes: sin autem de obiurgando rege haud divinitus fuerunt admoniti, nemo eos merito vituperet, qui rem non attigerint, quam eis divina revelatio non demonstraverit. Est enim prophetarum perpetuus mos spiritalibus revelationibus obsequendi, sive ex earum instinctu loquendum sit sive tacendum: ita ut praeter illas neque dicant quicquam neque reticeant, atque ab iis ne latum quidem unguem discedere soleant. Hanc igitur opinionem, quae nescio cur multorum mentes pervasit, quaeque mihi sacris litteris magnopere adversari videtur, silentio praeterire haud aequum existimavi. Iam universi huius vaticinii liber circa Israelem et Iudam vertitur, nempe circa utriusque adversitates, quae primo ab Assyriis deinde a Babyloniis contigerunt. Breviter etiam mentionem initio complectitur malorum quae finitimos correptura erant. Et quidem cur hebraeo populo haec evenerint, causam diximus in praecedentibus, Deo curam suam illi impendente, propter eum, qui inde exorturus erat secundum carnem, Christum dominum, communis salutis parentem. Praeponuntur autem reliquis res finitimis populis eventurae, ut palam fiat nihil Deum contra suum populum fecisse saevitia commotum; quandoquidem de iis, qui hunc adflixerant, poenas repoposcit. Sed iam initium faciendum libri est, qui ita se habet.

CAP. I.

„ Λόγοι Ἀμὼς, οἳ ἐγένοντο ἐν Καριαθαρὶμ ἐκ Θεκουὲ, οὓς εἶδεν ἐπὶ Ἱερουσα-
„ λὴμ ἐν ἡμέραις Ὀζίου τοῦ βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ τοῦ Ἰωὰς βα-
„ σιλέως Ἰσραὴλ, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ „.

Τοῦτο μὲν οὖν καθὰ κἂν τοῖς λοιποῖς εἰρήκαμεν προφήταις προγραφῆς τινὸς τάξιν ἐπέχει δηλούσης τί ποτε βούλεται ἡ βίβλος, παρ' ὅτου τε καὶ περὶ τίνων εἴρηται καὶ πότε. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, εἰ λόγοι εἶπεν οὓς εἶδεν ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. καίτοι γε μέλλων κἀκεῖνα λέγειν ὁπόσα περὶ τὸν Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἔστι τὰς δέκα γέγονε φυλὰς, καὶ μὴν καὶ περὶ τοὺς περιοίκους οὐχ ἧττον. ἀλλ' ὡς ἂν κυριώτατον μὲν ἁπάντων ἡγούμενος εἶναι τὰ κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ, εἴτ' οὖν τὸν περὶ αὐτὸν λαὸν, ἦν δὲ οὗτος ἡ τοῦ Ἰούδα φυλὴ, καθὼς ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρήκαμεν. τῶν λοιπῶν δὲ ἐξ ἀκολουθίας λεγομένων τε καὶ γιγνομένων δι' ἐκεῖνον. οὕτως ἀπὸ τοῦ κυριωτάτου τῆς προφητείας ἐδήλωσε τὴν αἰτίαν. ἀρχόμενος μέν τοι τῆς προφητείας οὕτω φησίν. „ Κύριος ἐκ Σιὼν ἐφθέγξατο, καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ. καὶ ἐπένθησαν αἱ νομαὶ τῶν ποιμένων. καὶ ἐξηράνθη ἡ κορυφὴ τοῦ Καρμήλου. „ Θαυμασιώτατα ἐντεῦθεν ἤρξατο τοῦ λόγου. ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ἐν ἐκείνοις ἐφθέγγετο τοῖς τόποις οἳ τῶν τε ἐθνῶν καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσραὴλ ἐτύγχανον ὄντες, πλησίον εἰκότως προτέθεικε τὸ ἐκ Σιὼν ἐφθέγξατο, καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ. ὡς ἂν μὴ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον θρησκευομένοις δαίμοσιν ἐπιγράφειν μέλλοιεν οἱ ἀκούοντες τῶν λεγομένων τὴν αἰτίαν. εἰδεῖεν δὲ ἅπαντες ὅτι γνώμῃ θεοῦ ταῦτα φθέγγεται, ὃς τῶν ἁπάντων ποιητής τε καὶ κύριος ὢν, ἐν τῷ Σιὼν ὄρει τὴν καθήκουσαν αὐτῷ θρησκείαν κατὰ τὴν νομικὴν διάταξιν πληροῦσθαι προσέταξε. τῷ τε προφήτῃ νῦν εἰπεῖν ταῦτα διδοὺς, καὶ κατὰ καιρὸν τῶν μηνυομένων τὴν ἔκβασιν εἰς ἔργον ἐκ-

„ Sermones Amosi, qui facti sunt in Cariatharim de Thecue, quos vidit super Hie-
„ rosolymis, in diebus Oziae Iudae regis, et in diebus Hieroboami Ioaso geniti, re-
„ gis Israelis, ante terrae motum biennio „.

Verba haec, sicuti in ceteris prophetis diximus, tituli cuiusdam vice funguntur, qui libri scopum et continentiam et auctorem aetatemque declarat. Neque est mirandum quod dixerit, sermones quos vidit super Hierosolymis, etsi casus quoque narraturus erat Israeli, id est decem tribubus, nec non finitimis populis, eventuros: sic enim egit, quia potissimas omnium res urbis Hierosolymorum existimabat, nempe eius populi, qui ex Iudae tribu constabat, sicuti iam in superioribus diximus: quum interim ceterorum ratio in praedicti gratiam haberetur. Sic ergo a principali re, vaticinii sui causam ostendit, quod ita exorditur. „ Dominus de Sion locutus est, ex Hierosolymis vocem suam emisit. Luxerunt pascua pastorum; exaruit Carmeli cacumen „. Mire admodum his verbis loqui coepit: nam quia non Hierosolymis, sed in illis loquebatur locis, quos ethnici regnumque Israelis occupabant, statim prudenter addidit, de Sion locutus est, ex Hierosolymis vocem suam emisit: ne forte auditores rerum a se dicendarum cultis per ea loca daemonibus causam imputarent: immo potius universi agnoscerent, se Dei voluntate verba illa facere; qui quum omnium factor dominusque sit, congruam sibi religionem in Sion monte exhiberi legitimis ritibus iusserat: idemque prophetam ad haec dicenda nunc excitaverat, suoque tempore vaticinia in rem conlaturus erat. Iam verba „ luxerunt pascua pasto-

φέρων· τὸ δὲ ἐπένθησαν αἱ νομαὶ τῶν ποιμένων, καὶ ἐξηράνθη ἡ κορυφὴ τοῦ Καρμήλυ, ἵνα εἴπῃ ὅτι ἐκ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐκείνυ πάντες τε οἱ περίοικοι σὺν τοῖς ἡγυμένοις μεταστήσονται εἰς πένθος. καὶ μὴν καὶ τοῦ Ἰσραὴλ σὺν ἐκείνοις, οὓς κορυφὴν ὠνόμασεν τοῦ Καρμήλου, ὡς περὶ ἐκεῖνον οἰκοῦντας τὸν τόπον, καὶ εἰς οὐδὲν δέον τῇ ὑπεροχῇ κεχρημένους. εἶτα μερίζων τὸν λόγον ἀναμέρος περὶ ἑκάστυ τῶν περιοίκων λέγει. „ Καὶ εἶπεν κύριος, ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσεβείαις Δαμασκοῦ καὶ ἐπὶ ταῖς „ τέσσαρσιν (1) οὐκ ἀποστραφήσομαι αὐτήν. ἀνθ' ὧν ἔπριζον ἐν πρίοσι σιδηροῖς τὰς „ ἐν γαστρὶ ἐχούσας τῶν γαλααδιτῶν. καὶ ἀποστελῶ πῦρ εἰς τὸν οἶκον Ἀζαὴλ, „ καὶ καταφάγεται θεμέλια υἱοῦ Ἀδέρ. καὶ συντρίψω μοχλοὺς Δαμασκοῦ, καὶ „ ἐξολοθρεύσω κατοικοῦντας ἐκ πεδίου, ὧν καὶ κατακόψω φυλὴν ἐξ ἀνδρῶν Χαῤ„ ῥάν. καὶ αἰχμαλωτευθήσεται λαὸς Συρίας ἐπίκλητος, λέγει κύριος „. Τὸ ἐπὶ ταῖς τρισὶ καὶ τέσσαρσι λέγει ἀντὶ τοῦ ταῖς ἄγαν πολλαῖς. ἐπειδὴ γὰρ ὁ μετὰ τὸν ἕνα κ̀ δύο ἀριθμὸς πληθυντικὸς καλεῖται (2), τρισὶ μὲν λέγει ταῖς πολλαῖς, τέσσαρσι δὲ τὴν ἐπίτασιν τοῦ πλήθυς. βούλεται δὲ εἰπεῖν ὅτι πολλὰς ἀσεβείας τῆς Δαμασκοῦ παρεῖδεν. ἐπιμένοντας δὲ καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἐκτείνοντας τὴν ἀσέβειαν, μὴ ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν οὐκέτι δυνατόν. εἶτα καταλιπὼν τὰς λοιπὰς αὐτῶν παρανομίας, τὴν εἰς τοὺς ἰσραηλίτας παρ' αὐτῶν γεγενημένην λέγει. ὡς ἂν δείξειεν ὅτι κἂν πολλὰ ἠσεβήκασιν, ἀλλ' ὑπὲρ τούτων μάλιστα αὐτοὺς τιμωρήσεται, ὧν πολλὴν ποιεῖσθαι ἐσπούδακε τὴν κηδεμονίαν. τὸ οὖν τῶν γαλααδιτῶν ἐκ μέρους βούλεται τῶν ἰσραηλιτῶν εἰπεῖν. ἐπειδὴ τοῦ Ἰσραὴλ μέρος ἦν ἡ Γαλαάδ. ἐπειδὴ τοίνυν φησὶ τοσαύτην ἐξέτειναν κατ' αὐτῶν τὴν παρανομίαν, ὡς κ̀ τὰς ἐγκύους αὐτῶν σιδηροῖς πρίο-

rum, exaruit Carmeli cacumen „ significant fore ut cum praedictis finitimi omnes non sine suis ducibus ad luctum vertantur: et quidem etiam Israelem cum illis, quos Carmeli cacumen appellavit, quia circa locum illum incolebant, ac praeter omne officium superbia exultabant. Deinde subdiviso particulatim sermone, de singulis finitimis pergit dicere. „ Ait Dominus, super tribus sceleribus Damasci et super quatuor „ non aversabor eam; quia serris ferreis praegnantes galaaditidas dissecuerunt. Ignem „ immittam in Azaelis domum, qui fundamenta filii Aderi consumet. Damasci vectes „ confringam, disperdam incolas agri, quorum etiam tribum succidam de viris Char„ ran: captivus abducetur populus Syriae nominatus, ait Dominus „. Dicit autem super tribus et quatuor, nempe pro multis. Nam quia numerus post unum et duo pluralis dicitur, verbo *tribus* multos denotat, verbo autem *quatuor* multitudinem exaggerat. Significat autem se multa Damasci scelera neglexisse: verumtamen cum eius cives in impietate perstarent eamque cumularent, iam fieri non posse quin eos a se repelleret atque persequeretur. Exin ceteris eorum sceleribus omissis, illud commemorat quod adversus Israelitas commiserant: nempe ut ostendat, etiamsi hostes multa peccaverint, tamen eos potissime se puniturum populi sui causa, de quo magnopere sollicitus erat. Igitur galaaditidas feminas dicens, partem pro toto appellat: pars enim Israelis Galaad. Causa puniendi fuit, quod tantum adversus Israelem sce-

(1) Obscurus videbatur hic locus Hieronymo epist. LIII. 8.

(2) Quia Graeci scilicet, praeter singularem et pluralivum, duali quoque utuntur numero.

σι διατέμνειν. ἔοικε δὲ τοῦτο λέγειν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὠμότητος αὐτῶν, δι᾽ ἣν οὐδὲ τῶν ἐγκύων ἐφείδοντο, ἤτοι πρίοσιν ὄντως αὐτὰς ἢ ξίφεσιν ἀνατέμνοντες πολέμου νόμῳ. ὅπερ οὖν εἶπεν ἐν πρίοσι σιδηροῖς, εἰς μείζονα ἔμφασιν τοῦ γινομένου. ὑπὲρ δὴ τούτων φησὶν αὐτοῖς ἐπάξω τοὺς ἀφανίζοντας ὡς ϗ τὰ βασίλεια αὐτῶν καθαιρεθῆναι. τοῦτο γὰρ λέγει θεμέλια υἱοῦ Ἀδέρ. πᾶσαν τε τῆς μητροπόλεως αὐτῶν τὴν ἰσχὺν ἀφαιρεθῆναι. ὅπερ δηλοῖ τὸ συντρίψω μοχλοὺς Δαμασκοῦ. ϗ δὴ ϗ πάντας τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀφανιῶ, ὥστε ϗ τοὺς ἐκ τῆς Χαρρὰν παροικοῦντας αὐτοῖς ἀφανίσαι, πολλὴν αὐτοῖς ἐκ τῆς οἰκείας δυνάμεως ὑποπτευομένην παρέχειν βοήθειαν. ϗ συντόμως εἰπεῖν ἅπαντας τοὺς τῆς βασιλείας ἐκείνης, οἷς ἐπίκλην ὄνομα Συρία, αἰχμαλωσίᾳ παντελεῖ παραδώσω.

„ Τάδε λέγει κύριος, ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσεβείαις Γάζης ϗ ἐπὶ ταῖς τέσσαρσιν οὐκ „ ἀποστραφήσομαι αὐτούς. ἕνεκεν τοῦ αἰχμαλωτεῦσαι αὐτοὺς αἰχμαλωσίαν Σολομῶν τοῦ συγκλεῖσαι εἰς τὴν Ἰδουμαίαν „. Τὸ αὐτὸ λέγει κἀνταῦθα, ὅτι πολλὰς ἀσεβείας ἐργασαμένων ϗ ἐπιμενόντων τῇ μοχθηρίᾳ τῆς γνώμης, οὐκ ἀνέξομαι ἔτι. μάλιστα δὲ αὐτοὺς τιμωρήσομαι, ὑπὲρ ὧν τοῦ Σολομῶντος αἰχμαλώτους λαβόντος τοὺς τῆς Ἰδουμαίας, ϗ ὑπὸ τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν πεποιηκότος ἐξουσίαν, ὡς ϗ ἐπὶ πλεῖστον αὐτοὺς ἐπὶ τούτου διαμεῖναι τοῦ σχήματος, ἐπεληλυθότες οὗτοι ἀφεῖλον τε τὴν αἰχμαλωσίαν ἐκείνην πολέμου νόμῳ, ϗ συνηνάγκασαν ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἀπελθεῖν πάλιν. ϗ γὰρ κἀνταῦθα πλημμέλειαν αὐτῶν λέγει ἣν περὶ τοὺς Ἰσραηλίτας εἰργάσαντο. τί οὖν; „ Καὶ „ ἐξαποστελῶ πῦρ ἐπὶ τὰ τείχη Γάζης, καὶ καταφάγεται τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ „ ἐξολοθρεύσω κατοικοῦντας ἐξ Ἀζώτου, ϗ ἐξαρθήσεται φυλὴ ἐξ Ἀσκάλωνος, καὶ

lus expromserant, ut ipsas huius praegnantes serris ferreis dissecuerint. Videtur autem hoc dicere ut hostium crudelitatem demonstret, qui ne gravidis quidem feminis pepercissent, sive eas reapse serris sive gladiis more belli conciderint: ita ut locutio *serris ferreis* ad praegravandam facinoris emphasim adhibeatur. Quamobrem, inquit, immittam eis hostes, a quibus cuncti ceu igne absumentur; et quidem regia quoque ipsorum sedes delebitur; hoc enim innuit dictio *fundamenta Ader*: atque omne metropoleos eorum robur subtraham; id quod significat dictio *vectes Damasci confringam*. Ita demum eos omnes funditus destruam, ut finitimos quoque Charran incolas simul deleam, quorum scilicet vires Damasco videbantur validum praesidium exhibere. Ut breviter dicam, cunctos regni eius incolas, qui Syriae vocabulo indigitantur, servitio addicendos curabo.

„ Haec ait Dominus: super tribus Gazae sceleribus et super quatuor, non aver- „ sabor eos; propterea quod ipsi mancipaverint captivitatem Solomonis, ut eam „ concluderent in Idumaeam „. Id ipsum heic quoque dicit; nempe quod illos sceleribus cumulandis deditos, atque in animi pravitate obfirmatos, iam non feret: immo potissimum puniet, quia quum Solomon in captivitatem Idumaeos redegisset, atque Israelis ditioni adiecisset, ita ut Idumaei diu in hac conditione permanserint; illi supervenientes, captivitatem illam iure belli dissolverint, hosque iterum in Idumaeam secedere iusserint. Nimirum hinc etiam propheta arguit hostium scelus adversus Israelitas. Quid ergo? „ Immittam in moenia Gazae flammam, quae illam a funda- „ mentis consumet: delebo Azoti cives: Ascalonis populum destruam: Accaroni ma-

„ ἐπάξω τὴν χεῖρά μυ ἐπὶ Ἀκκαρῶν, ϗ ἀπολοῦνται οἱ κατάλοιποι τῶν ἀλλοφύλων „ λέγει κύριος „. Τὴν αὐτὴν ἐπάξω ϗ τούτοις τιμωρίαν φησί· πῦρ γὰρ κἀνταῦθα τὸν πόλεμον λέγει ὡς ἂν οὕτως αὐτοὺς ἐπινεμόμενον· ὃς περιελεῖ μὲν τῆς Γάζης τὰ τείχη, ἐκ βάθρων δὲ ἅπασαν ἀνασπάσει τὴν πόλιν, ἀφανιεῖ τε τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν μετὰ τῶν τήν τε Ἄζωτον ϗ τὴν Ἀσκάλωνα οἰκούντων· οὐκ ἀφέξομαι δὲ οὐδὲ τῶν ἐν Ἀκκάροις· μνημονεύεται γὰρ τῆς Γάζης ὡς ἐξαρχούσης τῶν ἐν τοῖς ἀλλοφύλοις σατραπειῶν· κατὰ κοινοῦ λέγει τὴν τιμωρίαν ἅπασιν ἐπελεύσεσθαι τοῖς ἀλλοφύλοις. ὅθεν ἐπάγει· „ καὶ ἀπολοῦνται οἱ κατάλοιποι τῶν ἀλλοφύλων λέγει κύριος „. ἵνα εἴπῃ ὅτι συντόμως ἅπαντας ἀφανιῶ τοὺς ἀλλοφύλους· ὥσπερ ἐν τοῖς ἀνωτέροις αἰχμαλωτευθήσεσθαι ἔφη πάντα τὸν λαὸν τὸν ἐπίκλητον Συρίας κ. τ. λ.

et reliqua.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΖΑΧΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν Ἀγγαίῳ προφήτῃ δῆλος ἐστὶ· καὶ ὁ μακάριος προφητεύων Ζαχαρίας· ἐν ἔτει γὰρ δευτέρῳ Δαρείυ, καθὼς ἐξ αὐτῆς ἐστι μαθεῖν τῆς θείας γραφῆς, ἐκεῖνός τε κατὰ ἀποκάλυψιν θείαν ἄρξασθαι λέγει τῆς προφητείας· ϗ μὴν καὶ οὗτος ὁμοίως· ὡς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος εἰς τὴν Ἰυδαίαν ἐπαναχθέντος ἀμφοτέρυς προδήλως φαίνεσθαι ποιουμένυς τὴν προφητείαν· Κύρυ γὰρ τοῦ πρώτυ περσῶν τε καὶ μήδων κατὰ ταυτὸν βασιλεύσαντος

„ nus adferam: reliquiae alienigenarum peribunt, dicit Dominus „. Easdem his quoque poenas, inquit, imponam. Nam et hoc loco ignem pro bello dicit, quod scilicet hostes ceu flamma vorabit, Gazae moenibus exitium inferet, cunctamque urbem a fundamentis subruet, eiusque incolas perdet, cum Azoti Ascalonisque civibus. Neque ipsi Accaroni, inquit, parcam. Memorata scilicet Gaza, quae satrapiarum exterarum princeps erat, generaliter praedicit eventuram cunctis alienigenis cladem. Quamobrem subdit: „ alienigenarum reliquiae peribunt, ait Dominus „: quo dicto breviter significat fore ut omnes exteri pereant; sicuti in superioribus gentem universam, Syriae nomine nuncupatam, in servitutem redactum iri praedixit *etc.*

THEODORI ANTIOCHENI MOPSUESTIAE EPISCOPI

IN ZACHARIAM PROPHETAM COMMENTARIUS.

Sub idem tempus, quo beatus Aggaeus in prophetis versabatur, beatum etiam Zachariam vaticinium suum cecinisse compertum est. Namque anno Darii secundo, ut ex ipsis cognoscere licet divinis litteris, ait ille se post acceptam revelationem initium facere prophetandi; et iste similiter. Quare post reditum israelitici populi, qui Babylone in Iudaeam se recepit, prorsus constat utrumque prophetiam edere. Quum enim Cyrus, qui primus Persis simul et Medis imperitavit, reverti in patriam Iudaeis con-

ἐπανελθεῖν εἰς τὴν οἰκείαν ἐπιτρέψαντος χώραν, ἀνελήλυθεν μὲν πλῆθος εἴς τε τὴν Ἰουδαίαν οὐκ ὀλίγον ἡγουμένου τοῦ Ζοροβάβελ. οἱ δὲ τοὺς θεμελίους κατεβάλοντο τοῦ ναοῦ, καὶ τὸ θυσιαστήριον ἀνήγειραν ἐν αὐτῷ. ᾧ δὲ τὸ ἔργον ἀχθῆναι πρὸς πέρας ἐκωλύετο, νῦν μὲν διὰ τὴν τῶν ἐνοχλούντων αὐτοῖς κακίαν, αὖθις δὲ διὰ τὴν αὐτῶν ἐκείνων ῥαθυμίαν, Ἀγγαῖος μὲν ὁ μακάριος προφήτης κατὰ θείαν ἀποκάλυψιν ἐμέμψατό τε αὐτοῖς περὶ τῆς ῥαθυμίας. καὶ μοχθηρίᾳ γνώμης ἀμελοῦντας ἐλέγξας τοῦ ἔργου, ἀφ᾽ ὧν περὶ μὲν τοὺς ἑαυτῶν ἐσπούδαζον οἴκους, ὅπως ἂν αὐτοὺς μὴ ποιοῖεν μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἐργάζοιντο τῆς εὐπρεπείας, τοῦ δὲ οἴκου κατημέλουν τοῦ θείου, διήγειρεν ἅπαντας ἐπὶ τὸ ἔργον, ὡς αὐτὴ δείκνυσιν ἡ τοῦ προφήτου βίβλος. Ζαχαρίας δὲ ὁ μακάριος κατὰ ἀποκάλυψιν θείαν καὶ αὐτὸς ὁμοίως βεβαιοῖ μὲν ταῖς οἰκείαις προῤῥήσεσι τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ. πιστοῦται δὲ τὸ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τῆς οἰκείας ἔσεσθαι πάλιν εὐπρεπείας. βασιλέως τε ἐν αὐτῇ τοῦ κατὰ θείαν γεγενημένου ψῆφον, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἠξιωμένου ῥοπῆς, διέποντός τε τὰ κατ᾽ αὐτὴν καὶ προμαχοῦντος ἁπάντων εἰς τοὺς κατὰ τῶν ἀλλοτρίων πολέμους. τῆς ἱερωσύνης τε πάλιν μετὰ τῆς παλαιᾶς φαιδρότητος τὸν οἰκεῖον ἀπολαβούσης κόσμον. ὡς ἂν διὰ τούτων καὶ τοὺς ἀνεληλυθότας ἤδη πείσειεν βεβαίαν αὐτοῖς ἐσομένην ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ τῶν τόπων οἴκησιν. περὶ ἧς εἰκὸς ἦν αὐτοὺς καὶ ἐπανεληλυθότας ἀμφίβολον ἔτι τὴν γνώμην ἔχειν, εἰ μενοῦσιν βεβαίως, εἴτε διὰ τὴν γεγενημένην βαρύτητα τῆς αἰχμαλωσίας, ἣν οὐκ ἄν ποτε ἤλπισαν ὑπομένειν, εἴτε καὶ διὰ τὸ τῆς ἐπανόδου παράδοξον. καὶ δὴ καὶ ἑτέρους τῶν ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας ὄντων ἔτι διδάξειεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐπανελευσομένους. ὃ δὴ μάλιστα καὶ τοῖς ἀνελθοῦσι τοῦ βεβαίου τῆς ἐπανόδου πίστις ἐγίνετο. φαίνεται δὲ πολλάς τινας καὶ διαφόρους ἀποκαλύψεις βλέπων, ὧν ἑκάστης τὴν

cessisset, non exigua vis populi in urbem Hierosolyma atque in Iudaeam regressa est, duce Zorobabele. Atque hi reduces fundamenta templi iecerunt, in eoque altare excitaverunt. Sed enim postquam opus impediri coeptum est partim molestorum hostium malitia, partim ipsa Iudaeorum desidia, tunc beatus Aggaeus propheta divina instinctus revelatione segnitiem illorum obiurgabat, atque operis neglectum vecordiae eorumdem imputabat, qui privatos quidem lares non solum sedulo exstruebant, verum omni quoque elegantia exornabant; Dei vero habitaculum negligebant: et sic omnes ut instarent operi perurgebat; quam rem ipse prophetae liber demonstrat. Iam beatus pariter Zacharias divina accepta revelatione, suis item praedictionibus confirmat populi reditum; fidemque insuper facit, fore ut rursus urbs Hierosolyma suum decus recuperet, rege ibi divina sententia electo, caelestique gratia instructo, ita ut et urbem gubernet, et exterorum hostium bellis resistat: denique ait sacerdotium denuo cum vetere hilaritate dignitatem suam recepturum. Atque ita reducibus quoque firmam fore in patria stationem suadebat: namque adhuc dubitare eos verisimile erat, utrum domi essent mansuri nec ne, sive propter acerbam captivitatem quam numquam se perpessuros putavissent, sive propter ipsius reditus mirum prodigium. Denique etiam reliquos, qui adhuc in captivitate versabantur, redituros spondebat; quae res in primis stabile fore postliminium, his qui iam redierant, testimonii loco erat. Videtur autem complures diversasque revelationes vidisse, quarum singillatim vim enarrat. Significat

δύναμιν ἐξηγεῖται· μηνύει δὲ καὶ τῶν περὶ τὸν Γὼγ τὴν ἔφοδον, τήν τε ἀπώλειαν αὐτῶν ἐσομένην παντελῶς· καὶ ὅτι παραδόξως καὶ παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐλπίδα κρατήσουσιν αὐτῶν ἰουδαῖοι ὑπὸ τῷ Ζοροβάβελ βασιλευόμενοί τε καὶ στρατηγούμενοι. μέμνηται δὲ καὶ τῶν μετ' ἐκεῖνο προσεσομένων αὐτοῖς λυπηρῶν, ἃ κατὰ τοὺς τῶν μακκαβαίων αὐτοῖς ἐγένετο χρόνους ὑπὸ τῶν διαδόχων τῆς μακεδονικῆς βασιλείας. Θαυμάζειν δὲ οὐ προσῆκεν εἴ τινα καὶ γεγονότα ἤδη ὡς ἐσόμενα δι' ἀποκαλύψεως δηλοῖ. ὡς ὅταν λέγῃ, ὅτι τέσσαρα κέρατα διασκορπίσαντα τὸν Ἰσραὴλ εἶδε συντριβόμενα. ταῦτα γὰρ εὔδηλον, ὅτι οὐκ ἔσεσθαι ἤμελλεν, ἀλλ' ἐγεγόνει. εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀσσύριον καὶ βαβυλώνιον καὶ μῆδον καὶ πέρσην σημαίνει διὰ τῶν τεσσάρων κεράτων, ὡς ὁ ἐνίων βούλεται λόγος, πρόδηλον μὲν ὅτι καὶ ἀσσύριοι καὶ βαβυλώνιοι δεδώκεσαν ἤδη δίκας κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον. μήδους δὲ Κύρος καθεῖλε. μεθ' ὃν τέταρτος γέγονε Δαρεῖος. παρὰ περσῶν δὲ οὐδὲ γέγονέ τι χαλεπὸν τοῖς ἰσραηλίταις. τοὐναντίον μὲν οὖν εὖ ὑπὸ τῆς βασιλείας ἔπαθον ἐκείνης. πρότερον μὲν αὐτοὺς Κύρου τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος ἀφέντος τῆς αἰχμαλωσίας. μετ' ἐκεῖνο δὲ Δαρείου τοῖς λοιποῖς τῶν ἰουδαίων τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὰ οἰκεῖα παρασχόντος τὴν ἄδειαν. εἰ δὲ καὶ ἕτερα τὶς βούλοιτο σημαίνεσθαι τὰ τέσσαρα κέρατα κακῶς διατεθεικότα τοὺς ἰσραηλίτας ἐπὶ τοῦ τῆς αἰχμαλωσίας καιροῦ, πρόδηλον ὅτι κἀκεῖνα πέρας εἰλήφει. ἀλλ' ἔοικεν ὁ προφήτης τῶν τοιούτων διὰ τοῦτο μνημονεύειν, ὡς ἂν καὶ τῆς θείας χάριτος διὰ τοῦτο νῦν αὐτῷ τοῦτο δεικνυούσης, ἵν' ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς θείας αὐτός τε βεβαίαν ἔχῃ τῶν γεγονότων τὴν πίστιν, καὶ τοὺς ἀκούοντας δὲ ἀκριβῶς πεπεῖσθαι διδάσκῃ, ὅτι μένει μὲν ἡ τῶν λελυπηκότων αὐτοὺς τιμωρία. μένει δὲ καὶ αὐτοῖς βέβαια τὰ τῆς δοθείσης εὐεργεσίας. εἴρηται δὲ ταῦτα ἡμῖν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας ὁρῶντες τινὰ μηνυόμενα, ὡς ἂν ἐσόμενα, ἃ γέγονεν ἤδη,

etiam bellicam Gogi incursionem, eiusque futuram internecionem; quippe cuius vires Iudaei praeter omnem spem debellaturi erant, rege Zorobabele ac duce. Mala quoque his superventura memorat, quae Maccabaeorum aetate a macedonici imperii successoribus contigerunt. Neque est mirandum siqua iam praeterita, tamen instar rei futurae, in revelatione ostenduntur: veluti cum quatuor cornua, quae Israelem disperserant, confracta vidit propheta: namque haec non futura, sed iam peracta erant. Sive enim Assyrios, Babylonios, Medos, Persasque his quatuor cornibus innuit, ut nonnullorum opinio fert, satis constat Assyrios ac Babylonios ante id tempus poenas luisse. Medos item imperio a Cyro spoliatos scimus: post quem reliquus est quartus Darius. Porro a Persis nihil molestum Israelitis accidit; immo omnia secus ab istorum regno experti sunt; Cyro primum imperii auctore captivitatem solvente; deinde Dario Iudaeis reliquis ut in patriam redirent largiente. Quod siquis aliud quid his quatuor cornibus, quae Israelitis captivitatis tempore nocuerunt, significari arbitratur, constat id quoque iam finem fecisse. Sed enim videtur propheta idcirco horum meminisse (divina scilicet gratia ob id ipsum haec eadem ei demonstrante) ut a caelesti revelatione certum ipse rerum peractarum testimonium acciperet; suosque auditores omnino certiores faceret de decreta inimicis eorum poena, et de beneficii impetrati constantia. Atque haec ego non temere praefatus sum, sed ut dum in cursu interpretationis quaedam forte

θαυμάζωμεν ἢ διαπορῶμεν περὶ τοῦ σχήματος τοῦ λεγομένου. τὰ μὲν δὴ τῆς ὑποθέσεως ἐν τούτοις. κατὰ μέρος δὲ προσεκτέον λοιπὸν, καθὼς ἂν ἡ θεία χάρις διδῷ.

CAP. I. „ Ἐν τῷ ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς Ζα-
„ χαρίαν τὸν τοῦ Βαραχίου υἱὸν Ἐδδὼ (1) τὸν προφήτην, λέγων. „. Τὸν μὲν χρόνον ἐδήλωσεν ἐν τούτοις καθ' ὃν ἠξιώθη τῆς ἀποκαλύψεως τῆς θείας. τίνα δὲ ἅπερ ἐκελεύσθη πρὸς τὸν λαὸν εἰπεῖν, ἑξῆς ἐπάγει. „ Ὠργίσθη κύριος ἐπὶ τοὺς
„ πατέρας ὑμῶν ὀργὴν μεγάλην „. Πρέπον τῷ καιρῷ τὸ προοίμιον ἐποιήσατο ὁ προφήτης. ἐπειδὴ γὰρ νεαρὰν καὶ ἔναυλον τῶν τῆς αἰχμαλωσίας κακῶν εἶχον τὴν μνήμην, ἄρτι τε αὐτῆς ἀπαλλαγέντες καὶ εἰς τὰ οἰκεῖα ἐπανελθεῖν δυνηθέντες, εἰκότως πρὸ παντὸς λόγου τῆς συμφορᾶς αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει τῆς ἀρτίως γεγενημένης. ὡς ἂν τῇ μνήμῃ τῶν γεγονότων φυλάττοιντο εἰς πεῖραν τῶν αὐτῶν καταστῆναι πάλιν. Ἴστε γάρ φησιν ὀργισθεὶς ἡλίκην τοῖς πατράσι τοῖς ὑμετέροις ἐπήγαγον τιμωρίαν, οἵων τε αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπείθειαν ἐν πείρᾳ κατέστησα κακῶν, ἀφελὼν μὲν τῆς γῆς τῆς οἰκείας, ἀπαγαγὼν δὲ αἰχμαλώτους εἰς γῆν ἀλλοτρίαν, ἣν οὔπω πρότερον εἶδον. „ Καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς, τάδε λέγει κύριος παντοκράτωρ. ἐπι-
„ στρέψατε πρός με λέγει κύριος τῶν δυνάμεων. καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς
„ λέγει κύριος τῶν δυνάμεων. καὶ μὴ γίνεσθε καθὼς οἱ πατέρες ὑμῶν, οἷς ἐνε-
„ κάλουν αὐτοῖς οἱ προφῆται οἱ ἔμπροσθεν λέγοντες, τάδε λέγει κύριος παντοκρά-
„ τωρ, ἀποστρέψατε δὴ ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν τῶν πονηρῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιτη-
„ δευμάτων ὑμῶν τῶν πονηρῶν. καὶ οὐκ ἤκουσαν καὶ οὐ προσέσχον τοῦ εἰσακοῦσαί μου, λέγει κύριος παντοκράτωρ „. Ἀλλὰ νῦν γοῦν ἀποστάντες τῆς μιμήσεως

ceu futura occurrent, quae iam evenerunt, ne miremur, neque de rei, quae dicitur, oblata specie ambigamus. De prophetiae argumento hactenus. Superest ut res singulas, prout divina gratia concesserit, persequamur.

„ Octavo mense anni secundi, imperante Dario, factus est sermo Domini ad Za-
„ chariam Barachiae, filium Eddonis, prophetam „. His verbis tempus significat, quo divina revelatione dignus habitus est: deinceps vero addit quae ad populum loqui iussus fuit. „ Grandi ira adversus parentes vestros iratus est Dominus „. Congruum tempori exordium propheta fecit: nam quia recentem adhuc praesentemque malorum in captivitate exantlatorum retinebant memoriam; quippe qui vix eam depulerant vixque lares suos recuperare potuerant; merito ante quam aliud dicat calamitatem iisdem refricat, quam nuper perpessi fuerant; ut nimirum praeteritorum malorum memores caverent admodum ne in eadem rursus inciderent. Nostis, inquit Deus, quantas ego iratus parentibus vestris poenas imposuerim, quantisque adversitatibus propter suam contumaciam eos obruerim, patria spoliatos, in alienam regionem quam numquam viderant serviliter abactos. „ Dicesque eis, haec ait Dominus omnipotens: revertimini ad me, dicit
„ Dominus virtutum; et ego convertar ad vos, dicit Dominus virtutum. Neque fiamini
„ ut patres vestri, quos reprehendebant superiores prophetae dicentes: haec ait Do-
„ minus omnipotens, recedite a viis vestris malis, atque a studiis vestris malis.
„ Illi tamen mihi non obediverunt, neque meis verbis aurem praebuerunt, ait Do-
„ minus omnipotens „. Nunc ergo omissa imitatione maiorum vestrorum ad me respi-

(1) Scilicet Eddonis nepotem, Barachiae filium. Lege similem locutionem in Dan. cum Polychron. p. 119.

τῶν πατέρων τῶν οἰκείων, πρός με ἀποβλέψατε, καὶ πρὸς τὰ παρ' ἐμοῦ λεγόμενα ὑμῖν καὶ συμβυλευόμενα τεταμένον ἔχετε τὸ ὄμμα, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς ἐφορᾷν ὑμῖν καὶ δι' ἐπιμελείας ἔχειν τὰ καθ' ὑμᾶς ἑλοίμην· φυλάξασθε δὲ πᾶσαν μίμησιν τὸν πρὸς τοὺς πατέρας τοὺς ὑμετέρυς· οἱ πολλὴν καὶ συχνὴν παρὰ τῶν προφητῶν τῶν πρότερον γενομένων συμβουλὴν δεξάμενοι καὶ παραίνεσιν, ὥστε τῆς κακίας ἀποτροπῆναι τῆς οἰκείας, καὶ κερδάναι τὴν ὑπὲρ τῶν κακῶς πεπραγμένων αὐτοῖς τιμωρίαν, οὔτε προσέχειν οὔτε λόγον τινὰ ποιεῖσθαι τῶν διδασκόντων ἐβούλοντο, „ Οἱ πα-
„ τέρες ὑμῶν ποῦ εἰσι; καὶ οἱ προφῆται μὴ εἰς τὸν αἰῶνα ζήσονται; πλὴν τοὺς
„ λόγυς μου καὶ τὰ νόμιμά μυ δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν πνεύματί μυ
„ τοῖς δούλοις μυ τοῖς προφήταις, οἳ κατέλαβον τοὺς πατέρας ὑμῶν „. Καίτοι γε καλῶς ἂν ἔχοι κἀκεῖνο ὑμᾶς συλλογίσασθαι, ὅτι οὔτε οἱ πατέρες ὑμῶν εἰσὶν ἔτι, οὔτε οἱ προφῆται· προκατελάβετο δὲ κἀκείνυς καὶ τούτυς ὁ κοινὸς τῆς φύσεως θάνατος, ἐπὶ πλεῖστον ἐκτεταμένην ἔχειν τὴν οἰκείαν ζωὴν οὐκ ἐῶν· ἀλλ' οἱ μὲν ἀπεληλύθασι τὴν ἐκ τῆς ἀπειθείας δεξάμενοι τιμωρίαν· οἱ προφῆται δὲ καὶ παυσάμενοι τοῦ παρόντος βίυ τῶν οἰκείων ῥημάτων ἔργοις ἐπέδειξαν τὴν ἀλήθειαν· ἐπεὶ καὶ τετελευτηκότων αὐτῶν, οὐθὲν ἧττον ἅπερ εἶπον εἰς πέρας ἐξήγετο, ἅτε κατ' ἐμὴν εἰρημένα γνώμην· πρὸς δὴ τοῦτο ἀφορῶντας προσήκοι ἂν μὴ πάρεργα ποιεῖσθαι τὰ παρ' ἐμοῦ διὰ τῶν προφητῶν λεγόμενα· δέχεσθαι δὲ πάντα ὅσαπερ ὑμῖν διὰ πνευματικῆς λέγυσι τῆς χάριτος· ἐπεὶ μή τε ψευσθῆναι οἷόν τέ τι τῶν λεγομένων παρ' αὐτῶν, μήθ' ὑμῖν ἀκίνδυνον ἀμελεῖν ἐθέλυσι τῶν παρ' αὐτῶν λεγομένων· ἐπὶ δὴ τούτοις εἰκότως κατανυγέντες τοῖς ῥήμασιν οἱ τοῦ λαοῦ, ἅτε τῶν πραγμάτων τῇ τῶν λεγομένων ἀληθείᾳ μαρτυρούντων αὐτάρκως, ἀπόκρισιν ἐποιήσαντο, σαφῆ τῆς εὐγνωμοσύνης ἑαυτῶν παρεχόμενοι τὴν ἀπόδειξιν· „ Καὶ

cite, meisque dictis ac monitis erecto oculo adtendite, ut ego quoque vos respiciam, vestrique curam libenter geram. Ne patres vestros imitemini vehementer cavete, qui cum diu multumque a priscis prophetis admoniti fuissent atque exorati, quo scilicet a sua pravitate recederent, atque ita impendentem criminibus suis poenam effugerent, neque auscultare voluerunt, neque ullam admonitionum rationem habere. „ Pa-
„ tres vestri ubinam sunt? et prophetae num semper vivent? Eia meos sermones
„ legemque meam excipite, quidquid ego videlicet praecipio in spiritu meo servis
„ meis prophetis, qui patres vestros comprehenderunt „. Profecto aequum est vos reputare, quod neque patres vestri iam supersint neque prophetae: nam et hos et illos communis naturae interitus intercepit, quominus vitam diutius propagarent. Et illi quidem e vivis excesserunt, contumaciae suae poenam experti; prophetae autem etsi huius vitae finem fecerunt, nihilo minus verborum suorum veritatem factis comprobaverunt; quandoquidem vel ipsis mortuis vaticinia suum exitum aeque habuerunt; quia haec nimirum me iubente edita fuerant. His exemplis monitos ea, quae prophetae meo nomine aiunt, non parvipendere decet, immo his auscultare quae spiritali gratia commoti loquuntur: nam neque dicta ab iis irritari queunt, neque vobis dictorum neglectus vacare periculo potest. His verbis compunctus populus, quorum veritati locuples facta testimonium dabant, sic respondit, ut docilitatem animorum suorum manifestam

„ ἀπεκρίθησαν γάρ φησιν καὶ εἶπον· καθὼς παρατέτακται κύριος παντοκράτωρ τοῦ „ ποιῆσαι ἡμῖν κατὰ τὰς ὁδοὺς ἡμῶν, καὶ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα ἡμῶν, οὕτως „ ἐποίησεν ἡμῖν „. Τὸ παρατέτακται, παρετέτακτο λέγει· οὐ γὰρ περὶ παρόντων διαλέγεται ἀλλὰ περὶ τῶν γεγονότων ἤδη· ὁμολογοῦμεν φησὶν ὅτι οἷα περ ὁ Θεὸς ἀπεφήνατο γενέσθαι περὶ ἡμᾶς, ἀνάλογον οἷς ἐπράττομεν ἐκβαλὼν τὴν ἀπόφασιν, τοιαῦτα δὲ καὶ πεπόνθαμεν· ὥστε σφόδρα ἡμᾶς πεπεῖσθαι, ὅτι ἀναντίῤῥητος τῶν παρὰ Θεοῦ λεγομένων ἡ ἀλήθεια· καὶ οὐκ ἀκίνδυνον ἡμῖν ἀμελεῖν βουλομένοις τῶν παρ᾽ αὐτοῦ λεγομένων· τούτων οὕτως εἰρημένων, ἀποκάλυψιν λοιπὸν ὁ προφήτης διηγεῖται δειχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀφ᾽ ἧς αὐτός τε ἀκριβῆ τῶν περὶ τὸν λαὸν ἀγαθῶν τὴν πίστιν ἐλάμβανε, καὶ τοῖς ἀκούουσι θαῤῥούντως εὐηγγελίζετο τὰ φαινόμενα· λέγει δὲ οὕτως.

„ Τῇ τετράδι καὶ εἰκάδι, τῷ ἑνδεκάτῳ μηνὶ, οὗτός ἐστιν ὁ μὴν σαβὰτ, „ ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου, ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν τὸν τοῦ „ Βαραχίου υἱὸν Ἐδδὼ τὸν προφήτην λέγων „. Τὸ ἐγένετο λόγος κυρίου ἀντὶ τοῦ ἀποκαλύψεως ἠξιώθην θείας· ὅθεν τὴν ἀποκάλυψιν λέγων λοιπὸν „ ἑώρακά φησι „ τὴν νύκτα „· οὐ γὰρ ὁ λόγος τοῦ κυρίου οὐδὲ κύριος ἤμελλεν λέγειν ἑώρακα τὴν νύκτα· ἀλλὰ δηλονότι ὁ προφήτης φησί· δι᾽ ἐκείνου τοίνυν δηλώσας ἀποκάλυψιν αὐτῷ γεγενῆσθαι θείαν, ἐν τούτοις τὴν ἀποκάλυψιν τίς ἐστι διηγεῖται· διὸ λέγει ἑώρακα τὴν νύκτα, ἀντὶ τοῦ εἶδον ἀποκάλυψιν τοιάνδε· εἶτα καὶ λέγει τοιαύτην ἥτις ἐστί. „ Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐπιβεβηκὼς ἵππον πυῤῥόν· καὶ οὗτος εἱστήκει ἀναμέσον τῶν „ ὀρέων τῶν κατασκίων· καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ἵπποι πυῤῥοὶ καὶ ποικίλοι καὶ λευκοί· „ καὶ εἶπον, τί οὗτοι κύριε; καὶ εἶπε πρός με ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐμοὶ, ἐγὼ δεί-

faceret. „ Responderunt, inquit, atque dixerunt: sicuti disposuit Dominus omnipotens „ facere nobis secundum vias nostras, et secundum studia nostra, sic fecit nobis „. Verbum *disposuit* pro *disposuerat* ponitur: eterim haud de praesenti sed de praeterita re sermo est. Fatemur, inquit, quae Deus nobis eventura portenderat, congruo facinoribus nostris decreto, ea nos revera expertos fuisse: quare vehementer nobis persuasum est, dictorum divinorum veritatem esse certissimam. Haec elocutus, revelationem deinceps propheta narrat sibi a Deo oblatam, ex qua cum ipse non dubiam publicae felicitatis confirmationem percepit, tum fidenter auditoribus visa nunciavit. Sic autem ait.

„ Die vigesima quarta mensis undecimi, qui dicitur sabat, secundo Darii anno, „ sermo Domini factus est ad Zachariam Barachiae, filium Eddonis, prophetam, di- „ cens „. Verba *sermo Domini factus est* pro *divina revelatione ego dignus habitus sum* ponuntur. Neque enim vel sermo Domini vel Dominus dicturus erat *noctem vidi*. Sed enim heic loqui prophetam constat. Igitur postquam ait divinam sibi accidisse revelationem, quaenam ista fuerit pergit dicere. Ait ergo *noctem vidi*, pro *hoc ostentum vidi*. Mox eius rei rationem edisserit. „ Ecce vir equo rufo insidens: „ hic in montium umbrosorum medio stabat: post eum equi rufi et varii et albi. Di- „ xique, quinam isti sunt Domine? Dixitque mihi angelus qui mecum loquebatur;

„ ξω σοι τί ἐστι ταῦτα. καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἀνὴρ ὁ ἐφεστηκὼς ἀνὰ μέσον τῶν ὀρέων, „ καὶ εἶπε πρός με. οὗτοι εἰσὶν οὓς ἐξαπέστειλε κύριος περιοδεῦσαι τὴν γῆν. καὶ „ ἀπεκρίθησαν τῷ ἀγγέλῳ κυρίου τῷ ἐφεστῶτι ἀναμέσον τῶν ὀρέων, καὶ εἶπον, πε- „ ριωδεύσαμεν τὴν γῆν πᾶσαν, καὶ ἰδοῦ πᾶσα ἡ γῆ κατοικεῖται καὶ ἡσυχά- ζει „. Εὔδηλον ὅτι πάντα δὴ τὰ τῷ προφήτῃ δειχθέντα, γνωρίσματα τινῶν ὑπῆρχεν πραγμάτων. ὡς γὰρ ὁ Ἰωσὴφ εἶδε δράγματα καὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας, ἕκαστον δὲ τούτων πράγματος τινὸς ἐσομένου δήλωσιν εἶχεν. καὶ ὁ Φαραὼ στάχυάς τε καὶ βόας τοὺς μὲν εὐπαθεῖς τοὺς δὲ λεπτούς. ἦν δὲ καὶ ἐν τούτοις ἕτερα τὰ ἐκ τῶν δεικνυμένων σημαινόμενα. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ προφήτης, ταῦτα μὲν δι᾽ ἀποκαλύψεως ὁρᾷ θείας, ἕκαστον δὲ τῶν δεικνυμένων αὐτῷ σημεῖον τι καὶ δήλωσιν πράγματος εἶχεν. οὕτω καὶ ὁ μακάριος Πέτρος εἶδε Act. X. 11. σινδόνα ἀπ᾽ οὐρανοῦ καταφερομένην, μεστὴν παντοδαπῶν ζώων καθαρῶν τε καὶ ἀκαθάρτων, τὰ φαινόμενα δὲ ἑτέρων τινῶν δήλωσιν εἶχε. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ μακάριος Ζαχαρίας τὴν ἀποκάλυψιν διηγούμενος λέγει πρὸ τῶν ἄλλων ὅτι ἄνδρα εἶδεν ἐπὶ ἵππον ἐπιβεβηκότα πυῤῥὸν, ὃς ἀναμέσον τῶν ὀρέων εἱστήκει τῶν κατασκίων. κ. τ. λ.

et reliqua.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΓΓΑΙΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ.

Ὠσηὲ μὲν καὶ Ἰωὴλ καὶ Ἀμὼς καὶ Μιχαίας οἱ μακάριοι προφῆται κοινὸν πρὸς ἅπαντα τὸν ἰσραηλιτικὸν λαὸν ἐποιοῦντο τὸν λόγον, τούς τε τῶν δέκα φυλῶν

„ ego tibi rem hanc declarabo. Responditque vir ille qui inter medios montes constiterat, „ dixitque mihi: hi sunt quos misit Dominus ad perlustrandam terram. Porro respon- „ derunt angelo Domini qui in mediis montibus stabat, dixeruntque: terram uni- „ versam perambulavimus; et ecce universa terra habitatur et quiete fruitur „. His ostentis prophetae oblatis significari facta nonnulla nemo non videt. Nam sicuti Iosephus manipulos vidit et solem et lunam et astra, quae singula facti alicuius significationem habebant; itemque Pharao spicas et boves partim crassas partim exiles, quae pariter certum quid aliud innuebant; eodem modo etiam propheta res, quas diximus, divina revelatione spectat, sed tamen singula ostenta facti alicuius indicium adferebant. Sic etiam beatus Petrus sindonem vidit caelo demissam, omnigenis beluis tum mundis tum etiam immundis plenam, quae visio aliud quid designabat. Hoc pacto Zacharias quoque propheta revelationem suam proponens, ait in primis se virum vidisse equo rufo insidentem, qui in medio umbrosorum montium constiterat *etc.*

THEODORI ANTIOCHENI MOPSUESTIAE EPISCOPI

IN AGGAEUM PROPHETAM COMMENTARIUS.

Beati prophetae Oseas et Ioel et Amosus atque Michaeas ad universum pariter Israelitarum populum verba fecerunt, nempe et ad decem tribus, quarum metropolis

ὧν ἐβασίλευεν ἡ Σαμάρεια, καὶ μὴν καὶ τοὺς τῆς Ἰούδα φυλῆς, τούς τε τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντας, ἀμφοτέρους ὁμοίως· ἐπί τε ταῖς ἀσεβείαις καὶ ταῖς παρανομίαις ἐλέγχοντες αἷς διεπράττοντο ποικίλως· προστιθέντες δὲ καὶ τὰ ὑπὲρ τούτων αὐτοῖς ἀμετανοήτως πταίουσι συμβησόμενα κακὰ, τά τε ταῖς δέκα φυλαῖς πρότερον ὑπὸ τῶν ἀσσυρίων συμβάντα, καὶ τὰ τοῖς τοῦ Ἰούδα φυλῆς ὑπὸ βαβυλωνίων ὕστερον γεγονότα· οἷς περ οὖν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον αὐτῶν μεταβολὴν ἐπισυνῆπτον ταῖς προῤῥήσεσι ταῖς ἑαυτῶν, ὅτι τε ἀφεθέντες τῆς αἰχμαλωσίας ἐπὶ τὴν χώραν πάλιν ἀνελεύσονται τὴν οἰκείαν. Ἀβδιοῦ μὲν τοῦ μακαρίου τὴν Ἰδουμαίοις κατὰ τὸν τῆς ἐπανόδου καιρὸν ἐπαχθησομένην λέγοντος τιμωρίαν· Ἰωνᾶ δὲ τοῦ μακαρίου τὴν καταστροφὴν ἀπειλήσαντος νινευίταις, εἰ μὴ τῆς ἑαυτῶν μεταβάλοιντο κακίας· τοῦ μακαρίου δὲ Ναοὺμ σαφῶς τήν τε πολιορκίαν τῆς Νινευὴ καὶ τὴν καθαίρεσιν ἁπάσης τῆς τῶν ἀσσυρίων βασιλείας μηνύοντος προδήλως, ἣν ὑπὸ βαβυλωνίων ἔμελλον ὑπομένειν· Ἀμβακοὺμ δὲ καὶ Σοφονίας οἱ μακάριοι προφῆται ἤδη τῶν ἐν ταῖς δέκα φυλαῖς ἐκπορθηθέντων τε ὑπὸ τῶν ἀσσυρίων καὶ παντελῆ τήν τε αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν ἐκ τῶν τόπων τῶν οἰκείων μετάστασιν δεξαμένων, τοὺς τῆς Ἰούδα φυλῆς μόνους, τούς τε ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντας, ἐπὶ ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν ἐλέγχουσι καὶ ταῖς παρανομίαις, λέγοντες τὴν διὰ τῶν βαβυλωνίων ἐπὶ τούτοις ἐπαχθησομένην αὐτοῖς παρὰ τοῦ θεοῦ τιμωρίαν οὐ μετὰ πολύν γε ἐσομένην τὸν χρόνον· ἀλλ' ὡς εὐθύ γε καὶ παραχρῆμα τῶν μηνυομένων κακῶν ἐπελευσομένων αὐτοῖς ἁπάντων· καὶ ἐγγυτέραν γε τῶν ἐσομένων τὴν ἔκβασιν Σοφονίου μηνύοντος ἔσεσθαι τοῦ προφήτου· Ἀγγαῖος δὲ ὁ μακάριος προφήτης, οὗ δὴ πρόκειται νῦν ἡμῖν θεοῦ χάριτι ποιεῖσθαι τὴν σαφήνειαν, οὐ τῆς αἰχμαλωσίας μόνον ἤδη γεγενημένης τῆς ὑπὸ βαβυλωνίων τοῖς κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπαχθείσης ποιεῖται τὴν προφητείαν, ἀλλὰ γὰρ ἀπαλλαγέντων

Samaria erat, itemque ad Iudae coniunctim tribum civesque Hierosolymorum; quos omnes peccatis deditos et diversorum criminum reos aeque obiurgabant; adiectis impendentium malorum minis, si sine paenitentia delinquerent: ceu reapse illis accidit, decem scilicet primo tribubus ab Assyriis, deinde Iudae tribui a Babyloniis. Sed tamen cum his praedictionibus felicem quoque rerum conversionem spondebant prophetae, nempe quod populus captivitate expeditus in patriam reversurus esset. Beatus autem Abdias poenas Idumaeis circa reditus tempus infligendas narrat. Beatus Ionas excidium Ninivitis minatur, nisi a sua malitia resipuerint. Beatus Nahumus Ninives obsidionem, universique imperii Assyriorum eversionem praecinit, quam a Babyloniis experturi erant. Beati prophetae Abacucus ac Sophonias postea quam decem tribus Assyrii iam populati fuerant, suisque sedibus abreptas in captivitatem transtulerant; Iudae tribum, quae sola erat reliqua, civesque urbis Hierosolymorum de sua iniquitate legumque violatione coarguunt, atque adfuturam aiunt a Babyloniis ultionem, haud equidem sero pede, sed iam proximam, cum malorum omnium, quae praedicta fuerant, cohorte: et sane propinquum rerum exitum Sophonias canit. Beatus vero Aggaeus propheta, cuius nunc explanandi cum Dei gratia consilium nobis susceptum est, vaticinium suum non modo circa recentem Hierosolymorum a Babyloniis captorum calamitatem facit; verum

μὲν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἤδη τῆς αἰχμαλωσίας, ἐπανεληλυθότων δὲ πάλιν εἰς τὴν χώραν τὴν οἰκείαν παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐλπίδα χάριτι θείᾳ, τοῖς λόγοις κέχρηται τοῖς οἰκείοις τοὺς ἐπανεληλυθότας τε καὶ ἐπὶ τῆς οἰκείας διάγοντας χώρας τῆς· τοσαύτης χάριτος παραδόξως τετυχηκότας ἐλέγχων ἐπὶ τῇ περὶ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ ῥαθυμίᾳ. οὗ τῆς οἰκοδομῆς πρόδηλον ὡς οὐχ ἑαυτοῦ γε ἕνεκεν εἶχε φροντίδα πολλὴν ὁ θεὸς, ὡς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ φησίν. ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ Isai. LXVI. 1.
δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. ποῖον τοῦτον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει κύριος; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μοι ἐστί; καί τοι γε μικρὸν καὶ τοῦτο, εἰ πρὸς τὸ μέγεθος τὰ εἰρημένα σκοπεῖτο τὸ θεῖον, ἁπάντων γε τῶν ὄντων προδήλως ὑπερκείμενον, οὐδ᾽ ὁπόσον εἰπεῖν τε ἢ νοῆσαι δύναιτο ἄν τις. ἀλλ᾽ ὑπὲρ αὐτῶν γε τῶν Ἰσραηλιτῶν ὁ τῶν ἀνθρωπείων ψυχῶν κηδέμενος, τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ πολὺν ποιεῖται τὸν λόγον. ἐπειδὴ γὰρ διετάξατο μὲν ἐν ἐκείνῳ τῷ τε τόπῳ καὶ τῷ ναῷ συνιόντας τὴν καθήκουσαν αὐτῷ τοῖς νομικοῖς παραγγέλμασιν ἀκολούθως ἀποδιδόναι θρησκείαν, διὰ πάντων δὲ τούτων ἐπὶ τῆς εὐσεβείας ἐβούλετο συνέχεσθαι τὸν λαὸν, ὡς ἂν προσηκόντως ἐκεῖθεν κατὰ καιρὸν ὀφθείη τὸν δέοντα ὑπὲρ τῆς ἁπάντων σωτηρίας ὁ δεσπότης τὸ κατὰ σάρκα χριστὸς, ἀναγκαίως τῆς κατασκευῆς ἐπιμέλειαν ἐποιεῖτο τοῦ ναοῦ, ὡς ἂν ὁ λαὸς διὰ τῆς ἐν αὐτῷ συναγωγῆς τὴν βελτίωσιν δέχοιτο, ὑπὲρ ἁπάντων ὡς ἔφην ἀνθρώπων τῆς οὕτω πολλῆς τε καὶ μεγίστης ἀξιούμενος ἐπιμελείας. ὡς γὰρ θυσιῶν ἀνέχεται, καὶ τῶν ἄλλων δὴ τῶν τοιούτων ὁ θεὸς, οὐθὲν τούτων δεόμενος καθάπαξ αὐτὸς διὰ τὴν ἡμετέραν χρείαν, οὕτω καὶ τῆς περὶ τὸν ναὸν εἴχετο φροντίδος, οὐχ ἑαυτοῦ γε ἕνεκεν, ἀλλ ὑπὲρ ἐκείνων, οὓς αὐτόθι συνιέναι τε καὶ τὴν καθήκουσαν τῷ θεῷ θεραπείαν ἀποδιδόναι προσῆκον ἦν, ὑπὲρ ἁπάντων γε ἀνθρώπων, ὥσπερ οὖν

etiam solutos iam servitute Israelitas, atque in patriam praeter omnem humanam spem Dei gratia restitutos, oratione sua reduces alloquitur, qui in propriis laribus versabantur, tantoque beneficio mirabiliter usi fuerant; atque eorum in templi aedificatione segnitiem obiurgat: quod templum ut aedificaretur, haud equidem sui causa tantam curam gerebat Deus, qui ceteroquin ait: „ caelum mihi thronus, terra scabellum „ pedum meorum. Quae est ista domus quam mihi aedificatis, ait Dominus, aut quis„ nam locus quietis meae? „ Profecto nihil non parvum est, si quae diximus cum Dei magnitudine comparentur, quae res omnes creatas tantum excedit, quantum homini nec fari licet. Verumtamen Deus, cui animarum cura est, Israelitarum potius causa de templi aedificatione tantopere laborabat. Nam quia in mandatis dederat, ut eo in loco temploque congregati congruum legitimis institutionibus cultum sibi persolverent; atque his caerimoniis exerceri a populo religionem volebat, ut apte illinc tempore suo ad communem peragendam salutem Christus dominus in carne emergeret; ideo de hoc aedificio sollicitus necessario erat; nempe ut conventibus in eo celebrandis mores suos emendaret populus, cui prae ceteris ut dixi hominibus tantam Deus curam dignanter impertiebat. Nam sicuti sacrificia et cetera eiusmodi Deus recipit, non quia ipse his egeat, sed utilitatum nostrarum causa; sic etiam templi studium prae se ferebat, non equidem sui gratia sed Iudaeorum, quos illic congregari iustamque Deo religio-

ἔφθην πρόσθεν εἰπών. ἔχει δὲ τινὰ καὶ μήνυσιν ἐσομένων τὸ βιβλίον τῶν περὶ τὸν Γὼγ φημὶ, ἣν ἀπ᾽ αὐτῶν τῶν γεγραμμένων ἄμεινον ἴδοι τίς ἄν. ἀλλ᾽ οὗτος μὲν ὁ τοῦ βιβλίου σκοπός. προσεκτέον δὲ τοῖς κατὰ μέρος λοιπόν.

„ Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως, ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, „ μιᾷ τοῦ μηνός, ἐγένετο λόγος κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τοῦ προφήτου λέγων „. Ἐν δευτέρῳ μὲν ἔτει Δαρείου περσῶν βασιλεύοντος τοῦ τετάρτου μετὰ Κῦρον ὃς πρῶτος μηδῶν τε καὶ περσῶν κατὰ ταυτὸν ἐβασιλεύσεν, ἐπανελελυθότων ἤδη εἰς τὰ οἰκεῖα τῶν τε τῆς Ἰούδα φυλῆς καὶ τῶν λοιπῶν ὁπόσοι περ αὐτοῖς συνανελθεῖν προθυμίαν ἔσχον, καὶ δὴ καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπειληφότων τὴν οἴκησιν, Ἀγγαῖον τὸν μακάριον προφήτην ἀποκαλύψεως ἠξιῶσθαι θείας φησίν, ἐπὶ τῷ τὴν τῶν προσηκόντων διάλεξιν πρὸς τοὺς ἀνεληλυθότας ποιήσασθαι τῶν ἰουδαίων, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τῆς οικοδομῆς καταμελοῦντας ἐλέγξαι τοῦ ναοῦ, ὃν δὴ μάλιστα ἐπανεληλυθότας ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας μετὰ πολλῆς ἀνεγεῖραι τῆς προθυμίας προσῆκον ἦν. ἐπισημαίνεται δὲ καὶ τὸν μῆνα καὶ τὴν ἡμέραν καθ᾽ ἣν ἐξ ἀποκαλύψεως θείας ὁ προφήτης ἐχρῆτο τοῖς πρὸς ἰουδαίους λόγοις. ὡς ἂν τεταγμένως δείξειεν ὅπως μὲν αὐτοῖς τῆς οἰκοδομῆς ἀμελοῦσι τοῦ ναοῦ τὰ πράγματα διακεῖσθαι συνέβαινεν. ὅσην δὲ μετάστασιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἔλαβον ὁπηνίκα τῆς περὶ τὸν ναὸν οἰκοδομῆς τὴν προσήκουσαν ἔχειν ἤρξαντο φροντίδα. τίνα δὲ ἦν ἅπερ εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς ὁ προφήτης ἐκελεύσθη παρὰ τοῦ θεοῦ, ἑξῆς φησιν. κ. τ. λ.

et reliqua.

nem persolvere, prae ceteris ut paulo ante dixi hominibus, aequum erat. Futurarum praeterea rerum mentio aliqua in libello est; quarum notitiam ex ipsis scriptis cognoscere praestat. Hoc est igitur argumentum libri, qui iam singillatim explanandus est.

„ Anno Darii regnantis secundo, mense sexto, die mensis prima, factus est ser„ mo Domini in manu Aggaei prophetae dicens „. Anno secundo Darii Persarum regis, quarti post Cyrum illum qui primus Medorum simul atque Persarum imperium tenuerat, quum iam in patriam se recepissent quotquot ex Iudae tribu et ex reliquis sponte cum illa redire voluerant, quumque ii Hierosolymorum urbem iam incolerent, beatum Aggaeum prophetam divina revelatione collustratum ait scriptura: ut is nimirum reduces Iudaeos de officiis admoneret, atque apprime negligentiam eorum in aedificando templo obiurgaret, qui sane excitandi eius maximum studium debuissent expromere. Significat etiam mensem ac diem, quo secundum Dei revelationem propheta ad populum loqui orsus est: ut deinde ordinatim dicat quid eis acciderit ob neglectum templi aedificium; quantoque meliore in statu tunc essent, cum structuram illam alacri animo urgere coepissent. Iam quaenam iis propheta dicere a Deo iussus fuerit, in sequentibus declarat *etc.*

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΙΩΝΑ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ.

THEODORI ANTIOCHENI MOPSUESTIAE EPISCOPI (1)

COMMENTARIUS INTEGER IN IONAM PROPHETAM.

A Εἷς καὶ ὁ αὐτὸς τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας
διαθήκης ὑπάρχων Θεὸς ὁ δεσπότης καὶ ποιητὴς
τῶν ἁπάντων, πρὸς ἕνα σκοπὸν ὁρῶν τά τε
κατ' ἐκείνην ᾠκονόμησε καὶ τὰ κατ' αὐτήν· πά-
λαι μὲν ἔχων βεβουλευμένην παρ' ἑαυτῷ τὴν
B μέλλουσαν ἐκφῆναι κατάστασιν, ἧσπερ τὴν ἀρχὴν
ἐν τῇ κατὰ τὸν δεσπότην Χριστὸν ἀνέδειξεν οἰ-
κονομίᾳ· ἀναγκαῖον δὲ νομίσας ἐν ταύτῃ δή,
τῇ παρούσῃ λέγω, πρότερον ἡμᾶς γενέσθαι, εἶθ'
ὕστερον εἰς ἐκείνην μεταστῆναι διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν
C ἀναστάσεως· ὡς ἂν ἐκ παραθέσεως μᾶλλον γνοί-
ημεν τῶν τε δειχθησομένων τὸ μέγεθος ἀγα-
θῶν· εἶθ' ὡς ἂν τοῦτο γένηται δῆλον, καὶ μὴ
καινόν τι νομίζοιτο ὕστερον βεβουλεῦσθαί τε καὶ
δεδοκιμακέναι περὶ ἡμῶν, διὰ πολλῶν μὲν ἤδη
D καὶ ἑτέρων ἐναπέθετο τοῖς ἀνθρώποις τοῦ δεσ-
πότου Χριστοῦ τὴν παρουσίαν· ὥστε πάντας Ἰου-
δαίους πόρρωθεν ἀπεκδέχεσθαι ταύτην· οὐδε-
νὸς δὲ ἧττον ἔκ τε τῶν κατὰ τὸν Ἀβραὰμ καὶ
τὸν Δαβὶδ εἴργασται τοῦτο, πρὸς οὓς ἐπαγγελίας
E ἐποιήσατο τὸν μέν, ὅτι ἐνευλογηθήσεται ἐν τῷ
σπέρματι αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη· τὸν δέ, ὅτι
διηνεκῆ παρέξει τοῖς ἐξ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν·
ἅπερ οὖν τῷ μὲν δοκεῖν τὸν λαὸν ἐμήνυε τὸν
ἐφ' οὗπερ ταῦτα πληροῦσθαι ἔμελλεν, ἡ δὲ τῶν
F πραγμάτων ἀλήθεια ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν δεσπό-
την Χριστὸν οἰκονομηθέντων ἐδείκνυτο, λαβοῦσα
τὸ πέρας· ἐφ' ἧπερ καὶ τὸ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη
γέγονεν ἀληθῶς, καὶ διηνεκῆ δὲ καὶ ἀσάλευτον
εἶναι τῷ σπέρματι τὴν βασιλείαν· διὰ δὲ τοῦτο
G καὶ ἡ περὶ τὸν λαὸν ἐπιμέλεια τοῦ Θεοῦ πολλή
τις γέγονεν, ἐπειδὴ πάντες ἐπὶ ταῖς ἐπαγγε-
λίαις φυλαττόμενοι ταῖς εἰρημέναις, τὴν προσ-
δοκωμένην παρουσίαν ἀνέμενον τοῦ δεσπότου
Χριστοῦ· ἀλλὰ γὰρ ταύτης ἕνεκεν τῆς αἰτίας
H πλεῖστα ὅσα ἐπὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης κατὰ
τοῦτον ᾠκονόμησε τὸν τρόπον, ὡς ἂν καὶ τοῖς τό-
τε μεγίστην τὰ γινόμενα παρέχοιτο τὴν ὠφέλειαν,
καὶ μήνυσιν τινὰ τῶν πραγμάτων ἔχῃ τῶν ὕστε-
ρον δειχθησομένων, μετά του καὶ τὴν ὑπεροχὴν
I τῶν δευτέρων πρὸς τὰ πρότερα πλείστην τινὰ φα-
νήσεσθαι οὖσαν· εὑρίσκεταί τε κατὰ τοῦτον τὸν
τρόπον τύπος τις τὰ παλαιὰ τῶν ὕστερον, ἔχον-
τα μέν τινα μίμησιν πρὸς ταῦτα μετά του καὶ
χρείαν ἐν τοῖς οἰκείοις παρέχεσθαι καιροῖς· δη-
K λούμενα δὲ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὁπόσον
ἐλάττονται αὐτά.

Unus idemque veteris ac novi testamenti Deus, dominus et creator omnium, uno scopo sibi proposito, illius pariter atque huius temporis curam gessit: olim quidem habens firmum apud se propositum futurum rerum statum ad exitum perducendi; cuius initium Christi domini incarnatione fecit: necessarium tamen iudicavit, praesentem antea conditionem nos experiri, tum ad futuram transferri per resurrectionem a mortuis: nempe ut ex comparatione magis nobis innotesceret promissorum magnitudo bonorum. Deinde quo id consilium palam fieret, neque aliquid novi excogitatum postea decretumque videretur, aliis quoque permultis indiciis Christi domini adventum hominibus portenderat, ita ut Iudaei omnes hunc iamdiu expectarent. Neque id minus ex oraculis Abrahamo Davidique editis conficiebatur, quibus promiserat; illi quidem, fore ut omnes gentes in semine eius benedicerentur; huic autem, fore ut posteris eius perpetuum regnum attribueretur (2). Quae itaque secundum populi existimationem significabant illum, cuius causa hae res efficiendae erant, ea reapse in Christi domini incarnatione comperta sunt exitum habere: in quo etiam benedici gentes vere contigit, et perpetuum inconcussumque generis regnum fieri. Propterea etiam Dei providentia circa populum multa fuit, quoniam omnes promissionum dictarum memores, exoptatum Christi domini praestolabantur adventum. Atque haec causa fuit, cur plurima in vetere testamento Deus secundum eiusmodi administraverit rationem: ita ut gesta illa tum eius temporis hominibus maximam praeberent utilitatem, tum etiam significationem haberent gerendarum postea rerum: praeter quam quod excellentia simul quam plurima novi prae vetere testamento apparitura erat. Compertum est igitur hoc modo, vetera esse typum quendam posteriorum, non sine aliqua eorumdem imitatione, et cum idoneo suis temporibus usu: sed tamen re ipsa demonstrantia, quantopere illa praesentibus minora fuerint.

(1) Theodori antiocheni nomine celebrem illum intelligi Mopsuestiae episcopum, ter diserte tradit Photius codd. XXXVIII, LXXXI, CLXXVII; idque aliunde exploratissimum est. Quare hunc episcopatus titulum latinae interpretationi commode addendum curavi. (2) Legesis Eusebium quaest. evang. VI.

A Ἐξήγαγε μὲν οὖν τῆς Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ
ὁ Θεὸς καὶ πάσης τῆς πικρᾶς ἐκείνης ἀπήλλαξε
δουλείας(1)· ἐργασάμενος δὲ θάνατον τῶν πρωτο-
τόκων πολὺν, διὰ τοῦτο τὰ τῶν ἰσραηλιτῶν πε-
ριέσωσε παντελῶς· ἅπερ οὖν καὶ σημείῳ διέκρι-
B νε πρὸς τὸ μηδὲν παραπλήσιον τοῖς αἰγυπτίοις
παθεῖν· ἦν δὲ τοῦτο ἡ ἐπὶ τῶν φλιῶν τοῦ αἵ-
ματος χρίσις· ταῦτα δὲ πολλὴν μὲν τοῖς ἰσ-
ραηλίταις γινόμενα τότε παρείχετο τὴν ὠφέλει-
αν τοῖς γε καὶ ἐν ἀπολαύσει τοιούτων καθεστα-
C μένοις· προεσημαίνετο δέ πως ὡς ἐν τύποις τὸ
καὶ τὸν δεσπότην χριστὸν οὕτως ἡμᾶς ἀφαιρή-
σεσθαι, οὐ τῆς Αἰγύπτου δουλείας ἀλλὰ τῆς τε
τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας· ἅπερ οὖν ἡμῖν
παρέσχε τῇ χρίσει τοῦ αἵματος τοῦ οἰκείου· τοῦ-
D το γὰρ ὑπὲρ ἁπάντων ἐκχέας, καὶ τὸν θάνα-
τον ὑποστὰς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν, εἰργάσατό τε τῶν
νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, καὶ παρέσχεν ἅπασιν
ἡμῖν τὸ πάσης τῆς ἐνταῦθα δουλείας ἀπαλλα-
γεῖσιν, ἀπεκδέχεσθαι τῆς τε ἀθανασίας καὶ
E τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀναμαρτησίας τὴν ἀπό-
λαυσιν· μεθ' ὧν οὐ γῆν ἐπαγγελίας οἰκήσομεν,
ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν ἐσόμεθα
βασιλείᾳ· Ὁπόσον δὲ τούτων πρὸς ἐκεῖνο τὸ
διάφορον, καὶ ὅτι ἐκείνων μὲν ἐπ' ὀλίγον ἐγέ-
F νετο τὸ κέρδος, τούτων δὲ μεγίστων τε ὄντων καὶ
πολλῶν διηνεκὴς ἡ ὠφέλεια τοῖς λαβοῦσιν προσ-
έσται, ἐξ αὐτῶν ἅπασι δῆλον καθέστηκε τῶν
πραγμάτων· οὕτω καὶ τοὺς ἐπταικότας τῶν ἰσ-
ραηλιτῶν τιμωρίαις ἐπέβαλλεν ἐπὶ τῆς ἐρήμου,
G ὡς ἂν ἐν τισι τύποις παιδεύων ἡμᾶς δεδοικέναι
τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἱκανήν τε οὖσαν τοῖς χείρο-
σιν ἡμᾶς περιβαλεῖν. Τοῦτο δὲ ὁ μακάριος δη-
λοῖ Παῦλος λέγων (2), ταῦτα δὲ πάντα τύποι
συνέβαινεν ἐκείνοις· ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν
H ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν.
Οὕτω διὰ τῆς νομικῆς διατάξεως, ταῖς τε θυ-
σίαις καὶ τῷ αἵματι τῶν ἀλόγων ζώων ἔταξεν
ὠφελεῖσθαι τοὺς χρωμένους· ἵν' ἐκ παραθέσεως
ἡμῖν τὸ πιστεύειν μειζόνως προσῇ, ὅτι μεγίστων
I ἀγαθῶν ἐν τῷ αἵματι τευξόμεθα τοῦ δεσπότου
χριστοῦ· ὅθεν ὁ μακάριος λέγει Παῦλος (3) εἰ γὰρ
τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων καὶ σποδὸς δαμά-
λεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει
πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, πόσῳ μᾶλ-
K λον τὸ αἷμα τοῦ χριστοῦ ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου
ἄμωμον ἑαυτὸν προσήνεγκε τῷ Θεῷ, καθαριεῖ
τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων: ἐκ γὰρ
τῆς τοῦ δεσπότου χριστοῦ διαφορᾶς πρὸς τὰ ἄλο-
γα ζῶα ἀρκούντως ἡμᾶς ἐπιστώσατο, ὅτι πολ-
L λῷ πλέον ἡμᾶς τούτοις προσήκει πιστεύειν ἢ ἐπ'
ἐκείνοις ἐπίστευον οἱ τότε· καὶ κατὰ τὴν ἔρη-
μον δὲ τῶν ἰσραηλιτῶν δι' ἀπείθειαν ταῖς τῶν
ὄφεων ἀπολλυμένων πληγαῖς, ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς
τῷ μακαρίῳ Μωσῇ χαλκοῦν ἀπεργάσασθαι ὄφιν,
M ὡς ἂν ἐπ' αὐτὸν ἀποβλέποντες οἱ πληττόμενοι
τῆς βλάβης τῶν πληττόντων ῥᾳδίαν δέχοιντο

Deus igitur ex Aegypto Israelem eduxit, omnique illa acerba servitute expedivit: editaque ingenti primogenitorum caede, hinc rem israeliticam integrae saluti restituit: quos populos miraculo etiam discriminavit, dum Hebraeos nihil simile Aegyptiis pati voluit: id quod accidit ob cruoris in postibus aspersionem. Haec, inquam, multum eius aetatis Israelitis emolumentum exhibuerunt, quibus eiusmodi bono frui datum fuit. Id autem portendebat, typi scilicet instar, fore ut Christus dominus liberaret nos haud ex Aegypti servitio, sed mortis atque peccati: quod quidem nobis Christus praestitit proprii sanguinis aspersione. Hoc enim ille pro omnibus fuso, et nece pro nobis obita, mortuorum resurrectionem patravit: fecitque ut nos omni hac servitute soluti, immortalitatis et incorruptibilitatis et impeccantiae bonum reciperemus: quo impetrato, haud iam promissam terram, ut illi, incoleremus, sed in regno versaremur caelorum. Iam quantum haec ab illis differunt! Israelitae ad breve temporis spatium bona illa consequebantur; nos haec, quae multa sunt et maxima, cum aeterna utilitate tenemus: id quod ex omni rerum ipsarum natura compertum est. Sic etiam peccantes in eremo Israelitas poenae subiecit Deus, ut his veluti exemplaribus peccatorum formidinem nobis incuteret, quorum causa in deteriorem solemus conditionem incidere. Id quod beatus docet Paulus dum ait: haec omnia illis in imagine contingebant; scripta autem sunt ad eruditionem nostram, in quos termini saeculorum devenerunt. Atque ita legalibus institutis curavit, ut illi cum fructu victimis et brutorum animantium sanguine uterentur: atque ut eo exemplo fides nostra roboraretur, fore nimirum ut bona maxima per Christi domini sanguinem consequeremur. Quare beatus ait Paulus: si enim sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulae irroratus, qui eo utuntur sanctificat ad carnis emundationem; quanto magis sanguis Christi, qui per aeternum spiritum Deo se obtulit immaculatum, conscientiam nostram a mortuis operibus purgabit? Nam Deus per Christi domini a brutis animantibus differentiam satis nos facit certiores, multo nos magis novis his debere confidere quam illi veteribus confidebant. Iam quum Israelitae in eremo propter suam incredulitatem colubrorum morsibus interirent, mandavit Deus beato Mosi, ut aeneum conflaret colubrum; quem qui vulnerati respicerent, damni sui medicinam fa-

(1) Conferendus heic et superius et alibi Theodoretus comm. ad Ion., qui sine dubio Theodori nostri laboribus non semel utitur, quamquam tacito benemerentis eiusdem Theodori nomine, et verbis immutatis. Multos Ionae interpretes, graecos nempe et latinos, extitisse tradit Hieronymus praef. ad Ion. comm. Inter latinos eminet ipse Hieronymus; inter graecos copiosi sunt, praeter Theodoretum, pseudo-Cyrillus et Theophylactus. Utinam superesset longe antiquior Origenes! pro quo nunc Mopsuestenum nostrum laeti suscipimus. (2) I. Cor. x. 11. (3) Hebr. viiii. 13.

A τὴν λύσιν· δυναμένου μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλήτ-
τεσθαι παντελῶς ἔξω ποιῆσαι, ἢ ἑτέραν γοῦν
τινα εὑρέσθαι τῆς πληγῆς ἰατρείαν· βουληθέν-
τος δὲ ἐν ἀπεικονίσματι τῶν πληττόντων τῆς
βλάβης δέχεσθαι αὐτοὺς τὴν λύσιν· ἵνα μὴ
B σφόδρα θαυμάζωμεν εἰ τῷ θανάτῳ τοῦ δεσπό-
του χριστοῦ λύων τὸν θάνατον ὁ Θεός, ἀθάνα-
τον ἡμῖν διὰ τῆς ἀναστάσεως παρέχεται τὴν
ζωήν· ὅθεν καὶ ὁ κύριος φησὶ (1), καὶ καθὼς Μω-
σῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆ-
C ναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πι-
στεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ᾽ ἔχῃ ζωὴν
αἰώνιον· δεικνὺς ὅτι ὅνπερ τρόπον τότε τῶν
πληττόντων τὸ μίμημα τὴν ἀπὸ τῆς πληγῆς ἰᾶ-
το βλάβην, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ νῦν ὁ
D πάντας ἀνθρώπους ἐπινεμόμενος θάνατος ἐπὶ
τοῦ δεσπότου χριστοῦ γεγονώς, οὐκ αὐτῷ μόνον,
ἀλλὰ γὰρ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις τοῦ θανάτου παρ-
έξει τὴν λύσιν.

Οὕτω δὴ καὶ τὰ κατὰ τὸν μακάριον γέγονεν
E Ἰωνᾶν τὸν προφήτην· ὃν ἰουδαίων ἀπειθούντων
καὶ προσίεσθαι τὰς προφητείας οὐκ ἐθελόντων
ἐπὶ τὰ ἔθνη μετελθεῖν παρεσκεύασεν ὁ Θεός·
εἶτα διὰ τριῶν τε ἡμερῶν καὶ νυκτῶν παραδόξως
ἐπὶ τοῦ κήτους αὐτὸν διασώσας ἤγαγέ τε εἰς
F τὴν πόλιν τὴν μυρίων πλήρη κακῶν· καὶ παρεσ-
κεύασε κηρύξαντα τὴν μετάνοιαν σωτηρίας ἅπα-
σι τοῖς αὐτόθι πρόξενον γενέσθαι· ἵν᾽ ἐκ πα-
ραθέσεως μὴ ἀπιστοίημεν, εἰ καὶ ὁ δεσπότης
χριστὸς διὰ τῶν ἴσων καιρῶν ἀδιάφθορος φυλαχ-
G θεὶς, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, ἐν ἀθανάτῳ τε καὶ
ἀτρέπτῳ ζωῇ κοινὴν ἅπασι τοῖς ἔθνεσι, καὶ
ταῦτα γε ἀπειθούντων ἰουδαίων, τὴν ἐκ τῆς με-
τανοίας παρέχεται σωτηρίαν· ὅθεν καὶ ὁ κύριος
ποτὲ μὲν φησὶν (2), ὥσπερ γὰρ ὁ Ἰωνᾶς ἐν τῇ
H κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας ἐποίησε καὶ τρεῖς
νύκτας, οὕτω δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ
καρδίᾳ τῆς γῆς ποιῆσαι τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς
νύκτας· ποτὲ δὲ ἄνδρες νινευῖται ἀναστήσονται
καὶ κατακρινοῦσι τὴν γενεὰν ταύτην, ὅτι ἤκου-
I σαν τοῦ κηρύγματος Ἰωνᾶ· καὶ ἰδοὺ πλεῖον Ἰωνᾶ
ὧδε· δῆλον ὅτι ἐστὶ μὲν τις μίμησις τῶν πραγ-
μάτων· πολὺ δὲ τὸ διάφορον τούτων πρὸς ἐκεῖ-
να· καὶ ὅτι παραπλησίως μὲν οὗτοι τοῖς τότε
ἰουδαίοις ἀπιστοῦντες μένουσι· δέξεται δὲ τὰ
K ἔθνη τὴν ἐκ τοῦ κηρύγματος σωτηρίαν (3). Ἐπὶ δὴ
τούτοις σαφῶς ὁ μακάριος προβέβληται Ἰωνᾶς·
οὐδὲ γὰρ ἂν ὁ προφήτης οὕτως ἔμεινεν ἀπειθὴς
τῷ Θεῷ, ὡς μὴ ἑλέσθαι τι ποιῆσαι τῶν εἰρημέ-
νων αὐτῷ· καὶ ταῦτα ἐπὶ σωτηρίᾳ γε τοσούτων
L πεμπόμενος ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἀπειθοῦντα
πειραθῆναι πάντως τῶν κατὰ τὴν θάλατταν
ἦν ἀνάγκη κακῶν· ὥστε καὶ ἐμβληθῆναι κήτει,
καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ παραδόξως σωθῆναι, καὶ παραδο-
ξότερον ἔτι τὴν ἐκεῖθεν ἀνάδυσιν ὑπομεῖναι·
M δυναμένου γε τοῦ Θεοῦ ἑτέρως ὀκνοῦντα καὶ ἀπει-
θοῦντα τὸν προφήτην ἐπὶ τὸ δέον ἐγεῖραι· ὥσ-

cilem recepturi erant. Atqui quum Deo liceret vel Israelitas a morsibus omnino defendere, vel aliam quamlibet suppeditare ictus medelam; nihilominus eos voluit a mordentium imagine remedium referre: quo minime miraremur, si morte Christi domini Deus mortem destruens, immortalem nobis per corporum resurrectionem compararet vitam. Quare et Dominus ait: sicuti Moses exaltavit serpentem in solitudine, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Quibus verbis docet, sicut olim mordentium imago damnum vulneris persanabat, sic nunc mortem quae omnes homines depascebatur, postquam ea Christo domino accidit, non huic solum sed cunctis hominibus mortis remedium esse effecturam.

Sic etiam contigit beato prophetae Ionae, quem Iudaeis incredulis neque eius oracula recipientibus, ad gentes transgredi iussit Deus: deinde tribus diebus totidemque noctibus mirabiliter intra cetum conservavit incolumem, perduxitque in urbem innumerorum scelerum redundantem: nempe ut is paenitentiam praedicans, conciliator salutis incolis fieret; nos autem hoc exemplo eruditi minime negaremus, Christum dominum pari temporis spatio sine corruptione servatum; qui mox e mortuis ad immortalem atque immutabilem vitam revocatus, communem cunctis ethnicis (Iudaeis interim incredulitatem retinentibus) paenitentiae merito salutem exhibuit. Unde et Dominus aliquando dixit: sicut enim Ionas in ventre ceti tres dies totidemque noctes transegit; ita oportet filium hominis tres dies in corde terrae totidemque noctes manere. Tum vero ninivitae viri consurgent, et generationem hanc condemnabunt; propterea quod ipsi pronas aures praedicanti Ionae praebuerunt: ecce autem plus quam Ionas heic est. Porro rerum imitatio evidenter constat; quamquam multa est priscarum a novis discrepantia. Profecto Iudaei praesentes haud secus quam illi veteres in incredulitate perseverant; dum salutarem gentes recipiunt praedicationem. His de causis beati Ionae persona sapienter excitata est. Alioqui enim non tam incredulus Deo perstitisset propheta, ut nihil eorum faceret quae iubebatur, praesertim quum ad tot hominum curandam salutem mitteretur. Sed neque ita incredulum experiri eum opus erat marinam illam calamitatem, ceto nimirum obiici, prodigiose intra hunc servari, multo vero prodigiosius illinc exitum nancisci. Quippe Deo licebat aliter ad officium cogere renuentem incredulum.

(1) Ioh. III. 14. (2) Matth. XII. 40. (3) Repetitiones quaedam fiunt, cuiusmodi more abundare Mopsuestenum ait Photius codd. XXXVIII et CLXXVII; quod iudicium lectione horum commentariorum confirmare licebit.

A περ οὖν αὐτὸν ἐπί τε τοῦ Μωσέως ἔγνωμεν ποι-
οῦντα ὀκνοῦντος πρὸς τὴν ὑπουργίαν τῆς ἀπο-
στολῆς· ἐπί τε τοῦ Ἱερεμίου φεύγοντος ὁμοίως
κἀκείνου τῆς ὑπουργίας τὸ μέγεθος(1)· ἀλλὰ γὰρ
διὰ πραγμάτων οὕτω καινῶν τε καὶ παραδόξων
B προδήλως τὸν μακάριον Ἰωνᾶν ἀγαγεῖν ἐβουλή-
θη, ἐπειδὴ τύπον αὐτὸν τῶν κατὰ τὸν δεσπό-
την χριστὸν ἔμελλεν ἀποφαίνειν(2)· ὡς ταύτης
ἕνεκεν τῆς αἰτίας διὰ τοσαύτης ἀπίστου καινό-
τητος ἐνεχθεὶς(3), ἀξιόπιστος γένοιτο τοῦ τοσού-
C του πράγματος τὸν τύπον ἐμφαίνων ἐν ἑαυτῷ·
προηγουμένην μὲν οὖν τῶν κατὰ τὸν μακάριον
Ἰωνᾶν οὕτως παραδόξων γεγονότων ταύτην αἰ-
τίαν εἴποι τις ἄν· ἑπομένην δὲ κἀκείνην ἐκ τοῦ
τύπου τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαν· ἀθυμεῖν γὰρ οὐχ
D ὡς ἔτυχεν ἀνάγκη τοὺς προφήτας ἦν, ὅτι συν-
εχῶς πρὸς τὸν λαὸν παρὰ τοῦ θεοῦ πεμπόμε-
νοι, ἐμήνυόν τε αὐτοῖς τὰ ἐσόμενα, καὶ τὰς
ἐπαχθησομένας τιμωρίας ἠπείλουν· καὶ πάν-
τα δὴ τὰ πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν συντελοῦντα
E μετὰ πολλῆς διεπράττοντο τῆς σπουδῆς· ἤνυον
δὲ πλέον οὐδὲν, τῆς τῶν ἰσραηλιτῶν κακίας
ἀντιπραττούσης τῇ διὰ τῶν προφητῶν ἐπιμελείᾳ
παρὰ τοῦ θεοῦ περὶ αὐτοὺς γενομένῃ· ἀφ' οὗ δὴ
καὶ περιττὸν ὡς εἰκὸς ᾤοντο τὸν ἑαυτῶν εἶναι
F πόνον· καὶ δὴ καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν παντελῆ
τῶν ἀνθρωπείων ἐχώρουν πραγμάτων· ὡς τῶν
μὲν ἐθνῶν πρὸς τὸ χεῖρον ἅπαξ νενευκότων, τῶν
δοκούντων δὲ εἰς τὴν γνῶσιν ἐξειλέχθαι τὴν
θείαν, οὐδὲν ἐλαττουμένων τῇ τε ἀσεβείᾳ, καὶ
G τῇ τῶν τρόπων μοχθηρίᾳ ἐκείνων· οὕτω δὲ δια-
κειμένους αὐτοὺς ψυχαγωγῆσαι βουλόμενος ὁ
θεὸς ὁ πολλὴν μὲν πάντων ἀνθρώπων ἐπιμέ-
λειαν ποιούμενος, ἐξαίρετον δέ τινα νέμων τοῖς
αὐτοῦ τὴν κηδεμονίαν, πολλάκις μὲν ἐδήλωσεν
H αὐτοῖς τὴν ἐπὶ τῆς δείξεως τοῦ δεσπότου χρι-
στοῦ γινησομένην μεταβολὴν τῶν ἀνθρωπείων
πραγμάτων· ὅτε δὴ πάντες ἔμελλον ἐκ τοῦ χεί-
ρονος θείᾳ χάριτι νεύειν ἐπὶ τὸ κρεῖττον· τὸ τε-
λευταῖον δὲ καὶ τὴν παράδοξον ταύτην ἐργα-
I σίαν διὰ τὴν κατὰ τὸν προφήτην Ἰωνᾶν πεποίη-
ται, εἰς διδασκαλίαν τε καὶ ψυχαγωγίαν πάν-
των τῶν προφητῶν, δι' ὧν ἔργοις ἔπειθεν αὐ-
τοὺς ὡς ἀληθῆ μὲν ἔσται τὰ κατὰ τὸν δεσπότην
χριστόν· καὶ ὅτι πάντες ἄνθρωποι θείᾳ χάριτι
K τότε μετελεύσονται πρὸς τὸ δέον· νῦν μὲν ἰου-
δαίων ἀνενδότως ἐχόντων περὶ τὴν τοῦ χείρονος
αἵρεσιν· διὰ τὸ συγχωρεῖν οὕτω τὸν θεὸν, εἰς
ἔλεγχον τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως τε καὶ ἀσ-
θενείας· ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ δεσπότου χριστοῦ παρου-
L σίας ὅτ' ἂν τὴν οἰκείαν βούληται δεικνύναι χάριν
ὁ θεὸς. ἁπάντων ἀνθρώπων τῶν διαπαντὸς
πρὸς ἀσέβειαν νευόντων, τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον
λαμβανόντων ῥοπήν· ὡς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος
φησὶ (4) ὅτι συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ
M ἁμαρτίαν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν· δεικ-
νὺς ὅτι ἐκ τῶν προειληφότων τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον
τῶν ἀνθρώπων ἐπαιδεύθημεν ῥοπήν· ἵνα μά-

que prophetam: sicuti ab eo factitatum novimus, quo tempore Moses apostolatus ministerium vitabat; itidemque cum Hieremias eiusdem operis magnitudinem extimescebat. Plane igitur constat, libitum esse Deo tam insolitis tamque miris casibus Ionam exercere, quo typum eum exhiberet gerendarum in Christo domino rerum: ita ut hanc ob causam per tam incredibilem novitatem deductus, dignus fide evaderet, propterea quod tanti operis figuram in semet ipso gereret. Praecipuam itaque prodigiorum quae beato Ionae acciderunt causam hanc dicere licet: proximam alteram, quae de typo similiter manat. Necesse enim erat haud mediocriter animum despondere prophetas, qui continenter ad populum a Deo missi futura canebant, imponendasque poenas minitabantur, et quidquid demum emendando mori conduceret, magna sedulitate praestabant. Ceteroqui nihil proficiebant, obnitente Israelitarum malitia adversus ea studia prophetarum, quos Deus illorum causa excitaverat. Quamobrem hi merito iam inutilem existimabant laborem suum, ac de rebus humanis prorsus desperabant: nempe quia ethnici in vitia constanter ruerent; is autem populus, qui ad divinam videbatur delectus scientiam, impietate et morum colluvie haud ethnicis cederet. Maestos itaque Deus prophetas ut recrearet, qui omnium quidem hominum multam gerit curam, peculiarem tamen providentiam electis impendit, saepenumero significavit illis futuram in Christi domini adventu conversionem humanorum morum: quo tempore omnes divinae gratiae instinctu a vitio ad virtutem respecturi erant: tum ad extremum hoc quoque admirabile in propheta Iona patravit opus ad omnium prophetarum eruditionem atque solatium: quos re ipsa certiores fecit de indubio Christi adventu, et de omnium hominum per id tempus ad bonam frugem reditu: Iudaeis interim valde ad vitia incumbentibus, Deo id permittente ob coarguendum mentis humanae liberum arbitrium ac fragilitatem: sed denique sub Christi adventum, quo tempore suam Deus gratiam patefacturus erat, cuncti homines qui nunc prorsus impietati dediti erant, ad virtutem cursum directuri erant. Quare etiam beatus Paulus ait, conclusisse Deum omnia sub peccato, ut fide iustificaremur: significans quemadmodum a maioribus nostris ad sectanda vitia inclinati fuerimus; quo scilicet cognoscere-

(1) Exod. III. 11. Hierem. 1. 6. (2) Ionam Christi imaginem ipse servator dixit; idque adeo veteribus Christianis vulgo notum erat, ut in sacris lapidibus et anaglyphis vaticanis non semel effinxerint Ionae naufragium; signum videlicet pro re signata. Confer autem Augustinum de civ. D. XVIII. 30. (3) Ionae historiam incredibilem visam ethnicis, sed ab ecclesiae patribus valide propugnatam, qui aliquantulum in antiquis lectionibus versatus sit, nemo ignorat. Eandem historiam a recentiorum quoque philosophorum dicteriis frustra appetitam scimus. (4) Gal. III. 22.

A θῶμεν ὅτι θείας χάριτος δεόμεθα πρὸς τὸ
διαγνῶναί τε καὶ προσθεῖναι πάντων τὸ κρεῖτ-
τον· τούτου γε ἀπόδειξιν αὐτάρκη παρέσχετο
τοῖς προφήταις τὰ παρόντα, ἐν τοῖς κατὰ τὸν
Ἰωνᾶν μάλιστα τοῦτο χρῆναι δειχθῆναι νομίζων·
B ὃς τύπον ἐν ἑαυτῷ τινὰ τῶν περὶ τὸν δεσπότην
ἐσομένων παρέσχε τὸν χριστόν· ἀποστέλλει μὲν
γὰρ αὐτὸν εἰς Νινευὴ τὴν πόλιν μεγάλην οὖσαν
καὶ πολυανθρωποτάτην, καὶ τῶν ἐν ἀσσυρίοις
βασιλίδα τυγχάνουσαν· ἐν ᾗ πάντες πρὸς ἀσέ-
C βειάν τε ἑώρων καὶ μοχθηρῷ προσανεῖχον βίῳ,
τρυφαῖς τε καὶ ἀνέσεσι καὶ ἀκολασίαις καὶ πάσῃ
συζῶντες παρανομίᾳ· κελεύει δὲ τὴν τῆς πό-
λεως μηνῦσαι καθαίρεσιν, εἰ μὴ νεύσειαν πρὸς
τὸ δέον· εἶτα παρεσκεύασε πάντας ἐκείνους ἀθ-
D ρόον φωνῆς ἀκηκοότας τοῦ προφήτου, ὃν οὐχ ὅτις
ἦν ἐπίσταντο, ἀλλ' οὐδὲ μετὰ θαυμάτων φανέν-
τα εἶδον, ὥστε ἔκπληξιν αὐτῇ τινὰ λαβεῖν(1)·
ἐντεῦθεν μεταθεμένους τῆς πρόσθεν γνώμης ἀπὸ
μόνης τῆς ἀπειλῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἰδεῖν, ἐθ-
E νικούς τε ὄντας καὶ οὐδὲν διδασκαλίας εἶδος εἰς
θεοσέβειαν ἀκούσαντας πρότερον δεδειγμένους· ὡς
ἂν δηλώσειεν ἐκ τῶν παρόντων, ὅτι κατὰ τοῦ-
τον τὸν τρόπον ἐπὶ τῆς τοῦ δεσπότου χριστοῦ πα-
ρουσίας ἅπαντα τὰ ἔθνη τῇ οἰκείᾳ χάριτι νεῦ-
F σαι παρασκευάσει πρὸς τὸ κρεῖττον, κἂν ἀπει-
θεῖν ἐθέλωσιν ἰουδαῖοι τῇ τῆς εὐσεβείας δι-
δασκαλίᾳ· ἐντεῦθεν ὁ μακάριος προφήτης ἔκ τε
τῶν παρόντων συνιδὼν, ὡς τῆς ἐσχάτης ἄξιοι
φανοῦνται τιμωρίας ἰουδαῖοι ἐκ τοσαύτης διδασ-
G καλίας μηδεμίαν δεξάμενοι διόρθωσιν, εἰ νι-
νευῖται ἀσεβείᾳ συζῶντες καὶ στρεφόμενοι ἀθρόον
ἐκ μηνύσεως μόνης μεταθέμενοι φαίνοιντο πρὸς
τὸ κρεῖττον· καὶ ὅτι τούτων δὴ πρὸς ἀπόδειξιν
γιγνομένων, τῶν κατὰ τὸν δεσπότην ἐσομένων
H χριστόν· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο πολλῷ πλέον συμ-
βήσεται ἐπέτ' ἂν τὰ μὲν ἔθνη τῇ θείᾳ καλούμε-
να χάριτι ῥέπῃ πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ἰουδαῖοι
δὲ μένωσιν ἀπειθεῖς καὶ μὴ δεχόμενοι τὸν δεσ-
πότην χριστόν· οὗ τὴν μήνυσιν καὶ τὴν διδασ-
I καλίαν ἄνωθεν φερομένην εἶχον παρ' ἑαυτοῖς·
ὅτι τε ἐντεῦθεν κληρονόμοι μὲν ἀποφανθήσον-
ται τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν οἱ πανταχοῦ γῆς
οἰκοῦντες ἄνθρωποι, ἐξωσθήσονται δὲ τῆς δω-
ρεᾶς ταύτης διὰ τὴν οἰκείαν ἀπείθειαν τε καὶ
K ἀσέβειαν ἰουδαῖοι· καίτοι γε δόξαντες ἐν το-
σαύτῃ διδασκαλίᾳ τοῦ κρείττονος γεγενῆσθαι,
ἀναγκαίως ἠθύμει, πένθους ἄξιον πανταχόθεν
ὁρῶν τὸ πρᾶγμα, καὶ συναλγῶν μὲν ἰουδαίοις
εἰκότως· τοιούτοις τε οὖσι καὶ τοσαῦτα μέλ-
L λουσι ὑπομένειν· ὀδυρόμενος δὲ εἰ καὶ νῦν ἐκ
τῆς τῶν νινευιτῶν παραθέσεως τιμωρίας ἄξιοι
φαίνοιντο· καὶ μετὰ τοῦτο γε παντελῆ τὴν ἀπο-
βολὴν ὑπομένοιεν παραθέσει τῶν τε ἁπανταχοῦ
γῆς ὄντων ἐθνῶν, καὶ προσιέναι τῇ τῆς
M εὐσεβείας μελλόντων διδασκαλίᾳ· εἰ γὰρ ὁ μα-
κάριος Παῦλος ὀδύρεται αὐτῶν τὴν ἀποβολὴν,
καὶ τὴν ἐσχάτην ἔφασκε τιμωρίαν ὑπομένειν

mus gratia nobis opus esse ad discernendam atque anteponendam cuivis rei virtutem. Quarum rerum idoneam in praesenti demonstrationem prophetis exhibuit, eam scilicet quam in Ionae praecipue casibus exprimendam curavit, qui quandam rerum in Christo domino efficiendarum imaginem in se ipso gestavit. Mittit enim eum Deus in magnam urbem Niniven, populo copiosissimam, Assyriorum regiam sedem; cuius cuncti cives non sine religionis contemptu pravum vitae genus agitabant, otio, luxuria, intemperantia, atque omnimodis vitiis diffluentes: iubetque ut urbis excidium nunciet, nisi incolae ad officium convertantur. Exin curavit Deus, ut ii repente omnes audita prophetae voce (quem antea minime noverant, neque nunc prodigiis communitum cernebant, ita ut admiratione hinc aliqua percellerentur) curavit, inquam Deus, ut priore ingenio mutato, minarumque vi impulsi, ad saniora consilia mentem intenderent; ethnici licet, et qui nullam verae pietatis speciem hactenus prae se tulerant. Res ergo praesens docebat, fore ut eadem ratione circa domini Christi adventum populi omnes, vi gratiae eius, de virtutis studio cogitarent; Iudaeis licet obstinata incredulitate doctrinam pietatis respuentibus. Quamobrem beatus propheta e praesenti re cognoscebat, fore ut extremo viderentur supplicio digni Iudaei, qui tanto a magisterio nullam vitae emendationem contraxerant; dum interim Ninivitae omni quondam improbitate polluti, ilico conversi fuerant, soloque praedicationis terrore ad meliorem frugem traducti. Quumque haec intelligeret fieri, ob ea significanda quae circa Christi domini adventum futura erant; rem multo graviorem eventuram videbat, quum ethnici divina gratia vocati ad pietatem confluerent; Iudaeis nihilominus incredulitatem suam retinentibus, neque Christum dominum recipientibus, cuius ceteroqui praedicationem atque doctrinam caelitus immissam apud se habebant: atque hinc regni caelestis heredes declaratum iri homines qui ubique terrarum habitarent; exclusum autem iri ab hac donatione propter suam incredulitatem impietatemque Iudaeos, qui tamen videbantur in tam inclyto virtutis magisterio versari. Haec necessario prophetae animum torquebant, luctuosum usquequaque negotium cernentis, vicemque Iudaeorum ut par erat dolentis, qui tanta dignitate quum essent, in tanta mala ruituri erant. Rursus propheta maerebat, quia praesenti Ninivitarum comparatione digniores poena fiebant Iudaei: tum in posterum districto repudio dimittendi erant, prae reliquis ubique terrarum degentibus populis ad religionis verae doctrinam accessuris. Nam si beatus Paulus luget eorum reiectionem, ac supremo se occursurum supplicio

(1) Hae fere sunt illae catenatae periodi et insiticiae interpositiones, quibus interdum Mopsuesteni sententiam paulo longius protrahi atque suspendi, observat Photius cod. CLXXVII. Nimirum auctor infinitis in omni vita scribendis mira celeritate libris deditus, stili veneres non magnopere excoluit.

A ἀδέως, ὥστε τούτους πρὸς τὸ δέον ἰδόντας,
μὴ τὴν τοσαύτην ἐπ' αὐτοῖς γεγενημένην ἐπιμέ-
λειαν παρὰ τοῦ Θεοῦ περιττὴν ἀποφῆναι· ἀλή-
θειαν γὰρ λέγω (1) ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμ-
μαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν πνεύ-
B ματι ἁγίῳ, ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη καὶ ἀδιά-
λειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου· ηὐχόμην γὰρ ἀνά-
θεμα εἶναι αὐτὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν
ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα,
οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλῖται· ὧν ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ
C δόξα καὶ ἡ διαθήκη καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ λα-
τρεία καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, ὧν οἱ πατέρες καὶ ἐξ
ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων
Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν· πῶς οὐ
πρόδηλον ὅτι τὴν αὐτὴν ἔχοντες καὶ οἱ προφῆ-
D ται γνώμην, ὠδύροντό τε ἐπὶ τούτοις καὶ ἐθ-
ρήνουν; εἴ τε τῶν τότε γεγενημένων ἕνεκεν, εἴ τε
καὶ τῶν μηνυομένων ἔσεσθαι ὕστερον· ὑπὲρ γὰρ
τούτου καὶ τὴν φυγὴν ὁ προφήτης εἵλετο, οἰόμε-
νος διαφεύξεσθαί τε τὴν πρὸς τοὺς Νινευίτας
E μήνυσιν, καὶ κωλύσειν τὰ ἐντεῦθεν ἐσόμενα· ἀφ'
ὧν δὴ σαφῶς ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐπεδείκνυτο κα-
κία· ἔλεγχος δὲ τῶν εἰρημένων τὰ μετὰ ταῦτα·
Νινευῖται γὰρ οἱ μετὰ τοσαύτης ἑτοιμότητος τὴν
ἐπὶ τὸ κρεῖττον δεξάμενοι μεταβολήν, ἐπεστρά-
F τευσάν τε μετ' οὐ πολὺ τοῖς Ἰσραηλίταις, καὶ
τοὺς λοιποὺς αἰχμαλώτους λαβόντες, πλείστην
ἔσχον καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορθῆσαι σπουδήν·
ὑπὲρ ὧν δὴ καὶ τιμωρίαν ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Θεοῦ
μεγίστην, ἣν Ναοὺμ ὁ προφήτης μεμηνυκὼς κα-
G ταλέλοιπεν ἐν βιβλίοις (2)· ὥστε τὴν μὲν τοῦ Ἰωνᾶ
προφητείαν καὶ τὰ τότε περὶ τοὺς Νινευίτας γε-
γονότα, μήνυσιν τῆς θείας χάριτος εἶναι· καθ'
ἣν οὕτω ῥᾳδίαν τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν
ἐδέξαντο πάντες· τὴν δὲ τοῦ Ναοὺμ δήλωσιν
H ἔχειν τὴν αὐτῶν ἐκείνων μοχθηρίας, ἀφ' ἧς ἐπι-
κεχειρήκασί τε τοσούτοις κακοῖς, καὶ τιμωρίαν
ὑπὲρ ἁπάντων ἐδέξαντο τὴν ἀξίαν· καὶ ταῦτα
μὲν ἐξ ἁπάντων τῶν περὶ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν
γεγονότων τε πρότερον καὶ εἰρημένων, ὕστερον ἐπὶ
I τῆς καινῆς διαθήκης, καθὰ πρόσθεν ἐδείκνυμεν,
εἰκότως φαίη τις ἄν (3)· τὰ δέ γε τότε γεγο-
νότα τε καὶ διὰ τῆς τοῦ βιβλίου δηλούμενα συγ-
γραφῆς, ἃ δὴ καὶ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον μεγί-
στην τοῖς τότε τήν τε ὠφέλειαν παρέσχετο καὶ
K τὴν χρείαν, ἐξ αὐτῶν εἰσόμεθα τῶν κατὰ μέ-
ρος, ὧν περ οὖν καὶ τῆς ἑρμηνείας ἁψόμεθα
Θεοῦ διδόντος.

Cap. I. „ Καὶ ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν τὸν
„ τοῦ Ἀμαθὶ λέγων, ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι εἰς
L „ Νινευὴ τὴν πόλιν τὴν μεγάλην, καὶ κήρυξον
„ ἐν αὐτῇ ὅτι ἀνέβη κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν
„ πρός με „. Ἀποκάλυψιν θείαν ἐδέξατο, φη-
σίν, Ἰωνᾶς ὁ προφήτης εἰς Νινευὴ τὴν πόλιν
ἀπελθεῖν τε καὶ κηρύξαι ἐν αὐτῇ, ὡς μεγάλα
M γε αὐτῶν παρανομούντων, καὶ τοιαῦτα οἷα ἱκα-
νὰ τῷ μεγέθει συγκινῆσαι τὸν Θεόν· μεγίστην

libenter eorum causa ait, ut his ad officium revocatis efficeret non inutilem tantam Dei providentiam: vere enim in Christo aio, nec mentior, testimonium praebente mihi conscientia in spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna et indeficiens dolor cordi meo. Optabam enim anathema esse a Christo pro fratribus meis cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitae; quorum adoptio et gloria et testamentum et legum latio et cultus et promissiones; quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula amen. Nonne hinc constat, prophetas quoque eadem animi adfectione praeditos, ingemuisse super his atque luxisse, sive ob ea quae evenerant, sive ob ea quae portendebantur? Propter hoc fugam quoque propheta maturavit, sperans se vitaturum praedicationem ad Ninivitas, atque hinc prohibiturum quominus ea contingerent, quae manifestam iudaicae malitiae patefactionem allatura erant. Iam quae consecuta sunt, dictis meis suffragium addunt. Namque Ninivitae, qui tanta alacritate ad virtutem mentes converterant, bellicam expeditionem adversus Israelitas paulo post susceperunt; quorum reliquiis in captivitatem abactis, summa vi vastitatem etiam Hierosolymis inferre conati sunt: quam ob rem poenas quoque maximas Deo luerunt, quas qui praedixerat Nahumus propheta scriptis quoque commendavit. Igitur Ionae prophetia, nec non ea quae per id tempus Ninivitis acciderunt, significationes divinae gratiae fuerunt, cuius impulsu tam proclivem cuncti ad virtutem conversionem experti sunt. Nahumi vero prophetia demonstrat Ninivitarum eorumdem improbitatem, cuius instinctu tanta mala capessiverunt, iustasque demum scelerum omnium poenas sustinuerunt. Atque haec quae beato Ionae olim acciderunt, vel de eodem dicta sunt, ea inquam omnia in novo postea testamento instaurata, sicuti iam dixi, iure meritoque videre est. Age vero res illas, quae tunc gestae libelloque commendatae fuerunt, et quae illi tempori plurimum emolumentum atque usum exhibuerunt, nunc singillatim cognoscemus, dum earum interpretationem Deo auspice persequemur.

Et factum est verbum Domini ad Ionam Amathi filium dicens: surge et vade Niniven in urbem magnam, atque ibi praedica, quod eius scelerum clamor ad me usque conscenderit. Oraculum, inquit, divinum Ionae prophetae editum est, ut abiret in urbem Niniven, ibique praedicaret; cuius cives tantopere tamque graviter peccabant, ut Dei iracundiam commoverint.

(1) Rom. VIIII. 1. (2) Legesis infra Mopsuesteni nostri commentarium ad Nahumum. (3) Audiendus tamen Hieronymus praef. ad Ion. *Ceterum non ignoramus sudoris esse vel maximi totum prophetam referre ad intelligentiam salvatoris; videlicet quod fugerit, quod dormierit, quod praecipitatus in mare sit, quod susceptus a ceto, quod eiectus in litus poenitentiam praedicaris etc.*

A δὲ ἄγαν οὖσαν τὴν πόλιν καὶ ὑπὸ πλήθους στενοχωρουμένην, καὶ τῶν ἐν Ἀσσυρίοις ἁπασῶν τότε περιφανεστέραν οὖσαν· ἀναγκαῖον ἦν ἐξ ἀκοῆς τοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐγνῶσθαι· ὅθεν δὴ καὶ ὡς ἐπὶ γνωρίμην αὐτὸν ἀποστέλλει πό-

B λιν· ὡς οὐχ ὄψει γε ἀλλ' ἀκοῇ μόνον αὐτὴν εἰδότα· ἐνταῦθα μὲν οὖν τοῦτο μόνον φησὶν ὅτι κήρυξον ἐν αὐτῇ· δῆλον δὲ ὡς ἐπὶ τούτῳ γε ἐπέμπετο ἐπί τε τῷ καὶ τὴν καταστροφὴν ἀπειλῆσαι τῇ πόλει, καὶ νουθετῆσαι τοὺς οἰκοῦντας ἅπαν-

C τας πρὸς μετάνοιαν ἰδεῖν, ὡς τοῦτό γε κερδανοῦντας τῆς πόλεως τὴν καταστροφήν· τῆς θείας γραφῆς τὰ πολλὰ συντέμνειν εἰωθυίας, ὅτ' ἂν τοῖς ἀναγινώσκουσι τὰ ἀκόλουθα συλλογίζεσθαι δυνατὸν ὑπάρχῃ· οὔτε γὰρ ἐπειδὴ ἐνταῦθα

D εἶπε κήρυξον ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλε τὸν προφήτην, τοῦτο μόνον εἰπὼν ὁ Θεὸς, καὶ οὐ διδάξας ὅτι ποτὲ κηρύξαι προσῆκεν ἂν αὐτόν· οὔθ' ὅτ' ἂν λέγῃ ἔτι τρεῖς (1) ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφήσεται, ἐκεῖνο μόνον εἰπεῖν ὁ προφήτης ἐκελεύσ-

E θη, ἀλλ' ὥστε τῇ μηνύσει τῆς καταστροφῆς βελτίονας αὐτοὺς ἀπεργάσασθαι· ἐλπίδα λαβόντας τοῦ, εἰ μεταμεληθεῖεν, κερδᾶναι τὴν ἀπειλήν· ἐπεὶ καὶ περιττὸν ἦν ἀπειλεῖν τὴν καταστροφὴν, εἰ γενέσθαι πάντως αὐτὴν ἐχρῆν, οὐ-

F δὲν τῆς ἀπειλῆς ἐχούσης κέρδος· ὥστε ἢ μεταβαλομένους γοῦν κερδᾶναι τὴν τιμωρίαν, ἢ μὴ μεταβαλομένους δικαίως αὐτὴν ἐπαχθεῖσαν παρὰ Θεοῦ ἐκ τῆς αὐτῶν δείκνυσθαι κακίας· Ταῦτα δὲ καὶ ὁ προφήτης εἰδὼς Θαρσεῖς φησιν

G ἔφυγεν ἐκ προσώπου κυρίου· οὐκ ἂν γε τοῦτο πεποιηκὼς εἰ τὴν καταστροφὴν ἐσομένην πάντως ἠπίστατο· καὶ ἐπὶ τούτῳ γε ἀπεστάλθαι, ὡς ἂν μηνύσειεν μόνον ἐσόμενον τὸ τοσοῦτο κακὸν, οὐδενὸς ἐσομένου καθάπαξ βελτίονος ἐντεῦθεν.

H Θαρσεῖς δὲ οἱ μὲν ἔφασαν λέγεσθαι τὴν Ταρσὸν (2) ἀπὸ τῆς κατὰ τοὔνομα κοινωνίας ἐγγύτατος ὡς ἔοικε πλανηθέντες· Ταρσὸς μὲν γὰρ παραθαλασσία πόλις οὐκ ἔστιν· τὴν δὲ προσηγορίαν ταύτην εἰς δήλωσιν παραθαλασσίων πόλεων εἴω-

I θεν ἡ θεία λέγειν γραφή· ὡς παρὰ τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ τό· ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα Θαρσεῖς (3)· ὅπερ οὖν ἐπὶ μὲν τῆς παραθαλασσίου πόλεως καὶ παρ' αὐτὴν ἐχούσης ἑστῶτα τὰ πλοῖα λέγεσθαι δυνατὸν, ἐπειδὴ τῆς ἀφωρισμένης ὥσ-

K περ ἡ Ταρσὸς ἀφεστῶσα φαίνεται τῆς θαλάσσης, οὐδαμῶς ἁρμόττον· ἕτεροι δὲ τὴν Ῥόδον ἔφασαν· ἀλλ' ἐγώ γε πᾶσαν τὴν ἀκριβολογίαν ταύτην περιττὴν εἶναι πρὸς τὸ προκείμενον νομίζων, ἅτε τῶν κατὰ τὸν προφήτην διηγημάτων ἐρρωμέ-

L νων δὲ πάντως ὁμοίως ἥν τινα δή ποτε εἴ τις εἶναι νομίζοι τὴν πόλιν· ἐπισημαντέον δὲ ἐκεῖνο μᾶλλον, ὅτι οὐκ εἶπεν ἔφυγεν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐκ προσώπου κυρίου· οὐ γὰρ Θεὸν φεύγειν ὁ προφήτης ᾤετο, πάντων αὐτὸν δεσπότην καὶ ποιη-

M τὴν εἶναι νομίζων καὶ πανταχοῦ παρεῖναι πιστεύων· ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ Σιὼν ὄρους ἅπασαν αὐτῷ

Iam quum illa urbs maxima esset et populo confertissima, atque assyriacarum omnium illustrissima, necesse erat eam fama Iudaeis innotuisse: quare et Deus prophetam veluti ad cognitam urbem mittit, haud visu tamen sed auditu tantummodo notam. Heic autem unum hoc dicit, nempe ut in ea praedicet. Atqui insuper constat missum eum fuisse ad minitandum quoque urbi excidium, admonendosque incolas omnes, ut de paenitentia cogitarent, ceu si hoc pacto urbis eversionem vitaturi essent. Solent enim divinae scripturae multa congestim dicere, quotiescumque legentibus ratiocinio colligere consequentia licet. Neque sane cum in praesenti dixit *praedica*, hoc uno verbo prophetam instructum misit Deus, quin simul doceret, quaenam ab eo praedicanda essent. Neque cum dixit tres adhuc dies, et Ninive subvertetur, id tantummodo propheta dicere iussus fuit, sed dare operam ut praedictione excidii ad saniorem eos mentem revocaret; spe data, si paeniteret eos, fore ut minas irritas redderent. Alioqui inutile fuisset minitari exitium, si id necessario eventurum erat. Hic erat ergo minarum fructus, nempe ut vel paenitentes ultionem effugerent, vel pertinaces cognoscerent iuste inflictas a Deo poenas ob hanc ipsam illorum improbitatem. Harum, inquit, rerum propheta gnarus fugiebat a facie Domini in Tharsis. Porro id omnino non factitavisset, si exitium sine dubio futurum nosset, et si unice ad calamitatem nunciandam missus fuisset, ita ut nihil boni consequeretur. Iam Tharsis nonnulli aiunt significare Tarsum, nominis propinquitate ut videtur decepti. Tarsus enim haud est maritima urbs: illo autem nomine maritimas urbes designare scriptura solet, veluti apud beatum Davidem: vento valido conteres naves Tharsis: id quod de maritima urbe naves apud se habente dici potest; remotae, uti Tarsus est, a mari non congruit. Alii Rhodum intelligunt. Ego vero omnem hanc curiositatem existimo supervacaneam, ac prophetae historiam aeque firmam, quamlibet quisque civitatem cogitet. Illud potius animadversione dignum est, quod non dixerit *fugit a Deo*, sed *a facie Domini*. Neque enim se a Deo fugere opinabatur, quem omnium dominum creatoremque sciebat, atque ubique praesentem credebat. Sed quoniam in Sion monte universum si-

(1) Latina vulgata *quadraginta*, cui favent hebr. chald. syr. Aquil. Sym. Theod. In nobilissimo codice quodam graeco vaticano in margine legitur οἱ λ' (nempe λοιποὶ τεσσαράκοντα. Variat lectio apud Theodoretum, Theophylactum, itemque Iustinum. Constans est apud Mopsuestenum nostrum ac pseudo-Cyrillum. Conciliationem quandam legesis apud Augustinum de civ. D. XVIII. 44. (2) Sic diserte opinatur pseudo-Cyrillus, eamque sententiam diu propugnat Calmetus ad Gen. X. 4. Eandem sententiam memorant Theodoretus et Theophylactus, qui duo tamen de Carthagine cogitare malunt. Notissima sunt quae erudite scribit Bochartus phal. III. 7, cui Tharsis Hispania est. (3) Ps. XLVII. 8.

A προσάγεσθαι τὴν λατρείαν προσέταξεν ὁ Θεός,
ὑπόνοιαν ἰουδαίοις ἐντεθεικὼς ὡς αὐτόθι γε καὶ
οἰκῶν καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ποιούμενος τὴν οἰκείαν·
καὶ σκήνωμα δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν
ἥ τε πόλις Ἱερουσαλὴμ ἐλέγετο, καὶ ἡ γῆ δὲ
B πᾶσα τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἂν ἐν ἁπάσῃ τε οἰ-
κοῦντος τοῦ Θεοῦ καὶ πᾶσαν αὐτὴν ἐφορῶντος·
διὰ τοῦτο ἐκ προσώπου τοῦ κυρίου πεφευγέναι λέγει
τὸν προφήτην τὴν τῆς χώρας ἐκείνης ἐν ᾗπερ
ἐποιεῖτο τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ὁ Θεὸς ἐκβάν-
C τα, εἰς ἑτέραν τινὰ καὶ ἀπῳκισμένην χώραν
ἀπελθεῖν οὕτω δηλῶν· τοῦτο γὰρ ὁ προφήτης ἐποί-
ει· ὡς ἄχρι μὲν ἐν ἐκείνῃ διῆγε τῇ χώρᾳ ἐπι-
φαινομένου πάντως αὐτῷ τοῦ Θεοῦ καὶ διεγείροντος
αὐτὸν εἰς ὅπερ ἐβούλετο. εἰ δὲ πόρρω γένοιτο
D κερδαίνων τὴν ἐνόχλησιν ἐκείνην· ὡς ἂν μηδὲ
ἐπιφαίνεσθαι ἐν ἑτέροις τόποις ἀνεχομένου τοῦ
θείου· οὕτω καὶ ἰουδαῖοι ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας
ὄντες, περιττὰς ἡγοῦντο καὶ τὰς θυσίας καὶ τὴν
λατρείαν ἅπασαν τὴν τῷ Θεῷ προσαγομένην, ὡς
E τό γε ἐπιφαίνεσθαι τοῖς ἐκεῖ τόποις, μὴ δὲ δέ-
χεσθαι τὰ αὐτόθι εἰς τὴν αὐτοῦ πληρούμενα τι-
μὴν ἀνεχομένου· δῆλος δὲ ἦν ὁ προφήτης πρὸς
τὸ πρᾶγμα ὀκνῶν, διὰ τὸ συνορᾶν μὲν ὡς ἐπὶ
τισὶν αὐτὸν ἀποστέλλει πάντως χρησταῖς ἐλπί-
F σιν· οὐ γὰρ ἄν γε ἐπὶ δὴ μόνῃ πέμψας αὐτὸν κα-
ταστροφῇ, εἰ μή τι καὶ ἀγαθὸν ἐντεῦθεν οἰκο-
νομεῖν ἐβούλετο· τῶν ἄγαν δὲ ἀτόπων εἶναι νο-
μίσας εἰ πρῶτον ἀνθρώποις ὀφθεὶς τοῖς οὐ πρό-
τερον αὐτὸν ἐπισταμένοις εὐθὺ τινὸς ψεύστου
G καὶ ἀπατεῶνος ἀπενέγκοιτο δόξαν· τοῦτο δὲ καὶ
αὐτὸς ἐν τοῖς μετέπειτα διὰ τῶν οἰκείων δῆλος
φαίνεται ῥημάτων. Κατέβη μὲν οὖν εἰς τὴν Ἰόπ-
πην ὁ προφήτης ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας· αὐτό-
θι δὲ πλοῖον ἐπὶ Θαρσεῖς ἀπιὸν εὑρών, τόν τε
H μισθὸν δέδωκε τῆς ἀπονοίας· καὶ ἐμβὰς μετὰ
τῶν λοιπῶν ἐπὶ Θαρσεῖς ἐξέπλει· ὡς ἂν αὐτό-
θι τὴν ἐνόχλησιν μέλλων ἐκκλίνειν τὴν θείαν,
οὐκ ἐπιφαινομένου τι αὐτῷ ἐν ἀλλοτρίοις τόποις
τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπείγοντος ἐπὶ τὸ προκείμενον ἀπελ-
I θεῖν· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν θάλατταν ἐγένετο
πλέων, δῆλον αὐτὸν εἶδον ὁ Θεὸς ὅτι περιττὴν
τινὰ καὶ ματαίαν ὑπέμενε τὴν φυγὴν, σφοδρὸν
πνεῦμα κινήσας, τοσοῦτον ἐπὶ τῆς θαλάσσης
εἰργάσατο τὸν κλύδωνα, ὥστε καὶ συντριβῆναι
K κινδυνεύειν τὸ πλοῖον οὐ φέρον τῶν κυμάτων τὴν
βίαν· φόβος ἐκ τούτου τοὺς ἐν αὐτῷ εἴληφεν ὡς εἰ-
κός· ἕκαστος τὸ πρὸς ὃν ἡγεῖτο Θεὸν, καὶ ὅνπερ
θρησκεύειν εἰώθει τῇ φωνῇ κεχρημένος ἀπαλλα-
γὴν ᾔτει τοῦ παρόντος γενέσθαι κινδύνου· ἐπι-
L τεινομένου δὲ τοῦ κλύδωνος καὶ τὰ ἐνόντα τῷ
πλοίῳ κατὰ τὸ εἰωθὸς τοῖς χειμαζομένοις ἀπέρ-
ριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, εἴ πως κουφισθὲν δια-
φύγοι τὸν κίνδυνον τὸ πλοῖον. Τούτοις ἐπάγει·
« Ἰωνᾶς δὲ κατέβη εἰς τὴν κοίλην τοῦ πλοίου (1).
M » καὶ ἐκάθευδεν ἐκεῖ καὶ ἔρρεγχεν »· οὐχ ὅτι με-
τὰ τὸ ἐκεῖνα γενέσθαι εἰς τὸ πλοῖον κατελθὼν

bi cultum adhiberi Deus iusserat, opinione quadam Iudaeis immissa, quasi ibi incoleret, suumque ibidem aspectum revelaret (quare et Hierosolyma et regio omnis promissa dicebatur ob eam causam tentorium Dei, ceu si hanc universam occuparet incolatu suo Deus, eandemque oculis perlustraret;) idcirco a facie Domini fugisse prophetam ait scriptura, qui excesserat ea regione, in qua semet Deus revelabat. Nempe his verbis in aliam quamvis remotam terram secessisse propheta dicitur: qui reapse ita se gesserat; ceu si in iudaica regione manenti appariturus omnino Deus esset, seque ad iussa facienda excitaturus: contra si procul fieret, cariturum se molestia sperabat: quasi nimirum aliis in locis Deus semet revelare non pateretur. Atque ita Iudaei dum captivi detinerentur, victimarum quoque vel cuiusvis religionis Deo exhibendae nullum fructum esse putabant: ceu si Deus illis in locis neque apparere neque honorem religiosum sibi adhibitum soleret admittere. Perspicuum porro est prophetam ad id negotium torpuisse, propterea quod eum Deus quidem non sine praeclara spe mittebat; (neque enim unius excidii causa nunciandi misisset, nisi hinc quoque boni aliquid moliretur extundere;) sed tamen ipse valde absurdum putabat, si forte homo subito superveniens his qui se antea non noverant, continuo nebulonis cuiusdam et circulatoris famam contraheret. Id quod ipse in consequentibus mox sermonibus ait propheta. Hac de causa descendit Ioppen propheta, deprehensaque navi Tharsis versus solvente naulum solvit contumaciae suae, et cum reliqua turba conscendens Tharsis navigabat, ceu si ibi divina molestia liber esset futurus, quia Deus alienis in regionibus minime sibi occursurus esset, neque necessitatem certi loci adeundi impositurus. Iam ubi in altum progressus fuit, declaravit illi Deus quam inutilem quamque stultam fugam cepisset. Graviore enim commoto vento, tantam in mari conflavit procellam, ut infringi navis periclitaretur, quae vim fluctuum non ferebat. Hinc pavor navigantes, ut par erat, corripuit; et apud suum quisque deum quem patria religione colebat, praesens vitae discrimen elatis clamoribus deprecabatur. Tum se intendente procella, sarcinas quoque quotquot impositae fuerant de more in mare iaciebant, si forte onere leviata navis periculum evaderet. His addit scriptura: *Ionas autem in sentinam navis descenderat, ibique dormiens stertebat*. Non quod post commotam tempestatem in inferiora navis

(1) In vaticano quodam codice lego graeca Hesychii scholia, quibus totus propheta Ionas ad Christum refertur, quamquam id difficile factu videbatur Hieronymo p. 64. Itaque Hesychius in navi videt synagogam, in gubernatore Mosen, in nautis prophetas, in mari passionem peccatis nostris debitam, in sorte voluntatem patris, in ceti ventre necem, e qua Christus tertia die resurgens ethnicis praedicat, qui vitiis abiectis salutem consequuntur.

A ἐκάθευδεν· γελοῖον γὰρ εἰ ταραχῆς τοσαύτης
γενομένης καὶ πάντων περὶ τῆς σωτηρίας κινδυ-
νευόντων τῆς οἰκείας, εἰς ὕπνον ἑαυτὸν ἐκεῖνος
ἐδίδου· ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν εὐθὺς ἐπιβὰς πε-
ποίηκε τοῦ πλοίου· ἡ δὲ γραφὴ τὰ κατὰ τὸν κλύ-
B δωνα διηγησαμένη, ὕστερον ἐπήγαγε τὰ παρὰ
τοῦ προφήτου κατ' ἐκεῖνον γενόμενα τὸν καιρόν·
ὅτι τε ὁ πρωρεὺς (1) ὡς ἐν ταραχῇ τοσαύτῃ κα-
θεύδοντα τὸν προφήτην ἰδεῖν ἀπεληλυθὼς διήγει-
ρέ τε αὐτὸν καὶ ἐθαύμαζεν ὅτι τοσούτων γινομένων
C κακῶν μηδεμίαν αἴσθησιν ἔχει τῶν κατεχόντων
αὐτοὺς κακῶν, ἀλλ' ὡς ἐν ἀδείᾳ πολλῇ καθεύ-
δει τε καὶ ῥέγχει· ὑπεμίμνησκε δὲ αὐτὸν ἀνα-
στάντα τὸν Θεὸν καλεῖν τὸν ἴδιον εἴ πως ὑπ'
αὐτοῦ γοῦν διασωθεῖεν· ὧν δὲ ὁ μὲν προφήτης
D οὐδὲν διεπράττετο· τοιαύτῃ σφαλερὸν εἶναι νομί-
ζων δεήσεις προσάγειν τούτῳ ὅνπερ πεφεύγει·
ἐπετείνετο δὲ τοῦ κλύδωνος τὸ κακόν· ἐδοκίμα-
σαν λοιπὸν κλήρῳ διαγνῶναι τὸν τοῦ παρόντος
αἴτιον κακοῦ· τοῦτο δὲ ἐδήλου μὴ κοινὸν κατὰ
E πάσης θαλάσσης εἶναι τὸν χειμῶνα, ἀλλὰ περὶ
αὐτό γε μόνον τὸ πλοῖον τὴν σύμπασαν ταραχὴν
κινεῖσθαι· ἀφ' οὗπερ οἱ ἐν αὐτῷ λογιζόμενοι τὴν
αἰτίαν, κλήρῳ διαγινώσκειν τὸν αἴτιον ἐβούλον-
το τῶν κακῶν· τυχὸν καὶ τοῦ δεσπότου Θεοῦ ταύ-
F την αὐτοῖς ἐμβεβληκότος τὴν διάνοιαν· ὡς ἀκο-
λούθως τὰ λοιπά γε πραχθείη· οἱ μὲν γὰρ ἐχ-
ρήσαντο τοῖς κλήροις· ἐδείκνυτο δὲ ὁ μακάριος
Ἰωνᾶς τῶν γεγονότων αἴτιος· ἐφ' ᾧ δὴ καὶ θαυ-
μάσαντες οἱ ναυτικοὶ λοιπόν, εἰ τοιοῦτό τι πε-
G πραγμένον αὐτῷ τυγχάνοι ὥστε καὶ τοσοῦτον γεν-
νῆσαι κακόν, μετὰ σφοδρᾶς τῆς ἐπιτιμήσεως καὶ
μονονουχὶ δικαστικῷ λοιπὸν κεχρημένοι τῷ σχήμα-
τι (2), ὡς ἂν πρὸς ἄνθρωπον καταδεδικασμένον
ἤδη τῷ κλήρῳ διαλεγόμενοι, ἀπῄτουν μαθεῖν ὅτι
H περ αὐτῷ πεπραγμένον εἴη; τί δὲ καὶ ἐπιτήδευ-
μα μετίοι; ὅθεν τε ἔρχοιτο; καὶ ὅποι περ ἀπί-
οι; ἐκ ποίας τε ὁρμᾶται χώρας; καὶ ᾧ τινι
ἔθνει προσήκει τῶν ἀνθρώπων· πρὸς οὓς σαφῶς
ἀπεκρίνετο· “ δοῦλος κυρίου ἐγώ εἰμι, καὶ κύριον
I „ τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐγὼ σέβομαι, ὃς ἐποίησε
„ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν „· ὡς γὰρ ἐκεί-
νων περὶ εἴδωλα ἐχόντων, αὐτὸς τὸ τῆς οἰκείας
θρησκείας ἐξαίρετον ἐδήλωσεν εἰπὼν ὅτι δοῦλος
εἴη τοῦ Θεοῦ, τουτέστι φροντίδα ἔχων πᾶσαν τῆς
K θεραπείας ἐπιμελεῖσθαι τῆς αὐτοῦ· οὐ γὰρ δὴ
κατὰ τὸ κοινὸν εἶπε δοῦλος, καθὸ καὶ τοὺς ναύ-
τας ἦν ἀνάγκη δούλους εἶναι τοῦ Θεοῦ ὑπ' αὐτοῦ
γεγονότας· εἶτα καὶ τὸ ἰδιάζον λέγων τοῦ Θεοῦ
ὃν ἐθρήσκευε, τὸν τοῦ παντὸς φησὶ ποιητὴν ἐγὼ
L σέβομαι, ὃς καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης
καὶ πάντων ποιητής ἐστιν· ἐφοβήθησαν οἱ ἄν-
δρες ἀκηκοότες ταῦτα, ὡς ἂν τοῦ πάντων ποιητοῦ
κατ' αὐτῶν κεκινημένου· ὅθεν καὶ τὸν προφήτην
ἠρώτων τί τοῦτο ἐποίησας; καὶ ἐπειδήπερ ἔγνω-
M σαν αὐτὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ πεφευγέναι τὴν ὑπόμνησιν
ἐκκλίνοντα τὴν ἐκεῖθεν, εἶτα τῷ παρόντι σὺν

dormitum descenderit: esset enim ridiculum, si tanto terrore coorto, cunctisque de salute periclitantibus, ipse somno se tradidisset: verumtamen id egerat statim ac navim conscendit; at scriptura postquam procellam narravit, postremo loco dixit, quae propheta priore tempore fecerat. Pergit porro dicere, ut gubernator ad prophetam videndum venerit, qui in tanta omnium trepidatione dormiebat; cumque excitaverit, miratusque fuerit, quod in eo procinctu nullum ipse ingruentium malorum sensum perciperet; sed veluti profunda securitate stertens dormiret. Ergo illum admonuit, ut expergiscens Deum suum invocaret, si forte ab eo servarentur. Sed enim quum propheta nihil eiusmodi ageret, quia intutum existimabat precibus eum obtundere a quo fugiebat; quumque vis tempestatis augesceret; decreverunt nautae, quisnam esset eius mali auctor, sortito exquirere. Hinc satis intelligimus haud generalem fuisse toto mari procellam, sed circa illud unum navigium undarum strepitum desaevisse: qua re ad suspicandam causam commoti nautae, calamitatis eius reum sibi discernendum sortibus putaverunt; domino fortasse Deo hanc illis cogitationem ingerente, ut consequenter reliqua peragerentur. Ergo quum nautae sortes iecissent, beatus Ionas praesentis adversitatis causa demonstratus est. Id quod deinde nautae mirantes, quodnam scilicet ille tam grave facinus admisisset, ut tanti mali auctor existeret, et iam vehementi obiurgatione ac prope iudiciali formula utentes, atque hominem ceu iam sorte damnatum arguentes; certiores fieri volebant, quidnam ipse patrasset, quam artem profiteretur, unde digrederetur, quonam tenderet, qua patria oriundus esset, vel cui hominum genti adfinis. Quibus ille aperte respondit: *servus Domini ego sum, dominum Deum caeli colo, qui mare et aridam fecit*. Nam quia illi idololatrae erant, peculiarem ipse religionem suam declaravit, dum se Dei servum dixit; studiosum nempe summopere cultus, qui eum decebat, praestandi. Neque enim generali quadam ratione se dixit servum, cuiusmodi alios quoque nautas opus erat Dei esse servos, a quo fuerant creati. Deinde et singularem notionem edidit eius Dei cui erat devotus; nimirum ait se colere Deum a quo caelum, terra, mare, resque omnes creatae fuerunt. Quo audito, expaverunt homines, quod nimirum universae naturae conditor contra se commotus fuisset. Quamobrem prophetam sciscitabantur, quodnam crimen patravisset. Mox ubi hunc fugere a Deo cognoverunt, atque ab eius admonitionibus declinare; ideoque in praesentem se-

(1) Codex alius nobilissimus vaticanus qui continet varias lectiones hexaplorum Origenis cum Eusebii Pamphili recensione, habet in margine οἱ γ κυβερνήτης; nempe tres anonymas interpretationes sic ait legisse pro πρωρεύς.
(2) Haud scio an Theodorus Philoneus imitetur, cuius particula ex inedito commentario ad Ionam in meo quodam libro edita fuit, in qua forensis par exercetur de propheta iudicium.

*

A αὐτοῖς περιπεπτωκέναι κακῷ· ὡς ἂν γνοίη πανταχοῦ παρόντα τε τὸν Θεὸν καὶ ὁμοίως ἁπανταχοῦ τὰ δοκοῦντα ἐργαζόμενον, καὶ μὴ δὲ οἷόν τε εἶναι φυγεῖν τὸν τοιοῦτον· πρὸς αὐτὸν δὲ λοιπὸν τὸν προφήτην φασίν· “ τί σοι ποιήσομεν,
B “ καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀφ' ἡμῶν „· ἐκ γὰρ τῶν εἰρημένων τὰ περὶ αὐτὸν ἐγνωκότες, καὶ ὅτι ὑπηρέτης τε καὶ προφήτης ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ δὴ καὶ τὰ πράγματα συνᾴδοντα τοῖς λεγομένοις ἐγνωκότες, παρ' αὐτοῦ μαθεῖν ἐβουλήθησαν τί
C δὴ προσῆκεν αὐτοὺς διαπράξασθαι καὶ ἀπαλλαγῆναι τοῦ παρόντος κακοῦ· καὶ ἐπάγει “ ὅτι ἡ „ θάλασσα ἐπορεύετο καὶ ἐξήγειρε μᾶλλον κλύ„ δωνα· δεικνὺς ὅτι προσθήκην ἀεὶ τὰ τοῦ χει„ μῶνος ἐδέχετο „· ὡς ἂν μὴ ἐν ἀμελείᾳ οἱ κα-
D τὰ τὸ πλοῖον θεῖεν τὸ γινόμενον· εἶτα φησί· “ καὶ εἶπεν Ἰωνᾶς πρὸς αὐτούς· ἄρατέ με καὶ ἐμ„ βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν καὶ κοπάσει ἡ „ θάλασσα ἀφ' ὑμῶν· διότι ἔγνωκα ἐγὼ ὅτι „ δι' ἐμὲ ὁ κλύδων οὗτος ὁ μέγας ἐστὶν ἐφ'
E „ ὑμᾶς „· ἐγὼ μὲν γάρ φησι τούτων αἴτιος ὑμῖν εἰμὶ τῶν κακῶν· συμβουλεύω δὲ ὑμῖν ῥίψαι με εἰς τὴν θάλασσαν, ὡς ἂν ἐγὼ δοίην δίκας ὑπὲρ ἃ ἥμαρτον εἰς θεόν, αὐτοί τε λύσιν τῶν κατεχόντων λάβοιτε κακῶν· ἀλλ' ἐκεῖνοί γε σφαλερὸν
F εἶναι νομίζοντες ἄνδρα τοσοῦτον καὶ Θεῷ προσήκοντα εἰς θάλατταν ἁπλῶς ἐκρίπτειν, ἐφιλονείκουν, εἴ πως οἷοί τε ἐπὶ (1) τὴν γῆν ἐπανελθόντες ἔξω τοῦ πλοίου τὸν προφήτην ἐξαγαγεῖν· ἐπειδὴ δ' τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἠδύναντο ἐπιτεινούσης αὐτοῖς
G τὸν χειμῶνα τῆς θαλάσσης, ἀπολογησάμενοι τῷ Θεῷ ὑπὲρ οὗ δὴ πράττειν ἤμελλον, οὕτω τῇ θαλάσσῃ τὸν προφήτην ἐνέβαλον· λέγει γὰρ οὕτως· “ καὶ ἀνεβόησαν πρὸς κύριον καὶ εἶπαν· μηδαμῶς κύριε, μὴ ἀπολώμεθα ἕνεκεν τῆς ψυχῆς
H „ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ μὴ δῷς ἐφ' ἡμᾶς αἷ„ μα δίκαιον· διότι σὺ κύριε ὃν τρόπον ἐβού„ λου πεποίηκας „· μὴ γὰρ δὴ φησὶ τιμωρίαν ἡμῖν ἐπαγάγῃς ὡς ἂν δίκαιον μάτην ῥίπτουσιν εἰς θάλασσαν, ἐπειδὴ ἡμῖν μὲν ἦν περὶ πλείστου
I σωθῆναι τὸν ἄνδρα· οὐ γέγονε δὲ τοῦτο, ὡς ἔοικέ σοι μὴ δοκοῦν, ἀφ' ὧν ἐπιτεινόμενος ὁ κλύδων ποιεῖν ἡμᾶς τὰ εἰς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου οὐκ εἴα· οὕτω τε διὰ τούτων ἀπολογησάμενοι τῷ Θεῷ τῶν ῥημάτων, ἐνέβαλον τὸν Ἰωνᾶν εἰς τὴν θά-
K λασσαν· καὶ εὐθὺς ὁ κλύδων ἅπας ἐπαύσατο, ὥστε καὶ φόβῳ μεγάλῳ κατασχεθῆναι τοὺς ἄνδρας, θεασαμένους τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάντων κυρίου, ὃς καὶ συνεκίνησε τὴν θάλασσαν ὡς ἐβούλετο: καὶ βουληθεὶς αὐτὴν εὐθὺ καὶ παραχρῆμα πᾶ-
L σαν εἰς γαλήνην μετέστησεν· εἶτα ἐπάγει· “ ὅτι „ καὶ ἔθυσαν τῷ κυρίῳ καὶ ηὔξαντο εὐχάς „· οὐχ ὅτι παραυτὰ ἔθυσαν τῷ κυρίῳ λέγων· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ πλοίου θυσίας ἔμελλον ἐπιτελεῖν (2), ἀλλ' ἵνα εἴπῃ ὅτι τῶν εἰδώλων (3) παντελῶς ἀπο-
M στάντες ἀνέθεσαν αὐτοὺς τῇ τοῦ Θεοῦ λατρείᾳ, καὶ ὑπέσχοντο τὰ λοιποῦ τῆς αὐτοῦ δουλείας

cum calamitatem incurrisse; (quia profecto compertum habebat Deum ubique interesse, nulloque loco non sua placita facere, neque fieri posse, ut mortalis quisquam ab eius potestate discedat) prophetam deinde nautae rogabant, *quid tibi faciemus ut mare nobis sedetur?* Nam e dictis cognita hominis persona, nempe quod famulus et propheta Dei esset; quum facta quoque verbis consentanea comperissent, ab eo discere voluerunt, quid a se fieri oporteret ob impetrandam praesentis mali fugam. Porro addit scriptura, mare vehementius ferbuisse, fluctusque maiores extulisse; tempestatis scilicet incrementum significans, cuius causa rem negligere nautae non poterant. Deinde addit: *dixitque eis Ionas, tollite me et iacite in mare, quod ilico vobis sedabitur. Novi enim procellam ingentem hanc mei causa vobis excitatam.* Ego, inquit, horum vobis origo malorum sum: quare suadeo ut me in profundum mergatis, quo poenas dem culpae meae in Deum, vosque necis laqueo expediamini. Verumtamen illi periculosum existimantes talem virum Deique familiarem in mare temere abiicere, dabant strenue operam, si fieri posset ut ad litus navim appellentes, prophetam exponerent. Sed quum id adsequi nequivissent, graviorque maris aestus fieret, praefati apud Deum rei, quam acturi erant, excusationem, ita demum prophetam mari permiserunt. Quippe ait scriptura: *exclamaverunt ad Dominum, ne pereamus Domine ob huius hominis vitam, neque sanguinem innocuum nobis imputes: quia tu, Domine, prout tibi fuit libitum rem gessisti.* Ne poenas, inquiunt, de nobis sumas, quasi hominem iustum sine causa in mare iecerimus: nobis enim magnopere in votis erat hominem conservare: sed aliter tibi visum inde constat, quod aucta procella, haud nos sivisti saluti hominis consulere. His pro se apud Deum peroratis, Ionam mari merserunt: atque ilico procellae omnis fervor quievit: unde et gravi terrore correpti sunt vectores, supremi Domini potentia agnita, qui mare pro libito commoverat, eodemque mox libito quietum praestiterat. Exin additur, quod *et Domino sacrificaverint, et vota conceperint.* Non quod ibi statim Domino sacra fecerint; neque enim in navi hostias oblaturi erant: sed scriptura significat, vectores illos plane ab idolis defecisse, seque Dei cultui addixisse; fide data, se dein-

(1) Textus biblicus πρός. In praedicto autem insigni codice vaticano Theodotio et Symmachus habent εἰς. (2) Perspicue Hieronymus: *victimas certe iuxta litteram in mediis fluctibus non habebant; sed sacrificium Deo spiritus contribulatus est.* (3) Intellige, si placet, cum ps. Cyrill. ἐναλίους δαίμονας καὶ Ποσειδῶνα, *marinos daemonas et Neptunum.*

A ἐνδείξεσθαι αὐτῷ καὶ τὰς καθηκούσας προσ-
άξειν θυσίας· τοῦτο γὰρ λέγει τὸ εὔξαντο
εὐχάς.
Ὁ μὲν οὖν Ἰωνᾶς ἐπὶ πλεῖστον ἐπὶ τῆς θα-
λάσσης ἐφέρετο· προσέταξε δὲ ὁ Θεὸς κήτει με-
B γάλῳ ἐπὶ τῆς θαλάσσης φερόμενον καταπιεῖν
τὸν Ἰωνᾶν, οὗπερ ἐν τῇ κοιλίᾳ τρεῖς ἡμέρας τε
καὶ νύκτας πεποίηκεν ἀδιάφθορος παντελῶς ὁ
προφήτης· ὥστε καὶ αὐτὸν θαυμάσαντα ὅτι περ
ἀβλαβὴς ἐπὶ τοῦ κήτους πεφύλακται καὶ ἀδιάφ-
C θορος παντελῶς, ὡς ἐν οἰκίσκῳ τινὶ μετὰ πολ-
λῆς τυγχάνοντα τῆς ἀσφαλείας, ἐπὶ προσευχὴν
τραπῆναι, ἣν ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους ἀνέπεμπε
τῷ Θεῷ· τὰ δὲ τῆς προσευχῆς ῥήματα τοῦτον ἔχει
τὸν τρόπον· « Ἐβόησα πρὸς κύριον τὸν Θεόν
D » μου, καὶ εἰσήκουσέ μου· ἐκ κοιλίας ᾅδου(1) κραυ-
» γῆς μου ἤκουσας φωνῆς μου »· ἐν βαρυτάτῃ
θλίψει τυγχάνων καὶ ἐν αὐτῷ γε τῷ ᾅδῃ γεγονὼς
τῇ τῶν κακῶν ἀπογνώσει, ἐβόησά τε πρὸς σέ,
καὶ οὐκ ἀπέτυχον τῶν αἰτήσεων « ἀπέρριψάς με
E » εἰς βάθη καρδίας(2) θαλάσσης, καὶ ποταμοί με
» ἐκύκλωσαν(3)· πάντες οἱ μετεωρισμοί σου καὶ τὰ
» κύματά σου ἐπ' ἐμὲ διῆλθον »· ἀποφυγόντα
γὰρ τὴν ὑπηρεσίαν τὴν σὴν ἐμπεσεῖν τε τῇ θαλάτ-
τῃ πεποίηκας, καὶ πολλοῦ τινὸς πειραθῆναι τοῦ
F κλύδωνος· ὑφ' οὗ δὴ ἄγαν ταραττομένης τῆς
θαλάττης ποταμῶν δίκην ἐντεῦθέν τε κἀκεῖθεν
ἐπέρρει μοι τῶν κυμάτων τὰ ὕδατα· καὶ ἐγὼ
εἶπον· « ἀπῶσμαι ἐξ ὀφθαλμῶν σου (4)· ἆρα
» προσθήσω τοῦ ἐπιβλέψαι πρὸς ναὸν τὸν ἅγιόν
G » σου »; ὑπὸ γοῦν τῆς τῶν κακῶν ἀμηχανίας
ἐκβεβλῆσθαι τῆς προνοίας ᾤμην τῆς σῆς, καὶ
οὐδεμίαν εἶχον ἐλπίδα λοιπὸν τοῦ γενόμενος ἐν
τῷ ναῷ σου τῷ ἁγίῳ τὴν καθήκουσαν ἀποτίσαι
σοι θρησκείαν· ἅτε πόρρω τε αὐτοῦ τυγχάνων
H καὶ βαρυτάτοις περιτετειχισμένος κακοῖς· « περιε-
» χύθη μοι ὕδωρ ἕως ψυχῆς μου »· αὐτῆς μου
τῆς ψυχῆς καθίκετο τῶν περικεχυμένων ἡ τα-
ραχή· « ἄβυσσος ἐκύκλωσέ με ἐσχάτη (5) »· τὸ
τελευταῖον ὑπ' αὐτῆς κατεπόθην τῆς ἀβύσσου·
I « ἔδυ ἡ κεφαλή μου εἰς σχισμὰς ὀρέων(6) »· διαλ-
λάττειν τε οὐδὲν ἐδόκουν ἐμαυτῷ τῶν ἐν διαιρέ-
σεσιν ὀρέων βαρυτάταις ληφθέντων, εἶτα τῶν
ὀρέων ἐπὶ ταυτὸν συνεληλυθότων, οὐδεμίαν
ἀποφυγῆς εὑρίσκοντι λοιπὸν ἐλπίδα· « κατέ-
K » βην εἰς γῆν(7) ἧς οἱ μοχλοὶ αὐτῆς κάτοχοι αἰώ-
» νιοι »· εἶτα ἐκεῖθεν διεδέξατό με τὸ κῆτος·
καὶ γῆν τινα οἰκεῖν ἐδόκουν, ἐξ ἧς ἀποφυγεῖν τῷ
κατεχομένῳ δυνατὸν οὐδαμῶς ὑπῆρχεν· ἀβλαβὴς
μὲν ἔνδον τῇ θείᾳ προνοίᾳ φυλαττόμενος, τὴν
L ἐκεῖθεν τε ἔκδυσιν ὅπως ἂν γένοιτο οὐχ εὑρίσκων.
« καὶ ἀναβήτω ἐκ φθορᾶς ἡ ζωή μου(8) πρὸς σὲ κύ-
» ριε ὁ Θεός μου »· ἀλλὰ γὰρ μόνης τῆς σῆς ἐστὶ
δυνάμεως τῆς ὑπειλημμένης αὐτόθι φθορᾶς ἀ-
παλλάξαι μου τὴν ζωήν· « ἐν τῷ ἐκλείπειν ἀπ'
M » ἐμοῦ τὴν ψυχήν μου τοῦ κυρίου ἐμνήσθην »· μικροῦ
γὰρ ἀφιεὶς τῇ ἀπορίᾳ τὴν ψυχήν, τὸν σὸν ᾔτουν

ceps in eius famulatu futuros, debitasque victimas immolaturos. Id enim significat *vota concipere*.

Cap. II. Porro Ionas mari iamdiu iactabatur, donec Deus ceto grandi mandavit, ut naufragum devoraret: cuius in ventre tres dies mansit tresque noctes incorruptus plane propheta; ita ut ipse mirans suam intra cetum incolumitatem et integritatem, dum ibi ceu in domuncula quadam tute degit, conversus ad preces est, quas e ceti ventre ad Deum fudit: quarum precum haec verba sunt: *clamavi ad dominum Deum meum, qui me exaudivit: emissam de ventre inferi clamoris mei vocem auscultasti*. Gravissima pressura irretitus, atque in ipsis inferis, desperatis scilicet malis, versans, clamavi ad te; neque irrita fuit postulatio mea. *Proiecisti me in profundum maris cor, undaeque me concluserunt; omnes aestus tui fluctusque super me transierunt*. Qui perfuga eram ab obedientia tua, curasti ut in mare inciderem, ibique ingentem experirer procellam: qua dum mare, fluminis instar, agitatur, ego quidem aquarum verticibus quaquaversus obruebar. *Et ego dixi, reiectus sum procul oculis tuis. Num denuo videbo templum sanctum tuum?* His me malis quum expedire nequirem, exclusum me reputabam providentia tua; nullamque praeterea spem fovebam, fore ut in templum tuum reversus legitima perfungerer religione. Quippe illinc longissime aberam, gravissimis implicitus calamitatibus. *Offusae mihi sunt aquae usque ad animam*. Circumstantium malorum terrores ad ipsam animam penetraverunt. *Imo me vallavit abyssus*. Denique gurgite absorptus sum. *Caput meum in fissuras montium demissum est*. Nihil mihi differre videbar ab iis qui in cavernis montium altissimis detinentur, ita ut coeuntibus in se montibus, nulla spes evadendi reliqua sit. *Descendi infra humum, cuius vectes aeterna retinacula sunt*. Tum ibi me excepit cetus, intra quem terram quandam videbar incolere, unde evadere detento homini prorsus non licebat. Ceteroqui incolumis intus divino nutu servabar, quamquam exitum nullum nanciscebar. *Utinam se emergat a corruptione vita mea ad te domine Deus meus!* Tuae profecto tantummodo virtutis est, a tenaci illo exitio eripere animam meam. *Quum iam me desereret spiritus meus, Domini memor fui*. Quum iam in angustiis animam agerem, tuam popo-

(1) Inferorum venter erat ex Hesychio, qui totam hanc Ionae precem ad Christum refert. (2) H. synagogae fraudes. (3) H. multiplex Christi passio. (4) H. Deus, quare dereliquisti me? (5) H. supplicium. (6) H. sepulcrale spelaeum. (7) H. ea ad inferos descensum. (8) H. resurrectionem corporum heic hebraei vulgo intelligunt.

A βοήθειαν (1). « καὶ ἔλθοι πρὸς σὲ ἡ προσευχή μου
» εἰς ναὸν ἅγιόν σου, » αὐτός τέ μου δέξαι τὴν
προσευχὴν ἐν τῷ ναῷ καθεστὼς τῷ οἰκείῳ, οὐδὲν σε
τῆς διαστάσεως τῶν τόπων ἀμύνειν μοι κωλύ-
σαντος. « φυλασσόμενοι μάταια καὶ ψευδῆ ἔλεον αὐ-
B » τῶν ἐγκατέλιπον (2), » οἱ μὲν γὰρ τὴν ναυτικὴν
μετιόντες ἐργασίαν, καὶ τοῖς γε εἰδώλοις προσέ-
χοντες, καὶ περὶ τὴν ἀπάτην ἐκείνην ἠσχολημέ-
νοι ἐβουλήθησάν μου τινὰ ποιήσασθαι φειδώ· νι-
κηθέντες δὲ ὑπὸ τῶν κακῶν τῆς γνώμης ἀπέ-
C στησαν ἐκείνης, ὁρῶντες οὐκ ἐν αὐτοῖς βιωτὸν,
εἰ μὴ τῆς ἐγγύτητος ἀπαλλαγεῖεν τῆς ἐμῆς·
« ἐγὼ δὲ μετὰ φωνῆς αἰνέσεως καὶ ἐξομολογή-
» σεως θύσω (3) σοι εἰς σωτήριον τῷ κυρίῳ, » ἀλ-
λὰ γὰρ πανταχόθεν μόνῃ τῇ χάριτι τῇ σῇ φυ-
D λαχθεὶς, καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ θανάτου λα-
βὼν, ὕμνους τέ καὶ εὐχαριστίας ἀποτίσω σοι,
ὑπὲρ ὧν τῇ προνοίᾳ διασέσωσμαι τῇ σῇ. Τὰ
μὲν δὴ τῆς εὐχῆς τοῦ προφήτου ῥήματα ταῦτα·
τὸ δὲ κῆτος πνεύματι θείῳ τὸν Ἰωνᾶν ἐπὶ τὴν
E ξηρὰν ἤμεσεν, καθὼς ἐδόκει τοῦτο γενέσθαι τῷ
Θεῷ· τῆς γὰρ ἐσχάτης ἐστὶν ἀνοίας τοσούτων
τῶν περὶ αὐτὸν παραδόξως γεγονότων, καὶ μά-
λιστά γε πάντων τῆς ἐν τῷ κήτει σωτηρίας, τὴν
ἐκ τοῦ κήτους ἔξοδον πολυπραγμονεῖν τοῦ προ-
F φήτου, λογισμῷ τε οἴεσθαι καταλαμβάνειν ἀν-
θρωπίνῳ, καὶ φωνῆς τῆς ἡμετέρας λέγειν ὅπως
ἐγένετο μέν τοι γε (4).

Cap.III. Θεὸς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς γεγονότι τῷ προφήτῃ πά-
λιν ἀπελθεῖν εἰς τὴν Νινευὴ κελεύει, καὶ κηρύξαι
G δὴ ἐκεῖνα ἃ πρόσθεν αὐτῷ εἴρητο παρ' αὐτοῦ·
ἀφ' οὗ δὴ μάλιστα δείκνυται ὅτι οὐχ ἁπλῶς
εἶπεν αὐτῷ κηρύττειν, ἔτι τρεῖς ἡμέραι καὶ Νι-
νευὴ καταστραφήσεται· εἰ καὶ μετὰ συντομίας
αὐτὸ λέγειν οὕτως ἡ θεία δοκεῖ γραφή· ἀλλ' ὥστε
H καὶ δηλῶσαι ὅτι ἀπειλεῖ ταῦτα συμβήσεσθαι,
εἰ μὴ μεταμεληθεῖεν ἀποστάντες τῶν χειρόνων· διὸ
φησὶν « κήρυξον ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ κήρυγμα τὸ
» ἔμπροσθεν ὃ ἐγὼ ἐλάλησα πρὸς σὲ, » ἅπα-
σαν αὐτῷ σημαίνων τὴν διδασκαλίαν ἣν ἐπέτα-
I ξεν ἐν τοῖς πρόσθεν αὐτῷ πρὸς τοὺς Νινευΐτας
ποιήσασθαι. Ὁ μὲν δὴ προφήτης ἅτε τῇ πείρᾳ
λοιπὸν σωφρονισθεὶς ἠπείγετο πρὸς πέρας ἀγα-
γεῖν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ προσταχθέντα· λέγει δὲ
ὅτι ἡ πόλις ἦν μεγίστη τῷ Θεῷ· ἵνα εἴπῃ ὅτι τῇ
K θείᾳ προνοίᾳ εἰς μέγεθος αὐξηθεῖσα, ὡς διδά-
ξειεν ἂν ἡμᾶς μηδὲν οἴεσθαι δυνατὸν εἶναι κα-
τὰ τὸν βίον τοῦτον εἰς περιφάνειαν καταστῆναι
μὴ Θεοῦ παρέχοντος τὴν οἰκείαν κηδεμονίαν· « Ἦν
» δέ φησιν ὡσεὶ ἡ πορεία ὁδοῦ ἡμερῶν τριῶν, »
L οὐχὶ τὸ μῆκος αὐτῆς τοσοῦτον εἶναι λέγων,
ἀλλ' ὡς τοσούτων ἡμερῶν δεομένου τοῦ πᾶσαν
αὐτὴν ἐκπεριελθεῖν τι ἐν κύκλῳ καὶ κατιδεῖν
οἵα τίς ἐστιν βουλομένου σαφῶς· ἐπάγει γοῦν·
« καὶ ἤρξατο Ἰωνᾶς τοῦ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὴν
M » πόλιν ὡσεὶ πορείας ἡμέρας μιᾶς, » ἵνα εἴπῃ
ὅτι εἰσεληλυθὼς εἰς τὴν πόλιν ὁ προφήτης, καὶ

sci opem. *Venitque ad te templumque tuum oratio mea*. Ipse excepisti preces meas tuo in templo residens; nihil te locorum distantia, quominus mihi ferres opem, prohibuit. *Qui vanitatibus dant operam atque mendaciis, misericordiam dereliquerunt*. Hi qui nauticam vitam exercent et idola observant, atque eiusmodi fraudulentiis vacant, optarunt quidem mihi quodammodo parcere: verumtamen adversitate victi de sententia sua decesserunt; certiores facti haud sibi vitam superfuturam, nisi a mea se vicinia seiungerent. *Ego vero cum voce laudis atque praeconii sacrificabo tibi: quaecumque vovi solvam, pro salute recepta, Domino*. Equidem tua sola gratia servatus necique ereptus, hymnos tibi et gratiarum actiones reddam, qui curae tuae salutem acceptam fero. Atque haec fuit prophetae oratio. Cetus autem sancto a spiritu instinctus Ionam in litore evomuit, sicuti Deo visum erat ut fieret. Summae enim insaniae foret, post tot circa Ionam patrata miracula, praecipueque post retentam intra ceti viscera vitam, prophetae demum eodem e ceto exitum humano ingenio intelligibilem, aut nostra voce explicabilem, reputare.

Iam ubi in litore propheta stetit, rursum Deus praecepit illi ut Niniven iret, idque ibi praedicaret quod eidem antea in mandatis dederat. Unde potissimum demonstratur, haud simpliciter Ionae Deum mandavisse ut praedicaret, *adhuc tres dies et Ninive subvertetur*; (quamquam id breviter sic videtur scriptura dicere;) verum etiam ut minaciter quae eventura erant significaret, nisi paenitentes cives a vitiis recederent. Idcirco ait: *praedica ibi praedicationem, de qua tecum antea locutus sum*. Quibus verbis universam illi doctrinam innuit, qua superiore sermone praeceperat ut Ninivitas imbueret. Porro autem propheta experientia rerum iam eruditus festinabat ut Dei iussis obtemperaret. Ait vero scriptura *urbem illam fuisse maximam coram Deo*: nempe significat, eam divina providentia fuisse auctam: atque ita nos docet, quominus humanum quicquam putemus in gloriam venire posse, nisi id Deus cura sua dignetur. *Erat autem*, inquit, *veluti iter trium dierum*: haud sane intelligens tantam eius longitudinem; sed quod tot diebus opus esset ad eam circumeundam, atque ad eius speciem, siquis vellet, curiose observandam. Subdit ergo: *coepitque Ionas progredi intra urbem quasi itinere unius diei*. Narrat scilicet, prophetam urbem ingressum, atque in eiusdem

(1) H. Christi morientis verba *in manus tuas Domine* etc. (2) H. Iudaeorum militum Christi sepulcrum obsidentium. (3) H. mysticum videlicet sacrificium, pro salute nostra a Deo patre impetratae. (4) His verbis sugillat Theodorus hebraeos quosdam doctores, qui de Ionae exitu aniles fabulas confinxerunt.

A κατά τινος μέρους ἀρξάμενος τῆς πόλεως ἐκπε-
ριέει τε αὐτὴν, καὶ ὡσεὶ μίαν ἡμέραν πεποίηκε
κηρύττων τε καὶ λέγων, ὅτι ἔτι τρεῖς ἡμέραι καὶ
Νινευὴ καταστραφήσεται· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ὁπόσα
λέγειν αὐτὸν καθ᾽ ἕκαστον μέρος τῆς πόλεως πρὸς
B τοὺς παρόντας ἐπὶ διδασκαλίᾳ τῶν ἀκουόντων
ἀκολούθως ἐνῆν· τούτοις ἐπάγει· « καὶ ἐπί-
στευσαν οἱ ἄνδρες Νινευὴ τῷ Θεῷ »· δεικνὺς
ὅτι ἐκ τοῦ μέρους τῆς πόλεως ἀρξαμένου τοῦ προ-
φήτου πεποιῆσθαι τὸ κήρυγμα, εἰς ἅπαντάς τε ὁ
C λόγος διεδόθη μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους· καὶ δὴ
πάντες ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῖς λεγομένοις τὴν
γνώμην δεξάμενοι μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου τοῖς λε-
γομένοις ἐπείθοντο· δείκνυσι δὲ καὶ τὸ ἐπίστευ-
σαν οἱ ἄνδρες Νινευὴ τῷ Θεῷ ὅτι οὐχ ἁπλῶς τοῦ-
D το μόνον ἔλεγεν, ὅτι ἔτι τρεῖς ἡμέραι καὶ Νι-
νευὴ καταστραφήσεται· οὐ γὰρ ἀπὸ μόνης ταύτης
τῆς φωνῆς πιστεύειν εἶχον τῷ Θεῷ, ἀνδρὸς ξένου
καὶ ἀγνώστου αὐτοῖς παντελῶς τὴν καταστροφὴν
μὲν ἀπειλοῦντος, προστιθέντος δὲ οὐδὲν, οὐδ᾽
E ὑφ᾽ ὅτου περ ἀπεσταλμένος εἴη διδάσκοντος τοὺς
ἀκούοντας· ἀλλ᾽ εὔδηλον ὅτι καὶ Θεοῦ ἐμέμνητο
τοῦ πάντων κυρίου· καὶ ἀπεστάλθαι ἔλεγε παρ᾽
αὐτοῦ· καὶ τὸ κήρυγμα ἐποιεῖτο τῆς καταστροφῆς
πρὸς μεταμέλειαν αὐτοὺς ἐκκαλούμενος· ὧνπερ
F οὖν δεξάμενοι τὴν διδασκαλίαν, οὕτως πιστεύ-
ειν ἐλέγοντο τῷ Θεῷ· οὗ τήν τε ἀπόφασιν καὶ τὴν
διδασκαλίαν δεξάμενοι κατὰ τὴν τοῦ προφήτου
φωνὴν πρὸς τὸ κρεῖττον εἶδον· ὥστε καὶ πολλήν
τινα καὶ σύντονον τὴν μεταμέλειαν ἐπιδείξασ-
G θαι· νηστείαν γὰρ ἀνὰ τὴν πόλιν ἐκήρυξαν ὥς
φησι, καὶ σάκκους πάντες ἐνδυσάμενοι μικροί τε
καὶ μεγάλοι πενθικῷ κεχρημένοι τῷ σχήματι,
ἵλεω γενέσθαι τὸν Θεὸν αὐτοῖς ἐζήτουν· ἐπειδὴ
δὲ καὶ ἄχρι τοῦ βασιλέως (1) ἐληλύθει ὁ λόγος,
H οὐδ᾽ ἐκεῖνος ἀμελήσας φαίνεται τοῦ πράγματος·
ἀλλὰ μικρὰ τοῦ βασιλικοῦ φροντίσας ἀξιώματος,
τόν τε θρόνον ἀφεὶς τὸν οἰκεῖον, καὶ τὴν βασι-
λικὴν στολὴν ἀπορρίψας, σάκκον καὶ αὐτὸς πε-
ριθέμενος, ἐπὶ σποδοῦ καθεζόμενος διετέλει·
I προστάγματά τε ἑξῆς παρά τε τοῦ βασιλέως καὶ
τῶν κατ᾽ αὐτὸν ἀρχόντων ἐξετέθη τοῦ μὴ τοὺς
ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν
αὐτοῖς τεταγμένα ζῶα παντοίας τε τροφῆς καὶ
ποτοῦ διαμένειν ἐκτός· καὶ οὐ μέχρι τούτων ἔστη-
K σαν τὴν μεταμέλειαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν πάλαι
κακῶς αὐτοῖς πραττομένων ἀποστάντες (2), πά-
σης τε τῆς εἰς ἑτέρους ἀδικίας χωρίσαντες αὐτούς,
σφόδρα γε ἀνέμενον τὸ καὶ τὸν Θεὸν ἐφ᾽ οἷς
ἀπεφήνατο κατ᾽ αὐτῶν μεταγνόντα λῦσαι τὴν
L ἐξενεχθεῖσαν ἀπόφασιν παντελῶς· τίς γάρ φη-
σιν οἶδεν εἰ μετανοήσει καὶ παρακληθήσεται ὁ
Θεός, καὶ ἀποστρέψει ἀπὸ ὀργῆς θυμοῦ αὐτοῦ,
καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθα; ἅπερ οὐχ οἷόν τε λέ-
γειν αὐτοὺς μὴ ἐκ τῶν τοῦ προφήτου δεδιδαγμέ-
M νους φωνῶν, τοῦτο δὴ καὶ γεγενῆσθαί φησιν ὁ
προφήτης· καὶ ἐπειδήπερ εἶδεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀπο-

parte quadam praedicare orsum, circumisse tamdiu, donec unam veluti insumsit diem praedicans atque dicens, *adhuc tres dies, et Ninive subvertetur*; et reliqua quaecumque ab eo dici par erat in singulis urbis partibus ad civium eruditionem. Ilis addit: *et crediderunt incolae Ninivitae Deo*. Coepta per prophetam in quadam urbis parte praedicatione, celeriter admodum inter omnes diditus sermo significatur; ita ut vulgo homines certam ex dictis suscipientes sententiam, consternati magnopere monitis obtemperaverint. Praeterea, quod Ninivitae cives Deo crediderint, id satis indicat, haud simpliciter dixisse prophetam *adhuc tres dies et Ninive subvertetur*. Neque enim ob hanc unam voculam credere Deo poterant, si homo peregrinus ipsisque prorsus incognitus exitium minatus esset, nihil autem praeterea addidisset: neque docuisset auditores, quo mittente venisset. Sed enim explorandum est, prophetam et Dei meminisse omnium domini, et se missum ab eo confirmavisse: et praeconium exitii fecisse, atque ad paenitentiam esse adhortatum: quarum rerum notitia imbuti, merito dicti sunt credidisse Deo; cuius decretum magisteriumque excipientes, prophetae voce nunciatum, ad virtutem resipuerunt, ita ut multae vehementisque paenitentiae signa ediderint. Ieiunium enim per civitatem, ut ait, indixerunt, saccumque omnis aetas induit, lugubri habitu Dei clementiam implorantes. Quumque ad ipsum usque regem sermo devenisset, ne is quidem rem parvi fecit; sed regia spreta dignitate, throno relicto, regiaque stola abiecta, saccum et ipse induit, atque in cinere sedit: scriptumque a rege edictum est et a principibus eius, ut non solum homines verum etiam iumenta illorum servitio addicta omni pabulo potuque carerent. Neque hactenus illorum paenitentia stetit; sed omni ante actae vitae maleficio omisso, mutuisque imposito iniuriis fine, magnopere sperabant, fore ut ipse quoque Deus paenitens perlatum decretum funditus antiquaret. *Quis enim*, inquit scriptura, *novit num forte immutetur mitigeturque Deus, atque ab aestu furoris sui recedat, nobis incolumibus?* Quae sane dici ab eis non potuerunt, nisi propheticis vocibus fuissent edocti: id quod reapse factum propheta dicit. Iam postquam eos cognovit Deus vitiis

(1) Quisnam fuerit hic rex assyrius, cuius temporaria saltem resipiscentia narratur, disputant interpretes, et adhuc sub iudice lis est. Ceterum de Sardanapallo qui cogitant, ii cum Eusebii chronico satis tempore consentiunt, cuius vide editionem nuperam mediolanensem lib. II p. 315 – 316. Ad moralem vero sensum quod attinet, operae pretium erit legere quae super hoc rege copiose et docte more suo disserit contra Origenistas Hieronymus. (2) Textus biblicus codicis praedicti vaticani ἀνέστρεψαν. Tum in margine Aquila et Theodotio ἐπέστρεψαν.

A στάντας μὲν τῶν χειρόνων, νεύσαντας δὲ πρὸς
τὸ κρεῖττον ἔλυσε καὶ αὐτὸς τὴν ἀπόφασιν ἥν-
περ οὖν ἐξενηνόχει κατ' αὐτῶν.

Cap. IIII. "Ἐπὶ τούτοις ἐλυπήθη φησὶν ὁ Ἰωνᾶς λύπην
„ μεγάλην καὶ συνεχύθη„ · εἰκότως. διετα-
B ράττετο γὰρ ὡς ἀπατεῶνος καὶ ψεύστου δόξαν
μέλλων ἀποφέρεσθαι παρ' αὐτοῖς, ὅτι ὁ μὲν
εἴσω τριῶν ἡμερῶν ἀπειλήσειν ἔσεσθαι τὴν κατα-
στροφὴν, ἐγένετο δὲ οὐδέν· εἶτα καὶ πρὸς τὸν Θε-
ὸν ἀποβλέψας ἔλεγεν· "οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι
C „ μου ἦσαν ἔτι ὄντος μου ἐν τῇ γῇ μου; διὰ τοῦ-
„ το προέφθασα τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς. διότι
„ ἔγνων ὅτι σὺ ἐλεήμων εἶ καὶ οἰκτίρμων, μακ-
„ ρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς
„ κακίαις„ · σαφῶς γὰρ ἐδήλωσεν ὅτι τοῦτο
D καὶ τῆς φυγῆς αὐτῷ γέγονεν αἴτιον, τὸ εἰδέναι
ὅτι φιλάνθρωπος ὢν, ἂν μεταβαλλομένους ἴδοι,
τὴν ἀπόφασιν πάντως ἀλλάξει τὴν οἰκείαν· ὥσ-
τε ἐντεῦθεν αὐτῷ περιέσεσθαι τὸ ψεύστου τινὸς καὶ
ἀπατεῶνος δόξαν λαβεῖν παρ' αὐτοῖς· ὅθεν
E ἐπάγει· "καὶ νῦν δέσποτα κύριε λάβε τὴν ψυ-
„ χήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι καλόν μοι τὸ ἀπο-
„ θανεῖν με μᾶλλον ἢ ζῆν με„ · διὰ δὲ τούτου
φησὶ τὸν θάνατον αἱρετώτερον κρίνω τοῦ μετὰ δό-
ξης τοιαύτης ζῆν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· ὁ μὲν
F οὖν Θεὸς ὁ καὶ πρὸς τοὺς μετανοοῦντας φιλάνθρω-
πος καὶ τοῖς οἰκείοις ἤπιος ἄγαν ἐντρεπτικῶς
ἐπιτιμᾷ τῷ προφήτῃ φησίν· "εἰ σφόδρα λελύ-
„ πησαι σύ„ · ἀντὶ τοῦ δεινὰς ἀθυμεῖν τοσού-
των σεσωσμένων· δέον ἀντισηκοῦν τῇ ὑπολήψει
G τῇ σαυτοῦ τὴν πάντων σωτηρίαν, καὶ αἱρετώτερον
νομίζειν αὐτόν σε τοιοῦτον ὑποληφθῆναι, ἢ το-
σούτων ἀπώλειαν γεγενῆσθαι· ὁ δὲ προφήτης ἐξε-
ληλυθὼς τῆς πόλεως, ἐκαθέζετο κατάντικρυ
σκηνὴν ἑαυτῷ ποιήσας, καὶ ὑπὸ ταύτην διάγων,
H ἄχρις ἴδοι τί ποτε ἄρα γένοιτο πλέον περὶ τὴν
πόλιν· τῆς γὰρ ἀπειλῆς τὸ μέγεθος ἀναλογι-
ζόμενος ὑπελάμβανε τι τὸ τοιοῦτον καὶ ἔσεσθαι μετὰ
τοῦτο. εἶτα προσέταξεν ὁ Θεὸς κολόκυνθαν (1)
ἀθρόον ἀναφυεῖσαν, ἅπασαν τὴν σκηνὴν (2) ἐν ᾗπερ
I ἦν ὁ προφήτης πληρῶσαι σκιᾶς· ὡς καὶ αὐτὸν δο-
κεῖν οἰκίας τινὸς σκέπην ἔχειν τῷ πλήθει τῶν
φύλλων· καὶ δὴ καὶ τὸν καρπὸν πανταχόθεν
ἀθρόον ἐκκρεμάμενον, πλείστην τινὰ παρέχειν
αὐτῷ τὴν ψυχαγωγίαν· ἥσθη τοῦτο τὸν προφήτην
K ὡς εἰκὸς τερφθέντα τῷ παραδόξῳ τῆς τε θέας
καὶ τῆς χρείας τοῦ γεγονότος· ὡς δὲ πολλὴν
ἐπὶ τῷ πράγματι τὴν ἡδονὴν ἔσχε, καὶ ἀρκοῦ-
σαν τινὰ νομίζεσθαι τὴν ψυχαγωγίαν ἐντεῦθεν
ἐδόκει· ἀθρόον πάλιν ἐπιτάγματι θείῳ σκώ-
L ληξ ἐγγεγονὼς τῷ φυτῷ ἅπαν ἀθρόον αὐτὸ ἀνή-
λωσέν τε καὶ ἐξήρανεν παντελῶς· τὸ γὰρ σκώ-
ληκι ἑωθινῷ λέγει ἵνα εἴπῃ ὅτι ἕωθεν προστάγ-
ματι θείῳ σκώληξ ἀθρόον ἐκφυεὶς ἐπὶ τοῦ φυτοῦ
ἀπεξήρανεν ἅπαν· ὥστε ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου
M σφοδροτάτην αὐτῷ τοῦ ἡλιακοῦ καύσωνος ἐπι-
πεσεῖν τὴν ἀκτῖνα· λέγει γοῦν ὅτι προσέτα-

omissis ad virtutem tendere, decretum ipse quoque quod in eos tulerat abrogavit.

His gestis, pergit scriptura dicere, *magnum contraxit Ionas maerorem, eique animus perturbatus est*. Neque immerito. Timebat enim ne vani et mendacis opinionem apud Ninivitas acquireret: quandoquidem ipse quidem futurum minatus erat intra tres dies excidium; nihil autem inde consecutum est. Mox Deum suspiciens aiebat: *nonne hic erat sermo meus, dum adhuc in patria regione versarer? ideoque fugam in Tharsis maturaveram; quia te clementem noveram et misericordem, patientem admodum et indulgentem, atque obliviscendis iniuriis facilem*. Perspicue demonstrat hanc sibi fugae causam fuisse, quia mutatum iri decretum noverat, si Deus clementissimus immutari vidisset homines; se vero fallacis hominis ac deceptoris famam aucupaturum. Quare ait: *nunc potens Domine spiritum mihi eripe, quia mori mihi quam vivere satius est*. Optabilior enim mihi, inquit, mors est, quam in hac hominum opinione versari. Tum Deus paenitentium amator, suisque admodum mitis, pudorem Ionae incutiens, increpuit dicens: *num tibi magnopere dolet animus?* Nempe maerere videris, quod tanta hominum multitudo conservata sit. Atqui deberes communem salutem aequi bonique consulere prae fama tua; tuique nominis maculam, quam tot hominum exitium, malle. Tunc urbe propheta egressus, coram resedit, tuguriolo ibi constructo: in quo manens, numquid praeterea civitati fieret, observabat: minarum enim gravitatem secum reputans, existimabat hinc aliquid consecuturum. Mox iussit Deus ut cucurbita repente nata tugurium totum, in quo propheta versabatur, umbra obtegeret: quare Ionas putabat quandam se domum habere densitate foliorum circumseptam. Et quidem poma quoque adfatim undique dependentia maximam animo praebebant oblectationem. His, inquam, propheta magnopere laetabatur. Sed enim dum eo miraculo, reique aspectu atque usu fruitur, dum multa ob id voluptate perfunditur, atque hac sibi recreatione beatus videtur; divino repente nutu vermiculus plantae innatus, hanc funditus corrupit atque exsiccavit. Iam hunc vermiculum scriptura matutinum vocat, quo significet genus serpentis matutino tempore Deo volente in arbore geniti, hanc penitus exsiccavisse: ita ut orto mox sole, vehemens in Ionam solaris flammae inciderit radius. Pergit scriptura dicere:

---

(1) Ita cum adspiratione Theodorus aliique plures. Sic fuit etiam in insigni praedicto codice vaticano; in quo mox secunda manus fecit κολοκύντα. (2) Rursum Hesychius in tentorio cernit synagogam velamina mysteriorum usque ad Christum habentem; in vermiculo ethnicos, qui Iudaeos oppresserunt, quorum exitio Christus misericors maeret.

A ,, ξεν ὁ Θεὸς πνεύματι καύσωνος συγκαίοντι,
,, καὶ ἐπάταξεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἰωνᾶ, καὶ
,, ὠλιγοψύχει, καὶ ἀπελέγετο τὴν ψυχὴν αὐ-
,, τοῦ ,,· δεικνὺς ὅτι οὐ κατὰ τὸ εἰωθὸς οὐδὲ
ὁ καύσων ἐγένετο, ἀλλὰ προστάγματι θείῳ
B βαρυτάτην αὐτῷ τὴν φλόγα ἔπεμψεν ὡς ἂν μεί-
ζονα τοῦ συμβάντος τὴν αἴσθησιν λαβὼν ἔτι
μᾶλλον ἀλγήσειεν ὁ προφήτης· μικροῦ γοῦν ἀφεῖ-
ναι τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ καύσωνος κινδυνεύων·
τοῦτο γάρ ἐστιν τὸ καὶ ἀπελέγετο τὴν ψυχὴν
C αὐτοῦ· ἔφη πρὸς τὸν Θεόν· " καλόν μοι (1) τὸ
ἀποθανεῖν, ἢ ζῆν ,,· τοιοῦτό τι λέγων ὅτι ψυ-
χαγωγίαν τινὰ τῶν συνεχόντων ἔδοξα κακῶν
ἔχειν τὸ φυτόν· εἶτα ἀθρόον τὸ μὲν ἀπελήλυ-
θεν· ἐγὼ δὲ τῇ μοχθηρίᾳ τῆς ὑπολήψεως προσ-
D εκτησάμην τοῦ καύσωνος τὴν βαρύτητα καὶ τὸν
ἐνοχλοῦντα κίνδυνον ἐντεῦθεν· πῶς οὖν οὐ τοῦ
ζῆν βέλτιον τὸ ἀποθανεῖν, εἰ τοσούτοις μέλ-
λοιμι παλαίειν κακοῖς; διὸ δή φησι πρὸς αὐτὸν
ὁ Θεὸς " εἰ σφόδρα λελύπησαι ἐπὶ τῇ κολοκύν-
E θῃ ,,; τοῦτο δὲ εἰπόντος, ἕως θανάτου λυπεῖσ-
θαι· οὕτως αὐτῷ καὶ ἐράσμιον ἔδειξε τὸ φυτὸν
ὁ Θεὸς, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ φυτοῦ λύ-
πην αὐτῷ μείζονα πεποίηκεν ἐγγενέσθαι, ἐπὶ
τῷ παραθέσει μειζόνως αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τῇ σωτη-
F ρίᾳ τῆς πόλεως λύπην ἐλέγξαι κάκιστα γεγενη-
μένην, ἐπάγει· " εἶτα σὺ μὲν φησὶ τοσοῦτον
,, ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης ἤλγησας οὐδένα κάμα-
,, τον εἰς τὴν σύστασιν αὐτῆς εἰσενεγκών· ἐν νυ-
,, κτὶ γὰρ ἀθρόον γεγονυῖα· ἀθρόον ἐν νυκτὶ
G ,, καὶ τὴν ἀπώλειαν δέδεκται· ἐμοὶ δὲ πῶς οὐ
,, πλείονα ἁρμόττον φειδὼ Νινευὴ τῆς πόλεως
,, ἔχειν, τῆς οὕτω μεγίστης, ὡς δώδεκα μυριά-
,, δας αὐτὴν(2)οἰκεῖν ἀνθρώπων οὐκ ἐγνωκότων
,, δεξιὰ ἢ ἀριστερά ,,· ἵνα εἴπῃ νηπίων· τοιού-
H τους γὰρ οὐκ ἐγνωκότας δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ λέγει,
τοὺς διὰ νηπιότητα οὐκ ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων
διάκρισιν ἔχοντας, οὐδὲ ἐν ἁμαρτίαις ποτὲ ὡς
γεγονότας, ἅτε τῆς ἡλικίας οὐ δεχομένης τοῦ-
το· λέγει μὲν γὰρ αὐτὸ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πλή-
I θους τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν· ἔνθα γὰρ το-
σοῦτο τῶν νηπίων ἦν τὸ πλῆθος, πόσον δὴ τὸ
τῶν τελείων ἀνθρώπων ἦν; τοὺς δέ γε λοιποὺς
ἅπαντας παραλιπὼν ὁ Θεὸς, τὸν τῶν νηπίων εἶ-
πεν ἀριθμόν· οἳ ὁμολογουμένως ἐφαίνοντο οὐκ
K ὄντες ἄξιοι τοῦ τι κακὸν παθεῖν, ἅτε μηδὲ
ἡμαρτηκότες τί τέως· οὐ γὰρ δὴ φησὶν εἴποις
ἂν ὅτι καὶ τοσοῦτον ἀριθμὸν νηπίων οὐδὲν ἡμαρ-
τηκότων ἀπολέσθαι προσῆκον ἦν· ὥστε κἂν εἰ μὴ
τῶν τελείων φειδὼ, γοῦν τῶν νηπίων μνησθῆναι
L μᾶλλον ἐχρῆν, ἐπὶ τῷ μηδὲν κακὸν τὴν πόλιν
παθεῖν. Προσέθηκε δὲ τὸ " καὶ κτήνη πολλὰ ,,
ὡς ἂν καὶ τούτων ἀβλαβῶν φυλάττεσθαι ὀφει-
λόντων δικαίως, τοῖς ἐπὶ τῆς πόλεως διασω-
ζομένοις τῶν ἀνθρώπων(3).

praecepit Deus spiritui calido urenti ut saeviret in Ionae caput; qui animo concidens, iam vitam respuebat. Ita vero intelligimus haud consuetum hunc fuisse calorem, sed flammam gravissimam divino consilio immissam; cuius causa maiorem solito patiens propheta sensum, vehementius angebatur, parumque aberat, quin vitam amitteret vi caloris. Hoc enim significat *vitam respuebat*. Ait igitur Deo: *melius mihi mori quam vivere*. Quibus verbis hoc quodammodo aiebat: malorum mihi solamen haec planta fuit; sed eadem mox defecit. Ego vero praeter famam pessimam, caloris quoque molestiam et discrimen patior. Quid ni igitur mori malim quam vivere, qui tantis obtundor malis? Quamobrem ait illi Deus: *num tu magnopere maeres propter cucurbitam*? quo respondente, se mortalibus angi doloribus; (adeo iucundam fecerat prophetae arborem Deus, idemque tantam de illius exitio tristitiam creaverat; ut hoc exemplo maerorem hominis de civitatis salute iniustissimum coargueret;) subdit Deus: *tune tantopere cucurbitae causa maeres, qui eidem excolendae nullum laborem impendisti? una enim hac nocte nata, ilico una nocte interitum passa est; me vero cur magis non decuit misereri Niniven, tanti populi urbem, ut duodecim ibi sint myriades hominum, qui laevam a dextera non discernunt?* Pueri nimirum infantes intelligendi sunt, qui reapse laevae dextraeque discrimen nullum agnoscunt: quique ob aetatis infirmitatem nulla de re iudicare queunt; ideoque ne culpae quidem obnoxii fuerunt, aetate nondum patiente. Sic autem Deus locutus est ob declarandam incolarum copiam. Ubi enim infantium tantus erat numerus, quantus demum adultorum cogitandus est? Iam ceteris praetermissis, Deus lactentium memoravit numerum, quorum sine dubio propter innocentiam nullum erat poenae meritum. Nemo certe dixerit simplicium parvulorum tantam multitudinem aequo iure fuisse perdendam. Quamobrem etiamsi forte adultorum nulla fuisset miseratio, puellorum utique meminisse oportuit, quo nihil mali urbi fieret. Adiecit Deus, *et iumenta multa*; erat si merito haec quoque servari incolumia debuissent, ob civium, quibus erat parcitum, commoditatem.

(1) Codex ille insignis vaticanus pronomen μοὶ, habet in margine. (2) Textus biblicus ἐν ᾗ; sed praedictus cod. vaticanus habet in margine ἐν αὐτῇ. (3) Hic tenemus cognoscere licuit Mopsuesteni biblicas interpretationes valde esse simplices litteraeque tenaces. Ceteroqui item reapse auctor Christum dominum pie docteque in propheticis oraculis passim agnoscit; quin tamen allegoricum sensum in singulis articulis consectetur; quamquam et hic sensus in ecclesia Dei numquam non habuit auctoritatem et usum, ut prolixe inter ceteros demonstrat cl. Antonelius praef. ad Athanas. comm. in ps.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΝΑΟΥΜ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ(1)

THEODORI ANTIOCHENI MOPSUESTIAE EPISCOPI

COMMENTARIUS INTEGER IN NAHUMUM PROPHETAM.

A Ἡ Νινευὴ πόλις ἦν μεγάλη, πλήθει τε
κομῶσα, καθὼς ἡ θεία διδάσκει γραφὴ, καὶ τῶν
ἐν ἀσσυρίοις περιφανεστάτη πασῶν· ἐν ᾗ τά τε
βασίλεια ἐτύγχανεν ὄντα, καὶ ὁ τῶν ἀσσυρίων βα-
σιλεὺς τὰς πλείστας ἐποιεῖτο διατριβάς (2)· ἀλ-
B λὰ γὰρ οὗτοι, λέγω δὲ τοὺς οἰκοῦντας τὴν Νι-
νευὴ βουλομένου μὲν τοῦ Θεοῦ τῆς οἰκείας χάρι-
τος ποιήσασθαι τὴν ἀπόδειξιν, καθὼς σαφέ-
στερον ἐπὶ τῆς τοῦ μακαρίου Ἰωνᾶ προφητείας
ἔφθημεν εἰπόντες, ἀπὸ μόνης ἀπειλῆς ὑπὸ
C ἀγνώστου γενομένης ἀνδρὸς, τοσούτῳ κατεσχέ-
θησαν τῷ δέει, ὥστε μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους με-
ταβληθέντες πρὸς τὸ κρεῖττον ἰδεῖν· ἐπειδὴ δὲ
ἐνδέδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὴν προαίρεσιν ἐπι-
δεῖξαι τὴν οἰκείαν, τοσαύτῃ μὲν ἐχρήσαντο μοχ-
D θηρίᾳ γνώμης, τοσαύτῃ δὲ ὠμότητι καὶ τρόπου
κακίᾳ ὥστε πάντας μὲν τοὺς τῶν δέκα φυλῶν
ἐπιστρατεύσαντες αἰχμαλώτους λαβεῖν· πορθή-
σαντές τε αὐτῶν τὰς πόλεις, καὶ τὰ προσόν-
τα αὐτοῖς διαρπαγῆς ποιησάμενοι πάντα, ὁρ-
E μῆσαι δὲ καὶ μέχρι τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἣν καὶ αἱ-
ρήσειν ἐντεῦθεν, οὐδεμίαν αἰδῶ τοῦ τε ναοῦ καὶ
τῆς αὐτόθι γινομένης τοῦ Θεοῦ λαμβάνοντες θε-
ραπείας(3)· καί τι γέγονε παραπλήσιον τοῖς ἐν Αἰ-
γύπτῳ ποτὲ γεγονόσιν, ὅτι Φαραώ τε ὁ βασι-
F λεύων ἐν αὐτοῖς, καὶ πάντες δὲ οἱ αἰγύπτιοι
διὰ σπουδῆς εἶχον τόν τε Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἰωσὴφ,
καὶ πάντας τοὺς προσήκοντας αὐτοῖς κατὰ γέ-
νος, ἄχρι ταύτην αὐτοὺς ἀποσώζειν τὴν γνώμην
παρεσκεύαζεν ὁ Θεός· ὡς δὲ ἐπεδέδωκεν μὲν
G εἰς πλῆθος ὁ λαὸς, ἐπείγειν δὲ ὁ τῆς ἐξόδου
καιρὸς, ἐνδέδωκε τῷ τε Φαραὼ καὶ τοῖς αἰγυ-
πτίοις τὴν ἑαυτῶν περὶ ἐκείνους ἐπιδεῖξαι κα-
κίαν ὥστε καὶ πάσῃ χρήσασθαι σπουδῇ πάντας
αὐτοὺς ἄρδην ἀνελεῖν· ἀφορμῇ δὲ ταύτῃ χρησά-
H μενος οὕτως αὐτοὺς ἐξήγαγεν ὁ Θεὸς τῆς Αἰγύ-
πτου· τοῦτο γοῦν ὁ μακάριος λέγων Δαβὶδ (4) ἀπέ-
στειλε βασιλεὺς φησὶ καὶ ἔλυσεν αὐτὸν, ἄρχων
λαοῦ καὶ ἀφῆκεν αὐτόν· κατέστησεν αὐτὸν κύ-
ριον τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἄρχοντα πάσης τῆς κτή-
I σεως αὐτοῦ· τοῦ παιδεῦσαι πάντας τοὺς ἄρχον-
τας αὐτοῦ ὡς ἑαυτὸν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους αὐ-
τοῦ σοφίσαι· λέγει δὲ τὴν περὶ τὸν Ἰωσὴφ τιμήν
τε καὶ σπουδὴν ὑπὸ τοῦ Φαραὼ γεγενημένην· οἷς
ἐπάγει· καὶ εἰσῆλθεν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον, καὶ
K Ἰακὼβ παρῴκησεν ἐν γῇ Χάμ· καὶ ηὔξησε τὸν
λαὸν αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ἐκραταίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ

Ninive urbs magna fuit, populi numero abundans, et assyriacarum omnium illustrissima, ubi regia palatia erant, rexque Assyriorum plurimo anni tempore versabatur. Porro huius urbis cives, volente Deo suae gratiae ostensionem facere, sicuti iam planius diximus dum ad beati Ionae oracula commentaremur, Ninivitae inquam ob unius ignoti hominis minas, adeo metu correpti fuerunt, ut celeriter admodum resipiscentes, ad virtutem spectaverint. Postquam vero indulsit eis Deus, quominus propositum suum exsequeretur, tanta usi sunt pravitate animi, tanta crudelitate et malitia morum, ut suscepta bellica contra decem tribus expeditione, omnes in captivitatem abduxerint: vastatisque harum urbibus et opibus ubique direptis, adusque Hierosolyma propinquaverint, quam urbem capere nitebantur, sine ulla vel templi vel religionis, qua ibidem Deus colebatur, reverentia. Tunc simile quid contigit atque olim in Aegypto versantibus, ubi principio quidem Pharao rex omnesque Aegyptii studio impenso Iacobum et Iosephum cunctamque horum cognationem fovebant, quoad eis Deus hanc mentem conservavit. Sed postquam in multitudinem excrevit populus, instabatque demigrandi tempus, Pharaoni permisit Deus atque Aegyptiis ut suam expromerent contra Hebraeos malitiam, quo sic illos dedita deinde opera exscinderet, hos autem Aegypto educeret. Rem his verbis beatus narrat David: " misit rex, inquit, et solvit eum, princeps populi et dimisit eum. Constituit eum dominum domus suae, et principem omnis possessionis suae. Ut erudiret principes eius tamquam se ipsum, et seniores eius sapientiam doceret ". Loquitur scilicet de Iosepho, deque honorificentia et officiis quibus eum prosecutus est Pharao. Posthaec addit: " et ingressus est Israel in Aegyptum, et Iacob habitavit in terra Chami. Et auxit populum valde, roboravitque eum prae inimicis eius ". Iam

(1) A septuaginta Interpretibus Nahumum post Ionam poni videmus; quum tamen alii textus interponant Michaeam. Mopsuestenus noster, graecus licet, interponit item Michaeam, quicum conspirant Theodoretus et ille seu verus seu falsus Cyrillus. Ego vero, omissa interim Michaeae editione, Nahumum subtexo. (2) Alia quippe assyrii regia palatia Babylone erant. Namque ut Ninivem Ninus, ita mox Semiramis Babylonem regni sedem fecerat. (3) IIII. reg. XVIIII. sqq. (4) Ps. CIII. 20.

A τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· καὶ ἐπειδὴ καὶ τοῦ Ἰακὼβ
εἶπε τὴν εἴσοδον, καὶ ὁπόσον εἰς πλῆθος ἐπιδε-
δώκασιν οἱ τοῦ λαοῦ πάντες, ἐπάγει “ μετέστρε-
ψε τὴν καρδίαν αὐτοῦ τοῦ μισῆσαι τὸν λαὸν αὐ-
τοῦ, τοῦ δολιοῦσθαι ἐν τοῖς δούλοις αὐτοῦ „· δῆ-
B λον ὅτι τοῦ Θεοῦ ἐνδόντος μετεβλήθησαν οἱ αἰ-
γύπτιοι σὺν τῷ βασιλεῖ πάντες, ὥστε καὶ διὰ
μίσους ἔχειν τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ βούλεσθαι
παντελῶς αὐτοὺς ἀνελεῖν· οἷς τὰ τῆς ἐξόδου λοι-
πὸν ὁ μακάριος ἐπάγει Δαβίδ· τὸν αὐτὸν δὲ
C τρόπον κἀνταῦθα πρότερον μὲν τῆς οἰκείας χά-
ριτος ἐπίδειξιν ποιούμενος ὁ Θεὸς, ἀθρόαν τοῦ τε
βασιλέως τῶν ἀσσυρίων καὶ πάντων δὴ τῶν κα-
τὰ τὴν Νινευὴ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν
γενέσθαι πεποίηκε· μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐνδοὺς
D αὐτοῖς τὴν οἰκείαν ἀκφῆναι κακίαν, εἴασε τοι-
αῦτα περὶ τοὺς ἰσραηλίτας παρ' αὐτῶν γε-
νέσθαι, ἀφ' ὧν ἐπόρθησάν τε τὰς δέκα φυλὰς,
καὶ ἐπεστράτευσαν τῇ Ἱερουσαλὴμ, μετὰ πολ-
λῆς ὁρμήσαντες τῆς ἀπονοίας, ὡς καὶ αὐτῷ γε
E μικροῦ πολεμήσοντες τῷ Θεῷ· ἀλλὰ γὰρ εὐθὺ
μὲν βαρυτάτην αὐτοῖς διὰ τοῦ ἀγγέλου τὴν πλη-
γὴν ἐπήγαγεν ὁ Θεός· τρέψας δὲ τοὺς λοιποὺς
εἰς φυγὴν πολυτρόποις περιέβαλλε τοῖς κακοῖς·
καὶ τὸ τελευταῖον ἐπὶ τῆς οἰκείας χώρας γεγο-
F νὼς μετὰ πολλῆς τῆς ἀτιμίας Σενναχηρεὶμ ὁ
τότε τῶν ἀσσυρίων βασιλεὺς τὴν ὑπὸ τῶν ἰδίων
υἱῶν ὑπομεμένηκε σφαγήν(1)· εἶθ' ὕστερον καὶ παν-
τελῶς αὐτῶν τὴν βασιλείαν καθεῖλεν διὰ τῶν
βαβυλωνίων πολιορκηθῆναί τε καὶ ἀφανισθῆναι
G παρ' αὐτῶν παρασκευάσας τὴν Νινευὴ(2), ὥστε
τὴν πολυανθρωποτάτην καὶ περιφανῆ καὶ βασιλί-
δα, αἰχμάλωτον τε γενέσθαι καὶ εἰς ἐρημίαν κα-
ταστῆναι παντελῆ· ὡς γὰρ ἐν τοῖς προτέροις, ἅπερ
ὁ μακάριος Ἰωνᾶς ὁ προφήτης διηγεῖται, τῆς χα-
H ριτος τὴν ἐπίδειξιν ὁ Θεὸς ἐποιήσατο τῆς οἰκει-
ας, ἅπαντας αὐτοὺς ἀθρόον μεταθεὶς ἐπὶ τὸ
κρεῖττον, οὕτως ἐνταῦθα τὴν κακίαν ἐπιδειξα-
μένους τὴν οἰκείαν, μεγίστῃ τινὶ καὶ φοβερᾷ πε-
ριβέβληκε τῇ τιμωρίᾳ· δι' ἀμφοτέρων ἅπαν-
I τας παιδεύων ἀνθρώπους, ὡς ἂν καὶ τὸ τῆς χά-
ριτος αὐτοῦ μέγεθος εἰδεῖεν ὁπότ' ἂν ἐθέλῃ πε-
ρὶ τοὺς ἀνθρώπους τὴν οἰκείαν ἐπιδείκνυσθαι φι-
λοτιμίαν, καὶ τῆς τιμωρίας τὸν φόβον ὅτ' ἂν
ταύτης ἀξίους εἶναι νομίζῃ τοὺς ἀδιόρθωτον ἐπὶ
K τῷ πταίειν ἔχοντας τὴν γνώμην· ἐκεῖνα μὲν
οὖν Ἰωνᾶς ὁ προφήτης δηλοῖ· ταυτὶ δὲ ὁ Ναοὺμ
τὴν τιμωρίαν λέγων τὴν ποικίλως αὐτοῖς ἐπά-
γεσθαι μέλλουσαν, ὑπὲρ ὧν τοσούτῳ φρονήμα-
τι κατά τε τῶν ἰσραηλιτῶν ἐχρήσαντο καὶ τῆς
L Ἱερουσαλὴμ, τοῦ τε ἐν αὐτῇ θεραπευομένου τῶν
ὅλων Θεοῦ· δι' ὧν ἅπασιν ἐγίνετο δῆλον, ὅτι
οὔτ' ἂν ἐκεῖνα παθεῖν συνεχώρησε παρ' αὐτῶν
τοὺς ἰσραηλίτας, εἰ μὴ τοῦ τοιαῦτα παθεῖν δι'
ὧν ἠσέβουν αὐτοὶ παρεῖχον ἑαυτοὺς ἀξίους· καὶ
M ἐπειδὴ πεπόνθασιν οὗτοι τὰ παρ' ἐκείνων αὐ-
τοῖς ἐπαχθέντα καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ὑπομεμε-

ubi propheta narravit Iacobi commigrationem, quantumque in numerum populus universus crevisset, subdit: “ convertit cor illius ad odio habendum populum suum insidiasque struendas servis suis „. Significans, Deo permittente, immutatos animos Aegyptiorum cum rege suo, qui iam deinceps oderant Israelitas, eosque internecioni destinabant. Exin vero demigrationem narrat beatus David. Nunc quoque Deus pariter gratiae suae principio edidit luculentam demonstrationem, dum Assyriorum regem cunctosque Ninives incolas ad meliora convertit. Haud multo autem post, quum iis concessisset ut suam malitiam declararent, sivit eos arma contra Israelitas commovere, ita ut decem tribus vastaverint, et Hierosolyma obsederint, tanta insania ruentes quasi ipsi Deo bellum quodammodo inferrent. Sed enim hic statim illis gravissimam manu angeli plagam imposuit; versosque in fugam reliquos variis irretivit calamitatibus: quoad in ditionem suam cum summa ignominia regressus Senacherimus, Assyriorum illa aetate rex, necem a propriis liberis perpessus est. Deinde gentis quoque imperium funditus delevit Deus, qui per Babylonios obsidendam Niniven vastandamque curavit: adeo ut innumero populo frequens civitas et nobilissima atque regina, captiva fuerit ac desertissimae solitudini tradita. Nam sicuti priore tempore, de quo beatus Ionas propheta loquitur, suae gratiae indicium Deus fecit, dum repente Assyrios omnes ad virtutem convertit; ita nunc eosdem sceleribus iterum deditos, maximo et horrendo ultionis genere adfecit: utraque re generatim homines erudiens, ut et gratiae eius magnitudinem noscant, siquando vult suam in homines benivolentiam expromere; et vindictae terrorem, siquando hac dignos existimat, qui pervicacem peccandi sententiam retinent. Illud igitur Ionas propheta declarat, hoc Nahumus, ultionem vaticinans multifariam in eos exserendam, qui tanta superbia adversum Israelitas ac Hierosolyma usi fuerant, nec non contra universalem, qui colebatur ibidem, Deum. Unde omnibus claruit, haud permissurum Deum fuisse haec Israelitis mala ab Assyriis accidere, nisi haec perpeti ob suam impietatem dignos se praebuissent. Age vero postquam Hebraei passi sunt mala ab Assyriis impacta,

(1) De Senacherimo eiusque imperii viribus operae pretium erit legere quae ex Polyhistore atque ex Abydeno scribit Eusebius in nova chronici sui parte capp. IIII. V. VIII. Senacherimi vero parricidas liberos ad Armenios profugisse, narrat Moses chorenensis I. 18 (2) Ninivem a Babyloniis rebellibus Arbacis medi socijs captam ait diserte Diodorus II. 24, quem laudat Eusebius cap. XIIII. Confer etiam cap. XV. ed. mediol. p. 46. Ninives interitum praedixerat Tobias cap XIIII. Solo prorsus aequatam urbem, civibus eius in pagos rusticos distributis, diserte ait Diodorus II. 28.

A νένικεν ἐκείνην, δίκας τῆς ἀσεβείας διδόντες
τῆς οἰκείας, ἀκολούθως ὁ Θεὸς ἐπὶ τοὺς τοιαῦτα
πεποιηκότας μετάγει τὴν ὀργὴν τιμωρούμενος αὐ-
τοὺς, ὑπὲρ ὧν μοχθηρίᾳ γνώμης πεποιήκασί τε
καὶ τετολμήκασι κατά τε τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν αὐτῷ
B προσηκόντων· τοὺς μὲν γὰρ Ἰσραηλίτας ὡς ἀξίους
τοιούτων ὑπὲρ ὧν ἠσέβουν τε καὶ ἡμάρτανον εἴα
παθεῖν· τοὺς δὲ ἐκ τῆς οἰκείας μοχθηρίας τοιαῦ-
τα κατ' αὐτῶν πεποιηκότας ἀναγκαίως ὑπῆγε
τῇ τιμωρίᾳ δίκας αὐτοὺς εἰσπραττόμενος, ὑπὲρ
C ὧν ἀπονοίᾳ τε καὶ μοχθηρίᾳ γνώμης εἰλόμενοι
πρὸς τοσοῦτον ἐξώκειλαν ἀσεβείας ὥστε καὶ ἐπὶ
τὸν Θεὸν ἄρασθαι πόλεμον τό γε ἐπ' αὐτοῖς·
ὥσπερ γὰρ ὁ Ἀβδιοὺ τὴν κατὰ τῶν Ἰδουμαίων λέ-
γει τιμωρίαν, ἣν ὑπομένειν ἔμελλεν ὕστερον με-
D τὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ ὑπὲρ
ὧν πεπλημμελήκεισαν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ εἴς
τε τοὺς οἰκοῦντας αὐτὴν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον,
δῆλον τῇ μηνύσει ποιῶν ὅτι κατὰ γνώμην Θεοῦ
τὰ περὶ αὐτοὺς γινέσθαι τοῦτο, οὕτως ὁ μακά-
E ριος Ναοὺμ ἐπὶ τῆς βίβλου ταύτης τὴν ἐπαχθη-
σομένην τοῖς Ἀσσυρίοις παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμωρίαν
φησὶν, ἥνπερ οὖν καὶ διὰ Βαβυλωνίων ὑπέμει-
ναν ὕστερον, δηλῶν καὶ αὐτὸς ὅτι κατὰ γνώμην
Θεοῦ καὶ παθεῖν ταῦτα οἱ Ἰσραηλῖται διὰ τὴν οἰ-
F κείαν συνεχωρήθησαν ἀσέβειαν· καὶ Ἀσσύριοι
γε τῆς ἀπονοίας τῆς ἑαυτῶν κατὰ καιρὸν ἀνά-
λογον οἷς πεπλημμελήκεσαν δώσουσι δίκην· τὰ
μὲν δὴ τῆς ὑποθέσεως τοῦ βιβλίου ταῦτα· προσ-
εκτέον δὲ τοῖς κατὰ μέρος λοιπόν.

G “ Λῆμμα Νινευὴ, βιβλίον ὁράσεως Ναοὺμ
„ τοῦ Ἐλκεσαίου (1) „. Τοῦτο μὲν οὖν ἡ εἰωθυῖα ἐπι-
γραφὴ τῶν βιβλίων τῶν προφητικῶν· τοῦ λήμ-
ματος δὲ σαφηνίσαι προσήκει τὴν διάνοιαν· ἓν
μὲν γὰρ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ τοῖς τῶν τοι-
H ούτων ἠξιωμένοις τὴν οἰκείαν παρείχετο χάριν·
καθὼς ὁ μακάριος Παῦλος φησὶν (2)· ἔχοντες δὲ
τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγραμ-
μένον· ἐπίστευσα, διὸ καὶ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς
πιστεύσαμεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν· δεικνὺς ὅτι τῆς
I αὐτῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος χάριτος οἵ τε πάλαι
μετεῖχον καὶ οἱ τῷ τῆς καινῆς διαθήκης ὑπηρε-
τούμενοι μυστηρίῳ· διάφοροι δὲ πρὸς τὸ κατε-
πεῖγον τῆς χρείας ἐπετελοῦντο αἱ ἐνέργειαι· διαι-
ρέσεις γὰρ φησὶ (3) χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ
K πνεῦμα· διάφορα μὲν εἶναι τὰ διδόμενα λέγων,
ἓν δὲ τὸ παρέχον ἅπαντα πνεῦμα· εἰπὼν γοῦν
καὶ τὸν τῶν χαρισμάτων κατάλογον· ᾧ μὲν
γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας·
ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦ-
L μα· καὶ τὰ ἑξῆς ἐπάγει· ταῦτα δὲ πάντα ἐνερ-
γεῖ τὸ ἓν καὶ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ
καθὼς βούλεται· δεικνὺς ὅτι ὑφ' ἑνὸς τοῦ ἁγίου
πνεύματος ἅπαντα ἐνηργεῖτο· πολύτροποι δὲ
M καὶ κατὰ τὴν χρείαν ἐνεγίνοντο αὐτοῖς αἱ ἐνέρ-
γειαι, καθ' ἃς τὴν ἀποκάλυψιν ἐδέχοντο τῶν
ἀναγκαίων· ἐκστάσει μὲν οὖν ἅπαντες ὡς εἰκὸς
τῶν ἀπορρητοτέρων ἐδέχοντο τὴν γνῶσιν (4),

illamque pertulerunt captivitatem, dum impietatis suae poenas penderent; consequenter Deus ad eos, qui calamitates illas conflaverant, iram suam transtulit, consilii vesaniam puniens, quo ausi fuerant contra Deum eiusque familiares arma capere. Igitur Israelitas quidem, ceu poenae obnoxios ob impietatem et peccata sua, sic affligi permisit; Assyrios autem qui crimine proprio Hebraeis molesti fuerant, necessario punivit ac ultus est, propterea quod animi vesania ac pravitate ducti, in tantum sceleris venerant, ut quantum in ipsis erat bellum Deo indixerint. Iam sicuti Abdias Idumaeis canit punitionem, quam deinde passuri erant, post hebraei populi Babylone reditum, ob ea quae adversus Hierosolyma eorumque incolas antea deliquerant; significans omnino fore, ut haec Dei voluntate illis eveniant; ita beatus hoc libro Nahumus superventuras Assyriis a Deo poenas recitat, quas reapse a Babyloniis perpessi sunt postea: ipse pariter ostendens, quemadmodum Dei nutu et haec contingere Israelitis permissum fuerit; et ipsi demum Assyrii scelera sua tempore idoneo suppliciis expiaturi essent. De libri argumento hactenus. Nunc ad singula explananda incumbendum est.

“ Lemma (assumtio *) Ninives, liber visionis „ Nahumi Elcesaei „. Hic quidem consuetus librorum propheticorum titulus est: vocabuli tamen *lemma* notionem enucleare, pretium operae erit. Unus erat sanctus spiritus, qui horum munerum dignis suam gratiam suppeditabat, teste beato Paulo: habentes autem eundem spiritum fidei, sicuti scriptum est: credidi, propterea locutus sum; et nos quia credimus, idcirco loquimur. Quibus verbis significat, eadem sancti spiritus gratia tum veteres illos potitos, tum etiam recentiores qui novi testamenti mysterio operam suam locaverunt. Diversae vero pro instantia operis praestabantur facultates: divisiones enim, inquit, gratiarum sunt, unus tamen spiritus. Diversa dona ait, unum nihilominus, qui haec suppeditat, spiritum. Immo et gratiarum catalogum recitat: alii quidem per spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae iuxta eundem spiritum. Tum reliqua subdit: atque haec omnia operatur unus et idem spiritus dividens seorsim singulis prout vult. Omnia scilicet ab uno spiritu fieri confirmat; ceterum varias, prout res postulat, facultates dari, quarum ope gravissimarum rerum notitiam excipiebant prophetae. Extasi quidem omnes, ut credibile est, ad sublimiorum rerum cognitionem comparabantur. Oportebat enim eorum

(*) Myrici apud Italos dicunt *ratto*.
(1) Elcesi nomen viculi galilaei, teste *Hieronymo* praef. ad Nah.; quamquam nonnulli hebraei patronymicum id credebant. (2) II. Cor. IIII. 13. (3) I. Cor. XII. 4. (4) Contradicere videtur Hieronymus dum vocabuli λῆμμα vim explicat: non *loquitur* (propheta) *in* ἐκστάσει, *ut Montanus et Prisca Maximillaque delirant*.

A ἐπείπερ ἐχρῆν αὐτοὺς ταῖς ἐννοίαις πόῤῥω που τῆς
παρούσης καταστάσεως γεγονέναι, οὕτω δυνηθῆ-
ναι τῇ τῶν δεικνυμένων θεωρίᾳ προσανέχειν
μόνῃ· εἰ γὰρ ἡμᾶς οὐχ οἷόν τε ἀκριβῆ παρὰ τῶν
παιδευόντων δέχεσθαι τὴν μάθησιν, εἰ μὴ
B πάντων ἑαυτοὺς ἀποσπάσαντες σὺν ἀκριβείᾳ πολ-
λῇ προσέχοιμεν τοῖς λεγομένοις, ἦ πού γε τὰς
οὕτω φοβερὰς τε καὶ ἀποῤῥήτους θεωρίας δυνα-
τὸν ἂν αὐτοῖς ὑποδέχεσθαι, μὴ τῷ λογισμῷ
πρότερον κατὰ τὸν τῆς θεωρίας καιρὸν ἐξιστα-
C μένοις τῶν παρόντων; οὕτω τὸν μακάριον λέγει
Πέτρον ἐν ἐκστάσει γεγενότα (1) τὴν σινδόνα ἰδεῖν
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταφερομένην· ἐπειδὴ ἡ τοῦ πνεύ-
ματος χάρις πρότερον αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἀπο-
σπάσασα τῶν παρόντων, τότε προσανέχειν τῇ
D θεωρίᾳ παρεσκεύασε τῶν δεικνυμένων· ἵν' ὥσ-
περ ἔξω τῆς παρούσης γινόμενοι καταστάσεως
καθ' ὕπνους τῶν ἀποκαλυπτομένων δεχόμεθα
τὴν θεωρίαν, οὕτω πως τῇ μεταστάσει τῆς δια-
νοίας ὑπὸ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος καθιστάμενοι
E χάριτος, τῶν δεικνυμένων ὑποδέχοιντο τὴν θεω-
ρίαν· ἀλλὰ γὰρ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει γινομέ-
νοις αὐτοῖς ποτὲ μὲν τοιαύτην τινὰ παρείχετο
τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ χάρις·
ὥστε δοκεῖν αὐτοὺς ὥσπερ τινὸς λαλοῦντος ἀκού-
F ειν τε καὶ παιδεύεσθαι, οὕτω τε δέχεσθαι τῶν
ἀναγκαίων τὴν γνῶσιν· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ μακά-
ριος Πέτρος ἐπὶ τῆς σινδόνος φωνῆς ἀκούειν ἐδό-
κει λεγούσης πρὸς αὐτόν· ἀναστὰς Πέτρε θῦσον
καὶ φάγε· ἐντεῦθεν καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας φησὶν (2)·
G κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; ἀκοὴν καλέ-
σας τὴν παρασχεθεῖσαν ἀποκάλυψιν αὐτῷ θεό-
θεν· ἐπειδὴ ὥσπερ τινὸς λέγοντος ἀκούειν ἐδό-
κει· ἔστι δὲ ὅτι καὶ τινα ὀπτασίαν ὁρῶντες μετ'
ἐκείνης ἤκουον τῶν λεγομένων· ὡς ὅτε μακάριος
H Πέτρος ὁμοῦ καὶ τὴν σινδόνα ἑώρα καὶ τῶν
λεγομένων πρὸς αὐτὸν ἐδέχετο τὴν διδασκα-
λίαν· καὶ μὴν καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας ὅτε
λέγει μὲν ἑωρακέναι τὸν θεὸν, καὶ τὰ σερα-
φὶμ, ἤκουε δὲ καὶ τῶν πρὸς αὐτὸν γινομένων
I φωνῶν (3)· διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν λέγει λόγος
κυρίου, ὃς ἐγένετο πρὸς τόνδε ἢ τόνδε, λόγον
καλῶν τὴν ἐνέργειαν, καθ' ἣν ἐδόκει φωνῇ τινὶ
διδασκόμενος παιδεύεσθαι τὸ δέον· ποτὲ δὲ
ὅρασιν ἣν εἶδεν ὅδε ἢ ὅδε, τὴν ἀποκάλυψιν
K οὕτω καλῶν, καθ' ἣν ὁρᾶν τι δοκῶν ἐπαιδεύετο
τὸ προσῆκον· τὸ αὐτὸ σημαίνει, καὶ ἐγένετο ἐπ'
ἐμὲ χεὶρ κυρίου λέγῃ· καὶ γὰρ κἀνταῦθα χεῖ-
ρα κυρίου τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὀνο-
μάζει· καθ' ἣν ὥσπερ ἐφαπτομένη τῆς τοῦ προ-
L φήτου διανοίας τὴν διδασκαλίαν αὐτῷ παρείχε-
το τῶν ἀναγκαίων· τοιοῦτο δή τι βούλεται καὶ
τὸ λῆμμα· ἐκπλήξεως γάρ τι γέμον πολλάκις
ὑποδεῖξαι τοῖς προφήταις βουλόμενος ὁ θεὸς,
ἀθρόαν αὐτῶν τῆς διανοίας τὴν μετάστασιν
M ἐποιεῖτο, ὡς ἂν ἅμα τῇ τοιαύτῃ καταστάσει
μετὰ μείζονος τοῦ φόβου τῶν μελλόντων δέχοιν-
το τὴν γνῶσιν· λῆμμα οὖν τοῦτο καλεῖ (4), ἐπει-

mentes a praesenti natura procul abesse, ut uni possent revelatarum rerum contemplationi vacare. Nam si fieri nequit, ut nos accurate a praeceptoribus imbuamur doctrina aliqua, nisi animis ab omni errore cohibitis, sedulo dictis audientes simus; num prophetae terrificas adeo atque inenarrabiles visiones percipere potuissent, nisi mentem antea, nempe sub ipsum visionis tempus, abalienatam terrenis habuissent? Sic beatum Petrum scriptura dicit in extasi positum vidisse sindonem de caelo demissam. Spiritus enim gratia mentem eius primo abstraxit terrestribus, tum idoneum reddidit demonstratarum rerum intuitui. Ac veluti in somno dum tantisper a praesenti corporis conditione degredimur, revelationum imagines animo recipimus; sic prophetae migratione quadam mentis sub sancti spiritus constituti gratia oblatas res fere contemplantur. Iam vero in hac positis conditione interdum quidem tale exhibebat magisterium sancti spiritus gratia, ut sibi viderentur audire quodammodo aliquem loquentem eosque erudientem; eoque pacto imbuebantur rerum quae opus erant cognitione. Sicuti revera beatus Petrus animadversa sindone, audire insuper existimabat vocem sibi dicentem: consurgens Petre caede et manduca. Hinc etiam Esaias propheta ait: Domine quis credidit auditui nostro? auditus nomine appellans exhibitam sibi divinitus revelationem: siquidem ceu loquentem aliquem auscultare se arbitrabatur. Interdum etiam post aliquam visionem sibi oblatam, loquentis vocem exaudiebant. Veluti beatus Petrus sindonem simul cernebat, et rerum, quae sibi dicebantur, doctrinam excipiebat. Quin adeo beatus quoque Esaias, cum aiebat se Deum Seraphimque videre, voces pariter ad se missas audiebat. Propterea scriptura modo ait: sermo Domini qui factus est huic vel illi; sermonem appellans eam vim, qua ille qui erudiebatur, putabat se a voce quadam necessariis notionibus informari. Modo eadem scriptura dicit: visio quam vidit hic vel ille; revelationem hac appellatione designans, secundum quam propheta spectare aliquid credens, id quod sibi opus erat discebat. Idem significat locutio: et fuit manus Domini super me. Nam heic etiam manus Domini dicitur pro sancti spiritus virtute; qua Deus veluti attingens prophetae mentem, doctrinam ei tradebat necessariam. Eiusmodi quid significat etiam vox lemma (assumtio). Namque admirabile aliquid saepenumero demonstrare prophetis volens Deus, subitam eis mentis faciebat conversionem, ut hoc animi habitu adfecti, maiore cum religione futurorum scientiam acciperent. Assum-

(1) Act. X. 10. (2) Cap. LIII. 1. (3) Cap. VI. (4) Luculentam hanc Mopsuesteni nostri de vocabulo λῆμμα dissertationem, deque variis inspirationum propheticarum generibus nemo cordatus sine fructu leget. Ego sane doctrinae huius pulcherrimae causa interpretationem hanc Nahumi prae ceteris evulgandam delegi.

A διὰ τοῦ πνεύματος ἡ χάρις ὥσπερ ἀθρόον ἐπι-
λαμβανομένη τῆς τοῦ προφήτου διανοίας πρὸς τὴν
ἀποκάλυψιν αὐτὴν μεθίστη τῶν δεικνυμένων·
τὸ αὐτὸ δὲ κἀνταῦθα φησί· λῆμμα Νινευῆ,
βιβλίον ὁράσεως Ναοὺμ τοῦ ἐλκεσαίου· ἵνα εἴπῃ
B ὅτι ὑπὸ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος χάριτος ἀθρόον
ἡ τοῦ προφήτου ληφθεῖσα διάνοια πρὸς τὴν θεω-
ρίαν ἐκείνων μετέστη, δι' ὧν τὰ τῇ Νινευῆ συμ-
βησόμενα μαθὼν, τὴν ἐκ τῶν δειχθέντων αὐ-
τῷ διδασκαλίαν παρείχετο τοῖς ἀκούουσι· διὰ
C τοῦτο ϗ λῆμμα καὶ ὅρασιν εἰρηκὼς, ἵνα τῷ μὲν
τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου πνεύματος
δηλώσῃ, τῇ ὁράσει δὲ τῶν δειχθέντων αὐτῷ
τὴν θεωρίαν· ἄρχεται δὲ οὕτως.

Cap. I. “ Θεὸς ζηλωτὸς καὶ ἐκδικῶν κύριος· καὶ
D „ ἐκδικῶν κύριος μετὰ θυμοῦ, καὶ ἐκδικῶν κύ-
„ ριος τοὺς ὑπεναντίους αὐτοῦ, καὶ ἐξαίρων αὐ-
„ τὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ „· ζῆλον καλεῖ τοῦ θεοῦ
τὴν ὀργὴν(1), ἣν ἐπὶ τοῖς ἄγαν ἀτόπως γινομέ-
νοις παροξυνόμενος δέχεται κατὰ τῶν ἀσεβούν-
E των· οὕτως λέγει τὸ(2), εἶδεν κύριος ϗ ἐζήλωσεν,
καὶ παροξύνθη δι' ὀργὴν υἱῶν αὐτοῦ ϗ θυγα-
τέρων· κἀνταῦθα τοίνυν ἐπειδὴ ὀργὴν ἔμελλε
λέγειν παρὰ θεοῦ κατὰ τῶν νινευιτῶν κινηθεῖ-
σαν, εἴτ' οὖν τῶν ἀσσυρίων· ἐν γὰρ τῇ βασι-
F λευούσῃ πόλει τὸ ἔθνος ἅπαν δηλοῖ· ὑπὲρ ὧν
ἀσεβείᾳ τε καὶ παρανομίᾳ πλείστῃ χρησάμενοι,
τοσαῦτα μὲν καὶ τηλικαῦτα κακὰ πολλοὺς τε
ἑτέρους διέθηκαν, ϗ πρὸς ἅπασί γε τοὺς ἰσ-
ραηλίτας· ἐπεληλυθότες δὲ καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ
G μικροῦ γε πρὸς αὐτὸν ἤραντο πόλεμον τὸν θεόν·
καλῶς ἐντεῦθεν ἤρξατο θεὸς ζηλωτὴς λέγων
ἀντὶ τοῦ σφόδρα παροργίζεσθαι ἐπὶ ταῖς ἀσε-
βείαις εἰδώς, καὶ μετὰ πολλῆς μὲν ἐκδικῶν
τῆς ὀργῆς τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτελου-
H μένας ἀσεβείας· πάντας δὲ τοὺς ἐχθρὰν καὶ
ἐναντίαν πρὸς αὐτὸν γνώμην αἱρουμένους τι-
μωρούμενος τε καὶ παντελῶς ἀφανίζων· εἶτα
ἐπειδὴ νῦν ταῦτα φησὶ πολλὴν τοῦ θεοῦ φιλαν-
θρωπίαν περὶ αὐτοὺς ἐπιδεδειγμένη, ὁπηνίκα
I τῷ τοῦ μακαρίου Ἰωνᾶ κηρύγματι πεισθέντες πρὸς
μετάνοιαν εἶδον· “ Κύριος μακρόθυμος, καὶ
„ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· ϗ ἀθῶων οὐκ ἀθωώ-
„ σει κύριος „· ὥσπερ γὰρ φησὶν ἀνεξικακεῖν
οἶδεν καὶ παρορᾶν ἁμαρτημάτων τε καὶ ἀσεβημά-
K των πλῆθος, ἐπειδ' ἂν νεύσαντας ἴδῃ πρὸς με-
ταμέλειαν, οὕτως ἀρκοῦσαν ἐπιδείκνυται τὴν
ἑαυτοῦ δύναμιν τῷ μεγέθει τῆς τιμωρίας· ἐπειδ'
ἂν ἀμετανόητα πταίοντας ἴδῃ καὶ πρὸς ἄκρον
ἀσεβείας ἐληλακότας, οὐκ οὖν ἀπαλλάττει τῶν
L ἐγκλημάτων, οὐδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι
τιμωρίας, ἅτε ἐκ τῶν οἰκείων πράξεων κατακρι-
νομένους· ϗ τίς ἡ τούτων ἀπόδειξις; “ ἐν συν-
„ τελείᾳ ϗ ἐν συσσεισμῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ „· ὁδὸν
καλεῖ τοῦ θεοῦ τὴν πρᾶξιν· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο ϗ
M ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων φησὶ πολλάκις· ὡς τὸ(3), γι-
νώσκει κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων· ἐνταῦθα

tionem itaque hanc dicit; quia spiritus sancti gratia tamquam repente corripiens prophetae mentem convertit eam ad rei demonstratae contemplationem. Pari ratione hec quoque dicitur: assumtio Ninives, liber visionis Nahumi elcesaei. Nempe intelligitur prophetae mens a sancti spiritus gratia repente correpta, atque ad contemplationem rei revelatae conversa; unde cognitis futuris Ninives casibus, scientiae oblatae nuncium propheta audientibus impertivit. Idcirco autem assumtionem simul et visionem ait, ut priore nimirum vocabulo declaret modum quo spiritus sancti vis se prodit; posteriore autem visionis vocabulo, demonstratorum oraculorum intuitum significet. Incipit autem sic.

“ Deus zelator, et ultor Dominus, iracun-
„ dus ultor Dominus; de inimicis suis ultionem
„ exigit Dominus, eosque de medio tollit „. Zeli nomine appellat iram quam Deus vesanis hominum actibus exacerbatus concipit adversus impios. Sic dicitur: vidit Dominus, zeloque exarsit, atque ad iram concitus est contra filios filiasque suas. Par est nunc quoque scripturae locutio dum iram Dei recitatura est contra Ninivitas sive Assyrios commotam (namque in urbe dominatrice universam gentem designat) quia summa impietate ac scelere usi tot tantaque mala tum aliis multis intulerant populis, tum denique etiam Israelitis: quin adeo Hierosolyma adorti, ipsum propemodum Deum bello lacessiverant. Quamobrem praeclarum fecit initium propheta appellans Deum zelatorem: nempe ut diceret, qui magnopere irasci criminibus solet, multaque irae vi quae patrantur ab hominibus scelera vindicare, atque eos omnes qui hostili et adverso in eum animo sunt poenis irretitos exitio addicere. Deinde qui haec nuper dixerat, idem multam a Deo benivolentiam erga Assyrios adhibitam ait, quo tempore beato Ionae concionanti adsentientes resipuerunt. “ Dominus patiens;
„ magnum robur eius; absolvendo non absolvet
„ Dominus „. Quantum enim, inquit, patienter ferre et dissimulare peccata ac scelera novit, siquando homines ad meliora converti viderit, tantundem demonstrat vires suas in poenae magnitudine, siquando sine paenitentiae spe lapsos senserit, atque in malitiam summam provectos. Nimirum eos neque a criminibus liberat neque a culparum poena; quippe qui iam suismet actibus damnati sunt. Quaenam porro est harum rerum demonstratio? “ in consummatio-
„ ne et in turbine via eius „. Viam dicit Dei actum; quam locutionem de hominibus quoque saepe usurpat scriptura; veluti, novit Dominus

(1) Quandoquidem et apud Nahumum et apud proximum Abdiam prophetam tam multus de irato Deo sermo est, rem commodam faciet siquis disertissimi Lactantii praeclaram leget apologiam pro ira Dei. (2) Deuter. XXXII. 19. (3) Ps. XXXVI. 18. Quia scilicet hebraica vox דרך quamquam primigenio sensu est via, nihilominus etiam opus negotiumve significat; v. gr. ps. I. 6; XXXVI. 5; prov. XII. 26; II. paral. VI. 23; et alibi.

A οὖν τοῦτο φησὶν ὅτι νῦν τοῦτο πράττειν ἔγνωκε, καὶ ἐπὶ τούτῳ δὴ τὴν ὁρμὴν ἔχει τὴν καθ' ὑμῶν· ὥστε ἅπαντα μὲν τὰ παρ' ὑμῖν συσσεῖσαι, παντελῆ δὲ ὑμῖν ἐπαγαγεῖν τὴν ἀπώλειαν· " Καὶ „ νεφέλαι κονιορτὸς ποδῶν αὐτοῦ „· ἀκολούθως B τῷ ὁδὸς εἰπεῖν ἐπήγαγε τὸ νεφέλαι κονιορτὸς ποδῶν αὐτοῦ· ἐπειδὴ γὰρ ἕπεται τῷ μετὰ πολλῆς ὁρμῶντι τῆς κινήσεως τὸ κονιορτὸν βαδίζοντα κινεῖν, τοῦτό φησι κονιορτὸς ποδῶν αἱ νεφέλαι· ἵνα εἴπῃ ὅτι ὁρμῶν ἐφ' ὑμᾶς τὸν ἀέρα πάντα C καθ' ὑμῶν συστρέφει· " Ἀπειλῶν θαλάσσῃ καὶ ξηραίνων αὐτὴν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς ἐξερημῶν „· αὐτάρκης δὲ καὶ μόνῃ φωνῇ θάλασσάν τε ξηρᾶναι καὶ ποταμοὺς σὺν ἐκείνῃ (1) δηλῶν ὅτι οὐδεὶς πόνος αὐτῷ τὸ ὑμέτερον σύστη- D μα καὶ τὸ πλῆθος τὸ παρ' ὑμῖν ἀνελεῖν θεληθέντι· εἶτα καὶ τοῦ γενομένου τὴν ἀπόδειξιν παρεχόμενος " ὠλιγώθη ἡ Βασανῖτις καὶ ὁ Κάρμηλος καὶ πάντα τὰ ἐξανθοῦντα τοῦ Λιβάνου „ ἐξέλιπεν· τὰ ὄρη ἐσείσθη ἀπ' αὐτοῦ, καὶ οἱ E „ βουνοὶ ἐσαλεύθησαν· καὶ ἀνεστάλη ἡ γῆ ἀπὸ „ προσώπου ἡ σύμπασα, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ „· καὶ γὰρ καὶ ὁπόσα φησὶν ὑμῶν ἐργαζομένων ἔπασχον οἱ Ἰσραηλῖται, κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην ἐγίνετο· ὃς κατεγνωκὼς F αὐτῶν διὰ τὴν ἀσέβειαν εἴασεν αὐτοὺς πάσχειν ἅπερ αὐτοῖς ἐπάγειν ἐβούλεσθε· ὥστε οὐχ ὑμετέρας δυνάμεως ἦν τὰ ἐκεῖνα, ἀλλὰ γνώμης ἔργα τῆς θείας· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ Βασανῖτις, καὶ ὁ Κάρμηλος καὶ τὰ σεμνὰ τοῦ Λιβάνου πρὸς G ἀπώλειαν εἶδεν· ὄρη τε καὶ βουνοὶ μικροῦ συνεκινήθησαν πάντες· καὶ συντόμως εἰπεῖν ἅπασαν τῆς προσόψεως τῆς οἰκείας ἀπεῖλεν τὴν γῆν ἐκείνην σὺν τοῖς οἰκοῦσιν αὐτήν, μισήσας αὐτοὺς διὰ τὴν ἀσέβειαν· " πρὸ προ- H „ σώπου ὀργῆς αὐτοῦ τίς ὑποστήσεται; καὶ τίς ἀν- „ τιστήσεται ἐν ὀργῇ θυμοῦ αὐτοῦ; ὁ θυμὸς αὐ- „ τοῦ τήκει ἀρχάς· καὶ πέτραι διεθρύβησαν „ ἀπ' αὐτοῦ „. Ἔχετε τοίνυν ἐξ ἐκείνων τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι οὐδεὶς ὁ ἀνθίστασθαι δυνάμενος I τῇ ὀργῇ τῇ θείᾳ, αὐτάρκως ἔχοντι καὶ τοὺς ἐν μεγάλαις δυναστείαις, καὶ τοὺς ἐν πλείστῃ καθεστῶτας ἰσχύϊ διαθρύβειν τε καὶ παντελῶς ἀφανίζειν· καὶ τὰ ὅμοια τῶν πρόσθεν λέγων· " χρη- „ στὸς κύριος ὑπομένουσιν αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ θλί- K „ ψεως, καὶ γινώσκων τοὺς εὐλαβουμένους αὐ- „ τόν „· ἔστι μὲν γάρ φησιν ἄγαν φιλάνθρωπος καὶ ἄγαν εἰδὼς εὐεργετεῖν τοὺς πρὸς αὐτὸν ὁρῶντας, καὶ τὴν ἀπειλὴν αὐτοῦ δεδοικότας· " Καὶ ἐν κατακλυσμῷ πορείας συντέλειαν ποι- L „ ήσεται· τοὺς ἐξεγειρομένους· καὶ τοὺς ἐχθροὺς „ αὐτοῦ διώξεται σκότος „· ἐπειδ' ἂν δὲ πρὸς ὀργὴν νεύσῃ, ταύτης τινὰς εὑρηκὼς ἀξίους, κατακλυσμόν τινα διὰ τῆς ὁρμῆς ἐπάγει τῆς οἰκείας, δι' ἧς παντελῆ μὲν ἐργάζεται τὸν ἀφα- M νισμὸν τῶν μοχθηρῶν· ἅπαντας δὲ τοὺς ἐπανισταμένους αὐτῷ καὶ τολμῶντας αὐτῷ τι βά-

viam immaculatorum. Hoc loco ait, sibi id nunc propositum esse, atque idcirco in vos ruere, ut vestra omnia usquequaque commoveat, vobisque exitium inferat. " Nebulae pulvis pe- „ dum eius „. Consequenter, qui viam dixerat, addit, nebulae pulvis pedum eius. Nam sicuti accidit ut is qui multo cum impetu currit, pulverem in incessu excitet; ita divinorum, inquit, pedum pulvis nebulae sunt. Nempe significat a Deo in vos irruente universum aerem contra vosmet convolvi. " Minitans mari, „ illudque exsiccans, et flumina cuncta deva- „ stans „. Qui potest scilicet unius ope vocis mare fluviosque pariter exsiccare. Quibus verbis Deus declarat perfacile sibi vestrum populum quantumlibet numero ingentem exscindere, siquando voluerit. Deinde rei gestae demonstrationem proferens; " imminuta est, ait, Basanitis et „ Carmelus, et omnis Libani flos defecit: mon- „ tes a Deo concussi fuerunt collesque commo- „ ti: tellus coram eo cum colonis suis inhi- „ bita est „. Enimvero quidquid, inquit, vestris manibus passi sunt Israelitae, eius id omne voluntate contigit, qui illorum sceleri infensus sivit eos pati, quaecumque vobis patrare collibuit: quare haud vestrarum virium illa fuerunt, sed divini consilii opera. Propterea que et Basanitis et Carmelus et Libani decor exitio dati fuerunt, montesque propemodum et colles simul omnes commoti sunt. Atque ut summatim dicam, cunctam ab aspectu suo terram illam cum incolis eius submovit Deus, vitia illorum abominans. " Iram eius quis per- „ feret? furori eius maximo quis resistet? Fu- „ ror eius dissolvit principatus, petrae ab eo „ conteruntur „. Hinc enimvero vobis constat, neminem posse potestati Dei resistere, qui quidem par est conterendis imperiis maximis ac potentissimis, iisque funditus destruendis. Tum similia priorum dicens: " bonus Dominus con- „ fidentibus ei, quum angustiae ingruerint: novit „ ipse qui se pie colunt „. Est, inquit, clemens admodum et valde beneficus erga illos qui spem suam in eo collocaverunt, eiusque minas reverentur. " In diluvio transeunte con- „ summationem faciet. Qui eum irritaverint at- „ que oderint, persequentur eos tenebrae „. Verumtamen ubi ad iram spectaverit, dignosque hac aliquos nactus fuerit, diluvium nescio quod impetu suo convehet, quo summam cladem improborum edet: cunctosque sibi adversan-

(1) Artem quisque suam facile cogitat. Facundissimus ergo Hieronymus eloquentiae flumine splendido mentis conceptu per allegoriam huic videt: *omnis falsi nominis scientia flumine eloquentiae utitur et volubilitate verborum —. Vide Platonem, specta Demosthenem, Tullium quoque philosophum pariter et oratorem, et haereticorum principes intuere, de quibus fuit Valentinus, Marcion, Bardesanes, Tatianus, et de fluminibus non ambiges. Sed haec omnia consumet dominus Iesus — et ad deserta perducet.*

A λέσθαι ἐναντίον, σκότῳ περιβάλλει καὶ ἀπορίᾳ
πολλῇ τῷ μεγέθει τῶν ἐπαγομένων αὐτοῖς κα-
κῶν· “ Τί λογίζεσθε ἐπὶ τὸν κύριον „; ὁποίαν
τοίνυν φησὶν ἔχετε περὶ αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν; ἢ
μὴ νομίζετε δυνατὸν ὑμῖν εἶναι πολεμεῖν τῷ
B τοσούτῳ; ἀφ' οὗ δὴ καὶ πρότερον ἐπεληλύθα-
τε τῇ Ἱερουσαλὴμ, οὕτω τε βλασφήμους εἰς τὸν
Θεὸν ἐξετείνατε λόγους. “ Συντέλειαν αὐτὸς
ποιήσει, καὶ οὐκ ἐκδικήσει δὶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν
θλίψει „· δοκιμάσας γὰρ ὑμῶν παντελῆ ποιῆ-
C σαι τὸν ἀφανισμὸν, οὕτως ἀθρόον τὸ δοκοῦν
αὐτῷ καθ' ὑμῶν ἀπεργάζεται, ὥστε μὴ δεηθῆ-
ναι δευτέραν αὐτὸν πληγὴν ἐπενεγκεῖν· ἀθρόαν
δὲ ὑμῖν ἀπὸ τῆς πρώτης πληγῆς τὴν ἀπώλειαν
ἐγγενέσθαι· “ Ὅτι ἕως θεμελίου αὐτῶν χερ-
D „ σωθήσονται „· ὥστε εἰς παντελῆ καταστῆναι
πάντα τὰ παρ' ὑμῖν ἐρημίαν· “ καὶ ὡς σμίλαξ
„ περιπλεκομένη βρωθήσονται, καὶ ὡς καλάμη
„ ξηρασίας μεστή „· Δίκην δὲ ἐκείνης τῆς βο-
τάνης τῆς τοῖς φραγμοῖς περιπλεκομένης, εἶτα
E ὑπὸ πάντων τῶν προσπεσόντων ἀναλισκομένης
κτηνῶν καταναλωθήσεσθε πάντες ὑπὸ πολε-
μίων· καλάμης τε δίκην ξηρᾶς ὡς ὑπὸ πυρὸς
ἀφανισθήσεσθε τῶν ἐπιόντων ὑμῖν· οὐδαμῶς
ἀρκεῖν πρὸς τὴν ἔφοδον αὐτῶν οἷοί τε ὄντες·
F “ Ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται λογισμὸς κατὰ τοῦ κυρίου,
„ πονηρὰ βουλευόμενος (1) ἐναντία „· εἶτα δή τε
τόλμηκας τοιαῦτα βουλεύσασθαι κατὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ
δὴ καὶ διαπράξασθαι ἐπελθὼν τῇ πόλει τῇ τὸν
ναὸν ἐχούσῃ τὸν θεῖον· οὕτω τε πρόχειρον ἐνό-
G μισας αὐτὴν ἀνελεῖν, ὡς οὐθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ βο-
ηθεῖσθαι δυναμένην. Τί οὖν; “ τάδε λέγει κύ-
„ ριος κατάρχων ὑδάτων πολλῶν (2) „· ἄκουε τοί-
νυν ἅτινα ὑπὲρ τοῦ τολμήματος ἐκείνου νῦν ἀπο-
φαίνεται Θεὸς ὁ πάντων κύριος τῶν κατὰ γῆν
H ἐθνῶν· τοῦτο γὰρ λέγει τὸ ὑδάτων πολλῶν·
“ καὶ οὕτως διασταλήσονται „· ὡς γὰρ ἂν εἴ τις
φησὶν ὕδωρ ἐξ ὕδατος ἔν τινι τόπῳ συνεστὼς
μετὰ πολλῆς διαστήσειεν τῆς εὐμαρείας, οὕτω
πάντων ὑμᾶς ἀφορεῖ τῶν ἐθνῶν ὁ Θεὸς παρα-
I δοὺς ἀπωλείᾳ· “ καὶ ἀκοὴ οὐκ ἐνακουσθήσεται ἔτι „·
ὡς μηκέτι σου μὴ δὲ ἀκοὴν εἶναι τοῦ παντελῶς
ἀπολωλότος· “ Καὶ νῦν συντρίψω τὴν ῥάβδον
„ αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ, καὶ τοὺς δεσμούς σου διαῤῥήξω „·
πάντα γάρ σου τὰ σκῆπτρα, καὶ τὴν βασιλείαν
K ἣν ἔχειν ἐδόκεις, συγκόψω· καὶ πᾶσαν τὴν δυ-
ναστείαν ἣν κατὰ τῶν ὑποχειρίων εἶχες, ὥσπερ
τισὶ δεσμοῖς αὐτοὺς τῇ ἐξουσίᾳ περιβάλλων τῇ
οἰκείᾳ, παντελῶς διατέμω ἅτε μετὰ τῆς ἀπωλεί-
ας ἣν ὑπομένεις πάσης σου τῆς βασιλείας καὶ
L τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐξουσίας ἣν καθ' ἑτέρων εἶχες
ὡς εἰκὸς ἀφανιζομένης· “ Καὶ ἐντελεῖται περὶ
„ σοῦ κύριος „· ταῦτα γὰρ περὶ σοῦ γενέσθαι
κεκέλευκεν ὁ Θεός· “ οὐ σπαρήσεται ἐκ τοῦ
„ ὀνόματός σου ἔτι „· ἐπειδὴ οἱ ὑπὸ βασιλείας
M ὄντες εἰώθασιν ἐπὶ τοὺς βασιλέας ἅπαντα ἀνα-
φέρειν καὶ ἐκ τῆς ἐκείνων καλεῖσθαι προσηγορίας,

tes, sibique resistere audentes, tenebris multisque angustiis circumveniet per impositarum magnitudinem calamitatum. “ Quid cogitatis contra Dominum? „ Quaenam, inquit, consilia in eum molimini? Num bellum adversus Deum geri posse putatis? Sane ex quo primum Hierosolyma oppugnare coepistis, his Deum blasphemiis lacessitis. “ Consummationem ipse faciet; non vindicabit bis rem eandem in tribulatione „. Decreta quippe suprema pernicie vestra, adeo violenter suam in vos voluntatem exsequetur, ut opus ei non sit iterato ictu ferire: subitum enim vel prima plaga interitum vobis pariet. “ Quoniam usque ad fundamentum vastabuntur, ita ut omnia apud vos solitudo fiant. Tortilis more smilacis devorabuntur, et sicut calamus ariditate occupatus „. Eius instar herbae quae saepibus circumplicatur, atque ab obviis quibusque beluis consumitur, cuncti ab hostibus absumemini: aridique ritu calami, adgressorum vestrorum tamquam igne destruemini, quorum incursibus sustinendis pares non eritis. “ Ex te egressa est machinatio contra Dominum; improba atque hostilia consilia animo volvisti „. Ausus es haec facinora mente agitare et agere contra Dominum, armis urbem adoriens divino templo praeditam: eamque facile te capturum existimasti, quasi nihil a Deo iuvanda foret. Quid ergo? “ Haec ait Dominus rector aquarum multarum „. Audi porro quasnam ausibus illis nunc poenas decernat Deus cunctorum in orbe populorum dominus. Ut enim cuiquam, inquit, licet congregatas alicubi aquas facillime separare; sic vos ab omnibus gentibus discernet Deus quum exitio tradet. “ Neque audietur diutius auditio „: ita ut ne famam quidem eius qui periit iam sis auditurus. “ Et nunc contritam avertam virgam eius a te, et vincula tua dirumpam „. Cuncta enim sceptra et imperium quod habere videbaris comminuam; universam potentiam tuam quam in subditos exercebas, et qua ceu vinculis populum hunc in tua ditione retinebas, omnino praecidam: omni scilicet ditione spoliaberis: vires atque potestas, quam in alias gentes exercebas, iam merito evanescent. “ Haec iubebit de te Dominus „. Haec fieri mandavit Deus. “ Haud seretur de tuo diutius nomine „. Quoniam regum subditi solent ad reges suos omnia re-

---

(1) Ita scribitur prima manu etiam in illo codice vaticano qui habet hexaplorum varietates; eaque ipsa lectio est codicis alexandrini. Tum in praedicto nostro codice secunda manus facit λογιζόμενος, quae lectio conspirat cum alio celeberrimo vaticano, quem Card. Carafa edidit. Porro in margine prioris codicis est Aquilae varietas haec: Α. κακίαν βουλευόμενος ἀποστασίᾳ pro πονηρὰ βουλευόμενος ἐναντία. (2) Metaphora sumpta a fluviorum et aquaeductuum copia, qui Mesopotamiam partim naturae beneficio, partim regum operibus, irrigabant.

A ὡς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ὄντες τὴν ἐκείνων, οὐκ ἔτι
σου φησὶν ἡ ὀνομασία οὐδαμοῦ φανήσεται παντε-
λῶς ἀπολλυμένου. « Ἐξ οἴκου Θεοῦ σου ἐξολο-
θρεύσω γλυπτὰ καὶ χωνευτὰ θήσομαι ταφήν
σου, ὅτι ἠτιμώθης »· συναφανιῶ γάρ σοι καὶ τὰ
B εἴδωλα, οἷς πολλὴν ἀπένεμες τὴν τιμήν· ἅπερ
ὥσπερ τις ταφὴ σοι γενήσεται συναπολλύμενα καὶ
συναφανιζόμενα, καὶ μονονουχὶ συνθαπτόμενα
τῇ ἀτιμίᾳ τῇ σῇ. « Διότι ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη πόδες
εὐαγγελιζομένου καὶ ἀπαγγέλλοντες εἰρήνην »·
C τότε δή φησιν ἔσονται πολλοὶ οἱ ἀνὰ τὰ ὄρη τῆς
Ἱερουσαλὴμ ἀνατρέχοντες καὶ τὴν ἀπώλειαν εὐαγ-
γελιζόμενοι πᾶσι τὴν σήν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν κα-
θέξουσαν αὐτοὺς εἰρήνην. « Ἑόρταζε Ἰούδα
τὰς ἑορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχάς σου,
D διότι οὐ μὴ προσθῶσιν ἔτι τοῦ διελθεῖν εἰς πα-
λαίωσιν »· ἔσο δὲ καὶ σὺ λοιπὸν ἐν ἡδοναῖς, καὶ
τὰς καθηκούσας ἑορτάς τε καὶ εὐχὰς τῷ Θεῷ με-
τὰ πάσης ἐκπλήρου τῆς σπουδῆς πάνυ γε θαῤῥῶν·
ὡς οὐκ ἂν ἐπέλθοιεν ἔτι ἐπὶ τῷ τι διαφθεῖραι
E τῶν προσηκόντων ὑμῖν ἀπολωλότες ἅπαξ· διὸ
ἐπάγει· « συντετέλεσται, ἐξῆρται »· ἠφάνισ-
ται γάρ φησιν ὁ ταῦτα τολμῶν.

« Ἀνέβη ἐμφυσῶν εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἐξαι-
ρούμενος ἐκ θλίψεως »· θεία γάρ τις ὀργὴ ὥσ-
F περ ἐμφυσήματί τινι παντελῶς αὐτὸν ἔσβεσε
καθ' ὑμῶν ἐξαπτόμενον· ὥστε σε μηδὲ μίαν
θλῖψιν ἐντεῦθεν ὑποπτεύειν λοιπόν· ταῦτα ὡς
πρὸς τὸν Ἰούδαν εἰρηκώς, ἑορτάζειν ὀφείλοντα
ἐπὶ τῇ τοῦ τοιαῦτα τετολμηκότος κατ' αὐτῶν
G ἀπωλείᾳ, τρέπει δὴ λοιπὸν πρὸς τοὺς Νινευίτας (1)
τὸν λόγον· « σκόπευσον ὁδόν »· ὅρα δή φησι
τοὺς ἐπιέναι σοι μέλλοντας (2)· « κράτησον ὀσ-
φύος »· σύσφιξον πρὸς τοσαύτην ἔφοδον εἰ δύ-
νῃ σαυτόν· « ἄνδρισαι τῇ ἰσχύϊ σφόδρα »· νῦν
H σου τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐπίδειξαι δύναμιν·
« διότι ἀπέστρεψεν κύριος τὴν ὕβριν Ἰακώβ,
καθὼς ὕβριν τοῦ Ἰσραήλ »· ἀλλὰ γὰρ οὐ δυνα-
τόν σοι τὰ ἐπιγινόμενα κακὰ διαφυγεῖν, ἐπει-
δὴ ἃ πεποίηκας εἰς τὸν Ἰσραήλ, εἰς τὴν κεφαλὴν
I ἔτρεψε τὴν σὴν ὁ Θεός· « διότι ἐκτινάσσοντες
ἐξετίναξαν αὐτούς, καὶ τὰ κλήματα αὐτῶν διέφ-
θειραν, ὅπλα δυναστείας αὐτοῦ (3) ἐξ ἀνθρώ-
πων »· τοσαύτη γὰρ ἔσται κατὰ σοῦ τῶν πολεμίων
ἡ δύναμις, ὥστε σε δίκην τῶν ἐκτιναττόντων ἐσ-
K θῆτα, τῆς ἀξίας ἀποβαλεῖν τῆς οἰκείας· ἀπο-
λέσαι τε ἅπαντας ἐφ' οἷς ὡς κεκυκλωκόσι σε καὶ
περὶ τὴν θεραπείαν ἠσχολημένοις τὴν σὴν μέγα
ἐφρόνεις· καὶ συντόμως εἰπεῖν πᾶσαν σοῦ τὴν πο-
λεμικὴν ἐμπειρίαν καὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν ἐξ
L ἁπάντων ἀπολέσουσι τῶν ἀνθρώπων· εἶτα καὶ
τὴν παλαιὰν αὐτῶν ἐντίθεται δύναμιν ἧπερ οὐκ
εἰς δέον ἐχρήσαντο ὡς οὐδὲν αὐτοὺς ὠφελήσου-
σαν ἐν τῷ παρόντι καιρῷ· « ἄνδρες δυνατοὶ
ἐμπαίζοντες (4) ἐν πυρί »· ὑμεῖς ὄντες φησὶν οἱ δι'
ὑπερβολὴν ἰσχύος οὐδὲ πυρὸς κατατολμᾶν ὀκνοῦν-
M τες· « αἱ ἡνίαι τῶν ἁρμάτων αὐτῶν (5) ἐν ἡμέ-

ferre, atque ab illorum vocitari nominibus, quorum ditioni parent; haud diutius, inquit, nomen tui funditus pereuntis extabit. « De domo » Dei tui eiiciam sculptilia, ponamque conflatilia » sepulcrum tuum, quia dehonestatus es ». Destruam tecum idola, quibus multum tribuebas honorem: atque haec, inquam, fient tamquam tumulus tibi, tecum scilicet perdita atque destructa, ac propemodum ignominiae tuae contumulata. « Quamobrem ecce in montibus pedes laeta nun- » ciantis, pacemque praedicantis ». Tunc, ait, multi per Hierosolymorum montes discurrent, cladem tuam palam nunciantes, suamque inde consecuturam pacem. « Age, Iuda, sollemnita- » tes tuas, redde Deo vota tua; quia iam ne- » mo in posterum res tuas antiquabit ». Esto et tu deinceps in deliciis, legitimasque sollemnitates ac vota Deo persolve cum omnimoda sollemnitate ac laetitia: neque enim amplius supervenient qui res tuas pessumdent, quandoquidem iam perierunt. Quare addit: « consum- » matus est atque sublatus ». Destructus est, inquit qui haec ausus fuerat.

« Ascendit qui insufflet in faciem eius, qui Cap.II.
» de calamitate eripiat ». Divina, inquit, ira ceu flatu quodam prorsus eum extinxit qui contra vos accensus fuerat: quare iam nullam hinc cladem suspicari poteritis. His Iudam verbis allocutus, quibus eum iussit festum agere propter adversarii sui perniciem; sermonem deincepe ad Ninivitas convertit: « observa vi- » am ». Videsis quinam tibi superveniant. « Lumbos robora ». Ad eiusmodi incursionem, si vales, sustinendam praecingitor. « Viriliter ad- » modum age. » Nunc tuas illas ingentes ostende vires. « Quoniam avertit Dominus contume- » liam Iacobi, sicut contumeliam Israelis ». Profecto haud potes eventura mala vitare; nam quae tu Israeli fecisti, eadem Deus in caput tuum retorsit. « Quare excutiendo excutierunt » eos, et palmites eorum corruperunt, arma po- » tentiae eius ex hominibus ». Tantae, inquit, erunt adversum te hostium vires, ut ritu eorum qui vestem excutiunt, dignitate tua proterrendus sis; atque omnia amissurus, quibus tu olim stipatus ac veluti famulitio cultus superbiebas. Prorsus ut verba ad compendium conferam, bellica omnis peritia tua cunctaque vis ex incolatu hominum exterminabitur. Deinde veterem eorundem potentiam memorat, quae ab illis contra fas exercita, nihil in praesenti profutura erat. « Viri strenui ignem ludibrio » habentes ». Vos quondam, ait, tantis viribus

(1) Theodoretus ait, se contra nonnullorum sententiam heic Iudaeos adhuc intelligere, non Ninivitas. Contradicit igitur Mopsuesteno nostro. (2) Populos, qui ab assyrio rege, Arbacis instinctu, defecerunt Ninivemque obsederunt, recenset Diodorus II. 24. 26. medos, persas, babylonios, arabas, bactrianos. His defectionibus, et praeterea mala pugna pugnata, Ninivitarum opes corruerunt. (3) Cod. vat. hexapl. αὐτῶν. (4) Cod. hex. et alii vulgo ἄνδρας δυνατοὺς ἐμπαίζοντας. (5) Ita etiam cod. hex. prima manu; sed ibi postea factum αὐτοῦ,

L

A ρᾳ ἑτοιμασίας αὐτοῦ(1)· καὶ οἱ ἱππεῖς θορυβηθή-
σονται ἐν ταῖς ὁδοῖς(2)„· οἱ μέγα ἐφ' ἵπποις τε
φρονοῦντες καὶ ἅρμασιν ἃ δὴ πάντα νῦν ὑμῖν ἄχ-
ρηστα φανεῖται· ἐν γὰρ τῷ καιρῷ καθὸν παρε-
σκεύασται παρὰ θεοῦ τὰ τῆς τιμωρίας ὑμῖν, θό-
B ρυβος καὶ τὰ ἅρματα καὶ τοὺς ἱππεῖς καθίξει,
οὐθὲν ἐπιτελεῖν διὰ τὸ δέος τῶν πολεμίων οἵ-
ους τε ὄντας(3)· “ συγχυθήσονται τὰ ἅρματα, καὶ
συμπλακήσονται ἐν ταῖς πλατείαις„· πρὸς φυ-
γὴν γὰρ φησὶν ὁρμήσουσι πάντες· ὥστε ὑπὸ τῆς
C κατεχούσης αὐτοὺς ἀπορίας ἀλλήλοις αὐτοὺς συμ-
πλεκομένους πρὸ τῆς ἐφόδου τῶν πολεμίων ἑαυ-
τοὺς ἀπολλύειν· “ ἡ ὅρασις αὐτῶν ὡς λαμπά-
δες πυρὸς, καὶ ὡς ἀστραπαὶ διατρέχουσαι„·
εἰρωνικῶς ἐπὶ διασυρμῷ τοῦτο λέγει· καί τοι
D γε φησὶν οὐδὲν ἀστραπῶν καὶ πυρὸς διαλλάτ-
τειν ἐνομίζεσθε ἐκλάμποντες τε τοῖς ὅπλοις
καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐπιόντες τοῖς
ἐναντίοις· “ καὶ μνησθήσονται οἱ μεγιστᾶνες,
καὶ φεύξονται ἡμέρας, καὶ κρατήσουσιν ἐν τῇ ἀπο-
E ρίᾳ αὐτῶν καὶ σπεύσουσιν ἐπὶ τὰ τείχη, καὶ ἑτοι-
μάσουσι τὰς προφυλακὰς αὐτῶν· τὰ μὲν δὴ τῆς
παρασκευῆς ὑμῖν ἐκείνης καὶ τῆς δυνάμεως πε-
ριττὰ γενήσεται πάντα(4)· τὸ πολεμεῖν δὲ ἀφέν-
τες, φυγῆς λήψεσθε μνήμην· καὶ οὐδὲ ταύτῃ
F χρώμενοι ῥᾳδίως· ἀλλὰ γὰρ μετὰ πολλῆς τῆς
ἐκλύσεως ἐπὶ τῆς φυγῆς κεχρημένοι τῷ δρόμῳ
διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ἐπικειμένου δέους τῶν πο-
λεμίων ὑμῖν· ἀναδραμεῖσθε δὴ λοιπὸν ἐπὶ τὰ
τείχη, τὸν μὲν πόλεμον διὰ πολλὴν ἀπόγνωσιν
G ἀφέντες, τὴν ἐξ ἐκείνων δὲ προσδοκῶντες ἕξειν
ἀσφάλειαν, καὶ δὴ καὶ περὶ τὰς εἰωθυίας ἐπὶ
τῶν τειχῶν φυλακὰς πᾶσαν ἕξετε τὴν ἀσχολίαν·
καὶ τὸ δὴ μεῖζον “ πύλαι τῶν πόλεων διηνοί-
χθησαν, καὶ τὰ βασίλεια διέπεσε, καὶ ἡ ὑπόστα-
H σις ἀπεκαλύφθη· καὶ αὐτὴ ἀνέβαινε, καὶ αἱ δοῦ-
λαι αὐτῆς ἤγοντο, καθὼς περιστεραὶ φθεγγό-
μεναι ἐν καρδίᾳ ἑαυτῶν„. ἀλλὰ γὰρ οὐδὲ τῆς
περὶ τὰ τείχη σπουδῆς ὄφελός τι γέγονεν ὑμῖν·
κρατήσουσι γὰρ τῆς πόλεως οἱ πολέμιοι, καὶ διά
I γε τῶν πυλῶν μετὰ πολλῆς εἰσελεύσονται τῆς
ἀδείας· τὰ βασίλειά τε παντελῶς ἀφανιοῦσι.
πᾶσαν τέ σου τὴν ὕπαρξιν καὶ πάντας τοὺς πε-
ριόντας σοι θησαυροὺς δι' ἁρπαγῆς ποιησάμε-
νοι, καταφανῆ πᾶσιν ἐργάσονται· καὶ τὰ πά-
K λαι σοι διὰ πολλῆς τε ὄντα φυλακῆς καὶ κε-
κρύφθαι δοκοῦντα· καὶ αὐτὴ μὲν ἀναβήσῃ·
πρὸς τὴν Νινευὴ δὲ ὁ προφήτης φησίν· ἀντὶ τοῦ
ἀναβήσῃ τὸ ἀνέβαινεν εἰπών, καθὼς ἐναλλάτ-
τειν εἴωθε τὸν χρόνον· ἀναβήσῃ γάρ φησιν, ἐπὶ
L τὸν τῶν πολεμίων ἀγομένη βασιλέα ὡς αἰχμά-
λωτος οὖσα λοιπόν(5)· καὶ πᾶσαι δέ σοι αἱ ὑπή-
κοοι πόλεις τε καὶ χῶραι, δούλας γὰρ ταύτας
ὀνομάζει, μακρὰ χαίρειν εἰποῦσαι τῇ προσούσῃ
σοι πρότερον βασιλείᾳ, ἐπὶ τὴν αἰχμαλωσίαν
M ἀχθήσονται πᾶσαι σὺν σοὶ κατ' ἔννοιαν περιστε-
ρᾶς δίκην τὰς ἑαυτῶν τε καὶ σοῦ στενάζουσαι

pollebatis, ut ipsi flammae certare non dubitaretis “. Habenae currnum illorum, in die praeparationis eius; equites turbabuntur in viis „. Equis olim curribusque fidistis, qui nunc inutiles sunt. Nam quo tempore Deo visum est poenam vobis infligere, trepidatio currus et equites occupabit, ita ut metu hostium nihil agere queant. “ Confundentur currus et in plateis collidentur „. In fugam, inquit, se coniicent; hac autem trepidatione inter se collisi ante hostium adventum pessum ibunt. “ Aspectus eorum ut lampades igneae, ut fulgura discurrentia „. Ironice id dicit: nempe vos nihil fulgure differre vosmet putavistis, qui lucentibus armis praediti vehementi impetu in hostes ferebamini. “ Fugae interdiu memores erunt optimates; in trepidatione sua festinabunt moenia tenere; praesidia disponent „. Vester ille apparatus atque armatura in cassum fiet. Itaque omisso proelio fugam meditabimini: neque hac ipsa expedite utemini; sed cum ingenti consternatione currentes ob ingruentem hostium motum ad moenia, quae sola reliqua erunt, festinabitis, pugna ob desperationem relicta: atque hinc tutelam expectabitis, et ad consuetam murorum custodiam studio omni incumbetis. Quod vero gravius est “ portae urbium patuerunt, regia palatia conciderunt, opes revelatae sunt. Ipsa ascendit, et ancillae eius praecedebant, ceu columbae loquentes in corde suo „. Sed enim ne perfugii quidem ad muros ulla vobis utilitas est: potientur enim civitate hostes, perque portas multa cum securitate ingredientur; regias domos funditus evertent; opes tuas omnes atque thesauros dum diripiunt, publicos facient; quaecumque scilicet diligenti olim et arcana custodia servabas. “ Et ipsa ascendes „. Ninivem scilicet dicit propheta. (Pro *ascendes* ait *ascendit*, more suo tempora commutans.) Ascendes, inquit, ad inimicum regem deducta, captiva deinde mansura, cunctaeque tibi subditae urbes atque pagi (his enim ancillarum nomina facit) multum valere iubentes pristinum imperium tuum, servitio tecum addicentur; tacita cogitatione, columbae more, suam pariter at-

(1) Scilicet cum se ad proelium accinget, ut Hieronymus explicat. (2) Videtur mihi probabilior Mopsuestenus qui haec et sequentia de viris niniviticis intelligit, quam Hieronymus, qui iuxta hebraicam traditionem, ad victores Babylonios refert. (3) Describitur Assyriorum trepidatio, qui magnam cladem a rebellibus passi, aegre ac tumultuarie intra urbem se receperant. Diodor. II. 26. (4) Intelligo priores illas Assyriorum de rebellibus victorias quas narrat Diodorus, quae tamen ad extremum inutiles fuerunt. Ter enim Arbacis copias Sardanapallus magna internecione circa Niniven superavit; donec ipse quarto proelio inferior discessit. (5) Quippe Arbaces Niniven cum Ecbatanis, Assyriorum imperium cum Medico commutavit.

A τε καὶ ὀδυρόμεναι συμφοράς· εἶτα τὴν παλαιὰν
εὐπραγίαν αὐτῶν φησί, διαιρῶν εἰς ταῦτα τὸν
λόγον· καὶ ποτὲ μὲν ἐν οἵοις ἐξετασθήσεται
κακοῖς διδάσκων, ποτὲ δὲ τὴν πάλαι πρέπου-
σαν αὐτοῖς ἐκτιθέμενος δυναστείαν· ὡς ἂν καὶ
B τούτῳ τὸ συμβαῖνον αὐτῇ πάθος αὐξήσειεν εἰ
ἀπὸ τοιούτων εἰς τοιαῦτα ἀφικνεῖσθαι μέλλει.
" Καὶ Νινευὴ ὡς κολυμβήθρα ὕδατος τὰ ὕδα-
τα αὐτῆς (1)· καὶ αὐτοὶ φεύγοντες οὐκ ἔστησαν,
καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπιβλέπων "· πάλαι μὲν γὰρ κο-
C λυμβήθρας μεγίστης διήλλαττεν οὐδὲν ὑπερχεο-
μένης τῷ ὕδατι πανταχόθεν, καὶ πολλοὺς ἐν
ἑαυτῇ τρεφούσης ἰχθύας· οὕτω πολλοῦ μὲν γέ-
μουσα πλήθους οἰκείου· πολλοὺς δὲ ἐκ τῶν πο-
λέμων αἰχμαλώτους ἔχουσα παρ' ἑαυτῇ· νῦν
D δὲ εἰς τοῦτο κατέστησαν ταλαιπωρίας ὡς μη-
δὲ βραχύτατον στῆναι πρὸς τοὺς πολεμίους δυ-
νάμενοι πρὸς φυγὴν ἰδεῖν· εὑρίσκετο δὲ οὐδεὶς
τοῖς τοσούτοις ἐφορῶν κακοῖς, ἤ τινα διόρθωσιν
αὐτοῖς ἐπάγων· " διήρπαζον τὸ ἀργύριον,
E διήρπαζον τὸ χρυσίον "· ἅπαντα δὴ λοιπὸν
δι' ἁρπαγῆς οἱ πολέμιοι τὰ παρ' αὐτοῖς ἐποι-
οῦντο· " καὶ οὐκ ἦν πέρας τοῦ κόσμου αὐ-
τῆς "· ἀναρίθμητόν τινα πλοῦτον αὐτῶν ἀφαι-
ρούμενοι ὅπερ ἐκοσμοῦντο τὸ πρόσθεν· " βε-
F βάρυνται ὑπὲρ πάντα τὰ σκεύη αὐτῆς τὰ ἐπι-
θυμητά "· πολλὴν γοῦν μάλιστα τὴν σπου-
δὴν ἐποιοῦντο τὰ δοκοῦντα τίμια εἶναι καὶ ἃ με-
τὰ πολλῆς ἔσχον τῆς ἐπιθυμίας ἀφελέσθαι παρ'
αὐτῶν. τὸ γὰρ βεβάρυνται ὅμοιόν ἐστι τοῦ ἐν
G ταῖς βασιλείαις, ἐβαρύνθη ὁ πόλεμος ἐπὶ Σαοὺλ,
ἵνα εἴπῃ ὅτι κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀπέκειντο μά-
λιστα οἱ πολέμιοι· οὕτω κἀνταῦθα τὸ βεβάρυν-
ται λέγει, ἵνα εἴπῃ ὅτι πλείων περὶ ἐκεῖνα ἡ
σπουδὴ τοῖς πολεμίοις ἐγίγνετο (2)· " ἐκτιναγ-
H μὸς καὶ ἀνατιναγμὸς, ἐκβρασμὸς (3), καὶ καρ-
δίας θραυσμὸς, καὶ ὑπόλυσις γονάτων, καὶ
ὠδῖνες ἐπὶ πᾶσαν ὀσφὺν, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν
ὡς πρόσκαυμα χύτρας "· βούλεται εἰπεῖν ὅτι
ποικίλοις ἐκ τῶν πολεμίων περιβληθήσονται τοῖς
I κακοῖς ἐκτιναττόμενοί τε καὶ ἀνατιναττόμενοι καὶ
ἐκβραζόμενοι· ὡς παντελῶς μὲν αὐτοῖς τῆς δια-
νοίας σβεσθῆναι τὸν λογισμόν· ἐκλελυμένους
δὲ ὑπὸ τοῦ δέους μηδὲ στῆναι δύνασθαι ῥᾳδίως
ἐν ὀδύναις τε κοιναῖς ἅπαντας εἶναι· καὶ συν-
K τόμως εἰπεῖν τοιούτους ἐκ τῆς τῶν κακῶν ἀπο-
ρίας εἶναι, ὡς μηδὲν ἀπεοικέναι κεκαυμένης χύ-
τρας ὑπὸ πυρός· καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν μνήμην
ἄγων αὐτῆς τῆς παλαιᾶς δυναστείας " ποῦ ἐστι
τὸ κατοικητήριον τῶν λεόντων καὶ ἡ νομὴ ἡ οὖσα
L τοῖς σκύμνοις; " ἀλλὰ γὰρ οἴχεται μὲν τῶν λε-
όντων τὸ κατοικητήριον, οἴχεται δὲ αὐτῶν καὶ
ἡ νομὴ πᾶσα· καὶ γὰρ σκύμνους τὸ αὐτὸ λέγει,
τουτέστι τοὺς λέοντας· βούλεται δὲ εἰπεῖν ὅτι πά-
λαι μὲν οἱ τὴν Νινευὴ κατοικοῦντες λεόντων δί-
M κην ἦτι πᾶσι τοῖς λοιποῖς φοβεροὶ καὶ τὰ πανταχό-
θεν ἐκ τῶν πολέμων λαμβάνοντες ἀθροίζο-
τε παρ' ἑαυτοῖς· νῦν δὲ καὶ Νινευὴ τὸ κατοι-

que tuam maerentes calamitatem. Deinde pristinam felicitatem dicit, sic distributo sermone, ut modo mala quibus illa cruciabitur narret, modo veterem commemoret dignitatem: nimirum ut incidens infortunium ideo gravius fiat, quod talis urbs ad talia devenerit. " Ninive, ut " aquae piscina aquae eius. Ipsi arrepta fuga " nusquam substiterunt; nec erat qui aspice- " ceret ". Olim quidem a piscina maxima non differebant, aquis undique affusis, multitudine piscium ibidem alita. Sic videlicet Ninive multitudine populi redundabat; multos quoque bello captos homines apud se habens. Nunc vero tanta adversitate sunt oppressi, ut ne brevissime quidem contra hostes in acie steterint, quominus se fugae statim committerent. Porro autem nemo inventus est, qui his malis mentem intenderet, aut iisdem medicinam aliquam faceret. " Diripuerunt argentum, diripuerunt " aurum ". Cunctas horum opes praedae habuerunt hostes. " Neque erat finis ornamentorum " eius ". Innumeras divitias eripuerunt, quibus antea ornabatur. " Gravati sunt super om- " nem suppellectilem eius desiderabilem ". Vehementi studio ad pretiosa quaeque ruerunt, multamque diripiendi eam cupiditatem prae se tulerunt. Nam vox *gravati sunt* idem significat atque in regnorum libris gravatum est bellum in Saul; ut significetur, illa potissimum parte vires hostium sese intendisse. Ita heic etiam *gravati sunt* dicitur, ut intelligamus, potissimum hostium studium circa opes esse versatum. " Excussio et rediscussio, et ebullitio, " et cordis confractio, et genuum dissolutio, et " dolores omnium renum, et facies eorum ut ad- " ustio ollae ". Significat fore ut eos inimici variis adficiant malis, crebro excutientes, et eiicientes, ita ut universum iis extinguatur mentis ratiocinium. Timore autem enerves ne stare quidem facile poterunt, et communibus quatientur angoribus: atque ut breviter dicam, tantis ob has clades prementur angustiis, ut ferventis ab igne ollae haud dissimiles visuri sint. " Ubinam est leonum habitaculum et " pabulum catulorum? " Periit leonum habitaculum, periit eorum omne pabulum. Nam catuli iidem sunt atque leones. Significat autem, Ninives olim incolas leonum instar cunctis populis fuisse terribiles, et undequaque bellis sibi opes parasse. Nunc vero etiam Ninive, inquit, habitaculum

---

(1) Quamquam heic prisci interpretes aquas vulgo explicant multitudinem civium ninivitarum, nihilominus concinnior videtur sensus, si respice Euphratis (vel potius Tigridis) inundantiam intelliges, cuius impetu deiectis Ninives moeniis, via lata hostibus obsidentibus patuit. Diodor. II. 27. (2) Placet admodum haec interpretatio verbi *gravati sunt*, eamque sequitur Theodoretus. At Hieronymus, Cyrillus et Theophylactus intelligunt ipsam Ninivem ornamentis suis gravatam. Porro de immenso Ninives spolio legesis laudatum Diodorum. (3) Hieronymus, *ἐκβρασμὸς ponitur, quum quod latebat intrinsecus, erumpit in faciem.*

A κετήριον ὑμῶν οἴχεται καὶ πάντα σὺν αὐτῷ ὁπό-
σα τε ἠθροισμένα παρ' ἑαυτοῖς τὸ πρότερον εἴχε-
τε· " ποῦ ἐπορεύθη λέων (1), τοῦ εἰσελθεῖν; „
σφόδρα διασυρτικῶς· ὡς γὰρ ἐν πολέμοις αὐ-
τῶν πάντοτε ὄντων, καὶ ἀεί που τισὶν ἐπιόντων
B ὡς ἐπί τινα θήραν, ποῦ δή φησι νῦν ἀπελήλυθεν
ὁ κρατῶν ὑμῶν; ἐπὶ ποίαν ἀπελήλυθε θήραν;
ἵνα εἴπῃ ὅτι πέπαυται τοῦ πολεμεῖν, ἀπέθετο
τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν τὴν πρόσθεν· διὸ
ἐπάγει· " ἐκεῖ σκύμνοι λεόντων, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκφο-
C βῶν· λέων ἥρπασε τὰ ἱκανὰ τοῖς σκύμνοις αὐτοῦ, καὶ
ἀπέπνιξε τοῖς λέουσιν αὐτοῦ, καὶ ἔπλησε θήρας νοσ-
σιὰν αὐτοῦ, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἁρπαγῆς „·
πρότερον μὲν γὰρ λεόντων δίκην ἐπῄειτε πᾶσι, καὶ
φόβος ὑμᾶς τοῦ τοιαῦτα ποιεῖν ἐπεῖχεν οὐδείς· δι'
D ἁρπαγῆς δὲ τὰ ἑτέρων ποιούμενοι, πλοῦτον ἑαυ-
τοῖς συνελέγετε πλεῖστον, αὐτάρκη καὶ τοῖς ἐξ
ὑμῶν εἰς ἀπόλαυσιν, ἀναιροῦντές τε καὶ συμ-
πνίγοντες ἑτέρους, ὥσπερ τινὰ θήραν τοῖς γεν-
νήμασι συνελέγετε τοῖς οἰκείοις, ἐξ ἁρπαγῆς καὶ
E παρανομίας τὸν πλοῦτον αὔξοντες τὸν οἰκεῖον·
τί οὖν· " καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ λέγει κύριος
παντοκράτωρ· καὶ ἐκκαύσω ἐν καπνῷ πλῆθός
σου, καὶ τοὺς λέοντάς σου καταφάγεται μάχαι-
ρα· καὶ ἐξολοθρεύσω ἐκ τῆς γῆς τὴν θήραν σου·
F καὶ οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἔτι τὰ ἔργα σου „· ὑπὲρ δὲ
πάντων ἐκείνων ἀπεφήνατο κατὰ σοῦ νῦν ὁ Θεός,
ὅτι ἐν πυρὶ μὲν ἀναλωθήσεται καὶ στενοχωρίᾳ
πλείστῃ τὸ πλῆθος τὸ σόν· τοὺς δὲ ἐν σοὶ δο-
κοῦντας εἶναι δυνατοὺς ἀνελοῦσιν οἱ πολέμιοι·
G ἀφανισθήσεται δὲ πάντα ὁπόσα συνέλεξας κα-
κῶς, ὡς πᾶσαν μέν σου καταλυθῆναι τὴν δύνα-
μιν, ἀκουσθῆναι δὲ περὶ σοῦ μηκέτι μηδὲν·
ὥς τι πεποιηκότος, καὶ ἀπολωλότος καθάπαξ.
Cap. III. Εἶτα τὴν τιμωρίαν εἰπών, ὀνειδίζει πάλιν τὴν
H κακίαν· " ὦ πόλις αἱμάτων ὅλη ψευδής, ἀδι-
κίας πλήρης „· πείσεσθε δὴ ταῦτά φησιν, ὑπὲρ
ὧν περὶ φόνους ἅπασαν εἴχετε τὴν σχολήν· καὶ
πολλοὺς ψεύδει τε καὶ ἀπάτῃ κεχρημένοι ἀδι-
κεῖν ἐπειρᾶσθε τὰ ἀνήκεστα· οἷόν τι ὁ Ῥαψά-
I κης ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐποίει ὑποσχέσεσιν
ἀγαθῶν αὐτοὺς ἐξαγαγεῖν βουλόμενος (2)· " οὐ
ψηλαφηθήσεται θήρα „· ἵνα εἴπῃ ὅτι οὐκέτι
θήρας ἕξεις καιρόν, καὶ πολλὰ ζητήσας οὐκ ἰσ-
χύσεις τι διαπράξασθαι· τοιοῦτον ἐκ μεταφο-
K ρᾶς αὐτὸ τῶν ἐπιμελῶς τι ψηλαφίᾳ ζητούντων
εἰρηκώς· διὰ τί; " φωνὴ μαστίγων, καὶ φωνὴ σεισ-
μοῦ τροχῶν, καὶ ἵππου διώκοντος, καὶ ἅρματος
ἀναβράσσοντος, ἱππέως ἐλαύνοντος, καὶ στιλ-
βούσης ῥομφαίας, καὶ ἐξαστραπτόντων ὅπλων,
L καὶ πλήθους τραυματιῶν, καὶ βαρείας πτώσεως „·
ταῦτα γὰρ ὑμᾶς ἀντὶ ἐκείνων διαδέξεται αἱ
μάστιγες καὶ κτύπος τροχῶν, καὶ ἵππων ἐλασία,
καὶ ἁρμάτων θόρυβος πολύς, καὶ ἱππέων διώ-
ξεις, καὶ ξίφη μετὰ τῶν λοιπῶν ὅπλων φοβερὰ καὶ
M ἰδεῖν τῇ λαμπρότητι τῇ οἰκείᾳ· ἀφ' ὧν δὴ πολ-
λοὶ μὲν πληγήσονται, πολὺς δὲ θάνατος ἔσται

vestrum periit, simulque quidquid opum illae antea congessistis. " Quonam abiit leo, ut ingrederetur? „ Valde hoc irridenter. Nam quia Assyrii perpetuis in bellis versati fuerant, semperque aliquos veluti venando persequuti; quonam, inquit, dux vester abiit? in quam venationem profectus est? Utique dicit finem bellandi factum, et potentiam vimque pristinam fuisse depositam. Idcirco addit: " ibi catuli „ leonum erant, nemine territante. Leo venaba„ tur catulis suis alimoniam, et catulorum suo„ rum gratia suffocabat: venatione nidum su„ um complevit, cubile suum rapinis „. Antea quidem, ait, leonum more passim vim faciebatis, nullusque vos ab ea violentia deterrebat metus. Direptis alienis, ingentes vobis opes comparavistis, quibus vestri quoque liberi fruerentur. Occidistis, suffocastis populos, atque hos praedae instar soboli vestrae utendos obiecistis: rapina et scelere divitias vestras exaggeravistis. Quid porro? " En ait tibi Do„ minus omnipotens: incendam fumo multitu„ dinem tuam; leones tuos gladius absumet; „ venationem tuam exterminabo; nulla in po„ sterum mentio erit gestorum tuorum „. Ob ea scelera omnia de te nunc ita edixit Deus, flammis atque pressuris plurimis consumptum iri populum tuum; fortissimum quemque civium tuorum ab hostibus caesum iri; quaecumque improbe coacervasti vastatum iri: destructum iri denique dominatum tuum, nullamque tui mentionem deinceps futuram: velut hominis qui aliquid fecerit, idemque mox funditus perierit.

Deinde punitione dicta, malitiam rursum obiurgat. " O sanguinaria civitas, fraudibus at„ que iniustitia redundans! „ Patiemini haec, inquit, quia semper caedibus indulsistis, multosque mortales per fraudem atque mendacium iniustis necibus irretire conati estis; veluti Rhapsaces falsis promissionibus nisus est Hierosolymorum cives urbe deducere. " Non contrecta„ bitur venatio „. Nempe haud amplius venandi occasio suppetet; multaque moliens, nihil efficere poteris. Idque ait sumpta metaphora ab iis qui curiose aliquid contrectatione vestigant. Cur? " Vox verberum et vox commo„ tarum rotarum, et equi persequentis, currus„ que ferventis, equitis agitantis, gladii splen„ didi, et armorum luce micantium, multitudinis „ vulneratae, gravisque ruinae „. Haec vos, ait, pro superiore fortuna manent, verbera, et rotarum sonitus, et equorum persequutio, et enses, cum ceteris armis, vel ipso splendore terribiles; unde multi caedentur, multa-

(1) Apte in primis similitudo haec assyrio regi. Venationem enim studiose ab iis regibus fuisse frequentatam, quia haec bellicarum rerum exercitatio verissima videatur, ait Xenophon Cyrop. l. 2; qui rursus l. 6. dat operam ut Cambyses pater praeclara bellicae artis praecepta Cyro filio tradat petita a venatione, cui hic assueverat, similitudinibus. (2) IIII. Reg. XVIII. 28.

A τῶν ἀναιρουμένων· “ καὶ οὐκ ἦν τοῖς ἔθνεσιν
αὐτῆς „· καὶ οὐδὲ στήσεται τοῖς ὑπηκόοις αὐ-
τῆς τὰ κακά, ἀλλ᾽ ἀεί τι τὸ πρῶτον ἕτερον δια-
δέξεται κακόν· “ καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν τοῖς σώ-
μασιν αὐτῶν ἀπὸ πλήθους πορνείας „· πολ-
B λῶν δέ φησιν ἀναιρουμένων, εἰς ὀλιγίστους ἄγαν
αὐτῶν ὁ ἀριθμὸς περιστήσεται· τοῦτο γὰρ λέ-
γει τὸ ἀσθενήσουσιν ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἵνα
εἴπῃ ὅτι ὀλίγα περιλειφθήσεται σώματα· καὶ
τὴν αἰτίαν λέγων, ἀπὸ πλήθους πορνείας· ταῦ-
C τα γὰρ πείσονται φησὶν ὑπὲρ ὧν πλεῖστον ὅσον
ἐξετράπησαν τοῦ Θεοῦ (1)· καὶ τοῦτο πράττειν ἄξιον
τῶν δοκούντων αὐτῷ· εἶτα ὀνειδίζων ἐπάγει·
“ πόρνη καλὴ καὶ ἐπίχαρις ἡγουμένη φαρμάκων „·
σὺ δή φησιν ἐσθα ἡ τοῦ προσήκοντος ἐκτετραμ-
D μένη, εὐπρεπὴς μὲν ἑαυτῇ φαινομένη διὰ τὴν
περιοῦσαν δυναστείαν, ἐπίχαρις δὲ διὰ τοὺς
ταύτης ἕνεκέν σε θεραπεύειν ἐσπουδακότας, καὶ
δὴ καὶ πάντων ἔξαρχος τῶν τῆς ἀσεβείας ἐθῶν
ἑτέροις ἐγίνου· “ ἡ πωλοῦσα ἔθνη ἐν τῇ πορ-
E νείᾳ αὐτῆς, καὶ φυλὰς ἐν τοῖς φαρμάκοις αὐ-
τῆς „· ὁλόκληρα γὰρ ἔθνη καὶ φυλὰς ὅλας τῇ
ἐξουσίᾳ καταχρωμένη τῇ οἰκείᾳ, εἰς τὴν αὐτὴν
σοι συμμετόχους ἀσέβειαν, καὶ πᾶσαν δὴ τὴν πε-
ρὶ τὰ τοιαῦτα σπουδήν· “ ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σέ,
F λέγει κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ· καὶ ἀπο-
καλύψω τὰ ὀπίσω σου ἐπὶ τὸ πρόσωπόν σου· καὶ
δείξω ἔθνεσιν τὴν αἰσχύνην σου καὶ βασιλείαις
τὴν ἀτιμίαν σου, καὶ ἐπιρρίψω ἐπὶ σὲ βδελυγ-
μὸν, καὶ τὰς ἀκαθαρσίας σου, καὶ θήσομαί σε
G εἰς παράδειγμα· „ τοιγὰρ οὖν ἐγώ σοι φησὶν ὁ
Θεὸς ἀνάλογον ταῖς τοιαύταις ἀτοπίαις ἐπάξω
τὴν τιμωρίαν· περιβαλῶ γάρ σε φησὶν αἰσχύνῃ
παντοίᾳ, ὥσπερ ἂν εἴ τις αἰκίζεσθαί τινα μέλλων
ἀφελὼν τὴν ἐσθῆτα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑλκύσειεν
H ἅπασαν, ὡς αἰσχρὰν μὲν εἶναι τῆς γυμνώσεως
τὴν θέαν, πικρὰν δὲ τοῦ αἰκισμοῦ τὴν προσδο-
κίαν· περιβεβλημένος δὲ τῇ ἐσθῆτι τὸ πρόσω-
πον μηδὲ διορᾶν τὰ προκείμενα δύνασθαι, οὕ-
τω δή φησιν ἅπαντά σου τὸν κόσμον ἀφελὼν, εἰς
I ἀτιμίαν καταστήσας τὴν ἐσχάτην τῇ τῶν πο-
λεμίων ἐκδώσω τιμωρίᾳ· ὥστε πᾶσι μὲν τοῖς
ἁπανταχοῦ περιφανῆ σου τὴν αἰσχύνην καὶ τὴν
ἀτιμίαν γενέσθαι· βδελυκτὴν δέ σε καὶ διὰ
τῆς ἀκοῆς ἅπασι φαίνεσθαι μόνης, ὑπὲρ ὧν εἰς
K τοσαύτην εὐτέλειαν κατενήνεχθαι· πάτημά τε γε-
γονυῖα πάντων καὶ παράδειγμα τῆς ἐσχάτης ἀτι-
μίας ἀποδειχθεῖσα τῇ ὑπερβολῇ τῶν κακῶν·
“ καὶ ἔσται πᾶς ὁ ὁρῶν σε, καταβήσεται ἀπὸ
σοῦ, καὶ ἐρεῖ, δειλαία Νινευή· τίς στενάξει ἐπ᾽
L αὐτήν, πόθεν ζητήσω παράκλησιν αὐτῇ (2); „ οἱ
δὲ ταῦτα λοιπὸν ὁρῶντες, καὶ τὴν προοῦσάν σοι
πρόσθεν εὐπραγίαν εἰδότες σαφῶς, ἀποστάντες
τῆς ὑπολήψεως ἐκείνης ἧς εἶχον περὶ σοῦ εἰς ἔλεον
τὸ κατὰ σοῦ μεταστήσουσι μῖσος· τοῦτο γὰρ λέ-
M γει τὸ καταβήσεται ἀπὸ σοῦ, ὥστε καὶ ἐλεεῖν
σε τῶν κατεχόντων κακῶν, συλλογιζομένους ὡς

que interfectorum funera erunt. “ Non erat (finis) gentibus eius „. Subditorum eius mala non interquiescent, sed aliud ex alio consequetur. “ Infirmabuntur in corporibus suis a numero fornicationum „. Multis interfectis, ad paucos admodum redigetur illorum numerus. Hic enim significatus est verborum infirmabuntur in corporibus suis. Pauca, inquit, supererunt corpora; causamque rei tradit multitudinem fornicationum. Haec, ait, patientur quia mirum quantum a Deo recesserunt. Atque haec Dei placita merito ad exitum deducenda sunt. Deinde convitians ait: “ meretrix pulchra et gratiosa, dux veneficiorum „. Tu, inquit, illa es quae ab officio recessisti, quaeque speciosa tibi ob imperium videbaris, gratiosa propter eos qui dominatus sui causa te colere certabant; et quidem ceteris quoque impiorum morum auctor fuisti. “ Quae vendit gentes fornicatione sua, et tribus pharmacis suis „. Gentes integras tribusque totas, potestate tua abutens, ad impietatis tuae societatem pellexisti. “ Ecce ego super te, ait dominus Deus omnipotens; revelabo posteriora tua super faciem tuam: ostendam gentibus ignominiam tuam, regibus probrum tuum, iaciamque super te abominationem et immunditiam tuam; statuam te in exemplum „. Quamobrem, ait Deus, congruas huic vesaniae poenas imponam: cooperiam, inquit, te ignominia omnimoda. Veluti cum quis aliquem excruciaturus detractam ei vestem in vultum congerit universam, ut turpe sit nuditatis spectaculum, amara autem cruciatuum expectatio; qui quidem capite vestibus obvoluto, ne rem quidem praesentem cernere potest. Prorsus ita, ait, detracto omni ornatu tuo, in extrema te ignominia constitutam, hostibus puniendam tradam. Sic omni genti probrum tuum ac turpitudo exploratissima fiet: tuique nominis vel sola auditio cunctis erit abominabilis, postquam in tantam vilitatem decideris, proculcata ab omnibus, excessuque malorum ad summae ignominiae exemplum proposita. “ Et erit, quicumque viderit, descendet a te, dicetque: Ninive infelix, quis illi ingemiscet? quodnam ei solamen conquiram? „ Qui haec in posterum viderint, ac superioris gloriae tuae probe meminerint, omissa illa de te aestimatione, odium misericordia commutabunt; id enim aiunt verba descendet a te;

(1) Fornicationis nimirum nomine intelligit conversionem a Deo ad idola. Confer commentarium ad Oseam. Theodoretus utramque intelligit, et idololatriam et intemperantem libidinem. (2) Niniven supremo excidio deletam tradit Diodorus supra laudatus, itemque Strabo XVI. 2, quod satis indicat etiam Plinius VI. 13. verbis illis *fuit et Ninus* (ut Virg. *Troia fuit*.) Ergo clarissimi auctores cum propheta nostro consentiunt. Quod siqui alii sic loquuntur, ut Ninive postea e ruinis excitata videatur, intelligendi potius sunt frequentes illi pagi, quos in eius solo observavit Beniamin Iudaeus. V. Hard. ad Plin.

A οὔτε δυνατὸν τινὰ ἐπαξίως ὀδύρασθαι τὴν ἐπι-
γεγονυῖαν σοι συμφοράν· ἀλλ' οὐδὲ παράκλη-
σίν τινα καὶ θεραπείαν εὑρεθῆναι οἷόν τε τῶν
τοσούτων κακῶν· “ἅρμοσαι χορδὴν, ἑτοίμα-
σαι μερὶς Ἀμμὼν, κατοικοῦσα ἐν ποταμοῖς,
B ὕδωρ κύκλῳ αὐτῆς· ἧς ἡ ἀρχὴ θάλασσα, καὶ
ὕδωρ τὰ τείχη αὐτῆς„· τινὲς Ἀμμὼν ἔφασαν(1)
ἐνταῦθα λέγεσθαι τὴν ὀνομαζομένην νῦν Ἀλε-
ξάνδρειαν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου· καίτοι γε δῆλον
ὅτι ἐγγύς που μετὰ τετρακόσια ἔτη(2) τῆς προφη-
C τείας ταύτης Ἀλέξανδρος ὁ τῆς Μακεδονίας
γέγονε βασιλεὺς, ὃς σὺν πολλοῖς ἑτέροις κατεσ-
χηκὼς τὴν Αἴγυπτον, ἐπώνυμον ἑαυτῷ τὴν Ἀλε-
ξάνδρειαν πεποίηκεν· εἰ μὴ ἄρα τις ἐκεῖνο λέγοι
ὅτι καὶ πρὸ τούτου πόλις ἦν αὐτόθι Ἀμμὼν
D λεγομένη, περὶ ἧς τανῦν ὁ προφήτης φησίν· ἀλ-
λὰ γὰρ, ὃ πολλάκις ἔφην (3), περιττὸν εἶναι τὴν
τοιούτων ἡγοῦμαι τὴν ἀκριβολογίαν, ὁπότ' ἂν
μηδὲν εἰς φανέρωσιν τῆς προκειμένης συντελῇ
διανοίας· ὥστε καὶ ἐπίδειξίν τινα κενὴν εἶναι
E τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀκριβολογίαν, ἵνα δὲ δο-
κῶσι τοὺς ἀδηλοτέρους ταῖς ὀνομασίαις ἑρμηνεύειν
τόπους· μυθωδέστερον δὲ ἔτι τὸ παρ' αὐτῶν
λεγόμενον ὅτι τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν ἀπώλειαν
ὁ προφήτης λέγει· ὡς ἂν δείξειεν ὅτι μηδὲν
F θαυμαστὸν εἰ καὶ περὶ τὴν Νινευὴ τὸ γέγονε τοι-
οῦτο· οὐ γὰρ ψυχαγωγεῖν ἐν τοῖς λόγοις ὁ προ-
φήτης πειρᾶται τὴν Νινευή· ψυχαγωγίας δὲ ἦν
τὸ ἑτέρων συμφορᾶς μεμνῆσθαι, ὡς ἂν ἐκ ταύ-
της ὁ πεπονθὼς παρακαλοῖτο· εἰώθαμεν γοῦν
G ἀεὶ τοὺς πενθοῦντας τῇ μνήμῃ παρακαλεῖν τῶν
ὁμοίων, ὡς ἂν μὴ ἄγαν ἀθυμοῖεν, καινόν τι
τὰ κατ' αὐτοὺς νομίζοντες εἶναι· τοὐναντίον μὲν
οὖν διὰ πάντων δῆλός ἐστιν ὁ προφήτης τῇ μη-
νύσει τῶν προσδοκωμένων τῇ Νινευὴ κακῶν, τὴν
H παλαιὰν αὐτῆς συνάπτων εὐπραγίαν, ἀφ' ἧς δὴ
μάλιστα τὸ συμβαῖνον αὐτῇ κακὸν αὐξάνεσθαι
ἔμελλεν· ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μὲν ἐκ περιουσίας εἰ-
ρήσθω· ὁ δὲ νοῦς τῶν ῥητῶν οὗτός ἐστιν· εἰσε-
λήλυθεν ἄχρι τῆς Αἰγύπτου ὁ ἀσσύριος, πλεῖστα
I καὶ τοὺς αὐτόθι διατιθεὶς κακά· ὥστε καὶ τοὺς
ἐκπεφευγότας τῶν ἰσραηλιτῶν καὶ αὐτόθι διά-
γοντας μεγίσταις περιβαλεῖν συμφοραῖς, ὡς ὁ
προφήτης δείκνυσιν Ὠσηέ (4)· διὰ τοῦτο ἰδοὺ πο-
ρεύσονται ἐκ ταλαιπωρίας Αἰγύπτου, καὶ ἐκδέ-
K ξεται αὐτοὺς Μέμφις, καὶ θάψει αὐτοὺς Μαχ-
μάς· δηλοῖ δὲ ἅπερ ὑπὸ τῶν ἀσσυρίων εἰσελη-
λυθότων εἰς τὴν Αἴγυπτον πάσχειν ἔμελλον οἱ
ἐπ' αὐτὴν καταπεφευγότες τῶν ἰσραηλιτῶν· ὥσ-
περ τοίνυν ἐν τοῖς ἀνωτέροις τὰ καταληψόμενα
L τοὺς ἀσσυρίους λέγων κακὰ, ἐπὶ τὸν Ἰούδαν
ἀπέστρεψε τὸν λόγον ἑορτάζειν αὐτῷ κελεύων
ὡς ἐν εἰρήνῃ καθεστῶτι λοιπὸν, τῷ τὸν ἐπε-
ληλυθότα αὐτῇ πολέμιον ἀνῃρῆσθαι· οὕτω
κἀνταῦθα ἐπὶ τὴν Ἀμμὼν πόλιν οὖσαν τῆς Αἰ-
M γύπτου τρέπει τὸν λόγον καί φησιν· “ἀνάλαβε
κιθάραν καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς παρα-

tuaque mala miserabuntur, mente reputantes fieri non posse ut digne quis inflictam tibi calamitatem deploret, aut solamen aliquod vel remedium excogitet. “ Apta chordam, compara „ te pars Ammon, quae incolis flumina: aqua „ in circuitu eius; initium eius mare, aqua „ moenia eius„. Nonnulli dixerunt Ammonem heic appellari Alexandriam Aegypti. Atqui compertum est, quadringentis circiter post hanc prophetiam annis Alexandrum Macedonum regem extitisse, qui occupata cum aliis multis regionibus Aegypto, cognominem sibi Alexandriam condidit. Quod si quis dicat, ante hunc quoque extitisse in eo loco urbem nomine Ammonem, deque hac modo prophetam loqui; profecto, quod saepe iam monui, supervacaneam esse arbitror super his rebus curiositatem; si quidem nihil ea confert ad rei propositae intelligentiam. Quare subtilior de his disputatio, vana est ostentatio hominum, qui videri volunt incertiorum locorum nomina interpretari. Illud est apud eos fabulosius, cum aiunt de Alexandriae exitio prophetam loqui, ut ostendat nil mirum esse, si idem quoque Ninivae acciderit. Neque enim solari verbis Niniven propheta vult. Porro ad solamen pertinet, alienae calamitatis commemoratio, quasi haec malis exercitum recreet. Revera maestos consolari solemus mentione paria patientium, ne plus aequo animis concidant, quasi aliquid inusitati ipsis acciderit. Contra omnino exploratum est, prophetam eventuris Ninivae malis veterem illius felicitatem adiungere, qua calamitas eius comparatione gravior evadebat. Sed haec superfluitate quadam sermonis dicta sunto. Loci vero sententia est: venit usque in Aegyptum Assyrius, multa ibi quoque mala patravit; et quidem profugos illuc Israelitas ibidemque degentes maximis incommodis adfecit, ut Oseas propheta demonstrat: propterea ecce fugient ab adversitate Aegypti, recipiet eos Memphis, tumulabit eos Machmas. Significat quae ab Assyriis Aegyptum ingressis perpesuri erant profugi Israelitae. Sicuti ergo in superioribus, postquam correptura Assyrios mala recitavit, ad Iudae tribum verba convertit, iubens eam festum agere, et pace in posterum frui, quandoquidem adgressori eius extingui contigerat; ita et nunc ad Ammonem Aegypti urbem loquela conversa ait: sume citharam, multoque cum

(1) Sic fere Hieronymus cum Cyrillo et Theophylacto. Theodoretus Ammonem idolum intelligit, sive Aegyptum huic consecratam. Porro ad ea quae Hieronymus docte disputat de *No* et *Ammone* commodum erit adiungere clarissimi Ignatii de Rubeis observationes de voce Νειν, Nili nomine, in etym. aegypt. p. 137 sqq. (2) Adamussim adeo Mopsuestenus noster cum Eusebii chronico in hac parte consentit, ut vix dubitem quin id opus prae oculis habuerit; cuius quidem vide editionem mediol. an. Abrah. 1286, et 1680, quae sunt Nahumi et Alexandri regnantis aetates, inter quas intercedunt anni 400. (3) Confer comm. ad Ion. p. 65. (4) Cap. VIIII. 6.

A σκεύασαι διὰ ταύτης τῷ μὲν ᾄδειν τὴν ἀπώλειαν, σῦ δὲ τὴν εἰρήνην· ἡ πανταχόθεν ὕδατι περιβεβλημένη θαλάττῃ τε ὠχυρωμένη καὶ ποταμοῖς(1)· ὄνησαι ἐκ τούτων οὐδὲν ἐπεληλυθότος τοῦ ἀσσυρίου(2), νῦν μέν τοι γε πᾶσα τῆς ἐκείνου κα-
B κίας λέλυταί σοι ἡ ὑπόνοια· εἶτα ἐπάγει· " Αἰθιοπία ἡ ἰσχὺς αὐτῆς καὶ Αἴγυπτος, καὶ οὐκέτι πέρας τῆς φυγῆς σου· Φοὺτ(3) καὶ λίβυες ἐγένοντο βοηθοὶ αὐτῆς· καὶ αὐτὴ εἰς μετοικεσίαν πορεύσεται αἰχμάλωτος, καὶ τὰ νήπια αὐτῆς ἐδα-
C φιοῦσιν ἐπ' ἀρχαῖς τῶν ὁδῶν αὐτῆς "· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι φησὶν αἰθίοπές τε καὶ λίβυες καὶ πάντες δὲ ὧν πεποίημαι μνήμην συμμαχίαν ἔθεντο πρὸς σὲ ἐν ἁπάσαις βοηθεῖν ἐπαγγελλόμενοί σοι ταῖς ἀνάγκαις· ὤφέλησαι δὲ οὐδὲ ἀπὸ τούτων οὐδὲν,
D περὶ φυγήν τε ἀσχολημένη καὶ αἰχμάλωτος ταῖς τῶν πολεμίων ἀπαγομένη χερσίν, οἱ οὐδὲ τῶν νηπίων τῶν παρὰ σοὶ φειδὼ ποιησάμενοι ἐρρίφασιν αὐτὰ νεκρὰ κατὰ πᾶσαν ὁδὸν πολυτρόποις ὑποβαλόντες σφαγαῖς· εὔδηλον δὲ ὅτι αἰθίοπας
E οὐ τοὺς πόρρω που ἀπῳκισμένους φησίν, ἀλλὰ τοὺς ὅσους ὁμόρους εἶναι συνέβαινεν αἰγυπτίοις· " καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ἔνδοξα αὐτῆς βαλοῦσιν κλήρους, καὶ πάντες οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς δεθήσονται χειροπέδαις "· ἅπαντα μὲν γὰρ τὰ πα-
F ρὰ σοὶ τίμια ἀφελόντες οἱ πολέμιοι διενείμαντο κλήροις· καὶ τοὺς μέγα δὲ τῶν ἐν σοὶ δύνασθαι νομιζομένους χειροπέδαις ἐμβαλόντες ἐπὶ τὴν αἰχμαλωσίαν εἷλκον· " καὶ σὺ μεθυσθήσῃ "· ἐπειδὴ τὸν οἶνον ἐπὶ τιμωρίας λαμβάνειν
G εἴωθε, βαρυτάτην φησὶν ὑπομένεις τὴν τιμωρίαν· ὥστε δίκην μεθύοντος τῇδε κἀκεῖσε περιαντλεῖσθαι τοῖς κακοῖς· " καὶ ἔσῃ παρεωραμένη "· λόγος δὲ οὐδενὶ γενήσεται τῶν κατὰ σέ· " καὶ σὺ ζητήσεις σεαυτῇ στάσιν ἐξ ἐχθρῶν σου "· ἐπι-
H θυμήσεις δὲ τινὰ ἄνεσιν τῶν κακῶν λαβεῖν, ὁπόσα δή σοι παρὰ τῶν πολεμίων κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐπάγεσθαι μέλλει· " πάντα τὰ ὀχυρώματά σου ὡς σύ "· καταλυθήσεται γὰρ παραπλησίως σοι πάντα ὁπόσα δὴ πρὸς ἀσφάλειαν
I οἰκείαν πρότερον εἶχες· " καὶ σκοποὺς ἔχουσα ἐὰν σαλευθῶσι, καὶ πεσοῦνται εἰς στόμα ἐσθίοντος "· πειράσῃ δὲ διὰ πολλῶν ἀποσκοπεῖν τὰ ἐσόμενα ἐπειδ' ἂν τῆς παρουσίας τῶν πολεμίων δέξῃ τὴν ἀκοήν· οἱ δὲ ὀνήσουσί σε οὐδέν· ἐκτρα-
K πέντες γὰρ τῶν ἐντεταλμένων πεσοῦνται ὑπὸ τοῖς πολεμίοις· " ἰδοὺ λαός σου ὡς γυναῖκες ἐν σοί· τοῖς ἐχθροῖς σου ἀνοιγόμεναι ἀνοιχθήσονται πύλαι τῆς γῆς σου, καὶ καταφάγεται πῦρ τοὺς μοχλούς σου "· πάντες σου φησὶν οἱ κατὰ τὴν πό-
L λιν ὑπήκοοι γυναικῶν δίκην ἐν ὀλολυγαῖς γενήσονται καὶ δέει· ἐπειδ' ἂν τὰς μὲν πύλας ὑπὸ τῶν πολεμίων ἴδωσιν ἀνοιχθείσας· κεκρατημένην δὲ ὑπ' αὐτῶν τὴν πόλιν πάσης τῆς πρότερον αὐτῇ δοκούσης ἀσφαλείας πρεσβεῦσαι ὡς ὑπὸ πυ-
M ρὸς ἀθρόον ἀναλωθείσης· " ὕδωρ περιοχῆς ἐπίσπασαι σεαυτῇ, καὶ κατακράτησον τῶν ὀχυρωμά-

gaudio para te ad canendum fidibus Assyrii exitium tuamque pacem; tu quae aquis undique cincta, mari fluviisque vallata, nihil inde protecta fueras ab Assyrii incursione; nunc demum universa tibi maleficii ab eo patiendi formido sublata est. Deinde addit: " Aethiopia atque Aegyptus fortitudo eius. Non est terminus fugae tuae. Phut et Libes auxiliares eius sunt. Ipsa in deportationem ibit captiva. Parvulos eius solo allident in viarum capitibus ". Nam et hi, inquit, Aetiopes et Libes, ceterique quorum mentionem feci, foedera tecum inierant, seque tibi in omni bellica necessitate adfuturos receperant. Verumtamen nihil opis hinc retulisti; dumque fugam maturares, capta es hostium manibus et abducta: qui sane ne parvulorum quidem tuorum miserti exanimes abiicient passim in compitis, vario suppliciorum genere enecatos. Constat autem heic Aethiopas dici non illos longe dissitos sed qui Agyptiis sunt finitimi. " Super praeclara quaeque eius mittent sortes, cunctique optimates eius manicis vincientur ". Omnia tibi pretiosa eripientes hostes, sorte inter se diviserunt, cunctosque qui apud te potentatu pollebant manicis iniectis in captivitatem abduxerunt. " Et tu inebriaberis ". Quia vino significare punitionem scriptura solet, gravissimam illi ait inflictum iri poenam, ut ebrii instar hinc inde obruatur adversitatibus. " Et despicieris ". Nulla tui ratio habebitur. " Et tu quaeres tibi requiem ab inimicis tuis ". Optabis levamine aliquo malorum potiri, quae tibi eo tempore ab hostibus tuis accident. " Omnes munitiones tuae sicut tu ". Aeque ac tu corruent omnia quae olim tutelae tuae gratia tenebas. " Etiamsi speculatores habent, nihilominus quassatae corruent in os vorantis ". Conaberis quidem multis exploratoribus ventura praenoscere statim ac propinquantem hostem audieris. Sed tamen custodum nullus fructus erit: namque ab imperatis stationibus deiecti in hostium potestatem incident. " Ecce populus tuus tamquam feminae apud te. Hostibus tuis patefient portae regionis tuae; ignis aduret vectes tuos ". Omnes qui dicto tuo obtemperabant per urbem cives, feminarum ritu ululatibus indulgebunt atque formidini, statim ea portas hostibus patentes viderint, captamque ab his urbem, cuius vetus omnis munitio tamquam igne subito evanescet. " Aquam obsidionis attrahe tibi, obtine propugnacula tua ". Mul-

(1) Accurate admodum dicit propheta Alexandriam (sive in eius situ veterem Ammonem) ὕδατι, θαλάττῃ, ποταμοῖς cinctam. Namque illa reapse urbs, ut verbis Hieronymi utar *hinc rivo Nili, inde lacu Mareotico, ex alia parte mari cingitur*. (2) Intelligenda est cum optimis interpretibus Sennacherimi aut Nabuchodonosori in Aegyptum incursio. Phut Africam explicat Hieronymus, id quod copiosissime more suo confirmat Bochartus phal. IV. 33; qui praeterea observat partem hanc africanam proximam Aegypto fuisse.

A τῶν σου „. πολλοῖς ἔθος ἐστὶ πρὸ τῶν τειχῶν
τάφρους ἐργάζεσθαι μεγίστας καὶ πληροῦν ταύτας
ὕδατος, ὡς μὴ ῥᾳδίαν ἐπὶ τὰ τείχη τοῖς πολε-
μίοις εἶναι τὴν διάβασιν· τοῦτο οὖν λέγει κἀν-
ταῦθα· ὅτι ἐφέλκυσαι τὴν ἐκ τοῦ ὕδατος βοή-
B θειαν, καὶ περίβαλε τούτῳ τὸ τεῖχος τὸ οἰκεῖον·
καὶ πάντων τῶν εἰς ἀσφάλειάν σοι κατεσκευάσ-
θαι δοκούντων πολλὴν ποίησαι τὴν ἐπιμέλειαν,
εἴ πού τι ἐκ τούτων ὄφελος δέξαιο· λέγει δὲ
αὐτὰ εἰρωνικῶς διασύρων ὡς οὐδενὶ βοηθεῖσθαι
C κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν οἵων τε ὄντων· ἐπάγει
γοῦν· „ ἔμβηθι εἰς πηλὸν, καὶ συμπατήθητι ἐν
ἀχύροις· κατακράτησον ὑπὲρ πλίνθον· ἐκεῖ κα-
ταφάγεταί σε πῦρ, ἐξολοθρεύσει σε μάχαιρα· καὶ
καταφάγεταί σε ὡς ἀκρίς, καὶ βαρυνθήσῃ ὡς
D βροῦχος· ἐπλήθυνας ἐμπορίας σου ὑπὲρ τὰ ἄστρα
τοῦ οὐρανοῦ „. ἀλλ' οὐδὲν ἔσται σοι πρὸς σωτηρίαν
μηχάνημα τότε· τοὐναντίον μὲν οὖν ὥσπερ εἴς
τινα πηλὸν ἐμπεσὼν τὸ μέγεθος τῶν κακῶν δί-
κην ἀχύρων ἐμποιήσει πλίνθον συμπατούμενόν
E τε καὶ συναναφυρόμενον τῷ πηλῷ ἐν ἅπασι τοῖς
τότε φυρομένοις κακοῖς καὶ αὐτός· ἀναλώσει
μὲν γάρ σε δίκην πυρὸς ὁ πολέμιος· ἀφανισθή-
σῃ δὲ σφαγαῖς ποικίλαις· βρούχου τε καὶ ἀκρί-
δος δίκην ἐπελεύσεταί σοι τῶν πολεμίων τὸ πλῆ-
F θος, καταναλίσκοντές σε καὶ βαρεῖαν ἐξεργα-
ζόμενοί σοι τῶν κακῶν τὴν πεῖραν· ἄπρακτος
δέ σοι πᾶς ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος γενήσεται, ὃν συν-
έλεξας ὥσπερεὶ τοῖς ἄστροις ἁμιλλώμενος τοῦ
οὐρανοῦ· „ βροῦχος ὥρμησε καὶ ἐξεπετάσθη,
G ἐξήλατο ὡς ἀττέλεβος ὁ σύμμικτός σου (1), ὡς ἀκ-
ρὶς ἐπιβεβηκυῖα ἐπὶ φραγμὸν ἐν ἡμέρᾳ πάγου·
ὁ ἥλιος ἀνέτειλε καὶ ἀφήλατο, καὶ οὐκ ἐγνώσ-
θη ὁ τόπος αὐτῆς „. πάντες φησὶν οἱ ὑπήκοοί
σου οὓς πολλαχόθεν συνήγαγες αὔξων ὡς ᾤου τὴν
H δύναμιν ἑαυτοῦ (2)· τοῦτο γὰρ λέγει σύμμικτον·
ὥσπερ τις βροῦχος ἀπέπτη σου παντελῶς, καὶ ἐξε-
πήδησεν ἀττελέβου δίκην· ἐμιμήσατό τε ἀκρί-
δα ἐν πάγῳ, ἐπιβεβηκυῖαν φραγμῷ, ἣ ἀκίνητος
ἐκ τοῦ κρύους ἐπὶ τῆς στάσεως μένουσα τῆς οἰκείας,
I ἡλίου φανέντος τε καὶ διαλύσαντος τὸν πάγον,
ἀθρόον τῆς πτήσεως τῆς οἰκείας ἀπειληφυῖα τὴν
δύναμιν ἀφίπταται, οὐδὲν ἴχνος τῆς στάσεως
αὐτῆς καταλιποῦσα τῆς πρότερον· οὕτω γὰρ ἐπ-
εὶ καὶ οὗτοι πρότερον μὲν ὑπὸ σοὶ καθεστήκεσαν
K τῷ δέει· καταλαβούσης δέ σε τῆς συμφορᾶς,
ὥσπερ ἐν ἐλευθερίᾳ τινὶ γεγονότες, τὸν ἐκ σοῦ
χωρισμὸν ἀγαπήσουσιν ἅπαντες· εἶτα θρηνητι-
κῶς ἐφ' ἅπασιν ὁ προφήτης λέγει· „ οὐαὶ αὐ-
τοῖς· ἐνύσταξαν οἱ ποιμένες σου· βασιλεὺς ἀσ-
L σύριος ἐκοίμισε τοὺς δυνάστας σου „. θρήνων φη-
σὶν ἄξιοι πάντες ὑμεῖς· οἱ μὲν γὰρ ἡγούμενοι
ὥσπερ ὕπνῳ τινὶ τῇ τιμωρίᾳ κατενεχθέντες πε-
πτώκασι· τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τὸ παρὰ τῷ μα-
καρίῳ Δαβὶδ (3)· ἐνύσταξαν οἱ ἐπιβεβηκότες ἵπ-
M πους· ὁ δὲ βασιλεὺς ὁ ὑμέτερος ἀπωλείᾳ πα-
ραδοθεὶς (4) συναπώλεσεν ἑαυτῷ πάντας τοὺς παρ'

torum mos est prae moenibus foveas maximas effodere easque aquis complere, ne sit expeditus hostibus ad moenia accessus. Id utique nunc ait: pete ab aqua praesidium, atque hac circumda muros tuos; nihilque eorum praetermitte quae tutelae prodesse videntur; si forte hinc aliquid opis impetrare queas. Loquitur vero ironice et subsannans, quoniam haec nulli usui per id tempus futura erant. Ergo addit: " ingredere lutum, conculcare in paleis, roborare super laterem: ibi vorabit te flamma, perdet te gladius, comedet te quasi locusta, gravaberis ut bruchus. Multiplicasti negotiationes tuas super astra caeli ". Verumtamen nulla tunc tibi ad salutem machinatio proderit. Immo vero ceu quoddam in lutum in malorum barathrum incides. Palearum instar conficies tu quoque laterem conculcatum atque concretum luto, nempe cunctis tunc haerentibus malis. Quippe ignis instar absumet te hostis; caedibus variis peribis: bruchi et locustae more superveniet tibi hostium agmen, qui te consument, acerbumque tibi malorum sensum efficient: otiosae tibi erunt opes illae, quarum numerum stellis caelestibus parem congesseras. " Bruchus irruit et evolavit: exiliit quasi attelabus commixtus tuus: ut locusta quae insedit saepem in die gelu. Ortus est sol, et illa avolavit; neque cognitus est locus eius ". Omnes, inquit, subditi tui, quos multis e locis contraxeras, incrementum, ut arbitrabaris, virium tuarum (id enim significat vox commixtus) bruchi ritu avolaverunt quaquaversus, diffugeruntque instar attelabi. Imitati sunt locustam quae hora gelida saepem insidet: haec enim manet in statione immobilis a frigore, donec orto sole geluque resoluto vim volandi recuperans, exilit, nullo sui vestigio relicto. Dicit autem: hi pariter qui tibi antea metus causa obtemperabant, mox ubi adversa fortuna laboraveris, tamquam libertate recepta, cuncti a te ovantes recedent. Deinde lugubriter generatimque propheta exclamat: " Vae illis! dormitaverunt pastores tui; rex assyrius consopivit potentes tuos ". Flebiles, ait, vos omnes: nam duces, ceu sopore quodam, punitione correpti occubuerunt. Tale est illud apud beatum Davidem; dormitaverunt qui ascendebant equos. Porro regi vestro neci tradito commortui sunt omnes qui apud eum

---

(1) Hieronymus: *attelabus qui graece dicitur σύμμικτος, quem nos possumus vulgus ignobile et de diversis gentibus hinc inde congregatum populum intelligere.* Paulo infra ibi Hieronymus describit naturam attelabi locustae. (2) De rege assyrio heic rursus sermonem fieri, patet e subsequentibus. Ergo omnino cogitandum est de copiis illis quas e provinciis contraxit, teste Diodoro, Sardanapallus rex, quaeque apud Niniven partim in hunc ipsum arma verterunt; partim fractis Assyriis diffugerunt. Dissidet a Mopsuesteno Theodoretus qui babylonium assyrii nomine intelligit. (3) Ps. LXXV. 7. (4) Sardanapallum, rogo inflammato, secum combussisse regiae aulae turbam multam satis exploratum est.

A αὐτῷ δυναστεύοντας πρότερον· « ἀπῆρεν ὁ λαός σου ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκδεχόμενος »· πρὸς φυγὴν ἅπαντες εἶδον λοιπόν, ἐπεὶ μηδεὶς ἦν ὁ βοηθεῖν δυνάμενος τοῖς παροῦσι κακοῖς· « οὐκ ἔστιν ἴασις τῆς συντριβῆς »· πᾶσα γὰρ θεραπεία
B τε καὶ διόρθωσις τῶν σῶν ἀφῄρηται κακῶν· « ἐφλέγμανεν ἡ πληγή σου »· ηὐξήθη γάρ σου τὸ κακόν, ὥστε καὶ μένειν ἀνίατον· « πάντες οἱ ἀκούσαντες τὴν ἀγγελίαν σου κροτήσουσι χεῖρας ἐπὶ σέ, διότι ἐπὶ τίνα οὐκ ἐπῆλθεν ἡ κακία σου
C διαπαντός; » ἀλλὰ γὰρ οἱ πανταχοῦ τῶν περὶ σὲ κακῶν δεξάμενοι τὴν ἀκοὴν ἡσθήσονται, τῷ κρότῳ τῶν χειρῶν τῶν οἰκείων ἐπιδεικνύμενοι τῆς σῆς ἀπωλείας τὴν ἡδονήν· ἐπειδὴ γὰρ κοινὸν πρὸς ἅπαντας ἤρω τὸν πόλεμον, καὶ πάντα
D ὅν τινα οὖν βλάπτειν καὶ κακοῦν κατὰ τὴν δύναμιν ἔσπευδες τὴν οἰκείαν, διὰ τοῦτο κοινὴν ἅπασιν ἡδονὴν ἐκ τῆς ἀπωλείας γενέσθαι συνέβη τῆς σῆς (1).

dignitate praestabant. « Diffugit ad montes populus tuus, neque erat qui eum exciperet » Cuncti iam ad fugam spectabunt, quoniam nemo reliquus erat qui praesenti malo suppetias ferret. « Non est confractionis medela ». Cura omnis atque emendatio malorum tuorum sublata est. « Vulnus tuum intumuit » Crevit calamitas tua, iamque est insanabilis. « Omnes qui rei nuncium audient, manibus plaudent super te. Ad quem enim non devenerat perpetua malitia tua? » Profecto populos omnes fama cladium tuarum oblectabit, hique manuum plausu quantopere pernicie tua laetentur significabunt. Tu enim bellum adversum omnes susceperas, neminemque pro viribus molestia ac detrimento non adficiebas. Hinc tuus interitus commune gaudium omnibus adtulit.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΒΔΙΟΥ (2) ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ.

THEODORI ANTIOCHENI MOPSUESTIAE EPISCOPI

COMMENTARIUS INTEGER IN ABDIAM PROPHETAM.

E Ἀπεχθῶς ἄνωθεν ἰδουμαῖοι πρὸς τοὺς ἰσραηλίτας ἔσχον, περὶ πολλοῦ τε αὐτῶν ποιούμενοι τὴν ἀπώλειαν, καὶ ἐπὶ ταῖς προσγιγνομέναις αὐτοῖς ἡδόμενοι συμφοραῖς, ὥστε καὶ συμπράττειν πρὸς ἅπαντα τοῖς ἐπιοῦσιν αὐτοῖς, ἡνίκα πο-
F τε κατὰ θείαν συγχώρησιν ἐν πείρᾳ καθίσταντο κακῶν· γεγόνασι γὰρ ἰσραηλῖται μὲν ἐκ τοῦ Ἰακὼβ κατάγοντες τὸ γένος, ἰδουμαῖοι δὲ ἐκ τοῦ Ἡσαῦ· ἀδελφοὶ δὲ ἦσαν οὗτοι υἱοὶ τοῦ Ἰσαάκ· καὶ ἐπειδὴ κατὰ θείαν κρίσιν τῶν πρωτοτοκίων
G ἐπὶ τὸν Ἰακὼβ μετηλλαχθέντων, διὰ μίσους τε εἶχεν αὐτὸν ὁ Ἡσαῦ, καὶ ἀνελεῖν καιροῦ λαβόμενος ἐβούλετο, παρασκευάζει μὲν τὸν Ἰακὼβ εἰς τὴν Χαρρὰν ἀπελθεῖν ἡ μήτηρ, ὡς ἂν πόρρω γεγονότος λωφήσειεν ἡ ὀργὴ τοῦ Ἡσαῦ·
H καὶ δὴ καὶ θείας προνοίας ἀξιωθεὶς ὁ Ἰακὼβ παντελῶς διέφυγε τοῦ ἀδελφοῦ τὴν βλάβην· μετελήλυθε δὲ ὅμως εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν ἡ ἔχθρα· διέμειναν τε οἱ ἐκ τοῦ Ἡσαῦ κατάγοντες τὸ γένος ἰδουμαῖοι πολεμίως πρὸς τοὺς ἰσραηλίτας ἔχον-
I τες ἐκ τοῦ Ἰακὼβ καταγομένους (3) ὡς ἔφην ἤδη· ποικίλως τοίνυν τὴν κατ᾽ αὐτῶν ἔχθραν ἐπιδεικνύμενοι οὐδὲν ἧττον τὴν αὐτὴν ἐπεδείξαντο γνώμην καὶ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, καθ᾽ ὃν ἀσσυρίους τε ἰσραηλίταις καὶ βαβυλωνίους ὕσ-
K τερον τῇ τε Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῖς τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐπελθεῖν συνέβη· ὥστε καὶ πλεῖστα ὅσα ἐπὶ

Inimici iamdiu Israelitarum Idumaei erant, valdeque hi optabant illorum excidium, atque eorumdem adversis casibus laetabantur: imme cum ipsorum quoque hostibus perpetuo conspirabant, postquam Deo permittente Israelitae variis cladibus adfici coeperant. Porro Israelitae a Iacobo genus trahebant, Idumaei ab Esavo, qui fratres erant Isaaco geniti. Iam quia divino iudicio ius natu maioris ad Iacobum transierat, atque ob id invisum habebat Iacobum Esavus, eumque interficere, si res tulisset, moliebatur, dedit operam mater ut Iacobus Charras peregrinaretur, dum interim eo submoto quiesceret Esavi furor. Et Iacobus quidem divina providentia tectus satis vitavit impendens a germano exitium; sed tamen manavit in posteros horum odium: retinueruntque Esavi progenies Idumaei hostiles animos adversum Israelitas Iacobo, ut dixi, progenitos. Quumque multifariam iam prodidissent simultatem illam, tum etiam mentem suam aperuerunt quo tempore Assyrii contra Israelitas, rursusque cum Babylonii contra Hierosolyma Iudaeque tribum, ex-

(1) Licet cuique cognoscere Nahumi vaticinium poeticos apprime spiritus gerere; quod ne minus miremur, facit prophetae aetas, quae in poeticum Graecorum saeculum incidit, et Saxii onomasticon docet. (2) In margine codicis hexapl. vat. δουλεύων κυρίῳ · Παρ᾽ ἑβραίοις δ', nempe ordine quartus propheta. (3) Codex uterque vat. καταγόμενοι.

A τε τῶν ἰουδαίων ἀπωλείᾳ τοῖς βαβυλωνίοις συμ-
πρᾶξαι· ἐντεῦθεν ὁ μακάριος Δαβὶδ τὰ κατὰ Βα-
βυλῶνα προφητεύων(1) λέγει μὲν(2) ἐπὶ τῶν πο-
ταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύ-
σαμεν, καὶ τὰ ἑξῆς· δι' ὧν ἐδείκνυ τὰ κατὰ τὴν
B αἰχμαλωσίαν ἐκείνην αὐτοῖς συμβεβηκότα κα-
κά· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον αὐτῶν
μεταβολὴν ἔμελλε μηνύειν, ἐπάγει(3)· μνήσθητι
κύριε τῶν υἱῶν Ἐδὼμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλὴμ,
τῶν λεγόντων ἐκκενοῦτε ἐκκενοῦτε(4) ἕως τῶν θε-
C μελίων αὐτῆς· εὔδηλον γὰρ ὅτι υἱοὺς Ἐδὼμ τοὺς
ἰδουμαίους λέγει, ἀμφοτέραις ταύταις καλουμέ-
νους ταῖς προσηγορίαις ὡς πολλαχοῦ τε ἐκ τῆς
θείας ἔνεστι μαθεῖν γραφῆς· καὶ οὐδὲν ἧττον ἐκ
τῆς τῶν βασιλειῶν ἱστορίας· λέγει γὰρ ἐν τῇ
D τετάρτῃ τῶν ἱστοριῶν(5) ὅτι Ἀμεσίας ἐπάταξε
τὸν Ἐδὼμ ἐν πολέμῳ, εἶτα ἀπέστειλε μὲν πρὸς
τὸν Ἰσραὴλ βασιλέα ἐπὶ πόλεμον αὐτὸν ἐκκα-
λούμενος· ὁ δὲ ὑβριστικῶς ἀποκρινάμενος πρὸς
αὐτὸν πρὸς τοῖς λοιποῖς καὶ τοῦτο φησὶ, πατά-
E ξας ἐπάταξας τὴν Ἰδουμαίαν· καὶ ἐπῆρέ σε ἡ
καρδία σου ἡ βαρεῖα· οὓς ἐν τοῖς ἀνωτέροις εἶναι
τοῦ Ἐδὼμ ἔφη, ἰδουμαίους ἐν τούτοις εἰπών· μνή-
σθητι τοίνυν φησὶ τῶν ἰδουμαίων, ὁποῖα δὴ καθ'
ἡμῶν πεποιήκασιν, οἱ τὸν καιρὸν τῆς συμφορᾶς
F τῆς ἡμετέρας πρόφασιν τῆς ἑαυτῶν ἐποιήσαντο
κακίας· ὥστε τοῖς ἐπεληλυθόσιν ἡμῖν συνεπισ-
χύειν, εἴ πως ἅπασαν ἐκ βάθρων ἀνασπάσειαν
τὴν πόλιν καὶ μηδὲ λείψανον αὐτῆς τι καταλί-
ποιεν ἔτι· καὶ ἐπάγει (6), θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ
G ταλαίπωρος(7), μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ
ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· δεικνὺς
ὅτι τότε δὴ καὶ ἰδουμαίοις ὑπὲρ τῆς γνώμης
ἐκείνης ἐπάξει τὴν τιμωρίαν ὁ θεός· ἡνίκα δὴ
τὴν μὲν βαβυλωνίων καταστήσει δυναστείαν,
H τὴν βασιλευομένην πόλιν αὐτῶν ἅμα τῷ τε βα-
σιλεῖ καὶ πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτὴν παραδοὺς
τοῖς Πέρσαις, ὥστε καὶ παθεῖν παρ' αὐτῶν ἐκεῖ-
να ἅπερ οὖν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ πεποιήκεισαν
ἤδη· ἰσραηλίτας δὲ τῆς κατεχούσης ἀπαλλάξας
I αἰχμαλωσίας εἰς τὴν οἰκείαν χώραν ἐπαναγάγῃ
πάλιν· ἐπειδὴ τοίνυν πολλάκις διὰ τῶν προ-
φητῶν ὁ θεὸς τὰ καταληψόμενα τοὺς ἰσραηλίτας
ἔφη κακὰ, πρότερον μὲν ὑπὸ ἀσσυρίων, ὑπὸ
βαβυλωνίων δὲ μετ' ἐκεῖνο ὅτι τε αἰχμάλωτος
K ἅπας ὁ Ἰσραὴλ τοῦτον ἀπαχθήσεται τὸν τρόπον·
πολλὴν δὲ ὡς ἔφην ἐπὶ τῶν καιρῶν ἐκείνων τὴν
οἰκείαν ἐπεδείξαντο συνεργίαν, ἰδουμαῖοι και-
ρὸν ἐπιτήδειον εἰληφέναι νομίσαντες εἰς τὸ
πανωλεθρὶ πάντας ἀπολέσαι τοὺς ἐκ τῆς ἰσ-
L ραηλιτικῆς ὡρμημένους συγγενείας, ὅπερ ἦν θεῷ
πολεμούντων προδήλως· ὃς τόν τε Ἰακὼβ τῆς
τῶν πρωτοτοκίων ἠξίωσεν εὐλογίας, καὶ πάντων
τῶν ἐκεῖθεν καταγομένων πολλήν τινα καὶ ἐξαί-
ρετον πεποιημένος διατετέλεκε τὴν ἐπιμέλειαν.
ἀθυμεῖν τε ἐπὶ τούτοις εἰκὸς ἦν τοὺς ἰσραηλίτας
M εἰ ἐκ τοῦ τὴν εὐλογίαν τῶν πρωτοτοκίων κατὰ

peditionem fecerunt. Tunc sane plurima ad Iudaeorum perniciem fecerunt cum Babyloniis conspirantes. Quare et beatus David res babylonicas praedicens ait: super flumina Babylonis, illic flevimus; et reliqua. Quibus verbis mala per illam captivitatem Iudaeis eventura significavit. Verumtamen quia meliorem quoque rerum ordinem restituendum dicturus erat, addidit: memento Domine filiorum Edomi, qui in die Hierosolymorum aiebant, exinanite exinanite a fundamentis urbem. Perspicuum est filios Edomi a Davide intelligi Idumaeos, qui utraque appellatione utebantur, ut saepenumero e divina scriptura cognoscere licet; et quidem e regnorum libris historicis. Quarta enim historia dicit ab Amesia caesum fuisse in acie Edomum; deinde missam ab eo legationem ad Israelis regem ut ad proelium eum provocaret: hunc autem cum stomacho respondisse illi inter cetera: extulit te superbia cordis tui, propterea quod clade adfeceris Idumaeam. Quos in superioribus dixit Edomi filios, nunc Idumaeos dicit historia. Itaque David memento, ait, quanta Idumaei contra nos fecerint, qui calamitatis nostrae tempore abusi sunt tamquam ansa ad suam expromendam malitiam; quique hostibus nostris vires addiderunt, ut universam a fundamentis eruerent urbem, nihilque in ea reliquum esse paterentur. Additque: filia Babylonis misera! felix qui reddet tibi retributionem quam nobis retribuisti! significans fore ut eodem tempore Idumaeis quoque ob huiusmodi ipsorum mentem poenas Deus imponeret: nimirum quo tempore Deus Babyloniorum imperium eversurus erat, regiamque horum urbem cum rege cunctisque incolis Persarum potestati traditurus, ut ab his eo iure tractarentur, quod ipsi pridem contra Hierosolyma exercuerant: expeditis interim captivitate Israelitis atque in patriam restitutis. Quandoquidem ergo Deus correptura Israelitas mala prophetarum ore saepe praedixerat, primo quidem ab Assyriis imponenda, iterum a Babyloniis cum universus Israel migrare patria iussus est; et quia valde, ut dixi, per id tempus Idumaei cum hostibus consenserunt, dum idoneam nacti occasionem se crederent perdendi funditus omnes quicumque israelitica stirpe essent (qua in re et Idumaei sine dubio Deo adversabantur, qui Iacobum maioris natu privilegio dignatus fuerat, cunctosque huius posteros peculiari magnaque cura con-

(1) Veteri sententiae de unico psalmorum auctore Davide adhaeret Mopsuestenus; quamquam hic psalmus ex eorum numero est, quos alii critici in captivitate babylonica vel post eam scriptos autumant. (2) Ps. CXXXVI. 1. (3) Ibid. 7. (4) Vel etiam *solo aequate*! si certe conferre placet hebraicum ערו cum derivato aethiopico ዐረየ Matth. XX. 12. (5) IIII. Reg. XIIII. 7. (6) Ps. CXXXVI. 8. (7) Hebr. השדודה *vastanda* aut *vastata*, ut reapse Aquila, Theodotio et Hieronymus intelligunt. Iam graecum ταλαίπωρος apte hoic verterem in italicum duplicis sensus vocabulum *desolata*.

A θείαν κεκομισμένου ψῆφον καταζήμιοι, τοιαῦτα πάσχοιεν παρὰ τῶν ἐκ τοῦ πρεσβυτέρου οἰκείου τῆς εὐλογίας ἀποκλεισθέντων τῆς θείας· ἀναγκαίως τὸν μακάριον προφήτην Ἀβδίαν ἐπὶ τούτῳ κεκίνηκεν ὁ Θεὸς, ὡς ἂν διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς
B προῤῥήσεως τὴν καταληψομένην Ἰδουμαίους μηνύσειεν τιμωρίαν· ὁπηνίκα ἂν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταγαγεῖν τὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν δοκιμάσῃ Θεός· ἐπαναγαγόν τε αὐτοὺς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῇ χώρᾳ πάλιν ἀποδιδοὺς τῇ οἰκείᾳ, ὥστε καὶ τὴν
C Ἱερουσαλὴμ ἀνοικοδομῆσαι καὶ τὸν ναὸν ἐν αὐτῇ κατασκευάσαι, ἐν ᾧ δὴ μάλιστα προσῆκεν αὐτοὺς συνιέναι πάλιν, τὴν καθήκουσαν ἐκ τῆς νομικῆς διατάξεως ἀποπληροῦντας αὐτόθι τῷ Θεῷ θρησκείαν· νῦν τε γὰρ οὐ μικρὰν ἡ τούτων
D μήνυσις τὴν ψυχαγωγίαν παρείχετο τοῖς ἀδικουμένοις· καὶ μετὰ τὴν τῶν μηνυθέντων ἔκβασιν, ἔτι μᾶλλον ἐπείθοντο τὸ γνώμῃ Θεοῦ πάλαι τε ταῦτα εἰρῆσθαι· καὶ πρὸς ἔργον ὕστερον ἐκβεβηκέναι, ἅπερ ἦν ἄμφω τῆς περὶ αὐτοὺς
E κηδεμονίας ἔλεγχος τοῦ Θεοῦ· ὥστε οὐκ ἄδηλον εἶναι ἔτι προμηθείᾳ τοῦ λαοῦ καὶ ταύτην ἐποιεῖτο τὴν μήνυσιν· οὗ δὴ πολλὴν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας, ὡς πολλάκις ἔφην, ἐποιεῖτο τὴν ἐπιμέλειαν ὁ Θεός·

Ὅρασις Ἀβδιοῦ· Οὐδὲν κατὰ τὴν δύνα-
F μιν διαλλάττει τοῦτο, τοῦ λόγου κυρίου· λόγον γάρ τοι κυρίου τὴν ἐνέργειαν ὀνομάζει τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν τῇ πνευματικῇ χάριτι τὰς ἀποκαλύψεις οἱ προφῆται τῶν ἐσομένων ἐδέχοντο· καὶ ὅρασιν τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καλεῖ τὴν ἀπο-
G κάλυψιν τὴν θείαν καθ' ἣν ἐνεγένετο αὐτοῖς τῶν ἀδήλων δέχεσθαι τὴν γνῶσιν· ἐπειδὴ γὰρ καὶ θεωρίας τινὰς ἀπορρήτως διὰ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐδέχοντο τῆς οἰκείας οἱ προφῆται, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐσομέ-
H νων ὡς περί τινος λαλοῦντος ὑπήκουον κατὰ τὴν ἐγγινομένην αὐτοῖς ἐνέργειαν ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου (1)· διὰ τοῦτο καὶ ὅρασιν αὐτὸ καὶ λόγον κυρίου καλεῖ· καὶ ἀκοὴν δὲ ὡς εἰκὸς, ἅτε τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ὥσπερ ἀκοῇ τινὶ δε-
I χομένων τὴν γνῶσιν· ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας ὁ προφήτης φησί (2)· κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; ἵνα εἴπῃ τῇ γνώσει τῶν δειχθέντων ἡμῖν, καὶ ὧν ἐδιδάχθημεν θεόθεν· ἀκολουθότατα δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ταύτην τε θεϊκῶς
K τὴν φωνὴν ἐπήγαγεν (3)· ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ· δεικνὺς ὅτι οὐ καλῶς δυνατὸν τὴν τοιαύτην ἀκοὴν προσγίνεσθαι τοῖς προφήταις, ἀλλ' ἡ διὰ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργείας· καὶ ὁ μακάριος δὲ φησὶ
L Δαβὶδ (4)· κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημά μου· ἵνα εἴπῃ ὅτι ὑποθεὶς τὴν ἀκοὴν καὶ δεξάμενος θεόθεν (5) τὴν γνῶσιν, διαπορθμεύσω τοῖς ἀνθρώποις τῶν προσηκόντων τὴν διδασκαλίαν· κἀνταῦθα τοίνυν
M ἐπειδὴ εἶπεν ὅρασις Ἀβδιοῦ, ὁ προγραφὴ τῆς παραπλησίως τοῖς λοιποῖς ἐν τῷ βιβλίου δηλο-

plectebatur; et ipsos Israelitas magnopere maerere par erat, quia posteri eius qui divino decreto primogeniti tulerat benedictionem, haec patiebantur ab iis qui cum suo parente benedictione divina exciderant) ob haec, inquam, necessario Deus beatum prophetam excitavit Abdiam, qui universo suo vaticinio eventuram Idumaeis poenam significaret, quum Deo aliquando visum foret res Israelitarum in pristinam prosperitatem vindicare; e servitio scilicet expedire, suaeque patriae reddere, ut Hierosolyma instaurarent templumque reficerent: in quo maxime decebat iterum congregari eos, ut ibi legitimis erga Deum religionibus operarentur. Et quidem nunc haud exiguo maerentibus solatio erat horum eventuum praedictio: tum vero post vaticiniorum exitum multo magis credituri erant, haec olim Dei voluntate praedicta, et deinde verba ad rem collata fuisse. Quae res utraque Dei comprobabat erga eos providentiam; certioresque eosdem faciebat, haec a Deo vaticinia fuisse edita gentis gratia, de cuius incolumitate magnam, ut saepe dixi, curam gerebat.

" Visio Abdiae ". Nihil huius vocabuli vis differt a sermone Domini. Quippe sermonem scriptura appellat eam virtutem, per quam spiritali munere notitiam rerum futurarum prophetae excipiebant. Visionem dicit pro divina revelatione, cuius ope illis contingebat, ut arcanorum scientiam consequerentur. Nam quia et theorias quasdam inenarrabiliter spiritali opera in animam admittebant prophetae, tum etiam doctrinam futurarum rerum tamquam ab aliquo loquente audiebant, pro sancti spiritus agente in iis virtute; idcirco et visionem dicit scriptura et sermonem Domini; immo etiam, ut mihi videtur, auditum: propterea quod spiritalis doctrinae notitiam, auditionis cuiusdam instar, recipiebant. Quare beatus quoque Isaias propheta ait: Domine quis credidit auditui nostro? nempe notitiae rerum nobis demonstratarum, et quas divinitus edocti sumus. Convenientissime item beatus Paulus hanc divinitus protulit locutionem: fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei: significans, haud aliter accidere posse prophetis auditionem huiusmodi, nisi a sancti virtute spiritus. Tum etiam beatus David ait: inclinabo ad parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam: nempe quam aure praebita divinitus hausero cognitionem, eam mox ad homines perferam ut officiorum fiat disciplina. Igitur quod heic dicitur " visio Abdiae " is est quidam (ut in ceteris prophetis usuvenit) titulus libri, qui nomen eius prae se fert a quo ista dicuntur, simul-

(1) Recole dicta in prohoemio ad Nahumum. (2) Cap. LIII. 1. (3) Rom. X. 17. (4) Ps. XLVIII. 5. (5) Melior haec aliisque patribus magis conformis explicatio est, quam illa recentiorum quorumdam, qui hoc loco modis musicis intentum prophetam sibi fingunt; ac propemodum illud horatianum nobis similitudinis causa occinunt carmen digitis callemus et aure.

*

A σιν ἔχοντος οὐ τινὸς ἂν τὰ λεγόμενα, ὅπως τὸ
τοῦ τοιαῦτα λέγειν δύναμιν εἰληφότες· ἄρ-
χεται τῶν τῆς προφητείας ῥημάτων οὕτως.

« Τάδε λέγει κύριος ὁ Θεὸς τῇ Ἰδουμαίᾳ »·
δηλῶν περὶ ὧν ἡ προφητεία γίγνεται· « ἀκοὴν
B ἤκουσα παρὰ τοῦ κυρίου »· τῶν δὲ ἐσομένων φη-
σὶ κατὰ τὴν Ἰδουμαίαν, ἀδήλων μὲν ὄντων ἀν-
θρώποις, μετὰ πολὺν δὲ ἐσομένων τὸν χρόνον,
παρὰ τοῦ Θεοῦ δέδεγμαι τὴν διδασκαλίαν· εἶτα
τίς ἡ ἀκοή; « καὶ περιοχὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐξαπέστει-
C λε »· περιοχὴν λέγει τὸ κύκλῳ τι περιέχον,
οἷον τεῖχος ἤ τι τοιοῦτο, οὕτω λέγει τό (1), τίς
ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἵνα εἴπῃ εἰς πόλιν
τετειχισμένην, τουτέστι περιεχομένην τῷ τείχει κύ-
κλῳ· ταύτην οὖν φησὶν ἤκουσα τὴν ἀκοὴν, ὅτι ὥσπερ
D τινὰ περιοχὴν τὸ πρόσταγμα ἐξαπέστειλε τὸ οἰ-
κεῖον εἰς τὰ ἔθνη ὁ Θεός, ἅπαντας αὐτοὺς ἐν
κύκλῳ κατὰ τῆς Ἰδουμαίας συλλέγων· « ἀνά-
στητε καὶ ἐξαναστῶμεν ἐπ' αὐτὴν εἰς πόλεμον »·
κατὰ ἀποσιώπησιν τὸ λέγων νοεῖται, ἵνα ᾖ καὶ
E περιοχὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐξαπέστειλεν λέγων ἀνά-
στητε καὶ ἐξαναστῶμεν ἐπ' αὐτὴν εἰς πόλεμον·
ὡσανεὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγοντός τε καὶ κελεύον-
τος καὶ πανταχόθεν ἐπ' αὐτὴν τὰ ἔθνη συλ-
λέγοντος· καὶ δὴ καὶ στρατηγεῖν αὐτοῖς μέλλον-
F τος ἐν τοῖς κατὰ τῆς Ἰδουμαίας πολέμοις· οἷόν
τι καὶ ὁ μακάριος Δαβίδ (2)· τίς ἀπάξει με εἰς πό-
λιν περιοχῆς; καὶ τίς ὁδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδου-
μαίας; οὐχὶ σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς; ἵνα
εἴπῃ ὅτι ὁ Θεός μοι εἰς τοὺς κατὰ τῆς Ἰδουμαίας
G στρατηγήσει πολέμους· ἰδίωμα δὲ τοῦτο καὶ πα-
ρὰ τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ εὕροι τις ἂν κατὰ ἀπο-
σιώπησιν σημαίνεσθαι τὸ λέγων ἢ λέγοντες, ἤ
τι τοιοῦτο· οἷόν ἐστι τό (3), ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη
καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βα-
H σιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ
τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ
αὐτοῦ· διαῤῥήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν,
καὶ ἀποῤῥίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν·
καὶ γὰρ κἀνταῦθα κατὰ ἀποσιώπησιν τὸ λέ-
I γοντες νοεῖται εἰς δήλωσιν τῆς γνώμης μεθ' ἧς τὴν
παράνομον ἐκείνην εἰργάζοντο πρᾶξιν· τοιοῦτον
ἐστὶ καὶ τό (4), πρὸς κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με
ἐκέκραξα καὶ εἰσήκουσέ μου· κύριε ῥῦσαι τὴν
ψυχήν μου ἀπὸ χειλέων ἀδίκων καὶ ἀπὸ γλώσ-
K σης δολίας· κατὰ ἀποσιώπησιν γὰρ κἀνταῦθα
ἐκεῖ τὸ λέγων, ἵνα ᾖ, πρὸς κύριον ἐν τῷ θλί-
βεσθαί με ἐκέκραξα λέγων, κύριε ῥῦσαι τὴν ψυ-
χήν μου ἀπὸ χειλέων ἀδίκων καὶ ἀπὸ γλώσσης
δολίας· τὸ γὰρ εἰσήκουσέ μου διὰ μέσου, κα-
L τὰ ἀνταπόδοσιν εἴρηται τοῦ παντός· οὕτως οὖν
κἀνταῦθα λέγει· ὅτι συνέλεξεν ὁ Θεὸς τὰ
ἔθνη ὥσπερ τινὶ φωνῇ τῷ ἐπιτάγματι τῷ οἰκείῳ
διεγείρων αὐτοὺς εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰδουμαίας
πόλεμον· εἶτα ὡς τὸν πόλεμον δηλώσας ἐπάγει
M πρὸς τὴν Ἰδουμαίαν αὐτήν· « ἰδοὺ ὀλιγοστὸν

que innuit quanam auctor virtute loquendi imbutus, verborum propheticorum hoc initium faciat.

« Haec dicit dominus Deus Idumaeae ». Significantur ii ad quos prophetia fit. « Auditionem audivi a Domino ». Adversos Idumaeae casus, arcanos adhuc hominibus, sed tamen post diutinum tempus eventuros, a Deo edoctus sum. Iam quis auditus? « et septum inter gentes misit ». Septum dicit quo aliquid circumcluditur, murum puta, aut aliquid huiusmodi. Sic ait scriptura: quis deducet me in urbem septi? nempe in urbem munitam, seu muro circumdatam. Ergo hanc, ait, audivi auditionem, a Deo scilicet missum praeceptum eius, septi instar, ad cunctas orbiculatim gentes contra Idumaeam congregandas. « Surgite et consistamus contra eam belligerantes ». Tamquam si Deus haec diceret iuberetque, et undique contra Idumaeam gentes colligeret, immo belli gerendi ducem se fore reciperet. Veluti etiam beatus David: quis me transferet in urbem septi? quis me deducet usque in Idumaeam? nonne tu, Deus, qui nos repulisti? Nempe ait, Deum sibi ducem futurum bellorum contra Idumaeam. Hunc loquendi modum observare licet apud beatum eundem Davidem, cum per reticentiam intelligitur *dicens* vel *dicentes*, aut locutio eiusmodi. Veluti: quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? adstiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius. Dirumpamus vincula eorum, et proiiciamus a nobis iugum ipsorum. Nam et heic per reticentiam vox dicentes intelligitur, ad consilii patefactionem, quo impium illud susceperunt facinus. Simile et illud: ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me. Domine libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa. Heic quoque sub reticentia exprimitur *dicens*. Scilicet, ad Dominum cum tribularer clamavi dicens; Domine libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa. Nam quod medium interponitur *exaudivit me*, id utrique membro responsionem facit. Sic igitur hoc loco dicit, congregavisse Deum gentes, ceu voce quadam, praecepto suo, easque ad bellum Idumaeae inferendum concitavisse. Deinde bello veluti indicto, pergit loqui contra Idumaeam: « ecce minimam dedi te in gentibus, vehementer contempta es ». Magna

(1) Pro ציר *legato* vel *nuncio* (ut habent vulgatus lat. et Symmachus cum vulgato hebraeo) LXX interpretes legisse צור arcem vel munitionem, iam observavit vir summus, magister olim meus, Bernardus de Rubeis, in regia academia patavina linguarum orientalium doctor, var. lect. vet. testam. Levissima ergo diversitas apicis י et ו tantam peperit interpretationis pugnam, quam tamen Hieronymus per tropologiam diriuit: *possumus dicere quod Christus legatus noster sit, et ipse munitio*. (2) Ps. LVIII. 11. (3) Ps. II. 1. (4) Ps. CXVIII. 2.

A δέδωκά σε ἐν τοῖς ἔθνεσιν. ἠτιμωμένος εἶ σὺ
σφόδρα „· πολλήν σου φησὶ διὰ τῶν πολεμίων
τὴν σφαγὴν ἐργασάμενος εἰς ὀλίγους σου περι-
στήσω τὸ ἔθνος· ὥστε πάντων ἐλάττονας εἶναι
καὶ ἐν ἀτιμίᾳ καθιστάναι πολλῇ ὡς ὑπὸ πολ-
B λῶν τε πεπολιορκημένον καὶ μυρίοις περιβληθέν-
τα κακοῖς· εἶτα τίς ἡ αἰτία; “ ἡ ὑπερηφανία τῆς
καρδίας σου ἐπῆρέ σε κατασκηνοῦντα ἐν ταῖς
ὀπαῖς τῶν πετρῶν, ὑψῶν τὴν κατοικίαν αὐτοῦ.
λέγων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τίς με κατάξει ἐπὶ
C τὴν γῆν; „ ἐπειδὴ γὰρ ὄρειον ᾤκουν χώραν οἱ
ἰδουμαῖοι (1) μᾶλλον τοῦτο λέγει, ὅτι ἀμέτρως
ἐπήρθης τὴν διάνοιαν, ἐν καταδύσεσι μὲν οἰκῶν
πετρῶν, πολλὴν δέ σου καὶ μεγίστην ὡς ᾤου πε-
ποιηκὼς τὴν οἴκησιν· καὶ δὴ καὶ οἰόμενος οὐκ
D ἄν ποτε ἔσεσθαι τὸν δυνάμενόν σε τῆς προσού-
σης ἐκβαλεῖν εὐπραγίας· ὑπὲρ ὧν δὴ πείσῃ τὰ εἰ-
ρημένα, ἵνα αἴσθῃ μάτην οἰόμενος εἶναί τι θείας
ἀντιπραττούσης βουλῆς· “ ἐὰν μετεωρισθῇς ὡς
ἀετὸς, καὶ ἐὰν ἀνὰ (2) μέσον τῶν ἄστρων θῇς νοσ-
E σιάν σου, ἐκεῖθεν κατάξω σε λέγει κύριος „·
ὥστε κἂν αἰετοῦ δίκην εἰς ὕψος ἀρθῇς, ὃς πολὺ τῶν
ὀρῶν ὑπερίπτασθαι πέφυκε, καὶ ἐν μέσῳ τῶν
ἄστρων διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς περιφανείας σαυ-
τὸν καταστήσῃς, οὐκ ἀρκέσεις πρὸς τὴν δύνα-
F μιν τὴν ἐμὴν ὅτ᾽ ἄν σε κατασπᾶν ἐθέλω· “ Εἰ
κλέπται εἰσῆλθον πρὸς σὲ, εἰ λῃσταὶ νυκτὸς, πῶς
ἂν ἀπεῤῥίφης; οὐκ ἂν ἔκλεψαν τὰ ἱκανὰ αὐ-
τοῖς; καὶ εἰ τρυγηταὶ εἰσῆλθον πρὸς σὲ, οὐκ
ἂν ὑπελίποντο ἐπιφυλλίδα (3)· πῶς ἐξηρευνή-
G θη Ἡσαῦ, καὶ κατελήφθη αὐτοῦ τὰ κεκρυμμέ-
να; „ εἰ μὲν οὖν κλέπται τινὲς οἱ λεληθότως
ἐν ταῖς νυξὶ λῃστεύειν εἰωθότες εἰς τὴν οἰκίαν
ἐπεισῆλθον τὴν σὴν, βραχέα τινὰ λαβόντες,
τυχὸν ἐξῆλθον ἄν· σὺ δὲ οὐκ ἂν ἀπεῤῥίφης τῆς
H οἰκίας, ἐπειδὴ τῆς οἰκήσεώς σε ἀποστερεῖν οἱ
διὰ λῃστείας τὰ προστυχόντα ἀφελόμενοι οὐκ
ἠδύναντο· καὶ ἐπὶ τρύγην δέ τινες εἰς ἀμπελῶνα
εἰσεληλυθότες, πάντως ἄν τινα καρπὸν κατέλι-
πον ἐν ταῖς ἀμπέλοις· τὸ δέ γε νῦν σοι συμβη-
I σόμενον οὐ τοιοῦτον ἔσται· ἐπελεύσονται γὰρ
πολέμιοι οἱ τοσοῦτόν σου κατακρατήσουσιν, ὥστε
ἅπαντα ἐξερευνήσαντες τὰ προσόντα σοι μὴ δὲ
τῶν κεκρυμμένων ἀκέραιον ἀφεῖναί τι παρὰ σοί·
οὕτω πάντα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἔσται τὴν ἐκεί-
K νων· καὶ πάντα τὰ δοκοῦντα ἀπελεύσονται λα-
βόντες· εἶτα εἰς ἔλεγχον τῆς ἐπιτάσεως τοῦ κα-
κοῦ “ ἕως τῶν ὁρίων σου ἐξαπέστειλάν σε πάν-
τες οἱ ἄνδρες τῆς διαθήκης σου· ἀντέστησάν σοι,
ἠδυνάσθησαν πρὸς σέ „· καὶ γὰρ καὶ οἱ πρότε-
L ρον συνθήκας φιλίας τε καὶ συμμαχίας ἔχοντες
πρὸς σὲ, θεασάμενοί σου τῆς συμφορᾶς τὸ μέγε-
θος, οὕτω τῆς τῶν ἐναντίων ἔσονται μοίρας,
ὥστε σε σὺν ἐκείνοις πάντων ἐξωθῆσαι τῶν ὁρίων
τῶν σῶν, χάριτι τῶν πολεμίων ἐπὶ τὴν αἰχμα-
M λωσίαν ὠθοῦντας· οἳ καὶ ἀντιστήσονταί σοι καὶ
δυνήσονται τοῖς πολεμίοις συμπράττοντες τοῖς

tui, inquit, caede edita, ad modicam te gentem redigam, ita ut omnium minima fias, multaque ignominia noleris; hostium numero oppressa, atque innumeris malis obruta. Quaenam porro rei causa fuit? " Superbia cordis tui te „ extulit incolentem rupium specus, sublimi ha„ bitaculo stantem, animoque tuo volutantem, „ quis me in terram detrahet? „ Quandoquidem Idumaei montana in regione degebant, hoc fere dicit: ingentes admodum spiritus geris, quia scopulorum recessus occupas, ibique multam ac maximam, ut certe arbitraris, stationem tenes: et sane neminem fore credis qui te praesenti prosperitate deiicere queat. Quamobrem quae dicta sunt patieris, ut sentias frustra temet aliquid esse putasse, invita Dei voluntate. " Etiamsi aquilae instar alta petas, et si mediis „ in astris nidum statuas, illinc ego te detra„ ham, dicit Dominus „. Sublimis feraris licet, aquilae more, quae montes magnopere supervolare solet; in mediis quamvis sideribus gloriae tuae magnitudo te colloect; viribus meis minime obsistes, statim ac te deturbare voluero. " Si „ fures ad te venissent nocturnive latrones, quo„ nam pacto eversa fuisses? Nonne furati es„ sent sufficientia sibi? Et si vindemiatores ad „ te ingressi fuissent, nonne tibi racemum re„ liquissent? Quomodo lustratus est Esavus, „ deprehensaque sunt occulta eius! „ Si fures aliqui, clam noctu furari soliti in domum tuam irrupissent, paucis direptis fortasse discessissent; tu tamen haudquaquam aedibus pulsus fuisses; tuis enim te laribus ii qui furto tumultuario aliquid diripiunt spoliare non possent. Item siqui vindemiae causa vineam introissent, nihilominus partem aliquam fructus in vite reliquissent. Veruntamen rei nunc tibi eventurae alia ratio est: supervenient enim hostes, qui tantopere tui potientur, ut omnia tua scrutati, nihil tibi, reconditum licet, incolume esse sinant. Adeo cuncta in eorum potestatem devenient, qui quidquid libitum fuerit depopulati, tum demum abscedent. Deinde ad mali gravitatem declarandam ait: " usque ad terminos „ tuos dimiserunt te viri omnes foederis tui; „ obsisterunt tibi; vires suas contra te inten„ derunt „. Qui iure amicitiae mutuique praesidii tecum antea copulati erant, statim se calamitatis tuae gravitatem senserint, ad hostium partes transibunt; cumque his conspirantes finibus tuis te propellent, dum hostibus gratificantur, atque in captivitatem extrudent. Hi tibi totis viribus adversabuntur, atque hostibus suppetias ferent. Id ipsum alibi denuo dicit:

(1) Nimis arcte Mopsuestenus in suis Idumaeis mentem continet. Hieronymus post litteralem interpretationem pergit dicere: *licet o haeretice magnus esse videaris, et contemnas ecclesiae paucitatem, tamen parvus es in gentibus et contemtibilis. - Quis haereticorum non in superbiam extollitur, ecclesiae simplicitatem parvipendens; et fidem imperitiam reputans?* (2) Ἀνὰ deest in cod. vat. hex. (3) Cod. hex. ὑπελείποντο ἐπιφυλλίδας (λειπ. pro λιπ. fuit etiam apud Mopsuest. 1. manu.)

A σοῖς· καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἑτέρως λέγων "ἄνδρες εἰρηνικοί σου οἱ συνεσθίοντές σοι ἔθηκαν ἔνεδρα ὑποκάτω σου, οὐκ ἔστι σύνεσις ἐν αὐτῷ(1)"· οἱ φιλίαν ἀσπαζόμενοι πρός σε καὶ ἄλλων σοι κοινωνοῦντες, αὐτοί σοι λόχους ὑφανοῦσιν εἰς B ἀπώλειαν ἄγοντες, ἐπειδὴ δι' ὑπερβάλλουσαν ἄνοιαν οὐδὲ διακρίνειν τοὺς ὄντως φίλους ἐπίστασαι τῶν ἐχθρῶν. "ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ λέγει (2) κύριος ἀπολῶ (3) σοφοὺς ἐκ τῆς Ἰδουμαίας καὶ σύνεσιν ἐξ ὄρους Ἡσαῦ· καὶ πτοηθήσονται(4) οἱ μα- C χηταί σου ἐκ Θαιμάν, ὅπως ἐξαρθῇ(5) ἄνθρωπος ἐξ ὄρους Ἡσαῦ διὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἀσέβειαν τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν(6) σου Ἰακώβ· καὶ καλύψει σε αἰσχύνη, καὶ ἐξαρθήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα"· ἀπολοῦνται δὲ πάντες οἱ ἐν ὑμῖν περὶ τὰ πο- D λεμικὰ σοφοί τε καὶ δυνατοί τινες αὐχοῦντες εἶναι· οἵ τε μέγα φρονοῦντες ἐπὶ ταῖς μάχαις ἐν Θαιμάν, ἣ μεγίστη τῶν πόλεων εἶναι δοκεῖ τῶν ὑμετέρων· νικηθέντες τῷ φόβῳ τῶν ἐπεληλυθότων κακῶν εἰς πτόησιν καταστήσονται καὶ δει- E λίαν· τοσαύτη τῶν ἀνθρώπων ἀπώλεια γενήσεται τῶν ὑμετέρων, ὑπὲρ ὧν αὐτοὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἰδίους ἐκ τοῦ Ἰακὼβ κατάγοντας τὸ γένος, ὃς ἀδελφὸς ἦν τοῦ ὑμετέρου προγόνου, παρανόμοις ἐκδεδώκατε ταῖς σφαγαῖς· ὑπὲρ δὴ F τούτων αἰσχύνῃ τε περιβληθήσῃ καὶ παντελῆ τὴν ἀπώλειαν ὑπομενεῖς. "ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀντέστης ἐξ ἐναντίας ἐν ἡμέρᾳ αἰχμαλωτευόντων ἀλλογενῶν δύναμιν αὐτοῦ· καὶ ἀλλότριοι εἰσῆλθον εἰς πύλας αὐτοῦ, ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ ἔβαλον G κλήρους, καὶ σὺ ἦς(7) ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν"· τῶν δὲ ἐπελευσομένων σοι κακῶν ἐξ ἐκείνου δέδεξαι τὴν ἀπόφασιν, ἐξότε περ τοιαῦτα κατὰ τῶν ἀδελφῶν τετόλμηκας τῶν οἰκείων· ὅτε μὲν ἀλλότριοι αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἐλάμβανον, σὺ δὲ ἀντ- H έστης ἐξ ἐναντίας· ἵνα εἴπῃ, ἐν τῇ τῶν ἐχθρῶν ἔταξας σαυτὸν μερίδι· καὶ ἀλλογενεῖς μὲν αὐτῶν εἴς τε τὰς λοιπὰς πόλεις εἰσῄεσαν καὶ πρὸς ταῖς λοιπαῖς καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ δὲ καὶ κλήρῳ τὰ ἐνόντα διενείμαντο πάντα· σὺ δὲ ἐκοι- I νώνεις τοῖς τοιαῦτα τολμῶσιν. "Καὶ μὴ ἐπίδῃς (8) ἡμέραν ἀδελφοῦ σου ἐν ἡμέρᾳ ἀλλοτρίων· καὶ μὴ ἐπίχαιρε ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰούδα ἐν ἡμέρᾳ ἀπωλείας αὐτῶν· καὶ μὴ μεγαλορημονήσῃς(9) ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως αὐτῶν, μηδὲ εἰσέλθῃς εἰς πύ- K λας λαῶν (10) ἐν ἡμέρᾳ πόνων αὐτῶν· καὶ μὴ ἐπίδῃς καὶ σὺ ἐπὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ὀλέθρου αὐτῶν, μὴ δὲ συνεπιθῇ ἐπὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἀπωλείας αὐτῶν(11)· μὴ δὲ ἐπιστῇς ἐπὶ τὰς διεκβολὰς αὐτῶν(12) ἐξολο- L θρεῦσαι τοὺς ἀνασωζομένους ἐξ αὐτῶν, μὴ δὲ συγκλείσῃς τοὺς φεύγοντας αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως"· Τὸ μὲν ἐπίδῃς ἀντὶ τοῦ ἵνα μὴ ἐπέλθῃς λέγει, ἵνα μὴ ταῦτα φησὶ ποιῇς· ἀκολούθως γὰρ τοῖς ἀνωτέροις εἰπεῖν βούλεται ὅτι ὑπὲρ M τούτων δώσεις δίκην καὶ τὴν μνημονευμένην ὑπομενεῖς τιμωρίαν· ἐπειδὴ ἐπέχαιρες ταῖς τοῦ

"Homines tui pacifici, qui tecum epulis accumbebant, insidias tibi collocaverunt. Nulla est prudentia eius". Qui tecum amicitia iuncti, communi mensa utebantur, machinationes tibi struxerunt quae in perniciem ducerent: quia pro tua summa stultitia ne germanos quidem amicos ab inimicis discernere nosti. "Illa die, inquit Dominus, pessum dabo sapientes in Idumaea, intellectum in monte Esavi; cadent bellatores tui e Thaeman; ita ut exterminetur homo e monte Esavi, propter caedem atque nequitiam quam in Iacobum fratrem tuum exeruisti: ignominia oppleberis, atque in aeternum deleberis". Leto occumbent quicumque apud vos rei bellicae periti feruntur vel fortitudinem iactant: quique proeliis in Thaeman pugnatis gloriantur, quae maxima videtur urbium vestrarum; hi metu instantium malorum fracti, animos ultro despondebunt. Tanta fiet civium vestrorum clades! propterea quod ipsi fratres vestros, Iacobo progenitos, qui vestri progenitoris germanus fuit, immeritis cladibus adfecistis. Idcirco, inquam, probro suffundemini, supremumque exitium adibitis. "Ex quo die adversarius constitisti: qua die alienigenae in captivitatem redigebant potentiam eius; extraneique ingrediebantur portas eius, superque Hierosolyma sortes mittebant; tu quoque eras tamquam unus ex illis". Eventurorum tibi malorum eo tempore causam tibi conciliasti, ex quo adversum fratres tuos talia facere ausa es: cum extranei servitio eos mancipabant, tu ex adverso constiteras, id est te in hostium partes conieceras. Utique alienigenae cunctas urbes, atque in his Hierosolyma, occupaverunt; manubiasque sortibus diviserunt; tu vero talia audentium particeps eras. "Neque despicias fratris tui diem, in die alienigenarum; neque laeteris super Iudae filiis in die ferali eorum; neque superbe loquaris in die calamitatis eorum; neque ingrediaris portas populorum in die cladis eorum; neque despicias congregationem eorum in die qua interibunt; neque inveharis in potentiam eorum in die qua peribunt; neque steteris in exitibus eorum, ut evadentes perdas; neque fugam eorum impedias in die calamitoso eorum". Verbum

(1) Ita cod. hex. 2. manu; at 1. αὐτοῖς. (2) In margine codicis vat. hexapl. φησίν, deleto λέγει. (3) Cod. hex. in marg. οἱ ο (LXX. intepr.) ἀπολέσω. (4) Cod. hex. οἱ ο ἡττηθήσονται. (5) Cod. hex. οἱ ο ἀρθῇ. (6) Cod. hex. in marg. οἱ ο ἀδελφούς. (7) Cod. hex. in marg. ὑμεῖς ἐστέ, deleto σὺ ἦς. (8) Cod. hex. in marg. ἐφίδῃς. (9) Cod. hex. 2. manu μεγαλορρημονήσῃς, addito ρ; (10) Cod. hex. λαοῦ, tum ibidem factum λαῶν. At in marg. α (nempe Aquila) λαοῦ μου. (11) Cod. hex. in marg. οἱ γ αὐτοῦ. Sunt autem οἱ γ Aquila, Symmachus, et Theodotio, uti contra Waltonum demonstrat Montfauconius praef. ad hexapl. cap. x. (12) In cod. hex. superponitur varia lectio αὐτοῦ.

A ἀδελφοῦ συμφοραῖς· καθ' ὃν ἐκεῖνοι καιρὸν τὴν
ὑπὸ τῶν ἀλλοτρίων ὑπέμενον ἀπώλειαν· καὶ ἐν
ἀνάγκαις αὐτῶν ἐξεταζομένων ἐφθέγγου ῥήματα
οἷα εἰκὸς ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἡδόμενος ἀπωλείᾳ·
τὸ γὰρ μεγαλορρημονήσῃς τοῦτο λέγει, καὶ ἐν
B ἀνάγκαις ὄντων ἐκείνων εἰσῄεις καὶ αὐτὸς εἰς τὴν
πόλιν μετὰ τῶν λοιπῶν τὰ ἐνδεχόμενα κακὰ
διαθήσων αὐτούς. κἂν εἴτινες δὲ αὐτῶν διαφυγεῖν
πως ἠδύναντο, τὴν σωτηρίαν τούτῳ πορίζεσθαι
προσδοκῶντες, καὶ τούτους ἀπολλύειν
C ἐσπούδαζες, συλλαμβανόμενός τε τοὺς φεύγοντας
ἐξ αὐτῶν καὶ παραδιδοὺς τιμωρίᾳ· τοῦτο
γὰρ λέγει τὸ μὴ δὲ ἐπιστῇς ἐπὶ τὰς διεκβολὰς
αὐτῶν ἐξολοθρεῦσαι τοὺς ἀνασωζομένους
ἐξ αὐτῶν, μὴ δὲ συγκλείσῃς τοὺς φεύγοντας
D αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· δι' ὅλων βουλόμενος
εἰπεῖν ὅτι ὑπὲρ ὧν ἥσθης ἐπὶ τῇ τῶν ἰσραηλιτῶν
ἀπωλείᾳ ἀδελφῶν ὄντων σῶν· καὶ
δὴ καὶ τοῖς πολεμίοις συνέπραξας, κατ' αὐτῶν
καὶ ἥσθης ἐπὶ τοῖς αὐτῶν κακοῖς, διαφόροις
E τε αὐτοὺς καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν οἰκείαν δύναμιν
περιβέβληκας τοῖς κακοῖς· ὑπὲρ τούτων δὴ τὴν
μέλλουσαν ὑπομενεῖς τιμωρίαν· ὅθεν ἐπάγει·
διότι ἐγγὺς ἡμέρα κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη·
ὃν τρόπον ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταπόδομά
F σου ἀνταποδοθήσεταί σοι εἰς κεφαλήν
σου· ἥκει γὰρ ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἅπαντας μὲν τιμωρήσεται
τοὺς ὁτιδήποτε πεπραχότας εἰς αὐτοὺς,
μάλιστα δὲ πάντων βαρεῖαν ἐπάξει σοι τὴν τιμωρίαν,
ἀνάλογον σοι τὴν συμφορὰν ἐπάγων οἷς
G πεποίηκας κατ' αὐτῶν· "Διότι ὃν τρόπον ἔπιες
ἐπὶ τὸ ὄρος μου τὸ ἅγιον, πίονται πάντα τὰ
ἔθνη οἶνον· πίονται καὶ ἀναβήσονται (1) καὶ
ἔσονται καθὼς οὐχ ὑπάρχοντες"· αὐτός τε γὰρ
ὑπὲρ ὧν εἰς τὸ ὄρος τὸ ἐμὸν τοὺς οἰκοῦντας ἐν
H αὐτῷ τοιαῦτα τετόλμηκας δέδεξαι τὴν τιμωρίαν·
οἱ κοινωνήσαντές τέ σοι τῆς γνώμης ταύτης
καὶ τῶν πράξεων ὡς εἰκὸς κοινωνήσουσι τῆς
τιμωρίας παντελεῖ ληφθέντες ἀπωλείᾳ, ὡς μηδὲν
ἀπεοικέναι τῶν καθάπαξ οὐκ ὄντων· τὸ μὲν
I γὰρ ἔπιες καὶ πίονται, τὴν τιμωρίαν δηλοῖ τὴν
αὐτοῖς τε ἐπαχθησομένην καὶ τοῖς λοιποῖς· ὡς
τὸ ποτήριον ἐν χειρὶ κυρίου, οἴνου ἀκράτου πλῆρες
κεράσματος· καὶ ἔκλινεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο·
πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενώθη· πίον-
K ται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς (2)· τὸ δὲ ἐπὶ
τὸ ὄρος μου τὸ ἅγιον, ἵνα εἴπῃ, ὑπὲρ ὧν εἰς τὸ
ὄρος τὸ ἐμὸν εἴς τε τοὺς οἰκοῦντας ἐν αὐτῷ τοιαῦτα
τετολμήκατε, δέδεξαι τὴν τιμωρίαν· οἱ
κοινωνήσαντές τέ σοι τῆς γνώμης ταύτης καὶ
L τῶν πράξεων, ὡς εἰκὸς κοινωνήσουσι τῆς τιμωρίας,
παντελεῖ ληφθέντες ἀπωλείᾳ· "Ἐν δὲ
τῷ ὄρει Σιὼν ἔσται ἡ σωτηρία, καὶ ἔσται ἅγιον,
καὶ κατακληρονομήσουσιν ὁ οἶκος Ἰακὼβ τοὺς κληρονομήσοντας (3)
αὐτούς". Περὶ μὲν οὖν ὑμᾶς τε
M καὶ τοὺς κεκοινωνηκότας ὑμῖν τῆς γνώμης ταῦτα
γενήσεται· περισωθήσονται δὲ καὶ πάσης ἀνάγ-

despicias pro *delecteris* usurpat, idest cave talia facias. Superioribus enim consonans dictis, significat fore ut poenas pro his maleficiis des, praedictamque animadversionem perferas: quia laetatus es fratrum tuorum adversis casibus, quo tempore hi ab hostibus vastabantur: dumque angustiis vexarentur, verba effutiebas, quae solent ii qui alieno exitio gaudent. Hoc enim significat superbe loqui. Atque in eorum pressuris tu urbem cum hostibus ingrediebaris, ut fratrum cladem augeres. Quod si qui forte viam fugae nanciscerentur, in qua unice spem salutis locabant, hos tu quoque perdere satagebas; capiens nimirum profugos, ac punientibus tradens. Hoc enim significat, neque steteris in exitibus eorum, ut evadentes perdas; neque fugam eorum impedias in die calamitatis eorum. Atque horum dictorum generalis sententia haec est: quia fratrum tuorum Israelitarum exitio laetatus es; quia suppetias hostibus contra illos tulisti; malisque eorumdem gavisus es; atque eos pro facultate tua detrimentis adfecisti; idcirco paratum tibi lues supplicium. Quare addit: "quia prope est dies Domini super omnes gentes. Quae aliis fecisti, eadem tibi fient: retributio tua retribuetur in caput tuum". Adest enim tempus quo Deus puniet omnes qui aliquando Israelitis male fecerunt. Et quidem tibi prae ceteris gravem imponet poenam, paremque maleficiis quae in fratres tuos commisisti. "Quia quemadmodum bibisti super montem sanctum meum, sic bibent omnes populi vinum: bibent et ascendent; eruntque sicut non existentes". Nam et ipse propterea quod contra montem meum incolasque eius invectus es, supplicio non carebis. Qui sententiae tuae factorumque participes fuerint, iidem poenae quoque socii erunt, internecivo traditi exitio, ita ut ab iis non differant qui nulli sunt. Nam verba *bibisti* et *bibent*, animadversionem significant in Idumaeam aliosque hostes expromendam. Veluti, calix in manu Domini plenus misto. Et inclinavit ex hoc in hoc; verumtamen fex eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terrae. Memorat autem montem sanctum suum, significans fore ut propter crimina adversus eum montem incolasque eius patrata, poenae obnoxii fiant Idumaei: et qui cum eorum consiliis rebusque gestis conspiraverunt, iidem ad supplicii societatem vocentur, capitalique vindicta puniantur. "In Sione autem monte salus erit et sanctitas, et possidebit Iacobus qui se possederant". Vobis itaque sociisque conciliorum vestrorum haec accident. Incolumes autem erunt, atque omni adversitate vacabunt

(1) LXX interpretes pro ולעו *absorbebunt* legisse ועלו *ascendent*, mihi exploratissimum est. Porro ab unius litterulae translatione tantum discidii ortum est. Et quidem cum vulgato hebraico ולעו conspirant chaldaeus, Iuniusque vulgatus ac Hieronymus. Immo etiam graecus Theodoretus habet πίονται καὶ καταπίονται. (2) Ps. LXXIIII. 9. (3) Ita utrque cod. Sed malim heic et infra κληρονομήσαντας.

A κος ἔξω γενήσονται ἐν τῷ ὄρει τῷ Σιὼν πρότερον πολεμηθέντες· ὥστε ὄντως αὐτὸ διὰ τῆς τούτων βοηθείας ἅγιον φανῆναι· ἐπεὶ καὶ πάντας τοὺς πρότερον αὐτῶν κεκρατηκότας ὑποχειρίους ἕξουσιν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰακὼβ οὓς ἐπολεμεῖ-
B τε ἔνθεν ὑμεῖς μετὰ τῶν λοιπῶν· "Καὶ ἔσται ὁ οἶκος Ἰακὼβ πῦρ, καὶ ὁ οἶκος Ἰωσὴφ φλόξ· ὁ δὲ οἶκος Ἡσαῦ εἰς καλάμην· καὶ ἐκκαυθήσονται εἰς αὐτοὺς καὶ καταφάγονται αὐτούς"· οὕτω γὰρ κρατήσουσιν ἁπάντων οἱ ἰσραηλῖται τῶν
C ἰδουμαίων, ὥστε δίκην πυρὸς καλάμην ἀναλίσκοντος ἅπαντας αὐτοὺς ἀφανίσαι τῷ κράτει τοῦ πολέμου· "Καὶ οὐκ ἔσται πυρφόρος(1) τῷ οἴκῳ Ἡσαῦ, ὅτι κύριος ἐλάλησεν"· ἐπειδὴ πῦρ ἔφη τὸν Ἰσραὴλ ἔσεσθαι τῷ Ἡσαῦ ὥστε πάντας ἂν
D αὐτοὺς ἀναλίσκειν μέλλοντα τῷ πολέμῳ, διὰ τοῦτο οὐκ ἔσται πυρφόρος φησὶ τῷ οἴκῳ Ἡσαῦ, ἀντὶ τοῦ οὐδεὶς ἔσται ἐκ αὐτοῖς ὃς διαθεῖναι τι δυνήσεται τοὺς ἰσραηλίτας κακόν· ἀλλὰ πείσονται μὲν παρ' αὐτῶν οὐ τὰ τυχόντα· ἀμύναι
E δὲ ἑαυτοῖς ἢ ποιῆσαί τι πρὸς βλάβην ἐκείνων οὐ δυνήσονται καθάπαξ οὐδέν· ἃ δὴ πάντα γενήσεται πάντως, ἐπειδὴ θεός ἐστιν ὁ ἀποφηνάμενος γενέσθαι· καὶ ἐπειδήπερ ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἔφη ὅτι κατακληρονομήσουσιν ὁ οἶκος Ἰα-
F κὼβ τοὺς κατακληρονομήσαντας αὐτούς, πλατύτερον αὐτὸ βουλόμενος εἰπεῖν, λέγει ὅτι οἱ μὲν ἐν Ναγὲβ ἰσραηλῖται κατακληρονομήσουσι τοὺς προσήκοντας τόπους τοῦ Ἡσαῦ· οἱ ἐν Σιφηλᾶ(2) δὲ τοὺς τῶν ἀλλοφύλων· κομιοῦνται δὲ καὶ τὴν
G οἰκείαν χώραν ὡς εἰκός· οἱ μὲν τοῦ Ἐφραὶμ τὸ τῆς Σαμαρείας πεδίον, τὴν Γαλααδῖτιν δὲ ὁ Βενιαμίν· τῆς τε μετοικίας αὐτῶν τῆς ἐπὶ τὰ οἰκεῖα ἀρχὴ μὲν αὐτοῖς γενήσεται ἡ Σαρεφθῶν(3) χώρα, τέλος δὲ ἡ Ἐφραθά(4)· βούλεται δὲ εἰπεῖν
H ὅτι πάντας τῶν χαναναίων τοὺς ἐν μέσῳ καθέξουσι τόπους, οὕς περ οὖν καὶ πρότερον εἶχον· οὕτω δὲ καὶ τὰς ἐν Ναγὲβ πόλεις ἑαυτῶν ὑποδέξονται ἁπάσας· ἅπαντες συντόμως εἰπεῖν οἱ τῷ Σιὼν ὄρει προσήκοντες, καὶ τὴν αὐτόθι τῷ
I θεῷ προσήκουσαν θρησκείαν ἐκτελοῦντες, αὐτοί τε πάσης τεύξονται σωτηρίας· καὶ μεγίστην τινὰ τοῖς τοῦ Ἡσαῦ τὴν τιμωρίαν ἐπάξουσιν, ἀνθ' ὧν πεπόνθασιν παρ' αὐτῶν· οἷς ἐπήγαγεν ἅπασιν ἐν αὐτῷ συμπεράνας τὴν προφητείαν· "Καὶ
K ἔσται τῷ κυρίῳ ἡ βασιλεία"· ἵνα εἴπῃ, ὅτι διὰ πάντων ὧν τε εὖ πάσχουσιν ἰσραηλῖται καὶ ὧν ὑπομένουσι, δίκας διδόντες οἱ παρανενομηκότες εἰς αὐτούς, φανεῖται βασιλεὺς ἀληθὴς ὁ θεός, ὁ κύριος τε καὶ ποιητὴς τῶν ἁπάντων κατ-
L ἐξουσίαν, ἃ βούλεται περί τε τοὺς οἰκείους καὶ περὶ τοὺς ἀλλοτρίους εἶναι δοκοῦντας ποιῶν.

monte Sion qui antea bellis oppetebantur: atque ita mons ille propter horum securitatem sanctus videbitur: immo vero cunctis dominabuntur, qui se antea devicerant, Iacobi posteri; quibus nimirum vos nuper vestrique socii molesti armis fuistis. "Et erit domus Iacobi ignis, et domus Iosephi flamma; et domus Esavi stipula: et succendentur in eis, vorabuntque eos." Sic, inquit, Idumaeos omnes superabunt Israelitae, ut instar ignis stipulam absumentis, eosdem belli vi deleturi sint. "Et non erit flammiger in Esavi domo, quia Dominus locutus est". Quoniam ignem dixit Israelem Esavo fore, veluti si omnes eius opes bello esset consumpturus, idcirco non erit, inquit, flammiger in Esavi domo; id est nemini Idumaeo licebit male facere Israelitis; sed illi quidem ab his quaelibet perpetientur, quin tamen iniurias ulcisci queant, vel quicquam ad illorum perniciem moliri. Haec adamussim omnia fient; Dei enim oraculo futura esse dicuntur. Et quoniam in superioribus dixit, fore ut domus Iacobi eos possideat, qui se possederant; explicatius iam id dicere volens ait, Israelitas Nagebi incolas hereditatis iure capturos proximos Esavo locos; Siphelae item cives Israelitas, regionem alienigenarum occupaturos: praeter quam quod patriam quoque regionem, uti par est, obtinebunt; nempe Ephraimitae Samariae planitiem, Beniamitae Galaaditidem. Iamvero postliminii eorum initium regio Sareptae erit, finis Ephratha. Nempe ait possessuros eos intermediam omnem Chananaeorum regionem. Cunctas item finitimas Nagebi urbes recuperabunt omnes hi, ut summatim dicam, qui Sion monti sunt proximi, ibique legitimam persolvunt Deo religionem. Atque hi summam salutem adepti, maximas ab Esavi posteris iniuriarum veterum reposcent poenas. Quibus omnibus addit prophetiae clausulam "et erit Domino regnum": Videlicet tum Israelitarum prosperitate, tum impiorum hostium supplicio, Deus vere rex comprobabitur, dominusque et creator omnium, qui seu suorum, seu etiam illorum, qui videntur alieni, pro suae voluntatis arbitrio, vitam fortunasque temperat.

---

(1) De varietate lectionis πυρφόρος *flammiger* et πυροφόρος *frumentarius* legantur quae docte disputat Grabius prolegom. bibl. tom. III. p. 13. sqq. Hieronymus heic quoque tropologia concordiam suadet: *dicemus non solum frumentarium cessaturum apud haereticos, sed et eum qui lucem Christi habere se simulat*. (2) Cod. hex. Σιφηλᾶ, cum in margine Σαφηλᾶ. (3) Ita cod. hex. secunda manu; at prima Σαρεπτῶν. (4) Cod. hex. prima manu Σαφραθᾶ, secunda Σαφαραθά. Tum inferius 1. manu ἄνδρες σεσωσμένοι, 2. ἀνασωζόμενοι.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΩΣΗΕ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ.

THEODORI ANTIOCHENI MOPSUESTIAE EPISCOPI

COMMENTARIUS INTEGER IN OSEAM PROPHETAM.

A Εἰς ἔλεγχον τῶν ἀβασανίστως ἐπιβάλλειν
ταῖς προφητικαῖς ἐπιχειρούντων φωναῖς, καὶ μὴν
καὶ πρὸς κατασκευὴν τῶν ἑξῆς, ἀρξώμεθα τῆς
τῶν προφητικῶν σαφηνείας, Θεῷ διδόντες, ἀπὸ
τοῦ Ὠσηὲ τὴν ἀρχὴν ποιησάμενοι(1), ὃν καὶ πρῶ-
B τον εἶναι τῷ χρόνῳ συμβέβηκε τῶν λοιπῶν προ-
φητῶν· τοῦ γὰρ μακαρίου Δαβίδ, καθ᾽ ἃ πρόσ-
θεν ἔφθην εἰπὼν ἐν ψαλμοῖς(2), ἁπάσας τὰς πε-
ρὶ τὸν λαὸν ἐσομένας μεταβολὰς εἰπόντος προ-
δήλως, σιγὴ μὲν τὸν ἐν μέσῳ χρόνον κατεῖ-
C χεν, ἅτε ἀρκούντως ἅπαντα προειρηκότος ἐκεί-
νου· ἐπειδὴ δὲ ἐπιστῆναι τὸν καιρὸν συνέβη
καθ᾽ ὃν ἤρξαντο κακῶς πάσχειν αἱ δέκα φυλαί,
τῶν ἀσσυρίων αὐτὰς πολιορκούντων, ἄχρις οὗ
παντελῶς αὐτὰς τῶν οἰκείων τόπων ὁ Σενναχη-
D ρεὶμ ἀφελὼν εἰς ἀλλοτρίους μετῴκισε τόπους·
τά τε πόρρωθεν τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ προειρημένα
περὶ τῶν τῷ λαῷ συμβησομένων χαλεπῶν, τὴν
ἀρχὴν ἐντεῦθεν ἐδέχετο· ὅπερ οὖν ἐπὶ τῶν
κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ἐγένετο καιρῶν, τῆς Ἰούδα
E φυλῆς βασιλεύοντα σὺν τῷ Βενιαμὶν, προεβάλε-
το τῶν πραγμάτων ἐγγύθεν ὄντων ἡ θεία χά-
ρις τοὺς προφήτας, καὶ πρό γε τῶν λοιπῶν τὸν
Ὠσηὲ μηνύοντα τὰ περὶ αὐτοὺς θεόθεν ἐσό-
μενα, καθάπερ τινὰ ὑπόμνησιν ποιούμενον τῶν
F παρὰ τῷ Δαβὶδ πάλαι τε εἰρημένων· καὶ πρόπα-
λαι ὡς ἂν τῶν τε ἐσομένων χαλεπῶν τοὺς
ἰσραηλίτας ἀποφήνειεν αἰτίους, ἀποστάντας μὲν
τῆς περὶ τὸν Θεὸν θεραπείας τε καὶ γνώσεως,
περὶ δὲ τὰ εἴδωλα καὶ τοὺς δαίμονας ἅπασαν
G ἔχοντας τὴν σπουδήν· δῆλον τε ποιήσειεν ὅτι
οὐκ ἔκ τινος συντυχίας γίγνεται ταῦτα· πόρ-
ρωθεν δὲ εἴρητό τε καὶ προώριστο τῷ Θεῷ γενέ-
σθαι, τὴν τούτων αὐτῶν ἐπισταμένῳ κακίαν, καὶ
τὰ περὶ αὐτοὺς ὅντινα τρόπον προσῆκεν οἰκονο-
H μεῖν εἰδότι σαφῶς εἰς προπαρασκευὴν τῆς τοῦ δεσ-
πότου χριστοῦ δείξεώς τε καὶ παρουσίας· ὥστε
γὰρ δῆλον ἅπασιν γενέσθαι ἔτι τὴν περὶ τὸν
λαὸν κηδεμονίαν διὰ τὸν ἐξ αὐτῶν προσδοκώμε-
νον φανήσεσθαι ποιεῖται, ἐκδίδωσι μὲν τὰς δέ-
I κα φυλὰς τῇ τῶν ἀσσυρίων αἰχμαλωσίᾳ· φυλάτ-
τει δὲ ἐπὶ τῶν τόπων τὴν Ἰούδα μόνην, ἐξ ἧσ-
περ ἤμελλεν ὁ δεσπότης ἀναφαίνεσθαι τὸ κατὰ
σάρκα χριστός· ἥν περ οὖν εἰς αἰχμαλωσίαν ὕσ-
τερον ἀπελθοῦσαν διὰ τὰς αὐτῶν ἐκείνων παρα-
K νομίας ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ τοῦ βασιλεύσαντος

Contra eos qui temere propheticis sermonibus immiscere se audent, atque ut viam posterioribus muniam, adgrediar, Deo adiutore, ad res propheticas explanandas, capto initio ab Osea, qui et princeps inter reliquos prophetas aetate est. Nam ex quo beatus David, sicuti ego in superioribus dixi, cunctas quae populo eventurae erant rerum publicarum conversiones manifeste in psalmis enarraverat, silentium intermedia tempora occupavit; quia scilicet nihil ab illo vaticinante praetermissum fuerat. Sed enim statim ac tempus adfuit, quo coeperunt adversa pati decem tribus, Assyriis eas prementibus, donec funditus avitis eversas sedibus Senacherimus in extranea loca transtulit; quum iam, inquam, ingruerent calamitates, quas genti impendere multo ante David praedixerat; Ezeciae nimirum aetate, qui Iudae et Beniamini tribubus imperitabat; divina gratia, rebus iam instantibus, prophetas publice misit, primumque in his Oseam, qui quidquid divinitus eventurum erat nunciaret; quique in memoriam veluti revocans praedictas olim a Davide calamitates, harum culpam Israelitis imponeret, a Dei cultu ac notione iam pridem aversis, atque ad idola daemonesque traductis: atque ut idem palam faceret, haud casu aliquo haec mala contingere, sed multo ante edicente ac decernente Deo, cui et Israelitarum improbitas explorata erat, et simul comperta ratio, qua cum his agendum erat, ob viam parandam Christi domini ostensioni atque adventui. Deus equidem ut omnes certiores faceret, se populi curam gerere propter eum qui ex huius genere orturus expectabatur, idcirco tradidit decem tribus assyriacae captivitati, unicam vero retinuit in suis sedibus Iudae tribum, de qua dominus exiturus erat secundum carnem Christus. Quam item captivam deinceps abductam propter pares iniquitates a Nabuchodonosoro Babyloniorum rege, redire mirabi-

---

(1) Osee primus ordine est in codicibus neque Mopsuesteni neque in sacris bibliis. Ego tamen sic quemque prophetam in volumine meo collocavi prout mei interpretantis delectus vel commoditas tulit: praesertim quia universum Mopsuesteni opus in hoc volumine edere non vacabat.
(2) Mopsuestenum psalmos quoque fuisse interpretatum, tum e fragmentis in catenarum serie occurrentibus, tum e veterum testimoniis exploratum est. Ceteroqui opus periit, quamquam id Theodoretus naviter expilavisse creditur. Et quidem codicem videre me memini in quo commentarius in psalmos Theodoro antiocheno inscriptus

A τῶν Βαβυλωνίων, ἐπανελθεῖν παραδόξως πεποίηκεν· ἐπανελθόντων μὲν καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν φυλῶν τινῶν εὐαριθμήτων ἐξ ἑκάστης, τῆς Ἰούδα δὲ μόνης ἐπαναχθείσης ὅλης· ὡς ἂν γένοιτο δῆλον ὅτι ἠδύνατο μὲν βουληθεὶς ὁ Θεὸς καὶ τοὺς
B λοιποὺς ἅπαντας ἐπαναγαγεῖν ὁμοίως ταύτῃ· ἀμελήσας δὲ τῶν λοιπῶν περὶ ταύτην ἅπασαν ἔθετο τὴν φροντίδα, ἀφ᾽ ἧς περ ἔμελλεν ὁ δεσπότης ἀναδείκνυσθαι Χριστὸς, ἐπὶ κοινῇ τῇ πάντων φανούμενος σωτηρίᾳ· κατὰ δὲ τοῦτον
C τὸν λόγον καὶ αἱ τῶν προφητῶν μηνύσεις ἐτύγχανον ἀναγκαῖαι, δηλοῦσαι ὅτι πάλαι τε δεδογμένα τῷ Θεῷ, καὶ διὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένα, νῦν λαμβάνει πέρας, ἀποῤῥήτως ἅπαντα οἰκονομοῦντος τὰ περὶ αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ· ὅπερ
D οὖν καὶ ὁ μακάριος Ὠσηὲ ποιῶν ὁ προφήτης, τὰ περὶ τὸν λαὸν ὑπὲρ ὧν ἠσέβουν κατὰ θείαν ἐσόμενα βουλὴν μηνύει σαφῶς· ἄρχεται δὲ οὕτως.

Cap. I. « Λόγος κυρίου ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὠσηὲ τὸν » τοῦ Βεηρὶ ἐν ἡμέραις Ὀζίου καὶ Ἰωάθαμ καὶ
E » Ἄχαζ καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα, καὶ » ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ υἱοῦ Ἰωὰς βασιλέως Ἰσ» ραήλ. » Ὡς ἐπιγραφή τίς ἐστιν αὕτη τοῦ βιβλίου περιεκτική, δηλοῦσα τόν τε προφήτην οὗ πέρ ἐστι τὰ εἰρημένα (1), καὶ τὸν καιρὸν καθ᾽ ὃν εἴρηκε
F ταῦτα· λόγον δὲ κυρίου τὴν ἐνέργειαν ἁπανταχοῦ λέγει τὴν θείαν τὴν ἀφ᾽ ὅτου δήποτε γιγνομένην· ὡς τὸ (2), τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, ἵνα εἴπῃ ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ συνέστησαν τῇ θείᾳ· θείαν δὲ ἐνέργειαν κἀνταῦθα λέγει,
G καθ᾽ ἣν ἀποκάλυψις τῶν ἐσομένων ἐγίνετο τῷ προφήτῃ (3)· ἀφ᾽ ἧς περ αὐτῷ καὶ τὸ λέγειν τε καὶ μηνύειν τὰ ἐσόμενα δύναμις ὑπῆρχεν· εἰς δήλωσιν δὲ ἀκριβεστέραν, καὶ τὸ τοῦ πατρὸς προστίθησιν ὄνομα· ἀναγκαίως δὲ λέγει καὶ τὸν
H καιρὸν, ἐν ᾧ περ κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τὴν ἐγγινομένην αὐτῷ θεόθεν (4) ἐμήνυε τὰ ἐσόμενα· λέγει δὲ ὅτι καθ᾽ ὃν καιρὸν Ὀζίας τε ἐβασίλευε καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἄχαζ καὶ Ἐζεκίας· ἀφ᾽ ὧν σκοπήσειεν ἄν τις εἰκότως ὅτι οὐχ ὑπὸ μίαν τινὰ
I ἁρμονίαν συγγέγραφεν τὸ βιβλίον ὁ προφήτης, ἀλλ᾽ ἐν διαφόροις καιροῖς τὰς περὶ τῶν ἐσομένων ἀποκαλύψεις δεχόμενος, ἐποιεῖτο τῶν ἐσομένων τὴν μήνυσιν· ὑπομιμνησκόμενός τε περὶ τῶν πολλάκις διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς θείας,
K καὶ δὴ καὶ λέγων αὐτὰς πρὸς τὸν λαὸν, εἰς δήλωσιν τῶν ἐσομένων· ὅν περ δὴ τρόπον καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν φαίνεται πλείστους ψαλμοὺς εἰρηκώς, ὧν ἕκαστον κατὰ τὴν ἐγγιγνομένην ἀποκάλυψιν τε αὐτῷ καὶ
L ὑπόμνησιν τῇ τοῦ πνεύματος ἐνεργείᾳ συνετίθει τε καὶ πρὸς τὴν ἑτέρων ἐξεφώνει χρείαν· αὐτός τε περὶ τῶν αὐτῶν ἀποκαλύψεις δεχόμενος πολλάκις καὶ λέγων ἀκολούθως, ὁσάκις δὲ τῶν αὐτῶν ἀποκαλύψεων ἠξιοῦτο· εἰρηκὼς δὲ τοὺς
M Ἰουδαίας βασιλέας, ὁπηνίκα πρὸς τὸ προφητεύειν διήγειρεν ἡ θεία χάρις τὸν Ὠσηὲ, λέγει

liter voluit: quicum etiam de reliquis tribubus exiguus numerus postliminio reversus est: interim dum una Iudae tribus cum suo populo omni in patriam se recepit: quo perspicuum fieret, volenti Deo possibile fuisse reliquas universas haud secus quam istam revocare: verumtamen neglectis ceteris ad hanc unam curas suas contulisse, ex qua dominus proditurus erat Christus, quum denique pro communi salute conspiciendum se daret. His ita se habentibus, prophetarum quoque vaticinia necessaria erant, quorum ope notum fieret, poenas olim a Deo decretas atque a Davide praedictas, nunc demum inflictum iri, arcana Dei providentia cunctas populi vices moderante. Atque ob hanc videlicet causam beatus propheta Oseas manifeste significat quae Deo mandante eventura populo erant propter eius impietatem. Sic autem incipit.

« Verbum Domini quod factum est ad » Oseam filium Beeri, in diebus Oziae et Ioa» thami et Achazi et Ezeciae regum Iudae, » et in diebus Hieroboami Ioaso nati regis Israe» lis ». Hic titulus quidam est, libri argumentum habens, simulque declarans et a quo propheta et quo tempore dicantur haec. Verbum autem Domini pro vi divina ubique dicit scriptura, quacumque in re se exserat. Veluti « verbo Do» mini caeli firmati sunt » quasi dicat, vi divina eos esse compactos. Porro vim divinam heic quoque dicit, a qua futurorum revelatio prophetae fit, dicendique virtus exhibetur atque ante significandi quae ventura erant. Iam ob sui pleniorem notitiam, patris quoque nomen adscribit: tum etiam necessario tempus adnotat, quo secundum impertitam sibi divinitus revelationem res posteras praecinebat. Praefinit igitur tempus quo regnaverunt Ozias et Ioathamus et Achazus et Ezecias. Unde quivis cognoscere queat, haud uno continenter spiritu dictatum esse hunc a propheta librum; sed prout variis temporibus futurorum notiones excipiebat, sic vaticinia edidisse; facta haud semel rerum mentione pro divinis ad se oraculis, quae in populo vulgabat, ut hunc futuri admoneret. Similiter beatum quoque Davidem eodem argumento complures cecinisse psalmos videmus, quorum singulos pro caelesti mentis illustratione atque spiritali admonitione compositos ad vulgi usum pronunciabat: et ipse videlicet earumdem rerum revelationes saepe recipiens, et consequenter evulgans, quotiescumque his oraculis dignus habebatur. Iam ubi dixit Oseas quinam essent Iudae reges quo tempore ad prophetandum divina gratia excitatus fuit; ait etiam illum qui

inerat: re tamen considerata, nihil aliud quam ipsam Theodoreti in psalmos sospitem adhuc lucubrationem esse deprehendi. Ceteroqui in catenis quoque nomen Theodori cum Theodoreto interdum commutatur.

(1) Recole ad Nahum, p.76. (2) Ps. XXXII.6. (3) Confer dicta ad Nah. et Abd. sub initiis. (4) Ita cod. At paulo ante θεόθεν.

A καὶ τὸν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, τοῦτ᾽ ἔστι τὸν ἐν δέκα
φυλαῖς βασιλεύοντα τότε Ἱεροβοάμ, τὸν τοῦ
Ἰωὰς υἱὸν, ἔγγονον δὲ τοῦ Ἰωάχαζ, ὃς υἱὸς
ἐγεγόνει τοῦ Ἰοῦ, ὃς ἐπὶ τιμωρίαν τοῦ τε Ἀχαὰβ
καὶ πάσης αὐτοῦ τῆς οἰκείας διὰ τοῦ προφήτου Ἐλισ-
B σαίου προβαλόμενος ὁ Θεὸς ὑπέσχετο ἄχρι τε-
τάρτης διαδοχῆς ἐπὶ τῆς βασιλείας ἔσεσθαι τοὺς
ἐξ αὐτοῦ γεγενημένους (1)· ὧν τρίτος μὲν ἦν ὁ
Ἱεροβοάμ, υἱὸς μὲν τοῦ Ἰωὰς, ἔγγονος δὲ τοῦ
Ἰωάχαζ· τέταρτος δὲ γέγονε Ζαχαρίας ὁ τοῦ
C Ἱεροβοὰμ υἱὸς, ὃς ἐπὶ ἓξ βασιλεύσας τοῖς μη-
σὶ τετελεύτηκεν· πέρας μὲν ἐπ᾽ αὐτοῦ τῆς ἐπαγ-
γελίας λαβούσης τῆς θείας, μεταστάσης δὲ
λοιπὸν ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Ἰοῦ τῆς βασιλείας
ἐπὶ τὸν Σελλὴμ, οὐ τῆς αὐτῆς ὑπάρχοντα συγ-
D γενείας· παρεληλύθει μὲν οὖν εἰς τὴν τοῦ Ἰσ-
ραὴλ βασιλείαν ὁ Ἱεροβοὰμ, Ὀζίου βασιλεύον-
τος τῆς Ἱερουσαλήμ· ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου τοῦ
κακῶς πράττειν ἔλαβον τὴν ἀρχὴν οἱ τῶν δέ-
κα φυλῶν, ἄχρις οὗ παντελῶς αὐτὰς αἰχμαλώ-
E τους λαβὼν μετῴκισεν ὁ τῶν ἀσσυρίων βασιλεύς·
ὥστ᾽ ἂν εἰκότως κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐπὶ
τὴν προφητείαν τὸν Ὡσηὲ παρεληλυθέναι, τῶν
τε προῤῥήσεων ὑπομιμνήσκοντα τοῦ μακαρίου Δα-
βὶδ, καὶ μνημονεύοντα ἐγγύθεν ἐσόμενα τὰ διὰ πόῤ-
F ῥωθεν εἰρημένα περὶ αὐτῶν· καὶ μετὰ ταῦτα φησίν·
« Ἀρχὴ λόγου κυρίου πρὸς Ὡσηὲ (2) »·
δῆλον ὅτι ἐντεῦθεν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποκα-
λύψεως ἤρξατο ὁ Θεός· κελεύει τε αὐτῷ γυ-
ναῖκα πόρνην ἀγαγέσθαι, καὶ δὴ καὶ τεκνώσασ-
G θαι ἐξ αὐτῆς, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι· « διό-
τι ἐκπορνεύουσα ἐκπορνεύσει ἡ γῆ ἀπὸ ὄπισθεν
τοῦ κυρίου »· τὸ μὲν οὖν παρασκευάζειν τινὰ
τῶν οὐχ ἁρμοδίων εἶναι δοκούντων τοῖς πολ-
λοῖς τοὺς προφήτας ποιεῖν τὸν Θεὸν, ὡς τὸν
H Ἡσαΐαν γυμνὸν ἀνυπόδετον ἐκέλευσεν ἐν μέ-
σῳ παριέναι πάντων (3), καὶ ὁπόσα δή τοι αὐτὰ,
πρόδηλον ἔχει τὴν αἰτίαν· ἐπειδὴ γὰρ οἱ πολ-
λοὶ τῶν μὲν λόγων παρέργως ἀκούειν εἰώθα-
μεν, ἐκταραττόμεθα δὲ πρὸς τὴν τῶν γινομέ-
I νων τε καὶ ὁρωμένων καινότητα· καὶ μάλιστα
ὅτ᾽ ἂν ἀπῳδὰ τοῦ τρόπου τοῦ ποιοῦντος ὑπάρ-
χῃ· εἰκότως ὁ Θεὸς διὰ τὸ τῶν ἰουδαίων δυσ-
πειθὲς παρασκευάζει πολλάκις τοὺς προφήτας
τοιαῦτα τινὰ διαπράττεσθαι, ἵν᾽ ἐκ τῆς τῶν
K γινομένων καινότητος ἐπιστρεφόμενοί πως οἱ
τοῦ λαοῦ μανθάνωσι τε τὴν αἰτίαν καὶ παι-
δεύωνται τὸ δέον· ἐκέλευσε τοίνυν τῷ προφή-
τῃ πόρνην ἀγαγέσθαι γυναῖκα· καινὸν γὰρ ἦν
τὸ τὸν προφήτην ἑλέσθαι γυναῖκα τοιαύτην εἰς
L γάμου λαβεῖν κοινωνίαν, ὅπερ οὖν αὐτῷ ποιῆ-
σαι προσέταξεν ὁ Θεός· ἐπειδὴ αὐτῷ τε τῷ
προφήτῃ εἰς κοινωνίαν γάμου γυναῖκα λαβεῖν
κατὰ νόμον ἐξῆν· τὴν τε πόρνην λαμβάνων σω-
φρονίζειν ἔπειθεν ὡς εἰκὸς (4)· ἀνάγκη γὰρ ἦν ξε-
M νίζεσθαι μὲν ἅπαντας, ὅτι ἀνὴρ τοῦ προσήκον-
τος πολλὴν ἐπιμέλειαν ἔχων, καταλιπὼν τὰς

Israeli, id est decem tribubus, imperabat Hieroboamum, Ioasi filium, nepotem Ioachasi, Iehu abnepotem: quem postremum ad Achaabi eiusque domus poenam Deus excitaverat per prophetam Elissaeum: eidemque premiserat fore ut posteri eius usque ad quartam generationem regno potirentur: quorum quidem tertius erat Hieroboamus, Ioasi filius, Ioachasi nepos; quartus autem fuit Zacharias Hieroboami filius, qui post sex regni menses obiit; in quo exitum habuit divinum vaticinium; translata deinceps regia dignitate a Iehu genere ad Sellumum, qui haud eiusdem cognationis erat. Quum itaque capessivisset Israelis regnum Hieroboamus, Ozias Hierosolymis imperaret, cladibus coeperunt adfici decem tribus, donec eas prorsus servitio addictas migrare coegit rex Assyriorum. Quare commodo tempore vaticinatum venit Oseas, praesagiorum Davidis memoriam refricans, atque ea iam proxima nuntians, quae multo ante praedicta fuerant. Pergit autem dicere.

„ Initium verbi Domini ad Oseam „. Patet, hinc Dei coepisse fieri apud illum revelationes: qui iubet eum coniugem meretricem ducere, ex eaque liberos procreare: cuius rei causam quoque „ addit quia, inquit, fornicans fornicabitur terra a „ Domino „. Sane Deus quaedam a prophetis facienda curat, quae multis praeter decorum esse videntur: veluti cum Isaiam coram omnibus iussit nudum et excalceatum incedere. Sed hoc et alia eiusmodi evidenti consilio peracta fuerunt. Nam quia plerique audire sermones oscitanter solemus; gestorum vero atque visorum novitate terremur, praesertim si haec absona a facientis more sint; merito Deus propter Hebraeorum incredulitatem dat saepe operam ut talia prophetae faciant; nempe ut perculsum novitate operum vulgus causam rerum discat atque officium doceatur. Mandavit ergo prophetae ut meretricem uxorem duceret. Porro novum erat feminam eiusmodi a propheta adsumi in matrimonii convictum; id quod eum reapse Deus facere iubet. Et prophetae quidem licebat legitimi coniugii societatem optare: verumtamen ut a scorto temperaret, sine dubio edoctus fuerat. Necesse enim erat mirari omnes, quod vir officii valde studio-

(1) IIII. Reg. x. 30. (2) Cod. hex. vat. ἐν Ὡσηέ. Sed tamen ibidem in margine οἱ ο πρός. (3) Is. cap. xx. Sic etiam in profana historia legimus Metonem illum tarentinum, virum ceteroqui frugi, venisse in theatrum cum muliercula psaltria ludentem, ut ea insolita specie conversis in se concionis animis, occasionem dicendi quae vellet nancisceretur. Dionys. halic. fragm. hist. XVII. 13. in editione mea mediol. Profecto Metonis exemplum cum Mopsuesteni interpretatione magnopere congruit; ideoque a me recitatum est. Ceteroqui ad hunc Oseae locum quod adtinet legendus est apprime Hieronymus, qui tum in praefatione tum etiam in commentario controversiam disertissime ventilat: et seu ethnicorum seu morosorum christianorum contradictionibus peracute occurrit. (4) Levitic. XXI. 7.

*

A ἐν σεμνότητι πως εἶναι δοκούσας, εἰς γάμου
κοινωνίαν εἵλετο πόρνην λαβεῖν· ἡ δὲ τοῦ γι-
γνομένου καινότης ἀφορμὴν ἐδίδου τῷ προφήτῃ
τὰ προσήκοντα λέγειν πρὸς αὐτούς, πρός τε ϗ
πολλῇ τῇ παραθέσει μείζονα φαίνεσθαι τὸ τὸν
B Θεὸν αἱρεῖσθαι οὕτως ἀγνωμόνων ἀνδρῶν εἰς
ἐπιμέλειαν ἑαυτὸν καθιέναι· εἴ γε ϗ τὸν προ-
φήτην θαυμαστὸν ἂν ἐπειλημμένου τοῦ προσή-
κοντος εἰς πόρνης ὁμιλίαν χωρεῖν· ἐπειδὴ τοί-
νυν φησὶν ἐπιμελοῦμαι τῶν ἰσραηλιτῶν πορνι-
C κὸν τρόπον πάντοτε ἐπιδεδειγμένων περὶ ἐμέ,
καὶ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἄχρι τοῦ δεῦρο ταύ-
την ἐπιτεινόντων τὴν γνώμην, ϗ παρὰ πάντας
ἀνθρώπους αὐτοὺς εἰς οἰκειότητα εἱλόμην τὴν
ἐμήν· μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ ἔλεγχον τῆς περὶ ἐμὲ
D γνώμης ἀκριβῆ παρέξονται τὴν ἐπαγομένην αὐ-
τοῖς ὑπ᾽ ἐμοῦ τιμωρίαν· ὅτε τῇ αἰχμαλωσίᾳ
παραδιδόμενοι παντελῶς ταύτης ἀπαλλοτριοῦν-
ται τῆς γῆς· ἐν ᾗπερ οἰκοῦντας ἐπιμελείας τε
τῆς ἐμῆς ἀξιουμένους ἐπὶ τῶν νόμων μένειν
E ἐκέλευσα τῶν ἐμῶν· ὅνπερ δὲ τρόπον καὶ ταῖς
γυναιξὶν ἔθος εἰς κοινωνίαν λαμβανομέναις ἐπὶ
τῶν γαμικῶν μένειν νόμων· ἐφ᾽ ἅπασι δὲ τού-
τοις, οὐ τὴν προσήκουσαν τῶν γινομένων αἴσ-
θησιν ἔχουσιν, οὐθ᾽ ὧν ποιοῦσιν, οὐθ᾽ ὧν
F πείσονται δικαίως· φέρε δὴ σὺ προφῆτα τῇ τοῦ
γινομένου καινότητι ἔλεγχον τῆς παρ᾽ αὐτῶν
πραττομένης ποίησαι ἀτοπίας.

Πείθεται δὲ τούτοις ὁ προφήτης, καὶ ἄγεται
πρὸς γάμον πόρνην, ἧς ϗ τὸ ὄνομα ϗ τὸν πατέ-
G ρα λέγει ὡς μὴ πλάσμα ψιλόν τι δοκοίη τὸ
λεγόμενον, ἱστορία δὲ ἀληθὴς πραγμάτων·
γίνεται δὲ αὐτῷ καὶ υἱὸς ἐκ ταύτης, ὃν ἐκέλευ-
σεν Ἰεζραὴλ ὀνομασθῆναι· οὕτω δὲ τὸ χωρίον
ἐλέγετο ἐν ᾧ τε Ναβουθαὶ τὴν παράνομον ὑπομε-
H μένηκε σφαγήν· ϗ μὴν ϗ Ἰεζάβελ κατεσφάγη (2),
δίκας τῆς ἐπ᾽ αὐτῷ τίνουσα παρανομίας· αὐτήν
τε ϗ ἅπαν τὸ γένος τοῦ Ἀχαὰβ ἀντὶ τῆς παρα-
νομίας ταύτης κατὰ πρόσταγμα θεῖον ἀπολέσαν-
τος τοῦ Ἰοῦ· « Μικρὸν γάρ φησιν, ϗ ἐκδικήσω τὸ
I αἷμα τοῦ Ἰεζραὴλ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰοῦ (3), ϗ κα-
ταπαύσω (4) βασιλείαν οἴκου Ἰσραὴλ »· ἀνθ᾽ ὧν
γάρ φησιν εἰς βασιλείαν ὑπ᾽ ἐμοῦ προχειρισθεὶς ὁ
Ἰηοὺ ἅπαν τοῦ οἴκου Ἀχαὰβ ἀπώλεσεν τὸ γέ-
νος· ὑπέρ τε τῆς ἀσεβείας ϗ τῆς παρανομίας
K ἣν κατὰ τοῦ Ναβουθαὶ ἐπὶ τοῦ προῤῥηθέντος τε-
τόλμηκε τόπου· εἶτα οὐ σωφρονισθεὶς ἐπὶ τού-
τοις, οὐδ᾽ ἀφ᾽ ὧν ἴσχυσε καθ᾽ ἑτέρων παρανενο-
μηκότων ἐφυλάξατο τὴν παρανομίαν (5)· ἅπαν-
τες δὲ οἱ ἐφεξῆς τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεύσαντες τὴν
L τοῦ Ἀχαὰβ ἐμιμήσαντο γνώμην· μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ
πᾶσαν παύσω τοῦ Ἰσραὴλ τὴν βασιλείαν· ἐπεὶ
μὴ δὲ οἷόν τε ἦν οἰκεῖον ἔχειν βασιλέα τοὺς ὑπὸ
τὴν αἰχμαλωσίαν τυγχάνοντας τοῦ λοιποῦ.
« Συντρίψω δὲ ϗ τὸ τόξον τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ
M κοιλάδι τοῦ Ἰεζραὴλ (6) »· ἐκ τοῦ μέρους πᾶσαν
αὐτῶν καλέσας τὴν χώραν· ἵνα εἴπῃ ὅτι πᾶσαν

sus, omissis quae pudicitiae laude florebant, nuptias meretricis adpetivisset. Iamvero rei huius novitas occasionem prophetae praebebat, quae opus erat Iudaeis dicendi; praetereaque graviore argumento monstrandi, quam mira essent Dei consilia, qui tam ingratorum hominum curam ultro suscepisset: siquidem et prophetam mirum erat, conculcato officio, ad scorti nuptias proruere. Videlicet et ego, inquit Deus, Israelitis studeo, qui meretricio prorsus more mecum agunt, singulisque hactenus diebus hanc mentem retinent; quos tamen ego prae ceteris hominibus in meam familiaritatem receperam. Sed enim hi paulo post de animo erga me suo coarguentur a poena quam eis imponam, cum traditi captivitati, funditus hac regione evertentur, quam huc usque beneficio meo incolentes, iussi fuerant meis praeceptis obtemperare: haud secus quam feminae in coniugium adsumptae, nuptialibus legibus adstrictae sunt. Nihilominus hi haud iustum gestarum rerum sensum habent, neque cum animis suis reputant quid vel faciant vel merito passuri sint. Quare age tu, propheta, facinoris novitate coargue susceptam ab his absurditatem.

Morem iusso gerit propheta, scorto nubit, cuius etiam nomen patremque notat; ne forte quod dictum est, putum figmentum, sed ut vera historia habeatur. Nascitur ei quoque filius ex hac coniuge, quem Iezrahelem vocari iubet. Ita vero dicebatur fundus, ubi Nabuthes iniqua nece periit: et quidem etiam Iezabel ibidem caesa fuit, dum sui in illum sceleris poenas penderet: quia videlicet ipsam cum universa Achaabi familia propter illam impietatem divino mandato Iehu leto dedit. Brevi, inquit, poenas sanguinis apud Iezrahelem fusi reposcam a Iehu domo, finemque imponam regno Israelis: quia, ait, Iehu ad regni honorem a me provectus, cunctam quidem Achaabi stirpem delevit, propter scelus atque maleficium, quod praedicto in loco contra Nabuthem fuerat patratum: verumtamen ipse non satis hinc emendatus, ne ab iis quidem se continuit criminibus, quae in ceteris vindicaverat: cunctique qui postea fuerunt Israelis reges, mores Achaabi imitati sunt. Ergo ociter universum Israelis regnum extinguam. Nam fieri non poterat ut ii regem haberent, qui deinceps in captivitate vitam erant acturi. « Conteram quoque arcum Israelis in valle Iezrahelis ». A parte universam ipsorum regionem

(1) III. Reg. xxi. 1. (2) IIII. Reg. viii. 30. (3) Cod. hex. vat. Ἰεῦ. Sed ibidem in margine Θ. Σ. Ἰηοῦ. (4) Cod. hex. vat. καταστρέψω. Sed in margine οἱ ο καταπαύσω. (5) IIII. Reg. x. 31. (6) Hieronymus comm. ad Os. *Iezrahel, quae nunc iuxta Maximianopolim est, fuit metropolis regni Samariae, prope quam sunt campi latissimi et vallis nimiae vastitatis, quae plus quam decem millium tenditur passibus. In hoc, commisso certamine, ab Assyriis caesus est Israel, id est decem tribus;*

A αὐτῶν τὴν δύναμιν ἄπρακτον ἐργάσομαι ἐν τοῖς
οἰκείοις τόποις ὑποχειρίους τοῖς πολεμίοις ἐργα-
σάμενος, λέγει δὲ τοῖς ἀσσυρίοις (1).

Εἶτα λέγει ὅτι γέγονεν αὐτῷ καὶ θυγάτηρ ἐκ
τῆς αὐτῆς γυναικὸς, ἣν οὐκ ἠλεημένην κληθῆναι
B κελεύει, ὑπομνήματι παρεχομένην διὰ τῆς οἰκεί-
ας προσηγορίας τοῦ μηδενὸς ἐλέου τεύξεσθαι τοὺς
ἰσραηλίτας ἐπιπαντελεῖ δὲ παραδοθήσεσθαι αἰ-
χμαλωσίᾳ, οὐ τῇ δυνάμει τῶν πολεμίων, ἀλλ'
αὐτοῦ γε αὐτοῖς πολεμοῦντος τοῦ Θεοῦ προδή-
C λως· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ "ἀντιτασσόμενος ἀν-
τιτάξομαι αὐτοῖς,"· εἰς μείζονα δὲ ἀπόδειξιν
τοῦ γνώμῃ φησὶν ἐμῇ ταῦτα γίνεσθαι περὶ αὐ-
τοὺς, παρέξομαι τὰ κατὰ τὸν Ἰούδαν, οὓς
ἐλεήσω τι ὑπὸ τῶν ἀσσυρίων τῶν ἐκείνους αἰχ-
D μαλωτευσάντων τὰ ὅμοια κινδυνεύοντας πα-
θεῖν· καὶ περισώσω τῇ δυνάμει τῇ ἐμῇ, οὐ τό-
ξῳ καὶ ξίφει καὶ πολέμῳ, ἀλλ' οὐδὲ τινὶ ἀνθρω-
πίνῃ συμμαχίᾳ βοηθουμένους καθάπαξ, μόνῃ
δὲ τῇ ἐμῇ δυνάμει τὸν τοσοῦτον κίνδυνον δια-
E φεύγοντας· ὅπερ δὴ καὶ γέγονεν, ἀγγέλου διὰ
τῆς νυκτὸς ἀθρόον ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χι-
λιάδας τῶν ἀσσυρίων ἀνελόντος· ὡς τραπῆναι
μὲν πρὸς φυγὴν τοὺς λοιποὺς, ἀναντίρρητον
δὲ τοὺς ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ δέξασθαι τὴν σω-
F τηρίαν. Τίκτεται δὲ πάλιν καὶ ἕτερος υἱὸς, ὃν
εἰς τὴν τῶν εἰρημένων βεβαίωσιν, οὐ λαὸν κε-
λεύει κληθῆναι, καὶ τὴν αἰτίαν λέγει· "ὅτι
ὑμεῖς οὐ λαός μου, καὶ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὑμῶν"·
ὑμεῖς τε γὰρ ἀπαλλοτριωθήσεσθε τῆς ἐμῆς κη-
G δεμονίας λοιπὸν, κἀγὼ δὲ ὡς ἂν ἀλλοτρίους
ὄντας τοῖς ἐπικειμένοις ἐκδώσω κακοῖς· εἶτα
ἐπάγει. "ὅτι ἦν ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ
ὡσεὶ ἄμμος τῆς θαλάσσης, καὶ οὐκ ἐκμετρηθή-
σεται, οὐδὲ ἐξαριθμηθήσεται". μεῖζον γὰρ
H ἦν τὸ θαῦμα καὶ σαφῆ τῆς θείας ὀργῆς τὸν ἔλεγ-
χον παρεχόμενον, εἰ τοσούτους ὄντας ἀθρόον
αἰχμαλωσίᾳ παρεδίδου, μηδὲν ἐξ αὐτῶν τοσού-
των ὄντων ὠφελεῖσθαι οἵους τε ὄντας· εἶθ'
ὅπερ ἔθος τοῖς προφήταις, καὶ μὴν καὶ τῷ μακα-
I ρίῳ Δαβὶδ τὸ ἐν μέσῳ τῶν λυπηρῶν καὶ τὰ ἡδέα
μηνύειν, τήν τε ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν ἐπὶ
ψυχαγωγίᾳ τῶν ἐν τοῖς χείροσι γινομένων "καὶ
ἔσται φησὶν ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐρρήθη αὐτοῖς, οὐ
λαός μου ὑμεῖς, αὐτοὶ (2) κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ
K ζῶντος"· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ τὰ κατὰ
τοὺς ἀσσυρίους εἰπὼν, ἐπάγει (3)· τίς δώσει ἐκ
Σιὼν τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραήλ; ἐν τῷ ἐπιστρέ-
ψαι κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ,
ἀγαλλιάσεται Ἰακὼβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσ-
L ραήλ· δεικνὺς ὅτι ἔσται καιρὸς ὁπηνίκα τὴν
αἰχμαλωσίαν λύσει πάντως αὐτοῖς ὁ Θεός·
τὸ γὰρ αὐτὸ δὴ κἀνταῦθα φησὶν, ὅτι ἔνθα
δὲ ἐκλήθησαν οὐ λαὸς, τοῦτ' ἔστιν ἀπερρίφη-
σαν τῆς προνοίας τῆς ἐμῆς· ἐνταῦθα δὲ κλη-
M θήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος· ἵνα εἴπῃ τεύξονται
πάλιν τῆς οἰκειώσεως τῆς ἐμῆς· καλῶς εἰπὼν

appellans: nempe ait, se cunctas illorum vires irritas redditurum in patrio solo, hostibus eos subiicientem, nempe Assyriis.

Deinde ait propheta natam sibi ex eadem femina filiam, quam "absque misericordia" vocari iubet; quae satis admoneret per suam ipsius appellationem, fore ut nullam Israelitae consequerentur misericordiam, sed generali servitio irretirentur, haud equidem hostium viribus, verum ipsius Dei manifeste pugnantis. Hoc enim significant verba adversans adversabor illis. Atque ut magis, inquit, demonstrem, voluntate mea haec illis accidere, addam Iudae mentionem, cuius contra miserebor, cum in idem discrimen ob Assyriis vocabitur, qui Israelem faciunt captivum: servaboque illum virtute mea, non arcu vel ense aut bello, neque ullo prorsus hominum auxilio fretum, sed mea solius vi tanto periculo ereptum. Id quod revera contigit, angelo noctu centum octoginta milia Assyriorum acervatim occidente; ita ut reliqui se in fugam coniecerint, incolae autem Hierosolymorum liberam salutem consecuti sint. Paritur rursum alter filius, quem dictorum causa confirmandorum iubet vocari "non populus meus"; causamque nominis addit: quippe vos haud iam populus meus eritis, neque ego vester ero Deus; vos enim a cura mea deinceps alieni eritis, quos ego tamquam extraneos impendentibus tradam adversitatibus. Deinde adiungit, numerum filiorum Israelis fuisse veluti harenam maris innumerabilem. Maius quippe miraculum erat, et manifestum divinae irae argumentum exhibens, si tanti numeri populum in captivitatem confertim dederet, nemine in tanta multitudine ad ferendam opem idoneo. Deinde uti mos prophetis erat, et quidem etiam beato Davidi, molestis dulcia miscendi, conversionemque ad laetiora significandi, propter malis laborantium solamen; "et erit, inquit, in loco ubi dictum illis fuerat, vos non populus meus, iidem vocabuntur filii Dei viventis". Sic etiam beatus David de assyriacis rebus locutus, ad extremum addit "quis dabit ex Sion salutare Israel? quum averterit Dominus captivitatem populi sui, exultabit Iacob, laetabitur Israel"; docens adfore tempus, quo captivitatem eorum Deus expediat. Nunc idem dicitur, futurum scilicet ut ubi Israelitae vocati fuerant non populus, id est a Dei providentia abiecti; ibidem appellentur filii Dei viventis, id est eius amicitiam recuperent. Et praeclare dicitur "in

---

(1) Conspirat cum Mopsuesteno Hieronymus, qui cladem in Iezrahelis valle manu Assyriorum editam ait. Cyrillus tamen syri Azaelis victoriam intelligit. Porro haud scio an fallatur Calmetus, qui heic intelligit pugnam inter Zachariam atque Sellumum, atque ex Osea cognovisse autumat locum ceteroqui ignotum, in quo Zacharias caesus a Sellumo fuerit. (2) Cod. hexapl. vat. καὶ αὐτοί. Tum in margine sic: μόνος Θ (nempe Theodotio) τὸ καί. (3) Ps. XIII. 7. CXXV. 1.

A τὸ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἀφ᾽ οὗπερ αὐτοὺς ἀφελὼν
εἰς τὸν αὐτὸν ἐπανάγειν ἔμελλεν πάλιν· ἐπά-
γει γοῦν εἰς μείζονα τοῦ λεγομένου σαφήνειαν·
" καὶ συναχθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰούδα καὶ οἱ υἱοὶ
Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ θήσονται ἑαυτοῖς
B ἀρχὴν μίαν (1), καὶ ἀναβήσονται ἐκ τῆς γῆς "·
λέγει δὲ ὅτι μετὰ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλω-
σίαν τῶν τῆς Ἰούδα φυλῆς, μία τις ἁπάντων
γενήσεται ἐλευθερία· ὅτι δὲ ὑπὸ μίαν ἔσονται
τὴν ἀρχήν, τῶν πάντων μὲν ἡγεῖσθαι τὴν Ἰού-
C δα φυλήν· ἐν βασιλείᾳ δὲ καὶ ἀρχῇ καθίστα-
ται τοὺς ἐξ ἐκείνης τυγχάνοντας τῆς φυλῆς·
εἶτα ἐπάγει " ὅτι μεγάλη ἡμέρα τοῦ Ἰεζραέλ "·
ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὅτι ὑπὲρ τούτου δώσουσι δί-
κας, τοῦτο βούλεται εἰπεῖν· ὅτι τούτων δὴ τῶν
D ὑπὲρ τῆς πρόσθεν αὐτῶν ἀσεβείας πεπονθότων
κακῶς, φοβερά τις ἔσται καὶ ἐπίδοξος ἡ ἡμέρα
ἐκείνη, καθ᾽ ἣν παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐλ-
πίδα τῆς ἐπανόδου τεύξονται τῆς ἐπὶ τὰ οἰ-
κεῖα· καὶ τίς ἡ ἀπόδειξις;

E Εἴπατε τῷ ἀδελφῷ ὑμῶν, λαός μου· καὶ τῇ
Cap. II. ἀδελφῇ ὑμῶν ἠλεημένη· εἴπατε ἀντὶ τοῦ ἐρεῖ-
τε, ἵνα εἴπῃ ὅτι ἐναλλαγήσεται αὐτοῖς τὰ ὀνό-
ματα· ἁρμόσει γὰρ αὐτοῖς φησὶ τὸ λαὸς λέγεσ-
θαι καὶ ἠλεημένη ὡς ᾠκειωμένοις τε καὶ τῆς φι-
F λανθρωπίας ἀπολαύουσι τότε τῆς ἐμῆς· εἶτα
ἀπὸ τῆς προκειμένης εἰκόνος τοῦ λόγου τὴν ἀφορ-
μὴν λαβών· " κρίθητε φησὶ πρὸς τὴν μητέρα
ὑμῶν κρίθητε· ὅτι αὐτὴ οὐ γυνή μου, κἀγὼ οὐκ
ἀνὴρ αὐτῆς "· ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς προκειμένης
G εἰκόνος, εὔδηλον ὅτι μητέρα μὲν τὴν πόρνην
καλεῖ, τέκνα δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς ὡς εἰκὸς γεννη-
θέντα· ἐνταῦθα δὲ μητέρα μὲν λέγει τὴν συν-
αγωγὴν τῶν ἰουδαίων, ἣν ἄνωθεν ὡσανεὶ μνη-
στευσάμενός τε καὶ συνάψας ἑαυτῷ τῇ τῆς κη-
H δεμονίας ὑπερβολῇ ἐξήγαγέ τε τῆς Αἰγύπτου,
καὶ ἐλευθερίας ἀξιώσας εἰς τὴν ἔρημον ἤγαγεν,
ἐπὶ τῷ τὴν θεοσέβειαν ἐκπαιδεῦσαι εἰς μείζο-
να σχέσιν ἀγαγεῖν ἑαυτοῦ· καθὰ καὶ ὁ μακάριος
Δαβὶδ φησὶ (2), μνήσθητι τῆς συναγωγῆς σου ἧς
I ἐκτήσω ἀπαρχῆς· ἐλυτρώσω ῥάβδον κληρονομίας
σου· τέκνα δὲ ταύτης τὸν κατὰ διαδοχὴν ἐξ
αὐτῆς συστάντα λαόν· ὡς γὰρ οἱ πατέρες οἱ
τότε λέγονται τῶν μετὰ ταῦτα· οἱ γὰρ πατέ-
ρες ὑμῶν φησὶ (3) τὸ μάννα ἔφαγεν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ
K ἀπέθανον, οὕτω καὶ μήτηρ ἡ ταύτης συναγωγὴ
καλοῖτο ἂν δικαίως, ἀφ᾽ ἧσπερ τὸ μετὰ ταῦτα
σύστημα γέγονε τῶν ἰουδαίων· ὀνειδίζων οὖν
αὐτοὺς τὴν μοχθηρίαν τοῦ τρόπου, καλῶς φη-
σὶν ὅτι ἄνωθεν ἐστὲ μοχθηροί, καὶ τῇ μητρὶ σα-
L φῶς ἐοικότες τῇ οἰκείᾳ· εἰ γοῦν τις τὰ τῶν τότε
κρίνοι καὶ τὰ νῦν, πολλὴν αὐτῶν εὑρήσει σα-
φῶς τὴν συγγένειαν· ἐκείνων μὲν μετὰ τὸ το-
σούτων καὶ τηλικούτων τυχεῖν ἀγαθῶν τολμη-
σάντων μόσχον τε κατασκευάσαι καὶ εἰπεῖν (4),
M οὗτοι οἱ θεοί σου Ἰσραὴλ οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς
Αἰγύπτου· ὑμῶν δὲ καθ᾽ ὁμοιότητα ἐκείνων κα-

" loco isto " ex quo postquam illos Deus transtulerat, eodem rursus erat reducturus. Subicit igitur ad maiorem oraculi declarationem " et " congregabuntur in unum filii Iudae atque Israelis, facientque sibi principatum unum, et " ascendent de regione ". Nempe ait fore, ut depulso a Iudae tribu babylonici servitii iugo, una omnium libertas sit: atque omnes sub uno sint principatu, haud iam ut antea divisi, sed unius imperii ditioni obnoxii, cui praesit Iudae tribus; et qui de hoc genere sunt, in regia dignitate constituantur. Deinde addit " quia " magna dies Iezrabelis ". Nam cum dixit poenas ab eis datum iri, hoc intellexit, fore nimirum ut postquam suorum scelerum causa male mulcati fuerint, tum demum terribilis veluti atque illustris evadat dies illa, qua praeter omnem humanam spem reditum in patriam consequentur. Quaenam vero est eius rei demonstratio?

" Dicite fratri vestro, populus meus; et sorori vestrae, misericordiam consecuta ". Dicite pro dicetis: scilicet ait fore ut illis immutentur nomina; nominibus autem facta significat. Congruet enim ipsis, ait, vocari populo, et clementiam consecuto; tamquam familiaribus ac clementia mea fruentibus. Deinde a proposita imagine ansam dicendi capiens, " ferte, inquit, " sententiam contra matrem vestram; quia ipsa " haud uxor mea, nec ego vir eius ". Iam secundum dictam imaginem perspicuum videtur, matrem ab eo vocari meretricem illam, filios autem eos qui de eadem nati erant. Sed tamen heic matrem dicit Iudaeorum synagogam, quam superiore tempore tamquam sibi desponsam atque copulatam eximia providentia eduxerat ex Aegypto, ac libertate dignatus in desertum usque transtulerat; ut ibi eam doceret pietatem erga se maiore cultu ac specie expromere. Sicuti etiam beatus ait David " memor esto congre- " gationis tuae quam possedisti ab initio. Re- " demisti virgam hereditatis tuae ". Synagogae vero liberos ait, generatum ex ea populum. Reapse illius temporis homines dicuntur parentes recentiorum " nam patres vestri, inquit, man- " ducaverunt manna in deserto, et mortui sunt ". Sic etiam matris nomine congregatio haec iure appellabitur, ex qua postera gens Iudaeorum propagata est. Exprobrans itaque illi morum improbitatem recte ait: fuistis antea pravi, vestraeque matri apprime similes. Iam siquis vetera cum praesentibus conferet, multam inde eliciet ac perspicuam similitudinem: nempe quod illi tot tantisque beneficiis adfecti conflato audaciter vitulo dixerint " hi sunt dii tui, Israel, qui te ex Aegypto eduxerunt ". Vos vero, Deus

(1) Legenda sunt quae heic praeclare disputant Hieronymus, Cyrillus et Theophylactus de ethnicorum ad Christi fidem vocatione et congregatione, quos Hebraei quoque secuturi sunt. Nam quod noster Mopsuestenus in reditu a babylonica captivitate sistit, id quidem scripturarum vim coarctat: quo fit ut ipse ceu nimis favens iudaicis interpretationibus apud veteres criticos vapulet. (2) Ps. LXXIII. 2. (3) Ioh. ev. VI. 49. (4) Exod. XXXII. 4.

A παλιλογητήτων μὲν τὴν γνῶσιν τὴν ἐμὴν, τοῦ
τοσαύτην ὑμῶν πάντοτε πεποιημένου κηδεμο-
νίαν· ἐπὶ δὲ τὴν τῶν εἰδώλων θεραπείαν τρα-
πέντων· ὥστ' ἂν ἁρμοδίως ὑμᾶς παρεικασθῆ-
ναι τῇ πόρνῃ· ἐπεὶ μήτε ὑμῖν οὕτω διακειμέ-
B νοις ἁρμόττον τὸ ἐμοὺς ἔτι καλεῖσθαι· ἐγὼ τὸ
ἀπαλλοτριωμένος ὑμῶν ἐξ αὐτῶν δείκνυμαι τῶν
πραγμάτων· τοιγαροῦν τί; “ καὶ ἐξαρῶ τὴν πορ-
νείαν αὐτῆς ἐκ προσώπου μου, καὶ τὴν μοιχείαν
αὐτῆς ἐκ μέσου μαστῶν αὐτῆς „. μακρὰν γὰρ
C αὐτοὺς ἐμαυτοῦ καταστήσω διὰ τῆς αἰχμαλω-
σίας, καὶ διὰ τῆς πόρρω τῶν τόπων ἀπαγωγῆς·
ὡς μηκέτι θεωρεῖν αὐτὴν παρ' ἐμοὶ τὴν πορ-
νείαν ἐκτελοῦσαν τὴν οἰκείαν· μήτε μὴν τὴν μοι-
χείαν ἣν μετὰ πολλῆς ἐργάζεται τῆς ἀκολασίας,
D ἅπασαν ἑαυτὴν προθεῖσα τοῖς εἰδώλοις· τοῦτο
γὰρ λέγει, τὸ ἐκ μέσου μαστῶν αὐτῆς, ὡς ἂν
τῶν πορνῶν δι' ὑπερβολὴν ἀκολασίας τοὺς μα-
στοὺς τοὺς ἰδίους τοῖς ἐρασταῖς παρεχουσῶν·
καὶ καθ' ἑξῆς τὰ ἀκόλουθα λέγων “ ὅπως ἂν
E ἐκδύσω αὐτὴν καθὼς ἐν ἡμέραις τῆς γεννή-
σεως αὐτῆς „· πάντα τὸν κόσμον φησὶν ἀφε-
λὼν, ὃν διὰ τῆς ἐμῆς αὐτῇ περιέθηκα κηδε-
μονίας, ἐν ἐκείνῳ καταστήσω τῷ σχήματι, ἐν
ᾧπερ ἦν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου τὸ πρῶτον συστᾶσα.
F ὅτε ἐν ἀνάγκαις ἦν καὶ πόνοις καὶ δουλείᾳ πικ-
ρᾷ· γέννησιν γὰρ αὐτῆς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον κα-
λεῖ· ἐπειδὴ τῆς ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς ἀρχὴ τῆς
συστάσεως ὁ καιρὸς ἦν ἐκεῖνος. “ καὶ θήσω αὐ-
τὴν ὡς ἔρημον, καὶ τάξω αὐτὴν ὡς γῆν ἄνυ-
G δρον(1) „· οὕτως παντὸς ἐστερημένην ἀγαθοῦ,
ὥσπερ ἡ ἔρημος καὶ ἡ ἄνυδρος γῆ καρπῶν ἀμοι-
ρός ἐστι παντελῶς· “ καὶ ἀποκτενῶ αὐτὴν ἐν δί-
ψῃ „· πάντων ἐστερημένην τῶν ἀγαθῶν, καὶ
ἐφιεμένην μὲν αὐτῶν ὡς εἰκὸς τυγχάνουσαν δὲ
H οὐδενός· “ καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς οὐ μὴ ἐλεήσω,
ὅτι τέκνα πορνείας ἐστίν· ὅτι ἐξεπόρνευσεν ἡ
μήτηρ αὐτῶν, κατῄσχυνεν ἡ τεκοῦσα αὐτά· ἐν
δὲ τοσούτοις ἐξεταζομένων κακοῖς ἔλεον οὐ ποι-
ήσομαι· ὅπερ ἦν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου τότε πε-
I ποίηκα, ἐπειδὴ οὗτοι τι ἀνάλογα τῇ μητρὶ πε-
φρονήκασι τῇ οἰκείᾳ· καὶ ἡ μήτηρ δὲ αὐτῶν ἄνω-
θεν τοσαύτην ἐπιδειξαμένη περὶ ἐμὲ τὴν γνώ-
μην, αἰσχύνῃ καὶ τὰ τεχθέντα ἐξ αὐτῆς περι-
βέβληκεν, ἅτε μιμησάμενα τὴν μητρῴαν κα-
K κίαν· “ ὅτι εἶπε πορεύσομαι ὀπίσω τῶν ἐρα-
στῶν μου, τῶν διδόντων μοι τοὺς ἄρτους μου
καὶ τὸ ὕδωρ μου, καὶ τὰ ἱμάτιά μου καὶ τὰ
ὀθόνιά μου, τὸ ἔλαιόν μου, καὶ πάντα ὅσα
μοι καθήκει „· ἐκδεδώκασι γὰρ ἅπαντες ἑαυ-
L τοὺς τῇ τῶν δαιμονίων θεραπείᾳ, παρ' αὐτῶν
ἔχειν ἅπαντα εἰπόντες ὁπόσα περ αὐτοῖς πρόσ-
εστιν ἀγαθὰ, ἃ προδήλως ἔχουσι παρ' ἐμοῦ
τοῦ ποιητοῦ τῶν ἁπάντων· ἐραστὰς δὲ αὐ-
τῆς τοὺς δαίμονας εἶπεν, ὡς ἂν καὶ τὴν ἐκείνων
ἐμφήνειεν σπουδὴν, ἣν περὶ τῆς ἀπωλείας ἔχου-
M σι τῶν ἀνθρώπων, καὶ τούτων τὴν μανικὴν πε-

inquit, illorum exemplis usi, abiecta notitia mei qui tantam vestrum sollicitudinem gessi, ad idolorum cultum conversi estis: quo fit ut apte vobis accommodetur meretricis imago. Iamvero vos hac animorum pravitate imbutos haud par est diutius meos vocari: et quidem ego a vobis abalienatus sum. Quid ergo? “ auferam fornicationem eius a conspectu meo, et adulterium eius e medio uberum eius „: scilicet procul me gentem hanc abigam, proiectam in captivitatem atque ad longinqua loca translatam: ne diutius apud me videam scortationes eius et adulteria cupidissime admissa, dum se idolis totam addicit. Id enim significat “ e medio uberum eius „ tamquam si scorta per nimiam lasciviam cum amatoribus suis ita versentur. Atque his consentanea prosequitur: “ ut eam vestibus spoliem, faciamque ut in diebus nativitatis eius „: omni ornatu, inquit, detracto, quem ei propter meum studium circumdederam, in speciem illam restituam, qua utebatur cum primum in Aegypto crevit, in angustiis nimirum atque laboribus atque acerbo servitio degens. Nativitatem enim eius appellat tempus illud, quoniam iudaicae nationis tunc initia fuerunt. “ Et ponam eam quasi solitudinem, et statuam eam quasi terram aqua carentem „: sic nimirum ab omni re bona derelictam, veluti desertam terram atque inaquosam, omnisque fructus expertem. “ Sitique eam perimam „ omnibus orbatam bonis, eorumque oppido cupidam, nullius tamen potientem. Liberorum eius non miserebor, quia germina scortationum sunt: scortata est enim mater eorum, turpiter egit quae peperit eos. His vero exercitos malis nulla prosequar misericordia; secus ac olim in Aegypto me gessi: quoniam isti parem matri suae mentem induerunt. Mater enim dum eiusmodi olim contra me animum gerit, ignominia perfudit partus suos, qui maternam malitiam imitati sunt. “ Quia dixit, ibo post amatores meos qui dant mihi panes et aquam meam et vestimenta mea et linum meum, oleum meum et omnia quae mihi usui sunt „. Cuncti enim daemoniorum famulatui se addixerunt, atque his bona sua accepta referunt, quae mea tamen evidenter beneficia sunt, qui res omnes creavi. Iam amatores eorum daemones dicit, ut daemonum declaret libidinem perdendi homines; atque horum furiosam er-

---

(1) Eleganter atque utiliter hoc loco Hieronymus: *haeretici qui abiecti sunt a Domino, si non redierint ad pristinam domum, sic omnium rerum patientur penuriam, ut etiam quod falsum habere videntur, redigatur ad nihilum*. Nimirum qui ecclesiae auctoritate contempta opinionibus suis indulgent, hi etsi forte principio nonnisi in paucis dissidere videantur, paulatim tamen eo licentiae deveniunt, ut nihil omnino religionis retineant. Legat christianus praeteritarum nuper aetatum historiam, eamque cum praesenti tempore conferat; ut Hieronymi effatum apprime veridicum esse sentiat.

A ρὶ ἐκείνους γνώμην· καθ' ἣν ὡς θεούς τε καὶ
πάντων αὐτοῖς αἰτίους τῶν ἀγαθῶν περιέπειν
ἐτόλμων.

« Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσσω τὴν ὁδὸν αὐ-
τῆς ἐν σκόλοψι, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰς ὁδοὺς αὐ-
B τῆς, καὶ τὴν τρίβον αὐτῆς οὐ μὴ εὕρῃ »· τοι-
γὰρ ἂν ἀδιεξοδεύτοις αὐτοὺς περιβαλῶ κακοῖς
τούτου γε ἕνεκεν, ἵν' ὥσπερ εἴτις ἔνδον ἀπει-
λημμένος τῶν τε ὁδῶν ἀνῳκοδομημένων, καὶ
σκόλοψι πολλοῖς διειλημμένων καὶ χαλεποῖς
C ἀδύνατον ἔχοι τὴν ἔξοδον· οὕτω τῇ βαρύτητι
τῶν πολέμων τῇ τε αἰχμαλωσίᾳ καὶ ταῖς ἐκεῖθεν
κατασχεθέντες ἀνάγκαις μηδὲ μίαν εὑρίσκοιεν
διέξοδον τῶν κακῶν· « καὶ διώξεται τοὺς ἐρα-
στὰς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτούς· καὶ
D ζητήσει αὐτούς, καὶ οὐ μὴ εὕρῃ αὐτούς »· τότε κα-
λέσουσι μὲν εἰς βοήθειαν οὓς ἐθεράπευον δαί-
μονας· περιέσται δὲ αὐτοῖς κέρδος ἐκεῖθεν οὐ-
δέν· « καὶ ἐρεῖ, πορεύσομαι καὶ ἐπιστρέψω πρὸς
τὸν ἄνδρα μου τὸν πρότερον, ὅτι καλῶς μοι ἦν
E τότε ἢ νῦν »· τότε δὴ τὴν πλάνην ἐπιγνώσον-
ται τὴν οἰκείαν, καὶ ὡς ἄμεινον ἦν αὐτοῖς τῆς
ἐμῆς ἀντέχεσθαι θεραπείας, ἢ περὶ τὴν τῶν
δαιμόνων ἀπάτην εἰλεῖσθαι· « καὶ αὐτὴ οὐκ
ἔγνω ὅτι ἐγὼ δέδωκα αὐτῇ τὸν σῖτον καὶ τὸν
F οἶνον καὶ τὸ ἔλαιον καὶ ἀργύριον καὶ χρυσίον ἐπλή-
θυνα αὐτῇ· αὐτὴ δὲ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ ἐποίη-
σε τῇ Βαάλ »· μαθήσονταί τε ὡς πολλήν τινα
τὴν ἄγνοιαν ἐνόσουν, ἐκείνοις λογιζόμενοι τῶν
προσόντων ἀγαθῶν αὐτοῖς τὴν αἰτίαν, ἅπερ οὖν
G αὐτοῖς σαφῶς παρ' ἐμοῦ τοῦ ποιητοῦ τῶν ἁπάντων
διαρκῶς ἐχορηγεῖτο, οὐ καρποὺς παρέχοντος μό-
νον, ἀλλὰ καὶ ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔκ τε τῆς
κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐξόδου (1), καὶ μὴν καὶ ἐκ
πολλῶν ὕστερον ἀφορμῶν ἑτέρων· ἀφ' ὧν οὐκ
H ὤκνουν εἴδωλα κατασκευάζοντες ἑαυτοῖς, σεμ-
νήν τινα διὰ τὴν τῆς ὕλης πλεονεξίαν τὴν θε-
ραπείαν αὐτῶν ἡγεῖσθαι (2). κ. τ. λ.

ga daemonas studium, quos deorum instar atque ut omnium bonorum auctores impudenter colebant.

« Propter hoc ecce ego sepiam viam eius „ vallo, et obstruam exitus eius, ita ut semitam „ non inveniat „. Quamobrem inevitabilibus irretiam eos malis. Veluti siquis intro conclusus, viis undique obstructis, multaque sude circumvallatis et asperis impossibilem haberet exitum; sic bellorum pondere et captivitate et angustiis ex ea consequentibus nullum invenient malorum effugium. « Et sectabitur amatores suos, neque „ tamen apprehendet eos; quaeret eos, neque „ inveniet „. Tunc invocabunt daemonum, quos coluerunt, auxilium; quin tamen opis quicquam nanciscantur. « Dicetque, revertar ad priorem „ virum meum, quicum beatius quam praesenti „ tempore vixi „. Errorem suum tum denique agnoscent, secumque melius actum fore si cultui meo adhaesissent, quam si ad daemonum superstitiones semet demisissent. « Quippe haud „ noverat ipsa se frumentum a me acceptum tu„ lisse, vinoque et oleo, argento et auro a „ me fuisse repletam. Interim ipsa argenteas „ aureasque oblationes Baali dicavit „. Discent denique magna se inscitia laboravisse, dum idolis bonorum suorum causam imputarent, quae tamen a me, rerum omnium auctore, abunde ipsis suppeditabantur: neque enim fruges tantummodo iis suffeci, verum etiam argentum atque aurum, tum exeuntibus ex Aegypto, tum aliis postea permultis eventibus. At vero ipsi conflatis ex hac materia idolis, non dubitarunt vani cultus observationem, ob metalli praestantiam, plurimi facere etc.

---

(1) Exod. XII. 35. (2) *Egregie huic loco congruunt* Persii satyr. II. verba:

in sancto quid facit aurum?
o curvae in terras animae et caelestium inanes!

Mopsuesteni in Oseam commentarii continuatio, itemque in prophetas minores reliquos commentarii ceteri alio in volumine a me edentur.

ΕΚ ΤΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΑΝΙΗΛ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ.

EX POLYCHRONII,

QUI FUIT THEODORI MOPSUESTENI FRATER,

IN DANIELEM COMMENTARIIS.

A Ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς βασιλείας Ἰωακείμ.
Ἄρχεται μὲν τῶν λόγων ὁ προφήτης ἐκ τῆς
ἀποικίας ἑβραίων· οὐ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως
σκοπὸν ἔχων εἰπεῖν· ἱκανῶς γὰρ αὐτὸ δέδεικτο
ἔκ τε τῶν ἱστοριῶν ἐν βασιλείοις ἐμφερομένων
B καὶ ἐκ τῶν τοῦ προφήτου Ἱερεμίου λόγων· ἀλλ'
ἀφορμὴν ἑαυτῷ διδοὺς τῆς διδασκαλίας· οὐ γὰρ
ἠδύνατο εἰπεῖν ἐν οἵοις γέγονε καὶ τί διεπράξατο
κατὰ τὴν Βαβυλῶνα, μὴ πρότερον φήσας αὐτοῦ
τὴν ἀποικίαν.
C Ἰστέον δὲ ὡς δύο γεγόνασιν Ἰωακείμ, ὁ μὲν
εἷς ὁ καὶ Ἰεχονίας λεγόμενος· ὁ δὲ δεύτερος ὁ καὶ
Ἐλιακείμ· τοῦ δευτέρου βασιλεύοντος ἐγένετο
ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ ἡ ἅλωσις τῆς πόλεως.
Ἦλθε Ναβουχοδονόσορ. Οὐ τὴν παντελῆ πόρ-
D θησιν τῶν Ἰουδαίων μηνύει· οὔτε γὰρ Ἰωακεὶμ
φαίνεται εἰς ἀποικίαν ἀπελθών· ἕνδεκα γὰρ ἔτη
βασιλεύσας κατέστρεψε τὸν βίον, ὡς αἱ ἱστο-
ρίαι διδάσκουσι· καὶ οὔτε ἡ πόλις οὔτε ὁ ναὸς δει-
νόν τι πέπονθεν· ἐπὶ γὰρ Σεδεκίου τὴν ἐσχά-
E την ὑπέστη καταστροφήν· ἀλλὰ τὸ ὑπόσπονδον
εἶναι τῷ βαβυλωνίῳ δηλοῖ· διὰ τοῦτο πρότε-
ρον φήσας ὅτι ἐπολιόρκει αὐτήν, τότε ἐπήγα-
γε, καὶ ἔδωκε κύριος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸν Ἰωα-
κεὶμ βασιλέα, ἀντὶ τοῦ ὑπεξούσιος αὐτῷ γεγέ-
F νηται.
Ἀπὸ μέρους τῶν σκευῶν οἴκου Θεοῦ. Ἐπει-
δὴ μὴ ἐσχάτην ἅλωσιν κατὰ τοῦτον τὸν και-
ρὸν ὑπέστησαν.
Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς εἰσαγαγεῖν ἀπὸ τῶν
G υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας. Εἶτα εἰρηκὼς ὁποίους
ἐκλεγῆναι προσέταξεν, ὅπως δὲ διακειμένους
τά τε περὶ ψυχὴν καὶ κατὰ σῶμα, καὶ ἐπὶ τίνι
τῇ αἰτίᾳ, καὶ ἐπὶ πόσῳ τῷ χρόνῳ προστίθη-
σι δὲ καὶ κατὰ τὴν δίαιταν τῶν νεανίσκων.
H Ἀπὸ τῶν πορθέμμιν. Πορθέμμιν δὲ Ἰώση-
πος(1) μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν λέγει· τινὲς
δὲ τῶν ἐκλεκτῶν ἡρμήνευσαν (2)· παρὰ δὲ τῷ
ἑβραίῳ τῶν εὐγενῶν (3) κεῖται, ἀντὶ τοῦ τῶν
ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους.
I Οἷς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος. Ἀντὶ τοῦ
ὥρᾳ τε τῶν λοιπῶν διαφέροντας, καὶ εὐεκτοῦν-
τας τὸ λοιπὸν σῶμα.

1. *Anno tertio regni Ioacim*. Sermonem suum exorditur propheta ab Hebraeorum transmigratione: non quod ei propositum sit de urbis captivitate dicere; de hac enim abunde scriptum fuerat in regnorum historiis, nec non in prophetae Hieremiae sermonibus: verum ipse ansam capiat argumenti sui; neque enim fari poterat quibus casibus iactatus fuisset, vel quid Babylone egisset, nisi antea transmigrationem suam nunciasset. Cap. I.

Duos extitisse Ioacimos sciendum est, unum qui Iechoniae quoque nomine utebatur; alterum qui dicebatur etiam Eliacimus. Posteriore regnante urbem cepit Nabuchodonosorus.

Venit Nabuchodonosorus. Haud summam Iudaeorum vastitatem significat. Nam neque Ioacimum vertisse solum exploratum est: post undecimum enim regni annum vitae finem fecit, ut historiae tradunt. Neque urbi vel templo exitiale quicquam accidit: sed sub Sedecia demum utriusque excidium fuit. Ergo ostendit tantummodo, Ioacimum in babylonii fidem transisse: quamobrem postquam ait ab hoc urbem fuisse obsessam, statim addit: tradiditque dominus manui eius Ioacimum regem: nempe hic illi stipendiarius factus est.

2. *Partem vasorum domus Domini*. Quia scilicet haud extremam perniciem illo tempore Hebraei passi sunt.

3. *Iussitque rex ut sisterentur sibi captivorum filii aliquot*. Deinde ait quosnam deligi voluerit, et quibusnam animi corporisque dotibus praeditos, et cuiusnam rei causa, et quoto tempore. Denique victum quoque adulescentium narrat.

De Porthommin. Porthommin vocabulo significari alienigenas Iosephus ait. Quidam interpretantur delectos. Hebraicus contextus nobiles dicit, nimirum regio genere satos.

4. *Quibus macula nulla inesset*. Pulchritudine scilicet et corporis habitu prae ceteris insigni.

(1) Antiq. iud. X. 12. (2) Nempe Aquila et LXX interpretes. (3) Ergo Polychronius accedit iis qui hebraicam hanc controversam vocem sic intelligunt; de qua cum satis disputaverint tum veteres tum novi critici, actum non agam. Syrus quidem cum Symmacho

A Καὶ γινώσκοντας γνῶσιν. Δυναμένους ῥᾷστα λαβεῖν τὰ μαθήματα.

Ἐγένετο ἐν αὐτοῖς ἐκ τῶν υἱῶν Ἰούδα Δανιήλ. Ὥστε δῆλον ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἀπῳκίσθησαν· προτέρα γὰρ αὐτοῖς αἰχμαλωσία
B ὑπὸ τοῦ βαβυλωνίου οὐ φαίνεται γινομένη· ὁ δὲ οὖν ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει τοῦ Ἰωακεὶμ ἀποικίσας τοὺς τὴν Ἰουδαίαν οἰκοῦντας, ἐκέλευσεν ἐκλεγῆναι τοὺς νεανίσκους· οὗτοί τε ἐξ ἁπάντων ἐλήφθησαν, εὔδηλον ὡς αἰχμαλωτισθέντες εὐθὺς
C καὶ δοκιμασθέντες εἰς τὰ βασίλεια εἰσήγοντο.

Ἔθετο Δανιὴλ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Μολυσμὸν εἶναι κρίνων τὸ τοιούτων μεταλαμβάνειν· ἐπειδήπερ τοῖς εἰδώλοις θρησκεύοντες, τὴν ἐκεῖθεν αὐτοῖς ἀφωρισμένην μοῖραν εἰς εὐωχίαν
D ἐλάμβανον.

Ἀρχιευνοῦχον καλεῖ τὸν τῶν κατ' οἶκον ἁπάντων ἀνημμένον τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας χρείας διακονούμενον.

Ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Δανιὴλ εἰς ἔλεον. Θαυ-
E μαστὸν πῶς εἶναι δοκεῖ τὸν νέον ὄντα τὴν ἡλικίαν καὶ ἄρτι ἀπῳκισθέντα, καὶ πρῶτον εἰς βασιλείαν εἰσαχθέντα, τοσαύτης μετασχεῖν παῤῥησίας· οὐ κατεφρόνησε δὲ ὡς μειρακίου ὁ ἀρχιευνοῦχος, ἀλλ' ἐθαύμασε τῆς ἀγχινοίας, καὶ
F ᾤκτειρε τὴν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, λογιζόμενος ὡς βασιλικοῦ γένους ὢν, τὴν τῶν θητευόντων ἔλαχε τάξιν· ἔοικε δὲ Δανιὴλ τὴν ὑπὲρ ἁπάντων ἱκετείαν (1) ποιεῖσθαι.

Εἶπεν ὁ ἀρχιευνοῦχος, ἐθέλειν μὲν ὑπα-
G κούειν καὶ πειθαρχεῖν τοῖς λεγομένοις, δεδιέναι δὲ τοῦ κρατοῦντος τὴν ἐξουσίαν μήποτε οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, εἰς δοκιμασίαν τῶν τρεφομένων ἐλθὼν ὁ βασιλεὺς, εἶτα διάφορον τῆς εὐεξίας τῶν σωμάτων θεασάμενος, καὶ ἀκριβῶς ἀνακρί-
H νας τὴν αἰτίαν, γνῷ τῶν βρωμάτων τὴν ὑφαίρεσιν, καὶ δίκας ἔμπροσθεν θέμενον τῆς βασιλικῆς εὐνοίας.

Πείρασον δὴ τοὺς παῖδας. Οὐχ ὡς προφήτης περὶ τῶν ἐσομένων ἀποφαίνεται· οὐ γὰρ εἶχε
I καιρὸν ἡ τοιαύτη παῤῥησία· ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους πιστοῦται τὸ λεγόμενον, ὅπερ εἰκὸς ἦν, καὶ τῷ ἀκούοντι εὐπαράδεκτον· ἀληθῆ τοίνυν τὰ παρὰ τοῦ δικαίου ἐγνωκὼς, οὐκέτι ἐνεδοίαζεν εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον.

K Ὡράθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν. Ἀλλ' ἥν τινα μὲν ἄρα γνώμην ἔσχον εἰς τὰ βασίλεια εἰσαχθέντες, ἐγνώρισεν ἡ θεία γραφή· σκοπῆσαι δὲ ἀκόλουθον ὅτου περ ἕνεκεν ἐξετράπη τῆς βασιλικῆς τραπέζης μεταλαμβάνειν ὁ δίκαιος· εἰ μὲν γὰρ
L διὰ τὸ εἰδωλόθυτα εἶναι μόνον, ἐδύναντο πείσειν τὸν ἐπιτεταγμένον καθαρὰ μολυσμάτων δοῦναι αὐτοῖς ἐδέσματα· ἀμέλει καὶ πεῖσαι ἐξίσχυσαν τὸν ἐφεστῶτα, σπέρματα αὐτοῖς παρασχεῖν εἰς ἐδωδήν· ἄλλως τε καὶ ἄρτον με-
M ταλαμβάνειν ἄνευ τινὸς μολυσμοῦ ἐξῆν, εἴ γε

Scientiae gnaros. Qui disciplinis facile imbui possent.

6. *In his fuit de Iudae tribu Daniel*. Hinc patet circa hoc tempus Iudaeos fuisse deportatos. Prior enim captivitas a babylonio nulla contigisse videtur. Ergo Ioacimi tertio iam anno deportatis Iudaeae incolis, adulescentulos deligi mandavit. Porro hi ex universo numero capti fuerunt, pridem nempe captivi; probatique ad regias aedes deducti sunt.

Statuit Daniel in corde suo. Piaculum existimavit dapes illas attingere. Namque idololatrae detractas sacrificiis partes epulis adhibebant.

7. Eunuchorum principem appellat eum hominem qui universae domui praeerat, resque victui necessarias suppeditabat.

9. *Curavit Deus ut Danieli clementia exhiberetur*. Mirari subest, adulescentulo nuper deportato, domumque regiam vixdum ingresso, tantam animi confidentiam fuisse. Atqui eunuchorum princeps iuvenculum non contempsit; immo ingenii acumen admiratus est, simulque fortunae conversionem miseratus, dum reputaret hunc genere regio natum, in servilem nunc conditionem cessisse. Porro Daniel pro cunctis unus fuisse supplex videtur.

10. *Ait princeps eunuchorum*, studio se quidem obsequendi gerendique morem teneri; sed tamen vereri regis potestatem: ne si, ut fit, alumnorum peritiam rex faceret, differentiaque corporum cognita, causam rei curiosius exquireret, cibi subtracti certior fieret; ipse autem regiam benivolentiam cum poena commutaret.

12. *Experire pueros*. Haud instar vaticinii futura demonstrat; neque enim fiduciae eiusmodi locus erat: sed dictum suum exitu comprobandum ait. Quae res et rationabilis erat, et audienti facile accepta. Hic autem iustum hominem expertus veridicum, numquam in posterum dubitavit.

15. *Visi sunt vultus eorum*. Quam ipsi mentem gererent quo tempore regias aedes sunt ingressi, divina scriptura palam fecit. Sequitur ergo ut consideremus quam ob rem regiae mensae gustatum iustus aversatus sit. Nam si ob idolothyta tantum, licuisset ei puras dapes a suo curatore impetrare. Certe huic persuadere quiverunt, ut sibi leguminum escam concederet. Praeterea panem sine ulla contaminatione gustare poterant, siquidem ab hac unice cavebant. Ve-

intelligit Parthos, quibuscum conspirat Theodoretus, et παρθένους apud eum recte corriges Πάρθους. Singularis est arabici interpretis lectio أكرة agricola, iuxta quam intelligitur rex delegisse sibi pueros honoratios tam regiae stirpis quam agricolarum.

(1) Ita cod. At paulo infra ἱκεσίαν.

A μόνον περιεβάλλοντο· ἀλλ' ἐνταῦθα μάλι-
στα δείκνυται τῶν δικαίων ἡ γνώμη. Καὶ μετ'
ὀλίγα (1). Ἐδικαίωσαν νηστεῦσαι, μετὰ νηστείας
συντόνῳ τῇ πρὸς Θεὸν χρήσασθαι ἱκεσίᾳ, ὡς καὶ
τὴν αὐτοῦ ἰσχὺν δήλην ποιῆσαι Βαβυλωνίοις, καὶ
B τὴν περὶ αὐτοὺς δεῖξαι πρόνοιαν, καὶ καταισχῦ-
ναι τὴν ἀλαζονείαν τῶν ἐχθρῶν, ὃ δὴ καὶ γέ-
γονεν.

Ἐν πάσῃ γραμματικῇ. Γραμματικὴν δὲ λέ-
γει τὴν ἐν γράμμασι σοφίαν· οὕτω γοῦν καὶ Ἀκύ-
C λας λέγει ἐν παντὶ βιβλίῳ (2)· ἵνα γὰρ μή τις
νομίσῃ, ὅτι παρὰ Χαλδαίοις παιδευόμενοι, τὰ
μαγικὰ ἐμάνθανον, καὶ ὅσα τῆς εὐσεβείας ἦν
ἐκτὸς, ἀναγκαίως προσέθηκεν ἐν πάσῃ γραμ-
ματικῇ καὶ σοφίᾳ· ἀντιδιαστέλλων τῶν κατὰ γοη-
D τείαν καὶ κατά τινα περιεργασίαν γινομένων, τὴν
λοιπὴν τῶν γραμμάτων διδασκαλίαν. – Τὴν μὲν
τῶν γραμμάτων εἴδησιν κοινῶς ἀνέθηκε τοῖς
τέσσαρσιν, ἐξαίρετον δὲ τὸ περὶ τὴν διάκρισιν
τῶν ἐνυπνίων ἔφη προσεῖναι τῷ Δανιήλ· νῦν γὰρ
E ὡς ἐν κεφαλαίῳ διηγεῖται τὰ πράγματα κατὰ
τὸ τῆς γραφῆς ἰδίωμα.

Μετὰ τέλος τῶν ἡμερῶν. Τέλος μὲν οὖν
ἡμερῶν λέγει τοὺς τρεῖς ἐνιαυτοὺς, μεθ' οὓς
ἐκρίθη αὐτοὺς παραστῆσαι ἐπίδειξιν τῶν μα-
F θημάτων· σκοπῆσαι δὲ δεῖ ὡς πρὸ τούτου τοῦ
χρόνου τῆς αὐτῆς σοφίας τὰς ἀποδείξεις παρέσ-
χετο Δανιὴλ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐνυπνίου· ὡς
ὀλίγῳ ὕστερον δείκνυσιν αὐτὸς ὁ ἱστοριογράφος.

Ἐν τῷ ἔτει δευτέρῳ τῆς βασιλείας Ναβουχο-
G δονόσορ. Μετὰ τὸ κατακρατῆσαι τὸν Ναβουχο-
δονόσορ καὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἑαυτὸν
ἐξ ἐκείνου βασιλέα ἀριθμεῖσθαι ἠξίωσεν, ἀλη-
θῆ βασιλείαν εἶναι κρίνας, ᾗ μηδὲν εἴη τὸ ἀν-
θιστάμενον· τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ συνηθείᾳ ἐστὶν
H εὑρεῖν, τὸ τοὺς παρελθόντας τῷ χρόνῳ λήθῃ
τρόπον τινὰ παραδοθέντας, ἐκ παραδόξων
πραγμάτων ἢ προσώπων ἢ δόξων ἀπάρχεσθαι
τοῦ ἀριθμοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Θαυμάσαι δὲ ἔστι
πάσης σοφίας τὸν δεσπότην· οὐ γὰρ συνεχώρησε
I τὸν τριετῆ χρόνον διελθεῖν, ἐν ᾧπερ ἐτάχθη-
σαν παιδεύεσθαι οἱ παῖδες, ἀλλ' ἐνιαυτοῦ μό-
λις παρῳχηκότος, δείκνυσι τὸ ἐνύπνιον· ὡς ἂν
μὴ τῇ τῶν μαθημάτων ἀσκήσει ἐπιγράψῃ τῶν
ῥηθέντων τὴν γνῶσιν· ἀλλ' οὐδὲ εὐθὺς ἐν ἀρ-
K χῇ, ἵνα δοκιμασθῇ τῶν δικαίων ἡ γνώμη, καὶ
ὀφθῇ κύριος μὴ ἄκριτον τὴν ἑαυτοῦ παρέχων
χάριν· δείκνυσιν οὖν τῷ βασιλεῖ τὴν ὄψιν ὁ
Θεὸς, οὐ τὴν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν μόνον διδάσκων,
ἀλλὰ καὶ τοὺς δικαίους περιφανεῖς ἐργαζόμενος.

L Ἐξέστη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Πνεῦμα λέγει αὐ-
τὸν τὴν φαντασίαν, ἀπὸ τοῦ μὴ ἀσφαλῆ τὴν ἐν
τοῖς ἐνυπνίοις ὄψιν γίγνεσθαι, ἀλλὰ δίκην
πνεύματος διαλύεσθαι· κεῖται γὰρ κατὰ ὑπό-
δειγμα· χωρὶς τοῦ ὡς κατὰ τὸ τῆς γρα-
M φῆς ἰδίωμα· διὸ καὶ ἀσαφές πως εἶναι δοκεῖ. –
Εὔδηλον ἐντεῦθεν ὡς τὸ πνεῦμα τὴν μνήμην

rum hinc maxime iustorum mens innotescit. Et paucis interiectis. Ieiunium servare decreverunt, iugique simul ad Deum deprecatione uti, ut is et vim suam Babyloniis ostentaret, et providentiam erga iustos exprimeret, et inimicorum superbiam retunderet; quod reapse accidit.

17. *In universa grammatica*. Grammaticam dicit litterarum scientiam. Quare et Aquila legit in omni libro. Nam nequis forte existimaret, qui apud Chaldaeos eruditi fuere, eos rem magicam didicisse, vel quaelibet religioni adversantur, necessario addidit in omni litteratura et sapientia, discernens videlicet fallaciam et vanam curiositatem a reliqua litterarum doctrina. – Litterarum peritia generatim quatuor iuvenibus tribuitur, somniorum tamen cognitio propria Danielis dicitur. Nunc enim summatim res attinguntur consueto scripturae more.

18. *Post dierum finem*. Finem dierum dicit annos tres, quibus transactis decretum erat, ut ipsi eruditionis specimen praeberent. Iamvero dignum observatu est, quod Daniel ante id ipsum tempus sapientiae huius demonstrationem fecerit somnio explanato; uti paulo post historicus ipse docebit.

1. *Anno regnantis Nabuchodonosori secundo*. Cap. II.
Iudaeae regione domita, regnoque insuper Aegypti occupato, tunc demum Nabuchodonosorus se regem esse merito existimabat, illud esse verum imperium reputans, cui nemo resisteret. Est hoc autem in more positum ut eorum hominum quorum memoria temporis lapsu abolita est, ex illustribus factis aut personis aut sententiis percensio fiat. Et paucis interiectis. Mirari licet universae sapientiae auctorem: non enim triennium elabi sivit, quo intervallo adulescentes erudiendi erant, sed anno vix praeterito, somnium ostendit; nequis forte doctrinarum eruditioni interpretationem illius adscriberet. Neque tamen statim initio eam rem curavit; nempe ut interim iustorum hominum mens expenderetur, neque videretur Dominus suam temere gratiam impertiri. Ergo regi visionem ostendit Deus, non solum ut suam potestatem declaret, verum etiam ut iusti homines inclarescant.

Perturbatus est spiritus eius. Spiritum dicit pro phantasia; quia nihil firmum in visione fieri solet, sed omnia spiritus instar evanescunt: quippe quae indicii vice functa erant. Haec praeterea sollemnis in scripturis locutio est. Quare et aliquid obscuritatis inesse videtur. – Spiritum hoc loco pro memoria dici per-

(1) Ex hoc sollemni in catenis formula statim cognoscimus, Polychronii commentarium non esse integrum, sed carptim delibatum. (2) Symmachus tamen, teste Hieronymo, dixit artem grammaticam. Porro idem Hieronymus ex eo quod hebraei pueri docerent chaldaicas litteras, recte infert contra Philonem diversam a chaldaica linguam hebraicam fuisse.

A ἐκάλεσε· σαφῶς γὰρ φησι, ἐξέστη τὸ πνεῦμα
μου τοῦ γνῶναι τὸ ἐνύπνιον· τὸ ἐξέστη ἀντὶ τοῦ
ἀπέστη· ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ διηπόρει, φησί· λή-
θη οὖν τῆς ὄψεως ἔσχεν αὐτὸν, ὡς ἀπορεῖν πε-
ρὶ τὴν μνήμην ὧν εἶδε· μεμνημένον ὅτι ἑώρα-
B κεν· οἰκονομία δὲ Θεοῦ, καὶ τὸ ὀφθῆναι τῷ ἀσε-
βεῖ βασιλεῖ τὰ μέλλοντα, ὧν ἐξηγητὴν ἔδει γε-
νέσθαι τὸν προφήτην· καὶ τὸ ἐπιλαθέσθαι, ἵνα
διὰ τοῦ προφήτου γνωσθῇ· ὡς ἂν οἵ τε ἐπαοι-
δοὶ μὴ ἔχωσιν ἕτερα ἀνθ᾽ ἑτέρων σοφίζεσθαι,
C τὸν βασιλέα τυχόντα σχεδιάζεσθαι· καὶ μετὰ
τὸν ἔλεγχον τῆς ἐκείνων διανοίας δειχθῇ ἀπὸ
τῆς θείας χάριτος εἰδὼς τὰ λανθάνοντα ὁ Δα-
νιήλ· ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Ἰωσὴφ, ἐπειδὴ μὴ ἦσαν
οἱ ἀνθιστάμενοι, ἤρκεσε τῶν ἐνυπνίων ἡ ἑρμη-
D νεία· ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ ὁ κρατῶν ἠλαζονεύε-
το, οἵ τε μάγοι τῇ προλήψει μεγάλην ἐκέκτην-
το δόξαν, καὶ τρόπον τινὰ κρίσις ἦν τῆς τε τοῦ
Θεοῦ δυνάμεως καὶ τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάτης,
οὐχ ἁπλῶς οἰκονομεῖ λεχθῆναι τὸ ἐνύπνιον
E πρότερον τοὺς μάγους ἀπορῆσαι· ὡς ἂν ἡ σύγ-
κρισις σαφῆ τῆς ἀληθείας ποιήσηται τὴν εἴδησιν.

Καλέσαι τοὺς ἐπαοιδούς. Ἐπαοιδοὺς μὲν λέ-
γει τοὺς μάντεις, ὥς τι προλέγοντας· μάγους
δὲ τοὺς Χαλδαίους (1) κατά τινα περιεργίαν καὶ
F φαντασίαν ποιοῦντας· ὁ δὲ Σύρος συντόμως λέ-
γει τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος (2), τουτέστι τοὺς πε-
παιδευμένους τὴν Βαβυλωνίαν ἐπιστήμην (3).

Καιρὸν ὑμεῖς ἐξαγοράζετε. Ἐοίκατέ φησι τὸν
παρὰ πόδας ἔλεγχον φεύγειν· καὶ ἐπειδήπερ λέ-
G γειν τὸ ὀφθὲν οὐκ ἔχω, ἀρκοῦσαν πρόφασιν
εἰς ἀπολογίαν τοῦτο ἔχειν νομίζετε.

Ὁ λόγος, ὃν ὁ βασιλεὺς ἐπερωτᾷ, βαρύς.
Οἰκονομεῖ ταῦτα λεχθῆναι παρὰ τῶν μάγων ὁ
Θεὸς, ἵν᾽ ὅταν Δανιὴλ λέγῃ τὰ ἀπόῤῥητα, κη-
H ρυχθῇ τοῦ παρ᾽ αὐτοῦ σεβομένου Θεοῦ ἥ τε δύνα-
μις καὶ ἡ ἐξουσία· εἰ γὰρ πρὸ τῶν ἐλέγχων τὸ
μὲν ἐνύπνιον εἰσελθὼν εἶπεν ὁ Δανιὴλ, σοφί-
σασθαι ἄλλοτε ἄλλως ἐδύναντο οἱ μάγοι τὰ
λεγόμενα.

I Τότε Δανιὴλ ἀπεκρίθη βουλήν. Τουτέστιν ἀτα-
ράχως προσῆλθε κοινωσόμενος αὐτῷ περὶ τῶν
προκειμένων· οὐ καταπλαγεὶς μὲν τὸν θάνα-
τον, θαῤῥήσας δὲ ταῖς πρὸς Θεὸν ἱκεσίαις.

Ἐπυνθάνετο αὐτοῦ. Ἀνάγγειλόν μοι ἀν-
K θ᾽ ὅτου οὕτω παράνομος κατὰ πάντων ψῆφος
ἐξενήνεκται παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ κράτους; γνώμην γὰρ
ἐκάλεσε τὴν κρίσιν τοῦ βασιλέως· ἀναιδῆ δὲ
διὰ τὸ μὴ τοῖς νόμοις ἀκόλουθον εἶναι τὴν ἀπό-
φασιν.

L Ἐγνώρισε ὁ Ἀριὼχ τὸ ῥῆμα. Δῆλον ὡς ἅπαν-
τα κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ᾠκονόμητο χάριν· οὐ γὰρ
ἠγανάκτησεν ὡς καθ᾽ ὑπευθύνου, ἀλλ᾽ ἐπαι-
νέσας τῆς συνέσεως τὸ μειράκιον, λόγον μετ-
έδωκεν.

M Εἰσῆλθε Δανιήλ. Πανταχοῦ μὲν φαίνε-
ται ἡγούμενος τῶν πρακτέων ὁ Δανιήλ· ἴσως

spicuum est. Etenim aperte dicit, perturbatus est spiritus meus quominus somnium cognoscerem. Perturbatus dicitur pro exturbatus. Symmachus autem, et ambigebat, ait. Visionis ergo oblivio regem subierat, neque spectrorum meminerat, quamquam se aliquid vidisse non nesciebat. Iam divino consilio contigit tum ut rex impius res futuras videret, quarum interpres propheta futurus erat; tum ut earumdem rerum oblivisceretur, ut eae scilicet a propheta ad memoriam revocarentur. Atque ut ne praestigiatores alias pro his comminiscerentur, regem tumultuarie et ex tempore loqui curavit; ita ut post reiectam magorum sententiam videretur Daniel divinae gratiae ope conscius esse arcanorum. Iosepho quidem olim, quia nemo adversarius erat, somniorum interpretatio suffecit: nunc autem, coram rege superbia elato, praesentibus magis qui magnam in vulgo opinionem praeoccupaverant, quum iudicium quodammodo inter Dei virtutem atque daemonum fraudem exerceretur, non sine causa curatum est, ut antequam diceretur somnium, magi ambigerent: nimirum ut ea comparatione evidens fieret veritatis notitia.

2. *Vocari incantatores*. Incantatorum nomine intelligit hariolos, qui aliquid praedicebant. Magos ait pro Chaldaeis, qui praestigia et simulamenta exercebant. Syrus breviter dicit, Babylonis sapientes; nempe qui Babyloniorum doctrinis eruditi erant.

8. *Vos tempus redimitis*. Declinare, inquit, videmini impendens probrum. Et quia visionem dicere nequeo, satis hinc excusationis habere creditis.

11. *Sermo, quem rex exquirit, gravis est*. Provide vult haec a magis dici Deus, ut cum mox Daniel arcana revelabit, celebretur culti ab eo numinis virtus atque potentia. Nam si ante illorum convictam inscitiam Daniel ad somnium narrandum introductus fuisset, varias magi technas comminisci potuissent.

14. *Tunc Daniel sciscitatus est de decreto*. Id est confidenter accessit ut de praesenti re cum Ariocho deliberaret. Mortem non extimuit, qui suis ad Deum precibus confidebat.

15. *Percontabatur ab eo*. Dic mihi quam ob rem tam iniqua in omnes sententia ab ipso imperatore lata est? Sententiae vocabulo denotavit regis iudicium; eandemque sententiam appellavit impudentem, quia praeter leges edita fuerat.

Rem Ariochus indicavit. Omnia haec divinitus administrari constat. Non enim ille ut adversus damnatum excanduit, sed collaudata adulescentuli prudentia, certiorem eum decreti fecit.

17. *Ingressus est Daniel*. Gerendarum rerum dux ubique Daniel exhibetur, quia for-

(1) Magi Chaldaeorum definiuntur ab Hieronymo qui *de singulis philosophantur*. (2) Hoc Polychronii de syro interprete testimonium novit ex catenis mss. Drusius, eiusque meminit in suis adnotationibus. (3) Erudite Hieronymus: non iuxta *Graecorum doctrinam, sed gentis barbarae, qua usque hodie Chaldaei philosophantur*.

A Ρὲν ᾗ καθ' ἡλικίαν πρεσβύτερος ὤν· τάχα δὲ
ᾗ θερμότερος ὢν περὶ τὴν εὐσέβειαν· οὐ μὴν
οὐδὲ οἱ λοιποὶ ἀφυστεροῦσι τῇ περὶ τὰ καλὰ
σπουδῇ.

Οἰκτιρμοὺς ἐζήτουν. Κοινὸν γὰρ κατόρ-
B θωμα κρίνοντες ἡγούμενοι τῷ ἀπορουμένῳ τὴν
εὕρεσιν, εἰς εὐχὴν ἐτράπησαν· εἰδότες ὡς
τῶν ἀποῤῥήτων οὐδεὶς ἕτερος ἔσται διδάσκα-
λος, ὁ Θεὸς μόνος· μυστήριον γὰρ ἐκάλεσε τῆ
ἐνυπνίου τὴν γνῶσιν, διὰ τὸ ἐν ἀποῤῥήτῳ κεῖ-
C σθαι. — Εὔδηλον μὲν οὖν ὡς τὴν αἰτίαν τῆς εὐ-
χῆς ἔσχον τῆ βασιλέως τὴν ἀπόφασιν· ἐμοὶ δὲ
δοκεῖ, ὡς οὐ διὰ τοῦτο μόνον ἐπὶ τὴν ἱκεσίαν
ἐτράποντο, ἀλλ' ὥστε ἐκ παραλλήλου γνωσ-
θῆναι τῆ Θεῦ τὴν δύναμιν.

D Ὅπως μὴ ἀπόλωνται. Ἀντὶ τῆ μετὰ τῶν
ἀσεβῶν οἱ δίκαιοι, ὡς μηδένα ἔχοντες προστά-
την, ᾗ τὰ παράδοξα γνωρίζειν δυνάμενον· διὸ
ᾗ ὁ Θεὸς ἐπαινέσας αὐτῶν τὴν γνώμην, παρ-
έχει τὰ τῆς αἰτήσεως.

E Τότε τῷ Δανιὴλ ἐν ὁράματι. Καίτοι γε τέσ-
σαρες ἦσαν οἱ τὴν εὐχὴν ποιούμενοι· ἀλλ' ἡγεῖ-
το, ὡς ἔφην, τῆ προκειμένου Δανιήλ· διό-
περ ὡς οἶμαι καὶ ὡς θερμοτέρῳ περὶ τὴν εὐσέ-
βειαν, ἀποκαλύπτει τὸ κεκρυμμένον.

F Ηὐλόγησε τὸν Θεόν. Οὐκ εἰς ἡδονὴν ἐτρά-
πη, ὥσπερ εὐημερεῖν τοὺς παλαιοτέρους κατὰ
τὸν χρόνον μᾶλλον, ἀλλ' εἰς ὕμνον ἐχώρησε
τῆ δεσπότου, ἐπειδήπερ αὐτῷ τὸ τῆ σκοπῆ πέ-
ρας εἴληφε· προσφόρους δὲ τοὺς λόγους ποιεῖ-
G ται τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει.

Εἴη τὸ ὄνομα τῆ Θεῦ εὐλογημένον. Τουτέστιν
ὕμνων ἄξιος ὁ ἡμέτερος Θεὸς, ἀλλ' οὐχ οἱ Βα-
βυλῶνος θεοί.

Ἀπὸ τῆ αἰῶνος. Τουτέστιν ὁ μή τε ἀρχὴν
H μή τε τέλος ἔχων, ὡς τῶν εἰδώλων ἐπινοηθέν-
των, ᾗ ἀπολέσθαι δυναμένων.

Ἡ σοφία ᾗ ἡ σύνεσις ᾗ ἡ ἰσχὺς αὐτῆ ἐςί.
Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Βαβυλώνιοι ἐπὶ σοφίᾳ μέγα ἐφρό-
νουν (1), ἀλλὰ μὴν ᾗ ἐπὶ δυνάμει, ὡς ἁπάντων
I περιγενόμενοι· πολλὰ ἔχων εἰπεῖν, μᾶλλον δὲ
τῇ ἐννοίᾳ τῶν ῥηθέντων ἐν κεφαλαίῳ περιλα-
βών· τὸ γὰρ εἰς τοὺς αἰῶνας ὕμνων ἄξιον εἶναι
τὸ θεῖον, οὐδὲν ἕτερον ὂν, κηρύττοντος τὸ ἀΐ-
διον τῆ εὐεργετικόν· ᾧ δηλονότι συνεξαίνετο τὸ
K δημιουργικὸν ᾗ μὴν ᾗ τὸ ἀσώματον· οὐ γὰρ
ἐνεδέχετο τὸν αἰώνιον, μᾶλλον δὲ ᾗ αἰώνων
ποιητὴν, σώματος ἀτέλειαν περικεῖσθαι.

Αὐτὸς ἀλλοιοῖ καιρούς. Ἵν' εἴπῃ ὅτι τῆς
αὐτῆ βουλῆς ἤρτηται τὰ πάντα· εἶναί τέ τινας
L ἐν ἀγαθοῖς ᾗ πάλιν ἐν συμφοραῖς, τὰ κατὰ
ἰουδαίους αἰνιττόμενος· ᾗ διδάσκων ὡς Βα-
βυλώνιοι οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει περιγεγόνασιν ἰου-
δαίων, ἀλλὰ τῆ Θεοῦ τῦτο βουληθέντος.

Καθιστᾷ βασιλεῖς ᾗ μεθιςᾷ. Ἀμέλει φασὶν
M οἱ νῦν τὰ πάντα κατέχοντες, μικρὸν ὕστερον
ἐπὶ τὴν ἑτέρων καταςήσονται ἀρχήν.

tasse maior natu erat; vel quia pietate ferventior. Neque idcirco ceteri ad rem praeclare gerendam segnes erant.

18. *Clementiam implorabant*. Quia dubii explanationem commune bonum esse iudicabant, ad preces conversi sunt; satis gnari neminem praeter Deum arcanorum esse magistrum. Mysterium dixit somnii intellectum, propter eius abstrusam naturam. — Equidem eos patet causam precandi habuisse regis decretum. Ceteroqui opinor haud ob id tantummodo ad preces confugisse, verum etiam ut vicissim virtus Dei cognosceretur.

Ne perirent. Nimirum cum impiis iusti, patrono carentes, et qui insolita enucleare posset. Quare Deus consilia illorum probans, precibus annuit.

19. *Tunc Danieli in visione*. Etsi quatuor deprecatores erant, nihilominus ut dixi rei dux Daniel erat. Quare huic pietate, ut arbitror, calidiore praedito mysterium revelatur.

Laudavit Deum. Haud voluptati se tradidit, ceu senioribus beatior futurus, sed ad Domini laudes transiliit, postquam voti compos est factus. Congruam porro praesenti rei orationem exorditur.

20. *Sit nomen Domini benedictum*. Id est laudationibus dignus Deus noster, non Babylonis dii.

A saeculo. Initio et fine carens: quum tamen idola et excogitata ab hominibus fuerint, et peritura sint.

Ipsi sapientia et prudentia ac fortitudo est. Hoc, quia Babylonii sapientia magnopere gloriabantur; et praeterea viribus; quippe qui gentes omnes devicerant. Multa dicere habens, compendii causa sententiosis utitur verbis. Nam quod Deus dicitur sempiterna laude dignus, nihil aliud intelligitur nisi quod beneficii auctor sine fine praedicandus sit. Quibus verbis simul innuitur creatrix eius vis, simulque incorporea natura. Non enim fieri potest ut qui aeternus est, immo conditor aeternitatis, huic corporis imperfectio adhaereat.

21. *Ipse tempora immutat*. Cuncta ex eius nutu pendere; et modo quosdam bene rem gerere, modo secus, ait: Iudaeos nimirum innuens, simulque docens, ne Babylonios quidem vi propria sibi Iudaeos subdidisse, verum id numinis consilio factum.

Reges constituit et destituit. Qui nunc summae rei potiuntur, paulo post alieno imperio parebunt.

(1) Babyloniorum certe in chronologia iactantiam irridet Cicero de divin. I. 19; incredibilem dicit Diodorus II. 31, qui tamen II. 29. sqq. scientiam eorum satis commendat. Colonia scilicet Aegyptiorum Babylonii Diodor. I. 28.

A Διδοὺς σοφίαν τοῖς σοφοῖς. Σοφοὺς ἐκάλεσε
τοὺς τὸν Θεὸν κεκτημένους φόβον· εἰδότας σύ-
νεσιν ἔφη τοὺς πεπαιδευμένους τὸν νόμον, καὶ
τῶν προφητῶν τὴν δύναμιν ἐπισταμένους.
Ἀπόκρυφα ἐκάλεσε τὰ πᾶσιν ἄγνωστα· βα-
B θέα δὲ τὰ φανερὰ μὲν, οὐδέπω δὲ διακριθῆ-
ναι δυνάμενα· ἵνα εἴπῃ καὶ τὸ ἐνύπνιον, καὶ τοῦ
ἐνυπνίου τὴν διασάφησιν.
Τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστι. Ἁπάντων γὰρ
καὶ τῶν ἐν ἀφανεῖ κειμένων ἀκριβῆ κέκτηται τὴν
C εἴδησιν. — Τουτέστι τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἔχει
ἐν ἑαυτῷ, οὐ δεόμενος παρ' ἑτέρου ταῦτα
λαβεῖν.
Θεὸς τῶν πατέρων μου. Τῶν προγόνων ἐμ-
νήσθη, ἵνα τὴν ἄνωθεν δείξῃ τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν·
D καὶ ὡς οὐκ ἄν ποτε ταῦτα ἰουδαῖοι ὑπέστησαν,
εἰ μὴ σφᾶς αὐτοὺς ἀναξίους τῆς θείας εἰργάσαν-
το χάριτος.
Ὅτι σοφίαν, καὶ δύναμιν. Σοφίαν μὲν οὖν
λέγει τὴν διασάφησιν τοῦ ἐνυπνίου· σύνεσιν (1)
E τὴν γνῶσιν ἑαυτοῦ.
Ἀπολέσαι τοὺς σοφούς. Οὐ περὶ τῶν καθ'
ἑαυτὸν μόνον διελέχθη, ἀλλ' ἐφρόντισεν ὅπως
καὶ τοὺς λοιποὺς ἐξαρπάσῃ τοῦ κινδύνου.
Εἰσήγαγε τὸν Δανιὴλ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως,
F καὶ εἶπεν αὐτῷ εὕρηκα ἄνδρα. Εὔδηλον οὖν ἐστιν
ἐνταῦθα, ὡς ἡ σύνθεσις τῶν ῥημάτων οὐ κατὰ
τάξιν κεῖται· οὐ γὰρ πρότερον εἰσήγαγε τὸν δί-
καιον, εἶθ' οὕτως τὴν εὕρεσιν ἀπήγγειλε τοῦ
ἀνδρός· ἀλλὰ δῆλον ὡς ἀπαγγείλας, προστά-
G ξαντος τοῦ βασιλέως, εἰσήγαγε τὸν ἄνδρα.
Εἰ δύνασαι μοι ἀναγγεῖλαι. Φαίνεται ἀπι-
στεῖν περὶ τῶν ὑπισχνουμένων ἔτι· καὶ γάρ μοι
φησὶ καὶ αὐτὸς κατὰ τοὺς μάγους τῶν χαλδαίων
ἀπαιτήσεις παρ' ἐμοῦ μαθεῖν τὸ ἐνύπνιον· οὐ
H γὰρ ἔχω λέγειν· ἀλλὰ περὶ τῶν λεχθησομένων
ἀλήθειαν πίστωσαι τῇ τοῦ ἀποῤῥήτου διηγήσει.
Μυστήριον δὲ αὐτὸ ἐκάλεσεν, ἐν ἀποῤῥήτῳ
τῆς θείας γνώσεως ὁμολογῶν κεκρύφθαι τὸ λεχ-
θέν· οὐ τοίνυν φησὶ τὰ τοιαῦτα εἰδέναι ἐστὶ
I βαβυλωνίων, κἂν τὴν ἄκραν ὦσι πεπαιδευμέ-
νοι σοφίαν (2).
Τοῦτό ἐστι. Ὁ πάντων γνώστης Θεὸς οὐ μό-
νον τὸ ἐνύπνιον ἐδήλωσε τῷ δικαίῳ, ἀλλὰ καὶ
τῆς ὄψεως τὴν αἰτίαν, καὶ τοῦ βασιλέως τὰ βου-
K λεύματα· καὶ τὸ δειχθὲν προλαβὼν, λέγει καὶ
ἃ πρὸ τοῦ ὕπνου διενοήθη, ἵνα ἀπὸ τοῦ ὁμολο-
γουμένου ἀξιόπιστος γένηται καὶ περὶ τῶν ἀμφι-
βαλλομένων λέγων.
Ἀποκαλύπτων μυστήρια. Οὕτω σοι φησὶ δια-
L κειμένῳ, ἔδειξε τὴν ὄψιν ἣν ἐπελάθου, γνω-
ρίζων τὰ πολλαῖς ὕστερον ἐσόμενα γενεαῖς.
Καὶ ἐμοὶ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὔσῃ ἐν ἐμοί. Εἶτα
ἀπωθούμενος ἑαυτοῦ τὸ θαῦμα, ἐπὶ δὲ τὸν
Θεὸν ἀναφέρων τοὺς ὕμνους, φησίν· οὐκ οἴκοθεν,
οὐδὲ παρ' ἐμαυτοῦ εἰδέναι ταῦτα αὐχῶ, οὐδὲ
M ἀφ' ὧν πεῖραν τῆς ἐπιχωρίου σοφίας εἴληφα.

Sapientibus sapientiam suppeditans. Sapientium nomine donat qui Deum timebant; prudentes dicit, qui lege eruditi erant, et qui prophetarum virtutem noverant.

22. Occulta ait, quae cunctis impervia erant; profunda vero, quae licet manifesta; nondum tamen discerni potuerant. Intelligit autem somnium eiusque explicationem.

Ipse in lumine versatur. Rerum omnium licet abditarum accuratam notitiam habet. — Per se omnituens, neminis, qui se admoneat, eget.

23. *Patrum meorum Deus*. Maiorum suorum meminit, ut priscam significet Dei providentiam; et quod Iudaei mala eiusmodi numquam passi essent, nisi se divina gratia indignos praestitissent.

Quia sapientiam et fortitudinem. Sapientiam dicit somnii explanationem; prudentiam, suimet notionem.

24. *Perdere sapientes*. Haud pro se uno verba fecit, sed dedit operam ut ceteros quoque periculo expediret.

25. *Danielem regi stitit; dixitque ei, hominem inveni*. Locutionis structuram perverso ordine positam exploratum est. Neque enim iustum regi obtulit, deinde hominem inventum nunciavit: verum sine dubio ante nunciavit hominem; tum rege iubente, introduxit.

26. *Potes ne revelare mihi?* Videtur rex promissoribus adhuc diffidere. Nam tu quoque, inquit, haud secus quam Chaldaeorum magi, a me somnium discere postulabis; quod equidem narrare nequeo. Verumtamen ipse dictis tuis fidem facito occultae rei narratione.

27. Mysterium appellavit; adeoque rem in divinae mentis arcano latere fassus est. Haud igitur Babyloniorum, inquit, est talia scire, quamquam summam sapientiam adeptorum.

28. *Eiusmodi est*. Rerum omnium cognitor Deus non solum revelavit iusto homini somnium, verum etiam visionis causam, regisque cogitationes: ac rem demonstratam propheta praeoccupans, illa quoque quae ante somnium cogitata fuerant dicit; nimirum ut a re certa fidem acquirat, qui de dubia dicturus erat.

29. *Mysteria revelans*. Tibi, inquit, sic adfecto, visionem Deus obtulit, cuius oblitus es; atque eventurorum post multas aetates casuum notitiam impertivit.

30. *Mihi vero haud ob meam sapientiam*. Deinde a se removens admirationem, Deoque laudem tribuens; haud haec, inquit, glorior meo ingenio scire, neque vi doctrinae chaldaicae quam edoctus fui.

---

(1) Ergo Polychronius legebat in bibliis σύνεσιν pro δύναμιν. (2) Divinationis scientiam intelligit, quae quanta in Babyloniis esset, e praedicto Diodoro cognosces; generatimque quanti negotii apud antiquos fuerit, notissimum est. Cic. de divin.

A . Ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ τὴν σύγκρισιν τῷ βασιλεῖ γνωρίσαι. Θεὸς γάρ φησι, ὁ σοι διὰ τοῦ ἐνυπνίου τὰ πράγματα δείξας, ἐμοὶ τῶν σοι γνωρισθέντων τὴν σαφήνειαν δέδωκε· προσέθηκε δὲ καὶ τῶν σῶν βουλευμάτων τὴν εἴδησιν, ὡς ἂν B ἔχοις περὶ τῶν λεγομένων ἀναντίῤῥητον τὴν γνῶσιν.

Ὡι ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν δέδωκεν. Τοσούτων γὰρ οὐκ ἂν πώποτε περιεγένου, μὴ τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχὺν δεδωκότος· αὐτὸς δὲ καὶ τοὺς C οἰκείους ἁλῶναι πεποίηκας ὑπὸ σοῦ. — Αἰνιττόμενος ὡς οὐκ ἂν τὴν Ἰουδαίαν κατέσχες, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐκδότους ἔδωκε τοὺς ἐνοικοῦντας.

Θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ πετεινά. Τοὺς ὀξεῖς κατὰ πόλεμον καὶ δυνατοὺς καὶ ῥωμαλέους τὸ σῶ- D μα ὑπέταξέ σοι ὁ Θεός· καὶ κατέστησε κύριον πάντων· ἀντὶ τοῦ οὐ μόνον σοι τὴν ἐν τῷ πολέμῳ νίκην, ἀλλὰ καὶ βεβαίαν ἐχαρίσατο τὴν ἐξουσίαν.

Ἀναστήσεται βασιλεία ἑτέρα ἥττων σου. Οὐ- E κέτι ἐνταῦθα ἥττονα ἔφη, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τῶν ῥημάτων δυνατωτέραν ἀνέφηνε τὴν ἐξουσίαν· κυριεύσει γὰρ πάσης τῆς γῆς (1)· ὁ γὰρ Κῦρος πολλῷ μείζονα τοῦ βαβυλωνίου τὴν ἀρχὴν ἐκτήσατο, καὶ πολλοὺς πολέμους κατώρθω- F σε τῇ θείᾳ συμμαχίᾳ.

Βασιλεία τρίτη. Μηνύει μὲν τὴν μακεδονικὴν ἀρχήν· γνωρίζει δὲ τὸν Ἀλέξανδρον.

Βασιλεία τετάρτη ἰσχυρὰ ὡς σίδηρος. Οὐ γὰρ μόνον τῶν λοιπῶν περιεγένετο, ἀλλὰ καὶ Πέρ- G σας ὑπέταξεν ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ, πάσης ἐλπίδος ὀξύτερον τὰς περιφανεστάτας καθελὼν (2) δυναστείας· λεπτυνεῖ δὲ, ἀντὶ τοῦ ἀσθενεῖς ποιήσει.

Καὶ ἀπὸ ῥίζης ἐν αὐτῇ. Καὶ διὰ τούτων τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς ἔτι κρατούσης· τὸ γὰρ ἐν αὐ- H τῇ, τουτέστι τῇ ῥίζῃ· τὸν γὰρ Ἀλέξανδρον διεδέξαντο (3).

Συμμιγεῖς ἔσονται ἐν σπέρματι ἀνθρώπων. Συμμίγνυσθαι τὸ σπέρμα ἔφη τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπιμιξίαν τῶν μετὰ Ἀλέξανδρον διὰ τὰς I ἐπιγαμίας αἰνιττόμενος· τότε γὰρ ἀναμεμίχθαι οὐδὲν ἕτερον μηνύει ἢ τὴν ἀκριβῆ συγγένειαν· καὶ τὸ ἐν σπέρματι ἀνθρώπων σαφῶς τὸ εἰρημένον σημαίνει· ὥσπερ ἀκόλουθόν ἐστι τὸ καὶ ἔσονται προσκολλώμενοι· ὡσανεὶ πρότερον μὲν K διῃρημένων τῶν γενῶν, συναφθέντων δὲ ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐπιμιξίας.

Ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν. Καλῶς τὸ ἀναστήσει, ὡς οὔσης μὲν τὴν ἀρχήν, οὐ φαινομένης δέ· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου Χρι- L στοῦ παρουσίας ἡ θεία φύσις· τὸ οὖν ἀναστήσει, ἀντὶ τοῦ δείξει αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν· οὐδὲ εἶπεν ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων ἀναστήσεται βασιλεύς· οὐ γὰρ χρονικὴν ἔσχε τὴν βασιλείαν, ἀΐδιόν τε τὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ἀναστή- M σει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, δεικνὺς τὴν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν.

Sed ut regi interpres fierem. Deus, inquit, qui tibi in somnio res eventuras portendit, mihi declarationem earumdem contulit. Cogitationum autem tuarum notitiam addidit, ut in dictis meis sine ulla dubitatione conquiescas.

37. *Cui caelestis Deus regnum concessit*. Tot populos haud sane devicisses, nisi tibi Deus vim indidisset: tu vero tuam quoque gentem morem tibi gerere coegisti. — Haud, inquit, Iudaea capta fuisset, nisi Deus eius incolas ultro hostibus obtulisset.

38. *Agri feras et volucres*. Gentes cursu bellico celeres, potentes atque praevalidas in tuam Deus potestatem redegit, teque omnium dominum fecit. Nempe non bellicam solum victoriam, sed firmam quoque potentiam tibi largitus est.

39. *Consurget alterum regnum infra te*. Haud inferiore conditione heic regnum dicit; immo verba congerens, validiorem potentiam significat: nempe dominabitur, inquit, universae terrae. Profecto Cyrus multo maiorem quam babylonius ditionem obtinuit; pluraque bella divino fretus auxilio confecit.

Tertium regnum. Macedonicum innuit imperium, denotatque Alexandrum.

40. *Quartum regnum ferri instar validum*. Non enim cetera solum devicit regna, sed ipsos brevi tempore Persas domuit, atque omni spe citius nobilissima regna delevit. Dicit autem comminuet pro infirmabit.

41. *Atque ex eius radice*. Horum causa macedonicum adhuc imperium manebit: ex eadem quippe radice erant, qui Alexandro successerunt.

43. *Commiscebuntur inter se humana propagine*. Propaginum mixtionem dicit, significans eorum qui Alexandro successerunt nexus mutuos nuptiarum gratia. Etenim nihil aliud mixtura innuit, nisi proximam cognationem. Nam et locutio *humana propagine* manifeste rem praedictam ostendit: quare sequitur, *et adhaerebunt*. Genera scilicet diversa antea, mox mixtionibus mutuis coniuncta.

44. *Excitabit Deus caeli regnum*. Pulchre dicit *excitabit*, veluti quod a principio quidem esset, non tamen appareret. Nam ante etiam Christi cum carne adventum, divina natura erat. Verbum igitur *excitabit* positum est pro *suam providentiam ostendet*. Neque ait, fore ut praedictorum regum temporibus rex ille consurgat: quia is non temporale regnum sed aeternam potestatem tenet. Dixit vero, excitabit Deus caeli regnum, significans ipsius Dei de nobis curam.

---

(1) Conspirat Theodoretus qui ait: ἥττονα αὐτὴν καλεῖ, οὐχ ὡς ἀσθενεστέραν ἀλλ' ὡς δευτέραν, *minus regnum persicum vocat, non ut imbecillius, sed ut secundum*. Item arabe interprete دونك *infra te* seu *post te* intelligi potest. Tum hinc apparet Polychronium retulisse ad secundum regnum verba κυριεύσει πάσης τῆς γῆς, quae in vulgatis textibus pertinent ad tertium seu macedonicum. (2) Ita cod. quasi de Alexandro sermo sit. (3) Breve hoc scholion est in editis a Brough-

A Εἰς τὺς αἰῶνας ϗ διαφθαρήσεται. κ. τ. λ.
Εἶτα τὸ διάφορον τῆς βασιλείας ταύτης δεικνὺς,
πρὸς τὰς ἤδη ῥηθείσας φησὶν, ἥτις εἰς τὺς αἰῶ-
νας οὐ διαφθαρήσεται, ὡς ἐκείνων μὲν ἀπολλυ-
μένων, ταύτης δὲ εἰς ἀπέραντον τὸν χρόνον
B μενούσης. – Τουτέστιν, ὐδεὶς ἔσται μετ' αὐτὴν,
τῆς ἐξουσίας αὐτῆ παυθησομένης· ἀλλ' αὐτὴ
τε διαμενεῖ, καὶ τὸ κράτος ἕξει ἀτελεύτατον.
– Οὐ μόνον (1) φησὶν ἀρχὴν ἕξει, ἀλλὰ ϗ τῶν
ἀνθισαμένων ἁπάντων περιέσαι· ϗ ὁ κύριος λέ-
C γει, ἐπὶ ταύτῃ μου τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου
τὴν ἐκκλησίαν, ϗ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσου-
σιν αὐτῆς.

Cap. III. Εἱστήκεισαν ἐνώπιον τῆς εἰκόνος. Ἀναμένον-
τες τῦ προστάγματος τὸ σύνθημα· τοῦτο δὲ
D ἦν τὸ παρὰ τῦ βασιλέως παράγγελμα· ἐδήλω-
σε δὲ τῶν συναχθέντων τὸ πλῆθος, ἔθνη μὲν
τὰς καθεκάστην μονὴν πατρίδας· φυλὰς δὲ
τὰς κατὰ φρατρίαν συναχθέντας· λαοὺς δὲ
τὺς ἐκ διαφόρων πατρίδων μιγάδας (2)· σάλπιγ-
E γας δὲ ϗ σύριγγας ϗ κιθάρας λέγει διάφορα ὄρ-
γανα μουσικά· καὶ σαμβύκης καὶ ψαλτηρίου εἶ-
δος δηλονότι λέγει ὀργάνου. Δηλοῖ ὡς οὐκ
ἁπλῶς οὐδὲ ὡς ἔτυχεν ἦχουν τοῖς φθόγγοις,
ἀλλὰ κατά τινα τάξιν ϗ εὐρυθμίαν ἀπετέλουν
F τὸ μέλος· ὥστε ϗ ἡδονήν τινα παρέχειν τοῖς
ἀκούουσιν (3).

Πίπτοντες πάντες οἱ λαοί. Ἵν' οἱ μὲν ἀνοίᾳ
οἱ δὲ φόβῳ τῶν ἀπειληθέντων ὑπακούσωσι τῷ
προστάγματι. – Τῶν λοιπῶν δουλοπρεπῶς θω-
G πευόντων, οἱ παῖδες κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον
οὐδενὶ χειροποιήτῳ προσκυνεῖν ἠξίουν· τῷ μὲν
γὰρ βασιλεῖ τὴν ὀφειλομένην ἀπεδίδοσαν τι-
μὴν, ὡς θεῷ δὲ προσκυνεῖν παρῃτοῦντο· τὸ μὲν
γὰρ ἦν τὴν πρέπουσαν φυλαττόντων τάξιν· τὸ
H δὲ, τῆς τῦ θεοῦ λατρείας ὑπερορώντων.

Εἰς τὺς αἰῶνας ζῆθι. Τουτέστι διαμένοις
κρατῶν, τῶν πραγμάτων συμμαρτυρούντων τῇ
δυναστείᾳ· τῦτο μὲν ἔχει κολακείας ἔνδειξιν,
τὸ δὲ ἑπόμενον φθόνου (4).

I Ἔστι γὰρ θεὸς ἡμῶν ἐν οὐρανῷ, ᾧ ἡμεῖς λα-
τρεύομεν. Ἐκ μὲν τῆς τῦ θεοῦ μνήμης καὶ τῦ
φάσκειν αὐτὸν εἶναι ἐν οὐρανῷ, ἐπὶ τὸν δημιουρ-
γὸν τῶν ὅλων χειραγωγοῦσι τὸν ἀκούοντα·
ἀπὸ δὲ τῆς λατρείας αὐτῦ, παλαιῶν ὑπομι-
K μνήσκουσι θαυμάτων· ὥσπερ γὰρ βαβυλώνιοι
ἐκ τῆς αὐτῶν ἀποικίας ἐλέγχειν ἐπειρῶντο
τῦ θεοῦ τὴν δύναμιν, οὕτως οἱ ἅγιοι ἔκ τε τῆς
κτίσεως, ϗ τῶν περὶ αὐτὺς γεγονότων πάλαι,
τὸν ἑαυτῶν κρατύνειν ἐβούλοντο λόγον· οὐ μὴν
L σαφῶς αὐτὰ ϗ λέγουσιν· οὐ γὰρ διδασκαλίας
ἦν ὁ καιρὸς, ἀλλ' εὐθυνῶν ϗ κρίσεως· διδασ-
κάλου μὲν γάρ ἐστι τὸ μετ' ἐξουσίας λέγειν·
κρινομένου μετρεῖν τῷ καιρῷ τὺς λόγους.

Δυνατὸς ἐξελέσθαι ἡμᾶς. Ἡμεῖς μὲν οὖν γι-
M

Nullo tempore dissolvetur etc. Dominationis huius a ceteris differentiam denotans, haec, inquit, nullo tempore dissolvetur; pereuntibus illis, haec infinito tempore incolumis futura est. – Nemo huius veluti cessaturae stationem excipiet: verum ipsa cum suo robore aeterna manebit. – Neque suum tantummodo thronum retinebit, sed adversariis omnibus superior fiet. Et quidem Dominus ait: super hac mea petra aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam.

3. *Steterunt ante simulacrum.* Expectantes videlicet condictum signum. Porro id erat regis mandatum. Ad multitudinem congregatam quod adtinet, verbo *nationes* significantur singulae patriae; nomine *tribus*, congregatae familiae; nomine denique *populi*, turbae diversis patriis contractae. Tum etiam nominibus *tubae*, *fistulae*, *citharae*, *sambucae*, *psalterii* ostenduntur varii generis organa musica. Neque vero intelligas inconditum ac tumultuarium sonum, sed ordinatum ac numerosum, qui audientium aures mulceret.

7. *Proni omnes populi.* Partim stultitia partim vero minarum timore praecepto obtemperabant. – Ceteris serviliter adulantibus, adulescentuli mosaicae legis tenaces nullum fictile venerari passi sunt: qui etsi regi debitum obsequium non denegabant, tamen numinis instar adorare eum detrectabant: namque illud ordinatae reverentiae erat, hoc nisi Dei cultu spreto fieri non poterat.

9. *Aeternus vive.* Id est in imperio persevera, rerum cursu tuae potentiae favente. Haec habent adsentationis significationem; sequentia, invidiae.

17. *Est Deus noster in caelo, quem colimus.* Numinis caelestis mentione ad creatorem omnium rerum auditores suos pervehunt. Cultu autem memorato, miracula prisca refricant. Nam sicuti Babylonii e Iudaeorum captivitate nitebantur elevare Dei virtutem; ita hi sancti a creatione atque a priscis erga se beneficiis sententiam suam confirmare studebant. Neque tamen haec ipsa modo recitant, quia tempus poenae iudiciique erat, non doctrinae. Est enim magistri cum potestate dicere; reum autem oportet tempori accommodare sermones.

Qui nos liberare potest. Nihil mali nos par-

---

tono inter suos ad Danielem commentarios ed. Basil. p. 109. (1) Quatuor, qui sequuntur, versus extant apud Broughtonum. (2) Prudenter hoc loco Hieronymus: *omnes populos intelligamus in principibus; neque enim adesse universae simul poterant nationes.* (3) Aegyptii incorrupta natio musicam ut noxiam aversabantur; Diodor. I. 81. Babylonii coloni degeneres hac abutebantur ad suadendam idololatriam. (4) Nempe Iudaeorum accusatio.

A ναίσχομεν σαφῶς ὡς οὐδὲν πεισόμεθα δεινὸν,
νικώσης πᾶσαν μηχανὴν τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας·
εἰ δὲ ἄρα καὶ δοκιμάσει τοῖς δεινοῖς ἡμᾶς ἐκδοῦ-
ναι, τοσαύτην περὶ αὐτὸν κεκτήμεθα ἀγάπην,
ὥστε ἡμᾶς αἱρεῖσθαι μᾶλλον ἀποθανεῖν μετ' εὐ-
B σεβείας ἢ ζῆν τῶν θείων νόμων ἐκτός.

Ἐνέπεσον ἐν μέσῳ. Οὐκ εἶπεν εἰσῆλθεν,
ἀλλ' ἔπεσον· δεικνὺς ὡς τὸ ἐπιτεταμένον τῆς
φλογὸς οὐδὲ προσιέναι τινὶ συνεχώρει, οὐδὲ ὀρ-
γάνοις τισὶν ὠθεῖν τοὺς νεανίσκους, καθάπερ
C τὰς εἰωθυίας ὕλας ἐπὶ τῶν τοιούτων εἰσπέμπειν
φίλον· ἀλλ' ὥσπερ ἐκ περιωπῆς τινος πρὸς τὸ
βάθος ῥίπτουσι τοὺς παῖδας, ὡς ἐφ' ὁμολογού-
μενον θάνατον.

Καὶ περιεπάτουν. Οὐχ ἁπλῶς εἶπεν ὕμνουν,
D ἀλλ' ὅτι περιπατοῦντες ὕμνουν· καὶ ἐπιτείνων
τὸ παράδοξον τοῦ γιγνομένου, οὐ γὰρ μόνον
αὐτῶν οὐχ ἥψατο, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν δεσ-
μῶν λύσιν ὑπηρετήσατο τὸ πῦρ· ὅρον τῆς ἑαυ-
τοῦ ἐνεργείας ἐσχηκὸς τοῦ σιδήρου τὸν ἀφα-
E νισμόν.

Εὐλογεῖτε πάντα. Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὡς οὗτος
ὁ ὕμνος οὐ κεῖται ἐν τοῖς ἑβραϊκοῖς ἢ ἐν τοῖς
συριακοῖς βιβλίοις· λέγεται γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρη-
μένων παρά τινων μετὰ ταῦτα συντεθεῖσθαι (1)·
F διόπερ καὶ αὐτὸς τὴν καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἑρμη-
νείαν παρήσω, τῆς ἑρμηνείας μόνον ἐχόμενος
τῆς βίβλου.

Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς πᾶσι τοῖς λαοῖς.
Ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐπαιδεύθη τὸ ἀλη-
G θές· διόπερ εἰς κοινὸν ἅπασι τοῖς ὑπηκόοις ἐκ-
τίθεται τὸ δόγμα· ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλον καὶ σύγ-
κρισιν τῶν θεῶν ποιούμενοι εἰς ἀδυναμίαν ἔσ-
κωπτον τὸν ἰουδαίων προϊστάμενον, ὡς οὐ δυ-
νηθέντα ἐξαρπάσαι τῆς πολέμου χειρὸς τοὺς ὑπ'
H αὐτῷ τεταγμένους, παραγγέλλει μηκέτι τοῖς αὐ-
τοῖς κεχρῆσθαι ῥήμασιν, ὡς αὐτίκα μάλα δώ-
σοντας δίκην ἐπὶ τῇ βλασφημίᾳ. — Αὐτὰ τὰ
πράγματα φησὶ πάσης φωνῆς λαμπρότερον ἐβόα
τὴν ἀλήθειαν· οἱ μὲν γὰρ παρὰ τῶν λοιπῶν
I προσκυνούμενοι οὐ μόνον τῶν προφανῶν κινδύ-
νων ἐξαρπάζειν οὐ δύνανται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ τυ-
χὸν παρέχειν· ὁ δὲ καὶ τὸ πᾶσιν ἀνέλπιστον
καὶ ἐπ' ἔργου ἐπέδειξεν.

Ἄκουσον τὴν ὅρασιν. Οὐ τὴν δειχθεῖσάν φη-
K σι νῦν ὄψιν ἀπαιτῶ λέγειν, καθάπερ ἤδη πρό-
τερον· δῆλον γὰρ αὐτῷ· ἀλλὰ τῆς ὁμολογου-
μένης τὴν σαφήνειαν· ἐν ἴσῳ γάρ μοι τοῦτο ἀπο-
ρεῖται τῆς ἀγνοουμένης ὄψεως.

Πάντες οἱ σοφοὶ οὐ δύνανται. Ἠλέγχθησαν
L δέ φησι πάντες οἱ ἐπὶ σοφίᾳ θρυπτόμενοι· σὺ
δὲ δύνασαι, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ἐν σοί· τουτ-
έστι κατὰ θείαν ἀποκάλυψιν, καθὰ καὶ τὸ πρό-
τερον, πάντα λέγεις.

Ἀπηνεώθη ὡσεὶ ὥραν μίαν. Τουτέστιν ἐξε-
M πλάγη ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῶν δειχθέντων, καὶ
σύννους ἐγένετο.

suros, probe novimus; quia Dei providentia quemvis hominum conatum superat. Ceteroqui etiamsi ei foret libitum nos suppliciis tradere, tanto ipsum studio prosequimur, ut mori pietate comite malimus, quam praeter legem divinam vivere.

23. *Ceciderunt in medium ignem*. Non ait ingressi sunt, sed ceciderunt; ut intelligamus ob vehementiam ignis nemini accedere licuisse, neu quibusvis instrumentis adulescentulos illuc compellere: quemadmodum consueta materia in fornaces congeri solet. Videntur igitur pueri tamquam ex aliqua specula in profundum iacti veluti ad perniciem certam.

Et inambulabant. Non solum dixit canebant, sed inambulantes canebant. Tum miraculum cumulans, non solum, inquit, flamma eos non attigit, verum etiam ad vinculorum solutionem famulata est; vim suam eatenus exserens, quatenus ferrum consumeret.

57. *Benedicite omnia*. Hymnus hic neque in hebraicis neque in syriacis bibliis occurrit. Fertur autem ex praedictis sententiis, nescio quo auctore, deinde compositus. Quare et ego singulorum eius versiculorum interpretationem praetermittam; libroque tantummodo explanando operam impendam.

98. *Nabuchodonosorus rex cunctis populis*. Ipso rerum eventu veritatem edoctus est. Quare commune subditis cunctis decretum proponit. Nam quia Babylonii certamen quoddam et comparationem Deorum suorum instituentes, Iudaeorum Deum veluti infirmum irridebant, qui de manu belli cultores suos eripere nequivisset; deterret rex quominus illo loquendi genere diutius utantur, ne protinus blasphemiae suae poenas luant. — Res ipsae, inquit, quavis voce clarius veritatem clamabant. Etenim dii ab aliis gentibus culti non solum e manifesto discrimine eripere nequeunt, sed nullam omnino opem suppeditant: Iudaeorum vero Deus insperatum cunctis praesidium re ipsa praestitit.

6. *Visionem audi*. Haud, inquit, ut antea, *Cap.*
peto demonstratam mihi visionem dici. Ete- *IIII.*
nim explorata mihi est: sed rei certae declarationem exquiro; quam aeque nunc ignoro, atque antea visionem nescivi.

15. *Nulli sapientes queunt*. Vani omnes convicti sunt qui sapientiam iactabant. Res tuae virtutis est, in quo spiritus Dei sanctus versatur: id est Deo revelante, sicut antea, cuncta loqueris.

16. *Obstupuit quasi hora una*. Id est admiratione visionis defixus cogitabat.

---

(1) Haec Polychronii verba iamdiu prolata fuerant a Flaminio Nobilio in schol. ad ed. gr. τῶν LXX. (sicuti etiam syri interpretis auctoritas a me supra laudata p. 108. n. 2. Quare et ibi a Drusio exscriptum Nobilium arbitror.) Ceterum quod syriaca interpretatio Polychronio cognita hymno caruerit, id scilicet indicio est eam fuisse derivatam ex hebraico iam tum mutilato, uti nunc est. Sed tamen vulgatus textus syriacus in polyglottis hymnum hunc complectitur, uti etiam arabicus. Armeniaca

A Καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ συνετάρασσον. Τουτ-
έστιν εἰς φόβον κατέστη, λογιζόμενος τοῦ δεσ-
πότου τὴν δύναμιν, καὶ ὡς οὐδὲν τῶν ἀνθρω-
πίνων βέβαιον, ὅταν μὴ τὴν ἄνωθεν ἔχῃ ῥο-
πήν.

B Τὸ δένδρον ὃ εἶδες. Οὐκ αὐτοῦ τὸ πρόσωπον
λέγων μόνον, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν βασιλείαν· αὐ-
τὸν δὲ εἶπεν ὡς τῶν ὑποτεταγμένων ἁπάντων ἐν
ἐκείνῳ τεθεωρημένων, καὶ συμπληρούντων τὴν
βασιλικὴν φαντασίαν· μηνύει τοίνυν τὸ μὲν
C δένδρον, αὐτόν· τὰ δὲ φύλλα τὸν περὶ αὐτὸν
στρατόν· εὐθαλῆ δὲ διὰ τὸ ἀξιοπρεπεῖς εἶναι
ὑπό τε εὐταξίας καὶ τῆς τῶν λοιπῶν περιουσίας·
καρπὸν δὲ τοῦ μὲν δένδρου λέγει τὰς ἐπε-
τείους παρὰ τῶν ὑπηκόων πεμπομένας ὁμολο-
D γίας· τὸ δὲ τὰ ὄρνεα καὶ τὰ θηρία τρέφεσθαι,
τὸ παρὰ βασιλέως τοῖς τε ἄρχουσι καὶ τοῖς τάγ-
μασι χορηγούμενον σιτηρέσιον αἰνίττεται· πε-
τεινὰ δὲ καλεῖ τοὺς ἐν τέλει, ὡς ὑπερέχοντας
τῶν λοιπῶν· θηρία δὲ τὰ ὑποτεταγμένα ἔθνη·
E καὶ τὸ τὰ μὲν ὑπὸ τὰ δένδρα κατοικεῖν, τὰ
δὲ ἐν τοῖς κλάδοις κατασκηνοῦν, τὸ ὑπὸ τοῖς
αὐτοῦ νόμοις ζῆν ἅπαντας· πᾶσι δὲ τοῖς εἰρη-
μένοις ἔφη ἐκεῖθεν χορηγεῖσθαι τὴν ἀφθονίαν,
ὡς τῶν μὲν ὑπ' αὐτοῦ τρεφομένων, μισθὸν τῆς
F λειτουργίας λαμβανόντων τῷ δὲ βασιλικῷ νομίσ-
ματι τάς τε ἐμπορίας καὶ τὰ συναλλάγματα ποι-
ουμένων· ὁ δὲ προφήτης τὴν κατὰ μέρος ἐξή-
γησιν παρῆκεν· ἴσως μὲν ὡς καὶ εὐσύνοπτον, καὶ
μάλιστα τότε τῶν κινουμένων, οὐδεμίαν δυσχέ-
G ρειαν ἐμποιούντων πρὸς τὴν τῶν ὅλων κατανόη-
σιν· καὶ ἕνα δὲ ἔχων σκοπὸν, τῇ διηγήσει τὸν
κατ' αὐτὸν, σωφρονέστερον αὐτὸν ποιῆσαι· ὧν
δὲ πρὸς τοῦτο περιττὴ ἡ τῶν λοιπῶν ἐξήγησις.

Ὅτι ἐμεγαλύνθης. Τουτέστιν ἀπὸ μικροῦ μέ-
H γας ἐγένου, διὰ τῆς ἐν τοῖς πολέμοις νίκης· τὸ
δὲ ἴσχυσας, ὅτι οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἔσχες ἀντί-
στασιν.

Καὶ ἡ μεγαλοσύνη σου ἐμεγαλύνθη· Τουτ-
έστιν ἐφυσήθης τὴν διάνοιαν, καὶ μέχρι τοῦ δεσ-
I πότου τῶν ὅλων ἐξέτεινας τὸ φρόνημα· μεγα-
λοσύνην μὲν γὰρ αὐτὴν ἐκάλεσε τὴν ἐξουσίαν·
τὸ δὲ μεγαλυνθῆναι λέγει διὰ τὸ τῶν λογισ-
μῶν ὑπέρογκον.

Καὶ ἡ κυρεία σου εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς.
K Τοῦτο δέ φησι γέγονεν, ὅτι πανταχοῦ τῆς γῆς
ἐκτείνας τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἔστης ἐπὶ τῶν ὅρων
τῆς φύσεως·

Καὶ ὅτι εἶδεν ὁ βασιλεὺς εἴρ. Τὸ μὲν εἴρ
ἐστιν ἑβραϊκὴ λέξις· σημαίνει δὲ τὸ ἄγρυπνον,
L καὶ ἄγγελον· διὸ καὶ ἅγιον καλεῖ, οἷον ἐξαίρετόν τι-
να παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους κεκτημένον τὴν
φύσιν.

Πλὴν τὴν φυήν. Οὐ μὲν φησιν ὁλόκληρον κατ-
εδίκασε τὴν τοῦ βασιλέως ἀπώλειαν.

M Καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ. Διὰ τούτου τὸν τρό-
πον μηνύει τῆς καταληψομένης αὐτὸν συμφορᾶς.

Cogitationibus suis perturbabatur. Extimuit reputans potentiam Domini; et quod nihil in humanis rebus firmum sit, nisi caelitus pondus accipiat.

17. *Arbor quam vidisti*. Haud solam regis personam, sed universum regnum designans. Regem vero dixit, ceu subditis omnibus in eo spectatis, quorum coetu regia species conflatur. Arbor itaque regem significat; folia exercitum eius, disciplina et reliquo apparatu florentem. Porro arboris fructus dicit annua quae penduntur tributa a subditis. Iam quod aves feraeque aluntur, id suppeditatum a rege praefectis atque exercitibus stipendium innuit: et quidem avium nomine intelliguntur magistratus, qui in plebe eminent; ferarum autem nomine, subditi populi. Et quod partim sub arbore incolant, partim ramis insideant, hinc intelligimus cunctos legibus eiusdem regis vivere. Atque his omnibus uberem ex arbore suffici escam ait, quia subditi a rege aluntur dum sui ministerii mercedem referunt; dumque regia pecunia mercaturas et negotiationes exercent. Sed enim singularum rerum explanationem propheta omisit; fortasse quia hae faciles intellectu erant; praesertim quia commoti magnopere auditores, haud moleste tunc admittebant universi vaticinii intelligentiam. Tum vero propheta nihil aliud spectabat oratione sua, nisi ut modestiorem regem redderet; cui rei efficiendae reliqua narratio superflua erat.

19. *Quia magnificatus es*. Qui parvus eras, in tantam magnitudinem victoriis bellicis excrevisti. Quod vero addit *roboratus es*, significat neminem ei postea fuisse adversatum.

Et magnitudo tua magnificata est. Excelsiores sumpsisti spiritus; fastum tuum usque ad communem dominum extulisti. Magnitudinis nomine potentiam eius appellavit. Magnificari vero dicit, pro superbis animi motibus concitari.

Potentatus tuus usque ad terminos terrae. Hoc, inquit, accidit, quia postquam orbem universum ditione occupasti, haud iam intra naturae fines constitisti.

20. *Quod autem vidit rex hir*. Hebraicum vocabulum est hir, vigilem significans itemque angelum. Quare et sanctum appellat, ceu praestanti quadam prae cunctis hominibus natura praeditum.

Germine excepto. Haud supremo, inquit, addixit exitio regem.

Ferreo vinculo. His verbis impendentis ei calamitatis genus designat.

---

quoque et coptica biblia hymnum agnoscunt: in graecis autem habent cum Theodotio, LXX. interpretes e codice chigiano editi (cum syriaca eiusdem versione quam cl. Bugatus evulgavit) insignes duae editiones, Carafae sixtina, et complutensis; item duo nobilissimi orbis terrarum codices vaticanus et alexandrinus. Quod si Polychronius ab hymno explanando abstinuit, alia tamen mens fuit Theodoreto, Chrysostomo, et in vaticano, quem nunc edo, codice Hippolyto, Hammonio, et cuidam anonymo, quorum omnium scholia ad hymnum leguntur. Eundem in italica vetere extitisse constat; et nunc eum authentica vulgata conservat sapienti tridentini concilii decreto

A Καὶ ἐν τῇ χλόῃ. Ἐν τοιαύτῃ ἔσται κατα-
στάσει ὥστε χλόην σιτεῖσθαι καὶ τὴν μετὰ θηρίων
ἀσπάζεσθαι δίαιταν.
Ἕως οὗ ἑπτὰ καιροί. Σημαίνει δὲ ἔτη τρία
καὶ ἥμισυ τοῦ καιροῦ εἰς χειμῶνα καὶ εἰς θέρος
B λαμβανομένου· ἐπειδήπερ καθολικῷ τινι λόγῳ
εἰς δύο ταῦτα διαιρεῖται τὸ ἔτος, τοῦ ἔαρος καὶ
μετοπώρου ἐν ἑκατέρᾳ τούτων ὥρᾳ παραλαμ-
βανομένου· ἐπείπερ καὶ ἀρχή τις ἀκρότατος, τὸ
μὲν ἔαρ τοῦ θέρους, τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ χει-
C μῶνος· συνελὼν δὲ τῇ διηγήσει, τὸν ἐξ οὐρα-
νοῦ κατελθόντα, τὴν ἀπόβασιν ἀποφάσεως, τὸ
εἶδος τῆς σωτηρίας, τὴν ἐλπίδα τῶν ἐσομένων,
τὸ βέβαιον, καὶ τῆς συμφορᾶς τὸν χρόνον ἐπάγει.
Τοῦτο ἡ σύγκρισις αὐτοῦ βασιλεῦ· καθολικῷ
D τινι λόγῳ τὰ πάντα περιλαβών, ἐπειδὴ καὶ
σύντομον ᾔδει τὴν διδασκαλίαν ποιήσασθαι,
τῶν μὲν ὁμολογουμένων ἀφιστάμενος, τῶν δὲ
ἀμφιβόλων τὴν λύσιν ἐκτιθέμενος.
Καὶ σύγκριμα ὑψίστου. Σύγκριμα δὲ λέγει
E τὴν ἑρμηνείαν, ὅπερ ἀνωτέρω ὁ Ναβουχοδονό-
σορ ἔφη διὰ συγκρίματος εἰρ, ὁ λόγος καὶ ῥῆ-
μα ἁγίων τὸ ἐπερώτημα· ὁ γάρ σοι τὴν ὄψιν
δείξας, γνωρίσας τε αὐτὴν τοῖς ἐρωτήσασι,
κἀμοὶ νῦν σαφηνίσαι τὸ κεκρυμμένον δέδωκεν.
F Ὃ ἔφθασεν. Τῆς ἐκβάσεως τῶν δειχθέντων τὸ
ἀναντίρρητον λέγει· τὸ γὰρ ἔφθασεν, ἀντὶ τοῦ
φθάσει λέγει, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς γραφῆς.
Καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἔσται ἡ κατοικία
σου. Φασὶ γὰρ αὐτὸν εἰς μανίαν περιτραπῆναι·
G οἱ μὲν μελαγχολικῷ πάθει περιπεπτωκότα, οἱ
δὲ καὶ ὑπὸ δαίμονος ἐνοχλούμενον· ἡνίκα οἱ πε-
ρὶ τὰ βασίλεια αἰσχυνόμενοι τὴν βασιλέως κα-
τάστασιν, πρότερον μὲν καθεῖρξαν, ὡς ἂν μὴ
εἰς προὖπτον ἔλθοι τὸ γεγονός· καὶ κατεῖχον
H ὡσεὶ πέδαις τισὶ καὶ ἁλύσεσι φυλάσσοντες (1)
ὅπερ ὁ δεσμὸς τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου μηνύει·
οὐ γὰρ ἀνθρωπίνη ἰσχὺς ἤρκει πρὸς τοιαύτην
ἀνθρώπου κατάστασιν· ἐπὶ πολὺ μὲν οὖν ἀφα-
νῆ φρουρεῖν διεγίνωσκον· ὡς δὲ πάντα ἦν δεύ-
I τερα τῆς μανίας, ἀνθρώπων τε ἰσχὺς καὶ σι-
δηρίου δύναμις, καὶ ποικίλων ὀργάνων ἐπίνοια,
τότε οὐκ ἐξῆκαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς πόρρω συν-
έβαινεν ἡ μετὰ τῶν θηρίων διαγωγή.
Καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμιοῦσί σε. Σαρκοφα-
K γεῖν μὲν γὰρ οὐκ ἐδύνατο· οὐ γὰρ (2) καὶ τὴν τῶν
θηρίων ἔσχε φύσιν, καὶ τὴν κατάστασιν, τῷ
μεγέθει τῶν τριχῶν, καὶ τῇ αὐξήσει τῶν ὀνύ-
χων, καὶ τῇ λοιπῇ ἀγριότητι· ἐχλοηφάγει δὲ
τὴν αὐτόματον ἐκ γῆς ἀναδιδομένην τροφὴν σι-
L τούμενος (3).
Καὶ ἑπτὰ (4) καιροὶ ἀλλαγήσονται. Τουτέστιν
ἀμείψεις τὸ χρῶμα· εἰ γὰρ ἡ τῶν ἡλικιῶν ἐναλ-
λαγὴ μόνη πλείστην τῶν χαρακτήρων τὴν δια-
φορὰν ἐργάζεται, πολλῷ μᾶλλον τῆς τε τρο-
M φῆς τὸ ἀσύνηθες καὶ ὁ κατεσκληκὼς βίος τοῦτο
ἔδειξεν ἄν.

Et herba. In eiusmodi conditione futurus est, ut herbis vesci et beluarum victu nutriri velit.

Donec septem tempora. Significat tres annos cum dimidio; tempore scilicet in hiemem aestatemque tributo. Nam vulgari quadam ratione sic dividitur annus, ita ut ver atque autumnus in his singulis concludantur. Est enim initium sive extremitas quaedam aestatis ver, autumnus hiemis. Atque hac locutione complexus illum qui caelo venit, decreti effectum, salutis genus, futurorum spem et firmitudinem; tempus calamitatis definit.

21. *Haec est, o rex, interpretatio rei*. Generali oratione cuncta constringit: quippe et paucis rem docere noverat, missisque cognitis, dubiorum solutionem exhibere.

Interpretatio altissimi. Interpretationem appellat σύγκριμα: sicuti superius Nabuchodosorus ipse locutus est: in enarratione vigilum; sermo et oratio sanctorum, petitio. Nam qui tibi visionem obtulit, eamque petentibus explanavit, idem me quoque secreta reserare docuit.

Quae praevenit. Certissimum rerum eventum dicit. Praevenit enim dicit pro praeveniet (seu mox aderit), qui scripturae idiotismus est.

22. *Cum feris silvestribus erit incolatus tuus*. Aiunt regem in furorem fuisse conversum, alii quidem atra bile percitum, alii daemone vexatum. Tum aulici, quos regiae dementiae pudebat, principio quidem hominem intra septa tenebant, ne res palam fieret: custodiebant autem pedicis quibusdam catenisque vinctum; id quod verbis aeris ferrique designatur: neque enim humanae vires tantae insaniae cohibendae sufficiebant. Regem itaque procul omni visu diu servandum curaverunt. Verumtamen ubi furor omni hominum robore, ferrique vi, multiplicique instrumentorum artificio maior evasit; regem haud certe liberum dimiserunt, sed ut remotissime inter feras degeret operam dederunt.

Teque foeno bovis instar nutrient. Carnes enim vorare nequibat: quamquam ad ferarum naturam figuramque transiverat, capillorum magnitudine, unguium incremento, et cetera feritate. Vescebatur herba, id est escam sponte tellure editam carpebat.

Septem tempora mutabuntur. Colorem scilicet immutabis. Nam si vel sola aetatum successio plurimam formarum varietatem efficit; quanto hanc magis efficeret esca insolita aridusque victus?

---

communitum. Tum e Sabatierio cognoscimus lectum eum passim in antiquis psalteriis, laudatumque ab Ambrosio, Augustino, Vigilio tapsensi, atque Fulgentio. Alii alia testimonia colligent; mihi haec sufficere videntur ad adserendam hymni canonicam auctoritatem.

(1) *Perspicuum est*, inquit Hieronymus, *omnes furiosos ne se praecipitent, et alios ferro invadant, catenis ligari*. (2) Num pro οὐ γὰρ scribendum est εἰ? (3) More stultorum, ut acute observat Theodoretus, qui solent omnia, in quaecumque inciderint, comedere. (4) *Septem*, idest *multa*.

*

A Ἕως οὗ γνῷς. Οὐ παντελῆ δέ σου ἀπώλειαν
κατεψηφίσατο ὁ Θεός· οὐ γὰρ ὀργὴ τὸ πάθος
ἐπάγει, ἀλλὰ κηδεμονία (1)· προμηθούμενος τὴν
ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολήν, καὶ πάντων τῶν λυπη-
ρῶν ἀπαλλάττει, ὅταν εἰσαῦθις εἰς τὸ οἰκεῖον
B ἀποκαταστήσει ἀξίωμα. — Ἵνα γνῷς ὡς οὐδὲν τῶν
ἀνθρωπίνων βέβαιον· ἅπαντα δὲ τῆς ἄνωθεν
ἐξουσίας ἤρτηται.

Ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι. Ἐπειδὴ τοίνυν
φησὶ φειδοῖ ἀλλ' οὐκ ἀγριότητι τὴν δίκην ἠπεί-
C λησεν ὁ Θεός, δέξαι τὴν ἐμὴν συμβουλήν.

Ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ-
δένα οἶκτον πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους λαμβάνων,
ἀφειδῶς ἅπασιν ἐκέχρητο, ὡς καὶ τοὺς ἐν εὐγε-
νείᾳ καὶ πάσῃ τραφέντας ἀφθονίᾳ εἰς οἰκτρὸν κα-
D ταστρέψαι τέλος, ἀναγκαίως ἡμερότητα αὐτῷ
παραινεῖ, ὡς μὲν τῆς φιλανθρωπίας ἐπαινου-
μένης παρὰ Θεῷ, τῆς δὲ ὠμότητος εἰς ὀργὴν κι-
νούσης τὸ Θεῖον (2).

Ἴσως ἔσται μακρόθυμος. Θαυμάσαι ἐστὶ τὸν
E προφήτην, ὅπως οὔτε ἀνέλπιστον αὐτῷ τῶν ἀγα-
θῶν τὴν προσδοκίαν ἐποίησεν, ὡς ἂν μὴ ἀπο-
γνοὺς ὅλως τῆς χείρονος γένοιτο μοίρας· οὔτε
ἀναντίρρητον αὐτῷ τὴν σωτηρίαν ἐνηγγυήσατο,
ἵνα μὴ ῥαθυμότερον ἐργάσηται (3). — Ἀλλ' ἡ μὲν
F τοῦ προφήτου φησὶ συμβουλὴ τοιαύτη, ἀρκοῦσα
τὴν ἐπηρτημένην ἀποκρούσασθαι δίκην, οὐδὲν δὲ
ἄμεινον διετέθη, κρείττων τῆς τοῦ προφήτου
συμβουλῆς γενόμενος· διόπερ καὶ τὰ τῆς ἀπο-
φάσεως εἰς πέρας ἤχθη.

G Ταῦτα πάντα ἔφθασεν· Τὴν μὲν οὖν συμ-
φορὰν φησὶν ἠπείλησεν ὁ Θεός· οὐ μὴν παρὰ πό-
δας ἤγαγε τῶν δεινῶν τὴν πεῖραν, ἀλλ' ἐνιαυ-
τὸν συνεχώρησεν ὅλον, μετανοίας διδοὺς καιρόν·
ὁ δὲ ἐπειδὴ οὐδὲν τῶν ἀπειληθέντων ἐπὶ τῶν
H ἔργων ἑώρα, τὸν παραυτίκα φόβον τῆς διανοίας
ἐκβαλών, τῆς ἴσης εἴχετο ἀλαζονείας τῆς αὐτῷ,
διανοούμενος (4) ἁπάντων τῶν κατορθωμάτων τὸ
μέγεθος· ὅπερ ὁ προφήτης σημαίνειν βουλόμε-
νος, οὐ τοῦ χρόνου μόνον ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ
I τῆς πράξεως καὶ τῶν ῥημάτων, πρὸς σαφεστέ-
ραν διδασκαλίαν τῆς τοῦ βασιλέως διανοίας.

Ἐπὶ τῷ ναῷ τῆς βασιλείας. Ναὸς δὲ βασι-
λείας αὐτὰ καλεῖται τὰ βασίλεια· πάντα δέ
φησι ἐπερῄει τά τε δημόσια οἰκοδομήματα καὶ
K ὅσα πρὸς βασιλικὴν ἔκειτο φαντασίαν.

Οὐχ αὕτη ἐστὶ Βαβυλών; Τουτέστι ποῦ εἰ-
σὶν ἐκεῖναι αἱ ἀποφάσεις αἱ κατ' ἐμοῦ; ποῦ τοῦ
Θεοῦ ἡ τιμωρία; ἰδοὺ γὰρ πέπονθα δεινὸν οὐδέν,
ἀλλὰ τήν τε Βαβυλῶνα ταύτην, τοὺς προτέρους
L τῆς ἀρχῆς ἐξελάσας, ἤγειρα εἰς ὕψος, οὐδὲν
ὑπ' οὐδενὸς πεπονθώς· καὶ τά τε τῆς δυναστείας
ἐβεβαιώθη, καὶ τὰ τῆς δόξης ἐπὶ τὸ μεγαλο-
φυέστερον κεχώρηκεν, οὐδενὸς χρόνου δυνηθέν-
τος ἐλέγξαι τὴν ἰσχύν.

M Ἔτι τοῦ λόγου κ. τ. λ. Ἐπὶ τῇ μεγαληγορίᾳ
εὐθὺς ἡ ταπείνωσις· οὐ τὸ παραχρῆμα ῥημα-

Donec agnoscas. Haud omnimodam tui perniciem decrevit Deus; etenim cura, non ira, calamitatem inflixit. Quare impetrato ad meliorem frugem reditu, molestia omni te expediet, tuaeque dignitati restituet. — Tum demum senties nihil esse in humanis firmum, atque omnia caelesti nutu pendere.

24. *Sententia mea tibi placeat*. Quandoquidem, inquit, clementia non saevitia commotus minatur poenam Deus, consilium meum sectator.

Eleemosynis redime. Quia rex nulla misericordia captivorum fractus, crudeliter iis utebatur, ita ut nobiles etiam atque olim deliciis nutritos miserabili conditione haberet, necessario huic mansuetudinem suadet: propterea quod ut humanitas Deum delectat, sic eundem crudelitas irritare solet.

Fortasse ignoscet. Mirari prophetam licet, qui neque regi futuri boni fiduciam eripuit, ne desperando in peius rueret; neque salutem certam spopondit, ne ille segnius se gereret. — Sed enim eiusmodi consilium prophetae, quum impendentem poenam avertere posset, nihil profecit, rege monitis propheticis obnitente. Quare decretum exitu non caruit.

25. *Haec omnia acciderunt*. Calamitatem Deus interminatus, haud tamen ilico malorum sensum imposuit, sed annum integrum poenitentiae agendae concessit. Ceteroqui rex quum minarum effectum nullum videret, timorem actutum mente expulit, solitaeque superbiae deditus, rerum ab se gestarum magnitudinem animo volvebat. Quod ut significaret propheta, non solum temporis spatium memoravit, verum etiam regis actum et verba, ut mentem eius accuratius nos doceret.

26. *In regni templo*. Regni templum dicuntur ipsa regis palatia. Cuncta, inquit, circumibat aedificia publica, quae regiam magnificentiam spirabant.

27. *Nonne haec est Babylon*. Ubinam illa contra me decreta? ubi poena divinitus immittenda? En mali nihil passus sum; immo hanc Babylonem, prioribus eiectis dominis, decore amplificavi, quin quisquam mihi nocuerit: et cum imperii firmitate, gloriae quoque splendor accrevit; nullaque aetas potentatum meum debilitare poterit.

28. *Adhuc sermo etc.* Iactantiam ilico depressio subsecuta est. Neque id fere praesentis ser-

(1) Bene Hieronymus: *neque enim Deus hominibus sed vitiis irascitur*. (2) Observat Theodoretus misericordiam in homines apte suaderi regi, qui misericordia divina indigebat. (3) Hieronymus: *quum beatus Daniel praescius futurorum, de sententia Dei dubitet, rem temerariam faciunt qui audacter peccatoribus indulgentiam pollicentur*. (4) Cod. διανοίας.

A τος ἕνεκα τοσοῦτον, ὅσον τῆς ὅλης ὑπερηφανίας. ἀλλ' ἵνα δειχθῇ σημεῖον τοῦ ῥήματος, τὸ κολαζόμενον φρόνημα.

Ὁ λόγος συνετελέσθη. Συνέβη γὰρ αὐτῷ πάντα τὰ εἰρημένα. Ὡς γὰρ ἀμεταμέλητα τὰ ὄν-
B τα, εἰσεπράξατο δίκην· εὔδηλον δὲ ὡς ἐπὶ τὸ θηριωδέστερον ἔσχε τοῦ σώματος τὴν κατάστασιν· τοῦ μὲν λοιποῦ σώματος εἰς ἑτέραν ὄψιν καταστάντος, τῶν δὲ τριχῶν ἐπὶ τὸ ἀγριώτερον μεταβληθεισῶν, καὶ τῶν ὀνύχων πέρα τῆς
C ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς ἐπίδοσιν ἐλθόντων.

Τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλαβον. Τῆς μανίας φησὶν ἀπαλλαγείς, καὶ τῶν λογισμῶν μοι ἠρεμησάντων, τοῦ σώματος τὸ θηριῶδες ὁρῶν, καὶ τοῖς παροῦσι παρεξετάσας
D τὴν παλαιὰν εὐημερίαν, τήν τε προτέραν τῆς διανοίας νόσον, τήν τε ἄνωθεν κομισθεῖσαν ἀπόφασιν, καὶ τῶν εἰρημένων τὸ πέρας, γνοὺς τὸ ὡς οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον, εἰς ὕμνους ἐτράπην τοῦ δεσπότου.

E Ὅτι ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος. Καὶ τοῦτο φησὶν ἐποίησα οὐχ ἁπλῶς ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων μαθὼν ὡς ἀΐδιον ἔχει τὴν φύσιν, οὐ δεχόμενος τῆς ἀρχῆς τὴν μεταβολὴν καθάπερ ἄνθρωπος.

F Ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθην. Τουτέστιν οὐδὲ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ τῶν μεταξὺ γενομένων ἐβλάβην· — Εἰ δὲ δεῖ, φησί, καὶ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, μείζονα τὴν ἐξουσίαν ἔσχον.

Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε δεῖπνον. Οὐκ
G εἰρηκὼς τελευτὴν τοῦ Ναβουχοδόνοσορ, ἐπὶ τὸν Βαλτάσαρ μετέρχεται· ἐπεὶ μηδὲ κατὰ τάξιν τῶν βασιλειῶν λέγειν αὐτῷ τὴν διαδοχὴν πρόκειται· τοῦτο γάρ, ὡς προλαβὼν ἔφην, ἱστοριογράφου ἴδιον· ἀλλὰ τὰ θαύματα διδάσκειν
H καὶ τὴν καθόλου πρόνοιαν δεικνύναι τοῦ θεοῦ· ὅσα τοίνυν εἰς τὸ προκείμενον αὐτῷ συμβάλλεται, ταῦτα καὶ διηγεῖται· φαίνεται γὰρ μετὰ τὸν Ναβουχοδονόσορ, ὁ Εὐιλὰτ Μαρωδὰχ βασιλεύσας(1) κατὰ τὴν Ἱερεμίου φωνήν, ὃς καὶ τὸν
I Ἰεχονίαν τῶν δεσμῶν ἀφῆκεν, ἐν τοιούτῳ σχήματι καταλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ· λέγει γὰρ οὕτως ὁ προφήτης(2)· ἐν τῷ ἔτει τῷ κγ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἀπῴκισε Ναβουζαρδὰν ὁ ἀρχιμάγειρος τῶν ἰουδαίων ψυχὰς ψμε· καὶ
K ἐγένετο ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ἔτει, καὶ ἀποικισθέντος Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα, ἔλαβεν ἔκειρεν(3) Εὐιλὰδ Μαρωδὰχ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ᾧ ἐβασίλευσε τὴν κεφαλὴν Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα· εἰ μὲν οὖν ἱστο-
L ρίαν προέκειτο γράψαι τῷ προφήτῃ, ἀναγκαίως αὐτὸν ἐν τῇ γραφῇ ἐτίθει μετὰ τὸν Ναβουχοδονόσορ· ἑτέρας δὲ οὔσης τῆς προθέσεως παρέλκον ἐνόμισε καὶ ταῦτα, οὐδενὸς ἐπ' αὐτοῦ θαυματουργηθέντος· διὰ τοῦτο οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ Βαλ-
M τάσαρ ἀρχὴν τῆς βασιλείας εἰρηκώς, ἐπὶ τὰ πράγματα μετῆλθεν εὐθύς.

monis sed universae superbiae causa; atque ut palam fieret, animi punitum tumorem verba illa informavisse.

30. *Vaticinium expletum est*. Dicta omnia in rem conlata fuerunt: namque ab homine pervicaci poenas Deus repoposcit. Constat autem, corpus ei ad ferinam quodammodo conditionem fuisse conversum: tum ceteris membris diversa specie donatis, tum pilis agrestius commutatis, unguibusque ultra humanum modum excrescentibus.

31. *Oculos ad caelum extuli*. Ab insania, inquit revocatus, pacatisque animi motibus, quum efferam corporis speciem viderem, veteremque fortunam cum praesenti conferrem, simulque reputarem nuperum mentis morbum, sententiam divinitus latam, vaticiniique exitum, et quod humanum nihil sit stabile; ad laudes Domini conversus sum.

Quia potestas eius potestas aeterna. Porro haud temere id egi, sed rerum experientia eruditus, quod Dei aeterna natura sit, neque imperium ritu hominum mutabile obtineat.

In regno meo constitutus sum. Neque lapsu temporis neque interiectis casibus imminutus fui. Quin adeo, ut vere dicam, maiorem potentatum recepi.

1. *Baltasar rex convivium fecit*. Praetermisso Nabuchodonosori obitu, ad Baltasarem transit. Non enim ex ordine propositum ei est regum successionem scribere (id enim ut iam monui historici officium est) sed miracula tradere, atque universalem providentiam Dei demonstrare. Quaecumque igitur proposito suo prosunt, ea edisserit. Ceteroqui notissimum est, Hieremia teste, post Nabuchodonosorum regnavisse Evilatum Marudachum, qui Iechoniam quoque vinculis emisit, in ea servili conditione a Nabuchodonosoro relictum. Quippe ait propheta: anno Nabuchodonosori tertio supra vigesimum transtulit Nabuzardanus coquorum princeps Iudaeorum animas DCCXLV. Contigit autem trigesimo octavo anno ex quo Ioacimus Iudae rex deportatus fuerat, elevavit totonditque huius regis caput Evilatus Marudachus anno primo quo Babylone regnavit. Igitur si historiam scribere propheta decrevisset, necessario Evilatum post Nabuchodonosorum collocavisset. Nunc vero alia spectans, ne hanc quidem perbrevem mentionem fecit, quia nihil sub eo rege mirabile accidit. Quare ne ipsius quidem Baltasaris regis initiis commemoratis, ad rem suam ilico devenit. Cap. V.

(1) Historiam hanc accuratam habes apud Hieronymum comm. ad hunc locum. Sed iam legere praestat etiam Eusebium in parte chronici nova ed. Mediol. lib. I. 10, et alibi. (2) Cap. LII. 30. (3) Ita cod. habet utrumque verbum nulla copula interiecta. Vaticanus ille stationis ita habet, verbis tamen aliquot interiectis; at in alexandrino tantummodo est ἔλαβεν.

A Κατέναντι τῶν χιλίων ὁ οἶνος. Τουτέστι πολλὴ τῶν ἁπάντων ἡ ἀφθονία, μάλιστα δὲ οἴνου· ὥστε τῇ περὶ τὸ πίνειν φιλοτιμίᾳ, ἄχρις ἑσπέρας βαθείας παρατεθῆναι τὸ συμπόσιον.

Καὶ ἠνέχθησαν τὰ σκεύη. Τουτέστιν οὐ μέχρι
B προστάγματος ἔστησε τὴν τόλμαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔργον ἐξήνεγκε τὸ κέλευσμα.

Καὶ ἔπινον ἐν αὐτοῖς. Ἵνα εἴπῃ οὐ πρὸς ἐπίδειξιν μόνον ἐκόμισε τὰ σκεύη, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὕβριν.

C Καὶ ᾔνεσαν τοὺς θεούς. Ἔδειξε τῆς τόλμης τὴν αἰτίαν. ὡς γὰρ τὴν τῶν ξοάνων πάντων βοήθειαν περιγενομένην καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐκείνοις μὲν ἔγνωκε τὴν χάριν, εἰς δὲ τὸν τῶν ὅλων ἐξύβρισε δεσπότην.

D Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. Ἀντὶ τοῦ ἔτι διαλεγομένων ἐκείνων καὶ θαυμαζόντων τῶν δαιμόνων τὴν δύναμιν, παρὰ πόδας ὁ ἔλεγχος γινόμενος, μείζονα τῆς παρανομίας παρέχει τὴν αἴσθησιν.

Ἐξῆλθον δάκτυλοι. Ὥσπερ βασιλέως νόμῳ
E τὴν κατὰ τοῦ τυράννου ἐκφέροντος ψῆφον.

Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐθεώρει. Ἐκεῖνος γὰρ μόνος ὁρᾷ τὸ παράδοξον· ὡς ἡ ὄνος ἡ ἐπὶ τοῦ Βαλαὰμ τὸν ἄγγελον· ἡ μὲν γὰρ κοινὴ ὄψις εὐπαραμύθητον ἐποίει τὸν φόβον, ἄλλου ἄλλως ἐξηγη-
F μένου τὸ ξένον τῆς ὄψεως· τὸ δὲ αὐτὸν μόνον ὁρᾶν, μάρτυρά τε εὐθὺς τῶν λόγων ἔχειν μηδένα, μεῖζόν τι τὸ δέος εἰργάζετο, καὶ τοῖς λοιποῖς μαινομένου δόξαν παρεῖχεν· ὕστερον δὲ καὶ πάντες ἔγνωσαν, εἰς ἀπορίαν τὸ κοινὸν καὶ
G παιδαγωγίαν Βαβυλωνίων· τοῦτο γὰρ οἶμαι καὶ σημᾶναι βουλόμενος ὁ συγγραφεύς, οὐκ εἶπεν ὅτι βασιλεὺς εἶδεν, ἀλλ' ὅτι ἐώρα, τὸ παρατεταμένον σημαίνων τοῦ χρόνου· καὶ ὡς τὸν μὲν πρῶτον ἐξεπλάγη ὁ βασιλεύς· τὸ αὐτὸ δὲ πάντες
H ὕστερον πεπόνθασιν· ὥστε μὴ φαντασίαν τινὰ νομισθῆναι, καὶ ἀπάτην παρά τινος τεχνωμένην. — Ἡ γὰρ ἐπίτασις τοῦ δέους ἠλλοίωσε τὸν χρῶτα. — Τουτέστιν οὐκ εἶχε τί βουλεύσεται περὶ τῶν φαινομένων.

I Καὶ γόνατα αὐτοῦ συνεκροτοῦντο. Δείκνυσιν ὡς οὐ καθήμενος ἢ κατακεκλιμένος ἄνετος διῆγεν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ δέους καθάπερ ὑπὸ φρίκης τινὸς συνεχόμενος ὅλος ἐσείετο.

Καὶ ἐβόησεν ὁ βασιλεὺς ἐν ἰσχύϊ. Καλῶς
K τὸ ἐν ἰσχύϊ· ἔδειξε γὰρ τῆς ψυχῆς τὸν θόρυβον.

Καὶ ἡ βασίλισσα εἰσῆλθεν (1). Παρὰ πᾶσαν συνήθειαν φαίνεται ἡ βασίλισσα εἰσπηδήσασα κατὰ μέσον τοῦ συμποσίου· ὡς γὰρ κοινωνοῦσα τῆς
L συμφορᾶς, τῆς συνήθους εὐκοσμίας ἀμελήσασα, ὑπ' ὄψιν τῶν πάντων εἰσῄει, κατὰ νοῦν λαβομένη τὰ κατὰ τὸν προφήτην.

Μὴ ταρασσέτωσάν σε οἱ διαλογισμοί σου. Μὴ καταπέσῃς φησὶν ὑπὸ τοῦ δέους, μηδὲ εἰς
M ἀπορίαν καθίστασο, εἰ τούτους ἀγνοοῦντας εὕρῃς τὴν γραφήν.

Propinabatur vinum mille convivis. Nempe permulta erat epularum copia, vinique potissimum. Hinc bibendi certamine ad multam noctem convivium protrahebatur.

3. *Allata sunt vasa*. Quod ut fieret, non solum rex iubere ausus est, sed reapse exsequendum curavit.

Bibebantque ex eis. Id est non iactantiae solius causa, sed etiam contumeliae, vasa illa arcessiverat.

4. *Laudabantque deos*. Patefecit audaciae suae causam. Quasi enim idolorum vires Deum ipsum debellavissent, illis quidem gratiam habebat, communem autem dominum convicio dehonestabat.

5. *Eadem hora*. Fabulantibus convivis daemonumque vires concelebrantibus, improvisa damnatio graviorem sceleris sensum effecit.

Prodierunt digiti. Regiae legis instar de tyranno sententiam ferentis

Rex spectabat. Videtur unus miraculum id vidisse; veluti asina Balaami angelum: et quidem si communis fuisset visio leviorem incussisset timorem, aliis alio novitatem ostenti torquentibus. Nunc quum ipse spectaret unus, neminemque sermonis illius testem haberet, formido augebatur, iamque ceteris insani cuiusdam speciem exhibebat. Res demum vulgo cognita ad consternationem atque modestiam Babylonios adduxit. Idcirco autem scriptor non ait, rex vidit, sed spectabat, nempe ut temporis spatium significet; et quod primo quidem rex perterritus fuerit; tum reliquis idem acciderit: ne forte de phantasmate aliquo aut de fraude ignoti auctoris cogitemus. — Formidinis vis colorem immutavit. — De ostentis illis quid statueret nesciebat.

6. *Genua eius inter se collidebantur*. Nempe haud sedens neque reclinatus segniter se habebat, verum formidine, veluti horrore quodam, totis artubus contremiscebat.

7. *Exclamavit rex vehementer*. Bene ait vehementer, ut animi tumultum significet.

10. *Ingressa est regina*. Praeter omnem consuetudinem videtur in medium convivium venisse regina. Nam veluti calamitatis particeps, neglecto decore solito, in publicam concionem venit, prophetae opportunitatem animo versans.

Ne te conturbent cogitationes tuae. Ne metu concidas, neque animo consterneris, etiamsi scripturae ignaros Chaldaeos compereris.

---

(1) Docet Hieronymus: *hanc Iosephus aviam Baltasaris, Origenes matrem scribunt. Evigilet ergo Porphyrius, qui eam Baltasaris somniatur uxorem, et illudit plus scire quam maritum*. Nimirum hinc cognoscimus, Porphyrium qui universo Danielis vaticinio illusit, hinc quoque cavillandi ansam coepisse, quod regina (quam ipse putabat uxorem) introducatur marito consiliorum auctrix.

A Ἔστιν ἀνήρ. Οὐκοῦν ἀνέλπιστός φησιν ἡ τῶν
ἀπορουμένων λύσις· ἕτερος γὰρ ἤδη πέφηνεν
ἀμείνων τούτων, ὃς οὐ κατὰ συνήθειαν εἴω-
θε λέγειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ κατὰ χάριν.

Πορφύραν ἐνδύσῃ. Πορφύραν ἐνδύσειν ἐπαγ-
B γέλλεται, τουτέστι κοινωνεῖν τῆς βασιλείας·
περιαυχένιον δὲ περιτιθέναι χρυσοῦν σύμβολον
τῆς ἀρχῆς· τρίτον δὲ ἔσεσθαι τῆς βασιλείας
ὑπισχνεῖται, τουτέστι μετ' αὐτὸν καὶ τὴν βα-
σιλίδα.

C Τὰ δόματά σου σοὶ ἔστω. Ἄμισθον ποιήσο-
μαι τῶν ζητημάτων τὴν λύσιν, ἅπαντα μετ'
ἀκριβείας λέγων.

Ὁ θεὸς ὕψιστος τὴν βασιλείαν ἔδωκε Ναβουχο-
δονόσορ. Βασιλείαν μὲν καλέσας αὐτὴν τὴν ἀρ-
D χὴν, μεγαλωσύνην δὲ τὸ περίβλεπτον τῆς ἐξουσίας,
τιμὴν δὲ τὴν παρὰ πάντων προσκύνησιν, δόξαν
δὲ τοῦ πλούτου τὴν περιουσίαν, καὶ τὴν παρὰ πάν-
των εὐφημίαν· τῷ Θεῷ δὲ ταύτην ἀνέθηκεν, δει-
κνὺς ὡς οὐδὲ προγονικοῖς, ἀλλ' οἰκείοις καὶ
E τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσι κατορθώμασιν ἐκεῖνος
ἐσεμνύνετο.

Πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί. Οὐ τῆς οἰκείας πα-
τρίδος φησὶ μόνον κατεῖχεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν
ἄλλων ἐθνῶν ἐξέτεινε τὴν ἀρχήν· καὶ εἶκον
F ἅπαντες τοῖς αὐτοῦ μετὰ δέους προστάγμασιν,
οὐδὲ τυραννικὸν οὐδενὸς βουλευσαμένου πώποτε.
– Πάντα φησὶ μετὰ ἐξουσίας ἔπραττεν.

Καὶ ὅτε ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως
φησὶν ὁ εἰς ἀκρότατον τῆς δυναστείας ἐλθὼν,
G ἐπειδὴ κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἠλαζονεύσατο,
ἀποφάσει θείᾳ μετεσκευάσθη τῆς βασιλείας.

Σὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαλτάσαρ (1). Ὁ μὲν γὰρ εἰ καὶ
τοῖς λοιποῖς μεγαλοφρονῶν ὤφθη, τὴν γοῦν περὶ
τὰ σκεύη εὐλάβειαν ἀπεδείξατο· σὺ δὲ τῆς
H ἀλαζονείας οὐ κατέλιπες ἐκείνῳ ὑπερβολήν· καὶ
κατὰ τούτων ἐκ τῆς εἰς Θεὸν παροινίας τολμη-
ρῶς ἐξέτεινας τὰς χεῖρας, καὶ τῆς ψυχῆς ἐλέγ-
ξας τὸ φύσημα ἐπὶ τὰ γεγονότα χώρει.

Μανὴ, ἐμέτρησεν. Τουτέστιν ὥσπερ μέτρῳ
I τινὶ, ἄχρι τοῦ παρόντος χρόνου, τὴν σὴν ζωὴν
περιώρισεν· ὥσπερ γὰρ παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ (2) μέ-
τρον ἐθεάσατο μολύβδου, ἵνα μάθῃ τὸ τέλος
τῆς περὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας μακροθυμίας, οὕ-
τω καὶ νῦν ὥσπερ μέτρῳ τινὶ περιωρίσθαι λέγει
K τὴν κρατούντων τὴν δυναστείαν· τὸ γὰρ μανὴ
μέτρον σημαίνει.

Θεκὲλ, ἐστάθη ἐν ζυγῷ. Ἔστι μὲν οὖν τὸ
θεκὲλ σταθμός· βούλεται δὲ δεῖξαι ὡς οὐκ ἄκ-
ριτον τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον ἐξήνεγκεν ὁ Θεὸς,
L τρόπον δέ τινα ἀντιταλαντευθεὶς ὁ χρόνος τῆς
σῆς ἀρχῆς ταῖς πράξεσιν, ἔχετω καθελκυσθεὶς
τῷ βάρει τῶν ἁμαρτημάτων, ἵνα εἴπῃ ὡς διὰ
τὰς παρανομίας οὐκ ἄξιος ὤφθης τὴν ἑαυτοῦ πα-
M ρατεῖναι βασιλείαν.

Φαρὲς, διῄρηται. Σημαίνει μὲν οὖν τὸ Φα-
ρὲς διαίρεσιν· λέγει δὲ ὡς οὐ νῦν δίκην τῆς

11. *Est vir*. Non est desperanda arcani explanatio Alius enim occurrit his melior interpres, qui non consuetudine quadam sed facultate vera haec edisserat.

16. *Purpura ornaberis*. Purpura indutum iri spondet, id est regni fore participem: monili item aureo donatum iri, imperii symbolo. Tertium in regno fore recipit, nempe post se atque reginam.

17. *Tua munera tibi habe*. Gratuitam exsequar arcanorum explicationem; et quidem singula sedulo persequar.

18. *Deus altissimus regnum Nabuchodonosoro dedit*. Regnum appellat, ipsum imperium; magnificentiam, potentiae splendorem; honorem, mortalium omnium obsequium; gloriam, opum copiam laudesque ab omnibus praedicatas. Regnum Deo adscribit, ut ostendat Nabuchodonosorum haud maiorum sed suis rebus Deo opitulante gestis inclaruisse.

19. *Cuncti populi, tribus*. Non suae tantummodo patriae sceptrum tenuit, verum etiam ceteras gentes ditione complexus est: omnes eius nutibus non sine metu parebant, neque quisquam adfectare tyrannidem ausus est. – Cuncta, inquit, arbitrio suo moderatus est.

20. *Cumque eius animus intumuisset*. Hic tamen, inquit, ad potentatus apicem delatus, postquam adversus universalem Deum superbe se egit, caelesti sententia regno pulsus est.

22. *Tu filius eius Baltasar*. Ille superbus ceteroqui visus, vasorum tamen reverentiam prae se tulit: tu vero superbiae eiusdem minime cedens, his quoque vesano in Deum animo manum audaciter intulisti; facinus adgressus quod tuum animi tumorem satis coarguit.

26. *Mane, dimensum est*. Veluti mensura quadam vitam tuam usque ad praesens tempus finivit. Nam sicuti apud Zachariam pondus plumbeum cernebatur, ut ex eo fines condonandorum scelerum cognoscerentur; ita nunc certo modulo circumscriptam ait regum dominationem. Mane enim mensuram denotat.

27. *Thecel in lance appensum est*. Thecel stateram significat. Porro ostendit, haud temere e Deo sententiam de ipso latam; sed eius imperantis tempus aequilibratum quodammodo cum eiusdem actibus, pondere peccatorum depressum subsedisse: quibus verbis declarat, propter sua scelera indignum esse qui regnum diutius retineat.

28. *Phares, divisum est*. Sane phares divisionem significat. Ait autem neque eum ilico

(1) Hieronymus: *patrem Baltasaris vocat Nabuchodonosor, ut supra diximus, proavum eius, secundum consuetudinem scripturarum*. Cum Hieronymo consentientem Polychronium paulo ante vidimus. (2) Cap. V. 7.

A κατὰ τοῦ Θεοῦ τόλμης δώσεις, ἀλλ' οὐδὲ παραπέμψεις εἰς ἐγγόνους τὴν ἀρχήν. τῇ τῶν παίδων εὐδοξίᾳ τιμώμενος. Ἄχρι τούτου ἔστη ὁ προφήτης (1), οὐκέτι δὲ καὶ συμβουλὴν εἰσηγήσατο ὡς ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἀκολουθῶν καθόλου τῇ θείᾳ γνώμῃ· ἐπ' ἐκείνου μὲν ἀπὸ τοῦ
B ἐνυπνίου ἑώρα ἐλπίδα τινὰ προσοῦσαν τῷ βασιλεῖ· καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸν εὐλαβῶς ᾔδει περὶ τοὺς θείους διακείμενον χρησμούς· ἐπί τε γὰρ τῆς τοῦ ἀνδριάντος ἑρμηνείας, οὐ μόνον τοῖς λοι-
C ποῖς ἐτίμησεν, ἀλλὰ καὶ προσκυνήσεως ἄξιον ἡγήσατο· καὶ ἐπὶ τοῦ δένδρου· πρὸς δὲ τοῖς ῥηθεῖσι, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας ἡγεμόνας ἀνέδειξε τοὺς δικαίους· διόπερ ἀγαπῶν τὸν ἄνδρα, καὶ χρηστὰς αὐτῷ τὰς ἐλπίδας ὑποτείνων, πρὸς
D τὴν τῶν ἀγαθῶν προέτρεπε πρᾶξιν· ἐπὶ δὲ τούτου, οὐ μόνον ἀγνώμονα περὶ τὰς θείας ᾔδει δωρεάς, ἀλλὰ καὶ παντελῶς τῆς χείρονος γέγονε μοίρας· πρὸς τοίνυν ἄνδρα οὔτε τι χρηστὸν κεκτημένον, οὔτε τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων δεχό-
E μενον διδασκαλίαν, καὶ διὰ ταῦτα εἰς ὡμολογημένην ἀπόφασιν πεπτωκότα, περιττὸν ἔκρινε περὶ τῶν προσηκόντων διαλέγεσθαι.

Ἐνέδυσαν τὸν Δανιὴλ πορφύραν. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις ὅπως ἢ πότε ταῦτα ἐπράχθησαν· οἶ-
F μαι τοίνυν τὴν μὲν ἑρμηνείαν τοῦ γράμματος ἔτι τῆς νυκτὸς οὔσης εἰρῆσθαι παρὰ τοῦ Δανιήλ· καὶ τῇ πορφύρᾳ καὶ τῷ περιαυχενίῳ παραυτίκα τετιμῆσθαι, παρεστώσης τῆς στρατείας καὶ τῶν ἐν τέλει πάντων· τὸ δὲ κήρυγμα οὐ γεγενῆσθαι,
G ἀλλ' ἐν γράμμασι διατετυπῶσθαι μόνον· τὸ δ' ὅσον οὐδέπω ἐσόμενον, μᾶλλον δὲ καὶ πεπληρωμένον τῇ κρίσει, ὡς γεγονὸς ὁ ἱστοριογράφος τέθεικεν.

Ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἀνῃρέθη (2). Ἐλεγχθείσης
H γὰρ τῆς μαγγανείας τῶν ἐν Βαβυλῶνι σοφῶν, καὶ τοῦ δεσπότου κηρυχθέντος, κατελάμβανε τὸν παράνομον ἡ δίκη.

Καὶ Δαρεῖος ὁ μῆδος παρέλαβε τὴν βασιλείαν. Ζητεῖται πῶς ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ, καὶ τὰς γρα-
I φὰς τὴν ἑρμηνείαν εἶπεν ὁ Δανιήλ, καὶ Βαβυλωνίων ἀφῃρέθη ἡ βασιλεία, καὶ μῆδοι κατέσχον τὴν ἐκείνων ἀρχήν· καὶ πρὸς τούτῳ πῶς εἰς μήδους φησὶ καὶ πέρσας ὁμοῦ τὴν ἀρχὴν μετατεθείσεσθαι; φησὶν ἐν τῇ τῆς γραφῆς ἑρμη-
K νείᾳ Δαρεῖον τὸν μῆδον μόνον παρειληφέναι τὴν ἀρχήν· ἐπήγαγε· τινὲς μὲν οὖν ἔφασαν ὡς Δαρεῖος ὕπαρχος ὢν τοῦ Βαλτάσαρ, εὐσεβὴς δὲ ὢν παρὰ πάντας τοὺς λοιπούς, καὶ σφόδρα γνησίως πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς τῶν ἰουδαίων διακείμενος,
L ἐπείθετο ἀληθῆ εἶναι τὰ παρὰ τῷ Δανιὴλ εἰρημένα· ὡς οὖν ταῦτα ὁ προφήτης ἀπεφήνατο, οὐκ ἐνδοιάσας περὶ τῶν εἰρημένων, ἅπαντας ἀθρόως ἐκίνησε κατὰ τοῦ βασιλέως· καὶ τὸν μὲν τῆς ἀρχῆς ἐξήλασεν, αὐτὸς δὲ τὴν βασιλείαν
M κατέσχεν, εἰς μήδους τὴν ἀρχὴν μεταστήσας.

poenas impietatis daturum, neque tamen sceptrum ad nepotes transmissurum, ita ut liberorum gloria floreat. Hactenus propheta; neque admonitionem, ceu quondam apud Nabuchodonosorum, adiecit: prorsus conspirans cum divino decreto. Etenim priori regi spem salutis aliquam superesse ex somnio augurabatur. Praeter quam quod reverentem illum divinorum oraculorum sciebat. Nam et ob statuae interpretationem praeter honores alios, dignum quoque adoratione prophetam iudicavit. Item in negotio arboris. Insuper iustos illos adulescentulos regno administrando praefecit. Quare hominis amore commotus, bonam ei spem obtulit, atque ad recte agendum adhortatus est. At vero alterum hunc, non solum adversus divina munera ingratum noverat, verum sine paenitentia scelestum. Apud hominem igitur nulla re bona praeditum, neque rerum experientia erudiendum, ideoque certa damnatione perculsum, supervacuum putavit de officio disserere.

29. *Induerunt Danielem purpura*. Ambiget aliquis quomodo aut quando haec acta sint. Ego quidem existimo, scripturae interpretationem a Daniele fuisse recitatam nocturno adhuc tempore: atque ilico purpura monilique fuisse insignitum praesente exercitu cunctisque magistratuum ordinibus. Attamen praeconium non esse factum, sed litteris tantummodo commendatum. Historicus autem rem indubitanter futuram, immo vero iam decreto firmatam, ceu iam ad exitum deductam scripsit.

Eadem nocte interfectus est. Patefactis babyloniorum sapientium praestigiis, debitaque Domino reddita laude, sua scelestum poena corripuit.

31. *Darius medus regnum occupavit*. Quaeritur quomodo eodem tempore, et interpretationem fecerit Daniel, et Babyloniorum regnum deletum fuerit, et Medi horum imperium exceperint? Praeterea quomodo ad Medos simul ac Persas dominatio translata sit? Ait (Polychronius) interpres unum Darium medum fuisse imperii successorem. Addit: nonnulli vero aiunt Darium praefectum fuisse sub Baltasare; qui quum religioni prae ceteris addictus esset, ac singulari Iudaeos pios benivolentia prosequeretur: non dubitavit, quominus Danielis dictis fidem adiungeret. Propheta igitur sic locuto, Darius certus oraculorum, turbis confertim contra regem concitatis, hoc deiecto, regnum ipse occupavit, atque ita imperium ad Medos transtulit.

(1) De tribus verbis *mane*, *thecel*, *phares* ingeniosam et doctam dissertationem ante hos annos vulgavit vir cl. Titus Ciconius. Sicuti de voce עיר p.114 memorata erudite scripsit cl. de Magistris in sua Danielis editione.
(2) Temulentus scilicet in convivio Baltasar a Persis Medisque irruentibus interfectus est. Unde stare posse hanc historiam scribit Hieronymus. Eudoxius tamen, quem infra edimus, aliter hunc locum explicat; et paulo ante vidimus ita sentire etiam Polychronium.

A Σατράπας ἑκατὸν εἴκοσι. Τουτέστι πολλὰς
αὔξας τὰς ἐξουσίας, ἐδοκίμασε πολλοὺς εἶναι
τοὺς καθ' ἑκάστην πατρίδα ἄρχοντας.

Τακτικοὺς τρεῖς (1). Τουτέστιν ἐφιστάναι τοῖς
τάγμασιν ἐκέλευσε· τακτικοὺς γὰρ ἐκάλεσε τοὺς
B τῶν ταγμάτων ἡγημένας· καὶ ἦν Δανιὴλ εἷς ἐξ
αὐτῶν.

Ὅπως ὁ βασιλεὺς μὴ ἐνοχλῆται. Τουτέστιν
ὥστε τὰ ἀναγκαιότατα μόνα ἐπὶ τὸν βασιλέα
ἔρχεσθαι. τὰ δὲ λοιπὰ διοικεῖσθαι παρὰ τού-
C των. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ Μωσέως γεγένηται (2).

Ὅτι πνεῦμα περισσότερον. Τουτέστι σοφώτε-
ρος ἐδείκνυτο, καὶ κατὰ τὴν διοίκησιν ἐπιτηδειό-
τερος, οὐ μόνον τῶν τριῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ πλήθους·
ὥστε δειχθῆναι πάντων τῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ
D ὑπερφέρειν τὸν δίκαιον. — Πνεῦμα μὲν οὖν ἐν-
ταῦθα λέγει τὴν σύνεσιν αὐτὴν, καὶ τὸ τῶν λο-
γισμῶν τῆς ψυχῆς κίνημα, καὶ τὴν περὶ τὰ
πράγματα ἐντρέχειαν· οὐ γὰρ περὶ τοῦ πνεύ-
ματος τοῦ ἁγίου ἔφη, ὅτι περισσὸν ἦν ἐν αὐτῷ·
E οὐ γὰρ οἱ λοιποὶ μετεῖχον πνεύματος (3), ἐπειδὴ
δὲ ἀσεβείας ἦσαν μέτοχοι· οἶμαι καὶ τὸν προ-
φήτην ἐνταῦθα αἰνίττεσθαι τὴν θείαν χάριν,
ἀφ' ἧς καὶ τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν ἀσύγκρι-
τον εἶχεν.

F Ὁ βασιλεὺς κατέστησεν αὐτόν. Ὡς εἶναι φα-
σὶ δῆλον, ὡς πειθόμενος τοῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ
Δανιὴλ εἰρημένοις, καὶ ἐπεχείρησε τῷ ἔργῳ, καὶ
τετίμηκε τὸν Δανιὴλ ὡς εὐσεβῆ· ἴδοι δὲ καὶ κα-
τὰ τὸν Ἰὼβ σκεψάμενος τίς εὕροι γεγονός. — Του-
G τέστιν ἐκ τῶν πραγμάτων κρείττων τῶν λοι-
πῶν ὀφθεὶς, τῶν ὅλων τὴν ἐξουσίαν ἔλαβε πα-
ρὰ τοῦ βασιλέως.

Πρόφασιν καὶ παράπτωμα. Πρόφασιν μὲν λέ-
γων τὴν μεγίστην τοῦ θανάτου ἀφορμήν· πα-
H ράπτωμα δὲ οὐ καίριον μὲν, ὅμως δὲ ἔχον
ἀφορμήν τινα, ὅπερ κατηγορίας ἐν τῇ διοικήσει
τῶν ὑπηκόων εὑρίσκετο.

Ὅτι πιστὸς ἦν. Οἱονεὶ τὸ τυχὸν ὅπερ ἐκ τῆς
περὶ τοὺς πένητας ἐδείκνυτο γνώμης· μήτε δω-
I ροδοκίᾳ τινὶ τὸ δίκαιον ἀπεμπολῶν, μηδὲ ἀφαι-
ρούμενος τοὺς θεσμοὺς τοῦ δικαίου, αἰσχροῦ
κέρδους χάριν· τουτέστι τοῦ δικαίου καὶ τῆς
ἀληθείας οὐδαμῶς ἐξιστάμενος. — Πλάττεσθαι
φασὶν οὐ δίκαιον· εὐφώρατοι γὰρ ἐσόμεθα, τῆς
K ἐξετάσεως τὴν κατασκευὴν γνωριζούσης· τὸ δὲ
ὁμολογούμενον εἰς κατηγορίαν τρέπειν προσήκει.

Στῆσον ὁρισμόν. Σχηματίζονται τὴν περὶ
αὐτὸν εὔνοιαν, ὡς ἂν αὐτοῖς ἔχῃ τὸ σκαιώρη-
μα· ἀπὸ τῆς περὶ σέ φασι διαθέσεως καὶ τῆς πε-
L ρὶ τὴν βασιλείαν εὐνοίας, ἥκομεν ἐπὶ τήνδε τὴν
βουλήν· πλείστῃ δὲ τῇ θωπείᾳ κέχρηνται, δει-
νὴν εἰδότες τὴν κολακείαν καὶ τῶν ἐμφρόνων κλέ-
ψαι τὸν νοῦν. — Οὐδένα χρόνον εἰς βουλὴν τῷ
βασιλεῖ κατέλιπον· ἔδεισαν γὰρ μὴ σκέψεως
M καιρὸν δεδωκότες, διαμάρτωσι τοῦ σκοποῦ, τῆς
ἀτοπίας τοῦ προταθέντος αὐτόθεν δεικνυμένης.

1. *Satrapas* CXX. Censuit in amplo imperio multos praeficiendos, qui singulas provincias regerent. Cap. VI.

2. *Ordinarios tres*. Hos videlicet ducere ordines iussit. Namque ordinarios dicit ordinum principes, quorum unus Daniel erat.

Ne rex molestia obtunderetur. Ut summa tantum negotia ad regem devenirent; reliqua ab his expedirentur. Ita etiam sub Mose factitatum est.

3. *Quia copiosior spiritus*. Sapientior videbatur, atque in rerum procuratione dexterior, non e tribus tantummodo sed ex omni numero. Sic autem iustus vir cunctis in regno praecellere visus est. — Spiritum heic dicit prudentiam ipsam, animique cogitantis motum, negotiorumque gerendorum sollertiam. Profecto non ait sanctum spiritum in eo fuisse abundantiorem; nam reliqui magistratus sancto illo spiritu omnino carebant, quia religiones idolicas retinebant. Existimo autem a propheta heic innui divinam gratiam, qua fiebat ut Daniel omnes longo intervallo superaret.

Rex eum praefecit. Hinc constat regem Danielis dictis credentem, facta adiecisse, et Danielem pietatis ergo honoribus cumulavisse. Sic Iobo quoque evenisse scimus. — Quum ceteros Daniel dexteritate agendi superaret, summam a rege potestatem consecutus est.

4. *Causam atque erratum*. Causam dicit maximum mortis reatum; erratum vero haud capitale aliquid, sed unde ansa caperetur postulandi hominem de subditorum regimine.

Quia fidelis erat. Inter alia intellige providentiam eius erga egenos; quodque ius muneribus non commutaret, neque fines aequitatis turpis lucri causa transiliret; neque omnino a iustitia aut a veritate deflecteret. — Calumniari, inquiunt, non expedit; nam quaestione instituta insidiae nostrae deprehendentur. Re potius certa ad criminandum uti par est.

8. *Decretum statue*. Simulant erga regem benivolentiam, ut maleficium impetrent. Nostro aiunt in te amore commoti et regni charitate, hoc consilium inivimus. Multa sane adsentatione utuntur, probe gnari quantopere blanditiae valeant ad surripiendam prudentium quoque mentem. — Nullum cogitandi spatium regi reliquerunt; veriti nimirum ne si meditandi tempus concessissent, spe sua frustrarentur, absurditate tentaminis interim demonstrata.

---

(1) Septuaginta interpretes ἡγουμένους, itemque syrus ambrosianus [illegible]; Aquila συνεκτικούς. Tres ergo habemus cum theodotianae interpretationes chaldaicae vocis סרכין. Theodoretus denique intelligit ὑπάρχους. (2) Exod. XVIII. 25. (3) Contradicit Theodoretus, qui ex hoc loco colligit, impios quoque magistratus aliqua Dei gratia donari solitos, ut populum bene regant.

A Ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ δόγμα (1). Τουτέστι
νόμῳ βασιλέως ὁρισθῆναι τοῦτο, ὥστε ἀπαρά-
βατον εἶναι τὸ πρᾶγμα τῇ ἀξιοπιστίᾳ τοῦ νομο-
θετοῦντος.
Τότε ὁ βασιλεύς. Οὐ γὰρ ᾔδει τὸ σκαιώρημα,
B καὶ τὴν θωπείαν ἐδέξατο.
Καὶ Δανιὴλ ἡνίκα ἔγνω. Κάλλιστα ἔφη τὸ
ἡνίκα ἔγνω· ἐνεδείξατο γὰρ ὡς πλείονι τῇ περὶ
τὴν προσευχὴν προσοχῇ τοῦ νόμου τεθέντος ἐχ-
ρήσατο· ὡς γὰρ ἀγῶνος κειμένου, ἢ τῆς εἰς Θεὸν
C ἔχεσθαι εὐσεβείας, ἢ τὸν ἀνθρώπινον φόβον ἔμ-
προσθεν θεῖναι τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐμμελείας,
ἐπέτεινε τὴν σπουδήν. ἄμεινον εἶναι κρίνων τὸ
μετ' εὐσεβείας ἀποθανεῖν, ἢ παρανόμως ζῇν·
οὐχ ἁπλῶς δὲ τὴν προσευχὴν ποιεῖται, ἀλλ'
D ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ βλέπων, ὅπερ μείζονα τῆς
περὶ Θεὸν φιλίας τὸ τεκμήριον παρείχετο· οὔτε
γὰρ ἀγνοῶν τὸν κωλυτικὸν ὅρον, ἀδεῶς προσεύ-
χεται (2) παρὰ τὰ ὡρισμένα, οὔτε γινώσκων ἐπί-
τηδες ἐναντιοῦται τῷ προστάγματι· τὸ μὲν γὰρ
E ἂν οὐ φιλόθεον· τὸ δὲ φιλοκίνδυνον (3). Καὶ μετ'
ὀλίγα. Οὐ παραχωρητέον ἂν ἀνθρώποις τοῦ
θείου νόμου διὰ τὸν φόβον, ἀλλὰ Θεῷ καὶ μετὰ
κινδύνων ἀκολουθητέον.
Οὐχὶ ὁρισμὸν ἔταξας. Τῇ ἴσῃ καὶ νῦν κέχρην-
F ται κακουργίᾳ· πρὸ μὲν γὰρ τοῦ δόγματος αὐ-
τοὶ ἦρξαντο τοῦ γεγενημένου· ἐνταῦθα δὲ κρύ-
ψαντες τῶν γραμμάτων τὴν αἰτίαν, αὐτῷ τῷ
βασιλεῖ καθαρὰν περιάπτουσι τοῦ νόμου τὴν
διαγόρευσιν.
G Ὁ βασιλεὺς πολὺ ἐλυπήθη. Τουτέστιν ἐν
ἀπορίᾳ κατέστη, συνιδὼν μὲν τὸν δόλον, οὐκ
εἰδὼς δὲ ὅ τι πράξει· οὔτε γὰρ ἀρνεῖσθαι τὰ
ἄρτι ὁμολογηθέντα εἶχεν, οὔτ' ἄντικρυς ᾤετο
δεῖν τὸν νόμον λύειν.
H Ἠγωνίσατο τοῦ ἐξελέσθαι αὐτόν. Ἐπειρᾶτο
φησὶν ἑτέροις τισὶ λόγοις ἀποκρούσασθαι τὴν
κατὰ τοῦ δικαίου ψῆφον· καὶ ἕως πρὸς δυσμαῖς
ἡλίου ἠγωνίζετο τοῦ ἐξελέσθαι αὐτόν· οὐ τὸ
πρᾶγμα μόνον ἀλλὰ καὶ ὁ χρόνος ἔδειξε τὴν πε-
I ρὶ τὸν δίκαιον εὔνοιαν τοῦ βασιλέως.
Τότε ὁ βασιλεὺς εἶπε. Ἔθος φησὶν ἀρχαῖον
παρηκολούθησε κατὰ μηδένα τρόπον τοὺς βα-
σιλικοὺς παραβαίνεσθαι νόμους· ὥρα δὲ δυοῖν
ἑλέσθαι θάτερον, ἢ τὸν Δανιὴλ σώσαντα ἄδειαν
K τοῖς λοιποῖς παραβάσεως δοῦναι, ἢ τὴν τῶν νό-
μων ἰσχὺν, ἐκ τοῦ νόμου ψῆφον ὁρίσαι κατ'
αὐτοῦ.
Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Δανιήλ. Ἀπὸ τῶν
προτέρων οἶμαι πεπαιδευμένος ὁ βασιλεὺς, ἐλ-
L πίδας χρηστὰς περὶ τοῦ δικαίου ἔλαβε, καὶ ὡς
οὐκ ἔνεστιν αὐτὸν παροφθῆναι· ἐλογίζετο γὰρ
ὅτι καὶ τοὺς περὶ Ἀνανίαν τοῦ πυρὸς ἐξαρπάσας,
οἷός τέ ἐστι καὶ τῆς τῶν θηρίων ὠμότητος ἐξελ-
κύσαι τὸν δίκαιον.
M Καὶ ἐσφραγίσατο ὁ βασιλεύς. Ἐλπίσας σώ-
ζεσθαι τὸν δίκαιον, προνοεῖ ὅπως μή τινα

Ne mutaretur decretum. Id est,anciendum regia lege, ita ut inviolabile mandatum foret, ob legislatoris auctoritatem.

9 *Tunc rex*. Malitiae ignarus, blandientibus indulsit.

10. *Daniel ubi cognovit*. Optime ait, ubi cognovit; sic enim ostendit, Danielem enixius precationi vacavisse postquam lex lata fuit. Nam proposito agone, utrum Dei religio retinenda esset, an humanus timor studio virtutis praeponendus; vim animi intendit; melius ratus pietate sospite mori, quam sceleste vivere. Neque quomodolibet orat, sed Hierosolyma spectans, quod maioris adversus Deum studii argumentum erat. Nam neque quod ignoraret velitum, licenter orat; nec quia scierat, idcirco de industria et publice adversatur mandato: quorum illud haud in Deum charitatis indicium fuisset, hoc autem hominis proprium, qui pericula sibi sponte crearet. Et paucis interiectis. Haud ergo negligenda est hominibus divina lex timoris cuiuspiam causa, sed Deo vel cum periculo famulandum est.

12. *Nonne legem tulisti?* Pari nunc quoque improbitate utuntur. Etenim ante decretum, ipsimet rei auctores fuerunt. Nunc dissimulata scripti eius origine, regi ipsi integram tribuunt legis lationem.

14 *Rex magnopere doluit*. Id est animo fluctuabat, fraudem quidem sentiens, sed tamen quid ageret non expediens. Nam neque negare nuper concessa poterat, neque legem aperte violandam censebat.

Nitebatur illum eripere. Laborabat, ait, ut aliis quibusdam rationibus districtam depelleret a iusto sententiam: usque ad solis occasum dabat operam saluti eius. Quare non factis solum sed etiam temporis prolixitate regis benivolentiam erga iustum patefacta fuit.

16. *Tunc ait rex*. Antiquam consuetudinem sectatus est regias leges nullo pacto frangendi. Tempus enim inciderat, quo alterutrum eligendum erat; nempe vel salvo Daniele, licentiam ceteris violandi leges permittere; vel retenta legum integritate, sententia legitima Danielem damnare.

Iussitque rex. Superioribus casibus rex, ut opinor, eruditus spem bonam de homine iusto gerebat, nec fieri posse, ut is ope destitueretur, censebat. Nam qui Ananiam cum sociis igne eripuerat, idem ei videbatur iustum hominem a ferarum immanitate erepturus.

17. *Sigillo rex munivit*. Iustum incolumem fore sperans, provide consuluit, ne is alias in-

(1) Scholion syriacae interpretationis ambrosianae [illegible] *dogmata heic pro legibus dixit*. (2) Alius codex προσεύχετο. (3) Conspirat cum Polychronio Hieronymus: *ne temere nos offeramus periculis etc. Daniel non in foro nec in plateis faciebat contra regis mandatum, sed in abscondito*. Ceteroqui contradicit Theodoretus, cui videtur Daniel conspicuo atque edito loco idcirco oravisse, ut impium regis mandatum contemneret.

A ἑτέραν ἐπιβουλὴν ὑπομείνῃ· καὶ ἀσφαλισάμενος τὸν λάκκον, σήμαντρα ἐπέθηκεν οὐχ ἑαυτοῦ μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τέλει, ὡς ἂν μὴ αὐτὸς ὑποπτευθῇ βοηθεῖν τῷ δικαίῳ(1)· καὶ τοῦτο κατὰ θείαν ἐγένετο προμήθειαν, ἵνα μὴ ἀν-
B θρωπίνῃ συμμαχίᾳ φήσωσιν ἀβλαβῆ διαμεῖναι τὸν δίκαιον· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου ἐγένετο· ᾠκονομήθη φύλακας δοθῆναι τῷ μνήματι, ἵνα μήτε κλοπὴν τοῦ νεκροῦ κατηγορήσωσι(2), καὶ οἱ ἐχθροὶ, μάρτυρες τῆς ἀληθείας γένωνται.
C Ἐκοιμήθη ἄδειπνος. Πολλὴν τὴν περὶ τὸν δίκαιον φροντίδα δεικνὺς τοῦ βασιλέως, ὅπου γε οὐ τῆς συνήθους μόνον ἀπέσχετο τροφῆς, ἀλλὰ καὶ ὕπνου κρείττων ἐγένετο, ὑπὸ τοῦ παραλόγου τῶν σκαιωρηθέντων εἰς ἀμηχανίαν κα-
D τάστας.

Ἐβόησε φωνῇ ἰσχυρᾷ. Τὴν περὶ τὸ πρᾶγμα ἐπιθυμίαν ἔδειξε τῆς φωνῆς ὁ τόνος· καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, εἰ ἐσώθη· οὐ γὰρ εἶχε φύσιν τὸ πρᾶγμα· ἀλλ' εἰ ὁ Θεός σε ἐδυνήθη ἐξαρπά-
E σαι, ὁ τῆς παρὰ σοῦ θεραπείας ἀξιούμενος ἀεί· τὸ δὲ, εἰ ἐδυνήθη ἐξελέσθαι σε ἀπὸ στόματος τῶν λεόντων, ἐμφαίνει ὡς ἤλπιζε μέν τι παράδοξον ἔσεσθαι περὶ αὐτὸν, ὑπώπτευε δὲ καὶ μὴ ἔσεσθαι(3), τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως οὐ
F συγχωρούσης τὸ πρᾶγμα.

Ὁ Θεός μου ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον. Οὐκ εἶπεν ὅτι ζῶ, οὐδ' ὅτι οὐκ ἀπέθανον, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀνήνεγκε τὸ παράδοξον· καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπεν ὁ Θεὸς ἐνέφραξε τῶν λεόντων τὰ στόμα-
G τα, ἀλλ' ὅτι ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ· πολλὴν αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν σημαίνων, καὶ τῶν διακόνων τὸ ἀξιόπιστον.

Ὅτι κατέναντι αὐτοῦ κ. τ. λ. Τουτέστιν ἔγνω τῆς γνώμης τὸ ὀρθὸν· καὶ δίκαιος ὢν, οὐ συν-
H εχώρησε παθεῖν τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα.

Καὶ ἐνώπιον δέ σου. Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς θείοις φησὶ μόνον ἀμέμπτως, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περὶ τὰ πιστευθέντα διακονίᾳ καθαρὸς ἐγκλημάτων πεφώραμαι· ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι διαβάλ-
I λοντες ἔλεγον, οὐχ ὑπετάγη τῷ δόγματί σου, βουλόμενος δεῖξαι ὡς οὐ δικαίαν πεποίηνται τὴν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν, καὶ τῆς περὶ τὸν βασιλέα εὐνοίας ἐμνήσθη· ἄντικρυς τοῖς παρ' ἐκείνων λεχθεῖσι δεικνὺς ἀντὶ μαρτύρων τὰ πράγματα.

K Πολὺ ἠγαθύνθη ἐπ' αὐτῷ. Τουτέστι μείζονα τὴν περὶ αὐτὸν ἔσχε διάθεσιν.

Καὶ πᾶσα διαφθορὰ οὐχ εὑρέθη· Ἵνα γὰρ μή τις νομίσῃ κατά τινα τέχνην ἢ ῥώμην σώματος περιγεγενῆσθαι τῶν θηρίων τὸν προφή-
L την, καθαρὸν τραυμάτων καὶ λοιπῆς διαφθορᾶς εὑρῆσθαι αὐτὸν ἔφη, ὡς ἀναντίῤῥητος ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθεια ὀφθείη.

Καὶ οὐκ ἔφθασαν εἰς τὸ ἔδαφος· Μάλιστα ἡ περὶ τούτους ὁρμὴ τῶν θηρίων ἔδειξε τὸ θαῦ-
M μα λαμπρότερον· εἰ μὲν γὰρ κεκορεσμένα(4) τὰ θηρία οὐ προσέβαλε τῷ προφήτῃ, δῆλον ὅτι

sidias pateretur. Quare ut caveam communiret, signacula apposuit non sua tantum sed etiam optimatium; ne forte ipse tulisse opem iusto crederetur. Atque hoc divina providentia curatum fuit, nequis humano auxilio vitam iusti hominis protectam diceret. Eadem providentia circa Dominum versata est: consultum enim fuit ut sepulcro custodes darentur, ne cadaveris furtum causari liceret, atque ut inimici testimonium veritati praeberent.

18. *Incoenatus secubuit*. Multa regis de iusto cura describitur, qui non solum consueto cibo caruit, verum etiam a somno derelictus fuit, dum inopino maleficorum artificio obstupesceret.

20. *Ingenti voce clamavit*. Suam hac super re sollicitudinem vocis sono confessus est. Neque ait simpliciter, salvus ne es? id enim praeter naturam erat; sed num te Deus servare potuit, cui perpetua religione famularis? Iam locutio, num te protegere adversus ora leonum potuit, significat simul prodigii alicuius spem, simulque suspicionem quo minus id fieret; quandoquidem rem eiusmodi humana conditio minime patiebatur.

22. *Deus meus angelum misit*. Non ait vivo, neque haud sum extinctus; sed Deo imputavit prodigium. Neque simpliciter ait, Deus ora leonum occlusit, sed angelum suum misit; magnam eius potentiam significans, itemque ministrorum auctoritatem.

Quia coram eo etc. Mentis meae aequitatem noverat; ideoque ob suam iustitiam, nihil me pati immerentem sivit.

Et coram te. Non divinis in rebus tantummodo, verum etiam in mandatorum negotiorum procuratione purus scelerum deprehensus sum. Nam quia illi Danielem accusaverant quod regio praecepto non obtemperavisset; ut iniquam criminationem coarguat, sua quoque erga regem merita memorat: facta sua dictis plane illorum contradicentia, testium instar, demonstrans.

23. *Magnopere gavisus de eo rex*. Id est maiore illum adfectu complexus est.

Nihil in eo detrimenti deprehensum est. Nequis forte existimaret, artificio aliquo vel corporis robore invictum adversus feras extitisse prophetam, immunem omnis vulneris et cuiusvis damni scriptura inventum tradidit, ut certissimum Dei praesidium appareat.

24. *Nondum pavimentum attigerant*. Ferarum in hos homines impetus apprime miraculum auxit. Nam si ferae propter saturitatem pepercissent pro-

(1) Haec Polychronii sententia manare videtur a τῶν LXX interpretatione, qui sic loquuntur cum paraphrasi. (2) Consentit hoc loco Chrysostomus; et lege Eusebium quaest. ad Marin. IIII. fin. (3) Mira non est haec regis barbari et ethnici dubitatio. Quare paulo laboriosius nec satis credibiliter videtur mihi Theodoretus ἐδυνήθη potuit interpretari ἠβουλήθη voluit. (4) Explicat hanc Polychronii sententiam Theodoretus.

A οὐδ᾽ ἂν τούτων ἥψαντο. Ἐπειδὴ δὲ τοσαύτῃ τῇ κατὰ τούτων ἐχρήσαντο ὁρμῇ, καὶ ταῦτα οὐχ᾽ ἑνὸς ὄντος οὐδὲ δευτέρου τοῦ ἐμβληθέντος, ἀλλὰ πλήθους πολλοῦ· μετὰ γὰρ γυναι-
B κῶν καὶ παιδίων ἔφη αὐτοὺς παραδεδόσθαι τῇ βορᾷ τῶν θηρίων· δῆλον ὡς ἀκατηγόρητον τὸ θαῦμα γεγένηται.

Τότε Δαρεῖος ὁ βασιλεὺς ἔγραψε πᾶσι τοῖς λαοῖς. Ὥσπερ ὁ Ναβουχοδονόσορ μετὰ τὰ θαύ-
C ματα πᾶσι διήγγελλε τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, οὕτω καὶ ὁ Δαρεῖος.

Εἰρήνη ὑμῖν πληθυνθείη. Τουτέστιν ἐν εὐσταθείᾳ τῇ βασιλείᾳ διάγοιτε· διαμενεῖτε φησὶ πάσης ἀρετῆς ἐντὸς, εἰ τὸν ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ σε-
D βόμενον Θεὸν τιμᾶτε.

Ὅτι αὐτὸς Θεὸς ζῶν (1). Ἀντὶ τοῦ ἀτελεύτητον ἔχει τὴν φύσιν, οὔτε χρόνῳ τὸ εἶναι λαβεῖν οὔτε πρὸς σύστασιν ἑτέρου δεόμενος. — Οὐκ ἔχει διαδοχὴν ὡς ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀρ-
E χή. — Οὗτος φησὶ δυνατός ἐστι παρ᾽ ἐλπίδας τε τῶν κινδύνων ἐξαρπάζειν τοὺς ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθότας, καὶ παράδοξα ποιεῖν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ.

Καὶ Δανιὴλ κατεύθυνεν. Τουτέστιν οὐκ ἐπὶ
F τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Κύρου λαμπρὸς καὶ περίδοξος ἀνὴρ γεγένηται.

Cap. VII. Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Βαλτάσαρ. Ὅτι δὲ αἱ βασιλεῖαι αὗται γνωρίζονται διά τε ἐκείνης καὶ ταύτης τῆς ὀπτασίας, δῆλον· οὐ μήν τοι καθ-
G όλου τὴν ὁμοιότητα ἔχουσιν.

Καὶ τὸ ἐνύπνιον ἔγραψεν ἀρχὴν (2) λόγων αὐτοῦ. Τουτέστι τῶν καθ᾽ ἑαυτὸν ἀρχὴν ἐποιήσατο, ὧν εἶδεν ἐπὶ τοῦ Βαλτάσαρ· ὡς τῶν ἤδη πρότερον λελεγμένων, μὴ ἐπ᾽ αὐτὸν ἀναφερο-
H μένων, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοὺς Βαβυλωνίων βασιλεῖς.

Εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην. Θάλασσαν μὲν καλεῖ τὸν βίον, ὡς θορύβου μεστὸν καὶ ταραχῆς (3)· ἀνέμους δὲ τέσσαρας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁρᾷ φερομένους, τὰς ἀγγελικὰς μὲν δυνάμεις
I τὰς ἐφεστηκυίας τοῖς τέσσαρσιν ἔθνεσι (4), Βαβυλωνίοις, Μήδοις, Πέρσαις, Μακεδόσι· τὸ δ᾽ ἀπ᾽ οὐρανοῦ προσέθηκεν, ἵνα δείξῃ τῶν ἀγγέλων εἰς οὐρανοὺς ἐπιστασίαν κατὰ Θεοῦ γνώμην γινομένην· νοήσαιτο δ᾽ ἄν τις τὸ οἱ τέσσα-
K ρες ἄνεμοι, ἀντὶ τοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων κλιμάτων· πολλάκις γὰρ ἀνέμους τὰ κλίματα λέγει.

Καὶ τέσσαρα θηρία. Τέσσαρα μὲν θηρία λέγει τὰς εἰρημένας τέσσαρας βασιλείας, αἷς ἐφειστήκεισαν δυνάμεις θεῖαι· τὸ δὲ, ἀνέβαινον
L ἐκ τῆς θαλάσσης, ἵνα εἴπῃ ἐν τῷ βίῳ ἐδείκνυντο· μεγάλα δὲ, ἵνα δείξῃ ὡς ἑκάστη βασιλεία φοβερὰ τίς ἦν, αὐτὴ καθ᾽ ἑαυτὴν ἐξεταζομένη· ἠλαττοῦτο δὲ ἑκάστη τῆς ἑτέρας κατά τι· τοῦ-
M το γὰρ μηνύει τὸ διαφέροντα ἀλλήλων· ἵνα εἴπῃ, ἑκάστου μὲν θηρίου ὄψις ἦν καταπληκτική· οὐ μὴν ἅπαντα ὅμοιον εἶχε τὸν φόβον.

phetae, sine dubio ab his etiam abstinuissent. Nunc quia tanto impetu in hos irruerunt; et quidem non uno aut altero, sed tanto numero in caveam proiecto (nam cum uxoribus et liberis traditos illos ferarum laniatibus ait scriptura); nulli miraculum dubitationi obnoxium est.

25. *Tunc Darius rex scripsit populis cunctis.* Exemplum Darius imitatus est Nabuchodonosori, qui post illa prodigia cunctis evulgavit potentiam Dei.

Pace abunde fruamini. In tranquilla re publica vitam degatis. Omni inquit virtute pollebitis, si cultum a Daniele numen observabitis.

26. *Quoniam ipse Deus vivens.* Immortalem naturam habet; neque a tempore essentiam accipit, neque ut existat cuiusquam eget. — Non est successioni obnoxius, ut humana imperia. — Is praeter omnem spem periculis eripere homines potest qui ei confidunt; tum etiam prodigia caelo terraque edere.

28. *Daniel prospere egit.* Haud sub Baltasare solum, verum etiam sub Cyro, vir clarus et inclytus fuit.

1. *Anno Baltasaris primo.* Profecto eadem regna et superiore et ista visione denotari exploratum est. Neque tamen rerum omnium similitudo est.

Somnium scripsit, principium verborum suorum. Visionum suarum initium fecit, quas sub Baltaſare vidit. Nam quae hactenus dictae sunt, non tam ad eum quam ad babylonios reges pertinent.

2. *Mare magnum.* Maris nomine humanam vitam designat tumultus plenam ac perturbationis. Ventos quatuor e caelo delatos videt, angelicas nempe virtutes populis quatuor praepositas, babyloniis, medis, persis, macedonibus. Adiecit *e caelo*, ut ostenderet angelorum caelestem Dei nutu constitutam praefecturam. Licet etiam opinari, quatuor ventos dici pro quatuor climatibus. Saepe enim ventorum nomine climata intelliguntur.

3. *Quatuor beluae.* Quatuor beluas dicit supra memorata quatuor regna, quibus divinae virtutes praeerant. Iam quod mari emergunt, id denotat eorum in orbe exortum. Magnae dicuntur, quia singula haec regna per se terribilia fuerunt; aliud tamen alio inferius nonnihil erat, quia inter se differebant. Scilicet uniuscuiusque species erat terribilis, neque tamen omnes parem formidinem incutiebant.

---

(1) Ex hoc iustissimo Dei epitheto marcescunt, ut fere observat etiam Theodoretus, illae adulationes erga mortales reges, qui praesertim in paulo sequioris aevi scriptoris appellantur *aeterni*. (2) Vulgaris lectio deterior ἀρχή. At enim LXX interpr. cum syro ambrosiano ἔγραψεν εἰς κεφάλαια λόγων. (3) Ita loquitur etiam Chrysostomus. (4) Convenit cum Polychronio Hieronymus; et quidem haud semel alibi; ita ut eundem fontem sequi uterque interdum videantur.

A Ὡσεὶ λέαινα. Τὸ γὰρ βασιλικώτατον τῶν θηρίων εἶπεν· ὥσπερ ἐπὶ τῆς εἰκόνος τὸν χρυσὸν, εἰς τὴν βαβυλωνίων ἔλαβεν ἀρχὴν, ὡς τῶν λοιπῶν ὑλῶν τιμιώτερον, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν θηρίων τὸ ἀρχικώτερον ἔλαβεν εἰς τὴν τῶν βαβυ-
B λωνίων ἀρχήν.

Ἐθεώρουν. Θαυμάζων φησὶν ἀτενὲς ἑώρων πρὸς τὸ θηρίον, καὶ ἐν τοσούτῳ ἔβλεπον αὐτοῦ τὴν εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολήν· τῶν γὰρ πτερῶν ὁ κόσμος ἀφῄρετο· οὐ γὰρ εἶπεν ἐξεῤῥύη, ἀλλ'
C ἐξετίλη· ἵνα κατὰ Θεοῦ ἀπόφασιν τὴν καθαίρεσιν τῆς βαβυλωνιακῆς ἀρχῆς σημάνῃ.

Καὶ ἐξηράνθη (1). Τουτέστιν ἐταλαιπώρησε μὲν, ἦν δὲ ὅμως· καὶ οὐ παντελὴς αὐτὸ ἀπώλεια κατέλαβεν.

D Καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Λέοντος μὲν ἴδιον τὸ κράτος, ἀνθρώπου δὲ τὸ μὴ φέρειν ὁρμὴν τοῦ θηρίου· ἡνίκα μὲν γὰρ ἐκράτουν βαβυλώνιοι, ἦσαν τοῖς ὑποτεταγμένοις φοβεροί· δειλοὶ δὲ κατέστησαν, εἰς μήδους τῆς ἀρχῆς με-
E ταστάσης κατὰ Θεοῦ πρόνοιαν (2).

Τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς. Ἐπειδὴ στόματι χρησάμενος (3) κατέστησε τὴν ἀρχὴν τῶν τριῶν (4), ἐν τῷ στόματι φησὶ τὰ γ πλευρὰ συνεργὰ τῆς ἀσχολουμένης βασιλείας πρὸς σαρ-
F κοφαγίαν· διὸ ἐπεβόων αὐτῇ τὸ φονικὸν οἱ ὁρῶντες, ἀνάστα φάγε κρέα.

Καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα. Ἐπὶ μὲν τοῦ μήδου τρία πλευρὰ ἔφη, ἐπὶ δὲ τούτου πτερὰ (5) τέσσαρα· ἐπειδὴ μετὰ μήδων καὶ βαβυλωνίων καὶ αἰ-
G γυπτίων, καὶ τῶν περσῶν κατέσχεν· ὁ μὲν γὰρ Δαρεῖος ἔξω τῆς ἑαυτοῦ χειρὸς εἶχε τὴν Περσίδα· ὁ δὲ πρὸς ταύτῃ καὶ τὰς λοιπὰς προσεκτήσατο· καὶ ἐπ' ἐκείνου μὲν μόνον ἐν τῷ στόματι φησὶν αἱ πλευραί· ἐνταῦθα δὲ καὶ πετει-
H νοῦ εἶπεν εἶναι· καὶ πετεινοῦ μὲν, ἐν πολέμοις νίκην· ὑπεράνω δὲ, διὰ τὸ κεκοσμῆσθαι ὑπὸ τῶν ὑποτεταγμένων· οὐ γὰρ καταστρεψάμενος εἶχεν.

Καὶ τέσσαρες κεφαλαί. Ἵνα εἴπῃ ἐν τέσσαρ-
I σι ταύταις βασιλείαις ἐγνωρίζετο· τοσαύτη γὰρ ἡ ἑκάστου ἔθνους σύστασις, ὥστε ἀρκεῖν πρὸς βασιλείαν· οὕτω δὲ πάντων κατεῖχεν ὡς μηδεμίαν ἐχόντων ἰσχύν· διὰ τοῦτο κεφαλὰς μὲν εἶπεν, ἵνα τὴν ἐν τῇ ἀρχῇ δύναμιν γνω-
K ρίσῃ· ἐπ' αὐτὸν δὲ ἀνεφέροντο, ἐπειδὴ κατὰ τὴν αὐτοῦ διοίκησιν διῴκοντο.

Ἐξουσία ἐδόθη αὐτῇ. Τουτέστιν αὐτῷ τῷ θηρίῳ, ἵνα εἴπῃ τῷ Κύρῳ· οὐκ εἶπε δὲ ἐξουσίαν ἔσχεν, ἀλλ' ἐδόθη, τὴν ἄνωθεν συμμα-
L χίαν γνωρίζων· ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλεν ἰουδαίους τε ἀφιέναι εἰς τὴν ἑαυτῶν χώραν, καὶ χαρίζεσθαι τὰ σκεύη τὰ ἱερατικὰ, τῷ τε ναοῦ τὴν οἰκοδομὴν κελεύειν γίνεσθαι, ἅπασί τε ἐπιτάττειν τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν, Θεὸς αὐτῷ συμ-
M μαχήσας, κρείττονα τῶν ἀντιτεταγμένων εἰργάσατο.

4. *Veluti leaena*. Imperiosissimam beluam dicit. Sicuti in statua, Babyloniorum imperium auro significari voluit, quia id omni alia materia pretiosius est; ita belua principali denotari rursus putavit babylonicum imperium.

Aspiciebam. Cum stupore, inquit, attenteque beluam spectabam; vidique interim conditionis eius conversionem. Nam pennarum ornatus ereptus est: neque ait dilapsus sed evulsus; ut deletum Dei voluntate babylonicum imperium significet.

Exaruit. Nempe male habuit, sed tamen superfuit. Haud summa beluam pernicies corripuit.

Cor hominis datum est ei. Leonis propria fortitudo; hominis autem est tantae beluae incursum non ferre. Babylonii igitur, potentia incolumi, formidabiles erant subditis; mox timidi esse coeperunt, imperio eorum Dei voluntate ad Medos translato.

5. *Tres ordines in ore eius*. Quoniam ore utens triplicem dominationem constituit, idcirco ait tres dentium ordines opitulabantur regno vorandis carnibus occupato. Quare huic spectatores clamabant cruentum illud, surge carnesque devora.

6. *Ipsi erant alae quatuor*. Medo tres dentium ordines tribuit, huic autem alas quatuor, quia praeter Medos, Babylonios atque Aegyptios, Persis quoque imperavit. Sane Darius Persidem ipsam numquam possedit; Cyrus autem praeter Persidem, cetera etiam regna obtinuit. Et superiori quidem beluae dentes tantummodo in ore dedit; huic etiam alas attribuit; volucrem dicit victoriam bellicam. Super se autem dicit, quia a subditis suis Cyrus insignitus honore fuit, quos ipse sine armis sibi fecit obnoxios.

Et capita quatuor. Nempe in his regnis quatuor agnoscebatur. Tantus enim erat singularum nationum populus, ut regno quisque constituendo sufficeret. Sic autem omnium gentium potitus est Cyrus quasi hae nullas vires haberent. Idcirco ait capita, ut imperii vim denotet. Ad unum porro referebantur, quia regimine eiusdem hominis administrabantur.

Potestas illi data est. Intelligit adhuc eandem beluam, nempe Cyrum. Neque ait potestatem habuit, sed datam dixit, quo supernum auxilium significaretur. Nam quia is Iudaeos liberos in patriam remissurus erat, sacra insuper vasa largiturus, templi aedificationem mandaturus, pietatem denique erga Deum iussu suo redintegraturus; idcirco victorem eum adversariorum suorum Deus fecit.

---

(1) Alius codex ἐξήρθη. Et ita habet, vel etiam ἐξηρέθη, vulgatus textus. (2) Ita prorsus Hieronymus: *interfecto Balthasar, et Medis Persisque imperio succedentibus, Babylonii homines, et humilis fragilisque naturae se esse intellexerunt*. (3) Ita cod. (4) Post varias considerationes, huc denique recidit etiam Hieronymus: *tres ordines in ore regni Persarum et in dentibus eius tria regna debemus accipere Babyloniorum, Medorum, atque Persarum, quae in unum redacta sunt regnum*. (5) Deest in utroque codice πτερά.

A Ἰδοὺ θηρίον τέταρτον. Μηνύει τὸν Ἀλέξαν-
δρον (1)· ἐπεὶ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδριάντος, σιδήρῳ αὐτὸν
ἀπείκασε· καὶ τὴν αὐτὴν ἑρμηνεύσας ὁ προφήτης,
ὥσπερ γέ φησιν ὁ σίδηρος λεπτύνει καὶ δαμάζει
πάντα, οὕτω πάντα λεπτυνεῖ καὶ δαμάσει· διὰ
B τοῦτο καὶ ἐνταῦθα θηρίῳ μὲν παρέβαλεν, ἀκο-
λούθως τοῖς προτέροις, ἵνα τὴν βασιλείαν ση-
μάνῃ· ἀπὸ δὲ τῆς διαφορᾶς τὸ πρὸς τὰ προ-
λαβόντα ἐξαίρετον μηνύει (2).

Περισσῶς παρὰ πάντα. Ἀντὶ τοῦ μετὰ, πλεί-
C ονος περιουσίας βασιλεύσει, πάσης ἐλπίδος
ὀξύτερον τὰ κατὰ πόλεμον ἀνύων.

Καὶ αὐτὸ διαφέρον περισσῶς. Οὐδεμία φη-
σὶν ἡ σύγκρισις τοῖς λοιποῖς πρὸς τοῦτο· ἐν
δώδεκα γὰρ ἔτεσιν ἀρξάμενος ὁ Ἀλέξανδρος
D ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἄχρι τῆς Περσίδος καὶ Αἰ-
γύπτου διέδραμεν· οὐδὲν κώλυμα ὑπὸ τῆς
τῶν ἀνθισταμένων ἰσχύος ἐσχηκώς (3)· σκοπεῖν δὲ
ἔνεστιν, ὅπως ἄχρι τῶν ῥηθέντων ἐθεάσατο μὲν
τῶν βασιλέων τὴν διαδοχὴν μετά τινος περιου-
E σίας· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἅπαντα τὸν λόγον
ἔχει συντείνοντα εἰς τὸν λαόν.

Ἰδοὺ κέρας ἕτερον μικρὸν ἀνέβη ἐν μέσῳ αὐ-
τῶν. Λέγει μὲν τὸν ἐπιφανῆ Ἀντίοχον· ἐν-
δέκατος γὰρ οὗτος ἀπὸ Ἀλεξάνδρου (4)· βού-
F λεται δὲ εἰπεῖν ὅτι θαυμάζοντί μοι τὰ πρότε-
ρα, ἕτερον παραδοξότερον ἐφαίνετο· ἄθροον
γὰρ ἀνέφυ κέρας μικρὸν, εἶτα κατὰ μέρος αὐ-
ξανόμενον, ἰσοῦτο τοῖς λοιποῖς· τὸ γὰρ ἀνέ-
βαινεν ἵνα δείξῃ τὴν ἐξουσίαν τὴν κατὰ μέρος
G προσγινομένην· καὶ ὡς τῷ χρόνῳ προϊὼν εἰς ἔσ-
χατον ἐλάσει κακίας. τὸ δὲ ἐν μέσῳ αὐτῶν
λέγει, οὐχ ἵνα σημάνῃ ὅτι τῶν δέκα βασιλέων
κρατούντων βασιλεύσει μέσος, ἀλλ' ἵνα δείξῃ
ὅτι τῆς βασιλείας συνεστώσης τῆς μακεδονικῆς
H ὀφθήσεται οὗτος, τοὺς πώποτε κακίᾳ ὑπερβα-
λόμενος· οὕτω γὰρ καὶ γέγονεν· οὐκ εὐθὺς εἰς τὴν
ἀρχὴν προσελθὼν διέθηκεν ἰουδαίους τὰ χείρι-
στα, εἰ καὶ πρὸς ἑλληνικὸν τύπον μεταθεῖναι τὰ
πράγματα ἐβούλετο· ἀλλὰ τοῦ Μενελάου πρὸς
I τὸν Ἰάσονα διαγωνισαμένου περὶ τῆς ἱερωσύ-
νης, ταραχῆς τε ἐκ τούτου συμβάσης, δείσας
περὶ τῶν ὅλων ὁ Ἀντίοχος, αἰγυπτίους κατα-
στρεψάμενος, οὐ μόνον κακὰ διέθηκε τὴν πόλιν,
ἀλλὰ καὶ εἰς ἑλληνικὸν χαρακτῆρα μεταρυθμί-
K ζειν ἰουδαίους ἐπειρᾶτο (5).

Τρία κέρατα τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξερριζώ-
θη. Τουτέστι τριῶν βασιλέων ἄλλων καθέξει·
τῆς γὰρ Ἀσίας ἄρξας, εἷλε πέρσας, αἰγυπτί-
ους, ἰουδαίους· καὶ διεδέξατο μὲν Σέλευκον,
L κατέσχε δὲ οὕτως τῆς Ἀσίας· καὶ μάρτυς ἡ τῶν
Μακκαβαίων βίβλος (6)· ὅθεν ἐγώ γε θαυμάζω,
ὅπως πρὸς οὕτω σαφῆ ἱστορίαν ἀνθιστάμενος ὁ
Ἀπολινάριος, εἰς τὴν τοῦ ἀντιχρίστου παρουσίαν
ἕλκειν βιάζεται τὰ ῥήματα (7). – Ἀλλὰ καὶ Εὐδό-
M ξιος τὴν ὑπὸ σοῦ ῥηθεῖσαν ἑρμηνείαν, Πολυχρό-
νιε, Πορφυρίου ἔφησεν εἶναι τοῦ ματαιόφρονος (8).

7. *Ecce belua quarta*. Alexandrum innuit: nam et in statua, ferro illum assimilavit: quam propheta interpretans, sicut, inquit, ferrum omnia comminuit atque edomat, sic iste omnibus faciet. Quare et heic, cum superioribus conspirans, ferae illum comparavit, regnum ostendens. Discrimine insuper dicto, priora regna ab hoc secernit.

Inter ceteras excellens. Latius dominabitur, omnique spe citius bellum conficiet.

Ipsa valde dissimilis. Reliquae prorsus huic non sunt comparandae. Duodecim enim annorum spatio e Macedonia usque ad Persidem et Aegyptum excurrit Alexander; nemine adversario vires eius cohibente. Iamvero cognoscere licet, huc usque regum successionem a prophetam visam esse non sine copia seu varietate; quae sequuntur omnia perpetuo sermone ad iudaicam gentem referri.

8. *Ecce aliud parvum cornu inter illa medium adscendit*. Dicit Antiochum illustrem, qui fuit ab Alexandro undecimus. Ait scilicet, admiranti mihi priora aliud mirabilius oblatum est. Repente enim enatum est cornu parvum, quod deinde paulatim auctum, reliquis par evasit. Verbo *adscendit* utitur ut potentiam gradatim additam intelligamus; et quod rex labente tempore in summam improbitatem deventurus erat. Quod vero ait inter illa medium, haud significat hunc inter reges decem imperio potientes medium regnaturum, sed potius ostendit in macedonico imperio iamdiu constituto, hunc denique emersurum, qui priores omnes malitia superaturus sit. Sic enim reapse contigit. Neque vero statim ac regni habenas obtinuit, Iudaeis suprema supplicia decrevit, quamquam horum rem publicam ad graecos mores studebat inflectere. Verum ubi Menelaus cum Iasone de sacerdotio contendere coepit, tumultu ob id coorto, summae rei timens Antiochus, postquam Aegyptum vicerat, non solum urbi male fecit, sed iudaicum quoque populum ad graeca sacra traducere nisus est.

Tria de cornibus primis evulsa sunt. Tribus reliquis potietur regibus. Nam quum Asiae iam imperaret, Persas quoque et Aegyptios ac Iudaeos perdomuit. Seleuco hic successerat Asiae regi. Rerum testis Maccabaeorum liber. Quare miror cur adversus tam perspicuam historiam Apolinarius ad Antichristi adventum verba haec torquere conetur. – Atqui Eudoxius tuam quoque,

(1) Porphyrium sequitur Polychronius, ut mox scholia graeca nostra docebunt, utque hoc etiam loco testatur Hieronymus: *Porphyrius duas posteriores bestias, Macedonum et Romanorum, in uno Macedonum regno ponit: bestiam autem dissimilem ceteris bestiis, quatuor Alexandri successores*. Confer Polychronium nostrum p. 111. n. 2. (2) Extat hoc scholion apud Broughtonum. (3) Hac usque hoc scholion est apud Brough. (4) De regum numero consentit Eusebius chron. I. 40. ed. Mediol. Sed ad rem quod attinet, sic Hieronymus: *frustra Porphyrius cornu parvulum, quod post decem cornua ortum est, Epiphanem Antiochum suspicatur*. (5) Hoc item scholion extat apud Brough. (6) Lib. II. cap. 8. (7) Hactenus extat scholion apud Brough. (8) Verba haec

A Ἰδοὺ ὀφθαλμοί. Τὴν μὲν τῶν λοιπῶν ἰσχὺν ἐν κεφαλαίῳ περιέλαβε· τὰ δὲ κατὰ ἰουδαίους, λοιπὸν μετὰ ἀκριβείας ἐξηγεῖται, οὐ τὰς πράξεις μόνον λέγων τοῦ Ἀντιόχου, ἀλλὰ καὶ τὴν γνώμην, ἀφ᾽ ἧς ἐπὶ τὴν παρανομίαν ἐλήλακεν· B ὀφθαλμοὶ γάρ φησιν, ὡσεὶ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου· τῆς συνηθείας φησὶν ἐκτὸς τὰ παρὰ τούτου πραττόμενα· ὡς γὰρ οὐ κατὰ φύσιν ἐστὶ κέρας ὀφθαλμοὺς ἔχειν ἀνθρώπου, οὕτως οὐδὲ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ τοσαύτῃ ὠμότητι κατὰ τῶν ὁμοφύλων χρήσασθαι.

C Στόμα λαλοῦν μεγάλα (1). Ἀντὶ τοῦ ὑπερήφανα, καὶ λόγους κατὰ Θεοῦ ἀκοντιζομένους· ἅπερ οὐ τοῦ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐπιγινώσκοντος ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ θηριώδη καὶ οὐκ ἀνθρώπινον κεκτημένου D λογισμόν.

Καὶ ἐποίει πόλεμον πρὸς ἁγίους (2). Τουτέστι πρὸς ἰουδαίων τοὺς εὐλαβεστάτους.

Ἐθεώρουν ἕως ὅτου θρόνοι ἐτέθησαν. Οὐ τὰ δεινὰ μόνον βλέπει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄνωθεν ἐσομένην E τῷ λαῷ βοήθειαν.

Καὶ παλαιὸς ἡμερῶν. Παλαιὸν δὲ ἡμερῶν λέγει τὸν Θεόν· τουτέστιν εἶδον τὸν τῶν ἁπάντων δεσπότην, τὸν ἀΐδιον ἔχοντα τὴν φύσιν, καὶ ἀνώτερον πάντων τυγχάνοντα.

F Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. Ἵνα τὸ πρέπον τῇ θείᾳ φύσει φυλάξῃ.

Τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὡσεὶ χιὼν λευκόν. Ἵνα τῆς φύσεως σημάνῃ τὸ ἀσύγκριτον· πάντα δὲ ὡς ἐπὶ δικαστηρίου σχηματίζει, οὐ τῆς φύσεως μόG νον τὸ ἀκοινώνητον διδάσκων, ἀλλὰ καὶ τῆς κρίσεως τὸ καθαρὸν παριστῶν.

Οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ἐπὶ τιμωρίᾳ γὰρ ἀφῖκτο.

Ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν. Οὔ γε πόνου δεῖται H πρὸς ἀναίρεσιν τῶν ὑπευθύνων, ἀλλὰ μετ᾽ εὐκολίας ἅπαντα διαπράττεται.

Ἐκπορευόμενος ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Διὰ μὲν τῶν προτέρων τὸ τῆς φύσεως ἐξαίρετον μηνύει· διὰ δὲ τούτων, τὸν κατὰ πάντων δεσπότην γνωI ρίζει· τὰς γὰρ ἀγγελικὰς λέγει δυνάμεις.

Μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν. Οὐχ ὡς τινῶν καθεσθέντων, δῆλον γὰρ ὡς Θεὸς ὁ κρίνων· ἐνταῦθα κριτήριον λέγει τὴν τοῦ δικαστηρίου κατασκευήν· τὸ δὲ ἐκάθισεν, ἀντὶ τοῦ ηὐτρεπίσ-K θη· Καὶ μετ᾽ ὀλίγα· οἱ δὲ λειτουργοῦντες εἰς τὴν προκειμένην ἠπείγοντο χρείαν· πρός τε εἰσαγωγὴν τῶν δικαιουμένων, καὶ κόλασιν τῶν ὑπευθύνων, καὶ γραφὴν τῶν πραττομένων· διόλου γὰρ ὡς ἐπὶ δικαστηρίου σχηματίζει τὸν L κριτήν, τοὺς παρεστῶτας, τοὺς δημίους, τοὺς ταχυγράφους, τοὺς κρινομένους, ὡς ἂν ἐπὶ τὸ μεγαλοφυέστερον ἐξάροι τῶν ἐντυγχανόντων τὸν νοῦν.

Βίβλοι ἀνεῴχθησαν. Καθόλου σώζων τὴν M εἰκόνα, ὥσπερ ἀπὸ τῶν βιβλίων λέγει τήν τε παρανομίαν τῶν κακῶν ἐλέγχεσθαι.

Polychroni, interpretationem ab insano Porphyrio mutuatam dicit.

Ecce oculi. Ceterorum regum potentiam summatim descripsit. At vero res iudaicas deinceps accurate prosequitur: neque facta tantum Antiochi, verum etiam mentem aperit, qua instinctus ad scelera proruebat. Oculi, inquit, ceu hominis oculi: quo dicto innuit facta huius ritum solitum excedentia. Nam sicuti a natura abhorret, ut in cornu sint humani oculi; ita humanam rationem excedit tanta erga gentiles suos exprompta crudelitas.

Os magna sonans. Superba Deoque adversa verba eiaculans; quae sane haud hominis sunt propria qui naturae suae gnarus sit, sed qui ferinum inhumanumque animum gerat.

Sanctos oppugnabat. Scilicet Iudaeorum quosque pientissimos.

9. *Aspiciebam donec throni positi sunt.* Haud mala tantummodo videt, verum etiam superventuram caelitus populo opem.

Et antiquus dierum. Antiquum dierum dicit Deum. Vidi, inquit, universalem dominum, aeterna natura praeditum, res omnes dignitate excedentem.

Antiquus dierum sedit. Nempe ut dignitatem divinae naturae debitam servet.

Indumentum eius, ut nix, candidum. Incomparabilem eius naturam significat. Et quidem omnia ad tribunalis speciem conformat: nec solum naturam insociabilem docet, sed iudicii quoque puritatem oculis exhibet.

Rotae eius, flamma. Quippe ad ultionem ruebat.

10. *Fluvius igneus procedebat.* Reos nullo labore punit; omnia expeditissime facit.

Pergens ante ipsum. In superioribus praestantiam naturae innuit: nunc facit ut omnium Dominum intelligamus: angelicas enim appellat virtutes.

Decies mille myriades aderant. Non quod aliqui considerent; constat enim a Deo iudicium exerceri. Heic tribunal dicit iudicii apparatum. Tum vocabulum *sedit* ponitur pro *se comparavit*. Et paucis interiectis. Ministri ad suum quisque officium festinabant, ad reos sistendos, ad damnatorum poenam, ad acta conscribenda. Prorsus enim veluti in iudicio quodam ponit iudicem, concilium, vindices capitales, scribas, reos; qua imagine legentium mentem sublimi phantasia concitat.

Libri aperti sunt. Continenter figuram hanc servans, libris quodammodo convinci impiorum maleficia dicit.

---

ab auctore catenae dicuntur. Reapse autem Porphyrii hanc opinionem refutat Hieronymus. Quare Apolinarius Antichristum pro Epiphane intelligens, haud temere opinatus erat. Ait enim heic Hieronymus post reiectum Porphyrium: *ergo dicamus quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt, in consummatione mundi* etc.

(1) Pergit haec intelligere de Antichristo Hieronymus; *est enim homo peccati, filius perditionis* etc. (2) Additamentum hoc, quod a theodotianeo textu atque a chaldaico abest, occurrit sub obelo in LXXvirali tam graeco chisiano quam syriaco ambrosiano. Nunc confirmatur a vaticanis duobus graecis codicibus; non sine Polychronii testimonio, qui hoc quoque incrementum explanat, in quo tamen e

A Ἕως ἀνῃρέθη τὸ θηρίον. Ἑώρων ὡς ὁ μὲν ἐλάλει ὑπερηφανίας μεστά· ἐν τοσούτῳ δὲ τότε τὸ κριτήριον συνεκροτεῖτο, καὶ ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων ἀπόφασις ἐξηνέχθη, οὐ κατὰ τοῦ κέρατος μόνου, ἀλλὰ καὶ κατὰ παντὸς τοῦ θηρίου· οὐ γὰρ B μόνον ὁ Ἀντίοχος ἀπώλετο, ἀλλὰ καὶ ἡ μακεδονικὴ ἀρχὴ πᾶσα κατελύθη (1).

Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρός. Οὐ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας μηνύει, ἀλλὰ τὸ σφοδρὸν τῆς ἀπεξάσεως· καὶ γὰρ ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ C πῦρ λέγειν τὴν δίκην· ὡς τὸ ἔπεσε πῦρ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον (2).

Τῶν λοιπῶν θηρίων ἡ ἀρχή. Τουτέστι τῆς λεαίνης, τῆς ἄρκτου, τῆς παρδάλεως, μετὰ τοῦ παρηλλαγμένου θηρίου καὶ φοβεροῦ, ἅπερ ἐσήμανε D τὰς προειρημένας βασιλείας. Ἐπεὶ μηδέ τι τῶν ἀνθρωπίνων βίαιον, ἀλλὰ ταχεῖαν τὴν εἰς τοὐναντίον δεχόμενον μεταβολήν.

Καὶ μακρότης ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς ἕως καιροῦ. Ταῦτα δέ φησιν ἔσται οὐκ ἐπὶ προτέρου ἢ δευ- E τέρου ἢ δεκάτου βασιλέως· ἐπὶ πλεῖστον γὰρ χρόνον διαταθήσεται ἡ μακεδονικὴ ἀρχή, τὸ ἕως καιροῦ προσέθηκεν, ἵνα εἴπῃ οὐκ εἰς τὸν ἅπαντα αἰῶνα διαρκέσει, τιμωρηθήσεται δὲ τὸ τελευταῖον.

F Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι. Ἐν ὅσῳ φησὶ τὸ δικαστήριον ἐθεώρουν, καὶ πρὸς τὸ παράδοξον ἐκέχυντο τῶν γινομένων, τὴν ψῆφον, τὴν δίκην, τοῦ τυράννου τὴν ἀναίρεσιν, εἶδον φησὶν ἕτερον ἀνθρωπίνῳ σχήματι οὐ βάδην ἰόντα, ἐπὶ δὲ G τῶν νεφελῶν ὀχούμενον (3), καὶ οὐ πρὸ τοῦ δικαστηρίου στάντα, ἀκωλύτως δὲ ἐπ' αὐτὸν ἥκοντα τὸν κριτὴν, ὃ τῆς ἀνωτάτω τιμῆς ἴδιον καθέστηκεν· οὐ ψιλὴν δὲ τὴν παρουσίαν εἶδεν, ἵνα τήν τε ἀξίαν τοῦ ὀφθέντος, καὶ τὴν ἐξ οὐρανοῦ H ἄφιξιν μάθῃ.

Αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχή. Τουτέστι πᾶσα ἡ οἰκουμένη· οὐ γὰρ ἐν γωνίᾳ τῆς Παλαιστίνης ὥς φησι Μωϋσῆς (4) κατέσχεν, ἀλλ' ὑπὸ πάντων προσκυνεῖται ἐξουσία αἰώνιος. Οὐ τῷ τόπῳ, I ἀλλὰ καὶ τῷ χρόνῳ τῆς ἀρχῆς παρίστησι τὸ μέγεθος. — Τὸ ἀτελεύτητον τῆς τιμῆς διδάσκων (5).

Ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου. Τουτέστιν εἰς φόβον κατέστην, καὶ τὴν ψυχὴν ἐναγώνιος γέγο- K να, ὥστε μοι καὶ τὴν μορφὴν ἀλλαγῆναι. — Τουτέστιν ἐν ἀπορίᾳ ἦμην τῶν ὀφθέντων, οὐκ ἔχων τῶν ὁρωμένων τὴν γνῶσιν.

Καὶ προσῆλθον ἑνί. Τουτέστιν ἑνὶ τῶν λειτουργούντων, καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἐζήτουν παρ' L αὐτοῦ· τῷ μὲν κριτῇ προσιέναι οὐκ ἐτόλμα διὰ τὸ τῆς φύσεως ἐξαίρετον καὶ τῶν ὁρωμένων τὸν φόβον· ἡ δὲ ἐπιθυμία προσεῖναι αὐτὸν ἑνὶ τῶν διακονουμένων παρεσκεύαζε· μᾶλλον δὲ ὡς ἐν ὀνείροις πρὸς τὸ συμφέρον ἅπαντα ἐδείκνυτο.

11. *Donec belua perempta fuit*. Videbam hunc quidem superbissime loqui: interim vero conflari iudicium, lectisque criminibus sententiam ferri, non solum adversus cornu, sed contra universam beluam. Reapse haud unus Antiochus, sed macedonica omnis dominatio deleta fuit.

Corpus eius consumendum igni traditum. Non tam ipsum supplicii genus, quam dominationis diritatem innuit. Solet enim divina scriptura ignis nomine generatim appellare poenam. Veluti: ignis in eos decidit, nec viderunt solem.

12. *Reliquarum beluarum principatus*. Leaenae, ursae, tigridis, cum illa diversa fera terribili, quibus praedicta regna significabantur. — Nihil est in humanis rebus satis validum, sed omnia celeriter in contrarium vertuntur.

Longaevitas data est eis usque ad tempus. Haec, inquit, non sub primo vel altero vel decimo rege evenient. Diutinum quippe tempus macedonica dominatio occupabit. Adiecit *usque ad tempus*, quo doceret haud omni aevo duraturam sed denique poenas daturam.

13. *Videbam in visione*. Dum, inquit, iudicium spectarem, et rerum quae gerebantur stupore defixus essem, sententiae nimirum, poenae, tyrannicidii; vidi et alium humana figura praeditum, haud pedestrem sed nubibus vectum, neque coram tribunali stantem, sed recta accedentem ad ipsum iudicem: quae res summi honoris indicium erat. Porro haud simplicem adventum vidit; quo scilicet dignitatem eius quem cernebat, atque eiusdem e caelo adventum intelligeret.

14. *Ipsi traditum est imperium*. Nempe universus orbis. Non enim in angulo Palaestinae, ut loquitur Moses, dominatus est, sed ab omnibus ceu potestas aeterna adoratur. Igitur non a loco solum verum etiam a tempore imperii magnitudinem comprobavit. — Dignitatis aeternitatem nos docuit.

15. *Cohorruit spiritus meus*. Formidine tantaque animi anxietate correptus fui, ut mihi oris species immutaretur. Fluctuabam ob has visiones, quarum mihi intelligentia obstructa erat.

16. *Accessique ad unum*. Nempe uni e ministris, rerumque notitiam ab eo exquisivi. Ad iudicem quidem accedere non est ausus propter naturae excelsitatem spectaculique metum. Cupiditas tamen suasit ei, ut uni ex apparitoribus appropinquaret. Profecto, ut in somniis, cuncta pro mentis scopo panduntur.

---

praedictis codicibus, et quidem in margine. Idem incrementum a Theodoreto quoque legebatur atque explicabatur; id quod Montfauconius in hexaplis concinnandis non sensit.

(1) Extat hoc scholion apud Brough. (2) Ps. LVII. 9. (3) Confer. Matt. XXIIII. 30. I. Thess. IIII. 15. 16. (4) Exod. XXIII. 31. (5) Theologum heic agit Hieronymus: *quae cuncta si haeresis Arianorum pio vellet advertere sensu, nequaquam filio calumniam inaequalitatis moveret. Hoc cui potest hominum convenire, respondeat Porphyrius; aut quis iste tam potens?* etc.

A Καὶ εἶπέ μοι τὴν ἀκρίβειαν. Τουτέστι τὴν
περὶ τῶν λόγων παρέσχε μοι σαφήνειαν, οὐδὲν
τῶν ἀπορουμένων καταλιπὼν ἀνεξέταστον (1).
Ταῦτα τὰ θηρία τὰ μεγάλα. Ὅρα πῶς καὶ
νῦν περὶ τῶν βασιλέων οὐ καταμέρος διηγεῖ-
B ται· οὐ γὰρ περὶ Βαβυλωνίων καὶ Μήδων ἢ Περ-
σῶν ἢ Μακεδόνων (2) μανθάνειν ἐβούλετο· ἀλλ'
ἐπειδὴ οὐχ οἷόν τε αὐτὸν τὰ κατὰ Ἀντίοχον
μαθεῖν, μὴ πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν ἐγνωκότα,
ἀναγκαίως κἀκείνων τὴν ὄψιν δείκνυσιν (3).
C Ἅγιοι ὑψίστου. Τουτέστιν οἱ ἐπὶ τὸν Χρι-
στὸν πιστεύοντες· οὗτοι τῶν ἀγαθῶν κοινωνή-
σουσι τῷ ὀφθέντι· τὸ οὖν παραλήψονται, τουτ-
έστιν ἐν ἀπολαύσει ἔσονται· εἴπερ συμπάσ-
χομεν κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἵνα καὶ συν-
D δοξασθῶμεν (4).
Τὸ θηρίον τὸ τέταρτον βασιλεία τετάρτη
ἔσται. Οὐκέτι κοινῶς διαλέγεται περὶ τούτου
ὡς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας
λέγει· καὶ οὐ περὶ Ἀντιόχου μόνον, ἀλλὰ καὶ
E περὶ Ἀλεξάνδρου πρότερον, εἴτουν τῆς Μακε-
δονικῆς ἀρχῆς· ἐκείνης γὰρ ἦν καὶ ἡ τοῦ Ἀντιό-
χου ἀρχή· διὸ οὐδὲ περὶ τούτου μόνου διαλέ-
γεται, ἀλλὰ περὶ πάσης τῆς βασιλείας (5).
Ἥτις ὑπερέξει. Τουτέστι κατὰ πολλὴν τὴν
F περιουσίαν περιέσται· ἐναργέστατα δὲ καταφά-
γεται· μονονουχὶ γὰρ ἔδειξεν αὐτὸν, ὡς ἐφ' ἑτοί-
μην ὁρμῶντα τροφὴν, οὐδενὸς ἀντιστῆναι τολμῶν-
τος. — Τῆς ἐξουσίας δείκνυσι τὴν περιουσίαν (6).
Τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ. Ἐγνώρισέ μοι φη-
G σὶν, ὡς κατὰ διαδοχὴν ἔσονται δέκα τὸν ἀριθ-
μὸν οἱ κρατοῦντες (7).
Ὃς ὑπεροίσει κακοὺς πάντας. Τουτέστιν ἅπα-
σι τοῖς λοιποῖς εἰς κακίαν συγκρινόμενος, μεί-
ζων ὀφθήσεται (8).
H Καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει. Τουτέστι πε-
ριέσται τριῶν, ὡς ἔμπροσθεν εἴρηται.
Λόγους πρὸς τὸν ὕψιστον λαλήσει. Ἵνα εἴ-
πῃ ἀλαζονεύσεται κατὰ τοῦ Θεοῦ.
Τοὺς ἁγίους ὑψίστου πλανήσει (9). Ἀντὶ τοῦ
I εἰς ταλαιπωρίαν καταστήσει Ἰουδαίους· τοὺς
γὰρ ἐπὶ Θεὸν ἐλπίζοντας καὶ τοῦ νόμου φύλα-
κας φαίνεσθαι βουλομένους, τούτους διέθηκε
τὰ χείριστα.
Ὑπονοήσει τοῦ ἀλλοιῶσαι καιρούς. Θήσεται
K φησὶ σπουδὴν ὡς μεταβαλεῖν τὴν Ἰουδαϊκὴν εὐ-
ταξίαν· καιρὸν δὲ λέγει τὸν Ἰουδαϊκὸν (10) ἐν
ᾧ περιεῖχεν τὸν ναὸν καὶ θυσίας ἐτέλουν.
Καὶ νόμον. Τῆς πολιτείας τὴν κατάστασιν,
ἐν ᾗ καὶ τῆς ἱερατείας ἡ τάξις ἐκρίνετο.
L Δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Οὐκ ἄνωθεν φησὶ
κωλύσει αὐτοὺς Θεὸς εἰς τὴν ἀρχὴν παρελθεῖν,
ἢ παρελθόντα μὴ πρᾶξαι κατὰ πρόθεσιν· ἀλ-
λὰ συγχωρήσει μὲν αὐτὸν τὴν ἑαυτοῦ ἐνδεί-
ξασθαι γνώμην· οὐ μὴν αὐτὸν εἰς τὸ παντε-
M λὲς ἐμπαροινεῖν τοῖς ἁγίοις ἐάσει· τὸ δὲ δο-
θήσεται, τήν τε παρὰ Θεοῦ συγχώρησιν διδάσ-

Impertivitque mihi accuratam notitiam. Rem mihi interpretatus est; nullum mihi dubium non explicatum reliquit.

17. *Hae magnae beluae.* Vides uti nunc etiam de regibus singillatim non eloquatur; propterea quod haud avebat de Babyloniis, Medis, Persis, aut Macedonibus certior fieri. Sed tamen quia res Antiochi discere non poterat, nisi universam seriem nosceret, necessario praecedentium quoque visio ipsi oblata fuit.

18. *Sancti Dei altissimi.* Qui Christo credent. Hi bonorum cum illo qui apparuit participes erunt. Accipient, inquit, id est fruentur. Si tamen compatimur, ut ait beatus Paulus, ut etiam simul glorificemur.

23. *Quarta belua quartum regnum erit.* Haud una cum ceteris, sed singulari cura, de hoc loquitur. Neque de Antiocho tantum, sed principio etiam de Alexandro; sive de macedonico imperio, cuius pars erat Antiochi regnum. Quare non de hoc solo verba facit, sed de universo imperio.

Quae excellet. Insigni potentia pollebit, liberaque audacia vorabit: quibus verbis beluam quodammodo ad paratum pabulum properantem describit, nemine audente obsistere. Atque ita potentiae magnitudinem demonstrat.

24. *Decem eius cornua.* Mihi, ait, patefactum est decem ex ordine regnaturos.

Qui scelestis omnibus antecellet. Cum ceteris de malitia contendens, superior evadet.

Tres reges deprimet. Tribus, ut antea dictum est, potietur.

25. *Verba contra altissimum iactabit.* Superbe adversus Deum se geret.

Sanctos Dei altissimi fallet. Ad incitas Iudaeos rediget. Antiochus enim eos qui Deo confidebant, legemque mordicus retinebant, crudeliter vexavit.

Arbitrabitur se tempora mutaturum. Dabit operam subruendae Iudaeorum disciplinae. Tempus autem dicit iudaicum, quo templum colebant remque sacram faciebant.

Et legem. Rei publicae constitutionem, in qua sacerdotii quoque ordo continebatur.

Tradetur eius manui. Haud Deus impediet quominus ille sceptrum adsequatur, atque hinc consilia sua exsequatur. Antiochum sinet mentem suam satis aperire: haud tamen patietur immensum adversum pios bacchari. Verbum *tra-*

(1) Extat apud Brough. (2) Inter eos qui in quarta belua Macedones tantummodo, non Romanos, intelligunt, est etiam s. Ephraemus syrus comm. ad Dan. Adversatur autem studiose Theodoretus, qui necessario Romanos intelligendos contendit. (3) Extat item apud Brough. (4) Rom. VIII. 17. (5) Extat apud Brough. (6) Extat apud Brough. (7) Extat apud Brough. (8) Extat apud Brough. (9) Vulgata lectio παλαιώσει. Porro nostra varietas (quae in aliis quoque codd. occurrit) addatur ceteris καταστρέψει, ταπεινώσει, κατατρίψει. (10) Tempus Iudaicum intelligit statas solemnitates et neomenias Ephraemus.

A κει, καὶ τὴν ἄνωθεν κατ' αὐτοῦ ἐνεχθησομένην
τιμωρίαν· καιρὸν δὲ λέγει τὸ ἑξάμηνον.
Ἡ βασιλεία κ. τ. λ. Οὐκέτι μερικὴ βασιλεία,
ἀλλ' ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα ἡ πᾶσα
κτίσις νοηθῇ. – Ὁ δὲ Θεὸς φησὶν ταῦτα ποιῶν,
B πάντων δεσπόζει, οὔτε ἀπὸ διαδοχῆς ἔχων τὴν
ἐξουσίαν· πάντων γὰρ τυγχάνει δημιουργός·
οὔτε ἑτέροις ταύτης παραχωρῶν· ἀΐδιος γὰρ
ἐστι τὴν φύσιν· – Γνωρίζει δέ φησι τὴν βασι-
λείαν αὐτὰ τὰ πράγματα.
C Ἕως ὧδε τὸ πέρας τοῦ λόγου. Ἄχρι τούτων
μοι φησὶν ἡρμήνευσεν ὁ ἄγγελος· τὰ δὲ κατὰ
τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὃς ἐπὶ τῶν νεφελῶν
ἐρχόμενος ὤφθη, εἰπεῖν οὐκ ἠβουλήθη.
Οἱ διαλογισμοί μου συνετάρασσόν με. Διε-
D γερθείς φησι καὶ διαλογιζόμενος τῶν ὀφθέντων
τὸ παράδοξον, καὶ ἅπερ πείσονται οἱ ἰουδαῖοι,
ἐν ἀθυμίᾳ καθίστην.
Ἡ μορφή μου ἠλλοιώθη. Τοσαύτῃ δέ φησι
τῇ ἀθυμίᾳ κατεσχέθην, ὥστε μοι καὶ τὴν ὄψιν
E τοῦ σώματος ἀλλοιωθῆναι· ἔθος γὰρ τοῖς δι-
καίοις οἰκειοῦσθαι τοῦ πλήθους τὰς συμφοράς.
Τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου συνετήρησα. Οὐκ
ἐξήγγειλά φησι ταῦτα τῷ λαῷ, ὡς ἂν μὴ κα-
ταπλαγέντες τὰ ἐσόμενα ἀποτράπωσι πρὸς τὴν
F ἄνοδον· καὶ τῆς ἀδείας αὐτοῖς δοθείσης, ἐθελο-
κακήσαντες μείνωσιν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας.
Cap. VIII. Μετὰ τὴν ὀφθεῖσάν μοι τὴν ἀρχήν. Τουτ-
έστι μεθ' ἣν εἶδον ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τοῦ Βαλ-
τάσαρ.
G Εἶδον ἐν ὁράματι. Εἶδον δέ φησι ἐν τῷ ἐμαυ-
τοῦ τυγχάνων οἴκῳ, ὃν ἐδειμάμην ἐν τῇ περσι-
κῇ χώρᾳ (1)· Αἰλὰμ (2) πρόγονοι περσῶν· Ἐλυ-
μαῖοι γὰρ οἱ πέρσαι καλοῦνται· ἔοικε δὲ οὐχ
ἁπλῶς οὔτε τόπου οὔτε τῆς χώρας οὔτε τοῦ οἴ-
H κου μνημονεῦσαι. Καὶ μετ' ὀλίγα. Καθ' ἑαυ-
τὸν ὢν ὁ προφήτης διάγων, καὶ φιλόθεος ὤν, καὶ
ἀνιώμενος ἐπὶ ταῖς κατεχούσαις αὐτοὺς συμ-
φοραῖς, εἶδε τὴν προτέραν ὀπτασίαν, ἐν ᾗ
ἔμαθεν ὡς χείριστα πείσονται οἱ ὁμόφυλοι·
I ἐν δὲ τούτοις τυγχάνων ἐδεῖτο αὖθις ἀκριβῶς
μαθεῖν τὰ μετὰ ταῦτα, καὶ τίς ἐστι τῶν πραγ-
μάτων ἡ κατάστασις, ἐν ᾗπερ ταῦτα πείσον-
ται. – Τουτέστι τὴν ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων κα-
τάστασιν ἔμαθον· τὸ γὰρ εἶδον ἀντὶ τοῦ ἀκρι-
K βῶς ἔμαθον ἔφη· οὐ κατὰ φαντασίαν εἶδον τὰ
ἐσόμενα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύψαντος.
Καὶ ἤμην ἐπὶ τοῦ Οὐβάλ. Ἐδόκουν φησὶ πρὸς
παραῤῥέοντι ὕδατι (3) ἑστάναι· εἶτ' ἀθρόως ἀπι-
δὼν πόῤῥωθεν ἑώρων πρὸς τοῦ ποταμοῦ κριὸν
L οὐ κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν συνήθειαν, κέρατα
δὲ ἔχοντα δύο μείζονα ἢ κατὰ κριοῦ φύσιν·
μηνύει δὲ τὴν μήδων καὶ περσῶν ἀρχήν.
Τὸ ἓν ὑψηλότερον τοῦ ἑτέρου. Οὐκ ἴσα με-
γέθει φησὶν ὄντα πρότερον ἔσχε τὴν πρὸς ἑαυ-
M τὰ διαφοράν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἦν τέλειον, τὸ δὲ

datur Dei concessionem denotat, inflictamque caelitus Antiocho poenam. Tempus autem dicit semestre.

27. *Regnum etc.* Haud iam singulare regnum, sed quidquid sub dio est; ita ut creatura omnis intelligatur. – Harum rerum auctor Deus cunctis dominatur, nulla successione potestatem habens; quippe qui omnium conditor est, nullique stationem suam cedit, quia perpetua natura praeditus est. – Regnum porro, inquit facta ipsa comprobant.

28. *Hactenus sermo*. Huc usque mihi angelus interpres fuit. Sed enim de filio hominis, qui in nubibus adventare visus fuerat, verba facere noluit.

Cogitationes meae conturbabant me. Experrectus, ait, reputansque visionum prodigia, atque eventura Iudaeis mala, deiecto animo eram.

Facies mea immutabatur. Tanta, inquit, animi anxietate tenebar, ut corporis quoque mihi species immutaretur. Solent enim iusti homines populi calamitatibus non secus atque suis commoveri.

Verbum in corde meo conservavi. Haec haud extuli, inquit, in vulgi notitiam, ne futuris perterriti torperent ad reditum: ac iam securitate impetrata, spontanea segnitie in alieno solo manerent.

1. *Post oblatam mihi principio visionem*. Id est post eam, quam videram anno Baltasaris primo.

2. *Vidi in visione*. Vidi, inquit, dum domi meae versarer quam in persica regione exstruxeram. Aelam progenitores Persarum. Hinc Persae utuntur etiam Elymaeorum nomine. Nec sine causa videtur locum, regionem, domumque memoravisse. Et paucis interiectis. Solitarius igitur propheta, et pius, et praesenti calamitate maerens, spectator fuit prioris visionis, qua didicit fore ut gentiles sui extrema mala paterentur. Quae dum cerneret, rogabat rursus ut his posteriora simul cognosceret; et quonam rei publicae statu haec essent perpessuri. – Rerum conditionem accurate didici. Nam *vidi* dicit pro apprime cognovi. Neque per mentis phantasiam futura vidi, sed Deo revelante.

Sedebam ad Oubal. Videbar, inquit, ad praetereuntis aquae ripam consistere. Tum repente spectans procul cernebam circa flumen arietem figurae insolitae, duobus cornibus praeditum, quam natura arietis fert maioribus. Innuit vero Medorum ac Persarum imperium.

3. *Aliud alio cornu excelsius*. Magnitudine imparia bellum inter se gerebant. Et alterum quidem perfectae magnitudinis erat, al-

(1) Mira sunt quae Iosephus antiq. x. 12. narrat de huius danielici aedificii magnificentia ac firmitate, quod suis adhuc temporibus inlibatum mansisse ait. Eam descriptionem a Iosepho mutuatus est Hieronymus. (2) Cod. ἀλλά. (3) Recte Polychronius flumen heic intelligit. Nam hebraicam אובל אולי commode explicatur *fluvius Eulaeus*. Ceteroqui veterum interpretum varietatem exhibet heic Hieronymus; quibus addit Ephraemus *columnam*.

A ἀπὸ μικροῦ ἀρξάμενον ἐγίνετο μεῖζον· μῆδοι μὲν γὰρ καὶ πέρσαι ἐδόκουν κατὰ ταυτὸν ἄρχειν, Δαρείου καὶ Κύρου συγγενῶν ὄντων, καὶ οὐδεμίαν πρὸς ἀλλήλους ἐσχηκότων μάχην· ὁ δὲ Κύρος καὶ μετὰ Δαρείου τελευτὴν βασιλεύων, μείζονα
B τὴν ἀρχὴν κατεκτήσατο, πρὸς τῇ περσῶν, καὶ τὴν μήδων λαβών.

Κριὸν κερατίζοντα(1). Οὐδὲ ἐνταῦθα διῃρημένως περὶ τῶν κεράτων διαλέγεται, ἀλλὰ κοινῶς περὶ τοῦ κριοῦ· ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τιμὴν ἦσαν
C διῃρημένοι, κατά τι δὲ συνημμένοι ὡς εἴρηται· μηνύει δὲ νῦν τὴν περσικὴν ἀρχήν· φαίνεται γὰρ ὅ τε Κύρος ἁπάντων κατεσχηκὼς, καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτὸν ἄμαχον τὴν βασιλείαν παραδούς.

D Πάντα τὰ θηρία οὐ στήσεται. Ἀντὶ τοῦ οὐδὲν τῶν ἐθνῶν ἰσόρροπον αὐτῷ ἕξει τὴν δύναμιν. — Τουτέστι κρατήσει βεβαίως, οὔτε κατὰ πρώτην προσβολὴν ἀντιστῆναί τινες ἰσχύοντος.

Ἐποίησε κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ. Τουτέστιν
E ἐν οὐδενὶ ἥμαρτεν, ἀλλ᾽ εἰς πλεῖστον ἦλθε δόξης, τοσούτους ἑλὼν ὅσους αὐτῷ ἐπελθεῖν συνέβη· τῆς γὰρ παρὰ θεοῦ συμμαχίας ἀξιωθεὶς, ἀπονητὶ τὰς νίκας ἤρατο, καὶ ὑπὸ μίαν βασιλείαν τίθησι τὸν μῆδον καὶ τὸν πέρσην· ὃν
F καὶ μείζονα ὁρᾷ ἐπιγινόμενον τῷ μήδῳ· οὗτος δὲ ἦν Κύρος μετὰ Ἀστυάγην τὸν πάππον ἀναστὰς καὶ ὑπεραυξηθείς· Δαρεῖον δὲ τὸν σὺν αὐτῷ κρατήσαντα τῶν βαβυλωνίων, ἕλληνες καλοῦσι Κυαξάρην θεῖον αὐτοῦ.

G Καὶ ἐγὼ ἤμην συνιών. Τουτέστι ταῦτα θεωρῶν ἀπεσκόπουν τί ποτε ἄρα βούλεται πάλιν ἡ ὄψις· ἀπὸ τῶν προτέρων καὶ περὶ τῶν παρόντων μειζόνων ἀπορῶν.

Ἰδοὺ τράγος αἰγῶν. Μηνύει μὲν ἐνταῦθα
H τὴν μακεδονικὴν ἀρχήν· ἀπὸ λιβὸς δὲ, ἵνα εἴπῃ ἀπὸ τοῦ νότου· νοτιωτέρα γὰρ ἡ Μακεδονία (2).

Τῷ τράγῳ κέρας θεωρητόν. Τὸν Ἀλέξανδρον μηνύει· τὸ δὲ θεωρητὸν ἀντὶ τοῦ ὑψηλὸν καὶ πε-
I ριφανές· τράγος ὅτι νέος ὁ μακεδὼν Ἀλέξανδρος(3) ἀφ᾽ οὗ καὶ ἦλθεν εἰς τὸ καθολικὸν ἡ βασιλεία ἡ μακεδονική· ὃν καὶ δηλοῖ κέρας λέγων θεωρητὸν μεταξὺ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἐπιφανῆ βασιλέα μόνον, βασιλεύοντα ἐν τῇ μα-
K κεδονικῇ βασιλείᾳ, ὡς ἓν μόνον τὸ κέρας.

Ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐν ὁρμῇ. Οὐ γὰρ τοῦ πέρσου εἰς τὴν Μακεδονίαν γενομένου τὴν νίκην ἤρατο, ἀλλ᾽ αὐτὸς τοῖς τοῦ πέρσου ἐπιβὰς τόποις καθεῖλε τὸν Δαρεῖον πολεμοῦντα.

L Εἶδον αὐτὸν φθάνοντα ἕως τοῦ κριοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἀμυνόμενος αὐτὸν, στρατείαν συναγαγὼν, ὑπήντησε κατὰ Κιλικίαν, πλείονι τῇ ὁρμῇ χρησάμενος καὶ σφοδρῷ τῷ θυμῷ πολλοὺς μὲν τῆς οἰκείας στρατείας κατέσφαξε· τοὺς δὲ
M οἰκειοτάτους ἑλὼν, εἰς φυγὴν ἔτρεψε τὸν Δαρεῖον.

terum parvis initiis crevit in maius. Medi et Persae videbantur coniunctim imperare, quia Darius Cyrusque, cognati quum essent, nullo inter se certamine contendebant. Exin Cyrus Dario mortuo superstes rex latiore imperio auctus fuit, Media ad Persidem adiuncta.

4. *Arietem cornu petentem*. Ne heic quidem divisim de cornibus loquitur, sed de ariete coniunctim; nam etsi honore discreti erant, alia tamen ratione coniuncti, ut dixi. De persico imperio nunc sermo est. Notissimum quippe est Cyrum omnibus superatis firmissimum regnum posteris suis reliquisse.

Nullae belnae resistent. Nulla gens pares huic vires habebit. – Fortiter vincet, nemine vel primos eius impetus sustinente.

Fecit pro libito suo. Numquam scopo aberravit, summamque in gloriam venit, totidem devictis, quot eum aggressi fuerant. Divina ope dignanter adiutus, facile victor evasit, Medosque ac Persas una ditione complexus est. Porro quem propheta videt maiorem Medo effectum, is est Cyrus qui post avum Astyagem emersit auctusque est. Darium autem qui cum Cyro Babylonios devicit, Graeci Cyaxarem appellant, Cyri ipsius avunculum.

5. *Et ego sedebam contemplans*. Haec cernens considerabam quidnam haec rursus visio sibi vellet: tum superioribus rebus tum praesentibus maioris molis attonitus.

Ecce hircus caprarum. Macedonicum iam imperium innuit. Ab africo autem dicit, quia australis est Macedonia.

Hirci cornu spectabile. Alexandrum denotat. Cornu dicit spectabile pro excelso et insigni. Hircus dicitur, quia iuvenis erat macedo Alexander, a quo regnum macedonicum quaqua versus diffusum est. Hunc designat dum ait cornu spectabile inter oculos eius, regem singulariter illustrem, regni macedonici caput, quod erat cornu unicum.

6. *In eum irruit*. Non enim de Persa Macedoniam ingresso victoriam retulit, verum ipse persicam ditionem adortus Darium bello superavit.

7. *Videbam ipsum ad arietem usque irruentem*. Quum enim Darius Alexandrum repulsurus contracto exercitu in Cilicia occurrisset, maiore impetu vehementique animo adgrediens eum Alexander, magnam copiarum eius caedem edidit: captisque eiusdem familiarissimis, Darium vertit in fugam.

(1) Sapienter monet Hieronymus non heic poni *ipsum arietem, Cyrum videlicet vel Darium, sed eiusdem regni arietem, id est Darium alterum, qui ultimus potentiae persicae rex fuit, et quem superavit Alexander Philippi filius rex Macedonum*. (2) Nempe comparata cum Hellesponto. (3) Addit Theodoretus hircum dici Alexandrum, quia velocior ariete hircus est, idest Dario Alexander.

A Συνέτριψε ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ. Τούς
τε γὰρ στρατηγοὺς αὐτοῦ ἤδη πρότερον ἐπὶ τὸν
Ἑλλήσποντον ἀπέβαλεν ἐν τῇ πρὸς Ἀλέξανδρον
μάχῃ, καὶ νῦν τὴν στρατείαν ἀπολέσας, τῆς
βασιλείας ἐξέπεσε· τὸ οὖν οὐκ ἦν ἰσχὺς τουτ-
B έστιν οὐδὲ ἀναμαχέσασθαι τὴν ἧτταν ἠδυνή-
θη· — Ἵνα εἴπῃ τέλεον ἐτροπώσατο· τουτέστιν
κατὰ πολλὴν αὐτὸν ἐξουσίαν κατέσχεν. — Τουτ-
έστιν οὐδεμία συμμαχία ἤρκεσε πρὸς ἀντίστα-
σιν τοῦ μακεδόνος· διδάσκει δὲ ταῦτα Ἰώση-
C πος κατὰ τὴν δεκάτην βίβλον τῆς ἀρχαιολο-
γίας (1).

Συνετρίβη τὸ κέρας αὐτοῦ. Ἵνα εἴπῃ ἁπάν-
των κατεσχηκὼς ὁ Ἀλέξανδρος κατέστρεψε
τὸν βίον.

D Ἀνέβη ἕτερα κέρατα τέσσαρα. Τοὺς μετ' αὐ-
τὸν βασιλεύσαντας λέγει· μετὰ γὰρ τὸν τού-
του θάνατον Πτολεμαῖος μὲν κατέσχεν Αἰγύ-
πτου· Συρίας δὲ καὶ Βαβυλῶνος Σέλευκος· τῆς
δὲ Ἀσίας καὶ Ἑλλησπόντου Ἀντίγονος (2)· Κάσαν-
E δρος δὲ Μακεδονίας.

Ἐκ τοῦ ἑνὸς αὐτῶν. Τὸν Ἀντίοχον σημαίνει.

Πρὸς τὸν νότον κ.τ.λ. Νότον τὴν Αἴγυπτον ἐκά-
λεσε, ἀνατολὴν δὲ πέρσας, οὓς καὶ ὑποσπόνδους
πεποίηκε· δύναμιν δὲ ἰουδαίους, ὡς ἰσχύσαν-
F τας πολλάκις τῇ τοῦ θεοῦ συμμαχίᾳ.

Ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ.
Τουτέστι κατὰ θεοῦ ἠλαζονεύσατο· προσέθηκε
γὰρ τὸ ἕως τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα σημάνῃ τῆς ὑπερο-ψίας
τὸν ὄγκον.

G Ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ
οὐρανοῦ· Ὁ σύρος τὸ, ἀπὸ τῆς δυνάμεως, οὐκ
ἔχει (3)· ὃ δὲ βούλεται εἰπεῖν τοῦτό ἐστι· με-
τὰ τὸ κρατῆσαι αὐτὸν πολλῶν, βλασφήμα τε
ῥήματα κατὰ τοῦ θεοῦ φθέγξασθαι, πεσεῖται
H ὑπὸ τῶν Μακκαβαίων· τούτους γὰρ ἀστέρας
ἐκάλεσε διὰ τὴν ἀρετήν· τὸ δὲ συνεπάτησαν
αὐτὸν, διδάσκει τὴν κατὰ κράτος νίκην.

Ἕως οὗ ἀρχιστράτηγος. Ἀρχιστράτηγον κα-
λεῖ τὸν ἐφεστῶτα τῷ ἔθνει ἄγγελον.

I Θυσία ἐταράχθη. Τουτέστιν ἐκ τῆς τούτου
αἰτίας, ἡ περὶ τὴν ἱερωσύνην εὐταξία ἀφανισ-
θήσεται, πλείστων εἰς παρανομίαν ἐκκλινάντων.

Κατευωδώθη· Διαπράξεται δὲ ταῦτα ἐπὶ
πλεῖστον, τοῦ θεοῦ συγχωροῦντος.

K Τὸ ἅγιον ἐρημωθήσεται. Εἰς τοσαύτην δὲ
παρανομίαν ἥξει, ὥστε καὶ τοῦ θεοῦ τὸν ναὸν μο-
λύνειν ταῖς εἰδωλικαῖς θυσίαις· Διὸς γὰρ
ὀλυμπίου ἠπείλησεν (4) ἱερὸν ποιήσειν τὸν τοῦ θεοῦ
ναόν.

L Ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία. Τουτέστι
ἔνθα ἔδει τὸ θεῖον θεραπεύεσθαι, ἐκεῖ τοῖς
εἰδώλοις τὰς τιμὰς προσέφερον. — Συνελὼν δὲ
φησὶν ἄν εἴποι τις, ὡς ἅπασα ἡ τῶν νομίμων
διάταξις διαλέλυτο· εὔδηλον γὰρ ὡς τοῦ ναοῦ
M αὐτοῦ τοῖς ἐχθροῖς γενομένου, οὐ σαββάτου ἦν
φυλακὴ, οὐχ ἱερουργίας τάξις, οὐ τῶν ἱερέων

Cornu eius utrumque confregit. Duces suos iam pridem Darius amiserat in proelio circa Hellespontum contra Alexandrum pugnato; nunc autem exercitu quoque amisso, regno excidit. Quod ergo ait scriptura, non erat in eo vis, significat non potuisse ab eo cladem illam alia pugna reparari. — Prorsus evertit; magnis viribus eum superavit. — Nullis opibus Macedonem sustinere potuit. Tradit haec Iosephus in decimo antiquitatum iudaicarum libro.

8. *Fractum est cornu eius*. Cunctis devictis Alexander finem vivendi fecit.

Surrexerunt alia cornua quatuor. Reges eius successores dicit. Nam post huius obitum occupavit Ptolemaeus Aegyptum. Syriam et Babylonem Seleucus; Asiam atque Hellespontum Antigonus; Casander Macedoniam.

9. *Ex horum uno*. Antiochum dicit.

Meridiem versus etc. Meridiem appellat Aegyptum; orientem Persas, quos item stipendiarios fecit. Fortitudinis autem nomine designat Iudaeos, ceu divina ope saepenumero praevalentes.

10. *Usque ad caeli potentiam magnificatus est*. Adversus Deum gloriabatur. Adiecit usque ad caelum, ut superbiae tumorem ostenderet.

Decidit in terram a caeli potentia. Syrus interpres non habet *a potentia*. Locutionis autem vis haec est: postquam multos devicerit, verbaque in Deum blasphema iactaverit, Maccabaeis succumbet. Hos enim sidera, virtutis ergo, appellavit. Quod autem ait conculcaverunt eum, id violentam victoriam denotat.

11. *Donec princeps militiae*. Militiae principem appellat praesidentem nationi angelum.

Sacrificium disturbatum est. Hac de causa sacrarum rerum rectus ordo abolebitur, multis ad impietatem deficientibus.

Prospere aget. Haec diu, Deo permittente, patrabit.

Sanctuarium vastabitur. Eo sceleris prolabetur, ut ipsum Dei templum idolicis sacris polluat. Siquidem Dei templum Iovi olympio se dicaturum interminatus est.

12. *Sacrificio peccatum successit*. Quo loco numen colendum erat, ibi honorem idolis obtulerunt. — Ut summatim dicam, inquit, universa sacrorum rituum constitutio dissoluta fuit. Templo enim ab hostibus occupato, satis constat neque sabbati observantiam fuisse, neque caerimoniarum ordinem, neque sacerdotum dignitatem,

(1) Cap. XI. Iam ut heic Polychronios, sic Iosephus bis cum Dario congressum Alexandrum dicit. Sed enim Theodoretus rectius tertiam quoque notissimam pugnam memorat haud procul Babylone, quae Alexandrum Persidis fecit dominum. (2) Male cod. Ἀντίοχος. Iam pro Antigono ponit huius filium Demetrium Ephraemus, et pro Casandro Philippum. (3) Revera etiam apud Ephraemum desideratur hoc vocabulum; quod ceteroqui adest in interpretatione, quam dicunt simplicem, et in ambrosiana e LXX virali textu derivata. (4) Immo id tempore effectum narrat Theodoretus.

A ἀξία, οὐ τῶν ἐδεσμάτων αἱ παρατηρήσεις, οὐθ' ἕτερον οὐδὲν, ὧν ὁ νόμος μετὰ ἀκριβείας διετάξατο.

Ἐποίησε καὶ κατευωδώθη. Τουτέστιν ἐγχειρήσας ταῦτα διεπράξατο, οὐδεμίαν τὴν ἀρχὴν
B δεδωκὼς δίκην.

Ἤκουσα ἑνὸς ἁγίου λαλοῦντος. Ταῦτα μὲν ἑώρων· οὐκ ἔστι δὲ μέχρι τούτου τὰ τῆς θέας, ἀλλ' ἐδόκουν τινὰ ὁρᾶν ἄγγελον· τοῦτον γὰρ ἅγιον καλεῖ, ὡς πάσης τῆς ἀνθρωπίνης δυσ-
C χερείας ἀπηλλαγμένον. — Φελμονὶ ὄνομα ἐστὶν ἀγγέλῳ ὅτῳ δὲ τινί (1).

Ἕως ἑσπέρας καὶ πρωΐ. Λέγει μὲν οὖν τὸν χρόνον καθ' ὃν συμβήσεται τὰ εἰρημένα. Καὶ μεθ' ἕτερα. Λέγει μὲν ἔτη τρία καὶ μῆνας ἓξ καθέ-
D ξειν τὸν Ἀντίοχον· ἀριθμεῖται δὲ ὁ χρόνος κατὰ τὸν σεληνιακὸν κύκλον· οὕτω γὰρ φίλον ἑβραίοις τοὺς χρόνους ἀριθμεῖν· ὁ γὰρ μὴν ἔχει ἡμέρας κθ· ὡς γίνεσθαι πάσας τοῦ ἐνιαυτοῦ τὰς ἡμέρας τνδ· τριπλασιαζόμεναι δὲ ποιοῦσιν
E ἡμερῶν ἀριθμὸν ͵αξβ· αἷς προσθετέον καὶ τὸ τέταρτον τοῦ ἐνιαυτοῦ ὑπὲρ τῶν τριῶν μηνῶν, ὀγδοήκοντα καὶ ὀκτὼ ἡμέρας, γίνονται αἱ πᾶσαι ἡμέραι ͵αρν· αὗται πάλιν διπλασιαζόμεναι ποιοῦσι τὰς ͵βτ ἡμέρας (2)· φησὶ γὰρ ἑσπέρας καὶ
F πρωΐ, ἀντὶ τοῦ ἡμερονύκτιον· ὡς οὕτως ὀφειλόντων ἡμῶν ἀριθμεῖν τὰς ͵βτ ἡμέρας. συντέμνεται γὰρ τῆς ἀποφάσεως ὁ χρόνος, νυκτὸς εἰς ἡμέρας λογιζομένης· ᾧ δὴ καὶ νῦν οἱ τὰς ἐξορίας ὁρίζοντες ἄρχοντες τοῖς νόμοις ἑπόμε-
G νοι, τὴν νύκτα εἰς ἡμέραν λογιζόμενοι, τὸν χρόνον ἀριθμοῦσιν (3).

Καθαρισθήσεται τὸ ἅγιον. Ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον φησὶ τοῦ Ἀντιόχου τὰ προειρημένα διαθέντος τοὺς ἰουδαίους, αὖθις τὸ οἰκεῖον σχῆμα ὁ
H ναὸς ἀπολήψεται.

Ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με. Τὰ μὲν οὖν φησὶ εἰρημένα εἶδον· οὐ μὴν συνίουν τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐν ἐπιθυμίᾳ κατέστην τῆς ἑρμηνείας τῶν δειχθέντων.

I Ἐζήτουν σύνεσιν. Περισκοπουμένῳ δέ μοι φησὶ τίς ἂν εὑρεθείη τῶν ἀπορουμένων παρέχων τὴν λύσιν, εἶδον ἀθρόον ἐν ἀνδρὸς σχήματι παρεστῶτα. — Ὁρᾷς ἐπιτάγματα ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων· μείζων ἴσως δύναμις ἑτέρα. —
K Ἀλλ' ὁ μὲν φησὶ εἱστήκει· ἕτερος δέ τις παρὰ τὸ ὕδωρ ἑστὼς ἐκάλει τὸν παρεστῶτα, ὀνόματι Γαβριὴλ προσαγορεύων· καὶ παρεκελεύετο τῶν ζητουμένων παρέχειν τὴν ἑρμηνείαν. — Ὁ δὲ αὐτίκα φησὶν ὑπήκουσε, καὶ ἧκεν ἄχρις ἐμοῦ,
L ἐκτελέσων τὸ προσταχθέν (4).

Ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν ἐθαμβήθην. Τουτέστιν ἠγάσθην τὸ κάλλος τοῦ ὀφθέντος, καὶ πρηνὴς ἔπεσον, ἐκπλαγεὶς πρὸς τὸ παράδοξον τῆς θέας.

M Σύνες υἱὲ ἀνθρώπου. Ἀντὶ τοῦ δέξαι τῶν λεγομένων τὴν σύνεσιν.

neque ciborum vetitorum abstinentiam, neque aliud quicquam fuisse reliquum ex his quae in lege diligenter praecepta fuerant.

Felici rerum cursu usus est. Quae adgressus est, perfecit; nullam initio poenam luens.

13. *Audivi sanctum quemdam loquentem*. Haec ego quidem aspiciebam. Non tamen in hoc visu substiti, sed angelum quendam spectare mihi videbar. Hunc enim sanctum dicit utpote humana quavis infirmitate alienum. – Phelmoni cuiuslibet angeli nomen est.

14. *Usque ad vesperam et mane*. Tempus dicit quo verba illa ad exitum perducenda erant. Et aliis interiectis. Dicit annis tribus mensibusque sex fore ut praevaleat Antiochus. Tempus autem secundum lunae cursum numeratur: sic enim Hebraei solent tempora supputare. Mensis dies viginti novem complectitur; atque ita fiunt anni unius dies CCCLIIII; qui triplicati efficiunt dies MLXII. His addenda est quarta anni pars, id est tres menses, seu dies octo supra octoginta. Summa dierum fit MCL. Hi pariter duplicati fiunt MMCCC dies. Dicit autem vesperam et mane, pro die cum nocte: quia sic nobis numerandi sunt dies MMCCC. Sic enim conficitur decreti tempus, nocte haud secus, quam si dies esset, computata. Quem ritum nunc etiam ex legum formula servant ii magistratus qui exsilia decernunt; nocte scilicet instar diei computata, tempora praefiniunt.

Lustrabitur sanctuarium. Postquam Antiochus tamdiu Iudaeos vexaverit, rursus formam suam templum recuperabit.

15. *Dum ego observarem*. Praedicta, inquit, cernebam; sed quia vim dictorum non intelligebam, idcirco interpretationis cupiditate tenebar.

Intelligere avebam. Circumspicienti mihi num quis dubiorum solutionem exhiberet, repente quemdam aspexi figura hominis utentem. – Cernis angelorum archangelorumque cohortes; quorum ordinum alter altero maior videtur. – Alter, inquit, stabat; alter iuxta fluvium consistens vocabat adstantem, quem Gabrielem appellabat; atque hortabatur ut quaesitorum explanationem traderet. – Ille cito paruit, mihique appropinquavit mandata facturus.

17. *Dum ille accederet obstupescebam*. Mirabar eius qui mihi apparuerat pulchritudinem, pronusque occubui insperato visu perterritus.

Intellige fili hominis. Accipe dictorum explanationem.

(1) Non quod angelus quispiam ita vocetur, sed quia quilibet ex angelis hoc vocabulo designatur. Namque פלמוני itemque פלני est ὁ δεῖνα quilibet a פלא occultus. Sic porro dici etiam in cognato Syrorum sermone, testis est hoc loco Theodoretus, et ipse syriacus textus tum in polyglottis tum apud Ephraemum. Interpretum autem veterum varietatem exhibet Hieronymus. (2) De Hebraeorum post exitum ab Aegypto lunaribus mensibus tum plenis tum cavis, unde anni ratio constabat, haud ego heic repetam quae multi auctores luculenter tradiderunt. (3) Notabilis Polychronii locus; cui quidem quod attinet ad dies duplicatos connumeratis noctibus, adstipulatur Ephraemus syrus. Sane tres cum dimidio annos in-

A Ἔτι γὰρ εἰς καιροῦ πέρας ἡ ὅρασις. Ἔσται δέ φησι τὰ ῥηθέντα χρόνοις ὕστερον, ἡνίκα ἂν ὁ καιρὸς ὁ προειρημένος πληρωθῇ· καιρὸν δὲ λέγει τὸν τῆς βασιλείας μήδων, περσῶν, καὶ μακεδόνων, καὶ τῶν λοιπῶν βασιλέων τὴν δια-
B δοχήν.

Ἐν τῷ λαλεῖν αὐτόν. Τοῦτο ἐπανάληψίς τίς ἐστι τοῦ προῤῥηθέντος· βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὡς οὐχ ἅμα πρὸς αὐτὸν ἀφίκετο κατέπεσεν, ἀλλ' ἐν τῷ ἄρξασθαι αὐτὸν λέγειν.

C Ἔστησέ με ἐπὶ τοὺς πόδας. Ἀλλ' ὅμως φησὶ παρεθάρσυνεν ἐγείρας κείμενον.

Ἐγὼ γνωρίζω σοι. Ἥκω φησὶ δηλῶσαί σοι ἃ συμβήσεται τῷ λαῷ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργήν· ἵνα γνῷς ὡς οὔτε ὑπὸ ἀσθενείας ἡττηθήσον-
D ται, οὔτ' Ἀντίοχος περιουσίᾳ δυνάμεως περιέσται, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δίκας αὐτοὺς εἰσπραξαμένου τῆς παρανομίας.

Ὁ κριὸς ὃν εἶδες. Κριὸν μὲν λέγει τὴν βασιλείαν(1)· τὰ δὲ κέρατα, ἀμφοτέρους, Κῦρον τὸν
E πέρσην καὶ Δαρεῖον τὸν μῆδον· οὔτε γὰρ καθόλου διῄρηντο, οὔτε συνῆπτοντο πάλιν διόλου· ἀλλὰ τὴν μὲν βαβυλωνίων βασιλείαν διεδέξατο ὁ μήδων· ἐκράτει δὲ τῆς περσίδος ὁ Κῦρος· τούτου δὲ τελευτήσαντος, μετέστη εἰς πέρσας
F ἡ ἀρχή (2).

Ὁ τράγος τῶν αἰγῶν. Αὐτός ἐστι βασιλεὺς ὁ πρῶτος· μηνύει δὲ τὸν Ἀλέξανδρον· τῆς μὲν γὰρ μακεδονικῆς ἀρχῆς πλείους τὸν ἀριθμὸν οἱ βασιλεύσαντες· τῶν δὲ λοιπῶν πρῶ-
G τος ἦν ὁ Ἀλέξανδρος (3).

Τέσσαρες βασιλεῖς ἐκ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ἀναστήσονται. Οὐκ εἶπεν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔθνους, ἵνα εἴπῃ τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς.

Ἐκοιμήθην καὶ ἐμαλακίσθην. Τοσοῦτό με
H φησὶ φόβος κατέσχεν ἀπὸ τῶν δειχθέντων, ὥστε μηδὲ ἄμεινον διατεθῆναι τῶν ὑπὸ μακρᾶς ἀσθενείας κατεσκληκότων.

Ἀνέστην καὶ ἐποίουν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως. Τουτέστι τὰ ἐγκεχειρισμένα τὸν ὅμοιον τρό-
I πον ἐτέλουν, ἀνιώμενος μὲν ἐπὶ τοῖς δειχθεῖσιν, οὐκ ἐκφέρων δὲ εἰς ἑτέρους· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις ἐτύγχανεν ὢν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται, ἀλλ' οὖν ἴσως ἀπὸ τῆς προτέρας εὐημερίας, ἣν ἀπὸ τοῦ
K Ναβουχοδονόσορ ἐκέκτητο, μοῖράν τινα διοικήσεως ἐγκεχείριστο· φυλάττειν τι καὶ τῶν τοῦ πατρὸς ἐσπουδακότος τοῦ Βαλτάσαρ, καὶ μάλιστα καὶ ἐπειδὴ ἐν τοῖς προγονικοῖς κατορθώμασιν ἐφρόνει μεγάλα· διὰ τοῦτο οὔτε πάνυ
L γνώριμος ἐτύγχανεν αὐτῶν ὁ ἀνήρ, ἅτε οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ προχειρισθεὶς εἰς ἀρχήν, μείνας δὲ ἐπί τινος δυναστείας ἀπὸ τῆς προτέρας συνηθείας.

Cap. VIIII. Συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις (4) τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ λαὸς πρὸς τὴν αἴτησιν τῆς ἐπανόδου μὴ ἐγρηγόρει, αὐτὸς τὰ τοῦ λαοῦ

Adhuc enim in temporis fine visio. Posteris, inquit, temporibus supradicta evenient; nempe ubi praedictum tempus expletum fuerit. Dicit vero tempus regni Medorum, Persarum, atque Macedonum, reliquorumque regum successionem.

18. *Dum is loquebatur*. Repetitio quaedam superioris dicti. Significat haud se pronum corruisse dum ille adventaret, sed initio sermonis.

Erexit me in pedes. Ille mihi animos addidit, iacentemque excitavit.

Ego te certiorem faciam. Venio ostensurus quae populo accident ab ira Dei: ut scias, populum neque sua infirmitate victum iri, neque Antiochum virium excessu victorem fore, sed Deo poenas criminum reposcente.

20. *Aries quem vidisti*. Arietis nomine regnum appellat: cornu vero, utrumque, Cyrum videlicet persam et Darium medum. Nam neque prorsus discreti erant, neque rursus omnino coniuncti; sed babylonico regno successit medicum, Persidem Cyrus tenebat. Medo extincto, in Persas imperium cessit.

21. *Hircus caprarum*. Ipse primus est rex; nempe Alexander. Sane macedonici regni plures reges numerantur; sed tamen recentioris potentatus primus est Alexander.

22. *Quatuor reges ex eius gente exorientur*. Non ex ipso dixit sed ex gente, nimirum ex macedonico regno.

27. *Langui atque aegrotavi*. Tantus me terror invasit demonstratorum rerum, ut haud melius me haberem quam ii qui morbo diutino extenuati sunt.

Consurgens regia munera exsequebar. Officiis meis constanter fungebar, maerens quidem visionibus, nemini tamen easdem impertiens. Quamquam vero Daniel haud iam in regio palatio diversabatur, ut superius demonstratum est; videtur tamen ob priorem dignitatem, quam a Nabuchodonosoro acceperat, partem aliquam publici muneris retinuisse; Baltasare patris acta haud funditus antiquante, cuius quidem rebus gestis mangnopere gloriabatur. Quamobrem Daniel haud iam admodum illustris in aula erat, utpote quem rex novus non promoverat, sed priore iure partem aliquam dignitatis conservabat.

2. *Intellexi in libris numerum annorum*. Quoniam populus ad preces pro reditu fundendas minime incumbebat, ipse persona populi indu-

---

telligendos esse, non sex cum dimidio, colligunt critici ex Dan. VII. 25. et ex I. Maccab. I. 57. 62. IIII. 52. 53. Ceteroqui Hieronymus et Theodoretus sex cum dimidio annos dicunt; quae difficultas haud immerito torquet interpretes. (4) Codex uterque πραχθέν.

(1) Recole quae ex Hieronymo adtulimus p. 131. n. 1, ne forte heic putes Alexandrum pugnavisse cum vetere illo Dario medo, non cum Dario Arsami. (2) Theodoretus regum Persarum atque Medorum heic intelligit Darium ipsum Arsami, qui reapse utrique genti imperavit. (3) Hinc Maccab. I. 1. 1. *Alexander Philippi macedo, qui primus regnavit in Graecia*. (4) Nimirum ex oraculo Hieremiae XXV. 12. Alios prophetas idem spatium captivitatis tradentes profert Theodoretus.

A οἰκειωσάμενος, προσπίπτει Θεῷ, λαμβάνων
ἀφορμὴν τῆς αἰτήσεως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν.

Εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως. Οὐ γὰρ εἶπεν
ὅτι ἐπληρώθη, ἀλλ' εἰς συμπλήρωσιν, ὅπερ
ἐγγίζειν ὃ συμπεπληρῶσθαι σημαίνει. – Σφό-
B δρα περὶ τὸν λαὸν διακείμενος φαίνεται ὁ
προφήτης, οὐκ ἐκ τῶν προῤῥηθέντων μόνον,
ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν παρόντων· ὡς γὰρ ἑώρα λοι-
πὸν συμπληρούμενον τὸν ὁρισθέντα τῆς αἰχ-
μαλωσίας χρόνον, ἰουδαίους δὲ οὐδεμίαν ἔχον-
C τας σπουδὴν πρὸς τὴν ἄνοδον, οὐδὲ ἱκετεύοντας
τὸν Θεὸν, σκοπήσας ὡς τῆς προθυμίας παρ-
ελθούσης, καὶ τῶν περὶ τῆς ἐπανόδου ἐπαγγε-
λιῶν μὴ πληρωθεισῶν, αὖθις ἑτέραν ἀφορ-
μὴν οἱ παράνομοι λήψονται τῆς κατὰ Θεοῦ
D βλασφημίας, ὡς ψευσαμένου καὶ μὴ ἀναγαγόν-
τος τὸν λαὸν, αὐτὸς εἰς ἱκεσίαν ἐτράπη και-
νὴν, ὑπὲρ ἁπάντων ποιούμενος τὴν προσευχήν.

Ἡμάρτομεν, ἠδικήσαμεν, ἠσεβήσαμεν, καὶ
ἀπέστημεν, καὶ ἐξεκλίναμεν(1). Ἁμαρτίαν μὲν γὰρ
E λέγει τοῦ βίου τὸ διάφορον, ἀδικίαν δὲ τὴν
κατὰ τοῦ πλησίον πλεονεξίαν, ἀσέβειαν δὲ
τὴν εἰς Θεὸν ὕβριν, ἥτις ἐκρίνετο ἐν τῇ τῶν
εἰδώλων θρησκείᾳ· τὸ δὲ ἀπέστημεν, τὴν παν-
τελῆ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀναχώρησιν· τὸ δὲ ἐξε-
F κλίναμεν, ἐμφαντικώτερον εἴρηται, ὡς τοῦ
Θεοῦ προσκαλουμένου, ἐκείνων δὲ φευγόντων·
ἐντολὰς δὲ καὶ κρίματα λέγει τὰ νόμιμα·
ἐντολὰς μὲν ὡς προστάγματα, κρίματα δὲ ὡς
δικαίως κείμενα.

G Οὐκ εἰσηκούσαμεν. Οὐ γὰρ μόνον ἠρκέσθης
φησὶ δοὺς τὸν νόμον διὰ Μωυσέως, καὶ ποιή-
σας τὰ θαύματα· οὐδὲ ἔστης μέχρι τοῦ δοῦ-
ναι ἡμῖν τὴν γῆν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶδες ἡμᾶς πα-
ραφθείραντας τῶν νομίμων τὴν διάταξιν,
H τούς τε προφήτας ἀπέστειλας ἄγειν ἐπὶ τὸ
δέον ἡμᾶς βουλόμενος (2)· ἀλλ' οὐ γεγόναμεν
εὐγνώμονες πρὸς τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἀσυμ-
φώνῳ τῇ γνώμῃ τῆς χείρονος γεγόναμεν γνώ-
μης.

I Διέσπειρας αὐτούς. Ἐνταικότας ἡμᾶς φησὶ,
εἰς διαφόρους ἀποικίας ἔπεμψας· καὶ εἰ βούλει
πρὸς ἡμᾶς κριθῆναι, ὀφθείης μὲν αὐτὸς δί-
καιος, ἡμεῖς αἰσχύνην ὀφλήσομεν, ἐξ αὐτῶν
τῶν ἔργων πάσης παῤῥησίας ἐστερημένοι.

K Τῷ κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν οἱ οἰκτιρμοί. Ἀλλὰ
τούτων φησὶ οὕτως ἐχόντων, ἐπὶ τὴν σὴν κα-
ταφεύγομεν φιλανθρωπίαν, ὁμολογοῦντες τὰ
οἰκεῖα πταίσματα, καὶ οὔτε τι τῶν νομίμων
ἐφυλάξαμεν, οὔτε παραινέσεσι τοῖς προφήταις
L ἐπειθαρχήσαμεν· οὐδεμίαν τοίνυν ὁρῶντες ὑπά-
σαν δικαιολογίαν, τοὺς σοὺς ἀναμένομεν οἰκ-
τιρμούς.

Ἐπῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ κατάρα. Ποία κατάρα
αὕτη; βούλεσθε ἀνάγνωμεν αὐτήν(3); ἐὰν μὴ λα-
M τρεύσητε κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν φησι, ἐπάξω ἐφ'
ὑμᾶς ἔθνος ἀναιδὲς· οὐκ ἀκούσῃ τῆς φωνῆς

ta, Deo supplex fit, capta a numero annorum occasione precum.

Ad vastitatem finiendam. Non ait finitam sed finiendam; rem propinquantem et mox absolvendam significans. – Magnopere de populo sollicitus propheta cernitur tam superioribus quam praesentibus actibus. Quum enim praefinitum captivitatis tempus iam iam absolvi videret, Iudaeos tamen de reditu non cogitare, neque huius causa Deum orare, prospiciens animo si illa alacritas extingueretur neque reditus promissio impleretur, fore ut hinc impii homines novam ansam caperent Deo maledicendi, ceu mendaci et qui populum non reduxisset, ipse novam adgreditur deprecationem, ac pro omni populo fit orator.

5. *Peccavimus, inique impieque egimus, recessimus ac declinavimus*. Peccatum dicit inordinatam vitam; iniquitatem, iniustitiam adversus homines; impietatem, contumeliam in Deum, quam idolorum superstitio declarabat. Recessimus, denotat omnimodum a Deo discessum: declinavimus, cum emphasi dicitur, tamquam Deo vocante, illis vero aufugientibus. Praecepta dicit quasi mandata legis munera; iudicia quatenus iuste lata.

6. *Non auscultavimus*. Non solum legem per Mosem scripsisti, prodigia edidisti, nobisque regionem incolendam attribuisti; sed ubi nos a legitimis ritibus desciscere nosti, prophetas mittebas qui nos ad officium reducerent. Verumtamen his beneficiis haud grati fuimus, sed contumaci mentis impetu deteriorem sententiam secuti sumus.

7. *Dispersisti eos*. Peccantes, ait, in diversa exsilia misisti. Sane si iudicio nobiscum contendas, causam tu obtinebis, nos ignominia obruemur, facinoribus nostris fiducia omni spoliati.

9. *Misericors Deus noster*. His ita se habentibus, ad tuam clementiam confugimus, peccata nostra fatentes, et quod neque legem observaverimus, neque prophetarum monitis auscultaverimus. Quamobrem omni excusatione carentes, misericordiam tuam praestolamur.

11. *Dirae nos corripuerunt*. Quaenam istae sunt dirae? Vultis eas a nobis praelegi? Nisi domino Deo nostro servieritis, immittam vobis gentem audacem, cuius loquelam non intellige-

---

(1) Photii sapientem regulam quaest. I. 37 heic adhibebis; nimirum ut a scelestorum numero eximas prophetam ipsum cum paucis ut puto aliis, qui Dei obedientiam minime abiecerant. (2) Confer Moppaeus ad Ionam p. 62. (3) Deuteron. XXVIII. 47.

A αὐτῷ· ϗ ἔσεσθε ἐν ἀριθμῷ βραχεῖς· τοῦτο οὖν αὐτὸ δηλοῦντες οἱ τρεῖς παῖδες (1), ϗ δεικνύνται ὡς διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐξέβη τὸ τῆς κολάσεως εἶδος· ϗ αὐτοὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογούμενοι περὶ τῶν κοινῶν ἁμαρτημάτων B ἔλεγον, παρέδωκας ἡμᾶς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ἀνόμων, ἐχθίστων, ἀποστατῶν, ϗ τὰ ἑξῆς.

Κακὰ μεγάλα. Ποῖα δὲ ταῦτα; μητέρες παίδων ἐγεύσαντο· καὶ τοῦτο αὐτὸ προλέγει μὲν Μωυσῆς· δείκνυσι δὲ ἐκβεβηκὸς Ἱερεμίας (2)· C ὁ μὲν γὰρ φησὶν ὅτι ἡ ἁπαλὴ ϗ ἡ τρυφερά, ἧς οὐκ ἔλαβε πεῖραν ὁ ποὺς αὐτῆς ἐπιβῆναι ἐπὶ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἁπαλότητα ϗ τὴν τρυφερότητα, ἅψεται παρανόμου τραπέζης, ϗ τῶν ἐκγόνων ἀπογεύσεται τῶν ἑαυτῆς· ὁ δὲ Ἱε- D ρεμίας αὐτὸ τοῦτο δηλῶν, ὅτι ἐξέβη, ἔλεγε· χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρμόνων ἥψαντο τὰ τέκνα αὐτῶν.

Οὐκ ἐδεήθημεν τοῦ προσώπου κυρίου (3). Ἀλλ' ὅμως φησὶ ϗ τούτων γεγενημένων, οὐδὲν ἀμεί- E νους διετέθημεν τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων.

Καὶ ἐγρηγόρησεν ὁ κύριος. Οὐδὲν φησὶ τῶν κακῶν τερπόμενος ὁ Θεός, ἀλλ' ἅγιός τε ὢν ϗ καθαρὸς τὸν τρόπον, προσιέναι αὐτῷ βουλόμενος, ἀπώσατο ἡμᾶς ἁμαρτάνοντας.

F Ὃς ἐξήγαγες τὸν λαόν σου. Ἀλλ' ὅμως φησὶ τούτων οὕτως ἐχόντων δέσποτα, ἐπειδήπερ ϗ πάλαι οἰκείᾳ ἀγαθότητι ἀπήλλαξας τῆς Αἰγύπτου δουλείας, οὐχ ἡμῶν ἀξίων ὄντων· ἡμάρτομεν γὰρ ϗ τότε, ἀλλ' ἀγαθό- G τητι οἰκείᾳ, μνήμῃ τε τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας· τὸν ὅμοιον τρόπον ϗ νῦν τῇ συνήθει φιλανθρωπίᾳ κεχρημένος σύγγνωθι ἡμαρτηκόσι, ϗ μάλιστα ἐπειδήπερ εἰσεπράχθημεν δίκας.

H Ἀπὸ τῆς πόλεώς σου Ἱερουσαλήμ. Ἐπειδὴ τοὺς ἀνθρώπους περιελθὼν, οὐδένα ἑώρα δυνάμενον ἵλεω ποιῆσαι τὸν Θεόν, πρὸς τὰ οἰκοδομήματα καταφεύγει, ϗ τὴν πόλιν αὐτὴν προβάλλεται (4), ϗ τὴν ἐρημίαν αὐτῆς προ- I τείνεται, ϗ ἐν τούτοις καταλύσας τὸν λόγον, ἵλεω τὸν Θεὸν ἐποίησεν.

Νῦν εἰσάκουσον. Τουτέστι δέξαι τῆς δεήσεώς μου τὰ ῥήματα.

Ἄνοιξον τοὺς ὀφθαλμούς (5). Καὶ θεασάμενος K φησὶ τήν τε ἡμετέραν ταλαιπωρίαν, καὶ τῆς πόλεως τὴν ἐρήμωσιν, ἐν ᾗπερ πρότερον σοι τοὺς ὕμνους ἀνεπέμπομεν, ἐπιγινώσκοντές σε δέσποτα εἰς πέρας ἀγαγεῖν τῆς ἱκεσίας.

Οὐκ ἐπὶ ταῖς δικαιοσύναις. Οὐκ ἀφ' ὧν L πράττομεν, ἱλεώ σε γενέσθαι βουλόμεθα, ἀλλ' οἶκτον ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς λαβεῖν ἐθέλομεν. — Τουτέστι μὴ ἀπώσῃ ἱκετεύοντας. — Ἀντὶ τοῦ συγχώρησον τὰ πταίσματα. — Τουτέστι θέασαι ἐν οἷς ἐξεταζόμεθα κακοῖς. — Τὸ M δὲ τάχος φησὶ διὰ τὴν σὴν ἀγαθότητα παράσχου. — ὥστε φησὶ τὸ σὸν ὄνομα ὀνομάζεσ-

tis; atque exigui numero eritis. Hoc ipsum tres quoque pueri adfirmantes, poenam factis consentaneam dicebant: atque apud Deum communia crimina confitentes, tradidisti nos, aiebant, in hostium manus, impiorum, odiosissimorum, apostatarum; et reliqua.

12. *Magna mala*. Quaenam sunt haec? Natos voraverunt matres; id quod Moses praedixerat, Hieremias autem reapse factum testatur. Ait enim Moses: delicata et assueta deliciis mulier, cuius numquam pavimentum pes attigit nimia vitae mollitudine et luxu, scelestas dapes gustabit, suosque liberos comedet. Tum Hieremias rei ipsum eventum docens, ait: manus piarum mulierum natos suos cibum ori proprio admoverunt.

13. *Faciem Domini haud exoravimus*. Quae quum ita se haberent, haud tamen meliorem frugem, omisso scelere, sectati sumus.

14. *Evigilavitque Dominus*. Scelerum osor Deus, quippe qui sanctus purusque est, quum his mentem intendisset, peccatores nos repulit.

15. *Qui populum tuum eduxisti*. Nihilominus hoc rerum statu, quoniam et olim bonitate tua usus aegyptiacam captivitatem nullo nostro merito depulisti (nos enim tunc quoque in sceleribus versabamur, ideoque tibi opus fuit clementia tua, memoriaque bonorum priscis patribus promissorum) nunc pariter consueta misericordia exprompta reis ignosce; praesertim quia iam poenas dedimus.

16. *Ab urbe tua Hierosolymis*. Quoniam homines circumspiciens, nemo ei occurrebat qui Deo placando idoneus esset, ad aedificia sermonem transfert, urbemque ipsam producit, atque eius solitudinem prae se tendit: atque ita oratione conclusa, Dei clementiam expugnat.

17. *Nunc exaudi*. Orationis meae verba excipe.

18. *Oculos aperi*. Nostrum scilicet specta infortunium, atque urbis vastitatem, ubi quondam hymnos tibi cecinimus; satis, Domine, gnari te ad clementiam commotum iri.

Non iustitia nostra. Non nostris actibus te exoratum volumus, sed infortunii misericordiam poscimus. – Ne abigas supplices. – Delictis ignosce. – Cerne quaenam mala experiamur. – Sine mora clementiam exhibe. – Ut nomen tu-

---

(1) Dan. III. 39. (2) Deuter. xxviii. 56. Hierem. threa. IIII. 10. (3) Liceret etiam interpretari *iram Domini non sumus a nobis deprecati*. Nam פני commode intelligitur *ira*, praesertim ubi sermo est de Deo, veluti Ps. viiii. 4. xx. 10. xxxiii. 17. xxvii. 3. (4) Recole sis ea quae de hac re scribit Mopsuestenus ad Ionam p. 65. 66. (5) Ἀνθρωποπαθῶς, ut observat Hieronymus. Tu vero lege Photium quaest. I. 34.

A θαι, ϗ μὴ ἔχειν χώραν τοὺς κατηγορεῖν βουλομένους τῆς σῆς δυνάμεως.

Ἔτι μου λαλοῦντος. Οὐ διήμαρτον φησὶ τοῦ σκοποῦ, οὐδὲ ἀπέτυχον ἱκετεύων τὸν Θεόν· διαλεγομένου μου οὖν τὰ προειρημένα, ϗ ὁμο-
B λογοῦντος τὰ ἁμαρτήματα ἐμαυτοῦ ϗ τοῦ πλήθους, ϗ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ τὴν σωτηρίαν αἰτοῦντος, ἀπεστάλη πρός με ἄγγελος Θεοῦ· ἐῴκει δὲ πετομένῳ, οὐ γὰρ εἶδε σχῆμα· τοῦτο λέγει, οὐχ ἵνα διδάξῃ πτερὰ ἔχειν
C τὸν ἄγγελον, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς διδάξῃ, ὡς ταχεῖαί εἰσιν αἱ ἄνω δυνάμεις πρὸς τὴν διακονίαν τῶν ὑπὸ Θεοῦ προστατομένων.

Ἰδοὺ ἀνὴρ Γαβριήλ. Ἵνα εἴπῃ ὃς ὤφθη μοι ἐν τῇ τοῦ κριοῦ ϗ τοῦ τράγου ὁράσει· ὃς ϗ ἑρ-
D μήνευσεν ἐν τοῖς τότε ἀποδειχθεῖσι τὰ ἀπορούμενα.

Ὡσεὶ ὥραν θυσίας. Τουτέστιν ἢ κατὰ τὸν καιρὸν καθ' ὃν εἴρηται, ἢ καθ' ὃν εἰώθεισαν τὰς θυσίας κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκπληροῦν τῷ
E Θεῷ, ἡνίκα τὰ ἰουδαίων συνειστήκει.

Σύνες ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Τουτέστι πρόσεχε τοῖς λεγομένοις τῷ νῷ. — Τουτέστι λόγισαι οἵων ἠξιώθης, ὥστε ἄγγελον ἀπεσταλκέναι σοι διδάσκαλον τῶν ἀμφισβητουμένων.

F Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν (1). Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν προτέρων ὀπτασιῶν ἐγνώκει ὡς χείριστα πείσονται μετὰ τὴν ἄνοδον, εἰς ἀθυμίαν καταστὰς ἱκέτευε τὸν Θεὸν μὴ μόνον αὐτοῖς παρασχεῖν τὴν ἄνοδον, ἀλλὰ καὶ
G πάντα τὰ κατὰ ἰουδαίους αὐτῷ δεῖξαι· ἴδιον γάρ ἐστι τῶν ποθούντων, πρὸ τῶν πραγμάτων ἐθέλειν λαμβάνειν τῶν ἐσομένων τὴν γνῶσιν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐπειδὴ μάλιστα τοῦ ναοῦ ἐμνημόνευσεν, ἅπαντα αὐ-
H τοῦ δείκνυσι τὰ μετὰ ταῦτα· ὅτι τε ἀνελεύσονται, ϗ ἐν πόσῳ χρόνῳ τὰ τῆς οἰκοδομῆς ἔσται τοῦ ναοῦ· πρὸς οἷς διδάσκει τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, ϗ μέχρι ποῦ στήσεται τὰ ἰουδαίων· ὡς ἂν εἰδείη ὅτι εἰ ϗ τὰ ἰουδαίων
I καθαιρεθείη, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐπὶ τούτοις ἕξει τέλος ἡ εὐσέβεια. Καὶ πάλιν. Τουτέστι υϞ ἔτη περιλέλειπται, ἄχρις ὅτου ὁ λαὸς τῆς οἰκείας δόξης ἐκπεσεῖται, ϗ ἡ πόλις καθαιρεθήσεται· κρείττονος δηλονότι καταστάσεως γενο-
K μένης, διὰ τὴν τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ χάριν· εἰδέναι δὲ χρὴ, ὡς τὸν χρόνον καθολικῷ τινὶ τέθεικε λόγῳ· ἐν τοῖς ἑξῆς διακριβῶν τὰ καθέκαστον.

Τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίαν. Ἀντὶ τοῦ, φέ-
L ρει αὐτοὺς ἕως εἰς ἔσχατον ἁμαρτίας ἐλάσωσι, ϗ ἀνίατον σχῶσι τὴν νόσον.

Ἀπαλεῖψαι τὰς ἀνομίας. Ὃ δὴ παρέσχεν ἡμῖν διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας, ϗ δικαιοσύνην ἡμῖν παρέχει.

M Σφραγίσαι ὅρασιν. Ἀντὶ τοῦ περαιῶσαι τὰ τῶν

um celebretur, nemoque potentiam tuam vituperare queat.

20. *Adhuc me dicente.* Spe mea non excidi, neque non sum voti compos factus Deum exorans. Adhuc enim me supradicta eloquente, meaque et populi peccata fatente, atque a Dei clementia salutem expostulante, Dei angelus ad me mittebatur, volucri similis, ignota scilicet figura: quod cum ait, haud angelum aligerum docet, sed facit ut supernarum virtutum Dei iussibus obtemperantium celeritatem intelligamus.

21. *Ecce vir Gabriel.* Qui mihi se obtulerat in arietis quoque et hirci visione, quique spectra illa mihi explicaverat.

Circa sacrificii horam. Tempore praestituto, seu quo tempore mos erat vespertinum Deo sacrum faciendi, incolumi Iudaeorum re publica.

23. *Visionem intellige.* Dictis meis mentem adverte. — Animo fac reputes quanto te Deus honore dignatus sit, qui angelum arcanorum tibi interpretem mi-it.

24. *Septuaginta hebdomadae abbreviatae sunt*, Quia praecedentibus visionibus noverat fore ut gravibus infortuniis post reditum conflictarentur, exanimatus rogabat Deum non solum ut ipsis reditum concederet, verum etiam ut omnia Iudaeorum fata sibi revelaret. Est enim amantium ante rem notitia velle frui. Idcirco Deus, templi praecipue memor, quidquid huic postea eventurum erat demonstrat: nempe et quod Iudaei redituri essent, et quo tempore aedificatio templi curanda erat. Insuper prophetam certiorem facit de urbis incolumitate, et quatenus Iudaeorum res manebunt. Et quidem ei significat, etiamsi forte res iudaica antiquetur, non ideo finem religionis fore. Et rursus. Nimirum cccexc anni supersunt, ante quam natio gloria sua excidat, atque urbs deleatur: ita tamen ut melior rerum ordo exorturus sit Dei munifici beneficio. Sed enim sciendum est tempus heic generali quadam ratione tradi, in subsequentibus autem singillatim et accu:ate.

Compleatur peccatum. Patienter eos fert, donec in extremam improbitatem devenerint, atque insanabili morbo laboraverint.

Deleantur iniquitates. Id nempe nobis Deus praestitit lavacri regeneratione, cuius ope iustitiam redintegrat.

Sigillo muniatur visio. Compleantur prophe-

(1) Famosum hunc de LXX hebdomadis locum late illustrat Hieronymus, prolatis Africani, Eusebii, Hippolyti, Clementis alex., Origenis, Apolinarii, et Hebraeorum sententiis: quas inter illam Apolinaris, ut merito ipse arguebatur Hieronymus, vanam tempus coarguit. Quippe Apolinaris omni praeteritorum temporum se liberans quaestione, vota extenderat in posterum; dixeratque, post Christi nativitatem exactis septuaginta annorum hebdomadis antichristum esse adventurum. Legas huius vaticinii curiosus Tertullianum quoque in libro adversus Iudaeos cap. VIII; tum ob ipsam scilicet rem, tum variantium dictionum causa.

A προφητῶν ὁράματα (1)· ἀπὸ τῶν φησάντων, τὰ
εἰρημένα σημαίνων.
Χρῖσαι ἅγιον ἁγίων. Ἀντὶ τοῦ, τοῦ χρίσματος ἡμῖν μεταδοῦναι· ἅγιον δὲ ἁγίων ἔφη ὡς ὑπερβαίνοντος τοῦτον τὸν παρὰ ἰουδαίοις διὰ
B τοῦ χρίσματος ἁγιασμόν· ἢ ἵνα αὐτὸν χριστὸν σημάνῃ, χρίσασθαι αὐτὸν φάσκει τῷ ἁγίῳ πνεύματι· διὰ τοῦτο γάρ φησιν ὁ Δαβὶδ (2) ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· ὃ γὰρ ἐκεῖ ἐξαίρετον πα-
C ρὰ τοὺς λοιποὺς ἔφη, τοῦτο ἐνταῦθα ἅγια ἁγίων ἐκάλεσε· οὐ τῷ συνήθει ἐλαίῳ χρισμένον (3) τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξαιρέτῳ δυνάμει τοῦ πνεύματος· οὐκ εἶπεν ἁγίῳ ἁγίων, ἀλλ' ἅγιον ἁγίων, αὐτὸν σημαίνων τὸν χριστὸν, τὸν ἁγιασμοῦ
D μὴ δεόμενον, ἀλλ' ἁγιασμοῦ χορηγὸν ὡς Θεὸν, χρισθέντα δὲ διὰ τὴν οἰκονομίαν.
Ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι. Λέγει πῶς προσήκει καὶ πόθεν τὰς ο ἑβδομάδας ἀριθμεῖν, τουτέστι τὰ υϙ ἔτη· ἀντὶ τοῦ σημειῶσαι ἀφ' οὗ
E ἠρξάμην λέγειν, ἀποκρινόμενος πρὸς τὴν ἐρώτησιν· ἦν δὲ τὸ πρῶτον ἔτος Δαρείου τοῦ μήδου· μᾶλλον δὲ τὸ ἕν, ὡς ἐν αὐτῷ ἐπεσημήνατο ἡ θεία γραφὴ (4), τοῦ μετὰ Βαλτάσαρ βεβασιλευκότος, ὡς δέδεικται. — Τοῦ οἰκοδομῆσαι
F Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἕως χριστοῦ ἡγουμένου ἑβδομάδες ζ· πρόκειται φησὶ δύο διδάξαι· τὸν χρόνον τῆς τοῦ ναοῦ οἰκοδομῆς, καὶ τὸν ἕως τῆς χριστοῦ παρουσίας· ἐντεῦθεν γάρ τις φησὶν ἀριθμῶν, ἄχρι οὗ περαιωθῇ τοῦ ναοῦ ἡ οἰκο-
G δομὴ, καὶ εὑρήσει ἔτη μθ. αὐτοῦ μὲν γὰρ τοῦ Δαρείου ἐνιαυτὸν ἕνα τίθησιν ὁ προφήτης μόνον, διὰ τοῦ λέγειν ἔτει ἑνὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ· τὸ γὰρ ἓν λέγεται ὡς οὐκ ὄντος δευτέρου· διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ Βαλτάσαρ οὐχ
H ὁμοίως ἐχρήσατο τῇ φωνῇ· ἐν τῷ πρώτῳ γάρ φησιν ἔτει Βαλτάσαρ βασιλέως χαλδαίων (5)· ὅπου μὲν γὰρ εὗρε δεύτερον, ἀναγκαίως πρῶτον εἶπεν· ὅπου δὲ δεύτερον οὐκ ἦν, ἁρμόζουσαν τὴν τοῦ ἑνὸς εὗρε λέξιν· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο ἄν τις
I εἴποι, ὡς Μωυσῆς τὴν πρώτην ἡμέραν, μίαν κέκληκεν (6)· ὡς γὰρ οὔπω οὐσῶν τῶν λοιπῶν ἡμερῶν, μίαν ἔφη τὴν ἐν ἀρχῇ γενομένην· τῆς δὲ ἐφεξῆς μνημονεύσας, δευτέραν αὐτὴν ἀκολούθως ἔφη· ὥσπερ γὰρ ταύτης οὐκ οὔσης,
K μία ἐκείνη ἐκαλεῖτο, οὐκ ἔχουσα τὴν πρὸς ἐκείνην συνάφειαν· οὕτως ἑτέρας παραχθείσης, τῆς πρώτης ἐλάμβανε τὴν ἐπωνυμίαν, ἔχουσα τῆς γενέσεως τὰ πρεσβεῖα. Λογίζεται τοίνυν τοῦ Δαρείου ὁ προφήτης ἔτος ἕν· τὸ δὲ εὐθὺς
L ἐν ἀρχῇ κεῖσθαι ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει, ταραττέτω μηδένα· ὡς γὰρ ἐπιδιορθούμενος τῆς φωνῆς τὸ ἀδιάφορον, προσέθηκε τὸ, ἐν ἔτει ἑνί· ἢ εἰ δεῖ τὸ ἀκριβὲς εἰπεῖν, ἑρμηνεύων τὸ ἀδιάφορον τῆς λέξεως· ἀμέλει ἐπὶ τοῦ Βαλτάσαρ
M εἰρηκὼς, ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Βαλτάσαρ (7), οὐκέτι

tarum visiones. **Dicentium nomine dicta denotat.**

Ungatur sanctus sanctorum. Vel potius unctionem nobis impertiatur. Sanctum autem sanctorum appellat, quia superat omnem quae apud Iudaeos fuit unctionis sanctitatem. Vel ipsum Christum significat, eumque sancto spiritu unctum adfirmat. Quare ait David, unxit te Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis. Nam qui in psalmo dicitur prae ceteris electus, hoc loco sanctus sanctorum appellatur; haud consueto Dei unctus oleo, sed peculiari spiritus virtute. Neque dixit sancto sanctorum, sed sanctum sanctorum, Christum ipsum significans, sanctificatione minime egentem, immo sanctitatis auctorem utpote Deum, unctum vero per incarnationem.

25. *Ab egressu sermonis respondentis.* Ait quomodo et unde LXX hebdomadae numerandae sint, id est anni CCCCXC. Dicit ab egressu sermonis, pro ex quo loqui coepi rogationi tuae respondens. Erat autem primus Darii medi annus; immo vero unus, ut ipsa iam significaverat divina scriptura, regis eius qui Baltasari successit, uti demonstratum est. — Ut aedificetur urbs, et usque ad Christum hebdomadae VII. Propositum, inquit, est duo docere, tempus quo templum aedificabitur, itemque intervallum usque ad Christi adventum. Hinc enim, siquis, ait, tempus supputet usque ad templi aedificationem expletam, inveniet annos XLVIIII. Darii quidem ipsius annum tantummodo unum ponit propheta, dum ait uno anno regni eius: unus quippe dicitur, ceu si secundus non esset. Idcirco de Baltasare loquens, haud eadem locutione usus est: nam primo ait anno Baltasaris Chaldaeorum regis. Ubi enim secundum inveniebat, ibi necessario primum dixit: ubi autem secundus non erat, idoneum existimavit vocabulum *unus*. Neque illud quisquam dicat, Mosem scilicet primum diem, unum appellavisse. Nam quia tunc reapse unicus dierum omnium erat, unum dixit qui principio fuit. Sed cum sequentem memoravit, secundum hunc consequenter dixit: tamquam si, hoc nondum existente, ille prior unus fuisset, nondum habens cum sequente nexum. Sic demum secundo adiecto, primi nomen obtinuit, primatum originis habens. — Propheta igitur Darii supputat annum unum. Quod autem statim initio capitis ponitur anno primo, neminem moveat: nam veluti emendans promiscuum vocis sensum, subdidit anno uno; vel sic potius, ut aequius dicam, intepretatus est locutionis suae ambiguitatem. Certe quum de Baltasare loquens dixisset, anno primo Baltasaris, haud adiecit

(1) Cod. ὀνόματα. (2) Ps. XLIV. 8. (3) Cod χρισμένος. (4) Dan. VIIII. 2. (5) Dan. VII. 1. (6) Gen. I. 5. (7) Atqui illo quoque initio non *primo* sed *uno* habet textus hebraicus חדה et syrus simplex ܚܕܐ, nec non graecus quidam in hexaplis ἑνί. Tu vero de hac re legesis disputantem Eudoxium in hac catena ad Dan. I. 21.

A προσέθηκεν ἐν ἔτει ἑνί· ἐπὶ δὲ τοῦ Δαρείου, ἐπειδὴ πλὴν τοῦ ἑνὸς οὐκ ἠπίστατο, ταχέως τῇ προσθήκῃ τοῦ ἑνὸς ἐσαφήνισε τὸ πρὸς αὐτοῦ ῥηθέν· Κῦρον δέ φησι διαδέξασθαι τὴν ἀρχήν, ὃς ἀπὸ τῶν χρονικῶν φαίνεται (1) βασιλεύσας ἔτη

B λ· μεθ' ὃν Καμβύσης ὀκτώ· μεθ' ὃν οἱ μάγοι δύο ἀδελφοὶ ἐνιαυτόν· οὕτω γὰρ Ἰώσηπος τίθησιν ἐν τῇ ἑνδεκάτῃ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας (2)· μεθ' οὓς τὸν Ὑστάσπου Δαρεῖον ἀπέδειξαν βασιλέα· ἐφ' οὗ τοῦ ναοῦ

C οἰκοδομὴ γίγνεται, ἀρξαμένη μὲν τῷ δευτέρῳ ἔτει, καὶ κατὰ τὴν τῶν χρονικῶν σημασίαν (3), καὶ κατὰ τὴν τοῦ προφήτου Ζαχαρίου φωνήν (4). πληρωθεῖσα δὲ κατὰ τὸν ἔνατον ἔτος τοῦ αὐτοῦ Δαρείου κατὰ τὸν Ἰώσηπον (5)· συλλογίζεται

D τοίνυν οὕτως τὰ μθ ἔτη (6)· καὶ φράσας τῆς οἰκοδομῆς τὸν χρόνον, λέγει καὶ ὅπως τὸν ἕως τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἀπαριθμεῖν δεῖ· λέγει δὲ οὕτως, καὶ ἑβδομάδες ξβ, καὶ ἐπιστρέψει καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα καὶ περίτειχος, καὶ ἐκκε-

E νωθήσονται οἱ καιροί· πάλιν φησίν· ἀρίθμησον ξβ ἑβδομάδας ἅπερ γίνεται ἔτη υλδ, ἀφ' οὗ ἂν πλατεῖα (7) καὶ μεγίστη ἡ πόλις γένηται ἐκ τῆς τοῦ ναοῦ περιβολῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἀκριβῶς ἔφη, καὶ ἐπιστρέψει καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα καὶ

F περίτειχος, τουτέστιν ἡ πόλις· τὸ δὲ ἐπιστρέψει, ἵνα εἴπῃ ὅτι μετὰ χρόνον τῆς τοῦ ναοῦ οἰκοδομῆς τὰ τῆς πόλεως ἐγερθήσεται τείχη (8)· καὶ γὰρ οὕτως συνέβη, ἐπὶ μὲν γὰρ Κύρου τὸ θυσιαστήριον ᾠκοδομήθη μόνον, ἐπὶ δὲ Δα-

G ρείου ὁ ναὸς ἔλαβε πέρας· Ἀρταξέρξου δὲ τοῦ μακρόχειρος ἐπικληθέντος χρόνοις ὕστερον γενομένου, ἀφ' οὗ Νεεμίας ᾔτησε κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς αὐτοῦ βασιλείας οἰκοδομῆσαι τὰ τείχη τῆς πόλεως, καὶ ἐπιτραπεὶς ἐπεραίωσεν αὐτὰ

H κατὰ τὸ β καὶ λ ἔτος τῆς αὐτοῦ βασιλείας· καὶ μηνύει ταῦτα ἡ τοῦ Ἔσδρα γραφή· τοῦτο δὲ οὕτως ἔχον καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων εὑρήσει τίς ἄν, ἐὰν ἀκριβῶς σκοπούμενος ἐντεῦθεν τὶς ψηφίζων ἀπὸ τῶν χρονικῶν εὑρήσει υλδ ἔτη περαι-

I ούμενα κατὰ τὸ λβ ἔτος τῆς βασιλείας Ἡρώδου· μνησθεὶς γὰρ τῆς προκειμένης ἱστορίας ἐν τοῖς χρονικοῖς Εὐσέβιος, τίθησι κατὰ τὴν πϛ ὀλυμπιάδα, δευτέρου ἔτους τῆς αὐτῆς ὀλυμπιάδος, τὸ λβ ἔτος τῆς Ἀρταξέρξου βασιλείας (9)·

K φησὶ δὲ τὸν Ἡρώδην βεβασιλευκέναι ρπϛ ὀλυμπιάδι, κατὰ τὸ δ ἔτος τῆς αὐτῆς ὀλυμπιάδος· ἅπερ συνάγεται ἔτη υ (10)· τὰ δὲ ὑπόλοιπα λβ ἔτη ψηφιστέον τῶν χρόνων τῆς βασιλείας Ἡρώδου· μεθ' ἃ δεσπότης Χριστὸς τὸ κα-

L τὰ σάρκα τεχθεὶς φαίνεται· τὰ μὲν γὰρ πάντα ἔτη ἐβασίλευσεν Ἡρώδης λζ· φαίνεται δὲ κατὰ τὸ λβ ἔτος τῆς αὐτοῦ βασιλείας τεχθείς (11)· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Εὐσέβιος συνάγει τὸν χρόνον· τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, σκεπτέον λοι-

M πὸν τὰς λέξεις, ὅπως σύμφωνον τὴν ἔννοιαν ἔχουσι τοῖς ῥηθεῖσιν.

anno uno. Verum in sermone de Dario, quoniam nonnisi unum adhuc annum noverat, statim adiectione vocabuli *unius* declaravit se de illo loqui. Cyrum ait in imperium successisse; qui, ut chronica docent, annis XXX regnavit. Post quem Cambyses octo; deinde magi duo fratres anno uno. Sic enim Iosephus scribit undecimo iudaicarum antiquitatum libro. Hinc Darius Hystaspis creatus est rex, sub quo templi aedificatio fuit, anno secundo coepta; ut in chronicis adnotatur, nec non prophetae Zachariae oraculo; absoluta autem anno eiusdem Darii nono, ut Iosephus tradit. Sic ergo anni XLVIIII conflantur. Iamvero narrato aedificationis tempore, dicit etiam quonam pacto supputandum sit temporis usque ad Christi adventum spatium. Ait vero sic: et hebdomadae LXII, et revertetur, et aedificabitur platea ac murus, et evacuabuntur tempora. Rursus ait: numera LXII hebdomadas, qui sunt anni CCCCXXXIIII, ex quo ampla et maxima urbs facta fuerit propter templi ambitum seu ornatum. Quare vigilanter dicit revertetur, et aedificabitur platea murusque, id est urbs. Porro dicit revertetur, ut ostendat fore ut post conditi templi tempus, urbis moenia excitentur. Sic enim reapse contigit: nam sub Cyro altare tantummodo positum est, sub Dario autem templum absolutum. Ab Artaxerxe demum, cui cognomen longimano, posteriore adhuc tempore Nehemias anno eius regnantis vigesimo postulavit ut urbis moenia excitare liceret; copiaque facta, anno eiusdem regni secundo supra trigesimum coronidem operi imposuit: id quod etiam scriptura Esdrae demonstrat. Rei huius veritatem e temporibus quoque cognoscere licet: nam qui ex illa aetate diligenti studio tempora supputet, is inveniet annorum CCCCXXXIIII seriem in Herodis regnantis anno XXXII fuisse conclusam. Sane Eusebius praedicta historia in chronicis memorata, olympiadis LXXXVI anno altero scribit Artaxerxis regnantis annum XXXII. Tum ait ab Herode regnum initum quarto anno olympiadis CLXXXVI; ita ut fiant anni intermedii CCCC. Reliqui autem anni XXXII temporibus Herodis regnantis attribuendi sunt; post quos Christus in carne natus apparuit. Summa enim annorum regnantis Herodis XXXVII. Constat autem Christum anno regni eius XXXII natum. Sic enim ipse Eusebius tempus conficit. His itaque definitis, reliquum est ut verba considerentur, utrum scilicet consonam dictis rebus sententiam habeant.

---

(1) Cf. Eusebium chron. lib. II. ed. Mediol. p. 334.
(2) Corrigendus ergo vulgatus textus Iosephi XI. 2, qui regnantis Cambysis dicit annos sex. (3) Euseb. chron. ed. Mediol. p. 335. (4) Cap. I. 1. 7. (5) Antiq. XI. 4. (6) Ita tamen, ut Cyri dicas annos XXXI, ut alio loco p. 257. scribit Eusebius. (7) Apte Polychronius ex duplici vocis πλατεῖα sensu, *ampla* delegit pro *platea*. (8) Polychronii interpretationem non improbo. Ceteroqui is non videtur sensisse hebraicam hendiadyn *revertetur* et *aedificabitur* pro *iterum aedificabitur*; quam nec figuram videsis usurpatam gen. IIII. 2. VIII. 10, I. Esdr. VIIII. 14; Luc. XX. 11.; act. XV. 16. Vulgo nos quoque Ita-

*

A Τὸ οἰκοδομῆσαι Ἱερουσαλήμ. Τουτέστι πρόκειταί εἰπεῖν τὸν χρόνον τῆς οἰκοδομίας τοῦ ναοῦ, ὅσα ἐστὶν ἔτη ἄχρι τοῦ πληρωθῆναι αὐτὸν οἰκοδομούμενον.

Ἕως χριστοῦ ἡγουμένου. Τουτέστι καὶ ἀπὸ τῆς
B οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ πάλιν εἰπεῖν σοι βούλομαι τὸν χρόνον ἕως τῆς χριστοῦ παρουσίας· αὐτὸν γὰρ χριστὸν ἡγούμενον ἐκάλεσε· χριστὸν ὡς κεχρισμένον καθὼς προέφην· ἡγούμενον δὲ ὡς δεσπόζοντα τῶν ἁπάντων.

C Ἑβδομάδες ἑπτά. Τουτέστιν οὗτος ὁ χρόνος τῆς οἰκοδομίας, ἔτη μθ. ὡς δέδεικται.

Καὶ ἑβδομάδες ἑξήκοντα δύο. Τουτέστι υλδ ἔτη ἀριθμεῖται μέχρι τῆς τοῦ χριστοῦ παρουσίας, ὡς εἴρηται. – Ἀντὶ τοῦ ἀριθμήσονται ταῦ-
D τα τὰ ἔτη, μὴ ἀφ' οὗ ἀνῳκοδομήθη ὁ ναός, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἂν τὸ τεῖχος γένηται τῆς πόλεως· διὰ τοῦτο φησὶν ἐπιστρέψει· τουτέστι χρόνοις δὲ ὕστερον τὸ τέλειον σχῆμα ἀπολήψεται ἡ πόλις.

E Ἐκκενωθήσονται οἱ καιροί. Τότε γάρ φησι ἀναλωθήσονται οἱ καιροὶ οὗτοι οἱ προειρημένοι· τουτέστιν ὁ τῶν υλδ ἐτῶν χρόνος· μεθ' οὓς αὐτίκα χριστὸς τὰς ἐν ἀνθρώποις ποιήσει διατριβάς.

F Ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα. Τουτέστι πᾶσα ἡ ἰουδαϊκὴ κατάστασις ἀφανισθήσεται· χρίσμα μὲν γὰρ λέγει τὸν ἱερέα τὸν κεχρισμένον· ὡς γὰρ Μωυσέα καλεῖ τὸν νόμον(1), ἀπὸ τοῦ τεθέντος τὸ τεθὲν σημαίνων, οὕτω καὶ χρίσμα
G τὸν χριστὸν ἱερέα· ἀπὸ τοῦ μετεχομένου τὸν μετέχοντα γνωρίζων· ὁ γοῦν ἑβραῖος καὶ ὁ σύρος σαφῶς ἐξολοθρευθήσεται χριστὸς (2) λέγει, τῇ μνήμῃ τοῦ ἱερέως συναιρῶν τὰς θυσίας. – Συμβήσεται δέ φησι ταῦτα ἰουδαίοις οὐχ
H ἅμα τῷ πληρωθῆναι τοὺς καιροὺς τοὺς ἄχρι τῆς τοῦ χριστοῦ παρουσίας ὁρισθέντας, ἀλλὰ πλείστοις ὕστερον ἔτεσιν. – Ἵνα τὴν κατὰ ἰουδαίων διὰ τὰς αὐτῶν παρανομίας ἐμφήνῃ ὀργήν· τοὺς μὲν οὖν ἀμεταμέλητα πταίσαντας, ἔξω
I τῆς ἐπαγγελίας πεποίηκε, τρόπον δὲ σωτηρίας τῇ οἰκουμένῃ λυσιτελέστερον παρέδωκεν.

Κρίμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Ἀντὶ τοῦ, δικαστήρια καὶ ψῆφοι καὶ νόμοι· ἅπερ πάντα τὴν βα-
K σιλικὴν εὐταξίαν δείκνυσιν καὶ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν.

Ἐκκοπήσονται ἐν κατακλυσμῷ. Οὐδὲν τῇ δυνάμει διαλλάττειν νομίζω τῆς προφητικῆς φωνῆς τὴν τοῦ κυρίου ἀπόφασιν· ὅτι γὰρ προφή-
L της ἐκκοπήσονται φησί, πρόρριζον αὐτῶν ἀπώλειαν δηλῶν· καὶ ὁ κύριος μὴ μένειν λίθον ἐπὶ λίθου ἀπεφήνατο(3), τὴν κατακράτος τῶν πολεμίων ἐδίδασκεν ἰσχύν. – Οὕτως γὰρ αὐτῶν κατακράτος οἱ πολέμιοι περιέσονται ὥστε μη-
M δὲ ἐλπίδας αὐτοῖς ἀνακτήσεως ὑπολείπεσθαι· τὸ γὰρ ἕως τέλους δηλοῖ τὴν παντελῆ ἀπώ-

Ut aedificentur Hierosolyma. Fert animus tempus dicere quo templum aedificabitur, nempe quot anni effluent donec illud absolvatur.

Usque ad Christum ducem. Post templum conditum rursus tibi dicam quantum temporis interiectum sit usque ad Christi adventum. Christo ducis appellationem largitur. Iam Christum dicit ob chrisma, ducem propter omnium rerum dominium.

Hebdomadae septem. Hoc temporis spatio condetur templum, nempe annis XLVIIII, uti demonstratum est.

Et hebdomadae sexaginta duae. Nempe anni CCCCXXXIIII numerantur usque ad Christi adventum, ut diximus. – Numerabuntur hi anni non a templo condito, sed a moenibus urbi circumdatis. Idcirco ait revertetur; id est posteriore aliquantum tempore absolutam formam urbs obtinebit.

Evacuabuntur tempora. Tunc concludentur, inquit, praedicta tempora, nempe annorum CCCCXXXIIII spatium: post quos ilico Christus inter homines versabitur.

26. *Abolebitur chrisma*. Nempe universa Iudaeorum res publica delebitur. Chrisma dicit pro sacerdote uncto. Sicut alibi Mosem pro lege dicit scriptura, ab auctore rem significans; ita chrisma dicit pro sacerdote Christo; a re possessa possidentem ostendens. Et quidem hebraeus syrusque contextus diserte aiunt abolebitur Christus; et cum sacerdotis mentione sacrificium copulant. – Haec, inquit, Iudaeis contingent haud ilico post Christi adventui praefinita tempora, sed permultis annis post. – Ut conceptam adversus Iudaeos impios iram declaret, hos quidem sine paenitentia peccantes promissionibus suis exclusit; utilius autem salutis genus orbi universo obtulit.

Neque iudicium ei superest. Sic ait pro tribunalibus et sententiis et legibus; quae simul omnia regiam constitutionem politicamque formam demonstrant.

Excidentur cum vastitate. Nihil differre a prophetico vocabulo opinor Domini sententiam: nam propheta excidentur ait, ut perituros eos funditus ostendat: et Dominus non mansurum lapidem super lapide vaticinatus est, supremam hostium victoriam declarans. – Tanto inquit excidio Iudaeorum potientur hostes, ut nullam illis reparationis spem reliquam faciant. Nam locutio *usque ad finem* summam perniciem ostendit,

li dicimus *tornare a fare*, *far di nuovo*. (9) In Eusebii tamen interpretatione armeniaca annus secundus olympiadis LXXXVI, incidit in Artaxerxis annum XXIX. Utrum vero codices Eusebii ex Polychronio, an hunc potius ex eusebianis codicibus corrigere oporteat, in praesenti non indico. (10) Cf. Euseb. ed. Mediol. p. 340–364. (11) Euseb. p. 367.

(1) Matth. XXII. 24. (2) Nimirum diserte משיח et ܡܫܝܚܐ. Aquila quoque et Symmachus et vulgatus latinus; cui ibidem conspirat s. Ephraemus. Atque haec omnino lectio tenenda est, ut praeclarum vaticinium pro viribus confirmemus. (3) Matth. XXIIII. 2.

A λειαν· τὸ δὲ ἀφανισμοῦ, τὸ μὴ δὲ μνημόσυνον
αὐτῶν ὁρᾶσθαι τῆς πρότερον εὐημερίας.
Δυναμώσει διαθήκην. Ἀκριβέστατον δὲ εἶ-
πε τὸ δυναμώσει· ἐπειδὴ πρὸ τῆς αὐτοῦ παρ-
ουσίας ἐν ἐπαγγελίαις ἦν τὰ ἀγαθά· ταῦτα
B οὖν φησιν αὐτὸς παραγενόμενος βεβαιώσει· καὶ
ἔσται ἡ ἐπὶ τοῖς πιστοῖς συνθήκη ἀσφαλής τε
καὶ ἰσχυρά, παρ' οὐδενὸς σαλευθῆναι μὴ δυνα-
μένη, οὐδὲ δεξομένη μεταβολήν.
Ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος. Τὸν χρόνον
C λέγει ἐν ᾧπερ ὁ χριστὸς διδάσκων διατελέσει.
τοσοῦτον κατ' αὐτὸν φήσας, ὅσον ἐνεδέχετο
προφητεύοντα εἰπεῖν· διαθήκην μὲν λέγει τὴν
παρὰ τοῦ θεοῦ εἰς ἀνθρώπους συνθήκην· τοῦτο
γὰρ ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ. ὡς Ἱερεμίας λέγει (1),
D ἰδοὺ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνων καινήν.
– Τούτων γάρ φησι γενομένων, βεβαιωθήσε-
ται ἡ χριστοῦ ἐπαγγελία, ἡ πρὸς πάντα τὰ
ἔθνη· ὅπερ πεποίηκεν ὁ χριστὸς ἐν τῷ ἡμί-
σει τῆς ἑβδομάδος, αὐτός τε παραγενόμενος.
E καὶ τοὺς οἰκείους ἐκθέμενος νόμους, καὶ τὸν ὑπὲρ
ἡμῶν ὑποστὰς θάνατον, καὶ παύσας τὴν ἁμαρ-
τίαν, καὶ χαρισάμενος τὴν ἀνάστασιν, καὶ δοὺς
ἡμῖν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τὸν ἀρραβῶνα. –
Εὔδηλον ὡς τὴν χριστοῦ λέγει τὴν μετὰ ἀν-
F θρώπων διαγωγήν. ἐν ᾗ τοὺς ἀποστόλους ἐξε-
λέξατο, καὶ διδάσκων ἰουδαίους τε καὶ δι' ἐκεί-
νων ἅπαντας τοὺς λοιποὺς τὴν τελειοτάτην εὐ-
σέβειαν.
Ἐν ἔτει πρώτῳ (2) Κύρου βασιλέως. Πρό-
G κειται μὲν αὐτῷ τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου γνω-
ρισθέντα διηγήσασθαι· χρῆται δὲ καὶ κατὰ τὸ
παρὸν τῷ ἰδιώματι τῆς γραφῆς· οὐ γὰρ πρό-
τερον τὸ κατὰ μέρος λέγει, πρὶν ἢ ἐν κεφα-
λαίῳ περιλάβῃ τῶν ὅλων τὸν νοῦν· οὐ γὰρ ἔφη
H τι ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ὅτι λόγος· ὥσπερ τινὸς
ποιούμενος τῶν πραγμάτων τὴν ἀφήγησιν.
Ἀληθινὸς ὁ λόγος. Τουτέστιν οὐ φαντασίαν
τεθέαται, ἀλλ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων τὴν
ἀλήθειαν.
I Δύναμις μεγάλη καὶ σύνεσις. Οὐ μόνον φησὶ
τὰ ὀφθέντα ἦν παράδοξα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπαγ-
γέλλων τὰ πράγματα, ἦν φοβερός· καὶ οὐδ'
ἂν ἐδυνήθη τὴν ἀρχὴν δέξασθαι τοῦ διαλεγο-
μένου τὴν ὁμιλίαν, εἰ μὴ χάριτος τυχὼν μεί-
K ζονος ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἤρκεσε πρὸς τὴν τῶν
λόγων ἀκρόασιν.
Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Δηλονότι ἡνίκα
οὐδεὶς νοῦν ἐβάλετο τοῦ διαφθεῖραι τὸν λαόν,
ἔτι τῆς βασιλείας αὐτῷ ἀρχὴν λαβούσης καὶ
L δεομένης ἀσφαλείας.
Πενθῶν τρεῖς ἑβδομάδας. Τουτέστιν νη-
στεύων. Ἔθος γὰρ τοῖς ἰουδαίοις τὴν νηστείαν,
πένθος καλεῖν. ὡς καὶ ἐν τῷ νόμῳ ἀναγέγρα-
πται (3)· δῆλος δέ ἐστι νηστεύσας ἐφεξῆς τὰς εἴ-
M κοσι μιᾶς ἡμέρας· οὐδὲ μιᾶς τροφῆς μεταξὺ
μεταλαβών· οὐδέ τι τῶν κατὰ συνήθειαν πο-

deletionis vox fore innuit ut ne vestigium quidem superioris felicitatis visendum supersit.

27. *Confirmabit pactum*. Vigilantissime vero dixit *confirmabit*, quia ante eius adventum promissis nitebatur felicitas. Pactum inquit, simul ac ipse venerit constabiliet: atque ideo tuto validoque foedere utentur fideles, quod nemo convellet aut immutabit.

In dimidio hebdomadae. Temporis dicit spatium quo Christus magisterio fungetur: eatenus de eo loquens quatenus prophetiae stilus patitur. Pactum dicit Dei cum hominibus foedus. Sic enim scriptura loqui solet, nominatimque Hieremias ait, en ego statuam vobiscum pactum saeculorum novum. – His inquit gestis, confirmabitur Christi erga omnes gentes promissio, id quod reapse in dimidio hebdomadae Christus praestitit; cum ipse venit, suasque leges tulit, neciqua pro nobis occubuit, et peccatum sustulit, et resurrectionis nos fecit compotes, et futurorum bonorum arrhabonem nobis impertitus est. – Constat heic dici Christi cum hominibus convictum, quo tempore apostolos delegit, Iudaeosque et reliquas omnes gentes exquisitam religionem docuit.

1. *Anno primo Cyri regis*. Propositum est Cap. X.
prophetae res ab angelo sibi patefactas narrare. Et nunc quoque utitur proprio scripturae stilo, dum res singulas haud ante recenset quam summatim omnium sententiam complexus sit. Non enim ab eo dicitur quid revelatum fuerit, sed simpliciter sermo; ac sic interim commode narrationem suam hoc limite circumscribit.

Sermo verax. Haud phantasma menti occurrit, sed rerum ipsa veritas.

Vis magna et intelligentia. Non spectra solum insperata erant, verum etiam rerum nuncius formidabilis erat. Neque principio congressum loquentis pati potuisset, nisi gratiam humana conditione maiorem sortitus sermonibus audiendis suffecisset.

2. *Diebus illis*. Cum nondum aliquis perdendi populi consilium cepisset, regno adhuc Cyri novello et firmitatis egente.

Lugens tribus hebdomadis. Ieiunans scilicet: solent enim Iudaei ieiunium luctus nomine indigitare, sicuti in lege quoque scribitur. Patet prophetam ieiunium continuum observasisse viginti et uno diebus, nihil interim cibi sumens, nullique officio curam impendens. Id enim innuitur lo-

(1) Cap. XXXII. 40. (2) Notabilis admodum lectio haec *primo*, pro *tertio* ut habent vulgati textus, exceptis LXX interpretibus pridem e codice chisiano editis, cum eorumdem versione syriaca ambrosiana. Lectio autem *primo* extat in utroque codice vaticano Polychronii scholia habente. Reapse Theodoretus quorundam veterum testimonium profert qui putabant mendose scriptum *tertio* pro *primo* in graecis textibus, hique satis probabili nitebantur argumento, quia videlicet cap. I. 21. dicit sacer historicus Danielem permansisse usque ad Cyri annum primum. Addatur igitur hexaplis Montfauconianis *primo* (loco *tertii*) apud LXX. gr. et syr. cum duobus codd. gr. vatic. (3) Conf. II. reg. XII. 16. sqq.

A ποιηκώς· τοῦτο γὰρ μηνύει τὸ ἕως τριῶν ἑβδο-
μάδων ἡμερῶν· εἰ γὰρ καθ' ἑκάστην διημερεύων
ἐν τῇ νηστείᾳ, κατὰ τὴν ἑσπέραν ἤσθιεν,
οὐδὲν ἂν θαυμαστόν· ἀλλὰ δῆλον ὡς συντό-
νῳ τῇ προσευχῇ χρήσασθαι βουλόμενος, ϗ πολ-
B λῷ ληφθεὶς τῷ θείῳ πόθῳ, συνῆπτε τὰς ἡμέ-
ρας· τρόπον τινὰ κρίνας, μὴ πρότερον τροφῆς
μεταλαβεῖν ἄχρις οὗ τῆς ἄνωθεν ἀξιωθείη ὁ-
μιλίας.

Ἄλειμμα οὐκ ἠλειψάμην. Μηνύει ὡς οὐ μό-
C νον τῆς συνήθους ἀπέσχετο τροφῆς ἀλλ' οὐθ'
ἕτερόν τι τῶν κατὰ συνήθειαν πεποίηκεν· ἔθος
γὰρ ἦν τοῖς ἐν τέλει τῶν περσῶν καλλωπίζειν
τὴν κόμην, ἄλλοις τέ τισι, ϗ ἀλοιφῇ, ὃ ἔτι
ϗ νῦν παρὰ πέρσαις ἐστὶν ἰδεῖν· λαλεῖ τοί-
D νυν ὅτι οὐδὲ μεταστὰς τῆς ἀξίας, ἀλλ' ἐπὶ
τῶν ὁμοίων τυγχάνων, οὐδὲν τῶν κατὰ συ-
νήθειαν πεποίηκεν· ἐν γὰρ πλείστῃ εὐημερίᾳ
ὑπὸ Δαρείου γεγονὼς ϗ μάλιστα μετὰ τὸ ἐπὶ
τοῖς λέουσι παράδοξον, ἔμεινεν ἐπὶ τῆς ἴσης
E τιμῆς ϗ ἐπὶ Κύρου.

Ἕως πληρώσεως τριῶν ἑβδομάδων ἡμερῶν.
Ἀκριβέστατα τὸν καιρὸν ἐπισημαίνεται καθ' ὃν
τὴν ὀπτασίαν πεποίηται. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἱκε-
τεύων τὸν θεὸν τήν τε ἄνοδον ἰουδαίοις κατὰ
F τὴν ὑπόσχεσιν παρασχεῖν, ϗ γνωρίσαι μοι
ἀκριβῶς τὰ ὑπὸ Ἀντιόχου πραχθησόμενα·
ἀπὸ δὲ τῶν εἰρημένων δηλονότι τὸ πάσχα οὐκ
ἐπετέλεσε· ϗ πῶς ἐγὼ λέγω ἐν ταῖς ἡμέραις
τῶν ἀζύμων νηστεύειν ἰουδαίοις οὐ θέμις; οὗ-
G τος δὲ ἡμέρας κα οὐδενὸς ὅλως μετέλαβε· ϗ
πόθεν δῆλον φησί; ὅτι αὗται αἱ κ ἡμέραι ϗ
μία, κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀζύμων ἦσαν·
ἐξ ὧν εἶπεν ὅτι τετάρτῃ ϗ εἰκάδι τοῦ μηνὸς τοῦ
πρώτου· καί τοι γε τὸ πάσχα εἰς μίαν ϗ εἰκο-
H στὴν τελευτᾷ· ἀρχόμενοι γὰρ ἀπὸ τῆς τετάρ-
της ϗ δεκάτης τοῦ πρώτου μηνὸς, εἶτα ζ ἡμέ-
ρας ἑορτάσαντες, εἰς κα (1) ἀπαντῶσιν· ἀλλ'
ὅμως ϗ παρελθόντος τοῦ πάσχα, ἔμενεν οὗ-
τος νηστεύων· ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τῆς γ ἡμέ-
I ρας τοῦ πρώτου μηνὸς, εἶτα ϗ πληρώσας τὴν
τεσσαρεσκαιδεκάτην, παρῆλθε ϗ μετ' ἐκείνην
ἑπτὰ ϗ τρεῖς ἡμέρας· πῶς οὖν οὐκ ἐναγεῖς οἱ
μιαροὶ ἰουδαῖοι, τῶν ἁγίων ἐκείνων οὐδὲν τῶν
τοιούτων νομίμων φυλαττόντων ἐπὶ τῆς ἀλ-
K λοτρίας, αὐτοὶ τοὐναντίον ποιοῦσι πρὸς φιλο-
νεικίαν ϗ ἔριν (2);

Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς. Προσευχόμενος φησι
ϗ ἐν ἀμηχανίᾳ καθεστὼς, ὅτου περ ἕνεκ' ἐπὶ
τοσοῦτον προσευχόμενος οὐδὲ μιᾶς ἔτυχον ἀπο-
L κρίσεως, ἀποτείνας τὸ ὄμμα, εἶδον τινὰ ἐν
ἀνδρὸς σχήματι, ἐξηλλαγμένην ἐσθῆτα παρὰ
τὴν τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν ἠμφιεσμένον βαδ-
δίν· ϗ ἔστι μὲν ἡ λέξις ἑβραϊκή· ἑρμηνεύεται
δὲ παρὰ μὲν τῶν ο βύσσινον, Ἀκύλας δὲ ἐξαί-
M ρετον λέγει (3).

cutione usque ad tres dierum hebdomadas. Nam si quotidie ieiunans, cibum tamen vespere cepisset, nil mirum fieret. Atqui exploratum est, prophetam continuatae orationi sponte deditum, vehementique supernarum rerum studio percitum, dies nexuisse: certus quodammodo haud ante cibum capere quam caelesti colloquio dignus haberetur.

3. *Unguento non sum unctus*. Significat se non solum consueto cibo abstinuisse, sed nihil omnino quotidiani ritus egisse. Mos enim est optimatibus persis ornandi comam tum unguento tum etiam aliter, id quod in Perside adhuc videre est. Ait ergo, se dignitate nequaquam abdicata sed eodem statu utentem, nullum humanae vitae officium fuisse exsequutum. Utique Daniel magna in gratia apud Darium fuerat, praesertim post leonum miraculum; parique in honore apud Cyrum quoque perseveravit.

Usque ad tres dierum hebdomadas absolutas. Accurate tempus denotat, quo visione potitus est. Et paucis interiectis. Deum obsecrans, ut reditum prout receperat Iudaeis efficeret, mihique ipsi adamussim res ab Antiocho gerendas patefaceret. Constat e suprascriptis, a Daniele pascha celebratum non fuisse. Ego vero rogo, curnam Iudaeis azymorum diebus ieiunare non liceat? quum Daniel diebus XXI nullam escam attigerit. Atqui dicet aliquis undenam constat has ipsas dies XXI, incidisse in azymorum dies? Constat, aio, ex eo quod dicit vigesima quarta mensis primi: porro pascha vigesima prima die explicit. Capto enim initio a die quartadecima primi mensis, tum septem diebus festum agitantes, ad vigesimam primam deveniunt. Sed tamen paschate iam exacto, in ieiunio Daniel perseveravit. Orsus enim a tertia primi mensis die, tum quartadecima etiam exacta, perseveravit post illam septem adhuc tribusque diebus. Quid ni ergo sacrilegi sunt Iudaei scelesti, qui quum illi sancti viri nihil eiusmodi rituum in aliena regione observaverint, contrarium ipsi faciunt contentionis studio atque discordiae?

5. *Oculos sustuli*. Orans, inquit, et anxius curnam mihi tam enixe oranti nullum responsum fieret, intentis oculis vidi quendam viri specie utentem, amictu indutum humana consuetudine alieno, nempe baddin: quod hebraicum vocabulum LXX interpretes dicunt byssinum, Aquila electum.

(1) Cod. κϛ. (2) Historiae religiosae studiosis notanda est haec Polychronii reprehensio adversus aetatis suae Iudaeos. (3) Aliter apud Hieronymum: *pro lineis*, quod *interpretatus est Aquila* etc. *Symmachus* ἐξαίρετα *id est praecipua*. In ambrosiani codicis syri margine tribuitur Symmacho lectio *linteo* [illegible]; Aquilae vero lectio *sublimibus* [illegible]. Sane hebraicum בדים plerumque *linum* est. Syrus simplex et arabs lectionem ἐξαίρετα sequuntur.

A Ἡ ὀσφὺς αὐτοῦ περιεζωσμένη ἐν χρυσίῳ ὠ-
φάζ (1). Λέγει ὡς ἡ ζώνη τοῦ ὀφθέντος ἦν οἵα
ἂν γένοιτο ἡ ἐκ χρυσίου καθαροῦ κατεσκευασ-
μένη. κατὰ δὲ τοὺς ο΄ ὅτι τὸ λοιπὸν σῶμα
παραδόξῳ τινὶ ἐσθῆτι περιβεβλημένος (2), ὥ-
B σπερ τι καὶ φαινόμενον ἀποστίλβον καθαρῷ φωτὶ
παραπλήσιον.

Ὡσεὶ ὅρασις ἀστραπῆς. Τουτέστι μαρμαῖρον
ἦν καὶ ἐκλάμπρον, καὶ οἷον ἀστραπή τις ἀποπη-
δᾶν ἐδόκει τοῦ προσώπου. — Δῆλός ἐστιν ἀπο-
C ρῶν τρόπον τινὰ πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ὀφ-
θέντος (3)· οὐ γὰρ ἁπλῶς διηγεῖται, ἀλλὰ τοῖς
παραδείγμασι τὸ παράδοξον γνωρίζων. — Ἀντὶ
τοῦ πάντα ἦν παράδοξα, τὸ ἔνδυμα, τὸ πρό-
σωπον, οἱ ὀφθαλμοί, τὸ σῶμα τὸ λοιπόν.
D Ἦν δέ φησι πρὸς τοῖς λοιποῖς καὶ ἡ φωνὴ τῆς
συνηθείας κρείττων· ἐδόκει γὰρ οὐχ ὡς παρ'
ἑνὸς ἀφίεσθαι, ἀλλ' ὡς πλήθους διατονθο-
ρύζοντος καὶ πρὸς ἀλλήλους διαλεγομένου, μᾶλ-
λον δὲ βοῶντος καὶ παράδοξόν τινα τὸν ἦχον
E ἐκπέμποντος (4).

Εἶδον ἐγὼ Δανιὴλ μόνος. Δῆλός ἐστιν ὁ
Δανιὴλ οὐ μόνος ποιησάμενος τὴν ἱκεσίαν, ἀλ-
λὰ συνεργοὺς καὶ ἑτέρους λαβών, ἢ τοὺς τρεῖς
παῖδας, ἢ ἑτέρους πλείονας οὓς ὁμόφρονας
F ἠπίστατο· ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τῇ ἀπορίᾳ τῆς
τοῦ Ναβουχοδονόσορ ὄψεως, εἶχε καὶ τούτους
συμπράττοντας ἐν τῇ προσευχῇ, ἰσομένους δὲ
ὅμως τοῦ προκειμένου· διό μοι καὶ μόνος δο-
κεῖ τὸ παράδοξον ὁρᾶν.

G Εἶδον τὴν ὀπτασίαν τὴν μεγάλην. Οἱ μὲν
γὰρ λοιποί φησιν εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, ἐγὼ
δὲ μόνος τῆς παραδόξου ταύτης θέας τετύ-
χηκα. — Οὐ μὴν φησιν ἤρκεσα πρὸς τὴν θέαν·
ἀλλ' ὑπὸ τοῦ δέους ἐκλονούμην. — Τουτέστι τοῦ
H προσώπου μου ὁ χρὼς μετεβλήθη, ὃ τοῖς εἰς
δέος καθισταμένοις μάλιστα συμβαίνει, ὑπὸ
τοῦ φόβου καὶ τοῦ ἀγῶνος ὑπονοστεύοντος πολ-
λάκις τοῦ αἵματος, καὶ ὠχρὰν τοῦ σώματος κα-
ταλιμπάνοντος τὴν ἐπιφάνειαν. — Εἰς ταύτην
I φησὶν ἐληλυθὼς τὴν κατάστασιν, ἤκουον αὐ-
τοῦ διαλεγομένου. — Ἵνα εἴπῃ ὑπὸ τοῦ φόβου
ὅτι οὔτε ἀτενίσαι ἐτόλμων, ἀλλὰ πρηνὴς πε-
σὼν ἔνευον κάτω.

Ἤγειρέ με. Παρεμυθεῖτο φησὶ τὸ δέος ὁ
K ὀφθείς, καὶ ἀνίστη τοῦ πτώματος. — Τουτέ-
στιν ὑπό τε Θεοῦ ἀγαπώμενε (5) καὶ πολλὴν πε-
ρὶ τὸν λαὸν ἔχων τὴν διάθεσιν. — Τουτέστιν
ἀναστὰς πρόσεχε τοῖς λεγομένοις τὸν νοῦν·
εἰς τοσοῦτον δὲ δέος καταστῆναι αὐτὸν συγ-
L κεχώρηκεν ὁ Θεός, ὡς ἂν μὴ ὑπὸ τοῦ μεγέ-
θους τῶν φαινομένων φυσηθῇ τὴν γνώμην (6).

Νῦν ἀπεστάλην πρὸς σε. Ἥκω γάρ φησιν
οὐ παρ' ἐμαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἀποστα-
λείς. — Τὸ μὲν οὖν κελευσθὲν φησιν ἔπραττον
M καὶ διανιστάμην τοῦ πτώματος, οὐ μὴν ἀπαλ-
λαττόμην τοῦ δέους. — Πρὸ τοῦ λόγου παραμυ-
θεῖται, ἔτι τὴν ψυχὴν ταραττομένην.

Lumbi eius auro ofaz cincti. Cingulum eius, quem vidi hominis, tamquam auro puro conflatum. Secundum vero LXX interpretes reliquum etiam corpus mira quadam veste obtectum radiabat quodammodo candido lumine.

6. *Ceu fulgur videtur*. Rutilum inerat et fulgens, ac veluti fulgur quoddam ex ore veniebat. Apparet, prophetam nescire quodammodo qua ratione visum describat: non enim simpliciter narrat, sed similitudinibus rem miram declarat. – Scilicet omnia mira erant, vestimentum, facies, oculi, corpus ceterum. Tum praeter reliqua, vox quoque communi tenore maior erat, videbaturque haud uno ore mitti, sed veluti multitudinis murmurantis invicemque loquentis, immo vero clamantis mirumque sonum edentis.

7. *Vidi ego Daniel solus*. Hinc apparet haud unum Danielem fuisse supplicem, sed adscitis aliis operae sociis; vel tribus illis pueris vel aliis pluribus, quos pariter animatos noverat. Sicuti olim quum de Nabuchodonosori visione ambigeretur, habuit hos precum suarum adiutores, et qui aeque negotium inter se partirentur. Quare mihi unus videtur portentum agnovisse.

8. *Visionem magnam aspexi*. Ceteri, inquit, omnes in fugam se coniecerunt; unus ego mirum hoc spectaculum intuitus sum. – Ceteroqui visionem non sustinui, sed pavore concussus sum. – Oris color mutatus est, ut territis usuvenit, timore ac labore animi, subsidente sanguine, et sic pallidas corporis extremitates linquente. – Sic ergo affectus, loquentem audiebam. – Quominus eum suspicerem, metu deterrebar; quare prostratus, deorsum tuebar.

10. *Excitavit me*. Ille meum pavorem solabatur, iacentemque erigebat. – Deo dilecte, multamque populi sollicitudinem gerens. – Surge, dictis mentem intende. Porro Deus tanto eum timore percelli sivit, ne magnitudine revelationum deinde inflaretur.

11. *Nunc ad te missus sum*. Haud sponte mea adsum, sed mittente Deo. – Imperata, inquit, feci; humo corpus sustuli; timorem tamen non omisi. – Perturbatam animam ante sermones serendos recreat.

---

(1) Nempe auro puro. (2) Nimirum καὶ τὴν ὀσφὺν περιεζωσμένος βυσσίνῳ, ἐκ μέσου αὐτοῦ φῶς. (3) Hinc Ephraemo videtur hic angelus nulla certa stabilique figuratus forma fuisse. (4) Sic in psalmo XXVIII vox Domini modo pro tonitru dicatur, modo pro fulgure aut vento. Sic etiam exod. VIIII. 23, Is. XXX. 30; et alibi. Haec autem consuetudo divinas formas ampliore modulo quam humanas donandi a sacris scriptoribus manavit ad profanos, praesertim poetas; a quibus rursus ad artifices devenit. Hinc in homericis ambrosiani codicis pervetustis picturis Dii maiores mortalibus exhibentur. (5) Confer Dan. VIIII. 23. Nam utroque loco hebraica locutio significat virum amabilem seu optabilem, Deique amore dignum. (6) Confer II. Cor. XII. 7.

A Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας. Μὴ θαυμάσῃς
φησὶ, εἰ μετὰ τοσαύτας ἡμέρας ἀφικόμην, τῶν
ἀπορουμένων παρέξων τὴν γνῶσιν· οὐ γὰρ
ἀνεβάλετο θεός· αὐτίκα γὰρ μάλα διακονη-
σόμενον τοῖς παρά σου θεσπίσμασιν ἀπέσταλ-
B κεν· ἐφ' ᾧ τὸ τῶν ζητουμένων σοι παρασχεῖν
τὴν διδασκαλίαν.

Ὁ ἄρχων βασιλείας(1) περσῶν. Ἐν ᾧ ὁ Δα-
νιὴλ ἠξίου, καὶ ὁ ἀγαθὸς ἄγγελος ὑπὲρ αὐ-
τοῦ τὴν παράστασιν ἐποιεῖτο, ἀντέτακτο καὶ ὁ
C πονηρὸς, ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ Ἰσραὴλ ἰσχυρι-
ζόμενος εἰς τὸ κατάρχεσθαι αὐτὸν ὑπὸ περ-
σῶν· εἰ τι γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ κακὸν, τοῦτο ἐκεί-
νῳ δύναμις· διὸ κατὰ μόνου ἑαυτοῦ δύνα-
μιν οὐκ εἶναι τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου φησὶν ὁ
D κύριος· ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἔχει
ἐν ἐμοὶ οὐδὲν (2)· τοῦτο ὅτι μάτην ἔπεισιν,
ἔχων οὐδὲν εἰς δύναμιν· τινὲς ἄρχοντα βα-
σιλείας περσῶν δαιμονικήν τινα λέγουσι φύσιν·
σφόδρα τῆς ἀληθείας κατ' ἐμὲ διαμαρτάνον-
E τες· οὐ γὰρ ἕκαστον ἔθνος ἐφιστώσας ἔχει
ἀντικειμένας δυνάμεις· ἢ γὰρ ἂν οὐδὲν χρη-
στὸν παρ' οὐδενὶ ἐτύγχανεν· εἰ γὰρ δαίμονες
μὲν ἐφιστᾶσι, κατὰ δὲ γνώμην ἅπαντα πράτ-
τουσι, βούλονται δὲ χρηστὸν οὐδὲν, εὔδηλον
F ὡς οὐδὲ τις τῶν ὑπηκόων ἔπραξεν ἄν τι κατὰ
νοῦν· ἐκείνων κατ' ἐξουσίαν ἀγόντων τε καὶ
φερόντων τὰ πράγματα· ἄλλως τε πῶς ἂν εἴ-
ποιεν αὐτοὺς ἐφεστάναι; πότερον, οἰκείᾳ γνώμῃ,
ἢ τοῦ θεοῦ; καὶ πῶς; ἀλλ' εἰ μὲν τοῦ θεοῦ, καὶ
G πῶς οὐχ ὁρῶσι τὸ ἄτοπον, εἴπερ τυραννίδι
δαιμόνων τὰ ἀνθρώπινα παραδέδωκε θεός;
ἀλλ' ἀφ' ἑαυτῶν, καὶ πῶς οὐ προνοῶν θεὸς
ἐλευθέρους τοὺς ἀνθρώπους καθίστη τῆς ἐκεί-
νων δυναστείας; Καὶ μεθ' ἕτερα. Εὔδηλον
H τοίνυν ὡς ἄρχοντα περσῶν, ἀγγελικὴν δύνα-
μιν λέγει. ἐπείπερ καὶ ἑκάστῳ ἔθνει καὶ ἀνθρώ-
πῳ ἄγγελος φαίνεται ἔφορός τε καὶ πάρεδρος ὤν(3)·
κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως εἰρημένον· ἔστησεν
ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ (4).
I — Καὶ μεθ' ἕτερα· Οὐκ εἶπεν ἐμαχέσατό μοι,
ἀλλ' οἱονεὶ ἐδικαιολογεῖτο πρός ἐμε· ὡς οὐκ
εἴησαν ἄξιοι οἱ ἰουδαῖοι τῆς περσῶν ἀπαλλα-
γῆναι δουλείας· εὐσεβοῦντας μὲν γὰρ πάντων
εἶναι κρείττους, ἄτοπον οὐδὲν, ὡς Δανιὴλ καὶ
K οἱ περὶ τὸν Ἀνανίαν γεγένηνται, καὶ οἱ τούτων
προπάτορες τῆς αἰγυπτιακῆς ἀπαλλαγέντες δου-
λείας, καὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ πάντων κατεσ-
χηκότες· παρανομοῦντας δὲ τίς δίκαιος ἐξαι-
ρήσεται λόγος; ἀλλ' οὐχὶ τῇ δυνάμει τῶν κρα-
L τούντων δώσει κρίνεσθαι τὴν ἀρχήν; τούτων
τοίνυν οὕτως ἐχόντων, σκοπῶμεν τὰ κατὰ μέ-
ρος· ἀρξαμένου μὲν γάρ σου τῆς ἱκεσίας, ἀπε-
στάλην ἐγὼ γνωρίσων σοι, ὡς τῆς περσῶν δου-
λείας ἀπαλλαγήσονται οἱ ἰουδαῖοι· ἄχρι δὲ
M τοῦ νῦν ἕτερος ἄγγελος, ὃς τῶν περσῶν τὴν
ἐπιστασίαν ἐγκεχείρισται τῇ πρὸς ἐμὲ ἐχρήσατο

12. *A prima die*. Ne mireris me post tot dierum lapsum adesse arcanorum notitiam impertiturum. Haud moratur Deus; immo vero statim misit me qui consiliis de te provisis ministrarem, hoc est dubiorum explanationem curarem.

13. *Princeps regni Persarum*. Dum Daniel oraret, bonusque angelus eiusdem causa apparuisset, adversatus est ei diabolus, peccatis Israelis fidens, quominus iugum Persarum ab eo dispelleretur. Quidquid enim in homine malum est, in diabolo vires accrescit. Hinc Dominus aiebat unum se esse, contra quem princeps mundi nullas vires haberet: venit mundi princeps, sed habet in me nihil. Hinc frustra invadit, quum nulla vi sit fretus. — Nonnulli principem regni Persarum daemoniacam aliquam dicunt naturam: in quo sane me iudice a veritate plurimum aberrant. Neque enim singulis gentibus adversariae praesunt potestates: alioqui nihil boni apud quamque fieret. Nam si daemones praesident, et si omnia suo libito agunt, nihil autem iidem rectum volunt, probe constat neminem ex iis subditis quicquam arbitratu suo facturum: daemonibus pro sua potestate sus deque res turbantibus. Praeterea quanam ratione dicunt hos praeesse? num sua, an Dei voluntate? quomodo, inquam? Si Dei voluntate, quid ni vident absurde dici tyrannidi daemonum res humanas a Deo fuisse concreditas? Sin arbitrio proprio, quid ni providus Deus liberos homines a daemonum potestate fecit? Et post alia. Perspicuum est igitur, principis Persarum nomine angelicam potestatem designari. Quippe novimus cuique genti angelum esse praesidem atque assistentem; Mose dicente: statuit fines gentium pro numero angelorum Dei. Et post alia. Non dixit proeliabatur adversus me, sed iudicio quodammodo contendebat; quasi haud essent digni Iudaei qui Persarum servitio liberarentur. Sane pios homines cunctis superiores evadere non est absurdum, ut Danielem, ut Ananiam, atque horum maiores qui aegyptiaca servitute expediti fuerunt, universamque Palaestinam obtinuerunt. Impii vero quanam iusta ratione in libertatem vindicabuntur? nonne potius victoris potestati iudicandi tradentur? Quae quum ita se habeant, singula consideremus. Te preces ordiente, missus ego fui nunciaturus, fore ut Iudaei Persarum servitio subducerentur: hactenus tamen alius angelus, cui Persarum tutela mandata est, con-

(1) LXXviralis chisianus textus ὁ στρατηγὸς βασιλέως *dux militiae regis*; et ita legebat syriacus interpres ambrosianus, qui tamen in margine eundem scripsit βασιλείας *regni*. (2) Ioh. XIIII. 30. (3) Notandum est haec angelorum in singulis gentibus praefectura, quam sententiam alii quoque patres ecclesiastici in hac catena tradunt. Lege vero Suaresium de angelis lib. VI. 18. ff. 23. (4) Deuter. XXXII. 8, in LXXvirali textu. Nam latinus vulgatus cum hebraico pro *angelis Dei* habet *filios Israel*. Confer iterum de re Suaresium de ang. l. II. ff. 12.

A δικαιολογίᾳ, οὐκ ἀξίους τῆς εὐεργεσίας ἀπο-
φαίνων ἰουδαίους.
Ἰδοὺ Μιχαήλ. Ἀλλ' ἔσχον φησὶ Μιχαὴλ
τῶν ἀρχαγγέλων ἕνα συνδικαιολογούμενόν μοι
τῇ πρὸς ἐκεῖνον ἐναντιολογίᾳ· οἱ μὲν γὰρ τῷ
B θείῳ προστάγματι ἐκράτουν, ὁ δὲ ταῖς ἰουδαϊ-
καῖς ἴσχυε πράξεσι· ἑκάτεροι δὲ τῷ θείῳ ἐχ-
ρῶντο νόμῳ· τοῦ γὰρ θεοῦ εὐσεβοῦσι τε καὶ με-
ταγινώσκουσιν ὑποσχομένου τὴν ἄνοδον, κρα-
τεῖν δεῖν ἔφασκε τὸ πρόσταγμα· οὐκ ἀξίους
C δὲ τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ μένειν ἐπὶ ἀλλοδαπῆς.
Ἦλθε βοηθῆσαί μοι. Ἐπειδὴ τοίνυν φησὶν
εὑρέθη τις ὁ τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν χρησόμενος λό-
γοις, ἥκω τὸ προσαχθὲν εἰς πέρας ἄξων.
Ἤνοιξα τὸ στόμα μου καὶ ἐλάλησα. Ὡμο-
D λόγησα φησὶ τὴν ἀσθένειαν· οὐ γὰρ οἷός τε
ἤμην ἐπακοῦσαι τῶν τοῦ ἀγγέλου λόγων, τοῦ
προσπεσόντος δέους οὐ μόνον ἀφελομένου τῶν
λεγομένων τὴν σύνεσιν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν μοι τὴν
κατάστασιν τρόπον τινὰ εἰς τοὐναντίον μετα-
E βαλόντος.
Εἰρήνη σοι. Τουτέστιν οὐ πρὸς τιμωρίαν ἥκω
σοι· ἔχεις γὰρ πολλὴν τὴν πρὸς θεὸν παῤ-
ῥησίαν· πίστιν δὲ τῶν λεγομένων, τὴν παρ'
ἐμοῦ σοι διδομένην δύναμιν λάβε· — Ἤρκε-
F σέ φησιν αὐτοῦ τὸ πρόσταγμα ῥῶσαι τὴν ἀσ-
θένειαν· — Ὅθεν φησὶν οὐ μόνον οὐκ ἐπετρά-
πην τοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ ἱκέτευον ἀκοῦσαι
ὧν ἧκε διακονησόμενος λόγων.
Εἰ οἶδας ἱνατί ἦλθον; Τουτέστιν ἄκουσον
G τῶν λεγομένων, ἐπειδήπερ ἀγνοεῖς, καὶ βού-
λει ἀκοῦσαι τὰ ἐσόμενα. — Ἴσθι φησὶν ὡς ἀλη-
θῆ τὰ ἤδη πρότερον πρὸς ἐμοῦ εἰρημένα, ὡς
ὁ τῶν περσῶν ἄρχων ἀνθίστατο.
Ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρχετο. Ἀλλὰ κα-
H κεῖνον φησὶ παρελθὼν εὕρισκον πάλιν ἀν-
θιστάμενον τὸν τῶν ἑλλήνων ἄρχοντα· ἦσαν
γὰρ οὐ μόνον ἐν Περσίδι ἀπῳκισμένοι, ἀλλὰ
καὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα· ἐδικαιολόγηντο γάρ φη-
σι πρός με, ὡς οὐ δίκαιοι εἰσὶν ἐπανελθεῖν,
I τῆς μὲν προθεσμίας καλούσης τὴν ἐπάνοδον,
ἐκείνων δὲ οὐκ ἐπιθυμούντων.
Ἀλλ' ἢ ἀναγγελῶ σοι. Ἀλλ' ὅμως φησὶ
τὸ μετὰ ἀληθείας πάντως ἐσόμενον ἥκω σοι
ἀπαγγέλλων.
K Οὐκ ἔστιν εἷς. Οὐ γὰρ εὑρίσκεταί τις ἐν
τῷ λαῷ ἱκετεύων τὸν θεὸν τυχεῖν τῆς ἀνόδου,
καὶ διὰ τῆς μετανοίας συμπράττων· ἀλλὰ συν-
εφάπτεταί μοι φησὶν ὁ Μιχαὴλ τούτων μα-
χομένων, ὥστε τρόπον τινὰ καὶ ἄκοντας τῆς
L αἰχμαλωσίας αὐτοὺς ἐξαγαγεῖν.
Ἐν ἔτει πρώτῳ Κύρου. Ταῦτα δέ φησιν
ἐγένετο κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος Κύρου τοῦ περ-
σῶν ἄρξαντος· τότε γὰρ ἐγὼ τὸ ἔκρινα μὴ
πρότερον τροφῆς μεταλαβεῖν, εἰ μὴ πρότερον
M τῆς ὀπτασίας ἀξιωθῶ(1)· καὶ ἔτυχον τῶν εἰρημέ-
νων· οὐκοῦν εὔδηλον ὡς οὐ κατὰ τὸ τρίτον

tendit mecum, indignos hoc beneficio Iudaeos esse demonstrans.

Ecce Michael. Sed enim nactus sum, inquit, Michaelem archangelorum unum mihi patrocinantem in hac contra illum causa. Et duo quidem patroni divino decreto nitebantur; adversarius autem iudaicis maleficiis confirmabatur. Utraque vero pars divinam pro se legem invocabat. Nam quia Deus piis ac paenitentibus reditum promiserat, pars una aiebat curandum esse mandatum; pars altera indignos salute Iudaeos atque in exilio retinendos aiebat.

Tulit mihi suppetias. Quoniam alius inventus est, qui pro nobis verba faciat, venio mandatum ad exitum deducturus.

16. *Os aperui et locutus sum*. Fassus, inquit, infirmitatem sum. Etenim angeli adlocutionem perferre haud poteram; quia timor incidens non solum intelligentiam dictorum impediebat, sed corporis etiam quodammodo constitutionem in aliam formam vertebat.

19. *Pax tibi*. Haud vindex venio; valde enim Deo confidis: testem vero dictorum meorum vim hanc animi accipe. – Suffecit, inquit, praeceptum eius ad infirmitatem meam roborandam. – Quare non solum sermones non sum aversatus, verum etiam rogavi ut verba, quorum ille gratia venerat, audirem.

20. *Nostin cuius rei causa ad te venerim?* Audi sermonem, quandoquidem inscius es, simulque futura rescire cupis. – Vera inquit a me nuper dicta sunt de Persarum principe mihi adversante.

Graecorum princeps supervenit. Reversus illuc inveni principem quoque Graecorum adversantem. Nam Iudaei non Persidem tantummodo sed Graeciam quoque incolebant. Contendebant inquit mecum, ceu si minime reditu digni Iudaei essent: etsi enim decretum Dei iubebat reditum, Iudaei tamen nullum eius rei studium prae se ferebant.

21. *Verumtamen nunciabo tibi*. Nihilominus quae sine dubio futura sunt, tibi patefacturus adsum.

Nemo est. Qui Deum pro reditu exoret neminem in populo invenies, vel qui rem hanc paenitentia sua promereatur. Sed tamen me adiuvat Michael contra hos repugnantes, ita ut vel quodammodo invitos captivitate educturus sim.

1. *Anno Cyri primo*. Haec, inquit, evene- Cap. XI.
runt anno Cyri primo Persarum regis. Tunc enim ego constitui haud ante cibum capere quam visione aliqua fuissem donatus. Voti reus factus sum. Hinc fit perspicuum, haud tertio sed iam

(1) Danielis sub Cyro clari meminit etiam Georgius Hamartolus, cuius ineditum adhuc chronicon in multis bibliothecis et in vaticana etiam occurrit. Profecto id opus ab arte critica non magnopere commendatur; ceteroqui curiosum est et varium et copiosum ab orbe condito usque ad medium christiani aevi saeculum nonum. Quare vix ferendum videtur, ut hoc historiae incrementum diutius lateat, praesertim quia deperditorum quoque operum ecclesiasticorum fragmenta in eo conservantur, et annalibus ecclesiasticis apprime prodest. Ad hunc locum quod attinet narrat Hamartolus Cyrum Croesi terrore perculsum cogitavisse de fuga in

A ἔτος Κύρου, ἀλλὰ ϗ κατὰ τὸ πρῶτον τὴν ὀπ-
τασίαν εἶδεν.
Ἀλήθειαν ἀναγγελῶ. Τουτέστι τῆς βρα-
δύτητος τὴν αἰτίαν φήσας ὁ ἄγγελος ὑπέσχε-
τό μοι μετὰ ἀληθείας ὧν ᾔτουν τὴν γνῶσιν
B εὑρεῖν.
Ἔτι τρεῖς βασιλεῖς. Ἴσθι φησὶν ὡς τρεῖς
ἔσονται μετὰ τοῦτον· λέγει δὲ Κῦρον ϗ Καμ-
βύσην ϗ τῶν μάγων ἀρχήν.
Ἀναστήσεται βασιλεὺς δυνατός. Συμφώνως
C ἔφασαν τὸν Ἀλέξανδρον, ὃν τράγῳ παρείκα-
σεν ἔμπροσθεν ἐν τῇ ὀπτασίᾳ.
Ποιήσει κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ἅπαντα
γάρ φησι διαπράξεται κατὰ βούλησιν ἰδίαν.
Συντριβήσεται. Ἅμα τὸ γὰρ κατεστήσατο
D τὴν βασιλείαν, πέπτωκε, ϗ ἡ βασιλεία διῃ-
ρέθη· – Ἀντὶ τοῦ, οὐ μετὰ τελευτὴν αὐτοῦ·
ἔτι γὰρ ζῶν (1) διένειμε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
εἰς τέσσαρας ἀρχάς· – Ἀντὶ τοῦ, οὐκ εἰς αὐ-
τὸν τὸν βασιλεύοντα δόξα ἥξει· ἐπεὶ μὴ δὲ
E γένει προσήκοντες ἦσαν αὐτῷ. – Τουτέστιν
ἀφανισθήσεται, οὐδὲ εἰς ἐκγόνους αὐτοῦ χω-
ρήσει.
Ἐνισχύσει ὁ βασιλεὺς τοῦ νότου. Περὶ Πτο-
λεμαίου λέγει τοῦ κρατήσαντος τῆς βασιλείας
F Ἀλεξάνδρου τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ, ὃς ἦν ἔκγο-
νος Ἀντιόχου τοῦ ἐπιφανοῦς· οὗτος δὲ ἐκρά-
τει τῆς Ἀσίας ϗ Συρίας (2).
Εἷς τῶν ἀρχόντων. Τουτέστιν ἀπὸ τῶν
ἀρχόντων Ἀλεξάνδρου τὴν ἰσχὺν ἕξει Πτολε-
G μαῖος· πάντων γὰρ ὡς κηδεστῇ ὑποκυπτόντων,
τῆς ἀρχῆς ἐπιλάβετο· ἵνα ᾖ εἴπῃ ὅτι οὐδε-
νὸς τῶν ἀρχόντων Ἀλεξάνδρου ἀνθισταμένου
καθέξει.
Κυριεύσει κυρείαν πολλήν. Πρὸς γὰρ τῇ Αἰ-
H γύπτῳ, ϗ τὴν Ἀσίαν κατέσχε, ϗ τὴν Ἀλε-
ξάνδρου βασιλείαν·
Μετὰ τὰ ἔτη αὐτοῦ συμμιγήσονται. Χρόνοις
δέ φησιν ὕστερον τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀσπά-
σονται συγγένειαν· μετὰ γὰρ τὸ νικῆσαι τὸν
I Ἀλέξανδρον Δημήτριον τὸν Δημητρίου, πέμ-
ψας πρὸς τὸν Πτολεμαῖον εἰς τὴν Αἴγυπτον,
ἐπιγαμβρεύειν αὐτῷ ἠξίου (3).
Ἡ θυγάτηρ βασιλέως τοῦ νότου. Οὗτος ὁ
δεύτερος εἶναι δοκεῖ Πτολεμαῖος, ὁ φιλάδελ-
K φος ὀνομασθεὶς, ὁ τὰ βιβλία τῶν ἑλλήνων
συναγαγὼν, ϗ τὰ ἑβραίων μετὰ τούτων, ὅς
τὴν θυγατέρα Βερονίκην ἐκδίδωσιν Ἀντιόχῳ
τῷ Συρίας· βασιλεὺς τρίτος ὢν ἀπὸ Σελεύ-
κου τοῦ νικάνορος· ὃς ἐγεγαμήκει μὲν Λαοδί-
L κην, ϗ παιδοποιεῖ τὸν Σέλευκόν τε ϗ Ἀν-
τίγονον ἐξ αὐτῆς (4)· ἐν παλλακίδος δὲ τόπῳ
ταύτην ἐσχηκέναι φήσας γάμου νόμῳ τὴν Βε-
ρενίκην ἠγάγετο κοινωνὸν τῆς βασιλείας (5)· ἡ δὲ
ἐπιγαμία πρὸς τὴν τοῦ Πτολεμαίου κατάπαυσιν
M ἐγίνετο. – Βασιλέα νότου Πτολεμαῖον λέγει·
τοῦ δὲ Βοῤῥᾶ τὸν Ἀλέξανδρον· ἐν γὰρ Ἀν-

inde a primo Cyri anno Danielem visionis fuisse compotem.

2. *Rem veram pandam*. Morae causam elocutus angelus, recepit mihi, notitiam me rei prout optabam adepturum.

Tres adhuc reges. Tres supersunt post hunc reges. Porro dicit Cyrum, Cambysem, magorumque dominationem.

3. *Consurget rex potens*. Sic vulgo dictus Alexander, quem hirco paulo ante in visione comparavit.

Arbitratu suo se geret. Cuncta, inquit, pro sua voluntate moderabitur.

4. *Conteretur*. Vix enim constituto imperio, ipse occubuit, ditioque divisa est. – Haud post obitum eius. Ipse enim adhuc superstes quadrifariam imperium secuit. – Non ad ipsum regem gloria haec pertinebit; etenim hi genere nequaquam illum attingebant. – Delebitur, neque ad eius posteros dimanabit.

5. *Vires sumet rex austri*. Dicit Ptolemaeum, qui regnum Alexandri generi sui occupavit. Erat autem Alexander oriundus Antiocho illustri, Asiaeque et Syriae dominabatur.

Unus principum. A principibus Alexandri vires sumet Ptolemaeus. Cunctis enim ut socero se submittentibus, imperium obtinuit. Nemine, inquit, ex Alexandri optimatibus resistente, praevalebit.

Ditioni multae dominabitur. Praeter enim Aegyptum, Asiam quoque tenuit nec non Alexandri regnum.

Post annos illius commiscebuntur. Consecutis, inquit, temporibus adfinitate iungentur. Alexander enim victo Demetrio Demetrii filio, missa in Aegyptum legatione ad Ptolemaeum, filiam huius sibi uxorem deposcebat.

Filia regis austri. Videtur hic Ptolemaeus alter, cognomento philadelphus, qui graecam bibliothecam collegit, et simul hebraicam. Is filiam Beronicen Antiocho Syriae regi in matrimonio collocavit, qui tertius erat post Seleucum nicanorem. Hic sane nuptiis cum Laodice celebratis filios genuerat Seleucum atque Antigonum. Verumtamen postea concubinae loco hanc apud se habuisse dictitans, legitimo foedere Beronicem duxit uxorem, atque honoris regii participem fecit. Hae nuptiae sedandi Ptolemaei causa curatae fuerunt. – Regem austri Ptolemaeum dicit; aqui-

---

Indiam (quod videtur commentum rabbinorum;) sed ab uxore sua fuisse admonitum ut Danielem, cuius vis prophetica sub priore rege innotuerat, arcesseret, ac de proelii cum Croeso patrandi successu sciscitaretur. Sacro vate victoriam spondente, rem bene tum Cyrus gessisse dicitur; et mox grati animi causa Iudaeos omnes liberos dimisisse.

(1) Ad confirmandam auctoritatem libri I. Maccab. cap. I. 7, ubi Alexander ipse vivens divisisse ducibus suis imperium dicitur, testimonia ego protuli complurium auctorum veterum in adnotationibus meis ad Iulium Valerium III. 93; quibus nunc accedit Polychronius. (2) Intellige Alexandrum I; et lege Froelichium, auctoresque veteres ab eo laudatos annal. Syr. reg. p. 62. (3) Iosephus antiq. iud. XIII. 4. (4) Eusebius I. chron. XL. 6. (5) Lege Hieronymum ad hunc locum.

A Ἀντιοχείᾳ ἐκαθέζετο· ἵνα οὖν εἴπῃ ὅτι κατεγγυήσει Ἀλεξάνδρῳ Πτολεμαῖος τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα.

Τοῦ ποιῆσαι συνθήκας αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡττήθη ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Σελεύκου (1), ἀνεμα-
B χέσατο δὲ τὴν ἧτταν μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν, καὶ τῶν ἁπάντων ἐκράτει (2)· ὡς ἂν αὐτῷ καὶ κατὰ τῶν ἐπανισταμένων ἀκαταγώνιστος ἡ βασιλεία μένοι, τὴν πρὸς τὸν αἰγύπτιον ἑαυτῷ ἐμνηστεύσατο συγγένειαν (3).
C Οὐ κρατήσει ἰσχύος βραχίονος. Ἀλλ' ὅμως φησὶ καὶ τούτων γενομένων, οὐχ ὁμονοήσουσιν· ἐστασίαζον γὰρ πρὸς ἀλλήλους.

Οὐ στήσεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. Ἀλεξάνδρου λέγει ἐκ Κλεοπάτρας· ἀποσπᾶται γὰρ ἐξ
D αὐτοῦ, καὶ δίδοται Δημητρίῳ ἐφεδρεύοντι αὐτοῦ τῇ βασιλείᾳ (4). – Ὁ γὰρ Πτολεμαῖος ὡς τοῦ Ἀλεξάνδρου ὢν κηδεστὴς, δόλῳ κατέσχε τὴν βασιλείαν· ὡς μὲν γὰρ πρὸς φίλον καὶ γαμβρὸν ἀφικνεῖτο· ἐν ἑκάστῃ δὲ πόλει τῶν Ἀλε-
E ξάνδρου παριὼν, φρουρὰν ἑαυτῷ κατελίμπανεν· ἐγύμνωσε δὲ τὴν γνώμην εἰς Ἀντιόχειαν εἰσελθών.

Ἡ νεᾶνις καὶ ὁ κατισχύων αὐτήν. Ἀντὶ τοῦ, ταύτης δὲ περιγενόμενος, καὶ τὸν ἐκ
F τοῦ κρατεῖν ἰσχύοντα τὸν Ἀλέξανδρον καθαιρήσει.

Ἐν τοῖς καιροῖς. Σημαίνει τὸ μετὰ χρόνον ταῦτα συμβήσεται.

Ἀναστήσεται ἐκ τοῦ ἄνθους. Ταῦτα δὲ φη-
G σι διαπράξεται ὁ Πτολεμαῖος ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν θυγατέρα· ἄνθος γὰρ ῥίζης αὐτῶν λέγει, διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν ἀπὸ τῶν γάμων.

Ἐπὶ τῆς ἑτοιμασίας αὐτοῦ. Ἀντὶ τοῦ ἀπὸ
H τῶν περὶ τὴν ἔκδοσιν παρασκευῆς· ὡς ἡσθεὶς τῇ τοῦ Ἀλεξάνδρου κηδείᾳ Πτολεμαῖος πλείστην τὴν περὶ τοὺς γάμους παρασκευὴν ἐπεδείξατο (5)· ἐξ ὧν καὶ πίστιν εὐνοίας παρασχόμενος, τῆς βασιλείας ἐξήλασε τὸν Ἀλέξαν-
I δρον.

Ἥξει πρὸς τὴν δύναμιν. Τουτέστιν ὁ Πτολεμαῖος κατὰ δόλον ἀφίξεται πρὸς τὰς τοῦ Ἀλεξάνδρου δυνάμεις· οὕτω γὰρ καὶ τῶν πόλεων ἐκράτησεν.
K Πρὸς τὰ ὑποστηρίγματα τοῦ βασιλέως τοῦ βοῤῥᾶ. Ὑποστηρίγματα τὴν βασιλίδα πόλιν ἐκάλεσεν Ἀντιόχειαν, ὅτις ἅπαντα τόν τε βασιλικὸν πλοῦτον καὶ τὰς δυνάμεις ἐν αὐτῇ εἶχεν· ὡς γὰρ τὰς ἄλλας πόλεις διελθὼν,
L μετὰ δόλου ἐκείνης ἐπελάβετο, Πτολεμαῖος δεύτερον διάδημα περιετίθετο, ὡς καὶ τῆς Ἀσίας κρατῶν ἧς ἦρχεν ὁ Ἀλέξανδρος (6)· ὅπερ ἐπὶ τῆς Κιλικίας ἐγνωκὼς ὁ Ἀλέξανδρος, αὐτόθι γὰρ ἔτυχε διατρίβων, ἐπείγει ἐπὶ τὸν Πτο-
M λεμαῖον, καὶ μάχῃ ἡττηθεὶς, φυγὰς εἰς Ἀραβίαν ἐγένετο (7). – Πρὸς γὰρ τὴν ἀκοὴν ταραχ-

lonis Alexandrum, qui Antiochiae versabatur. – Significat ergo fore ut Alexandro Ptolemaeus filiam despondeat.

Ut foedus cum illo ineat. Postquam (Alexander) semel victus fuerat a Demetrio Seleuci filio, cladem suam reparavit post huius obitum, reique summae potitus est. Tum vero ut regnum sibi adversus oppugnatores firmaret, adfinitatem aegyptii regis ambivit.

Bracchii fortitudinem non obtinebit. His gestis, ait, nihilominus haud satis luebuntur concordiam. Nam reapse inter se dissenserunt.

Non manebit proles eius. Dicit Alexandri ex Cleopatra. Ipsa enim uxor ab eo divulsa est, ac Demetrio tradita qui Alexandri regnum affectabat. – Ptolemaeus utpote Alexandri socer, fraude regnum huius occupavit. Dictitabat enim se veluti ad amicum et generum venire; tum in singulis, quas ingrediebatur, Alexandri urbibus praesidium de suis relinquebat: ad extremum Antiochiae mentem suam revelavit.

Puella, et qui eam possidebat. Filia sua Ptolemaeus recepta, Alexandrum potentia validum deponet.

In temporibus. Haec postero tempore futura significat.

7. *Consurget de flore*. Haec aget Ptolemaeus post illas circa filiam celebritates; quam dicit florem radicis eorum, ob foedus nuptiarum gratia initum.

Super apparatu suo. Intelligit dotales opes. Delectatus enim Alexandro genero Ptolemaeus, plurimam in nuptiis pompam ostentavit. Quo benivolentiae signo edito, Alexandrum postea regno expulit.

Accedet ad vires. Ptolemaeus fraudulenter ad Alexandri exercitum accedet. Sic urbes quoque occupavit.

Ad firmamenta regis aquilonaris. Firmamenta dicit regiam urbem Antiochiam, in qua cunctae regiae opes ac vires erant. Ubi enim reliquis urbibus occupatis, Antiochiam ipsam dolo obtinuit, alterum quoque sibi diadema Ptolemaeus imposuit, tamquam Asiae etiam dominus, in qua Alexander regnabat. Hic autem rem in Cilicia edoctus, in qua tum provincia versabatur, festinavit contra Ptolemaeum; sed proelio superatus, in Arabiam profugit. – Ea fama territus

(1) Iustinus XXXV. 1. Recte vero monet Froelichius Iustinum unum huius victoriae adversus Alexandrum meminisse; Iosephum autem proelium hoc confudisse cum Demetrii clade sequentis anni. Iosepho erranti addendus videtur Porphyrius sive Eusebius I. chron. XL. 15. Iustino vero dicenti addendus nunc Polychronius. (2) Iosephus XIII. 2. (3) Iosephus XIII. 4. (4) Iosephus ibid. (5) Iosephus ibid. (6) Hoc tamen alterum diadema mox in Demetrium transtulit, contentus ipse Aegypti regno. Iosephus loc. cit. (7) Iosephus loc. cit.

A θεὶς ὁ Ἀλέξανδρος, ὥρμησεν εἰς πόλεμον. – Τουτέστιν ὁ Πτολεμαῖος· νικήσας γὰρ τὸν Ἀλέξανδρον, ἄμαχον τὴν κατὰ πάντων ἔσχηκεν ἀρχήν.

Τοὺς θεοὺς αὐτῶν καταστρέψει· Ὅσα γὰρ B ἦν τίμια κειμήλια, ἃ ἐν ἱεροῖς ἀποκείμενα, ἃ ὡς βασιλεῖ τεθησαυρισμένα, τῆς βασιλείας κατασχὼν ὁ Πτολεμαῖος, ἅπαντα λαβὼν εἰς Αἴγυπτον ἔπεμψεν (1).

Ἀναστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτῆ. Τουτέστι τῆ C Ἀλεξάνδρου. Τρύφων γὰρ Ἀντίοχον τὸν τῆ Ἀλεξάνδρου παῖδα εἰς τὴν βασιλείαν καταστήσας κατὰ τὰς τῆ πατρὸς ἐντολὰς (2), συμβαλὼν τῷ Δημητρίῳ, φυγάδα πεποίηκεν (3).

Καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ συνάξουσιν ὄχλον. Ἀν- D τὶ τῆ οἱ περὶ τὸν Ἀντίοχον καὶ Τρύφωνα· θεασάμενος γὰρ ὁ Τρύφων ὅτι τὸ στρατόπεδον πονηρῶς περὶ τὸν Δημήτριον διακείμενον, πρὸς αὐτὸν ἐστασίασε, συναγαγὼν δυνάμεις, τόν τε Ἀντίοχον ἐβασίλευσε καὶ ἐπεστράτευσε E τῷ Δημητρίῳ. – Τουτέστι μετὰ πολλῆς τῆς ὁρμῆς ἥξει ἐπὶ τὸν Δημήτριον, καὶ ἔσται αὐτῷ φοβερός.

Συμπροσπλακήσεται. Τουτέστιν ἀφικόμενος συμπλακήσονται αὐτῷ, καὶ ἡττήσαντες καθέ- F ξουσι τὴν τῆ πατρὸς Ἀλεξάνδρου βασιλείαν.

Ἕως τῆς ἰσχύος αὐτῆ. Τουτέστι σὺν πάσῃ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἤτοι ἕως πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ κενώσει.

Ἀγριανθήσεται βασιλεὺς τῆ νότου. Οὗ- G τος δέ ἐστι πατὴρ Δημητρίου τῆ γήμαντος Κλεοπάτραν τὴν Πτολεμαίου μὲν θυγατέρα, γυναῖκα δὲ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ διαδεξαμένου τούτων τὰς βασιλείας· ὁ τοίνυν, φησὶ, Δημήτριος ὁ Σελεύκου ἐξελεύσεται καὶ πο- H λεμήσει μετὰ Ἀλεξάνδρου τῆ βασιλέως τῆ βοῤῥᾶ (4)· πρὸ γὰρ τῆ γῆμαι τὴν Κλεοπάτραν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπολέμησε μετὰ Δημητρίου τῆ πατρὸς μὲν Δημητρίου, υἱοῦ δὲ Σελεύκου· καὶ ἡττηθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος ἔφυγε (5)· καὶ μετὰ τὸ I ἀποθανεῖν τὸν Δημήτριον, ἀνατρέχει εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῆ ὁ Ἀλέξανδρος· καὶ ἄμαχον εὑρηκὼς τὴν βασιλείαν, οὕτω λαμβάνει τὴν θυγατέρα Πτολεμαίου εἰς γυναῖκα·

Πολεμήσει μετὰ τοῦ βασιλέως τῆ βοῤῥᾶ. K Τουτέστι Δημήτριος μετὰ πολλῆς τῆς παρασκευῆς εἰς πόλεμον καταστήσει.

Στήσει ὄχλον πολύν· Τουτέστιν ὁ ὄχλος Ἀλεξάνδρου παραδίδοται ἐν χειρὶ Δημητρίου ὡς νικήσαντος (6), καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐξελαύ- L σαντος τῆς χώρας.

Λήψεται ὄχλον. Τουτέστιν ἐγκρατὴς πάντων γενήσεται.

Ὑψωθήσεται ἡ καρδία αὐτοῦ. Τουτέστι μεγάλα φρονήσει ἐπὶ τῇ νίκῃ.

Alexander ruebat ad bellum. – Ptolemaeus, debellato Alexandro, invictum ab omnibus dominatum obtinuit.

8. *Deos illorum capiet*, Quidquid ibi pretiosum erat, vel in templorum donariis, vel in regio thesauro, regno potitus Ptolemaeus in Aegyptum amandavit.

9. *Revertetur in regionem suam*. Alexandri scilicet. Nam Tryphon Antiochum Alexandri filium in regnum de mandato patris reducens, proelio appetitum Demetrium fugavit.

10. *Filii eius turbam contrahent*. Dicit Antiochum et Tryphonem. Cernens enim Trypho exercitui invisum Demetrium, defecit ab eo; contractisque copiis, Antiochoque rege dicto, Demetrium adgressus est. – Magno impetu in Demetrium ruebat, eique erat formidabilis.

Simul conseret. Proelium committent, victoresque patris Alexandri regnum tenebunt.

Usque ad robur eius. Cum omnibus viribus eius; vel donec omnem vim eius exhauriat.

11. *Efferabitur rex austri*. Hic est Demetrii pater, eius qui Cleopatram Ptolemaei filiam duxit uxorem, quae antea in matrimonio cum Alexandro fuerat, quorum in regna ipse successit. Ergo Demetrius Seleuci filius emerget, bellumque adversus Alexandrum aquilonis regem capesset. Namque ante ductam Cleopatram Alexander pugnavit cum Demetrio, Demetrii parente, Seleuci filio. Victus vero Alexander fuerat, cuius in regnum ipse successit. Sed tamen mortuo Demetrio recurrit ad regnum suum Alexander, quo sine pugna recepto, tum denique Ptolemaei filiam sibi nuptiis copulavit.

Pugnabit cum aquilonis rege. Demetrius magno apparatu bellico in aciem prodibit.

Turbam multam sistet. Alexandri copiae tradentur Demetrio victori, qui Alexandrum regno expulit.

12. *Turbam capiet*. Omnium dominus evadet.

Extolletur cor eius. Post victoriam ingentes spiritus geret.

---

(1) Spolium hoc ab Evergete peractum scribit Hieronymus adversus Seleucum regem Beronices privignum. Polychronius tribuit Philometori contra Alexandrum Cleopatrae virum. Equidem quantum Polychronii auctoritati contra Hieronymum tribuendum sit, non iudico. Ceteroqui Polychronium in his regum Syriae gestis interdum certe adhaesisse Porphyrii historiis (quas etiam Eusebius in chronico posuit) satis docet Eudoxius p. 126-127. (2) Fato functus quidem fato pridem fuerat Alexander, sed credibile est ante obitum commendavisse Tryphoni amico puerum filium. (3) Iosephus XIII. 5. (4) Lege Eusebium chron. lib. I. cap. XL. 15. (5) Iosephus XIII. 8. unum proelium dicit in quo sub initiis vincitur Alexander, ad extremum occiditur Demetrius. (6) Immo Antiochenses qui, Ptolemaeo suadente, se Demetrio submiserant. Ioseph. loc. cit.

A Οὐ κατισχύσει. Τουτέστι ὁ Δημήτριος ϗ μετὰ τὴν νίκην οὐ καθέξει τὴν ἀρχήν· μετὰ γὰρ τὸ περιγενέσθαι Ἀλεξάνδρου, ϗ ἐπιλαβέσθαι τῆς ἀρχῆς τελευτᾷ οὐ πολλὰς βιώσας ἡμέρας (1).

B Ἐπιστρέψει ὁ βασιλεύς. Εἰς τὴν ἀρχὴν γὰρ καταςαθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος, συνάξας δύναμιν πολλὴν, ὥρμησε κατὰ τῦ Δημητρίου, τῦ Δημητρίου υἱοῦ, βασιλεύσαντος μετὰ τὴν τῦ πατρὸς τελευτήν.

C Εἰς τὸ τέλος τῶν καιρῶν. Τουτέστι μετὰ τὴν Δημητρίου τῦ Σελεύκου τελευτὴν, Δημήτριος ὁ τούτου υἱὸς συναγαγὼν δύναμιν ὥρμησε κατὰ τῦ Ἀλεξάνδρου (2).

Πολλοὶ ἐπαναςήσονται ἐπὶ βασιλέα τῦ νό-
D του. Τουτέστι τὰς περὶ Ἰωνάθαν τὰς μακκαβαίους πολεμήσαντας Δημητρίῳ τῷ Σελεύκου, ἐπιχειρήσαντι αὐτὰς πολιορκῆσαι μετὰ τὸ βασιλεῦσαι (3)· κατὰ γὰρ ἐκεῖνον τὸν καιρὸν Ἰούδας τε ὁ μακκαβαῖος ἀπέθανε· πολλὰς
E μὲν ἄλλας νίκας κατωρθωκὼς, ἐν δὲ τῇ πρὸς Βακχίδην ϗ Ἄλκιμον μάχῃ τελευτήσας· μεθ᾽ ὃν Ἰωνάθαν τὴν ἀρχὴν δεξάμενος πολλῆς τῆς τῶν ὁμοφύλων ἐπειράσθη κακίας.

Οἱ υἱοὶ τῶν λοιμῶν. Υἱοὺς λοιμῶν τοὺς
F ἐν τῷ λαῷ πονηροὺς λέγει· τούτων τε γὰρ γενομένων, ὡς εἶδον κατὰ νοῦν χωρήσαντα τὸν Ἰωνάθαν τὰ πράγματα, θάνατον κατεσκεύαζον τὸν Ἰωνάθαν, οὐ φέροντες τῦ ἀνδρὸς τὴν εὐημερίαν.

G Καὶ ἀσθενήσουσι. Οὐ γὰρ κρατήσει αὐτῶν ἡ γνώμη.

Οἱ βραχίονες τῦ βασιλέως τῦ νότου. Τουτέστι τῦ Δημητρίου αἱ δυνάμεις. μετὰ γὰρ τὴν ἐκείνου τελευτὴν, τῦ Ἀλεξάνδρου γε-
H γόνασιν (4).

Οὐ ςήσονται. Τουτέστιν οὐδένα ἕξει ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἀντιπίπτοντα.

Εἰσελθεῖν ἐν ἰσχύει πάσης τῆς βασιλείας αὐτῦ. Μετὰ τὸν Δημητρίου τῦ Σελεύκου θά-
I νατον, σπουδαζόμενος πάσης τῆς ἀρχῆς αὐτῦ ἐν καθέξει γενέσθαι.

Εὐθεῖα πάντα μετ᾽ αὐτοῦ ποιήσει. Τουτέστι κατὰ νοῦν ἅπαντα διαπράττεται. Δημητρίου γὰρ τῦ Σελεύκου καθαιρεθέντος, τὴν
K πρὸς Πτολεμαῖον συνθήκην ἐκύρωσεν (5).

Θυγατέρα δώσει αὐτῷ. Ἀντὶ τῦ ὁ Πτολεμαῖος ἑτοίμως δέξεται τὴν παρὰ Ἀλεξάνδρου πρεσβείαν, καὶ καταγγυήσει αὐτῷ τὴν αὐτῦ θυγατέρα·

L Εἰς τὰς νήσους. Νῆσον ὡς παράλιον οὖσαν τὴν Κιλικίαν ἐκάλεσεν (6). — Ἀπελεύσεται φησὶ αὐτόθι μετὰ πολλὰ κατορθώματα· κρατήσας γὰρ τῦ Δημητρίου, ϗ τὴν λοιπὴν καταςησάμενος ἀρχὴν, ϗ βεβαιωσάμενος ταύτην τῇ πρὸς
M

Non diu valebit. Demetrius patrata victoria, imperium non retinebit. Nam victo Alexandro receptoque dominatu, paucos post dies moritur.

13. *Redibit rex*. In regnum reductus Alexander, copiis multis coactis irruebat adversus Demetrium Demetrii filium, qui post patris obitum regem se dixerat.

14. *In fine dierum*. Mortuo Demetrio Seleuci filio, natus huius Demetrius exercitibus conscriptis Alexandrum adgrediebatur.

14. *Multi consurgent contra regem austri*. Dicit Ionathae maccabaei exercitum, cum Demetrio Seleuci filio belligerantem. Hic enim regno inito nisus est urbem obsidere; quo fermo tempore Iudas maccabaeus moriebatur; multis quidem victoriis relatis, sed ad extremum in proelio contra Bacchidem Alcimumque caesus: cuius principatum excipiens Ionathas multas gentilium improbitates perpessus est.

Pestilentes filii. Pestilentes filios dicit, scelestos de populo. Hi enim statim ac viderunt secundis rebus Ionatham utentem, capitales insidias ei struxerunt, non ferentes viri prosperitatem.

Infirmabuntur. Consilia eventu carebunt.

15. *Bracchia regis austri*. Demetrii copiae, quae hoc extincto in Alexandri potestatem venerunt.

Non consistent. Neminem qui sibi resistat Alexander habebit.

17. *Occupare vi universum regnum*. Post extinctum Demetrium Seleuci, dabit operam ut universum eius potentatum invadat.

Prospere omnia curabit. Omnia ex animi sui sententia efficiet. Nam sublato e vivis Demetrio Seleuci, foedus cum Ptolemaeo icit.

Filiam ei despondebit. Alacriter Ptolemaeus Alexandri legationem excipiet, eique filiam nuptui tradet.

18. *In insulas*. Insulam dicit Ciliciam utpote maritimam. Illuc, inquit, abibit post multas res bene gestas. Nam victo Demetrio, et reliqua ditione ordinata, potentiaque per Ptolemaei

(1) Recole Iosephi locum a me memoratum pag. praec. n. 5; praetereaque Iustinum XXXV. 1. Ceteroqui hoc loco intelligendus videbatur Ptolemaeus qui reapse quinta post victoriam die obiit, Demetrio Demetrii in regnum restituto. Paulo infra tamen memorabit ipse Polychronius Ptolemaei obitum. Quare hoc loco sine dubio is loquitur de Demetrio. Seleucidarum ac Lagidarum historiae studiosi testimonia haec diligentius considerabunt, veritatemque ad liquidum perducent. (2) Iosephus XIII. 4. (3) Lege Iosephum XIII. 2. (4) Ioseph. XIII. 4. (5) Idem ibid. (6) Non Ciliciam solam intelligit Hieronymus, sed Rhodum, Samum, et alias insulas.

A Πτολεμαῖον φιλίᾳ, ὡς ᾤετο, οὕτως ὥρμησεν
ἐπὶ Κιλικίας (1), παραστησόμενος (2) τοὺς αὐ-
τόθι ταράττοντας.

Καταπαύσει ἄρχοντας ὀνειδισμοῦ. Παύσας
γὰρ τοὺς ὀνειδίσαντας αὐτῷ τὴν ἐπὶ Δημη-
B τρίου τοῦ Σελεύκου ἧτταν (3), ἀφίκετο· ὡς τῇ
παρούσῃ ἀνδρείᾳ κρύψων τὴν προλαβοῦσαν δυσ-
ημερίαν.

Ὀνειδισμὸς αὐτοῦ ἐπιστρέψει αὐτῷ. Ἀλλ'
εἰ καὶ Κίλικας φησὶν ὑποτάξει ὁ Ἀλέξανδρος
C ὀνειδίσαντας αὐτῷ, οὐ μὴν διαφεύξεται αὐ-
τὸς τοῦτον τὸν ὀνειδισμόν· ὑπὸ γὰρ Πτολε-
μαίου καθῃρέθη κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον,
ἐπιβάντος τὸ τῆς Ἀλεξάνδρου βασιλείας, καὶ ἃ
προλαβὼν εἶπον διαπραξαμένου.

D Ἐπιστρέψει κ. τ. λ. Περὶ τοῦ αὐτοῦ Ἀλε-
ξάνδρου λέγει· ἀκούσας γὰρ ὅτι Πτολεμαῖος
ὁ πενθερὸς αὐτοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος ἐπε-
λάβετο αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς, τοὺς Κίλικας ἐάσας,
ἐπὶ τῇ Ἀντιοχείᾳ ἔσπευσεν ὡς πολεμήσων τῷ
E Πτολεμαίῳ. – Οὐ μὴν φησὶ περιέσται τοῦ Πτο-
λεμαίου, ἀλλ' ἥττων αὐτοῦ εἰς ἰσχὺν ὀφθείς,
φυγάς τε καταστήσεται, καὶ ἔργον τῆς ἑτέρου
γενήσεται δεξιᾶς (4).

Παραβιβάζων. Ταῦτα δέ φησι ποιήσει,
F παρὰ τὸ δίκαιον πράττων, καὶ παρασπονδῶν
τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον συνθήκας, ἐπιθυ-
μίᾳ τοῦ κατασχεῖν τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, καὶ
εἰς τὴν ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἐκείνου μεταστῆσαι σπου-
δάζων δόξαν (5).

G Συντριβήσεται. Ἀλλ' οὐδὲν φησὶ ἀπενήνεκτο
ἂν κέρδος τοῦ δόλου· οὐδὲ γὰρ ἐπιβιώσει
τοῖς κατορθώμασιν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ καὶ
αὐτὸς καταστρέψει τὸν βίον. – Ἀλλ' ἀποθα-
νεῖται φησιν οὐκ ἐν παρατάξει· οὐ γὰρ ἐν πο-
H λέμῳ πληγαῖς τελευτᾷ, ἀλλὰ πεσὼν ἐκ τοῦ
ἵππου καὶ συντριβείς, οἴκαδε ἀποθνήσκει (6).

Ἐξουδενώθη. Περὶ τοῦ Πτολεμαίου λέγει.
Ἤδη γὰρ ἑκατέρων τῶν βασιλειῶν Αἰγύπτου
καὶ Ἀσίας ἐπειλῆφθαι νομίζων, μετὰ τὴν Ἀλε-
I ξάνδρου τελευτὴν καταστρέψει τὸν βίον· οὐ-
δὲν κέρδος τῆς πονηρίας ἀπενηνεγμένος.

Οὐκ ἔδωκαν ἐπ' αὐτὸν δόξαν βασιλείας.
Καὶ οὕτω φησὶ καταλύσας τὸν βίον, οὐκ ἀπέ-
λαυσεν ἧς ἐνόμισε δόξης, τάχεως τῆς φύσεως
K ἀποδοὺς τὸ χρέος.

Ἥξει ἐν εὐθηνίᾳ. Τουτέστι ἀπονητὶ ἑκα-
τέρων τῶν βασιλειῶν κρατήσει, τῆς τε Ἀλε-
ξάνδρου καὶ Πτολεμαίου, οὐ μαχεσάμενος οὐδὲ
πονήσας· ὡς γὰρ γαμβρὸς Πτολεμαίου τοῦ
L τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου κρατήσαντος βασιλείας,
ἐπεισῆλθε μετὰ τὴν Πτολεμαίου τελευτήν, καὶ
ἐγκρατὴς ἐγένετο ἑκατέρας βασιλείας (7).

Βραχίονες τοῦ κατακλύζοντος. Τουτέστιν ἡ
ἰσχὺς τοῦ Πτολεμαίου ὑπὸ τοῦτον ἔσται· κα-
M τακλύζοντα γὰρ ἐκεῖνον ἐκάλεσεν (8), ὡς ἄρδην
τὴν Ἀλεξάνδρου καθελόντα ἀρχήν· κατακλυσ-

amicitiam, ut putabat, firmata, tum demum in Ciliciam duxit, rebelles ibi motus compressurus.

Sedabit conviciorum auctores. Venit ora obstructurus eorum qui ei cladem a Demetrio Seleuci impositam exprobraverant: praesenti fortitudine superiorem calamitatem oblitteraturus.

Probra in eum recident. Quamquam Cilices sibi convicantes subiiciet Alexander, haud tamen infamiam eluet. Etenim regno depositus per id tempus a Ptolemaeo fuit, Alexandri regnum invadente, et quae supra diximus perpetrante.

19. *Redibit etc.* Loquitur de Alexandro, qui statim ac intellexit a Ptolemaeo socero suo Antiochiam delato regnum fuisse usurpatum, omissis Cilicibus, Antiochiam properabat cum Ptolemaeo pugnaturus. – Nequaquam, inquit, Ptolemaeo superior evasit, sed viribus eius impar in fugam coniectus est, alienaeque dextrae ad caedem oblatus.

20. *Foedifragus*. Haec aget praeter ius, violatoque Alexandri foedere, cupiditate regni eius, atque ut illius gloriam ad suam adiungat.

Collidetur. Nullum ceteroqui fructum doli sui percipiet. Neque enim prosperitati suae supererit, sed paulo post ipse quoque vitam finiet. – Haud, inquit, in acie occumbet; non enim vulneribus bellicis obiit, sed equo collapsus atque elisus, domi obiit.

21. *E medio sublatus est*. De Ptolemaeo dicit; qui dum utriusque regni Aegypti et Asiae dominum se existimat, post Alexandri necem ipse quoque obiturus erat, nulla sceleris utilitate gustata.

Regni gloria ad eum non est delata. Sic vitam claudens, ambita gloria non est fruitus, confestim naturae soluto debito.

Prospere veniet. Facile utroque regno potietur Alexandri et Ptolemaei, sine pugna sine labore. Namque ut gener Ptolemaei regnorum Asiae et Aegypti domini, in defuncti locum successit, ambasque ditiones obtinuit.

22. *Bracchia inundantis*. Ptolemaei potentia huic subiicietur. Inundantem dixit Ptolemaeum propter Alexandri imperium funditus ab eo

(1) Iosephus XIII. 4. (2) Uterque codex παραστησάμενος. (3) De hac clade superius diximus. (4) Nam profugus interfectus est in Arabia Alexander a proditoribus. Ioseph. XIII. 4. (5) Confer tamen quae diximus p. 147. n. 6. (6) Iosephus XIII. 4. (7) Quia Demetrius II, mortuo apud se Ptolemaeo socero, imperium copiarum eius nactus est; tum huius rei causa tum uxoris, videbatur Aegypti quoque dominus. Ceteroqui Ptolemaeo evergetae in Syria mortuo successit Physcon Ptolemaeus evergetae frater, ut chronica docent. Sed enim Demetrii a parthica captivitate reducis expeditionem adversus Physconem narrat Eusebius I. chron. XL. 20. (8) Videtur mihi petita metaphora a Nili bracchiis pluribus et inundationibus.

A Θήσονται ἄν, ἀντὶ τοῦ καθέξει οὗτος τὴν Πτολεμαίου ἀρχὴν, ὡς ἐκεῖνος τὴν Ἀλεξάνδρου.

Κατακλυσθήσονται ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Τουτέστι μετὰ φόβου πάντες αὐτῷ ὑπακούσονται.

Ἡγούμενος διαθήκης. Τὸν τοῦ Μακκαβαίου
B Ἰωνάθην λέγει, ὡς ἄρχοντα τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ εὐσέβειαν αὐτὸ τὸ πλῆθος χειραγωγοῦντα. Λέγει δὲ ὅτι τῆς ἀρχῆς λαβόμενος ὁ Δημήτριος βουλεύσεται καὶ τοῦτον τῆς ἀρχῆς καθελεῖν (1).

Ἐν ὀλίγῳ ἔθνει. Οἱ γὰρ τρισχίλιοι ἄν-
C δρες οἱ παρὰ Ἰωνάθου πεμφθέντες, δώδεκα μυριάδας ἀνδρῶν τῶν ἐπαναστάντων τῷ Δημητρίῳ ἀπέκτειναν ἐν Ἀντιοχείᾳ (2).

Ἐν εὐθηνίᾳ. Καταθαρρήσει φησὶν ὁ Δημήτριος ἐκ τῶν γενομένων καὶ πλείοσιν ἐπιβῆναι
D χώραις, ἄμαχον τῶν συμμάχων τὴν ἰσχὺν θεασάμενος.

Ποιήσει ἃ οὐκ ἐποίησαν οἱ πατέρες αὐτοῦ. Παράδοξον γὰρ ὑπὲρ τοὺς προγόνους τὴν νίκην ἤρατο· εἰ γὰρ καὶ πολέμου συστάδην γενο-
E μένου πολλοὶ νενικήκασιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ στρατόπεδον στασιάζον ἐχειρώσαντο, ὃ πεποίηκε Δημήτριος, παραδοξοτέραν τὴν νίκην εἰργασάμενος τῷ τάχει.

Προνομὴν καὶ σκῦλα. Πολλὰ δέ φησι καὶ Ἰου-
F δαίους ἐκ τῶν λαφύρων λήψονται (3).

Καὶ ἐπ' Αἴγυπτον λογιεῖται. Τούτων φησὶν ἐπαναστάντων περὶ τῆς ἁπάσης βασιλείας εἰς δέος καθίσταται· τῆς δὲ Αἰγύπτου νῦν ἐμνημόνευσεν, ἐπειδὴ κἀκείνης ἐκράτησε μετὰ τὸν
G Πτολεμαίου θάνατον (4).

Ἕως καιροῦ. Τουτέστι καὶ οὗτος ἀποθανεῖται βιώσας ἐπ' ὀλίγον (5).

Ἐξεγερθήσεται ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ. Τὸν Ἀντίοχον λέγει τὸν Ἀλεξάνδρου
H υἱόν (6).

Ἐπὶ βασιλέα τοῦ νότου. Βασιλέα νότου (7) Ἀντίοχον νῦν λέγει τὸν Ἀλεξάνδρου υἱόν· ἥξειν δὲ μετὰ πολλῆς τῆς χειρὸς κατὰ Δημητρίου λέγει.

I Συνάψει πόλεμον. Συμβαλὼν γὰρ τῷ Δημητρίῳ ὁ Ἀντίοχος μετὰ Τρύφωνος, εἰς φυγὴν αὐτὸν ἔτρεψεν.

Λογιοῦνται ἐπ' αὐτὸν λογισμούς. Περὶ Ἀντιόχου λέγει· ὁ γὰρ Τρύφων βασιλεύσας αὐτόν,
K συσκευασάμενος αὐτὸν ἀναιρεῖ, καὶ τὴν βασιλείαν εἰς ἑαυτὸν μεθίστησι (8).

Φάγονται τὰ δέοντα αὐτοῦ. Ταῦτα δέ φησι διαπράξεται, ὑποκρινόμενος τὴν πρὸς αὐτὸν φιλίαν, καὶ οὐδὲ τὸ ὁμοδίαιτον ἐντραπείς.

L Συντρίψουσιν αὐτόν. Τουτέστιν οἰκειώσεται τοῦ στρατοπέδου τὸ πλῆθος, καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ ἐργάσεται φόνον.

Πεσοῦνται τραυματίαι. Ἐν τῷ καιρῷ τῆς Ἀντιόχου ἀναιρέσεως.

M Ψευδῆ λαλήσουσι. Τουτέστι λαλήσει· περὶ γὰρ Τρύφωνος λέγει· ἐπειδὴ συνεσθίων τῷ Ἀν-

oblitteratum. Inundabuntur, itaque dixit, pro sic iste Ptolemaei regnum excipiet, ut ille Alexandri.

Inundabuntur a conspectu eius. Metu perciti omnes ei auscultabunt.

Dux testamenti. Maccabaeum Ionatham dicit, ut populi principem, et qui plebi ad pietatem praeibat. Ait vero Demetrium regno inito moliturum ut huic quoque imperium eripiat.

23. *Cum gente exigua*. Quippe homines ter mille abs Ionatha submissi centum viginti milia hominum Demetrio rebellantium occiderunt Antiochiae.

24. *Cum laeto successu*. Ex his rebus gestis sumet animos Demetrius ad alias quoque regiones invadendas, postquam sociorum vires insuperabiles esse cognoverit.

Faciet quae maioribus eius intentata fuerant. Mirabilem prae quam maiores eius victoriam retulit. Etsi enim hi proelio cominus inito saepenumero victores fuerant; nulli tamen rebellantem exercitum perdomuerant, quod Demetrio accidit, inusitatae celeritatis victoriam adepto.

Praedam atque manubias. Multa, inquit, Iudaei quoque spolia reportabunt.

Aegypto praeterea mentem intendet. Dum ii rebellarent, universo regno timebat. Nunc autem Aegypti meminit, propterea quod hanc quoque possedit post Ptolemaei obitum.

Usque ad tempus. Hic etiam brevi postea morietur.

25. *Excitabitur vis eius et cor eius*. Dicit Antiochum Alexandri filium.

Contra regem austri. Regem austri nunc dicit Antiochum Alexandri filium, quem ingenti manu contra Demetrium ait venturum.

Bellum conflabit. Congressus cum Demetrio Antiochus Tryphone socio in fugam illum vertit.

Machinationes adversus eum fient. Loquitur de Antiocho. Nam Trypho, qui eum fecerat regem, insidiis structis eundem sustulit, sibique regnum vindicavit.

26. *Escam eius comedent*. Haec faciet, amicitiam simulans, neque communem mensam reverens.

Oppriment eum. Conciliabit sibi copiarum animos, Antiochumque interficiet.

Cadent vulnerati. Quo tempore Antiochi caedes fiebat.

27. *Mendacia loquentur*. Dicet scilicet; nam intelligitur Trypho: qui Antiochi mensa utens,

(1) Lege I. Maccab. XI. 19. seqq. (2) I. Maccab. XI. 44. seqq. Rem confirmat Diodorus siculus in excerptis tom. II. p. 594. (3) I. Maccab. loc. cit. (4) Recole dicta p. 150. n. 7. (5) Regnavit Demetrius Demetrii annis tribus. (6) Euseb. I. Chron. XL. 17; Ioseph. XIII. 5. (7) Quia scilicet hic Antiochus ex Arabia venit. (8) I. Maccab. XII. 39. Euseb. II. chron. an. Abraham. MDCCCLXXIX; Ioseph. XIII. 7.

A τιόχῳ, καὶ συγκροτεῖν αὐτῷ τῇ συμμαχίᾳ τὴν
βασιλείαν ὑπισχνούμενος, ἀφυλάκτως ἐπιπε-
σὼν ἀνεῖλεν.

Οὐ κατευθυνεῖ. Οὐ μὴν φησὶ ἀποίσεται τὸ
κέρδος ἐκ τῆς ὑπούλου ταύτης γνώμης· μετὰ
B γὰρ τὸ ἀποκτεῖναι τὸν Ἀντίοχον καὶ κρατῆσαι
τῆς βασιλείας, πάλιν καὶ αὐτὸς καθῃρέθη τῆς
ἀρχῆς, ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ υἱοῦ Δημητρίου ἀναι-
ρεθείς (1).

Ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ ἐν ὑπάρξει
C πολλῇ. Ἢ περὶ Ἀντιόχου λέγει τοῦ Δημητρίου (2)
κρατήσαντος τῆς ἀρχῆς, καὶ μετὰ δόξης ἐρ-
χομένου· ἢ περὶ Τρύφωνος, ὅτε τὸν υἱὸν
Ἀλεξάνδρου τὸν Ἀντίοχον ἀνελὼν, ὑπέστρε-
ψεν οἴκαδε.

D Ἡ καρδία αὐτοῦ ἐπὶ διαθήκην ἁγίαν· Πε-
ρὶ τοῦ Τρύφωνος λέγει, ἀνελόντος μὲν τὸν Ἰω-
νάθην πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι, χείριστα δὲ μετὰ
τὴν βασιλείαν διαθέντος τὸν λαὸν ἐπὶ Σί-
μωνος τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωνάθου (3).

E Ἐπιστρέψει. Τουτέστιν ἀντὶ τοῦ ὁ Τρύφων
ἀνελὼν τὸν Ἰωνάθην εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ ἐπα-
νήξει· ἵνα εἴπῃ οὐκ ἐπιβήσεται τῶν Ἱεροσο-
λύμων (4).

Εἰς τὸν καιρὸν ἐπιστρέψει. Μετὰ τὸν Ἰω-
F νάθου θάνατον· οὐ πρότερον γὰρ ἀπέστη,
ἄχρις οὗ τὴν κατ' αὐτοῦ γνώμην ἐπλήρωσεν·
ὡς γὰρ εἶδεν ὅτι τῆς Ἰουδαίας ἐγκρατὴς γε-
νέσθαι οὐ δύναται, σφάξας τὸν Ἰωνάθην,
ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ ἐχώρησε χώραν.

G Ἥξει ἐν τῷ νότῳ. Ἀντὶ τοῦ εἰς τὴν ἑαυ-
τοῦ βασιλείαν.

Καὶ οὐκ ἔσται ὡς ἡ πρώτη καὶ ἡ ἐσχάτη. Ὁ
σύρος, καὶ ποιήσει ὡς τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἔσχα-
τα (5)· τουτέστιν ᾧ δόλῳ χρήσεται κατὰ Ἀν-
H τιόχου, τούτῳ καὶ κατὰ Ἰωνάθου.

Οἱ ἐκπορευόμενοι κίτιοι (6). Ἐπὶ Τρύφωνα φη-
σὶν ἥξουσιν οἱ κίτιοι· ἦσαν δὲ Ἀντιόχου τοῦ
Δημητρίου· οὗτοι τοίνυν φησὶ μετὰ τοῦ αὐτῶν
βασιλέως, ὄντες δὲ περί που μυριάδες δώ-
I δεκα ἀνδρῶν παραταξάμενοι, ἀναιροῦσι τὸν
Τρύφωνα.

Ἐπιστρέψει καὶ θυμωθήσεται ἐπὶ διαθή-
κην ἁγίαν. Πανταχοῦ τὰ τοῦ λαοῦ συμπλέκει
ἐπείπερ τούτων ἕνεκα καὶ τῶν λοιπῶν μέμνη-
K ται (7)· λέγει δὲ νῦν περὶ Ἀντιόχου τοῦ Δημη-
τρίου (8). — Τουτέστι νικήσας τοὺς Αἰγυπτίους ὁ
Ἀντίοχος ἐπανήξει· λέγει δὲ πρότερον τὴν
αἰτίαν, ἀφ' ἧς ζέων τοῖς θυμοῖς (9) εἰς τὰ
Ἱεροσόλυμα ἐπανήει, τὸν πάντα τρόπον τοῦ
L Ἀντιόχου διαβάλλων (10).

Συνήσει ἐπὶ τοὺς καταλείποντας διαθήκην
ἁγίαν. Ἀντίοχος γὰρ τῆς ἀρχῆς λαβόμενος,
λήμματι τὴν χεῖρα ὑπεσχὼν, Ἰάσονι τὴν
ἀρχιερωσύνην δίδωσι (11)· συνήσει οὖν, τουτ-
έστι προσάξει τοῖς ἀποστάταις τὸν νοῦν.

eique pollicitus in regno adserendo praesidium, mox incautum adortus sustulit.

Non bene illi eveniet. Sane fallacia sua nihil ei proderit: nam post occisum Antiochum regnumque invasum; vicissim ipse principatum amisit, ab Antiocho Demetrii filio interfectus.

28. *In regionem suam revertetur multis cum opibus*. Vel de Antiocho loquitur Demetrii filio, qui ad recipiendum imperium non sine pompa accessit: vel de Tryphone, quum Antiocho Alexandri fiecisо, domum se recepit.

Ad testamentum sanctum cor eius. Dicit de Tryphone, qui ante regnum adeundum occidit Ionatham; tum in regno suo pessime hebraicam gentem vexavit sub Simone Ionathae fratre.

Regredietur. Trypho Ionatha occiso in terram suam revertetur; nempe Hierosolyma non adibit.

29. *Certo tempore regredietur*. Post Ionathae necem. Haud enim prius abscessit, quam sua consilia exsequutus est. Quum de Iudaea domanda desperaret, caeso Ionatha, in patriam secessit.

Veniet ad austrum. Scilicet in regnum suum.

Nec erit priori simile novissimum. Syrus habet: erunt novissima eius sicuti priora. Id est qua fraude adgredietur Antiochum, eadem etiam Ionatham.

30. *Egressi Citii*. Pergent, ait, contra Tryphonem Citii, qui sub Antiocho Demetrii stipendia faciebant. Illi rege suo duce, hominum fermo centum viginti milia, Tryphonem oppresserunt.

Reversus irascetur testamento sancto. Ubique res populi iudaici immiscet; quoniam huius gratia de reliquis quoque verba facit. Nunc loquitur de Antiocho Demetrii. — Victis Aegyptiis Antiochus regredietur. Ait primo causam, quamobrem animo concitus Hierosolyma adibat, quaqua versus Antiochum criminans.

Intelliget super testamenti sancti desertoribus. Antiochus regno suscepto, corruptus muneribus Iasoni sacerdotium concessit. Intelliget, id est apostatis aures praebebit.

(1) Iosephus XIII. 7. (2) Iosephus XIII. 6. (3) Idem ibid. (4) Idem ibid. (5) Ita revera legitur in syriaca simplici interpretatione, nec non apud Ephraemum. (6) Ab hebraica voce כתים. LXX interpretes et latinus vulgatus intelligunt Romanos; quod verissime fieri docet Bochartus Phaleg. III. 5, approbatque Michaelius geogr. hebr. p. 103. Dissentiunt ab his Polychronius aliique nonnulli. (7) Sic Hieronym. ad v. 6. (8) Non filium sed fratrem Demetrii dicunt hunc Antiochum Eusebius I. chron. XL. 18, Iosephus XIII. 7. (9) Ardebat ira et dolore Antiochus, quem Romani turpiter Aegypto exegerant. (10) Loquitur de persecutore Antiocho epiphane, de quo Euseb. I. chr. XVIII. 7. XXII. 2. XL. 14, et Hieronymus hoc loco. (11) Euseb. II. chron. ed. Mediol. p. 356 sqq.

A Βραχίονες ϗ σπέρματα ἐξ αὐτοῦ. Τουτ-
έστιν ἐκ τῆς τοῦ βασιλέως ἐπιτροπῆς ἰσχυρεῖ
κατὰ τῶν ὁμοεθνῶν ϗ εὐσεβῶν βουλομένων οἱ
παράνομοι γενέσονται.
Βεβηλώσουσι τὸ ἁγίασμα τῆς δυναστείας.
B Ἵνα εἴπῃ ϗ αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ δυνατοῦ Θεοῦ
κοινόν τινα ἀποδείξουσι τῇ παρ' ἑαυτῶν μιαι-
φονίᾳ· βέβηλον τὸ οὐκ ἐξαίρετον λέγει, ἀλλ'
ὁμοίως τοῖς πᾶσι προκείμενον· ὡς τὸ οὐκ εἰσὶν
ἄρτοι βέβηλοι ὑπὸ τὴν χεῖρά μου (1).
C Μεταστήσουσι τὸν ἐνδελεχισμόν· Ἀπὸ γὰρ
τῆς προειρημένης αἰτίας (2) ὁ Ἀντίοχος τὴν κα-
τὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιτείνων μανίαν, ϗ τὰς
συνήθεις θυσίας ἐκώλυσε προσφέρεσθαι τῷ
Θεῷ.
D Λαὸς γινώσκοντες Θεὸν αὐτοῦ. Τοὺς Μακ-
καβαίους λέγει κατισχύειν τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν·
οἱ γὰρ ϗ τῆς ἐνεγκούσης ἔδοξαν ἐλαύνεσθαι,
ἀλλ' οὖν τῇ τοῦ Θεοῦ συμμαχίᾳ ἀμείνους τοῦ
Ἀντιόχου πεφήνασι· τήν τε οἰκείαν ἀπολα-
E βόντες, ϗ τῷ ἱερῷ τὴν εὐκοσμίαν ἀποδεδω-
κότες.
Οἱ συνετοὶ τοῦ λαοῦ. Συνετοὺς καλεῖ τοὺς
τὸν θεῖον κεκτημένους ζῆλον· οἷος γέγονεν ὁ
Ματθίας ϗ οἱ σὺν αὐτῷ, μαχεσάμενοι μὲν
F τῷ βασιλικῷ προστάγματι, τὴν δὲ ἐπ' ἐρή-
μῳ δίαιταν μετ' εὐσεβείας ἀμείνω κρίναντες
τῆς ἐν βασιλείοις τρυφῆς.
Ἀσθενήσουσιν ἐν ῥομφαίᾳ. Ταῦτα δέ φη-
σι ἔσται παρὰ τῶν δικαίων ἐπὶ τῶν ἔργων
G αὐτῶν δειξάντων τὴν ἀνδρείαν· ὁ γὰρ Ἀν-
τίοχος πλεῖστα κατ' αὐτῶν βουλεύσεται, ὥστε
τοὺς μὲν πυρὶ, τοὺς δὲ ξίφει ἀνελεῖν, τοὺς δὲ
ἀποικίσαι τῆς ἐνεγκούσης· πλεῖστα δὲ ϗ πε-
ρὶ τὰς ἁγίας ἐργάσεται (3).
H Βοηθήσονται βοήθειαν μικράν. Τούτων δέ
φησιν ὑπὸ Ἀντιόχου οὕτω γενομένων, τεύξον-
ται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίας· τὸ δὲ μικ-
ρὰν, ἀντὶ τοῦ ἄρξεται αὐτοῖς βοηθεῖν ὁ
Θεός· αἰνίττεται δὲ τοῦ Ἰούδα τὴν κατὰ Ἀ-
I πολλωνίου πρώτην νίκην, ἀφ' ἧς φοβερός τε
τοῖς λοιποῖς κατέστη (4)· ϗ τοὺς λοιποὺς ἐπαν-
ισταμένους ἐτροπώσατο.
Προστεθήσονται ἐπ' αὐτούς. Ὁ γὰρ Ματθίας
ϗ Ἰούδας ἐν τῇ ἀποστάσει ἐκλιπόντες τὴν πό-
K λιν, πολλοὺς εἰς εὐσέβειαν ἀνέῤῥωσαν λόγῳ
ϗ παρακλήσει· ἔστι δὲ ὅτε ϗ κολάζων τοὺς
παρανόμους ὁ Ματθίας τοὺς λοιποὺς εὐσεβεῖν
ἠνάγκαζεν (5).
Ἐν ὀλισθήμασι. Ἀντὶ τοῦ ἐκ τῶν ὀλισ-
L θησάντων ϗ εἰς ἀσέβειαν ἐκτραπέντων.
Ἀπὸ τῶν συνιέντων. Τουτέστιν οἱ μὲν δί-
καιοι τεύξονται τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας· οἶδε
γὰρ πολλοὺς ϗ πεισομένους πλεῖστα, τῆς ἀσε-
βείας τὴν ἀπόδοσιν τοῖς ἔργοις δώσοντας·
M λέγει δὲ τοὺς ὑπὲρ ὀρθότητος ἀποθανόντας,

31. *Bracchia et propagines ex illo*. Scilicet e regis tutela vires sument contra gentiles suos et contra pietatis assecias impii homines.

Polluent potentiae sanctuarium. Significat ipsum potentis Dei templum profanatum iri caedibus. Pollutum dicit, quia minime exemtum, sed ut cetera vulgo expositum. Veluti, non habeo laicos panes ad manum.

Auferent iuge sacrificium. Praedictam ob caussam Antiochus contra Iudaeos furens, consueta quoque sacrificia vetuit offerri Deo.

32. *Turbae Dei sui gnarae*. Dicit Maccabaeos hostibus suis praevalentes. Etsi enim visi sunt patria sua excedere, nihilominus Dei ope Antiocho superiores evaserunt: patrioque solo recepto, templi splendorem instauraverunt.

33. *Sapientes in populo*. Sapientes vocat divino zelo instructos homines; cuiusmodi erant Matthias eiusque asseclae, qui regio mandato resistebant, vitamque in desertis locis cum pietate coniunctam anteponebant regiorum palatiorum deliciis.

Gladio corruent. Haec evenient iustis qui fortia facta prae se ferent. Namque Antiochus plurima adversus eos molietur; alios flammis, alios ense occidet; alios patria proterrebit. Multis etiam suppliciis sanctas feminas exercebit.

34. *Modico auxilio recreabuntur*. His ab Antiocho gestis, auxilium Dei nanciscentur. Quod autem ait modicum, intelligit initium divinae opis: nempe innuitur Iudae contra Apollonium prima victoria, qua formidabilis in posterum evasit, reliquosque adgressores repulit.

Sociabuntur eis. Matthias cum Iuda post defectionem relicta urbe, multos ad tuendam religionem adhortati sunt. Praeter quam quod Matthias reorum supplicio ceteros ad pietatem cogebat.

In lapsibus. Sic ait pro lapsis sive ad impietatem conversis.

35. *De sapientibus*. Iusti, inquit, Dei praesidium consequentur. Noverat enim alios quoque multos mala plurima passuros dum suae impietatis poenas luerent. Quamobrem sermo est

(1) I. reg. XXI. 4. (2) Nimirum, ut iam diximus, Antiochus a Citiis, sive Romanis, Aegypto, quam victor obtinebat, decedere iussus, furorem suum in Iudaeos miseros furere coepit. Ceteroqui dissentit ab hac veriore opinione Polychronius pag. praec., qui pro legatis communis ad Antiochum in Aegypto degentem intelligit exercitum qui Tryphonem oppressit. Sed recole p. 126, nec non II. Maccab. V. 11. (3) De his omnibus legesis I. Maccab. cap. I. sqq. (4) I. Maccab. III. 10. (5) Idem cap. II. 24.

A οἵ εἰσιν οἱ περὶ τὸν Ἐλεάζαρον ϗ οἱ ἑπτὰ
ἀδελφοὶ ἅμα τῇ μητρὶ (1).

Ἕως καιροῦ πέρας. Τουτέστι κρατήσουσι δὲ
εἰς τοσοῦτον οἱ περὶ τὸν Ἀντίοχον, ϗ ταῦτα
περὶ τὸν ναὸν ποιήσουσι, ἄχρισοῦ πληρωθῇ
B ὁ χρόνος, ὃν δὴ πρότερον εἶπε τῶν δισχιλίων
τριακοσίων ἡμερῶν (2). — Ἔσται δέ φησι ταῦτα
χρόνοις ὕστερον· δέκατος γὰρ ἀπὸ Ἀλεξάν-
δρου ὁ Ἀντίοχος, ὡς δέδεικται (3).

Ὁ βασιλεὺς ὑψωθήσεται. Τουτέστι κατα-
C φρονήσει αἰγυπτίων ϗ τῆς ἐκείνων δεισιδαι-
μονίας.

Μεγαλυνθήσεται ἐπὶ πάντα Θεόν. Τουτέστι
ϗ κατ᾽ αὐτοῦ τοῦ δεσπότου ἀλαζονεύσεται·
πεφυσημένος γὰρ τοῖς ῥηθεῖσι κατορθώμασι,
D ϗ εἰς τὸ ἱερὸν εἰσελθεῖν κατετόλμησεν, ἡγου-
μένου τοῦ Μενέλεω (4)· ϗ συλῆσαι τὰ ἱερὰ κει-
μήλιά τε, ϗ θάλατταν (5) εἰς τὴν ἑλλήνων με-
ταστήσειν ἠπείλει· ἰσοθεΐαν τε φανταζόμενος,
ϗ ἰσχύειν τῷ δεσπότῃ παραπλήσιον.

E Κατευθυνεῖ. Τουτέστι ϗ ταῦτα ποιήσας,
οὐδὲν πείσεται.

Μέχρις οὗ συντελεσθῇ ἡ ὀργή. Τουτέστι ϗ
ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας, οὐ μεταβληθή-
σεται τὴν γνώμην, ἄχρισοῦ πληγαῖς ὑπὸ τοῦ
F Θεοῦ, ἄκων ὁμολογήσει ὃν ἠρνεῖτο δεσπότην,
ἐπιγνώμων τῆς ἑαυτοῦ ἀσθενείας γενόμενος.

Εἰς γὰρ συντέλειαν ϗ σπουδὴν (6) γίνεται.
Τουτέστιν ὅταν δόξῃ πάντα κατωρθωκέναι,
τότε δίκην δώσει· τότε δὲ καὶ σπουδὴν ἢ
G τάχος.

Ἐπὶ πάντας θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ.
Τῶν γὰρ πρὸ αὐτοῦ πάντων τετιμηκότων τὸν
τόπον, ὥστε ϗ πολὺν πλοῦτον ἐκ τῶν ἀνα-
θημάτων αὐτόθι κεῖσθαι, αὐτός τε μόνος
H τήν τε πόλιν πορθῆσαι, ϗ τὸν ναὸν τῶν ἐνόν-
των κενῶσαι ἐπεχείρησεν.

Ἐπὶ πάντα θεὸν οὐ συνήσει. Τουτέστι τὴν
παρὰ πάντων τῶν ἐγχωρίων ὡς θεὸν (7) ὀνο-
μαζομένην [οὐκ] ἐγκαλεῖται· οὐχ ὅτι τοῦ ξοάνου
I κατεφρόνησεν, ἀλλ᾽ ὅτι ἰσοθεΐαν φαντασθείς,
κατεφρόνει παντὸς οὑτινοσοῦν λεγομένου θεοῦ.
— Τουτέστιν οὐ θαυμαστόν, ὅπου γε ϗ αὐτοῦ
τοῦ Θεοῦ κατεφρόνει τοῦ πάντων κυρίου.

Θεὸν Μαωζείν. Ἰσχυρὸν σημαίνει (8)· βούλε-
K ται δὲ εἰπεῖν, ὅτι εἴσεται θεὸν τὸν ἁπάντων
κύριον, καθ᾽ οὗ τὴν γλῶσσαν ἠκόνησε· ληφθεὶς
γὰρ ἀφορήτοις ταῖς ἀλγηδόσι, ϗ προσέτι τοῦ
ἅρματος πεσὼν, ϗ σκωλήκων γέμων τὸ σῶ-
μα, ϗ δυσωδίας ἔμπλεως καθεστὼς, ὡς ϗ
L βαρὺς γενέσθαι τοῖς προσεγγίζουσιν, ἔγνω ϗ
ἄκων τὸν ἁπάντων κύριον· ἀναθήματα γοῦν
πολλὰ πέμψας εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἠξίου δέησιν
ὑπὲρ αὐτοῦ γενέσθαι ὑπὸ τοῦ λαοῦ περὶ τὸν
Θεόν. — Ὁ γὰρ ἰσοθεΐαν φαντασθείς, οὐ τοῦ
M φρονήματος κατῆλθε μόνον, ἀλλὰ ϗ τῆς τῶν
πατέρων ἀσεβείας ἀπέστη, παλινῳδίαν ᾄσας (9).

ci de extinctis recti dogmatis causa, de Eleazaro scilicet et de septem cum matre fratribus.

Usque ad temporis finem. Tamdiu rerum potietur Antiochus templumque detrimentis adficiet, donec tempus absolvatur, quod ante dixit, duorum mille ac trecentorum dierum. — Postera aetate evenient: nam decimus fuit post Alexandrum Antiochus, uti demonstratum est.

36. *Rex extolletur*. Contemnet Aegyptios eorumque superstitionem.

Magnifice se iactabit adversus quemlibet Deum. Gloriabitur contra ipsum Dominum: nam praedicta prosperitate inflatus, templum ipsum ingredi ausus est, duce Menelao, sacramque gazam diripere. Minitabatur se mare ipsum in graeca regna translaturum, parem se Deo putans, Dominique potentiam aemulans.

Prospere aget. Atque ita se gerens, nihil interim mali patietur.

Quoad iracundiae modus expleatur. Deo patiente, mentem ipse haud immutabit: donec Dei plagis perculsus, quem antea negaverat Dominum fatebitur invitus, sua demum infirmitate cognita.

In consummationem enim sedulitatemque fit. Cum sibi bene omnia gessisse videbitur, tunc poenas dabit. Tunc erit sedulitas sive celeritas.

37. *Deos omnes patrum suorum*. Quum omnes ante eum reges locum hunc venerati sint, ita ut multa in eo gaza oblationum sit, solus ipse urbem depopulari templumque diripere ausus est.

Super Deo quovis non intelliget. Eam, quam indigenae omnes deam appellant, non invocabit. non quod statuam contemneret, sed quia divinos honores ipse affectans quemlibet Dei nomine praeditum aspernabatur. — Minime id mirum, siquidem Deum quoque omnium dominum flocci faciebat.

38. *Deum Maozim*. Vox haec validum significat. Dicit, ab eo agnitum iri Dominum universalem contra quem linguam exacuerat. Intolerandis enim correptus doloribus, tum curru delapsus, vermibus scatens pessimeque foetens, ita ut eum nemo proximum ferre posset, agnovit denique invitus universalem dominum. Quare multis donariis Hierosolyma missis, rogabat ut preces pro se fierent abs iudaico populo ad Deum. — Qui divinos honores affectaverat, non solum animi tumiditatem omisit, sed etiam a maiorum suorum superstitione recessit, cecinitque palinodiam.

(1) II. Maccab. cap. vi. vii. (2) Dan. cap. viii. 14. p. 133. (3) Decimus, omisso Alexandro; sed cum hoc, undecimus. Recole cap. vii. 8. p. 126. (4) Hactenus hoc scholion extat apud Broughtonum. Confer autem II. Maccab. V. 15. (5) Videtur Polychronius prae oculis habere quae dicuntur II. Maccab. V. 21. Ceteroqui veniebat mihi in mentem mare illud fusile a Salomone in templo positum III. reg. vii. 23; quod si forte vas in novo post captivitatem templo instauratum fuit, id Antiochus se ablaturum, etsi immane, minitari potuit. Nonne enim aetate nostra Galli interdum iactabant se monumenta quaedam ex Italia trans alpes abrepturos, quae tamen

A Ποιήσει τοῖς ὀχυρώμασι. Τουτέστι σπείσεται μετὰ ἰουδαίων φιλίαν, ἰσχυρῶν αὐτῷ φανέντων, διὰ τὸ ἐπὶ Θεὸν καταφυγεῖν. — Τουτέστι διὰ τιμῆς ἕξει ἰουδαίους τε καὶ τὸ ἱερόν· γράμμασι γὰρ ἐτίμησε τὸ ἔθνος, καὶ τὴν
B αὐτῶν μετεδίωκεν εὔνοιαν (1).

Ὑποτάξει αὐτοῖς πολλούς. Τουτέστι παύσει τοὺς κατ' αὐτῶν πολέμους.

Γῆν διελεῖ ἐν δώροις. Τουτέστι συγχωρήσει αὐτοῖς τὴν ἑαυτῶν διοικεῖν γῆν, καὶ δώροις τὸν
C ναὸν τιμῆσαι.

Ἐν καιροῦ πέρατι. Τουτέστι καὶ ταῦτα ποιήσας ἀποθανεῖται, δίκην τῶν πραχθέντων ὑπ' αὐτοῦ εἰσπραχθείς.

Συγκερατισθήσεται μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ νό-
D του. κ. τ. λ. Τουτέστι δύναμιν ἀθροίσας ἐπιστρατεύσει αἰγυπτίοις. — Τουτέστι κατὰ τοῦ Πτολεμαίου ὁ Ἀντίοχος ἐπελεύσεται, πλείστην ἑαυτῷ συναγαγὼν τὴν δύναμιν· — Τουτέστιν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Ἀντίοχος μετὰ πλήθους·
E οὕτω γὰρ φαίνεται συμβαλών. — Τουτέστι νικήσας ὑποστρέψει· ἐξέλασε γὰρ τῆς ἀρχῆς τὸν Πτολεμαῖον (2).

Εἰς τὴν γῆν τοῦ Σαβαεὶν (3)· Ἀντὶ τοῦ εἰς τὴν γῆν τοῦ σεβασμίου Θεοῦ· ἐκεῖθεν γὰρ ὑποστρέ-
F ψας, κατὰ ἰουδαίων ὥρμησεν (4).

Καὶ πολλοὶ ἀσθενήσουσι. Τότε γὰρ τῇ πόλει ἐπιστὰς ὁ Ἀντίοχος, τοὺς μὲν οἰκήτορας ἔθλιψε, τὰ δὲ τοῦ ἱεροῦ σκεύη λαβὼν, ᾤχετο, καὶ τὸν ναὸν τῷ βωμῷ ἔστησε καὶ ἐμόλυ-
G νεν (5).

Ἐκτενεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. κ. τ. λ. Τουτέστι πολλοὺς ἀναιρήσει, καὶ τὸν λαὸν συλήσει. — Ταῦτα δέ φησιν ἔσται, ἐπειδὰν καταστρέψηται τὴν Αἴγυπτον. — Τούτων φησὶ κατισχύσας τῶν
H ἐθνῶν, ἅπαντα αὐτῶν τὸν πλοῦτον λήψεται.

Ἀκοαὶ καὶ σπουδαὶ ταράξουσιν αὐτόν. Γνωρίζων τὴν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γενομένην ταραχὴν ὑπὸ τῆς εἰς ἀλλήλους φιλονεικίας Ἰάσονος καὶ Μενελάου (6)· ἀκούσας γὰρ ταῦτα μετὰ σπουδῆς
I ὑπέστρεψεν. — Δείκνυσιν ὅτι περὶ τῆς ὅλης ἀρχῆς ἠγωνίασε· κατεῖχε γὰρ καὶ τῆς Περσίδος ἣν βορρᾶν λέγει.

Ἥξει ἐν θυμῷ πολλῷ. Τουτέστι ζέων τῷ θυμῷ ὁ Ἀντίοχος, ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου εἰς
K τὴν Ἰουδαίαν ἀφίξεται (7).

Τοῦ ἀφανίσαι. Παγγενῆ γὰρ αὐτοὺς ἀπολέσαι ἐβουλεύσατο (8).

Πήξει τὴν σκηνὴν αὐτοῦ Ἀφαδανῷ. Τὸ ἐν Ἀφαδανῷ τόπον λέγει (9)· θάλασσαν δὲ μετα-
L φορικῶς τὸ πλῆθος· ἵνα οὖν εἴπῃ, ὅτι ἐπὶ τῶν Ἱεροσολύμων γενόμενος, μεταξὺ τοῦ πλήθους αὐλισθήσεται, προσδεχθεὶς ὑπὸ τῶν τὰ αὐτοῦ φρονούντων· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σκηνὴν εἶπεν, ἐπειδὴ μὴ αὐτόθι ᾤκισε· συλήσας γὰρ
M τὸν ναὸν, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἔσπευσεν (10).

39. *Faciet munitionibus.* Amicitiam cum Iudaeis contrahet, postquam eos fortes cognoverit, eo quod ad Deum confugerint. — Iudaeos templumque in honore habebit: nam litteris quoque nationem dignatus est, atque eius benivolentiam ambivit.

Multos eis subiiciet. Bella in eos consurgentia inhibebit.

Terram divisit in donis. Sinet eos propriam administrare regionem, templumque donis ornare.

40. *In temporis fine.* His actis morietur, luendae poenae factorum suorum addictus.

Cornu contendet cum rege austri etc. Contractis copiis expeditionem in Aegyptum faciet. — Ptolemaeum adgredietur Antiochus cum maximis viribus. — In Aegyptum Antiochus cum ingenti exercitu: sic enim pugnam commisisse exploratum est. — Victor redibit. Nam ab eo Ptolemaeum regno spoliatum scimus.

41. *In regionem Sabaim.* In regionem venerabilis Dei. Illinc enim digressus, in Iudaeos impetum fecit.

Multi corruent. Tunc enim delatus ad urbem Antiochus, cives vexavit, direptisque sanctuarii vasis abiit, postquam templum ara erecta polluerat.

42. *Extendet manum suam etc.* Multos occidet, populumque spoliabit. — Haec evenient postquam Aegyptum domuerit. — His gentibus debellatis, opes earum sibi vindicabit.

44. *Rumores celeres perturbabunt eum.* Audito tumultu iudaico propter Menelai cum Iasone contentionem, eo rumore percitus reditum maturavit. — Significat eum summae rei suae timuisse. — Possedit et Persidem; quam aquilonem propheta vocat.

Veniet cum gravi ira. Iracundiam spirans adventabit Antiochus abs Aegypto in Iudaeam.

Ad delendum. Supremo enim excidio perdere gentem decreverat.

Figet tabernaculum suum in Aphadano etc. Aphadanus locus est. Mare autem dicit figurate multitudinem. Ait Antiochum Hierosolyma delatum, cum magno numero hominum conversaturum, illorum scilicet qui partibus eius studebant. Idcirco tabernaculum dixit, quoniam ibi non est commoratus; sed templo direpto, Antiochiam properavit.

---

sua mole immobilia perstabant? (6) Abest ab edd. σπουδήν. Extat vero etiam in aliis codd. (7) Pota Astarten. (8) Sic intelligunt LXX interpretes et Aquila apud Hieronymum, qui satis de hoc vocabulo disputat. (9) Extat apud Brough.

(1) II. Maccab. VIIII. 18. (2) I. Maccab. I. 19. Extat autem scholium hoc apud Broughtonum. (3) Varias huius vocabuli veterum interpretum explicationes habes apud Hieronymum. Ceteroqui vox hebraica צבי sine dubio significat *quidquid est desiderabile*. Polychronius ludit in similitudine graeci vocabuli. (4) Extat apud Brough. (5) Extat apud Brough. (6) Recole p. 136. (7) Extat apud Brough. (8) Hanc deliberationem in An-

A Οὐκ ἔσται ὁ ῥυόμενος αὐτόν. Τουτέστι συγχωρήσει Θεός, τούτων γινομένων, οὐ παραχρῆμα εἰσπραττόμενος αὐτὸν τὴν δίκην.

Cap. XII. Ἀναστήσεται Μιχαήλ. Καὶ μὴν ὅτι τῆς ἄνωθεν γενομένης ῥοπῆς, οἱ μὲν ἀσεβήσαντες B αἰσχυνθήσονται, οἱ δὲ ἐγκαρτερήσαντες τῷ ὑπὲρ τοῦ νόμου, παῤῥησίᾳ λαμπροὶ καὶ περίβλεπτοι φανοῦνται, ὡς ἡρμήνευται· ἐπειδὴ ἡ τοῦ ἀγγέλου βοήθεια μάλιστα ἐδείκνυτο ἐν τοῖς πολέμοις, οἷς κατώρθωσεν Ἰούδας ὁ μακκα- C βαῖος ἐν τοῖς πρὸς τοὺς Ἀντιόχου στρατηγούς.

Ἔσται καιρὸς θλίψεων κ. τ. λ. Τουτέστιν οὔτε παρ' αἰγυπτίοις τοιαῦτα πεπόνθατε· τοσαύτη γὰρ ἦν ἡ βαρύτης, ὥστε καὶ νύμφην ἐκ D τοῦ παστοῦ ἐξελθοῦσαν θρηνεῖν, καὶ πᾶσαν ἡλικίαν ἐν θρήνοις εἶναι (1)· καὶ ὡς ἂν μὴ δόξῃ ἀγνοεῖν Θεὸς τὴν γνώμην τῶν τε εὐσεβούντων καὶ παρανομούντων, πρὸ τοῦ τέλους καλῶς ἐπάγει,

E Σωθήσεται ὁ λαός σου πᾶς. Τουτέστιν ὅσους οἶδε Θεὸς δικαίους, οὗτοι διαμένουσιν ἐν εὐσεβείᾳ· καὶ μυρία ποιήσας ὁ Ἀντίοχος, αὐτῶν οὐ περιέσται (2).

Πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι F ἐξεγερθήσονται. Οἴδαμεν ὡς πολλοὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως ταῦτα λέγουσι· δεῖ δὲ μὴ τῷ προχείρῳ προσέχειν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας πανταχοῦ φροντίζειν (3)· οἶδε γὰρ πολλάκις νεκροὺς τοὺς ἐν αἰχμαλωσίᾳ καλεῖν· ὡς καὶ Ἡσαΐας G λέγει (4)· ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις· καὶ τὰ ἑξῆς.

Οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν. Συνιέντας γὰρ ἐκάλεσε τοὺς εὐσεβήσαντας, καὶ τῇ φυλακῇ τῶν νόμων ἐγκαρτερήσαντας· τῷ δὲ παραδείγματι H τὸ διάφορον αὐτῶν καὶ περιφανὲς ἐμήνυσεν.

Ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ἔτι. Ἀστέρας πάλιν κατὰ τὸ τῆς γραφῆς ἰδίωμα τοὺς λαμπροὺς καὶ περιφανεῖς ἐκάλεσεν· ἵνα οὖν εἴπῃ ὅτι οἱ εὐσεβήσαντες πρὸ τῆς παρανομίας I τὸ δίκαιον τετιμηκότες, ἀδιάλειπτον ἕξουσι τὴν τιμὴν διὰ παντὸς τοῦ βίου· τὸ δὲ καὶ ἔτι, ἔμφασιν ἔχει ὅτι ἀτελεύτητος ἔσται αὐτῶν ἡ τιμή.

Σφράγισον τὸ βιβλίον. Τουτέστι καὶ γράψας K ἔασον ἐν ἀφανεῖ· τὸ γὰρ σφράγισον σημαίνειν τοῦτο οἶμαι, τὸ μὴ δεῖν αὐτὰ σαφῆ γραφῆναι.

Ἕως καιροῦ συντελείας. Ἄχρις οὗ ὁ καιρὸς ἐπιστῇ καθ' ὃν πληρωθῆναι ταῦτα δεῖ· ὥστε ἐκ τῶν πραγμάτων ἀνάγεσθαι ἐπὶ τὴν τῶν L λεγομένων ἀλήθειαν (5).

Ἕως διδαχθῶσι πολλοί. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων συνέφερεν ἡ ἄγνοια, ὥστε μὴ φόβῳ αὐτοὺς κατασχεθέντας ἐθελοκακῆσαι πρὸς τὴν ἄνοδον· μετὰ δὲ τὴν ἔκ- M βασιν, λυσιτελὴς ἡ εἴδησις (6).

Πληθυνθῇ ἡ γνῶσις. Ὅτι μὲν οὖν πέρας

Nemo illi opem feret. His gestis, parumper Deus indulgebit, nec statim poenas reposcet.

1. *Consurget Michael.* Ope desuper incumbente, impii pudore perfundentur: qui autem in legis observantia perseveraverint, fiducia clari spectabilesque apparebunt, uti iam explanatum est: quoniam angeli auxilium praecipue in bellis enituit, quae Iudas maccabaeus feliciter gessit adversus Antiochi duces.

Angustiarum tempus erit. Ne ab Aegytiis quidem talia passi estis. Tantus fuit malorum cumulus, ut sponsa quoque relicto thalamo ploraret, et cuiusvis aetatis homines in luctu versarentur. Sed tamen ne Deus videretur seu piorum seu impiorum consilia nescire, praeclare in fine additur:

Populus tuus universus servabitur. Quoscumque Deus iustos esse noverit, hi in sua pietate manebunt. Sexcentis licet utatur machinis Antiochus, nequaquam hos expugnabit.

2. *Multi qui in terrae tumulis dormiunt excitabuntur.* Novi equidem a multis haec verba de resurrectione explicari. Atqui non facile in vulgari sententia acquiescendum, sed veritatis semper habenda ratio est. Saepe enim scriptura mortuos vocat eos qui in captivitate versantur. Sic ait Esaias: resurgent mortui et excitabuntur qui in sepulcris iacent; et cetera.

3. *Intelligentes fulgebunt.* Intelligentes vocavit pietati deditos, atque in legis observantia constantes. Similitudine autem praestantiam horum claritatemque innuit.

Ceu stellae in saecula et amplius. Stellarum nomine insignivit, locutione scripturae peculiari, splendidos inlustresque homines. Pii qui delicto iustitiam praeposuerunt, perpetuo fruentur per omnem vitam decore. Iam vox *amplius* emphasim habet, quod nempe termine gloria eorum caritura sit.

4. *Sigillo librum muni.* Quae scripsisti, occulta esse sinito. Nam sigillo munire dici puto pro oportere haec clam scribi.

Usque ad tempus consummationis. Quoad tempus adsit, quo haec confieri necesse est. Tum vero res gestae ipsae veritatem dictorum docebunt.

Quoad erudiantur multi. Quippe ante rerum experientiam utilis erat inscitia, ne illi timore correpti torperent ad reditum. At vero post rerum exitum, profutura erat notitia.

Compleatur notitia. Quae prophetae in reve-

---

tiochi consilio habitam scribit diligenter Diodorus siculus lib. xxxiii. ecl. 1. (9) De *Aphadano* seu *Apedno* copiose Hieronymus, cui videtur locus prope Emmaunta. (10) Extat apud Brough.

(1) I. Maccab. cap. I. (2) Extat apud Brough. (3) Hanc quoque sententiam haurit a Porphyrio Polychronius (recole vero p. 126–127.) ut ex Hieronymo cognoscimus, quem legesis pro meliore sententia pugnantem; itemque Theodoretum; denique Severum in catena inferius in hoc volumine a nobis edita. (4) Cap. xxvi. 19. (5) Extat apud Brough. (6) Extat apud Brough.

A ἔχει τὰ εἰρημένα τῆς τοῦ προφήτου ἀποκαλύ-
ψεως, εὔδηλον καὶ πρὸ τῶν ἑτέρων λόγων·
ταῦτα δὲ προστίθεται οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐπει-
δὴ τὰ κατὰ τὸν λαὸν ἀκριβῶς ἀκούσας ὁ Δα-
νιὴλ, καὶ ὅτι χείριστα πείσονται ὑπὸ Ἀντιό-
B χου, ὥστε καλύψαι πᾶσαν τὴν πώποτε αὐ-
τοῖς ἐπενεχθεῖσαν συμφορὰν, εἰς ἀθυμίαν κατ-
έπεσε, καὶ οὐδὲ ἐρωτᾷν οἷός τε ἦν, ὁ Θεὸς
οὐκ ἀπαραμύθητον αὐτὸν καταλιμπάνων, ἀπὸ
τοῦ χρόνου ἀνίησι τῆς φροντίδος· καὶ ἤδη τοῦ ἀγ-
C γέλου τοῦ προσδιαλεγομένου, ὡς τετελεκότος
τοὺς τῆς διακονίας λόγους, οἰχομένου τε καὶ τὸν
ποταμὸν (1) μεσάσαντος, δείκνυσιν αὐτῷ ἑτέρους
δύο ἀγγέλους ἑστῶτας ἑκατέρωθεν τοῦ ποτα-
μοῦ, καὶ πυνθανομένους τίς ὁ χρόνος τῶν ῥη-
D θέντων· οἱ μὲν γὰρ τοῦ ἐρωτᾷν ἴσως εἶχον τὴν
ἐξουσίαν· ὁ δὲ ἅτε ἄρχων ὢν τῶν ἀγγέλων,
καὶ τὰ κεκρυμμένα εἰδὼς, ἀνήγγελλεν (2)· ἢ ἴσως
ἅπαντα ἐσχηματίζετο πρὸς τὸ λυσιτελὲς καὶ
διδασκαλίαν τοῦ προφήτου (3).
E Ἕως πότε τὸ πέρας; Τουτέστι τῶν συμ-
βησομένων τῷ ἔθνει. – Οὐ τὸν χρόνον μόνον
καθ' ὃν συμβήσεται τὰ εἰρημένα, ἐβουλήθη
τὸν προφήτην διδάξαι ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ καὶ πι-
στώσασθαι περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων·
F διὰ τοῦτο πρὸς πληροφορίαν ἀνατείνει εἰς οὐ-
ρανὸν τὰς χεῖρας, ὅρκῳ τῷ κατὰ Θεοῦ πιστοῦ-
ται περὶ τῶν λεγομένων (4).
Ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμόν. Με-
τὰ τὸ δεινὰ φησὶ τὸν λαὸν παθεῖν, καὶ τῆς
G ἐνεγκούσης γενέσθαι φυγάδας τοὺς ὑπὸ Θεοῦ
ἡγιασμένους, ἅπαντα παυθήσεται τὰ τῶν πα-
ρανόμων· καὶ οἵ τε εὐσεβεῖς ἐν ἀδείᾳ διάξου-
σι· καὶ ὁ ναὸς τὸ πρέπον ἀπολήψεται σχῆμα (5).
Ἤκουσα καὶ συνῆκα. Τουτέστιν ὑπομνησθεὶς
H τῶν ἤδη ῥηθέντων, ἔγνων ὡς ἀληθῆ τὰ λε-
γόμενα.
Τί τὰ ἔσχατα τούτων; Δῆλός ἐστιν ὁ Δα-
νιὴλ ὑπὸ πολλῆς τῆς περὶ τὸ θεῖον ἐπιθυμίας
πάντα ἐθέλειν μανθάνειν ἀκριβῶς τὰ μετὰ
I ταῦτα (6).
Δεῦρο Δανιήλ. Τουτέστι παῦσαι φιλοπευ-
στῶν περαιτέρω τῶν ῥηθέντων· ἀσαφεῖς γὰρ
ἐκείνους τοὺς λόγους εἶναι προσήκει, καὶ ἀπορ-
ῥήτους μένειν παρὰ Θεῷ ἄχρις τῆς τῶν χρό-
K νων ἐκβάσεως (7). – Τὸ ἀσαφὲς τῶν εἰρημένων
αἰνιττόμενος.
Ἐκλεγῶσι κ.τ.λ. Τοσοῦτον μόνον ἴσθι ὡς πάν-
τα τὰ κάλλιστα, κατὰ τὴν τοῦ χριστοῦ ἔσται
παρουσίαν· ἐξελέγησαν γὰρ οἱ ἀπόστολοι·
L ἐκλευκαίνονται δὲ οἱ καθαιρόμενοι, καὶ τῷ βα-
πτίσματι τῷ ἁγίῳ φωτιζόμενοι· πυροῦνται δὲ
οἱ δόκιμοι, διὰ τῆς πίστεως γινόμενοι δό-
κιμοι.
Ἀνομήσουσιν ἄνομοι. Τὰ μὲν οὖν περὶ τοῦ
M χριστοῦ ἔσται ταῦτα· ἴσθι δὲ ὡς ἔσονταί τι-
νες οἱ τότε πλεῖστον τὴν ἀσέβειαν ἐπιδείξον-

latione dicta fuerant, sane constabat ad exitum deductum iri, etiamsi nemo praeterea interfatus esset. Verumtamen haud temere sequentia adduntur; sed quia Daniel fata populi accurate edoctus, et quod tanta ab Antiocho mala impenderent, quae omnis veteris calamitatis memoriam obruerent, animo conciderat, neque amplius sciscitando potis erat; Deus ne illum sine ullo solatio esse sineret, temporis notitia curam solvit. Et iam angelo, qui colloquium fecerat, post absolutum sermonis officium, discedente medioque flumini insistente, demonstrantur prophetae alii angeli duo utrimque in ripa fluminis stantes, qui sciscitabantur de tempore praedictarum rerum. Et his quidem fortasse facultas interrogandi erat, ille autem angelorum princeps et arcanorum conscius, palam efferebat. Vel omnia fortasse ad utilitatem atque eruditionem prophetae figurabantur.

6. *Usque quo finis?* Rerum scilicet nationi eventurarum. – Non tempus tantummodo quo praedicta contingent edocere prophetam angelus voluit, verum etiam de veritate sermonum certum facere. Hinc ad fidem augendam sublatis in caelum manibus, sacramento Dei interposito, quae dicta fuerant confirmat.

7. *Cum completa fuerit dispersio*. Postquam mala gravissima passus populus fuerit, sanctique Dei patriam extorres deseruerint; tum vis omnis impiorum cohibebitur. Tum pii securi vitam agitabunt, suamque templum dignitatem recuperabit.

8. *Audivi atque intellexi*. Memor dudum mihi dictorum, vera esse oracula agnovi.

Quae novissima horum? Apparet Danielem multo rerum divinarum studio, avere omnia adamussim scire quae posthinc evenient.

9. *Apage Daniel*. Finem fac percontandi prolixius quam dictum est. Eos quippe sermones latere decet, atque in arcanis Dei manere usque ad temporum exitum. – Obscuritatem dictorum innuens.

10. *Deligentur etc.* Tantummodo scito praeclarissima omnia in Christi adventu futura. Nam apostoli delecti fuerunt. Dealbantur puri homines sanctoque baptismate lustrati. Igne autem purgantur qui iam fide probati fuerunt.

Impie agent impii. Res quidem Christi ita se habebunt. Sed tamen et illud scito, fore quosdam, qui per id tempus plurimam malitiam

(1) Tigrim intelligit Hieronymus. (2) De his tribus angelis legendus Hieronymus. (3) Extat apud Brough. (4) Extat apud Brough. (5) I. Maccab. XIII. 8. sqq. (6) Hieronymus: *audierat propheta regum bella diversa, et inter se proelia et multiplicem historiam; sed nomina non audierat singulorum*. (7) Extat apud Brough.

A ται· λέγει δὲ τοὺς περὶ τὸν φόνον τοῦ χριστοῦ σπεύσαντας· ἀορίστως δὲ λέγει, ταῦτά τε κἀκεῖνα παντάπασι κρύπτειν διεγνωκὼς ὡς ἔφην· τήν τε τῶν ἰουδαίων ἀποβολὴν τήν τε τῶν ἐθνῶν κλῆσιν.

B Οὐ συνήσουσι πάντες ἄνομοι. Πολλοί φησιν οὐκ εἴσονται δεσπότην τὸν παραγενόμενον· αἰνίττεται δὲ ἰουδαίους ϗ τοὺς περὶ τὸν Ἡρώδην ϗ Πιλάτον· περὶ ὧν ϗ ὁ μακάριος Παῦλος λέγει, εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δό-
C ξης ἐσταύρωσαν(1).

Οἱ νοήμονες συνήσουσι. Ἀλλὰ ϗ τούτων ταύτην ἐπιδειξαμένων τὴν γνώμην, οἱ περὶ τὴν εὐσέβειαν ὀρθοὶ πιστεύσουσι· τοῦτο μὲν ἀπὸ τῶν σημείων δυσωπούμενοι· τοῦτο δὲ ἀπὸ
D τῶν τοῦ χριστοῦ ὑπὸ τῶν προφητῶν προῤῥηθέντων τε ϗ ἐκβάντων.

Ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ. Ἐνδελεχισμὸν μὲν οὖν καλεῖ τὴν καθημερινὴν θυσίαν· παράλλαξιν δὲ τὴν παρατροπήν, ἀπὸ τοῦ πα-
E ραλλάττεσθαι ϗ εἰς τὸ ἐναντίον μεθίστασθαι(2).

Τοῦ δοθῆναι τὸ βδέλυγμα. Τὸν βωμὸν ὃν ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ ναοῦ ϗ τιμῇ τοῦ ὀλυμπίου Διὸς ἔστησε(3). βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι μετὰ τὸ τὴν παράνομον θρησκείαν περὶ τὸν ναὸν τε-
F λεσθῆναι, ϗ δεινὰ τοὺς ὁμοφύλους τοὺς σοὺς παθεῖν ὡς εἴρηται, ἄρξεταί τις εἶναι μεταβολὴ τῆς ἐκείνων εὐημερίας (4).

Ἡμέραι χίλιαι σϟ· Ἀπὸ τοίνυν ἐκείνου τοῦ καιροῦ καθ᾽ ὃν μετάπτωσίς τε ἔσται ἐπὶ τὸ
G ἐναντίον, τῶν ἐν δυσκολίαις μὲν ἐξεταζομένων, μελλόντων δὲ ἀπολαμβάνειν τὴν οἰκείαν κατάστασιν, ἔσονται ἡμέραι χίλιαι σϟ(5).

Μακάριος ὁ ὑπομένων ϗ φθάσας εἰς ἡμέρας ατλε. Μακαρίζει τοίνυν τοὺς τοῖς δεινοῖς ὑπὲρ
H τῆς εὐσεβείας ἐγκαρτερήσαντας, ϗ διανυκότας τὸν πρότερον χρόνον, λέγω δὲ τῶν ασϟ ἡμερῶν· ἐν αἷς ἔτ᾽ ἀμφίβολος ἦν ἡ τῶν εὐσεβῶν πρὸς τοὺς παρανόμους διαφορά· ϗ φθάσαντες εἰς τὸν χρόνον τῶν ατλε ἡμερῶν· ἐν αἷς
I λοιπὸν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου νίκην, λαμπρά τε τοῦ Θεοῦ ἐδείκνυτο ἡ βοήθεια(6)· ϗ μακαριστοὶ οἱ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἠλπικότες· εὐφραίνοντο οὐκέτι ἐν λόγοις τὴν ἄνωθεν ἔχοντες ῥοπήν, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῶν ἔργων δειχθέντες
K ἀμείνους τε τῶν παρανόμων ϗ Θεῷ ἀνακείμενοι διὰ τὴν εὐσέβειαν· ὥσπερ γὰρ τὸ πρότερον μετεώρων ἔτι τῶν πραγμάτων κειμένων, ϗ τῆς συμφορᾶς ἐπηρτημένης τοῖς εὐσεβέσιν, ἐγαυρίων οἱ θεραπεύειν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν
L βουλόμενοι, οὕτω μετὰ τὴν νίκην τῶν περὶ τὸν Ἰούδαν, οὗτοι τοῦ μακαρισμοῦ ἄξιοι ἐφαίνοντο, κἀκεῖνοι σφᾶς αὐτοὺς ἀθλίους ἐνόμιζον (7).

Σὺ δεῦρο ϗ ἀναπαύου. Τουτέστι ταῦτα ἐγνωκώς, ἀπαλλάγηθι τῆς φροντίδος, μηδὲν πλέον τῶν εἰρημένων πολυπραγμονῶν (8).

expromant. Dicit autem illos qui ad Christi necem studiose incubuerunt. Verumtamen indefinite haec et illa dicit, quo clam omnibus sint, ut dixi, nempe et Iudaeorum repudium et gentium vocatio.

Nemo impius intelliget. Multi Dominum iam praesentem nescibunt. Innuit Iudaeos nec non Herodem atque Pilatum; de quibus beatus quoque Paulus ait, si enim agnovissent, nequaquam dominum gloriae crucifixissent.

Cordati intelligent. Atqui illis ita se gerentibus, nihilominus credent qui recta ad pietatem tendunt; partim prodigiis commoti, partim ob Christi et prophetarum oracula quae vera evaserunt.

11. *A tempore quo demutatum fuerit iuge sacrificium*. Iuge sacrificium dicit quotidianam victimam. Demutationem vero dicit pro regressione, a demutando seu in contrarium vertendo.

Et detur abominatio. Aram dicit quam Antiochus ad sanctuarii perniciem honori Iovis olympii statuit. Ostendit ergo, fore ut post impiam superstitionem in templo patratam, et post gravia mala popularibus tuis uti dictum est inflicta, tunc demum incipiat prosperitas illius retro sublapsa referri.

Dies MCCXC. Ex illo tempore quo fortunae in contrarium conversio accidet, cum scilicet vexati eatenus homines, in pristinum restituentur, dies erunt MCCXC.

12. *Beatus qui sustinet pervenitque ad dies* MCCCXXXV. Beatos ait qui mala pro religione toleraverint, primumque illud tempus confecerint dierum MCCXC, quo adhuc anceps erat piorum cum impiis proelium: quique pervenerint ad dies MCCCXXXV; quibus post relatam de Antiocho victoriam, splendidum fiet Dei auxilium. Tum beati illi qui Dei fiduciam non abiecerunt, gaudio efferentur; haud iam verbo tenus supernam opem habentes, sed factis prae se ferentes; victores nempe impiorum: ceteroqui id ipsum Deo propter suam pietatem acceptum ferentes. Sicuti enim antea rebus adhuc fluctuantibus, atque infortunio piis impendente, laetabantur ii qui regiae potestati favebant; ita post Iudae victoriam pii homines in beatitate versari videbantur, impii autem calamitosos se existimabant.

13. *Tu sodes iam requiesce*. His cognitis, curam sepone, neque plura dictis exquire.

---

(1) I. Cor. II. 8. Adde act. III. 17. Ceteroqui a Daniele impii vocantur qui Dominum crassa inscitia non agnoverunt. (2) Extat apud Brough. (3) I. Maccab. I. 57. (4) Extat apud Brough. (5) Extat apud Broug. (6) Id quodque a Porphyrio sumit Polychronius, teste Hieronymo. *Porphyrius hunc locum ita edisserit, ut quadraginta quinque dies qui super mille ducentos nonaginta sunt, victoriae contra duces Antiochi tempus significent*. (7) Extat apud Brough. (8) Extat apud Brough.

A Ἔτι γὰρ ἡμέραι. Καὶ γὰρ χρόνοις ὕστερον ἔσται τὰ ῥηθέντα.

Ἀναπαύσῃ. Ἀντὶ τοῦ σὺ δὲ μεταλλάξεις τὸν βίον.

Ἀναστήσῃ εἰς τὸν κλῆρόν σου. Ἴσθι δέ
B φησιν, ὡς πᾶσα τοῦ βίου κατάστασις αὕτη παυθήσεται, καὶ ἔσται πάντων ἀνάστασις (1), ἐν ᾗ τῶν βεβιωμένων ἕκαστος ἕξει τὰς ἀμοιβάς· τὸ τηνικαῦτα δὲ καὶ αὐτὸς τῶν τῆς ἀρετῆς πόνων λήψῃ τὰ ἔπαθλα.
C Ὁ βασιλεὺς Ἀστυάγης. Ὑποπτεύσειεν ἄν τις ἐκ τῶν κειμένων τὸν Ἀστυάγην μήδων βεβασιλευκέναι μετὰ τὸν Δαρεῖον· ἔχει δὲ οὐχ οὕτως· ἢ γὰρ ἂν ὁ προφήτης ἐμνημόνευσεν ἐν ποίᾳ τινὶ καταστάσει ἐν τοῖς τούτου γέ-
D γονε χρόνοις· ὃ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν φαίνεται πεποιηκώς· εὕροι τοίνυν ἄν τις τοῦτο ἀποδεδωκότα τὸν προφήτην τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις· φήσας γὰρ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς γραφῆς
E τῆς ἐπὶ τοῦ Βαλτάσαρ ἐπὶ τοῦ τοίχου δειχθείσης, ὡς παραλήψονται μῆδοι τὴν βασιλείαν καὶ πέρσαι, ὡς κατὰ ταύτην μὲν ἀρξάντων Δαρείου τε τοῦ μήδου καὶ Κύρου τοῦ πέρσου, μεταστησομένης δὲ ὅσον οὐδέπω τῆς ἀρχῆς
F εἰς πέρσας ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται (2)· μνημονεύσας τοίνυν τοῦ Δαρείου, ὡς διαδεξαμένου τὸν Βαλτάσαρ· ἐν αὐτῇ γάρ φησι τῇ νυκτὶ ἀπέθανε Βαλτάσαρ ὁ βασιλεύς, καὶ παρέλαβε Δαρεῖος ὁ μῆδος τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· καὶ εὐθὺς ἐπισυνάψας τὰς ὀπτασίας ἑαυτοῦ, ἅς ἐν τε τῷ
G πρώτῳ ἔτει τοῦ Βαλτάσαρ ἐθεάσατο, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ, καὶ μὴν ὧν εἶδεν αὐτοῦ βεβασιλευκότος Δαρείου, καὶ ὧν εἶδεν ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Κύρου τοῦ βασιλέως· ἐπειδὴ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ τοῦ Κύρου οὐκ ἔφη, ἀλλ' ἁπλῶς ἐν τῷ πρώτῳ
H ἔτει εἶδε τὰ καὶ τά· τὸ ἐλλεῖπον τῇ γραφῇ ἀποδιδούς, ἔφη τὸν μὲν Ἀστυάγην τετελευτηκέναι, βεβασιλευκέναι δὲ τὸν Κύρον· ἦν δὲ οὗτος ὁ Ἀστυάγης βασιλεὺς μὲν περσῶν, πάππος δὲ τοῦ Κύρου, ὡς αἱ ἑλληνικαὶ διδάσκου-
I σι γραφαί· ὃς τεχθέντα ἀνελεῖν ἐβουλήθη· ὁ δὲ Κῦρος σωθεὶς προνοίᾳ θείᾳ τῆς ἀρχῆς ἐπελάβετο, καθελὼν τὸν Ἀστυάγην. Νῦν οὖν τὸν μὲν Ἀστυάγους τελευτὴν ἔφη· τοῦ
K δὲ Κύρου τὴν ἀρχὴν δεικνὺς τὴν ἀληθῆ γραφήν, τὴν ἐπὶ Βαλτάσαρ δειχθεῖσαν, ἣν αὐτοῖς ἡρμήνευσε· καὶ ὅτι ὁ θεὸς κηδόμενος τοῦ λαοῦ, σώζειν αὐτὸν διέγνω· τήν τε αὐτοῦ πρόῤῥησιν εἰς πέρας ἄγων, καὶ τῷ πλήθει κα-
L τὰ τὰς ὑποσχέσεις τὴν ἄνοδον χαριζόμενος· εἰ δὲ ἡ γραφὴ μετὰ τὸν Δαρεῖον τὸν Κῦρον ἔφη βεβασιλευκέναι, οὐ ξενιστέον· εὔδηλον γὰρ ὡς τὸ τηνικαῦτα τοπαρχίαι αἱ βασιλεῖαι ἐτύγχανον· καὶ ἡ νῦν περσῶν βασιλεία πολ-
M λῶν ἐθνῶν ἄρχουσα, διαφόρους ἔχει κατὰ τὸ παλαιὸν τοὺς βασιλεύοντας (3)· ἄλλη γὰρ ἦν ἡ ἀσσυρίων βασιλεία, καὶ ἑτέρα ἡ μήδων, καὶ ἄλ-

Adhuc enim dies. Nam postero tempore fient haec.

Requiesces. Scilicet tu vita excedes.

Resurges in sortem tuam. Certiorem te facio, omne hoc praesentis vitae genus finem habiturum; tum fore resurrectionem, in qua singuli qui olim vixerunt, remunerationem suam referent. Tunc ipse laborum virtutis ergo exantlatorum mercedem accipies,

1. *Rex Astyages*. Ob haec verba suspicabitur fortasse aliquis Astyagen regnavisse post Darium. Res tamen aliter se habet: alioqui propheta non reticuisset, quanam ipse per huius regnantis tempora fortuna usus esset; id quod in aliorum regum historiis dicere non neglexit. Licet ergo cognoscere nihil hoc esse aliud quam additamentum a propheta suprascriptis attextum. Nam quum dixisset in interpretatione scripturae, quae Baltasari in pariete apparuit, fore ut Medi Persaeque eius imperium exciperent, hoc tempore ait coepisse dominatum Darii medi Cyrique persae, imperio nondum ad Persas delapso, ut in superioribus dictum est. Itaque memorato Dario, qui Baltasari successit (eadem enim nocte extinctus est Baltasar, regnumque eius excepit medus Darius) ilico subdidit visiones quas primo Baltasaris anno vidit, et quas tertio et quas ipso Dario regnante, et quas denique primo Cyri regis anno. Nam de Cyri ipsius imperio nihil dicit, nisi quod primo eius anno haec et illa viderit. Nunc quae supererant, historiae attexens, ait Astyagen esse mortuum, Cyrumque in regnum successisse. Erat hic Astyages Persarum rex, Cyri avus, ut Graecorum historiae docent. Cyrum Astyages vix natum interimere molitus est; verum ille divina providentia servatus ad imperium pervenit, deposito Astyage. Nunc itaque Astyagis obitum dixit. Cyri autem imperium initum repetiit a vera illa scriptura Baltasari oblata et a se explanata; et ex eo quod Deus de populo iudaico sollicitus, Cyrum conservare decreverat, prophetiam ad exitum perducere, plebique suae, prout promiserat, reditum in patriam dilargiri. Quod si scriptura post Darium ait regnavisse Cyrum, nil mirum est: est enim exploratum regna per ea tempora praefecturarum instar fuisse. Et nunc quoque Persarum regnum, quum multos populos ditione complectatur, complures habet vetere more regnatores. Aliud igitur tunc fuit Assyriorum re-

(1) En hoc loco resurrectionem perspicue fatetur Polychronius, neque ut alibi Porphyrio adhaeret, de quo Hieronymus heic ait: *frustra Porphyrius, quae in typo Antiochi de antichristo dicta sunt, vult omnia referre ad Antiochum. Cuius calumniae plenius responderunt Eusebius caesariensis, et Apolinaris laodicenus, et ex parte disertissimus vir martyr Methodius*. (2) Recole p. 134. (3) Notanda haec imperii persici constitutio aetate Polychronii.

λη βαβυλωνίων, καὶ ἑτέρα ἡ περσῶν· εἰκὸς οὖν τὸν μὲν Δαρεῖον, μήδων ἄρξαι· ὁμόρου δὲ ἔθνους τὸν Ἀστυάγην (1), καὶ δεξάμενον τὴν Δαρείου ἀρχὴν Κῦρον, ὡς ἐφεδρεύοντα κατ' αὐτοῦ καθελεῖν τὸν Ἀστυάγην. Τοῦτο γὰρ συλλογίσαιτό τις ἔκ τε τῶν ἐν τῇ θείᾳ φερομένων γραφῇ, καὶ ἐξ ὧν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἱστοριῶν διδασκόμεθα (2).

Ἦν Δανιὴλ συμβιωτὴς τοῦ βασιλέως. Τουτέστι ὡς ἐπὶ Δαρείου καὶ Κύρου παραλαβόντες τὴν ἐκείνου ἀρχήν·

Ἔνδοξος ὑπὲρ πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ· Πανταχοῦ φαίνεται τὴν τοῦ προφήτου τιμὴν διδάσκων ὁ συγγραφεύς· μεγίστην τὴν περὶ αὐτοῦ πρόνοιαν τοῦ θεοῦ δῆλον δεῖξαι φιλοτιμούμενος· τοῦτο γὰρ ὁμοῦ λαμπρὸν ἐδείκνυ τὸν προφήτην, καὶ τοῖς λοιποῖς προτροπὴ μεγίστη εἰς ἀρετὴν καθίστατο πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων φαντασίαν κεχηνόσιν.

gnum, aliud Medorum, aliud Babyloniorum, aliud Persarum. Credibile est ergo, Darium imperavisse Medis; genti finitimae Astyagen: quemque in Darii imperium Cyrus successisset; sublatum ab hoc fuisse Astyagen qui adversus se conspiraverat. Equidem ita ratiocinari licet tum ob ea quae in sacris bibliis feruntur, tum ob graecarum historiarum traditiones.

Et erat Daniel in convictu regis. Uti apud Darium, sic apud Cyrum successorem, gratia florebat.

2. *Honore Daniel pollebat prae ceteris aulicis*. Ubique apparet prophetae honorem a scriptore libri praedicari, dum maximam Dei circa hunc providentiam demonstrare nititur. Sic enim et illustrem facit prophetam, et maxima ad virtutem cohortatio fit ceteris hominibus qui vulgi opiniones admirantur.

(1) Hyrcanis a Cyro praepositum fuisse Astyagen ait Iustinus I. 6. (2) Lege Diodorum siculum II. 34. Aliter has historias narrat Xenophon.

Explicit.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΑΝΙΗΛ

ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ.

IN DANIELEM COMMENTARII

AMMONII PRAESBYTERI, ANONYMI, APOLINARII, ATHANASII, BASILII, CYRILLI, EUDOXII PHILOSOPHI, EUSEBII CAESARIENSIS, HESYCHII PRAESBYTERI, HIPPOLYTI (1), ORIGENIS, SEVERI, TITI, VICTORIS.

Τοῦ ἐκλογέως περὶ τῆς κατὰ Δανιὴλ ἑρμηνείας ἱστορία.

A Τῇ τοῦ φιλανθρώπου καὶ παντοδυνάμου Θεοῦ
χάριτι θαῤῥῶν, τῇ καὶ τοὺς κατ' ἐμὲ ἀσθενεῖς
ἐνδυναμούσῃ, ἀρχὴν ποιοῦμαι τῆς προκειμένης
βίβλου τοῦ θεσπεσίου Δανιὴλ προφητείας, τὴν
αὐτὴν τάξιν ταῖς προτέραις τῶν προφητῶν βί-
B βλοις κᾀπὶ ταύτῃ φυλάττων· κᾀ διὰ τῶν πα-
ραγραφῶν τὸν νοῦν ἐκκαλύπτων τῶν ταύτην
ἐξηγησαμένων· χρὴ δὲ, καθὰ κᾀ τῶν προτέρων
τῆς θεοπνεύστου γραφῆς βίβλων ἀρχόμενος εἶπον,
τὸν ἐντυγχάνοντα τῇδε τῇ βίβλῳ γινώσκειν ὅτι
C ἐκ πολλῶν πονημάτων ἁγίων κᾀ ὀρθοδόξων πα-
τέρων οὐ μὴν ἀλλὰ κᾀ ἀδοκίμων ἐξηγητῶν, κᾀ
τῆς τῶν αἱρετικῶν μοίρας τυγχανόντων (2) αἱ
παραγραφαὶ ἔγκεινται, ἐκφεύγουσαι τὰ ἀπᾴδον-
τα τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως δόγματα
D ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν εἰρημένα· κᾀ τοῦτο δὲ οὐκ
αὐτονόμως πεποίηκα, ἀλλ' ἀκολουθήσας τῷ
ἁγιωτάτῳ ἡμῶν πατέρι τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου φι-
λοχρίστου μεγαλοπόλεως ἀρχιεπισκόπῳ Κυρίλ-
λῳ φήσαντι ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῇ (3)
E οὐ πάντα ὅσα λέγουσιν οἱ αἱρετικοὶ φεύγειν κᾀ
παραιτεῖσθαι χρή· πολλὰ γὰρ ὁμολογοῦσιν ἃ
κᾀ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· ἀναγκαῖον δὲ φήθην κᾀ
τοῦτο προσθεῖναι τῷδε τῷ προοιμίῳ πρὸς φα-
νέρωσιν κᾀ σαφήνειαν τοῖς ἐντυγχάνουσιν· ἴστω-
F σαν γὰρ ὡς οὐ μόνον διαφόρως ἐνήχθησαν ἐν
τοῖς νοήμασι τῆς θεοπνεύστου γραφῆς οἱ ταύτην
ἑρμηνευκότες, ἀλλὰ δὲ κᾀ αὐτὰ τὰ ῥήματα
τῆς αὐτῆς θείας γραφῆς οὐκ ἴσως διεστείλαν-
το, κᾀ οὕτω τὴν ἑρμηνείαν ἐπέθηκαν· ὁ μὲν
G γὰρ πλείους, ὁ δὲ ἥττους στίχους προθέ-
μενος, τὴν ἐξήγησιν ἐποιήσαντο· κᾀ ἐκ τού-
του δοκοῦσιν οἱ ἀριθμοὶ οἱ τοῖς κεφαλαίοις
ἐπικείμενοι, ἀναχαιτίζειν τοὺς τὸ ἔδαφος ἀ-
ναγινώσκοντας εἰς τὸ πρόσω βαίνειν· χρὴ οὖν
H ἓν καὶ δεύτερον καὶ τρίτον κεφάλαιον τοῦ ἐδά-
φους τῆς ἁγίας γραφῆς ἀναγινώσκειν, καὶ
οὕτω τὰς ἐγκειμένας ἑρμηνείας, ἵνα σύνοπτα
ἔσται τοῖς ἐντυγχάνουσι τὰ νοήματα.

Eclogarii ad interpretationem Danielis monitum.

Benivoli atque omnipotentis Dei gratia fretus, qui meam meique similium infirmitatem sustentat, exordior hunc propheticum Danielis inclyti librum, eundem rerum ordinem, quo in superioribus usus sum prophetis, servans; sententiam scilicet interpretum, qui haec scripta declaraverunt, insertis eorum scholiis, legenti exhibens. Iam sicut initio priorum divinae scripturae librorum dixi, monendus est huius libri lector, scholia a me poni non solum e multis sanctorum atque orthodoxorum patrum operibus decerpta, verum etiam reproborum et haereticae partis hominum; ita tamen, si ea damnatis ab ecclesiastica traditione haereticorum dogmatibus aliena sint. Id autem haud sponte mea feci, sed auctoritatem secutus sanctissimi patris nostri, alexandrinae piae metropoleos pontificis Cyrilli, qui in sua ad Eulogium epistola, non omnia, inquit, quae haeretici dicunt, fugienda et neganda sunt: in multis enim nobiscum consentiunt. Praeterea ne lectores variis ambagibus perturbentur, necesse est me in hoc prohoemio monere, scripturae huius interpretes non solum inter se sententiis differre, verum etiam ipsa divini scripti verba aliter apud alios ferri, eademque ratione interpretationem ab iis fieri. Alii enim pauciores alii plures versiculos ponunt, et sic eos interpretantur: quo fit, ut numeri capitulorum, inhibeant quodammodo eos qui textum legunt, quominus ulterius pergant. Quare interdum opus est unum et alterum tertiumque textus capitulum cum adiectis interpetationibus percurrere, ut locorum sententiae tamquam uno conspectu lectoribus innotescant.

(1) S. Hippolyti in Danielem scholia non omnia a me eduntur, quae in vaticano codice occurrunt, sed ea delecta tantummodo quae nondum vulgata fuerunt. Quippe ante me partem edidit insignem Combefisius, nempe ad Susannae historiam. Particula item quaedam recitata fuerat ab Anastasio sinaita quaest. XLVIII; alia rursus a Syncello ed. par. p. 218. Quin adeo frustum quoddam profertur etiam a Corderio caten. in ps. tom. III. p. 951: quae omnia fragmenta collegit in sua Hippolyti editione Fabricius. Praeter quam quod nonnulla etiam, quae in Hippolyti ope-

A Ἀνωνύμου πρόλογος εἰς τὸ κατὰ Σωσάνναν διήγημα.

Οὐκ ἔμελλεν οἶμαι οὐδὲ τῶν γυναικῶν φῦ-
λον χωρὶς ὑποδείγματος τῶν ἐν τῷ νόμῳ,
B πρὸς τὸν εὐαγγελικὸν ἀγῶνα ἀνδρίζεσθαι·
ἀλλ' ὥσπερ ἄνδρες ἡγήσαντο πλεῖστοι ϗ κάλ-
λιστοι ῥᾴδιον προκαθιστῶντες τὸ ὑπὲρ Χρι-
στοῦ στάδιον, τὸν αὐτὸν ἔδει τρόπον ϗ γυ-
ναῖκας ὀφθῆναι μυστικῶς ὑπαλειφούσας τὰς κα-
C τὰ γένος πρὸς ζῆλον εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς·
ϗ δῆτα νῦν μὲν Ἐσθὴρ ὁρᾶται βασιλικῶν κα-
τατολμήσασα νόμων ϗ αὐτοῦ γε θανάτου,
ὑπὲρ τοῦ σῶσαι τὸ γένος ἄδικον καταψηφισ-
θὲν θάνατον· νῦν δὲ Ἰουδὴθ ἡ γενναία καὶ
D σώφρων ϗ ἄνδρας πλείστους παρενεγκοῦσα φρο-
νήσει ϗ ἐπισταθείᾳ ἠθῶν· ϗ γὰρ πόλιν ἔσω-
σεν ὅλην, ϗ ναὸν ἐκεῖνον τὸν περιφανῆ τε ϗ
μέγιστον, ϗ πατρίους νόμους· ἔσωσε δὲ πάν-
τας ἰδίοις κινδύνοις, ϗ μεγέθει φρονήσεως,
E σοφισαμένη τὸν βάρβαρον, ϗ πάντ' αὐτῷ παρ'
ἐλπίδα τὰ κατὰ τῆς πόλεως ἀπειλημμένα δι-
καίως ἀντιπαραστήσασα· πρὸς αὐταῖς δὲ ϗ
ἡ νῦν διήγησις τῷ Δανιὴλ προκειμένη σωφρο-
σύνης ἕνεκα ϗ ἀνδρείας καὶ ἐλπίδος τῆς εἰς
F Θεόν· ὧν ἕνεκεν πρὸς δύο τινὰς πρεσβυτέ-
ρους ἀνόμους κριτὰς καταστάντας ἐν τῷ τῶν
ἰουδαίων λαῷ τὸν ἀγῶνα ὑπέστη, ϗ τὴν Ἡρα-
κλέους ἀτεχνῶς παροιμίαν νικήσασα (1)· εἴ
τις ἐν νῷ ἔχει τὴν μακαρίαν Σωσάνναν, οἶ-
G δεν ὃ λέγω, ϗ ὡς αὕτη θάνατον μᾶλλον ἑλο-
μένη σώματος ἢ ψυχῆς, πάντα δεύτερα ἔθε-
το τῆ σωφροσύνην φυλάξαι, ϗ μὴ προέσθαι
μηδ' ὑποκλῖναι τῶν ἀκολάστων ταῖς ἀπει-
λαῖς· τίς γὰρ ὁρῶσα πρὸς τὴν οὕτως ἔμψυ-
H χον στήλην τῆς ἀρετῆς, οὐκ ἀγωνιεῖται προ-
θύμως; ϗ ἢ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἢ ϗ ἑτέροις τοῦ
καλοῦ μέρεσι δραμεῖται γενναίως; καταφυγὴν
ποιησαμένη τὸν πάνθ' ὁρῶντα Θεόν, ϗ πάν-
τας ἀπροόπτως ὡς ἐκείνην πονηρᾶς ῥυόμενον
I ψήφου· εἰ δὲ γυναῖκας οὕτω χρὴ διαγωνίζεσ-
θαι ἐκ παραδείγματος τηλικούτου, σχολῇ γ'
ἂν ἄλλό τι προθυμηθῆναι οἱ κατ' ἄνδρα ζῆν
ἀξιοῦντες, ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν ἀγωνίσμα-
K σιν· ἔπει δεήσει γυναῖκας σὺν θεοφιλεῖς ϗ
γενναίας γυναιξὶ μιμητέον, ϗ ἄνδρας παρα-
πλησίως ἀνδράσι· μᾶλλον μὲν οὖν εἰ βού-
λοιντο ἀμειβέτωσαν ϗ τὴν τάξιν, ϗ μὴ τὰ
γένη φυλοκρινείτωσαν· κοινὰ δ' ἀλλήλοις τι-
θέσθωσαν ϗ τὰ ὑποδείγματα, ϗ κοινὸν πάν-
L τες ϗ πᾶσαι τὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πόλεμον
ἀναιρείσθωσαν· ἐπεὶ ϗ κοινὴ πᾶσι ϗ μία ὁ
Χριστὸς κεφαλὴ ἀνδράσι ϗ γυναιξὶν, ὡς ἑνὸς
οὖσι μέρεσι σώματος· ϗ αὐτὸς κάθηται ἀμ-
M φοτέροις τοῖς γένεσιν ἀθλοθέτης, νέμων κα-
τὰ τὴν ἀξίαν τὰ γέρα, ϗ στεφανῶν μεγαλο-
πρεπῶς τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ϗ σωφροσύνης ἀν-
δρείως διηγωνισμένους.

Anonymi ad Susannae interpretationem prologus.

Ne genus quidem, ut reor, femineum sine illarum exemplo quae in lege vixerunt, ad evangelicum agonem accessurum erat: verum sicuti plurimi et egregii praecesserunt viri, qui expeditius exemplo suo fecerunt palaestricum pro Christo stadium, eadem ratione oportuit feminas quoque existere, quae sui generis alias mystica unctione ad pietatis atque virtutis zelum corroborarent. Itaque nunc Esther cernitur regias leges ipsamque mortem contemnere, ut gentem suam iniquo supplicio eripiat: nunc Iuditha fortis atque pudica, quae viros plurimos prudentia et morum gravitate praevertit: urbem quippe universam templumque illud praenobile et maximum patriasque leges servavit: et quidem suo periculo remp. tutata est, miroque ingenio lusit barbarum: et quae hic urbi minatus fuerat, eadem insperato contra eum iustissime intorsit. Supradictis adiicitur haec quoque Danielis narratio, ut temperantiae et fortitudinis fiduciaeque erga Deum exemplar sit. Quamobrem adversus iniquos duos qui iudaico populo ius reddebant seniores, certamen femina sustinuit, a qua Herculis quoque sine dubio proverbium superatum est. Quisquis beatam revolvit mente Susannam, is meum sermonem intelligit: quod haec nimirum corporis malens quam animae interitum, pudorem cunctis praetulerit; neque se vinci obscenorum hominum minis neque flecti passa sit. Iam quaenam mulier, si modo hanc spirantem adeo virtutis columnam respiciat, haud alacriter decertabit? et vel in eadem vel in aliis honesti partibus haud se fortiter exercebit? omnituenti scilicet Deo freta, qui ut Susannam, ita ceteros homines improvisa providentia ab iniquitate iudicii vindicat. Si ergo feminas ita decertare oportet, tanto exemplo proposito, otiosum profecto est aliud animo volutare eos qui viriliter se gerere volunt in certaminibus pro Christo obeundis: quandoquidem necesse est ut feminae quidem pias fortesque feminas imitentur, virique similiter viros. Immo vero, si ita fert animus, sortem commutent, neque ullam generis rationem habeant; atque exempla communia iudicent, cunctique et cunctae commune adversus hostem bellum capessant. Nam et commune atque unum viris feminisque caput est Christus, utpote unius corporis membris. Idem utriusque generis praemiator sedet, pro cuiusque meritis dona tribuens; atque eos, qui pro religione ac pudicitia strenue pugnaverint, splendidis coronis exornans.

re de antichristo et fine mundi scribuntur, cum eius commentariis in Danielem congruunt. Denique aetate nostra v. cl. de Magistris partem novam scholiorum Hippolyti e chisiano famigerato codice cum LXX virorum Danielis interpretatio se excitavit. Novissimus ego tanti doctoris et martyris scriptorum particulas vindicare in lucem gaudeo. — (2) Puta Origenem, Apolinarium, et Severum, haereticos homines, quorum scholia in hac catena feruntur. (3) Ed. paris. tom. V. part. 2. epist. p. 132.

(1) Zenob. prov. V. 49. Οὐδὲ Ἡρακλῆς πρὸς δύο,

A

ΣΩΣΑΝΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑ.

Ὄνομα αὐτῷ Ἰωακείμ. Ἀμμωνίου πρεσβυτέρου. Οὗτος βασιλεὺς ὢν τοῦ Ἰούδα (1) ἐλή-
B φθη αἰχμάλωτος εἰς Βαβυλῶνα ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ.

Οἳ ἐδόκουν κυβερνᾷν. Ἀμμωνίου. Καλῶς εἶπε τὸ ἐδόκουν· ἐφαίνοντο γὰρ κυβερνῆται, καὶ εἰς ναυάγια ἐποίουν ἐμπεσεῖν τὰς ψυχὰς τῶν
C αὐτοῖς πειθομένων.

Προσεκαρτέρουν ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ἀμμωνίου. Διὰ τὸ τιμᾶσθαι παρὰ τῶν ἰουδαίων, οὐκ ἀφίσταντο τοῦ οἴκου καθά τινες ἄρχοντες κοσμικοί.

D Ἐθεώρουν αὐτήν. Ἀμμωνίου. Ὡς γὰρ πρεσβυτέρους ἡ σώφρων οὐκ ὑπεστέλλετο.

Ὅτι καῦμα ἦν. Ἀπολιναρίου. Ἀπολογεῖται ὁ προφήτης ὑπὲρ τῆς Σωσάννης, ὅτι συνεχομένη ὑπὸ τοῦ καύματος, ἠθέλησε λούσασθαι,
E καὶ οὐ δι' ἀταξίαν ὥσπερ πειθομένη· πλὴν ὕπανδρος ἦν ὡς Βηρσαβεέ· παρθένον γὰρ οὐκ ἴσμεν ἀπολουομένην, ὡς οἱ Λαμπετίου παράσιτοι διδάσκουσιν (2).

Θυγατέρα Χελκίου ἣ ἐστι γυνὴ Ἰωακείμ.
F Ἀμμωνίου. Καὶ εἰς πάντας ἀναισχυντοῦντες, καὶ τὸν εὔδοξον παρὰ ἰουδαίοις ἄνδρα τὸν Ἰωακεὶμ καὶ τὸν δίκαιον Χελκίαν διέσυρον, ὅτι εἰς μάτην οὗτοι τιμῶνται, ὁ μὲν ὡς ἔχων τοιαύτην γυναῖκα, ὁ δὲ θυγατέρα.

G Ἦλθεν κ. τ. λ. Ἀμμωνίου. Διὰ τοῦτο πάντες ἦλθον ἵνα μαρτυρήσωσιν ὅτι οὐδέποτε ἐπίψογος λόγος ἐῤῥέθη περὶ Σωσάννην.

Ἐκέλευσαν ἀποκαλυφθῆναι αὐτήν. Ἀμμωνίου. Εἰ συνέβη τὴν Σωσάνναν ἀποθανεῖν, οὐδὲ οὕτως
H εἶχον παύσασθαι τῆς ἐπιθυμίας, εἰδωλοποιοῦντες αὐτὴν ἐν ἑαυτοῖς· ἔπει γε οὖν ἔμελλον ἐκδοῦναι εἰς θάνατον, οὐκ ἀπεστρέφοντο, ἀλλὰ καὶ πλεῖον ἐπεμαίνοντο ἐν αὐτῇ. — Ἐθάῤῥει εἰς τὸν θεόν, ὡς συνειδὸς ἔχουσα καθαρόν· ἔκλαιε δὲ δειλι-
I ῶσα τὸν θάνατον, κἂν μαρτυρίου στεφάνους αὐτῇ προὐξένει τὸ πρᾶγμα. — Οὕτως ἔθος τοῖς ψευδομάρτυσι τῇ ἀληθείᾳ ψεῦδος ἀναμιγνύειν· τῆς ἀκολουθίας ἀπαιτούσης ἐπὶ τῶν τοιούτων σχημάτων, μήτε τοῖς ἐν ἀληθείᾳ λεχθεῖσι προσ-
K έχειν τὸν δικαστήν, ἀλλὰ πάντα ὡς ψευδῆ ἔχειν. — Εἰ καὶ μὴ δύνανται χριστὸν οἱ αἱρετικοὶ συλλαβεῖν, ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς ἄνδρας κατέχοντες, βίᾳ παραδιδόασιν εἰς θάνατον.

Ἐπίστευσεν αὐτοῖς ἡ συναγωγή. Ἀμμωνίου.
L Ἐπὶ τῶν τοιουτοτρόπων τὸ τοῦ λαοῦ κρίμα οἱ ἡγούμενοι ὑποφέρουσιν· ἔνθα μάλιστά ἐστι κεκρυμμένα μυστήρια καὶ βαθέα, ἅπερ ὁ ἀγελαῖος οὐκ ἐπίσταται λαός· οὕτως οἱ ἱερεῖς ἔπεισαν τὸν λαὸν σταυρῶσαι τὸν Ἰησοῦν τῆς
M δόξης κύριον, λέγοντες οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ χριστὸς ὁ προσδοκώμενος, ἀλλ' ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκ-

SUSANNAE HISTORIA.

1. *Nomen eius Ioacimus*. Ammonii praesbyteri. Hic Iudae rex Babylonem captivus a Nabuchodonosoro deportatus fuit.

5. *Qui gubernare videbantur*. Ammonii. Recte ait scriptura *videbantur*. Reapse autem dum gubernare viderentur, animas eorum qui sibi obtemperabant, naufragio mergebant.

6. *Hi frequentes in ea domo erant*. Ammonii. Quum in honore apud Iudaeos essent, haud domo recedebant, veluti quidam publicae honestatis praefecti.

8. *Viderunt eam*. Ammonii. Namque, ut a senioribus, pudica femina non cavebat.

15. *Nam aestus erat*. Apolinarii. Patrocinatur Susannae propheta; nempe quod aestu pressa lavare voluerit, non petulantis lasciviae causa. Ceteroqui viro coniugata erat, sicuti Bersabea. Nam virginem balneo uti solitam non novimus, ut Lampetii parasiti docent.

29. *Chelciae filiam, quae nupta est Ioacimo*. Ammonii. Sumpta adversus omnes audacia, honestae quoque famae homini Ioacimo iustoque Chelciae maledicebant, ceu non iusto honore fruerentur, ille quia coniugem, hic quia filiam eiusmodi haberet.

30. *Venit etc* Ammonii. Idcirco omnes confluxerunt, ut videlicet testarentur numquam antea rumores de Susanna inhonestos fuisse ditos.

32. *Nudari eam iusserunt*. Ammonii. Etiamsi accideret ut Susanna supplicio adficeretur, nondum tamen a sua libidine temperaturi erant, qui idolum intra se colebant: quod quamquam neci oblaturi erant, nihilo secius, immo vehementius deperibant, nedum eius cupidinem omittebant. — Fidebat Deo Susanna, innocentiae suae conscia. Attamen flebat mortis metu, quamquam hinc martyrii coronam nactura erat. — Testibus falsis mos est mendacium veritati miscendi. Atqui in huiusmodi artificiis officium iudicis postulat, ut ne vere quidem dictis fides adhibeatur, sed omnia perinde falsa habeantur. — Etiamsi Christum haeretici comprehendere nequeunt, pios tamen homines vi morti dedunt.

41. *Fidem senibus conventus praebuit*. Ammonii. In iis rebus populi suffragia principes obtinere solent, ubi occultiora vel profundiora mysteria sunt, quae gregariam turbam latent. Sic populo sacerdotes suaserunt, ut Iesum gloriae dominum in crucem tollerent: negantes scilicet hunc esse, qui expectabatur, Christum; nec nisi ope Beelzebul expelli ab eo daemones.

---

ne Hercules quidem contra duos. Lege reliqua loco citato.

(1) In his, qui Ioacimum regem opinantur Susannae virum, est etiam Hippolytus, cui suffragatur Syncellus p. 218. (2) Lampetii massaliani lascivia notatur apud Photium ex libro synodico cod. 21. col. 41. Ibidem memoratur alius eiusdem liber, inscriptus *testamentum*; contra quem librum scripsit Severus antiochenus, ut cognoscimus ex biblioth. coislin. p. 64. et 76.

A βάλλει τὰ δαιμόνια· ϗ ὡς εἰδόσιν αὐτοῖς
ἀκριβῶς τὰς γραφὰς πεισθεὶς ἥμαρτεν.
Ἐξήγειρεν ὁ Θεός. Ἀμμωνίου. Πνεῦμα ἦν
ἅγιον ἐν τῷ Δανιὴλ, ὅπερ κινηθὲν αὐτῷ παρεσ-
κεύασεν αὐτὸν λαλῆσαι· τὸ ἀνακρῖναι τὴν κρίσιν,
B ϗ στῆσαι σχῆμα δικαστηρίου, τοῦ καθίσαι δικα-
στὴν ϗ κρῖναι σαφῶς τὰ παρὰ τῶν μαρτύρων λε-
γόμενα, ϗ μὴ ἁπλῶς πείθεσθαι τοῖς λεγομέ-
νοις· οἱ γὰρ τοῖς προλαβοῦσιν αὐτοὶ κριταὶ
ἦσαν ϗ μάρτυρες. ϗ ἔνθεν τὸ ἀδιάκριτον πλῆ-
C θος ἔστησαν κριτάς· ϗ αὐτοὶ τὴν τῶν μαρτύ-
ρων ἐξετέλουν τάξιν· οὕτως ϗ οἱ περὶ Κα-
ϊάφαν αὐτοὶ κριταὶ ὄντες ϗ μάρτυρες ἔλεγον,
τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; αὐτοὶ καὶ
ὑμεῖς φησιν ἀκούοντες ϗ μαρτυροῦμεν ὅτι βλασ-
D φημεῖ ὁ Ἰησοῦς λέγων ἑαυτὸν Θεόν (1).
Τίς ὁ λόγος οὗτος; Ἀμμωνίου. Ὡς ἐξ
ὕπνου ἀναστὰς ὁ λαὸς ἔλεγον ταῦτα πρὸς
τὸν Δανιήλ. — Διδάσκει ὡς προφήτης ὁ Δανιὴλ
μὴ τῷ αὐτῷ ὑποπεσεῖν ὑποδείγματι ϗ ἐπὶ
E τοῦ Χριστοῦ, ϗ ἀδιακρίτως πεισθῆναι τοῖς ἡγου-
μένοις, ϗ κατακρῖναι τὸν κύριον εἰς θάνατον·
ἀλλ᾽ ἀκριβῶς ζητεῖν ἀπὸ τῶν γραφῶν ϗ ἀπὸ
τῶν γεγονότων εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ
προσδοκώμενος, καὶ ζητοῦντες εἰ συμφωνοῦσι
F τοῖς ἔργοις οἱ λόγοι.
Σοὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸ πρεσβεῖον. Ἀμμωνίου.
Εἰ ϗ εἰρωνευόμενοι τοῦτο εἶπον οἱ πρεσβύτεροι
ὡς παιδίον αὐτὸν διασύροντες, ἀλλ᾽ οὖν οὕ-
τως εἶχεν ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὸ λεχθὲν, ἀν-
G τὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί (2)·
ὡς ϗ ὁ κύριος εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι οἱ υἱοὶ
ὑμῶν οἱ πιστεύσαντες εἰς ἐμὲ, ἔσονται ὑμῶν
κριταί (3). — Ὁ δίκαιος κριτὴς οὕτως δέχεται τοὺς
δύο μάρτυρας, οὐχ ἅμα τοὺς δύο λαλοῦντας,
H ὅπερ ἐποίησαν οἱ πρεσβύτεροι, ἐκ συμφωνίας
ἕνα ϗ τὸν αὐτὸν εἰπόντες λόγον. — Οἱ γὰρ ἐν
ἀξίᾳ ἱεροπρεπεῖ διχοτομοῦνται πρῶτον ϗ γυ-
μνοῦνται τῆς ἀξίας, ϗ τότε ὡς ἄπιστοι ψι-
λοὶ παραδίδονται τῇ γεέννῃ, ἵνα μὴ δοκῇ ἡ
I τοῦ πνεύματος χάρις συνυβρίζεσθαι τοῖς ἀνα-
ξίοις ἑαυτοὺς ποιήσασι τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς·
οὕτω ϗ ὁ κύριος ἐν εὐαγγελίοις εἶπεν· οὕτω
ϗ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν γίνεται δικαστηρίων (4).
— Σεμνότερον ὁ Δανιὴλ λαλεῖ τῶν αἰσχρῶν ϗ
K μιαιφόνων πρεσβυτέρων· ἐκείνων γὰρ εἰπόντων
ἀνέπεσε μετ᾽ αὐτῆς, οὗτος ὁμιλίαν τὸ πρᾶγ-
μα ἐκάλεσεν, ὅ ἐστι λόγος εἰς ἀέρα διαλυό-
μενος· τοῦτο δὲ εἶπεν ὑποσημαίνων ὅτι ψευ-
δὴς ϗ ἀσύστατος ὁ τῶν παρανόμων λόγος.
L Ἐψεύσαι. Ἀμμωνίου. Ὁ μὲν προφήτης εἶπεν,
ὅτι ἐψεύσατο· ἄδηλον δὲ ἦν τοῦτο τέως τοῖς
λαοῖς· οὕτως γάρ εἰσιν ἄγνωστα τοῖς πολλοῖς
τὰ προφητικὰ, ἕως ἴδωσι τὰς ἐκβάσεις τῶν
M πραγμάτων οἱ ἄνθρωποι, ϗ τότε νοοῦσι σα-
φῶς τὰ προφητευθέντα. — Ὁ Ἰσραὴλ εἰσὶν αἱ
δέκα φυλαὶ τὸ γένος τὸ εὐόλισθον εἰς εἰδω-

Plebs ergo erravit, dum sacerdotibus scripturarum peritioribus credidit.

45. *Suscitavit Deus*. Ammonii. Spiritus sanctus Danielem ad loquendum commovit, ad defensionem instruendam, iudicii formam constituendam, iudicemque creandum, qui testimonia sapienter discerneret, neque dictis fidem temere tribueret. Hactenus enim iidem iudices fuerant qui testes: atque hinc imperitae plebi suffragia concrediderant, dum ipsi testium munere fungerentur. Sic etiam Caiphas in consessu iudex erat ac testis: ait enim, quid adhuc testimonium desideramus? ipsi enim audivimus testamurque Iesum esse blasphemum, qui se ipsum Deum appellaverit.

47. *Quid ais?* Ammonii. Tamquam e somno evigilans, sic Danielem populus allocutus est. — Prophetico spiritu commotus monet turbas Daniel quominus idem peccent, quod circa Christum accidit, cum ob temerarium erga principes obsequium Dominum morti addixerunt: quum contra opus fuisset consideratis sedulo scripturis, huiusque operibus, num is Christus esset, qui expectabatur, discernere: nempe utrum verbis facta congruerent.

50. *Tibi Deus attribuit senectutis honorem*. Ammonii. Quamquam ironice hoc dixerunt seniores pueritiam eius irridentes, res tamen ita se habebat, ut est dictum illud: pro patribus tuis nati sunt tibi filii. Item Dominus aiebat Iudaeis: filii vestri qui mihi crediderint, hi iudices vestri erunt. — Aequus iudex testes duos haud patitur eodem tempore loqui, quod hactenus senes fecerant, concordi voce idem adfirmantes. — Sacra dignitate praediti, separantur primo atque nudantur dignitate: exin ut rei privati traduntur gehennae; ne forte videatur spiritalis gratia simul dehonestari cum iis qui se indignos Dei munere praestiterunt. Sic Dominus in evangelio dixit. Sic etiam in civilibus iudiciis fit. — Verecundius turpibus homicidisque senibus loquitur Daniel: nam quum illi dixissent *concubuit cum ea*, hic rem *colloquii* vocabulo significavit. Nam sermo in aerem evanescit; atque ita mendacem inconstantemque improborum sermonem sugillavit.

55. *Mentitus es*. Ammonii. Senem propheta mentitum dixit: quod tamen hactenus turbas latuerat. Sic nimirum obscura sunt plerisque vaticinia, donec verba in rem conferantur. Tunc demum homines vaticinia satis intelligunt. — Israelis nomine denotantur decem tribus, quod genus hominum mire in idololatriam proclive fuit.

(1) Math. xxvi. 65. (2) Ps. xliiii. 17. (3) Matth. xii. 27; Luc. xi. 19. (4) Maior pars excerptorum a me in hoc volumine editorum commentarii in Lucam Eusebii nomen in codice prae se fert. Alia tamen inter ea interiacent sine ullo auctoris nomine, quae primo quidem mihi videbantur ipsius Eusebii continuatus textus; mox orto dubio, editionem universam ita moderatus sum, ut quoties in codice graeco Eusebii nomen occurreret, toties id in graecam paginam meam transferrem: interposita autem excerpta semper anonyma esse sinerem. Itaque quum in eo commentario p.130 hanc Ammonii auctoritatem

A λολατρείαν. Ἰούδας δὲ ἡ φυλὴ Ἰούδα καὶ Βε-
νιαμὶν, ὅπου ὁ ναὸς καὶ αἱ κατὰ νόμον λατρεῖ-
αι σκιὰν ἔχουσαι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν,
καὶ εὔνομος πολίτεια, καὶ ὁ σώφρων βίος, καὶ
αἱ κατὰ τῶν παραβατῶν τιμωρίαι. ἐξ ὧν
B γενεαλογεῖ τὴν Σωσάνναν. – Ἵνα πληρωθῇ τὸ
εἰρημένον, ὁ ὀρύσσων βόθρον τῷ πλησίον αὐ-
τοῦ, εἰς αὐτὸν ἐμπεσεῖται(1). – Προσέχειν οὖν ὀ-
φείλομεν πᾶσιν ἀγαπητοί, φοβούμενοι μήπως
ἔν τινι παραπτώματι κρατηθεὶς, αὐτὸς τῆς
C αὐτοῦ ψυχῆς ἔνοχος γένηται, γινώσκοντες ὅτι
ἔκδικος ὁ Θεὸς περὶ πάντων γίνεται. αὐτὸς
ὢν ὅλος ὀφθαλμός· λανθάνει δὲ τοῦτον τῶν
ἐν κόσμῳ πραττομένων οὐδέν· διὸ ἀεὶ ἐγ-
ρήγοροι καὶ δίκαιοι καὶ σωφρόνως βιοῦντες τὴν
D Σωσάνναν μιμησώμεθα.

Χιλκίας καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ᾔνεσαν τὸν Θεόν.
Οὐ διὰ τοῦτο ἐχάρησαν ὅτι οὐκ ἀπέθανεν,
ἀλλ' ὅτι οὐχ εὑρέθη ποιήσασα τὸ ἀσεβὲς
πρᾶγμα, ὃ κατήγγειλαν αὐτοῖς οἱ πρεσβύτε-
E ροι· εἰ γὰρ εὑρέθη ἔνοχος καὶ ἀπέθανεν, ἔχαι-
ρον μᾶλλον· οὕτω γὰρ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶ-
νι οἱ ἅγιοι ὁρῶντες τὰ ἴδια τέκνα εἰς τὸν πυ-
ρὸς βαλλόμενα ποταμὸν, ὡς ἀσεβῶς ζήσαν-
τα, οὐ μόνον ὅτι οὐ παρακαλοῦσι τὸν Θεὸν
F ἀπολῦσαι αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ αἰνοῦσιν αὐτὸν
ὡς δίκαιον κριτήν· ἀναιρουμένων γὰρ τῶν ἐν
ἡμῖν παθῶν, ἕκαστος τῷ δικαίῳ χαίρει,
μὴ προσενοχλούσης ἔτι ταῖς ψυχαῖς τῆς συμ-
παθείας τῆς ἀδιακρίτου πολλάκις.

G Ἀμμωνίου. Ἔχει μὲν ὡς ἔχει τὰ τῆς ἱστο-
ρίας· δυνατὸν δὲ καὶ τροπολογηθῆναι τὴν διά-
σκευὴν τοῦ γράμματος· ἑρμηνεύεται οὖν Χελ-
κίας διαστροφὴ Θεοῦ, ἡ αἴνεσις Θεοῦ (2)· Σω-
σάννα, χαρὰ αὐτῶν, ἡ κρίνον ἀποστολικόν.
H Ἰωακεὶμ κυρίου ἑτοιμασμὸς, ἡ κυρίου αἴνεσις.
Δανιὴλ κρίσις Θεοῦ, ἡ κρίνων Θεός· ὅταν οὖν
ἡ χαρὰ τῶν ἐναρέτων ψυχῶν τῆς ἐκκλησίας
ἥ ἐστι τὸ κρίνον τὸ ἀποστολικὸν, τὸ εὐῶδες
ἄνθος, ἡ πνευματικὴ εὐωδία, ἡ θυγάτηρ τοῦ
I Χελκίου, μαθοῦσα παρὰ τῶν ἰδίων πατέρων
πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν τῶν προφητῶν παρά-
δοσιν· ὅπερ ἐστὶ στροφὴ καὶ κλῆρος τοῦ Ἰσ-
ραὴλ, συναφθῇ τῷ πνευματικῷ νυμφίῳ Χρι-
στῷ, ὅ ἐστιν Ἰωακεὶμ, ὁ πνευματικὸς τῆς
K ἐκκλησίας νυμφίος, ὁ ἑτοιμάσας τὰ τοῦ μέλ-
λοντος αἰῶνος ἀγαθὰ τοῖς πιστοῖς, καὶ κηρύ-
ξας βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ πνεύματος ἁγίου
ποιήσας γενέσθαι μετόχους τοὺς πιστοὺς, ὁ
ὢν αἰνετὸς εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν· τότε ἐπέρ-
L χονται αὐτῇ οἱ παράνομοι τοῦ λαοῦ κριταὶ
καὶ ἐὰν μὴ δυνηθῶσι διαφθεῖραι αὐτῆς τὴν
ψυχὴν ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις δόγμασι καὶ
θανατῶσαι αὐτήν· τοῦτο γὰρ ψυχῆς θάνα-
τος· τότε τὸ σῶμα παραδιδόασι τῷ ἀλόγῳ
M καὶ ἀδιακρίτῳ πλήθει εἰς σφαγήν· καὶ εἰ μὲν
συγχωρεῖ ὁ Θεὸς παθεῖν τὴν νύμφην, περιτί-

Iudae nomine intelliguntur Iudae ac Beniamini tribus, apud quas templum fuit, et legitimus cultus (qui velut umbra quaedam fuit futurorum bonorum) et rite constituta resp., et honesti mores, et violatorum poenae. Atque ab his postremis tribubus Susannae genus deducit. – Ut adimpleretur quod dictum est: qui foveam fodit proximo suo, in eandem ipse incidet. Cavendum est igitur dilectissimi, ne peccato aliquo irretiti, animae discrimen patiamur. Quippe operum omnium vindex Deus est atque omnituens, quem nihil eorum quae in orbe geruntur latet. Mente igitur vigili ac pudicis moribus Susannam imitemur.

63. *Chelcias et uxor eius Deum laudaverunt.* Ammonii. Non tam quia supplicium filia evasit gavisi sunt, quam quia crimine immunis deprehensa est, quod ei senes imputaverant. Nam si rea fuisset illa, supplicio potius laetati essent. Sic enim in futuro saeculo sancti homines, si forte liberos suos, qui scelesti vixerunt, in ignis vorticem detrudi viderint, non solum a Deo salutem eorum non deprecabuntur, sed iusti iudicis laudes praedicabunt. Extinctis enim intra nos passionibus, nemo est qui re iusta non gaudeat; compassione, quae saepe inconsulta est, haud iam animum perturbante.

Ammonii. Sed iam omissa huius historiae questione, licet etiam ad tropologicum sensum scripturam hanc inflectere. Explicatur Chelcias *inflexio Dei*, vel *laudatio Dei*. Susanna *gaudium eorum* vel *lilium apostolicum*. Ioacimus *Domini praeparatio*, vel *Domini laudatio*. Daniel *iudicium Dei* vel *iudicans Deus*. Quum igitur gaudium bonarum ecclesiae animarum, quod est apostolicum lilium, flos odorifer, spiritualis fragrantia, filia nempe Chelciae, a parentibus suis edocta vitam ex prophetarum institutis degere; quae est conversio et sors Israelis; quum haec, inquam, spiritali nupta fuerit sponso Christo, qui est Ioacimus, spiritalis dictus ecclesiae sponsus, quia futuri saeculi bona fidelibus praeparavit, regnum caelorum praedicavit, sanctique spiritus participes fideles fecit, qui est collaudandus in saecula amen; tunc, inquam, adoriuntur eam nefarii plebis iudices: qui si eius animam corrumpere nequeant pravis dogmatibus atque eam interimere (haec est enim animae mors); tunc eius corpus vesanae inconsultaeque plebi caedendum obiiciunt.

ab anonymo citatam viderem (quae nondum in hac danielica catena mihi occurrerat) dixi Ammonii scriptis mei solitum Eusebium. id quod, ut in vetere illo *philosopho* Ammonio verum est, ita in hoc posteriore *praesbytero* (ut in titulo catenae appellatur) fieri non potuit. Quare pars illa anonyma commentarii in Lucam non est Eusebii.

(1) Prov. XXVI. 27. (2) Quae heic dicit Ammonius de hebraicorum nominum significatione, curiosius non explanabo, tum quia levioris momenti sunt, tum quia facile innotescent iis qui vel primas Ezdrae litteras salutaverint. Praeter quam quod licet etiam consulere Hieronymum de nom. hebr. qui tamen non habet epithetum *apostolicum*. (Nisi forte licet interpretari [illegible].) Iam quod alexandrinus noster praesbyter heic se effundit in mysticos sen-

A θνεσιν αὐτῇ τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον· εἰ
δὲ καὶ ῥύσεται αὐτὴν ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ
πάλιν τιμᾷ αὐτὴν ἔχων πλησίον αὐτοῦ· οἱ
δὲ ἐπιβουλεύοντες καὶ διὰ τῆς δικαίας τοῦ Θεοῦ
κρίσεως, ὅπερ πεποίηκεν ὁ Δανιὴλ, ὃς ἑρμη-
B νεύεται κρίσις Θεοῦ· οἱ δὲ πρεσβύτεροι ἀνώ-
νυμοί εἰσιν, ὡς ὁ πλούσιος ὁ παρὰ τῷ Λου-
κᾷ, ὁ τὸν ἡλκωμένον Λάζαρον μὴ κατελεήσας.

Et siquidem Deus sponsam pati sinit, martyrii coronam eidem imponit. Sin autem inimicorum manibus eam eripuerit, rursus eam in honore apud se habet. Illi autem iusto Dei iudicio suis insidiis capiuntur, quod reapse curavit faciendum Daniel, qui Dei iudicium explicatur. Porro senes anonymi sunt, veluti dives ille qui apud Lucam leprosi Lazari non est misertus.

ΔΑΝΙΗΛ.

C
Cap. I. 1. Ἐν ἔτει τρίτῳ βασιλείας Ἰωακείμ. Ἱπ-
πολύτου. Ταῦτα μὲν οὖν ἡ γραφὴ διηγεῖται,
ἵνα τὴν γεγενημένην δευτέραν αἰχμαλωσίαν τοῦ
λαοῦ σημάνῃ, ἡνίκα μετῳκίσθη ὅ τε Ἰωακεὶμ
D καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τρεῖς παῖδες ἅμα τῷ Δανιὴλ
εἰλημμένοι.

Καὶ ἔδωκε κύριος κ. τ. λ. Ἵνα μή τις ἐκ
προοιμίων ἐντυγχάνων τῇ βίβλῳ, ἰσχύϊ τῶν
λαβόντων ἐπιτρέψῃ τὴν λῆψιν καὶ ἀτονίᾳ τοῦ
E προϊσταμένου, τὸ ἔδωκε τίθησι· καλῶς δὲ
καὶ ἀπὸ μέρους· σωφρονιστήριον γὰρ ἦν ἡ ἀπα-
γωγὴ, οὐκ ἀπόπτωσις παντὸς τοῦ ἔθνους, ἵνα
μὴ μετάθεσις τῆς αἰτίας γένηται.

Ἀπολιναρίου. Σημειωτέον δὲ ὡς τὸν Ἰωα-
F κεὶμ καὶ τὰ σκεύη μόνα ἔφη εἰλῆφθαι ὑπὸ τοῦ
βαρβάρου, προδήλου τυγχάνοντος ἐκ τῶν ἱστο-
ριῶν, ὡς πλείστους ἀπῴκισεν· ἀλλ' ἐπειδὴ
μὴ ἱστορεῖν προὔθετο, τούτων μόνων ἐμνη-
μόνευσε τῶν συμβαλλομένων αὐτῷ πρὸς τὴν
G διήγησιν τῶν ἑξῆς· τῶν μὲν σκευῶν, ἐπει-
δὴ περὶ τῶν κατὰ Βαλτάσαρ ἤμελλε λέγειν·
τοῦ δὲ Ἰωακεὶμ ἐπειδὴ διδάξαι ἐβούλετο τὴν
εἰς παιδείαν ἐκλογὴν, τοῦ τε Δανιὴλ καὶ τῶν
λοιπῶν ἐκεῖθεν καταγόντων τὸ γένος· ὅτι γὰρ
H τοῦ βασιλικοῦ γένους ἐτύγχανον ὄντες, καὶ κα-
τὰ τοῦτον τὸν καιρὸν αἰχμάλωτοι γεγόνασι,
διδάσκει ἡ τῶν ἐφεξῆς διήγησις· — Θεὸς ὁ
παραδιδοὺς τοῖς ἀσεβέσι τὸν λαὸν διὰ τὴν
ἀνομίαν· οἱ δὲ παραλαμβάνοντες οὐκ εἴδασιν,
I ἀλλὰ καὶ τὰ σκεύη τὰ ἱερὰ τοῖς ἑαυτῶν εἰδώ-
λοις ἀνατεθείκασι, τὴν χάριν ἐκείνων λογιζό-
μενοι· καὶ Θεὸς φέρει μακροθυμῶν· οὔσης παρ'
αὐτῷ τῆς δικαιοσύνης καὶ δόξης, κἂν παρὰ
τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀνθρώποις οὐ γινώσκηται. —
K Οὐ δῶρα τοῖς εἰδώλοις παραδέδωκεν, ἀλλὰ
δείσας τὴν ἐπιτιμίαν, ἐν ἱεροῖς ἀπέθετο, ἐν
οἷς ἐνόμιζε τιμᾶν τὰ ληφθέντα.

Εὐδοξίου. Οὐκ εὐλαβείᾳ οἶμαι τοῦτο πρεπού-
σῃ πεποίηκεν, ἀλλὰ κατὰ τιμὴν τοῦ παρ' αὐ-
L τοῖς σεβομένου Θεοῦ, ὡσανεὶ λάφυρα τοῦ Θεοῦ
τῶν Ἑβραίων προσκομίζων, ὡς τῇ παρ' αὐτοῦ
συμμαχίᾳ τὴν νίκην λαβών.

Ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὀνόματα. Ἀπολιναρίου.
Ὁ γὰρ ἴδιόν ἐστι τῶν δεσποτῶν εὐθὺς ἀμεί-
M βειν τῶν κτηθέντων τὰς προσηγορίας, πεποίη-
κε (1)· διὰ πάντων τὴν ἐξουσίαν γνωρίζων.

DANIEL.

1. *Anno tertio regni Ioacim*. Hippolyti. Haec ait scriptura, ut secundam populi captivitatem significet, qua deportatus fuit Ioacimus eiusque filii tres cum Daniele captivi.

2. *Tradidit Deus* etc. Eudoxii philosophi. Nequis forte in hoc libri prohoemium incidens, praedonum viribus praedam adscriberet, et defendentis infirmitati; vocabulum *tradidit* scriptor posuit. Recte etiam dixit partem vasorum. Nam haec translatio, emendatio gentis, non supremum excidium, fuit; ita ut locus expiando crimini non relinqueretur.

Apolinarii. Animadvertendum est, quomodo Ioacimum et vasa tantummodo dicat scriptor fuisse capta a barbaro, quum tamen plurimos mortales fuisse deportatos ex historiis constet. Sed enim quum non sit propositum historiam texere, ea sola memorat, quae suae futurae narrationi conducunt. Vasa quidem memorat, quia res Baltasaris dicturus est: Ioacimum vero, quia narraturus epheborum erudiendorum delectum, Danielis scilicet et reliquorum qui a Ioacimo genus ducebant. Nam quod hi regio genere essent, atque eo tempore in captivitate versarentur, consequens narratio demonstrat. — Ipse quidem Deus potestati ethnicorum populum suum ob scelera permiserat: ceteroqui id illi haudquamquam noverant; quin adeo sacra vasa suis idolis dicaverant, quibus ea accepta referebant. Deus interim haec fert patienter: etenim ei sua manet iustitia ac gloria, etiamsi ab ingratis hominibus non agnoscatur. — Haud haec obtulit diis suis dona; sed quia poenam metuebat, in templis vasa posuit, honorifico ut putabat praedae loco.

Eudoxii. Hoc eum fecisse reverentia debita instinctum non arbitror; sed honorandi causa idoli sui, cui manubias ex Hebraeorum Deo dedicabat, ceu si ope idoli fretus victoriam retulisset.

7. *Imposuit illis nomina*. Apolinarii. Morem secutus est dominorum, qui statim mancipiorum suorum nomina mutant. Quaqua versus potestas declaratur.

---

sue, id scilicet facit familiari ecclesiae suae more, ut novimus. Quamquam et alii patres ab hoc instituto non abhorruerunt. Et quidem Hieronymus in praef. ad comm. in Abdiam ait: *in adulescentia mea provocatus ardore et studio scripturarum, allegorice interpretatus sum Abdiam prophetam. Ardebat animus cogitatione mystica.*

(1) Notemus hunc antiquissimum apud Babylonios morem, quem deinde Graeci pariter ac Romani aemulati sunt.

A Καὶ ἔθετο Δανιὴλ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἱπ-
πολύτου. Ὦ μακαρίων τὴν διαθήκην τῶν πατέ-
ρων φυλαξάντων, καὶ τὸν διὰ Μωϋσέως δοθέν-
τα νόμον μὴ παραβάντων, ἀλλὰ τὸν δι' αὐτοῦ
κηρυττόμενον Θεὸν φοβηθέντες· οὗτοι αἰχμάλω-
B τοι ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ ὑπάρχοντες, οὐ βρώμασι
ποικίλοις ἠπατήθησαν, οὐδὲ οἴνου ἡδοναῖς ἐδου-
λώθησαν, οὐδὲ δόξῃ βασιλικῇ ἐδελεάσθησαν
ἁρπαγέντες· ἐτήρησαν δὲ τὸ ἑαυτῶν ἁγνὸν καὶ
καθαρὸν στόμα, ὅπως καθαρὸς λόγος ἐκ στο-
C μάτων καθαρῶν προέλθῃ, καὶ ἀνυμνῇ δι' αὐ-
τῶν τὸν ἐπουράνιον πατέρα.

Ὠριγένους. Πᾶς ὃς ἐὰν θῇ ἐπὶ τὴν καρ-
δίαν αὐτοῦ μὴ ἀλισγηθῆναι ἐν τοῖς βρώμα-
σι καὶ πόμασι τοῦ νοητοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἀλ-
D λὰ κακώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ νηστείαις ἐν τῇ
Βαβυλῶνι ταύτῃ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀλη-
θείας, ὁ τοιοῦτος Δανιήλ ἐστι(1)· καὶ τὰ ἱστο-
ρημένα ἐπ' ἐκεῖνον, ἁρμόσει καὶ ἐπὶ τοῦτον
λέγεσθαι· μιᾶς γὰρ καταστάσεως καὶ τῆς αὐ-
E τῆς ἕξεως ἀμφότεροι, ὡς καλεῖσθαι αὐτοὺς
Δανιήλ.

Πείρασον δὴ τοὺς παῖδάς σου. Ἱππολύτου. Δι-
δάσκουσιν ὅτι μὴ βρώματα ἐπίγεια εἴη τὰ παρέ-
χοντα ἀνθρώποις κάλλος καὶ ἰσχὺν, ἀλλὰ χάρις
F Θεοῦ διὰ λόγου δωρουμένη. Καὶ μετ' ὀλίγα. Εἶδες
πίστιν παίδων ἀπαράβατον, καὶ φόβον Θεοῦ ἀμε-
τάθετον· δέκα ἡμερῶν χρόνου διάστημα ᾐτή-
σαντο, ἵνα ἐν τούτῳ ἐπιδείξωσι μὴ δύνασθαι
ἑτέρως ἄνθρωπον παρὰ Θεοῦ κτήσασθαι χάριν,
G εἰ μὴ τῷ διὰ τοῦ κυρίου κηρυσσομένῳ λόγῳ πι-
στεύσωσιν.

Ἀπολιναρίου. Τὴν παίδευσιν οὐκ ἀπηγορευ-
μένην ὑπὸ τοῦ νόμου προσίενται· τὴν δὲ τρο-
φὴν τὴν εἰς ἰσχὺν, κεκωλυμένην ὑπὸ τοῦ νόμου
H παραιτοῦνται διὰ τὸ κοινωνίαν ἔχειν τῆς χαλ-
δαίων τραπέζης· ἐξάρχει δὲ τῆς γνώμης ὁ Δα-
νιήλ.

Ἀπολιναρίου. Ὡς νόμον φυλάττων ἐλπίζει
βοήθειαν παράδοξον ὑπὲρ τοῦ πράγματος, καὶ
I τυγχάνει· ἀγαθῆς οὖν ἀρετῆς συνεργὸς ἡ εἰς
Θεὸν ἐλπὶς, καὶ παραδόξων αἰτία πραγμάτων.

Ὡράθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαί. Ἱππολύ-
του. Οὕτω μὲν οὖν ἄρτῳ καὶ ὕδατι μόνῳ τρεφό-
μενοι, τῇ ἐπουρανίῳ σοφίᾳ κοσμούμενοι ἔσχον χά-
K ριν παρὰ πάντα τὰ παιδάρια τὰ συνήλικα αὐτῶν.

Ἐν πάσῃ γραμματικῇ. Εὐδοξίου. Νῦν γραμ-
ματικὴν οὐ ταύτην παρ' ἕλλησι λέγει φιλοτι-
μουμένην, ἀλλὰ τὴν παρὰ χαλδαίοις· ἔστι
γὰρ παρ' αὐτοῖς προεισαγωγικά τινα διδάγ-
L ματα· ἧς χάριν καὶ νῦν αἰτίας οἱ ἀστρονο-
μίαν βουλόμενοι, μίαν (2) προγεωμετροῦσιν, ὡς
οὐ δυνάμενοι ἐπιβάλλειν ἐκείνοις τοῖς ὀνόμα-
σι καὶ ῥήμασι πρὸ κανόνων τοῖς ἐπανατέλλου-
σι (3) τοῖς ὡροσκόποις.

M Ἀπολιναρίου. Οἱ γὰρ τοσαύτην τῆς εὐσε-
βείας τὴν ἐπιμέλειαν ποιούμενοι, ὥστε μηδὲ

8. *Proposuit Daniel in corde suo*. Hippolyti. Felices pueri, qui testamentum patrum custodiverunt, latamque per Mosem legem haudquaquam violaverunt, sed Deum ab hac praedicatum reveriti sunt! Ili quum in aliena regione captivi detinerentur, haud varietate epularum decipi, neque vini voluptate vinci, neque regio luxu deliniri se atque abripi passi sunt: sed sanctum purumque os suum conservaverunt, ut purus sermo puro ore prodiret, caelestisque pater per ipsum laudaretur.

Origenis. Quisquis mente decreverit, haud pollui cibis et potibus incorporei Nabuchodonosori; sed suum spiritum ieiuniis in hac Babylone vexaverit veritatis causa agnoscendae, is ipse Daniel est: ita ut quae de illo narrantur, huic etiam apte accommodentur. Unum est enim utriusque institutum ac vitae genus: quare utrumque Danielem vocitare licet.

12. *Tenta servos tuos*. Hippolyti. Haud terrestribus epulis creari hominibus formam ac robur docent, sed Dei gratia verboque donari. Et paucis interiectis. Cernis inviolatam puerorum fidem, et Dei timorem immotum. Decem dierum intervallum postulaverunt, ut interim demonstrarent, neminem a Deo consequi gratiam, nisi qui editis a Deo sermonibus crediderit.

12. Apolinarii. Eruditionem, quam lex non vetabat, pueri amplectuntur. Dapes tamen roborandi corporis causa oblatas recusant, quia lege vetitas, propter chaldaicae mensae communionem. Est autem consilii auctor Daniel.

13. Apolinarii. Dum legem observat Daniel, prodigiosam sperat in hoc negotio opem, eaque potitur. Ergo spes Deo freta praeclarae virtutis auliatrix est, et insolitorum causa facinorum.

15. *Apparuerunt vultus eorum meliores*. Hippolyti. Sic igitur solo pane et aqua nutriti, propter suam caelestem sapientiam gratia prae cunctis aequalibus pueris excelluerunt.

17. *In omni litteratura*. Eudoxii. Litteraturam hoc loco dicit non hanc quae apud Graecos ambitur, sed chaldaicam. Sunt enim apud ipsos isagogicae quaedam disciplinae: cuius rei causa nunc quoque ii qui astronomiam discere volunt, in geometria se ante exercent, ceu si ante canones nominibus illis atque vocabulis dare operam nequirent, ascendentibus scilicet astris, horoscopis.

Apolinarii. Nam quibus adeo religio cordi fuerat, ut ne cibis quidem indiscriminatim uti

---

(1) En alexandrinum Origenem in allegoria versantem. Recole p. 165. n. 2. (2) Ita unus codex. Sed num scribendum λίαν? In altero codice brevius legitur βουλόμενοι ἐπιβάλλειν ἐκείνοις. (3) Lege, si vacat, operis astrologici, auctore Iuliano chaldaeo, M. Aurelio inscripti specimen a me editum post rhetoricam C. Iulii Victoris. Recole etiam Procli locum de sphaeris chaldaicis superstitiosis a me citatum ad Cic. de rep. I. 14.

A βρωμάτων ἀδιαφόρως μεταλαμβάνειν, πότε ἂν
ἠνέσχοντο εἰς γοητείας μάθησιν κατενεχθῆναι;
τὴν δὲ φρόνησιν ὁ Θεὸς δέδωκεν.

Δανιὴλ συνῆκεν ἐν πάσῃ ὁράσει ϗ ἐνυπνίοις.
Ἀμμωνίου. Προαναφωνεῖται ἀποκαλύψεις τὰς
B θείας ϗ τὰ ἐνύπνια ἃ εἶδε ϗ ἀπεγράψατο ὡς
προφήτης· ϗ μὴ κρύπτει τὰ θεῖα χαρίσματα,
κατὰ τὸν καταχώσαντα τὸ δεσποτικὸν τά-
λαντον (1).

Καὶ οὐχ εὑρέθησαν ἐκ πάντων αὐτῶν ὅμοιοι
C Δανιήλ. Ἱππολύτου. Τούτους μὲν ἐν πάσῃ σο-
φίᾳ ὁ λόγος προῆγε, μάρτυρας πιστοὺς ἐν Βαβυ-
λῶνι δεικνυμένους· ἵνα δι' αὐτῶν τῶν βαβυλω-
νίων τὰ σεβάσματα καταισχυνθῇ, ϗ Ναβουχο-
δονόσορ ὑπὸ τριῶν παίδων ἡττηθῇ, ϗ διὰ τού-
D των πίστεως τὸ ἐν καμίνῳ πῦρ φυγαδευθῇ (2), ϗ
ἡ μακαρία Σουσάννα (3) ἐκ θανάτου ῥυσθῇ, ϗ τῶν
ἀνόμων πρεσβυτέρων ματαία ἡ ἐπιθυμία
ἐλεγχθῇ.

Ἐζήτησε παρ' αὐτῶν ὁ βασιλεύς. Εὐδοξίου.
E Δοκιμάσας αὐτοὺς διὰ πάντα, ϗ μάλιστα ἐν
σοφίᾳ, ἐν λειτουργοῖς κατέστησε. Θαλάμων
τῶν οἰκείων ἠξίωσε· ϗ μὴ θαυμάσῃς· νόμος
γὰρ ἐκράτει παρὰ χαλδαίοις, μὴ πρότερον ἐφάπ-
τεσθαι τῆς πρώτης ἀρχῆς τὸν μέλλοντα βασι-
F λεύειν, εἰ μὴ διὰ ταύτης ἔλθοι τῆς σοφίας·
διὸ δὴ ϗ οἱ μάγοι δεικνύντες τὴν ἐκείνου σο-
φίαν, συριστὶ ἐλέγοντο, ἀλλ' οὐ χαλδαϊστί·
ὡς οὖν φόβου τυγχάνοντες ἐπ' ἐκείνου τῇ χαλ-
δαίων κεχρῆσθαι γλώττῃ. – Οὐ πρὸ τριῶν ἐτῶν
G ταῦτα λέγει, ἀλλὰ τὴν μὲν προτέραν δοκι-
μασίαν φησὶ γίνεσθαι πρὸς τοὺς συνηλικιώτας
τοῖς δικαίοις, ἐν οἷς ἐφαίνοντο κρείττους· με-
τὰ δὲ τὸν χρόνον, αὐτῶν εἰς ἐξέτασιν τῶν
πραγμάτων ἀγόντων ἀμφοτέρους, τούς τε δι-
H καίους, ϗ τοὺς τῇ μαγείᾳ κεχρημένους τῇ χαλ-
δαϊκῇ, ἐδείκνυτο ἀμφοτέρων τὸ διάφερον· οἱ
μὲν γὰρ ἅτε ὑπὸ θείας χάριτος ἐνηχούμενοι,
τοῖς ἅπασιν ἐπέβαλλον, ϗ τῶν ἀπόρων ἔχον-
τες τὴν γνῶσιν· οἱ δὲ πλὴν τῆς συνήθους ἀπά-
I της ἔπραττον οὐδέν.

Ἄλλου. Εἰδέναι δεῖ ὡς ἡ τῶν ἑβδομήκοντα
ἑρμηνεία τοὺς μάγους ϗ τοὺς ἐπαοιδοὺς, σο-
φιστὰς λέγει ϗ φιλοσόφους· ἴσως τοὺς περὶ τὴν
τῶν ἄστρων θεωρίαν ἀσχολουμένους σημαίνουσα·
K εἴ τε δὲ τούτους εἴποι τις, εἴτε ἐκείνους, εἴτε
ἀμφοτέρους, διὰ πάντων δείκνυται ἡ περὶ τοῦ
δικαίου θεία χάρις.

Ἐγένετο Δανιὴλ ἕως ἔτους ἑνὸς Κύρου τοῦ
βασιλέως. Εὐδοξίου. Εἰ μέχρι ἑνὸς ἔτους Κύ-
L ρου τῆς βασιλείας, ὡς ἐνταῦθα φησὶν ἡ γρα-
φὴ, γέγονεν ἡ ζωὴ τοῦ προφήτου, πῶς εὑρί-
σκεται μετὰ ταῦτα ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς Κύ-
ρου βασιλείας προφητεύων; πρὸς τοῦτο ἐροῦ-
μεν ὅτι σφάλμα γέγονεν ἐκ τῆς τῶν γραφέντων
M ἀμελείας περὶ τὸν χρόνον, τὸ ἑνὸς ἀντὶ τοῦ
ἐννάτου, ποιησάντων (4)· ϗ τοῦτο εἴδῃ σαφῶς,

voluerint, quomodo inquam hi praestigiorum doctrina imbui se passi essent? Porro Deus hanc ipsis prudentiam contulit.

Daniel cuiuslibet visionis ac somnii prudens evasit. Ammonii. Revelationibus praeludit somniisque quae vidit ac scripsit prophetae munere fungens: nec divina beneficia occulit more illius qui dominicum talentum abdidit.

19. *Non sunt inventi tales de universis ut Daniel*. Hippolyti. Hi omni sermonis sapientia exornati fuerunt, ut credibiles evaderent Babylone testes; ut Babyloniorum idola ludibrio essent; ut Nabuchodonosorus tribus pueris inferior fieret; perque horum fidem fornacis flamma depelleretur, beata Susanna supplicium effugeret, atque impiorum senum stulta libido coargueretur.

20. *Tentavit eos rex*. Eudoxii. Postquam eorum fecit periculum tum in ceteris tum praecipue in sapientia, ministros sibi delegit, atque intimis cubiculis adhibuit. Nec mirum. Lex enim apud Chaldaeos obtinebat, eum qui regnaturus erat haud ante attingendi imperium, quam hanc sapientiam adeptus esset. Quare et magi ut eius sapientiam ostenderent, syriatice non chaldaice locuti sunt: quasi vererentur apud regem chaldaico sermone uti. – Haec haud ante triennium acta dicit: sed primam contentionem iustorum fuisse ait cum aequalibus condiscipulis, quibus praestantiores visi sunt. Labente mox tempore, quum ipsa negotia tum iustorum tum etiam chaldaica magia utentium experimentum facerent, quantum partes inter se differrent patefactum est. Iusti enim divina gratia periti omnia facile capessebant, et abstrusa quaeque noscebant: ceteri praeter consueta praestigia nihil efficiebant.

20. Anonymi. In septuaginta interpretum textu pro magis atque incantatoribus dicuntur sophistae ac philosophi, quia fortasse denotantur homines contemplationi siderum dediti. Verumtamen sive hi intelligendi sunt, sive illi, sive utrique, divina aeque erga iustum gratia declaratur.

21. *Mansitque Daniel usque ad Cyri regis annum unum*. Eudoxii. Si usque ad unum regnantis Cyri annum, ut hoc loco scriptura ait, prophetae vita producta fuit; qui fit ut posthinc anno Cyri regnantis tertio adhuc prophetans occurrat? Aio, amanuensium incuria scriptum esse mendose *unum* pro *nono*. Id vero cuipiam palam fiet, si emendata exemplaria scrutari voluerit: in his enim inveniet *nonum* pro *uno*.

---

(1) Matth. xxv. 18. (2) Hinc tres pueri in fornace incolumes haud raro occurrunt in romanis Christianorum monumentis fictilibus aut marmoreis, quasi fidei symbolum. (3) Obiter observes velim, inter patres qui Susannae historiam contra acatholicos confirmant iam esse numerandos etiam Apolinarium et Ammonium, ut haec nostra catena docet. (4) Considerandus hic sacris criticis locus. Recolantur vero adnotationes ad Polychron. p. 138. 141.

A εἴ γε τὰ εὐδιόρθωτα τῶν ἀντιγράφων ζητῆ-
σαι θελήσειε· εὑρήσει γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀντὶ
τῦ ἑνὸς γεγραμμένον ἔννατον· εἰ δὲ τῦτο
τὶς μὴ παραδέξαιτο, οὐδὲ οὕτως ἀπορήσειεν
ὁ λόγος τῆς ἰδίας ἰσχύος πρὸς ἐπίλυσιν τῦ
B ζητουμένου· ὥσπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ τῦ βιβλίου,
ϗ κατὰ παράλειψιν τῶν μεταξὺ γενομένων,
οὐκ ὀλίγων ὄντων, οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ
πραχθέντων, συνῆψε τὺς χρόνους, ὡς ἤδη
φθάσαντες προειρήκαμεν, οὕτω κἀνταῦθα κα-
C τὰ παράλειψιν τῶν ἐκ τῦ πράγματος νοεῖσ-
θαι ὀφειλόντων, γέγονεν ἡ συνάφεια· ἦν δὲ
τὸ παραλειφθὲν ἡ περὶ τῆς ἐπαγωγῆς τῦ λαῦ
φροντὶς τῦ προφήτου, ἀφ' ἧς δὲ ϗ τὸ τε-
λευταῖον ἐπιθέμενος τῇ νηστείᾳ, ἔτυχε τῆς κα-
D τὰ τὴν ἐπαγωγὴν ὀπτασίας· οὐκοῦν οὕτως ἐκ-
ληπτέον τὸ ῥητόν· ὅτι ϗ ἐγένετο Δανιὴλ φρον-
τίζων περὶ τῆς ἐπαγωγῆς τῦ λαῦ, ἕως ἔτους
ἑνὸς Κύρου τῦ βασιλέως· ἐν ᾧ ϗ ἀπέλυσε
Κῦρος μετὰ πολλῆς τιμῆς ἐκ τῆς αἰχμαλω-
E σίας τὺς ἰουδαίους, ϗ Δανιὴλ ἐπαύσατο τῆς
περὶ τούτων φροντίδος.
Ἐγένετο κ. τ. λ. Ἀμμωνίυ. Ἐντεῦθεν δηλοῖ
ὅτι περὶ τὸ τέλος τῦ ἰδίυ βίυ συνέγραψεν ὁ Δα-
νιὴλ τὴν προφητικὴν ταύτην ϗ ἱστορικὴν βίβλον.
F Ἄλλος δέ φησιν· ὐδένα ἀνταίρειν ἔτι οἶμαι,
ὡς ἐν κεφαλαίῳ τῦ παντὸς βιβλίου τὸν χρό-
νον τέθεικεν ὁ ἱστοριογράφος, ϗ φύσας τῆς
πάσης ὑποθέσεως πέρας λαμβάνεται· τῆς ἀκο-
λουθίας τῶν λόγων ἀρχομένης τῆς κατὰ τὸν
G δίκαιον διηγήσεως· ἐν τῷ ἔτει τῷ δευτέρῳ τῆς
βασιλείας Ναβουχοδονόσορ, ἐνυπνιάσθη Να-
βουχοδονόσορ ἐνύπνιον.
Ἐνυπνιάσθην. Ἱππολύτυ. Τὸ μὲν ὖν ἐνύπ-
νιον τὸ ὑπὸ τῦ βασιλέως ὁραμένον, ὐκ ὂν ἐπί-
H γειον, ἵνα ὑπὸ τῶν τῦ κόσμυ σοφῶν ἑρμηνευθῇ,
ἀλλ' ἓν ἐπυράνιον, κατὰ Θεῦ βυλὴν ϗ πρόνοιαν
ἰδίοις καιροῖς πληρούμενον· ϗ διὰ τῦτο ἀπε-
κρύβη μὲν ἀπὸ τῶν τὰ ἐπίγεια φρονούντων ἀν-
θρώπων, ἵνα τοῖς τὰ ἐπυράνια ζητοῦσι, τὰ
I ἐπυράνια μυστήρια ἀποκαλυφθῇ· ϗ γὰρ ἐν Αἰ-
γύπτῳ ἐπὶ τοῦ Φαραὼ ϗ τῦ Ἰωσὴφ τὰ ὅμοια
γεγένηται.
Εὐδοξίου. Χαλδαῖοι ἐκλήθησαν, ϗ συριστὶ
λαλοῦσι τῷ φόβῳ· ἐκ προοιμίων τὴν ἄγνοιαν
K ὁμολογοῦσιν· ἐπειδὴ γὰρ ἡ χαλδαίων ἐζητεῖ-
το σοφία, ἔφυγον ϗ τὴν εἴδησιν τῆς γλώτ-
της (1) προαπολογούμενοι ὑπὲρ τῆς ἀγνοίας, ἐν
οἷς μετριάζειν ἐδόκουν κατὰ τὴν φωνήν.
Σὺ εἶπον τὸ ἐνύπνιον. Εὐδοξίου. Οὐδέπω
L γὰρ συνῆκαν σαφῶς τί ποτε ἐπυνθάνετο αὐτῶν
ὁ βασιλεύς· ἀλλ' ᾤοντο διάκρισιν πείσεσθαι
φανεροῦ ὄντος τῦ ὀφθέντος.
Ὁ λόγος ἀπ' ἐμῦ ἀπέστη. Ἱππολύτυ. Διὰ
τῦτο ἀπεκρύβη τὸ ὅραμα ἀπὸ τῦ βασιλέως ἵνα
M ὁ ὑπὸ Θεῦ ἐκλεγεὶς Δανιὴλ προφήτης ὢν ἀπο-
δειχθῇ· ὅταν γὰρ ἀπὸ μὲν ἑτέρων ἀποκέκρυπται,

Quam si quis sententiam non admittit, haud tamen sermo noster vi solvendae quaestionis carebit. Nam sicuti initio libri, omissis iis quae medio intervallo neque pauca neque exiguo tempore gesta fuerunt, tempora, ut paulo ante diximus, copulavit; ita nunc etiam, praetermissis iis quae per se cogitari queunt, extremorum nexum fecit. Est autem in praetermissis prophetae sollicitudo de populi reditu, cuius gratia nuper etiam ieiunium susceperat, et postliminii visionem impetraverat. Sic ergo intelligenda sunt verba: quod nimirum Daniel sollicitudinem gesserit reducendi populi usque ad Darii regis annum unum: quo demum Cyrus tempore Iudaeos perhonorifice captivitate emisit, atque hac cura Daniel expeditus est.

Mansitque etc. Ammonii. His verbis Daniel significat haud procul vitae suae exitu propheticum hunc historicumque librum scripsisse.

Anonymi. Neminem iam negaturum arbitror, a propheta summatim totius libri tempus fuisse positum; dictoque universo argumento, finem attigisse. At vero orationis series narrare de iusto homine exorditur sic: anno Nabuchodonosori altero, somnium Nabuchodonosorus somniavit.

3. *Vidi somnium*. Hippolyti. Somnium regi oblatum haud terrestre quid erat, ita ut a mundi sapientibus explicari posset, sed caelo immissum; idemque Dei nutu ac providentia suo tempore ad exitum deducendum erat. Quamobrem latuit terrenis curis deditos homines, ut caelestium cupidis caelestia mysteria revelarentur. Nam et in Aegypto Pharaoni ac Iosepho eadem contigerunt. Cap. II.

4. Eudoxii. Chaldaei vocati, syriatice ob metum eloquuntur, atque actutum inscitiam fatentur. Nam quia Chaldaeorum exquirebatur sapientia, linguae quoque notitiam dissimulant: inscitiae suae velum obtendentes, dum sermonis imperiti videri volunt.

Tu somnium dic. Eudoxii. Quidnam rex postularet nondum aperte cognoverant; putabant autem certi alicuius visi explanationem ab eo exquiri.

5. *Sermo recessit a me*. Hippolyti. Idcirco rex visionis intellectu exclusus fuit, ut Dei electus Daniel demonstraretur propheta. Cum enim alium

(1) Ergo cum lingua tum litteratura chaldaica, in urbe scilicet regia florentissimi imperii capite, nobilior existimabatur quam syriaca. Rem obiter confirmat Hieronymus de magistro suo loquens epist. XVIII. 10: est *vir quidam a quo ego plura didicisse me gaudeo, et qui Hebraeorum sermonem ita elimavit, ut inter scribas eorum Chaldaeus existimetur*. Ceteroqui idem Hieronymus in commentario nihil aliud heic intelligit nisi linguae ab hebraico idiotismo ad syriaticum (nunc vulgo chaldaicum) transitionem: id quod revera fit in hoc vaticinio danielico et in Esdra.

A ὑπὸ ἑτέρῳ δὲ φανεροῦται, ἐξ ἀνάγκης προφήτης ἀποδείκνυται ὁ λέγων.

Εὐδοξίου. Τουτέστι τὴν μνήμην τοῦ ὀφθέντος οὐκ ἔχω, οὐδὲ διηγεῖσθαι δύναμαι.

Ἐὰν μὴ γνωρίσητέ μοι. Εὐδοξίου. Ἑκάτερα
B φησὶν αἰτῶ, τό τε ὀφθὲν εἰπεῖν ὑμᾶς, καὶ τοῦτο διακρῖναι· τοὺς γὰρ ἐπὶ σοφίᾳ μεγάλα φρονοῦντας, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον ὁμιλίαν αὐχοῦντας, προσήκει μὴ τῶν φανερῶν μόνον ποιεῖσθαι τὴν ἐξήγησιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποῤῥήτων τὴν γνῶσιν
C κεκτῆσθαι.

Ἀμμωνίου. Φυσικῷ λογισμῷ εἶπε τοῦτο, εἰ καὶ παρὰ τὸ συνηθές· ὅτι ὁ μὴ δυνάμενος εἰδέναι, τί εἶδε κατ' ὄναρ, οὔτε ἐὰν ἀκούσῃ τὸ ὄναρ δύναται αὐτὸ λῦσαι· ἰδοὺ γὰρ ἐν τῇ
D πέμπτῃ ὁράσει εἶπεν αὐτοῖς τὸ ἐνύπνιον τοῦ δένδρου, καὶ οὐκ ἐδυνήθησαν αὐτὸ λῦσαι.

Ἀπεκρίθησαν δεύτερον. Εὐδοξίου. Ἐν ἀπορίᾳ καταστάντες, τὸ αὐτὸ λέγειν οὐκ ᾐσχύνοντο.

E Ἀπολιναρίου. Δῆλον φησίν ἐστι, ὡς τὸ ἀμφιβαλλόμενον μὴ εἰρηκότες, οὐδὲν ἕτερον νῦν βουλεύεσθαι, ἢ ἀπατῆσαι συμφώνῳ τῇ γνώμῃ· ὁ δὲ σύρος ἀπατᾶτέ με ἔχει.

Γνώσομαι ὅτι τὴν σύγκρισιν ἀναγγελεῖτε.
F Εὐδοξίου. Ἀλλ' ἀπόδειξίς μοι γενέσθω τῆς κρίσεως ἡ φράσις τοῦ ὀνείρατος.

Καὶ λέγουσιν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος. Ἱππολύτου. Ἐπεὶ οὖν ἀδύνατον ἔφασαν ὑπὸ ἀνθρώπου τοῦτο λεχθῆναι τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ζητούμενον, ἐπέ-
G δειξεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς, ὅτι τὰ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατα, ταῦτα δυνατὰ εἶναι παρὰ Θεῷ.

Ἀπολιναρίου. Ὡς οὐκ ἂν σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων(1) ἡ τοιαύτη γνῶσις, ἀλλὰ προγνωστικὰ ἃν οἱ μάγοι περιεργάζονται.

H Ἀμμωνίου. Ὅσον ἀπὸ τοῦ προχείρου ἐψεύσαντο οἱ μάγοι· ὁ γὰρ Δανιὴλ ἄνθρωπος καὶ ἐπὶ γῆς ὢν ἔγνω τοῦτο, εἰ καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεκαλύφθη αὐτῷ.

Πᾶς βασιλεὺς καὶ ἄρχων τὸ ῥῆμα τοῦτο οὐκ
I ἐπερωτᾷ. Ἀμμωνίου. Ὅπου εἰσὶν οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες, εὐνομία ἐστίν· ὅπου τύραννοι, βία κρατεῖ καὶ τὸ ἄδικον(2)· καὶ σὺ δεῖ σε βασιλέα ὄντα τὸν ἄδικον τοῦτον εἰπεῖν λόγον.

Ἐπαοιδὸν, μάγον, καὶ χαλδαῖον. Ἀμμωνίου.
K Ἐπαοιδός ἐστιν ὁ διὰ ψιθυρισμῶν λέγων τινὰ ποιεῖν, οἷοι εἰσὶν οἱ τῶν ὄφεων ἐπαοιδοί· μάγοι οἱ διὰ σοφισμῶν τινῶν ἀπατῆσαι δυνάμενοι· χαλδαῖοι οἱ δι' ἀστρονομίας ἐπαγγελλόμενοι λέγειν πάντα, μάλιστα δὲ τὰ ἐσό-
L μενα (3).

Ἀριὼχ τῷ ἀρχιμαγείρῳ. Ἱππολύτου. Ὥσπερ γὰρ ὁ μάγειρος πάντα τὰ ζῶα ἀναιρεῖ καὶ μαγειρεύει, οὕτω κἀκεῖνος τῷ αὐτῷ τρόπῳ· καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ κόσμου ἀναιροῦσι τοὺς ἀνθρώπους,
M ὡς ἄλογα ζῶα μαγειρεύοντες αὐτούς (4).

aliquid latet, alii idem patet, necessario propheta cognoscitur qui id enarrat.

Eudoxii. Visum memoriam excidit, neque id queo narrare.

Nisi mihi significaveritis. Eudoxii. Utrumque, inquit, postulo, visum narrari mihi idemque explicari. Nam qui magnopere sapientia sua gloriantur, seque numinis familiares iactant, eos par est non solum manifesta edisserere, verum etiam arcanorum notitia pollere.

Ammonii. Naturali ratiocinio id dixit; quamquam erat a consuetudine res aliena. Nam qui divinare non poterant quid in somnio vidisset, eos par erat ne somnium quidem auditum explicare posse. Reapse in visione quinta somnium arboris dixit illis rex, quod tamen enucleare non potuerunt.

7. *Responderunt iterum*. Eudoxii. Perplexitate laborant, nec eos verba iterare pudet.

8. Apolinarii. Constat, inquit, qui rem ambiguam non edisseritis, nihil aliud studere, nisi ut unanimi suffragio fucum faciatis. Syrus autem habet *decipitis me*.

9. *Novero, vos mihi somnium explicaturos*. Eudoxii. Esto mihi futurae interpretationis indicium, somnii narratio.

10. *Responderuntque, non est homo*. Hippolyti. Quandoquidem ergo dixerunt fieri non posse, ut hoc regis quaesitum ab homine dissolveretur, ostensum fuit illis divinitus, quae sunt impervia hominibus, eadem Deo esse proclivia.

Apolinarii. Non est sophistarum et philosophorum scientia haec; sed est divinatio quae propria magorum est.

Ammonii. Mentiuntur facile magi. Ceteroqui Daniel, qui in terra versabatur homo, rem hanc novit, quamquam a Deo sibi revelatam.

Nemo rex vel princeps verbum huiusmodi sciscitatur. Ammonii. Ubi sunt reges ac principes ibi aequitas legum est; ubi tyranni, ibi vis et iniquitas obtinent. Quum tu rex sis, iniusta loqui non debes.

Incantatorem, magum, atque chaldaeum. Ammonii. Incantator est, qui aliquid susurratione se facere dicit, veluti serpentium incantatores. Magi, qui praestigiis quibusdam decipere possunt. Chaldaei, qui ex astrologia se iactant omnia coniicere, praesertim futura.

14. *Ab Ariocho laniorum principe*. Hippolyti. Nam sicuti lanius animalia quaevis mactat ac laniat, ita et ille simili caede tunc grassabatur. Et quidem a mundi principibus occiduntur homines atque ut bruta animantia lanienae traduntur.

(1) Ergo Apolinarius sequitur hoc loco τῶν ο' interpretationem. Recole anonymi scholion p. 168. v. 20.
(2) Haec late disputat Cicero in libris de rep.
(3) De magorum vanitate legesis Eusebium praep. ev. lib. V.
(4) Intellige tyrannos, et praesertim eos qui bellis iniustis ex ambitione susceptis subditos suos atterunt, dum hostibus caedendos obiiciunt.

A Ἄλλου. Ἀρχιμάγειρον καλεῖ τὸν ἐπὶ τῶν φόνων τεταγμένον.
Ἐγνώρισε δὲ Ἀριὼχ τὸ ῥῆμα τῷ Δανιήλ. Εὐδοξίου. Ὁρᾷς ὡς συνεργεῖ σοι ὁ λόγος πρὸς τὴν παρατήρησιν τοῦ χρόνου· ποῖον ἐστὶ τὸ δεύτερον
B ἔτος; ὅτε Ναβουζαρδὰν ἦν μάγειρος τηνικαῦτα· καὶ ὅτε τὴν Ἰουδαίαν ἀπώλεσε· καὶ ὅτε τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου ἀπήγαγεν· οὗτος δὲ ἕτερος χρόνος καὶ μετ' ἐκεῖνον.
Ἠξίωσεν ὅπως χρόνον δῷ. Ἀμμωνίου. Ὡς
C πιστὸς ὑπέσχετο λύειν τὸ ὄναρ, λαμβάνων παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν διὰ προσευχῆς καὶ ἱκεσίας χάριν.
Τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπολιναρίου. Ὅτι οἱ ψευδώνυμοι θεοὶ ἐπὶ γῆς καὶ περὶ γῆν (1).
D Καθιστᾷ βασιλέας. Ἀπολιναρίου. Ἔστι γὰρ ἡ ἀποκάλυψις περὶ ἐναλλαγῆς καιρῶν τῆς ἐν διαφόροις χρόνοις, μεταστάσεως δὲ βασιλέων καὶ καταστάσεως.
Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν. Ἀπολιναρίου. Τῇ
E μνήμῃ τῶν προγόνων σεμνύνεται, ὁρῶν ὅτι καὶ ἐν αἰχμαλωσίᾳ φυλάσσεται πρὸς τοὺς ἐγγόνους τοῦ Θεοῦ ἡ πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελία· οὐχ ἑαυτῷ τὸ εὐμενὲς τοῦ Θεοῦ λογιζόμενος, ἀλλὰ τοῖς πατράσι.
F Ὅτι σοφίαν καὶ δύναμιν ἔδωκάς μοι. Ἱππολύτου. Δεῖ οὖν νοεῖν ἡμᾶς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐσπλαγχνίαν, πῶς τοῖς ἀξίοις καὶ φοβουμένοις αὐτὸν ταχέως ἀποκαλύπτει καὶ φανεροῖ, ἀποπληρῶν τάς τε δεήσεις καὶ τὰ αἰτήματα αὐτῶν, ὡς ὁ προφήτης
G λέγει (2)· τίς σοφὸς, καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ ἄνθρωπος συνετὸς, καὶ γνώσεται ταῦτα;
Σοφίαν κ. τ. λ. Ἀπολιναρίου. Τὸ κοινὸν τῆς διηγήσεως δηλοῖ, καὶ τὸ ἴδιον τῆς ἀποκαλύψεως, ὡς οὐκ αὐτὸς μόνος ἰσχύσας.
H Εὕρηκα ἄνδρα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας. Ἀμμωνίου. Ἐκεῖνος μὲν ὡς ἐξουτελίζων τὸν Δανιὴλ, αἰχμάλωτον αὐτὸν ὠνόμασεν· εἰ δὲ οἱ παρ' Ἑβραίων πιστοὶ τηλικοῦτοι ἦσαν ὡς καταλαμβάνειν μυστήρια, κἂν εὐτελεῖς ἐδόκουν
I εἶναι παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς, τί χρὴ ἐννοεῖν περὶ τῶν ἐπισημοτέρων προφητῶν.
Εὐδοξίου. Ἀνυπέρθετος ἦν ἡ εἰσαγωγὴ, καὶ παρόντος τοῦ ἀνδρὸς ταῦτα ἐλέγετο· οὐδὲ γὰρ τάξις ἐφυλάττετο, τοῦ πόθου τὴν τάξιν ἀφα-
K νίσαντος.
Οὐκ ἔστι σοφῶν μάγων. Ἱππολύτου. Διδάσκει τὸν βασιλέα μὴ παρὰ ἀνθρώπων ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια μυστήρια ἐπιζητεῖν ἅπερ ἔμελλε ἰδίοις καιροῖς ὑπὸ Θεοῦ ἐπιτελεῖσθαι.
L Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ. Ἀμμωνίου. Ἀνάγει τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως ὁ Δανιὴλ ἀπὸ τῶν γηίνων ἐπὶ τὰ οὐράνια, πρὸς ἀληθῆ αὐτὸν ἕλκων θεογνωσίαν, ὃ καὶ γέγονε πρὸς καιρόν.
Τοῦ ἁγίου Σεβήρου ἀπὸ λόγου ιζ (3). Ἔθος τῷ
M Θεῷ τοὺς ἐν πλάνῃ βαθείᾳ τυγχάνοντας, δι' αὐτῆς τῆς πλάνης πολλάκις ἄγειν πρὸς τὴν

Anonymi. Laniorum praefectum vocat eum, cui supplicia mandata erant.

15. *Rem Ariochus indicavit Danieli*. Eudoxii. Viden ut haec oratio te iuvat ad rationem temporis cognoscendam? Quinam est secundus annus? Nempe ex quo Nabuzardanus laniorum princeps erat, ex quo Iudaeam vastaverat, atque ex Aegypto captivos duxerat. Hic est annus post illud tempus secundus.

16. *Temporis spatium postulavit*. Ammonii. Pietate fretus somnii solutionem promisit per Dei gratiam, quam precibus exoraturus erat.

18. *Dei caelestis*. Apolinarii. Nam falsi dii in terra et circa terram versantur.

21. *Reges constituit*. Apolinarii. Significat mutabiles diversis temporibus rerum vices; reges item modo constituendos, modo amovendos.

23. *Parentum nostrorum Deus*. Apolinarii. Maiorum gloriatur memoria, satis gnarus, quae Deus parentibus olim promisit, ea manere posteros in captivitate quoque versantes. Haud ergo sibi sed maioribus benivolentiam Dei vindicat.

Quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi. Hippolyti. Dei clementiam cogitare nos oportet, qui dignis ac reverentibus sine mora se revelat atque ostendit, precibus eorum ac postulationibus annuens, ut ait propheta: quis sapiens, et intelliget haec? et quis homo prudens, et haec cognoscet?

Sapientiam etc. Apolinarii. Generaliter interpretationem innuit, specialiter revelationem; nec se solum quicquam valere putat.

25. *Inveni hominem e filiis captivitatis*. Ammonii. Et ille quidem quasi Danielem deprimens, captivum appellavit. Quod si pii apud Hebraeos homines digni erant qui mysteria intelligerent, licet ab ethnicis flocci fierent, quidnam dicendum est de nobilioribus prophetis?

Eudoxii. Quoniam introductio differri nequiverat, praesente homine haec dicebat. Neque ordo servatus est, quem nunciandi cupiditas pervertit.

27. *Non est sapientiae magorum*. Hippolyti. Regem admonet, quominus a terrenis hominibus caelestia mysteria sciscitetur, quae suis temporibus consummaturus erat Deus.

28. *Est Deus in caelo*. Ammonii. Regis mentem a terrestribus ad caelestia extollit Daniel, datque operam ut eum veri Dei notitia imbuat, quod reapse certo tempore accidit.

Severi ex sermone XVII. Mos Deo est, eos qui in gravi errore versantur, per ipsum errorem ad veritatem saepe perducendi: utitur enim adversis

(1) Hieronymus comm. ep. ad Eph. V. 11: *haec omnium Doctorum opinio est, quod aer iste qui caelum et terram medius dividens, inane appellatur, plenus sit contrariis fortitudinibus*. Idem ait in Isai. lib. XIII. fin.
(2) Os. XIIII. 10.
(3) De Severi antiocheni scriptis videsis, praeter Caveum et Fabricium, Monfauconii bibliothecam coislinianam.

A ἀλήθειαν, ϗ συναποσεισχρῆσθαι τούτοις οἷς προπεπόνθασιν, εἰς τὴν τῶν κρειττόνων φανέρωσιν· ἀμέλει διὰ τῆς τῶν ὀνειράτων ἑρμηνείας αὐτὸν τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπεγίνωσκεν· ϗ ὁ μὲν ἔλεγε περὶ τοῦ Ἰωσὴφ, μὴ εὑρήσομεν ἄν-
B θρωπον τοιοῦτον, ὃς ἔχει πνεῦμα Θεοῦ ἐν αὐτῷ (1): ὁ δὲ πρὸς τὸν Δανιὴλ ἐβόα, ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν αὐτός ἐστι Θεὸς Θεῶν, ϗ κύριος τῶν βασιλέων (2)· ϗ τὰ ἑξῆς· οὐδὲ γὰρ βαρβάροις ὡς ἔφην ἀνθρώποις νόμον διδόναι ἢ προ-
C φήτας ἀποστέλλειν ἐδύνατο δυσπειθῶς ἔχουσι, ϗ περὶ τὰς ὄψεις τῶν ὀνειράτων ὡς ἔφην κεχολωμένοις (3)· ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς συνηθείας, ᾗ προσετετήκεισαν, τὸν σπινθῆρα αὐτοῖς τῆς ἀληθείας ἐνῆκεν.

D Ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Ἀπολιναρίου. Προσαφαιρεῖ τὴν ὑπόληψιν ἑαυτοῦ τὴν ὡς περὶ τοιούτου τινός, ἠρέμα προσβιβάζων ϗ τὸν ἀσεβῆ τῇ περὶ Θεοῦ γνώσει· ϗ πρῶτον μὲν ἀνθρώπων σοφίαν καθαιρεῖ μηδὲν ἐνταῦθα ἰσχύ-
E ουσαν· εἶτα κακοτεχνίαν ἀσεβῆ τὴν τῶν Χαλδαίων. — Ἐπὶ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ὁδηγεῖ· Θεοῦ γάρ φησιν ἴδιόν ἐστι τοῦ παρ' ἡμῶν προσκυνουμένου, ὃς οὐ μετὰ ἀνθρώπων ἔχει τὴν οἴκησιν, ἀκοινώνητον δὲ πρὸς πάντας ἔχει τὴν
F φύσιν, τῶν ἀπορρήτων τὴν γνῶσιν παρέχειν. — Οὕτως γοῦν οὐ τὰ παρόντα ἢ τὰ πάλαι γεγενημένα δῆλα πεποίηκεν, ἀλλὰ τὰ γενησόμενα εἰς γνῶσιν ἤγαγε διὰ τοῦ ὀφθέντος (4).

Αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς σου. Ἵνα εἴπῃ τὰς
G κεφαλαίας σου φροντίδας ϗ ἐπαγρύπνους μερίμνας.

Σὺ βασιλεῦ· οἱ λογισμοί σου. Ἱππολύτου. Τοῦ γὰρ βασιλέως κρατήσαντος μὲν τῆς γῆς Αἰγύπτου, τὴν δὲ Ἰουδαίαν χώραν παραλαβόντος, ϗ
H τὸν λαὸν μετοικίσαντος, διελογίζετο ἐπὶ τῆς κοίτης ὤν, τί ἄρα ἔσται μετὰ ταῦτα· ὁ δὲ τὰ κρυπτὰ πάντων ἐπιστάμενος ϗ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν ἐρευνῶν, ἀπεκάλυψεν αὐτῷ διὰ τῆς εἰκόνος τὰ ἐσόμενα· ἐπέκρυψε δὲ παρ'
I αὐτοῦ τὸ ὅραμα, ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν σοφῶν Βαβυλῶνος τὰ τοῦ Θεοῦ βουλεύματα ἑρμηνευθῆναι δυνηθῇ· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δανιὴλ ἅτε προφήτου τοῦ Θεοῦ τὰ πᾶσιν ἀποκεκρυμμένα φανερωθῇ.

K Ἕνεκεν τοῦ τὴν σύγκρισιν τῷ βασιλεῖ γνωρίσαι. Ἀμμωνίου. Διδάσκει ὁ Δανιὴλ ὅτι διὰ τὸ κοινωφελὲς τοῦ κόσμου ϗ ὁ Ναβουχοδονόσορ εἶδε τὸ ἐνύπνιον, ϗ ὁ Δανιὴλ ἔγνω τὴν ἐπίλυσιν αὐτοῦ· οὕτω γέγονε ϗ ἐπὶ τοῦ Φαραὼ
L ϗ τοῦ Ἰωσήφ· ὅσα ἂν μὴ ἔστιν ἐπωφελῆ τῶν κοινῶν ὀνείρατα, τούτοις οὐ δεῖ προσέχειν, οὐδὲ ζητεῖν τούτων λύσιν παρὰ ἀπατεώνων ἀνθρώπων (5)· τὰ γὰρ ψυχωφελῆ μόνων τῶν ἁγίων
M ἐστὶ λύειν.

eorum casibus ut meliora doceat. Ecce hic ex interpretatione somniorum verum ipsum numen agnovit. Et Pharao quidem de Iosepho aiebat, num inveniemus huic parem hominem qui spiritum Dei habeat? Nabuchodonosorus autem ad Danielem clamabat, vere Deus vester deorum Deus est, regumque dominus; et reliqua. Nam Deus, ut dixi, barbaris hominibus neque leges scribere neque ad eos prophetas mittere poterat propter incredulitatem, et circa somnia superstitionem: verumtamen ex ipsis eorum, quibus adhaerebant, moribus scintillam iis veritatis iniecit.

Qui mysteria revelat. Apolinarii. Opinionem honorificam ab se reiicit, paulatimque impium hominem ad Dei notitiam subvehit. Ac primo quidem hominum sapientiam exsufflat quae nihil heic valet; deinde impiam Chladaeorum astutiam. — Ad verum Deum perducit. Arcanorum, inquit, notitiam pandere Dei proprium est qui a nobis colitur, qui cum hominibus non diversatur, atque aliena rebus cunctis natura praeditus est. — Sic ergo non praesentia nec quae olim fuerant, palam fecit, sed eventura nunciavit per visum.

Visiones capitis tui. Eudoxii. Videlicet mentis tuae curae, ac sollicitae cogitationes.

29. *Tu rex cogitare coepisti.* Hippolyti. Postquam Aegyptum rex debellaverat, et iudaica regione domita populum deportaverat, reputabat secum in lecto quid deinceps esset eventurum. Is autem qui omnium secreta novit et cordium cogitationes scrutatur, res futuras ope cuiusdam imaginis ei revelavit. Verumtamen haec ipsi regi obscura visio fuit, ne a Babyloniis sapientibus Dei consilia explicari possent; sed utique a Daniele Dei propheta incognita omnibus vulgarentur.

30. *Ut regi interpres sim.* Ammonii. Docet Daniel mundanae utilitatis gratia et Nabuchodonosorum somnium vidisse, et Danielem eius solutionem novisse. Sic Iosepho sub Pharaone contigit. Quae igitur publicam utilitatem non habent somnia, his animus non est attendendus, neque a praestigiatoribus interpretatio accersenda est. Porro utilium enarratio nonnisi sanctorum est.

(1) Gen. XLI. 38. (2) Infra v. 47. (3) Lege Eusebium hist. eccl. I. 2., et laud. Const. cap. XIII. (4) Hinc Daniel aba Hieronymo ep. LIII. dicitur, *quartus qui et extremus inter quattuor prophetas, temporum conscius, et totius mundi* φιλοΐστωρ. (5) Peta somnium Iacobi, somnia Iosephi, somnia Pharaonis, somnium Samuelis, somnia sanctorum plurium, somnium Constantini, somnium Innocentii papae III, quod in vaticana bibliotheca depictum video, quae non tam somnia quam visiones revelationesque fuerunt. Lege si lubet Eusebium hist. eccl. VI. 11, et vit. Const. I. 29; Augustini epistulam CLVIIII et Hieronymi CVII.

A Ἰδοὺ εἰκὼν μία μεγάλη. Ἱππολύτου. Πῶς ἂν
οὐ μὴ νοήσωμεν τὰ πάλαι ἐν Βαβυλῶνι ὑπὸ Δα-
νιὴλ προφητευμένα, καὶ νῦν ἔτι ἐν κόσμῳ πληρού-
μενα; ἡ γὰρ εἰκὼν ἡ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν
δειχθεῖσα τῷ Ναβουχοδονόσορ, τύπον περιεῖχε
B τοῦ παντὸς κόσμου (1)· ἐν οἷς καιροῖς ἐβασίλευον
τότε πάντων οἱ Βαβυλώνιοι, ὡς κεφαλὴ χρυ-
σῆ τῆς εἰκόνος ὑπάρχοντες· ἔπειτα μετ' αὐτοὺς ἐκρά-
τησαν Πέρσαι ἐπὶ ἔτη σμε, ὡς δεικνύναι τούτους
τὸν ἄργυρον· ἐκράτησαν δὲ καὶ Ἕλληνες ἀρξάμενοι
C ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος ἐπὶ ἔτη τρια-
κόσια· ὡς εἶναι τούτους τὸν χαλκόν· μετὰ τού-
τους Ῥωμαῖοι, κνῆμαι σιδηραῖ τῆς εἰκόνος ὑπάρ-
χοντες, ἰσχυροὶ ὄντες, ὡς σίδηρος· ἔπειτα
δάκτυλοι ποδῶν ὄστρακον καὶ σίδηρος, ἵνα δειχ-
D θῶσιν αἱ δημοκρατίαι αἱ μέλλουσαι γίνεσθαι
διαιρούμεναι εἰς τοὺς ι δακτύλους τῆς εἰκόνος,
ἐν οἷς ἔσται ὁ σίδηρος ἀναμεμιγμένος τῷ ὀστράκῳ.
Ἐθεώρεις κ. τ. λ. Ἀπολιναρίου. Ἔβλεπες,
καὶ ὡσεὶ ἀνδριὰς (2) εἷς· ἦν γὰρ τοῦτο ὡς
E πρὸς τὸν ὁρῶντα οὐχ ὑποκείμενόν τι ἀλλ'
ὁμοίωσις φαινομένη· εἰ δὲ καὶ πολλῶν ἔχει ἕνω-
σιν ἐν ἑαυτῷ ὥστε μὴ ὄντως εἷς, πολὺς ὁ ἀν-
δριὰς ἐκεῖνος· τῶν γὰρ πασῶν βασιλειῶν εἶ-
χεν ἀνακεφαλαίωσιν· καὶ εὐείδεια αὐτοῦ περισσὴ
F διὰ τὴν δόξαν τῶν βασιλέων· καὶ ἡ μορφὴ αὐ-
τοῦ φοβερὰ διὰ τὴν ἐξουσίαν. Εὐσέβιος ὁ Παμ-
φίλου καὶ Ἱππόλυτος ὁ ἁγιώτατος ἐπίσκοπος Ῥώ-
μης ἀπεικάζουσι τὴν προκειμένην τοῦ Ναβου-
χοδονόσορ ὅρασιν τῇ τοῦ προφήτου Δανιὴλ ὀπ-
G τασίᾳ· ἐπειδὴ διαφόρως τὴν προκειμένην θεω-
ρίαν ἐξέλαβον οἱ ταύτην ἑρμηνεύσαντες, ἀναγ-
καῖον ἐλογισάμην Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας τοῦ
ἐπίκλην Παμφίλου παραθέσθαι φωνὰς εἰρημένας
ἐν πεντεκαιδεκάτῳ τόμῳ τῆς εὐαγγελικῆς ἀπο-
H δείξεως (3)· οὗτος γὰρ πᾶσαν ἐκθέμενος τὴν
ὅρασιν οὕτως φησί.- Ἡγοῦμαι ταῦτα μηδὲν δια-
φέρειν τῆς τοῦ προφήτου θεωρίας· ὡς γὰρ ὁ προ-
φήτης θάλασσαν ἑώρα μεγάλην, οὕτως ὁ βα-
σιλεὺς εἰκόνα πολλήν (4)· καὶ πάλιν ὡς ὁ προ-
I φήτης ἑώρα δ θηρία, ἅπερ ἑρμηνεύων μετέβα-
λεν εἰς δ βασιλείας, οὕτως ὁ βασιλεὺς τὰς διὰ
τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου, τέσ-
σαρας βασιλείας ᾐνίττετο· καὶ αὖθις ὡς ὁ προ-
φήτης τῶν τοῦ ὑστάτου θηρίου κεράτων δέκα διαί-
K ρεσιν ἑώρα, καὶ τρία κέρατα ὑφ' ἑνὸς συντριβό-
μενα· καὶ ὁ βασιλεὺς ὡσαύτως ἐπὶ τῶν τελευ-
ταίων τῆς εἰκόνος μέρος τι σιδηροῦν καὶ μέρος ὀ-
στράκινον ἐθεώρει· καὶ ἐπὶ τούτοις ὡς ὁ προφή-
της μετὰ τὴν τῶν τεσσάρων βασιλειῶν ὅρασιν
L ἑώρα υἱὸν ἀνθρώπου τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν
καὶ ἐξουσίαν καὶ βασιλείαν παρειληφότα· οὕτως
καὶ ὁ βασιλεὺς λίθον συντρίβοντα τὴν εἰκόνα
πᾶσαν καὶ γινόμενον εἰς ὄρος μέγα καὶ πληροῦν
θάλασσαν ἐδόκει ὁρᾶν· καὶ εἰκότως· ἔπρεπε γὰρ
M τῷ μὲν ἀπατωμένῳ περὶ τὴν τοῦ βίου φαντασίαν
βασιλεῖ, καὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν οἷα χρωμάτων

31. *Ecce statua una grandis.* Hippolyti. Quid ni existimemus, quae olim Babylone vaticiniis praedicta fuerunt, ea nunc iam in orbe esse confecta? Namque imago tempore illo oblata Nabuchodonosoro, typus erat universi orbis. Et tunc quidem summum rerum imperium tenebant Babylonii, qui aureum veluti statuae caput erant. Exin dominati sunt Persae annis CCXLV: atque hi demonstrantur argento. Hos domuerunt Graeci Alexandro macedone principe, qui manserunt annis trecentis; ita ut hi sint aes. Post hos Romani, crura statuae ferrea; nempe validi ut ferrum. Deinde pedum digiti lutei ac ferrei, quibus ostenduntur futurae democratiae, divisae nimirum in decem statuae digitos, in quibus erit ferrum testae mixtum.

Aspiciebas etc. Apolinarii. Cernebas quamdam veluti statuam. Quippe quod cernebatur, haud materiale quicquam erat sed vanum simulacrum. Etsi multae in eo res iungebantur, ita ut non unum videretur sed multiplex simulacrum. Namque omnium regnorum summam quamdam continebat. Porro eius forma eximia, ob regum gloriam: aspectus vero terribilis, propter potentiam. Eusebius Pamphili et Hippolytus sanctissimus Romae episcopus conferunt praesentem Nabuchodonosori visionem cum ipsius Danielis viso. Quoniam varie hanc visionem intellexerunt interpretes, necessarium putavi Eusebii caesariensis cognomento Pamphili adscribere verba, quae in XV libro demonstrationis evangelicae extant. Is nempe universum visum explicans, sic ait. – Existimo hoc visum minime differre ab ipsius prophetae visione. Sicuti enim propheta vidit mare magnum, sic rex ingentem statuam. Rursusque ut propheta, vidit feras quattuor, quas interpretans in quattuor regna convertit; ita rex auro argento aere et ferro quattuor regna significabat. Denuoque ut propheta in postrema belua cornua decem divisa videbat, triaque cornua ab uno contrita; similiter rex in statuae extremitatibus partem ferri videbat partemque testae. Insuper ut propheta post quattuor regnorum visionem, filium hominis aspexit summo imperio ac potestate regnoque potientem, ita rex lapidem cernere sibi videbatur, qui universam contereret imaginem, fieretque mons magnus, ita ut mare oppleret. Apte id quidem. Rex quippe vitae fastu irretitus, sensibiliumque rerum pulchritu-

(1) Recole Hieronymi verba p. praec. n. 4. (2) Sequitur hoc loco Apolinarius interpretationem Symmachi, quem unum ἀνδριάντα, non εἰκόνα dixisse, observat Hieronymus. (3) Est in deperditis hic Eusebii liber. E viginti enim, decem tantummodo priores extant. Quo fit pretiosius hoc decimi quinti fragmentum; ad quod sine dubio respexit Theodoretus in sua non dissimili danielici huius loci interpretatione. Neque fere abludit Hieronymus, quem alioqui non infrequentem Eusebii asseclam esse scimus. Denique ne Chrysostomus quidem Eusebii hunc locum nescivisse videtur. Ceterum et Eusebii scholiis in hac catena occurrentibus, ea fere omittenda curavi, quae in editis iam extabant. (4) Ita uterque cod.

A ὡραιότατα, ἐπιγραφῆς ἀνακειμένης θαυμάζοντι(1), εἰκόνι μεγάλῃ τὸν πάντων ἀνθρώπων ἀπεικάζειν βίον· τὸν δὲ προφήτην τὸν πολὺν καὶ μέγαν σάλον τοῦ βίου μεγάλῃ θαλάσσῃ παραβάλλειν· καὶ τῷ μὲν βασιλεῖ τὰς παρὰ ἀνθρώποις
B πολυτελεῖς γενομένας ὕλας χρυσοῦ καὶ ἀργύρου χαλκοῦ τε καὶ σιδήρου θαυμάζοντι, τὰς κατὰ χρόνους ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐπικρατεῖς βασιλείας ταύταις ἀφομοιοῦν ταῖς ὕλαις· τῷ δὲ προφήτῃ ἐν μορφαῖς θηρίων τὰς αὐτὰς βα-
C σιλείας καταλλήλως τῷ τῆς ἀρχῆς τρόπῳ διαγράφεσθαι· καὶ πάλιν τῷ μὲν βασιλεῖ μέγα ὡς εἰκὸς ἐφ' ἑαυτῷ φρονοῦντι· καὶ ἀλαζονευομένῳ ἐπὶ τῇ τῶν προγόνων βασιλείᾳ, ἡ τῶν πραγμάτων μεταβολὴ δείκνυται, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς βα-
D σιλειῶν τὸ τέλος, εἰς καθαίρεσιν τοῦ ἐν αὐτῷ τύφου, καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι βέβαιον τὸ ἐν ἀνθρώποις, ἢ μόνον τὸ ἐπὶ πάντων τέλος τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας· ἔσεσθαι γὰρ μετὰ τὴν πρώτην ἀσσυρίων ἀρχὴν, ἣν ὁ χρυσὸς ᾐνίξα-
E το, δευτέραν τὴν τῶν περσῶν, τὴν διὰ τοῦ ἀργύρου δεδηλωμένην· ἔπειτα τρίτην τὴν μακεδόνων, ἣν ὁ χαλκὸς ἐσήμανε· μεθ' ἣν τετάρτην διαδέξασθαι τὴν ῥωμαίων, κραταιοτέραν οὖσαν τῶν πρὸ αὐτῆς· διὸ καὶ σιδήρῳ πα-
F ρεβάλλετο· εἴρητο γοῦν καὶ περὶ αὐτῆς, καὶ βασιλεία τετάρτη ἔσται ἰσχυρὰ ὡς σίδηρος· ὃν τρόπον ὁ σίδηρος λεπτύνει καὶ δαμάζει πάντα, οὕτως πάντα λεπτύνει καὶ δαμάσει· καὶ μετὰ τὰς εἰρημένας ἁπάσας τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν διὰ
G τοῦ συντρίβοντος τὴν πᾶσαν εἰκόνα λίθου παριστάμενον· καὶ ὁ προφήτης τούτων ἀκολούθως τὴν ἐπὶ τέλει τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ βασιλείαν οὐ πρότερον θεωρεῖ, ἢ τὰς εἰρημένας τέσσαρας δυναστείας διαγράψαι τὸν λόγον διὰ τῶν
H τεσσάρων θηρίων· τούτων δὲ τῶν τεσσάρων βασιλειῶν μόνων καὶ οὐδὲ ἑτέρων ἡγοῦμαι τὰς ὁράσεις καὶ τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ προφήτῃ δεδεῖχθαι, διὰ τὸ ταύταις καταδουλωθῆναι τὸ ἰουδαίων ἔθνος ἀπὸ τῶν τοῦ προφήτου χρόνων (2).

I Εἰκὼν ἧς ἡ κεφαλὴ, χρυσίου καθαροῦ. Εὐδοξίου. Ὅπερ ἐν ὕλαις χρυσὸς, τοῦτο ἐν μέρεσι κεφαλή· ἅπερ τὴν ἀσσυρίων βασιλείαν ἡγουμένην καὶ πρωτεύουσαν δείκνυσιν· τρυφηλοὶ τε γὰρ ἦσαν οἱ ἀσσύριοι, καὶ μᾶλλον χαίροντες πο-
K λυτελείᾳ, καὶ οὐ κατὰ πέρσας ἐκτρεφόμενοι(3)· δευτέραν δὲ μετ' ἐκείνην βασιλείαν διὰ τοῦ ἀργύρου σημαίνει, διῃρημένην κατὰ μέρη, κατὰ στέρνον τε καὶ κνήμας· καὶ ἐν τάξει συνθέσεως μερῶν δευτερεύοντα, καὶ ἐν ὕλαις τὰ δευτερεύ-
L οντα δεχόμενον· ἄργυρος γὰρ δεύτερος ἐν ὕλῃ, χρυσοῦ· στέρνα τε καὶ βραχίονες δευτέρα σύνθεσις μετὰ κεφαλήν· τὴν οὖν κεφαλὴν ἀσσυρίους ἔλεγε, καὶ αὐτὸν τὸν ἐπισημότατον βασιλέα τῶν ἀσσυρίων· οὐ γὰρ γεγένηταί τις αὐτοῦ ἐν-
M δοξότερος ἐν ἀρχῇ (4)· ἀλλ' ὅμως τὸν τούτου καθαιροῦσι Κῦρος καὶ Δαρεῖος, οὐχ ὁ δεύτερος ἀλλ'

dinem tamquam coloriam tabulam titulis adiectis mirans, congruum erat, ut magnae statuae cunctorum hominum vitam compararet: prophetam autem decebat, multam hanc et magnam vitae fluctuationem, lato mari similem dicere. Regem, inquam, par erat pretiosa in hominum aestimatione metalla aurum argentum aes ferrumque suspicientem, conferre cum his materiis praepotentes variis temporibus inter homines dynastias: prophetam vero non dedecuit, ferarum figuris eadem regna designare, congruenter nimirum imperiorum moribus. Denique regi, ut fit, superbo et maiorum suorum diutina dominatione elato, rerum conversio ostenditur, regnorumque terrestrium finis: scilicet ob eius animi curandam tumiditatem, atque ut is nihil in hominibus stabile iudicaret, praeter divini super omnes mortales regni consummationem. Nam primam Assyriorum dominationem, quam aurum portendebat, excepturum erat secundo loco Persarum imperium argento demonstratum. Deinde tertium Macedonum regnum, quod aere significabatur. Post quod Romanorum quartum, ceteris quae praecesserant fortius: quare et ferro comparatur: diciturque de eo: quartum erit regnum validum ferri instar. Ac veluti ferrum omnia extenuat domatque, ita hoc regnum omnia comminuturum ac subiugaturum. Post haec omnia Dei regnum in lapide totam imaginem conterente agnoscere est. Tum et propheta his consonans, universale Dei postremo loco futurum regnum haud ante videt, quam praedictae quattuor dynastiae quattuor beluarum figuris expressae in sermone fuerunt. Horum ergo quattuor regnorum tantummodo, et non aliorum, arbitror visiones tum regi tum prophetae oblatas fuisse, quia nimirum ab his regnis Iudaeorum populus servitio fuit oppressus, capto a temporibus prophetae initio.

32. *Imago, cuius caput ex auro puro.* Eudoxii. Quod in materiis aurum, idem in membris caput. His autem innuitur regni assyriaci summa dignitas. Deliciis autem dediti Assyrii atque in primis luxu gaudentes, neque more Persarum nutriti. Alterum, post hoc, regnum argento significat, partibus distributum, pectore nimirum et cruribus: secundum, quod attinet ad membrorum dispositionem; secundum item, quod attinet ad materiae pretium. Namque argenti materia auro cedit: pectus item et bracchia secundarium compositionis locum post caput obtinent. Caput igitur dicit Assyrios, immo ipsum clarissimum Assyriorum regem: nemo enim in imperio gloriosior fuit. Attamen hunc deposuerunt Cyrus atque Darius (non mi-

(1) Sic etiam a Senecheribo ingentem statuam sibi constitutam memorat ex Alexandro polyhistore et Abydeno Eusebius chron. l. 5. et 9. (2) A Syncello monacho peculiare opus de Iudaeorum captivitatibus scriptum novimus ex anonymo chronographo in huius voluminis parte II. p. 4. (3) De Babyloniorum luxuria Eusebius chron. l. 2. De Persarum duritia Xenoph. Cyrop. l. 2. (4) Regnavit annis XLIII. Euseb. cap. 5. Et quidem de Nabuchodonosori gloria leguntur Abydenus et Iosephus apud Euseb. cap. 10. 11.

A ὁ πρότερος, βασιλεῖς περσῶν ὄντες καὶ μήδων· τούτους ὄντας χαλδαίων καὶ ἀσσυρίων· ὡς ἂν δευτερεύουσα καὶ ἐν χρόνῳ καὶ ἐν τάξει καὶ ἐν δυνάμει τῆς βασιλείας, καὶ ὑπὸ δύο δυναστῶν περιειλημμένης, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναδείξεως
B τῆς βασιλείας, εἰκότως καὶ στέρνα, καὶ δύο βραχίονες, καὶ μέχρι τούτου, ἄργυρος· εἶτα τὴν τούτων διαδοχὴν καθαιροῦσι μακεδόνες, καὶ ὁ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, χαλκόν τε περιβεβλημένος καὶ χαλκένδυτον ἀλκήν, καὶ
C τῇ φωνῇ τῶν ἑλλήνων μέγα φρονῶν, πλέον γὰρ πάσης ὕλης ἠχεῖ ὁ χαλκός (1)· σημαίνει δὲ καὶ τὴν ῥωμαίων βασιλείαν διὰ τοῦ σιδήρου, ἰσχυρὰν τε κατὰ τὸν σίδηρον οὖσαν, καὶ νικῶσαν καὶ χρυσοῦ τὴν πολυτέλειαν, καὶ ἀργύρου τὴν
D λαμπρότητα, καὶ χαλκοῦ τὴν ἠχητικὴν φωνήν· ἡ δυναστικὴ γὰρ ὑλῶν τυγχάνει, οὕτω γέγονε καὶ ἡ τῶν ῥωμαίων βασιλεία· καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκράτησε πάντων· τὰ δὲ τέλη ταύτης ὑπολήγοντα· πρὸς αὐτῷ τῷ τέλει εἰς ὄστρακον
E ἀπολήγει, ἔνθα οἱ δάκτυλοι· ὅσῳ τοίνυν ὁρᾷς τὴν ἀρχὴν ἐξασθενοῦσαν (2), τοσούτῳ καραδοκεῖ ἐπὶ θύραις τὸ τέλος· εἶτά φησιν· ὡς ἰσχυρότερος ὤφθη ὁ λίθος σχιζόμενος ἐν κράτει, ἑστώσης τῆς βασιλείας ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς ἰσχυρούς,
F καὶ τότε τοὺς ὀστρακίνους· ἵνα εἴπῃ ὅτι ἤρξατο μὲν ὁ λίθος ὁ τμηθεὶς ἀπὸ τῶν σιδηρῶν ποδῶν· παραμένει δὲ καὶ ἕως οὗ καὶ τὸ ὄστρακον λεπτυνεῖ· καὶ οὕτως ἐντεῦθεν τὴν συντριβὴν τῆς εἰκόνος ποιούμενος, καὶ κατὰ τὸν ἄργυρον καὶ κα-
G τὰ τὸν χρυσόν, καὶ πάσας συντρίψας, πάντων κρατήσει· τῶν ἀνθρωπίνων μεθισταμένων, καὶ τῶν θείων ἐπιφοιτώντων· πρῶτον γὰρ τῆς ῥωμαίων ἐπεκράτησαν ἀρχῆς οἱ θεσπέσιοι μαθηταί· εἶτα μακεδόσιν ἐπήρχοντο καὶ αἰγυπτί-
H οις· καὶ τὴν βασιλεύουσαν αὐτῶν πόλιν ἀποίκους βασιλείας ἐποιοῦντο· εἶτα μετέβαινον εἰς πέρσας καὶ ἀσσυρίους (3)· καὶ πᾶν ἔθνος ἐπήρχοντο· τελευταῖον δὲ εἰσάπαξ ὅτε λοιπὸν μετάστασις πάσης γίνεται τῆς βασιλείας, ἐπειδὴ καὶ
I τῆς πολιτείας καὶ τῆς καταστάσεως εἰς ὅρος γινομένη, ἅτε δὴ τοῦ παντὸς κρατοῦσα, λεπτυνεῖ τὸ ὄστρακον, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἄργυρον, τὸν χρυσόν· καὶ γίνονται ὡς εἰ κονιορτὸς ἀπὸ ἅλωνος θερινῆς. – Ἵνα εἴπῃ,
K ὑπὸ μίαν πᾶσαι αἱ βασιλεῖαι ἐγένοντο, ὡς κόνις ἀπὸ ἅλωνος θερινῆς· τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν ἀσεβῶν τέλη.

Οἱ πόδες. Ἱππολύτου. Τὰ ἐν τῇ ὁράσει τοῦ προφήτου ι κέρατα τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι.

L Ἐθεώρεις ἕως οὗ ἐτμήθη λίθος. Ἱππολύτου. Ἐθεώρεις ὡσανεὶ τμηθέντα λίθον οὐ διὰ χειρῶν, καὶ πλήξαντα τὸν ἀνδριάντα ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἀμερίστως γὰρ ἐμερίσθη ἀπὸ τῆς θείας βασιλείας ἡ ἀνθρωπίνη· πρὸς τοῦτο οὖν τὸ ὡσανεὶ
M τμηθέντα· ἡ δὲ πληγὴ κατὰ τῶν τελευταίων

nor Cyrus, sed ille superior, qui Persarum atque Medorum reges fuerunt: dominationem scilicet Chaldaeorum deleverunt atque Assyriorum. Ergo hoc regnum tempore et ordine et potentia secundum: quippe quod a duobus dynastis initio tenebatur; recteque adeo pectus et bracchia duo memorantur. Et argentum quidem hactenus. Horum deinde successionem abruperunt Macedones, rexque graecus Alexander, aere loricatus, aereo robore praeditus, Graecorum lingua superbus; veluti aes prae cetera materia tinnit. Designat item ferro Romanorum regnum, ferri instar validum, quod auri pretium, argenti splendorem, sonoram aeris vocem superat. Est enim ferrum in materiis potentissimum. Et principio quidem omnia superavit Romanorum regnum, verum eius extremitas infirmior fuit. Namque extremitas sive digiti in testam desinunt. Quanto igitur infirmius fieri imperium vides, tanto propior adest in foribus finis. Deinde ait: fortiorem visum esse lapidem, qui vi revulsus fuit, regno insistente pedibus partim validis partim fictilibus. Nempe significat lapidem illum abscissum, initium ictus fecisse in pedibus ferreis; perseverasse autem donec fictilem quoque partem comminuit: atque ita statuam diruens, tum qua argentum tum qua aurum, contritis omnibus regnis, omnium potietur: rebus nempe humanis cedentibus, divinis supervenientibus. Re sane vera Romanorum in primis imperium occupaverunt divini discipuli: deinde ad Macedones atque Aegyptios devenere: regiamque illorum urbem colonica regna fecerunt. Mox ad Persas et Assyrios progressi sunt, atque omnes gentes pervagati. Verumtamen ad extremum, cum universi regni demutatio fiet: scilicet cum politiae ac status sui culmen attigerit, rerum omnium potitum regnum, tum conteretur testa et ferrum et aes et argentum et aurum: fientque ut in area aestiva foenum. – Regna omnia uni succumbent, ut pulvis in area aestiva. Hic est enim impiorum finis.

33. *Pedes*. Hippolyti. Nempe illa quae secundum prophetae visionem decem cornua futura erant.

34. *Videbas donec abscissus est lapis*. Hippolyti. Videbas abscissum quodammodo lapidem nullius ope manus, qui statuae pedes perculit. Indivise enim divisum est a divino regno humanum: idcirco ait, quodammodo abscissum. Ictus autem

(1) Haec ipsa a graecis interpretibus sumit hoc loco Hieronymus: *regnum Macedonum recte aeneum dicitur; inter omnia enim metalla aes vocalius est et tinnit clarius, et sonitus eius longe lateque diffunditur, ut non solum famam et potentiam regni, sed et eloquentiam graeci sermonis ostenderet*. (2) Ergo Eudoxius vivebat dum romanum imperium, occidentale scilicet, ad perniciem rueret. Sic loquitur aequalis eius Hieronymus infra v. 40; tum etiam epist. CXXVIII: *orbis terrarum ruit; urbs inclyta et romani imperii caput uno hausta est incendio*. (3) Notanda haec propagati christianismi historia. Samuel quoque aniensis in chronico ed. Mediol. p.

A μὲν γίνεται, ἐν αὐτοῖς δὲ τὴν ὅλην βασιλείαν
συνέτριψε τὴν ἐπὶ γῆς.

Λίθος ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν. Σεβήρου ἀπὸ
λόγου ξζ. Τουτέστιν ἄνευ σπέρματος καὶ συν-
εργείας ἀνδρὸς, ἐκ τῆς παρθένου τὸν θεὸν
B λόγον σαρκούμενον (1).

Ἐπάταξε. Ἄλλου. Πάσας τὰς ῥηθείσας
βασιλείας κρύψει τῇ παρ' ἑαυτῷ δυνάμει τε καὶ
ἐξουσίᾳ. — Αὐτὸν τουτέστι τὸν ἀνδριάντα,
ἵνα εἴπῃ τὰς προτέρας βασιλείας· ὃν τρόπον
C φησὶν ἐν ἅλωνι σφοδρότης τοῦ ἀνέμου εὐκόλως
ἀναρριπίζει τὸν ἐρριμμένον χοῦν, οὕτως ἀ-
σθενεῖς πρὸς τὴν τοῦ φανησομένου δύναμιν ἔσον-
ται πάντες οἱ κατὰ τὸ παλαιὸν, εἰ καὶ σφόδρα
περιφανεῖς γεγένηνται.

D Ἡσυχίου πρεσβυτέρου. Πόδας τὴν τῶν ῥω-
μαίων βασιλείαν ὡς ἐσχάτην· σιδηρᾶς δὲ ὡς
ἰσχυρὰν καὶ ὑποτακτικὴν ἁπάντων τυγχάνουσαν.

Τοῦτό ἐστι τὸ ἐνύπνιον. Τίτου. Ἅμα τοῖς
λόγοις τοῦ προφήτου ἀνελάμβανε τὴν μνήμην τοῦ
E ὀνείρατος ὁ ἀκούων· καὶ γέγονεν ἡ ἀκοὴ ἀνάμνη-
σις τῆς θέας· ἦν δὲ λοιπὸν καὶ ἀξιόπιστος ὁ
ἑρμηνεύων κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ τοῦ
ὀνείρατος.

Ἄλλου. Βασιλεὺς δὲ βασιλέων ὁ τῶν ἁ-
F πάντων ἀνειμένος τὸ κράτος· ἐμνημόνευσε γὰρ
τοῦ μεγέθους τῆς τιμῆς, ἐπειδὴ τῷ θεῷ ἀνα-
τιθέναι ἔμελλε τῆς ἐξουσίας τὸ κράτος· ὅσῳ
γὰρ μείζων ἐδείκνυτο ἡ τιμὴ, τοσοῦτο ηὐξά-
νετο ἡ περὶ αὐτὸν τοῦ θεοῦ φιλοτιμία. οὐκ εἴα-
G σεν οὖν ψιλὸν τὸ ῥηθὲν, ἀλλ' ἐπάγει, ὡς ὁ
θεὸς τοῦ οὐρανοῦ κραταιὰν βασιλείαν καὶ ἰσχυ-
ρὰν ἔδωκε· καὶ τὰ ἑξῆς.

Βασιλεία ἑτέρα ἥττων σου. Ἄλλου. Τὴν
τῶν μήδων μηνύων βασιλείαν· ἥττονα δὲ διὰ
H τὸ μὴ ἐκ πολέμου τὴν κατὰ πάντων λαβεῖν
ἐξουσίαν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑτοίμην χωρῆσαι(2)· ἐν
αὐτῇ γάρ φησι τῇ νυκτὶ ἀπέθανε Βαλτάσαρ
ὁ βασιλεὺς, καὶ παρέλαβε Δαρεῖος τὴν βασι-
λείαν αὐτοῦ ὁ μῆδος.

I Καὶ μέρος. Ἄλλου. Σημειωτέον ἐνταῦθα
ὡς οὐκέτι μίαν ὕλην ὁρᾷ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν,
ἀλλ' ἐπιμιξίαν καὶ κοινωνίαν διαφόρων ὑλῶν,
καὶ τούτων οὐκ ἐχόντων συνάπτεσθαι· γνωρίζων
διὰ τούτου, ὡς οὐ τὸν ὅμοιον τρόπον διαδοχή
K τις ἔσται βασιλείας, ὡς ἐπὶ τῶν προτέρων·
αἰνίττεται δὲ τὰς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον γενο-
μένας βασιλείας· τούτου γὰρ ἀποθανόντος, εἰς
τέσσαράς τινας ἦλθεν αὐτῇ ἡ ἀρχή. — Ταῦτα
φησὶ διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους μάχεσθαι τοὺς τὴν
L ἐκείνου διαδεξαμένους ἀρχὴν, ὡς ἐνίων μὲν
νικώντων ἐνίων δὲ ἀπολλυμένων.

Ἀπολιναρίου. Τὸ διαμερὲς τῆς βασιλείας
ἐπὶ τοῦ συμμεμίχθαι ἐξ ἰσχυρῶν καὶ ἀσθενῶν
ἐξηγεῖται, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ διαφόρων εἶναι γενῶν·
M τὸ δὲ συντριβόμενον τῆς βασιλείας, οἱ τρεῖς
εἰσὶ βασιλεῖς, οὓς ὁ ἔσχατος ἀναιρεῖ.

inferiores partes impulit, atque ita universum regnum humi stravit.

34. *Lapis e monte absque manuum ope*. Severi ex sermone LXVII. Scilicet sine viri semine et opera, Deum verbum in virgine incarnatum.

Percussit. Anonymi. Regna omnia supradicta viribus suis potentiaque occupabit. – Ipsam nimirum statuam, id est superiora regna. Quemadmodum, inquit, venti vis areae incumbens cumulatum ibi pulverem facile disiicit; sic eius viribus, qui venturus est, succumbent illi veteres, quantumcumque inclyti fuerint.

Hesychii praesbyteri. Romanorum imperium pedes dicit, ut extremum; hos autem ferreos, quia validum atque omnia vincens.

36. *Hoc est somnium*. Titi. Cum prophetae oratione in memoriam revocat somnium, qui audit: auditio admonefacit de visione. Ceteroqui dignus erat fide interpres propter ipsius somnii portenta.

37. Anonymi. Rex regum qui omnium robur dissolvisti. Memorat autem honoris magnitudinem, quia Deo acceptam relaturus erat dominationis eius potentiam. Quo igitur gloria regis maior ostenditur, eo copiosius apparet Dei beneficium. Non igitur solitarium hoc dictum posuit, sed mox addidit, Deus caeli regnum potens validumque tibi concessit; et reliqua.

39. *Regnum aliud tuo minus*. Anonymi. Medorum innuit regnum: idque dicit minus, quia rex Medus haud vi belli universalem ditionem cepit, sed in vacuam veluti provinciam venit. Eadem quippe nocte, ait scriptura, Baltassar rex obiit, occupavitque regnum eius Darius medus.

41. *Et pars*. Anonymi. Adnotemus heic iam non dici unam materiam ut in superioribus, sed mixtionem cinnumque materiarum variarum, quae tamen minime cohaerent. Hinc palam fit, regnum succedens dissimile fore priorum. Significantur autem quae post Alexandrum fuerunt regna. Nam hoc mortuo, quadrifariam eius imperium divisum fuit. – Sic loquitur, quia bellum inter se gesturi erant Alexandri successores; victores alii futuri, alii autem perituri.

42. Apolinarii. Partes regni dicit propter fortium et infirmiorum commixtionem, ac diversorum generum cinnum. Quam vero regni partem contritam dicit, tres reges intelligit, quos postremus interimet.

23 Romanos singulariter laudat quia primi ex ethnicis ad Christum accesserunt.

(1) Consonat cum Severi interpretatione Hieronymus hoc commentarii sui loco, et epist. XXII. 19. LXXVIII. 20. Idem epist. LXI. 4. invehitur in Vigilantium qui dementissime dixerat *montem esse diabolum, et lapidem Christum, qui quia assumpsit corpus ex Adam, qui diabolo ante per vitia cohaeserat, natum esse de virgine, ut a monte, hoc est a diabolo, hominem separaret*. Et nota insanam atque animosam libertatem syntaxeus; cuiuscemodi fere nos usi sumus in Photio p. 272.
(2) Recole meliorem Polychronii interpretationem. Hieronymus tamen nihil haesitans, Persarum regnum dicit minus fuisse assyriaco seu babylonio.

A Ἀμμωνίου. Δοκοῦσι τινὰ μὲν τῶν κεράτων ἔχειν πρὸς ἑαυτοὺς φιλίαν, ἀλλ' ὧν οὐκ εὐνοοῦσιν οὔτε πρὸς ἑαυτούς.

Ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν. Σευήρου ἐκ τῆς πρὸς Ἀμμώνιον σχολαστικὸν ἐπιστο-
B λῆς(1). Ταύτην τὴν βασιλείαν ἐσχάτας(2) ἡμέρας οἱ τὸ εὐαγγέλιον κηρύξαντες ἐκάλεσαν τὰς ἡμέρας τῆς βασιλείας χριστοῦ, καὶ τὴν πολιτείαν τὴν εὐαγγελικήν, μεθ' ἣν ἑτέρα πολιτεία κράτος οὐχ ἕξει· τοῦτο γάρ ἐστι, καὶ ἡ βασιλεία
C αὐτοῦ λαῷ ἑτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται· δειξάτωσαν τοίνυν ἰουδαῖοι καὶ ἕλληνες ἑτέραν βασιλείαν ἢ πολιτείαν ἐπικρατήσασαν· ἄλλην θρησκείαν εἰσάγουσι(3) πρὸ τῆς τοῦ αἰῶνος συντελείας, καὶ τότε ψεύστας ἀποφαίνουσι τοὺς
D ἀποστόλους, ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν κηρύξαντας ἐληλυθέναι χριστόν (4).

Καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον. Ἱππολύτου. Ἵνα δὴ μήτις δυσπιστήσῃ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις εἰ ἄρα ἔσται ἢ οὔ, ἐπισφραγίζει ὁ προφήτης λέ-
E γων, καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον, καὶ πιστὴ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ· οὐ διήμαρτον ἐν τῇ τοῦ ὀφθέντος ἑρμηνείᾳ.

Ἀπὸ ὄρους ἐτμήθη λίθος. Ἄλλου. Οὐκ εἶπε διῃρέθη, ὅπερ ἦν συντυχίας· ἀλλ' ἀπετ-
F μήθη, ὅπερ ἦν ἐνεργείας. — Μηνύει τὸ ἀθρόον καὶ παράδοξον τοῦ γινομένου.

Βίκτορος. Ἥ τε γὰρ ἐκ παρθένου γέννησις, ὑπὲρ φύσιν· καὶ ἡ ἕνωσις, παράδοξος· ὅθεν καὶ μυστήριον καλεῖται, οὐχ ὡς ἀγνοούμενον ἀλλ'
G ὡς οὐδενὶ καταληφθῆναι δυνάμενον· καὶ ἡ διὰ σταυροῦ δὲ οἰκονομία ὑπερβαίνει κατάληψιν ἀνθρωπίνην· πῶς ὁ παθὼν ἔσωσε, καὶ ὁ ἀποθανὼν ἤγειρε, καὶ ὁ ὑβρισθεὶς τετίμηκε, καὶ ὁ σταυρωθεὶς κατάρας ἐξήρπασε. Καὶ μετ' ὀλί-
H γα, κατὰ δὲ πρῶτον λόγον(5)· τὸ λίθος ἀπετμήθη ἄνευ χειρῶν, μηνύει τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν· ὄρος μὲν γὰρ κατὰ μεταφορὰν καλεῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· εἰ γὰρ καὶ διάφοροι κατὰ τὴν τοῦ προσώπου ἰδιότητα, ἀλλ' ἕν
I ἐσμεν κατὰ τὸ εἶδος· λίθον δὲ καλεῖ αὐτὸν διὰ τὴν ἀπαρχὴν τὴν ἡμετέραν· ἄνευ δὲ χειρῶν τὸ μὴ νόμῳ φύσεως τεχθῆναι κατὰ σάρκα χριστόν· ὅλος δὲ ἀπὸ ὄρους· εἰ γὰρ καὶ παράδοξος ὁ τόκος, ἀλλ' οὐ διαφέρων ἡμῶν
K κατὰ τὸ φαινόμενον· διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ χριστοῦ, τὸ μὲν ἐστι κατὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν· κατὰ φύσιν μὲν διὰ τὸ τὰ λοιπὰ πάντα παρακολουθῆσαι, σπαργάνωσιν, ἀνατροφήν, γαλακτοτρο-
L φίαν, προκοπὴν ἡλικίας· ὑπὲρ φύσιν δὲ τὸ ἐκ παρθένου τεχθῆναι· διόπερ καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἀληθείας ἀπιστεῖται· οὐ μὴν παρ' ἡμῖν(6) τοῖς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἀπὸ γῆς γεγεννῆσθαι εἰδόσιν· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο παραστῆ-
M σαι δυνατὸν λόγῳ, καὶ τοῦτο κρεῖττον ἀνθρωπίνων λογισμῶν.

43. Ammonii. Videntur quaedam extremitates concordiam tueri, quae tamen ipsae ne secum quidem consentiunt.

44. *Excitabit caeli Deus regnum*. Severi ex epistula ad Ammonium scholasticum. Hoc postremorum temporum regnum praecones evangelici tempus Christi regnantis dixerunt, et temp. evangelicam, post quam alia politia non erit; secundum illud quod sequitur, regnum eius alteri non derelinquetur. Ostendant ergo Iudaei vel ethnici aliud regnum vel politiam quae postea extiterit: aliam proferant religionem, ac tum mendacii coarguent apostolos, qui Christum novissimis temporibus venisse praedicaverunt.

45. *Et verax est somnium*. Hippolyti. Nequis dicta vera ne essent an secus, incredulus dubitaret, firmitatem adiecit dicens: verax somnium est, et rata interpretatio eius, neque in eo explicando falsus sum.

45. *Monte abscissus est lapis*. Anonymi. Non ait *divisus*, quod casui verteretur; sed *abscissus*, quod virium est. — Significat subitum atque insperatum eventum.

Victoris. Nativitas ex virgine praeter naturam est hypostatica unio inopina. Quare mysterium dicitur, non quia ignotum fuerit sed quia nequit intelligi. Crucis oeconomia humanae mentis captum exsuperat; quomodo patiens salutem dederit; moriens resurrectionem effecerit; dehonestatus honore auxerit; crucifixus diras de medio tulerit. Et post modicum, in primo sermone. Lapis sine manuum vi abscissus, significat nativitatem e virgine. Etenim montem figurate dicit humanam naturam; nam etsi personarum proprietate differimus, unum tamen genus sumus. Lapidem eum appellat ob commune nobiscum principium; absque manibus abscissum, quia praeter naturae legem natus est cum carne Christus. Totus autem a monte, quia admirabilis partus, non tamen a communibus specie externa differre visus est. Quare quae ad Christi nativitatem adtinent partim secundum naturam sunt, partim secus. Secundum naturam consecuta sunt haec, involutio in fascias, nutrimentum, lactis pastio, incrementum aetatis. Praeter vero naturam est partus virginis: cui idcirco veritatis hostes fidem derogant: aliter nos, qui primum quoque hominem terra formatum scimus. Porro sicut illud nullis verbis declarari potest, ita hoc humanum omne ratiocinium excedit.

(1) Aliud fragmentum huius epistulae extat graece apud Montfaucon. bibl. coislin. p. 77; aliud syriace in codice tertio vaticano Assemani, cuius videsis bibliothecam orient. tom. I. p. 609. (2) Ita cod. (3) Malim modum imperativum, cuius indicium est in alio codice ubi mss. dote scribitur εἰσαγέτωσαν. (4) Notissimum tamen Iudaeorum commentum, qui ne Iesum agnoscerent crucem passum, gloriosum sibi Messiam tandem aliquando adventurum spondent. Hieronym. in Is. LXIII. Iudaeos simul et millenarios christianos reprehendens: *Iudaei et nostri iudaizantes dicunt ierusalem in mille annorum regno instaurandam. — De Christianis quid loquar, qui Iudaeis tradunt manus, terrenarum in mille annis desiderio voluptatum?* Confer

A Ἐλέπτυνε τὸ ὄστρακον. Ἀπολιναρίου. Ἀπὸ
τοῦ ὀστράκου ἄρχεται καὶ τοῦ σιδήρου, καθ' ὧν
ἡ πληγή, ἐν οἷς τὰ πρότερα πάντα, καὶ ὅλως
τὰ ἀνθρώπεια λύεται.

Ὁ Θεὸς ἐγνώρισε. Ἄλλου. Πάνυ θαυμα-
B στῶς μετὰ τὴν τῶν ἀπορρήτων διδασκαλίαν
ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει τῆς ὄψεως τὸ παράδο-
ξον. – Ταῦτα φησίν ἐστι τὰ ὀφθέντα, καὶ
οὐχ ἕτερα· οὐ γὰρ τοῖς λόγοις ἁπλῶς ἀπά-
τησα.

C Τότε ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ ἔπεσεν ἐπὶ
πρόσωπον. Ἱππολύτου. Τούτων ἀκούσας Ναβου-
χοδονόσορ, ὑπομνησθεὶς τοῦ ἐνυπνίου, ἐπέγνω
ὅτι καὶ τὰ λελαλημένα ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ ἐστὶν ἀλη-
θῆ. – Πόσον ἰσχύει χάρις Θεοῦ, ἀγαπητοί (1)
D ἵνα τὸν πρὸ μικροῦ μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι μετὰ
τῶν ἐπιλοίπων σοφῶν Βαβυλῶνος, τοῦτον ὁ βα-
σιλεὺς μηκέτι ὡς ἄνθρωπον ἀλλ' ὡς Θεὸν προσ-
κυνήσῃ. – Μαναὰ καὶ εὐωδίας εἶπε σπεῖσαι αὐ-
τῷ· καὶ γὰρ πάλαι τῷ Μωσῇ τὸ ὅμοιον ἐπηγ-
E γείλατο ὁ κύριος λέγων, ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς
Θεὸν τῷ Φαραώ (2)· ἵνα διὰ τῶν σημείων τῶν ὑπ'
αὐτοῦ γινομένων ἐν γῇ Αἰγύπτου μηκέτι Μω-
σῆς ἄνθρωπος νομισθῇ, ἀλλ' ὡς Θεὸς ὑπὸ
τῶν Αἰγυπτίων προσκυνηθῇ.

F Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν. Ἄλλου. Ἀκό-
λουθα φαίνεται λέγων ὁ βασιλεὺς καὶ τῇ τοῦ δι-
καίου συμβουλῇ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων ἀλη-
θείᾳ· καὶ τὰ γεγονότα νῦν οὐχ ἑτέρῳ, τῷ δὲ
Θεῷ ἀνατίθησιν· ἐντεῦθεν οἶμαι οὐδὲ φαίνε-
G ται δυσχεράνας ὁ Δανιήλ, ὡς ὑπὲρ τὴν φύσιν
τετιμημένος· εἴπερ ἀσεβεῖ τῇ γνώμῃ ταῦτα
διεπράττετο ὁ Ναβουχοδονόσορ, οὐκ ἂν ποτε
ἠνέσχετο· νῦν δὲ ὁρῶν καὶ τοὺς μάγους ἐλεγ-
χθέντας (3), καὶ τῶν εἰδώλων φανεῖσαν τὴν ἀσέ-
H βειαν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δεσποτείαν ἀνακηρυχ-
θεῖσαν, καὶ τὴν αὐτοῦ τιμὴν εἰς δόξαν ἀναφε-
ρομένην τοῦ Θεοῦ, ἐδέξατο τὰ λεγόμενα, καὶ
ἡσυχίαν ἐπὶ πᾶσιν ἄγει (4)· εὔδηλον γάρ φησιν
ὡς οὐκ ἂν τοῦτ' ἐδυνήθη εἰπεῖν, μὴ τὸν ἀλη-
I θῆ σέβων Θεόν, ὃς κατὰ πάντων ἔχων τὴν
ἐξουσίαν, ἅπαντα ἐργάζεται, καὶ γνωρίζει τὰ
ἐν ἀφανεῖ κείμενα· πῶς οὖν ἐστιν αὐτὸν καὶ τι-
μᾶν ὡς Θεόν, καὶ ὡς δίκαιον θαυμάζειν; τὸ
μὲν γάρ ἐστι φυλάττοντος τὸ μέτρον, τὸ δὲ
K τῶν πραγμάτων ἀγνοοῦντος τὴν φύσιν. – Ἀν-
τὶ τῆς προσευχῆς τετίμηκεν ἀξίᾳ, καὶ πλούτου
παρέσχε περιουσίαν· οὐκ ἂν ταῦτα δεδωκὼς
εἰ ὡς Θεὸν τετιμήκει· εὔδηλον οὖν ἐκ τῶν εἰ-
ρημένων ὡς ὁ δίκαιος τῇ θείᾳ χάριτι διέλαμ-
L ψε, καὶ ὁ βασιλεὺς εὐσεβέστερος ἐκ τῶν συμ-
βάντων κατέστη. – Ἔδειξε τὴν περιουσίαν τῆς
ἐξουσίας· οὐ γὰρ μόνον τῶν ἐπιχωρίων δέ-
δωκε κρατεῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν
τὴν διοίκησιν. – Ἵνα εἴτῃ, πάντων ὢν προκρι-
M θείς, τοῖς ἔργοις τὴν δοκιμασίαν δούς. – Θαυ-
μαστὸς καὶ κατὰ τοῦτο ὁ προφήτης ὃς οὐκ ἐπε-

Testam comminuit. Apolinarii. A fictili materia incipit et a ferro, in quae incidit ictus, et quibuscum priora omnia, id est humana quaevis dissolvuntur.

Significavit Deus. Anonymi. Mire admodum post arcanorum explanationem, in Deum confert visionis prodigium. – Haec omnino, inquit, quae vidisti sunt: haud ego tibi verbis fucum feci.

46. *Tunc rex Nabuchodonosorus procidit in faciem*. Hippolyti. His auditis Nabuchodonosorus, somnii sui memor, sensit vera esse quae Daniel locutus fuerat. Mirari autem licet, dilecti, potentem Dei gratiam, qua factum est ut qui paulo post occidendus erat cum reliquis Babylonis sapientibus, hunc rex non iam ut hominem sed numinis instar coleret. – Manaa atque odoramenta iussit ei libari. Nam Mosi quoque olim paria nunciavit Deus cum ait, ecce constitui te deum Pharaonis. Nempe ut prodigiorum causa ab eo patratorum in Aegypto, iam Moses haud homo existimaretur, sed Dei loco ab Aegyptiis haberetur.

47. *Vere Deus vester*. Anonymi. Consentanea rex loquitur et iusti hominis consilio et rerum veritati: quaeque acciderunt, nemini nisi Deo adscribit. Idcirco arbitror Danielem non esse indignatum, dum maiore quam natura fert honore adficeretur. Nam si alieno a religione animo rex honorem exhibuisset, aequo is animo non tulisset. Nunc quum videret fraudis magos convictos, patefactum idolorum sacrilegium, Dei dominium publice inclamatum, suumque ipsius honorem ad Dei gloriam relatum, quae delata ei diximus non recusavit, atque in his pacate se egit. Constat enim regem ea loqui non potuisse, nisi verum Deum iam coleret, utpote omnium rerum potestate praeditum, omnium auctorem, et arcanorum conscium. Qui igitur fieri potuit ut rex prophetam et Dei instar coleret et eundem iustitiae ergo suspiceret? Alterum certe moderati hominis est, alterum eius qui rerum naturam ignorat. – Convenienti dignitate exornavit, atque opum copia instruxit: cui haec sane minime dedisset, si Deum existimasset. Ergo ex dictis exploratum est, iustum hominem divina gratia inclaruisse, regem autem ob ea quae acciderant factum esse religiosiorem. – Dignitatis magnitudinem ostendit: non enim solos indigenas permisit regimini eius, verum alias quoque gentes eidem regendas attribuit. – Videlicet cunctis praelatus est, qui se rebus gestis probaverat. – In hoc quoque mirificus est propheta, quod eorum qui secum comprecati

---

eundem Hieron. praef. ad lib. XVIII. in Isaiam. (5) Notanda haec sermonum Victoris in Danielem mentio, cum specimine. (6) Hinc Victorinus ad Cic. rhet. I. 35. secundum *Christianorum opinionem non est necessarium argumentum: si peperit, cum viro concubuit*.

(1) Hinc colligimus, hanc ab Hippolyto Danielis enarrationem dictam esse in homiliis ad populum, ut alii plerique graecorum latinorumque patrum biblici commentarii. (2) Exod. VII. 1. (3) Persarum (qui Assyriis successerunt) magiam tribus libris coarguerat Theodorus

A λάθετο τῶν συμπεπτωκότων ἐν τῇ εὐχῇ· δῆ-
λον γὰρ ὡς οὐδὲ ἐκεῖνοι ἠνιάσθησαν ὅτι τῷ
Δανιὴλ ἀπεκαλύφθη μόνῳ, τῆς αὐτῶν εὐχῆς
ἔργον κρίναντες τὸ γεγενημένον, καὶ ὁ δίκαιος
κοινωνοὺς αὐτοὺς τῆς εὐδοξίας ἔλαβεν.

B Ἀμμωνίου. Ἐπειδὴ ἐκοινώνησαν αὐτῷ ἐν
τοῖς πνευματικοῖς, ἅμα τὸν Θεὸν παρακαλέ-
σαντες περὶ τῆς τοῦ ἐνυπνίου γνώσεως, δίκαιον
ἔκρινεν ὁ Δανιὴλ κοινωνοὺς αὐτῷ γενέσθαι τῆς
τιμῆς τοὺς περὶ Ἀνανίαν· οὐχ ὡς ἀντιποιου-
C μένους τῆς κοσμικῆς δόξης, ἀλλ' ἵνα παρα-
ζηλώσῃ τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν,
ὁρῶντας τὸ θεοσεβὲς γένος παρὰ Θεοῦ καὶ ἀν-
θρώπων βασιλέων τιμώμενον.

Καὶ ἐμεγάλυνεν ὁ βασιλεὺς τὸν Δανιήλ. Ἱπ-
D πολύτου. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐσμίκρυνε,
καὶ ἐλάχιστον παρὰ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ἀπε-
φήνατο, ηὔξησεν αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ κατέστησεν αὐ-
τὸν ὁ βασιλεὺς ἄρχοντα πάσης τῆς χώρας Βα-
βυλῶνος· ὃν τρόπον ἐποίησε καὶ ὁ Φαραὼ τὸν Ἰω-
E σήφ, τότε καταστήσας αὐτὸν ἄρχοντα πάσης
τῆς Αἰγύπτου.

Καὶ Δανιὴλ ᾐτήσατο. Ἱππολύτου. Ἐπειδὴ γὰρ
αὐτοὶ ἐν τῇ προσευχῇ συνηγωνίσαντο τῷ Δανιὴλ
πρὸς τὸν Θεὸν ἵνα τὸ ὅραμα αὐτῷ ἀποκαλυφθῇ,
F καὶ αὐτὸς Δανιὴλ ἀξίαν τιμὴν λαβὼν παρὰ τοῦ
βασιλέως ἐμνήσθη τούτων, ἀναθέμενος τῷ βασιλεῖ
τὸ ἔργον τὸ ὑπ' αὐτῶν γεγενημένον, ἵνα καὶ αὐ-
τοὶ τιμῆς τινὸς ἀξιωθῶσιν ὡς συμμύσται καὶ θεο-
σεβεῖς ἄνδρες· αἰτησάμενοι γὰρ τὰ ἐπουράνια
G παρὰ κυρίου, ἔτυχον καὶ τῶν ἐπιγείων παρὰ τοῦ
βασιλέως (1).

Ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου. Ἱππολύτου. Χρόνου μὲν
οὖν ἱκανοῦ διαδραμόντος καὶ ἐπιγενομένου ὀκτωκαι-
δεκάτου ἔτους, ὑπομνησθεὶς ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐνυπ-
H νίου αὐτοῦ, ἐποίησεν εἰκόνα χρυσῆν, τὸ μὲν ὕψος
πηχῶν ξ τὸ δὲ εὖρος πηχῶν ἕξ (2)· ἐπειδὴ γὰρ
ὁ μακάριος Δανιὴλ ἐν τῷ συνιεῖν αὐτὸν τὸ ἐνύ-
πνιον ἀπεκρίθη τῷ βασιλεῖ λέγων, σὺ εἶ ἡ κε-
φαλὴ ἡ χρυσῆ τῆς εἰκόνος, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ
I φυσιωθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ τῇ καρδίᾳ ἐπαρθείς,
ἀντίτυπον ταύτης εἰκόνα ἐποίησεν (3), ἵνα ὡς
Θεὸς ὑπὸ πάντων προσκυνῆται (4).

Ἄλλου. Τῶν ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ προαναγγελ-
θέντων ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐπιλαθόμενος καὶ με-
K τεωρισθεὶς τὴν διάνοιαν, ὡς οὐ μόνον (5) τῶν λοι-
πῶν ἐθνῶν κατακρατήσας, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑπὸ
τῶν Ἰουδαίων τιμωμένου Θεοῦ περιγενόμενος,
κἀντεῦθεν ἰσοθεΐαν φαντασθείς, ἀνδριάντα κα-
τασκευάσας κατὰ τὴν δειχθεῖσαν ὄψιν φέροντα
L τοὺς αὐτοῦ χαρακτῆρας, παρὰ πάντων προσ-
κυνεῖσθαι ἠξίου· διὰ τοῦτο καὶ χρυσοῦν τὸν ἀν-
δριάντα πεποίηκεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Δανιὴλ τὸν
χρυσὸν αὐτὸν ἡρμήνευσε· καὶ οὐ κατὰ συνήθειαν
τοῦ κατασκευασθέντος τὸ μέγεθος εἰργάσατο,
M ἀλλὰ τὸ μὲν ὕψος ἑξήκοντα πηχῶν, τὸ δὲ
εὖρος πηχῶν ἕξ, ἀναλογοῦντα τῷ μεγέθει

fuerant non est oblitus. Item patet ne illos quidem aegre tulisse, quod uni Danieli revelatio obtigisset, ceu si fructum precum suarum id quod evenerat iudicarent. Utique et iustus homo socios illos suae gloriae adscivit.

Ammonii. Quandoquidem hi spiritalem operam Danieli navaverant, unaque a Deo somnii notionem comprecati fuerant, par huic visum est participem honoris fieri Ananiam cum suis sodalibus: non quod hi mundanae gloriae studerent, sed ut gentes ad religionem veram exstimularentur, dum pium hominum genus a Deo ac regibus honorari viderent.

48. *Tunc rex Danielem in sublime extulit.* Hippolyti. Quia se depressit, minimumque hominum praebuit, idcirco eum gloria Deus auxit; praefecitque eundem rex universae regioni babylonicae: prorsus ut olim Iosephum Pharao cunctae Aegypto praeposuerat.

49. *Daniel autem postulavit.* Hippolyti. Quoniam illi precibus suis ad Deum fusis Danieli faverant, quo ei somnium revelaretur; ipse quoque, postquam meritam gratiam a rege retulit, memor illorum fuit, regique significavit quid antea praestitissent; ut aliqua honoris parte digni haberentur, utpote pii homines et consecranei. Nimirum qui caelestia a Deo petiverant, terrena pariter a rege consecuti sunt.

Cap. III.

1. *Anno decimo octavo.* Hippolyti. Post haud mediocre temporis intervallum, nempe anno regni decimo octavo, rex somnii sui memor statuam auream conflavit, cubitos altam sexaginta, latam sex. Quia enim Daniel somnio intellecto dixerat regi, tu es aureum statuae caput; rex eo dicto elatus, animoque tumens, parem illi phantasiae imaginem fecit, ut instar numinis ab omnibus coleretur.

Anonymi. Praedictorum a Daniele Nabuchodonosorus immemor, atque animi tumore elatus, quasi non solum gentes reliquas perdomuisset, sed ipsum Deum a Iudaeis cultum devicisset; atque hinc divinis honoribus inhians; statuam effingendam curavit, quae pro illa visione vetere formam eius iconicam exhiberet: atque hanc ab omnibus coli voluit. Iam idcirco auream fecit statuam, propterea quod aurum Daniel quoque de eo interpretatus fuerat. Neque statuae modulum usitatum fecit, sed altum cubitos sexaginta, latum sex: rem magnitudini eius qui re-

mopsuestenus, teste Photio, quos amissos dolemus. (4) Refellit anonymus Porphyrium, qui, ut ait hoc loco Hieronymus, hanc regis humilitatem irridendo negaverat, et prophetam de acceptis muneribus accusaverat.

(1) Confer Luc. xii. 31. (2) Dimensiones has columnae potius, cui statua esset imposita, quam ipsi statuae congruere, commode adnotat Calmetus; nequis forte artifex inconsultum scandalum hinc patiatur. (3) De more assyriorum regum statuas sibi decernendi recole dicta p. 174. n. 1. (4) Nimirum ne fulgore auri stultitia barbarorum decepta cultum divinum signo impenderet: id quod in re simili observavit Mopsuestenus a nobis editus in Os. p. ult. Huic autem idem observat Hieronymus. (5) Μόνον deest in codd.

A τοῦ δειχθέντος· ἡ γὰρ ὄψις φησὶν αὐτῆς ὑπερ-
φερής.

Ἀμμωνίου. Μᾶλλον μετὰ ιϛ ἔτη τοῦ ἐνυπ-
νίου τῆς εἰκόνος (1).

Ἐν πεδίῳ Δεειρᾶ (2). Ἄλλου. Εἰς περιφανέ-
B στατον δηλονότι τόπον, ἐφ᾽ ᾧ πάντας τοὺς
προσκυνοῦντας εἶναι καταδήλους, καὶ τοὺς ἐναν-
τιουμένους πάλιν μὴ λανθάνειν.

Ἄλλου. Ὑπάτους, τοὺς παρ᾽ αὐτοῦ τιμηθέν-
τας· στρατηγούς, τοὺς τῶν στρατιωτῶν ἡγου-
C μένους· τοπάρχας, τοὺς κατ᾽ ἔθνος δυναστεύ-
οντας· ἡγουμένους, τοὺς κατὰ πόλεμον ἀν-
δρείους, καὶ πολλὴν ἔχοντας ἐντεῦθεν περιβο-
λήν· τοὺς ἄρχοντας, τουτέστι πάντας τοὺς ἐν
τέλει τυγχάνοντας.

D Ἀπολιναρίου. Διὰ τῆς τῶν ἰσραηλιτῶν αἰχ-
μαλωσίας πολλὰ πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθ-
νῶν γίνεται, τῆς ἀληθοῦς θεότητος ἐν αὐτοῖς
δεικνυμένης· πρῶτον μὲν οὖν διὰ τῆς ἐπιφα-
νοῦς προῤῥήσεως τῆς ἐκ Δανιήλ· δεύτερον δὲ
E διὰ τῆς ἐν καμίνῳ σωτηρίας τῶν τριῶν παί-
δων· ἔνθα καὶ ἡ τῶν ἀνδρῶν θεοσέβεια θαυ-
μαστὴ πρὸς θάνατον βίαιον καὶ πικρὸν παρα-
ταξαμένων· ἅμα οὖν καὶ ὁ ἰσραὴλ δοξάζεται,
καὶ τὰ ἔθνη θεοῦ γνώσεως ἀφορμὰς λαμβάνει
F πρὸς τὸ ἀναπολόγητον· ἀνεγείρεται δὲ καὶ ὁ
ἰσραὴλ εἰς τὰ πρὸς τὸν θεόν· περισσὴ δὲ καὶ
ματαία ἡ μεγαληγορία τοῦ ἀνδριάντος πρὸς
ἔκπληξιν, ἵνα τὸ ἄψυχον προσκυνηθῇ· οἱ
ἐπιφανέστεροι δὲ πρὸς τὸ καλὸν ταχέως ἀναγ-
G κάζονται διὰ τὴν ἐπιφάνειαν ἐν ταῖς πονη-
ραῖς βασιλείαις καὶ πολυθείαις· ὥστε κάλλιον
ἐντεῦθεν τὸ ἀφανές· αὐτοῦ δὲ τοῦ βασιλέως
πόση τις ἡ εὐχέρεια; πρώην μὲν τὸν θεὸν τοῦ
ἰσραὴλ δοξάσαντος οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ τὸν θε-
H ράποντα προσκυνήσαντος, καὶ ὡς θεὸν θερα-
πεύειν κρίναντος· νῦν δὲ προσκύνημα ἄψυχον
ἱστάντος, καὶ αὐτοὺς ἐκείνους προσκυνεῖν ἀναγ-
κάζοντος· τοσαύτη τῶν ὑπερεχόντων ἡ λήθη
διὰ τὴν περὶ τὸ καλὸν ὀλιγωρίαν. — Προσκυ-
I νοῦσι δὲ μὴ μελλήσαντες· προσκυνοῦσι δὲ ἐν
θεοῦ τάξει τὸν ἀποκτεῖναι δυνάμενον, καὶ ἀπει-
λοῦντα, οἱ θεὸν οὐκ εἰδότες.

Πίπτοντες οἱ λαοί. Ἱππολύτου. Τινὲς μὲν
αὐτὸν τὸν βασιλέα φοβούμενοι· οἱ δὲ πάντες
K εἰδωλολάτραι γενόμενοι, ὑπήκουον τῷ ῥήματι
τῷ ὑπὸ βασιλέως προστεταγμένῳ.

Εἰσὶν ἄνδρες ἰουδαῖοι (3). Ἄλλου. Θέσαντες τὸ
πρόσταγμα, ἐκκαλύπτουσι τὴν οἰκείαν γνώμην·
— Ἰουδαῖοι, φασὶν, ὄντες, καὶ ταῦτα αἰχμάλω-
L τοι, καὶ τῆς ἀνωτάτω τυχόντες τιμῆς, καὶ τὴν
τῆς πατρίδος ἐπιτροπὴν παρὰ σοῦ δεξάμενοι·
ἄνδρες οὓς καὶ τὸ δουλεύειν κινδύνων ἐκτὸς ἀγα-
πᾶν ἔδει, ὥσπερ οὐδὲ κατήκοοι τῆς βασιλείας
γενόμενοι, κατεπάτησαν μὲν τοὺς νόμους, ὑπερ-
M εῖδον δὲ τοῦ σοῦ προστάγματος· οὔτε τοὺς πα-

praesentabatur congruam. Idcirco species eius dicitur eximia.

Ammonii. Anno sexto decimo post somnium statuae.

In campo Deira. Anonymi. Apertissimo nimirum loco, ubi nemo nisi propalam adoraret, nemo qui adversaretur lateret.

2. Anonymi. Ὑπάτους dicit ab se honoribus decoratos. Στρατηγούς militum duces. Τοπάρχας provinciarum praefectos. Ἡγουμένους militiae strenuos, ideoque multa dignitate fulgentes. Ἄρχοντας magistratus quosvis.

Apolinarii. In Iudaeorum captivitate convertendorum ethnicorum causa complura fiunt, vero Deo apud eas coruscante. Primo quidem manifestum Danielis vaticinium. Iterum trium adulescentium in fornace incolumitas: ubi simul inclaruit eorumdem religio mirifica ad violentum dirumque interitum alacris. Simul igitur Israel honore augetur, et gentes argumenta capiunt ut iam sint inexcusabiles: simul Israelis mens ad res divinas excitatur. Ceteroqui vana futilisque est statuae immanitas ad admirationem commovendam, ita ut rem inanimem venerentur. Quamquam nobilissimus quisque erga rem honorificam vi quadam percelli solet, splendore scilicet captus, in corruptis maxime imperiis et in idolica religione. Quare hinc cognoscimus melius esse si in obscuritate vitam degamus. Iam ipsius regis quanta levitas est? qui primo quidem non solum Israelis Deum laudavit, verum etiam eiusdem famulum adoravit, Deique instar percolendum censuit: nunc autem inanime idolum proponit, eique obsequi Iudaeos ipsos compellit. Tanta est superastrum rerum oblivio, propter honesti neglectum. — Temere adorant. Venerantur instar numinis eum qui interimere potest, seque id facturum minatur. Nempe ita se gerunt qui Deum ignorant.

7. *Procidentes turbae*. Hippolyti. Partim quidem sibi a rege timentes: generatim vero populus idololatriae obnoxius morem gessit regiis iussibus.

12. *Sunt viri iudaei*. Anonymi. Memorato regis praecepto, mentem suam detegunt. Iudaei, aiunt, et quidem captivi, et summorum honorum compotes, quibus a te patriae cura mandata fuit; hi viri scilicet quos vel servitus sine periculo delectare posset, nunc ceu si regno huic minime essent subiecti, leges spreverunt, decretum tuum flocci fecerunt. Nam ne-

(1) Dictum fuit p. 171, somnium regi accidisse anno eius secundo. Ergo statua posterior est annis sexdecim, quandoquidem anno regni decimo octavo facta fuit. (2) Cuiusnam sit haec lectio, docet nos Hieronymus: *pro Dura Theodotio Deira transtulit*. (3) Audiendus hoc loco Theodosius grammaticus, cuius exigua ad Danielem scholia in alio vaticano codice occurrunt: τὸν Δανιὴλ δὲ οὐ διέβαλον διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ἀρετήν· οὕτω γάρ ἐστιν ἀρετὴ καὶ παρὰ τοῖς ἐναντίοις αἰδέσιμος: *Danielem ipsum non accusaverunt, virtutem eius reveriti. Quippe virtus in adversariis quoque venerabilis est*;

A τρίους ὑμῶν τιμήσαντες θεοὺς, οὔτε τὴν παρὰ
σοῦ ςαθεῖσαν εἰκόνα προσκυνήσαντες.
Ἀμμωνίου. Τοῦτο ϗ ἐποίησεν αὐτοῖς τὸν
φθόνον, ὅτι καθαροὶ ὄντες ἐνδοκίμους ὑπὲρ τοὺς
ἄλλους.
B Ναβουχοδονόσορ ἐν θυμῷ καὶ ὀργῇ. Εὐ-
δοξίου. Πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλεν ὑπὸ τριῶν ἡττώ-
μενος ὡς ᾤετο ἀνδραπόδων, ϗ τούτων αἰχμα-
λώτων, ϗ ὑπ' αὐτοῦ τιμηθέντων;
Ἀπολιναρίου. Θυμοῦται διὰ τὴν καταφρόνη-
C σιν, ϗ ἐγκαλεῖ ταῦτα ἅπερ ἤκουσεν· οὐχ ὁρμᾷ
δὲ ὅμως ἐπὶ τιμωρίαν, ἀλλὰ προτείνει τὴν
ἀσέβειαν, εἰ δέξοιντο, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μὴ κο-
λασθῆναι· σπεύδει γὰρ ἡ πονηρία συνεπισπά-
σασθαι τοὺς προκατειλημμένους (1).
D Ἐὰν δὲ μὴ προσκυνήσητε. Εὐδοξίου. Πρὸς τὴν
εὐσέβειαν δι' ἀσεβείας ἀνθίςαται· ἐπανιςά-
μενος τῷ ὄντως Θεῷ, ὡς ἑνὶ τῶν ψευδωνύμων
θεῶν· εἰδὼς ὅτι διὰ Θεὸν ἀπειθοῦσιν αὐτῷ.
Καὶ ἀπεκρίθησαν Σεδρὰχ, Μισὰχ, Ἀβδενα-
E γώ. Ἱππολύτου. Οἱ δὲ τρεῖς παῖδες ὑπόδειγμα
πᾶσιν ἀνθρώποις πιςοῖς γινόμενοι, οἵτινες οὐκ
ὄχλον σατραπῶν ἐφοβήθησαν, οὐδὲ τὰ τοῦ βασι-
λέως ῥήματα ἀκούσαντες ἐδειλίασαν, οὐδὲ τὸ πῦρ
τῆς καμίνου καιομένης εἰδότες ἔπτηξαν, ἀλλὰ
F πάντων ἀνθρώπων καὶ ὅλου τοῦ κόσμου κατ-
εφρόνησαν, τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ μόνον πρὸ ὀφ-
θαλμῶν ἐσχηκότες· τούτους Δανιὴλ μακρόθεν
ἑςὼς (2) ϗ σιωπῶν θαρρεῖν τούτους ἐδίδασκε
μειδιῶν πρὸς αὐτούς· χαίρων δὲ ϗ αὐτὸς ἐπὶ
G τῇ τούτων μαρτυρίᾳ, ἑωρῶν τρεῖς παῖδας μέλ-
λοντας κατὰ διαβόλου στεφανοῦσθαι.
Οὐ χρείαν ἔχομεν. Ἀπολιναρίου. Πρὸς μὲν
τὸ προσκυνεῖν ἢ μὴ, ἀπεκρίναντο οὐδὲν, ὑπερ-
ορῶντες τῶν ἀπειλῶν· περὶ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ
H δυνάμεως φιλοσοφοῦσιν· οὐ χρήζει φασὶν ὁ
Θεὸς τῆς ἡμετέρας συνηγορίας· ἀρκεῖ γὰρ ἡ
κτίσις κηρύξαι τὸν δημιουργόν· ϗ τῶν ὁρωμέ-
νων δὲ χωρὶς, δύναται παραδόξως ἐκ περὶ
ἡμᾶς προνοίας τὴν ἑαυτοῦ παραςῆσαι δεσπο-
I τείαν.
Γνωςὸν ἔςω σοι βασιλεῦ. Ἄλλου. Τιμῶ-
σι τῇ προσηγορίᾳ ἀβλαβῶς, ϗ φασὶν, οὐ λό-
γων δεῖ, ἀλλ' ἔργου, δι' οὗ γνώσῃ ἡμᾶς οὐ
θρασεῖς ἀλλ' ἀμεταθέτους.
K Ἀπολιναρίου. Ἀπισχυρίζονται τὸ δεῖν(3) νῦν,
ἀνανεύοντες πρὸς τὰ προταθέντα αὐτοῖς ἁπλῶς
ϗ βραχέως· οὐ γὰρ δεῖ λόγων τῷ ὄντι πρὸς ἀπη-
νῆ ϗ τιμωρητικόν· βασιλέα δὲ πυκνῶς καλοῦσι,
θεραπευτικῶς μᾶλλον ἢ παροξυντικῶς, ἐπιεικῶς
L ἢ θρασέως· οὐ γὰρ παροξῦναι δεῖ ἀλλὰ μὴ
φοβηθῆναι.
Καὶ εἶπεν ἐκκαῦσαι τὴν κάμινον ἑπταπλασίως.
Ἱππολύτου. Κάμινόν γε εἶδεν παμμεγέθει λέγει
ἐκκαῦσαι ἑπταπλασίως (4), πάντως ὡς ἤδη ὑπ'
M αὐτῶν ἡττώμενος· ἐν μὲν οὖν τοῖς ἐπιγείοις ὑπερ-
ίσχυσεν ὁ βασιλεύς· ἐν δὲ τῇ πίστει τῇ πρὸς

que nostros honorant Deos patrios, neque propositam a te statuam venerantur.

Ammonii. Augebat invidiam, quod hi prae ceteris optimatibus puri scelere essent.

13. *Nabuchodonosorus in furore et ira*. Eudoxii. Quid ni excandesceret, tribus victus ut putabat mancipiis, captivis insuper, atque ab eo honorifice habitis?

Apolinarii. Irascitur ob contemptum, atque obiurgat audita: neque tamen ilico ad poenam ruit; sed impium cultum suadet, si forte obaudiant, spe vitandae poenae illecti. Quippe improbitas satagere solet ut praeoccupatos sibi adiungat.

15. *Nisi adoraveritis*. Eudoxii. Pietatem impietate oppugnat, adversaturque Deo, tamquam uni e mendacibus diis; gnarus videlicet, Dei causa Iudaeos sibi obsequium abnuere.

16. *Responderuntque Sedrach, Misach, Abdenago*. Hippolyti. Cunctis exemplo sunt credentibus hominibus adulescentes tres, qui neque satraparum multitudinem extimuerunt, neque audita regis oratione animis conciderunt, neque ferventis fornacis aspectum exhorruerunt: sed omnes homines totumque mundum, prae divino quem ob oculos unice habebant metu, aspernati sunt. Hos Daniel tacitus procul spectans atque arridens bono animo esse iubebat: simul ipse laetus horum confessionibus, quia tres pueros videbat lauream de diabolo victoriam relaturos.

Haud opus est. Apolinarii. Quod quidem ad adorandum attinet, nihil respondent, minis contemptis. Circa vero Dei potentiam philosophantur. Ope nostra, inquiunt, Deus non indiget; satis enim creator a creatura praedicatur: et praeter hunc spectabilem mundum, vel haec sola circa nos providentia dominium eius demonstrare mirabiliter potest.

18. *Scito o rex*. Anonymi. Honorant eum hoc vocabulo, citra noxam. Aiunt vero nihil opus esse verbis sed opere, quod sane te docebit nos haud audaces esse sed constantes.

Apolinarii. Pernegant officium, praeceptoque diserte et abrupte adversantur. Revera haud verbis opus erat apud efferum crudelemque hominem; quem tamen regem iterato vocitant, blande potius quam acerbe, benigne magis quam audacter. Neque enim ille exasperandus erat sed non extimescendus.

19. *Mandavit ut fornax inflammaretur septuplum*. Hippolyti. Immensae materiae rogum mandat septupla vi succendi, ceu iam prorsus ab illis victus. Terrenis quippe viribus praevalebat rex,

(1) Heu quam vetus est consuetudo improborum dandi operam, ut eos qui probi sunt, suae sectae adiungant! (2) Recole Theodosii grammatici scholion p. 180. n. 3. (3) Alius codex δεῖ. (4) Hieronymus epist. XXXVI. 7: *nonnulli septenarium numerum plenum et perfectum interpretantur, de multis scripturarum locis testimonia contrahentes*. Res satis nota est.

A θεὸν ὑπερίσχυσαν οἱ τρεῖς παῖδες. – Εἰπέ μοι Ναβουχοδονόσορ τίνι λόγῳ δεδεμένους κελεύεις βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ; μήπως φύγωσιν, εἰ λελυμένοι τοῖς ποσὶν τὸ πῦρ κατασβέσουσιν; ἀλλ' οὐ σὺ εἶς ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος ἀλλ' ἕτερος ἐν
B σοὶ ταῦτα ἐνεργῶν.

Ἑπταπλασίως. Ἄλλου. Τὸ τοῦ θυμοῦ ἴδιον· καὶ ἡ προτέρα γὰρ ἤρκει φλὸξ πρὸς ἀναίρεσιν τῶν νεανιῶν. – Ἀντὶ τοῦ εἰς τὸ ἀκρότατον τὴν φλόγα ἀγάγετε, ὡς μείζονα γενέσθαι οὐχ οἷόν
C τε· ᾠκονόμητο δὲ τοῦτο παρὰ Θεοῦ, ὥστε μήτε τῇ ἐλαχιστότητι τοῦ πυρός, μήτε τῇ ἀνθρωπίνῃ φειδοῖ λογισθῆναι τὸ θαῦμα, ἀλλὰ τῇ θείᾳ ψήφῳ κριθῆναι τὸ γενόμενον.

Ἄνδρας ἰσχυροὺς εἶπε. Ἄλλου. Γενναίους
D τὴν ῥώμην προσέταξεν ἀχθῆναι· εἶτα πέδας περιβαλεῖν τοῖς ποσί· καὶ οὕτω πρὸς ἀπώλειαν ῥῖψαι εἰς τὴν κάμινον.

Σὺν τοῖς σαραβάροις. Εὐδοξίου. Τὰ ἐκ κόκκου (1) κατασκευαζόμενα παρ' αὐτοῖς προσαγορεύ-
E εται, τὴν βρακίων ἔχοντα τάξιν, καὶ μηρεδίταις προσδεσμούμενα· ταῦτα δὲ ἐφόρουν ὡς ἐπίσημοι καὶ σατράπαι· τιάρας δὲ πάλιν ὡς τοιοῦτοι ἐφόρουν, γυμνὴν οὐκ ἀνεχόμενοι δεικνύναι κεφαλὴν (2).

F Ἄλλου. Ἀντὶ τοῦ σὺν τοῖς ὑποδήμασι· σαράβαρα (3) δὲ οἶμαι λέγειν τὸν προφήτην χαλδαϊκῇ γλώττῃ· σημαίνει δὲ τὴν περὶ τὰ σκέλη ἐσθῆτα, ἣν ὑποδυόμενοι ἐπιχωρίως τὰ γυμνὰ τοῦ σώματος κρύπτειν εἰώθασι· τινὲς δὲ σαράβαρα εἰ-
G ρήκασι τὰ μὲν παρὰ τῶν πολλῶν λεγόμενα μώκια (4), παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἀναξυρίδας προσαγορευόμενα.

Τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως ὑπερίσχυσε. Ἄλλου. Σημαίνει ὥς τινες οἴκτῳ φερόμενοι ἀντέστησαν
H τῷ βασιλεῖ, θαυμάζοντες τῶν παίδων τὴν ἀνδρείαν, καὶ τῶν πατρίων νόμων τὴν φυλακήν· ἀλλὰ τὸ ῥῆμα φησὶ τοῦ βασιλέως ὑπερίσχυσε, καὶ νενίκηκε τῶν παρακαλούντων τὴν ἱκετείαν.

Περιεπάτουν ἐν μέσῳ τῆς φλογός. Εὐδοξίου.
I Οὐχ ὑφ' ἑαυτῶν, οὐχ ὑπὸ πυρός, ἀλλ' αὐτομάτως ἐκ χάριτος τῶν δεσμῶν ἐλύοντο, καὶ περιεπάτουν εἰς μέσον τοῦ πυρός, ἐμφιλοτιμούμενοι τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι, καὶ οὐδὲ ἑστάναι ἀνεχόμενοι, προσεξάπτοντες τὴν φλόγα, ὥσπερ ἐν βαλανείῳ,
K θερμότερον τὸν ἀέρα ποιῆσαι βουλόμενοι, καὶ δεικνύντες τὸ θαῦμα παράδοξον.

Εὐλογοῦντες τὸν κύριον. Εὐδοξίου. Τουτέστι, σχῆμα χοροῦ ποιησάμενοι, ὕμνουν τὸν Θεόν, τοῦ Ἀζαρίου τῆς ᾠδῆς ἀρξαμένου.

L Ἀνοίξας τὸ στόμα. Εὐδοξίου. Καινοπρεπῶς ἡρμήνευσε τὸ γεγενημένον· ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοῖς τὴν τιμωρίαν ταύτην δεχομένοις χανδὸν ἁρπάζειν τὸν καπνόν, ὡς μὴ κατὰ μέρος ἡ φλὸξ προσομιλοῦσα τοῖς σώμασι, χαλεπωτέραν τὴν ὀδύνην
M παράσχοι, τὸ ξένον τοῦ γεγενημένου παραστῆσαι βουλόμενος φησίν, ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ,

sed fide in Deum superabant tres pueri. – Dic mihi, Nabuchodonosore, quamobrem iubes vinctis pedibus adulescentes in ignem coniici? num ne fugiant, si forte solutis pedibus extinguere incendium valeant? Sed enim haud tua sunt eiusmodi consilia, verum alterius haec in te operantis.

Septuplum. Anonymi. Furoris proprietas fingitur. Nam et consueta flamma extinguendis adulescentibus sufficiebat. – Nimirum incendium tantum efficite, quo maius nullum esse possit. Porro Deus id curabat, ne forte flammae exiguitati vel humanae clementiae prodigium imputaretur, quum divinae opi res foret adscribenda.

20. *Robustis viris mandavit*. Anonymi. Validos viros adesse iussit: his ut pedicas pedibus iniicerent imperavit, atque ita adulescentes in fornacem consumendos coniicerent.

21. *Cum sarabaris*. Eudoxii. Sic apud eos appellantur confectae cocco vestes, quae braccarum munere funguntur, feminibus alligatae. Has gestabant satrapae et nobiles: tiaris item dignitatis ergo utebantur, neque nudum caput habere patiebantur.

Anonymi. Cum calceamentis, quae *sarabara* a propheta dici chaldaico sermone arbitror. Significat crurum amictum, quo sic patria lingua appellato nudas corporis partes velare solent. Nonnulli *sarabara* dixerunt ea quae vulgo μώκια appellantur; quibus Graeci ἀναξυρίδας (subligacula) nomen fecerunt.

22. *Mandatum regis praevaluit*. Anonymi. Significat, nonnullos misericordia commotos obstitisse regi, dum adulescentium fortitudinem mirarentur et patriarum legum observantiam. Sed enim mandatum, inquit regis, praevaluit, et oratorum repulsa fuit deprecatio.

23. *Medio igne inambulabant*. Eudoxii. Neque vi propria neque igne sed spontanea gratia vinculis resoluti medio igne obambulabant, Dei beneficio gloriantes. Neque stare patiebantur, sed ignem circum se excitabant, veluti qui in balneis calidiorem aerem sibi curant: atque ita prodigium mirum ostentabant.

Laudantes Dominum. Eudoxii. Chori cuiusdam instar Deum celebrabant, Azaria hymnum praeeunte.

24. *Os aperiens*. Eudoxii. Rem locutione insolita declaravit. Nam sicuti mos est eorum, qui ignis supplicio addicuntur, ore hiante fumum attrahere, ne flamma corpus membratim pervadens diriorem efficiat cruciatum; ita rem novam oculis subiicere volens ait, *aperiens os suum*, ut

(1) Barbarorum ex insulis confectas e cocco non solum vestes sed variam suppellectilem in vaticanam bibliothecam his annis intulimus; haeque res satis artificiose elaboratae invisentium oculis quotidie prostant. (2) More adhuc apud orientales gentes vigente. (3) Omnino audiendus heic Hieronymus: *pro braccis quas Symmachus* ἀναξυρίδας *interpretatus est, Aquila et Theodotio saraballa dixerunt, et non, ut corrupte legitur, sarabara. Lingua autem Chaldaeorum saraballa, crura hominum vocantur et tibiae, quasi crurales et tibiales appellatae*

A εἶπεν· ἵν' ὁμοῦ τό τε τῶν παίδων τὴν ἀνδρείαν
σημάνῃ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν παραστήσῃ. —
Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ βασιλέως μετὰ παῤῥησίας πάν-
τες ἐφθέγγοντο· ὅτε δὲ ἔδει εὐχὴν ἀναφέρε-
σθαι, τάξιν ἐτήρουν.

B Εὐλογητός. Εὐδοξίου. Ὕμνων γὰρ εἶ ἄξιος σύ
φησιν, ὁ διὰ τοὺς πατέρας τὸ ἡμέτερον ἐκλεξάμε-
νος γένος· καὶ δοξάζειν σε δίκαιον, ἐπείπερ οὐδε-
νὶ χρόνῳ γηράσκει σου ἡ δύναμις· ὡς δὲ πρὸ
τῆς κτίσεως, καὶ διαμενεῖς ὁ αὐτός· τοῖς ἐπὶ
C σοὶ πεποιθόσι τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας παρέχων τὰς
ἀποδόσεις.

Ὅτι δίκαιος. Ἄλλου. Δείκνυσι τὰ πράγ-
ματα, ὡς ἀξίαν τῶν πλημμελημάτων δίκην
ὑπέστημεν, ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς γενόμενοι· ἀλη-
D θῆ δὲ ἄρα φησὶ καὶ τὰ πάλαι γεγενημένα ἐπὶ
τῶν πατέρων ἡμῶν, τά τε κατ' Αἴγυπτον καὶ
κατὰ τὴν θάλασσαν, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ τῆς
ἐπαγγελίας ἐπράχθη· οὐ γὰρ ἂν εἴπερ ἐκεῖ-
να ἦν ψευδῆ, τοσαύτης κατὰ τὸ παρὸν ἐπι-
E κουρίας παρὰ σοῦ τετυχήκασιν(1). — Τουτέστι τὰ
παρὰ σοῦ γενόμενα ἀνεπίληπτα. — Τὰ εἰς ἡμᾶς
φησὶ γεγενημένα, δικαίως ἔκρινας· τοὺς γὰρ
εἰς σὲ ὑβρίσαντας σωφρονεστέρους ταῖς συμ-
φοραῖς εἰργάσω. — Οὐδεὶς γοῦν φησιν ἔχει μέμ-
F ψασθαι οὐδενὶ τῶν γεγενημένων εἰς ἡμᾶς, οὐ
τῶν εἰς τὴν πόλιν γενομένων, ἢ τῶν εἰς τὸν
ναόν· ἐπείπερ φόνων μὲν τὴν πόλιν ἐνεπλή-
σαμεν (2) τὸν δὲ ναὸν εἰδώλων, αὐτοὶ δὲ ἑαυ-
τοὺς τὰ χείριστα διεθήκαμεν. — Οὐδεμίαν γὰρ
G φησὶν ἔχομεν συγγνώμην, εἰς ἐσχάτην παρα-
νομίαν χωρήσαντες, καὶ τοῦτο προφήτας ἔχον-
τες συνόντας, καὶ τοσαύτης παρὰ σοῦ τυχόν-
τες ἀνεξικακίας. — Τουτέστι μετὰ πολλῆς φι-
λοτιμίας τὸ κακὸν διεπραξάμεθα· πρὸς γὰρ
H τοῖς ἤδη παραδόξοις εἰς ἡμᾶς γεγενημένοις καὶ
μισθὸν ὑποσχόμενος τῆς τῶν νόμων εὐτηρησί-
ας, παρ' ἡμῶν οὐκ ἠκούσθης. — Ἀκριβῶς φύ-
σιν ἐξετάζων, τά τε παρ' ἡμῶν γεγενημένα,
τά τε ἡμῖν ἐπαχθέντα, ἀγασθείη ἄν σε τοῦ
I ὅρου τῆς ψήφου. — Ἄδικον μὲν οὖν ἐκάλεσαν,
ὡς τὴν τοῦ Θεοῦ ἁρπάσαντα τιμήν· πονηρότα-
τον δὲ ὡς καινόν τινα τρόπον πονηρίας τὴν τι-
μωρίαν κατὰ τῶν οὐδὲν ἐπταικότων ἐφευρόντα.

Ἀμμωνίου. Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ Θεὸς παραγ-
K γέλλει ἡμῖν καλοποιεῖν, ἵνα καὶ τῶν ἀνεκφρά-
στων ἡμᾶς ἀξιώσῃ καλῶν. — Τουτέστιν οὐ δυ-
νάμεθα παῤῥησιάσασθαι ἐπὶ τοῖς ἤδη γεγενημέ-
νοις θαύμασιν· ἡ γὰρ συμφορὰ ἀφαιρεῖται τὴν
ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις παῤῥησίαν· διὸ καὶ ὀνει-
L διζόμενοι ἄφωνοι διαμένομεν. — Ἀλλ' εἰσπρα-
ξάμενος ἡμᾶς φησὶ δίκας παράσχου ἔλεον. —
Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ φησὶν οὐκ ἄξιοι τυχεῖν τῆς πα-
ρὰ σοῦ κηδεμονίας, ἀλλ' οὖν διὰ τὴν πρὸς τοὺς
M πατέρας ἐπαγγελίαν, μεταβολὴν παράσχου
τῶν κατεχόντων δεινῶν· ἀκριβῶς γὰρ ἐπιστά-
μενος τὰ μετὰ ταῦτα, ἰσαρίθμους τοῖς ἄστροις

simul et adulescentium fortitudinem et Dei potentiam ostenderet. — Et coram rege quidem audacter loquebantur; quum autem orandus Deus esset, modestiam prae se ferebant.

26 *Benedictus*. Eudoxii. Hymnis tu dignus, qui maiorum gratia genus nostrum elegisti. Laudibus ornandus es, cuius nullo tempore potentia senescit. Ante res creatas exsistis, idemque permanes: atque eos qui tibi confidunt, potestate tua remuneraris.

27. *Quia iustus*. Anonymi. Res ipsa demonstrat, nos dignas peccatorum poenas luere qui in hostium potestatem devenimus. Vere profecto sunt illa etiam quae maioribus acciderunt sive in Aegypto, sive in mari, sive in ipsa promissionis regione. Nam siquidem illa cassa veritate forent, ne nunc quidem tantam abs te opem essemus consecuti. — Quae facis ipse incomprehensibilia sunt. — Quae nobis acciderunt, ea tu recte decrevisti. Nam qui iniurii adversus te fuerant, eos modestiores calamitatibus reddidisti. — Nemo de nostris casibus queri potest, sive qui urbi sive qui templo acciderunt: nam et urbem homicidiis, et idolis templum replevimus, atque ipsi nobis pessima mala intulimus — Nulla digni venia sumus, qui in extremam malitiam venimus, quamquam prophetae inter nos versarentur, tuaque tanta uteremur clementia. — Studiose admodum scelera commisimus. Nam quum praeter prodigia vetera, mercedem quoque observantibus legem promitteres, prorsus tibi non auscultavimus. — Qui naturam accurate nosti, res item a nobis gestas et mala quae patimur; finem denique tuae sententiae facias. — Regem iniustum appellant, qui Dei honorem sibi vindicabat: pessimum, quia novum improbitatis genus in poena eorum excogitaverat qui nulla re deliquerant.

33. Ammonii. Idcirco nos Deus recte agere iussit, ut summis bonis adficiat. — Haud nobis gloriari licet priscis prodigiis: calamitas enim fiduciam rerum eripit: quare et conviciis lacessiti obmutescimus. — Qui poenam de nobis sumpsisti, nunc demum clementiam exsere. — Quamquam ipsi providentia tua digni non sumus, promissorum tu tamen patribus memor praesentia mala dispelle. Nam qui futura tempora noveras, parem sideribus et maritimae harenae po-

---

sunt. Hieronymus scribit *sarabella* etiam epist. I. 9, quamquam et ibi est varia lectio *sarabara*. (4) Notemus vulgaria vocabula βρίκια et μέκια.

(1) Praesenti miraculo utuntur pii adulescentes ut vetustiorum fidem confirment. Sed licet etiam praeteritorum miraculorum auctoritate uti, ut ea credibiliora existimentur, quae posterioribus temporibus homines vere sancti, Deo auctore, prae se tulerunt. Alioquin qui temere et inconsulte recentioribus cunctim prodigiis fidem derogant, antiquorum pariter fidem haud scio an labefactent. (2) Iudaeorum genus efferatum mutuisque caedibus deditum aetate saltem sua scribit Iosephus bell. iud. V. 10. Id alia quoque permulta documenta tradunt; et nunc etiam in hoc Azariae hymno cognoscitur.

A ϗ τῇ παραλίᾳ ἄμμῳ τὰς ἐκείνων ἀπογόνους ὑπέρχου ποιήσειν. – Πάντα ἡμῖν φησὶν εἰς τὸ ἐναντίον μεταβέβληται· ϗ ὔτε κατὰ τὴν ὑπὸ σοῦ ὁρισθεῖσαν τάξιν ἔχομεν βασιλέα· οὐ πνευματοφόρος παρ' ἡμῖν τὸ μέλλον λέγων (1)·
B ὐ τῶν κοινῶν πραγμάτων ἔχων τὴν διοίκησιν· ὐχ ἱερεὺς τοῖς ὁλοκαυτώμασι γνωρίζων τὴν δεσποτείαν· ὐχ ὑπὲρ ἁμαρτημάτων προφέρων θυσίας, οὐ γεραίρων ἑτέροις τισὶ δώροις, ὐ τῇ εὐωδίᾳ τὴν ὀφειλομένην ἀναπέμπων τιμήν.
C Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καιρῷ τύτῳ ἄρχων ϗ προφήτης ϗ ἡγύμενος. Εὐδοξίου. Καταψηφίζονται τῦ Ἰεζεκιὴλ, ἀτιμάζουσι τὸν Δανιήλ; ἀλλ' ὐκ ἔστι φησὶν ἄρχων ϗ προφήτης ϗ ἡγύμενος τὸ ἑαυτοῦ ποιῶν, τὸ ἔθνος συναγαγεῖν ἰσχύων,
D ϗ τῦτο συγκροτεῖν δυνάμενος, ϗ ἐν λιταῖς ἐξευμενίζεσθαι· ἀλλ' ἕκαστος ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἐστίν· ἵνα δὴ τὰ ἐδωδότα τῶν κρεῶν ἄφθαρτα διαμένῃ (2).

Νῦν ἐξακολυθῦμεν ϗ ζητῦμεν τὸ πρόσωπόν
E συ. Ἀμμωνίυ. Ἐπειδὴ γὰρ κατακολουθῶν εἶπεν, εἰκότως ϗ νῦν προσώπου μέμνηται· ὁ γὰρ καλῶς κατακολουθήσας, ϗ προσώπου ἀξιῦται. – Εὐθέως γὰρ ἡ θέα τῦ σοῦ προσώπου εὐφραίνει τὰ πρόσωπα τῶν σῶν θεατῶν, ἀλλ'
F οὐ καταισχύνει. – Τουτέστι μὴ διαμάρτωμεν τῆς εἰς σὲ ἐλπίδος, ἀλλὰ συνήθως τῇ σαυτῦ φιλανθρωπίᾳ τῶν κινδύνων ἐξάρπασον, ϗ παραδόξως ἐλευθέρωσον τῶν κατεχόντων δεινῶν. Ὥστε ἅπαντας εἰς εὐφημίαν χωρῆσαι, ὡς ὐκ
G ἀφέντος ἐν δεινοῖς τὰς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας. – Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων φησὶ τὰς ἐπιτρίβοντας ὑμῖν τὰς συμφορὰς, διαμαρτεῖν τῆς ἐν ἀνθρώποις παῤῥησίας ποίησον, ϗ μάταιοι ἐν τῇ παρύσῃ δυναστείᾳ ὀφθεῖεν.
H Ἐντραπείησαν. Εὐδοξίυ. Ἐπειδήπερ ἐκ ταύτης ἐπήρθησαν πρὸς θεομαχίαν, καταισχυνθείησαν ἐκ τῆς δυναστείας, ἵνα παύσωνται τῆς θεομαχίας.

Ἡ ἰσχὺς αὐτῶν συντριβείη. Εὐδοξίυ. Οὐ
I γὰρ ἐγένετο ὑποστήριγμα κόσμου ἀλλὰ καταφθορὰ κόσμου.

Γνώτωσαν ὅτι σὺ εἶ κύριος. Εὐδοξίυ. Ὥστε ἅπαντας ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων παιδευθῆναι ὡς ἀνόνητον μὲν ἡ τῶν εἰδώλων θρησκεία·
K σὺ δὲ εἶ ὁ τῶν ὅλων κύριος, ἅπαντα κατὰ τὸ λυσιτελὲς διαπραττόμενος, ϗ κρείττους τῶν κινδύνων τὰς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας ποιῶν.

Οὐ διέλειπον αὐτὰς οἱ ἐμβάλλοντες. Εὐδοξίου. Τῦτο τῦ προστάγματος εἶχε τῦ βασι-
L λικοῦ· ἐπειδὴ γὰρ ἐκέλευσεν ἑπταπλασίως ἐκκαυθῆναι τὴν κάμινον, ὐκ ὡρκέσθησαν ἄχρι τῦ ῥῖψαι τὰς παῖδας τῦτο ποιῦντες, ἀλλὰ ϗ μετὰ ταῦτα μείζονα εἰργάζοντο τὴν φλόγα τῇ προσθήκῃ τῆς ὕλης.
M Καὶ διεχεῖτο ἡ φλόξ. Ἱππολύτυ. Ἐλασθὲν γὰρ φησὶ τὸ πῦρ ἔσωθεν ὑπὸ τῦ ἀγγέλυ, ἔξω ἐξέβλυσεν· ὁρᾶτε (3) πῶς αὐτὸ τὸ πῦρ φρόνιμον

sterorum numerum te effecturum recepisti. – Cuncta nobis retro sublapsa feruntur: neque pro tua civili constitutione regem habemus; neque aliquem spiritu instinctum qui futura nobis praecinat; neque rerum publicarum rectorem; neque sacerdotem qui tuum dominium sacrificiis denotet, vel qui victimas pro peccatis immolet, vel alia munera offerat, et thuris fragrantia debitum Deo impendat honorem.

38. *Non est hoc tempore princeps, neque propheta, neque dux*. Eudoxii. Num Ezecielem damnant, aut Danieli contumeliam inferunt? Immo aiunt, nullum esse principem aut prophetam aut ducem qui officio suo proprie fungatur, qui populum congregare valeat, et conflare remp., vel qui Deum precibus placare possit: sed omnes in captivitate versari, ita ut carnes sacrificiorum intactae maneant.

41. *Nunc te sequimur, tuamque faciem exquirimus*. Ammonii. Qui sequendi mentionem fecerat, recte faciem dicit. Nam qui officiose sectatur, is fruendi conspectus dignus fit. – Ilico enim faciei tuae visio cernentes beat, nedum pudore adficit. – Ne spe nostra excidamus, sed more tuo clementi periculis nos expedito, ac malorum pondere mirabiliter releva. – Sic omnes in tuas laudes effundemur, qui tibi confidentes haud perpetuis opprimi malis pateris. – Immo vero eos qui malorum nobis auctores sunt, a sua rerum humanarum fiducia dedepelle, vanamque ostende, qua nunc fruuntur, dominationem.

44. *Confundantur*. Eudoxii. Qui suis viribus ad oppugnandum Deum abutuntur, utinam imperium amittant, ut impio bello absistant!

Robur eorum conteratur. Eudoxii. Neque enim id fulcrum mundi est sed ruina.

45. *Noscant te esse dominum*. Eudoxii. Cuncti re ipsa edoceantur de cultus idolici vanitate. Tu vero omnium dominus, omnia ex utilitate nostra metiens, ac eos qui tibi confidunt a periculis protegens.

46. *Non cessabant qui eos coniecerant*. Eudoxii. Nimirum hoc a mandato regis fiebat. Nam quia septupla vi fornacem incendi iusserat, non adulescentes tantummodo coniecerunt, sed validiorem flammam aggerendo materiem efficiebant.

47. *Et effundebatur flamma*. Hippolyti. Perpulsa enim, ait, intrinsecus flamma ab angelo, extra emergebat. Cernitis ut ipse ignis sapienter agat,

---

(1) Sapienter observat Hieronymus, aliquando accidere ecclesiae, ut propter peccata populi, ea eorum virorum et magistrorum, qui in lege Dei doctissimi sunt, sustineat penuriam. (2) Recole Mopsuesteni comm. in Ionam p. 66. (3) Rursus hinc cognoscimus Hippolyti commentarium oratorio more recitari. Recole p. 178. n. 1; idque in fragmentis etiam chisianis animadvertit romanus eorumdem editor.

A ὑπάρχει, ἐπιγινώσκων καὶ κολάζων τοὺς αἰτίους· τῶν
μὲν γὰρ δούλων τοῦ Θεοῦ οὐχ ἥψατο, τοὺς δὲ ἀπί-
στους καὶ ἀθέους τῶν Χαλδαίων κατεφλόγησεν·
καὶ οἱ μὲν ἔσω ὄντες ἐν τῇ καμίνῳ ὑπὸ τοῦ ἀγ-
γέλου ἐδροσίζοντο· οἱ δὲ δοκοῦντες ἔξω τῆς
B καμίνου ἀμέριμνοι ἱστάναι, ὑπὸ τοῦ πυρὸς οὗ-
τοι διεφθάρησαν· τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐνδιαβάλ-
λοντας τοὺς παῖδας ἐνεπύρισεν ἡ φλὸξ, κυκ-
λόθεν οἶμαι εὑρεθέντας πρὸς τὸν δεσμὸν αὐτῶν
τῶν παίδων χωρήσαντας.

C Ἐνεπύρισεν οὓς εὗρε. Ἀπολιναρίου. Ἅπτεται
οὖν τοῦ βασιλέως διὰ τῶν ὑπηρετῶν ἡ κόλασις.

Ὁ δὲ ἄγγελος κυρίου συγκατέβη. Εὐδοξίου.
Ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος ἄνω τε ὢν
καὶ κάτω παρὼν συγκατέβη, χρείαν μηνύων,
D οὐ κίνησιν ἐμφαίνων· ὁ δὲ ἄγγελος κυρίου·
καὶ οὐκ εἶπεν ἄγγελος κυρίου, ἀλλ᾽ ὡρισμένως καὶ
κατ᾽ ἐξοχὴν μηνυόμενος· οὐ γὰρ ἦν ἀγγελικῆς
δυνάμεως, οὐδὲ λειτουργικῆς ἰσχύος ταῦτα
δρᾶν (1)· τὸ μὲν γὰρ κωλύειν τὰ σώματα
E καυθῆναι τῶν πυρὶ ὁμιλούντων, οὐ καθάπαξ
ἀμήχανον· ὁρῶ μὲν γὰρ ταύτην τὴν τερατείαν
κατὰ τὸ ὀξύτατον τελουμένην, καὶ παρὰ τοῖς
τελοῦσι τὰς ἐναγεῖς αὐτῶν τελετάς· τὸ δὲ καὶ
μεταβαλεῖν τὴν τοῦ πυρὸς ἀκμὴν εἰς δρόσον·
F καὶ ὅλον ἐξ ὅλης ἐναντίαν ἐργάσασθαι, φυσιουρ-
γοῦ ἦν ἀμείβειν τὰ τῆς φύσεως δυναμένου· καὶ
τὸ ἐπάγειν ὡς ἐκεῖνος τὸ μέσον τῆς καμίνου
ὡς πνεῦμα δρόσου διασυρίζον, ἔδειξεν ὡς
ἀφῆκε μὲν ἔνδον εἶναι τὸ πῦρ, βουλήσει δὲ
G οἰκείᾳ ἤμειψε τὴν τούτου ἰσχὺν (2).

Εὐσεβίου Καισαρείας ῥητὰ προκειμένου, φωνὴ
κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. Διεκόπη μὲν
ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἡ φλὸξ τοῦ πυρὸς διακοπεῖσα τῷ
προστάγματι τοῦ Θεοῦ· ἐδέξατο ἐν αὐτῇ ἡδί-
H στην ἀναπνοὴν καὶ ἀναψυχὴν, ὥσπερ ἐν σκιᾷ τι-
νὶ φυτῶν ἐν εἰρηνικῇ καταστάσει παρεχομένη
τοῖς παισίν· ἐγένετο γάρ φησι ὡσεὶ πνεῦμα
δρόσου διασυρίζον (3).

Ἄλλου. Οὐ κατά τινα φησὶ συντυχίαν τῆς
I σωτηρίας ἔτυχον, ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ προστασίαν·
ἄγγελος εἰς βοήθειαν ἀποσταλεὶς, ἄπρακτον
κατ᾽ αὐτῶν τοῦ πυρὸς κατέστησε τὴν ἐνέργειαν·
ὥστε δοκεῖν πνεύματος σφοδροτάτου φορὰν με-
σολαβοῦσαν τοῦ πυρὸς τὴν φύσιν, εὐρυχωρίαν
K ἐργάζεσθαι τοῖς παισίν· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἀπέ-
θανον, ἀλλ᾽ οὐδὲ ὡς πυρὶ πλησιάσαντες αἴσ-
θησιν ἐλάμβανον· οὐκ εἶπε δὲ πνεῦμα δρόσου
διασυρίζον, ἀλλ᾽ ὡς πνεῦμα· τουτέστι τοιαύ-
τη τις αἴσθησις ἐγένετο· οἷον δή τι καὶ ἐν τῇ
L ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους καθόδῳ τοῦ πνεύματος
ἐπιτελέσθη, πρὸς ἅπασαν διδασκαλίαν τοῦ
παραδόξου, ὡς ἂν μὴ μαγικῇ τινὶ τέχνῃ δό-
ξωσιν ἐλευθερῶσθαι τῶν κινδύνων, ἢ λόγοις
ἐπῳδῆς, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι πρὸς ἀπάτην τῶν
M θεωμένων ὑπὸ τῶν θαυματοποιῶν.

dum novit punitque sontes. Nam Dei servos non attigit, incredulos autem et atheos Chaldaeos ambussit. Et illi quidem intra fornacem conclusi irrorabantur ab angelo, hi vero qui se extrinsecus securos arbitrabantur, igne consumpti sunt. Viros illos qui adulescentibus calumniam struxerant incendit ignis, circa eum locum ut puto versantes, dum vinciendis pueris operam darent.

48. *Ambussit quos reperit*. Apolinarii. Tangit regem ipsum ministrorum poena.

49. *Angelus autem Domini descendit*. Eudoxii. Magni consilii angelus superne simul existens et tamen inferne praesens aderat. Ministerium autem scriptor innuit, non motum ostendit. Neque dicitur ex angelis Domini unus, sed certus quidam et per antonomasiam demonstratus. Neque enim erat angelicae potestatis, aut famularum virium talia prodigia edere. Atque eorum sane corpora, qui attingunt ignem, ab ustione prohibere non omnino est impossibile. Nam id praestigium ab iis quoque expeditissime fit, qui sacrilegas faciunt initiationes. Sed enim ignis vim in rorem convertere, remque universam in contrariam mutare, id inquam naturae auctori adscribendum, qui naturam ipsam pervertere potest: quod sane patuit, dum media fornax rorido zephyro perflata est. Igitur ignis quidem relictus ibi est, verumtamen eius vim voluntate sua Deus immutavit.

Eusebii caesariensis, sacris verbis propositis, vox Domini intercidentis flammam ignis. Intercisa est Babylone flamma ignis. Intercisa Dei iussu, in iucundissimam versa est recreationem; ac veluti in umbra arborum quietaque statione adulescentulis exhibuit oblectationem. Facta est enim ceu roscidae aurae sibilus.

Anonymi. Non aliquo, inquit, casu salutem consecuti sunt, sed Dei tutela. Angelus ad opem ferendam missus, vanam reddidit ignis vim. Videbatur itaque vehementissimi spiritus impetus in mediam fornacem delatus, ignis naturam in amoenitatem adulescentibus convertisse. Non solum enim non sunt necati, sed ne ignis quidem propinquitatem senserunt. Non autem dixit spiritus roridi sibilum, sed veluti spiritum: id est nescio quis sensus eiusmodi accidit; qualis etiam spiritu in apostolos descendente contigit. Quod idcirco curatum est, ne forte crederentur adulescentes magica arte expediti periculo, aut cantilenae verbis; uti circulatores ad decipiendam coronam factitare solent.

---

(1) Notemus theologicam doctrinam, quod miracula proprie neque a sanctis viris neque ab angelis sed a Deo unice fiant. Intercessores enim atque ministri miraculorum homines angelique sunt, non auctores. (2) Consonat Hieronymus epist. I. 9: *hac hac mihi trium exempla puerorum, qui inter frigidos flammarum globos, hymnos edidere pro fletibus*. (3) Quin hic locus ex Eusebii commentario in psalmos sumatur, vix dubitare licet, adfirmante propemodum eclogario. Attamen tum in Corderii catena, tum, quod magis

A Ἀμμωνίου. Τὸ φωτιστικὸν ἐάσας τοῦ πυρὸς τῆς καμίνου, τὸ καυστικὸν ἐκοίμισεν.

Ὡς πνεῦμα δρόσου. Σεβήρου ἐκ τῆς πρὸς Μάρωνα ἐπίσκοπον ἐπιστολῆς(1). Ἧς μέσης τὸ πνεῦμα τῆς δρόσου διασυρίζον, κατὰ τὸ γεγραμ-
B μένον, τοὺς ἐν φλογὶ ϗ οὐ καταφλεγομένους κατέψυχεν ἀθλητάς· συνήθλει γὰρ αὐτοῖς ὁ τῶν ἄθλων ὑποθέσεις, ἴσως ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός, ὃς ϗ ἐν ἀνδρὸς εἴδει τοῖς τρισὶν ἐν τῷ πυρὶ συνεχόρευεν(2)· ὡς ϗ
C τὸν Ναβουχοδονόσορ προβλέπειν ϗ προαναφωνεῖν τὸ μυστήριον, ϗ φάσκειν ἐναργῶς, ϗ ἡ ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ Θεοῦ. — Τουτέστιν οὐδὲ τοῦ τυχόντος λυπηροῦ ἔλαβον πεῖραν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ νυμφῶνες εἰσελθόντας οὕ-
D τως ἐξελθεῖν ἀκεραίους, κατὰ μηδὲν βλαβέντας.

Εὐλογητὸς εἶ κύριε. Ἄλλου. Ὕμνων ἄξιος ὁ μὴ διαφθείρας τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν· ἀλλ' ἐκείνους τε ἐκλεξάμενος ϗ εἰς
E τοὺς ἐκγόνους τὴν αὐτοῦ παρατείνων ἐπικουρίαν. — Διδάσκει ἣν περὶ Θεὸν εἶχον γνώμην, ϗ ὅτι ἀΐδιον ἔχων τὴν φύσιν, ϗ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ἕτοιμος τυγχάνων, ὕμνων εἶ ἄξιος. — Εἰκότως φησί σοι πάντες τοὺς ὕμνους ἀνα-
F πέμπουσιν, ἐπείπερ ἐξαίρετον παρὰ πάντας τὴν φύσιν κεκτημένος, δεικνύεις ὅση τίς ἐστι ἡ πρέπουσα δόξα, ἀφ' ὧν περὶ τοὺς σοὶ προσήκοντας ἐργάζῃ. — Ἀλλ' οὔ τι γε τοσοῦτον ὑπερκείμενος τῶν ἀνθρωπίνων, παρορᾷς τὴν
G ἡμετέραν εὐτέλειαν, ἀλλὰ τὴν κατὰ πάντων ποιεῖς προστασίαν· τὸ δὲ καθήμενος ἐπὶ χερουβίμ, ἀντὶ τοῦ δεσπόζων ϗ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, ϗ πάντα τῆς σῆς ἔχων ἐξημμένα κηδεμονίας. — Θρόνον βασιλείας νῦν τὸν οὐ-
H ρανὸν λέγει, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου εἰρημένον(3)· ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. — Δημιουργὸς εἶ τῶν ἁπάντων, ϗ τοῦτον τὸν φαινόμενον οὐρανὸν ἐξήπλωσας.

I Ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας δόξης σου. Εὐδοξίου. Τουτέστιν ἐν τῇ ἀξίᾳ τῇ σῇ· εἰ δὲ δεῖ ποτὲ ϗ ναὸν προσειπεῖν οὐράνιον ἔδαφος, ναὸν τῆς σῆς βασιλείας, οὗ οἱ σοὶ πρόσπολοι ἐνδιαιτῶνται.

K Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα κυρίου τὸν κύριον (4). Ἀμμωνίου. Ἴσως ἐάν τις τῶν ἀμυήτων ἀκούσας ταύτης τῆς δοξολογίας, γελάσει τοὺς ἁγίους τούτους ϗ θεοπνεύστους ἀνθρώπους λέγων, ὅτι τὸ μὲν εἰπεῖν εὐλογεῖτε ἄγγελοι
L κυρίου, ϗ δυνάμεις κυρίου, ϗ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ϗ ἱερεῖς κυρίου, ϗ δοῦλοι κυρίου, ϗ πνεύματα, ϗ ψυχαὶ δικαίων, ϗ ὅσιοι, ϗ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ τὸν κύριον, ἀκόλουθον· τὸ δὲ εἰπεῖν εὐλογεῖτε οὐρανοὶ ϗ γῆ ϗ ὕδα-
M τα, ϗ τὰ ἐν αὐτοῖς, ἀλλόκοτον, οἷον ἥλιος, ἄστρα, δένδρα· ἄλογα γάρ ἐστι ταῦτα ϗ

50. Ammonii. Incolumi fornacariae flammae lumine, vis urens repressa est.

Ut roridus spiritus. Severi ex epistula ad Maronem episcopum. Media in fornace spiritus roridus sibilans, sicuti scriptum est, athletas in flamma illaesos recreabat. Certabat enim inter eos praemiorum ipse auctor, Dei fortasse verbum, incarnatus Deus, qui in hominis specie cum tribus pueris chorum exercebat. Quare et Nabuchodonosorus mysterium vidit praedicavitque, dixitque aperte, et species quarti similis filio Dei. — Nullam prorsus molestiam experti sunt, sed tamquam thalamo inlibati exierunt sine detrimento.

52. *Benedictus es Domine*. Anonymi. Laudandus es qui promissa patribus non pervertisti; sed quum eos elegeris, ad eorum usque posteros praesidium tuum extendisti. — Declarat adulescentium de Deo sententiam: quodque is aeterna atque benefica natura praeditus, hymnis sit celebrandus. — Merito omnes te collaudant, qui prae cunctis excellentem naturam habes; quantaque in gloria verseris, tutamine tuorum ostendis. — Quum tamen adeo res humanas excedas, vilitatem nostram non contemnis, sed omnium curam geris. Sedere super cherubim dicitur, pro dominatu potestatum invisibilium, et pro rerum omnium gubernaculo. — Thronum regni dicit hoc loco caelum; veluti apud prophetam, caelum mihi thronus, terra autem scabellum pedum meorum. — Tu creator omnium, tu spectabile hoc caelum explicasti.

53. *In templo gloriae tuae*. Eudoxii. Id est in dignitate tua. Quin adeo quandoque templum intelligere licet caeleste firmamentum; templum scilicet regni tui, ubi tui tecum ministri versantur.

57. *Benedicite omnia opera Domini Domino*. Ammonii. Fortasse profanus aliquis hunc audiens hymnum, sanctos hos atque a Deo inspiratos homines irridebit; quia nimirum dicere laudate angeli Domini, et virtutes Domini, et filii hominum, et sacerdotes Domini, et servi Domini, et spiritus atque animae iustorum, et sancti et humiles corde Dominum, rationi consentaneum sit. Dicere vero benedicite caeli et terra et aquae et quae sunt in eis, absurdum; veluti sol, astra, arbores. Haec enim ratione

---

refert, in integro ut creditur Eusebii commentario a Montfauconio edito haec verba non occurrunt. Num igitur Montfauconii codices defectu aliquo laborabant?

(1) Memoratur haec epistula etiam in bibliotheca coisliniana pp. 56. 263. et fortasse alibi. (2) Legesis Hippolytum v. 92. (3) Is. LXVI. 1. (4) Hunc hymnum agnoscunt etiam biblia syriaca teste Ebediesu in catalogo apud Assemanum bibl. or. tom. III. part. I. p. 6. Legesis ibidem Assemani adnotationem. Quid ergo dicendum de contrario Polychronii testimonio p. 1131? nempe quod is diversam editionem sequeretur. Itaque ne syrus quidem Ephraemus in hunc hymnum est commentatus.

A ἄψυχα καὶ ἀναίσθητα· οὐ γὰρ δεῖ πείθεσθαι
τοῖς λέγουσιν εἶναι τὰ στοιχεῖα ἔμψυχα καὶ λο-
γικά (1), κἂν ὡς πρὸς ἔμψυχα τὸν πρὸς αὐτὰ
λόγον ἐποιήσαντο οἱ προφῆται· κοινῶς γὰρ πρὸς
τὰ λογικὰ καὶ τὰ ἄλογα διαλέγονται, λέγον-
B τες· εὐλογεῖτε οὐρανοὶ καὶ εὐλογεῖτε ἄγγελοι·
πρὸς ὃ λεκτέον, ἐν ὅσῳ τὴν ἰδίαν τάξιν φυ-
λάσσει τὰ κτίσματα, εὐλογεῖν λέγεται τὸν Θεόν·
ἐὰν δὲ παρεξέλθῃ τὸν ἑαυτῶν ὅρον, δοκεῖ πως
ὀργὴν ὑποσημαίνειν Θεοῦ· οὕτως καὶ νῦν τὸ πῦρ
C οὐκ ἔστη ἐπὶ τῆς ἰδίας τάξεως, διὰ τὴν κατὰ
τῶν Βαβυλωνίων ὀργήν· εἰ καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ
γέγονε τῶν τριῶν ἁγίων παίδων· ὁμοίως καὶ
ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ ἐν καιρῷ θέρους, ὑετὸν αἱ
νεφέλαι παρὰ τὴν ἰδίαν συνήθειαν καταγαγοῦ-
D σαι ἐσήμαναν τὴν ἐπικειμένην κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ
ὀργήν (2)· καὶ ὁμοίως ὅταν τι συμβῇ τοιοῦτον, δει-
λιῶσιν οἱ ἄνθρωποι ὡς ὀργῆς ἐπικειμένης.
ἐπεύχονται οὖν οἱ ἅγιοι σώζειν τοὺς ἰδίους κα-
νόνας τὰ στοιχεῖα· διὰ γὰρ τούτου μανθάνο-
E μεν ὅτι ὁ Θεὸς εὐιλατεύει ἡμῖν· οὐ μόνον δὲ
ἐπὶ τῶν ἀλόγων τοῦτο λεκτέον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ
τῆς λογικῆς κτίσεως· ὅταν γὰρ ὁ ἄνθρωπος
φυλάσσῃ τὴν οἰκείαν τάξιν, τὸ ἄκακον, τὸ
εὐθὲς (3), ὅπερ ἔσχεν ἐκ πρώτης δημιουργίας,
F καὶ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος χάριν, καλῶς καὶ
εὐλογεῖ τὸν Θεόν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι·
ἐὰν δὲ παρατραπῶσι τοῦ καλοῦ, οὐ δοκοῦσιν
εὐλογεῖν τὸν Θεόν· διὸ καὶ ὁ κύριος λέγει (4),
οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι κύριε κύριε, εἰσελεύσε-
G ται εἰς τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέ-
λημα τοῦ πατρός μου· ὁμοίως καὶ οἱ μετατρα-
πέντες ἄγγελοι εἰς κακίαν, καὶ γεγονότες δαί-
μονες, οὐκ ἐπαινέται εἰσί, κἂν προσπίπτωσι
τῷ Ἰησοῦ (5) ὡς Θεῷ, καὶ υἱὸν αὐτὸν λέγωσι τοῦ
H Θεοῦ· διὰ γὰρ τὴν καθ' ἑαυτῶν ὀργὴν ἔλεγον
ταῦτα· ἐβασανίζοντο γὰρ ἀοράτως· διὸ καὶ
ἔλεγον, ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς.

Ὅτι ἐξείλατο ἡμᾶς ἐξ ᾅδου, καὶ ἔσωσεν ἡμᾶς ἐκ
χειρὸς θανάτου (6). Ἄλλου. Ἅδην καὶ χεῖρα θανά-
I του τὴν κάμινον ἐκάλεσαν· ὡς γὰρ οὐχ οἷόν τέ ἐστι
τὸν ταφέντα ἀναστάντα τοῖς ἀνθρωπίνοις ἔργοις
χρήσασθαι ἄχρις οὗ Θεῷ δόξῃ, οὕτω οὔτε κα-
τὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν ἐνεδέχετο τοὺς
εἰς τοσαύτην φλόγα ῥιφέντας ζῆν τε καὶ ἀβλα-
K βεῖς διαμεῖναι, μὴ τῆς θείας χάριτος ἅπαντα
πρὸς τὸ παράδοξον ἐργαζομένης.

Ἐξομολογεῖσθε. Ἄλλου. Προσήκει τοίνυν
ἅπαντας κατὰ ταυτὸν συνελθόντας, εὐχα-
ριστηρίους αὐτῷ ἀναπέμπειν ὕμνους, λογι-
L ζομένους ὡς οὐδεὶς χρόνος μειοῖ αὐτοῦ τὴν
εἰς ἀνθρώπους φιλανθρωπίαν. — Εἰς διδασ-
καλίαν τοῦ πλήθους κέχρηνται τοῖς λόγοις·
προσήκει γὰρ ὑμᾶς φασίν, ἐπειδήπερ ἁπάν-
των κοινὴ τιμὴ τὸ γεγενημένον, ἀποστῆναι
M μὲν τῆς πλάνης, ἔχεσθαι δὲ τῆς εὐσεβείας,
λογιζομένους τοῦ ἡμετέρου δεσπότου τὴν ἀξίαν·

carent et anima ac sensu. Neque enim credendum est iis, qui elementa dicunt esse animata et rationalia; quamvis ea prophetae ut animo praedita adloquantur. Indifferenter enim ad rationalia et ad bruta sermonem convertunt, dicentes: benedicite caeli et benedicite angeli. Cui contradictioni sic occurrendum est. Creaturae quatenus suum ordinem servant, benedicere Deum dicuntur: quod si fines suos excedant, videntur quodammodo Dei iram significare. Ita et nunc ignis in suo non constitit ordine, propter Dei contra Babylonios iram: etsi id in trium adulescentium salutem cessit. Sic etiam Samuelis aetate messis tempore pluviam nubes praeter morem adducentes, significaverunt impendentem Israeli iram. Similiter siquid aliud eiusmodi acciderit, timor homines occupat instantis caelitus irae. Orant igitur sancti adulescentes ut suos canones elementa conservent. Hoc enim argumento cognoscimus Deum nobis esse propitium. Neque id solum in brutis dicendum est, verum etiam in praeditis intellectu creaturis. Nam quoad homo suum ordinem servat, innocentiam, rectitudinem quam a primaeva conditione habuit, sanctique spiritus gratiam; bene se habet, laudatque Deum. Similiter etiam angeli. Quod si hae creaturae ab honesto dellexerint, iam non videntur Deum laudare. Quare et Dominus ait: non omnis qui dicit mihi Domine Domine, introibit in regnum; sed qui voluntatem patris mei facit. Angeli pariter qui ad malitiam delapsi daemones evaserunt, non sunt laudatores, etiamsi Iesu genu flectant ut Deo, eumque Dei filium confiteantur. Nam irae suae causa adversus semet saevientis sic loquebantur. Cruciabantur enim invisibiliter. Quare et aiebant, venisti ante tempus torquere nos.

88. *Quia eruit nos de inferis, et salvos facit de manu mortis*. Anonymi. Inferos mortisque manum nomen faciunt fornaci. Sicuti enim fieri nequit, ut mortuus ad vitam revocatus humanas actiones exerat, ante quam id Deo placuerit; sic extra humanarum rerum conditionem erat, ut qui in tantam flammam coniecti fuerant, viverent atque inviolati manerent, nisi id omne divina gratia prodigii ritu perageret.

89. *Confitemini*. Anonymi. Par est igitur omnes una voce eucharisticos hymnos Deo persolvere, reputantes benignitatem eius erga homines nullo tempore minui. — Ad plebis eruditionem verba convertunt. Decet vos, aiunt, quoniam hic eventus generalem utilitatem spectat, ab errore deficere, veramque sequi religionem, reputantes Domini nostri dignitatem, et quod

(1) Hinc etiam videmus quam antiqui sint de rationali psychologia errores, quos aetate nostra tamquam nova commenta quidam iactantissimi venditaverunt. (2) I. reg. XII. 17. Res ethnicis quoque nota. Lege Virgilium georg. I. 350, Horatium od. III. 6. (3) Ita cod. (4) Matth. VII. 21. (5) Matth. VIII. 29. (6) Notissimum est, in hebraicis canticis aut psalmis partem posteriorem hemistichii saepenumero repetitionem esse sententiae prioris.

A καὶ ὡς ἁπάντων κύριος καθέστηκεν, εἰ καί τι-
νες παρὰ τοῖς ἀλλοτρίοις εἰσὶν νενομισμένοι
θεοί (1).

Τὸν θεὸν τῶν θεῶν. Εὐδοξίου. Ἵνα καὶ ἄπι-
στοι κατακούσωσι, ὡς θεὸς ἁγίων ἐστὶν ὁ θε-
B ός, καὶ οἱ πιστοὶ κατακούσωσι, ὡς ἥττηται πο-
λυθεΐα τῇ τοῦ θεοῦ ἐπικρατείᾳ.

Οὐχὶ ἄνδρας τρεῖς ἐβάλομεν. Ἀπολιναρίου.
Οὐ δι' ἑτέρων μανθάνει, ἀλλ' αὐτὸς ἰδὼν
ἑτέροις ἀναγγέλλει. — Ὡς εἰς ἀπορίαν κατέστη
C τοῦ παραδόξου· διόπερ καὶ περὶ τῶν ὁμολογου-
μένων πυνθάνεται.

Εὐδοξίου. Ὅσῳ γὰρ ὡς παραβαίνοντας ἀπῄ-
τει δίκας, οὕτως ἐπὶ τῷ παραδόξῳ ἠγάσθη.

Ἄλλου. Διὰ τοῦτο ᾠκονομήθη μὴ ἐμβληθῆ-
D ναι τὸν Δανιὴλ τῷ πυρί, ὡς ἂν μὴ νομίσωσι
Βαβυλώνιοι ὅτι διὰ τὴν τοῦ θεοῦ αὐτῶν προσ-
ηγορίαν ἣν ἐπέθηκεν αὐτῷ ὁ βασιλεύς, τὸ
πῦρ οὐχ ἥψατο, καὶ ἐλαττωθῇ τὸ θαῦμα· φη-
σὶ γὰρ μετὰ τὴν τοῦ ἐνυπνίου ἀφήγησιν ἐκπλα-
E γεὶς τὸν δίκαιον ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὡς τιμῶν
αὐτὸν Βαλτάσαρ ὠνόμασε, τοῦ παρ' αὐτοῖς
τιμωμένου θεοῦ τὴν προσηγορίαν αὐτῷ θέ-
μενος (2).

Ἐβάλομεν. Εὐδοξίου. Κοινοποιεῖ τὸ ἔγκλη-
F μα νῦν, ἐπειδὴ πέπτωκε τὸ φρόνημα, ἵνα
φύγῃ τὴν αἰσχύνην. — Παρὰ πᾶσι φησὶν ὁμο-
λόγηται, τίνες τε οἱ ἐμβληθέντες καὶ πόσοι·
ἀλλ' ὅμως οὐ τὰ παραπλήσια νῦν φαίνεται·
τέσσαρας μὲν γὰρ ἀντὶ τριῶν ὁρῶ· παράδοξον
G δὲ τοῦ τετάρτου τὴν θέαν· υἱὸν γὰρ θεοῦ οὐ
κατὰ τελείαν γνῶσιν ἔφη, ὡς ἄν τις οἰηθείη·
ὅπου γε οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι πρὸ τῆς ἀναστάσεως
τοῦ χριστοῦ ἀκριβῶς ἠπίσταντο· υἱὸν οὖν εἶπε
θεοῦ, τὸ κατὰ συνήθειαν ἐξηλλαγμένον δι-
H δάσκων (3).

Καὶ ἡ ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ θεοῦ. Ἱπ-
πολύτου. Εἰπέ μοι Ναβουχοδονόσορ, πότε εἶδες
υἱὸν θεοῦ, ἵνα υἱὸν θεοῦ τοῦτον ὁμολογήσῃς; τίς
δὲ ὁ τὴν καρδίαν σου κατανύξας, ἵνα τοιοῦτον ῥῆ-
I μα ἀποφθέγξῃ; ποίοις δὲ ὀφθαλμοῖς ἠδυνή-
θης τοῦτο τὸ φῶς ἐνοπτρίσασθαι; διὰ τί δὲ
σοὶ μόνῳ καὶ οὐδενὶ τῶν ἄλλων σατραπῶν ἐπε-
δείχθη; ἀλλ' ἐπειδὴ γεγραμμένον ἐστί, καρ-
δία βασιλέως ἐν χειρὶ θεοῦ (4), αὕτη ἡ τοῦ θεοῦ
K χείρ, περὶ ἧς ὁ λόγος τὴν καρδίαν τούτου κα-
τένυξεν, ἵνα ἐπιγνοὺς τοῦτον ἐν τῇ καμίνῳ,
δοξάσῃ· καὶ τοῦτο δὲ οὐκ ἀργὸν τὸ ὑφ' ἡμῶν
νενοημένον· ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ
τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἰδόντες ἐν κόσμῳ, μὴ πιστεύ-
L ειν, προαπέδειξεν ἡ γραφὴ ὅτι μελλουσι τὰ
ἔθνη τοῦτον ἔνσαρκον ἐπιγινώσκειν, ὃν πάλαι
ἄσαρκον ἰδὼν ἐπέγνω ἐν καμίνῳ ὁ Ναβουχο-
δονόσορ, καὶ υἱὸν θεοῦ εἶναι τοῦτον ὡμολόγησεν.

Ὁμοία υἱῷ θεοῦ. Ἀπολιναρίου. Νοείσθω
M ἡμῖν τύπος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ὁ ἄγγελος, τοῦ
συγκαταβάντος ἀνθρώποις εἰς ᾅδην, δεσμίοις

omnium ipse dominus sit, quamquam ab alienigenis quidam alii dicuntur dii.

Deum Deorum. Eudoxii. Ut increduli intelligant, Deum sanctorum adulescentium, hunc esse Deum: atque ut fideles simul noscant victam esse Dei potentia idololatriam.

91. *Nonne tres viros proiecimus?* Apolinarii. Ab aliis non discit, sed ipse quae vidit praedicat. — Prodigio attonitus, de re etiam notissima adstantes interrogat.

Eudoxii. Quantum antea poenarum a contumacibus rex reposcebat, tantumdem nunc prodigii admiratione defixus erat.

Anonymi. Idcirco a Deo provisum, quominus in ignem coniiceretur Daniel, ne forte Babylonii existimarent, propter eorum idoli nomen quod prophetae rex imposuerat, flamma non esse afflatum, ideoque prodigium extenuaretur. Ait enim scriptura post enarratum somnium, Nabuchodosorum iusti hominis admiratione correptum, honoris ergo Baltasarem appellavisse, nomenque ei a culto apud indigenas Deo fecisse.

Proiecimus. Eudoxii. Pacato animi tumore, nunc facinus commune dicit, infamiae causa vitandae. — Apud omnes, inquit, in confesso est quosnam et quot proiecerimus. Nunc tamen alia rerum species est; nam quatuor pro tribus video; et quidem admirabilem quarti formam. Porro Dei filium dixit, non perfecte agnitum, ut forte quisquam arbitrabitur: nam ne apostoli quidem rem ante Christi resurrectionem satis accurate noverunt. Ergo cum ait filium Dei, rem insolito ritu admirabilem denotat.

92. *Visio quarti similis filio Dei*. Hippolyti. Dic mihi Nabuchodonosore, num tu filium Dei vidisti, ut hunc veluti Dei filium fateri queas? Quisnam ita cor tuum compunxit, ut tale verbum effunderes? quibusnam oculis tantam lucem cernere potuisti? Cur porro tibi, neminique praeterea satraparum, id ostentum accidit? Enimvero quia scriptum est, cor regis in manu Dei; haec manus Dei est, cuius ope cogitatio mentis cor regis compunxit, ut Deo cognito in fornace honorem tribueret. Neque hoc otiose a nobis confingitur. Nam quia futurum erat ut Israelitae filio Dei in terra viso minime fidem adhiberent, heic portendit scriptura fore ut gentes eum carne indutum agnoscant, quem ipsum carne olim adhuc carentem noverat in fornace Nabuchodonosorus, eumque ut Dei filium confessus fuerat.

Dei filio similis. Apolinarii. Sit nobis angelus filii Dei typus, qui ad inferos cum ceteris descendit hominibus morte devinctis quam-

---

(1) Sic loquitur et sic est intelligendus Paulus I. Cor. VIII. 5. (2) בלשאצר chaldaice *Belus splendidissimus*. Vide Simonium onomast. p. 569. (3) Atqui plerosque interpretes heic intellexisse Dominum salvatorem (quos inter certe est Chrysostomus) testis praeclarus est Hieronymus: quamquam ipse de angelo cogitare maluit. (4) Proverb. XXI. 1.

A οὔσει θανάτου, καὶ τοῖς δικαιοτάτοις· καὶ αὐτοῦ
τε ὄντος ἀδέτου θανάτῳ καὶ ἀκατασχέτου,
κἀκείνοις χαρισαμένου.

Ἄλλου. Ἰστέον ὡς οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ
υἱοῦ θεῶν (1) εἰρήκασιν, Ἀκύλας δὲ υἱοῦ Θεοῦ·
B ὁ δὲ τῶν ο ἑρμηνεία ἀγγέλου Θεοῦ λέγει (2).

Προσῆλθε Ναβουχοδονόσορ. Ἄλλου. Θαυ-
μάσαι ἐστὶν ὅπως ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἡ μὲν φλὸξ
διαδραμοῦσα τοὺς πόρρωθεν ἀνάλωσε, νῦν δὲ
προσιόντα τὸν βασιλέα οὐ καταβλάπτει· οὕτω
C δηλονότι ἅπαντα παρὰ τοῦ Θεοῦ ᾠκονόμητο·
κατὰ μὲν τῶν σκευασαμένων τοὺς δικαίους,
ἀνῆκε τὴν δίκην, κατὰ δὲ τοῦ Ναβουχοδονό-
σορ οὐ συνεχώρησε τὸ παραπλήσιον γενέσθαι·
πρῶτον μὲν ὅτι ᾔδει αὐτὸν εὐγνώμονα ἐσόμε-
D νον μετὰ τὴν τοῦ σημείου πρᾶξιν· ἔπειτα ὅτι
ἡ τοῦ βασιλέως διάταξις καὶ τοὺς λοιποὺς ἦγεν
εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ.

Καὶ εἶπεν, Σεδρὰχ, Μισὰχ, Ἀβδεναγώ. Ἱπ-
πολύτου. Καὶ τῶν μὲν τριῶν τὰ ὀνόματα ἐκά-
E λεσεν· τοῦ δὲ τετάρτου οὐχ εὗρεν ἐξειπεῖν· οὐδέπω
γὰρ ἦν ἐκ τῆς παρθένου γεγεννημένος ὁ Ἰησοῦς (3).

Συνάγονται οἱ σατράπαι. Ἀμμωνίου. Ὡς
ὁρῶντες θαῦμα παράδοξον συνέτρεχον· σχεδὸν
γὰρ τοῦτο μεῖζον ἦν τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι·
F ἐδόκουν γὰρ καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου κατακεκρα-
τηκέναι, ὡς ἐν ἀθανάτοις ὄντες σώματι καὶ
ἀφθάρτοις, ὅπερ οὐκ ἦν· ἐν γὰρ θνητοῖς ὄν-
τες σώμασιν ἔφυγον τὴν διαφθορὰν, μὴ πει-
ραθέντες τὸ σύνολον τῆς τοῦ πυρὸς θέρμης.

G Ὀσμὴ πυρός. Ἀθανασίου. Μὴ δὲ ἐν τοῖς
ἡμετέροις ἐνδύμασι γενέσθω ὀσμὴ πυρὸς τοῦ
Ναβουχοδονόσορ· οἵτινές εἰσι φθαρτοὶ λογισ-
μοὶ τοῦ διαβόλου οἱ κατασβεννύμενοι (4).

Ἄλλου. Πρὸς ἔνδειξιν τῆς μεγάλης δυνά-
H μεως τοῦ Θεοῦ εἴρηκε, διδάσκων ὡς πορρωτά-
τω τῆς φλογὸς τυγχάνοντες, οὐδὲ αἴσθησιν
τῆς ἐγγύτητος παρείχοντο.

Ἀμμωνίου. Τὰ σημεῖα ἐπαγωγικά ἐστι·
I διὸ οὐ δοκεῖ γνήσιος εἶναι πιστὸς ὁ ἐκ σημείων
πεισθείς· ὅθεν ὁ κύριος ἔλεγε τοῖς μαθη-
ταῖς (5) ὑμεῖς ἑωράκατε καὶ ἐπιστεύσατε· μακά-
ριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Ἄλλου. Οὐκ ἀπάτη οὐδὲ τὰ γεγενημένα,
K ἀλλ᾽ ἀληθῶς ὕμνων ἄξιος ὁ ὑμέτερος δεσπό-
της, ὅστις ἔδειξε τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐν τοῖς
εὐσεβέσι· φαίνεται δὲ ἑκάτερον θαυμάζων, καὶ
τῶν παίδων τὴν ἔνστασιν, καὶ τοῦ δεσπότου
τήν τε δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν· εἴπερ οἱ
μὲν τοσαύτην περὶ τὴν εὐσέβειαν ἐκέκτηντο
L τὴν εὔνοιαν, ὥστε μηδὲ φόβῳ θανάτου ἐκ-
στῆναι τῆς εἰς Θεὸν θρησκείας· τὸν δὲ Θεὸν
ὅτι τοσαύτην νέμει τοῖς αὐτὸν σεβομένοις τὴν
ῥοπὴν, ὥστε καὶ ἐξαρπάζειν κινδύνων.

Καὶ εἶπεν· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τοῦ Σεδράχ.
Ἀπολιναρίου. Θεοῦ γνῶσιν οἱ θεοσεβεῖς δι᾽
M ἑαυτῶν εἰς ἀνθρώπους φέρουσιν, ὡς καὶ ἐξ αὐ-

quam iustissimis; quum tamen ipse morte invictus esset et liber, quod ipsum illis quoque largitus est.

Anonymi. Alii interpretes similem *filio deorum* dixerunt; Aquila *filio Dei*; LXX interpretes *angelo Dei*.

93. *Nabuchodonosorus accessit*. Anonymi. Mirari licet quomodo antea flamma discurrens longinquos ambusserit, nunc accedenti regi minime nocuerit. Enimvero sic a Deo consultum est: in eos videlicet qui iustis insidias struxerant, poena detonuit: verum ipsi Nabuchodonosoro quominus idem accideret parcitum est: primo quia Deo exploratum erat fore ut ipse post patratum prodigium mentem bonam reciperet: deinde quia regis emendatio reliquam multitudinem ad Dei cognitionem perductura erat.

Et ait: Sedrac, Misac, Abdenago. Hippolyti. Trium quidem nomina appellavit rex; quartum tamen pronunciare non valuit: nondum enim natus erat de virgine Iesus.

94. *Congregantur satrapae*. Ammonii. Visuri mirum prodigium concurrunt. Nam hoc maius propemodum erat quam e mortuis resurgere. Etenim adulescentes mortem ipsam videbantur vicisse, quasi immortalia ac incorruptibilia corpora haberent; quod secus tamen erat. Nam mortalibus amicti corporibus corruptionem vitaverant, flammae ardore nullo modo contacti.

Ignis odor. Athanasii. Ne in vestibus nostris odor ignis babylonici sit: quae sunt pravae cogitationes diaboli et perniciosae.

Anonymi. Hoc dicit ob ostendendam Dei potentiam, docens eos proximi ignis nullum sensum habuisse, quasi longissime abessent.

95. Ammonii. Prodigia trahunt. Quare nec vera quodammodo fide praeditus videtur, qui persuadentibus signis credidit. Unde et Dominus aiebat discipulis: vos vidistis et credidistis; beati qui quum minime viderint, tamen crediderunt.

Anonymi. Nulla latet fraus in his quae acciderunt, sed vere laudibus dignus vester Dominus, qui suam erga pios vim exprompsit. Videtur autem rex utrumque admiratus, nempe et adversantem sibi adulescentium constantem animum, et Domini vim atque clementiam: siquidem adulescentes tantam erga Deum religionem amoremque prae se tulerunt, ut ne mortis quidem metu a Dei cultu sint prohibiti: Deus autem se timentibus tantum tribuit, ut etiam periculis eripuerit.

Dixitque: benedictus Deus Sedrachi. Apolinarii. Dei notitiam per se ipsi pii homines ad vulgus efferunt; ita ut ex his innotescat atque

---

(1) In his fuit Symmachus, qui teste Hieronymo interpretatus est *similitudo filiorum deorum*. Textus originalis לבר־אלהין. (2) Extat hoc scholium in variis lectionibus graecae Sixti editioni subiectis cura Flaminii Nobilii, qui patrum catenis egregie non semel usus est. (3) Notabilis admodum hic Hippolyti locus. Recole dicta ad Photium amph. XLIII. 17. cap. 2. (4) Rursus notare licet genus mysticum interpretationis quod alexandrinis maxime placuit. (5) Ioh. XX. 29.

A τῶν γνωρίζεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι τὸν Θεόν· ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ γέγονε, τῶν πρώτων τοῦ θεοσεβοῦς ἔθνους· ἐφ' ᾧ δὲ ὠργίζετο, ἐπὶ τούτῳ θαυμάζει ὁ βασιλεύς· οὕτω καὶ πάντες οἱ διὰ Θεὸν
B ὀργιζόμενοι ἢ χλευάζοντες, θαυμάσονται· ἐπαινέτης ὁ ἀπειλητής· τὴν εἰκόνος προσκύνησιν ἀσεβῆ ὁμολογεῖ, μετάβασιν οὖσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ προσκυνήσεως καὶ λατρείας (1)· οὐ θαυμάζειν δεῖ τὴν προσκύνησιν καὶ λατρείαν ἀκοι-
C νώνητον οὖσαν ἑτέρῳ παντί.

Κατὰ τοῦ Θεοῦ Σεδράχ. Ἀπολιναρίου. Ἐπ' ὀνόματος τῶν ἁγίων ἀνδρῶν κηρύττει τὸν Θεὸν οὐκ ἔχων ἑτέραν γνῶσιν αὐτοῦ· τιμωρεῖται δὲ φρονήματι βασιλικῷ τοὺς ἀσεβοῦντας· οὐκ εἰδὼς
D ὅτι μικρὰ δίκη πᾶσα ἡ δι' ἀνθρώπων ἐπ' ἀσεβείᾳ· διὸ καὶ οὐ κολάζει Θεὸς οὕτως, εἰ μὴ πρὸς καιρὸν ἐπὶ τοῦ νόμου, σωφρονιστικῶς οὐκ ἀνταποδοτικῶς· μακρᾶς γὰρ ἀνταποδόσεως δεῖ πρὸς τὴν κόλασιν τῶν Θεὸν βλασφημούντων ὃ ἔσται
E αἰῶνι ἐν μακρῷ· συγκρίσει δὲ τῇ πρὸς τὸ ἔργον προστίθησι τὸν Θεὸν ἁπάντων θεῶν, ὡς ὄντων μὲν καὶ ἑτέρων, οὐ μὴν καὶ τοσοῦτον δυναμένων· ὅτι ἀγνοῶν, ὅτι θεὸς Θεοῦ μᾶλλον οὐδείς ἐστιν, ὡς οὐδὲ ἄνθρωπος ἀνθρώπου μᾶλ-
F λον ἄνθρωπος· τὸ δὲ δυνατὸν καὶ ἰσχυρὸν Θεός ἐστιν· ὥστε οὐδὲ δυνατώτερος Θεοῦ Θεός· ἰσχυρὸν ἡ ἑβραίων γραφὴ κυριολογεῖ τὸν Θεόν (2)· καὶ ὁ υἱὸς δύναμίς ἐστιν, ἐν ᾗ γινώσκεται ὁ πατὴρ ὁ ἰσχυρός, οὐκ ἔχων διαφορὰν πρὸς υἱὸν
G κατ' ἰσχύν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀρχικὸν καὶ γεννητικὸν υἱοῦ·

Τότε ὁ βασιλεὺς κατηύθυνεν. Ἱππολύτου. Ὥσπερ γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐδόξασαν ἑαυτοὺς τῷ θανάτῳ παραδόντες, οὕτω πάλιν καὶ αὐτοὶ οὐ
H μόνον ὑπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐδοξάσθησαν· καὶ τὰ ἀλλόφυλα καὶ βάρβαρα ἔθνη τὸν Θεὸν σέβειν ἐδίδαξαν.

Ἄλλου. Τουτέστιν οὐ μόνον αὐτοῖς ἐτήρησεν ἣν εἶχον ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ αὔξησε τὴν δοθεῖσαν·
I πρότερον μὲν γὰρ φαίνονται ὀλίγων τινῶν προεστῶτες, νῦν δὲ τῶν ἁπανταχοῦ δέδωκεν ἄρχειν· ὥστε μὴ μόνον τὰ τῶν ἀλλοφύλων αὐτοὺς διέπειν ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν Βαβυλωνίων.

Cap. IIII. Εὐθηνῶν ἤμην. Ἄλλου. Αἰνιττόμενος ἐμοὶ
K δοκεῖ τὰ κατ' Αἴγυπτον γενόμενα, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. — Τουτέστι περιρρέοντα εἶχον τὸν πλοῦτον. — Εὐφροσύνης ἤμην ἔμπλεως ὡς ἄμαχον ἔχων τῆς βασιλείας τὸ κράτος.

Ἐταράχθην. Ἄλλου. Ἀντὶ τοῦ ἐξεπλάγην
L τῷ δέει κατασχεθείς. — Ὅρασιν τῆς κεφαλῆς λέγει τοῦ ἐνυπνίου τὴν ὄψιν (3), διὰ τὴν σαφήνειαν τοῦ δειχθέντος· ἵνα εἴπῃ, γέγονέ μοι ἡ θέα ὡσανεὶ ἐγρηγορότι· τοῦτο γὰρ βούλεται· ὅρασιν λέγει κεφαλῆς, ἀπὸ τοῦ τὸ ὀπτικὸν
M ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου φέρεσθαι.

Τὴν σύγκρισιν οὐκ ἐγνώρισαν. Ἄλλου. Τουτ-

appelletur Deus; quod reapse initio accidit Abrahamo, Isaaco, et Iacobo, religiosae gentis auctoribus. En in quo rex irascebatur, nunc idem admiratur. Sic omnes qui Deo irascuntur aut conviciantur, ad extremum admirabuntur. Laudator est qui minax fuerat. Idem nunc statuae cultum fatetur impium, siquidem a Dei cultu et veneratione avertit. Neque id mirum; namque adoratio et latria nemini praeter Deum impertienda est.

96. *Adversus Sedrachi Deum*. Apolinarii. Comite virorum sanctorum nomine Deum praedicat, quia nullam praeter hanc notitiam habet. Porro regalibus minis supplicium impiis constituit, neque novit quamlibet impietatis poenam quae inter homines exercitur valde esse exiguam. Quamobrem haud isto pacto Deus animadvertit; nisi quod in lege id temporaliter facit, freni iniiciendi causa, non digne retribuendi. Longa enim animadversione opus est in blasphemos contra Deum, cuiusmodi erit spatioso in aevo. Iam comparatione ex rebus gestis instituta, addit, Deum omnium deorum; quasi alii sint dii, haud tamen aeque potentes. Nescit scilicet Deum Deo diviniorem nullum esse, sicuti nec hominem homine humaniorem. Iam Deus potentia ipsa fortitudoque est: quare nec potentior Deo Deus est. Itaque Hebraeorum scriptura fortem propria locutionem appellat Deum. Sane et filius vis est ex qua pater cognoscitur potens, quia fortitudine a filio non differt, sed origine tantummodo et generatione.

97. *Tunc rex promovit*. Hippolyti. Sicuti enim Deum honoraverant, dum se morti dederent, sic ipsi rursus non a Deo solum verum etiam a rege honorem retulerunt: simulque alienigenas barbarasque gentes ad Dei cultum erudiverunt.

Anonymi. Id est non solum his veterem conservavit dignitatem, sed eandem auxit. Nam antea videntur exigua praefectura fuisse donati; nunc generalem his attribuit auctoritatem, ita ut non inter peregrinos dumtaxat verum etiam inter Babylonios ius dicerent.

1. *Beatus eram*. Anonymi. Innuere mihi videtur res in Aegypto gestas, et quae deinde consecutae sunt. – Opibus affluebam. – Laetitia redundabam, veluti invicta potentia praeditus.

2. *Perturbatus sum*. Anonymi. Attonitus fui, nempe metu correptus. – Visionem capitis dicit somnii visum, propter ostensae rei perspicuitatem – Dicit ergo hanc sibi visionem contigisse tamquam vigili. Est enim hic sensus. Visionem capitis dicit propterea quod videndi vis cerebro procedit.

4. *Interpretari somnium nequibant*. Anonymi.

(1) Hoc de sanctarum imaginum catholica veneratione nemo sanus dictum intelliget; tum quia agitur de impii regis statua, tum quia catholicus ritus ad Deum ducit, non ab eo avertit. (2) Intellige vocem אל. Ea quidem legere licet Hieronymum de nominibus Dei epist. XXV. (3) Sic fere loquitur Virgilius aen. II. 270: *In somnis ecce ante oculos maestissimus Hector – visus adesse*

A ἔστιν οὐ ἐπὶ τοῖς προτέροις ἠπόρησαν μόνον τὸ δειχθὲν λέγειν ἀπαιτούμενοι, ἀλλὰ κἀν τούτῳ· ἐφ᾽ ᾧ σαφῶς ἠλέγχθησαν, ὡς οὐδὲ τὰ εἰς ἐπίσκεψιν προκείμενα διακρίνειν δυνάμενοι.

Κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου. Ἄλλου. Φαί-
B νεται μὲν ὑπὸ τῶν θαυμάτων εἰς συγκατάθεσιν ἀγόμενος τῆς τοῦ Θεοῦ ὁμολογίας, οὐ μὴν τῆς προτέρας συνηθείας ἀφιστάμενος· ἀλλ᾽ ἔτι καὶ ἑτέρους νομίζων θεούς, παρὰ τὸν ἀληθῶς ὄντα· καὶ μηνύει τοῦτο τὸ κατὰ τὸ ὄνο-
C μα τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ λέγειν εἶναι τὴν προσηγορίαν τοῦ δικαίου· οὐ γὰρ ἂν ἔτι ἕτερον θεὸν ἐνόμισεν, εἴπερ τὴν ἀκριβεστάτην γνῶσιν ἔσχε περὶ τοῦ Θεοῦ.

Βαλτάσαρ ὁ ἄρχων τῶν ἐπαοιδῶν. Ἀμμω-
D νίου. Ἐλέγχει τοὺς μάγους ὁ Ναβουχοδονόσορ μηδὲν εἰδότας· καὶ ἐπὶ τοῦ ὀνείρου τῆς εἰκόνος ψευδεῖς προβαλλομένους λόγους ἐν τῷ λέγειν, ὁ βασιλεὺς εἰπάτω τὸ ἐνύπνιον τοῖς παισὶν αὐτοῦ, καὶ τὴν σύγκρισιν ἀναγγελοῦμεν αὐτῷ·
E ἰδοὺ γὰρ νῦν ἀκούσαντες τὸ ὄναρ, οὐκ ἔλυσαν αὐτό.

Καρπὸς αὐτοῦ πολύς. Ἀμμωνίου. Διὰ τὴν ἐπικρατήσασαν εἰδωλολατρείαν, εἰ καὶ πολὺς ἀλλ᾽ οὐ γλυκύς· οὐ γὰρ εἶχε τὰ λόγια κυρίου·
F φύλλα δὲ εἶχεν εὐπρέπειαν μὲν ἐμποιοῦντα, οὐ τρέφοντα δὲ τὸ λογικόν, ἀλλὰ τοὺς κτηνωδεστέρους· τοιαύτη γὰρ ἡ ἔξω παιδεία, εὐειδὴς κατὰ τὸ φαινόμενον δοκοῦσα, κατὰ δὲ τὸ νοούμενον ἀνωφελής (1)· διὸ τὰ ἄλογα καὶ
G ἄγρια καὶ θηριώδη τῶν ἀνθρώπων γένη ἐπανεπαύετο· οὐ μὴν ὁ Ἰσραὴλ ὃς ἐστι νοῦς ὁρῶν θεόν, ἀλλ᾽ οὐ σαρκικόν.

Ἄλλου. Τὸ δὲ εἲρ οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐγρηγορὼς καὶ ἀγρυπνῶν ἑρμηνεύεται. — Τὸ ἀκριβὲς τῶν
H ἐσομένων διδάσκων· εἲρ μὲν γὰρ τὸν τὸ κήρυγμα τῆς ἀποφάσεως ποιησάμενον λέγει· ἁγίους δὲ τοὺς τὸ δένδρον ἐκτεμεῖν προσταχθέντας· ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν ἤγγελλε τὴν κατὰ τοῦ δένδρου ψῆφον, οἱ δὲ τὸ προσταχθὲν ἐτέ-
I λουν, θαυμάσαντες ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῶν ἐσομένων· καὶ ὡς τὴν ἡμετέραν ἐμπεπιστευμένοι κηδεμονίαν, καὶ ἀνιώμενοι μὲν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις κακοῖς, ἡδόμενοι δ᾽ αὖ πάλιν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ· ἐπειδὴ γὰρ μὴ τὴν ἀπόφασιν κωλύ-
K ειν οἷοί τε ἦσαν· οἰκέται γὰρ ἦσαν πρὸς τὴν λειτουργίαν εὐγνώμονες· ἑώρων δὲ ὡς οὐ παντελῶς ἡ δίκη ἐνέχθη, ἀλλ᾽ ἦν τις ἐλπὶς σωτηρίας τῶν ῥιζῶν μενουσῶν· ὡς στέργοντες τὴν ἡμετέραν φύσιν, τὸν ὡρισμένον χρόνον ἀξιοῦ-
L σι μαθεῖν· ὁ δὲ οὐ τὴν τῶν χρόνων μόνον λέγει περίοδον, ἀλλὰ καὶ τῶν γινομένων τὴν αἰτίαν διδάσκει· — Ἐπειδὴ γὰρ ἐπὶ τῷ σφοδρῷ τῆς ἀποφάσεως ἐξενίζοντο οἱ ἄγγελοι, τὸ κέρδος τοῦ ἐσομένου διδάσκει· μὴ γάρ τοι
M φησὶ θαυμάζετε ἐπὶ τῷ γινομένῳ· ἔστι γὰρ ὡς κοινὸν τῶν τὴν ὑφ᾽ ἥλιον οἰκούντων ἔσται

Non solum in superiore somnio, cum ostentum sibi dici postulaverunt, verum etiam in hoc perplexitate laborant. Quamobrem manifeste convicti sunt, quod ne res quidem considerationi propositas discernere possent.

5. *Ex nomine Dei mei*. Anonymi. Videtur rex prodigiis ad fidem confessionemque Dei compulsus; ita tamen ut priorem consuetudinem non omitteret; sed alios quoque putaret esse, praeter verum, deos. Id innuit locutio, quod nimirum iusti hominis appellatio a nomine Dei babylonici fuisset deducta. Non enim alium praeterea Deum esse putaret, si accuratam Dei notitiam nactus fuisset.

6. *Baltasar incantatorum princeps*. Ammonii. Magos subsannat Nabuchodonosorus nullius rei gnaros: qui videlicet etiam in statuae somnio mendaci lingua dixerant, narret rex somnium servis suis, qui coniectationem eius faciemus. En modo auditum somnium non explicant.

9. *Fructus eius copiosus*. Ammonii. Hoc ait propter late dominantem idololatriam, cuius fructus etsi multus est, non tamen dulcis. Caret enim Domini oraculis. Erat autem arbor praedita foliis, pulchram quidem speciem exhibentibus, sed quae bruta nutrirent non mentem rationalem. Quippe eiusmodi est ethnicorum doctrina, pulchra aspectu, sed intimo sensu inutilis. Quamobrem sub illa arbore quiescebant sane bruta et effera hominum genera; non tamen Israel, cuius mens Deum, non rem carneam, spectat.

10. Anonymi. Eἲρ nihil aliud significat nisi experrectum et vigilem. — Sic ait, accuratam futurarum rerum notitiam tradens. Etenim εἲρ dicit auctorem praedicatoremque revelationis; sanctos autem, qui arborem succidi iubebant: quia scilicet ille sententiam in arborem ferebat, hi exsequendam curabant, futura portenta admirantes. Et quia nostrum illis commissa cura fuerat, malis nostris dolebant, rursusque salute data gaudebant. Quum decretum prohibere nequirent, utpote famuli ad ministerium seduli; cernerent tamen haud funditus perniciem indictam, sed spem aliquam salutis reliquam, radice manente; naturae nostrae amore commoti, definitum tempus cognoscere avent: ille autem non solam temporis periodum, verum etiam gerendarum rerum causam patefacit. — Quia gravitate sententiae stupebant angeli, ille rei futurae utilitatem docet. — Ne rem, inquit, miremini: ad commune enim hominum sub sole degentium emolumentum fit. Illud etiam mi-

---

mihi. Tom. III. 150: *visi ante oculos adstare iacentis, in somnis*.

(1) Vanitatem ethnicae doctrinae prae utilitate evangelicae luculenter demonstrat Hieronymus ad Matth. xiii. 32. Et quidem in hanc sententiam saepe loquitur v. gr. epist. xxi. 13. xxii. 29; ad Isai. xliii. 24; ad Ezech. xiii. 18; praef. ad Gal. lib. III; praef. ad Eph. lib. III.

A διδασκαλία· θαυμάσαι δέ ἐστι ὅπως ὡς ἐπὶ
βασιλικοῦ δικαστηρίου σχηματίζει τὸν λόγον·
τοῦ μὲν βασιλέως ἀποφαινομένου, τοῦ δὲ τῶν
λοιπῶν ἡγουμένου στρατιωτῶν διαγγέλλοντος
τὸ πρόσταγμα· τῶν δὲ ἔργον ἀγόντων τὸ
B κελευσθέν· ἐπειδὴ γὰρ ὑπὸ τῆς ἄγαν ἐξου-
σίας, καὶ τοῦ ἄμαχον ἔχειν τὴν βασιλείαν,
εἰς ἔσχατον ἀλαζονείας κατέπεσεν· οὐ μόνον
τῷ φόβῳ τῶν διεχθέντων, ἀλλὰ καὶ τῷ σχη-
ματισμῷ σωφρονέστερον αὐτὸν ἐργάζεται.
C Ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται. Ἀμμωνίου.
Τρία ἥμισυ ἔτη· οἱ γὰρ Πέρσαι ἕως τῆς νῦν
τὸν ἐνιαυτὸν εἰς δύο διαιροῦσιν, εἰς χειμῶ-
να καὶ θέρος· τὸ ἔαρ χειμῶνι συζευγνύντες,
καὶ τῷ θέρει τὸ μετόπωρον. — Ἀντὶ τοῦ εἰρ οἱ
D ο ἄγγελον ἑρμήνευσαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐγρή-
γορον (1).
Ἐξουδένωμα ἀνθρώπων. Ἄλλου. Μηνύει
μὲν ὡς ὑπὸ τῶν τυχόντων διοικηθήσεται ἡ βα-
σιλεία, οὐκ ἀρκούντων εἰς τοσαύτην ἐπιστασίαν
E πραγμάτων· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἐξουδέ-
νωμα· ὡς γὰρ τοσούτου καταλαβόντος κακοῦ,
εἰκὸς τοὺς μὲν ἐν τέλει περὶ εὐσταθείας τρό-
πων τὰ κατὰ ἀνθρώπους λογισαμένους, εἰς
αὐτήν τε καταστῆναι καὶ πελάσαι πρὸς τὴν τῶν
F ὅλων διοίκησιν· τινὰς δὲ νεωτερίζοντας ἐπι-
δραμεῖν τοῖς πράγμασιν, οἳ τῆς μὲν εὐτα-
ξίας σωζομένης, οὐδὲν πρὸς τὸ κοινὸν συντε-
λοῦντες ὤφθησαν (2).
Τὸ σύγκριμα εἰπεῖν. Εὐδοξίου. Ἐκ διαμέ-
G τρου ἑκάστης λέξεως εἰπὲ τὴν ἐπίλυσιν.
Ἄλλου. Τουτέστι μετὰ ἀσφαλείας τὴν ἐξή-
γησιν πεποίημαι.
Εὐδοξίου. Ἀπηνέωται οὐ γνώσει τῶν ἀπο-
ρουμένων ζητῶν, ἀλλὰ τρόπον προσήκοντα τῇ
H μηνύσει τῶν σκυθρωπῶν.
Ἔστω τὸ ἐνύπνιον τοῦτο τοῖς μισοῦσί σε.
Εὐδοξίου. Οὐκ ἀπορῶ φησι πρὸς τὴν ἑρμηνείαν,
ἀλλ' ἐκπέπληγμαι τὸ φοβερὸν τῆς ὄψεως, καὶ
ἐβουλόμην εἰς τὴν κεφαλὴν τῶν σῶν ἐχθρῶν
I τραπῆναι τὸ δεινὸν, καὶ τοὺς πολεμίους τῆς
βασιλείας πεῖραν τῶν κακῶν λαβεῖν.
Ἀπολιναρίου. Οἰκείῳ τῷ λόγῳ οὗ μέλλει λέ-
γειν διατίθεται· οὕτω κινοῦντος τοῦ πνεύμα-
τος, ἵνα συμπάσχων φαίνηται καὶ μὴ ἐφηδό-
K μενος· διὸ καὶ λέγων μετὰ τοῦ ἀπεύξασθαι λέ-
γει, ὁ ὄνειρος τοῖς μισοῦσί σε.
Ἡ βασιλεία σοὶ μένει. Ἀμμωνίου. Ἔθος
προφητικὸν τοῦτο, ἀποτόμως μὲν λέγειν τὰ
συμβησόμενα δεινὰ, χρηστὰς δὲ ἐλπίδας ὑπο-
L φαίνειν τοῖς μετανοοῦσιν, ὡς ἐν ἐξουσίᾳ κει-
μένης τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐκβάσεως.
Ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι (3).
Ἀπολιναρίου. Μεγάλη δὲ ἡ τῆς φιλανθρωπίας
ἐν τούτῳ παρίσταται δύναμις, κατὰ τὴν τοῦ
M προφήτου γνώμην, εἰ καὶ τὸ ὡρισμένον, ἀμε-
τακίνητον εὑρίσκεται· καὶ τοῦτο δὲ ἀναδεικνύ-

rum est, quod orationem suam propheta regii instar iudicii conformat: ubi rex sententiam dicit, dux militiae decretum vulgat, ministri rem exsequendam curant. Quoniam tanta potentia subnixus atque invicto imperio potiens, in summam superbiam rex venerat; non solum ostentorum terrore, verum etiam apparatu modestiorem eum reddit.

13. *Septem tempora immutabuntur*. Ammonii. Tres cum dimidio anni. Nam Persae adhuc annum bifariam dividunt, in hiemem atque aestatem: ver hiemi iungunt, aestati autumnum. — Vocabulum εἰρ LXX interpretes *angelum*, reliqui *vigilem* explicant.

14. *Humillimum hominem*. Anonymi. Innuit fore ut regnum administretur ab obscuris hominibus, qui tanto rerum ponderi minime pares erunt. Id enim significat vox ἐξουδένωμα. Atqui tantis ingruentibus malis, opus esset magistratus morum probitate et digna homine scientia praeditos ad reip. administrationem admoveri in eaque constitui. Contra aliqui novi homines negotia capessent, qui quidem, incolumi rerum statu, nihil reip. utile agere visi sunt.

Coniectationem edissere. Eudoxii. Diserte singulorum verborum solutionem enuclea.

15. Anonymi. Confidenter somnii narrationem exsequutus sum.

16. Eudoxii. Obstupuit, non dubiarum rerum scientiam vestigans, sed idoneam rationem tristia nunciandi.

Somnium hoc inimicis tuis. Eudoxii. Equidem de interpretando non ambigo, sed visionis terrore percellor, mallemque in caput inimicorum tuorum calamitatem convertere, ita ut regni hostes haec mala experirentur.

Apolinarii. Apto sermone ad rem dicendam adgreditur: sic eum movente spiritu ut misereri videretur non laetitia adfici. Quare cum imprecatione dicit, somnium inimicis tuis.

23. *Regnum tibi manet*. Ammonii. Mos prophetarum est, abrupte quidem eventura mala dicendi, simul tamen spem aliquam paenitentibus ostendere, ceu si rerum exitus in hominum arbitrio sit positus.

24. *Peccata tua eleemosynis redime*. Apolinarii. Grandis heic benivolentiae sistitur vis, de prophetae sententia: quamvis forte decretum immobile sit. Atque adeo demonstratur num-

(1) Angelus hic quidem est. Attamen eruditionis causa legenda quae de egregoris multa narrat Syncellus ed. paris p. 11. sqq. (2) Cum Ciceronis sententia adamussim congruit anonymus, nempe de rep. I. 6. 7: *isti enim palam dicere solent, se de rationibus rerum publicarum nihil didicisse umquam. — Qui convenit polliceri operam suam reip. tum denique, si necessitate cogantur? cum, quod est multo proclivius, nulla necessitate premente remp. regere nesciant*. Lectum ab anonymo graeco Ciceronem quis tuto adfirmet? Ceteroqui Alexandriae satis cognitum fuisse tullianum opus de rep., certissimi argumenti instar est Didymus, qui illi contradixit. (3) De hoc monito legendus Hieronymus ep. LXXVI. 6, nec non Cyprianus ab eodem laudatus

A ται, ὅτι οὐ χρὴ τῶν ἐξιλασμῶν ἀμελεῖν ποτὲ, ὡς κατακρίσεως γενομένης, καὶ μὴ οὔσης ἰάσεως· ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ὑπέδειξε παρενεχθῆναι τὸ ποτήριον αἰτησάμενος, εἰ καὶ προεῖπεν αὐτὸ ἐπελευσόμενον· καλὸν γὰρ ἐν εὐ-
B χαῖς ὄντας καὶ ὑπὸ τῶν δεινῶν καταλαμβάνεσθαι· οὕτω γὰρ καὶ ἡ πεῖρα αὐτῶν ἀνεκτὴ γένοιτο, καὶ βράδιον ἐπιφερομένων, καὶ τάχιον παριόντων, καὶ πραότερον προσφερομένων, καὶ εἰς ἀγαθὸν μεταβαλλομένων, εἰ καὶ εὐχαὶ οὐχ
C οὕτως ἔχοιεν, ἀλλὰ περὶ παντελοῦς ἀποστροφῆς τοῦ κακοῦ· οἱονεὶ τὸν ἰατρὸν ἱκετεύοι τὶς μὴ καίειν αὐτὸν, ὁ δὲ ἀντὶ τῆς καύσεως φαρμάκῳ σφοδρῷ χρήσαιτο· πολλάκις δὲ καὶ αἱ παραιτήσεις ὅλως τῶν ὡρισμένων ἴσχυσιν, ὡς
D ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου ὁ θάνατος παρῆλθε, καίτοι προφητευθεὶς (1)· καὶ ἐπὶ Νινευιτῶν· μέγιστον δὲ, μὴ δεήσει χρήσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθοεργίᾳ, καὶ τῇ πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς φιλανθρωπίᾳ τὸν εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπάσασθαι· κατὰ τὸ, μακά-
E ριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται (2)· καὶ δὲ καὶ οὐ ψευδὲς ἔσται περὶ τὸν οὐ πληρούμενον ὅρον, ἐὰν αἱ μετὰ ταῦτα δεήσεις καὶ πράξεις ἄξιαι φανῶσι συγχωρήσεως· ὥριστο γὰρ παρὰ Θεῷ τὰ ὡρισμένα κατὰ τῶν προτέρων
F ἔργων, οὐ κατὰ τῶν ὕστερον δεήσεων καὶ μετανοιῶν (3), εἰ καὶ τοῖς ἀκούουσιν οὐκ ἀπεκαλύπτετο τοῦτο χρησίμως εἰς φόβον ἐπιστρεπτικόν.

Ὠριγένους. Σύμβολον ἦν οὗτος ὁ Ναβουχοδονόσορ τοῦ διαβόλου (4) τοῦ ἀποθεώσαντος
G ἑαυτὸν, τοῦ καὶ τὴν κακίαν οἰκοδομήσαντος· οὗτος ἐξεδιώχθη ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου καταργήσαντος τὴν ἁμαρτίαν καὶ καταλύσαντος τὴν εἰδωλολατρείαν· ἐκδιωχθήσεται δὲ τέλεον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων,
H καὶ ὑπομενεῖ τὰ ἑξῆς ἐν τῇ μελλούσῃ παρουσίᾳ.

Ἄλλου. Καὶ παραχρῆμα διὰ τὸν τῦφον καὶ τὸν τῶν ῥημάτων κόμπον τῇ τῶν φρενῶν ἐκστάσει κατεδικάζετο· οὕτως ἱκανὰ ταῦτα καὶ τὸν βεβηκότα λογισμὸν ἀποσφῆλαι τοῦ δέοντος.

I Ἐπὶ τῷ ναῷ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Εὐδοξίου. Μὴ ἁπλῶς νόμιζε ἐνταῦθα ναὸν τῆς βασιλείας λέγεσθαι, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ θεοποιεῖν ἑαυτὸν ἐπείγετο, ναὸν ἑαυτῷ βασιλείας κατεσκεύασεν· ἐπισημαίνεται γὰρ ὡς καὶ τὰ σκεύη τὰ ἐνεχθέντα
K ἐξ Ἱερουσαλὴμ ἐν τούτῳ τῷ ναῷ κατέθετο.

Οὐχ αὕτη ἐστὶ Βαβυλών; Εὐδοξίου. Αὐτόλαλος ὢν, οὐδενὶ προσφθεγγόμενος, ἀλλὰ τῇ ἀλαζονείᾳ ὡς παρούσῃ προσλαλῶν.

Ἔτι τοῦ λόγου ἐν τῷ στόματι τοῦ βασιλέως.
L Εὐδοξίου. Τουτέστι πέρας εἴληφε τὰ ἀπειληθέντα, καὶ ἑτέρῳ δίδοται ἐξουδενωμένῳ ἀνθρώπῳ, ἐν τῷ οἴκῳ σου· καὶ τοῦτο δὲ εἰς καθαίρεσιν τῆς ἐν ἰσχύϊ μεγαλαυχίας σου, τὸ ὑπὸ τοῦ ἀσθενεστάτου ἐκβάλλεσθαι, καὶ εἰς γνῶ-
M σιν τῆς θείας ἐξουσίας τῆς οὐ κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην ἐπιτελούσης ἃ βούλεται· πάντα

quam esse precibus absistendum, quasi iam lata sententia fuerit neque medelae locus supersit. Doctrinam hanc confirmavit ipse Dominus qui calicis transitum postulavit, quem ipse adventurum sibi praedixerat. Alioqui utile est si mediis in precibus calamitate corripiamur. Sic enim tolerabilior eius sensus est: eaque serius venit, et celerius abscedit, et mitius invadit, et in rem bonam convertitur; quamquam preces fortasse non id spectent, sed de universo malo averruncando laborent. Veluti siquis medicum oret ne urat; is autem omissa ustione, vehementi pharmaco utatur. Quin adeo preces saepenumero decretis praevalent. Sic Ezeciae mors pepercit, quamquam vaticinio edicta; sic etiam contigit Ninivitis. Tum vero maximi momenti est non sola deprecatione uti, sed bonis quoque operibus; ita ut quam expromimus in egenos misericordiam, eam nobis ipsis conciliemus; iuxta illud, beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Et quidem nullum erit mendacium, decreto ad exitum non deducto, si consecutae dein preces, cum operibus, dignae venia videbuntur. Etenim a Deo sanciuntur decreta secundum priora opera, non secundum preces et paenitentiam quae deinde est consecuta: quamquam id audientibus minime palam fit, ut salutari interim metu permoveantur.

25. Origenis. Symbolum erat hic Nabuchodonosorus diaboli qui se Deum fecit peccatique conditor fuit. Is ex hominibus exterminatus fuit per Domini praesentiam, qui peccatum evacuavit et idololatriam abolevit. Exterminabitur postremo ex hominibus, et reliqua patietur in futuro adventu.

Anonymi. Confestim propter superbiam et magniloquentiam, mentis alienatione punitus est. Adeo vitia eiusmodi firmum quoque ratiocinium ab officio abducere queunt!

26. *In regni sui templo*. Eudoxii. Cave arbitreris templum regni heic temere dici: sed quia se ipsum rex inter deos referre affectabat, idcirco sibi regni templum condiderat. Hinc etiam intelligere licet, vasa olim Hierosolymis translata, hoc in templo a rege fuisse deposita.

27. *Nonne haec est Babylon?* Eudoxii. Soliloquium hoc est: nam neminem rex alloquitur; sed cum superbia sua tamquam praesente fabulas nectit.

28. *Adhuc erant verba in ore regis*. Eudoxii. Minae in rem collatae fuerunt, traditumque regnum humillimo homini in palatio tuo: nempe ut confidentia virium tuarum extinguatur, dum ab infirmissimo eiiceris; atque ut divina potentia pateat, quae sua consilia aliter, quam humana vis solet, exsequitur. Cuncta haec quae

(1) Lege Photium amphiloch. CXLVIIII. 11–12. (2) Matth. V. 7. (3) Lege Photium amphiloch. CXLVIIII. 6. et 9. Eusebium quoque caesariensem in comm. ad pa. docuisse sententiam de praedestinatione post praevisa merita observavit Montfauconius praef. cap. V. (4) Heic fortasse Origenes scripserat errorem suum de futura diaboli paenitentia et de restituenda illi dignitate, prout accidit

A δὲ τὰ ἤδη εἰρημένα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου κατὰ τοὺς ὕπνους ἔφη καὶ νῦν· ἀλλὰ τότε μὲν ὡς ἀπειλούμενα, νῦν δὲ ὡς εἰς ἔργον ἐκβαινόντων τῶν δοξάντων.

Ἀμμωνίου. Ὡς παραφρονήσας γὰρ ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς.

B Ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ κ.τ.λ. Ἀμμωνίου. Ἐν τοῖς ἀγγέλοις καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις.

Μεγαλοσύνη περισσοτέρα προσετέθη μοι. Εὐδοξίου. Ἤμην γάρ φησιν ἐμαυτοῦ σοφώτερος

C ἐπανελθὼν, καὶ γνοὺς ὡς οὐκ ἐμῆς ἰσχύος ἔργον ἡ βασιλεία, ἀλλὰ Θεοῦ δώρημα· χάρις οὖν περισσοτέρα προσετέθη μοι, τουτέστι μετὰ γνώσεως δυναστεία παροῦσα.

Ἀμμωνίου. Ὡς δι' ὑπερηφανίαν ταπεινωθεὶς

D εἶπε τοῦτο, δι' ὧν ἔπαθε νουθετῶν τοὺς ἀκούοντας (1).

Cap. V. Κατέναντι τῶν χιλίων ὁ οἶνος. Ἄλλου. Ἔθος τοῦτο αὐτοῖς, ὥστε ἕκαστον ἰδίαν ἔχειν τράπεζαν (2).

E Εἶπεν ἐν τῇ γεύσει τοῦ οἴνου. Ἄλλου. Διαχυθεὶς τὴν διάνοιαν ἀπό τε τῆς τρυφῆς καὶ τοῦ πλήθους τῶν τιμῶν, ἐφυσιώθη τὴν γνώμην κατὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ προσέταξε τὰ ἱερὰ σκεύη ἐνεχθῆναι· οὐδὲ τοῦ πατρὸς αἰδεσθεὶς τὴν περὶ ταῦ-

F τα εὐλάβειαν· καὶ ἐν τούτοις ἔπινε σὺν τοῖς μεγιστᾶσι καὶ παλλακαῖς αὐτοῦ (3).

Κυρίλλου. Τοῦτο δὲ ἦν ἕτερον οὐδὲν, πλὴν ὅτι μεγαλαυχεῖν κατὰ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· κατεπαίρεσθαί τε τοῦ προϊσταμένου τῶν ἐξ

G Ἰσραὴλ, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον ὀνῆσαι δεδυνημένου τὸν ἴδιον λαόν.

Ἀμμωνίου. Ἡ εἰς ἄκρον τοῦ Βαλτάσαρ ἀσέλγεια, καὶ ἡ οἰνοποσία εἰς τοσαύτην αὐτὸν εἵλκυσε βλασφημίαν· ἕπεται γὰρ τοῖς ἀκολάστοις

H τὸ φιλήδονον· ὥσπερ γὰρ αἱ ἀρεταὶ ἔχονται ἀλλήλων, οὕτω καὶ αἱ κακίαι ἀκολουθοῦσιν ἑαυταῖς.

Οἱ σύνδεσμοι τῆς ὀσφύος διελύοντο. Ἄλλου. Τουτέστιν οὔτε στῆναι ἐδύνατο, ἀλλ' ὡς παρ-

I ειμένος ἀθρόως κατέπιπτε· τὸ αὐτὸ καὶ οἱ δαιτυμόνες πεπόνθασιν, εἰς θόρυβον ἁπάντων καταστάντων, οὐ διὰ τὸ παράδοξον μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τοῦ βασιλέως ταραχήν.

Ἄλλου. Ἐκάλει ὅσους ᾤετο συνετοὺς εἶ-

K ναι, τὴν χαλδαϊκὴν πεπαιδευμένους σοφίαν. – Οὐδὲν εἰς σπουδὴν παραλειφθῆναι βουλόμενος ὑπὸ τῶν κληθέντων, μισθὸν τῆς ἑρμηνείας ὑπισχνεῖται τῷ λέγοντι, καὶ τοῦτον οὐ τὸν τυχόντα.

L Οὐκ ἠδύναντο τὴν γραφὴν ἀναγνῶναι. Ἀμμωνίου. Διὰ τριῶν διαφόρων πραγμάτων θριαμβεύει τοὺς μάγους ὁ Δανιήλ. ὅτι οὐδὲν ᾔδεισαν ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀλλὰ μόνον ἠπάτων διὰ ψευδολογίας τοὺς ἀκεραιοτέρους· διὰ τὸ

M μὴ δυνηθῆναι γνῶναι, τί εἶδε κατ' ὄναρ ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐπὶ τῆς εἰκόνος· διὰ τὸ

pridem ab angelo in somniis regi dicta fuerant, nunc quoque propheta ait. Sed tunc minaciter dicta fuerant, nunc ut exitum iam habentia quae fuerant decreta.

30. Ammonii. Ob insaniam imperio depositus est.

32. *In caeli virtute etc.* Ammonii. In angelis et hominibus.

33. *Abundantior mihi magnificentia reddita.* Eudoxii. Post reditum sapientior eram, gnarusque haud meorum virium fructum esse imperium, sed Dei donum. Ergo gratia copiosior mihi est collata, nempe cum sapientia potestas.

34. Ammonii. Propter suam superbiam depressus, sic est locutus, casibus suis auditores erudiens.

1. *Vinum coram mille.* Anonymi. Hic erat mos apud illos, ut singuli suam mensam haberent.

2. *Inter potandum ait.* Anonymi. Mentis inops ob crapulam et honorum copiam, inflatus est contra Deum, vasaque sacra proferri mandavit, ne patris quidem reverentiam erga haec imitatus: atque his bibebat cum aulicis et concubinis suis.

Cyrilli. Nihil aliud hoc erat, quam contra Dei gloriam iactantia; dum adversus Israelis protectorem extollitur, quasi is populo suo nulla re prodesse potuisset.

Ammonii. Nimia lascivia et ebrietas tantam Baltasari suasit blasphemiam. Haeret quippe intemperantibus voluptatum amor. Nam sicuti virtutes invicem iuvant, sic vitia inter se mutuo sectantur.

6. *Renum compagines dissolvebantur.* Anonymi. Consistere non poterat, sed languidus ilico concidebat. Sic fiebat etiam convivis, tumultuantibus cunctis, non solum portenti causa, verum etiam ob regis perturbationem.

7. Anonymi. Convocavit quotquot ei videbantur sapientiam et chaldaicas edocti disciplinas. – Dum vult nullam sedulitatem a convocatis omitti, mercedem ingentem ei spondet qui faceret interpretationem.

8. *Scripturam legere nequiverunt.* Ammonii. Triplici modo magos Daniel superat: primo, quod nihil veri dicere poterant, sed meris mendaciis simpliciores decipiebant. Iterum quia divinare non valuerunt quid Nabuchodonosorus in statuae somnio vidisset. Tertio quia audito arboris som-

---

Nabuchodonosoro. Lege Hieronymum hoc loco, tum etiam in comm. ad Ionam cap. III. 6.

(1) In superiore versiculo 13 oblitus eram adscribere Theodosii grammatici non inutile scholium quod ita se habet: τοὺς ἑπτὰ καιροὺς, κα μῆνας φασίν· ὁ γὰρ καιρὸς τρεῖς ἔχει μῆνας: *septem tempora intelligunt menses* XXI; *nam quod dicitur tempus, mensibus tribus constat*. (2) Morem hunc apud orientales aliquot populos adhuc vigere scimus. (3) Hieronymus epist. XXII. 33: *Inter epulas et concubinarum greges (quia palma vitiorum est honesta polluere) Baltasar potat in phialis.*

A ἀκοῦσαι τὸ τοῦ δένδρου ἐνύπνιον, καὶ μὴ δυ-
νηθῆναι αὐτὸ λῦσαι· καὶ νῦν διὰ τοῦ μήτε
ἀναγνῶναι τὰ φαινόμενα γράμματα ἐν τῷ τοί-
χῳ· εἰ γὰρ τὰ ἐν ποσὶν οὐ βλέποντες, πῶς
ἐτερατεύοντο, λέγοντες ὁρᾶν τὰ ἐσόμενα; ὅπερ
B ἐστὶ μόνου Θεοῦ ἴδιον.

Ἄλλου. Ἡ τούτων ἀπορία μείζονα τὸν φό-
βον εἰργάζετο, ὥστε τῷ βασιλεῖ ἐπιταθῆναι
τὸ δέος.

Καὶ ὁ πατήρ σου (1). Ἄλλου. Ἵνα γὰρ μὴ
C ἁπλῶς πλάττεσθαι δόξῃ πρὸς ψυχαγωγίαν
τοῦ βασιλέως, ἐμνήσθη καὶ τῆς εἰς αὐτὸν γε-
γενημένης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τιμῆς, ἤτοι τοῦ
Ναβουχοδονόσορ. — Σαφέστερον ἔφη νῦν, ἃ
πρόλαβοῦσα ᾐνίξατο. — Οὐ τοίνυν φησὶ δεῖ πό-
D νου, ἀλλ᾽ ἐκεῖνον εἰσελθεῖν πρόσταξον, αὐτί-
κα γὰρ ἕξεις τοῦ ἀμφισβητουμένου τὴν λύσιν.

Σὺ εἶ Δανιήλ; Ἀπολιναρίου. Οὐδὲ ᾔδει τὸν
σοφὸν ὁ ἀλαζών· οὐ γὰρ ζητεῖται τὸ ἀγα-
θὸν ὑπὸ τῶν κάτω παρὰ τὴν χρείαν νενευ-
E κότων· ὅθεν διὰ τὴν εὐεργεσιῶν καὶ ἐγνώσθη
καὶ γινώσκεται τὴν ἀρχήν. — Οἰκεῖα κατορθώ-
ματα κρίνων τὰ τοῦ πατρός, καὶ ἐπὶ τούτοις
φρονῶν μεγάλα.

Γρηγόρησις κ. τ. λ. Ἀπολιναρίου. Τὸ κεφά-
F λαιον τῆς διανοίας· σύνεσιν δὲ τὴν περὶ τῶν
προκειμένων ἀκριβῆ διάσκεψιν· σοφίας δὲ πε-
ρισσὸν τὴν ἐν παιδείᾳ, κατὰ σύγκρισιν τῆς
τῶν μάγων ὑπεροχῆς.

Πορφύραν ἐνδύσῃ. Ἀπολιναρίου. Φύσει βα-
G σιλικὸν τὸ κρεῖττον· διὰ τοῦτο οὐχ ἁρπάζε-
ται τὰ βασιλικά, ἀλλὰ προσάγεται αὐτῷ·
ἐτετίμητο μὲν οὖν καὶ πρόσθεν ἡγεμονικῇ τι-
μῇ, νῦν δὲ ἤδη καὶ βασιλικῇ.

Ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος. Ἀπολιναρίου. Τὸν
H ὕψιστον λέγει πρὸς τὸ ἀναγαγεῖν τὸν κάτω
ζητοῦντα θεούς· πρὸ δὲ τῆς ἀναγνώσεως καὶ
ἐπιλύσεως τῶν ἐγγεγραμμένων τῷ τοίχῳ, τὴν
αἰτίαν διδάσκει, δι᾽ ἣν αἰτίαν ἐγράφη· οὕ-
τω γὰρ ἂν ἐλέλυτο πᾶν τὸ ζητούμενον. —
I Οὐ πάντως κατὰ Θεόν, οὐ γὰρ δικαίως· ὅθεν
καὶ κρίνονται βασιλεῖς, ὅπως ἐχρήσαντο τῇ βα-
σιλείᾳ τῇ δοθείσῃ· δίδοται δὲ καὶ τοῖς μὴ κα-
λῶς ἄρχουσιν· ἐπεὶ τὸ ἄρξαι καλῶς τοῖς ἀν-
θρώποις οὐκ ἔστιν (2). — Οὐκ ἐσωφρονίσθης φησὶ
K πατρικῷ καὶ οἰκείῳ παραδείγματι· διὸ χαλε-
πωτέρα ἡ κόλασις.

Οὐ πάντα ταῦτα ἔγνως; Ἀμμωνίου. Δεί-
κνυσιν αὐτὸν πολὺ ἀσεβῆ, ὡς ἐν εἰδήσει πταί-
οντα.

L Οἳ οὐ βλέπουσι. Ἀπολιναρίου. Εἰ γάρ τι-
να δύναμιν εἶχον πρὸς ἀνθρώπους, πρότερον
ἂν ἐν αὐτοῖς αὐτοὺς ἐφαίνοντο· τουτέστιν ἐν
τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· ἐν τούτοις δὲ οὐκ αἴσ-
θησις οὐ γνῶσις φαίνεται.

M Τὸν δὲ Θεόν. Ἀπολιναρίου· Τὸν δημιουρ-

nie, explanare id nequiverunt. Nunc etiam vincuntur, dum litteras in pariete apparentes legere nesciunt. Nam qui obvia non vident, cur se futura cernere simulabant, quod unius Dei proprium est?

Anonymi. Horum perplexitas metum augebat, ita ut regi perturbatio accresceret.

11. *Pater quoque tuus*. Anonymi. Ne temere videretur mentiri ob solandum regem, meminit quoque honoris a rege Nabuchodonosoro in Danielem conlati. — Clarius nunc dicit regina quod ante innuerat. — Nullum res laborem postulat; introduc illum, ut celerem nanciscaris dubii solutionem.

13. *Tu es Daniel?* Apolinarii. Ne de facie quidem noverat sapientem superbus. Non enim res bona quaeritur ab his qui res terrenas praeter officium amplexantur. Quare Daniel nonnisi post beneficia tum olim tum etiam nunc est agnitus. — Patris res gestas putat suas, atque his valde gloriatur.

14. *Experrectum ingenium etc.* Apolinarii. Mentis acumen. Prudentiam vero dicit pro rei propositae accurato intellectu; sapientiae copiam intelligit eruditionem, cum magorum superbia comparatam.

16. *Purpura vestieris*. Apolinarii. Regium est ad maiora promovere. Quamobrem regia munera non eripiuntur prophetae sed cumulantur. Et quidem antea praefectorio honore auctus fuerat; nunc regium adsequitur.

18. *Deus altissimus*. Apolinarii. Altissimum dicit, quo revocet hominem deos inferne quaerentem. Porro ante legendum explicandumque ea quae parieti inscripta erant, causam eius scripturae tradit. Sic enim universi fit dubii solutio. — Haud omnino ex Dei voluntate regnasti, quia scilicet iniuste: quare et a regibus administrati regni ratio exigitur. Ceteroqui imperium malis quoque rectoribus permittitur: nam qui bene regant, nulli inter homines sunt. — Non es, inquit, patrio et tuo exemplo emendatus. Quare gravior te poena manet.

22. *Nonne haec omnia noveras?* Ammonii. Ostendit hunc valde impium, qui sciens peccaret.

23. *Qui nec vident*. Apolinarii. Siqua dii erga homines vi pollerent, hanc apprime in se ostentarent, id est in simulacris suis; quae tamen neque sensu neque intellectu praedita videmus.

Deum autem. Apolinarii. Creatorem provi-

---

(1) Theodorus: *ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν ὁ πάππος· ἔγγονος γὰρ ἦν τοῦ Ναβουχοδονόσορ ὁ Βαλτάσαρ*: quibus verbis conspirat Theodorus cum Polychronio p. 117, qui adnotavit nepotem Nabuchodonosori fuisse Baltasarem. (2) Quo fere sensu Christus dixit, *nemo bonus nisi unus Deus*. Quare heic nihil contumeliosum in reges dicitur.

*

A γὸν καὶ προνοητὴν ἐμφανίζει, ἐν ᾧ ζῶμεν ὥς
φησὶ Παῦλος (1), καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν.
Ἀπεστάλη ἀστράγαλος χειρός. Ἀπολινα-
ρίου. Ὡς ἐπὶ βασιλέως διά τινος τῶν δια-
κόνων ἐκπέμποντος τὸ δόγμα.
B Ἡ γραφὴ ἡ ἐντεταμένη. Ἀπολιναρίου. Ἐμ-
φαντικώτατα εἴρηται· τουτέστιν ἀσφαλῶς ὥρι-
σε τὰ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ ἐγκείμενα· καὶ κατ'
οὐδένα τρόπον μεταβολὴν δέχεται τὰ ἀπο-
φανθέντα.
C Ἀμμωνίου. Εἰ ὁ ἀνάξιος πίνων οἶνον ψι-
λὸν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις σκεύεσι, τοιαύτης ἔτυ-
χε ποινῆς, ὥστε καὶ βασιλείας ἐκπεσεῖν καὶ ἀναι-
ρεθῆναι, πόσης ἄξιοι τιμωρίας εἰσὶν, οἱ ἀνα-
ξίως πίνοντες τὸν μυστικὸν οἶνον (2), τὸν ἁγιά-
D ζοντα καὶ αὐτὰ τὰ τίμια σκεύη; πρὸς γὰρ τὸ
ἐκπεσεῖν καὶ αὐτῆς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας,
καὶ ὁ ἀκατάπαυστος αὐτοὺς διαδέχεται θά-
νατος, τὸ τῆς γεέννης ἄσβεστον πῦρ (3)· οὕτω
γὰρ ὁ ἐπὶ τὸν Βαλτάσαρ τύπος δίδωσι νοεῖν.
E Ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἀνῃρέθη Βαλτάσαρ. Εὐ-
δοξίου. Οὐκ ἐν αὐτῇ πάντως τῇ νυκτὶ ἐκ-
ληπτέον ἀνῃρῆσθαι τὸν Βαλτάσαρ. ἀλλὰ δι-
δάσκει σε ὁ λόγος ὡς καὶ τὰς ἀποφάσεις, πρά-
ξεις οἶδεν (4)· οὕτω γάρ σοι καὶ Μάρκος τρίτην
F ὥραν λέγει ἐσταυρῶσθαι τὸν κύριον, καί τοι
τῇ ἕκτῃ ὥρᾳ ἔτι μαστιγουμένου· ἀλλ' ὡς
τῆς ἀποφάσεως τῇ τρίτῃ ὥρᾳ δοθείσης.
Δαρεῖος ὁ μῆδος παρέλαβε τὴν βασιλείαν.
Εὐδοξίου. Καὶ ὁ μῆδος προστίθησι καὶ τὸν
G χρόνον λέγει· ἵνα μὴ πολλῶν Δαρείων γινο-
μένων καὶ διαφόρων, περὶ τὴν ὁμωνυμίαν δια-
σφαλῇ· οὗτος μὲν γὰρ κατὰ τοὺς ἔξωθεν ἱστο-
ριογράφους οὐ Δαρεῖος προσαγορεύεται ἀλλ'
ἕτερός τις (5)· ἐπίστανται δὲ καὶ οἱ ἔξωθεν ἱστο-
H ριογράφοι διαφόρους Δαρείους· ἡ γὰρ περσῶν
ἀρχὴ διήρκεσεν ἐπὶ ἔτη σλ, καθαιρεῖται ὑπὸ
Δαρείου τοῦ Ἀρσαμένου. Ἀλέξανδρος ὁ μακε-
δὼν τὴν καθαίρεσιν ἐποιήσατο· πρότερον μὲν
ἡττηθέντων αὐτοῦ τῶν στρατηγῶν ἐπὶ Γανίῳ
I ποταμῷ· ἐν Ἰσσῷ τῆς Κιλικίας πόλει· εἶτα
τούτου φυγάδος γινομένου, καὶ συλληφθέντος
καὶ ἀναιρεθέντος, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς Βα-
βυλωνίας ἐπικρατήσαντος (6)· καὶ εἷς μὲν αὐτὸς
Δαρεῖος ὁ ἐπικληθεὶς νόθος· ἕτερος πάλιν ὁ
K Ὑστάσπου, ἐφ' οὗ ὁ ναὸς ᾠκοδομήθη.
Cap. VI. Ἄλλου. Ἀμπλάκημα τὸ ἀπὸ τῆς ἔξωθεν
ἐνεργείας.
Ἀμμωνίου. Ὁ ἐκτενῶς εὐχόμενος, ἐνώπιον
ἵσταται τοῦ θεοῦ· οὕτω καὶ ἡ Ἄννα ἡ τοῦ Σα-
L μουὴλ μήτηρ κατενώπιον στᾶσα τοῦ θεοῦ, ἤνυ-
σε τὰ τῆς δεήσεως (7). — Ὁ Δανιὴλ εἷς ὢν τῶν
ἐν Περσίδι δυνατῶν, τρίτον τῆς ἡμέρας ἐποι-
εῖτο τὴν τῆς εὐχῆς λειτουργίαν, ἵνα ἡμᾶς
τοὺς ἀργοὺς κατακρίνῃ μὴ ποιοῦντας τὰ ὅμο-
M ια· εἰ δὲ ἀπορήσει τις λέγων πῶς ἐνεχώρει
τὸν ἐν πράγμασιν ὄντα, καὶ τοῖς βασιλείοις

dumque denotat, in quo vivimus ut ait Paulus movemur et sumus.

Missus est articulus manus. Apolinarii. Ceu si rex decretum a ministro perferendum curet.

25. *Scriptura districta*. Apolinarii. Non sine emphasi hoc dicitur. Nimirum firmiter definivit quae divino scripto continentur. Nulli obnoxia sunt mutationi decreta haec.

Ammonii. Si indignus hic propterea quod naturale vinum sanctis calicibus bibit, tanta poena adficitur, ut regno excidat atque interimatur; quaenam eos animadversio manet, qui mysticum vinum indigne bibunt, quod ipsos sanctificat calices? Sane praeter quam quod regnum caelorum amittunt, sempiternus eos excipit interitus, id est gehennae nullo tempore extinguendus ignis. Haec enim omnia nobis in mentem revocat Baltasaris typus.

30. *Eadem nocte interfectus est Baltasar*. Eudoxii. Haud eadem prorsus nocte credendus est occisus Baltasar; verum hinc intelligimus decreta locum gestarum rerum obtinere. Sic Marcus hora tertia crucifixum Dominum dicit, qui tamen adhuc hora sexta flagellis caedebatur. Sed nimirum hora tertia dicta fuerat capitalis sententia.

31. *In imperium successit Darius*. Eudoxii. Et vocabulum *medus* addit, et tempus adnotat, ne quum multi diversique Darii fuerint, similitudo nominis errorem pariat. Hic tamen apud ethnicos historicos non appellatur Darius, sed alio nescio quo nomine. Nam et ethnici historici plures Darios noverunt. Persarum quidem imperium mansit annis ccxxx, desiitque sub Dario Arsamani filio, Alexandro macedone finem imponente. Nam primo Darii duces victi sunt ad Granicum flumen. Iterum apud Issum Ciliciae urbem; quo tempore Darius ipse in fugam versus, et deinde captus interfectusque est, Alexander autem Babylone potitus. Alius e Dariis dicitur nothus: alius Hystaspis filius, sub quo templum instauratum est.

4. Anonymi. Ἀμπλάκημα dicitur quod externa actione fit.

10. Ammonii. Qui impense orat, sistit se coram Deo. Sic etiam Anna Samuelis mater coram Deo stans precationem suam peregit. — Daniel quum esset unus e magistratibus persis, ter in die precum officium persolvebat, ut nos otiosos condemnet, qui paria non facimus. Quod siquis quaerat, quonam pacto liceret publico munere fungenti regioque in palatio versanti

(1) Act. xvii. 28. (2) Nisi intelligatur verus Christi sanguis, argumentum Ammonii nihil valet. (3) Lege Photium amphiloch. lxxiii. Et notemus praeterea testimonium de aeternitate poenarum. (4) Notabilis haec Eudoxii explicatio, canonis instar aliis quoque locis adhibenda. Ceteroqui quae sequitur Marci explicatio conferenda est cum Eusebio ad Marinum p. 92. (5) Nempe Cyaxares, ut ait Polychronius p. 131. (6) Recole dicta ad Polychr. p. 132. n. 2. (7) I. reg. I. 10.

A ἀναστρεφόμενον, πάντως ποιεῖν τοῦτο καθ' ἡμέ-
ραν ἀνενδέτως ϗ ἀπαραβάτως τρίτην, ἕκτην,
ἐννάτην (1), λεκτέον ὅτι ἢ ἐν λογισμῷ ἐποίει
τὰς εὐχὰς, ὅτε οὐκ ἦν δυνατὸν κατ' οἶκον
ἀπελθεῖν· ἢ ὅτε ἐνεχώρει λοιπὸν ὥραν ἕκτην
B ἐποίει οὐ μόνας τὰς τῆς ἕκτης προσευχὰς, ἀλ-
λὰ ϗ τὰς τῆς τρίτης ἃς ἐχρεώστει ποιῆσαι σω-
ματικῶς (2).

Εὐδοξίου. Βασιλικὸς ὢν ϗ πολυάσχολος
τρεῖς εἶχε καιροὺς ὡρισμένους τῆς εὐχῆς· ὄρ-
C θρον ἡνίκα τῆς κλίνης ἐξανίστατο, πρὶν τῶν
πολιτικῶν ἐφάψασθαι πραγμάτων· μεσημβρίαν
ἡνίκα πάλιν ἔμελλε προσφέρεσθαι τροφήν· πρὸς
ἑσπέραν ἡνίκα πάλιν ἀποτιναξάμενος τὸν
ὄχλον τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, προσευ-
D καίρει ἑαυτῷ· διὰ τοῦτο ἦν ἀπερίπτωτος, ϗ
πλημμέλημα οὐχ εὑρίσκετο, ἐπειδὴ ἀρχὰς
χρόνου ϗ μέσα ϗ τέλη εὐχαῖς ἀνετίθετο.

Δόγμα μήδων ϗ περσῶν. Ἀπολιναρίου. Μή-
δων ϗ περσῶν φησὶν εἶπε, ἐπειδήπερ μία ἦν
E ἡ ἀρχὴ τότε ἀμφοτέρων (3)· ἀναντίῤῥητα φησὶ τὰ
δόξαντα, ϗ οὐκ ἐνδέχεται τὸν παραβάντα
μὴ δοῦναι δίκην· ὡς γὰρ κρατυνθείσης αὐτῷ
τῆς βασιλείας τῷ φόβῳ τῶν ὑπηκόων, οὐκ
ἐδέξατο μόνον τὸ ῥηθὲν, ἀλλὰ ϗ ἐβεβαίω-
F σε τὸ δόγμα. – Οὐχ ἁπλῶς τὰ κατὰ τὸν
δίκαιον λέγουσιν, ἀλλὰ μέμνηνται καὶ τῆς
συμφορᾶς· ϗ ὡς αἰχμάλωτος τὴν Βαβυλῶνα
οἰκῶν τυγχάνει, ἵνα μειζόνως παροργίσωσι
τὸν βασιλέα, εἴ γε τὴν ἀλλοτρίαν οἰκῶν, ϗ
G τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἀγαθῶν ἀπολαύων, τυραν-
νικὸν κέκτηται τὸ φρόνημα.

Ἀμμωνίου. Ὅτε διὰ τῆς ὑποσχέσεως ἔσχον ἃ ἤθελον ἐνέχυρα, τότε ἐποιήσαντο ϗ τὴν κατηγορίαν.

H Ἄλλου. Οὐκ ἴσχυσέ φησιν ἐπὶ πολὺ μά-
χεσθαι, ἀλλ' εἶξε, δείσας μὴ σώζων ἕνα,
τῆς πάσης ἀρχῆς ἐκπέσοι· ϗ τοῦτο δὲ κατὰ
τὴν τοῦ Θεοῦ ἐγίνετο προμήθειαν, ὡς ἂν ὀφ-
θείη λαμπροτέρα ἡ τοῦ Θεοῦ βοήθεια.

I Ἐσφραγίσατο. Ἄλλου. Ἵνα μήτις αὐτὸν ἀπο-
κτείνῃ, ἀλλὰ δοκιμασθῇ ἐν τοῖς λέουσι (4).

Ἀμμωνίου. Ἐπιτηδὲς εἶπε τὸ ᾧ σὺ λα-
τρεύεις ἐνδελεχῶς, ἵνα δείξῃ ὅτι διὰ θεοσέ-
βειαν ἐμαρτύρησε, ϗ ὅτι τοῦτο ᾔδεσαν πάν-
K τες ὅτι συνεχῶς ἐδέετο τοῦ Θεοῦ· δι' ἣν αἰ-
τίαν ϗ ἐπεβουλεύθη.

Ὅτι ἐπίστευσε τῷ Θεῷ. Ἡσυχίου πρεσβυ-
τέρου. Τουτέστιν ἔγνω ὁ Θεὸς, ὅτι οὔτε δό-
ξης ἐπιθυμίᾳ οὔτε ἑτέρας ὑποκρίσεως τὴν προσ-
L ευχὴν ἔφερεν.

Ἀμμωνίου. Αὕτη τελεία πολιτεία, εὐα-
ρεστεῖν τῷ Θεῷ ἐν πίστει ϗ ἀρετῇ, πλὴν ϗ
ἄμεμπτον εἶναι παρὰ ἀνθρώποις.

Ἐνεβλήθησαν αὐτοί. Ἀμμωνίου. Τοῦτο γέ-
M γονε πρὸς φόβον τῶν πολλῶν, ἵνα μὴ τοῖς
ἁγίοις ἐπέρχωνται· πλὴν εἰκὸς ϗ χαρῆναι αὐ-

hanc omnino rem sine remissione constanterque tertia sexta nonaque hora peragere; dicendum est, vel preces mente tantummodo concepisse, siquando domum proficisci non licebat: vel tum denique cum vacabat, puta circa sextam, non sextae solum horae preces peregisse, verum etiam acervatim illas quas tertia debuerat.

Eudoxii. Vir aulicus et occupatissimus tria definita quotidie orandi tempora habebat; mane quum lecto surgeret, ante quam civilia negotia attingeret; meridie rursus quum esset cibum capturus; vespere demum, quum seposita urbanarum curarum turba, sibi ipsi vacabat. Hinc erat impeccabilis, quandoquidem temporis initium medium finemque precationi impendebat.

12. *Lex Medorum atque Persarum*. Apolinarii. Medorum atque Persarum ait, quia unum erat amborum imperium. Decreta immobilia dicit, nec fieri posse quominus violator poenas det. Ille vero regno suo timida subditorum obedientia firmato, non solum id dictum admittit, verum etiam legem confirmat. – Non simpliciter iustum hominem accusant, verum etiam calamitosam eius conditionem memorant; nempe quod captivus Babylone degat, quo sic regem magis exasperent; siquidem ille in alieno solo versans, et Babylonis bonis fruens, tyrannicos spiritus gereret.

Ammonii. Statim ac, regis promisso, potiendi voti sui certi fuerunt, tum denique accusationem intentarunt.

16. Anonymi. Non sustinuit, inquit, diu resistere, sed morem gessit, timens scilicet ne dum unum hominem conservare nititur, omne imperium amitteret.

17. *Sigillo munivit*. Anonymi. Hoc facit, nequis forte Danielem occideret; sed ut reapse hic leones experiretur.

Ammonii. Tempestive dixit *cui tu ingiter famularis*, ut hinc demonstraret, eum religionis ergo martyrium facere; quodque omnibus innotuisset, eum perpetuo Deum deprecari: quae causa eidem insidiarum fuit.

23. *Quia Deo credidit*. Hesychii praesbyteri. Notum Deo erat, Danielem neque gloriae cupiditate, neque alia hypocrisi preces obtulisse.

Ammonii. Haec est demum perfecti hominis vita; siquis videlicet fide ac virtute sic Deo placeat, ut ne in hominum quidem ullam reprehensionem incurrat.

24. *Proiecti sunt ipsi*. Ammonii. Hoc est factum ad multitudinem territandam, ne quis deinceps sanctos insectaretur. Praeterea veri-

(1) Confer Hieronym. epist. xxii. 26. (2) Sic intelligit etiam Theodosius grammaticus. (3) Confer Polychr. p. 120. 125. (4) Eleganter Hieronymus epist. I. 9. *huc beati Danielis revocetur historia, iuxta quem adulantibus caudis, praedam suam leonum ora timuerunt*.

A τοὺς, ὡς ἐκποδὼν γεγονότος τοῦ ἀντιζήλου
αὐτῶν.

Ἀπολιναρίου. Ὁ μὲν λαὸς ἐν ἀδοξίᾳ, ἡ
δὲ τοῦ Θεοῦ δόξα διὰ τῶν ἐναντίων κηρύττεται,
ἵνα φαίνηται δι' ἑαυτὸν ὁ λαὸς πεπονθὼς ἃ
B πέπονθεν· οὕτω γὰρ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅτι τὸν
ἑαυτοῦ λαὸν οὐ δεδύνηται κατασχεῖν, ὅπου
καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη πρὸς τὴν δουλείαν αὐτοῦ
προσάγεται· μακάριος δὲ ὁ Δανιὴλ διὰ τοῦτο
γίνεται ὡς καὶ Θεὸν τούτου τὸν Θεὸν ὀνομά-
C ζεσθαι, καθάπερ τοῦ Ἀβραάμ.

Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς ζῶν. Ἀπολιναρίου.
Ἐν τούτῳ καθαιρεῖ τὰ εἴδωλα ὡς οὐ ζῶντα.

Cap. VII. Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Βαλτάσαρ(1). Ἄλλου. Πρό-
κειται μὲν αὐτῷ λέγειν ἃς αὐτὸς εἶδεν ὀπτα-
D σίας· μέμνηται δὲ τοῦ καιροῦ οὐχ ἁπλῶς,
ἀλλὰ τὴν αἰτίαν βουλόμενός σε διδάξαι, ἀφ'
ἧς τῶν μελλόντων ἐδέξατο τὴν γνῶσιν· εἰ
γὰρ αὐτῷ τὸ ἐνύπνιον ἁπλῶς λέγειν προῦ-
κειτο, δυνατὸν ἦν καὶ ἐκτὸς χρόνου τοῦτο ποι-
E ῆσαι· συνεβάλλετο γὰρ πρὸς σαφήνειαν τῶν
λεγομένων ὁ χρόνος οὐδέν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ
τῶν λοιπῶν προφητῶν οἱ χρόνοι προτάττον-
ται, ὥστε γνῶναι ὑμᾶς τοὺς καιροὺς καθ' οὓς
τὰς προφητείας ἐποιήσαντο, ἵνα τῶν πραγ-
F μάτων δήλων ὄντων, γνῶμεν τοῦ Θεοῦ τὴν
περὶ τοὺς ἀνθρώπους οἰκονομίαν, καὶ τῶν προ-
φητῶν τὴν πρὸς τοὺς παρανόμους ἔνστασιν·
οὕτως ἐνταῦθα τὸν καιρὸν ἐπισημαίνεται,
ἄγων ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ἀκριβῆ τῶν λεγομένων
G σαφήνειαν· οὐδὲ γὰρ ὁ Θεὸς ἁπλῶς τὰς ἀπο-
καλύψεις ποιεῖται, ἀλλ' ἢ τῶν ἀπορουμένων
τὴν λύσιν παρέχων. Καὶ μετ' ὀλίγα. Πολ-
λὴν τοίνυν τὴν περὶ τοῦ λαοῦ ἔχων φροντί-
δα, καὶ ἐν ἐσχάτοις αὐτὸν ὁρῶν, αὖθις εἰς
H ἀθυμίαν κατέστη, χείρονα αὐτοὺς πείσεσθαι
καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα προσδοκῶν· ἐν τούτοις
τοίνυν ὄντι, καὶ ἀνιωμένῳ ὑπὲρ τῶν ὁμοφύ-
λων, καὶ ἐπιθυμοῦντι τὰ κατ' αὐτοὺς δια-
γνῶναι, δείκνυσι Θεὸς τῷ προφήτῃ ἅπαντα τὰ
I μετὰ ταῦτα.

Δανιὴλ ἐνύπνιον εἶδε. Εὐδοξίου. Μονονου-
χὶ λέγοντος τοῦ Θείου, ὡς τότε γρηγορεῖ τὰ
Θεῖα, ὅτε ἠρεμεῖ τὰ ἀνθρώπινα· ἕως μὲν ἐν
ὄχλῳ πραγμάτων ἦν Δανιὴλ, ἐν αὐτῷ τὰ
K τῆς χάριτος ἐναπολιτεύετο, ἵνα δόκιμος φα-
νῇ ἐν αὐλῇ τοῦ βασιλέως, καὶ μηδενὸς δεύτε-
ρος ἐν σοφοῖς ταχθῇ· ὡς δὲ ἐκεῖνα μὲν,
ἀχαριστίᾳ βασιλέως ἀργίᾳ παρεδίδοτο, πρεσ-
εχὴς τε ἦν ὁ βίος καὶ ἐπιμελὴς καὶ συνεσταμ-
L μένος ὅλος πρὸς ἑαυτὸν, ἡνίκα κατεφρονεῖτο
παρὰ ἀνθρώπων, ἐδεξιοῦτο παρὰ Θεοῦ· καὶ
ὁμιλίας αὐτὸν ἀξιοῖ Θεὸς τῆς δι' ὀνειράτων,
ἵν' ἐν προοιμίοις διὰ πόνων ἰδιωτικῶν συν-
ασκήσας τὸν ἄνδρα, μετ' ὀλίγον αὐτὸν ἀξιώ-
M σῃ καὶ θέας κρειττόνων καθ' ὕπαρ ὀπτασιῶν.
— Προθέσεως οὔσης τῷ προφήτῃ ἐπιδεῖξαι τὴν

simile est hos ante laetis oculis aspexisse homini adversario decretum supplicium.

26. Apolinarii. Populus quidem in ignominia versabatur: interim tamen Dei gloria ab adversariis praedicabatur; ut sui causa videretur ipse populus mala illa perferre. Sic hercle haud licet dicere, Deum saluti populi sui non potuisse consulere, quandoquidem interim et alias gentes ad sui obsequium pertrahebat. Beatus vero fit Daniel, quia Deus ipse, Danielis Deus appellatur, sicut Abrahami.

Ipse enim est Deus vivens. Apolinarii. His verbis idola, ceu vita carentia, de medio tollit.

1. *Primo Baltasaris anno*. Anonymi. Finis prophetae est exhibitas sibi visiones exponere. Nec tamen inconsulto tempus adnotat, verum uti nos causam intelligamus, cur futurarum rerum adeptus notitiam sit. Nam si is somnium tantummodo narrare vellet, id quidem etiam absque temporis notatione fieri poterat: namque ad narrationis perspicuitatem nihil confert tempus. Verum sicuti in aliorum prophetarum exordiis tempora quibus vaticinati sunt scribuntur, ut rebus quaquaversus innotescentibus, Dei erga homines providentiam agnoscamus, prophetarumque adversus impios susceptam contentionem; ita et nunc tempus definitur, quod ad accuratam rerum narraturum intelligentiam ducit. Etenim Deus eo tantum pacto revelationes facit, ut dubiorum solutionem exhibeat. Et paucis interiectis. Dum ergo multam populi sollicitudinem gereret propheta, quem extremis malis conflictantem videbat; animum plane despondebat, praesertim quia peiora adhuc futuro tempore passurum populum mente praesagiebat. Ergo prophetae haec animo volutanti, et suorum popularium causa maerenti, atque horum casus cognoscere percupienti, futuri temporis vices omnes Deus ostendit.

Daniel somnium vidit. Eudoxii. Videtur prope dicere Deus, tunc vigilare divina cum humana silent. Quamdiu in negotiorum turba versatus est Daniel, in hoc ei gratia opitulabatur ut gratus haberetur in aula regis, neminique sapientium inferior esset. Sed postquam munera illa, ob ingratum regis animum, in otium conversa fuerunt, prophetaeque vita obtigit meditabunda et composita et sibi vacans, quum iam ab hominibus sperneretur, Deo familiaris factus est: atque enim alloquio Deus in somniis dignabatur, ut initio laboribus propriis exercito homine, eundem postea conspiciendi maiores verissimasque visiones compotem faceret. — Quum prophetae sit propositum non tempora decla-

(1) Recte nos admonet Theodosius grammaticus hanc visionem praevertendam esse superiori. αὕτη ἡ ὅρασις πρὸ τῆς ἑβδόμης ἐστίν· ἀλλὰ συνήθως ἀναποδίζει ὁ προφήτης· λέγει ἡ ἀρχή, ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Βαλτάσαρ.

A ἐπὶ πᾶσι σοφὴν διοίκησιν τοῦ Θεοῦ, οὐ τὴν τῶν
χρόνων ποιεῖται συνάφειαν, ἀλλὰ τὴν τῶν
πραγμάτων συγγένειαν· πρὸ δὲ τούτων ἐκεῖ-
νο χρὴ γινώσκειν, ὅτι τετραχῆ διῄρηται τὰ
τῶν ὀπτασιῶν τοῦ προφήτου· καὶ δύο ὀπτασίαι
B δι' ὀνειράτων εἰσί· δύο δὲ δι' ἀγγέλων ἐπι-
φανείας· καὶ αἱ μὲν εἰσὶν ὕπαρ, αἱ δὲ ὄναρ.

Καὶ τὸ ἐνύπνιον ἔγραψεν. Ἱππολύτου. Ὅσα
μὲν οὖν ὑπὸ τοῦ πνεύματος δι' ὁραμάτων ἀπεκα-
λύφθη τῷ μακαρίῳ προφήτῃ, ταῦτα καὶ ἑτέροις
C ἀφθόνως διηγήσατο, ἵνα μὴ μόνον αὐτὸς ἑαυτῷ
προφητεύων τὰ μέλλοντα φανῇ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις
τοῖς βουλομένοις ἐρευνᾶν τὰς θείας γραφὰς,
προφήτης ἀποδειχθῇ.

Εὐδοξίου. Καὶ τῷ γράφοντι λέγων, καὶ σοὶ
D προσδιαλεγόμενος ὡς παρόντι, καὶ ἐγρηγορότα
σε πρὸς τὴν ἀκρόασιν τῶν λόγων καλῶν· ἵνα
μὴ ὡς ἀπόντι προσομιλῶν ἀμυδροῖς τοῖς λό-
γοις προσέχῃς, ἀλλ' ὡς κατὰ παρουσίαν τε-
ταγμένος, τὴν αἴσθησιν συντείνῃς καὶ τὴν διά-
E νοιαν.

Καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες ἄνεμοι. Ἱππολύτου.
Τὴν τετραπέρατον κτίσιν σημαίνει.

Τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ. Εὐδοξίου. Παν-
ταχόθεν πνέοντες προνοίας λόγοις, καὶ κόσμῳ
F ἐμβάλλοντες· ὅταν γὰρ βασιλεὺς ὁρᾷ, γῆν
τε ὁρᾷ, καὶ δένδρον ἐκ γῆς, καὶ πάντα τὰ φεύ-
γοντα στάσιμα· τῷ γὰρ ἄφρονι ἡ τῶν φευ-
γόντων φυγὴ ὡς ἀσάλευτος μόνη νομίζεται·
τῷ δὲ σοφῷ σειόμενον καὶ κλονούμενον· ἧς χά-
G ριν αἰτίας οὐ γῆν ἀλλὰ θάλασσαν ὁρᾷ ὁ
σοφός.

Καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα. Ἱππολύτου. Ἐπεὶ
οὖν διάφορα θηρία ἐπεδείχθη τῷ μακαρίῳ Δανιὴλ,
καὶ ταῦτα ἀλλήλων διαφέροντα, δεῖ νοῆσαι ἡμᾶς
H ὅτι οὐ περὶ θηρίων τινῶν ἡ ἀλήθεια διαλέγε-
ται, ἀλλ' ἐν τύπῳ καὶ ἐν εἰκόνι δείκνυσι τὰς
ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐπαναστάσας βασιλείας ὥ-
σπερ θηρία διαφθείροντα τὴν ἀνθρωπότητα (1)· τὴν
γὰρ θάλασσαν τὴν μεγάλην τὸν σύμπαντα κό-
I σμον λέγει (2).

Τὸ πρῶτον ὡσεὶ λέαινα (3). Εὐδοξίου. Ὅνπερ
τρόπον ἐπὶ τῆς εἰκόνος τὴν ἡγεμονίαν εἶχε κε-
φαλὴ καὶ χρυσὸς, οὕτως ἐν τοῖς ζώοις ἡ ἀσ-
συρίων ἀρχὴ δύο βασιλικοῖς μέρεσιν ἐκοσμεῖ-
K το· λέαινα γὰρ ἦν, τὸ βασιλικὸν τῶν τετρα-
πόδων· καὶ πτερὰ ἀετοῦ, ὀξύτατον τῶν βασι-
λικῶν ἐν πτηνοῖς· οὐ λέοντα δὲ εἰσάγει, ἀλ-
λὰ λέαιναν διὰ τὸ τρυφηλὸν τῆς δυναστείας·
τεθηλυμένοι γὰρ ἀσσύριοι ἐν δυναστείᾳ· καὶ
L μάρτυς σοι Σαρδανάπαλος· πτερὰ δὲ ἀετοῦ,
ἵνα μετὰ τῆς ὀξύτητος ἐπιδειχθῇ ἡ πολυχρό-
νιος τῆς ἀρχῆς διαμονή (4). — Ἐθεώρουν αὐτῆς
φησὶ τὸ τέλος· καὶ γὰρ συνήκμασεν ὁ προφήτης
τῇ αὐτῇ βασιλείᾳ· ἕως οὗ ἐξετίλθη τὰ βασι-
λικὰ πτερὰ, τουτέστιν ἡ βασιλικὴ δόξα· καὶ
M ἐπὶ ποδῶν ἰδιώτου ἐστάθη· οὐκέτι τεθηριω-

rate, sed Dei sapientem in rebus omnibus providentiam, is non tam de temporum nexu, quam de rerum affinitate laborat. Atque in primis sciendum, quattuor esse prophetae nostri visiones; duas quidem per somnia; duas item per angelorum apparitiones. Illae, somnia sunt ὄναρ; istae a Graecis dicuntur ὕπαρ (verae visiones).

Et somnium scripsit. Hippolyti. Quaecumque spiritus per visiones beato prophetae revelavit, ea hic sine invidia aliis enarravit: nempe ne solus ipse sibi vaticinans futura aperiret, sed ceteris etiam, qui sacras scripturas scrutari vellent, propheta esse videretur.

Eudoxii. Et scribenti dicens: te alloquens ut praesentem, teque vigilem vocans ad sermones audiendos: ne veluti cum absente colloquens, obscurae orationi aurem praebeas; sed veluti coram constitutus, sensum mentemque intendas.

2. *Et ecce quattuor venti*. Hippolyti. Quadrifidam mundi fabricam significat.

Caelorum venti quatuor. Eudoxii. Undique flantes providentiae mandatis, orbique ingruentes. At vero cum rex videt, terram videt et arborem de terra surgentem, et transeuntia omnia instar immobilium. Nam stulto praetereuntium transitus plane immotus videtur: sapiens autem omnia concuti et commoveri existimat. Atque huius rei gratia non terram sed mare videt sapiens.

3. *Et quattuor magnae beluae*. Hippolyti. Quandoquidem variae ferae visae fuerunt beato Danieli, eaedemque inter se differentes, par est nos existimare, haud de aliquot beluis sacram loqui veritatem, sed typo hoc atque figura demonstrari ea quae conflantur in orbe regna, a quibus humanum genus, tamquam feris, male mulcatur. Porro magni maris nomine universus orbis significatur.

4. *Prima belua tamquam leaena*. Eudoxii. Quemadmodum in statua principatum tenebat caput et aurum, ita in animalibus assyriaca dominatio duabus regiis partibus ornabatur. Leaena erat, quae est quadrupedum regina: item alas habebat aquilae, quae est pennigerorum velocissima et regalis. Neque leonem sistit, sed laenam, propter imperii eius luxuriam. Effeminati enim assyrii dynastae, cuius rei testis idoneus Sardanapalus. Dicit autem aquilae alas, ut cum velocitate demonstretur pariter imperii eiusdem longaevitas. – Spectabam, inquit, beluae finem. Aequalis enim eius dominationis prophetae fuit. Donec evulsae sunt regiae pennae, id est gloria regalis: et humanis pedibus institit; haud

(1) Loquitur Hippolytus de ambitiosis iniustorum bellorum auctoribus, cuiusmodi multi fuerunt imperiorum fundatores. (2) Consonat Theodosius: θάλασσαν τὸν κόσμον φησί. (3) Theodosius: θηρία βασιλεῖς νόησον· τὸ πρῶτον, Ναβουχοδονόσορ. (4) Mansit annis plus mille et trecentis, ut ait Ctesias apud Eusebium chron. I. 14. ed. Mediol.

A μόνη κατὰ πάντων, ἀλλ' ὑποταττομένη ὡς
ἄνθρωπος. — Καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ·
πάντα γὰρ πρὸς τὸ ἀνθρωπινώτερον μεταστρέ-
φει, ἀφαιρέσει τῆς ἰσχύος καὶ δόξης.
Τίτου. Ἔχεις ἐκεῖ χρυσὸν, ὧδε λέαιναν·
B χρυσὸν δὲ τὸ τρυφηλὸν καὶ πλούσιον, λέαιναν
δὲ διὰ τὸ θηλυκὸν καὶ γυναικῶδες. — Πτερὰ
λέγει τὸν περὶ βασιλέα κόσμον· ὃ γάρ ἐστιν
ἐπὶ τῶν ὀρνέων πτέρωσις, τοῦτο ἐπὶ τῶν κρα-
τούντων ἡ περικειμένη φαντασία· εἰ γοῦν τις
C ἀφέλοι καὶ τοῦ ἄγαν γενναιοτάτου ὄρνιθος τὰ
πτερὰ, εὑρήσει αὐτὸν τῷ τυχόντι εὐχείρωτον·
τὸν ὅμοιον δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων
ἐν τοῖς ὑποτεταγμένοις ἐστὶν ἰδεῖν τὴν ἀρ-
χήν· οὔτε γὰρ βασιλεὺς ἂν γένοιτο τῶν ὑπη-
D κόων ἐκτὸς, οὔτε στρατηγὸς, οὐκ ὄντων τῶν
ὑποτεταγμένων· ἀλλὰ λέοντι μὲν παρέβαλε
διὰ τὸ κρατεῖν, ἀετῷ δὲ διὰ τὸ πάσης ἐλ-
πίδος ὀξύτερον τὴν βασιλείαν κατορθῶσαι·
ἵνα τὰ μὲν πτερὰ ᾖ αὐτὴ ἡ ἐξουσία, πτέ-
E ρωσις δὲ ὁ περικείμενος στρατός· καὶ διὰ τὸ
ἀλαζονικὸν καὶ ὑπέρογκον τοῦ φρονήματος τῶν
ἀσσυρίων, ἀετῷ παρεικάζει τούτων τὴν βα-
σιλείαν.

Ἕως οὗ ἐξετίλη τὰ πτερὰ αὐτῆς. Ἱππολύ-
F του. Τοῦτο γὰρ ὄντως ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ συν-
έβη, καθὼς ἐν τῇ πρὸ ταύτης βίβλῳ (1) σεσή-
μανται· καὶ αὐτὸ εὐθὺς τοῦτο οὕτως ἐπ' αὐτῷ γε-
γενῆσθαι μαρτυρεῖ, ὡς ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς βασι-
λείας, καὶ ἀφῃρέθη ἀπ' αὐτοῦ ἡ δόξα αὐτοῦ, καὶ ἡ
G μεγαλωσύνη ἣν ἐκέκτο τὸ πρότερον· Καὶ μετ'
ὀλίγα. Τὸ οὖν εἰπεῖν ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου
ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῷ, τοῦ-
το δηλοῖ ὅτι ταπεινοφρονήσας Ναβουχοδονό-
σορ καὶ ἐπιγνοὺς ἑαυτὸν ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν
H ὑπὸ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐξουσίαν κείμενος, δεηθεὶς τοῦ
κυρίου, ἔτυχε τῆς παρ' αὐτοῦ εὐσπλαγχνίας, καὶ
πάλιν εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν ἀπο-
κατασταθείς.

Θηρίον δεύτερον ὅμοιον ἄρκῳ. Ἱππολύτου. Ἵνα
I ἐν τούτῳ δείξῃ τὴν τῶν περσῶν βασιλείαν.

Καὶ τρία πλευρά. Ἱππολύτου. Τρία δὲ πλευ-
ρὰ καλεῖ τὰ τρία ἔθνη· λέγει οὖν, ἦρχεν αὐ-
τὸ τὸ θηρίον, οἳ ἦσαν μῆδοι, ἀσσύριοι, καὶ
βαβυλώνιοι.

K Καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· ἀνάστηθι, φάγε. Ἱπ-
πολύτου. Οἱ γὰρ πέρσαι ἐπαναστάντες ἐν τοῖς
τότε καιροῖς τὴν πᾶσαν χώραν ἠρήμωσαν, καὶ πολ-
λοὺς τῶν ἀνθρώπων ὑποδούλους ἑαυτοῖς ποιήσαν-
τες διέφθειραν (2)· ὥσπερ γὰρ τὸ θηρίον ἡ ἄρκος
L ῥυπαρόν ἐστι ζῶον καὶ σαρκοβόρον, σπαράσσον ὄνυ-
ξιν καὶ ὀδοῦσιν, οὕτως ἐγενήθη καὶ ἡ τῶν περσῶν
βασιλεία, οἵτινες διεκράτησαν ἐπὶ ἔτη σλ (3).

Τίτου. Ἐκεῖ ἄργυρος, ἐνταῦθα ἄρκτος διὰ
τὸ βαρύ.

M Ἀπολιναρίου. Ὡς σαρκοβόρον ἐστὶν ἡ ἄρ-
κτος ζῶον, καὶ τὸ ἦθος ὠμότατον· καὶ οὕτως

iam in omnes effera, sed hominis instar subiecta. — Cor hominis datum est illi. Quippe iam omnia ad humanitatem confert, viribus et maiestate subductis.

Titi. Habes ibi aurum, heic leaenam: aurum, propter luxum et opes; leaenam, propter mores effeminatos. — Alas dicit regium ornatum: nam quod in avibus pennarum tegmen, idem est in regibus circumpositus apparatus. Siquis igitur vel generosissimae avi pennas eripiat, eam cicurem prorsus efficiet. Pari modo inter homines potentatum e subditorum comparatione dignoscimus. Neque enim rex est sine subditis, neque imperator sine obsequente milite. Porro regem assyrium leoni contendit potentiae causa; aquilae vero, quia omni spe citius imperium sibi constituerat. Ergo alae, ipsa potentia; pennarum tegmen, stipans exercitus. Denique propter superbos tumidosque Assyriorum spiritus, aquilae comparavit horum imperium.

Donec evulsae sunt alae eius. Hippolyti. Hoc reapse Nabuchodonosoro contigit, siculi praecedente volumine significatum est. Et quidem id in rege confestim esse peractum testatur scriptura; nempe eum regno pulsum, omnique vetere gloria ac maiestate fuisse spoliatum. Tum paucis interiectis. Quod autem dicitur fera institisse pedibus humanis, illique datum esse hominis cor, hoc innuit, Nabuchodonosorum abiecto tumore animi, et se hominem agnovisse et in Dei potestate positum: atque hinc Deo exorato, clementiam eius expertum, suumque in regnum ac gloriam fuisse restitutum.

5. *Bestia altera similis ursae*. Hippolyti. Significat ursa Persarum regnum.

Hippolyti. Tria latera appellat tres populos. Ait ergo imperavisse hanc beluam, qui sunt Medi, Assyrii, et Babylonii.

Et sic dicebant ei, surge et comede. Hippolyti. Nam Persae per id tempus irruentes universam regionem populati sunt, multosque mortales armis debellatos interemerunt. Porro ut ursa foedum est animal et carnivorum, unguibus dentibusque lacerans, ita se habuit et Persarum regnum, qui annis ccxxx dominati sunt.

Titi. Ibi argentum; heic ursa, propter gravitatem.

Apolinarii. Carnivorum ursa animal, moris-

---

(1) Intellige quartum huius prophetiae capitulum, ubi de Nabuchodonosori metamorphosi: nisi potius intelligendus est prior Hippolyti liber; ita ut hic commentarius in plures libros vel homilias fuerit divisus. (2) Intellige Cyri bella; cui caedes innumeras acerbissime fuisse exprobratas a Thomyri regina notissimum est. (3) Cod. τλ id est cccxxx. Sed centenarium numerum male additum scimus, tum e supradictis p. 196, tum ex universa historia.

A φησὶν ἐλέχθη αὐτῇ, ἀνάστηθι φάγε σάρκας
πολλάς.

Ἄλλου. Τὸ ἔλεγεν ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἢ ἀγ-
γέλων συμπράττοντος μηνύει. — Ὡς ἀπονητὶ
τῆς νίκης ἐσομένης· ἐν αὐτῇ γάρ φησι τῇ νυκ-
B τὶ ἀνῃρέθη Βαλτάσαρ ὁ βασιλεύς (1).

Εἰς μέρος ἓν ἐστάθη. Τίτου. Τουτέστιν
οὐ πολέμοις κατώρθωσε τὴν βασιλείαν, ἀλλ'
ἀπονητὶ τῶν πάντων ἐκράτησεν· ἐπειδὴ γὰρ
κατὰ θείαν ἀπόφασιν ἐκράτησε τῆς βαβυλω-
C νίων ἀρχῆς, οὐκ ἐδεήθη καμάτου, ἀλλ' ὁμοῦ
τὸ ἐπῆλθε καὶ εἷλε τὸν Βαλτάσαρ (2) καὶ τὴν ἀρ-
χὴν εἰς ἑαυτὸν μετέστησεν.

Τρία πλευρά. Ἀπολιναρίου καὶ Εὐδοξίου.
Τὰ τρία πλευρὰ λέγει τοὺς τρεῖς τακτικούς.
D ἕτεροι δὲ μήδους καὶ αἰγυπτίους καὶ βαβυλω-
νίους· οἱ δὲ, μετὰ μήδων καὶ βαβυλωνίων,
ἀσσυρίους· ἄμεινον δὲ τιθέναι τὴν προτέραν
τῆς δευτέρας δόξαν· ἀσσύριοι μὲν γὰρ πά-
λαι καθῃρέθησαν, ἡνίκα ὁ Σεναχηρεὶμ ἐπι-
E στρατεύσας τοῖς Ἱεροσολύμοις δίκην δέδωκε τῆς
τόλμης· ὁ δὲ αἰγύπτιος συμβαλὼν ἐπὶ τοῦ
Ἰωσίου, νενίκηκε τὴν μάχην (3)· ἦν οὖν ἰσχυρὰ ἡ
αἰγυπτίων ἀρχή, καὶ ἔμενεν, εἰ καὶ μὴ καθό-
λου δυναστεύουσα καὶ συνεστηκυῖα, ἐπὶ τοῦ Να-
F βουχοδονόσορ.

Καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον ὡσεὶ πάρδαλις. Ἱπ-
πολύτου. Πάρδαλιν οὖν ὀνομάσας τὴν τῶν ἑλλή-
νων βασιλείαν σημαίνει, ὧν ἦρξεν Ἀλέξανδρος
ὁ μακεδών· ἀπωμοίωσε δὲ αὐτοὺς παρδάλει διὰ
G τὸ γεγενῆσθαι αὐτοὺς ὀξεῖς καὶ πολυμηχάνους ἐν
τοῖς λογισμοῖς καὶ πικροὺς ἐν τῇ καρδίᾳ· ὃν
τρόπον καὶ τὸ ζῶον ποικίλον ἐστὶ τῇ ἰδέᾳ, ὀξὺ
δὲ εἰς τὸ κακοποιῆσαι καὶ αἷμα ἀνθρώπου
ἐκπιεῖν.

H Εὐδοξίου. Ἐνταῦθα εἰσάγει σοι πάρδα-
λιν· οὐκ ὀνομάσας σοι πρότερον ἄῤῥενα ἢ
θήλειαν· μεμιγμένη γὰρ ἦν ἡ τοῦ ἤθους κα-
τάστασις· καὶ ποτὲ μὲν ἠῤῥενοῦτο ὡς ὁπλί-
της Ἀλέξανδρος, ποτὲ δὲ ἐθηλύνετο ὡς
I ἑλληνικός· καὶ ἦν ἦθος μεμιγμένον, οὐχ οὕ-
τως τῇ ἰσχύϊ ὡς τῷ τάχει κρατῶν· τῷ τε
ὀξυτάτῳ τοῦ δρᾶν, ἐξέκλινε τοῦ πάθους
τὴν πεῖραν· οὐ γὰρ ἠφίει τοῖς πάσχουσι και-
ρὸν βουλῆς, αὐτοῖς βουλεύμασιν ἐφιστά-
K μενος.

Καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα. Εὐδοξίου. Εἶχε δὲ
καὶ αὕτη τοῦ προλαβόντος θηρίου οὐδὲν ἔλαττον πτε-
ρὰ συνακμάζοντα· καὶ τούτου σοι πίστις ἐναρ-
γὴς οὐχὶ ἡ ἔξωθεν ἱστορία, ἀλλ' ἡ οὕτως πως
L πεπιστευμένη παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ (4)· ἐγένετο
γάρ φησι μετὰ τὸ πατάξαι Ἀλέξανδρον Δα-
ρεῖον τὸν βασιλέα περσῶν καὶ μήδων· καὶ με-
τὰ ταῦτα ἐκάλεσε τὰ παιδάρια τὰ συνεκτρα-
φέντα αὐτῷ, καὶ κατέστησεν αὐτοὺς βασιλεῖς·
M καὶ ἦσαν οἱ ἐν χείροσι μὴ συνεκτραφέντες αὐτῷ.

Τέσσαρες κεφαλαί. Εὐδοξίου. Τῷ γὰρ τοῦ πρώ-

que saevissimi. Quamobrem ei dicebatur, surge multumque carnium vora.

Anonymi. Verbum *dicebatur* significat Dei angelorumque auxilium. Tamquam facili futura victoria. Eadem quippe, ait scriptura, nocte interfectus est Baltasar rex.

In una parte stetit. Titi. Haud bellis imperium sibi constituit, sed nullo labore omnium potitus est. Quia enim divino decreto Babyloniorum occupaturus erat ditionem, nihil ei laborandum fuit, sed subito superveniens Baltasarem cepit, sibique eius imperium vindicavit.

Tria latera. Apolinarii et Eudoxii. Tria latera dicit ordinarios tres. Alii Medos, Aegyptios, et Babylonios intelligunt. Alii cum Medis et Babyloniis Assyrios. Sed prior sententia melior posteriore est. Namque Assyrii olim depositi fuerant, cum Senacherimus expeditione suscepta adversus Hierosolyma, poenas facinoris dedit. At vero aegyptius proelio cum Iosia inito, superior discessit. Vigebat itaque Aegyptiorum regnum perseverabatque, quamquam non prorsus sui iuris neque satis rem suam tenens sub Nabuchodonosoro.

6. *Et ecce alia fera pantherae similis*. Hippolyti. Pantherae nomine Graecorum regnum significat, cui praefuit Alexander macedo. Iam pantherae eos comparavit propter eorundem in consiliis capiendis celeritatem atque versutiam et propter animorum acerbitatem: quemadmodum illud quoque animal varium aspectu est, ad nocendum autem humanumque cruorem exsugendum velox.

Eudoxii. Heic pardum sistit; neque tamen ante dixit utrum mas an femina esset. Quippe mixti moris natura erat: nam mascula prorsus virtute erat in armis Alexander; interdum tamen effeminabatur ut graecus: eratque miscelli moris, neque tam robore quam velocitate vincebat. Et quidem hac agendi celeritate quominus adversi aliquid pateretur vitabat: nam victis insidiarum moram non concedebat, infectis adhuc eorum molitionibus superveniens.

Eique erant alae quattuor. Eudoxii. Erant huic, non secus ac superiori beluae, insignes alae. Huius vero rei testem habes non profanam historiam, sed divinae scripturae fidem. Postquam, inquit, Darium Persarum Medorumque regem Alexander percussit, idem ad extremum ut benivolentiam suam erga eos qui secum a pueris nutriti fuerant exprimeret, reges ipsos constituit. Porro qui cum eo educati non fuerant, in deteriore conditione manserunt.

Quattuor capita. Eudoxii. Namque post pri-

(1) Inauditam fortasse huius loci explicationem protulit nobis Eudoxius p. 196: cui tamen credendum non censeo: nam Xenophon loco citato narrat babylonium regem repente occisum ea ipsa nocte qua luxuriose cum universa civitate comissatus fuerat. (2) Quanta celeritate Babylon a Cyro capta sit, rexque eius interfectus, narrat Xenophon cyrop. VII. 5. (3) II. paralip. XXXV. (4) I. Maccab. I. 7. Profanae quoque historiae testimonia ego excitavi ad Iulium Valer. I. I. 92. Diodorum scilicet, Curtium, Ammianum. Christianos autem historicos vix in numerum referendos censeo: nam quum hi ad sacram

A του βασιλέως τελευτῇ, τέσσαρες ἐκ τῆς μιᾶς
ἀνέστησαν κεφαλαί. — Ἀλλὰ τὰς δυναστείας κα-
θελὼν, τὰ ἔθνη ὑπόσπονδα ἐποιήσατο.

Τίτου. Εἶτα φησὶ πάρδαλις, Ἀλέξανδρος
ὁ τῶν μακεδόνων βασιλεὺς πᾶσαν διαπτὰς
B τὴν οἰκουμένην· οὐδὲν γὰρ τούτου γοργότερον
οὔτε ὀξύτερον γέγονεν, ἀλλὰ σφοδρότης ἦν ϗ
ὀξὺς καθάπερ τοῦτο τὸ θηρίον.

Τέσσαρες κεφαλαὶ τοῦ θηρίου. Ἱππολύτου. Με-
τὰ γὰρ τὸ ὑψωθῆναι τὴν βασιλείαν Ἀλεξάνδρου
C ϗ αὐξηθῆναι ϗ εἰς πάντα τὸν κόσμον ὀνομασ-
θῆναι, διεμερίσθη ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς τέσσα-
ρας ἀρχάς. τελευτῶν γὰρ ὁ Ἀλέξανδρος δι-
εῖλεν αὐτοῖς τοῖς συντρόφοις τοῖς ἐκ τοῦ γέ-
νους(1) τὴν βασιλείαν τέσσαρσιν ἀνθρώποις Σε-
D λεύκῳ, Δημητρίῳ(2), Πτολεμαίῳ ϗ Φιλίππῳ· ϗ
ἐπέθεντο πάντες οὗτοι διαδήματα, καθὼς Δα-
νιὴλ τοῦτο προμηνύει, ϗ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν
Μακκαβαίων ἀναγέγραπται.

Ἄλλου. Καθόλου εἰς τὴν τῶν βασιλειῶν
E διαδοχὴν ἠκολούθησε τῷ προτέρῳ ἐνυπνίῳ ἡ
παροῦσα ὄψις· ἐκεῖ γὰρ μετὰ τὸν ἄργυρον
χαλκὸν εἶχεν, ἰσχυρότερον ὄντα τοῦ ἀργύρου.
κἀνταῦθα πάρδαλιν μετὰ τὴν ἄρκτον, ὡς
ὀξύτατον μετὰ τὸ πρότερον θηρίον· ὁ μὲν γὰρ
F Δαρεῖος πόνων ἐκτὸς ϗ μάχης διήνυσε τὴν ἀρ-
χήν· ἅτε πρὸς μὲν πέρσας οὐ πεπολεμηκώς·
φιλία γὰρ ἦν Κύρου κρατοῦντος(3)· πρὸς δὲ τοὺς
λοιποὺς μὴ καμών· ἠσπάσαντο γὰρ τὴν τού-
των δυναστείαν· ὁ δὲ Κῦρος ὡς πολλῶν ὄντων
G τῶν ἀνθισταμένων πολέμους τὰ μέγιστα κα-
τώρθωσεν.

Τίτου. Ἐκεῖ χαλκὸν, ἐνταῦθα πάρδαλιν
ὀξύτατον τῶν θηρίων· ἐπειδὴ Ἀλέξανδρος ὁ
μακεδὼν ὀξύτατα ἐπῆλθε τὴν ἀνατολὴν, παρ-
H δάλει παρεβλήθη ἐκεῖ μὲν χαλκὸς διὰ τὸ εὔη-
χον τῆς ἑλλάδος, ἐνταῦθα δὲ πάρδαλις διὰ
τὸ ὀξύτατον τῆς ἐφόδου.

Τίτου. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ βαβυλώνιοι ἓν ἔθνος
ὑπῆρχον, αὐτοὶ δὲ τοῖς τότε καιροῖς ἐδόκουν
I πάντων κυριεύειν, δικαίως λέαιναν αὐτοὺς
ὠνόμασεν, ὡς ζῷον μονοειδές· ὁμοίως δὲ ϗ
οἱ πέρσαι ἓν ἔθνος εἰσὶ, ῥυπαρὸν μὲν (4), πλὴν
ὁμόγλωσσον· διὰ τοῦτο ϗ ἄρκτῳ αὐτοὺς ὡμοίω-
σεν· ὡσαύτως ϗ τοὺς ἕλληνας πάρδαλιν εἶ-
K πεν· οἱ γὰρ πάντες ἕλληνες ὑπῆρχον· νυνὶ δὲ
τὸ νῦν κρατοῦν θηρίον οὐκ ἔστιν ἓν ἔθνος,
ἀλλ' ἐκ πασῶν γλωσσῶν ϗ ἐκ παντὸς γένους
ἀνθρώπων συνάγει ἑαυτῷ ϗ παρασκευάζει δύ-
ναμιν εἰς παράταξιν πολέμου· οἱ πάντες μὲν
L ῥωμαῖοι καλούμενοι, μὴ ὄντες δὲ οἱ πάντες ἐκ
μιᾶς χώρας (5)· ὥστε καλῶς ὁ προφήτης κατα-
πλαγεὶς ϗ θεωρῶν τὸ μέλλον, οὐκ ὠνόμασε
ποταπὸν εἴη τὸ θηρίον, ἀλλ' ἐθαύμασεν.

Καὶ ἰδοὺ θηρίον τέταρτον. Ἱππολύτου. Ὅτι
M μὲν οὖν μετὰ τὴν τῶν ἑλλήνων βασιλείαν, ἑτέρα
οὐκ ἐγήγερται ἄλλη βασιλεία, εἰ μὴ ἡ κρατοῦσα νῦν

mi regis obitum, quattuor ex uno extiterunt capita. — Sublatis ceteris regnis, populos sibi obnoxios fecit.

Titi. Pardus Alexander est Macedonum rex qui universum orbem quasi volans pervasit. Nihil illo fuit acrius aut celerius: quare impetu et cursu beluam hanc exaequavit.

Quattuor capita beluae. Hippolyti. Postquam Alexandri imperium in sublime elatum amplificatumque fuit, cunctoque terrarum orbe celebratum; idem ab extremum in regna quattuor dividebatur. Namque id moriens Alexander viris quattuor distribuit ab adulescentia secum nutritis gentilibusque suis Seleuco, Demetrio, Ptolemaeo, et Philippo: hique omnes diademata sumpserunt, sicuti Daniel nunc portendit, nec non in primo Maccabaeorum scriptum est.

Anonymi. Prorsus in hac regnorum successione visio haec superiori somnio consentanea est. Ibi enim argento subiungitur aes, quod est argento validius: heic ponitur post ursam pardus, qui post beluam primam velocissimus est. Sane Darius absque labore et proelio imperium obtinuit: nam neque ullum bellum cum Persis gessit: pacem enim cum Cyro regnante coluit. Neque rursus labore bellico contra alios populos usus est: nam et hi amborum imperio libenter parebant. At vero Cyrus multis in se surgentibus bellis, res maximas prospere gessit.

Titi. Ibi aes, heic pardum ponit, animalium celerrimum. Namque Alexander qui celerrime orientem pervasit, pardo comparatur. Ibi est aes propter sonoram Graeciae linguam, heic pardus ob impetus velocitatem.

Titi. Quoniam Babylonii una gens erant, hique per id tempus videbantur omnibus dominari, recte leaenam, uniforme animal, eos appellavit. Persae pariter unam gentem constituunt, spurcam quidem, sed tamen unica lingua utentem. Idcirco ursae eos comparavit. Similiter Graecos pardum dixit; nam et hi una gens erant. Quae vero nunc dominatur gens non una est, sed ex omni lingua omnique hominum genere contrahit sibi comparatque ad bellum gerendum vires. Et Romani quidem omnes appellantur, neque tamen ex una omnes regione sunt. Quamobrem recte propheta futurarum rerum aspectu attonitus, haud beluae speciem designavit, sed tantum admiratus est.

7. *Et ecce belua quarta*. Hippolyti. Post Graecorum imperium nullam deinceps extitisse dominationem, praeter eam quae nunc rerum potitur,

---

scriptorum respiciant, etsi certissima auctoritate nituntur, tamen profanorum testimoniorum numerum non augent.

(1) Contradicit Polychronius p. 146. (2) Videtur ita scriptum pro *Cratero*. Lege Photium cod. 82. et 92; Diodorum sic. XVIII. 4; Iulium Valerium a me editum III. 94. De Demetrio Syncell. ed. par. p. 265. (3) Lege Xenophontem cyrop. VIII. 5. §. 9. (4) Persarum durissimam sordidamque victum scribit Xenophon cyrop. I. 2. et 3. (5) Hoc Romae singulare fuit, ut una urbe domina esset, ceteri huic subiecti populi appellarentur ab ea benigno sociorum nomine.

A ἔοικε, καὶ τοῦτο πᾶσι πρόδηλόν ἐστιν· ὅτις ὀ-
δόντας μὲν ἔχει σιδηροῦς, διὰ τὸ πάντας δα-
μάζειν καὶ λεπτύνειν τῇ ἰδίᾳ ἰσχύϊ, ὥσπερ γε
ὁ σίδηρος· τὰ δὲ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶ συμπα-
τεῖ, διὰ τὸ μὴ καταλείπεσθαι ἑτέραν βασι-
B λείαν ἔτι μετὰ ταύτην, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ταύ-
της κέρατα δέκα ἀναφύεσθαι.

Ἰδοὺ θηρίον τέταρτον. Τίτου. Οὐδὲ εἶπεν
ἐπωνυμίαν, ἵνα κατ' ἰσχὺν ἀσύγκριτον αὐ-
τὸν δείξῃ. — Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε σαφὲς γίνεσ-
C θαι τὸ τῆς προφητείας χωρίον ἐπὶ ῥωμαίων
αὐτῶν, ἵνα μὴ ὑβρισθῇ ἡ βασιλεία, ἀνώνυμον
καταλιμπάνει τὸ θηρίον (1). — Αὐτὸ μετὰ πλεί-
ονος περιουσίας βασιλεύσει, πάσης ἐλπίδος ὀξύ-
τερον τὰ κατὰ πόλεμον ἀνύων.

D Καὶ κέρατα δέκα αὐτῷ. Ἱππολύτου. Ὥσπερ
γὰρ ἐπὶ τῆς παρδάλεως προεῖπεν ὁ προφήτης ὅτι
τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ· καὶ ἐγένετο, καὶ ἐμε-
ρίσθη ἡ βασιλεία Ἀλεξάνδρου εἰς τέσσαρας ἀρχάς,
οὕτω καὶ νῦν προσδοκᾶν δεῖ, ἕως ἀναβήσεται δέ-
E κα κέρατα ἐξ αὐτῆς ταύτης, ὅταν ὁ χρόνος
τοῦ θηρίου πληρωθῇ, καὶ τὸ μικρὸν κέρας ὅπερ
ἐστὶν ὁ ἀντίχριστος (2) ἐν αὐτοῖς αἰφνιδίως
ἀναφανῇ, καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐκ τῆς γῆς ἀρθῇ,
καὶ ὁ πᾶς κόσμος εἰς συντέλειαν παρῇ· ὥστε
F οὐ προλαμβάνειν ἡμᾶς δεῖ τὴν τοῦ θεοῦ βουλὴν,
ἀλλὰ μακροθυμεῖν καὶ δεῖσθαι, ἵνα μὴ εἰς τοι-
ούτους χρόνους ἐμπέσωμεν· οὔτε μὴν ἀπιστεῖν
ὡς μὴ μέλλοντα γίνεσθαι· εἰ γὰρ τὰ πρῶτα
ὅσα προεῖπον οἱ προφῆται, οὐκ ἐγένετο, μήτε
G ταῦτα προσδοκᾶν· εἰ δὲ ἐκεῖνα ἐγένοντο κατὰ
καιροὺς ἰδίους, καθὼς προείρηται, πάντως καὶ
ταῦτα τελεσθήσεται.

Ἄλλου. Λέγει μὲν τοὺς δέκα βασιλεῖς, τοὺς
κατὰ διαδοχὴν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον βασι-
H λεύσαντας ἄχρις Ἀντιόχου· σημειωτέον δὲ
ὡς οὐκ ἔφη ἐξ αὐτοῦ δέκα φῦναι κέρατα,
ἀλλ' ἐν αὐτῷ εἶναι δέκα κέρατα· μία τε
γὰρ ἡ μακεδόνων βασιλεία, εἰ καὶ διῃρέθη
εἰς πλείονας ἡ ἀρχή· καὶ ἵνα μετὰ τοῦ Ἀλεξάν-
I δρου τοὺς δέκα ἀριθμῶμεν, οὕτω γὰρ ἐκ τῶν
χρονικῶν ἐστιν, Ἀλέξανδρον πρῶτον· μετ' αὐ-
τὸν Ἀντίγονον· ἔπειτα Δημήτριον· Σέλευκον
τὸν νικάνορα τέταρτον· πέμπτον τὸν Ἀντίο-
χον, τὸν σωτῆρα ἐπικαλούμενον· ἕκτον ὁμώ-
K νυμον τούτῳ, ᾧ θεὸς ἐπίκλην· ἕβδομον Σέ-
λευκον τὸν καλλίνικον· ὄγδοον Σέλευκον τὸν
κεραυνόν· μεθ' ὃν ἔνατος Ἀντίοχος ὁ μέγας·
καὶ δέκατος Σέλευκος ὁ φιλοπάτωρ (3)· οὐ ξενιστέον
δὲ εἰ κατὰ ταυτὸν τὰ δέκα κέρατα ἐθεάσατο.
L οὐ γὰρ ἵνα σημάνῃ καθώς τινες βούλονται δέ-
κα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον φανεῖσθαι βασιλεῖς·
ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ τῶν καθέκαστον τὰς πράξεις δι-
δάσκειν αὐτῷ πρόκειτο, τὰ δὲ κατὰ Ἀντίο-
χον μόνον λέγειν, διόπερ ἠρκέσθη ἐπὶ μὲν ἐ-
M κείνων τῷ ἀριθμῷ μόνον· μετέβη δὲ ἐπὶ τοῦτον.

Ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ. Εὐδοξίου. Σιδηροῖ

manifesta omnibus res est. Ea porro dentes habet ferreos, quia populos omnes vi sua domat atque comminuit, ferri ritu. Reliqua vero pedibus proculcat, quia nullum, praeter se, regnum esse patitur; sed tamen ex hac ipsa erumpunt cornua decem.

7. *Ecce belua quarta*. Titi. Nomen non dixit, ut viribus incomparabilem demonstraret. – Quandoquidem vaticinium Romanis ipsis rem tenentibus complendum erat, ne imperio convicium fieret, anonymam beluam esse sinit. – Magna cum potestate dominabitur, omni spe citius bellum conficiet.

Et habebat cornua decem. Hippolyti. Sicuti enim de pardo praedixit propheta, quattuor fore beluae capita; et re sane vera Alexandri regnum in quatuor ditiones divisum fuit; sic nunc expectare decet, donec cornua decem e belua pullulent, quum eius tempora completa fuerint; tumque etiam parvum repente inter illa nascetur cornu, qui est antichristus; et iustitia de terris tolletur, universique orbis finis aderit. Quare haud praevertere nos oportet Dei consilia, verum constanti animo orare, ne in eiusmodi tempora incurramus; neque tamen non credere quominus haec futura sint. Nam si res priores, quas prophetae vaticinati sunt, exitum non habuissent, ne posteriores quidem expectandae forent. Nunc si illae suis quaeque temporibus contigerunt, uti supradictum est, omnino hae pariter verae evadent.

Anonymi. Dicit reges decem, Alexandri successores usque ad Antiochum. Est autem animadvertendum, haud dici ex ipso decem cornua exorta, sed decem in eo cornua existere. Unum quippe Macedonum imperium, quamquam ditio in plures homines divisa fuit. Atque ut hos decem secundum chronica numeremus, Alexander primus; post eum Antigonus; deinde Demetrius; quartus Seleucus nicanor; quintus Antiochus cognomento soter; sextus huic homonymus, cognomento deus; septimus Seleucus callinicus; octavus Seleucus ceraunus; post quem nonus Antiochus magnus; decimus Seleucus philopator. Neque est mirandum, quod decem cornua simul viderit; neque arbitrandum, ut nonnullis placuit, decem uno tempore extitisse reges: sed quia propheta singulorum facta non erat persequuturus, sed de Antiocho tantum dicturus; illorum quidem nihil praeter nomina effatus est, statim vero transiliit ad res populi iudaici dicendas quae sub hoc contigerunt.

Dentes eius ferrei. Eudoxii. Ferrei ob forti-

(1) Sapienter Hieronymus epist. CXXI. 11. de Pauli apostoli dicto quodam scribens: *quae causa sit ut antichristus in praesentiarum non veniat, optime nostis. Nec vult aperte dicere romanum imperium destruendum, quod ipsi, qui imperant, aeternum putant. Si enim aperte audacterque dixisset, non veniet antichristus, nisi prius romanum deleatur imperium, iusta causa persecutionis in orientem tunc ecclesiam consurgere videbatur*. (2) De antichristo et de consummatione mundi duo extant Hippolyti nostri opuscula, in quibus item breviter explicantur Ne-

*

A μὲν διὰ τὴν ἰσχὺν, μεγάλοι δὲ διὰ τὸ εὐκα-
ταγώνιστον. — Δείκνυσιν ὡς οὐ δι' ἀσθένειαν
ὑποταγήσονται αὐτῷ οἱ ἡττημένοι· ἀλλ' αὐ-
τὸς διὰ μέγεθος δυνάμεως, πάντων τῶν λοι-
πῶν περιέσται· λέγει δὲ τὰ μὲν αὐτὸν ἐσθί-
B ειν, τὰ δὲ συμπατεῖν· ἵνα δείξῃ ὡς τοὺς μὲν
ἀνθισταμένους ὑποτάξει· ἔσονται δέ τινες οἳ
ϗ πρὸ τῆς ἐφόδου τὴν ὑποταγὴν ὁμολογήσουσι(1).
τῷ προφήτῃ τὰ κατὰ τὸν λαὸν σαφηνίζειν.
Προσενόουν τοῖς κέρασιν. Ἱππολύτου. Τουτέστιν
C ἀτενὲς ἑώρων πρὸς τὸ θηρίον, ϗ ἐθαύμαζον με-
τὰ τῶν λοιπῶν ἁπάντων ϗ τῶν κεράτων τὸν
ἀριθμόν· ἐξηλλαγμένη γὰρ παρὰ τὴν τῶν λοι-
πῶν θηρίων φύσιν ἦν ἡ τούτου θεωρία.
Ἐθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν. Σευήρου
D ἐκ τῶν κατὰ Ἀλέξανδρον(2). Τὸν μὲν γὰρ θεσ-
πέσιον Δανιὴλ εἶτα δὴ προφήτην ὡς ἐν τύποις
ϗ αἰνίγμασι ϗ ὁράσει προφητικῇ λέγοντα ἴσ-
μεν περὶ θεοῦ· ἐθεώρουν ἕως ὅτου θρόνοι ἐτέθη-
σαν, ϗ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο· ἀμέλει ϗ
E τὴν τρίχα αὐτοῦ φησιν εἶναι τῆς κεφαλῆς ὡσεὶ
ἔριον καθαρόν· οὕτω τύπος ἦν τὸ ὁρώμενον,
ὑπογράφων διὰ σωματικῶν ὄψεων τὸν ἀσώμα-
τον ϗ ἀΐδιον, τὸν εἰπόντα δι' ἑτέρου προφή-
του(3), ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα ϗ ἐν χερσὶ προ-
F φητῶν ὡμοιώθην.
Ὁ θρόνος αὐτοῦ, φλὸξ πυρός. Εὐδοξίου. Ὁ
γὰρ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον, φωτίζον
τοὺς ἀξίους, ἀναλίσκον τοὺς κατεφθαρμένους(4).
Οἱ τροχοὶ αὐτοῦ. Εὐδοξίου. Ἐφ' ἅρματος γὰρ
G φαίνεται ὡς ϗ τῷ Ἰεζεκιὴλ (5)· τούτῳ ὁ θρό-
νος ὑπὸ τροχούς· ἵνα εἴπῃ ϗ τὴν ἀκίνητον ἀξίαν,
δηλώσῃ δὲ ϗ τὴν διατρέχουσαν πρόνοιαν.
Βίβλοι ἀνεῴχθησαν. Κυρίλλου. Ὅτε γὰρ ἐν
εἴδει γέγονε τῷ καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς, τότε
H ϗ βίβλους ἀνέῳξεν ὁ πατήρ· ϗ ἀνῆκε μὲν τοῦ
κρίνεσθαι τοὺς ἐνόχους ἁμαρτίαις, ἔδωκε δὲ τοῖς
ἀνδριζομένοις τὸ ἐγγράφεσθαί τε ϗ ἐναριθμεῖσ-
θαι λοιπὸν τοῖς ἄνω χοροῖς, ϗ ἐν μνήμῃ κεῖσθαι.
Βασιλείου ἐπισκόπου. Τί ἄλλο δηλοῦσιν ἢ
I τὸ ἀνακινεῖσθαι ἐν τῷ ἡγεμονικῷ τῶν ἀνθρώ-
πων τοὺς περὶ τῶν πεπραγμένων τύπους, εἰς
τὸ μνημονεύειν ἕκαστον τῶν ἰδίων, ἵνα βλέ-
πωμεν δι' ἃ κολαζόμεθα.
Ὡσεὶ υἱὸς ἀνθρώπου. Εὐσεβίου Καισαρείας(6).
K Σαφῶς ἡγοῦμαι δηλοῦσθαι τὴν καθόλου κρίσιν,
ὅτε πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος ἄνθρωποι παραστήσον-
ται τῷ βήματι τοῦ χριστοῦ· μετὰ δὲ τὴν τῶν
τετελευτηκότων ἀναβίωσιν, ϗ μετὰ τὴν κατὰ
πάντων κρίσιν, ὁ ὁρώμενος τῷ Δανιὴλ υἱὸς
L ἀνθρώπου ἐπιστήσεται ἐπὶ νεφελῶν τὴν κατὰ
πάντων τῶν λαῶν καὶ φυλῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς
ἐξουσίαν τὴν καὶ βασιλείαν ἀγήρω ϗ ἀτελεύτη-
τον παραληψόμενος· ὡς ϗ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν
περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει λέγων· ὅτε δὲ ἔλθῃ ὁ
M υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ϗ πάν-
τες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ

tudinem, magni ob expugnandi facilitatem. Ostendit, nequaquam fore ut ei victi ob naturalem suam infirmitatem succumbant; sed reapse excessu virium ipsum ceteris praevaliturum. — Significat resistentes debellaturum; quosdam tamen ante expectatum incursum deditionem facturos.

8. *Considerabam cornua*. Hippolyti. Id est attente beluam contemplabar, mirabarque praeter cetera omnia cornuum quoque numerum. Quippe huius ferae aspectus a reliquarum omnium natura differebat.

9. *Aspiciebam donec throni positi sunt*. Severi ex libris contra Alexandrum. Inclytum Danielem prophetico spiritu afflatum, ex typis quibusdam et aenigmatibus atque visione de Deo dicentem novimus: aspiciebam donec throni positi sunt et antiquus dierum sedit. Tum etiam capillos eius niveae lanae instar memorat. Nimirum typus erat qui cernebatur, corporeo phantasmate incorporeum aeternumque oculis subiiciens; qui per alium prophetam dixit, ego visiones multiplicavi et in manu prophetarum assimilatus sum.

Thronus eius ignis ardens. Eudoxii. Noster enim Deus, flamma est comburens, bonos illuminans, improbos absumens.

Rotae eius. Eudoxii. In curru repraesentatur, velut etiam apud Ezecielem. Heic thronus rotis additus, ut et immobilis dignitas et providentia discurrens significetur.

10. *Libri aperti sunt*. Cyrilli. Cum in forma nostra Unigenitus apparuit, tunc libros pater aperuit: omissaque reorum damnatione, copiam fecit frugi hominibus semet inscribendi adnumerandique caelestibus choris, atque in album referendi.

Basilii episcopi. Quid aliud heic denotatur, nisi quod excitantur in hominum mentibus ideae, ut nostrorum singuli actorum meminerimus, et quam ob causam puniamur, perspiciamus?

13. *Quasi filius hominis*. Eusebii caesariensis. Manifeste nunciari arbitror universale iudicium, cum omnes ab orbe condito homines ante Christi tribunal sistentur. Porro autem post mortuorum resurrectionem, dictamque in omnes sententiam, ille, qui visus Danieli fuit, filius hominis in nubibus aderit, ut indeficientem aeternamque omnium populorum tribuumque potestatem ac regnum a patre accipiat. Sicuti ipse servator de se noster ait: tunc sedebit in throno gloriae suae, et congregabun-

---

bachodonosori et Danielis visiones. (3) Consonat Eusebius chron. l. 40.

(1) Virgilius: *tu regere imperio populos, Romane, memento,*
parcere subiectis et debellare superbos.

(2) Idem Severi opus citatur aliquando in catenis. (3) Os. XII. 10. (4) Hac imagine utitur Fronto epist. ad Ant. imp. lib. II. 12. fin. (5) Cap. I. (6) In hanc danielicam visionem filii hominis commentatur idem Eusebius, sed aliis verbis, hist. eccl. l. 4.

A θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσ-
θεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ τὰ ἑξῆς. συνά-
δει οὖν ταῦτα ταῖς ἐν χερσὶν μαρτυρίαις τῆς
τοῦ Δανιὴλ προφητείας καθ' ἣν λέλεκται, καὶ
ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώ-
B που ἐρχόμενος ἦν· καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμε-
ρῶν ἔφθασεν· καὶ προσηνέχθη αὐτῷ, καὶ ἐδόθη
αὐτῷ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ τὰ
ἑξῆς.

Ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Ἱππολύ-
C του. Παλαιὸν μὲν οὖν ἡμερῶν οὐχ ἕτερον λέγει,
ἀλλ' ἢ τὸν ἁπάντων κύριον καὶ θεὸν καὶ δεσπότην,
τὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ (1), τὸν παλαιοῦντα τὰς ἡμέ-
ρας, καὶ τὸν ὑπὸ χρόνων ἡμερῶν μὴ παλαιούμενον.

Κυρίλλου. Καὶ τί ἐστιν ἕως τοῦ παλαιοῦ
D τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν; ἆρα τοπικῶς; εἶτα πῶς
τοῦτο οὐκ ἀμαθές, ὅτι μὴ ἐν τόπῳ τὸ θεῖον;
πληροῖ γὰρ τὰ πάντα· τί οὖν ἐστι τὸ ἕως τοῦ
παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν; εἰς τὴν δόξαν
τοῦ πατρὸς δηλονότι ἔφθασεν ὁ υἱός· καὶ πόθεν
E τοῦτο ἐστιν ἰδεῖν, ἔφη πάλιν αὐτὸς ἐφεξῆς·
αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμὴ καὶ βασιλεία· ἤκουσε γὰρ
τοῦ πατρὸς λέγοντος, κάθου ἐκ δεξιῶν μου,
ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν πο-
δῶν σου (2).

F *Αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχή*. Εὐσεβίου. Οὐ μό-
νον τὴν τοῦ υἱοῦ ἀνθρώπου τὴν βασιλείαν ὁ προ-
φήτης θεσπίζει, ἀλλὰ καὶ πλείονα, περὶ ὧν φησι.

Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος. Ἱππολύ-
του. Τῷ οὖν ἰδίῳ υἱῷ ὁ πατὴρ πάντα ὑποτάξας
G τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ
πάντων ἀπέδειξεν αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πᾶσι
γινόμενον· πρωτότοκον ἐκ θεοῦ, ἵνα μετὰ τοῦ πα-
τρὸς υἱὸς θεοῦ ὢν ἀποδειχθῇ πρὸ ἀγγέλων,
ἵνα καὶ ἀγγέλων κύριος φανῇ· πρωτότοκον ἐκ
H παρθένου, ἵνα τὸν πρωτόπλαστον Ἀδὰμ ἐν αὐ-
τῷ ἀναπλάσσων δειχθῇ· πρωτότοκον ἐκ νεκ-
ρῶν, ἵνα ἀπαρχὴ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως αὐ-
τὸς γενηθῇ.

Ἥτις οὐ παρελεύσεται. Ἱππολύτου. Τὴν ἐξου-
I σίαν πᾶσαν τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς δεδομένην τῷ
υἱῷ ὑπέδειξεν, ὃς ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ κα-
ταχθονίων βασιλεὺς καὶ κριτὴς πάντων ἀποδέδει-
κται· ἐπουρανίων μέν, ὅτι λόγος ἐκ καρδίας
πατρὸς πρὸ πάντων γεγεννημένος ἦν· ἐπιγείων δέ,
K ὅτι ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώποις ἐγεννήθη, ἀναπλάσ-
σων δι' αὐτοῦ τὸν Ἀδάμ· καταχθονίων δέ, ὅτι
καὶ ἐν νεκροῖς κατελογίσθη, εὐαγγελιζόμενος ταῖς
τῶν ἁγίων ψυχαῖς, διὰ θανάτου θάνατον νικῶν.

Τέσσαρες βασιλεῖαι ἀρθήσονται. Ἄλλου. Ση-
L μειωτέον δὲ ὡς τὰς λοιπὰς βασιλείας καθαι-
ρεῖσθαι λέγει, δέχεσθαι δὲ τὴν βασιλείαν οὐ
τὸν ἐπὶ τῶν νεφελῶν ὀχούμενον, ἀΐδιος γὰρ τοῦ
Χριστοῦ ἡ βασιλεία, ἀλλὰ τοὺς ἁγίους· τότε
γὰρ ὁ Χριστὸς ἀληθῶς βασιλεύσει, οὐδενὸς ὄν-
M τος ἀντιτεταγμένου· οὐ τοῦ διαβόλου, τιμωρεῖ-
ται γάρ· οὐ τῆς ἁμαρτίας, ἀνῄρηται γάρ· οὐ

tur coram eo omnes gentes; et reliqua. Haec igitur consonant testimoniis quae nunc habemus in manibus Danielis prophetae, apud quem dicitur: et ecce aderat filius hominis in nubibus caeli. Item, donec antiquus dierum venit; oblatumque ac datum est ei imperium et honor et regnum; et reliqua.

Usque ad antiquum dierum pervenit. Hippolyti. Antiquum dierum haud alium ait quam omnium dominum et Deum ac regnatorem ipsius quoque Iesu Christi; qui dies antiquat, quin ipse lapsu temporum antiquetur.

Cyrilli. Quid est, usque ad antiquum dierum pervenit? Num de loco sermo est? Atqui absurdum est in loco Deum ponere, qui omnia implet. Quid ergo est, usque ad antiquum dierum pervenit? in gloriam scilicet patris devenit filius. Quod ipsum unde innotescat, idem postea propheta dicit; traditus est ipsi honor et regnum. Audivit enim patrem dicentem, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

14. *Tradita est ipsi potestas*. Eusebii. Haud solum filii hominis regnum propheta vaticinatur, verum et alias res de quibus verba facit.

Potestas eius, potestas aeterna. Hippolyti. Igitur proprio filio cuncta subiiciens pater, seu caelestia seu terrena, per omnia eum primogenitum inter omnes ostendit: nempe primogenitum ex Deo existentem, ut cum patre Dei filius demonstraretur ante angelos, atque ita angelorum quoque dominus appareret: primogenitum vero ex virgine, ut is primum hominem Adamum in se reformans monstraretur: primogenitum denique ex mortuis, ut primitiae resurrectionis nostrae in ipso fierent.

Quae non aboletur. Hippolyti. Potestatem omnem a patre filio impertitam significavit, qui caelestium terrestrium atque infernorum rex iudexque omnium renunciatus est: caelestium quidem, quia verbum e corde patris ante omnia genitum fuit: terrestrium, quia homo inter homines factus est, Adamum in semet ipso reformans: infernorum, quia inter mortuos quoque connumeratus fuit, nuntiatus nempe sanctorum animabus, morte mortem superans.

18. *Quattuor regna abolebuntur*. Anonymi. Adnotandum, quod reliqua regna deletum iri dicit, imperium autem non excipiendum ab eo qui nubibus vehitur (nam Christi aeternum est regnum) sed a sanctis. Tunc enim Christus vere regnabit nemine adversante; non diabolo, qui punietur; non peccato, quod abolebitur;

---

(1) Nempe quo sensu dixit Paulus I. Cor. xv. 28. *cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc et ipse filius subiectus erit ei*. Item dixit Christus Ioh. xiv. 28. *pater maior me est*. qua de re vide theologos; praecipue vero magnum Petavium de incarnat. VI. 8. §. 13, et de trin. II. 1, quo postremo loco dictum hoc evangelicum luculenter more suo illustrat. (2) Ps. cviiii. 1.

A τοῦ θανάτου, πέπαυται γάρ· καὶ ὁ μακάριος φησὶ Παῦλος (1) ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, ὡς παυθησομένων μὲν ἁπάντων τῶν μετὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ παρακοὴν γενομένων· ἀποκαταστηθησομένων δὲ τῶν πάντων εἰς
B τὸ ἀρχαῖον, ἐν οἷς περ ἦν τὰ πάντα πρὸ τῆς ἁμαρτίας· τὸ δὲ ἅγιοι ὑψίστου, ὡσανεὶ οὐκ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ τὰς διαίτας τῶν ἀνθρώπων ἐσομένας.

Αἱ ἀρθήσονται. Ἱππολύτου. Τῶν γὰρ τριῶν θη-
C ρίων ἤδη διαδραμέντων καὶ μεταστάντων, καὶ τοῦ ἑνὸς ἀκμὴν ἔτι ἐνεστῶτος, ἐὰν καὶ τοῦτο μεταρθῇ (2), παύεται λοιπὸν τὰ ἐπίγεια, ἄρχεται λοιπὸν τὰ ἐπουράνια, ἵνα τὸ τῶν ἁγίων ἀκατάλυτον καὶ αἰώνιον βασίλειον δειχθῇ· καὶ ὁ βασι-
D λεὺς οὐράνιος προφανῶς πᾶσιν ἐπιδειχθῇ, μηκέτι διὰ εἴδους ὡς ἐν ὁράσει βλεπόμενος, μήτε ἐν στύλῳ νεφέλης ἐπὶ κορυφῆς ὄρους ἀποκαλυπτόμενος, ἀλλὰ μετὰ δυνάμεων καὶ στρατιῶν ἀγγελικῶν ἔνσαρκος Θεὸς, καὶ ἄνθρωπος υἱὸς Θεοῦ,
E καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀπ' οὐρανῶν κριτὴς τῷ κόσμῳ παραγινόμενος.

Καὶ παραλήψονται τὴν βασιλείαν. Εὐσεβίου Καισαρείας. Συμβασιλεύοντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τῷ Θεῷ· τίνες δ' ἂν εἶεν οὗτοι, ἢ οἱ κληρονό-
F μοι τοῦ Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ (3); οἷς καὶ ἐπήγγελται, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, βασιλείαν ἐπισυστησομένην τὴν μετὰ τέσσαρας βασιλείας τὰς τῷ προφήτῃ ἑωραμένας, περὶ ὧν ὡς ἐν βραχέσιν ἀρτίως διειλήφαμεν· ἐντεῦθεν οἶ-
G μαι τὸν ἱερὸν ἀπόστολον Παῦλον ὁρμῆσθαι περὶ τῆς δευτέρας ἀφίξεως τοῦ Χριστοῦ γράφων τὰ τοιάδε (4)· ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ· καὶ τὰ ἑξῆς· ὁ δ' αὐτὸς
H ἀπόστολος καὶ τὴν ὑστάτην τοῦ ἀντιχρίστου ἄφιξιν τὴν καὶ ἀπώλειαν, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἔνδοξον παρουσίαν ἀκολούθως τῇ προφητείᾳ παρίστησι λέγων (5)· μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσει κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλ-
I θῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενα Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν
K ὅτι ἐστὶ Θεός· οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν· καὶ τὰ ἑξῆς· τοσαῦτα ὁ θαυμάσιος ἀπόστολος ἐν τοῖς περὶ συντελείας τοῦ βίου (6) διεξῆλθε λόγοις, τὰ διὰ τοῦ προφήτου Δανιὴλ περὶ τοῦ ἀντιχρίστου, καὶ
L τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐνδόξου βασιλείας τεθεσπισμένα πιστούμενος (7).

Καὶ ἐζήτουν περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τετάρτου. Ἱππολύτου. Καθὼς ἐθεάσαντες τὴν τετάρτην εἴπομεν βασιλείαν, ταύτην δηλῶν παρ' ἣν ἑτέ-
M ρα ἄλλη μείζων καὶ τοιαύτη βασιλεία ἐπὶ τῆς γῆς οὐκ ἐγήγερται, ἐξ ἧς μέλλει ἀναφύεσθαι δέ-

non morte, quae destruetur. Quare et beatus Paulus ait: quum regnum tradiderit Deo et patri, tamquam sublatis cunctis qui post Adami inobedientiam extiterunt, rebusque omnibus in pristinum quem ante peccatum obtinebant statum restitutis. Denique verba *sancti τοῦ altissimi*, significant quodammodo non in terra sed in caelo vitam hominum futuram.

Quae tollentur. Hippolyti. Tribus feris iam aufugientibus atque sublatis, una vero reliqua vires adhuc retinente, quae si pariter de medio tolleretur, res terrenae quieturae erant; incipit iam de caelestibus dicere, ut sanctorum indissolubile aeternumque regnum comprobetur: itemque ut caelestis rex palam omnibus demonstretur, haud iam specie aliqua tamquam viso conspectus, neque nubilae instar columnae in montis cacumine revelatus, sed cum virtutibus copiisque angelicis incarnatus Deus, et homo Dei filius, et filius hominis, mundi iudex caelo veniens.

Et regnum suscipient. Eusebii caesariensis. Nempe ipsi quoque cum Deo regnabunt. Quinam vero sunt hi, nisi heredes Dei, coheredes autem Christi? quibus item caelorum regnum promissum a Christo est, quod regnum nempe consurget post illa quattuor per visum prophetae oblata; de quibus breviter modo disseruimus. Hinc divum apostolum Paulum cepisse occasionem arbitror de secundo Christi adventu scribendi haec: in iussu, in voce archangeli et in tuba Dei descendet de caelo; et reliqua. Porro idem apostolus extremum quoque antichristi adventum sive perditionem, posteaque gloriosam servatoris nostri praesentiam, consentaneus vaticinio exhibet dicens: nemo vos ullo modo decipiat; nisi certe prius evenerit apostasia, et revelatus fuerit homo peccati seu perditionis filius, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostentans se tamquam sit Deus. Nonne meministis, me adhuc apud vos versantem haec dicere? et reliqua. Haec mirificus ait apostolus in sua de fine humani generis oratione; Danielis prophetae vaticinio de antichristo et de glorioso servatoris nostri regno fidem adstruens.

19. *Et de quarta belua scrutabar*. Hippolyti. Quartum hoc nuper diximus regnum, idque ostenditur omnium maximum, cui par nullum in orbe regnum extitit; e quo decem cornua ortura sunt, quodque in decem diademata

(1) I. Cor. XV. 24. (2) Romanum imperium ethnicum, sive antichristum, ut paulo ante cum Hieronymo diximus. (3) Confer Eusebii commentarium in Luc. p. 119. (4) I. Thess. IIII. 15. (5) II. Thess. II. 3. (6) Vox βίος apud Eusebium sollemnis pro *humano genere*, observante Montfauconio cap. 5. praef. ad Euseb. comm. in ps. (7) Recole dicta ab Hieronymo p. 203. n. 1.

A κέρατα, καὶ μερισθήσεται εἰς δέκα διαδήματα· καὶ ἐν αὐτοῖς ἕτερον μικρὸν κέρας ἀναφύσεται, ὅπερ ἐστὶ τὸ τοῦ ἀντιχρίστου· καὶ ἐκριζώσει τρία τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· τουτέστι τοὺς τρεῖς βασιλεῖς ἀνελεῖ, Αἰγύπτου, Λιβύων τε
B καὶ Αἰθιόπων, βουλόμενος ἑαυτῷ περιποιεῖσθαι τὴν πᾶσαν βασιλείαν· ὅσπερ κρατήσας τῶν λοιπῶν κεράτων ἑπτὰ ἄρχεται λοιπὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀλλοτρίου καὶ πονηροῦ πνεύματος φυσιωθεὶς πόλεμον ἐγείρειν κατὰ τῶν ἁγίων, καὶ πάντας
C πανταχοῦ διώκειν, βουλόμενος ὑπὸ πάντων δοξάζεσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι ὡς θεός.

Ἕως ἦλθεν. Ἱππολύτου. Παραγινομένου λοιπὸν ἀπὸ οὐρανοῦ κριτοῦ τῶν κριτῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων, ὃς μεταστήσει πᾶσαν τὴν τοῦ
D ἀντικειμένου ἀρχὴν καὶ δύναμιν, καὶ καταφλέξει πάντας αἰωνίῳ πυρὶ κολάζων· τοῖς δὲ δούλοις αὐτοῦ καὶ τοῖς προφήταις καὶ μάρτυσι καὶ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν δώσει τὸ αἰώνιον βασίλειον. — Τουτέστι ἀτελεύτητον ἕξουσι τῶν ἀγαθῶν τὴν
E ἀπόλαυσιν.

Ἕως καιροῦ, καὶ καιρῶν, καὶ ἥμισυ καιροῦ. Ἱππολύτου. Ὅπερ σημαίνει τρία ἔτη καὶ ἥμισυ.

Ἀπολιναρίου. Καιρὸν φησὶν ἐνιαυτὸν ἕνα (1)· καιροὺς δύο ἔτη· ἥμισυ καιροῦ μῆνας ἕξ· και-
F ροὺς δὲ καιρῶν ἄλλους καιροὺς ἕξ, τουτέστιν ἑξάμηνα ἕξ· ὡς πολυπλασιαζομένους τοὺς ἓξ ἐπὶ ἓξ γίνεσθαι μῆνας λϛ· καὶ ἥμισυ καιροῦ λέγει μῆνας τρεῖς, ὡς τοὺς πάντας εἰρημένους λθ, οἳ γίνονται πάντες ἔτη τρία καὶ μῆνες τρεῖς· το-
G σοῦτος γὰρ χρόνος συνάγεται ἀφ' οὗ ὁ Ἀντίοχος κακῶς διέθηκε τοὺς Ἰουδαίους, ἄχρις οὗ εἰς τὴν προτέραν τοῦ θεοῦ λατρείαν ὁ λαὸς κατέστη (2)· καὶ δείξομεν καιρὸν τοῦτον περαιούμενον, ἡνίκα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν ἑρμηνεύειν δεῖ.

H Ἀπολέσαι ἕως τέλος. Ἀμμωνίου. Εὐθὺς γὰρ μετὰ τὸν ἀντίχριστον τὸ τέλος· καὶ μάτην πλανῶνται οἱ Ἰουδαῖοι (3) λέγοντες, ὅτι μέλλουσι χίλια ἔτη κρατεῖν σὺν τῷ ἀντιχρίστῳ· τρία ἥμισυ μόνον ἔτη μέλλοντος αὐτοῦ κατασχεῖν.

I Ὅρασις ὤφθη πρός με. Εὐδοξίου. Οὐκέτι ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, ἀλλ' ὅρασις ὤφθη μοι· ἐν προκοπαῖς γινόμενος, καὶ μετὰ τὰς ἐν ὕπνοις ὁμιλίας, καὶ τῆς καθ' ὕπαρ ἀξιούμενος.

Μετὰ τὴν ὀφθεῖσάν μοι κατ' ἀρχήν. Εὐδο-
K ξίου. Ἐδείχθησαν γάρ μοι φησὶ τὰ ῥηθέντα οὐχ ὕπαρ ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὕπνους.

Ἐπὶ τοῦ οὐβάλ. Εὐδοξίου. Ἡ κατὰ τοὺς ἄλλους ἑρμηνευτὰς ἐπὶ τοῦ οὐλαίδ (4), τουτέστι πύλην ἐπὶ γέφυραν τοῦ ποταμοῦ κειμένην· τοῦ-
L το γὰρ διερμηνεύεται. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἐνταῦθα καὶ τὴν ὄψιν ὁρᾷ, τοῦ θεοῦ δεικνύντος ὡς τῆς αὐτῶν ἱκεσίας ἐπακούσας· τήν τε ἄνοδον αὐτοῖς χαρίζεται, καὶ μετὰ ταῦτα πάσχοντας κακῶν ἐξαρπάξει τῶν δεινῶν. — Ἐπειδὴ τὰ
M προρρηθέντα ἐν τῇ πρὸ ταύτης ὁράσει εἰς μακροὺς αἰῶνας ἔμελλε τελεσιουργεῖσθαι, καὶ ὀψὲ

distribuetur. Atque inter illa cornua, parvum aliud enascetur, quod est antichristi: idque tria ante se nata cornua loco depellet, reges videlicet Aegypti, Libyae, atque Aethiopiae; dum sibi uni universum regnum adserere nititur. Victis autem reliquis septem cornibus, extraneo deinde improboque spiritu inflatus bellum conflare incipit adversum sanctos, et ubique omnes persequi; dum sibi ab omnibus honorem tribui, Deumque se coli vult.

22. *Donec venit*. Hippolyti. Adveniente deinde e caelis iudicum iudice, regumque rege, qui universam adversarii dominationem viresque evertet, cunctosque poenae obnoxios aeterno igne comburet; servis autem suis et prophetis atque martyribus cunctisque sui reverentibus aeternum regnum attribuet. – Id est immortali felicitatis possessione fruentur.

25. *Usque ad tempus et tempora et dimidium temporis*. Hippolyti. Significat tres annos cum dimidio.

Apolinarii. Tempus dicit pro anno uno; tempora pro annis duobus; dimidium temporis pro mensibus sex; tempora temporum pro aliis temporibus sex, idest semestribus sex: ita ut e sex in sex ductis fiant menses XXXVI. Dimidium temporis dicit menses tres, ita ut summa sit mensium XXXIX, qui sunt anni tres cum totidem mensibus. Tantum est enim temporis intervallum, ex quo Antiochus Iudaeos vexavit usque ad pristinum Dei cultum in populo instauratum. Nos vero tempus eiusmodi elapsum demonstrabimus, quum dierum numerum interpretari opus fuerit.

26. *Supremo exitio pessumdare*. Ammonii. Ilico enim post antichristum finis rerum. Stulteque halucinantur Iudaei, qui mille annis se regnaturos aiunt cum antichristo. Nam tres tantum cum dimidio annos ipse cum potestate futurus est.

1. *Visio mihi oblata est*. Eudoxii. Haud iam in noctis visione, sed visio mihi oblata est. Proficit enim, ita ut post somniorum colloquia, vigilibus quoque visis potiatur. Cap. VIII.

Post illam mihi principio exhibitam. Eudoxii. Priora mihi non per veram visionem sed in somniis ostensa fuerunt.

2. *Iuxta ubal*. Eudoxii. Sive secundum alios interpretes iuxta ulaid, nempe portam ponti fluviatili impositam. Sic enim hoc verbum converti solet. Et paulo post. Heic visione potitur, Deo significante se illorum precibus annuisse; reditumque iis largiri; posteroque tempore malis quae supervenient erepturum. – Quia res in hac visione praedictae nonnisi post multa

(1) In chronico a me edito p. 8. annus dicitur χρόνος. (2) Recole quae dixi ad Polychronium p. 133. n. 3. (3) Recte Ammonius Iudaeis imputat regni millenarii fabulam, ut facit etiam Hieronymus ut dixi p. 177. n. 4. Et quidem aetate nostra lusitanus ille vir doctus equidem, sed chimaericis opinionibus plus aequo indulgens, a quo nuper virtae millenariorum instaurari visae sunt, nomen cum re iudaicum Iosaphat ben-ezra sibi imposuit. (4) Lege dicta p. 130. n. 3.

A ποτε εἰς πέρας ἀφικνεῖσθαι, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ καιροῦ τῆς προφητείας, μέχρι τῶν τῆς προφητείας συμπερασμάτων, πολλοῦ τοῦ αἰῶνος τρέχοντος, καὶ μηδενὸς μεταξὺ γεγενημένου, μηδὲ μία πίστις παρέχηται, τὴν μέσην ἔκβασιν
B τὴν κατὰ τοῦ ἔθνους γενομένην ἀριδηλότατα μηνύσας ὁ λόγος τοῦ προφήτου, πίστιν ἐπιτέθεικε τοῖς εἰς ὕστερον γενομένοις· πάλιν τε τὰ ὕστερον γενησόμενα, πίστιν τοῖς ἐπὶ τελευτῇ τῶν πάντων ἀπεξεμένοις. — Τὸ οὐλαὶδ τὸ αὐ-
C τό ἐστι τῷ οὐβαλουλὰ (1) μετὰ προσθήκης τοῦ σημαίνειν κατὰ ἀνατολάς.

Τὸ ἓν ὑψηλότερον τοῦ ἑτέρου. Ἄλλου. Οὐ μὴ φησιν ἴσα ἦν ἀμφότερα, θάτερον δὲ ἑτέρου ὑπερεῖχεν.

D Ἀμμωνίου. Διὰ τοῦ μείζους εἶναι ἐν ἀξίᾳ τοὺς πέρσας τῶν μήδων.

Οὐχ ἁπτόμενος τῆς γῆς. Ἀπολιναρίου. Ἀντὶ τοῦ σὺν εὐκολίᾳ πάσας τὰς νίκας κατώρθου, ὑπόπτερος τρόπον τινὰ διατρέχων τὴν
E οἰκουμένην.

Ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐν ὁρμῇ. Ἀπολιναρίου. Τὸ ἀνδρεῖον δείκνυσι τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὸ ἐν ταῖς μάχαις ὀξύ· οὐ γὰρ κατὰ σχολὴν ᾔει, ἀλλ᾽ ὡς ἐξ ἐπιδρομῆς ἅπαντας αἱρῶν τοῖς
F ἀπαντῶσιν ἦν φοβερός· δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ τῶν ζώων τὰ παραδείγματα· τὸν μὲν γὰρ πέρσην Δαρεῖον κριῷ παρέβαλεν, ὡς νωθρότερον· τὸν δὲ Ἀλέξανδρον τράγῳ, ὡς ὀξὺν ἐν ταῖς πράξεσιν.

G Εὐδοξίου. Σημαίνει ὡς ἔφην τὴν περσῶν καὶ τὴν μακεδόνων ἀρχήν· γνωρίζει δὲ νῦν Δαρεῖον τὸν πέρσην καὶ Ἀλέξανδρον τὸν μακεδόνα· οὗτος γὰρ τὴν τῶν περσῶν εἷλε βασιλείαν, καθελὼν αὐτῶν τὴν δυναστείαν.

H Φελμονί. Εὐδοξίου. Τὴν ἑβραίαν φωνὴν τέθεικε τῷ φλεγμονί (2)· ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν τῷ φιλμονὶ τῷ προσφιλεστάτῳ τὸ ἐφεστῶτι κατ᾽ ἐξοχήν, τῷ ταῦτα δεικνύντι.

Ἕως πότε ἡ ὅρασις στήσεται. Εὐδοξίου. Λέ-
I γει δὲ ὅτι τούτων γινομένων, εἶδε τινὰ ἑστῶτα, καὶ ἕτερον ἐρωτῶντα πόσον χρόνον ἔσται τούτων, ἐν ᾧπερ τὰ τῆς ἱερᾶς θυσίας παυθήσεται· ὁ δὲ ἀσεβείᾳ πάντας ὑπερβαλλόμενος, κρατήσει· ὁ δὲ ναὸς βατὸς ἔσται τοῖς
K παρανόμοις· καὶ ὁ λαὸς πείσεται τὰ προλαβόντα· ὡς γὰρ οὐ μέχρις ἀπειλῆς ἱσταμένων τῶν δειχθέντων, οὐκ εἰς ἱκετηρίαν ἐχώρησεν, ἀλλὰ τὸν χρόνον μόνον αἰτεῖ γνῶναι καθ᾽ ὃν πέρας ἕξει τὰ προῤῥηθέντα.

L Τὸ κέρας τὸ μέγα. Εὐδοξίου. Μοναρχίᾳ τιμηθεὶς, καὶ μονοκέρωτι παραβληθεὶς, καὶ οὐ κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν δυναστεύσας.

Καὶ τοῦ συντριβέντος. Εὐδοξίου. Συνετρίβη φυσικῇ ἀκολουθίᾳ πεπτωκὼς, οὐχ ὑπὸ πολε-
M μίων ἀναιρεθείς.

Οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. Εὐδοξίου. Ἐπειδὴ

saecula ad exitum deducendae erant, ac sero demum concludendae, ne dum ingens aevum interiacet a vaticinio dicto ad eius exitum, nihilque interim interponitur, fides rerum elevaretur, medios nunc populi iudaici eventus clarissime innuens divinus prophetae sermo, fidem posterioribus quoque adstruxit. Rursus ea quae posthinc accident, fidem iis arrogabunt quae omnium extrema fient. — *Ulaid* idem est quod *ubalula*, quo incremento significatur orientalis plaga.

3. *Aliud alio excelsius*. Anonymi. Haud aequalia cornua erant, sed alterum prae altero eminebat.

Ammonii. Quia Persarum maior quam Medorum dignitas.

Terram non attingens. Apolinarii. Expedite victorias cunctas retulit, alis veluti orbem terrarum pervadens.

6. *Impetum fecit in eum*. Apolinarii. Fortitudinem Alexandri denotat et in procliis celeritatem. Non enim paulatim progrediebatur, sed veluti ex incursione omnibus superveniens, adversarios terrore consternabat. Id ipsum animalium quoque typi declarant: nam persa Darius arieti comparatur, quia ignavior; Alexander hirco, quia ad gerendas res celerior.

Eudoxii. Significat, ut dixi, Persarum Macedonumque imperium: et quidem nominatim Darium persam et Alexandrum macedonem; qui postremus Persarum ditionem occupavit eorumque dynastiam sustulit.

13. Eudoxii. Hebraicam vocem posuit phlegmoni, pro phelmoni, id est carissimo, praesidenti per antonomasiam, sive haec demonstranti.

Quamdiu visio stabit? Eudoxii. His actis ait se vidisse quemdam stantem; item alium interrogantem quanto tempore permanebunt; id est quamdiu sacrificium cessabit; itemque scelestissimus ille dominabitur; et ab impiis templum proculcabitur; et populus adversos casus patietur. Et nunc quidem dum res intra minas consistit, in preces non effunditur, sed tempus tantummodo edoceri optat quo vaticinii finis aderit.

21. *Cornu magnum*. Eudoxii. Monarchia praeditus, unicornio exaequatus, neque naturali ordine regnans.

22. *Fractoque illo*. Eudoxii. Confractum est naturali ordine decidens, non ab hostibus revulsum.

Non in fortitudine eius. Eudoxii. Quia ne-

---

(1) Incrementum quidem pertinet ad hebr. אבל אולי. Ceterum quonam pacto id significet *orientem*, haud scio an in arabica lingua quaerendum videatur, in qua أولة est *principium*; quod interdum solere pro *oriente* cognoscimus etiam ex hieronymianae interpretationis varietatibus ps. LXVII. 33, ubi קדם modo *oriens* dicitur in codicibus modo *principium*. (2) Quid heic dicat Eudoxius, haud satis scio. Nam hebraicum vocabulum est ipsum *phelmoni*.

A μηδεὶς κατ' ἐκεῖνον, ᾗ ἐπειδὴ μηδεὶς υἱὸς αὐτοῦ· ἄκουε γὰρ τοῦ πατριάρχου λέγοντος (1)· Ῥουβὶν πρωτότοκός μου ἰσχύς μου· πρὸς τὸ πλῆθος δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ βεβασιλευκότων, τὸν Ἀντίοχον ὕστερον ὀνομάζει, οὐχ ὡς κατὰ πάν-
B των τελευταῖον γενόμενον· ὄγδοος γὰρ ἦν μετὰ Ἀλέξανδρον· ἐκ δὲ τῆς ἀρχῆς τῶν μακεδόνων βασιλείας ἄχρι τῆς βασιλείας Ἀντιόχου, τριάκοντα καὶ δύο διαδοχαί (2). ἐπειδὴ οὖν ἐννέα λοιπὸν ὑπολείποντο διαδοχαὶ (3), λέγει ἐπ' ἐσ-
C χάτων τῆς βασιλείας τοῦτον μέλλειν γίνεσθαι. – Ἐν γὰρ τούτοις ἐσώζετο καὶ τοῦ τετελευτηκότος ἡ ἐξουσία· καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· τουτέστιν οὐ παῖδες αὐτοῦ τὴν βασιλείαν διαδέξονται, ἀλλ' ἕτεροι· οὐκ ἔκγονοι μὲν ἐκεί-
D νου, προσήκοντες δὲ τῷ γένει.

Ἐπ' ἐσχάτῳ τῆς βασιλείας αὐτῶν. Εὐδοξίου. Χρόνοις δέ φησιν ὕστερον τῆς Ἀλεξάνδρου βασιλείας, ἡνίκα εἰς ἔσχατον παρανομίας ἐλάσουσιν οἱ ἰουδαῖοι· ὁπηνίκα καὶ ἀσύγγνω-
E στα πταίοντες, ἐπισπάσονται τὴν ἄνωθεν δίκην.

Βασιλεὺς ἀναιδὴς προσώπῳ. Εὐδοξίου. Τότε δέ φησι χώραν ἕξει ἡ κατ' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου θρασύτης· οὕτω γὰρ αὐτὸν ὀνομά-
F ζει, ὡς ἐξεναντίας ἱστάμενον τῷ δεσπότῃ.

Συνιῶν προβλήματα. Εὐδοξίου. Τουτέστιν ἐπινοίας εὑρίσκων κατὰ τοῦ λαοῦ.

Κραταιὰ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ. Εὐδοξίου. Ἄμαχός τις φησὶ φανεῖται αὐτοῦ ἡ δύναμις.

G Οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. Εὐδοξίου. Τουτέστιν, εἰς τοσοῦτον δέ φησιν ἥξει δυνάμεως, οὐκ ἀνθρωπίνῃ ῥώμῃ, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγχώρησιν, ἥ τις ἐστὶ διὰ τὰς τοῦ λαοῦ παρανομίας.

H Θαυμαστὰ διαφθερεῖ. Εὐδοξίου. Τουτέστι τὰ παράδοξα τοῦ ναοῦ ἀνασπάσει· τό τηνικαῦτα γὰρ τόν τε ναὸν ἐσύλησε, καὶ τὰ ἀπόρρητα τῶν ἁγίων ἐγύμνωσεν.

Καὶ κατευθυνεῖ. Εὐδοξίου. Τουτέστιν ἅπαν-
I τα ἀκολύτως διαπράξει· ἐπὶ γὰρ τοῖς προτέροις κατορθώμασι μεγάλα φρονῶν, τολμηρότερον τοῖς δευτέροις ἐγχειρεῖ καὶ διαφθείρει. – Ἐντεῦθεν φησὶ κεκαυχωμένος, καὶ ταῖς κατὰ τοῦ λαοῦ ἐπάρσεσι διαφθείρει.

K Ὁ ζυγὸς τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ κατευθυνεῖ. Εὐδοξίου. Τουτέστιν ἅπαντας ὑποτάξει· ἑκάστου διὰ τὸν προλαβόντα φόβον αὐτομάτως ὑπείκοντος τῇ ἐκείνου δεσποτείᾳ.

Δόλος ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Εὐδοξίου. Τὴν γνώ-
L μην ἐνταῦθα διαβάλλει· ὡς γὰρ φίλος εἰσελθὼν, τὰ ἐχθρῶν διέθηκε ἰουδαίους.

Μεγαλυνθήσεται. Εὐδοξίου. Τουτέστι μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον φρονήσει κατὰ τοῦ θεοῦ.

M Δόλῳ διαφθερεῖ πολλούς. Εὐδοξίου. Οὐ γὰρ πάντων ὑπηγάγετο τὴν γνώμην, ἀλλὰ πολ-

mo ex ipso, et filius eius nullus. Audi patriarcham dicentem. Ruben primogenitus meus, fortitudo mea. Iam ex numero eorum qui ante ipsum regnarunt, Antiochum postremo loco nominat, non quod ultimus hic regnaverit; fuit enim post Alexandrum octavus. Ab ortu autem macedonici regni usque ad Antiochum duae supra triginta dynastiae fuerunt. Quoniam igitur novem deinceps supererant successiones, idcirco ait Antiochum in postremis fuisse regibus. – In his quippe conservabatur extincti potentia. Quod vero ait, non in fortitudine eius, haud a filiis eius regnum exceptum iri portendit, sed ab aliis; nequaquam posteris eius, sed genere tantum adfinibus.

23. *Sub extremam regni eorum periodum*. Eudoxii. Postremis macedonici imperii temporibus, quum in summam impietatem Iudaei venerint, quumque indignis venia criminibus se impiaverint, divinam ultionem contra se provocabunt.

Rex facie impudenti. Eudoxii. Tunc Antiochi impudentia emerget. Sic enim eum appellat quasi qui oculos Dominum contra erexerit.

Peritus problematum. Eudoxii. Insidiarum contra populum nostrum auctor.

24. *Vis eius valida*. Eudoxii. Insuperabile robur eius videbitur.

Non in fortitudine sua. Eudoxii. In tantam, inquit, potentiam veniet haud sane humanis viribus, sed Dei concessione propter populi scelera.

Mirabilia corrumpet. Eudoxii. Mira quaeque templi ornamenta detrahet. Tunc enim templum diripuit, et arcana sancta nudavit.

Dirigetur. Eudoxii. Cuncta nemine impediente faciet. Nam primis victoriis elatus, audacius reliqua adgredietur pessumque dabit. – Exin inquit fastu tumidus adversus populum consurget eumque vastabit.

25. *Iugum catenae eius dirigetur*. Eudoxii. Omnes sibi subiiciet; singulis timore correptis, ultroque illius dominationi se submittentibus.

Dolus in manu eius. Eudoxii. Heic Antiochi vituperat animum, qui urbem amici specie ingressus, hostem se Iudaeis exhibuit.

Magnificabitur. Eudoxii. Praeter humanam conditionem contra Deum insolescet.

Dolo multos corrumpet. Eudoxii. Non enim omnium mentes de sana sententia deduxit, sed

(1) Gen. XLVIII. 3. (2) Consentit prorsus Eudoxius cum chronicis tabulis Eusebii, cuius vide editionem mediol. p. 255 – 260. (3) Scilicet usque ad Philippum Syriae regem ultimum. Euseb. p. 260.

A λεὺς τῶν εὐσεβούντων κατέσφαξεν. – Σπουδάσει φησὶν ἅπαν ἐξαλεῖψαι.

Ἐπ' ἄρχοντα ἀρχόντων στήσεται. Εὐδοξίου. Ἵνα εἴπῃ τῷ Θεῷ μαχήσεται· ἄρχοντα γὰρ τῶν ἀρχόντων αὐτὸν τὸν Θεὸν λέγει.

B Ἀπολιναρίου. Πρὸς Θεόν φησι θρασυνεῖται, καὶ κατὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ τολμήσει.

Ὡς ᾠὰ ἐν χειρὶ συντρίψει. Ἀπολιναρίου. Ἵνα εἴπῃ ἀπονητὶ αὐτὸν καθέξει.

Ἡ ὅρασις τῆς ἑσπέρας καὶ τῆς πρωϊνῆς. Ἀπο-
C λιναρίου. Ταῦτα δέ φησιν ἐν τοσούτῳ χρόνῳ πληρωθήσεται ἐν ὅσῳ προλαβὼν ἐδείχθη σοι. καὶ ἐνταῦθα δὲ οὐκ εἶπε καὶ ἡ ὅρασις τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τῆς ἑσπέρας καὶ τῆς πρωΐας, δεικνὺς ὡς ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ἐτῶν, καὶ τὰς ἡμέ-
D ρας καὶ τὰς νύκτας ἀριθμεῖσθαι βούλεται (1).

Σφράγισον τὴν ὅρασιν. Ἄλλου. Τουτέστι μὴ ἔκπυστα ποιήσῃς τὰ δειχθέντα, ἐπεὶ μηδὲ κατὰ τὸ παρὸν ἔσται, χρόνοις δὲ πολλοῖς ὕστερα· ὅσα γὰρ ἐλυσιτέλει τῷ λαῷ μανθά-
E νειν παραυτίκα, ἐδίδασκε· δήλη γὰρ γινομένη ἡ κατὰ τῶν ἀσεβούντων τιμωρία, σωφρονεστέρους ἐποίει τοὺς ἀγνώμονας· ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐτύγχανον ὄντες, ἐπόθει δὲ ὁ προφήτης ἀκοῦσαι τὰ κατ' αὐτούς,
F ἐγνώσθη μὲν αὐτῷ τὰ χρόνοις ὕστερον ἐσόμενα· οὐκ ᾠήθη δὲ δεῖν γνῶναι τὸν λαὸν τὰ εἰρημένα, ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδος καταστάντες γνωσιμαχήσωσι πρὸς τὴν ἄνοδον.

G Ἀνέστην. Εὐδοξίου. Φησὶ τὸ ἀνέστην καὶ ἐποίουν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως, ἐπὶ τοῦ μετ' αὐτὸν βασιλέως Δαρείου καὶ Κύρου· οὐκ εὐθὺς παρὰ πόδας, ἀλλὰ καὶ ἀνέστην φησί, καὶ ἐκοιμήθην, καὶ ἐμαλακίσθην, καὶ μυρίοις προσωμί-
H λησα πράγμασι· καὶ πολὺς ἐγένετο χρόνος ἐν τῷ μεταξὺ (2)· καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν ἐν τοῖς βασιλείοις γενόμενος ἐποίουν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως· καὶ οὐδὲ οὕτως ἐξέφαινόν μου τὴν ὅρασιν· ἐπειδὴ μηδεὶς ἦν ὁ συνιέναι δυνάμενος·
I καὶ ἐθαύμαζον τὴν ὅρασιν· καὶ ταῦτα φησὶν ἔπραττον, ἄγαν ἐκπληττόμενος ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῶν ὀφθέντων· καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιῶν· ᾔδει δέ φησιν οὐδεὶς ἕτερος πλὴν ἐμοῦ.

Cap. VIIII. Ἀπολιναρίου. Ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου, ἀν-
K τὶ τοῦ ἔκρινα καὶ ὥρμησα, ὡσανεὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ προσιών. – Ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν καταλλαγὴν δι' ἐλέους· ἐλέῳ γὰρ ὀργὴ παύεται· καὶ εἰ προείρηται παυσομένη, οὗτος ὁ τρόπος τοῦ παύσασθαι αὐτὴν καὶ οὐχ ἕτερος· οὐ
L τοίνυν ἄνευ τῶν δεήσεων καὶ νηστειῶν προσεδόκησεν ἔσεσθαι τὸ ὡρισμένον· ἐπειδὴ ἅπαξ ὥριστο, ἀλλὰ τὴν ὁδὸν τοῦ γενέσθαι αὐτὰ πορεύεται· οἱονεὶ παρρησίαν πρὸς τὴν αἴτησιν ἐκ τῆς προφητείας λαβών· ἐπεὶ πολλάκις καὶ ἀποτρέ-
M πει τὴν προσευχὴν ἡ κατάκρισις· λέγοντος τοῦ Θεοῦ τῷ Ἱερεμίᾳ (3), μὴ προσεύχου περὶ τοῦ

tamen pios multos interemit. – Dabit sedulam operam ut universum genus nostrum deleat.

Contra principum principem consurget. Eudoxii. Deum bello appetet. Principem principum dicit Deum.

Apolinariii. Adversus Deum sanctosque audacia efferabitur.

Sicut ova manu conteret. Apolinarii. Nullo eum labore cohibebit.

26. *Vespertini matutinique temporis visio*. Apolinarii. Haec inquit tanto intervallo, quantum dictum est tibi, complebuntur. Heic autem non dixit visionem dierum, sed vespere et mane, ut ostenderet se et dies et noctes numerare in annorum percensenda ratione.

Visionem sigillo muni. Anonymi. Ne in vulgus ostenta efferas, quia haec in praesenti non contingent, sed longo tempore post. Ceteroqui quae scire interim populum intererat, edocuit. Nam poena quae palam impiis decreta est, vecordes homines ad officium vocabat. Nunc cum gens in captivitate detinebatur, propheta autem futuros eius casus cognoscere avebat, haud libuit vaticinia ad populi notitiam protrahi, ne is forte spem bonarum rerum desperatione commutaret, atque ad reditum torperet.

27. *Surrexi*. Eudoxii. Ait surrexi regiisque officiis manum admovi, nempe sub aequalibus sui regibus Dario et Cyro. Non statim; sed surrexi, inquit, et decubui, et langui, permultisque negotiis operam dedi; multumque interim temporis elapsum est. Post haec rursus in regio palatio diversans regia munera exsequebar. Neque tamen visionem meam propalavi, quam nemo intelligere poterat. *Mirabarque visionem*. Atque haec, inquit, agebam admiratione visorum defixus. *Nec erat qui intelligeret*. Nemo me excepto rei guarus erat.

3. Apolinarii. Dedi faciem meam, id est decrevi et cucurri tamquam Deo obviam pergens. – Ut fieret Dei ad misericordiam commutatio. Is enim clementia iram placat. Quod si supra dixit placatam iram fuisse, placandi modus praeter iam dictum nullus est. Non ergo sine precibus et ieiuniis rem decretam perfectum iri sperabat. Quoniam id semel decretum erat, exsequendi eius viam insistit, fiduciam veluti ad deprecandum ex vaticinio capiens. Nam saepe lata sententia preces ipsas respuit; dicente Domino Hie-

---

(1) Lege Polychronium p. 133. (2) Danielem sub Cyro clarum diximus cum Hamartolo ad Polychron. p. 145. Illo autem Hamartoli loco dicitur Daniel, quo tempore cum Cyro collocutus est, fortasse iam senex et indicam regionem incoluisse γεγηρακὼς ἤδη εἰς τὴν ἰνδικὴν ἰδιάζει χώραν. (3) Cap. VII. 16. XIIII. 11.

A λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ ἀκούσομαι· καὶ πρότερον
τῷ Σαμουὴλ (1) ἕως πότε πενθεῖς ἐπὶ Σαούλ;
κἀγὼ ἀπώσομαι αὐτόν· ἀλλ' ὅταν τὴν ἀπό-
φασιν εἶδεν πληρωθεῖσαν, καὶ τὸν καιρὸν αὐ-
τοὺς καλοῦντα πρὸς τὴν ἐπάνοδον, τότε προσ-
B εύχεται· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐν νηστείᾳ καὶ ἐν
σάκκῳ καὶ ἐν σποδῷ· καὶ ὅπερ ἐπ' ἀνθρώπων
συμβαίνειν ἔθος, τοῦτο καὶ ἐπὶ θεοῦ πεποίηκε·
καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐπειδὰν τινὰς ἴδωμεν τοὺς αὐτῶν
οἰκέτας μετὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἁμαρτήματα εἰς
C δεσμωτήριον ἐμβαλόντας, οὐκ εὐθέως, οὐδ'
ἐν ἀρχῇ τῆς κολάσεως τὴν ἱκετηρίαν προσάγο-
μεν, ἀλλ' ἀφέντες ὀλίγας αὐτοὺς ἡμέρας σω-
φρονισθῆναι, τότε προσίεμεν τοῖς δεσπόταις,
ἔχοντες τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ συμμαχίαν (2)· τοῦτο
D δὲ καὶ ὁ προφήτης ἐποίησεν.

Ὁ φυλάσσων τὴν διαθήκην σου. Ἀπολινα-
ρίου. Τί ποιεῖς ὦ προφῆτα, ὑπὲρ ἀνθρώπων
ἡμαρτηκότων καὶ προσκεκρουκότων πρεσβεύων,
τῶν φυλαττόντων τοὺς νόμους μέμνησαι; οὐκ
E ἀνάξιοι συγγνώμης οὗτοι, παραβαίνοντες αὐ-
τοῦ πανταχοῦ τὰς ἐντολάς; ἀλλ' οὐ διὰ
τούτους ταῦτα λέγω φησίν, ἀλλὰ διὰ τοὺς προ-
γόνους τοὺς ἄνωθεν· ἐκείνοις ἐπηγγείλατό φησι
καὶ ὑπέσχετο, οἳ καὶ τὰς ἐντολὰς ἐφύλαξαν.
F ἐπεὶ οὖν οὐδὲν ἔχουσιν οὗτοι δικαίωμα σωτη-
ρίας, διὰ τοῦτο μέμνημαι τῶν προγόνων.

Ἡμάρτομεν. Ἀπολιναρίου. Μία γὰρ τοῖς
ἁμαρτάνουσιν ἀπολογία μόνη μετὰ τὰ ἁμαρ-
τήματα ὑπολείπεται τὸ τὰς οἰκείας ἁμαρτίας
G ὁμολογεῖν (3)· σὺ δέ μοι σκόπει καὶ τοῦ δικαίου
τὴν ἀρετήν, καὶ τῶν ἰουδαίων τὴν ἀγνωμοσύ-
νην· ὁ μὲν γὰρ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδὼς πονη-
ρόν, καταδικάζει μετὰ πολλῆς ἑαυτὸν σφο-
δρότητος· οἱ δὲ μυρίων γέμοντες κακῶν, τοὐ-
H ναντίον ἐποίουν, λέγοντες, ἐφυλάξαμεν τὰ
προστάγματά σου· καὶ νῦν μακαρίζομεν ἀλλο-
τρίους· καὶ ἀνοικοδομοῦνται ποιοῦντες ἀνομή-
ματα (4)· ὥσπερ γὰρ τοῖς δικαίοις ἔθος, μετὰ
τὰ δικαιώματα μετριάζειν, οὕτω τοῖς πονηροῖς
I μετὰ τὰ ἁμαρτήματα ἐπαίρεσθαι (5).

Ἐγρηγόρησε κύριος ἐπὶ κακίαν, καὶ ἐπήγαγεν
αὐτά. Εὐδοξίου. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμεῖς ἐπικαθεύ-
δομεν τοῖς οἰκείοις κακοῖς, ὁ θεὸς ἐπεγρηγόρη-
σε τούτοις, φέρων ἐφ' ἡμᾶς τῶν κακῶν τὴν δί-
K κην· ἀλλ' οὐκ αὐτὰ τὰ κακά· καὶ ὁμωνύμως
κακὰ προσαγορευόμενα, ὡς ἐπώδυνα ταῦτα ἐ-
ποίησε θεός· οὐ χαίρων τῇ τιμωρίᾳ, ἀλλὰ
χρώμενος ὅροις δικαιοσύνης.

Εὐδοξίου. Τὸ ἔτι μου λαλοῦντος, εὐχαρι-
L στίας ἐστὶν ὑπόθεσις, καὶ ἔκφρασις τῆς τοῦ θεοῦ
φιλανθρωπίας.

Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Γαβριὴλ πετόμενος· Ἱππολύτου.
Ὁρᾷς πῶς ὁ προφήτης τὴν ὀξύτητα τῶν ἀγγέλων
πετεινῷ πτερωτῷ ὁμοιοῖ διὰ τὸ κοῦφον καὶ ἐλα-
M φρόν, ἅτινα πνεύματα πεταμένα ταχέως πρὸς
τὰ κελευόμενα ὑπακούουσι.

remiae, ne ores pro populo hoc, quia non sum auditurus. Et olim Samueli, quamdiu Saulem flebis? ego eum sum reiecturus. Nunc ergo decretum iam exsequendum cernens, tempusque ad postliminium Iudaeos revocans, orat propheta; neque id perfunctorie, sed cum ieiunio et cilicio et cinere. Iam quod inter homines accidit, idem et apud Deum tunc factitatum est. Nos enim cum ab aliquibus servos in carcerem detrudi videmus ob multa et magna peccata, non statim neque sub poenae initio deprecationem adhibemus; sed transactis aliquot emendationis diebus, tum demum dominos deprecaturi adimus, ope temporis freti. Ita nunc se gessit propheta.

4. *Qui foedus tuum conservas*. Apolinarii. Quid agis propheta? pro peccatoribus contumacibusque hominibus supplicans, legis custodiam memoras? Nonne hi venia indigni sunt, qui praecepta illius usquequaque violant? Atqui, inquit, non horum causa sic loquor, sed maiorum veterum; quibus Deus revelationes promissionesque fecit, quique praecepta etiam observaverunt. Ergo quia hi nullum habent salutis ius, idcirco maiorum memini.

5. *Peccavimus*. Apolinarii. Unica peccantium defensio post peccata relinquitur culpae propriae confessio. Et vide, quaeso, iusti hominis virtutem, ac Iudaeorum vecordiam. Ille enim nullius criminis sibi conscius, magnopere se ipsum damnat: hi innumeris sceleribus pressi, secus agebant, dicentes: praecepta tua custodivimus; nunc vero beatos alienigenas dicimus, qui aedificantur dum peccatis indulgent. Nam sicuti iustorum consuetudo est post recte facta modeste se gerendi, ita impiorum post scelera superbiendi.

14 *Evigilavit Dominus super malitiam, et adduxit eam*. Eudoxii. Quoniam, inquit, in peccatis dormivimus, evigilavit adversus haec Dominus, ultionem de nobis capiens. Neque tamen malitia adducta, peccatum ipsum est; sed uno nomine, duplici significatu, *malitia* usurpatur. Heic autem rem molestam fecit Deus; haud equidem puniendo gaudens, sed clementiae potius moderatione utens.

Eudoxii. Locutio *adhuc me loquente* cum gratum beneficio celeri animum prodit, tum Dei erga homines benivolentiam declarat.

21. *Et ecce vir Gabriel advolans*. Hippolyti. Viden ut propheta angelorum pernicitatem pennatae avi comparet propter levem scilicet expeditamque naturam? Illi enim ceu volucres spiritus dicto celeriter obtemperant.

(1) I. reg. XVI. 1. (2) Laudabilis intercedendi pro servorum poenis mos! (3) Notabilis de confessione peccatorum sententia. (4) Malach. III. 15. (5) Sic etiam in litterarum republica sapientissimus quisque moderatissime de se plerumque opinatur, stultissimus superbissime.

A Πετόμενος. Ἄλλου. Τὸ τῆς πτήσεως σχῆμα τάχους ἐστὶ σύμβολον.

Ὡσεὶ ὥραν θυσίας ἑσπερινῆς. Εὐδοξίου. Ὅτι ἐπὶ τοσαύτην ὥραν διαμείνας ὁ ἄγγελος, μετὰ τὸ ἀφικέσθαι, ἐν ᾗπερ εἰκὸς ἦν θυσίαν ἐκπληρω-
B θῆναι, ἤρξατο τῶν πρὸς αὐτὸν λόγων· τὸ δὲ ἥψατο καὶ συνέτισε, βούλεται εἰπεῖν ὅτι προπαρεσκεύασέ με συνιέναι τὰ λεγόμενα.

Ἀμμωνίου. Ἐπειδὴ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν ἔμελλεν ἐλθεῖν ὁ χριστὸς, ἵνα γένηται ἡ ὑπὲρ
C τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας θυσία, εἰκότως καὶ ὁ Γαβριὴλ τοιαύτῃ ὥρᾳ ὤφθη τῷ Δανιὴλ, ὁ τῆς τοῦ λόγου σαρκώσεως εὐαγγελιστὴς καὶ κῆρυξ.

Νῦν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σε σύνεσιν. Εὐδοξίου. Ἐντεῦθεν φησὶ ἤρξατο τῶν πρὸς ἐμὲ
D λόγων διδάσκων, ὡς οὐ νῦν ἀπεστάλη πρὸς ἐμὲ, ἀλλὰ πάλαι, ἡνίκα καὶ τῆς προσευχῆς ἡψάμην· Ταῦτα δὲ λέγει ὁ ἄγγελος, ἀπαλλάττων αὐτὸν τῶν λογισμῶν, καθ' οὓς τὴν αἰτίαν ἐζήτει, ὅτου περ ἕνεκεν Θεὸς μὴ δεξάμενος αὐ-
E τοῦ τὴν ἱκεσίαν εὐθέως αὐτῷ τοῦτο ἐγνώρισεν.

Ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι. Εὐδοξίου. Ἅμα γάρ φησι προσεύχεσθαι ἤρξω, καὶ ἀπεστάλην ἐγὼ μηνῦσαί σοι ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν λαόν.

Ὅτι ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν εἶ σύ(1). Εὐδοξίου. Ἐ-
F παινεῖ γάρ σου ὁ Θεὸς ταύτην τὴν πρόθεσιν· ὁ γοῦν Σύμμαχος ἀνὴρ ἐπιθυμητὸς ἡρμήνευσεν· οὐδὲν γὰρ οὕτως εὐδοκιμεῖν ποιεῖ παρὰ Θεῷ ὡς ἡ περὶ τοὺς ὁμοφυεῖς πρόνοια (2).

Σφραγίσαι ἁμαρτίας. Ἀμμωνίου. Χριστοῦ
G παραγινομένου λύεται ἡ ἁμαρτία τοῦ κόσμου. — Χριστοῦ γὰρ ἐλθόντος οὐκέτι νόμῳ στοιχεῖ καὶ προφήτῃ· τέλος γὰρ νόμου χριστὸς εἰς δικαιοσύνην. — Διὰ τῆς τοῦ πνεύματος ἐπιφοιτήσεως σφραγίζονται οἱ χριστιανοὶ, ἀνακαινιζόμενοι εἰς
H τὸ κατ' εἰκόνα. — Διὰ τοῦ μυστικοῦ ὕδατος ἀπαλείφονται αἱ ἁμαρτίαι. — Διὰ μετανοίας ἱλασμὸς καὶ συγχώρησις γίνεται ἁμαρτιῶν, καὶ δικαιοῦταί τις ἐκ πίστεως ὁ μὴ δυνηθεὶς ἐξ ἔργων δικαιωθῆναι νόμου· — ἅγιος ἅγιος ὁ χρι-
I στὸς, χριόμενος οἰκονομικῶς διὰ τὴν σάρκα.

Ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα. Εὐσεβίου. Τὸ ἄκριτον καὶ παράνομον αὐτῶν διαβάλλουσα(3)· οὕτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θυσίας καὶ τῆς σπονδῆς συμβεβηκέναι φήσεις· ὀρθῶς μὲν καὶ κατὰ νόμον
K πρὸ τοῦ πάθους τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτελουμένης διὰ τὴν εἰς ἔτι τότε τὰ τῶν ἁγίων τόπων ἐφορῶσαν δύναμιν· περιῃρεθείσης δὲ αὐτίκα μετὰ τὴν αὐτοῦ τελείαν καὶ θεοπρεπῆ θυσίαν, ἣν προσενήνοχεν αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρ-
L τιῶν ἡμῶν· αὐτός τε ὢν ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου εἰς θυσίαν πᾶσιν ἀνθρώποις (4)· κατὰ τὰ καινὰ μυστήρια τῆς καινῆς διαθήκης παραδοθείσης, τὰ τῆς παλαιᾶς περιῄρετο· ὁμοῦ γὰρ τὸ πληροῦσθαι τὸ φάσ-
M κον λόγιον, καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία, τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης περιῄρετο.

Advolans. Anonymi. Schema volatus symbolum est celeritatis.

Circa horam sacrificii vespertini. Eudoxii. Quia usque ad tam serotinam horam manens post adventum angelus, quum sacrificium peragendum esset, coepit prophetam alloqui. Quod vero ait *tetigit et edocuit*, significat, ad ea quae dicebantur intelligenda me comparavit.

Ammonii. Quoniam extremis diebus venturus erat Christus, qui fieret pro mundi salute victima; apte hac hora Danieli apparuit Gabriel, qui Verbi quoque incarnationis nuncius ac praeco est.

22. *Nunc egressus sum ut intelligentia te imbuerem*. Eudoxii. Hinc nuncius initium mecum loquendi fecit, aitque se haud nunc sed multo ante ad me missum fuisse, nempe statim ac ego precari cepi. Haec autem dicit angelus, prophetae cogitationibus occurrens, qui causam sciscitabatur, cur Deus precibus eius haud statim exceptis, sibi rem patefecisset.

23. *Veni nunciaturus*. Eudoxii. Statim ac, inquit, orare coepisti, missus sum ad casus populi omnes nunciandos.

Quia vir desideriorum es tu. Eudoxii. Collaudat enim Deus hoc tuum consilium. Symmachus *vir desiderabilis* interpretatus est. Nihil adeo gratos Deo nos facit, quam providentia erga homogeneos.

24. *Ut signentur peccata*. Ammonii. Christo adveniente peccatum mundi solvitur. — Post Christi adventum nullus legis vel prophetae usus est. Finis enim legis Christus ad iustitiam. — Spiritus adventu signantur christiani, renovati secundum eius imaginem. — Mysticis aquis peccata eluuntur. — Per paenitentiam fit venia remissioque peccatorum, fideque iustificatur, qui lege non poterat. — Sanctus sanctus Christus, mystice unctus per incarnationem.

26. *Delebitur unctio*. Eusebii. Vanam iam et praeter legem unctionem coarguens: quod idem de sacrificiis et de foedere factum dices. Haec enim recte legitimeque peragebantur ante servatoris nostri passionem, quia virtus adhuc caelestis loca sancta obsidebat. Verum eadem mox sublata fuerunt, propter illud perfectum Deoque dignum sacrificium, quo semet ipse obtulit pro peccatis nostris. Est enim is agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, hostia nimirum pro cunctis hominibus. Novis mysteriis novo foedere inito, antiquum exolevit. Simul ac enim oraculum illud completum est " et roborabit foedus multis hebdomada una ", antiquum foedus desivit.

---

(1) Duplex est huius loci interpretatio Hieronymi. ep. XXII. 10: *ideo desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiae non bibit*. Iterum ep. XLVII. 1: *legimus sanctum Danielem appellatum desideriorum virum et amicum Dei, quia mysteria eius scire desideravit*. (2) Sic ait etiam Cicero pro Ligario cap. XII. (3) Ita in utroque codice. (4) Confer Euseb. demonstr. ev. VIII. 2. p. 385. ed. Colon.

A Ἀμμωνίου. Ταῦτα εἰς τὸν ἀντίχριστον ὁρᾷ, ὃς μετὰ τὴν τοῦ χριστοῦ παρουσίαν, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, οὐκέτι ἐᾷ χριστιανὸν ποιῆσαι βάπτισμα.

Ἐν κατακλυσμῷ. Ἀμμωνίου. Κατακλυσμὸν
B λέγει τὸ πλῆθος τοῦ ὄντος λαοῦ μετὰ τοῦ ἀντιχρίστου, τῶν πολεμούντων τοῖς ἁγίοις ἕως τῆς συντελείας.

Δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία. Ἀμμωνίου. Τοῦτο λέγει ὅτι πολλοὺς τῶν ἰουδαί-
C ων καὶ τῶν πιστῶν ἔχουσιν οἱ περὶ Ἐνὼχ, πεῖσαι μὴ πεισθῆναι τῷ πλάνῳ, ἀλλὰ δυναμωθῆναι εἰς τὸ ἀντιστῆναι αὐτῷ. — Ἑβδομάδα μίαν λέγει τὰ ἑπτὰ ἔτη, ἐν ᾗ Ἠλίας καὶ Ἐνὼχ ἔρχονται, καὶ μενοῦσι τρία ἥμισυ ἔτη· καὶ ἔρχεται ὁ ἀν-
D τίχριστος καὶ φονεύσει αὐτούς· καὶ μένει καὶ αὐτὸς ἄλλα τρία ἥμισυ ἔτη· καὶ τότε ἥξει ὁ χριστὸς, τέλος λαμβάνοντος τοῦ αἰῶνος. — Διὰ Ἠλίαν λέγει καὶ Ἐνὼχ, περὶ ὧν καὶ Ἰωάννης εἶπεν ἐν τῇ ἀποκαλύψει (1), καὶ δώσω τοῖς δυσὶ
E μάρτυσί μου. καὶ προφητεύσουσι ἡμέρας χιλίας σξ περιβεβλημένοι σάκκους (2).

Σευήρου. Βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως φαμὲν τὸν ἀνδριάντα ἐκεῖνον ὃν ἔστησεν Ἀδριανὸς ὁ βασιλεὺς ῥωμαίων ἔνδον ἐν τῷ ναῷ πολιορ-
F κήσας τὴν Ἱερουσαλήμ· βδελύγματα γὰρ ἔθος καλεῖν τῇ γραφῇ τὰς χειροποιήτους μορφὰς, καὶ τὰ τῆς ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας ἀγάλματα. καθὰ καὶ ὁ Μανασσῆς ἐν τῇ ᾠδῇ (3) λέγει, στήσας βδελύγματα, καὶ πληθύνας προσοχθίσμα-
G τα· ἄμεινον δὲ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸν ἀντίχριστον εἰρῆσθαι· ἐπειδὴ μὴ δὲ πάντα τὰ ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τοῦ εὐαγγελίου κείμενα ῥήματα δυνατὸν ἑρμηνεῦσαι κατὰ τὴν τῆς ἱστορίας ἀπόδοσιν· περὶ ἐκείνου γὰρ καὶ ἀπόστολος
H Θεσσαλονικεῦσιν ἐπιστέλλων ἔλεγεν (4), ὡς ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα· ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, ἀποδει-
I κνύντα αὐτὸν ὅτι ἐστὶ Θεός· τόπος γὰρ ἅγιος ὁ ναὸς ὁ ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ προσαγορεύεται· τὰ γὰρ αὐτὰ ῥήματα τοῦ εὐαγγελίου, δυνατὸν καὶ ἱστορικῶς λαβεῖν, ὡς περὶ τῆς ἐρημώσεως καὶ ἁλώσεως ἑρμηνεία τῆς Ἱερουσαλήμ.

K Ἀληθινὸς ὁ λόγος κ. τ. λ. Εὐδοξίου. Ἐπειδὴ λόγοι δυνάμεως ἀπούσης τὸ ἀσθενέστερον ἔχουσιν, ἔργα δὲ λόγων πίστις καὶ ἔργων νόμος σύνεσις, εἰκότως ὅλα λέγει· ὅτι καὶ λόγῳ κεχαρίτωτο, καὶ πράξει τετίμητο, καὶ συνέσει
L κεκόσμητο. — Μεγάλῃ γὰρ δυνάμει τετίμηται, καὶ δόξῃ κεχαρίτωται, καὶ συνέσει δεδόξασται, τῇ τῶν προλαβόντων, τῇ τε τῶν παρόντων, τῇ τε τῶν μελλόντων κοσμεῖσθαι· καὶ προγνώσει γεγραμμένῃ καὶ χρόνοις τὴν ἑαυτοῦ προφη-
M τείαν κοσμῆσαι ἀξιωθείς.

Ἄρτον οὐκ ἔφαγον. Ἀμμωνίου. Διδάσκει ὁ

26. *Delebitur chrisma*. Ammonii. Haec antichristum spectant, qui post Christi adventum, novissimis diebus, haud iam patietur christianum celebrari baptisma.

In inundatione. Ammonii. Inundationem dicit populi turbam quae antichristum sectabitur, quaeque sanctos usque ad finem bello lacesset

27. *Roborabit pactum multis hebdomada una*. Ammonii. Hoc ait quia multis Iudaeorum atque fidelium suadebit Enochus ne deceptori credant, sed animos adversus eum obfirment. — Hebdomadam dicit septennium, quo Elias Enochusque venient, manebuntque annos tres cum dimidio. Tum vero aderit Christus, et saeculi consummatio. Sic loquitur ob Eliam atque Enochum, de quibus etiam Iohannes in apocalypsi sic: dabo testibus meis duobus, qui diebus MCCLX prophetabunt induti saccis.

Severi. Abominationem desolationis dicimus statuam illam quam intra templum posuit Adrianus Romanorum imperator Hierosolymis captis. Namque abominationem appellare solet scriptura imagines manu factas, atque ethnicae superstitionis simulacra. Sicuti etiam Manasses in sua precatione ait: qui statui abominationes, et multiplicavi offensiones. Sed melius est abominationem desolationis antichristum intelligere. Nam neque omnia quae in illo evangelii loco dicuntur verba, explicare licet secundum historiae praeteritae traditionem. Nam de antichristo etiam apostolus ad Thessalonicenses scribens aiebat: revelabitur homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne id quod dicitur Deus aut quod colitur. Locus sanctus templum Hierosolymorum appellatur. Iam ipsa evangelii verba intelligere licet etiam historice, ita ut de vastitate et excidio Hierosolymorum sermo sit.

1. *Verus sermo etc.* Eudoxii. Quia sermones absque potentia infirmi sunt, factaque fidem verbis arrogant, operumque lex prudentia est, merito haec omnia dicit; nempe quod Daniel gratia sermonis donatus fuerit, et efficacia praeditus, et prudentia ornatus. — Magna potentia exornatus fuit, et gloria gratiosus effectus, et prudentia praeteritorum, praesentium, ac futurorum temporum cumulatus: qui tum scripta divinatione tum testimonio temporum ut vaticinium suum illustraretur, meruit. Cap. X.

3. *Panem non degustavi*. Ammonii. Docet

(1) Cap. XI. 3. (2) Indae christiani opus chronicum amisimus de LXX Danielis hebdomadis usque ad X. Severi annum supputatis, ut Eusebius nos docet hist. VI. 7. (3) De apocrypha Manassis precatione legat studiosus lector quae A. Fabricius in cod. pseudepigr. V. T. p. 1100. sq. praecipueque in bibl. gr. ed. nov. tom. III. p. 732. sq. eruditissime scripsit. Nunc autem accedit Ammonii auctoritas eam precationem laudantis: atque aio praeterea, me in graecis codicibus vaticanis saltem decem, haud recentis aetatis eandem deprehendisse; quorum in uno scholiis quoque brevissimis et anonymis declarabatur; in altero transferebatur etiam in latinam linguam, ita tamen ut a vulgato latino textu differret. Extat eadem precatio in bibliis quoque armeniacis. (4) Ep. II. 2.

A προφήτης ὅτι μεγάλη ἀρετὴ ἡ νηστεία ϗ ἡ κα-
κοπάθεια σὺν προσευχῇ (1) δι' ὧν τις ἀξιοῦται
ϗ ὀπτασιῶν ἔσθ' ὅτε.

Ἀνὴρ εἷς ἐνδεδυμένος βαδδίν. Σεβήρου.
Ταῦτα δὲ πάντα τὸ δυσδιάκριτον ϗ δυσέφικ-
B τον ἐνέφαινε τῶν ὁράσεων, καὶ τὸ διάφορον
τῶν ἐκβάσεων πρὸς πολλὰς βασιλείας, ϗ τοῦ
μέλλοντος χρόνου καιροὺς μεριζόμενον· τοῦτο
γὰρ ἥ τε ποικιλία τῶν ὑλῶν, ϗ ἡ συγκεχυμέ-
νη ϗ ἄσημος φωνὴ τοῦ ὄχλου συνίστη· διὸ ϗ
C συνέσεως ἐδεῖτο πρὸς τὰ λεγόμενα, ϗ ἤκου-
σε, σύνες ἐν τοῖς λόγοις οἷς ἐγὼ λαλῶ πρὸς
σέ· εἰ δὲ πρὸς τὰς ἐπιφαινομένας ὄψεις νο-
μίσωμεν εἶναι ϗ τὴν οὐσίαν αὐτῶν, ἀνάγκη ϗ
ποικίλους αὐτοὺς ὑπολαμβάνειν ϗ ὑλικούς· ϗ
D ταῦτα αὔλους ϗ ἁπλοῦς, ὡς ἀσωμάτους ὑπάρ-
χοντας· λειτουργικὰ γάρ εἰσι πνεύματα πάν-
τες εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι διὰ τοὺς μέλ-
λοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν (2).

Ἀμμωνίου. Τὸ βαδδὶν ποικίλον σημαίνει χι-
E τῶνα, οἷοί εἰσιν οἱ πιστοὶ οἱ ἐν τῷ ποικίλῳ
τῶν ἀρετῶν διαπρέποντες, οὓς ὁ χριστὸς φορεῖ
ὡς ἱμάτιον. – Ἐνδυσάμενος τοὺς πιστοὺς ὁ Θεός,
περισφίγγει αὐτοὺς τῷ εὐαγγελίῳ τῷ τιμίῳ καὶ
καθαρῷ, ὥστε πιστεῦσαι εἰς τὴν ἀνάστασιν·
F ὀφὰζ (3) γὰρ ἑρμηνεύεται καθαρόν.

Τὸ σῶμα αὐτοῦ ὡσεὶ θαρσεῖς (4). Εὐδοξίου. Ὡς
χρυσίον τὸ ἐκ Θαρσεῖς εὐδοκιμώτερον τοῦ ἄλ-
λου· διόλου δὲ τὸ παράδοξον γνωρίζει τοῦ ὀφ-
θέντος. – Τὸ θαρσεῖς χρυσόλιθον ἔφη· ὁ δὲ
G ἑβραῖος κυανὸν τὸ χρῶμα λέγει.

Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ ὅρασις ἀστραπῆς.
Ἀμμωνίου. Ὡς κριτοῦ αὐστηρόν ἐστι τὸ πρό-
σωπον ϗ πυρῶδες· κατὰ γὰρ τοῦ ἀντικειμένου
καυστικὸν ὁρᾷ· ἢ ὅτι πλήρης ὢν πνεύματος
H ἁγίου, τὰ ἐν καρδίᾳ ὁρᾷ. – Οἱ βραχίονες τὰ
ἄνω μέλη δηλοῦσιν, ὅ ἐστι τοὺς προπάτορας· τὰ
δὲ σκέλη, τοὺς νῦν πιστούς· μία γὰρ ἡ τῶν
προπατόρων ϗ ἡ τῶν νῦν τάξις.

Καὶ ἡ φωνὴ τῶν λόγων. Ἱππολύτου. Πάντες
I γὰρ σήμερον οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες τὰ λόγια
χριστοῦ φθεγγόμεθα, ὡς διὰ στόματος αὐτοῦ
λαλοῦντες τὰ ὑπ' αὐτοῦ προστεταγμένα.

Καὶ ἴδον ἐγώ. Ἱππολύτου. Τοῖς γὰρ ἁγίοις
φοβουμένοις αὐτόν, αὐτοῖς μόνοις ἑαυτὸν ἀπο-
K καλύπτει· εἰ γάρ τις δοκεῖ ϗ ἐν ἐκκλησίᾳ νῦν
πολιτεύεσθαι, φόβον δὲ Θεοῦ μὴ ἔξει, οὐδὲν τοῦ-
τον ὠφελεῖ ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους σύνοδος.

Ὑπελείφθην μόνος. Ἀμμωνίου. Οἱ γὰρ ἄπι-
στοι οὐ γνώσονται τὸν χριστόν, ἀλλὰ φεύξονται·
L οἱ δὲ πιστοὶ ὄψονται αὐτόν, φωτιζόμενοι ὑπ'
αὐτοῦ, ὡς ϗ ὁ πιστὸς Δανιήλ.

Ἰδοὺ χεὶρ ἁπτομένη μου. Ἀμμωνίου. Ἡ χεὶρ
σημαίνει τὴν ἐκ μέρους γνῶσιν τῆς ἀληθείας,
τὴν εὐαγγελικήν. – Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ χριστὸς
M ὁ μέλλων ἀναστῆσαι πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων
γένος.

propheta magnam esse ieiunii virtutem cum precatione coniunctam; quas ob res visionibus quoque fit interdum homo dignus.

5. *Vir indutus baddin*. Severi. Haec omnia difficultatem obscuritatemque visionum produnt. Item diversus complurium regnorum exitus, et futurorum temporum subdvisa spatia. Huc spectat etiam materiarum diversitas, et confusus atque indistinctus turbae clamor. Quamobrem intelligentia opus erat; audiitque, intellige sermones quos ego loquor tibi. Quod si ad apparentium visionum normam substantiam quoque angelorum exigeremus, opus esset eos varios materialesque existimare, quum tamen materiae sint expertes atque simplices et sine corpore. Sunt enim omnes ministri spiritus in eorum auxilium missi qui hereditatem capient salutis.

Ammonii. Baddin variegatam significat tunicam, cuiusmodi fideles sunt, qui varietate virtutum splendent, quos Christus vestis instar gestat. – Induens fideles Deus, ornat eos evangelio pretioso et puro, ut credant resurrectioni. Ophaz enim explicatur purus.

6. *Corpus eius ut tharsis*. Eudoxii. Ut aurum Tharsis delatum, quod ceteris probatius est. Generatim autem mirificam describit apparentiam. – Tharsis dicit pro chrysolitho. Hebraicus caeruleum colorem dicit.

Facies eius ut fulguris visio. Ammonii. Utpote iudicis, severus est vultus et flammeus: nam iudex reum acerbe intuetur. Vel quia quum sancto spiritu plenus sit, corda rimatur. – Brachiis denotantur superiora membra, id est patriarchae; cruribus huius temporis fideles. Unus est autem patrum posterorumque ordo.

Et vox sermonum. Hippolyti. Universi modo, qui in eum credimus, Christi oracula effamur, ore veluti eius dicentes quae ab eodem fari iubemur.

7. *Videbam ego*. Hippolyti. Solis enim, qui se reverentur, sanctis semet revelat. Quod siquis nunc in ecclesia versari videtur, quum sit Dei timore alienus, nihil huic proderit sanctorum sodalitas.

8. *Solus relictus sum*. Ammonii. Namque increduli Christum non agnoscent sed fugient: fideles eum cernent, lumine eius illustrati ut fidelis Daniel.

10. *Ecce manus tetigit me*. Ammonii. Manus significat partiariam veritatis agnitionem, nempe evangelicam. – Ipse enim est Christus, qui universum hominum genus a morte revocaturus est.

(1) Legendus est Hieronymus epist. XXII. LIIII. 6, quarum posterius Theophili alexandrini est. (2) Hebr. I. 14. (3) *Ophaz* Hieronymo aurum est ep. XXXVII. 6. Et quidem is septem auri vocabula apud Hebraeos esse adfirmavit ep. XXV. 14, et comm. in Hierem. lib. II. cap. X. (4) Hieron. ep. XXXVII. 1: *tharsis Aquila chrysolithum, Symmachus hiacynthum interpretatur*.

A Κακωθῆναι ἐναντίον κυρίου. Ἀπολιναρίου.
Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν παραμονὴ κάκωσιν ἔχει σώ-
ματος ἀμελουμένου· δεκτὴ δέ ἐστι, καὶ δεκτὴν
ποιεῖ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ μένοντος, καὶ ἐπὶ σω-
τηρίαν ψυχῆς ἡ παραμονή· οὐκ εὐθὺς εὑρίσ-
B κεται τὸ ζητούμενον, κἂν εὐθὺς ὁ τῆς ζητή-
σεως ἀκουσθῇ λόγος, τοιούτου ὄντος τοῦ οἰκέ-
του εἶπεν ὁ Δανιήλ.

Ἠκούσθησαν οἱ λόγοι σου. Ἱππολύτου. Ὅρα
πόσον ἰσχύει εὐλάβεια ἀνδρὸς δικαίου, ἵνα τὰ
C μήπω μέλλοντα φανερωθῆναι ἐν κόσμῳ, τούτῳ
μόνῳ ὡς ἀξίῳ ἀποκαλυφθῆναι.

Ἀμμωνίου. Ἐπειδὴ ἠκούσθη ἡ δέησίς σου,
ὥστε ἀποσταλῆναι τὸν λαὸν, βουλὴ ἐγίνετο
περὶ τούτου· καὶ πάντων λεγόντων μὴ ἀποστα-
D λῇ ὁ λαὸς, μόνος ὁ Μιχαὴλ ἀντέστη, ὃς ἦρ-
χεν ὑμῶν ἐν γῇ Αἰγύπτου.

Καὶ ἰδοὺ Μιχαήλ. Ἱππολύτου. Τί δέ ἐστι Μι-
χαὴλ, ἀλλ᾽ ἢ ὁ ἄγγελος ὁ τῷ λαῷ περιδεδομέ-
νος; ὡς λέγει τῷ Μωυσεῖ, οὐ μὴ πορευθῶ μεθ᾽
E ὑμῶν ἐν τῇ ὁδῷ, διὰ τὸ τὸν λαὸν σκληροτρά-
χηλον εἶναι· ἀλλ᾽ ὁ ἄγγελός μου πορεύσεται
μεθ᾽ ὑμῶν.

Ἦλθον συνετίσαι σε. Ἀπολιναρίου. Τὰ μὲν
τῆς ἀνόδου φησὶν ἀναντίρρητα ἔσται, τοῦ Θεοῦ
F τοῦτο κελεύσαντος· ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ πολλῆς τῆς
περὶ τὸν λαὸν ἐπιθυμίας καὶ τὰ μετὰ ταῦτα
μανθάνειν ἐσπούδακας, ἰδοὺ σοι διδάσκαλος
τῶν ἀγνοουμένων παρέστηκα. — Τὰ γὰρ μέχρι
συντέλειαν ἦλθε δηλώσων αὐτῷ· οὐχ ὡς οἱ
G ἄφρονες φασὶ τὰ ἕως Ἀντιόχου (1)· ὅτι ἰδοὺ ἡ
ὅρασις εἰς ἡμέρας· ἴσθι δὲ φησὶν ὡς τὰ ῥη-
θησόμενα οὐκ αὐτίκα τέλος ἕξει, ἀλλὰ χρό-
νοις ὕστερον ἀποβήσεται.

Ἐν τῷ λαλῆσαι αὐτόν. Ἀπολιναρίου. Τοῦτο
H ἐπανάληψις τῶν προκειμένων ἔοικεν εἶναι.

Ὡς ὁμοίωσις υἱοῦ ἀνθρώπου. Ἀμμωνίου.
Προθεωρεῖ τὴν σάρκωσιν τοῦ μονογενοῦς, υἱὸν
ἀνθρώπου ὀνομάζων τὸν μέλλοντα γενέσθαι
υἱὸν τῆς ἁγίας Μαρίας καὶ ἐνανθρωπῆσαι.

I Ἥψατο τῶν χειλέων μου. Ἀπολιναρίου. Τουτ-
έστι δέδωκέ μοι παῤῥησίαν πρὸς τὸ φθέγξασ-
θαι· τὸ γὰρ ὁμοιογενὲς ὑπὲρ τὸ θαῤῥῆσαι φαί-
νεται αὐτῷ.

Ἐστράφη τὰ ἐντός μου. Ἱππολύτου. Ἔδει γὰρ
K ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου τὰ ἄνω κάτω γίνεσθαι·
ἵνα καὶ τὰ κάτω εἰς τὰ ἄνω ἐλθεῖν δυνηθῇ (2). —
Χρόνου φησὶ δέομαι εἰς τὸ ἀναλαβεῖν ἐμαυτὸν,
καὶ δυνηθῆναι ἀρκέσαι τὰ πρὸς τοὺς λόγους, καὶ
ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ λεγόμενα. — Ἀλλ᾽ ἐν
L τούτοις φησὶ ὢν, παρ᾽ ἐλπίδας ἐῤῥωννύμην· ὁ
μὲν γὰρ ὀφθεὶς ἥπτετο· αὐτίκα δὲ μάλα ἡ
μὲν ἀσθένεια ἀπηλαύνετο, εἰς δὲ τὴν προτέ-
ραν καθιστάμην ἰσχύν. — Ὁπότε γὰρ παρέλθῃ
πᾶσα ἡ τοῦ βίου ἡμῶν ἰσχὺς καὶ δόξα, τότε
M δυναμούμεθα ὑπὸ τοῦ χριστοῦ ὀρέγοντος χεῖ-

12. *Affligi coram Domino*. Apolinarii. Perseverantia precum ad Deum molestiam habet, quia corpus interim negligitur. Nihilominus Deo grata est, grataque facit vota perseverantis, animaeque confert saluti. Ceteroqui haud statim quaesita res invenitur, quamquam quaerentis oratio audiatur: idque contigit etiam tanto Dei famulo Danieli.

Auditi sunt sermones tui. Hippolyti. Videsis quantum valeat iusti hominis pietas; quandoquidem quae mundo adhuc obscura sunt, huic uni dignanter aperiuntur.

Ammonii. Quandoquidem exandita est oratio tua, ut populus dimittatur, concilium de re celebratum fuit: in quo quum omnes contra populi dimissionem sententiam dicerent; solus restitit Michael, qui et olim tutelam vestri gerebat in Aegypto.

13. *Et ecce Michael*. Hippolyti. Quis est Michael, nisi angelus populo tuendo destinatus? Sicuti Mosi dictum fuit, haud ego vobiscum iter faciam, quia durae cervicis populus est; verumtamen angelus meus viam vobiscum carpet.

14. *Ut te docerem veni*. Apolinarii. Reditum populi sine dubio futurum ait, Deo ita iubente. Sed quia magnopere cupis res quoque post reditum eventuras cognoscere, en tibi arcanorum magister adsum. — Res usque ad consummationem pansurus venit; non ut stulti autumant, usque ad Antiochum. Ecce enim visio in dies. Scito autem, ea quae dicentur, non statim exitum habitura, sed posteris temporibus.

15. *Dum ille loquebatur*. Apolinarii. Haec videtur praecedentium repetitio.

16. *Veluti similitudo filii hominis*. Ammonii. Praevidet incarnationem Unigeniti, dum filium hominis appellat eum, qui futurus est filius Mariae, humanitate assumpta.

Labia mea tetigit. Apolinarii. Imbuit me fiducia ad loquendum. Nam similitudo hominis Danieli est oblata ad confidentiam excitandam.

Conversa sunt interiora mea. Hippolyti. Quippe futurum erat ut in Domini adventu superiora descenderent, ut inferiora ascendere possent. — Spatio temporis mihi opus est, ut animum recipiam, ut loqui queam et dictis respondere. — Interim vero, ait, praeter spem roboratus fui. Is enim qui apparuerat, me tetigit, statimque infirmitate depulsa pristinas vires recuperavi. — Postquam enim, inquit vitae nostrae vis et gloria dilapsa fuerit, tunc a Christo manum porrigente recreabimur, qui mortuos evo-

---

(1) Atqui hanc Apolinarii confidentem adfirmationem castigabat Polychronius p. 126. (2) Mysticus sine dubio hic sensus, uti et sequens Ammonii; quem ne facile contemnamus, audiatur Hieronymus ep. XVIII. 1: *praemissa historia, quia talis sequitur intellectus, cuius causa historia ipsa replicata est*. Copiosius huic methodo patrocinatur Hieronymus ep. XXI. 13.

A μα, ϗ ἐγείροντες ἐκ νεκρῶν ζῶντας, ϗ ὡς ἀπὸ
ᾅδου εἰς ἀνάστασιν ζωῆς.
Ἐστράφη τὰ ἐντός μου. Ἀμμωνίου. Ἐπει-
δὴ τροχῷ παρείκασται ὁ βίος, δεῖ τὸν ἔσω
τῶν ἁγίων ἄνθρωπον, τουτέστι τὴν ψυχὴν τὴν
B ἀναστρεφομένην ἐν τῷ βίῳ, τὰ μὲν κακὰ ἐᾶν
κάτω, τὰ δὲ καλὰ ἃ ἐστι τὰς χρηστὰς πρά-
ξεις, ἀπὸ τῶν γηΐνων ἀνάγειν ἐπὶ τὰ ὑψη-
λὰ ϗ οὐράνια.
Καὶ ἐνίσχυσέ με. Ἱππολύτου. Ὁπότε γὰρ
C εὐέλπιδας ἐποίησεν ὑμᾶς ὁ λόγος πρὸς τὰ μέλλον-
τα, εὐκόλως ϗ τὰς τούτου φωνὰς ἀκούειν δυνάμεθα.
Ἴσχυσα. Ἀμμωνίου. Ὅταν γὰρ παραλυθῇ
ἡ τοῦ βίου ὑμῶν ἰσχὺς, ϗ πᾶσαν δόξαν ἐπί-
γειον καταλίπωμεν, μηκέτι ἰσχύοντες ἐν αὐ-
D τῇ, τότε τὴν δύναμιν τὴν παρὰ Θεοῦ λαμβά-
νομεν, Χριστοῦ ὀρέγοντος τὴν χεῖρα ὑμῖν, καὶ
λέγοντος, ἀνδρίζου ϗ ἴσχυε.
Τοῦ πολεμῆσαι μετὰ ἄρχοντος περσῶν. Ἱππο-
λύτου. Ἀφ᾽ ἧς γὰρ ἡμέρας ἔδωκας τὸ πρόσωπόν
E σου κακωθῆναι ἐναντίον κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἠκούσθη
ἡ δέησίς σου, ϗ ἀπεστάλην ἐγὼ τοῦ πολεμῆσαι με-
τὰ ἄρχοντος περσῶν· βουλὴ γάρ τις ἐγένετο
μὴ ἀποστέλλειν τὸν λαόν· ἵνα οὖν ἐν τάξει τὸ
αἴτημά σου γένηται, ἀντέστην τούτῳ ἐγώ.
F Ἐπιστρέψω τοῦ πολεμῆσαι. Ἀπολιναρίου. Ἡ
μὲν μείζων ἐνέργεια τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων πα-
ρὰ Θεῷ καθαιρετικὴ τῆς πονηρίας τῶν ἐναν-
τίων· δευτέρα δὲ ἡ πρὸς ἀνθρώπους διδασ-
καλική· ἐπὶ ταύτην ἥκειν φησὶ μετὰ τὸ ἀπώ-
G σασθαι τὸν περσῶν ἄρχοντα· εἶναι δὲ αὐτῷ
ϗ δεύτερον ἀγῶνα πρὸς τὸν Μακεδόνων ἄρχον-
τα προϊστάμενον τῆς μακεδονικῆς ἐξουσίας κα-
τὰ τοῦ Ἰσραήλ.
Ὁ ἄρχων τῶν ἑλλήνων. Ἀμμωνίου. Ἕκα-
H στον ἔθνος ἔχει ἄγγελον προστατοῦντα αὐτῶν,
ἵνα μὴ ὑπὸ δαιμόνων βλαβῶσι· κατὰ τὸ,
ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων
Θεοῦ· παρῆν οὖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ϗ ὁ ἄρχων
τῶν ἑλλήνων ἵνα ϗ αὐτὸς ἀκούσῃ τὰς ῥηθη-
I σομένας προφητείας περὶ Ἀλεξάνδρου ϗ τῶν
μετ᾽ αὐτὸν, οἵ τινες ἤμελλον κρατῆσαι τῆς
οἰκουμένης.
Σεβήρου. Καὶ γὰρ ϗ ἔθνεσι ϗ πόλεσι, ϗ
τοῖς καθέκαστον ἀνθρώποις, ϗ μάλιστα τοῖς
K φοβουμένοις τὸν κύριον, ἄγγελοι καθάπερ πι-
στοὶ ταξίαρχοι ϗ στρατιῶται παρὰ τοῦ μεγά-
λου βασιλέως φύλακες δέδονται (1)· παρεμβαλεῖ
γάρ φησιν ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβου-
μένων αὐτὸν, ϗ ῥύσεται αὐτούς.
L Οὐκ ἔστιν εἷς ἀντεχόμενος. Ἀπολιναρίου.
Ὡς οὐδενὸς ἑτέρου τῶν ἐν πέρσαις ἀρχόντων,
ὑπὲρ τοῦ θείου σεβάσματος ἱσταμένου· διὰ γὰρ
τοῦτο τῆς ἄνωθεν ἐδέησε δυνάμεως τῆς ἐφεστώ-
σης τῷ Ἰσραὴλ, ὃς ἐγένετο Θεοῦ μερίς· τῶν
M δὲ πρώτων καὶ ἀνωτέρω τεταγμένων ὁ Μι-
χαήλ.

cabit tamquam ex inferis ad vitae resurrectionem.

Conversa sunt interiora mea. Ammonii. Quia rotae vita similis est, oportet interiorem sanctorum hominum partem, id est animam, dum in hoc saeculo versatur, vitia infra ponere; virtutes autem, seu actus bonos, a terrestribus ad excelsa et caelestia dirigere.

18. *Et roboravit me*. Hippolyti. Namque ubi spem nostram futurarum rerum sermo divinus erexerit, tunc facile vocem quoque eiusdem percipere possumus.

19. *Valui*. Ammonii. Quum saecularis vitae nostrae vis cessaverit, omnemque terrestrem gloriam dimiserimus, haud ei diutius fidentes, tunc a Deo vim accipiemus, Christo nobis manum porrigente, dicenteque, forti animo bonoque esto.

20. *Ad proeliandum cum Persarum principe*. Hippolyti. Ex quo die temet coram domino Deo tuo coepisti affligere, exaudita est oratio tua, atque ego sum missus qui cum principe Persarum proeliarer. Quaedam enim coniuratio inita fuerat, ne populus libertati restitueretur. Ut ergo bene eveniret petitioni tuae, Persarum ego principi adversatus sum.

20. *Revertar ad bellandum*. Apolinarii. Praecipua bonorum angelorum vis a Deo data pertinet ad destruendam adversariorum malitiam; secunda spectat ad erudiendos homines. Ad hoc alterum officium se venisse ait angelus, postquam Persarum principem repulerat. Nunc se proficisci dicit ad alteram pugnam contra Macedonum principem, praepositum scilicet macedonicae potestati contra Israelem.

Princeps Graecorum. Ammonii. Singulae gentes angelum custodem habent, ne a daemonibus detrimentum accipiant; iuxta illud, statuit terminos gentium iuxta numerum angelorum Dei. Aderat igitur coram Deo princeps quoque Graecorum, ut et ipse audiret dicenda vaticinia de Alexandro eiusque successoribus, qui orbe terrarum potituri erant.

Severi. Nam et gentibus et urbibus et singulis hominibus, praecipueque timentibus Dominum, angeli ceu fideles tribuni vel milites a magno rege custodes dati sunt. Castrametatur enim, inquit scriptura, angelus Domini circa timentes eum, tutelae causa.

21. *Nemo est adiutor*. Apolinarii. Nemine iam de Persarum principibus Dei religioni favente. Idcirco autem supernam vim imploravit praesidentem Israeli, qui est Dei hereditas. In praecipuis autem a divino nutu praepositis Michael est.

---

(1) In Georgio Hamartolo adhuc inedito multa bona cognituque digna inesse dixi superius p. 145. Et quidem in eius codice vat. p. 36, tum vero etiam p. 63. et sqq. copiose disseritur de custodibus hominum angelis, prolatis non solum biblicis sed patrum quoque testimoniis, Chrysostomi, Epiphanii, et Nicephori patriarchae constantinopolitani.

A Ἐγὼ ἐν ἔτει πρώτῳ Κύρου. Εὐδοξίου. Μὴ τοῦ προφήτου νομίσῃς εἶναι τὴν φωνήν· ἀλλὰ γίνωσκε ὡς τοῦ ἀγγέλου ἐστί, τοῦ προσδιαλεγομένου τῷ προφήτῃ· προοίμιον ἔστω σοι φησὶ τῆς ἐπηγγελμένης νίκης τὰ γινόμενα ἐν τῷ πρώ-
B τῳ ἔτει Κύρου· ἔσχον γὰρ εἰς κράτος καὶ ἰσχὺν, τότε περιγενόμενος τοῦ ἐναντίου, καὶ ἀπολέλυται τῆς αἰχμαλωσίας.

Ἔτι τρεῖς βασιλεῖς. Ἀπολιναρίου. Καμβύσην, καὶ τὸν μάγον (1) καὶ Δαρεῖον.

C Ἀλήθειαν ἀναγγελῶ σοι. Ἀμμωνίου. Ἀντὶ τοῦ τὰ ὁρισθέντα παρὰ Θεοῦ προλέγω σοι, ἃ καὶ ἔχει ἐκ σοῦ γραφῆναι· καὶ ἀληθῶς ἔχει πάντα ἀποβῆναι.

Ὁ τέταρτος πλουτήσει. Ἀπολινάριος τὸν Ξέρ-
D ξην λέγει. Πολυχρόνιος (2) τὸν Δαρεῖον, ἐφ' οὗ ὁ ναὸς ᾠκοδομήθη.

Ἐπαναστήσεται πάσαις βασιλείαις. Ἀπολιναρίου. Τὴν μεγάλην ἔφοδον ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας λέγει τοῦ Ξέρξου.

E Ἀναστήσεται βασιλεὺς δυνατός. Εὐδοξίου. Ὥσπερ γὰρ οὗτος φησὶ πλουτήσας πλούτῳ μεγάλῳ, ἐπιβήσεται πάσαις βασιλείαις ἑλλήνων, οὕτως πάλιν ἐξ ἑλλήνων ἀναστήσεται βασιλεὺς ὅστις ταῦτα δράσει· οὐ σκοπὸς ἦν ἐν αὐτῷ
F πάσας τὰς βασιλείας ἐξαριθμῆσαι, ἀλλ' ἐκείνας ἐν αἷς ἦν ἡ κωλυσιεργία, καὶ ποῦ καταλήξει ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ναοῦ, περὶ ἧς ἐφροντίζετο τῷ προφήτῃ.

Ἐκτιλήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ. Ἀπολινα-
G ρίου. Προφητεύει τῆς Ἀλεξάνδρου βασιλείας τὸ μηδένα κατ' ἀξίαν αὐτοῦ γίγνεσθαι διάδοχον. καὶ ὅτι μὴ εἰς υἱὸν ἦλθεν ἡ διαδοχὴ, ἀλλ' εἰς Φίλιππον ἀδελφὸν τὸν καὶ Ἀριδαῖον, καὶ ὑπασπιστὰς τρεῖς τοὺς ἐπιφανεῖς, Ἀντίγονον, Σέ-
H λευκον, Πτολεμαῖον· καὶ ἑτέρους ἀφανεστέρους τρεῖς, Περδίκκαν, Κρατερὸν, Λυσίμαχον.

Ὁ βασιλεὺς τοῦ νότου. Ἀπολιναρίου. Πτολεμαῖον λέγει τὸν βασιλέα τὸν Λαου (3) τῆς αἰγυπτιακῆς πρῶτον βασιλέα, τῆς μετὰ Ἀλέ-
I ξανδρον ὑπομερισθείσης· πάντων τῶν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου διενεγκόντα φρονήματι καὶ ἀνδρείᾳ, καὶ πλείστους καταστρεψάμενον.

Παραδοθήσεται αὐτῇ. Εὐδοξίου. Ἡ μὲν κόρη παραδοθήσεται πρὸς γάμον· κατακρατήσεται
K δὲ καὶ αὐτῆς τῆς κόρης καὶ τοῦ φέροντος αὐτήν, τουτέστι τοῦ πατρὸς αὐτῆς (4).

Ἀναστήσεται ἐκ τοῦ ἄνθους. Εὐδοξίου. Ἄνθος ἔμφασιν μὲν ἔχει, καρπὸς δὲ οὐκ ἔστιν· ἐπεὶ οὖν οὐκ αὐτῆς παῖς ἀλλ' ἀδελφὸς αὐτῆς
L ἔμελλεν ἐπανίστασθαι τῷ βασιλεῖ τοῦ βοῤῥᾶ, ἄνθος εἶπε καὶ οὐ καρπόν· ἀναστήσεται γὰρ ἐκ τοῦ ἄνθους τῆς ῥίζης αὐτῆς τῆς ἑτοιμασίας αὐτοῦ· τουτέστιν ἐκ τοῦ γένους αὐτῆς, καὶ ἐκ τῆς ἑτοιμασθείσης βασιλείας αὐτῷ· ἀντὶ τοῦ τῆς
M παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῷ παραδοθείσης.

Οἴσει εἰς Αἴγυπτον. Ἀπολιναρίου. Αὐτὸν

1. *Ego Cyri anno primo*. Eudoxii. Cave putes haec a propheta dici; sunt enim angeli verba prophetam alloquentis. Prohoemium tibi promissae victoriae sint ea quae primo Cyri anno evenerunt. Potentia, inquit, viribusque suffultus adversarium tunc devici, et soluta captivitas est. Cap. XI.

Adhuc tres reges. Apolinarius. Cambysen, magum, et Darium dicit.

2. *Veritatem tibi dicam*. Ammonii. Nempe decreta Dei tibi revelabo, quae et a te scribi debent, vereque omnia ad exitum perducenda sunt.

Quartus opibus abundabit. Apolinarius Xerxem dicit; Polychronius Darium, quo regnante templum aedificatum est.

Regna cuncta bello lacesset. Apolinarii. Magnam dicit Xerxis adversus Graecos expeditionem.

3. *Consurgens rex potens*. Eudoxii. Nam sicuti hic ingentibus opibus exaggeratus cuncta Graecorum regna adgredietur, ita vicissim e Graecia consurget rex qui paria faciet. Non est ergo prophetae propositum regna singula numerandi, sed illa quorum aetate vel opus impediendum erat vel eidem coronis imponenda, quod prophetae in votis erat.

4. *Evelletur regnum eius*. Apolinarii. Vaticinatur fore ut nemo successor Alexandri sit dignitati eius par: et quod non ad huius prolem successio deveniet, sed ad Philippum Aridaeum fratrem, atque ad eius claros satellites tres Antigonum, Seleucum, Ptolemaeum; tresque alios obscuriores, Perdiccam, Craterum, Lysimachum.

5. *Rex austri*. Apolinarii. Ptolemaeum Lagi dicit Aegypti regem primum, quae ei post Alexandrum in regnum cessit. Hic prae omnibus Alexandri successoribus consilio, fortitudine, et victoria de plurimis lata, claruit.

6. *Tradetur ipsa*. Eudoxii. Puella quidem nuptui tradetur: sed tamen et huius et eamdem ducentis potietur, id est patris.

7. *Surget e flore*. Eudoxii. Flos speciem habet, neque tamen fructus est. Quoniam ergo non ipsius filius sed frater consurrecturus erat adversus aquilonarem regem, florem dixit non fructum. Surget enim e flore radicis ipsius, praeparationis eius; id est ex genere ipsius paratoque regno eius; nempe regno eidem a patre tradito.

8. *Transferet in Aegyptum*. Apolinarii. Ip-

---

(1) Immo duo magi fuerunt. Quare rectius dixit Polychronius p. 146. (2) Ergo hic locus reddendus est Polychronio p. 146. (3) Etiam alibi vidi sic scriptum nomen hoc. (4) Ergo Eudoxius intelligit Ptolemaeum philometorem, qui pugnavit contra Alexandrum genotum. Atque ita diserte scribit p. 219.

A εἰς τὴν ἑαυτῦ βασιλείαν ἐπανιόντα τὸν Πτο-
λεμαῖον δηλῶν.

Στήσεται ὑπὲρ βασιλέα τῦ βοῤῥᾶ. Εὐδοξίυ.
Οὐ στήσεται φησὶ μέχρις αὐτῦ τὰ τῆς ἔχ-
θρας. ἀλλὰ ϗ παῖδες διαδέξονται τὸν Πτο-
B λεμαῖον· ϗ πάλιν ἐπελεύσεται τῷ βασιλεῖ τῦ
βοῤῥᾶ μετὰ τοσούτου πλήθους, ὥστε χειμάῤ-
ῥου δίκην καταλῦσαι τὴν Συρίαν.

Εἰς τὴν βασιλείαν τῦ βασιλέως τῦ νότου.
Εὐδοξίου. Τουτέστιν Ἀντιόχειαν. ϗ καθίσεται
C ἐν αὐτῇ, δύο διαδήματα τιθεὶς ἐπὶ τῆς κε-
φαλῆς αὐτῦ, ὥστε εἶναι τῦτο σύμβολον τῆς
ἑκατέρων τῶν δυνάμεων ἀρχῆς.

Ἕως τῆς ἰσχύος αὐτῦ. Εὐδοξίυ. Τουτέστι
σὺν πάσῃ τῇ δυνάμει αὐτῦ, ἤτοι ἕως πᾶσαν
D τὴν δύναμιν αὐτῦ κενώσει.

Ἄξει ὄχλον πολὺν ὑπὲρ τὸν πρότερον. Εὐ-
δοξίου. Τουτέστιν ἐν τοῖς τελευταίοις τῶν και-
ρῶν, μετὰ πολλῆς δυνάμεως εἰσελεύσεται εἰς
τὴν Αἴγυπτον· λέγει δὲ Ἀντίοχον τὸν ἐπιφα-
E νῆ, ὃς ἐπελθὼν τῇ Αἰγύπτῳ, πολλοὺς τε
αὐτῶν ἀποσφάττει, ϗ πλεῖστα αὐτοὺς χειρω-
σάμενος, ὕστερον ἐπεχείρησεν τὴν Ἀλεξάνδρειαν
παραλαβεῖν· ϗ δὲ παρέλαβεν ἂν εἰ μὴ ὑπὸ
ῥωμαίων διεκωλύθη (1).

F Οἱ υἱοὶ τῶν λοιμῶν. Ἄλλου. Τῶν παρα-
βάσεων ἀνοικοδομῆσαι τὰ πεπτωκότα τῦ ἔθ-
νους σου (2).

Εὐδοξίυ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καί τινες τῶν ἰου-
δαίων ἑαυτοὺς φησὶ παραθέσθαι Ἀντιόχῳ βου-
G λόμενοι, προσελεύσονται τούτῳ. ὁμολογοῦντες
μὲν ἀποστῆναι τῆς πατρῴας θρησκείας, μετα-
διῶξαι δὲ τὴν τοσούτου δεισιδαιμονίαν.

Καὶ στῆσαι ὅρασιν· Τουτέστιν ἐπὶ τῷ στά-
σιν ποιῆσαι ϗ τέλος τῇ θρησκείᾳ.

H Ἐκχεῶ πρὸς χῶμα κ. τ. λ. Εὐδοξίυ. Ἀντὶ
τῦ φανεῖται τῶν ἐν τῷ λαῷ ἡ γνώμη. — Του-
τέστιν ὁ Ἀλέξανδρος θελήσει κρατῆσαι τῆς
τῶν προγόνων ἀρχῆς· ἦν δὲ παῖς Ἀντιόχου
ἐπιφανῦς. — Τουτέστιν Ἀντίοχος τὴν πόλιν
I τὴν ὀχυράν· πόλεις πολλὰς τῶν ἰουδαίων. τι-
νὰς δὲ αὐτῶν ϗ χειρώσεται, ϗ ἐπὶ τοσῦτον
κακώσει, ὥστε μηδὲ τὴν δύναμιν τῦ βασιλέως
τῆς Αἰγύπτου αὐτῷ ἀντισχεῖν· ἀλλ' ὅμως οὐ
στήσονται οὐδὲ ἰσχύσουσιν.

K Ὁ γὰρ ἀποσταλεὶς φησι πρὸς αὐτὸν πρεσβύ-
της παρὰ ῥωμαίων, ποιήσει κατὰ τὸ θέλημα
αὐτοῦ· εἰσῆλθε γὰρ κωλύων αὐτὸν τῆς κατ'
Αἴγυπτον ἐφόδου. ϗ μέχρι τινὸς ὐ βουλομέ-
νου ἀφίστασθαι, ῥάβδον λαβὼν ὁ πρεσβύ-
L της, καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ εἱστήκει περιχαράξας,
οὐκ ἐξελεύσῃ φησὶν ἐντεῦθεν, εἰ μὴ τὸ ἕτερον
ἀποκρίνῃ, πότερον ἐξέρχῃ τῆς Αἰγύπτου. ἢ
πολεμεῖς ῥωμαίοις· τούτου οὖν φησὶν εἰσελθόν-
τος πρὸς αὐτὸν, ϗ ποιήσαντος κατὰ τὸ θέ-
M λημα αὐτῦ, οὕτως οὐ ἔσται ἑτοίμως κατὰ πρόσω-

sum in regnum suum redeuntem denotat Ptolemaeum.

Stabit contra regem boreae. Eudoxii. Odium, inquit, haud in hoc uno consistet, sed ad Ptolemaei filios manabit: rursusque expeditionem suscipiet contra boreae regem tantis copiis, ut torrentis instar Syriam sit obruturus.

9. *Ad regnum regis austri*. Eudoxii. Nempe Antiochiam, in qua sedebit, duo diademata capiti suo imponens, ut sit symbolum se utriusque regni potestatem tenere.

10. *Usque ad fortitudinem eius*. Eudoxii. Congredietur cum omnibus illius copiis, sive cum omni sua potentia spoliabit.

13. *Copias prioribus maiores ducet*. Eudoxii. Postremis temporibus Aegyptum magnis viribus invadet. Loquitur de Antiocho illustri, qui suscepta adversus Aegyptum expeditione multos ibi mortales occidit, multosque cepit; et Alexandriam postremo adortus est, quam sane cepisset, nisi eum Romani prohibuissent.

14. *Filii pestiferi*. Anonymi. Apostatae, qui gentis potentiam redintegrare nitentur.

Eudoxii. Nonnulli quoque Iudaei Antiochi partibus studebunt, eumque adibunt, patria sacra abiurantes, eiusque superstitioni adhaerentes.

Ut sistant visionem. Eudoxii. Ut religionem inhibeant eique finem imponant.

15. *Dissipabit aggerem*. Eudoxii. Id est nonnullorum e populo mens revelabitur. Alexander maiorum suorum recuperare imperium nitetur. Erat hic Antiocho illustri genitus. — Antiochus urbem munitam capiet. Multas Iudaeorum urbes expugnabit, ac tantopere adfliget, ut ne regis quidem aegyptii vires ei resistere possint. Hi tamen minime diu manebunt neque valebunt.

Eudoxii. Nam missus, inquit, a Romanis ad eum legatus, pro suo libito aget. Hic enim venit Antiochum ab Aegypto invadenda prohibiturus: quo statim nolente recedere, legatus virga accepta, locoque in quo rex consistebat circumscripto; haud hinc, ait, abscedes nisi alterutrum responderis, nempe utrum Aegypto abeas an Romanis bellum indicas. Tum rex ad legatum accedens, eique morem gerens, ...

(1) Nota sunt haec in romana graecaque historia: quamquam et ego hoc bellum prolatis Porphyrogeniti, seu potius historicorum veterum, novis excerptis magis adhuc illustraturus sum. (2) Corruptus videtur vel potius abruptus hic anonymi locus; quamquam ita se habet in utroque codice. Nam et biblicus ipse contextus, et mox Eudoxius, contradicunt.

A που αὐτοῦ· τουτέστιν οὗτος οὐκ ἀντιστήσεται αὐ-
τῷ, οὐδὲ πολεμῆσαι θέλῃ ῥωμαίοις, ἀλλ' οὕ-
τως αἰσχρῶς ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν θυμομαχῶν.
Ἐν τῇ γῇ τοῦ σαβείρ. Εὐδοξίου. Τουτέστιν
ἐν τῇ γῇ τῇ ἐκλεκτῇ τῆς Ἰουδαίας· καὶ οὐ μό-
B νον φησὶ θελήσει, ἀλλὰ καὶ συντελέσει ἐν χει-
ρὶ αὐτοῦ· τουτέστι πληρώσει πολλῶν(1) ὧν προέ-
θετο κατὰ τῶν ἰουδαίων.
Ἐν γῇ τοῦ σαβείρ. Ἄλλου. Ἐν γῇ τῆς θε-
λήσεως τῇ ἐξόδῳ τῆς δυνάμεως.
C Εὐθεῖα πάντα μετ' αὐτοῦ ποιήσει. Εὐδοξίου.
Ἀντὶ τοῦ ὁ Πτολεμαῖος ἑτοίμως δέξεται τὴν
παρὰ Ἀλεξάνδρου πρεσβείαν, καὶ κατεγγυήσει
αὐτῷ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα.
Ἐπιστρέψει. Εὐδοξίου. Φησὶ μεταβαίνει ἀπὸ
D Ἀντιόχου ἐπὶ Πτολεμαῖον καὶ(2) φιλομήτορα. —
Ἀλλ' αὕτη φησὶν αἰτία καταστήσεται τῷ Ἀλε-
ξάνδρῳ θανάτου· ὁ γὰρ πενθερὸς αὐτοῦ μετ'
ἀδείας ἐπῄει ταῖς πόλεσιν, καὶ κατὰ μέρος ἐγ-
κρατὴς πάσης τῆς βασιλείας ἐγένετο.
E Θυμωθήσεται ἐπὶ διαθήκην ἁγίαν. Ἀπολι-
ναρίου. Σχῆμα μὲν γὰρ ὑποδύσεται κατ' ἀρ-
χὴν ὡς ἀντιποιούμενος νόμου· θυμῷ δὲ παρα-
νόμῳ πράξει τὰ κατὰ τῆς διαθήκης, καταλι-
πὼν αὐτὴν(3) ὑπὲρ ἧς ἵστασθαι προσεποιεῖτο· τοῦ-
F το δὲ οὐδαμῶς ὁ Ἀντίοχος· οὐ γὰρ κατέλιπε
τὴν διαθήκην, ἧς ἐξ ἀρχῆς ἀλλότριος ἦν, καὶ
τὰ πολεμίων διεπράξατο.
Οἱ συνετοὶ τοῦ λαοῦ ἀσθενήσουσιν ἐν ῥομ-
φαίᾳ. Ἀπολιναρίου. Ὁ μὲν λόγος περὶ τῶν
G ὑπὸ τοῦ ἀντιχρίστου πολεμουμένων, ἁρπαγαῖς
τε χρημάτων καὶ φόνοις καὶ πυρὶ καὶ ἀπαγωγαῖς·
καὶ οὐκ ἀβοηθήτων περιεσομένων, ἐπ' ὀλί-
γων δὲ βοηθουμένων, ἵνα καὶ διαγωνίσωνται καὶ
δοξασθῶσιν· ὡς δὲ ἐν ὑπογραφαῖς τοῖς μακ-
H καβαίοις ταῦτα θεωρεῖσθαι δυνατόν (4).
Ἔσται καιρὸς θλίψεως. Ἱππολύτου. Τότε γὰρ
ἔσται θλίψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονε τοιαύτη ἀπὸ
καταβολῆς κόσμου, ἄλλων ἀλλαχῆ κατὰ πᾶσαν
πόλιν καὶ χώραν εἰς τὸ ἀναιρεῖσθαι τοὺς πιστοὺς
I πεμπομένων· καὶ τῶν ἁγίων ἀπὸ δύσεως εἰς
ἀνατολὴν πορευομένων, καὶ τῶν δὲ ἀπὸ ἀνα-
τολῶν εἰς μεσημβρίαν διωκομένων, ἄλλων δὲ
ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ σπηλαίοις κρυπτομένων· παν-
ταχοῦ δὲ αὐτοὺς τοῦ βδελύγματος πολεμοῦντος,
K καὶ διὰ θαλάσσης καὶ διὰ ξηρᾶς τούτους διὰ
τοῦ προστάγματος ἀναιροῦντος, καὶ κατὰ πάντα
τρόπον ἐκ τοῦ κόσμου ἐκθλίβοντος· μὴ δυνα-
μένων αὐτῶν μηκέτι τῶν ἰδίων πωλῆσαι, μήτε
ἀγοράσαι παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, χωρὶς ἐὰν μή
L τις τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου ἔχῃ καὶ περιφέρῃ, ἢ
τὸ τούτου χάραγμα ἐπὶ μετώπου βαστάσῃ· πάν-
τες γὰρ τότε ἐκ παντὸς τόπου ἐκδιωχθήσον-
ται, καὶ ἐκ τῶν πόλεων ἐξελασθήσονται, καὶ ἐκ
τῶν οἰκείων κατασπασθήσονται, καὶ ἐν τῷ δη-
M μοσίῳ συρθήσονται, καὶ πάσῃ κολάσει κολασθή-
σονται, καὶ ἐκ παντὸς κόσμου ἐκβληθήσονται.

contra imperata non obfirmavit, neque ei restitit, neque belligerari cum Romanis voluit: sed infenso acerboque animo turpiter Aegypto discessit.

In regione sabir. Nempe in eximia Iudaeae regione. Neque solum, inquit volet, sed manu perficiet. Id est multa faciet quae adversus Iudaeos iamdiu machinatus fuerat.

16. *In regione sabir*. Anonymi. Ad regionem optatam cum copiarum agmine progressus.

17. *Optimas ei conditiones faciet*. Eudoxii. Legationem Alexandri libenter Ptolemaeus excipiet, suamque filiam ei despondebit.

18. *Convertet etc.* Eudoxii. Ab Antiocho ad philometorem Ptolemaeum deficiet. Ceterum haec, inquit exitii causa Alexandro erit. Nam socer eius secure admodum urbes illius occupavit, pedetemptimque universi regni dominus evasit.

30. *Irascetur foederi sancto*. Apolinarii. Simulabit quidem initio se legem protegere; ceterum impia rabie exstimulatus testamentum nostrum pessime vexabit, omissa re cui studere simulaverat. Heic de Antiocho sermo non est, qui sane testamentum iudaicum non dereliquit, cui semper alienus fuit et hostiliter nocuit.

35. *Intelligentes de populo gladio infirmabuntur*. Apolinarii. Sermo est de illis quos antichristus bello appetet, ac bonorum direptione, caedibus, igne, exiliisque vexabit. Neque tamen hi auxilio omni carebunt, sed a paucis sustentabuntur, ut et decertent et gloriam adipiscantur. Hanc autem rem figura veluti adumbratam in Maccabaeis cognoscere licet.

1. *Angustiarum tempus erit*. Hippolyti. Angustiae tunc plurimae erunt, cuiusmodi post orbem Cap. XII.
conditum numquam fuerunt; aliis alio per cunctas urbes atque provincias ad fidelium caedem immissis; sanctis interim ab occasu in orientem fugientibus, persecutoribus autem ex oriente in meridiem eos trudentibus: alii denique in montibus ac specubus latitabunt. Quippe idoli infandi bello ubique quatientur, cui mandatum est ut sanctos terra marique interimat, atque oris mundanis quoquo modo exterminet. Quo tempore nemini licebit quicquam rei suae vendere aut alienae emere, nisi beluae nomen habuerit ac circumtulerit, et nisi notam huius fronti suae inscriptam gestaverit. Tunc enim ubique omnes exagitabuntur, pellentur urbibus, laribus evertentur, publiceque raptati atque omni supplicio exerciti infra mortuos amandabuntur.

---

(1) Ita uterque cod. (2) Ita uterque cod. (3) Codex uterque αὐτὸν. (4) Apolinarii institutum trahendi omnia ad antichristum cognoscimus ex Polychronio p. 126. Sed recte Hippolytus et Ammonius inferius p. 221 sic antichristum a Maccabaeis distinguunt, ut utramque persecutionem agnoscant. Pugnam interpretum quorum alii antichristum alii Antiochum intellexerunt, recitat etiam Theodosius grammaticus in scholiis. Idem Theodosius commentarios Hippolyti in Danielem legebat.

A Ἐξεγερθήσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἱππολύτου. Οἱ τῇ ὄντως ζωῇ πεπιστευκότες, ϗ ἐν βίβλῳ ζωῆς ἐγγεγραμμένοι.

Καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμόν. Ἱππολύτου. Οἱ τῷ ἀντιχρίστῳ συνηρμένοι, ϗ σὺν αὐτῷ εἰς τὴν
B αἰώνιον κόλασιν βαλλόμενοι.

Ἀμμωνίου. Εἰπὼν ἐπὶ ἀμφοτέρων τὸ αἰώνιον, ἐδίδαξεν ὅτι ἀκατάπαυστος ἡ κατὰ τῶν ἀσεβῶν τιμωρία· οὐ μὴν πρόσκαιρος ὡς μυθολογοῦσί τινες· εἰ γὰρ τὸ αἰώνιον πρόσκαι-
C ρον, οὐκοῦν ϗ αἱ ἀπολαύσεις τῶν ἁγίων πρόσκαιροι (1)· ὅπερ οὔτε αὐτοὶ οἱ κακῶς δόξαντες περὶ τῆς κρίσεως εἴπωσιν (2).

Σεβήρου ἐκ τῶν κατὰ Ἀλέξανδρον. Ὅτι γὰρ ϗ οἱ προφῆται τῶν ἀπὸ γῆς τούτων σω-
D μάτων τὴν ἀνάστασιν ϗ ἐπίστευσαν ϗ ἤλπισαν ἔσεσθαι, μαρτυρεῖ Δανιὴλ ὁ τῶν κρειττόνων ἐπιθυμιῶν ἀνὴρ, ϗ τῶν θείων ὄψεων θεατὴς, γεγραφὼς οὑτωσί· ϗ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι, ἐξεγερθήσονται (3)· ϗ τὰ ἑξῆς·
E ὁρᾷς ὅτι τούτους τοὺς καθεύδοντας ἐν γῆς χώματι λέγει σαφῶς ἐξεγερθήσεσθαι, τουτέστι τὸν πηλὸν ϗ τὸν χοῦν· ἀκούομεν γὰρ τοῦ ἱεροῦ γράμματος λέγοντος, ϗ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς· ϗ πρὸς τὸν Ἰὼβ
F πάλιν (4). εἰ σὺ λαβὼν πηλὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἔπλασας ζῷον, ϗ λαλητὸν αὐτὸ ἔθου ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ δὲ πολλοὶ ἐξεγερθήσονται, πρὸς τὸ οὗτοι ϗ οὗτοι συντέτακται, τουτέστι πολλοὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, ϗ πολλοὶ εἰς ὀνειδισμὸν ϗ
G αἰσχύνην αἰώνιον.

Καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν. Ἱππολύτου. Καὶ γὰρ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸ ὅμοιον εἴρηκε (5) τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ἥλιος.

Ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν. Ἀμμωνίου.
H Σημείωσαι ὅτι διάφορος ἡ τῶν ἁγίων δόξα· διὸ ϗ πολλαὶ ϗ διάφοροι αἱ μοναὶ, εἰ ϗ πάντες εἴσω γίνονται τῶν βασιλειῶν.

Πληθυνθῇ ἡ γνῶσις. Ἀμμωνίου. Ἕως ἐπιδήμησεν ὁ χριστὸς, ϗ ἐσαφήνισε ταῦτα τοῖς
I ἀνθρώποις, ἄδηλα ἦν τοῖς πολλοῖς· τάχα δέ τινα ϗ αὐτοῖς τοῖς προφήταις.

Εἰς καιρὸν ϗ καιροὺς ϗ εἰς ἥμισυ καιροῦ. Ἱππολύτου. Τὰ τρία ἔτη ϗ ἥμισυ τοῦ ἀντιχρίστου ἐσήμανε· καιρὸν γὰρ λέγει ἐνιαυτόν· καιροὺς δὲ,
K δύο ἔτη· ἥμισυ καιροῦ, ἥμισυ ἐνιαυτοῦ· αὗταί εἰσιν αἱ ͵ασϟ ἡμέραι, ἃς προεῖπε Δανιήλ.

Ἀμμωνίου. Ἐν γὰρ τῇ παρουσίᾳ τοῦ περὶ Ἐνὼχ, ὅστις ἔσται ἐν τρισὶν ἥμισυ ἐνιαυτοῖς, πολλοὶ τῶν ἀπιστησάντων ἰουδαῖοι, γνώσονται
L τὸ ἀληθὲς, ϗ ἀντιστήσονται τῷ ἀντιχρίστῳ, ὃς ϗ ἀποκτείνει.

Ἐμπεφραγμένοι ϗ ἐσφραγισμένοι οἱ λόγοι. Ἱππολύτου. Ἐπειδὴ γὰρ ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἁγίοις ἐκδιηγήσασθαι ἄνθρωπος οὐ δύναται· οὔτε
M γὰρ ὀφθαλμὸς αὐτὰ εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, εἰς ἃ ϗ ἐπιθυμήσουσι

2. *Resurgent hi ad aeternam vitam*. Hippolyti. Ii scilicet qui verae vitae credidere, atque in vitae librum relati fuerunt.

Illi autem ad ignominiam. Hippolyti. Qui cum antichristo consenserant, ideoque cum illo igni aeterno traditi fuerant.

Ammonii. Dum utriusque partis aeternam fore conditionem pronunciat, satis docet impiorum supplicium fine cariturum, non autem temporale fore, ut fabulantur quidam. Nam si quod heic dicitur aeternum, temporale existimandum est, utique etiam sanctorum gaudia temporalia credenda essent; id quod ne illi quidam adfirmant qui pravae sententiae adhaerent.

Severi ex libris adversus Alexandrum. Quod prophetae corporum horum resurrectionem crediderint atque speraverint, testatur Daniel optimorum desideriorum vir, divinarumque visionum spectator, qui scribit sic: multique dormientium in terrae foveis excitabuntur; et reliqua. Viden ut hos dormientes in terrae foveis sapienter dicat excitatum iri, nempe lutum pulveremque? Audimus enim sacras litteras dicentes: formavitque Deus hominem pulverem de terra. Rursusque ad Iobum: num tu limo de terra sumpto animantem fecisti, eumque loquacem in orbe statuisti? Iam vocabulum *multi* dictum est pro *hi* et *illi*, id est multi ad vitam aeternam, multi item ad probrum infamiamque aeternam.

3. *Et intelligentes fulgebunt*. Hippolyti. Dominus quoque in evangelio similiter ait, tunc iusti ut sol fulgebunt.

Ex iustis pluribus. Ammonii. Animadverte, variam esse sanctorum gloriam. Quare multae et diversae mansiones, quamquam intra regnum iusti omnes erunt.

4. *Compleatur notitia*. Ammonii. Antequam Christus haec hominibus revelaret, ignota multis erant: et quidem nonnulla fortasse etiam prophetis.

7. *In tempus et tempora et dimidium temporis*. Hippolyti. Tres cum dimidio annos antichristi denotat. Tempus enim dicit annum; tempora, annos duos; dimidium temporis, dimidium anni. Hi sunt autem dies MCCXC, quos Daniel praedixit.

Ammonii. Etenim in adventu Enochi, qui tribus annis cum dimidio in orbe versabitur, multi Iudaei qui fuerant increduli veritatem agnoscent, atque antichristo adversati, ab hoc interimentur.

9. *Abstrusi signatique sermones*. Hippolyti. Quia nimirum, quae Deus sanctis paravit, enarrare homo non potest. Neque enim oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit; in quae tunc optabunt sancti inspicere.

---

(1) Notabilis haec Ammonii de poenarum aeternitate sententia et ratiocinium. (2) Intelligit, ut arbitror, origenistas. (3) Praeclarum est Severi hoc testimonium adversus Polychronii sententiam p. 156. scriptam. (4) Cap. XXXVIII. 14. ed. gr. (5) Matth. XIII. 43.

A τότε ἄγγελοι ἐγκύψαι (1)· οὕτως ἔφη πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἐμπεφραγμένοι εἰσὶν οἱ λόγοι οὗτοι, ἕως καιροῦ πέρας, ἕως ἂν ἐκλεγῶσι, ϗ ἐκπυρωθῶσι πολλοί· τίνες δὲ οἱ ἐκλεγόμενοι, ἀλλ' οἱ τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ πιστεύοντες, ἵνα λευκαν-
B θῶσι δι' αὐτοῦ, ϗ ἀποβάλλοντες τὸν τῆς ἁμαρτίας ῥύπον, ἐνδύσωνται τὸ ἐπουράνιον καθαρὸν ϗ διαυγὲς ἅγιον πνεῦμα, ἵνα παρόντος τοῦ νυμφίου, εὐθέως συνεισέλθωσιν αὐτῷ.

Ἁγιασθῶσι πολλοί. Ἀμμωνίου. Οὐκ εἶπε
C πάντες, ἀλλὰ πολλοί. οὐ γὰρ πάντες οἱ βαπτιζόμενοι λευκαίνονται, ἀλλ' οἱ ὀρθῶς πιστεύοντες.

Δοθήσεται τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. Ἱππολύτου. Δύο οὖν βδελύγματα εἴρηκε Δανιήλ· ἓν
D μὲν ἀφανισμοῦ, ὃ ἔστησε κατὰ καιρὸν Ἀντίοχος κατὰ τὸ τῆς ἐρημώσεως· ἄλλο καθόλου, ὡς παρέσται ὁ ἀντίχριστος· ὡς δὲ λέγει Δανιὴλ ϗ αὐτὸς ἐπ' ἀπωλείᾳ πολλῶν συστήσεται (2).

Ἀμμωνίου. Καθολικὸν βδέλυγμα τῆς ἐρη-
E μώσεως ὁ ἀντίχριστος, μερικὸν δὲ ὁ Ἀντίοχος, ἐφ' οὗ καὶ οἱ μακκαβαῖοι ἐμαρτύρησαν, ϗ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἰουδαίων ἀνῃρέθησαν, ϗ ἐκωλύθησαν γίνεσθαι αἱ κατὰ νόμον λατρεῖαι.

Ἡμέραι χίλιαι σϙ. Ἀπολιναρίου. Τὸ τῶν
F τριῶν ἡμίσεως ἐτῶν ἐξερμηνεύει· οὐ γὰρ τοῦτον ἔλεγεν ἐσφραγισμένον λόγον· εἰσὶ δὲ αἱ τοῦ τοσούτου χρόνου ἡμέραι κατὰ τὸν σεληνιακὸν μῆνα, τριακονθήμερον ἀριθμούμεναι μεθ' ἑνὸς ἐμβολίμου, χίλιαι σϙ· ἐπὶ δὲ ταύταις ἡ συν-
G οικισθεῖσα ὑπὸ Ἡλίου ϗ κρατηθεῖσα ὑπὸ τοῦ δυσσεβοῦς πόλις ἐρημωθήσεται· αὖθις δὲ ἄλλαι με εὐφραινομένων τῶν ἁγίων, ἕως ἐπιφανείας τοῦ βασιλέως· διὸ ϗ μακάριος ὁ εἰς τὰς ͵ατλε φθάνων ἡμέρας, ϗ ὁρῶν τὸν κύριον· κα-
H τὰ δὲ τοὺς ἀριθμοῦντας τὸν χρόνον ἐπὶ Ἀντιόχου, ἀφ' οὗ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐβεβήλωσεν ἐπεισελθὼν ἕως τῆς Ἰούδα ἀρχῆς οὔτε ἡ τοῦ ἐνδελεχισμοῦ περιαίρεσις ϗ τοῦ βδελύγματος ποίησις ἦν εὐθὺς, ἀλλὰ δύο ὕστερον ἔτεσιν· οὔτε
I τὸ μακάριον ἠκολούθει τέλος, ἀλλ' ἕκτῳ ἔτει ἡ τοῦ ἱεροῦ κάθαρσις· ἀφ' οὗ δὲ τὸ βδέλυγμα, τρία ἔτη ϗ οὐ τρία ἥμισυ.

Δεῦρο ϗ ἀναπαύου. Ἀπολιναρίου. Τελευτὴν τοῦ προφήτου, ϗ ἀνάστασιν ἐπὶ δόξῃ γενησομένην
K προαγορεύει ὁ ἄγγελος, δηλῶν ὅτι οὐκ αὐτοῦ λειτούργημά ἐστι τὸ σαφῆ καταστῆσαι τὴν περὶ τῶν τελευταίων χρόνων προφητείαν, μέλλοντος ἀπιέναι πολὺ πρὸ τοῦ τέλους.

Καὶ ἀναστήσῃ. Ἀμμωνίου. Ὥς τε οὖν ἐπ' ἐσ-
L χάτων τῶν ἡμερῶν ἔσται ἀνάστασις κοινὴ, μεθ' ὧν μέλλει Δανιὴλ ἀναστῆναι.

Quare ait Danieli abstrusos hos esse sermones, usque ad temporis terminum, donec eligentur et purgabuntur multi. Quinam vero electi, nisi qui veritatis sermoni credunt, ut per eum dealbentur, ac detersis peccatorum sordibus, caelesti puro splendidoque induantur sancto spiritu; atque ita adveniente sponso, statim cum eo in conclave admittantur?

10. *Sanctificabuntur multi*. Ammonii. Non omnes ait sed multos: neque enim baptizati omnes dealbantur, sed qui recte credunt.

11. *Dabitur abominatio desolationis*. Hippolyti. Duas itaque abominationes dixit Daniel; unam vastitatis, quam fecit suo tempore Antiochus qui locum desolavit: alteram universalem, qui est antichristus. Ut vero ait Daniel, ipse quoque multis exitio erit.

Ammonii. Generalis abominatio desolationis antichristus est, partiaria Antiochus, sub quo Maccabaei quoque martyrium fecerunt, aliique plures Iudaei neci occubuerunt, et legitimus cultus inhibitus fuit.

Dies ccxc. Apolinarii. Tres cum dimidio annos nunc ipse interpretatur. Nondum enim hunc enucleaverat obsignatum sermonem. Iam supradicti temporis dies, lunari cuique mensi diebus triginta adsignatis cum uno intercalari, fiunt mccxc. His exactis, civitas ab Helia aedificata, quaeque in impii potestatem redacta fuerat, vastabitur. Rursus alii dies xlv, laetantibus sanctis usque ad regis adventum. Quare et beatus dicitur qui supererit usque ad dies mcccxxxv, Dominumque viderit. Iam in sententia eorum qui hoc temporis spatio metiuntur Antiochi res, ex quo is Hierosolyma polluit a suo ingressu usque ad Iudae principatum; neque iugis sacrificii abolitio, neque abominationis constitutio statim peracta est, sed duobus annis post: neque item beatus finis consecutus est, sed anno sexto expiatio templi contigit; post abominationem autem statutam, tribus annis non tribus cum dimidio.

13. *Agesis requiesce*. Apolinarii. Mortem prophetae et resurrectionem cum gloria futuram nunciat angelus: atque ita demonstrat non eius esse officium, ut explanet prolatum de postremis temporibus vaticinium, quoniam ipse vita esset abiturus multo ante rerum terminum.

Et resurges. Hinc patet communem postremis diebus futuram esse hominum resurrectionem, quos inter Daniel quoque resurget.

(1) I. Cor. II. 9. — I. Petr. I. 12. (2) Hoc Hippolyti breve scholion elidit Broughtonus, qui est numerandus cum iis hominibus a quibus reliquias aliquot commentariorum ad Dan. fuisse editas dixi p. 161. n. 1. Et quidem ab eodem Broughtono editum quoque video scholium anonymi supra relatum p. 176. συμεσωτέων — ἀρχό: tum aliud item anonymi p. 203. λέγει — σαφηνίζων. Et doleo typothetam meum ibi socorditer versiculum extremum omisisse τῷ προφήτῃ τὰ κατὰ τὸν λαὸν σαφηνίζων; quorum verborum extat ibidem interpretatio mea.

EXPLICIUNT COMMENTARII VARIORUM
IN DANIELEM PROPHETAM.

APPENDIX I.

DE CHRONICI PASCHALIS FRAGMENTO.

Paschale chronicon initio ac fine mutilum esse nemo ignorat, quia scilicet codex huius operis usque ad renatas litteras unicus superfuit, ex quo apographa aliquot et mox editiones propagatae fuerunt. Is princeps codex servatur adhuc in bibliotheca vaticana, meritoque in pretiosioribus habetur, scriptus in membranis saeculo circiter Christi decimo. De eo loquitur Cangius in chronici praefatione p. xxxvii, quo hortante a maurinis quibusdam monachis inspectus fuit, tumultuario tamen et festinato opere, ita ut Cangius prope nullam ab iis varietatem lectionum impetraverit: quare superest ut praeclari codicis collatio aliquando fiat. In eo tamen insigniter ab illis monachis adiutus Cangius fuit, quod ei Petri Alexandrini nobilem particulam ex opere paschali a Petavio in uranologio non editam suppeditaverunt. Verumtamen praedicti homines quidquid in primo folio lacerum hiulcum evanidumque erat taedio et difficultate legendi praetermiserunt. Atque hanc ego neglectam laciniam nunc lectoribus meis exhibeo. Extremum pariter folium, in quo recitatur Cabatae regis Persarum epistula, quia diffissum et prope perditum erat, neglectum olim fuit; quod item exscribere me non piguit. – Aliud quoque utiliter monendum superest. Fragmenta duo quae Cangius chronico paschali subtexuit, tamquam ex Eusebii chronicis libris petita, rectissime post Pontacum eusebiana esse negavit, multis in eam rem argumentis congestis, Hieronymus de Prato, in egregio opere de chronicis Eusebii libris dissert part. III. 5. Reapse in alio codice vaticano fragmenta haec non Eusebio, sed Severo tribuuntur, Σεβήρου ἐκ τῶν χρονικῶν; *sive is est Severus ille antiochenus, cuius reliquias aliquot inter commentarios ad Danielem legimus, sive alius quilibet e tot Severis, quorum varia scripta a bibliographis commemorantur. Certe verum auctorem illorum fragmentorum, Eusebio perperam adtributorum, nunc demum, ut arbitror, deprehendisse non inutile est.*

Primum codicis folium.

. . . γραφ . . .

ΦΙΛΩΝΟΣ ΤΟΥ ΠΑΡ' ΕΒΡΑΙΟΙΣ ΣΟΦΟΥ (1).

Τὴν ἀρχὴν τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας πρῶτον ἀναγράφει μηνῶν Μωϋσῆς ἐν ταῖς τῶν ἐνιαυτῶν περιόδοις ἀναθείς, οὐχ ὥσπερ ἔνιοι χρόνῳ τὰ πρεσβεῖα μᾶλλον ἢ ταῖς τῆς φύσεως χάρισιν, ἃς ἀνέτειλεν ἀνθρώποις· κατὰ γὰρ ταύτην τὰ μὲν σπέρματα (2) ἡ ἀναγκαία τροφὴ τελεσιουργεῖται· ὁ δὲ τῶν δένδρων καρπὸς οὐδ' ἀνθῶν ἄρτι γεννᾶται, δευτέραν ἔχων τάξιν· ὅθεν καὶ ὀψίγονός ἐστιν· ἀεὶ γὰρ ἐν τῇ φύσει τὰ μὴ λίαν ἀναγκαῖα τῶν σφόδρα ἀναγκαίων δεύτερα· σφόδρα μὲν οὖν ἀναγκαῖα πυροί τε καὶ κριθαὶ καὶ ὅσα ἄλλα εἴδη τροφῆς, ὧν ἄνευ ζῆν οὐκ ἔστιν· ἔλαιον δὲ καὶ οἶνος καὶ ἀκρόδρυα οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων, ἐπεὶ δίχα τούτων ἄχρι μακροτάτου γήρους (3) παρατείνοντες εἰς πολυετίαν βιοῦσιν ἄνθρωποι· τῷ δὲ μηνὶ τούτῳ περὶ ιδ ἡμέραν μέλλοντος τοῦ σεληνιακοῦ κύκλου γίνεσθαι πλησιφαοῦς, ἄγεται τὰ διαβατήρια δημοφαὴς (4) ἑορτή, τὸ χαλδαϊστὶ λεγόμενον πάσχα.

Ταῦτα μὲν ὁ Φίλων. Ὅτι δὲ ἀπλανῶς τάττων τὴν ιδ τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς σελήνης ὁ ἰσραηλίτης λαὸς ἐπιτελεῖ τὴν τοῦ πάσχα ἑορτήν, οὐ μόνον μέχρι τοῦ κυριακοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ ἕως τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων τῆς γενομένης ἀπὸ Οὐεσπασιανοῦ ῥωμαίων βασιλέως, μαρτυροῦσι καὶ οἱ θεοφόροι τῆς ἐκκλησίας ποιμένες καὶ διδάσκαλοι, ἐξ ὧν ὀλίγας ἐκ πολλῶν ἐνταῦθα παροίσω . . . Πέτρος τῆς ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος ἐν τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ὃν Τρικεντίῳ (5) τινὶ γράφει, οὗτινος λόγου καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος . . . . .
. . . τῇ πρὸς Ἐπιφάνιον ἐπίσκοπον (6) [ἐπιστολῇ]
. . . . ὧδέ πως.

Ὡς . . . . μέγα ἔλεος τοῦ θεοῦ· ἐν . . . παν . . . . .

(1) In opere de Mose lib. III. ed. Mangey tom. II. p. 169. (2) In codice lacunoso legitur tantummodo . . ματα, id quod ego malui dicere σπέρματα, quam cum editis libris σπαρτά. (3) Ed. γήρως. (4) Ed. δημοφανής. (5) Notemus hunc hominem, de quo nihil sive in Cangii sive in Petavii editione fragmentorum Petri. (6) En cur apud Cangium p. 4. dicatur ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ; quia scilicet chronici auctor hoc loco, qui deest apud Cangium, epistulam illam iam laudaverat. Porro illae lacunae, quae sunt apud Cangium p. 2, expleri nequeunt a cariosis codicis membranis, nisi quod D. v. 3. legitur codice in εἰς σύνημον.

Extremum codicis folium.

ὑμᾶς τοῦ αὐτοῦ θρόνου . . . .
πρωτοτύπως μὲν π . . . .
ραν ἀδελφότητα · καὶ . . . .
μετέραν παραγενέσθαι ἀδελ . . . .
ἀδιακρατιστον καιρασνάν · σ . . . .
ὑπάρχοντα · ἀλλ᾽ ἡ ἀδελφότης . . . .
θεσιν · καὶ ἀγάπην ὑμῶν καὶ φιλίαν . . . .
ἔχομεν πρὸς τὴν ἀδελφότητα ὑμῶν . . . .
πρὸς αὐτὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τ . . . .
ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγάπην ὑμῶν . . . .
μοῖς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κρατοῦ . . . .
πολιτείας ταύτης παρὰ τοῦ . . . .
ἀδελφότητος ὑμῶν ἀπολυθ . . . .
δὲ κελεύσατε τοῦ παντοίως . . . .
νέσθαι εἰς τὴν ὑμετέραν ἀπὸ . . . .
τειαν · καὶ περὶ τόπου . . . .
θαι εἰρήνη καὶ . . . .
είαν αἴτησιν ἔχετε . . . .
ὑμᾶς καὶ δι᾽ αὐτ . . . .
. . . . ρωμαίων · πλείστην

. . . . . καὶ σημαίνομεν · ὡς ὅτι τὸ
. . . . . φθὲν ὑμῖν · παρὰ τῆς ὑμε-
. . . . δια Φαΐαν χ . . . δαοχ τοῦ ἀδια-
κρατιστον . . . νὰν ἐδεξάμεθα καὶ ἐγνωκότες
. . . . τοῦ θεοῦ ἐπ᾽ εὐτυχίᾳ τῷ βασιλικῷ δια
. . . . θέντες εἰς τὸν θρόνον τῶν γονέων
. . . . προγόνων ἐκαθίσατε · πολλῷ πλέον
. . . . ν καὶ παρακαλοῦμεν τὸν θεὸν
. . . . υς χρόνους ἐν εὐπραγίᾳ καὶ ἐν εὐ-
. . . . ω · καὶ εἰρήνῃ μεγάλῃ ἀξιώσει ὑμᾶς
. . . . . τοῦ θρόνου τῶν γονέων σου καὶ
. . . . ὃ δὲ ἐδηλώσατε ἡμῖν · διὰ τοῦ ὑπο
. . . . . ὅτι ἡνίκα εἰς τὸν τοιοῦτον θρόνον
. . . . . τὴν δεσποτείαν ὑμῶν ἀπολαύσατε
. . . . τοὺς ἀπὸ διαφόρων . .
. . . . οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τα . . .
. . . . . γεῖαν τῶν ἀνθρώπων · ὁ . . .
. . . . . ρόθεσιν . . . . τον . . . .
. . . . ὑπὸ τοῦ . . .
. . . . . . ἀμφότεροι

APPENDIX II.

S. Hippolyti fragmentum ex eius in Solomonis proverbia scholiis extat latine tantummodo, a Peltano olim conversum, in Fabricii editione scriptorum praedicti Hippolyti tom. III. p. 269-270. Idem hoc fragmentum quum ego graece, hoc est nativo auctoris sermone loquens, in vaticanis catenis offenderim, libenter admodum nova interpretatione donatum heic scribo, propter impensum meum colligendarum tanti doctoris reliquiarum studium.

Παροιμίαι Σολομῶντος υἱοῦ Δαβὶδ, ὃς ἐβασίλευσεν ἐν Ἰσραήλ · Ἱππολύτου. Παροιμίαι τοίνυν εἰσὶ λόγοι προτρεπτικοὶ παρὰ πᾶσαν ὁδὸν τοῦ βίου χρησιμεύοντες · τοῖς γὰρ ἐπὶ τὸν θεὸν τὴν ὁδὸν ποιουμένοις ὁδηγός τις γίνεται παραπλησίως τῷ ὑποδείγματι, τοὺς κάμνοντας διὰ τὸ τῆς ὁδοῦ μῆκος ἀνακτωμένη · εἰσὶν οὖν αὗται αἱ παροιμίαι Σολομῶντος, ὅ ἐστιν εἰρηνικοῦ, ἤτοι τοῦ σωτῆρος χριστοῦ · ἐπειδὴ δὲ τοὺς τοῦ κυρίου λόγους, ἅτε δὴ κυρίου τυγχάνοντας, ἀπταίστως ἐπιστάμεθα, ἵνα μή τις ἐκ τῆς ὁμωνυμίας ὑμᾶς ἀφαρπάσῃ, φησὶ τίς ὁ γράψας ταῦτα, καὶ τίνων ἦν βασιλεύς · ἵνα ἡ τοῦ λέγοντος ἀξιοπιστία εὐπαράδεκτον τὸν λόγον καταστήσῃ καὶ προσεχεῖς τοὺς ἀκούοντας. Σολομῶντος γάρ εἰσιν ἐκείνου, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ κύριος (1) δώσω σοι καρδίαν φρονίμην καὶ σοφήν · ὡς σὺ οὐ γέγονεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μετὰ σὲ οὐκ ἀναστήσεται ὅμοιός σοι · καὶ τὰ λοιπὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα · ἦν δὲ σοφὸς ἐκ σοφοῦ · διὸ πρόσκειται τὸ Δαβὶδ, ἐξ οὗ Σολομὼν γέγονε · ἐκ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα παιδευόμενος, καὶ οὐ κλήρῳ τὴν ἀρχὴν λαβόμενος οὐδὲ βίᾳ, ἀλλὰ κρίσει τοῦ πνεύματος καὶ ψήφῳ θεοῦ.

Proverbia Solomonis, filii Davidis, regis Israel. Hippolyti. Proverbia igitur sermones exhortatorii sunt, qui universae vitae moderandae conferunt: nam iis qui iter ad Deum instituunt, duces quidam fiunt ac veluti indices, qui laborantes a viae longitudine recreant. Porro haec proverbia Solomonis sunt, pacifici nimirum, sive Christi servatoris. Quia vero Domini sermones, propterea quod Domini sunt, idcirco eos sine offendiculo cognoscimus; nequis forte nos nominis paritate falleret, addit quis haec scripserit, et cuius gentis rex fuerit. Sic enim dicentis auctoritas commendatiorem sermonem attentioresque auditores faciet. Verba enim Solomonis illius sunt, cui dixit Dominus: dabo tibi cor prudens atque sapiens: nemo tui par in orbe fuit, neque postero tempore existet; et reliqua de eo scripta. Iam is sapiens a sapiente genitus fuit: quare adtexitur Davidis nomen, unde Solomon creatus fuit: idem a puero sacris litteris eruditus; neque sorte vel vi aliqua regnum obtinuit, sed iudicio spiritus et decreto Dei.

(1) III. reg. III. 12.

Γνῶναι σοφίαν καὶ παιδείαν. Ἱππολύτου. Ὁ γνοὺς τὴν σοφίαν τοῦ θεοῦ λαμβάνει παρ' αὐτοῦ καὶ παιδείαν· ἐμμανθάνων δι' αὐτῆς τὰ τοῦ λόγου μυστήρια· καὶ οἱ γνόντες τὴν ἀληθῆ καὶ ἐπουράνιον σοφίαν, εὐκόλως νοήσουσι τοὺς ὑπ' αὐτῶν λαλουμένους λόγους· διό φησι, δέξασθαι στροφὰς λόγων· τὰ γὰρ ἀντιστρόφως ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λελαλημένα, ταῦτα τοῖς πιστὴν καρδίαν ἔχουσι πρὸς θεὸν εὔγνωστα γίνεται.

Ad sciendam sapientiam et disciplinam. Hippolyti. Qui Dei sapientiam novit, is ab eodem quoque eruditur, ita ut intelligat sermonum mysteria. Iam qui veram caelestemque sapientiam tenent, ii mysteriorum sententiam facile percipiunt. Idcirco ait, *ad capiendas sermonum strophas*. Nam quae praeposteris veluti verbis a sancto spiritu dicta fuerunt, ea illis, qui fideli erga Deum corde sunt praediti, expedite innotescunt.

Ad chronicon, ad Mopsuestenum, Polychronium et catenam curae aliquot posteriores.

p. 8. D 2. *Quod adtinet ad fragmentum Hippolyti, varietates eius legere potes apud Galland. biblioth. tom. II.*

9. E 7. Cessioque. *Emendanda lectio ex Hieronymo ep.* CXXIX. 7: nec Cassium Sosiumque replicabo, q i Hierosolymae insultavere.

15. F 3. *Ad locum de revocatis abs Iuliano episcopis lege Photium cod.* CCLVIII. *p.* 1450.

X 4. in campo. *Hinc apud Hieronymum epist.* XV. 3. campense.

16. E 4. Μαρτύριος. *Huius Martyrii recitat auctoritates Hamartolus chron. p.* 163.-176.

H 5. εἶζε. corr. εἶζε.

19. C 2. Παῦλος. *De hoc martyre copiose Photius cod.* CCLVII *p.* 1419.

24. H Ἡφαίστου *corr.* Ἥφαιστος.

39. L *Immo Hamartolus p.* 198. *ait Michaelem regnavisse annis quatuor cum matre Theodora, sine socio decem, cum Basilio denique anno uno.*

65. H *Inter eos qui* Tharsis *dixerunt*, Tarsum *fuit Rheticus, ob id reprehensus abs Hieronymo epist.* XXXVII. 1.

66. n. 1. *Inter eos qui mystice Ionam interpretantur pone s. Methodium patarensem lib. de resurr., nec non s. Maximum quaest.* LXIIII.

69. B 5. est *corr.* sit.

75. n. 1. *adde*: immo vero sacra biblia IIII. reg. XVIIIJ. 37.

88. n. 1. συμμιν. *corr.* συμμιξ.

n. 2. v. 7. nemine *corr.* nomine.

97. B *Adscribe adnotationem*: Immo vero non primus, sed quartus, aetate Oseas. Consule Rosenmullerum proph. min. tom. I. p. 7. et 44. qui tamen p. 10. inter patres interpretes Oseae, quos recenset, Cyrilli et Rufini nomina scribere oblitus est.

p. 99. n. 3. v. 7. halec. *corr.* halic.

108. n. 2. ex catenis mss. *Malim dicere ex adnotationibus Nobilii ad sixtinam editionem.*

126. M. *Adde adnot.* Quoniam qui heic citatur Eudoxii locus in nostris scholiis non extat, hinc etiam cognoscimus nos excerpta tantummodo Eudoxii habere.

137. not. ant. 1. *lege* in consummatione mundi.

141. I σύνεσις *corr.* σύνεσις.

144. C in diabolo *corr.* id diabolo.

147. n. 3. *adde* I. Maccab. 2. 54.

149. n. 1. v. 3. quinta. *dic* immo tertia, uti narratur I. Maccab. XI. 18.

152. F simile *corr.* simile.

154. H 5. ἀγκαλεῖται. *Ita cod. sed corrige* ἐγκαλεῖται, in eam etc. iniuriae erit, *omissa negatione.*

159. n. 1. Poph. *corr.* Porph.

163. E 2. *Quod virgines uti balneo non debeant, confirmat Hieronymus ep.* L. 3, CXVII. 6, CXXVIII. 3.

167. H auliatrix *corr.* auxiliatrix.

183. C 2. ἀποδέσεις. *Melius in alio cod. vat.* ἐξουσίας παρέχων τὰς ἀποδείξεις. potestatem ostendens.

189. n. 3. gen s *corr.* genus.

213. n. 3. Ammonii *corr.* Severi.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΝ ΠΕΡΙ ΑΤΕΛΕΙΑΣ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Ἐπειδὴ ἐν Ἀθήναις διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀτελειῶν σπάνις ἐγίγνετο τῶν λειτουργιῶν, ἔθηκε Λεπτίνης νόμον, οὕτως ἀτέλειαν ἀναιροῦντα, ὡς μὴ δ' ἐξεῖναι τὸ λοιπὸν ταύτης οὐτινοσοῦν ἀξιῶσαι· ἐγράψατο τοίνυν τουτονὶ Δημοσθένης, ὡς μὲν αὐτός φησι παρανόμων, ὡς δ' ἀληθείᾳ δοκεῖ, συκοφαντῶν μᾶλλον καὶ σοφιζόμενος, καὶ τὰ οὐκ ὄντα συμπλάττων· ὅθεν ἀντιλέγει τις αὐτῷ, καὶ δείκνυσιν οὐ καλῶς κατηγοροῦντα τοῦ νόμου, βελτίστου τε ὄντος καὶ κοινοτάτου, καὶ μάλιστα πάντων πολιτείᾳ προσήκοντος· ἔῤῥωται δὲ ὁ μὲν, τῷ τε συμφέροντι, καὶ πᾶσιν ὡς εἰπεῖν τοῖς ἄλλοις τελικοῖς κεφαλαίοις· Δημοσθένης δὲ μόνῳ κέχρηται τῷ ἐνδόξῳ κἂν εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις δοκοῖ.

ΛΟΓΟΣ

A α. Πάντα μᾶλλον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἔγωγ' ἂν ᾤμην, ἢ Δημοσθένην
ποτὲ τουτονὶ πρὸς τοσοῦτ' ἀπονοίας καὶ τοῦ μὴ καλῶς ἔχοντος ἥκειν, ὡς καὶ ἀτε-
λείας εἵνεχ' ὑμῖν συμβεβουλευκέναι προῆχθαι, καὶ τοῦτο πολλοῦ τινος εἶναι φάναι,
καὶ φέρειν εἰς δόξαν τοῖς δοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ τοῖς λαβοῦσιν· ὡς καὶ εἴ τις ἄλλος ἐγ-
χειρεῖν ἠξίου, τοῦτον αὐτὸν πρῶτον ἔδει παντὶ σθένει διακωλύειν πειρᾶσθαι, οὐ μό-
B νον ὅτι τῶν ἀλυσιτελῶν τοῦτ' ἐστι καθάπαξ τῇ πόλει, ὡς προϊόντος ἐπιδείξω τοῦ
λόγου· (τὸ δὲ πᾶν τοὐναντίον αὐτῇ καὶ βούλεται καὶ συνεύχεται, καὶ οὕτω τὸν ἀεὶ

ARISTIDIS

ORATIO ADVERSUS DEMOSTHENEM DE IMMUNITATE.

ARGUMENTUM

Quum Athenis propter multitudinem immunitatum iam rari essent qui publica munera obirent, legem tulit Leptines, qua sic immunitatem abrogabat, ut eam ne in posterum quidem impetrare liceret. Leptinem accusavit Demosthenes, ut ipse quidem ait, laesarum legum; re autem vera calumnians cavillansque ac veritati fucum faciens. Quare Demostheni contradicit quidam, ab eoque legem demonstrat immerito reprehendi, quae optima esset et maxime popularis, liberaeque reip. apprime conveniens. Nititur hic orator utilitate et cunctis prope quae ad rem pertinent argumentis: contra Demosthenes uno nititur decoro; nam aliis frustra videtur uti adminiculis.

ORATIO

I. Quidvis ego potius eventurum putabam, o Athenienses, quam hunc Demosthenem eo dementiae ac dedecoris aliquando erupturum, ut etiam immunitatem nobis suasurus in concionem prodiret, eamque faciendam plurimi, neque minus dantibus honorificam quam accipientibus, praedicaret. Iamvero et siquis alius hanc causam orare volet, is quoque in primis Demosthenem coercendum curabit; tum quia immunitas civitati prorsus est inutilis, ut progrediente oratione dicam (Demosthenes autem contraria

πολιτεύεται χρόνον, ὡς καὶ πεπεῖσθαι λέγειν περὶ αὐτὸν, μὴ ἂν ἕνα μηδένα τῶν A
πάντων τὰ τοιαῦτα δόξαι βελτίω· καὶ οὐ λέγειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις δει-
κνύναι·) ἀλλ' ὅτι καὶ μεγίστη τις ἐντεῦθεν γένοιτ' ἂν τοῖς πράγμασιν βλάβη, εἰ
τοῦθ' ἑξῆς διὰ πάντων χωρήσει· νῦν δὲ οἷς τὰ τοιαῦτα συνηγορεῖ, καὶ οἷς πλείω
τούτων ἢ πάντων ὧν πώποτ' εἶπεν ἢ συνεβούλευσε λόγον ποιεῖται, δυοῖν θάτερον
λογίζεσθαι δίδωσιν, ἢ 'κεῖνα μὴ καλῶς εἰρηκέναι, ἢ ταῦθ' οὐκ ὀρθῶς ἐψηφίσθαι· B
μᾶλλον δὲ εἰ μὲν ὀρθῶς ταῦτ' ἔχει, κόμπος ἐκεῖνα καὶ οὐδὲν ὑγιές· εἰ δ' ἐκ
τῶν ἔργων ἐκείνοις ἡ πίστις, καὶ οὐδ' ἂν εἷς ἐξ ὧν, ὦ Δημόσθενες, ἔπραξας φήσειε μὴ
οὐ ταῦτα προσηκόντως εἰρῆσθαι, εὔδηλον πάντως ὡς ἔξω λόγου τὰ τοιαῦτ' ἐσπου-
δάκεις· καὶ πρὶν ὑφ' ὅτου ἐληλέγχθαι, κατ' αὐτὸς σαυτὸν ταύτηνὶ φέρεις τὴν ψῆφον.

β. Ἐγὼ δὲ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, οὐχ οὕτω δεινὸν εἶναι τοῦτον ἠξίουν, ὡς τοῦ C
βούλεσθαί τισιν εἵνεκα καταθέσθαι χάριν, τῇ πόλει λυμαίνεσθαι· μηδὲ τῶν
πρὸς ταύτην δικαίων, μείζω τὰ τούτων ποιεῖσθαι· μηδὲ βοηθεῖν τούτοις οἰόμενον
δεῖν, ἔπειτ' αὐτῇ πολεμεῖν· ἀλλ' ὃ μέλλει κοινῇ συνοίσειν, τοῦθ' ὡς ἔθος αὐτῷ
καὶ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν ἀεί· ὅπου γὰρ καὶ τῶν ὡς ἀληθῶς ἡμῖν συμφερόντων
ἴσθ' ὅτε, μᾶλλον δ' ἐν τῷ καθάπαξ, δι' αὐτὴν ταύτην ὑπερορῶμεν, πῶς οὐκ D
ἀλογία σαφὴς, ἑτέρῳ τῷ κατ' αὐτῆς χαρίζεσθαι; ὁ δὲ τοσοῦτ' ἐδέησε τοῦ ταῦτ'
ἤδη πράττειν αἱρεῖσθαι, ὡς θ' ὅσοπρόσθεν χρηστὸς ἦν καὶ δημοτικὸς καὶ τῆς πο-
λιτείας ἀκριβὴς σπουδαστὴς, τοσοῦτο νῦν ἐξίστω τῆς ὑποθέσεως, καὶ τοὐναντίον ἢ
πρόσθεν τοῖς πράγμασι χρῆται· οὐχ ἃ τῇ πόλει συμφέρει, ἀλλὰ τῷ Χαβρίου παι-
δὶ, ἢ εἰ βούλεσθε, τῷ αὐτῷ· τὴν γὰρ δὴ τούτου μητέρα μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν E
αὐτὸς γεγαμήκει (1)· ταῦθ' ἡμᾶς πείθειν ἐθέλων, μονονουχὶ ταῦτ' ἐν τούτοις βοῶν,

urbi vult et exoptat, atque ita semper in rep. se gerit, ut etiam dicat sibi esse persuasum, neminem extitisse qui haec nova consilia boni consuluerit: neque solum dicat, verum etiam factis demonstret) tum quia maximum rebus nostris hinc erit damnum, si deinceps immunitas quaquaversus urbem pervaserit. Nunc quum huiusmodi patrocinium susceperit Demosthenes, tantumque rei studium prae se ferat, quanto numquam in orationibus et consultationibus usus est, alterutrum existimandum exhibet, nempe aut se recte non dicere, aut legem sine iure fuisse perlatam. Immo vero si lex aequa est, verba Demosthenis inania sunt et insana. Quod si verbis fidem faciunt opera, nemoque est qui facta tua, Demosthene, haud consentanea verbis dicat, plane constat te absurde in hac causa dimicare. Quamobrem prius quam ab aliquo convincaris, contra te ipsum hanc sententiam fers.

II. Equidem, o Athenienses, non adeo improbum Demosthenem existimassem, ut dum quibusdam gratificari studet, urbem pessumdaret; plurisque faceret privatas illorum utilitates, quam officium erga remp.: neque sperassem, qui amicis opitulandum censet, ab eodem civitatem oppugnatum iri; et non potius eum pro more suo de communi salute cogitaturum semper ac laboraturum. Nam si id etiam, quod vere utile nobis est, interdum, immo semper, civitatis gratia negligimus, nonne manifesta insania est cuilibet cum urbis detrimento morigerari? Atqui Demosthenes nedum ita haud est animatus, sed quanto antea commodus ac popularis erat, et reip. strenuus curator, tanto nunc ab eo proposito recessit, et contraria prioribus facta exserit: nec quae urbi prosunt, persuadere nobis nititur, sed quae Chabriae filio, vel si mavultis sibi ipsi (is enim huius matrem post mariti obitum sibi despondit.) Quae dum agit, clara propemodum voce clamat, nobisque sua-

(1) Suidas ait Demosthenem ambivisse quidem Ctesippi filiam sibi despondisse. Sed enim qui Chabriae uxorem; verumtamen hoc mortuo, fieri potuit ut qui matrem ambivisset, neptis de-

A ὡς οὐδένα ποιοῦμαι τῆς πόλεως λόγον, ἀλλὰ λῆρος πάντ' ἐμοὶ πρὸς τὸ γένος·
ἀμέλει καὶ ὃν ἐξ ἀρχῆς ἔδει κεῖσθαι τῇ πόλει νόμον, μηδένα τῶν πολιτῶν ἀτελῆ
μήτ' εἶναι μήτ' ἂν γενέσθαι, τοῦτον ἤδη καλῶς ὑπὸ Λεπτίνου τεθέντα, ὡς καὶ
πάντων τῶν εὖ φρονούντων ὡς εἰκὸς αὐτὸν ἐπαινούντων, καὶ πάνυ τοι συνηδομένων
αὐτῷ τε καὶ τῷ νόμῳ, τῷ μὲν τῆς κοινῆς ὠφελείας, τῷ δὲ τοῦ προνοίας ταυτησὶ
B πεποιῆσθαι, μόνος οὗτος ἣν εὖ πάθωμεν ὡς ἔοικε δυσχεραίνων, ἀντὶ τοῦ συγκροτεῖν
αὐτὸν καὶ θαυμάζειν, καὶ ὅπως ἐς ἀεὶ κύριός ἐσται παρασκευάζειν, ὁ δὲ καὶ ὅπως
ἄκυρος ἔσται, πάντα ποιεῖ· οὐ τὸ ξυμφέρον, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀγνοῶν· τίς γὰρ
τούτου τὰ τοιαῦτα δεινότερος; ἀλλ' ὅπως εἰς τὴν πατρῴαν ἀτέλειαν καὶ αὖθις ἐγ-
καταστήσῃ Κτήσιππον· οὐκ εἰδώς, ὡς ἐν μὲν τῷ τὴν πόλιν εὖ πράττειν, καὶ αὐτὸν
C εὖ πράττειν ἀνάγκη· ἐν δὲ τῷ τὸν μὲν νῦν εὖ ἔχειν ἐθέλειν, τὴν δὲ μὴ, καὶ αὐ-
τὸν ὅσον οὐκ ἤδη τῶν αὐτῶν πεπειρᾶσθαι.

γ. Ἔτι τοίνυν εἰ μὲν, ὦ Δημόσθενες, οὐκ εὖ ἔχειν ὁ νόμος ἐδόκει, οὐδὲ τοῦ
γιγνομένου διὰ πάντων τυγχάνειν, ἀλλὰ φλυαρίαν ταῦτ' εἶναι καὶ οὐδὲν ὑγιὲς,
αὐτόν σε πρῶτον ἐχρῆν εἰς μέσον παριόντα διακωλύειν τοῦτον, αἰτιᾶσθαι, παρα-
D νόμων γράφεσθαι· οὐ τούτους ἢ κείνους ἐξ ἀφανοῦς καθιέντα δι' αὐτῶν ἐλέγχειν τοῦ-
τον πειρᾶσθαι, καὶ κατὰ τοῦδε σφίσι συνηγορεῖν (1)· σοὶ γὰρ, εἴπερ τῳ, τὰ τοιαῦ-
τα μάλιστα μέλει· οἷς δὲ τότε μὲν σιγᾷν ᾤου δεῖν, νυνὶ δὲ μετ' αὐτῶν αὐτὸν δια-
βάλλειν, ἀμφότερα βεβαιοῖς, τόν τε νόμον ὡς κάλλιστα ἔχειν, αὐτόν τε σὲ μά-
την κατ' αὐτοῦ κεκινῆσθαι· ὅς γε καὶ ἵνα μὴ τοῦ μὲν Κτησίππου μόνου δόξας αἰτι-
E ποιεῖσθαι, τὸ δὲ τῆς πόλεως παραφαῦλον ποιεῖσθαι, εἶτα πρὸς τῷ μηδὲν ἴσον

det, nullam se gerere urbis curam, sed omnia ludibrio habere praeter generis sui commoditates. Enimvero legem, quam vel ab initio in urbe statui oportebat, nemo ut civium esset immunis vel umquam fieret, hanc demum a Leptine praeclare latam, quam prudentes omnes merito dilaudant, auctorique legique simul magnopere gratulantur, huic propter publicam utilitatem, illi ob eius curandae consilium: hanc, inquam, legem solus hic felicitati nostrae, ut videtur, infensus non solum plausu non prosequitur aut admiratur, neque ut eadem in perpetuum rata sit curat, verum etiam dat operam vehementissimam ut aboleatur. Nec quisquam dicat hunc utilitatis inscitia laborare: nam quis Demosthene in his rebus acutior? Sed hoc unice studet, ut Ctesippus patria rursus immunitate fruatur: neque cogitat, si civitati bene sit, illum quoque bene habiturum: sin detur opera, ut Ctesippus in praesenti beatus sit, urbs autem secus; ipsum quoque eiusdem sortis participem mox futurum.

III. Insuper, o Demosthene, si lex iniqua visa esset, et non usquequaque ad consequendum fructum idonea, sed nugatoria potius et insana; te quidem ipsum in primis decuisset in medium progressum intercedere contra Leptinem, reum hunc facere, deque laesis legibus postulare; non autem hos et illos veluti ex insidiis submittere, perque hos dicam Leptini scribere, iisdemque suppetias contra hunc ferre: tibi enim quam cui maxime id cordi negotium est. Iam qui et tunc silendum tibi putasti, et nunc cum his Leptinem accusas, utramque opinionem confirmas, nempe quod et lex rectissima est, et quod tu iniuria contra hanc inveheris. Qui quidem ne videreris Ctesippi solius causa laborare, atque urbem flocci facere (quam ob rem nec

mum nuptiis, tanta aetate interposita, potitus fuerit? Melior igitur Aristidis sententia est; aut certe Plutarchi Dem. cap. xv, qui ait Ctesippi quidem ambitam a Demosthene matrem, ceteroqui ductam in matrimonium Samiam quandam.

(1) Intelligit eos qui ante Demosthenem Leptinem accusaverunt, de quibus Libanius in argumento ad demosthenicam pro Leptine.

*

βούλει κατωρθωκέναι, καὶ ὧν μὴ βούλει τούτων αἴτιος αὐτῷ κατασταίης, τὸν δῆμον A
εἰς ὀργὴν κεκινηκώς· ταῦτ᾽ οὖν δεδιὼς δεινότατα πάντων ἐξεῦρες ὅπως καὶ τὴν ὑπό-
νοιαν ταύτην εὐχερῶς ἀποκρούσῃ, καὶ πρὸς ἃ δεῖται τῷ Χαβρίου συνάρῃ· πρῶτα
μὲν ὡς μάλιστα τῇ πόλει συμφέρειν τὴν ἀτέλειαν φήσας, καὶ τούτοις τὸν ἀκροατὴν
ὑφελόμενος, ἔπειτα τούτου μνησθείς· καίτοι ὅταν οὐ θαῤῥούντως οὐδ᾽ ἐλευθέρως,
ἀλλὰ δεδιότως τε καὶ ὑπούλως καὶ μετὰ τοῦ πάνυ τοι λανθάνειν ἐθέλειν ἐπὶ ταῦ- B
τα χωρῇς, ἔοικας ὧν λέγεις πρῶτος αὐτὸς ἐπιλαμβάνεσθαι καὶ μισεῖν· καὶ διὰ
τοῦθ᾽ οὕτως σχηματίζειν τε καὶ προάγειν τὸν λόγον· ἀλλὰ μὴν εἰ κατηγοροῦντος καὶ
συκοφαντοῦντος ταύτην ἅπαντες ἴσμεν διαφοράν, τὸ τὸν μὲν τὰ οὐκ ὄντα συμπλάτ-
τειν, τὸν δὲ τοῖς οὖσι κακοῖς ἢ φαινομένοις ἐπιπηδᾶν· καὶ τὸν μέν, εἰ καὶ μὴ δι-
καίας, ἀλλ᾽ οὖν ἴσθ᾽ ὅτ᾽ ἀξιοῦμεν συγγνώμης, τῷ μηδὲν οἴκοθεν καὶ παρ᾽ ἑαυτοῦ C
συντιθέναι, ἀλλὰ τοῖς οὖσι κεχρῆσθαι· τῷ δὲ ἀπρόσωπος (1) ἡ κακία· ποτέρας
βούλει μερίδος θησόμεθα σέ; πότερον τῆς μετρίας καὶ παραίτησιν δεχομένης, ἢ
τῆς φαυλοτάτης τε καὶ κακίστης καὶ παντὸς μίσους ἀξίας; ἢ καὶ ἀμφοτέρων ὁμοῦ,
ὡς ἐγώ γε οἶμαι, καὶ νῦν ἀποδείξω; οἷς μὲν γὰρ τὸν νόμον ὃν μάλιστα θαυμά-
ζειν ἐχρῆν διὰ τὸ τῇ πόλει συμφέρειν, τοῦτον ὡς μηδενὸς ἄξιον διαγράφειν ἐθέλεις. D
κακίζων καὶ κατατρέχων, καὶ μηδενός τινος κατ᾽ αὐτοῦ φειδόμενος ῥήματος, οὐ
μόνον κατηγόρου ἀλλὰ καὶ βασκάνου δόξαν λαμβάνεις.

δ. Ὅτι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ συκοφαντῶν οἷς
ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου κέχρηται δείκνυται, αἰσχυνοίμην ἂν ἐμαυτὸν εἰ τοῦτ᾽ ἀποδεικνύναι
διὰ πλείστου πειρῴμην· αὐτὰ γὰρ ταῦτ᾽ ἐστὶ καὶ συκοφαντία περιφανὴς καὶ ἀπόδειξις E

propositi tui compos fieres, et Ctesippo praeter votum nocuus evaderes, populi ira commota) haec inquam timens, sollertissime excogitasti quomodo et hanc suspicionem a te perbelle removeres, et Chabriae filio in his quae opus erant subvenires. Primo enim dixisti immunitatem summopere civitati prodesse, atque auditore his verbis intercepto, deinde hominis tui intulisti mentionem. Et quidem quum nec audacter nec libere sed timide ac subdole, atque ita ut plane studium latendi prae te ferres, ad hanc causam accederes, videbaris ipse primus ea quae diceres improbare atque aversari, atque idcirco orationem sic figurare ac propellere. Atqui omnes hoc interesse inter accusatorem et sycophantam scimus, quod hic falsa confingit, ille vera aut apparentia mala insectatur. Et accusatorem quidem venia interdum, etsi minime iusta, dignamur, propterea quod nihil de penu suo atque a se compositum adfert, sed argumentis utitur existentibus; contra sycophantae turpissima malitia est. Qua te in parte collocari a nobis optas, Demosthene? num in moderata, et quae utitur excusatione? an potius in scelestissima et pessima omnique odio digna? an denique in utraque simul, ut ego quidem iudico ac mox demonstrabo? Cum enim legem, quam tu apprime admirari deberes, quia civitati utilis est, ut futilem delere studes; vituperans scilicet atque insectans, nullique verborum iniuriae parcens; idcirco, inquam, non accusatoris tantummodo verum etiam obtrectatoris opinionem sustines.

IIII. Quod autem praeter iam dicta, o Athenienses, calumniator quoque ex initio orationis suae coarguatur Demosthenes, me quidem mei puderet si id multis verbis confirmare conarer. Quippe eius exordium manifesta fallacia est, atque evidens

(1) Hoc graecum vocabulum prae oculis habuisse videtur Cicero in fragmentis orationis de aere alieno Milonis a me editis, ubi ait: *quid pudeat hominem non modo sine pudore, verum omnino sine ore?*

A ἐναργὴς, τοῦ μηδὲν συκοφαντίας ἐλλείπειν· ἃ γὰρ οὐκ ἂν οὔτ' ἐνεθυμήθη Λεπτίνης, οὔτ' εἰ κατὰ νοῦν ἔσχε δοκεῖ μοι πότ' ἂν εἰρηκέναι, ὡς οὐχ' ἱκανὰ πρὸς ὃ βούλοιτο δρᾶσαι, ταῦθ' οὗτος, ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, ὡς ἂν ἀτεχνῶς εἰρηκότος κατηγορεῖ· ταυτόν τι ποιῶν ὥσπερ ἂν εἴ τις πρὸς ἀνταγωνιστὴν ἰσχυρὸν καὶ ἄμαχον ἔχων, φαρμάκοις ἀνελεῖν τοῦτον ἠξίου, ὅτι μὴ χερσὶν οἷος τ' ἦν· καὶ σὺ τοίνυν αὐτὸς οὐκ ἔχων B ἄλλως ἐξελέγξαι τὸν νόμον, πλάττεις αἰτίας διακενῆς· τὰ μὲν αὐτὸς κακουργῶν καὶ πονηρευόμενος· ἔστι δ' ἃ καὶ παρ' αὐτὸς σαυτὸν συντιθεὶς καὶ συρράπτων· οὐκοῦν θάτερον τούτων ἡμῖν εἰκάζειν παρέχεις· ἢ μηδοπωστιοῦν ἐντυχεῖν τῷ βιβλίῳ, ἢ εἴ μοι δέδως εἰπεῖν, ἐντετυχηκὼς καὶ θαυμάσας, τὸ τῶν βασκαινόντων καὶ αὐτὸς πεπονθέναι, ἐκστῆναί πως ὑπὸ λύπης σαυτοῦ, ὅτι σοι πρᾶγμα πάλαι προσῆκον C Λεπτίνης ἤδη παραλαβὼν ἤνυσεν· ὥστε μηδὲ καθαρῶς ἐντεῦθεν τοῦ νόμου μεμνῆσθαι δύνασθαι· εἰ γὰρ ὁ μὲν, τοῦ μὴ παντάπασιν ἂν ἐπιλελοιπέναι τὰς λειτουργίας τὴν πόλιν, τούτου χάριν ἐγέγραφε τὸν νόμον, ὁρῶν ὑπὸ πλήθους ἀτελειῶν ταυτασὶ σπανίζουσας, καὶ τὴν τῆς πόλεως εὐδαιμονίαν ὥσπερ ἐντεῦθεν ὑποδιδοῦσαν· ὁ δὲ τοῦθ' ἑκὼν σιωπῶν, φάσκει δὲ διά τινας ἀναξίους εὑρομένους ἀτέλειαν, ταυτὶ νενο- D μίσθαι, πῶς οὐχ' ὃ λέγω συνίστησι; πῶς δὲ οὐκ αὐτὸς ἐξελέγχεται μήτε τὰ ὄντα λέγων; καὶ προσέτ' ἡμᾶς ὥσπερ τινας παῖδας φενακίζειν ἐπιχειρῶν;

ε. Καὶ ὅτι ταῦτα λέγων, οὐδὲν ἀληθὲς λέγει, δῆλον ἔκ τε ὧν ἔφην, καὶ οἷς αὐτὸς τὸν Λεπτίνην εἰσάγει οὐ ταῦτ' εἰρηκότα, ἀλλ' ὡς ἔοικεν εἰπεῖν ἐρῶντα· φησὶ γοῦν· " ἔστι δ' οὐκ ἄδηλον, ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, τοῦθ', ὅτι Λεπτίνης κἂν τις ἄλ- E „ λος (1) ὑπὲρ τοῦ νόμου λέγῃ, δίκαιον μὲν οὐδὲν ἐρεῖ περὶ αὐτοῦ· φήσει δ' ἀναξίους (a)

demonstratio, nihil auctori deesse quominus sycophanta sit. Nam quae Leptines numquam cogitavit, neque si in mente habuisset, tamen ut opinor dicturus erat, quia videlicet rei gerendae non erant consentanea, haec noster Demosthenes, o Athenienses, ceu si ille diserte dixisset, in iudicium defert. Ita nimirum se gerens, veluti siquis adversarium suum fortem et insuperabilem, veneno extinguendum putaret, quia manu non posset. Sic tu qui legem aliunde carpere nequis, calumnias temere struis; partim quidem sponte traducens atque in malam partem detorquens, partim vero per te ipse confingens atque nectens: ita ut alterutrum nobis coniicere liceat, nempe te vel in legis codicem numquam incidisse; vel, si libere dicendum est, postquam legem cognoveris ac suspexeris, laboravisse invidia videris, ac dolore amens fuisse, propterea quod Leptines facinus tibi iamdiu conveniens praeripuisset. Quare nec hanc legem memorare aequo animo potes. Nam si Leptines, ne penitus urbs careret civium officiis, hanc scripsit legem, quia videbat scilicet multitudine immunitatum munera deseri, atque hinc urbis prosperitatem imminui; Demosthenes autem dedita opera id dissimulans, ait Leptinem propter quosdam ignobiles, qui immunitatem sunt adsecuti, legem hanc tulisse: nonne his inquam verbis Demosthenes meam sententiam confirmat? nonne aliena veris dicere arguitur, nobisque insuper tamquam pueris illudere?

V. Profecto quod nihil rei verae Demosthenis verbis subsit, et ex dictis a me exploratum est, et inde etiam quod Leptinem facit non haec dicentem sed, ut videtur, dicturum. Ait igitur: " Perspicuum est, o Athenienses, seu Leptinem seu „ quemvis alium pro lege nihil aequum dicere posse. Dicet autem obscuros quosdam

(a) Videtur abuti Aristides duplici sensu vocis ἀνάξιος. Demosthenes enim significabat ut puto *indignos*; nostro intelligere placet *obscuros* seu *ignobiles*.

(1) Ex hoc Demosthenis verbo cepit occasionem Aristides contradicendi, uti apparet ex orationis initio.

„ τινὰς ἀνθρώπους εὑρομένους (a) ἀτέλειαν, ἐκδεδυκέναι τὰς λειτουργίας· καὶ τούτῳ πλεί- A
„ στῳ χρήσεται τῷ λόγῳ „· ὁρᾶτε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὥσπερ ἐπαγγέλλεται
τοῦτον ταῦτ᾽ ἐρεῖν, καὶ τούτῳ πλείστῳ χρήσεσθαι τῷ λόγῳ· οὐκ ἀλόγως γε μὴν
οὐδὲ τὸ τῶν ἀναξίων ἐμνήσθη, ἀλλὰ καὶ μετὰ πάνυ τοι πονηροτάτης τῆς γνώ-
μης, ἵνα τῶν ἀναξίων ἀτελείας ἐκβεβλημένων, ταύτης ἀξιόχρεως Κτήσιππος δό-
ξῃ, καὶ αὐτὸς ἐφ᾽ ἑαυτὸν καὶ διὰ τὸν πατέρα Χαβρίαν· ἀλλ᾽ εἰς κενὸν, ὦ ἄνδρες B
Ἀθηναῖοι, τὰ τῆς ἐπινοίας τ᾽ ἀνδρὶ, καὶ οὐδὲν ἔσται πλέον ταῦτ᾽ αὐτῷ τεχνωμέ-
νῳ, ἡμῶν τὰ δίκαια ποιούντων καὶ ἃ μάλιστα τῇ πόλει προσῆκε, καὶ προσέτι
τοὺς τἀληθῆ διαστρέφειν ἐπιχειροῦντας, μισούντων· ἐπεί τοι καὶ αὐτὸς τοσούτου δέω
τούτοις πεπεῖσθαι καὶ προσέχειν τὸν νοῦν, ὡς πάντα μᾶλλον ἢ ταῦτ᾽ ὀρθῶς ἔχειν
νομίζειν· ἄνευ γὰρ τοῦ ταῦτ᾽ αὐτὸν, ὡς ἔφην, πεπραγματεῦσθαι, καὶ τὴν αἰτίαν C
Κτήσιππον εἶναι, οὐδὲ τὸ τῶν ἀναξίων ὅλως ἔχω γιγνώσκειν, ὡς εἰς καιρὸν εἰρημέ-
νον καὶ τῶν πραγμάτων ἀξίως, κἂν ὅτι μάλιστ᾽ αὐτὸς τούτοις ἐπιχειρῇ· εἰ μὲν γὰρ
ἐξέτασις προὔκειτο γένους, καὶ μόνους ἔδει τοὺς εὖ γεγονότας τιμᾶσθαι, καλῶς
ἂν εἶχε τοὺς εὖ πεισομένους φυλοκρινεῖν· εἰ δ᾽ ἁπλῶς εὖ πάσχειν ἀνάγκη τοὺς
εὖ πεποιηκότας, καὶ τῆς ἀρετῆς οὗτος μισθὸς, ἀτέλειαν δὲ οὐδὲν ἕτερον ἴσμεν, D
ἀλλ᾽ ἢ κατωρθωμένων ἀντίδοσιν, οὐχ᾽ ὁρῶ τίν᾽ ἔχει λόγον ἀναξίων τε καὶ μὴ,
μνημονεύειν, ἔνθα πάντας ἀνάγκη κατ᾽ αὐτὸ δὴ τοῦθ᾽ ὁμοίως τιμᾶσθαι, κἂν φαῦ-
λος τὶς ὢν τύχῃ καὶ τῆς κάτω φρατρίας, κἂν εἰς Κόδρον ἀνήκων· τί γὰρ Ἀχιλ-
λεὺς μᾶλλον Θερσίτου πρὸς τὸ τὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων φέρεσθαι χάριν, ἂν ἐξί-
σης ἄμφω τοὺς Τρῶας ἐλάσῃ; ἐπειδὴ ὁ μὲν ἐκ θεῶν, ὁ δ᾽ οὐ τοιοῦτος. E

ϛ. Χωρὶς δὲ τούτων, εἰ τοῖς ἀξίοις μόνοις ἀτελείας μετέσται, οὐκ ἔσθ᾽ ὅτι μᾶλλον καθ᾽ ἡμῶν αὐτῶν ἔσται· πρῶτον μὲν γὰρ οὐδεὶς εὖ οἶδα τῶν πάντων

„ immunitatem adeptos munerum onera subterfugisse. Atque in hoc diu sermone „ versabitur „. Videtis, o Athenienses, spondentem oratorem, fore ut Leptines haec dicat atque in hoc diu sermone versetur. Porro ne obscurorum quidem mentionem temere infulit, sed vaferrimo mentis astu; nempe ut eiectis immunitate ignobilibus, Ctesippus tum per se ipse tum propter parentem Chabriam hac dignus videatur. Sed frustra erit, o Athenienses, hominis calliditas, nihilque ei suae artes proderunt, si modo nos aequa faciemus, quaeque plurimum civitati prosunt; et si eos qui veritatem subvertunt odio prosequemur. Ego certe tantum absum ut haec mihi persuaderi patiar, vel iisdem mentem advertam, ut nihil his absurdius esse putem. Nam praeter quam quod haec ipse, ut dixi, confingit, et tota rei causa Ctesippus est; ne ignobilium quidem commemoratio videtur mihi tempestive facta, et ex rei praesentis dignitate: quamquam forte Demosthenes obscuros potissimum sibi persequendos proposuerit. Si enim generis quaestio institueretur, soloque nobiles mactare honoribus opus foret, merito equidem honorandarum stirpium delectus fieret. Sin omnino quilibet bene meritus remunerandus est, virtutique merces tribuitur, nihilque est aliud immunitas quam recte factorum remuneratio; non video cur heic locus sit ignobilium, vel secus, memorandorum, ubi quemvis indiscretim honorari necesse est; sive is vilissimus sit postremaque tribu natus, sive generis serie ad Codrum usque pertingat. Nam cur Achilles maiorem Thersite gratiam a Graecis referat; modo uterque Troianos aeque superet; quamvis ille divino genere ortus, hic autem secus?

VI. Verum et his omissis, si conspicuos tantummodo viros immunes esse patiemur, nihil est quod magis contra nos faciet. Nam primo quidem exploratum

(a) Edit. Dem. εὑραμένους.

A ἔτ' ἀξιώσουσι λειτουργεῖν καὶ τὰς ἀναγκαίας εἰσφορὰς, ὡς νόμος, εἰσφέρειν, ἀλλὰ φυγῇ τὰ πράγματα φεύξονται, οἱ μὲν ἀτελεῖς δι' αὐτὸ τοῦτο, οἱ δὲ μὴ τούτου τυχόντες, διὰ τὸ μηδὲ τυχεῖν ἂν ὅλως ἐξεῖναι· κἀντεῦθεν τοῖς μὲν, βασκανία τις πρὸς ἐκείνους ἔσαι καὶ φθόνος, καὶ δυσμεναίνειν αἰεὶ, καὶ πάντα τρόπον μισεῖν· τῇ πόλει δὲ, ἵνα μηδὲν δυσχερὲς εἴπω, τὸ μένειν ἐπὶ ταυτοῦ, καὶ μὴ πρὸς ἐπί-
B δοσιν ἄγειν, διὰ τὴν τούτων ἀργίαν καὶ ἔριν· ἔπειτ' εἰ καὶ τινες λειτουργοῦντες ἔσονται, οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ μηδὲν ἐξ ἀτελείας εἰργόμενοι· ὅτι μὲν μικρά τις ἔσται καὶ φαύλη καὶ τοῦ μηδενὸς, ὡς εἰπεῖν, ἀξία ἡ παρὰ τούτων αὐτὴ συντέλεια καὶ σπουδὴ, οὐδεὶς ἀγνοεῖ· πλὴν ἔσω γ', εἰ βούλεσθε, καλή τε καὶ πρέπουσα καὶ τοῖς πράγμασιν ἀποχρῶσα· πότερον οὖν τῇ πόλει κάλλιον καὶ λυσιτελέστερον,
C καὶ πρὸς αὔξησιν μᾶλλον, λειτουργοῦντας ἅπαντας ἴσχειν, ἢ τινάς; καὶ κοινῆς καὶ δαψιλοῦς ἀπολαύειν προνοίας, ἢ μετρίων δή τινων τυγχάνειν τῶν σπουδαστῶν; καὶ βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, ἢ τοῦτο αὐτὸ μόνον χειρόνων; καὶ πότερον ἐπαινέτας τοὺς ἄλλους πάντας, ἢ μεμφομένους κεκτῆσθαι; ἐγὼ μὲν γὰρ οἶμαι καὶ τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς εἰκότως ἂν ἡμῖν νεμεσῆσαι, ὅτι διπλοῦ κέρδους ἁπλοῦν ἀνθειλό-
D μεθα· καὶ δέον εὖ πράττειν κατ' ἄμφω, οἱ δ' ἀπὸ μέρους ᾠήθημεν δεῖν. τὸ μὲν οὖν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς μὲν ἀτελεῖς εἶναι, τοὺς δὲ μὴ, ὡς οὐ μόνον οὐδενὸς, ὧν ἄνω καὶ κάτω διέξεισι Δημοσθένης, ἀλλ' ὧν ἐμοῦ λέγοντος ἠκούσατ' ἀρτίως, αἰτιώτατον ἔσαι τῇ πόλει, πάντας ὑμᾶς ἀκριβῶς οἶμαι πεπεῖσθαι, ἀγχίνους τε ὄντας, καὶ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου καὶ συμφέροντος κρίσιν, οἴκο-
E θεν καὶ παρὰ τῆς φύσεως παρεσκευασμένους. Τὸ δὲ μηδένα τῶν πάντων ἀτελῆ κατὰ τὸν νόμον μήτε νῦν εἶναι, μήτ' εἰσαῦθις ἂν ταῦτ' ἔχειν ἐξεῖναι, τοῦτ' οὖν οὕτω πολλοῦ τινος ἄξιον καὶ γέμον ἐλπίδων καὶ πάσῃ πόλει καὶ πολιτείᾳ διαφερόντως προσῆκον· ὡς τοὺς μὲν ἄλλους νόμους, τοὺς μὲν ὑπὲρ τῶν ἰδίᾳ διαφε-

habeo, neminem fore qui iam velit munera obire, ac necessarios sumptus prout lex iubet facere: verum exilio functiones vitabunt; qui quidem fuerant immunes, ob hanc ipsam causam; qui vero secus, ob id ipsum quod immunitatem consequi numquam licebit. Hinc horum omnium mutua malivolentia in urbe, et invidia, et perpetua simultas, atque odia omnigena: civitatem vero, ut mitissime loquar, necesse erit inerti situ desidere, nullumque incrementum capere propter civium segnitiem atque discordiam. Sed fac aliquos muneribus fungi, nempe eos quos immunitas non excludit; quam horum collatio atque opera tenuis, quamque vilis ac nullius prope momenti futura sit, nemo non videt. Concedamus tamen praeclaram hanc fore operam et decoram et sufficientem; utrum est civitati honestius et utilius eiusque incrementis aptius, si ea civium omnium utatur officiis, an si nonnullorum? si communi et copioso fruatur studio, an si modicos aliquot habeat curatores? et si bonos simul ac deteriores, an si tantummodo deteriores? si eam denique ceteri omnes terrarum populi laudent, an si vituperent? Ego enim vel ipsos barbaros indignaturos nobis merito putaverim quod simplex duplici lucrum antetulerimus, et quod qui bene habere utrimque potuimus, tamen in parte tantummodo existimaverimus esse valendum. Quod igitur alii sint immunes, alii nequaquam, id inquam non solum non esse effecturum quae sus deque Demosthenes blaterat, sed ea potius certissime allaturum quae a me nuper audistis, vobis iam omnibus satis persuasum esse reor, qui et ingenio polletis, et ad aequi bonique et utilis iudicationem tum domesticis institutis tum natura estis instructi. Iam neminem, prout lex iubet, immunem nunc esse neque fieri licere in posterum, id enimvero praeclarum est, et spei plenum cunctaeque urbi ac libertati mirifice aptum. Quare quum aliae leges privatorum negotia spectent, aliae

ρόντων ἑκάστῳ, τοὺς δὲ δημοτελεῖς τινας εἶναι συμβαίνειν, μόνον δὲ τοῦτον ἡμῖν κοι- A
νότατον καὶ λυσιτελέστατον, καὶ διαρκῆ καὶ βεβαίαν καὶ διὰ πάντων ἥκουσαν τὴν
ὠφέλειαν ὡς μάλιστα παρεχόμενον· στρατεύεσθαι γοῦν, καὶ τριηραρχεῖν, καὶ πρεσβεί-
ας τὸ μὲν πέμπειν τὸ δὲ δέχεσθαι, καὶ προσέτι συμμάχοις χρῆσθαι, σπέν-
δεσθαι πολεμίοις, ἀμύνεσθαι πολεμίους, τῶν οἰκείων ἀντιποιεῖσθαι καὶ σώζειν, καὶ
νὴ Δία γε ταῦτα φρονεῖν πρὸς ἀλλήλους, καὶ πάντας ἓν εἶναι τὴν γνώμην, καὶ B
συλλήβδην εἰπεῖν ὧν δεῖ πόλει τοσῇδε καὶ τοσούτων ἐθνῶν καὶ νήσων ἐπιστατούσῃ,
πάντα ταῦθ' ἑτοίμως καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος καὶ βουλεύεσθαι καὶ ποιεῖν, ἐξ
ἄρ' ἡμῖν τούτου τοῦ νόμου μετὰ τὴν τῆς Ἀθηνᾶς ῥοπὴν κάλλισθ' ὑπάρξει· καὶ τοῦθ',
ὡς ἂν οἷός τε ὦ, πειράσομαι δεῖξαι, καὶ πᾶσι ποιῆσαι καταφανὲς, ἵνα ἀκριβῶς
εἰδῆτε, ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, καὶ γνῶτε ὅσον τῷ νόμῳ τοῦ βελτίστου περίεστι, καὶ ὡς, C
εἴπερ τις ἀνθρώπων, Λεπτίνης δημοτικὸς καὶ περὶ τὴν πόλιν χρηστός.

ζ. Πᾶσα τοίνυν πολιτεία καὶ δυναστεία καὶ ὅλως οἱ τῶν ἀνθρώπων καθένα, οὐκ
εἴ τι πράξουσι μόνον σκοποῦσιν, ἀλλ' εἰ συμφέρον τοῦτ' αὐτοῖς ἔσται καὶ διὰ πάν-
των ὡς εἰπεῖν πρὸς αὐτῶν· βούλονται μὲν γὰρ, ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, καὶ μάλα βέ-
λονται, καὶ τοῦ δικαίου τυγχάνειν ἐν τούτοις, καὶ μηδὲν ἐλλείπειν τούτου τοῦ μέ- D
ρους· ὡς μόνην ταύτην οὖσαν πρᾶξιν ἀρίστην· ἂν δ' ἄρ' ἀμφότερα μὴ ἐξῇ, καὶ
δίκαια πράττειν καὶ συμφέροντα αὐτοῖς, οἱ δ' αἱροῦνται συμφέροντα μᾶλλον ἢ δί-
καια πράττειν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν πράττειν οἴονται δεῖν, ὅταν ἃ μέλλουσι
πράττειν, ἢ μὴ συμφέροντ' αὐτοῖς αἴσθωνται ταῦτ' εἶναι, ἢ κατὰ σφῶν αὐτῶν.
τὸ μὲν γὰρ μανία σαφὴς ἑκόντα τινὰ καθ' αὑτὸν πράττειν αἱρεῖσθαι· τὸ δ' ὡς E
ἀληθῶς κουφότητος καὶ ἀνοίας, καὶ τῆς περὶ τὸν μαργίτην ὡς εἰπεῖν συμμορίας,
εἰκῆ πονεῖν καὶ πράττειν διακενῆς, καὶ εἰς οὐδὲν δέον. Λεπτίνης τοίνυν οὐ μόνον δί-
καιον, ἀλλὰ καὶ συμφέροντα καὶ προσέτ' αἴτιον τῇ πόλει δόξης εἰσήνεγκε νόμον, τῶν

rem publicam, haec una vel maxime communis est et perutilis, sufficientemque ac firmam et generalem utilitatem perpetuo suppeditans. Igitur militiam obire, sumptus conferre ad triremes, legationes mittere et excipere, socios bellorum adsciscere, pacisci cum hostibus, eosdem propulsare, patriam tueri ac servare, atque in his hercle cum civibus consentire, unamque mentem gerere, atque ut uno verbo dicam, quaecumque urbi tantae totque gentium atque insularum dominae opus sunt, haec inquam omnia expedite et commodissime deliberare et facere, ex hac vobis lege cum Minervae nutu feliciter licebit: idque ego pro viribus demonstrare conabor, perspicuumque omnibus facere, ut affatim cognoscatis, o Athenienses, summam esse legis huius praestantiam, Leptinem vero quam qui maxime popularem urbique benivolum.

VII. Omnis sive libera sive regia respublica, immo singuli homines, non solum quid acturi sint considerant, verum etiam an id sit utile ipsis, atque omnia fere ad se referunt. Et summopere quidem optant, o Athenienses, in gerendis rebus aequitatem sequi, neque hac in parte deficere, quam optimam solam existimant. Quod si utrumque non possint, nempe et iusta facere et utilia sibi, ipsi quidem utilia iustis antevertunt. Immo vero ne principio quidem quicquam adgrediuntur, si forte id quod facturi sunt, aut sibi non utile aut adversum cognoverint. Furor enim manifestus est, siquis sibi nocua sponte facere eligat: porro levissimum ac stultum et fatuorum societate dignum est, siquis frustra laboret, et futilia faciat ac nulli rei congruentia. Iam vero Leptines legem attulit non solum iustam et utilem, verum etiam civitati honorificam, nulli legum primitivarum atque priscarum infe-

A μὲν ἐξ ἀρχῆς ϗ πάλαι κειμένων οὐδὲν ἐλάττω, εἰ μὴ ϗ μείζω, ὅσον δ' ᾽κεῖνοι πα-
ρεῖσαν, οὗτος ἐξεῦρε ϗ διωρθώσατο· ἄξιον δὲ οὐ παρὰ τοῖς τῆς Ἀθηνᾶς τροφί-
μοις μόνοις ἡμῖν, ἀλλὰ ϗ πᾶσιν ὡς εἰπεῖν ἀνθρώποις εὐδοκιμεῖν· δίκαιον μὲν
ἀνθ' ὧν κοινῇ πάντας λειτουργεῖν ἀναγκάζει, ὅπέρ ἐστι δημοκρατουμένων ὡς ἀλη-
θῶς, ϗ τὴν ἰσότητα διὰ πάντων τιμώντων, ἀλλὰ μὴ δι' ἀτελείας τὴν ἀναγ-
B καίαν καὶ δημοτελῆ ταύτην εἰσφορὰν παραιτεῖσθαι, ὥσπερ δεδιότας μὴ δόξωμεν
εὖ ποιεῖν τὴν ἡμῶν αὐτῶν· καί τοι πῶς οὐκ ἄτοπον, καὶ τοῦ δικαίως ἔχοντος
πόῤῥω, τῶν μὲν παρ' αὐτῆς ἀγαθῶν ἐξίσης ἡμᾶς ἀπολαύειν ἔχειν, ἡμᾶς δ' οὐκ
ἐξίσου τὰ πρὸς αὐτὴν διακεῖσθαι; ἀλλὰ τοὺς μὲν λειτουργεῖν, τοὺς δὲ μή· ϗ
παραπλησίους ἀλλήλοις ὄντας τῇ πρὸς ταύτην εὐνοίᾳ, ἐνταῦθα μόνον τὴν ἰσότητα
C φεύγειν· καὶ πολέμου μὲν ἐπιόντος, πάντας ὑπὲρ αὐτῆς κινδυνεύειν αἱρεῖσθαι, ϗ
τῆς αὐτῆς ἔχεσθαι προθυμίας· ἐν δὲ τοῖς ἐλάττοσι τῶν πραγμάτων, καὶ κίνδυνον
μὲν οὐδοντινοῦν οὐδὲ πόνον, ὠφέλειαν δ' ὅτι πλείστην τῇ πόλει καὶ ἡμῖν προξενοῦ-
σιν, ἔπειτα πολίτας, ὡς εἰπεῖν, ἐξημιστίας ὁρᾶσθαι· συμφέροντα δὲ, μὴ μόνον
τῷ συςάσεις ἀτεχνῶς πολιτειῶν τὰς λειτουργίας εἶναι, καὶ θαυμαστὰς καὶ μεγίσ-
D τας πρὸς ἐπίδοσιν ἀφορμὰς, ἀλλὰ καὶ ὅτι μηδενὸς μὲν ἀτελοῦς ὄντος, ὡς ἔφην,
πάντες λειτουργήσουσιν· ἐὰν δὲ ἀτελείας μετέχωσι τινὲς, οὐδὲ εἷς· εἰ τοίνυν ᾧ
μὲν χείρω τὰ τῆς πόλεως εἶναι συμβαίνει, καὶ πρὸς φθορὰν αὐτῇ μᾶλλον ἢ δό-
ξαν ἑτέροις, τοῦτο τοῦ μηδενὸς ἄξιον χρῆσθαι, ὁ δὲ μείζω ταύτην ἐπιφανῶς καὶ
βελτίω ποιεῖ καὶ τοῖς ἅπασιν εὐθηνοῦσαν, τοῦτ' ἀνάγκη πᾶσα περιπάνυ τοι πολ-
E λοῦ πεποιῆσθαι, εἴγ' ἡμῶν αὐτῶν λόγος ἡμῖν, οὔτ' ἀτελεῖς τινας εἶναι τὸ πα-
ράπαν προσῆκεν, ὡς οὐ μικρὰν ταύτην οὖσαν τοῖς πράγμασι βλάβην, ὅ τε νό-

riorem : nisi forte maiorem etiam, propterea quod quae in illis praetermissa sunt, haec invenit vel emendavit. Quae sane lex haud solum apud nos Minervae alumnos, sed apud omnes ut ita dicam gentes laudem meretur : iusta enim est, quae communia cunctis civibus officiorum imponit onera ; id quod liberarum civitatum et aequo iure utentium maxime est proprium; et certe multo magis quam, interposita immunitate, defugere, necessarium hoc et popu are tributum ; ita ut vereri videamur quominus bene patriae faciamus. Nonne enim absurdum est atque a iure magnopere alienum, nos ab urbe aequis partibus bona recipere, nosmet autem ipsos erga illam haud aequaliter cunctos officiis certare ? sc l alios munera obire, alios minime : cumque omnes in patriam simus aeque benivoli, in hoc uno aequabilitatem vitare ? et si forte bellum ingruat, omnes pericula pro patria adire, concordique audacia uti ; in minoribus autem officiis, periculoque ac labore expertibus, et tamen nobis urbique maxime utilibus, dimidiam tantummodo civium partem versari ? Est autem utilitas non solum quia munerum exercitationes remp. omnino continent, et mirum quantum ad rerum incrementa valent ; verum etiam quia si nemo immunis fuerit, ut dixi, cuncti munera obibunt ; sin aliquot immunitate potiantur, ne unus quidem oneribus publicis perfungetur. Si ergo non expedit uti re, quae peiorem civitatis conditionem efficit, quaeque ad huius potius detrimentum quam ad gloriam quorumvis confert ; et si id quod civitatem maiorem insigniter ac meliorem atque omnibus copiis refertam facit, fieri non potest quin plurimi aestimemus ; nisi nos certe nostrum curam abiicimus, neminem profecto esse immunem patiemur, quia non modicum id detrimentum reip. est ; lex autem haec adeo nobis ad om-

μος οὕτω διὰ πάντων ἡμῖν συμφορώτατος ὤν, ὡς ἐξ Ἀπόλλωνος ἥκων, δίκαιος A
ἂν εἴη μετὰ παντὸς τοῦ συγκεχωρηκότος κύριος εἶναι καὶ τοῖς πᾶσι κρατεῖν.
η. Χωρὶς δὲ τούτων, ἐκ μὲν ἀτελείας οὐδ᾽ ὁτιοῦν ἔνεστι κέρδος τῇ πόλει,
πλὴν τοῦ χάριν ἔχειν ἐντεῦθεν ἀποδιδόναι· ἀλλ᾽ οἱ ταύτην εἰληφότες τρυφῶσιν,
αἱ δὲ λειτουργίαι αὐτῇ τε ταύτῃ τὰ μέγιστα πάντων λυσιτελοῦσιν, ἐξ ὧν αὔξε-
ται συγκροτοῦσαι, τοῖς τε δρῶσιν αὐτοῖς, ἰδίαν παρέχουσι δόξαν τὴν ὑπὲρ τῆς B
ἐπιγνούσης σπουδήν· καὶ μὴν εὐεργέτας μὲν ἔστι καὶ ἄλλως ἀμείβεσθαι, πόλιν δὲ
δίχα λειτουργιῶν σωζομένην, οὐδ᾽ ἐν τοῖς μύθοις ἐγνώκειν· ἀλλὰ κἂν ἥρως οἰκή-
τορας ἴσχῃ, κἂν τὴν ἀγαθὴν τύχην συναιρομένην, οὐδὲν αὐτῇ πλέον ἔσται, μὴ ταυ-
τησὶ τῆς ξυμμαχίας ἐνούσης· εἰ γὰρ μήτε δημαγωγεῖν δεῖ, μήτε στρατεύεσθαι,
μὴ τριηραρχεῖν, μήτε μηδὲν τῶν πάντων ποιεῖν, ἃ λειτουργιῶν μὲν ἐστὶν εἴδη, συ- C
στάσεις δ᾽ ὡς ἀληθῶς τῶν πόλεων οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ σώματι δόξομεν ἐοικέναι χειρῶν
τε καὶ ποδῶν καὶ προσέτ᾽ αἰσθήσεων ἀποροῦντι· ὃ γὰρ πάντα ταῦτ᾽ ἐστ᾽ ἐκείνῳ,
τοῦτο τῇ πόλει τὸ δι᾽ ὧν ἔφην ὑπηρετεῖσθαι· οὐ μὴν ἀλλ᾽ εἰ καὶ μηδ᾽ ὁστισοῦν μὲν
τὸ παράπαν ἐλείπεθ᾽ ἕτερος ἀποδόσεως τρόπος, ἀλλ᾽ εἰς ἀτέλειαν πάντ᾽ ἦγε, καὶ
τοῦτ᾽ ἦν μόνον γέρας τοῖς εὖ πάσχειν ἀξίοις, ὧν εἵνεχ᾽ ὑπὲρ ἡμῶν προτεθύμηνται, D
βεβλάφθαι δ᾽ ἂν οὐ μικρῶς ἐντεῦθεν ἡ πόλις ἐδόκει, οὐδ᾽ οὕτως ἄν μοι δοκοῦ-
μεν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὰ τοιαῦτ᾽ ἀνασχέσθαι, οὐδὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν δεῖνα
ἢ τὸν δεῖνα χάριν, αἴτιοι ζημίας καθιστάναι τῇ πόλει· ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ αὐτῆς δι-
καίων καὶ τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος πάντα θέμενοι λόγον, τὸ κατ᾽ αὐτοὺς τούτους εἰ-
κότως ἐᾶται· ἱκανὴν ἔχοντας χάριν τὸ πόλεως τοιαύτης εὐεργέτας φανῆναι· ἐπεὶ E
καὶ οὕτω τιμᾶσθαι μᾶλλον περιέσται αὐτοῖς, τῷ δοκεῖν μὴ τὴν ἀρετὴν ὥσπερ ὤνιον
πεπεῖσθαι, μηδοτουοῦν ἑτέρου, ἀλλὰ μεγαλοψυχίας εἵνεκα τῆς αὐτῶν καὶ τῆς

nia perutilis, quasi Apolline auctore, digna profecto erit, quae nemine repugnante iubeatur, atque in omnes valeat.

VIII. Praeterea lucrum certe nullum ex immunitate percipit civitas, nisi quod hinc habet quo gratiosa sit. Atqui hac gratia potiti luxuriantur; munerum vero functiones civitati maxime prosunt, quia bonis eam exaggerant, propriamque ipsis fungentibus gloriam comparant propter eorundem iuvandae patriae studium. Et sane beneficos licet aliter quoque remunerari; at civitatem sine munerum functione incolumem ne in fabulis quidem usquam reperi. Verum etiamsi heroas habeat incolas, etiamsi bonam fortunam adiutricem, nihilo melius erit illi, nisi ministeria civium praesto sint. Nam si neque urbanos magistratus gerere libet, neque militiam capessere, neque triremium impensas tolerare, neque omnino quicquam facere ex omni munerum numero, civitatum quidem congregationes nihil aliud esse putabimus quam veluti corpus sine manibus pedibusque, praetereaque sensibus destitutum. Quod enim corpori ab his omnibus accidit, idem civitati praedicta munera praestant. Quin adeo etiamsi forte nullus alius superesset remunerandi modus, sed omnia ad immunitatem reciderent, idque unicum eorum hominum esset praemium, quibus benefacere oporteret, quia pro nobis fortiter rem gessissent; nihilo tamen minus, si hinc civitas non parvo damno videretur adfici, ego tum sane, Athenienses, censerem non esse id ferendum, neque committendum, ut ob paucorum captandam gratiam detrimenti aliquid resp. caperet: sed omnino ratione habita officiorum reip. debitorum et communis utilitatis, singulorum hominum curam esse seponendam: ita ut hi satis gratiae recepisse se putent, quod erga tantam urbem benefici comperti sint. Sic enim copiosius gloriari possunt, quia videntur virtutem haud venalem exercuisse, nec ob aliud quicquam quam ob suam fortitudinem et benivo-

A πρὸς τὴν πόλιν εὐνοίας, ταῦτ' ἐνδεδεῖχθαι· καθάπερ ἐπὶ τοῦ μηδικοῦ πολέμου Θεμιστοκλεῖ τῷ Νεοκλέους ὑπῆρξε, καὶ Παυσανίᾳ τῷ Κλεομβρότου, καὶ ἔτι πρὸ τούτων τῷ γ' Εὐφορίωνος Κυναιγείρῳ, καὶ Καλλιμάχῳ τῷ Πολεμάρχου· οὗτοι γὰρ πάντες, οὔτε πρὶν ἅψασθαι τῆς μάχης πρὸς ἀριστείων μέγεθος ἀφεωρακότες ἐθάρρησαν τὸν ἀγῶνα, οὔτ' ἐπεὶ μηκέτ' εἶναι κινδυνεύσαντα διεσώσαντο τὴν Ἑλλάδα,
B ἔτυχον ὧν περ εἰκός· ἀλλ' ἀποχρῶσαν σφίσιν αὐτοῖς ᾤοντο δόξαν, τό τε μείζω στεφάνων εἰργάσθαι, τό τε δι' αὐτῶν τὴν Ἑλλάδα σεσῶσθαι.

Θ. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ δοίημεν εἶναί τι παρ' ἀτελείᾳ συμφέρον, ὡς ἔγωγ' οὐκ οἶμαι, ἀλλὰ πρῶτον μέν, οὐχ' ὅσον ἐκ λειτουργίας, οὐδ' ὥς τε καὶ παραβεβλῆσθαι, οὐδ' ἐγγύς· ἔπειτα τὸ μέν, εἰς πᾶσαν ἥκει τὴν πόλιν, τὸ δ' εἰς
C ὀλίγους δή τινας· καὶ τὸ μὲν ἥκιστ' ἂν λυμήνηται παροφθέν, ἐκ δὲ τῶν μὴ λειτουργούντων, τὰ μέγιστ' ἂν αἱ πόλεις βλαφθεῖεν· καὶ νὴ Δία γε τὸ μέν, ταυταισὶ ξυνυπέστη· ἅμα γὰρ πόλις, ἅμα καὶ λειτουργεῖν· μᾶλλον δὲ ἢν ἀκριβῶς ἐξετάσῃς, εὑρήσεις καὶ τὸ τὰς πόλεις ἐξ ἀρχῆς γεγενῆσθαι, λειτουργίαν ἄντικρυς οὖσαν, καὶ οἷόν τινα κοινὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ συστάσει τῆς οἰκουμένης δήπουθεν
D εἰσφοράν· ἀτέλεια δέ τισιν ὕστερον κατὰ τὸ τῆς γνώμης ἐπινενόηται δέξαν, ὥσπέρ τι φιλοτιμίας φάρμακον· ὅσον δὴ καὶ μέγιστον καὶ ἀναγκαιότατον τοῦτο καὶ τοῖς ἅπασιν ὑπεραῖρον, τοσοῦτο δεῖ καὶ ἡμᾶς παντὸς μᾶλλον προστίθεσθαι καὶ σεμνύνειν· καὶ μὴν εἰ τῶν πραγμάτων ἐκεῖνα πλείονος ἄξια καὶ τούτοις ἐπαίνων διαφερόντως προσῆκεν ὧν ἡγεμόνες θεοί, οὐκ ἂν φθάνοιμεν εὖ ἴσθι τὸ λειτουργεῖν
E ὅτῳ τις ἂν εἴποι μεῖζον τιθέντες· μὴ γὰρ οὖν οἴεσθε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὥσπερ τὰ ἄλλα καὶ τοῦθ' ἡμῖν ἐξευρῆσθαι, μὴ δ' ἐντεῦθεν τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι· ἀλλ' εἴπερ τι παρ' ἀνθρώποις διοπετές, καὶ τοῦτ' ἐκεῖθεν ἀφῖχθαι· εἴπερ οἱ τῶν

lum erga urbem animum talia facinora edidisse. Qualis videlicet extitit medico bello Themistocles Neoclis, et Pausanias Cleombroti, et ante hos Cynegirus Euphorionis, et Callimachus Polemarchi. Hi quippe omnes haud equidem ante proelium ineundum spectata praemiorum magnitudine ad certamen exacuti sunt: nec postquam Graeciam de suprema salute periclitantem expediverunt, digna praemia consecuti sunt; sed hac gloria contenti fuere, quod maiora coronis merita prae se tulerunt, quodque Graecia per eos conservata est.

VIIII. Sed enim etiamsi forte concedamus aliquam esse immunitatis utilitatem, quod ego non puto; ea tamen primo quidem haud tanta est quanta munerum functio, neque huic comparari potest, neque proxime accedit. Deinde munerum functio ad communem urbis commoditatem redundat, immunitas ad paucorum. Et haec quidem si praetermittatur, minimum oberit; verum si ministeria deficiant, summopere urbs laborabit. Certe per Iovem haec simul existunt, urbs videlicet et munerum ministeria. Immo si altius vestigaveris, causam manifestam cur civitates congregatae sint invenies officiorum exercitationem, quae fuit quaedam hominum communis symbola ad gignendam mundi civilem constitutionem. Contra immunitas consecutis temporibus ingenii arbitrio excogitata fuit, ceu quoddam pharmacum ambitionis. Iam functio munerum quo maior est, magisque necessaria, ceterisque rebus antestans, eo impensius a nobis coli debet plurisque fieri. Sane si ea facinora nobiliora habentur ac laudabiliora, quorum dii nobis auctores sunt, sine dubio necesse est civilia ministeria rebus omnibus anteponere. Cavete enim putetis, o Athenienses, nos ut cetera sic munerum functiones excogitavisse, vel a nobis initium huius rei fuisse: nam si quicquam inter homines versatur a Iove delapsum, illae quoque indidem sunt. Siquidem rerum omnium domini dii ac genii non so-

ὅλων κύριοι θεοί τε καὶ δαίμονες οὐ μόνον οἷς τὸ πᾶν ἐξ ἀρχῆς ὑπεστήσαντο, μεγά- A
λην καὶ θαυμαστήν τινα ταύτην εἰσήνεγκάν τε καὶ προὔφηναν λειτουργίαν τῷ βίῳ, ἀλ-
λὰ καὶ νῦν, οὐχ ἥκιστα τοῦτο δρῶσιν, οἷς ἡμῶν τοσοῦτ' αὐτοῖς ἑκάστοτε μέλει, καὶ
οὕτω κηδομένως ἔχουσιν, ὡς μηδὲν τῶν εἰς ἡμετέραν σύστασιν καὶ σωτηρίαν ἡκόντων,
μηδὲ καθ' ὄντινα δήποτε τρόπον ἐλλείπειν, ἀλλ' ἀπὸ πολλοῦ τοῦ μείζονος, ἢ
ὥστε καὶ προσδοκᾶν ἐξεῖναι, τὰ παρ' ἑαυτῶν χορηγεῖν· δι' ἀλλήλων ἄμφω δεικνύν- B
τες, διὰ μὲν τῆς ἀκαμάτου καὶ συνεχοῦς ταύτης προνοίας, τὸ δημιουργοὶ γεγε-
νῆσθαι· διὰ δ' αὖ τοῦ γενέσθαι δημιουργοὶ, τὸ καὶ πρὸς ἀνάγκην ἔχειν, ἡμῶν
ὅσαι ὧραι φροντίζειν· ἵνα μὴ τῆς δίχα τούτων προνοίας εἰς τὸ μηδὲν ἥκωμεν, κα-
θάπερ τι σκάφος κυβερνητῶν ἀποροῦν.

ι. Καίτοι ὅταν ἐξ ἀτελείας, ὦ Δημόσθενες, τὰ τῶν λειτουργιῶν κατὰ μικρὸν C
ὑποῤῥέῃ, καὶ τούτων αὐτὸς ᾖ σπουδαστὴς, πῶς οὐκ ἀτεχνῶς τοῖς θεοῖς πολε-
μεῖς, ἃ 'κεῖνοι καλῶς ἔθεσαν, ταῦτ' αὐτὸς οἷς ποιεῖς διαφθείρων, καὶ τήν γε χά-
ριν αὐτῶν, τὸ κατὰ σαυτὸν ἀνατρέπων; εἰ τοίνυν τοῖς τὸ νόμισμα διαφθείρουσι,
κατὰ τὸν σὸν λόγον (1), θάνατος ἡ ζημία, τινός ποτ' ἆρ' αὐτὸς δίκαιος ἂν ἡμῖν εἴης
τιμᾶσθαι, δι' ὧν ἀτελείας ἀντέχῃ, τά τε τῶν θεῶν ἀτιμάζων, τήν τε πόλιν ἅπα- D
σαν διαφθείρων; “ναί φησι, ὑπὲρ γὰρ ὑμῶν καὶ τῶν ὑμετέρων αὐτοῖς προσηκόν-
„ των διαταστῆναι, καὶ ὧν ἑκάστοτ' ἀπολαύοντες διαγίγνεσθε· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἂν
„ εἷς ἔτ' ἀξιώσαι, τοῦ νόμου κρατοῦντος, μεγαλοψυχίᾳ πρὸς τὴν πόλιν ἐν τῷ τῶν
„ πραγμάτων ἀπαιτοῦντι κεχρῆσθαι, καὶ φιλοτιμήσασθαι τὰ εἰκότα· ἀλλὰ τῆς
„ ἀτελείας ἀναιρουμένης, συναναιρήσεται πάντως, καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτῆς ἐθέλειν ὁντινοῦν E
„ προθυμεῖσθαι· τὸ δ' οὐ μόνον κέρδους ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ δόξης ἀποστερεῖ, ὧν χά-
„ ριν πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν οἴεσθε δεῖν· εἰ τοίνυν μέλει τούτων ἡμῖν, καὶ

lum quod a principio universam rerum naturam crearunt, magnum hoc et praeclarum invexerunt docueruntque vitae ministerium: sed quia nunc etiam in eo instituto manentes, tantam nostri curam providentiamque semper prae se ferunt, nihil ut eorum quae ad conservationem nostram salutemque pertinent ullo modo desit; immo vero etiam uberius, et supra quam expectare liceret, sua nobis bona communicent. Quare et vicissim utramque rem demonstrant: nempe hac incessabili perpetuaque providentia creatores se esse confirmant: hoc ipso autem quod creatores sunt, satis ostendunt, necessitate quadam se cogi ad gerendam singulis horis nostri curam: ne scilicet deorum providentia nudati ad nihilum redigamur, vel cymbae instar iactemur gubernatoribus destitutae.

X. Age vero quandoquidem immunitatum causa, o Demosthene, publica ministeria paulatim defluxerunt, atque ipse eius rei te auctorem praebes, nonne aperte diis adversaris, dum quae illi praeclare instituerunt, rebus tuis gestis disturbas, beneficiaque illorum pro virili parte subvertis? Si ergo ii qui pecuniam adulterant, capite prout ipse dicis multantur: quanam tu demum poena nobis dignus videberis, qui pro immunitate pugnas, deorum dona contemnens, universamque urbem corrumpens? “Utique ait, se pro vobis vestrisque necessariis causam orare, proque
„ bonis quorum fructum perpetuum nacti estis. Nemo enim iam volet, si haec
„ lex perrogetur, magnitudine animi in rebus urgentibus uti, neque officium cer-
„ tatim exserere. Verum immunitate perempta, commorietur penitus studium prop-
„ ter eam quidvis audendi: id quod non lucro solum, verum etiam gloria vos
„ spoliat; quarum causa rerum facienda omnia ac dicenda esse putatis: quae si

(1) In clausula demosthenicae orationis.

A „ ἀτελείας ἐξ ἀνάγκης μελήσει „. Ὅτι μὲν οὖν, ὦ Δημόσθενες, οὐδένες τῶν πάν-
των, ὡς σὺ φῄς, ἵν' ἀτελεῖς ὦσιν φιλοτιμίας ἅπτεσθαί μοι δοκοῦσιν, ἀλλὰ δό-
ξης εἵνεκ' αὐτῶν, καὶ τῦ πρὸς τὴν πόλιν ζήλου καὶ φίλτρου, δῆλον ἔκ τε τῶν με-
τὰ τὸ πάνυ τοι πεφιλοτιμῆσθαι, οὐδὲν οὐδοτιοῦν τοπαράπαν λαβεῖν βυληθέν-
των, ἀλλ' αὐτὸ τῦτο μόνον ἀποχρῆν ἡγουμένων, ὅτι περ οὕτως αὐτοῖς τὰ πρὸς
B τὴν πόλιν ὑπῆρξεν· ἔκ τε τῶν ἄλλυ δή τινος, ὄντων μυρίων οἷς τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς
ἡ πόλις δωρεῖται, ἀλλ' οὐκ ἀτελείας ἠξιωμένων· ὅτι δ' εἰ καὶ τῦτ' ἦν, προτε-
τιμῆσθαι ἔδει τὸ τῇ πόλει ξυμφέρον, καὶ τούτυ μάρτυς αὐτὸς, παντὸς ὁτουοῦν
τὸ συμφέρον ἀεὶ προτιθεὶς, καὶ τούτῳ τὰ πρεσβεῖα διδούς· ἐπεὶ καὶ Κερκυραίους
ἐκσπόνδους ὄντας, συμμάχους εἱλόμεθ' ἡμῖν αὐτοῖς (1)· συμφέρειν κρίναντες, ἐπει-
C δήπερ ἴσχυον.

ια. Ἴσως τοίνυν κἀκεῖνο Δημοσθένης ἤτις ἄλλος ἐρεῖ, ὡς εἰ μὲν ἐστι λυσι-
τελὲς καὶ μάλιστα πολιτείᾳ προσῆκον ἐπὶ μηδενὶ τῶν πάντων ἀτελείας μετεῖναι, τί
μὴ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τῦτο τοῖς παλαιοῖς ὥρισαι νόμοις τὸ κοινῇ συμφέρον σκο-
ποῦσιν; νῦν δ' οἷς πολλὰ καὶ καλὰ διεξιόντες, τῦτ' οὐκ ἠξίωσαν λόγου, φαίνον-
D ται τῦθ' ὡς ἀλυσιτελὲς παρεικότες· εἰ τοίνυν ἃ κελεύουσιν οὗτοι, ταῦτα δεῖ πε-
ρικλεέςυ ποιεῖσθαι, καὶ ὧν μνησθέντες οὐκ ἔγνωσαν· οὐδ' ἡμᾶς μεμνῆσθαι προ-
σήκει· ἵνα μὴ νόμους τιμῶντες, νόμους ἀτιμάζειν δόξωμεν· ἀλλ', ὦ τὰν, πρῶτον μὲν
οὐ πάνθ' ἁπλῶς ἃ δεῖ, τοῖς νόμοις ἐντέτακται· οὐδὲ διὰ πάντων χωροῦσιν, ὡς
μηδὲν ἔξω τῆς τούτων διαγνώμης ἑςάναι· ἀλλ' ἴσθ' ἃ καὶ τούτους ἐκφεύγει· ἐξεῖ-
E ναι γοῦν αὐτῶν ἀφελεῖν καὶ προσθεῖναι ἐάν τι μὴ καλῶς ἔχον ᾖ, ἐν αὐτοῖς τού-
τοις εἴρηται· τὸ δ' ἐςι σφόδρα διατεινομένων μὴ διὰ πάντων ἀφῖχθαι· ἔπειτα,

„ cordi nobis sunt, immunitatis quoque curam nos gerere necesse est „. Sed enim quod non sicuti tu, Demosthene, ais, soleant homines ob impetrandam immunitatem laboribus indulgere, sed gloriae caussa, ut mihi videtur, et erga civitatem studii atque amoris, id patet primum ex iis viris qui post multos exantlatos labores nihil accipere passi sunt; sed sibi sufficere existimarunt, quod ita fortuna civitatis per eos constituta esset. Res deinde ex iis constat, qui aliud quidvis quam immunitatem sibi poposcerunt; quandoquidem alia innumera sunt, quibus urbs bene de se meritos donat. Atque haec utcumque se habent, certe urbis utilitas praeferenda est, te suffragante, o Demosthene, qui utilitatem cunctis rebus semper praetulisti, atque huic primatum attribuisti. Profecto etiam Corcyraeos foedifragos ad belli societatem adscivimus, quia vires eorum nobis commodas fore putavimus.

XI. Fortasse et illud Demosthenes aut quivis alius dicet; nimirum si utile est ac tantopere reip. interest neminem esse immunem, cur inter cetera a priscis legibus commune bonum spectantibus immunitas non est vetita? Nunc quum illae tot egregia contineant, caput autem hoc ne verbo quidem attigerint, omnino apparet id vetitum ceu supervacaneum fuisse omissum. Si ergo quae leges iubent, ea oportet plurimi facere; illa item quorum eae studiose mentionem nullam fecerunt, ne a nobis quidem commemorari par est: ne dum leges reveremur, legibus contumeliam facere videamur. Sed, o bone, primum quidem non omnia, quae oportet, legibus imperata fuerunt: neque hae per omnia discurrunt, ita ut nihil praeter earum praescripta reliquum sit; immo capita aliquot leges fugiunt. Quod ergo detrahere liceat vel addere, siquid in his minus recte se habet, id adeo in ipsis legibus dictum est. Porro mos est valde occupatorum, ne ad omnes rerum partes

(1) Confer ex. gr. Ulpianum praefat. ad Olynth.; sive potius Thucydidem I. 44.

ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, οὐχ' ὅτι μηδεισισοῦν τοῦτ' ἔφη τῶν νόμων, σκοπεῖσθαι δεῖ, A
ἀλλ' εἰ καὶ κάλλιστα καὶ δικαιότατα ἔχει, καὶ ταύτῃ τὰς ψήφους τίθεσθαι· οὕτω
δ' αἰεὶ καὶ κάλλιστα ἔχει αὐτό τε ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων, ἔκ τε ὧν αὐτὸς ἔφην, ἔκ
τε ὧν ὁ πολὺς καὶ παντοδαπὸς ἔδειξε χρόνος, ὥστε δέδοικα μὴ καὶ τῶν νόμων
αὐτῶν τιμιώτερον δόξῃ, αὐτῷ τε τούτῳ καὶ τῷ πρεσβύτερον εἶναι, καὶ πρὶν ἢ νό-
μους γενέσθαι, τοῦτ' ἐν ἀνθρώποις ἐνεῖναι· ἔτι τοίνυν οὐ πᾶν ὃ τούτοις παρεῖται, B
τοῦτ' ἤδη καὶ φαῦλον εὐθύς, οὐδὲ παρὰ τοῦτο τῶν ἀπειρημένων κεχρῆσθαι· ἀλλ'
ὃ λυμαίνεσθαι τοῖς πράγμασι πέφυκεν ἀτεχνῶς, καὶ προσεγκαλοῦντας ἅπαντας
ἴσχει, ὥσπερ αὖ τοὐναντίον πολλοῦ τινος ἄξιον· ὅθεν ἡμῖν περίεστι κέρδος, ἐάν
τε φάσκωσι τοῦθ' οἱ νόμοι, ἐάν τε καὶ μή.

ιβ. Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτω καὶ τὸ συνοῖσον πανταχῇ δεῖ ζητεῖν, περίεργον ἂν εἴη, C
ὅταν περὶ ὁτουοῦν ἐξέτασις ᾖ, παρέντας ὅπως τοῦτ' ἔχει ζητεῖν, ἔπειτα νόμων
μεμνῆσθαι· ὡς ἔστι γε, ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, καὶ νόμων ἐνίους ἀλυσιτελεῖς δή τι-
νας εὑρηκέναι, νόμων δὲ ἄλλως σώζοντας τάξιν, καὶ πράγματα ἄττα, νόμων μὲν
ἐκτὸς ὄντα, νόμων δὲ οὐδὲν ἧττον πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἡμῖν συμπράττοντα τύχην·
καὶ δεῖ περὶ βελτίονος ταῦθ' αἱρεῖσθαι τῶν μὴ συμφερόντων νομίμων· ἐπεὶ καὶ τὸ D
γεωργεῖν καὶ φυτηκομεῖν καὶ τέχναις κεχρῆσθαι, οὐχ ὅτι μὴ τὴν ἀρχὴν ἐξεῦρον οἱ νό-
μοι, διὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς τούτων ἀπέχεσθαι δεῖ, ἀλλ' ὅτι μόνα ταῦτα τὸν τῶν ἀν-
θρώπων συνίστησι βίον, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἔχει τὰς ἀφορμάς, καὶ τού-
των χωρὶς περιεῖναι καὶ ζῆν ὅλως οὐχ οἷόν τε· διὰ τοῦτο καὶ προσέχειν τούτοις παν-
τὸς μᾶλλον ᾠόμεθα χρῆναι, καὶ μηδοντινοῦν ἀφίσασθαι τρόπον, εἴ γε σώζεσθαι E
μέλλοι ἡμῖν, καὶ μὴ φανερῶς θανατῶμεν· τί οὖν εἰ καὶ τὸ λειτουργεῖν οὐκ ἐγγέγρα-
πται νόμοις καθάπερ ἐκεῖνα, καὶ προσέτι τὸ τρέφεσθαι, καὶ καθεύδειν, καὶ ὅσα κοι-

pertingant. Praeterea, o Athenienses, non quod lex nulla aliquid memoret spectandum est, sed num id egregium et aequissimum sit: atque hoc suffragiis comprobari par est. Iamvero, sicut dixi, atque ut universi temporis tractus iamdiu declaravit, per se ipsa adeo et prae ceteris excellit immunitas, ut verear ne vel ipsis legibus commendabilior videatur; si nihil aliud, certe quia antiquior est, quodque ipsa ante conditas leges inter homines versabatur. Insuper non omne quod legibus praetermittitur, id continuo est ineptum, neque idcirco est interdictum: verum id tantummodo quod naturaliter reip. nocet, quodque omnium vituperatione damnatur, et cuius contrarium plurimi fit. Quare nobis commodum accidit sive de immunitate loquantur leges sive secus.

XII. Quod si haec ita se habent, et si utile semper quaerere oportet, vanum est, siquando de re aliqua quaeritur, omissa de natura eius inquisitione, leges memorare. Licet vero, o Athenienses, leges quoque aliquot inutiles deprehendere, et quae legum ordinem frustra tenent. Sunt item actus exleges, qui tamen haud minus legibus bonam nobis conficiunt fortunam. Atque eiusmodi actus potiores habendi sunt, quam illi inutiles quamvis legitime perpetrati. Nam nec agrorum arborumque cultura neque ceteris artibus idcirco abstinendum credimus, quia legibus non sunt inventae: immo quia his solis vita hominum sustentatur, eaedemque habent adiumenta rerum gerendarum, nec sine his valere aut omnino spirare licet, ideo his potissimum dandam operam existimamus, easque numquam dimittendas, siquidem vita cordi nobis est, neque in manifestum exitium tendimus. Quid ergo refert, publicorum officiorum functionem minime legibus fuisse imperatam? item ut artes praedictas, et nutriri atque dormire, et quaecumque communia sunt, ac na-

A νετάτα καὶ τῷ τῆς φύσεως ἐνέχεται νόμῳ; οὐ μὴν ἀλλ' εἴτις, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι,
ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ πάντας ὡς ἀληθῶς εὑρήσει τοὺς νόμους οὕτω περὶ τὸ λει-
τουργεῖν ἔχοντας, ὡς μὴ ὅτι τοὺς ἄλλους ἐξ ὧν ἑκάστοτε παραινοῦσι, καὶ τῆς πολι-
τείας ὅπως ἄριστα ἔχῃ ποιοῦνται λόγον, μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐνταῦθα πα-
ρακαλεῖν, ἀλλὰ καὶ τούτους αὐτοὺς τῷ ταῦτα ποιεῖν, εἰς λειτουργοῦντας ὡς ἂν
B τις φήσαι τελεῖν.

ιγ. Καὶ τί δεῖ νόμους λέγειν; ὅταν καὶ Δημοσθένης αὐτὸς ὁ δι' ὧν ἀτελείας
φροντίζει, τὸ λειτουργεῖν πολεμῶν, φαίνεται μάλιστα πάντων τουτὶ βεβαιῶν· νῦν
μὲν δημηγορῶν καὶ γράφων καὶ συμβουλεύων, νῦν δὲ πρεσβεύων καὶ χορηγῶν, καὶ
διὰ πάντων τουτωνὶ λειτουργῶν, καὶ οὔτε πώποτ' αὐτὸς ἀτέλειαν αἰτησάμενος,
C οὔτε ταύτης πέρι λόγον ποιησάμενος ὀντινοῦν, πλὴν ἐν τῷ παρόντι, διὰ τὸν ἑαυ-
τοῦ καὶ Χαβρίου παῖδα Κτήσιππον τουτονί· ἄνευ δὲ τούτων, εἰ κατ' αὐτοῦ τοῦτ' ἰσχυ-
ρὸν ἔχειν νομίζεις, ὅτι μὴ τοῖς νόμοις ἐγγέγραπται, λανθάνεις οὐδὲν ἧττον καὶ
τά γε σὰ παιδικὰ ταύταις ὑποβάλλων ταῖς ψήφοις· καὶ τί τούτου μᾶλλον ἐντεῦ-
θεν ἢ τῆς σῆς ἀτελείας κατηγορεῖ; οὐ γὰρ ἡ μὲν κατὰ νόμους, τὸ δ' οὔ, ἀλλ'
D ἐξίσης καὶ ἄμφω τῶν νόμων ἀποστατεῖ· καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτ' οἶμαι βελτίω
ταῦτ' εἶναι καὶ χείρω καὶ αὐτὰ καθ' αὑτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα· ἐπεὶ ἄλλως γε
τοσοῦτον ἀτελείας μεῖζον τὸ λειτουργεῖν, ὡς μὴ δὲ παραβάλλειν ἐξεῖναι· τὸ μὲν
γὰρ καὶ δίκαιον καὶ συμφέρον ὅτι μάλιστα πόλει, καὶ τῆς καλλίστης καὶ γιγνο-
μένης αἰτιώτατον τύχης, καὶ προσέτ' ἐξαρχῆς καὶ παρὰ πάντα δήπου τὸν χρόνον
E κεκρατηκός· ἀτέλεια δὲ, μὴ μόνον χθὲς καὶ πρώην εὑρέθη, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον
ἐστ' οὐδὲν τοπαράπαν, τά γε πρὸς πόλιν, πλὴν αὐτὸ τοῦτο μόνον, ὡς ἔφην, εἰς
ὄνησιν μὲν τοῖς χρωμένοις, τῇ πόλει δὲ πᾶν τοὐναντίον· ὥστ' εἶναι πᾶσιν ἐντεῦ-
θεν εἰκότως περὶ αὐτῶν ἀποφαίνεσθαι, τὴν μὲν οὕτως ἔχουσαν, εἰ δὲ τοῖς νό-

turae lege tenentur? Quin adeo siquis altius, Athenienses, vestiget, cunctas deprehendet reapse leges ita ministeriis favere, ut non homines tantummodo perpetuis adhortationibus, curaque illa, quam de prosperitate reip. gerunt, summopere ad functiones invitent, verum semet ipsas, dum haec faciunt, videantur quodammodo inter fungentes adscribere.

XIII. Sed quid opus est de legibus loqui? quando ipse Demosthenes, dum ministeria oppugnando immunitatem protegit, nihilominus videtur civilium munerum exercitationem quam qui maxime confirmare: modo verba ad populum faciens, modo leges ferens atque suadens, legationes etiam obiens, et ludorum apparatum suppeditans: his, inquam, omnibus officiis defungens, nulla numquam immunitate petita, neque huius facta mentione, nisi nunc propter suum et Chabriae filium Ctesippum hunc. Verum et his sepositis, si contra immunitatem idcirco te corroboras, quod ea legibus minime est vetita, nescis a te pusionem tuum eodem hoc suffragio damnari. Quid enim hinc sequitur nisi immunitatis a te protectae accusatio? Neque enim immunitati favent leges, ministeriis vero secus: sed ambo haec aeque legibus extranea sunt: nihilque momenti in legibus est, quo haec bona vel mala sint, aut ipsa per se aut invicem comparata. Ceteroqui munerum functio adeo praestat immunitati, ut sit nullus comparationi locus. Prior enim iusta est, utilis apprime civitati, pulcherrimaeque et verae fortunae fons certissimus: insuper omni tempore inde usque ab reip. initiis valuit: at immunitas non solum nuper excogitata est, sed nihil omnino civitati confert, nisi quod fruentibus solis commoda, illi autem contraria est. Quare cuique licet hinc arguere, immunitatem, quum sit eiusmodi, si forte in-

μοις ἐνῆν, διαγεγράφθαι χρῆναι καθάπαξ τῶν νόμων· τὸ δ᾽ ὅτι τοιοῦτον, ἐξαν- A
τιστρόφου πᾶσιν ἐγγεγράφθαι τοῖς νόμοις, καὶ πλείστων ὅσων ἠξιῶσθαι τῶν ψηφισ-
μάτων, μᾶλλον δὲ νόμον αὐτὸ γεγενῆσθαι· ὃ πάλαι προσῆκον, νῦν ὁ βέλτισ-
τος οὑτοσὶ Λεπτίνης τοῦτο μὲν ὑπὸ θεῶν κινηθεὶς, τοῦτο δὲ καὶ τούτοις εἴξας τοῖς
λογισμοῖς, ἅθ᾽ ὑπὲρ πάντας φιλόπολις ὢν, ὥσπερ ὄφλημά τι κοινὸν ἀποδεδώ-
κει τῇ πόλει, γράψας μηδένα τῶν πάντων ἀτελείας μετέχειν, κἂν εἰ πολλάκις B
εὐεργετῶν εἴη τὴν πόλιν· οὐ μόνον ἵνα καὶ τῆς ἐκ τούτων προσαπολαύοι συντελείας
ἡ πόλις καὶ τὸ λειτουργεῖν ἐξ ὁλοκλήρου γίγνοιτ᾽ αὐτῇ, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ δέος οὐ μικ-
ρὸν ἐντεῦθεν ὑφεώρα, μὴ προϊόντος ἄρα τοῦ χρόνου, καὶ τῆς ἀτελείας οὕτω διὰ πάν-
των χωρούσης, ἐκλίπῃ καθάπαξ τὸ λειτουργεῖν· καὶ τί πλέον τηνικαῦτ᾽ ἔσται τῇ
πόλει, περὶ τὰ μείζω βλαφθείσῃ, καὶ ὧν ἄνευ οὐχ οἷόν τε σεσῶσθαι; ψυχὴ γὰρ C
πόλει τὸ λειτουργεῖν· καὶ ὡς οὐ περιεῖναι καὶ ζῆν πέφυκε σῶμα, ψυχῆς μὴ παρού-
σης, ὡς δὲ καὶ πόλις μοι δοκεῖ, λειτουργιῶν ἀποροῦσα· εἰκότως· εἰ γὰρ χρειῶν
οὐδένες ἀνθρώπων ἐλεύθεροι, πλὴν θεῶν, αὗται δὲ τὰς λειτουργίας ἀναγκαίας
ὡς οὐκ οἶδ᾽ εἴ τι ποιοῦσι· τηνικαῦθ᾽ ἡμῖν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, λειτουργιῶν οὐ
δεήσει, ἡνίκα μὴ δὲ χρειῶν· εἰ δὲ χρειῶν ποτ᾽ οὐχ οἷόν τε, πῶς οἷόν τε λειτουρ- D
γιῶν, συνιδεῖν οὐκ ἔχω· ὧν διὰ τὰς Δημοσθένους ἀτελείας ἡ πόλις ἐκπεσεῖν κιν-
δυνεύει.

ιδ. "Ἀλλ᾽ ἔδει φησὶν ἀναμεμενηκότα τὸ μέλλον, καὶ τὴν τοῦ λειτουργεῖν
„ ἀπορίαν, τηνικαῦτα εἰσάγειν τὸν νόμον· νῦν δ᾽ οἷς πρὶν ἢ τοῦτο γενέσθαι νο-
„ μοθετεῖ, ἔοικεν οὐκ ἐν καιρῷ προὔχεσθαι ταῦτα„· τί οὖν κωλύει καὶ ἡμᾶς, ὦ E
Δημόσθενες, τοῖς αὐτοῖς πρὸς σὲ τούτοις ἐξαντιστρόφου χρήσασθαι λόγοις καὶ δι-
καιότερόν γε ἢ σύ; ὡς ἔδει καὶ σέ γ᾽ αὐτὸν ἀναμεμενηκότα τὸ μέλλον, εἴ γε
καὶ τοῦθ᾽ ὅλως ἐπὶ τῶν αὐτόθεν μάλιστα δήλων λέγειν ἐχρῆν, τηνικαῦτ᾽ ἐπιχειρεῖν

ter leges fuisset relata, delendam penitus fore: e contrario functionem munerum cunctis legibus esse inserendam, maximo suffragiorum numero comprobandam, denique legis instar habendam. Quae res quum iamdiu fieri deberet, nunc demum optimus hic Leptines partim a diis commotus, partim his rationibus obsequens, ob suum summum erga cives amorem, hoc tamquam commune debitum civitati persolvit, iubens neminem esse immunem, ne si multoties quidem civitatem iuvisset. Idque egit, non solum ut civitas bene merentium quoque hominum tributis frueretur, atque omnium ordinum officiis cumularetur, verum etiam quia non mediocris timor impendebat, ne lapsu temporis immunitate longe lateque diffusa, ministeria prorsus deessent. Quid vero tum urbi accideret, hoc maximo detrimento accepto, atque iis subsidiis carenti quibus nititur eius salus? anima quippe urbis ministeria sunt. Iam ut corpus manere et vivere sine animae praesentia nequit, ita et urbs sine ministeriis in eadem mihi conditione versari videtur. Et merito. Nam si adiumentis nullus homo non indiget, praeter deos; haec vero indigentia apprime officiorum necessitatem efficit; tum denique nobis, Athenienses, ministeriis opus non erit, cum adiumenta non desiderabimus. Quod si hoc postremum fieri non potest, ne illud quidem prius, quantum ego saltem intelligo. Quibus tamen ministeriis periclitatur civitas, ne propter caras Demostheni immunitates, spolietur.

XIIII. " Atqui oportebat, inquit, expectato rerum eventu et ministeriorum de-
„ fectu, tunc demum legem perferre: nunc quia fert ante ullam necessitatem, non
„ videtur tempestive facere „. Quid porro vetat nos, o Demosthene, quominus his vicissim contra te verbis utamur? immo adeo potiore iure quam tu? Nempe oportuisse te, legis eventu expectato (si tamen sic loqui licet in re manifesta) tum

A ἀντιλέγειν τῷ νόμῳ· νῦν δ᾽ οἷς αὐτὸν πρὶν ἢ τοῦτο γενέσθαι διώκεις, ἔοικας οὐκ
ἐν καιρῷ τὴν γραφὴν πεποιῆσθαι· εἶτα θαυμάζειν ἔπεισί μοι πῶς οἴει, ὅτι σοι
ταῦτ᾽ ἔπεισι λέγειν, οὐ μόνον ὅτι τοῖς οἰκείοις πτεροῖς καὶ λόγοις ἁλίσκῃ, ὃ δυ-
στυχέστατόν ἐστι πάντων καὶ συμφορὰ τοῖς χρωμένοις, καὶ προσέτ᾽ αὐτὸς διαφερόντως κα-
κίζεις, τὸ μετὰ τὰ πράγματα λέγω τῷ βουλεύεσθαι χρῆσθαι, τούτου νῦν ἡμᾶς
B ὡς δὴ χρηστοῦ τινος ἔχεσθαι πείθων· ἀλλ᾽ ὅτι καὶ δεινὸν εἶναι φάσκων, λανθά-
νεις σαυτὸν, ἃ μὴ ἔξεστι φάσκων· οὔτε γὰρ οὐδεὶς οἶμαι τῶν πάντων φρενῶν κύ-
ριος ὢν, ἐξὸν ὅπως μὴ πείσεται κακῶς, εὖ βεβουλεῦσθαι, ὃ δ᾽ ὅπως πείσεται
κακῶς πρόσθεν ἐάσας, ἔπειθ᾽ ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς ἕλοιτ᾽ ἂν βεβουλεῦσθαι, ὅτ᾽ οὐ-
δὲ τοῦτ᾽ ἴσως ἔξεσται· οὐθ᾽ ἡμεῖς τὴν κάκιστ᾽ ἀπολουμένην ἀτέλειαν νῦν ἔχοντες ἐκ-
C ποδὼν πεποιῆσθαι, εἶτα διὰ τοὺς σοὺς λόγους ἀναμενοῦμεν τὸ μέλλον, ὥσπερ
ὅ τί ποτ᾽ ἐστὶν ἀγνοοῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐκεῖθεν δεόμενοι πείρας· ἄνευ γὰρ
τοῦ τῆς ἐσχάτης παραπληξίας τοῦτ᾽ ἄντικρυς εἶναι, περὶ ὧν μάλιστα ἴσμεν, ταῦτ᾽
ἀφέντας, ἃ οὐκ ἴσμεν διώκειν, οὐδὲ τοὺς λόγους καθ᾽ οὓς ἔδει ταῦθ᾽ αἱρεῖσθαι, γι-
γνώσκειν ἔχω· εἰ μὲν οὖν ὡς μηδὲν μηδέπω περὶ ἀτελείας σαφὲς εἰδότας παρα-
D πέμπεις τῷ χρόνῳ καὶ ταῖς ἔπειτα ψήφοις, ἔοικας ἀγνοεῖν ὅτου χάριν τοὺς κατ᾽ αὐ-
τῆς ἤδη κεκινήκαμεν λόγους· εἰ δ᾽ ἐπιστάμενος (a), ὡς ἀληθῶς, οὐδὲν ἄλλο μοι
δοκεῖς συμβουλεύειν, ἢ ἡμῶν αὐτῶν, μετὰ τὸ καθάπαξ ἐφθάρθαι, πεποιῆσθαι
φροντίδα· ἀλλ᾽ οὔτε σύ γ᾽ αὐτὸς εὖ ἴσθι, ἄν σέ τις ἀνέλῃ, ἔπειτ᾽ εἰς ἄρειον πά-
γον οἷός τ᾽ ἂν εἴης τουτονὶ προκαλεῖσθαι· οὐ μᾶλλον γε ἢ οἱ μηκέτ᾽ ὄντες τοὺς
E ἔτ᾽ ὄντας ἀδικίας εἰσάγειν· τῆς τ᾽ ἀτελείας ὡς ἔφην ἀνατετραφυίας τὴν πόλιν, οὐ-
δὲν πλέον ἔσται πρὸς τὸ τὴν μὲν ἐξελεῖν βεβουλῆσθαι, ἡμᾶς δ᾽ αὐτοὺς ἀνασώ-
σασθαι· ἀλλὰ μεθ᾽ ἡμῶν ἀνάγκη καὶ ταύτην ἐφθάρθαι, καθάπερ τινὰ νόσον

demum adgredi intercessionem. Nunc quoniam ante quam quicquam eiusmodi fiat expostulas, non videris in tempore accusationem instruere. Deinde miror quomodo tibi sic loqui in mentem venerit, non solum quia tuis pennis verbisque irretitus caperis (quod summopere calamitosum est, tuque ipse non mediocriter vituperas) dum re gesta consilium capis, idque nobis tamquam egregium quiddam sequi suades; verum etiam quia quum absurdam legem esse dicas, nescis te ipsum incongrua dicere. Nemo enim, qui modo mentis compos sit, si ei liceat bene deliberando haud male rem agere, ante sinit pessum ire negotia, tum de malo avertendo deliberat, cum iam fortasse id non liceat. Quamobrem nos, qui perniciosissimam hanc immunitatem semel antiquavimus, haud verborum tuorum causa futura tempora praestolabimur, quasi eventurae rei nescii, experientia egeamus. Nam praeter quam quod maximus is esset stupor, omissis cognitis, incognita sectari; ne rationem quidem, quamobrem id consilii capiamus, intelligere queo. Itaque si nos tamquam immunitatis naturam omnino nescientes ad posterum tempus atque ad futura suffragia reiicis, nescire videris qua de causa hanc adversus immunitatem susceperimus disputationem. Quod si ex inscitia, ut res est, non agis, nihil aliud facere mihi videris, nisi nostri postquam funditus periimus curam gerere. Nam ne tu quidem, si ab aliquo occisus fuisses, hunc magis posses ad areopagum pertrahere, quam mortui cum vivis iniuriarum expostulare. Similiter quum immunitas civitatem, ut dixi, evertat, nihil sane proficeremus, si hanc asserere manu vellemus, nosmet tamen incolumes conservare: opus enim esset hanc pariter nobiscum pessumdari, ceu morbum quen-

(a) Cod. ἐπισταμένους; quae lectio sententiam immutat. Mihi vero potius emendanda levissime locus videbatur.

συνοιχομένην σώματι· ὥς τ' ὐχ ὁρῶ τίν' ἔχει λόγον ὁ περὶ τοῦ μέλλοντος λό- A
γος· διὸ καὶ τὸ νῦν ἀπολέσομεν, κἀκεῖνο οὐχ ἕξομεν· οὐδὲ γὰρ οἷόν τε, ὡς αὐ-
τὸς λέγεις, ἂν τὰ παρόντα τὶς ἀναλώσῃ πρὸς ἃ μὴ δεῖ, τῶν ἀπόντων εὐπορῆ-
σαι πρὸς ἃ δεῖ· ἀλλ' ἕως ἂν σώζεται τὸ σκάφος, ἄν τε μεῖζον ἄν τε ἔλαττον
ᾖ, τότε χρὴ καὶ ναύτην καὶ κυβερνήτην καὶ πάντ' ἄνδρα ἐφεξῆς πρόθυμον εἶναι,
καὶ ὅπως μηδεὶς μήθ' ἑκὼν μήτ' ἄκων ἀνατρέψῃ τοῦτο, σκοπεῖσθαι· ἐπειδὰν δὲ B
ἡ θάλαττα ὑπέρσχῃ, μάταιος ἡ σπουδή· εἰκότως· φαρμάκων γοῦν καὶ ποτῶν καὶ
σιτίων πρὶν μὲν ἡμῖν πεπονηρεῦσθαι τὸ σῶμα, μετέχειν οἰόμεθα δεῖν, εἰς τὸ μη-
κέτ' ἂν ἐνταῦθ' ἐμπεσεῖν· ἂν δ' ἄρα πρότερον ἡ νόσος ἐπίῃ, οἱ δὲ πῶς οἴει καὶ
τύχην καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς δυσχεραίνομεν; καί τοι ὅταν, ὦ Δημόσθενες, σωμάτων
καὶ νεῶν καὶ τοιούτων δή τινων ὅπως αἰεὶ κάλλιστα ἔχῃ τοσοῦτον ποιώμεθα λόγον, C
ἦπου γε πόλεως τοσαύτης καὶ τηλικαύτης, καὶ οὕτω διὰ πάντων κρατίστης, ὡς καὶ
θεοὺς, ἵνα μηδὲν πλέον εἴπω, περὶ αὐτῆς ταύτην πρὸς ἀλλήλους ἐρίσαι (1), οὐδ'
ἔστιν εἰπεῖν ὅσον ὀφείλομεν.

ιε· Ἔτι τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ μὲν ἦν καὶ ἀτελείας ἀντιποιεῖσθαι,
καὶ μηδὲν εἰς τὸ λειτουργεῖν βεβλάφθαι τὴν πόλιν, μανία σαφὴς ἂν ἦν, ταῦτα D
κωλύειν αἱρεῖσθαι, ἃ μήτε τῷ κοινῷ λυμαίνεται, καὶ τοῖς μετασχοῦσιν ἔνεστι κέρ-
δος· ὅτε δ' ἀνάγκη διὰ τὰς ἐν μέρει χάριτας, κοινὴν ἡμᾶς ὑποστῆναι ζημίαν,
πότερον βέλτιον καὶ λυσιτελέστερον, πάντων ὁμοῦ, ἢ λόγον ὀλίγων δή τινων σχεῖν;
ἄνευ δὲ τούτων, ἀτελειῶν μὲν ἐκποδὼν γενομένων, οὐδ' ἡτισοῦν ἔσται ταῖς πόλε-
σι βλάβη, ἀλλὰ καὶ κέρδος οὔ τοι μικρὸν, τὸ πλείους ἂν ἐντεῦθεν τὰς λειτουρ- E
γίας γενέσθαι, ἐξ ὧν αἱ πόλεις συνίστανται· εἰ δ' αἱ λειτουργίαι τοῦτ' αὐτὸ πό-

dam corpori haerentem. Quare non video qua ratione fretus sit de futuro tempore sermo: nam et rem praesentem amittemus, et posteram non adsequemur. Neque enim fieri, te ipso teste, potest ut qui rem praesentem absumpserit in incongruos usus, idem absenti re abundet ad congruos. Et quamdiu navigium, sive maius id sit sive minus, incolume erit, tamdiu remiges et gubernatorem et vectores ex ordine sedulos esse decet, dareque operam nequis volens aut nolens id evertat: verumtamen ubi mare praevaluerit, vana sedulitas est. Et merito. Nam et pharmacis et potionibus atque cibis ante quam corpus nobis aegrotet utendum esse censemus, ne in aegrotationem scilicet incidamus; sed si forte morbus praeoccupaverit, cur iam fortunae et nobis ipsis succenseamus? Et quoniam, o Demosthene, et corporum et navium, et aliarum eiusmodi rerum tantam gerimus sollicitudinem ut quam optime valeant; profecto urbi tali ac tantae atque in omni re praestantissimae, ita ut etiam dii, ne quid amplius dicam, de illa inter se certaverint, dici vix potest quanta cura impendenda sit.

XV. Insuper, o Athenienses, si liceret immunitatem ita tueri, ut tamen circa ministeria nullum caperet detrimentum civitas, manifesta insania esset, hanc de medio velle sublatam, quae neque reip. noceret, et habentibus lucro esset. Sed quum necesse sit propter gratificandum nonnullis, commune nos pati damnum, utrum melius utiliusque est, omnium simul, an paucorum, habere rationem? Praeterea, immunitate sublata, nihil nocuum civitatibus accidet: immo non modicum lucrum erit, propterea quod plura ministeria fient, quibus civitatum societates con-

(1) Apollodor biblioth. III. 14; Ovid. metam. VI. 70; Hygin. fab. CLXIIII. Visitur haec deorum contentio in antiquo lapide chalcedonio (praeter alios recentiores) musei gemmarum vindobonensis, quorum omnium ectyporum formas affabre expressas munificentia augustissimi FRANCISCI Caesaris bibliotheca vaticana nuper donatas habet.

A σεῖται, οἰχήσονται μὲν αἱ πόλεις, οἰχήσεται δὲ καὶ τὰ τῶν πόλεων ἆθλα· οὐ
γὰρ μόνον ἐξ ἀτελειῶν οὐδὲν αὐταῖς ἔπειθ' ὑπάρξει, ἀλλὰ καὶ τὸ τάχιστ' ἐφ-
θάρθαι μᾶλλον αὐταῖς προσυπάρξει· εἴπερ ἐκ μὲν ἀτελειῶν ταῖς πόλεσιν σωτηρία,
ἐν δὲ τῷ ταύτας εὖ ἔχειν καὶ τὸ ταῦτ' ἔχειν διδόναι προσέσαι· εἶτα τούτων οὕ-
τως ἐχόντων, καὶ τοσαύτης ἑκατέρων οὔσης διαφορᾶς, ὡς τὸ μὲν, πλείστην ὄνη-
B σιν ἔχειν, τὸ δὲ, πᾶν τοὐναντίον, ἔπειθ' ἡμεῖς Δημοσθένει πεισθέντες, ἢ οὐκ οἶδ'
ὅτῳ καὶ φῶ, οὐχ ὃ πρὸς ἡμῶν ἐστιν ἀτεχνῶς, ἀλλ' ὃ καθ' ἡμῶν αἱρησόμεθα;
καὶ ὃν ἐξ ἀρχῆς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας αὐτῶν ἀσφαλείας τε καὶ προνοίας ἔδει νό-
μον τεθεῖσθαι, καὶ νῦν αὐτῷ τὰ πλείστου φασὶν ἄξια χρῆσθαι, τούτῳ χαίρειν εἰ-
πόντες, τὴν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πολιτείας ἀτέλειαν, ὡς πάνυ λυσιτελὲς νομιοῦμεν;
C δι' ἧς οὐδ' αὐτὴν ταύτην, ὡς ἔφην, ἔτ' ἔχειν τοῖς βουλομένοις ἐξέσται, ἀλλὰ πρὸς
σφίσιν αὐτοῖς, καὶ ταύτην δὲ προσαπολοῦσιν· καὶ τίσιν οὐκ ἂν δόξαιμεν κακοδαι-
μονᾶν, εἰ τὸ συμφέρον ἡμῖν παντὸς μᾶλλον εἰδότες, ἡμεῖς δ' ἐξεπίτηδες δρῷμεν,
ἃ παντὸς ἡμᾶς μᾶλλον ἐκτρίψει.

ιϛ. Ὅλως δὲ εἴ τις ἔροιθ' ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πότερον τοῖς μὲν ἔχου-
D σι μείζονος καὶ περιφανεστέρας καθέστηκε δόξης, τῇ δὲ πόλει μηδ' ὁτουοῦν δυσχε-
ροῦς, πότερον ἀτέλεια καὶ τὸ μὴ λειτουργεῖν ἔτ' ἔχειν, ἢ τὸ τυγχάνειν εἰκόνων καὶ
μεθ' Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος τὸν ἀεὶ πρεσβεύεσθαι χρόνον, εὖ οἶδ' ὅτι τοῦτ'
ἂν φήσαιτ' εἰκότως· τί γὰρ δὴ βλάβος τῇ πόλει, ἐὰν οὐχ ὁ δεῖνα ἢ ὁ δεῖνα
λέγω, ἀλλ' ὁμοῦ πάντες Ἀθηναῖοι, ἢ εἰ βούλει πάντες ὡς εἰπεῖν ἄνθρωποι, εἰ-
E κόνων ἢ στεφάνων μετάσχωσι παρ' αὐτῆς; μᾶλλον μὲν οὖν καὶ δύο τὰ πάντων κάλ-
λιστ' ἐντεῦθεν προσγίγνεται, οὐ μόνον ἔπαινός τε καὶ δόξα τοῖς τε ταυτὶ τιμωμέ-
νοις, τῇ τε τιμώσῃ πόλει, ἀλλὰ καὶ θαυμαστή τις ἐπὶ τὰ ἴσα παράκλησις ἔσται·
ὅτε τοίνυν καὶ ἄλλως ἔνι τῇ πόλει καὶ μεγαλοψυχίᾳ πρὸς οὓς ἔδει κεχρῆσθαι, καὶ

flantur. Si vero ministeria tollantur, corruent civitates, corruent item civitatum praemia. Non solum enim ob immunitates nihil eis reliquum erit, verum etiam celerrimum exitium superveniet: quandoquidem in ministeriis nititur civitatum salus; quae si diligenter praestentur, erit etiam facultas praemia impertiendi. Quum hae res ita se habeant, tantaque sit differentia earum, ut altera plurimum utilitatis adferat, altera damni; num ut Demostheni vel nescio cui obsequamur, manifesto bono incommodum praevertemus? et quam a principio pro nostra utilitate et tutela oportuit legem scribi, quaque etiam nunc uti aiunt esse operae pretium; huic, inquam, vale dicto, exitium reip. immunitatem, tamquam insigniter utilem, lege sanciemus? quod si fiat, ne hanc ipsam quidem, ut iam dixi, hi quantumvis volentes retinere poterunt, sed se ipsos et illam perdent. Quis vero nos furere haud existimarit, si utilitatum nostrarum apprime gnari, nihilominus de industria id agemus, unde nobis certissimum impendet exitium?

XVI. Sane, siquis vos rogaret, o Athenienses, utra res possidentibus maiori atque illustriori gloriae esset, reip. autem quam minimo incommodo; utrum, inquam, immunitas et perpetua ministeriorum vacatio, an imaginum adeptio, et cum Harmodio atque Aristogitone aeternae laudis societas; novi equidem vos hoc alterum iure meritoque malle. Quodnam enim contingeret urbi damnum, si non hic vel ille, sed cuncti simul Athenienses, immo ut ita dicam omnes homines, imaginibus vel coronis ab ea donarentur? Quin potius duo hinc pulcherrima existerent, nempe non solum laus et gloria tum honoratis ipsis tum urbi honoranti, sed etiam mira quaedam ad paria studia excitatio. Quum ergo aliter quoque liceat urbi liberalitatem suam erga bene me-

*

μὴ δὲ ταύτην μηδενὶ τοπαράπαν βεβλάφθαι, τίς ἀτελείας ἀνάγκη καὶ τοῦ τοῖς A
ἡμετέροις αὐτῶν ἐντεῦθεν λυμαίνεσθαι; ὥστε καὶ ἃ Δημοσθένης λαμπρῶς ἄγαν ὑπὲρ
ἀτελείας προΐσχεται, τῶν ἀτοπωτάτων εἶναι φάσκων καὶ τῆς ἐς ἅπαντ' ἀνάξιον με-
γαλοψυχίας ἡμῶν, ἐὰν ἃ δεδώκαμεν ἀφελώμεθα, ταῦτ' εἰς κενὸν αὐτῷ καθεστή-
κει τοῦτον τὸν τρόπον· οὐ γὰρ μόνον τοὺς εὖ παθόντας ἀφαιρησόμεθα τοῦθ', ὡς
αὐτὸς οἴεται, οὐδ' ἧς παρ' ἡμῶν ἀπέλαυσαν δόξης, ταύτης ἐκπεσοῦνται διὰ τὸν B
νόμον, ἀλλὰ καὶ καλλίω καὶ περιφανεστέραν ταύτην νῦν κομιοῦνται, ἀντ' ἀτελείας
θαυμαστῶν τινων ἐπιγραμμάτων καὶ εἰκόνων τυχόντες, καὶ κατὰ παντὸς εἰσέπειθ'
ἑστήξοντες δημοσίᾳ τοῦ χρόνου (1)· ὡς καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις σαφῶς μανθάνειν ἐξεῖναι,
ὁποῖόν τι τούτοις ἡ πόλις τῆς ἐς αὐτὴν εἵνεκ' εὐνοίας ἐχρῆτο· ὃ τίνος ἀτελείας οὐ
μεῖζον; εἴπερ ἡ μὲν οὐ διηνεκὴς οὐδὲ διὰ πάντων ἥκιστα τῷ γιγνώσκεται (a), C
τὸ δ' ἀθάνατον ὡς εἰπεῖν καὶ οὐδένα τῶν πάντων οἷόν τε λανθάνειν, οὐ μᾶλλον
γε ἢ τὴν πόλιν ὁντινοῦν ἐστι λανθάνειν· οὐκοῦν καὶ Ἐπικέρδης καὶ Λεύκολος (b) καὶ
ὅστις ἕτερος, εἰ ὅτ' αὐτοὺς ἡ πόλις ἐτίμα, δυοῖν αἵρεσις ἦν, ἢ ἀτελείας ἢ ἀνδριάν-
των μετέχειν, οὐκ ἄν μοι δοκοῦσι μὴ δ' ὅσον περὶ ἀτελείας ἀκοῦσαι δεδέχθαι,
ἐξὸν πολλῷ τινι μείζονι τετιμῆσθαι, καὶ ὃ τοὺς μετασχόντας παραπλησίους εἶναι D
δοκεῖν ποιεῖ τοῖς θεοῖς· τοὺς τοίνυν τότ' ἂν οὕτω διατεθέντας καὶ ὅλῳ θυμῷ πρὸς
ταῦτ' ἐσχηκότας, εὖ οἶδα καὶ νῦν μὴ μόνον τῆς προσούσης ἀτελείας περὶ πλεί-
στος ἂν πεποιῆσθαι τὴν ἐν ταῖς εἰκόσιν ἐπιτιμίαν, καὶ αὐτοὺς καὶ τούς γ' αὐτῶν
παῖδας, ἐάν γε μὴ τεθνῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἡσθῆναι, ὡς καὶ πλείστην
χάριν ὁμολογῆσαι δήπου τῇ πόλει, τοῦ τε ταυτὶ διανενοῆσθαι, τοῦτ' ἐψηφίσθαι, E
συμφέροντα μὲν ἑαυτῇ, συμφέροντα δὲ καὶ σφίσιν αὐτοῖς.

rentes expromere, quin eadem quicquam detrimenti patiatur: quae iam est immunitatis necessitas, aut damni ex hac rebus nostris capiendi? Quare et illa quae Demosthenes splendide admodum pro immunitate iactavit, absurdissimum esse dicens, nostraque erga omnes liberalitate indignum, si quae dedimus auferamus, haec inquam frustra apud eum feruntur. Non solum enim beneficiis nostris homines non spoliabimus, secus ac ipse putat, neque hi gloria quam a nobis retulerunt excident legis huius causa, sed pulcriorem etiam et clariorem iam impetrabunt; dum pro immunitate admirandis titulis atque imaginibus potientur, atque omni aevo publice prostabunt; ut etiam posteri probe discant, qualem se civitas praebuerit erga sibi benivolos. Quae res nonne qualibet immunitate maior est? siquidem haec neque perpetua neque universalis cuiquam decernitur; ceteri autem honores quodammodo immortales neminem civem latent: non magis, inquam, quam nostra urbs neminem mortalem latere potest. Quare et Epicerdes et Leucolus et quivis alius, si quo tempore eos urbs ornatura erat, alterutrius electio fuisset, nempe vel immunitatis vel statuarum potiendi, videntur mihi ne nomen quidem immunitatis audituros fuisse, quum eis copia esset honorificentiae maioris, quae sui participes diis quodammodo similes facit. Qui igitur tunc ita affecti fuissent, totumque animum ad statuas transtulissent, ii profecto non solum nunc pluris facient statuarum honorem quam impetratam immunitatem, tum ipsi tum liberi eorum, si forte iam parentes obierint; sed etiam adeo laetitia efferentur, ut plurimam gratiam civitati habituri sint consilii huius atque decreti utrimque utilis.

(a) Cod. γιγνώσκεσθαι. (b) Apud Demosthenem Λεύκων; qui de hoc et de Epicerde multa dicit.

(1) Hanc a Leptine exceptionem sibi opponit studiose notavit Aristides, qui sibi patroni pro Demosthenes (ed. Wolf. p. 550.) Locum autem Leptine personam induit.

A ιζ. « Ἀλλ' ὅταν φησὶ ταῦτα δῶμεν, οἱ τούτων παῖδες, ὅτι μὴ κἀνταῦ-
„ θα κοινωνεῖν ἕξ' ἕξουσι τοῖς πατράσιν, ὥσπερ ἐν ἀτελείᾳ, ἅτε τὰ μέγις' ἠδι-
„ κημένοι βοήσονται „· πρῶτον μὲν οὖν, ὦ οὗτος, οὐκ οἶμαί τιν' αὐτῶν τοπαράπαν δυσχεραίνειν, διὰ τὸ καὶ τοῖς υἱέσιν εὖ μάλα προσεῖναι τῶν γεγεννηκότων τὴν δόξαν, ἀλλ' ὡς εἰκὸς αὐτοὺς ἀγαπήσειν, εἰ μόνον τηλικούτων πατέρων προσα-
B γορεύοιντο παῖδες· ὡς γὰρ τὸ πατρὸς ἢ μητρὸς κακὰ συνειδέναι, κατὰ τοὺς ποιητὰς (1), καὶ τοὺς γε θρασυσπλάγχνους δουλοῖ, οὕτως ἡ τούτων εὔκλεια καὶ λαμπρότης, ζηλωτοὺς ἄγαν παρασκευάζει τοὺς ἐξ αὐτῶν· ἔπειτ' εἰ μὲν ἁπάντων ὧν ἀξιοῖ τοὺς εὐεργέτας ἡ πόλις, καὶ τοῖς ἐκ τούτων ἀνάγκη μετεῖναι, καὶ ταῦθ' ὥσπερ τις κλῆρος εἰς τοὺς ἐκγόνους κάτεισιν, εἰκότα ἂν καὶ οὗτοι λέγειν δοκοῖεν,
C τούτων στερόμενοι· εἰ δ' ἐπὶ μόνης μὲν ἀτελείας ταῦτ' ἦν, ἑτέρου δὲ οὐδενός, αὕτη δὲ νῦν καθάπαξ ἀνῄρηται, οὔτ' ἔχει λόγον τὰ τοιαῦτα ζητεῖν ἐθέλειν, τῶν τε τῆς ἀτελείας κἂν τοῖς ἄλλοις μεμνῆσθαι· καὶ σύν γε ἔτι παραπλήσιον ἐστὶ, ὥσπερ ἂν εἴτις ὀλυμπιονίκου (a) πατρὸς ὤν, ἔπειτ' ἀξιοῖ διὰ τὴν φύσιν καὶ τοῦ κοτίνου μετέχειν· ἀλλ' ἀκούσεται πάντως ὅ γε τοιοῦτος, ὡς οὐ γένους, ἀλλ' ἄθλων
D ἐστὶ τὰ γέρα· καὶ ὁ τούτων ἐπιθυμῶν, ἐκείνοις ἐπαποδύσεται πρῶτον, καὶ θ' οὕτω καὶ πρὸς ταῦτα χωρήσει· εἰ τοίνυν τὰ μικρά, καὶ οὐ τοσούτου δή τινος λόγου (τί γὰρ δὴ πρὸς ἀνδριάντα θαλλός, εἴπερ ὁ μὲν διαρκὴς (b), θαλλὸς δὲ κατ' αὐτὸν δὴ μόνον τὸν τοῦ προσίεσθαι χρόνον ἔχει τὸ κέρδος·) εἰ τοίνυν ἐξ ἄρα τοῦ πεφυκέναι ταῦτ' οὐχ οἷόν τε λαβεῖν, μὴ καὶ πόνων ἡγησαμένων, πῶς οἷόν
E τε ἀκονιτὶ κεκαρπῶσθαι τὰ μείζω; καὶ μὴν εἰ ἃ τοῖς πατράσιν δίδοται γέρα, τούτων ἔπειθ' οἱ παῖδες ἀξιοῦσιν μετέχειν διὰ τὴν φύσιν, τί μὴ καὶ τῶν αὐτοῖς ἀτυχημάτων ἀξιοῦσι μετέχειν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ταύτης αἰτίας; οὐ γὰρ ἐν μὲν τοῖς

XVII. „ Atqui, inquit Demosthenes, si bene meritis statuas atque inscriptiones de-
„ derimus, horum liberi, quibus hae communes cum parentibus, aeque ac est im-
„ munitas, esse nequeunt, summam sibi fieri iniuriam conquerentur „. At enim, mi homo, non puto quemquam horum aegre id omnino laturum; propterea quod parentum gloria perbelle ad liberos manat; hique satis meritoque beati sunt, quia tantorum patrum filii appellantur. Nam sicuti matris patrisve mala fama, ut aiunt poetae, etiam audaces inhibet, sic illorum gloria et celebritas beatam admodum facit eorundem stirpem. Deinde si omnium quae urbs benivolis suis tribuit, necesse esset etiam liberos fieri participes, eaque bona, ut hereditas quaedam, ad posteros permearent, merito queri possent, qui his largitionibus privarentur. Quod si in sola id privilegium contingit immunitate, eaque nunc funditus aboletur, nulla iam ansa superest expetendi praemiorum perpetuitatem, neque etiam in reliquis meminisse licebit immunitatis. Namque id consimile esset ac siquis patre olympionica natus aequum putaret nativitatis suae gratia etiam oleastri esse participem: quem quidem omnes admonebunt, praemia non generis esse sed certaminum: quae siquis ambit praemia, certamina prius obeat, tum illa obtineat. Si igitur exigua neque tantae aestimationis (quae enim comparatio frondis cum statua? siquidem haec stabilis, frons autem eo tantum quo percipitur tempore aemolumento est) si inquam generis merito haec impetrare non licet, nisi labor praecesserit: qui licet per otium lucrari maiora? Profecto si quae parentibus dantur praemia, eadem filii generis causa sibi vindicant, cur adversis item eorum casibus communicare ob eandem causam nolunt? ne-

(a) Cod. ὀλυμπιονίκους. (b) Cod. διαρκὲς.

(1) Euripidis sententia est Hippol. v. 424.

βελτίστοις εἰσὶ παῖδες, ἐν δὲ τοῖς πονηροτάτοις, οὐκέτι· ἀλλὰ καὶ πολὺ μᾶλ- A
λον ἐνταῦθα δεῖ τούτους τὸ πεφυκὸς ἐνδεδεῖχθαι, εἰ μὴ μέλλοιεν ἔλαττον ἔχειν
τῶν φίλων, οὓς αἱ συμφοραὶ παριστᾶσιν· εἰ δ' οὐδ' ἂν ἐν ὀνείροις συνατυχεῖν αὐ-
τοῖς ἕλοιντο, οὔκουν γε ἑκόντες εἶναι, ὥς γε ἐγὼ νομίζω, πῶς ταῖς τούτων εὐ-
πραγίαις δεῖν οἴονται χρῆσθαι; πῶς δ' οὐ σφίσιν αὐτοῖς περιπίπτουσιν, ὅταν
ταῦτ' ἀξιῶσιν; εἴπερ ἐπὶ μὲν τῶν φαυλοτάτων ἀρνοῦνται τὴν φύσιν, ἐπὶ δὲ τῶν εὖ B
ἐχόντων ἄνω καὶ κάτω ταυτησὶ λόγον ποιοῦνται; ὅλως δὲ εἰ μὲν ὀρθῶς καὶ δι-
καίως ταύτην προΐσχονται, δεῖ δήπου ταύτης διὰ πάντων ἔχεσθαι, καὶ μὴ νῦν μὲν,
νῦν δ' οὔ· εἰ δὲ κέρδους εἵνεκα μόνου πρὸς αὐτὴν καταφεύγουσιν, ἄλλως δὲ οὐ-
δαμῶς, λανθάνουσι σφᾶς αὐτοὺς, ταύτης οὐδὲν ἧττον ἀλλοτριοῦντες, ἢ συνιστάν-
τες· οὔκουν οὐδὲ προσέχειν τὸν νοῦν αὐτοῖς δεῖ τὰ τοιαῦτα προκαλουμένοις. C

ιη. Ἔτι τοίνυν κἀκεῖθεν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μάλιστ' ἔχοιτ' ἂν συνιδεῖν ὃ
λέγω, καὶ τὸ συμφέρον ἐξ ἀνάγκης νομοθετεῖν· ὅτι πλὴν ἀτελείας, πάντα τ' ἄλλα
πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἐσθ' ἡμῖν ποιητέα, ἂν τοὺς ἡμετέρους προγόνους ὁποῖοί τινες περὶ
ταῦτ' ἦσαν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτε καὶ τὰ τῆς πόλεως ὡς μάλιστα ἤνθει, καὶ τὸ πρὸς ταύτην
ἐπιδείκνυσθαι καὶ φιλοτιμεῖσθαι, φιλοτιμότερόν πως καὶ μετὰ μείζονος ἀπήντα παρα- D
σκευῆς· ἐκεῖνοι τοίνυν καὶ ἀγχινοίᾳ καὶ συνέσει καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς τῶν ἁπανταχῇ πάν-
των κρατοῦντες, καὶ πᾶσαν πολιτικῆς ἀρετῆς ἐπιστήμην ἐν τῇ ψυχῇ φέροντες, μᾶλλον
δ' αὐτὸ τοῦτο ψυχὴ τῶν πραγμάτων καὶ δοκοῦντες καὶ ὄντες, οὐ μόνον ὅπως ἑαυ-
τῆς ἀξίως ἡ πόλις εὖ πράττει καὶ διαγίγνοιτο, ἀλλ' ὅπως καὶ τῶν παρὰ τῆς
τύχης εὐποιιῶν μειζόνων αἰεὶ διὰ πάντων πειρῷτο, τοῦτ' ἔχοντες προύργου, αὐτοί τε E
πάνθ' ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ᾤοντο χρῆναι, μηδὲν τῶν ὅσα πρὸς εὐδαι-
μονίαν τοῦ κοινοῦ φέρει μηδοπωστιοῦν παριέντες· τούς τε πρὸς αὐτὴν ὁτιοῦν ἀγα-

que enim in prosperis filii sunt, in adversis nequaquam. Immo vero magis tunc ab his exseri oporteret stirpis suae documenta, nisi degeneres esse volunt necessariorum suorum, qui in calamitatem inciderunt. Quod si ne in somniis quidem communicare adversis illorum casibus vellent, neque ut arbitror sponte paterentur, quonam iure felicitatem eorum ad se quoque pertinere arbitrantur? Nonne secum ipsi pugnant, dum haec sibi bona vindicant? qui quidem in rebus infimis genus negant, in prosperis usquequaque id clamitant. In summa si recte et iuste genus praetendunt, constantia tenenda est, non alternis utendum vicibus. Quod si lucri tantum gratia ad generis claritatem confugiunt, aliter eam non adserunt, non vident se potius ab ea recedere quam illuc tendere. Nulla igitur habenda est hominum ratio, qui ad haec privilegia provocant.

XVIII. Quamquam aliunde quoque, o Athenienses, cognoscere vobis apprime licet rei de qua loquor veritatem, et quae vobis conferunt, prout opus est, sancire. Nam una excepta immunitate, cetera omnia erga bene merentes officia sunt a nobis expromenda, si certe reputabimus quinam in his fuerint maiores nostri temporibus illis, quibus et summe urbs florebat, maiorque erat atque splendidior hominum concursus ad ostentandum patriae studium, honoresque ab ea consequendos. Nostri ergo maiores ingenio et prudentia et aliis dotibus prae ceteris ubique mortalibus excellentes, omnemque politicae virtutis scientiam in animis habentes, immo ipsi gerendarum rerum anima non immerito crediti; quum hanc rei summam existimarent, si urbs non solum condigna felicitate uteretur, sed maiora quoque fortunae munera semper experiretur, nihil eius rei causa non sibi faciendum dicendumve putabant, nihilque omittendum quod reip. prosperitati conferret:

A θὸν διαπραξαμένους, καὶ πολίτας λέγω καὶ ξένους, καὶ γενομένους τοῖς πράγμα-
σιν ἐν καιρῷ, ὁμοῦ μὲν ἀμειβόμενοι τῆς σπουδῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ πρὸς τὸ μέλλον
καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τὰ ἴσα καὶ μείζω παρακαλοῦντες, μεγίσταις ὅτι μά-
λιστα καὶ φιλοτιμοτάταις ἐδωροῦντο τουτουσὶ ταῖς τιμαῖς, τοῦτο μὲν χαλκοῦς ἐπ'
ἀγορᾶς ἱστάντες, τοῦτο δὲ παρέδρους τοῖς ἐν ἀκροπόλει θεοῖς καθιστάντες, τοὺς
B δὲ μεγάλων καὶ θαυμαστῶν καὶ τῶν αὐτῶν τοῖς θεοῖς ἀξιοῦντες τῶν προσρημάτων·
ἔστι δ' οἷς καὶ χρήματα ὅτι πλεῖστα διδόντες, καὶ γὰρ πλέθρα τῆς μὲν πεφυτευ-
μένης, τῆς δὲ καὶ ψιλῆς· οἱ δὲ σίτησιν ἢ στεφάνους ᾐροῦντο, καὶ ἄττα τοιάδε·
ταῦτ' ἦσαν αἱ τηνικαῦτα τῆς πόλεως ἀμειβαὶ πρὸς τοὺς ἑκάστοτ' εἰς αὐτὴν κα-
λοὺς κἀγαθούς· οὕτως Ἐρεχθεὺς (1) ὁ τῆς Ἀθηνᾶς, οὕτως Ἁρμόδιος καὶ Ἀριστο-
C γείτων. Περικλέα δὲ τὸν Ξανθίππου τίς οὐκ οἶδε τῶν πάντων ὀλύμπιον προσρη-
θέντα κατὰ ταὐτὰ τῷ Διὶ (2); ἀτελείας δὲ οὐδ' εἱστισοῦν μὰ τοὺς θεοὺς λόγος τότ'
ἦν οὐδ' ἐξέτασις, οὐδ' ἠξίουν ἐντεῦθεν δήπου ποιεῖσθαι τὰς δωρεάς· οὐχ ὅτι ταύτην
ἠγνοοῦν, ἀλλ' ὅτι σαφῶς ᾔδεσαν, ὡς ἐν μὲν τῷ ταῦθ' ἅπερ ἔφην διδόναι, οὐδ' ὁτιοῦν
ἔσται βλάβος τῇ πόλει, ἐν δὲ τῷ τοὺς δεῖνας ἢ τοὺς δεῖνας εἰς ἀτέλειαν ἄγειν,
D οὐ μικρά τις ζημία· ἡ γὰρ τῶν λειτουργιῶν κατὰ βραχὺ δήπουθεν σπάνις, καὶ
τὸ ταῦθ' ἅπερ ἔφην ἔχειν διδόναι προϊόντος ἀναιρήσει τοῦ χρόνου, πάντων ἀτε-
λῶν καταστάντων· ἔπειτα κἀκεῖνο προσῄδεσαν καὶ σφόδρα γε πεφυκὸς ἐν ἀτόποις,
εἰ ὧν ἐνεδείξαντό τινες ἀγαθῶν εἰς τὴν πόλιν, τούτων ἕνεκ' αὐτῇ παραίτιοι κα-
ταστῶσιν ζημίας διὰ τὰς ἀτελείας· δέον, εἰ ταῦτ' ἔπειτ' ἔμελλον ἔσεσθαι, μηδὲ
E τὴν ἀρχὴν εἰς εὐεργέτας τελέσαι· πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τοὺς μὲν οὕτω διακειμένους
τῶν πάλαι μηδεμίας μὲν ἡστινοσοῦν ὑπερβολῆς ἐν ταῖς ἀμοιβαῖς ἀποσχέσθαι, ἀτε-

quicumque autem civitati quomodolibet bene fecissent, sive cives sive peregrini, quique operam tempestivam aliquando praestitissent, eos pro suo studio simul remunerabant, simulque eosdem et alios in posterum ad paria vel maiora officia excitabant, maximis et ambitiosissimis donatos honoribus: et modo aereos in foro statuebant, modo in arce in deorum consessu reponebant: alios vero magnis atque mirificis et divinis insigniebant titulis: aliis opes etiam plurimas largiebantur, iugera nimirum partim consiti soli partim nudi: alii denique alimenta aut coronas aut alia eiusmodi impetrabant. Haec tum dabantur ab urbe praemia iis qui semper erga eam fuissent benivoli et utiles. Sic Erectheo contigit Minervae filio, sic Harmodio et Aristogitoni. Periclem vero Xantippi quis nescit appellatum olympium pari cum Iove nomine? Verum enimvero immunitatis nulla per deos tunc mentio erat neque petitio: neque id sibi donum tribui volebant; non quod rem ignorarent, sed quia certo noverant, eas quas supra dixi donationes nullo fieri cum civitatis damno; in hoc vero et illo ad immunitatem promovendo non mediocrem inesse labem. Ipsa enim ministeriorum brevi facta penuria, facultatem quoque lapsu temporis perimet dandi ea quae ante dixi, postquam scilicet omnes immunitatem adepti fuerint. Insuper noverant valde esse absurdum, si nonnulli ob ea beneficia quae civitati contulissent, causa damni eidem fierent impetratis immunitatibus: quos homines oportebat, si tales postea evasuri erant, ne principio quidem in beneficis numerari. Cur ergo non sit absurdum, maiores nostros ea mentis excellentia praeditos nullum finem neque modum remunerandi fecisse, et tamen immunitatis nullam umquam

(1) Erechtheum apud Homerum scribi pro Erichthonio, eundemque Minervae esse natum, praeclare observat Eusebius chron. lib. II. ed. Mediol. p. 284. Consonat huic Aristides.

(2) Causas huius epitheti varias legere licet apud Plutarchum in Pericle cap. VIII.

λείας δὲ μηδαμοῦ τοπαράπαν μηδοπωστιοῦν μνημονεῦσαι, ἡμᾶς δὲ τοὺς τἀ- A
κείνων μάλιστα πάντων ϗ στέργοντας ϗ θαυμάζοντας, ϗ νόμον τοῦ τί δεῖ ποιεῖν
ταῦθ' ἡγουμένους, ἔπειτα ταύτῃ κεχρῆσθαι, ϗ τὰς τιμὰς ἐντεῦθεν ὁρίζειν, ὥσ-
περ ἐκείνων κατεγνωκότας, ὅτι μὴ τοῦτο συνεῖδον, ἢ συνιδόντες ὑπὸ βασκανίας
ἀπεῖπον· καίτοι ὅταν μὲν τούτους ὡς διὰ πάντων κρατίστους θαυμάζωμεν, ϗ μι-
μεῖσθαι διὰ πάντων ὀφείλομεν τούτους, ἵν' ἃ τοῖς λόγοις κοσμοῦμεν, βεβαιῶμεν B
τοῖς ἔργοις· ὅταν δὲ ἃ 'κείνοις εἰκότως ὡς μὴ καλῶς ἔχοντ' ἀπείρηται, ταῦθ' ἡμεῖς
ὡς ἔχοντα καλῶς ἀσπαζώμεθα, θατέρῳ δυοῖν ἐνεχόμεθα, ἢ τῷ περὶ τὰς κρί-
σεις ἐσφάλθαι, ἢ περὶ τὰς μιμήσεις ἐψεῦσθαι.

ιθ. Ὅλως δὲ εἰ μὲν ἀτέλεια κάλλιστον ϗ λυσιτελέστατον καὶ πολιτικῇ μά-
λιστα πρέπον, οὐχ ἡμᾶς ἔδει μόνους, ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, ἀλλὰ ϗ πάντας τοὺς C
ἄλλους ταυτησὶ λόγον ποιεῖσθαι, ὡς ἄν τινος κοινωφελοῦς ϗ διὰ πάντων χω-
ροῦντος· εἰ δ' οὐδένες ἄχρι τοῦ δεῦρο πλὴν ἡμῶν ἐπὶ ταῦτα προήχθησαν (μηδ'
ἔτ' ἔπειτα προαχθεῖεν ὦ δέσποινα Ἀθηνᾶ) τί μόνοι τῶν πάντων ἡμεῖς τὰ τοιαῦ-
τα νοσοῦμεν (1); ἐκτὸς εἰ μόνοι τῶν πάντων ἡμεῖς μισεῖν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀξιοῦμεν· " οὐ-
" δήπου φησίν· οὐδὲ ταῦθ' ἡμᾶς ἐγκαλεῖσθαι χρεών· εἰ μὲν γὰρ τῶν αὐτῶν D
" ἐθῶν τε ϗ νόμων ἅπασιν ὄντων, ἔπειθ' ἡμεῖς μόνοι τῶν πάντων ἀτελείας εἰ-
" χόμεθα, πονηροί τινες ἂν ἦμεν εἰκότως, οἷς οὐκ ἐξῆν ἐγχειροῦντες, ϗ παρὰ
" τὸν κοινὸν πολιτευόμενοι νόμον· εἰ δὲ πολλή τις ἐνταῦθα διαφορὰ, ϗ τοὺς
" μὲν τούτοις, τοὺς δ' ἐκείνοις ἴσμεν χρωμένους, ϗ πάντας ἁπλῶς οἷς ἐκ
" πολλοῦ δοκιμάσειαν, τί δεινὸν, εἰ παρ' οὐδέσι τῶν ἄλλων ἀτελείας νομι- E
" ζομένης, μόνοις ἡμῖν ταύτης ἔνεστι λόγος; οὐδὲ γοῦν λακεδαιμονίοις οὐδὲ θη-
" βαίοις, οὐδ' οἷς τισιν ἄλλοις ἐγκαλεῖν ἔχομεν διὰ ταῦτα, ἀλλὰ τῷ τῶν

mentionem intulisse; nos autem qui facta veterum summopere colimus et suspicimus, normamque agendi putamus; nihilominus immunitatem usurpare, atque hanc honoris instar habere? ita scilicet eos damnantes, vel quod rem nesciverint, vel quod cognitam bene merentibus inviderint. Attamen si hos per omnia optimos admiramur, eos quoque imitari debemus, ut quod verbis ornamus, idem operibus confirmemus. Interim dum ea quae illi ut prava abnuerunt, nos ut egregia amplectimur; alterutrum sane peccamus, id est vel iudiciis fallimur, vel ab imitatione recedimus.

XVIIII. Denique si forte immunitas pulcherrimum quid esset atque utilissimum et politicae valde aptum, haud nos Athenienses solos opus esset, sed cunctos populos, rationem eius habere ceu communis commodi et omnia pervadentis. Quod si nulli mortales, praeter nos, hoc more hactenus usi sunt (utinam vero et numquam deinde utantur, o Minerva potens!) cur soli nos hoc morbo laboramus? nisi nos soli nosmet volumus ipsos odisse. " Minime vero, inquit Demosthenes, neque hanc
" nobis impingi dicam licet. Nam si forte cunctis gentibus iidem mores legesque
" essent, tum soli nos hanc immunitatis consuetudinem usurparemus, improbi merito
" videremur, qui rem iniquam sectaremur, et praeter legem universalem res
" nostras publicas gereremus. Nunc quoniam multa est morum varietas, atque alios
" aliis usibus delectari videmus, omnesque fere vetustis apud se consuetudinibus
" adhaerere; quid mirum si immunitati, quam nulli alii populi agnoscunt, apud
" nos solos locus est? Neque sane Lacedaemoniis neque Thebanis neque aliis qui-
" busvis gentibus ritus suos exprobramus, verum hos ei tribuimus, qui primus rem

(1) Hoc quoque argumentum ait Demosthenes cuius oratione. Rei memor Aristides hanc ve- ed. cit. p. 556. extitisse in adversarii nescio ri similitudinem declamationi suae adstruxit.

A „ πραγμάτων ἐξ ἀρχῆς ἐσχηκότι, διδόναι „· ὡς μὲν οὖν, ὦ Δημόσθενες, ἕκα-
στοι πρὸς ἀλλήλους ταύτῃ διέστανται, ὁμολογῶ καὶ αὐτός· ἐπεὶ μὴ δὲ νομοθέτας
κέκτηνται τοὺς αὐτούς· ἀλλ᾽ οἱ μὲν τούς, οἱ δὲ τούς, ὅπως ἡ τύχη καὶ ὁ συμπί-
πτων χρόνος ἑκάστοις παρεσκευάκει· σοῦ δ᾽ ἂν ἡδέως πυθοίμην, εἰ ἐν οἷς οὗτοι
διέστανται, πότερα τῶν λυσιτελούντων ταῦτ᾽ ἐστὶν, ἢ τῶν ἰδίᾳ καὶ κοινῇ λυμαινο-
B μένων τοῖς πράγμασι; εἰ μὲν γὰρ τῶν λυμαινομένων ἐρεῖς, πρῶτον μὲν ἐπιεικῶς
ἄτοπον καὶ δεινὸν, διὰ τούτων ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἴσα πείθειν ἐπιχειρεῖν, καὶ κακῷ τὸ
κακὸν ὡς λόγος ἰᾶσθαι· ἀλλὰ μὴ διὰ τῶν βελτίστων ἐντεῦθεν ὡς μάλιστ᾽ ἀπά-
γειν, καὶ τούτοις ὡς οἷόν τε προσάγειν· ἔπειτα μετὰ τῆς ἀτελείας καὶ ταῦτ᾽ ἐξαί-
ρειν ὥσπερ τινὰς κῆρας προσήκει τοῦ βίου, καὶ παραπέμπειν εἰκότως εἰς τὸ τῶν ποι-
C ητῶν ὄρος καὶ κῦμα (1)· μὴ γὰρ οὖν εἴη μηδὲν τὸ παράπαν, ὃ δημοσίαν ἴσχει τὴν
βλάβην· εἰ δὲ ταῦτα μὲν κοινοῦ τινος κέρδους εἵνεχ᾽ εὑρέθη, καὶ τοῦ τὰ γιγνό-
μενα δύνασθαι συντελεῖν, ἀτελείας δὲ οὐδὲν μᾶλλον ταῖς λειτουργίαις ἐχθρὸν
(ὅταν δὲ ταύτας λέγω, τὴν πόλιν λέγω, δι᾽ ὧν ταύτῃ τὸ σώζεσθαι) τί πε-
ριττὰ συλλογίζῃ, καὶ σοφιστὴς ὧν οὐκ ἔξεστι γίγνῃ, τὴν μὲν πρὸς ἃ μὴ χρὴ πα-
D ραβάλλων, ἡμᾶς δ᾽ ἐντεῦθεν ὡς ἀγαθοῦ τινος ταύτης ἀντέχεσθαι πείθων· τὸ δ᾽
ἐστὶν ἀτεχνῶς ἐπίβουλον, καὶ πειρωμένου τὴν πόλιν ἐσχάτοις περιβάλλειν κακοῖς·
ὥσπερ γὰρ τὸ τοῖς ἀδικοῦσιν ἐπεξιέναι καὶ πολεμεῖν διὰ πάντων αἱρεῖσθαι οὐδ᾽ ἂν
εἷς φαίη μὰ τοὺς θεοὺς μὴ οὐχὶ τιμῶντος τοῦτ᾽ εἶναι τοὺς νόμους, οὕτως ἐάν τις
τοῖς λυμαινομένοις τῇ πόλει μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος συνηγορῇ, τεκμήριον ἐναρ-
E γὲς παρέχεται γνώμης οὐχ ὑγιοῦς, καὶ τὰ δεινότατα καθ᾽ ἡμῶν τεχνωμένης·
καίτοι ὅταν διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν βλάβην ἐκτρεπώμεθα σφᾶς, τίνος ἂν εἰκότως
ἄξιος εἴη, ὁ δι᾽ ὧν τούτοις συνηγορεῖ, αὐτός τε τοιοῦτος ὤν, καὶ τοὺς γ᾽ ἄλ-
λους ἐπὶ τὰ ἴσα παροτρύνων; ἐπεὶ καὶ τὸ συκοφαντεῖν, καὶ δωροδοκεῖν, καὶ ἀσελ-

„ publicam in quaque gente constituit „. Tibi equidem, Demosthene, adsentior de populorum variis consuetudinibus, propterea quod alios atque alios legum latores sortiti fuerunt, prout fortuna aut aetas incidens tulit. A te vero libenter rescirem, num ea in quibus populorum inter se ritus differunt, sint e numero utilium, an potius publice ac privatim perniciosorum? Si perniciosa dices, primum quidem satis est absurdum et improbum, per haec nos ad aequalitatis studium impellere, ac malum malo, ut aiunt, mederi; et non potius per optima ab illis maxime avertere, atque ad haec pro viribus advocare. Tum opus esset, perniciosa illa quae dixi, una cum ipsa immunitate ceu fata quaedam ex hominum vita eximere, atque ad poetarum montem et fluctum merito amandare; nequid iam superesset, quod publicis rebus noceret. Verum si illa varietas rituum publicae commoditatis causa excogitata est, atque ut cuique genti congrua perfici queant; nihil autem immunitate inimicius officiis est (porro officia cum dico, civitatem dico; nam haec illis continetur) cur iam cavillaris, atque artificem haud recti sermonis agis? dum immunitatem ad dissimilium comparationem vi trahis, atque hinc nobis auctor es retinendi eam, quasi aliquid frugi sit. Utique hae viri insidiae sunt conantis urbem obstringere summis malis. Nam sicuti nemo per deos negabit, reverentem eum esse legum qui persequi iniustos atque oppugnare studet; ita siquis nocuos civitati multo conatu adiuvet, manifestum edit indicium mentis vesanae, et pessima in nos molientis. Iam si homines illos propter labem inde manantem aversamur, quanam hic poena dignus est, qui dum improbis eiusmodi opitulatur, talem se ipse praebet, et alios ad paria facinora incitat? Iam et sycophantia, et do-

(1) Heliconem et Hippocrenen.

γαίνειν, καὶ λάθρα τοῖς πολεμίοις κεχρῆσθαι, καὶ φάρμακα καθοτουοῦν συντι- A
θέναι, καὶ νὴ Δία γε λησταὶ, καὶ τοιχορύχοι, καὶ τοῦ πονηροῦ κόμματος ὁστισοῦν,
τότε μᾶλλον μισοῦνται καὶ δίκην ὑπέχουσιν μείζω, ὅταν οἷς δρῶσιν ἐγκαλύπτεσ-
θαι δέον καὶ τρέμειν, οἱ δ' ἐπὶ τούτοις τοσοῦτο φρονῶσιν, ὡς καὶ σεμνύνειν ταῦτ'
ἐθέλειν πρὸς πάντας· διττὰ δήπου νοσοῦντες, κακίαν καὶ θράσος· καὶ μὴ δ'
ἑκάτερον συνιέντες, ἀλλὰ καὶ δίκην τείνοντες ταύτην, τὸ δημοσίᾳ σφᾶς αὐτοὺς B
ἐξελέγχειν.

κ. Καὶ μὴν οἷς ἡμᾶς κἀκείνως φενακίζειν ἐπιχειρῶν οἴει λανθάνειν, τούτοις
οὐδὲν ἧττον ἁλίσκῃ πονηρευόμενος, καὶ κατ' αὐτὸς σαυτοῦ μᾶλλον, ἢ ἡμῶν αὐ-
τῶν· οὐ γὰρ ὡς ἔννομόν τι καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐξημμένον ἀνάγκης ἔχων ἀτέλειαν δεῖ-
ξαι, οὐδὲ τοὺς ταύτης πέρι διαγορεύοντας νόμους εἰς μέσον θεῖναι, κἀντεῦθεν ὡς C
νομίζεις ἐξελέγξαι Λεπτίνην, σὺ δὲ καὶ οὕτως οὕτω σφόδρ' ἑτέρως ποικίλλεις καὶ
περιάγεις τὸν λόγον, ὡς καὶ πείθειν ἔχειν ἐκ τοῦ παραχρῆμα δοκεῖν, καὶ τοὺς μὴ
πάνυ τοι προσεσχηκότας ἑτοίμως χειροῦσθαι· εἰ γὰρ οἱ μὲν νόμοι κελεύουσι φὴς
διαρρήδην βεβαίας εἰς τέλος εἶναι τοῖς εἰληφόσι τὰς δωρεάς, καὶ μὴ δὲ καθόν-
τινα δήποτε τρόπον ταυτασὶ κεκινῆσθαι, ὁ δὲ ἃς δεδώρηταί τισιν ἀτελείας ἡ πό- D
λις ἐν παντὶ τῷ παρασχόντι (1), ταύτας δι' ὧν νομοθετεῖ νῦν, ἀκύρους καθάπαξ
ποιεῖ καὶ νῦν καὶ εἰσαῦθις, πῶς οὕτω παραβαίνων τοὺς νόμους, καὶ κατὰ τοῦτο
δίκαιος ἂν τὴν τῶν παρανομούντων καὶ αὐτὸς ὑποσχεῖν, ἔπειθ' οἷός ἐστι περὶ ὧν
συμβουλεύει παρ' ἡμῶν πεπιστεῦσθαι; οὐ ταῦτα λέγεις ἄνω καὶ κάτω στρέφων,
καὶ συνεχῶς ἐρωτῶν, εἰ μὴ δίκαιον τοὺς εὖ πεπονθότας διὰ τέλους εὖ πάσχον- E
τας εἶναι, καὶ μετέχειν ἐσάπαν τοῦ γέρως; ἔχε δὴ καὶ σκοπῶν· ἐπέταξεν ὁ τοὺς
νόμους τιθεὶς, μὴ χρῆναι τὰς δωρεὰς ἀφαιρεῖσθαι· ἀτελείας δὲ οὐδοντινοῦν το-

norum acceptio, et lascivia, et clandestina cum hostibus foedera, et venenorum propinationes, et per Iovem latrones, parietumque effossores, et pessimae quispiam notae, tum maxime odio habentur, maioresque poenas dant, cum quae agunt, nedum ut par esset occulunt atque exhorrent, sed tanta audacia efferuntur, ut iis gloriari palam non dubiteut: duplici labe laborantes, malitia atque impudentia: neque saltem alterutram intelligunt, sed causam suam gravant, dum se publice reos arguunt.

XX. Porro autem qui isto pacto fucum nobis clandestino facere putas, hinc adeo maleficus argueris, et quidem ipsi tibi quam nobis magis. Cum enim haud queas immunitatem demonstrare legitimam, neque ulla iuris necessitate fretam, neque tabulas proferre possis quae de illa loquantur, quibus nixus Leptinem, ut certe putas, coargueres; tu nihilominus tam adulterino colore varias versasque orationem, ut hac improvisa specie persuadere etiam videaris, et eos qui minus circumspecti sunt decipere. Nam si leges, inquis, diserte iubent, ut his, qui acceperunt, rata in perpetuum dona sint, neque sinunt ea ullo pacto commoveri; qui quas dedit nonnullis civitas ad omnem eventum immunitates, has decreto suo irritas omnino et nunc et perpetuo reddit; is inquam tantus legum effractor, ideoque dignus qui legiruparum poenas luat, tamen poterit suadere nobis consilia quorum auctor est? Nonne tu ais, permultis verbis circumloquens ac saepe auditorem rogitans, aequum esse ut qui praemium impetraverunt, eo perpetuo fruantur? Esto tibi ratum hoc votum. Cavit legislator, ne dona cuipiam eripiantur; de immuni-

(1) Vulgo apud Italos *in ogni dato*.

A παράπαν ποιεῖται λόγον, ἀλλ' ἁπλῶς οὑτωσὶ δωρεῶν· πλὴν εἰ λάθρᾳ αὐτὸς λέ-
γοντος ἤκουσας· τί οὖν ἃ μὴ 'κεῖνος ἐμνήσθη, ταῦτ' αὐτὸς κακῶς ὑφαρπάζεις,
καὶ τὰ μὴ δοκοῦντα τοῖς νόμοις, ὡς νόμοις δοκοῦντα λέγεις· ὁμοῦ μὲν τούτους
ἐντεῦθεν συκοφαντῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ ἡμᾶς ἐλέγχων, μηδὲν εἵνεκα νόμων ἐπισα-
μένους.

B κα. Εἰ δὲ τοῦτο λέγεις, ὡς ἐν τῷ δωρεὰς εἰρηκέναι, συμπεριειλῆφθαι καὶ ταύ-
την, δῶρον γὰρ δήμου καὶ τοῦτο, ἐκεῖνο πάντως ἐροῦμεν, ὡς οὐχ ὃ τοὺς μὲν
εἰληφότας ἰδίᾳ ὀνίνησι, τῷ δὲ παρασχόντι κοινῇ λυμαίνεται δήμῳ, τοῦθ' ὡς
ἀληθῶς δωρεά, ἀλλ' ὃ καὶ τούτοις κἀκείνοις πρὸς κέρδους ἐστίν· ὡς ἐκεῖνό γε, δω-
ρεὰ μὲν τοῖς λαβοῦσι, πρὸς δὲ τὴν πόλιν ζημία· ταύτην δῆτα καὶ πάντες οἱ
C νόμοι φασὶ δωρεάν, καὶ ὅπως μηδεὶς ἐκπεσεῖται ταύτης, ἐφρόντισαν, ἅτε κοινοὶ
παιδευταὶ καὶ κηδεμόνες τῶν ἡμῖν προσηκόντων· ἀτέλεια δὲ εἰ μὲν τῇ πόλει
ξυμφέρει, δωρεὰ προσειρήσθω, καὶ τῶν ἐχόντων ἀναφαίρετος ἔστω· εἰ δὲ λυμαί-
νεται καὶ διαφθείρει καὶ πάντα ποιεῖ, τί παραλογισμοῖς τισι κεχρημένος, ὥσπερ
παρεγγέγραπτόν τινα καὶ ὑποβολιμαίαν, φιλονεικεῖς ταύτην εἰσποιῆσαι τοῖς νόμοις·
D ὁρᾷς ὅπως διὰ σαυτοῦ τὸ ξίφος ἐπὶ τοὺς ἄλλους ὠθεῖς, καὶ παίειν ἑτέρους δοκῶν,
αὐτὸς ὑφίστασαι τὰς πληγάς; ὑπὸ τοῦ θρασυτάτου τῆς γνώμης καὶ τοῦ φιλονεικεῖν ἔχειν
ἀσχέτως, μὴ ὅτι τοῖς σοῖς λόγοις παρὰ τῶν ἄλλων ἀπαντήσεται ξυνιείς· ὁποῖον
δὴ κἀκεῖνο, καὶ ταῦτα φασὶ γυμνασίου· οὐ γὰρ ἀνέχεται Δημοσθένης ὡς ἔοικεν,
ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, εἴ γέ τῳ καὶ δυοῖν δόξαι κακός, ἀλλ' ἐκ περιουσίας τοῦ-
E το ὢν ἐληλέγχθαι· πρὸς γὰρ αὖ τοῖς ἄλλοις, οἷς κατὰ Λεπτίνου χρησάμενος
ἔγνω πᾶσαν μὲν αἰτίαν ἐπενεγκών, ἐκ δ' ἄρα πασῶν ταῖς ἀληθείαις ἀποκρουσ-
θείς, ὁ δὲ καὶ παρανόμων ἀξιοῖ τοῦτον γεγράφθαι, ἐφ' ᾧ καὶ αὐτὸς νῦν μᾶλλον
ἢ πρόσθεν τ' ἀληθοῦς καταψευδόμενος ἔσται· "τί γάρ φησι; χρὴ τοίνυν Λεπτίνην

tate tamen nullum verbum facit, sed unice de donationibus; nisi tu forte clam loquentem audisti. Cur ergo quae legislator non commemoravit, haec tu improbe tibi vindicas? et quae legibus minime definita sunt, ea tu legitima appellas? leges simul calumnians, simulque nos vituperans, quasi nullam legum scientiam teneamus.

XXI. Quod si forte ais, cum donum dicitur, immunitatem simul intelligi, quod item populi donum est; aio confidenter, haud illud esse donum, quod privatis quidem hominibus prodest, danti autem populo generatim nocet; sed illud potius quod huic et illis emolumento est: aliter enim quod accipientibus donum est, civitati in multam cedit. Iam prius illud leges cunctae donum appellant, et ne quisquam ab eo excidat cavent, tamquam magistri quidam et curatores bonorum nostrorum. Porro immunitas si forte civitati prodest, dicatur sane donum, neque eam potientibus eripere liceat; sin usquequaque nocet et vastat, cur diu cavillando laboras ut hanc ceu reiectaneam quandam et spuriam inter leges adoptes? Viden ut gladium per tuum latus in alios traiicias? dumque alios ferire existimas, ipse plagam excipias? qui scilicet propter summam audaciam tuam perpetuumque digladiandi morem, non consideras quid orationi tuae ab aliis opponetur: veluti illud; atque haec aiunt demosthenicae palaestrae sunt. Neque vero satis est Demostheni hac et illa re videri improbo, sed talem se quaquaversus ostendit. Nam praeter argumenta cetera, quibus fretus contra Leptinem sententiam dixit, omne quidem criminationum genus attingens, sed tamen undequaque veritate exclusus; nunc audet violatarum quoque legum Leptinem accusare; qua in re multo adhuc magis quam antea a veritate se abhorrentem docet. Quid ergo ait? "Opor-

*

,, μὴ πρότερον τιθέναι τὸν ἑαυτοῦ νόμον, πρὶν τὸν παλαιὸν τοῦτον ἔλυσε γραψάμενος· A
,, νῦν δὲ μαρτυρίαν καθ' ἑαυτοῦ καταλιπὼν ὅτι παρανομεῖ, τουτονὶ τὸν νόμον ὅμως
,, ἐνομοθέτει· καὶ ταῦτα ἑτέρου κελεύοντος νόμου, καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο ἔνοχον εἶναι
,, τῇ γραφῇ, ἐὰν ἐναντίος ᾖ τοῖς πρότερον κειμένοις νόμοις (1) ,,· χρὴ μὲν οὖν, ὦ
ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ μάλιστα χρὴ, τὰ τοιαῦτ' οὕτως περαίνειν, καὶ τοῦτον τὸν τρό-
πον αἱρεῖσθαι νομοθετεῖν· καὶ τὸν μὴ ταύτῃ γε παρεσκευασμένον, ἀλλ' ὁμόσε χω- B
ροῦντα, πρῶτος ἔγωγ' αὐτὸς ἕλοιμ' ἂν παρανόμων, ὅτι μὴ συνίδοι τὸ δέον·
ἀλλ' οὐ Λεπτίνης τοιοῦτος· πόθεν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ· εἰ μὲν γὰρ ἀτέλειαν ὁ
νόμος ἐκέλευεν εἶναι, ὁ δ' οὐ προσεῖχεν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ λελυκέναι τὸν νόμον καὶ
δεῖξαι μὴ καλῶς εἰρηκότα, τἀναντία νομοθετεῖν αὐτὸς ᾤετο χρῆναι, μαρτυρίαν
καθ' ἑαυτὸν καταλείπει, ὅτι παρανομεῖ· νῦν δὲ οὔτε νόμος ἦν ὁ κελεύων, οὔθ' C
οὗτος δήπου παρανομεῖ, τοιαῦτα νομοθετῶν· οὐ μᾶλλον γε ἢ Σόλων ὁ πα-
λαιός· ἀλλ' εἰ χρὴ τἀληθὲς εἰπεῖν, ὁ τἀναντία τοῖς φανεροῖς φρονῶν· καὶ τὸ μὲν
κοινῇ σῶζον τὴν πόλιν, οὐ μὰ Δία σκοπῶν· ὁ δὲ πρὸς ὀλέθρου ταυτῃὶ καθει-
στήκει, πᾶσαν εἰσφέρων ὑπὲρ τούτου σπουδήν· καὶ τῷ τοῖς λόγοις ᾗ βούλεται
δύνασθαι χρῆσθαι, νῦν μὲν πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτῷ μεμνημένος τῶν νόμων, νῦν D
δὲ τοὺς οὐκ ὄντας νόμους εἰς νόμους τιθείς· ὁποῖος αὐτὸς εἶ· ὥς θ' ὅταν ταῦτ'
ὦ Δημόσθενες, λέγεις, σαυτοῦ κατηγορεῖς οὐ Λεπτίνου· εἴ γε ὁ μὲν οὐ νόμου δή
τινος περὶ ἀτελείας κειμένου, ἀλλ' ἔθους χθὲς καὶ πρώην, ὦ Ζεῦ, εἰσκεκωμακό-
τος τῇ πόλει, τὸν ὑπὲρ τῆς πολιτείας τοῦτον εἰσήνεγκε νόμον, [ὃν] κάλλιστον καὶ
δικαιότατον πάντες ἂν φαῖεν· σὺ δ' αὐτὸν ἐλέγχειν ἐπιχειρῶν, οὐ νόμῳ τοῦτο ποι- E
εῖς, ἀλλὰ κενοῖς τισι λόγοις καὶ μύθοις παράγων, νόμων μὲν καὶ ἀληθείας κα-
θάπαξ ἀποστατοῦσι, ψεύδους δὲ καὶ παρανομίας μεστοῖς· κἂν χρησμῶν οὐδὲν
ἧττον τούτοις αὐτὸς ἰσχυρίζῃ.

,, tet Leptinem haud prius suam legem ferre, quam hanc aliam veterem accusatam abrogaverit. Nunc ille aperte profitens se facere contra legum praescripta, suam hanc legem obtrudit. Et quidem alia lege iubente, ut ea lex ob id ipsum quaestioni obnoxia sit, si forte veteribus legibus adversetur ,,. Interest saue Athenienses, plurimi inquam interest, haec ita peragere atque hoc pacto velle legibus ortum dare: atque eum qui non hac sed contraria ratione utatur, ego in primis reum faciam laesarum legum, quia officium negligit. Sed valde abest ut Leptinis causa eiusmodi sit. Nam si immunitas lege fuisset decreta; is autem hoc iure neglecto, et lege nondum antiquata, neque eiusdem iniquitate demonstrata, contrariam legem scribendam iudicavisset, prorsus ipsemet reum se faceret laesi iuris. Sed revera neque ulla lex immunitatem iubet, neque Leptines huic contradicit dum suam fert: non magis inquam peccat quam vetus ille Solo: sed ut vere dicamus ille peccat cuius sententia contra evidentiam est: qui quod publicam civitati salutem parit haud hercle spectat; quod autem ad illius exitium natum est, id omni ope tuetur: qui verbis pro libito utitur; et modo ad leges provocat si secum conspirare videantur; modo quae nullae sunt recenset in legibus. Atque haec facinora tua, Demosthene, sunt. Quare cum sic loqueris, temet potius accusas quam Leptinem: siquidem hic nulla quum esset scripta lex de immunitate, sed consuetudo quaedam heri aut nudiusterius, o Iupiter! illapsa in urbem, hanc pro libertate legem tulit, quam egregiam atque iustissimam omnes fatebuntur; quamque tu non lege aliqua oppugnas, sed vanis quibusdam sermonibus atque fabulis, lege omni ac veritate alienis, mendacio et iniquitate scatentibus: quamquam his tu haud minus quam oraculis niteris.

(1) Demosth. ed. Wolf. p. 555.

A κβ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ταύτῃ μάλιστα καταψεύδῃ Λεπτίνου, ὡς
ἐν τῷ δυσμεναίνειν ἰδίᾳ τισὶν, οὐ τῷ τῆς πόλεως προνοεῖσθαι τεθεικότος τὸν νό-
μον· ἐπεὶ ὅτι γε τοῦτ᾽ ἐστι, καὶ οὐχ ὧν αὐτὸς εἵνεκα φάσκεις, ἐπὶ ταῦτα προήχ-
θη, δῆλον ἐντεῦθεν· πρῶτον μὲν ὅτι πᾶς ὁτῳοῦν χαλεπαίνων, κατ᾽ αὐτοῦ μόνου
χρῆται τοῖς λόγοις, καὶ τοῦτ᾽ ἀντὶ πάντων ἐσπούδακεν, ὅπως βέλτιστον μὲν ἑαυ-
B τὸν διὰ πάντων, ἐκεῖνον δὲ παμμίαρον καὶ κάκιστον ἀνθρώπων ἀποφανεῖ, ἐλέγχων,
ἐγκαλῶν, διαβάλλων, πᾶσιν οἷς ἔξεστι κατατρέχων· οὐ μέντοι μὰ Δία νομο-
θετῶν· οὐ γὰρ οἷόν τε ταῦθ᾽ ὁμοῦ συνελθεῖν, νόμον καὶ τὸ γεγράφθαι· τὸ μὲν
γὰρ ἔλεγχός ἐστι καὶ διαβολὴ πονηρίας, καὶ τοῦ κακόν τινα εἶναι· ὁ δὲ κοινή
τις πρὸς μὲν τὰ βέλτιστα προτροπὴ, τῶν δὲ χειρίστων ἀπαγωγή· ὡς τὰ μὲν φεύ-
C γειν, τὰ δ᾽ αἱρεῖσθαι· πῶς οὖν ἤμελλε δήπου Λεπτίνης, ἀφεὶς οἷς ἐγκαλεῖν εἶ-
χεν ἐπεξιέναι, τούτοις ὅπως ἔσονται βέλτιστοι παραινεῖν; καὶ οὓς κακῶς πεπονθό-
τας ἥδιστ᾽ ἂν εἶδε, τούτων ὡς ἑταιροτάτων τε καὶ φιλτάτων ἀντιποιεῖσθαι; οὐκ
ἔστι ταῦτα οὐκ ἔστιν· εἰ δ᾽ ὁ μὲν, ὅπως μηδεὶς ἀτελὴς εἴη τῶν πάντων θέμενος
νόμον, αἰτιώτατος ἄλγους τοῖς ἀτελείας κεκτημένοις κατέστη, σὺ δ᾽ ἐντεῦθεν ῥᾳ-
D στα συλλογίζῃ τὸ μῖσος, ὥρα σοι καὶ περὶ πάντων ὡς εἰπεῖν τῶν νομοθετῶν ταῦτ᾽
ἐψηφίσθαι· καὶ δίκην ἀπεχθείας καὶ τούτοις λαχεῖν, ὅτι σωφροσύνης πέρι καὶ δι-
καιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων διεξιόντες, οὐ πᾶσιν ἁπλῶς εἰσὶ δήπου κεχαρισμένοι,
ἀλλὰ τοῖς εὖ ἥκουσι τρόπων· ὡς τούς γε πονηροτάτους καὶ τἀναντία τοῖς νενομισ-
μένοις φρονοῦντας, οὐδ᾽ ἔστιν εἰπεῖν ὅπως ἀηδῶς ἔχουσι τούτοις.

E κγ. Ἔπειτα εἴ σε τις, ὦ Δημόσθενες, ἔροιτο, τίνες ποθ᾽ οὗτοι, οὓς δυσ-
χεραίνων Λεπτίνης τὸν νόμον ἔγραψεν, οὐκ ἂν μοι δοκεῖς ἔχειν εἰπεῖν· ἀλλ᾽ ὅτι
μὲν εἰσί τινες ἁπλῶς, οὕτως εἰρήκεις, τίνες δὲ οὗτοι, λέγειν οὐκέτ᾽ ἀξιοῖς· οὐ

XXII. Neque id solum, sed aliud quoque mentiris contra Leptinem; nempe quod ob privatam in aliquos simultatem, non ut urbi consuleret, legem scripserit. Sed enim quod urbis iuvandae causa, non ob ea quae tu ais, hoc Leptines consilium capessiverit, declarare sic licet. Primo quidem quia quivis cuipiam iratus, contra hunc unum orationem intorquet, praecipueque dat operam ut se optimum, adversarium autem scelestissimum hominum pessimumque demonstret, arguendo, accusando, obloquendo, omni ope ac viribus incessendo, non autem mehercule legem aliquam scribendo. Neque enim simul fieri potest et legis latio et hominis accusatio: quippe haec fit criminatione scelerum et patefactione quod aliquis improbus sit; illa est communis quaedam ad virtutem cohortatio, atque a vitiis abductio; nempe ut haec fugiamus, illam amplectamur. Qui ergo fieri poterat ut Leptines omissa persecutione eorum quos erat accusaturus, hos potius ad virtutem cohortaretur? et quos miseros libentissime aspiceret, eosdem ut amicissimos et carissimos lege sua tueretur? nonne incredibile id est? Quod si Leptines legem scribendo nequis omnino officiorum onere vacet, magnum immunibus inussit dolorem, tuque hinc facile odii coniecturam facis, superest tibi ut cunctos prope legum latores hac incessas criminatione; hique etiam odii culpam sustineant, qui iustitiae, pudoris, aliarumque virtutum causam orando, non omnibus generatim rem gratam fecerunt, sed bene moratis. Secus autem pessimi quique et patrii iuris osores, dici non potest quam huic legi infensi sint.

XXIII. Deinde siquis a te sciscitaretur, Demosthene, quibusnam iratus Leptines hanc legem scripserit, neminem ut arbitror nominares. Verum ubi aliquot esse nude adfirmasti, quinam hi reapse sint, dicendum non putas: non quod no-

τῷ μὴ βούλεσθαι Λεπτίνην ἐκ περιουσίας ἐλέγχειν, ἀλλὰ τῷ μηδέν τι περὶ αὐ- A
τῶν σαφὲς ἔχων εἰπεῖν, ἔπειτ᾽ ἐκ περιουσίας αὐτὸς ἐληλέχθαι βούλεσθαι· οὐ
γὰρ ἂν εἶχες ὀνόμασι τούτων μεμνῆσθαι, σιγᾶν ἠνέσχου· οὐδ᾽ ἂν παρόντων ἐφ-
είσω, ὃ καὶ μὴ παρόντων ὡς ἂν παρόντων εἰς τοὺς περὶ τούτων λόγους ἐμπίπ-
των· οὐ μόνον ὅτι πάντων μάλιστα τὰ τοιαῦτ᾽ αὐτὸς ἑτοιμότατος εἶ, ἀλλ᾽ ὅτι
σοι καὶ τοῦτο πρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν σὸν συνῆρατ᾽ ἂν οὐ μικρῶς· νῦν δ᾽ οἷς ἀνω- B
νύμως προήνεγκας, οὐ μόνον ἀπειθοῦντας ἅπαντας ἔχεις, ἀλλὰ καὶ δόξαν παρέ-
χεις μηδόλως τούτους αὐτοὺς εἶναι, ἀλλ᾽ ὑπὸ σοῦ συντεθεῖσθαι· οὕτω διὰ μὲν
τοῦ μεμνῆσθαι μόνον, προστρίψασθαι δόξαν οὐ καλὴν ἐθέλων Λεπτίνῃ, διὰ δ᾽
αὐτοῦ μὴ πρὸς ὄνομα φάσκειν, αὐτὸς τὸν ἔλεγχον φεύγων, ἔλαθες, ὦ Δημόσθενες,
καὶ σαυτὸν ὡς οὐκ ἀληθῆ λέγεις ἐλέγξας, καὶ Λεπτίνην ὡς ἀληθῶς ἀλλ᾽ οὐχ C
ἡττώμενος πάθους εἰσῆχε τὸν νόμον. Καὶ τὴν μὲν ἐκ Μυλίτου φασὶ Διοτίμαν (1) ἐπεὶ δέ-
κα ἔτη ἀναβαλέσθαι τῇ πόλει δυνηθῆσα τῆς νόσου, οὐχ οἵα θ᾽ ὑπῆρξε καὶ τὸ
πᾶν ἐξειργάσθαι, οὐδὲ τοῦτ᾽ εἰργάσθαι νομίσαι, οὐδὲ γενέσθαι τοῖς πράγμασιν
ἐν καιρῷ· ὥς τε διχόθεν αὐτὴν βεβοῆσθαι, ἔκ τε ὧν ἐδυνήθη τοσοῦτον, ἔκ τε
ὧν ὅπως οὐ τὸ πᾶν ἐδυνήθη· ἡ δ᾽ ὥσπερ μηδὲν ἐπιδεδειγμένη, οὕτω δυσχε- D
ραίνουσα ἦν· σὺ δὲ τοσοῦτον χρόνον νοσοῦσαν ἐξ ἀτελείας τὴν ἐνεγκαμένην ὁρῶν,
οὔτ᾽ αὐτὸς ᾤου δεῖν ταύτης ἀπαλλάξαι τῆς νόσου, καὶ ταῖς τῶν λόγων ἐπῳ-
δαῖς ὡς εἰκὸς ὑπὲρ ταύτης κεχρῆσθαι; ῥᾴδιον ὂν παντὸς μᾶλλον· τόν τε καλὸν
κἀγαθὸν τουτονὶ Λεπτίνην κάλλιστα πάντων καὶ τῇ τῶν θεῶν τοῦτ᾽ εἰργασμένον προ-
νοίᾳ, ἥδιστα ἄν, εἴπερ ἦν, εἰς τοὺς σικελικοὺς ὤσας κρατῆρας· πανταχόθεν ἐπι- E
χειρῶν τοῦτον ἐλαύνειν, καὶ πᾶσιν οἷς ἔξεστι διαβάλλων, ὅπως τὸν μέν, ὦ θεοὶ

lis Leptinem copiosissime coarguere, sed quod nihil exploratum de his dicere habeas: quo fit ut ipse calumniator luculentissime convinci velis. Neque enim si haberes quem nominatim appellares, silere patereris: neque existentibus hominibus parceres, qui quidem etiam fictos pro existentibus habens, mentionem horum intulisti: idque ageres non solum quia paratissimus ad rem eiusmodi es, sed quia haec non parum causae tuae prodesset. Nunc quoniam de anonymis loqueris, non solum incredulos audientes habes, verum etiam opinionem iniicis nullos prorsus esse hos, sed confingi a te. Sic dum ista tua fugitiva mentione haud bonam famam aspergere Leptini vis, dumque interceptis nominibus, quominus ipse coarguaris caves, non sensisti, o Demosthene, te haud veriloquum a te ipso prodi, Leptinem autem veraciter nullisque simultatibus victum legem tulisse. Aiunt Diotimam Myliti civem quum ab urbe nostra pestilentiam annis decem averruncasset, neque hanc tamen prohibere in perpetuum potuisset, nihil se fecisse opinari solitam, neque commodam reip. opem tulisse. Quare dupliciter celebrata fuit, tum quia tantopere potuerit, tum quia non omnia potuerit: ipsa tamen, tamquam nihil confecisset, aegro animo erat. Tu vero quum tamdiu laborantem immunitate patriam videas, haud parem operam dandam existimas, quo morbum ab ea depellas? neque ad hanc curam praestigiis orationis, ut par est, uteris: id quod tibi facillimum esset? Quin potius praeclarum hunc Leptinem, qui egregio consilio suo providentiaque deorum dux facti fuit, tu libenter admodum, si fieri posset, in siculos crateras eiacularerís: quem scilicet undequaque propellis, omnique nisu calumniaris, ut ab eo

(1) Rem narrat Plato convir. p. 201. tom. III. ed. Serr. Luxatam porro lectionem μαντινὴ et μαντινικὴ (quasi a Mantinea) apud Platonem et Maximum tyrium or. VIII, videmur nunc ex Aristide posse corrigere, veramque Diotimae patriam agnoscere.

A καὶ νόμοι, δοῦναι δίκην παρασκευάσῃς, ὡς δι' ὧν εἰσηγεῖται τοῖς πράγμασι δυσμενῆ· ἀτέλειαν δ' ὥσπερ τινὰ φυγάδα καὶ ὑπερόριον καταγαγεῖν αὖθις τῇ πόλει, προπίνων ἐντεῦθεν Κτησίππῳ τὸ ταύτης συμφέρον.

κδ. „ Ἀλλὰ γὰρ τὸ προσγράψαι, φησὶ, μὴ δὲ τὸ λοιπὸν ἐξεῖναι δοῦ-
„ ναι, ἢ θανάτου τὸν τἀναντία γεγραφότα τιμᾶσθαι, οὐ μόνον τυράννου δίκην
B „ τὸ ταῦτ' ἔχειν συνήθως ἐν τῷ τοῦ καιροῦ φιλοτιμεῖσθαι καλοῦντι, ἀλλὰ καὶ
„ τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀντειρήκει τῇ πόλει (1)· εἰ μὲν οὖν καθάπαξ ἡμᾶς, ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, Λεπτίνης μεγαλοψυχίας ἀπείργει, ὡς μή τι τοὺς εὐεργέτας ἀντευποιεῖν οἵους τ' εἶναι, μήθ' ὅλως τοὺς εὖ πάσχειν ἀξίους τοῖς γιγνομένοις δωρεῖσθαι, ἀγνωμοσύνης ἂν εἰκότως φέροιτο μέμψιν, καὶ τοῦ μηδέν τι τῶν δεόντων συμ-
C βεβουλευκέναι δύνασθαι· καὶ δεῖ τοῦδε τῷ νόμῳ, νόμων ἐξούλης (2) λαχεῖν· εἰ δὲ πλὴν ἀτελείας πάντων εἶναι λέγει κυρίους, καὶ σίτησιν ἐν πρυτανείῳ καὶ συνοικίας καὶ ἀρχὰς, καὶ γῆς πλέθρα καὶ πάντα τὰ τοιαῦθ' οἷς ἔξεστι νέμειν, ποῦ ταῦτ' ἐστιν ἐγκαλεῖσθαι δίκαιος; ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ἰατρὸν ἠξίους κακίζειν, ὡς ἀσιτίαν παντελῆ τοῖς κάμνουσιν ἐπιτάττει, παρὰ τὸ μὴ συγχωρεῖν τοῖς βλάπτουσι χρῆσ-
D θαι· ἢ καὶ γεωργὸς ἐδόκει σοι φαῦλος, καὶ ταῖς ἀρούραις παντάπασι πολεμῶν, ὁ τῶν λυμαινομένων ἐκκαθαίρων τὴν βλάστην· ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο λέγω, ὡς εἰ μὲν παρανόμων, ὦ Δημόσθενες, γράφῃ τὸν νόμον, τί περὶ τοῦ μέλλοντος δυσχεραίνεις; αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ παρανομοῦντ' αὐτὸν εἶναι, τὸ μὴ δὲ τοπαράπαν εἶναι τοῦτον ἐστί· μάταιον οὖν περὶ τοῦ μὴ νῦν ὄντος, ὡς ἔτ' ἐσομένου φροντίζειν· εἰ δ'
E εὖ ἔχειν τοῦτον ὁμολογεῖς, καὶ τὸ μηκέτ' ἂν ἐξεῖναι λελῦσθαι τοῦτον, οὐδὲν ἧττον προσωμολόγηκας· οὐ γὰρ δὴ νῦν μὲν φήσεις τοῦτον λυσιτελεῖν, ὕστερον δὲ οὐκέτι·

poenas (o dii et leges !) reposcas, quasi ob ea, quorum auctor est, hostili in remp. animo sit. Immunitatem vero ceu exsulem et extorrem in urbem postliminio revocas, ut eius commoda Ctesippo propines.

XXIIII. " Age vero, inquit, legi adiicere, ut ne in posterum quidem immu-
„ nitas concedatur, aut morte eum qui contraria decreverit multare; id non mo-
„ do tyranni instar civitati interdicit quominus ipsa more suo certet, ubi res tu-
„ lerit, bene merendi studiis, verum etiam eius rei abnegat facultatem „. Profecto, Athenienses, si nos Leptines liberalitate omnino prohiberet, ut iam neque beneficos remunerari liceret, neque bona re dignos congruentibus praemiis adficere, iure meritoque in ingrati animi reprehensionem incurreret, nihilque officiosum suadere videretur; atque oporteret huic legi iudicium de vi contra alias leges intendere. Sin vero, praeter immunitatem, leges omnes ratas habet, nempe et victum in prytaneo, et contubernia, et primatus; praeter quam quod et agros et alia quaevis cuipiam assignare licet; quonam iure Leptines vituperatur? Veluti si medicum reprehendendum putares, quasi aegrotis omni cibo interdiceret, quia non sineret uti nocuis: aut si malus tibi videretur agricola atque arvis infestissimus, quia noxia germina depasceretur. Ego vero etiam hoc dicam: si certe hanc legem contra ius scriptam, o Demosthene, criminaris, cur de futuro tempore laboras? Nam ideo quia contra fas est, nulla ipsa est. Stultum sit igitur quod in praesenti non est, tamquam iam futurum pertimescere. Quod si legem recte se habere fateris, ne dissolvi quidem posse haud minus confessus fueris. Neque porro dicas hanc modo prodesse, postea non item:

(1) Confer Demosth. orat. exord. (2) De hac locutione docte disputat Morellius in sua aristidea p. 326. n. 1.

ἀλλὰ τὸν αὐτὸν διὰ τέλους εἶναι προσήκει, εἴ γε μέλλει ταῖς ἀληθείαις τὸ πρόσ- A
ρημα σώζειν.

κε. Ἐκεῖνο δ' ἴσως ἐρεῖς, ὡς εἰ τῷ νόμῳ τὸ δίκαιον πρόσεστι, ϗ σύνοιδε Λεπτίνης βεβαίως ϗ ἀσφαλῶς ἔχοντι, τοῦ χάριν ϗ τῆς εἰσέπειτ' ἀσφαλείας προσδεῖν τούτῳ νομίζει; οὐδεὶς γὰρ τῶν νομοθετῶν περὶ ὧν ἔθεσαν νόμων ταύτην ἔσχον τὴν γνώμην, οὐδ' ἐγγύς· ἀλλ' ἀποχρῆν ᾤοντ' αὐτοῖς, εἰ μετὰ τοῦ δικαίου B πᾶσι προσφέροιντο· νῦν δ' εἷς αὐτὸς μόνος τὰ τοιαῦτα διανοῇ, ἔοικας οὐκ ἀγαθὴν περὶ τοῦ νόμου δόξαν κεκτῆσθαι· ὡς μὲν οὖν ὁ νόμος κάλλιστα ϗ δικαιότατα ϗ ἀσφαλέστατα πάντων ἔχων κοινωφελές ἐστιν ἀγαθὸν, οὐ μόνον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐξ ὧν ἔφην γέγονε δῆλον, ἀλλὰ ϗ οἷς ἐδείξαθ' ὑμεῖς, τῷ τοιοῦτον εὐθὺς ὁρμῇ τινι θεοφορήτῳ ϗ ὅλῳ ϗ παντὶ δεδέχθαι θυμῷ, ὡς καὶ τῆς συνή- C θους χειροτονίας ϗ ψήφου κοινῆς αὐτὸν ἀξιῶσαι· ὅτι δὲ οὐκ ἄπο λόγου ϗ τὸ τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασι νόμοις μηδὲν μηδοτιοῦν προσγεγράφθαι, αὐτῷ δὲ μόνῳ τοῦτ' ἐκ περιουσίας ὑπάρξαι, οὐχ ὅπως εἴσεσθε σαφῶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ ϗ φήσετ', εὖ οἶδα, μὴ χρῆναι ταῦτ' ἄλλως ἢ τοῦτον ἐσχηκέναι τὸν τρόπον, εἰ τὰς αἰτίας ἀμφοῖν λογιεῖσθε· εἰ γὰρ δὴ Σόλων μὲν ϗ Λυκοῦργος ϗ ὅστις ἕτε- D ρος τῶν νομοθετῶν, οὐδεμιᾶς τινος ἐπικειμένης ἀνάγκης, ἀλλ' ἀπὸ δημοτικωτάτου τῆς γνώμης ἐπὶ τοὺς νόμους ἧκον ϗ τὰς κοινὰς εἰσηγήσεις· Λεπτίνης δ' ὑπ' ἀνάγκης ϗ τοῦ μηκέθ' οἷός τε κινδυνεύουσαν ὁρᾶν ἐξ ἀτελείας τὴν πόλιν· ϗ εἰ μὲν οὐδένα τῶν πάντων δι' ὧν ἐνομοθέτουν ἐλύπουν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ γερῶν ἀπεστέρουν· ὁ δὲ πᾶν τοὐναντίον πολλοὺς ϗ παντοδαποὺς τοὺς ταύτης διὰ τῶν E νόμων ἐκπεπτωκότας, ἐκπεπολεμωκὼς ἑαυτῷ· οὔτ' ἐκείνους ἐχρῆν, διὰ τὸ μηδὲ τηνικαῦτα τοὺς ἀντιλέγοντας ἴσχειν, πρόνοιαν τοῦ μέλλοντος ἡντινοῦν πε-

quippe eam eiusdem esse naturae omni tempore necesse est; si certe sua veritati servanda appellatio est.

XXV. Dices fortasse: si aequa lex est, eamque stabilem ac tutam Leptines scit, cur ergo futurae quoque eiusdem securitati prospiciendum existimat? nullus enim legum lator sic de legibus quas ferebat umquam cogitavit; sed sufficere sibi putavit, si aequitatem in omnibus conservaret. Nunc quia tu unus haec consilia agitas, videris haud bonam de tua lege opinionem gerere. Age vero legem praeclaram esse et iustissimam et tutissimam et ad publica commoda natam, non solum, Athenienses, ex his quae dixi compertum est, sed etiam e significationibus a vobis editis, qui eam divino quodam impetu totisque animis excepistis, ita ut eam sollemni etiam manuum sublatione concordique suffragio sciveritis. Quod autem haud sine causa ceteris legibus nihil adscriptum fuerit, isti vero uni haec clausula accesserit, non solum id manifeste nostis, o Athenienses, verum etiam non dubito quin sitis adprobaturi, haud aliter hanc condi debuisse legem; si modo duas rei causas reputaveritis. Nam Solo et Lycurgus et quivis alius legum lator, nulla ingruente necessitate, sed civilis tantummodo impulsu animi ad condendas leges venerunt atque ad publicas institutiones; Leptines autem necessitate compulsus, quodque diutius urbem ab immunitate periclitantem spectare non posset. Illi nemini, apud quos leges scribebant, molesti erant, nullisque eos utilitatibus exuebant; e contrario hic multorum ex omni classe mortalium immunitate per legem deturbatorum odia in se convertit. Neque illos oportuit, quum nemo eis contradiceret, de futuro esse sollicitos; ut reapse hac cura vacarunt: neque fieri poterat ut Leptines, cui multi adversabantur, futuri temporis mentionem omitteret, quam utique non

A ποιῆσθαι, οὔκουν οὐδὲ πεποίηται· οὔτε τούτῳ διὰ τὸ πολλούς τινας τούτους
κεκτῆσθαι, σεσιγῆσθαι τὸ μέλλον, οὔκουν οὐδὲ σεσίγηται· ἀλλ' ὥσπερ τις ἄρι-
στος ἰατρὸς οὐ νόσους ἀκούμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ φάρμακα ἄττα πρὸς τὸ μέλ-
λον ἐπιδιδοὺς, καὶ προσέτι κελεύων μὴ δι' ὧν ἡ νόσος ἐπῄει σιτίων, τούτων μη-
δοπωστιοῦν διὰ βίου μετέχειν ἐξεῖναι, ἐφ' ᾧ μὴ τῶν αὐτῶν καὶ αὖ πεπειρᾶσθαι·
B ὡς δὲ καὶ Λεπτίνης γράψας μηδένα εἶναι ἀτελῆ, ὃ δὲ μὴ δὲ τολοιπὸν ἐξεῖναι
δοῦναι προσγράφει· τό τε νῦν εἶναι, τό τ' ἐσαῦθις εἶναι καθάπαξ ἀσφαλιζόμενος·
καὶ τὰ μὲν τῆς πόλεως αἰεὶ προμηθούμενος, τὰ δὲ καὶ τοὺς ἐς νέωτα παρα-
πλησίους Δημοσθένει (1) τὰ τοιαῦτ' ἐσομένους ἀνείργων· εἰκὸς γὰρ εἰκὸς, μᾶλ-
λον δὲ πᾶσα ἀνάγκη, τὸν ἀεὶ χρόνον καὶ χρηστοὺς καὶ φαύλους ἐνεῖναι τῇ πόλει·
C εἰ δὲ καὶ τυραννίδος εἰς θέσιν νόμων ἐδέησεν οἱστισοῦν, τί καινὸν εἰ καὶ τῆς εἰσέ-
πειτ' ἀσφαλείας ὑπὲρ τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος ἐδεήθη Λεπτίνης; ἀλλ' οὐ περὶ τῷ
νόμῳ μὰ τοὺς θεοὺς ὡς ἄν τις φῇ δεδιώς· ὁ γὰρ παρ' ὑμῶν, ὦ ἄνδρες ἀθη-
ναῖοι, καὶ τῆς ὑμετέρας ψήφου παντὸς μᾶλλον ἐπὶ τῷ βέλτιστος εἶναι τὸ συγκε-
χωρηκὸς ἐσχηκὼς, τί παρὰ τοῦτο φαῦλος ἂν ὁ δεῖνα ἢ ὁ δεῖνα ληρῇ;
D κϛ. Οὕτως, ὦ Δημόσθενες, ἃ μὲν ὑπὲρ αὐτὸς σαυτὸν λέγειν ἐδόκεις, ταῦθ' ὑπὲρ
Λεπτίνου λέγων ὡς κάλλισθ' εὑρέθης· καὶ οἷς τοῦτον αἱρήσειν ἤλπισας, τούτοις αὐτὸς
καθάπαξ ἑάλως· καὶ ἀτελείας μὲν ὑπὲρ ἧς πάνθ' αὐτὸς καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ᾤου δεῖν,
ταύτης οὐδὲν ἐξωλέστερον ὦπται· ὃν δ' εἰσενήνοχε νόμον Λεπτίνης, τούτου μηδὲν ἀναγ-
καιότερον χρῆσθαι· ὥστε σοι καὶ χάριν ἂν εἰκότως ἔχοι Λεπτίνης οἷς ὅτι πλέον ἐντεῦθεν
E τοῦτον σεμνύνεις, ἢ εἰ συνειρήκεις τοεξαρχῆς· τότε μὲν γὰρ καὶ χαρίζεσθαι ἂν ἴσως ἐδόκεις,
καί τις ἀφῆκε βέλος ἐξ ἀφανοῦς· νυνὶ δὲ ἀνύποπτος ἡ μαρτυρία, ὡς ἄρα τῶν βελτίστων
καὶ λυσιτελεστάτων ἀνὴρ, τῷ καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ ταῦτ' ἐψηφίσθαι.

neglexit. Ac veluti praeclari medici est non solum morbis mederi, verum etiam pharmaca quaedam in tempus futurum suppeditare, praetereaque iubere ciborum illorum in omni vita abstinentiam per quos morbus invectus est, ne in eandem aegritudinis vicem reditus fiat; ita etiam Leptines, contra immunitatem lege perlata, adiecit quoque ne in posterum quidem id privilegium dari liceret: rem in praesenti scilicet atque in futuro confirmans: et simul urbi in perpetuum prospiciens, simul eos cohibens qui insequente anno aeque ac Demosthenes adversarii futuri erant. Quippe natura prorsus comparatum est, ut omni tempore boni atque improbi in civitate versentur. Quod si nonnullis ob condendas leges tyrannide quoque opus fuit, quid mirum, si Leptinem, commoditatis publicae causa, securitati in posterum tempus consulere oportuit? Neque tamen per deos, ut aliquis fortasse dicet, legi suae timebat: quam quum per vos, Athenienses, perque vestra suffragia optimam haberi liceat, quid iam stultus unus aut alter adversus eam delirabit?

XXVI. Atque adeo, Demosthene, quae pro te dicere existimabas, haec te pro Leptine dixisse belle comperimus: et quibus argumentis hunc a te captum iri sperabas, his ipse omnino irretitus es. Et immunitate quidem, pro qua nihil non faciendum dicendumque putasti, demonstratum est nihil esse perniciosius; quam vero intulit Leptines legem, eius apprime usum esse necessarium. Quare et merito gratiam tibi habet Leptines quod oratione tua legem eius fecisti illustriorem, quam si pedibus initio in eius sententiam ivisses: fortasse enim tunc gratiae causa id facere visus esses; aliquis vero ex occulto telum misisset. Nunc haud suspecto testimonio utimur, quod Leptines vir optimus atque utilissimus sit, quandoquidem haec ipsi laus ab inimicis etiam decreta est.

FINIS

(1) Reapse Demosthenes aliique nonnulli post annum a lege lata Leptinem accusaverunt, ut ait auctor argumenti demosthenicae orationis.

ARISTIDIS

contrariae orationis, nempe adversus Leptinem dictae, emendationes et variae lectiones ex vaticano codice cum principe veneta editione collato.

Aristidis aliam orationem, quae demosthenicae illius contra Leptinem argumentum aemulatur, primus in lucem protulit v. cl. Iacobus Morellius venetae ad D. Marci bibliothecae praeses ex unico qui tunc notus erat codice. Eandem ego orationem quum in vaticano codice, post hanc novam quam nunc edidi, offenderim et cum morelliana editione contulerim, ingentem deprehendi non tam variarum lectionum numerum, quam errorum colluviem qui venetum librum obsident. Equidem Morellii editoris summi viri nihil ego detractum famae velim, quem sua plurima in rem litterariam merita extra ingeniorum aleam ponunt. Et praeterea apud demosthenicam ipsam contra Leptinem orationem praeclara Solonis lege cavetur, quominus mortuo cuipiam male dicamus. Ergo tot menda atque omissiones sive a neglecta morelliani apographi cum vetere exemplari collatione manaverint, sive ab amanuensium incuria, sive ab oscitantia operarum typographicarum, sive denique interdum a legendi codicis properantia vel potius difficultate nexibusque litterarum non intellectis, id demum perinde est; dummodo nunc ope codicis vaticani aristideum scriptum utiliter ac sedulo castigemus: quod quidem nisi adeo prolixum fuisset, recudendum erat; verumtamen hoc consilio felicioribus ab arte typographica Germanis doctis permisso, nos interim tenuiore in speciem emendandi merito contenti erimus.

	editio veneta	*codex vaticanus*
P. 2. v. 1.	Ἀριστείδου πρὸς Λεπτίνην λόγος.	Εἰς τὸ ἐναντίον ὑπὲρ ἀτελείας.
8. v. 16.	πρὸς – νόμους	παρὰ – νόμους
10. v. 14.	ἐντεθυμεῖσθαι	ἐντεθυμῆσθαι
18.	μάλιστα	κάλλιστα
12. v. 4.	οὐχ᾽ ἥκιστα	οὐχήκιστα (1)
8.	ἀξιοῖ	ἀξιῇ
12.	παραμενεῖν	παραμένειν
14. v. 8.	ἐγῷμαι	ἐγ᾽ ῷμαι
13.	ἔδρασε	ἔδρασαν
15.	κατὰ σφᾶς	διὰ κατὰ σφᾶς
16.	κατὰ τοῦτο	τοῦτο
17.	τὰ μάλιστα	ταμάλιστα
16. v. 16.	ταῦτα	ταῦτ᾽
18. v. 1.	ἐκπέσωσιν	ἐκπέσωσι
8.	στερηθήσονται	στερήσονται
17.	ταύτης	ταυτησὶ
20.	κατὰ δήπου	κατ᾽ αὐτοὺς δήπου
20. v. 5.	σὺ δ᾽ οὐ καὶ τῶν	σὺ δ᾽ οὐδὲ τῶν
6.	τοσούτῳ	τοσοῦτο

(1) *His coniunctionibus abundant Attici. Quare non sunt in scriptis abolendae.*

	editio veneta	codex vaticanus
8.	ἀτυχεῖς	ἀδικεῖς
15.	οἷοί τ' ἐσόμεθα πεπορίσθαι	οἷοί τε πορίζειν ἐσόμεθα
17.	εἰς αὖθις	εἰσαῦθις
P. 22. v. 9.	δυστυχεῖ	δυστυχῆ
24. v. 4.	σὸν τοῦτον	σὸν δὴ τοῦτον
7.	ἔχειν	deest
14.	οὐ τοσοῦτον οἷς λέγει	οὐχ οἷς λέγει τοσοῦτον
17.	ἔχειν ἀτελείας	ὑπὲρ ἀτελείας
26. v. 10.	ἀλλ' οἶμαι τῷ	ἀλλ' οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοις· ἀλλ' οἶμαι τὸ
28. v. 7.	ἀκριβίᾳ	ἀκριβείᾳ
11.	εἰ μὲν ἀπάτη	εἰ μὲν ἡμῶν ἀπάτη
16.	ἐστὶ	ἔστι
18.	ὃ	ᾧ
30. v. 4.	εὐορώντων	εὑρόντων
8.	ἡμῶν	ἡμᾶς
32. v. 4.	τῶν ἁπάντων μαρτυρίαν	τὴν ἁπάντων μαρτυρίαν
8.	ἐν τῷ ὄντι πολλῷ τῷ ὄντι	τῆς ἐν μέρει πολλῷ τῳόντι
18.	τε	τὲ
34 v. 7.	ἐπὶ τὴν	παρὰ τὴν
9.	ταῦτ' οὕτω	ταῦθ' οὕτω
13.	γενοιέναι	γέγονε
17.	ἀπέβη	ἀποβῇ
20.	κατορθεῖ	κατορθοῖ
36. v. 9.	εὕροις	εὕρῃς
36. v. 16.	τε	τὲ
38. v. 6.	τοῦτ' εἰ	τοῦ τί
15.	οὐ μόνον οὐκ	οὐ μόνον
19.	τοιοῦτο	τοιοῦτον
	ἀποφθαρθὲν	ἀποφανθὲν
40. v. 3.	εἴπερ τούτου	εἴ πέρ του
5.	εὖ ἴσθι σαυτὸν λανθάνειν	σαυτὸν εὖ ἴσθι λανθάνεις
12.	μὲν οὐκ ἔτι τ'	καὶ πάντ'
42. v. 16.	κτησάμεθα	κτησόμεθα
18.	ἔχομεν	ἔχομεν τὸν
20.	τούτους — φανῶμεν	*In codice* τούτους *transfertur post* φανῶμεν; *id tamen factum 2. manu; nam 1. congruit cum ed.*
44. v. 20.	ταῦτα	ταύτην
46. v. 4.	ὡς δήπου οἱ	ὡς οἱ μὲν
6.	ἡμεῖς πᾶν	ἡμεῖς δὲ πᾶν
8.	εἰς	ἐς

*

	editio veneta	codex vaticanus
	9. ὀφελείας	ὠφελείας
	12. ἡμᾶς	καὶ ἡμᾶς
P. 48. v.	5. ἐξ ἀρχῆς	ἐξαρχῆς. *Ita et infra constanter.*
	12. ὀφειλοῦντες	ὀφείλοντες
	14. διαλλάτlειν	ἐξαλλάτlειν
50. v.	4. εὐφημία	εὐφημίαι
	9. τὴν ἀρετὴν	τήν γ' ἀρετὴν
	11. δικαίους	σπουδαίους
	15. ἀρετὴν	ἀρετὴ
	16. δόξον	δόξει
	ἀπολαύουσαν	ἀπολαύουσα
	18. ἀποῤῥοῦντι	ἀπορροῦντα
	19. τὸ τὰ μὲν	τὸ τὰ
52. v.	6. ἧς καὶ	ἧς δὲ
	9. σεαυτῷ	σαυτῷ
	14. τούτοις	τούτους
	17. ταῦτα	ταύτην
	20. διαντᾷν	διαιτᾷν
	πρὸς ἔτι	προσέτι
	22. ἀπεύξαιτ'	ἀπεύξαιντ'
54. v.	6. ὑπὸ πάντων	ὑφ' ἁπάντων
	7. τὰ μέγιστα	ταμέγιστα
	11. αὐτοὺς	ἁπλῶς
	15. ἐπεισάγωμεν	ἐπισαγάγωμεν
56. v.	1. ἀποστερῆσαι, αὐτοὶ	ἀποστερῆσαι, καὶ φίλους παραπλησίως κεκτῆσθαι, καὶ οὕτως ἡμεῖς μὲν ἀγνωμονοοῦντες ἂν εἴημεν οὐδὲν ἧττον τῷ τὰ μὴ προσήκοντα σφίσι διὰ τέλους τηρῆσαι· αὐτοὶ
	2. καλοκαγαθοὶ	καλοὶ κἀγαθοὶ
	7. στερηθήσονται	στερήσονται
	17. φησι	λέγει
	21. λαμβάνουσι	λαμβάνοντες
58. v.	9. εἶναι	ἰέναι
	20. φήσετε	φήσαιτε
60. v.	13. ἐγῷμαι τοσοῦτον	ἐγ' ᾦμαι τοσοῦτό
	ὅσον	ὅσο
	20. τῶν γερῶν	τὸ γερῶν
62. v.	3. καὶ εἰσαῦθις	καὶ νῦν καὶ εἰσαῦθις
	12. ἐπὶ τῆς	παρὰ τῆς

	editio veneta	*codex vaticanus*
P. 64. v. 8.	ἐπὶ πάντων	περὶ πάντων (παρὰ?)
11.	μηδὲν	μηδενὶ
	καὶ τὸ	καὶ τοῦ
66. v. 2.	τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων	ἀνθρώπων τὲ καὶ θεῶν
5.	καὶ ὅλως παντὶ	καὶ ὅλῳ καὶ παντὶ
7.	τε	τὲ
70. v. 5.	οὕτω καὶ	οὕτω δὲ
74. v. 2.	συνείδεσαν	συνήδεσαν
15.	ναυσὶ	ναυσὶν
76. v. 10.	τε	τὲ
11.	ἐπὶ τὸ	ἐπὶ τῷ
25.	ταύτην	ταύτης
78. v. 1.	κάλλιον	καλλίους
17.	ἡμᾶς	ἡμεῖς
80. v. 5.	αἴσχιστα	αἴσχιστ᾽
84. v. 5.	τε	τὲ
86. v. 4.	δι᾽ αὐτοῦ	δ᾽ αὐτοῦ
7.	χρὴ	χρῆν
88. v. 9.	τε	τὲ
90. v. 18.	ἀπήλλακται	ἀπήλλακται δήπου
24.	πολεμεῖ	πολεμῇ
25.	νεμεσήσῃ	νεμεσῶν
92. v. 3.	πεπορίσμεθα	ἐπορισάμεθα
11.	ἐάσομεν	ἐάσωμεν
13.	τοῖς ἄλλοις	τοὺς ἄλλους
19.	μετ᾽ ὀλίγον	μετολίγον
94. v. 1.	τὴν ἀτελείας χειροτονίαν	τὴν ὑπὲρ ἀτελείας χειροτονίαν
10.	τελεῖτε	τελῆτε
12.	ποτε	ποτὲ
96. v. 1.	ξυναιρεῖται	ξυναίρεται
12.	κατὰ πάντα	κατὰ ταῦτα
98. v. 3.	ὅπως	ὅπως τούτοις
13.	ἐλλείπωσιν	ἐλλείπωσι
14.	τότε	τοτ᾽
100. v. 4.	τοιχωρυχούντων	τοιχορυχούντων
14.	δι᾽ ἀδικίαν	δ᾽ ἀδικία
18.	τούτοις	τούτους
19.	μὴ τὰ	τὰ μὴ
102. v. 11.	τούτοις	τούτους
104. v. 3.	τούτων	τούτους

	editio veneta	codex vaticanus
9.	ἄττα	ἅτα (Codex ceteroqui constanter cum spiritu leni ἄτα.)
15.	παραβάλλειν	μεταβάλλειν
17.	εἶεν, Λεπτίνη. Σὺ δ'	εἶεν. Λεπτίνη σύ δ'
P. 106. v. 3.	ἂν μάλα	εὖ μάλα
7.	ταὐτὸν	ταυτὸ
9.	πάντες	ἅπαντες
14.	ἐναγισμάτων	δή τισι θυσιῶν super rasura.
16.	ἂν οἱ	ἄνθρωποι
108. v. 1.	ἀλλ' ἦν	ἀλλ' ἂν
8.	τοσούτων	τοσοῦτον
6.	ἔρανος	ἔραννος
10.	πόσον τι	πόσόν τι
110. v. 7.	ἀθάνατός ἐστιν	ἀθάνατος ἐστιν
10.	κινδύνων — ὡντινωνοῦν	κίνδυνον — ὁντινοῦν
14.	ἠφειδοῦμεν	ἀφειδοῦμεν
17.	αὐτόν τε	αὐτὸν τὲ
112. v. 14.	μεσσήνιοι	μεσήνιοι. sic et infra.
114. v. 3.	του	τοῦ
8.	παρὰ πολὺ	παραπολὺ
116. v. 2.	ἐπηγγέλοντο βεβυλευμένοις	ἐπηγγέλλοντο βεβουλευμένους
6.	παρεσκευάσαμεν τῆς Ἑλλάδος	τῆς Ἑλλάδος παρεσκευάκαμεν
8.	πάλαι	πάλιν
11.	ἐδάνεισαν	ἐδανείσαντο
15.	πάντες τοὺς	πάντες ἀποδοῦναι τοὺς
118. v. 21.	ὑπ' ἀλλήλων	ὑπ' ἄλλων
120. v. 3.	ἕνεκ'	ὑπὲρ
19.	ταῦτα	ταυτὰ
122. v. 3.	ἐπὶ	παρὰ
6.	σύμφωνον	ἀσύμφωνον
19.	τοσούτῳ	τοσοῦτο
22.	ὅσῳ	ὅσο
124. v. 3.	ὑγιὴς	ὑγιὲς
5.	δοὺς	δώσει
8.	τηλικαῦτα	τηλικαῦτα ληρεῖν
10.	αὐτοῦτε	αὐτοῦ τὲ
18.	ὑπάρξαντος	ὑπάρξαντας
126. v. 3.	τε	τὲ
128. v. 10.	ἰώμενος	οἰόμενος
13.	αὐτὴν	ἑαυτὴν

	editio veneta	codex vaticanus
14.	παραβαίνων	παραμένων
P. 132. v. 2.	ἀσμένως εἶχες	εἶχες ἀσμένως
6.	τούτου	τοῦτον
7.	πειρᾶσθαι	πεπειρᾶσθαι
26.	τοίνυν	τοίνυν ἡμᾶς
134. v. 5.	ταῦτα	ταυτὰ
10.	αὐτοῖς	αὐτοὺς
12.	αὐτῶν καταγνόντες	αὐτῶν ὅτι παρέσχομεν καταγνόντες
21.	εἰ μὴ	μὴ
136. v. 8.	αὐτοῖς	αὐτοὺς
138. v. 3.	τοῦτο	τοῦτον
15.	ὅσῳ	ὅσο
140. v. 1.	ὅλως γε	ὅλως
7	εἰς	εἰ
14.	ἡμῶν	ὑμᾶν
16.	δέουσιν	δεδιόσιν
142. v. 14.	θελῆσαι	ἐθελῆσαι
19.	τῆς ἀνάγκης	τῆς ἐκεῖθεν ἀνάγκης
144. v. 7.	ἀφελόμενοι	ἀφελώμεθα
13.	ὅσῳ	ὅσο
146. v. 6.	ἐπαινουμένων ταῦτ᾽ ὄντα	ἐπαινουμένων ὦ ᾽ταν ταῦτ᾽ ὄντα
11.	ἔοικε χρῆσθαι	εἴει κεχρῆσθαι
21.	ἐὰν δὲ τοῦ	ἐὰν δὲ τὸν
148. v. 24.	παρασκευάσωμεν	παρασκευάσομεν
150. v. 18.	στροβίλου	στροβύλου
152. v. 11.	ἀνθρωπείου	ἀνθρωπείας
154. v. 10.	αὐτῷ	αὐτοῦ
	αἰσχύνεται	αἰσθάνεται. *Ita fecit 2. manus; at 1 ut ed.*
17.	ταὐτὸν	ταυτὸν
158. v. 10.	οὗτοί σοι	οὑτούσοι
12.	οὐχὶ	οὐχ οἱ
11.	ταῦτα	ταυτὰ
20.	καὶ τοὺς	καὶ τοῖς
162. v. 8.	σύμβουλον	ξύμβουλον
164. v. 15.	λαμβάνει· καὶ	λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ ὃν ἂν ὁ δῆμος ἀξιώσῃ ταυτησὶ τῆς παρόδου, καὶ οὗτος αὐτὸ τοῦτο, δῶρα λαμβάνει. καὶ
16.	ἢ ἐκεῖνα	ἢ ᾽κεῖνα
166. v. 1.	ἀποδόσεις	ἀπόδοσις
18.	τὸ λοιπὸν	τολοιπὸν

	editio veneta	codex vaticanus
P. 168. v.	4. ἅττα	ἅτα
170. v.	14. μοῖραν	μῶραν
172. v.	1. τε	τὲ
	2. ἕνεχ'	ὑπὲρ
	6. φθόνου	φθόνον
	13. ἑπτακαίδεκα	ἑπτὰ καὶ δέκα
174. v.	12. τὰ μέγιστα	ταμέγιστα
	15. μὴ καὶ τοιοῦτός τις	μὴ τοιοῦτος τίς
	16. ἕνεχ'	ὑπὲρ
176. v.	21. ἕνεχ'	ὑπὲρ
178. v.	3. τα	τὰ
180. v.	3. Κτησίππῳ	Καλλίππῳ (1)
	6. οὑτοσί	οὑτοσίν
184. v.	6. ἀπολέσωμεν	ἀπολέσομεν
	15. αἰδῶ τε	αἰδῶ τε
186. v.	4. μηδένα ποιεῖσθαι	μηδένα τούτων ποιεῖσθαι
	9. διδόμενα	δεδομένα
	13. νῦντε	νῦν τὲ
	21. ταύτας πάλιν προσίεσθαι	ταύτης πάλιν προΐεσθαι
188. v.	4. ἐκεῖνο . . . . (2)	ἐκεῖνο .

(1) *Ita habet etiam codex venetus. Sed enim recte Morellius corrigebat* Κτησίππῳ, *sicuti scribitur in contraria codicis vaticani oratione.*

(2) *Mutilam in fine existimavit Morellius hanc orationem; itaque puncta adpinxit, cuiusmodi fieri solent in hiantibus auctorum locis. Idem tamen fatetur in praefat. p.* XVII, *opinione se tantummodo sua indicare imperfectam lucubrationem; ceteroqui nihil a codice veneto abscissum fuisse vel negligentia periisse. Nunc ecce codex quoque vaticanus nullum defectus indicium prae se fert: explicit enim oratio in dimidia pagina; ita ut plane constet nullum a fine folium excidisse. Quare frustra mihi videtur Morellius existimasse mutilam hanc orationem.*

DE ARISTIDIS
FRAGMENTO ET SCHOLIIS.

In Aristidis codice florentino saeculi decimi incognitum novae orationis titulum et fragmentum invenit Angelus Bandinius, ut ipse narrat in catalogo tom. II. p. 586, qui et idem fragmentum edidit, quatenus in evanido folio, quod codicis extremum erat, legere id potuit. Ego vero quum in vaticana bibliotheca Aristidis codices perlustrarem, reperi idem prorsus fragmentum in aeque antiqui codicis folio ultimo; ex quo etiam cognovi orationem hanc non idcirco esse mutilam quia folia desint, sed quia reapse antiquus amanuensis nihil amplius quod scriberet habuit: cessat enim scriptura in medio versu. Itaque vel Aristides numquam hunc sermonem absolvit, vel partis reliquae detrimentum antiquius est omni codice, qui ad hanc diem superest. Atque eadem prorsus observatio de sexto quoque Aristidis sermone inter sacros valet, qui aeque imperfectus est in cunctis, qui passim occurrunt, codicibus. Titulus novi fragmenti est tum in florentino tum in vaticano codice, qui florentini veritatem confirmat, πανηγυρικὸς ἐπὶ τῷ ὕδατι ἐν Περγάμῳ. *Nunc quia Bandinius difficultate legendi impeditus extremam partem omisit, eam quantumlibet tenuem heic ponere non incongruum est.*

. . . Ἀνεμιμνησκόμην δὲ τῶν ποιητῶν, ὅτι νύμφας καὶ μούσας ἀεί πως συνάγουσι· καὶ τὸν Ἑρμῆν ὡς χορηγὸν αὖ προσαγορεύουσι τῶν νυμφῶν· καὶ πάλιν γε Ἀπόλλωνα χορηγὸν μουσῶν· ὁ δ' αὐτὸς οὗτος θεὸς καλλιτέκνου προσηγορίαν ἔχει (1), τοῦ πατρὸς εἵνεκα· ἁπανταχῇ δὴ πρέπον τε καὶ οὐκ ἄωρον ἐφαίνετο τῇ τῶν νυμφῶν χάριτι συγκεράσαι τὴν παρὰ τῆς μουσικῆς· πᾶσι γὰρ ἂν προσήκοντα πράττειν, οἷς εἶπον, θεοῖς· ἐξ ἀρχῆς δ' ὡς ἔοικε τὰ κάλλιστα ἐδόθη τῇ πόλει καὶ παρὰ θεῶν καὶ παρὰ ἀνθρώπων· τοῦτο μοι πρεσβύτατοι δαιμόνων ἐνταυθοῖ λέγονται γενέσθαι κάβειροι, καὶ τελεσταὶ τούτοις, καὶ μυστήρια, ἃ τοσαύτην ἰσχὺν ἔχειν πεπίστευται ὥστε χειμώνων τε ἐξαισίων (2) . . .

Memineram a poetis nymphas cum musis semper fere congregari; Mercurium ab iis praefici nympharum choro; itemque Apollinem dici musageten; ipsumque hunc deum appellari callitecnum patris sui causa. Prorsus autem decens neque intempestivum videbatur, nympharum gratiae musicam admiscere. Nam cunctis, quos dixi, diis haec facere congruit. Ab initio autem praeclara quaeque videntur attributa huic civitati a diis hominibusque. Quare audio antiquissimos daemonas istic fuisse Cabiros, atque his initiationes atque mysteria, quae tantam habere vim credebantur, ut et tempestatum immanium . . . . . .

(1) Huic deo, cognomento callitecno, templum erat Pergami dicatum. Aristid. serm. sacr. II. ed. Iebb. t. I. p. 294. Iam hic Aristidis locus idoneus videtur definiendae inter Canterum et Iebbium liti, quisnam fuerit hic deus callitecnus; qua de re vide Iebb. adn. t. II. p. 563.

(2) En Cabirorum cultum Pergami quoque frequentatum. Cabiros daemonas diserte aiunt Apollonius rhod. I. 921., et Suidas, nec non Nicetas ad Nazianz. or. XXXIX. 5. Cabiris vero initiatos a marinis nominatim tempestatibus servari solitos diserte tradunt scholiastae graeci duo, nempe ad Aristoph. pac. v. 277, et ad Apollon. I. 917. In multis qui de Cabirorum religione scripserant video nuperum auctorem Federicum Binckium, cuius eruditus ad Cabirorum quandam inscriptionem commentarius Venetiis editus est an. MDCCCXX.

Bibliothecae manuscriptorum ad orationes Aristidis scholia multa continent, quorum laudes meritas cum summorum hominum testimoniis prosecutus est Morellius praef. p. XXI. seqq.; eaque habent auctorem partim saltem Metrophanem phrygium ut Suidas et Eudocia tradunt, partim vero Aretham quendam ut nunc codex vaticanus docet. Eorumdem scholiorum complura excerpta ad panathenaicam orationem atque ad platonicas vulgavit Samuel Iebbius; ita tamen ut pars adhuc longe maxima in mss. inedita delitescat: id quod ego collatione codicum vaticanorum satis compertum habeo. Quum autem spatii aliquid in hac pagina esse videam, scholia nonnulla, quanta illi explendo sufficiunt, ad orationes duas speciminis ergo scribam.

Ad orationem I. platonicam pro rhetorica.

Iebb. tom. II. p. 1. Τὸ προοίμιον ἔλαβεν ἀπὸ συστάσεως τοῦ ἰδίου προσώπου, ὡς ὀφείλοντος πιστεύεσθαι, κἂν πρὸς παλαιότερον ἀγωνίζηται. ἰστέον δὲ ὅτι πρὸς δύο ἰσχυρὰ μαχόμενος ὁ Ἀριστείδης τήν τε τοῦ πράγματος ἀλήθειαν, καὶ τῶν προσώπων τὸ ἔνδοξον, τεχνικῶς τὸν λόγον μεταχειρίζεται. πρῶτον γὰρ τὸ μὲν ἔνδοξον τοῦ προσώπου διὰ τοῦ προοιμίου καθαιρεῖ, τὸν δὲ τοῦ πράγματος λόγον τοῖς ἀγῶσι φυλάττει.

P. 3. v. 8. Καλλαίθυιαν.) Τινὲς λέγουσι τὴν Πάνδωραν αὐτὸν λέγειν. πρώτην γὰρ αὐτὴν πεπλάσθαι λέγει Ἡσίοδος. ἄλλοι δὲ λέγουσιν ἀργείαν ἱερείαν εὐπρεπεστάτην.

P. 19. v. 5. Τῷ κατ' Αἴγυπτον θεῷ.) Τινὲς λέγουσιν αὐτὸν λέγειν πάλιν τὸν Ασκληπιὸν τὸν εἰς Μέμφιν τιμώμενον. κακῶς δὲ λέγουσιν. εἰ γὰρ ἤμελλε τὸν αὐτὸν ἐπάγειν, ἀνάγκη ἄνω διέστελλε, καὶ ἔλεγεν αὐτὸν ἐν Περγάμῳ. ἔστι δὲ πόλις αὕτη τῆς Ασίας. ἀλλ' ἴσως ἄλλον θεόν τινα λέγει ἐν Αἰγύπτῳ τιμώμενον.

P. 53. v. 4. Τεκμαίρομαι ἔργοισιν Ἡρακλέους.) Τὰ λοιπὰ τῆς χρήσεως ἦν οὕτω. ἐπεὶ Γηρυόνου βόας κυκλωπείων ἐπὶ προθύρων Εὐρυσθέως ἀναιρεῖται, καὶ εἰ ἀπριάτας ἤλασεν. ἡ μὲν οὖν χρῆσις οὕτως, ὁ δὲ νοῦς τοιοῦτος. ἐπειδὴ τὰς τοῦ Γηρυόνου βόας οὔτε αἰτήσας οὔτε πριάμενος ἤλασεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Εὐρυσθέως. τὸ γὰρ κυκλωπείων ἐπὶ προθύρων σημαίνει τὸ Ἄργος. ἐπειδήπερ οἱ κύκλωπες ἐξ ἀρχῆς ἐτείχισαν αὐτὸ οἱ καλούμενοι χειρογάστορες, παρὰ τὸ ἐκ τῶν χειρῶν ζῆν. τρία γὰρ γένη φασὶν εἶναι κυκλώπων, τοὺς κατὰ τὸν Ὀδυσσέα σικελικούς, καὶ τούτους τοὺς χειρογάστορας, καὶ τοὺς καλουμένους οὐρανίους. κ. τ. λ.

Ad orat. περὶ ἐξορχουμένων.

P. 401. initio or. Οὗτος ὁ λόγος πάντων τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν προκέκριται τοῖς ἐπιστήμοσι.

P. 408. v. 15. Ἀθηνᾶν τὴν ἐλεφαντίνην.) Ἀρέθ. Δοκεῖ μοι αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν τῷ φόρῳ Κωνσταντίνου ἀνακειμένη καὶ τοῖς προπυλαίοις τοῦ βουλευτηρίου, ὃ σενάτον φασὶ νῦν. ἧς ἀντικρὺ ἐν δεξιᾷ εἰσιοῦσι τῶν προπυλαίων καὶ ἡ τοῦ Ἀχιλλέως ἀνάκειται Θέτις, καρκίνοις τὴν κεφαλὴν διαστεφής. ὧν οἱ νῦν ἰδιῶται τὴν μὲν γῆν φασὶ τὴν Ἀθηνᾶν, θάλασσαν δὲ Θέτιν, τοῖς ἐν τῇ κεφαλῇ ἐνύδροις ἐξαπατώμενοι κνωδάλοις. κ. τ. λ.

ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

LEONTII PRAESBYTERI ET IOHANNIS

SACRORUM LIBER II.

A Θεὸς ἡμῖν ἔςω παντὸς ἔργου καὶ λόγου προοίμιον· ἀρχὴ γὰρ αὕτη πασῶν ἀσφαλεστάτη· καὶ οἱ ταύτης ἐχόμενοι πρὸς λιμένα καταντῶσιν ἀναπαύσεως. Ἐπεὶ οὖν τὸ πρῶτον βιβλίον τὰ περὶ Θεῦ
B εἰλήφει, εἰκότως ἄρα τὸ δεύτερον περὶ ἀνθρώπων ἐκλαμβάνει· παιδεύων ἡμᾶς ἐν οἷς ὁ παρὼν βίος ἐξετάζεται· καὶ τὰ τῆς ἀςάτου καὶ ἀβεβαίου τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καταςάσεως· καὶ περὶ εὐ-
C πραγίας καὶ ἀπραγίας· καὶ ὡς οὔτε τερπνὰ μόνιμα, οὔτε τὰ λυπηρὰ διαρκῆ· καὶ συντόμως εἰπεῖν πάντα ἐςὶν εὑρεῖν ἐν αὐτῷ ὅσα ἔν τε ἤθει καὶ πράξει τὴν ἡμετέραν τυποῦσι ζωήν.
D

οἱ τίτλοι τῶν ςοιχείων· ςοιχεῖον α.

τίτ. α. περὶ τῆς τῦ ἀνθρώπου πλάσεως καὶ κατασκευῆς.

E β. περὶ ἀδελφῶν.

γ. περὶ αὐτεξουσίου, καὶ ὅτι τὸ αὐτεξούσιον δέδοται ἡμῖν.

δ. περὶ τῆς ἀςάτυ καὶ ἀβεβαίου τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τίνι ἔοικε ὁ
F ἄνθρωπος καὶ ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ ὅτι μάταια τὰ παρόντα.

ε. περὶ ἀγαθοεργίας, καὶ ὅτι χρὴ τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας ποιεῖν, καὶ μὴ ἀποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ πειρᾶσ-
G θαι νικᾷν ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν·

Deus esto nobis omnis operis sermonisque exordium; nullum enim tutius initium; quo qui utuntur ad portus requiem deveniunt. Quandoquidem igitur primus liber ea quae ad Deum pertinent complexus est, sequitur ut secundus illa quae ad homines adtinent habeat; doceatque nos qua ratione nostri mores egregii evadant, et humanae conditionis inconstantiam atque infirmitatem; felicitatem item et infelicitatem: et quod neque voluptas diuturna sit, neque molestia perpetua: atque ut omnia paucis absolvam, cuncta in hoc libro reperire est, quae sive moribus sive actibus vitam nostram constituunt.

Tituli litterarum. Littera α.

Tit. 1. De hominis creatione et structura.

2. De fratribus.

3. De libero arbitrio; et quod liberum arbitrium nobis sit inditum.

4. De humanarum rerum inconstantia et infirmitate; et cuinam rei homo eiusque vita similis videatur; et quod temporalia vana sint.

5. De beneficentia; et quod omnibus bene faciendum sit, neque maleficium maleficio opponendum, sed potius maleficium beneficio superandum.

*

A ϛ. περὶ ἀδικουμένων, ὅτι χρὴ βοηθεῖν αὐτοῖς.

ζ. περὶ ἀρχομένων, ὅτι χρὴ ὑποτάττεσθαι τοῖς ἄρχουσιν, καὶ εἴκειν, καὶ παραχωρεῖν, καὶ τιμὴν νέμειν, καὶ μὴ ἀντι-

B λέγειν ἢ βλασφημεῖν αὐτοῖς.

η. περὶ ἀρχομένων, ὅτι ἐξομοιοῦνται οἱ ἀρχόμενοι τοῖς τῶν κρατούντων ἤθεσι, κἄν τε χρηστοὶ κἄν τε μοχθηροὶ τύχωσιν ὄντες.

θ. περὶ ἀναρχίας, ἤτοι λαοῦ μὴ ἔχοντος

C ποιμένα.

ι. περὶ ἁμαρτανόντων, καὶ ὅτι ὑπὸ Θεοῦ μισοῦνται οἱ ταῖς ἁμαρτίαις διηνεκῶς ἐμφυρώμενοι, καὶ φίλον Θεῷ ἐξολοθρεύειν αὐτούς· τὸ γὰρ μὴ κολάζεσθαι αὐτοὺς αἴ-

D τιον γίνεται τοῦ καὶ ἄλλους ἐξομοιοῦσθαι αὐτοῖς.

ια. περὶ ἁμαρτανόντων καὶ συνεχῶς αἰτούντων συγγνώμην.

ιβ. περὶ ἀγγελίας ἀγαθῆς.

E ιγ. περὶ ἀγγελίας πονηρᾶς.

ιδ. περὶ ἀγγέλλοντος καὶ μετάζοντος ἀπόκρισιν· καὶ ὅτι ὁ τὸν σταλέντα ἐξουθενῶν τὸν πέμψαντα περιφρονεῖ.

ιε. περὶ αἰτοῦντος ἤγουν πρὸς αἰτοῦντος (a).

F ιϛ. περὶ ἀπληστίας, καὶ ὅτι ἀπλήστως ἔχομεν πρὸς τὴν τοῦ πλείονος ὄρεξιν·

ιζ. περὶ ἀδίκων αἰτήσεων, καὶ ὅτι οὐ χρὴ τὰς ἀδίκους αἰτήσεις εἰς πέρας ἄγειν.

H ιη. περὶ ἀσπασμοῦ, καὶ ὅτι τὸ μετριάζειν, καὶ συγκαβατικῶς προσκυνεῖν εὔνοιαν προξενεῖ.

ιθ. περὶ ἀπαντημάτων, καὶ τῶν ἀπὸ κακῶν εἰς κακὰ ἐμπιπτόντων.

I κ. περὶ αἰνιγμάτων καὶ τῶν σκοτεινῶς πρός τι εἰρημένων.

κα. περὶ ἀκηδίας καὶ ἀθυμίας.

κβ. περὶ ἀδυνάτων καὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων.

6. De iniuriam patientibus; et quod his opitulandum sit.

7. De subditis; et quod magistratibus obtemperandum sit et cedendum atque obsequendum; tribuendus item honor, nedum contradicendum aut obloquendum.

8. De subditis: quod imperantium moribus bonis aeque et pravis subditi conformentur.

9. De anarchia, seu de populo pastoris indigente.

10. De peccantibus; et quod Deo invisi sint qui perpetuis sceleribus polluuntur, et quod eos Deus perdere soleat. Nisi enim hi puniantur, consentaneum est alios his similes evadere.

11. De peccantibus crebroque veniam petentibus.

12. De bono nuncio.

13. De malo nuncio.

14. De nuntio ac responsionis sequestro; et quod missi contemptor mittentem spernat.

15. De petente, sive adversus petentem.

16. De insatiabilitate; et quod habendi sine fine avidi simus.

17. De iniustis petitionibus; et quod minime oporteat iniusta petentibus annuere.

18. De salutatione; et quod modestia pronumque obsequium benivolentiam conciliet.

19. De casibus, et de iis qui in alia ex aliis mala incidunt.

20. De aenigmatibus, et de obscure ad aliquem finem dictis.

21. De incuria et animi abiectione.

22. De impossibilibus, et de minime contingentibus.

(a) Ita hic Leontii codex. Et sic etiam codex vatic. Damasceni. Male ergo Lequinius edidit in Damasc. προσαιτοῦντος.

A κγ. περὶ ἀστρονόμων.
κδ. περὶ ἀπογνώσεως, ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς
τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἀπογινώσκειν.
κε. περὶ αἰσχρολογίας.
κϛ. περὶ ἀρᾶς εὐλόγως ἢ ἀδίκως ἐπα-
B γομένης.
κζ. περὶ ἀπειλῆς.
κη. περὶ ἀμίκτων καὶ τῶν ἀκοινωνήτως
ἐχόντων πρὸς ἄλληλα.
κθ. περὶ ἀγχόνης καὶ τῶν ἑαυτοὺς τοῦ
C ζῆν ἐξαγαγόντων.
λ. περὶ ἀγγαρίας.
λα. περὶ ἀνασκολοπισθέντος καὶ τε-
τελευτηκότος ἐν τῷ ξύλῳ, ὅτι χρὴ δύ-
νοντος ἡλίου καταγαγεῖν τὸ σῶμα καὶ ὑπὸ
D γῆν καλύπτειν.
Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων
τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων, καὶ
ἀλλαχοῦ κειμένων τε καὶ εὑρισκομένων.
περὶ ἀσκήσεως καὶ μελέτης· κεῖται ἐν-
E ταῦθα ἐν τῷ γ στοιχείῳ, τίτλῳ τετάρτῳ,
οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ γυμνασίου.
περὶ ἀμοιβῆς καὶ ἀνταποδόσεως τῶν ὑφ'
ἡμῶν πραττομένων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ
πέμπτῳ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ πε-
F ρὶ ἔργων καὶ πράξεων.
περὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων· κεῖται ἐν-
ταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ ιη, οὗ ἡ
ἀρχὴ περὶ ἑκουσίου.
περὶ ἀλόγων ζώων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν
G τῷ ζ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ πε-
ρὶ ζώων.
περὶ ἀγαθῆς ἡμέρας· κεῖται ἐνταῦθα
ἐν τῷ η στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ
περὶ ἡμέρας ἀγαθῆς.
H περὶ ᾅδου· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ θ
στοιχείῳ, τίτλῳ δ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ θα-
νάτου.
περὶ ἀνθρωπαρεσκούντων· κεῖται ἐνταῦ-
θα ἐν τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ ϛ, οὗ ἡ ἀρ-
I χὴ περὶ κολάκων.

23. De astronomis.

24. De desperatione: et quod salus nostra minime desperanda nobis sit.

25. De verborum turpitudine.

26. De diris recte vel immerito obnuntiatis.

27. De minis.

28. De abhorrentibus, et de iis quae minime inter se conciliari possunt.

29. De suspendio, et de iis qui sibi manus adferunt.

30. De ministerio coacto.

31. De sublato in crucem, et quod in ligno necati cadaver deponendum sit sub solis occasu, terraque condendum.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium, alibique positorum atque inveniendorum.

De exercitatione et cura. Extat in γ littera, titulo quarto, qui inscribitur de exercitio.

De factorum nostrorum compensatione ac remuneratione. Extat in quinta littera, titulo primo qui inscribitur de operibus et actibus.

De peccatis involuntariis. Extat in ε littera, titulo decimo octavo, qui inscribitur de voluntario.

De carentibus ratione animalibus. Extat in ζ littera, titulo primo; qui inscribitur de animalibus.

De die bona. Extat in η littera, titulo primo, qui inscribitur de die bona.

De inferis. Extat in θ littera, titulo quarto, qui inscribitur de morte.

De blandis. Extat in κ littera, titulo sexto, qui inscribitur de assentatoribus.

A περὶ ἀφορίας καὶ ἐνδείας· κεῖται ἐν-
ταῦθα ἐν τῷ λ στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ
ἡ ἀρχὴ περὶ λιμοῦ.

περὶ ἀσθενούντων καὶ ἀῤῥωστούντων· κεῖ-
ται ἐνταῦθα ἐν τῷ ν στοιχείῳ, τίτλῳ α,
B οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ νοσούντων· καὶ ἐν τοῖς πα-
ραλλήλοις(1) περὶ παιδείας Θεοῦ.

περὶ ἀγορασίας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν
τῷ π στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ
πράσεως.

C περὶ ἀπορίας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ π
στοιχείῳ, τίτλῳ δ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ πείρας.

περὶ ἀνδρὸς πιστοῦ· κεῖται ἐνταῦθα ἐν
τῷ π στοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ
πιστοῦ.

D περὶ ἀσύλων τόπων· κεῖται ἐνταῦθα
ἐν τῷ π στοιχείῳ, τίτλῳ ια, οὗ ἡ ἀρχὴ πε-
ρὶ προσφυγίου.

περὶ ἀφορίας χρηστῶν ἀνδρῶν· κεῖται
ἐνταῦθα ἐν τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ ι, οὗ
E ἡ ἀρχὴ περὶ σπάνης καὶ ἀφορίας.

περὶ ἀγρυπνίας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ
υ στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὕπνου.

περὶ ἀφορμῆς, ὅτι οὐ δεῖ ἀφορμὴν δι-
δόναι τοῖς θέλουσιν ἀφορμήν· κεῖται ἐν-
F ταῦθα ἐν τῷ υ στοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ ἡ
ἀρχὴ περὶ ὑπονοίας.

περὶ ἀνονήτου σπουδῆς· κεῖται βιβλίῳ
α ἐν τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ
σπουδῆς.

G Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς πα-
ραλλήλοις· κεῖται γὰρ ἐκεῖσε περὶ ἀσε-
βῶν· περὶ ἀληθείας· περὶ ἀγάπης· πε-
ρὶ ἀλαζόνων· περὶ ἀναιδῶν· περὶ ἁπλοῦ καὶ
ἀκάκου· περὶ ἀπραγμοσύνης· περὶ ἀρετῆς·
H περὶ ἀδικίας καὶ ἁμαρτίας· περὶ ἀρχόντων
χρηστῶν καὶ ἀρχόντων πονηρῶν, περὶ ἀδελ-
φῶν χρηστῶν καὶ ἀδελφῶν πονηρῶν, περὶ

De penuria et egestate. Extat in λ littera, titulo tertio, qui inscribitur de fame.

De infirmis et aegrotantibus. Extat in ν littera, titulo primo, qui inscribitur de morbo adfectis; itemque in parallelis de correptione a Deo immissa.

De emptione. Extat in π littera, titulo tertio, qui inscribitur de venditione.

De perplexitate. Extat in π littera, tulo quarto, qui inscribitur de experientia.

De viro fideli. Extat in π littera, titulo quinto, qui inscribitur de fideli.

De asylis. Extat in π littera, titulo undecimo, qui inscribitur de perfugio.

De raritate bonorum virorum. Extat in σ littera, titulo decimo, qui inscribitur de raritate et paucitate.

De pervigilio. Extat in υ littera, titulo tertio, qui inscribitur de somno.

De ansa; quod minime ansa danda sit huius rei cupidis. Extat in υ littera, titulo quinto, qui inscribitur de suspicione.

De inutili sedulitate. Extat in σ littera, titulo cuius initium de sedulitate.

Scholion. Lege etiam parallela. Extat enim ibi de impiis, de veritate, de caritate, de gloriosis, de impudentibus, de viro simplici et innoxio, de tranquillitate, de virtute, de iniustitia et peccato, de bonis et de improbis magistratibus, de bonis et

(1) Non Damasceni sed sua potius intelligit auctor parallela, quorum (ut reor) is est index: quem publici iuris fecit Lequinius, ex antiquo codice rupefucaldino post Damasceni parallela: quamquam praedictus index cum his Leontii ac Iohannis testimoniis non satis congruit.

A ἀγαθῶν καὶ περὶ ἁμαρτωλῶν ἀνδρῶν· πε-
ρὶ τῶν ἀγαπώντων καὶ ἀποδεχομένων τοὺς
ἀρίστους ἄνδρας, καὶ περὶ τῶν ἀποστρεφομέ-
νων τὰ κακὰ καὶ τῶν ἀποδεχομένων αὐτά·
περὶ ἀσκητῶν χρηστῶν καὶ ἀσκητῶν μοχ-
B θηρῶν· περὶ αἰσθητικοῦ ἀνδρὸς καὶ περὶ
ἀναισθήτου· περὶ ἀβουλίας· περὶ ἄφρο-
νος καὶ ἀνοήτου καὶ ἀπαιδεύτου· περὶ ἀφέ-
σεως πρὸς τὸν πλησίον, καὶ τῶν μὴ ἀφιέν-
των· περὶ ἀχαριστούντων καὶ ἀγνωμονούν-
C των· περὶ αἰσχύνης ἀγαθῆς καὶ αἰσχυν-
τέρου· περὶ αἰσχύνης πονηρᾶς· περὶ ἀπά-
της ἐπαινετῆς καὶ ἀπάτης ψεκτῆς· περὶ ἀκ-
τημοσύνης· περὶ αὐταρκείας· περὶ ἀμετα-
δότων· περὶ ἀμοιβῆς τῶν εὖ καὶ κατ' ἀρε-
D τὴν βιωσάντων, καὶ ἀνταποδόσεως τῶν ἐν
κακίᾳ ζώντων.

de improbis fratribus, de bonis et de malis hominibus, de iis qui diligunt et amplectuntur viros frugi, et de iis qui aversantur mala aut ea amplectuntur, de bonis malisque ascetis, de acuti sensus homine et de stupido, de imprudentia, de vecorde et insano et illiterato, de venia erga proximos et de iis qui minime ignoscunt, de ingratis et qui beneficium non agnoscunt, de pudore bono et de eo qui digna pudore facit, de turpi pudore, de fraude laudabili et de fraude vituperanda, de inopia, de animo sua sorte contento, de iis qui nihil impertiunt, de praemiis recte et ex virtutis norma viventium, et de poenis eorum qui in maleficiis versantur.

Στοιχεῖον β.

E τιτ. α. περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ κόσμου τού-
του· ὅτι ἐν περισπασμῷ καὶ μόχθῳ καὶ
ἡμεῖς καὶ ὁ βίος ἡμῶν· καὶ ὡς ἡ τοῦ κόσ-
μου φιλία χωρίζει καὶ ἀπαλλοτριοῖ ἡμᾶς
τοῦ Θεοῦ.
F β. περὶ βλασφήμου καὶ μεγαλορήμονος.
γ. περὶ βρωμάτων καὶ τῶν πρὸς τὸ
ζῆν ἀναγκαίων.
δ. περὶ βιαίου καὶ ἀβιάστου.
ε. περὶ βιβλίων, ὅτι οὐ δεῖ βιβλία
G πολλὰ κτᾶσθαι.
ς. περὶ βασιλέως.
Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων
τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων,
καὶ ἀλλαχοῦ κειμένων τε καὶ εὑρισκομένων.
H περὶ τῶν βλασφημούντων ἐξ ἀνοίας εἰς
Θεόν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ π στοιχείῳ, τι-
τλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ πταιόντων.
περὶ βοηθείας ὑπὸ Θεοῦ τοῖς ἀδικουμέ-
νοις γινομένης· κεῖται βιβλίῳ πρώτῳ ἐν τῷ
I ε στοιχείῳ, τίτλῳ οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἐκ-
δικήσεως.

Littera β.

Tit. 1. De vita et de hoc mundo: quod curis atque laboribus vita nostra prematur; et quod mundi amor Deo nos segreget atque abalienet.

2. De maledico et arrogantibus verbis utente.

3. De alimoniis, et de vitae necessariis.

4. De re violenta et de libera.

5. De libris: quod non oporteat multos libros adquirere.

6. De rege.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium, alibique positorum ac inveniendorum.

De blasphemis ob vecordiam adversus Deum. Extat in π littera, titulo primo, qui inscribitur de peccantibus.

De divina ope erga iniuriis oppressos. Extat libro primo in ε littera, titulo qui inscribitur de ultione.

A Σχόλιον ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις· εὑρήσεις γὰρ ἐκεῖ περὶ βασιλέως χρηστοῦ, καὶ περὶ βασιλέως πονηροῦ· περὶ τῶν βδελυσσομένων τοὺς ἀρίστους ἄνδρας· περὶ βιαζομένων καὶ ἁρ-
B παζόντων τὰ ἀλλότρια· περὶ βουλῆς ἀγαθῆς· περὶ βραχυλόγων· περὶ βίου σεμνοῦ.

Scholion. Lege etiam parallela. Ibi enim reperies de rege bono et de rege malo, de iis qui viros optimos detestantur, de violentis et de iis qui res alienas diripiunt, de recto consilio, de breviloquentibus, de vita honesta.

Στοιχεῖον γ.

C

τιτ. α. περὶ τοῦ γνῶθι σαυτὸν, ἤτοι πρόσεχε σεαυτῷ· καὶ ὅτι χρὴ τὰ οἰκεῖα ἑκάστῳ περισκοπεῖν, καὶ μὴ τὰ ἀλλότρια αἰτιᾶσθαι κακά.

D β. περὶ τῶν γνωσιμαχούντων.

γ. περὶ γεωργίας· ὅτι καλὸν τὸ ἐργάζεσθαι.

δ. περὶ γυμνασίου καὶ μελέτης.

ε. περὶ γογγυσμοῦ.

E ϛ. περὶ γυναικῶν· ὅτι χρὴ αὐτὰς ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, καὶ μηδὲν παρὰ γνώμην αὐτῶν διαπράττεσθαι.

ζ. περὶ γυναικῶν· ὅτι οὐ δεῖ αὐτὰς ἀκατακαλύπτως προσεύχεσθαι, ἢ λα-
F λεῖν, ἢ διδάσκειν ἐν ἐκκλησίᾳ Θεοῦ.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων, καὶ ἀλλαχοῦ κειμένων καὶ εὑρισκομένων.

περὶ γέλωτος καὶ γελοιαστῶν· κεῖται
G ἐνταῦθα ἐν τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ ϛ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ κολάκων.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις, περὶ γονέων ἀγαθῶν καὶ γονέων κακῶν· περὶ γερόντων ἀγαθῶν καὶ
H γερόντων κακῶν· περὶ γλώσσης ἀγαθῆς καὶ γλώσσης πονηρᾶς, καὶ περὶ γλωσσώδους· περὶ γάμου σεμνοῦ· περὶ γυναικῶν σωφρόνων καὶ γυναικῶν πονηρῶν.

Littera γ.

Tit. 1. De sententia nosce te ipsum, sive attende tibi; et quod suas quemque res circumspicere oporteat, neque alienis vitiis obtrectare.

2. De iis qui sententiam mutant.

3. De agricultura: quod operam facere pulchrum sit.

4. De exercitio et cura.

5. De mussitatione.

6. De feminis: quod eas oporteat viris suis esse subditas, nihilque praeter horum voluntatem agere.

7. De feminis: quod eas non deceat sine velamento orare, vel loqui, vel in ecclesia Dei docere.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium, alibique positorum et inveniendorum.

De risu et scurris. Extat in κ littera, titulo sexto de assentatoribus.

Scholion. Lege etiam in parallelis, de parentibus bonis et de parentibus malis, de senibus bonis et de senibus malis, de lingua frugi et de lingua improba ac de locutuleio, de honestis nuptiis, de feminis modestis et de feminis improbis.

A Στοιχεῖον δ.

τιτ. α. περὶ γαστριμαργίας :

β. περὶ δυσαρεστουμένων.

γ. περὶ διδασκάλων.

B δ. περὶ διαφορᾶς καὶ ἀνομοίου καταστάσεως ἀνθρώπων· καὶ ὅτι οὐ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἁρμόζει, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς ἕκαστος χαίρει.

ε. περὶ διαβολῆς· ὅτι οὐ δεῖ ἀκρίτως

C δέχεσθαι διαβολήν.

ϛ. περὶ διψύχων καὶ παλιμβόλων καὶ ἄστατον γνώμην ἐχόντων.

ζ. περὶ διγλώσσου.

η. περὶ διαγνώσεως καλοῦ τε καὶ κα-

D κοῦ.

θ. περὶ δείπνου καὶ συνεστιάσεως.

ι. περὶ διηγήσεως ἀπὸ συνετῶν ἀνδρῶν γινομένης.

ια. περὶ δόξης καὶ τιμῆς· ὅτι οὐ δεῖ

E τὴν ἰδίαν δόξαν ἑτέρῳ παρασχεῖν.

ιβ. περὶ διαθηκῶν.

ιγ. περὶ διαβόλου, ἤτοι σατανᾶ καὶ δαιμόνων.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων

F τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων καὶ ἀλλαχοῦ κειμένων τε καὶ εὑρισκομένων·

περὶ δυσπραγίας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ β, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ εὐπραγίας.

G περὶ δεομένων καὶ παρακαλούντων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ι στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἱκετεύοντος.

περὶ δήμου καὶ περὶ στάσεως ἐξ αὐτοῦ γινομένης· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ κ

H στοιχείῳ, τίτλῳ δ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ κινδύνου· καὶ ἐν τῷ π, τίτλῳ ϛ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ πλήθους.

περὶ εὐδοκήσεως· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ο στοιχείῳ, τίτλῳ ϛ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ

I οἰήσεως.

Littera δ.

Tit. 1. De liguritione.

2. De morosis.

3. De magistris.

4. De differentia ac diversis hominum adfectionibus; et quod non eadem cunctis idonea sint, neque singuli iisdem gaudeant.

5. De obtrectatione, et quod huic temere non sint aures praebendae.

6. De perplexis et inconstantibus atque instabili mente praeditis.

7. De bilingui.

8. De boni et mali discretione.

9. De caena et convivio.

10. De narratione quae a sapientibus viris fit.

11. De gloria et honore: quod propria gloria non sit alteri concedenda.

12. De testamentis.

13. De diabolo sive satana et daemonibus.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium, alibique positorum et inveniendorum.

De infelicitate. Extat in ε littera, titulo secundo, qui inscribitur de felicitate.

De petentibus atque exorantibus. Extat in ι littera, titulo primo de supplici.

De populo et seditione in eo excitata. Extat in κ littera, titulo quarto, qui inscribitur de periculo, et in π littera, titulo sexto, qui inscribitur de multitudine.

De benivolentia. Extat in ο littera, titulo sexto, qui inscribitur de existimatione.

A περὶ διαθέσεως καὶ γνώμης ἀγαθῆς· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ π στοιχείῳ, τίτλῳ η, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ προαιρέσεως.

περὶ δημηγερτῶν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ τ στοιχείῳ, τίτλῳ β, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ
B ταραχοποιῶν.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ δικαιοσύνης· περὶ δικαστῶν ἀδεκάστων καὶ περὶ δικαστῶν ληπτῶν· περὶ δεσποτῶν ἀγαθῶν καὶ περὶ δεσποτῶν
C μοχθηρῶν· περὶ δούλων χρηστῶν καὶ πονηρῶν· περὶ δανειστῶν ἀγαθῶν καὶ μοχθηρῶν· περὶ δανειζομένων εὐγνωμονούντων καὶ δανειζομένων ἀγνωμονούντων· περὶ δικαίων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν· περὶ
D δολίου καὶ σκολιοῦ· περὶ διαλλαγῆς πρὸς τὸν πλησίον·

De bonae mentis adfectione. Extat in π littera, titulo octavo, qui inscribitur de animi proposito.

De iis qui populum concitant. Extat in τ littera, titulo secundo, qui inscribitur de turbarum auctoribus.

Scholion. Lege etiam in parallelis de iustitia, de iudicibus incorruptis et de iudicibus venalibus, de heris bonis et de heris improbis, de servis bonis et de servis improbis, de creditoribus bonis et de improbis, de iis qui mutuo accipiunt cum grato animo, et de iis qui secus, de iustis bonisque viris, de fraudulento et perverso; de reconciliatione cum proximo.

Στοιχεῖον ε.

τιτ. α. περὶ ἔργων καὶ πράξεων, καὶ
E ὅτι κατὰ τὰ ἔργα καὶ ὁ μισθὸς ἐξομοιοῦται ἡμῖν παρὰ Θεοῦ.

β. περὶ εὐπραγίας καὶ δυσπραγίας, καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἐπαίρεσθαι ἐν ταῖς εὐπραγίαις ἢ συστέλλεσθαι ἐν ταῖς δυσπραγίαις.

F γ. περὶ εὐθηνίας, καὶ ὅτι ἐν ταῖς εὐπορίαις φιλεῖ τὰ ἁμαρτήματα γίνεσθαι.

δ. περὶ ἐγκωμίων καὶ ἐπαίνων, καὶ τῶν ἐπιχαιρόντων αὐτοῖς.

ε. περὶ ἐχθρῶν καὶ πτώσεως αὐτῶν,
G καὶ ὅτι οὐ δεῖ χαίρειν ἐπὶ τῇ κακοπραγίᾳ τῶν ἐχθρῶν.

ς. περὶ ἐγγύης.

ζ. περὶ ἐπιβουλῆς καὶ τῶν ἐπιβουλευόντων λαθραίως.

H η. περὶ ἐπιβουλῆς καὶ τῶν ἐπιβουλευόντων τοῖς πλησίον, καὶ ὅτι αἱ καθ' ἑτέρων ἐπιβουλαὶ εἰς τοὺς μηχανησαμένους περιτρέπονται.

θ. περὶ εὐθυνομένων καὶ δίκας εἰσπραττ-

Littera ε.

Tit. 1. De operibus et actibus; et quod a Deo merces pro ratione operum nobis penditur.

2. De felicitate et infelicitate; et quod neque in rebus prosperis extollendus sit animus neque in adversis deiiciendus.

3. De rei familiaris copia; et quod in re lauta peccare solemus.

4. De praeconiis et laudibus, et de iis qui harum auditione laetantur.

5. De inimicis eorumque ruina; et quod inimicorum adversitatibus minime laetandum sit.

6. De sponsione.

7. De insidiis, et de iis qui clam dolos nectunt.

8. De insidiis, et de iis qui fraudem proximis moliuntur; quodque insidiae aliis structae, in auctores suos recidant.

9. De vindicibus poenasque exigen-

A στοιχείῳ, τίτλῳ ιδ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ καθαιρόντων ἐν πυρί.

περὶ ἐνδείας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ λ στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ λιμοῦ.

περὶ εὐσπλαγχνίας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν
B τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ ιε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ συμπαθείας.

περὶ ἐνδελεχισμοῦ· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ο στοιχείῳ, τίτλῳ ιβ, οὗ ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ παραμονὴ ἔργον ἀνύει.

C περὶ ἐπιστημῶν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ τ στοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ τεχνιτῶν.

περὶ εἰρωνείας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ υ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὑπο-
D κρίσεως.

περὶ εὐφραινομένων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ χ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ χαιρόντων.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλ-
E λήλοις περὶ ἐπισκόπων χρηστῶν καὶ ἐπισκόπων πονηρῶν· περὶ ἐκμισθουμένων ἤτοι κυριοέργων χρηστῶν καὶ πονηρῶν· περὶ τῶν ἐπαινούντων τὰ κακά· περὶ εὐχαριστούντων καὶ εὐγνωμονούντων· περὶ τῶν ἐλέγχους δε-
F χομένων· περὶ ἐπιορκούντων· περὶ εἰσηγήσεως ἀγαθῆς καὶ πονηρᾶς· περὶ ἐλεημοσύνης καὶ εὐποιΐας εἰς πτωχούς, καὶ τῶν ἐλεημοσύνην μὴ ποιούντων· περὶ εἰρήνης καὶ εἰρηνοποιῶν· περὶ ἔχθρας· περὶ ἐξομολο-
G γήσεως ἁμαρτιῶν· περὶ εὐλαβείας· περὶ ἐντολῶν Θεοῦ· περὶ τῶν ἐλπιζόντων εἰς Θεὸν καὶ τῶν ἐλπιζόντων εἰς ἀνθρώπους· περὶ εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς δικαίων.

Στοιχεῖον ζ.

H

τιτ. α. περὶ ζώων ἀλόγων τῶν φυσικῇ σοφίᾳ κεκοσμημένων.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων.

titulo quartodecimo, qui inscribitur de iis qui igne purgant.

De indigentia. Extat in λ littera, titulo tertio, qui inscribitur de fame.

De misericordia. Extat in σ littera, titulo quintodecimo, qui inscribitur de commiseratione.

De continuatione. Extat in ο littera, titulo duodecimo, qui inscribitur quod perseverantia rem perficiat.

De disciplinis. Extat in τ littera, titulo quinto, qui inscribitur de artificibus.

De ironia. Extat in υ littera, titulo primo, qui inscribitur de hypocrisi.

De laetis. Extat in χ littera, titulo primo, qui inscribitur de gaudentibus.

Scholion. Lege etiam in parallelis; de episcopis bonis et de episcopis malis, de mercede conducentibus sive dominis operum bonis et malis, de iis qui prava laudant, de gratis et beneficium agnoscentibus, de iis qui reprehensionem aequo animo ferunt, de peierantibus, de suasione bona et mala, de eleemosina et beneficentia erga pauperes, de iis qui elemosynam non faciunt, de pace et pacis auctoribus, de inimicitia, de peccatorum confessione, de observantia, de mandatis Dei, de iis qui a Deo et de iis qui ab hominibus sperant, de laetitia gaudioque iustorum.

Littera ζ

Tit. 1. De animalibus ratione carentibus, sed tamen naturali prudentia praeditis.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

A περὶ ζήλου καὶ ζηλοτυπίας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ φ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ φθόνου.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ ζυγῶν δικαίων καὶ ζυγῶν ἀδί-
B κων· περὶ ζήλου ἀγαθοῦ καὶ ζήλου πονηροῦ.

De zelo et zelotypia. Extat in φ littera, titulo primo, qui inscribitur de invidia.

Scholion. Lege etiam in parallelis de lancibus iustis et de lancibus iniustis, de zelo bono et de zelo malo.

Στοιχεῖον η.

τιτ. α. περὶ ἡμέρας ἀγαθῆς.

β. περὶ ἡμέρας πονηρᾶς.

C γ. περὶ ἡμέρας καὶ νυκτός.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ ἡσυχίας· περὶ ἤθους ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ.

Littera η

Tit. 1. De die bona.

2. De die mala.

3. De die et de nocte.

Scholion. Lege etiam in parallelis de quiete, de moribus bonis ac malis.

D

Στοιχεῖον θ.

τιτ. α. περὶ θαλάσσης.

β. περὶ θερισμοῦ καὶ τρυγητοῦ.

γ. περὶ θανόντων καὶ πενθούντων.

δ. περὶ θανάτου καὶ φόβου ἐξ αὐτοῦ
E γινομένου.

ε. περὶ θανάτου καὶ τῆς ἐν τῷ ᾅδῃ καταστάσεως.

ς. περὶ τοῦ μὴ θαῤῥεῖν τινὶ ὡς ἔτυχεν.

ζ. περὶ θηρευτῶν.

F η. περὶ θλιβομένων καὶ φροντιζόντων.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων, καὶ ἀλλαχοῦ κειμένων τε καὶ εὑρισκομένων·

περὶ θαυμαζομένων πραγμάτων· κεῖ-
G ται ἐν τῷ ξ στοιχείῳ, τίτλῳ β, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ξένων πραγμάτων.

περὶ τῆς τοῦ θανάτου ὥρας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ω στοιχείῳ.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλ-
H λήλοις τίτλῳ α περὶ θυγατρὸς σεμνῆς καὶ κοσμίας, καὶ θυγατρὸς ἀσέμνου καὶ ἀκόσμου· περὶ θυμώδους καὶ θρασυνομένου.

Littera θ

Tit. 1. De mari.

2. De messe et [illegible]

3. De morientibus et lugentibus.

4. De morte metuque eius.

5. De morte, et de conditione apud inferos.

6. Non esse cuilibet rei temere confidendum.

7. De venatoribus.

8. De afflictis et sollicitis.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium, alibique positorum et inveniendorum.

De mirabilibus factis. Extat in ξ littera, titulo secundo, qui inscribitur de peregrinis rebus.

De mortis hora. Extat in ω littera.

Scholion. Lege etiam in parallelis, titulo primo de filia honesta et bene morata, et de filia inhonesta et indecora, de iracundo et audaci.

A

Στοιχεῖον ι.

τιτ. α. περὶ ἱκετεύοντος· ὅτι χρὴ τὰς ἱκετίας τῶν δεομένων προσίεσθαι.

β. περὶ ἰσότητος· ὅτι χρὴ τὰ πρὸς ἀξίαν
B ἑκάστῳ νέμειν.

γ. περὶ ἱματίων· ὅτι οὐ δεῖ ἱματισμῷ πολυτελεῖ κεχρῆσθαι, ἢ ἄνδρα γυναικείαν ἐσθῆτα φορεῖν.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων.

C περὶ εἱμαρμένης· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ τίτλῳ κγ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀστρονόμων.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις· περὶ ἱερέων χρηστῶν καὶ μοχθηρῶν·
D περὶ ἰατρῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν· περὶ ἰδίο-
[illegible]

Littera ι

Tit. 1. De supplici: quod supplicum preces excipiendae sint.

2. De aequabilitate: quod suum cuique pro merito tribuendum sit.

3. De vestibus: quod pretioso vestimento non sit utendum, neque a viro muliebris amictus gestandus.

Sequuntur transmissiones titulorum.

De fato. Extat in α littera, titulo vigesimo tertio de astronomis.

Scholion. Lege etiam in parallelis de sacerdotibus bonis et malis, de medicis bonis et malis, de cura proprii negotii.

Στοιχεῖον κ.

τιτ. α. περὶ καρδίας· καὶ ὅτι ἐν καρδίᾳ
E τὸ ἡγεμονικὸν ἵδρυται.

β. περὶ κρειττόνων· ὅτι οὐ δεῖ πρὸς κρείττονας φιλονεικεῖν.

γ. περὶ καταλαλιᾶς.

δ. περὶ κινδύνου ἀπὸ πλήθους ἀνδρῶν
F γινομένου.

ε. περὶ καιροῦ· ὅτι δεῖ τὸν καιρὸν ἐξαγοράζειν, καὶ ὅτι χρὴ ἐν καιρῷ πάντα λέγεσθαι καὶ γίνεσθαι.

ς. περὶ κολάκων καὶ παρασίτων καὶ γε-
G λοιαστῶν.

ζ. περὶ κλεπτῶν καὶ τῶν κοινωνούντων αὐτοῖς.

η. περὶ κωφῶν καὶ τυφλῶν.

θ. περὶ καυχήσεως καὶ ἐπάρσεως, καὶ
H ὅτι ἐπ' οὐδενὶ χρὴ καυχήσασθαι·

ι. περὶ κάλλους καὶ εὐπρεπείας σώματος.

ια. περὶ καπήλων.

ιβ. περὶ κτηνῶν καὶ προνοίας αὐτῶν.

I ιγ. περὶ κτισμάτων καὶ οἰκοδομημάτων.

Littera κ

Tit. 1. De corde: quod pars potior nostri in eo posita sit.

2. De potioribus: quod adversus potiores non sit contendendum.

3. De obtrectatione.

4. De periculo a turba hominum creato.

5. De tempore: quod redimendum tempus sit, atque omnia tempestive dicenda et facienda.

6. De adsentatoribus et parasitis et scurris.

7. De furibus, et de iis qui cum illis communicant.

8. De surdis et caecis.

9. De gloriatione et elatione, et quod nulla re sit gloriandum.

10. De pulcritudine et decore corporis.

11. De cauponibus.

12. De iumentis et ipsorum cura.

13. De fabricis et aedificiis.

A ιδ. περὶ καθαιρόντων ἐν πυρὶ καὶ οἰο-
νιζομένων καὶ κληδονιζομένων.

ιε. περὶ κομπαζόντων καὶ φουμιζόν-
των.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων
B ἀπο τῦ αὐτῦ ςοιχέιου ἀρχομένων.

περὶ καλοποιῶν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ
α ςοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀγα-
θοεργίας.

περὶ κατάρας εὐλόγως ἢ ἀκαίρως ἐπα-
C γομένης· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α ςοιχέιῳ,
τίτλῳ κϛ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀρᾶς.

περὶ τῦ κόσμου τούτου· κεῖται ἐνταῦ-
θα ἐν τῷ β στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρ-
χὴ περὶ τῦ βίου τούτου.

D περὶ καλῆς καὶ κακῆς ἡμέρας· κεῖται
ἐνταῦθα ἐν τῷ η στοιχείῳ, τίτλῳ α καὶ
β, ὧν αἱ ἀρχαὶ περὶ ἡμέρας.

περὶ κεκραμένης καταςάσεως· κεῖται
ἐνταῦθα ἐν τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ
E ἡ ἀρχὴ περὶ συμμέτρου καταστάσεως.

περὶ κοσμικῆς σοφίας· κεῖται ἐνταῦθα
ἐν τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ β, οὗ ἡ ἀρχὴ
περὶ σοφίας.

περὶ καταστάσεως καὶ ἀκολουθίας· κεῖ-
F ται ἐνταῦθα ἐν τῷ τ στοχείῳ, τίτλῳ ϛ,
οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ τάξεως.

περὶ ματαιοπονουμένων· κεῖται ἐνταῦ-
θα ἐν τῷ β ςοιχείῳ, βιβλίῳ α, τίτλῳ οὗ
ἡ ἀρχὴ περὶ βοηθείας Θεοῦ.

G Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλ-
λήλοις περὶ κακίας· περὶ κυριοέργων χρη-
στῶν καὶ κυριοέργων πονηρῶν· περὶ καλῶν
καὶ περὶ κακῶν ἀνδρῶν· περὶ καταφρονούν-
των· περὶ κενοδόξων· περὶ κόρου· πε-
H ρὶ καθαρᾶς καρδίας καὶ καλοῦ συνειδότος·
περὶ καρδίας διεστραμμένης καὶ τῶν συνει-
δὸς πονηρὸν ἐχόντων· περὶ καλοηθῶν καὶ
κακοηθῶν.

14. De purgantibus igne, et de divinis atque auguria captantibus.

15. De iactatoribus et vanis.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

De recte agentibus. Extat in α littera, titulo quinto, qui inscribitur de beneficentia.

De exsecratione merito aut immerito pronunciata. Extat in α littera, titulo vigesimo sexto, qui inscribitur de diris.

De hoc mundo. Extat in β littera, titulo primo, qui inscribitur de praesente vita.

De bona et mala die. Extat in η littera, titulo primo et secundo, qui inscribuntur de die.

De temperato statu. Extat in σ littera, titulo primo, qui inscribitur de congruente statu.

De mundana sapientia. Extat in σ littera, titulo secundo, qui inscribitur de sapientia.

De constitutione et officio. Extat in τ littera, titulo sexto, qui inscribitur de ordine.

De frustra laborantibus. Extat in β littera, libro primo, titulo qui inscribitur de auxilio Dei.

Scholion. Lege etiam in parallelis de malitia, de bonis operum dominis itemque de malis, de bonis et malis viris, de contemptoribus, de inanis gloriae cupidis, de satietate, de puro corde et bona conscientia, de perverso corde et de iis qui mala conscientia utuntur, de bene et de male moratis.

A **Στοιχεῖον λ.**

τιτ. α. περὶ λόγου καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ δυνάμεως.

β. περὶ λοιδορίας.

B γ. περὶ τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ σῖτον ἐν ἀνάγκῃ μὴ πωλοῦντος.

δ. περὶ λύπης.

ε. περὶ λαλιᾶς, καὶ τοῦ μὴ ὡς ἔτυχεν λαλεῖν.

C ϛ. περὶ λουπέων καὶ ἀσωτευομένων· καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν τοιούτων.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ λογισμῶν ἀγαθῶν καὶ λογισ-

D μῶν πονηρῶν.

Littera λ

Tit. 1. De sermone eiusque vi.

2. De conviciis.

3. De fame, et de eo qui frumentum in fame non vendit.

4. De maerore.

5. De loquacitate, et quod temere non sit loquendum.

6. De impudicis et luxuriosis; et quod his non sit favendum.

Scholion. Lege etiam in parallelis de cogitationibus bonis et de malis.

Στοιχεῖον μ.

τιτ. α. περὶ μεθυστῶν, καὶ ὅτι οὐ χρὴ συμποσιάζειν ἐν αὐτοῖς.

E β. περὶ ματαιοπονούντων.

γ. περὶ μυστηρίων καὶ περὶ τῶν ἐκφερομυθούντων μυστήρια.

δ. περὶ μαθητευομένων, καὶ ὅτι χρὴ σπουδαίους εἶναι πρὸς τὰς μαθήσεις.

F ε. περὶ μεταβαινόντων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων.

περὶ μιμήσεως τρόπων· κεῖται ἐνταῦ-

G θα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ η, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀρχομένων· καὶ βιβλίῳ τρίτῳ παραλλήλῳ περὶ συνδιαγωγῆς χρηστῶν ἀνδρῶν, ἐν ἀμφῶ.

περὶ τῶν μεταζόντων ἀπόκρισιν· κεῖ-

H ται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ ιδ, οὗ, ἀρχὴ περὶ ἀγγέλλοντος.

περὶ μεγαλορημονούντων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ β στοιχείῳ, τίτλῳ β, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ βλασφήμου.

I περὶ μελέτης καὶ ἀσκήσεως· κεῖται

Littera μ

Tit. 1. De ebriosis, et quod cum his combibendum non sit.

2. De frustra laborantibus.

3. De mysteriis, et de iis qui mysteria vulgant.

4. De discentibus, et quod studiosa opera doctrinis danda sit.

5. De vagis.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

De morum imitatione. Extat in α littera, titulo octavo, qui inscribitur de subditis; nec non in libro tertio parallelo de consuetudine cum bonis viris, in ambobus.

De responsi latore. Extat in α littera, titulo quartodecimo, qui inscribitur de nuncio.

De superbe loquentibus. Extat in β littera, titulo secundo, qui inscribitur de blasphemo.

De meditatione et exercitatione.

A ἐνταῦθα ἐν τῷ γ στοιχείῳ, τίτλῳ δ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ γυμνασίου.

περὶ μακαρισμοῦ· ὅτι οὐ δεῖ πρὸ τελευτῆς μακαρίζειν τινά· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ
B εὐδαιμονίας.

περὶ μαντευομένων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ ιδ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ καθαιρότητος ἐν πυρί.

περὶ μερίμνης βιωτικῆς· κεῖται ἐνταῦ-
C θα ἐν τῷ β στοιχείῳ καὶ ἐν τῷ π.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ μισαδελφίας· περὶ μητρολοίων· περὶ μισθωμένων χρηστῶν καὶ πονηρῶν· περὶ μισοπονηρίας, καὶ περὶ τῶν
D μισούντων τὰ καλά· περὶ μοναχῶν χρηστῶν καὶ πονηρῶν· περὶ μισέργων· περὶ μέτρων δικαίων καὶ ἀδίκων· περὶ μωροῦ καὶ ἄφρονος· περὶ μνησικακίας· περὶ τῶν μὴ ποιούντων ἐλεημοσύνην· περὶ μίσους καὶ
E τῶν μάχας συναπτόντων· περὶ μαρτυρίας πιστῆς· περὶ μετανοίας καὶ περὶ τῶν εἰς μετάνοιαν μὴ ἐπιστρεφόντων· περὶ μακροθυμίας· περὶ μοιχείας.

Extat in γ littera, titulo quarto qui inscribitur de exercitio.

De beatitudine: quod nemo ante obitum beatus dicendus sit. Extat in ε littera, titulo qui inscribitur de felicitate.

De vaticinantibus. Extat in κ littera, titulo quartodecimo, qui inscribitur de purgatione per ignem.

De sollicitudinibus huius vitae. Extat in β littera nec non in π.

Scholion. Lege etiam in parallelis, de odio fratrum, de matricidis, de conductoribus bonis et malis, de odio mali et de iis qui bona oderunt, de monachis bonis et malis, de ignavis, de mensuris iustis et iniustis, de stulto et amente, de animo ultore, de non facientibus eleemosynam, de odio et de rixosis, de testimonio fideli, de paenitentia et de iis quae paenitentiam minime adducunt, de patientia, de adulterio.

F

Στοιχεῖον ν.

τιτ. α. περὶ νοσούντων καὶ καμνόντων· καὶ ὅτι χρὴ ἐπισκέπτεσθαι αὐτούς.

β. περὶ νεογάμων.

G γ. περὶ τοῦ νήφειν καὶ φροντίζειν τῆς οἰκείας σωτηρίας·

Ἐντεῦθεν αἱ παραπεμπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων.

περὶ νυκτός· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ η
H στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἡμέρας καὶ νυκτός.

περὶ νόμων πολεμικῶν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ π στοιχείῳ, τίτλῳ ιε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ πολέμου.

I Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλ-

Littera ν.

Tit. 1. De aegrotis et laborantibus; et quod eos invisere oporteat.

2. De nuper coniugatis.

3. De cautela, et de salutis propriae cura.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

De nocte. Extat in η littera, titulo tertio qui inscribitur de die et nocte.

De belli legibus. Extat in π littera, titulo quintodecimo, qui inscribitur de bello.

Scholion. Lege etiam in parallelis

A λήλοις περὶ νέων συνετῶν καὶ ἀσυνέτων· περὶ νηστείας καὶ νηστευόντων.

Στοιχεῖον ξ.

τιτ. περὶ ξενιτείας καὶ ξενιτευόντων.

B

Στοιχεῖον ο.

τιτ. α. περὶ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν.

β. περὶ ὁρίων, καὶ ὅτι οὐ χρὴ ταῦτα μετάγειν.

C γ. περὶ ὁδοῦ ἀγαθῆς καὶ πονηρᾶς, καὶ ὅτι χρὴ τὰ σκολιὰ πράγματα καὶ τὰς σκολιὰς ὁδοὺς ἐκκλίνειν, καὶ μετὰ τῆς εὐθείας πορεύεσθαι.

δ. περὶ ὅρκου. ὅτι τοῖς ἐπὶ κακῷ δε-

D δομένοις ὅρκοις οὐ χρὴ ἐμμένειν.

ε. περὶ ὀνόματος κακοῦ.

ς. περὶ οἰήσεως, καὶ ὅτι κρεῖττον τὸ εἶναι τοῦ δοκεῖν· ἐμπόδιον γὰρ πρὸς ἀρετὴν ἡ ἀπὸ τῆς δοκήσεως πλάνη.

E ζ. περὶ ὀνόματος χρηστοῦ.

η. περὶ ὀφθαλμοῦ.

θ. περὶ ὀνειδισμοῦ καὶ φαυλισμοῦ, καὶ ὅτι οὐ δεῖ συμφορὰν ὀνειδίζειν·

ι. περὶ ὀλιγοβίων καὶ ὀλιγοχρονίων.

F

ια. Ὅτι ἡ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν ἐπιτίμησις λυσιτελεστέρα τῆς τῶν κακῶν θεραπείας.

ιβ. Ὅτι ἡ παραμονὴ ἔργον ἀνύει.

G Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων.

Ὅτι ἀπὸ γῆς γεγόναμεν καὶ εἰς γῆν ἀπελευσόμεθα· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ α.

H Ὅτι τὸ αὐτεξούσιον δέδοται ἡμῖν παρὰ θεοῦ· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ γ.

Ὅτι μάταια τὰ παρόντα πάντα· κεῖται ἐν τῷ α στοιχείῳ τίτλῳ δ.

Ὅτι ἐξομοιοῦνται οἱ ἀρχόμενοι τοῖς ἄρ-

de iuvenibus sapientibus et insipientibus, de ieiunio et ieiunantibus.

Littera ξ.

De peregrinatione et peregrinantibus.

Littera ο.

Tit. 1. De pupillis et viduis.

2. De finibus, et quod eos minime commovere oporteat.

3. De via bona et mala; et quod obliqua opera et obliquae viae vitandae sint, rectaque incedendum.

4. De iureiurando: quod iusiurandum de mala re datum minime conservandum sit.

5. De mala fama.

6. De opinione; et quod praestet esse quam existimari. Falsa enim existimatio virtuti impedimento est.

7. De bona fama.

8. De oculo.

9. De convicio et contemptu; et quod calamitas non sit exprobranda.

10. De iis qui non diu vivunt, brevique temporis usura fruuntur.

11. Quod optimorum virorum obiurgatio utilior sit improborum assentatione.

12. Quod perseverantia opus absolvat.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

Quod e terra concreti simus, atque in terram dissolvemur. Extat in α littera, titulo primo.

Quod liberum arbitrium nobis inditum a Deo sit. Extat in α littera, titulo tertio.

Quod praesentes res omnes vanae sint. Extat in α littera, titulo quarto.

Quod subditi similes evadant prin-

A χουσιν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ η.

Ὅτι ἀπλήστως ἔχομεν πρὸς τὴν τοῦ πλείονος ὄρεξιν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ ιϛ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ
B ἀπληστίας.

Ὅτι ἐν περισπασμῷ καὶ μόχθῳ καὶ ἡμεῖς καὶ ὁ βίος ἡμῶν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ β στοιχείῳ, τίτλῳ α.

Ὅτι καλὸν τὸ ἐργάζεσθαι τὴν γῆν·
C κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ γ στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ γεωργίας.

Ὅτι οὐ δεῖ κρίνειν ἀλλήλους, ἢ καταλαλεῖν ἀλλήλων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ γ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ πε-
D ρὶ τοῦ γνῶθι σαυτόν.

Ὅτι οὐ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἁρμόζει· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ δ στοιχείῳ, τίτλῳ δ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ διαφορᾶς ἀνθρώπων.

Ὅτι ὁποῖά τις δρᾷ, τοιαῦτα καὶ ὑφί-
E σταται· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἔργων.

Ὅτι ἐν ταῖς εὐπορίαις φιλεῖ τὰ ἁμαρτήματα γίνεσθαι· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ γ.

F Ὅτι αἱ καθ' ἑτέρων ἐπιβουλαὶ εἰς τοὺς μηχανησαμένους περιτρέπονται· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ ζ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἐπιβουλῆς.

περὶ ὀρέξεως· κεῖται ἐν τῷ ε στοιχείῳ,
G τίτλῳ ι, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἐπιθυμίας.

περὶ ὀνείρων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ τίτλῳ κ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἐνυπνίων,

περὶ οἰονιζομένων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν
H τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ ιδ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ καθαίροντος ἐν πυρί.

ὅτι ἐπ' οὐδενὶ τῶν περὶ τὸν βίον χρὴ ἡμᾶς ἐπαίρεσθαι· κεῖται ἐν τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ θ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ καυχήσεως.

περὶ οἰνοφλυγίας· κεῖται ἐνταῦθα ἐν

cipibus. Extat in α littera, titulo octavo.

Quod inexplebili cupiditate simus habendi plura. Extat in α littera, titulo decimo sexto, qui inscribitur de insatiabilitate.

Quod curis atque laboribus vita nostra exerceatur. Extat in β littera, titulo primo.

Quod terram excolere praeclarum sit. Extat in γ littera, titulo tertio, qui inscribitur de agricultura.

Quod mutua iudicia non sint exercenda, neque invicem obtrectandum. Extat in γ littera, titulo primo, qui inscribitur nosce te ipsum.

Quod non eadem cunctis congruant. Extat in δ littera, titulo quarto, qui inscribitur de hominum differentia.

Quod quae quisque facit, eadem et patiatur. Extat in ε littera, titulo primo, qui inscribitur de operibus.

Quod in copia rerum peccandi mos sit. Extat in ε littera, titulo tertio.

Quod insidiae aliis positae in auctorum perniciem recidant. Extat in ε littera, titulo septimo, qui inscribitur de insidiis.

De appetitu. Extat in ε littera, titulo decimo, qui inscribitur de cupiditate.

De somniis. Extat in ε littera, titulo vigesimo.

De divinis. Extat in κ littera, titulo quartodecimo, qui inscribitur de purgante per ignem.

Quod nulla re temporali extolli nos oporteat. Extat in κ littera, titulo nono, qui inscribitur de gloriatione.

De vinolentia. Extat in σ littera,

A τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ τοῦ συμπεριφέρεσθαι.

Σχόλιον. ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ ὁσίων καὶ δικαίων ἀνδρῶν· περὶ οἰκετῶν ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν· πε-
B ρὶ ὀκνηρῶν· περὶ ὀνόματος χρηστοῦ καὶ χάριν ἔχοντος· ὅτι ἡ φιλοτιμία σωτηρίαν προξενεῖ· περὶ τῶν τοὺς ὅρκους φυλαττόντων· περὶ ὀλιγοδείας· περὶ ὁμονοίας· περὶ ὀργίλου καὶ ὀξυχόλου· περὶ ὀλιγοψυ-
C χούντων.

titulo quinto, qui inscribitur de circumactione.

Scholion. Lege etiam in parallelis de sanctis iustisque viris, de famulis bonis et malis, de ignavis, de fama bona et favorabili; quod honoris studium salutem conciliet; de iis qui iusiurandum conservant; de frugalitate, de concordia, de iracundo et bilioso, de pusillo animo praeditis.

Στοιχεῖον π.

τιτ. α. περὶ παιόντων καὶ βλασφημούντων ἐξ ἀνοίας εἰς τὸν Θεόν.

D β. περὶ παῤῥησίας, καὶ πόθεν ἡμῖν παραγίνεται ἡ ταύτης πρὸς πάντα κτῆσις.

γ. περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας.

δ. περὶ πείρας καὶ ἀπειρίας.

ε. περὶ πιστοῦ ἀνδρὸς, καὶ ὅτι σπά-
E νιον τὸ εὑρεῖν ἄνδρα πιστόν·

ς. περὶ πλήθους καὶ δήμου πόλεως, καὶ πῶς χρὴ τὰς ἀναστροφὰς μετ' αὐτῶν ποιεῖσθαι.

ζ. περὶ πόλεως ἀσεβείας πεπληρω-
F μένης.

η. περὶ προαιρέσεως, καὶ ὅτι τὴν προαίρεσιν ἐπ' ἀγαθῷ τε καὶ κακῷ ἐξετάζει ὁ Θεός.

θ. περὶ παραθήκης, ὅτι χρὴ πιστῶς
G ποιεῖσθαι τὴν ταύτης φυλακήν.

ι. περὶ προϊσταμένων, ὅτι χρὴ αὐτοὺς σπουδαίως προΐστασθαι.

ια. περὶ προσφυγίου καὶ τῶν προσφυγόντων ἐν ἀσύλοις τόποις.

H ιβ. περὶ παραμονῆς καὶ παραμενόντων·

ιγ. περὶ παιδοποιΐας, καὶ ὅτι εὐλογία Θεοῦ ἐστὶν καὶ τιμία κατὰ τὸ ἀρχαῖον.

ιδ. περὶ πρωτοτόκων.

ιε. περὶ πολέμου, καὶ νόμου, καὶ μερίμνης βιωτικῆς.

Littera π.

Tit. 1. De delinquentibus blasphemisque ob vecordiam adversus Deum.

2. De confidentia, et quomodo hanc facultatem adquirere liceat ad eventum quemlibet.

3. De venditione et emptione.

4. De peritia et imperitia.

5. De viro fideli; et quod raro virum fidelem invenire liceat.

6. De multitudine et populo urbano, et quomodo cum eo versandum sit.

7. De civitate scelerum redundante.

8. De animi proposito; et quod animi propositum sive de re bona sive de mala expendat Deus.

9. De deposito, et quod fideliter id custodiendum sit.

10. De praesidibus: quod hi sedulo praeesse debeant.

11. De perfugio, et de confugientibus ad immunes locos.

12. De perseverantia et perseverantibus.

13. De liberorum procreatione, et quod haec veteri effato benedictio Dei sit atque honorabilis.

14. De primogenitis

15. De bello, et lege, et vitae curis.

A ιϛ. περὶ παρατηρήσεως, καὶ ὅτι οὐ δεῖ ἡμέρας ἢ καιροὺς παρατηρεῖσθαι.

ιζ. περὶ παρακενούντων (a).

ιη. περὶ πατρίδος, καὶ ὅτι ποθεινὴ καὶ ἐρασμία ἑκάστῳ ἡ ἰδία πατρίς.

B Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων καὶ ἀλλαχοῦ κειμένων.

περὶ πλάσεως ἀνθρώπου· κεῖται ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ α.

C περὶ προαιρετικῶν κινημάτων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ τίτλῳ γ.

περὶ προστασίας, ὅτι χρὴ προΐστασθαι τῶν ἀδικουμένων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ ϛ.

D περὶ πειθαρχίας, ὅτι χρὴ πειθαρχεῖν τοῖς ἄρχουσιν· κεῖται ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ ζ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀρχομένων.

περὶ πταιόντων καὶ συνεχῶς αἰτούντων συγγνώμην· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοι-

E χείῳ τίτλῳ ια, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἁμαρτανόντων.

περὶ παλιμβόλων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ δ στοιχείῳ, τίτλῳ ϛ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ διψύχων.

F περὶ τοῦ προσέχειν ἑαυτοῖς· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ γ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ τοῦ γνῶθι σαυτόν.

περὶ πραγματευομένων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ ιϛ, οὗ ἡ ἀρ-

G χὴ περὶ ἐμπόρων.

περὶ πενθούντων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ θ στοιχείῳ. τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ θανόντων.

περὶ παρασίτων· κεῖται ἐνταῦθα ἐν

H τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ ϛ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ κολάκων.

περὶ τῶν πλανώντων τοὺς ἐντυγχάνοντας· κεῖται ἐν τῷ αὐτῷ τίτλῳ.

περὶ πραγμάτων σκολιῶν, ὅτι δεῖ ἐκκλίνειν αὐτά· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε

(a) Ita cod.

16. De observatione; et quod minime oporteat dies aut tempora observare.

17. De exhaurientibus.

18. De patria; et quod sua cuique patria optabilis caraque sit.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium et alibi positorum.

De hominis creatione. Extat in α littera titulo primo.

De motibus voluntariis. Extat in α littera, titulo tertio.

De protectione, et quod oppressi protegendi sint. Extat in α littera, titulo sexto.

De obedientia; quod magistratibus parendum sit. Extat in α littera, titulo septimo, qui inscribitur de subditis.

De delinquentibus crebroque veniam petentibus. Extat in α littera, titulo undecimo, qui inscribitur de peccantibus.

De inconstantibus. Extat in δ littera, titulo sexto, qui inscribitur de perplexis.

Quod sibi adtendendum sit. Extat in γ littera, titulo primo qui inscribitur nosce te ipsum.

De negotiatoribus. Extat in ε littera, titulo sextodecimo, qui inscribitur de mercatoribus.

De lugentibus. Extat in θ littera, titulo tertio, qui inscribitur de mortuis.

De parasitis. Extat in κ littera, titulo sexto, qui inscribitur de assentatoribus.

De iis qui decipiant eos quibuscum versantur. Extat in eodem titulo.

De perversis actibus, quod hi devitandi sint. Extat in ε littera, titu-

A στοιχείῳ, τίτλῳ γ̄, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὁδοῦ ἀγαθῆς.

lo tertio, qui inscribitur de via bona.

περὶ πειρασμῶν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ ζ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ σκανδάλων.

De tentatoribus. Extat in σ littera, titulo septimo, qui inscribitur de scandalis.

B περὶ πλαστῆς εὐλαβείας· κεῖται ἐν τῷ υ στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὑποκρίσεως.

De simulata pietate. Extat in υ littera, titulo primo, qui inscribitur de hypocrisi.

περὶ τῶν προσκαίρων καὶ αἰωνίων· κεῖται βιβλίῳ α ἐν τῷ π στοιχείῳ.

De temporalibus et aeternis. Extat libro primo, in π littera.

C Σχόλιον ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ παίδων τιμώντων γονεῖς καὶ περὶ πατρολοίων· περὶ πατέρων ἀγαθῶν καὶ κακῶν· περὶ πλουσίων χρηστῶν καὶ πονηρῶν· περὶ πτωχῶν ἀγαθῶν καὶ κα-
D κῶν· περὶ πονηρῶν ἀνδρῶν· περὶ πολιτῶν ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν· περὶ πονούντων καὶ μοχθούντων· περὶ παιδείας καὶ φρονήσεως· περὶ τοῦ πλησίον, καὶ ὅσα περὶ τοῦ πλησίον εἴρηται· περὶ πολυλόγων·
E περὶ πλεονεκτούντων· περὶ πτωχῶν τῷ πνεύματι· περὶ πραότητος· περὶ προπετείας, περὶ πανούργων· περὶ παρθενίας· περὶ πορνείας· περὶ περισπασμοῦ· περὶ πλησμονῆς καὶ γαστριμαργίας· περὶ πο-
F λιτείας σεμνῆς καὶ πολιτείας ψεκτῆς· περὶ πεποιθότων εἰς Θεόν, καὶ τῶν πεποιθότων εἰς ἀνθρώπους· περὶ παιδείας Θεοῦ, καὶ τῶν δεχομένων αὐτὴν καὶ μὴ δεχομένων· περὶ πίστεως εἰς Θεόν.

Lege etiam in parallelis de liberis parentium reverentibus et de parricidis: de parentibus bonis et malis, de divitibus bonis et malis, de pauperibus bonis et malis, de hominibus malis, de civibus bonis et malis, de laborantibus et molestia adfectis, de disciplina et prudentia, de proximo et de sermunculis circa proximum, de loquacibus, de cupidis plus aequo habendi, de pauperibus spiritu, de mansuetudine, de audacia, de callidis, de virginitate, de scortatione, de curis, de satietate et gula, de vita honesta et de vita improbanda, de confidentibus Deo et de iis qui confidunt hominibus, de disciplina Dei et iis qui hanc recipiunt vel secus, de fide in Deum.

G

Στοιχεῖον ρ.

Littera ρ.

τιτ. α. περὶ ῥεμβομένων:

De erronibus.

Σχόλιον· Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ ῥαθυμούντων καὶ καταφρο-
H νούντων.

Scholion. Lege etiam in parallelis de ignavis et contemptoribus.

Στοιχεῖον σ.

Littera σ.

τιτ. α. περὶ συμμέτρου καταστάσεως, καὶ τοῦ μηδὲν ἀγανακτεῖν.

Tit. 1. De moderato statu, et de non fastidiendo.

β. περὶ σοφίας κοσμικῆς.

2. De sapientia mundana.

A ταῦθα ἐν τῷ ο στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὁδοῦ ἀγαθῆς.

περὶ συντάξεως· καὶ ὅτι χρὴ τὸν συντασσόμενον θεῷ πληρῶσαι τὴν ὑπόσχεσιν· κεῖται ἐν τῷ α βιβλίῳ, ἐν τῷ υ στοι-
B χείῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὑποσχέσεως.

περὶ σπουδῆς ἀνθρωπίνης, ὅτι ἀνόνητος αὐτὴ μὴ βουλομένου καὶ συνεργοῦντος τοῦ θεοῦ· κεῖται βιβλίῳ α, ἐν τῷ σ στοιχείῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ σπουδῆς.

C Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ συνδιαγωγῆς καὶ συνουσίας χρηστῶν ἀνδρῶν καὶ πονηρῶν· περὶ σπουδαίων· περὶ σκέψεως καὶ βουλῆς· περὶ σταθμῶν δικαίων καὶ ἀδίκων· περὶ συ-
D νέσεως· περὶ συγγνώμης καὶ συγχωρήσεως πρὸς τὸν πλησίον· περὶ σιωπῆς καὶ σιωπώντων· περὶ στόματος ἐσθλοῦ καὶ στόματος σκληροῦ καὶ ἀπηνοῦς· περὶ τῶν συμβουλὴν δεχομένων καὶ μὴ δεχομένων·
E περὶ συκοφαντίας· περ σοβαρῶν· περὶ σκολιοῦ τὸν τρόπον. περὶ συνειδότος ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ· περὶ σωφροσύνης· περὶ συνοχῆς πραγμάτων.

littera, titulo tertio, qui inscribitur de via bona.

De foedere; et quod ab eo, qui aliquid Deo vovit, promissa facienda sint. Extat libro primo, in σ littera, titulo qui inscribitur de promisso.

De humana sedulitate; quod ea inutilis sit, nolente vel non opitulante Deo. Extat libro primo, in σ littera, titulo de sedulitate.

Scholion. Lege etiam in parallelis de consuetudine et convictu bonorum virorum ac malorum, de officiosis, de consideratione et consilio, de stateris iustis et iniustis, de prudentia, de venia et indulgentia erga proximum, de silentio et taciturnis, de ore probo et de ore aspero ac truci, de consilia admittentibus et non admittentibus, de sycophantia, de superbis, de homine obliquis moribus praedito, de conscientia bona et mala, de temperantia, de negotiorum cohaerentia.

F

Στοιχεῖον τ.

τιτ. α. περὶ τελωνῶν.

β. περὶ ταραχοποιῶν.

γ. περὶ τιμῆς, καὶ ὅτι χρὴ ἡμᾶς τιμᾷν ἀλλήλους.

G δ. περὶ τυράννων· καὶ ὅτι οἱ τυραννοῦντες βασιλεῖς αὐτοὶ μόνοι ἀποθνήσκουσιν, οὐ μὴν καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν παῖδες.

ε. περὶ τεχνιτῶν, καὶ τίνες τέχνην ἐξεῦρον.

H ϛ. περὶ τάξεως καὶ καταστάσεως. καὶ ὅτι χρὴ ταύτας πανταχοῦ φυλάττεσθαι.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων.

περὶ τρεπομένων καὶ ἀλλοιουμένων· κεῖ-

Littera τ.

Tit. 1. De publicanis.

2. De turbarum auctoribus.

3. De honore; et quod invicem honorare oporteat.

4. De tyrannis; et quod reges tyranni ipsi soli necentur, minime vero eorum liberi.

5. De artificibus, et de artium inventoribus.

6. De ordine et constitutione; et quod haec duo semper observanda sint.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

De immutatis et alienatis. Extat in

A ται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ δ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀστάτων.

περὶ τυφλῶν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ η, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ κωφῶν.

περὶ τερασκοπούντων· κεῖται ἐν τῷ κ
B στοιχείῳ, τίτλῳ ιδ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ καθαίροντος ἐν πυρί.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ τιμώντων γονεῖς καὶ μὴ τιμώντων· περὶ τέκνων ἀγαθῶν καὶ σοφῶν,
C καὶ τέκνων πονηρῶν καὶ ἀσυνέτων· περὶ ταχυλόγων· περὶ ταπεινοφροσύνης· περὶ τρόπων χρηστῶν καὶ πονηρῶν· περὶ τιμῆς καὶ τῶν ἐν ἀρετῇ βιωσάντων, καὶ τιμωρίας τῶν ἀσέμνως ζησάντων.

D

Στοιχεῖον υ.

τιτ. α. περὶ ὑποκρίσεως καὶ εἰρωνείας καὶ πλαστῆς εὐλαβείας καὶ τῶν ταῦτα νοσούντων.

E β. περὶ ὑβριστοῦ.

γ. περὶ ὕπνου καὶ ἀϋπνίας.

δ. περὶ ὑγείας, καὶ ὅτι πάντων διαφέρει.

ε. περὶ ὑπονοίας, καὶ ὅτι χρὴ φεύγειν τὰς ἀφορμὰς τὰς τικτούσας κακὰς ὑπονοίας.

F ς. περὶ ὑδροποτούντων.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων.

περὶ ὑποταγῆς· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ ζ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀρχο-
G μένων· καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις.

περὶ ὑποδοχῆς κλεπτῶν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ κ στοιχείῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὑποδοχῆς κλεπτῶν (τίτ. ζ.).

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς πα-
H ραλλήλοις περὶ τοῦ υἱοῦ σοφοῦ καὶ υἱοῦ ἄφρονος· περὶ ὑπερηφάνων· περὶ ὑπομονῆς· περὶ ὑπακοῆς καὶ ὑποταγῆς.

Στοιχεῖον φ.

I τιτ. α. περὶ φιλοξενίας.

littera α, titulo de inconstantibus.

De caecis. Extat in κ littera, titulo octavo, qui inscribitur de surdis.

De prodigiorum observatoribus. Extat in κ littera, titulo quartodecimo, qui inscribitur de lustrante per ignem.

Scholion. Lege etiam in parallelis de reverentibus parentes et non reverentibus, de liberis bonis ac prudentibus et de liberis malis atque insipientibus, de cito loquentibus, de humilitate, de moribus bonis et malis, de honore et de viventibus ex norma virtutis deque poena haud honeste viventium.

Littera υ.

Tit. 1. De hypocrisi, et simulatione, fictaque pietate, et de iis qui eiusmodi morbis laborant.

2. De homine contumelioso.

3. De somno et vigilia.

4. De valetudine; et quod huic nihil sit comparandum.

5. De suspicione, et quod vitandae sint occasiones quae malas pariunt suspiciones.

6. De abstemiis.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

De subiectione. Extat in α littera, titulo septimo, qui inscribitur de subditis. Item in parallelis.

De furum receptione. Extat in κ littera, titulo de iis qui cum furibus communicant.

Lege etiam in parallelis de filio sapiente et insipiente, de superbis, de perseverantia, de obedientia et submissione.

Littera φ.

Tit. 1. De hospitalitate.

i

A β. περὶ φθόνου καὶ τῶν ὑπὸ τοιούτου πάθους κεκρατημένων.

γ. περὶ φιλαυτίας, καὶ ὅτι οὐ δεῖ τινὰ ἑαυτὸν δικαιῶσαι ἢ ἐπαινέσαι.

δ. περὶ φήμης, καὶ ὅτι οὐ δεῖ ἑκάστῳ B πιστεύειν.

ε. περὶ φονέων.

ς. περὶ φιλαρχίας, καὶ ὅτι οὐ δεῖ ἐπιπηδᾷν ὡς ἔτυχεν ταῖς ἀρχαῖς.

ζ. περὶ φιλαιτίου καὶ φιλεγκλήμονος, C καὶ ὅτι οἱ αἰτιώμενοι ἄλλους καὶ τὰ αὐτὰ δρῶντες, ἑαυτοὺς κατακρίνουσιν.

Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων.

περὶ τῶν φονευόντων ἑαυτούς· κεῖται ἐν- D ταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ κθ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀγχόνης.

περὶ φουρκισθέντος· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ λα, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀνασκολοπισθέντος.

E περὶ φαυλισμοῦ· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ο στοιχείῳ, τίτλῳ θ οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὀνειδισμοῦ.

Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις περὶ φιλαδελφίας· περὶ φίλων χρηστῶν καὶ φίλων μοχθηρῶν· περὶ φιλέρ- F γων· περὶ φρονήσεως· περὶ φιλοτιμουμένων καὶ περὶ φειδωλῶν· περὶ φιλαργυρίας καὶ φιλοπλουτούντων· περὶ φοβουμένων τὸν θεὸν καὶ τῶν μὴ φοβουμένων.

G

Στοιχεῖον χ.

τιτ. α. περὶ χαιρόντων καὶ εὐφραινομένων.

β. περὶ χυδαίων καὶ ἀλογίστων, καὶ ὅτι οὐ χρὴ προσπαίζειν αὐτοῖς.

γ. περὶ χρημάτων.

H Ἐντεῦθεν αἱ παραπομπαὶ τῶν τίτλων τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἀρχομένων.

περὶ τῶν χαιρόντων ἐγκωμίοις· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ δ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἐγκωμίων.

I περὶ χηρῶν· κεῖται ἐν τῷ ο στοιχείῳ, τίτλῳ α, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὀρφανῶν.

2. De invidia, et de iis qui hoc vitio laborant.

3. De nimio sui amore; et quod neminem oporteat commendare ac laudare ipsum se.

4. De rumoribus; et quod cuilibet non sit fides adiungenda.

5. De homicidis.

6. De imperii cupiditate, et quod non sint temere magistratus capessendi.

7. De culpandi cupidis et criminatoribus; et quod aliis aliquid vitio vertentes, idemque facientes, semet ipsi condemnent.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

De iis qui sibi necem consciscunt. Extat in α littera, titulo vigesimo nono, qui inscribitur de strangulatione.

De suspendio. Extat in α littera, titulo trigesimo primo, qui inscribitur de sublato in crucem.

De contemptu. Extat in ο littera, titulo nono qui inscribitur de convicio.

Scholion. Lege etiam in parallelis de fraterno amore, de amicis bonis et improbis, de industriis, de prudentia, de munificis et de parcis, de avaritia et auri siti, de iis qui Deum timent et qui secus.

Littera χ.

Tit. 1. De laetis et gestientibus.

2. De vilibus et gregariis; et quod iis non sit illudendum.

3. De opibus.

Sequuntur transmissiones titulorum ab eadem littera incipientium.

De iis qui laudibus oblectantur. Extat in ε litera, titulo quarto, qui inscribitur de praeconiis.

De viduis. Extat in ο littera, titulo primo qui inscribitur de pupillis.

A περὶ ὧν χρὴ καὶ ἃ δεῖ ἡμᾶς ποιεῖν (1).
ὅτι χρὴ τὸν ἀγαθὸν πρὸς πάντας ἐργάζεσθαι· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀγαθοεργίας.
ὅτι χρὴ τοῖς ἀδικουμένοις βοηθεῖν· κεῖται
B ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ ς, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀδικουμένων.
ὅτι χρὴ ὑποτάττεσθαι τοῖς ἄρχουσιν· κεῖται ἐν τῷ α στοιχείῳ, τίτλῳ ζ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀρχομένων.
C ὅτι χρὴ ἐν καιρῷ πάντα λέγεσθαι καὶ γίνεσθαι· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ καιροῦ.
ὅτι χρὴ ἡμᾶς νήφειν καὶ φροντίζειν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας· κεῖται ἐν τῷ ν στοιχείῳ, τί-
D τλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ τοῦ νήφειν.
ὅτι χρὴ τὰ σκολιὰ πράγματα ἐκκλίνειν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ο στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὁδοῦ ἀγαθῆς.
ὅτι χρὴ τοὺς παραμένοντας πιστοὺς εἶ-
E ναι· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ π στοιχείῳ, τίτλῳ ιβ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ παραμονῆς.
ὅτι χρὴ ἐπ᾽ ὠφελείᾳ ψυχῆς συμπεριφέρεσθαι· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ συμπεριφορᾶς.
F ὅτι χρὴ διὰ τῶν ἀλλοτρίων κακῶν παιδεύεσθαι· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ σ στοιχείῳ, τίτλῳ ς, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ σωφρονισμοῦ.
ὅτι χρὴ τιμᾶν ἀλλήλους· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ τ στοιχείῳ, τίτλῳ γ, οὗ ἡ ἀρχὴ
G περὶ τιμῆς.
ὅτι χρὴ πανταχοῦ τὴν τάξιν φυλάττειν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ τ στοιχείῳ, τίτλῳ ς, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ τάξεως.
ὅτι χρὴ ἡμᾶς ἐν τῷ ἀεὶ ἔχειν τὴν τελευτήν·
H κεῖται ἐν τῷ ω στοιχείῳ περὶ ὥρας θανάτου.
Σχόλιον. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς παραλλήλοις· ὅτι χρὴ πονεῖν, ὠφέλειαν γὰρ ἔχει· ὅτι χρὴ μετὰ βουλῆς πάντα πράττειν· ὅτι χρὴ τὰ βάρη τοῦ πλησίον φέρειν. ὅτι χρὴ τοὺς εὐεργέτας κηρύσσειν· ὅτι χρὴ

(1) Quonam transmissus hic titulus?

De iis quae facere expedit et oportet.
Quod bene omnibus sit faciendum. Extat in α littera, titulo quinto de beneficentia.
Quod laesis sit opitulandum. Extat in α littera, titulo sexto de laesis.
Quod magistratibus sit obsequendum. Extat in α littera, titulo septimo de subditis.
Quod omnia tempestive sint dicenda atque facienda. Extat in κ littera, titulo quinto, qui inscribitur de tempore.
Quod cautum essse oporteat et propriae salutis providum. Extat in ν littera, titulo tertio, qui inscribitur de cautela.
Quod improba facta vitanda sint. Extat in ο littera, titulo tertio, qui inscribitur de via bona.
Quod constantes oporteat esse fideles. Extat in π littera, titulo duodecimo, qui inscribitur de constantia.
Quod pro animae utilitate tergiversandum sit. Extat in σ littera, titulo quinto, qui inscribitur de circumactione.
Quod ex alienis malis discendum sit. Extat in σ littera, titulo sexto, qui inscribitur de emendatione.
Quod invicem honorare oporteat. Extat in τ littera, titulo tertio, qui inscribitur de honore.
Quod ubique ordo servandus sit. Extat in τ littera, titulo sexto, qui inscribitur de ordine.
Quod mors semper cogitanda sit. Extat in ω littera de mortis hora.
Scholion. Lege etiam in parallelis. Quod laborare oporteat, quia utile est. Quod omnia consilio duce sint agenda. Quod proximi onera ferenda sint. Quod benefici depraedicandi. Quod recta suadentibus obtemperan-

A πεθαρχεῖν τοῖς τὰ χρηστὰ εἰσηγουμέ-
νοις· ὅτι χρὴ ζηλοῦν τὰ καλά· ὅτι χρὴ
ἀρίστοις ἀνδράσιν κολλᾶσθαι καὶ μὴ πο-
νηροῖς· ὅτι χρὴ ἡσυχάζειν, τὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ
γνῶσιν προξενεῖ· ὅτι χρὴ εἰς Θεὸν ἐλπί-
B ζειν καὶ μὴ εἰς ἀνθρώπους· περὶ ὧν οὐ χρὴ
καὶ ὧν οὐ δεῖ ἡμᾶς ποιεῖν.

ὅτι οὐ δεῖ πρὸ πείρας ἐπαινεῖν τινά·
κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τίτλῳ δ,
οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἐγκωμίων.

C ὅτι οὐ δεῖ πρὸ τελευτῆς εὐδαιμονίζειν
τινά· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ ε στοιχείῳ, τί-
τλῳ κδ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ εὐδαιμονίας.

ὅτι οὐ δεῖ ὡς ἔτυχεν θαῤῥεῖν τινί· κεῖ-
ται ἐνταῦθα ἐν τῷ θ στοιχείῳ, τίτλῳ
D ϛ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ τοῦ μὴ θαῤῥεῖν.

ὅτι οὐ δεῖ πρὸς κρείττονας φιλονεικεῖν·
κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ κ στοιχείῳ, τίτλῳ
β, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ κρειττόνων.

ὅτι οὐ χρὴ ὡς ἔτυχεν λαλεῖν· κεῖται
E ἐνταῦθα ἐν τῷ λ στοιχείῳ, τίτλῳ ε, οὗ
ἡ ἀρχὴ περὶ λαλιᾶς.

ὅτι οὐ δεῖ συμποτιάζειν κακοῖς· κεῖται
ἐνταῦθα ἐν τῷ δ στοιχείῳ, τίτλῳ θ, οὗ
ἡ ἀρχὴ περὶ δείπνου.

F ὅτι οὐ χρὴ τοῖς ἐπὶ κακῷ δεδομένοις
ὅρκοις ἐμμένειν· κεῖται ἐν τῷ ο στοιχείῳ,
τίτλῳ δ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ὅρκου.

ὅτι οὐ χρὴ συμφορὰν ὀνειδίζειν· κεῖται
ἐνταῦθα ἐν τῷ ο στοιχείῳ, τίτλῳ θ, οὗ
G ἡ ἀρχὴ περὶ ὀνειδισμοῦ.

ὅτι οὐ χρὴ τὴν ἰδίαν ἀπογινώσκειν σω-
τηρίαν· κεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ α στοιχείῳ,
τίτλῳ κδ, οὗ ἡ ἀρχὴ περὶ ἀπογνώσεως.

Στοιχεῖον ψ.

H

περὶ ψιθυριστοῦ.

Στοιχεῖον ω.

περὶ ὥρας θανάτου καὶ τῆς ἐξόδου ἡμῶν,
καὶ ὅτι χρὴ ἡμᾶς εὐτρεπίζεσθαι πρὸς αὐτήν.

dum. Quod praeclara sint imitanda. Quod virorum optimorum, non autem improborum, consuetudo captanda sit. Quod silentio vacandum sit; id enim Dei notitiam comparat. Quod a Deo non autem ab hominibus sperare oporteat. De iis quae nos facere nec expedit nec oportet.

Quod ante experientiam nihil sit laudandum. Extat in ε littera, titulo quarto, qui inscribitur de praeconiis.

Quod neminem ante obitum felicem appellare oporteat. Extat in ε littera, titulo vigesimo quarto, qui inscribitur de felicitate.

Quod temere nulli rei confidendum sit. Extat in θ littera, titulo sexto, qui inscribitur non esse confidendum.

Quod adversus potiores non sit contendendum. Extat in κ littera, titulo secundo, qui inscribitur de potioribus.

Quod temere non sit loquendum. Extat in λ littera, titulo quinto, qui inscribitur de loquacitate.

Quod cum improbis non sit compotandum. Extat in δ littera, titulo nono, qui inscribitur de caena.

Quod iusiurandum de mala re susceptum, non sit conservandum. Extat in ο littera, titulo quarto, qui inscribitur de iureiurando.

Quod calamitas non sit exprobranda. Extat in ο littera, titulo nono, qui inscribitur de convicio.

Quod de propria salute haud desperandum sit. Extat in α littera, titulo vigesimo quarto, qui inscribitur de desperatione.

Littera ψ.

De susurrone.

Littera ω.

De hora mortis excessusque nostri, et quod ad eam nosmet instruere oporteat.

AUCTORUM ET OPERUM
IN LEONTII ET IOHANNIS CODICE LAUDATORUM, SACRIS BIBLIIS EXCEPTIS,
INDEX.

(a) Male cod. in hac pagina Θεολόγου pro Βασιλείου.

(a) Ita est in cod. ν vel π.

(a) Cod. αὐτόν. (b) Deest in cod. τοὺς ἐν. (c) Ita cod.

(*) *Ex hoc indice vel peritus lector, vel qui sedulo inquiret, satis cognoscet quot quamque insignes Leontius recitet nondum editas partes veterum ecclesiae patrum; tum eorum scilicet quorum etsi opera multa extant, tamen aliquot adhuc latent, tum etiam illorum quorum omnia scripta iamdiu ex hominum manibus elapsa sunt. Rursus ex hoc auctorum indice, nec non e praecedente rerum seu titulorum, cognoscere licet quantopere Leontii opus differat et a Damasceni parallelis, et ab illis quoque codicis rupefucaldini, quorum excerpta Lequinius edidit cum Damasceno.*

(*a*) Cod. Μάρχου. (*b*) Ita cod. sed arbitror scribendum ἐκ τοῦ α. (*c*) Ita in cod. citantur coniunctim hi tituli.

ΤΙΤΛΟΣ Α.

Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως καὶ κατασκευῆς· καὶ ὅτι περ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον ἡ θεόπνευστος φησὶν γραφή· καὶ μὴ προϋπάρχειν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος· καὶ ὅτι ταύτην τὴν σάρκα ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς ταῖς ἀχράντοις αὐτοῦ χερσὶν, καὶ αὐτῇ ἐνεφύσησεν πνεῦμα ζωῆς, καὶ οὐ καθάπερ φασὶν οἱ αἱρετικοὶ, τοὺς δερματίνους χιτῶνας εἶναι τὴν σάρκα (1).

Ἀπὸ τῆς γενέσεως. Εἶπεν ὁ Θεὸς, ποιήσωμεν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. – Καὶ μετὰ βραχύ. Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.

Σχόλιον. Ὁ ἀναγινώσκων τοῦτο ἐμφρόνως πῶς ἀρχὴν συστάσεως δίδωσιν τῷ ἀνθρώπῳ Θεὸς ἐν τῷ λέγειν ποιήσωμεν· περὶ γὰρ μέλλοντος δημιουργηθῆναι τὸν λόγον ποιεῖται, καὶ οὐχὶ περὶ προϋπάρχοντος· τὸν δὲ τῆς δημιουργίας τρόπον ἐπεξηγεῖται ἡμῖν ἀκριβῶς ὁ θεοδίδακτος Μωϋσῆς λέγων οὕτως.

Ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὴν πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

Σχολ. Τί πρὸς ταῦτα φήσουσιν τῷ Μωϋσεῖ αἱρετικῶν καὶ λογολέσχων παῖ-

TITULUS I.

De hominis creatione et opificio; et quod hominem secundum Dei imaginem factum inspirata divinitus scriptura dicat; minime vero anima corpore sit antiquior: et quod hanc carnem puris manibus suis compegerit e terra Deus, eique spiritum vitae indiderit; non autem, ut aiunt haeretici, pellicearum tunicarum nomine caro intelligenda sit.

Ex genesi (I. 26.) " Dixit Deus, faciamus hominem secundum imaginem et si-
" militudinem nostram. – Et paulo post. – Fecit Deus hominem; secundum ima-
" ginem Dei fecit ipsum; masculum et feminam creavit eos.

SCHOLION. Intelligat prudenter lector, quomodo humanae creationis initium Deus innuat, dum ait faciamus. Quippe loquitur de re mox creanda, non de iam existente. Tum vero creandi rationem accurate nobis a Deo edoctus Moses his verbis narrat.

" Creavit Deus hominem de terrae pulvere, atque in eius faciem vitae spiri-
" tum flatu immisit; evasitque homo anima vivens ".

SCHOLION. Quidnam his respondebunt mosaicis verbis haeretici homines ac

(1) Sermo est contra Origenem, cuius error circa pelliceas primorum parentum tunicas recitatur in eius operibus ed. Maur. T. II. p. 29, nec non passim in catenis tum editis tum mss. vaticanis. Et quidem de his pelliceis tunicis loquuntur Hieronymus epist. LI. 5; Nazianzenus or. XXXVIII. T. I. p. 619; Photius in amphiloch. quaestione inedita LXX, Nazianzenum iuxta orthodoxam sententiam explicans, qui prope ad Origenis errorem declinare videbatur; Methodius apud Epiphan. ed. Petav. T. I. p. 566; ne alios complures auctores laudem.

δες; οἱ μὴ τῇ γραφῇ τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἐξακουσθῆναι διδάξαντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν παρηφθαρμένον αὐτῶν σκοπὸν τὴν διάνοιαν τῶν γραφῶν διαστρέφοντες· φάσκοντες τὴν μὲν ψυχὴν προϋπάρχειν τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα τοὺς δερματίνους εἶναι χιτῶνας· εἰπάτωσαν σοφοὶ παρ' ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες, εἰ οἱ μετὰ τὴν παράβασιν γεγονότες ὑπὸ Θεοῦ δερμάτινοι χιτῶνες, ὑπάρχει τοῦτο ἡμῖν τὸ σῶμα, τί τὸ πρὸ τῆς παραβάσεως χερσὶν Θεοῦ διαπλασθὲν ἐκ τῆς γῆς, καὶ τὸ θεῖον δεξάμενον ἐμφύσημα, ὃ δὴ λέγεται ψυχή; ἔπειτα μετὰ τὴν παράβασιν πρὸ τῶν δερματίνων χιτώνων ἐν τῇ ἀποφάσει ἀκούσας (a), γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ; τί δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐξ Ἀδὰμ διάπλασιν, ἤτοι ἀφαίρεσιν τῆς γυναικὸς λέξουσιν; μετὰ τὴν παράβασιν καὶ ἐκ τῶν δερματίνων χιτώνων ἡ πλευρὰ τοῦ Ἀδὰμ ὑπὸ Θεοῦ εἰς γυναῖκα, ἢ πρὸ τῆς παραβάσεως, καὶ οὐκ ἐκ τῶν δερματίνων χιτώνων; καὶ εἰ μὲν συντίθενται καὶ παραχωροῦσιν τῇ ἀληθείᾳ, δῆλον ὅτι πρὸ τῆς παραβάσεως φήσουσι γεγενῆσθαι, καὶ λέλυται αὐτῶν ἡ ἀλόγιστος φιλονεικία· σὰρξ γὰρ ἐκ σαρκῶν καὶ ὀστοῦν ἐξ ὀστέων ἐλήφθη ἡ γυνή, καθὼς Ἀδὰμ μεμαρτύρηκεν· καὶ ἄλλοτε εἰ (b) δερμάτινοι χιτῶνες, καὶ οὐχὶ σὰρξ τοῦ Ἀδὰμ ἡ πρὸ αὐτῶν ὑποστᾶσα, οἱ δὲ δερμάτινοι χιτῶνες, ἡ σὰρξ τοῦ Ἀδάμ, οὗτοι δὲ μετὰ τὴν παράβασιν, μετὰ τὴν παράβασιν ἄρα καὶ ἡ γυνὴ δεδημιούργηται· καὶ πῶς τῷ ἀνδρὶ συγκατακρίνεται, ὡς τῆς παραβάσεως παραίτιος; ἀλλὰ ταῦτα μὲν ληρώδη καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐμβροντησίας ἄξια· βαδίσωμεν οὖν ἡμεῖς ἐπὶ τὰ ἑξῆς τοῦ λόγου (1), τοῖς φωσφόροις τῆς ἐκκλησίας καταλείψαντες τὴν τούτων καθαίρεσιν.

vaniloqui? qui nequaquam mentem suam sacris scripturis obaudientem exhibent, sed harum potius sententiam ad suas pravas opiniones detorquent; dum aiunt animam quidem ante corpus extitisse, ipsum vero corpus pellicearum tunicarum vocabulo designari. Dicant isti qui de sua sibi sapientia prudentiaque plaudunt; si quas Deus post peccatum circumposuit tunicas, hae corpus nostrum intelligendae sunt; dicant, inquam, quidnam sit illud, quod ante peccatum manibus Dei formatum de terra fuit, divinumque recepit flatum, qui flatus nimirum dicitur anima? Quid rursus illud, quod post peccatum, nondum factis pelliceis tunicis, audiit, terra es et in terram abibis? Quid praeterea dicent de mulieris ex Adamo creatione seu abstractione? Num post peccatum, ex pelliceis tunicis costa Adami in mulierem versa est? an potius ante peccatum et sine ullis pelliceis tunicis? Age vero si hi nobiscum consentient, veritatisque viribus cedent, constat eos haec ante peccatum facta dicturos; et sic stultissima ipsorum contentio sedabitur: caro enim ex carnibus, et os ex ossibus mulier extitit, uti Adamus testatus est. Et rursus, si pelliceae revera tunicae extiterunt, et non Adami ante illas caro; et si pelliceae tunicae caro Adami sunt; haeque esse coeperunt post peccatum; sequitur ut mulier quoque nonnisi post peccatum creata fuerit. Cur ergo haec cum viro condemnatur, ut peccati socia? Sed enim haec nugatoria sunt, atque ethnicae insaniae digna. Nos igitur reliquam sermonis partem persequamur, atque ecclesiae luminibus horum tenebras dispellendas sinamus.

(a) Ita cod. (b) Cod. εἰ.

(1) Hinc vides scholion hoc decerptum esse ex tractatu fusiore anonymi auctoris. Atque ego quidem auctores nominatim a Leontio laudatos cum editionibus contuli, ut videlicet editos praetermitterem, ineditos autem locos in dias luminis auras proferrem. Quis tamen nescit, fieri facile posse, ut locus aliquis, praesertim exiguus, quamquam fortasse editus, legentem et properantem lateat? quis item nescit titulos immo et auctores operum aliter interdum in codicibus quam in

Ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ κ. τ. λ.

Σχολ. Ἐρωτησάσθωσαν οἱ ἀντίθετοι τῆς ἀληθείας, πρὸ τῶν δερματίνων χιτώνων ταῦτα πέπρακται, ἢ οὔ; σαρκικὴ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ διάλεκτος καὶ παχεῖα, καὶ τῆς παραβάσεως πρεσβυτέρα· ἀλλ' ἴσασιν πάντως ὅτι πρὸ τῆς παραβάσεως, καὶ μυρίας εὑρήσουσιν ἑαυτοῖς τεχνολογίας· ταύτην δὲ βεβαιοῖ καὶ ἡ πρὸ τῆς τῶν δερματίνων χιτώνων περιβολῆς τῶν περιζωμάτων ἐπίνοια, ἣν οἱ χιτῶνες διεδέξαντο· σάρκα γὰρ κατ' ἀσχήμονα μέρη σαρκὸς ἔσπευσαν ἐπικαλύψαι ὅ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ· ὡσαύτως οἱ δερμάτινοι χιτῶνες δευτέρου βίου ἀρχὴ καὶ ῥυθμὸς γεγόνασιν τῷ Ἀδὰμ, τὴν κατακριθεῖσαν σάρκα ἐπικαλύπτοντες ἀντὶ τῶν φύλλων.

Τοῦ ἁγίου Ἱππολύτου Ῥώμης (1) ἐκ τῆς εἰς τὴν γένεσιν πραγματείας.

Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς. Τί δέ ἐστιν τοῦτο; ἆρα μὴ κατὰ τὴν τινῶν ὑπόνοιαν, τρεῖς ἀνθρώπους λέγομεν γεγονέναι, ἕνα πνευματικὸν, καὶ ἕνα ψυχικὸν, καὶ ἕνα χοϊκόν; οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ περὶ ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ πᾶσα διήγησις· τὸ γὰρ ποιήσωμεν, περὶ μέλλοντός ἐστιν· τὸ δὲ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ὥστε περὶ ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ

" Immisit Deus soporem in Adamum " etc.

SCHOLION. Interrogemus veritatis adversarios, utrum haec ante pelliceas tunicas facta sint, nec ne? Etenim Adamus de re carnea solidaque loquitur, quae peccato prior est. Atqui omnino sciunt adversarii, haec ante peccatum acta fuisse; nihilominus sexcentas sibi verborum technas comminiscentur. Rem confirmat zonarum quoque ante pelliceas tunicas excogitatio, ita ut tunicae zonis posteriores fuerint. Festinaverant enim Adamus et uxor eius carnem velare in partibus carnis propudiosis. Pelliceae pariter tunicae initium ac norma secundae vitae Adamo fuerunt, quae scilicet damnatam carnem foliorum loco texerunt.

S. Hippolyti romani ex opere in genesim.

Formavitque Deus hominem de pulvere terrae. Quid hoc rei est? num ut nonnulli suspicantur, tres homines factos dicemus, spiritalem unum, animalem alterum, tertium pulvereum? Minime gentium; sed de uno homine sermo est. Namque illa locutio *faciamus*, de re mox facienda dicta est; altera vero *fecit Deus hominem de pul-*

editionibus scribi? Quare mihi ne fraudi sit, siquod forte ἀποσπασμάτιον alicubi in libris obvium inter haec excerpta posuero. Vestigandi enim diligentius otio carui.

(1) Graecus auctor intelligit Ῥώμης ἐπισκόπου, *romani episcopi*; quem Graecorum frequentem errorem iam ego narravi in prolegom. p. XXXV. Porro Hippolyti commentarium in genesim extitisse docent fragmenta aliquot quae in catena ante hos annos Lipsiae edita occurrunt; quamquam hoc a Leontio prolatum, in illa desideratur. Locum eius commentarii prolixum recitat latine Hieronymus ep. XXXVI. 16. Alius est graece in parall. rupefucald. p. 787. Testimonia denique veterum de hoc Hippolyti opere collegit Fabricius in auctoris editione.

αὐτῷ ἡ διήγησις γίνεται· τότε γὰρ λέγει γενήσεσθαι, νῦν δὲ ποιεῖ, καὶ τὸ πῶς ποιεῖ διηγεῖται.

Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ῥώμης ἐκ τῆς θ ἐπιστολῆς (1).

Ἵνα καὶ γενώμεθα βουληθέντος αὐτοῦ, οὐκ ὄντες πρὶν γενέσθαι, καὶ γενόμενοι ἀπολαύσωμεν τῶν δι' ἡμᾶς γενομένων· διὰ τοῦτο ἐσμὲν ἄνθρωποι, καὶ φρόνησιν ἔχομεν καὶ λόγον παρ' αὐτοῦ λαβόντες.

Τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυρος ἐκ τοῦ μὴ προϋπάρχειν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος (2).

Τὰ περὶ τῆς θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τοῦ δευτέρου ἐξ οὐρανοῦ ἀνθρώπου
I. Cor. XV. 47. κατὰ τὸν μακάριον ἀπόστολον ἐν πρώτοις παραθέμενοι, ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα καὶ τὰ περὶ τοῦ πρώτου ἐκ γῆς χοϊκοῦ γεγενημένου ἀνθρώπου παραθέσθαι, πρὸς τὸ δεῖξαι ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ γενόμενον, κἂν μερικῶς ποτε ὁ ἔσω καὶ ὁ ἔξω ἄνθρωπος λέγεται· εἰ γὰρ κατὰ τὸν σωτήριον λόγον ὁ ποιήσας τὰ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσω αὐτὸς ἐποίησεν, ἀλλ' οὖν γε ἐφ' ἅπαξ καὶ ἐν καιρῷ, τουτέστιν ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε εἶπεν ὁ Θεὸς ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ὡς ἐκ τούτου εὔδηλον εἶναι ὅτι οὐκ ἀπὸ συνόδου

vero terrae, significat de uno eodemque homine verba fieri: ibi facturum se dicit Deus, heic facit, et qua ratione facit, scriptura narrat.

S. Clementis romani ex epistula nona.

Ut existamus per voluntatem eius, qui nulli eramus ante quam ille nos faceret: atque ut existentes fruamur bonis propter nos creatis. Idcirco homines sumus, et mentis atque rationis beneficio eiusdem compotes.

S. Petri episcopi alexandrini et martyris ex tractatu quod anima ante corpus non sit.

Quoniam in superioribus ea quae ad divinitatem atque humanitatem secundi pertinent caelestis hominis, ut beatus apostolus loquitur, exposuimus; necessarium putavimus ut primi quoque hominis de pulvere terrae formati res attingeremus; videlicet ut palam fiat, unum eundemque eodem tempore factum esse hominem; quamvis divisim quandoque dicatur interior homo et exterior. Si enim, ut ait sermo dominicus, qui exteriora fecit, idem interiorum quoque auctor est; sequitur ut creatio uno tempore coniunctim evenerit, id est eodem die, quo Deus ait faciamus hominem secundum imaginem nostram ac similitudinem. Quare hinc patet,

(1) Clementis romani non extat nisi prima ad Corinthios epistula et pars secundae. Et quidem in codice extat locus ex I. ad Cor. cap. 33, quem exscribere supersedeo, quamquam variat a lectione quae est edita apud Coteleriuin, nec non apud Damascenum parall. p. 310. Iam de epistula Clementis nona, quam heic citat Leontius, quid dicam? Num est ex illis clementinis epistulis, in quibus Hieronymus adv. Iov. I. 12. laudes virginitatis multo ampliores legebat, quam quae in editis duabus occurrunt? Illic locus nonae subsequitur in codice locum primae, quamquam ego nonae mentionem facere in indice oblitus fui.

(2) Constat id opus a Petro contra Origenem fuisse conscriptum. Habes autem Petri martyris aetatem sub Diocletiano alioqui cognitam, etiam apud chronicon a nobis editum p. 12.

ὡς προόντος τινὸς ἑτέρου καὶ ἀφ' ἑτέρου τόπου συνεληλυθότος γεγένηται· εἰ γὰρ τὰ ἄλλα ζῶα κατὰ κέλευσιν ἔμψυχα ἐξήγαγεν ἡ γῆ, πολλῷ μᾶλλον ληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χοῦς ἀπὸ τῆς γῆς δύναμιν ἔμψυχον ἔσχεν κατὰ βούλησιν καὶ ἐνέργειαν Θεοῦ.

Τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας καὶ ὁμολογητοῦ ἐκ τοῦ περὶ ψυχῆς κατὰ φιλοσόφων (1).

Ἀλλ' ἐπειδὴ σαφῶς ἴσασιν ἁλισκομένους, ἐντεῦθεν ἑαυτοὺς μεταβαλλόμενοι πλάττουσιν τὸ τῆς λήθης ὕδωρ, ὅ φασιν πίνοντας ἑκάστους τὰς τῶν εἰκότων βίων γεννήσεις ἀμνημονεῖν· ὅτι δὲ ταῦτα μυθώδη καὶ πόρρω φιλοσοφίας ἐστίν, οὐδεὶς τῶν εὖ φρονούντων ἔοικεν ἀγνοεῖν· τί γὰρ φαμὲν, ὦ Πυθαγόρα καὶ Πλάτωνες, αὐτοὶ τὸ ληθοποιὸν ὕδωρ πεπόκατε λαβόντες; ἢ τοὐναντίον ἐφύγετε λαθόντες; εἰ μὲν οὖν ὑμεῖς οἷοί τε (a) ἐγένεσθε τὸ τῆς πλάνης διαδράναι πόμα, πρόδηλοι πολλοί τινες· εἰ δὲ τὸν κοινὸν πᾶσιν ἀέρα σπασάμενοι τὸ τῆς λήθης ὕδωρ ἐπίετε χανδὸν, πῶς καὶ πόθεν μυθοποιεῖτε λαθόντες (b) περὶ ψυχῶν; πόθεν ὅλως ἴστε τὸ τῶν ῥεέθρων τούτων γένος; εἴ τε (c) γὰρ μὴ ἐπειράθητε τῆς χρείας αὐτῶν, ἀγνοεῖτε τὴν τῶν ὑδάτων ἀνάδοσιν· εἴ τε τῆς πείρας αὐτῶν ἔσω γεγονότες, λήθῃ τὴν μνήμην τῆς χρήσεως αὐτῶν ἠφανίσατε, καὶ τὴν γνῶσιν ἐξεπτύξατε· ἀλλ' εἰς ταύτην (d) βαρβαρώδη δεισιδαιμονίαν ἀτραπέντες ἐσφάλησαν αἰγυπτίοις χρησάμενοι καθηγέμοσιν (2).

non de consilii alicuius sententia, tamquam siquis antea extitisset atque alicunde convenisset, rem hanc esse peractam. Nam si cetera animalia Deo iubente tellus viventia extulit, quanto magis sumptus a Deo de terra pulvis vim animatam sortitus fuerit Dei voluntate atque efficacia?

S. Eustathii episcopi antiocheni et confessoris ex sermone de anima adversus philosophos.

Sed quia manifeste sentiunt se convictos; hoc omisso, confingunt lethes aquam, qua epota aiunt singulos oblivisci praeteritarum vitarum nativitates. Quod autem haec fabulosa sint, atque a philosophia abhorrentia, nemo prudens ut puto ignorat. Utrumne inquam, o Pythagora et Plato, obliviosam aquam reapse bibistis? an contra ignari vitastis? Quod si vos forte dolosam illam vitare potuistis aquam, utique et alii plures. Sin autem postquam communem hunc cunctis aerem respirassetis, oblivionis aquam rictu hiante traxistis, cur iam ignari de animarum natura deliratis? vel omnino undenam fluentorum id genus nostis? Nam si aquam non gustavistis, utique et eius fontem ignoratis: sin vero eam estis experti, utique iam oblivione potum quoque eius delevistis, ideoque et notitiam abiecistis. Sed reapse in hanc barbaram superstitionem, ducibus usi Aegyptiis, incauti inciderunt.

(a) Cod. εἰνταί. (b) Cod. λαβόντες. (c) Cod. εἶτα. (d) Cod. ταῦτα.

(1) Hoc Eustathii antiocheni opus laudat Theodoretus dialog. III op. in 8. T. IV. part. I. p. 134. et 233. *Item parall. rupefucald.* p. 752. Ceterum locus hic a Leontio prolatus non extat in praedictis libris.

(2) Reapse in aegyptiacis papyris atque anaglyphis ad ius manium pertinentibus videre est saepenumero animas mortuorum, quae lethaeos latices potant, vel iis a quodam numine irrorantur. Non itaque *vitae aqua*, ut nonnullorum interpretum sententia fert, sed potius *oblivionis fluenta* in his picturis intelligenda videntur,

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὅτι μὲν οὐκ εἰσὶν ἀγέννητοι αἱ ψυχαὶ (1), τοῦτο δείκνυσι σαφέστερον ἡ τῶν ἀρτιγόνων ἡλικία βρεφῶν· εἰ μὲν γὰρ ἅμα τῷ τεχθῆναι τὰ παιδία, τελείας ἐξῆπτο φρονήσεως, ἐξῆν ἴσως ὑποκρίνεσθαι τινὰς ἄνοιαν· εἰ δὲ λείπεται νοῦ καὶ λόγου καὶ συνέσεως, οὐκ ἄρα καθέστηκαν ἀγέννητοι τὴν φύσιν αἱ ψυχαί· σύμπαντες οὖν ἴσμεν ὅτι τοῖς τῶν σωμάτων ὄγκοις ἡ ψυχὴ συνεκτέταται διαρκῶς (2), οὐ μεγέθει μόνον ἢ βραχύτητι μελῶν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις τῆς γνώμης ἀναλογίαις (a)· ἐς ὅσον μὲν νεοπλα τυγχάνει ταῦτα τὰ βρέφη, πάσης μὲν παντάχως ἐννοίας ἀπορεῖ καὶ βουλῆς, ἠρέμα δὲ καὶ κατ᾽ ὀλίγον προϊόντα νοῦν τε καὶ φρόνησιν προσλαμβάνει καὶ λόγον· εἰ δὲ ταῦτα ἴδια μέν ἐστιν ψυχῆς, ἐκ περιουσίας δὲ τὰς κρείττους ἐπιδέχονται προσθήκας, ἄρα οὖν ὅτι συναυξάνει μὲν τῷ σώματι· καθάπερ δὲ τούτου λεληθότως ὑπαναλέγεται τὰς δυνάμεις, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ προκόπτουσα τὸν νοῦν (3)· ὅσοι δὲ μηδέποτε βαίνουσιν ἐπὶ τὸ ἄμεινον ἀλλὰ μωροὶ διαμένουσιν, δῆλον ὅτι λελωβημένου τινὸς μορίου ἀτελεῖς ἔχουσι τὰς ψυχάς, ὥσπερ οἱ τὴν φρενίτιδα ἀρρωστήσαντες νόσον. — Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. — Ἀμέλει καὶ τὸ τοῦ πρωτοπλάστου σῶμα σχηματισθὲν ἔκειτο νεκρὸν, ἀκίνητον, μέλλειν μὲν καὶ

Ex eodem sermone.

Quod animae non sint infectae, docet evidenter puerorum conditio recenter natorum. Si enim hi perfectam cum nativitate sortirentur prudentiam, liceret fortasse nonnullis stultam hanc opinionem tueri: nunc si mente, ratione, intellectu expertes sunt, haud mehercule infecta animarum natura est. Porro omnes scimus, cum corporis incrementis animae quoque explicationem perseveranter fieri, non solum quod adtinet ad membrorum latitudinem aut brevitatem, verum ad alias mentis proportiones. Quamdiu igitur teneri pueri sunt, intellectu et consilio carent: verumtamen sensim pedetemptimque aucti, mentem et intelligentiam recipiunt atque rationem. Quod si haec animae sunt propria, cum viribus autem corporeis augentur, iccirco id fit, quia cum corpore anima crescit: et sicuti huius latenter confiunt vires, sic etiam anima crescendo mentem lucratur. Siqui vero numquam meliore conditione fiunt, sed fatui remanent, constat his animam inesse imperfectam, cuius aliqua qualitas claudicat, veluti quibus phrenetis morbus implicitus est. - Et post pauca -. Etenim primi hominis figuratum corpus iacebat, mortuum, immotum;

(a) Cod. ἀλογίαις.

(1) Plato apud Tertullianum de anima cap. III. innatam et infectam animam vult. Et quidem Tertullianus graviter fallitur dum animae corporalitatem multis verbis propugnat. Ego vero Eustathii dicta intacta esse sino; auctores enim, ut ait Hieronymus, exhibendi sunt sine interpretis patrocinio. De his veterum circa animam opinionibus legendus est omnino Tertullianus op. praed., nec non Augustinus, et Gregorius nyssenus de anima, Nemesius de nat. hom. cap. II. III.

(2) Refutat sententiam hanc de animae incrementis Augustinus de anima lib. II. cap. XXI. XXII.

(3) Notissimum est metaphysicorum magistrorum ad haec responsum. Quippe anima, nisi corpori esset alligata, nihil eiusmodi pateretur; sed quum Dei providentia ac voluntate corpori interim sit addicta, actiones illius ac facultates ab organorum corporeorum diversa conditione pendent; pro quorum varia ratione modo melius modo deterius muneribus suis intra corpus anima fungitur. Legesis Gregorium nyssenum orat. de anima T. I. p. 71. T. II. p. 97. sqq.

ἁρμονίᾳ ῥερυθμισμένον ἄκρως, μορφῇ τε καὶ κάλλει κεκοσμημένον ἐμπρεπῶς· ἅτε δὴ καὶ παρ' αὐτῷ πλαστοῦ γεννηθὲν (a) τῷ Θεοῦ πρωτότυπον ἄγαλμα, καὶ τῆς θεσπεσιωτάτης εἰκόνος ἐκτυπωθὲν ἀφομοίωμα κράτιστον, ἀναίσθητον δὲ καὶ ἄφωνον καὶ ἄπνουν· ὡς δὲ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῷ δημιουργικῶς ἐνεφύσησεν ὁ Θεός, αὐτίκα τὴν κίνησιν εἴληφε· ἐξ ἐκείνου δὲ βαδίζει καὶ ἀναπνεῖ καὶ φθέγγεται, ἄρχει, λογίζεται, πράττει, διοικεῖ.

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐκ τῷ εἰς τὸν ριδ' ψαλμόν (1).

Ὁ κόσμος οὗτος αὐτός τε ἐστὶν θνητὸς καὶ χωρίον ἀποθνησκόντων· ἐπειδὴ γὰρ συνθετός ἐστι τῶν ὁρωμένων ἡ σύστασις, τὸ δὲ σύνθετον ἅπαν διαλύεσθαι πέφυκεν, οἱ ἐν τῷ κόσμῳ ζῶντες, μέρος (b) ὄντες τῷ κόσμου, ἀναγκαίως τῆς τῷ παντὸς φύσεως ἀπολαύομεν.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τῷ περὶ ἁγίου πάσχα (2).

Ἐποίησεν οὕτως τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός· καὶ ὡς Θεὸς ἀγαθὸς τοσοῦτον καὶ τηλικοῦτον ἐποίησεν ἄνθρωπον· μὴ γὰρ ὅρα αὐτῷ τὴν νῦν ἀβελτηρίαν, ἀλλὰ τὴν πρώτην φαντάζου κατάστασιν· καὶ γὰρ κατ' εἰκόνα αὐτὸν ἐποίησεν· καὶ ἵνα δείξῃ αὐτοῦ τὴν φύσιν τοῖς ἄστροις ἁμιλλωμένην ἐμφαίνει (c) ὅτι γυμνὸν ἔθηκεν ἐν

membris quidem et recta compage ordinatum, eximia specie decoraque pulchritudine ornatum: erat enim haec a Deo prototypa statua: hoc ab illa admirabili imagine expressum fuerat simulacrum; quod ceteroqui insensibile, mutum, exanimumque manebat. Ex quo autem in faciem eius vi creatrice insufflavit Deus, motum ilico recepit: atque exinde ambulat, spirat, loquitur, imperat, ratiocinatur, agit, negotia gerit.

S. Basilii ex sermone in CXIIII. psalmum.

Mundus hic et ipse periturus est, et moriturorum est sedes. Nam quia composita est aspectabilis haec structura; omne autem compositum, lege naturae dissolvi debet; nos qui in mundo vivimus, quum mundi pars simus, universae naturae conditione necessario utimur.

S. Athanasii ex sermone in sanctum pascha.

Sic Deus fecit hominem: scilicet ut Deus bonus talem tantumque fecit hominem. Neque enim spectare debes praesentem stoliditatem, sed primitivum illum statum mente complecti, cum Adamum secundum imaginem suam Deus fecit: quo tempore ut eius naturam sideribus parem ostenderet, significavit se hunc collocavisse nudum in

(a) Cod. γεννηθέντα. (b) Cod. μέρει. (c) Cod. ἐμφαίνε.

(1) Extant s. Basilii sermones pauci in aliquot psalmos. Periit tamen ille qui de psalmo CXIIII. disserebat.

(2) S. Athanasii duae extant de paschate homiliae, quam utramque maurini editores T. III. p. 454. spuriam iudicaverunt. Id nunc iudicium confirmatur ab hoc genuino fragmento, quod ad neutram e praedictis homiliis pertinet.

παραδείσῳ, στολῆς οὐ χρήζοντα· οὐδέπω γὰρ ὕβρις (a) συνηλήλυθει τῇ ὄψει, ἵνα σκέπης δέηται ὁ ἄνθρωπος· ἀλλ᾽ ἡ γραφὴ μαρτυρεῖ ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον καὶ ἔθηκεν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ· καὶ ὅτι γυμνοὶ ἦσαν καὶ οὐκ ᾐσχύνοντο· ἀλλ᾽ ὥσπερ ἥλιος καὶ σελήνη τῇ ἑαυτῶν γυμνώσει ἐγκαλλωπίζονται, οὕτω δῆτα καὶ οὗτοι ἠξιώθησαν τῇ φυσικῇ εὐπρεπείᾳ ἐνωραΐζεσθαι· τοσαύτην οὖν εὐεργεσίαν εἰς τοῦτο εἰσενηνοχάμενος ὁ Θεὸς, καὶ ἁβροδίαιτον αὐτὸν ἐν παραδείσῳ καταστησάμενος, τῶν δὲ παρ᾽ ἑαυτοῦ χαρίτων πλουσίως αὐτῷ μεταδοὺς, καὶ τὴν αὐτοῦ αἴσθησιν καὶ τὸ δίκαιον ἐπεζήτει, ὑπακοῇ τιμᾶσθαι τὴν χάριν ἐδίκαζεν· καὶ ἐπειδὴ ᾔδειν ὅτι ἀδύνατον αὐτῷ συμφυλαχθῆναι τὴν δωρεὰν, μὴ καταφυγῇ καὶ τιμῇ τι παρὰ (b) τὸν δεδωκότα Θεὸν, νόμον αὐτῷ φρουρὸν ὁρίζει τῆς φύσεως, ἵνα μνήμῃ καὶ θεραπείᾳ τοῦ νομοθέτου οἷα ἀγαθοῖς τισι φαρμάκοις φυλάττεται· καὶ ἀθανασίαν μὲν αὐτῷ φυλαττομένου τοῦ νόμου κατεπαγγέλλεται, θάνατον δὲ παραβαθέντος· ἀλλὰ τούτων οὕτως ἐχόντων, γέγονεν τὰ ᾀδόμενα, καὶ φθόνῳ διαβόλου πεισθεὶς παραβῆναι τὸν νόμον ὁ ἄνθρωπος φθαρτὸς γίνεται, καὶ ἐξωθεῖται τοῦ παραδείσου· καὶ λοιπὸν εἰς πλῆθος δοὺς, βίον κτηνώδη ἔζη, ἀθείας τε καὶ ἀκολασίας δοχεῖον ἐγένετο· καὶ διὰ τοῦτο προφῆται ἐβόων περὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀξίας καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἀναξιότητος· ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκεν (1), παρεσυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς.

paradiso, vestis non indigum: nondum enim propudiosa visio erat, ita ut velamine egeret homo. Quippe scriptura testatur a Deo hominem factum atque in paradiso collocatum; atque eos fuisse nudos neque erubuisse. Etenim ut sol et luna nuditate sua exornantur, sic etiam ambobus illis naturali sua pulcritudine nitere concessum fuit. Tantum igitur beneficium quum in hominem contulisset Deus, eique beatissimum vitae genus in paradiso attribuisset, suisque muneribus affluenter cumulavisset; gratum ab eo animum iustamque gratiam repoposcit, iussitque ut sibi obedientiam pro collatis beneficiis rependeret: quem ubi vidit fieri non posse ut donum id conservaret, ne is forte a domino aufugeret, atque alium quemvis praeter beneficum sibi Deum honoraret, custodem illi naturae legem adposuit, ut legislatoris memoria cultuque, veluti bonis pharmacis, conservaretur: et legem quidem servanti, immortalitatem; mortem vero, peccanti spopondit. His tamen ita se habentibus notissima illa evenerunt, nempe ut homo diaboli invidia illusus legem violaverit, mortalisque evaserit, paradisoque pulsus abierit. Deinceps numero auctus, beluinam vitam agitare coepit, et impietatis atque intemperantiae sentina quaedam evasit. Quam ob rem prophetae clamabant, priorem eius dignitatem consecutamque ignominiam spectantes: " homo quum in honore esset, non intellexit; comparatus est iumentis insipientibus, similisque illis visus est ".

(a) Cod. ὕβρε. (b) Cod. καταφυγὴν – περὶ.

(1) Vel *in eo non mansit*. Confer si lubet quae ego dixi de varietate hebraicae lectionis in psalmi XLVIII. explicatione, quam nuper catalogo papyrorum aegyptiacarum vat. attexui.

Τοῦ μακαρίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ κατὰ Διοδώρου (1).

Ἀλλ', ὦ σοφὲ φαίην ἄν, ψυχὴ μὲν καὶ σῶμα πρὸς ἀνθρώπου γένεσιν, καὶ οὐκ ἂν προανίσχει θατέρου θάτερος.

Ἐλευθερίου Τυανῶν ἐκ τοῦ κατὰ Ἀπολιναρίου κε κεφαλαίου (2).

Ἄνθρωπος γὰρ ἐκ ψυχῆς ὢν νοητῆς καὶ σώματος αἰσθητοῦ, μιᾶς ὑποστάσεως γνωρίζεται, διὰ τὸ μηδ' ἕτερον χωρὶς τοῦ ἑτέρου προάγουσαν ἔχειν ὑπόστασιν, μηδὲ σώζειν τὸν ὅρον τῆς φύσεως· κατὰ ταύτην μὲν ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαμβάνοντα, καὶ οὕτως εἰς τὸν βίον ἐρχόμενα· ἑνὸς δὲ ζώου φύσιν ἐργαζόμεθα.

Ἀντιόχου Πτολεμαΐδος ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἀδὰμ λόγου (3).

Τὰ μὲν ἄλλα τετράποδα ποιῶν ὁ θεὸς, μετὰ τῶν σωμάτων καὶ τὰς ψυχὰς παρήγαγεν· τὸν δὲ ἄνθρωπον πλάττων, πρῶτον κατασκευάζει τὸ τοῦ σώματος ὄργανον· καὶ τότε τὴν ψυχὴν δημιουργήσας ἐνέθηκεν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ

Beati Cyrilli alexandrini ex opere adversus Diodorum.

Atqui, o sapiens, inquam, anima et corpus ad hominis nativitatem pertinent, neque aetas alterutrius antiquior.

Eleutherii tianaei ex capite XXV contra Apolinarium.

Namque hominem anima intellectuali et corpore sensili praeditum, personam unicam esse scimus: quia neutra res sine altera vel praecedentem habet subsistentiam, vel natura dici potest. Hac enim ratione subsistentiam accepimus, sic in vitam processimus, atque unius animantis munere fungimur.

Antiochi ptolemaeensis ex sermone de Adamo.

Alia quadrupedia dum faceret Deus, una cum corporibus animas quoque faciendas curavit: verumtamen dum hominem fingeret, primum instruxit corporis organum; mox animam creatam indidit; ut hinc etiam praestantiam hominis significaret. Insu-

(1) Tribus omnino libris hoc opus (quod iamdiu periit) constitisse ait Liberatus brev. cap. X. Idem opus citatur a Leontio nostro etiam in libro de sectis act. IIII, nec non a Facundo defens. III. 3, et alibi (ut ab aliis observatum est) apud quem fragmenta aliquot latine recitantur; verum multo copiosiora item latine in concilio generali quinto ed. Coleti T. VIIII. p. 230. sqq. et 255. sqq; quo in tomo p. 234. utitur Cyrillus eadem dictione *o sapiens* ὦ σοφὲ, alloquens adversarium, Diodorum scilicet tarsensem, vel potius Theodorum mopsuestenum; namque adversus utrumque eodem opere decertavit Cyrillus, ut ipse diserte ait in concil. praedict. p. 266.

(2) Eleutherii aliud fragmentum citat Damascenus parall. p 315. Nunc e Leontio cognoscimus fuisse hunc tianaeum episcopum; quam rem Lequinius Damasceni editor nescivit, qui etiam ait novum esse hunc et inauditum in ecclesia scriptorem.

(3) De hoc Antiocho, qui saeculo quinto ineunte floruit, deque ipsius deperditis scriptis legatur Caveus. Hoc autem vaticanum fragmentum ab iis paucissimis differt, quae apud nonnullos auctores superesse docet idem Caveus; uti egomet legens comperi, nempe apud Theodoret. dial. II. ed. in 8. T. IV. part. I. p. 162;

δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνθρώπου· ἐπειδὴ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα καὶ τὰ κτήνη λυόμενα θανάτῳ, συναφανίζει τῷ σώματι καὶ τὴν ψυχήν· ἐκεῖ γὰρ αὐτῶν λέγει τὴν γένεσιν, ὅπου πάλιν ἔμελλεν τὸ πᾶν ἀφανίζεσθαι· τὸν δὲ ἄνθρωπον πλάσας, τὸ μὲν σῶμα ἀπὸ τῆς γῆς λαμβάνει, τὴν δὲ ψυχὴν ἐμφυσᾷ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Πλάττει τὸ σῶμα πρῶτον· καὶ πρῶτον ἄνθρωπος ἔλαβεν εἰκόνα νεκράν· καὶ τότε εἰκόνα ζῶσαν, καὶ ζῶντα χαρακτῆρα, καὶ ζῶσαν τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς ἐδέξατο· πρῶτος ἐδείχθη νεκρὸς, εἶτα ζῶν· πρῶτον ἔπλασεν σῶμα νεκρὸν, εἰς ὃ ἔμελλεν καταλήγειν ὁ ἄνθρωπος· εἶτα ὅτε ἀπετέλεσεν τὸ νεκρὸν σῶμα, τότε ἀπέδωκεν ζῶντα τὸν χαρακτῆρα· καὶ οὐ ποιεῖ τὴν ψυχὴν πρὸ τοῦ σώματος, ἵνα μὴ γένηται αὐτόπτης τῶν γινομένων· οὐ ποιεῖ τὴν ψυχὴν παρεῖναι τῇ δημιουργίᾳ, ἵνα μὴ καυχήσηται ὡς συνεργὸς τοῦ Θεοῦ.

Γενναδίου Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τοῦ πρὸς Παρθένιον δευτέρου λόγου (1).

Οὐκ ἂν εὕροι τις τὴν φύσιν μᾶλλον ἧττον ἐν τῷ κτιζομένῳ παρὰ τὴν τοῦ κτίσαντος· ἔπειτα δὲ ἡ μὲν Ἐλισάβετ ἢ εἴ τις οὖν γυνὴ κωλύεται καὶ τὴν ψυχὴν ἀπογεννᾷν σὺν τῷ σώματι· πρῶτον μὲν ὅτι δευτέρα τῆς σαρκὸς ἡ ψυχὴ τὴν ὕπαρξιν εἴληφεν καὶ οὐκ ἄλλοθι· δεύτερον δὲ ὅτι τὴν ὑπόστασιν τῷ σώματι περιγράφεται, ὡς καὶ τοὺς τόπους συνμεταλλάττειν αὐτῷ· καὶ μήπω μὲν ἐκ μήτρας προελθόντων τῶν βρεφῶν συγκατεῖρχθαι τῷ σώματι καὶ αὐτάς· ἀποτεχθέντων δὲ, ὁμοίως (a) ἀπολελοιπέναι τὴν μήτραν τῷ σώματι.

per cum cetera animalia beluaeque morte solvuntur, animam quoque cum corpore Deus destruit. Horum quippe naturam ex illo elemento sumpserat, in quod rursus ea omnis resolvenda erat. Sed enim hominem formans, corpus utique de tellure cepit, ipsam tamen animam flatu inspiravit. – Et paucis interiectis. – Finxit primo corpus: et sic homo principio mortuae imaginis instar fuit; mox vero imago vivens, vivaque forma evasit, vimque animae vivam recepit. Principio visus est mortuus, deinde vivens homo fuit. Initio mortuum Deus finxit corpus, in quod videlicet desiturus aliquando homo erat: mox ubi mortuum illud corpus absolvit, viventem demum characterem impressit. Non facit animam ante corpus, ne ipsa rerum quae fierent spectatrix sit: neque rursus animam, dum corpus creatur, adesse vult, ne forte glorietur ut divini operis particeps.

Gennadii constantinopolitani ex secundo ad Parthenium sermone.

Procreati procreantisque naturam nonnisi eandem plus minus deprehendere est. Tum Elisabetae, vel cuivis alii feminae, interdictum fuit quominus sive animam sive corpus generaret: primum quidem, quia nonnisi post corpus anima subsistentiam accipit, et non alibi: iterum quia subsistentiam corpore limitatam habet; ita ut loca etiam cum eo commutet. Quare pueris nondum utero egressis, animae item cum corpore illic concluduntur; his vero in lucem editis, pariter animae uterum cum corpore deserunt.

(a) Cod. ὁμοίως ὡς.

concil. ephes. ed. Coleti T. IV. p. 691; caten. in Ioh. p. 445. Neque tamen dubito quin hic postremus catenae evangelicae locus ex eodem sermone de Adamo decerptus fuerit.

(1) Hunc ipsum Gennadii titulum vidit olim apud Leontium ineditum Sirmondus adn. ad Facundum defens. II. 4: Floruit autem Gennadius medio saeculo quinto.

Κλήμεντος ἐκ τῦ η στρώματος (1) .

Ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐποίησεν οὐ προόντας· ἐχρῆν γὰρ καὶ εἰδέναι ἡμᾶς ὅπου ἦμεν εἰ προῆμεν, καὶ πῶς καὶ διὰ τί δεῦρο ἥκαμεν· εἰ δὲ οὐ προῆμεν, τῆς γενέσεως αἴτιος μόνος ὁ Θεός· ὡς οὖν οὐκ ὄντας ἐποίησεν, οὕτως καὶ γενομένους σώζει τῇ ἰδίᾳ χάριτι.

Τοῦ μακαρίου Ἀντιπάτρου Βοστρῶν ἐκ τῦ κατὰ Ὠριγένους κεφ. ζ (2).

Ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· οὐ πρῶτον κατ' αὐτὸν νόας, καὶ ἐξ ἁμαρτιῶν ἀνθρώπους· ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ποιήσας ἀνθρώπους, ἐποίησεν ὡς ἡ τῦ κυρίου φωνὴ διδάσκει λέγουσα, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· συναμφότερον γὰρ ἐξ ἀρχῆς καταβληθὲν ὑπὸ τῦ Θεοῦ καὶ τὴν παρ' αὐτῦ τῆς αὐξήσεως εὐλογίαν ἐδέξατο· κατὰ τὸ εἰρημένον, εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς λέγων, αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε· ὅπερ οὐ λόγον ψιλὸν ἀκούομεν, ἀλλ' ἔργον ὁρῶμεν ἀποτελεσθὲν καὶ ἐνεργούμενον ἕως συντελείας αἰῶνος τούτου· καὶ

Clementis ex octavo stromatum libro .

Deus nos fecit haud ante existentes alioquin opus esset meminisse nos ubinam fuerimus , siquidem antea in rerum natura fuissemus ; et quomodo et quamobrem huc venerimus . Quod si antea non extitimus , ut'que creationis Deus unus auctor est. Ergo uti non existentes creavit , ita creatos servat gratia sua .

Beati Antipatri bostrensis e septimo contra Origenem capitulo .

Creator hominis initio masculum et feminam fecit eos : non, ut ait Origenes, mentes quasdam , et deinde natos e peccatis homines . Verum initio creans homines , fecit eos, ut vox dominica docet , masculum et feminam : uterque simul ab initio conditus a Deo , a quo item ut cresceret benedictionem accepit, secundum illud effatum : benedixit eis Deus dicens . crescite et multiplicamini : quem equidem haud vacuum sermonem fuisse intelligimus , sed in rem ipsam conlatum conferrique videmus usque

(1) Octavum stromatum librum vel omnino desiderari, vel, si verus est titulus eius qui extat , certe esse imperfectum, iamdiu critici docuerunt. Nunc libri octavi vaticanum hoc fragmentum habemus, addendum parallelis p. 643. 751.753. Contradicit autem, ut arbitror, Clemens alex. iis qui metempsychosin tuebantur, quam fabulam non aliunde quam ex Aegypto hausisse Pythagoram, tradit Diodorus siculus I. 98, quicum conferendi sunt Herodotus II. 123, et Origenes contra Celsum I. 20. 32. Quanta enimvero graeci poetae, philosophi, artificesque ab Aegyptiis mutuati fuerint, docent late Diodorus sic. I. 96. sqq, Herodotus II. 50. 58, Clemens alex. strom. I. 15. 16. VI 2. 4, Eusebius praep. ev. I. 6. III. 4. X. 4. sqq.

(2) Cognoscebatur Antipater medio saeculo quinto . Is autem hoc opere refutavit Eusebii caesariensis apologiam pro Origene, ut cognoscimus e concilii secundi nicaeni actione quinta , observante Caveo, ubi mediocre fragmentum recitatur (ed. Coleti T. XIII. p. 178). Ego vero mihi gratulor , qui apud Leontium particulam eius operis satis nobilem nactus sim ; neque hoc loco tantummodo , verum etiam infra, nempe sub littera δ, titulo XIII, contractiorem aliam ; quae pars utraque a fragmento in nicaena synodo laudato differt . Multo his maiora fragmenta proferuntur in parallelis rupefucaldinis apud Lequinium ; verum ea quoque a vaticanis diversa sunt .

*

ἐξ ἑνὸς αἵματος γεγενὸς πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, καὶ κατοικοῦν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς κατὰ τὴν ἀποστόλου φωνήν· οὐκ ἐξ ἁμαρτιῶν καὶ ἀπὸ πτώσεως πληθυνθὲν, ὡς ἡ τούτων διδάσκει γραφὴ, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ εὐλογίας ὡς ὁ προφήτης ἐδήλωσεν· εἰ γὰρ ἐκ παραβάσεως καὶ ἐκ τῆς τοῦ καλοῦ ἀποψύξεως τὸ τῶν ἀνθρώπων πληθύνεται γένος, οὐκ εὐλογία ἀλλὰ κατάρα μᾶλλον ἂν δικαίως λεχθείη· καὶ οὐκ ἐξ ἑνὸς αἵματος ἀνθρώπου, ἀλλ᾽ ἐκ πολλῶν καὶ ὑφ᾽ ὅσων τὴν ἀπόρρευσιν συνέβη γενέσθαι συνέστησαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· οὐ γὰρ δὴ χώραν ἔξῃ ἢ ἑνὸς μόνου ὑπὸ δύο πρὸ τῶν ἀποῤῥευσάντων καὶ καταδικασθέντων τοῖς σώμασιν ἢ (a) μετὰ τοῦτο ὅτε καὶ ἡ πεῖρα φοβεῖν ἠδύνατο, τοσαύτας λέγειν ἀποῤῥεῦσαι μυριάδας, ὥστε κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· εἰ δὲ πολλῶν ἀποῤῥευσάντων ὑφ᾽ ἓν, εἷς μόνος τέως εἰς σῶμα κατεδικάσθη, οὐδαμῶς ἡ παρ᾽ αὐτῶν ἀπαιτουμένη τοῦ θεοῦ δικαιοκρισία δύναται σώζεσθαι, εἰ πολλῶν ἀξίων τῆς τοιαύτης ὑφ᾽ ἓν γεγονότων τιμωρίας, εἷς μόνος ἐν τῷ τέως κατεδικάσθη τῇ σαρκὶ ἐνδεθῆναι, τῶν ἄλλων ὑπερθεμένου τὴν τοιαύτην τιμωρίαν· εἰ δὲ ἄλλό τι νοῆσαι θελήσουσι τόν τε Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔαν, πρῶτον μὲν ἐναντιοῦνται τῷ ἐκκλησιαστικῷ κηρύγματι, μηδὲν ἄλλο κηρυττούσης τῆς ἐκκλησίας περὶ αὐτῶν ἢ ὅτι πρῶτοι καὶ μόνοι γεγόνασιν ἄνθρωποι, καὶ ἐξ αὐτῶν πᾶν τῶν ἀνθρώπων συνέστηκεν γένος· ὥσπερ οὖν καὶ αὐτοὶ (b) ὡμολόγησαν, καθὰς καὶ εἰς ἄλλους παρεθέμεθα αὐτοὺς λέγοντας, ὅτι διδάσκει τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ὅτι τῶν ἀπὸ κτίσεως καὶ κατασκευῆς κόσμου δικαίων θεὸς Ἀδὰμ, Σὴθ, Ἐνὼχ, Ἀβραάμ· ἔπειτα δὲ καὶ ἑαυτοῖς ἐναντίοι εὑρίσκονται· τὸν γὰρ Ἀβραὰμ ἄνθρωπον [εἶναι] ἡγοῦνται, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἔθνος κατὰ τὴν ἱστορίαν νοοῦσιν ὁμοίως ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντας ἀνθρώπους. εἴ τι δ᾽ ἂν οὖν περὶ τοῦ Ἀδὰμ ἀλληγορῆσαι θελήσουσιν, ὁ αὐτὸς κατὰ πάντα

ad huius saeculi consummationem. Quippe ex uno sanguine omne genus propagatum fuit, quod universae terrae faciem occupat, ut ait apostolus; haud sane peccatis lapsuque in culpam numero auctum, ut horum scripta tradunt; sed Dei benedictione, uti nos propheta certiores facit. Nam si ob culpam bonique defectum augeretur hominum genus, illa quidem non benedictio dicenda foret sed potius maledictio: neque ex unius hominis sanguine, sed multorum, quotquot in culpam lapsus fieri contigisset, humanum genus conflatum hi adfirmarent. Neque enim probabiliter dici posset, vel uno tantummodo in duabus personis constituto, antequam prolaberentur atque ad corpora damnarentur; vel post id, quando iam experientia terrorem iniecerat, tot myriadas esse prolapsas, quae universam terram incolis frequentaverint. Vel si multis simul prolapsis, unus tantummodo tum ad corpus damnatus fuit, nequaquam iustum illud, quod ipsi volunt, Dei iudicium in integro est: si quidem multis simul poenam eiusmodi promerentibus, unus tamen ad carnis vincula recipienda damnatus fuit, Deo ceteris poenam eiusmodi condonante. Quod si pro Adamo et Eva aliud quid intelligere malunt; primum quidem ecclesiasticae doctrinae adversantur; quandoquidem ecclesia hos nihil aliud fuisse docet, quam primos solosque homines, atque ex iisdem universum genus esse propagatum: id quod vel ipsi fatentur; quorum alibi nos verba in medium protulimus dicentium, doceri aperte in evangelio quod a mundi condita et constitutione Deus iustorum sit, Adami, Sethi, Enochi, Abrahami. Praeterea hos secum ipsos pugnare comperimus. Namque Abrahamum existimant hominem; gentemque ex eo prout in historia est procreatam, credunt pariter esse homines ex illo oriundos. Atqui si Adamum in allegoriam

(a) Deest ἢ. (b) Cod. αὐτοῖς.

ἁρμόσει λόγος, περί τε τοῦ Σὴθ, τοῦ Ἐνὼχ, τοῦ Νῶε, τοῦ Ἀβραάμ· συντόμως δὲ εἰπεῖν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἡμῶν τε αὐτῶν· καὶ εὑρισκόμεθα πάντες ἄλλο τι καὶ οὐκ ἀλήθειαν ὄντες· εἰ γὰρ μὴ ὁ Ἀδὰμ ἄνθρωπος ἐξ οὗ (a) καθεξῆς ἐσμεν, δῆλον ὅτι οὐδὲ οἱ καθεξῆς· τῆς γὰρ αὐτῆς ἀκολουθίας ὁ προφήτης λαβόμενος, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τοῖς πᾶσιν τάξιν ἐπέθηκεν ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν λαβοῦσιν, ὡς ἡ παρ' αὐτοῦ συγγραφεῖσα ἱστορία δηλοῖ· ᾗ τινι καὶ ὁ θεῖος εὐαγγελιστὴς κατακολουθῶν, τὸ τῆς ἱστορίας ἀληθὲς ἐβεβαίωσεν, ἀρξάμενος ἐν τῇ κατὰ τὸν δεσπότην χριστὸν γενεαλογίᾳ ἀπὸ τοῦ Ἰωσὴφ, ὃς πατὴρ κατὰ σάρκα τοῦ δεσπότου χριστοῦ ἐχρημάτισεν· ἔπειτα ἀνωτέρω χωρῶν καὶ τοὺς ἑκάστους γεννήτορας καταγράφων, ἦλθεν διὰ πάσης τῆς ἱστορίας καθεξῆς τῇ μωσαϊκῇ παραδόσει χρησάμενος· καὶ διὰ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἐνὼχ ὁδεύσας, ἐπ' αὐτὸν ἔφθασεν τὸν Ἀδὰμ, κἀκεῖθεν ἐπὶ τὸν πάντων δημιουργὸν, τοῦ Ἐνὼς, τοῦ Σὴθ, τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ· μηδὲν ἀλληγορίας λείψανον περὶ τὰς διαδοχὰς καταλείψας, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀποδείξας τάξιν, ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ μέχρι τοῦ Ἰωσὴφ, δῆλον δὴ ὅτι ἡ αὐτὴ σώζεται ἀκολουθία καὶ μέχρις ἡμῶν· Ποῦ οὖν χώραν ἔξει τὸ ἀποῤῥεύσαντας τοὺς νόας πεσεῖν εἰς τὴν τῶν σαρκῶν ἔνδεσιν, ἐν αἷς τὸ τῶν ἡδονῶν ὡς φασὶν ἐμφωλεύει σμῆνος; οὐ γὰρ δυνατὸν ἢ ἕνα μόνον τότε ἀποῤῥεύσαντα λέγειν τῆς τοιαύτης ἄξιον ὡς αὐτοὶ λέγουσιν καταδίκης γενέσθαι· ἢ πολλῶν ἀποῤῥευσάντων ἕνα μόνον καταδικασθῆναι, καὶ εὐλογίαν τὴν αὔξησιν λαβεῖν παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· πάντως γὰρ ἐγίνωσκον οἱ μὴ καταπεσόντες, οἱ καὶ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν, τὴν γενομένην καταδίκην, καὶ ἀσφαλεστέρους ἑαυτοὺς ἐποίουν εἰς τὸ μὴ καὶ αὐτοὺς καταπεσεῖν· καὶ οὐχὶ μετὰ τὴν γνῶσιν τῆς τιμωρίας τοσαύτη ἐπιδο-

trahere voluerint, par omnino ratio erit Sethi quoque, et Enochi, et Noachi, et Abrahami, nec non ut breviter dicam, reliquorum prophetarum et apostolorum, nostrum denique ipsorum: atque ita omnes aliud quid esse, praeter id quod revera sumus, deprehendemur. Nam si forte Adamus, a quo singillatim sumus, homo non est; constat ne posteros eius quidem hac esse natura. Namque hanc seriem propheta persequens, unam atque eandem dixit cunctorum conditionem qui ab eo duxerunt originem; id quod historia ab ipso scripta declarat: cui semitae divus quoque evangelista insistens, historiae eius veritatem confirmavit, dum Christi domini genealogiam a Iosepho exorsus est, qui Christi domini secundum carnem pater appellabatur: tum sursum pergens, singulosque patriarchas enumerans, universam historiam secundum Mosis traditionem percurrit, perque Abrahamum atque Enochum transiens, ad ipsum usque Adamum pervenit; a quo demum ad omnium creatorem; dum ait, qui Enochi, qui Sethi, qui Adami, qui Dei. Iamvero quia nullum allegoriae vestigium in his successionibus Lucas impressit, sed unam eandemque seriem ostendit ab Adamo usque ad Iosephum, prorsus constat eandem esse stirpis consequentiam usque ad nos. Qui igitur probari sententia potest, quod peccatrices mentes ad carnis societatem delapsae fuerint, in quibus voluptatum, ut aiunt, copia latitat? Non enim fieri potest ut vel una mens peccans, tantam prout ipsi aiunt, poenam merita fuerit; vel ut multis peccantibus una damnata fuerit, atque haec benedictionem crescendi a Deo acceperit. Nam profecto aliae mentes nondum lapsae, quae in ministerium eorum mittuntur qui hereditatem capient salutis, hae inquam inflictam sententiam rescivissent, eoque magis cavissent, quominus et ipsae in culpam inciderent: neque sa-

(a) Cod. οἷς ὁ.

σις τῶν καταπιπτόντων ἐγίνετο· εἰ γὰρ οὐκ ἐγίνωσκον, πρῶτον μὲν ζητήσεως ἄξιον, πῶς ἐκείνων μὴ γινωσκόντων, γινώσκουσιν οὗτοι; ἔπειτα μέν τοι, πῶς εἰς διακονίαν ἀπεστέλλοντο, μὴ εἰδότες τίς ἡ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους οἰκονομία; πῶς δὲ εἰκὸς πολλῶν ὁμοῦ πεπτωκότων, τοσαύτην γενέσθαι τὴν ἐπίδοσιν τῶν ἀνθρώπων, ὡς μὴ ἐκ πάντων, ἐξ ἑνὸς (a) δὲ αἵματος, πληρῶσαι πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, καὶ καταδίκην τὸ πρᾶγμα καλεῖν; καὶ ταῦτα ἐν ἐπαγγελίαις τοῦ Θεοῦ καὶ δωρεαῖς τοῦ τῆς πολυγονίας καὶ πολυτεκνίας κειμένου παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, ὡς δείξομεν σὺν Θεῷ διὰ τῶν ἐν αὐτῇ σημαινομένων ἁγίων, ταύτην δωρεὰν καὶ φιλοτιμίαν τοῦ Θεοῦ οὖσαν εἰδότων, καὶ εὐχῆς καὶ μακαρισμοῦ ἀξίαν κρινόντων τὴν τεκνογονίαν, κατάρας δὲ καὶ ὀνειδισμοῦ τὸ μὴ ἀξιωθῆναι τεκνογονίας· πρῶτον μὲν ὅτι Ἀδὰμ ἐγέννησεν κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· καὶ οὐκ εἶπεν ἀπέῤῥευσεν κατὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ εἰκόνα, ἀλλ' ὅτι Ἀδὰμ ἐγέννησεν· καὶ ἡ μήτηρ πάντων ἡμῶν Εὔα χαρᾶς καὶ εὐχαριστίας ῥήματα ἀπεφθέγξατο εἰποῦσα, ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Σὴθ φησίν, ἐξανέστησέν μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν· οὐκ ἂν δὲ ὁ προφήτης κατέγραφεν ταῦτα οὕτως, εἴπερ καταδίκην καὶ πτῶσιν ἐγίνωσκεν εἶναι τὸ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον· οὔτε δὲ πάλιν ὁ Ἐνὼχ ὁ καὶ τῆς τοῦ θανάτου πείρας δι' ἄκραν ἀρετὴν ἔξω γενόμενος, ἤρχετο ἐπὶ τὸ τεκνῶσαι, εἴπερ ἐγίνωσκεν καταδίκην καὶ οὐκ εὐλογίαν παρὰ Θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχειν γένος· εἰ δὲ Ἐνὼχ οὐκ ἐγίνωσκεν, καί τοι δι' ἄκραν μετατεθεὶς ἀρετήν τε καὶ γνῶσιν, πῶς ὑμεῖς ὑπὲρ ἐκείνων ἐγνώκατε; τί δὲ καὶ ὁ μέγας Ἀβραὰμ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπωδύρατο φάσκων, δέσποτα τί μοι δώσεις; ἐγὼ δὲ ἀπολύομαι ἄτεκνος· καὶ μο-

ne evenisset, ut post vindictae notitiam, tantus numerus reorum fieret. Quod si forte illae rem non noverunt, primum quidem merito quaeritur, cur quod illae ignoraverint, origeniani sciant? Deinde cur in ministerium mittebantur, si res humanas minime compertas habebant? Denique haud credibile est, multis simul lapsis, tantum evenisse hominum incrementum, ita tamen ut non ex omnibus, sed ex uno sanguine, terrae superficies frequentata incolis fuerit; easque res damnationis nomine nuncupetur; quamvis fecunditatem et liberorum copiam in Dei promissionibus ac beneficiis sacra scriptura ponat: quod Deo favente ostendemus e sanctis ipsis commemoratis apud eam viris, qui rem huiusmodi donum Dei optabile esse noverunt, et precibus ac gratulationibus copiam sobolis, maledictis autem et conviciis sterilitatem, prosequendam censuerunt. Primum quidem quia Adamus genuit secundum similitudinem et imaginem suam: non autem scriptura dixit lapsum Adamum secundum imaginem, sed genuisse. Tum etiam mater omnium nostrum Eva gaudii et gratiarum actionis verba protulit dicens, adquisivimus hominem per Deum. Item in Sethi nativitate ait: excitavit nihi Deus germen aliud pro Abele, quem interemit Cainus. Mehercule haud ita propheta scripsisset, si hominis procreationem peccati ac damnationis loco habuisset. Neque rursus Enochus ille, qui virtutis suae merito mortem vitavit, ad gignendum accessisset, si forte scivisset poenam esse, non Dei benedictionem, humani generis existentiam. Quod si nihil huiusmodi Enocho innotuit, qui ob suam summam virtutem atque sapientiam translatus fuit, quonam pacto vos plura quam illi veteres comperta habetis? Cur autem magnus quoque Abrahamus coram Deo gemens aiebat, Domine quid mihi tribues? En ergo sterilis morior.

(a) Cod. ξένος.

μία ἕτερα ὅσα θεῖοι προφῆται μηνύουσιν, ὅτι δῶρον Θεοῦ καὶ οὐ καταδίκη τὸ πληθύνεσθαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, κατάρα δὲ τὸ ἐλαττοῦσθαι· καθὼς ἐπὶ τῇ τοῦ Ἀβραὰμ ἤγουν τῆς Σάῤῥας ὕβρει γενομένῃ παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ δηλοῦται, τὸ κατ' ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπικλεισθῆναι πᾶσαν γονήν, ὥς φησιν, ὅτι συγκλείων συνέκλεισεν κύριος πᾶσαν μήτραν ἐν τῷ οἴκῳ Ἀβιμέλεχ ἕνεκεν Σάῤῥας τῆς γυναικὸς Ἀβραάμ· καὶ ἄλλα πολλά. Ὅτι δὲ οὐδὲν τούτων τῆς ἱστορίας ἀναιρεθῆναι, καὶ ἄλλό τι νοηθῆναι παρὰ τὸ κείμενον δύναται, πρόδηλον ἅπασιν· εἰ δὲ μή γε οὔτε Μωϋσῆς ἀπόγονος τοῦ Ἀβραὰμ ἄνθρωπός τις γέγονεν, οὔτε λαὸς ἐξ Αἰγύπτου δι' αὐτοῦ ἐξελήλυθεν. Καὶ μεθ' ἕτερα. Ἐπανελθὼν μὲν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον, θαῦμα γάρ πως οὐκ ἔστησαν τῆς τοσαύτης φορᾶς (a) καταπίπτοντες μέχρι τοῦ νῦν· ἀλλὰ τῶν ἐθνῶν εὐθηνούντων, εὐθηνεῖ καὶ τὰ τῆς τῶν νοῶν καταπτώσεως εἰς ἀνθρώπους· ἀσθενούντων δέ, ἀσθενεῖ καὶ τὰ τῆς καταπτώσεως· τί γὰρ ἄρα καὶ νοῆσαι δυνατόν, ὅτι ἡ τῶν νοῶν ἀπόῤῥευσις πρὸς γάμους συνωθεῖ τοὺς ἀνθρώπους; ἢ ἡ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς γάμους καταδρομὴ τὴν ἐκείνων ἐργάζεται ἔκπτωσιν, ἵνα χώραν λάβῃ τὸ ἐκ τοῦ γάμου ἀποτέλεσμα; καὶ πότερον συνεισέρχονται τῇ ἀποῤῥεύσει τοῦ σπέρματος οἱ καταπεσόντες νόες; ἢ ὕστερον εἰς τὴν γυναικείαν γαστέρα εἰσκρίνονται; καὶ εἰς γῆν ἄρα διάγουσιν παρατηροῦντες; ποῖος γάμος γίνεται ἵνα εἰσέλθωσιν ἐν τῇ μήτρᾳ, ἢ ἀπ' οὐρανῶν πρὸς ὥραν χαλῶνται; ὅτι μὲν ἐν μήτρᾳ ψυχοῦνται, δῆλον γὰρ ἐκ τοῦ τίκτεσθαι, οὐδὲ ἧττον καὶ ἀπὸ τοῦ νομοθέτου λέγοντος ἄνθρωπον εἶναι τὸ ἐξεικονισμένον ἔμβρυον, καὶ θανάτου ἔνοχον εἶναι τὸν ἐκτρῶσαι τοῦτο παρασκευάσαντα· καὶ εἰ μὲν ἐπὶ γῆς διάγουσιν αἱ ψυχαὶ πρὸ τοῦ σωματωθῆναι ἐν τῇ γυναικείᾳ μήτρᾳ, ποῦ οὖσαι ἄρα, καὶ τί ποιήσασαι. καὶ πῶς οὖσαι; καὶ πότερον ἀσώματοι ἔτι νόες ὑπάρχουσαι παραγίνονται εἰς τὴν γῆν, ἢ ἕτερον πρῶτον λαβοῦσαι σῶμα; καὶ εἰ μὲν ἀσώματοι, ἔτι

Sexcenta alia sunt, quibus sacri prophetae significant, dono non autem vindicta Dei genus augeri humanum: maledictione vero minui; veluti innotuit quum Abrahamo vel potius Sarae Abimelechus iniuriam intulit: quo tempore Dei furor genituram omnem impedivit, ut ait scriptura: "claudendo clausit Dominus omnem vulvam in Abimelechi domo propter Abrahami coniugem Saram". Multa eiusmodi exempla sunt. Quod autem nihil ex historia delere, nec aliud quidvis praeter id quod legitur cogitare liceat, palam cunctis est. Alioqui neque Moses Abrahami nepos inter homines aliquando versatus esset, neque populus Aegypto exisset. - Et post alia -. Ut ad propositum revertar; mirum, inquam, est quod a tanti impetus lapsu nondum destiterint; et quod exuberantibus populis, mentium quoque exuberet inter homines lapsus: et quod illis rarescentibus, harum quoque rarescat lapsus. Qui vero discerni potest, utrum mentium lapsus exstimulet ad nuptias homines? an potius hominum ad nuptias concitatio, mentium lapsum provocet ut nuptiarum opus compleatur? Et num cum seminis fluxu delabantur mentes, ac deinceps femineum uterum subeant? num in terra semper versentur? quanam nuptiali ratione vulvam ingrediantur? num e caelo ad temporis punctum se demittant? Nam quod foetus in vulva animetur, in partu demum cognoscitur, itemque ex legibus, quae figuratum foetum instar hominis habent, mortisque reum agunt qui abortum dolo malo fecerit. Quod si animae in terra versantur ante quam in feminea vulva corporibus induantur, ubinam eae sunt? quid agunt? quomodo se habent? Num incorporeae et adhuc mentis speciem gerentes in orbem veniunt, an alio iam corpore informatae? Porro si incorporeae sunt, utique mentis rationem tuentur, nullique corpori sunt implicitae.

(a) Infra scribitur φθορᾶς.

νόες εἰσὶν, μήπω σωματωθεῖσαι· εἰ δὲ μήπω ἐσωματώθησαν, ἔτι νόες εἰσὶν, γινώσκουσαι ὅτι ἀπ' οὐρανοῦ κατέπεσον, καὶ ὅτι εἰς σῶμα ἔχουσιν ἐνδεθῆναι, καὶ δύνανται ἐράσασθαι ἢ ἐπιθυμῆσαι εἰς τὸ τοιόνδε γένος σωματωθῆναι ἢ τήνδε μητέρα ἐκλέξασθαι· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴησαν ἀσώματοι, εἰ μὴ ταῦτα γινώσκουσιν· εἰ δὲ ἐν σώματί τινι ὑπάρχουσιν τῆς πρώτης ἀποῤῥεύσασαι καταστάσεως καὶ εἰς γῆν καταπεσοῦσαι, ἄρα μετὰ τοῦ πρώτου σώματος καὶ τοῦτο ἐπενδύονται; κἀποβαλοῦσαι ἐκεῖνο, εἰς τοῦτο ἔρχονται; καὶ εἰ μὲν μετὰ τοῦ πρώτου σώματος ἔλαβον καὶ τοῦτο, δύο νῦν σώματα ἔχουσιν, καὶ μετὰ τοῦ σώματος ἐσωματώθησαν· καὶ οὕτως δὲ ἐγίνωσκον τί ποιήσονται, μέλλουσαι εἰσέρχεσθαι εἰς μήτραν· πρακτικὸν γὰρ φάσκουσιν εἶναι πᾶν σῶμα· καὶ πάντως ἐδεδοίκεισαν τὸ πρᾶγμα, καὶ ηὔχοντο εἰς καλὸν καὶ εὐδαιμονοῦν γένος ἐλθεῖν· καὶ ἀκινδύνως καὶ ἀθλίπτως τεχθῆναι· ὥσπερ τὰ μέλη (1) καὶ νῦν ἐνδεδημένα κατ' αὐτοὺς τῷ παχεῖ τούτῳ σώματι γινώσκουσιν ὅτι μέλλουσιν τεθνήξασθαι, καὶ εὐχὰς ἀναπέμπουσιν τῷ Θεῷ μετὰ αἰδέσεως καὶ ἐλέους γενέσθαι τὸν θάνατον· καὶ γὰρ εἰ ἐν τῷ παχεῖ σώματι ἐντεθεῖσαι γινώσκουσιν ταῦτα, πολὺ πλέον ἐγίνωσκον ὅτι ἔχουσιν τοῦτο παθεῖν· εἰ δὲ οὐκ ἐγίνωσκον, οὐκ ἄρα ἡ σὰρξ αἰτία τῆς ἀγνοίας, διὰ τὸ καὶ πρὸ τοῦ εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν ἀγνοῆσαι· εἰ δὲ τὸ πρῶτον ἀποβαλοῦσαι σῶμα οὕτως ἦλθον, τοῦτο πρῶτον ζητῆσαι ἄξιον, ποίῳ καιρῷ ἀπέβαλον; πρὸ τῆς μήτρας ἢ ἐν τῇ μήτρᾳ; καὶ ἢ μετὰ πόνου τινὸς ἐκεῖνο ἀπέθεντο ἢ ἀπόνως; καὶ ἢ κατὰ θείαν ἀπόφασιν ἐκείνου χωρίζονται ὥσπερ καὶ τούτου; καὶ ἢ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ γίνεσθαι ἄνθρωπος, ὥσπερ ἐπιθυμεῖ καὶ τοῦ γάμου; εἰ (a) ἐξ ἀνάγκης γίνεται βδελυσσομένη,

Quod si corpore nondum vestiuntur, iam mentes adhuc sunt; sciuntque se caelo esse delapsas, et corpore esse induendas; licetque eis optare et malle hac potius specie quam alia informari, matremque deligere: siquidem ne incorporeae quidem essent, nisi haec nossent. Quod si cum corpore aliquo a priore sua conditione delapsae sunt atque in orbem deciderunt, num cum primo corpore istud aliud quoque subeunt? an illo abiecto, novum hoc retinent? Quod si cum priore corpore, istud etiam sumpserunt, duo nunc habent corpora, et corpus corpori superinduxerunt. Atque ita iam noverant quid sibi esset agendum, statim ac ad vulvam accederent: quippe omne corpus actuosum esse aiunt: eam porro rem magnopere exhorruissent; orassentque ut pulchrum beatumque genus sortirentur; ut tute et expedite parerentur: sicuti membra in praesentiarum devincta, ut istorum opinio fert, huic gravi corpori sciunt sibi esse moriendum; Deumque orant ut cum indulgentia misericordiaque mortem oppetant. Nam si gravi in corpore collocatae mentes haec sciunt, multo magis ante praeviderant se haec mala fore passuras. Quod si forte ignorabant, certe inscitiae nequaquam culpam caro sustinet, quandoquidem illae iam insciae erant antequam ad carnem accederent. Sin priore abiecto corpore in mundum venerunt, hoc primum merito quaeritur, quonam tempore abiecerint; num ante, an post ingressum in vulvam? et num cum labore aliquo, an cum nullo, corpus abiecerint? et num divino decreto ab illo quoque corpore secretae iam fuerant, ut in praesentiarum fit? et num anima optet evadere in hominem, veluti nuptiarum appetens est? Iam si id con-

(a) Cod. ἢ. Iamvero et in superioribus pro ἢ scribendum suspicabar εἰ.

(1) Μέλος non tam membrum corporeum, quam animae aliquam facultatem, ac veluti partem, significat interdum apud ecclesiasticos scriptores, ut evidenter docet Suicerus voc. μέλος et voc. ψυχή. Quare sic est intelligendus apud nos p. 78. v. 6. etiam Eustathius, qui animae membra commemorat.

κάλλιον ἑαυτῆς τυγχάνει, καὶ οὐκ ἀξία τῆς καταδίκης· εἰ δὲ ἐπιθυμοῦσα εὖ καταδίκη ἀλλὰ ἀπόλαυσις· οὐδὲν γάρ ἐστιν ἀπόλαυσις, ἀλλ᾽ ἡ τὸ καθ᾽ ἡδονὴν ἑκάστῳ· πῶς δὲ καὶ ἡ τοσαύτη φθορὰ τῆς καταπτώσεως κόρον οὐκ ἔλαβεν, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν τοῦ κυρίου ἐνανθρώπησιν, ἀλλ᾽ ὁμοίως αἱ ἀπορρεύσεις γίνονται τῶν καταπιπτόντων μὴ ἱσταμένης φθορᾶς; καὶ ἐν τοῖς μὲν πολυγαμοῦσιν ἔθνεσιν πλείους οἱ καταπίπτοντες, ἐν δὲ τοῖς πεφεισμένως πως τοῖς γάμοις προσομιλοῦσιν, ὀλιγώτεροι; ὡς εἶναι ἐν τῇ πολυγαμίᾳ καὶ ὀλιγογαμίᾳ τὴν ἐπίτασιν καὶ ἄνεσιν τῶν καταπτώσεων· καὶ ταῦτα μὲν εἰ ἐπὶ γῆς διάγουσιν αἱ ψυχαὶ πρὸ τοῦ ἐν μήτρᾳ σωματωθῆναι· εἰ δὲ ἐξ οὐρανοῦ χαλῶνται, ἐν ἑκάστῳ ἄρα τῶν γαμούντων ἢ μοιχευόντων, εἰ καὶ ἁπλῶς πορνευόντων, ἐστὶν τὸ νόας καταγαγεῖν, εἰ μὴ σπερματική τις αἰτία κωλύσειεν· ἀλλ᾽ ἡμεῖς χαίρειν τῇ τοιαύτῃ φράσαντες δόξῃ, ταῖς δὲ θείαις γραφαῖς καὶ τῇ παραδόσει τοῦ κηρύγματος πειθαρχοῦντες νοήσωμεν, ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· θεωροῦντες γὰρ διὰ πάσης γενεᾶς διὰ τῆς μιᾶς ἐκείνης τοῦ Θεοῦ ἀποφάσεως τῆς αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε τρέχουσαν τῆς διαδοχῆς τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς ἐπίδοσιν, καὶ ὡς τοῦ Θεοῦ ὁ νόμος ἐναπομείνας τῷ γένει ἀπαραποδίστως ἐνεργεῖται τῷ δρόμῳ, σκοποῦντες δὲ κἀκεῖνο ὅτι ἐκ μικρᾶς αἵματος σταγόνος ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ ἐμπεσούσης τοσαύτη μελῶν τε καὶ σχημάτων ποικιλία καὶ συνθέσεως ἁρμονία καὶ διαφορὰ ὡραιότητος, καὶ τάξις πρὸς ἀναλογίαν ἀρίστη ἐκτελεῖται, μετὰ πάσης ἐκπλήξεως κράξομεν, οὐκ ἐκρύβη τὸ ὀστοῦν μου ἀπὸ σοῦ ὃ ἐποίησας ἐν κρυφῇ· πιστεύοντες μᾶλλον δὲ εἰδότες καὶ τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν ἐκ τῆς τῶν σωμάτων ῥεύσεως ἀποτελουμένην, καὶ τὴν τῶν ψυχῶν δημιουργίαν ἐκ τῆς πρώτης τοῦ Θεοῦ ἀποφάσεως τῆς τοῦ αὐξάνεσθε νόμῳ φύσεως ψυχοῦσθαι τὴν σάρκα. Οὔτε γὰρ

cta abominansque facit, meliore conditione est, neque poenam promeretur: sin vero cupiditate sua in id fertur, iam ea poena non est sed rei appetitae adeptio; quae quidem memini sine voluptate accidit. Quomodo autem haec peccandi labes nullum umquam finem fecit, praesertim post Domini incarnationem? sed eadem prorsus ratione lapsus fiunt, quin peccantium colluvies aliquo demum termino circumscribatur? Atque ita in polygamis gentibus maior labentium numerus est; apud eas vero quae temperantioribus nuptiis utuntur, brevior. Quare accidit ut pro multitudine vel raritate nuptiarum, intentio vel remissio labentium fiat. Atque haec ita se habent, si quidem animae in terris versantur, ante quam in utero corporentur. Quod si caelo demitti dicantur, iam opus est ut quoties aliquis nubit vel moechatur, vel certe fornicatur, toties eae mentes illuc perducantur, nisi seminalis aliqua causa obstiterit. Nos igitur hac omissa sententia, divinis scripturis atque evangelicae traditioni obsequentes existimamus magnifica esse opera tua Domine, qui omnia sapienter feceris. Quippe dum cernimus, universo aevi spatio, ob unum illud Dei effatum *crescite et multiplicamini*, progredientem crescentemque naturae nostrae successionem; denique legem generi humano insitam sine ulla mora in cursu suo perseverantem; dum insuper consideramus, quod ex una sanguinis gutta in genitale secretum immissa, tanta membrorum formarumque varietas, et structurae harmonia, et speciei diversitas ac dispositio ad systematis consensionem peridonea consurgit, prorsus attoniti exclamabimus, non sunt occultata ossa mea coram te, quodcumque clam fecimus. Quippe credimus vel potius scimus et corporum procreationem, a corporum defluxu fieri, et animarum conditum a primo illo Dei effato procedere *crescite*; quo ipso verbo carnem iussit naturae lege animari. Neque enim novimus

ἴσμεν ἄλλην φύσιν δεδημιουργημένην παρὰ τὴν πρώτην· κατέπαυσεν γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἤρξατο ποιῆσαι· οὔτε οὖν ἄλλην φύσιν παρὰ τὴν πρώτην δημιουργεῖ, ὥστε σὺν τῷ σπέρματι καταβάλλεσθαι λέγομεν, ἀλλὰ μορφουμένου καὶ τελειουμένου τοῦ σώματος τῇ ἐξ ἀρχῆς τοῦ Θεοῦ ἀποφάσει, φυσικῇ ἀκολουθίᾳ ψυχοῦσθαι, ὡς οἶδεν ὁ ἀποφηνάμενος (1).

naturam aliam, praeter primam, a Deo esse factam: quandoquidem Deus die septima conquievit ab omni opere suo quod faciendum susceperat. Non igitur aliam naturam, praeter illam primam, Deus creat; ita ut hanc cum semine proiici dicamus; sed configuratum perfectumque corpus, naturali consecutione ob illud princeps Dei effatum animatur, prout illi qui ita elocutus fuit, exploratum est.

(1) Cum his et superioribus Antipatri verbis confer Nyssenum de anima T. II. p. 103. Nunc quoniam heic finem facimus et Antipatri et voluminis, placet alia duo fragmenta subtexere eiusdem auctoris, quae in vaticano miscello codice extant.

Ἀντιπάτρου τοῦ ἐπισκόπου Βοστρῶν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν σταυρόν.

Τοῦ γὰρ ἀνθρωπίνου τῆς ἡμετέρας φύσεως θελήματος ἐν χριστῷ, περὶ οὗ φησι μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω ἀλλὰ τὸ σόν, ἴδιον ἦν ἡ τοῦ θανάτου παραίτησις (cod. παραίτη)· προσμένων γὰρ ὡς Θεὸς, ὅτι παρέρχεται αὐτὸν τὸ ποτήριον· ἀνέστη γὰρ τριήμερος, ἀθανατίσας τὴν σάρκα καὶ συντρίψας τὸ τοῦ θανάτου ποτήριον.

Antipatri Bostrorum episcopi ex sermone de cruce.

Quippe ab humana naturae nostrae voluntate, quae in Christo erat, de qua ipsemet aiebat non mea voluntas sed tua fiat, proveniebat mortis deprecatio. Ceteroquin, ut Deus, praevidebat fore ut calix ab se transiret: tertia enim die resurrexit, carnem immortalitate donans, mortisque calicem infringens.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου κατὰ Ἀπολιναρίου.

Ὁ γοῦν χριστὸς ἡμῶν παθὼν οὐ μόνον ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ῥίζας τῆς ἁμαρτίας ἐκ θεμελίων ἀνέτρεψεν· οὐκοῦν οὐχ ὡς ἐναντίος Θεῷ ὢν λέγει μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλ' ὑποτυπώσεις ἡμῖν παρέχων πῶς ἐν τοῖς πειρασμοῖς προσεύχεσθαι Θεῷ· εἰ δὲ διὰ τὸ λέγειν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω ἀναιρεῖ αὐτοῦ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ὁ Ἀπολινάριος, ἄψυχον αὐτοῦ καὶ ἄνουν ὁ ἄνους κηρύττων τὴν σάρκωσιν, πολλῷ πλέον τοῦ φιλοζώου θελήματος ἐφυβριστέον ἐστὶ λέγειν τὸν χριστὸν γενόμενον κατάραν καὶ ἁμαρτίαν (cod. ἁμαρτίας·) καὶ πειρασθέντα ὑπὸ τοῦ σατανᾶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ φυγόντα ἀπὸ Ἡρώδου ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὑποταττόμενον Ἰωσὴφ τέκτονι, καὶ ἐνισχυόμενον ὑπὸ ἀγγέλου ὡς δειλιῶντα τὸν θάνατον.

Eiusdem ex eodem sermone adversus Apolinarium.

Christus itaque noster patiens non modo peccatum non fecerat, sed peccati potius radices funditus eruit. Haud ergo veluti Deo adversans ait, non mea voluntas sed tua fiat, sed exemplo suo nos docet, quomodo in tentationibus exorandus sit Deus. Quod si ob haec verba, non mea voluntas sed tua, animae eius intellectum Apolinarius destruit, praedicatque hic insanus inanimem et sine mente naturam Christi fuisse humanam; profecto magis, quam voluntas vitae amans, indecorum erit dicere, quod Christus factus sit maledictio et peccatum; quod a satana quadraginta diebus tentatus; quod ab Herode in Aegyptum fugerit; quod Iosepho fabro subditus fuerit; quod quasi necem formidans solatium ab angelo acceperit.

ANIMADVERSIONES.

Prolegom. p. XVIII v. 9. Iansenii non personam sed scripta damnata intellige.

Pag. XX. v. 9. Origenis sex milia librorum commemorat, sed negare videtur, Hieronymus adv. Ruf. II. 13.

Part. III. p. 11. v. 15. corr. *invenies*. P. 13. v. 13. corr. *inter*. p. 14. v. 4. corr. *excellis munerum functio, ut vertar* etc. P. 15. v. 12. corr. *si pro immunitate idcirco* etc.

INDEX

RERUM NOTABILIORUM.

Voluminis huius tres partes sunt. Prima pertingit ab initio quaestionum Eusebii usque ad initium chronici breviati. Secunda ab hoc chronico usque ad initium orationis aristideae. Tertia denique ab hac oratione usque ad voluminis finem. Hae partes designantur notis I. II. III.

*

ANIMADVERSIO.

Prolegomena quum scriberem, carebam aliquot Turriani libris; itaque testimonia eius ex aliena auctoritate (quod alioqui non soleo) invitus laudabam. Deinde conquisitis perlustratisque his libris, dicta mea sic refingenda esse iudicabam; nimirum p. xxiii. not. 5. scribe: *ad const. ap. II. 5; pro epp. pont. II. 20. IV. 10. V. 21; de auct. summ. pont. lib. III. ed. flor. p. 99.* Pag. xxxvii. v. 27. scribe: *ad const. ap. VIII. 6.; de inr. ord. p.* 155. Denique p. liii. not. 2. scribe: *hier. ord. I. 12.; pro epp. pont. IV. 2. V. 20.*

TABULAE PALAEOGRAPHICAE,

quae in libri fronte est, explicatio.

1. *Codicis palatini olim nunc vaticani p. 61, ex quo Eusebii quaestiones desumptae sunt, specimen. Est titulus operis, eiusque initium. Legesis prolegomena nostra p. XII.*

2. *Eiusdem codicis vaticani p. 50. particula cum evangelico Matthaei cap. XXIIII. 21. textu, et cum quaestiunculis in margine ac scholiis, de quibus pariter in prolegomenis p. XIII. sermo est.*

3. *Codicis syriatici estrangeli pervetusti (p 302.) specimen, qui est inter vaticanos tertius supra centesimum, habetque inter alia Eusebii quoque quaestionum breviarium quoddam. Prolegom. p. XI.*

4. *Fragmentum lingua et litteris moesogothicis scriptum. Scilicet in vaticano palimpsesto, ex quo nuper Frontonis et M. Aurelii epistulae editae fuerunt, extant etiam folia tria, sive sex paginae, quibus tractatus cuiusdam dogmatici lingua illa, qua usus est in interpretandis bibliis Ulphilas, conscripti pars continetur. Eius tractatus pars alia maior superest in ambrosiano palimpsesto, ex quo item Fronto et M. Aurelius ante hos annos me editore Mediolani prodierunt. Partis eius moesogothicae mediolanensis mediocre specimen vulgatum a me fuit anno MDCCCXIX. in libello qui futurae Ulphilae editionis prodromus quidam erat. Paginae vaticanae eandem plane latitudinem altitudinemque habent quam mediolanenses, duplicique laterculo constant. Scriptura item ipsissima est ut cuilibet speciminibus collatis cognoscere licebit. Sed tamen ego particulam hanc vaticanam tres implentem in codice (p. 57.) versus et paulo amplius, ad duos redegi, propter tabulae aeneae spatium coarctatum. Sic autem lego et interpretor: MITH HATIZA ANDHOFUN VITHRA INS QUITHANDANS, THAI JAH JUS:* cum ira responderunt adversus eos, dicentes; num et vos? *Tractatus moesogothici auctor postremis tribus verbis citat locum Iohannis evang. VII 47. pergitque usque ad totum versiculum 49. non sine duabus variis lectionibus; namque ubi textus upsaliensis, seu editio iuniana, habet SIJUTH, in palimpsesto vaticano legitur SIUTH. Item v. 48. palimpsestus habet THIZE FAREISAIE, ubi textus upsaliensis tantum FAREISAIE.*

5. *Codicis antiquissimi vaticani particula. Continet is codex prophetas maiores minoresque, adscriptis in margine varietatibus hexaplaribus. In eius codicis pagina testimonium legitur hominis, qui hunc codicem desumptum ait ab exemplari manu Pamphili et Eusebii caesariensis correcto, et Eusebii eiusdem scholiis illustrato. Eo codice usus sum in scholiis ad Mopsuestenum.*

6. *Titulus interpretationis Theodori mopsuesteni in Oseam prophetam ex codice vetere columnensi olim nunc vaticano. Prolegom. p. XXII.*

7. *Specimen scripturae codicis antiqui, qui fuit Andronici palaeologi; ex quo codice nunc Polychronium et catenam interpretum Danielis prophetae edidimus. Prolegom. p. XXXI.*

NIHIL OBSTAT

Fr. Antonius Franciscus Orioli censor theologus.

IMPRIMATUR

si videbitur reverendissimo P. Mag. sac. Palat. apost.
Iohannes della Porta Vicesgerens.

IMPRIMATUR

Fr. Thomas Dominicus Piazza O. P.
S. P. A. Pro-Magister.